ANDRÉ GIDE

Günlük
(1887-1925)
1. CİLT

Hazırlayan ve notlayan
Éric Marty

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

GÜNLÜK
(1887-1925)
1. Cilt

André Gide 22 Kasım 1869 – 19 Şubat 1951, Paris. Paul Gide ile Juliette Rondeaux çiftinin tek çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Hukuk Fakültesi'nde Roma Hukuku profesörüydü. Babasının 1880 yılında ölümü üzerine, Alsace'taki (Paris) okulunu yarıda bırakıp eğitimine özel öğretmenler eşliğinde annesinin sıkı denetiminde evde devam etti. Annesinin ailesi birkaç nesil önce Protestanlığa geçmiş püriten Katoliklerdi. Özellikle annesi sayesinde, din ve Tanrı, Gide'in düşünce dünyasındaki ve edebiyatındaki yer yer çalkantılı, yer yer dingin yerini ölümüne dek korudu. 1891 yılında otobiyografik nitelikler taşıyan ilk kitabı *Les Cahiers d'André Walter*'i (André Walter'in Defterleri) kendi imkânlarıyla yayımladı. Aynı yıl Alsace'tan arkadaşı Pierre Louÿs aracılığıyla bir dönem etkisi altında kalacağı (*Le Traité du Narcisse*, 1891; *La Tentative amoureuse*, 1893) Stéphane Mallarmé ve simgeci toplulukla tanıştı 1893 ve 1894 yıllarında peşpeşe Kuzey Afrika'ya gitti. Bu yolculuk hayatının sonuna kadar sürecek ve neredeyse tüm yapıtlarına yansıyacak, aile üzerinden edinilen tutucu ahlak değerlerinin dışına çıkacağı ilk özgürleştirici adım oldu ve eşcinelliğiyle yüzleşti. 1897 yılında yayımlayacağı *Les Nourritures terrestres* (*Dünya Nimetleri*) o dönemin izlerini taşır. 1895 yılında annesini kaybeden Gide, aynı yılın Ekim ayında kuzini Madeleine Rondeaux ile evlendi. Gide'in ası edebi yaratıcılık dönemi 1902 yılında yayımladığı *L'Immoraliste*'le (*Ayrı Yol*) başladı. *La Symphonie pastorale* (1919; *Pastoral Senfoni*), *La Porte étroite* (*Dar Kapı*) Gide'in bir tarafıyla mistisizme, bir yandan da ironiye kapı araladığı, yalın ama kendi hayatındaki özgürleşme tutkusundan izler taşıyan yapıtlardı. 1914 yılında yayımladığı *Les Caves du Vatican*'la (*Vatikan'ın Zindanları*) pek çok Katolik arkadaşının tepkisine maruz kaldı. 1908 yılında *La Nouvelle Revue Française* (*La N.R.F.*) dergisinin kurucuları arasında yer aldı. 1922 yılında yayımladığı *Numquid et tu... ?* başlıklı günlüğüyle yaşadığı dinsel çelişkileri, ikilemleri dile getiren ve itiraf yerine geçebilecek bir tarz benimsedi. Sonrasında, bir anlamda otobiyografisi sayılabilecek *Si le grain ne meurt*'ü (1926, *Tohum Ölmezse*) yazmaya başladı. 1924 yılında *Corydon* adlı yapıtını tamamladı. Bu kitap sonrası Gide eşcinsellik propagandası yaptığı gerekçesiyle sert eleştirlerle karşılaştı. 1926 yılında –her ne kadar *Les Caves du Vatican*, *Isabelle* ve *L'Immoraliste* gibi yapıtları da anlatı ve roman türüne dahil olsa da– "tek romanım" dediği *Les Faux-Monnayeurs*'ü (*Kalpazanlar*) kaleme aldı. *Les Faux-Monnayeurs* Gide'in en önemli yapıtı olduğu kadar, klasik romanın kurallarını altüst etmesi ve roman üzerine düşünceler barındırmasıyla da modern romanın en gözde örneklerinden bir kabul edilir. 1938 yılında karısı Madeleine'i kaybeden Gide, yine aynı yıl –çocukken başladığı ve ölünceye dek bırakmadığı piyano çalına ve müziğe duyduğu bir tutkunun ürünü olan– *Notes sur Chopin*'i (*Chopin Üzerine Notlar*) yayınladı. 1947'de Nobel Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Neredeyse 60 yıla yayılan günlükleri *Journal I (1887-1925)* ve *Journal II (1926-1950)* ise edebiyat tarihinde tartışmasız bir yere sahiptir.

Orçun Türkay 1976'da İstanbul'da doğdu. Saint Joseph Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Çevirmenlik ve editörlük yapıyor.

ANDRÉ GIDE

GÜNLÜK

(1887-1925)

1. Cilt

Hazırlayan ve notlayan
Éric Marty

Çeviren
Orçun Türkay

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5921
Delta - 28

Günlük (1887-1925) - I. Cilt / André Gide
Özgün adı: Journal, tome 1 (1887-1925)
Hazırlayan ve notlayan: Éric Marty
Çeviren: Orçun Türkay

Kitap editörü: Korkut Erdur
Düzelti: Filiz Özkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel
Uygulama: Akgül Yıldız

Baskı: Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş.
Beysan Sanayi Sitesi, Birlik Caddesi, No: 26, Acar Binası
34524, Haramidere - Beylikdüzü / İstanbul
Tel: (0 212) 422 18 34 Faks: (0 212) 422 18 04
www.acarbasim.com
Sertifika No: 44977

Çeviriye temel alınan baskı: Pléiade, Paris, 1996
1. baskı: İstanbul, Şubat 2022
ISBN 978-975-08-5255-8

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
facebook.com/yapikrediyayinlari
twitter.com/YKYHaber
instagram.com/yapikrediyayinlari

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

İÇİNDEKİLER

1887

4 Ekim, Salı

Joinville'in şu tümcesini okudum:

"Gözlerimi bir kez olsun Joinville'e çevirmek istemedim, o güzelim şatoya, orada bıraktığım iki çocuğa bakıp da yüreğimin sızlamasından korktum."

O "güzelim şato" aklıma La Roque'u getirdi.[1]

Güzel bir sözcük bulmaca sahnesi[2]: Louvre'da bir kadın kocası için bir sabahlık alıyor, sabahlığı kendisine sunan tüccarın üstünde deniyor. Konuşma.

Oh! beatus minimum.[3]

7 Ekim, Cuma

> *Vergilius'ta kimi zaman...*
> *Garip bir* ışık *taşıyor dize doruğuna*
> Victor Hugo

Vergilius Latin ozanları içinde en "Hıristiyan" olandır, bununla Hıristiyanlık öğretisini bilmeden ona en çok yaklaşan ozandır demek istiyorum. Kilise Babaları da onu tanıyorlar, V. (ya da VII.) türküyü İsa'nın gelişini haber veren bir vahiy gibi gö-

1 Söz konusu olan Gide'in annesinin babası Édouard Rondeaux'nun (1789-1860) satın aldığı La Roque şatosudur. Gide'in dedesi şatoyu 1900'de satmıştır. Bkz. *Tohum Ölmezse*, çev. Aysel Bora, Can, 1. Bölüm.

2 *Charade*: Mimiklerle bir sözcüğü tanımlayıp karşısındakine buldurmaya çalışma oyunu. Gide bu oyunlara meraklıdır (ç. n.).

3 "Ah! Mutluluk ne az." Gide'in uydurduğu Latince deyiş.

rüyorlardı. Dinsel bağnazlık egemen olup da birçok eski yazar yakılırken (Savonarola), Vergilius'a her zaman saygı duyuldu.

İşte bu yüzden Dante de onu Cehennem'e yolculuğuna katar (bunun bir nedeni de Vergilius'un *Aeneis*'in VI. bölümünde Cehennem'i betimlemesidir).

O parçalardan bazıları öyle tatlı, öyle sevecendir ki Latin bir yazarda şaşırtıcı gelir insana.

Aineias'm Troyalıların yiğitliklerinin anlatıldığı resimlerle kaplı tapınak duvarlarını kendisine gösteren Dido'yla sahnesi ne kadar dokunaklıdır. Aineias (bir yandan da hep alışageldiği üzere) tutamaz kendini ağlar, tıpkı Demodokos'u dinleyen Odysseus gibi (XXV. bölüm) (Dietz).

Deus ex machina yergisi için ilgi çekici bir parça: Corneille, I, s. 106; *Le Discours sur les trois unités*'de Euripides'in *Orestes*'i konusu.

14 Ekim, Cuma

Sed omnis soli vitium est male cohaerere.[4]

Le Barbier'yi okurken başta tatlı bir duygu yükseldi içimden – Molière'de pek rastlanmayan bir tazelik, bir hafiflik var onda, Molière daha derin olmasına karşın kahkaha da aşırıya kaçar, Beaumarchais'den de daha yaşlıdır.

Beaumarchais kazıp derinleştirdiği yere şöyle bir dokunup eğleniyor.

Pazartesi

Le Mariage de Figaro'yu okudum.

Le Barbier'nin yanında çok kötü – kahramanların nükteleri zekice değil. Mozart'ın çok daha ülküsel Cherubino'sunu bu zevk düşkünü soylu gence yeğlerim.

4 *Neque enim Campaniae istud aut Achaiae sed omnis soli vitium est, male cohaerere et ex causis pluribus solvi et summa manere, partibus ruere*: "Yalnızca Campania ya da Akhaia'da değil, tüm yeryüzünde bağlılık eksikliğine, birçok davanın ardında birlik olamamaya, bütün halinde kalıcılığı sürdürememeye, paramparça olmaya rastlanır", Seneca, *Naturales Quaestiones*, VI, "*De Terrae motu*", I, 15 (Fr. Paul Oltramare, Les Belles Lettres, 1925, s. 251).

Lacordaire okuyorum – aşırı yorgunluk üstüne büyük mektuplar, s. 317.

Salı

Madeleine'e Aristophanes'ten okuyorum – *Les Grenouilles* s. 417. Eskilerin tragedyaya bakışı.

Okusun diye *Amphitryon*'u verdim.

Lütfun sardığı erdem ne güzel öyle
A. Chénier, "Kör".

Çünkü ölüme dek umut ediyoruz durmadan.

Güzel bir sözcük bulmaca sahnesi – gizli gizli fotofonla konuşan bireyler – düğümlenme – buluş, sonra da şaşırma.

Yine güzel bir sahne (?), sanırım *Célimare*'daki ayak yıkama sahnesi.

Okunacak kitaplar: *Revue des Deux Mondes* – "Sanatta İncelik Üstüne" (yılbaşı için), ayrıca G. Sand'ın *Contes*'u, belki Taine'in *La Fontaine*'i, bir de Saint-Marc Girardin'in *La Fontaine*'i.

Ayrıca Victor Hugo'nun *Les Contemplations*'uyla önsözleri okunacak. Diderot'nun *Paradoxe sur le comédien*'i – La Fontaine'in *L'Élegie aux nymphes de Vaux*'sı. Bir Michelet. Saint-Marc Girardin'in La Fontaine üstüne yazdığı iki cilt. Hoffmann'ın *Contes*'una (*Masallar*) Théophile Gautier'nin yazdığı önsöz. Gaston Boissier'den, Vergilius'la ilgili olarak din üstüne.

Madeleine'le birlikte *Le Discours sur la méthode.*

Belki Malebranche'tan bir şeyler.

Ayrıca belki *Salammbô* okunacak.

Guy de Maupassant – Gyp[5] – Byron.

Henry Martin'de dragonadlar bölümü.[6]

5 Gyp birçok roman yazmış Martel de Janville Kontesi'nin takma adıdır.
6 Dragonad (Fr. *dragonnades*): XIV. Louis döneminde inancını değiştirmeyi kabul etmeyen Protestanlara yönelik baskı biçimi. Bu iş için Dragon süvarileri kullanılmıştır.

Madeleine'e verilecekler – bir Pressensé. Ya *La Vie de J.C.* – ya da *L'Ancien Monde*. Prévost-Paradol.

Goncourt'ların *Journal*'i beni öyle rahatsız ediyor ki bunu yazınca rahatladım sanırım. Albert[7] için ne kadar kötü bir okuma.

Victor Hugo'dan, *Odes*'un önsözünden güzel bir söz:

"Milton, Cromwell'de Şeytan'ı düşlüyordu."

Made'a okunacaklar – *La Coupe et les Lèvres* ile Musset'nin oyunları.

Othello.

Okuması için verilecekler: *Richard III*. *Amphitryon*.

Armağan edilecekler: Vinet, Chateaubriand üstüne vb. Prévost-Paradol, de Staël – Edebiyat – *Corinne* – *Les Adelphes* – Platon – Montaigne.

La Rochefoucauld'nun Düşünceleri – Epiktetos (?) – bir *Vogue* ya da *Décadent* – *Les Promenades d'un solitaire*. Plutarkhos'un *Œuvres morales*'nin Amyot çevirisi (?) – Pierre Charron (*Sagesse*) – Vauvenargues.

7 Albert Démarest (1848-1906), André Gide'in anne tarafından yeğeni.

1888

[...] nerede hiç bilmiyorum – (basın yasasında – özellikle Dupuis'yle Cotonet'nin I. mektubunda[1]).

Hiçbir yerde bunca sert, bunca acıklı bir ironi görmedim. O gösteriye tanık olan meclis, kahkahalara boğulduktan sonra, konuşmanın düzeyini hızla yükseltmişti – derken bu beklenmedik hareket yüzünden, oradaki herkes şaşkınlıktan donakalmış olmalı.

Anatole France'ın *Le Livre de mon ami*'sinde yüksek sesle okunması gereken, çok hoş öykücükler var.

Byron'ın *Corsaire*'i beni düş kırıklığına uğratmıştı, *Lara*'daysa kendisi tam kafamda canlandırdığım gibiydi. İlk şarkı çok etkileyici – o kitapların hem çekici, hem de tehlikeli olmasının nedeni, insanın kendini kahramanla fazla özdeşleştirmesi, onun tutkularını üstlenmesi.

Oh! Brizeux'deki güzelim imge, Armorica lirinin telleri kırılmış da ozan yüreğinin tellerini alıyor; artık lirin telleri onlardır.

18 Şubat

Ah! düşler düşler; daha ne ister ki insan. Yaşamla ilgili daha hiçbir şey bilmeyen, yaşama atılmak için yanıp tutuşan yürekteki coşku, heyecan, susuzluk nasıl öyle.

1 Defterin bir önceki sayfası koparılmış, 1888 yılı bir tümcenin ortasından başlıyor. Gide Alfred de Musset'nin *Lettres de Dupuis et Cotonet*'sinden söz ediyor. Gerçekten de bu kitaptaki ilk mektupta basın yasasıyla ilgili bir bölüm vardır: "Ne yazık ki o [XVIII. Louis] kısa bir süre önce öldü, X. Charles da sansürü kaldırdı". Musset burada 19 Haziran 1828 tarihinde Temsilciler Meclisi'nde oylanmış, isteğe bağlı sansürü yürürlükten kaldıran basın yasasından söz etmektedir.

Ülkülerin ardındaki özlem, kaygılı ürpertiler, ruhun titreyişleri öyle büyük ki, ruh kendi içine dalıveriyor, hani bedenden sıyrılıp gidiverecekmişçesine; bir tanrıya susamış da her yerde onu arıyor, ona dokunduğunu sanıyor, derken yalnızca esinlendiği kitaplardaki yansımasına ulaştığına üzülüveriyor, geceleri bakıyor gökyüzü aralanmayacak mı diye; genç, ateşli duyular bırakmıyor ki, ruhsal bir birlikle yetinsin; onlar ardına düştükleri o tanrıya dokunmak, sarılmak istiyor, o onlardan saklanınca da aldandıklarına inanıyorlar.

Tanrım! Bizi neden kilden yarattın ah. Zavallı beden, dokunmadan inanamaz, görmeden sevemez misin sen? Kimi zaman dua ederken, Tanrı'yı yanı başında hissedince, ne demeye onu görmek için arkana dönersin – işte o zaman yanılsama uçar gider, duan dudaklarının üstünde ölür; üzgün üzgün yatarsın yatağına, göremediğin o tanrının yalnızca bir yanılsama olduğunu düşünürsün.

Oh! Meryem söyle kimden aldın
O delice dokunma arzusunu Tanrımıza.

Onu tanıyınca "Efendimiz" diye bağırdın, ayaklarını öpmek için diz çöktün, ama kaçtı kucaklayışından, *Noli me tangere*[2] dedi – işte o zaman kaygıyla doldu yüreğin.

Ah! Şu Yunanları okumak ne güzel şey, ama ben her zaman bezeğin ardındayım – Sophokles'i bir Alman dilbilimci olarak okumanın. Platon'u bir keşiş hücresinde, Euripides'i Chopin müziğiyle, Theokritos'u bir dere kenarında, Sappho'yuysa yalıyar kayalıklarında.

Ey karanlık, ışığım benim! diye haykırır kör Aias – pek bilgince bir havayla notlarla doldurulmuş o kalın *in-folio* kitabımı burada kapattım.

Gece olmuş, elimi uzun saçlarımda gezdiriyor, lambamı söndürüyor, kürklü başlığımı kafama geçirip kalın harmanime sarınıyorum – şimdi pencereyi açıyorum, daha uzun sapı inceden

2 "İsa 'Bana dokunma!' dedi. 'Çünkü daha Baba'nın yanına çıkmadım." (Yuhanna, XX, 17). İsa Mecdelli Meryem'e sesleniyor.

inceye işlenmiş büyük bir pipoyu doldururken keyif almaya başlıyorum –insanın kibriti yaklaştırırken onu daha çok arzulamak için bilerek biraz durduğu o canım an–, şimdiyse koltuğuma gömülmüş, altın rengi küçük yıldızlara bakarken, pipomdan tatlı, mavi bulutlar yükseliyor – işte bunun için içiyorum ben bunu, bana zevk veren şey tütün değil, tek amacım sizi görmek tatlı, mavi bulutlar. Hafif hafif, sarmallar çizerek yükseliyor, gecenin içinde yitip gidene dek ağmayı sürdürüyorlar.

Öte yandan, bana da geliyorlar dalga dalga, Wagner akorlarının göğünden kopmuş gibi; düşleri sallıyor, düşünceleri dalgalandırıyorlar belli belirsizce, gizemle. Derken düşüm bana Salamís'i[3], Yunanların sevincini gösteriyor; güneşten kahkahalar yağıyor gibi, hepsi sarhoş, Paian[4] türküsünü söylüyorlar.

Bakın, bakın, işte güzel delikanlılar, kutsal danslar. Yağla ovulmuş o güzelim ak bedenleri güneşte ışıldıyor, sevinçten yanakları kızarmış – ah! Yunanistan'ın güzel sanatı! Güneşte ne de güzelmiş ergenleriniz; gözleri gururla doluymuş, omuzları güçle; bakın nasıl da toplaşıp, Bakkhos sunağının çevresinde zarifçe dönüyorlar. Ah! Yunanistan'ın güzel sanatı! Siz güzellikten anlıyordunuz. İo, İo, Paian, söyle Sophokles söyle, o gün göstermiş sana dehanı.

Ama birden müzik kesildi, düşüm dağılıverdi. Duman hâlâ yükseliyor, yıldızlar hâlâ pırıldıyor. Ah! İçinde yaşadığımız zamanın hayvanı, Yunanların hayran olduğu biçimleri kaba saba giysilerle örtüyor; artık güzelden anlamaz olduk –rahatlık öldürdü onu–, her şey de onunla birlikte yitti – düzyazı aldı coşkunun yerini. Tanrım! Maddeciliğiyle zaman nasıl da tatsız tuzsuz, sanatlardan bir şey anlamıyor. O Yunanlar en azından...

Yine de iyi bir piponun kendine göre bir çekiciliği var.

Zavallı La Rochefoucauld – ne kadar mutsuzdun kim bilir. En özverili arkadaşlarının en özverili hareketleri karşısında, yüzünde acı bir gülümseme beliriyor olsa gerek. Artık iyiliğe inanmaz olmak acıların en kötüsü olmalı.

3 Salamís Yunan donanmasının MÖ 480'de tarihsel bir zafer kazandığı yerdir.

4 Paian türküsü Yunanların Salamís için söyledikleri zafer şarkısıdır.

Kadın rolüne soyunacağım sözcük bulmacada taşralı, soylu bir hanım olınam gerekecek, Mıne Turcaret gibi.[5]

Lacaussade'ın nefret edilen ama bize boyun eğdiren tutkuların içimizde uyandırdığı tiksintiyi capcanlı biçimde açığa vuran güzel sözü.

Korkuyla içiyorum beni sarhoş eden şarabı.

La Rochefoucauld'yu anlayabilmek için, bol bol, uzun uzun okumak gerekir onu; insan onun özdeyişleri üstüne uzun uzun düşünmelidir. Onun ruhunu iyice içine çektiğinde, tüm hareketlerindeki özsaygıyı anlar. Anlıyorum ki saygı duyduğumuz insanlardan saygı görmeye çalışıyoruz.

En sonunda, insanın kendiliğinden iyilik edemediğine, yaptığı tüm iyilikleri Tanrı'nın gizli etkisine borçlu olduğuna inanmaya başladım.

Bana öyle geliyor ki, bu yüzden çektiği üzüntü iyi bir şey olmalı, İncil'deki gibi bir yaşamın kapısını aralamalı. Kendi istencinden bütünüyle vazgeçişe, kendini edilgince Tanrı'nın ellerine bırakışa varıyor önünde sonunda. Bu arzulanabilecek bir şey mi?

Hareketlerim yalın olsun isterdim; ne tuhaf, görünüşte enikonu yalın bir hareketi uyandırmak için, birbirinin karşıtı bir sürü tutkuyla düşünce devreye giriyor.

En yüce, en soylu hareketlerimizde ya da en azından öyle görünenlerde, değersiz gerekçelerden tümüyle kurtulamıyoruz – bize bakan başkalarını, onların karşısında kurum satmanın verdiği sevinci düşünmeyi bırakamıyoruz. *Vanitas vanitatum.*[6]

İnsan kendine büyük insanların yalnızca başlarının bizden daha dik olduğunu, ama ayaklarının her zaman çamurda olduğunu söylemesi ne üzücü.

5 Mme Turcaret, Lesage'ın (1668-1747) *Turcaret* adlı oyununun kahramanıdır, sonradan görme bayağı kadını simgeler.

6 *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas*: "Her şey boş, bomboş, bomboş!" (Vaiz, 1, 2) [Kutsal Kitap'ın Türkçe çevirisinde böyle geçiyor (ç. n.)].

İnsanoğlunun bu kadar kötü olduğu bir yeryüzünde bu kadar güzel şeylerin olması nasıl açıklanabilir ki?
Bu Tanrı'nın yansıması.

Gücünü Delila'ya açıklayan Şimşon gibi.
Ama tüm bunlar çılgınlıktan başka şey değil
Anlamsız bir düşte soluk tüketiyorum.

"Çevreme duvar çektin, dışarı çıkamıyorum."[7]
Eripe me de luto![8]

Littérature anglaise'de Taine gerçekten iyi; duygu daha iyi çözümlenemez. Ne yazık ki kendini asla bütünüyle zevke bırakmadığı, koyuvermediği hissediliyor. Bence zevk alırken bile kendi nabzını yokluyor, titreyişlerini sayıyor.

Mirabeau'nun kazancın dörtte biri üstüne söylevi olağanüstü güzel. Mahvediyor insanı.

Aiskhylos'tan hayran olunası bir söz: Πάθος ανθεî.[9]

Kalkıp bana deseydiniz ki kuzinim
Valentine[10],
"Ah! Kuzenim söylesene
Bu ne üzüntü böyle yaman?
Bugün bir hal var sende
Neden inlersin durmadan?"
Size yanıt verirdim bir şarkıyla
Sıranın ta ucunun havasıyla[11]*:*
Kuzinim
Valentine

7 Doğrusu: "Çevreme duvar çekti, dışarı çıkamıyorum" (Ağıtlar, III, 7).
8 "Beni çamurdan kurtar" (Mezmurlar, LXIX, 14).
9 "Bekleyen için, acı da serpilir".
10 Valentine Rondeaux (1870-1938) Gide'in kuzinidir, aynı zamanda gelecekteki karısı Madeleina Rondeaux'nun kız kardeşidir.
11 Éloi Ouvrard'ın *Le Bi du bout du banc* (Sıranın Ta Ucu) adlı şarkısına gönderme.

Geli
Geli
Sınav günü çattı geldi.[12]
Onun yüzünden tasa karışıyor
En güzeline günlerin
Onun yüzünden, içimden bir ses diyor
Sonunda öleceksin.

O olmasa şu yeryüzünde
Benden mutlu kimse olamazdı.

İlkbahar mevsiminde
Ataların şatosunda olmak vardı.[13]

Uyanmış doğa köşe bucak
Çiçeklenmek için tek ışığı bekler
Titiz arının derdi öz toplamak
O da meltemin esmesini gözler

Şeftali ağaçları pespembe şimdiden
Elmalar açmış goncalarını
Hiç yok çatlamamış dağ lalelerinden
Söğütler gösteriyor başaklarını

Karla dolu alçak bir yel olmasa
Sıcak basacak neredeyse
Gür orman korur sizi ama
Onun için oraya koşuyorum ben de

Ama ormanlar ölü gibi, gizemleri kalmamış
Çiçek açmış çalılarda kuşların ötüşü duyulmuyor
Yeryüzünü iç karartıcı bir üzüntü sarmış
Ürkek karaca barınağında tir tir titriyor.

12 Gide Temmuz 1888'de bakalorya sınavının ilk bölümüne girecektir.
13 Gide La Roque Şatosu'na gönderme yapıyor.

Mavi dalgalar kıyılara vurur da hani
Yakınan sudan yükselir kıvrımlı bir inilti,
Yel de köknar içinden şakıyor acı acı
Karanlıkta, batan günün ortalığa yaydığı
Bu kara, yaslı uyum öyle ya da böyle
Dengeliyor üzgün düşleri yüreğimde
O zaman yine görüyorum yöreyi, yolları
Geçen mevsim bıraktığım gibi tıpkı
Hâlâ dolu bağırışlarımızla, şen gülüşlerimizle
Irmak boyunca söyleştiklerimizle
Yazık! Şimdi buralar dokunuyor bana, pek ıssız
Ama kuzinim dört ay bekleyin, olmayın sabırsız
Yeniden süslenip püsleneceklerdir
Göreceksiniz, yeşiller giyeceklerdir
Hazır olacaklardır sizi ağırlamaya
Yaşıyorum ben yalnız bu umutla.
Ama keyfimin kaçmasının nedeni vb.

Burada ana motif yinelenecek.

17 Nisan

Aman Beyefendiciğim![14]*, utanıp sıkılıyorum görüyorsunuz.*
Dizeler aşkına, bari yine başlamayın ne olursunuz!
Gerçekten inanıyor muydunuz, inanıyor muydunuz ki
Esin perimin kamaşırken gözü hâlâ gösterişten, sakınsın kendini...
Sözün gelişi, kalkıp burada diyorsam esin perim.
Kendimi ciddiye almak mı? Kaçırmadım keçileri
En azından sanmayın ki şaka etmek isterim,
Şiir yazmaktan da soğutuverirsiniz o anda beni.

Değil mi ki Esin Perisi diye bir şey var, benimki de geçen gece
Aptalca bir figür yapacak oldu sizin salonunuzda
İşte beyefendi, "gerçekten", görmek isterdim onu öylece
E biraz da eğlenmek rezil rüsva oluşuyla!

14 Gide burada Madeleine'in babası, kendisinin dayısı Émile Rondeaux'ya sesleniyor.

Şimdi sizin sayenizde yargılanacağım,
O insanların gözünde farkını kalmayacak herhangi bir aptaldan
Dik âlâsı alıkların, üstelik soytarı gibi kasıldıkça kasılan
Önemli bir derstir bu alçakgönüllü olmak gerektiğini anlatan!
Ama varsın öyle olsun beyefendi, ben aldırmayacağım.

Şimdi Madelon[15]*, bu konuşma size seslenir*
Yalnızca, bu söz sizi içerir
Sizi, bir de temiz yürekli kız kardeşlerinizi, belki
O iyiler iyisi amcamız beyefendi de konu edilir;
İş ki sokmasın burnuna şiirimsimi
Onunla alay etmek isteyen herkesin.
İnanın size şarkı söylemek için esin perimi anımsadım
Böyle gelmiş böyle gider; ben de başka türlü davranamadım:
Yazar bozuntusu, ozanlık taslayan her kişinin
Huyudur; iki dize yazdı mı adını haykırır perisinin.

....

Ah! Esin perisi, anlat bana André Gide'in korkularını
Sırala o utangaç kahramanın ürkütücü yoksunluklarını
... Ama Perim, Tanrı aşkına bu kadar bağırma
Destansı değil hiç çalıştığım şey söylemeye.
Ayakkabı giy eskilerin sandaletinin yerine
... Ne ki Nisan'ın onunda, Salı günü, veda ettik ormanlara
Biz dedim ama "ben" demeliydim daha çok
Yazık! Çünkü yalnız çıktım yola, terk edilmiş
Siz bile anneciğim!!!! Bir çocuk ki mutluluk bilmemiş!
Öylece... (burada ustalığıyla bir söz sanatçısının
Diyorum ki ortamalı olmayan, bilge işi bir "değişmece" bulayım
Ama didindikçe canı çıkar inatçı kafamın:
İyisi mi ben bu işi size bırakayım.)

....

Öylece aç acına bir çocuk geziniyordu Paris'te cancağızım
O Çocuk! Bendim!!!! Ama Pegasos duruveriyor
Soluğu kesilmiş...

15 Söz konusu olan Madeleine'dir.

Goncourt'ların dediği gibi "az rastlanır sıfatlar"dan fazla yardım beklemeden betimlemeyi başarmak gerekiyor.

Aynı zamanda duyguyla ilgili olmayan şeyleri betimlemekten de –ressamların renklere söylettiği şeyleri sözcüklere söyletmeye çalışmaktan da– vazgeçmeli, kişi bunu becerdiğinde nereye varır? Gautier tarzı betimlemeler gibi sıkıcı, yorucu, heyecan yaratmayan şeyler ortadan kalkar. *Émaux et camées*'yi[16] işleyeceğime, *L'Intermezzo*'yu[17] yazmayı yeğlerdim. Manzarayı, Amiel'in dediği gibi "bir ruh hali"ne benzediği anlarda betimlemek gerekir, işte o zaman betimleme ilgimizi çekebilir.

Kişinin Horatius'un sözünü anımsaması, onu kendi biçemine uyarlaması gerekir.

Quum flueret lutulentus, erat quod tollere velles.[18]

Betimlemeyi dar sınırlar arasına çekmek daha büyük bir ustalık istemez mi? Sıfatlarla sözü bıktırırcasına uzatmak yerine, birkaç sözcükle aynı duyguları esinlemeyi başarmak...

Aptalca şeyleri ruhla söylemeyi başarmak ne güzel iş.

Ausonius'un dizesi yapmacıklığıyla pek hassas,

Quam longa una dies, aetas tam longa rosarum.[19]

Catullus'taki arzu ve şehvet dolu nasıl bir incelik öyle. Duygu açısından da, yürek açısından da kendisinden geri olan bizim büyük lirik ozanlarımızdan çok farklı – XVI. yüzyılın kimi aşk ozanlarını anımsatıyor – özellikle de Tahureau'nun *Baisers*'sini.

16 Théophile Gautier'nin yapıtı.
17 Gide burada da Heinrich Heine'ın yapıtından söz ediyor.
18 "İçinde toplanası şeyler olan, çamurlu bir ırmak gibi ilerliyordu". Önerilen bir başka çeviri de şöyledir: "Çamurlu ırmakta ortadan kaldırılası bir sürü şey vardı."
19 "Dünün süresidir güllerin yaşadığı süre."

Sokakta pek budalaca sayılamayacak şu sözü duydum: "Kişi haksız olmadığında da haklı olmakta haksız olur."

Konuşurken, Albert[20], Goncourt'lara gündelik haberlerin gezgin Yahudileri dedi.

14 Mayıs

Eskilerin hüznünü ne Niobe'nin iç karartıcı acısında, ne Aias'ın deliliğinde arayacağım – Narkissos'un boş bir görüntüye, doymak bilmez dudaklarından kaçıveren, arzudan gerilmiş kollarının bozduğu yansımaya duyduğu aşkta, onun o suda yetişen bir çiçek gibi bükük duruşunda, çılgın gibi tek bir noktaya dikilmiş bakışlarında, alnının üstünde söğüt yaprakları gibi ağlayan saçlarında arayacağım onu asıl.

14 Mayıs

Ah! Chopin'in şu prelüdü yok mu (üçüncüdür sözünü ettiğim), acıdan da ötesi, sonsuza dek ruhun kolunu kanadını kıran, iç karartıcı, bitkin bir üzüntünün gözyaşlarıyla dolu yakınışı; çığlık yok hiç, yalnızca hıçkırıkların; hatta çok ağladıktan sonra acıya boyun eğince boğazın rahatlaması gibi, dalganın kumun üstüne kıvrıldığında kabarması gibi, daha tatlı bir şeyin kesintiye uğrattığı kaygı verici, sürekli bir nota... Bir yandan da bas, yarım seslerle acının dipsiz sarmal eğrilerine dalarcasına alçalan ağır, boğuk, umutsuzca falsolu bir yakınış mırıldanıyor.

Bu intihara sürükleyen, gözyaşlarının yatıştıramadığı umutsuzluğun ezgisidir.

15 Mayıs

Dün akşam Louis'yi[21] gördüm de utandım. Onda yazı yazacak yürek var, bense kalkışamıyorum o işe. Bende eksik olan ne?

Oysa içimde fokurdayan o kadar çok şey var ki, tek dertleri kâğıdın üstünde açığa kavuşmak!

20 Albert Démarest, Gide'in yeğeni.

21 Pierre Louÿs ya da gerçek adıyla Pierre Louis. O yıl Alsace Okulu'nda tanışmışlardır.

Korkuyorum! Kırılgan, yerinde durmaz düşünceyi sabitleyerek soldurmaktan, ölüm kadar sert kılmaktan korkuyorum, kanatları tahtanın üstüne serilen, ama ancak uçarken güzel olan şu kelebekler gibi.

Ah korkak ah! Düşünüyorsan gerçekten, duyumsuyorsan gerçekten, kendini ifade etmek *zorundasın*.

Yoksa kim yazardı ki! Yola çıkmanın zamanı gelmedi mi?

Gücüne güven; durma davran.

Ben de ozanım!

Kişi ülküsünü çok yükseklere koymalı, sonra da gözlerini ondan ayırmadan yürümeli.

Yazmak! Ah ne çılgın bir sevinç! Nasıl bir delilik! Düşleneni, düşünüleni düşünmek, düşlemek, şarkısını söylemek.
Başkalarına iyilik etmek, ilerlemenin tekerini itmek, ardında hiç iz bırakmayan boş bir gölge gibi geçip gitmemek.

Bütün bir kuşağın acılarını, sıkıntılarını, özlemlerini insanüstü bir çığlıkla anlatmak; bu yola baş koymak – yeteneklerini, yüreğini, inancını, hatta yaşamım buna adamak, belki şarkısını söyledikten sonra öldüğü gibi kuğunun – Leopardi'nin gözyaşlarım, gücenik vurgularını alıp, onları Lamennais'nin yakıcı sözleriyle anlatmak – zamanımızın kuşkularıyla yoksunluklarına ağladıktan sonra, solan inancın yüreğindeki kıvılcımı canlandırmak – bıkkınlığa, umutsuzluğa ağlamak ya da dağlamak onları kızgın demirle.

Dizelerle mi? Yoksa düzyazıyla mı? Ne önemi var! Tanrım vurguyu versin bana yeter! Olur a dizeler akın eder ağzıma, sevinçle söylerim onları, ama onları arayacağım diye düşünceyi bırakmam elden.

Yetti artık Gautier, Banvilles – söyleyecek bir şeyleri yoksa, sussunlar.

Dize tanrısal bir şeydir, onlar bir oyuncak gibi onu kırdılar!

Verimli yanılsama yaşıyor göğsümde.

Chénier

15 Mayıs
Mein Herz und das Meer und der Himmel
Vergehn vor lauter Liebe.[22]

Ne tatlı, ne tatlı bir geceydi, – tatlı tatlı ışıldıyordu yıldızlar – içim eriyordu.

Hava alnımı okşuyordu ılık ılık – bir kadın eli gibi – Ağaç yaprakları öyle üzgün üzgün fısıldaşıyorlardı ki – seslerini duyunca gözlerimden yaşlar boşanıyordu.

Portakal ağaçlarından uyuşturucu bir koku geliyor, – tıkanmış bir soluk gibi gecenin esintisi – ıhlamur ağaçlarının çiçektozlarıyla parıldayan – suyu öyle bir sevgiyle okşuyordu ki – şehevi bir bitkinlik – aşkla yıkıyordu beni.
Havaya fışkırmış – bülbülün ezgili yakınışı. – Havuzun içindeki bir mimozadan – şakıyor ezgili bülbül – bir yıldıza baka baka.

O yıldıza aşkla – can çekişiyor bülbül; yıldız inceden inceye ışıldıyor ya, – bence alay ediyor.

Bir fıskiyenin incileri gibi, – dökülüyor parıltılı notalar, – gittikçe güçlenen – kuşun şarkısı aklımı başımdan alıyor.

•

Derken, ezgi yürek paralamaya başlıyor – sıraladığı notalar – nasıl da üzücü, gecenin içinden, ciğerime dokunuyor.

Ezgili bülbül aşktan can çekişiyor – ama yıldızın gülümsemesi ışıldıyor hâlâ.

Bülbül esrimiş ıtırlardan, aşktan, acıdan, – dile sığmaz vurgularla ağlıyor hıçkıra hıçkıra.

Havuzun dingin suyunda, – yıldızın yansımasını görmüş; – yıldız onun için, onun için – inmiş havuza.

Şimdi aşkla ışıldıyor; çılgın ezgi sevinçle göğe yükseliyor, – kuş da pır pır uçarak yıldıza doğru alçalıyor.

O alçalınca, kaçıyor yıldız; – uzaklarda, daha uzaklarda suya dalıyor; – bülbül de bunun üstüne daha hızlı alçalıyor – ama yıldız yine dalıyor.

Bülbül suya dokunup – kaygılı bir kanat darbesi vuruyor üstüne; – yıldız yeniden göğe çıkmış – gülümsemesi ışıldıyor yine.

22 "Yüreğim, deniz ile gök / Aşktan baygın düşmek ister". Heine.

•

Şimdi şarkı kesildi. – Gecenin esintisi daha da tatlı – bülbülün bedenini öpüyor.

Bülbül, kanatlarını açarak – göle konuyor, – ıhlamur ağaçlarından dökülmüş çiçektozlarının ortasına.

Portakal ağaçları da onun üstüne – daha da esritici kokular salıyorlar –

Akşamın ıtırlı bitkinliği – yüreğimi aşkla dolduruyor – kavrula kavrula akıyor gözyaşlarım...

... Ama ılık hava değil artık.

Senin elin beni okşayan!

16 Mayıs

Lind[23]

Kara gökten kar yağdı bütün gece
Lapa lapa, bütün gece örttü toprağı
Kara gökten, lapa lapa, karlar düştü çığ gibi.

Güneş, doğarken, toprak bembeyaz, bir de baktı ki
Toprağı örten astarlı kürk bembeyaz
Astarlı kürk kefen gibi örttü toprağı

Toprak dedi ki güneşe: "Gök üstüme serdi kefen
Bir kefen, saran tüm doğayı
Yaşayan her şey ölü, ak kürkle kaplı."

Güneş de dedi ki toprağa: "Sana kefen gelen
Duvaktır gerçekte; kırağı gelinliğindir senin
Ak karla kırağı senin duvağınla gelinliğindir.

Güneş sonra sevgiyle öptü toprağı
Toprak utanıp kızardı, ağaçların üstündeki kırağılar da
Sevgi dolu öpücüğün ışıltılarıyla elmas gibi sedeflendi.

23 Almanca *Lied*'in bir başka biçimi.

16 Mayıs

Bir düş yalnızca, ama ne tatlı bir düş.

Zaman duruverdi akıp giderken, gece hiç bitmeyecek gibiydi. Bizi usul usul sallayan bir kayıkta, yanına uzanmıştım; yıldızlarla ışıl ışıl olmuş gökten hem tatlı, hem üzgün bir ışık geliyordu. Her şey göremediğimiz ayın sessiz aydınlığına gömülmüştü – dalgalı deniz de gümüş gibi parlıyor, dalga kabardığında opalinkiler gibi sedefli ışınları kıpırdatıyordu. Derken, büyüleyici bir mırıltının geldiği, mavi tepelerden tütsününki gibi ağır, içe işleyen, anlatılmaz kokuların döküldüğü belli belirsiz bir kumsal göründü. Sonra nemli bir sisin sardığı, gök mavisi buzullarıyla doğaüstü doruklar.

Denizin uçsuz bucaksızlığı gökyüzünün sonsuzluğunu açığa vuruyordu. İşte orada, sarmaş dolaş – öylesine kendimizden geçmiştik ki, kımıldayamıyorduk, gözlerimiz enginliğe dalıp gitmiş, konuşmuyor, ama ruhlarımızı tek bir duada birleştiriyorduk – bir dua ki titreyen dudaklarımızın üstünden yitip gidiyordu.

Ne var ki, dile gelmez, kaygı verici, tutkulu bir üzüntünün tiz şarkısı yükseldi gökten, sözcüklerin diyemediği ezgimizi çılgınca, yüce bir düğün koşuğuyla söyledi.

... Ah ah! Mutluluk orada olabilirdi ya, yalnızca bir düştü bu.

16 Mayıs

Yıldız, küçük yıldız, sana baktığımda, görüyor musun beni
Gökyüzünün maviliğinde yitmiş halinle, sana yerden bakanı
görüyor musun
Titrek ışığın bana gülümsediğini mi gösteriyor
Yerde yaşayana alaycı alaycı mı gülümsüyorsun?
Yoksa usul usul ışıldamanı sağlayan şey üzüntü mü aslında?
Değil mi ki bakınca yaşarıyor gözlerim.
Gökyüzünün maviliğinde yitmiş küçük yıldız
Üzgün üzgün baktığın ben miyim?
Karanlığın içinde yolunu arayan ağlamaklı bir ruha benziyorsun...
Ama sana uzun süre bakınca, göğün derinliği beni kendine çekiyor.
Ah! Küçük yıldız, delice atsam kendimi sana doğru;

Şu sıkıcı, tekdüze dünyadan kopsam, her şey bana yabancı burada
Umutsuz bir kanat çırpışıyla, derin göğe yükselmek isterdim.
Ağmak, durmadan ağmak, sonra da çılgın bir öpücükle
Yaşamımı yanı başına bırakmak.

Kudurmuş, uğursuz, ürkütücü, bunlar ezgi için güzel sıfatlar.

17 Mayıs
Dünya alaycı.

YALNIZLIK

Onunla konuşmak istedim: Anlamadı beni.
Seviyorum dedim, başladı gülümsemeye,
Daha güzel sözcükler bulmalıydım bunu söylemeye
Sevgimde, derin bir hoşgörü varmış gibi
Heyecanlanmamalıydım, gülerken bile.

Yapamam, bilemem; bir çiçek gibi her zaman
Açılır genç yüreğim, saf, çabuk kanan;
Sevmeye ihtiyacı var; yeryüzünde gördüğü oysa
Bir tek alaycı küçümsemeyle acı taşlama
Sevecenliğini sunarken, alamıyor başka bir şey acıdan.

Bulamayacak mıyım birini beni anlayacak
Beni seven, benim de sevebileceğim kimse yok mu
Benim gibi düşünüp, benim gibi duyacak
Kalkıp da saf ruhumu dağlamayacak
Beni kırıp alaycı alaycı gülümsemesin istemişim çok mu?

Yüreğim, gizli zenginliklerini aşağılama sakın
Herkese dağıtıp da; anlamazlar
Ama dik gözlerini en tepesine gök mavisi dorukların
Düşüncelerini oraya taşı: Orasıdır senin vatanın
... Ah ruhum, sesini çıkarma baktın çevrende yabancı var!

•

Zaman duruverdi hızla akıp giderken
Gece hiç bitmeyecek gibi

Ne yapmaya geldin buraya? Tapılası gölge, bas git,
Düşmüyorsun yakamdan; bırak da uçayım.
Anımsatıp durma yaşamın sıkıntılarını
Ne de aklı baştan alan öpücükleri, acı apsent kadar,
Bal kadar tatlı.

Namusluluğu arzulamanın delilik olup olmadığını düşünüyorum.

17 Mayıs

Bu kavurucu yaz gecesi canımı yakıyor:
Doluyor bedenim gevşek bir şehvetle
Zihnim hantallaşıyor, duyularım delirtesiye
Ülküye susamış yüreğim acıyla doluyor.

2 Haziran

"Ülkü"ye şöyle başlamalı.

Gözünü budaktan sakınmayan yürekli avcı
Bir kayanın tepesinde ardına düştüğü dağkeçisini görünce
Yüreği oynadı; ansızın onu kovalamaya başladı
Kendisinden kaçan hedefinden hiç ayırmadı bakışlarını
Buzullara tırmana tırmana sıvışmaya bakıyordu keçi de.

....

... Onu öyle yükseğe koydum ki erişemem
Ruhum yılgın düşer yıldırıcı çabalardan.

....

•

Sürekli kaçan sevgili gölge –
– Oysa bir şey değil ay ışığından başka
Kaçıveren gizlice
Yazık! Yalnızım karanlıkta
Gece.

Mortefontaine[24]

P. L.[25] Sürekli kaçan tapılası gölge.

Öğrenmek istersin sevdiğim kızı:
Adını sana söyleyemem ki
Yazık! Sevmeye kalktığımı
Ben bile bilemem ki

Düş görürken gelir yanıma
Ölürüm onun aşkından
Ama kaçıverir gecenin sonunda
Gün ışığı korkusundan.

Yaprakların altında tek başıma koşarken
Yanı başımda duyarım gülüşünü
Ama ürkek gölge bilmem neden
Savuşturur öpüşümü

Uyanınca karanlık gecede
Onu bağrıma basmak isterim
Kollarımda yitiverir gölge
Onunla birlikte sevincim.

Ama sevecenliğe susayıp
Ağlarken umutsuzca
Elini hissederim okşayıp
Bana dokunan usulca.

8 Haziran

Et dixi: Quis dabit mihi pennas sicut
Columbae et volabo et requiescam? Ecce
Elongavi fugibus et mansi in solitudine.[26]

24 Gide Paris yakınlarındaki Mortefontaine'e piknik yapmaya gitmeyi alışkanlık edinmiştir.
25 Büyük olasılıkla Pierre Louÿs.
26 "'Keşke güvercin gibi kanatlarım olsaydı', dedim kendi kendime, 'Uçar, rahatlardım. Uzaklara kaçar, Çöllerde konaklardım.'" (Mezmurlar. LV, 7-8).

ARZU

Issız kentin uzağında bir yerde
Ki inançsız insan kuruttu orada her şeyi
Ruhum düşlüyor bir ülke
Kötülüğün erişmediği bugün bile
Saklı sevgimi koruyabilecek bir yöre
Yatıştırabilecek yaralı yüreğimi.
İsterdim ki doğada
Bengi bir ilkbahar çiçeklensin
Arkadaşlık sürsün sonsuzca
Ruh hep güvensin ruha
Düşlerim tertemiz akşamlarda
Tüm gökte Tanrı'nın varlığı hissedilsin

Sevgilim gel oraya kaçalım haydi,
Gün boyu yaşarız sevdayı
Yaşamdan kopmanın zamanı geldi mi
Serilir toprağın üstüne çiçekli
Hoşnut ruha deriz ki
"Yitirmeyeceksin aşkını"
Kavuşacaksın.

Aldatıcı gölge
Benden sürekli kaçan.

Doğu tarzı, yakıcı bir şiir yazmalı sözcüklerle – "Gece boyunca yatağımda Sevgilimi aradım, Aradım, ama bulamadım."[27]

Sonra yavaş yavaş gizemciliğe yükselip, bedenin zincirlerinden kurtularak, yeniden söze başlamalı:

"Sıkıntılı günümde Rab'be yönelir, Gece hiç durmadan ellerimi açarım, Gönlüm avunmaz bir türlü. Tanrı'yı anımsayınca inlerim, Düşündükçe içim daralır."[28]

27 Ezgiler Ezgisi, III, 1.
28 Mezmurlar, LXXVII, 2-3.

9 Haziran
Louis'ye

Zavallı Louis, sana acıyorum, büyük kentte kan ter içinde
Bir Lukianos yergisinin[29] *üstüne düşüp bayılmışsın sıkıntıdan*
Uykucu Brocchi'yle gösterişçi Naville hemen dibinde[30]
Cinaslarla koşuk düzersin hiçbir şey anlamadan.
Sana acıyorum ama hepsi bu: daha ne yapayım istersin
Hiç değilse içimden üzüntüne ağlamak geçiyor
Ama ne yazık! Uzaktayken anın silinir; unutulup gidersin
Acıyan yüreğim gözyaşı bulmayı beceremiyor

Anlamsız bir mutluluk sarıyor, esritiyor beni
İçimde titreşiyor bilinmedik ürpertiler
Yüreğimdeki sevmenin, yaşamanın sevinci
Can atıyorum söylemeye çılgınca türküler.

Söylesene bana, ıslak ormanda hiç sen
Gönlünde bir umut, koştun mu tek başına?
Sabah sisine dönüp kendinden geçiveren
Kaçak perinin altın eteğini tutmak için sapakta.

10 Haziran

Omnia enim nostra, dum nascuntur placent, alioqui nec scriberentur.[31]

Yaşlı Quintilianus'un sözü bu. La Fontaine oradan yaratmıştır "Kartal ile Baykuş"u.

İhtiras soylu ruhların tutkusudur.

Bunu söylerken kendimi de onlardan saymanın mutluluğu var içimde.

29 Gide burada *éponge* (sünger) diyor. Sözcüğün Latince kökeni *spongia*. Sözgelimi Erasmus'un Von Hutten'e yanıt olarak yazdığı bir metnin adı *Spongia Adversus Aspergines Hutteni*. Metinde Erasmus Von Hutten'in iftiralarını geçersiz kılmayı, "süngerle" temizlemeyi amaçlar (ç. n.).
30 Brocchi ile Naville, Gide ile Louÿs'nin Alsace Okulu'ndan arkadaşlarıdır.
31 "Gerçekte, bulduğumuz her şey hoşumuza gider, zihnimiz onları yarattığı anda; yoksa yazmazdık bile", Quintilianus, *Institutione oratoria*, X. Kitap, III. Bölüm, 7. paragraf.

8 Temmuz
Louis'ye

İlk günahını işleyen Havva gibi çıplaktı
Namouna.[32]

Ah aptallaşan okullu, iş dönüp aşka geldi mi,
İster ki edepten, çözsün iliklerini gömleğinin
Güpegündüz utanmasın göstersin güzelliğini
Edepsiz esin perisinin ateşiyle alay etmek için.

Olacak şey midir, şehveti böyle hiç bilmemen,
Elbisenin büyüleyiciliğinden bir şey anlamaman
Ne ki odur dalgalı kıvrımların hatlarını gösteren
Sizleri gizlemesinden çok arzuları uyandıran.

Ah! Kötü kötü konuşma, çünkü şehvettir
Örtünmeyi düşlemiş olan aşkın kılavuzluğunda
Amacı çıplaklığı bize daha çok sevdirmektir
Bizden gizleyerek onu örtülerin altında.

Kısa sürer haz, zevk çabuk geldiği sürece.
Galateia daha Latinlerin çağında gizlenirdi
Gönülleri çelebilmek için söğütlerin dibine
İnan olsun! O gün için az kurnaz değilmiş hani.

Yok anlamıyorsun; ayartıcı gizlerin doğurduğu
Senin o ahlaksız esin perin gökleri hiç bilmemiş
Ben de haylaz bir telle bezeyeyim lirimin ucunu
Kaltaklara şarkı düzeyim, madem Louis sevmiş.

La Roque, 10 Temmuz

Ah! Çığlıklarım fışkırabilseydi göğsümden, gökleri yırtar, gözyaşlarına boğardı insanları – ama ben kötülüklerinden korktuğumdan, onları yüreğimin diplerinde saklıyorum.

32 Alfred de Musset, *Namouna*, 1928.

Tek kötü insanın kendimiz olmadığını görmenin verdiği acı düş kırıklığı! An oldu, en kötünün ben olduğuma inandım. Derken, düşüncedeki çılgınlığın edilenleri nasıl da aşabildiğini, herkesin çiçekten başka bir şey olmadığına inandığı yerde nasıl dipsiz bir batak olduğunu gördüm korku içinde. Ahlaki çöküş düşüncesi baş döndürücü.

İşte o zaman dünyanın tuzu olduğumu düşlüyorum. Tadı nasıl da acı, ötekileri arındırmak isteyen gerçekte nasıl kokuşmuş öyle.

Düşüşte öyle bir hız kazanılıyor ki, bir daha durulamıyor.

Özellikle kötülüğüme alışmak, ona gitgide daha az korkuyla bakmak ürkütüyor beni.

Ah! Ne zaman dinleneceğim!

Julie'nin Saint-Preux'ye yazdığı şu mektup bana iyi geldi;[33] içimi rahatlattı – olanaklı mı... onu öyle bir bedel karşılığında almak daha iyi olmaz mıydı diye düşünüyordum. Kötülüğü iki taraftan da görüyor, hangisi daha az kötü diye düşünüyordum.

Sonra Meyer'de şu sözleri okudum:

"Mücadelede olsun, zayıflıklarda olsun, hiç umutsuzluğa kapılmam, çünkü kötülükten korkum öyle büyüktür ki ona kapılıp kalmayacağımdan kuşkum olmaz."

Yazın alanında, diyor Goncourt'lar, yalnızca görülen şeylerle çekilen acılar iyi anlatılır – ben bir de şunu ekleyeceğim, evet yalnızca bunları iyi anlıyor insan, ama düş dünyasında da neler görebiliyor, ne acılar çekebiliyor.

11 Temmuz

Hayır beni tanımıyorsun, tanımıyorsun işte; kimse tanımıyor beni! Herkese kendimden bir parça veriyorum, kimsenin yanında aynı kişi değilim. Zaten karmaşık biriyim, dolayısıyla da bir güldürü oyuncusuyum.

33 Jean-Jacques Rousseau'nun, *La Nouvelle Héloïse*'ındaki (*Yeni Héloïse*) birçok mektup Gide'in sözünü ettiği mektup olabilir.

Tanrı biliyor, başkalarım tanımamış olsam kurum asla doğmazdı içimde; onları gördükten sonra onlardan üstün olduğumu hissettim, daha doğrusu onların benden aşağı olduklarını gördüm – çünkü ortalamanın üstünde olduğuma inanmıyordum. Karşımdakiler ya çocuk ya hayvan. Kimi zaman onlarla aramızda bir uçurum olduğunu hissediyorum, bana hayvan demeleri hoşuma gidiyor.

Yaşam gülünç bir şeymiş gibi yaşıyor onlar.

Birbirimiz için yaratıldığımızı, kimi zaman kendimizi herkesten güçlü hissettiğimizi düşünmüyor musun? Dünya her zaman aşağılık. Dünyadan gelen acıyı kabullenmemek gerek. Hiçbir şeye boyun eğme, dünya için bir şey yapma. Aldırmaz. Yalnızca Tanrı'dan gelen acıyı kabullen.

Kafamdaki ülküyle olduğum yer arasında tüm yaşamını var.

Ah! Yalnız iki yargıç bilirim. Tanrı ile sen, vicdanının sesini duyuyorum.

Anlamadığım şey şu ki, felsefeye geçilecek bir sınıf gibi bakılıyor ("bakılıyor" derken, *profanum vulgus*[34] öyle bakıyor demek istiyorum), oysa insan zihninin yaşamıdır felsefe.

Ama insan öyle az ki.

Büyük dehaları anlamak onları sevmek demektir.

12 Temmuz

Deliyim ben, deliyim ben, boş düşler kurup kurup onlardan korkuyorum, tıpkı yeldeğirmenlerini ejder sanan Don Quijote gibi. Hiç kaygılanma, inan yalnızca.

Musset "sonsuzluk işkence ediyor bana" diye yazarken, benim bu tümceden neler neler çıkaracağımı biliyor muydu acaba?

34 (Aşağılama amaçlı) İnsan sürüsü (ç. n.).

Bırakın beni; yolunu bulamamış bir yüreğin çektiği acıları bilemezsiniz.

Çok okuyorum; hepsi mayalanıyor.

13 Temmuz

Düşüncelerim büyük bir hızla bitiveren mahzen bitkileri gibi; koskocaman, oransız oluyorlar da hep ak, hep güçsüzler.

Sanırım, şiir yazma işini ölümcül uyağın yaralamadığı kişilere bırakacağım.

Ateşböceği Pascal'in insanıdır; cılız, sürüngen varlık, ama alnında bir yıldız taşır.

14 Temmuz

Duyarlılık hastalığa dönüşebilir; o dekadanların hepsi nevrozlu, histerik.

Öğrenmenin verdiği sevinç, yaşadığım en büyük, en esritici sevinçlerden biri.

Bakalorya.

20 Temmuz

Bir görkem ki o ne aşırı, o ne yaman
Ah güzellik, nasıl da yaktın beni!
Bir öz var ki sende, dile hiç sığmayan
Doyuracağına beni, vermiyor hiç aman:
Ülküyle karın doymuyor ki.

Sully Prudhomme

Nec satiare queunt spectando corpora coram,
Nec manibus quicquam teneris abradere membris

Possunt; errantes incerti corpore toto.[35]

Huc ades o formose puer.[36]

Vergilius

Ama acım öyle kara ki nasıl anlatsam bilmem.

22 Temmuz

Yolunu şaşırmış zavallı ruhlarımız
Gecenin içinde hep ararlar birbirlerini.

26 Temmuz

Şehvet dudaklarda baldan tatlı, yürekte zehir gibi acı; bilimse ağızda acılık bırakır ya, sonrası ne de tatlıdır!

Yakalanması olanaksız bir düşün ardında.

Dipsiz gecede, tek başlarına
Kendi yollarını arar ruhlarımız.

Şiirsel bir tartım tutturabilseydim keşke
Şöyle tatlı, şöyle şarkılı
Hani gitse gümüş zillerin ezgisine
Duyanların aklı.

Keşke tutturabilseydim saklı bir armoni
Yüreğimi açığa vursun
Korkutmadan gözünü, söylesin derdimi
Tatlı sözler filize dursun.

Yüreği açığa vursun, ama düşünceye ihanet etmeden.

35 "Sevgilinin karşısında, doyurmaz bunlar onları; elleri, belli belirsiz okşayışlarla üstünde gezindikleri o narin kollardan bacaklardan koparamazlar bir parça" (Lukretius, *De rerum natura*, IV, 1102-114).
36 "Buraya gel, güzel çocuk" (Vergilius, *Bucolica*, II, 45).

Kadeh kaldırmak için. Sıkıldım mı? Hiç de değil! Yorgun olabilirim.

Dinlenmek için gelmedim mi buraya?

Tatil 8 Ağustos'ta başlıyor.

8 Ağustos: *Vie intérieur*[37]	Sully Prudhomme
Poésies	Bouilhet
10: *Le Nabab*	Daudet
11-12: *Scènes de...*	Henri Monnier
Scènes de la vie de bohème'in ilk yarısı	Henri Monnier
Poésies	Henri Monnier
20 Ağustos: *Madame Bovary*, 2 cilt	Flaubert
20 Ağustos: Gerçekçi roman üstüne makale	Brunetière
20 Eylül'e dek: *Dominique*	Fromentin
Die Braut von Messina	Schiller
Sœur Philomène	E. ile J. de Goncourt
Mon journal	Michelet
4 Ekim: *Crime et châtiment*	Dostoyevski
Madame Bovary üstüne makale	Sainte-Beuve

8 Ağustos

Artık kendime geldiğime göre, ne kadar yol katettiğimi ölçmek isterdim; o kadar uzun ki korkuyorum; yolumu değiştirdim, hangisi daha iyi bilmiyorum.

Daha önce çalım satarak söylediğim gibi, ama içtenlikle inandığım üzere, Pascal'in "ben'ini öldürmek" istiyordum; şimdiyse o "ben"e saygı duyuyor, onu yere göğe sığdıramıyor, geliştirmeye çalışıyorum. Bunun bir nedeni de amacımın değişmesi; ihtiras

37 Gide kitap adlarını sayarken, yapıt adlarını günlükte geçtiği haliyle, Fransızca bıraktık (ç. n.).

karıştı işin içine. Kendini göstermek için kendini tanımak gerektiğini düşündüğüm için, aradım durdum benliğimi.

Ama benliğimi öylesine soluk, öylesine bulanık buldum ki, iyileştirmeye çalıştığım kişiliğimin çizgilerini güçlendirmek istedim.

Sully Prudhomme okudum; hem hayran oldum hem de umutsuzluğa düştüm.

Umutsuzluğa düştüm, çünkü benim asla erişemeyeceğim bir biçimde tüm düşüncelerimi gördüm onda; e o zaman düşünmüşüm, neye yarar?

9 Ağustos

En yorucu, süreklilik isteyen çalışma sırasında, uyarılıp uzun süre boyunca her türlü kaçamaktan korunan zihin, tüm atılımlarını birleştiriyor, göklere sıçrıyor.

Geceleyin, bakışlarla ruh, yıldızlara açılmış pencereden mavi derinliklere daldığında, duyular havanın ılık uyuşukluğuna kapılıp zayıfladığında, dizelerin kışkırtıcı tartımı dik kafalı bir arı sürüsü gibi kulağa vızıldadığında – Ah! Şarkı söylemenin o sevinci yok mu!! Şimdiyse dizeyi çağırıyorum; bütün gün bekliyorum onu; ama dinlenmekten ağırlaşmış, kahkahalarla uyuşmuş zihin mırıltıların okşayışını duymaz, yüreğin ağlayışını işitmez olmuş.

Yazmak, kötü kötü bile olsa yazmak gerek, ama az yazdıkça, yazma konusundaki gözü pekliğim de, bilgim de azalıyor.

"Çevrelerini bu denli büyük bir tanıklar bulutu sarmış"[38] İbraniler örneği üstünden, Turgenyev'inkiler gibi bir öykü yazmak istiyorum – hafif puslu ama düzyazıda tumturaklı kaçmayacak bir şey – şiirde eli kolu bağlı oluyor insanın.

Canlar cananlar; tüm sevdiklerimiz
Neyinizi severiz biz sizin?

38 İbraniler, XII, 1-2.

14 Ağustos

Ben de onun içimdeki, yüksek sesle, utanıp sıkılmadan açığa vurduğum coşkuyu görünce, gözlerinde birdenbire beliren şaşkın bakışı anımsıyorum. Hemen "çalım sattığımı düşünecek" diye geçirdim içimden –kendimi bırakıp fazlasıyla kendim olduğumda, insanlar beni çalım satmakla suçlar–, evet bu düşünce hemen dondurdu coşkumu (ah oysa ne kadar da içtendi) dudaklarımın üstünde – karşı konulmaz bir ağlama isteğiyle gülümsemeye başladım.

Bırakın gençliğin coşkusu kabarsın, bırakın ona güzelliği, iyiliği anımsatan her şeyi sarıp sarmalasın. İstek zaten çok geçmeden kısıtlanacaktır, hiçbir şey ruhu coşku denli genişletmez. Söz her şeyi söyleyebilir mi? Ah! Çekiciliği maddi olanla manevi olanın arasındaki tuhaf bağda yatan, her ikisine de işaret edecek bir sözcükle anlatmak istediğimiz, hem duyumu, hem de duyguyu andıran şu kıvrak, incelikli düşünceler. Ah! Bilinmeyen bir düşten, hani nasıl desem betimlerken gerçeklik görünümü kazandırdığımız o düşten sonra ruhta beliren şaşırtıcı tutkular.

15 Ağustos

Çok erken yaşta yazmaya çalışmak iyi bir şey mi bilmiyorum; korkarım, çok genç yaşta üretilen şeyler, fazla çabuk büyüyen meyveler gibi, kimi zaman parlak renkli ama tatsız oluyorlar. O dönemde en iyisi duyumlarla heyecanları biriktirmek; daha sonra insan onları daha iyi anlatmayı *başaracaktır*.

Murger'nin *Les Scènes*'inde özgür gençliğe rastlanıyor bolca, ama öyle bir tekdüzelik, öyle bir biçem de var ki yalancı parıltılarından insanın gözü yanıyor.

Küçük şeylere bakıp, yaş ilerledikçe dağıldığımızı görünce karalar bağlıyorum; en güzel günler sanırım geçip gitti; nasıl da tatlıydı o zaman, bunun bir karşılığı olmalı, böyle süremez, gelecek korkutuyor beni.

Deniz, Saint-Jouin'in yalıyarları, gözüme buzla kaplı bir ova gibi görünüyor.

Belki ruhların başka başka bedenlere göçü üstüne güzel bir anlatı yazılabilir, ruhun tüm arzularıyla gönül yakınlıkları onunla açıklanabilir.

Yalnızca iki yol görüyorum: ya dingincilik ya da yetkinliğe inanç; kuşku varsa işin içinde, ikincisini izlemek *gerek*.

21 Ağustos

Bir dost, bir dost; yüreğim onu sıkıştıran sevgiyi saçıp savurmak istiyor.

25 Ağustos

Saltık, kesin ilerlemenin olanaklı olduğunu sanmıyorum, dönüp dolaşıp başladığımız yere geliyoruz. İnsanın yapabileceği tek şey "terbiye edilmiş olarak ölmek"tir. Ben bir halkın yok olana dek neredeyse hiç değişmeden, yükselerek ilerlediğini düşünüyorum, sonrasında onun yerini bir başkası alıyor.

Latinlerin de kendi Rönesans'ları, büyük yüzyılları olmuş, ardından düş kırıklıkları yaşamışlar, daha iyisinin ardına düşmüşler, bu da çöküşün habercisiymiş – bizim anlatımımız daha güçlü, işte hepsi bu, biz de onlar gibi ölüyoruz. Bir kuşak bir öncekinin kurduğu anıtı yıkar: Yalnızca bilimler ilerleyebilir, çünkü onlar saltıktır. Bizim felsefemiz aşırı öznel; XVIII. yüzyıl XVII. yüzyılın inanışlarını topa tuttu, biz de onunkileri topa tutuyoruz – yüzyıl içinde insanlar yeniden dönecekler onlara – e neye yaradı?

Michelet'nin *Journal*'ini çok beğendim, onun gibi düşünüyorum ben de, ama söz konusu düşünceler sıradan düşünceler; gerçek bir soru, şaşırtıcı bir problem ortaya atmıyorlar. Kafası öyle dolu ki, kuruntularla kaygıların ruhundaki kuşkuları açığa çıkarmasına izin veremiyor.

Ruhu bir çocuğunki kadar saf, bir bakireninki kadar temiz; ona bakmak iyi geliyor insana, güç veriyor, dinginleştiriyor. Ama ben ruhumu besleyecek bir şey bulamadım onda.

Düş gücü ürünü yazılardan daha az yazmalı; daha kişisel notlar, eleştiriler, yargılar vb. ortaya koymalıyım.

Daha sonra düşüncelerin aklıma nasıl geldiğini anımsamak, onları doğuran okumaların ya da olayların ne olduğunu görmek ilginç gelebilir bana.

Çok okuyorum. O okumalar da birbirlerinin etkisini zayıflatıp azaltıyorlar.

Başkalarının daha iyi söylediği bir şeyi söylemekse amacım; onların izinden gidip bir adım olsun daha ileri gidemeyeceksem, susayım da onların yazdıklarını okuyayım daha iyi; ama onlardan bir adım olsun daha ileri gidebileceksem, haydi o zaman davranalım... Ama her şeyi olduğu gibi korumak için kopmak gerek.

Sürekli kendimi sakınmayı başarsaydım, kim bilir nerelerde olurdum.

Gördüğüm o ki, yıllar çok şey alıp götürüyor da pek bir şey getirmiyor.

Çığlığım öyle umutsuz çıkacak ki Tanrı'nın kulağına gidecektir.

"Sizi bütün kirliliklerinizden kurtaracağım" (Hezekiel, XXXVI, 29).

Kendimi kurtarma umudunu yitirdiğim için, iyilikten başka yol ummaz oldum. Kaldı ki, bu öyle tatlı bir şey ki, bir ruha iyilik ettiğimi düşündüğüm zamanlarda olduğu kadar yaklaşmadım mutluluğa hiç. Önce Val'le.[39] Kutsal Kitap'ımı ona okurken hissettim bunu, ama böylesine tatlı, böylesine basit bir görev altında ezilecekmişim gibi geliyordu bana, biraz da korkuyordum; sonra arada sırada Pazar okulunda[40] ya da Georges'la[41] Cuverville Caddesi'nde konuşurken aynı duygu kapladı içimi.

39 Kuzini Valentine Rondeaux.
40 Pazar okulu Protestanlarda çocuklara yönelik bir eğitim yöntemidir.
41 Kuzeni Georges Rondeaux.

26 Ağustos

En kalleş ayartılardan biri Tanrı'ya karşı sergilenen yalancı, handiyse saygısız meraktır. Birçok şeyi bilmemeyi kabullenmek, acıya gelip geçici bir şey olarak bakarak sızlanmadan katlanmak gerekir.

NAZİRE

Ey sert aklığı solgun kayaların
Ey engin korkusu gömüt ormanların
Çöl kumlarının sıkıntısı bitmek bilmeyen
Hele siz mavi dalgalar, açık kuyu sen
Mavimtırak denizlerin uğursuz esneyişi.

Meltem sizin orada ılıktır bir soluk gibi
Şimdi alıp başımı size kaçıyorum, bir tek size...
Kum, kar, mavi dalga, yayın kefenlerinizi yere,
Yağdırın üstüme unutuşu, kara unutuşunu şeylerin.
Serin kör karanlıklar; üstüne gözlerimin
Çok gördüm, artık bir şey görmeyeyim
Yüreğim en sonunda, o benim usanmış yüreğim
Usulca uykuya dalsın hem aşkla, hem unutuşla.

Şimdi her şey ölü; hiçbir şey kalmadı, bir yas koskoca
Solgun bir ayla gibi soğuk, uyku getiriyor
İç karartıcı bir bakışla yüreğimi uyuşturuyor.
Uyumak, düşünceden kaçmak ne tatlı.
Kucağında sallıyor beni uyuşturucu sıkıntı
Alacakaranlık çiyinde kara bir ölüm kokusu.

Ansızın, düşüncelerim deliyor korkunç bir kâbusu
Büyük bir çabayla uyanıyorlar sıçrayarak
Görüyorum, orada işte ürkütücü hortlak
Zihnime öyle bir bezginlik salıyor ki ne yaman
Arınıyor yüreğim bütün tortularından
Görüyorum, içimde kanlı gecelerin ürpertisi,
"Yüreğin yolunmuş salkım salkım köklerini."

31 Ağustos

Gurur karışıyor her şeye, her zaman; her zaman bir kendini gösterme kaygısı. Yalnızlığı ne kadar az tanıyorum hâlâ, nasıl da ihtiyacım var ona. Yalnız kendim için, Tanrı için, onun da bize baktığından emin olduğum o büyük tanıklar bulutu için yaşamayı ne zaman öğreneceğim?

Tanrıın, düştüğüm yerden daha da aşağılara inilebilir mi? Ben ki yeryüzünün tuzu olmak isterim.

Ah! Ya tuz yitirirse tadını...[42]

Tuhaf bir çelişki: Dışarısı öylesine çiçeklenmiş, içerisiyse böylesine karanlık. İşte arada sırada, kimilerinin arkadaşlığına tanık olduğumda, onu koruduklarına göre hiçbir şey görmediklerini düşündüğümde eziliyormuşum gibi hissediyor, bana söyledikleri sözlere karşılık, haykıracak oluyorum:

"Yaklaşmayın, gördüğünüz şey kokuşmuş bir gömütün ak taşından başka şey değil."

Ama onların bizi duyduklarını biliyorum.
Beni korkutan da bu.

1 Eylül

"Bilgeliği ve dünyada çekilen zahmeti anlamak için kafamı yorunca –öyleleri var ki, gece gündüz gözüne uyku girmez– Tanrı'nın yaptığı her şeyi gördüm. İnsan güneşin altında olup bitenleri keşfedemez. Arayıp bulmak için ne kadar çaba harcarsa harcasın, yine de anlamını bulamaz. Bilge kişi anladığını söylese bile gerçekten kavrayamaz."

Vaiz.[43]

Dominique'i okurken, bir heyecandır, bir şaşkınlıktır aldı beni, hani kendi geleceğimi okuyormuşum gibi.

Madeleine'e okusun diye Doudan'ı vermek istiyorum.

Madame Bovary'nin sonu, Michelet.

42 Matta, V, 12: "Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, bir daha ona nasıl tuz tadı verilebilir?"

43 Vaiz, VIII, 16-17.

3 Eylül

Ah zavallı ruhun kanatları, sürekli kafesinin parmaklıklarına çarpa çarpa yıpranıyor, inciniyor yine de!

Yolunu bulamamış bir ruhun ne acılar çektiğini bir bilseniz.

Ah! Bırakın öleyim; belki o zaman dinlenebilirim.

Madeleine'e okusun diye *Cromwell*'in önsözünü, bir de *Lucrèce Borgia*'yı vermek gerek.
Şu dize hayranlık uyandırıcı.

Sazların arasında fısıldayan bir meltemin şarkısı gibi.

Ama parçayı bütün halinde kurmak gerek.

4 Eylül

Bugün neredeyse mutluydum; başarılı da olsaydım, mutluluğum tam olacaktı.

Hâlâ yaşadığınız doğruyken yine de
Sevdiklerim, canlarım siz
Zihnimin bilmediği o cennet nerede
Hangi göklere gittiniz?

24 Eylül

Sen gidince, yalnız kalacağım, yapayalnız!

"Yalnız bir adam vardı. Oğlu da kardeşi de yoktu...
"İki kişi bir kişiden iyidir. Çünkü emeklerine iyi karşılık alırlar."
"Biri düşerse, öteki kaldırır. Ama yalnız olup da düşenin vay haline! Onu kaldıran olmaz."

Vaiz, IV, 9.

Und gehen ganz allein
Eine nur ist's die ich suche
Sie ist nah und ewig weit.
Sehnend breit ich meine Arme
Nach dem teuren Schattenbild,
Ach, ich kann es nicht erreichen,
Und das Herz bleibt ungestillt![44]

Schiller

25 Eylül
Si sua bona norint.[45]

İnsanlar nasıl da kör! Gün boyunca, beden zavallı ruhu tutsak ettiği için, arzunun çağırdığı yere gitmesine izin vermediği için yanıp yakılıyorlar.

Geceleriyse, uyuklayan beden alıkoyduğu küçük ruhu saldığında, ruh çabucak sevdiği şeyin yanına uçuyor; artık onu durduracak hiçbir engel yok, ama ruhun tek başına hareket etmesi insanlara öyle tuhaf geliyor ki, bunun "olanaksız" olduğunu haykırıp, olan bitene "düş görmek" adını veriyorlar.

Sabah uyandıklarında: "Ah! Ne güzel bir düş gördüm, keşke gerçek olsaydı" diyor; sonra da o gözlerine belli belirsizce görünen mutluluğa asla erişemeyeceklerini düşünüp üzülüyorlar; bunun üstüne zavallı ruhu nasıl ince iplerin tutsak ettiğini; *o ağır gülleyi* sürekli yanlarında sürükleyeceklerine, bedeni öldürerek o ipleri koparmanın daha iyi olup olmayacağını tartışıyorlar.

Ama ruhu da öldürmekten korkuyor kaçıklar! Dolayısıyla da, öylece kalakalıyor, her gece mutluluğu elde ediyor, her gün onu ele geçirememelerine ağlıyorlar.

•

44 "Sonra tek başlarına yürürler. / Benim aradığım yalnızca biri / Hem yakın, hem uzak sonsuzca / Arzuyla, özlemle uzatıyorum kollarımı / Canım gölgeye / Ah, erişemiyorum / Dinmiyor yüreğimin susuzluğu!"

45 *O fortunatos nimium, sua si bona norint, agricolas!*: "Ey pek mutlu çiftçiler, bir bilebilseler ne mutlu olduklarını!" (Vergilius).

Benim ruhum da her akşam sana doğru uçuyor, ruhumun sevgilisi. Ruhum narin bir kuş gibi dudaklarına konuyor da dudakların tatlı bir ürperişle gülümsemeye başlıyor. Arzu dolu bir çığlıkla ruhum seninkini çağırıyor. Ruhlarımız birbirine karışan iki alev gibi birleşiyor, uçsuz bucaksızlıkta çok uzaklardan havalanıyorlar.

•

Uçsuz bucaksızlığın gizlendiğini hissetmek, ayın o okşayıcı, o sessiz ışığında uyuyan ormanların uzaklara kaçışını görmek ne şaşırtıcı bir esriklik!

Sarmaş dolaş, daha tatlı göklere doğru, ruhumuzun okşayışlarını arzuladığı daha ılık esintilere doğru kaçıyoruz.

Yelin şarkılar söylediği çamların arasında; ışıl ışıl çiyin titreştiği ıslak, ulu ağaçlarla kaplı yollarda; boş ufukta göz alabildiğine uzanıp biz geçerken dalgalar gibi eğilen buğdayların üstünde; dereler boyunca, *tembel maral*'ın su içmeye geldiği yaş çayırların yamacında; birlikte olduğumuzu düşünmek, gecenin güzelliklerinde yitmek ne güzel.

İşte altın kumsal, işte içinde hurmalar yüzen deniz; daha da parıldayan ay uyuyan köye seriyor gümüşten örtüsünü, dalgalar kıvrıldığında opal gibi mavi mavi pırıldıyorlar; saydam havada, bir çobanın yaktığı ateşin ince dumanı yükseliyor göğe, bir dua gibi.

Sessiz gecede, aynı arzunun birleştirdiği ruhlarımız kaçıyorlar, hem yumuşacık, hem hızlı kanat çırpışlarıyla.

•

Ölüm zamanı geldiğinde ruhlarımızı ayıramayacak; mezarın ötesinde, yeniden buluşup birleşecek onlar; şu yaşamda, dünya aramıza engeller koyabilir; bedenlerimiz ayrı düşebilir, ama ruhlarımız asla. Seven ruh engel tanımaz; aşk her şeyi alt etmiştir. Aşk ölümden güçlüdür.

25

Bersier'nin bir vaazında şöyle yazıyor:

"Sevdikleriniz arasında bir ruh vardır, o ayartmanın önünde duramaz uçar gider... Ne eksiktir onda? Ağırbaşlı bir söz; onu söyleyebilecek tek kişi de sizsiniz işte, çünkü siz onun içinde bulunduğu tehlikeyi açıkça görürsünüz, sizin söyledikleriniz kesinlikle dinlenecektir. İşte aklı karışmış bir kardeşiniz, bir arkadaşınız sallanıyor, düştü düşecek. O insan sizin kişiliğinizi biliyor. Onunla konuşmazsanız, çöküşünü haklı göstermek için sessizliğinizden güç alacak.

"Yitip gidecek o ruhlar yine sizden sorulacaktır."

Bunu okuyunca, içimden: "Sen görevini yaptın Madeleine" dedim.

Gelin'de, Schiller şöyle diyor:

Wie süß ist's, das Geliebte zu beglücken.[46]

3 Ekim

Dayıma[47] yolladığım eski bir giysinin astarına yazı.

Ne zaman bir giysi bizden ayrılsa
Yüreğin bir parçası da gider ardından
Onu alan yoksulu kıskana kıskana
Ama biz bir giysiyi bıraktığımız zaman
Onarmak için yüreğin içindeki yırtığı
Saklamak gerek en azından astarını.

Bir paket küçük çekirdek üstüne yazı:

Şu küçük çekirdek
Eskiden kayısının sulu etiyle
Kaplıydı pek
Şimdiyse yolcu, güzel günlere özlemle
Acı sonu düşünerek.

46 *Wie süß ist's, das Geliebte zu beglücken / Mit ungehoffter Grösse Glanz und Schein!*: "Beklenmedik bir yüceliğin görkemiyle, ışıltısıyla sevgiliyi mutlu etmek ne güzel", *Die Braut von Messina* (Messinalı Gelin).

47 Madeleine'in babası Émile Rondeaux.

Bay Rondeaux, size söylemem şundan,
Size yürek gerek
Acıyıp da toplarsınız oradan buradan
Gördünüz mü yaşlı çekirdek.

4 Ekim

Birbirine yakın renklerin bakışlarımızı tatlı tatlı okşamasını; birbirine karışıp bir olan seslerin ruha özel mi özel, ince mi ince bir dille seslenmesini sağlayan şu uyumlar nasıl da gizemli...

Bu tamam, ama sürdürmek gerek – Sully'nin şarkısında olduğu gibi.

Yüreğimin içinde, alnımın altında
Bir ruh var; hem görünmez, hem varolan.

"Toprağın ölümü" üstüne düşünülmüş şiiri daha genişletip, insanların ölümünü de katabilirim ona, delilerle bilgeler de karışır işe, ama hepsi ölür. Deliler arasında kimileri esriklikte ölmeyi ister. Şunun gibi şarkılar söyletirim onlara –

Kovalım yoksulları şölenden
Çığlıkları...................... eğlenceyi
Gebersinler açlıktan, sefaletten
Kafamızı şişirmesinler yeter ki

Toprak ölmüş, varsın ölelim biz de
Can çekişmeyi esriklikte boğalım
Şarkılar söyleyelim, içelim, ölüme
Giderken sevinç türküleri tutturalım

Ölüm üzücü şey; esritelim onu
Şarapta – öyle ki novissima verba[48]
Olsun hep kahkahayla dolu
..........................sayıklamalarla.

48 "Son sözler".

Londra[49]*, 5 Ekim*

Paul Bourget'nin Flaubert incelemesiyle yazdığı önsöz dünya kadar şaşırtıcı düşüncenin, hazzın kapısını araladı bana.

Kişiliğime örnek olabilecek, benliğimi belirleyecek kitapları yeniden gözden geçirmem gerek. O incelemeler hiç kuşkusuz ona etki edecektir.

14 Ekim

Daha sonra seçip istediğim bir ülküye doğru ilerlerken olmasını dilediğim biçimiyle sınırlandırmak, tanımlamak gerekiyor kişiliğimi; kişiliğin koşullara göre biçimlenmesine izin vermemeli.

Kişi kendini istediği gibi yetiştirebilmeli.

Dolayısıyla, etkilenilecek şeyleri seçelim. Her şey eğitim olsun benim için.

16 Ekim

Andersen'in bir masalını, *Der Engel*'i (Melek) Almancasından okuyup ağladım. Benim için hâlâ gizemini koruyan, o bir yakınma gibi yumuşak, bir ezgi gibi tatlı dil beni öyle heyecanlandırdı ki. Yalnızca gerçek mutsuzluklara gözyaşı dökmüş olanlar en büyük zevklerden birini bilmezler: Yüreği dağlayan bir acı olmadan da gözyaşlarının tadını çıkarabilmektir o da.

Biraz benzer bir konu üstüne, şu sözlerden etkilenilip bir düz şiir yazılsa çok güzel olmaz mı?

Es breitet die großen weißen Flügel aus und fliegt über alle Stellen die dem Kinde lieb gewesen sind; pflückt dann eine Hand voll Blumen, die er mit zu dem leiben Gott hinaufnimmt, damit sie dört noch schöner blühen als hier auf Erden... Und sie flogen über alle Stellen in der Heimath, wo der Kleine gespielt hatte.[50]

49 2 Ekim 1888. Babası Émile Allégret'yle birlikte bir aylığına İngiltere'ye gider.

50 "Açtı kocaman ak kanatlarını, çocuğun sevdiği yerlerin üstünden uçtu, sonra bir avuç çiçek toplayıp şu dünyada olduğundan da ışıltılı çiçekler açsınlar diye Tanrı evine götürdü. Ülkede ufaklığın oynadığı tüm yerlerin üstünden uçtular". Gide'in alıntıladığı bölüm, Emil Jonas'ın Almancaya çevirdiği Andersen yapıtlarındandır (*Andersen's Werke*, Berlin, E. Bichteler, 1877-1881).

Ölü ruh sevdiği yerlerden –acı çektiği yerlerden bile– ayrılamıyor gibi.

Basılı kitabın görüntüsü takıldı kaldı kafama.

Ah! Olsa keşke!

Kitabın adını görüyorum da gözüm kamaşıyor.

Ölümden sonra yayımlanan yapıtlar[51] – Z. B. Durion[52] – Düşler – uyaksız şiirler – önce o defteri anlatacağım bir önsöz – sonra da...

Yapmak gerek.

17 Ekim

En iyisi *Düş Çiçekleri* diyeyim.[53]

19 Ekim

Saint-Victor'da okuduğum şu eşsiz söz üstüne –*Son lagrime d'amor, non e acqua*[54]– bir şiir değil de hafif bir masal, *Ein Märchen*[55] yazmalı.

Aşka düşmüş bir ormanı anlatırım orada – Jean Lahor'un[56] insanın aklını başından alan dizelerini anımsarım:

Çiçekler aşkla titriyor ruhun titrediği gibi;
Hem esriklikten, hem arzudan yürekleri oynamış [...]
Çiçekler düşler kuruyor, çiçekler ürperiyor gecede.

(*Die Lotosblume*'u da düşünmeli.[57])

51 Burada söz konusu olan gelecekteki, ölü bir yazara mal edilmiş *Cahiers d'André Walter; œuvre posthume*'dür. Bu kitap birtakım düz şiirleri, düş anlatılarını, ayrıca Gide'in 1888-1889 tarihli günlüklerinden parçaları içerir.

52 *Günlük*'ü yayımlarken kullanılan takma ad budur; Gide yayımlanan ilk yapıtında daha çok Cermen adlarını anımsatan André Walter adını seçecektir.

53 Gide hiç kuşkusuz Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri*'ni fazlasıyla anımsatan bu addan vazgeçecektir.

54 "Bunlar, aşkın gözyaşları, yoksa su değil."

55 Almanca "masal."

56 Jean Lahor Henri Cazalis'in takma adıdır.

57 Heinrich Heine'nin bir şiirinin adı: "Lotus Çiçeği". Gide'in değindiği dizeler şöyledir: "Kırılgan lotus çiçeği / Titrer parlayan güneşin altında, / Başını eğip, / Düşlere dalar, geceyi bekler" (Fr. çev. Albert Sapeth).

Bir bülbül şu taşkın gecede
Onlar için şakıyıp ölürken yaz gecesinde,
Örtülerini aralayıp, solgun bedenli güller,
Delice, kendilerini yıldızlara öptürürler.

22 Ekim

Kişinin günaha alışmanın getirdiği, hatalarına ağlamasına bile engel olan o ruh kuruluğunu yüreğinde hissetmesi denli üzücü bir şey olabilir mi?

Başta savaşamadığı bilinmez bir zevke karşı duyduğu ölçüsüz tutku, ruhtaki tüm diri güçleri, tüm soylu pişmanlıkları bastırır; onların yerine de öyle iç karartıcı bir uyuşukluk, öyle bir cansızlık koyar ki ruh ayartı karşısında gitgide zayıflar, ondan doğan pişmanlıktan gitgide uzaklaşır...

Ah! İstencinin kalıntıları arasında birazcık daha güç bulabilseydi, nefret ettiği, ama kölesi olduğu o küçültücü zevklerin hepsini kapı dışarı ederdi yalnızca ağlayabilmek için.

Bir gözyaşı! Ah! Yalnızca bir gözyaşı! Ne lekeler çıkarır. Vaftizin kutsal suyudur o.

Ama olmuyor, başkaldırılmıyor artık; yavaş yavaş kötülüğe bırakıyor kişi kendini, korkakça bir boyun eğiş bu; Tanrım! Yeniden ayağa kaldırın beni, ruhumda razı oluşun iğrenç gülümsemesini gördüm, biliyorum.

’Ω χυφιε σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα[58]

26 Ekim

Et pero leva su, vinci l'ambascia
Con l'animo che vince ogni battaglia
Se col suo grave corpo non s'accascia

...

Et dissi: "Va, ch'i' son forte e ardito.[59]

58 "Ya Rab, kurtar bizi, yoksa öleceğiz!" (Matta, VIII, 25).

59 Dante, *İlahi Komedya*, *Cehennem*, XXIV. Vergilius, üstünden işkenceye uğrayan hırsızları görebildikleri bir kayalığın tepesine vardıklarında

29 Ekim

Schumann'ın *Ende vom Lied*'i uzun süre üstümden atamayacağım biçimde derinden etkiledi beni. Mutluluğun ölüm şarkısı, anılarla hâlâ sevinçli, ama gelecek karşısında gözyaşlarıyla doluyor.

Günbatımını izlerken olduğu gibi –karanlığı aydınlatan görkeminin görüntüsü daha uzun süre gözde kalır ya hani–, mutlu günlerin, geri dönüşü olmaksızın yitip gidişini bana hiçbir şey bu kadar iyi anlatmamıştı. Victor Hugo'nun *Adieux de l'hôtesse arabe*'daki düşüncesi de bu değil miydi?

Et non erat qui cognosceret me.[60]

19 Aralık

Arthénice'e[61] okusun diye verilecekler:
Musset'nin *La Mouche*'u – *Salammbô* – *Traité des sensations.*

20 Aralık

Goncourt (olursa *Germinie*'yi), Anatole France, Dickens, Bourget, Tolstoy, Taine (*L'Ancien Régime*) – Mignet – Quinet – Spinoza, Bersot, J. Simon okumam gerek.

Dante'ye seslenir: "E haydi ayağa kalk, bedenin ağırlığı altında ezilmedikçe her savaştan yengin çıkan ruh alt etsin yorgunluğu". Dante de ekler: "Ben de diyorum ki: Yürü haydi, gücüm tam, gözüm pek."

60 "Kimse saymıyor beni" (Mezmurlar, CXLII, 4).

61 Arthénice, Gide'in Madeleine'e taktığı adlardan biridir. Arthénice, XIV. Louis zamanında Rambouillet Markizi'ne takılmış şiirsel addır (onun önadının, Catherine'in anagramıdır).

YAPRAKLAR

5 Ocak 1888, Goncourt'ların *Journal*'inin ikinci cildi. Th. Gautier'nin *Jeunes-France*'ını okudum. Taine'in *La Fontaine*'ini okudum – Flaubert'in *Salammbô*'sundan epeyce – V. H.'nun *Cromwell*'inin önsözü.

9 Ocak, Shakespeare'den *Richard III*. Jules Lemaitre'in Paul Verlaine ile dekadan ozanlar üstüne *La Revue bleue*'de çıkan yazısı.

10 Ocak, *Provinciales*'den bölümler okudum – Régnier'nin *Satires*'inden bölümler – P. L. *Courier'nin Pamphlet des pamphlets*'siyle parçalar – *On ne badine pas avec l'amour*'u yeniden okudum, Musset – "De la tristesse", Prévost-Paradol.

11 Ocak, *Conférence sur Marivaux et Molière*, Larroumet.

14 Ocak, *Salammbô* üstüne yazılar, Sainte-Beuve.

1 Şubat, Ampère'in *La Grèce, Rome et Dante*'sinin I. bölümü – *Sentiment de la nature*, H. Rigault – A. Chénier'yle Lamartine'den parçalar – Sainte-Beuve'ün *Adolphe*'la Pierre Charron üstüne yazıları.

3 Şubat, *Les Métaphores de V. Hugo*, Brunetière.

7 Şubat, *Théâtre impossible*, About. Rabelais üstüne yazı, Sainte- Beuve. Dante'nin *L'Enfer*'inden bölümler. Saint-Marc Girardin'in dramatik yazın dersi üstüne yazı: Hip. Rigault. Michelet'nin *L'Oiseau*'su üstüne yazı, Hip. Rigault. *L'Oiseau*'dan "L'Œuf", Michelet. *L'Oiseau*'dan "L'Aile", Michelet.

9 Şubat, Gargantua'nın eğitimi üstüne bölümler, Rabelais. *L'Enfer ve Purgatoire*'dan bölümler, Dante.

16 Şubat, Byron'ın *Le Corsaire*'i. Descartes'ın *Discours sur la méthode*'undan I., II., III., V. *Méditations*.

18 Şubat, Brizeux'nün *Marie*'si – Dante üstüne yazılar, Sainte-Beuve, Paul de Saint-Victor üstüne yazılar, Sainte Beuve – Byron'ın *Lara*'sı.

19 Şubat, *La Confession d'un enfant du siècle*, Musset – Sully Prudhomme'un *Épreuves*'ünden epeyce – Gyp'in *Séducteurs*'ü – V. Hugon'nun *La Légende des siècles*'inden "Le Satyre".

20 Şubat, Sainte Beuve'ün Musset üstüne iki yazısı – Sainte-Beuve'ün *Qu'est-ce qu'un classique*'i – Sophokles'in *Oidipous roi*'sı, Leconte de Lisle.

23 Şubat, Sainte-Beuve'ün *Journal de la santé de Louis XIV*'u üstüne yazısı – Paul Albert'in *Sur L'Académie*'si – *Sur les lettres de Voltaire*, Sainte-Beuve.

28 Şubat, Lord Byron üstüne, Darmesteter – La Rochefoucauld'nun *Maximes*'i.

4 Mart, Marivaux üstüne yazı, Sainte-Beuve – *Les Fausses Confidences*, Marivaux.

20 Mart, Byron, Swift. Taine'in *Lit[érature] anglaise*'i-nin IV. cildinde Richardson – Mirabeau'nun *Discours sur la banqueroute*'u.

Paskalya, Chamisso'nun *Pierre Schlemihl*'i – Sully Prudhomme'un *Le Bonheur*'ü üstüne yazılar: Brunetière – *Le Livre de mon ami*, Anatole France – Almancasından *Wilhelm Tell*, Schiller – Latincesinden *Aeneis*'in IV. bölümü, Vergilius, *Bucoliques* II – Alfred de Vigny'nin *Éloa*'sı – Musset üstüne yazı – *Portraits contemporains*, T. I. Sainte-Beuve – *Soleils de juin*, Lacaussade.

10 Nisan, *Clémentine*, Ch. Nodier – *La Chanson de Roland* üstüne yazı, P. Saint-Victor – P. de Saint-Victor'dan Helena üs-tüne – *Des types en littérature*, Nodier.

20 Nisan, *La Fée aux miettes*, Nodier.

3 Mayıs, Goncourt'lar üstüne yazı, Sainte-Beuve – *Récits d'un chasseur*, Turgenyev – *Romans et contes*, Th. Gautier.

10 Mayıs, La Fontaine üstüne yazı, Sainte-Beuve.

1889

Tatil biteli, daha doğrusu bakaloryaya gireli beri şunları okudum:

Traité de la connaissance de Dieu et de soi-même, ilk bölüm, Bossuet.

Traité des sensations, ilk bölüm, Condillac.

Dame aux camélias, Dumas.

Makaleler (Sommeil, *Amitié*, *Bon sens* vb.), Jouffroy.

Fortunio, Th. Gautier.

Mes haines, Zola.

Contes à Ninon'daki ilk masallar, Zola.

Germinie Lacerteux, Goncourt.

Sur le bonheur, Bersot.

Contes du jour et de la nuit, Guy de Maupassant.

N. Gogol'ün *Le Roi des gnomes*'u.

André Cornélis, P. Bourget.

Renée Mauperin, Goncourt.

La Fille Élise, Edm. de Goncourt.

15-17 Ocak: *Une Vie*, Guy de Maupassant.
Mademoiselle Loulou, Gyp.

17-20 Ocak: *Sur la liaison des idées*, D. Hume.
Thérèse Raquin, Zola.

27 Ocak: *Le Fondement de l'induction*, I.-II. Bölüm, Lachelier'nin tezi.
L'Intelligence, ??? Böl., Taine.

27 Şubat: *Philosophie de Hamilton*, ??? Böl., Stuart Mill.
La Mer, Richepin.
Les Névroses, Rollinat.
Les Blasphèmes, Richepin.
Histoire de la Révolution, I. cilt, Mignet.

Caliban, Renan.
Lettre au conseil municipal de Rouen, Flaubert.
À bord de la "Cange", Flaubert.
L'assommoir (bölüm), Zola.
La Tentation de saint Antoine (bölüm), Flaubert.
Discours à l'Académie, Renan.
À rebours (bölüm), Huysmans.
Novembre, Flaubert.
À rebours (sonu), Huysmans.
Sac au dos, Huysmans.
L'Assommoir, sonu, Zola.
Flaubert'in *Correspondance*'ının ilk cildinin yarısı.
La Petite Roque, Maupassant.
Boule de soif, Maupassant.
Vigny'nin *Stello*'su.
Éducation sentimentale, Flaubert.

Okunanlar:

Richepin'in dört küçük romanının son üçü.
Baudelaire'in *Haschisch*'i[1].
Pastels, Bourget.
La Mort d'Olivier, Zola.
Boudoirs, Mendès.
Toine, Guy de Maupassant.
Reliques vivantes, Turgenyev.
İlk *Contemporains* (Huysmans, Guy de M., Ohnet vb.) Lemaître.
Miss Harriet, Guy de Maupassant.
La Main gauche, Guy de Maupassant.
Mademoiselle Fifi, Guy de Maupassant.
Monsieur Prudhomme, Henri Monnier.
Le Klephte, Dreyfus.
Examen de conscience philosophique, Renan.

1 Gide 9 Mayıs 1889'da *Paradis artificiels*'den (*Yapma Cennetler*) alıntı yapar, ama Baudelaire *Haschisch* adlı bir kitap yazmamıştır. Buna karşılık, *Paradis artificiels*'in ilk baskısının altbaşlığı *Opium et haschisch*'tir.

3 Şubat

Potache Revue'nün ilk sayısı çıktı. Louis'nin yazısının basıldığını görmek, benim yazılarımın da basılabileceğini görmek demek, bu da beni öyle sarstı ki o yaldızlı, oynak düşler bir anda gerçekliğin kalıcılığını kazandı.

Kişi o ilk adımı anında atmak istiyor, geçip giden zaman katlanılmaz bir gecikme gibi görünüyor, ama neredeyse beklemediği bir anda o adımı atınca, şaşırıp kalıyor, kendi kendine: "Nasıl da oluverdi?" diyor.

Kendimizi tutkulu, baş döndürücü düşlere kaptırıp eşsiz bir akşam geçirdik, daha önceki bir akşam yeni bir ön-arka uyak sistemini denediğim, altı dizeli bir şiiri göndermemi istemişti benden. Saçma bir şiirdi, üstelik onu bir kez daha okuyunca bir dizenin on dört heceli olduğunu gördüm – durak da olmayınca bunu ancak öyle fark edebildim, üstelik son tartım sözcüğün ortasında bitiyordu – öyle ya da böyle, birçoğundan daha iyi bir şiir, sonunda da gerisini bağışlatan gülünç bir şaka var. Altı dizeli, yağmur renginde bir şiir – Zan Bar Dar[2] adıyla imzalı – La Botte'taki baş harfleri[3] korumak beni eğlendiriyor – daha sonra başlı başına bir öykü çıkabilir bundan.

Onu da dergiye koyacaklarını öğrendim – bu ilk kez olduğu için tatlı tatlı gururum okşansa da tersini yeğlerdim.

Gelecek düşleriyle dolu o eşsiz akşamda, birbirimize tasarılarımızı anlattık – belki *Potache*'ı bırakıp ikimiz birlikte hareket edeceğiz. Biraz daha sonra düşünüyorum – onu bırakmalıyız bırakmasına ama onun iyi yanı bize gözü peklik ve deneyim kazandıracak olması. İnsanların, daha sonra da birbirlerine bağlı kalacaklarına, birbirlerini zorlayacaklarına söz vermesi ne güzel şey; başarıyı, başarısızlığı tek başına yaşamaksa ne korkunç, ne

2 Bu şiirin ilk taslağı 1889 yılının *Yapraklar*'ında bulunmaktadır, Zar adıyla imzalanmıştır. *Potache-Revue*'nün ikinci sayısında "Yağmur Rengi Altılık" başlığıyla, biraz farklı bir takma adla, Zan Bal Dar adıyla yayımlanır.

3 "La Botte'daki baş harfler" Gide'in Madeleine'e yolladığı metinleri imzalarken kullandığı baş harflerdir. Görünüşe göre, La Botte da Gide'in çocukluğunda kuzenleriyle birlikte bir kopya makinesinde hazırladığı, ilk şiirlerini koyduğu derginin adıdır.

acı. İkimizin olacak bir defter düşündüm; bir bende kalacak, bir onda, herkes bir şeyler yaptıkça yazacak ona – bu aramızdaki bağı daha da sıkılaştırır bence.[4]

Gelecekte rahibe okulundaki kızın şiirini (sekiz hece) yazmak istiyor.

Ben kalemimi açmak için önce renkli parçalar üstünde çalışmayı düşünüyorum – biraz kısa, anlamsız ama sözcüğün büyüsünü taşıyan parçalar. Sonra (?) *Les Fleurs du rêve*, özellikle de gitgide biçimlenen, yazarı öldükten sonra yayımlanmış günlük[5] – hem yürekli olmalı hem de çalışmalı.

Daha şimdiden ne kadar ilerlediğimizi gördükçe ikimiz de mutlu oluyoruz.

Revendication adlı parçayı yazarken, arada sırada çok yoğun bir mutluluk hissettim – bir hafta çalıştım üstünde; neredeyse bir yıldır da aklımda – ne yazık ki, kendi zevkime göre değil, şiiri yolladığım *Potache*'ın zevkine göre yazdım. Sonradan düzeltilmesi gerekecek.

Konu eşsiz – sözcüklerin şarkısı – dekadan, Verlaine'ci bir biçimde yazdım – birçok dize çok önceden hazırdı – birçok akşam gece 12'ye, 1'e dek çalıştım – sonra kalemle kâğıt yanı başımda, uykuya daldığımda, uykumun ortasında dizeler geliyordu aklıma, ben de çarçabuk yazıyordum onları; an oldu, mumumu beş kez yaktım, üstelik bana uykuda gelen dizeler en güzelleri.

Yaptığım şeyin hoşuma gittiğini anladığım andan daha büyük bir mutluluk olamaz benim için. Şiiri Louis'ye verdim, ilk gerçek yapıtım – *Potache*'a yollayacak – handiyse özledim onu – artık yitik bir yapıt ne de olsa.

17 Şubat

Louis'yle birlikte tuttuğumuz defter dışında iki defter daha gerekiyor şimdi – birine yavaş yavaş romanın parçalarını yazacağım, ötekine de her zaman üstünde çalışabileceğim bir şeyler olsun diye hâlâ deneme aşamasındaki tüm şiirleri.

4 Gide burada hiç kuşkusuz Pierre Louÿs'yle André Gide'in şiirlerinden oluşan, bugün Jacques-Doucet Yazın Kütüphanesi'nde bulunan *Nous deux* derlemesinden söz ediyor.

5 Sonradan *Les Cahiers d'André Walter: Œuvre posthume* olacak metinden söz ediyor.

Buna da güncel entelektüel yaşamı, hiçbir amaç gözetilmeksizin yazılmış en özel düzyazı denemelerini koyacağım.

Elimi çabuk tutmam, gençliğin heyecanından yararlanmam gerek.

18 Şubat

Daha şimdiden tüm utkulara ulaştığımı düşündüğüm bir dizi heyecanla, kendimi alık mı alık bir ozan bozuntusu, kasıntılı, beş para etmez biri olarak gördüğüm yılgınlık anlarım birlikte yaşıyorum her gün.

Albert'e[6] Coppée naziremi gösterdim – doğrusu hiç başarılı olamamışım; ama o zaman vay halime diyeceğime, başka bir şey deneyelim, her şeyde de böyle olacağım düşünüyorum hemen. Şiir yazmama engel olacak denli kötü dizeler yazmaktan korkuyorum.

Şimdi ortak defterimiz için bir önsöz yazmak istiyorum. Louis'nin düşüncesi pek dokunaklı, beni çok heyecanlandırdı – "Defter her zaman ortak defterimiz olarak kalmamalı" dedi bana, "Lemaitre ilk hangimizin üstüne yazı yazarsa, defteri ötekine versin o."

19 Şubat

Kurardım on beş yaşındayken
Işıltılı düşler ben
Şan şöhret anlatırlardı.
İyice soktuydum kafama
Yüce biri olduğumu; arkadaşlarım da
İsterdi buna inanmamı.
Bugünse yazdığım bu dizeler
Belki düz, belki eğri giderler:
Peki hangisi? Aldırmam.
Okunurlarsa eğlenirim;
Ama fazlasını vaat edene diyeyim
Gelmesin, kapımı açmam.[7]

6 Kuzeni Albert Démarest.
7 Jean Richepin'in "ότι ἄν τύχω" adlı yapıtından bir bölüm.

Ortak deftere önsöz yazdım – tüm yüreğimi koydum oraya, bütün bir gün harcadım. Daha tutumlu olmayı öğrenmem gerekecek.

20 Şubat

Yazma, düşünme tutkusu bütün gün yakamdan düşmüyor, uykuda bile ardımda.

Akşamları zihnim bir kez coştu mu, düşler öyle yoğun, öyle açık seçik, öyle yaman oluyorlar ki, uyandıktan sonra bile gerçekliğin yerini alıyorlar.

Örneğin bu gece, düşümde sıkıntıyla bakalorya sınavına (birinci bölümüne) girdiğimi gördüm. İçimde uyanan duyguların doğurduğu tüm izlenimleri, düşünceleri anımsıyorum, gerçek bakaloryamda olduğundan bile daha açık biçimde – ama duyguların kendilerini pek çıkaramıyorum – oysa gerçek bakaloryamın neden olduğu duyguları çok iyi anımsıyorum. Sonuçta, sanrı öyle şiddetliydi ki, uyandıktan sonra da uzun süre düşe inanıyordum, gerçeği anımsamak gelmiyordu elimden hiç – o kadar ki reddedildiğimden emindim, nasıl felsefe alanına girdiğimi bir türlü anlayamıyordum.

Dejavünün tüm gizemi burada yatıyor işte.

Huysmans'ın *À Rebours*'unu okuyorum – onun benim kitabım olacağını sanıyordum, ama öyle olmaya ancak yaklaşabildiğini gördüğüm için çok mutluyum.

Öznel mi öznel, izlenimci bir eleştiri kitabı yazmalı. Başlamak gerek – kitabın kendisinden değil de doğurduğu izlenimden söz edeceğim.

21 Şubat

Tek bilim cebirdir. Sanatlardan sonra zihnin yarattığı en görkemli, en yüce şey odur.

Hani yeni bir duyuyla ebedi ve tanrısal gerçeğin o değişmez saltıklığına, gizemine dokunuluyormuş gibi.

Sanatlar aracılığıyla ise, insan o gerçeğin bir parçası oluyor görünen o ki.

Louis bana tasarılarından söz etti: lisans, hukuk, askerlik, dışişleri, ardından da konsolosluk: Kudüs'e gidiyor.

Kutsal kent Kudüs! Ah! Şu gelecek düşleri başınızı döndürür. Şimdiki zaman silinir, gelip geçici görünür. Daha sonra özleriz onu özlemesine ama şu anda yakmak isteriz.

Çalışmak gerek. İki düşümü, Mayıs gecesi gördüğüm düşle Dominiken düşünü yazmak istiyorum.

Salamınbô'daki yılanlı bölümü yeniden okuyorum: Yeniden okudukça, biçemden büyüleniyorsunuz, gözünüz kamaşıyor. Işıl ışıl bir mozaik.

24

Benim düşlerim Louis'nin düşleri gibi değil; birbirine karışan o durgun büyüyle hoş işleri sevmem ben. Çalışmada sertliği, büyüyüp insanı sertleştiren şeyleri, o yoğun, o soylu yaşamı bize hissettiren katılığı severim.

Yirmi üç yaşında, demek ki tutkunun zincirinden boşandığı yaşta, tutkuyu çılgınca, baş döndürücü bir emekle alt etmek isterdim. Ötekiler balodan baloya, eğlenceden eğlenceye, basit uçarılıkların ardında koşarken, yalnız başıma, çevremde kimsecik olmadan ya da birkaç ak giysili Chartreuse rahibiyle, birkaç çileciyle birlikte, hem yüce, hem çetin bir yörede, dağ başındaki bir köy manastırına kapanıp, keşiş yaşamından yabanıl bir zevk almak isterdim.

Süssüz, küçücük bir odada yaşamak, yele kılından bir yastıkla tahtalar üstünde yatmak isterdim, yanımda yalın, koskocaman bir dua iskemlesi olsun, üstünde de sürekli açık, büyük boy bir Kutsal Kitap dursun – tepesindeki lamba her zaman yansın da uykusuzlukta yaman coşkular bulayım, çevremi kuşatan, korkutucu gecede bir ayetin üstüne eğileyim çılgınca; öyle olsa, dağın o derin uğultularından, buzulların iç karartıcı sesinden ya da nöbetteki rahiplerin tek nota üstünden söyledikleri gece yarısı ezgilerinden başka bir şey duymazdım.

Bir saatte on saat yaşamak, zaman kavramını yitirmek isterdim – yanımda dolu bir testi, ekmek, bir de ringa olsun – yalnız acıkınca yerdim – herhangi bir saatte, görevimi bitirince uyurdum.

Ak kukuletayla sandaletleri, o koca ak harmaniyi, fanilayı giymek, kara ipekten kuşağı kuşanmak isterdim; odamda da bir kocaman meşe masa olsun, üstünde hepsi açık kitaplar dursun.

Ayakta, açık bir kitapla çalışmak için büyük bir kürsü; başımın üstünde bir dizi kitap, tüm kitaplığım olsun. Kutsal Kitap'ı, Platon'u, Spinoza'yı, Kant'ı, Rabelais'yi, Stoacıları okurdum orada; kendimi insanüstü soyutlamalarda yitirir, doğaötesinin buzlu doruklarına yükselirdim – Yunanca, İtalyanca öğrenirdim. Kendimi bilimlere adardım da Tanrı'yla güreşen Yakup gibi şaşkın, bitkin düşer, ama yine onun gibi kazanan ben olurdum.

Çileden çıkan beden bu işkenceye arzu dolu bir sıçrayışla başkaldırdığında da, kendime dayattığım sıkıdüzen bedeni kamçı gibi döver, acıyla yıldırırdı; ya da dağda, sarp kayalıkların arasından karlara dek; soluğu tıkanmış, tükenmiş, yenik düşmüş beden aman dileyene dek, dev adımlarla koşardım, olur ya öfkeden gözü dönmüş bir hayvan gibi derin karların içinde yuvarlanır, buzun dokunuşuyla kim bilir nasıl olağanüstü bir ürperti duyardım.

Peki ya şu düş tatlı değil mi?

Çevremizde her şey uykuya dalmış; ardına kadar yıldızlara açık pencereden, bir yaz gecesinin kavurucu havasında bir gece kuşunun üzgün şarkısı çınlıyor, bir esintinin kıpırdattığı ıslak yaprakların o titreyişi de öyle tatlı ki bir âşık fısıltısını anımsatıyor; küçücük odada ikimiz baş başayız, sevgiden, ateşten çılgına dönmüşüz, baş döndüren havanın okşayışında, ıhlamur ağaçlarının, otların, güllerin kokusunu duyuyoruz; saatin gizeminde, gecenin dinginliğinde, eşi duyulmamış bir şeyden ötürü yanaklarımız gözyaşlarıyla ıslanıyor, ruh bedenden ayrılmak, bir öpücüğe karışıp yitmek istiyor gibi.

Aynı ürpertinin bizi sarıp sarmalayacağı denli yakın, dip dibe, olağanüstü sözcüklerle Mayıs gecesinin şarkısını söylüyoruz, sonra tükendiğinde her söz, uzun uzun duruyoruz orada, ayın göğün en tepesinde durduğuna inanıp, gözlerimizi tek bir yıldıza dikiyoruz çılgınca, bırakıyoruz yana yana duran yanaklarımızdan aksın gözyaşları, ruhlarımız doğaüstü biçimde birbirine karışsın.

28 Şubat

Bu ilkbahar, bütün bir geceyi yıldızımla konuşarak geçirmek istiyorum; saat 9'dan 12'ye dek uyuyacak ya da düş kuracağım; gece yarısı kalkıp pencereyi ardına kadar açacağım, sekiz mum yakıp yazmaya başlayacağım; bir dizenin ardından çağrılmadan bir yenisinin geldiği o esritici, eşsiz anı yaşarken, tüm mumları söndüreceğim; benim görmeyeceğim ama masamı hafifçe aydınlatacak kısık bir ışık bırakacağım yalnızca. Sabaha dek, karatavuğun ağlamadan edemediğim üzgün, alaylı şarkısına kaptıracağım kendimi, aşkla titreşen yıldızlara baktıkça toprak kavramını yitireceğim, bütün gece şarkılar söyledikten, sayıkladıktan, ağladıktan sonra da uykuya dalıp, önceki gün kafamda kurduğum güzelim düşümü uykuda kovalayacağım.

28 Şubat

En büyük sıkıntılardan biri... bana kılavuzluk edecek, öğüt verecek, avutacak birini bilememek.

Arzulanan amaç insanın altından kalkabileceği bir şey mi, onu bilememek – ne hastalığı, ne ilacı, hiçbir şeyi bilmemek.

Bilinmeyen bir düşmana karşı tek başına savaşmak.

... Ne önemi var! Karanlıktaki bu savaş ne de yüce!.. (Ama daha sık, daha aralıksız kazanmalı). Kimi zaman gurur yüzüme kurumlu esriklikler üfürüyor.

Bu savaş, insanı devirmeyince nasıl da büyüyor gitgide!

28 Şubat

Başkalarının da, sevdiklerimin de benim gibi cinsellik takıntısı çekip çekmediğini öğrenmek için neler vermezdim?

Sanmam çektiklerini, gözlerinden anlardım öyle olsa; üstelik bu konulardan öyle kaygısızca söz etmez onlar; bense konuşmaya yeltenemiyorum, kimileri de bu yüzden beni aşırı utangaç sanıyor, oysa konuşsam söyleyeceğim o kadar çok şey var ki, üstelik hepsi gibi gülüp geçemem ben: Hayır, bunun ne demek olduğunu bilmiyorlar.

Ardı arkası kesilmeyen o savaşları, kişinin kazandığında bile, kendini tükenmiş hissettiği o bıktırıcı savaşları bilmiyorlar. Ama kazanmakla nasıl da övünüyor insan, bilinen tek özsaygı ne tatlı, kendine: "Bir gün daha kurtuldu" demek ne güzel. Emekle ulaşılan, ileri sürülmüş amacın verdiği çocukça sevinç, dört gün, beş gün... kimi zaman hafta boyunca – yeniden ele geçirilen saflığın ışıltısı.

Her ay, her yıl, kesileceği umudu olmaksızın, ara vermek de yok... Çünkü hiç de kolay değil bu zaferler!

Bu nedenle, kitabımda içimden geçen her şeyi, verdiğim tüm savaşları, tüm üzüntülerimi söylemek; hiçbir utancın benimkine denk olamayacağını, Pavlus'un o ünlü "Ne zavallı insanım! Ölüme götüren bu bedenden beni kim kurtaracak?"[8] çığlığının benim göğe haykırmak istediğim şeylerin yanında sönük kalacağını düşündürecek denli derinlemesine düşüşlerimi dile getirmek, kendime anlatmak istiyorum (yazık olur onlar anlamazsa). İffete bir aptallıkmış gibi gülenleri, erdemle bir zayıflıkmış gibi alay edenleri, uçarı bir kişinin bir keşişten daha kişilikli olduğunu düşünenleri olanca gücümle kamçılamak isterdim – ardınıza düşmüş, yakanızdan düşmek bilmeyen iblisten kaçmak için odanıza kapandığınızda yaşayacağınız ateşli can çekişmeyi, o iblisin yanı başınıza yerleştiğini, sizi gözlemlediğini, bir an olsun uzaklaşmadığını, o savaşlardan soluk soluğa, düşkün, ölü gibi çıkasıya ateşinizi yükselttiğini, sizi şaşkına çevirdiğini anlatmak isterdim bağıra bağıra. İnsan bir de ötekilerin arzusuz hazzın ardında koştuklarını, ateşin vereceği en ufak ürpertiyi hissetmek için neler neler vereceklerini, o ürpertinin ise ölümcül olduğunu, yüreği kemirip tükettiğini sürekli düşününce nasıl oluyor bir bilseniz!

Ne önemi var yine de, kimi zaman gurur yüzünüze bu düşünceler üstünden öyle baş döndürücü bir kurum üfürüyor ki, yalnızca savaş kazanıldıkça tuhaf biçimde büyüyecek bir kurum bu... Ama önce kazanmak gerekiyor.

Söylemek istediğim şeyler bunlardı işte, aslında başka şeyler de var, bu sayfaları benimle aynı rahatsızlığı duyanlara, benim gibi bunu çekenin yalnız kendisi olduğunu düşünenlere sunmak isterdim.

8 Romalılar, VII, 24.

(Flaubert.) *La Tentation*'un (*Ermiş Antonius ve Şeytan*) çağrıştırdıkları, bu sabah yüksek sesle okurken çok sert bir likör gibi ürpertti beni. Khimaira ile Sphinks'in konuşması.

Haftaya Pazar Konservatuvar'ı denemeyi düşünmeli.
Missa solemnis.[9]

5 Mart
Vagonda yazıldı – tek başıma, gece.[10]

Yanımdaki herkes en azından dört kişiyken, vagonda tek başıma yolculuk etmem öyle bir kurnazlık istiyor ki! Becerdiğime şaşıyorum doğrusu – tüm bunlar Venüs için, şiir için!
Geçen gece, her şeyin bittiğini sanıp bana acısın, ikimizi de korusun diye uzun uzun Tanrı'ya dua ettim. Bu olursa, yaşamımın yerle bir olacağını hissediyordum.

Onu ne kadar çok sevdiğimi; ruhlarımızı ortak sevgilerinde olsun, Tanrı sevgisinde olsun birbirine bağlayan incelikli bağların gücünü daha anlamamıştım.[11]

Bir gün başıma böyle bir şey gelirse, ne yapacağımı bilmiyorum, ama kendim için korkuyorum, çünkü seni de kendi üzüntüme sürükleyeceğim; ama bu acı yalnızca düşüncede katlanılmaz, korkutucu bir şey.

Ah ah, neden? Ancak iki ruh birbirini kardeş bildiğinde, daha dün doğmuş, yarın solacak tüm tutkulu aşklardan daha derin, daha kucaklayıcı bir sevgiyle; Tanrı sevgisine karıştığı için büyüyen, içe işleyecek bir alışkanlıktan ötürü ruh için vazgeçilmez kılınan soylu bir sevgiyle sevdiğinde olabilecek biçimde, insanların birbirini tanıması yetmez mi? Yalnızca o sevgiyle yaşamak, birbirinden vazgeçememek, öteki yanda acı, yas görmek yetmez mi – Ah ah, neden?

Çünkü dünyaya ayak uyduracak her insanın uyması gereken kurallar var dünyada, çünkü... Ah! Çevremizdekiler ruhlarımı-

9 M. Garcin yönetiminde, Beethoven'ın *Missa solemnis opus 123*'ü.
10 Gide Rouen'da, kuzininin evinde kalmıştır.
11 Bu, *Günlük*'te Gide'in kuzini Madeleine Rondeaux'ya olan aşkını açık biçimde dile getirdiği ilk bölümdür.

zın birliğinin her geçen gün daha güçlendiğini göremeyecek kadar kör olabilirler mi?

Akıllarından neler geçtiğini düşünüyorum sık sık; bir şey anlamamış, her geçen gün büyüyen tehlikeyi hissetmemiş olamazlar; peki o zaman, neye güveniyor, neler tasarlıyorlar? – Belki de bunun acı gerçekle ilk yüzleşmede yok olup gidecek bir çocukluk olduğuna inanıyorlardır! Neden kapalı oynuyorlar ki? – Yanılgılar yüreği gerçekten daha fazla yaralıyor, çünkü düş gücü şeyleri bilmediğinden, onlara gerçekte olduğundan daha fazla üzüntü yüklüyor.

Nereye bakarsam bakayım, söz geçiremediğim, kaçınılmaz olayların altında ezildiğimi görüyorum hep.

Sensiz bir yaşam düşünemiyorum.

Ruhlarımızın birbirine seslendiğini, Tanrı'nın onları birbiri için yarattığını görmüyor musun? Öyle olmasaydı, ikisini de aynı yola koyar mıydı? Birbirlerine öyle çok benziyorlar ki, her biri ötekinin yüreğiyle hissettiğine inanıyor. Tanrı'nın birleştirmek istediğini ayırmak istemek de bir tür günah değil mi?

21'i, Perşembe günü Louis'yle birlikte Odéon'a gitmek gerek. Jules Lemaitre ile *Les Érinnyes.*[12]

O manibus date lilia plenis.[13]

Her gün yeni tasarılar doğuyor: İki yeni defter açmayı düşünüyorum – biri gerçek öyküler ya da anlatılar için – (belki *Kırılgan Öyküler*) öteki de "Bülbül"ümle gözden geçirilmiş birkaç başka parçayı da aralarına koyacağım küçük düzyazı şiirler için.[14]

Girişi bu öğleden sonra yazdım. Kafamda daha bir sürü var, yazmak için biraz zaman gerek.

12 Leconte de Lisle'in Aiskhylos'un *Orestei*'sinden hareketle yazdığı tragedya.
13 Dante, *İlahi Komedya*, "Araf," XXX, 21. dize. "Avuç dolusu zambak saçın".
14 Yayımlanan yapıtlarda ya da Gide'in yazı taslaklarında bu öykülerin izine rastlanmaz. "Bülbül" 15 Mayıs 1888'de *Günlük*'e yazdığı o düzyazı şiirdir.

("*Rosa mystica*", "*Rosa mystica*"[15]) ("Lotos"[16] ("Narkissos"[17]).

Louvre'daydım – Vinci'nin Vaftizci Yahya'sı erdişiye benziyor, şaşırtıcı, aldatıcı bir resim. *La Gioconda*'yı görünce hep bir düş kırıklığı yaşıyorum, derken yanından ayrılır ayrılmaz bakışları aklımdan çıkmaz oluyor, kafamdan atamıyorum. Adını gördüm – Mona Lisa, üstüne bir şeyler yazmalı.

Madam Yesipova ay ışığı olmaksızın çalıyor Chopin'i: İncelikten başka bir şey yok. Brandukov'un çalışı da yüreğinizi titretiyor.

11 Mart

Belki herkesin çocuk olarak gördüğü, ama kendini bir erkek gibi hisseden bir delikanlının intiharı üstüne sert bir öykü yazılabilir – delikanlı âşıktır, kimse ona inanmaz, kendisiyle alay ederler – o da küplere biner, ciddiye alınmadığını gördükçe umutsuzluğa kapılır, insanların kendisini ciddiye almasını sağlamak için intihar eder.[18]
İnsana kendi yazmış gibi gelen kimi gençlik dönemi yazılarını okurken, onların yaşamın habercisi olduğunu hissetmek ne kadar baş döndürücü bir şey.

Flaubert'in *Novembre*'ı yüreğimi alevlendirdi.

"Kimi zaman, artık dayanamaz olurdum, sınırsız tutkularla kemirilir, ruhumdan akan kızgın lavla dolar, adsız şeyleri yaman bir aşkla sever, olağanüstü hayallerden pişmanlık duyar, düşüncenin bütün hazlarıyla ayartılır, bütün şiirlere, bütün uyumlara can atar[dım]..."

"Varoluşu kullanmayınca, o beni kullanıp yıpratıyordu; düşlerim sıkı çalışmaktan daha çok yoruyordu beni; koskoca,

15 "Gizemli gül" Meryem'in adlarından biridir.
16 Hiç kuşkusuz Heinrich Heine'nin *Lotosblume*'sine (Lotus Çiçeği) gönderme.
17 Bu ad kuşkusuz 1892'de Librairie de l'art indépendant'dan çıkan, Gide'in de ilk gerçek yapıtı olarak gördüğü *Le Traité du Narcisse*'in (Narkissos Kitabı) habercisidir.
18 Küçük Boris üstünden, *Faux-monnayeurs*'ün (*Kalpazanlar*) ana konularından biridir bu.

kımıltısız, açığa vurulmamış bir yaratılış, varlığımın altında gizliden gizliye yaşıyordu; nasıl meydana çıkacağını, kendini ne yapacağını bilemeyen binbir verimli özün karmaşasıydım; biçimlerini arıyor, kalıplarını bekliyordu bu özler."[19]

Şu kollarım koptu benimse
Bulutları kucaklamaktan.[20]

Düş içimi kemiriyor, tüm gücümü tüketiyor, gözlerimi öyle kamaştırıyor ki gözlerimle gerçeklik arasına onun görüntüsü giriyor sürekli. Önümde uzun saatler varken çalışmaya başlıyorum, derken bir dize, kesik bir tartım düşüncesi önce kulağımı okşuyor, sonra kabarıyor, direniyor, içime işliyor, öyle ki gözlerim kitaptan ayrılıp onu izlemek istercesine havalara bakıyor; ardından başımı döndüren düş geliyor: Tasarladığım şiirleri düşünüyor, hayal gibi girişimlerle coşuyor, bir anlatı kuruyor, kahramanını, hareketlerini, tutumunu gözlerimle görüyorum: Eşsiz bir şey. Böylece masalsı, yoğun bir yaşam sürüyor insan; ah gerçek yaşam onun yanında ne kadar sönük kalıyor – Allain, Allain[21], bunları sana söyleteceğim.

Gerek duyulardan, gerek zihinden kaynaklanan zevkin gücü, düş onları uyarıp eğittiğinde bir yoğunluk, kendine özgü bir incelik kazanıyor. Öyle duyarlı oluyorlar ki içe fazlasıyla işleyen kimi zevkler onları bir acı gibi etkiliyor; hem tatlı, hem şehevi hem de o kadar sinir bozucu bir şey ki bu, bir yerden sonra katlanılmaz oluyor. Sözgelimi, yeni bir kumaşın rengine, kayısının etli kısmının rengine benzeyen o dile sığmaz renge bakarken çok öfkelendim; onun yanında sinirlerim öylesine bozuluyordu ki, neredeyse bağıracak, ona bakamaz olacaktım. Wagner'de ya da Schumann'da da size bilinmeyen dünyaları gösteren bazı tuhaf titreşimler vardır, insan neredeyse korkar

19 Gustave Flaubert, *Kasım*, çev. Elif Gökteke, İthaki, 2003, s. 24-25.
20 Baudelaire, "Bir İkarus'un Sızlanışları", *Kötülük Çiçekleri*, çev. Sait Maden, Çekirdek, 1996.
21 *Cahiers de André Walter*'in kahramanının adı ilk burada son haliyle geçer; Gide yazı taslaklarında onun adını kimi zaman tek, kimi zaman çift l'yle yazacaktır. Bu ad Edgar Allan Poe'nun *Allan*'ına bir saygı gösterisi olarak da görülebilir.

onlardan, ruhunuz içinizde zangır zangır titriyormuş da onun için ağlıyormuşsunuz gibi... Ah o pek tatlı gözyaşları, yürekten fışkırıyorlarmışçasına canınızı yakarlar ağlarken.

Madam Yesipova'nın konserinde – bir viyolonsel şarkısı beni öyle allak bullak etti ki Brandukov'un yayı beynimde çalıyormuş gibi hissettim.

12 Mart

Geleceğe dalmışken akıp gidiyor şimdi. Kafamdaki tasarılar ne olacak bilmiyorum, ama kurması hâlâ pek tatlı geliyor bana. Olur da daha sonra düşünü kurduğum yeteneğe erişirim, o zaman soğuk, amansız bir ironi parçası yazabilmeyi isterim; ama istediğim parçayı katlanılabilir kılacak tek şey olağanüstü bir yetenek. Ütopyacı bir delikanlı; onu hem çok gülünç hem de çok sevimli betimlemeli, üstelik, kişiliğindeki belki biraz yanılsamalı soyluluk, yücelik yüzünden tam da, gerçek yaşamıyla hiçbir zaman uyuşmayan özellikleriyle, gülünçlüğünü öne çıkarmalı. Genel anlamda sağduyunun, hatta kolay ve rahat erdemin kazanması sağlanmalı, sonra da bu zafer aracılığıyla delikanlının soyluluğu alaya alınmalı, öyle ki insanlar erdeme gülmekten alamasınlar kendilerini, hatta onda kendilerini görsünler, ama sahneler o kadar sertçe gerçeği yansıtmalı ki, onların her gün olan biten şeyler olduğu anlaşılsın ister istemez.

Tüm dünya kokuşmuş bir hale büründüğünde, yolunu yitirmiş erdemli kişi her zaman haksız çıkar.

Bundan önemli bir ders çıkarılabilir.

Delikanlının yanında, kimsenin dikkatini çekmeden, ama türlü oyunlarla para kazanmak için hiçbir şeyi yapmaktan çekinmeyen sıradan birini simgeleyecek yaşlı bir adam olur (alegori istemiyorum). Delikanlı herkesin kendisi gibi namuslu olduğuna inandığından yaşlı adamın tüm söylediklerini iyi niyetle kabullenir. Yaşlı adamın bir kızı vardır; delikanlı ona asla ulaşamayacağına inanır, bu da aşkını güçlendirir; tutkuyla yücelip kendini hayran olunası biri gibi görmeye başlar, intihar etmeye karar verdiği sırada vasiyetini yazıp azımsanmayacak servetini genç kıza bırakır – ama hiçbir şey düşündüğü gibi gelişmez.

Kendisi istemese de mutlu olacaktır –sonun yavanlığı iğrenç–, intihar etmek ister, ama silah patlamaz, vasiyetini yazarken ağızotuna bir damla gözyaşı düşmüştür. Tam o anda, baba içeri girip kızını ona verir.

Olayörgüsü basit – üstünde çalışmak gerek.

Baba delikanlının servetini ele geçirir, herkesi de kendisi gibi sandığından, kurnazca hareket edip delikanlının, kızına duyduğu aşkı kışkırtmak ister. Kaldı ki kızının delikanlıda değildir gönlü, genç bir üçkâğıtçıya âşıktır o. Üçkâğıtçıyla baba rolleri iğrençtir, baba tiksinti veren bir güldürü oynatır kızına, ama kızı neredeyse bilinçsiz bir biçimde hareket ettirerek o güldürüyü karşı konulmaz kılmak gerekiyor.

Delikanlı kızın üçkâğıtçıya âşık olduğunu anlayınca kendini feda eder – ama paradan başka bir şey düşünmeyen baba kızı zorla delikanlının kollarına atar, üçkâğıtçı da baba gibi kızdan bunu yapmasını istemiştir. Sonra olanlar olur.[22]

14 Mart

Annem *Dominique*'i[23] okudu, ondan sonra ne yaptı bilmiyorum, kesin birine vermiştir: Albert'e, Claire Teyze'ye, büyük olasılıkla da Matmazel Siller'e vermiştir.[24] Kitap notlarımla dolu. Herkes onlardan yararlanıyor: Notlarım annemin gözlerini açacak, onu korkutacaktır – kaldı ki ikimiz de kapalı oynuyoruz, annem uzun uzadıya üstüne konuşurken Dominique'te anlatılanın ben olduğumu anlamamış gibi yapıyor. İkiz anlamdan korktuğumuzdan, Madeleine adını ağzımıza almaktan kaçınıyoruz.

O kitaba ne oldu? Ne düşünüyorlar onunla ilgili? Annem hem Dominique'i, hem Madeleine'i yeriyor – bense elimden geldiğince savunuyorum, asıl saldırıya uğrayanın ben olduğumu, sonradan nasıl davranmam gerektiğini bana dayatmaya

22 Bu parça tasarı aşamasında kalmıştır.

23 Eugène Fromentin'in 1863'te yayımlanan bu romanı Gide'in o sıra içinde bulunduğu durumla birtakım benzerlikler içerir. Kadın kahramanın önadının da Gide'in kuzini gibi Madeleine olması bir yana, kitapta bir çocukluk aşkı, sonra da aşktan vazgeçiş anlatılır.

24 Kuzeni Albert Démarest; onun annesi, Gide'in annesinin kız kardeşi Claire Démarest; Madeleine'in Alman mürebbiyesi Emma Siller.

çalıştığını hissediyorum. Annem *Werther*'i de okuyor: Hazırlıksız yakalanmamak için durumu inceliyor. Bu işe hemen bir son verilmezse, sonunun çok kötü olacağını gösteren eşsiz gerekçelerle beni eski kitapların arasından çekip çıkaracaklar.

Annemin *Dominique*'i anladığını açıkça gösteren şey, onu okurken benden gizlenmesiydi – hiçbir şey anlamayayım istedi.

Madeleine'in erkek kardeşini görmeye Paris'e gelmesinin bütünüyle saçma olduğunu düşünüyorlar – ben söz konusu bile değilim.

Görüyorsun ya kardeşim, bana kardeşim diyerek beni boş sözlerle aldatıyorsun, yalnızca sözde kardeşinim senin. Buna karşın, hepsinden daha fazla ihtiyacım var sana, senden uzakta bir tek yeniden görüşmek umuduyla yaşıyorum. Ama buraya gelişin "gerçek kardeş"ini[25] mutlu ediyor diye, sürekli gelmeni anlamsız buluyor insanlar – yalnızca addan kardeşin olan tüm ayrıcalıkları elinde bulundururken, ben tüm ruhumla kardeşinim senin... İşte onların korktuğu şey de bu.

Evet! Belki her şey bayağı bir biçimde sona erecek, ikimiz de evlenip gideceğiz – peki ya sonra?

Sonra: Sanırım, herkesin gözünde her şey iyi olacak, ben sevdiğimi sandığım çekici bir kadınla nişanlanacağım.

Düşüncen bir süre daha aklımdan çıkmayacağı için, olayları hızlandırıp çabucak evlenerek seni bütünüyle unutacağımı sanacağım. İlk günler çok güzel geçse bile (geçmeyecekleri kesin oysa), düş kırıklığı yaşamamamı, istemeden de olsa birlikte konuştuklarımızı anımsayarak daha ilk konuşmalarda karımla aramdaki uçurumu görmememi nasıl beklersin? Senin bir benzerini bulacağımı söyledin bana, bence bu olanaksız, ama kabul edelim; belki o her anın anısını, sonuçta neredeyse tüm yaşantımızı biçimlendiren ortak düşüncelerin anısını yaşayacağım yeniden; belki düşünceleri birbirinden ayrı düşmeyen ruhlarımızın o olağanüstü birliğini bozmayı başaracağım. Ya sen, beni özlemeyecek misin hiç? Peki ama ne olacak? Ne yapılabilir? İş işten geçmiş olacak.

25 Madeleine André Gide'e yazdığı mektupları sık sık "kardeşin Madeleine" diye imzalar: "Sen benim kardeşimsin, her zaman öyle kalacaksın, Tanrı'nın yardımıyla hiçbir şey bizi ayıramayacak."

Bence, karım sana ne kadar az benzerse, onu o kadar severim, çünkü o benzerlik senin görüntünün yerini almak yerine o görüntüyü canlandıracaktır.

15 Mart

Gel düşler kuralım, daha iyi. Düş yatıştırır düşünceyi, üzüntüyü unutturur.

Louis konusunu bulduğunu söyledi: "Ozan"; kıskandım. Ondan beridir, başka bir şey düşünemez oldum, kafamda o şiire sayısız sahne tasarlıyorum.

Yazmadığım zamanlarda, duygularımı kabartmaya ya da bilgilerimi artırmaya çalışıyorum: Sonuçsuz geçen bir saniye olmasın, tadına doyulmaz aylaklık bile içimde yeni bir şeyler çınlatsın istiyorum. Sokak lambaları beni rahatsız ettiğinden, yıldızla ayı, sudaki yansımalarıyla, gökteki gösterişli kızıllıklarıyla daha iyi görebilmek için, lambaların ışıltılarından kaçıp Seine kıyısına inmeyi düşündüm. Şiir büyüleyici, ama kullanışlı bir şey değil; orada iki tekinsiz adam gördüm ama görmezden geldim, sonra Seine belli bir noktada kabarıp neredeyse duvara değdiğinden, oradan uzaklaşmak için iğrenç bir çerçöp yığının üstünde yürümek zorunda kaldım. Buna karşın, suyun kıyıdaki şıpırtısı büyüleyiciydi.

Köprüden geçerken durup ayın sedeflendirdiği, gümüş pullarla bezediği suyun balkımasını izledim uzun süre; ona da şimdilerde renklere bakmasını öğrendiğim gibi, gözlerimi biraz şaşı yaparak bakıyordum, öyle olunca insan renkleri görmez oluyor, birbiriyle uyumlu belli belirsiz tonlarda biçim kavramını yitiriyor; çok geçmeden, kıpırdamadan izlediğim suyun çalkantıları beni sersemletti, nerede olduğumu unuttum; İngiltere gemisinin pruvasında, fenerin upuzun ışıltılı bir çizgiyle aydınlattığı suya baktığımı sandım.[26]

Derken, insanların bana baktığını hissettim, koşarak uzaklaştım oradan, ama o biraz ılık, yıldızlarla dolu akşam başımı öyle döndürdü ki Çaykovski'nin romansını söyledim bağıra bağıra, gözlerimde yaşlarla.

26 Gide'in İngiltere'ye yaptığı yolculuğa anıştırma.

16 Mart

Willette'in bir çizimiyle *Tannhäuser*'in[27] ikinci perdesindeki çoban ezgisi aklıma ilkbaharı getirdi olağanüstü bir biçimde: O zaman Mortefontaine'i düşündüm; ah! iki ay içinde, onun açık penceresinden uzun uzun göğe bakabilmek, sürekli diplere gömülüp baş döndürücü derinliklerde yiten bir yıldızı izlemek ne büyük bir esriklik.

Paskalya'dan sonra Louis'yi Mortefontaine'e götürmek istiyorum, tatilden beri pek görüşmedik, yeni yazılarımızı da birbirimize göstermedik; sabahtan dışarı çıkarız – hava çok sıcak olur, biz de gölcüklerin kenarlarına uzanıp uzun uzadıya konuşuruz; sonra yürürken, gezinin verdiği coşkuyla yeni şeyleri okuruz – çok güzel olur. Özellikle kırda yenecek öğle yemeklerini düşünüyorum, tatlı yerine kahkahaların atıldığı. Belki geçen yılın anısına içilecek içkilerden sonra.

Gecenin biri

Marie Laurent'ın emekliliğe ayrılışı nedeniyle yeniden sahnelenen *Les Érinnyes* oyununun ilk gösterisinden çıktım, gerek aralarda, gerek oyundan sonra Leconte de Lisle'in çevresinde toplanan gruba sokuldum; tüm eleştirmenler oradaydı; onların arasına katılmaya, onlarla düşüp kalkmaya, arkadaşça konuşmaya can atıyor, yanıp tutuşuyordum, üstelik bunlar hemen olsun istiyordum; şimdilik, onların yanından geçmek, konuşmalarını dinlemek, tam özlemini çektiğim yazın ortamında yaşamak bana iyi geldi.

Ah! Daha beklemek gerek!

17 Mart

Düşman içinizde: Korkunç bir şey bu. Kaçmak olanaksız.

İnsan kaygılanıyor, aylak aylak geziniyor, arıyor, dört dönüyor, umutsuzluğa düşüyor, odasına kapanıyor... Düşman yine sizinle birlikte...

27 Çoban ezgisi gerçekte Richard Wagner'in *Tannhäuser*'inin birinci perdesindedir.

İşte o zaman ne yapacağınızı bilmediğinizden çılgına dönüyorsunuz...

... Ya da sonu gelmez üzüntüler, ödlekçe bir kendini bırakış... işi bitirme isteği.

18

Kafam öyle yorgun ki canım acıyor, her şeyi bulanık görüyorum; ama ulaşılmaz bir şeylere erişmenin, bir sürü şey öğrenmenin, tüm kitapları okumanın, tüm bilimleri özümsemenin akıl almaz arzusu da yok olmuyor. Yorgunluk ne kadar artarsa, arzular da o kadar büyüyor – böyle süremez.

19

Formentin'le orada yaşayan yaşlılar üstüne bir öykü yazmalı: Turgenyev tarzı – orada edindiğim izlenimleri yansıtan bir şey.[28]

20

Ah, günleri iki sorun arasında, sürekli bana işkence eden, yapacak daha iyi işlerim olduğu duygusuyla yaşamak yerine, ne zaman bütün halinde yaşayabileceğim, bütünüyle yazmaya ayrılacak upuzun günler geçireceğim birbiri ardına?

25

Üç gündür, ben direnemeden, yoksunluğumun utancı içinde karşı koyamadan, tüm benliğimi yavaş yavaş kaplayan o alçalma duygusuyla başım öyle eğildi ki bir daha kaldıramayacağım diye umutsuzluğa düşüyorum; başımı öyle boş, öyle karmakarışık hissediyorum ki, her şeyin bittiğini, gelecek düşlerinin bu ölgün çöküşün içinde yitip gittiğini düşünüyorum. Ah! Kaldırmalıyım başımı!

28 Bu ileride *Isabelle* (1911) anlatısına konu olacaktır. Gide hiç kuşkusuz burada *Isabelle*'de Saint Auréol'lara dönüşecek Floquet ile Saint-Alban ailesine anıştırma yapıyor.

26 Mart

Flaubert'in mektupları, başta gençliğinin olmak üzere yaşamının anlatısı, tüm bunlar beynimi tutuşturuyor. Kendimi her zaman başkalarıyla karşılaştırdığım için zayıflığımın bilincine varıyor, eziliyor, gururumla, kafamdan çıkmayan tutkularla boğuluyorum.

İnsanın sanatı kendi yaşamına, malına mülküne, tutkusuna dönüştürmesi, kendini kutsal bir göreve adarmışçasına ona adaması, benim de uzun süredir söz verdiğim şey bu değil mi?

Ah! Anımsıyorum da, o zaman küçücük bir çocuktum, on yaşındaydım, kendi kendime hiçbir kadını sevmeyeceğime söz vermiştim, tekini bile, tüm sevgimi müziğe verecek, onunla aşk dolu esrik geceler geçirecektim.

Müziği kişileştiriyor, ülküsel aşklarımdan gurur duyuyordum – özellikle de (bunu çok iyi anımsıyorum), günün birinde, beni Uzès'e götüren trende, Fontainebleau yakınlarında koyungözü tarlalarının, bembeyaz kiraz ağaçlarının, nergislerin arasından geçerken, daha sonra oralara benzer çayırlarda tek başıma dolaşacağımı, bir derenin kıvrıldığı yerde, âşık çiçek kokularından yayılan düşlediğim ezginin, ak zambaktan gömlek giymiş, uyumlu soluğuyla beni sonsuz coşkulara boğacak eşsiz Beatrice gibi fışkıracağını düşünmüştüm.

Ah ah, hep düş, doğaüstü, öbür dünya, numenlerin dünyası – bana işkence ediyor, öldürüyor beni – yüreğimi düşler kemiriyor, yeryüzüne verecek yüreğim kalmadı artık.

27 Mart

Zavallı kitabıma gelince, onda hiçbir şey görmez oldum, umutsuzum: Aklıma bir şey gelir gelmez çalışmaya başlayabilmem gerekirdi, bekleye bekleye bayatlıyor düşüncelerim. Önümüzdeki yıl, kendime çekidüzen vermeliyim ki düşünce daha sıcacıkken onu biçimlendirebileyim.

Esini beklemeden çalışma, esini çalışmayla kışkırtma alışkanlığını da edinmem gerek – Flaubert öyle yapıyormuş.

İki ay önce, durmadan yazarken yanımda hissediyordum

esini... Umarım Madeleine'i yeniden görünce o güzelim ateş geri döner.

Rückbert'le, B. Godard'ın *Gecenin Gözyaşları* adlı, sevecenlikle tir tir titreyen konusu üstüne yitik bir ezgi kurulabilir – Napoli *aquaioli*'sinin[29] bağırışındaki şarkıyı eklerim ona: *Son lagrime d'amor, non e acqua!*[30] Ama çok güç tüm bunlar, baygın ezgiyle bunaklık arasında yalnızca bir adım var.

Ateşim var, her şeyin sıcaktan uykuya dalmış gibi göründüğü kavurucu yaz günlerinde, başınızın üstüne dökülen o ağaç yapraklarının altında, derin derelere daldığımı düşlüyorum. Daha doğrusu, uyuyamadığımda yatağımdan yıldızlarla aydınlanmış gökyüzünü görünce, *tacitae per amica silentia lunae*[31], ışıl ışıl bir göğün altında büyük merdivenin basamaklarının inişini görüyorum, bilmem hangi eşsiz Salammbô'yu görüyorum, arkasında hadımlar alayıyla kulelerin tepesinde ilerlerken olduğu gibi.

Ya da –yazmaktan başka yapacak işlerim var– matematik duruyor önümde, düşse yakamı bırakmıyor.

Ya da *Roman de la momie*'nin başlangıcındaki sahnede firavun kızı gibi, bir yanda ay ışığının aydınlattığı güzel kokulu fıskiye, bir yanda sıcak gecenin alacakaranlığı, dönüp duran, baygın baygın dalgalanan ya da Gautier'nin söylediği gibi, "artık hangi gizli şehveti bulmak istercesine" çenelerini uzun uzun gerdanlarında gezdiren yarı çıplak *bibiaderi*'lerin[32] dansları, ağır, kulağı okşar bir tartımla tıngırdayan arpların sesi içe işliyor, gözleri karartıyor. O ise Lefèbvre'in onca sevdiğim, görüntüsü gözümün önünden gitmeyen Phaidra'sı gibi durmuş, az bulunur, saydam kumaşlarla kaplı bir mozaik katmanının üstünde yarı çıplak, gözleri bir düşün ardında yitik, zihnin yolunu şaşırdığı, bedenin de kendini baş döndürücü bir esrikliğe kendini bıraktığı o sıcak gecede, o şarkılarla, o danslarla, bir yabancının aşkından uyuşmuş.

29 Su satıcısı (ç. n.).
30 "Bunlar aşkın gözyaşları, yoksa su değil."
31 "Gizli bir ayın dost sessizlikleriyle", Vergilius, *Aeneis*, II. Kitap, 255.
32 Çengi (ç. n.).

İşte ilkbahar geliyor, geceleri ılınacak, sıcaklar kendimden geçirecek beni, erkenden kalkıp sevinçlerimi rahat bırakmayan bir sınava hazırlanmak için düşü kafamdan kovmam gerek.

Şu Flaubert başımı döndürüyor: Mektuplarını okuyunca, yolculuk etmek, yeni, bilmediğim duyguları tanımak, ülkeler, şeyler görmek, başka dilleri öğrenmek, özellikle de okumak için yanıp tutuşuyorum. Önümüzdeki yıl, başka bir şeyle ilgilenmeyeceğim = bilmek — Yunanca, Almanca, Latince, İtalyanca, özellikle Fransızca öğrenmek, Fransızca üstüne her açıdan, sürekli çalışmak, yaza yaza, okuya okuya, gözlem yapa yapa.

Balzac'ı, Dickens'i, Stendhal'i tanımak isterdim – bir tek benim bileceğim daha pek çok şeyi de, sevdiğim ölmüş kişilerle konuşmanın yolu gibi şeyleri.

Gece yarısı

Eşlikçi olarak ilk adımlarım; kendimi gösterdim, gerçekten müzisyen olduğuma inandı insanlar, onlara bunu hissettiren şey eşlik ederken ne çaldığımı anlıyormuşum gibi görünmemdi.

Ant olsun biraz öyleyim, hem müzisyen, hem şahir [*aynen*], hem de titreyiş.

Ah! Kutsal ateş, ama yakıp kül ediyor beni, ölüyorum ben kutsal ateşten. Bilmiyorum nedir, büyük olasılıkla heyecan, güzelliğe kutsal bir şeye yaklaşırcasına yaklaşınca ürpermenin gücü.

Güzelliğin ürpertisi, sanatçıyı sanatçı yapan sensin – hepsine acıyorum, beyninizden iliklerinize dek inip sizi zevkten, coşkudan, hani Tanrı'ya yaklaşmışçasına korkudan titreten o büyük ürpertiyi bilmeyenlere çok acıyorum, üstelik ne kadar da çoklar. *Deus ecce Deus.*[33] Sizi neredeyse bir kanat çırpışıyla ülküyle yücenin buzla kaplı doruklarına çıkaran hazzın yanında ötekiler nasıl da soluk kalıyor.

Bir de güzelliğin sevimli olması gerektiğini söyleyen alıklar var.

Olur mu canım, aşağılamayın böyle onu!!!

33 "Tanrı, işte tanrı!".

28 Mart

Kimi zaman romanın hâlâ kendini sınadığını, neredeyse kem küm ettiğini düşünüyorum – romana psikolojinin daha çok girmesi, adamakıllı kaynaşmaları gerekecek – roman kuramsal olmak zorunda kalacak, gördüğüm bir şeyden çok duyumsadığım bir şey bu ama tüm olguların, tüm kişilerin ortadan kaldırılması, geriye yalnızca bir Salpêtrière hastası gibi birinin bırakılması gerekecek (bunu denemek isterdim) – aşkın doğaüstüyle ilgili büyük olasılıkla pek çok şey yapılabilir; bu bambaşka türlü bir gerçekçilik olur, öyle ki özne yaşamdan kesin olarak çıkıp bir deney konusuna dönüşür.
Belki de böyle bir şey olanaksızdır.

İdealizm de gerçekçilikten fazla etkilemiyor beni; asıl gereken şey, gerçekçilik sınırlarındaki idealin doruklarına sıçrayan bir düşlem.

Sonuçta önümüz alabildiğine açık.

Düşüncelerimle baş başayım – benim düşüncelerim mi bunlar bilmiyorum, ama kendimi çok iyi hissediyorum – epey Leibnizci bir şey[34], hani düşünceler bizim dışımızdaki varlıklarmışçasına.

Kusursuz.

Müzik düşünceleri dalgalandırıyor.

Müzik üstüne söylenmiş en iyi söz bu.

Büyük Perhiz'in ortası

O quam pitosum!![35]

Canım Louis, kadın kılığında Opéra'daki baloya gitmeyi düşlediğini söylüyorsun; aman canım, bunda ne var? Madem düş kuruyoruz, işimizi tam yapalım. Öncelikle dilerim, ikimiz olalım – sonra Opéra'ya değil, Venedik'e gidelim, sen Colombina olursun, ben Arlecchino, şen şakrak, gençliğimizin çılgınlığıyla;

34 Leibnizci monad kavramına anıştırma.
35 Gide sözcükleri Latinceleştirerek eğleniyor. "Ah! Nasıl da içler acısı!" diye çevrilebilir.

sen göz alıcı ve olabildiğince kadınsı, büyük bir yelpaze alır, kısasından bir iç etekle şöyle kırış kırış zarif bir elbise giyersin – bense uçarılığımla, sevimliliğimle öyle bir kendine güven, öyle bir kayıtsızlık sergilerim ki herkesin ağzı açık alır; ikimize birer göz maskesi; ben elimdeki fıçıdan konfeti atarım ve gün boyu, kentte deliler gibi sıçrar dururuz, sen kolumda, kahkahalarla, serüvenden serüvene koşa koşa – eşsiz bir şiirle dolup taşar günümüz. Hele akşam, akşamın tadına doyum olmaz. Kanalların suyuna yansıyan kızıl fenerlerle ışıl ışıl koca bir gondola atlarız.

Bayram yerine dönmüş kentin uğultuları arasında, arkamıza bir düzine daha gondol takarız.

Bizimkiyle arkamızdan gelen ikisinde kemanlar, viyolonseller, gitarlar çalar, gün doğana dek yıldızlara serenatlar söyleriz. Sen kemanda, ben viyolonselde, belki ben şarkı da söylerim, belki susmak daha iyi; en güzel ne varsa onları çalarız yalnızca, Schumann'ın *Kelebekler*'ini, Venedik'te dinlemeyi her zaman düşlediğim *Karnaval*'ını, sonra *Der Hidalgo*'yu. Sonra gidip yatmak hem üzücü, hem aptalca olacağı için, gondolumuzda kalır, Lido'yu geçer, yeni şeyler görmek için Napoli'den deniz yoluyla ayrılırız.[36]

Ola ki yaşamın bize göstereceği nice güzellik vardır.

Grimm'in mezar taşı yazısı şiirlerinin en güzeli:

BRENTA'NIN GÜLLERİNİ SEVDİ.[37]

Flaubert'in mektuplarını okuyalı beri, içimde öyle bir yolculuk yapma arzusu kabarıyor ki elime Reclus'nün[38] kitaplarını alıp, haritalar üstünde olabilecek en güzel yolculukları yapıyorum; öyle çok zaman kaybettim ki bunu yaparken.

36 Gide kuşkusuz Venedik'ten söz ediyor, başka bir el yazması da bunu doğruluyor.
37 Aslında bu Heinrich Heine'nin mezar taşı yazısıdır. Gide bu tümceyi o sıralarda okuduğu, Flaubert'in *Correspondance*'ının 1. cildinde görmüş, kopyalarken de bir hata yapmıştır. Çünkü Heine'nin mezar taşında tam olarak şöyle yazmaktadır: "Brenta'nın çiçeklerini sevdi."
38 Élisée Reclus (1830-1905), ünlü *Géographie universelle*'in (Evrensel Coğrafya) yazarıdır.

Sakyamuni'de şunu okudum: "Acının bağlılıktan kaynaklandığını anlayan kişi bir gergedan gibi kendi köşesine çekilir."[39] İnsanı yüceltecek acılardan sakınmaya çalışan iç karartıcı bir felsefe.

Keşke ben yazsaydım dediğim dizeler:

Akşam oluyordu, sonbahara özgü bulanık bir akşam;
Düşçü güzeller asılıyordu kollarımıza,
Öyle aldatıcı şeyler diyorlardı ki usulca
O zamandan beri, ruhumuz titrer, veremez anlam.[40]

Ne de olsa bizim istediğimiz Nüans'tır yine,
Renk değil, yalnızca nüans![41]

İşte bu, işte Corot'nun resimlerindeki pus bu, söylenmesi gereken şey bu. Düşte görülen bir alacakaranlık.

31 Mart

Albert bana uzun uzun D'Argis'den[42] söz etti – ah ah! böyle adamları tanımak, onların seni tanıması – onların dünyalarına toy bir genç gibi girmek – insanın aklını başından alır – şimdi eşsiz ama yakmak geliyor onu içimden.

1 Nisan

Flaubert'in bu konuda ne dediğini bilmiyorum, ama *L'Éducation sentimentale*'in (birtakım eksikleri olabilir. Kendi içinde tüm duyumları yapay olarak uyarmak isteyen bir adamın öyküsü bayağı ve iç karartıcı sayılabilir, ama fazlasıyla öğreticidir.

39 Gide bu tümceyi de Flaubert'in *Correspondance*'ından almıştır.
40 Paul Verlaine'in Şubat 1869'da yayımlanan *Fêtes galantes*'ından, "Ingénus" adlı şiirin 9-12. dizeleri.
41 Verlaine'in *Jadis et naguère*'indeki "Art poétique"in dördüncü dörtlüğünün başı. Burada Gide'in unutmasına karşın, nüans ve rengi şiirin özgün halindeki gibi büyük harfle yazdık, noktalama işaretlerini düzelttik.
42 Henri d'Argis, ozan Verlaine'in yakını.

Başta aşk olmak üzere, genel olarak her şey için üç yıldır düşünü kurduğum gibi tiyatroyla birlikte tüm okumaları –olanaksız bir şey bu– katardım ben bu öyküye, kendi kendine işte duyumsamam gereken şey bu deyip, duyumu –sözgelimi doğada vb.– yaşamak için bir güldürü oyuncusu gibi davranıyor...

Bunun üstünde daha sonra bir çırpıda çalışmak, şimdilik onu bir kenara koymak gerekecek.

3 Nisan

Bu sabah daha iyi anlıyorum. Öncelikle üstünde çalıştığım, XXX'in[43] ölümünden sonra yayımlanan günlükleri... vb., ardından *L'Éducation sentimentale*'i[44] koyacağım bir başka kitap, belki aynı kişinin, belki bir başkasının günlüklerini düşünüyorum.

Tüm bunlar ne yazık ki insanın kafasında çok yer tutuyor. Tüm bunlara yetecek zamanı bulamayacağım diye korkuyorum.

4 Nisan

Claire Teyzemin evinde André Walckenaer'in[45] yanında yemek yedim. Demek güzelliğin karşısında benim gibi hisseden kişiler de varmış! Konuşmaktan nadiren o kadar zevk almışımdır; çok iyi anlaşacağız onunla. Onu düşündükçe, kendime daha çok özen göstermediğim için üzülüyorum. Daha ciddi bir şeye kalkışacak zamanımın olmadığını, ama küçücük parçaları bal gibi tamamlayıp, gönlümce işleyebileceğimi kendime itiraf etmem gerekirdi. Bunu yapmalıyım.

43 Söz konusu olan Gide'in daha adını bulamadığı *Cahiers d'André Walter*'dir
44 6 gamma 1561 günlüğünün başında *L'Éducation sentimentale*'in (*Duygusal Eğitim*) yalnızca bir yaprağını bulduk, metnin başlığı "*Fragment de L'Éducation sentimentale*"dir (Duygusal Eğitim'den Bir Parça). Buna karşılık, 5 gamma 1560 günlüğünün sonunda "*Voici pour L'Éducation sentimentale*" (Bu Duygusal Eğitim İçin) adında uzun bir metin var, onu 1889 yılının yaprakları arasına koyduk.
45 André Walckenaer (1870-1905) Gide'in anne tarafından akrabası olmuştur. Baron Walckenaer'in Gide'den biraz daha büyük olan yazın adamı oğlu *L'Éducation sentimentale*'in kahramanına model olabilecek biridir; aslında, Gide André Walter'i yaratırken ondan yararlanmıştır.

Açık saçık sözlerden tiksiniyorum. Sully Prudhomme'un dizesi bana bir düşünce âleminin kapısını aralıyor.

(İnsan) *Tek hayvan...*
Azdığında tehlikesiz olan.

Demek bunun acısını çekmemiş onlar. Ah! Hepimiz insanken, aramızda uçurumlar olduğunu hissetmek yok mu!

Düşlerimden biri, kafamda dönüp dönüp durduğum, sık sık ona gerçek bir şeymişçesine inanmama neden olacak denli canlı bir düş.

Madeleine'cikle toplantılar düzenleyeceğimiz bir salon. Sohbet büyüleyici, tüm sanatçılar orada olur, başta her zaman Louis, André Walckenaer'i de görmek isterim. Madeleine orada büyüleyiciliğini sergiler, sohbeti her yere taşır usulca. Herkesin her şeyden haberi olur, yazına çok güçlü bir atılım kazandırılabilir.

Ah! Keşke olabilse böyle bir şey – hiç de olmayacak bir şey olmadığını, çok mutlu olabileceğimizi düşünmeden edemiyorum.[46]

7 Nisan

Alaycı karatavuk ormanın derinliklerinde şakıyordu.

8 Nisan

Evet, *L'Éducation sentimentale*'in birtakım eksikleri var – hatta kısa bir süre sonra bu konuda çalışıp, *Allain*'den daha az zamanımı alacak birkaç sayfa yazabilirim. Uzès'te Djara Selim'le[47] geçirdiğim bir geceyi yazmak istiyorum, tıpkı Flaubert'in mektuplarında söz ettiği gibi bir geceyi: "Geceyi sonsuz düşlerin yoğunluğuyla geçirdim."

46 Bu gençlik düşü *Paludes*'deki (*Batak*) Angèle'in salonu sahnesinde alaycı ve acımasız bir biçimde yeniden canlanır.

47 Flaubert'de geçmeyen bu adın kim olduğunu bulamadık. Bir Arap adıyla (Djara) bir Türk adının (Selim) bir araya gelmesi onu daha da gizemli kılıyor. Gide'in uydurduğu bir ad olabilir.

8 Nisan

Yazdıklarımın bazıları baştan okuyunca, onları yazdığım için kendime kızıyorum; bana doyurucu gelecek bir biçimden başka hiçbir şeyi dile getirmemeyi öğrenmeliyim. Uzès'te[48] bu biçim üstüne eğilmek istiyorum; az, yalnızca birkaç sayfa, ama hoşuma giden duyumlar üstüne kusursuz sayfalar yazmalıyım. Titreşen tümceler, akşam olup da rüzgâr çıkınca ırmak kıyılarındaki söğüt yaprakları gibi mırıldanan sözcük fısıltıları; belli belirsizce, bir düşmüş gibi anımsadığımız ve düşlerin gizemiyle yüreğin derinliklerinde bilinmez yasların gözyaşlarını titreten o tuhaf, uykudaki seslere benzer tonları bulmak istiyorum.

14 Nisan

Bu öğleden sonra Uzès gözlerimin önünde canlanıyor –yine–, her yerde bir koşuşturmaca: dereler boyunca, kısa çalıların üstünde, öküz pınarında, "*la fon di biau*"da.[49] Kendimi yorma – daha çok yürüme – dönüşteki bitkinliği düşleyerek büyük bir sevinçle – bedenin direnci kırılmış – istenç baskın – kentten çok uzaklara kaçma isteği – bu yüzden yeniden kent kapılarına yaklaşınca, neredeyse koşarak yeniden yola çıkıyorum, niyetim kendimi daha çok yormak için akşamın karanlığının şimdiden yayıldığı pınarlara uzanmak.

Canım çıkmış bir halde tırmanıyorum – başım fıldır fıldır dönüyor, esen şiddetli rüzgâr yüzünden kulaklarım uğulduyor – düşüncelerim ölü, bedenim bitik, geriye kalan her şey çökerken çok yoğun bir İstek ayakta kalıyor yalnızca.

Irmağın kenarında büyüleyici bir yer gördüm – oraya gidip düş kurmak istiyorum – bir adanın ince burnu, su oraya çarpıp burgaçlanıyor – biraz yukarıdaki bir bentte gürültüyle, köpük köpük sıçrıyor – yosun ve pus güneşte gümüş gibi parlıyor – güneşin kavurduğu galerili bir kır evi, yanında iki koca çınar, yaprakları olsa göz kamaştıracaklar.

48 André Gide hemen hemen her yıl yaptığı gibi Paskalya tatili için Uzès'e, babaannesinin evine gidecektir.
49 Bkz. bir sonraki not.

Irmağın kenarında, kadınların genelde ıslak çamaşırları dövdükleri düz bir taşa uzandığımı anımsıyorum – suyun hizasına.

Hava çok sıcaktı; taş güneşten ısınmıştı – elimi suya daldırmıştım – çok derindi. Üstümdeki göğe bakıyordum – zaman ben farkında olmadan akıp gidiyordu – düşünmeyi bile unutmuştum. Çalıların altında rüzgâr esiyor, bora gibi vuruyordu. Yüzü ısırıyor, gözleri kurutuyor, kulakları çınlatıyor, sarstığı ladenleri bacaklara dolayarak yürümeyi güçleştiriyordu – insan serseme dönüyordu.

İki yıl oldu bile, *René*'yi okuduğum mağarayı görmek istedim; orada *Stello*'dan birkaç sayfa okumuştum, ama öyle soğuk bir rüzgâr esiyordu ki duramadım.[50]

Düş kırıklığı yaşamadım.

21

Bir duyumu heyecanlandığım anda kâğıda dökmekten vazgeçtim. Hem zihin heyecanı çözümlerken dalgınlaşıyor hem de büyü bozuluyor.

En iyisi tadını çıkarma arzusunun güçlendirdiği algıya kendimi bütünüyle koyuverip, imgelemin tamamıyla betimlenebilecek duruma gelen esrikliği anımsamasını sonraya bırakmam.

27 Nisan

Hissediyorum, bu da bana yetiyor, duyumlarımı zamanı gelince kâğıda dökmek üzere özenle belleğime gömüyorum. Heyecanın yaşandığı andaki etkiyle iyi yazılmıyor; gece, köşeme çekildiğimde, çevremdeki şeylerin karanlığı sayesinde gözlerim imgelemin yeniden canlandıracağı biçimleri siyah bir zemin üstünde pırıl pırıl algılayabiliyorken çalışmalıyım.

Müzik beni deniz gibi kavrar çoğu kez![51]

Érinnyes balesindeki yakınma aklımdan çıkmıyor.

50 *Tohum Ölmezse*'de, Gide buna oldukça benzeyen bir gezisini anlattıktan sonra, Alfred de Vigny'nin *Stello*'sunu yağmurlu bir günde Uzès'teki evin tavan arasında okuduğunu söyler. 1887 yılının *Günlük*'ünde Chateaubriand'ın *René*'sini okuduğundan söz etmez.

51 Baudelaire, *Kötülük Çiçekleri*, "Müzik", çev. Sait Maden, Çekirdek.

29 Nisan

Gecenin ürpertilerinden sonra, tüm öteki ürpertilere el atmak gerekiyor: Akşamın ürpertileri, sabahın ürpertileri, öğlen ürpertileri, kış ürpertileri, karanlık ürpertiler vb.[52] Alan geniş.

8 Mayıs

Durand et Durand'ı[53] izledim: Oyun dayanılacak gibi değil, eski yöntemleri bir araya getirmekten başka bir şey yapmamışlar, kim bilir kaçıncı kez başkası sanılan, tanımadığı birinin kimliğine bürünmek zorunda kalan, kendisiyle konuşanların aslında başkasına yönelik olarak söylediklerini anlıyormuş gibi yapan bir kentsoyluyu anlatıyor.

Dışarı çıkarken, nasıl oluyor da oynanan onca oyun arasında özgün bir oyuna çok az rastlanıyor, bir sürü yazar arasından biri çıkıp da Palais-Royal'de oynadıkları, ilk sahnesi bütünüyle *Malade imaginaire*'deki hesapların[54] yavan bir taklidi olan –en az üç sahnesi de *Bourgeois gentilhomme*'dan alınma, adamın ...'ya verdiği yüzüğü küçümsediği, kadının da yüzüğü kendisine bir başkasının verdiğini sandığı sahneye öykünen– bu oyunda olduğu gibi bildik, acınası yollara sapmadan, büyük güldürü sözlerini durmaksızın açıp uzatmadan, bilmediğimiz dünyalara dalmaya cesaret etmiyor, bu işin altından neden kimse kalkamıyor diye düşünüyordum.

Kendimi yalnızca herkesin bildiği malzemeleri farklı farklı şekillerde bir araya getirmeleriyle birbirinden ayrılan bu oyunların mide bulandırıcı bayağılığından usandığımızı gösterecek, inanılmaz, şaşkınlık verici oyunlardan çıkarken düşlüyordum.

Ah! bu tür oyunlarla eğlenerek, hâlâ bu yoldan yürümek, izleyici kentsoyluyu, *Durand et Durand*'a gülen aptalı oyunların mayasına katmak isteyenlerin birdenbire önüne dikilerek bunu ortaya koyacak bir yapıt yaratmak; nasıl yapılacağını göstererek kendinle alay etmek; oyununu oyuncularla el ele işleyen yazarı

52 Gide'in yapıtında ürperti konulu bir şiir dizisine rastlamadık.
53 Maurice Ordonneau ile Alain Valabrègue'in güldürüsü.
54 Bu ünlü hesap sahnesi oyunun I. perdesinin 1. sahnesindedir.

masa başında göstermek; revülerde olduğu gibi yönetmenin, komperin[55] ve kentsoylunun tiyatrosuna akın ederek sahneden her türlü yanılsamayı çıkarmak, güldüren bu sözlerin ne olduğunu göstermek. Ah! Yıkıcı alayın ince ve soğuk çisentisi.

Güldürüyü insanın yaşamının içinde göstermek (ama bu şeytanca bir şey); herkes önceden ezberlediği bir rolü oynarken, *Lettres persanes*'daki nükteci görünmek için sözlerini baş başa önceden hazırlayan iki dalavereciyi sahneye taşıyıp yaşatmak.

Sahneye konup izlenmesi gereken bu ikisi. Başarılı olmak isteyip başarılı olan bu ikisi, Dupond ve Durand; ikisini bir yemek için rollerini ezberlerken göstererek olay hazırlanıyor – söz konusu yemek gösteriliyor – ev sahibesi de yemeği hazırlıyor – Ah! Bunların ne denli yapay olduğunu göstermek.

Çok parlak bir etki yaratıyorlar, kendilerinden iltimasla istenen, sözümona hazır bir oyundan söz ediyorlar. Çok kısa bir süre sonra oyunun hazır olması gerekiyor – hazırlık aşamasını gösterip sahnelemeli.

Bunun dışında yanılmaca şaşkınlığı sahnelerinden hiçbir şey almayacağım bir güldürü modeli yaratabilmek – yalnızca nitelikli nükteyle güldürebilmek isterdim. Bir dram modeli, ayrıca başka türlerde de modeller yaratmak isterdim. Tüm sahnelerde, dramın, güldürünün, dramın, Fransız oyunlarının vb. sahnesinde, şimdiye dek işlenmemiş tek bir yazar ya da ozan tipini gezdirmek – içinde bulunduğu ortamda özelliklerini abartmak, kimi zaman gülünçleştirmek, kimi zaman sevimlileştirmek, her zaman düşçü – hayal âleminde, ama her zaman gerçek kılmak.

En saçma, en inanılmaz hayallere dalıp, onları gerçekliğin yapay renkleriyle boyamak isterdim.

Gerçek yaşamdan biri asla bütünüyle kâğıda geçirilebilecek denli ilginç değildir; onu yontmak, başkalarında da rastlanan tüm özelliklerini ayıklamak, ideal bir kişiye dönüştürmek gerekir.

"Sanat yapıtının amacı" der Taine, "temel ve dikkat çekici bir özelliği gerçek nesnelerin yaptığından daha bütünlüklü, daha

55 Eskiden revülerde komerle birlikte kişileri tanıtan, sahneleri birbirine bağlayan vb. kişi (ç. n.).

açık bir biçimde açığa vurmaktır. Bunun için, sanatçı bu özelliği kafasında biçimlendirip, düşüncesinden hareketle, gerçek nesneyi dönüştürür".

Çoklu ve değişken bir kişi, sanatçı tipini, kentsoylunun üstündeki insanı yaratmanın güzel olacağını düşünüyordum – bu temel tipten doğan herkesi, tüm alt türleri göstermek; içten sanatçıyı, gülünç sanatçıyı, ütopyacıyı, idealisti göstermek isterdim; kişi hep aynı olacak, adı bile değişmeyecek, öte yandan durmadan farklılaşacaktı – herkes gibi yaratılmamış biri ve herkes gibi yaratılmış olmak istemeyen biri – sanatçı ve sanatçı olmak isteyen kişi. Sahnede yüreğin eğitimi eşsiz olabilir, tiyatroya çok şey katabilir.

Tüm heyecanları yaşayarak sanatçıya dönüştüğünü düşünen ve dolayısıyla, aşkın ne olduğunu öğrenmek için (yapay) bir âşık olan kişi, öyle ki akşam duygularını anlatıyor, sonra aşkının çok yavanlaştığı ortaya çıkıyor, kuşkunun (yine yapay) heyecanını tatmak istiyor ve sevgilisinin iyi niyetinden kuşkulanmak için kuruntular yaratıyor kendine ve istemeye istemeye onlara inanmaya çalışıyor – sonunda kıskançlık heyecanını yaşamak istiyor ve bile bile sevgilisinin kendisini aldatmasını sağlıyor, Othello'ya dönüştüğünü hissediyor – bu böyle sürebilir. Bu adamla alay etmek, eğlenmek gerekir, çünkü ondaki her şey bile isteye yapaylaştırılmıştır (o kendi kendine "Yaşadığım şey nedir?" diye değil, "Ne yaşamam gerek?" diye sorar).

9 Mayıs

Birden önümdeki bir perde yırtılıvermiş gibi, *Paradis artificiels*'in şu satırlarının akla getirdiği koskocaman bir şiir, daha önce denenmemiş bir dram canlandı gözümde:

"Bu kitabın en dramatik bölümü ihtiyatsızlık edip kendini mahküm ettiği lanetten kurtulmak için insanüstü bir istenç mücadelesi vermesi gerektiğini anlatan bölümdür."

Allain'in öyküsünü, günlüğünün bütün olarak yayımlanmasından sonra, başka bir bağlama oturan bir sonla görüyordum; bu sonda etkin ve gerçek yaşamın en iyisi olduğunu kabul edecek, başta çağırdığı düşten kurtulmak için kendisiyle savaşa-

caktı. Esriklik yaratan düş ruhunu öyle okşuyor ki ondan vazgeçemiyor – gizemcilikten kopup sıradan yaşama *ya da* bağnaz erdeme dalarak.[56]

Tanrım, acıyın bana. Artık çok geç olduğunu, gücümün tükendiğini hissediyorum. Acıyın bana, bedenin işkencelerinden kurtarın beni.

Ah! İstenç ağır ağır çökerken gücün ve yürekliliğin yavaş yavaş uçup gidişini hissetmek, kendini herhangi biri gibi hissetmek ve yaşamının aşırı gevşek okşamaların düş kırıklığı yaratan şehvetinde eriyişini görmek. Yaşamda hep gülerek yürümek, konuşmak, gülmek, öldüğünü, bütünüyle öldüğünü hisseden ruhun can çekiştiğinden kimse kuşkulanmazken üstüne düşen rolü oynamak. Acıklı araştırmalarını sürdürmek, önünde daha yüz yıl varmış gibi görünen bir insanın aptalca uğraşında zamanın geçip gidişini hissetmek, belki yarın her şeyin gitgide her yeri kaplayan karanlıklarda sona erebileceğini düşünmek.

Ah ölmek bütünüyle! Bana acıyın Tanrım, şu zavallı kafamda şarkılar söyleyen bunca şey varken.

Yalnızca bırakın avazım çıktığı kadar bağırayım da sesim duyulsun!

Ama dünyada öyle aşağılık bir ikiyüzlülük var ki, neden öldüğümü kimse bilmeyecek, çünkü katlandığım köleliğe katlanan kişiyi suçluyorlar ama acımıyorlar ona. Oysa ah! Bu kurnaz düşmanı kendi bedenlerinde taşıyan insanlar nasıl da acınası, ondan kaçamıyorlar, bedenlerini, yüreklerini, ruhlarını kemirdiğini hissederken kendilerini savunamıyorlar.

Ah acıyın Tanrım, acıyın bana!

10 Mayıs

Sabah kalktığımda, kafama iç karartıcı bir sis oturmuş gibiydi; düşüncelerin puslu karmaşasında, gözyaşı dolu bir uyuşuklukla dondum kaldım. Dünün şarkıları ölgün bir yankıyla yineleniyormuşçasına hâlâ kulaklarımda hışıldıyor; derken, yok olan

56 Gide bu sondan vazgeçmiş, çünkü *Cahiers d'André Walter*'in kahramanı kitabın sonunda ölür.

erkekliğin hiçliğinde, gözlerimden acılı yaşlar süzülüyor, işlediğim günah içimi kaldırıyor.

12 Mayıs

Körlerle yoksulların ilkbahar ve aşk romansları söylediğini duymak kadar üzücü bir şey olamaz.

İşte yeni mevsim geldi
Ara aşkı güzeller güzeli
Ormanın derinliklerinde.

Hiç bilmedikleri bu şeylerin anlatısında aldatıcı bir avuntu arıyor gibiler.

Tüm bunlar nasıl da yapay ey Tanrım, aşk ve ilkbahar şarkıları söyleyenler aslında tir tir titreyenler, bir parça ekmek için dilenenler. Bu zavallılar şarkılarında övdükleri aşkın dünyadaki en acınası şey olduğunu akıllarından bile geçirmiyorlar – Meudon tarzı idil.[57] Bu hepimizin durumunu yansıtıyor; gırtlağımıza kadar yoksunluğa gömülmüşken, mutluluğun izlerine bakarak oyalanıyor, o mutluluğun, bizde olsa, yoksunluğumuzdan daha mide bulandırıcı olacağını düşünmüyoruz.

Ara aşkı güzeller güzeli
Ormanın derinlikerinde.

Ah! Çocukların kısık sesle ve şimdiki zamanın ötesinde ıssız ocağın tüm kaygılarını düşlettiren perdelerle dile getirdiği bu duygusal sızlanışlar nasıl da üzücü, anlatılacak gibi değil.

Richepin *La Chanson des gueux*'sünde laternadan söz ederken tam da bunu söylemiştir.

Ben de *La Comédie de la vie*'de[58] daha alaycı bir biçimde dile getirebilirim bunu.

57 Meudon tarzı idil kuşkusuz François Coppée'nin "Geçmişe Doğru" adlı şiirine alaycı bir anıştırmadır: "Yüreğiniz dolar mutlulukla / Çünkü bir akşam, ormanda, Meudon'da, / koymuştur kendini bırakırcasına / Sarışın başını omzunuza" (*Le Reliquaire, Poésies 1864-1869*, A. Lemerre, 1870).

58 *La Comédie de la vie*'nin izine rastlayamadık. Gide 8 Mayıs'ta özetlediği tasarıya anıştırma yapıyor.

Onu Holbein'ın büyük ölçüde tekdüze *Dans*'ı[59] gibi, ama düzensiz bir coşkunluğun düşlemiyle yazmalıyım.

"Sokağa çıktım; – herkes orada şarkı söylüyor ya da türküsünü çığırıp başkalarını yargılıyor – herkes mutluluğun ardına düşmüş, başkalarının boşluğuna gülüyor – bunlar düpedüz gerçek ne yazık ki. Herkes tek gerçek mutluluk sandığı bir mutluluğun ardında koşuyor."

Çalgıcı, tüccar, âşık, aylak, ozan, heveskâr[60], afyonkeş, ütopyacı (siyasal ekonomi), kendi köşesinden çıkmayan insansever, keşiş, kendini öldüren biri, hırsız, sürtük, hırsız, felsefeci ve düşünür, Budist ve aşkından gözyaşı döken biri, δάχρυσεν γελάσασα[61] olabilir orada.

Sokağa çıkınca, duyar gibi oluyorum o boşluğun şarkısını – insanların yaşamını bütünüyle özetliyor.

20 Mayıs

Çoktan öldüğüme inanıyor ve bütün gün, tükenen gücüme ağlayıp, kendi yasımı tutarak bir sisin içindeymişim gibi yürüyordum.

Yeniden ayağa kalmak bana olanaksız görünüyordu, çünkü uzun süreli çabalarımı herkesten gizlemem gerekiyordu; buna karşın, dostça bir sözün mücadelemde bana yardımcı olacağını pekâlâ hissediyordum, ama yaşamdan çıkmak, gözümde her zaman beni büyülemiş, öldürmüş, zihnimi hep içinde çırpındığı çirkefe yuvarlamış imgeyi yansıtan bu dünyanın odasından çıkmak gerekecekti.

Eripe me de luto.[62]

59 Genç Hans Holbein'ın *Ölüm Dansı* adlı resim dizisine anıştırma.

60 Fr. *dilettante*. Türkçede de zaman zaman kullanılan bu sözcüğün "meraklı, amatör, özengen" gibi anlamlarının yanı sıra biraz küçümseyici bir anlamı da vardır (ç. n.).

61 Yaşlı gözlerle gülümsedi ana" (Homeros, *İlyada*, çev. Azra Erhat/A. Kadir, Altıncı Bölüm, 482). Bu dizede Astyanaks'ı Hektor'un ellerinden alan Andromakhe anlatılır.

62 "Bizi çamurdan kurtar" (Mezmurlar, LXIX, 14).

Ω χύριε σῶσον ἡμᾶς, ἀπολλύμεθα.[63]

İlkbahar gecelerinde ruhumun umutlarının şarkısını belki bir daha asla duymayacağımı düşünüyordum, bu da beni yüreğimi kaplayan bir yas gibi üzüyordu.

24 Mayıs

Ama daha şimdiden, ilk zaferin gururuyla başımı kaldırıyorum. Yalnızca dört gün geçti ve daha şimdiden dikeliyor yine tüm düşler, tüm çılgınca ihtiraslar, tüm umutlar.

Neredeyse yaşanmış düşün yanılsamasıyla, gelecek günler önümden birer birer koparılan takvim yaprakları gibi gözlerimi kamaştırarak geçiyor, kimi zaman üzücü, kimi zaman ışıl ışıl; ah! ama çoğu, pek çoğu ışıl ışıl, çünkü üzüntü de bana büyük ve verimli görünüyor.

Yaşamımı önceden görüyor ve düşümden uyanınca, yaşamı düş, düşü gerçek sanıyorum.

26 Mayıs

Join-Lambert'in evinde yine André Walckenaer'i gördüm. Kuşkucu, heveskâr bir halde, hiçbir şey yaratamıyor. Öyle olmadığını ona kanıtlamak isterdim, ama yüreği de imgelemi de ölü. Boş sayfanın başına geçip, tümcenin hazinelerini hangi *substratum*'un[64] üstüne sereceğini bilmiyor. Ona konu bulamamayı aklımın almadığını söyledim, çünkü insan her zaman kendisiyle yetinir.

Boşluğunu duyumsayan, zayıflığı kadar sonsuz arzuları olan, ondaki bu tuhaf ve eşsiz heveskârlığı uyandırmış birtakım okumalardan sonra duyuların yaşamını tanımaya başladığını hisseden, ama hissetmek ve ürpermek için dışarıdaki şeylerin katkısına, dışarının kışkırtmasına gerek duyan ruhun yaşadığı bu yıkımı betimlemek başlı başına büyük bir iş değil mi? Bunun bilincinde olan ruh nasıl da acı çeker. Kaldı ki, be-

63 "Ya Rab, kurtar bizi, yoksa öleceğiz!" (Matta, VIII, 25). Gide bu alıntıyı daha önce de yapmıştır, bkz. 1888, 58. not.
64 Dayanak (ç. n.).

nim *L'Éducation sentimentale*'im tamamıyla bu konuyla ilgilidir. *L'Éducation sentimentale*'i onun yazmasını, daha doğrusu onunla birlikte yazmayı ya da ona yazmayı isterdim. Şimdi biçimleniyor, yapay kışkırtmanın kuruttuğu ruhun can çekişmesinde büyüleyici, hoş ve üzücü. Özellikle biçimini görüyorum onun. Onu nasıl yazdığımı anlatabilir, sözümona bir bölümünü André'yle konuştuğumuz gibi benimle konuşan kahramana yazdırabilirim![65]

Ah ah! Tüm bunları görüyor ve şimdiden gerçeğe dönüştürmek istiyorum.

Yaşamım boyunca ortaya koyacağım yapıt öyle bir birlikle bir araya geliyor, düzenleniyor ki gerçekleşeceğini göreceğimden kuşkulanmıyorum. Kaçan, değişken, gülünç ya da dokunaklı tek bir tip, herkes gibi yaratılmamış ya da herkes gibi yaratılmış olmak istemeyen biri, sanatçı, yaratıcı ya da heveskâr, içten ya da gösterişçi bir tip; ruhun bütünüyle doğaötesi yaşamı, yaşamın ne olduğunu anlamaya çalışan kişinin öyküsü.

Tüm planlar, tüm tasarılar birbirleriyle durmaksızın yarışarak, şeylerin ötesinde daha özel bir duygu ortaklığı kurabileceği bir şey arayan ruhu yatıştırabilecek tek şeye, demek ki gelecekteki gizemciliğe utkulu bir atılım kazandırmak için onca düşlediğim *Alain*'in çevresinde toplanıyorlar.

Yazabileceğimi düşündüğüm tüm arzuları ve yaşamın kısır bir biçimde yok oluşuna tanık olmanın yarattığı bütün umutsuzluğu Alain'ime kazandıracağım; böylece onun defterlerini yayımladıktan sonra, günlüğünde ona sözünü ettireceğim, ölümünden sonra yayımlanacak yapıtları ortaya çıkarabilir, okurların takip edebileceği bir kişi yanılsamasıyla ilgi çekebilirim.[66] Arthénice'çik, sana yazdığım Rusça şiirler, Gezgin Yahudi'nin tüm şiirleri ve kafamdan geçirdiğim şiirler, öznel okumalar, kovalamaca ağıtı.[67]

65 Asla gerçekleşmeyen *L'Éducation sentimentale* tasarısının *Les Cahiers d'André Walter*'le kaynaştığı görülüyor, çünkü romanın bir bölümü öykü içinde öykü tekniğiyle kahramanın (André Walter) yazdığı bir roman tasarısından (*Allain*) oluşur.

66 Ölümden sonra yayımlanan yapıtlar tasarısından geriye yalnızca 1892'de, Librairie de l'Idert indépendant'dan çıkmış *Poésies d'André Walter (œuvre posthume)* (André Walter'in [ölümünden sonra yayımlanan] Şiirleri) kalmıştır.

67 Bu Rusça şiirlerin ya da kovalamaca ağıtının izine rastlamadık. Buna karşılık, gezgin Yahudi konusuna *Les Cahiers d'André Walter*'de rastlanıyor. Öznel okumalar da Jacques Cotnam'ın *Cahiers d'André Gide*'de (I, *Les Débuts*

Alain'in önsözünde takma adımın altına *L'Éducation sentimentale* yazacağım, büyük kentsoylu şiiri (sözcük düşünceyi yansıtmıyor), demek istediğim yaşamı bir şeyler yiyip içerken olduğu gibi, zihin kaygılanmazken ya da sorgulamazken, içgüdüsel olarak ele alan insanla onun karşısındaki koskocaman ve çoklu öteki figürüdür, esrik, coşkulu, yaşamın kendisine verebileceği şeylerden fazlasını arayıp acı çeken figür, kimi zaman Luther (öteki o zaman Erfurt keşişi olur[68]), kimi zaman Swedenborg[69], kimi zaman Pascal, kimi zaman Alain... Daha başkaları da olacak. Hepsini ruhgöçünün gizli ve gizemli bağıyla birleştireceğim.

Sonra oyun düşleri – ütopyacınınkinin (yazarınkinin ya da sanatçınınkinin değil) ana çizgilerini çizmek gerekecek, çünkü yüreğin eğitimininkini apaçık canlandırıyorum gözümde, ne pahasına olursa olsun hissetmek isteyen ve heyecanları kâğıda geçirmek için yapay olarak kışkırtan biri, belki aynı kişi, belki üçüncü bir oyunda, oyuncularla, bulunan sözlerle birlikte teatral işbirliğinin iki kişisi, hazırcevaplıkla, önceden ezberlenmiş konuşmalarla büyük görünüş güldürüsü.

Yüreğin eğitimininkinde adamın kıskançlık duygusunu kendisine yaşatmak istediği eşsiz perdeyi apaçık görüyorum.

Birinci perde: yapay aşk; son derece basit, ama çekici, asla bir Byron kahramanı olamayacak genç bir kızı sever.

İkinci perde... yapay kıskançlık, bir arkadaşını teşvik eder, ama hiçbir şey elde edemez, her şeye karşın hâlâ duygusuzdur.

Üçüncü perde... gerçek kıskançlık ve gerçek aşk.

Bununla birlikte tiyatroyu kafamda o kadar iyi canlandıramıyorum, bu düşünceden vazgeçip konuyla ilgili öyküler yazabilirim.

Bu durumda *Alain* – *Éducation* – Rusça şiirler – oyunlar.

littéraires, Gallimard, 1969) yayımladığı okuma defterinde (1889-1893), *Subjectif* (Öznel) adıyla veriliyor.

68 Gide'in *Les Chaiers d'André Walter*'de adını iki kez andığı Luther 1505'te Erfurt Üniversitesi'nde felsefe öğretmenliği yapmıştır, ama o daha çok kendisini aforoz eden papalık fermanını herkesin önünde yaktığı Wittenberg kentiyle ilişkilendirilir.

69 Swedenborg, İsveçli teozof (1688-1772), adı *Les Cahiers d'André Walter*'de, görünüşe göre Gide onu okumamıştır.

Şiirler Mutluluğun Kovalanması
Gezgin Yahudi
Luther vb.

Tüm bunlar büyük bir düşten başka bir şey olmayabilir.

30 Mayıs

İçinin ilkbaharla ve aşkla dolduğunu hisseden ruhun tiksintisini konu edecek bir oyun nasıl olabilir ki? Öyle bir aşk ki bu, kendisini dört bir yandan kuşatan can sıkıcı bayağılığı yüzünden umutsuzluğa düşüyor. Ah ah tüm âşık kentsoyluların, tüm gitar çalan duygusal Don Juan'ların düzeyine inmek düşünce açısından ne kadar alçaltıcı – esrikliğin, doğaötesi derin düşüncelerin, insanüstü kurguların düzeyinden buraya inmek ne büyük bir düşüş.

Yeter bu kadar aşk yüce Tanrım, ruhumun yakasından düşmüyor
... Sözcüklerin erdenliği, şeylerin erdenliği.

Görünüşe göre, aşk onca budalanın yüreğinden geçe geçe fahişeleşiyor.

Read'in şu tümcesi de tam olarak bunu gösteriyor:

Yazık! Ne çok yetenek var gevşek tembelliğinizde,
Kara büyücüler kurıduk kaldık ellerinizde,
Sıcak ve çılgın geceler; ey erdemsizliğin gecesi!

Ey aşk geceleri, ey yaz geceleri, sizi lanetliyorum
Ölüm geceleri, size bunca soylu kurban mı gerekiyordu?[70]

1 Haziran

Daha da üzücü, daha da gözü pek, daha da öfkeli şeyler.

70 "Sone" adlı şiirden dizeler (*Œuvres posthumes*, Lemerre, 1886). Henri-Charles Read (1857-1876) on dokuz yaşında ölmüştür ve yapıtlarının neredeyse hepsi ölümünden sonra yayımlanmıştır. Yazdıkları o sıralar tam da Gide'e göredir.

Ah! Zayıflığımı, hiçliğimin umutsuzluğa yol açan derinliğini herkese haykırmak isterdim; ölçüsüz ihtiraslarımı, o gülünç yetersizliğimi, bedenin kazandığını gören ruhun çektiği acıları.

Bu haykırışım öyle şiddetli, öyle taşkın olurdu ki, yoluna çıkan sahte edepleri devirip, kötülüğün çekiciliğine kapılanların, kötülükte yarattığı utancı anlamadan yalnızca hoşlukları görenlerin yüzlerini yere getirirdi.

İki özün dile sığmaz bağlantısında beden kangreninin onca ender, onca eşsiz bir özü olan ruha nasıl saldırdığını, aynı zamanda onu nasıl kemirdiğini dile getirir, anlamaya çalışırdım.[71]

Ama bunun için insanın kendisinin acı çekmesi gerekmez, kötülüğün görgü tanığı olarak kalmak gerekir.

9 Haziran

Yine sanat ve sanatın amacı konulu tartışma – kitap yazılmalı, çekici ve bilimsel bir konu.

Lemaitre'de çok güzel bir söz okudum:

"Sanatçılar açısından, sanat yapıtının ilginçliği yalandan... vb. kaynaklanmaz.

Asıl ilginç olan şey, yazara özgü dünya görüşüdür, gerçekliğin onun gözlerinden geçerken biçim değiştirmesidir."

Contemporains, I, s. 343

Beuve'ün Balzac üstüne yazdığı yazıyı okumak gerek.[72]

Tatile götürülecek kitaplar.

Contemporains	J. Lemaitre, 3 cilt. x
Spirite	Gautier 1 cilt. –
Miss Harriet	Maupassant
Le Disciple	Bourget x
La Course à la mort	Rod –

71 Bu paragraf kısmen *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmış (s. 52), kurmacada 1887 yılıyla tarihlenmiştir.

72 "M. de Balzac", 3 Eylül 1850 Pazartesi, *Causeries du lundi*, II. cilt.

Le Sens de la vie	Rod[73]
L'Homme libre	Barrès?[74]
Le Crime de Sylvestre Bonnard	Anatole France –
Fort comme la mort	Maupassant x
Essais de psychologie	Bourget –
Dialogues ve *Drames*	Renan –
Verlaine x	
L'Illusion	Lahor
Les Précoces	Dostoyevski
Mademoiselle Fifi	Maupassant x
Adam Bede	Eliot[75]
Vie des mots	Darmesteter.

18 Haziran

Okuduğum bir sayfa kocaman bir düşünce dalgası oluşturuyor kafamda.

Dün – *Le Disciple*'in önsözü

Leroux'nun Maupassant üstüne bir yazısı.

Bugün Besnard'ın *Seiren*'i üstüne A. Michel'in yazdığı olağanüstü bir yazı

M. de Voguë üstüne Desjardin'in çok iyi bir yazısı, orada Shelley'nin *Epipsychidion*'daki şu sözlerini okudum:

I never though before my death to see
Youth's vision thus made perfect...
I am not thine: I am a part of thee.[76]

73 Édouard Rod (1857-1910) İsviçreli bir yazardır. Gide, *Les Cahiers d'André Walter*'in hazırlık defterinde *Le Sens de la vie*'nin (Perrin, 1889) kendisininkine en yakın roman olduğunu söyler.

74 Gide *Un homme libre*'e (Nisan 1889) *Les Cahiers d'André Walter*'i "*l'Homme libre*'in yayıncısı" Perrin'den yayımlatmak isteyecek kadar hayranlık duyar. Ama sonra, özellikle *Déracinés*'nin yayımlanmasından sonra, Gide "Barrès'e karşı" bir tutum benimser.

75 Gide Eliot'un bu kitabıyla ilgili olarak Şubat 1890'da şunları yazar: "Kitap yazılmış olsaydı güzel olabilirmiş – ama sanat, ustalık eksikliği dayanılacak gibi değil" (*Subjectif*, *Cahiers André Gide*, I, s. 69-70).

76 "Ölmeden önce, gençliğimdeki öngörümün eksiksiz bir biçimde gerçeğe dönüşeceğini düşünmezdim hiç... Ben senin değilim, senin bir parçanım"

Bunun hepsini okumalı.

Ayrıca Barrès'in *L'Homme libre*'ine yazdığı önsözü okuyorum. İntihar eden gençlerden söz ediyor: Allain'im de onlardan, bunu ona söylemek istiyorum.[77]

Üstünde çalışılması gereken üç intihar var, ama bunlar çok kısa, biçemi oluşturmak için yazılacak öyküler; Mérimée tarzı kısa ve gergin öyküler.

Az önce işaret ettiğim gibi aşk yüzünden intihar. Utanç yüzünden, ruhu saran çirkeften kurtulamamanın yol açtığı intihar.

Uçarılıkla çok erken yaşta tanışmanın yol açtığı intihar. Uçarılık kötülüğün görüntüsü karşısında çaresiz bir biçimde kuruyup gidecek denli duyarlıdır.

Belki Flaubert Goncourt'lara şöyle derken doğruyu söylüyordur: "Güzellik! Güzellik beni belli belirsizce coşturan şey." Belki sanat yalnızca özneldir.

Onunla konuşmak isterdim; ondan hiçbir şey saklamamak istiyorum[78]: Beni tanımasına ihtiyacım var. Konuşmamdan kaygılandığını açıkça hissediyorum; benimle yakınlaşmaktan kaçıyor... Ama konuşmaya ihtiyacım var, çünkü bence susmaya hakkım yok; bu yolla saygısını kazanmam haksızlık olur. Bilsin aslında kim olduğumu: Beni aşağılayacaktır belki... kesinkes – ama vicdanım açık yürekliliğinin hoşnutluğuyla rahatlar.

(Percy Bysshe Shelley, "Epipsychidion. Verses Addressed to the Noble and Unfortunate Lady, Emilia V."). Bu dizeler şiirin beşinci kıtasındadır. Bkz. *Works*, London Chatto and Windus, 1888, 3 cilt, II, s. 392-393.

77 Barrès sunuşunda şöyle yazar: "Parisli ve taşralı birkaç kolejliye": "Altı yedi yıldır, intihar eden çocukların adlarını kaydediyorum [...]. Yazdıklarımı okusalardı, böyle aşırı bir çözüme başvurmayacaklarını düşünüyorum. Bu hassas ve tembel ruhların kafaları yanlış bilgilerle doluydu kuşkusuz. Dünyanın ciddiye alınması gerektiğini düşündüler"; şu sözcüklerle de bitirir: "[...] yalnızca sevdiğim kolejlilere hizmet etmek için, akla gelebilecek en çocuksu biçimle yetiniyorum: günlük" (*Un homme libre*, Plon, 1922, s. XVIII-XXI). Çocukların ya da gençlerin intihar etmesi Gide'i de yaşamı boyunca çok etkilemiştir.

78 Gide burada arkadaşı Pierre Louÿs'den söz ediyor. İtirafının ne olduğunu söylemiyor, ama 1889 yılının bu ilk aylarında, Gide'in kafasını kurcalayan şey, görünüşe göre, eşcinsellikten ziyade mastürbasyondur.

Çünkü saygının bir yalana dayanması çok üzücü bir şeydir – içimdeki saygıyla aşağılamam daha da çok seviyorum. Üstelik saygını yitirmekten o kadar da korkmuyorum, çünkü daha sonra onu yeniden kazanacağımı iyi biliyorum – üstelik o zaman çok saf, aldatmacadan uzak olacak.

Ayrıca aşağılanacak biri değil, acınacak, hem de nasıl acınacak biri olduğumu da iyi biliyorum.

Bakalorya.[79]

8 Temmuz 1889

Çocukluğun sonu. Yaşamım bugün başlıyor.

Biraz Ronsard okudum, onu derinlemesine tanımam gerekecek.

10 Temmuz

Luxembourg'da askerlerin nefesli çalgılarla çaldığı Do minörün[80] son bölümünü dinledim. Üstümdeki etkisi öyle şiddetliydi ki, zevkini tam çıkaramadım; kalabalığın ortasında, çığlık atasıya sarhoş, tüm sinirlerim tir tir titreyerek yürüyordum.

Gözlerimin önündeki her şey, esinin benliğimi saran etkisiyle, düşlerde olduğu gibi dönüp duruyordu; bu uyumu yalnızca ben yaşıyormuşum, uyumun ta kendisiymişim gibi hissediyordum.

Çılgınca her şeyden okudum; elimden almaya çalışıyorlarmış gibi bir kitaptan ötekine geçiyor, arada rastladığım güzellikleri aklımda tutuyor, perhizle geçmiş onca günden sonra aşırı ağır bir yemekle, aşırı baş döndürücü likörlerle esriyen zihnim büyük bir şaşkınlık, bir göz kamaşması yaşıyordu.

Bourget, Gerfaut[81], Brunetière, Ronsard, sonra özellikle bana Venedik camlarının ışıltısını ve Rubens'in bedenlerinin parlak

79 Gide, Pierre Louÿs'nin aksine, Temmuz döneminde bakalorya sınavında başarılı olamaz, sınavı ancak Ekim döneminde verebilir.

80 Beethoven, *Beşinci Senfoni*, do minör, *opus* 67.

81 Acaba burada Charles-Bernard Dugrail de la Villette'in (1804-1850), öteki adıyla Charles de Bernard'ın romanı *Gerfaut*'dan (1838) mı söz etmektedir?

taşkınlığını yansıtan öykülerindeki[82] zengin büyüyle Balzac geçiyordu önümden.

Sonra Goncourt'ların andığı eşsiz sözler; Gautier onlara şöyle demiş: "Biçimin düşüncesinden sonra kendinizi düşüncenin biçimine verince, bir daha hiç anlaşılmazsınız."[83]

Ötekiyse Saint-Victor'un Janin'le ilgili söylediği, Rabelais'den alınmış bir söz: "Boşlukta dönüp duruyor". *Bombicinans in vagum.*

Ayrıca çok üzülerek *L'Illusion*'u okuyorum, çünkü söylemeyi düşlediğim her şey orada var[84]; bu yüzden, sanırım Lahor'dan sonra söyleyecek bir şeyim kalmayacak.

... Tabii daha ileri gitmezsem, çünkü Budizm'in yalnızca bir geçiş olduğunu, onun yerine aşkın birliğin geçmesi gerektiğini düşünüyorum biraz. O zaman! Ah! O zaman – daha bir saniye önce bir kuşku rüzgârının etkisiyle eğilen tüm umutlar fırtınanın kırmadan yalnızca canlandırdığı çiçekler gibi doğruluyorlar.

13 Temmuz

Louis reddedildi![85] Kardeşi oradaydı; sürekli kendimi bir fazlalık olarak görmenin ağırlığı altında ezildim; bu küçük incinmeler canımı çok acıtıyor, çünkü sevdiklerime olmadık yere öfkelenip, ufacık ama acılı yaralar açan kıskanç bir dostlukla bağlanıyorum. Söyleyecek bir şey bulamamanın, düşüncemi açığa vuracak bir davranış sergileyememenin acısını çektim... Kaldı ki bu düşünce duygulanmış görünme kaygısından başka bir şey değildi, neredeyse gerçekten duygulanmama engel oluyordu: Evet, aklım fikrim o kadar çok üzgün görünmekteydi ki, içten içe pek üzülemiyordum, sevgimi ifade edemediğimi gördükçe arkadaşımın sevgimden kuşku duymasından korku-

82 Balzac'ın *Contes drolatiques*'ine *Tuhaf Öyküler*) anıştırma.

83 Goncourt'ların *Journal*'inde Théophile Gautier'nin şu sözüne rastlanıyor: "Şimdi, bu sanatçı duyusuyla, sanatçı gibi çalışırsanız, biçimin düşüncesine düşüncenin biçimini katarsanız, ah! işte o zaman, bir daha hiç anlaşılmazsınız" (1 Mayıs 1857, *Journal 1851-1861*, Charpentier, 1887, I. cilt, s. 182).

84 Jean Lahorh'un *L'Illision*'u özünde Budist esinli bir yapıttır.

85 Gide'in burada sözünü ettiği başarısızlığın ne olduğunu bilmiyoruz, çünkü Louÿs bakaloryada başarılı olmuş, Gide "reddedilmiştir".

yordum. Madeleine'in yanında da kim bilir kaç kez gerçek ve içten duygunun onu dışarı yansıtmaya aşırı çaba gösterdiğim için uçup gittiğini hissettim. Kendi duygularımı yaşarken bir oyuncuya dönüşüyorum. Konuşurken içtenim, ama davranışlarıma sürekli dikkat ediyor, kaygıyla ruhumun gizli düşüncelerini en iyi açığa vuracak sözcükleri, hareketleri, özellikle bakışları arıyorum.

Kim bilir kaç kez aynada kendime bakıp, bakışlarımla bakışlarımı eşeledim, derin gözbebeklerinin değişken oyunuyla neredeyse hipnotize oldum, düşünceler ve tutkular arasından kendisini dışarıya ışıltılı ya da yaşla dolu bir bakışın ifadesiyle yansıtanı aradım; dilin yetersizliği karşısında umutsuzluğa düşüp, uzun süre tutkunun, coşkunun ve üzüntünün sözlerine hangi göz kırpışın, hangi kaş hareketinin, hangi alın kırıştırmanın eşlik etmesi gerektiğini inceledim. Güldürü oyuncusu mu? Belki, ama ben kendimi oynuyorum – hepimiz kendimizi dışarı yansıtmak için işaretlerin güldürüsünü oynamak zorundayız – en usta oyuncular en iyi anlaşılanlardır; kimisi içgüdüsel olarak oyuncudur; bense, bir bakışın çoğunlukla sonsuz düşünceyi anlatabildiğini düşünerek, kaygıyla, içimdeki çılgınca ve taşkın yansıtma arzusuyla, yüreğimi ve ruhumu tüm sevdiklerime, ruhumun ruhlarına susadığı kişilere bütünüyle gösterecek bakışları arayıp duruyorum.[86]

La Faute de l'abbé Mouret. (Serge.)

Kız kardeşi Désirée – *Albine* sevgilisi – felsefeci Jeanbernat'nın kızı – La Teuse hizmetçi – papaz Archangias.[87]

Bazı bölümler çok güzel – psikolojik olanlardansa betimlemeye dayananlar – gecelerin görkemli yükselişleri, manzaralar ve doğanın aralıksız ürün verdiği duygusu. Dikkat çekici çocukluklar, gereksiz uzatmalar – etkileyici bir son.

Hugo'unkini andıran bir biçem – bence, *Thérèse Raquin*'inkinden çok daha az hantal – buna karşın, "serilmek" gibi sözcükler durmadan yineleniyor.

86 Bu paragraf tamamıyla *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 68).
87 Émile Zola'nın *La Faute de l'abbé Mouret*'sindeki (1875) kişiler.

Paris, 20 Temmuz

Ne mutlu Odysseus gibi güzel bir yolculuk yapana.[88]
Joachim D. B.

Bu akşam, Pont-Royal'de büyük bir kalabalık vardı: Bir çocuk suya düşmüştü. Hemen daldılar, yalnızca kasketini bulabildiler.

Yarım saat sonra oradan bir kez daha geçtim: Akşam olmuş, teknelerle bayırın arası kararmıştı. Kıyıya indim: Karşımda, sessiz ve karanlık bir çamaşırhane, sonra bol su, suyun sesi duyuluyor ama hava çoktan karardığı için pek görülmüyor; tahtalara gizemli bir biçimde vuruyor. Uğursuz bir görüntü bu, o kara delikte bir kayık geziniyor, içinde seçilemeyen iki karaltı, eğilmiş, bir gemici kancasıyla çamaşır teknesinin[89] altını araştıran iki adam.

Yukarıdan arabalar geçiyor, kahkahalarla.

88 Bu Du Bellay'in *Regrets*'sinde XXXI. sonenin başındaki ünlü dizedir. Gide Bretagne'a gitmeye hazırlanmaktadır.
89 Bir akarsuyun kıyısına çekilmiş, çamaşırcıların çamaşır yıkadığı eski tekne (ç. n.).

BİR BRETAGNE YOLCULUĞUNDAN NOTLAR[90]

Rüzgâr nereye eserse.

Questembert, saat 8.

Saat dokuz buçuk. Ormanın derinlikleri.

Questembert'i gezdikten sonra geri döndüm; gereksiz ama büyüleyici bir geziydi.

Bir yolcu arabasının tepesinde, yeni açmış süpürgeotu kokularıyla dolu sabah havasını solumak nasıl da başını döndürüyor insanın.

Yol bayram yeri gibi; Questembert'de pazarın kurulduğu gün bugün, beyaz harmaniyeliler sürüler halinde koca koca sepetlerde çırpınıp duran kümes hayvanlarını taşıyorlar. Erkeklerin hepsinin kafasında çocuklarınkine benzer, arkasından iki kadife şerit sarkan bir hasır şapka; şaka gibi. Bir araba geçince kıç atıp sahiplerini hendeğe düşüren küçücük çiftlik hayvanlarını çekiyorlar.

Yolun kenarında, bayırların üstünde boylu boyunca uzanan pırnal gövdeleri ve tepeleri budanmış cılız kestane ağaçları çevreye biraz yıpranmış bir hava katıyor sanki: Bir düşteymiş gibi yürüyordum.

Questembert'de küçük kızlar manastırdan çıkıyor; eski tablolardaki Meryemlerin alınlarına benzer küçük şişkin alınlar; yüzleri onlara tuhaf bir ağırbaşlılık kazandıran küçük beyaz başlıkların içine sıkışmış.

90 Gide 1889 yılında, 21 Temmuz'dan Ağustos ortasına dek süren, annesiyle çıktığı bu Bretagne yolculuğuna ayrılmış sayfalardan "Başka Bir Yerin Yansımaları (Küçük Dizem Araştırmaları)" adında, *La Wallonie*'a (Haziran-Temmuz-Ağustos 1891 sayısı) yayımlanacak bir metin çıkarmıştır. Bu metin önce 1929'da *Poésies d'André Walter*'in yeni baskısına (Georges Célestin Crès), sonra bu baskıda olduğu gibi "Bir Bretagne Yolculuğundan Notlar" adıyla 1932'de Gallimard'dan çıkan *Œuvres complètes*'in I. cildine alınır. Öte yandan, Gide bu günlüğün bazı sayfalarını *Les Cahiers d'André Walter*'e koymuştur. Burada bütünüyle Jacques-Doucet Yazın Kütüphanesi'nde bulunan 6 gamına 1561 defterindeki, yazarın kendi elinden çıkma el yazmasını temel aldık.

Kiliseye giriyorum: Ayin var. Sıralarda yalnızca kadınlar oturuyor; tüm gözler üstümde, tuhaf giysim herkesin ilgisini çekip ayinin düzenini bozduğu için hemen kaçıyorum.

•

Malestroit arabası, saat 4 buçuk.

Fundalık, tekdüzelikte aynı büyüklük izlenimini yaratmayan uçsuz bucaksız fundalık; çamlar, süpürgeotu, ara sıra insan boyunda budanmış meşelerle kaplı dar korular, yol iki bayırın arasından geçiyor, öyle sıkıcı ki dönüp dolaşıp aynı yere geliyormuş gibi hissediliyor.

Çizgisiz bir manzara.

Işığı tekdüze bir aydınlıkla yayan göz kamaştırıcı külrengibeyaz bulutlar: Omuzlarımın üstüne çöküyor.

Daha da yürüme inadıyla upuzun, aralıksız yürüyüş; çok yorucu bir yürüyüş, ama sonunda yola gelen bedenin dinlenişi.

•

Çamların arasından, göz kamaştırıcı yolda, Coèdelo gölcüklerini uzun uzun arıyorum; birden ağaçların oluşturduğu perdenin arasından beklenmedik bir su çıkıyor karşıma, uzakta ötelere uzanan geniş bir su birikintisi, gök rengi, erimiş kurşunu anımsatan kör edici ışıltılarla çelik rengi.

Ama kıyıdan eğilince, dipteki granit görünüyor, pembe, bazı yerlerde suyun kenarlarından sıra sıra kayalar çıkıyor.

Fundalıkta yitmiş bu gölcükten daha iç karartıcı bir şey olamaz, kıyısı bütünüyle bodur çamlarla kaplı, kıyısı sığ; hiçbir esintinin ona ulaşamayacağı denli kuytuda, hiç kıpırdamayan ve aynı kıyıları sürekli değişmez bir görüntüyle yansıtan durgun bir su.

Sonra güçlükle tırmanılan bir tepenin yamacında, Oust Vadisi'nin bayırları uzanıyor.

Karşımdaki manzaranın öyle sonsuz bir tatlılığı, öyle derin bir dinginliği var ki, oradan ayrılmak beni üzüyor.

"Ya Rab, burada bulunmamız ne iyi oldu! İstersen burada üç çardak kurayım."[91]

Arkamızda, geçtiğimiz görkemli yolda bırakıyoruz tüm sevinçleri, neredeyse şimdiye dek bilmediğimiz hoşlukları.

Vadinin dibinde, ırmağın kıvrıldığı bir yerde, kayağantaş kaplı bir şato vardı; alçak çatıların çevresinde beyaz çiftlikler; arkada, külrengi kayalardan bir dorukla dışarı doğru çıkıntı yapan pembe fundalık. Başımın üstünde iki kestane ağacının yaprakları iç içe geçmişti. Çayırın yamaçlarında kadınlar kuru otları kaldırıyorlardı yığın yığın; akşam olunca kaldırılan otların kokusuyla birlikte, nesnelerden ortalıkta süzülen, her şeyi sarıp sarmalayan pırıl pırıl bir dinginlik, içe işleyen bir hoşluk yayılıyor gibiydi.[92]

Gitmek gerekti.

•

Çok acıkmıştım; Pleucadeuc daha çok uzaktaydı. Son beş kilometrede sıcaktan ve yorgunluktan sersemlemiş bir halde, insanlıktan çıkmıştım.

Pleucadeuc'te han yok, yalnızca çiftlikler var. Birine girdim. Beli bükük bir kadın karabuğday çöreği pişiriyordu: Bir tane yedim, sonra bana tereyağıyla birlikte yediğim iki yumurta pişirdi. Üstüne de kahve içtim. Çörek tatsız tuzsuzdu.

Banka oturup, yemek boyunca çiftçi kadınla konuştum. Yüzü kırış kırış, biraz kuru ve yanıktı ama canlı bir ifadesi vardı. Gidip dolap biçimindeki yataklarının[93] üstüne asılı çerçeveli fotoğrafları indiriyor: Şimdi Paris'te olan iki kız kardeşinin fotoğraflarıymış bunlar; cam sinek pisliğiyle kaplı: Üstüne tükürüyor, giysisinin koluyla silip bana uzatıyor. Fotoğraflara bakıp epey ilgi gösteriyorum.

İçeri İki adam giriyor: koskocaman bedenlerin üstünde bebek suratları, kafalarında da sanki gülünçlük olsun diye birer küçük şapka.

91 Matta, XVII, 4.

92 Bu paragraf birtakım değişikliklerle ve kurmacada Ağustos 1888 tarihiyle *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 77).

93 Bretagne'daki evlere ve çiftliklere özgü, dolap, sandık ve yatak işlevleri gören bir mobilya (ç. n.).

Çocuklar geliyor, hâlâ bebek sayılırlar, yüzleri kocaman, kırmızı, sümüklü, topaç gibiler, yağdan derileri çatlayacak gibi. Daha doğru dürüst yürüyemeyen birinin gözüne bir yumurta ilişiyor, babası onu çiğ çiğ yemek borusuna dökene dek ağlıyor.

"Anlaşılan böylesi daha sağlıklı" diyor adam, ben de onaylıyorum, ama ufaklığın çenesinden akan yapış yapış yumurtayı görünce midem bulanıyor. Sonra çocuk olduğu yere çişini yapıp, tabandaki tümseklerin arasında küçük göllerin oluşmasına gülüyor.

•

Malestroit

Güzel kilise; evlerin boyunduruklarında karikatürler.

Hava kararınca köy dinginleşiyor. Yürüyüşün verdiği yorgunluktan sonra uzun süre bir bankta oturup çevremdeki hoşluğun tadını çıkarıyorum.

Eşsiz çocuk tipleri, ağırbaşlı, biraz düşçü görünüyorlar.

Oust kıyılarında çamaşırcı kadınlar; kahkahaların arasından duyulan tokaç sesleri ve ırmağın dönemecinde, iki kıyıdan uzanıp birleşen dalların gölgesinde, çok uzaklara yayılan bir suyun gizemi.

23 Temmuz

Louis sözlü sınavı geçti.[94]

Auray

Her yerde beyaz başlıklar, büyüleyici başlıklar; çok hafif iki tül şerit özgürce dalgalanıp şakaklarda havalanan kanatlar gibi görünüyor. Önden, kara ya da mor yün bir şalın altından beyaz bir gömleğin ucu, boğazın birazı görünüyor.

Bir tepenin yamacındaki köy sıra sıra eski evlerle limana dek iniyor.

94 Bakaloryanın sözlü sınavı.

Bir meydanın köşesindeki odam "Père-Éternel"[95] Sokağı'na bakıyor; otelle köşe oluşturan evin penceresinden kan rengi karanfiller fışkırmış. O kadar yakınımda ki uzansam çiçekleri toplayacağım neredeyse; yan odada söylenen her şeyi duyuyor, olan biten her şeyi görüyorum.
Locmariaquer: İskoçya'nın ya da Norveç'teki derin bir fiyordun kuzeyinde yitik küçük bir limanın adı.

Hava kararırken tek başıma taş anıtlara gidiyorum: Son hasatçılar uzaklarda yok olup giden şarkılar, birbirine yanıt veren şarkılar söyleyerek, otla dolu arabalarda geri dönüyorlardı: Cırcırböceklerinin sesi buğdayların arasında yankılanıyordu.

Bir dönemeçte, taş anıtın aynı taştan kopan dört koca kayanın çökmesiyle yere yatmış külrengi kütlesi göründü karanlıkta belli belirsizce: Bir yıldırımın devirdiği, yıkılmasına karşın acımasız ve gururlu görünen bir Titan gibi.

En yüksek parçanın üstüne çıkıp, uzun uzun gecenin içinde birer birer yanan fenerlere, sonra daha parlak yıldızlara baktım.

Dolmenlerle kaplı yoldan inerken karanlık yabanıl ve ıssız bir duyguyla içime işliyor; başımın üstünde mavi bir gök parçasının biraz kestiği kara rengin içinde geziniyorum; o mavide birkaç yıldızın aydınlığı ışıldıyor çok uzakta: Kayayı başımın üstünde hissediyorum; Veleda'yı[96] düşünüyorum ve yavaş yavaş var olan şeylerin mefhumunu yitiriyorum.[97]

Biz saldayken yağmurun yağmaya başladığını anımsıyorum; yanlarda olsa olsa on metre su vardı, ama çıkan rüzgâr manevra yapmamızı olanaksızlaştırıyordu. Hareketsiz bekliyorduk.

Sert esen rüzgâr yağmurun yandan gelmesine neden oluyordu, paçavralar içindeki üç zavallı da sudan korunmak için salın bölmesinin arkasına dua eder gibi eğilip diz çökmüştü. O

95 Tanrı (ç. n.).
96 Vespasianus zamanında Germen topraklarının rahibesi ve kâhini. Kuzey Galya'nın bir bölümünü ayaklandırıp, Roma'da hapiste ölmüştür. Gide için özellikle Chateaubriand'ın *Martyrs*'inin kahramanlarından biridir.
97 "Hava kararırken" sözünden başlayan, Locmariaquer'ye ayrılmış bu bölüm büyük ölçüde kısaltılarak *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 47-48).

zavallıları anımsıyorum; onları hac sırasında Sainte-Anne'da[98] bir kez daha gördüm; Callot'ya[99] modellik etmiş gibi görünüyorlardı.

Locmariaquer'ye dönmek için kırlarda uzun bir yürüyüş; yer düz, çizgiler tekdüze; kıyılar göl kıyısı gibi. Deniz karayla saklambaç oynuyor, her çöküntüye giriyor; kıyılar yuvarlak, belli belirsiz, her yer düz, deniz onları doyasıya sarıp sarmalıyor.

Küçücük köylerde, onları oluşturan dört beş çiftlik evinin dışında külrengi granit merdivenler ve kenarlarında ince bir heykel şeridi olan, tertemiz küçük Roman tarzı kapılar var.

Locmariaquer: deniz alçalınca yeşil yosunlarla kaplı derinliklerini gösteren Morbihan'ın girişinde, tekdüze bir fundalığın ortasında yitik, her yerden uzakta.

İç içe geçmiş tonlardan oluşan, neredeyse çizgisiz, eşsiz bir suluboya resmi:

Deniz büyük yeşil-mavi, deniz mavisi ve su yeşili katmanlarla kapladığı çamura karışıyor. Geniş yuvarlak bir alanı kaplayan Rhuis Yarımadası sonra koyu yeşil, tekdüze şeridini biraz denize doğru çıkıntı yaparak genişletiyor; külrengi, hafif iç karartıcı bir külrengine bürünmüş gökyüzü uzaklarda daha karanlık alanlarla bezeli, yağmur yağıyor oralarda besbelli. Tüm renkler öyle nemli, öyle ıslak ki her şey gözleri okşayarak birbirine karışıyor: Yörede herkesin sezgisel bir akışmayla söylediği gibi *z'huitres*[100] yataklarını sınırlandıran, çamuru delen kazıklar tekbiçimliliği bozuyor.

(Luxembourg'da buna benzer bir resim var – Isabey'nin.[101])

98 26 Temmuz'da olan Sainte-Anne haccı Bretagne'ın en önemli haccıdır. Gide onunla ilgili kısa bir metin yazmıştır. Bkz. *Œuvres complètes*, I. cilt, s. 16-22.

99 Jacques Callot (1592-1635), Nancy'de doğmuş Fransız ressam ve gravürcü. *Baldırı* Çıplaklar gibi özgün serileriyle tanınır.

100 *Huitre*'in (istiridye) farklı söylenişi (ç. n.).

101 Jean-Baptiste Isabey (1767-1855) Nancy'de doğmuş Fransız minyatürcü ressam.

Perşembe, saat 10
Sainte-Anne'dan Vannes'a üçüncü mevki

Keskin, dayanılmaz bir koku.

Yarı yarıya koskocaman sepetlerin altına gizlenmiş üç beyaz harınaniyeli. Sepetlerden dalga dalga sarımsak kokusu geliyor.

Beş adam, biri asker, biri de iş önlüğünün altına işlemeli eski yeleklerden giymiş bir köylü.

Harmaniyeli kadınlardan biri buruşmasın diye eteğini kıvırdı, eğilince kara çorabı dizine kadar görünüyor.

Yanımda oturan bir başka kadın her yerini titreten sessiz bir kahkahayı elleriyle gizlemeye uğraşıyor.

Adamlar şişeden şarap içiyorlar.

Bu ne koku böyle!

Şimdi bile, bütün gece kilisede, yerlere kapanmış kadınların arasında kalmadığım için kendime korkunç kızıyorum. Daha büyük bir aptallık olamaz.

Vannes'da

Otelci kadın yapmacık bir tavırla: "Oğlunuz beyefendi küçük bir yolculuk yapmak için tatilinden mi yararlandı?"

Annem ışıltılar saçarak: "Benim oğlum eğitimini tamamladı madam."

Bunun üstüne kadın: "A! Gerçekten mi? Bu kadar genç yaşta..."

Bu sabah da gizli gizli: "Oğlunuz çok çalışıyor olmalı; tasalı ve düşünceli hali kendisinin çok çalışkan olduğunu düşündürüyor!!!!!"

Lanvaux fundalıklarında, yalnızlığımı yatıştırmak için Richepin'in sonesini ezberlemek isterken:

Sözün güzeli! Ama, ey deniz, daha görkemli seninki,

birden evrak çantamı kaybettiğimi fark ettim.

Varsın kaybolsun! Güldüm geçtim: Émile'in çantasıydı o, seninkini eskitmemek için almıştım onu küçük kardeşim. Paris'teki yaşamımdan kalma birtakım belgeler vardı içinde... Quitard'dan[102] sonra şimdi de cüzdanım, kentlinin arınışında ikinci adım.

İçimi bütünüyle Pyrrhoncu bir sarsılmazlığın kapladığını hissettim – "Bilge hiçbir şeye şaşırmayandır" diyor sanırım Protagoras.

Locmariaquer'de, küçük beyaz odalar, tertemiz çiftlik odaları. Servisi kendi yapan ve köylü sayılabilecek otelci kadın, yemekleri dağıttıktan sonra oyalanıp çene çalıyor, geçen yıl uygun sözcüğü ararken söylediğimiz gibi "cıvıl cıvıl".

Annemin arkasından yayan gelip[103], köyde onu arıyorum, çok geçmeden bir sonraki gün yapılacak gezi için seçilme konusunda birbiriyle yarışan, kentten iki kayıkçı bana eşlik etmeye başlıyor.

Gelip geçen herkese soruyorlardı: "Bu beyfendinin annesini gürdünüz mü?" diye.

Defolup gitseler keşke diyordum.

Sainte-Anne tabldotunda, iki masa tıklım tıklım. Biraz ötemizden bir ses yükseliyor: Bütün sesleri bastıran bir *speech*.[104] Şöyle diyor: "Evet, bir zamanlar Aisopos ve Phaedrus vardı, ama sonra Jean de la Fontaine denen biri geldi."

Konuşmayı sürdürüyor, ama yanımdaki sesler gerisini duymama engel oluyor.

Morbihan'da teknede: Tatlı ve serin bir rüzgâr yelkenleri gerip tekneyi yana yatırıyor, inatla okşuyormuş gibi.

102 Gide üstüne yazdığı bir mektubunda kaybettiğini anlattığı uyak sözlüğü.
103 Gide'in annesi başta oğlunu İsviçre'ye göndermeyi düşünmüştür: "Ben sırt çantamla, yanımda kimse olmadan Bretagne'a gitmek istiyordum. Annem başta beni dinlemedi. Albert'i imdada çağırdım: bana *Par les champs et par les grèves*'i (Kırlarda ve Kumsallarda) okutmuş olan Albert, arzumu anlayacak, benden yana çıkacaktı. Annem sonunda yumuşadı; ama en azından arkamdan gelmek istiyordu. Ara sıra, iki üç günde bir buluşma konusunda anlaştık" (*Tohum Ölmezse*, çev. Aysel Bora, Can, s. 227-228 [çeviride ufak değişiklikler yaptık – ç.n.].
104 Konuşma (ç. n.).

Deniz, önce siyah, kabaran dalgaların parıltılarının arasında, gökyüzünün mavi yansımaları balık pulları gibi ışıldıyor; birden gök bulutlanınca, su yeşiline çalan bir renk kaplıyor üstünü, suyun yüzeye çıkan balçıkla karışmasına neden oluyor.

Adalar denizi dört bir yandan sarmış: İnsan bir gölde gezdiğini sanıyor, ama kıyıya yaklaştıkça, yavaş yavaş, karaların ayrıldığı görülüyor, adaların aralarından uzaklarda yeniden beklenmedik kıvrımlarla gözden yiten bir körfez uzanıyor.

Dar bir geçitten geçerken, iki yeşil balçık yığınının arasında, tekne yavaş yavaş çamura gömülüyor, çünkü su burada pek yüksek değil. Yelkenler indiriliyor, direğe çarpan kumaşın takırtısıyla teknenin içine düşüyorlar hareketsizce. Yerimizden kımıldamadan suyu derinleştirip tekneyi balçıktan çıkaracak dalgayı bekliyoruz. Karinaya vuran küçük dalgaların öpücük sesini, dudakların gizli fısıltısını andıran çağıltısı müzik gibi. Uzun süre dinleyip, dalgaların tekneye böyle uzun uzun neler anlattığını anlamaya çalışıyorum; kimileyin üzgün üzgün, kimileyin sevimli sevimli, sürekli biraz alaycı (ama öyle tatlı ki!), düşüncelerim yakınışının tekdüzeliğine kapılıyor, yavaş yavaş anlaşılmaz düşlere dalıp dalgaların dizemiyle sallanıyor belirsizce.

Güneşin sıcaklığı öylesine hoş ki, her şeye yayılan sonsuz bir sevecenliğin tüm benliğimi sardığını hissediyorum. Dile sığmaz bir an bu, benliğim bir sis gibi dağılıyor, insan kendini yarenlik eden dalga, şarkılar söyleyen hava, güneşin okşayan ışını sanıyor; yalnızca yaşama duygusu var hâlâ, o kadar yoğun ki dışarıya yayılıyor, çevredeki tüm ışınlara, üstüne konduğu tüm uyumlara can veriyor...

Yelkenler yeniden istinga edildikten sonra ansızın daha güçlü bir esinti tekneyi kaldırıyor.

Belle-Isle

İki günde, olaylar öyle çalkantılı bir hızla gelişti ki, bende büyük bir baş dönmesi kaldı yalnızca; sanki bir dua rüzgârıyla bükülen beyaz başlıkların yarattığı baş dönmesi, çılgın dalgaların yarattığı baş dönmesi... yalnız başıma yüksek sesle dile getirdiğim ve yazmak istediğim büyük tümce parçalarındaki imgelerin karmaşasında darmadağınık dalgalanıyorlar.

Pazartesi
Quimperlé'den Pouldu'ye ormanda

Kayalıklarda, açıklardan gelen rüzgârı yiye yiye, köpüklerle ıslana ıslana, tırmanışlarla geçen bu iki günden geriye ateşimi yükselten bir baş dönmesi kaldı.

Kanım alev alev, tüm bedenimde kullanılmamış enerjilerinden ötürü sabırsızlığa kapılan kasların titreyişini hissediyorum.

Dün yolculuğun hareketsizliğinde, yeşil çayırları görünce, çılgınca otlarda yuvarlanma, oraya buraya koşma arzusuyla doluyordu içim.

Ah! İki yıl boyunca, başımı kitaplardan kaldırmamış, çoğunlukla canla başla çalışmanın verdiği zevkle, harekete susamış, çırpınan bir bedenin tüm arzularına gem vurmuştum! İlk koşuların yorgunluğundan ve açık havadan kaynaklanan ilk şaşkınlıktan sonra, içimde nasıl deli arzular kabardı, tüm benliğimi nasıl büyük bir çalkantıyla sarstı anlatamam.

Gece neredeyse hiç uyumadım, çünkü düşüncelerim çok güçlüydü, olağanüstü koşular, bedeni deviren yorgunluklar düşlüyor, görüntülerle dolu bir rüyada birbiri ardına altın sarısı tarlalar, söğütlerin gölgelediği akıp giden bir ırmakla serinlemiş yamaçlar sıralanıyordu. Irmakta yine vagondan gördüğüm çocukları görüyordum, dalıyor, ince gövdelerini, güneşten esmerleşmiş kollarını bacaklarını büyüleyici serinliğe sokuyorlardı.

Sonra onlardan biri, o bütün gün güneşin altında hırsızlık yapan, geceleri soğuğa, yağmura aldırmadan bir hendeğe ya da kuru otların üstüne uzanan, ateşlendiklerinde ırmakların serinliğine dalan eşkıyalardan biri olmadığıma öfkeleniyordum.

Bu yüzden, sabah 5'te kalktım. Quimperlé'ye gittim, bir sürü evle ve sekiler halinde düzenlenmiş bahçeyle ırmağa dek inen eşsiz bir kent; ama ben oradan çabucak geçtim, çünkü kıra gereksinim duyuyordum. Saat 7'de, kırlığa varmıştım. Ulu ağaçları ve sonu gelmez bir ormanın kayalarını yansıtan ırmak boyunca ilerledim; her şey renkleri mavileştiren, ırmağa çekici, gizemli bir derinlik kazandıran yaş bir sisle kaplanmıştı. Gökyüzü bu yaygın sisin altında gizleniyordu; toprak bir bulutun içinde

geziniyor gibiydi. Aşırı ılık havanın okşayışı aklımı başımdan alıyordu: Evet delirdiğimi düşünüyordum; dalga dalga gelen sanrılar yaratıyordu bu duyguyu, çıldırmış gibiydim. Duyularım neredeyse gözümü korkutan bir keskinlik kazanmıştı: Renkler beni bir dokunuş gibi okşuyor ya da yaralıyordu.

Çiyden ağırlaşmış alçak dalların altından koşmaya başladım, ben geçerken alnımın üstünde oluk oluk damlacıklar sallanıyordu. Sarhoş gibi gidiyordum; kulaklarımda orkestranın tüm yırtınmalarıyla *do* diyez minör finalin hıçkıra hıçkıra ağlayışı çınlıyordu.[105]

Orman yaprakların altındaki mağara serinlikleriyle ve katedral sessizlikleriyle daha da yüksek, daha da gösterişli bir biçimde açılıyordu.

Sonsuz coşkularla sarsılıyordum, dudaklarıma en tepede dile getirdiğim dizeler akın ediyordu. Yalnızlığımdan acıyla karışık bir zevk alıyordum; onu sevdiğim insanlarla dolduruyordum; gözlerimin önünde yavaş yavaş kumsalda oynayan, güzellikleri aklımdan gitmeyen çıplak çocukların esnek bedenleri beliriyordu; ben de onların yanında suya girmek, kararmış tenlerinin yumuşaklığını duyumsamak isterdim. Ama yapayalnızdım; birden şiddetli bir ürperti duydum ve bir düşün yok oluşuyla, çocuk gibi ağlamaya başladım.

Yolda, gitgide yaklaşan birtakım bağırış çağırışlar ve şarkılar duyuluyordu, derken koşan bir dizi çocuk göründü, sonra uzaklaştılar.

Ayağa kalktım. Arkalarından gittim. Önce uzaktan, sonra aralarına, kahkahalarına, şakalaşmalarına karıştım. Sekiz kişiydiler, en büyükleri on altı yaşında yoktu, en küçükleriyse olsa olsa on yaşında olmalıydı. Paçavralar içindeki yalınayak halleriyle ulu ağaçların altında bir masalda yolunu şaşırmış bir grup *Parmak Çocuğu* andırıyorlardı. Onlarla bir arada olmanın verdiği tiksintiyi bastırıyordum.

Yanlarında oltalarla, içdonlarıyla Saint-Maurice'e suya girmeye ve balık avlamaya gidiyorlardı. Bütün yolu onlarla yürüdüm:

105 Kuşkusuz bu do diyez minör yapıtın ne olduğunu saptayamayız. Ama Gide'in bir yanlışlık yapıp, finalini kısa bir süre önce dinlediği, do minör *Beşinci Senfoni*'ye (Beethoven) gönderme yaptığını düşünebiliriz.

İki buçuk saat sürdü. Irmağın bir koluna varınca, üç sepetten kuru ekmekle şişeler çıkarıp yemek için oturdular. Daha birkaç saat suya girmeyeceklerini düşünerek, öğle yemeği yiyebileceğim bir yer bulmak için yürümeye başladım. Saat beş buçuktan beri hiçbir şey yememiştim... O da biraz ekmek ve tereyağıyla bir fincan sade kahve. Bu yüzden bir han bulma umuduyla anayola çıktım.

Bir buçuk saat boyunca yürüdüm, sabahtan beri dolaştığımdan, havanın sıcaklığından ve karnım acıkmaya başladığından yorgun düşmüştüm. Çam ormanlarının içindeki hayranlık uyandıran keçiyollarında, suyun üstüne çıkıntı yapan kayaların üzerinde yürüdüm. Nereye gideceğimi bilmediğim için dönüp duruyordum. Sonunda, bir kavşağın yakınlarında bir çiftlik gördüm, kapısının üstünde içeride elma şarabı satıldığını gösteren geleneksel ökseotu dalı vardı. Biraz tereyağı sürülmüş bir ekmekle yetinmek zorunda kaldım; bana verebildikleri buydu. Bu kısa yemekten sonra, arkamda bıraktığım çocukları bulmak için gerisingeriye döndüm: Sudan çıkmışlardı bile, birçoğu çoktan giyinmişti, yalnızca biri hâlâ yengeç ve pisibalığı arıyordu suda. Diyeceğim balçığın içindeydi; deniz alçalınca külrengi pis derinlikler açığa çıkmıştı, orada bata çıka yürüyordu, iğrençti, dana akciğerinden kesilmiş gibi duran, topaç biçiminde bir kafa, baştan aşağı çirkefe bulanmış bir beden. Sonra yeniden kıyıya çıkıp gömleğini üstüne geçirdi, uzun süre yarı çıplak durdu, bir çakıyla ayaklarındaki çamurları kazıyordu.

Bu görüntü midemi bulandırdı.

Oradan ayrıldım.

Üçüncü kez aynı yoldan yürüdüm, bir şeyler yediğim çiftlik ırmaktan beş kilometre uzaktaydı. Demek ki on beş kilometre yürümüştüm, Quimperlé' ile Saint-Maurice arasındaki on iki kilometreyi de sayarsak = yirmi yedi; bir de çiftlik ile Pouldu arasındaki altı kilometreyi eklersek otuz üç.

... Hava aşırı sıcaktı; kan ter içinde kalmıştım; bir anayolun serin hendeğine oturup, güneşe, yorgunluğa ve açlığa karşın yürümemi sağlayan şeyin ne olduğunu düşündüm. Birbiri ardına her adımı harekete geçiren doğrudan doğruya istencim değildi; belli bir atılım da değildi, çünkü sanırım, yirmi beş

kilometre sonra o atılım yok olup gitmişti; birden, aradığım yanıtı bulunca, belirli bir amaca yönelmiş, etkin, küçük monadı düşünerek güldüm; bu sabah bedene şöyle demişti: "Pouldu'de yatacaksın", sonra onu bırakıp gitmişti sanki, ama işte orada, şimdi hissediyorum, gizli gizli bedenin farkına bile varmadan, bir otomat gibi hareket edişine bakıyor. İstenç susabilir, dürtü ortaya çıkınca, beden onu daha uzun süre izliyor; insan hareketlerine yön veren güç nasıl da tuhaf: İnsan kıpır kıpır!

Pouldu'ye saat 4'te vardım, sabah 5'ten beri bir fincan sade kahveyle birkaç dilim ekmek ve tereyağından başka bir şey yememiştim. Buna karşın, yine bir şey yemiyorum: Bu geziden sonra yıkanmak çok iyi gelecek. Bir kum tepesinin gölgesine (çünkü ağaç yok) boylu boyunca uzanıp, uygun saati bekliyorum, birbirinden üstünde Concarneau'nun seçildiği dar bir şeritle ayrılan göğün mavisiyle denizin mavisi gözlerimi okşuyor tatlı tatlı.

Deniz soğuk, ateşimi düşürüyor: Yıkanmak hiç bu kadar iyi gelmemişti.[106]

Otele dönünce, bir şişe madensuyunun başına geçip, akşam yemeğine dek "o beyler"in yapıtlarına bakıyorum. Aşağı yukarı yarım düzine tablo, bir o kadar taslak, hepsi duvara dönük: Manet görse utancından kızarırdı; izlenimcilik bahanesiyle cafcaflı renkleri yan yana getirmiş yetersizlerin elinden çıkma tuvaller; özellikle kanarya sarıları çivit mavisiyle, süpürgeotu moruyla ve pembelerle birlikte kullanılmış, daha önce hiç böyle bir şey görmedim.[107]

Çan sesiyle birlikte "o beyler" geliyor: Üç kişiler. Buram buram merhem kokan, tırnakları çok uzun bir velosipetli berber dışında, ressamlarla yalnızım.

Yalınayaklar, göğüs bağır açık: Yanımdakinin, aralarında giyimi kuşamı en doğru dürüst olanın çok güzel bir tenor sesi

106 *Günlük*'te, genç oğlanlara yönelik sübyancı ilgisini ilk kez açığa vuran bu sayfalar kısaltılarak *Les Cahiers d'André Walter*'e de alınacaktır (s. 145-146).

107 Bu parçayı yeniden okuduktan sonra Gide buraya bir dipnotla "Gauguin" adını eklemiştir.

var; tek başına oturaklı görünüyor. Ötekinin yüzü hem demir maskeli adamı, hem bir saz ozanını, hem de bir kenar mahalle Mounet'sini[108] andırıyor; yerde yatan köpeğine kemik verirken hareketleriyle ve bakışlarıyla "Al şu zavallı yaralıya bir içki ver"[109] der gibi.

Üçüncüsünde masayı biraz aşan kavruk bir gövde üstünde bir kır tanrısı başı, çok kötü Fransızca konuşuyor. İçeri girer girmez, avazı çıktığı kadar *L'Arlésienne* marşını söylemeye başlıyor, Schumann'dan bir parça söylediğini sanıyor ve onun dünyanın en büyük müzisyeni olduğunu düşünüyor. Dakikada bir org sesini, *Pastoral Senfoni*'yi, Brahms'ı, gümüş bir kadehi, Ingres'in vitraylarını (belki bildiği her şeyi) diline dolayıp coştukça coşuyor.

Yalnızca: "Ah ah! Nasıl da güzeldir" deyip, ellerini kavuşturuyor, gözlerini döndürerek başını arkaya eğiyor, sonra bir başka konuya geçiyor.

Kara cahillikleri eğlendirici.

Odalarına girdiğimde, bir masanın üstünde Balzac'ın *Fille d'Ève*'i ve Chateaubriand'ın *Œuvres*'ü duruyordu.[110]

108 Trajedi oyuncusu Mounet-Sully'ye (1841-1916) ya da erkek kardeşi Paul Mounet'ye (1847-1922) ve tumturaklı geleneğe alaycı gönderme.

109 Victor Hugo, *La Légende des siècles*, XLIX, IV, *Après la bataille*'dan ünlü bir dize (18 Haziran 1850).

110 Gide buraya da bir dipnot koymuştur: "Bu sayfalardaki kendini beğenmişlik katlanılacak gibi değil! Çile çekmek için tutalım onları." Gide Gauguin, Sérusier ve Filiger'yle Pouldu'de beklenmedik bir biçimde karşılaşmasını *Tohum Ölmezse*'de biraz farklı anlatır: "Yalnız kalır kalmaz, bu tuvallerin yanına koştum; teker teker arkalarını çevirdim ve gitgide artan bir şaşkınlıkla seyretmeye koyuldum; çocuksu karalamalardan başka bir şey değillermiş gibi geldi bana, ama renkler o kadar canlı, o kadar özel, o kadar neşeliydi ki, buradan ayrılmaktan vazgeçtim. [...] Bütün yemek boyunca heyecandan nefesim tıkanarak, konuşmalarını adeta içerek, onlarla konuşmak, kendimi onlara tanıtmak, o uzun boylu, açık renk gözlü olanına avaz avaz söylediği ve diğer ikisinin bir ağızdan katıldığı şarkının, onun sandığı gibi Massenet'nin değil, Bizet'nin olduğunu söylemek arzusuyla kıvranıp durdum... Yıllar sonra Mallarmé'nin evinde onlardan biriyle karşılaştım: Bu, Gauguin'di. Diğeri Sérusier'ydi. Üçüncünün kim olduğunu çıkaramadım (galiba Filiger'ydi)" (*agy*, s. 228-229).

Salı
Pouldu'den Pont-Aven'a
Bir Riae hanında yazıldı

Hâlâ yalnızım. Pouldu'de kaldım.

Saat 7 buçukta yola çıktım, beş fersah yol katedip 11'e çeyrek kala geldim.

Sabah 7'den beri hava sıcaktı: Tek bir bulut yoktu, gökyüzünün maviliği sonsuzdu.

Çamlarla ve süpürgeotuyla kaplı kayaların arasındaki dar ve uzun bir koyun dibinde sular alçaldığı için yer yer mavi, gökyakut mavisi lekelerle kesilen külrengi-kahverengi balçık görünüyor. Karabataklar ya da bilmediğim deniz kuşları kurt arıyor, hep birlikte boğuk çığlıklar atıyorlar.

Bu handa, hâlâ neredeyse çocuk sayılabilecek genç bir kız ağırlıyor beni, içecek bir şeyler veriyor. Yiyecek bir şeyler isteyince kızarıyor, rahatsız oluyor, annesini bulmak için kaçıyor; sonra sırtı biraz kamburlaşmış yaşlı bir kadının kolunda gülümseyerek geri dönüyor. Kadın beni görür görmez, sevinçten bağırıp, Bretonca uzun uzun konuşmaya başlıyor; hiçbir şey anlamadığımı itiraf edince, çocuk kararsız bir Fransızcayla annesinin beni çok iyi tanıdığını, adımın François Chaumont olduğunu, onca zaman görüşmememize karşın hiç değişmediğimi, onu görmeye gelmekle çok iyi ettiğimi, şaşırmış gibi yapmama gerek olmadığını, Bretoncayı pekâlâ anladığımı söylüyor..., sonra kahkahalar, sorular, ağzımı bile açamıyorum.

Çocuk sanırım farkında olmadan bana "sen" diyor, benim de katıldığım bu bilinçsiz senlibenlilik birden öyle tatlı bir yakınlık yaratıyor ki gitmeye kalkamıyorum.

Yaşlı kadın, yemek yemediğimi öğrenince, ateşin yanında çırpınıp duruyor, yumurta pişiriyor, tabakları yıkıyor, fıçıdan elma şarabı koyuyor, sonra ben ağır ağır, her lokmayı uzun uzun çiğneyerek yemek yerken, çocuk odanın loşluğunda, çorap örüp gülerek benimle konuşuyor, *Faust*'taki Marguerite'i andırıyor.

Bu sırada, yaşlı kadın bana birilerinin halini hatırını soruyor, karşı çıksam da, onun tanıdığı şu François Chaumont olmadığımı, Quimper'den değil Paris'ten geldiğimi söylesem de,

inatla başını sallayıp gülümsüyor. Onu yanılgıdan kurtarmaya çalışmamın büyük bir saflık olduğunu düşünerek, bir süreliğine François olmaya razı oluyorum, yemeğin sonuna dek bu role soyunuyorum. Sonra annemle babamın sağlığını soruyor, ikisinin de çok iyi olduğunu söylüyorum.

Daha uzun bir süre çocuğun örgü örüşüne bakıyorum; öne eğik başının hareketiyle, beyaz başlığın kanatlarının çevrelediği ve Concarneau'lu kadınların geniş kıvrım kıvrım yakasının altında yiten ensenin akış çizgisi ortaya çıkıyor.

Gitmeye niyetlendiğimde, yaşlı kadın paramı kabul etmedi bir türlü: Para vermeden oradan ayrılmak zorunda kaldım.

O kulübeyi uzun süre anımsayacağım.

Belle-Isle'de bir akşam, Palais Meydanı'ndaki panayır tiyatrosuna gidiyorum: Isle'deki ilk oyunları bu. Onunla ilgili uzun bir yazı yazdım[111], ama olaylardan söz etmeye dilim varmıyor; benim için yarattıkları izlenimlerle ruhuma dokunabildikleri ölçüde var olabilirler ancak; yoksa gözüme can sıkıcı sıradanlıklar gibi görünürler. İzlenimler daha önemlidir!

Akşam olurken, Palais'den çıktım; ortalık iyice kararmadan önce denizi görmek istiyordum.

Hava ılıktı. Yalıyara dek koştum. Uzaktan sis soluk, neredeyse fark edilmeyen, karanlık arttıkça yavaş yavaş zayıflayan leylak renklerine bürünmüştü. Her yer donuk bir külrengiyle, şeyleri gizemli kılan o alacakaranlık örtüsüyle kaplanıyordu.

Dar bir asılı vadiden kumsala indim: Kayaların karanlık aralarında seçilemeyen deniz üzgün üzgün çalkalanıyordu. Suya yaklaştım, hemen dibine gittim. İçimi fazlasıyla karartan dalga seslerinden başka bir şey duyulmuyordu: Tuhaf bir yalnızlık hissediyordum.

Kayalar boyunca yürüdüm; dar bir geçit göründü. Zemin kaya duvarlarının karanlığını aydınlatıyormuş gibi görünen beyaz bir kumla kaplıydı; geçidin dibi kapkaranlıktı; içine girdim. Sonuna dek gittim; orada dibini güçlükle seçebildiğim bir mağara açılıyordu. İleri doğru birkaç adım attım. Sessizlikte tepeden durmaksızın damlayan bir suyun sesi duyuluyordu.

111 Bu yazıyı bulamadık.

Bir ses! Uyuyan bir canavarın belli belirsiz karaltısı! Büyük bir korku sardı içimi. Koşarak, arkama bakamadan dışarı çıktım. Sessizlik beni korkutuyordu.

Yine koşarak asılı vadiye döndüm, karanlıkta görünmeyen durgun bir su birikintisine bastım.

Yalıyarın üstünde ortalık dingindi, insana güven veren, yatıştırıcı bir dinginlik. Uzun süre gecenin denizin üstüne yayılışını ve vadilerin arkasından tüm biçimleri yutarak bir dalga gibi kabarışını izledim.

Kıyılarda, uzaklarda fenerler birer birer aydınlandı, gökyüzünde de birer birer uzak yıldızlar.

Venüs ışıl ışıl parlıyordu; onun iyi niyetli ışığı gözlerimi okşarken, ağır ağır geri döndüm.

Tudy'ye geldik, kıyı açılıyor; Pont-l'Abbé Irmağı bu.

Tekneden görülen geniş, belli belirsiz haliç bir Doğu manzarasını andırıyor; onca düşlediğim Haliç kıyılarını.

Firuze rengi denizde üstleri sahil çamlarıyla kaplı kara çıkıntıları, ağaçların gövdeleri ince uzun, tepelerinde koyu yeşil birer demet, karaltıları tuhaf palmiyelerinkini andıran altın rengi bir toza gömülmüş.

Biraz sonra gece olacaktı: Daha şimdiden kararmış kiliseye girdim. Döşeme taşlarının üstüne diz çökmüş iki kadın dua ediyordu. Karanlıkta, beyaz harmaniyeleri gölgeleri aydınlatarak daha da beyaz görünüyordu. Küçük kemerlerin altında, karanlığın bulanıklığında, meşalelerin altın rengi ışığının azıcık parladığı sunağın arkasında, apsiti belirsiz bir kaygıyla dolduran büyük bir gizem kol geziyordu sanki.

Vitraylardan bir alacakaranlık ışığı giriyordu, soluk, ölgün bir ışık. Dışarıdan hiç ses gelmiyordu; kilisede her şey suskundu. Diniydi karanlık, sessizlikte dualar geziniyor gibiydi. Şeylerde öyle bir dinginlik vardı ki, boğazımın düğümlendiğini hissettim.

Yerlere eğilmiş harmaniyelilerin ikisi de kendinden geçmişti.

Quimper'de saat 5 buçukta kalktım; 6 buçukta yola çıktım.

Audierne'e, Douarnenez'ye, Plogoff'a, Pont-Croix'ya ve Raz Burnu'na gittim.

Her yeri hızla gezdim; geriye akıp giden görüntülerin yarattığı, neredeyse dayanılmaz bir izlenim, büyük bir baş dönmesi kaldı, hani bir vagonun kapısından uzun süre hızla arkaya doğru kaçan manzaralara baktığımızda telgraf direkleri geçmişe gömülürcesine devrilmeye başlar ya öyle.

Gece dinlenmiş zihnim daha uyanık, daha açık, daha etkin; onu oyalamak için yanıma *Fort comme la mort*'u[112] almıştım. Çok düşündüm, çok şey gördüm, çok okudum.

Özellikle düşüncenin ifadesini, dile getirilişini düşündüm. Kendim için, yalnızca kendim için resim çizebilmeyi isterdim; neredeyse desen bile değil, renkler, özellikle belki yansıtılamayacakları için bir daha asla, neredeyse asla göremeyeceğim uçucu şeyler: yansıyan renklerle derinliklerin renklerinin anlaşılmaz bir biçimde birbirine karıştığı su parıltıları, buharın saydamlıkları, gölgenin gizemleri; yan yana getirildiklerinde insanın yüreğinden bir şeyleri açığa vuruyormuş gibi görünen renkler.

Özellikle dün (çünkü üç gündür, tek başıma yürürken, bu düşünce aklımdan çıkmıyordu) resim yapma düşüncesi zihnimi kurcaladı durdu. Ne görsem, onu nasıl yansıtabileceğimi sorguluyordum; yanımda boya olsaydı, ruhumuzun derinliklerinde titreştiği için anlatamayacağımızı düşündüğümüz bir şeyleri dışa vuracak karışımları ve uyumları bulabilirmişim gibi hissediyordum.

Denizin neredeyse kara kayaların üstünde bıraktığı yosunların renkleriydi onlar, aralarda mavimsi bir ışıltıyla göğün parçaları görünüyordu.

Denizin üstündeki kayalık bir çıkıntıda birkaç çam gövdesi vardı. Alçalmaya başlamış güneş onları arkadan aydınlatıyordu, öyle ki karanlık yüzleri görülüyordu, renkleri çok koyuydu, neredeyse hiçbir ayrıntı seçilmiyordu. Yuvarlanmış kayaların arasında eğrilmiş, altın rengi zeminde iyice göze çarpan bu kahverengi-siyah karaltılarda Harpignies'nin güneş ışığıyla altın rengine boyanan bir sonbahar göğünde ölü yapraklarla kaplı kayalıkların üstündeki üç büyük meşenin çıplak gövdelerini gösterdiği suluboya resimde olduğu gibi bir ürkütücülük ve sertlik vardı.

112 Maupassant'ın romanı (*Ölümden Acı*).

Sonra, Audierne'den çıkarken, liman açıklardan dönen balıkçı tekneleriyle doldu. Yelkenlerini indirmişler, direklere ıslak ağlar asmışlardı; ağlar uzun kıvrımlar halinde sarkıyorlardı, öyle saydamdılar ki neredeyse görünmüyorlardı, deniz tuzundan kahverengileşmişlerdi; arkalarında yiten uzakları incecik kahverengi bir örtüyle kaplıyorlardı. Bir dalga yavaşça tekneleri kaldırdığında, hepsi yavaşça eğiliyor ve birbirlerini selamlıyorlarmış gibi, direklerinin tepesinden balık ağlarına bir dalgalanma iniyor, sanki kıvrımları boyunca akıp gidiyordu.

Dönüş sırasında, yaratıdan önceki o tuhaf ve baş döndürücü ruh hali içinde olduğumu hissediyordum: Paris'te de kimi zaman olduğu gibi *Alain*'in öyküsünden ve *L'Éducation*'dan parçaların ansızın güçlü bir ışıkla aydınlanıverdiğini görüyordum; tüm ayrıntılarını kavrıyordum ve kulağıma tümceler söyleniyordu onları kâğıda geçireyim diye.

Üç kez, çevreme bakmak için okumayı bırakınca, daha önce bilmediğim bir heyecan duydum: Manzaraya dönüşüyormuşum, onunla bütünüyle özdeşleşiyormuşum gibi geliyordu bana; yalnızca şöyle bir baktığımda bile, bakışlarımdaki bu ani duyarlılığın nereden kaynaklandığını anlayamadan, tüm ayrıntıları, tüm uyumları şimdi bile yoğun bir biçimde içimde duyabileceğim denli derinden algılıyordum. Gördüğüm şey artık doğa değildi; inanılmaz bir aktarımla, çoktan yapılmış resmi görüyordum. Buna karşın, soğukkanlılığımı hiç bozmuyordum; hatta heyecanın yoğunluğuyla, birdenbire ortaya çıkan bir güç, gizli bir üretim gücü duyumsuyordum.

Şimdi anlamaya çalışırken, orada resim konusunda yaşadığım şeyin sık sık başka konularda duyumsadığım şeyden başka bir şey olmadığını düşünüyorum: olguların ve düşüncelerin yazınsal bir çevriyazıda olduğu gibi aktarımı. Aslında *Alain*'in öyküsünün, André Walckenaer'inkinin ve daha pek çok şeyin düşüncesi de böyle doğdu.

Baştan beri bize yapışan, yanımızdan bir saniye bile ayrılmayan sekiz kişi yüzünden Raz Burnu gezisi katlanılmazdı. Sainte-Anne'dan beri her yerde karşımıza çıkan ve inanılmayacak bir rastlantı sonucu akşam bizi yine konuk edecek olan Douarnenez'li otelcilerin ailesinden söz ediyorum.

Sekizi birden kahkahalarla gülüyor, kaynana fıkraları anlatıyorlardı: Gülüşürken midemi bulandıran bir kenar mahalle havası yaratıyorlardı.

Yol boyunca, çocuklar insanların isteğine göre yaşa var ol Boulanger ya da boyun devrilsin Boulanger[113] diye bağırarak para toplamaya çalışıyorlardı: Çiçek demetleri sunuyorlardı; kılavuzlar hayran olunası yerlere işaret ediyor, size kayaların biçimlerini anlatıyorlardı. Tüm bunların yanında da denizin umut kırıcı durgunluğu.

"Mont-Blanc'a çıkış, yol kazaları da yanında" adlı serginin yanındaki barakayı düşünüyorum.

Banliyö gibi kokuyor: Sarah Bernard, Lassalle ve Coquelin abartılı oyunculuklarının kokusunu bırakmışlar orada.[114]

Fenerin dibindeki ziyaretçi defterinde görüşler ve imzalar, hatta dizeler var.

Dawant'ın[115] adını görüyorum.

Yine de arkada yalnız kalıyorum; denizin büyük gürültüsü insan seslerinin gürültüsünü yavaş yavaş bastırıyor ve yavaş yavaş, geri kalan her şeyi unutunca, şeylerin güzelliği içime işliyor: Durduğum, karanın sonuymuş gibi görünen en uçta, şiddetli fırtınalara meydan okurcasına, en sonuncusunun, en çıkıntılı olanın, en büyüğün üstüne kurulu fenere dek resifler sıralanıyordu. Fenerle kara arasında, Sein akıntısı kabaran denizle birlikte çok büyük, taşmış bir ırmak gibi korkunç hızlanıyordu. Tüm okyanus Manş Denizi'ni doldurmak için oradan geçmek istiyormuş gibi. Su kayalara saldırıyor, dağılıyor, köpükleniyor, cebelleşerek kayaları sarıyor, sonra dağılınca, bembeyaz olup çağlayan gibi akarak dökülüyordu.

113 General Georges Boulanger (1837-1891), 1886'da Harbiye Nazırı, Ocak 1889'da Paris milletvekili oldu. 1889 yılının Temmuz ayında, mahkemeye çıkarıldı ve hükümeti devirmek amacıyla komplo kurduğu gerekçesiyle yüksek mahkemeye sevk edildi.

114 Oysa Kasım 1889'da, Gide Pierre Louÿs'ye şöyle yazar: "Sarah'yı gördüm! Gençliğin ta kendisi! Sarah! Güzelliğin ta kendisi!" (13 Kasım 1889 tarihli yayımlanmamış mektup, *B. L.J. D.*). Ernest Coquelin, öteki adıyla Küçük Coquelin (1848-1909) Comédie-Française oyuncusudur, Jean-Louis Lassale de (1847-1909) Opéra de Paris'de bariton.

115 Genç ressam Albert Dawant (1852-1923).

Feneri düşünüyordum, orada yalnızca bu incecik kuleye bir aylığına hiç çıkmamacasına kapatılmış, göz alabildiğine uzanan sakin dalgalardan çok bu yatışmaz burgaç yüzünden karadan ayrı düşmüş iki bekçi yaşıyordu. Bir ay boyunca sırayla nöbet tutuyorlar, biri gündüzleri, öteki geceleri, birbirlerini pek tanımıyorlar bile. Gözcü yerine geçmiş gece nöbetçisini gecenin içinde, karanlıktan başka bir şey göremeden, dalgaların sesinden başka bir şey duymadan karanlığa dikkatle bakarken düşünüyordum... Belki sonra yolunu yitirmiş bir geminin gece karanlığını yaran imdat çağrısı, çünkü yaklaşan gemi her zaman tehlikede burada; belki de fırtınada, ta uzaklarda gürleyen, dalgaların gürültüsünü güçlükle bastıran topun umutsuz çağrısı ve kıyıdan bir yankı gibi yükselip ona yanıt veren imdat topu.

Ardından gün doğmaya başlayıp gece solunca, yıldızlar güneşin soldurduğu gece çiçekleri gibi parlaklıklarını yitiriyordur.

Baş döndürücü fırtınaları ve fenerin kulesine saldıran, onu devirmek istercesine vuran denizi, dağılan dalga parçalarını, fenerin köpüklerle kaplanışını görüyordum.

Sürgünde geçen o aydan sonra, insan bambaşka biri olarak geri dönüyordur diye düşünüyordum; düşünceler yalnızlıkta, bekleyişte, koca dalgaların değişmez görüntüsü karşısındaki kaygıda nasıl da büyüyordur kim bilir.

Dönerken daha sonra gelip bekçilerle birlikte fenere kapanma ve bir ay boyunca onlar gibi, her şeyden uzakta, göğün ve karanın görüntüsüne dalarak, şeylerin büyüklüğü karşısında şaşkına dönen zihnin kendinden geçişiyle yaşama arzusu kabarıyordu içimde.

Quimper'den Quemeneven'e yürüdüm.

Beni iten hiçbir şey olmamasına karşın, gelişigüzel, yürümenin hazzı için yaptım bu geziyi. Bir harita sayesinde yolumu pek yitirmedim: Karşıma çıktıkları ölçüde, beni en çok büyüleyen keçiyollarına sapabildim.

İnsanın kalmak, otların üstüne yatmak, tembel tembel unutmanın çekiciliğinin tadını çıkarmak istediği eşsiz manzaralar; yürüyüşten sonra solunan havanın serin geldiği, gölgenin dinlendirdiği, güneş ışınlarının arasında uçan böceklerin duyul-

duğu bir kestanelikte birdenbire açılan yollar; arkasından yüksek bayırlarla çevrili, fındık ağaçlarının gölgelediği, gizemli ve karanlık, bir dönemeçte gözüme çarpan beyaz bir başlığın şen bir yaşam işareti verdiği keçiyolları; para isteyen bir kadın bu: Ona para veriyorum, hemen ruhuma bitmez tükenmez dualar ederek uzaklaşıyor, o yoluna devam ederken ben durup uzun süre dinliyorum, keçiyolu yeniden dönerken sesi yavaş yavaş yitiyor. Sonra keçiyolu dereye dönüşüp bir yığın böğürtlenin içinde sona eriyor; keçiyolundan ayrılıp kırlarda geziniyor, aptal eden bir güneşin altında çitlerden ve hendeklerden atlıyorum.

Bir ara ırmakla demiryolunun sınırları arasında, suyun üstüne eğilmiş söğüt gövdelerinin, böğürtlenlerin ve ısırganların arasına dalıyorum; sonra daha fazla ilerleyemeyip, altımda kırılan o duvara tırmanmak zorunda kalıyorum: İşte yeniden demiryolundayım. İkinci bir tırmanışla çıkıyorum.

Yavaş yavaş vadinin kenarındaki dağların doruğuna çıkıyorum: Yöre tuhaf, uygarlıktan bütünüyle uzakta. Arazinin kıvrıldığı bir yerde, bir kestaneliğin neredeyse gizlediği bir köy görünce oraya yöneliyorum; evler kümelenmiş, bir çan kulesinin çevresinde bile değiller, hepsi küçük, alçak, dumanlı, Lamalou yakınlarında, Cévennes'deki dağ çiftliklerinde olduğu gibi[116]; sonra kümenin ortasında, tepesinde makaradan sonra, ipin ve kuyu bileziğine konmuş kovanın sarktığı bir başlığı olan, küçük heykellerle kaplı eşsiz bir kuyu.

Bir keçiyolunun sonunda, arazi birden kesiliyor; sonra uzakta yeniden karşıdaki tepeler görünüyor, renkleri uzaklıktan yumuşamış, tatlılaşmış. İki yanda, yolun üstünde birleşen iki kestane ağacı kümesi manzarayı çerçeveliyor; birden ortada sırtında odun taşıyan yaşlı bir kadın beliriyor, odunları neredeyse arkasında sürüklüyor, gösterdiği çaba yüzünden öne eğilmiş; arkadan aydınlanıyor ve başlığı güneş ışığıyla saydamlaştığı için, başının çevresinde bir ayla oluşmuş gibi görünüyor; bu bana Albert'in *Kör*'ünü[117] düşündürüyor ve yalnızken hiçbir şey

116 Lamalou-le-Haut Cévennes'deki küçük bir ılıcadır. Gide Mayıs 1882'den başlayarak sinirsel rahatsızlıkları nedeniyle düzenli olarak birçok kez oraya gider (bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, I. cilt, s. 200-204).

117 *Kör* Gide'in kuzeni Albert Démarest'nin yaptığı bir resimdir, 1888'de Fransız Sanatçılar Salonu'nda sergilenmiştir.

aklıma gelen bir düşünceden beni uzaklaştıramadığı için, uzun bir süre daha onu düşünüyorum, onun da benim sevdiğim şeyi seveceğini içimden geçirdikçe kendimi daha az yalnız hissediyorum; onun da üzgün bir yüzü hem gölgeleyip hem aydınlatan bu beyaz aylanın eşsiz hoşluğunu hissettiğini içimden geçirdikçe, sözlerle kabaramayan heyecanı hareketle sarf etmek için tepenin altına dek koşmama neden olan yoğun bir sevinç duyuyorum.

Bir kez daha olmadık bir saatte, uzun süre aradığım bir çiftliğin masasında bir şeyler yiyorum: omlet, ekmek ve tereyağı. Yemeklerin fiyatı genelde 6-10 *sou* arasında değişiyor; alt tabakadan insanlarla birlikte olmak bana büyük bir sevinç veriyor, balıkçı çocuklarının arasında, suya girmelerini izlerken, ister istemez Octave'ı[118] düşünüyorum.

Öte yandan, önceki gün, çok erken bir saatte elma şarabı istemek için ücra bir çiftliğe girdiğimde, orası burası açık bir kadının hoşnutluktan salyaları akan bir ufaklığın kafasında bit aradığını görünce büyük bir tiksinti duydum, ama elma şarabı kadehe konunca içmek gerekir.

Bite pireye gelince, öyle mutluluk veren bir bağışıklığa eriştim ki, bana bulaşacağından çok bulaştıracağına emin olduğum için, hiç çekinmeden herkesin yanına gidebiliyorum.

Herkes hasattan dönüyordu. Belle-Isle gemisinde ellerinde orak, sayıları yüzü aşkındı. Deniz alçalmıştı, gemi yanaşamıyordu; onları karadan bir kayık getiriyordu; her yolculukta kayığa doluşup resim gibi bir yığın oluşturuyorlardı, sonra kürekçiler küreklerin üstüne eğiliyor ve hasatçılar çığlıklar ve kahkahalar eşliğinde geminin güvertesine çıkıyordu. Hepsi daire oluşturup arkada toplanmıştı, kadınlar oturuyor, erkeklerse onların arkasında ayakta duruyordu. Gemi kıyıdan uzaklaşınca, ilahileri andıran, tekdüze, biraz üzücü, Bretonca şarkılar söylemeye başladılar. Bir kadınlar bir erkekler söylüyordu; her dizede taraflar birbirine karşılık veriyordu. Sonra sıra dans şarkılarına geldi; bir kadın tek başına bir kuple söylüyor, sonra hepsi koro halinde onu yineliyordu.

118 Octave Join-Lambert, Gide'le aşağı yukarı aynı yaştadır ve uzaktan kuzenidir.

Güneş tüm bu sahneyi altın rengine boyuyordu; dalgaların sesi usulca onlara eşlik ediyor, gemi hafif ve tekdüze bir yalpalamayla, sanki dizemli tonlamayı izliyordu.

Üç adam bize daha yakın duruyordu, daha çok gençtiler, ikisi makine kutusunun üstüne oturmuş, biri de ayakta kutuya dayanmıştı. Göğüsleri bağırları açık, çok gösterişli bir havaları vardı, açık gömleklerinden yanık göğüsleri görünüyordu; birinin başında şapka yoktu, kapkara saçları lüle lüleydi, ötekilerin yüzlerini kocaman hasır şapkalar gölgeliyordu. Güneş onları ışınlarıyla sarıp sarmalıyordu; hayranlık uyandıran bir grup oluşturuyorlardı.

Şarkı yol boyunca sürdü. Güneş ışıldadı ve açık denizin havası dalga kokuları getirerek gemiyi sallayıp başlıkların tülünü titretti.

Saat 9'da Châteaulin arabasıyla yola çıktık, saat 7'ye doğru Morgat'ya vardık.

Yol bitmek bilmiyordu, hiç ama hiç değişmiyordu; Menez-Hom'dan geçerken, insan kendini yüksek bir anızın üstünde sanıyordu, hava soğuk ve nemliydi, bitki örtüsü gelişmemişti. Dorukların bütünüyle kıraç olması göz alabildiğine dümdüz uzanan yolun önceden görülmesine izin veriyor. Ne var ki, dağda güzel bir kilise görüp içine giriyoruz. Kiliseyi badanalayan, merdivenlerin üstünde şarkı söyleyen işçiler dışarıdaki dünyevi gürültülerin içeri özgürce girdiği açık büyük kapıdan Tanrı'yı kovmuş gibi.

Mezarlıkta, çok tuhaf bir çarmıha gerilme sahnesi, iki hırsızın çarmıhları görülüyor, ama hırsızlar çarmıhtan düşmüş.

İsa ortadaki çarmıha çivilenmiş, yine yukarıda, ayaklarının dibinde, aynı taştan yontulmuş bir Meryem diz çökmüş, elini gözlerine koymuş, dua ediyor.

Kilisenin köşesine bucağına bakınca, çarmıh sahnesindeki hırsızlardan birini bir moloz ve çerçöp yığının altına gömülmüş halde buldum, neredeyse sapasağlamdı, düşünce burnu biraz sıyrılmıştı yalnızca.

Bu beni çok öfkelendirdi.

Morgat

Sabah, bize önce deniz aşırı dalgalı olduğu için yapamayacağımızı söyledikleri bir kayık gezisi.

Başta bir dizi kayanın koruduğu deniz dingin, sonra kayaları geçince birden hareketlenip, küçük kayığı çok sarsmaya başlıyor. Resiflerin oluşturduğu dar geçitten, sıçrayan kabarmış dalgaların ortasından geçtiğimiz ya da kürekçilerin daha güçlü bir dalgadan yararlanıp kayığı dümdüz mağaranın daracık kanalına sürdüğü sırada, çevremizde dalgalar beyazlaşan köpükler halinde dağılırken, korkudan ürpermek eşsiz bir heyecan.

Bu mağaranın (Şeytan Ağzı) iki çıkışı var, ama azgın deniz onlardan birine gitmemize engel oluyor. Yalnızca uzaktan zıplayan dalgaların gürültüsüyle içeri dolan bir gün ışığı görüyoruz.

Rüzgârın, dalgaların ve akıntının itmesiyle, Şeytan Mağarası'nın karşısındaki Sunak Mağarası'na varıyoruz. Bu mağara çok derin; içeri giren belli belirsiz ışık birçok gizemli yeri karanlıkta bırakıyor; gördüğümüz kayalar külrengi, kara, kimi zaman parlak ya da yeşil.

Denizin neredeyse sessizce eriştiği küçük bir çakıllı kumsal uzakta, keşfedilmemiş derinliklere gömülmüş gibi görünüyor; geçtiğimiz çalkantılarda parlayan mavi bir ışıkla, dalgalı suyun yansımalarında hafif hafif ışıldayan bir ışıkla aydınlanıyor.

Geriye döndüğümüzde mağaradaki bir açıklıktan gün ışığını ve denizin açıklarına uzanan çizgiyi görüyoruz.

Mağaranın ortasında, iç gölden bir kaya yükseliyor: Sunak bu.

İçten içe çevrede yüzdüğünü hissettiğimiz bir su perisinin yatağını andırıyor daha çok; çünkü mağarada birileri yaşıyor gibi, yaşamın titreyişi her yerde. Kayığın kenarlarından eğilerek, hafif loşlukta, gökyakut yansımalarıyla çalkalanan, serinliği ruha işleyecek bu saydam derinliklere dalmanın vereceği umulmadık zevkleri düşlüyorum.

Dönerken, başta bize yardımcı olan rüzgâr, akıntı ve dalgalar bize karşıydı. Üç denizci küreklere asılmıştı; eğiliyorlar, sonra bellerini aşırı zorlayarak kayığı ilerletiyorlardı. Kimi zaman

daha güçlü bir dalga kabarınca, kayık pupasının üstünde kalkıyor, suya yalnızca arkası değiyor, sonra dalga geçince, sertçe düşüp yüzümüze tuzlu sular fışkırtıyordu. Bu suyun yüzümde kurumasına izin veriyordum, tuzun teni kurutması bana sevinç veriyordu. Omuzlarıma dek çıplak kollarımı soğuk suya sokuyor, kendimden geçerek içimin yaşamla dolduğunu duyumsuyordum.

Arabayla Dinan Koyu'na gidiyoruz. Yanımızda sandalda da bize eşlik eden iki Amerikalı ve arabayı kullanan otelci var. Deniz azgın, kayalar olağanüstüydü, ama manzara fazla baskındı; bunu söylemek canımı sıkıyor, nesnel kaldı. İzlenimleri özümleyemedim, ötekiler sürekli dikkatimi dağıttı.

Camaret ve Pointe-aux-Poids

İki Amerikalıyla gezi.

Denizi yalıyarları görmemize engel olan bir sis bürümüştü; denizin kayaları dövüşünü güçlükle görebiliyorduk. Daha çok sesini duyuyorduk.

Bugün Albert'in[119] haberlerini aldım, bir de Louis'den[120] mektup geldi: Artık hiçbir şey anımsamıyorum, hiçbir şey görmedim, hiçbir şey hissetmedim, bildiğim tek şey onları canı gönülden sevdiğim... Özellikle üzgün olduğunu bildiğim Albert'i: Sevinçli ve mutlu olduğum için kendime kızıyordum.

Orman olağanüstüydü: Oturdum, yalnız olduğum için şiir yazdım. Kalktığımda saat 11'di; yola 8'de çıkmıştım.

Köknarlarla meşelerin arasında uzun süre yürümüştüm; şimdi sırada çayırlar, süpürgeotlarıyla kaplı iki tepenin arasındaki dereler vardı: Tek bir ev, kimsecikler yoktu; kır sessizdi. Güneş bunaltıcıydı.

119 Albert Démarest'nin bu mektubunu bulamadık.

120 Gide tarafından Jacques-Doucet Yazın Kütüphanesi'ne verilen Louÿs'nin mektupları arasında, bu döneme ilişkin yalnızca bakaloryasını verdiğini bildirdiği 24 Temmuz tarihli bir mektup ile bu döneme söz etmediği için sitem ettiği 14 Ağustos tarihli bir mektup vardır.

Yiyecek bir şeyler bulmak için durmadan yürüdüm, yürüdüm, dalgalanıp beni sürekli geri dönmek zorunda bırakan ırmaklar yüzünden neredeyse ilerleyemiyordum.

Saat 1'e geliyor ve açlık artık acı vermeye başladı: Sonunda iki ev, bir kayın kümesinin arasında iki çiftlik görüyorum. İlkine giriyorum: Dört çocuk soğuk şöminenin içinde kıpır kıpır; en büyükleri on iki yaşında yok.

Fransızca bilmiyor, inatla büyük olasılıkla hayır demeye gelen tek bir hece söylüyor.

Uzaklaşıyorum.

Öteki çiftlik kesinlikle kapalı. Ama çok açım. Evin yanındaki duvarla çevrili küçük bir alanda sebze olabileceğini düşünüyorum: Çiğ havuç çok güzeldir. Duvara tırmanıyorum: İki tane koskocaman lahana var yalnızca. Yeniden yürümeye başlıyorum.

Bir buğday tarlasından geçerken, birkaç başak koparıp açlığımı biraz olsun bastırmak için taneleri kemiriyorum; ama sıcak ve yorgunluk canıma yetti neredeyse.

Saat 2. Sonunda bir çatıdan duman yükseliyor: Kurtuldum. Yaklaşıp, odaya giriyorum: Yaşlı bir kadın ateşin başında; ayaklarının dibinde küçük bir kız oynuyor. Bir kadın kapısı açık çamaşırlıkta bulaşık yıkıyor. Sesimi duyunca yaklaşıyor; onunla konuşuyorum, bana Bretonca yanıt veriyor.

Bunun üstüne gözlerimi odada gezdirip bir somun ve bir tereyağı küpü görüyorum; bıçağımı çıkarıp oturuyorum; susadığım için, bir konyak fıçısını göstererek içme hareketi yapıyorum; bir su bardağına birkaç damla koyuyorum, işte yemeğim hazır.

Yaşlı kadının dingin yüzü ocağın kara zemininde göze çarpıyor; dua mırıldanarak kendi halinde örgü örüyor. Ayaklarının dibinde oturan çocuk ona bakıyor.

Saat 3'te Scrignac'ta olduğumu sanırken Poullaouen'a varıyorum: Meğer ona sırtımı dönmüşüm. Kuzeye gittiğimi sanırken güneye yürümüş durmuşum.

Poullaouen'dan gerisingeriye döndükten sonra, Huelgoat'a geldiğimde halim bitik: Şimdiyse kaslarımın esneklik kazandığını hissediyorum, daha da uzaklara gitmek istiyorum.

•

Bu sabah 7'de, Scrignac'ın yolunu tuttum. 10'da yağmur yağıyordu, uzun uzun, aralıksız yağan bir yağmur. Bir çalının altına sığındım, ancak kramplar giriyordu bedenime: Yağmur kesilecek gibi görünmediğinden, yeniden yürümeye başladım.

Uzun süre, anayolda, şiddetli yağmurda yürüdüm: Nerede olduğumu artık bilmiyor, gelişigüzel dümdüz gidiyordum.

Çıktığım bir dağın doruğunda bir çan kulesi gördüğümü sanmıştım: Manzara uzaklarda çok geniş bir alana yayılıyordu, çok güzeldi, ama vadiler sise öyle gömülmüştü ki şeyler pek seçilemiyor, bulanık görünüyordu.

Görünürde çan kulesi yoktu.

Biraz yürüyünce çatılar gördüm: Biraz duman yükseliyordu.

En azından bir barınak bulmak için oraya gittim. Meğer çok yoksul bir çiftlikmiş.

Kuru zararlı otların yandığı ocağın çevresinde, iki yaşlı kadın uyukluyordu, ayak seslerimi duyunca uyandılar. Oturdum, yiyecek bir şeyler istedim, ama anlamıyorlardı. Yağmur yağıyordu, karnım acıkmıştı; her şeye karşın orada kaldım.

Ekmek gördüm, yeme hareketi yaparak onlara ekmeği gösterdim: Bunun üstüne biri kalkıp, bana bulaşık suyuna benzer bir sıvıyla dolu bir kâse getirdi; içine dudakların aşındırdığı bir tahta kaşık daldırdı.

Kâseyi öyle candan uzattı ki reddedemedim: Gözümü karartıp kaşığı dudaklarıma götürdüm. Sanırım içtiğim peynir suyuydu; salladığımda, dibinden kesilmiş sütte olduğu gibi beyaz pıhtılar yükseliyordu.

Tatsız tuzsuz, yavan bir şeydi, ama kentli arınmıştı.

Sonra Fransızca bilen bir adam geldi: Bana yolu anlattı. Scrignac'tan çok uzakta, Berrien'ınsa çok yakınındaymışım. Yağmur daha şiddetlenmişti; sırılsıklam olmuş, çamura bulanmıştım, ama insan bir noktada kendi kendine: "Artık ha biraz daha fazla, ha biraz daha az..." diyerek her şeye karşın yoluna devam ediyor.

Berrien

İçerisi yine aynı; yine büyük bir şömine, ocağın yanlarında da iki tabure. Bana üç yumurta pişirirlerken taburelerden birine oturuyorum; giysilerimden yükselen buğuya bakıyorum.

Bir kadın yanımda az önce yemek yediğim masayı temizliyor. Yukarıdaki odama çıkıp, oradan doyasıya meme emene dek bağıran, çırpınan iki aylık tombul bir bebek getiriyor. Annenin sevecenliği eşsiz: Ona aşırı sıcak bir çorba içirirken, yavrularına bakan bir kuş kadar özenli, önce bir kaşık kendi içiyor, çorba ağzını yakmayınca çocuğa veriyor.

Bir anne daha geliyor, kucağında öteki kadar bir çocuk; üçüncü bir tabure alıp, ilkinin yanına, ateşin dibine oturuyor.

Sonra iki anne uzun süre gülüşerek çocuklarını kucaklayıp okşuyor.

Val-André, 15 Ağustos

Bütün gün onları güldürdüm, çılgınca güldürdüm, ben de gülüyormuş gibi yaptım, çünkü çevremdekilerin beni sevmesini seviyorum; ardından akşam olunca, kahkahalardan sonra, tek başıma odama çıktım. Oturdum, zihnim durgundu.

Her şey uyukluyordu; bir tek benim uyanık olduğumu düşledim: Gece yarısı olmuştu.

Işıksızdım; dışarıda, denizin üstünde rüzgâr esiyordu; derken bu sevincin tüm yapmacıklığı midemi kaldırdı: Acıyla doldu içim. Kendimi bu üzüntünün verdiği bitkinliğe kapıp koyuvererek, başımı örtülere gömdüm ve bir çocuk gibi ağladım.

Sanırım ateşim vardı: Düşüncenin rüzgârın eğdiği başakların üstüne inmesi gibi ese ese üstüme indiğini hissediyordum, öyle yoğundu ki başım sallanıyordu, korkuya kapılıp delirdiğimi düşündüm.

Bunun üstüne odada yürümek için kalktım: Yalınayaktım; tir tir titremeye başladım, pek tatlı bir titremeydi bu. Rüzgâr denizin üstünde sert esiyor, koridor inliyordu. Dışarı baktım: Her şeyin üstüne karmakarışık bir biçimde bir yas ışığı yayılmıştı. Göz çok uzakları görebiliyordu; her şey renksizdi. Hemen yakında deniz çalkalanıyordu, kıyı ve dalgalar külrengiydi, alacakaranlığa özgü ölgün bir külrengi. Ölen güneş şeylere yasını tutturuyormuş gibi iç karartıcı bir görüntüydü.

Ey alacakaranlığın yas tülü.

Dalgalar da sanki mezardan gelen seslerle ölü ışıkları, göçüp gitmiş aydınlıkları anlatıyorlardı birbirlerine.

Yüreğim sıkıntıdan buz kesti.[121]

Anımsarsın, küçük kardeşim, bundan üç yıl önce, La Roque'ta da buna benzer geceler geçirmiştik. Bütün gün herkes şen şakrakken biz de gülüyorduk, aslında içten kahkahalardı attıklarımız, ama kahkaha her zaman ruhun derinliklerindeki bir duyarlılığa dokunur.

Akşam, herkes odasına gidince, bilmem nasıl bir üzüntünün, sanırım biraz da gergin bir biçimde canlanmasıyla, ağlıyor ve gece olmadan çok önce dua ediyor, Anna'yı[122] ve tüm ötekileri düşünerek duyduğumuz sevinçten dehşete kapılıyor, üstüne uzun uzun düşündüğümüz Vaiz[123] gibi üzgün, zihnimiz aşırı yüce düşüncelerle kendinden geçmiş bir halde, şeylerin boşluğuna şaşıyorduk, gözyaşlarına ve dualara dökülen sonsuz bir sevgi kalbimizi kırıyordu.

Ben senin dua ettiğini bilmiyordum, sen de benim ağladığımı, ama ruhun tuhaf bir sezgisi bunu belli belirsizce hissetmemizi sağlıyordu.

Sabah da birbirimize bir şey söylemeden, yalnızca bizim için ruhumuzun derinliklerine dek saydam olan bakışlarımız buluşunca, ikimizin de uzun bir gecede, ağlayıp dua ettiğini anlıyorduk.[124]

121 Val-André'de yazılan bu sayfa bütünüyle "Cumartesi, P***" başlığıyla *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 146-147). Gide Pierre Louÿs'ye La Roque'tan yazdığı, "Cambremer, 17 Ağustos" damgalı bir mektupta o geceyi ayrıntılarıyla anlatır: "Yolculuğun son iki günü hepsi benden küçük, ileride çocuklarımla aynı kuşaktan sayılacak olan yedi kuzenimle geçti, bütün gün onları güldürdüm, çılgınca güldürdüm, ben de gülüyormuşum gibi yaptım, çünkü çevremdekilerin beni sevmesini seviyorum" (XIV. mektup, yayımlanmamış, *B. L. J. D.*).

122 Miss Anna Shackleton (1826-1884), İskoçya kökenli, 1850'de, çok genç yaşta, Madam Gide'in dadısı olarak aileye girmiş, onunla arkadaş olmuştur. Gide onu *Tohum Ölmezse*'de uzun uzun anlatır. *Dar Kapı*'da Miss Ashburton adıyla karşımıza çıkar.

123 Kutsal Kitap'ın Vaiz bölümü (ç. n.).

124 Bu sayfa da birtakım değişikliklerle *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 95-96).

Huelgoat'ta üç akşam üst üste iki düğün alayı flüt ve tulum eşliğinde gece yarısından sonraya dek dans etti.

Köyde şenlik vardı ve meydana bir güreş arenası ve üflemeli çalgılarla çalınan sersemletici bir müziğin yükseldiği ahşap bir atlıkarınca kurulmuştu.

Meydanın birkaç fenerle ve ayın gümüş rengi ışığıyla aydınlanan öteki ucunda, düğün alayındaki insanlar dans ettiler, bütün gece dans ettiler, *bourrée*'ler, *meunière*'ler, *farandole*'ler[125]; çiftçi kadınların uzun başlıkları eğiliyor, dönüyor, karanlıkta yok oluyordu; taşların üstünde yankılanan nalınların dizemi tulumun ötüşlerini, flütün tiz aranağmelerini çalıyor, coşturuyor, vurguluyordu. Kimi zaman, bir *farandole* dönüşünde, bir keşiş önlüğü parlıyordu ay ışığında.

Kıra çıktım; ay ışığı öyle tatlıydı ki hayranlık uyandırıyordu.

Onun yanında Venüs ışıldıyordu: Baudelaire biraz uğraşsa onu kendini beğendirmeye çalışan ayın hüzünlü solgunluğunu vurgulamak için oraya koyduğu bir ben gibi görebilirdi.

Düşlere dalıyor ay, bu akşam, daha tembel.[126]

Son gün gittiler; onlarla ağaçların altında karşılaştım, sonra daha uzakta, yol küçük göl boyunca uzanırken, geçip gittiklerini gördüm. Flüt ve tulum en öndeydi, düğün alayı da ağırbaşlılıkla arkadan geliyordu.

Huelgoat

André W.[127]

Akşam küçük göl batan güneşin ışınlarıyla parlıyor. Eşsiz bir şiir bu. Her şey yatışıyor; rüzgâr yavaşlıyor ve çok geçmeden göl dümdüz oluyor.

Öküzlerin su içmeye geldiği saat bu: Ayakları çevrelerinde harelenen suyu dalgalandırıyor. Bir çocuk var başlarında.

125 Çeşitli danslar (ç. n.).
126 Baudelaire, "Ayın Hüznü", çev. Ahmet Necdet, Adam.
127 Gide acaba kahramanı André Walter'in adını mı buldu, yoksa yalnızca André Walckenaer'den mi söz ediyor?

Güneş battı; suyun gökten şeylere yansıttığı, her şeyi sarmaladığı altın rengi tonlardan, yansımalardan başka renk kalmadı. Daha şimdiden bütün kıyı belirsiz, gizemli bir karanlığa gömüldü. Vadide gece oldu. Ormanlar kapkara.

Venüs görünür görünmez, kurbağalar şarkı söylemeye başlıyor.[128]

Sonbahar

Pierre'le[129] birlikteyim. Toplantılarımızı[130] yapabileceğimiz bir yer bulabilmek için Monsieur-le-Prince Sokağı'ndaki bir evin altıncı katına çıkıyoruz. Yukarıda, büyük bir odayla karşılaşıyoruz, içinde mobilya olmadığı için daha da büyük görünüyor. Kapının solunda, tavan çatı aralarında olduğu gibi eğik. Alttaki küçük bir kapıdan kiremitlerin altından ev boyunca uzanan bir tavan arasına çıkılıyor. Karşıdaki bel yüksekliğindeki bir pencereden günbatımında Quartier-latin'in üstünden Tıp Okulu'nun çatısı, göz alabildiğine uzanan külrengi evler, Seine ve Notre-Dame, uzaklarda da yükselen akşam sisinde güçlükle ayırt edilen Montmartre görülüyor.

İkimiz de tek serveti özgürce çalışabilmek olan yoksul bir öğrencinin böyle bir odadaki yaşamını düşlüyoruz. Ayaklarının altında, masasının önünde, Paris. Buraya yapıtının düşüyle kapanmasını, ancak yapıtını tamamlayınca onunla birlikte çıkmasını...

Père-Lachaise'in tepelerinden kente bakan Rastignac'ın ünlü çığlığı: "Şimdi... karşı karşıyayız!"[131]

128 Bu paragraf kısmen *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 47).
129 Gide'in notu: "Pierre Louis (sonradan imzasını Pierre Louÿs diye atacak)".
130 Bu toplantılara onların dışında Gide'in gelecekteki kayınbiraderi Marcel Drouin, Maurice Legrand ve Maurice Quillot, Edmond Fazy, ayrıca Léon Blum ve André Walckenaer katılır. Gide ile Louÿs'nin yazışmaları ikisinin grupta başı çektiğini gösterip, ötekilerle aralarındaki anlaşmazlıkları ortaya koyar. Sözgelimi, Gide Louÿs'ye Blum'üm "birkaç yandaşıyla birlikte yazın alanında bir devrim, bir hareket yaratmak isteyen" bir arkadaşını getirmek istediğini yazar. Louÿs de Drouin'in toplumsal gizemciliğinden yakınır. Gide'in o günlerdeki estetik ideolojisini özetlemek güçtür. Kendisinde çabucak bir şeyler yayımlama isteği, sanat alanında "insanlıkçı" kuramlara düşmanlık ve bir ustanın –Paul Verlaine– varlığı hissedilir. Bu toplantılar pek başarılı olmaz, sonradan bir dergi tasarısı ortaya çıkar, o da ancak Mart 1891'de *La Conque*'a biçimlenecektir.
131 Balzac'ın *Goriot Baba*'sının sonundaki ünlü söz.

YAPRAKLAR

Okunanlar: (Felsefe bakaloryasından sonraki tatil.)

Temmuz.
10-11 Temmuz: *La Maison Tellier*, Maupassant.
Romances sans paroles, Verlaine.
Pastels'in *(Mme Bressuire)* sonu, Bourget.[132]
12-13 Temmuz: *La Faute de l'abbé Mouret*, Zola.
16 Temmuz: *Le Disciple*, P. Bourget.
Bretagne. *Par les champs et par les grèves*, Flaubert.
Fort comme la mort, Maupassant.
Jacques Damour, Zola.
L'Inondation, Zola.
22 Ağustos: *M. Prudhomme*, Henry Monnier.
Le Kelphte, Dreyfus.
Examen de conscience philosophique, Renan.
26 Ağustos: *Le Lys dans la vallée*, Balzac.
Balzac üstüne makale, Sainte-Beuve.
28 Ağustos: *Louis Lambert*, Balzac.
29 Ağustos: *Simple récit*, Rusçadan çeviri.[133]

•

[...][134] kafasında kara bir Bretagne şapkası olan, incecik, solgun mu solgun bir yüz, şapkanın altından alnını biraz örten lüle lüle kara saçlar fışkırmış. Bir fener alıyor. Yola çıkıyoruz. Yükseklere

132 Bu kurmaca günlüğün biçimi, kahramanın heveskâr kişiliği, "özel hiççiliği" onu Gide'in o sırada çizdiği André Walckenaer portresine biraz yaklaştırır. Gide Walckenaer'i *L'Éducation sentimentale*'ine model olarak kullanır.

133 Gide burada kuşkusuz bir hata yapmaktadır, Rus yazarların kaynakçalarının hiçbirinde *Simple récit* (Basit Bir Anlatı) adlı bir kitaba rastlanmamaktadır; İvan Gonçarov'un *Simple histoire*'ıyla (Basit Bir Öykü) karıştırmış olmalıdır (Fr. çev. E. Halpérine Kaminsky, 1887, Librairie Perrin, 2 cilt).

134 Burada Bretagne tatilinde Gide'in annesiyle buluştuğu bir süreç anlatılmaktadır.

çıktıkça sis yoğunlaşıyor; yarım saat sonra ışık geçirmez oluyor. Fener yanıyor. Saat 7'de hava kararıyor, sis daha da yoğunlaşıyor; fenerin ışığı güçlükle görünüyor. Birkaç adım daha ilerleyince, hiç görünmez oluyor... Bir metre ötemizi göremiyoruz. Arabacımız oturduğu yerden aşağı atlayıp, atın yanında yürüyor, fener yürüyeceği yeri aydınlatmak için elinde; ama hayvan bu tuhaf gölgeden korkuyor, ona güvenmiyor: Arabacı dizginleri eline alıp atı arkasından çekiyor.

Kara Dağların göbeğindeyiz, tek bir ev bile yok. Birden rüzgâr esmeye başlıyor... Fener sönüyor. Çevremiz öyle kararıyor ki kör olmuş gibiyiz. Bir tıngırtı: Arabacı mumu yeniden yakmaya çalışıyor; bu ses atı korkutuyor. Arabacı atı tutarken aşağı inip boşlukta el yordamıyla fenerle kibritleri alıyorum. Kibritler sisten yaş, rüzgâr da hepsini birer birer üflüyor; sabırlı ve becerikli olmak gerek, arabanın içinde emekleyip, örtülerin altında rüzgârdan korunarak sonunda ışık elde ediyorum.

Çevremizi saran karanlıkta ilerlemeyi sürdürüyoruz yeniden. Mum iki kez daha sönüyor: Yakmak için yine uğraşıp duruyoruz. Sonra üçüncü kez karanlığa gömülüyoruz, ama şimdi iş daha ciddi, alev mum bütünüyle bittiği için sönmüş: Ne olup bittiğine bakmak için inen yolcular çok kaygılı. Aslında çantamda ayaklarımla ayakkabılarımı yağlamak için getirdiğim bir mum var, ama o da ezilmiş, dik durmuyor; Jean[135] ceplerini karıştırınca unuttuğu eski bir mum parçası buluyor. Yeniden ışığa kavuşup sisin içinde tekdüze bir biçimde ağır ağır ilerliyoruz, arabacı atı, at arabayı çekiyor.

Ne var ki sis biraz açılıyor, sağda görünen kara bir kütle bir evi andırıyor: Yaklaşınca, arabacı koyu karanlıkta seçtiği çiftliği tanıyor, onca aradığımız mumu orada bulabileceğini söylüyor. Kepenkleri açıp çiftçiyi adıyla çağırarak cama vuruyor: Önce boğuk bir insan sesi, sonra bir düşme sesi geliyor: Dolap biçimindeki yatağından yere atlayan çiftçinin sesi bu – biraz sonra ayak sesleri – derken aydınlık, kapı açılıyor, bir yüz beliriyor, gözlerini kırpıştırıp duruyor, kafasına bir örtü örtmüş. Derdimizi anlatıyoruz. İki adam bizi aydınlatacak bir şey ararken ve annem sabırsız ata eliyle yumuşakça vurup "oooh dur dur!"

135 Jean arabacının önadıdır.

derken, dolaplı yatakların olduğu odaya giriyorum – iki tane var, birinin kapıları açık; yatağa çıkmak için kullanılan sıranın üstünde, önde ahşap bir beşik, içinde küçük bir bebek, ben yaklaşınca gözlerini fal taşı gibi açıp gülümsüyor.

Öteki dolaplı yatağın kapılarıysa sımsıkı kapalı: darmadağın erkek ve kadın giysilerinin yanındaki sıranın üstünde; sonra içeriden uykusunda rahatsız ettiğimiz birinin uzun iç çekişi geliyor, ardından örtülerin hışırtısı duyuluyor. Bir an çıt çıkmıyor. Derken bir horlama: Yatakta biri var. Bu kutuya bir hayvanı kapatsalar boğulur; pireler bile içeride havasızlıktan ölüyordur.

Adamlar geri dönüyor; her yeri aramışlar; hiçbir şey bulamamışlar. Annem oralarda başka evin olup olmadığını soruyor; arabacı iki kilometre uzakta bir tane olduğunu söylüyor, ama bunun kadar güvenilir değilmiş. Sonunda çiftçi aşırı üzgün olduğumuzu görünce elinde tuttuğu mumu vermeye karar veriyor; son mumuymuş. Hatta iyilik etmenin heyecanıyla ön tarafına büyüteç oluşturan bir şişe dibi konmuş bir fener de veriyor.

İçimiz rahatlıyor, yola çıkıyoruz. Saat gecenin 1'i.

Gözlerimi uzun uzun karanlığa dikip, önümüzde yürüyen atla adamın olağanüstü görüntüsünü aklıma kazıyorum. Azıcık aydınlanan yolda doğru dürüst seçemediğim karaltı görülüyor yalnızca, hayvanla arabacının arasından kaçıp giden ışık atın kulaklarını, boynunu ve yularını sıyırıyor, Jean'ın favorilerini altın rengine boyuyor, sonra büyük sarı bir çizgi oluşturarak sisin içinde devam ediyor. Bu Doré'nin bir karikatürünü andırıyor.

Tutumlu davranmak için fenerlerden birini kullanıyoruz, sis hiç olmadığı kadar yoğun. At hâlâ dizginlerinden çekiliyor. Biraz yürümek ve çevremizi saran karanlığı daha iyi hissedebilmek için aşağı indim. Elimde kırbaç, atı canlandırıyorum.

Bu ne kadar sürdü?

Châteaulin'e girdiğimizde saat 2 buçuktu, uykusuzluktan ölüyorduk.

•

Madelon için – Renan – Barrès'ten birkaç satır.

İngiliz estetikçiliğiyle ilgili bir şeyler okumalı.
Revue des Deux Mondes, 15 Mart 1887.[136]

Renan şöyle diyor: "Bilimin ve felsefenin kibarlar âlemine özgü boş görüşü benimseyip tam anlamıyla gizemli şeyleri basit birer şaka malzemesi olarak görerek, aşkı gözlemlerinin ve kurgularının merkezine koymaması şaşırtıcı. Aslında evrendeki en olağanüstü ve en etkileyici şey aşktır." (Bkz. Notlarım.)

O kadar çok düşünmemek gerek: Düşünce eylemi öldürüyor.
Düş gücüyse eyleme özendiriyor: En iyisi düşler kuralım.
Düş gücü yaratıcıdır.

Alain için – *novissima verba*[137]:
"Çünkü ölmüş kişi günahtan özgür kılınmıştır" (Romalılar, 6, 7[138]).

Bu kış okunacak kitaplar.
Alman felsefesi: Kant, Fichte, Hegel.
Novalis, *Faust*, Azize Teresa, Plotinos.
Loyola'nın *Exercices mécaniques*'i.

Bu kış için düzenlemeler:

Okumalar için iki defter gerekiyor; daha önce başladığım gibi birine okuduğum kitapları, değerlendirmelerimi, kafamda uyanan düşünceleri yazacağım.[139] Ötekine okumalarımda karşıma çıkan çözümlemeleri, sözleri, alıntıları, öyküleri koyacağım – kitapları okurken koparılmış yapraklara alacağım notları da oraya geçireceğim.[140]

136 Th. Bentzon'un özünde Vernon Lee'nin *Miss Brown* adlı romanını ele alan "Estetikçilik Yergisi" adlı makalesine anıştırma. Romanın konusu, Ön-Raffaellocu ortamdan bir estetin genç bir kadına platonik aşkı Gide'in ilgisini çekmiş olmalı.
137 Son sözler (ç. n.).
138 Kutsal Kitap alıntıları Kitabı Mukaddes Şirketi ile Yeni Yaşam Yayınları'nın yaptığı Kutsal Kitap çevirisinden alınmıştır (2001) (ç. n.).
139 "28 Ekim 1889"da başladığı *Subjectif* adlı okuma defterinden söz ediyor (*Cahiers André Gide*, 1, s. 33).
140 Gide *Objectif* adlı, daha yayımlanmamış bir deftere anıştırma yapıyor.

Küçük, küçücük bir deftere tasarılarımı yazacağım.

Giriştiğim, gerçekten biçimlenmiş her tasarının yalnızca bir araya getirilmiş kopuk yapraklardan oluşan bir defteri olmalı.

L'Éducation sentimentale konusunda:

Orada (şimdilerde birçokları gibi) kavrayışı doğuştan çok güçlü bir gencin yaşamını anlatmak istiyorum.

Benliğin birbiri ardına duyumsanan heyecanların bir araya gelmesiyle nasıl "zenginleştiğini" göstermek çok etkileyici bir inceleme. Ayrıca bu duyumları ve hâlâ kolaylıkla biçimlendirilebilen, neredeyse kişilikten uzak bir benliğin oluşumundaki rollerini betimleme işi çok hoş, bana çekici gelen bir biçem oyunu.

Bununla birlikte duyarlılık keskinleşiyor, ardından hâlâ genç olan zihnine neredeyse varlığından habersiz olduğu bir ışık tutan okumalar geliyor. Ondan sonra, artık duyumun değil araştırmanın ardından gidiyor (daha sonra onu kışkırtacak). Okumaları (onları ustalıkla seçmek gerek) kendisini sanatçının (yazarın) çok keskin bir duyarlılığı olan kişi olduğuna inanmaya itiyor. Duyu sisteminin yetkinleştirilebileceğini düşünüyor biraz ve sonrasında, duyumları birbiriyle karşılaştırıp inceleyerek onları daha da keskinleştirmenin yolunu arıyor; yeni şeyler duyumsamaya çalışıyor (sözgelimi okuduktan sonra renkler ?? – Baudelaire'den sonra kokular... çok genç değilse...). Yavaş yavaş yalnızca duyusal ve zihinsel izlenimlerle yaşamayı başarıyor; o zaman, yaşamı düşünürken, yalnızca tek bir şey arzulanmaya değer görünüyor gözüne; duyum üstüne düşünüp onu kendisine göre yücelten şey: yazmak.

İşte böylece akla uygun, üstünde düşünülmüş, neredeyse yöntemli bir eğitim başlıyor (her şeye karşın sıkıcı olmamalı). Sana söylediğim gibi, yazabilmek için, olabildiğince çok duyum biriktirmenin gerekli (ve neredeyse yeterli) olduğuna inanıyor, duyumsadığı şeyleri betimlemek için sonradan bu duyumlara başvuracak.

Ondan sonra olanları kestiriyorsundur; eskiden aklımdan geçen ve hem André Walckenaer'in hem de Maurice Barrès'teki bir sözün doğruladığı şey oluyor. – Kendiliğinden bir şey duyumsayamaz oluyor – "Alırlık artarken kendiliğindenlik aza-

lır" diyor Maine de Biran bu konuda. Dışarıdan uyarılması gerekiyor.

Düş gücü kôrelip ölüyor.

(Düş gücünün ölümünün ağır ağır gelişimini, ilerleyişini duyumsuyor olmalısın.) Böylece kendi düşüncelerine yoğunlaşamayacak; bir kitap gerekecek ona – Geçmiş duyumları canlandırabilecek olsa bile, bunu başarsa bile, o duyumlar gözüne kendisini heyecanlandırmayan yavan şeyler gibi görünecek. Duyumlarını renksiz bulduğu için de onları betimleme konusunda yetersiz kalacak, tümcenin doğmasından önceki o yoğunlaşma ve zihinsel coşku düzeyine erişemeyecek.

Öyle olunca duyum anında yazmaya çalışacak, ama duyum gözlemlendikçe solacak ve duyumun algısıyla onu betimleme için yaptığı gözlem arasında dağılan dikkati ikisine yetmeyecek.

Onu yazmaya çalışırken ve (elinden başka türlüsü gelmediği için) tümceyi (André Walckenaer'in yaptığı gibi) dayanaksız kılarken göstereceğim bölüm (en azından benim için) çok çekici.

Flaubert'e öykündükten sonra fikirden yoksun olduğu için çökmeye başlamasını göstereceğim. Sözcüklerin, kaçıp giden dizemlerin, tonlamaların ardından koşuşunu göstereceğim.

Sonunda kuruyup kaldığını duyumsamanın yarattığı umutsuzluğunu anlatacağım – işin en korkunç yanı yüreğinin de kuruması (bunu dokunaklı kılmak gerek).

Çünkü yüreğimizin duyarlılığının büyük bölümü, neredeyse tümüyle başkalarının sıkıntılarını ve acılarını kafamızda kolaylıkla canlandırabilmemizden, "düşleyebilmemizden" ileri gelir.

Yavaş yavaş başkalarının acılarına aldırmaz olacak. Benlikçiliği onu hâlâ sarıp sarmalayacak ama yüreğini öyle soğutacak ki ne kadar mücadele ederse etsin buna engel olamayacak. Kendini duyumsamaya zorladığı gibi sevmeye zorlayacak ama yürek duyular gibi yönetilmez; sevmediği için tadacağı aşırı büyük kaygı, beklediği ve istediği, kendiliğinden gelişecek sevginin ortaya çıkmasına engel olacak.

Bundan korkunç acı çekiyor.

Aslında sevememekten ve bunun bilincinde olmaktan kaynaklanan kaygıların eşine az rastlanır bence. André Walckenaer de yaşlı gözlerle bana yüreğinin korkunç soğuduğunu, içinde kimseye karşı sevgi duymadığını söylemişti.

(Bu kız kardeşi öldüğünde Flaubert için de geçerlidir.)

Ama burada işler –sevgi konusunda– daha nazikleşiyor, çünkü onun yüreği aslında yalnızca cana yakınlık açısından ölü.

Buna André Walckenaer'le birlikte bakmak gerekecek.

Ne mutlu şu dünyanın yollarından ayrılana,
Ayak izlerini çölün karanlığında saklayana,
Birbirine katıp küçümsediği bir dünyanın tozunu toprağını
Daha sağken silene yerdeki izleri arkasında bıraktığı
Yalnızlık sonunda gizlendiğinde
Umutla beslenip unutuşu kana kana içene.

G.'ye J. J. R.'nin beşinci gezisini, *La Tristesse d'Olympio*'yu – Gidel'in J. J. R. üstüne yazdığı bölümü – Hamlet'ten parçalar – La Fontaine'in *La Solitude*'ünü[141] – Haraucourt'u – Descartes'ın *Discours*'unu okumak gerekecek.

•

ARABAYA BİNMİŞ

Arabaya binmiş, burcular salmaya gitmişken sokaklara
Alçak Korsan, ruhuna yürüdü yasemin
Ara bak, yağ içinde, karaları sok aklara
Alçı al, kor sanırsın, yası emin
Ar abaya sarınmış, fırlat ters ok atlara
Alı çok koysan bile yine beyaz – Amin.[142]

141 La Fontaine'in böyle bir metni ya da şiiri yoktur (Gide az önce Lamartine'in *La Solitude* adlı şiirinden bir alıntı yapmıştır, adları karıştırmış olabilir [ç.n.]).

142 Gide'in bütünüyle ses benzerliklerinden hareketle yazdığı bu şiirin yalnızca ilk iki dizesine (kısmen) bağlı kalabildik. Fransızcası: "*Étant allé fleurer au fond d'un cab en ville / Forban Vilain, elle eut l'âme du cyclamen, / Et Tantale éternel, coiffé du caban vil, le / Fort banc, villanelle assoupie et calme ainsi clame en – / Étang, allègre et doux, plus encor qu'à Banville / Fort, Ban vit l'âne et le prit pour bicycle – Amen.* (ç. n.).

Altın arplar ve cırtlak zillerin sesiyle
Göğüsleri boyalı Baal kadınları
Dönüyorlar aheste aheste
Tepede belli belirsiz gölgeleri düşen sakız ağaçları,
Rüzgâr alıp götürüyor yaprakları döndüre döndüre.

Peki ya ruhumuz ne oluyor:

Doğruysa ruhun öldüğü
Doğruysa ruhun kaldığı
İnsan mezarı geçince

Canlar cananlar, tüm sevdiklerimiz[143]
Meskeniniz hangi semalar
Sevdiklerim, canlar cananlar:
Gerçekten yaşıyorsanız hâlâ
Meskeniniz hangi semalar –
Hangi bilmediğim cennettir ora.

Söyleyin dinliyorum.

Şimdi dizem şiirini yazmak gerek.

Kışkırtıcı dizelerin, uyumlu güzelim dizelerin kovanı vızıldıyor.

Ama siz bilemezsiniz nasıl çılgınca bir ateşle
Ürperiyor ruhum akorlarınızı duyunca.

Sazların üstünde uçup esen bir meltemin şarkısı gibi.

GECE

Kan kırmızı dudakları öpmekten
Usandım, harlıyor ruhumu kavuran
Alevler ve bedenimi kül eden
Ateşler; benim isteğim şu an –

143 Bu şiirin başına 1888 yılında da rastlamıştık.

Heykellerin soğuk mermerinde
Acılı bir haz duyarak
Ezerek onların çıplak görkeminde
Tenimi, arzumu yatıştırmak.

Ya da iç karartıcı yalnızlıkta
Düşlemek hüzünlü dinginliği
Sevdalı yıldızların yanında
Gözleri yaşlı göklerin serinliğini.

Ya da soğuk kefeni iffetin
Kalkmayan karlar altına girmek
Benim isteğim şu an, karlar olsun sin,
Buz gibi bir titremeyle ölmek.

Eşekarısı ile gül üstüne kısa, eşsiz bir şiir yazmalı – sonu şöyle olabilir:

Şehvet toplamak için kondu çiçeğe.

Başı: "Yıldız, küçük yıldız, ben sana bakarken, sen de görüyor musun beni?"

Bir *Yalnızlık* şiiri şöyle başlayabilir:

Onunla konuşmak istedim – beni anlamadı
Gülmeye başladı ben söyleyince sevdiğimi
Ona söylerken daha iyi seçmeliydim sözcüklerimi
Burun kıvırıyormuş gibi yapıp gizlemeliydim canım aşkımı
Duygulandığımı belli etmeden, gülüp geçmeliydim en iyisi
Yalandan.

Yok yok istemiyorum; susamam
Yabancıların yanında, arkadaşım, kapa ruhunu.

Bu kavurucu yaz gecesi bana kötü geliyor
Bedenimi buluyor gevşek bir şehvete
Ağırlaşıyor zihnim, duyularım şaşkına çeviriyor ikisini de
Acılar içindeki yüreğim ideale susuyor.

Ayrıca karatavuğun ötüşü üstüne de bir şey yazmalı – Chopin'in ikinci *Prelüd*'ü üstüne yaz gecem.

Doğru an
gondolların düşleri üstüne
viyolonsel şarkıları üstüne
şarkı üstüne
kostümlü oynanan trajediler
yazma tembelliği
ulaşılması gereken ideal
umutsuzluğa dönüşen saflık.

Herkes gibi davranmamalı, kendime inanmalıyım. Ama aynı zamanda. Ulaşılması gereken ideali düşlüyor kanat vuruşu.

1890

(Gece yarısı) Rouen[1], *5 Ocak*

Yazmak... Ama ne yazacağım? Mutluyum.

Unutmaktan korkuyorum. Mutluluğumun anısı zamanın ötesinde bana kalsın isterdim. Keşke mezarın sıkıcılığında yaşamımızı durmadan baştan yaşayabilsek, artık uzaklarda kalmış acılıklarla sevinçleri, sıkıntı duymaksızın, bir gece düşünde olduğu gibi, tatlı tatlı duyumsayabilsek, öyle ki acıların anısı bile bizi üzemese. Unutmaktan korkuyorum. Uçmuş kokularıyla bize bir şeyler anımsatan kuru çiçekleri sakladığımız gibi, ben de kaçıp giden gençliğimin anılarını bu kâğıtlara asmak istiyorum, sonradan anımsayabileyim diye.

Bugün onunla konuştum: Parlak düşlerimi, görkemli umutlarımı anlattım. Bugün onun beni hâlâ sevdiğini anladım.[2]

Mutluyum... Ne yazabilirim ki? Yazıyorum çünkü unutmaktan korkuyorum.

Tüm bunlar daha şimdiden yalnızca belleğimde.

Ama belki eskide kalan şeylerin anısı mezarın ötesinde de yaşıyordur.[3]

Ocak

Verlaine'i ziyaret.[4]

1 Gide ile annesi her yıl Noel tatilini Rouen'da (Madam Gide'in erkek kardeşi Henry Rondeaux'nun eşi) Lucile Rondeaux'nun oturduğu evde geçirir.
2 Burada sözü edilen kişi Madeleine'dir.
3 Gide paragrafın üstüne "A. W.", yani "André Walter" ifadesini eklemiştir. Gerçekten de paragraf *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 57).
4 Gide'in notu: "Broussais Hastanesi'nde. Bu ziyareti Pierre Louÿs tüm ayrıntılarıyla anlattı (bkz. *Vers et prose*, Eylül 1910 s[ayısı])". Bu ziyaret

Cumartesi

Briançon teyzem[5], yatağında, çok hasta, zihni öyle bulanık ki kimseyi tanımıyor. Yastığın üstündeki yüzü başkalaşmış, rengini yitirmiş, ama pek solgun değil; daha çok donuk balmumu sarısına çalıyor. İşin güzel yanı şimdi babaanneme benzemesi: Çocukluğundaki yüz çizgileri yaşamla gelen, ama ölüm acısının kovduğu biçimsizliklerin altında yeniden beliriyor. Boş gözlerle bana bakıyor, bense ne söyleyeceğimi bilemeden dikiliyorum karşısında. Derken hastabakıcı kadın ona doğru eğilip kulağına bağırıyor: "Yeğeniniz madam. Tanımadınız mı? Mösyö Gide o."

Teyzem bir şey anlamadan yineliyor: "Mösyö Gide... Mösyö Gide..." Sonra birden haykırıyor: "Ah! André! André, sen mi geldin!" Elinin güçsüz bir hareketle benimkini aradığını görüyorum. Cayır cayır yanan elini tutup, sevgimi göstermek istercesine sımsıkı kavrıyorum; o da elimi sıkarak bana karşılık vermek istiyor gibi, çünkü mırıldandığını duyuyorum: "Ah! André! Yavrum, cancağızım André'm!.."

Konuşmak için büyük çaba gösteriyor, ama sözcükleri bulmakta yetersiz kalıyor. Kendini göstermek isteyen ama başaramayan bu sevgi karşısında gözlerimden yaşlar süzülüyor.

Sonra ona avaz avaz bağırma arzusuyla doluyor içim: "Seni çok seviyorum teyzeciğim!.." Ama o yine o uyuşuk haline bü-

Pierre Louÿs'nin girişimiyle ve onun kardeşi Georges Louis'nin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Amaç dergileri için Verlaine'den bir önsöz istemektir. Ziyaret 8 Ocak'ta gerçekleşir ve Pierre Louÿs onu *Vers et prose*'un Eylül sayısında değil, Ekim-Kasım-Aralık sayısında *Paroles de Verlaine* başlığıyla anlatır (1910, XIII. cilt, s. 1-10): "8 Ocak 1890, Verlaine Didot Sokağı'nda, Malakoff surlarının karşısında, Broussais Hastanesi'nde kalıyordu. Sabah 10'da, onun yanına gittik [...]. İnanılmayacak ölçüde Sokrates'i akla getiren bir yüz. Çok eğik, kır tanrısı gözleri, koskocaman bir alın, gözlerinin altından başlayan, ama çenesinde çok seyrekleşen, uzun, bakımsız bir sakal; ilk bakışta dikkatimi çekenler bunlar. Sonra çevreye bakındım. O nasıl bir sefaletti öyle! Demir bir karyolanın üstünde kaba ve pis örtüler duruyordu, kendisi dipte, neredeyse boş bir yastığa sırtını dayamış *L'Intransigeant*'ı okurken, başında soluk, pamuklu bir bone vardı, bonenin altından kalın boynuna külrengi düz saçları dökülüyordu tutam tutam, üstünde büyük siyah harflerle BROUSSAIS HASTANESİ yazan kaba kumaştan bir gömlek giymişti." Gide de bu ziyareti "Trois rencontres avec Verlaine"de anlatır (*Feuillets d'automne*, Mercure de France, 1949).

5 Gide'in babaannesinin kız kardeşi.

rünüyor, sabit gözleri boş boş bakıyor. Belki o an daha güzel şeylerle uğraşan bir ruhun dikkatini dağıtma korkusuyla konuşmaktan çekiniyorum. O uyurken perdeleri kapıyorum, hiçbir şey onu rahatsız etmesin diye.

Cuma

Briançon teyzemin cenazesi.

Bu konuya hiç girmeyeceğim, çünkü duygu yazmak için çözümlendiğinde içten kendiliğindenlik çiçeğini yitiriyor.

Kaldı ki bende bıraktığı izlenim çok güçlü değildi. Her şey hâlâ çok nesneldi. Zihnim edineceğim izlenimleri bana fazlasıyla dayatıyordu: İzlenimlerin üstümde bir etkisi yoktu.

Buna karşın, Charles yengemin ağlamasını görmek bana çok acı verdi. Ağlasaydım, kendi gözyaşlarım onunkiler kadar canımı yakmazdı. Üzüntünün ona ilişmemesini, dudaklarında her zaman düşünceli, güzel bir gülümsemenin olmasını isterdim. Şimdi canlı bir izlenim edinmemi engelleyen şeyin kendimi yalnız hissetmemem olduğunu düşünüyorum. Çevremdekilerle fazla ilgileniyorum. Sözgelimi teyzemin güzel cesedini (bu sözcük iğrenç) tek başıma görmek isterdim. Göreceğim ilk ölü. İşte o zaman gözyaşlarımı koyuverir, düşüncelerimi başıboş bırakırdım.

Pierre Louis oradaydı. Arkadaşlığımızın üzücü anlarda dingin ve güçlü olmasını istemesi hoş bir şey, bunu anlıyorum. Onun benden daha iyi biri olduğunu hissettim; daha yalın bir biçimde, bunu kendine kanıtlamak istemeksizin. Kuşkusuz, André'yi[6] gördükten sonra, sevginin ne olduğunu düşünüyor, kendi kendime acaba kimseyi seviyor muyum diye soruyorum... Buna karşın, yüreğim acıma duygusuyla ürperiyor. Ah! Karşıma çıkan tüm üzüntüler içimde sonsuz bir acıma duygusu uyandırıyor.

Yalnız olsaydım, yanımda hüngür hüngür ağlayan, acıyla sarsılan küçük hizmetçi kıza sarılırdım. Onu duydukça yüreğim parçalanıyordu.

6 Gide'in notu: "André Walckenaer."

Öte yandan, bu cenaze oyununa katılan herkesin öldüğünü, hepsinin birbiri ardına önümde yatan bu tabuta uzandığını düşünüp kafamda canlandırırken içimde uyanan izlenim çok canlıydı; dolayısıyla, bir daha bir kahkahanın duyulması olanaksızmış gibi geliyordu bana; sonsuza dek durmadan ağlayacaklardı – kendilerinin yasının ya da başkalarınınkinin, onca sevdikleri başkalarınınkinin dokunaklı beklentisi içinde.
Çok güzel bir söz... Kutsal Kitap'tan... yerini unutmuşum.

"Çünkü dünyaya ne bir şey getirdik ne de ondan bir şey götürebiliriz."[7]

Albert de oradaydı. Onu dile getiremeyeceğim denli iyi hissediyor, tüm acılarını paylaşan bir sevgiyle, açabilsem onu mutlu edebilecek bir sevgiyle seviyordum.

M. Jacob Keller'le birlikte cenaze alayının arkasından uzun süre yürüdüm. Ölümle ilgili üzücü ve güzel şeylerden söz ettim.

Ocak

Her zaman coşkumu ötekilere de bulaştırdığımı, ama onlarda kutsal ateşin olmadığını hissediyordum biraz. Pierre'i ayrı tutuyorum kuşkusuz. Onları coşturduğumda, neredeyse benim kadar heyecanlı ve gözü pek olduklarına inanıyordum.

Derken Jacob[8] devreye girmek istedi ve onların yazdıklarının ne denli yetersiz olduğunu gördüm.

André Walckenaer yazsaydı, çok iyi yazardı; ama yazmaya gerek duymuyor; başkalarının yapıtı ona yetiyor. Léon Blum bilmiyor; arıyor; yokluyor; aşırı zeki, ama kişiliği yeterince güçlü değil. Fazy büyük bir ustalıkla Mendès'e öykünüyor; hangisi öğrenci, hangisi öğretmen anlaşılmıyor. Drouin[9] pek güzel kaçıyor,

7 Pavlus'un Timoteos'a birinci mektubu, 6, 7.

8 Gide Pierre Louÿs'ye yazdığı 23 Aralık 1889 tarihli bir mektubunda Berthelot'nun dergiye katılmasını istemediğini söyler (*B. L. J.* D.); burada Jacob önadıyla onu anmaktadır.

9 Gide'in Şubat 1889'da Pierre Louÿs aracılığıyla tanıştığı ve özellikle *Potache-Revue* için ilişki kurduğu Marcel Drouin (1871-1943) Madeleine'in kardeşi Jeanne Rondeaux'yla evlenmiş, dolayısıyla Gide'in kayınbiraderi olmuştur. Gide ona yazdığı ilk mektupta dergi tasarısından söz edip, ideolojinin tehlikeleri konusunda arkadaşını uyarır; "Sanat bir amaç

bunu öyle içten görünen bir alçakgönüllülükle yapıyor ki bu huyunu seviyorum. Ben de iflas etmiş umutlarımla kalakalıyorum.

Buna karşın, heyecanım öyle güçlü, inancım öyle saf ki, tüm bunlara gülüp geçiyor, bozguna uğradığıma inanmıyorum. Daha zeki, daha yetenekli, özellikle daha esnek olsaydım, bunca kendini göstermek isteyen bir kişiliğim olmasaydı – dergiyi Louis'yle[10] ya da neredeyse tek başıma, birçok kişinin rolünü üstlenerek, kimsenin ruhu duymadan çıkarabilirdim... Ama bu şakadan iğreniyorum; daha fazla sürdüremem.

Gururum sürekli binbir türlü sudan nedenle inciniyor. Daha şimdiden herkesin ileride ne olmayı umduğumu, ne olacağımı bilmemesi, benim açımdan gelecekteki yapıtı sezememeleri bana gülünç bir biçimde acı veriyor.

Duyarlılığım Madeleine'in yanındayken coşuyor – hiçbir şeye karşı ilgisiz kalamıyorum, bir sözcük, bir bakış beklememe karşın hissetmediğim derin acılar, bir gülümseme, bir güler yüz ise çocukça mutluluklar veriyor bana. Her solukta titriyor, çok savunmasız oluyorum.

Akşam soluğu tıkanmış dayımın yanındaydım.[11] O su içirirken, ben de dayımı tutuyordum –ruhlarımız ortak acıma duygumuzda buluşuyor, ruhlarımızın usulca birbiriyle kaynaştığını hissediyorduk–, acı bunu kutsallaştırıyordu.

Sonra el ele tutuştuk –, sevecenlik beni kendimden geçiriyordu.

olmalıdır; onun amacı kendi içindedir" diye yazar (tarihsiz mektup [Ocak 1890], Rouen Belediye Kütüphanesi).

10 Çok geçmeden, Gide ile Louÿs *Potache-Revue*'nün yerini alacak bir dergiyi düşünmeye başlar. 1889'un sonundan başlayarak, Louÿs bu yeni dergi için yoğun bir biçimde yazışmaya başlar. Blum, Fazy ve Drouin'in dışında, Louÿs Maurice Quillot'yu, Paul Valéry'yi, Henry Bélanger'yi, hatta kendisinin Blum'e yazdığı mektubun da gösterdiği gibi Marcel Proust'u düşünür: "Son olarak, Bernard Lazare'dan Quillard'ın bana Proust adında genç bir arkadaşını önerdiğini öğrendim, 'yeteneksiz sayılmazmış'" (aktaran Gordon Milan, *Pierre Louÿs ou le Culte de l'amitié*, Pandora, 1979, s. 123). Ama bu tasarının gerçekleşmesi Mart 1891'i bulur, o tarihte Pierre Louÿs'nin yönetimindeki *La Conque*'un ilk sayısı yayımlanır.

11 Madam Gide'in kardeşi, Madeleine'in babası Émile Rondeaux'nun can çekişmesi (1833-1890). Gide onun üç gün can çekişmesini *Rouen*'da *(février-mars 1890)* (*B. A. A. G.*, 20. Sayı, Ekim 1973, s. 4-9) anlatmıştır.

Bizi her zaman acının birleştirmesi tuhaf – babamın ölümünden sonra[12], La Roque'taki uzun tatillerde ayrılmamızdan sonra[13], Lucienne'in gidişinden sonra[14], tüm bu olanlardan önce manevi acılarda[15], şimdi de dayımın yatağının yanında. Sevgim böylece yavaş yavaş kutsallaşıp tapınmaya varan bir acıma duygusuyla, üstümüzdeki bir şeye ortaklaşa tapınmayla büyüyor.

Bir de dinsel heyecan birleştiriyor ruhlarımızı her zaman.

Bir de Anna'nın[16] ruhunun O'nda canlanmasının yarattığı o tuhaf duygu... Ah! La Roque'ta, hâlâ çok sevdiğim rahmetlinin odasında, onu yatağın başucunda diz çökmüş, dua ederken görmüştüm –üstünde Anna'nın genelde giydiğine benzer kara dantel bir başörtüsü vardı[17], ellerini birleştirmiş, başını eğmişti... Ayak seslerimi tanımış, ben geldim diye yerinden kalkmamıştı. Benim için de dua ettiğini hissetmiştim, öyle ki yaklaşıp, yanında ayakta, onun için dua ettim – dualarımız birbirine karıştı, karşılıklı olarak üzüntümüzün yatıştığını hissettik. Ya sonra! Ah! Gözyaşları içindeki öpücük!

12 Gide'in babası 28 Ekim 1880'de veremden ölmüştür. Gide'in annesi on bir yaşındaki oğlunun cenazeye katılmasını istemediğinden onu Tournon Sokağı 2 numaradaki dairede iki kuzinine bırakır. Gide *Tohum Ölmezse*'de şöyle yazar: "Onları tekrar görme mutluluğu acımı neredeyse, hatta tamamen bastırıyordu" (*agy*, s. 87). *Tohum Ölmezse*'nin hazırlık notlarında da şöyle yazar: "Kuzinlerim geldi, odamdalar, bana cenazeye gidip gitmeyeceğimi sorduklarında onlarla kalmak için hayır dedim. Karşıda 'bir fileyle sinek yakalayan' bir hizmetçiye çok gülüyoruz" (aktaran Jean Delay, *La jeunesse [...]*, 1. cilt, s. 168).

13 Yazları Madeleine kız kardeşleriyle birlikte genelde La Roque'a Gide ile annesinin yanına gelir. Gide burada yazın gelmedikleri 1884 yılından söz ediyor. O zaman annesiyle yalnız kalmış, yalnızca yaşıtı bir komşusuyla, François de Witt'le (*Tohum Ölmezse*'deki Lionel) görüşmüştür.

14 Madeleine'in kız kardeşi Lucille Rondeaux. Annesi Mathide 1888'de kocasından ayrıldıktan sonra onunla birlikte gitmiştir.

15 Gide burada Madeleine'in annesiyle babasının ayrılmasına, belki Émile Rondeaux'nun ölmesine neden olan anlaşmazlıklardan söz ediyor. Gide bunu *Dar Kapı*'da başka bir bağlama oturtmuştur. Mathilde yengenin oradaki adı Lucile Bucolin'dir.

16 Anna Shackleton.

17 "Anna Shackleton [...] evin içinde siyah dantelden bir başlık takar, başlığın iki yandan sarkan uçları yüzünü oldukça tuhaf bir şekilde çevrelerdi" (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 31)

En iyisi gelişigüzel yazmaktır.

Ama ben artık bunu yapamıyorum, çünkü yapıt düşüncesi yakamı bırakmıyor. Her şeyi ona bağlıyorum. Yazmaktan başka bir şeyi düşünmeksizin yazdığım mutlu günler çoktan geride kaldı, o zamanlar düşünce kafamda patlar, kendiliğinden kâğıda dökülürdü.

Şimdi tüm bunlar birbirine bağlı; amaç belli, her şey ona yöneliyor... Elveda size yitirme kaygısı olmaksızın rüzgâra savrulan nakaratlar!

Yine de belli olmaz; ilkbahar geldi gelecek, yüreğim şimdiden bilinmeyen esrikliklerin yaklaştığını hissediyormuşçasına allak bullak – yeni vurgular ortaya çıkabilir.

Tüm bedenimde bir tasa, öyle büyük bir gerginlik hissediyorum ki yalnızca dışarı çıkmak için çıkıyor, ne yapacağımı bilemiyor, işimin başından pencereye gidiyor, uzaklara uzanan bilinmez kırlara, çekici vadilerin kıvrımlarına, çiçek açmış o hoş çimenliklere içim gidiyordu.

Ne olacak halim ulu Tanrıın! Daha şimdiden ilkbaharla altüst oluyorum, oysa daha bir yaprak bile görünmüyor. Saflık güzel kuşkusuz, ona içim gidiyor – Ah! Umurumda değil gerisi!

Ama cayır cayır yanıyorum; düşlerimde kül oluyorum.

Öyleyse istediğiniz şey olanaksız bir şey mi – Tanrıın?

Ne zamana dek? Ne zamana dek mücadele edeceğim – peki ya sonra? Nasıl sona erecek bu? Kimi zaman ardına düştüğüm bu iffetin en aldatıcısından bir boşluk olup olmadığını sorguluyorum... Bunun bedeli ne Tanrım?

İyi de ne? Ne yapmalı? Gerisini düşününce bile midem bulanıyor.

Çocukken, küçücükken, hiçbir şeyi bilmezken, ama birtakım şeyleri sezerken, ileride metreslerimin olmayacağını, aşklarımı dirlik düzenlik içinde yaşayacağımı düşünürdüm – orgun karşısında aşk geceleri düşler, bana bulutlu bir Beatrice[18], gökyakut kıvrımlı, soluk yıldız ışıklarıyla bezeli bir elbise giymiş çok saf bir Seçilmiş Kadın gibi duyarlı görünen düşlediğim kurmacayla kendimden geçerdim.

18 Gide burada kuşkusuz Dante'nin Beatrice'sinden söz ediyor.

Onun ötesinde başka bir şey yoktu; O biricikti, tüm sevgimi ona vereceğimi düşünüyordum.

Deliymişim! Yalnızca ruhu düşünüyormuşum!

Çok gençken de düşlerde yaşıyordum; ruhum bedenden kurtuluyordu – daha güzel şeylerin düşü eşsiz bir şeydi. Ama şimdi benim için artık apayrı şeyler, söz geçiremiyorum onlara; beden bir yanda, ruh öbür yanda. Ruh daha da iffetli sevgileri düşlüyor – bedense kim bilir nasıl bir çamura batmış durumda.

Bu yüzden kimi zaman umutsuzluğa kapılıyor, huzuru ne zaman bulacağımı bilmiyorum.

Ya da beden devreye giriyor.

Ona yaklaşmaktan bile nefret ediyorum, özellikle kulağa fısıldanan sözlerden, bayağı ya da incelikli tonlamalardan, gulyabani ya da denizkızı seslerinden – nefret ediyorum onlardan! Hepsinden nefret ediyorum – (ama uzaktan, tersine, sonsuz bir acıma duygusu kaplıyor içimi)...

Bu yüzden sokakta, kaldırımlardan inip taşların üstünde büyük bir hızla koşuyorum – uzaktan görüyorum onları, dönüyor, gidip gidip geliyorlar... hareketleri, kuşku uyandıran konuşmaları kafamı karıştırıyor her şeye karşın – bilmek isterdim.

İlk kez bundan iki yıl önce oldu – aslında yalnızca bir kez – çünkü artık dikkatliyim, onlardan uzakta yürüyorum.

Kız üzücü, biraz alaycı bir nakarat tutturmuştu, ama sevecenlikle, pek narin, pek uyuşuk bir sesle söylüyordu... Ben geçerken bir hareket yapıp, şarkısını kesmeden, hemen yanımda döndü – ilk kez oluyordu bu, ilkbaharın ilk akşamı, hava öyle ılıktı ki; ezgiyse büyük bir gevşeklik veriyordu... gözlerim yaşardı; istemeden yolumu değiştirdim... kaçtım. Bunun üstüne çok yüksek sesle gülmeye başladı, yanında yürüyen bir başkası da bağırdı: "Korkma oğlum, güzel oğlan!"

İzlenim öyle güçlüydü ki bayılacağımı düşündüm, kan yürümüştü yüzüme, utançtan kıpkırmızı kesilmiştim –onlar için utanç duyuyordum–, yalnızca sözlerini duymakla lekelenmiş gibi hissetmiştim kendimi.

Şakaklarım zonkluyor, uğulduyor, yaşlı gözlerim bulanık görüyordu. Kaçtım.

Buna karşın, o caddedeki o şarkıyı, o sesi –sokak lambasının yansımalarında şarkı söyleyen bir gölge–, insanın aklını başından alan o ilkbahar akşamını, yakıcı ve uysal gözyaşlarımı, sonra o alaycı kadın kahkahasını hiç unutmayacağım. Hiç unutmayacağım: Olağanüstü bir şiirdi.

Bu akşam bunları yazmamın nedeni mevsimin aynı olması, havanın o zamanki kadar ılık olması, her şeyin bana o akşamı anımsatması. Albert'le oynamış, tek başıma geri dönüyor, sokakta kendimden geçmiş, çılgına dönmüş bir halde koşuyordum, az önceki nakaratlar dilimdeydi – uçma – uçsuz bucaksız olma izlenimi. Gökyüzünde ay yoktu ama yıldızlar parlıyordu. Bulut olmamasına karşın yağmur yağmaya başladı, ılık bir yağmur, çiy gibi.

Birden ıslanan yaz tozlarının kokusu yükseldi havaya.[19]

18 Mart

Beklenti içinde yaşıyorum. Artık hiçbir işe başlamaya yeltenemiyorum. Kendime sürekli iki hafta içinde, bütün zamanımı *Allain*'e[20] ayıracağım zaman çalışacağım dedikçe, cesaretim kırılıyor. Ey yapıtla boğuşarak geçecek uzun günler! Onların düşüncesi yakamdan düşmüyor, şimdi çalışmama engel oluyor.

Kafam yapıtımla tıka basa dolu; yapıt kafamda çırpınıyor; ne okuyabiliyor ne yazabiliyorum; kitapla gözlerimin arasına giriyor durmadan. Zihnimde dayanılmaz bir kaygı var. Kimi zaman öyle öfkeleniyorum ki birbiri ardına her şeyden caymak, dersleri iptal etmek, herkesi başımdan savıp gitmem gereken yerlere gitmemek, "bir kuleye kapanır gibi"[21] kendi içime kapanmak,

19 El yazmasında üstü çizilen bu paragraf Temmuz 1887 tarihiyle *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 53-54). Gide bu sahneyi *Tohum Ölmezse*'de de anlatır; bu kez 1886 ilkbaharında bir akşam teyzesi Claire Démarest'in evinden dönmektedir.

20 Gide kitabına *Les Cahiers d'André Walter* (André Walter'in Defterleri) adını verecektir; *Allain* ise öykü içinde öykü yöntemi uyarınca kahramanı André Walter'in yazacağı kitabın adı olacaktır.

21 Gide 1893 yazında "Balkon" adlı bir şiir yazar (*L'Art littéraire*, Kasım 1893). Şiirde şöyle üç dize vardır: "Sabahı bekliyoruz / Sabah olunca inip yalancı kuleden / Bahçeye ineceğiz". Jean Delay'ye göre, bu dizeler Goethe'nin ikinci Faust'unda Helena'nın görüntüsü karşısında gözleri

görüşlerimi geliştirmek istiyorum. Ama bunu ancak bilmediğim, daha önce içinde bulunmadığım bir ortamda yapabilirim. Duyularımın afallaması gerek, yoksa bildik şeylerle, anıların yarattığı düşlerle baş başa kalırım yine. Yaşamımın yepyeni olması gerekiyor, çevremdeki hiçbir şey dünyada başka şeylerin de olduğunu bana anımsatmamalı. Mutlakta çalışma yanılsaması.

Peki ama nerede? Düşlenen hücre; Causses'ta mı, Dauphiné'de mi?[22] Paris'te gördüğüm küçük odayı düşünüyordum, ama hareketli yaşama fazla yakın bir yer orası; ayrıca kimliğimi gizlemek de olanaksız; zihnim orada aşırı kaygılı olur... Arada belki bir hafta Mortefontaine'de kalabilirim.

Kesin olan şey şu, tüm dersleri, tüm engelleri on iki ya da on dört gün içinde bırakacağım.

Şimdi zihnim öyle gergin ki birdenbire güçsüzleşip çökmesinden korkuyorum tam da...[23]

8 Mayıs

Allain'i yazmak gerek. *Examen d'André Walter*. (Notları bir araya getirmeye başlamalı artık.) *Traité du Narcisse.*[24]

André Walter açısından, sonuç bölümünün olmaması kafa karıştırıyor. Her şeyden önce *Cahiers*'den kurtulmak için "baskının son hali"ni hazırlamak gerek.

Canla başla, bir çırpıda, başka bir şeyle oyalanmadan çalışmak gerek; gerçekten yapıtın birliğini sağlamanın yolu bu. Sonra bitince, yazı dinlenirken, böyle bir oruçtan sonra gerekeceği gibi, canla başla, doymak bilmeden, her şeyi okumalı, çünkü

kamaşıp bekçisi olduğu kuleden ayrılan Lynkeus'tan esinlenmiştir. Bu izleğe *Dünya Nimetleri*'nde de rastlanır: "Nathanaël, ben kulenin bekçisiyim, Lyncéus'üm [...] Lyncéus, in şimdi kulenden. [...] Yaklaş, işte gün doğdu, ve biz buna inanıyoruz" (*Dünya Nimetleri*, çev. Tahsin Yücel, Varlık, s. 139-140). Belki tırnak içindeki bu ifadeyi Sainte-Beuve'ün Vigny'yle ilgili olarak ileri sürdüğü "fildişi kulesi"ndeki ozan kavramına bir gönderme olarak görmek doğru olabilir.

22 Gide *Les Cahiers d'André Walter*'i yazmak için sonunda Haziran 1890'da Dauphiné'de, Annecy Gölü yakınlarına, Menthon-Saint-Bernard'daki bir köşke yerleşir.

23 Bir sonraki sayfa el yazmasında koparılmıştır.

24 *Traité du Narcisse* 1892'de Librairie de l'art indépendant'dan yayımlanır.

her şeyi öğrenmek gerek. O zaman düşünceler yeniden hareketlenecek; buna izin vermeli; çok geçmeden biri baskın çıkacak; o anda yeniden yazmaya başlamak gerek. Üretim aşamasında, bilinçli olarak her türlü okumayı bırakmalı. Okumalar kafamı aşırı karıştırıyor, kafamdaki tüm düşünceleri ayağa kaldırıyor. Hiçbir düşünce baskın değil, en azından uzun süreliğine. Ayrıca bu düşünce gidiş gelişi onların ne denli görece olduğunu hissettiriyor bana fazlasıyla. Çalışırken, takılıp kaldığınız düşüncenin sizin için biricik olması gerekir. Mutlağın içinde çalıştığınıza inanmanız gerekir.

Dauphine[25], *3 Haziran*

Grande-Chartreuse'den dönüş.[26]

Boğazda, sisli hava kararıyordu, ama doruklardaki kayalar köknarların kahverengi çizgilerle bezediği soluk bir kızıllıkla aydınlanıyordu – tepe sırtları, çöküntüler – hem hoş hem çok sert renkler. Orman gece daha derin görünüyordu. Sel sularını göremesem de duyuyordum.

Ama geçitten ayrılıp yeniden tepeye çıkınca, vadi bütünüyle ortaya çıkıyordu yine – göz kamaştırıcıydı. Güneş ovayı altın rengi, dingin ışınlarla kaplıyordu. Ufuk açıldı, görkemi yok oldu. Sis titredi, bir an kızıllaştı, sonra her şey durgunlaştı, kır kurbağaların gece şarkısıyla uykuya daldı.

25 Gide, Mayıs başında, Pierrefonds Gölü yakınlarında, Hôtel des Étrangers'ye yerleşmek ister, ama 5 Mayıs'ta Pierre Louÿs'ye "Allain iki l'yle mi yazılır?" diye sorduğu bir mektup yazdıktan sonra, arkadaşı çok geçmeden onun yanına gelir. Gide de daha uzağa gitmeye karar verir. Chambéry ile Grenoble arasında kararsız kalıp, sonunda 28 Mayıs'ta Grenoble'un yolunu tutar. Yine uzun süre kararsız kalıp, annesine yazdığı 31 Mayıs tarihli mektupta anlattığı gibi, Menthon-Saint-Bernard'daki bir köşkü kiralamak için bir köylüyle görüşür. Temmuz başına dek orada kalır. Paris'e 4 Temmuz'da döner, sonra 16 Temmuz'dan sonra La Roque'a gider.

26 3 Haziran tarihli bir mektupta, Gide annesine Saint-Pierre-de-Chartreuse'e katır arabasıyla gidişini anlatır: "Dönüşte büyülenmiş gibiydim; oraya sık sık gitmek istiyorum, çünkü kitabım için güzel ve etkili notlar bulabilirim orada" (*Corr. Gide-mère*, s. 76). Grande Chartreuse'le ilgili ayrıca bkz. *Les Cahiers d'André Walter*, s. 103. Aslında, Gide manastırı daha önce 24 Şubat 1889'da kâğıda döktüğü "düş"ünde ziyaret etmiştir.

Solgun gökyüzünde, uzun süre mayısböceklerinin düşçü uçuşunu izledim, onlar da ilkbaharın etkisi altındaydılar.

"Laf, laf, laf" (Hamlet.[27])

Paris, 15 Temmuz

Bluffy[28]: bir buzul, bir çığ adı.
Karların üstünde mavi bir çağlayan.

La Roque, 16 Temmuz

... Bembeyaz akdikenlerin
Çiçek açmış dallarını toplayacağım sana.[29]

10 Kasım

Hâlâ beceriksizim; oysa yalnızca istediğimde öyle olabilmeyi başarabilmeliyim. *Susmayı öğrenmem gerek*. Dün bu kitap tasarısından Albert'e söz etmem istencimi zayıflattı. Kendimi ciddiye almayı ve kendimden kesinlikle hoşnut olmamayı öğrenmem gerek. Bakışlarım daha hareketli, yüzümse daha hareketsiz olmalı. Şaka yaparken ağırbaşlılığımı korumalıyım. Başkalarının yaptığı şakaların hepsini alkışlamamalıyım. Herkese karşı aynı yavan sevimliliği sergilememeliyim. Yeri geldiğinde duygularımı belli etmeden insanların keyfini kaçırabilmeliyim. Özellikle iki kişiyi asla aynı şekilde övmemeli, herkese karşı ayrı bir "tavır" takınmalı, o tavırdan ancak bile isteye vazgeçmeliyim.

Sonra yalnız kaldığımda izlenimlerin kendiliğindenliğini, üstelik hep daha canlı bir biçimde korumayı başarmalıyım – temelsiz bir düş kırıklığının acılığına asla kapılmadan.

27 Bu *Hamlet* alıntısının Gide'in Dauphiné'de kaldığı sırada değil, Paris'e döndükten sonra yapıldığı anlaşılmaktadır. El yazmasında "Hamlet" yerine "Hamleth" yazmaktadır.
28 Bluffy Menthon-Saint-Bernard'ın tepesindeki küçük bir köyün adıdır. Tümce neredeyse hiç değiştirilmeden *Les Cahiers d'André Walter*'e alınmıştır (s. 155).
29 Gide bu iki dizeyi de *Les Cahiers d'André Walter*'e almıştır (s. 152).

Sonunda adına "arkadaşım" demek istediğim şeyin sayfalar olduğunu anlamaya başlıyorum.

[...][30] öyle ki kendimi asla bütünüyle (ve bilinçli bir biçimde) teslim etmesem bile kendimi hiçbir engelle karşılaşmıyormuşum gibi kapıp koyuvermenin heyecan verici büyüsünü tadıyorum. Kişiliğimi çevremdekilerin hepsine aynı cana yakınlığı göstermeyecek kadar kalabalık tutmalıyım. Birbirine koşut olarak gelişen birçok Benliğin heyecanlarını kendime saklamalıyım.

En tatlı heyecanlar için en yüce öğüt: iyi olmak.

Bunları yazarken, hâlâ korkuyordum.[31]

Heyecanlar konusundaki bu yöntem önemli [...].[32]

İki Widmer'in[33] girdiği bakalorya sınavından Georges geçti; umurumda değil. Bunu utanmadan yazıyorum, başka türlüsünü de kafam almıyor zaten.

Beni ilgilendiren şey çocuk sayılabilecek, ufak tefek, solgun, inatçı çeneli, ak dudaklı bir oğlandı; saçları kaşlarına iniyordu; öyle kaygısız görünüyordu ki yazar listesini bile sunmamıştı. Yazsın diye gönderdiler; bu işi onun için ben yaptım, ona bir kâğıt verip yardım ettim. Tüm sorulara içler acısı yanıtlar verdi. En son öğrenci oydu. Georges'a eşlik ediyormuş gibi yaptım, ama merdivenin dönemecinde saklandım; beni görmeden dışarı çıktılar. Yeniden yukarı çıkınca, oda neredeyse boştu.

Onu yine de geçirmişlerdi. Önce annesinin, sonra kız kardeşinin kollarına atıldı. Yas giysileri içindeki iki kadın tir tir titriyordu hâlâ. Onunla konuşmak istiyordum. Onu çok ama çok

30 El yazmasında bir önceki sayfa koparılmıştır.

31 Başka bir mürekkeple yazılmış bu düşünce anlaşılan sonradan eklenmiştir.

32 El yazmasında bir sonraki sayfa koparılmıştır.

33 Widmer'ler Claire Rondeaux (Madam Gide'in kız kardeşi) üstünden Gide'le akraba olmuştur. Rondeaux'nun kızı Isabelle Demarest (1850-1916) Édouard Widmer'le evlenmiştir. Dolayısıyla, onların çocukları Georges (1872-1914), Alice (1874-1902) ve Émile (ölümü 1880) Gide'in kuzenleridir. Burada sözü edilen iki Widmer Georges ve büyük olasılıkla Alice'tir.

seviyordum. Bir iki şey söyledim: Gülümseyerek teşekkür etti. Sevinçten neredeyse güzelleşmişti. Sonra üçü caddeden yürüdü, onu görebilmek için daha uzun süre arkalarından gittim. Geri döndüğümde çok üzgündüm.[34]

14 Kasım

11, 12 ve 13 Kasım: üç olağanüstü gün, onlardan hiç söz etmeden yalnızca notlar aldım, çünkü her şeye karşın anımsayacağım; Louis de benim için anımsayacaktır.

11'i. Salı.

Madam Storm[35] ve uyanan şan merakı. Belki ilk kez, kendime bütünüyle söz geçirebiliyor, bundan büyük bir tat alıyordum. Georges'un sınavı: Ondan söz ettim.

Akşam Louis, Bérard'ın[36] yanından az önce ayrılmıştı. Belki ilk kez, kendime kesinlikle söz geçirebiliyor, doyasıya bunun tadını çıkarıyordum.

Bérard'ın adresini öğrenmek için ona Odéon'un altına dek eşlik ettim, sonra galerilerden Louis çıkınca görünmeden kaçtım.

12'si. Salı.

Louis'yle dönüş – unutulmaz bir konuşma, canıma okundu.[37]

34 Bu sahne *Kalpazanlar*'da Bernard'ın bakaloryadan geçtiği sahneye esin kaynağı olmuş gibidir: "Sorbonne'un avlusunda arkadaşlarından birini gördü, o da kendisi gibi geçmişti sınavı, ama başkalarından uzağa çekiliyor, ağlıyordu. Bu arkadaşı yastaydı. Bernard annesini kaybettiğini biliyordu. Büyük bir atılış, öksüze doğru itiyordu onu; yaklaştı; sonra, saçma bir utançla, yürüyüp geçti. Öteki, yaklaştığını, sonra geçtiğini gördü, gözyaşlarından utandı; Bernard'a değer verirdi, küçümseme sandığı şey, onu üzdü" (*Kalpazanlar*, çev. Tahsin Yücel, Varlık, s. 333-334).

35 Bu şan öğretmeninin kim olduğunu bilmiyoruz.

36 Bérard Pierre Louÿs'nin kim olduğunu bilmediğimiz bir arkadaşıdır. Bir önceki yaz görüştüğü Paul Valéry'yle de yaptığı gibi, birkaç aydır Gide'i onunla kıskandırmaya çalışır: "Bérard'dan mektupların en güzelini aldım; gerçek bir mektup, esaslı bir mektup. Onu sana göndermiyorum çünkü geri vermezsin – ama saklıyorum" (Louÿs'nin yayımlanmamış mektubu, 21 Temmuz 1890, *B. L. J. D.*)

37 Pierre Louÿs *Journal intime 1882-1891*'unun 12 Kasım 1890 tarihli sayfasında Gide'i aşırı sert sözlerle anar, bu ilk konuşmada da büyük olasılıkla o sözleri yinelemiştir: "Gide çok değişiyor [...] Bir yıldır bana kırıcı bir söz söylemediği bir on beş dakika bile geçirmedik birlikte [...] Göz yumma, unutuş, arkadaşlık hiç yok. Benimle yalnız kaldığında, artık

13'ü. Perşembe.

Bérard'ı ziyaret.

Perrin'de.[38]

Odéon'un altında Bérard ve Louis'yle buluştum yeniden.

Albert Keller (müzik).

Louis: mutluluktan başımı döndüren, bana şarkılar söyleten son bir konuşma.[39]

Akşam Français'de annemle birlikte – (*Parisienne*[40]).

Kasım sonu

Bu deftere yeniden gerçekten içten notlar almak isteyeceğim gün öncelikle tıkabasa dolu kafamı derleyip toplamaya çalışmalıyım, bu tozu dumanı kaldırmak için bomboş saatleri, uzun bir nezleyi, durmaksızın uyanan meraklarımın biraz olsun dinleneceği, tek kaygımın kendimi yeniden keşfetmek olacağı bir nekahat dönemini bekliyorum.

İki aydır bir an olsun kendi kendime konuşamadım. Artık bencil bile değilim. Hatta artık yokum. Yittim, kitabıma başladığım gün...

yalnızca bir salonda söylediği sözleri not etmeye hazır kırk muhabirin kendisini dinlediğini hisseden ünlü bir gazeteci gibi ihtiyatlılıkla konuşuyordu [...] Yavaş yavaş kişiliğindeki baskın öğeyi görmeye başlamıştım: BENCİLLİK. Ben diyor başka bir şey demiyor. Onunla ilgili olmayan şeylerin bir önemi yok" (s. 349-352).

38 Perrin *Les Cahiers d'André Walter*'in (27 Şubat 1891'de satışa çıkan) ilk baskısını yayımlayan Librairie académique Didier-Perrin et Cie yayınevinin yöneticisidir. Kitabın ikinci baskısı Librairie de l'art indépendant'dan aynı yılın 25 Nisan'ında satışa çıkar; ilk baskı öyle çok yanlışla doludur ki Gide basılan kitapların neredeyse hepsini yok etmek zorunda kalır. Gide Pierre Louÿs'ye 11 Ekim'de yazdığı mektuba bakarsak Perrin'le daha önce de görüşmüştür. Yayıncıyla ilişkisi hiç iyi olmayacaktır, baskı giderlerini yazar üstlenir.

39 Pierre Louÿs de ikinci konuşmada uzlaştıklarını doğrular: "Ertesi gün. İnsan çok mutlu olduğunda hiçbir şey yazmak istemiyor. Anlaşmazlık sona erdi. Dostuz, daha önce olmadığı kadar, hiç olmadığı kadar dostuz..." (*Journal intime 1882-1891*, s. 352-353).

40 Henry Becque'in (1837-1899) üç perdelik *Parisienne* güldürüsü Comédie-Française'de ilk kez 11 Kasım'da sahnelenir. Oyun daha önce 7 Şubat 1885'te Renaissance Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir.

DAVRANIŞ KURALI.

İlk nokta: Bir davranış kuralının gerekliliği.

2: Davranış kuralı şeyleri aşama sırasına göre düzenlemeye ve önemli olanları elde etmek için önemsizlerden yararlanmaya dayanır. Bu ideal bir stratejidir.

3: Amaç asla gözden yitirilmemeli. Araç asla yeğlenmemeli.

4: Kişi kendini bir araç olarak görmeli; dolayısıyla kendini seçilmiş amaca, yapıta yeğlememeli.

(Burada bir boşluk var, yapıtın seçilmesi ve o yapıtın özgürce seçilmesi sorunu ortaya çıkıyor. Açığa vurmak için. Yine de... Seçim yapılabilir mi?)

Kendi kurtuluşunu düşünmek: bencillik.

Kahraman kendi kurtuluşunu aklından bile geçirmemeli. O kendini *bile isteye* ve *kaçınılmaz biçimde*, lanetlenesiye başkaları için feda eder; açığa vurmak için.

DAVRANIŞ KURALI.

Görüntüye aldırmamalı. Önemli olan tek şey *olmalı.*

Kibre kapılıp özü çarçabuk açığa vurmayı istememeli.

Dolayısıyla: yalnızca görünmenin kibriyle değil; öyle olmak *yakışık aldığı* için olmaya çalışmalı.

YAPRAKLAR

Her kural genelden özele dönüşme eğilimindedir. Ortakken eşsiz olur. Her olgu bireyselleşir. Görünür anarşiye yönelim. Böylece genel yerçekimi kuralı birbirinden özel, birbirinden nadir kurallara bölünür.

Böylece ırk birey üretmeye yönelir. Herkes için ortak olan yaşam kuralları arınıp yalnızca aynı ırklar, sonra aynı bölgeler, sonra aynı aileler için ortak olan kurallara dönüşür. Her şey özgüllüğe[41] yönelir.

41 Fr. *idiosyncrasie*. Bu sözcük özellikle *Batak*'taki alaycı kullanımıyla çok Gide'e özgü bir kavrama dönüşmüştür (sözgelimi, "*Batak*'taki En Dikkat Çekici Tümcelerin Çizelgesi"nin notunda Gide "herkesin özgüllüğüne saygı göstermek" için okurun doldurması gereken bir boşluk bırakır). Başta Claude Bernard'ın ya da Darwin'in kullandığı sözcük çok geçmeden Taine'in ve özellikle Brunetière'in yapıtında yazınsal eleştiri dağarcığına girmiştir. Gide de onu büyük olasılıkla Brunetière'in yapıtında keşfetmiştir.

1891

Arcachon[1], *1 Ocak, Perşembe*

Uyan ey kuzey yıldızı – sen de gel, ey güney rüzgârı.
Bahçemde es de güzel kokusu saçılsın.

Ezgiler Ezgisi[2]

Çin kâğıdına basılı nüshayı Madeleine'e verdim.[3]
Perrin'den karton kapaklı dört nüsha aldım.

Bu akşam üsteleyerek Madeleine'den kitabımı bu gece okumasını isterken çok beceriksizdim – öyle ki daha fazla erteleyemeyeceği soruları sezerek buna yanaşmadı[4] – ben gitmeden

1 Gide Noel tatilini her yıl olduğu gibi Montpellier'de, amcası Charles Gide'in evinde geçirir ve orada Pierre Louÿs'nin kendisine söz ettiği Paul Valéry'yle tanışır. Gide o tatilden sonra, Aralık sonunda Arcachon'a, annesiyle Madeleine'in yanına gider. 9 Ocak'a dek orada kalır (bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 103). Valéry'yle tanışması *Correspondance 1890-1942*'den bildiğimiz büyük dostluğu doğuracaktır.

2 Ezgiler Ezgisi, IV, 16. Gide bu alıntıyı Madeleine'e armağan ettiği *Cahiers d'André Walter*'e sunu olarak yazmıştır. "Sevgilim Madeleine'e" yazısının altında Ezgiler Ezgisi'nden bir alıntı daha vardır: "Kapımızın yanı başında / Taze, kuru, / Her çeşit meyve var. / Senin için sakladım onları, sevgilim" (VII, 13).

3 Gide Madeleine için bir nüshayı Çin kâğıdına bastırmıştır. İki nüsha da Japon kâğıdına basılmıştır. Çin kâğıdına basılan nüshada, kadın kahramanın adı Emmanuèle değil, Madeleine'dir.

4 Söz konusu sorular kitapla önü açılacağı düşünülen evlilik teklifidir (*Tohum Ölmezse*, 1. Bölüm, X). Madeleine reddeder ve birkaç ay yazışmazlar. Madeleine günlüğüne şunları yazar: "Çocukluk arkadaşımı, kardeşimi kaybedeceğim [...] Ah André, bu seçeneğin acımasız mantığı karşısında ayrılmamız gerek: ya ikimize de mutsuzluk getirecek bir çılgınlığın düşünü kuracağım ya da ailemin ayıplamasına, insanların kınamasına, hatta senin kınamana, geleceklteki güçlüklere ve vicdanımın rahatsızlı-

okumayı reddetti.[5]

Yazık – başka türlü davranacağım bundan sonra.

2 Ocak, Cuma

Sürgün değil misin sen! Yazık, ya da Yabancı!

"Les reliques vivantes"ı[6] yeniden okudum ama hiçbir yere varamadım.

3 Ocak, Cumartesi

Gerçek sevgililer olmayacaktık güzelim!

4 Ocak, Pazar

Karanlık bir anlatı. Anlatıcı daha da karanlık.

"Le Plus Beau Dîner du monde" (H. V) de Villiers de l'Isle-Adam (bravo!!).

7 Ocak, Çarşamba

Péreire Parkı'nda gezinti; havzanın üstünde hayranlık uyandıran manzara.

8 Ocak, Perşembe

Yüksek sesle okuduklarım.

Les Aveugles (bravo!!!)

ğına göğüs gerip şimdiki durumumuzu değiştirmeyeceğim. Ayrılmamız gerek" (Arcachon, 12 Ocak 1891, Pazartesi, *B. A. A. G.*, 35. sayı, s. 8-9).

5 Madeleine 28 Ocak 1891 tarihinde günlüğüne şöyle yazar: "*Alain*'i [Madeleine burada *Cahiers d'André Walter*'in eski adını verir] okudum, André'ye eline geçmeyecek bir mektup yazdım, ama kardeşi olarak duyduğum heyecanı, sevinci, gururu bütünüyle bastırmam olanaksız. Şu on gün boyunca, sürekli bir geçmiş takıntısıyla ve hayali bir geleceğe ilişkin utanılası düşlerle yaşadım. Kendime gelip, zayıflığımdan pişmanlık duydum" (*agy*, s. 11).

6 Turgenyev'in 1888'de de okunmuş öykûsünün Fransızca çevirisi.

La Princesse Maleine (bravo!!!)[7]
"Le Secret de l'ancienne musique" (V.D.L.A.) (bravo!!!)
"L'Affichage céleste" (olmamış!)
"Le Traitement du docteur" (bravo)
"L'Inconnue" (Madeleine sevmiyor)
"Sentimentalisme" (Madeleine sevmiyor)
Michelet, II. cildin sonu – (çok güzel)
Éphraïın Mikhaël (evet).
vb.

"Sana övgüler sunarım, çünkü müthiş ve harika yaratılmışım." Mezmurlar, CXXXIX, 14.[8]

Madeleine'le konuştum – annemle konuştum.
Guex'lerin evinde dua toplantısı.[9]
Kutsal Kitap'ımı okudum.

9 Ocak, Cuma

"Sizlere yeryüzüyle ilgili şeyleri söylediğim zaman inanmazsanız, gökle ilgili şeyleri söylediğimde nasıl inanacaksınız?" Yuhanna, III, 12.

Umut yenik düşüp, kara göğe kaçtı.
Verlaine

L'Intruse'ü[10] okudum.

"'Keşke bugün sen de esenliğe giden yolu bilseydin' dedi. 'Ama şimdilik bu senin gözlerinden gizlendi." Luka, XIX, 42.

Kutsal Kitap'ımı okudum.

7 *Les Aveugles* (1890) ile *La Princesse Madeleine* (Brüksel, 1889) Maurice Maeterlinck'in iki oyunudur. Gide *La Princesse Madeleine*'i 4 Kasım 1890'da yeniden okuyup yalnızca şunları yazacaktır: "Onunla ilgili hiçbir şey söylemeyeceğim, çünkü onu herhangi bir şey söylenmesine gerek olmadan anımsayacağım" (*Subjectif*, s. 82).
8 Bu alıntı *Ayrı Yol*'un başına da konacaktır.
9 Guex'ler Rondeaux ailesinin arkadaşıdır.
10 Maurice Maeterlinck'in 1890'da yayımlanmış oyunu.

10 Ocak, Cumartesi

Paris'e yolculuk. Hayranlık uyandıran gündoğumu.
Renan'ın *Souvenirs*'ini okudum.

"Parthenon yapmayacağız, mermerimiz eksik; ama yüreği ve ruhu avuçlamayı biliyoruz; yalnızca bize özgü olan bıçak darbelerimiz var; ellerimizi insanın bağırsaklarına daldırıp, *Macbeth*'teki cadılar gibi sonsuzluğun gizleriyle dolu halde dışarı çıkarıyoruz onları." S. 78.

Schopenhauer[11] okudum, ondan hareketle engin düşüncelere daldım.

Donmuş Loire'da kuzey manzarası.

Bulma fırsatı varken RAB'bi arayın,
Yakındayken O'na yakarın.

Yeşaya, LV, 6

11 Ocak, Pazar

İbadet. Odéon. Claire teyze[12] (25 frank verdim).
Buz pateni. Louis.

Çünkü gökler nasıl yeryüzünden yüksekse,
Yollarım da sizin yollarınızdan [...] yüksektir:

Yeşaya, LV, 9

12 Ocak, Pazartesi

'Εχεȋνον δεȋ αὐξάνειν, εμε δέ ἐλαττοῦσθαι[13]

Yuhanna, III, 30

11 Schopenhauer'in adı *Günlük*'te ilk kez geçiyor. Oysa Gide *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya*'yı Haziran-Temmuz 1890'da okumuştur. Eylül 1891'de yeniden okuyunca şöyle yazacaktır: "Geçen yılın Mayıs ayında başladım. Sanırım, beni en çok etkileyen şey olabilir" (*Subjectif*, s. 93).

12 Söz konusu olan Madam Gide'in kardeşi Claire Démarest'dir.

13 "O büyümeli, bense küçülmeliyim." Vaftizci Yahya'nın İsa için söylediği söz. Gide bu alıntıyı 1895'te adılı dişilleştirerek Angèle adlı kişi için yineler. Bir kez de *Le Prométhée mal enchaîné*'de yine değiştirerek kullanır (bkz. *Romans* [...], s. 317).

Albert. Dietz. André Walckenaer.

Kitaplar – *Le Pèlerin passionné*[14], Goncourt'lar, Wistler, Heine vb.

Perrin. Dumoulin.[15] Madam Jabert.

Teyzemin evinde akşam yemeği.

13 Ocak

Odéon'daki vasat bir *Les Faux Bonshommes* temsilinden sonra, arabada André Walckenaer'e eşlik ediyorum. Olsa olsa gece yarısıydı – Monceau Parkı'nda konuşmak, çevreye bakmak için arabadan indik. Hâlâ açık duran bir kapıya dek parmaklıklar boyunca yürüdük, sonra engellerin altından geçip, kırağıyla ışıl ışıl parlayan yollarda, buz tutmuş gölcüklerin ve sıra sütunların çevresindeki masalsı koca ağaçların oluşturduğu dekorun altında, yalnızca ikimiz için yanan elektrikli lambaların doğaüstü ışığında özgürlüğün tadını çıkardık. Havuzun çevresinde ak ışıklar içinde uyuyan kuğular gördük; biz geçince kanatlarını ağır ağır oynattılar, göremediğimiz başka kuşlar da durgun suya daldı.

Çimlerin üstündeki heykelleri, sonra yine sıra sütunlar, karanlık ırmakların üstünde taş köprüler gördük...

14 Jean Moréas'ın *Le Pèlerin passionné*'si 2 Şubat 1891'de Hôtel des Sociétés Savantes'ta gerçekleşen büyük simgeci şöleninde övülmüştür. Gide'i oraya o gün ilk kez birlikte yemek yediği Maurice Barrès götürmüştür. Gide o günü ve akşamı bir mektubunda Paul Valéry'ye anlatır (bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 52-53). 1891 ajandasına 2 Şubat'ta şöyle yazar: "Barrès – onunla öğle yemeği – Cercle Boissy-d'Anglas (Barrès) – Pierre Louÿs, Quillard – Louÿs'yle birlikte Moréas Şöleni – Henri de Régnier'yle, Moréas'la tanışma – Barrès beni Mallarmé'yle tanıştırdı vb. Topluca Café Voltaire'e. Louÿs'yi geçirdim". Mallarmé bu vesileyle Gide'e *Cahiers d'André Walter*'le ilgili şunları söyler: "Kitabınız bir sessizlik kitabı. En güç şeyi başarmışsınız: susmayı; – öyle ki tüm düşünceler satır aralarında" (Gide'in Paul Valéry'ye mektubu, *Corr: Gide-Valéry*, s. 52).

15 Dumoulin *Les Cahiers d'André Walter*'in ikinci baskısını çıkaran Librairie de l'art indépendant'ın yöneticisi, yayıncı Bailly'nin basımcısıdır. Gide *Tohum Ölmezse*'de koyu Katolik Dumoulin'in bu işi metnin ne olduğunu bilmeden kabul ettiğini anlatır: "[...] şimdiyse kitabın tehlikeli fikirler barındırdığı geliyordu kulağına. Bir süre tereddüt etti, sonra da itibarımı yitiririm korkusuyla bir meslektaşının imzasını kullandı" (*agy*, I. Bölüm, IX, s. 233).

[...][16] "ateş böcekleri" diyor, bu sözcüğün gizemli bir büyüleyiciliği olduğunu düşünüyordu. Daha da canlanan gözleri onu alışılmamış bir güzellikle aydınlatıyordu. Sonra bana Baudelaire'den dizeler okudu ezbere. Tüm bu yazını unutmanın dinlendirici olacağını söylüyorduk yine.

Aigues-Mortes'ta – horozibiği renginde eldivenlerim vardı.

Bunu eldivenler için yazmıyorum, ama anılarımın onların çevresinde öbeklendiğini hissediyorum. Hani sık sık güzel bir kokunun çevresinde olduğu gibi: Onu anımsayınca aklıma bir manzara geliyor.[17]

Şimdi her yeni okumada, bu okumanın dile getirmek istediği düşüncenin içine öyle dalıyorum ki...

4 Haziran

Belki hep böyle olacak, bir düşün gerçekleşmesini her zaman izleyen yorgunluktan sonra, uzun bir dinlenme sürecinden ve yeni okumalardan sonra, düşünceler yeniden ayaklanıyor.

Şimdi zihinsel durumum yeniden *André Walter*'i yazmadan önceki gibi: Daha Ocak 90'da not ettiğim o duygu karmaşasını, o titreşim sistemini yaşıyorum. Bu durumun belki bende her zaman yeni bir üretim sürecinden önce ortaya çıkacağını, uzun bir dinlenme sürecini izleyeceğini düşünüyorum.[18]

4 Haziran

Davranış kuralı: bilgiler.

10 Haziran

Dün, bir süre bir çöküş yaşadım. Bunu unutmuşum; uzun zamandır zekâm canlı ve parlaktı. Ama dün, öğleden sonra

16 El yazmasının bir önceki sayfası koparılmıştır.
17 Kuşkusuz Paul Valéry'yle tanıştığı Noel'de, Nîmes'de ve Montpellier'de kaldığı zamandan söz ediyor.
18 Gide bunu Mayıs sonundan beri kaldığı Uzès'te yazmıştır.

saatlerce, kafamın ölgünleştiğini hissettim, ağzımdan çıkacak budalaca sözler beni önceden o kadar çok rahatsız ediyordu ki konuşmaya yeltenemedim.

Bugün zekâm geri döndü, ama bu kez dingin, önceki günlerde okumama engel olan o eğlenceli çalkantı yok şimdi. Bugün iç sıkıntısı baş gösterdi; daha doğrusu bir önsezi, iç sıkıntısının yaklaşmasıyla ortaya çıkan korku. İç sıkıntısı her şeyden önce kurumdan oluşuyor; bu hoşuma gidiyor; ama insan korkunç acı çekiyor; ruhun bu oynak kaygısını başka yöne kaydırıp sona erdirmek için bedensel acıyı ya da sersemleşmeyi arzuluyor neredeyse.

Yine büyük Byron figürü kafamda canlanıyor, tıpkı iç sıkıntısını ilk kez tattığım geçen yaz olduğu gibi...[19]

Carlyle'ı okuyorum, beni hem öfkelendiriyor hem de coşturuyor. Görev gereği (*Héros*'nun ikinci konuşmasını okumak gibi bir hata yaptım. İçine giremedim. Bu çok saçma. Hiçbir şeyi böyle okumamalıyım. Oysa ilki üstümde öyle bir izlenim bırakmıştı ki onu bitirmeyi başaramamıştım. Her satırda, on beş dakika düşünüyor, daldan dala konuyordum. Bu bana istek ve daha şimdiden neredeyse belli bir manevi gözü peklik alışkanlığı veriyordu, biraz hırçın, ama sonuçta güzel bir alışkanlık, kesinlikle büyük işlerin altından kalkmamı sağlayabilecek tek şey.

> Bu Vergilius eşsiz: Hiç aklımdan geçmezdi, ama böylesi daha iyi, keşfetmenin heyecanını yaşıyorum. Şu *Egloglar* yok mu! Nasıl bir şehvet öyle! Küçük gıdıklamalarla dolu, bunlarda o Latin ırkı hem baştan aşağı saf hem de korkunç ahlaksız! Ya da biziz bu – sonuçta herkes birbirinin ahlaksız olduğunu düşünür. Bu *Kır Şiirleri*'nin çoğu kötü yazılmış – (ikincisi – Silenus'unki[20] vb.).
>
> Taine'de gördüğüm Chaucer beni rahatlattı. *Troilus ile Cressida*! – Shakespeare'inkini de okumak gerek.[21] Hiç dram yazmazsam ileride asla avunamam.

19 Belki Haziran-Temmuz 1890'da, *Les Cahiers d'André Walter*'i yazarken Menthon-Saint-Bernard'da yalnız olduğu sırada. Gide 11 Haziran'da Valéry'ye şöyle yazar: "Geçenlerde, önceki gün, bir iç sıkıntısı nöbetine kapıldım, geçen yaz olduğu gibi" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 92).
20 Aslında Vergilius'un *Bucolica*'sında altıncı şiirin adı "Silenus"tur.
21 Shakespeare de Chaucer'dan esinlenerek *Troilus ile Cressida* adlı bir oyun yazmıştır.

Aslında not etmek gereken bir izlenim (ama not etmesem de onu anımsayacağım), kapalı bir evdeki piyano sesi (Flaux'ların Uzès'teki evi). Pencere kanatları açılıyor, sesler yankılanıyor. Koku; hele o koku; kreton ve fare pisliği. Sonra piyanonun falsoları; cılız ve titrek bir ses; Bach çalınırken, daha iyisi olamaz.

Kesin olan şu ki, Pierre Louis uygulamada son derece başarılı, bense çok beceriksizim. Ama başarılı olmayı da istemiyorum. Olmamakla övünüyorum. Dolayısıyla nefret ettiğim bir şeyden yararlanamadığım için üzülmemeliyim. *Asla elde edemeyeceğim şeyler var*. Ah! Buna gerçekten inanabilsem keşke. Ama çok güç. Öyle olsa, en azından onları arzuladığımı belli edip kendimi zor duruma düşürmezdim. Kişi tutumunda redingotunun içindeki Barbey d'Aurevilly gibi sımsıkı olmalı.

Ama uygulamayla ilgili konularda, her zaman gülünç biçimde bocalıyorum; başlangıç adımlarında çok korkusuzum; ama ilk çabadan sonra duruyorum; ikincisinden önce de asla bir karşılık alınamıyor. Birçok insanla tanışıyorum; ama canımı sıktıkları için onları bir daha görmeyi savsaklıyorum.

Kimi şeylerin gerçekten var olduğuna kesinlikle inanmayı asla başaramıyorum. Onları düşünmeyi bıraktığımda artık var olmuyorlarmış gibi geliyor bana; en azından kafaya takmadığım sürece onlar da beni kafalarına takmıyormuş gibi. Dünya benim için bir ayna, beni doğru dürüst yansıtmadığında şaşırıyorum.

Oysa *tek bir şey istemek*, onu durmaksızın istemek gerekirdi. O zaman onu elde edeceğimizden *emin* olabiliriz. Ama ben her şeyi arzuluyorum; dolayısıyla hiçbir şey elde edemiyorum. Başka bir şeyin ardında koşarken, aslında bir şeyin bana gelmiş olduğunu her zaman çok geç anlıyorum.

Louis'nin her zaman işine yarayan sırlarından biri insanın yararlı olan her şeyi merakla ve tutkuyla arzuladığını düşünmesi.

Stendhal'in izinden gidip (bu defterde) gururumu kabartmayı bırakmalıyım.[22] Öykünme ruhu; ona hiç güvenmemeliyim. Bir

22 Bu söz biraz muğlak. Gide *Subjectif*'te 17 Haziran'da Stendhal'in *Journal*'ini okuduğunu söyler, ama yorum olarak şöyle yazar: "Bıraktım. Okunacak gibi değil neredeyse. Başlarda, içtenlikle yazılmış birkaç sayfa çok hoşuma gitti, ama sonrası saf ve gülünç şakalarla dolu yirmi

şeyi başkası yaptı diye yapmamalı. Büyüklerin akılda tutulması, yaşamlarındaki olumsal olaylardan ayrı tutulması gereken öğüdü budur işte; öykünülmesi gereken şeyler önemsiz olgular değildir.

İnsan kendi olmaya cesaret edebilmeli. Bunun altını kafamda da çizmeliyim.

Yaptığım şeyleri gösteriş olsun diye; uysal görünmek için; öykünme ruhuyla ya da karşı çıkmanın verdiği hoşnutlukla yapmamalıyım kesinlikle.

Orta yollara asla sapmamalıyım (gerek ahlaki, gerek sanatsal konularda). Belki başkalarıyla görüşmek benim için çok tehlikeli; her zaman onların gözüne girmek için yanıp tutuşuyorum; belki bana gereken şey yalnızlık. Gerçekten bunu kabullenmeye içtenlikle cesaret edebilmeliyim: Beni ben yapan şey yalnız ve asık suratlı çocukluğumdur. Belki en iyisi bunu daha da ileri götürmek. Belki daha çok güçlenirim o zaman. (Ama ahlaki konularda "belki"ye yer olmamalı. Soru işareti olmamalı. Her şey önceden kararlaştırılmalı. Bu ne saçma bir girişim böyle! Böyle ihtiyatsızlık olur mu!)

Brunetière XVII. yüzyılda yaşam (örneğin bir Shakespeare'inki) üstüne böyle derinlemesine düşünmeyen ya da toplum içinde, düşüncelerini kadınların erişebileceği düzeye getirmeye alışkın oldukları için akıllarından geçeni dile getiremeyen adamlardan (en azından birçoğundan; Pascal yok) söz ediyor.

Taine'den (*Littérature anglaise*) Rönesans şenliklerinin ve göreneklerinin öyküsünü okuyorum. Belki gerçek güzellik budur; bütünüyle fiziksel. Bir süre önce, sergilenen tüm bu zenginlikler ilgimi çekmezdi. Tam zamanında okumuşum: beni en çok esriteceği anda. Düşüncelerim şehvetli bir biçimde inançsızlaşıyor, çoktanrılı oluyor. Bunu daha da ileri götürmek gerek. Neleri okumam gerektiğini anlıyorum: Stendhal, L'Encyclopédie, Swift, Condillac... yüreğimi kurutmak için (daha doğrusu boşaltmak için; yüreğimde her şey küfleniyor). Sonra capcanlı ve özellikle erkekçe yazanları: Aristophanes, Shakespeare, Rabelais... İşte bunları okumam gerek... Gerisini kafama takmamalıyım. Ruhumda otuz kitabı sulayacak kadar gözyaşı var.

yıl" (s. 95). Sonra, özellikle 1905'te, Gide Stendhal'in *Journal*'ini bu kez "büyük bir zevkle" yeniden ele alacaktır (Haziran 1905).

Irk, ortam ve *an* diyor Taine. Brunetière karşı çıkıyor: Peki ya birey? Özgüllük?

Brunetière'in ileri sürdüğü şey hoşuma gidiyor, çünkü içimde en az duyumsadığım şey ırk, en çok duyumsadığım şeyse Varlığımın eşine çok az rastlanan özgüllüğü.

13 Haziran'da yazıyorum.

Yine en önemli etkiler arasına kişisel seçiminkiler eklenmeli.

Irk biçimlendiriyor; hem de nasıl.

İyi de ortam ve an ne oluyor? – İnsan düzmece bir ortam da yaratabilir kendine. Kendi seçtiği ve yalnızca kendisini çevreleyen yapay bir ortamdan söz ediyorum.

Bir yazar –onu yalnız başınayken yaşadığı zevklerle ele alıyorum– çağdaşlarından çok daha fazla kitaplarla birlikte yaşar. Sonra seçtiği bir büyük dehadan etkilenerek, o etkiyi içinde yaşadığı döneme aktarır. Yatay etkiler vardır.

(Bu konu incelenmeli).

Dışarıda. Uzès[23], *13 Haziran*

Bugün yine romantik olmayı başardım. Saçlarım nedeniyle; rüzgârda uçuşuyor, lirik görüntülere bürünüyorlardı; zihnim de o yöne kaydı. Güzel tonlamalarla Hugo'nun "Navarin"ini okudum bağıra çağıra.

16 Haziran, sabah

Louis'nin mektubu beni yaraladı, bu acı bana arkadaşlığımın derin olduğunu gösteriyor – öyle olmasaydı ondan gelen kötü bir söz beni bu kadar sarsmazdı. Dün akşam bu yüzden ağladım. Yolculuğun başından beri heyecanla nasıl karşılanacağımı, o sözleri, o tokalaşmayı düşünüyordum, derken güler yüz beklerken bu acımasız mektup geldi.

Acı çektim, böyle şeyler acı veriyor bana – tıpkı kadınlardan her şeyi beklerken gülümsemelerinin bize acı vermesi gibi.

23 Gide Mayıs ortasında Montpellier'ye, sonra 28 Mayıs'ta, Uzès'e, amcası Charles Gide'in malikânesine gider. Orada "Hac" adlı uzun bir şiir yazar.

O bunu anlayamaz; belki incittiğini bile düşünmüyordur; ruhumda duyumsadığım arkadaşlığın onunkinden çok daha duyarlı olduğunu düşünmüyordur – ben de bunu sürekli unutuyorum, ama böyle yaralar bana anımsatıyor.

Bu sabah onu görmeye gideceğim – korkuyorum – ondan çok korkuyorum!

17 Haziran

Dün öğleden sonra Henri de Régnier'yle birlikteydim[24]; onu çok ama çok seviyorum. Sonra Manuel'leydim[25]; tatsız tuzsuz şeyler anlattık birbirimize. Bu sabah Huysmans'la buluşamadım.[26] Paul Valéry'ye çok uzun bir mektup yazdım.[27] Günün sonunda dürüst adamlaydım.[28] En çok onunla birlikte olmayı seviyorum; birbirimizi öyle coşturuyoruz ki...

Mutluyum – saygınlığın tadı kadar insanı güzelleştiren bir şey yok. Maeterlinck'in[29] en çok sevdiği dört kitap arasında saydığı

24 Gide *Les Cahiers d'André Walter*'i Henri de Régnier'ye göndermiş, o da 4 Mart 1891 tarihinde çok hoş bir yanıt vermiştir. 2 Şubat 1891'de Moréas'ın onuruna düzenlenen şölende tanışırlar. Sonra *La Revue blanche*'ın 1 Mart 1900 sayısına *La Double Maîtresse* (Mercure de France, 1900) üstüne bir yazı yazar. Bu makale içerdiği birtakım övgülere karşın aralarının açılmasına neden olacaktır.

25 Georges-Henry Manuel, Mazarine Kütüphanesi'nin yardımcı kütüphanecisidir. Gide 1891'de onunla sık sık Madam Beulé'nin ve Kontes de Janzé'nin toplantılarına gider (bkz. Jean Delay, *La Jeunesse* [...], II. cilt, s. 129). Manuel on kadar mektubu (Ekim 1891-Mayıs 1893) *B. L. J. D.*'de korunmaktadır.

26 Gide *Les Cahiers d'André Walter*'i J.-K. Huysmans'a da ulaştırmıştır. Huysmans Şubat ya da Mart 1891 tarihli bir mektubunda ona şöyle yazar: "Bu tüm kitapçılarda üstümüze saldıran sıradanlıktan ve iğrenç bayağılıklardan uzak bir şey" (*Les Cahiers d'André Walter*, "Documents", s. 307).

27 Bu uzun mektupta *Les Cahiers d'André Walter*'den, Henri de Régnier'den ve özellikle o sıra Gide'e acı çektiren, ortak arkadaşları Pierre Louÿs'den söz eder.

28 Gide'in notu: "Marcel Drouin".

29 Gide'in kitabını gönderdiği Maurice Maeterlinck 9 Mayıs Cumartesi günü ona bir mektup yazar. Mektupta geçen şu ünlü söz *Les Cahiers d'André Walter*'i çok iyi özetlemektedir: "Bakirlerin üzücü ve olağanüstü başucu kitabı" (*Les Cahiers d'André Walter*'in eklerinde alıntılanmıştır, s. 310). *L'Écho de Paris*'te, 15 Haziran 1891'de yapılan bir söyleşide, Maeterlinck

kitabımla ilgili söyledikleri – mutluyum – her yerde bana yalnızca bundan söz ediyorlar. Önceki gün Pellisier[30] Janson'da, bir derste onlara kitabımı anlatıyor, modern evrimin en tipik ve en iyi örneği olduğunu söylüyordu.

Sıkı çalışmak gerek.

18 Haziran

Çalışmaya gülünç biçimde elverişli olmadığını düşündüğüm bir kafenin önünde (Médicis Meydanı) oturmuş, Stendhal okuyorum.

Eksiksiz olmalı.

Yetersiz zevk – onların buna üzüldüğünü anlıyorum. Bense bir heyecanın tadını "olabildiğince" çıkarıyorum – heyecanın doruk noktasında olduğunu anlamanın ölçütü onun delilikle arasındaki sınırda uç noktayı algılamaktır. Zevkten ancak onun tadını *deliresiye* çıkardığım zaman mutlu ve hoşnut olabiliyorum.

Daha şimdiden çok uzaklaşma kaygısıyla içim birçok kez ürperdi. Oralardan geri dönmeyi başarmak gerekiyor.

Acılı bile olsa her türlü heyecana "zevk" dediğim ortada.

23 Haziran

Pazar gününü Marcel Drouin'le Chaville Ormanı'nda geçirdim. Marcel Drouin şu dünyada en çok saygı duyduğum, belki en çok

Les Cahiers d'André Walter'i Poe'nun, Baudelaire'in vb. yanında en sevdiği kitaplar arasında sayar. Gide Temmuz ayında Belçika'ya, Gent'e onu görmeye gitmiştir. Gide ile Maeterlinck'in ilişkisi üstüne bkz. Stuart Barr, "Gide et Maeterlinck", *Annales de la fondation Maurice Maeterlinck*, Brüksel, XII. cilt, s. 43-58.

30 Birçok antolojinin ve yazın incelemesinin yazarı olan Georges Pellissier (1852-1918) 1 Ağustos 1891'de, *Revue encyclopédique*'te, sonradan *Les Cahiers d'André Walter*'e de alınan bir yazı yayımlar. Gide de bir teşekkür mektubu yazar. Ama mektubunda şöyle demekten de geri durmaz: "'Bu günlükte hiçbir şey tutarlı değil' – demişsiniz. Bu eleştirinin ister istemez akla geldiğini ben de biliyorum, beni okuyan hemen hemen herkes bunu bana söyledi – ama sizin gibi beni başkalarından daha iyi okuyan birine bu *Cahiers*'nin parçalarının birbirine çok bağlı olduğunu söylemek isterim."

sevdiğim kişi. Bir araya gelir gelmez birbirimizi coşturup duruyoruz; birbirimize iyi geliyoruz. Sınavlardan bıkmış. Birlikte otların üstünde uyuduk. Ona Bretagne notlarımı okudum.[31]

Yeniden Walter'e dönüşüyorum; canıma minnet. Ruhun soyluluğundan daha güzel bir şey olamaz kesinlikle; güzel değil, hayır, yüce demeliydim.

25 Haziran

Louis'yle görüştük yine. Ah Tanrım! Bir daha barışacak mıyız?[32]

Mektubumu karşımda yırttı! İyi ama neden? Son derece içten bir mektuptu. Daha önce aramızda üç büyük tartışma yaşandı; bu acılı deneyimi tattık; "anlaşamıyoruz"; dolayısıyla, yakınlık olanaksızlaşıyor. Öyleyse neden her şeye baştan başlayalım? Ben onunla arkadaş kalırdım; neden benim arkadaşım olmak istiyor? Artık ona saygı bile duymuyorum, tartışırken ettiği ateşli ve çelişkili sözler içimde yalnızca yorgunluk ve sıkıntı uyandırıyor... ah, hem de nasıl bir sıkıntı!

10 Haziran

Yeniden yazmaya başlıyorum. Manevi bir isteksizlikten ötürü ara vermiştim. Oysa sağlığımı korumak için her gün buraya birkaç satır yazmaya kendimi zorlamalıydım.

31 Söz konusu olan Gide'in *La Wallonie*'de (Haziran-Temmuz-Ağustos 1891) André Walter adıyla yayımladığı, 1889 yazındaki yolculuk sırasında alınmış notlardır.

32 Bu süreçte Gide ile Louÿs'nin ilişkisi çok fırtınalıdır, Gide'in o dönemde ortak arkadaşları Paul Valéry'ye gönderdiği mektuplar da buna tanıklık etmektedir. Örneğin 23 Haziran'da yazılan bir mektup: "Size yazdıktan bir gün sonra Louis'yi görmüştüm yine, ama kibirli ve yorucu öfkesi kurulu sistemleri fazlasıyla bozuyor, imge bahçemi altüst ediyor, sonrasında uyuyamıyorum bile, hayaleti beni sürekli hırpalıyor – o zaman onu daha az görmeye çalışıyorum" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 100); 29 Haziran tarihli bir başkası: "Louis'yle 'tartıştık'". (*agy*, s. 106). Gide Louÿs'ye 3 Haziran 1895'te sevgi dolu ama ciddi bir mektup yazıp "bir daha" görüşmek istemediğini bildirir (*B. A. A. G.*, 18. Sayı, Nisan 1973, s. 6-8); bununla birlikte, Louÿs de arkadaşlıklarının bittiğini iki yıl sonra, 4 Şubat 1897'de yazacağı bir mektupta dile getirecektir (*B. A. A. G.*, 38. Sayı, Nisan 1978, s. 100-101).

Louis'yle ilişkimde yaşananları anlatmıyorum, – öncelikle anlatmak istemiyorum, ayrıca işin içinden çıkamam, boş yere sinirlenirim [...][33] Eskiden üstümdeki etkisi bundan kaynaklanıyordu: Benden güçlü olduğuna inanıyordum.

Bu satırları birkaç gün önce yazmalıydım aslında: Çünkü bugün yeniden konuştuk. İşin özünde, ondan nefret etmediğim zamanlarda onu hâlâ çok seviyorum – belki nefret ederken bile.

Bu sabah –onun evinde, baş başayken– önce yeniden biraz yakınlık kurduğumuz için mutlu oldum. Hatta önce çok mutluydum, ama çok geçmeden tüm bunlardan aşırı büyük bir utanç duydum, rahatsız oldum.

Bu tür olayların her zaman beni delirtesiye şaşkına çevireceğini açıkça hissediyorum. İyi yüreklilikle yüzümdeki zoraki gülümsemeyi korumaya, duyduğum tiksinti ve şaşkınlık yüzünden ağlamamaya çalışmaktan rahatsız oluyordum. Tüm bunların bana anlaşılmaz görünmesi önemsiz bir şey değil: Düşlerimde bile daha kötüsünü görmedim; ama o bayağı hava, bunların duygusal sevinçlerle anlatıldığını duyduğumuzda ortaya çıkan o pembe gülümseme, ayrıca Louis'nin başkaları gibi safça bunun "öyle" olması gerektiğine inanması, dün ileri sürüp, bugün bilinçsizce yerlerine yenilerini koyduğu o güzel kuramlar yok mu – hele iş artık yiğitlikten ya da rezillikten çıkınca çevremizi saran vasatlığın kokusuna ne demeli? (Aslında o da bunu hissediyordu.) Ben yaşamımın güzel bir şiir gibi *baştan aşağı* düzenli olmasını isterim – evet düzensiz – ama sonuçta güzel bir şiir gibi! – Çevremde her yerde aşırı ve az bulunur şeyler olsun isterim – üstelik şimdiye dek yalnızca çok değerli şeyler elde etmedim mi? Uçarılığın olağanüstü olabilmesini isterim, olmuyorsa ondan vazgeçmeyi yeğlerim [...][34] uçarılık yaptıklarında, erkekliklerinin yansıması çok önemli bir şey – ben her zaman biliyorum ki [...][35]

Bunları söylemek gerekecek, ama daha iyi = Hugo'nun uçarılıklarındaki ve dolayısıyla yapıtındaki mide bulandırıcı kentsoyluluğu (*Chanson des rues et des bois* – aslında geriye

33 El yazmasında üstü çizili beş satır okunamamaktadır.
34 El yazmasında defterin bir sayfası koparılmıştır.
35 El yazmasında tümce tamamlanmamıştır.

kalan her şey) – bunun tersine, cinsel anlamda yoldan bir biçimde sapmış gerçek sanatçıların olağanüstü salınımları: Dante, Pascal, Vigny, Schumann, Michelet, Gustave Moreau, Ön-Raffaellocular [...][36] dillere destan olmuş büyük adamlar.

22 Temmuz[37]

Maeterlinck bana *Les Sept Princesses*'i okuyor.[38]

Dün Brugge'yi ve Ostende'ı gördüm. Yeni bir kente gider gitmez öyle bir sıkıntı, öyle iç karartıcı bir bıkkınlık duyuyorum ki, geriye yalnızca hemen oradan çekip gitme arzusu kalıyor. Sokaklarda gezinirken gerçek bir üzüntü duyuyordum. Hayranlık uyandırıcı bile olsa, bir şeyler görme düşüncesi beni dehşete düşürmeye yetiyordu. Tadını birlikte çıkarmamız gereken sevinçten Em.'i yoksun bıraktım sanırım. En azından biraz düş görmek için öğleden sonraları uyuyorum. Ya da bir şeyler okuyorum. "Manzara", beni kendimden koparacağına, sürekli acınası ruhumun biçimine bürünüyor.

Ostende'da, gökyüzü ve dalgalar külrengiydi; denize büyük bir umutsuzluk yağıyordu. Şehvetli bir heyecanın içinde yitip gitmek istedim, sağanağa bakarken dondurma yedim. Ateşim vardı. Burnum bütün gün kanadı.

23 Temmuz

Brugge'ye bu kez annemle gittim. Birazcık sevecenliğe sarındım titreye titreye.

Maeterlinck'e veda ettim. Konuşmaya yeni yeni başlamıştık. Birbirimize söyleyebileceğimiz şeyleri düşününce üzülüyorum.

36 El yazmasında sayfanın altı yırtılmıştır.

37 Gide 18 Temmuz'da Gent'e Maeterlinck'i görmeye gelir. Oradan 23'ünde ayrılacaktır. Bu kısa süre içinde, Brugge'ye ve Ostende'a gider (21'i). Sonra yanına gelen annesiyle birlikte Anvers'e, Amsterdam'a, Lahey'e, Brüksel'e gider. Bu bilgileri daha önce andığımız 1891 tarihli küçük ajandadan aldık.

38 Maeterlinck'in o zaman daha yayımlanmamış dramı. Onu ilk okuyan kişi Gide'dir.

Ona yazmak isterdim. Çalışarak geçecek yalnız saatlerin arzusu kaplıyor yeniden içimi.

Maeterlinck'te hayran olunası bir güç var.

Alckmaar

... Lale ve pembe zambak bahçesi. Küçük evlerin arasında temiz pak dar sokaklar vardı. Yıkanmış mozaiklerin üstünde geziniyordum, boyalı kapıların önünde birbiriyle uyumlu küçük kızlar görülmeyen lekeleri siliyordu. Çatıların üstünde gemi direkleri geziniyordu; çünkü ulu Tanrı burada suları karadan yükseğe koymuş.

Brüksel, 30 Temmuz

Drouin onur ödülünü kazandı!

Drouin her şeyde birinci!

Ben bu mutluluk verici mektubu kendisine okurken annem sevinçten ağlıyordu. Mutluyum. Bu akşam, otelde, bunu herkese haykırmak istiyordum. Drouin'le gurur duyuyorum, arkadaşlığı benim için çok değerli. Onun sayesinde mutluyum, ona: "Sevgili Drouin'ciğim, seninle gurur duyuyorum" yazmak istiyorum.

Aynı akşam, Émile Ambresin'in[39] öldüğünü öğreniyorum. İntihar etmiş, bunun olacağından emindim.

> Bir şey ilgimi çekiyor.
>
> – O duygudan ona söz edebilseydim... belki...
>
> – Son gün birlikte uzun uzadıya konuştuk, üstelik ilk kez. İntihar etmemek ödleklik, bunu ona açık açık söyledim. Ama şimdi neredeyse biraz kıskançlık duyuyorum.

39 1939 tarihli ve sonraki tüm Pléiade baskılarında bu ad Émile A. diye geçer, el yazmasındaysa yalnızca Émile diye. Biz adın tamamını kullandık. Söz konusu kişi *Tohum Ölmezse*'deki Armand Bavretel'dir. Émile'in intihara eğilimli oluşu orada uzun uzun anlatılır (I Bölüm, IV). Gide son buluşmalarını ve kendisi Belçika'dayken gelen ölüm haberini anlatır. Sonra ekler: "Armand'ın kendini Seine Nehri'ne attığını dolaylı yoldan öğrendim" (*agy*, s. 172). Émile'in *Kalpazanlar*'daki Armand Vedel'in de esin kaynağı olduğunu belirtelim.

Daha da fazla konuşabilmek isterdim.

Kafamda olağanüstü kitaplar var: Bu yolculuk yaratıcı ateşi yok eden bir oyalanma gibi beni sinirlendirmeye başladı. Bir şiir kitabı (parçaların devamı), *Le Traité du Narcisse* gözümün önünde – önce bu ikisini yazmalı; – gerisi bekleyebilir. Ah! Tüm bunlara dönebilsem keşke! Felsefem, ahlakım yavaş yavaş billurlaşıyor.[40]

Şu Drouin ne yaman adam; bana ne büyük sevinçler yaşatıyor. Onun yanında kendimi güçlü hissediyorum; yürekliliğin sımsıcak yansıması. Bana saygı duyabilmesini istiyorum. Başkaları için iyi biri olacağım. Ruhum baştan aşağı iyilikle dolacak. Hayranlık uyandırmak gerek.

1 Ağustos

Marcel Drouin Normale'de birinci.[41]

Brüksel

H. Van Eyck'ın *Âdem ile Havva*'sı.

Goya'dan *Engizisyon Sahneleri* ve *Genç Kız Portresi*.

Govert Flinck'ten *Kuyumcunun Ailesi*.[42]

Bu üçü bana bir şeyler öğretti. Belki daha çok hayran olduğum başkaları da var, ama onlardan kendim için yeni bir şeyler alamadım. Bu üçü bana kişisel anlamda yararlı oldu. Birtakım bilgileri not ediyorum.

Flinck. Kötü yürekli resim. Biri için "kişilikli biri" diyorlarsa, her zaman biraz kötü yüreklilik söz konusu olur; çünkü kişinin kendini göstermesi için bazı şeyleri kırması gerekir. Flinck

40 Daha önce gördüğümüz gibi, *Le Traité du Narcisse* tasarısı Gide'in kafasında daha 1889'da belirmiştir. Ama büyük olasılıkla Ocak 1890'da, Montpellier'de Valéry'yle buluşması ve botanik bahçesinde, ünlü mezar taşı yazısı *Placandis Narcissa manibus*'un (Narkissos'un ruhunu hoş tutmak için) karşısında yaptıkları konuşma bu izleği iyice açığa çıkarmıştır. Kitabı Paul Valéry'ye ithaf eder, 3 Kasım'da da yine ona şöyle yazar: "*Narcisse*'im bitti" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 134).

41 Ulm Sokağı'ndaki École normale supérieure.

42 Gide o sırada Brüksel müzelerini gezer.

kişilikli biri. Sonraları hoşa gitmek için çalışmış, kendinden korkmuş.

Hastalıklı figürler; çirkinlik ve larvalar; sanatçılar ve betimlenen kişiler kendilerini gösteriyorlar. Kirpiksiz (bu çok dikkat çekici), çapaklı, kırmızı göz kapakları. Kasıtlı, çiğ renkler (çocuğun mavi giysisi). Yalın figürler, ama saçlarla yüzler arasında kusursuz ve güçlü ilişkiler.

Hubert Van Eyck. *Âdem ile Havva*'nın önünden geçerken kızlar kahkahayı basıp arkalarını dönüyor, işçiler birbirlerini dirsekle dürtüyor. Resmin yarattığı izlenim uygunsuzluk açısından güçlü; öncelikle her şeyi resmetmeye kalkışan gerçekçilik yüzünden; ayrıca figürlerin izlenimi çıplaklığa uygun değil. Utanç içindeki çıplak, üstelik utancının bilincinde; üşümüş, çirkin çıplak. İlk günahtan sonra Âdem: "Çıplak olduklarını anladılar."[43] Van Eyck tüm bunları resmine koymayı istemiş mi bilmiyorum; ama doğayı olduğu gibi, titizlikle kopyalamış, öyle ki kendisi istemese de insanın aklına bunlar geliyor. Çok dinsel bir resim bu. ECCE HOMO[44]: Hemen giydirilmesi gereken, çok zavallı bir şey, çünkü çıplakken çirkin. Gerekli ikiyüzlülük; ya da din: oradan hareketle yedi kanatlı tablo: *Gizemli Kuzuya Tapınma*.

Goya: *Engizisyon*. Onunla ilgili söylenecek her şey söylendi. *Genç Kız Portresi*: Hiçbir şey anlamıyorum ondan. Bir saat karşısında durdum; her gün oraya bir daha gittim. Salonun ucundan tanıdım; daha önce hiç Goya resmi görmemiştim; ama nasıl bir şey olacağını biliyordum. Manet ondan çok şey almış. Onunla ilgili söylenecek daha çok şey var.

Bu bütünüyle nesnel bilgileri bu deftere yazmamalıydım; ama bu resimleri çok benimsedim. Onlarla zenginleştim.

Nancy'ye doğru, 7 Ağustos, Cuma

Bu sabah, içimde neredeyse hiç umut olmasa da Dinant postanesine dek koştum yine, bir de baktım dürüst adamdan sonunda mektup gelmiş; ne kadar çok bekledim bu mektubu...

Sarhoş gibiydim, sonra eve dönerken, istemeden de olsa,

43 Yaratılış, III, 7.
44 "İşte o adam" (Yuhanna, XIX, 5).

mutluluktan avaz avaz bağırdım. Küçük kızlar dönüp bana bakıyor, birinin bu kadar sevinmesine şaşırıyorlardı.

Bu mektuba gerçekten ihtiyacım vardı; ruhum son günlerde sessiz anlara alışık olduğu için, kuşkunun ve çılgın bir kaygının altında eziliyordu.

Oysa şimdi, birden, mutluyum, mutluyum! Oh! Bizim için her şey nasıl da renkleniyor!..

Han mağaraları[45]

Az önce *Guerre et paix*'yi bitirdim.

Yolculuğun ilk günü başlamıştım; son günü bitirdim. Sanırım, daha önce hiç kitabın içinde yaşamamıştım böyle. Aslında yolculuk etmedim. Önceki gün, ünlü mağaralarda çevreme bile bakamıyordum; beni arabada bekleyen Schopenhauer'ı düşünüyordum;[46] bir manzaraya bakmak için okumaya ara verdiğim için sinirleniyordum.

Ama sonra, gözüme çarpan tüm o görüntülerden, yine birtakım gerekli manzaralar çıkardım kendimce.

Zihnim demin insan önce olup ona göre bir görüntü mü sergilemeli, yoksa önce bir görüntü sergileyip göründüğü gibi mi olmalı diye kendi kendini yiyordu. (Bir şeyleri veresiye alıp, sonra borçlarını kapamak için gereken tutardan kaygılananlar gibi; olmadan önce görünmek, dış dünyaya borçlanmak demektir.)

Belki, diyordu zihnim, kişi *göründüğü* ölçüde *olur*.

Öte yandan, iki önerme birbirinden ayrıldığında yanlıştır:

1. Görünmek için oluyoruz;
2. Olduğumuz için görünüyoruz.

İkisini karşılıklı bir bağımlılıkla bir araya getirmek gerekiyor; o zaman arzulanan buyruk elde edilir: *Görünmek için olmak gerekir.*

Görünmek olmaktan ayrı düşünülmemelidir; olmak görünmede kendini gösterir; görünmek olmanın dolaysız açığa vuruluşudur.

Ama sonuçta tüm bunların anlamı ne!!?

45 Belçika'da, Namur yakınlarındaki ünlü Han-sur-Lesse mağaraları.
46 Gide'in bir sonraki gün sözünü edeceği, *Ahlakın Temeli Üstüne*'nin Fransızca çevirisi (*Fondement de la morale*).

8 Ağustos, Cumartesi

Schopenhauer'ın bütünüyle deneysel ahlakı (*Fondement de la morale*) beni rahatsız ediyor. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bir ahlak değil, bir psikoloji; doğru gerekçenin çözümlenmesi. Bir ahlak önsel olmalıdır. Dolayısıyla, kendisininki daha kötü hatalarla doluyken, savı kanıtsama bahanesiyle Kantçı ahlaka neden bunca saldırdığını anlamıyorum gerçekten. Öncelikle, hangi felsefe bütünüyle temel aldığı ilkeler için yanıp tutuşmaz ki?

Bretagne'ıma kavuştum.[47]

Günün sonunda, Dol'de – düşüşünü tamamlamayan, yere değmeyen bir yağmur, ama gökyüzü öyle boz, tekdüze, öyle tatlı bir hüzünle kaplı ki, akşam duasının çanı çalınca, ruhun birden havadaki bozluğu algılamasını sağlıyor ve her şeyi göreceleştiren, beklenen notayı ortaya koyuyor.

Bir akşam bundan iki yıl önceki[48] göçebe kimliğimle, kilometrelerce yürüdükten sonra, ateşli ve yorgun bir halde bir köye girdiğim zamanlarda, dolaşmak istediğim dingin sokaklar. Gece oluncaya dek, gölgelerin ve gölgelerle birlikte sessizliğin ilerleyişine bakardım. Akşam o bilinmeyen şeylerin arasında uyurdum.

– Bu akşam Cancale Denizi'nde kayıklar. Gökyüzü gibi boz bir deniz, kenarları biraz yakamozlu – ama öyle dingin ki pek bir şey anlaşılmıyor – hemen yakınlardaki kayıklar bulutlu, ingin bir gök gibi denizi sürüp götüren akışkan, boz suyla yüklü havaya ağırlıksız bir halde konmuş gibiler.

47 Eylül başında, Gide Élie Allégret'yle birlikte Bretagne'a gider. Pierre Louÿs'ye yazdığı bir mektupta şöyle der: "Birkaç gün içinde, yine dürüst bir adamla [Élie Allégret] yeni bir [yolculuğa] çıkmayı, Bretagne kıyılarına gitmeyi düşünüyorum, geçerken Mockel'in de bir elini sıkarım" (27 Ağustos tarihli, yayımlanmamış mektup, *B. L. J. D.*). 11 Eylül'de La Roque'a döner. Gide babasının ölümünden beri vasisi olan Élie Allégret'yle daha önce, 1888'de de Büyük Britanya'ya gitmiştir. Albert Mockel ise *La Wallonie* dergisinin yöneticisi, simgeci bir yazın adamıdır. Gide Bretagne'da kaldığı süre boyunca André Walter'in son şiirlerini yazacaktır (*Les Cahiers et les Poésies d'André Walter*, s. 177-179).

48 1889 yazında annesiyle çıktığı, bir önceki Bretagne yolculuğuna anıştırma.

Mont-Saint-Michel'de, kumsalda karşılaştığımız üç yumurcak bize yol gösteriyor, doğal olarak içlerinden birine vuruluyorum.

Manzarada havanın her zaman güzel olmasını istemek saçma.
Yağmurda bu manzaraların hayran olunası bir hüznü var.
Önemli olan şey ortamın uyumlu olması. Bir de bu uyumu birdenbire, neredeyse dolaysız olarak yansıtan bir ton gerekiyor.

3 Eylül

Dinard'dan Saint-Lunaire'e dek Mockel'le. Mockel çok hoş biri, – ama konuşmayı beceremedim. Yalnızlıkta sanatçılara özgü sözcük dağarcığını yitirmişim. Övgü diye yersizliğiyle saçma iki üç sıfat dolandı durdu dilime.

Başkalarına onların düşüncelerini söylemek kendi düşüncelerimizi söylemekten daha ilginç. Yeni konuşmalarda sürekli bunu yapmaya çalışıyorum. İnsan kendini böyle sevdirir. Kişi özellikle kendi yansımasını sever; başkaları onlara kendileriyle ilgili yansıttığımız şeyleri severler.

– Paulhan'ın şu kitabını okuyorum da (*Nouveau mystic*) sıradan zihinlerin *aşırı gerçek* olmaktan korkuyorlarmış gibi "Gerçeği" aşmaktan korkmalarına şaşırıyorum. Düşüncelerini "doğru sınırlarda" tutuyor, acınası bir biçimde akla uygun davranıyor, ileri gitmekten özellikle sakınıyorlar.

Bu da dâhilere dallı budaklı çelişkilerden kaynaklanan bir güç, korkutucu düşüncelere dayanan büyük bir gözü peklik kazandırıyor: Düşüncelerini gülünçleştirme, bir tür bibloya dönüştürme işini öylelerine bırakıyor onlar.

Ah söylesene, akşam böyle yola çıkıp, gece oluncaya dek yürüyemeyecek miyiz?

Irmak kıyılarından güneşlerin içine batacağı o ışık denizine doğru giderdik. Limanda, içeri giren kayıkların olduğunu, gemicilerin direklere altın rengi ağlar gerdiğini biliyorum. Çocukların kumsallarda yıkandığını, sonra o güzelim çıplak bedenlerini güneşin altında kumlara serdiklerini biliyorum.

Orada enginlerden gelen bir rüzgâr yelkenleri bizim göremeyeceğimiz, daha da görkemli kumsallara doğru şişiriyor.

Ey güzeller güzeli Antillere giden, sonra bir sabah tan sökerken, incilerle, kölelerle ve deniz kabuklarıyla dolu halde bize geri dönecek Gemiler – ganimetlerinizi ateş pahasına alıp, arkada bırakılmış, özlem uyandıran güzel bir koku gibi Floridalarınızın arzulu hüznünün tadına bakacağız, ey asla bilemeyeceğimiz Gemiler – ama incilerin prizmasında ılık suları, kölelerin şaşkın gözlerinde koca koca gökleri düşlüyoruz – deniz kabuklarınızda da denizin sesini, – Gemiler![49]

Hasatçılar şarkı söyleyerek
Dolu ambarların buğdayını dövüyorlardı

Günbatımını görmek için yalıyarlara dek koştuk. Fundalık uzanıyordu eğik ışınların altında. Çalılıklarda yürüyorduk; keçiyolu gökyüzünün yansıması gibi görünen pembe tutamların altında yitiyordu. Vadilerden mor sisler yükselmeye başlamıştı, bu alacakaranlıkta yolumuzu şaşırıyorduk, derken denizin sesi hemen yakınlardaki yalıyarları görmemizi sağladı. Güneş batmıştı bile, ama gökyüzü hâlâ ışıklıydı. A***[50] fundalığa oturdu; daha alçaktaki kayalara tek başıma indim; kayalardan birinin üstüne üç balıkçı çocuğu oturmuş, olta atmıştı. Yemin duru suya batışı görülüyordu.

Gökyüzü amber rengine bürünmüştü, denizin üstünde ışığın yansımaları geziniyordu. Başka yalıyarların tepelerinde balıkçılar şarkı söylüyordu. Yanımdaki çocuklar hiçbir şey tutamadıkları için öfkelendiler. Onlara yaklaştım; kayanın üstüne yedek yemler konmuş, balık yumurtalarından ve çürümüş sardalya parçalarından keskin bir koku yükseliyordu. Hava kararmaya başladığı için, gümüş rengi bir balık sürüsü yaklaşmış, sepetler dolmaya başlamıştı. Üç çocuk açık saçık şarkılar söylemeye başladı, sonra sustular; denizden bir sessizlik yükseldi.

49 Gide bütün paragrafı Paul Valéry'ye 9 Eylül'de yazdığı bir mektuba alır (*Corr. Gide-Valéry*, s. 124).
50 Bunun Albert Mockel'in önadı mı, yoksa Élie Allégret'nin soyadı mı olduğu el yazmasından anlaşılmıyor.

Bir şey sona ermiş gibi bir rahatsızlık hissettim; fundalığa döndüm; açık mor ve yeşildi, yine sessiz ve ıssız. Orada esen çok ılık bir rüzgâr ruhumu allak bullak etti; öyle yumuşacıktı ki ölgünlüğüne ağlayacaktım neredeyse.

Yeniden çalılıkların yolunu tuttum; biraz solmuşlardı; yoksa gecenin içinde ışıldıyorlarmış gibi daha parlak göründüklerini biliyorum.

Alacakaranlık olmuş, ay ışıldamaya başlamıştı; çocuklar çıngıraksız sürüleri götürüyordu; açık ambarların kapılarında arabalar bekliyordu. Yıldızlar belirmişti.

Yeniden gölgelerle kaplı keçiyoluna saptım.

Belle-Isle'den dönüşte, Élie Allègret Carnac'ta durdu, orayı bilmiyordu. Bense, tüm bu taşlar canımı sıktığı için, Auray'ye dek devam ettim; orada bizi bekleyen mektuplar vardı, hemen okumak istiyordum onları.[51] E* A* akşam yemekten sonra yanıma gelecekti.

Auray sekileri sarı ışığa bürünmüştü; alçalmış ırmağın dibinde yeşil balçık görünüyordu; bir ışıltı kaplamıştı her şeyi, hava bir okşayış kadar sıcaktı.

Kıyıya indim; kadınlarla küçük kızlar yakınlardaki bir doğrama işliğinin kabukları soyulmuş ağaç gövdelerinin üstüne oturmuş çene çalıyor, oyunlar oynuyor ya da çalışıyorlardı. Ötede balıkçı çocukları yıkanıyordu; karşı kıyıda soyunup, zayıf baldırlarını balçığa daldırıyorlardı. Boş bir kayık ırmağın akıntısına kapılmıştı; yüzüp yakaladılar onu, sonra suyun içinde çırılçıplak, kahkahalar atarak itiştiler. Uzun uzun olanaksız arzumun acılığının tadına vardım. Sonra güneşin altında kurumak için kıyıya uzandılar.

Oradan ayrıldım; ışık hayranlık uyandırıyordu. Uzakta, ormanlar sislerin içine eğilmişti; onların gölgelerini arzuladım ve arkadaşlarımdan gelen mektupları okuyarak, yolda yürümeye başladım.

Güneş olağanüstüydü. Yılmadan yürüyordum; güneşten bunalırken ve başım dönerken, anayolların sıcaklığında yürümeyi

51 Gide o günlerde birçok mektup alır: Paul Valéry'den (10 ve 11 Eylül, bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 125-127), Pierre Louÿs'den (6 ve 10 Eylül). 10 Eylül tarihli mektubunda Louÿs şöyle yazar: "Ben de senin dulunum. İkimiz birbirini seven iki kadın gibiyiz, erkeklikten gerçekten çok uzağız" (yayımlanmamış mektup, *B. L. J. D.*).

seviyorum – sonrasında bilinmeyen hanların kapısına oturup uzun gölgenin tadını çıkarmak üzere çılgınca yürümeyi seviyorum.

Kasıla kasıla yürüyordum, başım cayır cayır yanmaya başlamıştı bile. Birden haber vermeden Carnac'a E* A*'nın yanına gitmek istedim. Anında oraya koşmaya karar verdim.

Vb. vb.

Tüm bunları yalnızca havanın çok sıcak olduğunu, katırtırnaklarının olgun kayısı gibi koktuğunu söylemek için anlatıyorum! – Bunlardan bana ne? – Neden o yolu yeğledim? Öyleyse neye yarar anlatmak? Bu inatçı yürüyüşün heyecanıyla başka bir öyküyü zenginleştirebilirim; heyecanın onu doğuran önemsiz olaya saplanıp kalması iyi bir şey değil; onu oradan kurtarmak, sonra başka bir yere koymak gerek.

Olaylar bahaneden başka bir şey değildir; önemli olan tek şey heyecandır.

Heyecan anlatılmaz.

(Tüm bunları anlatmayı başaramadığım şeylerden ötürü kendimi avutmak için söylüyorum.)

Ay ışığının soluk gümüş rengine bürünmüş köyden
İki gizemli kayık geçti.

4 Eylül

Aklımda ne bir sözcük ne bir ad kaldı. Kendini bir soyutlama gibi tekdüze ve anlaşılmaz hissetmek. Günün yarısında, zayıf bir heyecanı amaçsızca kafada evirip çevirmek.

Kendi zihninin yoksul olduğunu hissetmek ve bundan utanç duymamak.

8 Ekim

Bir ayı aşkın bir boşluk. Kendimden söz etmekten sıkılıyorum; günlük bilinçli, kasıtlı ve güç manevi değişimlerde işe yarıyor. İnsan nerede olduğunu bilmek istiyor. Ama şimdi söyleyebile-

ceğim şey kendimle ilgili sürekli yinelediğim şeylerden başka bir şey olmayacak. Günlük özellikle düşüncelerin, ergenlikte duyuların uyanışını yansıttığında ilginç; ya da ölümün yaklaştığını hissederken.

Kuzinlerim gitti.[52] Yeniden yalnız kaldığıma sevindiğimi kendime itiraf edemiyorum. Honfleur'den dönüşte, düşüncelerimde çok hoş bir canlılık vardı, beni okuduklarımdan daha çok eğlendiriyorlardı. Yeniden işimin ve kitaplarımın başına geçtim. Ciddi, neredeyse üzgünüm; biraz ürkek, uykudan sersemlemiş gibi.

Düşüncelerim canlı ve diri. Mücadele etmeye başladım; durmadan mücadele etmek gerek. Yeniden *Narcisse*'e el attım; bu işin altından kalkacağıma inanıyorum.

Başkalarının varlığına yakında katlanamayacağım; iyice içime kapanıp ayının teki olup çıkacağım sonunda. Herkesin karşısında gülünç bir öfkeye kapılıp sinirleniyorum. Sanırım başkalarının görüşleri şimdiye dek olmadığı kadar önemli benim için. Böyle pek ilerleyemedim. Şimdi aklımdan hiç çıkmayan on kadar arkadaşım var.[53] Kendinizi durmaksızın kanıtlamak zorunda olmamak için kendinizden oldukça emin olmanız gerek.

Bu beni çok korkutuyor: bugün yaşadığımız şimdinin daha sonra kendimizi tanıyacağımız ayna olacağını ve eskiden olduğumuz kişide kim olduğumuzu göreceğimizi düşünmek. Ne zaman bir karar versem, doğru kararın o olup olmadığını düşündükçe tasalanıyorum.

Uzès[54], 29 Aralık

Tanrım, sana dönüyorum, çünkü seni tanımaktan başka her şeyin boş olduğuna inanıyorum. Işıklı yollarında bana kılavuzluk

52 Gide Bretagne'dan dönüşünden beri La Roque'tadır; söz konusu olan kuşkusuz Madeleine ile kız kardeşleridir.
53 Arkadaşları arasında Marcel Drouin, Paul Valéry, Pierre Louÿs, André Walcknaer, Albert Mockel, Henri de Régnier, Léon Blum, Maurice Quillot, Francis Vielé-Griffin, Jacques Émile-Blanche sayılabilir... Bkz. *Tohum Ölmezse*, I. Bölüm, X.
54 Gide 28 Aralık'ta Paris'ten Uzès'e gider. Orada babaannesinin evinde kalır. 18 Ocak 1892'de oradan ayrılıp, Montpellier'ye amcası Charles Gide'in evine gidecektir. Orada Paul Valéry'yle neredeyse her gün görüşür.

et. Dolambaçlı yollara saptım, sahte nimetlerle zenginleştiğimi sandım. Tanrım, acı bana: Tek gerçek nimetler senin verdiğin nimetlerdir. Ben zenginleşmek isterken, yoksullaştım. Tüm o çırpınmalardan sonra çok yoksul olduğumu gördüm. Eski günleri anımsıyorum; dualarımı. Tanrım, eskiden olduğu gibi ışıklı yollarında yürüt beni. Ey Tanrım, beni kötülükten koru. Ruhum yeniden gururlanabilsin; ruhum sıradan bir ruha dönüşüyordu; oh! eski mücadelelerim, dualarım boşa gitmesin...

Gerçek nimetleri yitirdim; başkalarının onlara inandığını gördüğüm için ciddiye aldığım boş şeylerin ardına düştüm. Yeniden gerçek nimetlere sarılmalı. "Sahip olduğuna sımsıkı sarıl..."[55] Oysa tüm bunları biliyordum.

30 Aralık

Kişi yalnızca Tanrı'dan uzak olunca kaygılanıyor; yalnızca O'nda dinleniyor; çünkü O değişmeyendir.

Yalnızca Tanrı'yı arzulamalı; çünkü arzularımız doyuma ulaşmadan her şey geçip gidecek ya da kalanları artık arzulamayacağız.

Bu sahte nimetler bizi yanıltıyor; artık Tanrı'yı aramıyoruz, çünkü yoksul olduğumuzu anlamıyoruz. Bu nimetler çok olduğu için zengin olduğumuzu sanıyoruz; onlardan sürüyle var elimizde; artık hesabını tutamıyoruz... İnsanı zengin kılan tek bir nimet vardır: O da Tanrı'dır. Bu nimet de biricik olduğu için, ona sahip olup olmadığımızı pekâlâ biliriz; hesabını kolayca tutarız; o biriciktir; içinizi doldurur; bu nedenle dinlendirir. Ey Tanrım, ne zaman bütün varlığımı kaplayacaksın?

31 Aralık

Yazmaya başladığımızda en zor şey içten olmaktır. Bu düşünceyi canlandırıp, sanatsal içtenliğin ne olduğunu tanımlamalı. Şim-

55 Vahiy, III, 11. Gide'in Tanrı'ya döndüğünü söylediği bu sayfanın arkasında biraz da Kasım sonunda, Paris'te Oscar Wilde'la tanışması vardır. Bu karşılaşma onu çok sarsmıştır.

dilik şunu buldum: Söz asla düşüncenin önüne geçmemeli. Ya da: sözü her zaman düşünce gerekli kılmalı; söz karşı konulmaz, yok edilemez olmalı; tümce için de, bütün olarak yapıt için de aynı şey geçerli. Sanatçının bütün yaşamı açısından, eğiliminin karşı konulmaz olması gerek; yazmamak elinden gelmemeli (önce kendine direnmesini, acı çekmesini isterim).

İçten olmama kaygısı aylardır bana işkence edip yazmama engel oluyor. İçtenlik eksiksiz olmalı...

YAPRAKLAR

Bedenin gezindiği kabul edilir; yoksa zihnin değil. Yürüyen birinin bir süre bir yolda ilerledikten sonra geri döndüğünü, başka bir yola, ardından bir başkasına saptığını gördüğümüzde, ister istemez onun yolunu şaşırdığını düşünmeyiz...

Anımsıyorum da Leibniz bir yerde (not ettim) zihni başıboş bırakmanın sevinç verdiğini söylüyordu.

"Yolumuzu yitirmeyi severiz, bu bir anlamda zihnin gezintisidir." *Théodicée*, I, § 56.

Bkz. Carlyle, *Héros*, s. 143-144.

Bu bölümü başka bir yere kopyaladım.

Orada biraz haykırılması gereken bir şiir kuramına rastlarız üstü örtülü olarak.

– Önemli olan tek şey düşüncedir.

– Dizelerin biçimi yalnızca bunu göstermeye yarar – yalnızca buna yarar.

Başka türlüsü elimizden gelmediğinde dize yazmalıyız – dize zorunlu olduğunda.

Yalnızca zorunlu olanlar dizedir: Onları *başka bir şeyin* doğurması gerekir.

(Derinleştirmeli ve geçişleri bulmalı: onları bir anlamda tasımlara dönüştürmeli – yararlı ve zorunlu düşüncesine bağlamalı.)

(Olumsal dizeler = Parnasçı dizeleri = düpedüz kötü dizeler.)

Çünkü sonuçta, gizlere herkes erişebilseydi, ezoterizm diye bir şey olmazdı – ya da haksız ve saçma bir şey, zorbaca bir oligarşi olurdu. ezoterizm doğal olarak zekâların hiyerarşisiyle biçimlenir – kimileri anlar, kimileri anlamaz. Yazık onlara. Kutsal Kitap'taki şu sözü anımsıyorum: "Onlar size gelmeli, siz onların düzeyine inmemelisiniz."[56] Ama en az anlaşılan şeyleri en eşsiz şeyler oldukları için yeğlesek de onların en az anlaşılanlar olduklarına üzülmek gerekir, yoksa bu durumu alkışlamak, kalabalıktan uzak durup onları savunmak değil.

56 Eski Antlaşma'da bu alıntıya rastlamadık.

1892

1 Ocak[1]

Wilde[2], sanırım, bana yalnızca kötülük etti. Onunlayken, düşünmeyi unuttum. Türlü türlü heyecan duyuyor, ama artık onları düzene koyamıyordum; özellikle başkalarının çıkarımlarını izleyemiyordum. Arada birkaç düşünce; ama onları harekete geçirme konusunda beceriksiz olduğum için cayıyordum. Şimdi yeniden, güçlükle ama büyük bir sevinçle felsefe tarihimi elime alıyorum, dil sorununu inceleyeceğim[3] (onu Müller ve Renan'la birlikte ele alacağım).

2 Ocak

İzlanda'ya[4] gitsem yanıma alacağım kitaplar.

Darwin – *Origine des espèces.*[5]

1 Gide 28 Aralık Uzès'e babaannesinin evine gelir.

2 Gide Oscar Wilde'la Henri de Régnier'nin evinde 27 Kasım 1891'de tanışır. Ertesi gün, Paul Valéry'ye şöyle yazar: "Oscar Wilde, nasıl da hayran olunası; gerçekten hayran olunası bir adam" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 139). O günlerde, onu çok sık görür. Buna karşın, Gide Aralık ayında Paul Valéry'ye şöyle yazacaktır: "Wilde ruhumdan geri kalanı öldürmeye çalışıyor özenle, çünkü bir özü tanımak için onu yok etmek gerektiğini söylüyor; ruhumu özlememi istiyor" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 141). Gide ile Wilde'ın ilişkileri üstüne bkz. André Gide, *Oscar Wilde, in memoriam*, Mercure de France, 1910; ayrıca bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 128-147).

3 Gide o sırada Gabriel Séailles ve Paul Janet'nin *L'Histoire de la philosophie*'sini (Delagrave, 1887) okumaktadır. İlk bölümün IV. kısmı dil konusuna ayrılmıştır ve özellikle Max Müller ile Renan'ın savlarını özetler.

4 André Gide Juliette Gide'in kuzeni Georges Pouchet'yle (1833-1894) birlikte İzlanda'ya gitmeyi düşünse de sonra bundan vazgeçer. Ama Pouchet'nin Spitsbergen'de aldığı kimi keşif notları sonradan *Le Voyage d'Urien*'a (Librairie de l'art indépendant, Éd. Bailly, 1893) dönüşecek *Le Voyage au Spitzberg*'e esin kaynağı olmuş gibidir.

5 *Türlerin Kökeni. Subjectif*'e bakılırsa, Gide o sıra onu okumamıştır.

Edgar Poe – *Eurêka* vb.
Shakespeare.
Condillac – ya da Leibniz.
Ossian[6] ya da Shelley.
Öğrenmek için bir gökbilim kitabı.

3 Ocak

Kendime her zaman böyle işkence mi edeceğim, Tanrım, zihnim dinlenmesini sağlayacak, kesin olarak inanabileceği bir şey bulamayacak mı bir daha? Uyuyabilmek için yatağında dönüp duran bir hasta gibi, sabahtan akşama dek kaygılanıyorum; geceleri de kaygıyla uyanıyorum.

Kim olacağımı bilmediğim için kaygılanıyorum; kim olmak istediğimi bile bilmiyorum; ama bir seçim yapmak gerektiğini iyi biliyorum. Yalnızca gitmeye karar verdiğim yerlere çıkan güvenli yollarda ilerlemek isterdim; ama bilmiyorum; ne istemem gerektiğini bilmiyorum. İçimde binbir türlü olasılık olduğunu hissediyorum; yalnızca biri olmayı istemeye yanaşmıyor gönlüm. Her an, yazdığım her sözde, her hareketimde, kendi figürümün silinmeyecek bir çizgisinin daha belirlendiğini düşünmek beni korkutuyor; kararsız, kişisellikten uzak bir figür; bir seçim yapıp onu gururla sınırlandıramadığım için gevşek bir figür.

Tanrım, yalnızca bir şeyi istememi, onu sürekli istememi sağla.

Bir insanın yaşamı onun imgesidir. Ölüm anında, geçmişe yansırız ve ruhlarımız yaptıklarımızın aynasına eğilip, *ne olduğumuzu* görür. Tüm yaşamımız silinmeyecek bir portremizi çizmeye çalışır. İşin korkutucu yanı, bunu bilmememizdir; kendimizi güzelleştirmeyi düşünmeyiz. Bunu kendimizden söz ederken düşünürüz; kendimizi pohpohlarız; ama daha sonra o korkunç portremiz bizi pohpohlamayacaktır. Yaşamımızı anlatırken yalan söyleriz; ama yaşamımız yalan söylemeyecektir; Tanrı'nın karşısına her zamanki duruşuyla çıkacak ruhumuzu anlatacaktır.

6 James Macpherson'ın 1780'de yayımladığı ve Ossian'a mal edilen Galce şiirleri okuduğuna ilişkin herhangi bir ize rastlayamadık.

Öyleyse (sanatçıya özgü) tersine dönük bir içtenlik olarak gördüğüm şey şöyle dile getirilebilir:

O sürdüğü yaşamı anlatmamalı, anlatacağı yaşamı sürmelidir. Başka bir deyişle: portresi yaşamı olmalı, arzuladığı ideal portreyle özdeşleşmeli, daha yalın bir dille söylersem: olmak istediği gibi olmalıdır.

4 Ocak

Séailles'ın *L'Histoire de la philosophie*'sindeki dil incelemesini bitirdim. Hatzfeld'in *Dictionnaire*'inin önsözünü okudum. Paléologue'un Alfred de Vigny üstüne yazdığı küçük kitabı okudum. Barbey d'Aurevilly'nin *La Vieille Maîtresse*'ini okudum. Brunetière'in *Revue*'deki şaşırtıcı talebi... Başka ne vardı?

Sonunda eskiden her şeye yeğlediğim o büyük sevince kafamda kavuştum. Beni kitaptan uzaklaştırıp odada biraz koşturan baş döndürücü bir mutluluk; bir şeyler öğrendikçe büyüyen, daha da çok öğrenme arzusu.

Uzun süre, her gün, sabahtan geceye dek yalnız başıma çalışmayla geçecek zamanları düşlüyorum – arada ateşli halimi dinlendirecek ve öğrendiğim yüce düşünceleri heyecana dönüştürecek müzikle dolu saatler.

Sana minnettarım Tanrım, kendinden geçmiş ve artık başka bir şey istemeyen ruhumun üstündeki tek kadın etkisi, Em.'in etkisi her zaman ruhumu en yüce gerçeklere yöneltti, her zaman çalışkan bir tutuma sürükledi.

Bana geri dönseydi, ondan gizleyecek hiçbir şeyimin olmadığını düşünüyorum sevinçle.[7]

5 Ocak

Uyandıktan sonra yakanızı bırakmayan, düşlerden kalma duyumlar var; kurtulamıyorsunuz. Uykuda tattığım iki tanesini biliyorum – iğrenç şeyler, ama aklımdan çıkmıyorlar. Hiçbir şeye benzemiyorlar.

7 Madeleine Ocak 1891'de, Arcachon'da kalırlarken, Gide'in evlenme teklifini reddettikten sonra, aralarındaki ilişki bozulur. Çok az yazışmaya başlarlar. Madeleine bilerek soğuk, hatta kimi zaman alaycı bir ton benimser.

6 Ocak

Zekâyla zihin arasında bence şu fark var: Zekâ doğası gereği bencil, oysa zihin seslendiği kişinin zeki olmasını istiyor.

Dolayısıyla: zekâ açıklıyor (Taine, Bourget vb.); zihin yalnızca anlatıyor (XVII. yüzyıl).

İyi konuşabilmek için zihin gerekli, iyi dinleyebilmek için zekâ yetiyor.

Uzès'ten ayrılmadan bir gün önce.
Önce Montpellier'ye, sonra Paris'e gidilecek.

DEFTERİME GEÇİRİLECEK NOTLAR

Her yolculukta, yanıma aldığım kitapları not etmediğime üzülüyorum. Uzès'te son kalışımda, Carlyle'ı keşfettiğimi anımsıyorum; Taine'in *La Littérature anglaise*'ini, Brunetière'in *L'Évolution des genres*'ını okumuştum. Gizemli gezintimi yazmıştım.[8] Lafoux'da *Bouvard et Pécuchet*'yi okumuştum. Kaldı ki bu okumaları bir yerlere not etmiş olmalıyım.

Aklımda kalan en güzel anılardan biri, *René*'yi çalılarla kaplı yaylanın orta yüksekliğinde, sarp bir mağarada okuduğum gün.[9] Karşımda, vadinin karşı tarafında, güneşin altındaki Uzès – çok güzel bir gölgede tek başımaydım. Kentin gürültüleri geliyordu kulağıma usulca. Üstünden çok zaman geçti; ondan beri öyle bir güzellikle karşılaştığımı sanmıyorum.

Orada, yanımda Darmesteter'in, Renan'ın ve Max Müller'in kitapları vardı. Orada filolojiyi gerçekten keşfettim, tutkuyla gömüldüm içine. Bu çalışmanın bana ne vereceğini bilmiyorum; kalkıştığım tüm çalışmalarda yalnızca yüzeyde kalmaktan korkuyorum. Derinlere inecek zamanım olmuyor. Ama aklın bu konuda yapabileceği bir şey yok; hepsi beni fazlasıyla ilgilendiriyor. Her konuda olabildiğince ilerleyeceğim.

Adına gökbilim denen o olağanüstü şeyi anlamaya başlıyorum. Poe'nun *Eurêka*'sı gösterdi bunu bana.

Başka şeyler de okudum, ama onlar o kadar önemli değil – *La Vieille Maîtresse* ve *La Chartreuse de Parme.*

8 Haziran 1891'de yazdığı "Hac"dan söz ediyor.
9 Gide bu unutulmaz okumayı 14 Nisan 1889'da da anlatmıştır.

Her gün ezberden biraz "Sarhoş Gemi"[10] okudum.

Bu sabah *Fräulein* Siller'in bana gönderdiği küçük kitapta Novalis'in[11] ilk satırlarını okudum.

Montpellier, 10 Ocak

Gezimciler gibi yürürken konuşabileceğim tek kişi Valéry gerçekten.[12] Ne de güzel el verdik birbirimize!

Bir kitap yazmanın sıkıntısını anlıyorum. Sizi ona göre değerlendiriyorlar, Valéry benim hâlâ André Walter olduğumu düşünüyor – bense doğrudan kendisine bakarak, çok yakın olduğumuzu hissediyorum.

11 Ocak

Şu ikilem arasında çırpınıyorum: Ahlaklı olmak mı, içten olmak mı?

Ahlak doğal varlığın (yaşlı insanın) yerine yeğlenen yapay bir varlığı koymaya dayanıyor. Ama o zaman içtenlikten uzaklaşılıyor. Yaşlı insan içten insandır.

Bence şöyle: Yaşlı insan ozandır. Yeğlenen yeni insansa sanatçı. Sanatçının ozanın yerini alması gerekir[13]. İkisi arasındaki mücadeleden sanat yapıtı doğar.

10 1891'de, Rimbaud'nun "Sarhoş Gemi"sini Gide'e işaret eden kişi Paul Valéry'dir (bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 116 ve 118). Gide Haziran 1891'de yazmaya başladığı *Voyage d'Urien*'i tasarlarken bu şiirden büyük ölçüde etkilenecektir.

11 Gide Novalis'in *Sais Çırakları*'nı Almancasından okur. Paul Valéry'ye yazdığı bir mektupta kitabın adını vermeden bir alıntı yapar ondan (*Corr: Gide-Valéry*, s. 143). Aynı alıntıya *Le Voyage d'Urien*'de de rastlarız (bkz. *Romans [...]*, s. 30).

12 Gide Ocak'ın ilk iki haftası boyunca Uzès'te kaldıktan sonra 18 Ocak'ta Montpellier'ye Paul Valéry'nin yanına gider. Orada bir hafta amcası Charles Gide'in evinde kalır. "Yakında geliyorum [...] Birbirimize ne söyleyeceğimizi bilmiyorum, belki de hiçbir şey söylemeyeceğiz. Ama zavallı cesaretlerimizi birazcık olsun toplayabilsek keşke" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 145). Valéry de o günleri şöyle anlatır: "Ne kadar da aptaldım – seni kaçırmak mı? Üstelik bir saat olsun mutlak bir görüş birliği sergileyemedik. Bir saat olsun ruhun o güzel, iç açıcı çıplaklığını yaşayamadık, arkadaşça bir Galateacılık gösteremedik hiç" (15 Şubat tarihli mektup, *agy*, s. 147). Sonra Gide yeniden 8 Şubat'a dek Uzès'e gidecektir.

13 Gide bu ozan-sanatçı karşıtlığını 1921 tarihli önemli bir metinde daha açık bir biçimde yeniden ele alacaktır ("Ozan – sanatçı değil").

20 Ocak

Yeniden Uzès'teyim.

Konuşuyorsunuz; tartışıyorsunuz: Sonunda kendinizin işitsel, konuştuğunuz kişininse görsel olduğunu anlıyorsunuz. Bir de anlaştığınızı sanıyorsunuz! İşler nasıl da değişiyor! (Dahası da var.)

İki şey kabarıyor, canıma minnet: kendimde uyandırdığım sonsuz sıkıntı; saf düşünceye duyduğum sonsuz aşk.

Olması gereken bu; zafere giden yol; tapınma bireyi öldürüyor. Tanrı onun yerini alıyor.

Eylül'de yazdığım vasat şiirler üstünde biraz çalışmaya başlamıştım. Sıkıldım. Bugün öyle olağanüstü bilimler keşfettim ki, öğrenmenin verdiği çılgın sevincin karşısında üretmenin yarattığı her türlü sevinci yadsıyorum şimdi. Delice bir doyumsuzluk bu. Bilmek...

Münih[14]

Herr Weber.[15] Mauclair'in mektupları.[16] Valéry, annem,

14 Gide Uzès'te olduğu sırada Almanya'ya gitmeyi düşünmüştür. Münih'e 8 Mart'ta gelir ve 6 Nisan'a dek orada kalır. Ardından, Paskalya tatilini Paris'te annesinin yanında geçirdikten sonra, 10 Mayıs'ta oraya yine Münih'e gider, aynı ayın 31'inde geri dönecektir. Bu uzun sürede başta tiyatroyla ve müzikle ilgilenir (*Tristan und Isolde*, *Tannhäuser* [Wagner], *Richard III* [Shakespeare], *Nathan der Weise* [Lessing] vb.; bkz. *Subjectif*, s. 52). Ayrıca özellikle Goethe, Heine ve Schiller okur (bkz. *Subjectif*, s. 44-45). Tüm bu dönem üstüne bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 151-171 ve Gide'in annesine yazdığı mektuplar (*Corr. Gide-mère*, s. 118-156). Gide Münih'te geçirdiği bu süreyi *Dünya Nimetleri*'ni yazarken de anımsayacaktır (*agy*, s. 50).

15 Herr Weber'i Gide'e babasının eski meslektaşlarından biri olan M. Larnaude tavsiye etmiştir. Ondan Almanca dersleri alır. Birçok kez görüşürler, ama Gide sonradan onun için şöyle der: "Herr Weber beni sıkıyor" (*Corr. Gide-mère*, s. 120).

16 Camille Mauclair *Les Cahiers d'André Walter*'i öven bir yazı yazmıştır (*Revue indépendante*, Mart 1891). 16 Nisan'da Gide kendisini görmeye gelir. Bu ziyareti Mauclair *Servitude et grandeur littéraire*'de anlatır (Ollendorff, 1922, s. 18). 19 Mart Cumartesi tarihli bu mektup *B. L. J. D.*'de korunmaktadır.

Allégret.
İlk eşlik dersi. *III. Richard.*

Paskalya Pazarı

Bilmek... ama neyi bilmek?

Yine filoloji; azıcık. Goethe'den şiirler; *Prométhée*; *La Faustin*; Banville'den bir şeyler; *Adolphe*'u okudum.

Kısa bir süre içinde yeniden çılgın bir gizemciliğe gömüleceğimi hissediyorum.

Münih (ikinci gün[17]), 12 Mayıs

Mantığı öğrenmek; düşünceleri sınıflandırmak... Kafam alan talan; her yeni düşünce kımıldadıkça ötekileri de harekete geçiriyor. Tam olarak sınırlanmış hiçbir şey yok, belki bağlantıları daha anlaşılır kılan sınır çizgilerinin yokluğu her şeyin kafamda birbirine karışmasına, her kavramın başkalarına yapışmasına neden oluyor.

Artık günlük tutmuyorsam, yazmam gereken mektuplar beni korkutuyorsa, bunun nedeni kişisel heyecanımın kalmaması; var olmasını istediğim heyecanlardan ya da başkalarınınkilerden başka heyecanım kalmadı. Yalnızca iyi günlerde –yeniden sıklaşmaya başladılar– zihinsel ve gergin bir yoğunlaşma yaşıyor, tüm varlığımın güçlü bir biçimde titreştiğini duyuyorum, bu titreşim neredeyse canım nasıl isterse sevince ya da üzüntüye dönüşebiliyor; ikisi de eşit oranda hoşuma gidiyor. Ozanın

17 Gide'in Münih'te ikinci kalışının ikinci günü. Gide bir kitap daha yayımlamıştır: *Les Poésies d'André Walter (Œuvre posthume)*, Librairie de l'art indépendant, 1892). Kitaba Madeleine'in yorumu şöyle olur: "Çok sıkıcı ve çok kötü. İnan bana, *Cahiers*'yle *Narcisse*'in sana kazandırdığı saygınlığı –oh! küçücük bir saygınlık– çabucak yitirdin (7 Ağustos 1892 tarihli yayımlanmamış mektup, özel koleksiyon). Buna karşılık, Stéphane Mallarmé Gide'e şöyle yazacaktır: "André Walter'in bu şiir derlemesi eşi kolay kolay bulunmayacak bir şey sevgili dostum Gide. Üstümde bıraktığı izlenim fazlasıyla bir klavseni andırıyor, sesi tiz ama her zaman akortlu" (17 Mayıs 1892 tarihli mektup, alıntılayan Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 111).

keyfine göre şen şakrak bir *scherzo* ya da hüzünlü bir *andante* çalabilecek, akort edilmiş bir arp gibiyim.

Bu durumun üretmek için birebir olduğunu düşünüyorum. Ben *ad libitum*'um[18]; bu da yarattığın kişilerin heyecanlarını üstleneceğimi göstermez mi! Asıl önemli olan heyecanların altından kalkabilmek; ama yalnızca *kendi* heyecanlarını duymak üzücü bir sınırlama.

Bencillik her şekilde iğrenç bir şey. Kendimle gitgide daha az, yapıtımla ve düşüncelerimle gitgide daha çok ilgileniyorum. Her gün, her saat, Tanrı'ya layık olup olmadığımı sorgulamıyorum artık. Ama bu büyük bir hata; insan en saf şeyleri bile yansıtabilmeli.

Öte yandan, başkalarının yargıları beni kendiminkilerden daha çok ilgilendirmiyor – aslında hayır: nesneyle onu yargılayan birey arasındaki ilişkinin ifadesi olarak ilgilendiriyor; ikisini de daha yakından tanımamı sağlıyor. Ama bir başkasının onu ileri sürmesi bana yetiyor; açıklamaya, haklı olduğunu kanıtlamaya kalkınca, buna katlanamıyorum; hiçbir şey kanıtlanamaz asla. "Başkasını yargılamayın."[19] Her yargı kendi içinde zayıflığımızın kanıtını barındırır. Benim açımdan, kimi zaman birtakım şeylerle ilgili ileri sürmem gereken yargılar en az uyandırdıkları heyecanlar kadar oynaklar, bu da hareketlerimi bir "yargı" belirlediğinde beni şaşkına çeviren sonsuz kararsızlığı açıklıyor.

Neredeyse her zaman her düşüncenin iki farklı yüzünü aynı anda görüyorum, içimdeki heyecan her zaman kutuplaşıyor. Ama iki kutbu anlarken, ikisi arasındaki, yalnızca kişisel olmaya, gerçeklere her zaman yalnızca bir açıdan bakmaya, iki kutuptan birini kesin olarak seçmeye karar vermiş bir zihnin anlayışının sona erdiği sınırları da apaçık görüyorum.

Bir arkadaşımla konuşurken, neredeyse her zaman ona kendi düşüncelerini söylemeye çalışıyor, hatta artık ondan başka bir şey düşünmez oluyor, onunla şeyler arasında bağlantı kurmaktan ve o bağlantıları ölçüp biçmekten başka bir

18 Müzik terimi. İsteğe, yoruma bağlı (ç. n.).
19 Matta, VI, 1.

şey yapmıyorum. (Bu özellikle Walckenaer'le birlikteyken geçerli.)

Ama iki arkadaşımla birlikteysem ve bu ikisi birbirinden farklı kişilerse, ikisi arasında diken üstünde oturup, ne diyeceğimi bilemiyor, taraf tutmaya yeltenemiyorum; her olumlamayı kabul ediyor, her olumsuzluğu reddediyorum.

Sonuçta bu psikoloji sorunları gülünç ve değersiz.

15 Mayıs

Bedendeki kargaşalar, ruhun kaygıları daha uzun sürebilir, ama yalnızca bunların önemli olduğuna inandığımız sürece ilginçler.

Bir şeyin değeri ona verilen önemle ölçülür yalnızca. Bir şeyi kabullenmek demek tüm düşünceleri birer birer ondan koparmak demektir, öyle ki sonunda ruhumuzda artık herhangi bir huzursuzluk yaratmadan kendine bir yer edinir.

Ozanın gerçekten olağanüstü iki yeteneği: istediğinde, yolunu yitirmeden, kendini şeylere bırakışı; ve bilinçli bir biçimde saf olabilmesi. Kaldı ki, bu iki yetenek bölünme yetisine indirgenebilir.

> Bunun uzaktan uzağa sonucunun ne olduğunu fark ettiniz mi? Ozanın günah işleyemediğini fark ettiniz mi? Ozan olmayı bırakmadan günah işleyemez o. Günah işlemek onun için ozan olmayı bırakmak demektir. Onun için ahlak her zaman ozan olmayı gerektirir.

> Sanatçı günah işleyemez. Acınası bir şeydir bu da.

Yaşamda iki üç kez gerçekten serinletici içecekler içeriz.

> Kimi akşamlar, kendimizi kuruntularımızı kavramaya o denli yakın hissederiz ki, yüreğimiz sevinçle titrer.

Nancy[20], *Kasım*

Hyalınar şöyle diyordu: "... Kaldı ki, yaşam boyunca bizi yaşama bağlayan bağları çoğaltmaya ve güçlendirmeye çalıştığımıza göre, yaşamın sonunun çok da uzak olmamasını istemeliyiz – ya da bilgece yaşamayı."[21]

Şeyler bizim için değil, kendileri için önemliler.

Daha doğrusu: Bizi önemli kılan şey Tanrı.

20 Gide Nancy'ye 12 Kasım'da askerliğini yapmak için gelir. 31 Mayıs'ta Münih'ten döner. Jacques-Émile Blanche'ın Auteuil'deki atölyede yaptığı portresi için poz vermeyi sürdürür. Kuzini Madeleine'le de buluşacaktır. Aynı zamanda ileride *Voyage d'Urien*'e dönüşecek olan "Kutba Yolculuk"u yazmaya başlar. La Roque'ta geçirdiği yazı *Tohum Ölmezse*'de şöyle anlatır: "Bir önceki yaz, La Roque'ta delirdiğimi sandım; orada kaldığım bütün süreyi neredeyse hep odama kapanarak geçirdim; beni odada ancak çalışmak tutabilirdi, kendimi boş yere çalışmaya zorlayarak ('Urien'in Yolculuğu'nu yazıyordum), takıntılı, saplantılı bir biçimde, aşırılıkta bir kaçış yolu bulmayı, oradan maviliklere uzanmayı, şeytanımı yok etmeyi umarak (onun tavsiyesini hatırladım burda), ama sadece kendimi yok ederek, bitap düşene kadar; karşımda budalalıktan, delilikten başka bir şey kalmayıncaya kadar manyakçasına harcıyordum kendimi" (*agy*, s. 323). 14 Haziran'da, Madeleine *Traité du Narcisse*'teki "öğreti"yi çok alaycı bir dille tartışmaya açar: "Çünkü sonuçta öğretin şöyle özetlenebilir: Her şeyin görüntüsünün ardında Goethe'nin 'açık sır' olarak adlandırdığı şey gizlenir, ozana düşen görev de onu dışarıya yansıtmaktır. Ama bunu Carlyle ozanla ilgili bölümde hayranlık uyandıran bir biçimde söylemişti zaten – onu yalvaçla karşılaştırıyor, ozanların hepsini görülmeyeni gören kişiler olarak gösteriyordu" (yayımlanmamış mektup, özel koleksiyon). Gide *Voyage d'Urien*'ın ilk bölümünü yazdıktan sonra, 20 Ağustos-3 Eylül arasında Bretagne'a Henri de Régnier'nin yanına gider. Sonra La Roque'a dönüp, *Voyage d'Urien*'ı yazmayı sürdürür, Madeleine'le görüşür, ama Madeleine açısından aralarındaki bağ bütünüyle kopmuştur. 17 Ekim'de, geçmişi biraz sevgiyle andıktan sonra, ona şöyle yazar: "Bundan sonra yazışmayı sürdürmemiz ne senin ne benim için iyi olacak André" (özel koleksiyon). Gerçekten de iki yıl boyunca Madeleine'den neredeyse hiç ses çıkmayacaktır.

21 Hyalmar kuşkusuz Henrik Ibsen'in *Yaban Ördeği* adlı oyununun baş kahramanıdır. Bu alıntıya oyunun metninde rastlanmaz, kahramanın düşünceleriyle bir biçimde Ibsen'inkilerin bireşimi söz konusudur.

Nancy, Kasım

(Askerlik[22].) Bu günlerde acı çekiyorum, ruhsal yeteneklerimi hiyerarşilerinden ötürü kullanmadığımı şimdi fark ediyorum. En soylu yeteneklerim boşta. Yalnız olsaydım, bu bütünüyle bedensel heyecanları yüce heyecanlara dönüştürebileceğimi biliyorum; ama başkalarının yalnızca vasat heyecanlara sıcak baktığını hissediyorum; onların bana sıcak bakmasını istiyorum.

Bir beden ancak çevresinde armonik seslerin olabileceğini sezerse ses çıkarabilir.

Burada yakınlık duymanın alçalmak demek olduğunu hissedince içimi bir üzüntü kapladı.

Çevremdeki şeyler pekâlâ anlatılabilir; ama her şey öyle eciş bücüş ki...

– Sana eciş bücüş görünüyorlar, çünkü onların karmaşıklığını anlamıyorsun. Bu nedenle ozanın daha yalın yapıtı sana çekici geliyor. O bir yapıtta yalnızca bir gerçeği göstererek abartıyor. Yalınlaştırmak geri kalan şeyleri abartmak demektir. Sanat yapıtı bir abartıdır.

27 Kasım

> Bu akşam, ölmem gerektiğini anlayınca, kafamda yalnızca küçük düşüncelerin olduğunu hissettiğim için korktum, yol boyunca topladığım tüm üzgün çiçeklerin renkleri solmuş gibi göründü gözüme.

22 Gide "2. sınıf asker olarak 79. hatta" görevlendirilmiştir. 27 Nisan'da askerlik hizmetine uygun olduğuna karar verilmesine karşın, 21 Kasım 1892'de Gide'in *Tohum Ölmezse*'de yazdığına göre "verem"den ötürü, yani verem olmaya yatkın olduğu için çürüğe çıkar. *Dar Kapı*'daki Jérôme'un da askerliğini Nancy'de yaptığını belirtelim. Bu süreçle ilgili tek tük tanıklıklardan biri Gide'in Henri de Régnier'ye yazdığı bir mektuptur: "Koğuşla ilgili izlenimlerim, koskocaman ahşap barakalarda tüm yatakların üstündeki lambalardan gelen ışığın yarattığı coşkunluktan sonra kendini öldürme arzusu – birden orada olanın artık yazın değil, *kendiniz* olduğunuzu anlıyorsunuz... Bunun üstüne kentte yatmama izin verdiler" (yayımlanmamış mektup, tarihsiz, Institut de France kütüphanesi).

– Bu yıl ilkbahar ne kadar kısa sürdü! İlkbahar ne kadar kısa sürdü.[23]

Bu akşam, öleceğime kesin olarak inanınca, öyle yorgun düştüm ki, ne yazacağımı bilemez oldum, bu kaygı karşısında tüm düşüncelerimin kaçıştığını görünce de ölesiye umutsuzluğa kapıldım.

30 Kasım

Eurydike, her zaman yanımdaki, sevgili gölge, seni bir daha göremeyecek miyim?

"... o gün, çiçeklenmiş adalar geçti dev gibi gemimizin dibinden."[24]

23 Bu tümce *Poésies d'André Walter*'in ilk şiirinin ilk dizesini yankılar (s. 165): "Bu yıl ilkbahar olmadı sevgilim".

24 Gide'in Ocak'ta Uzès'te ezberlediği "Sarhoş Gemi"den esinlenen bu tümce büyük olasılıkla *Voyage d'Urien*'la ilgilidir: "Kıyıları gözden yitirmiştik, üç gündür açık denizde dolaşıyorduk, sonra gizemli bir akıntının uzun süre önümüze ittiği, suyun üstünde yüzen o güzel adaları gördük" (s. 19).

YAPRAKLAR

Gecenin içinde, dualarla yüklü melekler gibi ilerleyişlerini görmeliydim.

Melekler – bugün onları düşünmüyoruz artık. "Ölçülülük melekler gibi heyecanlanmaya dayanır."[25] Tıpkı Tobyas'ın gözünün önünde arkasında gökyüzünden göklere doğru bir ışık çizgisi bırakan melek gibi: "Yolu biliyoruz" diye düşündüm. Ah elimden tutup tüm erdemlerinin kokusuyla bana kılavuzluk et, M.[26] de öteki elimden tutsun, bana aydınlığı göstersin – bana kılavuzluk et –, bu ağırbaşlı hacca birlikte gidelim.

Yiğitçe – sanki sonradan edinilmiş bir güçle – ikinci yaşam ancak ilkinin *devam*'ı olabilir.

Dün akşam düşümde ölüyordum. Günah çıkarıyordum: Kendimi başkalarından çok seviyordum; Madeleine'i kendimden çok seviyordum – Tanrı ise her şeyin üstündeydi –, Tanrı'da her şeyi kendimden çok seviyordum.

Herkesin acılarında bile, büyük ölçüde mutlu yaşadım. Tadına doyum olmaz, saf coşkular yakıp kül etti ruhumu. Yaşamdan sonrası beni kaygılandırmıyor; orada beni korkutabilecek bir şey yok. Hiçbir şey yoksa, bunun farkında olmam. Yaşam, gelip geçici ölümün üstünde yine yaşam varsa, onun benim için daha bu yaşamda onu arzulayacağım, isteyeceğim kadar çok mutlu olacağına inanıyorum, beni tutan zincirler ölümle kopunca atılacağım kollarına.

Ozanın yetisi: içten abartma yeteneği; – ruhun en hafif hareketlerini yoğunlaştırmaya yönelik acılı, hastalıklı bir güç.

25 Joseph Joubert (1754-1824), *Pensées*, Didier et Cie, 1864, II. cilt, V, *Des passions et des affections de l'âme*, XXIV, s. 67. Gide *Günlük*'te bu tümceyi bir kez daha alıntılayacaktır.
26 Söz konusu olan kuşkusuz Madeleine'dir.

•

Dram – sahnelenmesini istiyorsanız başka bir şeydir. Artık izleyicilerle alay edemezsiniz; tersine, onları göz önünde bulundurmalısınız. Oyun artık bir bütün değil, bir parçadır. Salonda iki öğe uyumlu hale getirilmelidir (tiyatro sanatı bütünüyle buna dayanır): Oyuncularla izleyiciler, sahnede oynayanlarla sıraların üstünde dinleyenler. Etkin parça alıcı parçayla uyumlu olmalıdır. Bu denklem kurulmalıdır: Yoksa uyumsuzluk baş gösterir.

Oyunlar görkemli olabilir, görkemli bir biçimde oynanabilir – ama bu başka bir şeydir. Ben "tiyatro"dan söz ediyorum, yoksa ne denli görkemli olurlarsa olsunlar, sahnelenebilecek sanat yapıtlarından değil.[27]

27 Bu düşünceye 25 Mart 1904'te, Brüksel'de, La Libre Esthétique'te verilen "Tiyatronun Gelişimi" konferansında da rastlanacaktır. Konferansın metni *Nouveaux Prétextes*'te yayımlanmıştır.

1893

Montpellier[1], *Mart*

... üzücü sevinçlerimin her birine bütünüyle günahın acılığını verenler.
... en büyük sevinçlerim yalnız ve tasalıydı.

Yirmi üç yaşıma dek tümüyle bakir ve sapkın oldum; öyle çılgına döndüm ki sonunda dudaklarımı yapıştırabilecek bir et parçası aradım her yerde.[2]

Ilık çıplaklığı
Yaşam boyu kanlı.[3]

1 Gide ile annesi Paskalya tatili için İspanya'ya gitmelerinden önce Montpellier'de kalırlar. Gide Albert Mockel'in ve başkalarının düşündüklerinin tersine Ocak'tan Şubat sonuna dek Paris'te kalır. 11 Ocak 1893'te Pierre Louÿs'ye şöyle yazar: "Kimse Paris'te olduğumu bilmiyor, herkes beni sekiz gündür Amsterdam'da sanıyor [...] – Dolayısıyla kapıcının söylediklerine inanma. Çalışıyorum, geri kalan her şey canımı sıkıyor. Yolculuğumuzdan kimseye söz etme" (Gordon Millan, *Pierre Louÿs ou le Culte de l'amitié*'de alıntılanmıştır, s. 189). Gide Kasım 1893'te yayımlanacak olan *La Tentative amoureuse*'ü yazmaktadır. Pierre Louÿs'yle İspanya yolculuğuna çıkacağına inanmaktadır hâlâ. Arkadaşına 4 Şubat'ta şöyle yazar: "Yolculuk arzusunu, hatta seninle yolculuk etme arzusunu biliyorum [...] Karşılıklı öfkelerimizi pekâlâ ve çabucak seziyorum. Bir kadının yanına yaklaşır yaklaşmaz aklından uçup gideceğim" (alıntılayan Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 219); ama Louÿs bu teklifi reddedecek, Gide de ona şu yanıtı yazacaktır: "İspanya'ya gelmiyorsun demek!!! Yazık. [...] Adı batasıca. Elveda piç kurusu" (alıntılayan Jean Delay, *agy*, s. 220).

2 18 Mart 1893'te Marcel Drouin'e yazdığı bir mektupta bu tümce neredeyse aynen yinelenir. Söz konusu mektupta metin şöyle sürer: "Yasalar, görgü kuralları, aralıksız bir kişilik eğitimi, gizemli sevgilere duyulan aşk tüm sevinçlerimi, en büyük sevinçlerimi yalnız ve tasalı kıldı – bütün yaşam hazzına günahın acılığını kazandırdı" (Rouen Belediye Kütüphanesi). Ayrıca Gide bu mektupta Goethe'nin *Roma Ağıtları*'ndan ne denli etkilendiğini yazar.

3 Bu iki dize *Batak*'ın sunusunda yer alır.

Akşam, ikimiz birden pencereden sarkmış, denizin üstündeki sonunda daha güzelleşen, daha morlaşan renklere bakıyorduk. Alacakaranlık çöküyordu.

15 Mart

... ve tapınmaya gitgide daha çok eğilimli olan ruhum günden güne sessizleşiyordu.

... düşüncelerimin en iç karartıcısı.

17 Mart

Yaşamı seviyor, uyumayı yeğliyorum, hiçlik için değil, düş için.

İspanya[4]

Boğa güreşleri.

Birinin kızgın olduğu için öldürülmesi iyi bir şey; ama birini öldürmek için kızdırmak, kesinlikle suç.

Boğa büyük bir günah işlerken öldürülüyor. Ama onu o hale insanlar getiriyor. Oysa onun istediği yalnızca otlamaktı vb.

Nisan

Şehvetten kendisini öldürebilecek, aşırı güçlü bir şeymişçesine korkuyordu.

İnanın, ölüm korkusunu andıran bir dehşet duyuyordu.[5]

Arzu onları öyle sıkıştırıyordu ki artık birbirlerini beklemiyor, gereksinimlerini herhangi bir yerde gideriyorlardı.

4 Gide'in annesiyle çıktığı bu İspanya yolculuğu için bkz. *Günlük*, Mart-Nisan 1910. Gide özellikle *Dünya Nimetleri*'nin 4. kitabında Sevilla'yı ve Grenada'yı anımsar.

5 *Paludes*'e (*Batak*) alınmıştır: "[...] hem sonra, inanın, siz duyarlı birisiniz, anımsarsınız, şu tümceyi yazarken sizi düşünüyordum: 'Şehvetten kendisini öldürebilecek, aşırı güçlü bir şeymişçesine korkuyordu'" (*Romans [...]*, s. 141).

Tuvalet.

... Eşsiz bir serinliği olan bir yer, orada uyumanın neredeyse bilinmeyen büyük bir çekiciliği var.

Başlık:

"Angèle ya da Küçük Yolculuk."[6]

Paris, Nisan sonu

Gücünün eksiksizce farkında olmak ve onu bütünüyle kullanmak.

Çilecilerin kitaplarını okumayı bırakmalı. Coşkuyu başka yerde aramalı; bu zorlu denge, dolu dolu yaşama sevincine hayran olmalı. Her şey içinde var olabilecek tüm yaşamı vermeli. İnsanın kendini mutlu kılması bir ödevdir. Artık bizi mutluluğa eriştirmesini Tanrı'dan istemeyeceğiz. Kesinkes! Ben'in zayıf olduğumu iyi biliyoruz.

(Bu tümcede pek çok şey var. Hiçbir şeyi yadsımayalım. Sürdürelim.)

Şimdi sıra duamda (çünkü bu da bir dua): Ulu Tanrım, bu daracık ahlak parçalansın da yaşayabileyim, ah! Şöyle dolu dolu; bana bunu yapabilecek gücü verin ah! Kaygı duymadan, sürekli günah işleyeceğimi düşünmeden.

Şimdi kendimi kapıp koyuvermek için eskiden buna direnmek için olduğu kadar büyük bir çaba göstermem gerekiyor.

Bu yoksunluk ahlakı benim doğal ahlakıma dönüşmüştü düpedüz, şimdi öteki bana çok sancılı ve güç geliyor. Kendimi haz almaya zorlamalıyım. Mutlu olmak sancılı bir şey benim için.

"... Kimi zaman bakir, ama kaygan ve aşka elverişli bedenine bakıyordu; o zaman bedeninin ışıltısı sönmeden kadınların okşayışlarını arzuluyordu. Daha genç, çok daha güzel olmayı arzuluyor, iki varlık arasındaki aşkın onların bedenleri kadar görkemli olduğunu düşünüyordu." (*Tentative amoureuse.*[7])

6 *Batak*'ın bölümlerinden birinin adı.

7 Gide *La Tentative amoureuse ou le Traité du vain désir*'i (1893) yazmaktadır. Kitabın el yazmasında kahramanının adını (Luc) anar. Metnin son ha-

Otlara oturup, hiçbir şey yapmaksızın akşamı bekliyorlardı; ardından, hava sonunda yumuşayınca, ağır ağır yollarına devam ediyorlardı...

... suların üstünde sallanan adalar, taçlar, sapsız çiçekler gibi serpiliyorlardı.

Kolay bir ahlak mı?.. Ah hayır kuşkusuz! Bana şu ana dek kılavuzluk eden, destek olan, sonra doğru yolu şaşırtan ahlak kolay bir ahlak değildi. Ama eskiden aşırı güzel oldukları için kendime yasakladığım şeylerin tadına varmak isteyince, bunu bir günahkâr gibi, gizlice, daha baştan pişmanlığın acılığıyla yapmayacağımı biliyorum; hayır, vicdan azabı duymaksızın, canlılıkla ve sevinçle yapacağım.

Sonunda düşlerden kurtulup, güçlü ve dolu bir yaşam sürmeli.

29 Nisan

Ah! Nasıl da içime çektim gecenin soğuk havasını. Ah! Pencereler! Sis yüzünden aydan nasıl da pınarları andıran soluk ışıklar akıyordu, insan içecek gibi oluyordu. Ah! Pencereler! Kim bilir kaç kez alnım camlarınızda serinlemiştir, kim bilir kaç kez cayır cayır yanan yatağımdan balkona koşup, engin ve durgun göğe baktığımda, arzularım sisler gibi uçup gitmiştir.

Geçmiş günlerin ateşleri ölümcül bir yıpranma yarattınız bedenimde; ama ruh onu Tanrı'dan uzaklaştıran bir şey olmadığında nasıl da bitkin düşüyor![8]

3 Mayıs

Sonunda Delacroix'nın günlüğünde (*Revue hebdomadaire*) bundan iki yıl önce mektuplarında aradığım her şeyi buldum. O resmi mektuplar beni epey düş kırıklığına uğratmıştı.

Günlükte sepyayla çizilmiş taslaklardaki Delacroix'yı buldum yeniden – *Günlük*'ü kendiminkini yeniden elime almamı sağladı.

linde bu alıntının yalnızca son tümcesi korunmuştur (bkz. *Romans [...]*, s. 74). Bu metni kendisine Calderón'un *Hayat Bir Rüyadır*'ı esinlemiştir (bkz. *Subjectif*, s. 64). Kitap 1 Eylül'de La Roque'ta tamamlanır.

8 Bu iki paragraf olduğu gibi *Dünya Nimetleri*'ne alınmıştır (buradaki çeviri kitabın Türkçe çevirisinden farklıdır [ç.n.]).

4 Mayıs

Octave[9] beni büyüledi; yüzü öyle ince, solgunluğu öyle eşsiz ki; daha iyi konuşabilseydi, gerçekten çok çekici olurdu; bir de heveskârlıkla çalışkanlık birbirine karışmış onda. Onu yine görmeyi isterdim; beni alıkoyan şey, onun bunu istemediğini hissetmem.

Lucien'e[10] gelince, onu tokatlamamak için kendimi tutuyorum; insanın ezmek, bir sopanın ucuyla ezmek isteyeceği pis bir böcek.

4 Mayıs

Louvre'a giderken yanıma bir defter alıp resim tarihi üstüne daha önce yapmadığım kadar ciddi çalışmalıyım. Hayranlığın tembel olmaması gerek. Chardin'i bir eleştirmen olarak değil, bir yorumcu olarak incelemek isterdim; biçem oyunu yapmadan; şaşkın gözlemler ortaya koyarak; sonra şeyleri kendime açıklayarak. Önemli birinin karşısında dikkatli ve yürekten gelen bir tutum takınmak her zaman yararlıdır.

5 Mayıs

Bu sabah, saat 5'te kalkıp, eskiden olduğu gibi çalıştım. Sabahları üretime ayrılmamalı oysa; filolojiyle ve yabancı dil eğitimiyle uğraşmalıydım.

Gerçekten kişinin kendini sağlam ve *normal* hissetmesi ne büyük bir sevinç olmalı. Bekliyorum.

9 Mayıs

Akşam Henri de Régnier'nin evine gidince, onu bir koltuğa oturmuş, sırtını kitabını aydınlatan bir lambaya vermiş halde

9 Octave Join-Lambert.
10 Bu kişi babasının eski meslektaşlarından birinin oğlu Lucien Gérardin olabilir.

bulursunuz. Kitap okuyan Henri de Régnier kadar çalışkan ve büyüleyici biri olamaz; okurken hiçbir şeyin dikkatimi dağıtamadığı zamanları anımsatıyor bana. Şimdi her şey çok değişti!

Cumartesi

Pierre Louis'ye Schumann ve Chopin çaldım; akşama dek çaldım.

Yport[11]*, Cumartesi*

... gölgelerin içinde daha beyaz, gecenin içinde daha da beyaz görünen o beyaz çiçekler karanlık çimlerin üstünde ışıldıyorlardı. Ağaçlı yolun kumları da ışıldıyordu; kenarları güzel kokulu leylaklarla dolu, sonra ulu ağaçların altına dalan o yoldan ilerledik. Sonra küçük gölün durgun suyu bizi büyüledi, yürümeyi sürdürdük. Derken ay, o sırada sisle kaplı bir gökyüzünde yüzüyormuş gibi görünmesini yeğleyeceğimiz ay belirdi dalların arasında. Bunun üstüne çoktan düşler görmeye başlayarak, uyumak için geri döndük.[12]

28 Mayıs

Kaygılarımızın hiçbirini yitirmeyeceğiz. Onların kaynağı dışarıda değil, içimizde. Zihnimiz yapısı gereği her şey karşısında sarsılıyor, birazcık dinginliğe ancak yalnızlıkta kavuşuyor. O zaman da Tanrı onu kaygılandırıyor.

Sanat yapıtının sevdiğim yanı dingin olması; kimse dinlenmeyi bizden fazla arzulayamaz, kimse kaygıyı bizden fazla sevemez.

11 Mayıs sonunda, Gide *La Tentative amoureuse*'ü yazmak için Normandiya'ya, Yport'a, Laurens'ların evine gider. Özellikle geçmişte Alsace Okulu'nda sınıf arkadaşı olan Paul-Albert Laurens'la yakındır. Aynı yılın Ekim ayında Kuzey Afrika yolculuğuna da onunla birlikte çıkar. Yport'da kaldığı bu süreçle ilgili bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 182-186.

12 Burada *La Tentative amoureuse*'ün bir taslağıyla karşı karşıyayız (bkz. *Romans [...]*, s. 72).

Başkalarına kanıtlama çabam hepsini öldürmeseydi duyabileceğim heyecanları kanıtlamaya çalışarak geçirdim gençliğimin büyük bir bölümünü.

3 Haziran

Her gün, her yıl günlük tutmanın bir yararı yok; önemli olan, günlüğün yaşamın belli bir döneminde sıkı bir biçimde ve özenle tutulması. Uzun zamandır günlük tutmayı bırakmam heyecanlarımın aşırı karmaşıklaşmasından kaynaklanıyor; onları yazmak çok zamanı alacaktı; o zaman gereken yalınlaştırma çabası da içtenliklerini azaltacaktı; bu da baştan yazınsal bir biçimlendirmeye dönüşecekti; günlükle hiç ilgisi olmayan bir şeye.

Heyecanlarım bir din gibi açıldı; demek istediğim şeyi daha iyi anlatmak olanaksız; sonradan bu bana anlaşılmaz gelebilecek olsa da. Tümtanrıcılığa giden bir yol bu; sonum orası mı olacak bilmiyorum; daha çok bunun geçici bir durum olduğuna inanıyorum.

3 Haziran

Yport'dan[13] dönüş.

3 Haziran

Laurens'lara öyle alıştım ki bundan neredeyse korkuyorum, benim için gitgide vazgeçilmez olduklarını hissediyorum. Gözümde seçilmiş bir aile, sevinçlerimi onlarla birlikte düşlüyorum.

> Pierre[14] gittikten sonra, Paul'le yeniden hüzünlendik, ama belki en eşsiz akşamları yaşadık, zenginlikleri kolay kolay akıldan çıkmayacak tatlı sevinçlerle doluydu. Ay ışığında birlikte yalıyarda yürüyüşler yaptık, hatta bir akşam ormana girdik, aydınlık gece bizi biraz daha gizem aramaya itmişti.

13 Gide o sırada Rouen'a dönüp, annesiyle ve kuzinleriyle buluşur.
14 Pierre Laurens, Paul-Albert'in küçük kardeşi.

Paul mezarlığın yanından geçerken ölülerden korkmuştu; bense bunu aklımdan bile geçirmemiş, korkularımdan kurtulduğuma üzülmüştüm. Duygusal sırlarımızdan konuşmayı başardık, bu öyle çetin ve hassas bir konu ki birinin ötekinin gülümsemesinden artık hiç kaygılanmaması için en az bizim kadar budala ya da kendinden emin olması gerekiyor – utanmadan sıkılmadan romantik, René gibi düşçü de olmuştuk, ben de onun gibi yaşamlarımızda kopacak fırtınaları, deniz rüzgârlarını bekliyor, arzuluyordum. Paul gelecekten korkuyordu, ikimiz de ciddiydik, yine de ayın çalılıklara düşürdüğü güzel gölgelerin tadını çıkarıyorduk.

Bir akşam, alacakaranlıkta, yolculuğumdaki gemiciler gibi[15], yalıyar boyunca ilerleyip, deniz yükselirken kayaların üstüne atladık; sonra vardığımız yerde denizden ve gökyüzünden başka bir şey görünmüyordu, üzüntülerimizden konuştuk.

Aslında geçirdiğimiz tüm akşamları, eskrim derslerinden sonra okumalarımızı, konuşmalarımızı, parmaklıkların arasından görünen ay alçalmışken bahçelerin çevresinde yaptığımız gezintileri anlatmam gerekirdi.[16] Birbirimize iyi geldik, hüzünlü yalnızlıkların tehlikesini biliyorduk artık. Ah, oraya her zaman döneceğiz, ne de olsa üçümüzün içinde de söküp atamayacağımız üzüntüler var.

... Bu yıl kendimi olanca gücümle sevince itmek, kendimi yaşama kapıp koyuvermek istedim, yaşamın güzel olduğunu yineledim durdum.

Duyularımın yaşadığı en büyük sevinçler dindirilen susuzluklar.[17]

15 Bailly'den çıkan *Voyage d'Urien*'ı anıştırma.
16 Gide o sırada yazmakta olduğu *La Tentation amoureuse*'de Yport'daki bu gezintilerinden esinlenmiş olabilir: "Neredeyse karşıda, uzakta bir ada oluşturuyormuş gibi görünen kıvrık kıyıda, tam o noktada görülüyor, bir parkın gösterişli parmaklığını andırıyordu" (*Romans [...]*, s. 75).
17 Bu dize *Dünya Nimetleri*'ne (VI. kitap) alınmıştır (*agy*, s. 122 [çeviri buradakinden farklıdır].

Sürekli sorduğum soru (bu hastalıklı bir takıntı): Sevilmeye değer biri miyim?

Şimdi üç aylık kuraklıktan sonra fırtına. Yağmuru bir gösteri gibi izlemek için eve döndüm. Gördüğüm şeyi betimlemeyi sevmiyorum artık; işin tadını kaçırıyor. Yalnızca bakmayı daha çok seviyor, böylece hiçbir şeyi kaçırmadığımı, her görüntünün ona gereksinim duyduğum anda yeniden ortaya çıkacağını biliyorum. Bunun tadını daha da çok çıkarmak isterdim. Kısa süre içinde, farklı farklı yaşam biçimlerini tanımak, her birinde bir başkasının özlemiyle kabaran kaygıyı bulmak istiyorum. Kısa süre içinde, zorlu işlere kalkışacağımı, günün her saati çalışacağımı biliyorum. Şimdi, çok arzulamama karşın, daha çalışma izni vermiyorum kendime; bütün gün okuyor, geziyor, zevk almaya bakıyorum; geceleri de dışarı çıkıyorum; susayıp susuzluğumu gideriyorum, bu benim için çok yeni bir şey. Geceleri neredeyse dışarıda uyuyorum, pencerem ardına kadar açık; ay ışığı içeri girip beni uyandırıyor, ama buna üzülmüyorum. Hava öyle sıcak ki ayın altında çıplak uyunabilir. Sabahları, uyanınca, hiç değişmeyen bir görkem, mavi gökyüzünün altındaki dallar görülüyor. Her gün başkaları derse giderken, ben şerbet almaya gidiyorum; kimi zaman bunun için çok uzaklara gidiyor, önce çok susuyorum; sonra yanıyormuşum gibi acılar içinde kıvranıyor, susuzluğumu sabırla inceliyorum.

Kaldı ki, bu düzenin kötü olduğunu, yazarın şeylerden sakınması gerektiğini biliyorum; ama bugün bunun tersini düşünmek, artık doyumu yaşayamayacağım zamanlar için kendime sıkıntılar yaratmak hoşuma gidiyor. Ayrıca başka yaşamlar! Başka yaşamlar; onlardan alabileceğimiz her şey, *kendimiz*, (bunun bir hata olduğunu bilsem de) onları anlatırken tadını çıkardığımız tüm heyecanlar.

La Roque[18], *14 Temmuz*

O sıra, geçen yıl olduğu gibi, uzakta bir manzaranın göründüğü çamlı yoldan yürüyerek Tacitus okuduğumu anımsayacağım

18 Gide Rouen'da kısa bir süre kaldıktan sonra La Roque'tadır. Yazı orada geçirip *La Tentative amoureuse*'ü bitirir.

(Neron'un yavaş yavaş yumuşaklığını ve doğuştan gelen kaygılarını yitirdiği o hayran olunası on üçüncü kitap). Çevremdeki doğa korkutucu ve iç karartıcı bir üzüntüyle kaplanıyordu.

Heyecanlarımı doğru dürüst işleyemedim; Stendhalci eğitim can sıkıcı ve tehlikeli. Yüce şeyler düşünme alışkanlığını yitirdim; bu çok üzücü bir şey. Kolay yaşıyorum. Artık öyle olmaması gerek; yaşamda her şeyin bir karara bağlı olması, istencin sürekli bir kas gibi gergin olması gerek.

Buna karşın, bir yıldır yöntem değiştirdiğime pişman değilim; ama kişi her zaman kendine dönmeli. Hayır, pişman değilim, her şeyin yararlı olabileceğini biliyorum; yeter ki bunu kendimize söyleyebilelim. Çok yaşadım. *Ama kesinlikle kendimi toparlamam gerek.*

> Sanırım bu kitabı bırakacağım, insanın gözünü korkutacak denli güç bir iş kesinlikle. Oysa çok ilginç olabilirdi.[19]

ROMAN

> Formentin.
>
> Merdivenin basamaklarından birinde paslı bir anahtar buldum, taşların arasında bitmiş otların arasına gizlenmişti biraz. O anahtarı tüm kilitlerde denedim, hiçbir kapı açılmadığı için, on beş dakika uğraştıktan sonra, birinin kilidindeki büyük bir vidayı kırmayı başardım[20] [...].
>
> Bkz. De Régnier'ye yazdığım mektup.[21]

19 Görünüşe göre Gide'in burada sözünü ettiği epey ilerlemiş *La Tentative amoureuse* değil, birkaç tümcesini yazdığı ve geçici bir ad (Angèle ya da Küçük Yolculuk) bulduğu, sonradan *Batak*'a dönüşecek olan kitaptır.

20 1889'da da Gide'de bir masal yazma arzusu uyandıran ve *Isabelle* (1911) adlı anlatının doğmasını sağlayan Formentin'i anıştırma. *Isabelle*'in giriş bölümünde buna çok benzer bir bölüm vardır: "Böylece şatonun merdivenlerinin önüne geldik: İlk basamaklar otların arasına gömülmüş, üsttekilerse ayrılmış, kırılmıştı; ama şatonun camlı kapılarının önündeki dayanıklı kepenkler durdurdu bizi" (*Isabelle*, çev. Yalçın Tura, Varlık, s. 3).

21 Gide bu mektupta Régnier'ye Formentin gezintisini anlatır; mektup gezintiyi Henri de Régnier'nin yapıtıyla ilişkilendirdiği için önemlidir, Valéry'ye yazdığı bir başka mektup da buna tanıklık eder: "Dün ilk kez gezintiye çıktım; tam bir Henri de Régnier kitabını yaşadım" (*Romans [...]*, s. 1560). Bkz. Régnier'nin Gide'e yanıtı, Henri de Régnier, *Lettres à Gide* (yay. David J. Niederaver, Cenevre, Droz, 1972, s. 52-53).

Daha fazla kahkaha atabilirdik; ulu ağaçların
Altında sesli oyunlar oynardık.

Temmuz sonu

Akşam, günün kahkahalarından sonra yalnız kaldığımda, artık üzüntü duymuyorum – hem de hiç.

Ağustos

Hiçbir şey umurumda değil; mutluyum. Yine de son derece mutluyum. Bu yetiyor... Sonra üzüntüyü tadacağım.

Honfleur: Sokakta

Arada sırada, çevremde başkaları yalnızca içimdeki kişisel yaşam duygusunu güçlendirmek için yaşıyormuş gibi geliyordu bana.[22]

> Paul Laurens için.
> Başkası hiçbir şeyin farkında değilse, heyecan duymak neye yarar? Yoksa bu bencillik olur.

Büyük sessiz yapıtlar.

Yazmak için yapıtın kendi içinde susmasını beklemeli.

"Ağırbaşlı... Ondan söz ederken dönüp dolaşıp bu sözcüğe dönmeli" diyor Fromentin, Ruysdaël için. "Yapıtta insanda olmayan bir ağırbaşlılık vardır" diyen Delacroix'yı seviyorum.

Yola çıkmadan önce, günlüğümü baştan sona okudum; anlatılmaz bir tiksinti duydum. Kendini beğenmişlikten başka bir şey yok; gerek derinlik, gerek zihin konusunda, sürekli kendimi bir biçimde kasılarak ifade edişimde bile kendini beğenmişlik var. Doğaötesine can atışım gülünç; düşüncelerin sürekli çözümlenmesi, eylemsizlik, davranış kuralları dışarıdan bakıldığında

22 Bu bölüm *Dünya Nimetleri*'ne de alınmıştır (*agy*, s. 41) (çeviri buradakinden farklıdır [ç. n.]).

dünyanın en sıkıcı, en yavan ve neredeyse en anlaşılmaz şeyleri. Aslında içten olduğunu bildiğim kimi durumlar var ama onların içine de artık giremiyorum. Bu benim için bitmiş, anlamsız bir şey, sonsuza dek tavsamış bir heyecan.

Tepki olarak, kendimle artık hiç ilgilenmemek, bir şey yapmak istediğimde iyi mi kötü mü yapıyorum diye kaygılanmamak, yalnızca yapmak geçiyor içimden, sonra ne olursa olsun! Artık tuhaf ve karmaşık şeyleri hiç istemiyorum; karmaşık şeyleri artık anlamıyorum bile; bunları düşünmemek için normal ve güçlü biri olmak isterdim.

Bu günlük sayfalarını iyi yazma arzusu onların değerini bütünüyle yok ediyor, içtenlik konusunda bile. Artık bir anlamları yok, yazınsal bir değer taşıyabilecek kadar iyi yazılmamışlar asla; sonuçta, hepsi onları gelecekte önemli kılacak bir onura, bir üne bel bağlamış. Bu son derece aşağılık bir şey. Yalnızca dindar ve saf bir dille yazılmış birkaç sayfa hoşuma gitti; eskiden olduğum kişide en çok hoşuma giden şey dua ettiğim anlar.

Az kalsın tüm bunları yırtacaktım; en azından bir sürü sayfayı yok ettim.[23]

... bu güzeller güzeli yosunlar sudan çıkarılınca nasıl da soluklaşıyor...[24]

Daha fazla beklemeden *Heinrich von Ofterdingen*'i[25] çevirmek gerekecek. Ayrıca pek az bilinen *Peter Schlemihl*'i düşündüm; bir de La Motte'nin *Ondine*'ini. Sonra İtalyancadan Petrarca'yı.[26] Calderón'un oyunlarından biri uyarlanabilir mi diye bakmalı.[27]

23 Gide'in notu: "Sonrasında, bu ilk günlüğü neredeyse bütünüyle yaktım (1902)." Ama burada yayımladığımız parçalar Gide'in her şeye karşın bu "ilk günlüğün" önemli bir bölümünü koruduğunu göstermektedir.

24 Bu parça *Dünya Nimetleri*'ne de alınmıştır (*agy*, s. 125) (çeviri buradakinden farklıdır [ç. n.]).

25 Novalis'in kitabı. Gide 1894 sonbaharında La Brévine'de, bir yandan *Batak*'ı yazarken, bu çeviri üstünde çalışacak, ama bitirmeyecektir. Bununla birlikte, erken anlatı (*mise en abyme*) "kuram"ını geliştirirken bu kitaptan esinlenecek, ama başvuru kaynağı olarak adını anmayacaktır.

26 Gide Eylül ayında Valéry'ye sorar: "Bir başka yardım: Bildiğin Fransızca yazılmış, en iyi İtalyanca dilbilgisi kitabını bana söyleyebilir misin?" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 187).

27 Gide kuşkusuz *Hayat Bir Rüyadır*'ı düşünmektedir, ondan bir tümceyi de *La Tentative amoureuse*'ün başına koyar.

Bizi güldüren şey aslında dolu olabilecek bir şeyin uyandırdığı zayıflık duygusu. Bizi coşturan şey doluluk duygusu. Her şeyin içinde bir doluluk olasılığı var.

Louvre'da... her tuvalde, fırça onları bıraktıktan sonra geriye kalan azıcık yaşamı arıyorum. O gün beni en çok etkileyen şey ne Rembrandt ne Vinci'ydi, asıl Tiziano'ydu: *Eldivenli Adam* – karşısında ağladım. Görünen o ki, bir şeyi değerli kılan şey ondaki yaşamın yoğunluğu. Kaldı ki, bu yaşam sanatçınınki de olabilir, betimlenen şeyinki de.

> *Urien* için yazdığım şu tümceyi buldum:
> "Hiç gerçekleştirmedikleri büyük hareketlerin yerini romanın almasını istiyorlar; imgelemlerinde hâlâ varlığını sürdüren, ama bedenlerinin hiç gerçekleştirmediği o belli belirsiz kahramanlık arzusunu iyi kötü dindirmesini istiyorlar."[28]

> Bir roman yolculuk eden bir aynadır.
> Bu ifadeyi Stendhal'in sanırım Saint-Réal'den aldığı ifadeden daha çok seviyorum.[29]

Amaçlanan şey başarılı olmaksa, tam olarak sizden bekleneni vermeniz büyük bir yetenek; yoksa bunu biraz ödleklik olarak görüyorum, aşırı kolay şeylerin hepsi gibi.

İnsanın kişisel üzüntüleri olmamalı, başkalarınınkileri benimsemeli... öyle ki onları değiştirebilmeli.

> ... Bakın nasıl da kolay: Üzüntünüzü dile getirebileceğiniz kadar az üzgün olduğunuz bir gün üzgün olduğunuzu haykırmanız gerek yalnızca vb.

> – Daha bunca billursu görkemlerden görmedik.

28 *Le Voyage d'Urien*'de bu tümce yoktur.
29 Stendhal *Kızıl ile Kara*'nın XIII. bölümünün başına Saint-Réal'in şu tümcesini alıntılamıştır: "Roman yol boyunca gezdirilen bir aynadır". Gide Ekim 1894'te La Brévine'de kaldığı sırada Stendhal'in formülünü yeniden ele alacaktır.

Lisieux[30]

Öğrenme görevimi birlikte öğrenme arzusuna güçlükle yeğliyorum. Sanırım bilmemeyi yeğliyorum, yalnızlıklar, en kurumlu olanlar bile bana çok acı veriyor.

5 Eylül

Kişinin edimlerinin sonuçlarını çok uzaklara dek izlemek istemesi nasıl da yorucu bir şey![31]

André Walter'in yeni baskısının başına şu sözün konması gerekebilir:

"Doğrusu, herkesin kendine egemen olup ölmeden önce ölmek için aynı şekilde mücadele etmesi gerekmez." *Imitation*[32], I, XXV, 4.

9 Eylül

Ibsen'in *Les Revenants*'ı[33] (*Hortlaklar*) bu yeni okumada beni çok etkiledi; onları annemle Henry yengemin yanında okudum; ama skandalla çok da eğlenmemek gerek. Şeyler onlara çarptığımızda değil, onları ittiğimizde harekete geçerler. Her zaman ruhlarla bedenlerin cansızlığını göz önüne almak gerekir. Çarptığımızda, çoğunlukla kırarız; o kadar. Heyecan vermeli.

30 Gide Ağustos ayını La Roque'ta geçirir, 20-23 Ağustos'ta Bretagne'a, Albert Mockel'in evine gider, sonra yeniden La Roque'a döner. Lisieux o dönemde La Roque'a en yakın gardır; bu sayfa 23 ya da 24 Ağustos'ta yazılmış olmalıdır.

31 Bu düşünceye *Dünya Nimetleri*'nde de rastlanır: "Gençken, yaptıklarımın sonunu uzaktan gözetlemekten yorulmuştum, ancak bir şey yapmayınca güveniyordum günah işlemeyeceğime" (*agy*, s. 37).

32 Tümce Gide'in *Les Cahiers d'André Walter*'de de birçok alıntı yaptığı *L'Imitation de Jésus-Christ*'ten (*De imitatione Christi*) alınmıştır.

33 Gide *Hortlaklar*'ı ilk kez Ocak 1893'te okumuştur. Ibsen'in Protestan püritenliğine başkaldırması Gide'in ilgisini çekmiş olmalıdır. Her şekilde, Juliette Gide'in oğluna 16 Ekim 1893'te yazdığı bir mektup, bu kitabı okumasının annesini kaygılandırdığını gösterir (*Corr: Gide-mère*, s. 200-201).

La Roque

Bu *Tentative amoureuse*'de[34] kitabın onu yazana yazma sürecindeki etkisini göstermek istedim. Çünkü kitap bizden çıkarken bizi değiştirir, yaşamımızın gelişimini farklılaştırır; fizik alanında, içleri sıvıyla dolu, havada asılı duran hareketli vazoların boşalırken içerdikleri sıvının akışına ters bir itici güçle karşı karşıya kalmaları gibi. "Eylemlerimiz en az bizim onlar üstünde etkili olduğumuz kadar etkili olurlar üstümüzde" der George Eliot.

Diyeceğim o ki üzgündüm, çünkü gerçekleşmeyecek bir sevincin düşü bana işkence ediyor. Bunu anlatıp, o sevinci düşten koparıp, kendime mal ediyorum; böylece düşümün büyüsü bozuluyor; ben neşeleniyorum.

Bir şeyin üstünde yaratılan bir etki her zaman o şeyin etkin özneye karşı tepkisine yol açar ister istemez. Göstermek istediğim şey bir karşılıklılık; ama bu kez başkalarıyla değil, kişinin kendisiyle arasında. Etkin özne kişinin kendisidir; karşı tepkiyi gösteren şey de kafada yaratılan bir öznedir. Dolayısıyla, orada yansıttığım şey kişinin dolaylı yoldan kendine etki etmesinin bir yoludur; bu aynı zamanda basitçe bir masaldır.

Luc ile Rachel[35] de arzularını gerçekleştirmek istiyorlar; ama ben kendiminkini yazarak ideal bir biçimde gerçekleştirirken, onlar, yalnızca parmaklıklarını gördükleri parkı düşleyerek, oraya gerçekten girmek istiyorlar; bu onları hiç sevindirmiyor. Bir sanat yapıtında, kişiler ölçeğinde, yapıtın konusunun başka bir bağlama oturtulmasını bir hayli seviyorum. Bütünün oranlarını daha iyi aydınlatan, daha sağlam bir biçimde belirleyen bir şey olamaz. Hani Memling'in ya da Quentin Massys'in kimi resimlerinde, küçük, dışbükey ve karanlık bir ayna da betimlenen sahnenin geçtiği odanın içini yansıtır ya, öyle. Velázquez'in *Nedimeler*'inde olduğu gibi (ama biraz daha farklı bir biçimde).

34 Kitap Eylül ayının başında biter. Kasım 1893'te, yayıncı Bailly'nin Librairie de l'art indépendant'ından çıkar.
35 Luc ile Rachel *La Tentative amoureuse*'ün kahramanlarıdır.

Son olarak, yazın alanında, *Hamlet*'te güldürü sahnesinde[36] ve pek çok oyunda başka yerlerde. *Wilhelm Meister*'de kukla ya da şatodaki şenlik sahnelerinde. *La Chute de la maison Usher*'de,[37] Roderick'e yapılan okumada vb. Bu örneklerin hiçbiri tam olarak doğru değil. Asıl doğru olan, *Cahiers*'imde, *Narcisse*'imde ve *La Tentative*'imde söylemek istediğim şeyi en iyi yansıtacak şey, ilk armaya ikincisini "sonsuzca" yerleştirmeye dayanan armacılık yöntemiyle yapılacak karşılaştırmadır.[38]

Öznenin kendine karşı tepkisi bana her zaman çekici gelmiştir. Bu tam bir psikolojik romandır. Öfkeli bir adanı bir öykü anlatır; işte bir kitap konusu. Bir öykü anlatan bir adam yetmez; o adamın öfkeli olması, adamın öfkesiyle anlatılan öykü arasında sürekli bir ilişkinin olması gerekir.

La Roque, Cumartesi

> Bu dünyada sevinçli olmak istemiyor, çünkü birilerinin sevincime katlanamayacağını düşünüyordum. Ama sonra üzüntümle de başkalarına acı çektirebileceğimi düşündüm. Bunun üstüne ne yapmam gerektiğini hiç kestiremediğim bir süreç yaşadım, her hareketimi birer dal gibi, kendimi sorumlu tuttuğum bitmez tükenmez birer sonuç olarak gördüm.
>
> Beni durduran ve hazza inatla direnmeme neden olan şey gurur değil, en azından yalnızca gurur değil; daha çok reddedilemeyen, içgüdüsel, belki varlığımın en derinlerinde yatan bir duygu, M.'ye[39], kendime, özellikle kendime bağlılık duygusu. Dolayısıyla, bana gerçekte benzemeyecek bir portremi çizme kaygısı. Kişinin kendisiyle tutarlı olmaması düşüncesi benim için katlanılacak şey değil; bir de beni yalan söylemeye zorlayacak herhangi bir hata yapma korkusu var – yalnızca onun karşısında olsa bile.

36 *Hamlet*, III. perde, II. sahne.
37 Edgar Allan Poe, *Usher Evinin Çöküşü*.
38 Gide Paul Valéry'ye yazdığı 15 Kasım 1891 tarihli bir mektupta şöyle yazar: "Arma sanatını inceliyorum! Hayranlık uyandıran bir şey. Buna daha hiç bakmamıştım" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 138). Gide'in *Günlük*'ündeki bu sayfayla ilgili en eksiksiz yorum Lucien Dällenbach'ın *Le Récit spéculaire, Essai sur la mise en abyme*'inde bulunmaktadır ("Poétique" dizisi, Seuil, 1977, s. 15-30).
39 Kuşkusuz Madeleine.

> Bu tutumda ödlekliğin izine bile rastlanmamasını istediğim için ve adına direnç dediğim şey belki yalnızca sürekli bir kaçış olduğu için, daha sonra şöyle yazabilmem gerekiyor:
>
> "Onunla birlikte yapabileceğim her şeyi görmek ve ben istemediğimde, bedenimin istencime ne kılavuzluk edebildiğine ne onu aldatabildiğine, bunu istemediğim sürece bütünüyle özgür ve değerli olduğuma inanabilmek için bir kadına epeyce yaklaşmak istedim."[40]

Bu yıl var gücümle şu çetin işle uğraştım: Bana aktarılmış bir dinin çevreme koyduğu, doğamı fazlasıyla sınırlandıran, yararsız, daracık şeylerin hepsinden sonunda kurtulmak istedim; buna karşın bana bir şeyler öğretebilecek, beni daha da güçlendirecek şeylerden vazgeçmeyecektim.

Belki Petrarca'nın yerine Dante'nin *Vita Nuova*'sını çevirmeliyim.

Hıristiyan ruhunun özelliği kendi içinde savaşların koptuğunu düşünmektir; kısa bir süre sonra bu savaşların nedeni artık pek anlaşılmaz... Çünkü sonuçta, yenilen taraf kim olursa olsun, her zaman kişinin kendisinin bir parçası yenik düşer; bu da gereksiz bir yıpranma yaratır. Gençliğim boyunca kendi içimde benliğimin aslında belki uzlaşmaktan başka bir şey istemeyen iki parçasını karşı karşıya getirdim. Savaşı sevdiğim için mücadeleler düşledim, doğamı ikiye böldüm.

13 Eylül

Goethe.[41] Öyleyse şimdi mutluluğun kuruntuların yok edilmesiyle mi elde edildiğini söyleyeceğiz? Hayır. Kuruntuların yok

40 Gide daha sonra *Et nunc manet in te*'de bu düşünceyi yeniden ele alıp şöyle yazar: "Aşkımın manevi gücünün her türlü bedensel arzuyu yasakladığını anlayamamasından çekiniyorum tam da. Çünkü bir yandan da atılım (üreyici atılımdan söz ediyorum) konusunda hiç de yeteneksiz olmadığımı kanıtlamayı başardım, ama işin içine zihinsel ya da duygusal konular karışmadığı sürece" (Neuchâtel ve Paris, Ides et Calendes, 1947, s. 27-28). Vazgeçişi ister istemez bir cinsel yetersizlikten değil, manevi bir seçimden kaynaklanmış olabilir.

41 Gide *La N.R.F.*'in 1 Mart 1932 tarihli sayısında çıkan "Goethe" adlı makalede, gençken Goethe'den ne denli etkilendiğini uzun uzun anlatır.

edilmesi kişiyi mutlu etmeye yetmez; bundan daha iyisi gerekir. Ama kuruntular mutluluğumuza engel olmaya yeter; kuruntular önyargıların bizim için hazırladığı manevi kaygılardır. Bu anlaşılmayan bir uyumdur; kendimizi ayrı tutabileceğimizi, tek başımıza ilerleyebileceğimizi sanırız, birden kendi kendimizle karşı karşıya kalırız. Bir solist çalarken orkestranın izlediği yoldan gitmelidir. (Bu konu incelenmeli.) Kuruntulu ruhlar, pısırık ve kendi kendilerine işkence eden ruhlar; onlar sevinçten aşırı parlak bir ışığın göz kamaştırıcılığından korkar gibi korkarlar.

Proprium opus humani generis totaliter accepti est actuare semper totam potentiam intellectus possibilis.[42]

DAVRANIŞ KURALI.

Özgünlük; birinci aşama.

Bayağılıktan başka bir şey olmayan alt aşamayı atlıyorum; insan o aşamada topluluktan başka bir şey değildir (kalabalık yapar).

Demek ki: Özgünlük kişinin kendini kimi şeylerden yoksun bırakmasına dayanır. Kişilik kendini sınırlarıyla ortaya koyar.

Ama onun üstünde, tanrısal Goethe'nin eriştiği daha yüce bir durum vardır. O özgünlüğün sınırlandırıcı olduğunu anlar; kişisel olması onu yalnızca herhangi birine dönüştürür. Kendini bırakıp her yerde Pan gibi şeylerin içinde yaşayarak, her sınırı kendisinden uzaklaştırır, sonunda karşısında dünyanınkilerden başka sınır kalmaz. Üstün bir biçimde bayağılaşır.

Bu üstün bayağılığı çabucak yaşamaya çalışmak tehlikelidir. Her şeyi içimize çekmezsek, yolumuzu bütünüyle şaşırabiliriz.

42 Dante'nin *Monarşi Üzerine*'sinden alıntı. "Bütün olarak ele alındığında, insanoğlunun yaptığı işin özü ortaya çıkmaya hazır bütün zihinsel gücünü sürekli harekete geçirmesidir" (*Monarchie*, *Œuvres complètes*, Fr. çeviren ve yorumlayan André Pézard, Bibl. de la Pléiade, s. 638). *Tohum Ölmezse*'de, Gide "nereden aldığını hatırlamadığı" bu Latince tümceyi şöyle doğrular: "Artık sadece kendine özel ve kimi zaman içinde zıt ilkeler barındıran ahlak anlayışlarını kabul ediyordum. Her insanın ya da en azından her seçilmişin yeryüzünde oynaması gereken bir rolü olduğuna inanıyordum, sadece kendisine ait olan ve başka hiçbir role benzemeyen bir roldü bu" (*agy*, s. 256-257).

Zihnin dünyadan büyük olması, onu içermesi gerekir; yoksa acınacak biçimde dağılıp özgün olmaktan da çıkar.

Bu iki durum yaratır: Önce mücadele durumu; dünya baştan çıkarıcıdır; şeylere boyun eğmemek gerekir. Sonra nar tanelerini aldığını her zaman anımsayan Proserpina'nın[43] erişemeyeceği bir üst durum vardır; Goethe bu duruma çabucak ulaşmış, kendini artık herhangi bir şeyden yoksun bırakmadan şöyle yazabilmiştir: İnsan kızlarının yanına inebilecek kadar tanrı gibi hissediyordum kendimi.[44]

Yport'da, Laurens'larda

Bu gece öyle bir fırtına koptu ki kalkıp uyumaktan vazgeçtim. Saat daha 5 bile değil, gece kapkaranlık, dışarıda yağmur suları sel gibi akıyor. Kulenin üst katında kaldığım odanın sekiz penceresi var, rüzgâr her birini sarsıyor. Az sonra, denize bakmaya gideceğim. Gerçekten korkunç bir gece; insan kendini güvende hissetmiyor; camları patlatacak, kapıları yaracak, daha da güçlü bir rüzgâr geliyor akla; bir evin çatısı çabucak uçup gidecek, o zaman göğün altında, güçlükle ayakta duran, sonra pes eden bir evin titrek duvarlarının arasında ışıksız bir aile görülecek. Özellikle acıklı olayın başında, rüzgâr içeri girmesin diye var gücüyle kapıya dayanan babayı düşünüyorum...

43 Gide Proserpina mitiyle ilk kez çocukluğunda, Nathaniel Hawthorne'un *Livre des merveilles*'ini (La Bibliothèque rose, 1858) okuyunca tanışmış olabilir. Bu mit Yunan Persephone mitine öykünür: Amcası Hades Persephone'yi kaçırıp Ölüler Ülkesi'ne götürür. Persephone orada tutması gereken orucu bir nar tanesi yiyerek bozar. Bu yüzden, özgürce yeryüzüne dönmesi yasaklanır, zamanının üçte birini Ölüler Ülkesi'nde geçirmesi gerekir. Gide bu mitten ilk kez *Dünya Nimetleri*'nde yararlanır. 1894'ten sonra, *Proserpine* adlı bir metin yazmak istediğini söyler (Marcel Drouin'e Eylül 1894'te yazdığı mektup; bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 364). "Proserpina. Dram parçası" adlı bir bölüm *Pays de France*'ın 12. sayısında yayımlanır (Aralık 1899). Son olarak, Gide *Perséphone* adlı operanın (müzik: İgor Stravinski) librettosunu yazarken de yine bu izlekten yararlanır.

44 Goethe-Wörterbuch'un yaptığı araştırmalara göre, Goethe'nin yapıtında böyle bir tümce yoktur; *Italienische Reise*'deki (İtalya Seyahati) bir parçanın farklılaştırılmış hali olabilir: "Tanrı'nın çocukları insanların kızlarıyla evlendiği zaman olduğu gibi, nice canavar doğdu" (Weimar baskısı, I. bölüm, XXX. cilt, s. 164). Goethe'nin bu tümcesi apaçık bir biçimde Yaratılış'tan bir parçayı anıştırır: "İlahi varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler" (Yaratılış, VI, 2).

Şimdilerde kaygıların, kuruntuların ve özveriyle ilgili arzuların baskın olduğu günleri güneşin yüzünü gösteremeyeceği, geçmişin şimdiki zamanda insanın kendisinden daha çok yaşadığı aşırı bulutlu günler gibi görüyorum; ölgünlükleri nedeniyle kınanması gereken zayıflık günleri gibi.

Hıristiyan dini öncelikle avutucudur; güzelliği de özellikle bundan kaynaklanır. Şeyleri açıklayan bir şey değildir bu; daha iyi ya; açıklama yalnızca kafayı ilgilendirecek, insanlar yalnızca anlayacaktır.

Ama bu din ortadan kaldıracağını ileri sürmediği bir kötülüğü avutur; kimilerinin yalnızca mutlu olmaya çalışmayı yeğlemesi anlaşılır bir şeydir. Kimileri tüm üzüntülerin nedenini ortadan kaldırmak istemiştir; bu daha güçtür: Güçlü ruhlar kendilerini bu uğurda yıpratmışlardır. Goethe bunu görmezden gelmeyi yeğlemiştir; mutlu olmak için, sefaletlere yüz çevirmiştir. Başlarda bunun için ona kızmışlar, çünkü bunun kolay olduğunu düşünmüşler, oysa bu yalnızca kurumuş ruhlar için kolaydır (onların da içinde mutluluk yoktur). Goethe'nin ruhu öyle değildir, yaptığını sertliğinden ötürü yapmamıştır. Kendi mutluluğunun görüntüsünün başkalarının mutluluğuna sefaletlerine karşı verilecek çetin ve acılı mücadelelerden daha çok katkı sağlayacağını düşünmüştür.

Mozart'ın sevinci: dayanıklı olduğunu hissettiğimiz bir sevinç; Schumann'ın sevinci ateşlidir, iki hüngürtü arasında geldiği hissedilir. Mozart'ın sevincini oluşturan şey dinginliktir; müziğinin cümlesi dingin bir düşünce gibidir; basitliği arılıktan başka bir şey değildir; billursu bir şeydir; tüm heyecanlar orada bir rol üstlenir, ama çoktan gökçe bir bağlama oturtulmuşçasına. "Ölçülülük melekler gibi heyecanlanmaya dayanır." (Joubert[45].) Bunu iyi anlayabilmek için Mozart'ı düşünmeli.

Kafamı sürekli sevinç düşüncesi kurcalamalı.

> Geçmişteki şeylerden söz ederken şöyle diyebilmeli: "Aşkla uğraştığımız dönemdi."

45 Gide bu tümceyi daha önce de alıntılamıştı.

Geçen yıl, Münih'te[46] şöyle yazmışım (bir yerlerde bulduğum bir yaprak): "Önemli olan şeyler çok değil. Kişi azıcık şeyle mutlu olabilir; kendini başkalarından yoksun bırakmak da çok gurur verici bir şey. Başka şeyler! Onların boşluğunun tadını iyice çıkarınca, kapanıp çalışacağım. Biraz daha zaman gerek, ama önce onlardaki acı tadı tüketmek istiyorum, böylece onlardan kaynaklanacak herhangi bir arzu dingin saatlerimi bulandıramayacak."

Bu tümceleri yazmamın üstünden bir yılı aşkın zaman geçmiş, ondan beri, o küçümsediğim şeyler, onlara yaklaştığım ölçüde, gözüme daha çekici, daha güzel görünmeye başladılar. Çekiciliklerine kapılıp, onlar için yolculuğa çıkmayı düşünüyorum.[47]

Montpellier[48], 10 Ekim

Hıristiyanlık, her şeyden önce, avutur; ama doğal olarak mutlu olan, avutulmaya gerek duymayan ruhlar vardır. Dolayısıyla, Hıristiyanlık onları mutsuz etmekle başlar işe, yoksa öylelerini etkileyemez.

Dolayısıyla, arzularımı ayartmalar olarak adlandırmayı bırakıp, onlara direnmeyi bırakıp, tam tersine onların ardından gitmeye çabaladım; gurur daha az çekici göründü bana; belki haksız yere, bu dinle dolu, gösterişli bencillik biçiminde, yalnızca kısıtlamalar ve sınırlar gördüm. Kendimi bırakmak bana daha üstün bir bilgelik gibi göründü; bu yolla varlığıma çok daha fazla yarar sağlayabileceğimi düşündüm. Biliyorum, bu da bir bencillikti, ama daha yeni ve ilginç bir bencillik, içimde daha çok gücü hoşnut ediyordu. Bu sözü kalıcı hale getiriyorum: Güçleri hoşnut etmek;

46 Mart 1892'de.
47 Gide Ekim 1893'te Paul-Albert Laurens'la çıkacağı Kuzey Afrika yolculuğundan söz ediyor.
48 Gide 6 Ekim'de Paris'ten amcası Charles Gide'in Les Sources'taki malikânesine gider. Orada arkadaşı Paul-Albert Laurens'la buluşup birkaç gün Toulon yakınlarında, Mösyö ve Madam Latil'in evinde, La Simiane malikânesinde kaldıktan sonra, 18 Ekim'de Marsilya gemisine biner (bkz. *Corr: Gide-mère*, s. 191-203). Afrika'dan önceki bu süreçle ilgili geriye yalnızca amcasının malikânesinin bahçesinde yazdığı, *Dünya Nimetleri*'nde karşımıza çıkan şu kısa parça kalmıştır: "Bu sabah bir [*Sources*] yolunda dolaşırken, garip bir mantar buldum" (*agy*, s. 40).

artık kuralım buydu. Kaldı ki artık kural istemiyordum; bir güzel yaşamak istiyordum. Ey güzellik! Ey arzular! Nasıl da oyalıyorsunuz ruhumu! O zamanlar ruhum her gülümsemeyle eğleniyordu; ben de gülümsüyordum, artık ağırbaşlı değildim; üzüntüden korkuyor, başkalarının acısını içimde duymaya karşı çıkıyordum. Daha ne diyeyim? Çaba göstererek başladığım şeyi, bir büyü ya da alışkanlık sayesinde zorlanmadan sürdürebiliyordum; çilecilik alışkanlığı yüzünden önce kendimi sevinç konusunda zorlamam gerekti, gülümsemeyi öyle kolay başarmadım; ama bu çaba ne kadar az sürdü! Bunu yaparken bütünüyle doğal yasaların izinden gitmiyor muydum? Dolayısıyla, mutlu yaşamak için belki yalnızca özgürce yaşamam gerektiğini anladım çabucak; "belki" diyorum, çünkü o kadar da emin değilim; öte yandan, buna başta şaşırmam biraz saflıktı; istediğim şey bu değil miydi? Yalnızca özgürce yaşamak değil miydi?.. Kürekleri atıp kendini akıntıya bırakan bir denizci gibiydim; sonunda biraz zaman bulup kıyılara bakıyor işte; oysa kürek çekerken bakamıyordu. Her zaman onca gergin olan istencim artık işsiz güçsüz kalmıştı; önce bundan biraz rahatsız oldum; sonra o rahatsızlık da geçti, yaşamanın, umursamadan yaşamanın sonsuz büyüleyiciliğinde yok olup gitti. Uzun süren ateşten sonra çok dinlendirici bir süreçti; eski kaygılarım artık anlaşılmaz geliyordu bana. Doğanın bunca güzel olmasına şaşıyor, her şeye "doğa" diyordum.[49]

Anterne Geçidi'nde gezi.[50] Uyuzotu yiyen külrengi bir atın kafası.

Emerson[51], sabah okuması.

49 El yazmasının da gösterdiği gibi, "Dolayısıyla" diye başlayan paragraf Gide ile Paul-Albert Laurens'ın 24 Kasım 1893'te vardığı Cezayir'de, Biskra'da yazılmıştır. Ne yazık ki bu sayfanın tam tarihini belirleyemedik.

50 Anterne Geçidi İsviçre'de, Lozan yakınlarındadır. Bu coğrafi bilgi bu sayfanın 1893'te değil, 1894 yılının Ağustos sonunda yazıldığını gösterir. Gide Kuzey Afrika'dan dönmüş, Lozan'da kuzini Valentine Rondeaux'yla buluşmuş, birlikte atla Anterne Geçidi'ne dek gitmişlerdir. Biz yine de bu sayfayı Gide'in koyduğu yere yerleştirdik.

51 Ralph Waldo Emerson (1803-1882). Bu satırın da 1893'te değil, 1894'te yazıldığı düşünülebilir. Gide Emerson'u Eylül 1894'te Neuchâtel'de kalırken okumuştur (bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 364).

1894

Ağustos[1]

Perşembe akşamı[2], Rouart'ın evinde Henri de Régnier'yle yemek. Fotoğraflar getirmiştim yanımda.[3] Akşamı üçümüz Lisbonne Sokağı'ndaki atölyede geçirdik. Henri de Régnier Casanova'nın *Mémoires*'ını ve Richter'in *Titan*'ını anlatıyordu.

Cuma, Henri de Régnier'yle *Soufflet*'de öğle yemeği. Sabah, Claire teyzemi görmeye gittim; Odéon'un kemerlerinin altında

1 Gide Ekim 1893'ten Temmuz 1894'ün sonuna dek Paris dışındadır. Daha önce de gördüğümüz gibi, 18 Ekim'de Paul-Albert Laurens'la birlikte Marsilya'dan Tunus'a gider. Kasım sonuna dek orada kalır, Tuzer'e dek Tunus'un güneyine gitmeyi düşünürler; ama 11 Kasım'da Susa'ya vardıklarında, Gide'in Toulon'dan beri boğuştuğu "nezle" ciddileşir: "[...] akciğerlerden biri neredeyse çalışmıyor, ötekinin durumu da pek farklı değil. İkisinde de korkunç kan toplandı" (Albert Démarest'ye mektup, bkz. *Corr: Gide-mère*, s. 227). Bunun üstüne Gide Paul-Albert Laurens'la birlikte Tunus'a dönmeye karar verir, oradan iklimin daha iyi olacağını umdukları Cezayir'e, Biskra'ya giderler. Mart 1894'ün sonuna dek orada kalırlar. Şubat'ın ilk haftasında Juliette Gide ve yaşlı dadı Marie onların yanına gelir. Gide'in annesi, Paul-Albert'in ailesinin boşboğazlık etmesiyle, oğlunun kan tükürdüğünü öğrenince deliye dönmüştür. Sonrasında Gide'le Laurens yolculuğu baş başa sürdürür. 3 Nisan'da Malta'dadırlar, oradan İtalya'ya giderler. Önce Napoli'yi, ardından Roma'yı gezdikten sonra, 23 Mayıs'ta Floransa'ya varırlar. Orada bir ay kalıp, dokuz aylık yol arkadaşlığından sonra ayrılırlar. Gide 27 Haziran'da Cenevre'ye gidip, Doktor Andreae'ye görünür. Doktor onu hidroterapi görmesi için Champel'e gönderir. 29 Haziran'dan 23 Temmuz'a dek orada kalır. Sonra Paris'e dönüp, neredeyse hemen La Roque'a gider ve tam da istediği gibi, en sevdiği arkadaşlarıyla (Paul-Albert, Pierre Laurens, Marcel Drouin Eugène Rouart [yalnızca Pierre Louÿs ve Paul Valéry eksiktir]) ve üç kuziniyle (Madeleine, Jeanne ve Valentine) buluşur. Gide 16 Ağustos Perşembe günü La Roque'tan ayrılıp, Henri de Régnier'nin yanına gider. Birlikte Eugène Rouart'ın evinde yemek yerler. Gide'in Paris'e dönüşüne dek Kuzey Afrika yolculuğu için bkz. *Tohum Ölmezse*, II. Bölüm, 1 ve *Corr: Gide-mère*, s. 189-440.

2 16 Ağustos Perşembe.

3 Büyük olasılıkla Gide'in uzun yolculuğu sırasında çekilen fotoğraflar.

kitap alışverişi. Henri de Régnier Commaille Sokağı'nda bana eşlik etti[4]; ona *Paludes*'ün başını okudum.[5] Biskra'dan konuştuk.[6]

Cumartesi, sabah Lozan'a doğru yola çıktım.[7]

Le Bosquet de Psyché'yi[8] gönlümce okuyabileceğim bir yataklı vagon. Valizimde:
Nerval'in *Voyage en Orient*'ı.
Leibniz'in *Nouveaux Essais*'si.
Bourges'un *L'oiseau s'envole*'u.[9]

Neuchâtel[10], *Eylül*

En güzel şeyler deliliğin fısıldayıp, aklın yazdığı şeyler. İkisinin arasında durmalı, düş kurarken deliliğin hemen dibinde, yazarken de aklın hemen dibinde.

4 Gide o sıralar annesiyle birlikte Commaille Sokağı 4 numarada oturmaktadır.
5 Gide 1895'te yayımlanan *Paludes* (*Batak*) üstüne, Günlük'ün de gösterdiği gibi, Mart 1893'te düşünmeye başlamıştır. Öte yandan, Gide bu eleştirel yapıtını 1894'ün sonbaharında, La Brévine'de kalırken yazacaktır. Kitap La Brévine'de 5 Aralık 1894'te biter (bkz. 6 Aralık 1894 tarihli mektup, *Corr. Gide-Valéry*, s. 226). Mayıs 1895'te Gide'in öteki kitapları gibi Librairie de l'art indépendant'dan çıkar.
6 Gide Cezayir'in bu kentinde dört ay geçirmiştir. *Tohum Ölmezse*'deki itiraflarına göre, eşcinselliğini ilk kez orada özgürce yaşayabilmiş, ama aynı zamanda Meryem adlı bir fahişeyle heteroseksüel bir ilişkisi de olmuştur. Gide bu satırları yazdığı sırada bir sonraki ilkbahar Régnier'yle birlikte "Biskra'ya kaçma"yı düşünür ancak bunu gerçekleştiremez.
7 Gide 18 Ağustos Cumartesi günü Paris'ten Lozan'a gider. Orada amcası Charles Gide ve yengesiyle buluşacaktır. Ağustos sonuna dek orada kalır, sonra İtalya'nın göller bölgesine gitmeden önce birkaç gün kalacağı Saint-Moritz'e gider. Eylül ortasında Neuchâtel'e varacaktır.
8 *Le Bosquet de Psyché*, Henri de Régnier (Brüksel, P. Lacomblez, 1894). Gide Saint-Moritz'e varınca, Henri de Régnier'ye şöyle yazar: "*Le Bosquet de Psyché* için teşekkür ederim. Onu gönlümce okuyabilmek için ek bir salon vagon kiraladım, öteki tıka basa dolu vagonların arasında Lozan'a dek yalnızdım orada" (yayımlanmamış mektup, tarihsiz, Institut kütüphanesi).
9 Daha doğrusu, *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent*, Plon-Nourrit, 1893. "*Le Bosquet de Psyché*"den başlayan bu bölüm yalnızca *1889-1895* adlı bir sınırlı baskıda yer almıştır.
10 Gide Neuchâtel'de özellikle Novalis'in *Heinrich von Ofterdingen*'inin çevirisi ve *Batak* üstünde çalışır (bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 482).

> Sonunda Goethe'nin şu sözünü anladım:
> "Bir düzensizliğe katlanmaktansa haksızlık etmeyi yeğlerim."

Şimdi *Paludes*'e yeniden el atmakta ne kadar zorlandığımı fark edince, onun hasta birinin yapıtı olduğunu düşünüyorum. Şimdilerde artık iyileştiğimi tersten kanıtlıyor; lirik coşku bir an için olsun uzaklaşmıyor benden, yazmakta en çok zorlandığım şey öylesine bile isteye dar görüşlü kılınmış bu yapıt. Sonuçta beni yazmaya iten sıkıntı geçti artık; bu bir tür mezardan çıkarma.

Neuchâtel[11]

Sonbahar burada bile büyüleyici. Bu akşam, kentin üstündeki ormana gittim; bir kenarı kızıl ıhlamur ağaçlarıyla ve ceviz ağaçlarıyla kaplı bir ana yoldan yürüyordum; daha şimdiden ağaçların neredeyse bütün yaprakları dökülmüştü; birileri değneklerle ceviz düşürüyordu, çocukların yerde çiğnediği kabuklardan sodyum iyodür kokusu yükseliyordu. Ilık, sert bir rüzgâr esiyordu. Ormanın yakınlarında, birileri toprak sürüyordu. Gelip geçenler birbirlerini yüksek sesle selamlıyorlardı, daha uzaklardan çocuk şarkıları geliyor gibiydi. Cuverville'i, La Roque'u, orada olmamanın acısını düşünüyordum; tam bu saatte bizimkilerin de güzelim orman sınırlarına baktığını, ağır ağır eve döndüğünü düşünüyordum. Lamba çoktan masanın üstüne konmuş, çay, başkalarının kitapları...

Bıraktığım yerden Leibniz okuyacağım yeniden; üç yıldır sonbaharda onu okuyorum.[12] Önce küçük kitapların hepsini ve birkaç mektup okudum; sonra *Théodicée*'nin ilk bölümünü; şimdi *Nouveaux Essais*'ye başladım. Ayrıca iki sonbahar boyunca Fichte'yi okudum; bu yıl zaman bulabilecek miyim? Yanıma her olasılığa karşı *La Doctrine de la science*'ı[13] aldım. Yine her sonbahar Dickens, Turgenyev ya da Eliot okuyordum; ama özel-

11 30 Eylül'de Gide annesine bu sayfaya çok benzeyen bir mektup yazar, bu da aynı gün yazılmış olmalıdır. Bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 480-482.

12 *Subjectif*'e göre (s. 81), Gide ciddi ciddi Leibniz okumaya Temmuz 1892'de başlamıştır. Bkz. 1892 yılının "Yapraklar"ındaki *Théodicée* alıntıları.

13 *Bilim Öğretisi*, Fichte.

likle günün sonunda, ormanda uzun bir gezinti yaptıktan sonra; ardından, terliklerimi giyip, hep ateşin başına, La Roque'taki o büyük yeşil koltuğa oturup, çay içerek Dickens'ı okumayı seviyorum.

Derken yemek çanının sesi gelir; büyük masaya oturmuş kitap okuyan annemin gölgesi... Tüm bunlar sona mı erecek yoksa?

Bu dönemde, hep o eski dindarlığım ve coşkum canlanıyor yeniden; yeniden bilge ve sessiz oluyorum.

Şimdi bir saatte onların bir haftada düşündüğünden fazla düşünüyorum. Düşünüyorum, artık neredeyse hiç düş kurmuyorum; demek istediğim, düşüncem artık neredeyse hiç daldan dala konmuyor, gezinmiyor, kararsız kalmıyor, anında açık seçik bir biçime bürünüyor, elimin altında yazmak için kalem kâğıt olmadığında, acılar içinde kıvranıyorum ve düşüncemi eve döner dönmez kâğıda geçirmek için sözcüğü sözcüğüne ezberliyorum.[14]

Almanya'dan Lavater'in küçük bir kitabını getirttim. Goethe'nin "yeri doldurulamaz" dediği ve Novalis'in hastayken son yıllarında okuduğu bu yaman ve sevgi dolu adam nasıl olmuş da çok tanınmamış? Çevirimin başına, Tieck'in önsözünün başına koymam gereken şu satırları okudum onda:

"Her doğum günümde söylerim; yaşamımın her günü bunu düşünürüm: İnsanın kendisiyle ilgili derin düşüncelere dalması yaşamın yaşamıdır; bunu o kadar az düşünüyoruz ki! Yaşamımızı ne kadar seyrek yaşam için yapıyoruz (çevrilemiyor; şöyle diyor: *Wie selten machen wir unser Leben zum Leben!*)."

Bu da şiir kitabım için:[15]

"Bırakın canlar, yapabildiğimizce yaşayalım."

Güçlerimizi olabildiğince çok, olabildiğince güzelce, olabildiğince özgürce kullanıp geliştirmemize izin vermeyen, bunu öğretmeyen bir ahlak anlayışını anlamak istemiyorum artık.

14 Eski Pléiade baskısında bulunmayan bu paragraf *Œuvres complètes*'te ve *1889-1895*'te yer alır.

15 Gide bir daha şiir kitabı yayımlamayacaktır. Bununla birlikte, tüm bu süreç boyunca, şiir yazmayı sürdürür: örneğin 15 Ağustos 1894'te *La Revue wallonne*'da çıkan *Beklentiler* (bkz. *Corr. Gide-Mockel*, s. 134-135) ve *Dünya Nimetleri*'ne koyacağı şiirler.

Gerçeği söylerken bile yapay olanlar var; bizim içten olmamız gerek, yalanın kıyısında bile olsa.

Deha çılgın bir şey.

Bir şeyin karmaşıklaşması asla cezasız kalmaz. Her zaman doğuştan gelen saflığından bir şeyler yitirir.

Neuchâtel, Ekim

Lessing'in yaşamı. Görünüşe göre, Voltaire ona yakışıksız davranmış;[16] gözümde bu figüre Sakson banknotları öyküsü kadar gölge düşüren başka bir şey yoktu. Lessing'in Leipzig'e gelişi büyüleyici; on yedi yaşında yalnızca kitaplarla yaşamış; o sosyetik ve canlı yaşam onu şaşırtmış; o bir bilgin, insan değil; bilimi kendisini rahatsız etmiş. Gölgesi olmayan Peter Schlemihl o; insanlara selam vermekte bile zorlanıyor. Tanrıbilimle uğraşmaya gelmiş; eskrim ve dans öğrenmiş.

Şu hayranlık uyandıran sözlerini not etmeli:

"İnsanı değerli kılan şey elindeki ya da elinde olduğuna inandığı gerçeklik değil, onu ele geçirmek için gösterdiği içten çabadır. Çünkü insan gerçekliği elde ederek değil, arayarak güçlenir, yetkinleşir. Tanrı bütün Gerçekliği sağ elinde, sonsuz Gerçeklik özlemini de hatta her zaman aldanma koşuluyla birlikte sol elinde tutup, bana: 'Seç birini!' deseydi, alçakgönüllülükle sol elini kavrar, şöyle derdim: 'Ver Baba; çünkü saf Gerçeklik yalnızca sana yaraşır.'"[17]

Öleceği anda Tanrı'yı gören, Tanrı ona: "Şimdi seni görkemimle sarıp sarmalayacağım" deyince, "Ah! Tanrım, teslisinle uğraşı-

16 Gide büyük olasılıkla Louis Crouslé'nin *Lessing et le goût français en Allemagne*'ını (A. Durand, 1863) okumaktadır. Lessing 1750'de Prusya Kralı'nın davetiyle Berlin'e gelen Voltaire'le tanıştırılmıştır; Voltaire onun hırsızlık yaptığını düşünüp çevresinden uzaklaştırır; Lessing daha sonra Voltaire tiyatrosunu ağır bir dille eleştirecektir. Bkz. Louis Crouslé'nin kitabı, s. 33-36.

17 Lessing'in bu sözleri Louis Crouslé'nin kitabında iki kez yinelenir (s. 69 ve s. 201-202). *Duplik*'ten alınmıştır (1778).

> yorum; onun için yeni bir kanıt buldum sayılır. Bir saat bana yeter; izin ver bir gece daha araştırma yapayım" diye yanıt veren Kilise Babası kim?[18]

Gerçeklik Tanrı'ya; düşünce insana özgüdür. Kimileri düşüncelerle gerçeklikleri birbirine karıştırıyor. "Gerçekliklerin onları doğuran düşüncelerden sonra geldiği doğru değil midir?" (Leibniz, *Nouveaux Essais.*)

13 Ekim

"Her insanın karşılaştığı denemelerden başka türlü denemelerle karşılaşmadınız. Tanrı güvenilirdir, gücünüzü aşan biçimde denenmenize izin vermez."[19] Düşünceler denemelerdir; bize Tanrı'dan gelirler; onları Tanrı göndermez; Tanrı arayışından doğarlar. Aşılması gereken onlardır, ne de olsa aşılabilir şeylerdir. Bununla birlikte, tam anlamıyla arzu olarak adlandırılabilecek ve Tanrı'dan gelmeyen, tam tersine, biz Tanrı'ya bakarken arkamızdan saldırıp, ona bakmamıza engel olan başka denemelerin hepsinin ortadan kaldırılabileceğine inanmıyorum, hepsini bastırmak için çok uzun bir süre, en azından yalnızca gençlik boyunca, belli bir istenç jimnastiği için uygun olandan daha uzun bir süre didinmenin neye yarayacağını da anlamıyorum; çünkü bizi fazla uğraştırıp, aşırı önem kazanırlar yoksa. Onlardan kurtulamayız, başta onlardan güç alan ruh çok geçmeden bu yolda tükenir. Sözünü ettiğim doğal arzulardır ve genç ruh onlara gurur duyabileceği kadar uzun bir süre direndikten sonra, arzularını yatıştırmaya ya da onlardan yararlanmaya çalışmalıdır, çünkü arzular yararlıdır, arzuların tatmin edilmesi yararlıdır; ama aşırı uzun bir süre direnerek arzuları alevlendirmek doğru değildir; çünkü ruhun dengesini bozar.

En azından bugün böyle düşünüyorum. Kişi ne pahasına olursa olsun ruhunu kurtarmalıdır. Soylu ruha daha yüce uğralar yaraşır. Her türlü başka arzudan çok Tanrı sevgisiyle yanıp

18 Söz konusu olan büyük olasılıkla Kilise'nin kabul etmediği bir anlatıdır. Çünkü Kilise Babalarında böyle bir öykünün izine rastlayamadık.

19 1. Korintliler, X, 13.

tutuşan çok soylu ruhlar olduğunu biliyorum; onlardaki bu meleklere özgü ateş öteki alevi yutmuş gibidir; ama o zaman yanma aşırı hızlı gerçekleşir, akıl şaşkına döner. Bu çoğunlukla bir deliliktir; daha büyük çoğunlukla bilgisizlik. Yakın zamana dek böyle bir deliliği arzuladım; artık istemiyorum. Tanrı'yı bütün benliğimle onurlandırmak, onu her yerde aramak istiyorum, kısmi bir yüceltme amacıyla hiçbir şeyi ortadan kaldırmayacağım; bence öteki türlüsü duanın kötüsüdür. Dua Tanrı övgüsüdür; bu aralıksız dua bütün yaşamımızı oluşturur, başkasını öğrenmek de istemiyorum; bu dua sevgiden, üzüntüden ya da alçakgönüllülükten doğabilir. Ben sevgiden doğmasını isterim. Üzüntünün ve alçakgönüllülüğün kaynağı zayıflamış bir akıldır; ben artık yürek konuşabilsin diye aklın susmasını istemiyorum. Yüreğim de her şeye karşın konuşacaktır. Aklımdan beklediğim varlığımın geri kalanıyla birlikte Tanrı'yı onurlandırmaktır; o da Tanrı'ya içkin değil midir? Sessiz sessiz ona yaklaşmaz mı?

Tanrı'nın denediği şey de aklımdır; onunla böyle konuşur. Artık denenmese, Tanrı'nın sustuğunu sanabilir; durgunluk korkusuyla kendi kendini dener; bu da Tanrı'yı denemenin bir yoludur.

> Tanrı'nın denemesi ruhun seçildiğini gösterir. Ruhum denenmeyi sever. Böylece güven duyar.

> Madeleine'den içinde yaşadığımız dönemin önemiyle ilgili küçük bir parça istemeli yeniden.

Tanrım, bunu başka herkesten gizlemeliyim; ama öyle anlar, öyle saatler oluyor ki, dünyadaki her şey gözüme düzensiz ve yitik görünüyor, zihnimin yarattığı her türlü uyum bozuluyor, üstün bir düzen arayışının düşüncesi bile beni tedirgin ediyor, sefilliğin görüntüsüyle allak bullak oluyorum, yüreğimde eski dualarım ve geçmişteki dindar üzüntüm kabarıyor, alçakgönüllünün edilgin ve vazgeçmiş erdemi yeniden en güzeli gibi görünmeye başlıyor.

Tanrım, bana öyle bir güç verin ki başkalarına yalnızca serinkanlı, hayranlık uyandıran ve olgunlaşmış düşüncelerimi gösterebileyim.

An oluyor, kendi kendime şöyle diyorum: "Bundan kurtulamayacağım. Bundan kurtulmak olanaksız. Tanrım, öğretin bana!" Ama bu gelip geçici bir ahlak anlayışının çığlığı.

Dinle ilgili kuşkular: vasatlık. Başkalarının kendi kuşkularına ilişkin bana anlattıkları her zaman canımı sıkmış, beni rahatsız etmiştir. Bu kuşkular Mekke'nin olduğu tarafa bakmayı bırakınca Tanrı'yı gözden yitireceğine inanan ürkek bir düşünceden kaynaklanıyor.

Doğamızın iki parçasını karşı karşıya getirmemiz, kendimizi doğanın düşmanı olarak ortaya koymamız gururumuzu okşayabilir, şiire yarayabilir; ama *akla yatkın* bir şey değildir. Tanrı'yı açıkça anlamak şeylerden yana, kendimizden yana dönme isteği uyandırır içimizde. Bu direnmekten çok daha güç bir iştir, en azından daha çok bilgelik ister; direnenlerin seve seve vazgeçtikleri bir zekâ gerektirir. Kaldı ki, (kişide zekâ varken) zekâ olmaksızın Tanrı'ya hizmet etmek ona yalnızca benliğin bir parçasıyla hizmet etmek demektir.

Yasalar ve ahlak anlayışları özünde eğiticidir, dolayısıyla gelip geçici. Doğru anlaşılan her eğitim onlardan vazgeçme eğilimindedir. Her eğitim kendini yadsıma eğilimindedir. Yasalar ve ahlak anlayışları çocukluk durumuna göredir: Eğitim özgürleşmedir. Bütünüyle bilge bir kent, bir devlet, ölçütler yüce divanın zihnine işlediği için kurallar olmaksızın yaşayacak, kararlar verecektir. Bilge kişi ahlak olmaksızın, bilgeliğine göre yaşar. Üstün ahlaksızlığa ulaşmayı denememiz gerek.

Kimileri düşüncelerle gerçekleri birbirine karıştırıyor (bkz. Leibniz, *Nouveaux Essais*). Gerçeklerin sergilenmesi her zaman iyi, düşüncelerin sergilenmesiyse çoğunlukla tehlikelidir. Düşüncenin kendi gerçekliğinin denemesi olduğu söylenebilir. Başkalarını denemek iyi bir şey değildir; Tanrı herkese gücüne göre denemeler göndermiştir; insanların önüne aşamayacakları denemeler koymak kötü, akla pek uygun olmayan bir şeydir. Bu nedenle uygunsuz eğitim korkunçtur; bu nedenle kişi zayıf birinin duyabileceği korkusuyla düşüncelerini çok yüksek sesle haykırmamalıdır.

Gerçek herkese söylenebilir; düşünceyse herkesin gücüne orantılı olarak dile getirilmelidir.

Her ilişkide bir etki olasılığı yatar.

Ödüllendiren, adil gözetici Tanrı... Hâlâ genç olan ruhun nereye dönerse dönsün Tanrı'yı gözden yitirmeyeceğini anlaması iyidir. Üzüntü olasılığı: doğru dürüst tapınmadığına inanan ruh. (*Mlle Claire'in Ölümü.*)[20]

Tanrı'yı tanımak onu aramaktır. "Beni zaten bulmuş olmasaydın" dedirtir Pascal İsa'ya, "aramazdın". Çünkü onun o tapılası varlığı keşfedildikten sonra, onu her yerde bulmaya gitgide daha çok gereksinim duyarız. Ben artık Tanrı'yı yalnızca her şeyi inceleyerek tanımak istiyorum. Başkalarının "minnet" dediği şey benim hayranlığım sanırım. Her zaman daha aydınlık olmasını istediğim bu hayranlık da bana görev aşkını kazandırdı. Doğa yasaları aslında Tanrı'nınkilerdir: Ne mutlu bu yasaları iyi bilip onlara uyana; ondan sonra On Emir'i ne yapsın? Emir tabletleri ölümsüzdür; içimizdedir. Musa tabletleri kırar, yine de varlıklarını sürdürürler. Onlara seve seve boyun eğen kişi bilgedir; doğa da delileri onlara boyun eğdirir. Sizin görev gereği, kaygıdan kırışmış alınlarla yaptığınız her şeyi ben aşkla, aşkımdan gülümseyerek, gülümseyerek yapmak istiyorum. Tanrı'yı seviyorum çünkü o benim içimde; ona hayranım çünkü güzel; Tanrı her şey olduğu için anlamayı bilen için her şey güzeldir.

Tüm bunları size söylüyorum – söylediklerim sanırım dua iskemlesine oturmamamın özrü. Ama güzel ve güçlü ruhların

20 Gide'in notu: "Daha sonra *Dar Kapı*'ya dönüştü". Bu ilk başlık o zamanki Anna Shackleton'ın ölümünü anlatma tasarısıyla ilgilidir. Jean Delay'ye göre (*La Jeunesse [...]*, I. cilt, s. 515) "Matmazel Adel'in Ölümü", sonra "İyi Ölme Denemesi" adlarını alan bu anlatı Anna Schackleton'ın 1884'te yalnız başına ölmesinden esinlenmiştir: "Yalnızlığının hüznünü haftalar ve aylarca içimden atamadım. Yaşadıklarını kafamda canlandırıyor, Tanrı hariç her şeyin terk etmiş olduğu, bu [sevgi dolu] ruhun umutsuzca seslenişini duyuyor, sonra da içine düştüğü hayal kırıklığını hissediyordum; *Dar Kapı* adlı romanımın son sayfalarında açığa çıkan, işte bu seslenişin yankısıdır" (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 212 [çeviriyi biraz değiştirdik, ç.n.]). Sonradan, Madeleine figürü Anna'nını yerini alır ve Alissa adıyla anlatının başkahramanına dönüşür.

bu sözlere gereksinimi yoktur. Onların tapınması sevinçli bir coşkunluktur, öyle doğaldır ki Tanrı'nın adını ağızlarına almaya bile gerek duymazlar. Buna karşın büyüklenmezler; boyun eğerler; dindardırlar, tabii benimsenmiş bir bağımlılığın heyecanını, en tinsel yasalara uymayı dindarlık olarak adlandırırsanız.

Ruhum: bir tatbikat alanı.
Erdemlerin ve kötülüklerin çabası. Lynkeus olmak.[21]

Geçmişin öyküsü insanın açığa çıkardığı tüm gerçeklerin öyküsüdür.

İnsanlığı olabildiğince üstlenmek. İşte çıkış yolu.[22]

Neuchâtel, sonbahar

Kış için kafamda kurduğum tasarılar gerçekleşirse, günlüğümü yeniden ele alsam iyi ederim. Bunca zaman ondan uzak durmamın altında bir sürü ufak tefek olay, yaşamın karmaşıklığı, sonra yolculuk yatıyor.[23] Bir şey yaşanmazsa onu yeniden ele alabilirim.

Oldukça uzun bir süre kendimi olan bitenin akışına bıraktım, yaşadıklarımın beni eğitmesini bekledim; bir süre kendimi toparlamam, yeni birikimleri incelemem, ayıklamam, iyileri düzene koyup güvenilir biçimde ele almam yerinde olur.

Aşırı titiz bir çocukluktan sonra, dışarıdan yeni şeyler öğrenmeyi arzulayabildim; yalnızca kendimi tanıdıktan sonra, yolculuk ederek, şeyleri keşfederek, kendimden çok onlarla ilgilenmeyi başardım; onları yazmak bakış açımın daha az sevinçli olmasına yol açtı, daha görecek çok şeyim, düşünecek

21 Goethe'nin *İkinci Faust*'undaki kahramanı anıştırma. Gide bu kişiyle o kadar çok ilgilenir ki *Dünya Nimetleri*'nin altıncı kitabına onun adını verir. Burada olduğu gibi *Dünya Nimetleri*'nde de Lynkeus büyük bir tetiklikle sert bir tutum sergilemeyi bırakıp güzelliği de, arzusunu da kabullenen kişiyi simgeler.
22 Bu tümce *Dünya Nimetleri*'nin I. kitabına alınmıştır (*agy*, s. 14 [buradaki çeviri farklıdır, ç.n.]).
23 Kuzey Afrika ve İtalya yolculuğu.

daha çok zamanım vardı; bütünüyle anlık duyumun içinde yaşıyordum.

Kapanacağım o küçük köyde, kimseyi tanımadığım, görecek bir şey olmadığı için, hiçbir şey beni kendimden uzaklaştırmayacak; kendimle yetinmem, kendimle uğraşmam gerekecek gerçekten.

Kişinin kendisiyle gereğince uğraşması gelişmek demek değil midir?

Yörenin pek çekici olmaması, mevsimin kötü olması, çalışma sayesinde uzun saatler boyunca kapanacağım.

Günlük yetkinleşme amacıyla yazılır; onda kendi yansımamıza bakarız; kimi zaman değişmesini dilediğimiz özelliklerimizi görürüz; kendi kendimize şöyle deriz: "Eskiden böyleymişim; artık böyle olmak istemiyorum." Günlük kimi kötü düşüncelerin daha çabuk uçup gitmesine yardım eder, kuşku uyandıran düşünceleri dikkatle inceler, güzel düşünceleri pekiştirir. Bu bilinçli ve önceden tasarlanmış bir kendi kendini telkin yöntemidir.

Çok kötü, tutmamalı. Aklımdan geçenlere ters. Bkz. Madeleine'e mektup, 21 Ekim 94.

Madeleine'e[24] 21 Ekim tarihli mektuptan.

Sanırım dört yıldır yazmayı bıraktığım günlüğüme yeniden başladım. Sonuçta özgür ve olağan gelişimime zarar veren sürekli bir içebakıştan yorulup, şeylere bel bağlamalı, bir tümtanrıcı gibi, bir Spinozacı gibi, onların beni eğitmesini istedim. Şimdi biraz senin

24 Ağustos ayının ilk yarısında Madeleine'le ve arkadaşlarıyla buluşalı beri, iki kuzenin ilişkisi değişmiştir. Madeleine'in evlenmeyi kesin olarak reddetmesi Gide'in evlilikten vazgeçmeyi düşünmesine yol açar. Ondan sonra Madeleine Gide'e daha rahat yazmaya başlar: "Seninle ilişkimde kendimi bırakmaktan, her türlü içtenlikten sakınmaya çalıştıysam bunda hata kimin? – Öyle ki yokluğunu varlığına bin kez yeğliyordum. Bir de sana şunu söylemeliyim ki, evlenme düşüncesinden vazgeçerek beni çok rahatlattın – bu bende yalnızca manevi bir korku yaratıyor, durmadan senden uzaklaştırıyordu" (18 Ağustos 1894 tarihli mektup, alıntılayan Jean Delay [*La Jeunesse [...]*, s. 348]). Gide'in *Günlük*'üne kopyaladığı 21 Ekim tarihli mektup Madeleine'in 15 Ekim'de yazdığı mektuba yanıttır: "Nasıl oldu da birbirimize karşı onca sessiz kalabildik?" (*agy*, s. 370).

etkinle, bir de dışarısının dinginliği sayesinde, yeniden kişisel bir eğitime başlamak, yine kendimle ilgilenip artık gelişigüzel yaşamamak istiyorum. Sonuçta, Vaiz'in diyeceği gibi, "Bir şeyi elde etmenin zamanı var; elde edilen şeyden yararlanmanın zamanı var." Kışın köstebeklerin yaptığı gibi, kendi yağımla yaşayacağım. (İlkbahara öyle acıkacağım ki!!)

Diyeceğim o ki, günlüğe yeniden başladım... Daha iyi bir dönem olabilir mi? Dışarıda bütün yaşam susmuş, tek yoldaşların düşüncelerim. Yazarak onlara daha gerçek bir varlık kazandırıyormuşum gibi geliyor bana; onda eskiden ne olduğunu görüp, ne olmak istediğimi daha iyi anlıyorum.

(Burada defterin son paragrafını yinelemeli.[25])

17 Ekim

La Brévine'e geliş.[26]

19 Ekim

Son günlerin coşkunluğunun yerini dayanılmaz bir çökkünlük aldı. Kafam ağırlaşıyor, içi kıtıkla dolu gibi. İyi çalışamıyorum. En akıllıcası çıkıp gezmekti, ama mektuplarla uğraşmam gerekiyordu, sabah onları yazdım. Önceki günü de bavullarımı bile açmadan yazışmalara ayırmıştım zaten.[27] Bu günlüğe başlamak için kendimi son derece iyi hissetmeyi beklemek istemiştim; ama bu uyuşukluğun daha ne kadar süreceğini bilmiyorum.

Bu dört günlük Cenevre ve Dijon yolculuğundan kaynaklanıyor sanırım. Bir de yerleşmenin sıkıntıları vardı.

25 Demek ki "Günlük yetkinleşme amacıyla yazılır" sözüyle başlayan bölümü.

26 Gide Haziran'da Cenevre'de olduğu sırada göründüğü Doktor Andreae'nin öğüdüyle kışı Neuchâtel yakınlarındaki küçük La Brévine köyünde, "Jura'nın en buzullu tepesinde" geçirmeye karar verir (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 303). Gide 17 Ekim'den Aralık ortasına dek orada kalacaktır.

27 18'i Perşembe günü, Gide annesine (*Corr: Gide-mère*, s. 501-505) ve Pierre Louÿs'ye birer mektup yazar. Pierre Louÿs'ye yazdığı önemli mektupta onun *Batak*'ı Versailles'da bitirme önerisini reddeder. 19'u Cuma gününden yalnızca Eugène Rouart'a yazdığı bir mektubu biliyoruz (Bibliothèque nationale).

Bu sabah, piyano geldi. Köyün doğramacısına ayakta çalışabilmek için çalışma odasının duvarlarına uyacak üç büyük levha yaptırdım. Biri *Paludes*, öteki Novalis için, çok daha büyük olan üçüncüsü de geri kalanlar için.[28] Doğramacı piyanonun üstüne kitaplarımı koyabileceğim bir raf yerleştirdi.

Yazmakla uğraşırken beni rahatsız etmesinler diye onları uzağıma koydum.

Günün sonuna doğru, doğru dürüst çalışamamaktan yorgun düşüp, uyuşukluğumu gidermek için dışarı çıktım. Sahte ve zayıflamış duyumlar, baş ağrısı. Uzun süre tek tük köknarların arasında gezindim durdum; iç karartıcı bir gökyüzü, iç karartıcı bir yöre; son yağmurlarla çürümüş büyük öküzgözleri; birkaç centiyan da çiçek açmış; dev karınca yuvaları; dokunur dokunmaz çatlayıp toz çıkaran top top mantarlar.

Özel bir heyecan yok; düşünce yok.

Devrilmiş bir ağaca oturup, yeniden Biskra bahçelerini düşünmeye başladım. Bu saatlerde Sadeck Boubackar ağzını açmadan ateşimin yanına oturup, pipoyla kenevir içiyordu. Paul, Athman ve Bachir'le birlikte işten dönüyordu: Burada ilkbahara dek beklemeye dayanabilecek miyim?

Bu akşam levhaların hepsi yerleştirildi. Kitaplarımı çıkarıp, notalarımı ve kâğıtlarımı düzenleyebildim. Yeniden yaşamaya başlıyorum. Kâğıda geçirip düzenlemem gereken o kadar çok not birikti ki en az sekiz gün gerekiyor bana.

Racine'in *Phèdre*'i.[29]

28 Gide'in Marcel Drouin'e yazdığı bir mektup o sıralar aklında olan tasarılara tanıklık eder: "Çalışmanın dışında bir de anneme yazdığım mektupları ekle ve son derece zorlu Novalis çevirisine, hiç ilerlemeyen *Batak*'a ve neredeyse aynı anda yapmaya çalıştığım, geriye kalan her şeye ne kadar zaman kaldığını anla. Hazırlıklarını Engadine'de tamamladığım ve birtakım parçalarını yazdığım *Philoktetes*; *Proserpina*; size La Roque'ta anlattığım ve bir güzel yoluna giren roman – evde kalmış bir adamın ölümüyle katmerlenen evde kalmış kadının ölümü!! [Sonradan *Dar Kapı*'ya dönüşen *Mlle Claire'in Ölümü*] –, özellikle üstünde çalıştığım 'arı lirizm'le ilgili kitap [*Dünya Nimetleri*]..." (Marcel Drouin'e mektup, Eylül 1894, yay. Yvonne Davet, *Autour des "Nourritures terrestres"*, Gallimard, 1947, s. 55-56).

29 Gide *Phèdre*'i (*Phaidra*) Cenevre-Dijon yolunda, trende yeniden okur. "*Phèdre*'i kendimden geçerek ama güçlükle okudum, çünkü on ikinci

Şimdiye kadar kompozisyon eksikliğinin ve bütün önsel düzenlemenin her şeyi mahveden bir hata olmadığı bir Fransız yapıtına rastlamadım.

Biz gözü dönmüş önselcileriz.[30] Romanın bunu kanıtlayacağını umuyorum. Gerçekçilikle deneycilik fazlasıyla karıştırılıyor, oysa asıl sorun bu. Eleştirmenler uzun süre yanılgıya düşüp, kitapların hamlıklarıyla ilgili tartışıp durdular. Oysa bu sözcük dağarıyla ilgili bir sorun. Bayağılıkları adlarıyla anana gerçekçi dendi, dolaylamalar alkışlandı.

Deneycilikten söz edilseydi daha çabuk anlaşılabilirlerdi.

Deneyci romanın beklentiyi karşılamadığı söylenemez – M. de Goncourt'un birtakım yapıtları bunu kanıtlıyor – yine de büyük bir hatadır. Bir hata söz konusuysa, bu bir hatadır işte. Roman artık yol boyunca gezdirilen bir aynadan başka bir şey de olabileceğini göstermek zorunda.[31] Böylece Fransız geleneğinden çok da uzaklaşmadığını, önemsiz ve olumsal olayların gerçekçiliğiyle değil de üstün bir gerçekçilikle –Mauclair'in dediği gibi bir ideorealizmle– parça parça oluşturulan bir sanat yapıtı olabileceğini, tıpkı matematikteki üçgenin yer ölçümcülerin kusurlu üçgeninden daha gerçek, daha doğru olması gibi, sözde gerçekliğin şeylerinden daha doğru, daha gerçek olabileceğini gösterecektir. Bir yapıtın her bölümü, kurulan ilişkiyle, ötekilerin her birinin doğruluğunu kanıtlamalı. Başka bir kanıta gerek yok, M. de Goncourt'un ileri sürdüğü her şeye ilişkin tanıklığı kadar sinir bozucu bir şey olamaz. Görmüşmüş! Duymuşmuş! Gerçeklikle kanıtlaması zorunluymuş gibi. Zihnin dünyasıyla şeylerin dünyası arasında herhangi bir fark varmış, mikrokozmos ve makrokozmos aynı yasalarla karşı karşıya değilmiş gibi. Biri güvenilir, öteki güvenilmez...

Roman gerçeklikten başka şeyleri de –doğrudan doğruya heyecanı ve düşünceyi– betimleyebileceğini kanıtlayacaktır;

dizeden sonra bir hayvan gibi ağlamaya başladım, yanımda oturanın şaşkın bakışları yüzünden durmak zorunda kaldım" (*Corr: Gide-mère*, s. 497).

30 Gide bu "önselci" kavramını Ekim 1898'de Mallarmé üstüne yazdığı makalede yineleyecektir. Burada da Gide Mallarmé'ci bir estetik benimsemiş gibidir; oysa *Batak* bu tür bir yapıt anlayışının tam tersini yansıtacaktır.

31 Stendhal'in *Kızıl ile Kara*'da kullandığı, Saint-Réal'in ünlü sözünü anıştırma.

şeylerin deneyiminden önce nereye kadar çıkarsanabileceğini, demek ki nereye kadar oluşturulabileceğini, demek ki sanat yapıtı olabileceğini gösterecektir.

Gösterecektir ki vb.

Bence Fransız romanında De Goncourt'ların ileri sürdüğü deneyci dönem uzun süreli bir hatadır. Fransız ruhunda hoş görünebilmiştir... (bkz. yaprak[32]).

Pierre Louÿs yazdıklarımın pek oyalayıcı olmadığını düşünüp bundan yakınıyor. Oysa bana kalırsa, bizim yapmamız gereken şey oyalamak değil, tersine, *yoğunlaştırmaktır*. Ayrıca ben en ilginç şeyleri yazmaya can atıyorum! Herhangi bir ergen okura verebileceğim tutkulu coşku karşılığında çoğunluğun yazdıklarımdan sıkılmasını seve seve kabul ederim, çünkü o okur anımsayacaktır.

Kendim için arzuladığım şey başkalarına vermeyi sevdiğim şeydir: tutkulu bir hayranlık.

22 Kasım

M. Mallarmé'yle ilgili alaycı eleştirilerle, budalaca şakalarla bizi rahatsız etmeyi bırakacaklar mı acaba? Böyle şeyler insanı kötüleştirebilir. Neyse ki kimilerinin kendisine karşı duyduğu büyük saygıyı ve tutkulu hayranlığı hak eden biri varsa odur. Bugün ondan büyük bir ozanımız yok (anlaşılan Rimbaud ölmüş[33]). "Margot'nun buna ağlamadığı"[34] doğrudur, ama bizim şu dizeleri okuyunca gözyaşlarına boğulduğumuzu iyi biliyorum:

[...] Madenler ki ölümcül bir ışıldama
Ve bir yoğun tarz verirsiniz körpe saçıma!
Lüks! ey abanoz salon...[35]

32 Yani el yazmasının bir önceki sayfası: "Deneyci romanın beklentiyi karşılamadığı söylenemez" sözünden "Gösterecektir ki vb."ye dek.
33 Arthur Rimbaud 10 Kasım 1891'de ölmüştür.
34 "Margot" anıştırması Musset'nin bir dizesine göndermedir: "Yaşasın Margot'nun ağladığı melodram" (*Après une lecture*, 1842).
35 *Stéphane Mallarmé*, çev. Ömer Aygün, Edebi Şeyler, s. 77 ve 84. *Günlük*'ün Pléiade baskısında son dize *Luxe! ô, salle* (salon) *d'ébène* diye değil, *Luxe! ô, sable* (kum) *d'ébène* diye geçiyor (ç. n.).

Vb.

Neden bunları andığımı gerçekten bilmiyorum. Kimi akşamlar yalnızca seslerini anımsayınca boğazım düğümlendiği için onları okuyamadığımı bilirim.

Bu dizeleri fazlasıyla ölü yollar, fazlasıyla yalnız haclar için yolluk gibi belleğimizde taşıyoruz – Baudelaire'den ya da "Sarhoş Gemi"den dizeler gibi onları bir bütün gün bıkmadan ezbere okuyabilir, pireler gibi emebiliriz.

Kimi yeteneksizler dizelere duyarsızsa dertlerine yansınlar, acıyalım onlara, ama kalkıp eleştirerek biraz fazla safça bunu itiraf ediyorlar aslında. Eleştirenler budalalıklarını kanıtlıyorlar.

Bu tümcelerin burada yerinin olmadığını iyi biliyorum, ama bir şey canınızı bu kadar sıkınca ondan kurtulmanız, herhangi bir yerde bir çığlık ya da çöp gibi atmanız gerekir.

Bunları kolayca söyleyebiliyorum, çünkü M. Mallarmé'ye çılgınca ve körü körüne hayranlık duymuyorum. Dolayısıyla, düzyazısına şiirleri kadar ya da tüm şiirlerine bazı dizeleri kadar hayran değilim.[36]

Madeleine'e okunacaklar: *La Revue blanche*'taki Mickievitz'le ilgili makale, Léon Bloy'nın *Mercure*'deki makalesi ya da en azından Hello'nun o yazıda anılan mektupları.

36 Gide Mallarmé'yle 2 Şubat 1891'de, Jean Moréas için düzenlenen simgeciler şöleninde tanışmıştır. 8 Şubat 1891'de, *Les Cahiers d'André Walter*'in yayımlandığı sırada, ondan övgü dolu bir mektup alır: "Sevgili ozan. Kitabınızın neredeyse sezdirdiği, ölü gençliğin bir evresinin üstüne atılmış en hoş örtü; bir yandan eşi az bulunur bir Entelektüel'inki olduğu anlaşılan bir yüzü sessizlikle kaplıyor. Teşekkürler: *Les Cahiers d'André Walter*'e ekleyeceğiniz sözler varsa, Salı akşamı, saat sekiz gibi, herkesten önce gelin: Ben de daha iyi konuşurum. Selamlar. Stéphane Mallarmé" (*Les Cahiers d'André Walter*'de alıntılanmıştır, s. 307). Gide *Tohum Ölmezse*'de anlattığı, Rome Sokağı'ndaki Salı toplantılarına düzenli olarak gider. Mallarmé'den birçok mektup alır (bkz. Mallarmé'nin *Correspondance*'ı, yay.h. Henri Mondor, Gallimard). 1897'de, Mallarmé'ye yönelik saldırılar karşısında, Gide *Mercure de France*'a 1 Şubat tarihinde yayımlanan açık bir protesto mektubu gönderir, Mallarmé ölünce de Ekim 1898 tarihli *L'Ermitage*'de çıkan ve *Prétextes*'e de alınan (s. 209-215) "Stéphane Mallarmé" adlı metni yazacaktır.

Doğa sanırım doğmadan önce soruyor: "Sana bunu vereceğim, peki senden ne alacağım?"

Coşkulu ozan haykırıyor: "Doğa! İçimdeki sıradanlıkların hepsini alabilirsin; bana az bulunan bir şey ver."

"Doğa", diyor Mallarmé, "doğrudan doğruya eksiksiz bir deha doğurmaz, *deha insana özgüdür ve aslında deha değildir*; ama Doğa karşılık olarak eli açıklık önerdiği bir kişiye, uygulamada, gizliden gizliye zarar görmeyen bir parmakla dokunup, ondaki herhangi bir yeteneği neredeyse ortadan kaldırır."

Arkeoloji korkusu.

Yeniden Vergilius'un *Egloglar*'ını elime aldım.[37] Onları ezberlediğimi sanıyordum; şimdi hiç okumamış gibiyim; ozandaki yenilik yapma yeteneği olağanüstü. Geriye kalan her şey, düşünceler ve dizem alınabilir, öğrenilebilir, akılda tutulabilir, ama dizelerin, renklerin, çizgilerin, müziklerin uyumunda hâlâ *anlaşılmaz* bir şeyler var. Bellek bu konuda bir şey yapamıyor; uyum dışarıda kalıyor, karşımıza geçiyor, ona her bakışımızda yeni bir şaşkınlık yaşıyoruz.

En çok Vergilius'a hayran oldum; Chénier'den bile öyle tat alamadım. Zamanında Élie Allégret'yle okumuş olmama karşın Theokritos'u bilmiyorum (o zaman da hiç anlayamamıştım). Bunu Drouin'le konuşmam gerek.

Gece Neuchâtel'den Basel'e giderken koskocaman bir fabrika gördüm.

37 Gide kitabı daha önce Haziran 1891'de okumuştur (*Subjectif*, s. 106). Buradaki Mallarmé okuması ile Vergilius okumasının yan yana anılmasına ilginç bir biçimde Gide'in Mallarmé üstüne yazdığı makalede de rastlanır: "Özlülüğüyle, sözdizimiyle daha çok Latin yazınını andıran –öyle ki *Bir Kır Tanrısının Öğleden Sonrası*'nın kimi parçaları Vergilius'un *Egloglar*'ında aradığımıza benzer bir şiirsel heyecan verebilir bize– [...] yazın" ("Stéphane Mallarmé", *Prétextes*, s. 212). Bununla birlikte, Gide'in o sırada *Egloglar*'ı *Batak*'ın yazılmasıyla bağlantılı olarak yeniden okuduğuna kuşku yoktur. *Batak*'ın ana kahramanı Tityre, adını Vergilius'un yapıtındaki ilk eglogdan almıştır.

YAPRAKLAR[38]

İnsan! Canlıların en karmaşığı, dolayısıyla canlıların en bağımlısı. Seni biçimlendiren her şeye bağımlısın. Bu kölelik görüntüsüne karşı gelme, üstünde kesişip birbirine karışan kurallar ne kadar çoksa, onların o kadar eşsiz olacağını anla. Çok borçlusun, niteliklerini ancak bu kadar bağımlılıkla elde ediyorsun. Bağımsızlığın yoksulluk olduğunu anla. Bırak birçok şey seni istesin; birçok şey seni çağırsın.

Herhangi bir şey herhangi başka bir şey için yapılmamalı kesinlikle. Her edim varoluş nedenini ve amacını kendi içinde bulmalı, çıkarcı olmamalı. İyilik ya da kötülük ödül için, sanat yapıtı eylem için, aşk para için, kavga yaşam için olmamalı. Sanat sanat için, iyilik iyilik için, kötülük kötülük için, aşk aşk için, kavga kavga için, yaşam yaşam için olmalı. Geri kalan şeylere doğa karışır ve bu geri kalan şeyler bizi ilgilendirmez. Bu dünyada her şey bağlı, birbiriyle ilişkilidir; bunu biliyoruz; ama her şeyi yalnızca kendisi için yapmak onu değerli kılmanın tek yoludur.[39]

Burada yaşam için yaşamdan söz etmek ve dindar Lavater'le birlikte haykırmak istiyorum: "Bırakın canlar, ah! yapabildiğimizce yaşayalım!"

"Sahip olduğuna sımsıkı sarıl."[40]

Sahip olduğumuz tek şey şeylerin bize kazandırdığı duygular; bu armağan için şeyler bize ödünç verilmiş. Şeyler, varlıklar bizim için yalnızca bir araç, bir heyecan aracı. Hata onlara bağ-

38 Daha önceki Pléiade baskısında, bu yapraklar yanlışlıkla 1893 yılının arkasına konmuştur. Biraz ileride Lavater'e yapılan gönderme bu tarihlendirmenin yanlışlığını gösterir. Gide Lavater'i 1894'ün sonbaharında okumuştur. Bununla birlikte, bu sayfalardan biri ("Herhangi bir şey herhangi başka bir şey için yapılmamalı kesinlikle" tümcesinden "Bırakın canlar, ah! yapabildiğimizce yaşayalım" tümcesine kadar) yine tarihlendirilmemiş, ama 1894 sonbaharının sayfalarının arasına konmuş bir başka sayfadan (9 gamma 1564 defteri, 24. yaprağın ön yüzü) kopyalanmıştır.

39 Bu düşünceye özlü sözlerle *Dünya Nimetleri*'nde (ve *Günlük*'ün daha sonraki sayfalarında da rastlanır: "Değer fikrini silmeliyiz içimizden; akıl için çok büyük bir engeldir" (*agy*, s. 8).

40 Vahiy, III, 11. Bu söz 1891'de de alıntılanmıştı.

lanmakta; onlara asla *sahip olmuyoruz*. Sahip olmak... Gereken şey yararlanmak. Sahip olduğuna sımsıkı sarıl ve ekle: Yalnızca sahip olduğuna önem ver.

Şeyler Tanrı'nın çevirmenleridir: Gelip geçerler, geriye sözlerinin anlamı kalır. Onları özleyebiliriz, tıpkı ne yazık ki çok tatlı sözlerden sonra, onları dile getiren sesin yeri doldurulamaz tonlamasını özlediğimiz gibi. Varlıkların ve şeylerin, yörelerin güzelliği; Tanrı'nın sesinin tonlamaları.

Şu kırışığı görüyorsun ya, dedim ona: Korkunç bir yorgunluktan oldu. Bu yorgunluğun nedeni özgürlüğüm. Hareket özgürlüğü büyük bir arzu, büyük bir tutku, sağlam bir istenç onu yönettiğinde kabul edilebilir; ama hayır: Arzularımın hepsine eşit oranda yaşama hakkı vermem, benzer biçimde kucak açmam, şimdi hepsinin, aynı anda, ilk sıraya göz dikmesine yol açtı. Artık insanın seçim yapamadığına, her zaman kendisini ayartan şeyler arasında en güçlüsüne boyun eğerek hareket ettiğine inanıyorum; vazgeçiş bile gururun ayartıcılığından kaynaklanıyor; ya da aşkın tutkusundan. Geriye kalan (yapmadığımız) şeyleri daha az anlamamız, çekiciliğin daha az olması hareketi kolaylaştırıyor; en çok isteyerek yaptığımız hareket bile gizliden gizliye bir eğilime kendimizi bırakışımızdan kaynaklanıyor yalnızca. Vb.

Ah! Düşüncelerim yalınlaşabilseydi keşke... Kimi zaman burada, bütün bir sabah, her şeyi yapmak istemenin yarattığı korkunç yürek darlığıyla hiçbir şey *yapamadan* kalakalıyorum. Beni en çok ayartan şey kendimi eğitme arzusu. Yanımda yirmi kitap var, karşımda duruyorlar, hepsine başladım. Hepsini okumak istediğim için yalnızca bir tanesini okuyamadığımı söylesem gülersin. Üç satır okuyorum; her şeyi düşünüyorum... (bir saat sonra Paul'le Pierre'i görmeye gitmem gerek; ah! Étienne'i unutuyordum; buna üzülebilirdi; bir ara, kolluk almam gerekiyor; Laure da kendisine çiçek götürmemi bekliyor...). Ah! Zamanım! Zamanım ölünceye dek böyle geçip gidecek! Ah! Dışarı adım atar atmaz güneşin, rüzgârın ve denizdeki sonsuz ufkun tadını çıkarabileceğim yabancı bir kumsalda yaşamak vardı... Dışarı çıksam... Kafam yoruldu; biraz yürüsem iyi gelir... Ama bir saat müzikle uğraşacağıma söz vermiştim kendime...

Ah! Kapı çalınıyor! Biri beni görmeye geldi; eyvah!.. (Kurtuldum: en az bir saat kayıp!) – Ne mutlu, diye bağırdım, yaşadıkları her saat bağlı olanlara, *bir yere* gitmek zorunda kalanlara. Ah! At gözlükleri! At gözlükleri![41]

MARCEL DROUIN İÇİN

İnsanı çalışmaya iten, isteklendiren araçlar.

1. Zihinsel araçlar:

a) Ölümün çok yakın olduğu düşüncesi.

b) Rekabet; içinde yaşadığımız dönemin ve başkalarınca üretilen şeylerin kesinlikle bilincinde olmak.

c) Yapay yaş bilinci; önemli kişilerin yaşamöyküsüyle karşılaştırarak rekabet.

d) Yoksulların emeğinin gözlemlenmesi; gözümde zenginliğimi ancak çılgınca çalışmak bağışlatabilir. Servetin yalnızca özgürce çalışma izni olarak görülmesi.

e) Bugün yapılan işin önceki günküyle karşılaştırılması; sonra en çok çalışılan günün ölçü olarak alınması; şu düzmece akıl yürütmeye inanmak: Bugün o kadar çalışmamı engelleyen hiçbir şey yok.

f) Vasat ya da kötü yapıtların okunması; onlarda düşmanı görüp, tehlikelere aşırı önem vermek. Onlardan nefret ederek çalışmak. (Etkili bir araç; ama rekabetten daha tehlikeli.)

2. Maddi araçlar (hiçbiri güvenilir değil):

a) Az yemek.

b) Elleri ayakları çok sıcak tutmak.

c) Fazla uyumamak (7 saat yeterli).

d) Çalışırken kendini ne okumaya ne müziğe kaptırmak; ya da eski bir yazar seçip ondan yalnızca birkaç satır (ama özenle) okumak. Bu durumda elime aldığım yazarlar hep aynı: Vergilius, Molière ve Bach (piyanonun yardımı olmaksızın okuyorum); Voltaire'in *Candide*'i; ya da bambaşka nedenlerden ötürü Flaubert'in mektuplarının ilk ciltleri ya da Balzac'ın *Lettres à sa sœur*'ü.[42]

41 "Şu kırışığı görüyorsun ya"dan başlayan bu bölüm Gide'in o sonbahar yazdığı *Batak*'ı akla getirir.

42 Gide Balzac'ın kız kardeşine yazdığı bu mektupları *Correspondance 1819-1850*'den (2 cilt, Calmann-Lévy, 1876) okumuş olabilir.

Odamda, alçak bir yatak; birazcık boş alan, geniş yatay parçası belime gelen ahşap bir mobilya; küçük kare bir masa; sert bir sandalye. Yatarken kafamda kuruyor; yürürken birleştiriyor; ayakta yazıyor; oturup kopya ediyorum. Bu dört hareket benim için neredeyse vazgeçilmez oldu.

İşim çok zor olmasaydı kendimi örnek olarak göstermezdim. Başkalarının benden çok daha kolay çalıştığını rahatlıkla düşünebilirim; dolayısıyla, yaptığım şeyi bir başkasının da yapabileceğini söylüyorum kendime.

Asla herhangi birinden üstün olduğuma kesinkes inanmadım; büyük bir alçakgönüllülüğü büyük bir gururla böyle bağdaştırabildim.

e) Sağlıklı olmak. Önce hastalanmak.

Çalışma odasında sanat yapıtı olmamalı ya da çok az olmalı, onları da çok ağırbaşlı yapıtlardan seçmeli: (Botticelli olmaz) Masaccio, Michelangelo, Raffaello'nun *Atina Okulu*; ama en iyisi birkaç portre ya da birkaç maske koymalı: Dante'ninki, Pascal'inki, Leopardi'ninki;[43] Balzac'ın fotoğrafı vb...

Sözlükten başka kitap olmamalı. Hiçbir şey dikkat dağıtmamalı ya da çekici gelmemeli. Odada çalışmaktan başka sıkıntıyı yok edebilecek bir şey olmamalı.

Siyasetle uğraşmamalı, neredeyse hiç gazete okumamalı;[44] ama herhangi biriyle siyaset konuşma fırsatını kaçırmamalı; bu insana kamu işleriyle ilgili bir şey öğretmese de başkalarının kişiliği konusunda son derece aydınlatıcıdır.

İmgelemin (bende) düşünceden önce geldiği çok seyrektir; beni coşturan şey kesinlikle imgelem değil, düşüncedir; ama imgelem olmadan düşünce de hiçbir şey üretemez; etkisi olmayan bir ateştir. Yapıtın düşüncesi onun kompozisyonudur. Bugün birçok sanatçı çabucak imgelediği için zayıf yapıtlar, iğrenç kompozisyonlar ortaya koyuyor. Benim için, bir yapıtın düşüncesi çoğunlukla *imgeleminden* yıllarca önce başlar.

43 Gide Leopardi'nin maskesini yaşamı boyunca saklayacaktır.

44 Buna karşın, Kuzey Afrika yolculuğu sırasında, Gide annesinden önemli bir olay olduğunda gazete makalelerini kendisine göndermesini ister (*Corr: Gide-mère*, s. 248-249).

Bir yapıt düşüncesi biçimlenmeye başlar başlamaz, demek ki o yapıt bir düzene oturur oturmaz, yapılacak iş onun *organizma*'sına yararı olmayan her şeyin ortadan kaldırılmasına dayanır yalnızca.

Sanatçıyı özgün kılan şeylerin buna eklendiğini ben de biliyorum; ama yazarken kendi kişiliğini düşünen kişinin vay haline; kişilik içten olduğunda zaten her zaman yeterince kendini belli eder, İsa'nın şu sözü sanatta da geçerlidir: "Canını (kişiliğini) kurtarmak isteyen onu yitirecek."[45]

İşte çalışmanın bu ilk bölümünü ben yürüyerek yapıyorum. O sırada dışarısının üstümde büyük bir etkisi oluyor, dikkatimin dağılması tehlikesi de iyice artıyor. Çalışmanın her zaman doğal olması gerektiği için, düşünceyle uğraşılırken herhangi bir gerilim ya da zorlama olmamalı. Kimi zaman o düşünce de öyle hemen ortaya çıkmıyor. Beklemek gerekiyor. Sonsuz bir sabır gerekiyor. O kendini göstermeden zorla ele geçirmeye çalışmak bir işe yaramıyor; o zaman öyle suratsızlaşıyor ki nesinin size çekici geldiğini anlamıyorsunuz. Yeğlenen düşünce onun yerinde başka bir düşünce olmadığında geliyor ancak. Dolayısıyla, artık başka hiçbir şey düşünmeyerek onu çağırıyorsunuz. Onu bir saatten fazla beklediğim oluyor. Ne yazık ki hiçbir şeyin gelmediğini hissedince kendi kendinize şöyle diyorsunuz: Zaman kaybettim, iş işten geçti, zaman geri alınamaz.

> Charles yenge[46]... İnsan ona gerekçesini pek gösteremediği kendine güveninden ötürü biraz kızmadan edemiyor; çünkü bildiği, anladığı şey az, her şeyle ilgili kafasında çabucak bir görüş oluşuyor, kendisininkinden farklı düşünceleri de kolay kolay kabul etmiyor. Amcamın bu cahil kendine güvenden rahatsız olabileceğini bile anlamıyor... Ah! Ona bakınca annemdeki çekingenliğe, kendine güvensizliğe, sürekli daha iyi anlama kaygısına nasıl da saygı duyuyorum. Yengemin buna

45 Luka, IX, 24, XVII, 33; Matta, X, 39, XVI, 25; Markos, VIII, 35; Yuhanna, XII, 25. Kuşkusuz bu Gide için İsa'nın en önemli sözüdür. 1916'da dinle ilgili bir bunalım yaşarken, *Numquid et tu...?* adlı metninde bu sözü uzun uzun ele alacaktır.

46 Amcası Charles Gide'in eşi. Bu metin büyük olasılıkla Gide'in 25 Aralık 1894'ten 16 Ocak 1895'e dek Montpellier'de, amcasının evinde kaldığı süreçte yazılmıştır.

pek saygı duymaması şaşırtıcı değil: En sonunda anlayacağınız şey sizi mahkûm eder.

Her şeye karşın, beni yengeme onca bağlayan ve onunla birlikte olmaktan çok mutlu olmamı sağlayan şey belki bilinmez kıyılara yelken açarken sergilediği, kesinlikle çıkar gütmeyen o tutku tam da: kafamı kurcalayan, beni ilgilendiren şey onun ruhunun atılgan, gözü pek, tehlikeli yanları; ayrıca işin sonunun nereye varacağını merak edişi... bir de amcama duyduğum capcanlı sevgiden onun da payını alması. Bir de şu var, kendisi yüzünden çok acı çekti, gitgide daha da çok çekecek; *ileride* acı çekecek olanları yüzüstü bırakmamak gerek. Son olarak o olağanüstü özverisi var. Ama annem yengemin beni etkilediğini sanarak çok yanılıyor: Onun için yapabileceğimi birçok şeyi beni etkilediği için düşünmüyorum; bunun asıl nedeni onu çok sevmem, günün birinde bana gereksinim duyabilir, bana güvenebileceğini önceden kanıtlamak istiyorum; etki konusuna gelince, annem kendisinin üstümde hiç etkisinin olmadığını düşünse de ondan daha etkili olduğu kesin...

Valentine için[47]...

Ah! Çabalayalım cancağızım, çabalayalım da başkalarını biraz daha iyi anlayabilelim – kendimizi tanımamıza daha fazla katkı sağlayabilecek bir şey olamaz. Onların da, başkalarının da sırları var; her ruhun hüznü kendine; gizlendikleri için, onların bizim gibi Sıkıntı'yla dolu anlar yaşamadığını sanmayalım. Onlar içlerini açtıkça biz de açılalım, ama sessizlikleri de bize sessizliği öğretsin, çünkü orada yakınmadan daha güzel bir ketumluk vardır.

Bize şimdi çok sessiz sakin görünen sevgili ailelerimizin bir zamanlar bir şeylere başkaldırdığını, karmaşalar yaşadığını düşünmeyi epey seviyorum; ama zaman nasıl da yatıştırıcı! Nasıl da yıkıcı! Nasıl da örseleyici! Zamana biraz engel olmaya çalışalım; zaferlerini elinden alalım, en azından biraz gururlanabilmek için onlara önceden el koyalım. Bizi yatıştırmasını

47 Valentine Rondeaux, Madeleine'in kız kardeşi. Bu bölüm Valentine'in Ağustos 1894'te, İsviçre'de kalırlarken Gide'le yaptığı ve tartışma çıkaran kaçamağı anıştırır. Bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 445-454. Öte yandan, Valentine'in o serüvenle ilgili Gide'e 3 Eylül'de yazdığı mektubun yanıtı da olabilir.

beklemeyelim; sağladığı dirlik fazlasıyla yaslı. Biz kendi kendimizi yatıştıralım; dirliği kendimiz elde edelim; o zaman daha güler yüzlü olacaktır.

Kaygılı ruhumuzda elimizdekileri iyi anlamadığımız için daha iyisini arzulamamıza, ama daha kötüsüyle karşı karşıya kalmamıza neden olan sakat düşünceleri susturalım. Tüm bunlar daha sonra çok fazla acı verebilir. Bireyciliğin gururlu, soylu ve güzel düşüncelerine gelince, bu kez özenе bezene, onlardan tam da sonuna kadar içimizde sevinçle tutabileceğimize inandıklarımızı tutalım yalnızca.

Ne güzel roman konusu![48] Gerçekten bu önemli konuları biraz olsun güzelce gösterebileceğim tek bir kitap yazmam gerekseydi, kendimi hoşnut sayardım. İleride üçüncü bir kuşak (bizim çocuklarımız) içinde birtakım kuşkuların doğduğunu hissedebilir, ayrıca onları bizim anlamayacağımızı sanabilir; şimdi o kuşkuları yaşamak bizim işimiz. Belki bu kuşkulara sevdiğimiz insanlarda tanık olmaktan, onların boş olduğunu anlamaktan ve bu konuda bir şey yapamamaktan daha az üzücüdür böylesi...

Kişiliğimi biçimlendiren adlar.

Kutsal Kitap	Bach	Vinci
Aiskhylos	Schumann	Rembrandt
Euripides	Chopin.	Dürer (Albrecht)
Pascal		Poussin
Heine		Chardin.
Turgenyev		
Schopenhauer		
Michelet		
Carlyle		
Flaubert		
Edgar Poe.		

En çok düşüp kalktıklarım.[49]

48 Gide bu konuyu papazla oğlu üstünden *Pastoral Senfoni*'de, aynı zamanda *Kalpazanlar*'da ele alır.
49 Gide bu sayfanın gerisini boş bırakmıştır.

1895

20 Temmuz, gecenin 3'ü[1]

Kalkış. Tanrı en az bekletilmesi gereken kişidir. Ne kadar erken kalkarsak kalkalım, anında ortalıkta gezinen yaşamı hissederiz.[2]

Yaşamın dörtte üçü mutluluğu hazırlamakla geçiyor; ama bu nedenle son çeyreğin mutluluğun tadını çıkarmakla geçeceğine inanmamak gerek. Bu tür hazırlıklara fazla alışmışız, kendimiz için bir şeyler hazırlamayı bırakınca, başkaları için bir şeyler hazırlıyoruz; öyle ki uygun an ölümden sonraya bırakılıyor. Bu nedenle yaşamın sonsuz olmasına o kadar gereksinim duyuyoruz. Gerçek mutluluğun hazırlıklardan vazgeçmek olduğunu ya da en azından özel tek bir hazırlık istediğini anlamak büyük bir bilgelik.

1 Gide 15 Aralık 1894 yakınlarında La Brévine'den Paris'e gidip, orada 25 Aralık'a dek kalır. O tarihte 14 Ocak'a dek kalacağı Montpellier'ye geçer. O sıralarda Madeleine'le ve annesiyle birlikte Cezayir'e gitmeyi tasarlamaktadır. Sonunda 21 Ocak'ta tek başına Marsilya'dan Cezayir'e doğru gemiyle yola çıkar. Bu gemi yolculuğunu ve Cezayir'de geçirdiği sürenin bir bölümünü *Dünya Nimetleri*'nde anlatır. Aynı zamanda Blida'ya ve Biskra'ya da gider. Tüm bu yolculuk, özellikle Oscar Wilde'la ve Lord Douglas'la tanışması *Tohum Ölmezse*'de uzun uzadıya çok etkileyici bir biçimde anlatılır. Gide Nisan ortasında annesinin yanına dönüp, 24 Mayıs'a dek orada kalır. İşte bu süreçte Gide'le Madeleine'in nişanlanmasına karar verilir. Ama La Roque'a dönen Juliette Gide bir kriz geçirir. Haberi alan Gide 28 Mayıs'ta onun yanına gider; annesi 31'i akşamı ölür. Madeleine'le 17 Haziran'da nişanlanırlar, resmi nikâh 7 Ekim Pazartesi günü kıyılır, dini törense 8'inde, Étretat Tapınağı'nda yapılır. Sonra Gide'le Madeleine Ekim ortasında balayına çıkar. Yolculuğun bir bölümü 1895'in Yolculuk Yapraklarında anlatılır.

2 *Günlük*'ün bu parçası *Dünya Nimetleri*'nde yinelenir: "Kalkış. – Hiç bekletilmemesi gereken biri varsa, o da Tanrı'dır, diye haykırdım kalkarken; ne kadar erken kalkarsak kalkalım, dolaşan hayatı görürüz hep; erken yatmıştı, bizden daha az bekletmişti kendini" (*agy*, s. 126). Bu parça o zamana dek *Günlük*'ün yalnızca *Œuvres complètes*'teki baskısına konmuştur.

İnsan kendini mutluluktan yoksun bırakmakta son derece usta; bence, mutsuzluğa dayanıksız olduğu ölçüde ona alışmaya yatkın. (Yine yalnızca başkalarından söz ediyorum, ben her zaman mutlu olmanın çok kolay olduğunu düşündüm, çünkü mutluluğumun şeylerden kesinlikle bağımsız olduğuna inandım.)

İnsanların mutsuzluğunun nedeni inançsızlıkları ya da bencillikleri. Ama bunu anlamaları nasıl sağlanabilir? Bir kişinin hem dindar hem mutsuz olduğunu ileri sürmesi inanılır şey değil. Buna karşın Hıristiyanlığın sık sık bu duruma yol açtığı anlaşılıyor; üstelik özellikle acı çeken İsa'yla dayanışmayı göz önüne alan çok soylu bir yüzü onun. (Yuhanna İncili bu duruma kesinlikle yol açmaz.)

Yaratılanların aşkından başka türlü bir aşkla (saf Tanrı aşkıyla) bencillikten kurtulabileceğimizi çok az insan anlıyor.

Günah bizde bıraktığı günah korkusu ya da aşkı nedeniyle kötü özellikle.

Edimlerimiz alevin fosfora bağlandığı gibi bağlanıyor bize. Bizi görkemli kılıyorlar, orası doğru; ama yalnızca yıprattıkları ölçüde.[3]

Bunlar anlaşılabilir mi? Her duyumun sonsuz bir varlığı vardır.[4]

Kendi içimizdeki değer düşüncesini yok etmeliyiz. O zihin için büyük bir engel[5].

Geçici uğraşlarımdan biraz uzaklaşmak için Rod'un Goethe üstüne yazdığı denemeyi okuyorum. Yaşamda bu büyük figür üstüne düşüncelere dalmak kadar beni sakinleştiren bir şey yok. (Kaldı ki, Rod'un makalesi kötü.)

3 Bu parçanın da benzerine *Dünya Nimetleri*'nde rastlanır (*agy*, s. 13). Ama yine *Dünya Nimetleri*'nde VIII. kitabın başına tıpkı buradaki gibi alınmıştır (s. 163) (çeviriler buradakinden farklıdır, ç.n.).
4 Yine *Dünya Nimetleri*'nde bu parçaya rastlanır (s. 13).
5 Bu tümce de *Dünya Nimetleri*'ne alınmıştır (s. 8).

Bence, yurtseverliğin tek iyi yanı gerçekte fazlasıyla uyuşuk kimi zihinlerde uyandırdığı, rekabet kaynaklı gurur.

Değerin boyutları düşüncesini yok etmeliyiz. O zaman başkalarına hayranlığımız azalır; ama kendimize hayranlığımız da azalır, bu da iyi bir şeydir. Tanrı'ya, demek ki edimin güçlüğüne aldırmaksızın güzelliğine duyduğumuz hayranlık da bir o kadar artar; tıpkı bir sanat yapıtına hayranlık duyduğumuzda olduğu gibi. Öte yandan her güzel eylem imrenilecek bir şeydir; insanların onu kutlamaktansa kıskanmasını anlayabiliyorum.

Bir başkasının aşkla yaptığı bir şeyi görev gereği yapmayı başarmalı. Tanrı aşkı her zaman insanların aşkından üstün olmalıdır.

> Artık iş yalnızca kendi kendine acımaya dönüşünce ölülere özlem duymaktan kaçınmalı.
>
> Burada özlediğin şey o ölen kadın değil, onun seni sevmesinin *sana* verdiği mutluluk.[6]

Yaşamdaki en büyük soyluluğa başkalarının aşkıyla değil, görev aşkıyla erişilir.

> Genelde adına şiir denen şey zayıf ve vasat bir şeydir. Duygusallık düşmüş bir ateştir. Duygusallık her zaman acınası bir şeydir; ruhu zayıflatır ya da zayıf bir ruhu açığa çıkarır. Ondan görev duygusuyla, gururla ve üstün bir bencillikle kurtuluruz. İyiliğin (*pietà*) duygusallıkla bir ilgisi yoktur, "meleklere özgü erdemler" için de aynı şey geçerlidir.

> Yalnızca sağlıklı insanların yaşamasına izin vermen, ey Sparta, yalnızca budalaları beslemek zorunda bıraktı seni.
>
> Yalnızca bedenlerine baktığın için gözüne sakat görünenlerin yaşamasına izin verseydin, Yunanistan'ın tüm öteki kentleri gibi, senin de payına kim bilir kaç ozan, kaç felsefeci, her türlüsünden kaç sanatçı düşerdi?

6 Gide annesi Juliette Gide'in ölümünü anıştırıyor.

YOLCULUK YAPRAKLARI (1895-1896)[7]

I

14 Aralık 1895[8]

Uffizi'yi Pitti Sarayı'na bağlayan geçitlerde gezinti; Galleria Palatina hayranlık uyandırıyor. Giorgione'nin *Konser*'inde soldaki delikanlının başının cismi olağanüstü. İçinde tüm tonlar eriyip birleşerek, tuvalin her yerinde yeni, bilinmeyen, biricik bir renk oluşturuyor, – birbirlerine öyle bağlılar ki ne bir şey çıkarılabilir ne fazladan bir fırça vurulabilir; bakış alnı, şakağı, saçların tatlı işlenişini izlerken hiç birleşme çizgisine rastlamıyor; bütünüyle sıvı halde tuvale sürülen erimiş emayı andırıyor bu.

Karşısında başka hiçbir şey düşünemiyor insan: Başyapıtların özelliği budur: Tekelcidir onlar; her türlü başka güzellik biçimini değersiz gösterirler.

15 Aralık

Viale dei Colli, San Miniato, hava bundan daha güzel olamaz. Arada sırada usulca kapanan, arada sırada da neredeyse masma-

7 *Feuilles de route (1895-1896)*, özgün baskı, Brüksel, Imprimerie économique N. Vandersypen, 1887. İkinci bölüm, "Tunus ve Sahra" önce *Le Mercure de France*'ta (86. sayı, Şubat 1897), sonra *Amyntas*'ta (Mercure de France, 1906) yayımlanmıştır. Bütün metin 1932'de, *Œuvres complètes*'in II. cildi yayımlanırken *Günlük*'e alınmıştır. El yazmasının neredeyse hepsi 11 gamma 1566 defterinden oluşur, ama ikinci bölümde kimi zaman basit notlar söz konusudur. Athman'ın "şarkısı" 12 gamma 1568 defterinde bulunur. Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısı hatalıdır: Özellikle birçok yerde yaprakların sırası değiştirilmiştir; biz el yazmasından ve daha önceki baskılardan hareketle zamandizinsel düzeni koruduk.

8 Gide ile Madeleine düğünden sonra Montpellier'ye gider. Orada aşağı yukarı 20 Ekim'e dek kalıp, sonra Neuchâtel'e, Saint-Moritz'e geçer, 1 Kasım'dan 5 Aralık'a dek Engadine'de kalırlar. Gide oradan *Dünya Nimetleri*'nin bir bölümünü *L'Ermitage* dergisinin başındaki Édouard Ducoté'ye gönderir, o da metni Ocak sayısında yayımlar. Gide ayrıca Brüksel dergisi *Le Coq rouge*'a, Aralık 1895-Ocak 1896'da, 8.-9. sayıda çıkan "Nisan" adlı bir şiir yazar. 5 Aralık'ta Saint-Moritz'den ayrılıp Milano'dan geçtikten sonra, 14 Aralık'ta Floransa'ya varırlar (bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 254).

vi görünen gökyüzü akşama doğru sis nedeniyle renkleniyor; bütün kent altın bir fırında eriyor; çatılar çakaleriği renginde; en tepede katedral ve çan kulesi, Eski Saray'ın[9] kulesi görünüyor; tepeler birbirinden kopuk gibi; Fiesole'nin karşısındaki yüksek dağ göze çarpıyor. Kentin girişinde ve çıkışında hayranlık uyandıran Arno beliriyor yer yer. Güneş mezarlığın mermer taraçalarından –tam da Floransa'ya yakışan, neredeyse siyah, ağırbaşlı, iç karartıcı servilerin oluşturduğu bir çerçevede– gördüğümüz her şeyi tatlı ve dumanlı bir görkemle bezeyerek batıyor.

16 Aralık

Yağmur yağıyor. Athman'a ve ilgisiz birtakım kişilere mektup yazdım. İtalyanca dersi. Öğrenmekten daha ilginç bir şey yok.

17

Dün akşam ortak masada[10] oturup, neredeyse sonuna geldiği koca bir günlük defterine yazı yazan o genç İngiliz benimle konuşmak istiyor gibiydi. Madeleine aracılığıyla biraz konuşabildik.

Taine'den Boetius'un öyküsünü okudum, Orpheus masalı üstüne vb.

23 Aralık

Şu son günlerde nezleden evden çıkamadık. Yağmurda ya da siste birazcık yürüdük, o kadar. Okumalar. İtalyanca çalışma. Carducci'yi[11] aldım. M. Bertini[12] her gün geliyor. Zeller'in[13] kalın kılavuzundan biraz İtalya tarihi okuyorum. Bir Voltaire

9 Bugün daha çok İtalyanca adıyla, Palazzo Vecchio adıyla biliniyor.
10 Gide'le Madeleine Gide'in on sekiz ay önce, Paul-Albert Laurens'la Kuzey Afrika'dan dönüşünde kaldığı Girard Pansiyonu'nda kalır (1, via Montebello).
11 *Grammaire raisonnée pour faciliter aux Français l'étude de la langue italienne*, Jean Faconde Carducci, Rossi, Siena, 1810.
12 M. Bertini Gide'in İtalyanca öğretmenidir.
13 Jules Zeller, *Histoire de l'Italie depuis l'invasion des Barbares jusqu'à nos jours*, Librairie Hachette, 1853.

öyküsüne benzer bir *Prométhée mal enchaîné*[14] düşünüyorum. İstencimin gevşediği, sıkıntı veren kötü bir süreç geçirdim.

San Miniato'dan Cascine'nin karşısındaki kıyılara dek Arno kıyıları boyunca uzanan güzel tepeler. Çizgilerindeki ağırbaşlı tatlılığı ve yeşil-külrengi tonlarını gitgide daha iyi öğreniyorum.

Arno kıyısında, bendin dönen sularının yarattığı güçlü dalgalara uzun uzun bakmayı seviyorum; bent ırmağın içinde eğik, öyle ki su biraz bir kenarda toplanıyor; duvarın karşısında, onun kenarını oyan bir kıvrım; su sonra helis biçiminde kıvrılıp toplanıyor, bir dalganın biçimini donduruyor. Kaçıp giden, akıcı bir maddenin katettiği o sabit biçime bakmaya doyum olmuyor. Denizdeyse, su damlası hareketsiz kalıyor, en azından yerini buluyor, gezinen şey bir dalganın yalnız biçimi.

Yanda, kemer biçimli bir çıkıntının altındaki küçük alavere havuzu ırmağın üstünde yaslandığım bir tür balkon oluşturuyor – bu, sanırım, küçük kayıklar için bir su merdiveni, – dalgaların yüksekliği o havuzun açık ya da kapalı olmasına göre değişiyor.

Su her zaman sarı, killi, ama yüzeyinde hiç kabarcık, köpük yok; bu bentte, neredeyse ansızın eğilen bir planda, hızla, dümdüz, pürüzsüzce, bütünüyle tek parça halinde, düzenli bir biçimde akıyor. Kayıp gidiyor.

Arno daha şimdiden alçaldı, bu sabah balçık ve kum arayıcılar yeniden ortaya çıktılar – bataklık işçileri yassı kayıklarını ırmağın yatağından ve alçak kıyılarından topladıkları mille dolduruyorlar.

Önceki gün, gecenin sonuna doğru, şiddetli bir fırtına koptu; bora, dolu, insanı şaşkına çeviren şimşekler, kulakları sağır eden gök gürültüleri – ne gerekiyorsa vardı – tan ağarmak üzereyken, ortalıkta çınlamaya başlayan, fırtınanın korkunç öfkesiyle çılgına dönen, oysa sesleri sabahın ilk saatlerinde meleklerinki gibi gelen Noel öncesi çanları da sahneyi tamamlıyordu.

Uyanınca tertemiz mavi bir gökle karşılaşacağımızı sanmıştık; bulut, yalnızca bulut gördük – acıklı bir tufan göğü.

14 Gide *Prométhée*'sini 1897-1898 kışında yazacak, 1898 yazında bitirecektir. Metin Mercure de France'tan çıkacaktır (5 Haziran 1899).

Dün düşümde uçtuğumu, (daha önce de bir kez olduğu gibi) çok yükseldiğimi, bir daha aşağı inemediğimi gördüm; altımda, uzaklarda gördüğüm yere ulaşmaya çabalayıp duruyordum, yer de değişmişti – kaygı – arkamda bıraktığım yeri tanıyamıyordum – baş dönmesi. Uyandığımda korku içindeydim, kendimi hasta gibi hissediyordum.

Ama bu bir karabasan değildi. On on iki yıldır hiç karabasan görmedim sanırım. Montpellier'de, Lamalou'da, hastayken neredeyse her akşam görürdüm.[15]

Dün, Cascine'de gezinti; güneş kavurucu, ilkbahar nemi rahatsız edici; yaprak fışkıracakmış gibi. Arno kıyıları boyunca ilerlerken, ırmağı yoldan ayıran epey güzel büyük sazlıklara rastlanıyor; karşı yakada, tepelerinde yer yer yüksek meşeler olan budanmış bir orman sınırı var; yüksek meşeler yeşil, gür, düzgün bir biçimde budanmış, kenardan yolun üstüne sarkmışlar.

26 Aralık

Bu sabah Santa Maria dei Fiori Müzesi'ne ve Ulusal Müze'ye gittim.[16] Özellikle en çok hayran olduğum Donatello'ya baktım. Ona ayrılan sergide, özgün ya da kalıpla dökülmüş yapıtlara bakınca, antik geleneğe karşı verilmiş o olağanüstü ve utkulu mücadeleyi hissediyorsunuz... Erkek bedeninin şaşırtıcı biçimde yeğ tutulması, çocuk biçimlerinin tuhaf kavranışı. O küçük Aşk Tanrısı, bir ayağını ötekiyle ezdiği bir yılanın üstünde biraz havaya kaldırmış – kemer göbekte dururken, doğru dürüst bağlanmamış, aşağı dökülen ve tanrıyı yarı çıplak bırakan bezler kısa bacakları daha da ağır, biçimsiz kılıyor – süsleme amaçlı karmaşık bir figür gibi; havaya kalkmış o küçük kolların beceriksiz ve nefis hareketi.

15 1881'de, amcası Charles Gide'in evinde, sonra aynı yıl Gide'in "sinir krizi" tedavisi görmesi için gönderildiği Lamalou-le-Haut'da (bkz. *Tohum Ölmezse*, s. 107 ve devamı).

16 Söz konusu olan Santa Maria del Fiore Müzesi ve Bargello Müzesi'dir. Bargello Müzesi'nin birinci katında başta ünlü tunç Davud (1440), mermer Davud ve Gide'in sonradan sözünü ettiği, *Dans Eden Çocuk* adlı Aşk Tanrısı olmak üzere birçok Donatello yapıtı bulunmaktadır.

Davut'unun süslü çıplaklığı; etin hoşluğu; kemik yapısıyla bütün ifade arasında kasların yok oluşu; aşırı zayıflık, tazelik – taraf tutma vb. İncelemek üzere ona dönmeli.

Mino da Fiesole 1431-1484.
Luca della Robbia 1400-1482.
Donatello 1386.
Ghiberti.
Brunelleschi.
Verrocchio 1435-1488.
Cellini.
Michelangelo 1475-1564.

27 Aralık

Bu sabah okuma odasında gazeteleri okudum. Gidip gelirken, Arno bendinin önünde kesinkes durup, suyun gücü azalıp çoğaldıkça değişen dalgalara bakıyorum. Sular alçalınca kumda avlanan balıkçılar yeniden iş başına geçtiler.

Öğle yemeğinden sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ne gittim. Özellikle Fra Giov. Angelico'lara baktım, tam da Diego Martelli'nin metninden onun yaşamını okuyorduk.

İstencimin gevşediği, yarı yarıya manevi bir baş dönmesi yaşadığım korkunç bir süreç.

Fra Beato Angelico 1387-1455.
Lorenzo Monaco 1370-1425.
Gentile da Fabriano 1370-1450.

Benozzo Gozzoli 1420-1498.
Bigordi Domenico Ghirlandaio 1449-1494.
Botticelli 1447-1510.
Lorenzo di Credi 1460-1537.
Bigordi Rodolfo Ghirlandaio 1483-1561.
L. d. Vinci 1452-1519.
Andrea del Sarto 1487-1534.
Luca Signorelli 1447-1532.
Piero di Cosimo 1462-1521.

28 Aralık

Bu sabah Roberto Gatteschi'yi gördüm[17], uluslararası bir dergi kurmak istediğinden, şiir kitabından, sonra bir başkasından, bir de romanından söz etti.
Kendisine Coppée'nin önsöz yazmasını istiyormuş, oysa zeki biri, Coppée'den söz etmesi kesinlikle onu aslında pek tanımamasından kaynaklanıyor. Paris'te olsaydı, yolu ister istemez *Mercure*'e düşerdi...[18]
Konuyu bildiği Fransız yazarlara getirince, Daudet'nin, Coppée'nin, Bourget'nin, Zola'nın adlarını anıyor.

> *Doney*'de öğle yemeği, sonra Medici Şapeli'ni ve Uffizi'yi gezdim, bu satırları da orada, Botticelli'nin yaptığı *Venüs'ün Doğuşu*'nun karşısında yazıyorum. Özellikle Fra Angelico'lara baktım; akademidekiler daha çok ilgimi çekti; Lorenzo di Credi – onun siyah zemin üstündeki *Venüs*'ü.

Tribuna'daki Raffaello'lara baktım; gölgeler onda büyük çoğunlukla aydınlık bölümlerin basitçe karartılmasına dayanıyor, özel bir nitelikleri yok; oylumlamanın hoşluğu özellikle sertlikten tiksinmesinden, çevre çizgilerini gizlemeksizin yuvarlaklaştırma gereksiniminden kaynaklanıyor; bu durumda yetkinliğin altında ışıklı yerlerin fark edilmeyecek biçimde daha az ışıklı yerlere ve karanlığa dönüşmesi yatıyor. Söz konusu olan –Venedikli ya da İspanyol, Hollandalı ya da İngiliz– renkçinin her zaman daha kaygılı yapay yetkinliği, o daha zorlu ve daha tartışma götürür arayış değil kesinlikle. Giorgione, çoğunlukla Tiziano'dan bile fazla, her bölümü özel, *biricik* görünen bir renkle boyuyor,

17 Gide Floransalı ozan Roberto Pio Gatteschi'yle (doğumu 1868) Haziran 1894'te, önceki Floransa yolculuğu sırasında tanışmıştır. Bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 399-400.

18 Gide o sıralarda François Coppée'yi (1842-1908) çağdaş yazının bütünüyle uzağında görmektedir. Oysa 1889'dan beri Alfred Vallette'in yönettiği *Le Mercure de France* o günlerde başarısının doruğundadır. Gide derginin Kasım 1895 tarihli 71. sayısında *Batak*'a bir önsöz yazmış, bu metin Kasım 1896'da "*Batak*'ın İkinci Baskısına Önsöz" adıyla tekrar baskıya alınmıştır. Gide *Dünya Nimetleri*'nden *Dar Kapı*'ya dek, yapıtlarının birçoğunu dergiyle aynı adı taşıyan yayınevinden yayımlayacaktır.

ama sonuçta nitelik her zaman *bütüne yayılıyor*, renkler anında yanlarındakilere katılıyor.

> Bir resmin karşısındayken yazmak aklıma pek gelmiyor; yazmak için eleştirilere bakmak gerekiyor, bu da bana göre değil, bence hayranlığın kısıtlanması coşkuyu sağlamlaştırmak için geliştirilmesinden daha az öğretici; öyle ki bir resmin karşısında benim işim, farkında olmadan ya da bilinçli olarak, güzelliklerin saptanmasına dayanıyor yalnızca.

29 Aralık

Santa Maria Novella. Kılavuzumuz çekilmez biri, verdiği bilgiler resimleri mahvediyor. Hiç heyecan yok. İspanyol Şapeli'ne duyulan hayranlığı pek anlamıyorum. Orada her şey tuhaf, ama hayranlık uyandıran hiçbir şey yok. Güçlükler ancak güzellik gözden çıkarılarak alt edilebilmiş.

Koro yerinin sağındaki şapelde özentili, pek cafcaflı, ama eşsiz bir inceliği de olan freskler. Filippino Lippi yapmış onları; sağda, defedilen bir ejderha; solda, bir diriliş (Aziz Yuhanna'nın öyküsü). Ejderhanın soluğuyla kendinden geçmiş delikanlının yüzü çok tatlı. Çevresinde toplanmış grup çok güzel – zenci kral... Diriliş sahnesindeki kadın grubu da güzel; ama bu freskler ortadaki şapeli bezeyen hayran olunası Ghirlandaio'ların dengi değil.

Öğle yemeğinden sonra, genç Roberto Gatteschi beni görmeye geldi, birlikte dışarı çıktık. Bana yazmak istediği romanları anlattı, çok güzel konuşuyor. Tek bir konuyu işleyeceği, suçu savunacağı bir dizi yazmak istiyormuş. İlk roman ensesti savunacakmış (ya da en azından anlatacakmış); ikincisi cinayeti; üçüncüsüyse hırsızlığı. Şimdilik yalnızca ensesti yazmış; bu aslında Amnon'la Tamar'ın öyküsünün modernleştirilmiş hali – öyküyü bilmiyormuş, Kutsal Kitap'tan okudum ona.[19] Özellikle gitgide büyüyen tiksintiden ve cinsel ilişkiyi izleyen nefretten söz edip, kitabın en önemli bölümünü biçimlendirecekmiş...

19 2. Samuel, XIII.

> Tıraş olmak için yeniden dışarı çıkınca, Santa Maria Novella Meydanı'nda garip bir alayla karşılaştım; gece saat geçti, çıt çıkmıyordu, herhangi bir kalabalık toplanmamıştı ama bir erkek alayı geçiyordu, beyaz giyinmişler, her birinin elinde birer meşale, omuzlarında bir teskere taşıyorlardı. Bu Floransa'da ya da tüm İtalya'da sık rastlanan bir şey olmalıydı, çünkü kimse dönüp bakmıyordu.

Akşam yemeğinden sonra, arenaya Roberto Gatteschi'nin yanına gittim, orada D'Annunzio'yla[20] buluşacaktık. Saat 10'a doğru geldi, bir saat sonra alandan ayrıldık, beni arkadaşıyla tanıştıran Orvieto[21] da yanımızdaydı. Birlikte Gambinus'a gittik; D'Annunzio orada karton kutularda verilen küçük vanilyalı dondurmaları gövdeye indirdi. Yanıma oturdu ve konuşurken, bence, üstlendiği role pek aldırmadan çok tatlı dilliydi. Ufak tefek biri; uzaktan, yüzü sıradan ya da tanıdıkmış gibi görünüyor, yazının ya da dehanın göstergesi sayılabilecek hiçbir şey yok dış görüntüsünde. Soluk sarı, sivri, küçük bir sakalı var; açık seçik, biraz donuk, ama yumuşak, nerdeyse tatlı bir sesle konuşuyor. Bakışları biraz soğuk; belki biraz acımasız, ama belki de nefsine hassas düşkünlüğü onu böyle gösteriyor. Başında çok basit, siyah bir melon şapka vardı.

Fransızlarla ilgili sorular soruyor; Mauclair'den, Régnier'den, Paul Adam'dan söz ediyor – ben de gülerek: "Siz de her şeyi okumuşsunuz!" deyince, "Her şeyi" diye yanıtlıyor büyük bir incelikle. "Bence her şey okunmalı". "Her kitapta yeniden do-

20 Gabriele D'Annunzio (1863-1938) otuz iki yaşındadır ve çoktan başarılı olmuştur. Gide Mart 1895'te Cezayir'den Paul Valéry'ye şöyle yazar: "D'Annunzio'nun *L'Intrus*'sünü okuyorum ve bayılıyorum" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 236). Buna karşılık, D'Annunzio'yla tanıştıktan sonra, Roma'dan Marcel Drouin'e şöyle yazacaktır: "Beyefendiliği iğrenç, ama insan olarak büyüleyici – salonlarda boy gösteren bir paralı asker, mazeret için büyük bir yeteneğe gereksinimi var. Ama sevimliliği tüm bu kısıtlamaları rahatsız edici gösteriyor" (Marcel Drouin'e mektup, *La N.R.F., Hommage à Gide 1869-1951*, Kasım 1951, s. 382).

21 O sıralar *Il Marzocco* adlı haftalık yayını çıkarmaya hazırlanan gazeteci Angiolo Orvieto. Gide Kasım 1897'de *Il Marzocco*'da İtalyan yazınının yeniden doğuşuyla ilgili bir soruşturmaya yanıt yazacaktır (2. yıl, 49. sayı). Orvieto da "Prometeo e Filottete" adlı bir makale yayımlar (30 Temmuz 1899 sayısı).

ğan", diye sürdürüyor, "onca beklediğimiz başyapıtı sonunda bulma umuduyla her şeyi okuruz biz". Maeterlinck'i çok sevmiyor, dili ona aşırı basit geliyormuş. Ibsen'den de "güzellikten yoksun" olduğu için hoşlanmıyormuş. "Ne yaparsınız" diyor özür dilercesine, "Latinlik işte".

Antik tarzda, üç birlik kuralına uyan modern bir dram hazırlıyormuş... Geçen yaz, Hérelle'le yatla Yunanistan kıyılarını gezmiş, "Mykenai'nin yıkık kapılarının altında Sophokles" okumuş...

... Ben yazın konusunda bunca bilgili olmasına karşın nasıl böyle sürekli, böyle yetkin ürünler verebildiğine –ya da yazarlık işinden bunca okumaya nasıl zaman bulabildiğine– şaşırınca: "Oh!", diyor, "çabuk çabuk tüm kitapları okumak için bir yöntemim var. Ben korkunç çalışkanım; yılın dokuz on ayı, hiç ara vermeden, günde on iki saat çalışırım. Daha şimdiden yirmi kadar kitap yazdım".

Öte yandan, bunları hiç böbürlenmeden, tatlı tatlı söylüyor. Akşam böyle usulca uzayıp gidiyor.

30 Aralık

Öğle yemeğinden sonra Bargello'ya[22] dönüyoruz. Donatello'nun *Davud*'u olağanüstü! Tunçtan küçük beden! Süslü çıplaklık; Doğulu inceliği; şapkanın gözlerin üstüne düşen gölgesi, bakışların kaynağı orada gözden yitip soyutlaşıyor. Dudaklardaki gülümseme; yanakların tatlılığı.

Narin küçük beden, biraz kırılgan ve yapmacık bir inceliği var; – tuncun sertliği; – bacaklardaki inceden inceye işlenmiş zırhlar yalnızca baldırları sarıyor, içlerinden çıkan uyluklar daha yumuşak görünüyor.

Bu uygunsuz giysinin tuhaflığı ve gerek taşı gerek kılıcı tutan küçük kolların gergin tedirginliği. Keşke istediğim zaman çağırdığımda kalkıp gelse karşıma. Uzun süre baktım – öğrenmeye, bu nefis çizgileri, tam kaburgaların altında solunumla çukurlaşmış o karnın kıvrımını, ayrıca göğsün üst kısmını sağ omza bağlayan kasın kuruluğunu bile aklıma kazımaya çalış-

22 Gide'in daha önce 26 Aralık'ta gittiği Ulusal Müze.

tım – uyluğun üst tarafındaki biraz kırık kıvrım – tam sağrı kemiğinin üstündeki böğrün düzlüğü...

Ya Niccolò da Uzzano'nun[23] büstüne ne demeli? Ona bakarken, *Davud*'dan bile güzel olduğunu düşünüyorum. Eskiden olduğundan daha da canlı, ağzından çıkmış tüm sözlere yaraşan dudakları var. Bu iki yapıt en güzelleri – hemen sonra: küçük tunç aşk tanrısı ve Campanile'deki *Zuccone*, ne yazık ki burada onun yalnızca büstü görülebiliyor. Verrocchio'nun *Davud*'u da hayranlık uyandırıyor.

31 Aralık

San Marco'nun küçük kemeraltı, güllerle dolu olmanı isterdim.[24]

... Arno kıyılarından dönüş – güneş batıyor; su altın rengi kumların içinde gözden yitiyor; çok uzaklarda, balıkçılar; çatılardan yükselen duman, önce külrengi, güneş vurunca altın sarısına dönüyor. Bu görkem uzun süre devam ediyor, San Miniato yakınlarında çatılar, olmamış kayısı rengi villaların ak duvarları; çevrelerindeki serviler daha da karanlık görünüyor. Arno Çağlayanı'nın son derece soluk yeşil, sedefli pulları var, daha aşağılarda aynı renk turuncuya çalıyor.

Uzaktaki balıkçılar sepetlerini taşıyarak kayıklarına dönüyor... Uzayıp giden bu günler ne güzel...

1 Ocak 1896

> Kim bilir kaç kez Madeleine yan odadayken onu annem *sandım*.[25]
>
> Bu güzeller güzeli sabah Cascine'de gezinti... O demet öyküsünü anlatacak mıyım? Hayır. Kime anlatacağım ki? Kendime

23 Yine Donatello'nun yaptığı bir büst.

24 Gide *Dünya Nimetleri*'nde şöyle yazacaktır: "Gırnata'da, zakkum ağaçlarıyla kaplı Generaliffe setleri, benim gördüğümde çiçeklenmemişlerdi; [...] Saint-Marc manastırının avlusu da öyle, oysa ben güllerle dolmuş olsun isterdim" (*agy*, s. 50).

25 *Dar Kapı*'da, Miss Ashburton Jérôme'a şöyle der: "Annen, Alissa da onu hatırlatıyor" (*Dar Kapı*, çev. Buket Yılmaz, Timaş, s. 24).

değil sonuçta, ben onu *usque ad finem*[26] anımsayacağım. Zavallı küçük güller şurada, onlara bakıyorum durmadan – zavallıların küçük gülleri – bir zavallıdan alındılar. Beceriksiz ve kabaydım, başta bu armağandaki bilinçli alçakgönüllülüğün ne denli eşsiz olduğunu anlamadım. Aşırı zayıf Madeleine'in malını ısrarla satmak isteyen bir zavallıdan kurtulamadığını düşünmüştüm. Önceki gün ben de ona çay gülleri getirmiştim.

Acayip bir öykü, beni hasta düşüresiye kaygılandırdı. Olur da bir gün Madeleine benden uzaklaşırsa göçebe olurum.

Akşam Fiesole'de arabayla gezinti.

Akşam, Giacosa'nın[27] evinde D'Annunzio'yla karşılaştım.

Görmekten bıkmıyordu, zayıflamış bedeninin durmadan yardımımı istemesini seviyordum[28]; sevecenliğine bayılıyordum; onu usulca koruyordum; tasalı alnı omzuma doğru eğilince aşktan ağlayasım geliyordu. Birçok şeye hayran kalıyor, ama büyük güzelliğin karşısında sessizleşiyordu.

2 Ocak

San Marco Manastırı. Doney'de öğle yemeği. Fotoğraflar. Arabayla dolaşma.

3 Ocak

D'Annunzio'yla ve Brada'nın[29] oğluyla öğle yemeği – Kont de ***. Onu geçirip, Robert Gatteschi'yi arıyorum. Viale dei Colli'ye doğru arabayla kısa gezinti. M.'yi bulmak için Pitti'ye dönüş vb.

26 Sonuna dek (ç. n.).
27 Giuseppe Giacosa (1847-1906) Puccini'nin libretto yazarı.
28 Büyük olasılıkla burada Madeleine'den söz ediliyor, ama bir bölümü (Michel'in Marceline'le üçüncü bölümde yaptığı ikinci yolculuk) Gide'in Madeleine'le yaptığı yolculuktan esinlenen *Ayrı Yol* için yazılmış bir taslak da olabilir.
29 Brada, Henriette Consuelo Sansom'un kitaplarında kullandığı takma addır.

Geçen yıl, Angelico'yu[30] doğru dürüst anlayamamıştım; onda yalnızca dindar, manevi bir güzellik bulduğumu düşünmüştüm – resminin yalnızca olabilecek en etkili dua aracı olduğunu. Savonarola'nın o sıralar uğraştığım öyküsü en korkutucu yanlarıyla bana bir "tasvir düşmanlığı" öyküsü gibi görünüyor, San Marco Manastırı'ndan bir sanat yapıtının çıkabileceğini kabul etmiyordum.[31] Angelico'nun kimi yapıtlarının hoş olduğunu kabul etmek gerekiyor. Kuşkusuz, çizgi onun için fazlasıyla figüre bağlı bir şey, figür ruhu ifade etmenin aracı, ruh da kendi Tanrısına övgü – renkse bir ek, biçimlerin içini dolduran şey – ama her alanı özenle, tatlı tatlı renklendiriyor ve neyse ki renkleri safça düzenlemenin kendisine verdiği apaçık sevinci pek çoktanrıcı bulmamış.[32]

6 Ocak

D'Annunzio'yla sağlığımızı nasıl koruyabileceğimizden konuşuyoruz. Uykusuzluğu bilmediğini, en azından sıkıntısını çekmediğini söylüyor. Eskrim ve binicilik kendisini uykusuzluktan koruyormuş. Bol bol kılıç sallayıp sık sık ata biniyor. Yarın Leonardo'nun köyü Vinci'ye gidecekmiş; bu bir hac diyor ve kendisine eşlik etmemi öneriyor. Bu kadar beceriksiz bir binici olmasaydım, onunla gezmeye gitmek isterdim. İroniden söz ederken, bana açıkça ona katlanamadığını, ironiyle şeylere karşı koyulduğunu, ama şeylerin derinliğine ancak sevgiyle inilebileceğini, asıl bunun önemli olduğunu söylüyor...

Yemeklerde, yalnızca duru su içiyormuş; bu çalışkanlığın kuralı; – buna karşılık, günde on on iki fincan çay içtiğini söylüyor. Bu sabah binici giysisiyle, sofraya öyle oturduğu için özür dilerken, zarifliğiyle, tatlı gözü pekliğiyle ve rahatlığıyla büyüleyiciydi.

30 Kuşkusuz birçok yapıtı San Marco Müzesi'nde bulunan Fra Beato Angelico.

31 Beato Angelico 1435-1445 arasında San Marco'daki Dominiken manastırında kalmıştır. Savonarola da yaşamının sonuna dek orada kalır. Gide Savonarola'dan uzun süre etkilenmiş, hatta yaşamöyküsünü yazmayı düşünmüştür (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 66).

32 Gide'in notu: "Saçma bir yargı; bugün okurken yüzüm kızarıyor. Angelico yalnızca 'hoş' bir ressam değil, büyük bir ressam (1902)."

Em. biraz yorgun. Hava kötü, gökyüzü külrengi. Akşama doğru biraz dışarı çıkıp, ilgimi çeken birkaç kişiyi gözetliyorum. *Valentin Knox*'ta bu insanları izleme merakından uzun uzun söz edeceğim.[33]

Akşam birtakım oyunlar oynuyoruz. Çok acı çeken Em. oyunlara katılamadı, yemekten hemen sonra yattı. Bütün akşam onun yanında kalmadığıma üzüldüm ve ne zaman biri kapıyı açsa ya da çok yüksek sesle bağırsa, gürültüden uyanacağını, migreninin daha da azacağını düşündüm. Gecenin sonunda, gece yarısına doğru, tüm bunların saçma olduğunu, Em.'in yanımda olmadığını düşününce içimi bir üzüntü kapladı. Çekip gidebilmeyi isterdim, onun yanına dönmeye hiç bu kadar can atmamıştım. Kahkahaların ortasında, iki yıl önce, Paul'le birlikte, Biskra'da geçirdiğimiz o çok dingin, o çok görkemli geceyi düşünüyordum bir de.[34] İçimde kişisel bir üzüntü duymamaya yönelik böylesine sağlam bir istencin nasıl oluştuğunu ve gerçekten o kadar sağlam olup olmadığını sorguluyordum. İnsanların özellikle heyecan verici olmasını istediği Zaman yaklaşırken, bu dansların ve bu çığlıkların yerine, hep birlikte dua etmek, tapınmak ya da yalnızca ağırbaşlı bir biçimde beklemek isterdim. Ciddi olmayan şeylerden tiksiniyorum – her zaman tiksindim. – O arada, Em. yalnız başına ne düşünüyordu acaba?[35]

13 Ocak

Bu akşam Floransa'dan ayrılıyoruz. Ondan daha çok söz etmeliydim. Santa Maria Novella'daki Ghirlandaio'nun freskleri, Carmine'deki Masaccio'nunkiler ve Filippino Lippi'ninkiler, San Marco Manastırı'ndaki Angelico'nunkiler ve Riccardi Sarayı'ndaki olağanüstü Benozzo Gozzoli'ler aklımda kalan en canlı anılar.

Tüm bunlardan o anda söz edemeyecek kadar bir şeylerle uğraşmam gerekiyordu. Bundan sonra herhangi bir zaman

33 *Günlük*'te bu gerçekleşmeyen tasarıdan yalnızca burada söz ediliyor. Bu ada *Batak*'ta da rastlanır. Söz konusu kişi, Angèle'in salonunda, "*normal insan*"a karşı hastalığın değerini savunur.

34 Gide ile Paul-Albert Laurens Ocak 1894'te Cezayir'de Biskra'ya varır.

35 "Em. biraz yorgun"dan başlayan bu bölüm ne el yazmasında, ne 1897 tarihli özgün baskıda ne de *Œuvres complètes*'te vardır.

anlatabilecek kadar anımsıyorum onları – ayrıca yalnız kaldığımda kendi başıma huzurlu olamayacağım kadar sıkıntılarla boğuşuyordum dört bir yanda.

Alinari'den bu fresklerin olabildiğince çok fotoğrafını aldım. Sanırım Bennozo Gozzoli'nin yirmi dört freski var. Onlara rahat rahat bakabileceğim.

Birkaç altın sarısı ve pembe kül rengi, hayranlık uyandıran akşam... Kent çıkışında Arno kıyıları açılıp görünür oluyor. Solda kavak ormanı var; sağdaysa sazlıklarla Cascine'nin karanlık bahçeleri. Kavakların yaprakları dökülmüş; ortadan baştan aşağı altın rengi gökyüzü geçiyor, ışık dalların arasından süzülüyor. Kum yığınları kıyıdan ırmağın ortasına dek uzanıyor; bacakları çıplak balıkçılarla kum arayıcılar dipleri düz kayıklara dönüyor, suya girip kıyının milini ve kumunu kayıklara yüklüyorlar. Cascine'nin karşısında, tepenin üstünde, koyu renk servilerin arasında bir tür kilise.

Neler anımsıyorum başka? Korkunç bir amaçsızca dolaşma, doğayı daha doğrudan, daha yakından, daha somut biçimde duyumsama arzusu, suya girerken olduğu gibi, suya girerken denizin o hoş dokunuşunu duyumsadığımızda olduğu gibi.

Doğu takıntısı, çöl, çölün kavuruculuğu ve boşluğu, palmiye bahçelerinin gölgesi, ak ve geniş giysiler – her gecenin başında, bana uyumamın olanaksız olduğunu düşündüren, duyuların çılgına döndüğü, sinirlerin çileden çıktığı takıntılar.

Bu açgözlülüğü, doğanın varlığıma işlemesi, beni hırpalaması, içimi doldurması arzusunu Pasiphae'nin boğaya duyduğu aşka dönüştüreceğim bir şiir taslağı yazmak istiyorum.[36]

Benozzo Gozzoli'yle ilgili çok ilginç bir inceleme yazılabilir. Taine'in *Littérature anglaise*'de Chaucer üstüne yazdığı bölüm ve

36 Birkaç gün sonra, Gide Roma'dan Marcel Drouin'e yazdığı bir mektupta şöyle der: "Arzularımı Kral Lear'in kızlarıyla karşılaştıracağım bir şiir yazabilirim, çünkü beni pohpohlayan tutkulara kulak verdiğim için, kendimi elinde hiçbir şey kalmayan krala benzetiyorum" ("Lettres d'Italie à Marcel Drouin", *La N.R.F.*, Kasım 1951, s. 381).

çoktanrıcı Rönesans üstüne yazdıkları buna oldukça iyi uyar. Pisa'da, Campo Santo'daki freskler[37] Riccardi Sarayı'ndakilerle –ilk üçü dışında (*Bağ Bozumu Zamanı, Ham'ın Laneti, Babil*)– ve küçük şapelin girişinin üstündeki freskle karşılaştırılamaz.

Kuşların çiçekleri andırdığı, kanatları tavuskuşu tüyleriyle kaplı meleklerin gezindiği –tavuskuşlarının renk renk çiçek demetlerini akla getirdiği– inanılmaz bahçeler.

Filippino Lippi'nin, Benozzo Gozzoli'nin öykülerini öğrenmek isterdim. Donatello'nunkini okudum, ama Müntz[38] onu çok kötü anlatıyor.

Yapıtında kadınlara rastlanmaması neden kaynaklanıyor? Olağanüstü Davud o zayıf çocuk bedenine duyduğu kaygı verici hayranlığı açıkça gösteriyor.

İtalyan Rönesansı! Tüm o dindarlık üstünden duyuların zaferi, adını İsa'dan alan, ama içinde çoktanrıcılığın gevezelik edip işi alaya aldığı anlaşılmaz ikili yaşam[39], beni kaygılandırasıya tedirgin edebilirdiniz. Filippino Lippi, Carmine'deki freskte kendisinin betimlediği, o her zaman fazlasıyla genç ve istemese de gülümseyen hoş yüzüyle, yanında şehit düşene bakmıyor ötekiler gibi, dönmüş bana bakıyor.[40] Düşünceni daha iyi anlamak isterdim. Masaccio'nun işini sürdürmek gibi olağanüstü bir görevi kendisine, demek ki en gence veren tüm o büyük adamlar ne kadar umutluydu ondan kim bilir. Onlar yapıtlarını bitirmeden gitmişlerdi, sen onlar için bütün geleceği simgeliyordun. Sen de onlara büyük saygı duyuyordun sanı-

37 Gide'le karısı 16 Ocak'ta Roma'ya gitmeden önce bir günü Pisa'da geçirir. Campo Santo'daki freskleri Benozzo Gozzoli yapmıştır.
38 Eugène Müntz, *Les Artistes célèbres*, Donatello, J. Rouan, 1885.
39 Gide görünüşe göre *Le Retour de l'enfant prodigue*'in (1907) ilk sayfalarını yazarken bu metni anımsamıştır. Söz konusu yapıtın el yazmasında şöyle der: "Hıristiyanlığın yeniden doğan çoktanrıcılıkla birbirine karıştığı [o süreçte] 'süreçte olduğu gibi' [hem Venüs'ün hem Meryem'in gülümsediği görülüyordu]". Bkz. M. Akio Yosshi'nin tezi, *Le Retour de l'enfant prodigue d'André Gide – essai d'une édition critique*, Université de Paris-Sorbonne, daktiloya çekilmiş kopya, s. 3.
40 Santa Maria del Carmine fresklerinin on üçüncü öğesi *Aziz Petrus'un Mahkûm Edilip Çarmıha Gerilmesi*'ni betimler. Lippi onun çarmıha gerilişini izleyenlerin arasına kendisini de koymuştur, ama yüzü yapıtlarında sıkça rastlandığı gibi resme bakan kişiye dönüktür.

rım, gülümsemene karşın, onların o olağanüstü çabası olmasa, tadına doyum olmaz yapıtın gerçekleşemezdi.

İyi ama Badia'da, Aziz Bernard'ın kürsüsünün altında duran meleğe bir yumurcak kafası yaparken derdin neydi, yoksa alay mı ediyordun?[41] Hayran olunası bir resim. Azizin bağlılığı, sevecenliği, elleriyle teşekkür edişi akıl alır gibi değil. Hıristiyan sanatı bunun ötesine geçemez, daha renkçi bir sanat burada daha çoktanrıcı bir şey ortaya çıkarır. Ölgün, solgun, benzi balmumu gibi olmuş, boynu hastalıklı, ama çilesi çok eskide kalmış gibi yüzünde herhangi bir acı ifadesi olmayan Meryem hayranlık uyandırıyor. Gerçekten azizi Ziyaret eden o. O giysinin altında bir bedenin olduğunu düşünmek olanaksız, buna karşın biçimsiz hiçbir şey yok.

Kuşkusuz bunu beklçyen azizin yüzünde herhangi bir şaşkınlık ifadesi yok – yalnızca geldiği için teşekkür ediyor.

Burada kesinlikle Perugia yakınlarındaki bir manastırda Aziz Louis'yle Papaz Egidio'nun kucaklaşmasında olduğu gibi anlatılamayacak bir şeyler var.

Carmine'de kralın oğlunun dirilişini betimleyen freskte Filippino'nun payı nedir acaba?[42] Bu kilisede onun başka hangi yapıtları yangında yok oldu? Eski ustalardan başka neler vardı?

Bu fresk hayranlık uyandırıyor, perspektif hataları rahatsız edici değil.

Çocuğun çıplak bedeninin biçimi kusursuz, kilisede beyazlık olağanüstü biçimde ortaya çıkıyor, tüm o giyinik figürlerin arasında, çoktanrıcı değil, kesinlikle değil.

Yine bir minnet duygusu çocuğun bakışlarından kendisini dirilten azizin eline *yöneliyor*, gerçekten resmin merkezi ikisinin arasındaki düşsel bir nokta. Bu freskteki tüm portreleri bildiğim en güzel portreler arasında sayabilirim.

Angelico'nun San Marco'daki büyük freskini yeniden görmek isterdim.

41 Söz konusu olan *Meryem'in Aziz Bernard'a Görünmesi*'dir (1480).
42 Gide Santa Maria del Carmine'deki, önce Masacio'nun yaptığı, sağ tarafını sonradan Lippi'nin tamamladığı büyük freskin dokuzuncu öğesini anıştırıyor.

Roma, 16 Ocak

Pisa'dan Roma'ya bütün yolu gece katettik. Hiçbir şey görmedim. Işığı geçirmeyen bir gece. Civita Vecchia yakınlarında denizin sesini duydum. Byron'la Shelley'yi düşündüm.[43] Kafamdan çıkmıyorlar. Em. Shelley'nin Pisa'da tarihlendirilmiş birkaç mektubunu çevirdi bana.[44] Önceki gün ona ikinci ruhlar korosunun hayranlık uyandıran kıtasını okumuştum: *Prométhée*, II. perde, 2. sahne.[45] O ikisinin ilişkisi inanılmaz.

Oscar Wilde ozanlık taslamanın ötesinde ilgimi çeken tek modern ozan. Fransa'da Gautier'ye ve Flaubert'e bakılarak ileri sürülen, yapıt insana postiş gibi yapışıyormuşçasına, yapıtın içinde olan her şey daha önce insanın içinde değilmişçesine, insanın yaşamı yapıtlarının, ilk yapıtının dayanağı değilmişçesine yapıtı insandan ayırma kuramı[46] saçma. Wilde'ın yaşamını yapıtlarıyla aklamaya çalışmak aptallık; onun yaşamı yapıtlarından daha önemli: "Ben dehamı yaşamıma koydum" diyordu bana, "yapıtlarımaysa yalnızca yeteneğimi koydum; farkındayım ve bu yaşamımı büyük bir drama dönüştürdü."[47]

43 Shelley 1821'de, İtalya yolculuğu sırasında birçok kez Byron'la buluşur ve onu 1822'de Pisa'ya getirir.

44 Büyük olasılıkla *Select Letters of Percy Bysshe Shelley* (Londra, Kegan Paul, Trench and Co., 1822) adlı kitaptan alınmış mektuplar. Gide Roma'dan Marcel Drouin'e yazdığı bir mektupta onlardan esinlenir. Orada Pisa'daki Campo Santo'yla ilgili şöyle der: "Anıların sonsuza dek uyuduğu dingin ve saklı bir yer. Shelley ölmeden önce Temmuz'da, ağır mı ağır çiçek kokularının küçük manastır avlusunu doldurduğu, çiçektozlarının çiylere karıştığı saatte, ay ışığında dolaşmaya gelirmiş buraya" (*La N.R.F.*, Kasım 1951, s. 382). *Dar Kapı*'da, Alissa'nın yazdığı bir mektup da Byron'dan, Shelley'den ve Pisa kentinden söz eder: bkz. *agy*, s. 55.

45 Shelley'nin *Prometheus Unbound*'u.

46 Gide Gautier'nin *Mademoiselle de Maupin*'inin ünlü önsözünü, sanatı sanatsal gereklilik dışında her türlü görevden bağışık tutan töredışıcı manifestoyu ve Flaubert'in benzer düşüncelerle dolu *Correspondance*'ını anıştırır. Gide Mécislas Goldberg'e yazdığı, *La Revue sentimentale*'in 11.-12. sayısında (Şubat-Mart 1897) "Notlar" adıyla çıkan bir mektupta düşüncesini açar: "Flaubert'in kuramının çok verimsiz olduğuna inanıyorum, kişinin kendisine ilişkin yalnızca *yapıtını* göstermesi ve yapay biçimde yapıttan el ayak çekmesi kaygısı bir kuram olarak acınası."

47 Gide bu tümceyi "Oscar Wilde" adlı metninde de yineler (*Prétextes*, s. 221).

Byron'ın, Shelley'nin zamanında, her şey yeni keşfedilmiş gibi, o günlerde Campo Santo'yu betimlemenin haz verdiğini düşünüyorum; daha herkes oraya gitmemişti, Pisa betimlemelerine her yerde rastlanmıyordu. Şimdiyse, havanın nasıl olduğunu ve Pisa'dan denize dek, geniş ovanın üstünde, gökyüzünün yalnızca geniş, yağmurlu bir yıkkınlık sergilediğini anlatmak katedralden ve eğik kuleden söz etmekten daha çok ilgimi çekiyor.

Roma

Bu akşam korkutucu büyüklükteki San Pietro'yu gezdim. İstemeden de olsa Roma'ya Stendhal'in[48] gözlerinden bakıyorum. Roma'da duyduğum sıkıntının kaynağını buldum: Kendimi burada ilginç bulmuyorum.

Roma'da, özellikle Palatino'yu, Caracalla Hamamı'nı, Sistina'yı gördüm – ama kesinlikle Roma'yı hiç sevmiyorum.

Capitol Müzesi'nde bir Ephesos'lu Diana heykelinin yanında duran (sağdaki) küçük tunç *Diken Çeken Çocuk* eşi benzeri olmayan bir harika. Sanırım hiçbir antik yapıtı ona yeğlemem – Güzel Sanatlardaki *Niobe Çocuğu*'nu ya da Münih'teki *Uyuyan Kır Tanrısı*'nı bile. (Sonradan Napoli'deki olağanüstü *Balıkçı Mercurius*'u gördüm.)

Malzeme olarak, neredeyse kara, donuk akik gibi düz ve kaygan tunç çevre çizgilerine daha direngen ve kalıcı bir kesinlik kazandırıyor sanki; bunca inceliğe karşın gevşekliğe hiç rastlanmıyor; daha ergenlik çağına girmemiş bu küçük bedenin şaşırtıcı narinliği karşısında, insan her şeye karşın, biçimlerin ya daha çocukça ya da daha dolgun olmamasına üzülmüyor.

Napoli, 29 Ocak

Bu akşam dolunay var, gece buğulu olsa da öyle duru ki neredeyse suyun üstünde dalgalanan Capri ve düşündüğünüzden

48 Gide *Roma, Naples et Florence*'ı (Delaunay, 1826) anıştırıyor. "Yolculuk Yaprakları"nın özgün adı *Feuilles de route: Florence, Napoli, Syracuse* de büyük olasılıkla Stendhal'in kitabına göndermedir.

de yüksekte denizin ufku seçiliyor biraz. Klasik Vezüv'ün yamacında yanan bir sıyrık var, uzaklarda ilk akşam gözümüze alevler içindeki bir köy gibi görünen bu kırmızı yanığı hangi ateş uçurumları ya da hangi akkor kayalar yaratıyor diye yakından bakmak istiyorsunuz.

Bu manzara müziğini çağırıyor, müziği de onun gibi açık, gülüşü duru ve zahmetsizce doğuyor.

Burada bu çok tuhaf Doğu şarkısına rastladığıma şaşırıyorum, aşırı tiz bir notayla başlıyor, acayip bir biçimde sanki tonlar arasında dönen, sarsıla sarsıla vurgulanıp bir soluk tıkanmasıyla duran birbirine koşut iki cümle halinde durağa dek alçalıyor.

Napoli

Capri saydam suyun üstünde gizemli gizemli dalgalanıyor.[49] Deniz mağaralarını severim. Belle-Isle'dekiler oldukça nemliydi! Morgat'dakiler de alaca! Ama Mavi Mağara'yı hiç sevmiyorum; gök mavisine değil de çivit mavisine çalan bu çok soğuk rengi gerçekten renkçilikle uzaktan yakından ilgisi olmayan bir tanrı düşlemiş gibi. Hemen dışarı çıktım. Adanın öteki tarafındaki, daha az bilinen öteki mağara eşsiz[50]; üç girişli, küçük, dar bir geçit; ışık öyle kırılıyor ki yalnızca yeşil ışınlar içeri girip suyun üstünde bir tür ışıma yaratıyorlar. Suya dalan tüm nesneler soluk, tatlı, yeşil bir alevle sarmalanıyor; ellerinizi suya soktuğunuzda Pierre Louÿs'nin su perilerinin derileri gibi yeşil oluyorlar.[51]

Bu toprak her yerden çok aşk kokuyor, Floransa'daki, D'Annunzio'yla tanıştırdığım iki güzel Amerikalı kadın[52] bundan söz ederken hem özlemden hem arzudan ağlıyordu. Kimileri buraya bir haftalığına gelmiş ama bir daha ayrılamamış.

Mistress Magonicle'ın arkadaşlarından biri burada evlenmiş, ondan beri de kendi ülkesiyle hiç ilgilenmemiş. Caprili kızlar

49 Gide ile Madeleine bir hafta Capri'de kalır.
50 Adanın güneyindeki Grotta Verde.
51 Sık sık su perilerinden söz eden *Chansons de Bilitis*'i anıştırma (Librairie de l'art indépendant, 1894).
52 Floransa'da Girard Pansiyonu'nda karşılaştığı bu iki Amerikalı kadın Mrs. Magonicle ve Mrs. Andrews'tır.

kolaylıkla hanım olabiliyorlar. Amerikalılara orada sık rastlanıyor, Almanlara daha da çok. Bence Capri hayranlık uyandıran kayalarına karşın dayanılmaz ya da hemen hemen dayanılmaz bir yer; Capri'yi Napoli'den denizin üstündeki bir hayal gibi dalgalanırken görmeyi yeğlerim.

Buna karşın biri Marlowe, öteki Ömer Hayyam'ın dörtlüklerini okuyan o güzeller güzeli iki Amerikalıyla Floransa'da değil de burada tanışmak isterdim – keşke D'Annunzio onları görmeye geldiğinde yaptıkları gibi, adadan toplanan, güneşte kurutulan, sonra asma yapraklarına, rom emdirilmiş yapraklara tıkılıp küçük küçük tomarlanan üzümlerden getirselerdi. Bu işlemlerin sonunda puro rengi küçük paketler ortaya çıkıyor, kuru ve albenisiz kılıf üzümün şekerini ve suyunu koruyor.

Cava'dan[53] dağa doğru bir yol yükseliyor. Yolun üstünde dallarla bağ çubuklarının oluşturduğu ağ ince karaağaçların ve narin kavakların tadına doyum olmaz havada asılı tuttuğu bu asmaların ilkbaharda nasıl da güzel bezendiğini düşündürüyor size. İçinden geçilen ağaçlıklar daha şimdiden açık mor safranlarla çiçeklenmiş.

Benediktenlerin[54] manastırı yarı yarıya kayanın içinde; kütüphane odalarını gördükten sonra manastıra iniyoruz; orada, tepedeki çepeçevre kayalık yüzünden çok yukarıdan gelen gün ışığı öğlen güneşi tam tepede olmasına karşın soluk görünüyor. Çok ıslak karayosunları sarmış duvarları, aralarından durmadan sular akıyor. Her şey beyaz-yeşil bir çürümüşlükle aşınmış gibi. Daha aşağıda, yalnızca manastırın üstündeki bir delikten hava ve ışık alan çok daha geniş kripta uzanıyor. İnanılmaz, soluk bir ışık bakışımsız direkleri sarıp sarmalıyor çok usulca; derin mi derin bir sessizlik. Bana yol gösteren keşiş küçük bir lambayla kafatası ve kemik yığınlarını aydınlatıyor; kimisinin beyazlığı kadifemsi.

53 Cava dei Tirreni, Napoli yolu üstünde, Salerno'dan yaklaşık on kilometre uzaklıktaki bir kasabadır. Gide'in Belçikalı ozan Max Elskamp'a yazdığı bir mektuba bakarak, çevrede yaptığı bu gezintinin 3 Şubat 1896'da gerçekleştiğini söyleyebiliriz (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 111).

54 Trinità della Cava Manastırı (XI. yüzyıl).

Sonra, iki sıra kalın direğin arasında, dip dibe duran, ağızlarına kadar kemikle dolu altı açık lahit görülüyor.

Daha ötede, Giotto'nun bir öğrencisinin yaptığı oldukça güzel freskler.

"Düşman dışarısıdır" diyeceklerdir.

İnsanın yalnızca kendisine kötülük etmesi çok güç.

Taormina'dan Catania'ya geçiş.[55] Siyahımtırak humusla ve lavla kaplı şaşırtıcı kırsal alan; tarlalardan sonra, cüruflarda, hoş görünmeyen çirişotları bitmiş.

"Şeytanca bir çılgınlık beni kötü olduğu söylenen ne varsa onlara doğru itiyordu."

Siracusa[56]

Siracusa'yı yazın görmeli. Bize kılavuzluk eden denizciler, Ciane'nin[57] papirüslerinin o zaman iki kıyıdan birleşip, kayığın üstünde telkâri bir tonoz oluşturduğunu söylüyorlar. Düz kayık kıyılara çarpar, çok derin olmayan sudaki bitkileri parçalar, kökleri sürükler, bir hışırtı çıkarır. Çok basık gökyüzü bulutları yere kadar indirir. Kayık ağır ağır akıntıya karşı gider.

Kaynağın çevresinde bir zamanlar Arapların diktiği papirüsler var; buradan pek de farkı olmayan büyük Afrika göllerinin çevreleri geliyor gözümün önünde. Bu kaynak derin bir havzanın dibinde. Oldukça koyu olan su burada olağanüstü bir mavilik sergiliyor. Gök mavisi balıklar yüzüyor içinde; insanın suya bir yüzük atası geliyor... Gafsa havuzlarını, inanışa göre, yüce Tanit'ten[58] kalma koca koca kör balıkların yüzücülere

55 Gide Napoli'de ve Capri'de kaldıktan sonra, Sicilya'ya varır.
56 Gide'le Madeleine 18 Şubat'tan 23 Şubat'a dek Siracusa'da kalır.
57 Gide ondan *Dünya Nimetleri*'nde ve *Ayrı Yol*'da da söz edecektir: "[...] papirüsler arasında, hâlâ Proserpine'e ağlamak için aktığı günkü kadar mavi akan Cyane'nin [kıyıları]" (*Ayrı Yol*, çev. Tahsin Yücel, Sel, s. 24).
58 Tanit Fenikelilerin ay tanrıçasıdır. Gide Gafsa havuzlarından *Dünya Nimetleri*'nde de söz eder (*agy*, s. 150).

sürtündüğü, suyun derinliklerinde döşeme taşlarının üstünde mavi yılanların süründüğü o ılık sulu havuzları düşünüyorum.

Latomia'lar[59]; kapalı bahçe; mağaralar; yeraltı zindanlarındaki meyvelikler; Venüs çeşmesinin hoş akışı; sarılganlar. Eskiden mahkûmları buraya, bu terk edilmiş taş ocaklarına kapatırlarmış.[60] Yoğun, ağır ve ıslak havada aşırı bir portakal çiçeği kokusu vardı. Daha pek olmamış limonları dişledik; baştaki dayanılmaz ekşi tat sonra geçiyordu; ağızda yalnızca inanılmaz hoş bir koku kalıyordu. – Burası ahlaksızlığın, cinayetin, iğrenç tutkuların mekânı; bize Arap masallarında anlatılan, Alaaddin'in aslında değerli taşlar olan meyveleri aradığı, kalenderin yeğeninin sevgilisi olan kız kardeşiyle birlikte kapandığı, adalar kralının karısının geceleyin yaralı siyah köleyle buluşup büyüsüyle onu ölmekten kurtardığı yeraltı bahçelerinden biri.[61]

Gece, ayın doğduğu saatte bir Yunan tiyatrosu gördüm. Üstünde çirişotu tarlalarına giden mezar yolu. Bu kadar sessiz bir yer görmedim hiç.

Malta[62]

> ... Günün sonuna doğru valinin evini gördük, özellikle süpürgeotlarıyla çevrili, yer hizasındaki büyük süs havuzu hoşuma gitti, suyu neredeyse kenarıyla aynı düzeydeydi ve çerçevesine öyle yakın duruyordu ki havada asılı, görünmez bir aynayı andırıyordu.
>
> Asma yolları olan bir bahçenin çok güzel görüneceğini düşünüyorum – ağaç yapraklarının yüksekliğinde dalgalanan dar köprüler. O bahçede, portakal ağaçlarının içinde, küçük parmaklıkların arasında, biraz yükseltilmiş, döşeme taşlarıyla kaplı yollar vardı. Portakal çiçeklerinin kokusu kendini his-

59 *Latomia*'lar taş ocaklarıdır, Antikçağ'da Siracusa'daki dev anıtların yapımında kullanılmışlardır. Diplerine, çok güzel bahçeler yapılmıştır. (Bkz. *Dünya Nimetleri*, *agy*, s. 52).

60 *Latomia*'lar sonradan hapishane olarak kullanılmıştır.

61 *Binbir Gece Masalları*'na gönderme.

62 Bu Malta yolculuğunun izine *Dünya Nimetleri*'nde de rastlanır (*agy*, s. 52).

settirmeye başlamıştı. Ağzına kadar dolu havuzun yanına bir sıraya oturup, Taine'in Greene üstüne yazdığı bölümü okuduk.

Meydanlarda, hava daha çok aydınlıkken, ama gölge kalmamışken, yaz alacakaranlıklarının yarattığı esriklikten söz etmeli. Malta'da ansızın tattığım duyum. "Nathanaël coşkuyu öğreteceğim sana."[63]

II

Şubat-Mart

Bundan üç yıl önce sonbaharda, Tunus'a varışımız olağanüstüydü.[64] Kent daha o zaman içinden geçen büyük caddeler yüzünden çok bozulmuş olsa da klasik ve güzel bir kentti; farklılık göstermeyen, uyumlu bir yapısı vardı, beyaz evler akşamları kaymaktaşı lambalar gibi sıcak bir ışıkla aydınlanıyordu sanki.

Fransız limanından ayrılınca, tek bir ağaç bile görünmüyordu; *suk*'ların, o kimisi tonozlu, kimisinin tepesi kumaşlarla ya da tahtalarla örtülü kapalı çarşıların gölgelerine sığınılıyordu; çarşılarda içeri yalnızca yansıyan bir ışık giriyor, özel bir hava yaratıyordu; bu kapalı çarşılar kentin içinde, yeraltındaki ikinci bir kent gibi görünüyorlardı; aşağı yukarı Tunus'un üçte biri kadar geniş bir kent gibi. Paul Laurens'ın resim yapacağı taraçadan, denize dek bir ara merdiven, kadınların uzun uzun sıkıldığı avlulardan kopuk çukur gibi beyaz taraçalar görünüyordu yalnızca. Akşamları bütün beyazlık açık mor oluyor, gökyüzü çay gülü rengine bürünüyordu; sabahlarıysa beyazlık hafif mora çalan bir gökyüzünün karşısında pembeye dönüşüyordu. Ama kış yağmurlarından sonra, duvarlar yeşilleniyor, karayosunlarıyla kaplanıyor, taraçaların kenarları bir çiçek sepetininkini andırıyordu.

Tunus'un sonbahardaki ağırbaşlı, klasik beyazlığını özledim; akşamları, düzgün sokaklarında gezinirken, ikinci *Faust*'taki

63 Bu tümce *Dünya Nimetleri*'nin ana motiflerinden biri olacaktır (bkz. *agy*, s. 10, 13 ve 38).

64 Gide'in Paul-Albert Laurens'la 1893'te sonbaharında Kuzey Afrika'ya yaptığı ilk yolculuk sırasında. Bkz. *Corr. Gide-mère*'deki birçok Tunus betimlemesi (s. 207-220).

Helena'yı ya da bir mezar yolunda "elinde akik lambayla" gezinen Psykhe'yi[65] düşündürüyordu bana.

Geniş sokaklara ve meydanlara ağaçlar dikiliyor. Bu Tunus'u daha da güzelleştirecek, ama onun biçimini bundan daha fazla bozabilecek bir şey olamaz. Bundan iki yıl önce, Marr Sokağı'nda, Koyun Meydanı öyle bir haldeydi ki insan nereye geldiğini şaşırıyor, sanırım, Doğu'nun en uç, Afrika'nın en orta yerinde bunca şaşırtıcı, tuhaf bir zevkin olamayacağını düşünüyordu. Farklı bir yaşam biçimi, her şey dışarıda gerçekleşiyor, dopdolu, antik, klasik, yerleşik; Doğu uygarlıklarıyla özellikle bir şeyleri düzeltmek istediğinde çirkin görünen bizimki arasında bir uzlaşma yok daha. Sac levhalar ya da çinko tabakalar yavaş yavaş kapalı çarşıların çatılarındaki saz örtülerin yerini alıyor, sokak lambaları eskiden gecelerin eşit aydınlığının yayıldığı duvarlara ışığı dalga dalga dağıtıyor – bundan iki yıl önce dolunaylı gecelerin ılıklığında, develerle Arapların uyumaya geldiği o kaldırımsız, sessiz, güzeller güzeli büyük Koyun Meydanı'nda. Bir cami kapısı açılır, bir fenerin çevresinde toplanmış Araplar dışarı çıkar, sokakta durup tekdüze bir ilahi söylerlerdi.

Kapalıçarşılara kaldırım yaptılar. En güzel geçitlerden birinde, tonozu taşıyan küçük sütunların kaidesi gömülmüş. Kalın ve işlemeli başlıklı, yeşil-kırmızı burma sütunlar. Tonoz beyaz badanalı, ama pek aydınlık değil. En güzel günlerde bile, bu kapalıçarşılar hep yarı karanlık. Kapalıçarşıların girişi çok güzel; caminin revakından değil, öteki, dar, içerlek, girişten söz ediyorum; üstünde karanlık küçük geçide ilk gölgeyi düşüren eğik bir çiğde var. Geçit de birden dönüp gözden yitiveriyor. Ama sonbaharda yapraklarla kaplı olan çiğdenin bu ilkbahar daha yaprağı yok. En başta saraçlar var; geçit dönüyor, sonra, sonsuzca devam ediyor.

Itriyat çarşısında, Sadouk-Anoun içi şişelerle dolu, tabanı yerden bir metre yüksek, bir niş kadar küçük dükkânında bağdaş kurmuş oturuyor; ama sattığı kokular hileli. Paris'e döner-

65 "Güzelliğin benim için Helena / İznik kalyonlarıdır geçmişin / [...] Görüyorum o alımlı pencerende, / Seni bir heykel gibi dururken / Akik lamban elinde, / Sen, ey! Kutsal ülkelerden / Gelen Psykhe, seni" (Edgar Allan Poe, "Helena", çev. İlhan Berk, *Dünya Şiiri Antolojisi-1*, haz. Ataol Behramoğlu - Özdemir İnce, Pozitif Yayınları, 2008).

ken, Sadouk-Anoun'un içlerine yine bir pipetle elma esansı ve damla damla değerli amber koyduğunu gözlerimle gördüğüm son iki gerçek şişeyi Valéry'ye verdim. Şimdi yarıya kadar daha sıradan bir malla dolu olan şişeleri eskiden yaptığı gibi inceden inceye doğal balmumuyla ve beyaz iplikle sarmıyor, bana da o kadar pahalıya satmıyor.

Bundan iki yıl önce, titizliği Laurens'la ikimizi eğlendirmişti; böylece şeyleri değerli kılıyor gibiydi. Eklediği her katta, koku nadirleşiyordu. Sonunda onu durdurduk, çünkü paramız yetmeyecekti.

Sudanlı iri zencilerin geldiği o karanlık kahveyi boşuna aradım. Kimisinin ayak parmağı köleliğin işareti olarak kesilmişti. Çoğu sarığının altına onları sarhoş eden küçük bir tutam beyaz çiçek, kokulu yasemin tutturmuştu; çiçekler bir romantik saç lülesi gibi yanağa düşer, yüzlerine şehvetli, baygın bir hava kazandırır.

Çiçek kokusunu öyle çok severler ki, kimi zaman kokuyu gönüllerince içlerine çekemediklerinde, taçyaprakları buruşturup burun deliklerine sokarlar. O kahvede, içlerinden biri şarkı söylüyor, bir başkası öyküler anlatıyordu; insana alışkın güvercinler uçuşuyor, onların omuzlarına konuyorlardı.

Tunus, 7 Mart

Küçük çocuklar bunu görüyor, gülüyor, Karagöz'ün[66] açık saçık mimiklerini aralarında yineliyorlar. Zorlu bir zihin jimnastiği: bunları doğal karşılamaya çalışmak...

Fransızlar oraya gitmiyor; oraya gitmeyi bilmiyorlar; ilgi çekici bir yanı olmayan küçük dükkânlar sonuçta; içlerine alçak bir kapıdan giriliyor. Fransızlar düzenli olarak yanda büyük gürültü koparan ve yalnızca turistleri çeken panayır oyuncularına gidiyor; Araplar işini biliyor, o kuşkusuz çok gülünç bir biçimde, ama tam panayır işi, dans eden karton atın, yine dans eden, tahtadan ve kumaştan yapılma devenin aslında çok ilginç olmadığının farkındalar. Orada, hemen yakınlarda, geleneksel

66 Gide Karagöz konusunu Christian Beck'e yazdığı bir mektupta yeniden ele alır (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 117-118).

bir Karagöz dükkânı var, klasik, basit, alabildiğine basit, hayranlık uyandıran bir sahne geleneği, Karagöz sahnenin ortasında, yalnızca başını eğdiği için kendisini arayan iki zaptiyenin arasında gizleniyor ve onları göremiyor; çocuklar kabulleniyor, anlıyor ve gülüyor.

M. de Goncourt'un[67] öldürmeyi kafasına koyduğu dramatik sanatı Karagöz'den ve bizdeki eski kukla oyunlarından baştan öğrenmeliyiz.

KARAGÖZ. Uzun küçük bir salon, gündüzleri salaş olarak kullanılıyor, akşamları salaşın dip tarafı açılıyor; saydam kumaştan bir perdeyle küçük bir sahne kuruluyor, gölgelerin zemini. Duvarlar boyunca, sahnenin dikine iki sıra var. Orada saygın izleyiciler oturuyor, seçkinlerin yeri. Salon ortasına yere oturup itişen küçücük çocuklar doluşuyor. Bol bol tuzda kurutulmuş kavun çekirdeği yeniyor, öyle lezzetli bir şey ki her akşam cebimdekilerin hepsi bitince, sabah iki kuruşa yeniden dolduruyorum. Aslında çocuklara da veriyorum.

Buranın gülünç yanı duvardaki nişler, çok rahatsız ranzalar gibiler, deniz kırlangıçlarının yuvalarını andırıyorlar, kol gücüyle tırmanıyorsunuz onlara, sonra aşağı inmiyor, düşüyorsunuz, genç gediklilere yalnızca bütün akşam için kiralanıyorlar; izleyiciler neredeyse her zaman aynı, aynı yerlere oturup, aynı oyunları izliyor, aynı yerlerde gülüyorlar – benim gibi.

Gölgeleri konuşturan oyuncu dört dörtlük.

KARAGÖZ. Bir başka dükkân; Sudanlıların dükkânı. Araplar Sudanlıların olduğu yere gitmekten hoşlanmıyor. Dolayısıyla burada ortalıkta yalnızca zenciler var. Ama bu akşam Fedor Rosenberg'le[68] de karşılaşıyorum. Oyun daha başlamadı. (Ara-

67 Edmond de Goncourt'un *Henriette Maréchal* adlı oyununa yazdığı, kitap karşısında yenilgiye uğrayan tiyatronun yakında öleceğini öngördüğü önsözü anıştırma.

68 Gide Fedor Rosenberg'le (1867-1934) Floransa'da, Girard Pansiyonu'nda tanışmıştır. Rus kökenli bu oryantalist onun önemli bir arkadaşı olacaktır. Gide bir arkadaşına yazdığı Kasım 1896 tarihli bir mektubunda onun portresini çizer: "Yaşamımda tattığım en büyük mutluluklardan biri günün birinde Mişkin'le tanışıp onunla yakınlık kurmamdır: Adı Fedor Rosenberg – İtalya notlarımı ona armağan ettim". (*B. A. A. G.*, 62. sayı, s. 301).

lar her zaman oyundan çok daha uzun; oyun on beş dakika bile sürmüyor). Bir zenci çalpara sallıyor, bir başkası uzunca bir davulu çalıyor, irikıyım bir üçüncüsü de Rosenberg'in önünde ağır ağır sallanıyor; neredeyse tam ayaklarımızın dibine oturmuş, şarkı söylüyor, doğaçlama tekdüze bir ağıt bu, anlayabildiğim kadarıyla, çok yoksul olduğunu, Rosenberg'in çok zengin olduğunu, zencilerin her zaman paraya gereksinim duyduğunu anlatıyor. Biraz azılı göründüğü, Araplar da deveye, zenciye, çöle uzun süre güvenilmeyeceğini söylediği için, hemen kesenin ağzını açıyoruz.

KARAGÖZ. Başka bir dükkân. Burada oyun buluşmaların bahanesi. Mekân sahibinin sevecen bakışları altında, akşamdan akşama, hep aynı gedikliler geliyor. İlginç bir güzelliği olan bir çocuk tulum çalıyor; insanlar onun çevresine toplanıyor; onun için; ötekiler onun âşıkları. Biri vazo biçimindeki, altı büyük olasılıkla eşek derisiyle kaplı o tuhaf davulu çalıyor. Tulum çalan çocuk kahvenin başarısının kaynağı, herkese gülümsüyormuş gibi görünürken, kimseyi kayırmıyor. Kimileri ona şiirler okuyor, şarkılar söylüyor; o da onlara yanıt veriyor, yaklaşıyor, ama sanırım her şey herkesin önünde biraz pohpohlamayla kısıtlı, bu dükkân fuhuş evi değil; daha çok bir aşk bahçesi. Kimi zaman çocuklardan biri kalkıp dans ediyor; kimi zaman ikisi; dans o zaman oldukça serbest bir tür mimiğe dönüşüyor.

Oyun da hemen hemen her zaman müstehcen. Karagöz'ün öyküsünü öğrenmek isterdim. Çok yaşlı olmalı. Bana İstanbul'dan geldiğini söylediler, İstanbul ve Tunus dışında her yerde zaptiye onun sahneye çıkmasını yasaklamış.

> En sık gördüğüm oyun şöyle:
>
> Bir Arap bir hamam açıyor. Fatma'yla vekilin karısı oraya gidiyor. Edepsiz Karagöz içeri girmek istiyor. Ama dükkân bir tek ona, en çok gereksinim duyan kişiye kapalı. Herkes birer birer kendini orada gösteriyor. Bir sürü geleneksel tipe rastlanıyor: köylü Arap, esrarkeş, Türk, Yahudi, zaptiye. Kadın kapı eşiğine geliyor; yeni gelen herkes iki lakırdı ediyor; kadın sımsıkı sarılıyor, adamlar içeri giriyor, o sırada Karagöz birden her birinin

> üstüne ihtiyaç gideriyor; birbiri ardına tecavüze uğruyorlar, istisnasız herkes; kimse kurtulamıyor. En sonunda, kadın da bir testi *lagmi*[69] karşılığında boyun eğiyor. Karagöz onunla yatıyor; hemencecik bir çocuğu oluyor. Sahne oldukça güzel, Karagöz yaptığı işten, ufaklığın daha şimdiden pek yetenekli görünmesinden çok hoşnut. Her kukla hamamdan çıkıyor; Karagöz onları bir güzel dövüyor, hepsi bu kadar. Karagöz *super uomo.*[70]

Yalnızca Ramazan'da ortaya çıkıyor. Kırk gün boyunca gündoğumundan akşama dek oruç tutuyorlar, her şey yasak; besin, içecek, tütün, koku, kadın. Gün içinde işkence gören tüm duyular akşam öçlerini alıyorlar, herkes elinden geldiğince eğleniyor. Kuşkusuz, Ramazan akşamlarını, çok basit bir yemekten sonra, derin düşüncelere dalarak ve dua ederek geçiren çok dindar Araplar da var; gün içinde eğlenmeyi sürdürenler de olduğu gibi. Ama onlara yalnızca Fransızların yoldan çıkardığı büyük kentlerde sık rastlanıyor; genelde neredeyse hepsi din konusunda çok titiz.

O son akşam, kaçıp gitmeden önce, Tunus'ta gördüğüm en nadir, en ilginç şeyleri yeniden görmek istedim. Karargâhına dönen çok yüksek sesli, uyumlu, güzel ve utkulu askeri bandoyu uzun süre izlememi anımsayacağım, tam o sırada, kıyıda ve Fransız caddelerinde, havai fişekler yalancı karabiber yapraklarını masalsı, pembe bir telkâriye dönüştürüyordu yer yer.

Yalnızca birkaç Arap onların geçişine dönüp bakmıştı; kahvelerindeki tiz müzik sürüyordu.

Sanırım, bu müziğin yenik düşmüş kente ilk girdiği günü birçoğu anımsıyor. Fransızlara karşı hâlâ yalnızca nefret duymalarından kaygılanıyordum.

Marr Sokağı boyunca hazzın ardında koştum; ama Halfaouine'i özlüyordum. Bir Mağrip kahvesi oldukça geniş, oldukça güzeldi, ama orada bana pek katlanamadılar. Fransızlar oraya hiç gitmiyor. Halfaouine'in canlılığı onlara çekici geliyor,

69 Hurma ağacının özsuyundan elde edilen bir içki (ç. n.).
70 Üstinsan (ç. n.).

öteki mahalleler sessiz kalıyor. Oldukça yaşlı bir zenci tulumun sesiyle, davulun dizemiyle gülünç bir dans tutturuyor.

Karanlık caddelerden Halfaouine'e gidiyorum. Ortalık pek kalabalık değil; özel bir şey yok. Akşamın sonlarına doğru, Rosenberg'le kendisini ilk gün götürdüğüm Karagöz dükkânında karşılaştım. O da daha çok yüz görmek için değil, yüzleri daha yakından tanımak için, düzenli olarak aynı yerlere gitmenin önemini anlamış. Araplar size alışıyor, daha az yabancı geliyorsunuz onlara, başta bozulan alışkanlıkları eski haline dönüyor.

El Kantara[71]

Buraya günün sonunda vardık; hava olağanüstü. Athman sabah gelmiş, günün ortasında biraz uyumuş, ama bir saattir bizi garda bekliyordu. O bir saat de ona uzun gelmiş: "Yine de" dedi bana, "şimdi yalnızca bir saat kaldı diye düşündüm; öncesinde daha bir yıl vardı".

Üç bornoz; kenarında açık pembe bir şerit olan, mavi ipek astarlı ipek bir gandura[72]; mavi kumaş ceketi, sarkan, yanağa değip çenenin altında sallanan beyaz ince kumaşın üstündeki kahverengi ipten koskocaman sarık. Bu başlık onu bambaşka birine dönüştürüyor; geçen yıl, on altı yaşındayken, çocukların taktığı basit fesi takıyordu yalnızca; on yedisine basınca erkeklerin karmaşık sarığından takmak istemiş.

Athman elinde avcunda ne varsa "giysi"sine harcamış; bu buluşma için süslenip püslenmiş. Selam vermese, onu kolay kolay tanımazdım.

Yavaş yavaş akşam oluyordu, boğazdan geçtik ve masalsı Doğu insana huzur veren yaldızlı görüntüsüyle karşımıza çıktı dingin dingin. Palmiye ağaçlarının altına gidip, Athman'ı buluşacağımız arabayı beklemesi için yolda bıraktık. Tüm sesleri anımsıyordum – akarsuyunkini ve kuşlarınkini. Her şey eskiden olduğu gibi dingindi, gelişimiz hiçbir şeyi değiştirmemişti.

71 Mart'ın ilk haftasında, Gide, Madeleine ve Rosenberg Tunus'tan Konstantin (Cezayir) trenine biner. Konstantin garı Athman'ın onları beklediği El Kantara Köprüsü'nün yakınlarındadır. Oradan arabayla Biskra'ya giderler.

72 Kuzey Afrika'da ve Doğu'da giyilen, hafif kumaştan, uzun bir gömlek (ç. n.).

Arabayla epey uzaktan vaha boyunca ilerledik. Dönüşte, güneş batıyordu; bir Mağrip kahvesinin kapısında durduk, Ramazan dönemi geçmişti. Avluda, yanımızda, kızışmış develer kavga ediyordu. Bir deveci arkalarından bağırıyordu. Keçi sürüleri geri dönüyordu; hızlı hızlı ilerleyen ayaklarından, geçen yıl olduğu gibi, verimsiz bir sağanak sesi çıkıyordu yine.

Külrengi topraktan yapılma tüm evlerden incecik bir buhar, çok geçmeden bütün vahayı kaplayıp uzaklaştıran mavi bir duman yükseliyordu. Gökyüzü, batıda, masmaviydi, öyle derindi ki hâlâ apaydın görünüyordu. Sessizlik şimdi hayranlık uyandırıyordu. İnsanın aklından geçebilecek bir şarkı yoktu. En sevdiğim ülkenin belki burası olduğunu hissettim; başka hiçbir yerde olmadığı kadar seyre dalabiliyorsunuz.

Biskra

Dün bahçelerdeydik; bizi önce N'Msid'e, sonra Bab-ed-Derb'e götüren yollarda ilerliyoruz. Eski kaleye varıp, Sidi-Barkat üstünden geri dönüyoruz. Gezi uzun sürdü, Em. yorgun düştü. Athman ve Fedor Rosenberg bizimle birlikteydi; Larbi de bize eşlik ediyordu. N'Msid'in girişinde, mevsimlik dere yatağının ve Avras Dağları'nın karşısında kahve içtik.

Bu manzarayı öteki taraftaki çölün belli belirsiz enginliği kadar sevmiyorum kesinlikle. Larbi bizimle domino oynuyordu, çok hileci ve sevimliydi. Jammes'ı[73] bekliyorum tatlı bir sabırsızlıkla. Toprak burada farklı, ama artık anladığım bir dil konuşuyor.

Geçen yılki odam otelin giriş katındaydı; pencerem açıkken, dışarısıyla aramda yalnızca alttan belime kadar gelen duvar vardı; bir sıçrayışta aşabilirdim onu. Athman'ın ağabeyi Sadek[74] ve eski Biskralı birkaç kişi daha Ramazan'da köylerine dönmeden

73 Gide o sıra ozan Francis Jammes'ı 1893'ten beri yazışmalarından tanır yalnızca. Jammes'a Biskra'da eşlik eden ortak arkadaşları Eugène Rouart sayesinde ilişki kurarlar. Aşağı yukarı 20 Mart'ta gerçekleşen bu ilk buluşmayı Gide *La N.R.F.*'te Jammes'a ayırdığı yazısında anlatır: "Francis Jammes"; yazı *Feuillets d'automne*'a da alınmıştır, Mercure de France, 1949, s. 80-81.

74 Gide kimi adları farklı farklı yazıyor (örneğin Sadeck, Sadek vb.) (ç. n.).

önce odamda dinlenmeye gelirdi. Hurmam, pastam, şerbetim, reçelim olurdu. Hava kararmış oluyordu; Sadek flüt çalıyor, biz de uzun süre sessiz kalabiliyorduk. Geceleri yalnızca panjurları kapıyordum. Dışarının tüm sesleri içeri giriyordu. Her sabah beni gün ağarmadan uyandırıyorlardı, ben de güneşin doğuşunu izlemek için çölün kıyısına gidiyordum. O sırada Lascif'in yoksulların keçilerinden oluşan sürüsü geçiyordu; yoksullar bahçeleri olmadığı için her sabah keçilerini ona veriyorlardı; Lascif de onları çöle otlamaya götürüyordu. Gün ağarmadan önce, kapıları çalarak ev ev dolaşıyordu; kapı açılıyor, içeriden birkaç keçi ona doğru ilerliyordu. Köyden çıkarken, yanında altmışı aşkın keçi oluyordu.

Onlarla çok uzaklara, canavarotlarıyla ve sütleğengillerle dolu Sıcak Pınar'a doğru gidiyordu. Ayrıca bana söylediğine göre kimi zaman yol yorucu olduğunda ya da eğlence olsun diye –çünkü flüt çalmayı bilmiyordu– üstüne bindiği bir koca teke vardı. Bir sabah penceremin önünden geçmeden yola çıkmıştı, ben de çöle onun yanına gitmiştim. Çölü çok ama çok seviyorum. İlk yıl, rüzgâr ve kum yüzünden ondan biraz çekiniyordum; ayrıca insan bütünüyle amaçsız bir biçimde ilerlerken nerede duracağını bilemiyor, çok çabuk yoruluyordum. Palmiyelerin altındaki gölgeli yolları, Ouardi bahçelerini, köyleri yeğliyordum. Ama geçen yıl upuzun gezilere çıktım. Vahayı gözden yitirmekten başka amacım yoktu. Yürüyordum; sonunda o düzlükte kendimi yapayalnız hissedene dek yürüyordum. Sonra bakmaya başlıyordum. Üstünde böcek izleri kalmış tepelerin yamaçlarında kum gölgede kadifemsi görünüyordu; acı hıyarlar soluyor, kaplanböcekler koşturuyor, her esintide olağanüstü hışırtılar duyuluyor, büyük sessizlik en ufak sesin duyulmasını sağlıyordu. Kimi zaman büyük kumul tarafından bir kartal havalanıyordu. Bu tekdüze enginlik gün geçtikçe daha çekici bir çeşitlilik kazanıyordu gözümde.

Göçebe çobanları tanıyordum; yanlarına gidiyordum; onlarla konuşuyordum; kimisi flüt çalıyordu. Kimi zaman hiçbir şey yapmadan uzun süre yanlarında oturuyordum; yanımda her zaman bir kitap oluyordu, ama neredeyse hiç açmıyordum. Çoğunlukla ancak akşam olunca geri dönüyordum. Ama Athman'a

bu gezileri anlatınca bana akıllıca davranmadığımı söyledi, başıboş Arapların vaha çevresini tuttuğunu, savunmasız yabancıları soyduklarını söyledi; işleri bana saldırmakmış. O günden sonra, bana eşlik etmek istedi; ama yürümeyi sevmediği için gezilerimiz önce kısaldı, sonra kesildi.

Athman Bouvard gibi okuyup Pécuchet gibi yazıyor. Var gücüyle kendi kendini yetiştiriyor, her şeyi kopya ediyor. Herold'un *La Joie de Maguelonne*'unu *La Tentative amoureuse*'e yeğliyor; *Tentative*'imin kötü yazıldığını düşünüyor. "*Ot* sözcüğünü çok sık kullanıyorsunuz" diyordu bana.[75]

Ona *Binbir Gece Masalları*'nı verdim. Bir akşam kitabı arkadaşı Bachaga'yla birlikte okumak için Bordj Boulakras'ya götürdü, orada kalıyordu. Ertesi gün gelişi 10'u buldu, gözünden hâlâ uyku akıyordu; arkadaşıyla birlikte *Alaaddin'in Sihirli Lambası* öyküsünü gecenin 2'sine kadar okumuşlar; sonra ekledi: "Ah! Güzel bir gececi akşamı geçirdik!" Gececilik onun için uyanıklık.

Vahanın ucunda, yanından geçtiğimiz eski kalenin ıssız yıkıntılarının üstünde, bu dolunaylı gecede, beyaz giysiler içinde yere uzanmış Araplar alçak sesle konuşuyor, biri flütten mırıl mırıl sesler çıkarıyor. "Gececi gecesini birbirlerine öyküler anlatarak geçirecekler" diyor Athman. Yazın böyle uzanamazlarmış; gündüzleri kumun içinde saklanan akreplerle boynuzlu engerekler gece olunca dışarı çıkıp geziniyormuş. Daha ileride, arabayı bırakıyoruz; artık palmiye yok; gece kenarlarına dek mavi aydınlıklarla dolu çölü büyütüyor sanki. Jammes bile susmuştu. Birden kendini lirizme kaptıran Athman bornozunu çıkarıyor, gandurasını bağlayıp dolunayda takla atıyor.

Athman "Ünlülerin Yaşamları"yla ilgili bir kitap bulmuş; şimdi develer konusunda, Buffon'u ya da Cuvier'yi anıyor; IV. Henri'nin ve Sully'nin adını anmadan arkadaşlıktan, Bayard'ınkini anmadan yüreklilikten, Galileo'nunkini anmadan Büyükayı'dan söz etmez oldu...

Degas'ya palmiye sapından bir baston gönderip şöyle yazdı: "Hoşuma giden şey, Yahudileri sevmemeniz, *Libre parole*

75 Oysa "ot" sözcüğü *La Tentative amoureuse*'de yalnızca altı kez geçer.

okumanız ve benim gibi Poussin'in büyük bir Fransız ressam olduğunu düşünmeniz."[76]

Jammes bizi Droh'a götürecek arabayı beklerken, Athman için doğaçlama yazdığı şiiri ona okutarak eğleniyor:

Canım arkadaşım Athman
Badem veren ağaçlar
İncir ağaçları ve Frenk üzümleri
Ne hoştur gölgeleri
inince ayağa kara sular

Kılımızı bile kıpırdatmayız
gözlerimizi kapayarak.
Mutluyuz uyuşuk uyuşuk oturarak.
Bahçenin altından duyarız
duru su söylüyor şarkılar
bir Arap kadın gibi.

Gel keyfim gel uyuşuk uyuşuk oturarak
gözlerimizi kapayarak
uyuyormuşçasına,
gel keyfim gel, Athman,
ne varsa uyuşuklukta var
son yolculuğa çıkmışçasına.

Jammes geldiğinden beri Athman sabah akşam şiir yazıyor. Onun için en önemlisi uyağın zengin olması. İşi cinasa dek vardırıyor seve seve. Arada sırada güzel şeyler buluyor:

Palmiyelerin altında konser yok...

ya da:

76 Gide Degas'yı 1893-1894 yıllarında, arkadaşı Eugène Rouart'ın babası Henri Rouart aracılığıyla tanımıştır. Bu konuyla ilgili bkz. Paul Valéry, *Degas Dans Desen* (çev. Orçun Türkay, YKY). Bu kitaptan Degas'nın "özellikle Gide'i sevmediğini" öğreniriz.

... Aşkı bilen
Suyun acısını içmiştir
Zamanla ilgilenmez artık.

Harıl harıl *Binbir Gece Masalları*'nı okuyor; Alaaddin'in öyküsünü ezbere biliyor, mektuplarını da artık şöyle imzalıyor: "Athman ya da Sihirli Lamba".

Jammes bastonunu bana verdi. Demir ağacından yapılma, "Adalar"dan gelmiş; buranın çocuklarını eğlendiriyor çünkü ucunda bir tazı kafası var; yeşim gibi parlak, ama bir yandan incelikten öyle uzak ki gören bıçakla yapılmış sanır. Bu kadar acayip bir şey görmemiştim hiç. Ahşap boyunca, büyük harflerle yazılmış dizeler var, şunlar pek hoş:

Bir sincabın ağzında
bir gül vardı, bir eşek
ona deli gözüyle baktı.

Şunları da mektuplarının başına koyuyordu:

Bir an uyukluyor
Yüreğimin fundalıklarında.

Touggourt[77]*, 7 Nisan*

Bugün Arap bir kuyu işçisine madalya taktılar.

Araplarda delme şirketlerinden ve artezyenlerden önce kuyu işçileri vardı. Kimi zaman fışkıran suyu toprağın altında yetmiş, hatta seksen metre derinlikte aramak gerekiyor. Adamlar o derinliğe iniyor.

Daha genç yaşta bu zorlu mesleğe hazırlanıyorlar, ama birçoğu işini yaparken ölüyor. Üç toprak katmanıyla iki su katmanını geçmek gerekiyor; ilk su katmanı durgun, ikincisiyse yalnızca yükseliyor, sonunda fışkıran en son katmana ulaşıyorlar. Su o

77 Cezayir'in güneydoğusunda, Biskra'dan iki yüz kilometre uzakta.

zaman hayranlık uyandıran bir biçimde çıkıyor, duru, bol, ama neredeyse her zaman sutla ve manyeziyle yüklü. Bu dalgıç kuyu işçilerinin suyun altında çalışmak için sergilediği çaba akıl alır gibi değil; bu en gözü peklerden biriydi, diyorlar; söz konusu olan suyun ortasında, suyun giremediği bir kuyu, bir geçit açmak, onun içinde çalışıyor, daha da kazıyor ve iki kez, o iki sıvı katmanın arasına, duru su durgun suyun içinden yükselirken, onunla karışıp kirlenmesin diye oluk açıyorlar.

Bugün, bir ipe bağlı bir adamın o palmiye gövdelerinden yapılma dört köşeli kuyulardan birinde bir hasarı onarmak için altmış metre derine indiğini gördük.

İşte Arap kuyu işçisine madalya taktılar; akşam, delirdi.

Touggourt'daki durgun su katmanı neredeyse toprak düzeyinde. Chetma'daki güzel akarsulara ya da Biskra'daki hareketli kanallara benzemiyor, kımıltısız, iğrenç kokulu, pis otlarla dolu suyolları bunlar; öte yandan, vahadan hurma ağaçları için akıllıca ayrılmış bir ırmak geçiyor. Dipte, otların arasında, suyılanları geziniyor kayarcasına.

Vahanın çevresi kumla kaplı; dün, korkutucu bir fırtına kumları kaldırıyordu. Ufuk üstümüze çektiğimiz bir örtü gibi üstümüze kapanıyordu sanki; hiçbir şey görülmüyor, güçlükle soluk alınıyordu.

Kentin yakınlarında, kumların yavaş yavaş kapladığı perişan bir mezarlık var; hâlâ birkaç mezar seçiliyor içinde. Çölde, ölüm düşüncesi arkamıza düşüyor; ama işin güzel yanı, burada üzücü değil. Biskra'da, eski kalenin arkasında, vahanın ortasında yağmurlar eski mezarlıkta oluklar açmış ve ölüler toprağa doğrudan gömüldüğü için yer yer kopuk kemiğe rastlanıyor, taşlar kadar çoklar.

Kum fırtınası akşama dek sürdü; güneş batarken minareye çıktık. Gökyüzü külrengi, palmiyeler donuk görünüyordu; kent kurşun rengine bürünmüştü. Doğudan yalvaçların haberini verdiğini tanrısal bir lanetin esintisi gibi korkunç bir rüzgâr

esiyordu. Bu iç karartıcı manzarada, bir kervanın uzaklaştığını gördük.

Uledler[78] burada Biskra'da olduğundan daha güzel dans ediyorlar ve daha güzeller; aslında onların dans ettiğini yalnızca burada gördüm. Buraya geri döndük, bu ağırbaşlı, baygın, neredeyse yalnızca kollarla ve bileklerle edilen, çok usturuplu danstan hiç bıkmıyorduk; kesintisiz, hızlı, kaçıp gidiveren, başımızı döndüren, bizi kendimizden geçiren, uzaklaştığımızda bile susmak bilmeyen, kimi akşamlar tıpkı çöl gibi aklıma takılan bu müzikle sersemleşiyor, neredeyse bitkin düşüyorduk.

Bu geceyi kervanların konakladığı meydanda geçirmek isterdim. Çalı ateşleri yanıyordu; çevrelerindeki Araplar alçak sesle konuşuyordu; başkaları şarkı söylüyordu; bütün gece şarkı söylediler.

Athman bana Uriya'nın karısının[79] öyküsünü anlatıyor.

Arap geleneğinde, adına Daud dediği Davud sarayında odadan odaya altın bir güvercini izleyerek sonunda Bat-Şeva'nın görülebildiği taraçaya varıyor.[80]

Athman anlatıyor: "... Yahudi ona Musa'nın haklı olduğunu, Tanrı'nın yanına önce Yahudileri, sonra Arapları, hatta belki Hıristiyanları alacağını söyledi. Hıristiyan ona İsa'nın haklı olduğunu, Tanrı'nın yanına Hıristiyanları, ama aynı zamanda Arapları, hatta Yahudileri de alacağını söyledi. Arap ona Muhammed'in haklı olduğunu, Tanrı'nın cennetine Arapları alacağını, ama dinlerini değiştirmeyen Yahudilere ve Hıristiyan-

78 Uled Nail çok güzel dans eden ve birçok ayine ya da eğlenceye katılan kızlarıyla ün salmış bir kabiledir. Bu kabilenin kızlarından biriyle, Meryem'le Biskra'da tanışan Gide *Tohum Ölmezse*'de ondan uzun uzun söz eder (*agy*, s. 287-293).

79 Davud'la yaşadığı aşk *Eski Antlaşma*'da anlatılan (2. Samuel, XI-XII) Bat-Şeva. Gide bu konuyla ilgili, *Bethsabé* adlı bir tiyatro oyunu yazmıştır. Oyunun ilk iki sahnesi *L'Ermitage*'ın Ocak-Şubat 1903 sayılarında çıkmış, oyun sonra bütün halinde *Vers et prose*'un Aralık 1908-Mart 1909 arasında çıkan sayılarında yayımlanmıştır. Ayrıca *Le Retour de l'enfant prodigue, précédé de cinq autres traités*'ye (Gallimard, 1912) alınmıştır.

80 Gide Kutsal Kitap'ta bulunmayan bu geleneksel öyküyü *Bethsabé*'sinde işler (I. perde, I. sahne, s. 174-176).

lara kapıyı kapayacağını söyledi. Üçünü de dinledikten sonra hemen Müslüman oldu."

Hıristiyanlar onlardan daha kıdemli, bana bir Hıristiyan'ın ölmeden önce Müslümanlığın Amentüsü olan "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir" sözünü söylerse bir Arap'tan önce cennete gideceğini anlatıyorlar, bu onların hoşuna gidiyor.

"Rumiler"[81] diyorlar bir de, "bizden birçok konuda üstünler, ama ölümden her zaman korkuyorlar".

Touggourt, 9 Nisan

Meydanda konaklamış Araplar; yanan ateşler; akşam vakti neredeyse görünmeyen dumanlar. Müezzin ezan okumaya çıktığında caminin tepesindeydik.

Güneş uçsuz bucaksız, bitkin ovanın üstüne bir daha doğmayacakmış gibi batıyordu. Uzun süre gökyüzünden daha soluk görünen kumlar şimdi ondan daha karanlıktı.

Bütün gün güneşten çok çektik, akşamın serinliği iyi geldi. Meydanda çocuklar oynuyor, evlerin taraçalarında köpekler havlıyordu. Tepemizde müezzinin sesi minarenin üstündeki küçük kubbeyi dolduruyordu; tek bir nota üstünden uzayıp giderek, yaban arıları gibi uğul uğul uğulduyordu; sonra öyle birdenbire duruyordu ki havada bir boşluk kalıyordu ondan geriye.

Kervanlar ağır ağır ilerlemeye başlıyor, sonu gelmez gezilerinin amacını bilmediğimiz için ruhumuz coşkuyla ve kaygıyla doluyordu.

Olağanüstü kuraklık yüzünden bu yıl tüm hayvanlar ölmüş, et öyle az bulunuyor ki insanlar deve yemek zorunda kalıyorlar.

Kentten çıkarken, kuru hurma ağacı dallarından yapılma küçük bir çatının altında, parçalara ayrılmış o koca hayvanlardan biri görülüyor; eti mor, sinekler kimse kovmadığında üstünü kaplayıveriyorlar. Bu yörelerde, İbrahim'in soyundan gelenler kadar çok sineğe rastlanıyor. Terk edilmiş leşlerin, koyunların,

81 Hıristiyanlar (ç. n.).

atların ya da güneşte çürümeye bırakılmış develerin üstüne yumurtluyorlar; kurtçukları orada özgürce besleniyor, sonra dönüşüp, sürüler halinde, akın akın kentlere gidiyorlar. Onları yutuyor, soluyorsunuz, kaşındırıyor, kızdırıyor, karartıyorlar sizi; duvarları titretiyor, kasap ve bakkal raflarını çıtırdatıyorlar. Touggourt'da, satıcıların hurma ağacından küçük sineklikleri var, onları komşularına göndermeye çalışıyorlar. El-Kayrevan'da o kadar çoklar ki en iyisi hiçbir şey yapmamak. Satıcılar onları artık yalnızca bir müşteri malı görmek istediğinde kovuyor. Gelirken, arabamızı bir bulut sardı. Otelde, tabaklarla bardaklar ancak yemek içmek için açılan, kaldırılan metal kapaklarla sineklerden korunuyor.

M'Reyer[82], *11 Nisan*

Kenarları seraplarla bezeli büyüleyici şotlar. Bir kum tepesinin üstünde, uçsuz bucaksız çölden sonra: "A! Deniz!" diye düşünüyor insan. Üstünde küçük kayıklarla adalar olan engin mavi bir deniz, derin olduğunu düşündüğünüz bir deniz, ruhunuzu serinletiyor birden. Yaklaşıp, kenara dokununca o mavilik ansızın yok oluyor, aslında yalnızca göğün ayakları kavuran, gözleri acıtan, ışıl ışıl parlayan, tuzlu, beyaz bir katmanın üstündeki yansıması olduğunu anlıyorsunuz; ayaklarınızın altında çöküyor, dayanıksız, sonuçta kervanların gömüldüğü bir batak denizinin ince yüzeyinden başka bir şey değil.

Subayların yemeğinde, yanımdaki binbaşı bana Güney'den söz ederek ilgimi çekiyor. Uzun süre Vargla'da yaşamıştı, hatta El-Golea'dan gelmişti ve askerlerin kumda yürüyüşünü anımsıyordu. Çoğunlukla, o güneşin altında titreyen, yakıcı, oynak kumlarda, sürekli ayaklarının altındaki zeminin yumuşadığını hissettikleri için garip bir baş dönmesi yaşıyorlarmış; durduklarında bile, çalkantı sürüyormuş, zemin hâlâ ayaklarının altından kaçıyor gibiymiş. Kimi zaman, korkunç kumların ortasında,

82 M'Reyer Touggourt'dan Biskra'ya giden yolda, Merouane Şotu'nun sınırındaki bir vahadır. Şotlar taş çölüyle kum çölü arasındaki geniş çukurluklardır. Kışları biraz tuzlu bir suyla kaplanıp bir iç denizi andırırlar.

ancak her askerin sırayla bir an için iki ayağını koyabileceği kadar geniş, toplanmış, sert, ince bir kireçtaşı damarına rastlanıyormuş, askerler sonunda bu küçük dayanıklı yüzeyin üstünde biraz toparlanıyormuş.

Bir askeri cezalandırmak için, onu "arkaya koyuyorlarmış"; birliğin sonunda yürümek insanın canını çıkarıyormuş; öndekilerin geride kalanları dert edecek hali yokmuş; kimi zaman birbiri ardına... tökezleyip düşüyorlar, çöl de onları yutuveriyormuş. En sondakiler birliğin kaldırdığı boğucu tozların içinde koşuyormuş, o yumuşacık, ötekilerin ezmesiyle daha da yumuşayan zeminin üstünde tökezlerlerse işleri bitiyormuş; ötekilerin arkasından bakıyorlarmış; ilerleyen taburun arkasından uçan akbabalar durup bekliyor, sonra yaklaşıyormuş.

Kumun içinde, sık sık, alçıtaşı billurları, "mızrak demiri" biçimindeki döküntüler mika gibi parlıyor; Droh yolunda, kırılınca içleri cam gibi saydam görünen taşlar bulmuştuk.
El Vadi yolunda, adlarına Suf Gülleri denen ve bir avuç birbirine yapışmış kumdan oluşan, kum gibi boz o tuhaf mineral çiçeklerden toplamıştık.

Biskra

Zenci davulunun sesi ilgimizi çekiyor. Zenci müziği. Geçen yıl kim bilir kaç kez dinlemişimdir! Dinlemek için kim bilir kaç kez işimin başından kalkmışımdır! Ton yok; yalnızca ritim; ezgili herhangi bir çalgı yok, yalnızca uzun davullar, tamtamlar ve çalparalar... *Florentes ferulas et grandia lilia quassans*[83], ellerinin arasında neredeyse bir sağanak sesi çıkaran çalparalar. Üç kişi gerçek parçalar çalıyor; ritim aksak, tuhaf biçimde senkoplarla kesiliyor, aklınızı başınızdan alıyor, bedeniniz yerinde duramıyor. Bunlar cenazelerde, eğlencelerde, dini törenlerde çalan müzisyenler; onların mezarlıklarda ağıtçıların esrikliğine esriklik kattığını; El-Kayrevan'daki bir camide, İseviyye[84] tarikatı üyelerinin gizemci çılgınlığını azdırdığını gördüm. Küçük Sidi-Malek camisindeki değnek dansının ve kutsal dansların ritmini

83 Vergilius, *Bucolica*, X, 25: "Sallayarak zambakları ve çiçek açmış sapları."
84 Kuzey Afrikalı Müslüman tarikatı.

belirlediklerini gördüm. Her zaman onları izleyen tek Fransız bendim. Turistlerin nereye gittiğini bilmiyorum; yetkili kılavuzların gizliliği ve dinginliği seven Arapları baş belalarından kurtarmak için onlara beş para etmez bir Afrika hazırladığını düşünüyorum; çünkü ilginç bir şeyin yakınlarında tek bir turiste bile rastlamadım hiç; hatta, neyse ki, her gün döndüğüm ve artık kimseyi tedirgin etmemeye başladığım eski vaha köylerinde bile onlardan nadiren gördüm. Buna karşın, oteller gezginlerle dolu, ama şarlatan kılavuzların kucağına düşüp, kendileri için düzenlenen düzmece ayinlere bir sürü para veriyorlar.

Geçen yıl, neredeyse rastlantı sonucu, yalnızca davulun sesine ve kadınların inlemelerine kapılarak katıldığım o olağanüstü gece şenliğinde de tek bir Fransız yoktu. Şenlik zenci köyündeydi: Kadınlardan ve müzisyenlerden oluşan, dans eden bir alay anacaddede ilerliyor, arkasından meşale taşıyıcıları ve gülerek mücevherlerle, kumaşlarla kaplı, kapkara, iri bir tekeyi boynuzlarından çeken bir grup çocuk geliyordu. Keçinin boynuzlarında bilezikler, burun deliklerinde koskocaman gümüş bir halka vardı; boynuna kolyeler takmışlardı; üstüne koyu kırmızı, yırtık pırtık, ipek bir kumaş örtülmüştü. Onları izleyen kalabalıkta uzun boylu Ashour ilişti gözüme; bana tekenin köye mutluluk getirmek için gece boğazlanacağını söyledi; öncesinde, evlerin eşiklerinde duran kötü ruhlar onun içine girip yok olsun diye sokaklarda dolaştırılıyormuş.

Zenci müziği! Afrika'dan uzaktayken kim bilir kaç kez seni duyduğumu sandım ve birden bütün Güney çevrende canlandı; örneğin Roma'da, Via Gregoriana'da, gün ağarırken ağır yük arabalarının sesiyle uyandığımda. Kaldırım taşlarının üstündeki sıçrayışlarla, daha tam uyanmamışken, bir an için yanılabiliyor, sonra uzun bir süre üzüntümü içimden atamıyordum.

Sabah zenci müziği duyduk, ama bu kez sıradan bir şenlik için çalmıyordu. Özel bir evin iç avlusunda çalıyorlardı ve kapıdaki adamlar önce bizi içeri almak istemedi ama birkaç Arap beni tanıdı ve içeri girmemize yardım etti. Daha ilk anda, gösterişli giysiler içindeki çok güzel bir sürü Yahudi kadının orada toplanmış olmasına şaşırdım. Avlu doluydu; ortada ancak dansa yetecek kadar yer kalmıştı. Toz ve sıcaklık boğucuydu. Üstteki,

öbek öbek çocuğun balkondan sarkar gibi sarktığı açıklıktan parlak bir ışık geliyordu.

Taraçaya çıkan merdiven de insanla doluydu, hepsi bizim gibi dikkat kesilmişti; izlediğimiz şey ürkütücüydü. Avlunun ortasındaki büyük bakır havuz suyla doluydu. Üç kadın ayağa kalktı, üçü de Arap'tı; dans için havuzun önünde üst giysilerini çıkardılar, saçlarını açıp eğilerek suya yaydılar. Zaten çok yüksek olan müzik iyice coştu. Sırılsıklam saçlarını bedenlerine düşürüp bir süre dans ettiler; hiç görmemiş birinin asla gözünde canlandıramayacağı, bütün bedenin oynadığı, yabanıl, çılgın bir danstı bu. Yaşlı zenci bir kadın dansı yönetiyor, havuzun çevresinde sıçrıyor, elindeki değnekle arada sırada kenarlara vuruyordu. Anlamaya başlamıştık ya, sonradan bugün (kimi zaman çok kalabalık oldukları için iki gün boyunca) dans eden gerek Yahudi gerek Arap tüm kadınların içlerine cin girmiş hastalar olduğunu öğrendik. Her biri dans edebilmek için sırayla para ödüyormuş, değnekli yaşlı zenci de cin çıkarmayı bilen, kadınların bedenlerindeki cinlerin yenilenen suya geçmesini sağlayan ünlü bir büyücüymüş. Kirlenen su sokağa atılıyormuş. Tüm bunları bize güzel Yahudi Goumarr'ha anlattı, gerek inancından geriye kalanlar, gerek geçen yıl kendisinin de bedeni korkunç bir isteriyle boğuşurken "sıkıntılarını hafifletmeyi umarak" dansa katıldığını itiraf etmenin yarattığı yarı utanç nedeniyle konuşmakta pek istekli görünmüyordu. Ama sonrasında daha çok hastalanmış, kocası da bu büyücü şenliğinde dans ettiğini öğrenince, onu iyileştirmek için üç gün boyunca dövmüş.

Dans canlanıyordu; kendinden geçmiş, çılgına dönmüş kadınlar bedenlerinin bilincini yitirmeye ya da daha iyisi duygularını yitirmeye çalışıyor, bedenleri zihinlerinin denetiminden bütünüyle kurtulunca cin çıkarmanın gerçekleşebileceği nöbet haline erişiyorlardı. Bu aşırı yorgunluktan sonra, kan ter içinde, tükenmiş bir halde ve nöbeti izleyen bitkinlikle, kurtuluşun huzurunu tadacaklardı.

Şimdi, havuzun önüne diz çöktüler; havuzun kenarlarını kavradılar, bedenleri sağdan sola, önden arkaya savruluyor çılgın bir sarkaç gibi; saçları suyu dövüyor, sonra omuzlara saçılıyor; her bel hareketinde ağaç kesen bir oduncu gibi pes bir

çığlık atıyorlar; ardından birden saraya tutulmuşçasına, dudaklarında köpüklerle, elleri çarpılmış bir halde arkaya yığılıyorlar.

Kötü ruhlardan kurtuldular. Derken büyücü onları tutuyor, yatırıyor, siliyor, ovuyor, kollarını bacaklarını geriyor ve isteride yapıldığı gibi, bileklerinden kavrayıp biraz doğrultarak ayağıyla ya da diziyle göbeklerinin altına bastırıyor.

Bize söylediklerine göre, bugün altmışı aşkın kadın katılmış dansa. İlk grup hâlâ kıvranıyor, o sırada başkaları dansa başlıyordu. İçlerinden biri ufak tefek ve kambur bir kadındı, akıldan çıkmayacak yeşil-sarı bir gandura giymişti; ışıl ışıl kara saçları her yerini kaplıyordu.

Yahudiler de dans etti. Çılgın fırdöndüler gibi düzensiz bir biçimde sıçradılar. Yalnızca bir kez sıçrayıp anında kendilerinden geçmiş bir halde düştüler. Ötekiler daha dayanıklıydı... Delilikleri bize de bulaşıyordu; daha fazla dayanamayıp kaçtık.

Biskra

"Müziği ilk kim buldu?" diye soruyor Athman; "Müzisyenler" diyorum. Bu yanıt onu mutlu etmiyor; üsteliyor. Ağırbaşlı bir tavırla Tanrı'nın bulduğunu söylüyorum. "Hayır" diyor anında, "Şeytan buldu".

Bana Arapların gözünde tüm çalgıların cehennem çalgısı olduğunu anlatıyor, bir tek adını aklımda tutamadığım, çok uzun saplı, gövdesi içi boşaltılmış bir kaplumbağadan yapılma, iki telli viyolayı onlardan saymıyorlarmış. Bu çalgı küçük bir yayla çalınıyor ve sokak şarkıcılarına, ozanlara, yalvaçlara ve masalcılara eşlik ediyor, kimi zaman öyle tatlı sesler çıkarıyor ki, Athman'ın deyişiyle, "gökyüzünde bir kapı açılmış gibi oluyor".

Bu şarkıcılar, bu ozanlar beni meraklandırıyor. Ne söylüyorlar? Peki ya keçi çobanları, flüt çalmayı bıraktıklarında ne diyorlar? Ya Sadık gusla[85] eşliğinde neler anlatıyor? Ya Athman tek başına ya da Touggourt'da Ahmed'le birlikte, her biri at tepesindeyken ne söylüyor? Kimi zaman bir tür karşılıklı konuşma söz konusu oluyor, dinliyorum ama tek bir sözcüğü bile anlamıyorum. Sorunca Athman şöyle yanıt veriyor: "Bunlar söz değil; yalnızca şiir!" Son

85 Tek telli bir tür keman.

günlerde üsteleye üsteleye bu şarkılardan birkaçını kâğıda döküp çevirmesini sağladım. Bunlar sokak şarkıcılarının yere oturup ya da bir kahvenin girişinde söylediği, çevrelerini saran sessiz Arapların dinlediği yazılı olmayan şarkılar; kimi zaman yalnız başlarına yürürlerken söylüyorlar onları. Ülkeyi tanımayanların hoşuna gider mi bilmiyorum; yalnızca bence çok güzel olduklarını ve bu eski ya da modern Arap şiirindeki sözlü geleneği folklor açısından biraz incelenmeye değer bulduğumu söyleyebilirim. Belki, önümüzdeki yıl, bu şarkılardan küçük bir derleme yapmaya çalışırım.[86] Burada iki tane var; onları Athman'ın bana verdiği haliyle, yalnızca yazımı düzelterek aktarıyorum:

I

İki yıl oldu sevişmeyi bıraktın, dindar oldun dedim.
Kuzey'e yolculuk ettim; şenlikte Baya'yı buldum.
Takmış bir tarak, küpeler;
Bir de hançeri var; aynası da caba...
Saçları dökülüyor her yerden,
Altınla tartılmış, düzgün mü düzgün.
Kimse onu satın alamaz,
Bir tek o ya da ben...
Kızlar biraz para istedi;
Bense zayıfım (yoksulum),
Yarın birkaç koyun satacağım
Yüzükleri bakımlı güzeller için

II

Bugün, geçerken döndü;
Altın bir kemer, uyluklarının üstünden sarkan püsküllerle.
Bana acı çektiren şey onun beyaz entarisi.
Bütün geceyi koşarak geçireceğim
Onun köpeklerini ben havlatacağım.[87]

86 Bu tasarı gerçekleşmemiştir.
87 Gide'in notu: "'Aşk bizim buralarda çok zor bir iştir' diyor Athman şiiri açıklarken, 'çünkü kadınları hem köpekler hem bütün aileleri korur.'"

Ramazan[88] *insan olsaydı,*
Kırardım dizlerini;
Ama Ramazan Allah'tan gelme;
İkimiz de sıkıntısına katlanıyoruz.

88 Gide'in notu: "Ramazan'da kırk gün oruç tutulur, hem aşktan hem de yiyecek içecekten uzak durulur."

1896

Paris, 8 Mayıs[1]

Hava yeniden ılındı, açık penceremin önünde yazıyorum. Eski gecelerimi anımsıyorum.

Rouart'ların[2] atölyesi. Sarkaçların sizi en az tedirgin ettiği, en sevdiğim yerlerden biri.

Kasım

Küçük kuzinlerimle öğle yemeği. Marianne'la müzik.[3] Hemen sonrasında Rosenberg geldi.

Thiers Enstitüsü'nde Drouin'le uzun uzun konuştuk. Korkunç sırlarımı açtım ona. Can kulağıyla dinledi.
Akşam Mad.'a Swinburne'den ve Retz'den parçalar okudum.

Kasım

Rouart ve Lacoste'la[4] öğle yemeği. Yemekten sonra Drouin geldi.

1 André ve Madeleine Gide altı ay geçtikten sonra Nisan sonunda Fransa'ya döner. Marsilya'da gemiden inip Montpellier'ye geçer, 28 Nisan'da Paris'e varırlar.
2 Henri Rouart'ın (Gide'in arkadaşı Eugène Rouart'ın babası) konağı El Greco, Millet, Corot, Manet, Degas resimleriyle doludur. Atölye Henri Rouart'ın resim yaptığı atölyedir.
3 Marianne Démarest, Gide'in kuzeni Maurice Démarest'nin kızı.
4 Charles Lacoste (1870-1959), ressam ve Francis Jammes'ın çocukluk arkadaşı.

Paul'ün atölyesinde, iki model konuşmamıza engel oldu. Büyük bir yorgunluk. Paul karakola gitti.

Akşam öyle bezgindim ki Paul Fort'u[5] bulmak için dışarı çıktım. Onu Commaille Sokağı'na götürdüm, orada bize *Complaintes de Jean Renard*'ı ve daha başka şeyler okudu.

Ben de *Nourritures*'den biraz okuduktan sonra onunla birlikte yeniden dışarı çıktım.[6]

Cumartesi

Sabah M.'yle gezinti, Beaux-Arts'a gittim, *Mercure*'den A. Douglas'ı[7] aldım, Georges, Jeanne[8], Rosenberg'le yemek.

Biraz düet.

Maisons-Alfort'a, patlamış bir çıbanla boğuşan Maurice'in[9] yanına gitmek üzere trene bindim.

Kardeşi[10] bana fabrikayı gezdirdi. Döndüğümde çok yorgundum.

Pazar

Vaazı dinlemedim.

5 Gide ile Paul Fort'un ilişkisi üstüne bkz. *Claude Martin, La Maturité [...]*, s. 171. 1896'da, genç Saint-Georges de Bouhélier ikisini doğacı akıma katar (bkz. Yvonne Davet, *Autour des "Nourritures terrestres"*, Gallimard, 1948, s. 24-36).

6 *Nourritures terrestres* (*Dünya Nimetleri*). Gide 23 Şubat 1897'de arkadaşı Ruyters'e şöyle yazar: "Kitabımı dün bitirdim" (*Corr. Gide-Ruyters*, 1. cilt, s. 31). El yazmasını 1897 Şubat'ının sonunda *Mercure de France*'ın yöneticisi Alfred Vallette'e verecektir.

7 Kasım 1896'da, Oscar Wilde'ın arkadaşı Lord Alfred Douglas Napoli'dedir. "A. Douglas'ı aldım" ifadesi kuşkusuz Douglas'ın ona gönderdiği *Poems*'e göndermedir. Bkz. Alfred Douglas'ın Gide'e yazdığı, 25 Kasım 1896 tarihli mektup (François Mouret, "Quatorze lettres et billets inédits de Lord Alfred Douglas à André Gide 1895-1929", *Revue de littérature comparée*'de, Temmuz-Eylül 1975, s. 495).

8 Georges ve Jeanne Rondeaux, Gide'in kuzenleri, Madeleine'in kardeşleridir.

9 Maurice Démarest.

10 Albert Démarest.

Drouin'le yemek, sonra Jeanne geldi. Onlara son iki dörtlüden parçalar çaldım.

Çalışmak olanaksız, akşama doğru yarım saat çalışabildim yalnızca.

Yürüyerek acılar içindeki Claire teyzeme gittim.

Doğum günüm, kadeh kaldırdık.

23'ü Pazartesi

Sabah Paul'ü[11] görmeye gittim. Bulamadım. Mezarlık duvarı boyunca yürüdüm. Madam Laurens'ı göremedim.

Öğrencisinin yanında bulduğum Albert'le biraz piyano çaldım.

Mauclair'le yemek. Georgette Leblanc'la Maeterlinck'in öyküsünü baştan sona anlattı[12], ona öğütler verdim.

Çalışmaya gidecektim ama Rouart gelip Crackanthorpe'un öldüğünü söyledi, bu yüzden Lacoste Paris'teymiş.[13] Sonra Madeleine, sonra Paul, sonra Matmazel Claire geldi.[14] Paul'e Swinburne okudum. Édouard[15] akşam yemeğini bizimle yedi. Kendime ayıracak hiç zamanım olmadı.

Salı [24 Kasım]

Mercure. Kütüphane.

Duş. Çalışma. Öğle yemeğinde kimse yoktu. Çalışma (*Nourritures*). 5'e doğu *Mercure*'e gidip, türlü türlü insanla karşılaştım. Hirsch[16] ve Tris-

11 Paul-Albert Laurens.
12 Şarkıcı Georgette Leblanc (1869-1941) Maurice Maeterlinck'in sevgilisidir.
13 Lacoste'un arkadaşı İngiliz ozan Hubert Crackanthorpe (1870-1896), Seine'e atlayıp intihar etmiştir.
14 Matmazel Claire Madeleine'in arkadaşıdır, ama tam olarak kim olduğunu bilmiyoruz.
15 Isabelle Démarest'nin kocası Édouard Widmer.
16 Charles-Henri Hirsch (1870-1948), doğacı yazar, *Mercure de France*'ta eleştirmen ve Paul Fort'un arkadaşı, "Lettre de Nathanaël à M. André Gide"in yazarı (*L'Ermitage*, 1897, s. 50-55).

tan Klingsor'a[17] Messine Caddesi'ne dek eşlik ettim, orada Maurice'lerin evinde akşam yemeği yedik. Akşam çok müzik çaldım. Özellikle Saint-Saëns'ın *Tufan*'ından bir parçayı, Franck'tan prelütler çaldım. Piyano, org ve keman, Franck'tan bir *Panis angelicus*. İki piyano, Grieg'den bir süit.

Çarşamba [25 Kasım]

Mercure'de birtakım işler (sahaf ve mücellit). Hennequin.[18] Bailly ve daire gezme.[19]
Conti Rıhtımı, 5 numara. Conti Rıhtımı, 4 numara. Bailly? V.H. Caddesi. C. teyze.[20]

Paludes'ü *Mercure*'ün yazıhanesine gönderdim.[21]
Kitap sattım. Mücellit. Elbisesini deneyen M.'ye eşlik ettim. Çeşitli alışverişler.
Bailly'ye gittim.[22] *El Hadj*'ı çektim.[23] Jeanne ve Drouin'le akşam yemeği. Akşam Opéra –*Don Juan*– çok güzel bir gece. Ne güzel oyun. Ne harika bir müzik. Tadına doyum olmaz bir bale.

17 Léon Leclère'in (1874-1966) takma adı. Ozan, ressam ve müzisyen olan Tristan Klingsor aynı zamanda *Mercure de France*'ta eleştirmenlik yapar.
18 Söz konusu olanın kim olduğunu bilmiyoruz. Gide'in okuduğu *La Critique scientifique*'in (1888) yazarı Émile Hennequin (1859-1888) olabilir.
19 Gide'le eşi Commaille Sokağı'ndaki daireyi çok küçük buldukları için taşınmak isterler. Auteuil'de evlere baktıktan sonra, Şubat 1897'de Raspail Caddesi 4 numaranın beşinci katına taşınırlar.
20 Gide'in annesinin kız kardeşi Claire teyze Madam Guillaume Démarest'dir.
21 Gide *Paludes*'ün (*Batak*) Marcure de France'taki tekrar baskısından söz ediyor (kitabı önce Mayıs 1895'te Bailly yayımlamıştır). Bu baskı *Le Voyage d'Urien*'i de içerir.
22 Edmond Bailly, Gide'in Mercure de France'a geçmeden önce ilk kitaplarını yayımladığı Librairie de l'art indépendant'ın yöneticisidir.
23 *El Hadj* 1896 yazında yazılıp, *Le Centaure*'un Eylül 1896 sayısında yayımlanan bir öyküdür. Gide acaba Kasım'da onu kitap olarak Bailly'den mi çıkarmak istemiştir? Öyküyü ilk kez 1899'da Mercure de France *Philoctète, Le Traité du Narcisse, La Tentative amoureuse*'le birlikte, *El Hadj ou le Traité du faux prophète* adıyla yayımlar.

Perşembe [26 Kasım]

Mercure'de. Sahaf ve mücellit. Vernes.[24]

Mercure (basınla ilişkiler). J. de Tinan ve Albert'le[25] karşılaştım. Jeanne'le öğle yemeği. Onunla ve Mad.'la Louvre'a gittim. Poussin'leri ve David'leri gördüm. *Mercure*'e döndüm. Becque ve Delcourt'la[26] geri döndüm. Çalışmaya eve gittim ama önce Valéry, sonra Lacoste geldi. Valéry Almanya üstüne yazdığı makaleyi okudu bana. Madam Lerolle[27] Mad.'ı görmeye geldi. Eugène R.'yle Madam Lepel-Cointet'nin[28] evinde akşam yemeği.

Cuma [27 Kasım]

Vernes. Kütüphane. Georges ve Rosenberg. Laurens, Madam Lerolle.

Mad.'a biraz *Don Juan* okudum. Georges geldi. Duş. Yemekte Becque, Rosenberg ve Drouin. Drouin'le Paul'ün evine gittik. Paul çok iyi. Lerolle'ların evinde. Bizi çok hoş karşıladılar. Herkes çıkarken *Centaure*'a[29] gittim. Régnier bir

24 Vernes Gide ailesinin bankacısıdır.
25 Jean de Titan *Le Centaure*'un genel sekreteri, Henri Albert ise genel yayın yönetmenidir.
26 Henry Becque (1837-1899), oyun yazarı. Ressam Maurice Delcourt ise *Le Centaure*'da çizer olacaktır.
27 Ressam Henry Lerolle'ün (1848-1929) eşi.
28 Gide'in annesiyle bağlantısı olan Salvador ailesinin arkadaşı. *Corr. Gide-mère*, s. 576.
29 *Le Centaure* Jean de Titan'la Henri Albert'in kurduğu bir dergidir. Gide Mayıs 1896'da, onun ilk sayısında "La Ronde de la grenade"ı ("Narın Türküsü") yayımlar (metin sonradan *Dünya Nimetleri*'ne alınacaktır). Ama ilk sayının yayımlanmasından sonra dergiyi bırakmak ister (bkz. Valéry'ye yazdığı, Mayıs 1896 tarihli mektup, *Corr. Gide-Valéry*, s. 265). Sonunda ikinci sayıda *El Hadj*'ı yayımlar. *Le Centaure* üstüne ayrıca bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 134-140.

muhabirin geleceğini söyledi.[30] Akşam sakindi.

Cumartesi [28 Kasım]

9'da mücellit. Vallette.[31] Mösyö Vernes. Madam Fuchs.[32] Nota aldım. Öğle yem. Éd. ve Georges. Beaubourg.[33]

Piyano. Vernes.
Édouard ve Georges'la öğle yemeği.[34]
Durand-Ruel'de Degas'ları ve Manet'leri gördüm.[35] Nota aldım.
Biraz piyano çalıştım.
Yemekten sonra Beaubourg ve Rouart.
Beaubourg bize *Les Menottes* adlı oyununu okudu.

Pazar [29 Kasım]

Öğle yemeği. Rouart ve Rosenberg. Lacoste. Manzi.[36] Prova, Beaubourg.

Oratoire'a gittim [*sözcük okunamıyor*] M. Roberty.[37] Orada Rouart'la buluştum.
Rouart, Lacoste, Rosenberg, Jeanne'la öğle yemeği.
Hep birlikte Manzi'ye gittik – Degas'ları, El Greco'ları vb. gördük.
Saçma sapan başlamasına karşın çok hoş bir akşam geçirdik. Önce

30 Bu söyleşiyle ilgili bir şey bilmiyoruz.
31 Alfred Vallette (1858-1935) *Mercure de France*'ın yöneticisidir. Gide'in Vallette'e yazdığı birçok mektup *B. A. A. G.*'de yayımlanmıştır (özellikle bkz. 39. sayı, Temmuz 1978, s. 7-9).
32 Madam Fuchs'ün kim olduğunu bulamadık. Gide'in o gün gittiği Vernes Bankası'nda çalışan biri olabilir.
33 Maurice Beaubourg (1866-1943) oyun yazarı. Gide'in ona yazdığı kimi mektuplar Nisan 1953 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanmıştır.
34 Édouard Widmer ile oğlu Georges.
35 Paul Durand-Ruel Paris'in en önemli sanat simsarlarından biridir.
36 Michel-Ange Pascal Manzi'nin bir sanat galerisi vardır.
37 Papaz Roberty Gide'in annesiyle babasını evlendirmiştir.

Lisbonne Sokağı'nda Rouart'la buluşmaya gittim (arabayla) – birlikte Targot Sokağı'na Samain'in[38] yanına gittik – hep birlikte L'Œuvre Tiyatrosu'na[39] yürüdük – Lacoste'la, sonra Bonheur'le, sonra Bataille ve Bady'yle[40] buluştuk – La Jeunesse[41] koridorlarda geziniyordu – konuşmalar; çok kaygılı ve yılgın bir hava vardı üstümüzde. Sonunda çıkıp akşamı konuşarak geçirdik. Samain harikaydı.

Pazartesi [30 Kasım]

Öğle yemeği – Georges ve Ros. Flayland'a[42] uğradım – viyolonselcinin adresini sordum –
C. teyze – Blanche – Régnier – Madam de Flaux.[43]
5'te Paul.[44]
Tiyatro.

J. É. Blanche'ı[45] ziyaret – C. teyzemle ve Alice'le[46] öğle yemeği – iki ev gezdim.
Eve dönüp piyano çalıştım.
M. ve G.'yle[47] tiyatro (Variétés – *Œil crevé*[48]).

38 Albert Samain (1858-1900) *Au jardin de l'infante*'ın (1885) yazarıdır.
39 L'Œuvre Tiyatrosu 1893'te açılmıştır. Gide, Francis Jammes'ın baskısıyla, kısa bir süre önce L'Œuvre'le ve tiyatro dünyasıyla (Henry Bataille, Berthe Bady) ilişki kurmuştur (Bkz. *Corr. Gide-Jammes*, s. 87-90).
40 Raymond Bonheur (1862-1939), Gide'in arkadaşı, Francis Jammes'ın şiirlerini bestelemiştir; Henry Bataille (1872-1922), dramaturg; Berthe Bady, oyuncu ve Bataille'ın sevgilisi. Francis Jammes'ın oyununda başoyuncu olacaktır.
41 Ernest La Jeunesse (1874-1917) Paris'teki yazın ortamında ayrıksı bir kişidir.
42 Flayland'ın kim olduğunu bulamadık.
43 Kontes de Flaux Paul Gide'in kuzinidir.
44 Paul-Albert Laurens.
45 Jacques-Émile Blanche (1861-1942): Gide'le ilişkisi üstüne bkz. *Corr. Gide-Blanche.*
46 Claire teyze ve Édouard'ın kızı Alice Widmer.
47 Büyük olasılıkla Madeleine ve kardeşi Georges.
48 Gide Hervé'nin *L'Œil crevé*'sinin Variétés Tiyatrosu'ndaki temsilinden söz ediyor.

Salı [1 Aralık]

Buz pateni.
Grignon la Bretèche.[49]

Drouin, Jeanne ve Rosenberg'le buz pateni – Mad. nezleydi, gelemedi. Birlikte öğle yemeği.
Drouin'le Paul'ü görmeye gittik, ama bulamadık.
Akşam La Bretèche'e gittim. Gece yürüyüşü – kırların güzelliği – küçük handa akşam yemeği vb.

Çarşamba [2 Aralık]

Madam Herold.
Bataille.

La Bretèche'te uyanış.
Öğle yemeği vb.
Paris'e dönüş – Lisbonne Sokağı'na uğradım.
Birkaç mektup yazdım vb.
Banyo – Rouart akşam yemeğine geldi – bir avokado yedim.
Akşam Bady'yle Bataille'in evindeydik. Mösyö ve Madam Rochegrosse.[50]

3 Aralık, Perşembe

Bouhélier[51] – Jammes – Walckenaer – Herold.
2'de – Rome Sokağı, 43 numara.

Geç kalktım – çalıştım.
Georges'la öğle yemeği. Birlikte kulakçıya gittik – sonra çerçeveciye – birkaç daire gezdim – Schwob

49 Gide orada arkadaşı Eugène Rouart'la buluşmak istemektedir.
50 Madam Rochegrosse ressam Antoine Rochegrosse'un eşidir.
51 Saint-Georges de Bouhélier (1876-1947), Fransa'da doğacı akımının başı. Simgeciliğe karşı, doğaya ve yaşama dönüşü öğütler. Gide onunla 4 Kasım'da tanışmıştır. Bouhélier adını sol sütuna yazmasının nedeni o gün kendisine bir mektup yazıp, yeniden görüşmek istemesidir (Bouhélier'nin *Le Printemps d'une génération*'da yayımladığı mektup, Nagel, s. 297). Bu doğacı dönem üstüne bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 165-172.

Dr. Helme (kulakçı).
Madam Darınesteter'e[52] bırakılacak.
Madam Lepel-Cointet.
André Walter'i Bady'ye gönderdim.

(annesiyle birlikte) – Madam Lepel-Cointet – eve dönüp kitap okudum – saat 1'e doğru J. É. Blanche geldi, büyüleyiciydi.
Okuma ve çalışma.

4 Aralık, Cuma

Degas'ya göndermek gerekebilir...
Öğle yemeği, Drouin.

Drouin'le öğle yemeği. Rimbaud – Nietzsche[53] okudum.
Paul'e gittim – Nietzsche'deki o hayranlık uyandıran bölümü baştan okudum (*Deccal*'in sonu).
Centaure'a gittim. Valéry'yi gördüm – Becque, Tinan, Lebey[54], Albert, Fort, Fargue.[55]
Mad.'la akşam yemeği.

Cumartesi [5 Aralık]

Akşam yemeği, Lerolle.

Çalışma vb.
Sakin öğle yemeği.
Yemekten sonra M.'yle gezdik – Babylone Sokağı'ndaki olağanüstü Çin yapısını gördük.
Bu akşam Saint-Moritz'e giden Bataille'ı ağırlamak için eve döndüm.
Odéon'un altına dek gezdim – Quillard'la[56] karşılaştım.

52 Bu kişi Madam James Darmesteter olmalıdır. 1909'da *Dar Kapı* üstüne bir yazı yazacaktır.
53 *Günlük*'te Nietzsche'den ilk kez söz ediliyor. Yvonne Davet'ye bakılırsa, Gide Nietzsche okumaya 1896 yazında başlamıştır (bkz. Yvonne Davet, *Autour des "Nourritures terrestres"*, Gallimard, 1948, s. 57).
54 André Lebey (1878-1938), ozan, Jean de Tinan'ın arkadaşı, *Le Centaure*'a katkı sağlar.
55 Léon-Paul Fargue.
56 Pierre Quillard (1864-1912) ozan, *Le Mercure de France*'ta eleştirmen.

Denis[57] ve Rouart'la Lerolle'lerde akşam yemeği – Lerolle'le ve Madam Lerolle'le Bach çaldım.

Pazar [6 Aralık]

2'de Paul.
Dreux? Wyzewa'yı[58] Paul'e verdim.
Albert – Walckenaer.

Büyüleyici sabah, özgürdüm.
Laurens'lara gittim – M. Laurens'la uzun uzun Nietzsche üstüne konuştuk.
Paul'e gittim, Pierre[59] asker giysisiyleydi.
Dönüşte biraz onunla yürüdüm – sokakta Drouin'le karşılaştım.
Mad.'la birlikte Albert'i, Rouart'ı ve Ernest Rouart'ı gördük.
Georges'la akşam yemeği.

Pazartesi [7 Aralık]

Beck.[60]
De Flaux.
Paul.

Édouard'ı gördüm. Duş. Önce Beck, sonra Rosenberg öğle yemeğine geldi. İki kızıyla birlikte Madam Lerolle – Rosenberg ve Beck'le birlikte L'Œuvre'ün yazıhanesine gittik – dönüş yolunun bir kısmını Rosenberg'le yürüdük.
Paul geldi – sonra Ruyters ve Des

57 Gide'in ve Lerolle'lerin arkadaşı ressam Maurice Denis (1870-1943).
58 Söz konusu olan Teodor de Wyzewa'nın (Théodore-Étienne Wyzanski'nin takma adı) *Écrivains étrangers*'si olmalıdır. 1896'da Perrin'den çıkan kitap Nietzsche, Turgenyev, Whitman vb. üstüne yazılmış makalelerden oluşur.
59 Pierre Laurens Paul-Albert'in kardeşidir.
60 Belçikalı yazar Christian Beck (1879-1916) çok genç yaşta Paris'e gelip, Gide'e *Batak*'ın okullar için bir baskısını yapmayı önerir (*Correspondance Gide-Beck*, hazırlayan Pierre Mason, Droz, 1994, s. 29). Görünüşe göre, Gide'in 1931'de *La Nervie* adlı Belçika dergisinde, sonra *Feuillets d'automne*'da yayımladığı "Christian Beck" adlı yazının bir bölümünün de tanıklık ettiği gibi, *Kalpazanlar*'daki Bercail'a model olmuştur.

Ombiaux[61], yemeğe kaldılar.
Akşam bir ara Schwob uğradı.[62]

Salı [8 Aralık]

Rouart ve Lacoste.
1 buçukta Lerolle.
5 buçukta Blum.
Lerolle.

2'de Rouart ve Lacoste yemeğe geldi, sonra Ruyters ve Des Ombiaux – bizi hastane şapeline götürsün diye Lerolle'un evine gittik.
Sonra *Mercure*'e – sonra Ruyters'le döndük.
Akşam yemeği, Lerolle, Chausson'larla[63] ve Fontaine'lerle[64] birlikte.

Çarşamba [9 Aralık]

Madam Blanche. Madam de Régnier.
Walckenaer'le öğle yemeği.
Herold.
Akşam yemeği, Lerolle.

Walckenaer'le ve Ruyters'le öğle yemeği. Beck geldi.
Blum'e gittim (bulamadım) – Mad.'ı kuzinim Widmer'den aldım – M.'yle Herold'u ziyaret – De Régnier'de iskambil.
Drouin, Paul ve Ruyters'le akşam yemeği.

61 Maurice Des Ombiaux (1868-1943), üretken bir yazar, romancı, ozan vb. Özellikle Gide'le ilgili çok eleştirel bir yazısıyla kendisini göstermiştir (*Le Coq rouge*, II. cilt, 10. sayı, Şubat 1867; ayrıca *Corr. Gide-Ruyters*'in ekler bölümüne de alınmıştır, I. cilt, s. 271-273).

62 Marcel Schwob (1867-1905), yazar ve filolog. Gide'e ilk mektubunu *Les Cahiers d'André Walter* üstüne yazar: "Bu yüzden kitabınızı *sevmedim* – yine de güzel bir kitap" (*Correspondance inédite*, yay. haz. J. A. Creus, Droz, Cenevre, 1975, s. 115). Sonra da *Ayrı Yol*'la ilgili olarak şunları yazacaktır: "*Ayrı Yol* daha da güzel olmasını beklediğim güzel bir kitap" (*agy*, s. 169).

63 Besteci Ernest Chausson (1855-1899) karısı Jeanne üstünden Henry Larolle'le ve Arthur Fontaine'le akrabadır.

64 Gide *Le Retour de l'enfant prodigue*'i Arthur Fontaine'e (1860-1931) ithaf etmiştir.

Ubu'nün provası – Rouart, Michel[65], Mauclair, Griffin[66], Beck, Ruyters, Des Ombiaux'yla kafede.

Perşembe [10 Aralık]

Saint-Germain ya da Dreux.
Griffin.

Ruyters. Garda buluştuğumuz Chausson'larla Saint-Germain.
Herold'a *Ubu*'nün[67] biletlerini götürdüm.
Rosenberg akşam yemeğine geldi.
Ubu'nün ilk temsili. Casino de Paris – birçok kişiyle karşılaştım – Ruyters'le dönüş.

Cuma [11 Aralık]

Beaubourg (çağırmalı mı?)
4'te Rosenberg – Blum – *Centaure*.
Doğacılar – Laurens'lar.

Yürüyerek M. Boivin-Champaux'nun[68] evine gittim.
Drouin'le ve Ruyters'le öğle yemeği – Henri de Régnier geldi. Rosenberg geldi.
Ruyters'le akşam yemeği.
Folies'de *Chaud d'habits*'yi ve *Little Tich*'i[69] izledim.
Sonra Ruyters'le uzun uzun konuştuk.

65 Kuşkusuz Crédit lyonnais'nin yöneticisi ve Eugène Rouart'ın arkadaşı Charles Michel.
66 Francis Vielé-Griffin'le Gide'in ilişkisi üstüne bkz. Corr. *Gide-Vielé-Griffin*.
67 Alfred Jarry'nin *Kral Übü*'sü ilk kez 10 Kasım 1896'da L'Œuvre Tiyatrosu'nda sahnelenmiştir. Gide Jarry'yi *Kalpazanlar*'da roman kahramanına dönüştürür. Marguerite Moreno o akşamı *La Statue de sel et le Bonhomme de neige, souvenirs de ma vie et de quelques autres* adlı kitabında anlatır (Flammarion, 1926).
68 1925'te ölen M. Boivin-Champaux o sırada Calvados senatörüdür.
69 *Chaud d'habits* ve *Little Tich* 18 Kasım'dan beri Folies-Bergère'de sahnelenmektedir.

Cumartesi [12 Aralık]

Beaubourg (çağrılacak).
Revue de Paris.
Blum.

Parasını vermek için Boivin-Champaux'nun evine gittim.
Des Ombiaux'yla ve Ruyters'le öğle yemeği. Des Ombiaux kaldı.
Mad.'la Madam Laurens'ı gördük.
Blum'ü görmeye gittim, onun evinde Coolus'le[70] karşılaştım.
Akşam yemeğinde tek başımaydım – akşam Laurens'lara gittim.

Pazar [13 Aralık]

Öğle yemeği, Blanche.
Walckenaer.

Blanche'ın evinde öğle yemeği.
Régnier'yle birlikte – Mösyö ve Madam Barrès – Ochoa, Prens Primoli, Symons, Daniel Halévy, André Levey.
Daire gezdim. *Mercure*'e gittim.
Fort'u, Tinan'ı vb. gördüm.
Walckenaer'lerde De Linsecq'lerle[71] akşam yemeği.

Pazartesi [14 Aralık]

Paul.
Beaubourg.

Piyano.
Biraz çalışma. Önce Drouin, sonra Paul geldi.
Akşam Beaubourg. *Nourritures terrestres* okuması.

70 Romain Coolus, gerçek adıyla Max-René Weill, *La Revue blanche*'ta oyun eleştirmeni.
71 Kont ve Kontes de Linsecq Gide'in kuzenidir.

Salı [15 Aralık]

Schwob.
Régnier.
Çerçeveci.
Revue de Paris.
Mercure.
Dreux.

Sakin öğle yemeği. Çerçeveciye giderken Rosenberg bana eşlik etti – sonra *Revue de Paris*'ye gittik, bir kez daha makalemi sordum.[72]
Sonra *Mercure.*
Sonra Dreux.[73]

Çarşamba [16 Aralık]

Dreux.

Dreux.

Perşembe [17 Aralık]

Dreux.
Gezi.

Cuma [18 Aralık]

Lugné-Poe, Cadet Sokağı.
Drouin.
Blum – Walckenaer – Lugné – Poe – Schwob.

Drouin.
[*Buradaki ad okunmuyor*] ve Isabelle'in[74] ziyareti.
Schwob'a gittim – sonra *Centaure*'a.
Valéry'yle akşam yemeği – Wagner çaldım.

[19 Aralık, Cumartesi]

Blum. Akşam yemeği, Lerolle.
Tiyatro.

72 Eylül 1896'dan sonra, Gide arkadaşı Jacques-Émile Blanche'tan o sıralar Ganderax'la birlikte *Revue de Paris*'yi yöneten Ludovic Halévy'ye gönderdiği metinleri sormasını ister (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, s. 87-88). Metinlerle ilgili bir haber alamamıştır. Anlaşılan, söz konusu metin *Yolculuk Yaprakları*'nın en sonunda, Şubat 1897'de *Mercure de France*'ta yayımlanan "Tunus ve Sahra" adlı ikinci bölümüdür.
73 Gide'in neden Dreux'ye gittiğini bilmiyoruz.
74 Isabelle Démarest, Claire teyzenin kızı.

[20 Aralık, Pazar]

Manuel ve Walckenaer.

[22 Aralık, Salı]

Batuşka.[75]

[24 Aralık, Perşembe]

M. Rouart – Griffin.
Laurens.

[25 Aralık, Cuma]

Vernes – Ström.
Laurens – Albert – Blum.

75 Batuşka (Rusça "Babacık") Fedor Rosenberg'in takma adıdır.

YAPRAKLAR

Athman, seni düşünüyorum; Biskra, palmiyelerini düşünüyorum senin – Touggourt senin de kumlarını. Hışırdayan palmiye yaprakların orada hâlâ çöl rüzgârıyla sallanıyor mu?

Chetma, serin akarsularını ve yanında terlediğimiz sıcak pınarını anımsıyorum. El Kantara, çınlayan sabahlarını ve esrik akşamlarını anımsıyorum.

Zaguan, incir ağaçların ve zakkumların gözümün önünde. El-Kayrevan, senin Frenk incirlerini; Susa, senin de zeytin ağaçlarını unutamam.

Çökmüş kent, bataklıklarla çevrili duvarlar, Oumach, perişanlığını anımsıyorum senin; kartalların dadandığı, yabanıl kasaba Droh, seninki de aklımda.

Yükseklerdeki Chegga hâlâ çölü seyre dalıyor musun? Ya sen M'rayer, üzgün ılgınlarını şota banıyor musun yine? Megarine tuzlu suya iyice doyuyor musun? Enfida yakınlarında, ilkbaharda üstünden bal akan çorak bir kayalık anımsıyorum. Çok güzel kızların yarı çıplak su çekmeye geldiği bir kuyu vardı. Ah! Akşamları sis, palmiye yapraklarının altında flüt sesleri, keçiyollarının derinliklerinde ak giysiler, yakıcı ışığın yanında tatlı bir gölge varsa, ah işte! Başımı alıp giderim...

Söylesenize palmiyeler, onca maviliğin içinde, hâlâ sallıyor musunuz yapraklarınızı – çöl, hâlâ durmak nedir bilmiyor musun?

Athınan'ın küçük evi hâlâ orada, şimdi ay ışığında, uyuklayan külrengi suyun yanında, hâlâ yarı yarıya yıkık dökük, ve iki kardeşinin karıları sık sık çöktüğünü gördüğüm kumru yuvalarının dibinde yine yün eğiriyor, annenin dokuma yaptığı, kız kardeşinin, Ameur'ün güzel karısının şarkılar söylediği ya da öyküler anlattığı, kumru yavrularının gecenin içinde alçak sesle bayram ettiği yerde. Köpekler havlıyor; ay görünüyor. Ey dua...

Ey arzu! Ah kim bilir kaç gece Athman... kim bilir kaç kez orada kalıp vb.[76]

76 Bu parça (başlangıçtan "vb."ye dek) bir karalamadır ve görünüşe göre, *Dünya Nimetleri*'nin Sekizinci Kitap'ındaki "*Haziran gecesi-Paris-*" başlıklı sayfanın ilk taslağıdır (*agy*, s. 171-173). Bu sayfalar büyük olasılıkla Haziran 1896'da yazılmıştır.

Nathanaël.

Ama yaz sıcağında yüreklerimiz baygın düşüyor, arzularımıza ne olduğunu bilemiyorduk.

Üzgün Susa – güney kervanları – tuzlu su – oynak kumlar, alçıtaşı – çöl gülleri.

Erkenden yola çıkış – Tunus mezarlığı – *Salammbô*'daki su kemeri – (Kartaca) akşamları gölcükler ve pembe flamingolar.

Zaguan'a varış. Nilüferler.

Kamp yerinde gece.

Tunus'ta gece gezintisinden söz etmeli – dükkânların içi – Yahudiler – sahneler.

Dört bir yandan durmaksızın yeni gelenlerin katıldığı kervan – sarı pabuçlu (unutulur gibi değil) zencinin bacağının hayranlık uyandıran alt kısmı.[77]

•

Biz de zafer çığlıklarını andıran aşk çığlıkları atıyorduk.

77 Bu notlar "Yolculuk Yaprakları" için alınmış gibidir.

YAZIN VE AHLAK[78]

Tarlalarda almaşık ekim olarak adlandırılan şey, insanda döngüsel delilik olarak adlandırılan şeydir.

İçimizde bir kez bile olsa yaşadığımız bir şey, zamanın yardımıyla, istencin ses çıkarmamasıyla yeniden belirebilir. (Ahlak dünyasında, kesin bir zafer olamaz asla.)

Yalnızca asla anlayamayacağımız şeyleri asla yapmayacağımızdan emin olabiliriz. Erdeminin kendine güveni beni öfkelendiriyor. çünkü sonuçta anlayışsızlıktan oluşuyor. Sözünü ettiğim şey işaretlerin ilişkisinden başka bir şeyi anlamayan, yalnızca mantıklı kafanın zekâsı değil; onunla hiç ilgilenmiyorum. İnsan yalnızca yapabileceği şeyleri anlar; doğadaki şeyler de sarsıntının yardımıyla bir ses çıkarabildiklerinde, yaklaşan bir sesle titreşirler ancak. O sesi asla çıkaramayacaklarını söylemiyorum; ama çoğunlukla bağışlayıcılıkları, gelecekteki bir olasılığın özrü de bundan kaynaklanır.

Nil humanum a me alienum puto.[79]

"Günün birinde işleyebileceğimi hissetmediğim kadar büyük bir suç yok"[80] diyor Goethe. En büyük beyinler aynı zamanda

78 "Yazın ve Ahlak" ile "Hıristiyan Ahlakı" ilk kez *Réflexions sur quelques points de littérature et de morale* adıyla 1897'de Mercure de France'tan yayımlanmıştır, demek ki *Dünya Nimetleri*'yle aynı zamanda. Kaldı ki, "Hıristiyan Ahlakı"nın metni orada büyük ölçüde farklıdır, sonraki baskılarda korunan bölümlerden önce *Günlük*'ten, özellikle 1893, 1894 ve 1895'ten dinsel sorunlarla ilgili parçalar vardır. Bu yapıt Gide'in o sıralar tasarladığı ve *Tohum Ölmezse*'de (s. 340) sözünü ettiği İsa'ya Karşı Hıristiyanlık adlı kitabın çıkış noktasıdır. "Yazın ve Ahlak" ile "Hıristiyan Ahlakı" sonra *Prométhée mal enchaîné*'nin (Mercure de France, 1899) arkasında, birtakım değişikliklerle, numaralı parçalar halinde ve farklı bir düzenle yeniden yayımlanmıştır.

79 Terentius, *Heautontimoroumenos*, I. perde, I. sahne, 77: "Ben bir insanım ve *insana özgü hiçbir bir şey bana yabancı değildir.*"

80 Gide'in bellekten yaptığı bu çeviri sözün aslına bağlı görünmüyor, çünkü Goethe'nin yapıtında buna yakın tek söz şudur: *Man darf nur alt werden, um milder zu sein; ich sehe Keinen Fehler begehen, den ich nicht begangen hätte* (*Maximen und Reflexionen* 240. sayı; *Schriften der Goethe. Gesellschaft*, XXI. cilt, s. 42). Şöyle çevrilebilir: "Bağışlayıcı olmak için yaşlanmak yeter; gördüğüm kusurlar arasında kendim işlemeyeceğim bir kusur yok."

en büyük suçları işleyebilecek olanlardır, ama genelde bilgeliklerinden, içlerindeki sevgiden ve bunu yaparak kendilerini kısıtlayacakları için o suçları işlemezler.

Günah öğretisi: Her türlü kötülüğü yapabilecekken hiç kötülük yapmamak, işte size iyilik; insanı yoksun bırakan istenç; bunu hiç sevmiyorum. Gözlerin kötülüğe kör olmasının iyiliğin göz kamaştırıcılığından kaynaklanmasını severim ben; yoksa erdem cahilliktir – yoksulluktur.

Beni yarattı diye Tanrı'ya o kadar çok gönül borcu duyamam, tıpkı var olmadığım için kızamayacağım gibi – var olmasaydım tabii.

Et sic Deus semel jussit, semper paret.[81]

"Güvenilir"[82] Tanrı. Mucizeler Tanrı'nın başına buyruklukларıdır.

Tanrı'nın var olduğunu kanıtlamak istemek var olmadığını ileri sürmek kadar saçma.

Çünkü ileri sürdüğümüz şeyler, kanıtlarımız onu ne yaratabilir... ne yok edebilir.

Ben şöyle demeyi yeğlerim: Bir şey olduğuna göre, o Tanrı'dır. Onu açıklamaya bence gerek yok; o kendini bütün Doğa'yla açıklıyor; onun varoluş biçimi bu.

Dua ruhun hitabet biçimidir.

Öncesiz ve sonrasız Tanrı'yı anlamak için insana bir geleneğin, bir tarihin gerektiğine inanmak rahatsız edici. Tanrı'nın tarihi insanların inandığı şeyin tarihi olabilir ancak.

81 Alıntının tamamı şöyledir: "*Ille ipse omnium conditor et rector scripsit quidem fata, sed sequitur; semper paret, semel jussit* ("Dünyanın yöneticisi yaratıcı hükümdar yazgıları belirlese de o da onlara boyun eğer, durmaksızın uyar, yalnızca bir kez buyurmuştur", Seneca, *De Providentia*, V, 8.

82 "Sizi, Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le paydaşlığa çağırmış olan Tanrı güvenilirdir" (I. Korintliler, I, 9).

Vaftizci Yahya, İsa'nın "hitabet önlemi"dir.[83]

Ben mutluluğu gitgide daha büyük genellemelerle her şeyi yalınlaştırmakta buldum hep – elimdekileri avcumdakileri gerçekte Hafız'ı sarhoş eden kadeh kadar taşınabilir kılmak için.[84]

Artık her varlıkta yalnızca ortak maddesi fazlasıyla büyük bir dayanaktan başka bir şey olmayan biriciklikler ve farklılıklara bakmalı.

"Çoktanrıcılık" onca rakip tanrının üstünde onlara egemen olan biricik bir gücün olduğu varsayılırsa huzur verebilir.

Mutluluk bir uzlaşma duygusunda yatar, yoksa bir rekabette değil; doğadaki tüm güçler birbiriyle mücadele etse bile, bu mücadeleyi de yöneten, her ruhun esenliği için sığınabileceği, her bölünmenin kökeninde yatan üstün bir birliğin var olduğunu düşünmeden edemiyorum.

Her şey yalnızca sevgiyle satın alınmalıdır. Herhangi biri, herhangi bir şey her zaman onu en çok sevenin olmalıdır. Ekmek en aç olanın; tatlı onu yeğleyenin ya da yemeğini yemiş olanın. Halkın ayyaşlığı şöyle açıklanabilir: Arzuladıkları şeylerin kendilerinde olmadığını unutmak için içerler onlar; kaldı ki, üst sınıfların ayyaşlığı da aynı şekilde açıklanabilir. Sarhoşluk her zaman mutluluğun yerine konan bir şeydir. Düşlenen şeyin maddi anlamda elde edilmesini sağlayacak para olmadığında,

83 Vaftizci Yahya'nın işlevi Markos İncili'nde böyle tanımlanır (I, 2): "Bak, habercimi senin önünden gönderiyorum; o senin yolunu hazırlayacak."

84 İran'ın en büyük lirik ozanı Şemseddin Muhammed Hâfız'ın (1320'ye doğru-1390'a doğru) yapıtını anıştırma. Gide onu Ağustos 1899'da *L'Ermitage*'da çıkan ve *Prétextes*'e de alınan (s. 131-132) "Lettre à Angèle"inin de tanıklık ettiği gibi, Hammer'in Almanca çevirisinden (1812) okumuştur. Gide orada "Hafız'ı sarhoş eden kadeh" anıştırmasını tam olarak açıklayan bir şiiri (Almancadan) çevirmiştir: "Saki! Gel. [...] / Yarın Cennet'in çimleri üstünde, yarın huriler bizi bekler / Ama bugün, işte saki, işte kadeh / [...] Ama bu kırmızı, tadına doyum olmaz şarap / Arkadaşın kırmızılığını daha tadına doyulmaz kılıyor" ("Lettre à Angèle", s. 132). Gide kadehe ve sakiye *Dünya Nimetleri*'nde de değinir (*agy*, "En Ünlü Âşıkların Türküsü", s. 83)

bir şeyin düşünün elde edilmesidir. Sarhoşluk veren şişe sarhoş olunduğu sürece tılsımlı deriye denktir. İşin korkutucu yanı şu ki, insan asla yeterince sarhoş olamaz.

Düşünüyordu: Dünyanın farklı bir tarihi olabilirdi. Yeryüzü başka şeylerle kaplanabilirdi. Dünyada benim gibi varlıklardan başkaları da olmasa, dünyanın tarihi olmazdı.

Varlıklarını yalnızca insanların kötü niyetine borçlu olan yaşantıların hepsinden nefret ediyorum.

Tüm bu güldürüde, önemli edimler iki uçta durur: doğum ile ölüm. Birinin daha farkında değiliz; ötekinin artık farkında değiliz. Hatta üstümüze toprak atılır atılmaz öldüğümüzü bile anımsamayacağımıza inanmamız gerekiyor. Yalnızca başkalarının ölümünün farkına varıyoruz – çünkü yaşamımızı kolaylaştırıyor.

Bireysel karakterler etnik karakterlere göre daha geneldir (daha insanca demek istiyorum). Bundan şunu anlamak gerekiyor: Birey olarak insan ırktan kaçıp kurtulma eğilimindedir. Artık ırkı temsil etmediği noktada, insanı temsil eder; özgüllük genelliğin bahanesidir.

DÜRÜSTLÜK. Bu sözcüğün içerdiği her şey.

Çözümlemeden önce bireşim gelmelidir; zihnin gereksinimi olan çözümleme de karmaşıklık duygusundan doğar. Karmaşıklık duygusu tutkulu bir şaşkınlığa dönüşebilir.

Zihnin sürekli gelecekteki mutluluğun geçmişteki mutluluğa denk olabileceğinden kuşkulanmamıza neden olan tuhaf zayıflığı çoğunlukla sefaletimizin tek nedenidir; üzüntülerimizi başkalarına kanıtlamamız gerekiyormuş gibi yaslarımızın hayaletlerine bağlanıyoruz. Anıları ve yıkıntıları arıyor, geçmişi yeniden yaşamak istiyor, sevinçler tükenip gittikten sonra bile sürsünler istiyoruz.

Her türlü üzüntüden nefret ediyorum, geleceğin güzelliğine duyulan güvenin geçmiş hayranlığına üstün gelmemesini anlamıyorum.

Bu her akşam güneş denize batınca ağlayıp, denizin karşısında uzun süre –tazelenen güneş arkalarından yeniden doğduktan sonra bile– günbatımına doğru bağıran kumsal halklarını akla getirmiyor mu?

"Yerli halkın *Savu* adını koyduğu bu ada pek bilinmiyor" (Cook, *Voyages*). Hiç bilinmeseydi, adı olmazdı.

İnsanların toprak parçalarına, özellikle bu adaya ad koyması tuhaf bir alışkanlık. Ona ancak oradan ayrılmayı düşündükleri zaman, başkaları için ad koyuyorlar.

"Ya acı çekmek ya da ölmek. – *Aut pati, aut mori*. Bu sözün gücünü iyice anlamak size yaraşır... O zaman Tanrı'nın Oğlu'nun öğretisini ve bütünüyle Hıristiyanlık ruhunu özetlediğini benim gibi siz de kabul edersiniz."[85]

Biraz daha ileride: "Aykırılıkların en büyüğü doğaya göre yaşamak ile lütfa göre yaşamak arasındadır."[86] (Bossuet, *Panégyrique de sainte Thérèse*.) Yazık!

"Ben tiksinti verir"[87] diyorsunuz. Benimki öyle değil. Bir başkasının olsaydı da onu severdim; benim olduğu için mi işi yokuşa sürmem gerekiyor? Bundan çok daha kötü bir "ben" olamaz mıydım! (Öncelikle yaşıyorum, bu olağanüstü bir şey.)

İçinizdeki bir şeylerden tiksiniyorsanız size acırım. Benim tiksindiğim tek şey bu iç karartıcı ahlak; kendi benimi severken, sizinkini daha az sevdiğimi ya da bunun daha çok ya da daha az mutlu olmamdan kaynaklandığını sanmayın.

Ama siz de yaşıyorsunuz sanırım, bu da olağanüstü bir şey.

İnsanın tarihi insanın açığa çıkardığı gerçeklerin tarihidir.

85 Bossuet, *Œuvres*, haz. Rahip Velat ve Yvonne Champallier, Bibl. de la Pléiade, s. 407.
86 *Agy*, s. 408.
87 Pascal, *Pensées*, 597. Parça (yay. Lafuma), s. 584.

Ama dediğimi doğru anla, bunu söylerken, gerçeklerin açığa çıkarılmış, daha doğrusu seçilmiş olduğu için üstümüzde bir egemenlik hakkı kazandığını kabul edeceğimiz bir avuç gerçek olarak düşünülmesini istemiyorum. Sonuçta onların özgürlüğü bizimkine mal olacaktır.

Hayır. Kimi Fikirlerin zorbalığının meşru olduğuna kolayca inanmamızı sağlayan şu Gerçek sözcüğünü de bir kenara bırakalım. Gerçeklerden değil, Fikirlerden söz edelim. Algılanan her ilişkiye fikir diyelim; istersen, eğretilemeli anlamda, edimsel bir ilişkinin insan beyninde dönüşümü. Fikirlerin sayısı ilişkilerin sayısı gibi neredeyse sonsuzdur.

Var olma ve var olmayı sevme nedenimi bütünüyle yok etmemek için, insanlığı olası ilişkilerin gerçekleşmesi olarak görmek hoşuma gidiyor. Olası ilişkilerin neredeyse sonsuz olması insanlığa neredeyse sonsuz bir süre sağlıyor. Gerçekleşen ilişkiler geçmişin tarihini oluşturur. Bu olmuş bitmiş bir şeydir, sonucu ne olursa olsun, oraya geri dönmeye gerek yoktur; kaldı ki geri dönmek elimizden gelmez. Bugünün en ufak fikri dün işin içine girmiş neredeyse sonsuz ilişkiyi gerektirir. Böylece sonunda onlardan kurtuluruz.

İnsanlık bu şekilde yavaş yavaş özgürlüğe kavuşur. Ama bu öyle yavaş olur ki farkına bile varmaz.

Öte yandan, ilerlemeye yalnızca şu açıdan inanabilirsin:

Her yürüyüş, kerevitinki bile, yalnızca ileriye doğru düşünülebilir, bütün yüzlerini ona çevirsen de geçmiş geçmişe doğru gider. Yapılmış bir şeyin bir daha yapılmasına gerek yoktur.

Ama insanlığın kendi dışında, kendisinin tasarlamadığı bir amaç bulduğuna inanmak deliliktir, bir gölgeyi kovalamaktır. İnsanın ilerleyişi yalnızca kendi içinde gerçekleşir ve anlamı senin sandığın gibi bir zafere işaret etmez.

Pelion'un üstündeki Ossa çöker, göğe tırmanılmaz[88] – kaldı ki köşelerine oturabileceğimiz tahtlara kurulmuş bir avuç Gerçeği de göklerde bulamayız.

88 Pelion'la Ossa Tesalya'daki iki dağdır. İki dev, Otos'la Ephialtes, tanrılarla savaşmak için, onları Olympos'un tepesinde üst üste bindirmiş, göğe tırmanacaklarını söylemişlerdir; ama küstahlıkları tanrıları kızdırmış, Zeus onları yıldırımla çarpmıştır (Vergilius, *Aeneis*, VI. Kitap, 582).

Tanrılar, var olsalardı, kumsallardaki çocukların dalgaların göreceli ilerleyişiyle eğlenmeleri gibi bitmez tükenmez çabamızı görürlerdi. Bir dalga gelir; işte ilerleme! Kabarır; her yeri sarar, sular altında bırakır – arkasında bir köpük bırakıp geçer gider; onun yerine bir başkası gelir, biraz daha fazla kabarır – işte ilerleme! Bu bir gelgittir; sular çekilir; ertesi gün kumsalda birkaç parmak daha ilerler – işte ilerleme! Yarın kim bilir nereye kadar gidecektir? Ama öbür gün, gün tün eşitliği sona erer, deniz alçalır – ama her şeye karşın yine çalışmayı sürdürür, karayı yavaş yavaş kemirir.

Zaman ile uzam sayısız gerçeğin beyinlerimiz sayesinde oyunlarını oynamak için kurduğu sahnedir, biz de orada gönüllü, inanmış, adanmış ve şehvetli kuklalar gibi rol yaparız. Bence bunda üzülecek bir şey yok; tersine, bir rolümün olduğuna inanmak hoşuma gidiyor, her şey bizi ona itse bile bu rolü sonuçta her birimiz yaratıyoruz.

İnsanlığı fikirlerin yeryüzünde sahnelenişi olarak görmeyi öğreneceksin.

Yalnızca temsili bir değerimiz var.[89]

Kendi yüklerinin sıkıntısını çekiyor, bundan kurtulmak için ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Yardımseverlik onlara çekici gelmiyordu. Birey onlar için katlanılmaz bir şeye dönüşmüştü, başkaları kendilerinden de çok. Artık kendileriyle ilgilenmek istemezken kalkıp başkalarıyla ilgilenecek halleri yoktu kuşkusuz. İyi ama o zaman neyle ilgileneceklerdi? Neyle uğraşacaklardı?

Bu durum fikirlerin insanlara bağlı olduğuna inandıkları sürece onlara işkence etti. Ama fikirlerin egemen olduğunu anladıkları anda, yalnızca onlarla ilgilenip kendilerini unuttular.

Şeyler var olmak ya da var olduklarını hissetmek için bize gereksinim duyar, biz olmazsak bir beklenti içinde kalırlar. Bu da insana kaygılı bir tedirginlik verir: Daha var olmamış ve var olmak isteyen her şeyin, o küçük düşünce anını isteyen, her şey buradan geçmek zorunda olduğu için ve –varlık sona erdiğinde– bir zamanlar var

89 Bkz. Gide'in *Günlük*'te, Kasım 1890'da "Davranış Kuralı" adını verdiği parça.

olduğunu düşünmek sevindirici bir şeymiş gibi sanki bizden varlık dilenen tüm bilinmeyenlerin içimizdeki baskısı.

Maddenin ataleti. Fikir onu katetmeden önceki yavaşlık.

Kitap kuramı: Anlamsız mı? Bir çuval tohum.

Esneklik! Ataletlerin en kötüsü! Hareket ettirilemeyen maddenin ikiyüzlülüğü; boyun eğiyormuş gibi görünüyor, zafere, çabanın sonuç verdiğine inandırıyor; ama bıraktığımız anda eski haline dönüyor; meğer bu ertelenmiş bir ataletmiş. Çabalarımızı boşa çıkarmaya hazır, görünüşte yumuşak madde. Artık nasıl saçma bir belleği kanıtlamak için, önce seni gönlümüzce biçimlendirdiğimizde geliyor, sonra başlangıçtaki, unutmaya can attığımız, ama asla unutamayacağımız çizgilerine geri dönüyorsun. Esneklik! Maddenin ham belleği, ertelenmiş atalet, görünüşte kalan uysallık...

Esneklik sarmış çevremizi; maddeyle ilgili olmayan konularda tepki dediğimiz şey bu yalnızca – ama son derece daha karmaşık – maddeye büsbütün işleyesiye, onu her şeyiyle değiştiresiye.

Dağılıyor: Maddenin sonsuz alım gücü; gözeneklilik.

Toplumsal bir sorun mu? – Kuşkusuz. Ama ahlak sorunu ondan önce geliyor.

İnsan insanlardan daha ilginç; Tanrı onları değil, onu kendi suretine göre yaratmıştır. Her birimiz herkesten daha değerliyiz.

Ruhu birçok farklı bitkinin yetiştiği, birçok böceğin yaşadığı bir toprak parçacığı olarak düşünmek kolaydır. Aşırı bir bolluk, mücadele vardır, dolayısıyla bazı şeyler ortadan kaldırılacaktır. Çok fazlalar, çok fazlalar! Şunu söküp atmazsak, bunu boğacak. Hiçbir şeyi söküp atmazsanız, mücadeleyi doğa belirleyecektir.

Kendisinden daha büyük bir çocuğun kadınlara götürdüğü bir çocuk vardı; arkalarından gelen üçüncü çocuk o sırada içimi ürperten üzücü acıma duygusuna kendisi de biraz kapılmış olacak, yalvarırcasına bağırdı: "Ya bırak şunu, daha çok küçük". Küçük burada zayıf anlamına geliyordu. Gerçekten de ufaklığın yemek

yemesi gerekiyordu daha çok. Büyük olan şöyle dedi: "Bana ne! Yine de öğrenmesi gerek."[90]

Sanat yapıtının varoluş nedeni sorunu incelenirken, bu yeterli nedenin, yapıtın simgesinin kompozisyon olduğu sonucuna varılır.
Kompozisyonu iyi olan bir yapıt ister istemez simgeseldir. Parçalar neyin çevresinde toplanacaktır? Onların düzenini ne belirleyecektir? Tabii ki bu simgesel düzeni yapıt fikri sağlar.[91]

Sanat yapıtı abartılan bir fikirdir.

Bir kitabın kompozisyonu simgenin çevresinde oluşturulur.

Tümce fikrin çıkıntısıdır.

KURAM. Şeylerde her zaman bir dengesizlik vardır; bu yüzden akıp giderler.

Denge kusursuz "sağlık"tır; M. Taine'in mutlu bir rastlantı dediği şey; ama az önce dediğimiz şey yüzünden fiziksel anlamda gerçekleştirilemez; yalnızca sanat yapıtında gerçekleştirilebilir. Yapıt zamanın dışındaki bir denge, yapay bir sağlıktır. Bence bir sanatçıya şu gerekiyor: anahtarı yalnızca kendisinde olan özel bir dünya. Yeni *bir* şey ortaya koyması başlı başına çok büyük bir adım olsa da yeterli olmaz; kendisindeki her şey yeni olmalı ya da yeni gibi görünmeli, ziyadesiyle renklendirici bir özgüllüğün arkasından kendini belli etmelidir.

Onda özel bir felsefenin, bir estetiğin, bir ahlakın olması gerekir; bütün yapıtı da yalnızca bunu gösterme amacını güder. Bu da kendisinin biçemini yaratır. Aklıma gelen çok önemli bir başka şey de özel bir şakacılığının, kendine özgü bir gülünçlüğünün olmasıdır.[92]

90 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısına alınmıştır.
91 Öykü içinde öykü kuramını anıştırma.
92 Gide Temmuz 1898'da *L'Ermitage*'da çıkan ve bir kısmı *Prétextes*'e alınan (s. 70-71) ilk "Lettre à Angèle"inde bu izleği neredeyse sözcüğü sözcüğüne yeniden ele alır.

HIRİSTİYAN AHLAKI

"Doğrusu, herkesin kendine egemen olup ölmeden önce ölmek için aynı şekilde mücadele etmesi gerekmez" – diyor *L'Imitation* (I, XXV, 4). Artık "kendine egemen olmanın" yararsız olduğuna değilse de birtakım zaferlerden sonra gençliğin sona erip, içsel ve kalıcı barış anlaşmalarıyla olgunluk çağı denen şeyi hazırlaması gerektiğini düşünüyorum. Sözgelimi, devletler açısından, klasik çağların ancak iç çatışmaların sonunda yaşandığını görüyoruz. O zaman ders alan güçler, birbirleriyle çatışmak yerine, sınırlarla ilgilenebilir, sitenin uyum içinde gelişmesini sağlayabilir.

Fouillée'nin Auguste Comte üstüne yazdığı makale çok güzel. Alıntılıyorum: "... Protestanlık, özgürce sorgulamada sınır tanımadığı için, günün birinde özgürce sorgulama tanrıtanımazlığı doğurunca tanrıtanımazlığın kendisinin bir parçası olup olmadığını bilemeyecek, sınırsız, dolayısıyla belirsiz, dolayısıyla tanımlanamayan bir din, nerede duracağını, nereye gittiğini bilemeyecek bir din yaratmıştı... Özgürce sorgulama bütünüyle özgür düşünceyi kapsadığı için, Protestanlık köktenci bir Katoliklikten uzaklaştığı anda bütünüyle özgür düşünceyi, felsefe yapma düşkünlüğünü, entelektüel anarşiyi içermişti."[93]

"*Und alles ist Frucht, und alles ist Samen.*"[94] Bir fikir, içindeki tüm besin olayların içinde tüketilmediği sürece canlı bir güç olmayı sürdürür. Hıristiyanlık insanı daha ileri taşıyacaktır; insan ona daha da bel bağlayabilir. Ama önce Katoliklik, sonra Protestanlık, gitgide genişleyen formüller olduktan sonra, uzun süredir kısıtlayıcı formüllere dönüştü; içlerinde zihnin rahatsız olduğu sert kılıflara ve kabuklara. Zihin bir şeyin koruyuculuğu altına girmek için yanıp tutuşur; koruyucuları çabucak yadsımamak, ortadan kaldırmaya çalışmamak gerekir; – yoksa zayıf zihin bunun sıkıntısını fazlasıyla çeker, kolayca sakatlanır;

93 Gide Temmuz 1898'da *L'Ermitage*'da çıkan ve *Prétextes*'e (s. 144-145) alınan "Lettre à Angèle"inde bu konuya dönecektir.

94 Schiller, *Die Braut von Messina* (*La Fiancée de Messina*), III. perde, V. sahne, 2003: "Her şey hem meyve hem de tohumdur."

ama herhangi bir dinin herhangi bir formülüne ancak yok olup gidecek bir şeymiş gibi bakılabilir. Bu bayat formüllerin en çok zarar verdiği kişi İsa'dır.

Kuşkusuz, Hıristiyanlık daha pek çok anarşiyi besleyebilir (bu anarşiler de yalnızca geçici arayışlar olarak görülebilir); ama artık formüllerden kurtulması gerekiyor, onların üstünde lav selleri gibi yüzeyde donup kalıyor.

Protestanlığın Kilise hiyerarşilerini reddederken, yalnızca İncillere bağlı kalıp, Aziz Pavlus'un baskıcı kurumlarını, mektuplarındaki dogmacılığı da reddetmemesine şaşırıyorum. Bence, yakında İsa'nın sözleri çıkarılıp, şimdiye dek göründüklerinden daha özgürleştirici oldukları ortaya konacak. Bunca gizlenmedikleri zaman, daha acıklı bir görüntüye bürünecek, sonunda aileyi yadsıyacak (böylece onlara dayanılarak aile ortadan kaldırılacak), insanı içinde yaşadığı ortamdan koparıp kişisel bir yaşantıya yönlendirecek, ona İsa'nın örneğiyle ve sesiyle yeryüzünde artık hiçbir şeye, başını koyabileceği bir yere sahip olmamayı öğretecekler. Ah bu "göçebe durum"un gelişini tüm ruhumla arzuluyorum! O zaman kapalı bir yuvası olmayan insan görev duygusunu ya da sevgisini mutluluğu gibi böyle varlıklarla sınırlamayacaktır.

İncil'i ne kadar okursam okuyayım, İsa'nın aileyi, evliliği destekleyebilecek, hatta buna izin veren tek bir sözünü bile bulamıyorum. Tam tersine, evliliği yadsıyan şeyler görüyorum... "Yüreklerinizin katılığından ötürü..."[95] diyor İsa Musa'nın evlilikle ilgili kuralların kapsadığı boşanmayla ilgili eski eğitici kurallarından söz ederken. Her öğrencinin toplanışı[96] aslında onları ailelerinden kaçırmadır; aralarından biri bir oğul olarak saygısından İsa'nın arkasından gitmeden önce babasını gömmek ister: "Ölüleri bırak, kendi ölülerini kendileri gömsünler"[97] der ona Öğretmen. Annesiyle kardeşlerinin kendisini görmeye

95 İsa boşanmayla ilgili olarak Yahudilere şöyle der: "Musa bu buyruğu size yüreklerinizin katılığından ötürü yazdı" (Markos, X, 5).
96 Örneğin bkz. Markos, I, 16-20 ve II, 14; Matta IV, 18-22.
97 "Bir diğer öğrencisi İsa'ya, 'Rab, izin ver de önce gidip babamı gömeyim' dedi. İsa ona, 'Sen ardımdan gel' dedi. 'Ölüleri bırak, kendi ölülerini kendileri gömsünler'" (Matta, VIII, 21-22).

geldiğini söylediklerinde "Kimdir annem, kimdir kardeşlerim?" diye yanıt verir ve kendisini dinleyen herkesi göstererek: "İşte annem, işte kardeşlerim!" der.[98]

"Kadın!"[99] der ona hâlâ özel bir sevgi besleyen annesine, "benden ne istiyorsun?"[100] Daha sonra, çarmıhın tepesinde, onu üzmekten çekiniyormuş gibi, sınırlı sevginin yerine yakınlara karşı duyulacak nasıl yaygın ve her zaman ulaşılabilecek bir sevginin geçmesi gerektiğini göstermek istiyormuş gibi: "Kadın, işte oğlun!" der Meryem'e Yuhanna'yı göstererek; sonra Meryem'i göstererek Yuhanna'ya: "İşte, annen!" der.[101] Burada evlat edinmenin güzelliklerinin görülmesine diyeceğim bir şey yok, çünkü evlat edinme de aileyi yıkar; iki yasın gözü yaşlı birliğine de diyeceğim yok, ama burada bir de "Ölüleri bırak, kendi ölülerini kendileri gömsünler" diyen Kişi'nin işaret ettiği doğrudan avunma olasılığını görmeme izin verin; yas ortadan kaldırılır, sürekli yenilenen bir evlat edinme süreciyle olanaksız kılınır.

Sonuçta, İsa kendisinin ardından gitmek üzere her şeyi bırakmayan kişinin Tanrı'nın krallığına giremeyeceğini birçok kez söylemez mi?[102] Bundan anlaşılması gereken şey İsa'nın ardından ancak elimizdeki her şeyi bırakarak gidebileceğimizdir tam da. "Elimizdekiler"in ailenin bir parçası olmadığını mı söyleyeceksiniz? Başka bir yerde şöyle diyen Kişi açısından düşünün: "Çünkü ben oğulla babasının, kızla annesinin vb. arasına ayrılık sokmaya geldim. Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven, bana layık değildir... Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim."[103] Başka bir yerde de: "Benim ve Müjde'nin uğruna, kardeşlerini, annesini, karısını, çocuklarını bırakıp da bunların yüz katına kavuşmayacak hiç kimse yoktur"[104] diyor. Aile yadsınır yadsınmaz, sevgi nesnesi sonsuzca genişler.

98 Matta, XII, 46-50.
99 Kutsal Kitap'ın Türkçe çevirisinde "Anne" diye geçiyor. Ama verilen dipnotta "Anne: Grekçede, kadın" denmiş. Gide de *femme* (kadın) sözcüğünü kullandığı için burada "kadın"ı yeğledik (ç. n.).
100 Yuhanna, II, 4.
101 *Agy*, XIX, 26.
102 Örneğin bkz. Luka, XVIII, 29-30.
103 Matta, X, 34-37, Gide İsa'nın sözlerini sırasıyla alıntılamıyor.
104 Markos, X, 30. (Burada Kutsal Kitap'taki tümceyi Gide'in aktardığı haliyle çevirdik [ç.n.]).

1897

[Belçika, Ocak[1]]

Sanırım yolculuk etmek için daha şimdiden yaşlandım. Şeylerin benzerliği farklılıkların beni şaşırtmasından daha çok sıkıyor şimdiden, bugün gezdiğim yerler bende kalma isteği uyandıracak o rahatlıktan yoksun.

Bölge güneş batarken düzleşti ve toprak hizasına dek, kavak dallarının arkasında altın rengi bir gök ortaya çıktı.

Atların kanallarda çektiği büyük mavnaları severdim; sonra yüksek fırınların ya da adını unuttuğum küçük bir sınır kentinin arkasında, batan güneş bütünüyle kan rengine bürünürdü.

Fabrikalar, gecenin içinde ışıldayan yüksek fırınlar – küçük tepelerin üstündeki birbirinden uzak evler – uygarlığın ağırlığı... Tüm bunlar basbayağı bir destanı akla getiriyor (belki bana öyle geliyor, çünkü Verhaeren'e[2] bakınca yeniden canlanıyor gözümde).

Önemi yok, belki "uzun yolculuğumuz" sırasında, üçümüz arasında en çok ben sıkıntıdan ne yapacağımı bilemeyeceğim. – Saymaya gerek yok. Ne zaman doğa artık sizinle yarenlik etmek istemese, konuşmaktan vazgeçse, buna sıkıntı diyebiliriz. Neyse ki o zaman aramızda konuşabiliriz.

1 El yazmasında, "beklemeliyim" sözcüğüne dek giden iki sayfalık parça Gide'i 8 Ocak'ta varacağı Brüksel'e götüren trende yazılmıştır. Orada arkadaşı André Ruyters'in evinde kalır. Aşağı yukarı 14-15 Ocak'ta geri dönecektir.

2 Gide Émile Verhaeren'le (1855-1916) ona *Cahiers d'André Walter*'i gönderdikten sonra ilişki kurmuştur. Verhaeren 28 Haziran 1891'de *L'Art moderne*'de kitaptan övgüyle söz eder. Gide onunla bu Belçika yolculuğu sırasında tanışır (bkz. Verhaeren'in Gide'e yazdığı, Ocak 1897 tarihli mektup, *Rilke, Gide et Verhaeren*'de (Carlo Bronne'un sunuşuyla yayımlanmamış mektuplar), Messein, 1955, s. 53-54).

Mons

Fabrika kümelerinin, kömür tepelerinin arasından geçiyoruz. Çirkinlik hayranlık uyandırıyor. Bacalardan çıkan dumanların hepsi yere iniyor.

Buralarda, işçiden önce grevci olurdum.

Tepki olarak Boccaccio'nun şehvetli tümcelerini okudum (hem de sık sık, inan olsun). Şehvetin bir tepki nesnesi olduğu yerleri sevmiyorum. Bu tekdüzelikte *Nourritures*'ümü nasıl yazabilirim ki? Yapabileceğim tek şey ona inanmak mı, yoksa umutsuzca Doğu'ya[3] büyük kaçışımızı mı beklemeliyim?

[Şubat]

Vallette bu sabah harikaydı gerçekten, basımcıya yol göstermek bahanesiyle güzel el yazmamın her yerine mavi kalemle bir şeyler karaladı.[4] Karalamaları *Narın Türküsü*'ne geldiğinde, ağlayacağımı sandım.

O *Türkü*'ye el sürdürmemeli, onu kendime, küçük kütüphaneme saklamalıydım. Benim için kâğıda geçirdiğin[5] ilk şey oydu, o sayfalar gözümde bir evlilik güvencesine dönüşürken, bunu anlayıp anlamadığını bilmiyorum – senin yazında gördüğüm kendi düşüncelerim vb. – sonuçta benim için öyle bilinmeyen bir sevinçti ki o anda sana anlatamadım.

Yazar bozuntularının korkunç merakı: İfadeden heyecanı bü-

3 Gide o yıl Doğu'ya gitmez; Nisan başından Mayıs ortasına dek Madeleine ve Jeanne Rondeaux'yla birlikte çıktığı İtalya yolculuğuyla yetinir; onlara sonradan Fedor Rosenberg ile Marcel Drouin katılacaktır (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 187-216).

4 Gide, 23 Şubat'ta arkadaşı Ruyters'e gönderdiği mektuba göre, *Dünya Nimetleri*'ni (*Les Nourritures terrestres*) 22 Şubat'ta bitirir (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 31). Sonraki günlerde, kitabı Mayıs 1897'de yayımlayacak olan Mercure de France'a, Alfred Vallette'e götürür. Yine Şubat ayında *Mercure de France*'ta Gide'in o sıralar Mallarmé'ye yönelik eleştirilere karşı çıkan bir mektubu yayımlanır (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 178).

5 "Narın Türküsü", *Dünya Nimetleri*, *agy*, s. 75-76. Gide burada Madeleine'e sesleniyor.

tünüyle ayırmak. Önce birini, sonra ötekini düşünmek – birini ya da ötekini – ikisinden biri olmadan işin içinden çıkılamaz.

Daha önce ona ne kadar âşık olduğumu pek anlamamıştım.[6]

La Roque, 10 Ağustos[7]

3 Temmuz'da Charles amcamla onun daha önce gelmediği La Roque'a vardık. Önceki gün Caen'da kalmıştım; ondan önceki gün de Rouen'da. Amcamdan sonra gelenler: Jeanne, arkasından Georges, arkasından Marcel Drouin, Rita, arkasından Rouart (La Roque için Claudel), Lerolle'ler.[8] (Bol bol Baudelaire, La Jammes'ın *Mort du poète*'ini, *La Chute de la maison Usher*'i, *Le Manuscrit*'yi, *Le Cas de M. Valdemar*'ı, *Clara Militch*'i okudum.[9])

İki sıcak hava balonu attım; ormanda ikindi kahvaltısı yaptım; ırmakta balık tuttum; göledi doldurdum; gecenin 3'ünde küçük Guillaume'la[10] birlikte yaban domuzu avındaydık, Cambremer'de, Bonnebosq'ta gezintiler. (Tüm bu süre boyunca Jeanne'la Marcel arasında yaşanan korkunç sıkıntılar[11].) Marcel Lerolle'lerden iki gün önce gitti. Chanvin'in[12] gelişi, Lerolle'lerin gidişi, Jeanne'ın gidişi. Rouen'da Jeanne'a eşlik eden M.'yle

6 Madeleine'den söz ediyor.
7 İtalya'dan sonra, Gide, eşi ve Jeanne Rondeaux Madeleine'i Doktor Andreae'ye göstermek için İsviçre'ye gider. Gide kısa bir Montpellier yolculuğundan sonra İsviçre'ye, Lostorf'a, Madeleine'le kız kardeşinin yanına gelir. Sonra Haziran ortasında Paris'e gider. Temmuz başında Madeleine'le birlikte La Roque'a gidecektir.
8 Sırasıyla Madeleine'in kardeşleri, Jeanne ve Georges Rondeaux; Madeleine'in arkadaşı, Rouen'da Kurtuluş Ordusu üyesi, çok dindar Rita Gay. Claudel ise Eugène Rouart'ın bir arkadaşıdır, La Roque'un işlenmesi konusunda öğüt vermek için tarımbilimci sıfatıyla oraya gelmiştir. Lerolle'lere gelince, Gide Paris'te tek başına kaldığı sürede onlarla sık sık görüşmüş, Temmuz'da La Roque'a çağırmıştır.
9 Gide kısa bir süre önce Jammes'dan *La Mort du poète*'in el yazmasını almıştır. Ondan sonra andığı metinler Edgar Allan Poe'nun öyküleridir: "Usher Evinin Çöküşü", "Şişede Bulunan Not", "Valdemar Olayındaki Gerçekler". En son andığı metin de Turgenyev'in *Klara Miliç*'idir.
10 Henry Lerolle'ün oğlu Guillaume.
11 Jeanne Rondeaux kararsızlığına karşın 14 Eylül'de Marcel Drouin'le evlenir.
12 Charles Chanvin (1877-1953), avukat.

buluşmak üzere Lisieux'ye gidiyorum. Dönüşte gece hayranlık uyandırıyor.

Geçen Pazar[13], sabah Cambremer'deyken şakır şakır yağmur yağmıştı (postacının çocuklarını ziyaret), sonra belediye başkanları toplantısına gittim. Öğleden sonra ödüller dağıtılırken konuşma...

Madeleine'le *Béatrix*'i, Rita'yla *Le Roi Lear*'i, tek başıma *Peuple d'Israël*'i[14] okudum, Hugo'nun *William Shakespeare*'ine devam ettim.

Ekim'in ilk günleri[15]

Paul'le[16] Loges'a[17] giderken iki gün önce kaldığımız yerden konuşmayı sürdürdük. Paul kendisinin çok Katolik olduğunu söylüyor: "İnsan sarışın ya da esmer olarak doğduğu gibi Katolik olarak doğar." Kuşkusuz, ölüm anında, bir rahip çağırmalı – formalite ama gerekli – ona "Elinizi çabuk tutun" derler.

(Neden tümceleri not etmeli ki? Ancak kafamızda gönüllerince şekilden şekle girmelerine izin verdiğimiz ölçüde eğitici olabilirler – evet ama... sonradan ne ölçüde şekilden şekle girdiklerini görebilmemiz için işaret noktaları oluşturuyorlar.)

Başta Paul Abélard'ın Larroumet olduğunu, kendisinin kesinlikle Aziz Bernard'ı yeğlediğini söyleyince ona karşı çıkarak (istemeden) biraz kızıştırdığını aptalca tartışma.[18] Onların kim olduğunu ben biliyor muyum ki? Bilgisizliğim canıma okuyor. Üç gün önce İngiltere tarihinin özetini çıkarmaya başladım... ama kim bilir ne kadar zaman gerekecek?

Yeraltı Ruhu dönüyor.[19]

Ekim

13 Claude Martin'e göre 8 Ağustos Pazar (*La Maturité [...]*, s. 222).
14 Gide Balzac'ın romanıyla (*Béatrix*) Shakespeare'in oyunundan (*Kral Lear*) sonra, Ernest Renan'ın *Histoire du peuple d'Israël*'ini okur.
15 Gide Ağustos ortasında La Roque'tan Cuverville'e gider, orada Kasım başına dek kalır.
16 Paul-Albert Laurens Cuverville yakınlarında, Yport'da oturur.
17 Söz konusu olan ya Loges Ormanı ya da Cuverville'in birkaç kilometre ötesindeki, bu adla anılan kasabadır.
18 Aziz Bernard'ın gizemciliği Abélard'ın akılcılığıyla taban tabana zıttır.
19 Dostoyevski'nin anlatısını anıştırma.

Birkaç düş: Mad. kucağımda basıncıya götürdüğümü anladığı bir kâğıt yığınıyla görüyor beni. Bunların ne olduğunu soruyor, ben de "Babil'i yakmaya gidiyorum" diyorum.

Bir başkası. Ona şöyle diyorum: Biliyor musun, Yport'daki sabunlar çok daha iyi; bizimkiler kötü kokuyor ve Paul parçasının elli santimden daha fazla etmeyeceğini düşünüyor.

Bir cerrah karnımda çalışıyor, ameliyatın ortasında üstüme eğilip, kulağıma fısıldayarak "Bana ne kadar verirsiniz?" dediğini duyuyorum.

26 Ekim, Salı

Rita bugün gitti. Bu kez yalnızca üç gün kaldı (Haziran ya da Temmuz ayında La Roque'ta, Jeanne, Drouin ve Rouart'la birlikte bir hafta kalmıştı). Bu kalışında onu M'yle ilgili düşüncelerimi istemeden bulandıran bir düşman gibi görmekten korktum.

La Roque'ta da bol bol konuşmuştuk. Hayran olunası biri; kendi coşkusunu başkalarının gönülsüzlüğünden nefret etmesine (böyle bir ruhun gerçekten nefret duyabileceğini düşünürsek tabii) borçlu olduğunu söylüyor. M. Decoppet'nin (ya da Bersier) yardımseverlik üstüne verdiği, İsa'nın insanlardan bütün servetlerini bağışlamalarını asla istemediğini söylediği ve beni kızdıran başka orta yollardan söz ettiği içler acısı vaazından sonra biraz konuşuyoruz. Jammes'dan bir şeyler ve *Kral Lear*'i okuyoruz ona. Akşam Madeleine'e şöyle diyor: "Bildiğim o kadar az, o kadar az şey var ki", sonra ekliyor: "Kaldı ki belki böylesi daha iyi, çünkü daha çok şey bilseydim, kendimi işime bu kadar veremezdim kesinlikle." Döndükten sonra, Rouen'dan, her şeye karşın kafası karışık bir halde, büyük olasılıkla M'nin sakladığı, hayranlık uyandıran bir mektup yazıyor: Her şeyini adadığı, Kurtuluş Ordusu üyelerinin ve iyilikbilmez "yoldan çıkmış kızlar"ın arasında geçirdiği yaşam ilk kez ona çirkin görünmüş. *Başka bir şey* sezmiş.

Batuşka, Fraülein[20], hatta arabacının yanında oturan (at arabası) iri aşçı Marie'yle birlikte Étretat'ya gidiyoruz; kitap olarak: Wyzewa'nın *Écrivains étrangers*'si, *Littérature ang.*, III. cilt, Tolstoy, *Souvenirs*[21] ve André Michel'in Boecklin şenliği dolayısıyla Baden'de sahnelenen o aptal tiyatro oyunu üstüne yazdığı bir makaleyi içeren bir *Journal des débats*. Fraülein Batuşka'ya: "Bu makalenin pek içten olduğunu düşünmüyorum" diyor. (Neden böyle dediğini hiç anlamadık.) Öte yandan, bana bunu benim duymamam gerektiğini söylemek istercesine, benimle konuşmadığını söylüyor. Rita geçen akşam (ama çok kibarca) Rouart'ın yazısının boyunbağına benzediğini söyledi, bu saptama çok doğru olduğu için beni biraz rahatsız etti. Çok konuşmuyorum; çok *doluyum*. Tolstoy'dan birkaç sayfa okuyorum. Hava mevsime karşın aşırı sıcak. Étretat'da önce ayrılıyoruz; hanımlar Matmazel[22] için terziye gidiyor. Batuşka'yla kumsalın yolunu tutuyoruz. Hava sizi hasta edecek kadar güzel. Gökyüzü göz alıcı, deniz Cerbe'de düşlediğim kadar dingin; sağdaki yalıyar yansıyor üstüne. Yenice katranlanmış kayıklar balığa çıkmaya hazır (saat 4'te çıkacaklar), *kırmızıya çalan kahverengi* yelkenler direklerde. Denizcilerin işi başından aşkın, kimisiyse öykü dinliyormuş gibi yüzükoyun yatıyor. Hayranlık uyandırıyorlar, hepsi hayranlık uyandırıyor, ağlayası geliyor insanın. B.'ye: "Yolculuk etmek ister misin?" diyorum. Gerçek bir çığlıkla karşılık veriyor, çevremizi *hayranlık uyandıran şeyler* sarınca, başka yerleri görmeyi daha çok istediğimizi düşünüyoruz – (bunu yazmak çok güç). Hava yağmurlu ve kötü olduğunda, hiçbir yere gitmek gelmiyor içimizden. B. suya girmek istiyor; havlu sormak için Dok'a gidiyoruz.

Çocuklar gibi şen, Küçük Kapı'ya koşuyoruz. Ama fırsatı kaçırıyoruz, M. ile Rita geri dönüyor. Her şeyden hoşnutsuzum: Yalnız ya da M.'yle baş başa kalamamak, başkalarının söyledikleri beni sinirlendiriyor, buna karşın B.'den çok hoşlanıyorum, onu gitgide daha çok seviyorum. Deniz anemonlarına, orman

20 Fedor Rosenberg ve Emma Siller.
21 Kuşkusuz Tolstoy'un *Mes Mémoires: enfance, adolescence, jeunesse*'i (Fr. çev. E. Halpérine, Perrin, 1887).
22 Emma Siller.

gibi fukuslara, denizyıldızlarına bakıyoruz; ağların içinde, solungaçlarından yakalanmış iki iri mezgit var, ama onları oraya koyduklarını düşünüyoruz. Dar yoldan geçiyoruz. Manzara oldukça güzel. Geri dönüyoruz: Bacakları deniz yosunlarının üstünde olağanüstü görünen küçük balıkçı hâlâ yerinde duruyor.

Fraülein'ı yalnız bıraktığımız için kendi kendimize söylenerek onun yanına gidiyoruz. (Kendi kendimize sürekli aynı şekilde söyleniyoruz, çünkü sürekli aynı şeyi yapıyoruz.)

Sonra tek başıma Kapı'ya gidiyorum.

Deniz olağanüstü alçak, alt taraflarını bütünüyle açığa çıkardığı kemer biçimindeki kayayla sivri kayanın eteğine dek gidilebiliyor. Arkada, gökyüzü müthiş, ama oldukça karanlık görünüyor – parlak bir frenküzümü rengi. Ötekiler yanıma geliyor.

Hayran oluyor, kendilerinden geçiyorlar. Ben geride duruyorum, korkunç bir üzüntü var içimde. – Balık tutan bir çocuk şarkı söylüyor; yanına gidiyorum; sevimli bir yüzü, ama umutsuzca bilge bir havası var; korktuğu için değil ama çok para kazanılmadığı ve sonuçta aklından geçen bu olmadığı için denizci olmak istemediğini söylüyor. Marangoz olmak istiyormuş.

Neredeyse benimle birlikte geri dönüp, yarasaları vurmaya çalışıyor. Bunda yanlış bir şey yok. Sonradan anıları canlandırsın diye yazıyorum. Rita gidiyor.

Anımsamak gerek, çünkü çörek ve kâğıthelva satan, Pedro Lopez adındaki Santanderli ufaklık eşsiz biriydi. Ondan birçok kez çörek aldım, konuştuk. Bir gün, benimle Cehennem Yalıyarı'na geldi – yanıma büyüleyici bir biçimde oturdu. Adının Pierre olduğunu, ama İspanyolcada öyle demediklerini söyledi, ben de: "Ah, tabii ya: Pedro" deyince gülmeye başladı, onu çok mutlu ettiğimi hissettim.

Sonra, bir akşam, Paul ve Rosenberg'le Étretat'dan yürüyerek dönerken, Vilainville yakınlarında, ona yeniden rastladık, bizim çıktığımız yamaçtan aşağı iniyordu, sırtında o koskocaman kutusu vardı. Kışları Criquetot'da oturduğunu söyledi, onu yeniden görme düşüncesiyle havalara uçtum. Ama sorup soruşturunca, şimdi Fécamp'da oturduğunu öğrendim.

Günlerce onu yeniden görmek için kırları kolaçan ettiğimi bilirim. Kaldı ki bunu daha niceleri için yaptım, olağandışı bir durum değil kesinlikle.

Biskra'da ancak yola çıkacağım gün bulabildiğim o coşkulu küçük Muhammed'i anımsıyorum – koca Sadeck'le birlikte, En Barka'nın benim için dans ettiği kahvede yanıma oturmuştu.[23]

28 Ekim

Bu 28 Ekim 97 günü, M. Mathilde[24] ve Rita'dan birer mektup aldı, ikisi de hayranlık uyandırıyor, pek çok kez okunası.

Rosenberg'le[25] çeviri dün akşam, 27 Ekim 97'de bitti. Bugün, buradaki son gününde, Étretat'ya gidiyoruz, orada ayakkabı denemesi gerekiyor. Oraya baş başa gidiyoruz. Hava günlerdir çok güzel – gerçekten çok güzel – sabah ve öğle yemeğinden sonra tenis oynadık.

Anthologie'den[26] birkaç ağıt okudum. Daha fazla okumamalı. Bu ağıtların yarattığı izlenim olağanüstü. İnsan bir mezarlıkta geziniyormuş gibi oluyor.

Önceki gün Hezekiel'den çok güzel parçalar okudum ama şimdi anımsamıyorum.

Madeleine'i kayın korusuna götürüp, daha önce okumadığı Pascal'den uzun bölümler okudum ona.

Rosenberg'le yalıyara çıkıp aynı kapının üstüne oturuyoruz. *Nourritures* konusunda, bana meleğin çevirisini yaptığımız Zerdüşt söylencesinin yazarı olan ozana söylediği şeyin söylenmesi gerek-

23 *Tohum Ölmezse*'deki Biskralı Muhammed (*agy*, s. 320). En Barka da *Tohum Ölmezse*'de anlatılır (s. 293).

24 Mathilde Roberty.

25 F. Rosenberg *Avesta*'dan "Zerdüşt" adlı bölümü çevirir (bkz. 29 Ekim tarihli, Marcel Drouin'e yazılmış mektup, alıntılayan Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 228). Çevirisi 1904'te *Le Livre de Zoroastre (Zarâtusht Nâma), Zarthust-i-bahram ibn Pajdu* adıyla yayımlanır (İmparatorluk Bilim Akademisi, St. Petersburg, 1904). Rosenberg önsözünün sonunda şöyle yazar: "Fransızca bölümün kopyalarını gözden geçirip, yabancı dilde yazan herhangi birinin karşılaşabileceği büyük tehlikeleri aşmama yardımcı olduğu için Parisli arkadaşım André Gide'e [...] teşekkür ederim."

26 *Anthologia Graeca, ad fidem codicis olim Palatini*, daha çok *Anthologie palatine* adıyla anılır. Kitap elli bini aşkın Yunan epigramının derlemesidir. Gide bu okumadan esinlenip 1898'de küçük bir Montpellier dergisinde, *La Coupe*'ta yayımlayacağı "Deniz Kıyısındaki Bir Mezar" adlı şiiri yazar.

tiğini söylüyor: "Bu yapıta bir eş ver."[27] Canım Jammes'ın onca arzuladığı "Tanrısal Nimetler"in ne olabileceğini düşünüyorum.[28]

Rita M.'ye şöyle diyordu:

"Çirkin, iç karartıcı, acılı şeylerin hepsi bana çekici geliyor. Korkutucu şeyler bana çekici geliyor, hemen üstlerine atlıyorum."

M. (birçok şeyi anladı – her zaman kadınlara özgü bir biçimde, tatlılıkla – ama onda doğaüstü bir iyilik var).

7 Kasım

Jung'larda[29] akşam yemeği. Mad. nezle olduğu için evde kaldı. Baba Jung'un güzel yüzüyle (ve benimkiyle) alay eden iki genç Lafaurie'nin[30] budalalığı.

8'i

Le Havre'da. Asliye mahkemesinin salonuna giriyorum. Dostoyevski okuduktan sonra, insanlığın görülebilecek en altüst edici görüntüsü bu.

[Alençon[31], Kasım sonu]

Sabah, tan ağarmadan önceki serin, pırıl pırıl ve sessiz saatlerde horozların ötüşü duyuluyordu.

Pazarda, hepsinin kafasında aynı başlık olan kadınlar mallarının arkasında ayakta duruyordu, mallarını önlerinde tezgâhlara koymuşlardı – saat 9'dan 12 buçuğa dek anacadde boyunca hiç kıpırdamadan müşteri arıyorlardı.

27 "Görünmez dünyadan bir ses bana seslendi: 'Bu şiire bir eş vermen gerek!' (dedi)" *Le Livre de Zoroastre*, s. 81.

28 Jammes kendisine gelen *Dünya Nimetleri*'ne karşılık olarak yazdığı uzun bir mektupta şöyle der: "Ah! Sevvvgili dostum! Tanrısal Nimetler! Tanrısal Nimetler!" (19 Haziran 1897 tarihli mektup, *Corr. Gide-Jammes*, s. 113).

29 Le Havre'da oturan Jung ailesi Madeleine'in anne tarafından akrabasıdır.

30 Karl Jung'un ("baba Jung") torunları.

31 Marcel Drouin Alençon Lisesi'nde felsefe öğretmeni olmuştur. Gide'le Madeleine kısa bir süre bu kentte kalır.

[27 Kasım, Cumartesi]

Bu sabah 11'de Alençon'dan ayrıldım.

Madeleine gözyaşlarını tutmaya çalışıyor; ama böyle yapınca migreni tutuyor. Başkalarının mutlu olmak için bize gereksinimi var; biz başkalarına gereksinim duymuyoruz.

Les Déracinés'yi[32] okumayı sürdürüyorum.

Bu insanlar elimi kolumu bağlıyor; varoluşumun tek nedeni onlara düşman olmak. Hangi dinsel ya da ahlaki yordamı itirazıma siper edebilirim, onu nasıl meşru kılabilirim diye düşünüyorum.

Prometheus'unkini buluyorum: "Kişinin kendisini kartalına feda etmesi gerekir; bu kadarı yeter."[33]

Öteki şöyle der: "Yalnızca bunu mu bulabildiniz?" – Yanıt: "Evet bulabildiğim en iyi şey bu".

Bezginlik ve üzüntü. *Devlet*'e hizmet etmek istemek; gücünüzü duyumsamak ve ona nasıl hizmet edeceğinizi bilememek. Görünüşe göre, size gereksinim duymuyor. Oysa size gereksinim duymalı – ama bu gereksinimi duymasını nasıl sağlayacaksınız?

Hoşnut olmayan bu koca gurur ne harekete geçebilen ne uyuyabilen bir iblis gibi yüzünü bana dönüyor.

"Yüreğimdeki iblis" derdi René olsa.[34]

Paris'e gelir gelmez Valéry'ye gittim. Evinde değildi, ama Schwob ve Moreno'yla[35] birlikte Odéon'un kemerlerinin altında rastladım ona. – Valéry'yle ikimiz – konuşmakta neredeyse güçlük çekiyoruz: Havadan sudan açıyoruz. Kendisine yazmadığım için durmadan özür diliyorum. Buna üzülmüş görünüyor, benim de canım sıkılıyor bu işe.

Çökmüş bir halde eve dönüyorum. Ne yapmalı? Başımızı almış gidiyoruz: Toplum kapanıyor. İnsanlar ne konuşacaklarını bilmez oldular, başkalarının dedikleri yalnızca meraktan ilgi-

32 Maurice Barrès'in *Les Déracinés*'si. Gide Şubat 1898'de "Maurice Barrès'in *Les Déracinés*'si Üstüne" adlı ünlü makalesini *L'Ermitage*'da yayımlar, metin 1903'te *Prétextes*'e alınır.

33 1897-1898 kışında Gide *Prométhée mal enchaîné*'sini yazmaya başlayacaktır (kitap 1899'da Mercure de France'tan çıkar).

34 Chauteaubriand'ın *René*'sini anıştırma.

35 Oyuncu Marguerite Moreno (1871-1948) Marcel Schwob'un metresi ve müstakbel karısıdır.

lendiriyor sizi. Onlar kendilerinden vazgeçebildiğiniz için size kızıyorlar. Gözlerinde bir yabancıya dönüşüyorsunuz – demek ki bir düşmana. Bunu başta anlamıyorsunuz. Yalnız geçen uzun aylar arkadaşlarınızın hepsinin yüzünü özlemenize yol açıyor; boyunlarına atılmak istiyorsunuz, gülümsüyor – size bakıyor – sonra: "Oh! Oh!" diyor; ince farklılıkları, ölçütleri anlamaz olmuşuz. Kendimizi bir köpek gibi ifade edebilirdik. Orada, açık havada atılganlığınızın önünde hiçbir şey yoktu; yalnızca doğal engeller vardı.

Burada engeller insanların içinde gizli, sizi kınamalarından, kıskançlıklarından, nefretlerinden söz ediyorum. *Başkalarına* karşı açıkça *nefret duyma* yürekliliğini gösteremediğim sürece, kendimi onların karşısında süklüm püklüm, dalkavuk, yalancı biri olarak göreceğim. Benim değerim burada yatmıyor ve değerime yaraşacak biçimde davranmazsam, elimin kolumun bağlandığını düşüneceğim.

– Ne olur? Bu yalnızca birkaç aylık yokluktan sonra bugün acıklı değil. Ama üç yıl, dört yıl sonra – yeniden ortaya çıkmak istediğimde acıklı asıl. İnsanların uğraştığı şeyler beni artık *ilgilendirmeyecek*. Bir yabancı, bir düşman olarak geleceğim. – *Onlar* arasında yaşamak için bir neden bulamayacağım. Tek çarem onlara *karşı* olmak olacak; o zaman tek başıma olacaksam koskocaman olmalıyım – ya da var olmamalıyım.[36]

1 Aralık

Paul en azından bunu kendi söylemeliydi, bu çifte ihaneti başkalarından öğrenmeme izin vermemeliydi. İhanet çok ağır bir sözcük, ama bunun zayıflıktan kaynaklanmasını hiç aklım almıyor... Neden gravürümü Pierre Louÿs'ye verdiğini ve M.'nin portresini ona gösterdiğini hiç anlamıyorum.[37]

Bana Cuverville'de şöyle diyordu: "A bak ben, bu konuda çok katıyımdır, bir gravür orada betimlenen kişinindir, gravürü

36 Gide günlüğün bu sayfasını Eugène Rouart'a mektup olarak gönderir ve mektup halini *Œuvres complètes*'in II. cildinde yayımlar (s. 483-485).
37 Paul-Albert Laurens sonbaharda, Cuverville'de Madeleine'in bir portresini yapar. Portreyi aşağı yukarı 19 Ekim'de bitirir (*Corr. Gide-Ruyters*, s. 70). Gide'in sonra sözünü ettiği gravüre ilişkin hiçbir şey bilmiyoruz.

yapan kişinin değil. Onun kopyalarını senden istemek bana düşer. Levha senindir." Çünkü ben de bir kopyayı P. L.'ye vermek istediğimi söylemiştim.

Bu önemli değil. Ama M.'nin portresi çok daha önemli, beni her şeyden çok üzen şey M.'nin de durumu öğrenmiş olması.

Louvre, 1 Aralık, Çarşamba[38]

Mauretania kralı Ptolemaios'un (küçücük) güzeller güzeli başı.

Napoli alçak kabartması, Bakkhos alayı... ayrıca Orpheus, Eurydike ve Mercurius'un hayranlık uyandıran kopyası, Heyne'nin *Virgile*'indeki bilgilerle birlikte, Zethos ve Amphion.

Tiziano'nun *Trent Konsili*'ni, Velázquez'in prensesini gördüm, Rubens'in tarihsel resimlerinin her birine dikkatle baktım. M. için Rembrandt'ın *Yıkanan Kadın*'ını aradım vb.

[Aralık sonu]

Caux ve Lozan'da[39] *Psycho-physiologie*'yi (Nordau[40]) okudum. *Les Déracinés*'yi (Barrès) bitirdim.

L'Éducation'da[41] ilerledim (yüksek sesle).

Antoine et Cléopâtre'ı bitirdim (yüksek sesle).

Les Déracinés üstüne bir makale yazdım.

Madeleine, Jeanne'ın gebe olduğunu öğrendi.

38 Gide el yazmasına yanlışlıkla "1 Kasım, Çarşamba" yazmıştır.

39 Gide 12 Aralık'ta Madeleine'le birlikte İtalya'ya gitmek üzere yola çıkar. 15'ine doğru Neuchâtel'e vardıktan sonra (bkz. Jammes'a yazdığı mektup, *Corr. Gide-Jammes*, s. 131-132), birkaç gün de Lozan'da, Charles Gide'le eşinin evinde kalırlar.

40 Gide Barrès üstüne yazdığı yazıda (*Prétextes*, s. 47) Max Nordau'nun (Max Simon Sudfeld'in takma adı, 1849-1923) *Psycho-physiologie du génie et du talent*'ını anar.

41 Gustave Flaubert'in *L'Éducation sentimentale*'ini (*Duygusal Eğitim*) anıştırma. Gide Marcel Drouin'e yazdığı bir mektupta bu kitabı uzun uzun yorumlar (aktaran Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 252).

YAPRAKLAR

Programım sanırım aşağı yukarı şöyleydi:

Cumartesi [27 Kasım]: Valéry'yi gördüm (başka bir yere not ettim). Akşam yemeğinden sonra Paul'ün evine gittim, evde yoktu – Paul Fort'a uğradım, Hirsch'le birlikteydi, aptal aptal konuştuk.

Pazar: M. bütün sabah yataktan çıkmadı; ona *Antoine et Cléopâtre*'ın gerisini okudum, sonra Rosenberg'in yanına gidip, onu yemeğe çağırdım – sonra bir ara Albert'e[42] uğradım, bana iki dakikada, kendisine göre, Mont-Saint-Michel'de, Jeanne'ın Marcel'e karşı hoşgörülü davranmadığını, küçük kusurlarıyla alay ettiğini söyledi, o kusurları ona, demek istediğim Albert'e gerçekten dayanılmaz gelen bir ısrarla vurguluyormuş. Sonra başka bir hikâye, Henry yengeme minnettarlığımızı yeterince göstermemişiz, konukseverliği için ona yeterince teşekkür etmemişiz.

Rosenberg öğle yemeği yedi, sonra Rouart'ların evine giderken bana eşlik etti. Louis Rouart'la[43] Saint-Lazare Garı'nın bekleme salonunda Cremnitz'i[44] bekledik, sonra o (Louis Rouart) benimle buraya döndü. Ona *L'Esprit souterrain*'i[45] okudum, sonra akşam yemeğinden önce birlikte biraz yürüdük.

Yemekten sonra Laurens'lar geldi, dışarı çıkıp Café de la Closerie'ye gittik, Chanvin ve birkaç kişi daha. Yağmur yağıyordu, Chanvin'e evine kadar eşlik ettim.

Pazartesi: İskoçya dağları, fotoğrafçı, bankacı, alışveriş (*mücellitler*), sonra *Georges*'la[46] akşam yemeği. Atölyesine Paul'ü

42 Albert Démarest.

43 Eugène Rouart'ın kardeşi Louis Rouart (1875-1964) Gide'e son derece sevgi dolu mektuplar yazar. Örneğin 10 Ekim 1897 tarihli mektubunda şöyle der: "Sizi en sevdiğim kardeşim gibi seviyorum" (*B. L. J. D.*). İlişkileri, ileride göreceğimiz gibi, çok geçmeden bozulacaktır.

44 Maurice Cremnitz (1875-1935) ozan ve sanat eleştirmeni (Maurice Chevrier adıyla).

45 Dostoyevski'nin *Yeraltından Notları*'ndan söz ediyor. Gide *Conférences du Vieux-Colombier*'nin üçüncüsüne şöyle yazacaktır: "Bu kitabı onun bütün eserlerinin kilit taşı sayıyorum (ve bunda da yalnız değilim)" (*Dostoyevski*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık, s. 124).

46 Georges Rondeaux.

görmeye gittim, Pierre, Albertine ve Suzette yanındaydı. Hiç tadı yoktu. Sonunda Paul benimle çıktı: Üzüntü. Paul'ün evinde, Valéry (Rodos hikâyesi), sonra Rosenberg. Démarest teyzemin evinde akşam yemeği, Isabelle'le Alice geldi.[47] Isabelle Avignon Müzesi'ndeki İsa'nın öyküsünü anlattı[48], söylediğine göre harikaymış, sanatçı sağ göze sevinci ve iyiliği, sol göze üzüntüyü yansıtmayı başarmış vb.

Salı: Birkaç mektup yazdım, M.'ye *Aladdin*'in başını okudum. Önce teyzemle konuştuktan sonra, sabahtan M.'nin portresini geri almayı düşündüm, ama P.'yi görmeye ancak öğle yemeğinden sonra gittim. Pierre'le baş başaydı. Portre konusunda (not edilecek) konuşmalar. Pierre gitti. Paul eşsiz. Üzüntü! Üzüntü, üzüntü. Eskrim salonuna kadar ona eşlik ettim. *Mercure*'de birçok kişinin elini sıktım. Ghéon'un[49] evinde, Fort, Chanvin ve Ducoté'yle birlikte akşam yemeği. Fort ve Chanvin'le birlikte döndük, yağmurda konuştuk.

Çarşamba [1'i]: Bu sabah, ancak öğle yemeğine kalkabildim. M.'yle Louvre, alışveriş. Akşam, *L'Esprit souterrain*'i okudum.

Perşembe: Ghéon öğle yemeğine geldi. Ona Chopin'in prelütlerini çaldım; bana olağanüstü roman tasarısını anlattı. Pierre L.[50] geldi, ona Bach çaldım. Akşamı Laurens'ların evinde geçirdim. Hello'nun son mektuplarını ve Nietzsche'nin *La Revue blanche*'taki[51] son sayfalarını okudum.

Cuma: Mad. acı içinde. Georges'la öğle yemeği (?). Rosenberg, Valéry. Degas ve Hermann-Paul'le[52] Rouart'ların evinde akşam yemeği. Louis Rouart'la birlikte döndüm.

Cumartesi: Pierre Laurens'la öğle yemeği. Mad. gitti.[53]

47 Isabelle Widmer ve kızı Alice.
48 Jean-Baptiste Guillermin'in (1622-1699) yaptığı, o sırada Avignon'da, Calvet Müzesi'nde bulunan ünlü fildişi İsa heykeli (1659).
49 Henri Ghéon, gerçek adı Henri Vangeon (1875-1944). Gide'le Nisan 1897'de tanışmış, 1917'ye dek, yani Katolik oluşuna dek onun en yakın arkadaşlarından biri olmuştur. Bkz. *Corr. Gide-Ghéon*.
50 Pierre Laurens.
51 *La Revue blanche* Nietzsche'nin iki yazısını yayımlamıştır: *Nietzsche contre Wagner* ("Nietzsche Wagner'e Karşı") ve *Pensées vagabondes d'un intempestif* ("Zamana Aykırı Birinin Göz Gezdirmeleri").
52 Hermann-Paul (1864-1940) ressam, gravürcü ve dekorcu.
53 Madeleine üç günlüğüne Rouen'a gider.

Albert. Heredia'lar[54], Valéry ile Georges da oradaydı. *Folies bergère.*

Pazar: Pierre, Chanvin ve Rosenberg'le öğle yemeği, önce Davray[55], sonra Paul geldi. Bol bol Whitman okuduk. *Mercure.* Laurens'larda akşam yemeği, orada *L'Esprit souterrain*'in iki bölümünün tamamını bir seferde okudum.

Pazartesi: Kuzinim De Flaux.[56] André Walckenaer'le akşam yemeği. *La Part du lion.*[57]

Salı: Saat 11. Eekhoud ve Groux.[58] Mad. döndü.

Çarşamba: Mad. ile çok güzel bir konuşma.

Tuhaf şey: Swinburne'ü ilk nerede, ne zaman okuduğumu anımsayamıyorum.

Derken, Madeleine'e (Biskra'daki odasında) *Le Triomphe du temps*'ı, sonra Commaille Sokağı'ndaki çalışma odasında, Paul ve Drouin'in karşısında *Le Jardin de Proserpine*'i[59] okumam canlanıyor gözümde.

Sanırım, üstümde uzun süreli ve derin bir etkisi oldu.

Whitman'ı[60] da ne zaman okuduğumu anımsamıyorum. Önce *La Vogue*'daki çevirileri okudum; sanırım onu bana Schwob öğretmişti, bir de Wyzewa'nın makalesinden öğrendim.

R.[61] üstüne: Yalnızca büyüleyici kusurları vardı – nitelikleri de dayanılacak gibi değildi: Ötekiler kendilerini onlardan yoksun hissediyorlardı.

54 Gide Heredia'ların salonuna gitmeyi sürdürür.

55 Henry Davray (1873-1944) *Mercure de France*'ta İngiliz yazını eleştirmeni ve çevirmen.

56 Marguerite Verdier, Kontes de Flaux. Gide'in *Tohum Ölmezse*'de anlattığı gibi öpmek yerine omzunu dişlediği kişi odur (*agy*, s. 13).

57 Aslında söz konusu olan François de Curel'in *Le Repas du lion* adlı oyunudur.

58 Georges Eekhoud (1854-1927) Belçikalı ozan ve romancı. Henry de Groux (1867-1930) Belçikalı ressam.

59 *Le Triomphe du temps* (*The Triumph of Time*) ve *Le Jardin de Proserpine* (*The Garden of Proserpine*), Swinburne'ün yapıtları.

60 *Çimen Yaprakları*'nın yazarı Amerikalı ozan Walt Whitman Gide'in gözde yazarlarından biri olacaktır. Gide N.R.F.'in 1918'de yayımlayacağı *Œuvres choisies* için onun sekiz şiirini çevirir. Corydon'un çalışma masasında ozanın bir portresi durur.

61 Eugène Rouart'dan mı söz ediyor acaba?

Çünkü Jeanne hayranlık uyandırıyor – hepimiz için unutulmaz bir örnek. Kendisine: "Şu Madam Drouin'cik de pek sevimli. Sürekli gülümsüyor. Nereden öğrendiniz bu felsefeyi, söylesenize madam?" diyen [*ad okunmuyor*]'e şöyle yanıt verdi: "İlahi doktor, kocamdan tabii".

Cuverville'deki son günler pek dolu, pek büyüleyici geçti. Mad. ve Fraülein'la kalınca, tüm anılarımı düzenlemeye başladım.[62]

Bu sonbaharın sonunda adına "inek" dönemi denen dönem yaşandı, bu akşam Lemesle'in adamlarını çok korkuttum[63], görüntümü namussuzun teki bir yabancıyla karıştıracaklardı az kalsın, hareketleri ve davranışları benimkilere o kadar benziyormuş ki iş sarpa saracaktı.

62 Sonradan *Tohum Ölmezse*'ye dönüşecek ilk notlar. O sıralarda Gide kitaba *De me ipse et de aliis* adını verir.
63 Lemesle Cuverville'li bir çiftçidir. "İnek" dönemi denen şeyin ne olduğunu bilmiyoruz.

1898

[Marsilya, 3 Ocak, Perşembe[1]]

Yolculuk. Cenevre'de akşam yemeği. Karşımızda bir beyefendiyle öfkeden kıpkırmızı kesilmiş bir hanım; Lyon'dan gelmiş, ama bekledikleri bir mirası alamamışlar. M. kadının kafa üstü düşmüş gibi göründüğünü söyledi.

Madeleine'in karnı ağrıyor.

Rhône'un üstünde güzeller güzeli bir ay.

Farkında olmadan Marsilya'ya vardık: Neredeyse uyumayı sürdürecektik.

Son durakta çay – sonra arabayla Prado'ya gittik, orada güneş hayranlık uyandıran bir biçimde doğmak üzereydi – La Vague'ı[2] ziyaret vb.

[Nice, Villa Arson[3], 7 Ocak, Cuma]

Bunca güzellik akıl alır gibi değil. Zeytin bahçesinin uzun yokuşu, manzaranın baygın kederi – Ocak ayında mimozalar,

1 Gide'ler, Lozan'da Charles Gide'in evinde kaldıktan sonra, 3 Ocak'ta Marsilya'ya gelir. Arada Cenevre'ye uğrarlar, aslında oradan Kuzey Afrika'ya gideceklerdir. Madeleine'in nezle olması bu tasarıdan vazgeçmelerine neden olur (Valéry'ye 7 Ocak'ta yazılan mektup, *Corr: Gide-Valéry*, s. 302).

2 Gide'le karısı 23-26 Nisan 1896'da, Kuzey Afrika dönüşü, Rosenberg'le birlikte Marsilya'da kalmıştır. O süreçte Gide Edmond Jaloux'yla tanışır. La Vague o sıralar Fedor Rosenberg'in oturduğu villadır. Athman 13 Haziran 1900 tarihli bir mektubunda Gide'e şöyle yazar: "Rosenberg'in anısına Villa Vague'a gittim" (*B. L. J. D.*).

3 Bugün bir sanat merkezine dönüştürülen Villa Arson o zaman Nice'teki bir aile pansiyonudur. Oraya 6 Ocak akşamı gelirler (bkz. Valéry'ye mektup, *Corr: Gide-Valéry*).

okaliptüsler, açmış güller. Bu büyük ev yöreye çok hâkim olmasa da manzaraya hâkim. Basamaklar ve yeni merdivenlerle sonu gelmeyen koridorlar. Oda kocaman (geniş), tepedeki ve alttaki küçük sürgülerle açılan, büyüleyici bir bahçeye açılan küçük, alçak pencerelerin arasında bir şömine. Tam karşımızda, gözün izlediği, ama sonuna dek gidemediği düz bir yol, çünkü yol alçalıyor, basamaklarla, dik olmayan, düzgün merdivenlerle kesilip, yukarıdan baktığımız, gitgide alçalan dalların altında görünmez oluyor. Solda, serviler, *lentas inter rosas cupressi*[4]; sağda bir cenaze anıtını andıran ve bana Ménalque'ın kimi zaman bir mezarlığı bir bahçeden daha çok sevdiğini ya da en azından en güzel yerlerde, her zaman heykelleri değil de arada sırada, Alyscamps'takiler gibi basit bir mezarı yeğlediğini söylemesini anımsatan bir yapı.[5] Yollar Sevilla'daki Alcázar'ın yolları kadar bakımlı; hatta yer yer küçük siyah-beyaz çakıllardan yapılma düzgün mozaiklerle bezenmiş. – Akşam oldu; uzaklardaki kent ışıl ışıl oluyor; sisin altındaki denizi düşlüyor insan. – Yarın, bu bahçeye inmeyi düşünüyoruz; yarın tadına bakacağız... Çok geçmeden dolunay olacak.

Oda soğuk; odanın içinde biraz tüten çam kozalaklarıyla zar zor ateş yakıyoruz. Yataklar bir cibinliğin içinde yan yana – başucunda büyük bir paravan. Pansiyon 9 frank.

Rumpelmeyer'deydik.[6]

2 Frontignan şarabı
2 çörek
tost
çay
yumurta (hepsi 7 frank 0,5).

4 "Esnek güllerin ortasındaki serviler". Bu Latince alıntıyı bulamadık. Görünüşe göre, Gide Vergilius'a öykünüyor: *lenta inter viburna cupressi*, "esnek kartoplarının arasındaki sedirler" (*Bucolica*, I, 25).

5 *Dünya Nimetleri*'nde Ménalque'ın buna benzer bir sözüne rastlamadık. Buna karşılık, Gide anlatıcıya şöyle dedirtir: "Bir akşam, Ambroise'la, Académus bahçelerinde olduğu gibi, servilerle çevrili bir eski mezarın üzerine oturduğumuzu hatırlıyorum" (*agy*, s. 51).

6 Bir çay salonu.

Denemek gerek.

Başka otellerin manzaralarını da düşünüyoruz. Napoli'deki Bristol ve özellikle Ravello'daki (Palumbo) güzelim taraça.[7]

Akşam bavulları bekleyip duruyoruz.
Vallauris vazolarından alıyoruz.
Paul L.'ye ve Paul Valéry'ye, Ghéon'a mektup yazdım.[8]

10 Ocak

Karanlık Vadi'de gezi.

Çamur, dar vadinin nemi, baldırıkaralar, kendi kendine çimentolaşmış kayalar, iki dereciğin birleştiği yerde belki aşırı nemli bir arazi. Dereciklerden biri boyunca ilerliyoruz: Meğer vadinin içinden akan dereymiş bu.

Tomurcuklanmış okaliptüsler. Fıstık çamları, serviler, zeytin ağaçları.

Bir oğlan bir duvarın üstünden bize portakal uzatmıştı. Onları vadide yedik. Sonra yeniden aydınlığa çıktık ve soldaki kayalığa tırmanıp, vadinin üstündeki, bol bol gül yetiştirilen birkaç sıralı araziye vardık. Anlaşılan, Ağustos ayında hava öyle sıcak olmuş ki, bize gül toplayan yaşlı kadının söylediği gibi "hepsi patlamış"– aslında kadın toplamamıza yardım ediyor, çünkü kendisi kötülerini seçiyor, özellikle en irileri beğeniyor.

Şimdi, yağmurla pörsüyorlar, taçyaprakları çabucak dökülüyor, ama gül ve portakal o kadar ucuz ki Nice'e gitmeye değmez.

O kadar çok topladık ki! Elimiz kolumuz doldu. Beyaz küçük bir keçiye yesin diye birkaç tane veriyoruz – kırmızıları.

Geçen akşam, ona kloral verdikten sonra ve o kloral, uyku sayesinde, tam öksürüğünü geçirecekken, bu kez sivrisineklere

7 Gide'le Madeleine Nisan 1897'de Napoli ve Ravello yolculuğunda bu otellerde kalmıştır.

8 Paul-Albert Laurens'a yazılan mektup (özel kol.) 7 Ocak 1898 tarihlidir (Villa Arson). Gide orada Afrika'dan neden vazgeçtiğini anlatır (Madeleine'in depreşen nezlesi, çalışma arzusu...); Paul Valéry'ye yazılan mektup için bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 302-303; Ghéon'a yazılan mektup için bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 147-149.

uyandı. Aptallık ettim – biraz hava alsın diye cibinliği bir an açık bıraktım.

Gece sert bir rüzgâr esmeye başladı – yer gök suyla dolu – bıktırıcı bir ılıklık – bütün çiçekler harekete geçtiler bile. Tarih 10 Ocak 98.[9]

Aspremont'da arabayla gezinti, 20 frank. Hava karardığı için yol biraz uzun sürdü. Serin. Zeytin ağaçlarının sevimliliği. Goethe'nin yolculuk anlatılarını okuyorum, önemli yerleri yüksek sesle. Ona hayran olmayı kabullenmek yanlış; hep sıfırdan başlamalı.

Arabanın arkasından çocuklar koştu; onları da alınak istedik; yalnızca en küçük iki çocuk kabul etti. Ötekiler arkadan koşmayı sürdürdü. En büyükleri: "Olmaz! Sonra bizi Nice'e götürürsünüz" diyordu.

Akşam, yemekten sonra, kente gittim. Otelin bahçesinden ve aydınlatılmayan yoldan geçmek için küçük bir fener. Önceki gün gördüğüm küçük yüzü boşuna aradım – uzun süre arandım. Yürüyerek yeniden yukarı doğru çıkıp, ayın aydınlattığı mezarlığın önünden geçerken, duvar tuhaf bir biçimde çökmüş ya da yıkılmış gibi göründü gözüme – mezarlar doğrudan yola bakıyordu sanki.

Yüksek sesle *Madame Bovary* okudum.

12 Ocak

Cannes'da Signoret'yi görmeye gittim. Görüşmemizi Valéry'ye yazdığım bir mektupta anlattım.[10]

9 Gide'in notu: "Tüm bu ayrıntıları üstünde çalıştığım romanda (*L'Immoraliste*) işime yarayabileceklerini düşündüğüm için not ettim". *L'Immoraliste* (*Ayrı Yol*) ancak 1902'de Mercure de France'tan çıkacaktır. Anlatının üçüncü bölümünde, Michel Marceline'in vereme yakalanmasına karşın onu İtalya'ya, sonra Kuzey Afrika'ya götürür. Marceline orada ölür.

10 Emmanuel Signoret (1872-1900), yazar ve *Le Saint-Graal* adlı derginin kurucusu. Derginin 15 Haziran 1895 tarihli 1. sayısına *Batak* üstüne övgü dolu satırlar, sonra 1898 yılının Ocak ve Mart sayılarında Gide üstüne uzun bir inceleme yazmıştır. Gide de Signoret'nin lirizmi üstüne Kasım

Gökyüzü puslu, deniz sedef rengi. Croisette'te yemek – balık çorbası vb., *çok pahalı.*

Bir an bir duvarın üstünde gezinen bir köpek beliriyor denizin zeminin üstünde – duyum.

Daha uzun süre kalıp balıklara bakabilirlerdi.

Nice'tekinden ve burnun öteki ucundakinden çok daha güzel bir manzara, kıyıda biçimsiz bir yosun parçası yığını, üst üste kıvrımlar oluşturuyor ve dalgalar kıyıda hep kirli, tıpkı çaydanlığın dibinde yapraklara karışan çay gibi. (Kimileri benden *doğruluk* beklemeseydi bu karşılaştırmaları uydurmazdım; ben onlara gerek duymuyorum.[11])

[Ocak]

Marcel'in nefis mektubu – Zola'nın cumhurbaşkanına söylevinden söz ediyor.[12] Monte-Carlo, öğle yemeği, buzun altında

1898 tarihli ve Mart 1899 tarihli *L'Ermitage*'da yayımlanan iki makale yazar (makalelerden ilki *Prétextes*'e alınır, s. 75-79), ardından onun şiirlerini *Prétextes*'e de alınan (s. 216-220) bir önsözle birlikte Mercure de France için bir araya getirir. Bu buluşmanın öyküsü için bkz. Gide'in Valéry'ye yazdığı 12 Ocak tarihli mektup (*Corr. Gide-Valéry*, s. 306).

11 Örneğin, André Lebey *Dünya Nimetleri*'yle ilgili olarak ona Haziran 1897'de şöyle yazar: "[...] bence bulanık tümceleri fazla seviyorsunuz" (alıntılayan Yvonne Davet, *Autour des Nourritures terrestres*, Gallimard, 1948, s. 132). Valéry bile *Notes sur "El hadj"*inde şöyle der: "Kişiler ve konu lirik düzyazının içinde öyle eriyip gidiyor ki güçlükle *ayırt edilebiliyor*" (1 Ocak 1897 tarihli mektup, *Corr. Gide-Valéry*, s. 283).

12 Marcel Drouin'in mektubu büyük olasılıkla 13 Ocak 1898'de *L'Aurore*'da "Suçluyorum!.." başlığıyla yayımlanan mektubu anıştırır. Ocak 1898 Dreyfus davasında önemli bir tarihtir. Savaş Konseyi 10 Ocak'ta Estherházy'yi aklamış ve Zola'nın mektubu üç yüz bin baskı yapmıştır. Gide Ocak 1898'de Zola'yı destekleyen bildiriyi imzalar. Gide'in o dönemde yazdığı birçok mektup kendisinin tutumuna tanıklık eder; özellikle Eugène Rouart'a yazdığı, *Œuvres complètes*'in II. cildinde (s. 485-488) "E. R.'ye Mektup, Roma, 24 Ocak 1898" adıyla yayımlanan mektup ve 18 Ocak 1898'de (Dreyfus karşıtçısı) Paul Valéry'ye yazdığı mektup. Valéry'ye Zola'nın sözlerini onayladığını yazar (*Corr. Gide-Valéry*, s. 310). Rouart'a yazdığı –en önemli mektup– Gide'in düşünme biçimini ortaya koyar: O davanın içeriğindense tarafların yaklaşım biçimiyle ilgilenir. "Öyle ki, dışarıdan, tüm bu kişileri, bilginleri, edebiyatçıları, felsefecileri, sanatçıları özellikle yöntemler ilgilendirir; davanız dünyanın en güzel davası olsa bile [Rouart Dreyfus karşıtçısıdır], onları karşınıza alırsınız." Bu mektupta, Gide Dreyfus'un suçluluğuyla ilgili düşüncesini açığa vurmaz, hatta şöyle

somon balığı pullarının hayranlık uyandıran parıltısı; yarım şişe Château-Larose. Mönüde şişesi 50-60 franka Bordeaux şarapları var (Château-Yquem, 69)...

Oğlanların yüzleri çok çirkin. Kırmızı kabuklu gorgonzola; yumuşak dağılışı rokforun kuru ufalanışının yerini tutmuyor. Peki o zaman onu neyle karşılaştırıyordu?

Dağlaleleri: sevinçsiz ilkbahar – uçup gidiveren güzel kokuların tatlılığı. Tüm bunları anımsıyorum.

Hava ona arabayla gezmeye gitmeyi önerebileceğim kadar güzel değildi. Kumarhanedeydik.

100 frank kaybettim. Made. 300 frank kazandı, sonra hepsini kaybetti, ben de yeniden oynayıp sonunda 55 frank kaybettim.

Dreyfus davası kaygı vermeye başladı.

Gece, yıldızların altında Bordighera'nın[13] görüntüsü. Dalgalarla karanlığın beyaz sınırı neredeyse yola değecek.

yazar: "– Dreyfus sorunu benim gözümde aslında [koyu bir Dreyfus karşıtçısı ve Yahudi düşmanı] Degas'nın söylediği gibi pekâlâ – aşağı yukarı şöyle: 'Dreyfus suçsuz mu? Dreyfus suçlu mu? Bunun pek önemi yok. Fransa benim için bir bireyden daha önemlidir. Suçsuz Dreyfus'u kurtarmak suçlu Fransa'ya leke sürecekse, Dreyfus'un suçluya *dönüşmesi*, Fransa'nın da aklanması gerekir'"; ama sonra ekler: "Ama artık iş işten geçti, olay çok büyüdü. Cin şişeden çıktı; artık bir daha geri sokulamaz [...] Susmak mı! Olayı bundan sonra bastırmak mı! Sence olabilir mi böyle bir şey? Bu virüsü yaraya hapsetmek, yarayı da hiçbir yeri dağlamadan kapamak demektir! [...] Siz siyasal sorunu bir kenara koyduğumuzda, M[arcel] D[rouin] gibi, benim gibi, XXX gibi, aslında davanıza değil, tavırlarınıza karşı çıkan ve gözünüzde sendikalıların sayısını artıracak dürüst ve çok değerli insanları kendinizden uzaklaştıracaksınız; o insanlar inan istemeseler de sizinle işbirliği yapamadıklarına üzülüyorlar, gerçekten üzülüyorlar. Çünkü ben Yahudileri daha çok sevmiyorum... inan bana; tam tersine, Yahudilerin hiç bu kadar tehlikeli olduğunu düşünmemiştim." Gide görünüşe göre Drouin'e yazdığı yanıtta, arkadaşının Dreyfus yandaşlığını onayladığını ifade ederken, yine de çekimserliğini korur, ulusun düşmanlarının durumdan yararlanmasından korkar (24 Ocak 1898 tarihli mektup, Rouen Belediye Kütüphanesi).

13 Bu sayfa Gide ile Madeleine'in 14 Ocak'ta gittiği İtalya'da, belki (aşağı yukarı 16'sında) Roma'ya gitmeden önceki ilk durak Floransa'da yazılmıştır. 17 Mayıs'ta Paris'e dönerler (bkz. Gide'in Ruyters'e yazdığı mektup, *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 82). O sıralarda Roma'da olan Maurice Denis'nin *Journal*'inde bu süreçle ilgili ilginç tanıklıklar vardır (bkz. Maurice Denis, *Journal*, La Colombe, 1957, I. cilt, s. 125-139).

Böyle bir günün yarattığı heyecanlar, dörtte biri bile yavan bir yılın anılarını karşılar.

Devşirdiğimiz şeylerin bolluğu korkutucu; o beni yoruyor; zaten girdiğim her yolda kafamı karıştıracak denli birikmiş deneyimlerin üstünde dingin dingin çalışmak istiyorum ben.

[Roma, Mart başı]

Günler uzuyor. Madeleine daha iyi. *Saül*[14] yavaş yavaş, sahne sahne bitiyor. Artık neredeyse kimseye mektup yazmıyorum. *Saül*'den başka hiçbir şey yazmıyorum, bir de belki pek iyi sayılmayacak birkaç dize.[15] Her zaman olduğu gibi bir sürü kitabı birden okumaya kalktığım için, hiçbirini bitiremiyorum, günden güne Boissier'nin Caesar'ların zamanında din üstüne yazdığı ağır bir incelemeyi, Martha'nın *L'Archéologie romaine*'ini (Collignon'un *L'Archéologie grecque*'ini bitirdim), Croiset'nin *La Littérature grecque*'ini, Zola'nın *Paris*'sini, *Henry Esmond*'u arkamda sürüklüyor, ancak *Saül*'ü bitirince yeniden elime almak istiyorum...

Son olarak yine Hafız'ın[16] ve Goethe'nin şiirlerini okuyorum. Piyano çalışmak yine çok zaman alıyor. Schumann ve Chopin'i her yönüyle öğreniyorum, Bach üstünde daha ağır çalışıyorum.

Pek gezmeye çıkmıyorum. Ama geçen Cuma Villa Pamphili[17] gezisi çok güzeldi, halk o sırada ellinci yıl kutlamalarına koşuyordu. Dağ laleleriyle kaplı bir çayırın çevresinde yeşil meşe korusu.

14 Beş perdelik dram *Saül* 1903'te Mercure de France'tan çıkar. Gide bu metin üstünde Mayıs 1897'de, Madeleine'le İtalya'da, Ravello'da kalırken çalışmaya başlamıştır. İlk dört perdeyi bu yolculuğunda Roma'da bitirir, beşinci perdeyi de Madeleine'le birlikte aşağı yukarı 20 Nisan'da vardığı Arco'da yazar (bkz. *Corr. Gide-Jammes*, s. 142 ve *Corr. Gide-Valéry*, s. 317). *La Revue blanche*'ın 15 Haziran 1898 tarihli 121. sayısında dramdan birkaç parça yayımlanır. Oyun ancak Haziran 1922'de sahnelenir.

15 Kuşkusuz Montpellier'de, Haziran 1898 tarihli *La Coupe*'un 6. sayısında yayımlanan "Deniz Kıyısındaki Bir Mezar".

16 Hafız'ın ilk Fransızca çevirisi 1898'de çıkar. Ne var ki Gide onu *Prétextes*'te çıkan "Lettre à Angèle"in de (s. 132-133) tanıklık ettiği gibi Hammer'in çevirisinden (Stuttgart, 1822-1823) Almanca okumuştur.

17 Villa Doria-Pamphili.

[Roma, Mart]

Bugün Frascati, Albano vb.

Biraz para vermek istediğim küçük bir dilenci ona vurmak için yaklaştığımı sandı. Hâlâ içim acıyor.

[Roma, Mart]

Tiyatroda (Pagliacci) Octave'la[18] karşılaştım. Bencil ve yüzeysel biri – herhangi bir güzel tutkunun kumaşı yok onda.

Akşam Madeleine'le. Octave'a daha çok acıyor insan, çünkü hâlâ acı çektiğini ve hassas olduğunu duyumsuyor – ama Madeleine ekliyor: "İçinizde uyandırdığı acıma duygusu için ona minnet duymuyorsunuz."[19]

Cuverville'de, Temmuz sonu

Alençon'dan dönüş.[20]

Mad. ile Schopenhauer, sonra *Macbeth* okudum.

Tek başıma *Les Possédés*'yi[21], Michelet'nin *Histoire romaine*'ini, ilk yüz otuz sayfayı okudum. *Pauvres fous*[22], *Bérénice*[23], *L'Écran* (Bourget).

18 Ağustos

Bu ilk kez bana acı veriyor...

Bütün Fransa'da bir düzine okurum bile yok. Valéry de beni "gözümün çok alçaklarda" olmasıyla eleştiriyor.[24]

18 Octave Join-Lambert.
19 Gide Madeleine'in bu sözünü *Günlük*'te, Eylül 1905'te yineleyecektir.
20 Gide vaftiz babası olduğu Dominique Drouin'in doğumu nedeniyle 17 Temmuz'da Alençon'a gider; orada bir hafta kalır.
21 *Ecinniler*, Dostoyevski.
22 Aslında *Pauvres gens* (İnsancıklar), Dostoyevski.
23 Racine'in yapıtı.
24 Gide ile Valéry'nin yazınsal ilişkisi biraz bozulmuştur. Valéry kendisinin bakışından korkan, ama düşüncesini merak eden Gide'e ("Çıfıt kral" dediği [bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 312]) *Saül* konusunda Temmuz ayında çok sert bir mektup yazar (bkz. *agy*, s. 323-324).

Kendime okur olarak bile istemeyeceğim, basit ve kolaycı düşünceleriyle yalnızca gösterebilecekleri şeyleri rahatça gösteren kişilerin birbiri ardına başarılı olduğunu görüyorum.

Bana saygı duyan Drouin bile yaptığım şeylere pek saygı duymuyor, bunu pekâlâ hissediyorum. Okurun gözünde başarılı olamayan bir yapıtın başarılı olmadığına inanıyor (bunu kendine itiraf etmese de).

Lettres à Angèle'i geri kalanlara yeğlemeye eğilimli.

Bense istediğim gibi yazabildiğim bir yapıtı başarısız olarak göremem. Hatam eskiden okuru gözümde çok büyütmekti; şimdiyse hatam onu aşırı küçümsemem. Gerçekte kimin için yazdığımı ne dün bilebildim ne bugün.

Ama *Saül* farklı: Onu gerçekten bir okur kitlesi için yazdım... Yine de konu neredeyse herkese kapalı gelebilir. Sonuçta bugün Faguet'nin gözünde *Les Revenants*'ın yalnızca bayağı bir ensest öyküsü olduğunu öğrendim![25]

[24 Ağustos]

Ağustos başında, birden Alençon'a çağrıldık. Jeanne'da flebit, damar tıkanıklığı varmış – en üzücü, en korkutucu sıkıntılar.

Bu sabah (24 Ağustos) Laurens'larla (Yport'da) sıkıntılardan söz ediyorduk – Marcel'in 28 günü, Paul'ün 28 günü.[26] Anne baba Laurens'ın Toulouse'a ve başka yerlere hazırlıksız yaptığı yolculuk, Jeanne'ın hastalığı.

Tüm bunlar yüzünden fazla görüşemedik.

Kazandığımız şeylerden söz etmenin önemi yok artık.

Pierre *Bocurgat*'ını[27] yapıyor.

Paul çok hoş, üç renkli ilk bakır gravürü İlkbahar'ı, Daudet için, Rostand için resimlemeler, *Venüs'ün Doğuşu*'nun taslağını yapıyor.

25 Ibsen'in *Les Revenants*'ı (*Hortlaklar*) Gide'i çok etkilemiştir.

26 Drouin yirmi sekiz günlük askerlik şubesi görevini Alençon'da yapar; Paul-Albert Laurens'ınkini bilmiyoruz (bkz. Valéry'ye yazılmış, 20 Ağustos tarihli mektup, *Corr. Gide-Valéry*, s. 328-329).

27 Henri Ghéon Pierre Laurens'ın bu resminden Mart 1898'de Gide'e yazdığı bir mektupta söz eder (*Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 187).

Bense aydan aya bir "Lettre à Angèle,"[28] bir de *Philoctète*[29] (ikinci perdeyi dün bitirdim) ve *Proserpine*'in[30] ilk sahnesi (nergise baktığı an). Ay ışığında, Étretat'dan yürüyerek dönerken onun neredeyse hepsini yazmıştım. Son olarak *Le Prométhée mal enchaîné.*

28 Ağustos

Geçen ay dolunaylı bir gece, akşam yemeği yemeye gittiğim Étretat'dan yürüyerek dönüyordum. Sanırım bu yıl geçirdiğim en güzel saatlerdi. Gökyüzünde tek bir bulut bile yoktu; gidişte, hava çok sıcak, alabildiğine baş döndürücüydü. Dalgaların üstüne batan güneşin görüntüsü akıl alır gibi değildi. Çok durgun deniz yansımaları neredeyse hiç bozmuyordu. Sandallar yanaşıyordu. Kumsalın yanında çabucak yedim yemeğimi; su kenarına geldiğimde güneş hâlâ kızıldı. Ağır ağır denize batışını izledim; ancak gözden bütünüyle yitince oradan ayrıldım. Saat neredeyse 8 olmuştu. Ay gökyüzünün öteki tarafında parlamaya başlamıştı; ona doğru yürüdüm. Daha biçilmemiş buğdaylar ve yulaflar engin örtüler halinde uzanıyordu; zar zor anımsadığım yöre tuhaf bir biçimde kıpırtısızdı; yalnızca birkaç koskocaman inek ben geçerken korktu; ortalıkta tek bir av hayvanı, tek bir insan yoktu; adı "Derinlikler" olan, bir yamacını ağaçlar sarmış

28 Gide *L'Ermitage*'ın Temmuz sayısında yayımlanan ilk "Lettre à Angèle"ini (Angèle'e Mektup) yazar. Angèle *Batak*'ta ve daha belli belirsiz bir biçimde *Dünya Nimetleri*'nde ortaya çıkan bir kadın adıdır. Bu ilk mektubun yalnızca bir bölümü *Prétextes*'e alınır ve orada *L'Ermitage*'da yayımlanan ikinci mektuptan bir parçayla bir araya getirilir.

29 1893'te basılan *La Tentative amoureuse*'de *Philoctète ou le Traité de l'immonde blessure*'ün haberi verilmiştir. Gide onun birkaç parçasını *La Revue sentimentale*'in Ağustos-Eylül 1897 sayısında yayımlar, sonra metni 1898 yılında o yaz Cuverville'de bitirir. Yapıt Aralık ayında *La Revue blanche*'ta yayımlanacak, 1899'da da kitap olarak *Le Traité du Narcisse, La Tentative amoureuse* ve *El Hadj*'la birlikte Mercure de France'tan çıkacaktır. Sonra 1912'de, N.R.F.'ten çıkan *Le Retour de l'enfant prodigue* adlı derlemeye alınır.

30 Gide *Proserpine*'i bitiremez, yalnızca birtakım parçalarını *Le Pays de France*'ta yayımlar (12. sayı, Aralık 1899). O parçalar sonradan *Vers et prose*'a (XXVIII. cilt, Ocak-Mart 1912) ve *Œuvres complètes*'in IV. cildine (s. 341-365) alınır.

dar bir vadiden geri döndüm; vadi yolda bitiyordu; geçerken dallara değiyordum. Hafif bir sis geceyi serinletiyor, havayı biraz bulanıklaştırıyordu, ama hayranlık uyandıran ay ışığına yürürken dizemini belirlediğim dizeler yazmama engel değildi; aynı şekilde neredeyse hiç duraksamadan Proserpina'nın Ceres'in ilk yasını anlattığı sahneden uzun bir parça yazdım.[31] Hayranlık uyandıran gece. Bayırın aşağısında geri dönmekte geciktiğim için biraz kaygılanmış Madeleine'le Georges'u[32] görünce neredeyse üzüldüm. Madeleine'in migreni tutmuş, hâlâ çok yorgundu. Biraz konuştuktan sonra, onlardan yanlarında yürümemek için izin istedim. Yeniden yalnız kalmak, dizelerimin akışını yakalamak istiyordum, ama iş işten geçmişti, neredeyse hiçbir şey yazamadım.

Ekim sonu

Bu yaz La Roque'ta şunları okudum:

Le Fils naturel, Dumas

Les Idées de Mme Aubray, Dumas.

Le Monde comme volonté et comme représentation'u yüksek sesle bitirdim, sonra Tolstoy'un *Souvenirs*'indeki[33] en son günleri yüksek sesle okudum.

Alçak sesle: *Les oiseaux s'envolent et les fleurs tombent*, Bourges.

Les Petits-bourgeois, Balzac (bitmedi).

Voyage à Laputa, Swift.

Ama arkadaşlarımla olmadığım anlarda, neredeyse sürekli bir türlü ayrılamadığım çiftlikte koşturdum durdum. Kimi zaman yazmak için kapandım, ancak yolda bir şarkı duymaya göreyim, şapkamı kaptığım gibi ardına düştüm. *Philoctète*'i[34] ve *Prométhée*'yi bitirebileceğimi düşünmüştüm. Olmadı.

31 Bu parçaya *Œuvres complètes*'te yayımlanan bölümün III. sahnesinde rastlanız (IV. cilt, s. 353-355).
32 Madeleine'in erkek kardeşi.
33 Gide onu 1897'de okumaya başlamıştır.
34 Gide'in notu: "Oysa *Philoctète*'i bitirmeyi başarmış, yola çıkmadan önceki gün *dördüncü ve beşinci perdenin hepsini* yazmıştım."

1899

[Marsilya, Mart[1]]

Sonra akşam, saat 8 buçuğa ya da 9'a doğru, Meksika kökenli bir İtalyan'la, olağanüstü bir adamla tanıştım, uzun süre dolaştık.

[Oran, 18 Mart, Cumartesi]

Sekiz gün sonra. Bkz. öteki defter.[2]

Bu yolculukta *Les Grandes Espérances*'ı (Hamam Meskutin'de bitirdim), *Par-delà le bien et le mal*, *L'Anneau d'améthyste*'i okudum.[3]

22 *Temmuz*[4]

Griffin'le birlikte ilk La Roque yolculuğu. Orada iki gün geçirdik;

1 Gide ile Madeleine kışı Paris'te geçirir, Gide Kuzey Afrika'ya dördüncü kez gitmeye karar verir. 8 ya da 9 Mart'ta Marsilya'ya giderler, 13 ya da 14 Mart'ta Bône (bugün Annaba) gemisine bineceklerdir. Tarihlerin ve yerlerin bilgisini metnin devamından çıkardık.

2 Bu "öteki defter"in izine rastlayamadık. Anlaşılan, Oran'da kendisinden çalınan çok özel defterden söz etmektedir (bkz. Ghéon'a yazdığı, 24 Nisan 1899 tarihli mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 214-251). Mektupların dışında, bu yolculuğa ilişkin tek iz "El Kantara, Nisan 1899" olarak tarihlendirilmiş, *Mopsus* adlı büyüleyici kısa metindir. Metin önce Mayıs 1899'da *L'Ermitage*'da, sonra *Amyntas* adlı derlemenin başında (Mercure de France, 1906), 1926'da N.R.F.'te, son olarak *Œuvres complètes*'in III. cildinde yayımlanmıştır. Buna bir de Gide'in *Yapraklar*'ında yayımladığı, El Kantara'yla ve Bône'a gelişle ilgili birkaç sayfa da eklenebilir.

3 *De grandes espérances* (*Büyük Umutlar*), Dickens. *Par-delà le bien et le mal* (İyinin ve Kötünün Ötesinde) – Gide Nietzsche'yle ilgili altıncı "Lettre à Angèle"de (*L'Ermitage*, Ocak 1899) ona gönderme yapar. *L'Anneau d'améthyste*, Anatole France.

4 Gide'le karısı Kuzey Afrika'da altı hafta kaldıktan sonra, İspanya üstünden dönüp, Nisan sonunda Fransa'ya varır. Gide 26 Haziran'a dek Paris'te kaldıktan sonra, La Roque'a gidecektir.

Griffin'in almak istediği Formentin'i gezdik.[5] Kaygılı olduğum için onunla birlikte Paris'e döndüm; bıraktığımda Madeleine pek iyi değildi; döndüğümde neredeyse hasta düşmüş, şiddetli bir herpetik anjinle boğuşuyordu. Biz yeniden yola çıkabilecek duruma gelene dek bir hafta daha geçti. Bu süreçten yararlanarak kitabımla ilgilendim.[6] *26 Haziran*'da yola çıktım. Madeleine benden iki gün önce gitmişti. – Ne olursa olsun yaşam tarzımı düzeltmem gerek; hemen bunun için uğraşmaya başlayıp başarıyorum. Uyarıcılara son; yemeklerde yalnızca bir bardak su içiyorum. Çok az tütün –neredeyse hiç–, ne olursa olsun duyularımı dingin kılmalıyım. Omuzlarımı iyice geri çekip güzel bir soluk alabilmek için çıkıyorum dışarı.

Güzel, ama korkunç güç bir iş. Bu kısa notu 22 Temmuz'da yazıyorum, *Candaule*'ün[7] ilk perdesini ancak dün bitirebildim. (İki üç denemede bir "Lettre à Angèle" yazdım.) Kaldı ki, başkaları beni çok az rahatsız etti. Madeleine'le (baş başa) *Manon Lescaut*'yu ve *Gil Blas*'ın ilk bölümünü okuduk. Valentine'le Charles geldi, oğlanı bıraktılar.[8] Jeanne Domi'yle[9] birlikte geldi, sonra Marcel'in gelişi 11'i buldu, bizi çok kaygılandırdı. Marcel sosyalizm üstüne konuştuktan sonra bana tezinden söz etti. Nietzsche'den sıra dışı şeyler okuduk. İki gün önce Édouard[10] da gelmişti. O (Marcel) gidince yeniden çalışmaya başlamakta biraz güçlük çektim... Ah! Ne güzel satranç oynadık onunla.

Şimdi Rita[11] burada, geleli neredeyse sekiz gün olacak. Piyanom artık kötü durumda. *Kromatik Füg*'ü öğrendim ve düzenli

5 Francis Vielé-Griffin, Formentin'i almayacaktır. Ama bu ziyaret büyük olasılıkla çok eskiden beri oralarda geçecek bir roman yazmak isteyen Gide'in arzusunu yeniden canlandırır. Metnin adı *Isabelle* olacaktır, Gide o sıralarda "La Mivoie" adını düşünür.
6 Mercure de France'tan *Le Prométhée mal enchaîné*'den söz ediyor.
7 Gide o 1899 yazında, önce *L'Ermitage*'da (Eylül, Kasım ve Aralık), sonra Mart 1901'de La Revue blanche yayınlarından kitap olarak çıkan üç perdelik dram *Le Roi Candaule*'ü yazacaktır.
8 Valentine (Madeleine'in kız kardeşi) ve kocası Charles Bernadbeig oğulları Alain'i 18 Temmuz'dan 10 Ağustos'a dek oraya bırakacaktır (*Corr. Gide-Ghéon*, s. 225-235).
9 Dominique Drouin, Marcel Drouin'le Jeanne'ın küçük oğlu.
10 Édouard Widmer, Isabelle Démarest'nin kocası.
11 Rita Gay 15-29 Temmuz'da La Roque'ta kalır (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 388).

olarak, incelikten uzaklaşmadan çalması çok zor olan *Do Minör Fantezi*'yi gözden geçirdim; bol bol gam yaptım, ama çabalarımın karşılığını pek alamadım. Piyano korkunç falsolu. Bu akşam "anne" ve Antoinette geliyor.[12] Dün akşam yüksek sesle *Saül*'ü yeniden okudum (ilk iki sahneyi) – Kraliçeyle başrahibin sahnelerini kesinlikle kısaltmak gerek.[13]

La Roque, 23 Ağustos

Sabah hava çok soğukken yola çıktım. Lisieux'ye iniş çok güzel. Lisieux bir Kuzey kentini andırıyor, sabah da göz kamaştırıcı bir kış sabahını.

Beni Trouville'e götüren vagonda *Candaule* üstünde çalışıyorum, Ghéon'un öğütleri üstüne ilk perdede yaptığım kısaltmalar beni üzüyor. Üçüncü sınıf vagon tıklım tıklım; insanlar yere tükürüyor. İğrenç suratlar.

Ghéon beni Trouville Garı'nda bekliyor. Gökyüzü pırıl pırıl; araba saat 10'da kalkana dek biraz dolaştıktan sonra, arabanın üst katında Madam Vangeon'a götürdüğüm karidesleri olabildiğince gölgede tutarak Villerville'e gidiyoruz. Villerville'den Criquebœuf'e güneşin alnında yürüyoruz.

Güzel bir öğle yemeği; midye vb. Öğleden sonrası önce biraz tekdüze geçiyor, derken çok ilginçleşiyor; çocukluk anılarından konuşuyoruz, artık gitmek gelmiyor içimden. Küçük evleri Mautor'u çevreleyen çiftlik avlusunda, elma ağaçlarının altında oturuyoruz. Madam Vangeon anlatıyor; biri erkek, öbürü kız, iki kardeş birbirini küçüklüklerinden beri tutkuyla seviyormuş. Bir gün küçük Marie yemek yemek istemeyince, babası onu paylamış, küçük Henri de anında öfkeyle ve ağlaya ağlaya babasının üstüne atlayıp bağırmış: "*Bu güzel küçük kıza* kimsenin kötülük etmesini istemiyorum."

Sonunda yola çıkıyoruz. Villerville arabası beş dakikaya kalkacak ama Ghéon yürüyerek çok daha çabuk gideceğimize inandırıyor beni. Trouville'e kumsaldan gitmeye karar veriyoruz;

12 Antoinette kuşkusuz Antoinette Démarest'dir. "Anne" de Antoinette'in annesi Marie olmalıdır.
13 Bu sahne I. perdenin VI. sahnesidir.

deniz çok alçalmış, sular çekilince tirşe yosunlarla kaplı koca koca düz kayalar ortaya çıkmış. Güneşin altında, cayır cayır yanıyor insan.

Trouville'e vardığımızda kendimizden geçmiş, her türlü çılgınlığı yapabilecek bir haldeyiz; ertesi gün uzun bir işe yeniden başlamak istememiz sevincimizi daha da artırıyor, coşturuyor.

Kumsalın üstündeki tahta kaplı alanda, limanın karşısında, Eden Casino'nun salonunda çekici bir yüz arıyoruz ama boşuna; giyinmiş kuşanmış, iğrenç ve itici bir ayaktakımından başka bir şey yok.

Yaşama biçimiyle ün salmış oyuncu Cooper[14]... ortalıkta dolanıyor. Deniz şimdi neredeyse kabarmış sayılır. Ghéon'a küçük Casino Eden'in[15] yanındaki kafenin taraçasında dondurma yemeyi öneriyorum. "İlk absentini şimdi içtin içtin" diyor Ghéon. Ama hâlâ biraz korkuyorum; midemin biraz ağrıdığını bahane edip, üstümde eşsiz ve şaşmaz bir etkisinin olduğunu bildiğim için bir *turin*[16] istiyorum. İçkiyle, seslerle, şarkılarla, inceliklerle ve havanın güzelliğiyle tadına doyum olmaz bir sarhoşluk yaşayıp, önceki gün yanımızdan ayrılan Rouart'a mektup yazıyorum. Ghéon bana biraz absentinden veriyor; gerçekten çok güzel. *Petits chevaux*[17] oyunu hiç ilgimi çekmiyor; oynamak gelmiyor içimden. Harika bir akşam. Biz yemek yemeyi düşünürken hava çoktan kararmıştı. Şöyle ucuzundan bir lokanta arıyoruz; açık havada, küçücük bir taraçada yemek yiyoruz; liman caddesinden tuhaf ya da çekici insanlar geçiyor. Kırmızı gömlekli küçük bir denizci gözümüze çarpıyor – daha doğrusu küçük denizcinin kırmızı gömleği gözümüze çarpıyor.

Yemekte güzel bir bira içiyorum. G. elma şarabı içiyor; büyüklenmeye başlıyoruz. Magri yiyoruz, gerisi de güzel, ama sıradan.

Harika bir gece; Trouville insanla dolu dalgakırandan olağanüstü görünüyor; büyük otelin büyük beyaz küreleri; kumarhanenin kemerleri.

14 Vodvil oyuncusu Henri Cooper.
15 Gide daha önce Eden Casino yazmıştı (ç. n.).
16 Bugünkü mandalinalı aperitiflere yakın bir İtalyan içkisi.
17 Küçük atlar. At başı biçiminde piyonlarla ve zarla oynanan, piyonları şeritlerin üstünde ilerletmeye dayanan bir şans oyunu (ç. n.).

... Dün dolunay vardı, şimdi yine harika bir ay ışığı kabartıyor denizi – tekneler gidiyor, kimileri geziniyor; gece derin, duru, yaşamla dolu. Tahta gezi alanında rezil, ne idüğü belirsiz, tehlikeli tiplerden başka görecek bir şey yok. *Petits chevaux*'ya gidiyoruz. Çok geçmeden şeridin üstünde çekinerek oynamaya başlıyorum; dört frank kaybediyor, geri kazanıyor, sonra yeniden kaybediyorum büyük bir heyecan duymaksızın. Karşımdaki bahisçi durmadan kazanıyor; onun gibi oynayayım diyorum, birden şansı bana da geçiyor; ama o yüz *sou* koyarken, ben yirmi koyuyorum. Ghéon yaklaşıyor; hata edip oyunda birine öykündüğümü ona söylüyorum. Anında, hep yaptığı gibi bağıra çağıra konuşarak, kimden söz ettiğimi öğreniyor. Ama bahisçinin yanımda duran arkadaşı bizi duyuyor; işaretleşiyorlar; bahisçi oynamayı bırakıyor. Kendi başıma kalınca yine kaybetmeye başlıyorum. Çıkıyoruz. Birini kumarhaneden dışarı attılar az önce. Aslında doğru dürüst birine benzeyen adam kemerlerin altında ortalığı velveleye veriyor. Yeniden içeri giriyoruz; Normandiya'nın küçük limanlarının bir fenerin dibinde olasılıkları oluşturduğu bir tür rulet oynuyorum bu kez. Kazanıyorum; yürekleniyor, kazanıyorum, hem de çok kazanıyorum. Sonunda yirmi beş frangı aşkın bir parayla duruyorum.

Ama gece daha devam ediyor, sürekli aynı haneye oynayarak, kazandığım her frangı yine kaybediyorum. Ben oynamayı bırakır bırakmaz, piyango birçok kez ona çıkıyor. Geç oldu; gezi yeri neredeyse ıssızlaştı. Kimse bize çekici gelmiyor. Dalgakıranda yürüyoruz; ay şimdi La Touques'u aydınlatıyor; sıra sıra kazıkların kalın kirişlerinin arasından gümüş rengi olağanüstü bir akıntı geçiyor. Saat yakında 1 olacak; kendimize oda bulsak iyi olur. Odayı limanın rıhtımında aramak istiyoruz. Rıhtımda yürürken, olağanüstü insanlarla dolu bir gece lokantasının önünden geçiyoruz, odalarımızı tuttuktan sonra dönüp orada bir bira içmeye karar veriyoruz. Odada bir çift çorabı ve Jammes'ın lüks kâğıda basılmış *La Jeune Fille nue*'sünü rehine koyuyorum – ve *Calisaya*'ya[18] dönüyoruz. İçeride yalnızca yabancılar var,

18 Calisaya Montparnasse'ta dekadanların ve özellikle Oscar Wilde'ın sık gittiği bir lokantadır. Gide de oraya sık sık gider (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, 1. cilt, s. 197). Görünüşe göre, Gide bu adı gittikleri lokantayı tanımlamak için kullanıyor.

kendimizi Arjantin Cumhuriyeti'nde ya da ona yakın bir yerde sanıyoruz; ibneler, bahisçiler, serseriler. Tıka basa yiyip duruyorlar. Biralar eşsiz, buz gibi. Uzun uzun bir şeyler olmasını bekliyoruz – hiçbir şey olmuyor. Gidip yatacağız, epey yorulduk. Bir sokağın dönemecinde yine genç bir denizci bir şey bekliyor gibi; ne bekliyor? – geçiyoruz; dönüyorlar, şimdi üç kişiler; geri dönüyoruz; genç görünüyorlar. Şu işe bak! Kırmızı gömlekli çocuk bu; öteki ikisinden biri çok hoş görünüyor. Dalgakırana gidiyoruz yeniden, kâh arkalarından kâh önlerinden yürüyerek; sonunda konuşmaya başlıyoruz. Ellerinde beller ve bir sepet var. Kum yılanbalığı avlayacaklarmış; ama deniz hâlâ oldukça kabarık; gerçekten alçalmaya başlaması iki saati bulacak, ancak saat 5 buçukta ya da 6'da tam olarak alçalacakmış.

O arada ne yapacaklar? Dediklerine göre kuma yatacaklarmış. Biz de onlarla kalmayı düşünüyoruz. Sigaralar veriliyor. Gidip dalgakırandaki bir sıraya oturuyoruz. Havanın serinliği sıkışmamıza izin veriyor. Pek karşı koyuyor gibi değiller; özellikle Ghéon'un yanındaki hiç direnmiyor; önce biraz rahatsız görünüyor, aynı zamanda en büyükleri o, on sekiz yaşında ve en atakları. Beceriksizce oyunlar. En büyükleri öteki ikisini uzaklaştırmak istiyor. Ötekiler önce gidip, sonra geri dönüyor. İki adam önümüzden geçip, yakınlardaki bir sıraya oturuyor.

Utanıp uzaklaşıyoruz. Aldatılmışız; o iki adam gelip bizim yerimize, bankımıza, iki çocuğun, üç çocuğun yanına oturuyor... Hayır! Çocuklar uzaklaşıyor; yanımıza geliyor; çok kızgın görünüyorlar. "Puştlara bak" diyorlar. Ne olduğunu soruyoruz: Küçüğe göz dikmişler, ötekilere onun için para vermeyi önermişler. Ağabeyi yüce duygulara seslenip öfkeleniyor, karşı çıkıyor, denizcilerin onlardan daha iyi olduğunu söylüyor vb.

Uyumak için kuma inecekler. Üçü arasında en büyük olan çocuk yanımızdan ayrılmadan önce durup, bir daha nerede buluşabileceğimizi soruyor; ötekilerin derdine düşüp hata yapıyoruz ve tahta alanda, o adamları atlatmak için biraz dolaştıktan sonra – onları polislerin diliyle söylersek neredeyse otellerine "yatırdıktan"[19] sonra, çocukların yanına dönüyoruz ama kim-

19 "Bir şüpheliyi yatmaya götürmek" Fransız argosunda onu evine dek izlemek anlamına gelir (Gaston Esnault, *Dictionnaire des argots*, Larousse, 1965).

seyi bulamıyoruz. Şimdi bütünüyle ıssız olan kumsalda her yeri aramaya başlıyoruz. Gölgelerimiz önce önümüzde, büyük dalgakırana, Le Havre iskelesine doğru uzanıyor.

Yürüyoruz, yürüyoruz – kimse yok. Kayboldular. Geri dönüyoruz; şimdi ortalık büyüleyici; deniz artık çok alçalmış ve ay ile aramıza göz alabildiğine uzanan kumlu bir alan, buğulu ve ıslak mavi bir çöl bırakmış; büyük ve geniş, M'Reyer Şotu[20] gibi aldırışsız. Ghéon'un bunu görmesine seviniyorum; çölü gözünde canlandırmasını daha iyi sağlayabilecek bir şey olamaz. Arıyoruz; hâlâ arıyoruz; şeylerin güzelliğiyle gitgide coşuyoruz; saat artık 2'yi geçti. Limanın dalgakıranının altına bakıyoruz; belki kirişlerin altına yatmışlardır – kimse yok. Yeniden yukarı çıkıyoruz. Taş rıhtımda bir denizci yaklaşıyor. Denizci: "Ne yapıyorsunuz orada?" diye sorunca Ghéon epey korkuyor – sesini sevimlileştirmeye çalışarak: "Şey... geziyoruz" diye yanıt veriyor. – Ah ne aptalca bir korku, bizim çocukmuş bu. O da bizi arıyormuş. Üçümüz temkinli hareketlerle kumsala iniyoruz ve gecenin büyüleyiciliğinde, dalgakıranın ilerlemesinden yararlanarak hep birlikte uzanıyoruz. Arkadaşının düşünceleri başta göründüğü kadar uzlaşmaz değilmiş; çocuk bize ötekinin de gelmek istediğini, daha önce söylediklerinin küçük kardeşiyle ilgili olduğunu söylüyor. Keyfimiz yerinde. Hayır, dalgakıranın altında daha da rahat ederiz. La Touques'un suları şimdi ayaklarımıza vuruyor. Ay şehvetle ışık saçan ve arada sırada gerçekten güzel görünen sevinçli küçük denizciyi aydınlatıyor. Ayın altında soyunuyor; teni boz, kül gibi. Yaşadığım en yontulmamış sevinç bu belki; yalnızca güzelliği en az bu kadar göz kamaştırıcı bir gece, Como Gölü'nde yaşadığım sevinçle karşılaştırılabilir[21]; ama bu daha da yoğun bir sevinç. Kıyıdan çekilen bir tekne geçiyor, hemen dibimizden geçiyor; uyuyormuş gibi yapıyoruz; kafalarımızın

20 Gide, Nisan 1896'da, "Yolculuk Notları"nda M'Reyer Şotu'nu şöyle betimlemişti: "[...] uçsuz bucaksız çölden sonra: 'A! Deniz!' diye düşünüyor insan. Üstünde küçük kayıklarla adalar olan engin mavi bir deniz, derin olduğunu düşündüğünüz bir deniz, ruhunuzu serinletiyor birden."

21 Gide Como Gölü'nde yaşadıklarını *Tohum Ölmezse*'de anlatır: "Hazzı arada bir yakalasam da, kaçamak hazlardı bunlar; bununla birlikte, gölün puslu büyüsüyle kıyıların nemli kokularının karıştığı ay ışığı esrikliğimi sarmalarken, Como Gölü'nde (La Brévine'e gitmeden hemen önce) genç bir kayıkçıyla sandalda geçirdiğim gece çok hoştu" (*agy*, s. 322).

üstünden insanlar geçiyor. Kumdaki çakıllar gibi büzülüp gizleniyoruz. Oğlanın utanmazlığı bizi hâlâ şaşırtabiliyor; ona başka kardeşinin olup olmadığını sorunca, şöyle diyor: "Yalnızca bir kız kardeşim var... Ama o çok küçük; sekiz yaşında; daha bir şey olmaz; on dördüne gelsin eğlenebiliriz". Gecenin ışıkları ve pırıl pırıl dinginliği bizi yutuyor, kendi içinde eritiyor.

Sonunda ayağa kalkıyoruz. Gidip yatmak olmaz şimdi. Tanın söküşünü, günün doğuşunu göreceğiz. Kum yılanbalığı avcıları çok geçmeden gelir. Beklerken, sevinçle dolu uykusuzluktan, lirik gururdan ve her şeye duyduğumuz hayranlıktan kendimizden geçmiş bir halde, biraz daha geziniyoruz.

Üç çocuk yeniden ortaya çıkıyor; bir daha görüşmemiş gibi yapmamız doğru olacak. Yalanın kolaylığı beni her zaman altüst edecek. Az önce, hemen yanımızda olan oğlan... şimdi eksiksiz bir umursamazlık sergiliyor; eve dönüp iki saat uyuduğunu söylüyor. Bize karşı gerçek ya da yapmacık bir düşmanca tavırları var sanki. Çok uzaktan onlara eşlik ediyoruz; sürekli çekilen denize doğru ilerliyoruz, o mavi çöle giriyoruz, biz ilerledikçe olağanüstü güzelliği daha da büyüyor. Neden Madeleine ve daha niceleri burada değil ki! İçimdeki sevinç öyle büyük ki ağlayacağım neredeyse – bağırıyor, koşuyor, birbirimize çok gülünç şeyler söylüyoruz, artık hiç yorgun değiliz, zihnimiz açık, bir tuhaf, her düşünceye hazır.

Şu dünyada, sanırım, yıllardır böyle güzel bir heyecan yaşamamıştım... (hayır yaşadım, daha geçen yıldı – gece ay ışığında Étretat'dan dönüşümde – yürürken *Proserpine*'in dizelerini yazmıştım.) Duyuların en küçük sevinçleri içimde her zaman en büyük yorgunlukların *yardımıyla* serpiliyor – onları elde etmek için sıkıntı çekmek gerekiyor.

Kum aşırı ıslak oldu; ayakkabılarımızla çoraplarımızı çıkarmaya karar veriyoruz. Ah ah! Ne güzel şey! Ansızın çıplak ayaklarımıza değen suyun tadına doyum olmuyor. Ilık! Evet, olağanüstü ılık. On iki yaşındaki çocuklar gibi şakalar yapıyoruz. Kendi sözlerime öykünerek bağırıyorum:

"Kimi geceler yalnızca kumun üstündeki çıplak ayaklarımın görüntüsü bile içimi mutlulukla doldurmaya yetti[22]".

22 Görünüşe göre, bu sözler *Dünya Nimetleri*'ndeki iki parçayla ilgilidir: "Kıyıların kumlarının hoş olduğunu okumak yetmez bana; çıplak ayaklarım

Suyun yarattığı duygu eşsiz. Pantolonlarımızın paçalarını kıvırıp, *ayaklarımızı ısıtmak için* denize giriyoruz. Trouville öyle uzak ki, evler seçilemiyor. Tüm ayrıntılar büyüleyici bir gümüş renginin ve tatlı bir gök mavisinin içinde yitip gidiyor; çevremizde dalgalar kabarıyor. Kum zemin çok düz olduğu için, çok ilerleyebiliyoruz. Şimdi çevremizi bütünüyle sular sarmışken kıpırdamadan duruyoruz; denizin arada sırada kabarışı bizi serseme çeviriyor, dalganın üstünde yürürken onunla sallanıyormuşçasına.

Ah! O mavi çözeltide yıkanmak! Dalganın ağır ve ılık kabarışına çıplak uzanmak yok mu!

Oğlanlar uzağımıza oturdu. Yaşlı bir adam geçiyor, o da balık avlamaya hazır.

Bir saat daha. Deniz hâlâ alçalıyor. Kumsalı geniş adımlarla arşınlıyoruz.

Yaşlı adamla üç çocuk ayın altında, bu külrengi kumsalda, şimdi bel omuzda, kamburlarını çıkarmış yürürken, yolculuğa çıkmış Eskimoları andırıyorlar.

Gökyüzü sonunda doğuda aydınlanıyor. Tan ağarıyor – ve ay – daha da güzelleşiyor, şimdi parlaklığını yitirdiği için sedefli bir kabuğu andırıyor.

Yeni balıkçılar geliyor – şimdi sayıları otuz, elli. Gün ışığı yavaş yavaş içimize işliyor.

18 Ekim, Perşembe

Sabah Madeleine'e mektup yazdım, mektubumu Lamalou'ya götürdüm.[23] Saat yarımdan 3 buçuğa kadar bisiklete bindim (Bédarieux). Valéry'ye yazdım[24] – (oradan *Edwin Drood*'u aldım). Michelet'nin V. bölümünü okudum. Bourgogne'un VII. bölümü – *Purgatoire*'ın VII. Bölümü.[25] *Do Majör Füg.*

bunu duysun isterim" (*agy*, s. 26); "Günler bilirim ki iki kere ikinin dört ettiğini kendi kendime tekrarlamak bile belli bir mutlulukla doldururdu içimi – masanın üstünde kendi yumruğumu görmek bile" (s. 41).

23 Gide 11 Ekim'den beri kaplıca tedavisi için Lamalou-le-Haut'dadır. Oradan 7 Kasım'da ayrılacaktır.

24 Bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 357-358. Valéry'nin yazın konusundaki bir eleştirisine Gide'in yanıtını içeren önemli bir mektuptur bu.

25 *Le Mystère d'Edwin Drood (Edwin Drood'un Gizemi)*, Dickens; *L'Histoire romaine*, Michelet; *Les Mémoires du sergent Bourgogne (1812-1813)* ve Dante'nin *Divine comédie*'sinden (*İlahi Komedya*) *Purgatoire* (Araf).

Lamalou, sonbahar

Hiç bu kadar dayanılmaz bir yalnızlık yaşamamıştım; öteki yalnızlıklarım beni güçlendirmişti; bu öfkelendiriyor; ötekiler... Önce evli değildim, daha gururluydum; sonra bir piyanom vardı; müzik ve etüt her türlü yalnızlığa katlanmamı sağlıyordu, bunu kendime daha önce kanıtladım. Bir daha Lamalou'ya gelirsem, seninle bile olsa – nereden olursa olsun, bir piyano getirteceğim.

Neuchâtel'i düşünüyorum; katedralin sarı koruluğuna *La Théodicée*'yi okumaya gidiyordum...[26] Orada birlikte olduğumuzu anımsarsın[27] – kimi zaman Alice'in[28] de yanımızda olmasını istediğimiz o güzeller güzeli ormana çıkıyordum. La Brévine'de, ah ah, ilk günler çok zorluydu; ama *Paludes*'ü yazıyor, Chopin'in tüm yapıtlarını ezberliyordum. Annecy'de, aklım fikrim sendeydi, *Les Cahiers*'yi yazıyor, kimi zaman gölde kürek çekmeye gidiyordum. Biskra'da, Athman'a vuruluyordum[29]; – ah, dayanamıyorum, Ghéon'a bana biraz Bach göndermesini yazdım, piyano ne kadar kötü olursa olsun, böyle olmuyor – sonra kafadan okuyacağım.

Ama sonuçta, belki hiçbir yalnızlık beni bu kadar güçlendirmeyecektir.

26 1894 sonbaharında. Bkz. *Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 303.
27 1895'te, Ekim sonunda, Gide ile Madeleine Neuchâtel'dedir.
28 Kuşkusuz Alice Widmer.
29 Gide 1894 sonbaharında *Paludes*'ü (*Batak*) yazdığı La Brévine'de; 1890 yazında Annecy'de; 1893 sonbaharında, ilk Kuzey Afrika yolculuğunda, Biskra'dadır.

YAPRAKLAR

99 yazında La Roque'ta okuduklarım:

Madeleine'le birlikte: *Manon Lescaut*, *Gil Blas* (bitmedi).

Yüksek sesle: (Alice'in yanında başladım – alçak sesle bitirdim):

Une ténébreuse affaire, Balzac

La Visite de noces, *La Question d'argent*, Dumas.

Alçak sesle:

Le Dernier Jour d'un condamné, Hugo.

La Magasin d'antiquités, Dickens.

Monsieur Alphonse, Dumas.

11 Ekim-7 Kasım 99 arasında, Lamalou'da.

Les Mille et Une Nuits üstüne bir "Lettre à Angèle" yazdım.[30]

Candaule'ün üçüncü perdesi.

Okuduklarım: *Armance*, Stendhal.

Mémoires de Bourgogne (iki kez: biri alçak sesle, öteki Madeleine'le).

Edwin Drood, Dickens.

Ursule Mirouet, Balzac.

Boccaccio'dan altı yedi öykü.

Dante'nin *Le Purgatoire*'ını İtalyancasından.

Histoire romaine, Michelet.

Mille nuits et une nuit'nin II. cildi.

Rudyard Kipling'in ikinci *Livre de la jungle*'ü.[31]

30 Joseph-Charles Mardrus'ün çevirisiyle *Les Milles nuits et une nuit*'nin (*Binbir Gece Masalları*) ilk cildinden söz ediyor. Gide Temmuz ayında La Roque'ta onunla ilgili onuncu "Lettre à Angèle"i yazar, metin Ağustos 1899'da *L'Ermitage*'da yayımlanır (bkz. *Prétextes*, s. 126-133). Gide bu çevirinin öteki ciltlerini de *La Revue blanche*'ta ele alacaktır (15 Mart ve 1 Kasım 1900); IV. ve VI. ciltler için, bkz. *Prétextes*, s. 175-180, s. 181-185.

31 *Orman Kitabı*.

1900

18 Şubat, Pazar

Baştan başlayalım:

4 Şubat, Pazar: Antoine beni çağırmıştı[1], yine randevumuza gelmedi; bu kez Çarşamba'ya randevu verdi – gitmeyeceğim.

Max'ın[2] locasından çıkıp caddelerde aylak aylak dolaştım. August Zavoral'le[3] ilk karşılaşma. Onu gözden yitirdim, sonra buldum, alıp götürdüm.

5'i, Pazartesi: Öğle yemeğinde, *Prunier*'de Rouart'la istiridye yedik. Sonra kaçak Bataille'a uğradık, ardından Saint-Ouen Caddesi'ne Au. Zav.'ı görmeye gittik. Not bıraktık. Sonra Mockel'e gittik vesaire.

6'sı, Salı: Saat 2 buçukta Régnier'nin konferansı. 5'te – Rouart ve Ghéon'la, Aug.'un bizi beklediği Vendôme Meydanı'nda arabada. O arabada Ghéon'un yerini aldı. R. Sokağı'nda R.'yle birlikte bıraktım onları.

Çarşamba: Laurens ve alışveriş. Üstümde siyah kadife takım vardı. Yeni sirk (karın ağrısı) – erken döndüm.

9'u, Perşembe: M. Rouart'ın evine gidip, sonra 9'da Aug.'la buluşmam gerekiyordu – ama korkunç bir grip beni alıkoydu. Yerime Ghéon'u gönderdim – Pazar'a randevulaştık.

Cuma: Cumartesi – grip ve sersemlik.

1 Gide André Antoine'la bağlantı kurmuştur. Antoine kendi adıyla anılan tiyatronun yönetmenidir ve Gide onun *Saül*'ü sahnelemesini ister. İlk başta kabul edilen oyun, Aralık 1898'deki başarısızlıktan sonra reddedilir. Gide özellikle oyuncu Édouard de Max'a olan hayranlığından, Antoine'ın yeniden *Saül*'le ilgilenmesini sağlamaya çalışsa da başarılı olamaz (bkz. Jean-Claude, *André Gide et le théâtre*, I. cilt, Gallimard, 1992).

2 Gide Édouard de Max'ı (1869-1924) 1897'den beri tanımaktadır. *Saül*'ü ona ithaf etmiş, başrolü onun oynamasını istemiştir (bkz. "Entretiens avec Jean Amrouche", *André Gide qui êtes-vous?*'da, s. 187-188).

3 August Zavoral'in kim olduğunu bilmiyoruz.

11'i, Pazar: Saat 5'e doğru çıktım – hasta olduğumu söylemek için Au.'yla buluştum.

Bugün 18'i, Pazar. Bir daha dışarı çıkmadım ve olmadı – 4'ünden beri.[4]

Bu durum daha fazla süremedi.

19'u, Pazartesi – 22'si, Perşembe – 24'ü, Cumartesi.

Temmuz[5]

Paul benden kendisine kitap göndermemi istedi. Perros-Guirec'e gönderdim.

L'Éternel Mari.[6]
Rimbaud, *Illuminations – Lettres.*
Stendhal, *Henry Broulard – Lucien Leuven.*

Enflüanza boyunca okuduklarım (Madeleine'le birlikte yüksek sesle):

Dostoyevski: *L'Éternel Mari.*
Alçak sesle:
Dostoyevski, *Souvenirs de la maison des morts.*[7]
Balzac: *Les Proscrits.*
Balzac: *Gambara.*
Régnier: *La Double Maîtresse.*[8]
Céard: *Une belle journée.*
Wyzewa: *Études sur le roman étranger.*
Almancadan – Nietzsche, Goethe, Heine, Kleist.
İtalyancadan – Leopardi'nin mektupları.
Mille nuits et une nuit'nin dördüncü cildi.

4 Görünüşe göre, Gide burada hem cinsel yaşamına hem de bir sonraki tümceye gönderme yapıyor.
5 Gide alışkanlıklarının tersine bu Temmuz ayında Paris'tedir, çünkü Madeleine 18 Haziran'da bir araba kazası geçirir ve kazada iki kolu kırılır. Cuverville'e ancak Ağustos başında gidebilirler.
6 Dostoyevski'nin *Ebedi Koca*'sı.
7 *Ölüler Evinden Anılar.*
8 Gide'in bu kitapla ilgili yazacağı inceleme (*La Revue blanche*, 1 Mart 1900, sonra da *Prétextes*'e alınmıştır, s. 169-174) Régnier'yle arasının bozulmasına yol açacaktır.

Prince de Ligne'den *Fragments.*[9]
Lesage, *Le Tableau du mariage.*
Anatole France, *Faust*'a önsöz.

Cuverville'de, Ağustos

Schelling'in *Bruno*'sunun yarısı.
L'Enfant, Jules Vallès.
L'Ami commun, Dickens.[10]
Le Crepuscule des idoles, Nietzsche.[11]
La Généalogie de la morale, Nietzsche.[12]
Tolstoy'un *Anna Karénine*'inin ilk cildi (ikinci kez).

Antéchrist'ten[13] geriye aşağı yukarı on – *La Généalogie de la morale*'den otuz sayfa kaldı.
Anna Karénine'i Marsilya'da bitirdim.[14]

Lamalou'da[15]

Okuduklarım:
Ribot'nun *La Psychologie des sentiments*'ının ilk bölümleri.
La Cousine Bette, Balzac (ikinci kez).
Tolstoy'un *Anna Karénine*'inin ikinci cildi.
La Bruyère'in *Caractères*'i.
André Chenier.

Villadaki piyanoda çalıştım.
Prelüt, *Koral* ve *Füg*, Franck.
Mozart'ın konçertoları.
Mozart'ın senfonileri.

9 Kuşkusuz, Prince de Ligne Charles-Joseph'in *Fragmens... sur Jacques Casanova*'sı (1837).
10 *Müşterek Dostumuz.*
11 *Putların Alacakaranlığı.*
12 *Ahlakın Soykütüğü Üstüne.*
13 *Deccal.*
14 Bu not sonradan eklenmiştir, çünkü Gide Marsilya'ya Lamalou'da kaldıktan sonra, Kuzey Afrika gemisine binmek için Ekim sonunda gitmiştir. Gide bu okumasından Marcel Drouin'e yazdığı bir mektubunda söz eder (*Œuvres complètes*, III. cilt, s. 558-559).
15 Gide 13 Ekim'de Lamalou'ya varır; aynı ayın sonunda oradan Marsilya'ya gider. 1 Kasım'da Madeleine'le, 4'ünde Ghéon'la buluşur. 5 Kasım'da Cezayir gemisine binerler.

BİSKRA'DAN TOUGGOURT'A[16]
Aralık 1900

M. A. G. için[17]

Bu yarısı silinmiş notları buraya geçiriyorum, sizden başka kimin için olabilir ki? Sizi Biskra'da bıraktıktan sonra, yolun bitmez tükenmez sıkıntısı içinde, sizin için yazdım bunları. Biskra'dan Touggourt'a dört günde giden bu sıralı posta arabası otelin önünden gün ağarmadan çok önce geçti. Gece, taraçada, bana veda edişiniz gözümün önünde...

I

Salı[18]*, saat 5*

Yine vahada. – Tatlı bir aydınlık, öyle soluk ki aydınlık bile gölge gibi görünüyor, gölge de derinliği andırıyor. Gün doğumu birazdan sabahın ay ışığıyla kaynaşacak.

Yolun kenarında bir mezarlık – Athman'ın annesiyle babası gecelerin dondurucu huzurunda orada yatıyor. Yalnızca marabutların ak mezarları parlıyor; derken, belli belirsizce, toprak rengi

16 Bu Gide'in Kuzey Afrika'ya beşinci yolculuğudur. Ghéon ve Madeleine'le birlikte gittiği Biskra'dan bu kısa geziye çıkar ve Madeleine'in kendisine verdiği bir deftere notlar alır. "Biskra'dan Touggourt'a" metninin iki el yazması vardır, biri özel bir koleksiyonun parçasıdır, öteki Brüksel Krallık Kütüphanesi'nde korunmaktadır. Bu metin önce *L'Ermitage*'ın Kasım 1904 sayısında, ardından *Amyntas*'ta (Mercure de France, 1906), son olarak *Œuvres complètes*'in III. cildinde yayımlanır. Gide onu *Günlük*'ünün hiçbir baskısına almamasına karşın, bu pek bilinmeyen güzel metnin okurların ilgisini çekebileceğini düşündük.

17 Madeleine Gide.

18 Claude Martin'e bakılırsa, Gide ile Ghéon Gide'in söylediği gibi Salı günü (11 Aralık) değil, 14 Aralık Cuma gün ağarırken yola çıkmıştır (*La Maturité [...]*, s. 487). On gün sonra geri dönerler. Gide'le Madeleine 1 Ocak'ta Tunus'la yeniden Ghéon'la buluşur. Ardından, Ghéon Fransa'ya dönünce, Gide'ler İtalya (Sicilya, Roma), sonra Nice üstünden geri döner, Şubat başında Paris'te olurlar.

öteki mezarlar tozlarını geceye karıştırıyor. Mezarlığın kenarında palmiyeler var; diplerinde, *seghia*'ların[19] akıp giden suyu ayın altında pul pul. Ne bir şarkı, ne bir güzel koku, ne bir mırıltı; bu saatte buraların ağırbaşlı şiiri ölümcül bir yoksunluktan oluşuyor. Yol köyün içinden geçiyor. Her şey uyuyor. Külrengi toprak evlerde ne bir lamba, ne bir ateş.

Anımsarsınız[20], bir önceki yolculuğumuzda, burada, bu saatlerde, caminin çökmüş duvarının üstünde küçücük bir baykuş ötüyordu, ona yaklaşmamızdan rahatsız olmamıştı, biz ona bakarken o da ciddi gözlerle bize bakıyordu.

Sonra son palmiyelerin araları açılmaya başladı; uyuyan vahanın yarattığı bu bulanık yaşam düşü bizi çölün, gecenin, ölümün kollarına bırakıyor.

Yine de uzakta, çok ama çok ötede, birkaç ateş, üç ya da dört tane – göçebe kampı, mola vermiş kervanlar.

Gökte tek bir bulut bile yok. Az sonra tan ağaracak. Doğu'da, gecenin üstündeki bir yara gibi mor ve üzücü.

Bir kervanla karşılaşıyoruz. Neredeyse tepedeki ayın ışığıyla her devenin altında kısa, belli belirsiz bir gölge beliriyor yalnızca. – Hava soğuk. Athman, Arapların yaptığı gibi, uyumak için kocaman sarığını bornozlarının üç başlığının içine sokuyor, büzülüyor, dertop oluyor, İmparator Claudius gibi balkabağına dönüşüyor.[21]

Ova – tuzla gümüş rengine bürünmüş – ayın altında hafif hafif ışıldıyor. Bilmem manyezidir mi yoksa sut mu, üstü gümüş rengi kırağıyla kaplı kaygan zemin akışkan gibi görünüyor. Tepede, yer yer, bir sakız ağacı korusu, bir cılız saz öbeği.

Tek bir bulut yok. İşte gün ağarıyor. Gün ışığı, gecenin hâlâ soğuk maviliğinden kumların kırmızı sınırına dek prizma ha-

19 Kuzey Afrika'da ark (ç. n.).

20 Gide Madeleine'e seslenip, Mart 1899'da çıktıkları yolculuğu anımsatıyor. O süreçte, Nisan 1899'da *L'Ermitage*'da yayımlanıp sonra *Amyntas*'a alınan "Mopsus" adlı kısa düz şiiri yazmıştır.

21 Seneca, *Apocoloquintose du divin Claude*. Seneca Claudius'un öldükten sonra nasıl Olympos sakinleri arasına katılmaya çalıştığını, ama oradan utanç içinde kovulduğunu anlatır.

linde çözümleniyor, kusursuz bir gökkuşağından daha hafif, farklılıkları daha belirsiz, ama aynı zamanda kesinlikle daha ayrıntılı; büyülenen toprağın üstünde renkler diriliyor. Sanatla hiç ilgisi yok, yalnızca bütünüyle doğal bir güzellik.

Bu yalnızca bir an sürecek. İnce farklılıklar silinmeye başladı bile; çevrede hoyrat altın rengiyle maviden başka bir şey kalmayacak.

Ama güneş kendini göstermeden önce, gökyüzünü yeniden tuhaf soluk bir turunculuk kaplıyor, çok geçmeden de güneş görünüyor, kırmızı ve düz, örsün üstündeki yumuşak demir gibi.

Saat 7

Altın rengine bürünmüş gökyüzündeki turna sürüsü titreyen uzun bir bulut oluşturuyor. Daha küçük bir başka sürü izliyor ilkini. Yaklaşıyorlar; kaç tane olduklarını sayabiliyoruz; on üç kuş var. İki sürü de solumuzdan geçiyor. Falcılık biliminde neyin işareti olabilir bu?

Saat 8

Saada'ya dek, kayıtsız kervanlardan başka canlıya rastlamıyoruz. Hayır – ayrıca iki çakal görüyoruz. İlki biz yaklaşınca korkarak kaçıyor. Öteki epey yakınımızda, alçak bir çalının arkasına gizlenip kımıldamadan duruyor; bir tek sivri somağı görünüyor.

Denizin üstünde ağaran tan gözüme daha önce hiç bu denli görkemli görünmemişti. Kumlar kızarıp titrerken, dalgalar donmuş gibi.

Sonra çöl hiç değişmeksizin uzayıp gidiyor. Kızıl, yuvarlak, kısa bitkilerin kumu durdurup tepesinde kabardığı, düz enginlikte siğiller gibi göründüğü biraz çakıllı, sarı kil.

Saada'dan Chegga'ya dek, hiçbir şeye rastlamadık.

Chegga, saat 10 buçuk

Kahvaltı – üç ayaklı bir masada – daha şimdiden ortalığı kavurmaya başlayan güneşin alnında. Kadidi çıkmış iki kedi soğuk

piliç ve sardalya artıklarını kapışıyor. Yanımızda, üç yoksul Arap'ın sığındığı perişan kulübenin önünde, safran rengi paçavralara sarınmış bir kadın kara bir kazanın içinde çırılçıplak ayakta duran, beş yaşındaki zayıf bir kızı yıkıyor. Kulübeye biraz olsun gülümseyecek tek bir çiçek, tek bir ot bile yok.

Buraları tanımayanların kafasında önce şu canlanmalı: Hiçlik. Sağda, bir kulübe. Biraz ötede, parçalanmış birkaç hayvan iskeleti – deve iskeletleri büyük olasılıkla. Solda, bir dizi deve; görülmeyen bir kaynaktan onlara su içiren deveciler. Kaynağın çıktığı kuyunun arkasında hiçbir şey yok; çevrede hiçbir şey yok; yalnızca güneş; insanın üstüne çığ gibi inen bir güneş.

Kaynağa yaklaşıyoruz. Ne çare! Yönlendirilen su yirmi zayıf palmiyenin sararıp solduğu bir meyveliğe geçiyor. Tüyleri dökülmüş bir eşek ağaçların birinin altında otluyor. Gören kum yediğini sanır. Hayvanları arabaya koşup, yeniden yola çıkıyoruz.

Saat 1

İki saati aşkın bir süredir aynı yol önümüzde farklı görünümler sergiliyor. – Şimdi ince bir kum katmanı yolu kalınlaştırıyor. Tekerlekler kumu kazıyor; atlar zorlanıyor; iniyoruz. Güneş kavurucu. Aşırı aydınlık ova göz alabildiğine cansız görünüyor; tonlar ölüyor. Ama geri döndüğünüzde, güneşi arkanıza aldığınızda, tonlar canlanıyor, alçak kumullarla onları bezeyen birkaç bitkinin ilişkisi büyüleyici. Bu bitkilerin adını bilmiyorum. Büzüşmüş küçücük yapraklarının yeşili biraz gümüş biraz külrengine çalıyor, tıpkı zeytin ağacının yaprakları gibi.

Kef el Dorh'

Arazi birden şota dek iniyor.

Bir zamanlar sanatın bu topraklarda kendine ne kadar az sığınak ve besin bulabildiğini kendime itiraf edemezdim. Büyük bir tutkuyla hayran olabilmek için buranın güzel olduğunu düşünmeye gerek duyuyordum. O zamanlar hâlâ bayıla bayıla

sanatla doğayı birbirine karıştırıyordum.[22] Şimdi, bu ülkenin sevdiğim tarafının aşırı çirkinliği, sert iklim koşulları olduğunu hissedebiliyorum: Öyle ki her türlü sanatın var olmasına *engel oluyor*... ya da sanatı başka bir yere sığınmak zorunda bırakıyor.

Burada ressamın yetersizliği kesin[23], bunu kabul etmeye yanaşmaması gülünçtür. Çölde onun sunduğu eğitimle, demek istediğim coşkunlukla yetinmeyi, sonra kendimizi onun karşısına koymayı öğrenmemiz gerekir. Bence, Monet'nin ondan aldığı şey de bundan başka bir şey değildir.[24] Onun yaptığı işin, gözünün çözümlemesi; kendi içinde her tonun, aralarındaki ilişkinin ve olası önemlerinin en yalın bilgisi; tüm planların yitip gitmesi, yansımaların yok oluşu, alacalığın yok sayılması, ortamın kuşatılmaması. Ülkesine döndüğünde, –tonlar arasındaki tepkiler, her birinin kaynağı, yüzeylerin yansıtıcı olarak kullanılabileceği, çevre konusunda– hem daha bilgince hem de daha doğal bir anlayış, bir tür vahiy edinmiş olmalı.

M'Reyer

... gecenin geç saatlerinde vardık buraya. Burç[25]; geniş avlu, nasıl desem, epey iç karartıcı mı? Hiçbir şey yok; genişliğinin önünde herhangi bir engel yok; burada en ucuz şey alan.

Burçtan çıkar çıkmaz, gece öyle büyük görünüyor ki burç küçülüyor. Hiç bu kadar yıldız görmemiştim. Gözlerinizin önünde, gökyüzünün olduğu her yerde yıldız var. Köpek havlamaları... anlatılamayan bir kaygı kaplıyor içinizi; – boşluğa karşı savunmasız kalıyorsunuz; dört bir yanda çölün geri çekildiğini duyumsuyorsunuz.

22 Wilde'ın verdiği dersi anıştırma. Gide onu *Oscar Wilde, in memoriam*'da anar: "Sanat yapıtı her zaman biricikdir. Kalıcı hiçbir şey yapmayan doğa kendini her zaman yineler" (*Prétextes*, s. 227).

23 Gide 1893-1894'teki ilk Kuzey Afrika yolculuğuna ressam Paul-Albert Laurens'la çıkmıştır.

24 Monet askerliğini yaparken Haziran 1861'den Ocak 1862'ye dek Cezayir'de kalmıştır. Onun yaşamöyküsünü yazan arkadaşı Gustave Geffroy'ya göre, Monet orada resim yapmamış, ama resim yapmaktan başka bir şey düşünmediğini söylemiştir, çünkü "o hayranlık uyandıran ülke" onu kendinden geçirmiştir (*Monet, sa vie, son œuvre*, Crès et Cie, 1924, s. 32).

25 Burada tabya, savunma amaçlı, güçlendirilmiş yapı anlamında (ç. n.).

Gecenin içinde yolumuzu şaşırıp, arabanın burçta durmadan önce yanından geçtiği köye gitmeye çalışıyoruz. Bir asker şarkısı duyuyoruz, sonra dört asker yanımıza gelip bize yol göstermeyi öneriyor. Köye girer girmez onlardan ayrılıyoruz. Hava soğuk. Sokağın –evlerin arasındaki bu geçide sokak denebilirse tabii– ortasında, hurma dallarıyla ateşler yakılmış, yarı çıplak çocuklar yaşlıların ısındığı o ateşleri canlandırıyorlar. Alev bir an için kıvılcımlar saçıyor, sonra alçalıyor, geriye yalnızca ocağın donuk ışığı kalıyor. Ne müzik var ne oyun; ışıklarının neredeyse hepsi sönmüş Mağrip kahveleri; kapılarının önüne, hasırların üstüne ya da doğrudan yere yarı yarıya uzanmış birkaç kişi tütün içiyor.

Köydeki iki sokaktan üç kez geçtikten, ateşler söndükten, yanlarında ısınan büyüleyici gençler önümüzde yabanıl kuş sürüleri gibi dağıldıktan sonra, bu çok tuhaf yerin huzuru kaçtıktan sonra – ne yapabiliriz? – gecenin boğucu ıssızlığında burca dönmekten başka.

II

Çarşamba, öğlen

Güneyden külrengi şeritler yükseldi. İki saat boyunca gökyüzü bütünüyle bulutla kaplıydı; sonra, yine güneye doğru, mavilik yeniden göründü. Şimdi, bir kez daha, bütün gökyüzünde tek bir bulut bile yok.

Saat 5

Touggourt'un karşısındayız. Batan güneş renkleniyor. Gökyüzü yalnızca mavi, maviliği kenarlarda altın rengine dönüyor. Touggourt'a yaklaştıkça tüm anıların sönük kalmaya başlıyor.[26] – Solda, ufukta, vahanın M'garine'den beri süregelen ince çizgisi bir körfez kıyısını andırıyor ve üstünde ilerlediğimiz kumlu deniz ona yaklaşıyor. Sağda, hiçbir şey yok; altın rengi kumlar göğün titrek altın rengine karışıyor. Önümüzde, etkileyici Touggourt.

26 Gide daha önce Nisan 1896'da, balayında Touggourt'a gitmiştir.

Karanlığa kalan liman! Daha uzakta, önde, neredeyse vahanın dışında, gökyüzünde karaltı halinde beliren, fenerleri andıran iki tuhaf minare görünüyor yalnızca.

Bu sırada güneş gözden yitiyor. Doğuda, bir an pembe-yeşil görünen kumlar anında hoş bir kurşun rengine bürünüyor, katıksızca soluklaşıyor, pembe-leylak rengi göğün altında eşsiz görünüyor...

YAPRAKLAR[27]

I. DERİN DÜŞÜNCELER (*tasarı*)

Pascal'in hayranlık uyandıran sözünü yeniden okuyorum: "İskender'in namusluluğunu örnek alan iffetlilerin sayısı ayyaşlığını örnek alan ölçüsüzler kadar çok değildir. Vb."[28]

Bu düşüncenin etkisiyle çok sık büyük adamların ayaklarını bizden gizlemeye çalışırlar. Ama ayaklarını nereye koydukları benim umurumda değil; onların ayakları güzeldir. Hatta sorun bu da değil; baş da ayaklar da aynı adamındır; birtakım gizli ilişkiler vardır; burada büyüklüğü soyutlamak istersem, demek istediğim, organı değil de yalnızca duyguyu, düşünceyi göz önüne alırsam, meyve taşıyan ağaç olmaksızın meyveyi düşünürsem her şeyi yitirmeyeceğimi kim bilebilir? Büyük adamın büyüklüğü yalnızca başında değildir; başı daha yüksekteyse, bu bütün bedeninin daha büyük olmasından kaynaklanır.[29]

Kaldı ki bu eğretileme yanıltıcıdır; büyüklüğün birçok farklı biçimi vardır; güzelliğin birçok farklı biçimi vardır. İnsanların ilgisini hak etmenin birçok farklı yolu vardır.

Aşağılık duygular düzmece duygulardır. Güçlükle de olsa anlarız ki, duyguların hepsi... vb. Yetiştirilen en alçakgönüllü çiçek özel bir güzellik türünü anlatır.

27 Burada *Günlük*'ün 1897-1900 yıllarının arkasına koyduğumuz *Yapraklar*, eski Pléiade baskısında *Hıristiyan Ahlakı* ile 1902 yılının arasına konmuştur; *Œuvres complètes* baskısındaysa, Ekim 1898 tarihli "Stéphane Mallarmé" adlı metnin arkasında yayımlanmıştır. Bunlar ayrı sayfalardır (özel kol.). Çoğunun hangi tarihte yazıldığını belirlemek güçtür, ama 1897-1900 yılları arasında yazılmış olmalıdırlar. Kaldı ki 1904 tarihli iki yaprak da anlaşılan yanlış yere konmuştur.

28 Pascal, *Pensées*, 770, XXVII, yay. Lafuma, s. 598 (103. Parça, II. bölüm, yay. Brunschvicg).

29 Bkz. *agy*, Pascal ekler: "[...] Hayır, hayır, bizden daha büyük olmalarının nedeni başlarının daha yüksekte olmasıdır, ama ayakları bizimkiler kadar aşağıdadır. Hepsi aynı düzeydedir ve aynı yere basarlar, o taraflarına bakıldığında bizim kadar, en küçükler, çocuklar, hayvanlar kadar aşağıdadırlar." Gide 1921 tarihli *Yapraklar*'ında da bundan söz eder.

II. DERİN DÜŞÜNCELER (*tasarı*)

Hastalığın yararları üstüne.

(Bkz. Pascal: *Prière pour le bon usage des maladies.*[30])

Kaygının kaynağı olarak hastalık.

"Hoşnutlar"dan hiçbir şey beklenemez.

Büyük hastalar: yalvaçlar, Muhammed, Aziz Pavlus, Aziz Yuhanna (M. Jules Soury bugün İsa'yı bir isteriğe ve veremliye dönüştürmek için, onun sözlerinin tanrısal önemini azaltmayı mı düşünüyor?[31]), Rousseau, Nietzsche, Dostoyevski, Flaubert vb. Hasta kahramanlar: Hamlet, Orestes vb.

Antikçağ'daki hastalık gereksinimi üstüne.

Dengeleme sistemi (son derece yanlış anlaşılmıştır). Homeros'un körlüğü; Orpheus'un öyküsü (başka bir yere saklamalı[32]); o yalnızca "acıyla" şarkılar söyledi; aşkının *gerçekliğine* sahipken susuyordu. Şarkılarının üzücü *görünmesi* bundandır; çünkü onlar sahipliğin değil arzunun ifadesidir. *Gerçekte*, üzücü değildir bu şarkılar, söyledikleri tek şey *yokluğudur*... (fazla üstü kapalı; açmalı).

Antik kahramanların büyük hastalıklı kaygısı: Prometheus, Orestes, Aias, Phaidra, Pentheus, Oidipus (Oidipus tiyatroyla ilgili düşüncelerimde[33] ayrı tutulmalı: Macbeth'in taban tabana zıddı).

Homeros konusunda, bülbüllerin gözlerinin oyulmasını anımsatmalı, bu dengeleme sisteminden çok daha doyurucu bir açıklama. Gerçek dünyaya kapalı gözler. Kör bülbül özlemden değil, coşkunluktan daha iyi öter.

Hastalık insana meşrulaştırılması gereken yeni bir kaygı sunar. Gerek Rousseau'nun gerek Nietzsche'nin değeri bundan kaynaklanır. Rousseau hastalığı olmasa Cicero gibi katlanılmaz bir retorikçi olurdu.

Büyük insanların sağlığıyla ilgili yanılsama üstüne: bkz. Molière, Racine vb. Konuyla ilgili en doğru sözleri söyleyen kişi

30 Asıl başlık "Prière pour demander à Dieu le bon usage des maladies"dir (Hastalıklardan Yararlanabilmek İçin Tanrı'ya Dua). Bu metin 1666'da Köln'de yayımlanan *Divers traité de piété* adlı derlemenin bir parçasıdır.

31 İsterik ve veremli İsa'yla ilgili sözler Jules Soury'nin *Jésus et la religion d'Israël* adlı kitabında yer almaktadır.

32 Gide Orpheus üstüne özel bir metin yazmamıştır.

33 Gide 1930'da *Commerce*'te "Œdipe" adlı bir tiyatro oyunu yayımlar.

tam da *sağlıklı* yazın adamına örnek olarak gösterilen kişidir: Goethe. Bkz. *Faust* (Chiron'la hayran olunası konuşma[34]). Ondan yadsınamaz bir biçimde yararlandığını duyumsar vb., bkz. *Torquato Tasso* vb.

Ünlü Sparta sorunu burada yeniden ortaya konmalı. Neden Sparta'nın büyük adamları olmamıştır? Irkın yetkinliği bireyin coşkunluğuna engel olmuştur. Ama bu onların erkek kanonunu ve Dor düzenini yaratmasını sağlamıştır. Zayıfların yok edilmesiyle az bulunan çeşitlilik de yok edilir – bu bitkibilimde ya da en azından *çiçekçilik*te bilinen bir gerçektir; en güzel çiçekleri çoğunlukla cılız görünümlü bitkiler verir.

Şu dünyada[35] hayranlık uyandıran şey, insanın düşünmekten çok duyumsamak zorunda olması.

Deniz tutması sırasında garip duyumların bir araya gelişi; tam olarak anımsamam olanaksız; en boş duyumlar saatlerin boşluğunda sonu gelmezcesine uzayıp gitse de. Ama örneğin, epey uzun aralıklarla duyduğum kimi makine sesleri beni onlardan sonra ne kadar zaman geçtiğini hesaplamaya zorluyordu; bir ses gelince bir sonraki sese dek kendime şunu yineleyip duruyordum: "Ah! İşte yabanmersinli bozulmuş pasta..." – kafamda pastanın adı katafalktı. Derken, bakır bir zincirin ucunda sallanan, geminin hareketinin tersine bir oraya bir buraya giden, yerinden çıkmış bir vidaya bakmak gibi bir hata yapınca, o vida bana Güney'deki yeşil-sarı, çok uzun ayaklı koca çekirgelerin ayakkabı cilaladığını düşündürdü.

34 Gide *La N.R.F.*'in Goethe'ye ayırdığı 1 Mart 1922 tarihli sayısına (n° 222) bu konuşmayı çevirmeyi önermiştir. Özellikle bkz. Faust'un sözleri: "İyileşmek istemiyorum!" (*Geheilt will ich nicht sein*, *Second Faust*, II. perde, 7459). Gide bu sözü aynı zamanda Aralık 1898'de Nietzsche üstüne yazdığı ünlü "Lettre à Angèle"de de yineler (bkz. *Prétextes*, s. 151).

35 "Şu dünyada" diye başlayıp "kısıtlamalar sayesinde" diye biten bu parça görünüşe göre Nisan 1894'te, Gide Kuzey Afrika'dan İtalya'ya giderken, gemiyle Akdeniz yolculuğu sırasında yazılmıştır. Bu oldukça hareketli yolculuğun buna epey benzeyen bir izine *Dünya Nimetleri*'nde rastlanır. Öte yandan, *Œuvres complètes* baskısında, bu parçanın başında "*Nimetler* Dönemi" yazar (II. cilt, s. 461). Ama Gide bir sınıflandırma hatası yapmış da olabilir. Söz konusu yolculuk Kasım 1904'te değindiği, Ocak 1904'teki Kuzey Afrika'dan dönüş yolculuğu da olabilir. O da bir bu kadar zorludur.

Ter içinde, neredeyse kendimden geçmiş halde, Edgar Poe'nun can çekişenlerinden biri gibi, evet, tam da *Le Puits et le Pendule*'deki[36] zavallı gibi: "Ah! Şu lomboz bir açılsa! Ah! Şu lombozu açmalı" diye düşünüyor, ama hiçbir şey yapınıyor, dakikalar boyunca, yalnızca denizden gelip örselenen şakaklarımı serinletecek bir esintiyi düşünüyor, duyumsuyordum ve istemin arzudan çok uzak, umutsuzca uzak olduğunu duyumsadıkça onları birbirine bir kereliğine bağlamanın hiçbir işe yaramayacağını geçiriyordum içimden. Ey sefalet! Birden, boğulurken, lomboza sıçrıyor, somunlara sarılıyor, çeviriyor, çekiyor, açıyor, sonra yarı ölü halde yeniden yatağa düşüyordum, ama dışarının lomboz aralandığı anda nemli ellerimi birdenbire donduran aşırı soğuk havası her şeyi bastıran korkunç bir rahatsızlık yaratıyordu.

Uzun süre parmağımı bile kımıldatmadan yatıyor, terimin damla damla alnımdan yastığa düşmesine izin veriyordum; sonra yavaş yavaş düşünmeye, duyumsamaya başlıyordum – şimdi enginlerden gelen havadan donmuş bir halde: "Ah! Şu lomboz bir kapansa! Ah! Şu lombozu kapamalı!.." diyordum.

Bu yalnızca mide bulantısı değil, katı herhangi bir şeyi neredeyse hiç yutamıyorsunuz, bezler tükürük salgılamaz oluyor, kaslar yutamıyor; dildeki ve ağızdaki sümük dokular neredeyse yalıtkan tuzlu bir tür salgıyla kaplanıyor.

> Güneş yavaş yavaş denizin üstüne batıyor. Ufuk bütünüyle sisli, güneş sisin ardına gömülüyor. Hava ılık, esinti denizin çırpıntısı kadar az, ama çevremizdeki her şey sallanıp kaçıyor, bir dayanak arıyor, limana varmaya can atıyor; düşünüyor insan: "Bu gece... (daha saat çok erken) bu gece, yeni bir toprağın fenerleri kutsanmış koya girerken bize yol gösterecek!.."
>
> İyi de neden?
>
> Ayrıca sağanaklarla yıkanan büyük Afrika toprağı – ayrıca – yeni zevklere gücüm yok...
>
> Bir kır değil – hayır: bütün bir bölge.[37]

Kusmamayı başardım, ama birtakım kısıtlamalar sayesinde.

36 *Kuyu ve Sarkaç.*

37 "Güneş yavaş yavaş denizin üstüne batıyor"la başlayan bu parça yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer alır.

Sorrento, Villa Arlotta, Vollmoeller'in evi[38]

Bu meyve bahçesinin ışıltısını, karanlık görkemini, dizemli güzelliğini, yumuşaklığını anlatmak olanaksız... Yarı ağlayan, yarı gülen, esrik portakal ağacı dallarının altından girdim içeri; kalın dalların arasından gökyüzü biraz görünüyordu. Yağmur yağmıştı; gökyüzü hâlâ külrengiydi; ışık yalnızca her yerden sarkan portakallardan geliyor gibiydi. Dallar onların ağırlıklarıyla bükülmüştü. Daha ince, daha uzun limon ağaçları ne onlar kadar gösterişli ne de zarifti. Yer yer üstlerindeki koruyucu kafesler neredeyse karanlık bir sığınak oluşturuyordu. Sayılarıyla, mütevazı yükseklikleriyle, yumuşak ve kaygan görünümleriyle bana Córdoba camisinin zengin filayaklarını anımsatan ağaç gövdelerinin arasında, kalın bir ekşi yonca örtüsü her yeri kaplamıştı, yeşili çiminkinden daha tatlı, daha hoş, daha hassastı. Gölgeyle, sıcaklıkla ve nemle yosun kaplanmış, sert kara topraktan, düz, düzgün, dar yollarda insanın yalınayak yürüyesi geliyordu.

Bahçe taraça halinde, daha doğrusu yalıyar halinde sona eriyor, dümdüz denize iniyordu. Uçta, portakal ağaçları yerlerini pırnallara ve çamlara bırakıyordu. Kenar boyunca çok daha geniş bir yol uzanıyor, ama yürüyen kişiyle denizin arasına ağaçların oluşturduğu bir çerçeve giriyordu. Kimi yerlerde, bir kaya çıkıntısının üstünde olağanüstü taraça yuvarlak bir sıra, bir masa, büyüleyici bir düzlük sunuyordu. Özenli bahçıvan o mermer sıralardan birinin üstüne bize hoşluk olsun diye portakallar koymuştu. Dört tür portakal vardı; yumurta biçimli, kalın kabuklu olanları, neredeyse tatsız, karpuz gibi yumuşak iri portakallara yeğliyordum; tatları Doğu portakallarına yakıştırdığım gibi eterimsiydi; ama özellikle küçücük, kiraz elması kadar sert, eldiven derisini andıran çok ince yeşil-turuncu kabuklu mandalinalara bayılmıştım. Ne kaç tane yediğimizi anımsıyorum ne de ne yazık ki nasıl (kendimizden geçtiğimizi)... Hem

38 Görünen o ki, Vollmoeller'le Sorrento'da buluşması Gide'in 1904'te *Günlük*'te sözünü edeceği buluşmadır. Karl Gustav Vollmoeller (1878-1948) kozmopolit bir entelektüeldir. Gide onu büyük olasılıkla Albert Mockel aracılığıyla tanımıştır (bkz. Vollmoeller'in Gide'i evine çağırdığı 25 Ekim 1904 tarihli mektup [*B. L. J. D.*]). Vollmoeller o sırada Sant'Agnello di Sorrento'da, Villa Arlotta'da oturmaktadır.

açlığı hem susuzluğu gideriyorlardı. Oturduğumuz sıradan, bir yandan konuşurken, kabukları korkuluktan aşağı atınca, üç yüz dört yüz metre aşağıda doğrudan denize düşüyorlardı.

Perugia, Şubat[39]

Hafif bir esriklikti... Yazık! Neden herkes bu tadına doyulmaz taşkınlığın altından kalkamıyor? Kahramanlıklar onunla başlar. Kendimi öyle görkemli hissediyordum ki, sanırım, herhangi bir acı beni yalnızca daha da coşturabilirdi. Her şeye yön veriyordum, *her şeyde* egemendim, ama kişisellikten uzak bir biçimde; kendimi unutuyor, belirsiz bir şehvetin içine dalıp gidiyor, kendimi ona adıyordum.

Bu noktada, her türlü bireycilik baskın çıkabilir, çünkü her türlü bencillik sona erer. Kuşkusuz, bu durumda, benliğe her türlü dönüş, her türlü kişisel düşünce yalnızca yersiz olmuyor, aynı zamanda olanaksızlaşıyordu; bu durumda, kendimi en soylu eylemleri olduğu kadar en kötülerini de gerçekleştirebilecekmiş gibi hissediyordum – bir biçimde şaşkına dönen zihnimin ölçüp biçemediği, sonuçlarını hesaplamak istemediği şeyleri yapabilirdim.

Her yerde, yalnızca varlığım gördüğüm, duyduğum ve hissettiğim şeyler arasında direncimi kıran çarpıntılı bir uyum yaratıyordu. Orada yaşıyordum...

"Ölçülülük melekler gibi heyecanlanmaya *dayanır*[40]" (Joubert).

Senin şöyle demen gibi: Verem her kışı Güney'de geçirmeye dayanır.

39 El yazmasında ve *Œuvres complètes*'te bu sayfanın tarihi "Şubat 1898" olarak belirtilmiştir. Madeleine'le birlikte İtalya'ya –özellikle Roma'ya– giden Gide Mart ayında Orvieto ve Perugia'dan geçip Arco'ya varır; Venedik'te yaklaşık on beş gün kalırlar. Gide'in Perugia'dan Drouin'e yazdığı bir mektup onun ruh halini yansıtır: "Hava korkunç; neredeyse kar yağacak [...] Nietzsche beni deli ediyor; – neden oldu; öyle olmayı delice isterdim; en gizli düşüncelerimi birer birer keşfediyorum kıskançlıkla" (28 Mart 1898 tarihli mektup, Rouen Belediye Kütüphanesi).

40 Gide bu sözü daha önce 1892 ve 1893 tarihli *Yapraklar*'da da alıntılamıştır.

Buzullardan çıkan su! Daha bulanık bir şey olamaz; guatr hastasına ilaç.

Arı sular yalnızca derin topraktan fışkırır.

Kleombrotos'un Sokrates'in son konuşmasına tanık olamadığı için umutsuzluktan mı boğulduğunu – yoksa Platon'un fazlasıyla etkili bir dille öbür dünyada kendisini beklediğini söylediği doğaüstü mutluluğu çabucak tatmak mı istediğini uzun süre bilemedik[41]; Milton'ın dizelerini anıyordum:

> ... *and hee, who to enjoy*
> *Plato's Elysium, leap'd into the Sea*
> *Cleombrotus.*[42]

(*Paradise Lost*, III, 472.)

Bedenimdeki esnek kasları, duyularımın şehvetli ayrıntılarını harekete geçirmek zihnimin aslında ince zembereklerini çalıştırmaktan daha çok hoşuma gidiyor.

KÜÇÜK ROMAN.
Aceleci şehvet.
(Öyle aceleciydi ki kilitler ellerini sıyırıyordu.)

Ama artık söz konusu olan müzik değildi; telli bir çalgıdan, bir flütten çıkan tek bir ses ya da bir insan sesi düşünceme anında boyun eğdirmeye yetiyordu. Aynı şekilde bir hareket, zemindeki bir ışık, birinin ya da çalkantılı doğanın gülümsemesi, ne yazık ki, yüreğimin soluğunu sanattan bile fazla kesiyordu artık. Öyle ki atalarım üstünden beni yaratmak üzere bütün bir ırkı oluşturan o yavaş çalışma, hayran olunası gelişme çabası, bura-

41 Söylenceye göre, Kleombrotos Platon'un *Phaidon*'unu okuduktan sonra kendini denize atmıştır.

42 "ve o Platon'un Cennet'inin tadını çıkarmak için denize atladı, Kleombrotos". Gide 23 Mart 1912'de Jean Schlumberger'ye yazdığı bir mektupta bir "Kleombrotos Kitabı" yazmak istediğini söyler (*Corr: Gide-Schlumberger*, s. 480).

da özgürlüğe kavuşunca[43], sonunda yeniden yabanıllık ortaya çıkıyordu – sabırla kurulmuş sarayların yıkıntıları arasından yeniden doğal bitkilerin çıkması gibi.

El Kantara'da, dağın üstünden geçip, gökyüzünde eriyip yiten bulutları çölün yuttuğu kervanlarla karşılaştırmalı (ya da tam tersi).[44]

Bône'a varış.

Hiçbir esintinin uzaklaştıramadığı, denizin üstüne çok yoğun bir sis gibi yayılan ağır kokular.

Buz pateni. Üstünde daha önce kimsenin kaymadığı buz. Sudan ayırt edilemiyor – kalleşlik – suyun üstünde kayıyormuşsunuz gibi – güneş ayna oluşturan buzu aydınlatıyor – kendinizi görüyorsunuz üstünde – öyle ki, dönerken hızımla bedenimin eğikliği birleşince, boşluğa uzanıyormuş gibi hissediyor, Narkissos gibi o yansımanın üstüne eğilerek kendime çok yakından bakıyordum.

Akşam –yolun üstüne koskocaman gölgelerimizi yansıtan– batan güneşin aydınlattığı köye dönüş.

Başka yorgun dönüşler – çok geç dönüşler – güneş çoktan batmış – ağaç gövdelerinin arasında.

Taşmış gölcüklerde, kamış saplarının arasında buz pateni – büyük bir hızla geçerken haykırmak: "Bak! Bir çit, bir ev" diye.

Versailles'da Büyük Kanal'ın ucuna dek buz pateni.

"En büyülü toprak oraya kök saldığımı duyumsadığım anda dayanılmaz gelir bana" (Oğul Dumas, *La Question d'argent*'a "Önsöz").

İnsanın üşengeçliği sonsuz. Hareketsizliğin en hassas yasalara karşı kazandığı zafer o. Kimi zaman adına bilgelik derler; gelen şeyin çabucak gelmesini engeller.

43 Bu parçadaki müzik Arap müziğidir ve Gide "burada" derken Kuzey Afrika'dan söz eder. Büyük olasılıkla bu metin ve sonraki üç parça 1899 yılının ilkbaharında yazılmıştır.

44 Bu parçayla sonraki ikisi Gide'in 1899 ilkbaharında Madeleine'le çıktığı Kuzey Afrika yolculuğuyla ilgilidir.

Çok az insan yaşamı gerçekten seviyor; değişikliğin yarattığı korku bunun kanıtı. Değişmesi en az istenen şey konutla birlikte düşünceler. Eş, arkadaşlar, sonra geliyor; ama konut ve düşünce çok büyük bir yorgunluk yaratıyor. Bir yere oturuyor; oraya bağlanıyorlar. Çevrelerini canlarının istediği gibi dayayıp döşüyor, her şeyi kendilerine benzetiyor, çelişki yaratabilecek şeylerden uzak duruyorlar; bu bir ayna, önceden hazırlanmış bir onay; bu ortamda artık yaşamıyor, kök salıyorlar. İnanın, çok az insan yaşamı gerçekten seviyor.

İnsanların konuşmalarını bir dinleyin. Kim bir başkasını dinliyor? Karşı çıkanlar mı? Hiç de değil. Yalnızca sizin düşüncenizi yineleyeni dinliyorsunuz. Sizin ifade edebileceğiniz gibi ifade edildiği oranda, daha çok kulak kesiliyorsunuz. Büyük gazetecilerin ustalığı onları okuyan budalaya: "Ben de tam böyle düşünüyordum!" dedirtebilmelerinden kaynaklanır. İnsan kendisine karşı çıkılmasını değil, övgülere boğulmayı sever. Ah! Zamanın seyri nasıl da yavaş. Bir yerden başka bir yere gitmek nasıl da uzun bir çaba istiyor! Mücadeleler arasında nasıl da dinleniyoruz! En ufak bayıra nasıl da oturuyoruz!

DETERMİNİZM VE ENGEL ÜSTÜNE.

Bir tür kesinlik duygusuna eriştim; evet, eylemlerim güvenilir bir kaynaktan talihli ve dopdolu bir biçimde doğuyormuş gibi geliyordu bana. Güzelliklerini ancak daha sonra görebilecektim; hatta çok geçmeden edimlerimin güzelliğinin gözümde kusursuz olabilmesi ve hoşuma gidebilmesi için, onu benim hazırlamamam gerektiğine, edim anına dek biraz öngörülemez olarak kalması gerektiğine inandım; en güzel edimlerim ya da en azından bana öyle görünenler güzellikleriyle beni şaşkına çevirenlerdir. İşte o zaman birdenbire duyduğum esriklik kendimi unutmamı sağlayan o özel baş dönmesini, aynı zamanda beni her şeyi yapabilecek birine dönüştüren o gücü veriyordu bana. O anlarda, neredeyse istemeden, varlığımın gerildiğini, kasıldığını, sertleştiğini duyumsuyordum; kendime karşı kötüleşiyor, kendime çok sert davranmaktan zevk alıyordum. Kimi zaman, her eylemimin her zaman yaşamımı çok yüceltececeğine inanarak, neredeyse öfkeyle, kendimi sa-

lıvermeyi, istencimi koyuvermeyi, kendime soluk aldırmayı, dinlenmeyi düşledim. Bunu asla yapamadım, içimde engelin başkalarının kendilerini hazza bırakışından daha doğal bir şey olduğunu, istememe, gevşeme ve direnmeyi bırakma konusunda özgür olmadığımı anladım; aynı zamanda edimlerimin güzelliğinin bu özgürlük eksikliğinden kaynaklandığını da anladım.

ÇELİŞKİLER.[45]
Yavaş değişim: Artık zekâ geri kalan her şeyi uğruna gözden çıkardığımız çok değerli inci gibi görünmüyor bana belki. Her şeyi anlamanın verdiği gurur herhangi bir gurur kadar gülünç, hatta en tehlikelisi. Kısa bir süre sonra en az anladığımız şey kendimiziz.

Dolayısıyla her şeye kucak açmaya çalışmayın: İtin. Yahudi halkının öldürdüğünü, inançları değiştirmediğini anımsayın. Kucak açılan şey her zaman düşmandır. Müslümanlar da bunu bilir; başkalarının düşüncelerinin karşısında, dinlemez, direnir onlar. Katırların inatçı olmasını sağlayan şey at gözlükleridir. Geri kalan her şeyin en az sizin kadar var olmaya hakkı olduğunu anlamak size ne kazandırır? Anlamak onaylamanın başlangıcıdır. İnanarak yadsımak için, yadsınan şeye asla bakmamış olmak gerekir.

(*Dava*[46] anıları.) *O zamanlarda* Rousseau'nun gücü kendi tarafında yalnız olduğu için o tarafın doğru taraf olduğuna inanabilmesinden kaynaklanmıştır. Bir tarafı tehlikeye atan şey her zaman *başkalarıdır*; sayıları hep çok fazladır; az olsalardı *taraf* aşırı zayıf olurdu.

Rousseau'nun gücü onun yalnızlığından kaynaklanmıştır; çünkü aptallık dört bir yanı sardığı için, taraftarların onu abartması tehlikeyi doğurur; aptallık gözümüze sokulur; inanmaz oluruz. Kişi kendi köşesinde yalnız olduğu sürece kazanır; ap-

45 "Çelişkiler" Christian Beck'in yönettiği Brüksel dergisi *Vie nouvelle*'in 1. sayısında (Mart 1900) yayımlanmıştır.
46 Kuşkusuz Dreyfus davası.

tallık bütünüyle karşı tarafta görünür; bu sizin kendi içinize gömülmenizi sağlar.

Bir de büyük inanmışların derin düşüncelere dalmak için yalnızlığa gereksinim duyduğuna inanılır!

Bunun önemi yok: Görünen o ki, o zamanlar deneyimsizdi insanlar; Roma deneyimi yalnızca tarih olmuştu; ondan kolaylıkla söz edilebiliyordu. Fransız Devrimi'nin deneyimi ise görkemlidir. Hâlâ altında eziliyoruz.

Birilerinin yaşadığı deneyimin asla başkalarına yaramadığı söylenir. Birileri bu yüzden öldüğüne göre, o deneyimlerin neye yaradığını pek anlamıyorum.[47]

47 "Birilerinin" diye başlayan parça şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes*'te yayımlanmıştır.

1901

Cuverville, 6 Temmuz[1]

Bu gece düşümde:

Hepimiz Cuverville'deydik ve *konuşmuyordum*, bana ne olmak istediğimi soran Édouard'a[2] *şöyle demişim*: "Ne mi olmak istiyorum – bir *oyuncu* – evet öncelikle bir oyuncu; – olmazsa ya da sonra: kör."

Édouard bana sözlerimi anımsatıyordu (kaldı ki hepsi aklımdaydı).

Bunun üstüne Madeleine kara bahtı arzulamanın çok gereksiz bir atılganlık olduğunu ileri sürüyor, bu konuda söylenebilecek her şeyi söylüyordu... Ben de birden sözünü kesip bağırıyordum: "Beni *reçel* yapmak istiyorsunuz! Kimi meyvelerin ancak sirkede tat kazandığını anlamıyorsunuz." Derken uyandım, kalbim küt küt atıyordu.

Bruneval'de[3] *yazıldı, Eylül*

Psikolojik gizem duygusu. Anlaşılması olanaksız varlıklar. Ruhtan da gizemli beden – görünüşte bir aldırışsızlığın ardına gizlenen.

1 Gide İtalya üstünden Kuzey Afrika'dan döndükten sonra, aile sorunlarıyla (baldızı Valentine Rondeaux'nun zinası) ve (ilk gösterisi 9 Mayıs 1901'te gerçekleşen) *Roi Candaule*'ün Nouveau-Théâtre'daki sahnelenişiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Oyunu aynı zamanda kral rolüne çıkan Lugné-Poe sahneye koymuş, Édouard de Max Gygès rolünü, Henriette Roggers de Nyssia rolünü üstlenmiştir; oyun hiç başarılı olmaz (bkz. Jean Claude, *André Gide et le théâtre*, I. cilt, Gallimard, 1992, s. 53-57). Sonra, Gide yeniden Lamalou'da tedavi görüp, Haziran ortasında Madeleine'le birlikte Cuverville'e yerleşir. Aralık'a dek orada kalırlar. Gide bu süreçte *Ayrı Yol*'u (*L'Immoraliste*) yazmayı bitirecektir.

2 Édouard Rondeaux, Madeleine'in kardeşi.

3 Bruneval Cuverville yakınlarında küçük bir köydür.

Onun da nereye kadar beklemediğini asla bilememek.

Özünde düşündüğümüzden çok daha basit varlıklar.

Aralarındaki tutumların içtenliği ve kinizmi. *Utinam ex vobis unus.*[4] Vergilius'un bu sözünden benim okuyabildiğim heyecanı okuyan kimse yok.

Bunları Brun.'lü iki çocuk oyun oynarken bir tavır takınmak için yazıyorum.

4 *Atque utinam ex vobis* ("Ah! Sizden biri olsam keşke!"), Vergilius, *Bucolica*, X, 35, "Gallus".

YAPRAKLAR

1901 yazındaki okumalar.

Manuel de l'histoire littéraire, Brunetière.
Entretien avec M. de Sacy, Pascal.
Le Menteur, Corneille.
Satires et épîtres, Boileau.
XVII. yüzyıl üstüne çeşitli makaleler.
Le Curé du village, Balzac.
La Villa sans maître.
La Jeune Fille Violaine.
Le Vigneron dans sa vigne.[5]
Les Religions de l'Antiquité, Renan.[6]
Başka incelemeler (Budizm, Calvin vb.).
Dominique.
Graziela.
Le Monde des réprouvés.
L'Éternel mari (yüksek sesle).[7]
Les Vagabonds, Gorki.

5 *La Villa sans maître*, Eugène Rouart, Mercure de France, 1897; *La Jeune Fille Violaine*, Paul Claudel, *Tête d'or*, *L'Échange*, *Le Repos du septième jour*'la birlikte, Mercure de France, 1901; *Le Vigneron dans sa vigne*, Jules Renard, Mercure de France, 1884 – Gide bu kitaptan Aralık 1901 tarihli *L'Ermitage*'da söz edecektir.
6 Ernest Renan, *Nouvelles Études d'histoire religieuse*, Lévy, 1884.
7 *Dominique*, Eugène Fromentin; *Graziela*, Lamartine; Dans *le monde des réprouvés*, Melşin (Rusçadan çev. Jules Gras, G. Bellais, 1901) – Gide bu kitaptan da 15 Şubat 1905 tarihli *L'Ermitage*'da söz edecektir; *L'Éternel mari (Ebedi Koca)*, Dostoyevski.

1902

5 Ocak

Herkes kendini farklı farklı şekillerde kandırabilir. Önemli olan şey kişinin önemli biri olduğuna inanmasıdır.

Henri Albert, Léon Blum, Charles Chanvin ve Marcel Drouin'in (onunla yemekte birlikteydim) karşısında, kendimi beğenmişliğe kapılıp birtakım çamlar devirdim. Beni çok küçük düşüren, kendimi suçlamama neden olan, ama sürekli yaptığım bir şey bu. Yalnızca yalnızken bir değerim var. İnsanların içinde beni yoran, öfkelendiren şey başkaları değil kendimim.

Yemekten sonra, konuşma canlandı; demek istediğim, her kafadan bir ses çıktı. Chanvin, Blum ve Albert aynı sözcük dağarcığını kullanmıyor; hiçbiri bunun farkında değil. Dolayısıyla, dinleyen kişi açısından en iyisi susmak, tabii ötekileri kendine düşman etmek istemiyorsa.

Stendhal'in kadınları nereye kadar sevdiği, kadınlarla ne yapmak istediği, ne yaptığı konusunda tartışıyorduk. Chanvin benim adına açık saçıklık diyeceğim şeyi "nefse düşkünlük" olarak adlandırarak her şeyi birbirine karıştırıyor. Aslında işe bu sözcükleri tanımlamakla başlamak gerek.

Bence[1], Stendhal kadınlara aşktan ziyade ilgi duyuyordu. Genelevde, hanımların ve oyuncuların yanındaki inceliğinin düşündürdüğü kadar yetersiz olmadığını görüyorum kolaylıkla.

Bedenindense zihninin güzelliğini hissettiriyor; kadın olsaydım, en çok tatmin etmek, en çok kandırmak isteyeceğim

1 Gide'in notu: "Bu bölümü bugün, 25 Mart'ta temize çekerken, söylediklerim epey yanlış görünüyor gözüme. *Souvenirs d'Égotisme*'de şunu okuduğumu söylemem gerek (s. 23): 'On yıl boyunca, kızlara üç kez bile gitmemişimdir.'"

kişi Stendhal olurdu. Onu reddetmek demek "ona kafa tutmak" demekti; böylece ondan alabileceğiniz şeylerin en iyisini alabiliyordunuz.

Henri Albert birden, zaten biliyormuşuz gibi Stendhal'in, sonra Flaubert'in frengisinden söz etti![2] Karşı çıktık; üsteledi... Marcel Drouin'le kısa bir süre önce Duclaux'nun konferansını okumuştuk, orada insan topluluklarında, altı kişiden birinde frenginin görülebildiği söyleniyordu; Drouin bunun üstüne: "Neyse ki biz yalnızca beş kişiyiz!" dedi.

Iehl[3] aynı akşam bize Chanvin'in daha önce bana anlattığı şeyi anlattı: Kışlada kış akşamlarında yapılan şeyler. Koğuştaki sobanın çevresinde toplanan askerler hep birlikte mastürbasyon yapıyormuş; sperm fışkırıp, kırmızı levhanın üstünde çıtırdıyormuş, buna "çocuğu pişirmek" diyorlarmış.

"Babasına 'S.ktir' demeyecek biri daha işte" diyormuş G. uyluklarını silerken.[4]

Henri Albert'in sesinde ne bir sıcaklık ne bir *iyilik* var. Yalnızca emin olduğu şeylerden söz ediyor ve yalnızca kendi yaratmadığı şeylerden emin. Hiç yanılgıya düşmeyeceği hissediliyor, sabah ayaklarını rahatsız eden cilalı ayakkabıları giymesinin nedeni rahat ettiği ayakkabıların insan içine *çıkacak* gibi olmaması.

2 Stendhal'in frengisi büyük olasılıkla gerçeği yansıtmaz; Michel Crouzet'nin yazdığı yaşamöyküsünde böyle bir şeye değinilmez (Flammarion, 1990). Flaubert'e gelince, uzun süre onun Doğu'ya yolculuğunda frengiye yakalandığı düşünülmüştür, oysa anlaşılan, hastalığı daha önce, 1840'lı yıllarda Paris ve Rouen genelevlerine sürekli gittiği sırada kapmıştır (bkz. Flaubert, *Voyage en Orient*, Pierre-Marc Biasi'nin giriş yazısı ve notlarıyla, Grasset, 1992, s. 20-26).

3 Jules Iehl (1875-1851) Michel Yell adıyla *Cauët*'nin (N.R.F., 1912) ve *Déserteur*'ün yazarı. Gide onu büyük olasılıkla Charles-Louis Philippe aracılığıyla tanımıştır. Bkz. Claude Martin'in *Récit du Michel*'e yazdığı giriş yazısı (Ides et Calendes, Neuchâtel, 1972).

4 "Iehl, aynı akşam" diye başlayan bu parça Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında yoktur. Yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının 1932'de yapılan ön baskısına alınır.

5 Ocak

Kimi zaman bir edimin *gerçekliğini* ancak sonuçları üstünden duyumsayabiliyoruz. Büyük suçlar kimi zaman ancak düşlerde olduğu gibi kolayca işleniyor. Sonra insan uyanmak istiyor. Ciddiye alınmamak istiyor...

7 Ocak

Henri Ghéon'la birlikte evinde öğle yemeği yediğimiz Jacques Blanche bize kaygılarını anlatıyor; durumun artık daha kötü olamayacağına inanıyor; oysa kaygıları daha da büyüyebilir. Bugün yaptığı resim dün yaptığına iğrenerek bakmasına neden oluyor; Pont-l'Évêque'teki dilencileri "kibarlar âlemindeki herkes"in yavan olduğunu düşündürüyormuş ona. İngiltere'de olsa, diyor, böyle olmazdı. Her şeyi satmaktan, Paris'ten ayrılıp Londra'ya taşınmaktan söz ediyor... ya da en azından Pont-l'Évêque'e. Ama Saint-Martin bu yıl kiralanmıyormuş; başka bir konut arasa da boşuna. Bu yaz yaptığı, belki şimdiye dek elinden çıkan en iyi resimlerin yalnızca başka bir şeyin başlangıcı olduğu konusunda uzlaşıyoruz... Kinik bir Blanche düşüncesi özellikle Henri Ghéon'ı heyecanlandırıyor; bunda büyük bir payımızın olduğunu ileri sürüp, Blanche'ın kinizmini Sergi zamanına, onunla sık sık görüşmemize ve bizi betimlediği büyük resme[5] bağlıyor. Buna inanmak hoşuma gidiyor.

Sonuçta Griffin satmak istediğini söylediği *Mercure* hisselerini satmadı[6]; konuşurken ağzından çıkan bir sözden anladım bunu (bu akşam, Van Rysselberghe'lerin[7] evinde). Bu işe bir-

5 Söz konusu olan *M. André Gide'in Arkadaşları* (1900) adlı ünlü resimdir. Resimde, Gide'le birlikte, soldan sağa, Charles Chanvin, Henri Ghéon, Athman Ben Sala ve Eugène Rouart görülmektedir. Resim Rouen Güzel Sanatlar Müzesi'ndedir.

6 Francis Vielé-Griffin *Mercure de France*'ta makaleler yayımladıktan sonra, 1898'de, bir yandan dergiye yazmayı sürdürerek, Gide'le birlikte, Ducoté'nin yönettiği *L'Ermitage*'a önemli katkılar sağlar. Gide burada Vielé-Griffin'in "ikili oynayışı"na gönderme yapar.

7 Haziran 1899'da, Gide Vielé-Griffin'in evindeki bir *Saül* okuması sırasında, Belçikalı ressam Théo Van Rysselberghe (1862-1920) ve karısı,

likte gülmeye başlamadan önce, öyküyü anlatırken, koşullar yüzünden zorunlu kaldığı şeyi önceden verilmiş bir karar gibi gösterdi.

Vielé-Griffin yalnızca kararsızlığının uç noktasını anlattığı ya da gösterdiği için kararlı biriymiş gibi görünebiliyor; ne var ki birtakım önemsiz olaylar gerçeği açığa vuruyor.
Sabah heykeltıraş Charmoy'yı[8] ziyaret ettiğini anlatırken, onun hem yapıtına hem kişiliğine karşı çıkıyor, yaptıklarını yalnızca bir aldatmaca, ikbal düşkünlüğü ve kendini beğenmişlik olarak görüyor; söylediklerine bakılırsa, bir tek kendisi başkalarının aşırı dalkavukluğunu dengeleyebiliyor. Ama sabahki sevecenliğine tepki olarak böyle konuştuğunu da düşünebilirim; Charmoy'dan o sıra gelen mektup böyle düşünmeye itiyor beni; mektubunda hâlâ Vielé-Griffin'in sıcak iltifatlarının etkisi altındaydı.

Ama Vielé-Griffin onu ilginç, zeki ve sevimli kılan şeylerin tam olarak ne olduğunu anlayamaz. Bir kişiliğe en iyi tutarsızlıklarından yaklaşılır.

Griffin *Mercure* hissedarlarının celp kâğıdında, "hayranlık uyandıran" bir baskı hatası yüzünden "genel kurul" yerine "genital kurul" yazdığını ileri sürüyor. Bu *dizgi yanlışı* onu çok eğlendiriyor, kimsenin ona gülmediğini görünce arka arkaya üç kez anlatıyor (Van Rysselberghe'lerin evinde).

Baktım: Söylediği doğru değilmiş.

(*L'Occident*'ın 1. ya da 2. sayısı) P. A. Valéry.

Bu on iki zavallı düşünceyi yayımlamak! Ne büyük bir hata! Kendine büyük bir zarar veriyor ve uzun süredir kendisini dört gözle bekleyen düşmanın karşısında perişan oluyor! Elindeki tüm kâğıtları birdenbire masaya atmadan önce onları gösterme-

daha çok "Küçük Hanım" adıyla bilinen Maria'yla (1866-1959) tanışır. Maria Gide'in arkadaşı ve kızının büyükannesi olacaktır; *Les Cahiers de la Petite Dame* (Gallimard, 1973-1977) 1918-1951 yılları arasında Gide'in yaşamından birçok olayı anlatır.

8 Heykeltıraş José de Charmoy (1879-1919) özellikle Baudelaire, Zola, Nietzsche ve Beethoven büstleriyle tanınır.

meliydi. Şimdi herkes aşırı kurnazca gülümsediğini, elindeki kâğıtların çok da iyi olmadığını düşünüyor.

Bu Salı, saat başı *Lamiel*'deki Sansfin'in sözünü yineleyip durdum: "Öyle günlerim oluyor ki, hani uşağıma kendimi karyolanın demirine bağlatsam yeri..."[9] Ben de o günlerden birini yaşadığımı düşünüyorum. *La Revue blanche*'la boğuşulacak bir gün değil.[10] Saat 6'ya doğru *Mercure*'e gittim, bir ara kalabalıkta yolumu şaşırdım, sonra Henry Davray'yle kaçtım ve ilk yazıhanede on beş dakikalığına konuşmamız bugünkü başarısızlıklarımı biraz olsun avuttu.

Üç beş kuruş almak için *La Revue blanche*'ın yazıhanelerine gitmiştim. Gişenin önündeydim. Alacaklı olduğumu söyledim; borçlu çıktım. Söylediklerine göre, yaklaşık 100 frank borcum varmış. Ben de borcumun ayrıntılı dökümünü istedim. Bana verdikleri zarf parçasının üstüne şunlar yazılmıştı:

Candaule'*ün Çin kâğıdına basılı 21 kopyası*........	42
1001 Nuits'*nin lüks kâğıda basılı 6 kopyası*........	60
	102
Katkılarından ötürü M. Gide'in alacağı..............	17
Borcu..	85

Hiçbir şey söylemeden kâğıdı cebime koydum (üç gün önceydi); ama akşam, kendimi dinç hissedince, dergiye gidip Alexandre Natanson'la konuşmak istedim.
Hoşbeşten ve gülümsemelerden sonra:

"Geçen gün" dedim, "bana bu borç pusulasını verdiler, üstleneceğim üstlenmesine ama anlayamıyorum, birinin bana açık-

9 Stendhal, *Lamiel*, I, çev. Vahdi Hatay, Cumhuriyet, Dünya Klasikleri, s. 50.

10 *La Revue blanche*'ta, Mallarmé, Régnier, Gourmont gibi adların yanında, 1900'ün başına dek Léon Blum'ün yazılarına rastlanır. Blum'ün işini sonra aşağı yukarı bir yıl boyunca Gide üstlenir (*Les Mille et Une Nuits*, Régnier'nin *La Double Maîtresse*'i, Camille Mauclair'in *L'Ennemie des rêves*'i vb. üstüne yazılar). Gide 1901'de *Le Roi Candaule*'ü de orada yayımlar. *La Revue blanche* üstüne bkz. A. B. Jackson, *La Revue blanche 1889-1903*, Minard, Lettres modernes, 1960.

laması gerek". Sonra kâğıt parçasını uzattım. (Söyleyeceklerimi ezberlemiştim.)

Beklenmedik biçimde parasını iki kez ödeyeceğim *Candaule* kopyaları konusunda can sıkıcı bir tartışma başladı. Bu sorun halledilince:

"Bir de *Mille et Une Nuits*'ye şaşırdım", diye sürdürdüm. "Lüks baskıyı bana armağan edeceğinizi aklımın ucundan bile geçirmemiştim tabii ki, ne sizden ne de Mardrus'ten[11] böyle bir şey bekleyebilirim; ama onu buradan herhangi bir kitapçıdan daha pahalıya almama şaşırdım. Dediğiniz gibi, 'yayınevinden' olduğum için mi böyle?"

Natanson bana hemen burada bir hata olduğunu söyledi; doğal olarak indirim yapılacaktı, gelip bunu söylemekte çok haklıymışım.

"Sonuçta" dedi, "hesaplar tutulurken genele bakılıyor; hep genele bakılıyor. Herkes için ayrıntılara girmemiz olanaksız. Dolayısıyla, sistem gereği, her yere en yüksek fiyat giriliyor. Hesaplar toplu halde işleniyor, anlayacağınız gibi. Doğal olarak, burnumu her şeye sokamam; herkesin gelip söylemesi gerek. Örneğin Mirbeau'ya[12] bakın... Biliyorsunuz, Mirbeau da bizim yayınevinden! Ya! O da tıpkı sizin yaşadığınızı yaşadı. Tüm kitaplarını bizden aldığı için, geçen gün ona bin beş yüz franklık bir hesap çıkarmışlar. Geldi söyledi. Hesabı kaça indi biliyor musunuz?.. Dokuz yüz franga! Gördüğünüz gibi, gelip söylemek yeterli oluyor."

"Mirbeau gibiler için" dedim, "sorun yok... ya da benim gibiler için (elimden geldiğince üstüne basıyordum); ama birileri bunda herhangi bir kötülük olduğunu düşünmeden paranın hepsini ödeyebilir."

"Harika!" dedi Alexandre. Sonra kendini biraz toparlayıp ekledi: "Bakın, daha az para vermek istiyorlarsa, kitapçılarına gitsinler. Burada komisyonculuk yapmıyoruz... Kaç tane açık hesabımız var biliyor musunuz?"

11 *Mille nuits et une nuit*'nin (*Binbir Gece Masalları*) ünlü çevirmeni.

12 *Jardin des supplices*'ün (*İşkence Bahçesi*) yazarı Octave Mirbeau 1901'de Gide'in aynı yılın Aralık ayında *L'Ermitage*'da ele aldığı (metin sonra *Prétextes*'e de alınmıştır, s. 204-205) *Les Vingt et Un Jours d'un neurasthénique*'i yayımlamıştır. Gide'in Ocak 1902'de Ghéon'a yazdığı bir mektup onun *La Revue blanche*'ta Mirbeau'yla tanışmasını anlatır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 385-387).

"?"

"On iki bin tane!.." (Yanılmıyorsam, söylediği sayı buydu.) "Şimdi tatmin oldunuz mu?"

"Hayır. Bir de muhasebecinizi bilgilendirmenizi istiyorum."

"Tamam" dedi Alexandre, "benimle gelin".

Yazı işleri odasının dışındaki küçük koridorda yürüdük. Alexandre soldaki ikinci kapıyı açtı. Muhasebe odasıydı orası. Kelebek gözlüklü Yahudi bir kız[13] üstü kâğıtlarla ve defterlerle kaplı koskocaman bir masanın başında hesap yapıyordu.

"Matmazel, sizi M. Gide'le tanıştırayım, bundan sonra yayınevinin tüm kitaplarında ona % 33'lük bir indirim yapacaksınız ona."

Tam çıkacakken cayıp geri döndü:

"Bizim yayımladığımız herkese bundan sonra aynı indirimi yapacaksınız."

Sonra, bana dönüp, bir timsah gibi gülümseyerek:

"Mutlu oldunuz mu?.. Tamam mı?.. O zaman ben de mutlu oldum. Hadi bakalım! Güle güle..."

Borcum, bu küçük "şikâyet"ten sonra, hesaplara bir kez daha bakılınca, 102'den 50'ye düştü, alacağım da 17'den 34'e çıktı.

"Cinsel ilişkilere en ufak bir eğilim duymazdı içinde; çekici bir konuşma her şeyin üstünde gelirdi onun için"[14] (*Lamiel*).

Stendhal sevinçli on anının dokuzunu tatmin olmuş gururuna borçlu.

8 Ocak

Neden *L'Immoraliste*'i üç yüz tane bastırıyorum?.. Satmayacağını birazcık olsun kendimden gizleyebilmek için. Bin iki yüz tane bastırsaydım, satış dört kat daha kötü görünürdü gözüme; dört kat daha fazla acı çekerdim.[15]

13 Natanson'lar da Yahudi'dir. Gide bu öyküyü Ghéon'a yazdığı, 12 Ocak tarihli bir mektupta da anlatır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 390), ama başka rakamlar verir (100 franklık "borç" 1996'da yaklaşık olarak 1400 franga denktir).

14 *Lamiel*, *agy*, s. 108.

15 Söz konusu olan *L'Immoraliste*'in (*Ayrı Yol*) Mercure de France'tan yayımlanan özgün baskısıdır. Kitap Arches kâğıdına basılmıştır. Ama 20 Kasım 1902'de, Mercure de France'ın geleneksel boyutlarıyla, dört sayfalık bir önsözle yeniden yayımlanacaktır.

Hem sonra herkes yeni bir serüvene atılmalı; bu serüvene de bir tek ben atılabilirim; her şey beni ona hazırlıyor; eğlendiriyor beni; demek ki beklenmedik sonuçları bana daha çok şey öğretecek; özellikle bunu göz önüne almalı.

Dün akşam dingin dingin oturup *Lamiel*'i bitirdim ve düşüncelere daldım. Dışarı çıkmadan *yapamayacağımı* düşünüyordum. Ama çıkmadım; hiç de kötü olmadı (hatta epey güzel bir gece geçirdim). Bundan iki yıl önce, saat 10'dan sonra caddelerde gezindikten sonra, eve gecenin 3'ünde dönmem gerekiyordu. Daha bilge görünüyorum; daha yaşlıyım.

9 Ocak

César Franck'ın *L'Organiste*'ini alıp, neredeyse anında baştan sona çaldım, aralıksız ve saf bir hayranlık duydum. Geçen akşam kendisine *Prelüt, Koral ve Füg*'ü çaldığım Gueroult Baba[16] beni korkunç kızdırdı. "Hiç dinlenmiyor! Durak eksik" diyordu, bunu Pascal'in *Pensées*'sinden söz ederken: "Kadın eksik" dediği gibi söylüyordu.

Yine frengiden ve aşkın başka marifetlerinden –onun beni dinlediğinden daha çok onu gözlemleyerek– konuşabileceğim küçük Paul'ü[17] bekliyordum... Zil çaldı: Albert'miş![18] Buradayken yapmaktan hoşlandığı gibi kuruldu, rahatı yerindeydi; büyüleyici, üzgün, dertli bir hali vardı ve size kendisini avutmanın vereceği sevinçten başka bir sevinç sunmuyordu – insan onu avutmayı da seviyor, çünkü sonuçta avutulabiliyor... ama durmadan rahatsız edilmeseydim okuyabileceğim, yazabileceğim şeyleri düşünüyordum.

16 Guéroult Baba orgcu ve piyanisttir; Gide'in babasının arkadaşıdır. Ondan *Tohum Ölmezse*'de de söz edilir.

17 Paul Gide (1884-1915), amca Charles Gide'in oğlu, küçük kuzen. *Journal*'in eski baskılarında Gérard adıyla anılır. Charles Gide 1898'de hukuk fakültesine atanınca, ailesiyle birlikte Paris'te yaşamaya başlar. Gide o tarihten sonra kuzeniyle arada sırada görüşür (bkz. *B. A. A. G.*'nin 12. sayısında [Temmuz 1971, s. 3-4] yayımlanan "De l'influence" adlı metin). Gide'in kuzenine felsefe dersleri vermeye başladığı 1902 yılından sonra daha sık görüşürler (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 486).

18 Öteki kuzeni, Albert Démarest.

10 Ocak, Cuma

Bu akşam O. Sokağı'na[19] gidebilecek miyim? Delirdim artık. Dört günde bir yapıyorum bunu... İstenç arzunun arkasına takıldığında nasıl da güçleniyor!

Ama çok nezleyim. Çok öfkeleniyorum; ama kendimden başka kızacak birini bulamıyorum.

20'sine dek yine üşütürsem, Rusya'ya gidemem.[20]

10 Ocak

Stendhal'in yazma gereksinimi... Beni bu notları yazmaya iten gereksinimin kendiliğinden gelişen, karşı konulmaz bir yanı yok. Çabuk çabuk yazmak bana asla zevk vermedi. Bu nedenle kendimi buna zorlamak istiyorum.

Akşam saat 10

Caddelerden birinde Alexandre S.'ye[21] rastladım. On dokuz yaşında on beş yaşında olduğundan biraz daha az güzel yalnızca. Ama onu İspanyol sanmamıza neden olan o solgunluğu, yüz çizgilerinin yumuşaklığını biraz yitirdiği söylenebilir.

Yanımda Ghéon vardı. Alexandre yanımıza gelip: "Karımı kaybettim" dedi (bir yıldır birlikte yaşadığı küçük Aline'den söz ediyordu). "Çok kavga ediyorduk" diye sürdürdü; sonra yılbaşından bir gün önce, ona genelde olduğundan da sert davranınca, zavallı kızın çileden çıkıp bir kız arkadaşının evine kaçtığını anlattı. Morfin tiryakisi arkadaşı kendisine bir "iğne yapmasını" öğütlemiş. Aline dozu mu iyi ayarlayamamış? Yoksa bilerek ölçüyü kaçırmak mı istemiş?.. O kadar çok uyuşturucu almış ki bir saat sonra ölmüş.

19 Büyük olasılıkla 12 numarada bir hamam olan Oberkampf Sokağı. Gide ile Ghéon sık sık orada buluşur (bkz. 25 Ocak 1902 tarihli mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, 1. cilt, s. 395 ve 31 Ocak tarihli mektup, *agy*, s. 397).

20 Fedor Rosenberg Gide'i St. Petersburg'a çağırmıştır. Ama yola çıkmadan kısa bir süre önce Gide gitmekten vazgeçer: "Yerimi ayırtıp kendime bir kürk sipariş ettiğim günün akşamı birden Rusya'ya gitmekten vazgeçtim" (Ghéon'a 1 Şubat tarihli mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 397).

21 Gide Alexandre S.'yle beş yıl önce tanışmıştır. Gide ile Ghéon'un yazışmalarında ondan çok söz edilir.

"Gazetelerde okumuş olmalısınız" dedi Alexandre sözlerini bitirirken.[22]

Buna çok üzülüp üzülmediğini sordum aptal aptal.

"Üzülmek ne kelime!" dedi; "birbirimizi çok seviyorduk... Üstelik artık nasıl yaşayacağımı bilmiyorum."

İlk işini, cevahir yontuculuğunu bırakalı beri, kız ona önemli bir gelir sağlıyordu. Yeni bir meslek seçene dek, her türlü işi deniyordu; kaç işe kalkışmıştı, Tanrı bilir! Yalan söylemiyorsa, anlattıklarından çok şey öğrenebilirdiniz!..

Polisin kendisine kesinlikle bulaşmayacağını söylüyordu (neredeyse hepsi böyle der); çevirdiği dolapları anlata anlata bitiremiyordu. Montmartre Caddesi'ndeki küçük bir kafeye girdik, ona sıcak süt, bana kirş, Ghéon'a da bir tür şerbet getirdikleri mermer masanın üstüne belgelerini çıkardı. Çantası eşsiz tavsiye mektuplarıyla, eski kuyumcu işverenlerinin yazdığı mektuplarla vb. doluydu.

"Bakın işte! Şunu gördünüz mü! Hepsine bakın: Saygınlığımı lekeleyebilecek belgeleri asla saklamam."

Ama belgelerin arasında Tonkin'de görevde olan bir devlet mühendisinin mektubu, o mühendisin Tonkinli erkekler ve kadınlarla çektirdiği bir fotoğraf vardı. Sonra yine aynı adamın bir başka mektubunu bize okudu; muhalif bir gazete bu mektuba çok para verebilirdi... Mühendis orada neler yaptıklarını, özellikle ne yapmadıklarını anlatıyordu; devletin onlar için yaptığı harcamaları ve karşılığında pek bir şey vermediklerini. Ah keşke bir kopyasını alabilseydim!.. Uzatmayayım, Alexandre iki yılı aşkın bir süre arkadaşlık ettiği o adamın yanına gitmek istiyordu. Aynı evde birlikte yaşamış, birlikte yatmışlar: Mühendis dışarı az çıkıyor, ama çıktığında kuzeni olarak tanıttığı Alexandre neredeyse her zaman yanında oluyormuş. Altı ay olmuş gideli.

Sonra Alexandre geçen yazı, Trouville'de ve Le Havre'da geçirdiği mevsimi anlattı. Biri Trouville'de, öteki Le Havre'da, iki kadın onunla ilgileniyormuş. Biriyle gündüzlerini, ötekiyle gecelerini geçiriyormuş. Her sabah, Trouville teknesine biniyor, orada müşterek bahis ya da *petit chevaux* oynuyormuş. Her akşam yine tekneyle Le Havre'a dönüyormuş.

22 Hiçbir Paris gazetesi o sıra böyle bir olaya değinmez.

"Ah!" diyordu, "orada ne güzel zaman geçirdim! Krallar gibi yaşıyordum. Otelde bir odam vardı; elli franklık bir oda..."

Bir akşam, Le Havre'a dönünce, bir de bakmış yatak boş; onu beklemekten sıkılan metresi bir İngiliz'le kaçmış.

Eskiden kardeşim diye tanıttığı küçük Auguste'e ne olduğunu sordum. Onu artık görmüyormuş, bu konudan konuşmaktan hoşlanmıyormuş gibiydi. "Madagaskar'da" dedi. Ben onu son gördüğümde Petite Roquette'ten çıkıyordu.

Dün akşam, Ducoté'nin son Perşembe toplantısı vardı. (İtalya'ya gidiyor.) Önce Charles Gide'in evine uğrayıp saat 10'a doğru oraya gittim.

Ducoté'nin evinden çıkarken, Charles-Louis Philippe[23] bana eşlik etti; uzun süre caddelerde yürüdük.

"Seninle konuşurken beni rahatsız eden şey" dedi bana, "beni ne zaman ilginç bulduğunu daha anlayamamam."

"İşte tam da böyle şeyler söylediğinde sevgili Philippe."

Bugün saat 4'e doğru eve döndüm, kafam tavını bulmuş, çalışmaya hazır. Akşam yemeğine dek, önce Charles yengem, sonra Hubert[24] geldi.

Yemekten sonra, M.'ye *Crépuscule des dieux*'nün[25] ilk bölümünü okudum.

Yeniden yürürken okumayı becermeye başladım. Kendimi iyi hissediyorum.[26]

Bu sabah, Alexandre'ı görmem gerekiyordu. Trévise Sokağı'ndaki evine uğramamı söylemişti. Kapıcı kadın bana bilgi vermek konusunda açıkça kötü niyetli davrandı.

"M. Alexandre S.'ye gelmiştim" dedim.

23 Charles-Louis Philippe (1874-1909), yazar. Bkz. Gide'in "Entretiens avec Jean Amouche"ta onunla ilgili söyledikleri, s. 222-224.

24 Henri Hubert, Marcel Drouin'in arkadaşı, *La Revue sociologique*'in yöneticisi.

25 Élémir Bourges'un *Le Crépuscule des dieux* adlı romanı 1884'te çıkmış, 1901'de yeniden basılmıştır.

26 "Bugün" diye başlayan parça Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında yoktur. Yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınır.

"Yok Mösyö."

"Bana burası olduğunu söylediler."

"Hem öyle hem değil" diye yanıtladı.

"Ne demek istiyorsunuz hanımefendi?"

"Burada oturmuyor. Yalnızca birkaç mobilya var."

"Kesinlikle onunla konuşmam gerek. Nerede bulabilirim?"

"Bilmiyorum."

Öfkeyle uzaklaştım. Arkamdan seslendi.

"Ah! Bakın" dedi, "servis merdiveninden üçüncü kata çıkıp soldan ikinci kapıyı çalarsanız, kapıyı açıp açmayacağını görürsünüz".

Çıktım. Kapıyı çaldım; bekledim. Bir daha çaldım. On beş dakika geçti. Caydım; sonra geri dönüp bir kez daha çaldım... Yok.

Bana üstü kapalı bir biçimde saat 5'e randevu verdiği Folies'nin[27] önünde de kimse yoktu. Yazık!.. Ama onu evinde görmek isterdim.

Alexandre'ı neredeyse beş yıldır tanıyorum. Sürekli yalan söylemese, nasıl da ilginç biri olurdu!

Ghéon'un açık yürekliliği tüm ikiyüzlülüklerimi unutturuyor bana.[28] Ondaki güç, sağlık hayranlık uyandırıcı. Beni biraz zorlamasına ve aptal gibi göstermekten hoşlanmasına karşın, onu görmekten çok keyif alıyorum. Çok az çalışsa da en azından çok okuyor. Aklınıza ne gelirse; otuz gündür, rastgele Thukydides, Montesquieu, Marivaux, Stendhal, Sainte-Beuve vb. okuyor.

11 Ocak

Dün O. Sokağına gitmek için kahvaltı etmedim; yalnızca öğleye doğru bir elmalı turta yedim; saat 4'e doğru da iki sandviç. Önceki gece, saat 2'ye doğru yatmıştım.

Çok ama çok iyiyim; zihnim açık ve çok dinç; bedensel bir sevinç başımı döndürdü bütün gün. Üç kez Champs-Élysées'deki sıralara oturup bir şeyler yazdım. Güzel bir yirmi dakika geçirdim.

27 Folies-Bergère.

28 *L'Immoraliste* (*Ayrı Yol*) "Açık yürekli dostum Henri Ghéon'a" ithaf edilmiştir. Burada "dost" tam olarak Whitman'ın kullandığı anlamda kullanılır (bkz. Gide'in Ghéon'a yazdığı 19 Mart 1899 tarihli mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 188).

Saint-Sulpice Meydanı'ndaki, Jules Iehl'i akşam yemeğine çağırmak için gittiğim nakliye ofisinde, onun gişesinin önünde, küçük Juliette'le bize öyküsünü anlattığı küçük Marcel'i gördüm. Onlarla biraz yürüdüm. Kız sekiz, oğlansa yedi yaşında. Oğlan yemek için bir şişe şarap ve patates taşıyordu.

Yürürken, Goncourt'ların *Les Hommes de lettres*'ini okuyorum.

Kafe Vachette'te, Ducoté ve Chanvin'le birlikteydim. Biraz sonra aramıza katılması gereken Henri Albert'i beklerken, onlara yarım düzine "büyük adam"la ilgili bir düzine öykü anlattım. Zavallı Ducoté'cik karardı. Bu kez sözü Chanvin aldı; Carlyle'ın karısına "yaptıklarını" anlattı.[29]

"Gerçekten" diye bağırdı Ducoté, "bir insanın büyüklüğünün kanıtı böyle acayipliklerse, kendi değerimi sorgularım".

"Şu işe bak!" dedim, "Ducoté karısına fazla nazik davrandığını düşünüyor."

Ama şakam konuyu değiştirmeye yetmedi, yumuşak başlı Ducoté bir süre yanıp yakıldı.

12 Ocak

Dün akşam Jules Iehl'le birlikteydim. İlk kez onunla baş başa konuştum. Hayranlık uyandıran biri Iehl; belki tüm bu "kuşak"ta[30] (demek istediğim bu grupta) en dikkat çekici kişi – az kalsın "aramızdaki" yazacaktım.

Saat 8'e dek ofiste çalıştığı için, kapıda onu bekledim ve birlikte Café Voltaire'in karşısındaki bir kafe-lokantada yemeğe gittik.

Yemek boyunca, yemeğini unutup bir şeyler anlattı durdu.

29 Thomas Carlyle'ın 1826'da evlendiği Jane Welsh, yazarın çalışması uğruna gözden çıkarılması bir yana, kocasının acımasızlığından ve soğukluğundan çok çekmiştir.

30 Demek ki Gide'in "Ahbap Çavuşlar Çetesi" diye nitelediği Ghéon, Charles-Louis Philippe, Charles Chanvin (Marcel Drouin'e 15 Haziran 1898 tarihli mektup, *La Maturité [...]*, s. 283'te alıntılanmıştır). Aslında hepsi Gide'den küçüktür.

(Kaldı ki Madam Audoux'nun yeğeniyle ilişkisinin öyküsünü not ettim.[31])

"İyi de", dedim sözünü bitirince, "neden bunları yazmıyorsunuz? Tam olarak bana anlattığınız gibi... *Krotkaïa*[32] kadar güzel".

"Oh!" diye karşılık verdi, "bir de Madam Audoux'nun öyküsünü öğrenseniz ne dersiniz kim bilir? Evet; onun öyküsünü yazacağım, çünkü orada benim hiç rolüm yok... Ne tuhaf: Bir öyküyü ancak içinde olmadığım zaman yazmak geliyor içimden, daha doğrusu ancak o zaman *yazabiliyorum*".

Ölümden söz ettik; ölümden korkmadığını söyledi. Ben de ona hep "en kötüsünü beklediğimi" anlattım.

"Sizi iyi anlıyorum" dedi; "ama... hayır, bu duyguyu bilmiyorum..." Bir an için sustu; sonra tatlı bir sesle:

"Belki de bunun nedeni hep en kötüsünü yaşamam. Evet ya; ileride beni şaşırtabilecek tek şey mutluluk."

Bunu bütünüyle yapmacıksız bir biçimde, hiç bozmadığı doğallığıyla söyledi.

Iehl'e bir tür saygı duyuyorum. Demek istediğim onun saygısına gereksinim duyuyorum.

Bu Pazar sabahı, hava güzeldi; saat 11'e doğru çıktım, rastgele bir omnibüsün üst katına atladım, sonra Beaubourg Sokağı'na yaklaşmak için bir başkasına geçtim. Iehl'in anlattıkları aklımdan çıkmadığı için, oraları *görmek* istedim. Étienne-Marcel Sokağı'na vardım; Rambuteau Sokağı'na gittim; sonunda da hem en iç karartıcı, hem en eğlenceli sokak olan Beaubourg Sokağı'na. Ama geç oldu, görmek istediğim şeylere şöyle bakabildim, akşam yine oraya dönmeye karar verdim.

Saat 14'te, bana Petersburg'dan ve Moskova'dan birtakım haberler getiren André Beaunier'yi[33] ağırladım.

Saat 15'te çıktım. Saint-Martin bölgesine döndüm ve geceye dek içlerini öğrenmeye can attığım gizemlerle bezediğim adı

31 *Marie-Claire* (E. Fasquelle, 1910) adlı romanıyla 1910'da Femina Ödülü'nü alan Margueriyte Audoux'nun ablası Madeleine bir gün bebeğini bir süre bakması için ona getirir. Ama bir daha ortalıkta görünmez. Gide Claude Martin'in *Le Récit de Michel* adıyla yayımladığı (Ides et Calendes, Neuchâtel, 1972) bu öyküyü yazar. Bkz. Claude Martin'in kitabının önsözü.

32 Dostoyevski'nin *Uysal Kız*'ı.

33 André Beaunier (1869-1925), *La Revue des Deux Mondes*'da eleştirmen.

kötüye çıkmış ya da tekinsiz otellerle dolu olağanüstü daracık sokaklarda gezindim. (Özellikle Venise Sokağı.) Sonra Morg'a gittim; hayran olunası Anjou Rıhtımı (Lauzun Oteli vb.). Béthune Rıhtımı; Notre-Dame. Anjou Rıhtımı 1 ve 3 numara en çok oturmak istediğim ev.

13 Ocak

Em.'e bütün akşam bize bir resim kadar haz veren çok güzel bir "Capitaine Christy"[34] götürdüm. Sakin bir akşam. Em. Goncourt'ların *Outamaro*'sunu okuyor. Ben de César Franck'tan bir şeyler çalıyor, sonra nasıl yazılmaması gerektiğini öğrenmek için *Les Hommes de lettres*'i okuyorum.

14 Ocak

Capitaine Christy açıldı; çok bayağı; tam bir "alaylı" diyor Em..[35]

Georges Widmer'in küçük kızının öldüğünü öğrendik.[36] Yavrucak daha altı haftalıktı. Kapı kapı dolaşan Em. üzücü haberi Madam Walckenaer'e[37] verdi.

"Üstüme iyilik sağlık! Daha dün doğumu kutlamak için onlara bir tebrik kartı göndermiştim..."

"Olsun güzelim", diye bağırmış ziyarete gelen bir başka yaşlı kadın, "kartta bir şey yazmıyorsa, taziye kartı da olur".

Beaunier. Gülümsemesi, kahkahası, söylediği her sözden sonra, sizden özür diler gibi. Tanıdığım en *rahatsız* insanlardan biri.

15 Ocak

Bu sabah Léon Blum yazdığı oyunun (*Le Colère*) ilk perdesini okudu bana.

34 Bir tür gül fidanı.
35 *Capitaine*'e (kaptan; yüzbaşı) gönderme (ç. n.).
36 Georges Widmer Gide'in kuzenidir.
37 Madam Walckenaer Gide'in ergenlik arkadaşı André Walckenaer'in annesidir.

Molière bugün Blum'ün her zaman Marivaux'yu ona yeğlemesinin öcünü alıyor.[38]

Charles Demailly'yi bitirdim. Bir sürü olağanüstü niteliği olsa da iğrenç bir kitap.

Outamaro'da "doğacı" sözcüğüne rastlanıyor (s. 112 ve 116).

Masaccio "doğacı" bir ressam (*Italie d'hier*, s. 111 ve s. 134, 1855'te yazılmış).[39]

Guérin'in evinde. Konuşmakta çok zorlanıyoruz; ama resmi aşırı ilgimi çekiyor.[40]

Yakalığımı değiştirmek için eve dönüp, Ghéon'un kitabını aldırmak için *La Revue blanche*'ın yolunu tutuyorum.[41] Var gücümle uğraşıp Fred'in inadını kıracak gibi oluyorum. İki gün içinde bir daha uğrayıp kesin bir yanıt almam gerek.

Caddelerde Kahn'la[42] konuşma; epey içten, ama ilginç bir yanı yok.

Yeni sirkten dönüyorum. Üşütmüş olabileceğimden korkarak (frak giymiştim) kaynar et suyu ve iki küçük kadeh rom içiyorum.

38 Gide 1914'te Royère'e yazdığı Molière'le ilgili bir mektupta da bu konuya dönecektir: "Marivaux'yu yeğlemeden edemeyen Yahudileri suçlayabilirim. Bu korkunç bir şey – ama Yahudi tiyatrosunu açıklıyor" (*B. A. A. G.*, Nisan 1981, s. 241).

39 "Doğacı akım"ı 10 Ocak 1897'de *Le Figaro*'da bu konuyla ilgili bir manifesto yayımlayan Saint-Georges de Bouhélier başlatmıştır. Gide doğacıların sahip çıkmak istediği *Dünya Nimetleri*'nin yayımlanması nedeniyle akımla biraz ilgilenir, ama çok geçmeden onlardan kopar.

40 Charles Guérin (1875-1939). Gide *Notes 1901*'de (yayımlanmamış, özel kol.) Mayıs 1901 tarihine şöyle yazar: "İlk resimlerimi satın aldım – Guérin'in 2 ölüdoğası– Denis'nin *Cezanne'a Saygı*'sı".

41 Gide'le Ghéon'un yazışmaları (*Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 391-398) Gide'in Natanson kardeşlere *Le Consolateur*'ü *La Revue blanche*'a aldırmak için yaptığı görüşmeleri tüm aşamalarıyla anlatır; metin 1 Ağustos-15 Ekim 1902 arasında tefrika halinde, sonra 1903'te Fasquelle'den kitap olarak yayımlanır.

42 Gustave Kahn (1859-1936), simgeci ozan ve sanat eleştirmeni.

16 Ocak

Bu sabah. iyiyim, uyandığımda her şeye hazırdım; zihnim açık, kafam dinç, *algılarım güçlüydü.* Roger Marx'ı[43] görmeye gitmem gerekiyordu, ama sabahın bu canım saatlerini başkalarıyla harcamak içimden gelmedi. Opéra Caddesi'nde gezinti. Louvre'a gittim (Fransız heykelleri salonu). Bu sabah, gözlerim ağrısa da (dün akşam, ışık önden gelirken César Frank okumakta diretmiştim), baktığım her şeyden zevk alıyordum doymak bilmeden. Gördüğüm şeyler anında başıma vuruyordu. Houdon'ların karşısında dans ettim, Rude'lerin karşısında ağladım, Carpeaux'ların karsısında tepindim. Em.'i de hemen getirmek istedim.

17 Ocak

M.'yle birlikte kahvaltıdan sonra, epey erken bir saatte çıktık. Yürüyerek, Hayaşi'nin[44] koleksiyonunun yolunu tuttuk. Tadına doyum olmayan bir gezinti. Tuileries'de serçeli adam işini bitirmek üzereydi tam da. Bir kuş bulutunun sardığı yoldan geçip gitti. Gidip Clodion'un *Bakkhos Rahibesi*'ne uzun uzun baktık.

Bing'in[45] yeri. İçerisi biraz boğucu. Dipteki, XII. yüzyıldan kalma Çin, IX. yüzyıldan kalma Japon kakemonolarının[46] durduğu salon çok güzel. Japonya'nın Çin'den üç yüzyıl ileride olması hayranlık uyandırıyor. Neden peki? Budizm oraya daha çabuk mu işlemiş? Çünkü bana kalırsa, böyle bir sanatsal atılımın dinsel bir gerekliliğe eşlik etmemesi olanaksız. Buna bakmak gerekiyor. Ben de son tatilde Renan'ın Budizm üstüne iki uzun incelemesini okumuştum – ama kafam (bellek tarafı) hiç yerinde değildi, neredeyse hiçbir şey anımsamıyorum.

43 Roger Marx (1859-1913) özellikle sanat üstüne yazdığı birçok denemeyle tanınır.
44 Japon sanat simsarı Tadamara Hayaşi 1878 Sergisi'nden sonra Paris'e yerleşmiştir.
45 Sanat koleksiyoncusu Samuel Bing Japonizm'in gelişmesini sağlayan kişilerden biridir.
46 Bu Japonca sözcük tam anlamıyla "asılı şey" anlamına gelir. Dikey olarak asılan, ipek ya da kâğıt üstüne yapılmış resimleri tanımlar.

> Ne güzel bir gündü, keşke hemen sonrasında Fontainas'yı[47] ziyaret etmeseydim, akşam Schola Cantorum'a gitmeseydim, arkasından da boş bulunup Philippe ile Chanvin'i bulmayı umduğum –ama Cremnitz'in can sıkıcı arkadaşlarıyla ve gemiden yeni inmiş iki genç güneyliyle yetinmek zorunda kaldığım– *Taverne du Panthéon*'a atmasaydım kendimi.

Fontainas bir aydır romatizmayla boğuşuyormuş. Ama ben bunu ancak dün öğrendim. Ben hastalanınca ziyarete gelmesinden korkarak, onu görmeye gitmek konusunda kararsız kaldım.

Çalışma odasında, hafif, yavan bir ilaç kokusu. Salisilattan sersemleştiği için, bir aydır hiçbir şey yapamamış, söylediğine göre. Beyninin hâlâ uyuşuk olmasından yakınıyordu; kaldı ki öyle olduğu belliydi; zaten hiçbir zaman hoşsohbet biri olmadığından (ben de değilim), sürekli ancak akıntıya karşı kürek çekerek bozduğumuz uzun sessizlikler oluyordu.

Bir roman üstünde çalışıyormuş, ama tadını kaçırmaktan korktuğu için onunla ilgili konuşamayacağını söyleyip özür diledi. Griffin'in ona kötülediği Charmoy'yla ilgili sorular soruyor. Öyküyü bütünüyle anlatıyorum ona.[48] Beni kapıya kadar geçiriyor. İri, biraz davul gibi. Ama sonuçta, harika bir çocuk; nitelikleri onu boğuyor.

Passy'den gezi teknesinde güzeller güzeli dönüş yolu.

> Madam Ducoté'nin evinde Madam V. Rysselberghe'le karşılaşan Mad. ondan bu akşam Schola'da *Alceste*'in ilk perdesinin sahneleneceğini öğrenmiş. Gideyim diye üsteliyor – sessiz sakin bir akşam geçirmek istememi üşengeçliğime bağlayıp, akşam yemeğinden hemen sonra yine dışarı çıkıyorum.
>
> Oraya çabucak varıyorum, saat daha 8. Gişelerin açılmasına yarım saat var. İlk gelen ben olduğum için, bilet kontrol noktasına dayanıp, Goncourt'ların *Journal*'inin ilk cildini bir kez daha okuyorum.

47 Brüksel'de doğan André Fontainas (1865-1948) Mallarmé'nin çevresinden biridir, Gide de onunla Mallarmé'nin evinde tanışır (bkz. *Tohum Ölmezse*, s. 246).

48 Bu öyküyü bilmiyoruz.

Schola'da, *Alceste*'in ilk perdesi. Bitmek bilmeyen konser. *Alceste* çok geç geliyor, izleyiciler çoktan sıkıldı. İtiraf etmeliyim ki, Cuverville'de kendi kendime *Alceste*'i piyanoda çalarken duyduğum kadar büyük bir heyecan yok içimde. Çizgilerin hayranlık uyandıran orantısı orkestrada yeterince hissedilmiyor; zihin ölçüyü kaçırıyor; heyecanlar birbirini izliyor... Çalınmaması Gluck'e çok şey kaybettiriyor. Sahnede, gösteri durmadan bütünün eşsiz orantısını sergiliyor ya da anımsatıyor, uyum yalnızca zamana bağlı değil artık. Gluck'ün müziği sahnenin üç boyutuna dördüncü boyut olarak ekleniyor. Konserde Gluck'ün "bir arya"sının söylenmesine diyeceğim yok; ama söz konusu olan bütün bir perde olunca... artık dinleyemiyorum.

Beni gördüğüne sevinmiş gibi gözüken (Schola'da karşılaştığım) Cremnitz Croix-Rouge Kavşağı'na dek bana eşlik ediyor. Bol bol konuşuyoruz. Geçen gün zarif bir İngiliz'in kendisini Londra'ya götüreceğini söyleyen ***'in (adını anımsayamıyorum) öyküsünü anlatıyorum ona.

"Oh!" diyordu bana, "o İngiliz'i uzun zamandır tanırım; Paris'te de beni evine alırdı. Ama elini sürmezdi. Hayır! Elini bile sürmezdi... Ne yapardı biliyor musunuz? Kıllarımdan isterdi."

"Sen ne yapardın?"

"Kesip verirdim."

BEN: Kıllarını ne yapıyordu ki?

O: Canına yandığım! Eğleniyordu işte.

İngiliz bu "eğlence" için onu Londra'ya götürüyormuş.

Bunun üstüne, Cremnitz aslında yüz *sou*'ya çalışan, ama bir "beyefendi"nin istediği her şeyi yapması karşılığında elli frank önerdiği bir fahişe tanıdığını söylüyor.

Adamın istediği şuymuş: Beyefendinin dairesine gider gitmez, kadına gelinlik giydirmiş.

"Odanın ucuna geç. Sana tabancayla dört el ateş edeceğim... Korkma: Silah dolu değil. Dördüncü elden sonra ölü taklidi yap."

Kadın yere yatınca, beyefendi bir dolaptan bir tabut çıkarmış, fahişeyi içine koymuş, sonra acayip bir tavırla tabutun karşısına geçmiş, çığlıklar atıp hıçkıra hıçkıra ağlayarak ona tutkulu

öpücükler kondurmaya başlamış; tüm bunları yaparken ç.'ü açıkta, kendiliğinden boşalıyormuş.

"Beyefendinin öyküsü"nü kafamızda canlandırarak eğleniyoruz.[49]

17'si

Fortuny Sokağı'ndaki küçük otele gittim (yapacak bir şey yok). Panthéon-Courcelles omnibüsünün üst katında gidiş-dönüş yolculuğu hoştu, bu deftere bir şeyler yazıp Goncourt'un *Journal*'ini okudum.

Çeşitli çalıları ve kışın üstlerine geçirilen örtüleri incelemeye gittiğim Monceau Parkı'ndan geçiş.

La Revue blanche'ta, Fred ve Thadée Ghéon'un kitabını kabul edecekmiş gibi görünüyor, hatta bana şimdiden imzalanması gereken belgeden söz ediyorlar. O kadar içten, o kadar nazik davranıyorlar ki, Ghéon'un ardından beni de bağlayacaklarından, *Le Consolateur*'ü aldıkları için, beni *L'immoraliste*'i onlara vermeye zorlayacaklarından korkmaya başlıyorum biraz – kitabımı kesinlikle üç yüz basmak istiyorum, üstelik onu Vallette'ten usturuplu bir biçimde geri alamam. Bu akşam *Le Consolateur*'ü gerçekten *herhangi bir koşul ileri sürmeden* alacaklarından emin olmak için yine *La Revue blanche*'a uğrayacağım.

18 Ocak

İyiyim. Sabahlarım, gündüzlerim, akşamlarım neredeyse boş; demek ki dilediğimce düşüncelere dalabiliyor, çalışabiliyor, okuyabiliyorum. Piyanomu neredeyse hiç açmıyorum, ne gün içinde onunla yalnızca birazcık ilgilenmek ne de şimdi ona daha fazla zaman ayırmak akıllıca geliyor bana. Her güne kendimi o günün çok önemli olduğuna inandırmaya çalışarak başlıyorum; kaldı ki buna kolayca inanıyorum. Daha çok sağlık, daha çok dinginlik,

49 "Beni gördüğüne sevinmiş gibi" diye başlayan bu parça da Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında yoktur. Yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınır.

daha çok sağgörü. Neden sanatçının "alınyazısı" körlük olsun ki? Oh! Sağgörülü alınyazısı! Sizi ardında sürükleyen gücü anlamak, sevmek, ona yardım etmek... Daha az yiyor, neredeyse hiç tütün içmiyor, sudan başka neredeyse hiçbir şey içmiyorum... (Buna karşın, dün akşam, tam Émile X.'in[50] yanına gidiyordum ki, kendimi çok dengesiz, kaygılı hissedince, bir kafeye girip iki kadeh viski içmem gerekti... Daha fazla ilerleyemedim.)

Ne tuhaf bir kış bu! Soğuk o kadar az ki her gün dalların yeşereceğini sanıyor insan. Bu öğleden sonra kesinkes Louvre'a dönmem gerek. Cremnitz Clodion'ları nerede bulacağımı bana anlattı. Goncourt'ların her şeyini okuyorum; demek istediğim, hem Jules'ün mektuplarına, hem *Journal*'lerine hem de Delzant'ın onların yapıtı üstüne yazdığı kitaba[51] daldım... Mizaçları ne kadar zayıf!.. Onlar üstüne, onlarla ilgili şeyler üstüne çok düşündüm; ama ne kadar kötü olursa olsun düşündüklerimi kâğıda geçirmek beni yeniden yavaş yazmaya zorlayabilir, burada özellikle buna engel olmak istiyorum.

Émile X. terzi babasının yanında çalışıyordu. Ama iki aydır, işlerinin yarı yarıya azalması neredeyse bütün gün serbest kalmasını sağlamış. Her gün öğleden sonralarını havuzda geçiriyor. Saat 1'de gelip, 7'ye dek kalıyor. Bir Yunan heykeli gibi güzel oluşunu buna mı borçlu acaba? Olağanüstü iyi yüzüyor; bence, yüzme kadar kaslara dizem, uyum kazandıran, kasları sağlamlaştırıp geren bir şey olamaz. Çıplakken rahatlığı hayranlık uyandırıyor; giyinikken rahatsız görünüyor. İşçi giysileriyle onu tanımakta güçlük çekiyorum. Kuşkusuz teninin donuk ve dengeli ışıltısını da çıplaklığı alışkanlık edinmesine borçlu. Derisinin her yeri sarışın, ayva tüyleriyle kaplı; sağrı kemiğinin çukurlarının üstünde, tam olarak antik heykeltıraşın kır tanrısı kılı tutamını koyduğu yerde, o ince ayva tüyleri kararıyor; gerçekten, dün öğleden sonra, omzunu havuzun duvarına dayayıp verdiği Praksiteles tarzı pozla, Apollon Sauroktonos'unki gibi çok doğal duruşuyla, biraz yassı burunlu ve alaycı yüzüyle, geçmişten fırlamış bir kır tanrısını andırıyordu.

50 Émile X.'in kim olduğunu bulamadık.
51 Alidor Delzant, *Les Goncourt*, G. Charpentier, 1889.

On beş yaşında; bir kız, bir de erkek kardeşi var; on bir çocuktan geriye yalnızca onlar kalmış.

Ne Stendhal'e, ne Goncourt'a ne de üzülerek söylüyorum ki Dostoyevski'ye öykünmeli.

Tamam, *Le Consolateur*'ü aldılar; beni rahatsız eden herhangi bir koşul da ileri sürmediler. Alexandre Natanson beni kitabı üç yüz basmamam için ciddi ciddi uyardı, ama ne yapalım... Mardrus, Madam Mardrus[52], Jarry, Valloton[53] vb. oradaydı. Dışarı Ch.-L. Philippe'le çıktım, birlikte sokak lambalarının ışığında Ghéon'un yanımda götürdüğüm kitabını inceledik.

Louvre'da, Uzakdoğu Müzesi'ndeki estamplara uzun uzun baktım; sonra dışarı çıkıp ikinci avludan yeniden içeri girdim, Rönesans heykelinin yakınlarında, Cremnitz'in anlattığı Clodion'ları aradım ama bulamadım. Bir süre yeni alınan yapıtların (Houdon'un yaptığı iki çocuk büstü; Falconet'nin yaptığı pişmiş topraktan büst; bir camekânda, Carpeaux'nun çok ilginç maketleri) karşısında oyalandım; sonra birinci kattaki odalarda keşfe çıktım; yeni mobilya odalarına vardım, sonunda o odaların sonuncusunda, beklediğim gibi pişmiş topraktan değil de beyaz mermerden yapılmış, "Clodion'a mal edilen", aradığım *Bakkhos Rahibesi*'ni gördüm; oldukça ağır, tunçla ve siyah mermerle bezeli bir "müzik kutusu"nun üstünde duruyordu. İtiraf etmeliyim ki, kopya özgün yapıttan daha güzel görünmüştü gözüme. Beyaz mermer sıcacık şehvete yakışmamış... Ayrıca birkaç resim odasından geçip, Louvre'un yeni aldığı bir Géricault otoportresinin karşısında oyalandım. Yunan-Roma freskleri odasında, Vuillard'la[54] ve Vallotton'la karşılaştım.

52 Madam Mardrus ozan Lucie Delarue-Mardrus'tür; *La Revue blanche*'ın 15 Temmuz tarihli sayısında (s. 413-417) bir "Essai sur *L'Immoraliste*" (Ayrı Yol Üstüne Deneme) yayımlamıştır.
53 Félix Vallotton (1865-1925), ressam ve gravürcü. *La Revue blanche*'a katkı sağlar.
54 Édouard Vuillard (1868-1940) "Nebiler" grubundandır ve Sérusier'yle, Maurice Denis'yle, Bonnard'la arkadaştır. Gide onu büyük olasılıkla Maurice Denis ya da Lerolle'ler aracılığıyla tanımıştır.

Saat 5'te, Vuillard'la buluştuğum Lerolle'lerde "çikolata", Herculaneum freskleri, David'in yüzü[55] vb. üstüne oldukça ilginç bir konuşma.

Hovelaque[56] da oradaydı, Hayaşi satışını yönetecekti; bana Japonya'nın asla Çin'den ileride olmadığını, asıl Çin'in hep ileride olduğunu söyledi, ne var ki XII. yüzyıl öncesinden Çin işi herhangi bir şey edinmek sergilerde ve müzelerde eskilikte Japonya daha üstün olduğu için son derece güçmüş.

Bu akşam, Madeleine'in yanında. Ancey'nin ilk iki perdesini yüksek sesle okuma (*Ces messieurs*).

Pazar

Tatsız bir gün, beni geriletti. Neyse ki öğleye dek okuyup yazabildim; sonra öğle yemeğine küçük Paul geldi, akşama dek bir an boş kalamadım.

Daha ilginç, demek istediğim, daha pervasız bir konuşmanın umuduyla küçük Paul'ü saat 4'e dek alıkoydum, ama onun yanında masaldaki aynanın öbür tarafını görmek isteyen kedi gibiyim.[57] Burada derinlik ya da gizem gibi görünen şey aslında yansıma.

Paul, Michelet'nin *Louis XIV*'unu okurken kralın bir sürü metresinin olduğunu öğrenince şaşkına döndü. Hiçbir şeyden etkilenmemekle övünüyor. "Bunu (*Les Aventures du roi Pausole*[58]) okudum; on beş dakika sonra aklımdan çıktı gitti; hiçbir şey okumamış gibiydim" dedi. Bunun kişiliğinin güçlü olmasından kaynaklandığını düşünüyor; oysa benim gözümde bu bir duyarsızlık. Varlıklarla ya da şeylerle kurduğu yüzeysel ilişki ona yetiyor. Ağzından çıkanlardan başka bir şey söylemek istemiyor kimseye.

55 Kuşkusuz, Rude'ün yaptığı, Louvre'da duran (Jacques-Louis) David büstü.

56 Bu kişi *Peuples d'Extrême-Orient. La Chine*'in (Flammarion, 1920) yazarı Émile Hovelaque olmalıdır.

57 Florian'ın "Le Chat et le Miroir" (Kedi ile Ayna) masalına gönderme (*Fables*, I. kitap, VI. masal).

58 Pierre Louÿs'nin kitabı, 1900'de Fasquelle'den çıkmıştır.

Ondan büyük bir sürpriz beklemiyorum; aslında pek bir şey beklemiyorum.

Guimet Müzesi'ne gittik. Günün en güzel saatlerini orada geçirmeyi düşünmüştüm; ama Paul ve Pazar günlerinin saçma kalabalığı beni rahatsız etti. Şöyle bir bakmakla yetindim; kesinlikle bir daha gelmem gerektiğini düşündüm.

Jacques Blanche'ta. Gece yavaş yavaş o büyük dingin atölyenin üstüne çöküyordu.

Blanche öğle yemeğinde Lebey denen o koca budalaya Barrès'in sözünü durmadan kesip, söylediklerinin yalnızca kendisini ilgilendirdiğini aklından bile geçirmediği için sinirlendiğini söyledi.

Yalnız kalınca Jacques Blanche'la birlikte ortak arkadaşlarımızı gözden geçirip kimi ünlüleri hırpaladık. Bourget'yle Wyzewa'yı ele aldık, kaldı ki Blanche onların parlak beyinler olduğunu düşünüyordu; "kitaplarının düşündürdüğünden çok daha parlak". Yazık. – Blanche bana tanıdığı zeki insanların hepsinin olağanüstü konuşmacılar olduğunu söyledi. Ah! Jacques Blanche, dostum, bana ne kadar da az saygı duyuyorsunuzdur, kim bilir! Konuşma biçimimin ilginizi çektiğini söylüyorsunuz; bense konuşmamda ne bulduğunuzu hem kendi kendime hem de sık sık size soruyorum, söylediklerim benim bile ilgilimi çok az çekiyor; bir şey anlatmaya başladığımda, tek tasam onu olabildiğince çabuk bitirmek oluyor...

Goncourt'lardan konuştuk:

"Görebildiğim kadarıyla" dedi Jacques Blanche, "onların günlüğünden daha düzmece bir şey olamaz; benim de tanık olduğum, her şeyiyle anımsadığım konuşmalardan en önemsiz sözleri almışlar günlüklerine, anlattıklarının bazıları da yalan yanlış. İnanın bana, Gide, dinlemeyi bilmiyorlardı. Babamla benden söz ettikleri bir paragraf vardı...[59] Tam bir saçmalık; her şeyi yanlış anlamışlar...[60] Sözgelimi, babam, Edmond de

59 Goncourt'lar Blanche'ın babası psikiyatr Antoine-Émile Blanche'la sık sık görüşmüştür.

60 Gerçekten de Edmond de Goncourt J.-É. Blanche'ın yeteneğine pek saygı duymaz. Blanche burada kuşkusuz Goncourt'ların *Journal*'inin 1 Mayıs 1893 tarihli sayfasına gönderme yapmaktadır (III. cilt, "Bouquins" dizisi, Robert Laffont, s. 822-823).

Goncourt ve Sardou'yla[61] yediğim harika bir yemeği anımsıyorum. Sardou konuşurken şaşkınlık verici, göz kamaştırıcıydı; neredeyse bütün yemek boyunca Fransız Devrimi'nden söz etti; Goncourt ağzını açmıyor, ama babama yüzünü gözünü oynatıp hoşnutsuzluğunu belli ediyordu; 'Duyuyor musunuz şunu? Duyuyor musunuz şunu?' der gibiydi. Akşam, sık sık yaptığımız gibi Goncourt'u arabayla evine götürdük. Goncourt Sardou'dan ayrılır ayrılmaz başladı: 'Olacak şey değil! Duydunuz mu söylediklerini?.. Hem de benim, Devrim tarihçisi Goncourt'un vb. yanında söyleyebildi bunları... Anlattıklarının çoğu yanlış...' İşte o anda asıl Goncourt'un yanıldığına, Sardou'nun o dönem konusunda en az onun kadar bilgili olduğuna ve Sardou kendisini gölgede bıraktığı için kızdığına inandım. Çünkü yemekte bir ara Goncourt karşı çıkacak olmuş, ama Sardou onu anında öğretmenlerin öğrencilere yaptığı gibi 'dut yemiş bülbüle döndürmüştü'. Dinlemeyi bilmiyordu. İlginç noktaları anlamıyordu. Örneğin, onu Prenses Mathilde'in[62] yanında görmüştüm. Prenses şaşırtıcı bir kadındı; gördüğüm en güzel dramlardan biri onun içinde ve çevresinde yaşanıyordu. Bu kadın Popelin'e[63] âşıktı, hem de çılgınca âşık; uygunsuz bir evlilikten kaçınmak için, onunla evliliğin zorunluluklarını, bağlılığını içerecek meşru bir nikâhsız birliktelik yaşamayı düşlüyordu. Babamla Goncourt onun sırdaşıydı... Ama işte! Goncourt hiçbir şeyi göremedi, hissedemedi, anlayamadı[64]; oysa her şeyi kendisine anlatmışlardı! Hiç zekice davranmadı."

"İyi ama" dedim, "birilerine söylettiği sözler, size göre ne kadar yanlış olursa olsun, neredeyse her zaman ilginç. Dikkat edin, siz onu stenograf olarak karaladıkça, yazın adamı, yaratıcı olarak yüceltiyorsunuz..."

Sonra Hugo'dan söz ettik ve Blanche'ın zorlamasıyla ona *Contemplations* ile *La Légende des siècles*'den birtakım parçaları

61 *Madame Sans-Gêne*'in yazarı Victorien Sardou. Bu yemek Goncourt'ların *Journal*'inin 11 Ocak 1893 tarihli sayfasında anlatılır (*agy*, s. 784).

62 Kral Jérôme'la Catherine de Wurtemberg'in kızı Mathilde Laetitia Wilhelmine Bonaparte (1820-1904).

63 Claudius Popelin (1825-1892), ressam, mineci, ozan ve çevirmen. Gerçekten de Prenses Mathilde'in sevgilisi olmuştur.

64 Jacques-Émile Blanche'ın elinde o sıra Goncourt'ların *Journal*'inin çok kısaltılmış bir baskısı vardır. 1869'dan sonra, Edmond de Goncourt'un bu ilişkiyle yakından ilgilendiğini bilmez.

ezberden okudum; ama çok başarısızdım, sesim hep boğuk çıktı; çünkü az önce bana (?)nin (sanırım Henri de Régnier'nin) sözünü yinelemişti: "Gide şiir sevmiyor." Bunu kanıtlamaya kalksam ancak bu kadar kötü okuyabilirdim.

Charles Gide'lerde akşam yemeği. Yemekten neredeyse bütün gün çalışamamış olmamın verdiği öfke ve üzüntüyle dönerken, bu notları yazarak yatıştım.

Pazartesi

Cremnitz bana Guérin'in "ünlü" düşünü anlattı; anlaşılan, Guérin (ressam) onu sık sık anlatıyormuş:

Güzel bir gece (bundan uzun zaman önce), düşünde İsa'yla karşılaşmış, İsa ona şöyle demiş:

"Her yerde başıboş geziyorum, ama özgür değilim." Sesi öyle açık seçikmiş ki anında uyanmış.[65]

20 Ocak

Charles-Louis Philippe bu öğleden sonra bana küçük bir kadeh yıllanmış *marc*[66] içirdi, uğursuz içkiden akşama dek kafam çatladı. Üstünde bakkal çıraklarının ya da badanacıların giydiği, beyaz ham kumaştan yapılma iş gömleği vardı; şapkasını bile takmadan çalışma odasından hemen sokağa çıkmış, yarım saat başıboş gezmek için bir bahane bulduğuna çok sevinmişti, beni köşedeki bistroya götürdü. Bu haliyle çok iyi görünüyordu, halktan biri gibiydi, acayip bir havası vardı.

Dün Chanvin'le birlikte o "kibarlar âleminden kadınlar"a gitmişler; bana Chanvin'in tavladığı kadını anlatıp şöyle dedi: "Chanvin'i en çok heyecanlandıran şey kadının çok güzel iç çamaşırları giymesi. Dün iç donuna varınca dantelleri hissetmiş, ondan sonra kendini tutamadı; tam anlamıyla coştu."

Goncourt'ların *Journal*'indeki o şaşırtıcı bölümü (I. cilt, s. 185; tarih 17 Mayıs 1857), bütünüyle *Charles Demailly*'ye de

65 "Cremnitz bana" diye başlayan bu bölüm şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısına alınmıştır.

66 Üzüm cibresinin damıtılmasıyla elde edilen bir içki (ç. n.).

alınan bölümü (onu bir kenara yazmak gerek) gösterdim ona.[67] "Evet" dedi Philippe, "bizim düşündüğümüzün tam tersi."

"Bence" diyordu Philippe bir başka gün, "kesinlikle başka bir şey aramalıyız... Belki *adalet* duygusu bizde resimsiliğin romantiklerde üstlendiği rolü üstlenmeli."

> Madeleine'le sabah Maurice'ten akıl almaya gittik, böylece bu akşam Val. konusunda Hellouin'e daha kesin bir yanıt verebileceğim.[68]

Théo Van Rysselberghe üstünde çalıştığı resim (*Kanepede Oturan Üç Kız*) yüzünden çok yorgun ve sinirli.

"O zaman... biraz ara verseniz..."

"Olmaz! Aklımdan bir an olsun çıkmıyor."

"Öyleyse sıkı çalışıp toparlayın onu."

"Olmaz... Artık elimi sürdüğüm anda bozarım resmi..."

Yüzü sıkıntıdan süzülmüştü.

Yemekten sonra, Philippe bize *Père Perdrix*'in[69] son iki bölümünü okudu. Özellikle sondan bir öncekinin dikkate değer olduğunu düşündük; Philippe de onu çok iyi okudu.

67 Söz konusu olan şu paragraftır: "İnsan uykuda ve manevi etkinliğe ara verildiği sırada olduğu gibi sessizlikte bir şeyler tasarlayabilir ancak. Heyecanlar yapıtların hazırlanışına aykırı düşer. İmgeleyenler yaşamamalıdır. Yüceyi, acılıyı, sinirliyi, tutkuluyu, acıklıyı açığa vurabilmek için düzenli, dingin günler, varlığın bütünüyle kentsoylu olması, kafada *pamuklu gecelik takkesiyle* düşüncelere dalmak gerekir. Tutkularla ya da sinirsel hareketlilikle aşırı cebelleşen kişiler yapıt yaratamaz, yaşamlarını yaşayarak tüketirler" (Goncourtlar, *Journal*, I. cilt, Robert Laffont, "Bouquins" dizisi, s. 260); aynı parçaya birtakım değişikliklerle *Charles Demailly*'de de rastlanır (XXVII. bölüm, A. Lacroix, Verboeckhouen et Cie, 1868, s. 108). Görünüşe göre, Gide böyle bir ideale Philippe kadar karşı değildir.

68 Madeleine'in kardeşi Valentine Rondeaux sevgilisi ve sonradan kocası olacak Marcel Gibert'den gebe kalmıştır. Gide avukat Frank Basset'nin yanında boşanma işlemleriyle ilgilenmek zorunda kalacaktır (bkz. *La Maturité [...]*, 1900-1901, s. 561-594). Gide kesinlikle *Kalpazanlar*'daki Laura Douviers'yi yaratırken bu serüvenden esinlenmiştir. Hellouin, Valentine'in Le Havre'daki noteridir. Maurice de büyük olasılıkla Maurice Démarest'dir.

69 Phillipe'in romanı 1 Mayıs-1 Ağustos arasında *La Revue blanche*'ta tefrika halinde, 1903'te de Fasquelle'den kitap olarak çıkar.

Sonra uzun uzadıya Madam Vangeon'dan, sonra General Vielé'nin karısından[70] konuştuk. Madam Van Rysselberghe'in inanılmaz öykülerini bir kenara yazmam gerekecek.

V. R.'ler gittikten sonra, Philippe bana başka bir bölümü (işçi işverene karşı) okudu, o kadar iyi değildi bu okuduğu. O da bunu biliyor.

21 Ocak

Bu sabah geç kalktım, dün saat 1'de yattığım için çok yorgundum.

11'de Mad. gitti; Versailles'da Guex'lerde yemek yiyecek. Ghéon'a yazdığım mektubu bitirdim, aslında yarın göreceğim onu. Gidip *Bouillon Duval*'de yirmi iki *sou*'ya yemek yedim.

Widmer'lere gittim, artık yataktan çıkamayan Alice'e gül götürdüm. Ah! Ne iç karartıcı bir ziyaretti! Beni baba karşıladı; kızını görmemi istemediğini düşündüm. Sağlığını sormama bile pek izin vermedi. İçten neşeli bir hava takınarak benimle konuştuğu süre boyunca, bu yüzün yakında gözyaşına boğulunca ne hale geleceğini düşündüm ve Alice'in kardeşi küçük Raoul[71] öldükten sonra Albert'in[72] söylediği şey aklıma geldi: "Zavallı Édouard'ı gördüm... Ne tuhaf; köylü gibi ağlıyor."

Guimet Müzesi'nde büyük düş kırıklığı. Estampların çoğu ikinci, üçüncü sınıf; çoğunun ne yaratıcısı ne tarihi belirtilmiş; sınıflandırma yapılmamış. İnsan burada yolunu nasıl bulabilir ki? Sonuçta buraya yolumuzu bulmayı öğrenmek için geliyoruz tam da. Yine de orada bir saatten fazla kaldım.

"Trocadéro-Doğu Garı" arabasının üst katında, *Les Frères Zemganno*'yu[73] okudum.

70 Henri Ghéon'un annesinin gerçek adı Vangeon'dur. General Vielé'nin eşi Teresa Griffin de Vielé-Griffin'in annesidir.

71 Gide Goethe'nin sözüyle söylersek ilk "*Schaudern*"i (ürperiş) olarak anımsadığı o ölümü anıyor. Söz konusu olan Raoul değil, Émile Widmer'dir.

72 Albert Démarest.

73 *Les Frères Zemganno*, Edmond de Goncourt, G. Charpentier, 1879.

Dış taraftaki caddelerde durmadan yürüdüm... Bol bol düşündüm, en azından hayal kurdum ve sonunda düşlediğim bulanık romanın biçimlenmeye başladığını hissettim: bir düzine insan arasındaki *ilişkiler.*[74] Peki ama ondan söz etmemeye daha ne kadar dayanabileceğim?

21 Ocak

Bu sabah Philippe'in son iki yazısına karşı çıkan Marcel Drouin'den mektup geldi. Haklı. Ama hepimiz, bilmeden de olsa, kendi büstümüzün kaidesi üstünde çalışıyoruz, neredeyse büst kadar. Kendimizi "iyi ışık alan" bir yere konumlandırmak istiyoruz.

> Dün akşam yüksek sesle *Ces messieurs*'nün üçüncü ve dördüncü perdesini okuyup, notere ve V.'nin avukatına yazdığım mektupları temize çekmekle uğraştım durmadan.
>
> Gece çok düş gördüm, çok az dinlenebildim.

22 Ocak

> Günü Bray-sur-Seine'de[75] geçirdim.
>
> Ghéon özelliklerini yitirecek mi acaba? Ben yolda, arabanın yanında beklerken, bir hasta ziyaretinde on beş dakika geçirdikten sonra, beni beklettiği için *kusura bakmamamı* istedi!
>
> Aynı Ghéon bana yalnızca "Gel, Doğu Garı 9 treni" diye bir telgraf çekmiş, ama tren 9'u 33 geçe gelince, iki kuruş daha az ödemek için öyle yazdığını söylemişti. Öyle ki oraya erkenden varabilmek için arabaya binip kırk beş dakika beklemiştim. Madam Van Rysselberghe gülerek ona: "En azından

74 Gide'in burada "bir düzine insan arasındaki *ilişkiler*" olarak tanımladığı bir "roman"ının çıkması için 1926'da yayımlanan *Les Faux-monnayeurs*'ü (*Kalpazanlar*) beklemek gerekecektir, ama Gide burada kuşkusuz ilk parçaları 1898'de yazılan ve 1914'te yayımlanan *Les Caves du Vatican*'ı (*Vatikan'ın Zindanları*) düşünmektedir.

75 Ghéon Bray-sur-Seine'de doğmuştur ve orada Temmuz 1901'den beri doktor olarak çalışmaktadır. 1909 Ekim'ine kadar orada kalmasına karşın çok da mutlu değildir.

üzüldüğünü umuyorum" deyince, "Ben mi?" diye haykırmış, "bence bu çok saçma!".

Ben onu böyle seviyorum; hayır! Böyle konuşan biri vasat bir yapıt ortaya koyamaz.

Davray Stevenson'dan söz ederken İngiltere'de Stevenson'cılığın tartışma yarattığını anlattı bana. Stevenson'ı Kutsal Kitap'a özgü erdemlerle betimleyen övgü dolu, aptalca bir yazıya, *** (?) "olağanüstü" bir yazıyla yanıt vermiş: "Hayır, Stevenson iyi biri değildi; biliyorum çünkü arkadaşımdı. Alçakgönüllü olduğunu söylüyorsunuz; tam tersine kendini beğenmişti, gerek yalnızken gerek başkalarının yanında aynada kendine bakmayı severdi. Çok rahat biri olduğunu söylüyorsunuz; tam tersine hiç rahat değildi, arzuladığı şeye çalışa çalışa ulaşırdı. Özgünlüğünü sabırla, bilinçle, özenle beslerdi, öyle ki yolculuklarda, başkalarının demiryoluyla gittiği yerlere gemiyle gitmeye çalışır, başkalarının arabayla gittiği yerlere yayan gittiğini ileri sürerdi ve tuhaflığı, ilginçliği her zaman rahatlığa yeğlerdi." İşte gerçek övgü böyle olur.

Vuillard'la (*quattro giorni fa*[76], Lerolle'lerde sıcak çikolata) David'in *Sabin Kadınları*'nın müzenin başköşesinden kaldırılmasına üzüldük. O resmi *benimsetmek* gerek; biraz daha kötü bir ışıkla ve baştan savma bakıldığında önemi ve güzelliği anlaşılamaz. Biraz daha yukarı konarsa vasat görünür. Rude'ün yaptığı David büstü hayranlık veriyor.

Her sabah Louvre'a gidiyorum, Pazartesi hiç işim yok.

Paris'ten Bray'ye giderken ve dönüş yolunda, vagonda *Ceux de Podlipnaïa*'yı[77] okudum ve kitabımı düşündüm.[78]

76 Dört gün önce (ç. n.).
77 Reşetnikov'un M. Neyroud'nun Fransızcaya çevirdiği ve 1888'de Savine'den çıkan bu romanını Gide 1927'de N.R.F.'ten yeniden yayımlayacaktır.
78 Gide'in aklından geçen Mayıs ayında çıkacak *L'Immoraliste* (*Ayrı Yol*) ya da 21 Ocak'ta sözünü ettiği roman olabilir.

Madam V. Rysselberghe Madam Vangeon'la tanışmasını anlattı. Kadın delirmiş gibi yerinde duramıyormuş, insanların sinir krizi geçirdiği gibi bir nezaket krizi geçiriyormuş: "Oh! Madam, ne kadar mutlu oldum bilseniz... Oğlum sizden çok söz etti; sizi görünce tanıyacağımı düşünüyordum...", Madam V. R. de gülerek: "Kır saçlı küçücük bir kadın demiş olmalı!.. – Oh! Madam, olur mu öyle şey – ama Henri'nin yapabileceği bir şey değil ki bu..." Bunun üstüne Ghéon: "Tam tersine, tam tersine, tam olarak böyle söyledim."

23 Ocak

Madeleine'le Louvre'da.

Puget 1622-1994.
Coysevox 1640-1720.
Nicolas Coustou 1638-1733.
Guillaume Coustou 1677-1746.
J. B. Pigalle 1714-1785.
Falconet 1716-1791.
Jean-Jacques Caffieri 1725-1792.
Houdon 1741-1828.
Clodion 1738-1814.
Rude 1784-1855.
Barye 1796-1875.
Carpeaux 1827-1875.

Bu akşam *Ces messieurs*'yü bitirdim. İlk iki perde ne kadar iyiyse, son perde bir o kadar kötüydü. Reşetnikov'u da bitirdim (*Ceux de Podlipnaïa*). Şimdi Gorki'nin yerini daha iyi anlıyorum. İyi ama Reşetnikov'u Fransa'da kim tanır? Kaldı ki bu onun ne kadar umurunda olabilir ki?

Dolu dolu geçirmeye çalışmama karşın oldukça boş bir gün. Bütün sabah iki mektup yazmaya çalıştım (Rosenberg ve Ruyters[79]) – Ruyters'e yazdığım mektup beni Valéry'yle konuşmak

79 Gide'in Ruyters'e yazdığı mektup 22 Ocak tarihlidir, 23'ünde postaya verilmiştir; mektupta St. Petersburg yolculuğundan ve çalışmadan söz

kadar yordu. Madeleine'le Louvre'a gittik, ama dikkatimi çok veremedim. Gerek Vallotton'u gerek Paul Laurens'ı ziyaretim zaman kaybıydı.

Büyük olasılıkla başkalarının yaşadığına benzeyen bir gün; geçelim.

24 Ocak

Bütün sabahı mektup alıp mektup yazmakla geçirdim; noter ve V.'nin avukatı; Rouart[80], bir de V.'nin kendisine – sonra onları postaneye götürdüm. Dışarı çıkınca, bana adının "89'un yüz akı" olduğunu söyledikleri, hayranlık uyandıran güllerden aldım. Bu adda bir hata olmalı, hiçbir katalogda bulamadım. Büyük olasılıkla "89 Fransası"ndan söz ediyorlar.

Les Frères Zemganno'yu bitirdim. Sainte-Beuve'ün Stendhal üstüne yazdığı, bir kısmını omnibüste okuduğum makale çok ilginçti.

Carnavalet Müzesi'ne gitmek istedim, ama yalnızca Salı, Perşembe ve Pazar günleri açıkmış.

Pek içimden gelmese de havuza gittim, Ghéon'un önümüzdeki Salı Émile'i orada bulacağından emin olmak istiyordum.

Émile'le bir başkasının acayip cambazlıkları. Onlarla birlikte biri daha var çok güzel yüzen. Havuzda elimden geleni yapmaya çalışıyorum; sonuçta kendimi biraz geliştirdim. Düzenli olarak gelmem gerek.

Dönüp Cécile Gouin'le (Madam Frayssinat[81]) çay içtim. Uzun uzun Alice'ten söz ettik.[82]

eder; sonuna şöyle yazar: "Görüşmek üzere; senin yanındayken hep biraz yapmacık bir tavır takınıyorum; üzülüyorum ama senin hatan bu, çünkü beni sorguluyorsun ve çoğunlukla susmam konuşmamdan yeğ" (*Corr: Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 146). Rosenberg'e yazdığı mektubu bulamadık.

80 24 Ocak tarihli bu mektubu bulamadık.

81 Cécile Frayssinat, kızlık soyadı Gouin. Madeleine'in Gide'e yazdığı Aralık 1921 tarihli bir mektuba göre (özel kol.), Alice Widmer'in arkadaşı.

82 Gide'in notu: "Widmer ailesi insanın yüreğine dokunuyor – Le Verdier'lere çok benziyorlar. Kaçabildikleri sürece kötülüğe inanmıyor, sonra

Saat 6'da *La Revue blanche*'a gittim. Alexandre'la konuşmak olanaksızdı. Fred. çoktan gitmişti, oysa ona *Saül*'ün el yazmasını götürmüştüm. Bir süre Vallotton'la çene çaldım, evine gelip yakında *La Libre Esthétique*'e gönderilecek bir Dostoyevski, bir de Baudelaire portresini göreyim diye üsteliyordu.

Le Havre'a gittim[83] – yol boyunca, hatta sonrasında omnibüste *Le Cabinet des antiques*'i[84] okudum, gece yarısı bitirdim.

Tortoni'de Frank Basset'yle öğle yemeği, sonra birlikte Hellouin'in evine gittik. Saat 11 buçuktan 4'e dek neredeyse hiç durmadan "sorunlardan" söz ettik. Tabii her zaman olduğu gibi bir adım bile ilerleyemedik.

Akşam yemeğini Rouen'da Henry yengemle yedim. Harikaydı.

Goncourt beni kesinlikle çileden çıkarıyor, artık bana bir şey öğretmiyor – saçmalık üstünden bile. Retz'in *Mémoires*'ını okumak istiyorum, ama bende yok. Taine'in *L'Ancien Régime*'i çok uzun. Michelet'nin *La Révolution*'unu Cuverville'e saklıyorum. Kütüphanenin karşısında, yarım saat kitapları çekiştirip karıştırıyorum, zihnim arzudan ve kararsızlıktan gergin. Sonunda Balzac'ın *Les Lettres*'ini aldım – ama kısa bir süreliğine.

Rosenberg'in mektubu.[85] Kesin gidecek miyim? Mektubun biraz taşkın sonu eşsiz.

J.-C. Mardrus'ün evinde bir iki saat geçirdim. Büyüleyici Madam Mardrus yarı uzandığım divanda yüzükleriyle oynuyordu. J.-C. Mardrus deve kılından, bol bir robdöşambrın altına kaba kumaştan, beyaz benekli, mavi, modası geçmiş bir yelek giy-

Tanrı'ya dua ediyorlar: 'Özellikle onun için çok dua etmek gerek' diyordu Marguerite, oysa küçük Jeanne'a çok iyi bakılması gerekiyordu. Birinin veremden kurtulabilmesi için öncelikle gereken şey Tanrı'ya inanmamak kuşkusuz."

83 Bu yolculuğun nedeni de yine Valentine Rondeaux'nun boşanmasıdır. Valentine'in kocası Charles Bernardbeig Le Havre'da hekimdir.

84 Roman Balzac'ın *Scènes de la vie de province*'inin bir parçasıdır.

85 Bu mektubu bulamadık; Gide'in St. Petersburg yolculuğuyla ilgili olmalı.

mişti, X. içeri girerken onu öyle görünce: "Ne bu hal! Hasta mısınız?" diye sordu.

Mardrus anlatıyor: "Kafeden çıkarken, Hendi de Régnier'yle karşılaştım. Bir süre *bana eklendi...*"

Mardrus Henri de Régnier'nin hâlâ "Schéhérazade" yazmasına bozuluyor.

Paul Valéry'nin sevecenliği; çocukça ve büyüleyici. Kimsenin arkadaşlık anlayışı onunki kadar hoş değil, incelikte kimse eline su dökemez. Ona canı gönülden bağlıyım; sevgimi ancak ağzından çıkanlar azaltabiliyor. En iyi arkadaşlarımdan biri o; bir de sağır ve dilsiz olsaydı, başka bir şey istemezdim.

29 Ocak

Tam havamdayım, ister çalışmaya ister konuşmaya... her şeye hazırım. İşin can sıkıcı yanı şu ki, insan ya her şeyi yapabilecek durumda oluyor ya da elinden hiçbir şey gelmiyor. Bu sabah ayakkabıları bile dâhice cilalayabilirim.

La Revue blanche'ın yazıhanelerinde: Bauer, Capus, Mirbeau, André Maurel[86], Alex. Natanson, Ghéon.

Bauer saygıyla dinlenmesini boyutlarına borçlu olan biri gibi konuşuyor. Bütün tümcelerini tamamlıyor, kâh birine bakıyor kâh bir başkasına, herkesle ayrı ayrı konuşuyor. Eliyle sözlerini vurguluyor, ama parmakları kolçak giymiş gibi birbirine yapışık; bakışları da bütünüyle ifadesiz hep.

Capus'nün konuşması incelikli, açık seçik, kurduğu yarım tümceler yeterli oluyor.

Mirbeau taşkın, hoyrat, makalelerinde olduğu kadar hoş, bir o kadar da alık.

Retz'in *Mémoires*'ı. Uzun zamandır böyle bir sevinç duymamıştım. Tuhaf bir biçem, bütünüyle adlardan ve fiillerden oluşmuş gibi, topuklarını yere vura vura ilerliyor. Hem Montesquieu'yü hem de Saint-Simon'u akla getiriyor, ama Saint-Simon'dan daha özentili ve daha sıkı.

86 Henri Bauer, dramaturg ve Nietzsche üstüne denemelerin yazarı. Alfred Capus birçok güldürü yazmıştır. André Maurel de eleştirmendir.

1 Şubat

Dün Em.'le anatomi müzesine ve paleontoloji müzesine gittik[87]; Goncourt'ların tümcesi aklımda: "Jardin des Plantes... Yaratıcı düş gücünü pek kullanmamış. Hayvanlarda biçimler aşırı yineleniyor" (*Journal*, I, s. 231).

Bir zekânın kıtlığı, tapınışının ya da kutsallığa küfrünün kıtlığıyla ölçülür. Gerçekten onlar gibiler Tanrı'dan hiçbir şey anlamıyor. Bu tanrıtanımazlıktan öte bir şey; düpedüz aptallık. Daha çok saçmalık bulamadıkları için düş kırıklığına uğruyorlar! Arıyor, daha çok biçim bulamadıklarına üzülüyorlar, oysa oradaki biçimler *yeterli*; uyum yalınlaştırmaya, gitgide büyüyen kısmi bir tek biçimliliğe yöneliyor; güzellik de yavaş yavaş böyle elde ediliyor. Fanteziye, yapmacığa ve gerekçesizliğe hayran olunduğu gibi tutumluluğa, gereksizin ortadan kaldırılmasına hayran olmayı bilmemek... Yalnızca ayrıntıyı gören, onunla ilgilenen ve bir şey oluşturduğunu sanırken öğeleri yan yana koyan zekânın kıtlığının kesin bir göstergesi bu.

Paleontoloji salonundan karşılaştırmalı anatomininkine geçmek kadar *aydınlatıcı* bir şey olamaz. Neden türler yok oluyor?.. Bunun her zaman bir nedeni var. Doğa başta ne acayip, akıl almaz, canavarca biçimler öne sürmüş; ama sonra onları koruyamamış.

Bir ara *Mercure*'e uğrayıp Davray'nin el yazmasını geri götürdüm (Stephen Philips'in kötü oyunu *Hérode*'un[88] çevirisi; oyunda duygular Musa'nın kollarına destek olan Harun gibi hareketlere destek olmaktan başka bir işe yaramıyor).

Akşam Em.'le Comédie-Française'e gittik: *Andromaque*. Aşırı oturaklı Bartet[89] tam bir düş kırıklığıydı. Hep hanım hanımcıktı. İzleyiciler utanç verici biçimde alkışladılar. Onda sevdikleri şeyin "biçem" değil (biçemden hiçbir şey anlamıyorlar), "usturuplu oluşu" olduğu hissediliyor. Niteliği yoksunluğa dayalı. Değeri hatasızlığında yatıyor.

87 Jardin des Plantes'tan söz ediyor.

88 İngiliz ozan ve dramaturg Stephen Phillips'in oyununun (1900) Davray çevirisini bulamadık.

89 Comédie-Française'de, *Andromaque*'ta Julia Bartet oynamıştır.

Mounet[90] çoğunlukla hayranlık uyandırıyordu.

Oyunu hemen yeniden okumam gerek. Bir tür trajik marivodaj[91] beni rahatsız etti.[92]

Bugün oyuncuların Racine oynarken yaptıkları büyük hata sanat öne çıkması gerekirken doğallığı öne çıkarmaları. Suzanne Desprès söylediğine göre rolü hissettiği için Phaidra'yı oynamak istemiş... Önce Racine'i hissetmek gerekiyor oysa.

2 Şubat

Chanvin'in[93] anlatısına baktığımda görebildiğim kadarıyla, çekindiğim şey savlı roman değil, dönem romanı. Ah! Çocukcağız nasıl da kötü anlatıyor!

César Franck'la, Balzac'la (*Pierre Grassou*), Retz'le dingin bir gün. Em.'e yüksek sesle Laforgue'un *Salomé*'sini[94] okudum.

Akşam, Taverne'de Philippe ve Chanvin'le buluştum. Sıradan bir akşam; yılgınlıktan ötürü, konuştuğumuzdan çok tütün içtiğimiz akşamlardan biri.

Karlar altında hayranlık uyandıran Paris manzaraları.

3 Şubat

Yeniden bol bol piyano (5-6 saat).

4 Şubat

"Klasik tiyatroda" dedi Max[95] "bu sabah, her zaman üstlenmeyi istediğim üç rol var yalnızca: Orestes, Neron, Polyeucte; tarihten de üç kostüm giymek isterim: Iulianus, Elagabalus, III. Henri."

90 Mounet-Sully, Comédie-Française'in büyük tragedya oyuncusu.
91 Marivaux'nun adından. Özellikle aşk konusunda yapmacıklı bir dil (ç. n.).
92 Gide'in notu: "Bu sözcüğü Voltaire'de de görmek eğlenceli." Voltaire'de tam olarak bu "sözcüğe" olmasa da aynı düşünceye rastlanır.
93 Charles Chanvin.
94 Jules Laforgue, *Moralités légendaires* (Librarie de la Revue indépendante, 1887).
95 Édouard de Max.

"Nice'te" diyordu, "kente iner inmez –ilk gün azizim– ufak tefek bir arabacı oturduğu yerden bana doğru eğildi:

'Lorrain[96] turuna ne dersiniz Mösyö?'

Ben de 'Lorrain turu' derken neden söz ettiğini sordum. Eğlenerek:

'Ah! Mösyö, kayalığın ucuna kadar gidip dönmek demek bu' dedi.

Çirkin de değildi arabacı."

BEN: "Sonra ne oldu?"

"Sonra onunkini biraz elime aldım, çok geçmeden döndük... Ama Lorrain oralarda inanılmaz ünlü; dışarı kafasında kasketle çıkıyor yalnızca, geceleri de yanında iki irikıyım pezevenk oluyor... vb."

Ghéon'un dönüşü için O. Sokağı'na uğradım.

Günün birinde kesinkes *L'Échanson*'u[97] (Saki) yazacağım. Neden bilmem, tellalları hep canavar gibi, aşağılık insanlar gibi gösteriyorlar. Gönlünüzün kaydığı şey güzel görünüyor. Yusuf üstüne harika bir dram düşünüyorum; özellikle zindan sahnesini: fırıncıyla sakinin arasında Yusuf.[98]

Yol boyunca, Retz'in *Mémoires*'ını okuyor, kitabın tadını çıkarıyorum. Biçemin canlılığı beni büyülüyor. Birçok parçayı işaretleyip akşam Em.'e okuyorum.

5 Şubat

Bu sabah, uyanır uyanmaz, aynada kendimi görmek bana zevk verdi. Kötü günlerde de aynaya bakıyorum; ama iğrenç görünüyorum gözüme.

Zihnimin tetikte olduğunu hissediyorum; parmaklarım çevik, düşüncelerimi geciktirmiyor. Kötü günlerde yazarken

96 Dönemin ünlü eşcinsel yazarı Jean Lorrain (Baron de Charlus'ün modellerinden biri olmuştur) 1901'de Nice'e yerleşmiştir.

97 Bu tümce yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınmıştır.

98 Yaratılış, XL, 1-23. Burada, zindandaki Yusuf fırıncı ile saki'nin düşlerini yorumlar. Gide Ağustos 1903'te Weimar konferansında bu konuyu da ele alır ("De l'importance du public" [bkz. *Nouveaux Prétextes*, s. 42-43]).

zorlanıyorum, yazımın çirkinliği düşüncelerimi de biçimsizleştiriyor. Kötü günlerde kendimi tütün içmekten alamıyorum; bu da beni alıklaştırıyor.

Bunu bir kanıt olarak görüyorum, üstelik "ahlaksızlığını" lehine bana doyurucu gelen tek kanıt bu.

Geçen Salı da "ışıl ışıl"dım. Demek istediğim o ki, capcanlı düşünceler geziniyordu kafamda, hepsini birer birer dile getiriyordum. Kötü günlerde, düşüncelerim üst üste yığılıyor, birbirine karışıyor, onları ayırmakta çok zorlanıyorum.

Çarşamba günü de neredeyse hiç uyumadan geçirdiğim bir geceden sonra bilincimi açık ve dinç hissettim.

César Franck'ın org için yazdığı harika parçalara (*Üç Koral*) her akşam baştan dalıyorum.

Dün akşam yeniden Leconte de Lisle'i aldım elime ("*Massacre de Mona*"); katıksız ve eksiksiz bir doyum duygusu.

Ghéon, geçen Salı, pazarın çevresinde uzun süre dolaşıp, öğleden sonra, 3'le 4 arasında (treni 6'da kalkıyordu) Pont-Neuf yakınlarındaki küçük, içler acısı bir kafeye gitmiş. İçeride bir sürü pezevenk ve kız varmış; ilgisini yalnızca o topluluğun arasındaki yaşlı bir adam çekmiş; körkütük sarhoş olmasa saygıdeğer birine benziyormuş. Herkes adamın çevresini sarmış, çünkü içki ısmarlıyormuş; sürekli konuşuyor, hesap ödüyormuş, kuklası olmuş oradakilerin. Ötekiler onu canları nasıl isterse, kimi zaman kızdırarak, kimi zaman güldürerek ya da ağlatarak eğleniyormuş. Arada sırada, adam bir karar vermiş gibi oluyor, "Gitmem gerek" diyormuş; ayağa kalkıyor, sonra yeniden oturuyor, ne kalmaya ne kalkmaya karar verebiliyormuş. Kendisini alaya almalarına, işletmelerine, parasını çalmalarına izin veriyormuş; bir an için karşı çıkacak oluyor, ama sonra küçük düşürülmeye boyun eğiyormuş. Yanında duran biri, oyun olsun diye, ona acıyormuş gibi yapıyor, bir başkası tehditler savuruyor, bir kız da adama âşık olmuş gibi davranıyormuş; şapkasını çıkarıyorlar, saçlarını çekiyorlarmış... (Ghéon sahneyi çok güzel canlandırıyordu; aynı anda hem yaşlı adam, hem muhabbet tellalları hem de kızlar oluyordu; üstlendiği rollerde o kadar iyiydi ki üstüne yazacak pek bir şey yok.)

Ghéon'un yanında oturan bir pezevenk ötekileri hor görüyormuş:

"İğrenç bir şey; utanç verici" diyormuş adamdan yine biraz para aşırdıklarında. "İnanabiliyor musunuz mösyö (mösyö bu kez Ghéon), her akşam aynı şey. Gerçekten aynı şey. Bu mösyö her akşam gelir buraya. Her sabah saat altıya doğru evine döner, ama dönerken cebindeki para altmış frank azalır. İğrenç!"

"Senin o yaşlı mösyö kim biliyor musun?" dedim Ghéon'a. "DUL."[99]

Okuma, piyano etüdü. (Franck'tan *Prelüt, arya, final.*)

Ghéon beni almaya geldi; birlikte O. Sokağı'na gittik, ama ben uzak durdum. Kaldı ki Ghéon'un da pek zamanı yoktu, treni saat 4'te kalkıyordu. Onu bırakıp, uzun süre Le Marais'de dolaştım.

Sonra Chapon Sokağı'na, o davanın durumunu öğrenmek için C. yengenin icra memuruna gittim.

Sébastopol Bulvarı'nın yakınlarında, buhar banyosu yapıp duş aldım; sonra erkence eve dönüp, akşam yemeğinden önce bir saat çalıştım. Sakin akşamı okuyarak geçirdim ve *La Maison Nucingen*'i[100] güçbela bitirdim. Kendimi Montesquieu'yle avuttum: *Notes sur l'Angleterre* vb.

6 Şubat, Perşembe

Sabah, çalışma; Retz ve birkaç küçük dergi okudum.

Öğle yemeğine Josette Drouin geldi, sonra Madeleine'le birlikte Comédie-Française'deki bir oyuna gittiler. Josette'in külrengi korsajı eşsizdi. Ben evde kalıp çalıştım, sonra bir ara Marguerite ile Marie Le Verdier[101] uğradı.

Paul Laurens'da; – Charles Gide'lerde. Akşam yemeğini Valéry'lerde yedim.

99 Büyük olasılıkla Paul Verlaine'in *Mémoires d'un Veuf*ünde (1886) yarattığı Dul'a gönderme. Gerçekten de metnin birçok parçası Ghéon'un anlattığı kişiyi akla getirir. Ama Ghéon'un yazmayı düşündüğü bir romanın kahramanı da (oğlancı Dul) söz konusu olabilir.

100 *Nucingen Bankası*, Balzac.

101 Marguerite Le Verdier Gide'lerin kuzinidir. Marie Le Verdier de Marguerite'in kızıdır.

Ernest Rouart Degas'nın kimi sözlerini hayranlıkla aktardı. Söylediğine göre, "bir prensesin (??) atalarının konutundan ayrılışını" betimleyen bir resimden söz ediyormuş, ressamını anımsamıyorum şimdi.

"Prenses neden çekip gidiyor, biliyor musunuz?.. Çünkü zeminle anlaşamıyor."

Degas aynı şekilde Besnard'ın *Arap Ahırı*'nın (ön plandaki şaha kalkmış bir attan yere tuhaf mor bir gölgenin yansıdığı büyük bir resim) karşısında da şöyle diyordu: "At neden şaha kalkmış biliyor musunuz?.. Şu morluk yüzünden."

Louis de hayranlıktan kendinden geçerek Gustave Moreau konusunda söylediklerini aktardı:

"Çizdiği aslanlar saat zincirleriyle zincirlenmiş." Ya da Besnard konusunda:

"Bizim kanatlarımızla uçuyor" vb.

Madam Valéry yosun yeşili, kadife, İmparatorluk dönemi tarzı elbisesiyle eşsiz; saçlarını iki kat kurdeleyle sarmış. Beni rahatsız eden bütün akşamlar yüzünden kırılsam da bu çok güzel bir akşam. Böyle günlerde Valéry'nin nasıl da daha iyi biri olabildiği hissediliyor.

Josette Drouin bize uzun uzun sekiz yaşındaki küçük yeğenini anlatıyor. Kız yoksulluğa meraklıymış tuhaf bir biçimde. Sanırım fabrika müdürü olan babası işçilerin çocuklarıyla oynamasına izin veriyormuş, çünkü kızı bir tek o çocuklardan hoşlanıyormuş. Dilencilere para vermekle yetinmiyor, onlara sarılıp yırtık pırtık giysilerini okşaması gerekiyormuş. Meydanda zenci bir hokkabaz varmış; herkes bu pis, çirkin adama sırt çeviriyor, ondan kaçıyormuş; ama kız kaçıp kaçıp ona sevgiyle yaklaşıyormuş. Son olarak, annesi birini ziyaret etmeye hazırlanırken:

"Ya anne", diyormuş kız, "güzel elbiseni giymesene. Biz yoksuluz."

7 Şubat, Cuma

Öğle yemeğine Antoinette geldi[102]; *La Minör Büyük Füg*'ü oldukça düzgün çalıyor, ama Saint-Saëns'ın bir etüdünde epey yetersiz kalıyor.

102 Antoinne Démarest. Gide aşağı yukarı on altı yaşındaki genç kıza yaklaşık iki yıl boyunca piyano dersi verir (bkz. *Tohum Ölmezse*, s. 221).

Saat 4'e doğru *La Revue blanche*'ta Caussy'yle[103] karşılaştım, onunla ilk kez biraz daha uzun konuşmaya karar verdim. Uzun boylu, şişman bir oğlan, pek cansız, hastalıklı ve biraz bayağı bir görüntüsü var. Onda yine bir yansımadan başka bir şey göremiyorum; konuşması dinleyişinden daha az ilgimi çekiyor. Fustel de Coulanges'a[104] ölçüsüz bir hayranlık besliyor. "Barbarlardan içtenlikle nefret eden tek kişi" diyor. Onunkine uyumlu bir ton yakalamaya çalışmanın yararı yok; ben kendime daha bir ton belirleyemeden o benim yerime başlıyor. Öte yandan sevimli, ölçülü biri, şaşırtmaktansa kendini geri çekmeye çalışıyor, derdi ne gösteriş yapmak ne hoşa gitmek. Sınamak için onu Braun'un vitrinindeki olağanüstü bir Velázquez fotoğrafının karşısına götürüyorum: özel bir İngiliz koleksiyonunda bulunan, daha bir saat önce karşılaşıp karşısında uzun süre durduğum bir Velázquez bu; *Sütundaki İsa* gibi çok özel bir Velázquez, adı: *Yumurtalı Kadın*. En çok hoşuma giden şey kadının başı değil; ama o eller; ama ön plandaki o nesneler; ama içeri müşteri olarak gelen ve dükkândaki bütün güneş ışığıyla aydınlanan o çocuğun yüzü yok mu! Zurbarán tarzı bir baş, hiç ödün verilmeden, ışık gölge, yarı gölge olmaksızın, demek istediğim farklılaşma, geçiş olmaksızın, hiç çekinilmeden betimlenmiş... Caussy pek şaşırmış gibi görünmüyor.

8 Şubat, Cumartesi

Saat 4'te Fred Natanson'un evinde. Evine ilk kez gidiyorum; içerisi çok güzel, aydınlık ve sade; beni çok güzel ağırlıyor; ama *Saül*'den hiçbir şey anlamamış. Onda da *Candaule*'ünki gibi bir konu bulmayı beklemiş! Bulamadığı için oyunu eleştiriyor vb.[105]

Yaşlı La Pérouse Baba'nın[106] evinde. Beni gördüğüne sevindi.

103 Fernand Caussy (1881-1958) *Le Mercure de France*'a ve *La Revue blanche*'a katkı sağlayanlardan biridir.

104 Fustel de Coulanges (Numa-Denis, 1830-1889) gerici bir felsefeci olarak tanınır.

105 Bu paragraf eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında yoktur, yalnızca *Œuvres complètes* baskısına alınmıştır.

106 Gide'in ergenliğinde, 1887-1891 yılları arasında ona piyano dersleri veren Marc de Lanux: Gide *Tohum Ölmezse*'de ondan uzun uzun söz eder (*agy*, s. 221-225). De Lanux *Kalpazanlar*'daki La Pérouse adlı

Daha önce gelmediğim için üzgün üzgün sitem etti... Merdivende bana eşlik etti, beceriksizce elimi sıkı sıkı tuttu, sonra birden, dayanamayıp beni üç basamak yukarı çıkardı ve hüngür hüngür ağlayarak kendini kollarıma attı.

Charles yengemin evinde; akşam yemeğine dek.
Laurens'larda akşam yemeği.

Petersburg'a gitmediğim için pişman değilim, ama vicdan azabı duyuyorum. Kendi kendimize verdiğimiz sözler de başkalarına verdiklerimiz kadar kutsal olmalı.

9 Şubat

Paul'le Brüksel'e gidiyoruz.[107]

12'si, sabah altıda döndük. Bu 13'ü akşamı, günlüğü elime almakta çok zorlandım. Oysa Cuverville'e dek ona devam etmek istiyordum. Nietzsche'nin öğütlediği gibi, küçük alışkanlıklar; ama benimkiler çok kısa. Hiçbir yere varamıyorum. Turgenyev'in mektuplarını[108] bitirmedim, Retz'in *Mémoires*'ını bitirmedim... Zamanım parça parça. Cuverville'e gitmek için sabırsızlanıyorum. Daha az rahatsız edileceğim günler için sabırsızlanıyorum.

12'sinde gün doğarken geldiğim için, öğle yemeğinden önce Widmer'lere ve Charles Gide'lere gidebildim. Öğleden sonra, Madam Cauwès[109] geldi; saat 4'e dek M.'yle[110] Carnavalet

kişiyi de esinlemiştir (bu "takma ad"la ilgili olarak bkz. "Entretiens avec Jean Amrouche", s. 196-197). Gide *Günlük*'ün kendi hazırladığı tüm baskılarında gerçek model için bu kurmaca adı kullanmıştır. Daha önce yayımlanmış bölümlerde bu kurmaca adı koruduk, yayımlanmamış bölümlerdeyse Marc de Lenux adını kullandık.

107 Paul Gide'den söz ediyor. Aslında, Ruyters'e yazılmış, 10 Şubat tarihli bir mektubun da tanıklık ettiği gibi, Gide'le genç kuzeni önce Anvers'e gider, sonra Brüksel'e geçer (*Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 148).

108 Gide *Ivan Tourgueneff d'après sa correspondance avec ses amis français*'yi okumaktadır (E. Halpérine-Kaminsky, Fasquelle, 1901).

109 Madam Paul-Louis Cauwès Gide'in babasının eski bir arkadaşının karısıdır.

110 Madeleine.

Müzesi'ndeydik, sonra Francs-Bourgeois Sokağı'na, Vosges Meydanı'na ve Les Archives'e yakın bütün sokaklara gittik. Ardından, Saint-Martin Rıhtımı'nda, M.'ye Beaubourg Sokağı'nı, Iehl'e Les Halles'dan çaldığı balıkları getiren olağanüstü "Buyur-Buradan-Yak"ın yaşadığı Venise Sokağı'nı, Brise-Miche Sokağı'nı[111] vb gösterdim.

Sonra *La Revue blanche*'a ve Ström'e gittim.[112]

Akşam, okuma ve gül ağacı siparişinin temize çekilişi.[113]

Bu sabah De Max'a *Saül*'ün büyük el yazmasını götürdüm.[114]

Jeanne Gide ve küçük İskoç kızla öğle yemeği.[115] Birlikte *Phèdre*'de Sarah Bernhardt'ı izlemeye gittik.[116] Dördüncü perdeden sonra çıktık; akşam yemeğine dek mektup yazmaktan başka bir şey yapmadım.

Anvers'de, rıhtımda, ardı arkası gelmeyen bir yaşlı at kafilesi; mezbahaya gidiyorlar kuşkusuz; doğal bir eğilim sergiliyor gibiler.

"Tam bir *katilyam*!" diye haykırdı küçük Paul; ayrıca "domuz *kelesi*" vb diyor.

Annesi de zaten maddi yerine *madi*, günlük güneşlik yerine *güllük güneşlik*, tazmin yerine *taznim* vb diyor; kocası da kimseyi uyarmıyor... Kaldı ki anne uyarılmaya gelmiyor.[117]

Kendi kendinize sizi sıkan şeyin öğretici olduğunu söylemeniz büyük bir yetenek.

111 Gide bu gezintiyi daha önce tek başına yapmıştır.
112 En az 1891'den beri Gide'in arkadaşı. Ama onunla ilgili hiçbir şey bilmiyoruz.
113 Bu paragraf Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında yoktur. Yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınır.
114 Bilindiği gibi, Gide De Max'ın Saül rolünü oynamasını çok istemektedir.
115 Jeanne, André'nin amcası Charles Gide'in büyük kızı, Paul Gide'in kardeşidir. "Küçük İskoç kız"ın kim olduğunu bilmiyoruz.
116 Sarah Bernhardt'ın oynadığı *Phèdre* 13 Şubat'ta sahnelenmiştir. Oyunu Victorien Sardou sahneye koymuştur. Bkz. Gide'in birkaç satır ileride yaptığı yorum ve "Notes sur l'interprétation du rôle de Phèdre", "Conseils à une jeune actrice"te, *Attendu que...*, Charlot, 1943, s. 181.
117 Gide burada Paul Gide'le yaptığı yolculuğa gönderme yapıyor. "Koca" Charles Gide'den başkası değil.

Bu tam bir saçmalık. Bence iğrenç bir şey. Racine zaten değerli, onu allayıp pullamaya gerek yok. Sardou öyle değil. Vasat yazarları oynama alışkanlığı oyunculara katkılarının aşırı güzel olduğunu düşündürüyor. Racine'in altınını sergilerken de Sardou'nun döküntülerini kabul ettirmeye çalışırken sergiledikleri numaraları sergiliyorlar.

İlk iki perdede hıçkıra hıçkıra ağlıyordum; orada daha fazla duramayacağımı düşünüyordum, çok duygulanmıştım. Sarah'ya hayran olduğumu sanmıştım; ama asıl hayran olduğum kişi Racine'di; bunu sonraki perdelerde anladım. Daha fazla duramadım; ama bu kez kızdığım için. İlk iki perdedeki mezzosoprano tonu boyunca, Racine'den başka bir şey görmüyordu gözünüz. Ama üçüncüden sonra, yalnızca Sarah vardı. Dördüncüde, çıktım. Estetik açıdan olağanüstü bir oyuncu. Bu haliyle, tüm kusurlarına karşın, hâlâ biricik, eşsiz. Kendisinde eksik olan şey Racine olabilmiş bir Sardou ve özellikle en iğrenç olduğu anlarda onu alkışlamayacak kadar zeki bir izleyici topluluğu.

Cuma

Sabah Blum'le ve Jean de Schlumberger'ye[118] gittim, bir yemek davetinden kurtulmak için.

Öğleden sonra Madeleine'le yeniden Auteuil'deki eve bakmaya gittik[119] – Valéry'ye uğradım – O. Sokağı – bir sürü mektup; ufak tefek sıkıntılar... söyleyecek bir şey yok.

Cumartesi

Bu Cumartesi sabahı yine mektuplarla uğraşarak geçti. Öfke. Öğleden sonra son ziyaretleri hallettim (Fontaine, Madam

118 Jean de Schlumberger (1877-1968) Gide'in en yakın arkadaşlarından biridir ve onunla birlikte *La Nouvelle Revue française*'i kurmuştur. Anı kitabı Éveils'de Gide'le olan arkadaşlığını anlatır. Gide'in ölümünden sonra *Madeleine et André Gide* adlı önemli bir kitap yazar.

119 Hâlâ Raspail Caddesi'nde oturan Gide'ler bir ev almaya çalışmaktadır. Gide sonunda mimar Bonnier'ye Auteuil'deki bir evi, "neredeyse içinde yaşanmayacak durumda" olan ("Entretiens avec Jean Amrouche", s. 192) Villa Monmorency'yi yaptırmaya karar verir.

Brandon[120], Flaux'nun kuzini). Van Rysselberghe'in sergisine gittim, orada Mockel'le[121] karşılaştım. Akşam Madeleine'i Baggessen'e[122] götürdüm.

Özellikle benim konuştuğum sohbetlerden aktarılacak bir şey yok.

Lambanın camı çatlak. Augustine[123] ona elini sürmüyor, "vals ediyor" diyor.

Pazar

Holbein'ın bu sabah keşfettiğim VI. Edward'ını (Windsor Castle) edinmek. O yüzün ulaşılabilirliği; kararsız çocuk ifadesi; şimdilik eşsiz bir yüz, ama çok geçmeden öyle olmayacak...

Bütün sabahı Louvre'da geçirdim.

Akşam iki gereksiz ziyaretten (Join-Lambert ve De Lanux) dönerken küçük Paul'le karşılaştım. Çalışmayı umuyordum. Sakin sayılırdım. Bu çocuk beni aptalca meraklandırıyor.

Fransız resmi nasıl olmuş da David'in acemi öğrencilerinden kurtulabilmiş? Olağanüstü bir şey bu; Delacroix sayesinde İngilizlerin buna büyük bir katkısı olabilir.

Pazar

... Bedenimde ve zihnimde "büyük biri" olmak için de olmamama engel olmak için de gereken her şey var. Keşke kendimi nasıl kandıracağımı bilseydim... Hâlâ özdeyişler arıyorum. Ne olacak Cuverville'de halim?..

... Gururum sayesinde güçbela edindiğim özsaygıdan artık bıkmıştım, iğreniyordum. Onu yitirmek için çabalıyor, üstelik pek

120 Gide Arthur Fontaine'le arkadaşı Jules Iehl'e yardım etmek için bağlantı kurmuştur. Gide'in Fontaine'e yazdığı kimi mektuplar 6 Eylül 1952 tarihli *Le Figaro littéraire*'de yayımlanmıştır. Madam Jules Brandon Gide'in annesinin bir arkadaşıdır.

121 Albert Mockel.

122 Carl E. Baggessen (1868-1931), Danimarkalı sirk sanatçısı.

123 Amerikan çevirmeni Justin O'Brien'ın bu Augustine'le ilgili bir sorusuna Gide yalnızca şöyle yanıt vermiştir: "Augustine'in uzun yıllar bize hizmet eden, çok sadık, çok yaşlı bir hizmetçi olduğunu okurun öğrenmesine gerek var mı?" (*Corr. Gide-O'Brien*, s. 17).

zorlanmıyordum. Zenginleşmek yalnızca elde ettiklerinizi sonradan kolayca harcayabilecekseniz güzel. Dolayısıyla uçarılığa kapıp koyuverdim kendimi; uçarılığı biraz sistemli bir hale büründürmek, demek istediğim, onun için özellikle çalışmak da hoşuma gitti. Bundan yalnızca zevk alan ***'ya hayrandım; ben aynı zamanda kendimi paralıyordum.

En sevmediğim özelliğim özsaygımdı; onu olanaksızlaştırmak istiyor, alçalmaktan hoşlanıyordum. Ödlekliğin her türlüsüne karşı duyduğum nefret beni alçalmaya itiyordu. İçimde bir şey bana engel olduğunda, bunun korku olmasından korkup ilerliyordum. Şimdi olduğum ya da olmadığım kişi umurumda bile değil. Buna takılmıyorum artık.

La Pérouse'un evinde. Beni üç yıldır görmediğim Madam karşıladı.

Bir süre sonra, Édouard Gide'in piyano öğretmeni M. Rousseau geldi; canlı, çok genç, kızıl, şen şakrak; La Pérouse'un dışarıda olduğunu pekâlâ biliyordu, onu görmeye gelmemişti. Kapıyı evin gediklisiymiş gibi üç kez çaldı.

Madam La Pérouse:

"Oh! Kim bu alacaklı gibi..." diye bağırdı.

Kapıyı açmaya gitti, birden girişten, kuşkusuz söylediklerini duymam için çok yüksek sesle şöyle dediğini duydum:

"Oh! M. La Pérouse nasıl da üzülecek! Gelmesi 7 buçuğu bulur; her Pazar olduğu gibi arkadaşı M. Dauphin'le satranç oynamaya gitti."

M. Rousseau da her Pazar olduğu gibi bunu pekâlâ biliyordu. Orada fazlalık ettiğimi anlamıştım; ama Madam La Pérouse torunu Pierre'den[124] söz etmeye başladı, sanırım bende bir kanaat oluşturmaya çalışıyordu. Eğitimini anlattı durdu, onu "çok kolayca birinci olduğu" École alsacienne'den almalarının nedenlerini açıkladı... Konuştuğu süre boyunca, M. La Pérouse'un üzücü sözcükleri kulağımda çınlıyor, karısınınkileri bastırıyordu; o hayranlık uyandıran yüzün "Hava güzel" dercesine dingin bir tonla bana şöyle dediğini görür gibi oluyordum:

124 Pierre Chardon de Lanux, Marc'ın torunu, daha sonra 1907'den 1909'a dek Gide'in, 1 Ocak 1912'ye dek de *La N.R.F.*'in sekreteri olacaktır.

"Karım sürekli yalan söylüyor. Ağzını açar açmaz, 'Hadi bakalım! Kesinkes yalan söyleyecek!' diyorum içimden."

Marianne'ın[125] evliliği ve Alice'in[126] yürek burkan ölümü nedeniyle Paris'te kaldım. Şu son günde olanları anlatmaya kalksam kitap olur. Bu yüzden birkaç sayfa yazmakla yetinmeyeceğim.

Akşam saat 7 buçuğa doğru, ben V. Rysselberghe'lerde yemekteyken, evde tek başına kalan, griple boğuşan yorgun Madeleine yemekten hemen sonra büyük bir üzüntü duymuş içinde. "Hiçbir şey bastıramıyordu onu" dedi bana eve gece saat 1'de döndüğümde; "kitap okuyor, okuduklarımda da onu hissediyordum; burada olduğumu bilmeme karşın, Cuverville'deymişim gibi geliyordu bana, ev çevremde korkunç boş ve büyük görünüyordu; aslında ne tam olarak üzüntüydü ne de tam olarak korku, – anlatamayacağım bir kaygı duyuyordum. Hiç böyle bir şey hissetmemiştim." Ertesi sabah Georges'dan[127] gelen telgraftan öğrendiğimize göre, küçük Alice tam o sıralarda ölmüştü.

"Çevresine mutluluk saçıyordu" dedim Georges'a mezardan uzaklaşırken.

"Hatta görevinin tamamlandığı bile söylenebilir, René'yle[128] benim adam olduğumuzu gördü sonuçta..."

Şubat sonu

La Flèche'ten dönüş.[129]

Yalnızca otları ve yapraksız olsalar da dalları görmek bile beni dinlendiriyor. Akşama doğru kasabanın eğri büğrü sokaklarında dolaşırken keyfime diyecek yoktu... O ne güzel bahçe öyle! Orada tek başıma ne güzel çalışırdım.

125 Marianne Démarest, Maurice Démarest'yle Hélène Alibert'in kızı.
126 Alice Widmer.
127 Georges Widmer, Alice'in kardeşi.
128 René Widmer, Édouard Widmer'le Isabelle Démarest'nin öteki oğlu (bkz. *Corr. Gide-O'Brien*, s. 36).
129 Marcel Drouin askerliğini La Flèche'teki askeri lisede felsefe öğretmeni olarak yapar. Gide onu ziyarete gitmiştir.

Ihlamur ağaçlı geniş yol Marcel Drouin'le ikimizi ciddi şeyler konuşmaya itiyordu. Jeanne Drouin çalıları düzenletmiş; gül fidanlarına ayrılmış bir tarh çiçeklerin açmasını beklerken sarı ahşaptan parlak yaftalarını sergiliyordu.

Orada *La Fille sauvage*'ı bitirdim. M. de Curel[130] nasıl da kötü yazıyor! Dönüş yolu boyunca Saint-Simon okudum. Retz'le o nasıl da öne çıkıyor!

Beni okumalarını istediğim gibi okuyorum; demek ki: çok yavaş. Bana göre, kitap okumak on beş gün boyunca yazarla uzaklara gitmek demek.

> P. Stapfer'in[131] makaleleri konusunda.
>
> Dağ zihne deniz gibi biraz yücelik aşılamadığında şaşırıyor insan. Ama kentler doruklara kurulmamış ve "İsviçre ruhu" dedikleri şey yüksekliklerin ruhu değil, vadinin ruhu.

Fred Natanson *Saül*'ün el yazmasını bana geri verirken: "Kaldı ki ben İncil'i hiç okumadım" deme ihtiyacı duydu. Ne tuhaf, tanıdığım bilgili Yahudilerin hepsi İncil'i hiç okumamış olmayı bir onur sorunu sayıyor... Onda hangi kör şeytanla karşılaşmaktan korkuyorlar ki?.. Beni daha çok kızdıracak bir şey olamaz. Schwob kâğıtlarını aynalarının karşısına seriyor. Bu çirkinliklerini kabul etmemelerini sağlıyor; evet, ama güzelliklerini de bir o kadar gözden kaçırıyorlar. Bu konuyu Blum'le konuşmalıyım.

Bilerek yapmıyorum ama ne zaman Henry yengemin[132] evine gitsem valizimde Renan'ın bir kitabı oluyor hep.[133]

27 Şubat

Sonunda yola çıkıyoruz! On beş gündür yaşamıyordum. Bugün, geceki şiddetli yağmurdan sonra, hava birden katlanılmaz

130 Curel Gide'in daha önce "Lettre à Angèle"de (Nisan 1898'de *L'Ermitage*'da yayımlanmış, sonra *Prétextes*'e alınmıştır [s. 69-74]) eleştirdiği fikir tiyatrosunun temsilcisidir.
131 Paul Stapfer (1840-1917), İsviçreli denemeci.
132 Henry Rondeaux'nun karısı Lucille Keittinger Rouen'da oturmaktadır.
133 Bu tümce *Journal*'in daha önceki Bibliothèque de la Pléiade baskısında yoktur, yalnızca 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınmıştır.

biçimde ılıklaştı. Birden, Cuverville'den çok Napoli'de olmak istedim. Takatim kesilecek orada.

Cuverville, 2 Mart

Arabayla Beuzeville'e getirttiğimiz bahçıvanı almaya gittim. Balzac'ın *La Vieille Fille*'ini[134] okudum, daha doğrusu okumaya çalıştım; ama üç gündür, Paris'ten ayrılalı beri, aklım hep bahçede yapılması gerekenlerde, bunu düşünmeden edemiyorum.

Immoraliste'imi çoktan uzaklaştı benden, provalarını düzeltmeye el atamıyorum bir türlü.[135]

3 Mart

Küçük Louis Mondomé; çok yürekli, ama çok genç! .. Bahçecilik, ağaççılık vb. okullarını bitirmiş. Öğrendiği yeni bilimin tatlı şarabıyla başı dönmüş; ne kadar değerli olduğunu, niteliksiz bir işçi değil, bir tür entelektüel olduğunu göstermeye önem veriyor. Öğretmenlerini can kulağıyla dinlemiş olmalı; sözlerini bıktırıncaya dek yineleyip duruyor. Parklardan söz ederken "İngiliz tarzı" diyor; ama Cuverville'de yalnızca bir bahçe var. "İngiliz tarzı" olmayan şeyler "Fransız tarzı", tıpkı şiir olmayan şeylerin düzyazı olması gibi; bu kaçınılmaz; Louis bana kendisinden istediğim bazı şeylerin "tarza uygun olmadığını" söylüyor. Bahçedeki yolların "incelikli bir eğri" çizmesi gerekiyor. Evin önünde kalan kısım hoşuna gitmiyor. "Mösyö bu küçük yolların kalmasını mı istiyor?" dedi çimenliği çevreleyen geçitleri göstererek; o küçümsediği "küçük yolları" çok sevdiğim için biraz kestirip atıyorum:

"Kesinlikle"; sonra biraz bekleyip ekliyorum: "Ama Louis, bu bahçenin kötü çizildiğini, ona başka bir hava kazandırarak daha güzelleşeceğini düşünmemek gerek. O evin havasını yansıtıyor."

"Kuşkusuz" diye sürdürüyor Louis, "iki tarzı birbirine karıştırmaya başladıkları zamandan kalma."

134 *Evde Kalmış Kız.*
135 *L'Immoraliste*'in (*Ayrı Yol*) ilk baskısı 20 Mayıs 1902'de yapılır.

4 Mart

Hava çok güzel. Bu sabah, saat 6'da, Marius ile Louis bostanda çalışıyor.[136]

12 Mart

Bu sabah peyzaj tarzıyla sabrımı taşıran Louis'ye gösterişli tarzı hiç umursamadığımı, nihayetinde bu işten anladığımı ve bahçeyi başkaları için değil, kendim için düzenlediğimi söyledim. Ne var ki çok iyi çalışıyor, ondan öğrenecek çok şey var. Bana sonunda ince mor çiçekleri olan, bahçede ilk çiçeklenen çalının adını söyledi: *Daphne mezereum*, güzel odunlu defne de deniyormuş.

Criquetot'lu yerölçümcü M. Auguel "ağaçlarla ilgilendiğimi" bildiği için bir arkadaşının satmak istediği iki güzel porsuk ağacını bana önerdi; biri horoz biçiminde budanmış, ötekinin ne olduğunu unuttum!

"Madam'a önerim" dedi Madeleine'in kendisine söylediği bir şeye karşılık, "yuvarlak tarhın önüne (süslenecek alan altı metrekareden küçük) birkaç zarif çalı dikmesi. Hafif yapraklılardan seçerseniz, hoş bir gölge elde edersiniz. İnsanın gözü bir an çeşitli ışık oyunlarına takılır, sonra bakışlar oradan dosdoğru eve döner, ev de..." vb. Madeleine de onu dinliyor; bense uzun tümcelerini ikiye bölüyorum sürekli. Geçen gün yalancı şemsiye sözünü kullanabildiği için mutlu oldu.

22 Mart

Henri de Régnier'nin *Le Bon Plaisir*'ini[137] okudum.

Hava soğuk, karanlık. Dört bir yandan fışkıran bitkiler yavaşlayıp geriliyormuş gibi görünüyor. Paris'e gidip iki gün hovardalık edebilseydim keşke; o zaman, sanırım, üç gecedir,

136 Bu paragraf yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınmıştır.
137 1902'de Mercure de France'tan çıkan roman.

özellikle bu gece beni yoran, zihnimi örseleyen bu kaygıyı ve bu rahatsızlıkları engellerdim.

Bu Pazar sabahı, Ghéon'dan hayranlık uyandıran, ama derinlemesine yılgın bir mektup aldım.[138]

23 Mart

Hava hâlâ yağmurlu, soğuk, iç karartıcı; ama ben çok daha iyiyim, yeniden çalışmaya hazır hissediyorum kendimi.

Schubert'in *Fantezi, Do Majör*'ünün ve *Emprompti*'lerinin etüdü. Renan'ın ve Stendhal'in *Souvenirs*'ini okuyorum.[139]

Buraya geleli beri, yani 2 Mart'tan beri, hatta Paris'te geçirdiğim iki gün de en geç 6'da kalktım; neredeyse her gün saat 5 buçukta iş başındayım; kimi zaman 5'te. Günün akışı havaya göre değişiyor, bahçeyle uğraşıyorum, okuyorum ve piyano çalışıyorum; bahçe çok fazla zamanımı alıyor (özellikle başlarda alıyordu). Salon daha hazırlanmadığı için Em. yemek odasında oturuyor, ben de çalışma odamdayım; bu iki odada şömine yakılıyor, büyük soba evin gerisini ısıtıyor. Akşam yemeği saati geliyor; akşamları ışıklarımızı birleştiriyoruz.

25 Mart

Holland'dan çöplemeler, zambaklar, kaplan çiçekleri geldi. Sabah saat 7'den akşam 6'ya dek durmadan bahçeyle uğraşıyorum.

27'si

> Albert'in[140] mektubu. Zavallı Albert bütün aileyi tuvalinin önüne çağırmak zorunda hissediyor kendini. Sonra avunmak için bana yazıyor. Oysa kendisini neyin beklediğini biliyor; ama her yıl yine şaşırıyor. Bu ziyaret Maurice'lerin canını nasıl da sıkmıştır kim bilir! Fark etmiyor; böyle gelmiş böyle gider, her yıl aynı şey; bunun olmamasını herkes kötüye yorabilir.

138 Bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 402-403. 22 Mart tarihli bu sayfa yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısına alınmıştır.
139 Renan'ın *Souvenirs d'enfance et de jeunesse*'i (1883) ve Stendhal'in *Souvenirs d'égotisme*'i (1892).
140 Albert Démarest'nin bu mektubunu bulamadık.

Albert'in anlattıklarına bakınca sahne insanın gözünde canlanıyor:

"Hélène[141], uzun süre hoş bir söz düşündükten sonra, bula bula gülümseyerek sineye çekmek zorunda kaldığım şu iltifatı buldu: 'Konunun ne denli iç karartıcı olduğunu düşünürsek, çarpıcılığını olabildiğince azaltmayı başarmışsınız.'"

27 Mart

Keşke ileride, benim yaşımdaki ve *değer* bakımından dengim bir genç de yazdıklarımı okuyunca benim otuzlarımda Stendhal'in *Souvenirs d'égotisme*'ini okurken etkilendiğim kadar etkilense ve *yenilense*, tek isteğim bu. En azından metni okurken böyle düşünüyorum.

Paris yolculuğumla ilgili anlatacak çok şey var. Oysa buraya dönüşümle ilgili söyleyecek pek bir şey yok. Brunetière'in Calvin üstüne oldukça önemli bir konuşmasını okudum.[142] Tolstoy'un *Les Cosaques*'ını[143] yüksek sesle okumayı sürdürdük.

Francis Jammes. Her an sizi olduğundan çok daha yoksul, daha basit, daha alçakgönüllü vb. olduğuna inandırması (inandırmaya çalışması) gerekiyor.

Em.'le Reşetnikov'un hayranlık uyandıran *Ceux de Podlipnaïa*'sını yüksek sesle okuduk. Tolstoy'un *Les Cosaques*'ını yeni bitirmiştik. *Tess d'Urberville*'e başlamak istedik, ama onu bırakıp Michelet'nin *La Révolution*'unu aldık.[144]

Pierre Laurens *L'Immoraliste* için şöyle dedi:

"Hastayım, vay halime. İyileştim, vay onun haline!"

141 Hélène Démarest.

142 *L'Œuvre de Calvin*, Brunetière'in 17 Aralık 1901'de Cenevre Üniversitesi'nde yaptığı konuşma: bkz. Ferdinand Brunetière, *Discours de combat*, yeni dizi, Perrin, 1903.

143 *Kazaklar*.

144 Thomas Hardy'nin *Tess of the D'Urbervilles*'inin (1891) (*Kaybolan Masumiyet*) ilk Fransızca çevirisi *Tess d'Urberville* adıyla 1901'de Hachette'ten çıkmıştır. Gide'in sözünü ettiği Michelet kitabı da *Histoire de la Révolution française*'dir (1847-1853).

[10 Ekim]

Bu kış Paris'te kaldığım süre boyunca oldukça ayrıntılı bir günlük tuttum; Şubat başında Cuverville'e dönmek istiyordum; daha önce başladığım çeşitli bahçe işleri beni bekliyordu, ayrıca besisuyu yükselmeden önce, ilkbahardan önce gitmek, öncelikle yeni bir kitaba hazırlanmama yetecek kadar uzun bir düşünme ve çalışma süresi kazanmak istiyordum. Birtakım işler, özellikle Madeleine'in isteksiz olması nedeniyle Şubat sonuna dek Paris'te kaldık; Cuverville'e vardığımızda, hemen bahçe işleriyle ilgilenmem gerekti, ilk günlerden başlayarak neredeyse tüm zamanımı bahçeye ayırdım. Her hafta, neredeyse her gün, yeni tohumlar, soğanlar, bitkiler geliyordu. Lüksemburg gülleri, Caen karanfilleri, süsenler, kuzgunkılıçları, Holland zambakları vb., yıldız çiçekleri, Nancy begonyaları. Akşamları kolumu kaldıracak halim kalmıyordu, öyle kötü ve öyle az düşünmeye başladım ki birkaç hafta sonra yeniden çalışmaya başlamak istediğimde hiç başaramadım. Kendi düşüncelerimi artık ele alamamam bir yana, başkalarınınkilerin ardından gitmeyi de hiç başaramıyordum.

Le Dantec[145] okumakta ayak direrken nasıl zorlandım!

Öte yandan uzun zaman önce kendi kendime yazmaya söz verdiğim Oscar Wilde'la ilgili makaleyi[146] bitirip *L'Immoraliste*'in provalarını düzelttim. Biraz daha sonra (Temmuz) bu kitap için bir önsöz ve *L'Occident* dergisine Normandiya ve Languedoc üstüne bir makale yazdım.[147]

145 Kuşkusuz Félix Le Dantec'in 1901'de yayımlanan *Conflit, entretiens philosophiques*'i. Önemli bir biyoloji bilgini olan yazar, Van Rysselberghe'in arkadaşıdır.

146 "Oscar Wilde, in memoriam", *L'Ermitage*, Haziran 1902. Sonradan *Prétextes*'e alınmıştır (s. 221-252).

147 Kasım 1902'de *L'Occident*'ın 12. sayısında çıkan makalenin adı "La Normandie et le Bas-Languedoc"tur. Gide orada Maurice Barrès üstüne yazdığı ünlü makalesinde (*L'Ermitage*, Şubat 1898) işlediği konuları yeniden ele alır; şöyle yazar: "Normandiya'yla Güney Fransa'dan birini seçmeyi ne isterim ne başarabilirim, Fransa'nın tek bir parçasına bağlı olmadığım ölçüde kendimi daha çok Fransız hissederim, özellikle bir Normandiyalı ya da Güneyli, bir Katolik ya da Protestan olarak düşünüp hissedemem, Paris'te doğmuş olmama karşın *langue d'oc*'u ve *langue d'oïl*'i, kaba Normandiya argosunu, Güney'in şarkılı ağzını anlarım [...]".

Bütün yazabildiğim bu kadardı; tüy kalem ya da kurşunkalem bana korkunç ağır geliyordu; en küçük pusuladan en kısa mektuba dek, üç dört karalama yapmam gerekiyordu; kimi zaman daha fazla. Doğrusunu söylemek gerekirse, önemli hiçbir şey üretemediğim için, sonunda en çok yazışmalara önem vermeye başladım, mektuplarımın olabildiğince nitelikli olmasını istedim.

Bu yıl Opéra-Comique ilk kez *Pelléas et Mélisande*'ı[148] sahneledi. Bu ilk sezonda onu yalnızca üç kez dinleyebildim. Sonuncusunda Madeleine'le birlikteydik; Cuverville'den birkaç günlüğüne Paris'e gelmiştik.

L'Immoraliste'im birtakım ateşli tartışmalara neden oldu. Jacques Blanche'ın evindeki bir aile yemeğinde, Ghéon'un itirafı çok özel, çok ihtiyatsızdı. Bu konuda birtakım yazışmalar yaptım, hatta zararın boyutlarını görmek için Dieppe'e gittim (J.-E. B. bu yaz oraya yakın bir yerde oturuyordu)... Çünkü bir şeyleri düzeltmek artık olanaksızdı.

Ghéon'a yazdığım çok uzun bir mektup o olağanüstü ziyareti ayrıntılarıyla anlatıp, bende yarattığı derin umutsuzluğu yansıtıyor.[149]

Marcel Drouin'ler tam o sırada Cuverville'e geldi. Marcel'le konuyla ilgili çok ciddi konuşmalara daldık – tam da onun gözünde olması *gerektiği* kadar ciddi konuşmalara.

Neredeyse bütün yıl yağmurluydu. Güneşli geçen tek ayda dam ustaları eski evin çatısını güçlük çekmeden onardı. Neredeyse hiç kış olmadığı için, bahçeyi yeni bitkilere çok zarar veren kabuksuz sümüklüböcekler, tespihböcekleri ve türlü türlü böcek sardı. Ne var ki begonyalarla yıldız çiçekleri beklentilerimizi fazlasıyla karşıladı. Ama gerisinin neredeyse hepsi yendi.

Budalalık edip piyano çalışmanın asıl işime zarar verdiğini düşündüğüm için, piyanoyu bütünüyle bırakmaya karar verdim, bu kararımı da iki ay boyunca uyguladım.

148 *Pelléas et Mélisande*, müzik Claude Debussy, metin Maurice Maeterlinck. Gide 11 Mayıs'ta Ghéon'a yazdığı bir mektupta *Pelléas et Mélisande* modasından söz eder (*Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 426-427).

149 12 Ağustos 1902 tarihli mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 459-463. Ayrıca bkz. *Corr. Gide-Blanche*, özellikle 10, 11 ve 14 Temmuz tarihli mektuplar (s. 117-121).

Yazıya hiçbir yararı olmadı bunun – kendime fazladan kazandırdığım zamanı da yitirdim yalnızca.

Édith Démarest'nin[150] kemanıyla gelişi bu saçma perhizi bozmaya yetti.

Bu yıl pek konuğumuz olmadı.

Haziran ayında Ruyters Matmazel Paule Gobillard'la[151] birlikte geldi.

Eylül başında yeniden Cauterets'ye[152] gönderdiğim Rosenberg. Cuverville'de takatim kesilmişti, kendime kızıyor, kendimden çok şey bekliyor, ama hiçbir şey alamıyordum. Sanırım, beynimdeki kansızlık, bir tür zihinsel tetanos yüzünden neredeyse hiçbir şey gelmiyordu elimden. On beş günlüğüne kaçmaya, başımı alıp gitmeye, amaçsızca dolaşmaya karar verdim. Düşlediğim o on beş gün, yağmurlu on gün ve güneşli tek bir günle kısıtlı kaldı. O yolculuğun ilk yarısı kadar boş bir şey olamaz – ama en azından dinlendim; buna ihtiyacım vardı.

Orthez'de[153] geçirdiğim süre çok eğlenceli, şen şakrak ve sevgi doluydu. Kendisini iyice aşan Jammes'ın yanında bir de Lacoste Pylades[154] vardı – onu yeniden gördüğüme çok sevindim. Üçümüz birlikte upuzun gezilere çıktık.

Rosenberg'le son uğrayışımızdaki (Biarritz dönüşünde) Irun, Fontarable, Hendaye gezileri belleğimize kazınacak.

Fenerin küçük yalıyarlarının dibinde, kumların üstünde tuhaf bir akşam. Rosenberg'le geri döndüm, Paris'te yine onunla iki gün geçirdim, onu havuza götürdüm (sabah).

Rosenberg'le, Marcel'le bir sürü el satranç oynadık – hatta Paris'e dönmeden önce genç karısıyla iki günlüğüne gelen Paul Laurens'la – hâlâ kayınvalidelerle bozuşmuş olmalarına çok üzülüyorlardı.

150 Gide'in küçük kuzini.
151 Paule Gobillard Paul Valéry'nin baldızıdır.
152 Cauterets "hasta ve çökkün" Rosenberg'in tedavi olmaya gittiği küçük bir kaplıcadır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 466).
153 Gide Orthez'e, Francis Jammes'ın evine önce tek başına, sonra Eylül ortasında Rosenberg'le birlikte gider. Jammes'ın Madeleine Gide'e yazdığı 13 Eylül tarihli mektup bu buluşmaları anlatır (*Corr. Gide-Jammes*, s. 200-201). Sonra Gide Rosenberg'le Paris'e döner.
154 Ressam Charles Lacoste, Jammes'ın en yakın arkadaşlarından biridir. Pylades kuşkusuz Orestes'in arkadaşı Yunan kahramanı anıştırmadır.

Bu yıl Loges'da on dört yaşındaki bir fırıncı oğlanla tanıştım, adı Louis Lécuyer'di – daha şimdiden "kadınlara çok düşkündü". Arada sırada Fongueusemare'daki[155] küçük grubu görmeye gittim – iki Joseph, küçük Germaine, küçük Louise ve küçük Marcel.

Yaşlı bahçıvanımız Alphonse Reterre onikiparmak bağırsağı kanserinden öldü. 2 Ekim'de onun yerine Alphonse Mius geçti. Yazın, V.'nin düğünü.[156] Ben Albert'in arkadaşı yaşlı M. Simon'la birlikte sağdıç oldum.

Antoinette[157] Saint-Malo'da birinin hayatını olağanüstü bir biçimde kurtardı.

Dostoyevski'nin çevirisi yeni çıkan *L'Adolescent*'ını[158] okuyorum. Reşetnikov'un *Ceux de Podlipnaïa* adlı kitabı hayranlık uyandırıyor (üç kez). *Terres vierges*'i[159] baştan okuyorum.

Tüm bunları yatağımda yazıyorum (10 Ekim), abdominal flebit yüzünden yataktan kalkamıyorum. Sanırım bu tatilin en güzel zamanı. Michelet'nin *La Révolution*'unu okuyorum.

155 Cuverville yakınlarındaki küçük bir köy olan Fongueusemare adını *Dar Kapı*'da Cuverville'e verir.
156 Valentine Bernardbeig 28 Temmuz 1902'de Marcel Gilbert'le evlenir.
157 Büyük olasılıkla Antoinette Démarest, Albert'in kızı.
158 *Delikanlı.*
159 Turgenyev'in *Ham Toprak*'ı.

1903

Cuverville, Nisan[1]

> ... Bir avukata ihtiyacım vardı. Blum bana düzenbaz bir arkadaşını salık verdi, adam ona güvenmeme güvenip benden yedi yüz frank kopardı. Blum öyküyü benden duyduktan sonra Fischer'e aldandığım için bana biraz kızdı sanırım.[2]

Yazılması gereken bu mektuplar beni çok yoruyor, tüketiyor; çalışmama izin vermiyorlar... Burada önemli olan şey arkadaşlık değil; en iyi arkadaşımı bile başımdan savabilirdim öyle olsa... Ama yapmıyorum. Sonunda hep yazıyorum; huzura kavuşmak için, kendimle barışmak için; çünkü yazmadığım sürece yazmadığım için kendimi suçluyorum. İşin can sıkıcı yanı şu ki, hemen yazdığımda karşıdaki yanıt veriyor; yanıt vermediği sürece de mektubunu bekliyorum.

Mayıs

"Şu var ya" dedi Marius'un genç karısı Em.'e küçük bahçesini gösterirken, "şunun adını Marius bana söyledi: Adı *Çay Gülü.*"

1 1902-1903 kışında, Gide *Bethsabé* üstünde çalışır. Oyunun ilk iki sahnesi Ocak ve Şubat 1903'te *L'Ermitage*'da yayımlanacaktır. Sonra onu bir kenara koyup, *Sylla*'sını yazmaya başlar ama tamamlayamaz (ondan 8 Ağustos 1905'te söz edecektir). Nisan başından beri Cuverville'dedir ve birkaç kısa Paris yolculuğunu saymazsak, Temmuz sonunda Almanya'ya gidene dek orada kalır.

2 18 Haziran 1900 Pazartesi günü Madeleine Concorde Meydanı'nda bir arabada kaza geçirir (iki kolu kırılır). Araba bir buz taşıyıcısına çarpar; Léon Blum'un kazadan sorumlu şirkete dava açmak isteyen, ama sonra açmayan Gide'e salık verdiği dolandırıcı avukatın adı Fischer'dir. Jean Lambert, *Gide familier*'de (Juillard, 1958) bu konuyla ilgili "en güzel Yahudi öyküsü"nü Gide'in ağzından aktarır, çünkü Gide dolandırıcılığı anlatmak için Blum'un yanına gidince, Blum ona şöyle yanıt verir: "Zavallı! Demek yeniden başlamış!.." (s. 142).

Yüksek sesle *L'Adolescent*'ı okuyoruz. İlk okuyuşta, kitabın çok olağanüstü olmadığını, karmaşık değil de karmakarışık, dolu değil de tıkış tıkış, sonuçta ilginç değil de acayip olduğunu düşünmüştüm. Bugün, her sayfada şaşırıp hayran oluyorum. Dostoyevski'ye daha önce aklımın almayacağı kadar büyük bir hayranlık besliyorum.

Öte yandan, istenen şeyin insanseverlik mi, yoksa edebiyat mı olması gerektiğini bilmek önemli.

Georges bana Matmazel Siller'in[3] şaşkınlıktan ağzının bir karış açık kalmasını anımsatıyordu; bundan iki yıl önce, (onu şaşırtmak için, ama biraz patavatsızca) ona şöyle demiştim: "Edebiyatı bunca sevmeseydim, çoktan Akademi'ye girerdim!"

> Hoşnut, ahlaksız ol: Düşüncenin yıkıntılarının üstünde, bugün yalnızca dikenler bitiyor. Bu birçoklarıyla ortak noktan. Yalnızca eskiden olduğun kişinin anısı seni başkalarından ayırıyor.
>
> Bir etiğin yerine bir estetiğin konması gerektiğini anlamıyor musun?

Ağustos, gece saat 4

Vagonda[4]; Rouen'dan önce; Seine kıyıları sisli mi sisli. Sabahın sevinci. Tadına doyum olmayan bu sözcükleri yineliyo-

3 Madeleine'in kardeşi Georges Rondeaux ve yine Madeleine'in Alman kökenli mürebbiyesi söz konusu.

4 Gide evinde kalacağı, Weimar Sarayı Kültür Merkezi'nin müdürü Kont Harry Kessler'in çağrısıyla 5 Ağustos'ta bir konferans vermek için Almanya'ya, Weimar'a gider. Konferansın metni, "De l'importance du public" önce 1903'te "Petite collection de l'Ermitage"da ve *Nouveaux Prétextes*'le (s. 28-44), sonra *Œuvres complètes*'in IV. cildinde yayımlanır. Gide'in Kessler'le bağlantı kurmasını sağlayan Maria Van Rysselberghe arkadaşı Madam Mayrish ve kızı Élisabeth'le birlikte Gide'in yanında kalacaktır; Marcel Drouin de gelecek, Rosenberg ise Dresden'de onlara katılacaktır. Bu yolculuk üstüne bkz. Claude Foucart, *D'un monde à l'autre, la correspondance André Gide-Harry Kessler (1903-1933)*, Lyon, Centre d'études gidiennes, 1985 ve Maria Van Rysselberghe'in *Notes pour l'histoire authentique d'André Gide*'inin "Cahier 3 *bis*"i (Claude Martin'in *De "Paludes" à "L'Immoraliste", 1895-1909* adlı tezinin III. cildinde [s. 784-808] yayımlanmıştır).

rum kendi kendime: sabahın sevinci. Mavi-pembemsi bir pus denizinde düz tarlalardaki ot yığınlarının tepeleri görünüyor yalnızca; havanın arılığı anlatılacak gibi değil; göğün maviliği toprağı suluyor. Uykusuz geçen geceden ötürü yorgun düşmüş gözlerim ırmağın buğulu yüzeyinde yıkanıp, tepelerin sütümsü yamaçlarını içiyor. Doğadaki tüm bitkiler tan sökümünde yıkanıp temizleniyor, günün sıcaklığı bastırmadan çabuk çabuk. Burada çiy özsuya dönüşüyor; en kavruk ot bile yeşeriyor. Bu sabah varımı yoğumu, şu dünyada sevdiğim her şeyi yitirsem bile mutluluğuma gölge düşmezdi. Otların arasında ot oluyor, uyanışla kaynaşıyorum.

Yanından ayrıldığın anda bile sevincini gizleyemedin ondan.[5] Gözyaşlarını senden gizleyememesine neden kızıyordun az daha?

Vagondaki güler yüzlü rahip sözlerinin yarısına "İnanın bana..." diye başlıyor. Kimi zaman da: "Size açıkça itiraf edeyim ki..." diyor, ama o zaman arkasından ekliyor: "kendi adıma..."

Öteki yol arkadaşlarım belli ki sağcı; bakışları "Biz öyle gafil avlanmayız" der gibi.

Vagonda, Metz'den sonra

Gökyüzü üzgün! Dehşet içinde manzara! Otların altından şistin göründüğü alçak tepenin üstünde derin bir sağanak yağıyor hâlâ. Yeşil olmayan ne varsa kömür rengi. Her yerden oluk oluk sular süzülüyor.

Dün, yolculuk heyecanı... Neredeyse çocuk gibi ağlayacaktım. Gören de ilk kez yolculuğa çıktığımı sanır. Kendime her an soruyordum: "Yazgıma uygun mu davranıyorum?.. Sıra bana geldi mi?" Eskiden böyle değildim; şiddetli arzularım her konuda bana hak tanıyordu. Elimin uzanabildiği her şeyi kucaklıyordum. Bugün, kendimi "büyükler gibi" davranan bir çocuğa benzetiyorum.

5 Madeleine Gide'den söz ediyor.

Weimar[6]

Seksen yaşıma geldiğimde o Weimar yolculuğunun sonunu anımsayıp epey şaşıracak mıyım acaba?

Daha o akşam bana inanılmaz görünen şeyi ben uydurmadım oysa.

Tek kelime etmemiştik; *sonra* olabilecek en içten konuşmaya daldık; konuşmamıza önce ağabey katıldı, sonra öteki iki yolcu. Onun on dört yaşında olduğunu öğrendim; ağabeyiyse on altı yaşındaymış; Weimar'dan daha ileri gidiyorlar, şimdi unuttuğum bir yerden geliyorlardı; okuyorlardı. İkisi de iyi giyimliydi, her şeyleriyle tam birer Alman'dılar, seçkin bir halleri de vardı.

Tek kelime etmemiştik. Hatta biraz kendini beğenmiş görünüyorlardı, özellikle daha küçük, daha çekici olan. Bakışlarımla onu kızdırmaktan çekiniyor, ama gözlerimi bir türlü indiremiyor, durmadan ona bakıyordum. Belki bu yüzden kara pelerinini alıp silmenin kenarına asarak kendine bir tür çadır hazırladı, sonra neredeyse beline kadar altına girip uzandı ve uyuyormuş gibi yaptı. Uzun bir süre geçti, arada ben de uyumuşum.

Uyandığımda, o ayağa kalkmış pencereden bakıyordu. Kalktım; arkasına geçtim; parmaklarımızın ucundan başlayarak el ele tutuştuk. Buna asla yeltenemezdim, ama o beni çağırdı. Bundan zevk aldığını görüyor, hissediyordum. Biraz sonra sıranın üstüne yarı uzanıp benim örtümü kullandı; kendisine yaklaşmamı kolaylaştırıyordu, sonra daha da kolaylaştıracaktı. Bir tünele girdik. Sonrasında birbiriyle konuşan çok terbiyeli yabancılardan başka kimse yoktu artık. Sonra vagonda herkes konuşmaya başladı.

Moll, K. Ebing[7], daha başkaları, abartmaya eğilimli H.'lerin öyküler uydurduğunu ileri sürüyor. Ama bu oldu, hiçbiri bu gerçeği değiştiremez. Ne var ki bunları söylerken ben de inanmakta güçlük çekiyordum. Ondan beri de bir şey değişmedi. Ama olay başımı döndürdü.

6 Gide Weimar'a 3 Ağustos'ta gelir. Kont Harry Kessler Fransız kültürüyle ilgili bir tür festival düzenlemiştir.

7 Gide Alman psikiyatr Albert Moll'un *Les Perversions de l'instinct génital*'ini (G. Carré, 1893) okumuştur (bkz. Jean Delay'nin alıntıladığı mektubu [*La Jeunesse [...]*, II. cilt, s. 522]) ve Alman hekim Richard von Krafft-Ebing'in ünlü *Psychopatia Sexualis*'ini (Tıbbi-Psikolojik Yıllıklar, Eylül 1891) bilir.

Weimar

Koşullar beni kendiliğimden yapmayacağım bir şeyi yapmak zorunda bıraktığında, onlara her zaman minnettar oluyorum.

Bad Kissingen[8], *7 Ağustos*

Ey bu sabahın vaatlerle ve sevinçle dolu mavi göğü, Apollon sende yaşar, maviliğini dünkü bulutlarından daha yakın hissediyorum şimdi. Çevremi sarıyor; göneniyorum içinde; yüreğime işliyor.

Keşke bu umursamaz kalabalıkta, gözleri okşayacak sevimli bir yüz görsem bir de...!

Oberhof çok güzel görünüyor. Çağlayanlarına dalası geliyor insanın.

Weimar

Kant'ın güvercini.[9] Ondan da iyisi: İpsiz daha yükseklere çıkacağını sanan uçurtma... Uçurtmayla oynayan şu çocuklar... Ben mi onlarla eğleniyorum? Yoksa onlar mı benimle? Şimdi bunları yazdığım yerde, bu ağacın altına oturmuşlardı. Şimdi uzaktalar. Yanlarına oturmaya cesaret edemiyorum hiç!.. Geri dönüyorlar. Yazdığım şeyle ilgileniyormuş gibi yapıyorum; aslında aklım fikrim onlarda...

8 Gide konferansının ertesi günü, 6 Ağustos'ta, aristokratik bir törenle karşılanışını ve "Büyük Düşes"in karşısında konferans protokolünü gülünç bir dille anlattığı, "bir arkadaş"a yazılmış mektubun da tanıklık ettiği gibi (*La N.R.F.*, 1 Ocak 1970, s. 72-74) Bad Kissingen'e gider.

9 Immanuel Kant *Arı Usun Eleştirisi*'nde "özgür uçuşunda direncini duyumsadığı havayı yararken bunu havasız uzayda daha iyi başarabileceğini imgeleyen hafif güvercin"i "arı anlağın boş uzayına geçmeyi" göze alarak duyu dünyasını bırakan Platon'la karşılaştırır (çev. Aziz Yardımlı, İdea, s. 57-58). Gide Kant'ın güvercinine 25 Mart 1904'te verdiği, "L'Évolution du théâtre" adlı konferansta da değinir (konferans metni *Nouveaux Prétextes*'e alınmıştır [bkz. s. 13])

Dornburg[10]

Bu bahçeyi ilkbaharda düşünüyorum...
Özellikle sonbaharda düşünüyorum.

Dornburg

Dornburg'daki üç şatonun ikisini gördük; o ikisinden de yalnızca biri hoşumuza gitti; Goethe'nin yaşadığı şato. Bize *Farbenlehre*'nin[11], *Iphigenie*'nin ve *Faust*'tan parçaların yazıldığı masayı gösterdiler. Duruyorsunuz; bunlara bakıyorsunuz; yapıtı etkileyen şeyde yapıtın oluşumuna ilişkin bir sır arıyorsunuz; pencereden görülen manzara bugün de güzelliğini koruyordu; yörenin dinginliğini bizim seslerimizden başka bozan bir şey yok. Girişte, merdivenin tepesindeki o beyaz-pembe döşemeyi hep anımsayacağım; sağda dar beyaz bir piyano duruyordu hâlâ...

Ama en güzel bahçe öteki, ortadaki şatoda; ... ah! akşama dek orada kalabilseydik keşke! – Sonbahara dek orada kalabilseydik keşke!

Mad., Griffin için şöyle dedi: "Onda *ozan*'a hayran olduğumu hissediyorum – Evet, *Ozan*'a, Şeker der gibi. Ama ben Bal'ı çok daha fazla seviyorum. Evet gerçekten, kişisel bir tat veremiyor... Ya da şöyle diyeyim: Ne *Ozan*'ı simgeleyebilecek kadar büyük ne de *Bir* ozan olabilecek kadar kişisel..."

Frankfurt'taki[12] botanik bahçesinde sıkıntılı saatler. Güzel tırmanıcı bitkilerin adlarını yazıyorum: koyu mor tepelikli *Rhodochiton volubile*. Altın rengi-kırmızı *Mina lobata*; ılıman serada: seranın tavanını kaplayan *Lapageria superba rosea*; çiçeklenmiş (Ağustos'ta). Bir de beyazı var bunun. Çarkıfelekten çok daha güzel.

10 Gide ile arkadaşları Dresden ve Berlin'de yaklaşık on gün kalır; ardından Gide Maria Van Rysselberghe'le birlikte önce Dornburg'a, sonra Weimar'a döner.
11 *Renk Öğretisi*.
12 Frankfurt Fransa'ya dönüş yolundaki duraklardan biridir. Oraya Ağustos sonunda varır.

Birine şöyle başlamalı:
"Geçirdi tırnaklarını etime".

Dar görüşlülüğünü alnından okuyordum.

Bu anı ancak Biarritz'deki Saint-Jammes Oteli'nde[13] çalışan ve yüreğimde büyüleyici bir heyecan yaratan o dağlı küçük İspanyol'un belleğimde bıraktığıyla karşılaştırılabilir. Daha geldiğim akşam, neredeyse bedenin yok olup gittiği o anlaşılması güç bağlarla bağlanmıştım ona. Ama ertesi gün otelden ayrılıyordu; adını bir kenara yazdığım, Pau yakınlarındaki bir köye ailesinin yanına gitmesi gerekiyordu.

İki gün sonra, Biarritz'den ayrıldıktan sonra, Bayonne'dan ayrılırken, sabah, garın peronunda bir de baktım geliyordu. Yaşlı bir akrabası vardı yanında. Beni gördü, tanıdı, fırlayıp boynuma atladı. Ah ufaklık! Senin için bütün yolculuklardan vazgeçebilirdim! Ama o da benim trenime binecekti! Halası onu bana emanet etti. Aynı vagona bindik.

Pau'da ondan ayrıldım (ben Cauterets'ye gidiyordum), ama üç gün boyunca başka bir şey düşünemedim.

Sesi (o her şeyiyle çocuk sesi) hâlâ kulağımda, ama daha şimdiden onu Weimar'daki küçük mavi çocuğun[14] tatlı sesiyle karıştırıyorum. Onun kadar kibar değildi belki, ama hoşlukta, sevecenlikte ondan geri kalmıyordu.

13 1902 yılında, Eylül ortasında yaptığı güneybatı yolculuğundan söz ediyor.

14 *L'enfant bleu*. Sözcüğü sözcüğüne "mavi çocuk". Bu parça *Günlük*'ün tüm baskılarına alınmamış bir parça. Sözü edilen çocuğun Gide'in trende karşılaştığı çocuk olduğu düşünülebilir. Sonuçta, o parçayı Gide "Weimar" başlığı altında yazmış. *L'enfant bleu* mavihastalıklı çocukları tanımlamak için kullanılıyor. Ama böyle bir hastalığı akla getirebilecek bir şey yok metinde. Bazı kaynaklarda da kalıbın bir öksüzler yurduna ya da dini kuruma bırakılmış kimsesiz çocuklar için kullanıldığı belirtiliyor. Ne var ki çocuğun kimsesiz olup olmadığı da burada belli değil. Çocuğun kendini beğenmiş görüntüsünden hareketle yapılabilecek belki biraz zorlama bir yorum ifadeyi "mavi kan"la, soylulukla ilişkilendirebilir. Danıştığımız kişiler bunun pek olası olmadığını düşünüyor. Öte yandan, *l'enfant bleu* daha önce belirtilmese de yalnızca mavi bir giysiye, bir okul üniformasına işaret ediyor olabilir (ç. n.).

Sarı saçlar; bir *Vergiss-mein-nicht*[15] kadar saf ve mavi bir bakış. Ben tam Madam Förster-Nietzsche[16] beni saat 5'te çaya beklerken çocukla vakit geçiriyordum ki, daha da küçük bir arkadaşı yanımıza geldi. Bir saman yığınının tepesine çıktık; onları tepeye çektim, giysilerim çok geçmeden samanla doldu.

O sırada beni beklemekten sıkılan Madam Förster-Nietzsche arabayla beni aramaya çıkmış. Ben de çocukla birlikte onu aramaya çıktım. Oğlan sokaklarda bana eşlik etti; elimi tutmuş, durmadan konuşuyordu, sesi tonlu ve saydamdı, ne var ki söylediklerini pek anlayamıyordum. Ben bavulumu hazırlamak için (çünkü akşam gitmem gerekiyordu) Kont Kessler'in evine gidince, ufaklık iki küçük arkadaşıyla birlikte karşıdaki evin merdivenine oturdu; bekliyordu; arada sırada, pencereden ona el ediyordum, o da bana gülüyordu. Gideceğime inanmak istemiyordu, bundan söz edince bana: "*Es ist nicht wahr*"[17] diyordu! Sonunda Madam Förster-Nietzsche'nin büyük landosu beni almaya geldi; aşağı indim. Madam Förster-Nietzsche arabadaydı. Az kalsın çocukları da bindirecektim. Üstünde şeritli bir giysi olan, pelerinimi giymeme yardım eden uzun boylu uşak gözlerini kamaştırmıştı; beni bir prens gibi gördüklerini hissediyordum; son kez vedalaşmak için onlara döndüğümde küçük arkadaşımın ağladığını gördüm.

Pazar, Paris'e dönüş.[18]

15 Unutmabeni çiçeği.
16 Madam Elisabeth Förster-Nietzsche (1846-1935) Friedrich Nietzsche'nin kardeşidir; Kessler'in arkadaşıdır ve Gide'le Kessler aracılığıyla tanışır. Maria Van Rysselberghe'in söylediğine göre, Gide bu sayede felsefecinin notlarıyla bezeli bir Stendhal'i inceleyebilmiştir (bkz. *Notes pour l'histoire authentique d'André Gide*'in "Cahier 3 *bis*"i [Claude Martin'in *De "Paludes" à "L'Immoraliste", 1895-1909* adlı tezinin III. cildinde (s. 793) yayımlanmıştır]. Gide Elisabeth Förster-Nietzsche'yle orada geçirdiği sürecin başında tanışır, demek ki burada bir anısını anlatmaktadır. Ekim 1903'te, Elisabeth Förster-Nietzsche Gide'i Weimar'a, kardeşiyle ilgili bir konferans vermeye çağırır ama bu gerçekleşmez (bkz. Elisabeth Förster-Nietzsche'nin André Gide'e yazdığı 9 Ekim 1903 tarihli mektup, "Gide lecteur de Nietzsche"ye alınmıştır [Peter Schnyder, *Travaux de littérature offerts à Noémi Hepp*'te, yay. A. D. I. R. E. L., Les Belles Lettres, 1990, s. 225-226]).
17 "Bu doğru değil."
18 Büyük olasılıkla 30 Ağustos Pazar.

Eylül

Bu gece korkunç bir fırtına koptu. Bu Cuma, Le Havre'dan Honfleur'e geçmem, orada Jean Schlumberger'yle buluşup onunla yemek yemem gerekiyordu. Perşembe akşamı buluşmayı ertelemek için ona telgraf çektim.[19]

Neden gece Étretat'da değildik ki! Dün düşünmüştüm bunu, ama kalkıp Marcel'le Georges'a önermeye cesaret edemedim. Bugün Jeanne oraya gidecek. Ben de ona eşlik ederim.

Balıkçı kayıkları sokaklara çekilmiş, kumsalda hiçbir şey kalmamış. Hâlâ çok kabarık olan deniz çekilmeye başlamış. İleride, Chaudron tarafında, çocuklarla kadınlardan oluşan bir grup kabinlerin, tahtaların ve tramplenlerin kalıntılarını topluyor.

Bahçedeki büyük ıhlamur ağacının en büyük dalı kırılmış; bahçe perişan halde; denizden esen rüzgâr yaprakları kavurmuş, yağmur da tüm çiçekleri çürütmüş.[20]

Valence[21], *19 Eylül, saat 5 buçuk*

Hadi bakalım! Gece bitti; tan ağarıyor; gökte tek bir bulut yok; pırıl pırıl Güney'e dalıyoruz. İleride hâlâ güneşi engelleyen sivri, girintili çıkıntılı dağlar sanırım Alpinler. Anımsıyorum da çocukken annem babamla birlikte aynı akşam treniyle aynı yolculuğa çıkardık, annem şimdiki gibi sabahın ilk saatlerinde: "André! Bak Alpinler!" derdi – sonra ikisi arasında bir tartışma başlardı, çünkü babam "Alpiller" denmesi gerektiğini düşünüyordu.

Gece çok iri bir papaz beni sıkıştırdığı için çok ama çok az uyuyabildim. Tıklım tıklım trende üçüncü sınıf vagondan bilet

19 Aslında, el yazmasının gösterdiği gibi, yemek Léon Blum'ün evinde olacaktır. Gide Schlumberger'yle 26 Eylül 1903'te yemek yiyecektir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 547).

20 Eylül 1903 tarihli bu sayfa *Journal*'in tüm baskılarında 1904 yılına konmuştur. El yazmasındaki 1903 tarihi dışında, Schlumberger ve Blum'le buluşması da burada bir hata olduğunu gösterir. (Ayrıca bkz. Gide'in Ghéon'a yazdığı 11 Eylül 1903 tarihli, fırtınayla ilgili mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 542).

21 Gide Uzès'e dönüş yolundadır. Orada Charles Gide'lerin evinde sekiz gün geçirecektir.

bulacağımı düşünmüştüm, ama işte ikinci sınıftayım, yine de fazlasıyla rahatsızım. Kahvaltıdan sonra Les Sources'ta çekeceğim öğle uykusunu düşünüyorum – şöyle şaraptan, sıcaktan, uykudan ağırlaşmış bir halde... öğle uykusu!

Saat 9

Bulutlar şimdiden bütün gökyüzünü yavaş yavaş kaplıyor.

YAPRAKLAR

Basit bir kartvizit üstüne Maurras'a yanıt: "Size bunca rahatsızlık verdiğim için gerçekten üzgünüm sevgili Maurras."[22]

Barrès'ten yana ya da ona karşı.

"Bir çalı bütünüyle çiçekten oluşmaz, sapları ve yaprakları da vardır"...

— Gül fidanı "odunlaşmaya" başlayınca budanır. Odunlaşma çiçeğe her zaman zarar verir.

Ne kadar odununuz olursa o kadar çiçeğinizin olacağını düşünmeniz ciddi bir hatadır. Biri öteki pahasına elde edilir her zaman.

22 Charles Maurras 14 Eylül 1903 tarihli *La Gazette de France*'ta önemli bir makale yayımlar, makalesinde "köksüzleşme" konusunda Gide'i suçlar. Köksüzleşme daha önce, 1897'de Gide'in Barrès'e karşı başlattığı bir kalem kavgasına konu olmuştur (bkz. *Prétextes*, s. 45-52). Bu kez Gide Maurras'a yanıt verir ("La Querelle du peuplier (réponse à Charles Maurras)", *L'Ermitage*'ın Kasım sayısı, metin sonradan *Prétextes*'e alınacaktır, s. 53-60). Barrès'le ilişkileri hâlâ inişli çıkışlıdır; aynı yıl Gide ona *La Mort à Venise* için övgü dolu bir mektup gönderir, mektubunda şöyle yazar: "Ah sizi ne kadar çok seviyorum Barrès, benden nefret etmeyi bıraktığınız anda..." (4 Haziran 1903; bkz. *B. A. A. G.*, Ekim 1981, s. 539). Bu konuda bkz. Maurras'ın Barrès'e Kasım 1903'te yazdığı çok ilginç mektup (Barrès-Maurras, *Correspondance 1888-1923*, derleyen ve sınıflandıran Hélène ve Nicolas Maurras, yorumlayan Henri Massis, Plon, 1970, s. 415). Maurras o mektupta Gide'le tartışmaları konusunda suçunu kabul ediyormuş gibi görünür.

YOLCULUKTAN VAZGEÇİŞ[23]
1903-1904

Yaşamın ağızda daha belirsiz bir tat bırakmaya başladığı, her anın şimdiden geçmişe biraz daha alçaktan gömüldüğü yaştaydım.

O ülkeye karşı duyduğum, her yıl sonbahara doğru içimde kabaran arzuyu kafamdan atamadığım ve sonunda –pro remedio animae meae[24]– *bundan kurtulmak istediğim için, Afrika üstüne bir kitap yazmayı düşündüm.*

Anılarımdan hareketle bütün yaz çalıştım. Ama anılarım bulanıktı; hepsi dolaylıydı, ne yapacağımı bilmiyordum. Boşuna çalışıyordum. O ülkenin bana verdiği hazlardan başka bir şey anımsamıyordum, zaten bana hâlâ çekici gelen şey de onlardı... Tatları her yönüyle aydınlatma bahanesiyle oraya son bir kez gitmeye karar verdim.

Altıncı kez Cezayir gemisine binerken, dönüşte yanımda getirmeyi umduğum kitap bugün ortaya koyduğumdan bambaşkaydı. O kitapta en ciddi ekonomik, etnolojik, coğrafi sorunları açığa çıkarmak istiyordum. Bu konular gerçekten çok ilgimi çekiyordu. Yanıma aldığım defterleri belirli belgelerle, istatistiklerle doldurmak istiyordum...

O defterler bunlar mı?

Normandiya'ya dönüşte, onları en azından bağdaşık bir bütün oluşturabilmek için elden geçirmeye çalıştım. Ama yeniden okuyunca, değerli sayılabilecek tek yanlarının içerdikleri coşku olduğunu, yapılacak en ufak değişikliğin onlara zarar vereceğini anladım. – Bu yüzden, neredeyse tek bir sözcüğe bile dokunmadan yayımlıyorum onları.

23 Gide Marcel Drouin'in öğretmen olarak atandığı Bordeaux'ya uğradıktan sonra, Marsilya'dan Cezayir gemisine biner. Cezayir'e 15 Ekim'de varır. Karısı yaklaşık bir ay sonra yanına gelir. Birlikte Aralık sonunda Tunus üstünden yeniden yola çıkıp, İtalya'dan (Ocak başında Messina, Napoli, sonra Roma) geçer, Şubat başında Paris'e dönerler. Birtakım parçaları önce *Antée*'nin 2. sayısında (Temmuz 1905), sonra *Vers et prose*'da (I. cilt, Mart 1905 ve IV. cilt, Aralık 1905-Şubat 1906) yayımlanan *Le Renoncement au voyage*'ı ("Yolculuktan Vazgeçiş") bu süreçte yazar. Metin sonradan *Amyntas*'da (Mercure de France, 1906) yayımlanacak, 1926'daki N.R.F. baskısına da alınacaktır. *Le Renoncement au voyage* ayrıca *Œuvres complètes*'in IV. cildinde de yayımlanır. Bu metin *Journal*'in o zamana dek yapılmış baskılarına alınmamıştır; biz okuru ilgilendireceğini düşündük.

24 "Ruhumu iyileştirmek için." Gide bu tümceyi *Les Cahiers d'André Walter*'e de almıştır (s. 91).

CEZAYİR (FORT-NATIONAL[25])

15 Ekim, Perşembe. Cezayir'e varış

Gruber tavernası. – Akşam yemeğini yediğim o sıcak odadan, o fazla aydınlık odadan taraçada terlerini silen susamış insanlar, bir kaldırım, bir tırabzan, sonra gecenin içindeki uçurum, deniz görünüyordu.

Cuma sabahı

Dayanılmaz bir gece; hava ağır; yorgunluğuma karşın, pirelerin, sivrisineklerin, tahtakurularının ve şantiyelerden gelen aralıksız gürültünün böldüğü uyku.
Saat 8'de yatmışken 10'da yeniden kalktım, susuzluktan deliye dönmüştüm; daha zamanım varken, rıhtıma koşup dondurma ve bira aldım.

Saat 6'da kalktım, uykum hepten kaçmıştı. Hiç esinti yoktu. Bunaltıcı, boğucu gecenin ardından sıcaklık birazcık azalmıştı yalnızca.
Otelin köşesindeki odam yüksek taraçaya açılıyor, kente bakıyor, limanın üstünde. Denizin üstünde, göğün dibinde, kalın bir sis, pus katmanı güneşin doğuşunu gizliyordu; ısı havada koyulaşmış gibi.
Siroko vardı. Boğuluyordu insan. Taraçada yalınayak; taşlar sıcaktı. Her yer donuktu; en tatlı beyazlıklar solmuştu. Güneş o sis duvarını aşar aşmaz ortalığın kavrulacağı hissediliyordu. Derken güneş duvarı bir sıçrayışta aştı.

Sabah pazara gittim; ne yazık ki açık hava pazarı değildi bu kez, üstü kapalıydı. Renkleri capcanlı meyveler, domatesler, patlıcanlar, her şeye karşın patates olarak adlandırılması gereken kil ve ten rengi yumrular.

25 Gide Fort-National'e (bugün L'Arbaa Naït Irathen, Büyük Kabiliye) 18 Ekim Pazar günü varır. Pazartesi günü Cezayir'e geri döner.

Mağrip hamamı; *due anni fa*[26] Ghéon öfkeli bir halde bu hamama yanıma gelmişti.[27] Nasıl da yağmur yağıyordu! Nasıl da güzeldi hava! – Ama müşteriler ne yazık ki değişmiş; her şey gözüme daha eski görünüyor; artık o zamanki kadar genç değilim.

Mustapha'da oda aradım.[28] Her yeri gezdim, her yeri keşfettim. Gelmeden önce, herhangi bir yatak, herhangi bir yer olur diye düşünüyordum; her şeyin olabileceğini düşünüyordum; – şimdi hiçbir yerde yapamayacağımı düşünmeye başladım.

Bir de şu sinekler yok mu!

Sonra Essai Bahçesi'nden hızlı adımlarla geçtim; kumsala koştum... Ah! Suya girmek gibisi var mı!..

Su ılık; derin derin soludum; dinginlik; gevşeme.

Akşam, Essai Bahçesi. Bambularla kaplı, daha şimdiden kararmış yol... Akşam, çınarlı yolda ağaç gövdelerinin üstündeki kalın sarılgan örtüsünün güçlükle seçilebildiği saatte, orada dolaştım... Ardından, *Gruber*'e dönüp bunları yazdım. Biraz sonra uyuyacağım.

Ama sözünü ettiğin[29] o dev kahkaha çiçeklerini görmem gerekiyordu. Sarılgan gövdeler, yüzleri hep dışarı bakan parlak mor ya da daha solgun renkli çiçekler; soğuk renkleri göz kamaştırabiliyor!..

Dev ağaç mineleri; zakkumlar; parlak yeşil yapraklı, koyu kırmızı çiçekli hatmiler. – Uyku.

Cumartesi

Hava gölgede otuz dokuz derece. Altı aydır yağmur yağmamış.

İşin tuhaf, bunaltıcı yanı, gecelerin gündüzlerden sıcak olması. Çünkü gündüzleri, güneş tepede olsa da gölge oluyor, arada sırada serinleten bir esinti çıkıyor. Ama akşam saat 6'yı

26 İki yıl önce.

27 Aralık 1900'de, Gide Ghéon ve Madeleine'le birlikte beşinci Kuzey Afrika yolculuğunu yapmıştır.

28 Mustapha Cezayir'in güneybatısındaki bir mahalledir.

29 Gide kuşkusuz Madeleine'e sesleniyor.

geçince, rüzgâr kesiliyor; her yere kara bir sıcaklık çöküyor. Her şey susuyor. Suya girmeyi, bir şeyler içmeyi düşlüyor insan. Kendi kendine bu gece uyuyamayacağım deyip boş boş geziniyor. Gökyüzü bile bulanık; arkasından herhangi bir fırtına getirmeyen donuk sıcak hava iyi yürekli Sahil'in ötesinde cayır cayır yanan koskocaman anakarayı düşündürüyor.

İçiyorum; içiyorum! Hem de nasıl içiyorum!!

Terliyorum; terliyorum! Hem de nasıl terliyorum!!!

Soluk vahaları düşlüyorum... Oralara gideceğim! – Ah! Hurma ağaçlarının üstünde yükselen ağdalı ve donuk akşamlar!

Parktaki ağaç dallarının altında gezinip çevrenizi kaplayan, içinize dolan sandal ağacı kokusunun nereden yükseldiğini ya da nereden indiğini hâlâ anlayamadım.

Güneş batmadan bir saat önce, görünmez kuşlar parktaki incir ağaçlarının içlerinden bütün ağacı sarhoş edecek denli tiz bir sesle ötmeye başlıyorlar.

17 Ekim, Cumartesi

Gece limandaki hareket bir an olsun durmuyor. Odamın taraçası tepeden limana bakıyor, bütün gece uyumadan iskele hamallarının bağırışlarını, denklerin birbirine çarpışını, düdükleri ve özellikle vinçlerin dayanılmaz sarsılışını duyuyorum.

Bu sabah dağa temiz, serin hava almaya gideceğim; saat 6'da Tizi-Ouzou'ya gidiyorum.

5'te kalktım, hava daha karanlıktı. Bütünüyle külrengine bürünmüş gök havanın çok sıcak olacağını haber veriyordu.

Isı bulutu öyle alçakta ki kentin üst kısmı daha Essai Bahçesi'nden gözden yitiyor.

İşte dün suya girdiğim altın rengi kumsal. Ah! Deniz şimdi kim bilir nasıl da serinleticidir! Kıyıya varır varmaz dalgalar kabarıyor, deniz soluk alıp veriyormuş gibi...

Bu üçüncü sınıf vagon cüzam hastanesini andırıyor. Bir köşede bir paçavra yığını; görevli geçince aralanıyor, aradan akıl sır ermeyecek kadar çok sivilceyle kaplı bir yüz görünüyor; denetçi üstelemiyor. – Biraz ötede, bir Arap kusuyor.

Tizi-Ouzou'da fuar

Yolda toz fırtınaları. İncirliklerin kenarında küçük incir yığınlarının başında duran satıcılar. Karpuz satıcıları. Bir eşine yalnızca Bretagne'da, Sainte-Anne yolunda, büyük hac günü rastladığım[30] olağanüstü bir canlılık.

Kalabalık. Herkes aynı toplumsal sınıftanmış gibi görünüyor. Yalnızca Ali ve Saïd güzel; ama onların güzelliği bile bu türdeş kalabalığın içinde yitiyor.

Saïd'in beni tanıdığı kesin, ama belli etmiyor. Pazarın ortasında Ali bana yol gösterirken karşılaşıyorum onunla. Kardeşi Ali gibi, sarığının üstüne ya da ensesinden omuzlarına düşecek şekilde, Kabiliye'ye özgü kocaman, sivri şapkayı takıyor. Saïd çok uzamış, dünyanın en güzel gözleri onda, yüz çizgileri sert, ağzı acımasız ve alaycı, pek içten bir havası yok. Narin dansçı ayakları yürüye yürüye genişlemiş, soysuzlaşmış; oysa yalnızca çime ya da halıya basmalıydı.

Baba Akli'nin mavi bir gözlüğü var, gitgide sakallı kartala ya da sizi soyacak birine benzemiş. Çay içiyoruz. Akli'yi Saïd'le bırakıp, bana evini göstermek isteyen Ali'yle birlikte yola düzülüyorum.

Eşyasız, kare bir odaya geldik. Bir kuzu meliyor bir köşede. Ali'nin karısı olan on altı yaşındaki, belki daha da küçük bir kız çocuğu yerde sıska bir çocuğa meme veriyor. Ali'nin annesi kapının önünde onun öteki oğlunu besliyor. Bu daracık evde, üç kuşak birlikte yaşıyor. Başka çocuklar da var, kardeşler, kuzenler... Ballı kızarmış tatlılar sunuyorlar bana.

Fort-National yolunda

Yüklü küçük eşekler, kimisinin üstünde yaşlı bir Arap var; hepsi külrengi, bacakları cılız, geçerken yere düşmüş meşe palamutlarını, hayvan dışkılarını yiyorlar. Küçük külrengi inekler, bacakları cılız... Araba hepsini dağıtıyor; geçiyoruz.

Güzel ağaçlar; kimisi tepesine dek asmalarla kaplı. Arazi alçalıyor; ağaçlarsa yükseliyor; mavi gökte onlara destek olan hiçbir şey yok.

30 1889 yazında, Bretagne'a yaptığı ilk yolculuk.

Üzümler toplanmış. Hâlâ dalından sarkan bir nar görsem keşke, öyle susadım ki canım çekti!

Bu uzun tırmanışı kestirmelerden neredeyse bütünüyle yayan yaptım; çok güzel bir yürüyüştü. Ama ağaçtan kopardığım o yaban narı parçası keşke o kadar kekre olmasaydı. Sıcaktan çatlamıştı, neredeyse beyaz taneleri görünüyordu. Suluydu yine de; ama susamış Arapların ona neden el sürmediğini anladım. Meyvenin kokusu yaban halinde bile kendini belli ediyor, ama tatlanması, yumuşaması ve kıvamını bulması için ağacın yavaş yavaş yetiştirilmesi gerekiyor. Buna karşın direttim, bir kez daha ısırdım, o güzel kokulu acılık diş etlerimde ve dudaklarımda hoş bir büzüşme gibi uzun süre kaldı.

Fort-National, Pazar

Bu sabah uyandığımda, hava geçen yılki gibi sisliydi. O yakıcı güneşten sonra nasıl da rahatlatıcı! Onu içime çekiyorum zevkle.

Çevredeki gürültüler azalınca, uzaktaki köyün bağırış çağırışları duyuluyor. Öğleden sonra oraya gittim. Gören de köyde keçiler yaşıyor sanır. Bir kayanın üstüne kurulmuş köyün tepede tek bir yolu var; bakış evlerin girişlerinden avluyu geçer geçmez boşluğa düşüyor. Duvarlar beyaz badanalı; çatılar kuru üzüm rengi. Erkekler çirkin; kadınlar son derece güzel. Bir sürü çocuk arkamdan yürüyor. – Bu akşam hava ne güzel! Yaşamak ne tatlı! Göğün mavisi nasıl da büyüleyici! Gözle görülen bir nem sizi tatlı tatlı ürpertiyor. Her şey neye gülüyor? Bu akşam neden her şey benim kadar mutlu görünüyor? –

Bu ulu ağaçları yapraklarından eden şey güz sonu değil. Otlar hayvanların karnını doyurmaya yetmiyor, bu eksikliği yapraklar gideriyor. Burada inekler, keçiler, eşekler ve öküzler bunu yiyor işte; Kabiliye'nin eli bu havai yemi onlara indiriyor.

El Kantara[31] bahçelerindeki o narin çobanı anımsıyorum da sürüsüne çok büyük bir kayısı ağacının tepesinden yapraklar

31 Gide El Kantara'ya 1895-1896'da yaptığı yolculukta uğramıştır.

yağdırıyordu. Sonbaharın zaten renklendirdiği yapraklar o dalı sallar sallamaz düşüyorlardı. – Toprağı bir an için kaplayan, sonra keçilerin hemen kuruttuğu bir altın sağanağı gibiydi.

Bu yörede bir iki gün daha kalmak isterdim; ama otuz yıl yaşasam bile söyleyecek bir şey bulamam; serüven romanları için alabildiğine resimsi, sözle tanımlanmıyor, kendi kendini betimliyor ya da anlatıyor. Burada daha ahlaklı biri olabilirim; ama sanatçı olarak beş para etmem.

Pazartesi

Sabah çiseliyor, sonra yağmur yağıyor; bütün Araplar başlarını birer çuvalla koruyorlar. Ardından, bulut göğün aşırı maviliğinin baskısıyla yırtılıyor. Derken, bir meydan oluşturan o sokak, o taraça, o balkon birdenbire düşsel ve güler yüzlü bir canlılıkla doluyor.

Meydanın kenarları akasyalarla kaplı, sonra yol birden alçaldığı için uzakta tam karşıdaki dağdan başka bir şey görünmüyor. – Bu işsiz güçsüz çocuklar güzel değil, ama pek sevimliler. Pek hoş bir yel esiyor efil efil. – Curcura'nın dorukları karanlığa gömülmüş.

Dün, akşam yemeğinden sonra, çok geç saatte dışarı çıktım; Arap kentinde hiç yaşam belirtisi kalmamıştı. Aşırı aydınlık dört beş Fransız kafesi geceyi densizce deliyordu. Onların arkasından kentin üst kısmına çıkan o tekinsiz merdivenleri tırmandım. Yahudi dükkânları kapalıydı; her yer karanlıktı; yalnızca merdivenin tepesindeki bir gaz lambasının zayıf ışığı vardı. Sıra şeklinde konmuş tahtalar; oturdum. Oturur oturmaz sokağın dönemecinden bir Arap gitarının gıcırtısı geldi kulağıma. Orada bir Mağrip kahvesi vardı; artık gecenin içindeki zayıf ışığını seçebiliyordum; gecenin karanlığını biraz, ancak *guzla*'nın[32] sesinin sessizliği uzaklaştırdığı kadar aralıyordu. – Yaklaşacak mıydım? – Ne görebilirdim ki orada? Çok sefil bir dükkân, yere uzanmış bir düzine Arap, çok büyük olasılıkla çirkin bir müzisyen... Oturalım oturduğumuz yerde. Gece içime dolsun, işlesin müzikle birlikte...

32 Gide'in yanlışlıkla *guzla* dediği çalgı kaplumbağa kabuğundan ve iki telden oluşur, asıl adı *guembri* ya da *gnibri*'dir.

Kahveden bir Arap çıktı, bana yaklaştı, sarhoş olduğumu sandı; aslında gerçekten sarhoşum.

Pazartesi akşamı

Cezayir'e dönüş.

Cezayir, Salı

Hava ne kadar güzel! Gökte tek bulut yok. Deniz dingin; yolculuğa çağırıyor. Siroko birden kesildi. Sıcak sıcak olmasına ama daha az bunaltıcı. Gölge mavimsi, hafif, hava aydınlığı kendi içinde taşıyor sanki; pek hoş, tüy gibi, neredeyse canlı; gülesi geliyor insanın. – Vahaları düşünüyorum... Yarın yola çıkıyorum. Akşam hurma ağaçlarının sallanışı ne güzel olacak! Artık geçmişi düşünmeyeceğim...

Üzümlerin sözle anlatılamayan rengi ağzımın suyunu akıttı; satın almadan edemedim. Üç *sou*'ya koca bir salkım aldım.

Bu salkımın tonunu anlatmak olanaksız; hem mor hem altın sarısı; hem saydam hem ışık geçirmez görünüyordu; taneler sıkışık değildi; üstleri parmaklarına bulaşan kalın bir buğuyla kaplıydı, kıtırdıyor, patlıyorlardı, neredeyse sert sayılırlardı – o kadar tatlıydılar ki yalnızca dört tane yiyebildim, gerisini çocuklara verdim.

BOU-SAADA

I

21 Ekim Çarşamba, vagonda

Yanıma birkaç kitap aldım; okumaya çalıştım ama boşuna. Yöreden alamıyorum gözümü. Bu özünde ama görmesini bilen için hammaddeyle yaşam arasında kaygı veren bir dram. Artık söz konusu olan kültür bile değil, doğrudan doğruya yaşam. Burada her şey ölüme çağırıyor.

Bitkisel toprak katmanı, elin yanı kadar ince.

Sonra şistli bir hale bürünen arazi yapraklara ayrılıyor; kaya yok artık, yer düpedüz peksimet gibi. İleride gitgide daha sıkışık, susuzluk çekmeyen çamlar yetişiyor.

Rüzgâr güneyden esiyor; gökyüzü kapanıyor. Şimdi külrengi şistlerin aralıksız yansıması gibi görünüyor. Yağmur geliyor besbelli... Ah! Kavurucu aylardan sonra birazcık suyun vereceği zevki tatmak için bitki olmak vardı.

Vagondan

Çamlar kesildi yine; çatlak, perişan arazinin gizli kıvrımlarında zakkumlar var. Birden sarı ya da yeşil bir bitki örtüsünün birtakım tutamları ortaya çıkıyor, başlarında da otlamaya gelen keçiler...

Kabiliyeli küçük çoban treni selamlamak için gandurasını kaldırıp çırılçıplak bedenini gösteriyor. Keçilerin arasındaki bir keçiyi andırıyor, sürüden farkı yok.

Bordj-Bou-Arreridj

Duvarları beyaz badanalı küçük oda, tahtakurularından ödüm patlıyor! – ne önemi var tiftiklenmiş perdelerinin, delik kaplamanın, yamalı pikenin, lekeli halının, ne önemi var!.. Ama yatağın karşısındaki şu delik sedir kötüye işaret! Bir de şömine mermerinin üstüne kil vazolara konmuş sahte yaprak begonyalar... Gece gözümü bile kapayamayacağım anlaşılan.

Küçük bir Arap dükkânının vitrininde, tabela olarak şöyle yazıyor:

SIRADAN LÜKS EŞYA

22 Ekim, Perşembe

Yeşillikten yoksun tek renkli kayaların arasından geçen geniş ağızlı yolda, büyük araba dere yatağı boyunca ilerliyor. Ülkede genelde olduğu gibi, su içeriye doğru akıyor; Şot'un içinde yitip gidecek.

Kayalığın kıvrıldığı yerde, birden bir vaha beliriyor – palmiyelerle değil, incir ağaçlarıyla, ılgınlarla, badem ağaçlarıyla ve zakkumlarla kaplı. Sonra dev kayısı ağaçları, bir değirmen, sürüler ve Araplar görülüyor. Dereyi izleyen vaha daha uzun süre devam ediyor, kimi zaman birbirine yaklaşan kıyıların arasına sokuluyor ya da toprağın aşırı kurak olduğu yerlerde, üstünden geçen bir kuş için yeşil bir ipe dönüşüyor; kimi zaman genişliyor, yayılıyor, insana biraz güneş olsa gölgelikleri çekici görünecek diye düşündüresiye yükseliyor.

Ama sabahtan beri, donuk, ağır, baştan aşağı külrengine bürünmüş gök bu altın rengi yöreye müşkülpesent, anlamsız bir çisentinin sıkıntısını yayıyor. Yağış toprağın susuzluğunu gidermek için yeterli değil, ama içine işleyip rengini soldurmaya yetiyor.

M'Silah

Bundan sekiz yıl önce, Arapları dua ederken gördüğümde, Mekke'yle aralarına girmeye çekiniyordum; bağı koparmaktan korkuyordum.

Ey M'Silah'ın burcu burcu kokan bahçeleri! Daha önce görebilseydim sizi, çoktan övgüler düzerdim güzelliğinize. Arklarında güldür güldür akan su sarhoş kaplumbağaları yuvarlıyordu... Nar ağacının ince dalı onca ağır meyveleri taşımaktan eğilmiş... Çiçek açmış bir zakkum! Yaklaşalım.

Arkadaşım Athman'ın El-Kayrevan'daki tek küçük bahçede bana Arapçada bahçeye *cinan*, "bitekli" olunca *bostan* dendiğini öğrettiği akşamdan bu yana sekiz yıl geçmiş olabilir mi?

... Buraya yine kuş seslerinin coştuğu bu ikindi saatinde gelip içimin tasasızlıkla dolmasını istiyorum.

Cuma, Bou-Saada'ya doğru

Üstümüzde engin bir bulut ülkesi, onu arkamızda bırakmamız iki saat sürdü.

Ama doğalı beri önü kapalı olan güneş at gözlüğünü çıkarmadı. Tepeden bize bakmaya başladığında saat sekizi geçmişti. İlk ışınları buz gibiydi; ısıtacağına titretiyordu.

Saat 7

Uzaklardaki ağır ağır yaklaştığımız lacivert dağlar maviliklerini ağır ağır yitirip daha az saydam bir halde dalgalanırken daha gerçek görünüyorlar. Sorgulayan göz uzun uzun mavi bir tonun pembeye, sonra pembeden kızıl kahverengiye, alev kırmızısına dönüşmesini izliyor.

Hodna'da killi enginliği tarazlanmış sonsuz şot. Yalnızca, uzaklarda, yer yer siğil gibi görünen birtakım saz tutamları. Daha ötede, su; en azından aldatıcı görüntüsü.

Saat 9

Bulut! Sen ki bu sabah göğün kenarından bir kıtık yumağı gibi yükseliyordun, şimdi büyüyüp İlyas'ın bulutu[33] gibi göğü kaplayan sen misin gerçekten? – Yazık! Yazık! Bol suyunu uzaklara taşıyacak, şu toprağa hiç vermeyeceksin, susamış bitkiyle hayvan senden öğleye doğru yalnızca birazcık gölgenin serinliğini alabilecek.

Saat 11

Serap şimdi aşırı ışıkta büyüyor. Canlı sular, derin bahçeler, saraylar, güçsüz çöl var olmayan gerçekliğin karşısında yoksul bir ozan gibi düş görüyor.

Saat 1

En az iki saattir atlar kumda arabayı güçlükle çekip ilerliyor, daha yola çıkarken görülen Bou-Saada vahası yalnızca azıcık daha büyümüş gibi.

Güneyde komisyonculuk yapan Konstantinli aşırı şişman bir Yahudi araba yolculuğunun ikinci saatinde valizinden Lichtenberger'nin Nietzsche'sini çıkardı ve ben öyle çaresizce otururken, bana dönüp: "Benim için, mösyö, insanın bir düşünce uğruna ölmesi anlaşılır bir şey!" diye haykırdı.

33 Tanrı'nın Elişa'nın gözleri önünde İlyas'ı göklere çıkardığı bulut (2. Krallar, II, 1-25).

II

M.'ye[34] mektup, Cumartesi

... Bou-Saada'nın dağın ötesinde değil de berisinde olduğunu görmek büyük bir düş kırıklığı; çölü kuzeyde; aslında Hodna'nın iç ovası yalnızca, pek ilgi çekici olmayan şotu. Gerçek *çölle aramda El Kantara Dağları'nın uzantısı olan kalın ve karmakarışık kütleyi gördüğüm kadar* hissediyorum. *Vaha da dağın bir oyuntusunda kuzeye bakıyor ve bildik şeylere doğru düşüncelere dalıyor. Burada geri dönen kervanlar, çölün öldürücü önerilerine doğru yola çıkışlar yok artık. – Kesinlikle El Kantara'daki kadar büyüleyici olan vahada ölüme uzanan nice vahalardaki trajik yücelik yok.*

... Bu sabah 5'te kalktım, vahadan çıkıp vadide yürüdüm, her şeye karşın güney beni karşı konulmaz biçimde kendine çekiyordu. Yöre gittikçe yabanlaştı, çetinleşti; ırmağın suyu gibi soğuk, aralıksız bir rüzgâr esiyordu. Dağın arkasında kalan güneş hâlâ saklanıyordu. Dağı arkamda bırakınca, güneşle birlikte sıcaklık öyle arttı ki geri dönmekten başka bir şey düşünemez oldum. Çok uzaklaşmış, hiç ara vermeden dümdüz bir saat yürümüştüm. – Sana son çiçekleri solmuş, daha şimdiden seyrekleşmiş, ama bazıları hâlâ çok güzel olan zakkumlardan toplamak isterdim; çok hafif bir şeftali kokusu yakıştırıyordum onlara, kokmamaları beni düş kırıklığına uğrattı. Yürürken çıkardığım ses o sessizlikte yitiyordu; durunca, yalnızca beni izleyen tuhaf kızıl-sarı bir kuşun cıvıltısı duyuluyordu; kayaların rengindeydi. – Ne diye devam edecektim ki? Yine de devam etmek istedim... Kaygı yalnızca içimizde; oysa bu yöre çok dingin; ama şu soru yakamıza yapışıyor: Bu yaşamın öncesi *mi, yoksa* sonrası *mı? Bizim toprağımız da böyle miydi – yoksa ileride böyle mi olacak? Bir kaya karmaşası. – Güneşin altında nasıl da güzeller!*

Adına kültür denen şeyin ne anlama geldiğini kavrayabilmek için çölün tadını çıkarmak gerek...

34 Madeleine.

Bou-Saada, Pazar

... "Suya bekçilik ediyorum" diye yanıtladı. – Çocuk arkın kenarına oturmuş, saat 3'e kadar almasına izin verdikleri su akıntısını bahçesine yönlendiren küçük bir alavere havuzuna bekçilik ediyordu.

3'te çocuk kalktı, suyu salıp beni bahçesine götürdü. Kapıyı babası açtı; içeri girdik. Sulama bitince, orada tehlikeli bir serinlik oluşmuştu. Yine de oturduk. Daha tanışmadığım küçük erkek kardeşi bana incir ve hurma sundu. – Çocuklara öyküler anlatabilmeyi isterdim; o koca koca şen gözleri ben konuşmazken bile beni dinliyordu. – Şerbetli incirlerin suyu parmaklarımı yapış yapış etti; onları bir su birikintisinde yıkamak istedim; ama kayısı ve incir ağaçlarının altı öyle büyük bir özenle sulanmıştı ki, küçücük bir bendi kırmadan ya da herhangi bir yemeklik bitkiyi ezmeden ayak basacak yer kalmamıştı. Ortalığı birbirine kattıktan sonra yeniden oturdum, sonra uzun süre gölgeyi içerek, serinliğin tadını çıkararak, hiçbir şey düşünmeden, hiçbir şey söylemeden öylece durdum.

Ksar'dan[35] çıkınca, dereye dek inmeden, derenin boğazında ortalarda kayalığın çevresini dolaşıp kıvrıla kıvrıla ilerleyen, duru suyla dolu dar bir kanalı izledim. Bir kenarında yürüdüğüm, kayalığın dibinde neredeyse görünmez olan keçiyolu vardı; öteki tarafta, aşağıdaysa, en yüksek dalları kanala, en alçakları dereye dalan aralıksız bir dizi zakkum. Dere yatağı derindi, akşam daha da derinleşiyordu. Ağır ağır akan ve çakılların arasından kaçıp gözden yitiveren bir su yer yer kırçıl göğü yansıtıyordu. Karşı kıyıda bahçeler vardı; karşıda, her şeyin üstünde de ara sıra kızaran haşin yamaçlı dağ; sonunda parlak nar kabuğu rengine büründü; sıcacık ve açılmaya hazır görünüyordu. Dibindeki bahçelerin palmiyeleri karaydı.

Gölgesinde yürüdüğüm kayayı bir sıçrayışta aşınca, birden kendimi göğün altında buldum. Uzun süredir kendini göstermeyen güneş batı tarafını göz kamaştırıcı renklere boyamıştı; dağ karşımda onların yansımalarıyla alevleniyordu. Üç hafif

35 Sahra vahalarındaki tahkim edilmiş köy.

bulut göğün duruluğunu bozmadan takı misali parlıyordu... İşte, diye düşündüm, bu El Kantara'daki mavi dumanların vahayı geri çekip incelttiği saat. Bou-Saada o kadar güzel değil, ama şimdi uğultularla dolan *ksar* hava kararırken coşuyormuş gibi görünüyor, hani Afrika serçeleri uykunun dokunuşundan önce dallarda coşar ya, öyle.

III

Bou-Saada'yla M'Silalı arasında, Pazartesi

Bu sabah yazmak olanaksız; hava buz gibi. Sabah 5'ten 8'e dek, örtülere koza gibi sarınıp, havanın içeri girmesini engellemeye çalıştım. Dün dupduru olan gök kapanıp, güneş doğar doğmaz iğrenç bir gri merhem rengine bürünüyor.

Bu sabah buralara karşı içimde bir nefretin kabardığını hissediyorum, çılgınca soyutlanıyorum ülkeden. Schumann'ın *Üçüncü Senfonisi*'ni mırıldanıp anımsamaya çalışıyorum. Ayrıca Arşidük Rudolf'a yazılmış do minör *Sonat*'ı[36] ezberden yineliyorum ama keman bölümünün kimi yerlerini çıkaramıyorum. Sonunda, hava ellerimi dışarıya çıkarmama izin verince, çantamdan Vergilius'u alıp Pollio'ya yazılmış çoban şiirini yeniden okuyorum.[37]

Bunların hiçbiri bana yetmiyor; bu sabah Louvre'a gidip La Fontaine okumak isterdim.

İki irikıyım Bask sürüyor arabayı, yağız, yanık tenli, pişkin adamlar. Bu sabah posta arabası olarak kullanılan çok ilkel arabada onlarla baş başayım. Öteki yolcuların yerlerinde fıçılar, çuvallar, sandıklar var. Atların zorlandığı kumda, Basklar atları kırbaçtan çok sesleriyle dövüyorlar. – "Pezevenk, Sütçü Beygiri, Boynuzlu, Miskin, İspanyol" – her birine özel bir sesle

36 Gide yanılıyor. Ludwig van Beethoven'ın bu sonatı *sol* majördür (n° 10, op. 96).

37 Gide'in notu: "Bence en kötüsü. Ötekilere tat kazandıran o süzgün, akıcı ve kusursuz dizelere neredeyse hiç rastlanmaz onda."

sesleniyorlar. Michel bu dilin kaynaklarıyla oynamayı yeğeninden de iyi biliyor, kulakları sağır ediyor; dizginleri ve kırbacı amcanın aldığı ikinci moladan sonra gırtlaksı seslerin yaylım ateşi başlıyor.

Uykusuzluktan bitmiş, kafam şişmiş bir halde, ön koltuktan kalkıp, arabanın dibindeki çuval yığınının arasına sokuluyor, kara harmaniyemin altında yiterek ortamdan kopuyorum.

Altı ceylanı ayağa kaldırdık. Kumların kızıllığında neredeyse görünmez oldukları için, kaçarlarken yalnızca beyaz kıçları seçiliyor.
Basklarla konuşurken Setifli olduklarını öğreniyorum. Yazık.

Başınızı döndüren bir süreçten sonra, engin ova karşınızda biçim değiştiriyor. Akışkanmış da burgaçlarla kesiliyormuş gibi, yer yer şişmiş gibi görünüyor; fıldır fıldır dönen zemin akıntılarla ve dalgalarla doluyor, göz hiçbir yere sabitlenemediği için kaygılanıyor.

Rüzgâr çıkıyor; şaklıyor yelkenler; ani bir fırtına. Ha gayret! Zavallı tayfa! Kıyıya beş saat kaldı kalmadı!

M'Silah

Kuzey'deki göğümüzde hiç bunca kalın bulut olmaz. Bu sınırsız susuzluğun üstüne nasıl da sınırsız bir su ağırlığı çökecek! – anında susuzluğu sarhoşluğa, killi ovayı bataklığa dönüştürecek.

Dün altı saat atla yolculuk; bugün de on saat külüstür bir arabayla. Akşam bedenimdeki en ufak kas bile inim inim inliyor. Varır varmaz dört yumurta yedikten sonra kendimi ilk yatağa atıp 3'ten 5'e dek dünyadan uzaklaştım. Yarın, gün doğmadan yine yola çıkıp, geceye dek dere tepe düz gitmem gerekecek.

Günün son ışıklarından yararlanarak, suyu güldür güldür akan o ark boyunca ilerliyorum, umudum Perşembe günü arabanın tepesinden gördüğümde beni çok şaşırtan o kara kaplumbağa-

lardan bulmak. – Ama yok; birden kendimi çok uzakta, yapayalnız, dünyanın en insanlık dışı gecesinin üstünde ilerlediği dünyanın en çirkin ovasında buluyorum.

Salı

Ani bir rüzgâr fırtınayı uzaklaştırdı; yalnızca kurak Hodna'ya biraz yağmur yağdı; ama gökyüzü hâlâ donuk ve pis. Bu sabah buralara en ufak bir övgü düzmek gelmiyor içimden. İç karartıcı kayaya, gidişte beni büyüleyen, kıyısı zakkumlarla dolu o dere yatağına umursamazca bakıyorum. Korkaklık edip, daha rahat okuyabilmek için arabanın üst katı yerine içeride oturmayı yeğliyorum. Her şeye karşın Saada'daki yolcu arabasından biraz daha rahat olan bu sefil arabada ekşi tirit kokusu nereden geliyor? İçeride benimle birlikte oturan zavallı yolcudan mı yoksa?

Salyalı somağını su içmek için uzatmış bir ineği kuşkusuz başka bir yerde de görebilirdim, – ama çevresinde hiçbir şey olmadığı için ona başka yerde bakacağımdan daha uzunca bakıyorum. Bir çocuk onu güdüyor. İnek zayıf; içtikten sonra suyun karşısında aptal aptal duruyor, çocuğun onu götürmesini bekliyor. Otlayabileceği yeşermiş bir çayır yok hiç; zavallı hayvan! Karnını akşama dek yalnızca zavallı çocuğun ona cimrice uzatacağı içi boş mısır saplarıyla doyurabilecek.

CEZAYİR (BLIDA)

I

Cezayir, 28 Ekim, Çarşamba

Gökyüzü iç karartıcı; yağmur yağıyor; hava dingin ama. Taraçadan denize doğru bakıyorum; deniz göz alabildiğine çarşaf gibi. Sen[38] oradan geleceksin; gözlerimde yolu ve geminin dümen

38 Söz konusu olan yine Madeleine'dir, Kasım ortasında Cezayir'e Gide'in yanına gelecektir.

suyunu canlandırıyorum; Marsilya'ya dek ulaşabilseydi bakışlarım keşke. Ah! Tatlı bir deniz taşısın seni! Dalgaların hareketi içini okşasın! – Eski zamanları düşünüyorum, hani "Yelkenini hafif bir rüzgâr şişirsin!" dedikleri...

Amiralliğin hemen beyazlaşıp titreşen duvarına bir güneş ışığı vuruyor. Ama gök hâlâ yağmur yüklü. Atlas Dağları'nın üstünde ne kadar çok bulut var! Böyle bir günde göğün ağırlığını taşıyormuş gibi görünüyorlar.

Limana çıkan merdivenin basamaklarında üç küçük çocuk – bir balığı değil de nereden bulduklarını ancak (yavru kuşlara yem veren) Tanrı'nın bilebileceği bir kılçığı paylaşıyor. Kafanın yanında biraz et kalmış; oradan çöpleniyorlar; her birine bezelye kadar bir parça düşüyor.

Birkaç basamak aşağıda, yaşlı bir Arap iki parmağını boğazına sokmuş kendini kusturuyor. Böyle kusmaya çalıştığına göre, ne iğrenç bir şey yemiştir kim bilir... Oysa açlıktan ölüyor.

... Ama bu farklı öğelerden yeni, gururlu, şehvetli ve gözü pek bir ırk oluşuyor. Endülüslüyü, Bask'ı, Provence'lıyı, Korsikalıyı, Sicilyalıya, Calabria'lıyı andırıyor: Cezayirli bu. Fransızca konuşmasına insan şaşırıp kalıyor.[39] – Gençken güzel, çoğunlukla çok güzel; benzi parlak değil, yeşilimsi; gözleri iri, baygın baygın bakıyor; onda yorgunluk tembellikle karışıyor, âşık bezginliğini andırıyor; yaşı ilerleyince bile ağzı hep aralık, üst dudak kalkık, küçücük çocuklar gibi.

Bu sabah Rus gemisiyle Fransız gemilerinin toplarının karşılıklı yaylım ateşi bahçedeki kuşları deli ediyor. Ani bir kasırgaya kapılmış gibiler. Ne kadar çoklar! Alanın üstünde fırıl fırıl dönüyor, yanımdan geçerken keskin bir bora sesi çıkarıyorlar.

Toplar susuyor. Sürü dinginleşen ağaçlara bir felaket gibi çöküyor.

Arap sanatında eksik olan şey ölüm korkusu. Ölmekten çekinmiyorlar. Oysa sanatı ölüm korkusu doğurur. Mezarın eşiğine

39 Gide'in notu: "Kaldı ki, çok kötü konuşuyor; ama dört dili aynı derecede iyi –ya da aynı derecede kötü– konuşuyor."

dek ölümü yadsıyan Yunan halkı, sanatını ona karşı çıkma çabasına borçludur. Hıristiyan dini amacına ulaşsaydı, sonsuz yaşam inancı sanatı yadsırdı (sanat diyorum, sanatçı değil – Araplar arasında bir sürü sanatçı var). Sanat ne kitaplarda ne katedrallerde ortaya çıkardı, Assisili Francesco da "yıldızlara ilahi"sini[40] düşünür, söyler ama ölümlü herhangi bir şeyi kalıcı kılmak istemediğinden yazmazdı.

Cuma

Dün akşam, tiyatroda, Jean Coquelin. İstemekten çok işim gücüm olmadığı için, *Le Bourgeois Gentilhomme*'da[41] onu dinlemeye gidiyorum. Orada kendinden emin, kasıntı bir alığı oynuyor. Bence Jourdain'in en önemli özelliği görünüşteki kurumunun altında yatan kaygı – huyu suyu üstlendiği rolden çok farklı olan birinin kaygısı; durmadan uygun hareketi yapmamaktan korkuyor. Oyuncunun asıl göstermesi gereken şey bu. – Afrika'da değilmişim gibi bunu düşündüm. – Daha önce sahneledikleri *Le Dépit amoureux*'ye[42] oyuncular epey kötü olmasına karşın hayran olmuştum.

Cumartesi

Korkunç bir bora. Dolu, rüzgâr, gök gürültüsü, şimşekler... Dün M. Jourdain'in dediği gibi "çok gürültülü patırtılı."[43]

Pazartesi

Umutsuz Rus denizciler – Cezayir'in dar sokaklarında yollarını yitirmişler, ne tek kelime Fransızca biliyorlar ne tek kelime

40 Söz konusu olan aslında "Güneş Kardeş Ezgisi"dir. Gide'in Ruyters'e yazdığı bir mektupta *Dünya Nimetleri*'nin sonundaki ilahiyi "yıldızlara ilahi" olarak adlandırdığını belirtelim (*Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 49).
41 *Kibarlık Budalası*, Molière.
42 *Küskün Âşıklar*, Molière.
43 "Bu da çok gürültülü patırtılı, çok çetrefilli" der M. Jourdain ona fizik öğretmek isteyen felsefe öğretmenine (*Kibarlık Budalası*, II. perde, IV. sahne).

Arapça, işaretlerle birilerinden kendilerine yol göstermelerini istediklerinde kılavuzları onları üç kez limana ve gemilerine götürüyor. Umutsuz Rus denizciler önlerine çıkan herkese beyaz bir sayfayla bir kurşunkalem uzatıyor; bir postacı geçiyor: "Yahu şunlara bir g...... adresi yazın artık!" diyorum, ama onları dördüncü kez limana götüreceklerini düşünüyorum içten içe.

Mağrip hamamının kapalı ortamında gezinen hafif üre, geğirme ve ılık kir kokusu...

Gün oluyor, kendi kendinize et mi çok sert, yoksa bıçak mı kesmiyor diye soruyorsunuz. Öyle ya da böyle sonuç aynı: Açlığınız geçiyor.

Salı

Dalgakıranın fenere dek ilerleyen uzantısına ne ad vermeli bilmiyorum, taştan, çimentolu bir macunun birbirine yapıştırdığı koca koca moloz küplerinden yapılmış bir set – akşam olunca denizin kalbine ulaştığınızı düşündüren bu dar kaldırım sonra fenerden de uzağa, yapay burnun atılımının son noktasına, ilk kocaman dalganın atılımının beyazlaştığı son kütleye dek gidiyor. Limanın girişini gösteren kırmızı bir şamandıra bir yükselip bir gözden yitiyor. Gökyüzü fırtınalı; deniz kara; kütlelerin oyuk aralıkları dalgalar ne zaman kabarsa uğulduyor. Ama hiç esinti yok; tepesiz dalga koskocaman, geniş ve derinlemesine oyuk. Kimi zaman kayanın daraldığı bir yere sıkışıyor; denizin serpintisi bana doğru fışkırıyor. Ah! Şöyle güçlüsünden bir dalga alıp götürse beni! Ah! Bedenim suların yeşil acılığında uyuşsa keşke!.. Uzakta, akşamın uyuklattığı kentte sokak lambaları yanıyor. Dalgakıranın sırılsıklam olduğum bu köşesinde dalgaları çok dinlemekten, onlara çok bakmaktan sarhoş, sağır oluyorum, başım dönüyor – derken T*** geliyor yanıma. Bir saat onu dinliyormuş gibi yapıyor, anlamakta zorlandığım için söylediklerini onaylamak zorunda kalıyorum.

Büyük bir gemi – dalgakıranı geçtikten sonra dalgalara boyun eğip batacak gibi. Evet, son dalga gemi döndüğünde onu nere-

deyse yana yatırdı, ama sonra son bir kez kaldırıp görkemli bir biçimde limana soktu.

Akşama doğru, deniz Agha tarafında Malta'da ya da Tunus'ta hayran olduğum o tuhaf, Doğu'ya özgü yeşile bürünüyor.

– Ay bulutları ışığıyla aralayarak gökte açık alanda ilerliyor. Deniz yatışıyor, yoksa yanılıyor muyum? – bu gece ışıltısının gümüş rengi yağı ona büyük bir dinginlik kazandırıyor.

Çarşamba

Deniz tarafına bakınmaya gitmeyeceğim; bakışlarım ani bir rüzgârın kuzeye sürükleyeceği o bulutların yarattığı dehşetten kaçıyor. Daha şimdiden Apollon'la dolan gök kentin üst kısmının tepesinde şen şakrak. Ey evlerin kahkahası! Gökyüzünün derinlikleri! Akşam olunca oraya çıkacağım – evet, gökle arasına yalnızca uzaklarda rüzgârla sallanan, yüzen bir okaliptüs dalı girmiş o en güler yüzlü, en yüksek duvarın dibine gideceğim. Ama yapraklarını bugünün ışığının dünkü sağanaktan daha iyi yıkadığı, arzularımızın nesnesine benzeyen mutlu dal, yakından böyle güzel görünecek misin acaba?

Hayır; bunun bir yararı yok. Aynı yeri yirmi kez görebiliriz – ama yenilik kalmaz. Ne kadar çok bakarsak, o kadar az görürüz. Belki daha iyi anlarız... ama güzelim şaşkınlık bir daha yaşanmaz.

Perşembe

Yine yağmur yağacak. Gökyüzü ağır; hava yapış yapış. Böyle havalarda hiç yazamıyorum. Gökyüzündeki en küçük bulutun düşüncelerimi gölgelemesi ne tuhaf...

İşim gücüm olmadığından, üzüntüden, rıhtım boyunca, Saint-Eugène bölgesine dek yürüdüm. Kara bir gök; denize rüzgârın bize doğru ittiği bir yağmur yağıyor. Tanrılar! Ne oldu ak Cezayir'e? O hafif, kar gibi yığın... bir çöplüğe dönmüş! Burada karlar eriyip çamur olmuş. Leş kokulu atıklara, yıkıntılara paçavralar içindeki bir halk dadanmış. Yalın ayak, sevinçsiz

çocukların bata çıka yürüdüğü bir su birikintisi. Daha durun, bu iğrençlikler yalnızca geçici iğrençlikler, sonrasında şantiyelerin, içki mahzenlerinin, depoların daha da uğursuz iğrençliği başlıyor.

Ama bu manzara bugün üzüntümü artırıp destekliyor. Akşam oluyor. Yine rıhtımlarda yürüyerek, Vergilius okuyorum yüksek sesle; serpintileri rüzgârla bana gelen dalgalara bakıyor, seslerini dinliyorum.

Perşembe akşamı

Karşısındaki kapıdan, amiralliğin dalgakıranından, hâlâ birtakım estamplarda çıplak ayaklarını denize daldırmış halde görünen eski Cezayir'i düşlüyorum. Bakışlarım bu dev rıhtımları, Pêcherie [Dalyan] Camii'nin[44] arkasında gizlendiği bu gudubet ardiyeleri, bu içki mahzenlerini, bu kara gemileri ortadan kaldırıp, yerlerine yalnızca yeşille beyazı koyuyor: – Dalgakıranın adacığını kente bağlayan dar kara şeridinin üstünden yine deniz görülüyordu; kayanın bittiği yerde toprak yemyeşildi. Su kenarında birkaç ev vardı, ama seyrektiler. Dar bir vadi denize uzanıyordu. O vadinin kenarından sarkan beyaz evlerden bir keçiyolu iniyordu denize doğru... Onu akşam vakti gözümde canlandırıyorum, çeşmeye gittiği için üstünde yürüyen kadınları görüyorum. Çeşme küçük yelkenlilerin gelip gittiği denizin yakınında...

Yazık! Yazık! Ağaran Cezayir yok artık.

Bu çocuklar gübrelerin arasında ne arıyor tavuk gibi? Ne inci ne darı tanesi.[45] Bedenlerini doğru dürüst örtemeyen paçavraları daha önce başka kimler kimler giymiş, daha önce nicelerinin kullandığı bu kalıntılar, artıklar, çer çöp onların da işine yarayacak.

Tepede, çok gizli olmayan bir sokakta, ama sokağın gizli bir kıvrımında, küçücük bir kahve vardı... Gözümün önünde. – O

44 Camii el-Cedid. Cezayir'in Fransız sömürgesi olduğu dönemde, denize yakın olduğu için bu adla anılmıştır (ç. n.).

45 La Fontaine'in "Horoz ile İnci" masalına gönderme.

kahvenin dibinde, aşağıda, görünüşe göre dar, kahveden ışık alan ikinci bir oda başlıyordu; bulunduğum yerden her yeri görünmüyordu; bir kısmı geride kalıyordu. Kimi zaman bir Arap sokaktan dosdoğru gelip oraya iniyor, bir daha görünmüyordu. Sanırım, o küçük odanın dibinde daha aşağılara inen gizli bir merdiven vardı...

Her gün, daha başka bir şeyler görme umuduyla bekliyordum. Her gün oraya gidiyordum. Akşamları yine; geceleri yine. Hasırın üstüne yarı uzanıyordum. Kıpırdamadan bekleyip saatlerin ağır ağır çözülüşünü izliyordum; günün sonuna doğru, tadı acı, yumuşacık, ince bir kül kalıyordu zamandan geriye, görünüşü gizemli bodrumun yanında, solda, küçük sütunların arasında duran –arada sırada kahvecinin külleri itip, kül yığının altında tam sönmemiş bir kömür parçasını canlandırdığı– ocağın küllerini andırıyordu...

Kimi zaman, Araplardan biri *guembra*[46] çalarak saatlerce süren yavaş bir şarkı söylüyordu. Haşiş çubuğu elden ele dolaşıyordu. Elimde olmadan, inatla, ötemdeki karanlığa, o tekinsiz adamın az önce indiğini gördüğüm odadaki duvar örtüsüne bakıyordum...

Üç ay sonra, polis kahveyi kapattı.

Bir akşam, çubuğu bana uzattılar, üstelik çok dostça... Ah! Öyle bir duman çektim ki içime! – Haşiş içerken aç olmak daha iyi anlaşılan; ben yemek yemiştim... Anında enseme sert bir yumruk inmiş gibi hissettim; her şey altüst oldu; gözlerimi kapadım, birden ayaklarımın başımın üstüne kalktığını, sonra zeminin çöktüğünü, altımdan kaçıp gittiğini hissettim...

Biraz sonra ter içindeydim, soğuk soğuk terliyordum; ama başta korkunç olan rahatsızlıktan geriye yalnızca hoş olduğunu söyleyebileceğim bir baş dönmesi kalmıştı, – artık ağırlığı olmayan, bastığı yeri pek bilmeyen, süzülen, süzülen birinin yaşayabileceği bir baş dönmesi...

Bir başka akşam, içeri birden, ayyaş taklidi yapan, bıçağını çekmiş, iri, güçlü, açıkgöz bir Arap girdi. Eğleniyor, bıçağı de-

46 Gide'in daha önce *guzla* olarak adlandırdığı çalgı (ç. n.).

niyordu... Elindeki öyle Rumilerinki[47] gibi küçük bir bıçak değil; sahibi gibi ince ve sivri, kocaman, keskin bir saldırmaydı. Sarhoş olmasına sarhoştu belki biraz; ama aslında göründüğü kadar değildi. Herkes onu tanıyor, onunla konuşuyordu. Bıçağını herkesin kafasının üstünde fırıl fırıl döndürüyordu. Sonunda sıra bana geldi. Şimdiye kadar olan her şey sonrası için oynanan bir oyunmuş, diyordum kendi kendime. Kollayalım kendimizi!.. Ama kendimi savunuyormuş gibi görünürsem her şeyi mahvedebilirdim... Peki ya kendimi hiç savunmazsam ne olacaktı? – Doymak bilmez, ürkütücü derinliklerdeki küçük odayı düşünmeye başlamıştım bile... Ama kıpırdamadım; yalnızca kalın bastonumu biraz kaldırıp ona iki elimle yapıştım.

Hiçbir şey olmadı. Sahte ayyaş çekip gitti, o kadar. Küçük kahve yeniden dinginleşti, yeniden küçük odanın hasırına gönlümce bakmaya başladım.

II

Blida[48], 7 Kasım, Cumartesi

Marsilya ile Cezayir arasında, gemide söz verdiğim gibi onu görmeye Blida'ya gittim. Revirdeydi, askerliğinin ilk günlerinde ateşlenmişti.

Piyade üniforması içinde çok kötü görünüyordu, daha da saydamlaşmış gözleri hiç olmadığı kadar tedirgin ediciydi.

"Farklı olacağını sanmıştım" diye başladı söze; "keşke bilseydim!.. Sıkılıyorum. Beni hasta eden de bu; sıkılıyorum".

"İyi de ne bekliyordunuz?"

"Her gün aynı şeylerin olmadığı bir yaşam. Bakın, ben uzun yaşamak istemiyorum; benim istediğim... nasıl söylesem?.. çok az zamanda olabildiğince çok şey yaşamak. Anlamıyor musunuz?"

"Ah! Ah!" dedim.

47 Hıristiyanlar (ç. n.).
48 Cezayir'in güneyindeki, Gide'in daha önce 1894'te, ikinci yolculuğunda gittiği ve *Tohum Ölmezse*'nin ünlü bir bölümünde (*agy*, s. 307-322) anlattığı gibi Oscar Wilde'la karşılaştığı küçük kent.

"Ne diyeceğim... Bana büyük bir iyilik yapar mısınız? Buraya biraz... esrar getirin. Çok güzelmiş, öyle diyorlar. Çok istiyorum tadına bakmayı! Zencilerin hiçbiri getirmeye yanaşmıyor." (Her Arap'a "zenci" diyordu.) "Siz hiç içtiniz mi?"

"Hayır" diye yanıtladım.

"Getirirsiniz, değil mi?"

"Sersemlersiniz."

"Sersemlemem... Hem ne önemi var ki... Benim gibiler şu dünyada hiçbir işe yaramaz... Evet, bana gemide söylediğiniz şeyi anımsıyorum; bir daha söylemeyin: Söylediğiniz şey canımı sıkıyor. Bana esrar getirin lütfen."

"Artık satmıyorlar. Yasak."

"Oh! Siz bir yolunu bulursunuz..."

"İçmeyi bilmiyorsunuz."

"Öğrenirim."

Kuloğluları Sokağı'nda Kabisch'le karşılaştım. Üç yıldır görüşmememize karşın[49], birbirimizi anında tanıdık. Ah! O dağdaki gezintiler! Bahçedeki tekdüze şarkılar, ay ışığıyla aydınlanan Kutsal Orman'daki fısıltılar, gizli küçük kahvede danslar! Ne özlemler ne arzulara karışacak anılarınızda!..

"Kabisch, nereden esrar bulabiliriz?" diye sordum.

Uysalca üç Arap'ın evine gittim onunla; çünkü ilk satıcının onun bornozuna tıkıştırdığı yeşil paketi harmanimin içine tıkıştırması yeterli değildi; ikinci satıcının evinde küçük kil çubuk lülelerini, üçüncüsününkinde de kamışları bilinçli bir biçimde seçmek gerekti. Bunlardan ***'e aldım; sonra kendime de aldım.

Esrar satışı artık yasak – ya da el altından yapılıyor diyebiliriz. Polis esrar kokan tüm kahveleri kapadığı ve esrar kokusunu suçun kokusuyla bir tuttuğu için, esrar şimdilerde yalnızca gizlice içiliyor; keskin kokusu onu ele verdiği için de oldukça az içiliyor. Eskiden, nasıl desem, uyuşturucu kokusu bütün Blida'ya buram buram yayılırdı. Şimdi birkaç yıl aradan sonra buraya gelen kişi şaşırıp kalıyor, Blida'ya onun büyüsünü neyin bozduğunu soruyor. – Kuloğluları Sokağı'nda koku yok artık.

49 Onunla 1900'de, Ghéon'la yaptığı yolculukta görüşmüştür.

Blida

Uledler[50] Sokağı'nda, her kadın kapısının ya da bir nişin önünde gelip geçenlere gülüp kendini sunuyor.

Ama bu akşam (geçerken ve bir kadının bana seslendiği sırada bir an için) gördüğüm en güzel şey arzumun bir sıçrayışta aştığı o açık kapının ardındaki (arzumun gezindiği) kara, dar, derin bahçeydi, orayı şöyle bir seçebildim yalnızca, bahçedeki bir servinin gövdesi sanırım bir suya dalmıştı – daha ötede arkadan aydınlanan, gizemli bir eşiği kapayan, ışıl ışıl, beyaz bir perde vardı.

Blida Kışlası

"Bunun nereden geldiğini sorduğumda, koku almadıklarını, neden söz ettiğimi anlamadıklarını söylüyorlar. Oysa ben o kokuyu hayal etmediğimi biliyorum... Baksanıza işte! Yükselen şu kokuyu alıyor musunuz? – Hayır, bir çiçekten gelmiyor. Ben buna: toprağın kokusu diyorum."

Gerçekten de baş döndüren, biraz parfümü akla getiren, ama vernik ağacının ilkbaharda saldığına benzer bir kokunun bize doğru yükseldiğini, üstümüze çöktüğünü duydum.

"Ya işte!" diye ekledi anlaşılmaz bir biçimde – akşam bu kokuyu duyunca, dayanamıyorum: Kendime bir köşe bulup..."

10 Kasım

Blida inatla görünmeye çalıştığı gibi sıradan küçük bir taşra garnizonu kentine geri döndürülemez biçimde dönüşmediği sürece, ben yozluklarının, ödünlerinin, kokuşmuşluklarının arasında, sabırla bayağılaşmasındaki ürkütücü basitliğin arkasında, aşkla, çamurlu suda altın parçası arar gibi, ölü albenisinin kalıntılarını, dünün aşklarından kalma tatları arayacağım.

Dün akşam kentteki Mağrip kahvelerini dolaştım, ama ruhsuzundan bile olsa bir *guzla* sesi duyamadım. Bu içi boşaltılmış,

50 Uled Nail kadınları eski bir geleneğe göre fahişelik yapar; Gide'in 1893'teki ilk yolculuğunda tanıdığı Meryem de bu kabiledendir.

sesi iyi yansıtan karın derisinin üstüne titreşimli iki tel gerili kaplumbağaya *guzla* demem yanlış aslında: *guembri* ya da *gnibri* demek gerekiyor. Kokuları ve şarkıları olmayan Blida neye yarar? O genç aşklardan geriye yalnızca uçarılık mı kaldı? – Dün *gnibri*'lerden hiçbirinin teli yoktu. Kahveler arasında gezinirken bana yol gösteren çocuk güzel olmasaydı ağlardım. Abdülkadir gibi saçma bir adının olması bile yeterliydi ağlamama.[51]
İlk kahvede, bana ne idiği belirsiz ve sağlıksız bir Doğu'nun ürünüymüş gibi görünen o yakıcı zencefil çayından verdiler. Mekânın kendine özgü çıplaklığının beni nasıl büyülediğini anlatmak isterdim ama elimden gelmez. Duvarlarda ne resim ne afiş ne duyuru vardı; beyaz duvarlar; Uledler Sokağı'nın biraz öteden, duvarın arkasından gelen karmakarışık uğultusu, çığlıkları içerideki sessizliği daha da nadir, daha da tadına doyulmaz kılıyordu; oturacak yer yoktu: hasırlar; hasırların üstüne üç genç Arap uzanmıştı.

Bu kuytuluk ne sunuyordu onlara? Başka yerlerin eğlencesine, kadınların kahkahalarına, danslara yüz çevirip bunların hiçbirinin olmadığı bir mekânı yeğlemişlerdi... Yalnızca biraz esrar. Herkesin sırayla birkaç nefes çektiği çubuk elden ele dolaşıyordu. Sarhoşluktan çok migrenden korktuğum için içmeye yeltenmedim; ama Abdülkadir'in sardığım sigaranın tütününe biraz esrar karıştırmasını kabul ettim. Gerçek bir huzur duymama da belki o azıcık duman yardım etti. İçimi kaplayan huzur arzuların yerine gelmesinden değil, arzunun yok olup gitmesinden, her şeyden vazgeçmekten kaynaklanıyordu. Sokağa açılan kapı kapalıydı, dışarının gürültüsü uzaklaştı. Oh! Orada oyalanmak... Tam vakti... Abdülkadir bana doğru eğilip, beyaz duvardaki, duvarın ortasına asılı tek süsü, çirkin, biçimsiz, çocukça boyanmış bir bebeği göstererek alçak sesle: "Şeytan" dedi. – Zaman akıp gitti. Sonra çıktık.

İkinci kahvede, mide bulandıracak denli şekerli çaya meyankökü tadı karışıyordu.

51 Büyük Arap emiri Abdülkadir Cezâirî Fransa'yla savaşıp birçok zafer kazanmış, ama 1847'de bozguna uğradıktan sonra General de Lamoricière'e teslim olmak zorunda kalmıştır. Sonrasında Fransa'nın dostu olmuştur.

Üçüncü kahvede, gözlüklü, çok yaşlı bir Arap hareketsiz bir kalabalığa bir öykü okuyordu. Aralarına bağı koparmaktan korktuğum için girmek istemedim, gece karanlığında, dışarıda, kapıda, bir sıranın üstünde, uzun süre oturdum...

Hammam R'hira, 11 Kasım

Sağanağın sarhoş ettiği toprak ilkbaharın ansızın gelişini düşlüyor. Yer bütünüyle yapraksız, beyaz, aşırı kokulu cuce nergislerle, Arap sümbülü olduğunu düşündüğüm bitkilerin küçücük, mora çalan mavi saplarıyla, bizdeki çiğdeme oldukça benzeyen kum zambaklarının zayıf, pembe yıldızlarıyla kaplı; – hepsi küçücük, ürkek, toprak hizasında, tıkış tıkış. Yağmurun tatlılığının bu kötü yürekli topraktan görüp görebileceği iyilik bu kadar işte!

Hammam R'hira Ormanı Fréjus'ü çevreleyen Esterel Ormanı'nı çok anımsatıyor. Aynı kokulu kuruluk; lavantalar ve yakıcı reçineler. Sonbaharda ne kızaran ne sararan aynı sivri, kuru, parıltılı yapraklar. Mavi gökyüzü.

Bu güzeller güzeli, ışıl ışıl, göz kamaştırıcı havada, bu sabah her şey görkemli görünüyor. Maviye bürünmüş hava yeni gibi; içimi sağlıkla, dirilikle doldurduğunu hissediyorum. Dağda yürüyeceğim – orada, tepede, amaçsızca, kılavuzsuz, yolsuz.

Hammam R'hira, 12 Kasım

Sıcaktı; öğleye doğru susadım ve suya girmek için modern kurumun özentili havuzuna değil de aşağıdaki hamamın birkaç yoksul Arap'ın hâlâ gittiği eski, neredeyse terk edilmiş havuzuna gitmek istedim. Otelin bahçesindeki bir bayırdan gidiliyor oraya. Oluk oluk akan suların sesi geliyor. Hava yumuşak, gölgeli; yaprakların oluşturduğu tavanın altında serinlik veren yeşil bir gece titreşiyor ya da uyuyor... Eski hamam göründü; yanında bir kahve; üç kımıltısız Arap hasırların üstünde uyukluyor. Bir horozun öttüğü bir avluya giriyorum. Havuzlara bir merdivenden gidiliyor.

Ses çıkarmadan itiyorum tonozlu yüksek odanın kapısını. Karşıma saydam, soluk kesen bir su çıkıyor. Tonozun tepesinden çağlayan halinde havuzun ortasına dökülüyor, sonra da havuzun her yerinden buhar halinde yeniden tonoza yükseliyor. Havuzu çepeçevre saran dar bir kenarlık suyun hizasına çıktığı bir çerçeve oluşturuyor. Su sıcak... Karanlık odada kimse yok; yoğun bir buğu; ama delik tonozun arkasından: dört olağanüstü güneş ışını boğuculuğu tek hamlede delerek yeşilimsi duvara vuruyor.

Blida, 13'ü, Cuma

Bu terk edilmiş yatakta, kır tanrısının arkasında bıraktığı bitki ve toprak kokusunu daha uzun süre içime çektim; sonra, sabah, tan ağarırken uyanıp, kendimi güzelim açık havaya attım.

III

Cezayir; Cumartesi 14

Selam sana! Gülümsemelerle dolu sabah. Günün kahkahası buyursun gelsin: Hazırım.

Güneşin hizasına indiği deniz karşımda bir ışık duvarı gibi, sisten yumuşamış ve süngersi görünen belli belirsiz tepelerin ince çizgisinin çevreleyip gökten ayırdığı yanardöner, sedef bir levha gibi dimdik duruyor. Koca koca gemilerin dumanlarının kapladığı, hâlâ puslu görünen limanda titrek bir kayık sürüsü dağılıyor, parıltılı açıklara uzanıyor kimi zaman da uzatılmış küreklerle sanki sıvı bir ışığın içinde kayıyor, süzülüyormuş gibi görünüyor. Güneşin karşısında, karada, sarsılan rıhtımlarla göğün arasında, kent gülüyor.

Son on gündür güneş ışığının yokluğunda oruç tutan gözlerim güneşle uyanıyor, gezinip iştahla bakıyor.

Casbah Sokağı'nın tepesinden bir portakal yerde seke seke yuvarlanıyor; küçük bir kız arkasından koşuyor; portakal kaçıyor... Önlerine bir Fransız caddesi çıkmazsa, denize kadar gidecekler.

Pazar; saat 11

Duvarda güneşin yavaş yavaş küçülttüğü gölgeli dar bir alan kalmıştı yalnızca; tam da düşüncelerimi sığdırabileceğim kadar bir yer. Kafamda ancak bu dar, gitgide küçülen alanı doldurabilecek kadar düşünce kalmıştı. Biraz sonra, duvarda sıcaklıktan, ışıktan, içimde de duyumdan ve coşkudan başka bir şey kalmayacak.

Pazartesi

Meydandaki pazarda da bunca pembemsi narlardan, bunca yeşil, bunca lal biberlerden, bunca ışıltılı tatlı soğanlardan görmüştük, ama orada, dar sokağın ansızın ortaya çıkan kuytuluğunda, gölgede, her meyve yeni bir parlaklık kazanıyordu.

Arapların azıcık kazançla yetinebilmelerine hayranım. Birkaç meyve için pazarlık etmeye kalktım. Küçük dükkânın ortasında topuklarının üstüne oturmuş bir çocuk satıyordu onları. Birkaç franga bütün dükkânı, birkaç *sou* daha verirseniz, satıcıyı da alabilirdiniz.

Keşke bir gün şu nohutlardan yemek isteyecek kadar acıksam – satıcı doğrudan çanaktan bir avuç alıp salamuranın lekelediği, saman rengi kâğıt bir külaha koysa onları. –

... yüzünü göremediğim şu kadının kalçasının üstünde tuttuğu ve sıcak dudaklarıma doğru eğeceği bakır güğümün ağzından içecek kadar susasam. –

... bu dükkânda, yorgun argın akşamı beklesem, akşamın orada bir araya getirdiği, başkalarından ayırt edilemeyen insanlardan biri, herhangi biri olsam yalnızca.

... oh! şu Arap'ın önündeki şu kalın kara kapının ne zaman açılacağını, arkasında onu kimin karşılayacağını bilsem...

Şu Arap olmak, beni de onu bekleyenin beklemesini istiyorum.

Cezayir yakınları, Salı

Araba ovada ne zaman dursa, yalnızca havanın çok sıcak olduğu zamanlarda ortaya çıkan o biçimsiz sessizliklerden birinin yaklaştığı duyuluyordu. Üstünüze binbir sineğin vızıldadığı yün bir örtü gibi düşüyordu. İyi hissediyordunuz; rahattınız. Boğuluyordunuz.

Bu sabah, akşama dek solumak için seni seçtim ey ıtırlı orman. Ah ne kadar çok yürüdüm! Bedenin mutlu yorgunluğu. – Görülmeyen ama sesi duyulan suyun oluk oluk aktığı dar vadinin gizli kıvrımından uzaklaşır uzaklaşmaz, adına orman denen şey ezilmiş bir çalılığa dönüşüyor; ladenler, sakız ağaçları, cüce palmiyeler. Vadinin bir yamacı hâlâ gölgeliydi ve hava çok sıcak olmasına karşın, orada öyle bir serinlik var ki otlar Ronsard'ın diyeceği gibi *inciliydi*. Kayanın bir kıvrıntısının gizlendiği bir oyukta hava maviydi, soluğum duman duman oluyordu. Daha yukarılara, lavanta çiçeklerinin arasına oturdum; cayır cayır yanan avuçlarımı buz gibi kayaya koydum. Karşımda, öteki yamaçta, güneşin pençesindeki her şey kavruluyordu. Uzaklardaki doruklara, ak sürülere bakıyor, kimi zaman bir esintinin yardımıyla (çevrem o kadar sessizdi ki) çobanın bağırışını duyuyordum, kimi zaman da daha güçlü bir esinti flütünün şarkısından bir parça geliyordu kulağıma.

Günün sonuna doğru, gidip o kayaya, aynı kayaya oturdum. Güneş artık onu ateş gibi yakıyordu; koku yaymaktan bitkin düşürüyordu kuru otları. Karşımda, öteki yamaçta, gölge gittikçe büyüyordu; sürülere ulaşınca, hayvanlar ansızın aşağı inip, yolunu tuttular akşam dinlenmesinin.

Cezayir, Çarşamba

Yemekleri her yerden daha kötü olan –Cezayir söz konusu olunca bu da az buz bir şey değil– bu kalabalık lokantada – iki İtalyan mandolinci yemek boyu çalıp tıngırdatıyor. Bir düğün dernek ve niteliksizlik havası ki, değme gitsin.

Oasis Lokantası, Cuma

Büfenin ortasında, bir tabakta, maydanozların üstünde, kabuklu olağanüstü bir canavar yatıyor.

"Ben çok gezdim" diyor sofracıbaşı; "ama bunu yalnızca Cezayir'de gördüm. Örneğin Saygon'da şöyle..." (odada karşılaştırabileceği bir şey arıyor ama boşuna) "langustlar var ama bunu bilmezler. Burada bile kolay bulunan bir şey değil. Üç yılda yalnızca iki tane gördüm bunlardan... Bu bir çekirge ıstakozu mösyö... Başının biçiminden ötürü böyle deniyor; şuna profilden bir bakın;

çekirge kafasının tıpkısı... Kesinlikle, kesinlikle, mösyö, çok güzeldir; biraz langustu andırır; ama çok daha lezzetlidir. Bu akşam pişireceğiz; mösyö yarın sabah uğrayabilirse, bir parça tattırırız".

Ondan söz eden altı kişinin başına toplandığı hayvan susuyor. Ağırbaşlı, hareketsiz, biçimsiz, gang rengi, bakışsız; çamura bulanmış bir kayayı andırıyor.

"Canlı mı da ne demek!?" Sofracıbaşı başparmağıyla hayvanın bir gözüne bastırıyor; çekirge anında korkunç bir kuyruk darbesiyle tabaktaki bütün maydanozları öteye uçuruyor; sonra yeniden yatıyor.

Yemek boyu ona bakıyorum.

Cumartesi

Sabah yine orada; tabakta, maydanozların ortasında göz alıyor.

"Dün akşam onu pişirmedik" diyor sofracıbaşı; "daha çok canlıydı; yazıktır diye düşündüm".

Cezayir yakınları

İncir ağaçlarının altındaki, duru bir çeşme sesinin şenlendirdiği bu meydanın daha miskin olmasını isterdim... Ama bugün, satıcı seslerinin gürültüsü çeşmenin sesini bastırıyor; sürüler toza buluyor havayı, burada birleşen dört yoldan beyazlara bürünmüş Araplar pazara doluşuyor.

Evet, diye düşündüm, yalnızca kışın uyuşukluğuna boyun eğen gül ağaçlarının en güzel gülleri vermesi bundan kaynaklanıyor işte. Afrika'nın bu zengin ve sıcak toprağında, bu çiçeklerin önce bizi şaşırtan küçüklüğü, darlığı, boğuk güzelliği güçlü gül ağacının çiçeklenmeye hiç ara vermemesinden ileri geliyor. Her çiçek devinmeden, önceden düşünmeden, beklemeden açıyor...

Tıpkı insanın en çok hayranlık uyandıran serpilişinin önce bir gevşeklik istemesi gibi. Büyük yapıtların bilinçsizce hazırlanışı sanatçıyı bir tür uyuşukluğa sürükler; bunu kabul etmemek, korkuya kapılmak, erkenden *yapabilmeyi* istemek, kendi kışlarından utanç duymak, işte bunlar –daha fazlasını isterken– her çiçeği boğar, gelişimine engel olur.

Essai Bahçesi, Salı

Bir katırın döndürdüğü bostan dolabı hiç kuşkusuz gür kara yosunlarının yeşerdiği bu çimento sıvalı kare havuzu besliyor.

Önce siyah görünen, ama kenarından eğilip dipteki karanlık asalak bitki örtüsünü fark edince derin ve saydam olduğunu anladığınız su kuyu bileziğinin hizasındaydı. Bir incir ağacının tepede oluşturduğu ışık geçirmez, buzlu tonozdan olağanüstü kalın, ağır ve suskun bir gölge düşüyordu oraya. Ağacın uzakta duran gövdesi dallarını neme doğru uzatmıştı. Her dalın ortasından da birkaç kökçük saçağı sarkıyordu; suya yaklaşınca, bitkisel anlamda eli kulağındaki emişin suya doğru gösterdiği çabayı duyumsuyordunuz; çünkü kök nemli toprağa ya da suya değer değmez, amacına erişip sabitleniyor, susamış ağaca fazladan arzulanan besisuyunu çekiyordu. O zaman kalınlaşıyor, sapçık oluşturuyor, sonra yeniden gövde oluyordu; ağaç dalının ağırlığını onun üstüne veriyordu.

Su hizasına uzanıp kendi gibi kara ve pütürlü bir kök mağarasını kapayan o dev karakurbağasını tümcemin neresine sokacağımı bilemedim; onu başta fark etmemiştim; bastonum ona değer değmez her yerinden kabarcıklar çıktı. Kesinkes bu durgun suda hüküm sürüyordu. Bastonumla itince sarı karnını gördüm. Kendini yanlamasına suya attı. İlk bakışta seçilmeyen kara balıklar kaçıştı.

27 Kasım

Bundan üç hafta önce Cezayir'den daha kolay ayrılabilirdim; şimdiden birtakım alışkanlıklar edindim; küçük kökler... birkaç gün daha kalırsam artık kopamayacağımı.

Yıllardır, her yıl kendi kendime bir daha gelmeyeceğime söz veriyorum...

Ama akşam o bahçenin –her akşam gittiğim o gece bahçesinin– özlemi yok mu... Ah! Nasıl dayanacağım ona?

BİSKRA

28 Kasım, sabahın 6'sı,
Konstantin'e gidiş

Blida'nın üstündeki dağlar gözüme daha önce hiç bu denli güzel görünmemişti, sabahın bu çok erken saatinde hâlâ arkalarında gizlenen güneş daha tek bir gölge bile düşürmüyordu. Mitica Ovası titreşen bir çiyin altında alacalanıyordu; göğün maviliği dağların yamacından çıkıp ona doğru akıyor gibiydi. Bu sis bile değildi; hava mavileşmişti; evet, ovanın üstünde hava bütünüyle mavileşmişti, ama saydamlığını yitirmemişti, soluk tan dağların doruğunda kan rengine bürünürken daha da mavi görünüyordu.

Vagondan görülen manzaralar

Geçen ay kuruyken kızılımsı ve boş olan geniş topraklar şimdi yumuşayıp yeşermiş. Arpa yetişiyor üstlerinde, saban demirinin yakınlarda kabartmadığı topraklara demir kolayca giriyor.

Bu çıplak büyük tarlalar, diye düşündüm, yakında batı rüzgârlarının içinde dolanacağı derin otlarla kaplanacak. Her kuş, her canlı atom birden sevinçle dolacak, hızlı kanatlarını açıp şakıyacak. Hışırtılar yayılacak dört bir yana, âşıkların kovalamacası başlayacak... böcek bile sevincin kısa süreli olmasına aldanmayacak; aşkın doğuşuyla kucaklaşmaya coşku karışacak, taptaze şehvet kendinden geçecek ve çiçeğin kokusu daha o an meyvenin tadını akla getirecek.

El Guerrah, 29 Kasım, Pazar

Bir rüzgâr! Bir soğuk!! Gökyüzünün her yeri bulutlu; bulutlar neredeyse hareketsiz görünüyor, oysa güçlü bir hava çevrintisi alıp götürüyor yanımızdaki tozlarla dumanları. Kilometrelerce yolda rüzgârın yeri yalayıp geçmesine engel olacak tek bir ağaç bile yok; üst üste yığılmış bulutlarsa engel oluşturuyor. Bitkinin olmayışını sert iklimin başka bir özelliğine bağlıyorum:

Güneş ışınlarının emici herhangi bir yüzeyle karşılaşmamaları ve yansıtıcı yüzeylerin hepsinin hemen hemen yatay olması nedeniyle, ışınlar neredeyse dik düştükleri saatte sıcaklık veriyorlar yalnızca. Aynı şekilde, hiçbir şeyin engel olmadığı bu ani sıcaklık ansızın kesilebiliyor. Son olarak da havanın kuraklığı ya da toprak birazcık olsun nem tuttuğunda hızlı buharlaşma, tüm bunlar neredeyse bir anda sıcaktan soğuğa geçilmesine yol açıyor.

... Her şeyin katkısı vardı: yerlerin yeniliği ve her şeyi hayranlıkla keşfederken benimki; – bunca çeşitli erdenliğin tadını çıkarmaya ne herhangi bir kurnazca yöntem ne de katı eğitimim hazırlayabilirdi beni. Üstelik, tam da orada, hasta olmak gibi bir şansım oldu, doğrusu ağır bir hastalıktı, ama beni öldürmeyen – tam tersine – yalnızca bir süre zayıf düşüren, her şeyden önce bana yaşamın nadirliğinin tadını öğreten bir hastalık.[52] Görünen o ki, zayıf bir organizma duyumlara açılma bakımından daha gözenekli, daha saydam, daha duyarlı, çok daha kucaklayıcı oluyor. Hastalık nedeniyle değilse de hastalığa rağmen, açılımın ve sevincin ta kendisiydim. Belki o zamanın anısı biraz bulanık yer yer, çünkü belleğim zayıftır, ama oraya ilk yolculuğumda edindiğim yığınla duyumdan hâlâ öyle canlı bir koku yükseliyor ki, zaman zaman şu anın tadını çıkarmama engel oluyor. Buna karşın, karşılaştırma yapmaktan kaçınıyorum ama daha kötüsünü yapıyorum: Oraya altı kez dönüp şimdiden geçmişi istiyor, heyecanımı zorluyor, eskiden yeniliğine borçlu olduğu tazeliği yine sergilemesini bekliyor, yıldan yıla yaşlanan arzularıma hep daha cansız karşılıklar buluyorum... İlk temas gibisi yok.

Pazartesi

Kuşkusuz, bundan on yıl önce, tren saatleri aynı değildi, sanırım Biskra'ya varış geceyi buluyordu – çünkü, o bitmek bilmeyen yolculuğun (hastaydım) bulanık ve katlanılmaz anıları arasında bir dakika var ki, her şeye karşın apaçık biçimde anımsıyorum onu:

52 Gide ilk yolculuğunda yaşadığı ve *Tohum Ölmezse*'de anlattığı verem krizini anıştırıyor.

Batna'dan sonra güneş battı; yaylalardan iniyoruz; hava gittikçe ılınıyor. (Son iki günkü yolculuk canıma okumuştu.) – Gece iyiden iyiye çökmüşken mola veriyoruz. İstasyonun şiirsel adı biraz gülünç, ama o ilk sefer bana düşler kurduruyor: Fontaine-des-Gazelles.[53] Kapıyı açıyorum. Sessizlik olağanüstü, tuhaf bir yeniliği var. Dinginlik bir göz damlası gibi yıkıyor gözleri. Biraz ötede bir karakurbağasının çağrısı, sonradan Arap flütünün düşündüreceği arı, kırsal, tek nota. Yorgun ve cansız duyularımla içiyordum onu...

Böyle anılar insanı zehirler.

Vagonda Biskra'ya doğru

Külrengi bir göğün altına uzanmış külrengi bir su; rengi yağmurlu; gözü dönmüş rüzgâr onu kırıştırıyor; ama dalga yok, çünkü derinliksiz bir su bu; kıyıda su salyadan, köpükten başka bir şey değil; tuzla karışık külrengi bir kum var devamında, suya karışıp ondan güçlükle ayırt ediliyor; sonra ne kum kalıyor ne su; tuz gibi ak, ince, magnezyumlu bir kabuğun kapladığı birtakım macunsu ara öğeler. Bir atın dikkatsiz toynağı üstlerinde çamurlu yarıklar açmış.

Anımsıyorum da günlerden bir gün, bu tuz ve bu su gökyüzünün yalnızca maviliğini yansıtıyor, gökyüzüyle su uzaklarda birbirine karışıyormuş gibi görünüyordu, – bu kıyıların pembe flamingolarla bezendiğini gördüm. Tren onların yanından geçti; birkaçı uçuştu; trenin rüzgârıyla havalanmışlar gibi; sonra biraz öteye kanat çırpıp, tembel tembel yere indiler yeniden.

Biskra, 30 Kasım

Gençliğimin can damarına dönüyorum. Kendi ayak izlerimden yürüyorum. İşte büyüleyici güzelliklerin ortasından geçen o keçiyolu; hâlâ zayıf olmama karşın, ölüm korkusundan kurtulup, yalnızca *var olmanın* verdiği şaşkınlıktan, yaşamanın sevincinden sarhoş olmuş bir halde, hıçkıra hıçkıra ağladığım ilk gün bu yolda yürümüştüm. Ah! Yorgunluğu daha üstünden atamamış

53 Ceylan pınarı (ç. n.).

gözlerime nasıl da yatıştırıcı görünüyordu hurma ağaçlarının gölgesi! Hafif gölgelerin tatlılığı, bahçelerin mırıltıları, güzel kokular, hepsini anımsıyorum, ağaçlar, şeyler... Tanınmayacak halde olan yalnızca benim.

Otelin avlusundaki bu bahçe, ekilişine tanık olduğum bu bahçe şimdiden yapraklanmış, gürleşmiş, karmaşıklaşmış. Gölgelerle ve gizemle loşlaşmış...

Yeryüzünde bunca yoksul olmasaydı, bu sabah şuracıkta birkaç arkadaşla sessizce yarenlik etmek ne güzel olurdu.

Birkaç alçak incir ağacının neredeyse gizleyebildiği kadar alçak bu değirmenin yanına oturmayı severdik. On yıl mı geçti üstünden?.. Külrengi küçük bir eşek buğday getirir, un götürürdü. Biraz ötede bir göçebe çadırı vardı, oradaki çocuklarla köpeği kendimize alıştırmıştık. Paul Laurens resim yapar, küçük Ahmed bize yumurta getirir, sonra hiçbir şey söylemeden yanıma otururdu.

Irmağın yönünü değiştirip bu büyüleyici yerden uzaklaştırmışlar; zamanında değirmenden çıkarak şimdi sudan yoksun kalınca sararıp solmuş zamk ağacının dibine akardı... Ağacın kusursuz bir gölgesi vardı... Hangi şeytana uydum da buraya geldim?

Guedesha'nın ötesinde, vahanın ucu

Bu tarafta çöl biçimsiz. Ufka doğru, bir leğen gibi yukarı kıvrılıyor. Zemin kumlu, küllü; uzakta, nasıl yeşilliksiz bir bitki örtüsü zemine kabuklu ve pütürlü bir görünüm kazandırıyor bilmem. Kum güneşin altında balkıyor. Hiç kalkmayan bir tür serap planları birbirine katıyor; enginliğine hiçbir nesne oturtulamıyor – kaldı ki, göğün kıyısına dek, hiç nesne görülmüyor. Sağda, Cebel'in bir çıkıntısı Tolga'ya doğru uzanıyor; kaya yer yer kum örtüyü yarıyor; uzaktan egzamayı andırıyor...

Buna karşın, oraya yaklaştığınızda o narin kumun göze üstüne düşen gölgelere bakmaktan hiç bıkmayacağınız kadar büyüleyici göründüğünü biliyorum, ayakların altında da öyle

hoş bir duygu yaratır ki, ayakkabılarımı çıkarıp, bütün kumula yalınayak çıktığımı anımsarım... On yıl geçti üstünden. Yanımda Muhammed'le Bachir vardı. Bana söylediklerine göre zararsız, ama korkunç uzun bir yılan neredeyse bacaklarımın arasından kamçı gibi fırlayıp gitti... Eskiden olduğum kişiyi anımsıyorum...

En tepedeki taraçanın üstü
Cuma

Karanlık ağır ağır Biskra'nın üstüne çöküyor. Daha şimdiden akşam mı oluyor? Yoksa şu korkutucu bulut daha da mı kalınlaşıyor? Göğü uçtan uca kaplıyor. Çölün derinliklerinden, Touggourt'un ötesinden, Vargla'dan, derin Afrika'nın diplerinden geliyor; belki Büyük Göllerin buharlarıyla şişmiştir; gözdağıyla, dehşetle dolu; sarı. Bizim ülkelerimizdekilere benzemiyor; ona "bulut"tan başka bir ad vermek isterdim. Palmiyelerin ötesinde, yerde sürükleniyor; dağı görmeme engel oluyor. Açık renk; kumlu külrengi; her yeri bir harmani gibi düz, yalnızca başucu yıpranmadan birazcık açılmış. Evlerin beyaz duvarı kurşun rengi, kiremitlerin pembesi boz oluyor. Cinleri düşünüyorum...

Oruç açma zamanının geldiğini haber veren topun sesi yankılanıyor.

Cumartesi

Bulut, aşırı aşınmış bir kumaş gibi ufuk hizasında delindi. Bu sabah rüzgâr dikkafalı bir şiddetle o gök mavisi delikten mi esiyor yoksa? Kum kör ediyor; hava dondurucu; bu rüzgâra karşı ne harmani ne bornoz işe yarıyor. Güneş bulutun arkasından kendini belli ediyor, gümüş gibi, düz, eskimiş bir madalyayı andırıyor.

Bu sabah hüzünlü Fontaine-Chaude'a yıkanmaya gitmeyi düşünüyordum. Ama böyle bir havada, çölden geçmek – soğuktan, havasızlıktan, korkudan ölmek demek...

Gidelim.

Ey üzüntü! Ey perişanlık! – Rüzgârdan bir kil, kum ve taş yığınıyla korunarak, suyun kalın sazların altında kokuştuğu donuk bir gölün yıkık kıyısına oturuyorum. En azından zayıf keçilerini otlatan müzisyen bir çoban gelip otursaydı buraya keşke... Yalnızım. Bunca perişanlığa dalıp gitmişken, hangi taşkın yaşama duygusunun bana zevk verebileceğini, bunca ölümü titreyişlerle doldurabileceğini sorguluyorum içimde. – Orada kalıyorum. Rüzgâr sazları sallıyor. Kararsız bir güneş çöle gülümsemeye çalışıyor ve ölümün üstüne sürülen düzgün gibi, un ufak olmuş toz parçalarıyla gümüşileşiyor.

Dağdaki, kayanın yalnızca adımlarla ağarıp aşındığı keçiyoluna çıkmak isterdim. Uzaklaşıp geçide dek yükseldiği görülüyor, kim bilir oradan nereye gidiyor? – Dayanılmayacak kadar soğuk bir rüzgâr bana engel oluyor; hamama dönüp, kaynar suyla yıkanıyorum.

Kadının evinde

Küçük oda doğrudan sokağa açılıyor; develer geçiyor. İlkinde niş oluşturan bir tür ikinci odada, küçücük bir çalışma masasının başında, kadı. Tatlı tatlı konuşuyor, güzel yüzü gülümsüyor. Nişten bel hizasındaki bir kafesle ayrılan ilk odada Araplar bekliyor. Oda duvarlarını çepeçevre dolaşan, yalnızca kapı boşluğuyla nişte kesilen, geniş, som bir tür sırada oturuyorlar; çiğ yeşil fayanslar döşenmiş çevresine; sıranın altına terlikler konmuş. Tavan beyaz badanalı; duvar ortasına dek yeşile boyanmış. Karşımda uzun sakallı, hayranlık uyandıran bir ihtiyar, külrengi gözleri kırpışık; yoksulluğunda hâlâ ölçülü bir saygınlık var; bedeninde ancak ruhunu barındırabilecek kadar et kalmış. Bu yeşil zeminde, boza çalan teniyle sarığının yalın kıvrımlarının zengin ve hoş uyumuna hayran oluyorum.

Athman parmaklık oluşturan kafesin önünde kadıyla konuşuyor, ona şu anda annesinin yaşadığı evin çok karmaşık alımını anlatıyor; benim öğüdüme uyup alımı yasallaştırmak istemişti. Kadı öykü dinlercesine sıkılmadan dinliyor; arada sırada satıcı Si Malek araya giriyor; hepsi tatlı tatlı konuşuyor. Başka Arap-

lar içeri giriyor, sıranın üstünde beklemeye başlıyorlar. Havada tükenmez bir sabır var. Kapının yanında tek gözlü bir çocuk ilahi söylüyor; dindar bir Arap bir kuruş uzatıyor. Develer geçiyor.

Landon Bahçesi

Evet, bu bahçe çok güzel, biliyorum – buna karşın hiç hoşlanmadım ondan. Bunun nedenini anlamaya çalışıyorum. Belki bahçeye çok iyi bakılmasından kaynaklanıyor (kumlu yollarda tek bir yaprak bile yok); hiçbir şey gözüme doğal görünmüyor. – Bu bir sanat yapıtı diyeceksin. – Kabul; ama sonuçta koyuverilmişlik, gevşeklik eksikliği hiçbir yapıtta hoşuma gitmez. Sonra, anında, istemeden, bir bahçeyi ona benzeyen, davranışları ve duyguları onunla bir ölçüde uyumlu olan figürlerle dolduruyorum. Böylece Villa Pamphili'de[54] derebeyi giysileri içindeki Van Orley'nin[55] saygıyla eğilişi, El Kantara'nın meyveliklerinde Dante'yle Beatrice canlanıyor gözümde. Seçimlerimin hiç sıradışı bir yanı yok: Goethe'yi *Iphigenie*'yi yazarken Dornburg'da[56] *görüyorum*; Tasso'yu da Esse'de, iki Eleonara'nın arasında[57]... Burada ister istemez Jules Vernes kahramanlarını görüyorum; Havana purolarını tüttürüyorlar; "frank" değil de "dolar" diyorlar; Racine'imizi okumamışlar; hep yarın yola çıkıyorlar... Doğrusu, Gautier'nin *Fortunio*'sunu da görüyorum – ya da Stevenson'ı, bu da fena bir şey değil. Gauguin'in çizdiği kişileri de görüyorum; burada çevremi onların yapay biçimde farklı iklime alıştırılmış bitki örtüsü sarıyor; bambular, hindistancevizi ağaçları, dev incir ağaçları... En küçük hurma ağacı, biraz yaprak katedince, önüne geçilmez bir telkinle, bu bitki örtüsünün daha da doğal olacağı *başka* bir ülkeyi düşletiyor.

Hayır canına yandığım safsatacı Maurras[58], söz konusu olan kökleri budamak değil, "kökünden koparılmış" asla bunu içermedi.

54 Gide Villa Pamphili'ye 1898'de yaptığı yolculukta, Roma'da kaldığı sırada gitmiştir.
55 Flaman ressam Bernard Van Orley (1488-1541).
56 Gide Dornburg Şatosu'na 1903 yazında, Weimar yolculuğunda gitmiştir.
57 Goethe'nin *Torquato Tasso*'sunu anıştırma. Orada Tasso Eleonara d'Este'yle Eleonara Santivale arasında kalır.
58 Gide ile Maurras, Barrès'in *Les Déracinés*'si üstüne kalem kavgasına tutuşmuştur.

İşin hayranlık uyandıran yanı tam da İngiliz'in tıpkı Romalının da yaptığı gibi köklerini her yerde yanında taşımasıdır.

Lady W***'nin odasında, insan kendini artık otelde hissetmiyor. Yolculuğa çıkarken yanına akrabalarının ve arkadaşlarının portrelerini, masası için bir örtü, şöminesi için vazolar alıyor... ve bu sıradan odada rahat rahat *kendi* yaşamını sürüyor, her nesneyi benimsiyor. Ama çevresine bir cemiyet toplamayı da başarması çok şaşırtıcı.

Bizimle birlikte dört Fransız aile vardı, herkes ötekilerden ayrı hareket ediyordu, herkes ölçülü, nazikti, ama otelde cezalandırılmış gibi yaşıyordu. On iki kişiden oluşan İngilizlerse önceden tanışmamalarına karşın, birbirlerini beklerken kavuşmuş insanları andırıyorlardı. Sabahları çapaçulluğa varasıya rahat, pipo içiyor, çeşitli işlerle uğraşıyorlar; akşamları, parlak ayakkabılarla frak giyip, kibar birer *gentleman*'a dönüşüyorlardı. Otel salonunu kolayca ele geçirdiler; salonu onlardan almaya çalışmak boşunaydı, kendini bilmezlikti, çok olağan bir şeydi onların olması; mekânı kullanmayı biliyorlardı; bizse bilmiyorduk.

Öte yandan, söylediğim gibi, onlar bir cemiyet oluşturuyordu; bizse cemiyet değildik.

Yolculukta iki tür Fransız'la karşılaştım (çoğunlukla hiç karşılaşmadım); bir yanda *ilginç olanlar*, onlar bir köşeye çekilir, *evlerinde olmadıkları* duygusunu hiçbir yerde yitirmezler; öte yanda bir araya toplananlar, gürültücüler, bayağılar, iğrençler. – Peki bu İngilizler iğrenç mi? – Hayır kesinlikle! – Oh! Tam tersine çok çekiciler; özellikle topluluğun içinde biraz ayrı bir topluluk oluşturan şu üç genç sanatçı; ressamlar mı acaba? Yoksa edipler mi? Ne önemi var? – Stevenson ve George Moore okuyorlardı, çok isterdim onlarla konuşmayı, ama bunu düşününce bile kalbim küt küt atıyordu. Kaldı ki birbirimize ne söyleyebilirdik ki? – Hem sonra onların karşısında açıkça aşağılık duygusuna kapılıyordum, birey olarak değerimin yeterince bilincindeydim, durumdan sıkıntı duymayacak denli gururluydum ama bu duygu bir Fransız olarak bana katlanılmaz bir acı veriyordu.

Burada en onur kırıcı anılarımdan birini anımsatmam gerekir mi? P. G.'yle[59] yolculuğa çıkmıştık; akşam vaktiydi; gün doğarken

59 Büyük olasılıkla, Şubat 1902'deki Belçika yolculuğunda Paul Gide.

varacaktık gittiğimiz yere; kendimize gece için olabildiğince iyi bir yer bulmayı düşünüyorduk, dolayısıyla yolcuların akın etmesinden çekindiğimiz için, çantalarımızla, harmanilerimizle, örtülerimizle gereğinden fazla yer kaplamıştık. Dipteki iki köşede oturan iki İngiliz kadın hiçbir şey söylemeden bize bakıyordu. Bir İngiliz adam geldi, boş yerlere baktı, yalnızca birini seçip yerleşti. Tren kalktı. Derken şöyle oldu: İki genç kadınla İngiliz adam ağır ağır, karşı konulmaz biçimde yayılıp, başta bizim tuttuğumuz yerleri kapladı; biz hiçbir şey yapamadık; öncelikle o yerler umurumuzda bile değildi; ikinci olarak, yayılıp o iki kadına engel olmak biz Fransızlara yakışıksız görünüyordu. İngilizce pek bilmiyorduk; sözünü ettiğim yolcular bunun çok geçmeden farkına vardıkları için durumdan yararlanıp bizimle ilgili konuşmaya başladılar. Ama dili İngiliz adamın kadınlara şöyle dediğini anlayacak kadar biliyorduk:

"Şu Fransızlar da ne tuhaf! Başta hep gereğinden çok yer kaplarlar. Sonra onu korumayı başaramazlar...", sonra da gülerek ekledi: "İşte o zaman da İngiliz baskın çıkar."

Böyle konuya girdi ve sonrasında yaptıkları konuşma uzun süre uyumamıza engel oldu.

Bu gece, gökyüzüne uzanan taraçada, tam kenarda, ayın doğuşunu izliyoruz. – Tepelerin üstünde bir aydınlık, bir solukluk beliriyor önce. Oradaki tepeler uyuşuk uyuşuk şişiyormuş gibi görünüyor. Uzantılarındaki bir bulut mu? – Evet; saydamsızlık kabarıyor, sonra sanki bir baskının etkisiyle çatlıyor, yırtılıp ayın girintili çıkıntılı kenarlarını iterek uç verdiği, sonra içinden kendini gösterdiği bir krater oluşturuyor. Dolunay var bu akşam, yumurta gibi. Biraz sonra bütünüyle doğacak. Hâlâ şişiyor. Ne kadar da büyük! Şimdiden o karanlık kratere bir daha giremez. Nasıl da yuvarlak! – Birdenbire, bir sıçrayışta yerden uzaklaşıp, gökkubbenin doruğuna çarptığını, patladığını –ya da tepenin yamacından, ovaya dek bize doğru yuvarlandığını– görsen ne derdin?

Pazar

Hava çok güzel. – Ah! Günlerdir artık yaşamıyordum. Bu sabah, kepenklerin arasından, güneşin ışık saçtığını hissettim. Buz gibi havaya çıktım. Her şey yeni doğuyordu... Bu sabah mutluluğu

kadar güzel bir şey olamaz. Sevincim gün boyu azar azar, zaman geçtikçe büyümüyor; uyanır uyanmaz tam, eksiksiz bir sevinç duyuyorum içimde – sevincimle dolduracağım gün erken kalktığım oranda uzayacağı için kendimi daha da canlı hissediyorum.

Otelin yakınlarındaki sevimli parkın kapısı açık. Giriyorum; bir sıraya oturuyorum. Güzel Yahudi Goumarrah'ın kocası Frej' yolları süpürüyor, bahçeyle ilgileniyor. Karşımda, bitki bürümüş bir suyla dolu havuzda, yosunlu bir kayanın üstünden su damlıyor şıpır şıpır. Bu satırları yazıyorum.

Hayır, gökyüzü hâlâ sütümsü, neredeyse beyaz; coşkunluğumun kusursuz olması için onun da kusursuz olması gerek.

Sidi Tayeb bir marabut. Erdemleri kenti koruyor. – Çoğunlukla kızlarla birlikte görüldüğünden ve şen şakrak bir havası olduğundan, Athman'a bu erdemlerin ne olduğunu sormaya kalktım; ama Athman bu konuda şaka kaldırmıyor; ben şaka yapmasam da bunu sorgulamam bile bir kuşkuya işaret ediyor... Sidi Tayeb bir iman konusu.

Sidi Tayeb çok sayılıyor; bu saygı ona verilen armağanlara yansıyor. Sidi Tayeb yetingen biri; paraya önem vermiyor; giysileri yeğliyor. Bizde olsa bir ayin düzenletecek sofu, Sidi Tayeb için bir bornoz satın alıyor.

Oysa Sidi Tayeb bir sürü bornozunun olmasına karşın, hiç bornoz değiştirmiyor. Son giydiği kirlenince, üstüne başka bir tane giyiyor. Üst üste yaklaşık yirmi bornoz oluyor sırtında. Daha ne kadar kalınlaşabilir diye düşünüyorsunuz.

Bazı güzel akşamlar –Athman'ın bana söylediğine göre–, meydanda yakılan büyük bir ateşin karşısında, Sidi Tayeb o bornozların içinden çırılçıplak çıkıyor. Büyük olasılıkla bitler kendisini fazla rahatsız ettiğinde. O zaman birkaç dindar mürit alttaki bornozları çekip, en eski olanlardan üç dört tanesini alevlere atıyor, bitler de çıtırdayarak ölüyor. Sonra Sidi Tayeb giyiniyor ve üstüne yeni bornozlar yağıyor gökten.

Onların ağırlığıyla yürüyemiyor; yuvarlanıyor. Bir gün onunla karşılaştım; savaşa giden bir Ubu'yu andırıyordu. – Başka

bir gün, hiç kuşkusuz kutsadığı iki kıza, bayramlık giysiler içindeki iki Uled'e dayanmış, müzik eşliğinde ve büyük bir gürültüyle Sidi Sarzour'un mezarına doğru giden coşkulu alayın arkasından ilerliyor, gülüyor, sallanıyor, sendeliyordu; sarhoş bir Silenos gibiydi.

O haliyle ne kadar güzel olursa olsun, ben hareketsizliğini yeğliyorum. Diz çökmüş, oturmuş, çömelmiş... bilemezsiniz; yalnızca oradan oraya hafifçe sallanan yusyuvarlak bir kütle görüyorsunuz. Gece geç saatlere kadar öyle duruyor; meydanın ortasında, o haliyle, kutsal yağ şişesini andırıyor: meme gibi görünüyor.

Uledler Sokağı'ndaki, ilk yıl her akşam zamanı unutmaya gittiğim karanlık kahvenin yerinde şimdi bir merdiven, tepesinde de bir kibar fahişenin konutu var.

Bu birbirine koşut iki haz sokağı, başka üç sokakla bağlanan, koridor oluşturacak şekilde dizili birkaç kahvenin ikisine birden açılacağı kadar birbirine yakın olan bu iki sokak, genelde olduğu gibi, kentin dolambaçlı ve gizli yollardan ulaşılan ücra bir köşesinde değil; hayır, utanmadan herkesin kullandığı, en merkezi yere, pazarın yakınlarına çıkıyorlar. Uzantılarında bir park var; hava orada mide bulandırıcı değil; bir açık deniz havası katediyor güzel kokulu parkı. Kentte uçarı ve karanlık ne varsa orada ama tüm yücelikler ve hoşluklar da orada. Her şey kin gütmeden dip dibe duruyor; en yoksullar en zenginlere karışıyor; en gençler yaşlılara... Her şey iç içe. En utangaç çocuk kızların yanından gözlerini çevirmeden geçiyor; en bilge ihtiyar da öyle.

Biraz gözden uzakta, sokağın uğultusundan korunan bir kahvede, aynı Arap geçen yıl da dinlediğim Antere'yi[60] okuyor. Girişte birkaç sıra; kahvenin zemininde hasırlar. Üstlerine beyaz giyimli bir sürü dikkatli insan uzanmış. Bunca tatlı beyazlığın arasında hiçbir şey parlamıyor, her şey eriyor, birbirine giriyor; uyuşuk ışık her şeyi aynı şekilde sarıp sarmalıyor; ağır ağır akan uysal bir suyu, yansıması, çatlağı olmayan bir suyu andırıyor. – Antere'yi okuyan adam çok güzel; sesinde gururlu tınılar var. Kimi zaman gözlerini bir mumun aydınlattığı kitaptan kal-

60 Arap savaşçı ve ozan, *Antere Hikâyesi*'nin kahramanı. Gide'in sözünü ettiği Arap büyük olasılıkla bu yapıtı okumaktadır.

dırarak, bir dizeyi açıklayıp yorumluyor. Okurken, bir eliyle dizeleri vurguluyor; öteki eli, mumun dibinde, kitabı tutuyor. Arada sırada kalabalık bir kahkahayla sarsılıyor, düşünüyorum da Olympos'un tepesinde tanrıların masasını sarsan kahkaha gibi bir kahkaha bu; Antere'nin bir nüktesine, bir Arap'ın çarpıcı bir yiğitliğine gülüyorlar. Özgürlüklerini yitirmiş, düşkünleşmiş dinleyiciler eski yiğitliklerinin anlatısında bir avuntu, dinlendirici, görkemli bir şeyler buluyor... Okuyan adamın sözcükleri hızlanıyor; sesi davul gibi gürlüyor; şiirin yalnızca kahramanca tınıları duyuluyor artık. Nasıl da güzel, utkuluydular!

Bir akşamlığına kalabalığı ve gizemli arkadaşlarımı bırakıp, Athman'la daha küçük bir kahvenin önüne, bizim taraça dediğimiz – ama burada yalnızca ahşap bir sırayla iyi aydınlanmayan bir masadan oluşan yere oturdum. Sidi M. geldi yanımıza; bu Touggourt'lu bir Arap, iyi giyimli, ağzı laf yapıyor, sakalı bakımlı. Fas sınırlarından Trablusgarp'ınkilere dek çölü biliyor. Ayn Salah'tan, Tuareglerden söz ediyor. Sesi müzik gibi; her sözcüğü öyle güzel söylüyor ki arada onu anladığımı sanıyorum. Athman söylediklerini çeviriyor.

Sidi M. bir bilgin; demek istediğim, her konuda bir metinden alıntı yapıyor; metin ne kadar eskiyse, onu o kadar sayıyor. Her Arap masalına inanıyor; Rumîlerin söylediği hiçbir şeye kulak asmıyor.

Cezayir'de karşılaştığım bilginlerin hepsi böyle; Athman'ın "bilgi edinmesinin" de soruları açıklamak yerine geleneksel yanıtları gelişigüzel toplamak anlamına geldiğini biliyorum. Bu da kasım kasım kasılmalarına yetiyor. – Ortaçağ'da da adına bilim denen şey buydu.

"*Binbir Gece Masalları*'ndaki bilgili prensesin öyküsünü[61] okudun mu?" diye soruyor Athman bana. "E! Ondaki bilimdir işte!"

Sidi M.'ye Araplarla Tuareglerin ilişkisini sorunca: "Tuaregler", diyor Athman aracılığıyla, "Arapları sevmez, onlara sık sık saldırırlar; Araplar onlardan çok korkar".

61 Masalın gerçek adı Âlim Şerif Onaran'ın çevirisinde "Bilgili Canayakın'ın Öyküsü"dür, *Binbir Gece Masalları*, YKY (ç. n.)

"Ama Souf kentlerinde onlara rastlanıyor, öyle değil mi?"

"Amich marabutunu tanırlar" diye sürdürüyor; "çünkü o onlara karşı bir mucizeyi gerçekleştirdi. Tek başına, kısrağına atlayıp, seksen deveye binmiş Tuareglere karşı durmaya gitti. Tuaregler ona oklarla saldırdılar, ama okların ucu, senin anlayacağın, kısrağa değdiği anda yumuşayıverdi, hepsi yere düştü. O insanlara bir şey yapmak istemiyordu; ama tek bir okla altmış beş deveyi öldürdü."

Sonra da şöyle diyor: "Orada, dağda, Tuareglerin bildiği bir ülke var, büyük, büyük, on gün dümdüz yürüyebilirsin içinde; oraya yalnızca bir yoldan giriliyor, ondan da bir seferde yalnızca bir kişi geçebiliyor. Hepsi içeri girdikten sonra, en sonuncu yola bir taş yuvarlıyor... Bak, şu masa kadar bir taş; ondan sonra kimse yolu göremiyor. Bu yüzden Fransızlardan korkmuyorlar." – Bunu bana Ayn Salah'taki bir Tuareg söyledi.

Çıplak incir ağaçlarında birkaç yaprak kalmıştı; geniş, yassı, koyu altın rengi yapraklar. Palmiyelerin altında, kuru gölgede, uzanmışlardı; geziniyorlardı; süzülüyormuş gibi görünüyorlardı; – günün birinde, kışın olduğundan daha hareketli bir çoban sürüsü için bütün dalları boşaltıncaya dek.

Güzel kokuyu, beyazlığı anlattıktan sonra, gün doğumuna dek sürmesini dilediğim o geceden ne kalacak bana burada? – Oyuk bir ay ışıldıyordu gökte. Önceki gün, hâlâ dolunayken, bu kadar güzel görünmüyordu; yağmur yağmıştı; randevuevlerinin önünde yalnızca tek tük Araplara rastlanıyordu, onlar da eski köylerinden kalkıp gelmiş, pis sokaklara ve çukurlu yollara aldırmayan adamlardı. – O baygın ve şehvetli akşam, toprakta yalnızca onu yumuşatacak kadar, havada da alışıldık tozun yerine her nesneyi uçuculaştıran şu mavimsi ve hafif buharı yaratacak kadar su kalmıştı. Bu gece ortamında, birbiriyle uyumlu insanlar geziniyordu.

Orada, onca belli belirsiz beyazlığın arasında, onca gölgenin arasında, ben de bir gölgeydim, içmeden sarhoş, sevgilisiz bir âşık, kâh ayın kâh gölgenin beni okşamasına izin vererek yürüdüm, yaşlarla dolu gözlerimi gizleyerek, içim geceyle dolu, gecenin içinde yitip gitmeyi arzulayarak. – Kimi zaman, kime rastlarsam, bir Athman'la bir Ali'yle yürüdüm, onlarla birlikte ay ışığının

tadını çıkardım bir şerbet gibi, artık yaşlarının gelmesine karşın kaba zihinlerinde hâlâ ince, hâlâ çocuksu bir şeylerin kalmış olmasına bir üzüldüm bir bayıldım.

O kadınları seslerinden tanımak; çağırdıklarında gülümsemek ya da durmak; kahvelerin ışığının ve gürültüsünün birden ortaya çıkardığı parıltıda, onca aylak gizemin sabitleştiğini, o gölgelerin bir an cisimlendiğini, durduğunu, sonra yeniden onlarla birlikte kaynaşmak istediğim geceye dalıp oylumsuzlaştığını görmek.

Ah! Gece daha sedalı, hava daha puslu olsaydı, daha bir cilvelenseydi kokular, bu sabah ne kalırdı bana, yüreğimin çukuruna toplayacağım, birazcık rüzgârla dağılacak, arkasında yalnızca bir yanık izi bırakacak bir avuç küllü anıdan başka?

... Orada, daha ötede, boş yolda, üstüne oturulabilecek bir çakıl taşı yığını var. Her akşam, gün batarken, buraya geleceğim; yalnız olacağım... Daha ötede, sağda yeni oluşmaya başlamış kumullar; karşımda çöl. Bu yol Tolga'ya gidiyor; orada, karşımda, Tolga'nın üstündeki gök tutuşuyor. Kumulun üstündeki kum, önce korlaşıp, sonra küle dönüşüyor. Çölün ortasında, bir bataklık kan gölüne dönüşüyor. Solumda vaha uzanıyor kara kara. Sudan gerileyip bahçeleri maviye boyayan bir buhar yükseliyor. Hiç rehavet yok burada, hiç hüzün yok; insanın yabancı olduğu bir huzur, dağınık bir görkem, aldırışsız bir gösteriş akın ediyor. Dingin, aldırışsız gece yükseliyor. Çok ama çok uzaklarda, göçebeler ateş yakıyor.

Gündüzlere güven olmasa da geceler güzel – anılarından bile güzeller. Dışarıda, yumuşak havada, hâlâ o parlak ışığın olduğunu bilirken, ben buralardan ayrılmadan önce ayın benim için kenti her gece biraz daha geç, her gece biraz daha az aydınlatacağını bilirken nasıl geri dönebilir, nasıl uyuyabilirim?

Oumach kaynakları

Şurada kamışlar güneşte ağarıyordu; defne öyle boldu ki aralarında gezinirken çölü unutuyordu insan; kaynakları sarmala-

yıp gizleyen, geceleri sırtlanların dadandığı bilinen, neredeyse gizemli bir kuytuluk oluşturuyorlardı. Topraktaki bir delikten sıcak kaynak suları fışkırıyordu; sonra, daha aşağıda, üstü biraz daha açık bir alana zaman zaman çamaşırcı kadınlar geliyordu. Akıp giden kükürtlü su, yatağını yeşertiyor, orada daha derin görünüyordu. Güneş tepede yükseliyordu.

Geçen yıl, göçebeler çalıları yakmış; çölün bu gizli köşesini Araplara özgü biçimde dümdüz etmişler; çevresini artık hiçbir şeyin korumadığı arazinin kıvrımlarının altında kaynağın sırrı açığa çıkmış; su şimdi güneşin altında utanıp sıkılmadan gösteriyor kendini.

Çamaşırcı kadınlar kaçtı. Bu sabah yalnızca birkaç yabanıl göçebe gördük; kaynağın yanında, ölü bir eşek; gece, bir sırtlanın ya da bir çakalın onun etini paramparça etmek için koşturacağını düşünüyorduk, leş kokulu havayı içine çeke çeke.

Pazar

Hayır, bu güzeller güzeli günü çalışarak harcamayacağım! Akşama dek dışarıda kalacağım. Hava pırıl pırıl... Bu sabah gördüğüm Sahra Apollon'una tapındım, saçları altın rengi, kolları bacakları kara, porselen gözlüydü. Bu sabah içimde kusursuz bir sevinç var.

Arkadaşım, yoksul Bachir, gün içinde oruç tutup akşamı beklerken, gece tüttüreceği küçük hintkeneviri yapraklarını temizliyor. Böylece yaşamının sefilliğinde mezarın karanlığını bekliyor, cennetini hazırlıyor.

Yaşadığı sefillikten söz açtığımda:

"Ne yaparsın Mösyö Gide" diye yanıtlıyor, "bu da geçer". – Bunu günün birinde zengin olmayı umduğu için söylemiyor, geçecek olan şey yaşamı.

Geriye kalan her şey karanlığa gömüldü bile; ama Batı tarafında hâlâ bir alevlenme var; çölün dibindeki her ara sokaktan görülüyor. Güneş ışınlarının son ateşlerinin etkisi azalırken şurada bir kızıllık var hâlâ, şurada, uzaktaysa, yer hizasında kumula değen daha koyu kırmızı bir çizgi, kor, kanlı bir bulut,

gökteki bir sıyrık gibi. Ah! Çoktan gözden yitmiş güneş kumulun üstünde ovayı nasıl bir altın rengiyle kaplamıştı demin bir bilseniz! Şimdiyse öyle bir pus yükseliyor ki oradan! O hafif hafif mavileşirken, altındaki vaha yavaş yavaş geri çekiliyor.

Fontaine Chaude

Neden yine buraya geldim? – Belki, kavrulan bir bedenin soğuk suya çıplak girmekten zevk alması gibi, her şeyden arınan zihnim de ateşini buz gibi çöle sokuyor.

Yerdeki çakıllar güzel. Tuz ışıldıyor. Ölümün üstünde bir düş geziniyor.

Çakıllardan birini elime aldım; ama yerden ayrılır ayrılmaz ışıltısını, güzelliğini yitirdi.

Çölün sıkıntısını anlatan dört delikli küçük flüt, seni bu ülkeyle karşılaştırıyor, sesinin akşama aralıksızca yayılışını dinliyorum. Ah! Buradaki sesimiz ve sessizliğimiz ne kadar az öğeden oluşuyor! En ufak değişiklik kendini belli ediyor. – Su, gök, toprak ve palmiyeler... Bayılıyorum, hafif çalgı, esnek parmaklı müzisyen çocuğun kâh hızlanarak vurguladığı kâh büyüleyici soluğuyla yatıştırdığı tekdüzeliğinde öyle ince bir çeşitlilik buluyorum ki...

İsterdim ki, şu flüt benim için neyse, çöl benim için neyse, sayfadan sayfaya, buraya yazdığım tümceler de dört değişken tonu çağrıştırarak senin için o olsun – çeşitlilik içeren bir tekdüzelik.

Droh[62]

Meyveliklerin ucunda, akıntısız su kokuşmuş, doğal bir hendeğin içinde bu yandan vahayı koruyor. İçeri girmeden önce, yol uzun süre onu kuşatıyormuş gibi görünüyor; çevresinde oyalanıyor; bir kaçamak arıyor. Aynı zamanda düş kırıklığı yaratan vahadan tiksinip duraksıyormuş gibi. Droh'un uyuşuk çevresi korkunç. Palmiyelerin altındaki toprak çirkin, M'Reyer'de[63], şo-

62 Gide Droh'a 1896'da da uğramıştır.
63 Gide M'Reyer'e 1895-1896 yıllarında ve 1900'de yaptığı yolculuklarda gitmiştir; ona *Biskra'dan Touggourt'a* adlı bölümde değinir.

tun yanındaki toprağın yer yer olduğu gibi süngersi görünüyor... Evet, gerçekten insan içeri girerken duraksıyor; yol yine dönüyor, ilerliyor, derken sonunda, alçak dağın orada, bataklıklardan sıyrılan vahanın iki kaya duvarı arasında sıkıştığı bir sıçrayıştan yararlanıyor. Köyün kapısı karşımızda.

Oh! Adım adım anımsıyorum onu. Doymak bilmeden, büyük bir zevkle çirkinliğinin tadını çıkarıyorum yeniden. Aynı yarı çıplak bedenler aynı duvarların altında geriniyor... Ne olacaktı ki! Demek Droh hâlâ var! Demek ben buradan gidince de var olmayı sürdürecek! Buna inanmak için buraya dönüp tüm bunlara dokunmak mı gerekiyordu? Bu çağrısız perişanlığa ne diye gereksinim duydum, nasıl bir sevinç duymayı umdum? – Evet, artık burada olduğunu, var olduğunu biliyorsun. Şimdi neyi arzulayacaksın? Ne bekleyeceksin? – Git artık! – Daha değil...

Bu perişan vahanın dibinde karanlık bir yer var. Oraya gitmek istiyorum. Orada keçiyolu bütünüyle yitiyor; ayak otları ezmediğinde gömülüyor; ama birkaç adım ötede, çürümüş topraktan kamışların fışkırdığını biliyorum... İşte oradalar! Bu saat güneşin onlara en hoş gümüş parlaklığını kazandırdığı saat. Bir kuşun konması gövdelerini eğmeye yetiyor. Karmakarışık bir sürü defnenin arasından yükseliyorlar, çok uzunlar; fişek gibi ışıldıyorlar havanın maviliğinde.

Birkaç tane toplamak istedim; ama elime alır almaz, ucu külrengi kenevir lifleriyle kaplı, sert, güzellikten yoksun bir iğe dönüşüveriyor.

... Gezinmeyi sürdürdüğüm vahanın –çünkü buraya bir daha dönmemeye karar vermiştim– bu yanında akarsular var; su bu palmiyenin altından akıp şarkılar söylüyor; yanındaki, boylu boyunca palmiyenin gövdesini sarmış, dolana dolana yükselen, sonra bir sıçrayışta tepeye çıkan, yaprakların arasında yitip sonra yeniden ortaya çıkan, yayılan, bölünen, ardından tamamıyla bir yandan sonbahar sonunun altın rengine boyadığı geniş yapraklardan bir süs gibi sarkan bir asma kütüğünü suluyor. Güneş onun arasında oyunlar oynuyor. Hayır, ateşli asma, bereketin olgun üzümlerle ağırlaşmış olsaydı bile bana bu kadar güzel görünmezdi! – belki de çevrenin büyüleyicilikten uzak oluşu

beklenmedik yaldızlarına böyle bir göz alıcılık kazandırıyordur... Bir başkası! – bir tane daha! – Geçen yıl görmemiştim bunları. – Ah! Buraya dönmek isteyecek miyim?

Pazar

Oruç ayı dün gece bitti. Bitkin düşmüş halk bu sabah üzüntüsünü üstünden atmak istiyor; ama yağmur yağıyor. Bugün şen olmalıydı; oysa iç karartıcı. Açık havada dua ettikleri eski kalenin kalıntılarına çıktık.

Kalın bir çamur yapışıyor ayakkabılara; Arapların dindarlığı kararsız; ıslak toprağa diz çökecekler mi yine de?

Kimisi yandaki camiye gidiyor; biz de onları izliyoruz. Saat 9'a doğru hava biraz açıyor, ezan okunuyor. Yeniden eski kaleye doğru çıkıyoruz. Orada, yaklaşık yüz elli Arap örtülerin üstünde iyi kötü ibadet ediyor. Çok yaşlı bir imam sollarındaki topraktan yapılma koltuğa yardımla çıkıyor. İnsanların koro halinde yinelediği birkaç duadan sonra, imam yarı ayinsel bir tür vaaza başlıyor, sesi güzel, yalvaççа, yorgun. Vaazın sonuna doğru yağmur yeniden başlıyor.

Biz saygıyla sağa çekilmiş birkaç kişiydik yalnızca, – gözyaşlarımı gizlemek için yanımdakilerden de uzaklaştım. Bu yenik düşmüş halkın kapalı göğün kucak açıyormuş gibi görünmediği dindarlığına, başka bir şeye duyulan bu umutsuz güvene, bu çağrıya çölün ıssızlığı vuruyor.

"Onlara üzücü şeyler söylüyor" diye yanıt veriyor Athman, yol arkadaşımın kendisine sorduğu soruya.

Sıralanmış kalabalık üç kez bir dua rüzgârıyla eğiliyormuşçasına Mekke'ye doğru eğiliyor, alınlar yere değdiriliyor.

Karşılarında, duaların yöneldiği doğrultuda, vaizden aşağı yukarı yirmi metre ötede, bir tümseğin üstünde, erkekli kadınlı fotoğrafçı turistler, ayrıca yine fotoğrafçı bir grup Beyaz Rahibe, aletlerini çevirip eğleniyor, ermişin sesini taklit ediyor. Başka bir Tanrı'ya tapıyor, kendilerini çok üstün görüyorlar.

Düşümde buraya döndüğümü gördüm – yaklaşık yirmi yıl sonra. Yürüyordum, kimse beni tanımıyordu; tanımadığım çocuklar

yüzüme gülmüyordu; eskinin çocuklarına ne olduğunu sormaya yeltenemiyor, yaşamın kamburlaştırdığı, yorgun düşürdüğü o adamlara dönüşmüş olmalarından korkuyordum.

Uyumlu öğeler öyle az ki, çözümlemeden tiksinen ve sevincini sapıyla birlikte koparan zihin en küçük değişikliği fark edemiyor çoğunlukla; ama aynı yerlerden geçerken, aynı güzelliklerin artık tadına varamadığı için şaşırıyor, büyüleyiciliklerini neyin azalttığını bilemediğinden kendini suçluyor, yaşlanıyor. Blida sokaklarında hoş kokulu esrar dumanının esriklik için nasıl vazgeçilmez olduğunu ancak sonradan anlayabildim; aynı şekilde, vaha yollarına yabancı bir maddenin girdiğini ancak bu sabah fark ettim; keçiyollarının tıkız kilinin altında toz halinde, sarı bir tür kireç görünüyor. Son günlerde yağan yağmur, sonra gelip geçenlerin adımları kili topak topak yapmış, yer yer o iğrenç harç açığa çıkmış; yavaş yavaş kile karışıyor, rengini bozuyor, tıkızlığını yok ediyor, onu oylumsuzlaştırıyor, pisletiyor. Bu yüzden eskiden sevdiğim bu yollarda çamur artık o kadar güzel görünmüyor gözüme; kil, yağmurdan sonra, ayaklarımın altında o kadar esnek değil; kuruyken, eskisi gibi pembe değil, güneş içine işlediğinde öyle hoş çatlaklarla kaplanmıyor.

21 Aralık

Dün Arapların bayramıydı; bütün gün aralıksız yağmur yağdı. Sokaklarda zemin öyle bir görünüme büründü ki oradan yürümek geçmiyor içinizden; duvar kenarlarından ilerliyorsunuz. Su dağların tepelerine kar halinde düşüyor, manzaranın kızıllığına soyut bir beyazlık konduruyor. Athman üstüme çamur sıçrata sıçrata yürüyor.

"Bugün" diyor, "biri bana gönlümü okşayan bir şey söyledi. 'Oğlum Athman' dedi, 'kim olduğunu bilmiyorsun; ne kadar değerli biri olduğunu bilmiyorsun.'"

Yalnızca göz kamaştırıcı bir kuşakla şişindiği günler ne kadar eskide kalmış...

Pazartesi

Yahudi meyhaneci Babou'nun kız kardeşi evleniyor. Geleneklere göre, üç gün üç gece şenlik var. İsteyen gelebiliyor. İlk akşam *Uled*'lerin; ikincisi akrabalarla namuslu kadınların; üçüncüsüyse herkesin. Üçüncü akşam ben de meraktan gittim; daha çok işim gücüm olmadığı için.

Çok basit bir meyhane; dışarıda hava iğrençti, soğuktu; girdiğim ilk oda karanlıktı; ama şenlik orada değildi...

Şimdi özel odalara geldik. Yanımda Fransız tarzı giyinmiş, göbekli, gülümseyen, rezil bir Yahudi var. Biraz ötemde, yine duvarın dibinde duran genç gelin epey güzel; yanında ifadesiz bakışlı, uykulu ya da sarhoş gibi görünen, göze çarpmayan, çok çirkin bir yaratık, koca.

Bir kadın dans ediyor; Bou-Azis'nin flütünün keskin sesi kafamı mayalandırıyor. Herkes eğleniyormuş gibi yapıyor. Meyhanecinin zorlamasıyla Athman'la nane likörü içiyoruz; kadehimi nereye koyacağımı bilemediğim için hepsini içiyorum; ama meyhaneci kadehimin boşaldığını görür görmez yeniden dolduruyor; son kadehleri halıya döküyorum. Çıkıyoruz. Yağmur yağıyor. Athman'ı bırakıp, hepsini bırakıp, geceyle yıkanıyorum uzun uzun.

Salı

Bilmem artık dünkü sarhoşluğumun etkisi midir, zihnimde mutlu bir uyuşukluk var... Bu meyveliğe Alaaddin'in değerli taşlarla dolu bahçeye daldığı gibi daldım[64], hayranlıktan ve coşkudan yeniden sarhoş olup sallanarak yürüdüm, bıraktım gölgeyle güneş birbiri ardına, karman çorman, oyunlar oynasın içimde. Ne bir ses ne bir ezgi, bir tek bir kuşun sesi. Kuşkusuz, gün doğarken bu bahçe sisler altındaydı, diye düşünüyordum, çünkü her yerde bir yumuşaklık, bir ıslaklık vardı. Sabah başta göz kamaştırıcıydı; ama çok geçmeden, hiç rüzgâr çıkmamasına karşın, gökyüzü külrengine büründü. Her nesne ışıltısını, ağırlığını, gerçekliğini

64 *Binbir Gece Masalları*'ndaki ünlü "Alaaddin'in Sihirli Lambası" bölümünü anıştırma.

yitirdi. Yürüyordum ama dalgın dalgın. Çevremdekileri görmüyormuş da anımsıyormuş gibiydim, daha doğrusu: Önüme çıkan şeyler gerçek değilmiş de ben onları görüyormuşum gibi hissediyordum – onlarla öylesine kaynaşmıştım.

Oumach

... Akşama doğru rüzgâr çıktı. Atlarımız artık güçlükle çekiyor, at arabasının tekerleklerinin gömüldüğü kumdaki izlerimiz anında siliniyordu. Nasıl da güzeldi o kum! Tekerlekler onu kaldırınca sarı saçlar gibi dökülüyordu; tekerlekler içine girince ipeksi bir sesle gıcırdıyordu...

Sidi Okba'dan beş delikli şu küçük flütü on *sou*'ya aldım. Bir küfenin içinde kamıştan yapılma bir sürü flüt duruyordu, hepsinin üstünde kırmızı desenler vardı. Benim aldığım en küçükleriydi, desenleri de çok basitti. Onu seçmedim diyebilirim neredeyse; bir tek o hoşuma gitti; görür görmez onu almak için yanıp tutuştum.
Biçimli bir flüttü; ama çalmaya kalkınca, doğru dürüst delinmemiş deliklerinden uyumsuz sesler çıktı yalnızca.

Pazar

Gökyüzü açık, ama buz gibi bir rüzgâr esiyor; çiçek açmak için daha çok sıcaklığa ihtiyacım var.

Kayalığın yamaçlarından şu küçücük, kokusuz, renksiz, hiç de narin olmayan çiçeklerden topladık. Taçları bile odunsu; güneşte kapanıyorlar. Sapları yok, yer hizasında ahşaptan yapılma koni çiviler gibiler; koni kabuklu kayalık salyangozları gibi. Evet, kazıkkökün hemen ardından çiçek geliyor. Orada durup bekliyor, kuru kumda güçlükle seçiliyor; sonra en ufak yağmurda açılıp çürümüş gibi görünüyor.

Çölün engin boşluğu ayrıntıları sevmeyi öğretiyor insana.

Yazmak için sığınacak bir bahçe aradım; buz gibi bir rüzgâr esiyor, açık havada her yer adamı tir tir titretiyor.

Yarın sabah gitmeye karar verdik.[65] Yapabilecek miyim acaba? Arada sırada, birden, bir zevk kırıntısı öyle gizli bir tat bırakıyor ki arkasında, buradan kopamayacağımı hissediyorum.

Pazar akşamı

Yoldan görülmeyen, meyhaneden geçilerek girilen küçük bahçede – işte bu küçük bahçeye oturduk. Akşam oluyordu yavaş yavaş.

Biraz su akıyor; birkaç çiçek soluyordu.

İki yanımızdaki iki zayıf çiğde gökte güneşin kanlar içinde kaldığı titrek alanı çerçeveliyordu. Bou-Azis yanıma geldi; kavalıyla çaldığı şarkı bir alacakaranlık kuşunun şarkısı gibi yükseldi. Burada duymaya alıştığım boğuk ıslığa benzemiyordu; açık seçik, keskin, gergin bir sesti, akşamı yırtarak kimi zaman neredeyse acılı bir hale bürünüyordu. Athman onunla söyleşiyordu.

Onun söylediği her dizeye flüt yanıt veriyor, ezgiyi biraz titreterek yineliyordu.

Gençliğim sürgünde geçip gidiyor...

havasıyla ilk şiirini okudu, ikinciyse şöyleydi:

Bahçenin kapısını çaldım
Bülbül: "Buyurun" dedi bana
Kapıyı gül açtı
Yasemin beni karşıladı.

Sonuncusuysa şöyle:

Bir aydan fazladır oruçluyum
Dudaklarını bir kez olsun öpmek için.

Daha incecik olan ay mavi gökte ilerliyordu; Bou-Azis'nin güzel yüzüne çok zayıf bir ışık düşüyordu ondan; gece kadar kara kamışın üstündeki çevik parmaklarına hayranlıkla bakıyordum.

65 Madeleine Kasım ortasında Gide'in yanına gelmir ve bu Biskra yolculuğuna birlikte çıkarlar.

Pazartesi akşamı

"Bir daha göremeyeceksin" diyordum kendi kendime, ellerimi sokarken, "bir daha asla göremeyeceksin, ama işte gelip yanına oturduğun gecede bu pınar burada şimdi".

Neredeyse sessiz bir su akıyor, ellerim içine girerken hiç ses çıkmıyor.

Çevrede şeylerin gezinen seslerini duyuyorum... Anımsıyorum... Bir akşam ay ışığında geldim buraya. Palmiyeler, mavi aydınlıkta, suyun üstünde gölgelerle eğiliyordu...

Hayır, bir daha asla, asla diye yineleyeceğim, bu dingin su – oysa oracıkta daha...

DÖNÜŞ

Tunus, 28 Aralık

Belvédère tepesinde, dün Konstantin ile Tunus arasında, yol kenarında yer yer bolca gördüğümüz, mavilikleri pek tatlı bir mora çalan o cüce süsenlerden aradık ama boşuna. Keşke biraz toplayabilseydik! Normandiya'daki bahçemde, köksaplarını iklime alıştırmayı denemek isterdim, tıpkı C***'den getirdiğim, ama iki yıldır inatla yapraktan başka bir şey vermeyen o tuhaf soğana yaptığım gibi.

Tunus Gölü

Denizden kazanılmış topraklar... güzelliklerini yalnızca ışığa borçlular.

En boş araziler bana her zaman çekici gelmiştir.

Limanın yanına vardım. İki İtalyan beni kayıkla aldı. Büyük gemilerin gövdelerinin arasında ağır ağır, uzun süre gittik. Halatların altından geçmek için eğiliyorduk. Hafif bir esinti vardı yalnızca; gölün suyu pek derin değildi; yer yer toprak görünüyordu. Bir ara kayığımız önden çamura girdi, yavan bir koku yükseldi küreklerin çabasıyla. Kazıklar yer yer ya da sıra halinde

çıkıntılara işaret ediyordu sanırım; Bretagne'da, Locmariaquer dolayındaki istiridye yataklarını sınırlayan kazıklardan çok da farklı değillerdi... O su yeşili yerler anında gözümde canlandı, içinde olduğum kayık da bir zamanlar, bir akşam, daha yavaşça, daha da uzun bir süre, çok daha büyük bir zevk alarak, Morbihan'ın alçak adaları arasında dolaşırken bindiğim kayığa dönüştü.[66] Yazdı; hava sıcak, denizin suyu ılıktı; güneş battıktan sonra, karaya çıkmadan suya girmiştik. Deniz orada çok sığdı, dipteki renkler gökyüzünün pul pul yansımalarını bozuyordu.

Messina, 3 Ocak

Aralıksız bir yağmur Calabria kıyısını soluklaştırıyor, kıyı alabildiğine uzaklaşıyor, kimi zaman gözden yitesiye; işte o anlarda görülen tek şey – alçak kepengin yansımasıyla yeşeren taş balkonun üstünden, kocaman pencere boşluğundan görülen tek şey iki geminin sereni... Bunu neden yazdığımı bilmiyorum.

Napoli

Oteldeki çok aydınlık, birkaç kadeh Falernum şarabının etkisi altındayken neredeyse gösterişli görünebilen yemek salonunda, açık pencereden, perdelerin arasından, geleneksel serenat duyuluyor. Böyle bir müzik Arap'a ne kadar uygunsuzca kesin ve dolaysız gelir kim bilir! İtalyan ruhunun bayağı, tumturaklı, şehvetli bir duygusallıkla yüklü yanları kolay ezgide coştukça coşuyor. Kaldı ki, insanın zayıf noktasına dokunuyor, ilkbahar da işin içine karışırsa kaptırıyorum kendimi.

Napoli

İki otomatik piyanonun arasında, okuyor, düşünüyor, denize bakıyorum. Ah! İtalyan görkeminin tatlı göz kamaştırıcılığı nasıl da kolayca doğal gelmeye başladı bana. Kendimi yolculukta hissetmeyi rahatlıkla bırakmam olağanüstü bir şey.

66 1889'daki Bretagne yolculuğu sırasında.

Nietzsche'nin övdüğü "küçük alışkanlıkları"[67] düşünüyorum; hani çalışkan sürgünün birkaç günlüğüne, birkaç haftalığına ya da birkaç aylığına ustalıkla edindiği, kendisini sıkıntıya karşı koruyan, çalışmasına destek olan alışkanlıkları; özenli zihnin çok sevdiği alışkanlıkları; böyle bir zihin her türlü dünyevi gereklilikten, toplumsal "ödev"lerden kurtulur kurtulmaz, artık yalnızca kendisinin belirlediği kısıtlamaları kabul eder, öte yandan kendisi için sert ama hep çalışmayı gözeten bir kısıtlama belirler, öyle ki en sıkı kısıtlama aynı zamanda onun en çok yeğlediği kısıtlamadır. Çalışma boyunca, sürgünlük duygusundan doğan bir tür aralıksız uyanıklık hali, tasasız bir coşkunluk yaşanır, bu da zihnin sürekli dikkatli, çaba göstermeye hazır olmasını, en çok cesaret isteyen konuları anlayabilmesini, zamanın ne kadar değerli olduğunu her an duyumsamasını sağlar.

Bunu Barrès'e karşı söylemiyorum, pekâlâ ona karşın düşünüyorum.

Roma, Monte Pincio'dan
Ocak sonu

Bu çatılar güzel. Dar bir bulutun bir an için görmeme engel olduğu batan güneş yine de aydınlatıyor onları. Yağmur yağdı; sokakların derinliklerinden bir pus yükseliyor; Gianicolo'dan aşağıya sis çökmüş. Dirseklerimi Polymnia[68] gibi dayadığım korkuluktan sarkmış halimi gören: "Adam düşlere dalmış" diye düşünebilir, oysa düş kurmuyor, bakıyorum. Sağanağın parlattığı düz çatılar ışıl ışıl. Evlerin karmaşası nemli akşam havasında yitip gidiyor; sokaklar ırmakları andırıyor; meydanlar da gölleri. Işığın içinden yükseliyor kubbelerle kuleler... Hayır, düş kurmuyorum. Ne düşleyeceğim ki? Neden bu *gerçekliğin* karşısında düşlere dalmak için gözlerimi kapayayım?

67 Gide bu alışkanlıklara 1902'de de değinmişti.
68 Polymnia dokuz Musa'dan biridir, Zeus'la Mnemosyne'nin kızıdır. Genelde dirseklerine dayanmış durumda betimlenir.

Paris, Şubat

Ötekileri yeniden görmekten çok da mutlu olmadım; bunu fazlasıyla hissettiklerini düşünüyorum.

Neden T***'nin karşısına geçip yolculuktan söz ediyorum ki? Oralarla ilgili anlattığım her şeyi kuşkusuz anlıyor...
Meraklısı değil.

Cuverville, Temmuz

Bugün yolculuk notlarımı yeniden okuyorum. Kimin için yayımlayacağım? – Ancak onları tutan elde ısındıklarında koku veren reçineli salgıları andıracaklar.

Cuverville, Ağustos

Kusursuz, sağlam yazı, güneşin yaman huzurunu seviyorum. Sabahın tiz şarkılarından sonra ovaya bir bitkinliğin çöktüğü, havanın biçilmiş tarlaların üstünde titreştiği, kavrulan karıkta ardıçkuşunun kanatlarını açtığı bu öğle saatlerini seviyorum. Boğucu ormanda *yürüdüm*, eğreltiotlarının kokusunu içime çeke *çeke*, ormanın kıyısına dek, akşama kadar.
Büyüleyici akşamın kokusunu, ot yığınlarının gölgesini, ülkemizde genelde güneşin battığı saatte denizin üstünde yükselen, yayılıp ovayı nemlendiren, geceden hemen önce havaya ani bir serinlikle ferahlık veren pusu seviyorum.
Daha ne istersin doyumsuz yürek, yorulmaz yürek?
... Böyle sıcak günlerde göçebelerin kanatlanışını düşünüyorum; ah! hem burada kalıp hem başka yerlere kaçabilsem keşke! ah! buharlaşsam, dağılsam, içinde ayrışacağım bir esinti yola düzülse gökte keşke...!

Bu gece, odama çıkar çıkmaz, açık penceremden, yakınlardan, hasat bitince köylerine giden orakçıların bağırış çağırışlarını duydum. Kadınlarla çocuklar bir arabada samanların içinde yarı uzanmış; erkekler yayan eşlik ediyor onlara. Hepsi sarhoş.

Şarkıları kaba bir böğürtüden başka bir şey değil. Kimi zaman daha da şiddetli bir böğürtü geliyor: Üfledikleri deniz kabuğunun sesi bu, bir tek onu çalmayı biliyorlar. Önceki yıllarda, ovadan kulağıma bir çağrı gibi gelen bu çığlıkları duyunca kim bilir kaç kez koşmuşumdur... kim bilir kaç kez! Sarhoşluklarının verebileceği tek şey bu mu? Bu insanlar çirkin, tanrıları biçimsiz. Ah! Kim bilir kaç kez onlara doğru koştuktan sonra, iğrenerek, neredeyse ağlayarak geri dönmüşümdür...

Bu gece de şarkıları bana çekici geliyor.

Eylül sonu

Derenin suyu öyle ılıktı ki içinde yıkanmanın tadına doyum olmuyordu. İçine daldığımızda, önce hava kadar sıcak olmadığını hissediyorduk; ama ısısı havanınkine eşitti, çok geçmeden hoş bir duygu yaratıyordu; sonra çıktığımızda, ıslak derimizin üstündeki hava serin geliyordu bize. Sonra yeniden dalıyorduk. Sonra güneşin altına uzanıyorduk; sonra gölgeye; gölge akşamlar gibi serinleşiyordu. – Ey Arapların açık giysileri! –

Arkadaş! Arkadaş! – Yoldaş! Normandiya'nın sonbaharında çöldeki ilkbaharı düşünüyorum.

Rüzgârda fısıldayan hurma ağaçları! Arılarla uğuldayan badem ağaçları! Sıcak esintiler! Havanın şekerli tadı!..

Kuzeyin borası vuruyor camıma. Üç gündür yağmur yağıyor. – Oh! Nasıl da güzeldi kervanlar, Touggourt'da akşam güneş tuza batarken.

1904

17 Mart, Çarşamba (?)[1]

Şölende, Edmond Gosse[2], Maeterlinck ile Henri de Régnier arasında oturan Verhaeren; Verhaeren Maeterlinck'e (alçak sesle):

"... Sonuçta, benim... bunu size söyleyebilirim... özünde, yalnızca kendi yazdıklarım ilgimi çekiyor."

Maeterlinck de yanıt olarak:

"Alın benden de o kadar... ne var ki, kendi yazdıklarım bile çok ilgimi çekmiyor."

Bunun üstüne Verhaeren irkilmiş:

"Ah! Yapmayın ne olur! Aynı şeyden söz etmiyoruz. Yazdıklarım beni ilgilendiriyor, hem de nasıl; hem de nasıl, anlıyor musunuz... Hatta başkalarının yazdıklarıyla da bu yüzden pek ilgilenmiyorum."

Bunu ertesi gün Verhaeren Théo Van Rysselberghe'in atölyesinde anlattı. Sonra ekledi:

"Biraz sonra Maeterlinck bana bir de şöyle dedi: 'Kaldı ki, artık yalnızca alışkanlıktan çalışıyorum.'"

Michael Kohlhaas biter bitmez, *Die Marquise von O.*'ya başlıyoruz.[3] Biraz ilerleme kaydettiğim kesin. Latincede de. Bu sabah Plinius'un birkaç mektubuyla Catullus'un birkaç dizesini biraz daha kolay okudum. Sallustius beni bekliyor, *Philoctète*'in Almanca metnini[4] düzeltmeyi bitirir bitirmez ona döneceğim.

1 Gide duraksamakta haklı, çünkü 17 Mart 1904 Çarşamba diye bir tarih yok; Perşembe olmalı.
2 Gide'in arkadaşı İngiliz denemeci Sör Edmund Gosse (1849-1928).
3 İki kitap da Heinrich von Kleist'ındır.
4 Gide'in *Philoctète ou le Traité des trois morales*'inin Almanca çevirisi: *Philoktet oder der Traktat von den drei Arten der Tugend* (1904'te, Leipzig'de, Rudolf Kassner çevirisiyle Insel Verlag'dan çıkmıştır).

Hazırlamam gereken konuşma ne sıkıcı: "Tiyatro Üstüne".[5] Tiyatroyla ilgili düşüncelerim beni bile neredeyse hiç ilgilendirmiyor! – *Düşüncelerim* beni neredeyse hiç ilgilendirmiyor!

Montaigne'i yeniden elime almak beni nasıl da mutlu etti. Kendimi çok ama çok iyi hissediyorum. İyiye işaret: "Vergilius'un Dizeleri Üstüne"[6] bölümünü ve (bunu söylemek gülünç) *Philoctète*'imin Almanca çevirisini okurken yeniden iki gözüm iki çeşme ağladım.

"Şiirin Alın Yazısı"ndaki[7], Kudüs'ün karşısında yazılmış hayranlık uyandıran sayfayı da okudum, sonra yüksek sesle Em.'e okudum, hiç kuşkusuz Lamartine'in yazdığı en güzel şey bence (düzyazı olarak); *Méditations*'un önsözündeki, La Fontaine'le ilgili bölüm de çok hoş.[8]

Bu akşam uykusuzluktan başım çatlayacak gibi. Gece saat 2'de döndüm eve. Keyserling'i[9] götürdüğüm balo iğrençti. Yorgunluktan ve tiksintiden başka bir şey kazandırmadı bana.

Marcel Drouin'in yazılarının durumunu öğrenmeye gittiğim *Revue des idées*'nin[10] yazıhanesinde Dujardin ve Gourmont'la[11] karşılaştım, ne zamandır görmüyordum onları... (?) Gourmont'u tanımadan çok uzun zaman önce, karşısında bu rahatsızlığı, nasıl

5 Gide Émile Verhaeren'e adadığı, Octave Maus'un çağrısı üstüne Brüksel'deki La Libre Esthétique kurumunda vereceği "Tiyatronun Evrimi" adlı konferansın metni üstünde çalışmaktadır.

6 Söz konusu olan *Essais*'nin (*Denemeler*) III. kitabının V. bölümüdür. Gide sonradan *Les Pages immortelles de Montaigne, choisies et expliqués par André Gide* (Correâ, 1946) adıyla yayımlayacağı Montaigne seçkisine bu bölümden birçok parça alacaktır. Montaigne'in arzu ve arzunun geri çekilişini son derece Gide'ci bir yaklaşımla ele alışı kendisini birçok açıdan etkilemiş olabilir, ama özellikle kişinin gerçek ahlak anlayışını herkese bildirme gereksinimiyle ilgili sayfalar Gide'in ilgisini çekmiştir.

7 *Méditations poétiques*'in ikinci önsözünden bir sayfa.

8 Bu da *Méditations poétiques*'in birinci önsözünden bir sayfadır.

9 Alman felsefeci Hermann von Heyserling (1880-1946) 1903 ile 1907 arasında Paris'te kalmıştır.

10 *La Revue des idées* 1904-1913 yıllarında yayımlanan aylık dergi. Marcel Drouin'in yazılarının izine rastlayamadık.

11 Édouard Dujardin (1861-1949) simgeci ozan, yazar. Remy de Gourmont da simgeci akımdan bir yazardır, ilk *Livre des masques*'ında (Mercure de France, 1896, s. 173-179) *Paludes*'ü (*Batak*) övmüştür. Bununla birlikte, sonradan Gourmont ile Gide ters düşecektir, *Günlük*'teki sert ifadeler de buna tanıklık eder.

desem, bu kini duyacağımı biliyor, hissediyordum. Bana karşı her zaman çok ince oldu. Ama elden ne gelir? Onun yazdığı, kıvrak bir zekânın, sağlam bir anlayışın ürünü olan şeyleri okudum... Kendimi tutmaya, sağduyulu davranmaya, direnmeye çalıştım. Bu kez de onu yeniden görmek istedim, güler yüzle yaklaştım. Ama yapamadım: Aşırı çirkin. Yüzeysel alımsızlığından değil, derinlerde yatan bir çirkinlikten söz ediyorum. Yalnızca yazdıklarını okuyunca bile çirkin olduğunu hissettiğimi söylemeliyim.

Yanındayken çektiğim acıyı daha iyi anlamaya çalışıyorum. Sanırım, yazdıklarını okurken bile, ondaki düşüncenin asla canlı ve acılı bir şey olmamasından kaynaklanıyor bu; hep dışarıda duruyor, düşünceyi bir araç gibi ele alıyor. Akıl yürütmeleri – sonuçta akıl yürütüyor, hem de bu konuda çok iyi– istençsiz olmuyor hiç. Düşüncesi ona dokunduğunda asla kanamıyor; bu da onu kolaylıkla ameliyat etmesini sağlıyor. Hoyrat davranıyor. Nasıl da kalpsiz bir cerrah! Yanındayken nasıl da acı çekiyorum! Ele aldığı o soyut madde içimde nasıl da çırpınıyor! Konuşmak için çok çaba gösterdim. Quinton[12] geldi... Çıktım.

Konuşmalarının bende yarattığı rahatsızlık, acı yalnızca zihnimin sözlerini dinlemekte zorlanmasından kaynaklanmıyor, daha derinlerde yatan, çok daha önemli başka bir neden var. Düşünce açısından da özgün bir güzellik, bir incelik vardır, onun yokluğu bende her zaman bir rahatsızlık yaratır. Onların yanındayken, ağırlık kaldırarak yalnızca pazılarını çalıştıranları düşünüyorum ister istemez. Benim sevdiğim şey çok güçlü, kalın kollar değil, bütün bedenin uyumu. Aynı şekilde zihnin belli bir uyumu. Yaşım ilerledikçe, bunun olmaması beni gitgide daha çok rahatsız ediyor.

Bu akşam Em.'e yüksek sesle *Il viccolo di Madama Lucrezia*'yı[13] yeniden okudum. Nasıl da zayıf! Özgünlüğü vasat, dolayısıyla *yetkinlik* burada ikincil bir nitelikmiş gibi görünüyor.[14] Öte yandan Panizzi'ye yazılmış kimi mektuplar *eşsiz*.[15]

12 René Quinton, biyoloji uzmanı.
13 Prosper Mérimée'nin 1873'te yayımladığı öyküsü.
14 Gide'in notu: "Sonrasında (Kasım 1909) hayranlık uyandıran *Arsène Guillot*'yu okudum."
15 *Les Lettres de Mérimée à Panizzi 1850-1870* 1881'de Calmann-Lévy'den iki cilt halinde yayımlanmıştır.

"En büyük doyuma tüketilen nesnelerin yararı sonuçta birbirine denk olduğunda ulaşılır."

Amcamın *Traité d'économie politique*'te (son baskı[16]) eşsiz bir biçimde yorumladığı (?)'nin tümcesi.

Böyle dile getirildiğinde pek açık sayılmaz.

Bir dengenin kurulması, nesneden alınan tadın küllenmeyle ve yıpranmayla eşit düzeyde olması gerekiyor.

"... çünkü ışık veren hiçbir cisim aydınlattığı cismin gölgesini asla görmemiştir..." (Leonardo da Vinci, *Traité de la peinture*, CCCXXVIII. Bölüm).

Parça parça yaşlanıyorum, yaşlanan her parçam geriye kalanları şaşırtıyor.[17]

Nisan sonu, Marsilya[18], *gece saat 4 buçuk*

Gün bile uyandığında yalnızca bütünüyle ilkbahara özgü, tatlı mı tatlı renklere bürünmüştü. Nice nice çiçekler çevreye güzel kokular yayıyor, nice nice kalın otların üstünde geziniyordu kokular. Çiçek açmış çayırların üstünde kayalar, güneşin altında tozuyup titreyecek ak yollar, sonra sıcacık kabuklu çamlar – soyluluk, hatta sertlik. Gururlu, hoyrat başı yumuşacık bir gövdenin üstünde duran Musalara Yol Gösteren Apollon'u düşünüyorum.

Ne çok çiçek var. Tırmanıcı güllerden ve Banks gülü ağaçlarından çitler, külrengi-eflatun demirhindiler ve koyu mor erguvanlar, ırmak kıyılarında sarı süsenler, kırlarda lal kuzgunkılıçları, kayaların üstünde çirişotları, bayırlarda da kediotları ve semizotuna benzer etli yapraklı çiçek örtüleri, Rosenberg'le hayran olduğumuz o pembe ya da sarı geniş yıldızlar, anımsıyor musun?[19]

16 *Principes d'économie politique*'in (1884) yazarı Charles Gide.
17 Bu tümce şimdiye dek yalnızca *Journal*'in 1902-1905 yıllarının ön baskısında yer almıştır.
18 Gide 25 Nisan Pazartesi günü Provence'a gider, bir haftadan daha kısa bir süre sonra geri dönecektir (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 103-104).
19 Belki 1896'da Gide'in Kuzey Afrika'dan dönüşü sonrasında Rosenberg'le Marsilya'da.

3 Mayıs

Luxembourg'da Blanche'la karşılaştım: Marsilya'dan yeni gelen Jaloux[20] yanımdaydı. Blanche'ın yanındaki kişiyi tanımıyorum. Blanche'la ne zaman karşılaşsam, anında takmam gereken boyun bağını takmadığımı, şapkamın fırçalanmadığını, gömleğimin kollarının kirli olduğunu hissediyorum. Bu beni ona söyleyeceklerimden çok daha fazla kaygılandırıyor.

Régnier'yle arasında geçen konuşmayı bir yere yazmış mıydım? Ben de yanlarındaydım, şunları duydum:

"Oh! Sevgili dostum, pantolonunuz ne güzelmiş; nereden buldunuz?"

Çok rahatsız olan Régnier ağırbaşlılıkla ve takılgan bir havayla yanıtladı:

"Kuru temizlemeciden."

De Groux (başka yakınmaların ardından) Léon Bloy'nın kendisine durmadan şöyle demesini sindirmekte zorlanıyordu: "Aslında, gereken şey... gereken şey insanın kendi... başkalarının üstüne kusması".

Odilon Redon'u tanıyalı iki yıl oldu, hâlâ o dipsiz sözünü, gençlere öğüt olarak söylediği o özdeyişi, o vecizeyi, görünüşe göre, bütün estetiğinin bağlı olduğu önermeyi eşeliyorum: "Doğayla birlikte kapanmak."[21]

Van Rysselberghe'lerde çocukların sözleri aktarılıyordu. Genelde "çocuk sözleri" beni biraz rahatsız etse de, bana göre en iyilerini buraya yazacağım.

Küçük Bonnier'ye sınıfta ne yaptığını sormuşlar:

"Dışarı çıkmayı bekliyorum" demiş.

Francis Y.'i çarmıhtaki İsa'ya acındırmaya, onu oraya çivileyen kötü insanlara kızdırmaya çalışmışlar. Duvarda asılı duran İsa'lı haça bakıp:

20 Edmond Jaloux Gide'le 23 Nisan 1896'da Marsilya'da karşılaşmıştır. Jaloux'nun Paris'te olmasından Gide pek hoşlanmamış gibidir.
21 Odilon Redon'un yazılarında tam olarak bu ifadeye rastlayamadık.

"Dursun diye çivilemeleri gerekiyordu ama..." demiş.

Ben de küçük Paul'ü anlattım, kamçılandığında ağlayarak:

"Çok yazık!" diyordu.

Théo Van Rysselberghe'in kızı küçük Élisabeth'inkiler en güzellerinden. Bir gün, bir yerini kesmiş, kendi kanının aktığını görünce korkuya kapılıp, annesiyle babasına koşmuş, bir yandan:

"Bütün sosum dökülüyor!" diye bağırıyormuş.

Ona okumayı öğretirlerken, harfler aklında kalsın diye çeşitli yollar deniyorlarmış: "A Alice'in baş harfidir. B Bertha'nın; T Théo'nun vb.".

Ertesi gün, ona harfleri yineletirken sormuşlar: "Peki ya T...?", ufaklık anında bağırmış: "Babanın baş harfi."[22]

Mayıs

Brunetière'in *La Littérature française*'inin ilk cildini okudum, bu vesileyle Renan'ın "Calvin"'ini de yeniden okudum.[23]

Zola'nın *L'Argent*'ı.[24]

Cuverville

Dün Mont Roti'deydim. Çocuklar fundalıktan çok daha fazla çekici geldi bana. Tam anlamıyla bir kasaba yok; tepeye yaslanan birkaç ev. Yol alttan geçiyor. Bir grup *çocuk*, harmanimin altında kim olduğumu anlayınca bana eşlik ediyor, gidip oturduğum fundalıkta da çevremde küçük bir daire oluşturuyorlar. Küçük Joseph, geçen yıl olduğu gibi, harmanimin kıvrımlarına büzülüyor. Bu çocuk korkunç; gülümsemeyi bile bilmiyor. Cılız ve solgun kız kardeşi de orada; boyu bir başak kadar, olsa olsa. Geçen yıl

22 Gide'in notu: "Sonradan sayfa kenarına yazılmış: Bu da Claude Laurens'tan. Çocuklar ikindi kahvaltısı ederken, her birine ileride ne yapmak istediğini sormuşlar, o birden şöyle demiş: 'Ben çok çirkin bir kadınla evleneceğim'. Herkes şaşkın şaşkın bakarken eklemiş: 'Arkadaşlarım eğlensin diye.'"

23 Söz konusu olan *Études critiques sur l'histoire de la littérature française* (Librairie Hachette, 1880) olmalıdır: Renan'ın "Calvin"i *Études d'histoire religieuse*'ün içinde yer almaktadır (Michel Lévy, 1857).

24 *Para.*

daha yürüyemeyen, Joseph'in sırtında taşıdığı küçük kardeşleri eşlik ediyor onlara; adı René; kocaman alınlı olup da alık görünme çelişkisini gerçeğe dönüştürüyor; bu oğlan durup dururken gülümsüyor, gülümsemeyi bıraktığında derin görünüyor. Bu çocuklar öyle yoksul ki nerelerine acıyacağını şaşırıyor insan; tepeden tırnağa yenilenmeliler. (Geçen yıl bir sebzeyi andıran çocuğu bu kez görmedim; tencerenin içine düşmüş, yüzünün bir tarafı haşlanmıştı.) Onlara cebimde taşıdığım La Fontaine'in resimlerini gösteriyorum; ama onlarla konuşmayı bilmiyorum.

Dönüşte, denizden bir sis yükseliyor; kısa süre içinde bütün yöreyi kaplıyor. Fundalıkta oyalanmasaydım nasıl da güzel görünürdü gözüme!

Yürürken, lahana yeşili kapaklı bir deftere André Ruyters'e[25] yazıyorum.

Şimdi, odamın penceresinden, külrengi ve basık göğün altındaki iç karartıcı tarlaları görüyorum. Toprağı sürüyorlar. Dönüp duran kargalar sabanı izliyor, alçalıyor, beyaz kurtlar yakalıyorlar... Birazını bıraktıklarına eminim.

20 Ağustos

Marius'un[26] genç karısı öldü, Jeanne ile Mathilde ölürken onun yanındaydı. Biz de Marcel'le birlikte biraz daha sonra yanlarına gittik. Yolda başka şeylerden konuştuk. Kapının önünde, kıpkırmızı kesilmiş, hıçkıra hıçkıra ağlayan Marius'un hali içler acısıydı; kucaklaştık; bana bıçağını uzatıp açtı: "Bir sürü beyaz leylak toplamak gerek" dedi. Yaşlı anne bir yandan ağlayarak söyleniyordu: "O hanımların burada olması ne büyük şans! Onlar olmasa ne yapardık biz?" Sonra beni içeri aldılar. Oda temizdi; yeni bir sessizlik çökmüştü içeriye; Mathilde ile Jeanne pencerenin yanında bir örtüyü katlıyordu; yataktaki ölü kadının elmacık kemiklerinde biraz sahte bir renk kalmıştı; ama İsa'lı abanoz haçı tutan elleri balmumu gibi olmuştu. Haçın yanında birkaç beyaz çiçek.

25 Gide'in o dönemde Ruyters'e yazdığı en önemli mektup 6 Temmuz tarihlidir (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 187).
26 Marius o sırada Cuverville'in bahçıvanıdır.

Sabah, rahip son duası için gelmiş; bir önceki gün kudas ayinine katılması yetmemiş mi? Daha ölmeyi beklemiyormuş. Rahibin içeri girdiğini görünce, tir tir titremeye başlamış: "Oh! Artık ölecek miyim yoksa?" demiş. "Çocuğum", diye yanıtlamış rahip, "insanı öldüren şey bu değildir; hem sonra Tanrı belki senin için bir mucize gösterir". O andan sonra, kadın çırpınmaya başlamış. Jeanne onun elini tutup, usulca: "Dün gece çok güzel bir rüya gördüm Marie; ikimiz de cennetteydik..." demiş. İşte o anda son uykusuna dalmış; ölmek için bu sözü bekliyormuş gibi.

Rouen, 20 Ağustos akşamı

(Günü La Bouille'da Ducoté'lerin[27] evinde geçirdim.)

Küçük Paul'ü[28] gara götürdükten sonra, rıhtımlara döndüm, tiyatronun önünde daha önce görmediğim bir hareketlilik vardı. Biri tiyatronun önünde olan iki orkestranın çaldığı müzikler neredeyse birbirine karışıyordu; karanlık, güzellikten yoksun bir kalabalık ortalıkta gezinip duruyordu; tiyatronun arkasındaki ilk sokakta çocukların birbirine sövüp saymasını dinledim. Sonra bir Arap geçti; arkasından gittim; sokağın dönemecinde onu yakaladım. Uzun boylu, iyi giyimli, genç, hayranlık uyandıran biriydi. Fort-National'den geldiğini öğrendim; oradan, Tizi-Ouzou'dan[29] ve Fransa'da ne yaptığından söz ettik. Konuşmamız tıkanınca on *sou* verip yanından ayrıldım. Öyle güzel teşekkür etti ki, onu izlemeden edemedim. Birden çok aydınlık bir tür bara girdiğini gördüm, kapının önünde uzun süre kararsız kaldım, bir oraya bir buraya yürüdüm, uzaklaştım, sonra geri döndüm. İki kadın vardı kapıda. Barın içinden bangır bangır vals müziği geliyordu. Arap'ın o bara girdiğinden çok da emin değildim; belki de yandaki, bir fonograf sesinin geldiği küçük kafeye girmişti. Sonunda her

27 Görünüşe göre, Ducoté'lerin Normandiya'daki konutunda iki genç yeğenin olması, Ghéon'a yazılmış 13 Ağustos tarihli mektubun da tanıklık ettiği gibi Gide'e çekici gelmiştir (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 567).
28 Paul Gide.
29 Gide oraya bir önceki kış gitmiştir.

şeye karşın bara girdim. Evet, Arap oradaydı, kadınlarla şakalaşıyordu; inceliği, rahatlığı çok ama çok çekiciydi. Ona belki büyük bir arzu duymadan, ama bıkıp usanmadan bakıyordum. İngilizler geldi, hiç de yaşlı, hiç de çirkin, hiç de sevimsiz değildiler. Küçük bir kadeh Benedikten likörü beni sarhoş etti. Bir İngiliz piyanoya geçti, birkaç vals, sonra Chopin'in bir *Noktürn*'ünü çaldı. Karşımda birkaç liman işçisi vardı. İngilizler Arap'la, kadınlarla çene çaldı. Hepsi İngilizce konuşuyordu; onları anlayamadığıma üzülüyordum; ama yine de ne güzel bir akşam geçirdim orada!

8 Eylül

Dün Dieppe'te Henri Ghéon'la birlikte Walter Sickert'ı[30] gördüm yine. Bana şöyle dedi: "İlk karşılaşmamızda: 'Resimlerinizi sevmem sizi çok rahatsız etmiyor mu?' diye sormuştunuz."

Olabilir: Ressam olsaydım, yazın adamlarından gelecek iltifatlara katlanamazdım sanırım.

Jean Schlumberger'nin bir çocukluk anısı:

Aşağı yukarı on bir yaşındaymış; yıkandığı teknede, daha beş yaşındaki küçük kardeşi Maurice'i de yıkıyorlarmış. Banyodan sonra, Jean giyinip annesiyle babasının yanına gitmiş; düşünmeden şöyle demiş:

"Ne tuhaf, insanlar çıplak olunca birbirlerini daha çok seviyorlar."

Bu sözden sonra bir daha başkasıyla yıkanmasına izin vermemişler.

Söylemenin yersiz olacağını düşündüğüm şeylerin sayısı her geçen gün artıyor.

"Olağanüstülük gereksiniminin en olağanüstü yanı, zihnin tüm gereksinimleri arasında, gidermekte en az güçlük çekilen gereksinim olması belki de." (Nodier, *Ossianisme. – Examen critique des dictionnaires.*)

30 Gide Oscar Wilde'ın arkadaşı, İngiliz ressam Walter Sickert'la (1860-1942) 1902'de karşılaşmıştır.

"Plutarkhos'un zamanında, çıplak boğuşulan parklar ve güreş oyunları gençleri gevşekleştiriyor, utanç verici bir aşka yöneltiyor, meydan soytarılarına dönüştürüyordu; ama Epaminondas'ın zamanında, güreş alıştırması zaferi getirmişti vb."

Bkz. devamı ve B. Constant'ın notu.
Montesquieu, *Esprit des lois*[31], VIII. kitap, XI. bölüm.

Kasım

L'Immoraliste'i bitirdiğim 25 Ekim 1901'den beri[32] ciddi ciddi çalışmadım. Wilde'la ilgili makalem, Almanya'daki konferansım, en son Brüksel'de verdiğim (beni eğlendirmeyen; son derece kötü olduğum) konferans sayılmaz. İç karartıcı bir zihin uyuşukluğuyla üç yıldır ot gibi yaşıyorum. Belki bahçemle fazla uğraşıyorum, bitkilerle iç içe olunca onların alışkanlıklarını edinmiş olabilirim. En ufak tümce bana ağır geliyor; kaldı ki, konuşmak da neredeyse yazmak kadar ağır geliyor. Sonra şunu da söylemek gerekiyor ki, iyice güç beğenir olmuştum: Ne zaman bir kuşkuya kapılsam, zihnimin derinliklerinde sürekli pusuda bekleyen hırçın bir eleştiri dikilip bana şöyle diyordu: "Emin misin tüm çabana değeceğine?.." Çaba da çok büyük olduğu için, düşünce anında geri çekiliyordu.

Geçen yaz yaptığım Almanya yolculuğu cansızlığımı biraz üstümden atmamı sağladı; ama buraya döner dönmez, daha da cansızlaştım. Havayı suçladım (o yıl aralıksız yağmur yağmıştı); Cuverville'in havasını suçladım (bugün bile üstümde uyku veren bir etkisinin olduğunu düşünüyorum); düzenimi suçladım (gerçekten de çok kötüydü; bahçeden çıkmıyor, birer birer her bitkiye saatlerce *bakıyordum*); tutumumu yeriyordum (durgun mu durgun zihnim bedenimi nasıl alt edebilirdi ki?). Aslında alıklaşmıştım; coşkudan, sevinçten yoksundum. Sonunda, ciddi ciddi kaygılanıp, bir de hastalıklı bir kaygının eklendiği bu uyuşukluktan silkinmeye karar verdim, ancak bir yolculukla oyalanırsam kendimi kendimden kurtaracağıma inandım, Em.'i

31 *Kanunların Ruhu Üzerine.*
32 Gide aslında *L'Immoraliste*'i (*Ayrı Yol*) bir ay sonra, 23 Kasım 1901'de bitirmiştir (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 128).

de buna inandırdım. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, Em. inanmadı; bunu hissettim, ama elden ne gelir? Yine de önüne bakmalı insan. Dolayısıyla, gitmeye karar verdim. Davranışımı haklı göstermek için açıklama yapmaktan dilimde tüy bitmişti; gitmek yetmiyordu bana; Em.'in gidişimi onaylaması da gerekiyordu. Umutsuzluk veren bir aldırışsızlık duvarına çarpıyordum. Daha doğrusu hayır: Çarpmıyor, gömülüyor, debeleniyor, batıyordum. Em.'in kasıtlı (buna karşın neredeyse bilinçdışı...) özverisinden (başka sözcük bulamıyorum) kaynaklanan acıklı anlaşmazlığı bugün artık biliyorum, o zaman da kuşkulanıyordum bundan. Onun tutumunun yılgınlığımdaki payı az değil. Bu aldırışsızlığı aşmak için kaygımı, duygularımı vb. abartmak kadar can sıkıcı bir şey olamaz. Neyse ki, tüm bunların anısı artık zayıfladı... Yaşadığım her şeyi baştan yaşamam gerekse, o günlere yaklaştıkça tasalanırdım kesinkes...

Her şeye karşın yola çıktım (Croux'nun[33] sonradan göndereceği meyve ağaçlarının nasıl dikileceğini ayrıntılı biçimde anlattıktan sonra). Neyse işte, yola çıktım (anımsayabildiğim kadarıyla, 10 Ekim'de); önce Dominique'i Bordeaux'ya, ailesine götürdüm. İspanya üstünden Afrika'ya gitmeyi düşünüyordum; gemiler buna izin vermedi. Deniz yolculuğundan korkumdan neredeyse kararsız kalmıştım; ama sabahın 6'sına doğru vardığım Marsilya'da, havanın mis gibi, dingin olduğunu görünce kararımı verip, aynı günün öğleden sonrası için yer ayırttım.

Afrika üstüne bir kitap düşünüyordum[34], ama kitabı Cuverville'de, Em. ve Ghéon'la birlikte çıktığımız yolculukta aldığım çok yetersiz notlardan hareketle yazamamıştım. Bölgeyi yeniden görmem gerekiyordu. Günü gününe yazmayı kafama koyarak çıkmıştım yola. Düşünceler, akıl yürütmeler, tüm bunlar sonradan eklenebilir: Bir daha bulunamayacak, yaratılamayacak şey duyumdur.

Bu yolculukta aldığım notları Cuverville'e dönüşümde temize çektim (sözcüğüne dokunmadım neredeyse). Em. Cezayir'e ben gittikten bir ayı aşkın bir süre sonra geldi. Yalnız geçirdiğim o ay

33 Croux önemli bir fidecidir. Gide bitkileri için ona başvurur, ama aynı zamanda Barrès'in *Les Déracinés*'siyle ilgili kalem kavgasında onun açıklamalarından yararlanır.

34 *Yolculuktan Vazgeçiş* söz konusu.

beni ayağa kaldırdı; sonrasında sürdüğümüz dingin yaşamdan da yalnızca güzel anılar kaldı aklımda. Cezayir'de, sonra yolculuğun geri kalanında, Nietzsche'nin *Correspondance*'ının[35] ilk cildini okuyabildim, kitabın *toparlanmamdaki* etkisi az değildi. Yine Cezayir'de, *Vacances d'un jeune homme sage*'ı –kısa bir süre önce çıkan epey vasat bir kitap– ve tadına doyulmayan *Enfant à la balustrade*'ı okudum, ikincisini hemen Em.'e okudum yüksek sesle. Sonra, Biskra'ya varır varmaz, Tieck'in otel kitaplığında bulduğum *Der Geheimnisvoll*'ünü aldık. Bahr'ın bana gönderdiği *Vom Tragishen* diyaloğunu her birimiz bir köşede, alçak sesle okuduk. Roma'da, *Michael Kohlhaas*'a saldırdık kararlılıkla, onu ancak Paris'te bitirdik, hemen sonrasında *Die Marquise von O.*'yu aldık.

Sicilya'dan geçerken hava korkunçtu, güneşe ancak Roma'da kavuştuk. Napoli'de, daha doğrusu: Sorrento'da, gizemli Vollmoeller'i görmeye gittim (bu ziyareti Drouin'e yazdığım bir mektupta[36] uzun uzadıya anlattım). Roma'da Maurice Denis'yle buluştum; ama yanında Mithouard[37] vardı, onu istediğim kadar göremedim. Buna karşılık, Jean Schlumberger'yi her gün gördüm, birbirimize güvendikçe, en iyi arkadaşlarımdan biri oldu.

> Dönüşte Paris'e şöyle bir uğradık; orada geçirdiğimiz kısa süreyle ilgili söyleyebileceğim bir şey yok sanırım. Çabucak buraya dönüp güllerimi budamak istiyordum. Sonra, yeniden Paris'e gittim, ne Ghéon ne Marcel ne Rouart vardı, Paul Laurens'ı da çok az görebildim, ben de dostça bir tür işsiz güçsüzlükten ötürü sık sık Max'la ve Charmoy'nın çevresiyle görüştüm... (Hayır! Bu görüşmeler ve yaşadığım olağanüstü serüven, Reginald Ronney Van neydi?.. Taorling'le[38]... bir yıl önceydi; 1903'te olmuştu.) [Griffin, Ghéon, Meterlinck vb.'yle Théo'nun evindeki portre de 1903'teydi.[39]]

35 Nietzsche'nin yazışmaları o zaman daha Fransızcaya çevrilmemiştir, Gide kitabı Almancasından okur: *Friedrich Nietzsche's Gessammelte Briefe*, Inselverlag, Leipzig, 5 cilt, 1902-1909.
36 Bu mektup büyük olasılıkla kaybolmuştur.
37 Adrien Mithouard (1854-1919) Katolik bir yazar.
38 Heykeltıraş Charmoy'nın arkadaşı Reginald Ronney Van Taorling'in kim olduğunu bulamadık.
39 Théo Van Rysselberghe'in ünlü resminden söz ediyor: *Bir Okuma* (1903, Gand Güzel Sanatlar Müzesi). Resimde Émile Verhaeren'in yaptığı bir

1904 yılında küçük Paul Gaillon'da askerlik yapıyordu; onu görmeye gittim, sonra neredeyse düzenli olarak Cumartesi akşamları onunla dışarı çıktık. O Cumartesilerden birinde (bende beklemediğim kadar büyük bir iz bırakan) o çılgınlığı yaptık. Madam Mayrish[40] Paris'te olduğu –ve "eğlenmeye" geldiği– için bir akşam –daha doğrusu bir gece– düzenledim, önce Ghéon'la Van Rysselberghe'lerde yemek; sonra Ghéon, o iki hanım ve küçük Paul'le, Variétés'de bir locaya kurulup, Strauss'un *Fledermaus*'unu izledik, eşsiz Lavallière oynuyordu; oradan da Weber tavernasına, sonra *Maxim's*'e (orada Gilbert de Voisins'i[41] gördük), sonra da Les Halles'e geçtik. Gece Laugier Sokağı'nda kahvaltı ve hamamla bitti... Çok güzel geçti.

Jaloux on günlüğüne Paris'e geldi; ama süreç boyunca bize gelmedi; bezginliğimi ve sıkıntımı biraz gizlemek için temelli Cuverville'e gideceğimi bahane ettim.

Jaloux'nun gelişinden birkaç gün önce, Lavandou'ya Van Rysselberge'lerin yanına gitmiştim (Matmazel De Rothmaler[42] de onlarlaydı); orada Théo'yla yeni evimin planını hazırladık. – Bonnier'yle[43] fikir alışverişi – vb.
Cuverville'de, yolculuk notlarımı düzenleyip temize çektim.[44] Kusursuz piyano etüdü. Tenis sahasının hazırlanışı. Son yolculuktan dönüşte *her şeye karşın evimde* (demek ki Paris'te ve Cuverville'de) çalışmaya zorlamak istiyordum kendimi; M.'nin buradan ve Paris'ten başka bir yerde kendini *evinde* hissedebilecek bir kadın olmadığını anlamıştım. Daha çok hareket etmeye çabalıyorum; daha iyiyim; ama çalışmakta hâlâ çok zorlanıyorum. Rosenberg'in ziyareti – Denis'ler, Valéry'ler –

okuma görülür, dinleyiciler de Georges Le Dantec, Francis Vielé-Griffin, Félix Fénéon, André Gide, Henri Ghéon, Maurice Maeterlinck ve H. E. Cross'tan oluşur.

40 Madam Émile Mayrisch (1874-1947) zengin bir sanayicinin karısıdır. Gide onunla birçok yolculuğa çıkmış, sık sık evine gitmiştir.

41 Kont Auguste-Gilbert de Voisins (1877-1939), ozan, Edmond Jaloux'nun arkadaşı. Onun şiirlerinden pek hoşlanmayan Gide 1910'da onları *La N.R.F.*'te yayımlamayı reddedecektir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 769).

42 Augustine De Rothmaler (1859-1942) Belçikalı öğretmen.

43 Orada 1904 yılının Nisan sonunda kalınıştır: Söz konusu olan Gide'in mimar Louis Bonnier'ye (1856-1946) yaptırdığı ve 1905'ten sonra oturduğu, gelecekteki Villa Montmorency'dir.

44 *Yolculuktan Vazgeçiş*'ten söz ediyor.

Hubert (Denis'lerle birlikte). Hély d'Oissel'le La Rocque'un satışı konusunda fikir alışverişi.[45] Drouin'ler – satranç.

Kitabım (*Saül* ve *Candaule*) kış sonunda yayımlandı (sanırım), neredeyse hiç yazı çıkmadı. Ama Almanya'dan çeviri ve sahneleme önerileri.[46] Paris'te Felix P. Greve'le[47] görüşme. (Bunu başka bir yerde uzun uzun anlattım.) Bu yaz okuduğum en önemli kitap *Liaisons dangeureses*'dü.[48] Bu hayranlık uyandıran kitabı Paul Laurens ile Jean Schlumberger'ye de okuttum.

Pierre Laurens'ın nişanı ve Jeanne Mounet'nin[49] ölümü.

René'yle Antoinette'in küçük kızlarının ölümü[50]. Albert'le karısı bizi görmeye geldi.

Madeleine'le, Şçedrin'in hayranlık uyandıran kitabını okuduk: *Les Messieurs Golovlev*.[51] Alçak sesle: *Le Visage émerveillé*[52], bayıla bayıla.

45 La Rocque şatosu, arazinin ve ona bağlı çiftliklerin yarısı 1900'de ressam Henri Manguin'e satılmıştır (bkz. Gide'in Ruyters'e yazdığı mektuplar, *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 159 ve II. cilt, s. 22). Geri kalanını da romancı Charles Mérouvel alır.

46 Avusturyalı yazar Franz Blei (1871-1942) 1905'te *Le Roi Candaule*'ü (Insel Verlag, Leipzig), 1908'de de *Bethsabé*'yi (Hyperion) çevirir. *Saül*'ün Felix Paul Greve'in yaptığı Almanca çevirisiyse 1909'da yayımlanır (Erich Reiss Verlag, Berlin). *Le Roi Candaule* Avusturya'da Ocak 1906'da sahnelenir.

47 Gide, Felix Paul Greve'i (1879-1948, öldüğünde Frederick Philip Grove adını kullanmaktadır) Vollmoeller aracılığıyla tanır. *Paludes*'ü (1905), *L'Immoraliste*'i (1905) ve *La Porte étroite*'ı da o çevirmiştir. Gide bu ilginç adamla 2 Haziran 1904'te, Terminus Oteli'nde tanışır. Tanışmalarının öyküsünü "Conversation avec un Allemand quelques années avant la guerre" adıyla, "Journal sans dates"ta yayımlar (*La N.R.F.*, 71. sayı, 1 Ağustos 1919, s. 415-423); metin *Incidences*'a da alınır (N.R.F., 1924), ama anlatının daha da ilginç olan ilk hali *Bulletin des amis d'André Gide*'de (Ekim 1976, 32. sayı, s. 25-38) yayımlanmıştır.

48 *Tehlikeli İlişkiler*. Aslında Gide kitabı Ocak 1903'te okumuştur, Ghéon'a yazdığı bir mektup da buna tanıklık eder: "Laclos'nun *Liaisons*'unu okuyorum, şaşkınlık içindeyim." (*Corr. Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 492). Gide bu romanı en çok sevdiği on roman arasında sayar (*La N.R.F.*, Nisan 1913, *Incidences*'a da alınmıştır, s. 151-153).

49 Jeanne Mounet'nin kim olduğunu bilmiyoruz.

50 Antoinette Gide'in kuzeni Albert Démarest'nin kızıdır.

51 *Golovlev Ailesi*. Gide o dönemde mektuplarında bu kitaptan sık sık heyecanla, "olağanüstü bir kitap" diye söz eder (*Corr: Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 169).

52 Anna de Noailles'ın kitabı. Gide yazara 18 Haziran 1904'te kitapla ilgili bir mektup yazar (*Corr: Gide-Noailles*, s. 4-5, bkz. 5. Not, s. 456).

Ne kadar çalışmaya uğraşsam boş (Tenis sahasındaki genç işçi). Paris'te alışveriş – *Hôtel Central* – Rosenberg salık verdi.

Bağımsızlar'dan birkaç resim aldım (Denis'nin *Başlar*'ı – Moreau'nun *Küçük Kadın*'ı, Urbain'in resmi).

Her zaman olduğu gibi, bahçede çok fazla zaman geçiriyorum. Buna karşın, tüm arkadaşlarım beni yalnız bırakınca, büyük bir çaba gösterip, perhiz yapıyorum (neredeyse hiç içmeyip çok daha az yiyorum); hiçbir şey üretemesem de, en azından düşüncelerimin yeniden biçimlenmesine, ısınmasına, etkinleşmesine seviniyorum. Doymak bilmeden Régnier'nin *Les Rencontres de M. de Bréol*'ünü, Kipling'in *Les Lettres du Japon*'unu, Philippe'in *Jacques le Fataliste*'ini, *Marie Donadieu*'sünü okuyorum. Madam d'Épinay'nin *Mémoires*'ının ilk cildini yüksek sesle okuyoruz.

Maurice Denis'nin *İtalya Etütleri* sergisi için bir önsöz-makale yazıyorum.[53]

Nomblot-Bruneau'dan ve Croux'dan bir sürü meyve ağacı siparişi; Fennen ve Bourg'dan, Katten ve Bernaix'den güller.

Val-Richer'ye, sonra Braffy'ye Jean Schlumberger'nin evine gidiş.[54] Sırlarımızı daha çok açıyoruz birbirimize.

Bu sonbahar Cuverville'de ilk kez güzel armut yiyoruz (özellikle Doyennés de Commice[55]).

Tarıma elverişli hale getirilen ağaçlığa meyve ekiyoruz.
İki küçük köpek, Simoun ile Saki – onları tenis sahası için marn satan Bredel verdi.

13 Kasım 1904'te, akşam Jean Schlumberger'yle Les Boulevards'da.

53 Maurice Denis'nin E. Druet'de açılan sergisinin (22 Kasım-10 Aralık 1904) kataloğuna önsöz. Metin *Les Arts de la vie* (Aralık 1904) dergisine, sonra *Œuvres complètes*'e (IV. cilt, s. 415-420) alınmıştır.

54 Gide 28 Eylül 1904'te Val-Richer Şatosu'na, sonra Braffy'ye gider. Görünüşe göre, bu iki yolculuk aynı zamana rastlamaktadır ve söz konusu sırlar eşcinsellikle ilgilidir. Bkz. Jean Schlumberger, *Éveils* (Gallimard, 1950, s. 180 ve devamı).

55 Ağızda eriyen, lezzetli bir armut (ç. n.).

1905

[28 Şubat[1]]

Dün bütün gün neredeyse acı veren bir yorgunlukla boğuştum. Şu *L'Ermitage* makalesi[2] canımı çıkardı. Son olmasını istiyorum; bu iş için doğmamışım ben.

Zihnim kararsız, istencim zayıftı, akşama dek zamanımı nasıl değerlendireceğimi bilemedim. Her şeye karşın, İngilizce dersi sabah beni biraz dinlendirdi. Böyle yorgun olduğum süreçlerde, bana gereken şey dinlenmeden çok dingin bir çalışma ve yalnızlık.

Maurice ve Paul'le[3] öğle yemeği; neredeyse hiçbir şey söyleyemedim. Saat bire doğru dışarı çıktım. Madam Storm'un beni çağırdığı, oldukça vasat Hollandalı ressamlar sergisine gittim; sonra Picasso'nunkine... Saat 4'e doğru, Guérin'in ser-

1 Gide aynı gün Henri Ghéon'a bu sayfada söylediklerinin birçoğunu yinelediği bir mektup yazmıştır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 587-588).

2 "Chronique générale", *L'Ermitage*, Mart 1905, s. 189-191'de, sonradan başka makalelerle birlikte "Chroniques de L'Ermitage" adıyla *Nouveaux Prétextes*'e alınmıştır.

3 André'nin genç kuzeni Paul Gide ve Jean'ın küçük kardeşi Maurice Schlumberger. Gide bir önceki yıl Maurice Schlumberger'ye âşık olmuş, çok kısa bir süre sonra onu Ghéon'la tanıştırmıştır: Bu ilişki tuhaf bir üçlü ilişkiye dönüşecektir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, 1905 yılı). Kuşkusuz bu aşkla hazzı birbirinden ayırmayan ilk eşcinsel ilişkidir. Aynı zamanda Gide'in yaşamındaki ikiyüzlülüğü sorgulamasına neden olan ve ancak *Corydon*'un yayımlanmasıyla çözülen çok derin içsel bir bunalım yaşamasına yol açar (bkz. Ruyters'e yazdığı 4 Mart 1905 tarihli mektup, *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 199-201). Son olarak Gide'in Maurice Schlumberger'yi sık sık M. harfiyle anacağını belirtelim, tıpkı ileride Marc Allégret için yapacağı ya da uzun zamandır Madeleine için yaptığı gibi. Bu konuyla ilgili, ayrıca bkz. "Cahier III *bis*", *Notes pour l'histoire authentique d'André Gide*, Maria Van Rysselberghe (Claude Martin'in *De "Paludes" à "L'Immoraliste", 1895-1909* adlı tezinde yayımlanmıştır [III. cilt, s. 714-716]).

gisinde, Paul, iki Schlumberger ve Madam V. Rysselberghe'le buluştum.[4]

Schwob'un öldüğünü öğrendim.

Bu sabah tüm bunları yazmak da büyük bir yorgunluk istiyor.

1 Mart, Çarşamba

Schwob'un cenazesi. Görünen o ki, *arkadaşları* yok; edebiyatçılar, akrabalar, oldukça mesafeli bir topluluk oluşturuyor; – ilk kez eteksiz bir Avrupalı giysisiyle gördüğüm Çinli mezarın yanında tek başına; tuhaf, neredeyse güzel yüzündeki acının soyutlanmış ifadesine hayran oluyorum.

Griffin ve Valéry'yle birlikte L'Étoile'e dönüyorum.

Laugier Sokağı'nda Madam Van Rysselberghe'le öğle yemeği. Mobilyasız salonda ikisi baş başa (iki gün sonra güneye gidecekler).

Jean'ın evinde Maurice ve Jean'la beş saat sohbet etmeme karşın, günün en iyi zamanı okumayla geçen çok dingin akşamdı.

M.'ye[5] yüksek sesle *Étapes de la folie*'nin[6] ikinci öyküsünü okudum, daha önce de okumuştum ama bu akşam bende daha da büyük bir hayranlık duygusu uyandırdı.

8 Mart, Çarşamba

Tolstoy'un *Souvenirs de Sébastopol*'ünü[7] yüksek sesle okuyoruz.

Alçak sesle: *Britannicus*'ün, *Andromaque*'ın önsözleri, ikincisi dolayısıyla: Musset'nin retorik derslerinden bu yana okumadığım *Les Marrons du feu*'sü. O zamanlarda doğmadığına sevinmek...

4 Paul Gide, Jean ve Maurice Schlumberger, Madam Maria Van Rysselberghe.

5 Madeleine.

6 Dostoyevski'nin *Netoçka Nezvanova*'sından bölümler içeren Fransızca çeviri.

7 *Sivastopol.*

Stevenson'ın *Docteur Jekyll*'i[8] hayranlık uyandırıyor. Ustalıktan öte bir şey, düpedüz deha.

Pierre Louÿs'nin *Léda*'sını[9] yeniden okudum bayıla bayıla.

Mart 1905. Yüksek sesle okuduklarım: Massinger'ın *La Dot fatale*'i (Lafont çevirisi). Wilde'ın *Intentions*'u. Önce alçak sesle okudum. Hayranlık uyandıran üçüncü bölümü M.'ye yeniden okudum ("Sanat Eleştirisi"). Birkaç günlüğüne gittiğimiz Cuverville'de. *De profundis*'e[10] hem Almancasından, hem İngilizcesinden yeniden başladım, ileride ondan yine söz edeceğim kuşkusuz. Vergilius (*Géorgiques*'in IV. kitabı). Çevremdekilerin sürekli sözünü etmesinden rahatsız olup, Conan Doyle'un *Le Chien des Baskerville*'i.[11]

Orestes karakteri[12]: erkekliği düzmece, her şeyiyle alınyazısının boyunduruğu altında.

Kaçınılmaz bir yazgının etkisi altındakilerden, demek ki yerine getirmesi gereken bir görevinin olduğunu düşünenlerden. Tam bir melankolik. Yapılacak bir şey yok. Sonuna dek gidecek, biliyor; ama bu güç bir iş, çünkü *kendi soyluluğu* ve Yunanistan'ın ona yüklediği sorumluluk karşısında duruyor. Cinayet onu karşı konulmaz biçimde çekiyor, kutsal bir cinayet korkusu var kendisinde. Hermione ona bunu önerdiğinde, çok büyük bir heyecana kapılıp, yazgısının burada yattığını anlıyor. Dehşetten kaynaklanan bir heyecan bu; neredeyse sevinçten kaynaklanan bir heyecan.

Tüm bunlar, son perdede, *acımasız bir tür sevince*, hoşnutluğa, dirliğe varır: Ama *yolunu şaşırmış bir dirliktir* bu. Amacına

8 *Dr. Jekyl ile Bay Hyde.*

9 André Gide'e ithaf edilen *Léda ou la Louange des bienheureuses ténèbres* (Librairie de l'Art indépendant, 1893). Gide'deki kopyada şunlar yazmaktadır: "Arkadaşım André Gide'e karşı. Onun uzlaşılmaz dostu Pierre Louÿs"; kitabın sonunda da: "Narkissos'la Savaş".

10 Gide Oscar Wilde'ın *De profundis*'i üstüne "Le *De profundis* d'Oscar Wilde" adlı bir makale yazmıştır (*L'Ermitage*, Ağustos 1905, s. 65-73, sonradan *Œuvres complètes*'in IV. cildine de alınmıştır).

11 *Baskerville'lerin Köpeği.*

12 Racine'in *Andromaque*'ının kahramanı.

ulaştığını sanır. Buradaki dizeler hayranlık uyandırıp bizi aldatır. *Şükürler olsun* vb.

Mutluluk ya da mutsuzluk sözcükleri burada ayrım gözetilmeksizin kullanılabilir: Suçtan sonra yaşanan sinirsel bir gevşemedir bu, boşalmayı izleyen gevşeme gibi izler suçu. Yine de belli bir kaygı, yeniden suça karışma gereksinimi vardır... Çıkmak istediği, kendinden kaçmak istediği anda *birdenbire* deliliğin ve sara krizinin pençesine düşer. Bir perde, kendisini babası Agamemnon'u saran Klytaimestra'nın ağı gibi sarıp sarmalayan karanlık bir perde iner çevresine. Ondan kurtulamayacaktır.

Bana kalırsa, sonuç bölümünün aşırı vurgulanması gerekli değil kesinlikle. Orestes'in daha şimdiden kolunun kanadının kırıldığını, yaralı bir boğa gibi çırpınmayı sürdürdüğünü kafamda kolaylıkla canlandırabiliyorum; ayağa kalkıp şöyle diyor:

Al! Al işte! Sana sakladım bu darbeyi[13]

Sonra, çok sakin ve yenik düşmüş bir halde, en büyük acıyı *bekliyor*:

Eh Ölüler Dünyası'nın kızları!..[14]

Invalides'deki küçük park, 20 Mart

Dinlenecek miyim bu bahçede? Evet, içeri girip, azıcık bile olsa oturuyorum. Şimdiden anımsıyorum, geçen yıl da oturmuştum buraya. Yazdı; hava sıcaktı; ter içindeydim, başım ağrıyordu. Burada tadına doyum olmayan birkaç dakika yaşadım. Ya Arthur Fontaine'i görmeye gidiyordum ya da onun yanından dönüyordum. Hangi kitabı okumuştum? Ne tuhaf, anımsamıyorum. Çok okumamış olsam gerek, çünkü şu tarhtaki çiçeklerin renklerini anımsıyorum; şimdi koyungözleriyle dolu. Bunlar yılın ilk çiçekleri; zihnimi ferahlatıyorlar. Ama M.[15] aklımdan çıkmıyor

13 *Andromaque*, V. perde, V. sahne.
14 "Eh Ölüler Dünyası'nın kızları, hazır mı elleriniz?" diye sorar deliliğin pençesine düşen Orestes (*Andromaque*, V. perde, V. sahne).
15 Maurice Schlumberger.

bir türlü; yakıcı ve yorucu şeyler var yalnızca kafamda. Nasıl da yılgınım! Bu kuş cıvıltıları nasıl da büyüleyici! Şu otlar nasıl da ferahlatıcı!

Dictionnaire des biographies'de şunu okuyorum – Heliodoros maddesi: "Plinius'un zamanında, Roma'da, Portico Octaviae'de, Heliodoros'un başyapıtı görülüyordu: Bir *symplegma*'ydı bu yapıt, yani Pan'la Olympos'un (?) mücadelesini betimleyen bir grup."

22 Mart

Sekiz yıl önce, De Max bana şöyle demişti: "Gözlerinle gülümsüyorsun, yüzünü yoracaksın."

"İyi de neyle gülümsenir ki?" diye sordum epey şaşırarak.

"Yalnızca dudaklarla" diye sürdürdü; "baksana bana".

"Tiyatro gülümsemesi" sözünü okudum bugün Stendhal'in *Journal*'inde (Napoléon'un gülümsemesinden söz ediyor), "dişlerin gösterildiği, ama gözlerin gülümsemediği."

20 Nisan, Hendaye[16]

> Fontarabie'de kiliseye giden sokaktan yürürken, bir evin birinci katında cama vurulduğunu duydum, kafamı kaldırıp baktım, dün sabah kumsalda gülümsediğim tek gözlü küçük balıkçıyı tanıyınca anında yine gülümsedim. Şu İspanyol çocukları nasıl da hastalıklı görünüyor! Bu oğlanın sağ gözünde yüzünü daha da solgun gösteren yaprak biçimli bir kara tafta parçası var. Camın arkasından bana el ediyor. Dün yağmurun altında tir tir titriyordu. İnce pantolonunu zayıf uyluklarına kadar kıvırmıştı; arada sırada şiddetli bir ürpertiyle sarsılıyordu.

22 Nisan

Kabul etmeliyim ki, içimde yazma isteği ve gereksinimi uyandığında kendimi daha iyi hissediyorum. Bir çalışma gereksinimin-

16 Gide, Madeleine, Jeanne Drouin ve onun oğlu Dominique Nisan ortasından Mayıs başına dek Bask Bölgesi'ne gider. Bu süreçte, Orthez'de Francis Jammes'ı görürler, o da Hendaye'da onlarla bir gün geçirecektir.

den söz etmiyorum, o hep var zaten, demek istediğim duyumla heyecanın anında ve istemeden söze dökülmesi. Bugün yalnız olsaydım, bütün gün hiç yazmazlık etmezdim sanırım.

Ama yalnızca akşam yatağımda şu birkaç satırı karalayabiliyorum. Komodinimin üstünde Stendhal'in *Journal*'i.

Montauban
– Ingres'in notlarından alıntı, 1841

"Sağ tarafı güzelleştirmek için resmin kenarında gençler. Büyüleyici, esritici, insan bedeninin ayrıntılarını iyi yansıtan bir güzellik... Kollar bacaklar neredeyse sütun gövdeleri gibi olmalı.

Ustaların ustaları gibi."

"İyi ama" dedi tatlı tatlı Boylesve[17], "ben tam da sizin gibi insanlar için yazıyorum. Bizim arzuladığımız şey ne ki? Üç dört bin okur..."

"Çok bile."

Hendaye

Kuşkusuz, her gün yalnızca buraları övmek için birkaç sayfa yazmakla uğraşsam daha az yorulurdum. Gelgelelim, ne bir şeye vuruldum burada, ne kimseye; bir tek şu gök mavisi ışığa, bir tek ilkbaharın yoğun gösterişinin arasından gelen, nasıl anlatacağımı bilemediğim o yabanıl kokuya...

Uzun Urrugne yolunu ayağımda sandallarla neredeyse koşarak teptim. M.'nin[18] mektubu elimdeydi. Güneş pırıl pırıldı. Zaman beni örselemeden akıp gidiyordu. Yaylalarda, yamaçlar boyunca, çirişotları vardı bol bol; Gard'daki çalılık alanlarda ya da Siracusa'nın kutsal çevrelerinde görülen o çok dallı çirişotlarından değildi bunlar, çiçekleri tek bir sapın üstündeydi, tıpkı fener çiçekleri gibi.

İki gün önce, Vera yakınlarında, kayalıklardan yüksükotu rengi, çiçekleri çan biçiminde fundalar toplamıştık, neredeyse

17 René Boylesve adıyla da anılan René Tardiveau (1867-1926); romancı.
18 Maurice Schlumberger.

her sapın üstünde tek bir çiçek vardı, öyle koca kocaydılar ki saplar ağırlıklarıyla eğilmiş gibiydi.

O kayalıklarda ve yolun bayırlarında, mavi çiçekli (daha önce yalnızca kantaronda gördüğüm kopkoyu bir maviliği olan ve Jammes'ın gerçekten de kantaron olduğunu söylediği), sürüngen, gür bir bitki otların içinde gece renginde delikler açıyor. Göz şehvetle dalıp gidiyor içine.

Saint-Sébastien'da, meydanda, İspanyolların sıcak çikolatasından söyledik, yoğun ve buram buram tarçın kokuyor; küçük fincanlarda, bana göre aşırı küçük fincanlarda veriyorlar. Jeanne İspanyol tarzı sıcak çikolataya katlanamadığını ileri sürüyor; bu nedenle "Fransız tarzı" sıcak çikolata söylüyor. Neredeyse anında, öteki sıcak çikolatadan, evet, aynısından getiriyorlar ona; ama fincan çok daha büyük, Jeanne tadına doyum olmadığını söylüyor. Em. İspanyol çikolatasına razı, ama yumurtalı çöreklerden tiksiniyor. İkisinin de buraların tadına yalnızca gözleriyle ya da en fazla dudaklarının ucuyla bakmayı bunca kabullenmiş (ya da buna kararlı) olmasına kızdığım için, o yağlı, pürtüklü ve safranlı hamur işini dişlerken, İspanya'nın kendisini ısırdığımı düşünüyorum; iğrenç.[19]

Otuz beş yaşından sonra, en ufak yorgunluğu hemencecik yaşa yorma, hatta başta geçici bir rahatsızlık olarak görmeyerek süresini uzatma eğilimi baş gösteriyor içinizde.

Son günlerdeki üşengeçliğimden (neredeyse üç haftadır sürüyordu) bir daha kurtulamayacağıma inanmaya başlamıştım ciddi ciddi.

Hatta durumu, davranışlarımda ağırdan almayı kabullenmiştim; yazmak yalnızca istencimin beni zorladığı bir işe dönüşmüştü; tadı tuzu kalmamıştı yaşamın.

19 "*Hendaye* / Kuşkusuz, her gün yalnızca buraları övmek için"den "iğrenç"e dek uzanan bu bölümü Gide "Journal sans dates"a "En Espagne" adıyla almış, *Nouveaux Prétextes*'teki başka bir İspanya yolculuğuyla ilgili, Mart-Nisan 1910 tarihli başka metinlerin yanına koymuştur (s. 223-224). Buna karşılık, *Journal*'in *Œuvres complètes*'teki (IV. cilt) baskısında bu bölüme rastlanmaz.

Bordeaux[20]

Yazın sıcaklığının girmediği bu küçük berber dükkânında yazıyormuş gibi görünmek için yazıyorum; pek hoş şu saat; sessizce didiniyor berber; arada sırada, bir sinek beni rahatsız ediyor.

Noktürnler

Ben böyleyim, başka türlü değil: Başkası olamam.

Pazar[21]

Bordeaux'dan dönüş. Bu sabah 7'de geldim. Auteuil'deki evim tamamlanınca, oraya dönmekten daha büyük bir keyif alacağım. Raspail Caddesi'ndeki bu dairede, her kitap, her yeni kâğıt karmaşıklığı ve düzensizliği artırıyor. Düşüncelerim üstüne serilebilecek bir yer bulamıyor. Saat 11'de buluşmak için sözleştiğim Vollmoeller'i görmeye Les Boulevards'a çıkıyorum. Hiç gelişme kaydetmiyor. Belleği sağlam kuşkusuz, ama budalanın teki. Değerli zamanımdan iki saati yalnızca birini pohpohlamaya, Wilde'ın dediği gibi "gözlerle dinlemeye" ayırmak, harcamak içimden gelmiyor artık. Yorgun olmadığımda üstüme yoktur böyle pohpohlamalarda.

(Onunla konuşmadan aktarılabilecek hiçbir şeyin olmaması tek olumlu yanı.)

Önceden tasarladığım bir şey değil bu, ama densiz bir biçimde dinlemeyi bıraktığım anda, pohpohlayıcı bir biçimde dinlemeden edemiyorum. Böyle dinleyerek, aptallarda açığa çıkarılan alıklık, ama aynı zamanda zekilerde açığa çıkarılan cevher hayranlık uyandırıcı.

Öğle yemeği yemediğim için keyifli bir halde, Petit'nin galerisine gittim; yarın satışa çıkarılacak otuz kadar güzel resim bir günlüğüne orada sergileniyordu. İnişli çıkışlı Renoir'lar, büyü-

20 Bordeaux'da yazılan bu parçanın tarihi 4 ya da 5 Mayıs olmalıdır. Gide o sırada Jeanne ve Dominique Drouin'i yolcu etmeye kente gitmiştir.

21 Kuşkusuz 7 Mayıs Pazar.

leyici Monet'ler, daha dingin ama daha *dürüst* Sisley'ler; sıvı bir Berthe Morisot. Orada Louis Rouart'la karşılaştım; içtenlikle homurdanıyor, sevimli sevimli söyleniyor.

Elini sıkarken: "Sizi yeniden gördüğüme çok sevindim" dememek daha basit, daha az yavan olmaz mıydı? Ne saçma; ama bir tür tik gibi kaçıverdi ağzımdan.

Şakır şakır yağmur yağıyor.

Neredeyse yüzerek Auteuil'deki evime varıyorum. Her şey gözüme küçük, küçücük görünüyor... Ama sağanakta Auteuil ve yakınımdaki sırılsıklam, üstlerinden sular damlayan, çiçeklenmiş bahçeler hiç olmadığı kadar büyüleyici sanki.

Pazartesi

Dün, günü Charles Gide'lerde noktaladım. Oldukça kalabalık bir topluluğun arasına karıştım, ama yengem çok geçmeden konuklarından kendisini bağışlamalarını istedi; benimle çalışma odasına kapandı. Dokunaklı biçimde kız kardeşini, oğlu Paul'ü, kocasını suçladı. İstediği şey ne öğüt ne onay, yalnızca birinin kendisini dinlemesini istiyor.

Paul geldi: Buna öyle sevindim ki, asıl onu görmeye geldiğimi anladım. Onu yemeğe götürmek istiyordum. Bunu çok zorlanmadan ayarladık, ama iki kuzininin üzüldüğü belliydi. Biri büyük olanın (en azından büyük olanın) ona âşık olduğunu söylemişti. Olabilir. Ama kız bunun farkında da olmayabilir; onun yanındayken çok doğal davranıyor.

Paul, Ventura'ya[22] mı âşık? Onunla uzun uzun konuşurken bunu anlamaya çalışıyorum. Neredeyse spor olsun diye ardından koştuğuna, işin güçlüğünün kendisine çekici geldiğine inanacağım. Öte yandan Paul'ün değiştiği, çok değiştiği yadsınamaz. Gerçekten âşık olmasa bile, hoşa gitmek istiyor hiç olmazsa. Yakında başarılı olur. Artık bir çocuğunkileri andırmayan bakışları pekâlâ derinlik izlenimi yaratan bir tür baygınlık kazanmış.

22 Romanya kökenli oyuncu Marie Ventura (1881-1954) Max'ın metresidir. O sırada yirmi bir yaşında olan Paul Gide onun gönlünü kazanmaya çalışır.

Bu sabah mimarım Bonnier'yle uzun uzadıya konuştum. Karşısında okumuş birinin olduğunu düşündüğü belli; deliren talihsiz kardeşinin durumunu sorunca, bana şöyle yanıt verdi: "... Kendi kendimize 'Bu... siz de bilirsiniz ya... Arvers'in *sone*'sindeki çatlak' diyorduk." Kuşkusuz sözünü ettiği şey Sully Prudhomme'un "Kırık Vazosu", Madam de Janzé "'Kırık Vazo' parçası" derdi ona. ("Ah! Mösyö Manuel" diye haykırırdı, "şu büyüleyici 'Kırık Vazo'yu okusanıza, ağzınıza çok yakışıyor!")

> Paul ile Maurice öğle yemeğine geldi. Bir saatliğine Copeau'ya uğradım, sonra M.'yle buluşup günün geri kalanını onunla geçirdim. Hazzı tüketmeye yönelik nasıl da tehlikeli bir gereksinim var içimde hâlâ.
>
> Sonunda kafam boşalıyor.

Copeau Claudel'in *Ode*'unun[23] kendisinde büyük bir düş kırıklığı yarattığını söyledi; şimdiye dek onu doğru dürüst okuyamadım. Jammes'ın heyecanı beni rahatsız ediyordu.

Copeau'nun zihni bir Yahudi'ninki gibi kıvrak (başta Yahudi sanıyordum onu): "Sizin için çok kaygılanmıyorum" demiştim ona; "epey donanımlı olduğunuzu hissediyorum." Gülümsedi. "Evet, ben de öyle düşünüyorum" diye yanıtladı; "yine de bir şey başardığım yok. Eksiğim ne, biliyor musunuz? Bir çevre. Evet, çevrem yok benim."

Stendhal'in *Journal*'indeki düşünce akıllıca görünebilirdi. Oh! Öyle ya, haklısınız tabii. Ama bir ay bile geçmeden, o "çevre" başınızı öyle bir ağrıtır ki! Yirmili yaşlarımda, gençliğim, uzun saçlarım, duygusal havam ve terzimin güzelce diktiği redingot Madam Beulé'nin ve Kontes de Janzé'nin salonlarında bana hava katıyordu. O salonlara gitmeyi sürdürseydim, bugün *Revue des Deux Mondes*'da olurdum; ama *Les Nourritures*'ü yazamazdım. Beni düzgün görünebilmek için kendime aşırı dikkat etmek zorunda bırakan o dünyadan vakit kaybetmeden kaçtım.

Paul'ü gönlünü Ventura'dan daha kolay çelebileceği Liane de L.'ye[24] yönlendirmeye çalıştım, ama olmadı; kendisine hâlâ baş-

23 *L'Ode aux Muses.*
24 Bu kişinin kim olduğunu bilmiyoruz.

kasından söz edilmesini bir hakaret gibi görüyordu; Maurice Schlumberger körkütük âşık olduğunu düşünüyor.

Salı

Bu sabah, çalışma – ya da çalışma denemesi.
Saat 2'de, *Poésia* adlı uyduruk bir sanat dergisinin yöneticisi, Marinetti adlı bir adam geldi. Tam bir budala, çok zengin, kendini bir şey sanıyor, asla susmak bilmiyor.

Çarşamba

Luxembourg Bahçesi, sabah saat 9. Hava çok güzel. Keşke Ronsard'ı alsaydım yanıma. Stendhal yağmurda olduğu kadar iyi gelmiyor bana.

> Dün akşam... yapmasaydım, bu sabah nasıl coşardım kim bilir! Üç haftalık rüzgârdan ve dondurucu yağmurlardan sonra ilk sıcak ve açık gün. Dün akşamki budalaca *ödlekliğim* (evet; kendime karşı) yüzünden bakışlarım cansız, zihnim uyuşuk.

Paul saat 8'de beni almaya gelmişti.

Ventura'yı ona ayarlamamı istiyor. Çayımızı içer içmez, birlikte çıkıyoruz. Zaman akıp gidiyor.

O hukuk fakültesine yazılmaya gidince, Luxembourg Bahçesi'ndeki bir bankta bekliyor ve korkarım, günün en güzel bölümü olacak bu on beş dakikalık yalnızlığın tadını çıkarıyorum.

Dün akşam *Ventres dorés*'deydim. (Günün sonunu Ducoté, Gourmont, Jacques Copeau, çok sevimli Verrier ve iki çekilmez gençle *L'Ermitage*'da geçirmiştim, gençlerden birinin adı Despax'tı, şiir yazıyor, Francis Jammes'ı tanıyormuş, tellakları andırıyordu.)

> Karım ve Van Rysselberghe'in pek hoş yeğeni Marie-Anne Weber'le birlikte *Ventres dorés*'de. Paris'e yalnızca iki günlüğüne, gösteriyi izlemeye gelen Madam Mayrisch perde arasında yanımıza geldi. Utanç verici bir durum yaşandı. Önce davranıp,

> onu hemen M.'yle[25] tanıştırmak istiyormuşum gibi yapmalıydım; ama bunun yerine, M.'yi gücendirme korkusuyla bekledim de bekledim, sonunda Madam Mayrish bağırdı: "Beni Madam Gide'le tanıştırsanıza". Oysa aramızdaki konuşma tanıştırılma beklentisinin rahatsız edici olamayacağı kadar canlıydı. Ne olursa olsun, işittiğim sitem akşamın geri kalanında tadımı kaçırdı.

Oyunu genel olarak oluntulu olsa da ben çok beğendim, sağlam bir zekânın ürünüydü kanımca. Herhangi bir gevşekliğe, duygunun ya da adına ne yazık ki şiir denen şeyin izine rastlanmıyordu hiç. Tuhaftır: Son perde en güzeliydi.

Nasıl olursa olsun, yeniden bu deftere yazmaktan çok büyük bir haz alıyorum. Günün işleriyle uğraşırken, defterimle yalnız kalacağım anları iple çekiyorum.

Anthime Armand-Dubois'yı gördüm, sağ kaşının üstünde kocaman bir yağ uru vardı. Baraillou[26] siyah bir peruk takmıştı.

Paul kaydını tamamladı; Luxembourg'da buluştuk. Ventura'yı kendisine ayarlamam için çabalayacağıma, anlayışıma, benden alabileceği her türlü yardıma güveniyor.

Birlikte bu akşam için bir sahne önü locası ayırtmaya Athénée'ye gittik.

Perşembe sabahı

Hofmannsthal[27] geldi, birlikte Luxembourg'da yürüyüşe çıktık.

Ventura aslında eskiden eşsiz bir biçimde altından kalktığı Esther rolünden hoşlanmıyor. Bugünkü oyuncular da tıpkı

25 Madeleine Gide.
26 Bu iki karakter Gide'in uzun zamandır üstünde düşündüğü *Caves du Vatican*'da (*Vatikan'ın Zindanları*) (1913) karşımıza çıkar. İkincisinin adı sonunda Baraglioul olacaktır.
27 Gide Hugo von Hofmannsthal'in adını 1903'te Weimar'da kaldığı sırada duymuştur. Sonrasında, Lord Harry Kessler iki yazar arasında aracılık etmiştir. Gide'in burada anlattığı ziyaret 10 Mayıs Çarşamba günü gerçekleşmiştir, Hofmannsthal o günle ilgili olarak arkadaşı Kessler'e şöyle yazacaktır: "Bugün Gide'le güzel iki saat geçirdim" (11 Mayıs 1905 tarihli mektup, aktaran Claude Foucart, "André Gide et Hugo von Hofmannsthal ou la Rencontre d'un grand enfant", *B. A. A. G.*, 43. sayı, Temmuz 1979, s. 11).

yazarlar gibi beğeninin güç sandıkları şeyden üstün olmasını kabullenemiyorlar.

Çok basit bir şeyi çok karmaşık bir biçimde dile getirdim. Dünkü yorgunluktan mı kaynaklanıyor acaba?.. Beş dakikadır uğraşsam da daha açık söyleyemiyorum.

Bu deftere daha rahat yazmayı öğrenmek için başladım.

Bunları yazarken hâlâ yatıyorum, oysa hava pırıl pırıl. Saat 1'de Cuverville'e gideceğiz. Hofmannsthal'in saat 10'da, Paul'ün de dokuz gibi gelmesi gerekiyor. Dün akşam ayrılırken: "Bir aylık çabayı bir saatte boşa çıkardın" dedi bana. Bu gizemli sözlerden hiçbir şey anlamadığım için ondan bu sabah bir açıklama istedim.

Vagonda[28]*. Perşembe*

Karşımızdaki, kırışıksız, güzel alınlı, şimdiden çok kırlaşmış simsiyah saçlı kadın bir el çantasından Arapça bir kitap çıkarıp, şaşkın bakışlarımın farkında değilmiş gibi görünerek okumaya başladı – onunla konuşmayı o kadar çok isterdim ki! Augustine De Rothmaler'e nasıl da benziyor, *manevi* açıdan da Anna Shackleton'a benziyor.

Gourmont konuşurken (dün *L'Ermitage*'da) kitaplarında beni onca öfkelendiren şeyin ne olduğunu bir kez daha anladım; şöyle diyor (örneğin): "Artık yazın içermeyen gazeteleri seviyorum yalnızca", bunu size öyle bir havayla söylüyor ki aslında demek istediği şu: "Sizin böyle düşünmediğinizi biliyorum: Ama umurumda değil; ben haklıyım."

"Sizi iyileştirmek için, bana her zaman yarayan yönteme başvuracağım" dedi Ventura Paul'e: "Beni sık görmenize izin vereceğim."

Paul dün akşamki konuşmayla Ventura'nın aklında Max'ın[29] anısını canlandırdığım için bana sitem etmiş, oysa Paul'e göre o anı solmaya, silinmeye başlamış.

28 Gide 11'i Perşembe günü Cuverville'e gidip, 14 Mayıs Pazar günü Paris'e dönecektir.

29 Max ile Ventura birkaç aydır ayrıdır.

Cuverville

Mutluluğun yüreğimi bir tanrı gibi mesken tuttuğu gençlik günlerimi anımsıyorum.

Bütün sabahı bahçede geçirdim. İçeri girip yazmak gelmedi içimden bir türlü. Öğle yemeğine geldiğimde körkütük sarhoştum, Em. "çılgına dönmüş gibi" göründüğümü düşündü. Ne yapmış olabilirim ki? Yalnızca gül ağaçlarımdaki böcekleri avladım.

Mont Roti

Hava soluk mu soluk bir mavilikte, ufku süt gibi ıslatıyor sanki. Oraya giderken keyifsizdim, o çocuklardan kimilerini görünce sevinmedim. Yöre güzel görünüyordu gözüme; kolzaların tatlı kokusunu içime zevkle çekiyordum; ama aklımın işsiz güçsüzlüğü bana sıkıntı veriyordu.

14 Mayıs. Cuverville'den dönüş. Vagonda

Bu zorlu işte Paul'e yardım etmeye karar verdim, ona olan sevgim, bağlılığım, arkadaşlık duygusundan yoksun olduğumu düşünmesinden korkmam ve kibirli kibirli hâlâ vazgeçilmez olma gereksinimini duymam itti beni buna. Ama yalnız kalır kalmaz, beni aşırı sıkboğaz eden sevginin engelinden kurtulunca, kesinlikle onaylayamayacağım ve adım adım felakete ilerlediğini düşündüğüm bu serüvene karşı çıkıyor, sırt çeviriyorum.

İki küçük sert kırışık var (V.'nin) dudaklarının kenarlarında, şimdilik neredeyse fark edilmiyorlar, ama Paul'ün yerinde olsam bir durup düşünürdüm.

Hofmannsthal'den söz etmek isterdim. Ne tuhaf, onunla iki saat konuştuktan sonra aktaracak bir şey bulamıyorum... Buna karşın, çok hoşuma gitti. Ama ondaki *karanlık* taraf bence çok geniş değil, öyle tanrısal bir şeyi gizlemiyor. Neredeyse sürekli kendisi konuştuğu ölçüde zevk alıyorum sohbetinden. Onu yeniden görmek beni çok mutlu eder.

16 Mayıs, Salı

Salon'daki bir sırada (büyük heykel odasında), M.'yle[30] Ghéon'u bekliyorum, saat 10'a doğru gelmeleri gerekiyor. (Bu sabah birlikteydiler.)

14'ü akşamı Paris'e dönüp, akşam yemeğini Charles Gide'lerde yedim; biraz Paul'le konuştum, tatsızdı. Yaşadığı şeyi onaylamadığımı ondan saklayamadım. Ama ne yapacağını öyle şaşırmış durumda ki, Ventura'yla konuşmayı kabul ettim. Bu işin sonu nereye varacak? Mutluluğa değil kesinkes. O da bunu biliyor. Ne önemi var! Aradığımız şey mutluluk mudur gerçekten? Hayır; içimizdeki yeniliğin kendini kapıp koyuvermesidir istediğimiz.

> Garda Jean'la[31] buluştuk, birlikte Ghéon'u bekliyoruz. Üçümüz arabayla otel otel gezip, G.'ye oda arıyoruz. Sonunda, L. Sokağı'na sapıyoruz, orada tahtakurularıyla uğraşmasından korkuyorum.
>
> Hiçbir açıdan pek bir yeniliği olmayan konuşmalar. Saint-Sulpice Meydanı'nda Jean bizden ayrılıyor. G. de ayrılmadan önce bana bir sokak lambasının altında M.'nin en tuhaf ve en önemli mektuplarından birini okutuyor, sonra mektubu bana bırakıyor.

Pazartesi sabahı, Salon'a, M., Ghéon, bir de Jean'la buluşmaya gidiyorum; Paul de aramıza katılmak istediği için tadımız kaçtı. Beşimiz odalar arasında geziniyoruz. Sonrasında neşesiz bir öğle yemeği. Hiç kuşku yok ki, sıkılacaksam (bunu her zaman *gereksiz* bulmuşumdur), bunun M.'yle birlikteyken olmamasını yeğlerim. Sevincimizin değişmezliğine, sürekliliğine zarar veren bir şey. *M.'ye yalnızca sevinç vermeyi, onun da bana yalnızca sevinç vermesini* gitgide daha çok istiyorum. *Sevinç* sözcüğünü de en dolu, en zengin anlamda kullanıyorum; "mutluluk, sıcaklık, erdem, sağlık" diyeceğim gibi "sevinç" diyorum burada.

30 Maurice Schlumberger.
31 Jean Schlumberger.

Bu sabah da kendimi *yormamak*, onları beklerken öfkelenmemek, bu buluşmaya lanet yağdırdıklarını düşünerek *içimi karartmamak* için yazıyorum... Geldiler.

Dün, öğle yemeğinden sonra, Ghéon'la birlikte, ötekilerden ayrılıp Whistler sergisine gittik. Yaklaşık iki saat sürdü sergiyi gezmemiz, özellikle son diziye, kahverengi karton üstüne kurşunkalemle çizilmiş, pastelle vurgulanmış figürlere ve karşıdan görülen kimi evlere (başta şekerci dükkânına) hayran kaldık.

Gezinin sonunda M.'yle buluştuk; L. Sokağı'na dek onlara eşlik ettim.

Sakin bir akşam yemeği. *Tête d'or*'un hayranlık uyandıran ilk perdesini Em.'e okuyorum.

Yepyeni bir hazla olsa bile, bütün zamanımı kullanma işi beni çok yoruyor. Gün içinde, boşluklar, aralar olmasını isterdim; duyum geçip gidiyor içimden, onu düşünceye indirgemiyorum; hiçbir şey yapmıyorum; ancak kafamda evirip çevirebileceğim bir şey bana yarar sağlayabilir.

Salon'a gittikten sonra (Salı), Ghéon'la M.'den ayrılıp, öğle yemeğinde Copeau'yla buluştuk. Yemekten sonra öyle yorgun düştüm ki, konuşmalarının tadını pek çıkaramadım, çok geçmeden uyumaya gitmek için izin istedim.

Yalnız kaldığım anda daha iyi oluyorum. İğrenç bir gece geçirmiştim; boğulma duygusu, ancak haykırarak yatıştırabildiğim kaygılar. Saat 4'e dek uyudum; uyandığımda dinlenmiş sayılırdım. *L'Ermitage*'ın yazıhanesinde Ghéon, Copeau, Verrier, Ducoté ve Léautaud'yla buluştum. Gourmont yoktu, daha rahat konuşabildim. Sinirlerime hâkim olmayı başardım, epey konuştum.

Ghéon akşam bize yemeğe geldi. Sonrasında Jean Schlumberger'nin evine, onun olağanüstü romanını dinlemeye gittik.

Ghéon kendinden geçti.

Auteuil, Çarşamba

Çalışma gücümü, dehamı bu evden bekliyorum. Daha şimdiden bütün umudum o.

Paul'ü şöyle bir gördüm yalnızca. Bu akşam Ventura'yla buluşacak. Anında kendini daha iyi hissediyor. Sağlığını tamamıyla bu gönül macerasının başarısı için savsaklıyor. İşe karışmamdan daha az söz eder oldu.

Öğleye doğru bir saat uyumayı yeniden alışkanlık edindim.

Ghéon ve M.'yle Saint-Sulpice Meydanı'nda buluşmaya gitmeden önce, *L'Occident*'ın yazıhanesine gidip, Claudel'in *Muses*'ünü aldım. Yürürken okuduğum birkaç tümceye takıldım kaldım. Tüm varlığım sarsıldı, neredeyse bir aydır beklediğim *uyarı* gibiydi.

> Ghéon ve M.'yle[32] buluşmak için Helikon Dağı'ndan ayrılmak canımı sıktı diyebilirim; G. hemen Griffin'e açtıklarından söz etmeye başlayınca onların arasına dönebildim. Evet, öğle yemeğinden sonra, konu oraya gelince, her şeyi anlatmış, yakında Bray'deki "belgeler"in okunması da tüm sırları aydınlatacak.
>
> Sonra yine yanlarından ayrıldım; havuza gittim, coşkunluğumun yerini üzüntü aldı orada.
>
> Gh. Akşam yemeğine geldi; birlikte Les Boulevards'da M.'yle buluştuk. *Napolitain*'e girdik, üç Roma usulü punç alıp, tatlı tatlı konuştuk. Burada en azından o konuşmanın bana verdiği hazdan söz edebilirim; ama bu haz öyle derin, öyle canlıydı ki, ötekilerin de onu paylaştığına eminim diyebilirim. Kalkıp onlardan ayrılma zamanı geldiğinde, bu sevincin tadını bütünüyle çıkardığımdan kuşkuluydum, içimdeki coşkuyu ve canlılığı biraz zorlamam gerekti; onları şimdiden bıraktığıma yerinmek istemiyordum. Otele dek onlara eşlik ettim, sonra kahkahalar atarak ayrıldım yanlarından.
>
> M.'yle olan arkadaşlığımın gitgide entelektüel bir nitelik kazandığı, gitgide handiyse duyusallıktan arındığı kesin. Ama bu arkadaşlığımızı zayıflatmıyor; tam tersine; bedenimden beynime yükseliyor. Daha şimdiden bedeninden çok düşüncelerine dikkat ediyorum.

32 Maurice Schlumberger.

Perşembe

Onu yine gördüm; hava kararırken geldi. Onunla *Journal*'imden[33] sayfalar okuduk. Evet, iyi etmişim bunları yazmakla. Tüm bunları anlatmak olanaksız. Marcel'e[34] göstermek istediğim şey *bu*; Bordeaux'da ona doğru dürüst söyleyemediğim şeyi ancak o zaman anlar.

Daha şimdiden çok uzağımda anlattıklarım. Okudukça hâlâ altüst oluyorum, ama yabancı bir gözle bakıyorum onlara. "Beni bırakmayacaksınız ey yatıştırıcı Musalar!"[35] Artık kendi üstüme çıkmalıyım.

Kessler gelip beni arabayla aldı. Mirabeau Oteli'nde, Hofmannsthal, karısı ve kaynıyla buluşmaya gittik, sonra beşimiz, iki arabayla, Lisbonne Sokağı'nın yolunu tuttuk, yarım saat sonra onları Baba Rouart'ın Corot'larının karşısında bıraktım.

M. Simon[36] dün akşam öldü. Hemen Albert'in evine gittim, Madeleine günü onunla geçirmişti. T. Caddesi'nden dönünce verdi bana üzücü haberi.

Albert evde, bitik halde. Ama karısının varlığı bize engel oluyor. Bir ara, azıcık, baş başa bırakıyor bizi. O anda ikimiz de kendimizi koyuveriyoruz, ben hemen Albert'in yanına gidiyorum, o da hıçkıra hıçkıra ağlayarak ellerimi tutuyor ve neredeyse *korkulu* bir sesle kulağıma bir solukta şunları fısıldıyor: "Onunla birlikte yitirdiklerimi bir tek sen, bir tek sen anlayabilirsin. Bugün öğleden sonra Madeleine'e dedim ki... 'Artık bir tek André, bir tek o...'"

Ama kuzin içeri giriyor, biz de iki suçlu gibi birbirimizden uzaklaşıyor, yüz ifademizi değiştiriyor, başka şeylerden konuşmaya başlıyoruz.

33 Bu büyük olasılıkla yok edilmiş bir defter.
34 Marcel Drouin.
35 Claudel'in *Ode aux Muses*'ünden.
36 Édouard Simon Albert Démarest'nin arkadaşıdır, Gide'in annesine yazdığı mektuplarda adı birçok kez geçer (bkz. *Corr. Gide-mère*).

Cumartesi

Boynumun bir tarafında büyüyen yangılı bir tür kist yüzünden odamdan çıkmıyorum. Bu fırsattan yararlanıp Barrès[37] üstüne bir yazı yazıp, bir saat piyano çalışıyorum, hemen hemen *bir yıldır* yapmıyordum bunu. Gündelik olarak kararlılıkla saatlerce özveride bulunmak günün dengesi için vazgeçilmezdi belki de.

Bu sabah Hofmannsthal geldi yine; onu gördüğüme çok sevindim. Biraz yüksek sesle konuşuyor, gizliyi saklıyı bilmiyor, ama sizi biraz serseme çeviren sözleri budalaca değil. Giysisi, boyunbağı çok hoş. Biraz oturuyor, sonra hemen kalkıp geniş adımlarla yürüyor, duruyor, yeniden yürüyor, koltuklara, masaya çarpıyor, gülümsüyor, azman bir çocuk gibi.

Eve dönerken, Charles Gide'lere uğradım. Paul oradan eve kadar eşlik etti bana. Ventura'dan başka bir şey konuşmuyor. Acelecilik edip yenik düştüğünü sanırken şimdi arayı kapıyor.

Paul Laurens'ı, ardından kardeşini ağırlamak için eve döndüm. İkisiyle hoş bir konuşma yapmak olanaksız! Pierre'in aşırılığı beni aslında hiç aldırmayacağım şeyleri savunmaya itiyor. Ona karşı içten olduğuma hep pişman oluyorum; neredeyse her zaman bu hataya düşüyorum; ikimiz de dönmüyoruz yanlışımızdan.

Jean bana Ghéon'a yazdığı sitem dolu mektubu gösterdi.[38]

Bu akşam kendimi çalışmaya zorladım, ama aklım korkunç karışıktı; düşüncelerimin hiçbiri yerli yerinde değildi.

J.-H. Fabre'dan akreplerin alışkanlıklarıyla ilgili bölümleri büyük bir ilgiyle okudum. Buna bir önsöz yazmak isterdim. (*Souvenirs entomologiques* – oysa kitap oldukça vasat yazılmış.)

37 Maurice Barrès'in *Au service de l'Allemagne*'ını ele alan makale *L'Ermitage*'ın Temmuz 1905 sayısında çıkmış (s. 41-45), sonradan *Œuvres complètes*'in IV. cildine alınmıştır (s. 433-440).

38 Gide Schlumberger'nin bu mektubuna Ghéon'a yazdığı 8 Haziran 1905 tarihli mektupta değinir (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 601-602). Anlaşılan Ghéon'un Vielé-Griffin'e cinsel yaşamını açması söz konusudur. Gide'in Schlumberger'yle yazışmalarında bu öykünün izine rastlayamadık.

Kont Kessler beni Hofmannsthal'lerle birlikte Armenonville Köşkü'ne yemeğe götürdü.

Bu Almanların kültürü beni şaşırtıyor. Yazınımızla ilgili hiçbir konuda yanılmadıklarını düşünüyorum.

Bu akşam yalnızca bir yılgınlık var, uyumak istiyorum. Wilde'ın *De profundis*'ini gerek Almancasından gerek İngilizcesinden okumak beni biraz rahatlatıyor.

Pazartesi

Açık seçik ayırt ettiğim bu kısırlığın tüm nedenlerini ele alıp birer birer boğmak isterdim. İçimdeki tüm olumsuzlukları ustaca besledim. Şimdi onlarla savaşıyorum; birer birer bakıldığında her birine boyun eğdirmek kolay; birbirine sımsıkı bağlılar; her biri bir başkasıyla iç içe geçirilmiş ustaca. İçinden kurtulamadığım bir ağ oluşmuş. Neyime yarıyor burada bu günlük? Bir sürü oynak şeyin arasındaki sabit bir şeye tutunur gibi tutunuyorum bu sayfalara. Kendimi ne olursa olsun bir şeyler yazmaya, ama her gün, düzenli olarak yazmaya zorluyorum... Burada bile, sözcüklerimi arıyor, duraksıyor, senin adını yazıyorum Loksias![39]

Bu sabah Bonnier'ye gidip, kütüphanemin tavanıyla uğraştım; şimdiki haliyle hoşuma gitmiyor. Sonra Vernes'e uğradım.

Öğle yemeğinden hemen sonra, beni çok rahatsız eden ve yoran kistimle ilgili yol göstersin diye doktora gittim. On beş dakikalığına Copeau'ya uğradım; onun yanında hoşa gitmek için çabalamayı bıraktım, dolayısıyla onunla seve seve görüşüyorum.

Eve dönüp Kessler ve Hofmannsthal'i bekledim, birlikte Lerolle'e gideceğiz. Madam Lerolle gösteriş yapmadan edemiyor, pek şık, üstü başı göz alıyor, yüzünde gencecik bir gülümseme, evinde soylu yabancıların olması belli ki kendisini heyecanlandırmış.

Lerolle'lerle birlikte şaşırtıcı bir Gauguin koleksiyonunu görmeye (Fayet'ye) gittim.

39 Apollon'un Yunanca sıfatlarından biri. Kehanetlerinin belirsizliğinden ötürü ona Loksias, "Dolambaçlı" derler.

Salı

Em.'le birlikte Whistler sergisine gittim yine. Üstümde bıraktığı izlenim daha zayıftı, ama sanatta ortadan kaldırma yöntemleri üstüne bol bol düşündüm. Paul ve Pierre Laurens ne derse desin, deseni ve rengi yalnızca ifade araçları olarak düşünebiliyorum, böyle düşünmek istiyorum. Hiçbir şey ifade etmeyen çizgi ya da renk yararsızdır; sanatta da yararsız olan şey zararlıdır vb.

Öğlen ne yaptım?.. (Bunu Perşembe yazıyorum.) Uyudum mu?.. Hayır! Gilbert de Voisins'in evine gittim, evde yoktu. Ona nerede zenci ya da İspanyol dansı izleyebileceğimizi soracaktım, Kont Kessler, kız kardeşi ve Hofmannsthal'ler akşam böyle bir dans izlemek istiyordu.

L'Ermitage'a uğradıktan sonra, Auteuil'e, Markiz de Brion'un evine, Alman topluluğuyla buluşmaya gittim. Geniş ve epey görkemli bir salona girdim, başta içeri fötr şapka, külrengi ceket, sarı ayakkabılarla, yakalıksız (beş gündür bana sıkıntı veren küçük kist yüzünden yakalık yerine oldukça ustaca bağlanmış, Em.'in verdiği altın bir Zelanda iğnesiyle oldukça hoş biçimde tutturulmuş ipek bir fular takmak zorunda kalmıştım) girdiğim için biraz rahatsız oldum. Bütünüyle rahat görünebilmek için çabalıyordum; kaldı ki, Kessler'le kız kardeşinin incelikli yardımlarıyla, çok geçmeden neredeyse doğal davranmaya başladım. Neyse ki çok yorgun değildim.
Fazladan birkaç kişi daha geldi.

Akşam yemeğini yiyecekleri Ritz'de onlara katılmama karar verildi; ben yemeği tek başıma yemeyi yeğledim, tatlı faslında yanlarına gittim.

Biraz çılgın bir gece geçirmek istiyorduk ama her şey çok tatsızdı. Marigny'deki saçma sapan gösteriden sonra, *Maxim's*'e gittik; oraya çok erken gittiğimiz için, hiç dans izleyemeden saat 1 buçuk gibi çıktık, kesinlikle dans biz ayrıldıktan sonra başlamıştır. Her şey hazırdı, ama sıkıntıdan yorgun düştüğümüz için eve gidip uyumaktan başka bir şey düşünmüyorduk.

Her birimiz doğal olarak, çok da belli etmeden, duyduğumuz sıkıntıdan ötürü ötekilere kızıyorduk biraz. Hofmannsthal'in beni biraz sorumlu tuttuğundan neredeyse eminim. Bu yüzden

bana veda ederken soğuktu.

Neyse ki, *Maxim's*'te, cesaret edip yanımda oturan Madam de Brion'la uzun uzun konuştum, öyle ki ikimiz sıkıntıdan biraz olsun kurtulduk; ama bunun için çok büyük bir çaba gerekti. Yine de bana teşekkür etti ve ayrılırken, yeniden görüşmemiz için çok hoş bir biçimde, epeyce üsteledi.

İki saat boyunca yorgun değilmişim gibi yapmaktan çok yorgun düşmüş bir halde eve döndüm.

Çarşamba

Auteuil'deki evime gittim, bütün sabah orada geçti. Eğlence olsun diye "Maillol'a bir şömine ısmarlayacağım" deyince Bonnier'nin canı sıkıldı! Gülmemek için kendimi çok zor tuttum.

Öğleden sonra bir saat uyudum. Önce Albert Démarest'lere, oradan akşam yemeğine Copeau'ya gittim. Kuzin M. Simon'un Albert'e hiçbir şey bırakmamış olmasını kabullenemiyor; belgelerle kesinkes oynandığını düşünüyor... vb. Albert, üzgün, tatlı, boyun eğmiş... kusursuz.

Hiç yalnız göremiyorum onu ne yazık ki!

Copeau'larda çok güzel bir yemek. Kısa bir süreliğine yataktan çıkardıkları ve artık benden korkmayan küçük kız eşsiz. Arkadaş Spycket de oradaydı. Madam Copeau yemekten sonra köşesine çekildi. Çocukluk anılarıyla ilgili ağır ve mahrem sayılabilecek konuşma – arkadaş da konuşmayı dinledi, ama katılmadı.

Odéon üstünden geri dönerken küçük Jean'ı[40] gördüm yine, o ana dek yapabildiğimden biraz daha uzun konuştum onunla. Her yerinden sevgi ve hoşluk fışkıran bu çocuğa bakınca yüreğim cız ediyor; birine "iyilik yapmayı" hâlâ bilebilseydim, ona iyilik etmek isterdim. Yalnızca onu yeniden görmenin verdiği basit sevinç için beşinci kez Odéon'a gidiyorum. Geçen akşam, onu başta bulamamış, yaklaşık bir saat beklemiştim. Perde arasında geldi. Nereden çıktığını bilmiyorum; o da beni gördüğüne sevinmiş gibiydi; gülümsemesi öyle büyüleyiciydi

40 Küçük Jean'ın kim olduğunu bilmiyoruz.

ki, yalnızca kendisine üç kuruş verdiğim için gülümsemediğini düşündüm.

Dışarı çıkmak için kendimi zorlamam gerekti; *nereye* gittiğini öğrenebilseydim, ondan ayrılırken daha az zorlanırdım.

Perşembe

Sabah P. Oteli'ne şöyle bir uğradım. Ne ruhsal durumumda ne düşüncelerimde bir yankısı oldu. Yalnızca acil bir gereksinim giderildi. Sonrasında onu artık düşünmemeyi istiyorum her şeyden önce.

Biraz alışveriş yaptıktan sonra, eve döndüğümde gerçekten çalışmaya tam anlamıyla hazırdım.

Paul öğle yemeğine geldi, gönül macerasını irdelemesi beni biraz yordu; yerinde sayıyor, harekete geçmek yerine olayları inceliyor. Oyunu kaybetme korkusu kendisini oynamaktan alıkoyuyor. Yazık.

Evde kalıp okuyor, çalışıyorum. Em.'le Wilde'ın *De Profundis*'ini (hem Almanca hem İngilizce metin) yüksek sesle çok güzel okuduk.

Dingin bir akşam, ama daha çok çalışmak isterdim. Tüm bunlar keskinlikten yoksun.

Carlyle'ın yaşamı hayranlık uyandırıyor (Brenn, *Pages libres*). Bunu okurken, kendimi on beş yıl önce olduğum gibi hissediyorum. Ama *olanaklarım* azaldı; coşkum eksildi. *Bu* hâlâ elimde, ama *yanında* bir sürü gereksiz şey de var; yalnızca tek bir şey mi gerekli? Evet, ama *tek* olması koşuluyla tam da.

Cuma

"Bu" dedi, "kibarlar âleminden bir kadının portresi. Elin bayağılığını görüyor musunuz? Nedenini biliyor musunuz? Çünkü öne çıkıyor. Fotoğraflara bakın. Ben bunu fark ettim; bir kadın elini öne koyduğunda, e işte, göreceksiniz: El kocaman görünür. Hemen. Manet bunu hemen anlamıştır! Hayır, bakın, bu

doğanın *karşısında* değil; hayır, doğanın *içinde*. Manet *Doğa*'dır.

"Ya şuna ne demeli! Bu açık giyimli kadın yaşıyor, soluk alıyor! Bu gerdan... İnsan arzuluyor bu gerdanı... tabii gerdanları seviyorsa."

Bu sözleri ve daha nicesini Kont Kessler'le birlikte koleksiyonunu görmeye gittiğim M. Pellerin hayranlık uyandıran Manet'lerle Cézanne'ların karşısında söyledi.

> Hemen Jean'ın evine gittim. Merdivende anne babasıyla[41] karşılaştım. Orada buluşacağım M. onların izinden gidiyor ister istemez. Karmaşık sözler, kızarmalar. Jean'la birlikte M. konusundaki durumumu uzun uzun açıklamalar.
>
> Akşam, dingin; Marcel'e önemli bir mektup (Hofmannsthal'le vb. ilgili).

Cumartesi

Boğucu, ışıl ışıl bir günden sonra gerçekten ilk sıcak akşam. Bir kitaba başlamış olsaydım, bu akşam en güzel sayfalarını yazardım. Beynim açık, öyle şen şakrak değilim, bedenim rahat, yüreğim sağlam. Bu akşam hayranlık veren bir âşık olabilirdim, Paul'ü düşünürken ona acımadan edemiyorum. Keşke M.'yle dün tanışmış olsaydım ve ancak bugün konuşabilseydim...

Bu gece kendimi balkondan aşağı atsam: "Böylesi daha basit" diyerek yapardım bunu.

> Sabah Vernes'in evine gittim, sonra La Boétie Sokağı'nda eski yan kâğıtlarından seçip alarak oyalandım.
>
> Saat 2'ye doğru Redon'u[42] görmeye gittim, ama yalnızca Madam R. vardı evde, kocası bir yerlere gitmişti. Kadın bir saati

41 Paul Schlumberger (1848-1926) ve kızlık soyadı Justin O'Brien olan Marguerite (1853-1924). Jean Schlumberger Paris'te geçirdiği günlerde onların evinde kalır.

42 Gide'in 1893'ten beri mektuplaştığı ve büyük olasılıkla *Cahiers d'André Walter*'in yayımlanmasından sonra Mallarmé'nin evinde karşılaştığı ressam Odilon Redon.

aşkın bir süre beni lafa tuttu; ama Bresdin'le[43] ilgili anlattıkları ilginçti. Sonrasında, bitmiş tükenmiş bir halde, eve dönmekten başka çarem kalmadı.

Olağanüstü Renard'ı ve Barrès'in *Taches d'encre*'ını yeniden okuyorum. Goethe'nin birtakım şiirlerini yanıma almıştım. Bu yakınlarda, *Épigrammes*'ını ve *Élégies*'sini de yeniden okuyor, inceliklerine daha iyi varıyor, onlara olan sevgimi daha da pekiştiriyordum.

Bundan dört yıl önce, böyle akşamlarda, bütün gece dolaşıp dururdum.

Ertesi gün sürdürebileceğime inanmıyorsam bir işe ciddi ciddi başlayamıyorum.

Pazar

Mad. gribe yakalandığı için yatıyor. Onunla Auteuil'e gitmeyi düşünüyordum; ama bugünlük niyetim boşa çıktı.

Charles yengeme, Jacques Blanche'a, sonra yeniden Charles yengeme gittim. Ayrıntılarıyla anlatmak isterdim. Paul ve Robert Burnand'la *Lavenue*'de akşam yemeği yiyip, ikisini *Bullier*'ye götürdükten sonra, saat 11 buçukta gözlerimden uyku akarken geri döndüm, dönüş yolunda tek başımaydım, Odéon'dan geçtim ama küçük Jean'ı göremediğime üzüldüm. Onu hapse atmalarından korktum.

Hofmannsthal bana bir şey anlatmıştı, dün Jacques-É. Blanche da aynı şeyi söyledi: Hofmannsthal Hervieu[44], Barrès ve Blanche'la birlikte Madam de Noailles'ın evinde yemek yerken, yanında oturduğu Blanche'a: "Hadi itiraf edin Mösyö Blanche, arkadaşınız olduğunu bildiğim André Gide'in yazdığı tek bir sayfada bu beylerin tüm kitaplarından daha fazla yetenek var!"

43 Rodolphe Bresdin (1823-1885) Redon'un gravür öğretmenidir.
44 Paul Herveu Gide'in sevmediği (bkz. J.-É. Blanche'a yazdığı mektup [*Corr. Gide-Blanche*, s. 136-137]) bir tiyatro oyunu yazarı ve romancıdır.

(bir yandan da belli belirsizce konuklara işaret etmiş), üstelik bunu öyle yüksek sesle söylemiş ki çok rahatsız olan Blanche: "Sonuçta burada olanlar arasında kimse böyle düşünmüyor" diye yanıtlamış.

Hofmannsthal bu sözü bana anlatınca, bunu gerçekten söylediğine inanamamış, ondan biraz kuşkulanmaya başlamıştım. Blanche da sözcüğü sözcüğüne aynı şeyi söyledi dün; kuşkuya yer kalmadı, daha neler söylemiş: Yine yüksek sesle, Madam de Noailles'a: "Neden beni Vielé-Griffin ve André Gide'le birlikte çağırmadınız ki?" demiş, Madam de Noailles da haykırmış: "André Gide mi! O benden nefret eder!"[45] Sonra Hofmannsthal Barrès'in *Le Jardin de Bérénice*'ten beri hiçbir şey yayımlamadığını bilmiyormuş gibi yaparak eğlenmiş. Hervieu'ye üsteleyerek "bana hayran olup olmadığını, neden olmadığını" sorup durmuş. Hiç kuşkusuz rahatsız edici bir konuk, öyle ki yemek epey can sıkıcı geçmiş.

Pazartesi

Hava ışıl ışıl. Yazlık giysilerimi giyip, Odéon'da M.'yle buluşmaya gittim.

Birlikte Châtelet'nin yolunu tuttuk, Ghéon saat 10'da bizimle orada buluşacaktı.

Üçümüz, Luxembourg'dan geçip, Jean'ın evine gittik, yarım saat lafladık, sonra küçük *Lavenue*'de öğle yemeği yedik (...).

(Çoğunlukla yalnızca günümü nasıl geçirdiğimi kuru bir dille anlattığım bu notların daha sonra benim için ne ifade edeceğini bilmiyorum. Yine de ara vermek istemiyorum; bu sekiz gün sonra Cuverville'e gidene dek sürdüreceğim bir yöntem.)

Gönül rahatlığıyla gitmelerine izin verip, hemen Lalo Sokağı'na, Maurice Démarest'lerde yemek yiyen Mad.'in yanına gittim.

45 André Gide'le Anna de Noailles görünüşe göre 1901'de Lucie Delarue-Mardrus aracılığıyla tanışmıştır. Noailles belki de Gide'in 18 Haziran 1904'te *Visage émerveillé*'yle ilgili olarak kendisine yazdığı mektubun farklı anlamlara çekilebilmesi yüzünden bu izlenime kapılmıştır (*Corr. Gide-Noailles*, s. 4-5).

Charles yengemde bir saat. Yengemin Paris'e yarı delirmiş bir halde getirdiği Bad Ragaz'lı Brot yengenin serüvenini anlatmaya zamanımın ve yatkınlığımın olmasını isterdim. Nedimeleri andıran bu zavallı ihtiyarcık korkunç kaygısından kaçmaya çalışarak dairenin içinde odadan odaya gidip geliyor durmadan. Delirme korkusu bile neredeyse başlı başına delilik düzeyinde. İnsana özgü acının yeni bir imgesi bu. Charles yengem onun bütün öyküsünü bize uzun uzadıya ve tutkuyla anlattı. Şçedrin'inkileri akla getiren bir öykü, onu kusursuz biçimde anlatan yengemin sözleriyle yazılmalı tam da.

Auteuil'deki eve gittim. Mad. ilk duvarlar yapılalı beri oraya ilk kez geldi. Sonra birlikte arabayla yola çıktık yeniden.

Buraya döner dönmez, apandisit yüzünden odasından çıkamayan, önceki gün kendisini görmemi isteyen Davray aklıma düştü... Jacob Sokağı 22 numarada pek sevimli görünmeyen bir konağa girdim. Metresiyle birlikte oturduğu giriş katındaki oda büyük sayılamayacak, çevresindeki yüksek duvarların arasına biraz gömülmüş, ama içini gölgelendiren ve ona belli bir görkem kazandıran epey yüksek bitkilerle dolu bir bahçeye açılıyordu. Dipte, pek yüksek olmayan bir duvar, o duvarın üstünde de bir Yunan tapınağının, küçücük, özentili, çağdışı, gülünç bir tapınağın alnacı görünüyordu, üstünde büyük harflerle DOSTLUĞA yazıyordu.

Anlaşılan bu Maurice de Saxe'ın Adrienne Lecouvreur'ün anısına yaptırdığı küçük tapınak.

Akşam yemeğe Albert'ler geldi. Zavallı Albert karısından bir an için olsun uzaklaştığında suç işlemiş gibi görünmeye başlıyor.

Salı

Charles yengem dışarı çıktı. Brot yengeyi hastaneye yatırmaya çalışıyorlar. Korkunç bir şey bu; ama böyle olması gerekiyor. Üç gündür tanık olduğum tek şey iç karartıcı bir zavallılık, umutsuz bir durum.

Yaşlı kadının olan biteni *anladığında* duyacağı yürek darlığını düşünüyorum. Kendini Charles yengemin dizlerine atacak.

Ağlamayacak; ağlayamayacak ama hâlâ hayranlık uyandıran sesiyle haykıracak: "Anna! Sana güvenmiştim; neden bana ihanet ettin?"

Çarşamba

Şu yaşımda ve Quillot, Rouart vb.'yle yaşadıklarımdan sonra[46], hâlâ *soylu bir hareket*in çekiciliğine kapılmadan edemiyorum. Hemen sonrasında, onu geri almak istiyorum yalnızca.

Dün sabah Jean Schlumberger'yi Redon'un ustası, kara bahtlı gravürcü Bresdin'in kızının evine götürmüştüm. Arabamız bizi Jourdan Caddesi 22 numarada, bir duvarın önünde, alçak ahşap bir kapının önünde bıraktı; kapının üstünde bir delik, ahşapta elle açılmış bir delik vardı, oradan bir ip sarkıyordu: zil. Duvarın karşısında surlar. Zili çalmaktan, kapıda korna çalmaktan bıkınca, Montsouris Parkı'nda biraz gezindikten sonra, birinin gelip bu gizemli kapıdan girmesini ya da çıkmasını beklemeye karar vererek oraya oturduk. Yirmi dakika geçti. Bir ara aralanan kapıdan epey uzun boylu ve iri bir delikanlı çıkınca, hemen yanına gittik. Sonunda oldukça isteksizce içeri, üstlükle iç etek giymiş, hâlâ güzelliğini koruyan, ışıl ışıl tenli, saçı başı dağınık annesi Matmazel Rodolphine Bresdin'in yanına aldı bizi. Oğlu bizi bıraktı. Aynı zamanda oda olarak kullanılan bir atölyedeydik. Duvarlarda silah armaları; camın dibindeki akçaağaç piyano-klavsen sıraya, çalışma masasına, türlü türlü işlerde kullanılan bir masaya dönüştürülmüştü. Camdan ağaçlarla çiçekler görünüyordu. Daracık küçük bahçe kuşatmada yıkılmış bir evin duvarına dayanıyordu. Matmazel Rodolphine yılda yalnızca üç kez konuşan biri gibi durmadan konuşuyordu. Yaşadıkları sefaletin uzun öyküsünü anlattı. Bir konsol çekmecesinden babasının yitik yapıtından kurtarabildiği her şeyi, bir yığın estamp, niteliksiz baskı, döküntü prova çıkardı.

46 Gide'in bu yakın arkadaşlarına neden sitem ettiğini anlamak güç; belki parayla ilgili düşüncesizlikler neden olmuştur buna, çünkü Gide ilkine geri alamayacağı bir borç vermiş (bkz. *La Maturité [...]*, s. 475-476), ikincisi de kendisini gelir getirmeyen borsa vurgunculuklarına sürüklemiştir.

Az önce Félix Paul Grève'le öğle yemeği yedim; öyle olağanüstü bir ilginçliği olmayan, yorucu bir yemekti; çıktığımda sarhoştum, aşırı uzun sessizlikleri doldurmak için kendimi koyuverip aşırı içtim, aşırı tüttürdüm. Bu satırları noterin çalışma odasında Bourgerie'yi beklerken yazıyorum. Kaygılanan, vasiyetine torunu yararına bir şey eklemek isteyen bizim zavallı ihtiyar La Pérouse konusunda ondan akıl almam gerekiyordu. Aklımın başımda olduğu en iyi günlerimde bile bu işi çözmeyi başaramazdım. Bugün hissettiğim kafa karışıklığıyla, bu karmaşık işler bende neredeyse bedensel bir rahatsızlık yaratıyor; terliyorum, migrenim tuttu; kendimi Eurotas'ın[47] sularına atasım var.

Bana el yazmasını (*Le Poète et sa femme*) verip, bu sayıda ya da bir sonrakinde, tek seferde ya da birkaç parça halinde yayımlama konusunda kararı bana bırakan Francis Jammes, ben döndükten hemen sonra, tek seferde ve hemen çıkmasını istediğini yazdı. Boylesve'in (Rebell üstüne) makalesi de gelince, bu sayı yirmi sayfa fazla oldu. Ducoté'nin yazmanı Verrier Francis Jammes'a büyük bir üzüntüyle yazısını kesmek zorunda kalacağımızı yazdı. Jammes oralı bile olmadı. Ya el yazmasını geri gönderecekmişiz ya da tek seferde basacakmışız; kaldı ki, diye ekliyor, bu "mızmızlıklardan bıkmış." Altmış yerine seksen sayfalık bir sayı çıkarmak zorunda kaldık, bu "mızmızlık" da Ducoté'ye yüz elli franga patladı.

Hava öyle sıcak, öyle güzel ki, yorgunluktan kolumu kıpırdatacak halim olmasa da akşam yemeğinden sonra yeniden dışarı çıktım. Ne var ki bu akşam beni dışarı çıkmaya iten şey herhangi bir tasa değil; "sonradan yerinmemek için" çıktım; bu korkunç sözü beni çıkmaya zorlayan Em. söyledi.

Önce kafe-konserlerin çevresindeki canım Champs-Élysées; Rond-Point'a dek uzandım, Élysée boyunca yürüyüp geri döndüm; gitgide artan kalabalıkta bir bayram havası vardı, Royale Sokağı'na dek cıvıl cıvıldı ortalık; İspanya kralının[48] Élysée dönüşünde izleyeceği yolun kenarları Saint-Honoré mahallesi-

47 Yunan mitolojisinde unutuşu simgeleyen ırmak.
48 XIII. Alfonso 31 Mayıs-5 Haziran tarihleri arasında Fransa'ya gelir; 31 Mayıs'ta Paris'tedir.

nin ve Royale Sokağı'nın üstünde güzeller güzeli zafer takları oluşturan ışıl ışıl kordonlarla donatılmıştı. Bunlara yanımda Em. olmadan tanık olmak beni rahatsız etti, hemen onu alıp getirmek için geri döndüm; ama daireye oturur oturmaz, üstüme öyle bir yorgunluk çöktü ki, bu gezintiyi yarına erteledik.

Perşembe

Bu günlüğün en büyük sakıncası beni sürekli geriye götürmesi. Ama şimdinin tadını çıkarmayı öğrenmekten zevk aldığım yaşta değilim artık. Bu sabah çaldığım tüm kapılar kapalıydı: Welter'inki[49], *Mercure*'ünki, Péguy'ninki, oysa onunla işim vardı; kendimi iyi hissediyordum, işsiz güçsüzlükten, Marcel'e yazma bahanesiyle, *Soufflet*'nin taraçasına oturup, pek de güzel olmayan bir kınakınayla beynimi puslandırmam çok büyük bir hataydı.

Bu satırları beni birlikte öğle yemeği yiyeceğim Ducoté'nin evine götüren metroda yazıyorum. Marcel'e yazmadım. Yalnızca Luxembourg'da bir banka otursaydım, paçavralar içindeki efendi ama tuhaf adamı on beş dakikadan uzun bir süre gizlice izlemeseydim, ılık havanın ve sıcak ışığın tadını güzelce çıkarır, bu sabah evden çıkarken zihnimde hissettiğim hem dingin hem kabına sığmaz sevinci yaşatabilirdim; son üç gün neler yaptığımı kuru bir dille anlatmaktan biraz daha iyi bir şeyler yapabilirdim.

Salı, öğle yemeğinden hemen sonra, Em.'le birlikte İspanya kralının geçeceği Champs-Élysées'ye gittik. Hiç kuşku yok ki, kral bu kadar genç, bu kadar güzel olmasaydı, onu kalabalığı selamlarken gördüğümde boğazım düğümlenmezdi. Yüzü kasılmıştı, kaskatı, ufak, askeri bir selam veriyordu.

İki saat sonra, onu Élysée'den dönerken gördüğümüzde, gülümsemesi çok farklıydı; yüz çizgileri gevşemiş, şen şakrak görünüyor, yalnızca şaşkın, handiyse hâlâ çocuksu bir sevinci yansıtıyordu. Kralın iki geçişi arasında, iki salonu gezmeye gittik. O sergiler kadar insana karamsarlık veren bir şey olamaz.

49 Hubert Welter (1857-1933) Gide'in kitapçısıdır.

Günün sonunu *L'Ermitage*'da Guérin, Verrier, Ducoté ve Larguier'yle[50] geçirdim. İlginç hiçbir şey yok. Copeau'yla dönüş. Oldukça anlamlı bir konuşma, aramızdaki konuşmalar kolaylıkla anlamlı bir hale bürünebiliyor zaten.

Akşamı anlattım.

Dün, Çarşamba. Sabah Auteuil'deki eve gittim. Saat 11 buçukta F. P. Grève'le buluşup öğle yemeği yedim. Lokantadan çıkarken yaşadığımız sessizliklerden usanmıştım, yeni bir buluşma ayarlamaya çalışmadan ayrıldım ondan.

Zavallı Lanux'ü görmeye gittim, sonra Lanux'ün bana sorduklarını öğrenmek için notere. Druet'ye uğradım. Döndüğümde Mad. evde Allégret'lerleydi, birlikte çıktık, Madam Copeau'nun evine dek ona eşlik ettim.

Akşam arabayla ışıklandırılmış caddelere ve meydanlara çıkıyoruz. Em. eve dönüyor; ben tek başıma Champs-Élysées'ye, oradan Opéra'ya gidiyorum. Dikkate değer biriyle karşılaşmadım. Hava tozlu ve kavurucu. Kalabalık (kralın galadan sonra Dışişleri Sarayı'na gitmek için geçeceği) Opéra Caddesi'nde toplanıyor gitgide; sonunda içim daralınca kaçıp, sapa yollardan Théâtre-Français Meydanı'na gidiyorum. Oradaki kalabalık daha az. Saat gece yarısına yaklaşıyor. Théâtre-Français boşalıyor. Kortej çok geçmeden görünecektir. Théâtre-Français'nin kemeraltındaki sütunlardan birine çıkıp, birkaç çocuğun yanında bekliyorum. Oradan bombayı açık seçik duydum[51], söylediklerinden çok daha az ses çıktı. Yanımdaki birçok kişi onu kestane fişeği sandı düpedüz. Ben tabanca sesi sandım. Bir kez daha olayı *ciddiye almakta* güçlük çektiğimi gördüm. Çok eğleniyordum, hatta neredeyse bir an bile yanımdan ayrılmayan kalabalığın korkusu tüm duyularımı uyarıyor, yüreğimi sevinçle çarptırıyordu. Gazeteler ertesi gün hemen sonra yaşanan "anlatılmaz kargaşa"dan söz etti. Oysa patlamayı izleyen hareketsizlik bana çarpıcı gel-

50 Léo Larguier (1878-1950) *L'Ermitage* için çalışır, Charles Guérin de (1875-1939) Gustave Moreau'nun öğrencisidir.

51 İspanya kralını hedef alan suikast girişimi kral, cumhurbaşkanı Émile Loubet'yle birlikte Opéra'dan çıktığı sırada, Rohan Sokağı'yla Rivoli Sokağı'nın kesiştiği köşede gerçekleşmiştir (bkz. *Journal des débats*, 2 Haziran).

mişti. Kalabalık belki bir dört dakika boyunca şaşkınlıktan donakalmış gibiydi. Sonra polisin hareketinin neden olduğu hayranlık uyandıran bir dalgalanma oldu. Biraz sonra atlı askeri inzibatın atılışı içimi korkuyla, dehşetle, aynı zamanda bir tür coşkuyla doldurdu. Buna karşın, kendime bütünüyle söz geçirebiliyordum, tek rahatsızlığım gözlerimin yaşarmasıydı. Ama gördüğüm şeyleri *ciddiye alamıyordum* bir türlü; gerçek yaşam bu değilmiş gibi geliyordu bana. Sahnenin sonunda, oyuncular geri dönüp selam vereceklerdi.

2 Haziran, Cuma

Paul'ün hikâyesi sinirime dokunuyor. Kaldı ki ona gitgide daha az yakınlık duyduğumu hissediyorum. Artık çoğunlukla ona yakınlık gösterdiğimde, bunu düşünmeden kalkıştığım bir şeyi sürdürmek için, ama içten içe kendime başkaldırarak, kimi zaman hoşluk yaptığım kişiye büyük bir öfkeyle yapıyorum.

Ces messieurs'yü (genel prova) izlemeye gittiğimiz *Gymnase*'dan dönüşte Copeau'ya bunları anlattım. Vasat bir oyun, kitabını daha çok sevmiştim, sahnedeki oyuncular onu berbat ediyor, nüktesi kalmamış hiç.

Oyun bitmeden çıktık. Bir ara Lugné-Poe'yla ve kendisini gördüğüme sevindiğim Vuillard'la çene çaldım.

Perşembe (sanırım İsa'nın Göğe Çıkışı yortusu [?]). Sabahımı kapalı kapıları, Welter'inkini, Valette'inkini, Péguy'ninkini çalarak boşa harcadım. Ducoté'nin evinde öğle yemeği; eski öğretmenim Bauer'le karşılaştım, öğleden sonra, Valéry'lerle birlikte Bagatelle'e gittim (Groult sergisi). Charles Gide'lere uğradım. Paul'le akşam yemeği (bizim evde), akşamı Copeau'yla geçirdim.

Cuma: Yeniden: Welter, *Mercure*, Péguy. Paul, Jean ve Maurice'le *Raspail*'da öğle yemeği. Öğleden sonra, budalaca bir bitkinlik (M.'yi *bir daha* görmemeye karar verdim – en azından bu şekilde görmemeye. Kuşkusuz Ghéon'la aramızda bir *çekişme* var, oysa böyle olmamalı. Tam tersine, onunla ilişkim dinlenmeme izin vermeli).

Cumartesi

Kalkar kalkmaz, Paul'le sözleşmiş olmamız canımı sıkıyor. Buluşmaya geç, homurdana homurdana gidiyorum. İlkin önceki gün ayırttığı otomobilden vazgeçmesini söylüyorum ona. Böylece en az yetmiş frangı cebinde kalır. Yaşadığı maceranın onun başına gelmesinden başka ilgi çekici bir yanı yok.

İçtikten sonra, bardağın dibinde kamışların çekemediği kalın, neredeyse yağlı bir tür krema kalıyordu. Susuzluğum ve boğazıma düşkünlüğüm tiksintimi bastırıyordu; ama sonrasında uzun süre midemde bir ağırlık hissettim, dilim kalınlaşmış gibiydi. Bu duyumu başkalarına yalnızca yazınsal görünecek bir özenle yazıyorum, ama sonuçta anının tam da bunun çevresinde toplanacağını kesinkes biliyorum. Bizim tersimize kremalı kahveyi yeğlemeyen Ventura'nın ısmarladığı, kocaman bir bardak içindeki, kenarları köpüklü ve buz gibi kapkara kahveyi kıskanmıştım.

Konuşma tatsızdı; hiçbirimizde coşku yoktu.

Saint-Lazare Garı'nın kafesinde de Paul ile M. çocukça bir kurnazlık edip, beni onunla yalnız bırakmıştı – o süreç boyunca konuşulacak *konuları* tüketmiş, geri dönmelerini dört gözle beklemeye başlamıştım. Yapılacak bir şey olmadığına inancım güçleniyor, ağzının kenarlarındaki iki küçük kırışıktan gitgide daha çok kuşkulanıyorum. *Tüm bunlar beni korkunç sıkıyor.*

Saint-Lazare'dan Bois'ya dek banliyö trenine bindik, sonra iki arabayla Seine yakınlarındaki, epey güzel ağaçların altındaki *Cycle* lokantasına gittik. Arabada artık söyleyecek bir şey bulamadığım Ventura'yla baş başaydım. Giyimim kuşamım kötü, saçım başım dağınıktı, tıraş olmamıştım; hoş görünmek gibi bir tasam yoktu. *Sıkılıyordum.*

Paul arabasını bıraktığı için, dördümüz aynı arabayla döndük, körüğü üstümüze kapattılar. Pırıl pırıl havada, bu arabanın dikkat çekmesini sağlıyordu, ama biz pek görülmüyorduk.

Batignolles'de M.'yle birlikte ötekilerden ayrılıp, yürüyerek uzun zamandır görmek istediğim Picasso'ya uğrama bahane-

siyle Sacré-Cœur'e gittik.[52] Onu atölyesinde (Ravignan Sokağı, tepenin eteğinde) bulamayınca, kartımı kapının altından atıp, M.'yle yola düştük, bazilikayı şöyle bir gezdikten sonra yürüyerek döndüğümüz Saint-Lazare'da ayrıldık.

Yalnızlığı arzuluyor, Em.'i beklemeden yarın yola çıkmaya karar veriyorum. Pazartesi Étretat'da kalacağım, Salı günü Cuverville'de onu karşılayabilirim.

Hava sıcaktan çok bulanık.

Sağlıksız mı sağlıksız bir meraktan pencerenin dibinde oturup, kanatların arkasından karşımızdaki, sokağın karşı tarafındaki pencereleri, bakkalda çalışan oğlanları gözetliyorum. Böyle çok sıcak havalarda, pencereleri açık oluyor; bakış dalıp gidiyor; odanın alacakaranlığında, şeyler belli belirsizce seçiliyor... Daha fazlasını görememeye katlanamıyorum. Yatmadan önce, on iki kez gözetleme noktama geçiyorum; hatta, gecenin bir yarısı, bir kez daha kalkıyorum...

Öte yandan, bu kaygıyı gidermek için dışarı çıkmıştım. *Buffalo*'ya girmiş, ama hemen çıkmıştım; bana göre değildi. Champs-Élysées'den Les Boulevards'a upuzun, boş ve yılgın bir yürüyüş.

Ventura Gasquet'yle[53] arasının açıldığını söyledi bana. Ben de onunla aramızın daha çok açılmasını umuyorum; "aramızın çok iyi olması" beni yoruyordu. Oldukça değersiz ve budala bir entrikacı.

Nedenini pek bilmesem de onun *Dionysos*'unun provasına ya da ilk gösterisine gittim.[54] İkinci arada, De Charmoy çiftine kuliste eşlik ettim. Önceki gün *Proserpine*'imin bir kop-

52 Picasso o sıralarda Gide'e şöyle yazar: "Mösyö, Mollet ona benimle ilgili yazdığınız mektuptan söz etti. Sizin gibi zevkli birinin ilgi göstermesi beni gerçekten etkiledi, atölyeme gelmeniz beni çok mutlu eder. Hayranlıkla, dostunuz Picasso" (Picasso'nun 8 Mart 1905 tarihli mektubu, *B. L. J. D.*).

53 Joachim Gasquet (1875-1921) 1898-1899 tarihlerinde Gide'in genç bir hayranı. Bir "Akdeniz" şiiri akımının başı ve Gide'e ithaf ettiği "La Mort du grave et voluptueux Narcisse"in (1899) yazarı.

54 Gide oyunun genel provasına 17 Şubat 1905'te gitmiştir.

yasını istemek için yazdığım pusulayı vermek için Gasquet'yi arıyordum, ben de hiç kalmamış.

"Vay vay vay" dedim ona, "Mendès[55] sizin için çok güzel bir makale yazacak."

"O adam"la ilgili düşüncelerimi bildiğinden, söylediklerimden ne anlam çıkaracağını pek bilemedi, biraz güvensizce: "Neden?" diye sordu.

"Karşımda" diye sürdürdüm, "balkonda görüyordum onu, çok zevk aldığı belliydi."

"Canım çok sıkkın" diye sürdürdü bir süre sonra; "başoyuncum ilk perdede rolünün yüz elli dizesini es geçti."

"Oh!" dedim, "Gasquet'ciğim, kimse farkına varmadı bunun."

"Yine de aslında neredeyse zeki biri olduğunu düşündüğüm Madam de Charmoy bana: 'Ne yalan söyleyeyim, iltifat etmede üstünüze yok' dedi. *Gerçekten* incindim. İstediği şey kabalıksa... Sonunda az kalsın ağzımı bozacaktım. Şu halime bakın, beni, Gasquet'yi kişiliksiz bir dalkavuk yerine koyuyorlar!!!"

Pazar

Beni alıp götüren trende yazıyorum. Sonunda!

Dün, Paul'le önemli bir konuşma; bana doyurucu geldi, hafifledim. Ona Ventura'nın çok da arzu uyandıran (burada heyecan verici demek istiyorum) biri olmadığını söyleyince, haykırdı: "Demek ondan onu bu kadar az arzuluyorum!" Kaldı ki bu konuda abartmıyorum. Ventura'nın uyandırdığı heyecan beyinsel; bu da en kötüsü; doyuma ulaşması olanaksız. Sonra Ventura'nın "o kadar da ilginç..." vb. olmadığını söyledim ona. Zavallı oğlan! İçine girdiği tünelden çıkabilecek mi acaba?

Mad.'le arabayla döndük. Yolda Valéry'nin bana sözünü ettiği iki Borisov-Musatov resmini görmek için Salon'a uğradım. Gerçekten de çok iyiler. Guérin neden yalnızca o alçı görünümündeki pürüzleri iş ediniyor ki?

55 Catulle Mendès *Le Journal*'de tiyatro yazıları yazar.

Eve dönünce, kâğıtlarımı düzenleyip sandığımı hazırlamak canımı çıkarıyor. Sandığım da kitaplarım gibi, en ufak tümcem gibi, bütünüyle yaşamım gibi: İçine çok şey sığdırmak istiyorum.

Pazartesi sabahı

"Güzel bir iltifatın bana yaptıramayacağı şey yoktur" diyordu X. Kendime ettiğim iltifatlara artık inanmamam ne kadar üzücü!

Cuverville

İnançlı Müslüman'ın "Tanrı Tanrı'dır" diye bağırdığı gibi, "Sanat Sanat'tır" diye bağırasım var. Gerçek hâlâ burada yatıyor, söz konusu olan ona egemen olmak değil, tersine, ona hizmet etmek.

Ey değer! Ağır ağır kemirilen.

Salı

Schädliche Wahrheit ich ziehe sie vor dem nützlichen Irrtum Wahrheit heilet den Schmerz den sie vielleicht in uns erregt.[56] (Barrès için.)

Bardaktan boşanırcasına yağıyor. Goethe'nin şiirleriyle seraya kapandım, çevremde altın sarısı çanta çiçekleri, içimde ne telaş ne tasa ne arzu, KUSURSUZ MUTLULUĞUN tadını çıkarıyorum.

Haziran

Geçen Kasım yazmayı bıraktığım bu defteri burada buldum. Arada başlayıp Paris'te bıraktığım başka defterler de var. Özellikle birini (mavi karton) Hendaye'den dönüşümden Cuverville'e gelişime dek özenle günü gününe tuttum.[57]

Bugün 13 Haziran, hava ilk kez güzel, dışarıda yazıyorum, yerim pek rahat değil, köpeğim beni epey rahatsız ediyor. Buraya geleli beri, neredeyse hiç kesilmeyen yağmur bahçeyi berbat etti

56 "Zararlı gerçeği yararlı hataya yeğlerim; gerçek içimizde uyandırabileceği acıyı iyileştirir" (Goethe, ["Zahme Xenien"], "Xénies inoffensives", *Pensées*'de, haz. A. Herenger, Les Éditions de France, 1931, s. 64).

57 17 gamma 1573 defteri.

ama çalışmama yardımcı oldu. Her gün *Porte étroite*'ımda[58] birkaç satır ilerleyebildim. Çalışmada sürekliliği bugün dünyanın en güzel esinine yeğliyorum.

Arada Almanca ve İtalyanca bir şeyler okuyorum (*Werther* ve *Vita Nuova*[59]). Bu sabah, *Paludes*'ün çevirisinin el yazması geldi.[60]

Bu akşam *Werther*'in ilk bölümünü bitirdim. Léon Bloy'nın *Journal*'ini de bitirip (*Quatre ans de captivité*), yeniden Stendhal'in *Journal*'ini elime aldım büyük bir zevkle. Bloy üstüne bir yazı yazmak isterdim; bence daha kimse ondan gereğince söz etmedi.[61]

Tristan Bernard'ın çok güzel kitabı *Amants et voleurs*'ü bitirdim (önceki gün).

14 Haziran, Perşembe

La Pérouse'a uğradım. Halimi hatırımı, ötekileri üstünkörü sordu, ama yanıtları dinlemedi ve birden:

"İnsan ırkında şeytansı bir yanın olduğunu kabul etmek gerek. Özellikle kadınlarda. Benimkiyle korkunç bir olay yaşadım az önce. Kusura bakmayın mösyö, sinirlerim hâlâ ayakta. Yüzüne vurduğum bir şeyi (bir tartışma sırasında), altı yıl önce yaptığı bir şeyi, hayır, yapmadığını söyledi bana. Bunu da hiç kızarmadan, hiç sıkılmadan, kendine öyle güvenerek yaptı ki kafam karıştı. Théâtre-Français'deki loca abonmanından söz ediyordum."

"Evet" dedim, "bana bunu anlatmıştınız."

"Ya işte, şimdi yadsıyor."

"Nasıl olur! Théâtre-Français'de locasının olduğunu mu yadsıyor?"

"Hayır. Benden parasını ödemesine yardım etmemi istediğini yadsıyor. İnanın, şu koltuğun, şuradaki koltuğun aslında bir

58 *La Porte étroite* (*Dar Kapı*) 1909'da Mercure de France'tan çıkacaktır.
59 Dante'nin *Yeni Hayat*'ı.
60 Hiç kuşkusuz, Félix Paul Grève'in, Minden'de Bruns'tan *Die Sümpfe* adıyla çıkan çevirisi.
61 Görünüşe göre, Gide Bloy'yla ilgili bir şey yazmamıştır.

çift terlik olduğunu söylemek işine gelse, bunu yapar; bunu savunur. Tanrı'nın bizi niyetlerimize göre yargılaması gerekseydi... Birden çıktım odadan; ellerim kasılıyordu: Boğacaktım onu. Bana ne dedi biliyor musunuz?.. Bana: 'Torunlarınız sizi küçümsüyor' dedi."

"O da sinirlenmiştir, sizi incitmeye çalışıyordur yalnızca."

"İncitmeye çalışıyor, evet. Bu işe bu kadar önem vermem delilik... Bana: 'Zaten, mösyö, herkes sizinle alay ediyor, sizi küçümsüyor' dedi."

Koluna dokunup:

"Bunun doğru olmadığını siz de biliyorsunuz, değil mi?" dedim.

"Biliyorum; biliyorum; hatta kimilerinin bana karşı sergilediği sevgi saygı beni utandırıyor."

"Kimse" dedim, "sizi benim gibi sevip sayamaz".

Uzun bir sessizlik oldu, elimi tutuyordu. Birbirimize bakamıyorduk, çünkü ikimiz de gözyaşlarımıza engel olamıyorduk. Sonunda sessizliği bozup:

"Evlendiğinizde çok mu gençtiniz?" diye sordum.

"Evet... gençtim."

Bloy üstüne birkaç not yazdım. *La Route étroite*[62] üstünde çalıştım, *Paludes*'ün düzeltileriyle uğraştım. Büyük bir zevkle Baudelaire okudum yeniden.

Çilenin bir biçimi olarak düşünülen ince alay.[63] Çok önemli.

10 Temmuz

Jacques Copeau'lar saat 11'de yanımızdan ayrıldı.[64] Şimdi saat 3. Ben de iki saat içinde yola çıkacağım; yarın Van Rysselberg-

62 Gide'in notu: "*La Porte étroite* adına daha karar vermemiştim."

63 Baudelaire'de böyle bir tümceye rastlanmaz; büyük olasılıkla *Kötülük Çiçekleri*'ndeki "Heotontimorumenos" şiirinin 15.-16. dizelerinin açımlanması söz konusudur. Belki *Kalpazanlar*'daki şu sözlerle karşılaştırılabilir: "Doğrusunu söylemek gerekirse kötü bir yerde oturmayı severim; babam olsa bunu: çile zevki diye adlandırır, sonra da bedene zararlı olan şeyin ruhun kurtuluşunu hazırladığını açıklardı" (*agy*, s. 274).

64 Jacques ve Agnès Copeau 16 Haziran-10 Temmuz arasında ilk kez Cuverville'de kalır. Bu süreçte Copeau Gide'le daha yakın bir ilişki kurar.

he'lerde öğle yemeği yiyeceğim, onlarla birlikte evi görmeye gideceğim vb. Paul iki gün içinde ilk hukuk sınavlarına girecek.

Gidişlerinden bir gün önceye dek Jacques Copeau'yla konuşmaktan büyük bir zevk aldım; belki o zaman onunla daha fazla konuşmaya cesaret edemediğime, onun beni buna cesaretlendirmemesine, daha çok cesaretlendirememesine üzülmeye başladım[65]... Rahatsız etmekten çok çalışmaya itti beni. Dün, *La Porte étroite* için yazdıklarımı ona okudum. Hiç hoşuma gitmedi; bu konudaki düşüncelerimi ileride yazacağım. Az kalsın her şeyi ateşe atacaktım. Çok iyi bir akıl hocası olan Copeau ona okuduklarımda yalnızca daha iyi bir şeyin hazırlık çalışmalarını görmeyi başarıyor. Birkaç yıl önce, artık kusursuz (ya da neredeyse kusursuz) olduğunu sandığım bu hâlâ biçimsiz sayfaları okumak zorunda kalsam adamakıllı karamsarlaşırdım. Tanrısal bir sabır olmaksızın hiçbir şey yaratılamaz.

Yirmi yedi yaşındaki Copeau on yaş daha büyük gösteriyor; aşırı ifadeli yüzü çektiği acılardan yorgun görünüyor şimdiden. Omuzları çok şey sırtlanmış birininki gibi dik ve sağlam. Sesinin tatlılığı kimi zaman neredeyse kaygı veriyor; arada sırada çekici olmaya fazla uğraşmasa doğal bir çekiciliği olurdu. Kendini öyle güzel ifade ediyor ki insan kuşkulanıyor; sesine istediği tonu verebiliyor; hareketleri her zaman bilinçli; itiraf etmeliyim ki bunun iyi bir nitelik olabileceğini kabul etmem zaman aldı. Aşırı eksiksiz ifadelerin içtenliği kuşku uyandırabiliyor. Her şeyi anlaşıldıkça, açıklandıkça değer kazanıyor, açıklayan kendisi olsa bile.

15 Temmuz

Önceki gün Paris'e döndüm – günlük olarak kullandığım defteri sakladığım küçük mavi sandığımın anahtarını bulamıyorum.

Çarşamba Maurice Denis'lerin evinde Van Rysselberghe, Aristide Maillol ve Van de Velde ile oldukça ilginç bir öğle yemeği.

65 Copeau'nun *Journal*'i gerçekten de Gide'in eşcinselliğiyle ilgili anıştırmalarını ve üstü kapalı itiraflarını kavrayamadığını gösterir; Copeau'nun 23 Temmuz'da karşılaştığı Ghéon'un açık sözlülüğü her şeyin anlaşılmasını sağlar. Bkz. *Journal*, Copeau, I. cilt, s. 202-218; ayrıca bkz. Copeau'nun *Corr. Gide-Ghéon*'da yayımlanan mektubu (II. cilt, s. 608-609).

Maillol'un konuşması coşkulu, incelikli ve masum. Toulouse'da doğmuş bir Asurluyu andırıyor. İş ki Mirbeau onu "düşünmeye" zorlamasın.

İspanya Denis'yi çok da zenginleştirmemiş kesinlikle; ama benim bir Yunan gibi tepki gösterdiğim yerde, o Romalı bir Katolik gibi tepki gösteriyor.

Van de Velde meyve sevmiyor; kaldı ki, hiç yemediğini, göze bunca hoş görünen bir şeyin tadına bakmayacağını ileri sürüyor. Yine de masaya meyve koyduruyor; her yemekte masa meyvelerle süsleniyor; ama onlara kimsenin elini sürmemesini istiyor; en azından kendisi el sürmüyor. Doğal olarak meyveyi ağzına sürmemesine gerekçe olarak bir kuram oluşturmuş; estetik bir kuram kuşkusuz; meyvenin güzelliğinin platonik bir seyre yol açtığını düşünüyor; kısacası, meyve sevmiyor.

> Yemeğin sonunda aramıza katılan Madam Van Rysselberghe'le dönüş. Gözlerimden uyku akarken, durmadan Cross'la[66] ilişkilerinin can çekiştiğini anlatışını dinliyorum. Aklımda tutabilseydim anlattıklarını aktarırdım; ama dumanlı beynimde pek iz bırakmamış.
>
> Perşembe sabahı, Théo'yla Mapple'a uğradık. Belçika tarzı, İngiliz tarzı – Théo'nun mobilyaları ne denli başarılı olursa olsun, Mapple'daki XVIII. yüzyıl büfeleri vb. ne denli göz alıcı olursa olsun, oraya başvurmak içimden gelmedi. Bonnier tarzından kaçınacağım diye zevkim zorlama bir hale bürünecek sonunda.

Cuverville

Beni Les Ifs'ten geri getiren arabada, bir Paul "Portresi" yazmayı düşünüyordum; sonra da ona göndermeyi. Bu portre pek övgü dolu olmayacaktı. Başkalarına iyilik etmek gibi bir huyu olmadığına göre, en azından kendini tanısın. Kendini beğenmişliği beni kötüleştiriyor.

66 Ressam Henri-Edmond Cross (1856-1910). Gide onun resimlerini beğenir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 588).

Dün 14 Temmuz'du, güneşin alnında bisiklet gezimden (Étretat) çok da bir şey alamadan, hava kararırken dönüp, Criquetot'daki havai fişekleri izlemeye gittim.

Fişekler düzgün atılmadığı için izleyicilerin üstüne düştü.

Gösterinin son aşamasından sonra, fenerlere, ardından baloya yürüdüm. Daha amaçsız dolaşsaydım, sokaklarda, sabırsız kalabalığın üstündeki, havai fişeklerin yer yer hem kalınlaştırdığı hem pembe bir ışıkla aydınlattığı duman bulutları arasında belli belirsizce uzaklaşan alaca fenerlerin tadını daha da çok çıkarırdı gözlerim.

Belediyenin basamaklarında, az önce en önde yürüyen müzisyenler şimdi oturmuş, bir polka çalmaya başlamıştı. Solistler arada sırada ipin ucunu kaçırıyor; yalnızca birkaç ölçü boyunca hâlâ başlangıç temposunu öne çıkaran ofikleidin vurgulu böğürtüsü, sonra klarnetin ansızın sıçrayışı duyuluyordu. Dansçılarsa çakılların üstünde sendeliyordu; çünkü süpürülmemiş meydanda dans ediliyordu doğrudan.

"Hadi ama beyler, utanmayın!" dedi kasabanın noteri ve belediye başkanı M. Lievry arada. "Hanımları dansa kaldırın."

Yalnızca dört beş çift dans etmeyi göze aldı. Geriye kalan kasabalılarla köylüler onların çevresinde daire oluşturmuş, hiç kuşkusuz dans etmekten çok dans edenleri izleyerek eğleniyorlardı.

Birkaç yıl daha geçsin, daha kötü kitaplar yazacağım – daha çok hayranlık uyandıracak onlar; çünkü daha iyi okunacaklar.

Bugün, bekleyişin ne demek olduğunu öğrendim; atın gemini ağartan sabırsız bekleyişten değil, kalbin her atışında pıhtı atmaya çalışıyormuşçasına zorlandığı o kaygılı korkunç bekleyişten söz ediyorum. Yolda, şurada, bayırda, güneşin alnında, bekliyorum; X.'in arabasının geçmesini bekliyorum. Gecikiyor. Öteki yoldan gitmiş olmalı...

19 Temmuz

İçimde hâlâ nereye harcayacağımı bilemediğim çok büyük bir sevinç tutarı var.

Kalbimin korkunç çarpıntılarını hiçbir şey dindiremeyecek mi? Bütün bütüne yaz sıkıştırıyor onu. Dün bisikletle upuzun

bir gezi; içimdeki coşku, sıcağın bunaltıcılığını bastırıyordu. Laurens'larda doğrusu oldukça sıcak, içten, hatta arkadaşça karşılandım; ama elden ne gelir? Pierre Laurens'la hiç olmadığı kadar uzaklaştığımızı hissediyorum. Yalnızca Paul Laurens'a ve bana her seferinde daha iyi bir eş gibi, daha büyüleyici görünen genç karısına yakınlık duyuyorum. Pierre'in bütünüyle hırçın konuşması çevresindeki her şeyi silip süpürüyor; dile getirebileceğim –ister istemez dile getirdiğim– her türlü zırvayla ince ince alay etmeye hazır olduğunu hissediyorum önceden. Onun karşısında yapılabilecek tek şey alığı oynamak, soytarılık etmek, akla yatkın, içten bir şey söylememeye ya da önem verilen bir konudan söz etmemeye dikkat etmek. Bu oyunla geçen bir saatin sonunda, bitkin düştüm, ruhum karardı. Ama sonuçta bana göre bu düşmanlık halinin onun için aslında yalnızca bir savunma hali olduğu ortada; çevresinde sivrilen her şeyi kişisel bir saldırı olarak görüyor.

Dönüş yolu çok güzeldi. Tarlalardaki hasat çalışmalarının apaçık dinginliği. Akşamın gösterişli ilerleyişi. Benim için çöl kadar kurak bu huzurlu ortamda deli gibi gezindim durdum.

31 Temmuz

Oldukça düzenli bir biçimde çalışmaya başladım yeniden, ama inanılmaz yavaş ilerliyorum. Ertesi gün baştan altüst edeceğim bir dizi tümceyle saatlerce uğraşıyorum. Geneviève'in odasında geçen, özellikle onu diz çökmüş durumda bulduğu sahne beni fazlasıyla zorluyor.[67] Ama artık *orada söylememeyi*, SAKLI TUTMAYI başardığım şeylere bayılıyorum. (Bir yazarda "saklı tutmanın" nasıl bir erdem olabileceği üstüne uzun uzadıya düşündüm. Ama bunu kim anlayabilir ki? günümüzde.) Sabrı en önemli özelliğim olarak görmeye çalışıyorum; ne olursa olsun kendimde en çok desteklemem gereken özellik bu. "Sabır" dedim; aslında "diretme" demeliydim; ama *esnek bir diretme* gerek.

67 *Dar Kapı*'da kadın kahramanın adı Geneviève değil Alissa olacaktır. Gide burada Jérome'un Alissa'yı dua ederken gördüğü ünlü sahneye değinmektedir.

> Kendime daha çok özen gösteriyor, yanımıza gelen Charles yengemin her sindirimin sonunda bana içirdiği alkalik su sayesinde yemeklerden sonraki uyuşukluktan kurtuluyorum. Daha az, daha doğru dürüst yiyorum.

Günde iki saat piyano çalışmaya yeniden başladım. (Beethoven'ın sonatları.) Her akşam, yatmadan önce, Hebbel'in[68] mektuplarından birkaç sayfa okuyorum. İlginç kuşkusuz, heyecanlı bir dili var; ama daha *doğrudan* bana seslendiğini hissetmedim.

Revue des Deux Mondes'un son sayısındaki, son *Mercure*'deki birçok yazıyı okudum. Bana ne kadar överlerse övsünler, Georges de La Salle'ın Mançurya savaşı üstüne yazdığı kitaptan pek tat alamadım; şimdi Hugo Ganz'ın *La Débâcle russe*'ünü (çevirisinden) bitirdim.

Azar azar ve yine kendime özen göstererek, Stendhal'in *Journal*'ini okuyorum.

Vagonda. 8 Ağustos

Bu sabah Cuverville'den ayrıldım.

Paul onca insandan bunalıp bunalmadığımı sordu. (Her gün sofrada on iki kişiyiz.) – Hayır; ama yalnızca canım istediğinde "kibar" olmam koşuluyla. Her gün, biraz olsun yalnızlığa gömülüp gitmek gecenin uykusu kadar vazgeçilmez bir şey benim için. Tazeleniyorum. Önceki akşam, herkesi salonda bırakıp, çamaşır odasının yanındaki küçük odada işimin başına geçince nasıl da büyük bir sevinç duydum! On sekizle yirmi üç yaş arasında, en önemli özelliğim bu tür sevinçleri cemiyetinkilere yeğlemekti.

Çalışmalarım hiç ilerlemiyor; yazdığım şeyin bir başyapıt olduğuna daha çok inanmadığım sürece daha fazla ilerlemeyecek.

Charles Gide yengemin başına bir hal geldi; kalp krizi, korkunç; yine de Paris'te bir akşam geçirmesine tanık olduğum kriz kadar kötü değildi. Paul, bağımsızlaşalı beri, onu kaygılandırıyor. Kabul etmek gerekir ki, eskiden de hiç güven vermiyor-

68 Gide 1912'de bu mektuplardan bazılarını *La N.R.F.*'e çevirmeye çalışacaktır.

du. İlk akşamki hali de neydi öyle! Öteki çocuklardan uzakta, bahçeyi baştan başa arşınlıyordu; eskiden onunla ilgilenirken *umursamazdım*; ama sonunda acıdım; karanlıkta, sigarasını yaktığı yolda yanına gittim.

"Paris'te olmalıydım" dedi bana hemen. "Evet, Ventura beni bekliyordu. Bir saattir onunla olabileceğimi düşünüyorum... Neyse! Yazık oldu! Yarın Amerika'ya gidiyor, onu altı ay göremeyeceğim." Bir şey söylemeden birkaç adım daha attı; sonra daha boğuk bir sesle sürdürdü:

"Bu akşam, onu elde edebilirdim kuşkusuz."

"Demek artık teslim oluyordu."

"Evet, sekiz gündür, benden sakınmıyordu."

"Ama sen, bu işin... üstesinden gelememe korkusuyla, birden kaçtın, öyle mi...?"

Paul (biraz sessiz kaldıktan sonra, şaşkın, süklüm püklüm ve öfkeli bir havayla):

"Evet öyle oldu!.."

Ama daha önce kaldığı için rahatsızken şimdi de çekip gittiği için rahatsız.

Marcel çalışmıyor, çalışmayacak; kendisini oyalayabilecek her şeyin üstüne aç kurt gibi atlıyor; çalışma odamda, üç ay için ayırdığım kitapları altı günden daha kısa bir sürede okudu.

Bir altı yıl daha geçsin, son mektuplarından birinde sözünü ettiği o "Katolik disiplini" için yeterli olgunluğa erişir.[69] Bu "disiplin" bana Kızılhaç arabalarını anımsatıyor fazlasıyla. Kendini taşıttıracağına, her şeye karşın yürümeye çalışsa insan...

Önceki gün, ödül töreninde, çocukların oluşturduğu ikinci sırada Çingene'yi andıran, gözlerimi sonrasında bir an bile kendisinden ayıramadığım küçük bir kız görünce sıkıntım geçiverdi. Altı yaşındaki o küçük varlığın *inancı*. Ağırbaşlı bir yüzde

69 Drouin'in mektuplarına ulaşamadık, ama Gide'in 8 Mart 1900 tarihli mektubunda yanıt verdiği de bu tür bir sözdür: "Bana yazman, güzel kardeşim, disiplinimi onaylaman, bu disiplinin arkasında bir yarar görmeme izin vermen ne hoş" (Rouen Belediye Kütüphanesi); Gide'in Protestan anlayışında, bu disiplin *gerekçesiz* olmalıdır, dolayısıyla "yarar" düşüncesi büyük olasılıkla o "Katolik disiplini"ne uygun düşer.

gözlerin gülüşü; kare çene, yanakların sıcak rengi; taranmamış, aşırı gür saçlar alnını kaplıyor. Onun yanında, ötekilerin hepsi acınası biçimde daha da çirkin görünüyor. Kızın üstünde çok basit, koca koca kareli, kısa basma bir elbise vardı; ötekilerin arasında, en yoksulun o olduğu hissediliyordu; her şey bana onu sevdirmeye çalışıyordu. Önce ezber okuyup, sonra aynı coşkuyla şarkı söyledi. O sırada programda adını okuyabildim; küçük bir Lemaître.

Tören bitince, annesiyle babasının yanına koştuğunu gördüm, elinde küçük kırmızı bir kitap tutuyor, bağırıyordu: "Bak! Bana BÜTÜN ÖDÜLÜ verdiler!"

Çevremdekiler onu sevimli bulmadı; hatta Jeanne "iğrenç" demeye kadar vardırdı işi. Ben de budalalık edip üzüldüm bu dediğine!

"Mutlu olmam hiç önemli değil – insanların beni mutlu bilmesine gereksinim duyuyorum." Böyle düşündüğün sürece, mutlu olamayacaksın.

Paris, 8 Ağustos

Yemeği birlikte yediğim Copeau dün akşam kendisine Cuverville'de söylediğimi ileri sürdüğü bir sözü yineledi: "Dram kanla sona erse bile, içtenliği sorgulanmayacak tek bir duygu bile bilmiyorum."

Bu sözü *kabul etmiyor* ("bir çocuğun kendisinden olduğunu kabul etmek" anlamında), yine de yadsımıyordum; dün konuya dönüp üsteledim: "Duyum her zaman içtendir; duygularımızın gerçekliğinin tek güvencesi odur; duygularımızı bize sağlayan şeyse fizyolojik yankılarıdır. Yazın, (modern) güzel sanatlar işlerine geldiği için insanı olduğundan çok daha duygusal bir yaratığa dönüştürmüştür; en azından *eskiden olduğundan*, çünkü insan çok geçmeden kendisine yansıtılan görüntüye uyum sağlamıştır."

Ne tuhaf, *İnsanlığın* hisse bedeli Yunanlardan, hatta Shakespeare'den beri nasıl da yükselmiş. Drama bu aşırı değer-

den daha çok zarar veren bir şey olamaz. *Sylla*'mda[70] işlediğim konu da neredeyse tam olarak bu.

Cuverville

Paris'ten dönünce, saat 9'da yatmaya üst kata çıktım. Ötekiler aşağıda akşama devam ettiler. Matmazel Causse'la penceremin altındaki bir sıraya oturan Paul uzun süre uyumama engel oldu; sonra salonda oyunlar oynadılar; bu sese kızmıyordum, yalnız olduğum için mutluydum. Salondan yükselen o karmaşık uğultuya bile aldırmıyordum, bir tek Paul'ün kulağı tırmalayan, uyumsuz sesinin ötekileri bastırarak ansızın yükselmesi beni kızdırıyordu.

Copeau hâlâ Stendhal'in *Journal*'ini okumayı sürdürmeme şaşırdı. Kimi yazarları olabildiğince yavaş okuyorum. Onlarla laflıyormuşum, bana bir şeyler söylüyorlarmış gibi geliyor bana, onları daha uzun süre yanımda tutamazsam üzülürüm.

13 Ağustos

Saint Yves'den hemen sonra, *Le Reflux*'yü, ardından bugün bitirdiğim *Le Mort vivant*'ı almıştım. Dickens tarzı başlayan sonuncusu en iyi bölümlerinde *Le Dynamiteur*'ü ya da *Le Club du suicide*'i anımsatıyor, oldukça vasat bir soytarılıkla sona eriyor. – *Le Reflux* ancak ilk yüz sayfadan sonra derinleşiyor, ama birden neredeyse sona dek kusursuz bir hale bürünüyor. *Saint Yves*'deki duyguların *saflığını* sevmiştim. Bugün *Enlevé*'ye başlıyorum.[71]

14 Ağustos

Paul bakarayı soktu buraya: son akşamlarda saat 9 ½'dan 10 ½'a dek Cuverville'in dingin ortamı bozuluyor. Dün, banko

70 Gide en azından 1901'den beri bu *Sylla* üstüne düşünmektedir. Sylla adı Montesquieu'nün *Dialogue de Sylla et d'Eucrate* metnini okumasından kaynaklanmıştır. Gide bu tasarıdan cayacaktır.

71 Gide'in notu: "Stevenson'ın kitapları".

oldum, şeytana parmak ısırtacak bir şansım vardı. Paul'e *karşı* kazanmak beni yeterince eğlendiriyor. Ama yalnızca ona karşı kazanmak isterdim.

Gourmont *L'Ermitage*'ın 15 Temmuz tarihli sayısında yeni bir dizi *Pas sur le sable*[72] yayımladı. Ayakları hiç güzel değilmiş gerçekten!

"Kimi şeyleri *yazmama* yürekliliğini göstermek gerekir" diyor özdeyişlerinden ilki; bu ilk söz keşke bizi birçoğundan kurtarsaydı; keşke daha "yürekli" olabilseydi.

"Kendine bakmak için kendi kendinin üstüne çıkmak" diye yazıyor hemen sonrasında; kendine karşıdan baktığında görüntüsünü güzel bulmamış olacak; kuşbakışı daha iyi görünmeyi umuyor. Her tümcesinde çirkinliğini koruyor; kadından söz ederken, itici, itilmiş, öç alan bir erkek gibi konuşuyor.

Yaşamımın düzenli görüntüsü beni bunaltıyor; gün oluyor, ikiyüzlülüğü katlanılmaz görünüyor gözüme.

15 Ağustos

> Uykusuz geçen iki gece yüzünden kafam bitik; dayanılmaz kaygılar, göğüs kaslarım öyle kasılıyor ki inlemeden soluk alamıyorum neredeyse; düşüncelerim azgın. *Vicdan azabının* bedensel hali. Ah! koparıp atabilsem bu sayfayı yaşamımdan, alnımdaki şu kızıllığı temizleyebilsem! Uykusuzluğumu hava değişikliğine, saat 4'te içtiğim çaya, güneşin altında uzun süre tenis oynamama yorabilirim – ama *bu* da beni inletiyor, bütün gece ayakta tutuyor. Kaçmak, *kurtulmak*, kendimi otlara atmak, yerde bağıra çağıra yuvarlanarak oramın buramın berelenmesini isterdim.

Şimdi tavan arasında çalışıyorum, içerideki geniş masanın üstü romanımdan sayfalarla kaplı; pencerenin önündeki daha küçük masa da uzanıp Stevenson okuduğum şezlongun yanında duruyor. Bahçenin ve evin gürültüsünden olabildiğince uzaktayım burada. Bugün, gözümü açtığımdan beri yağmur yağıyor; artık yalnızca okumaktan ve çalışmaya çabalamaktan zevk alıyorum.

72 "Kumun üstündeki ayak izleri".

21 Ağustos

Gölge Konisi adını benden Wilde'ın *Poèmes en prose*'unun çevirisine önsöz yazmamı isteyen Grolleau'nun mektubu aklıma getirdi.

22'si

Marcel bu akşam bana kendisini yazmaktan alıkoyan şeyin her şeye neredeyse eşit oranda ilgi duyması, herhangi bir şeyden söz etmeyi yeğleyememesi, dayatmaya çalışacağı bir tarafı tutamaması olduğunu söyledi. Kendilerini bütünüyle belli bir tarafa kaptıran zihinlerin dili durmuyor hiç; aşırı dengeli düşünce bize engel oluyor; dengesiz düşünce sürükleyici. Meclis'te en çok partililer konuşuyor ister istemez.

24 Ağustos

Yaşamımda tutarlı, sürekli ya da kesin olan hiçbir şey yok. Bir benziyor bir farklılaşıyorum; kimse yanına yaklaşmayacağıma ant içeceğim kadar yabancı gelmiyor bana. Otuz altı yaşımda, cimri mi yoksa savurgan mı, yetingen mi yoksa açgözlü mü olduğumu hâlâ bilmiyorum... Daha doğrusu, birden bir uçtan ötekine savrulduğumu hissettikçe, alınyazımın bu salınımda gerçekleştiğini düşünüyorum. Neden yapay biçimde kendime öykünerek yaşamımın yapay birliğini oluşturayım ki? Ben dengeyi harekette bulabilirim.

İçimde birbirinden çok farklı iki yaşama biçimini buluşturan kalıtımım[73] sıkıntısını çektiğim bu karmaşıklığı ve çelişkileri açıklayabilir.

73 Bu ikili kalıtım (Norman ve Cévennes'li, Protestan ve Katolik vb.) Gide'de kendisini Barrès'le karşı karşıya getiren anlaşmazlıkta, özellikle ünlü çıkışmasında –"Paris'te Uzès'li bir babayla Norman bir anneden doğmuşken, söyler misiniz Mösyö Barrès nereye kök salabilirim?" ("À propos des Déracinés", *Prétextes*, s. 45)– ortaya çıkan çok önemli bir izlektir. Bu izlek daha ileride daha da gelişecektir. Ayrıca Gide'in *Anthologie de la poésie française*'de Hugo'nun *Feuilles d'automne*'undaki şu dizeyi alıntıladığını da belirtelim: "Doğduğunda damarlarında hem Bretagne'lı hem Lorraine'li kanı".

Aşırı yenilik bizi şaşırtıyor; başkalarında yalnızca bilebildiğimiz şeylerin tadını çıkarabiliyoruz (tıpkı Barbarların ağzımızdan çıkan sözcüklerde yalnızca dile getirmeye alışık oldukları harfleri ayırt etmeleri gibi); gerisini duymuyoruz bile. En usta sanatçılar ancak ilginçlikleri artık seyrek rastlanan bir şey olmaktan çıkınca anlaşılıyorlar; ortaya koydukları yeni değerler geçerli olmadığı için piyasada değerli görülmüyor. Wilde üstüne yazdığım makaleyi (sonuncusundan söz ediyorum) göklere çıkarmanızın nedeni orada hiç yeni bir şey söylememem. Oysa (bu yılki[74]) ikinci yazım hiçbir yerde yankı uyandırmadı; orada söylediğim alışılmamış gerçekler basmakalıp sözlerle dolu sayfaların arasında sulanırsa özümlenebiliyor yalnızca.

Yalnızca değindiğim bu konuyu tarihsel olarak, üstelik başarıyla açan bir kitap yazılamaz mı:
Bizimki kadar karışık bir ırk onu oluşturan öğeleri ifade aracılığıyla tanır. Kolaycı bir öykünme yoluyla her şeyden önce ifade ettiği şey de önceki bir dönemde zaten ifade edilmiş şeylerdir. Irkımızda Latin öğelerin en güçlü öğeler olduğunu –ya da yalnızca en geveze öğeler olmadığını– kim söylemeye cesaret edebilir? Bunun da nedeni çok basittir. Daha önce ifade edilmemiş şeyin daha geç ortaya çıkması onu daha önemsiz kılmaz; yaratmak öykünmekten daha zordur, o kadar. İnsanlar güçlerini geçmişten alıyorlar; böyle ilerleme mi olur! Barrès de onlardan: arkasına sımsıkı yaslanmış; hareketsiz.

Öncelikle en sıradan niteliklerinin tadına varılan bu kadar büyük bir yazar bulamazsınız. Yığınlar yalnızca "bildik yollardan" giriyor içeri; – çoğunlukla da orada kalıyor.

1 Eylül

Yine kafam karıştı; bu tekdüze dalgaya, günlerin akışına kapıp koyuverdim kendimi. Kalktıktan sonra akşama dek ağır

74 *L'Ermitage*'ın 15 Şubat tarihli 2. sayısında (s. 124-127) yayımlanan "Seconde visite à l'interviewer". Gide orada *içinde yaşadığı* dönemi ne kadar çok sevdiğini söyler ve Fransa'yı karışımın ülkesi olarak göstererek Barrès'le bir kez daha karşı karşıya gelir. *Amyntas* da aynı sayıda yayımlanır.

bir uyuma isteği beni sersem ediyor; arada bir oyunla dağılır gibi oluyor, ama yavaş yavaş çaba gösterme alışkanlığını yitiriyorum. Şimdiki halimi eski halimle, olmak istediğim kişiyle karşılaştırıyorum. Keşke... ama hayır, bu rahat yaşamda her şey gevşiyor. Şehvet her şeye işliyor; en güzel erdemlerim bozuluyor, umutsuzluğumun ifadesi bile köreliyor.

Beni buna karşı koruyacak bir ahlakı nasıl saçma bulabilirim! Aklım bir yandan onu yererken bir yandan çağırıyor; çağırıyor ama boşuna. Günah çıkaracağım bir papaz olsaydı, gider ona şöyle derdim: "En keyfi disiplini dayatın bana, bugün onu akla yatkın bulurum; aklımın alay ettiği bir inanca sımsıkı sarılmamın nedeni onda kendime karşı bir güç bulmayı ummam."

Sağlıklı bir günümde, bunları yazdığım için utanacağım.

2 Eylül

Bu defteri kapayıp Güney'e gitmeden önce, geçen ayın bilançosunu yapmak istiyorum.

Matmazel Siller'le, yüksek sesle Hebbel'in *Gyges und sein Ring*'inin[75] ilk dört perdesini ve Leopold Andrian'ın *Garten des Erlebnis*'ini okudum. Pascal'in Brunschvicg baskısı *Pensées*'sini ve *Opuscules*'ünü yeniden elime almam bana çok yararlı oldu (özellikle *Prières pour demander à Dieu le bon usage des maladies*). Stevenson'un eşsiz *Kidnapped*'ini bitirdim. *Paludes*'ün (Felix Paul Greve'in Almanca çevirisi) ve *Essai sur Wilde*'ımın[76] (Millard'ın İngilizce çevirisi) provalarını düzelttim.

Romanımın ilk kırk sayfasını elden geçirdim.

Benim için yılın en boş aylarından biriydi.

3 Eylül

Dün Hebbel'in *Gyges*'ini bitirdim. Söylenecek çok şey var. Bu oyunla benimki arasında ne kadar ilginç bir koşutluk kuru-

75 *Gyges ve Yüzüğü.*
76 *Oscar Wilde. A Study from the French*, Stuart Mason'ın (A. E. Millard'ın takma adı) çevirisi, The Holywell Press, Oxford, 1905.

labilir! Yeniden *Caves*'ı, *Curieux malavisé*'yi[77] düşünüyorum, dünden beri biraz daha iyiyim.

Bu sabah Viyana Tiyatrosu'nun telgrafıyla birlikte Franz Blei'dan bir mektup aldım, *Roi Candaule*'ümü sahnelemek istiyorlar.[78]

... yaşlanmaktan yakınıyor istencim. Hiç olmazsa yıpranma aralıksız ve düzenli olsaydı, aynı anda ve eşit oranda hem bedene hem ruha saldırsaydı; ama öyle olmuyor, sıçraya sıçraya ilerliyor; parça parça yaşlanıyorum, yaşlanan her parçam geri kalanlarda şaşkınlık ve üzüntü yaratıyor.

5 Eylül, saat 4

Tam Rhône'dan geçerken, birden uyandığımda karşımda beliren Lyon'un düşsel görüntüsü.[79] Tatlı meyve suyu rengi göğün altında, gölge rengi boz çatıların belli belirsiz ortaya çıkışı. Keskin bir serinlik havaya frenküzümü tadı veriyor, Rhône ortada gölgelerle tan kızıllığının birbirine karışan pırıltılı yansımalarını gezdiriyor.

Sonra perde yine iniyor; uykuya dönüştürmeye çalıştığınız bir tür uyuşukluğa gömülüyorsunuz yeniden. Ama hayır; bu gece ancak bir gıdım uyuyabildim; trenin gidişiyle hızlanan düşüncelerim çılgınca gezinerek eğleniyor. Neredeyse elimde olmadan, uyanınca yazmak istediğim tümceler kuruyor, belliyorum.

Çok geçmeden Güney'in parlak maviliği sabah coşkumu besliyor. Yolların hafif tozunda çınarların gölgesini anımsıyorum; beyazlık; katırların kuru tırısı...

77 *Don Quijote*'deki Gide'in uyarlamayı düşündüğü "Münasebetsiz Meraklının Hikâyesi" (çev. Roza Hakmen, YKY). Bu tasarıdan geriye notlardan ve el yazması parçalarından oluşan on sekiz sayfa kalmıştır geriye (Catherine-Gide Arşivi). Görünüşe göre, bunlar 1921'de yazılmıştır (bkz. Jean Claude, *Gide et le théâtre*, Gallimard, 1992, s. 101-102).

78 *Le Roi Candaule* Ocak 1906'da Viyana'daki Volkstheater'da Franz Blei'ın çevirisiyle sahnelenecektir.

79 Gide Charles ve Anna Gide'in kızı, Jeanne Gide'in (1879-1963) düğünü için Nîmes yakınlarındaki Les Sources'a gider. Düğünde Jeanne'ın şahidi olacaktır.

Evet, *iyi bir oyun arkadaşı* (bunu Em. söyledi), tüm eksiklerine karşın, Paul'ün en sevdiğim özelliği hâlâ bu. Bisiklet gezisinde sakarlık edip, Paul'ü Drouin'in üstüne itip ikisini de düşürünce, Marcel homurdanmaktan başka bir yapmazken, Paul yalnızca kahkaha attı.

Les Sources. – Alais. – Malataverne.

Sabah geceki sivrisineklerin neden olduğu hafif bir baş ağrısı arzulu dikkatimi dağıtmıyor. Her çiçeğin kokusunu içime çekiyor, her ağacın gölgesine uzanıyor, her eve konuk oluyorum. Her şey gülümsüyor bana, ben de gülümsememi herkese armağan ediyorum. Bir arkadaşa neden ihtiyacım olsun ki? Her şey sayesinde büyük bir zevkle kendi kendime yetiyorum; yirmi yaşındayken mutlu olmayı bilmiyordum.

Bu çok tatsız oldu işte; aslında hepimizi alıp götürmesi gereken Nîmes treni bensiz kalktı. Saat 5; bir sonraki tren 8.50'de kalkıyor, Nîmes'e ancak 10 buçukta varıyor. Les Sources'a gece yarısından önce gidemem. Madel. arenayı bensiz görecek; dönüş yolları büyüleyici olacaktır; Courbesac'ta geçirecekleri günü Paul'le amcamdan dinleyebilir, erkenden yatabilirdim.

Korkunç tatsız bir kent burası; ayrıca leş gibi kokuyor; tren bir saat geciktiği için Gardon'a gitmek istedim. Dönüşümde tren öyle çabuk kalktı ki, kimseyi bulamadım. Garın karşısındaki bir kafeye oturup, gelişigüzel yazıyorum.

Bu bekleyişi yalnızca sıkıntıyla geçirecekmişim gibi geliyor bana.[80]

Yitik bir akşamı büyüleyici bir akşama dönüştürmemizi Paul alkışladı.

Alès'teki dört saatlik bekleyiş boyunca, mektupları aradan çıkarabildim; biraz kentte dolandım; neyse ki başta kalın Tirol paltomla alay eden küçük öğrenci peron kurallarına uymayarak tam trenimin kalkacağı anda gelip elimi sıktı. Öyle ki yola çıkacağım için duygulandım.

80 Bu bekleyiş 6 Eylül günü gerçekleşmiştir, aynı gün Ruyters'e yazdığı ve Alès'te gezindiğini anlattığı mektup da buna tanıklık eder.

Paul beni Nîmes'de bekliyordu; ılık gecede son hızla sürdüğü küçük arabayla hiç durmadan konuşarak Les Sources'a vardık. (Geldiğimizde gece yarısı olmuştu.)

Nîmes (Les Sources)

Bu bahçedeki reçineli ve kuru kokuyu seviyorum.

Cumartesi

Le Visage émerveillé'nin neredeyse tamamını ilk günkü kadar büyük bir hayranlıkla yeniden okuyorum. Onu bir başyapıt yapan şey konuyla yazarın uyumu ya da güzel örtüşmesi. O kadar ki böyle bir buluşmanın Madam de Noailles'ın yaşamında bir daha hiç yaşanıp yaşanmadığını sorgulamaya başladım. Burada kusurları bile işine yarıyor, niteliklerini öne çıkarıyor; evet, bu kitapta "yüreğime dayanan küçük altın bıçağı"[81] bile sevdim. Ama sonrasında "küçük altın bıçak" ona zarar verecek.

Madam de Charmoy *L'Immoraliste* için, "içinde çok güzel düşünceler olan bir kitap" için beni kutluyor. Hiç kuşku yok ki, onların sonradan serpiştirildiğine inanıyor, tıpkı salatanın üstündeki latinçiçekleri gibi. Bu Güneyli kadınlar ne kadar da az kültürlü, kişiliğinizi artık çok gizlemediğinizde nasıl da tuhaf görünüyorsunuz gözlerine!
Octave için: "İçinizde uyandırdığı acıma duygusu için ona minnet duymuyorsunuz" diyen Em.'in bu eşsiz sözünün değerini Paul anlayamıyor. Bu tür şeyleri tartabilecek biri değil.

17 Eylül

Neden Cuverville'de olmam gerekirken Dieppe'teyim?

Dün, saat 9 buçuktan akşam 6'ya dek, bütün günü Copeau'nun evinde, İngilizce provaları düzelterek geçirdim

81 *Le Visage émerveillé*'nin anlatıcısı olan genç rahibe günlüğüne bir günbatımı ve ufukta oluşturduğu sarı çizgi üstüne şöyle yazar: "O yüreğime dayanan küçük altın bir bıçak" (s. 34).

(Oscar Wilde'la ilgili denememin çevirisi). 7.50'de Rouen'ın yolunu tutmuştum, ertesi gün La Bouille'da, Ducoté'lerde Jean Schlumberger ve Ghéon'u görmek istiyordum. Ama sonra, yolun uzunluğu, hava değişikliği, özellikle de birlikte yolculuk ettiğim, bana biraz bıkkınlık veren iki sokak çocuğu sayesinde, Rouen'a yaklaşırken, içimden tek bir şey geliyordu, hemen oradan ayrılıp, Cuverville'e gitmek.[82] Ertesi gün, garda, 8.03 trenini 8.16 treni sandım, denizi gördüğümde, olması gerektiği gibi Le Havre'da değil, Dieppe'teydim. Bu alıklık yüzünden üç saat yitirmeme çok kızdım, şimdi durumu elimden geldiğince kabullenmeye çalışıyorum. Yanımda Brunetière'in küçük kılavuzu (ya da en azından *Histoire de la littérature*'ünün *Renaissance* cildi) ve Bloy'nın kısa bir süre önce aldığım *Belluaires et porchers*'si var. Şimdi yağmur yağıyor; kafam rahat, anı yakaladım, kendimi neredeyse mutlu hissediyorum.

19 Eylül

Stendhal'de sürekli kendini hissettiren o büyüleyici aklı *başındalığa* hayranım. Evet; *aklı başındalık*; acaba bu güzelim kalıbı kullanmaya ilk kim cesaret etti? Böyle bir ifade olmasaydı, onu Stendhal için yaratmak gerekirdi. Kendine dönük farkındalığını asla elden bırakmıyor, hiç şaşmıyor. Buna karşılık, zekâsının dengesi lirik sıçrayışlar yapmasına engel oluyor, bunu ben de biliyorum; ama benim zekâm bu sıçrayışları yalnızca dengesizliğinin özrü olarak esinliyor bana.

Bu kitabı (Stendhal'in *Journal*'ini) bitirmek gelmiyor hiç içimden. Beyle'le uzun süre geçirmeyi sevmiyorum; ama uzun süre onsuz kalmayı da sevmiyorum. Güzel sanatlardan söz ederken nasıl da kızdırdı beni! Kadınlardan söz ederken nasıl da kızdırdı! Hele kendinden söz ederken... Doğrusunu söylemek gerekirse, onu artık yalnızca kitaplar aracılığıyla tanıyabileceğim için mutluyum; ama onu bu yolla çok daha yakından tanıyorum!

82 *L'Ermitage*'ın yöneticisi Ducoté'nin Normandiya'daki mülkü La Bouille'da tensel ilişkiler yaşanır. Gide 29 Eylül tarihli mektubunda Copeau'ya da söylediği gibi oraya gitmekten vazgeçecektir (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 127-128; ayrıca bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 611).

> Aşağı yukarı otuz yıl daha geri gitse, XVIII. yüzyıla girecek, tıpkı yolculukta aslında ötekilerden ayrı olan bir dağın siz uzaklaştıkça arkasındaki sıradağın içine girip onunla karışması gibi. Jeolojik yapısı aynı. Ama engebeleri bambaşka. Kötü bir yazar bu imgeyi daha da uzatırdı.
>
> Hiç şaşmadan daha söyleyebileceğiniz şeyler olduğunu hissettirmek; yazma sanatının en güzel yanı bu.

Yaşam örgüsünün yırtıldığını düşündürecek denli yoğun sevinç dakikaları; sonra, arada, yalnızca yaşlanmak için harcanan bir dizi tatsız tuzsuz gün.

> Ghéon'un mektubu bu sabah ağzımın suyunu akıttı... (Saint-Malo).[83]

Cuverville, 2 Ekim

Zaman akıp gidiyor. Kapalı gök şimdiden kışı yükleniyor. Köpeğim ayağımın dibinde uyuyor. İç sıkıntısıyla, her şeyin söylenebileceği, ama benim yalnızca *bir şey* yazabileceğim boş sayfanın karşısında oturuyorum.

Hebbel'in yazışmalarının ikinci cildini bitirdim (ama ortasından, daha doğrusu Fransa döneminde yazılmış mektuplardan başlamıştım); Brunschvicg baskısından Pascal okumasını sürdürüyorum (ilk kez belli bir yöntem izliyorum). Jacoby'nin *Sélection*'u. Brunetière'in *Histoire de la littérature*'ü (*Renaissance*).

> Geçtiğimiz yıl, Griffin karısıyla bir otomobil kazası geçirdi. Bir ot arabasından kaçmaya çalışan otomobil savrulmuş. Arabayı kullanan Griffin koltuğundan fırlayıp bileğini kırdı; arabanın içindeki Madam Griffin ise, nasıl olmuş bilmiyorum, camdan çıkmış.
>
> Yakınlarda bir köy varmış; oranın doktorunu çağırmışlar hemen, çünkü Griffin acı içindeymiş, Madam'ın yüzü de korkunç şişmiş.

83 Bkz. Ghéon'un Saint-Malo'dan 20 Eylül'de yazdığı, "altı saate" sığan "beş serüveni" oldukça ateşli bir dille anlattığı mektup (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 611-613).

"Çok mu çirkinleşeceğim doktor?" İlk bunu söylemiş bağıra bağıra. (Şunu söylemek gerekiyor ki, delicesine kendini beğenmiş biri, kırk beş yaşını geçmesine karşın kendini yirmi yaşında olduğu kadar karşı konulmaz sanıyor.) "Madam" demiş doktor hoş bir şekilde, "sizi daha önce görmüş olsaydım buna yanıt verebilirdim ancak".

Sonra Griffin'e geçip, ayakkabısını çıkarmışlar, bileği kapkaraymış: "Önce ayağınızı kaldırın" demiş berenin karalığını kir sanan doktor. Griffin öyküyü epey renkli bir dille anlatıyor. Ben de Madam L. ve G.'ye[84] anlatırken, Madam G.'nin kapı camını patlattığı sahneye gelince: "İşte buna cama saplanmak denir" dedim. (Madam G.'nin dil yanlışları ünlüdür.) Söz çok tuttu; anımsıyorum da gerçek olmadığını söylememe karşın, uyduran ben değilmişim gibi anlatıldı durdu.

6 Ekim

Blanche'ın *Jude L'Obscur* ve Thomas Hardy üstüne çok uzun, kavgacı ve oldukça budalaca mektubu.[85] Ona şöyle yanıt verdim:

Sevgili Blanche,

Mektubunuzu büyük bir ilgiyle okudum; ama yazdıklarınız beni yalnızca tek bir şeye ikna etti; Jude L'Obscur'ü *sevmiyorsunuz. Böyle bir meyvenin bir İngiltere dalında* nasıl *yetişebildiğini Taine'in ustalıklı yöntemiyle açıklıyorsunuz; bunu da ustaca yapıyorsunuz, ben de sizin gibi daha özsudan meyvenin tadına varıyorum seve seve: ama benim için önemli olan şey meyvenin orada olması. Bu en ağır dal.*

Yine konuşuruz, görüşmek üzere.

7 Ekim

Feydeau'nun bir ayı aşkın bir süre önce başladığım saçma *Fanny*'sini güçlükle, hızlı hızlı okuyarak, sayfaları atlayarak bitirdim. Aslında bu kitabın güzel bir kitap olmasının önünde hiçbir engel yok – yazarından başka. Oğul Dumas'nınkilere çok yakın,

84 Bu kadınların kim olduğunu bilmiyoruz.

85 Bu mektup Gide'in Blanche'la yazışmalarına alınmıştır (*Corr. Gide-Blanche*, s. 146-147). Ama Gide'in yanıtını bulamadık.

neredeyse onunkiler kadar kötü aşk tiratları. Yazınımızdaki en budalaca ve gülünç buluşları apaçık yansıtan bir tür "aşka inanç".

Feydeau şöyle yazıyor: "Dişlerim ağzımda takırdıyor..." Bu neredeyse kuzin Jung'un: "Tekerlek bacağının uyluğundan geçti" demesi gibi bir şey.

Ghéon *Saint Yves*'i çok sevmiş – yapıtın Fransız yanlarını; "Evet" diyordu Em. kitaptan söz ederken, "aldığımız iltifatların en güzellerinden biriydi".

16 Ekim

Bu ayı dingince tamamlamak için neler vermezdim neler... Bu mevsimi seviyorum; bu yörede, ilkbahar öncesiyle sonbahar sonrası eşit oranda engin ve dokunaklı – başka hiçbir yerde olmadığı kadar güzel, büyük. İşte dışarıda yağmur yağarken, ateşin başında, akıp giden yeni yılı içinizde gözden geçirdiğiniz o mevsim, o vakit geldi çattı. Ağır ağır derin düşüncelere dalmak isterdim; her şey bana engel oluyor. Auvray La Roque'ta öldü[86], oraya gitmem, içine gömüldüğüm çirkeften kurtulmaya çalışmam gerekiyor. Auteuil'deki evim tamamlandı; aklım fikrim daha şimdiden hep orada. Berlin'de ve Viyana'da, *Candaule*'ün provaları başladı.[87] *Paludes*'ün Almancası çıktı; *Feuilles de route (Amyntas)* Brüksel'de yayımlanıyor. Portföyümü öyle bir karıştırdım ki, içinde her sabah kaygıyla denetlemem gereken rizikolu değerler kaldı yalnızca. Romanım durdu; yavaş yavaş *Caves*'ın kahramanlarının içimde canlandığını hissediyorum. Heredia öldü; şimdi de *L'Ermitage*'a bir makale yazmam gerekiyor, bir bu eksikti![88]

86 Auvray La Roque'taki La Morinière ve Moulin çiftliklerini işletir. Gide Copeau'ya yazdığı 6 Ekim tarihli bir mektupta şöyle yazar: "Karanlık sıkıntılar beni La Roque'a gitmek zorunda bıraktı; Balzac'a yaraşacak, inanılmaz karmaşık, bir yandan da 'sanatçı bakış açısında' çok güzel, acıklı bir öykü, ama ökseye tutulmuş serçe gibi yapışıp kaldım ona, bir sürü tüyümü bırakmadan kurtulmayacağımı düşünüyorum" (*Corr. Gide-Copeau*, s. 129). 11 Ekim tarihli mektuptan öğrendiğimiz gibi, bu öykü Auvray'yle ilgilidir (*agy*, s. 131). Auvray'nin 10 Ekim'de ölmesi bu sıkıntılara son verir.

87 *Le Roi Candaule* Viyana'da Ocak 1906'da oynanacaktır; ama Berlin'deki Neues Theater'da sahnelenmeyecektir.

88 Heredia 3 Ekim 1905'te ölür. Gide gerçekten de *L'Ermitage*'ın 15 Kasım tarihli sayısında, 1890-1891 yıllarında Pierre Louÿs'yle birlikte tanıdığı

Gaston Duchamps'nın son makalesinde şöyle yazıyor: "Fransız kitapçılarının her gün iki dünya pazarına saçtığı sayısız roman arasında başyapıtlar bulabilmeyi isterdim. Yeni adların, genç yeteneklerin başımın üstünde yeri var. Yazın cumhuriyetinde, bilinmeyen bir Balzac, tanınmayan bir Daudet, yayımlanmamış bir Ferdinand Fabre ya da unutulmuş bir George Sand varsa, suçun bende olduğunu düşünmüyorum..."

Ne Paul Valéry'den, ne Paul Claudel'den, ne André Suarès'ten, ne Francis Jammes'dan ne de benden söz ediyor.

Bugün sedirin karşısındaki büyük çamı kestiler. Üç adam bütün gün çalıştı. Akşam dalları kesilmiş koskocaman gövdenin umutsuz karaltısı duru mu duru gökte bir karabasan gibi yükseliyor.

> "Güzel kokulu macunla dışkı arasında durup, ikisinin de kokusunu alamayan bir köpek gibi." İnsanın aklına Gourmont geliyor, dedi Marcel Chamfort'daki bu nükteyi göstererek.

18 Ekim

Gourmont yemişlikteki bir meyve gibi olgunlaşıyor. Acılığı geçiyor, güzel bir koku kazanıyor, tatlanıyor. Son yazıları ağızlara layık. (1 Ekim tarihli meraklıların konuşması – *Animaux et morale chez La Fontaine*'in başı – dikkate değer.) Sonbahara biraz daha yaklaşırsa, her açıdan kusursuzlaşacak.

3 Kasım

Gourmont her zekânın özgür düşünceden, budalalığın da dinden yana olmadığını, sanatçının yapıtı için boş zamana gereksinim duyduğunu, hiçbir şeyin zihni sorgulama ve kuşku denli oyalamadığını anlamıyor. Kuşkuculuk kimi zaman bilgeliğin başlangıcı olabilir, ama çoğunlukla sanatın sonudur.

ozan için iki sayfalık bir yazı yayımlar. Bu sayfalar *Œuvres complètes*'in IV. cildine alınmıştır. Copeau'ya yazdığı bir mektuba göre, onları 16 Ekim'den sonra yazmış ve o satırlar kendisini "deliye döndürmüştür" (*Corr. Gide-Copeau*, 1. cilt, s. 136).

4 Kasım

Le Dantec[89] Van Rysselberghe'lerde kendisinde hiç görsel imgelemin olmadığını ileri sürmüş.

"İyi de", demiş biraz sinirlenen Madam Van Rysselberghe, "örneğin biri 'Ev' dediğinde, ne canlanıyor gözünüzde?"

"Yalnızca E.V. görüyorum" diye yanıtlamış.

"Peki o zaman" diye sürdürmüş Madam Van Rysselberghe, "arkanızı dönün ve bütün içtenliğinizle benimle ilgili bir şey söylemeye çalışın."

"Ne? Ne demek istiyorsunuz?"

"Evet evet, bakmadan benimle ilgili bir şeyler söyleyin; örneğin saçımın rengini..."

"Saçlarınızın külrengi olduğunu biliyorum, çünkü bunu sofrada söyledik; bunu biliyorum ama görmüyorum."

"Başka bir şey söyleyin öyleyse. Ya boyum?"

"Ufak tefek olduğunuzu *biliyorum*, ama bunun nedeni son gelişimde omzuma geldiğinizi fark etmem yalnızca. Gözkapaklarınızın ağır olduğunu da biliyorum, çünkü anneminkilere benziyorlar..."

BEN: "Demek annesininkileri canlandırıyordu gözünde".

MADAM VAN RYSSELBERGHE: "Anlaşılan başka biri annesinden söz ederken, o yüzün en önemli özelliklerinden birinin ağır gözkapakları olduğunu söylemiş."

BEN: "Yüzleri kolay anımsayabiliyor mu?"

MADAM VAN RYSSELBERGHE: "Aradan on yıl geçse bile; şıp diye. Yüzler arasında *benzerlikler* de buluyor."

BEN: "Anlayamıyorum..."

Tüm bunları anlatan MADAM VAN RYSSELBERGHE: "Giderken, bir de şöyle dedi: 'Ah! Bir de şunu fark ettim; güzel sanatlardan hiç anlamıyorum, – kendimi bildim bileli hiç anlamadım.'"

Paris'e dönüş, 8 Kasım

Küçük Louis Rouart'la karşılaştım, her zamankinden de kırmızı, her zamankinden de kentsoyluydu. Uzun süredir kimseyi

89 Félix Le Dantec (1869-1917), biyoloji bilgini.

görmediğim için, abartılı bir sevinçle gülümsedim; bana eşlik etti. Konuşmamız her zaman olduğu gibi incelikten yoksun ve gergindi; bir eskrim karşılaşmasındaki kasılmalı saldırıları anımsatıyordu; ama kibarlıktan uzak bir karşılaşmaydı bizimki. Daha ağzımızdan çıkan ilk sözcüklerle, daha ilk anda, saldırdı. Karşısında, istemeden, savunma durumuna geçip, yapmacık ve gergin bir hale bürünüyor, doğallıktan bütünüyle uzaklaşıyorum. Dün ne budalaca şeyler söyledim ona! Doğrusunu söylemek gerekirse, ondan önce Paul'le yaptığım konuşma beni zaten yormuştu.

Louis Rouart benimle kitapçı Welter'e geldi, André Ruyters için Nyrop'un dilbilgisi kitabını ısmarlayacaktım. Siparişimi duyunca şöyle düşündü: "Üç yabancı ad! Protestan, kozmopolit vb.". Çıkarken, o hayranlık uyandıran dilbilgisi kitabını bilip bilmediğini sorunca: "Diyeceğim o ki (dedi gerçekten de tumturaklı bir biçimde), Fransızca öğrenmek için dilbilgisi kitabı kullanamadım hiç." Daha onur kırıcı, daha aptalca bir şey olamaz. Ben de zayıflıktan, incelikten, o dilbilgisi kitabının ilk cildinin "her şeyden önce tarihsel" olduğunu açıklamaya çalıştım alık alık. Saçmalık! Saçmalık!

Vesaire vesaire. *Le Mercure*'ün önünde ondan ayrıldım (ama içeri girmedim, birden Salıların Madam Rachilde'in günü olduğunu anımsamıştım[90]), ona ve ondan da çok kendime öfkeliydim. Yine de beni görmeye geleceğinden söz edince: "Beklerim" dedim; çünkü ne olursa olsun, hâlâ sevimli buluyorum onu. Kapalı biri.

17 Kasım

Paris'e döneli bir haftadan fazla oldu. Yine Cuverville'e dönmeyi umuyordum, dikilecek birtakım bitkiler vardı; ama romatizma kaynaklı bir sinir yangısı yüzünden burada kaldım, ne çok ağrıyor, ne çok rahatsız ediyor, ama soğukta kötüleşebilir. Madeleine'i beklerken uğradığım Charles Gide'lerin dairesini leş gibi metil salisilat kokuttum.

90 Madam Rachilde Mercure de France yayınlarının ve aynı adlı derginin yöneticisi Alfred Vallette'in eşidir; salonu çok gözdedir.

> Madeleine Cuverville'i kapattıktan sonra önceki gün geldi, şimdi Raspail Caddesi'ndeki, bir ay içinde sonsuza dek ayrılacağımız dairedeyiz. Daha şimdiden taşındığımızı, Auteuil'de oturduğumuzu kafamda canlandırıyor, düşüncelerimin serpilişini, dingin dingin, zevkle çalışmayı düşlüyorum.

Paris'e gelir gelmez, Roger Marx'ın *Gazette des beaux-arts* için ısmarladığı, "Sonbahar Salonu" konulu yazıyla uğraşmak zorunda kalmam iyi oldu.[91] Çok zorlandım; dolayısıyla, bana çok yararı oldu.
"Sanat eleştirisi"nin ne olabileceği (ve ne olamayacağı) üstüne bol bol düşündüm.

Saat 9'dan gece yarısına dek birtakım Polykleitos fotoğraflarına bakarken dini bir tefekküre daldım (Collignon okuması[92]). Delacroix'nın *Journal*'inden küçük Louis Rouart için "dekadans kuramı" üstüne hayran olunası bir parça not ettim.[93]

22 Kasım

Gazette'e yazdığım makalenin son düzeltmeleri. Roger Marx okuyucularını sarsmamak için, Cézanne ve Renoir'la ilgili son parçayı atmamı istedi. O parça oldukça vasattı, istediğini seve

91 "Promenade au Salon d'automne" adlı bu makale *Gazette des beaux-arts*'ın 1 Aralık 1903 tarihli 582. sayısında çıkar (s. 475-485) ve Matisse'le ilgili son üç sayfa dışında, *Œuvres complètes*'in IV. cildine alınır. Söz konusu sayfalarda, Gide Matisse'e karşı çok eleştireldir: "Gelip geçenlerin söylediklerini duyuyordum, birinin Matisse'in karşısında: 'Bu tam bir delilik!' diye bağırdığını duyunca: 'Yanılıyorsunuz Mösyö; tam tersine, bu bir kuram ürünü' diyesim geldi" (*Gazette des beaux-arts*, s. 483). Matisse o salonda *Şapkalı Kadın*'ı ve *Açık Pencere*'yi sergiler.

92 Polykleitos, MÖ V. yüzyılda yaşamış heykeltıraş ve mimar. Maxime Collignon'un *Histoire de la sculpture grecque*'inde (1892-1897) fotoğrafı bulunan Doryphoros adlı insan heykeliyle tanınır.

93 Büyük olasılıkla Delacroix'nın *Journal*'indeki 17 Şubat 1850 tarihli, "dekadans dönemleri"yle ilgili uzun paragraf söz konusudur (*Journal 1822-1829*, "Les Mémorables" dizisi, Plon, 1981, s. 224-225). Gide burada Louis Rouart'ın *L'Immoraliste* yayımlanalı beri kendisine sitem etmesini, hiç kuşkusuz özellikle *Saül* konusunda yazdığı, Gide'i dekadans merakı yüzünden eleştirdiği 2 Nisan 1904 tarihli mektubu anıştırır (*B. L.J. D.*).

seve yaptım; ama böyle beklenmedik bir anda bitince makalenin düzeni epey bozuldu. Yazdığım şeylerin yoğunluktan yoksun oluşu beni üzüyor, ama elden ne gelir? Sözü uzatmaktan, gevezelikten ve palavradan iğrenmem bunun nedeni.

Gizli bir belagat istiyorum.

... Zihnim neyle ilgileneceğimi bilmediğimden kaygılı hâlâ. Collignon'un *Sculpture grecque*'i, Nyrop'un *Grammaire française*'i ve Jusserand'ın *Histoire de la littérature anglaise*'i yanımda – hepsi eşit oranda çekici geliyor bana. Her kitap bir aylık özenli çalışma demek; zihnim birini seçip yalnızca onunla yetinemeyeceğim denli kaygılı hâlâ. Her şeye sırt çevirdim: Pascal, Taine'in *Correspondance*'ı, Stendhal'in *Journal*'i. Bunlar bırakıp sonra yeniden başlanabilecek ve benim bir çırpıda bitirmek istemediğim kitaplar; ama bıraktığınız yerden kolaylıkla yeniden başlayabilmeniz gerek en azından. Auteuil'de, başladığım kitapların beni bekleyeceği bir etajerim olacak; her birinin sayfa şeridini arada sırada birkaç sayfa kaydıracağım. Böylece, kitabı canım istediği zaman bırakıp, sonra yeniden başlayarak, yalnızca içimden gerçekten geldiğinde okuyacağım.

Bu tümceyi, Mardrus'ün anlamayacağı ve unutmak istemediğim bu tümceyi Athman'ın son mektubundan aldım:

"Onu çok seviyorum (söz konusu olan gencecik karısı), yine de anneme ve bana karşı *içten olmasını sağlayabildim*; yürekli biri, yaptığım tek şey ona tatlılıkla davranmak, tıpkı küçük bir çocuğa davranır gibi."

23 Kasım

Saat 4'e doğru, Oscar Schmitz[94] adlı genç bir Alman beni görmeye geldi. Bu ilkbahar Félix Paul Grève'in önerisiyle okuduğum ya da göz attığım (oldukça vasat) bir kitabın, *Lothar*'ın yazarı olduğunu anımsadım, daha doğrusu bana anımsattı. Sanırım, ona birkaç satır da yazmıştım... O. S. sevimsiz biri değil; ama çok konuşuyor, tüm yabancılar gibi (kaldı ki, konuşmayanlar daha da yorucu). *Immoraliste*'imi övdü, sonra da kitaba hay-

94 Alman yazar.

ran olanların yazdıklarımı pek anlamadığını, benden hep lirik bir yazar gibi söz ettiklerini ve genelde en önemli özelliğimin, demek ki "kültürün çatlaklarına bakma"yı bilmemin değerini bilmediklerini söyledi. Hiç de fena değil sonuçta.

Önce alçak sesle, sonra yüksek sesle, olağanüstü *VI. Chant de Maldoror*'u okudum az önce (I., II. ve III. bölümler). Nasıl olmuş da şimdiye dek ona rastlamamışım? Hatta onu fark eden *tek kişi* ben miyim acaba diye düşünüyorum. "Kitabı okumayı bitirdiğinizde bilincin gittikçe uzaklaştığını, gittikçe uzaklaştığını hissediyorsunuz..." diye yazıyor Gourmont. Onun bu sayfaları *okumadığını* kabul edelim; öylesi Gourmont açısından okuyup farkına varmamış olduğunu düşünmekten daha az onur kırıcı.

Beni çılgınca coşturan şey şu. İğrençten kusursuza geçiveriyor bir sıçrayışta. Olağanüstü, Maldoror ile Mervyn'in yazışması, ailenin yemek odasındaki resimler, komodor figürü, küçük kardeşler, "başlarında üzerine Carolina çobanaldatan kuşunun kanadından bir tüy iliştirilmiş bere, dizlerine kadar inen kadife pantolon, ve kırmızı ipek çoraplar", "el ele tutuşup, abanoz döşemeye ayaklarının ucuyla basmaya dikkat ederek salondan çıkıyorlar"[95] vb. Tüm bunları Copeau'ya okumam gerek. Bu satırlardaki "yanlılık" ne zengin bir *kaynak*.

Hemen sonrasında Rimbaud'nun *Poètes de sept ans*'ını[96] yeniden okudum. Sonra Gourmont'un *Le Livre des Masques*'ında Lautréamont ve Rimbaud'yla ilgili sayfaları okudum, hepsi tam bir yüz karası (Lautréamont'la ilgili sayfalar acınası derecede yetersiz).

24 Kasım

Sabah Louvre'daydım; tadına doyum olmaz bir sabah. Yanımda küçük bir Montaigne vardı, ama yalnızca arada sırada, yürürken okudum, bir tek düşüncemin şen coşkunluğunu beslemek için. Picard'a gidip Haase'nin *Syntaxe*'ını ve eve dönünce dalıp gittiğim elden düşme bir Cabanis aldım.

Birtakım alışverişler. Akşam Copeau'ya VI. *Chant de Maldoror*'u okudum. Çok kısa bir gündü.

95 Comte de Lautréamont, *Maldoror'un Şarkıları*, çev. Özdemir İnce, Kırmızı, s. 223.
96 "Yedi Yaş Ozanları".

25 Kasım

> Van Rysselberghe yemeğinden bitkin döndüm – herkes fazla debeleniyordu; eğleniyormuş gibi görünmek için gösterilen çaba gerçekten eğlenmemize engel oluyordu. Bir ara uyudum; mektuplarını düzenlediğim André Walcknaer'in[97] anısıyla birkaç saat daha baş başa kalmak isterdim. Küçük Paul yemeğe geldi, bu akşam beni *Grand Guignol*'a götürecek. Çok iyi çalışabilirdim.

Madam Alfé[98], Paul ve Jean Schlumberger'yle *Pousset*'de akşam yemeği.

Bu dalgın akşam boyunca, ne güzel okuyabilirdim diye düşündüm durdum, Paul'e biraz ters davranmaktan kendimi alamadım. Zaman, para, düşünce, hepsini amaçsızca saçıp savuruyor, zevk bile almıyor, gerçek bir arzu duymuyor.

Madam Alfé beni düş kırıklığına uğrattı; elimden geleni yapmama karşın, kafamda canlandırdığım gibi göremedim onu. Maurice'i[99] onunla düşünüyor, ona o kadar da tutkun olmamasını anlıyor, hatta daha da az tutkun olmasını istiyordum, hani aşkının niteliğini nesneye bakarak değerlendirmek zorunda kalmaktan çekiniyormuşum gibi.

Ama akşam tatsız geçmedi; daha hoş nitelikleri olmasa da inceliği hoşuma gitti. Tütün içmediğimden aklım başındaydı, hoşa gitmeye çok da çalışmadığım için, doğallığımı koruyabildim; kaldı ki, o da bana yardım etti, bundan ötürü içten içe ona minnet duydum.

Sevimli özellikler aramak, yaratmak için uzun süre tam bir çocuk gibi davrandım – *yanımdaki kim olursa olsun*. Doğrusu, bu durum başkalarını daha derinlemesine anlamamı sağladı, ama yaşamımı kolay kolay yakamı kurtaramadığım sözde arkadaşlarla doldurdu. Başkasını hoş tutma çabası kendini hoş tutma çabasından çok da az zararlı değil.

97 Gençlik arkadaşı André Walckenaer kısa bir süre önce ölmüştür.
98 Lucy Alfé adıyla anılan Ludmila Savitzky (1881-1957), oyuncu ve Maurice Schlumberger'nin arkadaşı.
99 M. Schlumberger Madam Alfé'ye âşıktır.

Paul dün akşam Godot-de-Mauroy Sokağı'na önden gitmişti – biz de orada Jean'la dolaşıp durduk. Birden sokağın dibinden bir çığlık duyduk: "Hırsız var!" Uzakta, beyaz önlüklü bir garson kızın koştuğunu, uzun, zayıf, bir deri bir kemik bir karaltının son hızla bize doğru geldiğini gördük. Kasap bir oğlan belirdi yanımızda; koluyla vurduğu gibi hırsızı yere devirdi, adam ayaklarımızın dibine, tam kaldırım hizasına yuvarlanıp inledi: "Ah! Çok acıdı!", çamura bulanmış halde ayağa kalmak istedi; onu tepeleyecekmiş gibi görünen üç iriyarı adama yakalandı anında; ama başkaları araya girdi, insanlar toplanmaya başlamıştı bile: "Bırakın adamı. Hayır! Vurmayın!.." Bana Pierre Louÿs'nin eski Zora'sını[100] anımsatan melez, iri bir kadın koştu. "Cüzdanımı aldı. İçinde para yoktu, ama anahtarlarım orada, onları istiyorum." Tüm bunları büyük bir ağırbaşlılıkla söyledi. Yüreği ağzındaydı; koştuğu için soluksuz kalmıştı; ama kendini tutuyordu. Adamsa üsteleyerek yineliyordu: "Kasketimi verin. Kasketimi verin." Kasketi kaldırıma düşmüş olsa gerekti; kimse görmemişti; önemi de yoktu. Birileri konuştu tepesinde, neredeyse alçak sesle: "Cüzdanı ver, sonra git buradan çabuk." Hırsız sersemleşmiş gibiydi. Olduğu yerde durdu. Cüzdanı verdi sanırım, ama görmedim. Birçok kez yinelediler: "Tüy hadi; *geliyorlar*." Çevresinde oluşan çember kaçsın diye açıldı. Adam gitti; önce yavaş yavaş; sonra, biraz ötede, hızlandı.

İnsanların iyi yürekliliğine şaşırdık. O zavallının pek korkutucu bir görüntüsü yoktu doğrusu; kuşkusuz açlıktan ölüyordu; sonradan ona hiçbir şey vermediğime üzüldüm.

28 Kasım

Bu daireden, bu eşyadan, bu evden iğreniyorum. Odaklanmak kesinlikle olanaksız burada; her şeye, herkese karşı savunmasızım; sokaktan ya da içeriden gelen her ses duyuluyor.

Yıllardır başımda bir sıcaklık hissetmedim. *Paludes*'ü yazdığım süre boyunca, kitabımı diri tutan o canım ateşi düşlüyorum.

Rimbaud'yu, *VI. Chant de Maldoror*'u okuyunca, kendi yapıt-

100 Louÿs'nin 1896-1897'de Biskra'da tanıştığı, 1897 ile 1899 arasında metresi olan ve Paris'e getirdiği Zohra Bent Brahim.

larımdan utanıyor, yalnızca bir kültürün sonucu olan her şeyden tiksiniyorum. Başka bir şey için doğduğumu düşünüyorum.

Ama belki daha zaman var... belki Auteuil'de... Ah! Nasıl da iple çekiyorum...

Geçen akşam Paul'e yolculukta karşılaştığım insanlar arasında yatmayı arzuladıklarını bir düzineyi bulmadığında o günü "tatsız bir gün" olarak gördüğümü söylemem biraz acımasızcaydı.

1 Aralık

Dün, Arthur Fontaine'lerde, Raymond Bonheur'e, Paul Claudel'e ve Mithouard'lara *L'Église habillée de feuilles*'ü okudum.[101] Bonheur saat 3'e doğru beni almaya gelmişti. Gougy'den Amyot'nun büyük bir zevkle içine daldığım kalın Plutharkos'unu almış, eve daha yeni dönmüştüm.

Raymond Bonheur Carrière'in ameliyat olduğu Frères-Saint-Jean-de-Dieu'ye uğramış.[102] Şimdiden Carrière'den geçmiş zamanda söz ediyordu: "Anlıyor musunuz bilmem Gide: Carrière'in yanındayken yoğun bir haz duyuyordum; koruyucu bir ağabey gibiydi benim için; ama onun yanında o sıcaklığı, evet ya, o tensel hazzı duyuyordum, o olmazsa bana göre arkadaşlık olmaz. Gözümde arkadaşlıkla aşk arasında pek bir fark yoktur." Ben bir şeyler deyince: "Benim açımdan onunla birlikte pek çok şey yitti gitti" diye sürdürdü. "Bakın Gide, yaşamımda üzücü bir sürü şey gördüm; ama Carrière'in ameliyat sabahı bana bakışı kadar sarsıcı bir şey yaşamamıştım hiç."

Bir süre sonra Raymond Bonheur'ü kapıya geçiren damat Delvolvé'den ameliyatın korkunç geçtiğini öğrendim. "Çok tehlikeli bir ameliyattı" dedi Raymond Bonheur de daha sonra; incelikli sağduyusu acıklı ayrıntıları bana anlatmasına engel oluyordu; soluk borusunun açılması, sol bacağa ve dil kaslarına inme; zavallı adam ancak on beş gün sonra biraz konuşabilmeye başlamış. Görünüşe göre, Raymond Bonheur aslında beni hiç

101 Francis Jammes'ın şiir derlemesi.
102 Ressam ve taşbaskıcı Eugène Carrière bu ameliyattan birkaç ay sonra ölür.

tanımayan Delvolvé'nin anlattıklarından söz etmemeyi yeğliyordu. Raymond Bonheur'ün yüzündeki acılı ifade, o yüzün çekici ve tatlı büyüleyiciliği daha önce hiç o kadar güzel görünmemişti gözüme; o duygusallıktan titreyen, neredeyse sesi gibi kekeleyen elleri.

Üç yılı aşkın bir süredir görmediğim Paul Claudel de Fontaine'lerdeydi.[103] Gençken, bir çiviyi andırıyordu; şimdi bir şahmerdan gibi. Çok basık ama epey geniş bir alın; bıçakla yontulmuşçasına ayrıntıdan yoksun bir yüz; kafadan dümdüz aşağı inen bir boğa boynu; kanın tutkuyla anında beyne yürüdüğü hissediliyordu. Evet, sanırım yarattığı en önemli izlenim buydu: Baş gövdeyle bir bütün oluşturuyordu. Önümüzdeki Salı ona daha dikkatli bakacağım (bize öğle yemeğine geliyor); kendimi savunmakla biraz fazla uğraştım, yakınlaşma çabasına yarım yamalak karşılık verebildim. Onu hareketsiz bir kiklona benzettim. Konuşurken, içinde bir şeyler patlak veriyordu sanki; ani çıkışlar yapıyor, onunla aynı düşüncede olduğunuzda bile düşmanca tonunu değiştirmiyordu.

Ben Fontaine'le konuşurken, Baudelaire'e hayran olduğu çalındı kulağıma. Mithouard ona beceriksizce ayak uydurmaya çalışarak, Baudelaire'in "sağlığından" söz etti, onu her şeyden önce "sağlıklı" bir dâhi olarak görüyordu. Ona hayran olabilmesi için bu mu gerekiyor?

"Poe ve Baudelaire" dedi Paul Claudel dışa vurmadığı bir tür öfkeyle, "onlardan başka modern eleştirmen yok"; sonra Baudelaire'le Poe'nun eleştirel zekâsını bir yandan çok zekice övdü, ama kullandığı sözcükler kısa bir süre önce, Remy de Gourmont'un tam da aynı konuda söylediklerine çok benziyordu, az kalsın bunu ona söyleyecektim; ama Gourmont'un adının bile bir patlamaya yol açmasından çekindim.

Claudel kendisini daha da tıknaz ve hantal gösteren çok kısa

103 Aslında Gide Claudel'i beş yıldır görmemiştir. Son olarak 1900 ilkbaharında görüşürler. İlk kez Claudel'in kız kardeşinin evinde 16 Nisan 1900'de karşılaşmışlardır. O karşılaşmanın sonunda Claudel'in *L'Échange*'ı *L'Ermitage*'da yayımlanmış, aralarında seyrek, ama karşılıklı hayranlıkla dolu bir mektuplaşma başlamıştır.

bir ceket giymişti; keçiboynuzu rengi, gevşek boyunbağı göze hem çarpıyor hem batıyordu.

Okumadan sonra, ben Francis Jammes'ın bu şiir dizisini Verlaine'in *Sagesse*'ine[104] benzetince, Claudel *L'Église habillée de feuilles*'ün çok daha üstün bir yapıt olduğunu, kendisinin "*Sagesse*'i asla pek sevmediğini, onda Verlaine'in hokkabazlığının yine sürekli öne çıktığını, en düzgün parçaları bile bozduğunu" söyledi hemen.
İnançlı biri gibi çok yüksek olmayan bir sesle konuşuyor; gerçek tutkunun konuşma sanatına hiç de uygun olmadığını anlıyorum. Geçen gün görmeye gittiğim Léon Blum yüksek, gür bir sesle, kolayca konuşuyordu; sesi girişten bile duyuluyordu büyük olasılıkla.

2 *Aralık*

Rusya'dan gelen haberler çok üzücü[105]; aklımda, günün tüm işleri arasında, bir sürekli bas oluşturuyor.

Crosnier koleksiyonu sergisinde yoğun bir kalabalık – ilkin, sabah kapıların resmi açılışından önce içeri girdik; saat 2'ye doğru, Copeau görevinin başına dönerken, Madam Copeau'yla geri döndük. İkisiyle Rome lokantasında yemek yemiştik.

Bütün koleksiyon biraz *miglionnaire*'i[106] akla getiriyor. Tüm o söylenenlere karşın, Fragonard'larla Chardin'ler beni düş kırıklığına uğrattı; Louvre'da *Aşk Mektubu*'yla karşılaştırılabilecek Fragonard resimlerinin olmadığını söylemek saçma; istedikleri kadar güzel, olağanüstü olsunlar, müzeden istedikleri parayla üç yüz bin etmezler. La Tour'un yaptığı olağanüstü *Gravürcü Schmidt'in Portresi*'ni ona kesinlikle yeğlerim; kuşkusuz Fragonard kadar iyi bir ressamın elinden çıkmış bir resim değil, ama zorlanmış, sıkıştırılmış, kuşatılmış, hem de nasıl bir zekâyla, nasıl bir aşkla! O hayranlık uyandıran yapıta bakarken heyecan-

104 Verlaine'in *Sagesse*'i Jammes'ın din değiştirmeyle ilgili derlemesi gibi Verlaine'in dine dönüşünü açığa vuran bir derlemedir.
105 Rusya-Japonya savaşı Rusya'da sonu Ocak 1905'teki ilk Rus devrimine varan büyük karışıklıklara yol açar.
106 Gide'in *Prométhée mal enchaîné*'deki banker Zeus'a uydurduğu ad.

dan boğazım düğümlenmişti. Salonun ortasında, Carpeaux'dan capcanlı bir *Flora*, Louvre'un alınlık tablasındaki gibi çömelmiş, daha güzel değilse de en az onun kadar güzel, belki daha az esnek, daha az akışkan... Ruh ve güç başka hiçbir yerde şehveti daha soylu bir biçimde yüceltemez.

Hayranlık uyandıran bir Reynolds.

Fragonard'ın *Aşk Mektubu*'nun karşısında (sabah, çok kalabalık olmayan bir saatte duydum) "meraklıların konuşması":[107] "*Bendeki resimde* de aynı köpeğin olduğunu fark etmişsinizdir."

Öğleden sonra birtakım bıyıkları terlemeye yüz tutmuş koleksiyoncu çocuklarının küstah sözleri duyuluyordu, Fragonard'a "Frago" diyor, şöyle konuşuyorlardı: "Benim onda sevdiğim şey vb. vb."; sonra iki çok genç kasıntı arasında geçen başka bir konuşma: "İyi de neden bugün artık böyle şeyler yapılmıyor?" Öteki kasıla kasıla yanıtladı: "Ne yaparsın azizim, zaman yok artık! Zaman yok!"

Louvre'daki *Flora*'nın fotoğrafını gördüm yine; bence en güzeli o; onda ötekinin anısını gözümde biraz yavanlaştıran bir yumuşaklık, nasıl anlatacağımı bilemediğim bir gevşeklik, bir kendini bırakış var.

Akşam Madam d'Épinay'nin *Mémoires*'ını okumayı sürdürdük. Arada sırada, yanında hayranlık uyandırıcı bir doluluk, bir yoğunluk, bir dokunaklılık kazanan Rousseau'nun metniyle karşılaştırıyoruz onu.

Confessions'dan şu tümceyi not ediyorum: "Hâsılı, ona karşı duyduğum aşk ne kadar şiddetli olsa da, dert ortağı olmak, sevgilisi olmaktan daha zevkli geliyordu bana; nitekim âşığına hiçbir gün bir rakip gözü ile bakmadım, ancak bir dost gözü ile baktım. Bunun tam bir aşk olamayacağı söylenebilir; kabul! Fakat öyleyse aşktan da ileri bir şeydi bu."[108] (Burada söz konusu olan Madam d'Houdetot ile Saint-Lambert; ama Madam de Warens ile Claude Anet de olabilirdi.) Bu ilginç bir biçimde *L'Idiot*'da Mişkin'in Rogojin ve Nastasya Filipovna'yla yaşadıkla-

107 Fr. *Dialogue des amateurs.* Gide buradaki budalaca konuşmaları anlatırken Remy de Gourmont'un *Le Mercure de France*'taki köşesinin adını kullanıyor.

108 Rousseau, *İtiraflar*, çev. Arif Obay, MEB, 1991, s. 345.

rını anımsatıyor.[109] Bu (*Candaule*'ümün[110] de yaşadığı) duygunun –yalnızca *orada* rastladığım– ifadesi çok önemli.

Gourmont'un Rivarol üstüne yazısı, olağanüstü "Dialogue des amateurs"[111]; sinirlendiriyor, çileden çıkarıyor, ama olağanüstü.

4 Aralık

La Roque'ten dönüş, oraya geçen akşam gitmem gerekmişti; gribe yakalandım, rahatsızım, dökülüyorum. İyi ısınmayan bir kompartımanda, *La Patrie*'yi okumayı bitirince, durmadan kendi sardığı ince sigaralardan içen, basık alınlı, küçücük suratlı, zayıf bir yolcunun karşısında dondurucu bir yolculuk. Her sigarada, alnı biraz daha kırışıyormuş, daralıyormuş gibi geliyordu bana. Yöntemli bir öfkeyle, görünüşe göre, gereksinimden çok kendini sersemleştirme arzusuyla tüttürüyordu. Yüzü bana daha sevimli görünseydi, kendimi tutamaz: "Öldürüyorsunuz kendinizi..." der, yanıtı ne olursa olsun bundan rahatsız olurdum.

Madam de Noailles'ın *La Domination*'unu okuyordum.

Édouard[112] beni Pont-l'Évêque'te bekliyordu. Birlikte gecenin içine dalıp giden arabasına bindik. Güzel kokulu kır havası gribime ve yorgunluğuma iyi geldi anında.

Onun evinde, karısının benim için hazırladığı soğuk gece yemeği. Yaşlı sağır hizmetçi salonda yanımızda oturdu, ellerini dizlerinin üstünde kavuşturup seyre daldı. Bakışlarının ağırlığını üstümde hissettim.

> Pazartesi, saat 8'de Raphaël'in arabasıyla La Roque'a gittim. Katlanılmaz, ömür törpüsü Desaunay[113]; çok sevimli çiftçi –

109 Dostoyevski'nin *Budala*'sında, Mişkin de Rogojin de Nastasya Filipovna'ya âşıktır. Ama Prens Mişkin Rogojin'e karşı hınç duymaz. Gide'in *Dostoyevski*'ye de Rus yazarın romanlarıyla ilişkisini vurgulamak için bu Rousseau alıntısını koyduğunu belirtelim.

110 *Le Roi Candaule* oyununun kahramanı Kandaules'in kraliçe Nyssia ve Gyges'le kıskançlıktan yoksun ilişkisi de bu duyguyu yansıtır.

111 Rivarol'le ilgili yazı "Dialogue des amateurs" dizisinden çıkmamıştır.

112 Édouard Rondeaux, Madeleine'in kardeşi.

113 Armand Desaunay (1846-1913) La Roque arazisinin kahyasıdır. Gide *Tohum Ölmezse*'de ve *Ayrı Yol*'da Bocage adıyla onun portresini çizer.

özellikle çok sevimli genç kadın. Sofrada, benden önce o genç kadına yemek koyulmasını isteyince, Desaunay'le Célestine bu işe şaştı kaldı. Sonunda ardı arkası kesilmeyen yorumlarıyla bizi serseme çeviren Desaunay'ye: "Desaunay, susun artık! Siz bir şey açıklamaya başlayınca, herkes ne söyleyeceğini unutuyor" diyerek biraz saygınlık kazandım.

İşle güçle geçen günün ardından, vagonda, tek başıma, Madam de Noailles'ın kitabını okumayı sürdürüp bitirmem o kadar dinlendiriciydi ki...

Stendhal'in *Journal*'inden de aşağı yukarı yirmi sayfa okudum.

5 Aralık

Paul Claudel öğle yemeğine geldi. Aşırı kısa bir ceket; uzunlamasına bağlı, anilin rengi bir boyunbağı; yüzü geçen günkünden de fazla kare biçiminde; sözleri hem imgelerle bezeli hem açık seçik; konuşması kesik kesik, kısa kısa ve baskın.[114]

Capcanlı ve zengin sohbetinde doğaçlama yok hiç, bu hissediliyor. Sabırla geliştirdiği doğruları ezberden dile getiriyor. Buna karşın, şaka yapmayı da biliyor, bir de kendini ana birazcık kapıp koyuverse iyice büyüleyici olacak. Ne var ki, bu konuşmada neyin eksik olduğunu düşünüyorum... Biraz insanca bir sevecenlik mi?.. Hayır; o bile değil; kendisinde çok daha iyisi var. Sanırım, şimdiye dek duyduğum en çarpıcı ses. Hayır, insanı kendine çekmiyor; çekici olmak istemiyor; ikna ediyor – ya da dayatıyor. Kendimi ona karşı savunmaya bile çalışmıyorum; yemekten sonra, Tanrı'dan, Katoliklikten, inancından, mutluluğundan söz ederken, ona kendisini iyi anladığımı söyleyince:

"E o zaman Gide, neden din değiştirmiyorsunuz?.." dedi (ne sertçe ne gülümseyerek...), sözlerinin zihnimi nasıl allak bullak ettiğini görmesine izin verdim, bunu ona gösterdim.

Şato satıldıktan sonra Gide'e çiftçilik yapmayı sürdüren Desaunay'nin büyük miktarda para aşırdığı ortaya çıkar. Gide bunun farkına 1909'da varacaktır.

114 Kuşkusuz apaçık belli ağırlığının bilincindeki Claudel bu yemeğin akşamı Gide'e şöyle yazar: "Ne yaparsınız? İnsanların beni olduğum gibi kabul etmesi gerekiyor, aşırılıktan ve bağnazlıktan yoksun bir Claudel Claudel olmaktan çıkar" (*Corr. Gide-Claudel*, s. 55).

Söylediklerini kısa bir süre önce tamamladığı *Traité de la Conaissance au monde et de soi-même*'de de bulmasaydım, burada yinelemeye çalışırdım; aynı şekilde, yaşamının ünleneceğini düşünmeseydim, yaşamıyla ilgili anlattığı birtakım ayrıntıları da yazardım.

Bize söylediğine göre, 1900'de başladığı *Ode aux muses* uzun süre askıda kalmış. "Onu nasıl bitireceğini" bilmiyormuş. Erato'ya yakarışı ve sonu ancak 1904'te ekleyebilmiş.

"Uzun süre, iki yıl boyunca, yazmadım; sanatı din uğruna gözden çıkarmak gerektiğini düşünüyordum. Sanatımı! Bu özverinin ne kadar büyük olduğunu yalnızca Tanrı bilir. Sanatla dinin içimizde karşı karşıya getirilmemesi gerektiğini anlayınca kurtuldum. Ayrıca karıştırılmamalıydılar. Başka bir deyişle, birbirine dik konumda olmalıydılar; asıl aralarındaki kavgaydı yaşamımızı besleyen. Burada İsa'nın sözünü anımsamak gerek: 'Barış değil, kılıç'. İsa'nın söylemek istediği budur. Mutluluğu barışta değil, çatışmada aramalıyız. Bir azizin yaşamı baştan sona bir kavgadır; en büyük aziz sonunda en çok yenilendir."

Yemekte, bir kitabın iyi ya da kötü olduğunu onu daha okumadan anlamamızı sağlayan ve kendisini her zaman Auguste Comte'a karşı uyaran belli bir "ön anlayış"tan söz etti. Bir yandan Rousseau'yu da yerden yere vurmasa, Bernardin'i[115] on paralık etmesi beni daha çok eğlendirebilirdi. Daha nicelerini yerden yere vurdu! Kutsal ekmek kabıyla vura vura yazınımızı kırıp geçirdi.

(Cuverville'de, bir ağaç şakayığını budayıp temizlerken, kuruduğunu sandığım için kestiğim bir dalın aslında hâlâ özsuyla dolu olduğunu fark edince nasıl üzüldüğümü anımsıyorum.)

Thomas Hardy'den ve Joseph Conrad'dan büyük bir saygıyla söz ediyor; ama genel olarak "*fazlalığa asla yer verilmemesinin* sanatın ilk koşulu olduğunu bir türlü anlamayan" İngiliz yazarları alabildiğine küçümsüyordu.

Çok konuşuyor; imgelerin ve düşüncelerin kendisine içeriden baskı yaptığı hissediliyor. Ben neden ya da kimden söz ederken anımsamıyorum ama belleğin zayıfladığını söyleyince: "Bellek zayıflamaz" diye bağırdı anında. "İnsanın hiçbir yetisi

115 *Paul ile Virginie*'nin yazarı Bernardin de Saint-Pierre.

yaşla zayıflamaz. Bu çok yanlış bir düşünce. İnsandaki tüm yetenekler doğumdan ölüme dek sürekli gelişir."

Durmadan konuşuyor; başkasının düşüncesi kendisininkini bir an bile durdurmuyor; karşısında top patlasa yolundan dönmüyor. Onunla konuşabilmek için, konuşmaya çalışmak için, sözünü kesmek zorunda kalıyorsunuz. Sözünüzü bitirmenizi kibarca bekliyor, sonra siz hiçbir şey dememişsiniz gibi sözcüğü sözcüğüne kaldığı yerden sürdürüyor.

Bir ara (1900'de), kaygısından dem vuran Francis Jammes'a: "Oysa benim Tanrım var" diyerek onu altüst etmişti.

(Dinsel inancın sanatçıya en büyük yararı ona ölçüsüz bir gurur kazandırması.)

Yanımdan ayrılırken, günah çıkardığı papazın adresini bıraktı.

Bir de şöyle diyordu:

"Yapıtımın yazınsal değeri benim için kesinlikle önemli değil. Bunu bana dramlarım sayesinde Tanrı'ya yönelen ve onlarda dinin her şeyden baskın olduğunu görmeyi başaran Frizeau[116] düşündürdü ilk olarak: Demek ki boşuna yazmamıştım. Yapıtımın yazınsal güzelliğine işini iyi yaptığını düşünen bir işçi kadar önem veriyorum yalnızca; elimden geleni yapıyorum, hepsi bu; ama bir dülger olsaydım, yazarken iyi yazmak için nasıl özel gösteriyorsam, bir tahtayı iyi rendelemek için de öyle özen gösterirdim."

7'si

Sabah Auteuil'de.

Öğle yemeğinden sonra, M.'yle[117] birlikte Louvre'daki yeni Mısır salonlarını görmeye gittim; ardından M.'ye Lacaze Salonu'ndaki Fragonard'ları gösterdim vb. Çalışmak için eve döndüm, ama Madam Théo Van Rysselberghe, Hubert, Hélène,

116 Jammes'ın, sonra Jacques Rivière'in arkadaşı olan Gabriel Frizeau Claudel'in en ateşli hayranlarından biridir. Gide'le Claudel'in yazışmalarında adı sık sık geçer.

117 Madeleine.

Georges geldiği için akşam yemeğine dek bir şey yapamadım.
İçim gidiyor Auteuil'e.
Yalnız kalıp, Claudel'in bu sabah hayranlık uyandıran bir mektupla birlikte bana gönderdiği el yazması defteri sakin sakin okumak isterdim.[118]

8 Aralık

Dün akşam Claudel'e yanıt verdim. Bu sabah oldukça iyi çalıştım. Öğle yemeğine Allégret geldi.

18 Aralık

Yazmayı bıraktığım zamanlar, aslında yazacak daha fazla şeyimin olduğu zamanlar. Birazcık soluklanacak zaman bulduğumda, provalarımı düzeltmem, mektup yazmam gerekiyordu. Yaşamıma yetişmekte zorlanıyorum. Uğraşların gerektirdiklerinden çok, uğraşların sayısı, çeşitliliği neden oluyor buna; zihnim darmadağın oluyor. Paris'in en güzel zamanı orada olmayacağınız zaman. Bu deftere yazmaya ara vereli üç günden fazla oluyor, onu yeniden elime almak zor geldi, ayrıntıya inmediğim anda da bir şey yazmaktan hiç tat almıyorum. Zorlayalım kendimizi.
(Dün gördüğüm Raymond Bonheur insanın kendini *zorlamasını* anlamıyor. Oysa bu benim düsturum. Tüm dallarını eğilsin isterim, tıpkı usta bir bahçıvanın meyve versinler diye işkence ettiği dallar gibi.)

Geçen Çarşamba Madam Mardrus'ü Louvre'a, onlara Pazar (?) akşamı anlattığım yeni Mısır salonuna götürmem gerekiyordu. Yanına gittiğimde, holde otelin başındaki kadınla konuşarak sigara tellendiriyordu. Elini uzatıp: "Göz gelmiyor" dedi bana. (Göz dediği Mardrus.) Üstünde bir Atalanta etekliği, dar bir elbise vardı, ama dışarı çıkarken sırtına topuklarına kadar inen büyük bir harmani aldı. Bir yandan bol bol yazından söz ederek Mısır başyapıtları arasında ağır ağır ve özenle ge-

118 5 Aralık tarihli mektup (*Corr. Gide-Claudel*, s. 55-56); "el yazması defter" Claudel'in "Les Écritures et dans les Pères"e aldığı bir alıntı defteridir.

> zindikten sonra, onu Mauretania kralı küçük Ptolemaios'un başına götürdüm; onun için, özellikle hayranlık uyandıran Apollon'unki (V. yüzyıl) ve Apollon Saurokıonos'unki için pek hoş şeyler söyledi. Milos *Venüs*'ünden hoşlanmadı. Sappho'nun gözü Phaon'dan başkasını görmüyor.[119]

Doğu'da yıllarca kaldıktan sonra modern uygarlığa döndüğünde Paul Claudel'i en çok boşa harcanan şeyler, savurganlık sarsmış.

"Olacak şey mi!" diyordu, "Assisili Francesco bir keçiyolunda çamura bulanmış, çiğnenmiş bir parşömen parçası bulunca, üstünde yazı –*yazı* kutsal bir şeydir– olduğunu gördüğü için[120] onu saygıyla yerden alıp üstüne titremişken, biz ne yapıyoruz! Bugün biz ne yapıyoruz! Üstüne yalnızca bir günlüğüne yazılar basılıp, sonra çöpe atılan o koca koca kâğıt yığınlarını düşünmek bile acı veriyor bana gerçekten... Yalnızca başkalarının yazısına değil, kendi yazımıza bile saygı duymuyoruz..."

Boşa harcama, evet, dünkü gibi akşamlarda tadımı kaçıran şey bu. Zamanı, parayı, gücü har vurup harman savurmak; hem de nasıl da vasat bir zevk uğruna!

Öte yandan, geceyi *Maxim's*'te bitirmeye (en azından kimilerimiz) kendimizi zorunlu hissetmeseydik, her şey yolunda gitmişti. Akşam yemeğini Paul ve Ventura'yla ilk kez gittiğim *Café de Paris*'de yemiştim (epey hoş bir yemekti, inan olsun). Tristan Bernard'ın *Triplepatte*'ını oynadıkları L'Athénée'de Schlumberger'lerle ve Copeau'yla buluştuk. O güzelim oyunu bir kez daha izleyince daha da çok beğendim.

Akşam, aralarda ve tiyatrodan sonra (Bal Tabarin'de) ilgi Ventura'yla Madam Schlumberger'nin üstündeydi, daha doğrusu: birbirlerine karşı sergiledikleri incelikte. Burada yalnızca değiniyorum. Anlatması çok uzun sürer.[121]

Ventura içten davranabilmek için çok çabaladı, alabildiğine çocukça bir tavırla çok zevk alıyormuş gibi göründü. Büyüleyi-

119 Phaon Lesbos Adası'ndan bir kahramandır, Sappho'nun aşkına karşılık vermemiş, Sappho da bu yüzden kendini dalgalara atmıştır.

120 Konuyla ilgili olarak bkz. Julien Green, *Saint François d'Assise* ("Points" dizisi, Seuil, 1991, s. 293).

121 18 Aralık'tan söz ediyor. Copeau da *Journal*'inde geceyi anlatır (I. cilt, s. 244-245). Copeau'nun söylediğine göre, Jean Schlumberger eşini Ventura'ya itmiştir.

ciydi, ama Madam Schlumberger güzeldi; yalnızca yüz çizgileri değil, içeriden gelen bir ışıltı vuruyordu yanaklarına vb. Sonra şal olayı yaşandı; bir Mısır şalı, hafif kumaştan, ama bir sürü gümüş pulla ağırlaşmış bir örtü; Madam Schlumberger'nin kolundan güler yüzlü Ventura'nın omzuna kayınca, hareketteki incelik ve özen gözden kaçmadı, ne Copeau'nunkinden ne benimkinden.

Noel

Bu sabah, Auteuil'de, arabayla, bir masa, iki sandalye taşıyorum – yeni evimin ilk mobilyaları.

Dün Mardrus Auteuil'e geldi arkamdan.

Şen şakrak üstünlük taslıyor, her zamanki gibi capcanlı, benim dışımda herkesin biraz sinirini bozuyordu.

"Georges Louis"[122] dedi, "büyüleyici bir çocuk; beni çok seviyor".

"Haklı."

"Evet... ama çok üstün biri. Beni olağanüstü buluyor!.. Oh! Ozan olarak demek istemiyorum; insan olarak; zekâmı; siyasal görüşlerimi... Anlı şanlı birine dönüşeceğim buradan giderken!.. Anlı şanlı, Gide!" diye yineledi sesini yükselterek; sonra biraz daha alçak sesle:

"Konferans'ın bitmesini bekliyoruz, sonrasında beni Fas'a salacaklar!"[123] Kahkahalara boğuldu, geri çekilip yineledi: "Beni Fas'a salacaklar!" – sonra da gitti. (Evet, gerçekten bunlar onun sözleri; ama tonlamasını yansıtamıyorum.)

Natanson bana Maillol'un şu sözlerini anlattı:

"Modelmiş! Modelmiş; modeli ne yapayım ben? Bilgiye ihtiyacım olduğunda, mutfağa karımın yanına giderim; gömleğinin eteğini kaldırırım; al sana mermer." Tüm bunları koyu bir Güneyli ağzıyla söylemiş.

122 Büyük olasılıkla Pierre Louÿs'nin ağabeyi.
123 Gide burada Almanya'nın Fransa'nın Fas'taki "olağanüstü durumu"nu kabul ettiği Algeciras Konferansı'nı anıştırıyor.

> Rusya-Japonya savaşının başında, Marcel ve birtakım başkalarına söylemekten dilimde tüy bitti: "Rus fonlarınızı satın, Japon fonlarından alın" dedim. Ama buna gerçekten *inanmama*, yaşanan hiçbir olayın değiştirmediği öngörüme karşın, başkalarına verdiğim bu öğüde kendim uymaya *cesaret edemedim*. Sabah bunu düşününce, günüm karardı.
>
> Doğrusunu söylemek gerekirse, Japon fonlarını *nereden* alacağımı artık bilmiyordum. Bizim piyasaya düştüklerinde, biraz aldım, ama rayiç almış yürümüştü!

"Yapmayın! Yapmayın" dedi Copeau; "korkmamalısınız. Mutluluğum bana yetiyor, hiçbir şeyin değişmesini istemiyorum; en tehlikeli serüvenler beni olsa olsa iki üç gün oyalayabiliyor; daha fazla değil... Ama olaylara arka veremem. Oh! Bu benden istenecek şey değil".

"Dogmaya sarılın; ahlak konusundaysa gevşeyin." Etkili bir Cizvit papazının sözüymüş bu, Arthur Fontaine anlattı.

Ne yazık ki Miomandre[124] buradaydı; sevimsiz değil – tam tersine – ama biraz genç, biraz fazla ateşli; Fontaine Jammes'dan ve Claudel'den söz etmek için ondan sonra kaldı; Claudel de evleniyor! Jammes'a gelince, bana Wyzewa'nın kendisine bir eş aradığını yazmış; Wyzewa elini çabuk tutmadığı için, işleri hızlandırmamı istemiş.

Suarès *Le Prisme*'de şöyle yazıyor:

"Nasıl küçük düştüğünüzün hiç önemi yok. Sözgelimi aşk için doğduğunu düşünen birini evlilikten daha çok küçük düşürebilecek bir şey olamaz."

124 Francis de Miomandre, yazar François Durand'ın (1880-1959) takma adı.

1906

5 Ocak

Son deftere not edebileceğim daha bir sürü şey vardı; onu tamamlanınamış halde Paris'te bıraktım. Beni La Roque'a götüren trende buna başladım.[1]

Dün, akşamüstü Mathurins'deydim. *La Mort de Tintagiles*'de[2] Georgette Leblanc. Küçük salon tıklım tıklım. Maeterlinck beni locasında ağırladı. Karşımızda Mary Garden[3]; sağda La Duse[4] (hayranlık uyandıran *yaşlı* kadın yüzü; ifadesiz tek bir kırışığı bile yoktu). Maeterlinck'in yüzünde *su katılmamış bir ilgisizlik*; yüz çizgilerinin maddiliği; çok yapıcı, işini çok iyi bilen bir Kuzeyli, gizemcilik onda bir tür ruhsal egzotizm.

Georgette Leblanc'dan iğreneceğimi düşünüyor, ona daha da fazla kızmadığım için kendime kızıyordum; ama öyle olmadı; yüz çizgilerinin kabalığından, kişi olarak patavatsız görüntüsünden rahatsız olmamıza engel olacak kadar az aydınlatılmıştı, eğriye eğri doğruya doğru, iyi yanlarını öne çıkarmakta epey başarılıydı.

Burne-Jones ya da Walter Crane tarzı canlı tablo dizisi. Diksiyonu ağırlaştırıp, her tümcenin altını derinleştiren aralıksız müzik; olay akışına ket vuruyordu; her sözcük olayların sahneden başka bir yerde olup bittiğini düşünmeye sürüklüyordu insanı.

Drouin'lerle, Charles-Louis Philippe ve Ghéon'la akşam yemeği. Ghéon her zamankinden de *dediği dedik*. Kaldı ki, Vielé-Griffin'i

1 Tamamlanmamış defter 19 gamma 1575'tir, Gide'in bundan sonra kullandığıysa 21 gamına 1577. La Roque'a gidiş dönüşü 1905'te değindiği mal mülk sorunlarıyla ilgilidir.
2 Maeterlinck'in oyunu. Maeterlinck'in sevgilisi Georgette Leblanc başroldedir.
3 Opera şarkıcısı.
4 İtalyan oyuncu.

görmeye geldiğinde daha da dikkafalı olduğunu fark etmiştim. Ghéon'un çıkışları karşısında, Philippe pusup kalıyordu. Ağzından çıkan birkaç söz büyüleyiciydi.

7 Ocak

La Roque'tan dönüş.

Ne büyük bir tehlike! Ne büyük bir tehlike bunca şeyle uğraşmak! Zihnim amacından bütünüyle sapmış halde.

Em. bir şeyler öğrenmek isteyen, büyük yapıtların karşısına geçen, Milo Venüs'ünün karşısında: "Artık kollarının olmaması ne kötü!" diyen Olga'yla[5] Louvre'a gitti. *Apollon Sauroktonos*'ta en çok hayran olduğu şey kertenkele.

10 Ocak

Kafamda dayanılmaz bir yorgunluk. Yalnızca çalışma beni dinlendirebilirdi, gerekçesiz çalışma, oyun...; çok uzağındayım onun. Her düşünce beynimde bir tasa havasına bürünüyor; en çirkin şeye dönüşüyorum: işi başından aşkın bir adama.

Dün aptallık edip Curel'in yeni oyununun genel provasını kaçırdım, Copeau prova için bize iki koltuk vermişti.

Madam d'Épinay'nin *Mémoires*'ını yüksek sesle okumayı bitirdik. Grimm olmasa daha katlanılır olurdu. Yer yer büyüleyici sayfalar var; birçoğunu not ettim. İlk kitabın ilk yarısı gibisi yok.

Le Chevalier Destouches'u[6] denedik, ama yirmi sayfa sonra kitap elimden düştü. Ona alçak sesle devam etmek istiyorum. Nefretimi beslemek sevgimi beslemek kadar yararlı oluyor bana. O adamda kimi yerlerde retorikten ve kurusıkıdan başka bir şey yok.

İki akşamda *La Princesse de Montpensier*'yi[7] okuduk. Onunla ilgili bir şeyler söyleyemeyecek kadar yorgunum. Ne tuhaf bir dönem, iyi yazmak kibarlıkla karışıyor, ahlak yönetiyor zihni özellikle.

5 Olga Caillate (1870-1929) Gide'in uzaktan kuzinidir (bkz. *La Maturité [...]*, s. 547).
6 Jules Barbey d'Aurevilly'nin yapıtı.
7 Madam de La Fayette'in öyküsü.

11 Ocak

Güneş pırıl pırıl bu sabah. Hava kuru. Düşüncelerimi artık tanımıyorum. Yaşımı artık hissetmiyorum.

Auteuil'deki bahçemiz için Croux'dan bir mazı seçmeye (Schluınberger'lerle birlikte) Val d'Aulnay'ye gidiyoruz.

Copeau dün Van Rysselberghe'lerin locasında *Tintagiles*'i izledi. (Ben yoktum.) Copeau hüngür hüngür ağlıyor; "Hasta oldum; ne zaman tiyatroya gitsem ağlamadan edemiyorum" diyor. Madam Théo ona oyunu nasıl bulduğunu sorunca, *Bu işin sonu iyi değil* tonunda: "Ufaklıkla fazla uğraşıyorlar" diye yanıt veriyor. Sonra bir süre sessiz kaldıktan sonra ekliyor: "Hatta oyunun kusuru bu."

15 Ocak

> Dün akşam, uyuyamamaktan korktuğum için, yatmadan önce dışarı çıktım. Bana çekici gelen yerler fazlasıyla can sıkıcı biçimde dadandığım büyük caddeler değil artık – asıl Odéon'un çevresi. Tam Raspail Caddesi'nden çıkıp Paris'in öbür ucuna kaçacaktım ki, Quartier Latin'i keşfettim.
>
> Collège de France'ın arkasında, Saint-Louis Lisesi boyunca uzanan, kenarları yalan yanlış kazık parmaklıklarla çevrili, biçimsiz, belli belirsiz bir sokak, gizlice izlediğim çocuk oraya daldı. Arkasından gitmemi ne gülümsemesi ne merakım sağlayabilirdi.

Biçem: dikkatli olduğu kadar kavrayışlı değil; ihtiyatlı; sonsuz ihtiyatların adamı.

Sanat, en kusursuz açıklamaya karşın, şaşırtıcılığı bir kenarda saklamaya dayanır.

Üç gündür yağmur yağıyor yine. Kafam yorgun, istencim kaygılı, kişiliğim kararsız. Bir sürü iş her türlü gerçek çalışmayı olanaksız kılıyor; bir tek o beni dinlendirebilirdi. Heyecanımı ve hevesimi köreltme korkusuyla romanımı yeniden ele almaya yel-

tenemiyorum. Sağlığım için yeniden piyano çalışmaya başladım, ama belli bir yöntem izlemiyorum. Yazım çirkinleşiyor. Kötü uyuyorum; uykudaki bir av hayvanı gibi titriyor, sıçrıyorum.

Boylesve'in vasat romanını[8] bırakıp, titreyerek hayranlık uyandıran Şçedrin'in *Pochékonié d'autrefois*'sını aldık.[9]

Cuma, Charmoy'nın atölyesinde tuhaf bir akşam. Büyük bir ustalıkla yerleştirilmiş, köşe bucağa, heykel sehpalarının kenarına, melek harmanilerinin, Beethoven anıtını taşıyan kocaman meleklerin harmanilerinin kıvrımlarına takılmış yirmi kadar mumun olağanüstü bir biçimde aydınlattığı, kocaman heykellerle dolu atölyede – dökme demirden küçük bir sobanın aşırı ısıttığı o atölyede, José ve karısıyla birlikte, Prenses de Broglie'yle Miss Barney'yi bekliyoruz.[10]

Saat ona doğru prensesin otomobilinin sesi duyuluyor, kendisi de çok geçmeden karanlıkta, kapı boşluğunda beliriyor. Prenses kakım kürkünden bir harmaniye sarınmış, harmanisini Charmoy'nın ellerine bırakıyor. Ancak yarı beline kadar çıkan siyah kadife elbise sedef gibi parlak tenin geniş bir kısmını göze çarptırıyor; karakehribar zincirler tutuyor korsajı. Yüzü küçük, yorgun; neredeyse bakirelerinkini andıran saç biçimi onu gençleştirmeye çalışıyor ama boşuna. Kırışığı yok oysa, ama yüz çizgileri bitkinlikten süzülmüş.

İçeri girer girmez, uzun saplı gözlüğünün arkasından yüzüme dikkatle bakıyor; gözlüğünün sapı altın, ince bir zincirle zarif bir yakut bileziğe bağlanıyor.

Çekici görünmeye çalıştığı ortada.

"Pek de hoş" bulmadığı hasır bir sandalyenin arkalığına bir kürk seriliyor; yere de ayrıca bir şalla örttüğü küçük ayakları için bir sıcak su kabı konuyor. Miss Barney yanında, arkasında, anlamlı bir sessizliğe gömülüp, ötekinin kasım kasım kasılmasına izin veriyor.

8 *Le Bel Avenir*.

9 *Ahmakiye: Bir Şehrin Tarihi*.

10 Gide'in soyadını Barnay şeklinde yazdığı yazar Natalie Clifford-Barney (1876-1972) Colette'in ve Liane de Pougy'nin arkadaşıdır, Remy de Gourmont'un akıl hocası olacaktır. Konuyla ilgili olarak bkz. Léautaud, *Journal*, III. cilt, s. 209-210 ve Miss Barney'nin Pierre Louÿs aracılığıyla tanıdığı Gide'le ilişkisini anlattığı *Souvenirs indiscrets* (Flammarion, 1960, s. 151-156); ama José de Charmoy'nın atölyesindeki bu akşamı *Traits et portraits*'de (Mercure de France, 1963) anlatır.

Fransa'ya dönüş, 30 Ocak, Liverdun[11]

Soluk toprakların otların arasında koyu sarı tonlar oluşturduğu bu manzarayı seviyorum. Trene koşut bir ırmak dümdüz akıyor; biraz daha yukarıda, bizden biraz daha uzakta, bir kanal; üstünde yedekte çekilen bir kayık yüzüyor. Kanaldan daha ötede, arazi daha da yükseliyor; kışın üstlerindekileri silip süpürdüğü tarlalar; bir kaya duvarı; sonra alçak bulutlarla kaplı bir gök. Ağaçlar var kanalın kenarında. Aşağıda, ırmağın sular altında bıraktığı çayırlarda, yarı yarıya erimiş karla buz saz tutamlarının arasında belli belirsiz, beyaz katmanlara karışıyor, gökyüzünün gitgide solan yansımaları.

Cuverville, 3 Şubat

Journal des missions'un yayımladığı çok ilginç bir Tahiti mektubuyla ilgili olarak, Darwin'in *Journal*'ini[12] yeniden elime alıp Em.'e onun Okyanusya adalarında geçirdiği sürecin hayranlık uyandıran anlatısını okudum.

Okumayı yalnız sürdürdüm.

Uzun zamandır bu kadar sağlıklı bir iştahla, aynı zamanda bu kadar doymak bilmeden okumamıştım. Okumamın bana sunduğu her yeni düşünce içime girer girmez bir şeylere bağlanıyor; onu bekliyormuşum gibi geliyordu bana; yeri önceden hazırdı.

Çocukluğumdaki kimi okumalarımı anımsıyorum da tümcenin neredeyse somut olarak yüreğime işleyişini nasıl da büyük bir zevkle duyumsardım. O olağanüstü duyumu yeniden yaşadım bu akşam...

Saat 5'e ek bahçede kalıp, Mius'la gül ağaçlarımı budadım; soğuktan donmuş, açık havadan sarhoş olmuş bir halde eve girdim. O kurşuni, kayağantaş rengi gök kızıl sarı tepenin ve yoldaki çıplak ağaçların üstünde nasıl da güzeldi!

11 Gide 18 Ocak'ta *Le Roi Candaule*'ün Franz Blei'ın çevirisiyle Volkstheater'da sahnelenişini izlemek için Viyana'ya gider. Oyun izleyicilerin coşkusuna karşın ertesi gün basında "lime lime edilir" (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 631-635). Gide dönüş yolunda trendedir ve Moselle Irmağı'nı betimler.

12 Mayıs ayında Cuverville'de Madeleine'le birlikte yeniden el atacağı *Le Voyage d'un naturaliste* (*Voyage of a Naturalist round the World*).

Serada, bir *iris tuberosa* bana yeşilli siyahlı zarif bir çiçek verdi. Bahçede, çöplemelerin neredeyse hepsi çiçek açtı.

Alman kesiklerinin yağmuru sürüyor.[13] Sertleştim; ama yine de yüreğimde pis bir yara açıyor bu.

Nefret dolu sövgülere aldırmayabilirdim: bir yanıt verseydim, insanların bütün anlayışsızlığını yansıtan şu noktaya değinirdim:

"M. A. G. Hebbel'in oyununu bilmediğini ileri sürüyor; ona inanmak istiyoruz. Yoksa oyununu yazmaz ya da başka türlü yazardı."[14]

Bu da ne demek şimdi[15]???

9 Şubat

Mémoires de deux jeunes mariées'yi bitirdim. Karmaşık, pişmemiş bir kitap; kitap boyunca, bir başyapıtın izlerine rastlanıyor. Konunun kendine özgü *baskısı*. Balzac... tüm ipliklerini birden düğümleyebilmesini sağlayan bir deha ondaki; örneğin bu kitabın ilk tümcesi; ancak yüksek ısıya erişmiş bir beynin bulabileceği bir şey.[16]

Eleştiri konusunda yeteneksiz bir deha. (*Fille d'Ève*'in[17] V. önsözü; çeşitli Avrupa uluslarındaki romanlarla ilgili düşünceler.)

10 Şubat

Croisset'nin[18] utanç verici oyunu *Bonheur! Mesdames*'a giden Doktor Andreae'ye Mad., Jeanne Gide ve Pierre Espinas'la[19]

13 Gide'i Hebbel'in *Gyges und sein Ring*'inden aşırmakla suçlamayı sürdüren Alman basınından söz ediyor.

14 Gide *Gyges und sein Ring*'i (1854) 1905'te keşfetmiştir; Ruyters'e yazdığı bir mektubunda onun başka bir *Candaule* olduğunu yazacaktır (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 242-243).

15 Gide'in notu: "Sonuçta tanı da öyle olmamakla eleştiriliyor."

16 *İki Yeni Gelinin Anıları*. Kitap şöyle başlar: "Sevgili maralım, / Bak, işte ben de oradan kurtuldum" (çev. Nurullah Ataç, Can, 2011).

17 *Bir Havva Kızı*.

18 Francis de Croisset Franz Wiener'in (1877-1937) takma adıdır.

19 Cenevreli Doktor Édouard Andreae (1850-1930) Charles Gide'in arkadaşıdır. Gide'in Kuzey Afrika yolculuğunda geçirdiği verem krizinden

birlikte eşlik ettim, oysa oyunu boykot etmeye kararlıydım. Tam bir *namussuzluk*.

13 Şubat

Barrès'in yeni kitabını[20] okumaya ara verip, Pierre Louÿs'nin *Archipel*'ine başladım: Kâğıda geçirilmiş bir yığın bayağılık, zırva, ama karşınıza birden yazım değişiklikleriyle ilgili yetkin, tartışmaya yer bırakmayan bir makale çıkıyor; sonra Antikçağ'daki sporlarla ilgili yazı da çok güzel.

Van Rysselberghe'ler, Jean Schlumberger'ler ve Ghéon'la birlikte Schola'dan çıktık (Monteverdi'nin *Orfeo*'su, pek vasat çaldılar). Bir ara uğradığımız *Closerie*'de, dipteki masada Paul Fort'la karısının çevresinde *Vers et prose*[21] kalıntılarına, Bréal'e ve birkaç yabancıya rastladık. El sıkışıldı. Bréal beni pohpohlamaya başladı: "Size teşekkür ederim Gide... Okumamıza izin verdiğiniz güzel *Vers et prose* sayfaları için size teşekkür ederim."[22] İltifat edilen birinin suratı kadar budalaca bir şey olamaz. Bundan kaçınmalı. Yazdığım "o dev karakurbağasını tümcemin neresine sokacağımı bilemedim" sözünü anarak üsteleyince, birden sözünü kestim: "Sonunda, sizin ağzınızda yer bulabildiğine sevindim." Ağzımdan kaçırıverdim.

Üç gündür bir Vandal taşkınlığıyla kitaplarımı paketliyorum. Kitaplığımın rafları boşaldıkça, beynimin hava aldığını duyumsuyorum. Bir yandan bir tür yağmanın sarhoşluğunu, bir yandan da kitapları sepetlere koyarken doğruluğun, özenin, usta işi dizişin sarhoşluğunu yaşıyorum.

sonra onu tedavi etmiş, Champel'de su tedavisi öğütlemiş, sonra da La Brévine'de kalmasını söylemiştir. Jeanne Gide (1879-1963) amca Charles Gide'in kızıdır. Pierre Espinas da (1876-1973) onun eşidir.

20 Büyük olasılıkla *Le Voyage de Sparte* (Juven, 1906).

21 *Vers et prose* simgeci akımdan geri kalanların çıkardığı bir dergidir. Maeterlinck'in, Verhaeren'in, Barrès'in, Régnier'nin yazılar yazdığı dergiyi Paul Fort yayımlar.

22 Gide kısa bir süre önce *Amyntas*'tan bir parçayı, "Cezayir"i *Vers et prose*'un Aralık 1905-Ocak 1906 tarihli IV. cildinde yayımlanmıştır.

1 Mart

Sonunda işimin başındayım[23]; artık beni ondan ayıran bir şey yok. Dün ve bu sabah, yazmam gereken mektupları yazdım. Piyano çalışmaya başladım yeniden. Yazı kâğıtlarımı aldım. *Amyntas* kopyalarını aldım.[24]

2 Mart

Hugo'nun Voltaire'le ilgili şaşırtıcı denemesini okudum.[25]

Gaston Gallimard geldi.[26]

3 Mart

Daha bütün zamanımı kullanamıyorum. Saatlerce süren boşluk biraz başımı döndürüyor; işaret noktaları yaratmam gerek. Bu akşam Hugo'nun *Villemain*'ini Paul'e okudum.

6 Mart

Dün akşam, *La Porte étroite*'ın şimdiye dek yazdığım tüm parçalarını Copeau'ya okudum. Akşam yemeğini onun evinde yemiştim; öğleden sonra *Amyntas*'ımı ona vermek için Petit'ye[27] gitmiştim; sonra havuz; sonra *Ermitage*. Hava çok güzeldi; kendimi çok iyi hissediyordum.

Yemekten sonra, Copeau önce *Amyntas*'ın kimi bölümlerini karısına okudu; sonra kitabı onun elinden alıp flüt kısmını, Droh'u vb. okudum.

Madam Copeau bizi yalnız bıraktı; el yazmamı zarfından çıkardım. Oldukça iyi başlayan okuma bir sıkıntı bataklığına gömüldü. İçler acısı izlenim; belki Copeau'dan çok kendi üs-

23 *La Porte étroite* (*Dar Kapı*) söz konusu.
24 1906'da Mercure de France'tan çıkmıştır.
25 *Sur Voltaire* (1823).
26 Ünlü yayınevlerinin kurucusu Gaston Gallimard'ın (1881-1975) adı *Günlük*'te ilk kez geçiyor.
27 Jacques Copeau o sırada Georges-Petit Galerisi'nde çalışmaktadır.

tümde; zaten o neredeyse hepsini biliyordu. Daha çok şey elde etmeden ona başvurmama neden olan bu ödlekliğime kızıyordum. Yapılacak ne kadar çok şey var daha! Her şeyi baştan ele almalı. Bu akşamın bana çok yararı oldu. Acımasız davranmayan, hatta aşırı bir hoşgörü sergileyen, ama yine de izlenimimi kendisininkiyle pekiştiren iyi bir doktor Copeau; karşısında çok allanıp pullanmadığım için çok da utanmama gerek kalmayacak kadar iyi tanıyorum onu artık.

Bu sabah Rouart'a öğle yemeğine (Albert Sarraut ve Michel'le[28], *Prunier*'de) gelmeyeceğimi bildirmek için acele bir mektup gönderdim. – Çalışmaya gömüldüm.

Rouart üstelemeye geldi; beni alıp götürdü. Yalnızca siyaset konuştuğumuz, sorunla ilgili benim de birtakım düşüncelerim varmış gibi yaptığım katlanılmaz bir yemek. Yine de sonuna doğru, konuşma Envanter[29] konusuna gelince biraz canlandı. Albert Sarraut epey iyi konuşuyor.

Saat 3'te kaçtım.

Budalalık edip öğleden sonra Blanche'ı görmeye gittim. Ona karşı duyduğum öfke yaşamın sonsuz olduğuna inanmama yol açıyor. Sonrasında çalışmak, piyano çalmak bile olanaksız. Dışarı çıkmak, havayı değiştirmek gerek. Kafamda başkaldırmayan tek bir düşünce bile yok.

Başkalarının mutluluğunu bozmakta üstüne yok – tam olarak kötü niyetten değil, talihinin kendisine verebileceği mutluluktan başka türlüsünü anlayamadığından – mutluluğa kendisi erişemediğinden. Mutluluğu özgür iradesinden çok şeylerden kolaylıkla yararlanmada aradığını düşünüyorum; olağanüstü bağımlı biri. Başkalarının mutluluğuna kolayca acıyor. Şöyle diyor ya da diyormuş gibi görünüyor: "Ah! Tanrım! Nasıl bundan mutlu olabiliyorsunuz? Yerinizde olsam...", yakınacağına öğüt veriyor.

28 Albert Sarraut, İçişleri Bakanlığı'nda müsteşar ve Eugène Rouart'ın arkadaşı. Charles Michel ise Crédit lyonnais'nin yöneticisidir.
29 Kilise'yle devletin ayrılığıyla ilgili, 9 Aralık 1905 tarihli yasa uyarınca, dini varlıkların envanterinin çıkarılması istenmiştir.

Eşsiz *Vie de Poussin*[30] (Paul Desjardins) bana dingin bir esenlik verdi. – Birkaç gündür, Paul'le saat altıda kalkıyoruz (7 buçukta fabrikasına gidiyor); Bach Chopin'in yerini aldı, Pascal ise Montaigne'in. *Amyntas*'larının neredeyse hepsini gönderdim. Romanım kafamda yavaş yavaş yeniden biçimleniyor; söz konusu olan artık duyguları çok iyi ifade etmek değil, kişileri "bilgilendirmek" için önemsiz olayları bir araya getirmek.

Pascal'i bildiğimi sanıyordum; her gün yeni bir şeyler buluyorum onda.

Em. dün Cuverville'den döndü. Saat 11'de Saint-Lazare Garı'ndaydım. Banliyö treniyle buraya gece yarısı geldik.

Aynalı dolabın anahtarını bir türlü bulamıyoruz. Em. onu sepetine, dört düzine yumurtanın üstüne koyduğunu söylüyor. Doğal olarak, yumurtalar hareket edince, daha ağır anahtar çantanın dibine kaymış olacak. Yumurtaları kırmaktan çekinerek, özenle eşeliyoruz. Eldivenler, bir peçe, bir makas, bir mendil, daha neler neler, on kutu kibrit çıkıyor![31] Ama anahtar yok. Yumurtaları birer birer çıkarmaya karar veriyoruz. Yumurta elin içinde taze, temiz, çok donuk, süt beyaz. Eugène Rouart'ın masmavi, yemyeşil, emaye kâsesinde olağanüstü bir ölüdoğa oluşturuyor. Saat gecenin 1'i oldu; çanta boş, kâse dolu; hayranlıkla bakıyoruz. Ama anahtar yok.

Paul'e karşı en etkili yönteme başvuruyorum; iyi çalışmanın yolunu onun bana göstermesini, öğretmesini sağlıyorum. Bunu kendi çalışarak yapabiliyor ancak. İkimiz de 6'da kalkıyoruz. Onun sayesinde, beynin sonradan *gerçek* çalışma için bütünüyle

30 *Poussin, biographie critique* (H. Laurens, 1903).

31 Gide'in notu: "Kibrit kutularının öyküsünü de anlatmalı.
'E tabii', dedi Em., 'Criquetot'dan aldım. Düşünsene, orada yalnızca bir *sou*. Berthe valizini bunlarla doldurdu'.
'İyi de canım, bunlar kükürtlü kibrit! Sen emniyet kibriti sanıp almışsın! Al bak! Kokla.' Bir tanesini burnunun dibinde yaktım.
Em.'in biraz soluğu kesildi, sonra bağırdı:
'Ah! Hırsız bunlar!'."

boşaltılması bahanesiyle önce üst üste yığılan önemsiz işlerden –gecikmiş mektuplar, gazete okuma, ortalığı toparlama– kurtulmaya dayanan düzenin iğrenç olduğunu anladım. Çalışmayla başlamalı. Ayak sürümeden, geciktirmeden, kararlılıkla saldırmalı; sabah saatlerine özgü en büyük dinçliği yansıtmalı ona.

Bu sabah Claudel'den çok güzel bir mektup geldi.[32] Mauclair'den gelen eşsiz, heyecan verici mektuba da hemen yanıt vermek istiyorum.[33]

Cuma

Paul – erdemsiz biri. Dolayısıyla, daha yetenekli olmalıydı.

17 Mart, Cumartesi

Dün gece (saat 1'i çeyrek geçe) Odéon'daki saçma bir etkinlikten dönüşte çok kızgındım. Mendès'in *Glatigny*'si ilk kez sahneleniyordu. Paul oyunda küçücük bir rol üstlenen Ventura'yı görme bahanesiyle götürdü beni oraya; kadın sahnede yalnızca on beş dakika durdu. Ah! İnsanı canından bezdiren bir geceydi! Oyuncuların gevezeliği anlatılacak gibi değildi. Retorik ve çalçenelik.

Alt locada, Jean Schlumberger'ler, Jacques Copeau ve makyajını sildikten sonra Ventura. Paul dolanıp durdu.

Sabah başım pelte gibi. Ancak ışıl ışıl havanın verdiği büyük sevinç toparlanmamı sağlayabilir.

18'i, Pazar

> Copeau'ya yazdığım bir mektupta Roggers ve Miss Barney'yle birlikte gelen Mardrus'lerin tuhaf ziyaretini anlattım.[34]

32 Görünüşe göre, Claudel'in *Amyntas*'ı övdüğü ve "aramızda hâlâ söylenmeyen şeyler"e değindiği 14 Mart 1906 tarihli mektup (*Corr. Gide-Claudel*, s. 66).

33 Camille Mauclair 14 Mart 1906 tarihli mektubunda eline geçen *Amyntas*'la ilgili olarak Gide'e şöyle yazar: "Bence daha iyisi yazılamaz."

34 Gide mektubunda şunları yazar: "Herkes mendilini uyluklarına sermiş, muz, Calleville elması ve kiraz elması yiyordu. 'Görüyorsunuz ya', dedi (ya da diye bağırdı) Mardrus, 'hoş geldin yemeğinizi yiyoruz" (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 160). Henriette Roggers (1874-1950) *Le Roi Candaule*'de

Paul Desjardins'in Poussin üstüne yazdığı esenlikli kitabını ağır ağır, olabildiğince ağır bitirdim, birçok parçayı deftere geçirdim. Maurice Denis'nin (Pazartesi bizimle öğle yemeği yedi) bana söylediği *Méthode des classiques*'ini getirttim. – Maurice Denis'nin kendinden bu kadar kolay hoşnut olmamasını isterdim. Ama birazcık kaygı sağlığını fazlasıyla bozabilir.

Rodin'e desenlerini göstermeye gidip, ustanın atölyesinden öfkeyle çıkan Henri Matisse'ten söz etti, çünkü Rodin ona şöyle demiş: "Özenle çalışın; özenle. Bunların üstünde on beş gün daha özenle çalıştıktan sonra gelip bana gösterin."

Simon'dan, Cottet'den, Dauchez'den[35] söz etti; Jacques Blanche'ın *kendine güveni* hepsini etkilemiş. Yazık.

Clara Ungerer[36] akşam yemeğine geldi. Çok hoş bir akşam. Ama zamanımı piyanonun başında ya da bir kitapla geçirmeyi yeğlerdim.

Salı

Coutard[37] öğle yemeğine geldi. Biraz şişmanlamış; fazlasıyla "Amerika'dan dönmüş". Paul'ün ondan kurtulmasına yardım etmeyeceğim. Bu kendiliğinden olacak, ipleri elimde tutarsam Paul'ün kendini beğenmiş hareketleri gözümde ilgi çekiciliğini biraz yitirir.

Yemekten hemen sonra Monet sergisine, Ghéon'un yanına gittim. Birlikte Copeau'yu görmeye Société nouvelle'e gittik.

(Rodin'in şaşırtıcı büstü.) *Bağımsızlar*'da, kalabalıkta, Garnier, Mourey, Guérin, bir de Rouart'la buluştuk; Retté[38] de oradaydı,

Nyssia rolünü üstlenmiştir. Copeau ona vurgundur. Bu olayda Mardrus'e eşlik eden Natalie Barney *Souvenirs indiscrets*'sinde olanları anlatır: Ona göre, Mardrus bunu Gide'e "cimriliğinin" bedelini ödetmek için yapmıştır. Yine bu tanıklığa göre, Gide buna çok sinirlenmiştir (s. 160).

35 Maurice Denis'nin hayran olduğu Charles Cottet (1863-1926) ve Lucien Simon (1861-1945) Blanche gibi Mart 1900'de Gabriel Mourey'nin kurduğu Société nouvelle'in üyeleridir. André Dauchez (1870-1948) manzara ressamıdır.

36 Clara Ungerer Fraulein Siller'in Alman bir arkadaşıdır.

37 Gide *Günlük*'ün Amerika baskısındaki kişiler listesinde ondan yalnızca şöyle söz eder: "Paul Gide'in yakın arkadaşı" (*Corr. Gide-O'Brien*, s. 95).

38 Ozan ve romancı Paul-Louis Garnier, Gabriel Mourey, ressam Charles Guérin, Eugène Rouart ve *La Plume* dergisine katkı sağlayan Adolphe Retté.

körkütük sarhoştu, kendisine destek olan çok genç bir adamın kolunda yalpalıyordu, salonun bir ucundan ötekine adımı haykırdı, sonra: "Biraz sarhoşum" dedi, yüzünüze yüzünüze geğiriyordu. Sarhoş Verlaine *müthişti*. Retté sarhoşken her zamankinden de değersiz görünüyor; yalnızca bıkkınlık veriyor; kimse kulak asmıyor.

Gördüklerimin hepsi vasat şeylerdi. Ama bu cahil kalabalığın arasında insan nasıl dinleyebilir? Dikkatini doğru dürüst nasıl verebilir? – Vauxcelles'in girişte satılan makalesi budalacaydı.

Espinas'lardaki akşam yemeğiyle ilgili söyleyecek bir şey yok.

20 Mart

Casimir ve annesiyle birlikte Madam Brandon'un evinde öğle yemeği.[39] O ufaklığın bana sen demesinden epey rahatsız oldum. Madam Brandon dört dörtlük. Ama onun yanındayken, insanın onurunu cebine koyması gerekiyor. Kitabımı ona neden verdim ki? Gerçekten pek bilmiyorum. "İncelikten" belki. Bu "incelikler"den kurtulmak gerek.

Bugün Louvre'a gitmemek olmaz. Bir haftadır içten içe duyduğum bir gereksinim bu. Kendime de kızdım, çünkü Poussin'ler başta yavan göründü gözüme. Ancak salonu gezip onlara *yeniden baktığımda* aydınlandılar. Beceriksizliğin böylesine, uygulamadaki bu hantallığa hayranım. Elde ustalık yok hiç; hiç canlılık yok; belki başka hiçbir sanatçıda kafa zanaata bunca egemen olamamıştır.

Çıkarken, Valentin adıyla anılan Jean Boulogne'un (1591?-1634?) iki resminin karşısında zınk diye durdum. Onlara bir daha bakmalı. *Süleyman'ın Yargısı* neredeyse içe dokunan bir yapıt, gördüklerim arasında en şaşırtıcısı.

21 Mart

Apologie de Raymond de Sebonde'da[40] ilerliyorum sabırla.

39 Madam Jules Brandon (1846-1925) Gide'in annesinin bir arkadaşıdır.
40 Montaigne'in denemesi.

Kuşkusuz mitolojinin *gizli amacı* bilimin gelişmesini engellemekti.

Yoksul Yahudiler; erdemsiz Protestanlar; değersizlikler.[41]

24 Mart

Herhangi bir şeyin bana zarar vermesini kabullenemiyorum; tam tersine, her şeyin bana hizmet etmesini istiyorum. Her şeyden yararlanmak istiyorum.

25 Mart

Paul'ün beyninin içi – açık, yankılı ve buz gibi – mobilyasız, ateşsiz bir oda gibi...

Bu sabah, kalemimle beynimin arasına herhangi bir pus inmiyor.

28 Mart

Burada Paul'ün varlığından alabileceğim hemen hemen her şeyi aldım artık neredeyse. Daha uzun süre yanımda kalırsa, korkarım yeniden Hıristiyan olacağım. Kutsal Kitap'taki kimi meselleri uygulamanın ona nasıl yararlı olacağını fazlasıyla hissediyorum, kuşakların özveriyle onun için oluşturmaya çabaladığı manevi bir mirası güzellikten yoksun bir biçimde har vurup harman savurmasına tanık olunca *derin* bir öfke duymadan edemiyorum. (Bu tümce bir Claretie[42] makalesinden çıkmış gibi oldu; ama "zarafet"le yazmaya çalışmaya başlarsam, işim biter.)

Korkunç kendini beğenmişliği tam anlamıyla hastalıklı; bir kanser gibi tedavi etmek istiyorsunuz; ancak fazla iyileşme umudu yok. Belki kibrin verdiği hazzı başka hiçbir hazza değişememesi bünyesinden kaynaklanıyordur.

Şimdi daha iyiymiş gibi davranıyor; korkum buna inanması. Ama hayır; kendini bu yüzeysel görüntüye kaptıramaz. Aslında,

41 *Œuvres complètes* baskısında var olan bu tümce Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısına alınmamıştır.
42 Eleştirmen Jules Claretie (1840-1913).

bir iki saat dingin dingin çalışınca, kimi zaman sonsuza dek yittiğini sandığım o açık ten rengine kavuşuyor yeniden... Bir saat geçince, yanakları yine çukurlaşıyor, korkutucu bir kiremit rengine bürünüyor; bakışları ağırlaşıyor, kapanıyor... O sırada bir baltaya sap olamamış bir eğlence düşkününden ne farkı kalıyor? Sürekli öyleleriyle görüşüyor; aslında çevresi onlardan oluşuyor; kendini beğenmişliği de onu onlara yaklaştırıyor; ayrıcalıklarından geriye ne kaldıysa, onların arasında, yalnızca onların arasında geçerli.

29 Mart

Cuverville'den getirdiğim, Em.'e yazdığım eski mektuplarımı okuyorum yeniden. Romanımı besleyebilecek bir şeyler arasam da boşuna.[43] Ama zihnimin tüm kusurlarını tüm çıplaklığıyla görebiliyorum. Her biri çok öfkelendiriyor beni.

30 Mart

Paul – yine de birtakım nitelikleri var; eskiden erdemleri vardı. Sevdiğim birçok yanı vardı.

Olgunlaştırmayı bilmeyende yeteneğin ne önemi var?

Benimle ilgili kafasında yarattığı düşüncenin ağır ağır değişimine tanık oluyorum biraz da ilgiyle.

Sabahın tadına doyum olmaz ilk çalışması, uğraştığım her şey onu istiyor: Piyano çalışma, ölü diller, okuma, yazışmalar, bu deftere alınan notlar; öyle ki sık sık parçalanıyor, günün en değerli anlarını yöntemsizce dağıtıyorum.

2 Nisan

Bu akşam, hıçkıra hıçkıra ağlayarak, Lucien Jean'ın hayranlık uyandıran "Souvenir d'hôpital"ini bitirdim.[44]

43 Madeleine *Dar Kapı*'daki Alissa için "model" oluşturmuştur, bu nedenle onun mektuplarıyla Alissa'nın *Günlük*'ü arasında birtakım benzerlikler vardır.

44 Lucien, Jean Lucien Dieudonné'nin (1870-1908) takma adıdır.

Bugün, sahaf Leclerc'le konuşurken üç kez büyüklenme eğilimine, gösteriş yapma dürtüsüne boyun eğdim – Lafcadio[45] bu tür dürtülerin en önemsizi için bile olsa çakısını uyluğuna saplardı.

Bu sabah hava ne güzeldi!

3 Nisan

Heredia'nın[46] kütüphanesi ve Verhaeren'inkinin bir bölümü sekiz gün arayla satıldı. Birinin ilk gününe, sonra da ikincisine gittim. Arada, ağır bir grip yüzünden evden çıkamadım.

Satış salonunda birkaç kitabı alabilmek için Pozzi ve Hanoteaux'yla[47] yarıştım. (Bir başka deftere aldıklarımın ayrıntılarını yazacağım.) Kitapların çoğu değerinin çok üstüne satıldı. İnsanlar aslında çok da istemedikleri, hatta hiç istemedikleri kitapların ardına düşüyorlar.

Sonradan Marie de Régnier'ye[48] armağan etme umuduyla bir Desbordes-Valmore almak istiyordum. Onunla babasının çalışma odasında yalnız kaldığımızda bana *Les Roses de Saadi*'yi[49] ezberden okuduğu günü hâlâ anımsarım.

Grip yüzünden evden çıkamadım.

5 Nisan

Auteuil yarışlarında on dakikalık kokuşuk bir heyecan için iki saat harcadım. Bunca vasat hazlara alışık değilim. Yılgınlığım

45 Bu *Vatikan'ın Zindanları*'nın kahramanının önadı olacaktır. Gide onu İngiliz yazar Lafcadio Hearn'den (1850-1904) almıştır. Justin O'Brien'a yazdığı bir mektubun da tanıklık ettiği gibi, Gide yazarı tanımasının yanı sıra, önadın kökenini de bilir. Adın kökeni Hearn'ün doğduğu küçük Yunan adası Leukadia'ya (Yunanca "gezinmek" fiilinden) dayanır.

46 José-Maria de Heredia 1905'te ölür; Gide bu satıştan başka kitapların yanı sıra biraz ileride değineceği Ronsard'ın 1584 baskısını da alır. Émile Verhaeren ise 1916'da ölecektir.

47 Henri Pozzi görünüşe göre Proust'un *Swann'ların Tarafı*'ndaki Cottard karakterine model oluşturan ünlü bir cerrahtır. Gabriel Hanotaux ise *Histoire de la France contemporaine*'in yazarıdır.

48 Henri de Régnier'nin eşi Marie de Régnier Heredia'nın kızıdır.

49 *Les Roses de Saadi* Marceline Desbordes-Valmore'un (1786-1859) en ünlü yapıtıdır.

özellikle çimlerin üstünde dört dönmeme karşın konuşmak ya da yatmak isteyebileceğim tek bir kişiyle bile karşılaşmamamdan kaynaklanıyordu.

6 Nisan

Heredia'nın devasa Ronsard'ında, "Cadı Denise'e Karşı"[50] adlı hayran olunası odu keşfettim.

7 Nisan

Sainte-Beuve'ün Grimm üstüne yazdığı ikili makaleyi okudum ama onlardan pek bir şey alamadım.

Paul Güney'e gitmeden önce (Pierre Espinas'la birlikte otomobille üç günlük bir yolculuğa çıkıyor) onunla yine konuştum. Yalnızca birkaç sözcükle beni yumuşatmasından, her şeye karşın ona karşı hâlâ duyduğum sevgiyi bana hissettirmesinden hoşlanıyorum.

Daha önce de söyledim, (özellikle benim için) dört dörtlük bir pohpohçu. Şöyle diyeyim: Onun karşısında içimdeki tüm duygular için kendime minnet duyuyorum. Evet: Paul oynanacak en sevimli rolü bana bırakıyor her zaman. Ne yazık ki böyle olunca oyun daha eğlenceli olmuyor.

8 Nisan

Ghéon dün akşam yemeğinden sonra yakamı bırakmadı. Onunla birlikte Les Boulevards'a çıktık, Auteuil'e ancak 2'de dönebildim. Bu sabah biraz yorgun kalktım, ama beynim açık, becerikli ve şehvet uyandırasıya dinç.

Sainte-Beuve'ün Grimm üstüne yazdığı vasat makaleyi bitirdim, Barrès'le ilgili birkaç not aldım, sonra yanıma Montaigne'i ve Flaubert'in yeğenine yazdığı mektupları alıp Bois Kapısı'ndan çıktım. Karşıma çıkan ilk boş sıraya oturmuş, bu satırları yazıyorum. Hava güzel. Solumaya doyamıyor insan;

50 II. Kitap, XIV. Od. Gide bu şiiri *Anthologie de la poésie française*'ine alır, s. 128-130.

Gökyüzü üç gündür açık. Hava hâlâ ılıktan çok serin sayılır. Her şeyden tat alıyorum sürekli.

Dün Jacques Blanche'ı görmeye gittim. "Hava ne güzel!" dedim içeri girerken kendimi tutamayıp. Ama o hemen: "Oh! Nasıl böyle bir şey söyleyebiliyorsunuz? Hava korkunç. Benim katlanamadığım tek havaya siz 'güzel hava' diyorsunuz." Böyle sözler bir küfür gibi kızdırıyor beni. Blanche'ı yalnızca yağmur yağdığı zaman görmeye gitmeliyim.

Yanındaki, çevresindeki her şeyin iç karartıcı olmasını seviyor.

Raymond Bonheur'ün Carrière öldüğünde yazdığım mektuba yanıt olarak yazdığı hayranlık uyandıran mektup. Hamişte şu kaygı veren tümce: "François Jammes'dan bana yaşam boyu unutamayacağım bir üzüntü veren bir mektup aldım."

Ne zaman ciddi bir şey yaşansa, Jammes'ın gerçek iyilikten yoksun olduğu açığa çıkıyor.

Yine de dün aldığım iki kitabı (*L'Église habillée de feuilles* ve *Pensées des jardins*) olağanüstü sayfalarla dolu.

9 Nisan

Anatole France'tan birkaç sayfa okudum...

Kimi düşüncesizler onu dikkate değer bir yazara dönüştürmek istemeseydi, France'ı daha çok sevebilirdim. Derken kendimi sorguluyorum. Adil olmamaktan çekiniyorum. Yeniden *La Vie littéraire*'i, özellikle de düşüncesini dosdoğru yansıtan *Le Jardin d'Épicure*'ü alıyorum elime. Alkışladığım şu tümceyi okuyorum:

"İnsan düşüncesine tek bir şey çekicilik katar: kaygı. Kaygılı olmayan bir zihin beni öfkelendirir ve sıkar."

Goethe'nin sözünü düşünüyorum: "Titreyiş (*das Schaudern*) insanın en iyi özelliğidir."[51] Yazık! Tam da bu... Kendimi ne kadar verirsem vereyim... France'ın titreyişini hissedemiyorum; France'ı titremeden okuyorum.

51 *Das Schaudern ist die Menschheit bestes Teil* (*Faust*, II. perde, 6272. dize).

Akıcı, zeki, incelikli. Örtmecenin doruk noktası. Ama kaygısız hep; tek sefercle tüketiliyor. Daha baştan üstünde herkesin uzlaştığı kişilerin varlıklarını sürdürebileceklerine pek inanmıyorum. Torunlarımızın onun kitaplarını açınca bizim okuduklarımızdan daha fazlasını ve daha iyisini bulabileceklerinden fazlasıyla kuşkuluyum. Kendi adıma konuşursam, onun düşüncelerimden ileride olduğunu hiç hissetmedim. En azından açıklıyor. Okurları da bunun için ona minnet duyuyor. France onları pohpohluyor. Her biri şöyle düşünebilir: "Ne kadar hoş! Sonuçta ben de o kadar aptal değilmişim: *Ben de* böyle düşünüyordum."

Hoşsohbet biri; demek ki her zaman başkalarını düşünüyor. Belki onlara gösteremediği şeye çok önem vermiyor. Kaldı ki, bize gösterdiklerinin arkasında çok da var olmadığını düşünüyorum. Sürekli konuşma, ilişki halinde.

Onunla düşüp kalkanlar öncelikle salona ve çalışma odasına alındıkları için minnet duyuyorlar; bunlar düzayak odalar; evin geri kalanının hiç önemi yok. Oysa ben, yanda içinde suç işlenen ya da sevişilen bir odanın olabileceğini düşünemediğim için rahatsız oluyorum.

10 Nisan

Öğle yemeğine gelen ve bütün öğleden sonrayı birlikte geçirdiğim Paul Laurens bana Albert'in üzücü sözünü aktardı: "Ah! Demek gençlik düşleri kolay kolay ölmüyormuş!"

> Blanche'ın atölyesinde, bir sonraki salona göndereceği resim. Gervex[52] tarzı, soyunmuş bir kadın, kıvrım kıvrım zarif kumaşların arasında, bir sedirin üstünde; bir köşede bir portakal (doğru anımsıyorsam) ve kadının daha yakınında yeşil kadife bir maske. Şehvetin yerine incelik geçmiş. – Karşısında hiçbir şey söyleyemeden kalakaldığım için: "Oh! Biliyorum" diye başladı Jacques-Émile, "çok fazla insan ilgilenmeyecek bununla. Ama gerçek ressamların hoşuna gidecek."

52 Degas'yla Manet'nin arkadaşı Henri Gervex (1852-1929) son derece akademik bir tarzda resimler yapar. Ama bir fahişeyi betimlediği *Rolla* adlı resmi 1878 Salonu'nda büyük yankı uyandırır.

14'ü, Cumartesi

En az gerçek ressamların hoşuna gitti.

15'i, Pazar

Üstüne düşünmekte sakınca görmediğim, ama dile getirmeyi biraz sakıncalı bulduğum, başkalarının dile getirmesineyse kesinlikle izin vermediğim şeylerin... sayısı artıyor. Örneğin: *Madame Bovary*'nin başı çok kötü yazılmış.

Paskalya Salısı

Sinirlerim çok gergin, dün sabah 9'dan sonra ne çalışabildim ne de bir an için olsun tek başıma kalabildim.

Bu sabah, çalışırken, *delice* bir kaygı dadanıyor içime: Cumartesi akşamı Jacques Copeau evine nasıl döndü?[53] Pazar günü hemen nasıl döndüğünü öğrenmek için Georges Petit'ye uğradım. Copeau orada değildi; ona bir not, sorgulayan ısrarcı bir not bıraktım... Ama *hiç ses çıkmadı*. Bu akşam yine uğrayacağım.

Dün akşam Élie Allégret'nin dört çocuğuyla dışarı çıkmaktan nasıl *derin* bir haz aldım anlatamam. Onları Domi'yle Jardin d'Acclimatation'a götürdük. Gezi boyunca, küçük Jean'la küçücük André yanımdan hiç ayrılmadı. Arada sırada, biri ansızın bir tür esrimeyle elimi sıkıyordu. Güzel bir koku gibi içime çekiyordum sevgilerini. Jean sağ elimi, küçük André'yse sol elimi tutuyordu. – Hava olağanüstüydü. Bir balonun havalanışını gördük.

Küçük Jean. Kaygısı; ne zaman para çıkarsam dikkat kesilmesi. (Tren, araba, giriş ücretleri, ikindi kahvaltısı).

Jeanne'a Jean'ın küçük kardeşi Éric'in çok eğlenceli bir sözünü söyleyecektim; Jean'ın *kaygılı* bakışlarını fark edince birden durdum. Hiç kuşku yok ki, annesiyle babasının aralarından birinin söylediği bir söze dikkat çektiğine hiç tanık olmadığından (dördünün konuşmasına tatlı bir doğallık kazandıran

53 Gide arkadaşına yazdığı bir mektupta onu bir arabaya kadar geçirmediği için kendine kızar (*Corr. Gide-Copeau*, s. 170).

şey de bu), o sözleri büyüleyici bulduğum için aktaracağıma inanamamıştı; yersiz kaçacaklarından çekinmişti.

Daha şimdiden iyi bir çoban –"sürünün kılavuzu"[54]–, kendi mutluluğunu düşünmüyor – durmadan küçük kardeşlerini bir arada tutmaya çalışıyor; biri uzaklaşırsa hemen nerede olduğuna bakıyor; hepsini *birden* göremezse telaşlanıyor.

18 Nisan, Çarşamba

La Porte étroite'ın[55] yazılması için gereken kâğıdı buldum, yazmaya başladım. Üç sayfa.

23'ü, Pazartesi

Drouin'ler bu sabah 7'de gitti. Dün, Marcel'le çok güzel konuştuk.

Bu sabah üst üste yığılı, darmadağınık kâğıtlarımı düzenledim; son günlerin gazetelerini okudum, notlar aldım, bazı şeyleri kestim. – Öğleden sonra, bitkin bir halde bir saat uyudum; Blum'ün vasat öyküsünü, eski dergileri vb. okudum.

Flaubert'in cildini bitirdim (*Lettres à sa nièce*).

27'si

İşe sarıldım; ama dikkatimi toplayamıyor, istemeden de olsa hâlâ başka şeyler düşünmeye çalışıyorum.

Léon Blum'ün *düşünceleri* gözümde ilginçliğini hepten yitirdi; düşünceleri davasının gereklilikleri için kullandığı bir araç yalnızca.

Uzun zamandır Paul Desjardins'in o olağanüstü kitabı kadar bana doyurucu gelen bir eleştiri kitabı okumamıştım. *Poussin*'inden sonra, *Corneille*'ini[56] okuyor ve bitirmek için hiç acele etmiyorum.

54 Ronsard'dan alınma bir ifade.
55 Gide yazarken Perrigot-Mazure kâğıtlarından kullanır (*Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. 211); *Dar Kapı* için Polleri kâğıtlarını kullanacaktır.
56 *La Méthode des classiques: Corneille, Poussin, Pascal* (Armand, Colin, 1904).

Madame Bovary'yi yeniden okuyorum. Flaubert'in altından kalkmak istediği güçlükler hiç değişmiyor ve Flaubert onları ortadan kaldırmak için hep aynı ortak bölenleri kullanıyor.

Dünden beri açlıktan ölmek üzere olan ve üç gündür kapımızın önünde dolaşıp duran zavallı kara bir kanişi sahiplendik. Yanda yapımı süren evdeki alçı döküntülerinin üstünde yattığı için tüyleri keçe gibi. Gecenin 2'sinde Em. onu kapattığımız mahzende havlayıp havlamadığına bakmam için beni aşağı gönderdi. Zeki olduğunu sanmıyorum, ama tatlı.

Zavallı köpeğimi kendi banyo teknemde yıkayıp sabunladım. Temizlenince tüylerinin biraz parlayacağını ummuştum. "Cins" bir köpek isterken, bula bula bunu buldum! – Neyse; burada da beni bulan olayları kendi seçtiklerime yeğlemeyi bilmem gerek.

Cumartesi

Fena sayılmayacak bir çalışmadan sonra, bizim La Pérouse'u görmeye gittim, o gün yalnız olduğunu biliyordum. Onun yanından tam zamanında ayrılıp, Copeau'yu Petit Galerisi'nden çıkışta yakaladım, mahallesine dek ona eşlik ettim, August Bréal'in evinde yemek yiyecektim.

Philippe Berthelot'larla, Moréas'la, Bonnard'la[57] ve adını unuttuğum bir heykeltıraşla *çok hoş bir yemek.*

Moréas kendisine iyi göründüğü söylenince karşı çıkıyor, "çok hasta" olduğunu söylüyor. Dikkatli bakınca, gerçekten de o "iyi görünüş"ün epey rahatsız edici bir şişkinlikten başka bir şey olmadığı açıkça görülüyor. Ne zaman görsem aynı, üstü başı düzgün, sözlerini özenle seçiyor, kurulmuş makine gibi bıyığını biraz burarak yukarı doğru kıvırıyor durmadan. Sorguçlu papağanlarınkileri andıran koca koca gözleri, benimle konuşurken, heyecan verici bir okşama duygusu yaratıyor üstümde. Dizelerini ne kadar çok sevdiğimi söylemek isterdim, ama ağzımdan en ufak övgü çıkmıyor. Victor Hugo'dan söz

57 Philippe Berthelot (1866-1934), diplomat ve Claudel'in arkadaşı; ozan Jean Moréas, gerçek adı Jean Papadiamantopoulos (1856-1910) ve Pierre Bonnard (1867-1947), ressam ve Berthelot'nun arkadaşı.

ederken biraz küçümseyici, burnu büyük bir tavır takınıyor ama aslında yalnızca rol yapıyor; Lamartine'i yeğlediğini söyleyip ondan o tok sesiyle coşku katınca gerçekten de tadına doyum olmayan seçme dizeler okuyor ezbere. Az konuşuyor, hep saf görünüyor, çevresinden sessizlik istemiyor, yalnızca birkaç kişiye birden sesleniyor.

Philippe Berthelot her zaman olduğu gibi kendini üstün gören adamlara özgü ucuz çelişkileri ortaya atıyordu. San Francisco'nun yıkılması "önemsiz, sıradan bir olay"; Vezüv'ün patlaması da öyle; 1 Mayıs grevi aslında "yalnızca sağlıklı düşünemeyen kentsoyluların kafalarında yarattığı bir şey"; Bonmartino davasıysa "bir tek içinde İtalyan adları geçtiği için gündelik haberlerden biraz daha ilgi çeken çok bayağı bir haber"[58] falan filan. Moréas da biraz düşüyor bu hataya, zaten günümüz yazarlarının ya da entelektüellerinin dörtte üçü böyle. (Paul Valéry, Gourmont, Vielé-Griffin, – birbirinden en farklı adları sayıyorum.) Beni daha çok yoran şey azdır.

Pazartesi

Dün, saat 6'ya doğru, adı Raymond Laurent[59] olacak o çekilmez küçük züppe beni görmeye geldi yine, allem etti kallem etti sonunda uzunca bir incelemeyi *L'Ermitage*'a soktu. Öte yandan aptal biri değil, cilası da yerinde; ama on dokuz yaşında tek bir sayfamı bile okumamışken bana kendi yazdığı altmış sayfayı okutması bence saygısızlık. Yanımda zevk aldığı yok, tek dileği kendini göstermek, çünkü onu *L'Ermitage*'a sokabileceğimi anlamış. Bir daha gelirse açık açık konuşacağım.

58 San Francisco depremi 18 Nisan'da olmuştur, Vezüv ise 8 Nisan'da patlamıştır; Mart-Nisan 1906'da, Courrières'de bin iki yüz maden işçisinin ölümüne neden olan grizu patlamasından sonra, Fransa'nın kuzeyinde büyük grevler ve şiddetli çalkantılar yaşanmıştır; ama Bonmartino davasına ne *Le Temps*'da, ne *Le Petit Parisien*'de ne de *L'Illustration*'da rastladık. Gide adı yanlış anımsıyor olmalı: 26 Aralık 1905'te birçok İtalyan kökenli, anarşist harekete bağlı militarizm karşıtçısına dava açılmıştır: Bontempi, Vigo Cipriani vb.

59 Raymond Laurent (1886-1908), ozan ve sanat eleştirmeni.

Jammes bana gök mavisi bir kâğıda tam bir papaz mektubu yazmış, Pourceaugnac hekimlerinin kendisini hasta olduğuna inandırmaya çalıştıklarını anımsatıyor.[60] Cennetin eşiğindeyim belki, ama bu onun inandığı kapı değil. "Kaygılı görünüyorsun gözüme" diyor, "sudaki bir tapa gibi." Ben doyasıya çalışamadığımda kaygılıyım.

(Ona yazdığım mektubun taslağına bakıyorum.)

Dün, 2'ye doğru çıktım. Albert'e gittim.

Kapıyı karısı açtı, atölyeye çıkan merdivenin altından bağırdı: "Hazret, André geldi", sonra benimle birlikte yukarı çıkıp oracığa yerleşti, konuşmamıza engel oldu, mahremiyetimize girdi, orada geçirdiğim iki saat boyunca bir an olsun yerinden kıpırdamadı. *Ne zaman* Albert'i görmeye gitsem böyle oluyor. Onunla konuştuğumuz her şeyi onsuz da konuşabiliriz... ama farklı biçimde.

Albert'in de buna sinirlendiğini hissediyorum. Sudan bir bahaneyle, çekine çekine, bana girişe kadar eşlik etti, sonra sahanlıkta bana doğru eğilerek fısıldadı: "Artık hiç yalnız kalamıyorum", yaşlı yüzünde hemen silmeye çalıştığı iki koca gözyaşı belirdi.

İkisi Auteuil'e geldiğinde, Em. karısını oyalayınca, onunla uzunca bir süre yalnız kalabilmiştim. Babasının vasiyetinin sonundaki üzücü sözü o zaman söylemişti bana: "Canım yavrularım, sakın ihtiraslı olmayın." Albert sonrasında acı acı eklemişti: "Üstesinden gelemeyeceğimizi biliyordu".

Albert'in babasının da adımını nasıl geri atmak zorunda kaldığını düşündüm, yaşamının son yıllarında, akşamları, karısı yanında gazete okurken ya da nakış işlerken, sırtını lambaya dönerek, sessizce ağlıyormuş, Albert ise babasına saygısından bir şey görmemiş gibi yapıyormuş.

60 30 Nisan 1906 tarihli mektup söz konusu. Jammes mektupta Gide'in dinsel durumuyla ilgili bir tanı koyduktan sonra, ilaç olarak Claudel'i önerir. Gide ona 2 Mayıs'ta yanıt verir (bkz. *Gide-Jammes*, s. 235-236).

Sonra Paul Laurens'ı görmeye gittim, Charles Gide'lerdeki akşam yemeğine kadar onun evinde oturdum.

3 Mayıs

Yöntem aşırı bir taşkınlık yüzünden bir türlü benimseyemediğim bir şey, bir yönteme uymak istemediğim için değil, ama zihnimin öne sürdüğüne bedenim durmaksızın karşı koyuyor.

Gece uyuyamadığımda gün doğarken kalkma kararım neye yarar? Peki ya uyku gözlerimden akarken gece oturmak? Kendimi kandırmalı, fırsatlardan yararlanmalıyım.

Paul Desjardins'in Corneille incelemesini bitirdim. Çok güzel. Biraz fazla uzun.

Em. dün Cuverville'e gidecekti; ama kendimi öyle kötü hissediyordum ki, gidişini bir gün ertelemesini istedim. Öğle yemeğinden sonra, hava birden yumuşayınca, Boulogne Ormanı'na gittik, surların eğimli bölümü boyunca yürüyüp La Muette'e ve H.-Martin Yolu'na vardık. Charles yengeme kısa bir ziyaret; Paul Em. yokken bana arkadaşlık edebileceğini söyledi içtenlikle; inceliği olabildiğince elden bırakmadan, yalnız kalmayı yeğlediğimi söylemem gerekti.

Tramvay durağında bekleyen M.'in yanına dönünce, Salon'da[61] Paul ve Pierre Laurens'ı görmeye gittik.

Paul'ün resmi *anlamdan* yoksun. Adı (*Çıkmaz*) da ona bir anlam kazandırmıyor. *Anlam* derken şundan söz ediyorum: Bir yapıtın kompozisyonuna yön veren şey; özel olarak resimdeyse: Çizgi ve ton seçimini belirleyen şey. Bu genç kadınlar tekeden korkmuş ama geçmek mi istiyor, yoksa tekeyi görünce (bir gazetecinin deyişiyle) "tavlamak" için ilerliyor mu, anlamak olanaksız.

O salondan ötekine geçince, Ulusal Güzel Sanatlar Topluluğu'nun salonunu İsveç kralına gezdirmek için dört dönen Besnard'a[62] çarpıyorduk az kalsın. Jeanne Bodot ve annesiyle[63] de karşılaştık, M. olmasaydı onları tanıyamazdım.

61 Bağımsızlar Salonu.
62 Paul-Albert Besnard (1849-1934), Gide'in gençliğinde ünlü *Siren* tablosunu sevdiği ressam.
63 Jeanne Bodot'nun kim olduğunu bilmiyoruz, büyük olasılıkla Gide-Rondeaux ailesiyle bağlantılı biridir.

Eve dönünce, uyumak istedim. Uykumun ortasında can sıkıcı Beaubourg çıkagelmeseydi başaracaktım. Ona söyleyecek hiçbir şeyim yok; hele kendisini dinlemeye hiç niyetim yok. Biraz sonra gitsin diye çok yorgun olduğumu söyledim. Son dramını bana okumak için yine geleceğinden söz etti.

Akşam yemeğine kadar biraz çalıştım.

Yemekten sonra, Em.'e *La Porte étroite*'tan birkaç sayfa okudum. Bahçe betimlemesi kesinlikle iyi; – peki ama sonrası...?

Yüksek sesle okumaya başladığımız *Les Secrets de la princesse de Cadignan*'ı[64] alçak sesle bitirdim.

4 Mayıs

Korkunç bir uykusuzlukla boğuştuğum gecenin ardından, sabah kalktığımda yorgundansa öfkeliydim.

Öğle yemeğine dek çalışıp okudum. M.'yi banliyö trenine götürdüm. H.-Martin Yolu'na çıkıp, tramvayla Durand-Ruel'deki Bing sergisine gittim. (Birkaç tane hayranlık uyandıran ahşap heykel.)

Vollard'la[65] konuştum. Vernes'le konuştum. Eve dönüp uyudum. Akşam yemeğine dek çalıştım.

Sonra hemen dışarı çıkıp, saat 8'den 10'a dek Les Boulevards'da yürüdüm, daha doğrusu sürttüm – gerçekten sevimli sayılabilecek, gerçekten az bulunur bir şeye rastlamasam da dura kalka, bir ileri bir geri yürüdüm durdum; yürüyüşüm dışarıdan delilerinki gibi kararsız görünüyor olmalıydı. Akşamları gezinirken her zaman bana eşlik edecek bir arkadaşımı çağırmalıyım. Bir ara bir kafenin önüne oturup bira içtim, yanımda oturan ve dikkat etmediğim Tunuslu iğrenç bir Arap birden Athman'ı görmeyeli ne kadar olduğunu sordu.

Saat 10 buçukta eve döndüm, uyuyamamaktan korkuyordum; 7'ye dek deliksiz bir uyku çektim, aylardır olmamıştı böylesi.

64 Balzac'ın yapıtı.
65 Ambroise Vollard (1868-1939), galerici, yayıncı ve yazar.

Sabah kendimi dipdinç hissediyordum.

Hapishaneden yeni çıkan zavallı Henri'yle birlikte (*La Civette*'in karşısında, Cuma saat 4'te) Jean'la[66] buluşmak için sözleştik, sanırım Henri'ye birkaç takım elbise verecek. Bu oğlanın yaşamı kadar üzücü bir şey olamaz; dün yanından çabucak ayrıldığım için kendimi suçladım; *onunla konuşmam gerekirdi.*

5 Mayıs

Charles yengemde biraz fazla uzayan konuşma hayranlık uyandıran bir günbatımını kaçırmama neden oldu. La Tour Sokağı'na varır varmaz, bana sıkıntılarını anlatmaya başladı. Hasta, ama sağlığından yalnızca arada sırada söz ediyor; durmadan Paul'ü anlatıyor.

"Dün neydi o hali öyle? Altı fincan kahve içti. Hukuk kitabını açtı, sonra kapayıp: 'Ah! Bugün çalışamayacağım' diye bağırdı. *Revue des Deux Mondes*'u karıştırdı, sonra dergiyi masaya atıp: 'İlginç bir şey yok' dedi. Sonra birden dışarı çıktı, artık dayanamıyormuş gibi. Nereye gitti?.. Babası bile, André, hiçbir şeye dikkat etmeyen babası bile: 'Nesi var bunun bu akşam?' dedi."

Onu akşam yemeğine gittiğim La Tour Sokağı'nda bulmayı umuyordum. Robert Burnand'da yiyordu. Önceki gün yine kararmış gibi göründüğü için onu görmeyi çok istiyordum, yengemin evinden yemek yemeden çıkıp, Varennes Sokağı'na onu bulmaya gittim.

> Gün içinde hamama gittim ama ne yazık ki zamanım olmadığı için çok duramadım. Mme Van Rysselberghe saat 5'te beni bekliyordu; neyse ki yorgun değildim; kendimi tutup tütün içmediğim için aklım başımdaydı, yanımda da *Maldoror*'u götürmüştüm, dolayısıyla konuşmak yerine okuyabildim, bu da beynime çok daha iyi geldi.

Metroda, romanımın bir sahnesini yazdım; Barbey'nin (ikinci) *Memorandum*'undan sayfalar okudum. *Ayıklığın esrikliğinden* yararlanışı hayranlık uyandırıyor.

66 Jean Schlumberger.

Başkasının istencini kendisininkinden bile daha rahat yönlendirebilen Paul gece yarısı birlikte Roggers'nin locasında Copeau'yla buluşmamıza karar verdi. Yorgun olduğumu, çalışmam gerektiğini söyledim; ama boşuna; inan olsun, Antoine'da zorlama olmasa gideceğimi düşünmediğim, ama her şeye karşın izlemek istediğim *Le Canard sauvage*'ı[67] oynadıklarını görünce, o gençlerle birlikte Les Boulevards'a çıktım (*La Dame de "Chez Maxim"*'e[68] gitmek için yanımdan ayrıldılar).

Antoine'da biraz kalıp, Paul'ü, Roggers'yi vb. ekmeyi düşünüyordum, ama o tuhaf oyun ilk günlerde olduğu gibi etkiledi beni. Çıkamadım.

Beni Auteuil'e götüren banliyö treninde.

Sanırım, yaşamımda ilk kez birini atlatıyorum! Gece yarısı Paul'le *Renaissance*'ın önünde buluşup, sonra birlikte Roggers'de Copeau'yu görmeye gidecektik. Kendimi yorgun hissettiğim ve (özellikle rollerinin birliğini gözeten, dolayısıyla beni artık şaşırtmayan) oyuncuların sahnelediği oyun ilgimi çekmediği için, dördüncü perdenin ilk çeyreğinde çıktım, sonra Paul'ü bekleyip beklememe konusunda kararsız kaldım. Omnibüsle önce Saint-Lazare'a, sonra *Renaissance*'a, sonra yeniden Saint-Lazare'a gittim, hem Paul'le hem Roggers'yle bir şeyler yemekten korkum baskın çıktı. Sonra yarın çalışamayacak olma korkusu, zamanımı, gücümü, paramı harcamak istemememem, sonra sıkıntı, sonra da özellikle Paul'ün istencimi oyuncak edebileceğini düşünmesine tanık olmanın yarattığı ürperti.

Pazar

Dün yarımda eve döndüm – hemen yattım. Fena uyumadım, saat 7'yi biraz geçe kalktım; yıkandım; Paul'e mektup yazdım; Jammes'a yanıt verdim ve bu sabah ondan aldığım mektuba neden olan mektubu bellekten baştan yazdım (bu alıştırma epey hoşuma gidiyor, ama biraz fazla zamanımı aldı).[69]

67 Ibsen, *Yaban Ördeği*.
68 Georges Feydeau'nun oyunu.
69 6 Mayıs tarihli mektup (*Corr. Gide-Jammes*, s. 236-237).

Şu ölü doğan makale öyküsü epey gülünç.[70]

Memorandum'da ilerledim, başka her şeyi *yavan* gösteren biçemdeki kesintisiz tumturak kendime itiraf edemeyeceğim kadar eğlendiriyor beni.

Ducoté'lerle öğle yemeğine gitmek için çıktım.

Böyle süremez; doktora gitmem gerek. Bu korkunç yorgunluk sonunda yaşamda ortaya çıkabilen her şeyden bir anlamda korkmama neden oluyor. Akşam, Charles yengemde yemek yedikten sonra, saat 9'da eve döndüm, beynim yorgunluktan kararmıştı; işe yaramaz bir haldeydi.[71] Gidip yattım.

7 Mayıs, Pazartesi sabahı

Bir duygu işime yarayabileceği zaman o duygunun *içtenliğinden* kuşku duymaya başlıyorum. Jammes'ın makalesinden de bu yüzden uzak duruyorum. Öykü hâlâ gülünç (ne yazık ki *kendi* mektuplarımın hepsini saklamadım). O makale benim için çok değerliydi; ama bir yanlış anlamadan kaynaklanıyordu. Hâlâ kibirlidense gururlu olduğuma inanmaya başladım – bir de kendime korkutucu kötülükler yapabileceğime.

Bu *çilecilik gereksinimi* üstüne düşünmeli.

70 Gide'in Christian Beck'e yazdığı, 2 Temmuz 1907 tarihli mektuba göre, Francis Jammes Gide'in Katolikliği benimsemesini kutlayacak bir makale yazmak ister (*Correspondance Gide-Beck*, hazırlayan ve sunan Pierre Masson, Droz, 1994, s. 175); Jammes 6 Mayıs tarihli mektubunda makaleyi yazmaktan vazgeçtiğini söyler (*Corr. Gide-Jammes*, s. 236-237).

71 Gide yaşamında sık sık bu tür sinir krizleri geçirir, birçok kez Lamalou'ya tedaviye gider. 1900 yılında Verhaeren'e yazdığı uzun bir mektupta tedavi sürecini ayrıntılarıyla anlatır (bkz. *Correspondance avec Verhaeren*, Messein, 1955, s. 60-63). 1906 krizi aslında Madeleine'in Ghéon'a 17 Mart 1905'te yazdığı mektubun da tanıklık ettiği gibi ("Size yazmamın nedeni André'nin çok yorgun olması, bütün bedeni değil yorgun olan, öylesi beni belki daha az kaygılandırırdı – bu düşünsel, beyinsel bir yorgunluk", *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 594) 1905'te başlamıştır. Bu kriz sırasında uykusuzlukla, kaygılarla, sersemlikle boğuşur. Rahatsızlığı 1906 Mayıs'ının sonunda, Cenevre'ye gidip yeniden Doktor Andreae'ye görünmesiyle sona erecektir.

10 Mayıs

Cebime koyabilmek için bu küçücük defteri aldım.[72] Onun yanımda olmasını, bugün berberde sıra beklerken birdenbire yaptığım gibi herhangi bir yerde onunla ilgilenmeyi seviyorum. Öteki çok büyük, çok fazla hazırlık yapına olanağı veriyor.

Dün birlikte yolculuk ettiğim küçük soytarıyı beklerken iki tren kaçırdım. Birden Perşembe olduğunu, dersinin olmadığını düşündüm. Onu bekleyerek yarım saat kaybettim, sıcak çikolata saati heba oldu.

İki gün içinde Cuverville'e gitmem gerek. Bu düşünce günlerimin karmakarışık bir hale bürünmesine yetiyor. Dünü ve önceki günü yalnızca alışverişe ayırdım. Oxford defteri bittiği ve öteki küçük korkunç defteri daha almadığım için, 7'sinden beri hiçbir şey yazmadım; kaldı ki işe yarar bir şey de yapmadım; gevşek zihnim gelişigüzel gezindi durdu. Doktora gitmeye karar vermem gerek. Aslında üç dört yıl önce vermeliydim bu kararı. Bu yorgunluklara, gücümün azalmasına fazla boyun eğdim. Saçma! Daha fazla çalışmamı sağlayamıyorsa, bir düzenin sıkılığının ne önemi olabilir! Verebileceklerimin yanında, ne verdim şimdiye dek? Dört yıldır, çırpınıp yerimde sayıyorum.

Ronsard'dan bir sürü hayranlık uyandıran parça okudum, hem alçak hem de yüksek sesle (dün akşam, yemekten sonra).

11 Mayıs

Son günler paramparça oldu. Tedarikçilerden alışveriş yaptım; yakalıklar, bir boyunbağı aldım.

Salı, sabah çıkıp, Théo'yu aldım, birlikte mozaikçiye, Guérin'e (ressam), öğleden sonra da Socard'a (camcı) gittik.[73]

Copeau'yu akşam yemeğine götürdüm. En hoş *akşamlarımızdan* birini geçirdik.

72 Gide bugünden sonra *Günlük*'ünü 20 gamma 1576 defterine yazmaya başlar.

73 Montmorency villası için.

Çarşamba, Auteuil'de mozaik ustasıyla Socard'ı ağırladım. Öğle yemeğinden hemen sonra, gece korkunç acı çeken Théo'nun durumunu öğrenmeye gittim.

Théo'nun evinde, Signac, Cross, Luce[74] ve Verhaeren'lerle karşılaştım. Fontaine'i görmeye bakanlığa gittim; bulamadım. Birtakım alışverişler. Pierre de Magnin'in[75] evine gittim. Küçük sokak çocuğuyla birlikte döndüm, sonrasında onu ne kadar arasam da boşuna. Olga ve M.'yle çay. Aklımda kaldığı kadarıyla: zayıf bir çalışma denemesi.

Şu son geceler hep kötü.

Perşembe, sabah alışveriş. J. Schlumberger'lerle öğle yemeği yemeye eve döndüm. Saat 3'e doğru, Jean'la çıktım. Ayakkabı aldım, 5 buçukta döndüm.

Cuma

Bagatelle'de Fontaine'le buluştum (önceki gün bana bir sergi davetiyesi göndermişti).

Vasat bir dünden bugüne Ulusal Güzel Sanatlar Topluluğu sergisi.

Fontaine'le[76] ormandan yürüyerek döndük.

Öğle yemeğinden biraz sonra Auteuil'den ayrıldım.

Saat 4'te sözleştiğim zavallı Henri G.'yle[77] ve Jean Schlumberger'yle buluştuk. Henri'yi onunla konuşabileceğimiz bir kafeye götürdük. Bitik zavallı toparlanmaya çalışıyor. Sonra onu (kasap yamaklarının) sendika odasına götürdük. Oradan yeniden işe girmesini sağlayacak kayıt belgesiyle çıkması gerekiyordu. Kapıda bekledik ama boşuna. Sonunda dar bir

74 Paul Signac (1863-1935), ressam ve Van Rysselberghe'in arkadaşı; Cross 16 Mayıs 1910'da ölen ressam Henri-Edmond Delacroix'nın takma adı; Luce de André Ruyters'in 23 Eylul 1898'da doğmuş kızı Luce Ruyters.

75 Pierre de Magnin Charles Gide'lerin yakınıdır. Madeleine'in mektuplarına bakılırsa, Gide amcasının evinde onunla sık sık karşılaşır.

76 Gide'in Francis Jammes'a yazdığı bir mektuba göre, Claudel'in çok yakın arkadaşı Arthur Fontaine'le dinden konuşur (bkz. Corr. Gide-Jammes, s. 238).

77 Hapishaneden yeni çıkan Henri.

merdivenden çalışma odalarının olduğu kata çıktık. Ama bulamadık. Zaman azaldığı, bir yandan da adresini bildiğimiz için, Henry'ye[78] getirdiğim bir çift ayakkabıyı güçlükle taşıyarak ve öteki armağanlarımızı sonraya erteleyerek, daha zamanımız varken O. Sokağı'na koştuk.

Bugün başkalarına daha çok ilgi gösterebilseydim, daha dikkatli bir gözle bakacağım o zavallı Henry'yle ilgili daha uzun uzadıya konuşurdum. Tembelliği alışkanlık edinmiş. Kötü biri değil kesinlikle, kötülüğü sevmiyor demek istiyorum; iyiliğe de direnmiyor; ama insan ilişkilerini epey budalaca değerlendiriyor, yokluğu çaba isteyen şeylere yeğliyor.

(Paul'ün en *az çaba* kuramı onu uygulamaya geçirende ister istemez –zihinsel, manevi ya da maddi– belli bir *yokluk* yaratıyor. Çok sıradan bir gerçeklik gibi görünen bu durumun göz önünde bulundurulması işe yarayabilir.)

Pazar

Dün Cuverville'e geldim. Hava öyle güzel ki bugün çocukluğumun en güzel günlerini aklıma getiriyor. Bunları mutfağın üstündeki büyük odada, güneşin ılık sevincinin içeri daldığı iki açık pencerenin arasında yazıyorum. Bir tek masamın üstündeki duvara asılı aynada gördüğüm yorgun görüntüm kusursuzca gelişen mutluluğuma gölge düşürüyor. (Yöntemli bir biçimde mutlu olmayı yeniden öğrenmem gerek. Bu bir jimnastik, halterlerle yapılan gibi; hedefe *erişiliyor*.)

Yeşilli mavili patikleriçindeki ayaklarım güneşte. Bu sıcaklık içime giriyor, içimde yükseliyor, besisuyu gibi. Tümüyle mutlu olabilmek için gereken tek şey bu anı geçmişten başka anlarla karşılaştırmamak – gelecekteki anlarla karşılaştırdığım için kimi zaman eskilerin de tadını doğru dürüst çıkaramadım. Bu anın güzellikte gelecekteki ya da geçmişteki herhangi bir andan aşağı kalır yanı yok. Çimenlikteki otlar mezarlık otları gibi derin. Çiftlik avlusundaki elma ağaçları kalın çiçek yumaklarından oluşuyor yalnızca. Kireçlenmiş gövdelerinin beyazlığı yere kadar uzanıyor. Burnuma güzel bir koku getirmeyen en ufak esinti

78 Gide kimi zaman Henri, kimi zaman da Henry yazıyor.

yok; özellikle, soldaki, evin hemen yanındaki, arılarının sesi buraya gelecek kadar çiçeklenmiş morsalkımınki. Bir arı girdi odaya, çıkmak istemiyor. Işık her nesneyi bal gibi kaplıyor.

Dün, güneş batmadan önce bahçede dolaşabildim. Tenis sahasına doğru eğilmiş büyük elma ağacı son güneş ışınlarına gülümsüyor, hışırdıyor, pembeleşiyordu. Birkaç saat önce, korkutucu bir sağanak yöreyi sular altında bırakmış, gökyüzünü tüm bulutlardan arındırmıştı. Her yaprak yumuşamıştı. Özellikle üstüme saç gibi dökülen iki büyük mor –hayır daha mor değil, saydam, sarı– kayınınkiler. Bahçenin dibindeki küçük kapıdan çıkıp güneşi, kayın korusunun onun önünde oluşturduğu ışıklı yalıyarı yeniden görünce, her şey gözümde öyle tatlı bir güzelliğe büründü, öyle yenileşti ki, sevinçten ağlayacaktım neredeyse. Gözyaşları bende yalnızca üzüntüye özgü bir şey değil; hayranlıktan, duygulanmaktan, çok ani ve şiddetli bir sevecenlikten de ağlarım ben. Kişisel bir acıdan ötürü gözyaşı dökebildiğimi anımsamıyorum (çocukluğumdan beri), oysa çok kolay, hiç çekinmeden ağlarım; tiyatroda Agamemnon'un adı yeter: Gözyaşına boğulurum. Heyecanıma eşlik eden bu bedensel etki onun gerçekliğinin güvencesidir.

Bu heyecanın şiddetiyle neredeyse elden ayaktan kesildim, eve dönerken başım epey ağrıyordu; akşam yemeğinden hemen sonra uyku gözümden akarken, yatmaya gittim.

Yatağa girmeden önce Athenais'in (Eudoksia[79]) yaşamöyküsüyle Tacitus'tan birkaç satır okudum.

> Uyku mumu üfler üflemez uçtu gitti, ancak uykusuzluk bir iki saatten uzun sürmedi; sonra 7'ye dek uykum fazla bölünmedi. Daha ne isterim: Gece yalnızca aşağı yukarı on kez uyanıp yatakta döndükten sonra yeniden uykuya dalmaktan başka?

Bu sabah Tacitus'tan birkaç bölüm okudum (XI. kitabın başı), sonra bahçeye inmeden önce yazmaya başladım.

Dışarıda, bitkisel bir uyuşukluğun beni ele geçireceğini, kendimi kapıp koyuverirsem, çalışma umudumun kalmayacağını biliyorum.

79 Doğu Roma İmparatoru II. Theodocius'un Atina'da doğmuş karısı.

Öğle yemeğinden sonra, bir saat uyudum (Deschamps'nın Ferrero üstüne yazdığı vasat makaleyi okudum); uyandığımda kafa şişiren bir arı vızıltısı duyuluyordu. Frémont'un evinden kaçan bir arı sürüsü yemek odasının şöminesine doluşmuştu. Frémont'un yakalamak istediği, hâlâ bir karar vercınemiş, evin çatısının üstünde esnediği görülen bu genç sürü yeniden dışarı çıkıp çimenlikte, sedirin en alçak dallarından birine üşüşmek için şöminede bir kâğıdın yakılmasını bekliyordu yalnızca. Mius, karısı ve pek güzel sayılmayacak üç çocuğu, F. ve Em. bakıyordu; yanlarına gittim. Kulak tırmalayıcı, güneşten serseme dönmüş sürü dalı sarmıştı; yavaş yavaş daralan hareketli bir bulut. Çok geçmeden kimisi doğrudan dalın üstünde, kimisi başkalarının tepesine yapışıp hareketsiz kalan birçok arı gözümüzün önünde büyüyen, şişen, uzayan, sonra arada sırada üstünden çimlerin üstüne kızgın zift damlaları düşen bir tür asmakabağı oluşturuyordu.

Çiftçi Frémont bunun üstüne kovanını almaya gitti. Döndüğünde, Mius ikili merdiveni hazırlıyordu; sürü yerinden kıpırdamamıştı. Frémont yerle dalın arasını ölçtü, tam o boyda bir sırık kesip ucuna kovanı tutturdu. Arılar biraz hareketlendi, demek istediğim şu ki o merdivene yaklaşıp, sırığı dala dayamak için üstüne çıkınca, sürünün yüzeyinde ansızın bir tür buharlaşma oldu. Sonunda kurulan düzen öyle iyi işliyordu ki, sırıkla kovanın ağırlığı dalı biraz eğerken, bütün düzenek merdivene dayanıp dengeleniyor, kovan da sürünün üstünde bir kapak oluşturarak onu güneşten koruyordu. Daha da gölgelendirmek için, hepsinin üstüne yarısını dala, yarısını merdivene tutturdukları bir şemsiye açtılar; en ufak esintiyle bozulabilecek hassas bir denge sağlandı, – ama bugün hava öyle sakindi ki, uzaklarda yolun yüksek dallarının titreyişi güçlükle seçiliyordu.

Güneşten bunaldığım için oradan ayrıldım. Bu satırları bostana yakın kısmı gölgede kalan çiçekli yolda yazıyorum. Karşımda, Portekiz defnelerinin karanlık perdesinin üstünde, büyük köknarların daha şimdiden gölgelendirdiği ev duvarının tepesini görüyorum. Solumda, yemişliklerin uzayıp giden çizgisi; onların

üstünde yeni kiremitlerin canlı kırmızısı; büyük bembeyaz bir elma ağacının dalı yükselip sallanıyor göğün mutluluk veren maviliğinde.

Saat 6

Çay içtik. Em.'e yüksek sesle *Voyages d'un naturaliste*'in ilk sayfalarını okudum, ardından bostanın dibinde, küçük katlanabilen bir sandalyeye oturup Ernest-Charles'ın[80] birkaç eğlenceli yazısını okuduktan sonra, akşamın içime işlemesine izin verdim zevkle.

Saat 8

"Akşam yeli"ni bekleyen Frémont ucuna süpürge biçiminde bir demet mürver yaprağı taktığı bir sırıkla geri döndü. Önceden ayakların altında çiğnenip, bir kovada ıslatılmış bu yaprakların kokusu arıları rahatsız edecekmiş: "Bu onlar için zehir gibi bir şey" diyordu. Sırığı kovanın altına uzatıp, mürver kokusu arıları kovana itsin diye yaklaşık yarım saat bekledi. Boşuna. Hava kararıyordu. Ya sürüyü bırakması ya da elini çabuk tutması gerekiyordu. Dalı kesmesini söyledim; Frémont densizlik etmemek için önermemişti bunu. Mius gidip koskocaman bir budama makası getirdi. Merdivene çıkan Frémont dalı kovanın ötesinden berisinden iki eliyle tuttu. Otların üstüne bir peşkir sermişlerdi, kovanı peşkirin üstüne koydular, yatay olarak değil de daha şimdiden içine giren birkaç arıyı rahatsız etmeyecek biçimde küçük bir tahtaya dayayarak diklemesine. Mius tek darbede dalı kesti. Her şey yolunda gitti, Frémont kovanı kaldırıp, sürüyü ve dalı kovanla peşkirin arasına sokmayı başardı.

Ama her şey olup bittikten sonra, Frémont bir grup arının gömleğinin kolunda (ceketini çıkarmıştı) oldukça korkutucu biçimde gezindiğini gördü; işin en eğlenceli –en iğneli diyecektim– yanı, Mius'la Frémont'un tuhaf hareketlerle neyse ki karanlıktan ötürü biraz uyuşuklaşan son arılardan kurtulmak

80 Jean-Ernest Charles (1875-1925), *Gil Blas*'ya ve *La Revue blanche*'a makale yazar.

için çabalamasıydı. İkisi de başının üstüne beyaz bir bez örtmüştü: Akşamın karanlığında sıçrayıp elini kolunu oynatan iki adamın maskaralığı hizmetçilerle çocukları çok eğlendirdi ve arılar kimseyi sokmadığı için genele yayılan şen şakrak hava herkesin sevincine sevinç kattı (ya da herkesin şen şakraklığı genele yayılan bir sevinç yarattı – vb. – saçma tümceler).

Saat 10'dan önce yatıp, yatağımda yine *Memorandum* okudum. Uykum bölündü, aralarda oldukça uzun süre uyanık kaldım, kafamda düşünceler canlanıyor, kaygı veren saçma konulara takılıp kalıyordum.

Uyandığımda kendimi dinç hissetmesem de kalkarken keyfim yerinde sayılırdı.

Şimdi (saat 2) yeniden bulutlardan arınan gökyüzü sabah soğuk bir pusla kaplıydı.

Buraya birkaç gün dinlenmeye gelsin diye Albert'e telgraf çektik.

Öğle yemeğine dek mektuplarla uğraştım, bahçede şöyle bir gezinip gül ağaçlarımdaki tırtılları temizledim.

Yatağıma uzanıp, Brisson'un Labiche üstüne yazdığı makaleyi okudum, sonra da konuyla ilgili olarak *La Station Champbaudet*'yi bir daha okudum – budalalığı anlatılacak gibi değil. Hemen ardından, kendimi yeniden canlandırmak için, *Canard sauvage*'ın son iki perdesini okudum yine.

Em.'e kırk beş dakika boyunca *Voyage d'un naturaliste*'i okudum, ama bu okumayı daha fazla sürdürebilecek miyim bilmiyorum, öncelikle çalışmamı besleyebilecek düşüncelerden beni çok uzaklaştırıyor, ayrıca neredeyse dayanılmaz bir kaygı uyandırıyor içimde, ikimizin de içinde.

Çıktım; yürümem gerekiyordu; yeniden bahçede takılıp kaldım, kışın dikilen gül çeliklerinin yerini değiştirmekle ve yörede "gri kurt" dedikleri, bu yıl tüm marullarımızı, çilek fidanlarımızı vb. yiyen o biçimsiz hayvanın ne olduğunu anlamaya çalışmakla uğraştım. Bahçede bir saat geçirdim. Rüzgâr çok şiddetli esiyordu. Bunu ağaçlı yolda yazıyorum. Çalışmaya eve dönüyorum. Çok geç oldu bile! Hem gün hem de yaşamım açısından...

Salı

Asla adam olamayacağım, yaşlanmış bir çocuk olabilirim olsam olsam. Lirik bir ozanın tutarsızlığıyla yaşıyorum, ama beynimdeki çubuk gibi sabit iki üç düşünce her türlü sevinci çarmıha geriyor; kanat çırpmak isteyen her şey onlara çarpıyor.

Jammes'a oldukça önemli bir mektup yazdım[81]; Montaigne okudum.

Öğle yemeğinden sonra romanım üstünde çalıştım; çok ağır olmamasına karşın tutulacak yerini bulamadığım bu kütleyi biraz daha ileri yuvarlamak için didinip duruyorum.

Em.'le çay içtim; bir saat yüksek sesle Darwin okudum.

Saat 5'e doğru, Criquetot Fuarı'na gittim. Ortalık kalabalıkça, beni anımsayan birine selam vermeme ve anımsamayan birine selam verme korkusuyla dükkânların arkasından yürüyorum hırsız gibi. Çok çirkin, çok sefil çocuklarla dolu birkaç gezgin arabası. Eve dönerken içim kararmıştı.

Şu son zamanlarda nasıl da yaşlandım, korkutucu bir şey bu. Hiç kuşku yok ki bir sorunum var. İnsan ne daha hızlı yaşlanabilir ne de bunun daha fazla farkına varabilir. Bunu daha ciddiye alamıyorum; gelip geçici bir yorgunluk olduğuna inanıyorum. Bu korkunç yaşlanma duygusunu geçen yıl da aynı dönemde yaşamıştım.

Çarşamba

Zihnimde ve bedenimde tuhaf bir uyuşukluk var. Letarji. Bu sabah, ilk bölümümü bitirmek için büyük bir çaba gösterdikten sonra (ama başaramadım), okumaya daldım (Dostoyevski'nin *Carnet d'un inconnu*'sü[82]).

Eşsiz bir Darwin okuması (yüksek sesle). Em.'in yanında geçirdiğim dakikalar (özellikle bahçede) çok ama çok hoştu.

81 "Ölü doğan makale"den sonra, Gide 7 Mayıs'ta Jammes'a oldukça soğuk bir mektup yazar; 16 Mayıs'ta da Claudel'in Tanrısıyla olan ilişkisini anlattığı bir mektup daha yazar (*Corr. Gide-Jammes*, s. 238).

82 *Stepançikovo Köyü.*

Sevecenliği, büyüleyiciliği, şiirselliği çevresinde içimi ısıtan, üzgün mizacımı yumuşatan bir tür parıltı yaratıyor.

Saatlerce uğraştıktan sonra, çalışmalarım akşama doğru birden ilerlemeye başlayınca, burada bir gün daha kalmaya karar verdim.

Perşembe

Hayır; Albert'in[83] sağlığı beni aşırı kaygılandırıyor. Çıktım, onu hemen görmem gerekiyordu. Yumurtadan başka bir şeyi sindiremiyor; bu sabah çiftliklerden iki düzine aldık.

Hava soğuk, yağmurlu; Em.'i ve açmak üzere olan gülleri arkamda bırakmasam, Cuverville'den ayrıldığıma hiç üzülmezdim.

Onunla geçirdiğim son üç gün, epey keyifsiz olmama karşın, mutluluğa yakın bir duygu uyandırdı içimde.

18'i, Cuma

Dün akşam Paris'e döndüm.

Dostoyevski'yi trende bitirdim.

Bugün Charmoy'yı gördüm; çok gerçek bir haz duyarak onunla uzun uzadıya konuştum. Onu çalışırken görmek beni mutlu etti.

Birkaç aydır, derisinde birdenbire kızarıklıklar beliriyormuş, öyle rahatsız ediciymiş ki insan içine çıkmaya *yeltenemiyormuş*. Köşesine çekilmek zorunda kalmış.

"Az önce yalan söylemiş biri gibi kızarıyorum" dedi. "Birden öyle kızarınca konuştuğum kişi ne düşünür? Geçenlerde, Bartholomé'nin[84] bir konuyla ilgili bana söylediği bir söz karşısında yüzüm değişiverdi, öyle rahatsız oldum ki yanıt veremedim. Oysa bundan birkaç yıl önce gözümü daldan budaktan sakınmazdım! Önceki gün, Max'ın evinde de öyle iki kez kızar-

83 Albert Démarest.

84 Heykeltıraş Charmoy burada hiç kuşkusuz heykeltıraş Paul-Albert Bartholomé'den (1848-1928) söz ediyor.

dım; herkes gördü... İnanır mısınız, yalnızca karımın karşısında bile kızarıyorum. Oh! Aileden geliyor bu; babam ya da dedem (?) böyleydi; köşesine çekilmiş, hatta tüm yemeklerini odasına getirtmeye başlamıştı."

Cumartesi

Uykusuzluk uzadı. Gururum ağır yaralı; gün çok geçmeden doğmasaydı, işin sonu delirmeye varacaktı. Evet, taraf seçmek kolay oldu; sürdürmeye kalksam dayanamazdım.

Aegri somnia.[85]

Acımın zanaatkârı!

Kendimi *iyi* hissedince, bu itiraflar yüzümü kızartacak. Çalışalım.

Başım ağrıyor; *düşüncelerimle* aramda bir tür perde var. Ah! Kendimden daha fazlasını isteyemeyecek miyim?

Pazar

Mad. bu öğleden sonra Paul Laurens'a Isabelle'den[86] söz ederken istemeden şöyle dedi:

"Çocuklarının ölümünü kendisinde bir erdeme dönüştürüyorlar."

Pazartesi

Korkunç bir gece; yorgunluk uykusuzluğun üstesinden gelsin diye saat 1'e kadar oturdum. Oldukça iyi çalıştıktan sonra yatarken kafam rahattı. Ama bir türlü uyuyamadım, birkaç örtüye birden sarınmama karşın bedenim baştan aşağı yavaş yavaş *soğudu*. Oramı buramı ovuştursam da boşuna, yün dizlikler taktım, yatak örtüsünü de üstüme çektim. Boğulacaktım; tir tir titriyordum.

85 "Bir hastanın düşleri". Horatius *Ars Poetica*'da sanatçının yaratıcılığını böyle niteler.

86 Isabelle Widmer'in oğlu Émile 1880'de, kızı Alice de 1902'de ölmüştür.

Saat 3'e doğru, uykuya daldım, 7 olmadan uyandım – görünüşte çok yorgun değildim, ama her yerim kırılıyordu, en küçük *alısiliğin* insafına kalmıştım. İşte tam da bu sabah Jammes'dan çok kırıcı bir mektup aldım.[87] Bir de küçük Louis Rouart'dan korkunç saldırgan bir mektup (pek tatlı bir sevecenlik maskesi altında), bütün sabahı ona yanıt vermeye harcamak zorunda kaldım.[88] (Konu *L'Occident*'a *Amyntas*'la ilgili yazmasını istedikleri makale, yazısında falanı filanı gösterecekmiş, – kitabımın, tüm kitaplarımın, hatta kişiliğimin anlamını saptırıyor...)

Öğle yemeğinden sonra, dinlenmek için, Paul Valéry'yi ağırladım. Çok güzel bir ziyaretti, ama yorgunluktan canım çıktı.

Louis Rouart'a yanıt vermek için korkunç zaman harcadım. O da yalnızca kaba olduğunda içten davrandığına inananlardan.

Sonuçta Barrès bize ne öğretir?[89] Su boyumuzu aşınca boğulabileceğimizi, babalarımızın bizden yeğ olduğunu.

87 Gide'in 19'unda Cuverville'den yanıt vereceği 17 Mayıs tarihli mektup (*Corr. Gide-Jammes*, s. 238-240).

88 18 Mayıs 1906 tarihli bu mektubunda, Louis Rouart *Amyntas*'ı, özellikle de ilk bölümü, *Mopsus*'ü över: "eşsiz, iç açıcı, usul usul mırıldanan bir müzik". Ama sonra ekler: "Bize kitaplığımda Racine'in tragedyalarının, Madam de La Fayette'in romanlarının, Fromentin'in *Dominique*'inin vb. yanına koyacağım güzel bir kitap armağan etmek için ne bekliyorsunuz? [...] *L'Occident*'da *Amyntas*'tan söz edeceğim. Daha önce değindiğim basit çerçeveyi ve uç noktada ister istemez izlenimciliğe, demek ki en zavallı düzensizliğe varan duyumculuğun tehlikelerini anmadan onunla ilgili iyi şeyler söylemem güç" (B. *L. J. D.*). Gide'in 22 Mayıs'ta yazdığı yanıtı tasladığında şu satırları okuruz: "Bana karşı Racine'i kullanmayın [...]. Orestes'in korkunç hastalıklılığı, Neron'un sapkınlığı, Phaidra'nın sorumsuzluğu, Racine'in yüce aklı onlara egemen olmasa, onları alt etmese, klasisizme karşı ne yapabilir? Racine sanatının yatıştırıcı gücünün yalnızca öne sürülen kişilerin çalışkan ve bulanık karmaşıklığı sayesinde geliştiğini hissetmiyor muydu içten içe?"; izlenimcilik eleştirisine de şöyle yanıt verir: "Benim 'izlenimci'nin tam tersi olduğumu anlamak aslında ne kadar kolay, o kadar ki bu tür notlardaki duyumları yalnızca sizin de mektubunuzda eşsiz bir biçimde dile getirdiğiniz gibi bir tek 'belli bir mizaç eşliğinde' değil de 'zekâyla incelterek' yansıtıyorum" (B. *L. J. D.*). Rouart'ın makalesi yayımlanmaz.

89 Yine büyük Gide-Barrès kavgasına gönderme.

25 Mayıs

Üzüntü – şaşkınlık.

Bu günlüğü burada bırakıyorum; korkunç bir yorgunluk.

....

27 Mayıs

Cenevre'ye gidiyorum. Doktor Andreae'ye görüneceğim.[90]

....

20 Haziran

Tam öğle yemeğini birlikte yediğim Copeau'nun yanından ayrılırken: "Oh!" dedim birden, "şurada, Marpon'un tezgâhının önünde duran yaşlı adamı görüyor musunuz? (hamamın yanındaydı); ondan sık sık söz ettiğimi anımsarsınız, eski öğretmenim La Pérouse". Orada balmumundan yapılma bir figür gibi kıpırdamadan duruyordu; yüzü de o renkteydi; hiç kuşkusuz eli gitmiyordu kitaplara. Copeau'dan ayrılıp saygıdeğer öğretmenimin yanına gittim. Sondan bir önceki ziyaretimde bana söylediği şeyi anımsıyorum:

"Çöktüm; çok çöktüm. Eskiden iyi yürürdüm; şimdiyse, ne kadar çaba gösterirsem göstereyim, çok yavaş yürüyebiliyorum. Eskiden ne yapıyorsam tıpkısını yapıyormuşum gibi geliyor bana, ama herkesin beni geçtiğini görüyorum; eskiden ben herkesi geçerdim, çaba göstermeden..."

Eylül

> Madam Mayrisch ile Madam Van Rysselberghe dört günlüğüne yeni evlenen Maus ile Madeleine Gevaert'in[91] yanına gitti. Yola çıkacakları gün, çift iki arkadaşını gara kadar geçirmiş;

90 Doktor Gide'e Schönbrunn'de hidroterapi önerir. Haziran sonundan Temmuz sonuna dek doktorun söylediğini yapar.

91 Madeleine Gevaert, Brükselli sanat eleştirmeni Octave Maus'ün (1856-1919) eşidir.

onlar da ilki kalktıktan kırk beş dakika sonra gelecek bir başka trene bineceklermiş. Yakınlarda bir han varmış, Maus ile karısı bilardo oynayarak zaman öldürmeyi düşünmüşler; gidip bir baksın diye Maus'ü göndermişler; o da tam arkadaşlarının treni harekete geçtiğinde dönmüş. Şöyle demiş onlara:

"Gittim baktım. Bilardo yok!"

"Canım, bu gerçekten bir felaket!"

4 Ekim

Albert'in yazdığı, Em.'in dün akşam Criquetot'dan getirdiği üzücü mektup nedeniyle hemen toparlanıp Cuverville'den La Poissonnière'e gittim.[92] Dün akşam Em.'le ay ışığıyla ve gölgelerle bezeli bahçede gezdik, geç saatte, ötekiler yattıktan sonra. Hava o kadar ılıktı ki, harmani bile giymedik. Yüreğim yumuşacık, eridi eriyecek. Albert'in umutsuzluk içinde ölmemesini çok istiyorum.

Mad. bu sabah gara kadar bana eşlik etti. Canım arkadaşım benim! Şu yeryüzünde sevdiğim her şey...

René[93] gelişimi açıklamak için bir masal uydurmamı istiyordu. İncinmekten ne kadar çok korkuyor bu aile!

Geldim. Albert yatmış, beni bekliyordu.

"Oh! Neden geldin?" diye haykırdı gülümseyerek; hastalığı daha da ağırlaşmadı diye utanıyordu neredeyse. Sarıldım.

"İyi de azizim, mektubun korkuttu beni. İçimi rahatlatmak için geldim."

Elimi tutup, hafifçe sıktı.

"Doğrusu, ben de aynı şeyi yapardım."

Uyumaya çalışmaktan yorgun düştüğü için kalktı; boş koridorlarda gezindi. Kendisine iyi gelecek uykuyu uyuyamıyordu bir türlü. Düşünceleri kafasında elverişli rüzgârların terk ettiği bir yelkenli gibi dolaşıyordu. Gece sona ererken, gücünün ağır ağır azalışını dinliyordu.

92 Gide 11 Ekim'de Copeau'ya yazdığı mektubun da tanıklık ettiği gibi Angers'e, Albert Démarest'nin yanına gidecektir (*Corr: Gide-Copeau*, I. cilt, s. 219).

93 René Widmer.

Le Havre'a gemilerde miçoluk yapmaya gelmiş, Douai'li bir kazancının oğlu olan on yedi yaşındaki genç bir göçebeyle yolculuk ettim. Kendisine önerilen gemi bir ay önce Brezilya'ya gitmiş. Binecek başka gemi bulamayınca, memleketine dönmeye hazırlanıyormuş.

Korkarım, Paris onu yolundan alıkoyacak. Cebinde on sekiz frank var, bir de onu "annesiyle babasının emir subayı bir arkadaşının Place de la République'teki" evine götürecek araba için iki frank. Dönüşünden ailesinin haberi yokmuş. Anlaşılan, cebinde ilk kavşakta çalacakları yirmi frankla, tek başına, özgürce Paris'e gelmek eğlenceli geliyor ona. Arabaya bindiğini görene dek yanından ayrılmadım.

Göçebelik psikolojisi ne tuhaf, ne tuhaf şey; tanımlamakta çok güçlük çekiyorum, ne var ki düşkünlüğün oldukça özel yapısını sezebiliyorum. Çocuk çok ilgimi çekti (özellikle daha önce karşılaştığım birkaç göçebeyle karşılaştırınca). Ortak, temel özellikleri çok daha iyi kavrıyorum. Ama tam olarak açıklayamıyorum daha.

Bu Pazartesi akşamı, Drouin'lerde akşam yemeği.

Salı sabahı, De Max'ın evinde. Orada Lugné-Poë'yle karşılaştım; her zaman olduğu gibi hem dertli hem sert görünüyordu; ayağına basılmış biri gibi. Odadan çıkar çıkmaz, De Max bağırdı: "Paris şakası gittiğine göre, dostum, dünyanın en mutsuz insanıyım. X. dün akşam kendini tabancayla göğsünden vurdu."

Dün öğle ve akşam yemeklerini Marcel'lerde yedim.

Cuma sabahı

Bir saat D'Aurevilly gibi banyoda *Nichée de gentilshommes*'u[94] okudum.

94 Turgenyev, *Asilzade Yuvası*.

Fauré'ye *Clair de lune*'ünün nasıl bir tempoyla çalınması gerektiğini sormuşlar:

"Sese bağlı" demiş. "Hoşuma gitmezse, tempoyu hızlandırıyorum."

23 Kasım

Marcel'i kimi zaman aşırı ani, neredeyse düşüncesizce bir onayla rahatsız edip şaşkına çeviriyorum. Bana karşı en çok o anlarda sakıngan davranıyor; buna dikkat etmeliyim.

Jammes'a[95] öyle tatsız tuzsuz bir mektup yazmak gücüme gitti. Övgüden başka bir şeyin kokusunu almıyor artık.

27 Kasım, Cuverville

Dün okuduğum *Croquignole* bugün okuduğum "La Turque"ü[96] gözümde daha da zayıflattı.

6 Aralık

De Max şunu anlattı:

Jules César'ın Antoine'da (Odéon) ilk sahnelenişinde, büyük bir başarı kazandığı Antonius rolünde, suikasttan sonra, sanırım... Cossier'nin[97] elini sıkmak isteyince, ilerlemiş ve alışageldiği gibi, bir tikin, bir yüz hareketinin dikkatini dağıtmasından çekinerek karşısındakinin yüzüne bakmaktan kaçınmış; dolayısıyla, her zaman yaptığı gibi, ya çok yukarı ya da çok aşağıya bakarak elini uzatınca kendisininkini sıkan

95 Gide'in 13 Kasım'da yazdığı basit not söz konusu olmalı: "Sevgili arkadaşım, Sessizliğimi can sıkıcı bir şeye yorma. Mektubun güzeldi, ben de senin arkadaşınım" (*Corr. Gide-Jammes*, s. 245).

96 *Croquignole* Charles-Louis Philippe'in romanıdır, "La Turque" ise *L'Ermitage*'ın 15 Ekim tarihli sayısında çıkan bir Eugène Montfort öyküsüdür.

97 De Max oyunda Marcus Antonius'u, Brutus'üyse Gide'in anımsadığı gibi Cossier değil, M. Desjardins canlandırır. De Max Antonius'un Caesar'a düzenlenen suikasttan sonra: "Hepiniz bana kanlı elinizi uzatın, öncelikle de Marcus Brutus, seninkini sıkacağım" dediği I. sahnenin III. perdesinden söz etmektedir.

elin yapış yapış olduğunu hissetmiş. Oyuncu parmaklarına kan sürmenin iyi olacağını düşünmüş. De Max tam da elini alnına götürecekmiş; o sırada elindeki kiri görüp tiksinerek irkilmiş ister istemez, kanlı elini harmanisinin arkasına saklamış. "Salonda" diyordu, "büyük bir alkış tufanı koptu. İstemeden çok büyük bir etki uyandıran bir hareket yaratmıştım. Sonraki oyunlarda, bir kez daha yapmaya çalıştım; olmadı, oradaki şaşkınlık eksikti; o hareketi izleyicilerin anlamasını sağlayamıyordum artık. Yazık; diretiyorum; yine de yapıyorum; yeniden doğal görüneceğini umuyorum."

6 ya da 7 Aralık

Küçük Louis Rouart'ı görmeye gittim (köpek hastanesinden çıkarken).

Louis Rouart dilimi, biçemimi övüyor; asıl amacı düşüncelerimi bir o kadar aşağılamak. İkisinden biri olmadan öteki olabilirmiş gibi, sesi olmayan şarkıcı ya da şarkıcının doğru duyarlılığı olmadan ses – söylediği müzik başkasının değil, kendisinin olduğunda.[98]

Talihsizliğim şu ki, varlığım mahzende olup bitenlerin tavan arasından duyulduğu o yankılı evler gibi.

Tek bir Parisli kadının bile kendini Rostand'ı[99] alkışlarken örneğin Elizabeth döneminde yaşamış İngiliz kadınlardan daha zevksiz saymadığını düşünmek çok acayip bir şey. Her izleyici kitlesi kendisine yakışan Shakespeare'i buluyor.

98 *Œuvres complètes* baskısında var olan bu paragraf Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısına alınmamıştır.

99 Gide Edmond Rostand'ı hiç sevmez (konuyla ilgili olarak bkz. Jacques Copeau, *Journal*, 1. cilt, s. 175).

1907

1 Ocak

Dün akşam, Charles Gide'lerde aile yemeği.

Jeanne, sonra da Paul, Arthur Fontaine'in bana nişan verilmesi için Briand'a başvurduğunu söyledi.[1] Briand'ın özel kalem müdürü Méjan[2] Cumartesi gelip bundan söz etmiş. Méjan Fontaine'in beni sevdiğini (kaldı ki onun nedenini anlayamadığı bir sevgi bu) bilmediği için, bu boş iş için çırpındığımı sanacak, oysa, doğrusunu söylemek gerekirse, hiç haberim yoktu. Tadım kaçtı, yemek boyunca ağzıma lokma koyamadım.

Méjan beni sevmiyor; beni küçük gördüğünü, yazdığım her şeyden iğrendiğini gizlemiyor. Paul'e ilgi duyduğu, özellikle Paul'ün benim arkadaşlığımı kendisininkine yeğlemesi gururuna dokunduğu için acı çekiyor. Paul de onu küçük gördüğünü gizlemiyor. Méjan Paul'ün benimle görüşmesinin ona yalnızca zarar verebileceğini düşünüyor ve beni yakından tanıyan Doktor Andreae geçen ilkbahar Paul'ün annesini ona kol kanat germeme ikna edince, Méjan'ın hoşnutsuzluğu iyice azdı.

Méjan tam olarak ikiyüzlü sayılmaz; yine de davranışları gizli kapaklı. Küçük bir adam. Küçük adamlara güvenmem. Uzun süredir Paul'e Méjan'ın korkutucu biri olduğunu söylüyorum... Günün birinde kazık gibi durabilmek için ahlaki ilkelerini ayakta tutmaya bakan bu küçük karakteri betimlemeye çalışacağım.

1 Fontaine'in Clemenceau hükümetinde Kamu Eğitimi, Güzel Sanatlar ve Kültür Bakanı Aristide Briand'dan Gide'e nişan verilmesini istemesi görünüşe göre sonuçsuz kalır. Légion d'honneur Müzesi'ne göre, Gide bu nişanı anlaşılan davranışlarıyla ilgili polis raporları nedeniyle asla alamaz. Bununla birlikte, İçişleri Bakanlığı arşivlerinde Gide'le ilgili hiç polis belgesi yoktur.

2 Louis Méjan Briand'ın kabine müdürüdür ve Charles amcanın kızı Jeanne Gide'le evlenmek istemiştir. Ama o 1905'te Pierre Espinas'la evlenmiştir.

Çok sevgi dolu, duyarlı görünüyor; ama harcayabileceği pek bir şeyin olmadığı hissediliyor. Tam bir ikbal düşkünü. Amacına sabırla, özenli bir tutumlulukla, kendisine dikkat ederek erişiyor. Her amacına erişiyor. Hiç şaşmadan, sebatını bilgelik, arzularının çalkantısızlığını da erdem olarak görüyor. Bu kadar ondan söz etmek yeter.

Bütün sabahı ona yazmaya çalışarak geçirdim. Sonra G.'lere gidip, Paul'e bir mektup taslağını gösterdim, neyse ki Paul onu yetkin bulmayacak kadar zevkli biri. İstediğim tek şey Méjan'a Fontaine'in başvurusunun benimle kesinkes ilgisinin olmadığını anlatmaktı. Özellikle de sonu bir yere varmasa da onun, demek istediğim Méjan'ın o başvuruyu öğrenmesinden rahatsız olmadığımı göstermek istiyordum. Ama o mektubu temize çekip baştan yazınca, bu dediğimi gerçekleştirebilmek için yapılacak en iyi şeyin hiçbir şey yazmamak olduğunu anladım; sonunda hepsini ateşe attım.

Mektuba yaklaşık üç saat harcadım, hatta Ch. Gide'lerde geçirdiğim süreyi de sayarsam dört.

Marcel Drouin'ler öğle yemeğine geldi; 2'ye doğru, yanlarından ayrılıp, bir saat uyukladım. Ama kafam yine Méjan'a yazacağım o can sıkıcı mektupta olduğu için o uykunun da bir yararını göremedim. Başka mektuplar da sabrımı tüketti. Okumak, çalışmak istesem de boşuna... Akşam yemeğinden sonra, Magnard'ın gönderdiği piyano-keman sonatını ilk kez çaldım.

Günün en güzel zamanı, banyo teknemde Ferrero'nun (*Antoine et Cléopâtre*[3]) ilk bölümünü dingin dingin okuyup bitirdiğim yarım saatti.

2 Ocak

Yatmadan önce şu birkaç satırı yazdığım için uyumakta çok zorlandım. Kalktığımda pek dinç değildim ama günümün neredeyse boş olmasına seviniyordum. Sabah Pingnot'yu[4] beklerken epey zaman kaybettim; birlikte yemek odasının lambrilerinin tasarılarını inceledik.

3 Guglielmo Ferrero'nun *Grandeur et décadence de Rome*'unun (Plon-Nourrit et Cie, 1904-1908) *Antoine et Cléopâtre* adlı IV. cildi söz konusu.
4 Önadını bilmediğimiz Pingnot villanın iç mimarıdır.

Prométhée'min Almanca metnini gözden geçirmeye başlamak istiyordum[5] ama Fransızca-Almanca sözlüğüm olmadığı için (dün akşam Sachs-Villatete'ı ısmarladım) bir düzine satır okuduktan sonra durmak zorunda kaldım. Öğle yemeğinden sonra, aşağı yukarı bir saat uyudum, Dukas'tan birkaç satır ezberledim; ceketimi çıkarıp Bigot'nun çanaklarını yerleştirdim; salonu dolduran şeyleri yemek odasına taşımak ve zemini şömine için kaplamak gerekiyor.

Leonardo dergisinin yöneticisi Giovanni Papini geldi.[6] Sandığımdan daha gençmiş, anlamlı, neredeyse güzel bir yüzü var. Biraz fazla taşkın; yine de tanıdığım öteki İtalyanlardan daha az. Çok fazla iltifat ediyor ama söylediklerinin bir kısmı üstünde düşünmüş gibi görünüyor. Tanıdığım tüm İtalyanlar gibi kendine fazla önem veriyor; en azından bunu fazla ya da bir Fransız'ın yapacağından başka türlü belli ediyor. Kendimi ciddiye almakta ne kadar zorlandığımı bir bilse!..

Papini gidince, Ferrero'dan üç bölüm okudum; akşam yemeğinden sonra bir bölüm daha.

Benim için önemli olan artık okuduğum şeyden çok onu nasıl okuduğum, dikkatim. Düşüncelerimin dağılıp savrulmasına karşı elimden gelen her şeyi yapmam gerekiyor. Bu günlüğe yeniden sarılmamın nedeni de *bu*; çok zevk almasam da bir çalışma alıştırması sonuçta. İyi ama çalışmaya başlar başlamaz yeniden uyuyamamaya başlarsam, ne dileyebilirim ki?

3 Ocak

Fena sayılmayacak bir gece. Epey eğlenceliydi ama zihnim kötü gerildi. Saat 10'a doğru, birkaç denemeden sonra dışarı çıkmaya karar verdim. Rüzgâr hâlâ soğuk esiyordu, ama

5 Franz Blei'ın çevirisiyle *Der Schlechtgefesselte Prometheus* 1909'da Münih'te yayımlanacaktır (Verlag Hans von Weber, Pierre Bonnard'ın altı deseniyle).
6 Bu Gide'le Papini'nin ilk karşılaşmasıdır; 1903'ten beri yazışmaktadırlar. Aralarında sıradan bir ilişki vardır ama Papini 1920'de Katolik olup, Gide'in İtalya'daki en acımasız eleştirmenlerinden birine dönüşür (bkz. André Goulet, *Giovanni Papini juge d'André Gide*, Centre d'étude gidiennes, Université Lyon-II, 1982).

gökyüzü daha açıktı; yollar neredeyse kurumuştu. Bisikletle Théo'ların Verhaeren'lere uğradıktan sonra döndüğü Laugier Sokağı'na gittim. Öğle yemeğinde, epey ilginç bir konuşma oldu, ama Madam Van Rysselberghe bir yerde fazla üsteleyince çok geçmeden yoruldum. Hemen eve döndüm. Kendimi yatağa attım; yarım saatlik bir öğle uykusundan sonra kalktım, zihnim dinçleşmiş sayılırdı. Günün geri kalanında yemek odasındaki şömineyi kurdum; sonra bir buçuk saat *Prométhée*'nin çevirisini gözden geçirdim. Sözlük geldi. Özenle çalıştım. Çeviri başta düşündüğümden çok daha kötü. Ama böyle çalışmanın üstüne yok. Dikkat kolay kolay dağılmıyor.

Bir saati biraz aşkın bir süre piyano çalıştım.

Akşam yemeğinden sonra, Ferrero'dan bir bölüm okudum, sonra Marcel gelene dek yine düzeltiler üstünde çalıştım; on gündür Domi'nin boğmacasından çok rahatsız olduğu için sakin bir gece geçirme umuduyla burada kalacak.

Görünüşe göre, Groux'nun ikinci kızı Léon Bloy'nınmış, bunu Madam de Groux itiraf etti. Yazık.

Ne güzel zamanlardı, o süreçte her saati özgürce kullanıyordum, öyle bir düzen kurmuştum ki her birini dopdolu geçiriyordum; yükünü almadan geçip giden bir on beş dakikam bile olmuyordu. Çalışmalarımın hepsini önceden düzenliyordum; her akşam, yatağa yatmadan, ertesi gün ne yapacağımı biliyordum; bir işin yorgunluğunu bir başkası alıyordu; bu yöntemin zorlayıcılığını seviyor, kendime, olmak istediğim kişiye büyük bir bağlılık sergilemeye çabalıyordum.

Sürdürememememin nedeni belki de biraz katılıktan yoksun olmamdı.

5 Ocak

Dün akşam hiçbir şey yazmadım. Hiçbir şey okumadım. Bu nedenle mi iyi uyudum acaba? Yemekten sonra çok erken yattım, bu büyük kupayı neredeyse uykuyla doldurup, çok soluklanmadan boşaltabildim. Bu sabah kalktığımda, kafam omuzlarımın üstünde dimdik duruyordu.

Dün, çok yorucu bir gün geçirdim. Hava açıktı; Quartier Latin'e bisikletle gitmek istemiştim, orada bir işim vardı; ama bisikleti nereye bırakacağımı bilemediğimden, tramvayın üst katıyla yetinmek zorunda kaldım. Önce *Le Mercure*'ün yazıhanesine uğradım; Emmanuel Signoret'nin dul karısına bir tütüncü ruhsatı almak istiyordum[7]; bundan daha önce Fontaine'e söz etmiştim; bakanlığa göndermesi gereken dilekçeyi birkaç seçilmiş imza destekleyecek; işte Vallette'le birlikte o imzaları belirliyoruz. Madam Signoret bu işlerin canımı ne kadar sıktığını asla bilemeyecek.

Luxembourg'dan geçip Assas Sokağı'na gittim. İnsanlara daha çok bakmaya başlayalı beri, doğaya daha az bakıyorum. Bundan aşağı yukarı on yıl önce, her gölge, her ışık benimle oynardı. Yine de körpe süsenlerin filizlendiğini gördüm...

Jean Schlumberger'lerde çok güzel bir öğle yemeği, tatlı olarak bana alabildiğine vahşice Doğulu görünmeye çalışan ve daha önce Braffy'de sevdiğim yabangülü reçelinden verdiler.

Saat 2'de, Léon Blum'a gittim. Onunla olmanın hoş yanı sizi her zaman önceki gün görmüş gibi karşılaması. Konuşurken konu bulmakta hiç zorlanmıyoruz. Evlilikle ilgili kitabı bir ay içinde bitecek gibi.[8] Onu neredeyse kaleminin ucuna geldiği gibi yazıyor. Hata ettiğinden emin değilim. Sanatçı yanı çok değerli değil, tümceleri tıpkı Stendhal'inkiler gibi düşüncelerinin hareketini izlemekten başka bir şey yapmıyor; düşünceleri gerek ağzından, gerek kaleminden anında fışkırıyor, oluk oluk ve açık seçik –doğrusu, oluk oluktan çok açık seçik, *Schaudern*'i[9] pek yok–, ama sonuçta, baştan sona kolayca ifade edebiliyor onları; tutarlı, her zaman olması gerektiği gibi. Léon Blum'un bir olayı, bir kitabı ya da bir tiyatro oyununu doğaçlama anlatısı kadar doğru, açık, zarif, akıcı bir anlatı olamaz. Danıştay'da ne kadar iyi bir "sözcü"dür kim bilir! Ah! Düşünceleri bu kadar

7 Emmanuel Signoret (1872-1900), ozan. Gide onun ölümünden sonra yayımlanan *Poésies* adlı derlemesine önsöz yazmış (Mercure de France, 1908), *Anthologie de la poésie française*'inde ona önemli bir yer ayırmıştır.

8 Gide Léon Blum'un *Du mariage* (Ollendorff, 1907) adlı kitabına karşı sert bir tavır takınacaktır.

9 Titreyiş.

siyasetle yoğrulmasa, nasıl da incelikli bir eleştirmen olurdu! Ama şeyleri ve insanları zevkine göre değil de görüşlerine göre yargılıyor. Zevkine görüşlerinden daha az güveniyor ve kendisiyle çelişiyormuş gibi görünmektense zevkini çarpıtmayı yeğliyor. Sevdiğini söylediği hiçbir şeyi sevdiğinden her zaman tam olarak emin olamıyorsunuz, ama onları sevdiğini düşündüğü ve bunun nedenini bildiği ortada.

Bir zil sesi konuşmamızı böldü. Çıktı; biraz sonra dönüp: "Simone Le Bargy[10] gelse rahatsız olur musun?" dedi. Hemen içeri giren kadın ben uzatsam mı uzatmasam mı bilemezken elimi kapıverdi, hiç kuşkusuz kim olduğumu bilmemesine karşın, beni gördüğüne çok sevinmiş gibi davrandı. Bir peçenin altındaki yüzü aşırı makyajlı, gözleri sinsi, zekiden çok alaycıydı; elbisesi, eteği, kürk bolerosu, manşonu bedenini yutmuştu. Soğuğa hiç dayanamıyormuş gibi yapıyor, büzüşüyordu. Sesi yumuşak ve ayartıcıydı. Uykusuzluktan, kloraldan vb. konuştuk; aynı zamanda, dünkü rezaletten, Moulin-Rouge'daki utanmaz gösteriden, Morny'nin Yssim adıyla oynadığı saçma oyundan konuştuk.[11] Anlaşılan, salondaki Willy yerden yere vurulmuş; izleyiciler öfkelerini ondan çıkarmış – vb.

Yahudilerin çevresi tuhaf. Blum'un evi bir boşanma işletmesine dönüşüyor, kitabı da bunun kanıtı.

En uzun yoldan döndüm, metroda korkunç zaman yitirdim, ancak banyo saatinde eve gelebildim.

(Ferrero'dan bir bölüm ["Aktium"] okudum).

Cumartesi

Daha hiçbir şeye başlayamadan Pingnot geldi. Öğle yemeğine dek ev işleriyle uğraştım.

10 Pauline Benda, daha çok bilinen adıyla Madam Simone (1877-1985), tiyatro oyuncusu.

11 5 Ocak 1907'de, Villermoz ile Willy'nin *Rêve d'Égypte* adlı pantomiminin sahnelendiği Moulin-Rouge'daki ünlü skandal. Oyunculardan Sophie-Mathilde, Morny Dük de Morny'nin dördüncü çocuğudur ve lezbiyenliğiyle ünlüdür. Oyunda da erkek kılığına girmiştir. Patırtıyı çıkaran Morny ailesinin arkadaşlarıdır.

Yemekten hemen sonra zamanlama konusunda özenli olmadıkları için bütün işi geciktirip tehlikeye atan müteahhitleri dürtüklemeye gittim.

Georges'un[12] kırdırmak istediği senetleri yatırmak için notere gittim. Batik seçmeye Van Rysselberghe'lere gittim. Yüz otuz iki franga aldım. 4'te döndüm. Bu satırları ve Blei'ya mektup yazdım.[13]

Akşam yemeğine dek *Prométhée*'nin düzeltileri üstünde çalıştım.

Pazartesi

Kafamın karışıklığı her odası "sürüncemede kalmış" evimin karışıklığını yansıtıyor.

Dün akşam, hiçbir şey yazmadan yattım, daha 8 buçukta gözlerimden uyku akıyordu. Ama uyuyamadım... Berlin'e gidip gitmeme konusunda bir türlü karar veremiyorum[14]; gitmeyi isteyip istemediğime bile karar veremiyorum. Kendimi kapıp koyuvermeliyim belki, evet. Gelgeç kişiliğimin iyi yanı pişmanlık nedir bilmemesi en azından. Bu kararsızlık yorgunluğumun hem sonucu hem nedeni... Belki bu durumda Paris'te kalmak daha iyi olur.

Dün, öğleden önce Odéon'daydım; sabah De Max'ın söz verdiği loca biletlerini almaya gitmiştim. Kapıyı açan yaşlı Marie onun uyuduğunu söyledi. Uyandırmak istemedim, döndüm.

12 Kuşkusuz Georges Rondeaux.

13 Franz Blei Gide'in Almanca çevirmenidir. 6'sında ona *Le Roi Candaule*'ün 9'undaki ilk temsiliyle ilgili bir telgraf gönderdikten sonra, 12'sinde yazdığı mektupta, Gide'in metnini Bonnard'ın, Guérin'in desenleriyle ve oyunun fotoğraflarıyla birlikte yayımlayabilecek bir Alman yayıncı bulma olasılığından söz eder.

14 Gide sonunda 20 Ocak'ta Maurice Denis'yle birlikte, *Le Roi Candaule*'ün Neues Theater'deki temsilini izlemek için Berlin'e gider ama oyun oynanmaz. *Le Roi Candaule* Berlin'de ancak Ocak 1908'de sahnelenir. Denis *Journal*'ine şöyle yazar: "Gide aldatıldı. Mektuplar, telgraflar. Çevirmeni kayboldu. Doğal olarak, gücü kalmadı, bu gülünç ama bir yandan da can sıkıcı düş kırıklığını saçma buluyor" (La Colombe, 1957, II. cilt, s. 51-60).

Duygusuzluğumu horgörüye ve gurura yorma işini arkadaşlarıma bırakıyorum.

> Dün, bütün sabah işçilerle uğraştım. Öğleden sonranın bir kısmını da. İş gezileri. Maceralı metro. Bonnard'a gittim, bana *Prométhée* için yaptığı desen taslaklarını gösterdi.[15] Georges Petit'ye uğradım; Copeau'yu akşam yemeğine götürdüm. Saat 11'e doğru yattım. Oldukça iyi uyudum, kalktığımda dinçleşmiştim...

De Max'ı hasta ve yılgın görünce, ona duyduğum büyük sevginin farkına vardım. Önceki gün, locasında, acıklı yüzü yorgunluktan kararmış görünüyordu. Forumun basamaklarından çıkmasına engel olan hafif bir eklem sıvısı toplanmasına karşın rolünü oynamak zorundaydı, ayrıca larenjitten yakınıyordu; itiraf etmeliyim ki, sesinden bütünüyle yararlanamadığında her zamankinden çok daha iyiydi bence. Dizini bükememesi de lirizminin kendiliğinden yaratamayacağı birkaç güzel hareket bulmasını sağladı.

> Bu sabah para bulmaya ve bir satış emri vermeye Vernes'e, Cumartesi için yer ayırtmak için Variétés'ye gittim. De Max'a uğradım. İyotla kaplı, koterlerle kalbura dönmüş şiş dizini gösterdi.

Öğleden sonra kısa bir süre çalışmayı denedim; sonunda Thadée Natanson'u[16] görmeye gitmeye karar verdim. Adresi şaşırdığımdan erkek kardeşinin kapısını çaldım; sesimi duyunca koşup geldi, beni anında sevgi gösterisine boğdu; bana karşı, saygıya takılmayan ve inan olsun, insanlar üstünde egemenlik kurmasını sağlayan ani bir içli dışlılık sergiliyor. Yüzü, gülümsemesine

15 Bonnard *Prométhée mal enchaîné*'nin Almanca baskısı için altı desen yaptıktan sonra, 1920'de N.R.F.'in yayımladığı lüks baskıya otuz desen verir.

16 Gide o sıralar Ghéon'un *Le Pain* adlı oyununu Antoine'a kabul ettirmek için görüşmeler yapmaktadır. De Max, Natanson ve Blum gibi tiyatronun yöneticisi üstünde etkili kişileri ziyaret etmesi de kısmen bundan kaynaklanır. (Bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 663-668).

karşın, en tatlı diliyle bile dingin bir acımasızlığı yansıtıyor yalnızca. Bana gösterdiği resimlerine hayran kaldım, özellikle Monticelli portresi gerçekten hayranlık uyandıran bir yapıttı; sonra yemek odasındaki, "bütünüyle ahşaptan yontulmuş" panolarını gösterdi – sonra beni arabasına götürüp bana herhangi bir konuda yardım edip edemeyeceğini sordu, "bana hizmet edebilmek kendisini çok mutlu edecekmiş." Champs-Élysées'ye uzandık, orada kısa bir süre önce satın aldığı ve içinde "derinlemesine" bir tiyatro açtığı Dufayel Konağı'nı gösterdi – konuta yedi yüz elli bin frank harcamış – "bunun sudan ucuz sayılamayacağını" söyledi. Sonuçta, çok ince biri. Ama onun yanındayken nasıl bir rol üstlenmem gerektiğini bilemiyorum – doğal da davranamıyorum.

Metroyla O. Sokağı'ndaki duşlara gittim, içeri girerken kendimden korkunç yorulmuştum; çıkarken ise dingin, ritimli ve yatışmıştım.

Dönünce çalışmaya başladım – çeviri – akşam yemeğinden sonra hiç yorgunluk hissetmeden yeniden çalıştım.

Dün Ferrero'nun IV. cildini bitirdim.

9 Ocak, Çarşamba

Ghéon'dan gelen bir mektup nedeniyle De Max'ın evine gittim yine, amacım Ghéon'un *Le Pain* adlı oyununun incelenmesini sağlamaktı. Geçen Pazar locada gördüğüm Pierre de Guingamp[17] (?) oradaydı; yarı intiharının bir anlamda kendisine kazandırdığı saygınlığa karşın, ondan hoşlanmıyorum; yüz çizgileri sert, oldukça budalaca düzgün; bakışlarında ne iyilik var ne kötülük. İşin içinden çıktığına çok sevindiğimi söylediğim için kendime kızıyorum. Bu sabah üstelediğim için de kendime kızıyorum; ona sanırım şöyle dedim: "Sizi bu kadar iyi görmek beni çok mutlu etti mösyö." (Kaldı ki çok soğuk bir yanıt verdi bana.) Bu yavan sözleri hiç istemeden söyledim, tek neden herkesin susması, söyleyecek başka bir şey bulamamamdı.

17 Büyük olasılıkla oyuncu Pierre de Guingand.

Öğle yemeğinden sonra sıkı çalıştım ve kısa bir öğle uykusu çektim. Çeviriyi düzeltmek *Prométhée*'me bir kez daha yakından bakmamı ve dilimin tüm niteliklerini sevinçle, inceden inceye duyumsamamı sağlıyor. Bütün kitapta dört tümceyi bile değiştirmek istemem. Yeni kusursuz yorumunu okuduğum *Dingley*'leri konusunda Tharaud kardeşlerin çalışmasına hayranım; ama birkaç yıl aradan sonra gelen bu geliştirme çalışması beni nasıl da şaşırtıyor ve bana ne kadar yabancı. Bir tümceyi sonradan yeniden ele alamıyorum, hiç alamadım; yalnızca tümce eriyik halindeyken üstünde çalışabiliyorum; her biri ancak üstünde oynanamayacak hale gelince gözüme yetkin görünüyor.

Bir ara köpeğimle dışarı çıktım. Yıkandım; yeniden çalıştım. Yeniden piyanonun başına geçtim; Dukas'ın Rameau'nun bir temasından hareketle yazdığı *Variations*'unu geliştirip ilerlettim.

10 Ocak, Perşembe

Bütün günüm boş olduğunda, zamanımdan yararlanmayı beceremiyorum. Bu öğleden sonra utanılacak biçimde aylak aylak dolaştım durdum; metroda epey zaman kaybettim; hem de nasıl iğrenç bir ortamda, nasıl sinir bozucu bir kalabalığın arasında... Sabah oldukça sıkı çalışmıştım. Saat 3'e doğru Valéry'yi görmeye gittim. Saint-Lazare Garı'nda saçlarımı kestirdim. Ancak 6'ya doğru eve dönebildim. *Dingley* okuyarak banyo yaptım. Gözümde Jammes'ın değerini Jean de Gourmont için yazdığı ithaf yazısı kadar düşürecek bir şey olamaz, adam hiç kuşkusuz ona yürek acılarını anlatacaktır, ayrıca *Vers et prose*'a *L'Église*'in ozanıyla ilgili yazdığı övgü öyle yavan ki[18], anında kendisine *Amyntas*'ını göndermediğime çok sevindim.

18 Jean de Gourmont (1877-1928) Remy de Gourmont'un kardeşidir. Mart-Mayıs 1906 sayısında Jammes'ın yapıtına övgüler düzen bir makale yayımlamıştır. Gide arkadaşına yazdığı, 2 Mayıs 1906 tarihli mektubunda bu yazıyla alay eder (*Corr. Gide-Jammes*, s. 235). Gourmont aynı zamanda 15 Ağustos 1906 tarihli *Le Mercure de France*'ta *Amyntas* üstüne farklı anlamlara çekilebilecek bir yazı yazmıştır.

Şu olağanüstü görüntünün karşısında durdum; Prony Sokağı'yla ... Sokağı'nın köşesinde iki köpek çiftleşiyor, sonra o işten sonra hep yaptıkları gibi bir köşeye çekilip acınası görünüyorlar; iki köpek daha var, biri üzgün üzgün bakıyor, öteki görüntüden son derece kızışmış; dayanamıyor; kendi payını istiyor, sevgililere saldırıyor. Dikkatli bakınca şunu gözlemledim; dişiyi bütünüyle kenarda bırakıyor, yalnızca erkeğin üstüne çullanıyor, olanca gücüyle onunla uğraşıyor, bir önüne bir arkasına geçiyor, arada bütünüyle üstüne biniyor, öyle ki ona neredeyse sahip oluyor, ne idüğü belirsiz amacına erişti erişecek!.. Alttaki zavallı köpek, süklüm püklüm, bir şey yapmıyor, kaldı ki bir yandan da çok rahatsız; en sonunda, karşı çıkıyor; kısa bir havlama, neredeyse acılı bir inleme duyuyorum.

Çocuklar da var, gözlerini hayvanlara çevirmiş, dikmişler. Hizmetçi kadınlar geçiyor kahkaha atarak, yanlarında bağıran ve soru soran küçük kızlar var. Bense daha fazla yaklaşmak, orada daha fazla durmak isterdim; ama buna cesaret edemiyorum, çünkü biraz sonra Denis'nin bana açacağı kapının neredeyse karşısında *bu improper spectacle*'ı[19] izlerken görülmekten çekiniyorum. Özellikle çocukların düşüncelerini merak ediyorum. Bu içten hayvanların hareketindeki "anomali"yi fark ediyorlar mı acaba[20]...?

Maurice Denis, Rouché'nin girişi için yaptığı süslemeleri elden geçirmeye çalışıyor. Onu basit bir işçi gibi iş gömleğiyle görmek hoşuma gitti... Çizdiği bulutların aşırı tatlı pembeliğini yumuşatıyor, renk uyumlarını ölçülü bir hale sokuyor, güçlendiriyor. En iyi kompozisyonlarından biri olmayacak asla; ama ön planlarda çok güzel parçalar var. Maurice Denis artık biraz daha az kolayca çalışmayı öğrenebilecek mi?.. Ama çalışmasındaki kolaylık sonuçta yalnızca sağlığının belirtilerinden biri.

Le Roi Candaule'ümün ilk gösterisi için benimle birlikte Berlin'e gelmeye hazırlanıyor, buna çok sevindiğini alabildiğine büyüleyici bir dille ifade ediyor. Maurice Denis'nin içimde uyandırdığı duyguların aşırı canlı olduğunu söyleyemem ama

19 Uygunsuz gösteri.
20 Sayfa tamamlanmamış ama Gide bu sahneyi *Corydon*'a alacaktır.

candan, saygılı oluşu hoşuma gidiyor. Sağlığı bana güç veriyor, yargıları biraz kaba olsa da asla akılsızca değil. Arkadaşlarım yalnızca onun gibi insanlardan oluşsaydı, duyarlılığım bir tek kitaplarda açığa çıkardı; ama o kitapları yazardım.

> Ondan ayrılıp, adresini bir şarap dükkânındaki telefon rehberinde bulduğum Thadée'yi çat kapı görmeye gittim. Kapıyı bir hizmetçi açtı, kucağında yüzünü gözünü buruşturan, altı aylık, eciş bücüş bir çocuk vardı; budalalık edip, bunun "Thadée'nin çocuğu" olup olmadığını sordum tatlı dille, hizmetçi sarsıldı kaldı. Oysa başka kim olsa çocuğun Mello'ya[21] ne kadar benzediğini fark ederdi.

Thadée Natanson'la beceriksizce ve hödükçe çam devirdiğim Sickert sergisinde karşılaştım; orada sözlerinin tatsız tuzsuz olduğunu hissedince, en azından biraz tatlansınlar diye durmadan şeker katan biri gibi, istemeden dalkavuk gibi davrandım. Walter Sickert'in sergisi insanların zevkine meydan okurcasına ağlamaklı; bu da hoşuma gitti. Thadée'yle saçma bir konuşma. Yorgunluktan kendimi koyuverip, yazarken, bu tür sözlerin üstünün anında utançla çizildiğini söyleyebilirim. Ona "yakınıyormuş" gibi göründüm (insanların bende en az göz yumduğu – benim de kendimde en az göz yumduğum şey bu). Neden kalkıp, çevremi saran sessizliği, şu dünyaya üç kez gelse, çevremdeki sessizliği benim *yarattığımı* asla anlayamayacak birine anlattım ki? Thadée'ye *L'Ermitage*, *Vers et prose*, *L'Occident* gibi aramın iyi olduğu dergilerde *Amyntas*'ımdan söz edilmediğini söyledim.[22] Övgünün zorunlu olacağı herhangi bir dergide makale yayımlanmasını *istemediğimi* söylemeye çalışıyordum. Ama Thadée hemen beni avutmaya başladı! Kötü bir tavrın yarattığı duyguyla içinizde uyanan üzüntüyü uzun uzadıya kafamda evirip çevirmek için yanından ayrıldım. "Kötü bir tavır" dedim, çünkü ancak sonuna kadar sürdürecek yüreğim

21 Mello Natanson, oyuncu, Fred Natanson'un eşi.
22 Kitap üstüne, Christian Beck'in Joseph Bossi takma adıyla 1 Nisan tarihli *Antée*'de (s. 531-541) çıkan yazısı, Louis Thomas'nın 31 Eylül 1906 tarihli *Charivari*'deki yazısı ve Edmond Pilon'un *Les Cahiers de l'Université populaire*'deki yazısı (Aralık 1906) yayımlanır.

(ve gücüm) olsaydı, bu tutumun *güzelliğinden* söz edebilirdim. Burada anında *doğal*'ı da eklemeden *tutum* demem de yanlış; çünkü vazgeçince gerçekliğimden uzaklaşıp epriyorum; ve ancak yorulunca vazgeçiyorum.

Bu gece kötü uyudum; acılığı hiç geçmeyen betel cevizine benzeyen bu düşünceler kafamda dönüp durdu.

Ama kendimi iyi hisseder hissetmez, insanın kendine karşı sert davranmayı bırakmaması, geriye dönmemesi, çark etmemesi; tersine, yolunda katılıkla, acımasızca daha ilerilere gitmesi gerektiğini yeniden anladım.

Bununla birlikte, kendi görüntümü biraz pohpohçu bir aynada görebilmek için bir süre Copeau'nun evine dinlenmeye gittim.

Akşam yemeğinden sonra çalıştım; *Prométhée*'nin çevirisini gözden geçirmeyi bitirdim, ilk başta düşündüğümden çok daha kötüymüş. Ford'un *Cœur brisé*'sinin[23] bir perdesini yüksek sesle okudum.

Cumartesi

Dingin mi dingin, çalışarak geçen bir gün; bir de gece iyi uyuyabilseydim her şey tamam olacaktı. Akşam, yüksek sesle Ford okumayı sürdürdüm. Hello'nun *Plateaux de la balance*'ındaki Shakespeare bölümü ilginç.

Pazar

Dün günü Lavallière'in, Brasseur'ün, Prince'in *Miquette et sa mère*'de büyük bir çabayla niteliklerini zorladığı Variétés'de geçirdim. Oysa Max Dearly maskaralığını yumuşatmış, çok iyi bir oyunculuk sergiliyordu. Yorgunluğum oyunun vasatlığını daha da artırdı. Yazarlar bugünkü izleyiciler için göbeklerinin çatlamasına gerek olmadığını çok iyi anladılar. Yine de kimi zaman ustalıkla kurulmuş bir sahne, bir söz daha iyisini de yapabileceklerini, beğenili izleyicileri de hoşnut edebileceklerini gösteriyor.

23 İngiliz dramaturg John Ford (1586-1639) özellikle *The Broken Heart* (*Le Cœur brisé*) adlı oyunuyla tanınır.

Tiyatroda olduğumuzu bilen Ghéon aralardan birinde çıkageldi. 12'yi 25 geçe kalkacak trenine kadar onunla konuşmak için oyundan çıktım.

Ghéon her zamankinden de gürültücü ve parıltılı, kararlı, ışıl ışıldı, tam da sevdiğim gibi – ama ne yazık ki, bu parıltının Bray'e iç karartıcı biçimde saplanıp kalmasına yalnızca geçici bir tepki olduğunu çok iyi biliyorum. Bana artık resim yaptığını söylüyor, hatta başka bir şey yapmıyormuş. – "Çok güzel şeyler yapıyorum; sana gösteririm. Bana en çok zevk veren şey de bizi eskiden büyüleyen Vuillard'ların, Roussel'lerin[24] ve daha nicelerinin... e işte, azizim, çok kolay yapılabildiğine inanabilmek." Kısacası, bu onu çizgiye, kompozisyona, duruşa, ölçülülüğe gitgide daha çok saygı duymaya itmiş. İyi olmuş.

Tüm bunları geniş caddelerde bağırarak anlatıyor, herkes dönüp bize bakıyordu. Kafasındaki yünlü kasketiyle, keçi derisinden giysisiyle, tam bir ayyaşı andırıyordu. Bu hali, *kendisi* olması hoşuma gidiyordu.

Salı günü Bach konserinde buluşacağız.

Pierre Louÿs öylesine İyon, bense öylesine Dor'um ki, anlaşamıyoruz.

Charmoy... (sanırım Nemours) akıl hastanesi ziyaretinden acılar içinde dönmüş. De Max daha önce onun kötü haberlerini vermişti. Bir davetiye beni atölyesinde Nietzsche, Beethoven ve Zola büstlerini görmeye itti. Atölyesi kalabalıktı, ama gelenleri bir tek Madam de Charmoy karşılıyordu; bana José'nin sekiz gündür yatakta olduğunu söyledi; onu görmeye gitmemi istedi. Maine Çıkmazı'ndaki dairelerinden çıkmışlar, kuşkusuz çok pahalı olduğu için. Vaugirard Sokağı 91 numaraya, bakımsız bir evin merdivenlerinin önüne vardım. İkinci katta, anahtar kapının üstündeydi, çünkü sahanlıkta zil yoktu. Karanlık bir tür giriş, sonra Charmoy'nın yattığı sefil oda. Duvarların çirkinliğini gizlemeye çalışan bir sürü fotoğraf. Bir köşede bir şiltenin

24 Maurice Denis Vuillard, Bonnard ve Xavier Roussel'le birlikte "Yeni Gelenekçilik" adlı ressam topluluğunu kurmuş, manifestolarını kaleme almıştır.

altında basit bir somya; ucuz bir yatak örtüsü, kestane rengi bir tür ripsten battaniye. Yatağın çevresinde yarım daire oluşturan odada, yüzü ve saçları Carpaccio'nun soylu gençlerini andıran biraz solgun bir genç kız, bir avukat, bir yabancı, sonra pencerenin önünü kapatan koskocaman Jean de Bonnefon.[25] José'nin yatağında, onun kansız elleriyle ezdiği mimoza dalları; kadife ceketi aşırı solukluğuna yakışıyor. Kuş tüyü bir manşonun, bir şemsiyenin ve harmanilerin karmakarışık bir yığın oluşturduğu yatağın ayak ucuna oturdum. Jean de Bonnefon'un konuşması yazısından daha hoş; bir an olsun sıkmadı beni. Çok geçmeden yerini Matmazel Anne Sée'ye[26] ve Doktor Contat'ya[27] bıraktı.

Charmoy o akıl hastanesinden söz ediyor, içimde yeni dönen Dupouey'yle[28] oraya gitme arzusunu uyandırıyordu.

Dönerken, Drouin'lere uğradım, Jean Schlumberger oradaydı. Akşam olurken bize geldi, yemeğe kaldı. Dukas'ın çeşitlemelerini ona çalmaya çalıştım, ilk çeşitlemelerde çok gerilmemeyi başardım.

Durand'ın komisi beni insanlıkla barıştırabilir. Ona verdiğim azıcık bilgiyle, Peters koleksiyonundan Bach'ın Albinoni'nin bir teması üstüne yazdığı, zavallı La Pérouse'un istediği ve ona vermekten çok mutlu olacağım *si* minör fügünü buldu. Bu akşam eve dönerken müzik defterini aldım – nedendir bilmem, Paul Fort'a yeni baskısını yaptığı *Poésies d'André Walter*'in provalarını götürmeye gittiğim *Vers et prose* ziyareti beni çok yormuştu.[29]

Sonrasında istememe karşın Laurens'lara gidemeyecek kadar bitkindim, eve dönüp *Dingley* okudum; Debussy'nin kimi parçalarını geliştirdim.

25 Jean de Bonnefon (1867-1928), dinsel esinli yazar.

26 Anne Sée, Edmond Sée'nin eşi.

27 Eski Pléiade baskısında "kadın doktor Contat" yazıyor; el yazmasından hareketle düzelttik.

28 Gide Pierre-Dominique Dupouey'yle (1877-1915) 1903'te, onun kısa bir süre önce *Dünya Nimetleri*'ni okuduğu sırada tanışmıştır. Gide 1908'de, 25 Mayıs tarihli *La Grande Revue*'de yayımladığı "Dostoïevsky d'après sa correspondance" adlı yazıyı ona ithaf etmiştir. Onun *Lettres*'ine önsöz yazmıştır (N.R.F., 1922).

29 *Vers et prose* Aralık 1906-Şubat 1907 sayısında *Les Poésies d'André Walter*'i yeniden yayımlar (s. 37-52).

Çarşamba

Dün eve döndüğümde çok yorgundum, tek satır yazamadım.

Copeau'nun evinde Ghéon'la buluştum (İsviçre'den dönen Charles Gide yengeme uğradıktan sonra). Bize suluboya resimlerini gösterdi, gerçekten çok yetenekli olduğu belli. İkimiz Sickert'in ağlamaklı ve güçlü resim sergisine gittik yine. Oradan Bach konserine geçtik (*Brandenburg Konçertosu*, hayranlık uyandırıcı).

Bugün Ville-Évrard Akıl Hastanesi'ne gittim – ancak 8'de dönebildim. Burada anlatamayacağım kadar çok şey var.

Perşembe

Barrès'in Akademi'ye kabul töreni. Yaşamımda ilk kez o küçük salona adım attım. Öğle yemeğini evinde yediğimiz ve bize eşlik eden Paul-A. Laurens kalabalığın karşısında geriledi.

Bütün gazetelerde yazacak şeylerden burada neden söz edeyim? – Vogüé'nin[30] konuşmasından önce çıktık.

Korkunç giysi Barrès'in üstünde olabildiğince zarif duruyordu. Aramızda en az değişen o. O ince yüzünü, düz saçlarını, hatta kenar mahalle ağzını ne çok seviyorum! Nasıl da yavan bir konuşma yaptı bize! Belki ona doğal gelen, demek istediğim o ki düşüncelerini çarpıtmasını gerektirmeyen ama burada kolayca alkış toplayan o gevşekliklerden, o dalkavukluklardan, o saygı gösterilerinden; ayrıca Zola'ya attığı taştan[31] nasıl da tiksindim!

Heredia ailesini överken damatlara özenle değinmediğini fark eden tek kişi ben değildim.

Sonuçta, bu safsatacı ustanın kim bilir nasıl tuhaf ve kurnazca bir ustalıkla, kökünden koparılmış iki ustayı, Leconte de

30 Eugène-Melchior de Vogüé Rus romanını Fransa'ya tanıtmıştır ve Akademi'ye alınan yazarı öven bir konuşma yapacaktır ama konuşmasında onun milliyetçiliğine ilişkin birtakım çekincelerini dile getirir (bkz. François Broche, *Maurice Barrès*, J.-C. Lattès, 1987, s. 400-401).

31 Barrès konuşmasında, Heredia'nın Leconte de Lisle'e bağlılık andı içtiği 1883 yılıyla ilgili şunları söyler: "O dönemde, mesleki açıdan birçok niteliği olan, ama çaresi bulunmaz bir bayağılığın alt sıralara mahkûm ettiği Zola çoksatar yazarlığını üne dönüştürmek için debelenip duruyordu" (Institut de France, Publications diverses de l'année 1907, *Discours de Maurice Barrès*, Firmin-Didot et Cie, 1907, s. 11-12).

Lisle ile Heredia'yı överken kendi çıkarı için kullandığını kimse ortaya koymayacak mı? (Chénier'yi! Moréas'ı!)

Oradan yorgunluktan ve üzüntüden tükenmiş bir halde çıktım. Böyle bir gün daha geçirirsem dine hazır olurum.

Flaubert'in bir yığın mektubunu Charavay'de karıştırdım, onları öbür gün satacak. Flaubert'in açık yürekliliği ve saflığı beni dinlendiriyor. Bir sürü önemsiz pusulanın arasında birden ortaya çıkan birkaç sayfa onu çırılçıplak gösteriyor, hayranlık uyandırıcı. El yazısı yine birkaç sayfasını gördüğüm Baudelaire'inkinden çok daha çirkin.

Dün sayesinde geçirdiğim zaman için Charmoy'ya teşekkür ettim. Atölyesi doluydu, insanları bu kez kendisi karşılıyordu.

Metroyla döndüm; Drouin'lere uğradım; döndüğümde son derece gergindim.

Metro çıkışında iki adam yanıma geldi, kendilerini tanıttılar: Ibels[32] ile adını şimdi çıkaramadığım İspanyol bir ressam. Söyleyecek bir şeyim olmadığı için birtakım üstü kapalı iltifatlarını dinledikten sonra onlardan ayrıldım. Görünüşte uzaklaşmıştım; ama tramvayımı beklerken yanlarında buldum kendimi – ama ancak tramvay kalkınca (evet, az önce yanlarından ayrıldığım adamlardı) – ve Ibels beni şapkasıyla selamlayıp durunca tanıyabildim. Tanımazdan gelmek, saygısızlık etmek istemediğime kimi inandırabilirim ki?

Em. o toplantıda beni bir konuşma yaparken görmek isteyip istemediğini (kendimi orada gözümde canlandırıp canlandıramadığımı) düşünüyor.

"Benim yolum oraya çıkmıyor cancağızım. Doyasıya burnumdan soluyamayacağım toplantılara gitmekten her geçen gün daha az zevk alıyorum."

Barrès'in Zola'ya karşı söylediği söz, yeniden okuyunca, beni daha da çok kızdırıyor. Yalnızca yararlı görüşleri abartmak bir tür ruh alçaklığı.

Barrès'le ilgili makalemde şunları ortaya çıkarmalı:[33]

32 1867 doğumlu Henri-Gabriel Ibels, desinatör, taşbaskıcı, karikatürcü.

33 Gide *La N.R.F.*'te milliyetçilik ile edebiyat ilişkisini işlediği bir dizi makale yayımlar (1 Haziran, 1 Ekim ve 1 Kasım 1909), sonra bu yazılar *Nouveaux Prétextes*'e alınır (s. 73-93).

1. Her görüş görecedir – demek ki yalnızca bir şeye göre doğrudur.

2. Görüşleri her zaman kuşku uyandıran ve kalıcı olmayan bir adalete göre değil de özellikle bana sağlayacağı, geçici ama gerçek yarara göre seçmek.

Cumartesi

Dün bu deftere yazmadım. Hava çok güzeldi; saat 9'da bisikletle Bois'ya gittim. Küçük Claude Valéry'nin haberlerini almaya; sonra De Max'a uğradım. Yatağının kenarında dört genç; ama yüz kızarmadan tanıştırılabilecek türden. *Le Pain*'den söz etmek olanaksız.

Öğle yemeğinden sonra Van Rysselberghe'lerdeydim. Maurice Denis geldi, Berlin'e gitmemek için ileri sürdüğüm tüm bahaneleri bir kahkahayla silip süpürdü. İçten kendine güvenine karşı koymak olanaksız.

Marcel'le dünkü iki konuşmadan söz açmak istediğim için akşamı Drouin'lerde geçirdim.[34]

Bugün öğle yemeğini Charles Gide'lerde yedim, sonra ıvır zıvır aldım.

Sickert'le karşılaştım, gençleşmiş.

Pazar

Paul Desjardins'ler ve M. Wagner'le[35] birlikte Madam Brandon'un evinde öğle yemeği.

Pazar

Maurice Denis'yle birlikte Berlin yolculuğu.

34 Barrès'in ve Vogüé'nin konuşmaları.
35 Papaz Charles Wagner.

Berlin, müze[36]

Aym salonda:

Michelangelo: *Vaftizci Yahya*, Donatello'yu çok akla getiriyor, aşırı genç; yavanlıktan uzak bir Maniyerizm, boyunun uzunluğu tuhaf, gövde ince uzun; yürüyüşünde yönden çok ritim var. Sol elinde bir bal peteği, sağ eliyle ağzını çarpıtan acı bir şey götürüyor ağzına.

Hayranlık uyandıran bir yapıt: –kalın mermerde bile, görkemli bir yaşamla titreşen, olsa olsa bir kuzgunkılıcı boyundaki– küçük bir Orpheus (Apollon mu yoksa?) taslağından daha yetkin ama belki daha güzel değil. Sol böğrüne yatay olarak kıvrılmış kolunda liri tutuyor; öteki koluyla sonradan ağaç dalı olacak şeye dayanıyor. Başka Rönesans heykeltıraşlarının arasında, camekânda, yine Michelangelo'dan küçücük bir tunç heykel yumuşatılmış balmumunun büyüsünü koruyor. Basit bir İsa gövdesi.

30. Salon

30. SALON

Domenico Veneziano:

Mavi gökyüzünün zemini üstünde, tam profilden görünen kadın başı, hiç kuşkusuz yeniden boyanmış, yüzün tatlı, biraz soluk tonunun üstünde göze çarpıyor bu. Piero della Francesca tarzı çok açık bir ense; nakışlı ipek elbise, aşırı gösterişli.

Pollaijuolo:

Çok vasat resmedilmiş küçük bir Davut; ama epey garip bir izlenim yaratıyor. Harmanisinin neredeyse edepsizce sıvanmış, uçları kuşağa sokulmuş etekleri gergin ve çok zarif çizilmiş bacakları açığa çıkarıyor.

Verrochio:

Çocuklu Meryem Ana. Her zaman olduğu gibi, tenin üstündeki gölgeleri tekdüze bir esmerleşmeyle vurguluyor.

36 Berlin'deki Keiser Friedrich Müzesi.

Çocuk İsa'yla ondan biraz daha büyük Vaftizci'nin karşılaştığı, neredeyse bakışımlı, buna karşın epey gizemli ve büyülü, kutsal bir koru; ak dağ laleleri toprağın çok koyu yeşilinin üstünde ışıldıyor. Biraz ötede, Aziz Yusuf ile Meryem ilerliyor. (Filippo Lippi'nin bir öğrencisine mal ediliyor bu.)

Dierick Bouts:

İsa'nın ayaklarını yağla ovan bir Mecdelli Meryem. Resmin en solunda duruyor. Bir masanın köşesinde, İsa, üç öğrencisiyle birlikte, ekmek ve balık yiyor. Sağ köşede diz çökmüş bir bağışçı Mecdelliyle bakışımlı.[37]

Yine Dierick Bouts'tan çok güzel bir çarmıha gerilmiş İsa.

Carpaccio....................................1470-1522
Tiziano...1477-1576
Tintoretto.....................................1519-1594
Veronese......................................1528-1588
(Açıklanamayan bir uçurum. İncelenmeli.)
Tiepolo...1696-1770
Guardi..1712-1793
Canaletto......................................1720-1780

1 Şubat

30 Ocak'ta Berlin'den döndüm. İlk iki günü sefilce boşa harcadım. Dün kendimi toparlayıp, *L'Enfant prodigue*'in[38] başını yazmadan yatmadım.

Bu sabah dışarı çıkmayı kendime yasakladım. Güne çalışarak başladım. Böyle yapmam gerekiyor, öteki yöntemler saçma. Öğleden sonra dikkatim yine dağıldı, ama ilginç sayılırdı.

37 Bu notun açık bir yankısına Gide'in Berlin'den döner dönmez yazdığı *Le Retour de l'Enfant prodigue*'de rastlarız. Orada anlatıcı kendini "bir resmin köşesindeki [...], yitik oğulla bakışımlı bir bağışçı" olarak tanıtır (*Romans [...]*, s. 475).

38 *Le Retour de l'Enfant prodigue* on beş günde yazılıp, *Vers et prose*'da (IX. cilt, Mart-Mayıs 1907, s. 5-28) yayımlanır, Haziran'da da satış dışı baskısı çıkar; kitabın ilk baskısını 1909'da Bibliothèque de l'Occident yapar, sonra metin 1912'de N.R.F. yayınlarından yayımlanır: *Le Retour de l'Enfant prodigue précédé de cinq autres traités*.

Uğraşlarımı, buluşmaları not etmeyi sürdürmemin bir yararı yok. Buraya "yoğunlaşmalarımı" yazmalıyım, yoksa dikkatimi dağıtan şeyleri değil. Yolda, Dupouey'nin *Vie de Rossetti*'sinin başını okumam çok yararlı oldu; ne yazık ki, kötü yazılmış.

6 Şubat

Şu son günlerde bu deftere el sürmedim ama çalışıyordum. Zihnimdeki kararsızlıklarla atılımları söyleştirmeye çalıştığım bir Enfant prodigue hazırlıyorum.

Bu sabah, Claudel'in mektubu; döneme, Gourmont'a, Rousseau'ya, Kant'a, Renan'a karşı kutsal bir öfkeyle dolu bir mektup... Kuşkusuz kutsal bir öfke, yine de bir öfke, zihnimi köpek havlamasının kulağımı ettiği kadar rahatsız ediyor. Buna katlanamıyor, anında kulaklarımı tıkıyorum. Ama yine de duyuyor, sonrasında çalışmaya dönmekte zorlanıyorum.

9 Şubat

Valéry kendisinin konuşmasını parlamadan dinleyebilmemi nasıl bir sevginin sağladığını asla anlayamaz. Sözleri örseliyor beni. Dün onunla yaklaşık üç saat geçirdim. Sonrasında zihnimdeki her şey yerle bir olmuştu.

Benimle birlikte çıkıp Bois'ya geldi. On yıldır bir sandıkta yatan patenlerimi yanıma almıştım ve inan olsun, buzun üstünde pek de pas tutmuş gibi değillerdi. Valéry yanımdan ayrılmadı; beni beklediğini görmek canımı sıkıyordu, öyle ki neredeyse hiç kayamadım. Sonra birlikte yola çıktık, Paul'ün haberlerini almak için gittiğim Charles Gide'lerin kapısında ondan ayrıldım.

Doğal olarak, akşam çalışamadım. Böyle bir "konuşma"dan sonra kafam altüst.

> Caussy'den[39] epey güzel bir mektup (geçen günkü konuşması beni sarsmasaydı "çok güzel" diyebilirdim) – yoksulluktan yakınıyor. Ona şu yanıtı yazdım:

39 *La Revue blanche*'ta ve *La Revue de Paris*'de eleştirmenlik yapan Fernand Caussy. 7 Şubat tarihli bu mektubunda, Caussy parasal sıkıntılarından yakınıp, Gide'den kendisine 150 frank göndermesini ister.

Sevgili C. ... (gönderi)... Pazartesi sabahı, hayır; uygun değilim. Kaldı ki, gözümde bir çekiciliği olmayan söyleşi bitkin düşürüyor beni. Belki de bu yüzden sizden çok mektuplarınıza yakınlık duyuyorum; ama onların tonu sohbetinizden farklı. Kuşkusuz, mektubunuzunki beni duygulandırıyor; yazdıklarınızı okurken, size yürekten bağlı olduğumu hissediyorum. A. G.[40]

Valéry'nin konuşması önüme şu *korkunç* seçenekleri çıkarıyor: Ya söylediklerinin saçma olduğunu düşüneceğim ya da kendi yaptıklarımın saçma olduğunu düşüneceğim. Konuşurken yıktığı her şeyi gerçekten yıksaydı, var olmam için bir neden kalmazdı. Kaldı ki onunla asla tartışmıyorum; beni yalnızca boğuyor, ben de çırpınıyorum.

Dün müziğin (hem de bundan emindi) bütünüyle öykünmeye dayalı olacağını; daha doğrusu, sözün artık ifade edemediği şeyin daha doğru, lakin estetik kaygılardan yoksun notalanması, *açık seçik* bir dil olacağını söylemez mi!

Bir de şöyle dedi: "Bugün Yunanlarla kim ilgileniyor? Bugün bile 'ölü diller' dediğimiz şeyin kokuşacağına inanıyorum. Bundan böyle Homeros kahramanlarının duygularını anlamak olanaksız vb."

Bu tür sözlerden sonra, düşüncelerimin kendine gelmesi doludan sonra otların kendine gelmesinden daha uzun sürüyor.

12 Şubat

Le Fils prodigue'i yavaş yavaş bitiriyorum – ama bugün Berlin'den gelen mektuplara yanıt vermekle uğraştım. Blei' ile Grève *Saül* için atışıp duruyor, ikisi de malı götürdüğünü düşünüyor.[41]

Dümdüz bir çizgiyi izlersem tutumum oldukça basit. Ama çok şeyi göze alıyorum. Önemi yok; yiğitlik taslıyorum ve tavrımı korumak isterken, durumumu yitireceğim. Bu sabah Marcel Drouin'e okuduğum mektuplarımın kopyalarını saklıyorum.

Dün Rouart'la birtakım resimleri görmeye gittik. Çok güzel Gauguin'ler, Van Gogh'lar, Cézanne'lar. Ama önceki sinir bozucu

40 Bu mektubun gönderilip gönderilmediğini bilmiyoruz.
41 Sonunda çeviri Félix Paul Grève'e verilir: *Saul, Schauspiel in fünf Akten*, Berlin, Erich Reiss Verlag, 1909.

gün yüzünden epey yorgundum. De Max'ın (Claude Frollo rolündeydi) gözüne girmek için *Notre-Dame de Paris*'nin temsiline gitmem gerektiğini düşünüyordum. Oyuna katlanmama yardım etsin diye Jean Schlumberger'yle sözleşmiştim. Ama gelemedi.

İlk yarım saat boyunca, oyun öyle yapmacık, öyle saçmaydı ki, yanımda oturanlara tokat atmak geldi içimden; bir perdeden fazla dayanamayacağımı düşündüm. Ama De Max yalnızca dokuzuncu tabloyla onuncu tablo arasında görünüyordu. Kaldı ki rolünde iyiydi; o yapay ve çekilmez karaktere biraz can katıyordu. Sonrasında hemen çıktım, daha fazla katlanamadım.

> Daha şimdiden oldukça yorulduğum için, Copeau'nun evinde düşüp bayılacağımı sandım – Van Rysselberghe'lere ve Marcel'e yanlış bilgi vermiştim, hepsinin geri gelmesinden ve bunun Copeau'nun *konuk ağırlayabileceği* bir gün olmamasından çekiniyordum. Bu karışıklığın sorumlusu olarak, cezamı elimden geldiğince çekmek istiyordum. Copeau konuklarını çok güzel ağırlıyordu ama yalnızca en yakınlarını – bir not gönderip Théo'lara haber vermişti. Orada yalnızca üç yaşlı arkadaşı ve Marcel vardı. Öyle ki gitmesem de pekâlâ olurdu. Kendime çok kızdım, bu da yorgunluğumu ikiye katladı, ancak gece yarısı yatabildim ve epey kötü uyudum. İki gündür hissedilir bir güçsüzlük. Toparlanmalı. Saat 9. Yatalım.

16 Şubat

Yine yorgunum; böyle anlarda yazmayı bırakmak zorlamaktan daha doğru. Böyle anlarda aslında ara vermek istediğim şey çalışma değil, gündelik işler güçler. Dün akşam *L'Enfant prodigue* için yazdıklarımı yeniden okudum; elden geçirilecek çok az şey var, sonuçtan kesinlikle mutluyum.

Suarès'in kitabıyla bir saat geçirdim, zihninin tumturağı ve sahte yüceliği beni çileden çıkardı. Dinsel şarlatanlık. Kitabının Kutsal Cuma günü bitmiş olduğunu bilmenin ne önemi var? Hem böyle bir yaprak derlemesinden başka bir şey olmayan bir kitabın bitmiş olması ne anlama gelebilir ki?[42]

42 André Suarès'in 1906'da Bibliothèque de l'Occident'dan çıkan *Voici l'homme*'u söz konusu.

Yalnızca Goethe ve Pascal üstüne yazdığı bölüm hoşuma gitti; Suarès orada aşırılığa varan ve bana başta doğru gelen şeyler söylüyor, hem de çok güzel bir dille; ama şimdi iyi düşününce, Goethe'yle ilgili bu görüşün insanın aklına en *kolay* gelebilecek görüş olduğuna inanıyorum, ben de geçtim bu yoldan; ancak bu görüşten uzaklaştığımda, kültür alanında gerçekten ilerlemeye başladım.

Birkaç gün piyano çalışmazsam, en güzel müzik sayfasını bile çalamayacak kadar duygusuz oluyorum. Parmakların çevikliğiyle duygu geri geliyor. – Çalgının önemi; çalgı iyi olduğunda, insan ondan yararlanmak için kendi içinde yeni beceriler keşfediyor. İyi bir kalem dehamın dörtte birini oluşturuyor.

Belki işlev organı yaratıyordur; ama sonrasında organ işleyişe özendiriyor.

21 Ocak

Demin, Charles Gide'lerde yine bir büyüklenme nöbeti. Bir övünme merakı (Almanya'daki temsillerimle ilgili), Lafcadio olsa akşam uyluğuna şiş saplardı. Üstelik Paul'ün yanında! Onda bu tür yaralara vurmak için kim bilir kaç kez en acımasız neşterimi aramışımdır. Bugün o da bana aynı şeyi yapabilirdi rahatlıkla. İncelik edip yapmamasını sevdim.

Ama Charles Gide'lerden çıkarken, sözlerimi geri almak istediğimde olduğu gibi şakaklarım sıkışıyordu.

Ne kadar saçma olursa olsun, davranışımı açıklayabilirim: Yeterince sayılmadığımı hissedince, saygıyı zorla elde etmek istiyor, olsaydı bile saygınlığımı yok edecek korkunç bir beceriksizlikle elimden gelen her şeyi yapıyorum; üsteliyorum; her şeyi abartıyorum; her şeyi yitiriyorum.

Neyse ki, çoğunlukla, horgörü, küçümseme beni bu karmaşadan kurtarıyor. Basit onur duygusu beni bundan her zaman kurtarmalı.

22 Şubat, Cuverville'e gidiş

Bekçi Desaunay bir av sırasında Édouard'a anlatmış[43]:

43 Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında La Roque'un kahyasının gerçek adının yerine "Robidet" yazar. Édouard büyük olasılıkla Madeleine'in kardeşi Édouard Rondeaux'dur.

"Ah! Matmazel Marie (yaşlı hizmetçimiz), çok nükteci biriydi! Bir sabah mutfağa girdiğimde bana gelmemi işaret etti: 'Misyö Desauney, gelin de bakın' dedi; mutfak bölümünün merdivenlerinin altına götürdü beni, son basamakta cilalanacak ayakkabılar duruyordu: 'Mösyö'nün arkadaşlarının ayakkabılarına bir bakın!' Tek tek gösterdi: Birinin ökçesi yoktu, birinin tabanının ucu gitmişti, birinin kenarı sökülmüştü... Ah! Çok nükteciydi Matmazel Marie!"

16 Mart

Birkaç gün önce *L'Enfant prodigue*'i bitirdim. Şiirin yapısı Berlin'de birden kafamda canlanınca hemen kolları sıvadım; ilk kez buluşu anında uygulama izledi. Üstünde daha fazla düşünseydim, konunun şişmesinden, biçimsizleşmesinden korkuyordum; artık bir şey yazmamaktan bıkmıştım, kafamdaki öteki konuların hepsi anında ele alınamayacak denli zorluydu.

Öyle ki bu *L'Enfant prodigue*'i derleyip toplamam ve yazmam aşağı yukarı on beş gün sürdü yalnızca.

Sekiz günde de düzelttim. "İki Oynaş Arasında Kalan Adam"[44] gibi, Drouin'le Copeau arasında kalıp, bu gözden geçirme çalışmasına seve seve katlandım.

Bugün Brunot'nun *L'Histoire de la langue française*'de şunu okudum: "Corneille ile Racine kurallara uydular, kuralları onlar koymadı. Sonradan dehalarının etkisiyle, birer dil bilirkişisine dönüştülerse, bunu sağlıklarında yazdıklarını alçakgönüllülükle düzeltmelerine borçluydular, bunu biri Vaugelas'nın gözüne girmek için, öteki de güzel dilin yetkili düzeltmeni Peder Bouhours'a saygısından yapıyordu" (Önsöz, s. XV).

Buna karşın, şu noktada Copeau'ya boyun eğmekle iyi mi yaptım bilmiyorum: "Ona ağız açma"nın yanlış olduğunu söyledi. Gerçekten de Littré'de bu kullanıma izin veren bir şey bulamadım, buna karşın şu ilişkiyi başka türlü ifade etmek

44 La Fontaine'in (ve Aisopos'un) ünlü masalına gönderme: "Kır Saçlı Adamın İki Oynaşı".

olanaksız: "Babaya ağız açmak isteyen *bana ağız açmalı.* – Sen olmadığında pekâlâ *ağız açıyordum ona.*"[45]

Neyse önemi yok, düzelttim.

Mart

Dün Notre-Dame'a Peder Janvier'yi[46] dinlemeye gittim. Akşam yemeğini Rouart'la yemiştik. Doğru dürüst aydınlatılmayan Notre-Dame bizi düş kırıklığına uğrattı; ama Peder Janvier'yi sonuna dek bıkmadan usanmadan dinledik. Aralıksız siyasal anıştırmaları konuşmasına canlılık kazandırıyor. Birkaç koltuk önümüzde, Boni de Castellane[47] ödevlerinin neler olduğunu dinliyordu. Konuşmanın konusu: Hata – bilgisizlik yüzünden işlenen günahlar. *Bilgi edinme*; yani *Gerçeği* öğrenme gerekliliği. Ah! Ne kadar güzel! Hadi gidip Galileo'yu hapse atalım.

22 Nisan

On iki gün yataktan çıkamamama neden olan önemsiz bir hastalık geçirdim; doktorun bana yaptırdığı uzun perhizden sonra daha zayıf düşmememe şaşırıyorum. (Tiflit – ama gerçekten ona yakalandığıma inanmıyorum; benim hastalığım özellikle o on iki günlük perhize bağlıydı.) La Fontaine'den ve Boccacio'dan "Şahin"i; Rabelais'nin *Quart Livre*'ini; France'la ilgili yargılarımı

45 [Burada "ona ağız açma" diye çevirdiğimiz (ç. n.)] "*Lui parler*" ifadesi *Le Retour de l'Enfant prodigue*'in "La Réprimande du frère aîné" adlı bölümünde geçer. El yazmasında şöyle yazar: "[...] Baba'ya ağız açmak isteyen bana ağız açmalı – [...] ağız açıyordum ona" ("*[...] qui veut parler au Père doit me parler. – Je lui parlais [...]*"). Değişiklik daktiloya çekme aşamasında yapılır; bu sözün üstü çizilir ve metnin son halinde şöyle yazar: "... Baba'yı anlamak isteyen beni dinlemeli. – Sen olmadığında pekâlâ akıl erdiriyordum ona" ("*[...] qui veut comprendre le Père doit m'écouter. – Je l'entendais très aisément sans toi*"). Bkz. "*Le Retour de L'Enfant prodigue*", *Essai d'une édition critique*, Akio Yoshii'nin tezi, Paris-Sorbonne Üniversitesi, 1987. Oysa Littré'de şu örneğe rastlanır: "*Parler à cheval à quelqu'un*, lui parler *avec emportement*" (biriyle üst perdeden konuşmak). Gide'in kullandığı ifadede bir yanlışlık yoktur.

46 Peder Janvier'nin 1903-1923 yıllarında Notre-Dame'daki Büyük Perhiz vaazlarını içeren *Conférences*'ı çok başarılı olmuştur.

47 Kont Boniface de Castellane (1867-1932), siyasetçi.

doğrulayan *L'Anneau d'Améthyste*'i ve onları daha da güçlendiren *Putois*'yı; Lanson'un *Cent Nouvelles Nouvelles*'ini, vb., Saint-Évremond okudum.

Şimdi Claudel için *Connaissance de l'Est*'in provalarını düzeltiyorum.

Yeniden *Ajax* üstünde çalışmak istedim, ama konuyu *daha iyi* inceleyince, Minerva'nın müdahalesi ya da delilik olmadan Aias'ın hareketini açıklayamamaktan, hatta haklı gösterememekten çekindim[48]; ikisi birden gerekiyordu; uygulamada saçma (yeterince öyle), idealde hayranlık uyandırıcı (öyle değil). – Yapacak bir şey yok.

Şu son günlerde gelen giden çok oldu: Kendimi onlardan koruyamadım.

Önceki gün dışarı ilk çıkışımda Maurice Denis'nin sergisine gittim. Onu yere göğe koymadıkları için daha çok şey bekliyordum. Ağız birliği etmişçesine düzülen övgülere kesinlikle bel bağlamamalı... Gerçi burada övenler kendilerini Maurice Denis'nin gerisinde hissediyorlardı.

Brisson'un *Temps*'daki köşesinde, Bernstein'ın değerini oldukça doğru yansıtan mektubu.[49] *Dört başı mamur insan*'ın estetik değerini anlayamamak ne büyük bir eksiklik! Ama Bernstein şöyle yazıyor: "Biz harıl harıl resimsiliği arayan turistleriz." Bu da dramlarmdaki Buttes-Chaumont estetiğini yaratıyor.[50]

48 Aias Akhilleus'la birlikte İlyada'nın en ünlü kahramanlarından biridir. Gide kendi *Ajax*'ını (Aias) yazmayacak, yalnızca büyük olasılıkla Haziran 1907'de ilk sahnesini kaleme alacaktır. Bu metin Ekim 1921'de *Les Écrits nouveaux*'da (s. 34-37) yayımlanır, sonra *Œuvres complètes*'in IV. cildine de alınır (s. 367-374).

49 Fransız dramaturg Henry Bernstein (1876-1953). Adolphe Brisson da *Temps*'a tiyatro yazıları yazar. Gide'in bir yandan Barrès'çi kökünden kopma mitini eleştirip, şöyle yazdığını da vurgulayalım: "Günümüzde, on yıldır Fransız sahnesini ele geçiren Yahudi tiyatrosunun yıkıcı toplumdışı özellikleri konusunda kendimi kandırmıyorum" (*La N.R.F.*, Haziran 1909, sonradan *Nouveaux Prétextes*'e alınmıştır, s. 79).

50 *Bernstein le magnifique: cinquante ans de théâtre, de passion et de vie parisienne*'in yazarları Georges Bernstein Gruber'e ve Gilbert Maurin'e göre, Gide "Buttes-Chaumont estetiği"yle dış caddelerde oynanan Grand-Guignol tiyatrosunu anıştırır (J.-C. Lattès, 1988, s. 66).

23'ü

Cross'un sergisi olağanüstü; Cross'un kendisini göremediğime üzüldüm, kutlamak isterdim.

24'ü

Saat 8'de Théo geldi, birlikte yemek odasına konacak resimlere karar verdik. Gillou'nun çalışanlarıyla son derece yorucu ve düş kırıklığı yaratan bir toplantı.[51] Öğleden sonra havuza gittim.

Claudel'in düzelttiğim provaları konusunda Marcel Drouin'e danışmaya gittim. Bir kez daha ayrıntılarıyla gözden geçirdiğim, hayranlık uyandıran *Connaissance de l'Est.* Ötekiler kadar dolu, o kadar üstün olmayan kimi bölümler kitabın güzelliğine gölge düşürmüyor; çoğu bölümün çok yüce bir güzelliği var.

Signoret'nin *Le Mercure*'ün zavallı dula destek olmak için yayımlamayı kabul ettiği yayınıyla da ilgileniyorum. Bu şiirlerin kimileri (sonuncuların neredeyse hepsi) bildiğim en parlak, en görkemli şiirler. Hatta böyle söylemek bile yeterli değil: Doğrusunu söylemek gerekirse, dilimizde, daha güzel şiir bilmiyorum.

Dün, bütün gün ev işleriyle uğraştım. Sabah erkenden Gillou'nun tasarılarını göstermek için Théo'ya gittim. Dönüp Pingnot'yla, elektrikçiyle, şömine ustasıyla vb. konuştum.

Öğle yemeğinden hemen sonra Süe'yle[52] konuşmamı sağlaması için Paul'e gittim. Claudel'in provalarını verip, Signoret'nin kitabını hazırlamak için *Le Mercure*'e uğradım. Eve dönüp Théo'yu bekledim, beni Laugier'ye akşam yemeğine götürdü, orada Cross ve Ghéon'la görüştüm. Akşam Bach konseri.

51 Görünüşe göre villanın yemek odasının resimlerinden ve duvar kâğıtlarından sorumlu Gillou'nun kim olduğunu bilmiyoruz. Gide belki duvar kâğıdı üreticisi Gillou fils mağazasından söz ediyordur.

52 Louis Süe (doğ. 1875), Pierre ve Paul-Albert Laurens'ın arkadaşı, mimar, dekoratör.

Madam de Wattenville'le[53] birlikte Ch. Gide'lerde öğle yemeği. Büyük ahlaki "seçkinlik". Ama gerçek ozanların asla tuvalete gitmediğine biraz fazla inanıyor. *L'Intelligence des fleurs*'e[54] hayran. Falan filan...

30 Nisan

Kendisiyle Fabre'ın *Timon*'unu (Gémier'de) izlemeye söz verdiğim Paul'ü almaya gittim. Hiçbir yararı olmayan masraflı bir akşam. Bununla birlikte, oyun beklediğimden daha ilginçti. De Max iyiydi; hatta üçüncü perdenin ironik bölümlerinde çok iyiydi.

Zayıflık edip, gösteriden sonra Paul'le onun yanına gittim. De Max'ın arkasına taktığı vasat, mide bulandırıcı toplulukla birlikte bir taraçada bir şeyler içtik. Birden Ventura ortaya çıktı. Paul "onu yeniden görmek zorunda kaldığı" için sinirlendi. İlginç hiçbir şey olmadı. Zamanımı böyle harcadığıma öfkelendim. Umarım, bu uzun süre yeterli olur.

Şimdiye dek bir konuşmanın vasatlığı beni hiç bu kadar rahatsız etmemişti; kibarca gülümsemeye çalışmam da tuz biber ekti.

"Köylünün biri bir çitin üstünde bir papağan görmüş; yakalamak istemiş; yaklaşmış, kapmak için şapkasını çıkarınca: 'Merhaba dayı' demiş papağan. Kafası karışan köylü de: 'Oh! Kusura kalmayın beyim, sizi kuş sandım' demiş."

"Bayılıyorum bu öyküye" diye bağırdı De Max'ın her sözüne çıngırağınkine benzer bir sesle gülen kız.

Buna karşın, genç Nau'nun[55] anlattığı çok nitelikli "fısıltı gazetesi haberi"ni buraya yazacağım.

"İki sümüklü afacan Bois Caddesi'nde sürtüyormuş. Gösterişli bir araba geçmiş. 'Şu kadını görüyor musun?' demiş büyük

53 Elisa Magdalena Louis von Wattenwyl Charles Gide'lerin arkadaşıdır.
54 Maeterlinck'in yapıtı.
55 Büyük olasılıkla John-Antoine Nau adıyla anılan Eugène Torquet (1860-1918).

olan; 'o var ya aslanım, dün onu düdükleyebilirdim'. 'Tanıyor musun onu?' 'Yok; ama çadırı kurmuştum'."

Sabah anlatınca Marcel'in de çok hoşuna gitti. "İngilizce *can* ile *may*'in[56] farkını açıklayan çok güzel bir örnek" dedi.

1 Mayıs

İyiyim; mutluyum. Yeniden o anlatılamayacak *manevi duyumu* tadıyorum, adımlarım hafifliyor: Beni taşıyor.

2'si

Kötü bir geceden sonra kötü bir gün. Öfke; kendimi kaybediyorum. Güç ve zaman kaybı.

3'ü

Sabah Wojtkiewicz ve büyüleyici memleketlisi Joseph Retinger'le (bir de Druet'yle[57]) gardan gara, yazıhaneden yazıhaneye koşturup Schulte'nin[58] *Köln'den gönderdiği on tuvalin sandıklarını aradık.*

16 Mayıs

Üç gün kaldığımız Cuverville'den dönüş. Gitmeden önce, Wojtkiewicz'in sergisi için bir önsöz yazmıştım. Maurice Denis çekilince, bunu benden başka kim yapabilirdi ki?

Copeau büyük bir ustalıkla, "sanat meraklısı"nın yanında: "Gide'in yerinde olsaydım bunu seçerdim kesin" diye bağırarak onun bir resmini sattırdı.

56 *Can*: Yapabilmek, elinden gelmek; *may*: yine yapabilmek ama olasılık içerir (ç. n.).

57 Eugène Druet'nin (1868-1939) galerisinde sergi açacak ressam Witold Wojtkiewicz (1879-1909). Gide sergi kataloğunun önsözünü yazacak, metin *Œuvres complètes*'in V. cildine de alınacaktır (s. 285-287). Joseph Retinger (1888-1960), yazar. Gide Wojtkiewicz'in resimlerini Ocak sonunda Berlin'deyken görmüş, ressamı Paris'e çağırmıştır (bkz. Wojtkiewicz'in mektubu, *B. A. A. G.*, 43. sayı, s. 90-91 ve 76. sayı, s. 71-78).

58 Gide'in Wojtkiewicz'in yapıtlarını keşfettiği Alman galerisi.

> Mauclair'in Suarès üstüne yazdığı makale beni epey kızdırdı, bu içime doğmuştu ve iki ay önce Claudel'e yazmıştım[59], o mektubun taslağını sakladığım için, bir kopyasını Mauclair'e vermenin eğlenceli olacağını düşünüyorum. Gerek Suarès'le, gerek Mauclair'le ilgili birçok düşünce ekledim yazdıklarıma, ne olur ne olmaz diye onun da bir kopyasını çıkardım.[60]

Claudel için *Co-naissance au monde et de soi-même*'in provalarını düzeltirken kararsız kalıyorum; bile bile dilbilgisine ve sözdizimine öyle sık aykırı davranıyor ki, kimi yerlerde bilinçli bir anomaliyi hata sanmaktan çekiniyorum. Ama şu "iyi beter"e ne demeli?[61] Dinsel kesinlik bu sağlam zihne acınası bir kendini beğenmişlik katıyor. Biraz yanılma korkusu olmadan çok iyi yazılmıyor belki de.

17 Mayıs

Dışarı çıkıyordum; *Le Roi Candaule*'ün Kraków'daki temsilleri[62] konusunda kendisine danışmak için Philippe Berthelot'yla bu-

59 14 Mart tarihli mektup (*Corr. Gide-Claudel*, s. 72-73).

60 Gide gerçekten de Claudel'e yazdığı mektubun bir kısmını bu mektuba kopyalar, sonra ekler: "Ama 'önyargının gözlerimi kör etmesi'nden çekinerek, Suarès'in sanırım, iyileri arasından alıntıladığın, seçtiğin tümcelerini sakin kafayla ve özenle yeniden okudum. Onlarda kendini beğenmişlikten ve budalalıktan başka bir şey göremedim. Kimi zaman, yerinde kullanılmayan sözcüklerle [...] ve eğretilemelerin birdenbireliğiyle görünüşte bir yücelik elde ediliyor. Alıntıladığın uzun sayfaya gelince (keman için şiir!), bence iğrenç, düzensiz, işin içinden nasıl çıkabileceğini hiç bilmiyorum. Simgecilik en kötü günlerinde bile bize bu 'ruh terazileri'nden, 'acılı gazel'den, 'kapris çiçeği'nden ve 'tırpanın rüzgârının altında kıyına bana diye mırıldanan çiçek'ten daha kötü bir şey vermedi [...]. Bunları uzaktan bile olsa hayranlık uyandıran –ikinci baskısını hazırladığım– *Co-naissance de l'Est*'le [aslında *Connaissance de l'Est*] nasıl karşılaştırabiliyorsun?" (Gide'in 16 Mayıs 1907 tarihli mektubunun taslağı, *B.L.J.D.*).

61 [*Plus ou moindre*; *plus ou moins*, "az çok, iyi kötü" yerine (ç. n.)]. Gide *Connaissance de l'Est*'in provalarının yanı sıra, *Art poétique*'le çıkacak (Mercure de France) "Traité de la co-naissance au monde et à soi-même"in provalarını da gözden geçirir.

62 A. Nowaczynski'nin çevirdiği oyun 23 ve 28 Ocak'ta, sonra 8 ve 20 Mart'ta Kraków Belediye Tiyatrosu'nda dört kez oynanır (bkz. *B.A.A.G.*, 76. Sayı, s. 75).

luşacaktım, oyunun orada oynanacağını Wojtkiewicz söylemişti bana; Villa'nın aşağısında Marsilya'dan gelen Jaloux'ya ve onu Paris'te dolaştıran Miomandre'a yakalandım. Miomandre baştan aşağı külrengi giysiler içinde, şen şakrak, coşkulu ve uçarıydı. Jaloux ise biraz donuk, zihni tıkalı gibiydi; ama çok sevimliydi. Onlarla bile olsa yoluma kolaylıkla devam edebilirdim ama yapmadım. Bir tür baş dönmesi bir anda hemencecik dizginleri gevşeyen istencimi altüst etti: Birden merakın, boşluğun tüm yaban dürtülerine... köle gibi zincire vurulan, dize getirilen ama bende sinirsel bir zayıflıkla yeniden ayağa kalkan tüm o adsız, küçük uyarıcılara... kısacası, tam bir anarşi haline teslim oldum, sözcük beni çok sinirlendirmese bir "sorumsuzluk" haline de diyebilirdim. Oysa daha sabah "iyi olduğuma" çok seviniyordum tam da. Oh! Hâlâ ne kadar uzağım hedeflerimden! (Yine de kimi mizaçların kendilerini "kapıp koyuverdiklerinde" biçimsizleştiğini anlamak ve kabul etmek gerekiyor. Kendim için söylemiyorum, çok uzun zaman önce anladım ben bunu, asıl Fontainas, Jammes ve Belçika Okulu için söylüyorum.)

Jaloux ile Miomandre'ı alıp, *at home*[63] götürdüm. Çalışma odama oturduk. Onlara söyleyeceğim herhangi bir şeyin, onlardan öğrenebileceğim herhangi bir şeyin olmadığı ortadaydı. Buna karşın, Jaloux'nun kitabını okudum, üstelik hiç de kötü olduğunu düşünmedim[64]; ama ona bundan söz etmek istediğimde, hem içtenliğimi hem de eleştirel zevkimin inceliğini vurgulamak için birtakım kısıtlamalara takıldım kaldım. Sonra, nasıl, neden yaptım bilmiyorum, –Mışkin'i kırmaktan korktuğu o ince vazoya yaklaştıran o saçma alınyazısıyla[65]– sözü Suarès'ten açtım (üstünde anlaşamayacağımızı bildiğim nazik bir konu). Kısa bir süre önce Suarès konusunda Mauclair'e yazdığım mektup cebimdeydi; adresini bilmediğim için üç gündür yanımda gezdiriyordum onu, Miomandre hemen adresini verdi. O mektupta biraz budalalık ettiğime, özellikle de kalkıp onu

63 Eve (ç. n.).
64 Büyük olasılıkla *L'École des mariages*, 1906'da Mercure de France'ın yayımladığı roman söz konusudur.
65 *Budala*, Dostoyevski (Dördüncü Bölüm, VII). Gide, Mışkin'in Epançin'lerin düzenlediği toplantıda değerli bir vazoyu kırdığı anı anıştırır.

yazdığıma üzülüyorum. Birden onu gösterme sevdasına kapıldım. Hadi bakalım! Daha fazla dayanamadım. Zarfı da kapalı değildi. Hatamın, yanlışımın pekâlâ farkında olmama karşın, o sayfayı titrek ellerle tutup, her tümcede duraksaya duraksaya okudum da okudum. Güçlükle, alnım ter içinde, okudum, *kendimi zorluyor*, dura dura, okumamın yarattığı korkutucu etkiyi açıkça ve bilinçli bir biçimde gözlemliyor, sonra kaldığım yerden sürdürüyordum...
Üstünden bir gece geçti; hâlâ hasta gibiyim; bu hatanın bana en küçük zararı onu göndermekten beni alıkoymaktı. Ama bana ettiği en büyük kötülükse düşüncelerimi bunca zaman aksatıp bulanıklaştırmasıydı.

Tüm bunları bana ders olsun diye yazıyorum; ama kendimi kendime karşı güçlendirmem gerekiyor asıl. Çünkü yanlışımın ve o saçma, savunmasızca, düşüncesizce, olur olmaza teslim olma ihtiyacımın zaten farkındaydım.

Pazar

Önceki gün yaptığım aptallık aklıma geldikçe yüreğime çapa vuruyorlarmış gibi oluyor hâlâ.

Dün Upton Sinclair'in *Roman d'un roi de l'or*'unu okudum[66]; çok kötü bir şey, yazınla hiç ilgisi yok.

Öğle yemeğine Charles Gide'lerle Drouin'ler geldi. En küçük topluluk, en dostçası bile sinirlerimi gerçekten altüst ediyor; kuru ekmeğe mahküm olan bir çocuk gibi, sessizliğe gömülmek zorunda kalıyorum; öfkem geçince üzgün görünüyorum; ve yalnız kalmak istiyorum.

> Buna karşın, sinirlerim okuma ya da çalışma için fazla gergin olduğundan, Théâtre-Français'ye, Jean Schlumberger'nin yanına gittim. Üç çocuğuyla birlikte Auteuil'e gelen karısı arkadaşı Doléans'la[67] birlikte tuttuğu locada yer olduğunu söyledi

66 *Sanayi Kralı.* Upton Sinclair (1878-1968) bu kitabında "Amerikan rüya"sını açığa vurur.

67 Édouard Doléans (1878-1968), işçi hareketi tarihçisi, Dijon Üniversitesi'nde profesör. Jean Schlumberger'nin arkadaşıdır ve arada sırada *La N.R.F.*'e katkı sağlar.

bana. *Monsieur Alphonse*'un[68] üçüncü perdesini eğlenerek dinledim, oyun çok kötü, onu yalnızca ne olduğunu pek bilmediğim bir şeylere "karşı çıkmak" için yeniden ele almışlar.

Théâtre-Français'den çıkarken, Jean beni Brangwyn'in ofortlarından oluşan çok güzel bir sergiye götürdü.

Akşam hayranlık uyandıran Rus müziği konserinde (Büyük Opera) buluştuk. Rimski ve Mussorgski.

Madam Copeau'nun üzüntüsü (bir locada birlikteydik, Jacques C. Jersey'de bir yazlık bulmaya gitmişti), yorgunluk, kırıklık –ya da öyle bir şey– dediği o üzüntü kimsenin gözünden kaçmıyor.

Gelmeyi başaran Ghéon kızgın, çok sinirli. Bana daha yakın bir yer bulabilseydi onu gördüğüme daha çok sevinirdim.

22 Mayıs

Dün akşam, Strauss'un *Salome*'si. Ghéon Madam Strauss'un (Vielé-Griffin'den duyduğu) sözünü aktardı bize, kadın Parisli izleyicilerin kocasının yapıtını yeterince alkışlamadığını düşünüyormuş: "Buraya bir daha geldiğimizde süngüleri takmak gerekecek." Belki uydurmadır...

İğrenç romantik müzik, size Bellini'yi sevdirecek bir orkestra retoriği. Yalnızca renkli, gülünç (müneccimler) ya da hastalıklı bölümler, Herodes ondan dans etmesini istediğinde Salome'nin duraksaması – neredeyse bütün olarak Herodes rolü dikkat çekici bir "beceri"ye tanıklık ediyor. Lasserre[69] de aynı şekilde Hugo'daki gülünç taşkınlığa dikkat çekiyor; – *Usta Şarkıcılar*[70]

68 Oğul Alexandre Dumas'nın yapıtı.

69 Pierre Lassarre (1867-1930), Sorbonne'da savunduğu *Le Romantisme français, essai sur la révolution dans les sentiments et dans les idées au XIXe siècle* adlı, 1907'de Mercure de France'tan yayımlanan tezinde, Devrim'in suç ortağı romantizme savaş açan *L'Action française*'in yanında yer alır. Gide Haziran 1909'da, *La N.R.F.*'in 5. sayısında bu kitabı ve romantizme pek de meraklı olmamasını yeniden ele alacaktır ("Nationalisme et littérature", *Nouveaux Prétextes*'te, s. 78); ama Lasserre sonradan yalnızca *L'Action française*'in ideoloğuna dönüşünce ona karşı son derece sert bir tavır takınır (bkz. "Journal sans dates", *Nouveaux Prétextes*'te, s. 160-161).

70 Wagner'in yapıtı *Nürnberg'in Usta Şarkıcıları* (ç. n.)

da öyle – nedenler aynı. Kusurların nedenleri de aynı: Başvurulan yolların yersizliği ve yaratılan etkilerin tekdüzeliği, can sıkıcı ayak diremeler, apaçık içtensizlik; tüm kaynakların aralıksız olarak harekete geçirilmesi. Tıpkı Hugo gibi, Wagner gibi, bir düşünceyi ifade etmek için aklına birtakım eğretilemeler gelince seçim yapmıyor, hiçbirini bizden esirgemiyor. Bunun temelinde sanatsallık eksikliği yatıyor. Sistemli abartma vb. İncelenmeye bile değmeyecek bir hata. En iyisi yapıtı toptan yermek ve süngüleri beklemek, çünkü bu sanat gerçekten *düşman*'dır.

Van Rysselberghe'ler, Kont Kessler ve Rodin'le[71] *La Tour d'Argent*'da öğle yemeği. Rodin'le "meslek yaşamının başlarından" konuşuluyor. Uzun süre, yaşamak için, pişmiş topraktan "Carrier-Belleuse"ler[72] yapmış. Yakınlarda Druet'nin vitrininde sergilediği de o yavan işlerden biriymiş.

Tunç Çağı'yla büyük bir patırtı koparmış; kendisine dava açılması çok zor engellenmiş (onu yalnızca bir kalıbı sergilemekle suçlamışlar[73]). Ama o sırada birkaç arkadaşı onu savunmak için kol kanat germiş. Bunun üstüne Brüksel'den ayrılıp, Paris'e gelmiş.

"Kaç yaşındaydınız o zaman?"

"KIRK BEŞ."

İşte bu günüme damga vurdu.

24 Mayıs

Dün, Maurice Denis'yi görme umuduyla gittiğim Saint-Germain'de alışveriş – ama Perşembeleri artık kapısı duvar.

Önce Bagatelle'e gittim (portre sergisi – çok güzel bir Courbet portresi – çok acayip bir Monticelli portresi – geriye kalanların neredeyse hepsi çok vasattı) – gül bahçesine uğradım.

71 Harry Kessler Auguste Rodin'i uzun süredir beğenmektedir, bir Balzac büstünü edinmiştir (bkz. *Corr. Gide-Kessler*, s. 67).

72 Dekoratif küçük heykellere bu adın verilmesinin nedeni heykeltıraş Albert-Ernest Carrier-Belleuse (1824-1887) ve oğlu Louis'nin (1848-1913) kentsoylular için bunlardan bir sürü yapmasıdır.

73 *Tunç Çağı* 1874'te Brüksel'de sergilendiğinde, Rodin'i canlı modelden kalıp almakla suçlarlar.

Suresnes'deki ucuz bir lokantada öğle yemeği yedim. Trenle Marly'ye gittim. Saint-Germain'e dek yol hiç ilginç değildi; Versailles'a gitme arzusuyla (Maurice Denis'nin kapısını boşuna çaldıktan sonra) yine aynı yoldan geçtim. Yönümü şaşırıp, önce Saint-Cyr'e gittim.

İki Trianon'u gezdim, pek anımsamıyordum. "Oda turu" çok ilgimi çekmedi.

Dönüş yolu çok yorucuydu. Bellevue'de trenden inip, korkunç mahallelerde, bisiklet kullanmanın olanaksız olduğu, parke taşı döşenmiş yollarda kayboldum; Bas-Meudon'dan Javel trenine bindim; oldukça erken bir saatte eve dönüp çok güzel bir duş yaptım.

Ama bugünün hiçbir özelliği yok. Zaman kaybı; *L'Enfant prodigue*'in provalarının düzeltilmesi – onları öğle yemeğinden hemen sonra *Vers et prose*'a götüreceğim.

Metroyla Saint-Mandé'deki Sömürge Sergisi'ne gittim. Yol bitmek bilmedi; büyük bir yorgunluk. Bu çok vasat sergide, aslında çok vasat Arap müziğini yeniden duymanın yarattığı korkunç bunalım.

Paris'in bir ucundan öteki ucuna metroyla gidip, bu günü Neuilly'deki Sudanlı köyünde bitirdim.

16 Haziran

Dün akşam, trenler geciktiği için saat 10'da Cuverville'e geldim. Les Ifs aktarmasını kaçırınca, Le Havre'a gidip akşam trenini beklerken yemeği orada yedik. Şu son günlerde bu defterle laflamak içimden gelmedi. Bir sabah, birden, baş dönmesi yeniden başladı, geçen yılki beyin yorgunluğundan kaynaklanan o iç karartıcı duruma bir kez daha düşme korkusuyla neredeyse her türlü çalışmayı bıraktım.

Sonra, üstüme dalga dalga akın eden çeşitli işler güçler beni alıp 15 Haziran'a getirdi, fazla soluksuz kalmamak için suyun üstünde sırtüstü yatan yarı boğulmuş biri gibi. Buna karşın, dala çıka, *Ajax*'ın ilk sahnesini yazmayı başardım. Bugün ortaya konan yazın ürünlerinin neredeyse hepsinden ve "okurların" onları doyurucu bulmasından çok ama çok iğreniyorum.

Onlardan birinin *yanında* başarı kazanmanın bana doyurucu gelemeyeceğini hissediyorum gittikçe. En iyisi geri çekilmek. Beklemeyi başarmalı; ölümden sonrasını olsa bile. Tanınmamaya can atmak, en soylu sabrın sırrı bu işte. Başlarda, bu tür tümceler kurarak, gururumun karşılığını sözcüklerle veriyordum. Artık öyle değil. Gururun büyüklüğü küçümsemenin derinliğiyle ölçülüyor.

Théo kusursuz bir arkadaş, sonunda, umarım, beni Bonnier'nin düşürdüğü delikten çıkaracak.[74] Doğru! Gün oluyor, pılımı pırtımı toplayasım, zamanı, serveti, sabrı ve coşkuyu tüketen bu evi böyle bitmemiş bir halde bırakıp gidesim oluyor... Şimdi her şey daha iyi; bu sonbahar, ben hepten mahvolmadan, neredeyse biteceğini gördükçe umutsuzluğa kapılmıyorum. Parayı nasıl ödeyeceğimi – ya da en azından ödedikten sonra, nasıl yaşayabileceğimizi pek bilmiyorum.

Lasserre'in kitabını başta büyük bir ilgiyle okudum; sonra biraz sinirlendim. Acaba başta oldukları için mi? İlk bölümler bana kat kat daha iyi göründü. Bütün halinde düşünce çok kötü değil, ama ateşli bir biçimde, özensizce yazılmış. Bugün yetkinlik kaygısı yalnızca ona gülmeyenleri rahatsız ediyor görünen o ki.

Blum'un kitabına, *Du mariage*'a birçok yorum yapıldı. Marcel Drouin'le Fontaine'in, Lerolle'lardaki bir çay davetinde aralarında konuşarak yaptığı yorumlar bana çok kalburüstü göründü; kuşkusuz, arkasından bunca iyi konuşulan bir kitap önemsiz sayılamaz. Ama kitapta yalnızca *mutluluk* takıntısının sürekli açığa vurulması karşısında şaşırmadan edemedim. İnsanın en kolay ve en külfetsiz doyum anlayışında, sevdiğim ve hayran olduğum en saygıdeğer kişiye dönüştüğüne pek tanık olmadım. Hele kadın söz konusu olduğunda!! Bildiğim en güzel kadın figürleri boyun eğmiştir; mutluluğu azıcık boyun eğiş içermeyen bir kadının hoşnutluğunun hoşuma gidebileceğini, hatta içimde biraz da olsa kin uyandırmayacağını aklımdan bile geçiremem.

74 Gide villasının mimarı Bonnier'yle bozuşur, öyle ki yapılacak son düzenlemelerle kendisi ilgilenmek zorunda kalır. Bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 675.

Quattro giorni fa[75] Marly'de Maillol'u ziyaret ettikten sonra, *dönüşte* Valéry'nin evinde akşam yemeği. Valéry'lerdeki tüm büyüleyici yemekler gibi çok hoş bir yemekti; daha önce Rouart'ın benimle tanıştırdığı ve adı nedendir bilinmez Cherfils[76] olan şişko bir budala da vardı. Altında bir tür keçi sakalı bıraktığı çıkık çenesi Aigina alınlığından inmiş[77] gibi gösteriyordu onu. Konuşurken dişlerini ve yumruklarını sıkıyordu; acımasız bir havası vardı, en aptalca özdeyişleri dile getirirken kendinden geçiyordu. "Sanat mı? Sanat sapkınlıktır" diyordu. Sonra ıslık gibi bir ses çıkarıyordu: "Örneğin ben, önceki gün, kırk Valtat[78] birden aldım; bu bir sapkınlık!" Ardından: "Katoliklik bu dünyayı koskocaman, oyuk bir topaca dönüştürdü" diyordu. Dinle ilgili kişisel düşünceleri vardı ve yemekten sonra, benimle doğaötesinden, daha da iyisi: tanrıbilimden konuşmaya başladı. "Yunanlar! Yunanlar!" diyordu, bu da yetiyordu. Daha sofradayken (ama hanımlarla konuştuğu için sesine biraz ironi katarak): "Dinin doğası... evet!.. ya da doğanın dini... ya o ya o... ya da ikisinden de biraz... Öyle değil mi, Madam Gide?" diyordu. Karım da duymamış gibi yapıyordu.

Resim yapıyormuş bu hayvan. Ahşaba yapıyormuş, çünkü taşkın fırça darbeleri tuvali delebilirmiş. Yok artık.

Kendisine çok benzediğimi inanmasına izin verdim. ("Kilise" diyor, sonra daha iyi duyulsun diye: "*Ecclesia*!" diye ekliyordu. "Bugün eksiğimiz bir kült – *cultus*; ayinler..." diyor; sonra hiç kuşkusuz ne Latince sözcüğü ne Yunanca sözcüğü çıkarabildiği için, n'leri biraz daha uzatarak: "Ayinnler" diye yineliyordu.

75 Dört gün önce (ç. n.).

76 [Sözcüğü sözcüğüne "sevgili-oğul" (ç. n.).] Christian Cherfils Rouart'ın uzaktan kuzeni ve Degas aracılığıyla Valéry'nin arkadaşıdır. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Cherfils" yerine "Victor" yazar; biz el yazmasındaki adı kullandık.

77 Gide'in Münih'te gördüğü, Aigina'dan gelme, Aphaia Tapınağı heykellerini anıştırma.

78 Ressam Louis Valtat (1869-1952).

Üstünde onca didindiğim o sefil kitaba dördüncü kez en baştan başlıyorum.[79] Bugünün büyük doğaçlamacıları bunun bir yetersizlik ya da mani olduğunu haykıracaktır. Bugün onlarla ağız birliği etmeme ramak kaldı. Buna karşın, akşama doğru, büyük bir çabayla, biçimsiz kütleyi harekete geçirdiğimi düşündüm.

Piyano dün geldi. Chopin'in hepsini gözden geçirdiğim hayranlık uyandıran *Prelütler*'i üstünde iyi çalıştım.

"Başarı" bana ne zaman yaklaşsa, ona burun kıvırıyorum.

Daha 91'de anımsıyorum: Pierre Louÿs'yle birlikteydim, sanırım akşam yemeğine gittiğimiz *D'Harcourt*'da Retté'yle karşılaştık. Retté o sıralar çıkan ve "okumayı bitirdiği" *Les Cahiers d'André Walter*'i övmeye başladı. Söylediği şey hâlâ kulağımda: "Böyle önemli bir düzine (ya da yirmi) kitap vardır olsa olsa ta..." Bu sözlerin üstüne, harmanimi biraz daha uzağa asmak için ayağa kalkıp, Retté'nin iltifatının yarısını ağzına tıktım. Yeniden oturunca, Pierre Louÿs bana doğru eğilip kulağıma şöyle dedi: "Oğlum, biri sana iltifat edince, en azından dinleyebilirsin. Gören de iltifattan kaçıyorsun sanacak." Doğruydu bu. Bugün de öyle. Belki aşırı gururluyum; bir de palavralardan korkuyorum. Pohpohçular hemen uyarılıyor, bir daha aynı hataya düşmüyorlar.

29 Haziran'da, Maurice Denis'in[80] Blum'un kitabıyla ilgili bir

79 *La Porte étroite* (*Dar Kapı*). Konuyla ilgili olarak bkz. Gide'in Copeau'ya yazdığı 27 Haziran tarihli mektubu: "Dördüncü kez her şeye baştan başlamam gerekti – baştan yazmaktan söz etmiyorum, öylesi sorun olmazdı – her şeyi baştan düzenlemem, bambaşka bir tonda, başka bir zamandizinle, neredeyse başka bir yönde diyebileceğim bir biçimde yeniden ele almam gerekti" (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 230).

80 Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında "Marcel Drouin" yazıyor; el yazmasının yardımıyla düzelttik. Bu mektupta, Denis Gide'i *L'Enfant prodigue*'deki "bağışçı"nın "kendisinden beklediğimiz" hareketi sergilememesi nedeniyle eleştirir; öte yandan Blum'la ilgili kötü konuşur ve *Du mariage*'ın yazarının çocuklarla ilgili düşüncelerinden korkar. Gide 29 Haziran tarihli, dostça yanıtında *Dar Kapı*'yı yazmakta ne denli zorlandığını anlatır (bkz. Maurice Denis, *Journal (1884-1943)*, La Colombe, 1957-1959, II. cilt, s. 64-65).

pusulasına yanıt olarak şunu yazmıştım – göndermemenin daha akıllıca olacağını düşündüm:

"Evet, Blum'un kitabı zararlı olabilir... Onda aranacak şey bence toplumbilimden çok ahlakla ilgili bir sorun üstüne 'yeni bir bilgi' değil – bir izin. *Ben önce kitabı çok kötü okudum, sonra ondan söz edenleri duydukça, üstüne hiçbir şey söyleyemeyecek kadar bilgisiz olmaktan rahatsız olup, kitabı bu kez özenle yeniden elime aldım; 'mutluluğu' amaç olarak öneren, mutluluğu yatak odasına hapseden ve ona söz geçirmenin yolunu gösterdiğini ileri süren bir savın bakış açısının bana ne denli yabancı olduğunu Blum'un kendisine de söyleyebilirim.*

Her ne kadar –bugünkü bütün Yahudi tiyatrosuna yazılmış ustalıklı bir önsözü andıran– kitaptaki tüm gözlemler tipik ve güzel sunulmuş olsa da, boyun eğişin ve engelin değerini hiç bilmiyor ve ağacın bunca çok ya da daha güzel meyveyi ancak doğal yoldan *verdiğini düşündürüyor; bu da korkunç.*

Aşağıya aldığım mektubu yazarken, göndermeden önce, Jammes'ın mektubunu yeniden okudum, başta düşündüğüm kadar güzel gelmedi kesinlikle – sevecenlikten yoksun olmasa bile.[81] Öyle ki tasarladığım mektubu göndermedim.

FRANCIS JAMMES'A

2 Temmuz

Sevgili dostum,

Senden ricam, düşüncenin benim meyvem olduğunu kabul et, tıpkı şiirin senin çiçeğin olduğu gibi – doğal bir ürün. Çünkü meyvelerim kimi zaman güzel kokuluydu, sen de güzel kokulara çok duyarlı olduğun için, kimi zaman onların kokusunu alabildin – tadına bakmadın.

81 Jammes Haziran tarihli mektubunda Gide'in *Le Retour de l'Enfant prodigue*'ini hem İsa'nın mesajına pek bağlı olmadığı için hem de anlıkçılığı nedeniyle eleştirir (*Corr. Gide-Jammes*, s. 248-249).

Sana duyduğum yakınlık sayesinde senin Paludes'ün Existences'ı[82] *anlayabildim. Dolayısıyla, senden ricam, benim yapıtımda gözüne aşırı bir akıl yürütme gibi görünen şeyin kanla ve gözyaşıyla dolu olduğunu –ve beynimin yürek gibi küt küt atabildiğini– kabul et.*

Bu da onun yerine gönderdiğim mektup:

Sevgili dostum,

Yeniden okuduğumda mektubunun sevgi dolu ve dindar güzelliğini daha iyi anlıyorum, Prodigue'imde sevmediğin şeylere karşın, onu daha çok sevebilecek kişiler kadar iyi anladığını umuyorum. Hayır; doğru söylüyorsun, bu ondan yarar sağlamaya çalışan, kendine âşık bir zihnin oynadığı basit bir oyun değil. Duygusal deneyimlerden bağışık oldum, ama beni okuyunca beynin de yürek gibi çırpınabildiğini pekâlâ hissediyorsun. Seni doğru anladıysam, hayranlık uyandıran bir biçimde İsa'nın dikenli tacıyla karşılaştırdığın o huysuz ve tebelleş düşünceler benim için senin Paludes'ün Existences'ta içe işleyen dışsal diyaloglar gibi. Onu kaplayan küllerin altında, dostun A. G.'nin yüzü görmek için elinin kimi zaman o tacı kaldırmasını seviyorum.[83]

Ben eğlenen küçük bir çocuğum – ama onun canını sıkan bir Protestan papazı da var içimde.

1 Ağustos

Güneşli bir aydan sonra Cuverville'e döndüm.

Rosenberg'le birlikte yola çıktık. Montauban'a vardık. Ro-

82 *Existences* Mart 1902'de Mercure de France'tan *Jean de Noarrien* ile birlikte *Le Triomphe de la vie* adlı derlemede çıkar. Gide önce onunla ilgili olarak Jammes'a şöyle yazar: "Okumayı öğreneli beri okuduklarım arasında en çok nefret uyandıran şey bu" (*Corr. Gide-Jammes*, s. 188); ama Mayıs 1902 tarihli bir sonraki mektubunda şöyle der: "*Existences* hayranlık verici! Üçüncü kez okuyorum. Dördüncü kez okuyorum. *Existences*'ı anlamadığımı söyleme sakın. Anlamasam ondan nefret eder miydim?" (*agy*).

83 Bu yanıt Gide ile Jammes arasındaki yazışmaları içeren *Correspondance*'a *(1893-1938)* alınmamıştır. Gide onu göndermemiş olabilir.

uart ve Rosenberg'le Carcasonne yolculuğu, orada Alibert ve Gastilleur'le[84] akşam yemeği yedik – Rosenberg'den ayrıldık.

Her gün otomobil gezintileri. Cruppi'nin[85] ziyareti.

Rouart ve Alibert'le otomobile atlayıp Auch'a (ben ayrıca tek başıma Pau'ya ve Orthez'e gittim), Mont-de-Marsan'a, Lectoure'a vb. gittik.[86]

Bölge meclisi seçimleri. Paul Laurens'ı ziyaret ettim.

Ayrıca o güzel 28 Temmuz akşamını (oldukça büyük yedi yaprak) (Bagnols – Temmuz 1907 – Tahtalı Ferdinand) anlatıp bir zarfa koydum.[87]

16 Ekim

Bugün başlıyorum, yoksa yarın başlamak daha zor olacak.[88] Dün Paris'e döndüm[89], öğle yemeğini Copeau'nun evinde yedim, yemekten hemen sonra, beni *Monsieur Codomat*'nın[90] Gémier Tiyatrosu'ndaki genel provasına götürdü.

Copeau bana bir yakalık ödünç vermek zorunda kaldı; kır kokusu hâlâ burnumdaydı; neyse sonuçta, oradaki ılık sonbahar banyosundan sonra, birden Paris evrenine dalıvermek kanımı çok hoş biçimde kaynattı. Yalnız olsaydım, gevşerdim; ama

84 20 Temmuz'a doğru, Gide Bagnols-de-Grenade'a yaptığı kısa bir yolculuk sırasında, arkadaşı Eugène Rouart'ın Toulouse yakınlarındaki evinde ilk kez François-Paul Alibert'le karşılaşır, onunla sıkı dost olacaktır (bkz. *Corr. Gide-Alibert*). Carcassone'lu bohem ozan Victor Gastilleur Alibert'i Rouart'la tanıştıran kişidir.

85 Eugène Rouart Jean Cruppi Clemenceau hükümetinde Ticaret Bakanı'yken, onun özel kalemi olmuştur.

86 Alibert bu geziyi anlatmıştır, metin Gide ile Alibert arasındaki *Correspondance*'ta *(1907-1950)* eklerde yayımlanmıştır (s. 462-465).

87 Bagnols'deki bu akşamla ilgili dosyayı bulamadık. Ama Ghéon Tahtalı takma adlı bu çocuğu Ekim 1908'de, bir Bagnols yolcuğu sırasında bulur (bkz. Gide'e yazdığı 19-20 Ekim 1908 tarihli uzun mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 705-709). Gide ileride onu yine anacaktır.

88 Gide yeni bir deftere başlar (23 *bis* gamma 1580 defteri).

89 Gide yazı Cuverville'de geçirmiş, yalnızca Ağustos ayında bir Jersey yolculuğu yapmıştır (9 Ağustos'tan en az 6 Eylül'e dek). 5 Ekim'de, Sonbahar Salonu için Paris'e döner, sonra 8 Ekim'de Madeleine'le birlikte Francis Jammes ile Ginette Goedorp'un düğünü için Bucy-le-Long'a gider.

90 Tristan Bernard'ın oyunu.

Copeau bana güven veriyordu. Hatta uzun süredir "benimle tanışmayı arzulayan" Bréval'le[91] tanışmaya bile ses çıkarmadım. Kaldı ki ona söyleyecek bir şey bulamadım; onun da bana söyleyecek bir şeyi yoktu. Sahne önü locasında karanlıkta duruyordu; öte yandan herkes ona pervane oluyordu; yüzü biraz yıpranmıştı, ama oldukça trajik bir güzelliği vardı. En yavan, bayağı sözleri rahatlıkla, hiç pişmanlık duymadan sıralıyordu; ruhumu canlandırmam için, gerçek bir hoşa gitme ve bu kadarla yetinmeme arzusuna ihtiyacım vardı. (Stendhal'in söyleyeceği ya da yapacağı şey...) Ancak yarısını tanıdığım bir sürü eli sıktım. Blum'un küçük kardeşi koca bir alığa dönüşmüş. İnsan sürekli Mendès'le karşılaşınca şaşırıyor; ona selam vermememe şaşırmış göründü. Franc-Nohain beni çok hoş genç karısıyla tanıştırdı; üçümüz sevgili yaşlı La Pérouse'dan söz ettik. Bu yaz, eski dostu (Franc-Nohain'in kaynatası) Dauphin onu birkaç günlüğüne kent dışındaki evine çağırınca, otuz üç yıldır Paris'ten hiç çıkmamasına karşın kararını vermiş; tarifeye bakmadan Kuzey Garı'na gitmiş; her durakta durup, bir saatlik yolu üç saatte giden bir treni bir buçuk saat beklemiş; gideceği yere vardığında artık kimse onu beklemiyormuş, garda kimseyi bulamamış; yaşlı bir kadın onu ormanın içinden Dauphin'in mülküne götürüp, parmaklıkların önünde bırakmış; içeri nereden girildiğini anlamaya çalışırken, gözüne bir yazı ilişmiş: "dikkat kurt kapanı" – öyle korkmuş ki, daha fazla ilerlemeye cesaret edememiş, basbayağı geri dönecekmiş, – derken, beklenmedik bir anda, arkadaşıyla karşılaşmış, yine de onunla yaklaşık bir saat geçirebilmiş.

Tristan Bernard'ın oyunundan önce, De Lorde'un Martinik felaketiyle ilgili makine düzeni.[92] İlk perdede oldukça iyi hazırlanmış bir yanardağ patlaması, ama sonrasında vantilatörler düzgün çalışmadığı için, oda dumanla doldu (Mégard'la[93] konuşma konusu). – Son perde yazınsal, ahlaki ve dine karşıt olma iddiasındaydı. "Biçemin şaha kalktığını" düşünen izleyiciler alkışlayıp kendinden geçti. Neredeyse mide bulandırıcı bir andı.

91 Şarkıcı Lucienne Bréval (Berthe-Agnès Lisette Schiling'in takma adı, 1869-1935) Opéra de Paris topluluğunun parçasıdır.

92 André de Lorde korku oyunları uzmanıdır. "Martinik felaketi" 1905'te Saint-Pierre kentini yerle bir eden yanardağ patlamasıdır.

93 Andrée Mégard (1869-1952), oyuncu.

Tristan Bernard'ın oyunu uzun süredir dinlediğim en iyi parçalardan biriydi. Gémier'nin oyunu kusursuzdu, ölçülülük, kahramanların genel düzeniyle büsbütün doğal biçimde elde edilen etkiler. Belki incelikte, küçük ayrıntılarda biraz aşırıya kaçıyor, karakterlerin anlatımında biraz el yordamıyla ilerliyordu. Tristan Bernard gerçekten güzel bir oyun yazdığının farkına açıkça varabilseymiş, büyük olasılıkla daha geniş bir betimleme yapabilirmiş. – Neyse önemi yok; oyundan çıkarken çok hoşnuttum, Em. ve Drouin'lerle birlikte bir kez daha gitmek istiyordum.[94]

17 Ekim

Auteuil'deki büyük evde yaşlı Augustine'le baş başaydık. Hava korkunçtu; Villa'nın yolları çamur deryası olmuştu; rüzgâr kapıların altından uğulduyor, pencereleri sarsıyordu.

Théo'larda öğle yemeği. Alışveriş. Zavallı yaşlı La Pérouse'la uzun uzun konuştuk; sonra havuza gittim. Galeriden çıkışta Copeau'yu aldım, onunla epeyce yürüdük. Bu akşam, yemekten sonra, birkaç mektup yazdım. Burada uzun uzadıya konuşamayacağım kadar yorgunum. Ama iyiyim, bu yorgunluk da güzel bir uykunun habercisi.

18 Ekim

Anna Shackleton'un Commaille Sokağı'nda, odamda duran bu küçük mobilyasının üstünde yazıyorum. Orada çalışırdım; bu mobilyayı seviyordum, çünkü yazı masasının ikili aynasında, yazdığım tablanın üstünde, kendimi yazarken görürdüm; tümcelerin arasında kendime bakardım; görüntüm benimle konuşur, beni dinler, bana arkadaşlık eder, coşkumu korumamı sağlardı. O zamandan beri, burada yazmadım. Şu son akşamlarda çocukluğumdan duyumlar canlanıyor içimde.[95]

94 Gide'in notu: "Sonradan oyunu şımarık mı şımarık Gémier'yle izledim."
95 Gide *Tohum Ölmezse*'de küçük "yazı masası"nın aynasına ilişkin şunları yazar: "Narkissos gibi eğilip kendi görüntüme bakıyordum; o günlerde yazdığım bütün cümleler bu yüzden biraz eğiktir" (*agy*, s. 220). Bu arada Gide'in o sıralarda Anna Shackleton'un ölümünden esinlenen *Dar Kapı*'yı yazmakta olduğunu unutmayalım (*agy*, s. 231).

Bu sabah bankadan çıkınca De Max'ı görmeye gittim. (Kısa bir süre önce beni heyecanlandıran para sorunları bugün bunaltıyor; manyakça bir çırpınma gereksinimiyle neredeyse gelişigüzel birkaç talimat verdim.) – De Max'ı ziyaretimden bir şey çıkmadı. – Öğleden sonra uyudum, La Sorma'ya[96] mektup yazdım. Alışveriş yaptım. Dişçinin kapısında Marcel'le karşılaştım, birlikte Auteuil'e döndük. Bu akşam *La Porte étroite* üstünde çalıştım.

20 Ekim

Dün neredeyse bütün öğleden sonrayı Haguenin'e *Candaule*'ün Almanya'daki temsiliyle ilgili bir mektup yazarak geçirdim.[97] Geçen yıl benden tanıtım yazısında kullanılacak birtakım kaynakça bilgileri istemişti; onları gönderdim. Copeau'yla bir süre görüştükten sonra akşam yemeğini Paul Laurens'ın evinde yedim.

Bu günlüğü zevk almadan, yöntemli bir biçimde ve sonradan okumanın ilgimi çekip çekmeyeceğini hiç düşünmeden tutuyorum.

Bu sabah Sonbahar Salonu'nda (daha önce tanışmadığım) Dumont-Wilden'le[98] buluşmaya gittim. Resimleriyle ilgili insanların ne düşündüğünü öğrenmeye son derece takıntılı Sert'e[99] dört kez tosladım.

Beş yıldır görmediğim Charles Chanvin'le karşılaştığıma çok sevindim. Hiç rahatsızlık duymadım; hiç de yapmacık olmayan bir zevk yalnızca.

96 La Sorma adıyla anılan Alman oyuncu Agnes Martha Caroline Zaremba (1865-1927), Berlin'de Ekim sonunda sahnelenmesi gereken, ama ancak 9 Ocak'ta Kleine Theater'da oynanan *Le Roi Candaule*'de Nyssia rolünü üstlenecektir; onun yerini sonradan Angelica Gurlitt alacaktır. Bkz. Claude Martin, "Gide 1907 ou Galatée s'apprivoise", *R. H. L. F.*, Mart-Nisan 70.

97 Gide 1907'de Berlin Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı profesörü olan Émile Haguenin'le 1897'de ilişki kurmuştur. Haguenin'in kendisini Berlinli okurlara tanıtmak için gerek duyduğu birtakım bilgileri ona verir (*R. H. L. F.*, Mart-Nisan 1970'te yayımlanan 19 Ekim tarihli mektup).

98 Edebiyat eleştirmeni, André Ruyters'in yakın dostu Louis Dumont-Wilden *Antée*'nin 1 Mart tarihli sayısında Gide'in *L'Immoraliste*'ini (*Ayrı Yol*) ele alan, "Réflexions sur l'immoralisme" adlı bir yazı yayımlamıştır.

99 José Maria Sert y Badia, Katalan kökenli ressam ve dekoratör. 1900'den sonra Paris'e yerleşmiştir. Gide'in *Bethsabé*'sinin 1912'de Bibliothèque de l'Occident'dan çıkan lüks baskısını resimleyecektir.

Maus'ler[100] hep aynı, içten, taşkın ve kurumlu. Carpeaux'lar nasıl da güzeldi!

Çok sevimli Dumont-Wilden'le Champs-Élympsées'yle ... Sokağı'nın (Montaigne Sokağı mıydı, yoksa Matignon Caddesi mi?) köşesindeki lokantada çok vasat ve çok pahalı bir öğle yemeği.

İtalyan noktacılarını ya da bölümcülerini görmemin bana hiçbir yararı olmadı. Eve döndüğümde yorgunluktan canım çıkmıştı, kısa bir uyku çektim ve çalıştım.

24 Ekim

Yine başımı kaşıyacak vaktim yok. Dün sabahtan saat 2'ye dek, çabalayıp duran Haguenin'e işini kolaylaştırmak, yardımcı olmak için bir mektup yazmaya çalıştım.[101] Yapıtımı Berlin'deki okurlara tanıtmaktan söz ediyor. Güzel konuşuyor. *Var olmamak*tan bıkmaya başladım; büyük bir taşkınlığın bana destek olmadığı anda çırpınıyorum. İncinmiş onur işe yarar bir şey vermiyor, ama gururum kimi zaman gerçek bir umutsuzluğa düşüyor. Kimi günleri canlı canlı mezara gömülen birinin karabasanı gibi yaşıyorum. Bu acınası durumu tatmak, tatmış olmak iyi bir şey. Daha sonra, kurtulunca yazacağım bunu.

Berlin'den haber yok, oysa oyunumu 28'inden önce oynamaları *gerekiyor*.

Keats'i düşünüyorum. Kendi kendime benimki gibi tutkulu iki üç hayranlığın onu yaşamda tutacağını söylüyorum. Boşuna çabalar, ara sıra sessizlikten tümüyle *solduğumu* hissediyorum.

Ekim sonu

Marcel Gilbert öldüğü için Pau'ya çağrıldım.[102]

"Dostum" diyordu Claudel Jammes'a, "yıllarca Tanrı aşkıyla yaşadıktan sonra, sizin de bildiğiniz gibi, o kadına âşık oldum, duru bir dağ gölünden çıkıp bir leğene dalmışım gibi hissettim."

100 Sanat eleştirmeni Octave Maus ve eşi Madeleine Maus.

101 Bu ikinci mektup bütünüyle Claude Martin'in *Revue d'histoire littéraire de la France*'ta yayımladığı makaleye alınmıştır (Mart-Nisan 1970, s. 198-201).

102 Valentine Rondeaux'nun ikinci kocası Marcel Gilbert.

Bagnères'teki şu birkaç günü saymazsak, her gece kollarımda uyudu, diyordu Valentine. Onun uykuya daldığını görünce, kolumu çekip, elini tutuyordum. Şimdi bütün gece onu arıyorum. Onun sürekli ölümü düşündüğünü iyi biliyorum; ama ben buna inanmıyordum; bir gün ayrılabileceğimizi aklımdan bile geçirmiyordum.

19 Kasım

Jammes'ı bacanağının cenazesinde, sonra Orthez'de gördüm.

Léon Cafford'la[103] birlikte, cenaze alayının "önünde" yürümem gerekti. Çok saygıdeğer, çok güzel bir tören; basit ayin müziği, kesinlikle bunu her şeye yeğlerim.

Ayinin sonunda, yöreden bir kadın, bir *rahibe*, koroyla cemaatin arasındaki korkuluğun önüne diz çöktü; ayini yöneten papaz taş korkuluğun üstüne bir örtü serdi, sonra ona hayranlık uyandıran bir sofulukla aldığı mayasız ekmeği uzattı. Yörenin güzel bir geleneğinden ötürü hepimiz için kudastan geçtiğini sandım ve hareketine tüm ruhumla katıldım. – Sonradan bu ayin sonrası kudasına herkesin katılabildiğini öğrendim, ertesi gün başka bir cenaze töreninden sonra otuz inanan geçti kudastan. O güzel yalnız figür o topluluktan kat kat daha anlamlıydı!

Eugène Rouart'ı gördüm ve orada, Bagnols'de, kaygım, merakım, heyecanlarım depreşti.

Bir haftayı aşkın bir süredir bir yazı makinem var, Pierre de Lanux'ün sekreterlik yapmaya ihtiyacının olduğunu öğrendim. Bu da disiplini, ateşli çabayı ve çalışmada düzeni, ahlaklılaşmayı vb. getirdi. Ben bunları yazarken, makine harıl harıl temize çekmeye çalıştığım *La Porte étroite*'ın dört kopyasını çıkarıyor. İlk bölüme on beş gün daha harcadım, şimdi olmuş gibi görünüyor gözüme.

Çok az okudum, aklım fikrim neredeyse yalnızca kitabımda. Bu yüzden, bu günlüğe de el sürmedim. Yeniden, birkaç gün boyunca, o ilk bölüme gömüldüm.

103 Léon Cafford (ya da Caffort) Valentine Rondeaux ile Marcel Gibert'in arkadaşıdır, Mart 1901'de yaptıkları kaçamakta onları korumuştur; konuyla ilgili olarak bkz. Valentine'in Gide'e yazdığı, 17 Şubat 1901 tarihli mektup, aktaran Claude Martin, *La Maturité*'de [...], s. 571.

André Ruyters bir haftalığına buraya kalmaya geldi. Sabah 8'de bankasına gidiyor, ancak akşam yemeğine dönüyordu. Bir akşam, yemekten sonra, Ghéon, Copeau ve Jean Schlumberger'yle Les Boulevards'daki *Pousset*'de buluştuk. Ghéon biraz duraksadıktan sonra, el yazmasını çıkardı (*L'Adolescent*'ın ilk yüz sayfası[104]); çok bayağı bir meyhanenin dibindeki küçük bir salona sığınıp, dibimizdeki gürültüye karşın, *Eau-de-vie*'nin ya da *Pain*'in yazarı Ghéon'dan çok farklı romancı Ghéon'un değişmeyen, orta yükseklikteki bir sesle sofuca okuyuşunu dinledik. – Hepimizin üstünde eşsiz bir etki bıraktı.

Beş gün sonra, aynı kişilerle Auteuil'de toplandık, bir tek Copeau yoktu. Epey kararsız kaldıktan sonra, *La Porte étroite*'ı okumaya başladım. Başta çok kusurlu bir okumaydı, çünkü ilk iki bölümde hâlâ yer yer tatsız tuzsuz biçimsizlikler vardı, sonuçta oldukça iç karartıcı bir okumaydı... Bu kitabı yazarken beni en çok rahatsız eden şey aynı zamanda onları da (özellikle Ghéon'u düşünüyorum) dinlerken en çok rahatsız eden şey oldu: Bugün düşündüklerimize, hissettiklerimize ve istediklerimize uymuyordu. Neyse: Onu yazmadan edemedim; bu incitici deneyim sonuçta beni çökerteceğine güçlendirdi.

8 Aralık

Stendhal'in mektupları.

Stendhal benim için asla bir besin olmadı; ama sürekli ona dönüyorum. O benim mürekkep balığı kemiğim; gagamı bileyliyorum onunla.

La 628-E 8.[105] Mirbeau'nun psikolojisinden ve Zola'nın doğalcılığından ya da gerçekçiliğinden söz ediliyor, çünkü ikisi de gizlenen şeylerden söz ediyor utanmadan. Bu konuda geriye kalan şeylerden –herkesin sözünü ettiği şeylerden– daha iyi olduklarını kabul etmek gerek. En başarılı sayfalar konuşma tonunu ve havasını en iyi koruduğu sayfalar; kuşkusuz, bu an-

104 Ghéon 1915'te din değiştirdikten sonra el yazmasının büyük bölümünü yakar. Anne-Marie Moulènes'e ve Jean Tipy'ye göre, geriye kalan seksen dokuz sayfa Gide'in "oğlancı bir dul" rolünde, kitabın başkahramanı olduğunu düşündürür (*Corr. Gide-Ghéon*, Giriş, 1. cilt, s. 69-72).

105 Octave Mirbeau'nun yapıtı.

lamda, kimileri neredeyse kusursuz; ancak bunun üstüne asla çıkamıyor. Öfkeleniyor, coşuyor, nedendir pek bilinmez, ama ona içtenlikle inanmak istiyorum[106] ve bir çocuk gibi kızmayı seviyor; bu onun en iyi yanı. Sıcağı sıcağına, düşünmeden yazıyor; bir sismograf gibi titremelerini kâğıda geçiriyor. Yergici akıl onda eleştirel akla tümüyle engel oluyor.

Gourmont'un "Dialogue des amateurs"ü. Kendini zeki gösterme kaygısı sürekli saçmalamasına neden oluyor. Saygı uyandırdığını ve bunun nedenini, birçok okurun onun kadar zeki olmadığına inanmak zorunda kalma korkusuyla karşı çıkmaya yeltenemediğini kestirebiliyorum pekâlâ. Budalalık etme korkusu kadar aptalca bir şey olamaz! Georges Rondeaux'da ve Paul'de bunun meyvelerini gördüm.

Oldukça yetkin bir biçimde, çoğunlukla çok ince bir beğeniyle, yazından ve genel anlamda "zihinsel konular"dan söz ediyor –(örneğin romantizmle ve Lasserre'le ilgili diyalogu çok güzel)–, ama alkolizm, erdem, nüfusun azalması, suçluluk gibi konuları işlerken korkunç şeyler söylemeye başlıyor, yaşamı yalnızca kitaplardan öğrendiğini gösteriyor.

"Yine de insanın zindanı hak etmediği halde zindanı boylaması biraz zor olmalı."

"Ya hak ettiğinde, o zaman daha mı kolay? Peki insan zindanı hiç hak eder mi? Suçluluk ve suçsuzluk neye bağlıdır? Rastlantılara" vb., vb.

İşte olaylara tepeden bakan bir adam bu! İyi de söz konusu olan bu mu? Toplum doğru ya da yanlış kurallar koymuştur, bunların dışına çıkan yurttaş yasaları çiğnemiş sayılır. Bu kurallar keyfi olursa olsun! Onlara uymayan kişinin suçsuz, şehit, aziz, budala olması değil sorun, Gourmont burada *menuet*'den[107] sonra dansçılara ilişkin: "Bunlar da güzel tepiniyor hani"[108] diyen

106 *Günlük*'ün daha önceki baskılarında kimi zaman *sincèrement*'dan (içtenlikle) sonraya bir virgül konmuş, o zaman tümcenin anlamı şöyle oluyor: "Nedendir pek bilinmez, ama içtenlikle öfkeleniyor, coşuyor, buna inanmak istiyorum ve bir çocuk gibi kızmayı seviyor". Biz son Pléiade baskısını temel aldık (ç. n.).

107 Üç zamanlı bir dans (ç. n.).

108 *Le Bourgeois gentilhomme*, II. perde, I. sahne.

kibarlık budalasının *tepeden* bakışıyla konuşuyor. – Çocukken hiç oyun oynamamış mı? Kendisini haksız yere *hile yapmakla* suçladıklarında yüreği hiç kabarmamış mı? Yoksa o zaman bile arkadaşlarına: "Hile yapmak nedir ki? İnsan hiç *hile* yapar mı?" vb. mi demiş? Ama doğru ya, onun hiç arkadaşı olmamış, hep yalnız oynamış.

12 Aralık

Zihnim yeniden dağınık, paramparça; bedenim zayıf, kaygılı, çılgınca dikkatsiz. Bütün organizmam mutfakta ve mahzende olup biten her şeyin tavan arasından duyulduğu o aşırı yankılı evler gibi.

Valentine altı günlüğüne bize kalmaya geldi; onun varlığı da beni daha da çok sinirlendiriyor kesinlikle.

13 Aralık

Bütün gece, korkunç, hayranlık uyandıran bir bora. Zihnim rüzgârla kabarıyor – bir uçurtma gibi – bir lastiğin ucundaki bir uçurtma gibi uçup gidiyor sanki.

Paul Claudel'in bir mektubunu (1899) bulup yeniden okudum: "Zihninizin inişi yok" diyordu bana.[109] Gereken şey bu. Benim için daha güzel bir övgü olamaz.

Gourmont – umutsuzca donuk bir ruh.

Cana yakınlıktan yoksunluk – düş gücü eksikliği. Baş dönmesinin bilinmemesine uyan bir şey; ama Paul bunun hissetmediği şeyi kafasında canlandıramamasından kaynaklandığını bilmiyor. Çoğunlukla adına soğukkanlılık denen şey budur: Düş gücünün yetersizliği. En yetenekli yaradılışlar belki aynı zamanda en titreklerdir.

109 28 Ağustos 1899 tarihli mektup. Claudel orada *Philoctète* ve *Prométhée enchaîné*'i kendisine gönderdiği için Gide'e teşekkür eder.

1908

8 Ocak

Rouart Cruppi'nin özel kalemi oldu! Bu haber kanımı kaynattı; sokakta koşup çocuk gibi zıpladım. Aklım Iehl'de, Ruyters'de; hatta Eugène'i hemen kucaklamak için bakanlığa uğradıktan sonra, koşup olayı haber verdiğim Copeau'da.[1] Özel kalem odası kalabalıktı, Eugène daha oraya yerleşmemişti.

Bu yaz bana söylediklerini anımsıyorum: "Ne yaparsın azizim! Şu zamana dek yaşamda yalnızca iki şeyi sevdim: ... ve buyruk vermeyi."

Yazın dünyasında, Griffin'in bana hayranlığının birazını kendisine karşı sergileyememek kadar beni rahatsız edecek bir şey olamaz.

Ama olmuyor: Ocak armağanı olarak, ilk şiirlerinin yeni baskısı geldi, her on sözcükte bir hem kulağım hem beynim tırmalanıyor.[2]

Buna karşın, öyle ya da böyle soylu bir tutumu var – bu yadsınamaz. Onunla ilgili bir yazı yazsaydım, büyük bir ozan olduğunu, ama tek hatasının Fransızca yazmaya yeltenmesi olduğunu söylerdim.

9 Ocak

1 Jules Iehl, André Ruyters ve Jacques Copeau'nun mesleki durumları çok dengesizdir, Gide Rouart'ın onlara yardım edebileceğini düşünür. Gide daha 1902'de Iehl için Arthur Fontaine'e başvurmuştur; 1907'nin sonunda da Ruyters'in Banque Indochine'e girmesini sağlamıştır. Iehl Rouart sayesinde Güney'de, Fronton'da sulh yargıcı olur; bu konuda bkz. Gide'in Rouart'a yazdığı, *Bulletin des amis d'André Gide*'de (11. sayı, Nisan 1971, s. 17) yayımlanan mektup parçası.

2 Mercure du France Yayınları daha önce 1895'te çıkan *Poèmes et poésies*'nin yeni baskısını yapmıştır.

Dün, Odéon'da *Aululaire*'in[3] gündüz gösterisi. Kendini ilk kez "ironik bir rol" olarak adlandırılan şeyde deneyen De Max – olağanüstü. Biraz fazla ayrıntılı yine de. O yalınlığa, Nietzsche'nin sözünü ettiği, bir sanat yapıtının kusursuz olabilmesi için olmazsa olmaz "kenar çizgilerinin şiddetli aşınması"na[4] günün birinde erişebileceğinden kuşkuluyum. Eleştirmenlerin karşısına gururla dikiliyor, ancak izleyicilerin karşısında eğiliyor. O izleyiciler de –bunu söylerken özellikle locasındakilerden söz ediyorum– zevkinin geri dönülmez biçimde bozulmasına yol açıyor.

Locasında, dün, ağırlıktan yoksun yarım düzine hayta vardı. Neyse ki, José de Charmoy ve ancak konuşma sırasında ve konuşmanın sayesinde tanıyabildiğim Bréval de oradaydı. Onu tanımamama alınmadı, çok tatlı bir dille Copeau'dan söz etti bana.

Dün akşam, Berlin'de *Candaule*'ün ilk temsili; bu sabah Haguenin'den şu telgrafı aldım:

OYUN İYİYDİ GURLITT (NYSSIA) ÇOK İYİYDİ SALONUN YARISI AÇISINDAN BÜYÜK BAŞARI GERİSİYSE HUYSUZDU.[5]

15 Ocak

3 Plautus'un *Çömlek*'i.

4 1905'te Henri Albert'in çevirisiyle Mercure de France'tan yayımlanan *Le Crépuscule des idoles*'de (*Putların Alacakaranlığı*) bu ifadenin benzerine rastlanır: "ana çizgilerin olağanüstü aşınması". Ama bu yanlış bir yorumdur. İfadenin geçtiği tümcenin Almancası şöyledir: "*Ein ungeheures Heraustreiben der Hauptzüge ist vielmehr das Entscheidende, so dass die andern darüber verschwinden*" [Bu kalıp Türkçeye de "ana özelliklerin olağanüstü vurgulanması" şeklinde çevrilmiştir, çev. Mustafa Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 63 (ç. n.)]. Gide'in aynı yanlış alıntıyı *Kalpazanlar*'a da aldığını belirtelim: "Roman, hani Nietzsche'nin söz ettiği şu 'kenarların müthiş aşınması'nı hiçbir zaman görmemiştir" (*agy*, 178). Bu konuda bkz. Claude Pichois, "Un 'formidable' contresens ou Du convexe au concave", *B. A. A. G.*, 76. sayı, Ekim 1987, s. 8-10.

5 Angelica Gurlitt *Le Roi Candaule*'de Nyssia'yı oynayan oyuncudur. 15 Ocak 1908 tarihli bir mektupta, bu rolü oynamaktan ne kadar mutlu olduğunu yazar. 26'sında da oyunun başarısız olmasına üzüldüğünü söyler (yayımlanmamış mektup, *B.L.J.D.*).

İlk temsilin ertesi günü, basın kudurdu. Barnowsky (Kleine Theater'ın yöneticisi) korkuya kapılıp, oyunu hemen iptal etti.

Bu durumda beni şaşırtan bir bağlılık sergileyen Haguenin'le yoğun bir yazışma.[6] Kendisinin ...'de (?[7]) yayımladığı dört dörtlük makale izleyicileri oyuna hazırlamaya çalışıyordu. Eleştirmenler izleyicilerdeki alkışlama isteğini bastırıyor.

Korkarım, *Saül*'ün sahnelenişi fazlasıyla tehlikeye düştü...[8]

İlk adımlar yanlış atıldı. Haguenin'e yazdığım mektubun kopyasını saklıyorum.[9] Onun yayımlanmasını isterdim, tabii eğer...

Hırslıdan çok gururlu olmaya çalışmalı, işin sırrı burada. Kaldı ki, gerekçeli suçlamaların insana hak edilmeyenlerden daha çok acı verdiğine inanmaya başladım. ... konusunu saptırdığımı duymak, bana pornografi yazarı, Bulvar senaryocusu, vodvilci dendiğini duymak; Maeterlinck'e öykünmekle! ya da hiçbir şeyini okumadığım Donnay'ye öykünmekle suçlanmak![10] Gerçekten hedefi tutturamayan darbeler bunlar.

Hebbel'i diline dolamayan eleştirmen yok; aynı eleştirmenler kuşkusuz sağken onu da boğmaya çalışmıştı. Hepsi hakaret etme konusunda birbiriyle yarışıyor; yalnızca ilk çıkanları baştan sona okuduğum yazılarda korkutucu bir tekdüzelik var. Biri şöyle başlıyor: "*Le Roi Candaule* Paris'te çok başarılı olmuş. [!] Bu da bizi şaşırtmıyor... vb., – *eine solche Schweinerei*[11]... vb."

Rouart'ın görüntüsü yüzünden gecenin bir kısmında uyuya-

6 Birbirlerine en az sekiz mektup yazmışlardır. Özellikle bkz. Gide'in *Revue d'histoire littéraire de la France*'ın Mart-Nisan 1970 tarihli sayısında (s. 202-203) yayımlanan, 13 Ocak 1908 tarihli mektubu.

7 Haguenin iki makale yayımlar: 21 Ocak'ta söz konusu edilen birincisini *National Zeitung*'da ("*Zeit*"), ikincisini de 6 Ocak'ta *Der Tag*'da. Gide bir mektup taslağında ikinci yazıyı *Antée* için çevirttiğini söyler; burada kuşkusuz o yazıyı anıştırmaktadır, ama çeviri asla yayımlanmaz.

8 Gerçekten de *Saül*'ün Almanya'daki ilk temsili ancak 16 Ekim 1948'de gerçekleşecektir (Theater Haus der Jugend, Hamburg). Bkz. Claude Foucart, "La Représentation de Saül à Hambourg", B. A. A. G., 53. sayı, Ocak 1982, s. 51-80.

9 13 Ocak tarihli mektup.

10 Oyun yazarı Maurice Donnay'nin yapıtlarında Bulvar tiyatrosuna özgü psikolojizm öne çıkar, Gide onu hiç sevmez.

11 "Böyle bir rezillik" diye çevrilebilir.

madım. Copeau'yla birlikte Ruyters'le vakit geçirdiği bakanlığa onu bulmaya gidiyorduk. Dördümüz birlikte otomobille bizi Van Rysselberghe'lerin beklediği Laugier'ye uzandık.

Takınmayı başardığı –şimdi konuşmadan artık bir şey çıkaramayınca takınmaya cesaret ettiği– hırçın sıkıntılı havaya bayılıyordum. Bütün geçmişi gözümde bambaşka bir ışıkla aydınlanıyordu. Sanırım, onun figürünü oldukça iyi betimleyebilirim.

16 Ocak

Buz pateni pistinde De Max'la karşılaştım; patencilerin ortasında kıpırdamadan, üzgün üzgün, parlaklığını yitirmiş gözlerle duruyordu; çevik kırlangıçların arasındaki uzun bacaklı, üzgün bir bataklık kuşu gibi. Beyaz eldivenler, altın bilezik, samur ceket, melon şapka...

"Çok hüzünlü görünüyorsun."

"Genellikle öyle görünürüm" diye yanıtladı.

Patencilerin birkaçı yaman, ama hepsi köle suratlı.

Mercure'de Dostoyevski'nin *Correspondance*'ının çevirisi.

Rouché'den *La Grande Revue*'deki makaleyi bana ayırmasını istemiştim[12]; Signoret'nin önsözü[13] ve bu yeni incelemeyle romanımdan epey uzaklaştım.[14]

21 Ocak

Cuma akşamı Rouart'dan iki telgraf, Ghéon'dan da bir mesaj geldi. Cumartesi sabah 9'da Rouart'ı Lisbonne Sokağı'ndan almaya gittim; Ghéon'u treninin geliş saatinde karşıladım, sonra bakanlığa yürüdük, o Eugène'den günün sonuna randevu alma-

12 Dostoyevski'nin *Correspondance*'ı (*Mektuplar*) üstüne Gide 25 Mayıs 1908 tarihli *La Grande Revue*'de "Dostoïevksy d'après sa correspondance"ı yayımlar (metin Gide'in *Dostoyevski*'sine de alınacaktır, "Yazışmalarına Dayanarak Dostoyevski", çev. Bertan Onaran, Payel, s. 13-38). Jacques Rouché *La Grande Revue*'nün yöneticisidir.

13 Gide aslında daha önce *Le Mercure de France*'ta yayımlanan, çok daha kısa olan makalesini elden geçirir.

14 Gide hâlâ *Dar Kapı* üstünde çalışmaktadır.

ya gitti. Sainte-Clotilde Meydanı'ndaki küçük bir meyhanede Ghéon'la öğle yemeği yedik. Yürüyerek Druet'ye (Van Gogh sergisi), sonra Grand Palais'ye gittim. Piot'nun[15] fresklerinin durduğu mahzenin kapısı kapalıydı, parmaklıklara tırmandık ve Ghéon toz içindeki pencereleri eliyle, eldiveniyle, harmanisiyle biraz temizleyince, üç kez bir fresk parçası görebildik. Hatta ispanyoletleri iyi oturmamış üç cam bastırınca açıldı, sonra bastonlarımızın saplarından yararlanıp asılarak iyi kötü kapattık onları. Metroyla Trocadéro'ya gittik. Bineceğimiz tramvay bozulunca müzeye girmeye karar verdik. Ghéon kendisini götürdüğüm Uzakdoğu salonlarını daha önce görmemişti; Angkor kalıntılarının kalıpları. Ghéon uçarı ve büyüleyici bir tavır sergileyerek hayranlığımı kendisininkiyle pekiştirdi; yaşamın engellerini unuttuğumuz çok güzel anlar yaşadık.

Ghéon Auteuil'e çay içmeye geldi, sonra Griffin'i görmek için yanımdan ayrıldı.

21 Ocak

Akşam yemeğine dek Alman gazete kesiklerini incelememe yardım eden Marcel Drouin'in evine gittim. Dün, 20 Ocak'ta, *yüz elli üçüncü* kesiğimi almıştım (*Candaule* 9'unda oynandı) – *hepsi* hakaret dolu, terbiyesiz, aptalca, alçakça – Haguenin'in *National Zeitung* ve *Zeit*'ta yayımlanan iki makalesi dışında.

(Ondan sonra, üç çok güzel dergi makalesi aldım: Daha da gelecek.)

Copeau akşam yemeğine geldi; Marcel yemekten sonra bize katıldı ve gece 1'e dek, alıntıların yardımıyla, Pazar sabahı temize çektiğim, Pazar akşamı gidip Copeau'ya okuduğum ve Pazartesi *Le Mercure*'e götürdüğüm bir *Almanya'dan Mektup* hazırlamaya çalıştık.[16] Mektubun... gereği gibi olduğuna inanıyorum.

Son günlerde yüreklilik de sevinç de *baskı* da biraz arttı. Bir

15 René Piot (1865-1935) Gustave Moreau'nun öğrencisi, Matisse ve Braque'ın arkadaşı. Gide ona Auteuil'deki villası için büyük bir fresk ısmarlamıştır.

16 Gide Lucile Dubois adıyla Le Mercure de France'ın 1 Şubat tarihli sayısında "La France jugée à l'étranger: *Le Roi Candaule* à Berlin" adlı bir metin yayımlar. Metinde Drouin'in ve Copeau'nun yardımıyla Alman eleştirmenlerin yazılarından parçaları ustalıkla bir araya getirir.

de uyuyabilsem! Birçok kez uyanışımda kaygılarla boğuşmasam ve uykum uzun süre bölünmese, bu paramparça geceleri bile yeterli bulacağım *neredeyse*.

İki gece arka arkaya çocuk gibi saat 8 buçukta yatıp daha iyi uyudum; ama kendimi buna zorlamalıyım!.. düzenli olarak... Akşam çalışmaktan, herhangi bir şey okumaktan vazgeçmeliyim!..

25 Ocak

Berliner Tageblatt'ın soruşturması.

Wagner'in XXV. ölüm yıldönümü nedeniyle, "Wagnerciliğin özellikle Fransa'daki etkileri konusunda Avrupa'nın dört bir yanından sanat dünyasının ve entelektüel dünyanın önde gelenleri"nin görüşlerini almak istiyorlarmış.

Şöyle yanıt verdim:

Wagner'in kişiliğinden de yapıtından da iğreniyorum; duyduğum bu ateşli tiksinti çocukluğumdan beri gittikçe büyüdü. Bu olağanüstü deha insanı ezdiği kadar coşku vermez.[17] *Birçok züppenin, yazın insanının ve budalanın müziği sevdiğini sanmasını, birtakım sanatçıların da dehanın öğrenilebilecek bir şey olduğunu sanmasını sağlamıştır: Almanya belki de hiç bu kadar yüce, aynı zamanda bu kadar barbarca bir şey ortaya koymamıştır.*

26 Ocak

Dün, çok erken bir saatte Madam Brandon'un evine gittim, 4 saat bekledim, bunun kırk beş dakikasını Trocadéro Müzesi'nde geçirdim. Ruh halim eleştiriye ve derin düşüncelere çok elverişliydi. Bana çok yararı oldu.

Ama Madam Brandon'u ziyaretim o kadar yararlı olmadı; beş dakika bile geçmeden, sekiz kişi geldi; konuşmaların boşluğu ürkütücüydü. Kaldı ki Madam Brandon da benimle hiç konuşmadı. Tam gitmek üzere kalkıyordum ki: "İnsanın konuşmak-

17 Buna karşın, Gide Pierre Louÿs'ye yazdığı, 13 Nisan 1890 tarihli mektubunda şöyle der: "Wagner'in ruhumda bir şapeli olacak (az kalsın baş altarı diyecektim)" (yayımlanmamış mektup, XXXIX. sayı, *B.L.J.D.*).

tan haz aldığı kişilerin sayısı o kadar az ki..."; bu iltifatı duyan ötekilerin yüz ifadesi.

> Ruyters'in soyulmasını konuşmak için notere gittim.[18]
>
> Blei'ın dergisi için fotoğraf seçmeye Druet'ye gittim.[19]
>
> P.-L.[20] Sokağı'ndaki hamamda Ghéon ve Jean Schlumberger'yle buluştum. Eğlenceli bir grup Amerikalı, çok Dickens tarzı. Onlarla konuşmayı çok isterdik, ama tek çevirmenimiz Jean S. olduğu için yorulduk. Birkaç genç; biri çok yakışıklı. Kendimi mutlu hissediyordum; hiç bezgin değildim; yarım duyumlardan bile her şeyi anlıyor; Amerikalıların biraz egzotizm kattığı mekânın eğlendirici özelliklerinin tadını çıkarıyordum.

Pousset'de Copeau'yla buluşmaya gittim.

La Phalange'daki şölen.[21]

Copeau'ya yanından ayrılmayacağıma söz vermiştim, ne yazık ki sözümü tutamadım. Royère'in sağına oturmanın rahatsız edici onuru bana verilmişti (Royère'in solunda Vielé-Griffin, sonra Gustave Kahn oturuyordu). Reddetmek pek nazik bir davranış olmayacaktı, üstelik bin dereden su getirmeden bunu yapamazdım. Sağımda, Robert de Souza[22], sonra Ghéon, sonra, masanın köşesinde, Han Ryner, Apollinaire, Copeau, Jean Schlumberger, sonra tanımadığım yaklaşık otuz kişi vardı. Toplamda yüz elli kişi olabilirdik. – *Cardinal*'in birinci katında, sevimli bir salon. Yemekler fena sayılmazdı; ama sinirlerim gerildiği için yiyemedim...

Anlatı yarıda kesildi. Onu ayrıntılarıyla yeniden ele almak işe yaramaz. Apollinaire'in yüzü bana çok eğlenceli ve çekici göründü. Kadehler kaldırıldığında, Royère'den dizeler okumaya

18 Ruyters Gide'den odası soyulduktan sonra otelciden ne isteyebileceği konusunda noterine danışmasını ister (bkz. *Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 51-52).
19 Gide'in Almanca çevirmeni Franz Blei. Görünüşe göre, Blei'ın çevirdiği ve *Hyperion* dergisinde yayımladığı (II. cilt, 1908) *Bethsabé*'nin Almancası söz konusudur.
20 Bu sokağın neresi olduğunu bilmiyoruz.
21 Aylık Yeni Simgeci *La Phalange* dergisi 25 Ocak'ta bir şölen düzenler. Gide'in bu şölene Vielé-Griffin'in üstelemesiyle katıldığı açıktır.
22 Robert de Souza (1865-1946) ozan. 1900'de *Partisans* dergisinde Gide üstüne bir inceleme yayımlamıştır.

hazırlanırken kendisine söz verilmeyen genç bir budala kulise gidip özel bir bölmedeki aynayı kırdı. "Tam Dostoyevski'lik" dedi dönüşte birlikte yürüdüğüm Copeau. Jean Schlumberger de yanımızdaydı; Ghéon'un 11'de trene binmesi gerekti. Vielé-Griffin ile Robert de Souza bizi *Weber*'e götürdü, gece uzadı, saat gece yarısını geçti. Eve döndüğümde 1 buçuktu.

İğrenç bir geceydi; gözümü kırpmadım. Hiç mi hiç...

27 Ocak

Yaradılışım zihnimin kendisine dayatmak istediği her türlü kısıtlamaya, her türlü kurala içler acısı biçimde başkaldırıyor. Uykusuzluğa ya da beni engelleyen bu adsız yılgınlığa karşı ne yapmalı? Yarın nasıl bir ruh haliyle uyanacağımı biliyor muyum? Kaygılarla boğuştuğum bir geceden sonra, dinlendiğimde olduğu kadar hevesle çalışmaya başlayabilir miyim hiç? Düşlemlerimi bile düzenleyerek kendimden alabileceğim azami verimi almamı sağlayacak bir yöntem düşlüyorum, hep düşledim; o yöntemi her gün yenilemem gerekiyor. Dün, öğleden sonra iki saat uyumasaydım, akşamı getiremezdim. – Falan filan.

28 Ocak

Gece oldukça iyi geçti, dolayısıyla sabah oldukça iyi çalıştım (Emmanuel Signoret'ye önsöz) – sonrasında bir saat piyano çalışmakta sakınca görmedim. Kof çalışmam piyanoyu kıskandığı için aşağı yukarı iki aydır elimi sürmüyordum ona.

Jean Schlumberger oyunu için çırpınıp duruyor, okumanın ve herhangi birinden gelen yerinde bir öğüdün etkisine göre düzeltip elden geçiriyor; sözü geçen kişilerin arkasından koşuyor, dolap çeviriyor, çalmadık kapı bırakmıyor, işine yarayabilecek herkesin yüzüne gülüyor.

"Değeri bilinmemişlik etmek kumaşımda yok sanırım" diyormuş bu sözü bana aktaran Copeau'ya.

"Eh! Eh! Söz fena değil..."

"Size daha önce de söyledim" diye sürdürdü Copeau; "en

başarılı olduğu şey eksiklerinden söz etmek".

"Bu söz de fena değil."

Jammes, bu sabah yemekte, karısının küçük bir kuzininin bir sözünü aktardı, kız dokuz yaşında şöyle diyormuş:

"Protestanlardansa Calver'e ve Lutin'e kızıyorum."

Yemekten sonra, olağanüstü *Poèmes mesurés*'yi okudu.

2 Şubat

Tiksinti verici bir gece; durmadan *lafladım*, fındık kabuğunu doldurmayacak şeyleri kafamda evirip çevirdim (budalaca, karşı konulmaz biçimde, kim bilir kaç kez yinelenen tümce öğeleri, sözcük takıntısı), yarattığım yeni metinleri doğaçlama okudum! Üstüne üstlük, sıcak su torbasına ve bir yığın örtüye karşın donuyordum. Dün kuşkusuz soğuk aldım; boğazım ve bağırsaklarım ağrıyor ama sinirlerim her şeyi daha da şiddetlendiriyordu. Sonra neredeyse bütün gün pek hareket etmeden çalıştım... Daha çok hareket edemiyorum.

3 Şubat

Francis Jammes'ın Charles Guérin'in[23] ölümü için yazdığı makaleyi yeniden okudum (*Mercure*, 1 Nisan 1907). Daha kötü bir şey yazmamıştı hiç. Bir saygınlık simgesi olarak Henri de Régnier'nin adını anmasını sevmedim, oysa birkaç ay önce ona hırbo diyordu.[24]

"Bir sokak lambasının üstüne sığınmış bir sfenksin kanatlarını hassas parmaklarıyla tutarak." Onun sfenks olmadığına eminim. – Neden? – Sfenkslerin kanatları katlanmaz ve sfenksler bir yere konmaz... Neyse işte!

6 Şubat

23 Ressam olan değil, ozan Charles Guérin (1873-1907). Gide bu eleştirilerine karşın, 29 Aralık 1909'da şöyle yazar: "[...] bize birkaç sayfa vermek istiyorsan, eskiden Guérin üstüne yazdıkların gibi olsun" (*Corr. Gide-Jammes*, s. 270).

24 Jammes'ın mektuplarında bu sözcüğe rastlamadık, ama birçok mektupta Régnier'yi biraz küçümsediği görülüyor (*Corr. Gide-Jammes*, s. 222 vb.). Gide *Günlük*'te, 24 Ocak 1909'da bu konuya yeniden dönecektir.

Alman gazete kesiklerinin sonuncusu ötekilerin hepsindeki budalalığı öyle iyi özetliyor ki, bir tek onu saklamak istiyorum, söylenenleri buraya da yazıyorum:

"Hebbel'in oyununda" diye başlıyor o makale, "Kandaules barbar bir kraldır, Gyges ise incelikli bir Yunan; M. Gide'in oyuncuğundaysa, Gyges barbarken, incelikli olan Kandaules... Bu birkaç söz bile M. Gide'in ele aldığı konuyu hiç anlamadığını göstermeye yetiyor".

8 Şubat

Verhaeren bana *Hélène*'inden hayranlık uyandıran parçalar okudu.

Debussy'den[25] konuşuluyordu.

"Ne tatlı adam!" diyordu Madam X...

"Oh! Hayır Madam: Cana yakındır" diye düzeltiyordu Madam Debussy.

12 Şubat

Almanya'dan bir başka kesikte şöyle yazıyor:

Hebbels Auffassung steht für unser Empfinden ebenso hoch über der Gides, wie etwa Kleists Ausgestaltung des Amphitryons Stoffes über der Molières.[26] (*Bühne und Welt*, Berlin.)

Hava çok güzel, üç aydır göğün maviliğini unutmuştuk. İçim sevinçle dolu, Signoret'nin provalarını *Mercure*'e götüreceğim; yarınki konuşmaya (Moréas *Électre* üstüne konuşacak) Odéon'dan

25 Gide 1894'te Debussy'yle Valéry ve Louÿs aracılığıyla görüşmüştür; o yılın Temmuz ayında birlikte yemek yerler (bkz. Debussy'nin Pierre Louÿs'ye yazdığı, 27 Temmuz 1894 tarihli mektup, Claude Debussy, *Correspondance 1884-1918*'de, hazırlayan ve sunan François Lesure, Hermann, 1993). Debussy Gide'e yazdığı bir mektupta *La N.R.F.*'e müzik eleştirmeni olarak düzenli biçimde katkı sağlamayı reddeder (24 Kasım 1913 tarihli mektup, *agy*, s. 332).

26 "Kleist'ın Amphitryon söylencesi yorumu Molière'inkinden ne kadar uzaksa, Hebbel'in yorumu da Gide'inkinden o kadar uzak."

bilet alacağım; Henry Davray'ye Servandoni Sokağı'ndaki yeni dairesine kadar eşlik ettim. Bakanlığa, Eugène Rouart'a biletini götüreceğim. Eve dönmek için çok geç – hem hava harika. Öğle yemeğini (bahşiş de içinde bir frank yetmiş beşe) bundan bir ay önce Ghéon'la gittiğimiz Sainte-Clotilde Meydanı'ndaki küçük lokantada yalnız yiyeceğim. Sonrasında beni École alsacienne'e çağırdılar (eski bir hesabın görülmesi gerekiyor); Raspail Caddesi'nin yeni açılan kısmından yürüdüm, çitlerden atladım, şantiyelerin bozduğu alanlarda biraz bata çıka ilerledim ama üstlerinde güneşin kahkahalar attığı o delik deşik evlerin alışılmamış görüntüsü aklımı başımdan alasıya eğlendirdi beni. Eski bahçeler, bir kuyu; kafesli, ölgün, kararmış ağaçlar; köhne avlular, yıkık dökük konakların merdivenleri; birden ışığa çıkarılan gece kuşları gibi gözleri kamaşıyor hepsinin. Ne kadar güzeldi!

Jean Schlumberger'ye uğradım, École'ün açılmasını beklerken, Luxembourg'da bir süre eşlik etti bana. – Eski okul; yirmi yıldır gelmediğim avlu! Kendimi ve benimle konuşan Peder Braünig'i[27] burada gözlerimde canlandırırken zorlanıyorum.

Metroyla dönüş – çalışma (*La Grande Revue* için Dostoyevski).

13 Şubat

Eugène Rouart'la birlikte Moréas'ın Odéon'daki konuşmasını dinlemeye gittik – sonrasında Euripides'in Ferdinand Herold'un düzyazıya çevirdiği *Électre*'i[28] sahnelenecekti. Salondaki birçok arkadaşım dinleyicileri üç kez selamlamaya gelen konuşmacıya bir tür zafer kazandırdı. Ben de canı gönülden alkışladım, çünkü orada asıl *Stances*'ın ve *Pèlerin*'in ozanı alkışlanıyordu. Konuşmaya gelince, anlatılamayacak kadar uzun ve sıkıcıydı. Moréas'ın bir salonda ya da bir kafede kulağa güzel gelen sesi boğuk, tekdüze ve tumturaklıydı hep. Aslında pek fikri olmadığı için, sözlerinin temelsiz olmasından korkarak, olabildiğince çok konuya daldı, bildiği her şeyi gelişigüzel anlattı, ama Électre'den ya da

27 M. Braüning École alsacienne'in eski müdürüdür; *Correspondance avec sa mère*'de ondan söz edilir (s. 35).

28 *Elektra.*

Euripides'ten söz etmedi dense yeri, asıl Corneille'e, Shakespeare'e, Nietzsche'ye, Malherbe'e, Aristoteles'e, Otway'e, Voltaire'e vb. değindi – çoğunlukla tümceleri ve tümce dizilerini tanıyabileceğim kadar anımsadığım eski *Gazette* makalelerini okumakla yetindi. O makalelerde eskiden incelikli bulduğum, ölçülü bir biçimde dile getirilmiş olduğunu düşündüğüm şeyler artık etkili olmuyordu, fazlasıyla iyi niyetli yaklaşmama karşın onlardan tat alamıyordum. Birçok izleyici kitabını ya da gazetesini çıkardı; kimileri gürültüyle çıkıp gitti. Az kalsın bağırış çağırış başlayacaktı.

Perde kalktıktan kısa bir süre sonra çıktık, oyuncuların yavan konuşma tarzı ve sanattan yoksun yorumu bizi çileden çıkardı.

Bir konuşmanın *noktalarının* iyi yanları vardır; konuşmanın *neresine gelindiğinin* bilinmesi gerekir.

Moréas'ın didik didik ettiği şey ele aldığı konu değil; kendisiydi. Her şeyi söylediği, sonrasında söyleyecek bir şeyinin kalmadığı hissediliyordu.

14 Şubat

Molière'in yavaş çalıştığını bilmiyordum! Grimarest'nin Lemaître'in üçüncü konferansında aktardığı şu sözü çok önemli: "Hızlı çalışmıyor, ama insanların onu eli çabuk biri sanmasına da ses çıkarmıyordu."

Andler, Marcel Drouin'e Nietzsche'nin birçok nedenden ötürü daha önce yayımlanmamış mektuplarını inceleme fırsatını yakaladığını söylemiş. O mektuplara bakınca, Basel'deki derslerinin hiç başarılı olmadığı anlaşılıyormuş. Ayrıca kız kardeşine saygı duymadığı görülüyormuş: *Eine dumme Gans* diyormuş ona.[29]

"Kimilerinin kıçları kilisede, başları Akademi'de" diyor Valéry.

L'Ermitage'ın sadakatsiz kâtibi Verrier'den (kendisinden bundan sonra ona gönderilmeyen şeyleri açmamasını istediğim mektu-

29 Charles Andler (1866-1933) Marcel Drouin'in felsefe öğretmenlerinden biridir. *Eine dumme Gans* "aptal bir kaz" demektir.

buma yanıt olarak[30]) küstah ve oyunlardaki uşakların verdikleri karşılıklar gibi nükteli bir mektup aldım. Kendisinden on iki yaş büyük olmasaydım, bu genç soytarıyla arkadaş olmak isterdim, hem de yakın arkadaş; ama şimdi bunu hiç belli etmeyeceğim.

İtalya yolculuğu – 20 Mart'ta döndüm.[31]

Em.'e her gün yazdım.

Dostoyevski üstüne makale (*La Grande Revue* için).

Bu günlükten artık hiç tat almıyorum.

5 Nisan

Dün akşam Wonderland'de[32], küçük Louis Rouart'ın geçen gece beni uyutmayan mektubunu bir süre için olsun unutmaya çalıştım.[33] O mektup günümü zehirledi.

Birkaç yıl önce, birbirimize karşı (siyasal) soylu kırgınlıklarımız varken, bağımızı kesin olarak koparmak ne de kolay olurdu.[34] Arkadaşlığımız sonunda yaşamları önlemler sayesinde uzatılan, ama yalnızca kıvranmak için yaşamayı sürdüren o acılı veremliler gibi oldu. Bu arkadaşlık bana sevinç vermiyor, kendime saygı duymamı pek sağlamıyor, hiçbir şey öğretmiyor, yüreğimin biraz daha derinlerine gömmeye çalıştığımda örseliyor beni.

30 15 Şubat 1908 tarihli mektubunda Charles Verrier *L'Ermitage*'ın yazıhanesine Gide'e gelen Boylesve kitabını açıp okuduğunu yazar.

31 Gide Mart başından 20 Mart'a dek tek başına İtalya'ya gider. Özellikle Cenova'da ve yakınlarında kalır. Bkz. Valéry'ye mektupları (*Corr. Gide-Valéry*, s. 414-416).

32 "Wonderland" Gide'in Copeau, Ghéon ve Ruyters'le birlikte boks maçı izlemeye gittiği Wagram Salonu'dur.

33 Konu Louis Rouart'ın *L'Occident*'a *Amyntas* üstüne yazmaya niyetlendiği makaledir.

34 Gide'le Louis Rouart arasındaki siyasal anlaşmazlık Rouart'ın aşırı milliyetçiliğinden, Dreyfus karşıtçılığından ve yergiye meraklı yaradılışından kaynaklanır.

7 Nisan

Dün öğle yemeğini Stefan George, Albert Saint-Paul ve Olivier diye seslendikleri (bunun yalnızca önadı olup olmadığını anlayamadım) oldukça hoş bir delikanlıyla Albert Mockel'in evinde yedim. Uzun süredir tanışmak istediğim ve anlamayı ne zaman başarsam yapıtına hayran olduğum Stefan George'nin yüzü hayranlık uyandırıyor. Maviye çalan beyaz bir beniz, kırışıktansa süzgün, donuk bir cilt, belirgin, güzel bir kemik yapısı; sakal tıraşı kusursuz; gür ve güçlü saçlar, siyahlar hâlâ kırlardan fazla, hepsi arkaya atılmış. Hastalıktan yeni çıkmış birinin elleri, incecik, soluk, çok dokunaklı. Az ama derin ve dikkat çeken bir sesle konuşuyor. Uzun bir rahip redingotu, yakanın üstüne, kabarık biçimde bağlanmış kara kadife fuların göründüğü üst kısımda iki kopça var. Cep saatine ya da monokle bağlı kordonun basit altın tutamacı tüm bu siyahlığa ölçülü bir parıltı katıyor. Ayaklarını biraz sıkan tek parça deriden ayakkabılar (lastikli sanırım!) belki Charmoy'da benzerlerini gördüğüm için hoşuma gitmiyor.

Dilimizi görünüşe göre biraz çekinerek olsa da hatasız konuşuyor ve yazarlarımızı, özellikle ozanlarımızı çok yakından tanıdığını, şaşırtıcı biçimde anladığını belli ediyor; hiç kendini beğenmişliği yok ama açık üstünlüğünün farkında olduğu da açık.

9 Nisan

Louis Rouart'ın çok güzel ziyareti; daha önce yazdığım aşırılığa varan sözler nedeniyle seve seve yazıyorum bunu.

15 Nisan

Bu sabah Charles Gide'lerdeydim.

Knut Hamsun'un *Pan*'ını okudum. Koku var, tat var; ama kokuyla tattan başka bir şey yok. Et eksik. Konuşmalar içler acısı derecede tutuk ve anlamsız.

La Faim[35] çok daha iyiydi ya da en azından konunun özelliği yetersizliklerin daha az hissedilmesini sağlıyordu.

Çok sıcak bir günden sonra, bu sabah hava soğuk. Boulogne üstünden uzun bir Longchamp gezintisine çıktım. İç karartıcı Suresnes tepeleri, siste pörsümüş gibi, çirkin, çökkün...

Le Mercure'de (geçtiğimiz 16 Şubat tarihli) *Salammbô* ve Kartaca arkeolojisiyle ilgili oldukça aptalca bir makale okudum. "Flaubert'in hatası" diyor, "Flaubert'in aldandığı nokta...". Makalenin yazarı M. Pezard'ın *Salammbô*'yu okurken ancak bu kadar yanılabileceğini düşünüyorum. *Salammbô* üstüne açıklayıcı bir metin yazmak ilginç olabilir.

Tam da geçen ay, İtalya'da, eskiden yeterince saygı duymadığım o hayranlık verici kitabı bir daha okudum. Çocukça belki ama insanın elini kolunu bağlayan bir ozan çocuksuluğu var onda, bence Flaubert sırtını dayadığı metinlerde belgeden çok izin arıyordu. Gündelik gerçeklikten tiksindiği için, özellikle bu kitapta ondan farklı olan şeylere düşkünlük sergiler. Theophrastos gibi kızıl yakutların "vaşak sidiğinden oluştuğuna" gerçekten inanır mı? Kuşkusuz hayır! Ama Theophrastos'un bir metninin inanıyormuş gibi yapmasına izin vermesine sevinir; gerisi için de aynı şey geçerli.[36]

16 Mayıs

Cuverville'den dönüş. Ama Jeanne'ın doğum yaptığının haberiyle beni apar topar geri çağırdılar.

Cuverville'de, on dört gün boyunca iyi çalıştım.

Çok güzel bir piyano alıştırması (yalnızca Chopin. *Noktürnler*, *Si bemol minör sonat*'ın bitişi vb.).

35 *Açlık.* Gide bu kitabı 1895'e doğru okumuştur (bkz. *La Maturité [...]*, s. 49). Yazdığı son metinlerden biri kitabın 1950'de Terre des hommes'dan çıkan yeni çevirisinin önsözüdür. Ayrıca bkz. "La Faim de Knut Hamsun", *Revue 84*, 15. sayı, Ekim 1950, s. 58-61.

36 Gide Flaubert'in Sainte-Beuve'e yazdığı mektubu anıştırıyor. Flaubert mektubunda Sainte-Beuve'ün *Le Constitutionnel*'de yayımladığı makalelere yanıt olarak şöyle yazar: "*Vaşak sidiğinden oluşan kızıl yakutlar* için beni eleştiriyorsunuz. Bunu *Traité des Pierreries*'de söyleyen Theophrastos: Onun hatası!" (Flaubert, *Œuvres*, Bibl. de la Pléiade, I. cilt, s. 1000).

Bu akşam, Drouot Sokağı'na, Druet'nin yönettiği Kessler müzayedesine gittim. Madam Redon, kocasının yükselişine tanık olan (fiyatlar üç yılda dört kat arttı) Madam Denis[37], Maus de oradaydı. Fénéon'un[38] yakınlarına oturdum, Druet'den de, Coolus'ten de uzak değildim; Lebey gelip yanıma oturdu. Lafladık, çok geçmeden konuşmamız beni satıştan kopardı. İlk artırmaları not etmiştim; resimlere dek satışı izlemeyi bıraktım. Bir daha bu satışlara gitmeyeceğim, çünkü:

Epey kötü tasarlanmış, ama hoş bir Bonnard'ı açık artırmaya çıkardılar; nerede olduğunu çıkaramasam da daha önce gördüğüm, süslenen çıplak bir kadın resmi. Resmin fiyatı epey güçlükle 450'ye, 55'e, 60'a çıktı. Birden biri bağırdı: "600!" – Şaşırdım kaldım, çünkü böyle bağıran kişi bendim. Çevreme başka birinin artırması için yalvaran gözlerle bakındım – çünkü o resmi almayı hiç istemiyordum – ama kimse çıkmadı. Kıpkırmızı olduğumu hissediyordum, ter basmıştı. "Burası çok boğucu" dedim Lebey'ye. Çıktık.

Bu tür dürtüler saçma. Anımsıyorum da bir zamanlar Drouot Sokağı'nda yine böyle bir şey gelmişti başıma. En büyük aptallığımsa, sonradan kendime kızmam; genelde, *kendi tarafımı tutmakta* zorlanıyorum. (İşin ilginç yanı, fiyat 500 frangın altındaydı, öyle ki ertesi gün gelen hesap pusulasının da gösterdiği gibi, tutarı yuvarlayarak artırmamı yalnızca 500'e çıkarmışlardı; oysa 600 diye bağırdığıma pekâlâ eminim.)

18 Mayıs

Signoret üstüne yazdığı makaleden dolayı teşekkür etmek için Mithouard'ın *Pas sur le sable*'ını okumaya karar verdim.[39] Dilin hoş olduğu yadsınamaz. Aklında yalnızca tek bir düşünce var; sürekli onu doğrulama gereksinimi duyuyor. Bu düşünceye sürekli bağlılık göstermesi kadar can sıkıcı bir şey olamaz. Can

37 Odilon Redon ile Maurice Denis'nin eşleri.

38 Félix Fénéon (1861-1944) o sıralar Bernheim jeune Galerisi'nin sorumlusudur.

39 Adrien Mithouard (1854-1919) *L'Occident*'ın yöneticisidir. Gide hata yapıyor, söz konusu olan *Pas sur le sable* (Remy de Gourmont) değil, *Pas sur la terre*'dir.

sıkmaktan çekindiği için de garip bir tür gülmeceyi yardıma çağırıyor, kaldı ki gülmecesi epey kendiliğinden görünüyor.

Zihninin yeterli bulduğu *kanıtlara* bir örnek cildin daha 3. sayfasında karşımıza çıkıyor: Bir balonla yükselişi anlatıyor (amacı ayakların "yerden ve ölülerden" kesilmemesi gerektiğini göstermek); tattığı korku dolu duyumları aktarıyor, onlardan başka bir şey yaşayamamış ve sözlerini şöyle bitiriyor: "... hiçbir şekilde anlatılamayacak bir dehşet yaratan bir şey: bedenimde bacaklarımın gereksizliğini alabildiğine hissetmek..."[40] İyi de sevgili Mithouard, vagona, arabaya vb. ne demeli?

Kısa bir süre önce, sanırım, *Traité de l'Occident*'ında ya da *Tourment de l'unité*'sinde bir sürü yanlış alıntı görmüştüm. Şöyle yazıyordu – Bouilhet'den alıntı yaptığını sanarak: "Karnında Tanrısını taşıdığı için sonsuza dek Bakire" – Stendhal'den alıntı yaptığını sanarak: "Aşk bir mutluluk vaadidir"[41] vb. Bu da aynı zihinsel hatadan kaynaklanıyor. Bunu Roma'da, Maurice Denis'yle birlikte karşılaştığımızda kendisine söylemiştim. Özür dileyip şöyle demişti: "Tüm bunları fişlere yazmıştım; insanın her zaman kaynağa dönecek zamanı olmuyor!"

Ah Kaynaklar! *Duru* kaynaklar! Her şeye karşın onların suyu içilmeli, susuzluk başka sularla giderilmemeli.

Aynı şekilde, Mithouard balonda korktuğu ve madende boğulduğu için, bundan İbsen ile Tolstoy'un bir Fransız'ın okuyabileceği yazarlar olmadığı sonucunu çıkarıyor.

6 Haziran

Sabahın 8'inde Guimorais'den (Saint-Malo) yola çıkıp, akşam 8'de Trégastel'e vardım.[42] Postamı almak için Saint-Colomb'a git-

40 Tüm bu izlekler fazlasıyla Barrès'i akla getirir. Gide sertçe eleştirir onları.

41 Louis Bouilhet şöyle yazmıştır: "Karnında Tanrısını taşıdığı için sonsuza dek solgun" ("La Colombe", *Dernières chansons*, *Œuvres*'de, 1880, Slatkine Reprints, Cenevre, 1974); Stendhal ise şöyle yazmıştır: "Güzellik mutluluk *vaadinden* başka bir şey değildir" (*De l'amour*, XVII. Bölüm). Mithouard bu alıntıları *Le Tourment de l'unité*'ye koymuştur. Stendhal alıntısı yanlış olsa da, Bouilhet'ninki baskının son halinde doğrudur.

42 Gide aslında birkaç günlük Saint-Malo ve Trégastel yolculuğu dışında Haziran ayının büyük bölümünde Cuverville'de kalır.

tim. Fedor Rosenberg'den küçük Sonia'larınm öldüğünü haber veren acılı bir mektup geldi.

"O kadar bilmek isterdim ki anne... *saf aşk* neye derler?"[43] demiş son gün.

Dün, kumsalda neredeyse bütün bedenime vuran eşsiz bir güneş ışığı yakalayıp, altında kavruldum.

Rennes'de boş dört saatim oldu. Vagonda Bergson okudum.

Rennes Fuarı'nda anında bayıldığım bir Puşkin buldum; *Boris* anımsadığımdan daha güzelmiş.[44]

Trégastel'e varmanın heyecanı – şu *yaşımda* artık duyabileceğimi sanmadığım bir heyecan. Lannion-Trégastel yolunun neredeyse hepsini bisikletle katettim, valizimi taşıyan araba beni epey uzaktan izledi. Pırıl pırıl bir akşam; hava hafif, neredeyse soğuk. Otelin avlusuna vardığımda güneş batıyordu.

"Düşman bedene saldırıdan yakıcı bir zevk aldı..." (Suàres: *Visite à Pascal*[45]).

Bence Suarès bu noktada Pascal'in izinden gitmiyor. Jansenci günahtan korkar, yoksa bedenden değil; bedenin ister istemez günahkâr olduğunu değil, kurban olduğunu düşünür.

Ölümün "acı verdiği" "suçsuz bir beden"den seve seve söz eder. "Ruhla bedenin barışması"nı olanaklı, bu barışı bozacak bir ölümden kaçmaya çalışmayı doğru bulur. (Babanın ölümü üstüne mektup[46].)

43 Gide bu sözü *Kalpazanlar*'da anımsayacak, Bronja'ya ölmeden hemen önce şöyle dedirtecektir: "Anne, o kadar bilmek isterdim ki... Söyle: [Saf] aşk neye derler?" (III. Bölüm, XVII, *agy*, s. 366).

44 Gide 21 Mayıs'ta Ghéon, Copeau ve Drouin'le birlikte Puşkin'in tragedyasından uyarlanmış *Boris Godunov* operasına gider.

45 Bu konuda bkz. Suarès'in Gide'e yazdığı, 22 Kasım 1909 tarihli mektup ve Gide'in 24 Kasım tarihli, kitaba hayran olduğunu gösteren yanıtı (*Corr. Gide-Suarès*, s. 37-39).

46 Mösyö ve Madam Périer'ye yazılmış 17 Ekim 1651 tarihli mektup söz konusu. Aslında Gide Pascal'in düşüncesini biraz saptırıyor, çünkü Pascal şöyle yazar: "Ölüm korkusu doğaldır, ama masumluk çerçevesinde; ölüm gerçekten korkunçtur, ama bütünüyle saf bir yaşama son verdiğinde. Aziz bir ruhu aziz bir bedenden ayırdığında ondan nefret etmek doğaldı ama aziz bir ruhu saf olmayan bir bedenden ayırdığında onu sevmek doğrudur. Ruhla beden arasındaki barışı bozduğunda ondan kaçmak doğruydu ama aralarındaki uyuşmazlığı yatıştırdığında doğru değildir" (*Lettres*, VI, *Œuvres complètes*, "L'Intégrale" dizisi, Seuil, 1963, s. 278).

Son olarak (Matmazel de Roannez'e ilk mektup) en tuhaf tümceyi yazar: "Tanrı evlatlarını asla terk etmez, mezarda bile, bedenleri orada insan gözüne ölü görünse de Tanrı huzurunda daha canlıdır, çünkü günahtan arınmıştır." Kilisenin bedenin dirilişini öğrettiğini anımsamalı.

... Tepki olarak, Pascal'e daha derinlemesine daldım; *La Porte étroite*'ın iki önemli konuşmasının taslağını yazdım. Her gün suya giriyorum. Güçlenmiş bir halde döndüm, ama Paris'te üç gün geçirince en başa döndüm. Neyse ki burada yalnızca on iki gün kalacağız.[47]

Cuverville, 22 Haziran

Yüce bir biçem – doğrudan yürekten geliyor; ancak *dindarlıkla* ulaşılabilecek bir şey.

Benim için düş her zaman uykudan önce gelir. Yalnızca düş sayesinde, düşten kaçarak uykuya dalarım.

Cuverville'e varış, 22 Haziran[48]

Bugün Domi'nin sağlığı konusunda Drouin'lerle ne zaman konuşsak aramızda bir tür sempati yarışının (daha zekice bir ad arıyorum ama boşuna) patlak vermesi acıklı. Yola çıkışımızdan bir önceki gün, Jeanne'ı Cuverville'e döndüğümüzde, oğullarının iyi görünmesine sevindikleri sırada, on beş gün geçmeden bir aksiliğin yaşanacağını öngörmemi[49] anımsatan çok büyük patavatsızlıkla bir kez daha kızdırdığım için kendimi ne kadar

47 Bibliothèque de la Pléiade'ın eski baskısında, bu paragraf yanlışlıkla bir önceki paragrafın önüne konmuştur; el yazmasından hareketle bu yanlışı düzelttik. Gide Paris'e uğradıktan sonra Madeleine'le Cuverville'e gidecektir.

48 Burada tarih yineleniyor, çünkü Gide başka bir deftere yazar (24 gamına 1581 defteri). Vaftiz evladı Dominique Drouin'le ilgili gözlemlerini not eder. Çocuğun sağlığından kaygılanmaktadır ve bu konuda sık sık babası Marcel Drouin'le tartışır. Öte yandan, Gide önce bu paragrafın başını 23 *bis* defterine yazmış, sonra üstünü çizip 24 defterine koyduğu yapraklara dönmüştür. Dolayısıyla, birbirine koşut iki günlük tutmaktadır.

49 Gide'in notu: "Oldukça şiddetli bir anjin onun benimle Cuverville'e gelmesine engel oldu."

suçladım anlatamam. Aslında bunun üstünden neredeyse üç hafta geçmişti, ayrıca "ben size söylemiştim" sözü duyanı çok kızdırırken, özsaygıya yalnızca vasat bir doyum sağlıyor.

Buna karşın, burada haklı çıkma arzusundan bambaşka bir şey var, en azından Marcel'le anlaşabileceğimi düşünüyorum, haklı olduğumuzu hâlâ birbirimize kanıtlamaya çalıştığımız başka bir konu anımsamıyorum –(Rus-Japon Savaşı biteli beri[50])–, ama baştaki bir yanlış anlama bu konuda uzlaşmamızı bugün daha zorlaştırıyor. Çocuk iyiyken ve dolayısıyla bu iyilik bana karşı başvurdukları en sağlam kanıt olduğu, onun karşısında kuşkuculuğum bütünüyle anlamsız göründüğü için sorunu yeniymiş gibi ortaya atmak her zaman yersiz görüneceğine göre – biraz kötüleşince de kaygıdan öfkelenerek düşüncelerimizi birbirimize sakince anlatamadığımıza göre, sorundan uzaklaşmanın taraf tutmadan, önyargısızca konuşmamı sağladığı bir akşam kendi düşüncelerimi buraya yazmaya karar verdim.

Belki Jeanne'a, hatta Marcel'e, geriye kalan şeylerden önce Domi'nin sağlam bünyeli, sağlıklı olduğunu düşündüğümü söylemeliyim; ondan, hassaslığından söz ederken beni kızdıran şey bu değil; ama o çocuğun yapısında belki kalıtımsal bir eklem romatizması nedeniyle sinirlerin baskın olduğunu, onda annesiyle babasının bilmediği ama benim anında tanıyabilecek kadar iyi bildiğim bir aşırı duyarlılık olduğunu düşünüyorum. Benim eskiden olduğumdan daha sağlam yapılı olduğuna inanmak istiyorum; ne var ki sinirlerin baskınlığı bende ancak aşağı yukarı on yaşındayken, babam öldükten sonra ve bu yasın yarattığı sarsıntı nedeniyle ortaya çıkmıştı. Belki mizaç benzerliği nedeniyle kendini pek belli etmeyen kimi durumları anlasam da söz konusu durumların belirtileri onları betimleyemeyeceğim kadar gizemli görünmüyor gözüme kesinlikle; burada Domi yanımıza gelince, gerektiğinde, günden güne, bu gözlemleri tamamlayabilecek en açıklayıcı belirtileri anacağım.

50 Rus-Japon Savaşı 1905'te Rusya'nın yenilgisiyle sona ermiştir. Gide'in 2 Mart 1904 tarihli mektubu iki arkadaş arasındaki konuyla ilgili anlaşmazlığı açığa vurur: "Japonlar mahvolacak da ne demek? Ah! Zavallı arkadaşlarım! Ben de isterdim buna inanmayı! *Ama olmayacak şeye* inanmak neye yarar? Bence gelecek daha karanlık: Port Artur dört bir yandan kuşatılmış, ikmal olanaksız; Rus orduları, sürüyle Rus soğuktan, açlıktan, yorgunluktan ölüyor, yarı yolda ölüyor" (Rouen Belediye Kütüphanesi).

27 Haziran

Orada (Matmazel de Roannez'e mektuplar) çok güzel savlar var, Papa'dan yana olanlar bile öyle; şu coşkulu, insana inandırıcı gelen savlardan (bkz. VI. mektup – Brunsch baskısı.) – sarsıldım gerçekten.

27 Haziran

Jeanne'ın Mad.'e mektubu. – Şu bölümü not edeceğim:

Marcel'e dün Domi'yi ne kadar keyifsiz gördüğümü söylüyordum. Dün Marcel'in çalışma odasında uyukluyor; arada sırada uyuyormuş gibi yaparak gözlerimi açıyor; o zaman küçük yeşil koltukta, dirseğini dayamış, başı elinde oturan Domi'yi görüyordum, yüzünde öyle ciddi bir ifade vardı ki!.. Marcel'le benim, seninle André'nin arasında, Domi'nin gençliğin –demek istediğim yaşıtı çocukların– eksikliğini çektiği açık.

Annem de uzun süre yarı hüzne eğilimli olmamı arkadaş eksikliğine bağlamıştı, oysa içinde bulunduğum durumdan kaynaklanıyordu bu; bana arkadaş bulmaya çabalıyordu. Öyle ki sonunda uzun bir süre her türlü arkadaşlıktan tiksindim. Ne Domi ne Jeanne o noktada; ama o çocuk biraz kendi içine kapalı yaşamından yalnızca aşırı bir tutkuyla oyun oynamak için çıkıyor; kurtlarını birden döküveriyor, arkadaşları arasında en canlı oymuş gibi görünüyor. Bu özellikle biraz daha küçük çocuklarla ya da çiftçinin bazı bakımlardan kendilerini ona karşı borçlu hisseden çocuklarıyla oynarken böyle oluyor, ama denkleri arasında direnci kırılabilir, kendisine olan saygısından bunu gizlemeye çalışıp tükenebilir. Şu son zamanlarda, villada, ötekilerin oyun oynamasını izlemeyi oyun oynamaktan daha çok seviyor. Baş dönmesi, geçici zayıflık, belli belirsiz rahatsızlık onu çabucak oyunun dışına itecek. Geçen yıl Bruneval'de düzenlediğimiz balık avında çok iyi değil miydi? Ayağı suyosunlarında kayınca düştü, ama önemsiz bir şeydi –düşünce gerçekten canı hiç yanmadı–, ben de yanındaydım, oralı bile olmadım; ama birden sararıp soldu, bayılmaktan korktuğunu

söyledi, uzanabileceği bir yer olmadığı için onu biraz kollarıma yatırmam gerekti.

Zayıflıklarını itiraf etmeye yanaşmıyor, kendine bile; ruhu bedeninden daha yiğit – ama bu zayıflıkların göz önüne alınması gerek, üstelik Marcel ile Jeanne'ın dillerine varmayandan da fazla; yerdeki en ufak taş onu devirecek.

4 Temmuz

Paris'e dönüş – Domi'siz. Onu geri götürmem gerekti; yola çıkmadan bir önceki gün kızıl baş gösterdi. Keşke onu on beş gün önce götürebilseydik. Ama o sırada da kendisini sekiz gün yatağa düşüren hafif bir pültase anjin başlamıştı. Sonrasında hemen yanımıza göndermek yerine, villaya dönmesine izin vermişler, orada birkaç çocukla oynamış; o çocukların arasındaki küçük Th.[51] de kızıldan yeni kurtulmuş. Aradan çok zaman geçmişti.

İlk sinirsel rahatsızlıklar bende (Montpellier'de) çiçek hastalığından sonra ortaya çıkmıştı. Kalbim Domi'yle...

Jeanne'la Marcel tam olmaları gerektiği gibiydi. Kaygılanmaya başladıklarında onlarla çok iyi anlaşıyorum; kaygılanmayı bıraktıklarında onlardan yüz çeviriyorum, çünkü bence çok çabuk bırakıyorlar kaygılanmayı. Jeanne arkadan gelecek sinirsel zayıflığı hastalığa yoracak, oysa bence hastalık onu yalnızca açığa çıkaracak. Gerisinin pek önemi yok; önemli olan şey dikkat etmeleri. Hiç kuşkusuz şöyle diyecekler: Kızamık geçireli *beri* (çünkü bence o kızıl kızamıktan başka bir şey değil), kendini tam olarak toparlayamadı vb. – Yine de son haberler iyi; Domi ayağa kalkmış, yemek yemeye başlamış. Dün akşam ona piliç[52] vermişler; ama çocuğun midesi piliç ılık –ya da kötü– diye kalkıvermiş, yediği her şeyi çıkarmış. İki ay önce, Auteuil'de yanımızdayken, yemekte birden çok acıkmış, götürdükleri yemekten almak için mutfağa koşmuştu; derken bir tür sinirsel tiksintiyle her şeyi tabağında bırakmış, bembeyaz olmuş, artık tek lokma yiyemeyeceğini söylemişti.

51 Gide'in burada kimden söz ettiğini bilmiyoruz.
52 Gide'in notu: "Domi'nin bize sonradan anlattığına göre, verdikleri neredeyse soğuk bir omletmiş, sindirememiş – şaşıracak bir şey yok."

Geçen hafta onu olabildiğince iyi olduğunu düşündüğüm Pasteur Hastanesi'nde görmeye gittim; ama o kadar solgun, yüzü öyle süzgündü ki, yüreğim sıkıştı, beni görünce gülümsediğinde üzüntüden yüzünü buruşturmuş gibi göründü – çok geçmeden çıktım, çünkü soğukkanlılığımı yitirecektim. – Buna karşın, çabucak toparlanacak kuşkusuz. Marcel daha şimdiden kızamığın çoğunlukla iç söktürücü gibi etki ettiğini, çocuğun sonrasında canlandığını söylüyor. Jeanne da nekahatın çok kısa süreceğini düşünüyor: "Anımsıyorum da benimkinden hemen sonra alabildiğine canlanmış, içim neredeyse ani bir sevinçle, bir taşkınlıkla dolmuştu..." Kalbim Domi'yle...

28 Temmuz

Bir hafta Bagnols-de-Grenade'da kaldım.[53]

Bergson okuması – çok ilerlemedim (*L'Évolution créatrice*[54]). Bu kitabın önemi hayranlık uyandırıyor, felsefe yeniden dışarı sızıyor onun sayesinde.

Zekâmız dışarıdaki süreklilikte üstünde çalışabileceği yüzeyleri kesip ayırsa; geriye kalan şeyler ondan kaçsa; yalnızca onları göz önüne alsa keşke.

Valery Larbaud'nun şiirleri eğlenceli. Onları okurken, *Nourritures*'ümde, daha sinik olmam gerektiğini anlıyorum.

Valery Larbaud'dan söz ederken, Philippe[55] Ruyters'e şöyle diyordu:

"Gide'i yoksul gösteren biriyle tanışmak her zaman bana zevk veriyor."

5 Ağustos

Önceki gün Domi akşam yemeğinden önce epey şiddetli bir baş ağrısı yaşadı. Salondaki sedire uzandı; bir ara sofraya geldi, birkaç kaşık çorba içti, sonra yanımızdan ayrıldı. Odasında kusmaya başladı.

53 Gide bir haftalığına Eugène Rouart'ı ziyaret eder. Bu fırsattan yararlanıp François-Paul Alibert'i görür (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 11).
54 *Yaratıcı Tekâmül.*
55 Charles-Louis Philippe.

Kuşkusuz doğru dürüst sindiremedi; öğle yemeğinde çörek mantarı yedi, sonra Schlumberger'lerin çocuklarıyla azdı kudurdu – aşırı yorgun düştü.[56]

18 Ekim

2 Ekim'le 12'si arasında Paul Laurens'lar geldi.[57]

Sekiz gün kaldığım Paris'ten dönmüştüm. Laurens'ların gidişinden sonra bile süren dayanılmaz bir yorgunluk. Yine de 15'inde *La Porte étroite*'ı bitirdim – 16'sında da bıyığımı kestim. Üst dudağımın ifadesizliği beni üzdü (şimdiye dek hiç konuşmamış bir şey birdenbire belagatli olabilirmiş gibi). Nasıl da yaşlı görünüyorum! "Zavallı André!" diye bağırdı Em. beni görünce: "Hata ettiğini görmüş olmalısın." (Öyle hemen görmedim.[58])

Hava en azından üç haftadır şaşılacak derecede güzel ve sıcak. Yarın Paris'e dönüyorum.

Yuvalarını fazlasıyla kolladığımız ardıç kuşları ve karatavuklar şimdi yemişlikleri yağmalıyor. Bahçeye küçük karabinayla çıktım, ama önceki günlerden daha mutluydum, ilk atışta bir karatavuk vurdum. Tanrım! Hiç avcı ruhu yok bende! O zavallı kuşun tanelerini yiyeceği porsuk ağacından düşüşünü gördüm. Öbür dünyayı boyladı [...].

3 Kasım

Dün üç yumurcağın arkasına takıldım; çok geçmeden onlar benim arkama takıldı. Onları beni Auteuil'e götüren omnibüsün üst katından (Marcel ve Domi'yle Louvre'a gitmiştik – Mısırlılar) Invalides banliyö treninin Seine'in üstünden geçtiği bir noktada, bir kemerin altında görmüştüm; içlerinden biri, yalın ayak, kaldırıma oturmuş ayaklarını yıkıyordu derede.

56 Bu paragraf Dominique Drouin'e ayrılan tüm sayfalar gibi 24 defterine yazılmıştır.
57 Cuverville'e gelirler, Gide orada neredeyse bütün yazı *Dar Kapı*'yı yazarak geçirmiştir.
58 Léautaud *Journal*'ine şöyle yazmıştır: "Le Mercure'e dönünce, Gide'in bütünüyle tıraş olduğunu öğrendim. Bu bir moda oldu kesinlikle" (*Journal littéraire*, II. cilt, Mercure de France, 1955, s. 328).

On dört (aşağı yukarı), on üç ve sekiz yaşındaydılar. En küçükleriyle en büyükleri kardeşti. Biraz sonra, bir sıraya, onlar bir kenara, ben öteki kenara oturup lafladık. (Önce Seine'e koşut geniş yolda, omnibüs durağının orada: Auteuil, Saint-Sulpice, sonra Mozart Sokağı'nın aşağısında; Azizler Yortusu'ydu ve ayin çıkışında büyük bir kalabalık vardı.)

En büyükleri bana "tamirci" olduğunu söyleyince, ortanca olan kahkahayı bastı.

"Çook uldu tamircilik etmeyeli."

"Ne yapıyor peki şimdi?"

"Başka bi işi var şimdi. Ama demek istemiyor."

En büyükleri de sinsi sinsi gülmeye başladı; öteki:

"Herifçioğluyla çalışır" deyince karşı çıkmadı.

"Hangi herifçioğluyla?"

"Canına yandığımın! Hangisi isterse."

"Ne yapıyor peki?" (İkisi de gülmekten katıldı.)

"Edepsizlik."

Sonra en küçükleri ortancaya yumruk atarak:

"Doğru değil bu! Doğru değil!"

Ne yazık ki, en büyükleri karşı çıkmadı. Ortanca daha da gülerek:

"El peşrevi!"

Bu çocuklar aynı evde, hepsi anneleriyle (hangi anne??) yaşıyor, gecenin 1'inden, 2'sinden önce yatmıyor, Javel'in adı kötüye çıkmış meyhanelerinde büyüklerle iskambil oynuyor.

24 Aralık

Alexandre Natanson saat 2 buçuğa doğru gelip, genç Polonyalı heykeltıraş Nadelman'ın[59] evine götürmek için beni aldı.

Piot'nun freskine düşmanca olmasa da dalgın dalgın baktı. Denediği altmış beygir gücündeki otomobile bindik; Boissonnade Sokağı'na gittik.

Ağzından çıkan sözlerden bazılarını buraya yazacağım; ama asıl ses tonunu duymak gerekiyor; tonlaması her sözünün arkasından: "Ben böyleyim işte!" diyor sanki.

59 Gide Elie Nadelman'dan (1882-1946) Druet'deki sergisinin açılışı dolayısıyla daha uzun söz edecektir.

"Sizden ayrılınca, Billancourt'a gitmem gerek" dedi; "evet; bir reçel fabrikasına gideceğim. Yepyeni bir yöntem onlarınki. Reçelleri..."

"Meyvesiz mi yapıyorlar?"

"Hayır; ama meyveleri artık kaynatmıyorlar; donduruyorlar; sıfırın altında yüz on derecede. Geçen gün bir... çilek tattırdılar; olağanüstü; yeni toplanmış gibi; evet gerçekten; hiç fark yok."

"Siz de bu işe para mı yatıracaksınız?"

"Oh! Hayır... Ama bilemem; benim ne yapacağım belli olmaz; sağım solum hiç belli olmaz; çünkü bir işle uzun süre ilgilenemem asla... Ama biliyor musunuz, benim gibiler şu dünyada çok değerlidir! *Çok büyük bir dolanım sağlıyorum*... Örneğin, yalnızca değeri olmayan belgeleri saklarım: artık satamayacağım belgeleri... Oh! Evdeki tuvaleti kaplayacak kadar var! Gün oluyor, kardeşim Thadée bana kızıyor: 'Sonradan başını ağrıtacak bu pis kâğıtları ne diye tutuyorsun?' Ben de ona şöyle diyorum: 'Oğlum, sakin ol; başımı ağrıtacakları yok. Çok basit: Ben hiç kafama takmıyorum.'"

Nadelman'ın atölyesinde, Nadelman konuşurken, Natanson arada sırada bana doğru eğilip, alçak sesle:

"Pek sevimli! Değil mi?" deyiveriyordu.

Kaldı ki, bana karşı çok nazikti; yeniden sözleşmemiz için üsteledi; on beş gün boyunca çok işim olduğunu söyleyince... "O zaman hemen sonrasında, tamam mı!" deyip, veda etmeden elimi sıktı.

İlginç; akıl sır erecek gibi değil – ve Albert'in kuzin Isabelle için dediği gibi: "Onunla zaman geçirmen gerek!"[60]

60 Albert Démarest ile Isabelle Widmer.

1909

Ocak

Cuverville papazı yataktaki on ikinci haftasına giren zavallı Mius'u[1] görmeye gelmiş. Tifüs birbiri ardına tüm organlarını vurdu; oralarda dedikleri gibi, "ağır sayrı". Tam atlattığını, ayağa kalkacağını düşünürken, flebit başlamış – o "feblit" diyor.

"Pekâlâ", demiş papaz, "bir fikrim var. Kısa bir süre önce Jeanne d'Arc'ı azize ilan ettiler[2]; kendisinden daha çok yararlanılmamış, başı çok ağrıtılmamış bir azize o daha; dokuz gün ona dua edelim bakalım..."

Zavallı Mius bu işe çok sevinmiş. Dokuzuncu günün sonunda papaz yeniden onu görmeye gelmiş. Tam da iyileşmesi gereken günde öteki bacağı da gitmiş! "Ah! Papaz efendi amma avanakmış!" diye yazdı bizimki.

"Anlamalısınız", demiş papaz, "çok aziz var; her birinin uzmanlığı farklı; Jeanne d'Arc'ınkini daha bilmiyorduk; bir denemek gerekiyordu; yanılmışız... O zaman, başka birini arayacağız."

Birkaç gün sonra, Juliette Mius pazarda yaşlı bir hemşerisini görmüş.

"Keşke bana daha önce söyleseydiniz! Ben bu işin nasıl çözüleceğini biliyorum. Şişlerle ilgilenen tek bir kişi var, daha önce benim herif için dua ettim ona."

"Adı ne?"

"Aziz Hydropique."[3]

"Evladım, karıştırıyorsunuz sanırım" demiş papaz Juliette'e. "Arkadaşınızın söylediğini doğru anlamamışsınız. Aziz Hydropi-

1 Alphonse Mius (1864 doğumlu) 2 Ekim 1902'de Alphonse Reterre'in yerine Cuverville bahçıvanı olmuştur.
2 Jeanne d'Arc'ı X. Pius 24 Ocak 1909'da kutsamıştır.
3 Fr. su toplanması (ç. n.).

que diye biri yok. Aziz Euterpe demek istiyorsunuz kuşkusuz. Benim de aklımdan geçiyordu. O Cuverville'in koruyucusudur tam da. Bence, sizinle özel olarak ilgilenecektir."

24 Ocak

Fontaine'e yazdığım bir mektuptan.[4]

... *Dün* (Yvette Guilbert'in Jammes'ın şiirlerini okuduğu bir gösteride buluşmuştuk[5]), *başarı ve başarıya ulaşma konusunda ne saçma sapan şeyler söyledim size! Gururdan, hiç kuşkusuz kendime bir biçimde kötü davranarak ve kolay doyumu küçümseyerek sürekli en çetine ve en zorluya yönelmeme neden olan eski Protestanlığın izlerinden söz etmek benim için daha kolay olurdu. Bu bir "yaradılış" sorunu.*

Bir de şunu söylemek gerekiyor ki, ünlü olmaya aldırmasam da, ünün üstüne düşebilecek gölgeye karşı korkunç duyarlıyım. Barrès gibi biri ünü elde etmek için gösterilen çabanın çoğunlukla incelikten yoksun olduğunu yazıyordu; bense daha da acısı, şimdiye dek ne zaman bir arkadaşım başarıya ulaşsa, gözümde değerini ister istemez biraz yitirdiğini düşünüyorum. Kimileri Loyolacılıkla işin içinden çıkıyor; amaç aşkı onlar için araçların iğrençliğini bastırıyor; *– Jammes ise yolunda hep daha ileri gitmesini sağlayan bir tür saflıkla ve yarım bilinçle işin içinden çıkıyor; demek istediğim şu, kendi ününün üstüne titreyen kişi de "Vigny'ler saygınlıklarıyla çok canımı sıkıyor" diye yazan kişi de aynı. Bu Guérin'in ölümünden sonra yazdığı düzyazıda Henri de Régnier'nin yaşamının hayranlık uyandıran saygınlığından söz etmesini sağlıyor; oysa kısa bir süre önce, Orthez'de, bana o Henri de Régnier'yi fazlasıyla küçümsediğini söylemişti, ayrıca* Le Poète et sa femme'ı *Jean de Gourmont'a ithaf edebiliyor. Bunu safça yapmak gerek. Benimse kendime karşı başkalarından çok daha*

4 Gide *Günlük*'e aldığı bu mektup parçası *Œuvres complètes*'in V. cildinde (s. 417-419), "Mektuplar" bölümünde yayımlanmıştır.

5 Yvette Guilbert (1867-1936) bir önceki yıl boyunca ABD'de, Belçika'da, İngiltere'de ve Almanya'da birçok şiir okuması gerçekleştirmiştir; Gide Fontaine'le birlikte, 23 Ocak'ta Gymnase Tiyatrosu'nda aynı programı izlemeye gitmiştir (bkz. *Corr. Gide-Jammes*, s. 254).

keskin bir ironi sergilemek gibi bir kusurum olduğu için, bir yandan pek bir gerekçesinin olmadığını bileceğim bir tutum yaşamımı uzun süre zehirleyebilir. Jammes kendini kapıp koyuverişten ibaret; bense tepkiden ibaretim – yıkıcı bir şey bu. İşime yarayabilecek şeylerin karşısında tetik duruyorum ve Montfort'un[6] romanını satın alan Fayard'ın bir seferde on bin bastığını öğrenince, inan olsun! anında yazdıklarımı otuz okur için bastırasım geliyor. O otuz kişinin en iyiler olduğunu düşünüyorum. (Siz de onlardan birisiniz).

Romanımı Ganderax'a vermemenin en gizli, demek ki en çözümsüz "nedenleri" bunlar. (Kuşkusuz romanı almak için biraz daha çaba gösterseydi farklı davranırdım[7].) Ayrıca dile getirmekte en çok zorlandığım şeyler de bu nedenler; siz bile –önceki gün Herr[8] hayranlık uyandıran bir ifadeyle sizin için: "Fontaine yaşamda her zaman kendine en çok acı veren şeyleri seçer" diyordu–, beni yeterince anlayabilecek misiniz?

2 Mart

Coşkunluğun doruk noktasında Roma yolculuğu.[9]

6 Gide Eugène Montfort'u (1877-1936) 1896'dan beri tanımaktadır.

7 Gide aslında *La Porte étroite*'i (*Dar Kapı*) *La Revue de Paris*'de yayımlanması için Louis Ganderax'a vermekle *La N.R.F.*'e vermek arasında kararsız kalır. Sonunda ikincisini seçer. Roman 1909'da, derginin Şubat, Mart ve Nisan sayılarında yayımlanır (bu konuda bkz. Auguste Anglès, *André Gide et le premir groupe de "La Nouvelle Revue Française"*, I. cilt, s. 127-130). Metin kitap olarak Mercure de France'tan, 12 Haziran 1909'da çıkar. Ayrıca Péguy'nin de Gide'e *La Porte étroite*'i *Cahiers de la quinzaine*'de yayımlamayı önerdiğini belirtelim (bkz. Péguy, *Œuvres et prose complètes*, sunan, hazırlayan ve notlar ekleyen Robert Burac, Bibl. de la Pléiade, III. cilt, s. 1669).

8 Lucien Herr (1864-1926), École normale supérieure'ün çok etkili kütüphanecisi ve *La Revue de Paris*'nin yazmanı.

9 İtalya yolculuğu (özellikle Roma, Via Sistina, 86 numara) 15 Nisan'a dek sürecektir. Gide'in arkadaşlarıyla (Copeau, Ghéon) yazışmaları onun aşırı sevinçle çöküntü arasında gidip gelen değişken bir ruh hali içinde olduğunu gösterir. Orada ilk İtalyanca çevirmeni Giuseppe Vannicola'yla (1877-1915) tanışır (bkz. Alain Goulet, *Giovanni Papini juge d'André Gide*, Lyon Centre d'études gidiennes, 1982, s. 47-48), kendisi de Roma'da olan Maria Van Rysselberghe'le arkadaşlığını pekiştirir (bu konuda bkz. "Souvenirs de Gide 1908-1909", Maria Van Rysselberghe, *B. A. A. G.*, 97. sayı, Ocak 1993). Son olarak, Gide'in orada *Caves du Vatican*'ın (*Vatikan'ın Zindanları*) önemli sahnelerinin taslağını yazdığını belirtelim (A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue Française"*, I. cilt, s. 140).

25 ya da 26 Nisan, Pazartesi

Druet'de Nadelman'ın sergi açılışı. (Elie Nadelman geçen kış anlattığım gibi Alexandre Natanson'un beni kümesine götürdüğü Polonyalı Yahudi genç bir heykeltıraş.)

Ama o zaman Nadelman'dan yeterince söz etmedim; Natanson'un başatlığı onu gölgede bırakıyordu. Oysa epey canlı biri! Natanson sonradan "öne çıkarmak" üzere ona bakıyordu. Nadelman da kendisine bakmasının karşılığında heykeller yapıyordu. Şimdi de o heykelleri sergiliyor, yanlarında da birçok hazırlık deseni var. Nadelman pergelle desen çiziyor, eşkenar dörtgenleri bir araya getirerek heykeller yapıyor. İnsan bedenindeki her eğrinin karşısında ona uygun başka bir eğrinin olduğunu keşfetmiş. Bu dengenin yarattığı uyum teoremi andırıyor. İşin en ilginç yanı her şeye karşın modelden çalışması. Daha genç, doğayı yakalayacak zamanı var. Ama işe yalından başlayan sanatçılardan korkarım; varacakları şeyin karmaşıklıktansa karışıklık olmasından çekinirim.

Nadelman altı yıl yoksulluk çekmiş; inine kapanmış, alçıyla besleniyor gibiymiş; Balzac'ın yaratacağı türden biri. Dün onu gördüğümde, üstünde kuşkusuz ilk kez giydiği mavi bir takım elbise vardı, benimle tanıştırdığı çok basit ve çok çirkin bir kadınla konuşuyordu: Kadın Madam Alex Natanson'muş. Heykellerden birinin paralelkenar sırtını bana göstererek:

"Bu en azından canlı! Onların o Milo *Venüs*'ü gibi değil! Güzelse güzel, bana ne? Bu, en azından, gerçek bir kadın! Canlı!" Nadelman'ın sanatına bundan daha az uyacak bir niteleme olamaz – sanatı şimdilik yalnızca bir teknik, üstelik daha gelişmemiş. Tabii ki Stein'ın hoşuna gitti, onun aklını çelmek için fazla çabaya gerek yok – Stein birçok Matisse satın almış Amerikalı bir koleksiyoncu.[10] Nadelman sergisi açılır açılmaz desenlerin üçte ikisini ya da dörtte üçünü aldı; kaça? Bilmiyorum; ama ardiyede şu küçük gündelik yaşam sahnesine tanık oldum: Druet bir masanın altından küçük alçıdan bir baş ya da en azından gözsüz, ağızsız, burunsuz, kısacası kuluçkalığın üçüncü günündeki bir civciv kadar biçimsiz bir baş taslağı çıkardı.

10 Gertrude Stein'ın kardeşi Leo Stein.

"Ne kadar istiyorsunuz buna?"

"Nasıl olur! Sergiliyor musunuz bunu?" (Şaşkınlığını anlıyordum; içinde yaşadığımız dönemde bile, öyle biçimsiz bir şey sergilenemez.)

"Hayır" dedi Druet; "bunu ayırdım; gafil avlanmak istemiyorum".

"Ne diyeyim, bilemedim..."

"Karar verin. Açık artırmacılık yapayım. Hadi: Bir! İki! Üç!.."

"İki yüz frank!"

"Oh! Bu çok! Çok!" dedi canı biraz sıkılan Druet, ötekiyse rolüne kendini iyiden iyiye kaptırmıştı. Nadelman da:

"Öyleyse siz söyleyin: Hadi! Bir! İki!.."

"Yüz frank! O kadar yeter."

Sonrasında Druet başı aldı gitti.

14 Mayıs

Dün, Perşembe, Jammes ile genç karısı bize öğle yemeğine geldi. Soissons treninden onları almaya gittim. Jammes evlenince iyice kalınlaşmış, semirmiş. "Mutlu görünüyor, öyle değil mi?" dedi Ginette.[11] Karar kıldığı ortada.

Onun isteği üzerine Lacoste'ları, Arthur Fontaine'i, Bonheur'ü ve Ruyters'i de çağırmıştım. Yemek çok güzel geçti.

Kahveden sonra, Jammes bir kısmını *Le Figaro*'ya verdiği *Proses sur Bernadette*'i, sonra *La N.R.F.*'e verdiği *Lettre à P. C. Consul*'ü[12] okudu.

"İçinde adın geçtiği için görkemli bir yapıt" diye yazmıştı bana birkaç gün önce.[13]

11 Jammes'ın eşi Ginette Goedorp.

12 *Les Proses sur Bernadette* Jammes'ın tutkuyla sevdiği Bernadette Soubirous'yu işler. Açıkça Paul Claudel'e yazılan *Lettre à P. C., consul* 1 Temmuz 1909'da yayımlanır. Derginin ilk sayısı, 15 Kasım 1908 tarihinde, Eugène Montfort'un çekişmeli işbirliğiyle gerçekleşen "hatalı çıkış"tan sonra, aynı yılın Şubat ayında yayımlanmıştır. Montfort'un gidişinden sonra kurulan yeni kurulda Copeau, Ruyters (Ağustos 1914'e dek dergiyi o yönetecektir), Schlumberger vardır; bununla birlikte asıl esin kaynağı kesinlikle Gide'dir. Bkz. "Le Vrai Départ", Auguste Anglès, *André Gide et le premir groupe de "La Nouvelle Revue Française"*, I. cilt, s. 127-167.

13 Jammes'ın bu tümceyi içeren mektubunu bulamadık.

Bir ara ötekilerden ayrılıp, benimle kitaplığa çıktı ve orada göğüs geçirerek:

"Ne talihlisin, müridin yok! Nasıl beceriyorsun anlamıyorum..."

"Asıl onlar nasıl becereceklerini bilmiyorlar."

Sonra birden:

"Bonnard arkadan ayağımın altına karpuz kabuğu koyacak diye korkuyorum."[14]

Blum bana şöyle diyordu: "Ernest-Charles sürekli inceliğim üstünde duruyor (*Nouveaux Eckermann*'ın yeni baskısıyla ilgili, *La Grande Revue*'de *çıkan bir makale söz konusuydu). Kendisinin* Brunetière olacağı bir kuşağın Jules Lemaitre'i olmamı istiyor."

4 Temmuz

La Porte étroite'la ilgilenmeye Paris'e gittiğimde, ameliyat edilmesi konuşulan Jeannie Valéry'nin durumunu öğrenmek için Valéry'lere *uğradım*. Degas yanındaydı ve yaklaşık bir saattir onu yoruyordu, çünkü Degas'nın kulağı çok ağır işitiyor, Jeannie'nin sesiyse çok kısık. Degas'yı yaşlanmış buldum, ama hep aynı; biraz daha dikkafalı, görüşlerine daha da saplanmış, hırçınlığı iyice abartmış, beyninin kaşıntının iyiden iyiye yerleştiği aynı noktasını kaşıyıp duruyor. Şöyle diyordu: "Ah! Şu doğadan çalışanlar yok mu! Ne utanmaz soytarılar. Peyzajcılar! Kırda karşılaştığımda, üstlerine ateş etmek istiyorum hep. Dan! Dan!" (Bastonunu kaldırıp, bir gözünü kısıyor ve salondaki mobilyalara nişan alıyordu.) "Bu işle görevli bir kolluk kuvveti kurmak gerek" vb. Sonra: "Sanat eleştirisi! Böyle budalalık mı olur! Ben hep şöyle derim (gerçekten de üç dört yıl önce aynı sözcükleri ondan duyduğumu anımsıyordum): "Musalar asla aralarında konuşmazlar; her biri kendi köşesinde çalışır; çalışmadıklarında da dans ederler." Arkasından iki kez daha yineledi: "Çalışmadıklarında, dans ederler." Sonra:

14 Jammes ozan Abel Bonnard'dan (1883-1968) söz ediyor. Jammes kuşkusuz Hıristiyanlığının Bonnard'ın saldırgan ironisine hedef olmasından çekiniyor.

"*Zekâ*'yı büyük Z'yle yazmaya başladıkları gün, her şey mahvoldu. Zekâ diye bir şey yoktur; şu ya da bu konuda zekâ vardır. İnsanda yalnızca yaptığı iş için zekâ olmalıdır."

9 Temmuz

La Roque'ta: Desauney'ye "teşekkür ettim"[15] ve bir saat konuştuktan sonra bir gün aptallık edip yararlanma hakkını verdiğim evden feragat ettiğini gösteren belgeyi ona imzalatmayı başardım. Hiç kuşku yok ki, Desaunay zimmetine düşündüğümden bile fazla şey geçirmiş, onu suçlamaya başlayınca çöküşünden anladım. Genelde çok ağzı kalabalık biri olmasına karşın, kendini savunmaya bile çalışmadı. Karşısında çok güçlü olmamı benim *iyi* biri olduğumu sanmasına borçlu olduğumu hissediyordum. Onunla konuştuğum süre boyunca, ona karşı acımadansa tiksinti duydum içimde; ona nasıl bu kadar katlanabildim?

Evine dönüşünü, "evi çekip çeviren kadın"la kızının yanında geçirdiği akşamı kafamda canlandırmakta güçlük çekiyorum... Ne dedi acaba? Ne anlattı? Belgeyi böyle kolayca imzalamasına kızdılar mı...? Ah! Düş gücü olması gereken gerçeğin karşısında zayıf hissediyor kendini... Öte yandan, romanın en güzel bölümü buydu...

11 Temmuz

Georges *La Porte étroite*'ı sevmedi; öteki kitaplarımı ona yeğliyormuş[16]; ona kalmış; ama kitabı ötekilerden bazılarını çekici kılan niteliklerden yoksun olmakla eleştirirken yanılıyor; ona önemli, zor olanın tam da o nitelikleri bu kitaba koymamak olduğunu, o niteliklerin bu romana uygun olmadığını anlatmaya çalıştım.

"Fakat, güzel olan her şey nadir olduğu kadar da güçtür" (*L'Éthique*'in son sözleri[17]).

15 Gide'le kahyası arasındaki çekişme sona eriyor.
16 Georges Rondeaux'dan söz ediyor.
17 Spinoza'nın *Etika*'sının son tümcesi (çev. Hilmi Ziya Ülken, Dost, 2011, s. 293).

La Porte étroite'ın eleştirileri[18] – Bu farklı kitapların eskiden de şimdi de zihnimde birlikte var olduğunu kabul etmekte zorlanıyorlar hâlâ. Kitaplar hepsinin birden yazılması olanaksız olduğu için yalnızca kâğıt üstünde birbirlerini izliyorlar. Yazdığım kitap ne olursa olsun, her şeyimi asla vermiyorum ona, bir yandan da hemen sonrasında beni en çok ısrarla çağıran konu benliğimin öteki ucunda gelişiyor.

Zihnimin yörüngesi kolay kolay çizilemeyecek; onun eğrisi yalnızca biçemimde kendini gösterecek ve birçoklarının gözünden kaçacak. Olur a biri, son yazımda, sonunda bana benzeyen bir şeyler yakaladığını sanırsa, gözünü açsın: Ben her zaman en çok son yaratımdan farklıyım.

Lucien Rolmer'e mektup[19] (aptalca bir yazı) – *La Porte étroite*'ımın aleyhine *L'Immoraliste*'i övüyordu.

"*Billurla karşılaştırılmaktan büyük zevk aldım kesinlikle!.. Ama ressamla modeli karıştırmanız ne tuhaf. Goethe* Confessions d'une belle âme'ı[20] *yazdı diye size daha mı dar görüşlü görünüyor? – Bir tek onca hayran olduğunuz* L'Immoraliste'*in yazarı olsaydım, asıl o zaman kendimi dar görüşlü hissederdim.*"

Bir şeyi iyi betimleyebilmek için, ona hemen dibinden bakmamalı.

18 Basında o dönemde *La Porte étroite*'la (*Dar Kapı*) ilgili çıkan yazıların çoğu *Bulletins des amis d'André Gide*'in çeşitli sayılarında yayımlanmıştır (33., 35., 38., 42., 45., 46., 47. ve 62. sayılar). Gide "Projet de préface pour *La Porte étroite*"ında, tüm bu eleştirileri yeniden ele alır (*Feuillets, Œuvres complètes*'te, VI. cilt, s. 359-361). İlk doyurucu makaleler İngiltere'den gelecektir (9 Ağustos 1909 tarihli *The Times Literary Supplement*): Madam Duclaux'nun bir yazısını (*B. A. A. G.*, 55. sayı, Temmuz 1982, s. 416-420) ve özellikle Edmund Gosse'un *Contemporary Review*'de yayımlanan yazısını ("The Writings of André Gide") analım.

19 Lucien Rolmer adıyla anılan Louis de Roux (1880-1916) *Le Rénovation esthétique*'in Eylül 1909 tarihli sayısında *La Porte étroite* üstüne şöyle başlayan bir yazı yayımlar: "Billur yazı yazsaydı, M. André Gide gibi yazardı. *L'Immoraliste* [*Ayrı Yol*] bir başyapıtı, hâlâ öyle, duru ve arı bir tansık her zaman! *La Porte étroite* [*Dar Kapı*] ise çok daha dar bir zihne tanıklık ediyor" (aktaran *B. A. A. G.*, Ekim 1981, s. 518-519).

20 "Güzel Bir Ruhun İtirafları".

7 Kasım, Pazar[21]

Ruyters, Philippe, Rivière, Copeau, Drouin ve Claudel geldi.[22]
Pazartesi: Copeau ve Boylesve ile birlikte Steinheil davası.[23]
Salı: Philippe ve Frizeau'larla Claudel'in evinde akşam yemeği (söylenecek çok şey var – zaman yok).

Kitap şimdi gözüme bademleri güzel (*demek ki: Alissa'nın Mektupları ve Günlüğü*), ama sakızı yapış yapış bir helva gibi görünüyor, vasat yazıldığını düşünüyorum; ama birinci tekil kişiyle başka türlüsü olamazdı, Jérôme'umun gevşek kişiliği gevşek bir düzyazı istedi. Öyle ki, sonunda, kitabın başarılı olduğuna inanıyorum. Ama başka bir şey yazmayı iple çekiyorum! *Aşk*, *yürek*, *ruh* vb. sözcüklerini bir daha kullanmadan önce on yıl geçmesi gerek.

Kasım sonu

Arsène Guillot'yu okudum; önce alçak sesle; hemen sonrasında, Em.'e yüksek sesle. Mérimée'de buna benzer bir şey görmemiştim hiç. Neden daha çok göze çarpmamış? Taine de (*Lettres à l'inconnue*'ye önsöz) onu anlamamış, değerini kavrayamamış kesinlikle. Evet; Mérimée'nin yazabileceğini düşündüğüm her şeyden daha iyi. Gerçekten eşsiz.

21 Gide Temmuz ayının büyük bölümünü Cuverville'de geçirir; orada gelecekte *Corydon*'a dönüşecek metninin ilk yorumunun önemli bir kısmını yazmaya başlar; Ağustos'ta arkadaşı Eugène Rouart'ın Bagnols-de-Grenade'daki evine döner; sonra yeniden Cuverville'e gidip, Kasım başına dek orada kalır, özellikle *La Nouvelle Revue française*'le ilgilenmek için birkaç kez Paris'e gider.

22 Bu yemek, arkadaşlık ilişkilerinin yanı sıra, *La N.R.F.*'in doğuşu ve tanıtımıyla ilgilidir. Jacques Rivière Gide'le 15 Aralık 1908'de ressam arkadaşı André Lhote'un evinde tanışmıştır; bkz. *Correspondance Rivière-Alain-Fournier*'de anlattıkları (A. Rivière ve P. de Gaulmyn'in gözden geçirip tamamladığı baskı, Gallimard, 1991, II. cilt, s. 250-251).

23 Annesiyle ressam kocası Adolphe Steinheil'ı öldürmekle suçlanan Marguerite Steinheil'ın davası. Gide bu davaya "Journal sans dates" (*Günlük* kadar özel olmayan ve doğrudan *La N.R.F.*'te yayımlanmak üzere yazılmış anlatılar) başlığı altında yeniden dönecektir. ("Journal sans dates", *Nouveaux Prétextes*, s. 175). Ayrıca bkz. *La N.R.F.*, 12. sayı, Ocak 1910.

Bu akşam "La Partie de tric-trac"ı[24] okudum – genelde ne zaman Mérimée'nin bir kitabını açsam tepemi attıran o katlanılmaz ödevini yapma, işe yaramaz yetkinlik izlenimiyle karşılaştım orada.

Konu ortaya atılmamış: Namuslu bir adam hile yapıyor. Bu kadarı yeterli olabilirdi. – Ama kazanıyor. Kırk bin frank kazanıyor. Kumar oynadığı adam intihar ediyor. Bu da vicdan azabından kıvranmasına yol açıyor. Peki ama ya Hollandalı kendini öldürmeseydi? Azıcık para kazansaydı ne yapardı? – *Beni asıl ilgilendiren bu.* Gerisi sıradan gazete haberi.

Ne yapardı?.. Yeniden hile yapmaya başlardı. Bu da çok dokunaklı bir şey olurdu. Çünkü namuslu insanla düzenbaz arasında fark yoktur. Namuslu insanın bir düzenbaza dönüşebilmesi hem korkunç hem gerçektir. "Günah" yolunda yalnızca ilk adımı atmak güçtür. Ayrıca bir kadının sevgilisinin olmamasının tek bir sevgilisinin olmasından daha kolay olduğu zaten söylenmişti.

Bu Lafcadio'nun öyküsü.

15 Kasım tarihli *Le Mercure*'deki *Dialogue des amateurs*, M. de Gourmont orada en sevdiği üç konuya dönüyor: alkolizm, ahlak bozukluğu, nüfusun azaltılması. Sakıngan davrananları, korkanları, Fransa nüfusunun hâlâ aşırı kalabalık olduğunun kanıtı işsiz işçilerdir diye düşünmeyenleri birer budala gibi gösteriyor (en azından göstermeye çalışıyor). Kaldı ki: "İstila bile Fransa'ya bu kadar zarar veremez. Sonuçta o geçici bir süreçtir" diyor biraz daha ileride.

"Büyük sözcüklerin hepsi kirletilmeli" diyor bir sonraki sayıda. Kirlettiği tek şey bu olsaydı keşke!..

Oh! Tabii ya, M. de Gourmont'un ne demek istediğini anlıyorum, kimi putların yerilmesinin iyi olacağını da kabul ediyorum. Ama bence, o büyük sözcükler bugün zaten çoğunlukla pislik içinde, ben de çoğunlukla "büyük sözcük" arıyorum; ama kirleten M. de Gourmont'dan başka bir şey göremiyorum.

Öfkelenmeyi bırakınca, yaşlanmaya başlayacağım.[25]

24 *Arsène Guillot*'da.

25 Gourmont'la ilgili bu satırlar "Journal sans dates"ta, önce *La N.R.F.*'te, sonra *Nouveaux Prétextes*'de (s. 189-190) yayımlanmıştır.

Sincérité adındaki kıpkırmızı, küçücük derginin ilk iki sayısı. M. Nazzi *işi tek başına yürütüyor.*[26] Kim bu Louis Nazzi? Bu altmış sayfa onu yakından tanımamı sağlamıyor daha. Zevklerinden, demek ki kendisinden çok görüşleriyle ilgili şeyler söylüyorlar. Kişinin kendisiyle ilgilenmeden görüşlerle ilgilenemem.

Sincérité (içtenlik) sözcüğü artık anlamakta en çok zorlandığım sözcüklerden biri. İçten olmalarıyla böbürlenen bir sürü genç tanıdım!.. Kimisi kendini beğenmiş ve çekilmezdi; kimisiyse hoyrat; seslerinin tınısı bile sahteydi... Genelde, bir şeylere inanan ve eleştiriyi beceremeyen her genç kendini içten sanıyor.

Ayrıca içtenlikle "patavatsızlık" nasıl da birbirine karıştırılıyor! Sanatta, içtenlik ilgimi yalnızca güçlükle kabullenildiğinde çekiyor. Bir tek çok bayağı ruhlar kişiliklerinin içten ifadesine kolayca erişiyor. Çünkü yeni bir kişilik kendini içtenlikle ancak yeni bir biçimle ifade eder. Kişiliğimize özgü söz her zaman Odysseus'un yayı kadar zor gerilmelidir.[27]

CHARLES-LOUIS PHILIPPE'İN ÖLÜMÜ[28]

Hayır! Hayır, bu aynı şey değildi... Bu kez, ölen kişi *gerçek* biri. Ona güveniliyor; ondan destek alınıyor; seviliyordu. Birden göçüp gitti.

26 Louis Nazzirolli'nin (1885-1913) takma adı Louis Nazzi. Gide'in epey sertçe eleştirdiği *Sincérité* dergisinin yalnızca iki sayısını tek başına çıkarmıştır.

27 *Sincérité* dergisine ilişkin bu üç paragraf "Journal sans dates"ta (bkz. *Nouveaux Prétextes*, s. 190-191) yayımlanmıştır.

28 Charles-Louis Philippe 21 Aralık 1909'da doğru dürüst tedavi edilmeyen tifo kaynaklı tüberküloz menenjitten ve gençken geçirdiği kemik yangısının etkisiyle ölür. Gide onun ölümüne çok üzülür. Bu sayfaları "Journal sans dates" başlığı altında, *La N.R.F.*'in yazara ayırdığı ve 15 Şubat 1910'da çıkan sayı (14. sayı) için yazar. Metin *Nouveaux Prétextes*'e ve *Œuvres complètes*'e de alınacak, sonra Gide onu ilk Bibliothèque de la Pléiade baskısında *Günlük*'üne koyacaktır. Gide ayrıca 10 Aralık 1910 tarihli *La Grande Revue*'ye de 1911'de Eugène Figuière et Cie'nin kitapçık halinde yeniden basacağı "Charles-Louis Philippe" adlı bir metin yazar. Ayrıca bkz. "Charles-Louis Philippe", *La Vie des lettres et des arts*, 1 Nisan 1913. Gide'in metnini Eugène Montfort'un *Marges*'ın Ocak sayısında yayımlanan, "Charles-Louis Philippe" adlı metniyle ve Paul Léautaud'nun *Journal littéraire*'inde (Mercure de France, 1955, II. cilt, s. 414-421) anlatıklarıyla karşılaştırmak ilginç olabilir.

Bunları trende yazıyorum – hâlâ onunla konuşuyorum burada. Ah anılar şimdiden birbirine giriyor! Bugün onları sabitlemezsem, yarın ezik büzük bir halde birbirine karıştıracağım hepsini.

Cumartesi akşamı Marguerite Audoux'nun[30] gönderdiği pusuladan Philippe'in hasta olduğunu öğrendim.

Pazar sabahı, Bourbon Rıhtımı'ndaki evine gittim; kapıcısı beni Dubois Hastanesi'ne gönderdi; ama orada kimse onu tanımıyordu. Önceki gün üç kişinin daha onu sorduğunu, onlara da bir şey söyleyemediklerini öğrendim. Madam Audoux'nun kartında hiç bilgi yoktu... Ne yapacağım?.. Francis Jourdain'den[31] bilgi alabilirdim kuşkusuz; ona yazdım. Ondan Salı günü aldığım telgraf tüm umutlarımı suya düşürdü; bana verdiği adrese koştum.

Velpeau Sağlık Yurdu'nun koridorunun dibinde, bir odanın kapısı açık. Philippe oradaydı. Ah! Odanın balkon kapısının doğrudan aydınlık büyük bir bahçeye açılmasının şimdi ne önemi var! Nekahatı için iyi olabilirdi; ama bilincini yitirmiş bile; savaşıyordu, ama çoktan aramızdan ayrılmıştı.

Hırıldadığı yatağa yaklaştım; annesi, tanımadığım bir arkadaşı[32] ve beni tanıyıp buyur eden Madam Audoux oradaydı. Onu bir ara görüşme salonuna götürdüm.

Philippe sekiz gündür oradaymış. Tifo önce önemsiz görünüyormuş; başlarda, kendini pek belli etmediği için, basit bir grip sanmışlar. Sonra, birkaç gün boyunca, Philippe'i bugün tifoluları tedavi ettikleri gibi tedavi etmişler; ama soğuk banyo uygulaması Bourbon Rıhtımı'ndaki küçük evine hiç uygun değilmiş. Salı akşamı, onu Velpeau Sağlık Yurdu'na getirmişler; Pazar'a dek kaygı verici bir durum yokmuş; derken menenjit başlamış; kalbi çılgına dönmüş; iyileşme umudu kalmamış.

29 Auvergne'deki Cérilly Charles-Louis Philippe'in doğduğu köydür. Oraya gömülür.
30 Femina Ödülü'nü kazanmış yazar.
31 Francis Jourdain (1876-1958), Philippe'in arkadaşı, ressam, dekoratör ve gravürcü.
32 Gide'in notu: "Léon Werth". Eleştirmen, denemeci, romancı.

Arkadaşı Doktor *Élie* Faure, hiç umut olmamasına karşın, ayak diremiş, son anlara dek tedaviyi sürdürmüş, arada sırada yine bir spartein ya da kafurlu yağ iğnesi yapmayı denemiş; organizma artık tepki vermiyormuş.

Yatağın yanına döndük. Yine de nasıl bir çalışma vardı anlatamam, o acılar içindeki zavallı beden ölmeye kolay kolay boyun eğmiyordu! Çok hızlı ve çok şiddetli, çok kötü, nasıl yapacağını unutmuş biri gibi soluyordu.

Boynundaki ve yüzün alt kısmındaki kaslar oynuyordu; bir gözü yarı açık, öteki kapalıydı. Birkaç telgraf göndermek için postaneye gittim[33]; Philippe'in arkadaşlarının neredeyse hiçbiri durumu bilmiyordu.

Velpeau Sağlık Yurdu'na döndüm. Doktor Élie Faure hastanın nabzını tutuyordu. Zavallı anne: "Nasıl seyrediyor bu ateş?" diye soruyordu. Acılıyken bile iyi konuşmaya çalışıyordu; basit bir köylüydü ama oğlunun kim olduğunu biliyordu. O kara günler boyunca, gözyaşı dökmek yerine, kendini durmadan konuşmaya vermişti; sözler önce kendisi acısını pek doğru yorumlayamıyormuş gibi şaşırtıcı gelen, biraz boğuk bir tonla, değişmeyen, tekdüze, vurgusuz ve ezgisiz bir biçimde dökülüyordu ağzından; yüzüyse hep cansızdı.

Öğleden sonra, yine gittim; bu yası kavrayamıyorum. Philippe biraz daha zayıftı, yüzü çarpılmış, sarsılmış, ölümle mücadelesinde gücü biraz daha azalmıştı.

Çarşamba sabahı

Copeau[34] beni görüşme odasında bekliyordu. Bizi avlunun sağındaki, yandan girilen, utanç içinde saklanan küçük gizli bir odaya götürdüler. Yurdun geri kalanı burayı bilmiyordu, çünkü

33 19 Aralık'ta, Gide Ruyters'e ve Copeau'ya yazar, sonra 21'inde Jammes'a ve Rouart'a haber verecektir.

34 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Copeau" yerine "Chanvin" yazar. Bu kuşkusuz yalnızca C. baş harfinin geçtiği eski baskılara ("Journal sans dates", *Nouveaux Prétextes*'te ya da *Œuvres complètes*'te) bakarak çalışan Gide'in bir hatasıdır. Doğrulama için bkz. Gide'in anlattıklarına koşut şeyler söyleyen Jacques Copeau'nun *Journal*'i (I. cilt, s. 445-451).

orası bir sağlık yurduydu, insanlar oraya yalnızca iyileşmek için geliyordu – bu odaysa ölüler odasıydı. Yeni konuk oraya gece, yurdun geri kalanı dinlenirken getirilmişti; büyük çıplak duvarın üstünde bir yazı asılıydı: yalnızca akşam 9'la sabah 7 arasında. Konuk buradan ancak o alçak kapıdan, odanın dibinde gördüğüm, doğrudan öteki sokağa açılan o sürgülü kapıdan çıkacaktı...

Orada duruyordu; büyük bir kefenin üstünde küçücük; kahverengimsi bir takım elbise vardı üstünde; dümdüz, kaskatı, esas duruştaymış gibi. Kaldı ki çok değişmemişti; burun delikleri biraz kısılmış; küçük yumrukları bembeyaz olmuş; ayakları iki pamuk bone gibi dikilmiş büyük beyaz çorapların içinde kaybolmuştu.

Salonda sessizce ağlayan birkaç arkadaşı vardı. Anne yanımıza geldi, ağlayamıyor ama yakınıyordu. Her yeni gelene antik ağıtçılar gibi yeni bir nakarat tutturuyordu. Bize değil, oğluna sesleniyordu. Onu çağırıyor; üstüne eğiliyor, kucaklıyordu: "Tatlı bala!" dedi... "Huyunu suyunu, her şeyini bilirdim senin... Ah! Şimdi nasıl kaparım seni! Nasıl kaparım sonsuza kadar..."

Bu acı başta şaşırtıcı geliyordu, öyle belagatliydi ki; sesin tonlamasında hiç ifade yoktu, ama sevgi sözcüklerinde olağanüstü yaratıcıydı... Sonra bir arkadaşına dönüp, tonunu değiştirmeden, defin masrafları ya da yola çıkış konusunda açık bir bilgi veriyordu. Oğlunu olabildiğince çabuk götürmek, herkesten uzaklaştırmak, onunla baş başa kalmak istiyordu. "Seni her gün görmeye geleceğim, her gün." Alnını okşuyordu. Sonra bize dönüp: "Acıyın bana beyler!.."

Marguerite Audoux bize son yarım saatin dayanılmaz olduğunu söyledi. Birçok kez her şeyin bittiğini sanmışlar, korkutucu soluması duruyormuş; o zaman anne yatağa atlıyormuş: "Biraz daha yanımızda kal canım! Soluk al biraz daha; bir daha! Hadi bir daha!" "Tatlı bala"nın tüm kaslarının da onu duyınuşçasına birden büyük bir çabayla gerildiğini, göğsünün yine çok yukarılara, çok şiddetli bir biçimde kabardığını, sonra yine alçaldığını görüyorlarmış... Umutsuzluk krizine kapılan Doktor Élie Faure hıçkıra hıçkıra ağlayarak: "Elimden gelen her şeyi yaptım..." diye bağırıyormuş.

Akşam saat 9'da ölmüş.

Le Mercure de France'a Lucien Jean'ın[35] yapıtlarına yazacağı önsöz askıda kaldı: ben Vallette'le konuşurken, Copeau birkaç yas mektubu yazdı; anne naaşı hemen o gece götürmek istiyordu; 8'de, birkaç arkadaşı ya sağlık yurdunda ya da garda düzenlenecek kısa bir veda töreninde bir araya gelecek. Ben gitmeyeceğim; ama Philippe'i bir kez daha görmek istiyorum. Geri döndük. Léautaud bize eşlik ediyordu.

Yine cenaze odasındayız. Bourdelle[36] ölüm maskesini çıkarmaya geldi; alçı parçaları sıçrıyor tahtaların üstüne. Evet bu doğru tanıklığı saklamak bizi mutlu edecek kesinlikle; ama onu yalnızca bu yolla tanıyacak olanlar baştan aşağı çok anlamlı bir bedeni olan o tıknaz varlığın ifadesini bütünüyle kafalarında canlandıramayacaklar. – Evet, Toulouse-Lautrec de onun kadar kısaydı, ama onun bedeni biçimsizdi; Philippe sağlamdı; küçük elleri, küçük ayakları, kısa bacakları vardı; alnı düzgündü. Onun yanındayken, kısa bir süre sonra, aşırı uzun olduğunuz için utanıyordunuz.

Avluda, bir grup arkadaş. Odada, anne, Marguerite Andoux (ah! acısının niteliği nasıl da güzel görünüyor gözüme!), Fargue[37]; kapkara sakalının altında çok solgun görünen Léautaud duygularını gizliyor. Anne yine yakınıyor. Fargue ile Werth bir tarifeye bakıyor; ertesi gün sekiz on beş treni için Quai d'Orsay'de buluşmaya karar veriyoruz.

Perşembe, saat 8

Quai d'Orsay Garı, neyse ki Copeau'yla çok erkenden gelmişiz, çünkü sekiz on beş treninin Lyon Garı'ndan kalktığını öğreniyoruz. Yazık! Biz hemen öteki gara geçerken, bizim gibi yanlış bilgilendirilmiş kim bilir kaç arkadaşının oraya gidecek zamanı olmayacak. Bindiğimiz trende tek bir arkadaşını bile görmedik. Oysa birçoğu geleceğine söz vermişti.

35 Lucien Jean (1870-1908), Lucien Dieudonné'nin takma adı. Kendisi Charles-Louis Philippe'in yakınlarından biridir. Gide onu özellikle *Ayrı Yol* üstüne yazdığı övgü dolu makaleden tanır.
36 Heykeltıraş Émile-Antoine Bourdelle (1861-1929).
37 Léon-Paul Fargue Charles-Louis Philippe'in grubundandır.

Bütün gece yağmur yağdı ve şiddetli bir rüzgâr esti; şimdi hava daha durgun ve ılık; kırlar ıslak; gökyüzünün her yeri iç karartıcı.

Moulins'e bilet aldık. Nevers'den aldığım tarifeye bakınca, Cérilly'ye varmak için, Moulins'den sallana sallana giden küçük bir trenle üç dört saatlik bir yolculuk yapmamız, sonra da uzun bir süre yolcu arabasına binmemiz gerektiğini gördüm; ama biz vardığımızda o küçük tren kalkmış olacak. Bütün yolu arabayla gidebilir miyiz?

Moulins'de üç kişi bize araba kiralamayı reddetti; yol çok uzunmuş: Bize bir otomobil gerekiyor. Bulduk! Kırlara dalıyoruz. Hava soğuk değil; günün güzel bir saati. Bir anda rüzgâr yorgunluğumuzu, hatta üzüntümüzü silip süpürüyor, Philippe'ten söz ederken: "Gökyüzünün bir yerinden bize bakıyorsan, bizi yolda böyle arkandan koşarken görünce eğleniyorsundur!" diyoruz.

Kışın ve sağanağın kararttığı güzel bir yöre; gökyüzünün mor kenarındaki otlakların yeşili ne de hoş!

Bourbon-l'Archambault. İkiz kız kardeşin ve pastacı kaynın burada yaşıyor. Ah! İşte Cérilly'den dönen cenaze arabası... Hava kararıyor. Gecenin bastırmasından biraz önce küçük köye giriyoruz. Otomobili çantalarımızı bıraktığımız otelin garajına çektik. Köy meydanına gittik. Philippe'in bir kitabının içinde dolanıyoruz. Bize evinin yolunu gösteriyorlar. Yukarı doğru çıkan yolun üstünde, kiliseyi geçince, neredeyse *Perdrix Baba*'nınkinin[38] karşısında. Giriş katındaki tek pencerenin kepenkleri derin düşüncelere dalmış birinin gözkapakları gibi kapalı; ama kapı aralık. Evet, burası; biri dışarı çıkarken kapıyı açıyor ve girişin karşısındaki dar odada, yanan iki mumun arasında, kara örtülü ve üstü çelenklerle kaplı tabutu görüyoruz. Anne hemen yanımıza geliyor, bizi gördüğüne şaşırıyor; demek oğlu bu kadar seviliyormuş! Bizi oralarda yaşayan birkaç konukla tanıştırıyor; Paris'ten yalnızca onun için kalkıp gelmiş arkadaşlar; bundan gurur duyuyor. Bir kadın bir köşede hıçkıra hıçkıra ağlıyor; kız kardeş. Oh! Nasıl da benziyor ona; yüzü arkadaşımızın çenenin sol kenarındaki, sakalın gizleyemediği bir yara izinden ötürü

38 Perdrix Baba (Père Perdrix) Philippe'in aynı adlı romanının kahramanıdır.

biraz biçimsizleşmiş yüzünü açıklıyor gözümde.[39] Kayın nazikçe yanımıza gelip, ev daha kalabalıklaşmadan, Charles-Louis'nin odasını görmek isteyip istemeyeceğimizi soruyor.

Ev bütünüyle onunla orantılı; ev çok küçük olduğu için o da çok küçük kalmış hep; ilk önce girilen, salon olarak kullanılan odanın yanında, bir zamanlar nalıncı babasının çalıştığı aydınlık ve boş oda; Philippe'in birinci kattaki odasının da baktığı küçük bir iç avludan ışık alıyor. Dar ve süssüz bir oda; pencerenin sağında, yazı yazdığı küçük bir masa; masanın üstünde, birkaç kitabı taşıyan raflar ve tüm okul defterlerinin yüksek yığını. Pencereden görülecek manzarayı küçük iç avlunun dibinde büyümüş iki üç köknar kapıyor. Hepsi bu; bu kadarı da yetiyordu. Philippe orada kendini iyi hissediyordu. Anne ev sahipliği yapıyor:

"İyi bakın beyler; ondan söz edecekseniz, burası çok önemli."

Evin ön kısmında bu gösterişsiz konuttaki bir avuç lüks eşyanın toplandığı bir konuk odası; süslemeli şömine, çerçeveli portreler, örtüler; kullanılmayan bir oda bu.

"Yoksul olsak da sefalet içinde yaşamıyoruz gördüğünüz gibi."

Cérilly'de olduğumuz sürece, kaldığımız otelde kendimizi onun konukları gibi görmemizi istiyor.

"Perdrix Baba'nın evini görmek ister misiniz?" diyor kayın; "ilginizi çekebilir".

Onunla köyün sondan bir önceki evine gidiyoruz; ama bizi aldıkları oda yenilenmiş. Dışarı çıkarken, kayın bize doğru eğiliyor:

"Şurada gördüğünüz kişi Jean Morentin[40]; bilirsiniz: *köyün beyi*. Louis kitabında kendisinden söz edince, onu kızdırmak istediler. Ama o şöyle dedi: 'Hayır, hayır, ben küçük Philippe'i tanırım! İyi çocuktur; benim için kötü bir şey söylemek istemez.'"

Otele döndük, Valery Larbaud[41] da Vichy'den gelmişti oraya, akşamı birlikte geçirdik.

39 Gide "Entretiens avec Jean Amrouche"ta Charles-Louis Philippe'i şöyle betimler: "[...] çok acı çekti, hastaydı, *La Mère et l'Enfant*'da neredeyse bütün çocukluğu boyunca çektiği çok sancılı bir kemik zarı yangısını anlatır. Küçücüktü. Bu çok önemli. Fazlasıyla göze çarpan bir yara izi vardı" (s. 223).

40 "Köyün beyi" Jean Morentin Cérilly'li bir tarım işçisidir ve Philippe'in birçok kahramanının esin kaynağı olmuştur.

41 Larbaud ile Gide Philippe'in aracılığıyla 1908 yılının sonunda tanışmıştır.

Cenaze töreni Cuma sabahı saat 10'da oldu. Başka hiçbir arkadaşı gelmedi; hayır, *Vie d'un simple*'in yazarı Guillaumin gelmişti[42]; oradan otuz kilometre uzaktaki bir çiftlikte yaşıyormuş. Bir on beş dakika daha bekledik "umutla"; Cérily birçok hattın arasında kalıyor, oraya farklı taraflardan ulaşılabiliyor. Sonunda kısa cenaze alayı yürümeye başladı.

Külrengi ve kahverengi, küçük, Romanesk kilise, gölgelerle ve güzel öğütlerle dolu. Biz tabutun yanında toplanmış dururken, diyakoz bize doğru geliyor:

"Buradan beyler! Buraya gelin; ateşin yanına."

Apsidin yanındaki bir ocağa yaklaşıyoruz. Tören sırasında, kayın iki kez yanımıza geliyor: Önce Marcel Ray'nin[43] karısıyla birlikte Montpellier'den geldiğini söylemek için, sonra da bize doğru eğilip:

"Saints Şapeli'ne gidin; kaynım kitaplarında oradan da söz eder" demek için.

Tören bitti; mezarlığa gidiyoruz. Gökyüzü basık. Zaman zaman havada gezinen bir bulut manzaranın arka tarafını puslandırıyor. Açık mezarın önüne geldik. Mezarın öteki tarafına, karşımda hıçkıra hıçkıra ağlayan ve birilerinin destek olduğu kız kardeşe bakıyorum. Gerçekten Philippe mi bu gömdükleri? Bu oynanan ne kara bir güldürüdür? – Yöreden Palmes Académiques nişanlı bir arkadaşı, Cérilly'li bir tüccar ya da bir memur elinde el yazması sayfalarla ilerleyip konuşmaya başlıyor. Philippe'in kısa boyundan, üne kavuşmasına engel olan etkileyicilikten uzak görüntüsünden, üstlenmek istediği görevlerde art arda yaşadığı başarısızlıklardan söz ediyor: "Belki büyük bir yazar olamadın ama..." Philippe'in kendinden söz ederken sergilediği ve kuşkusuz karşımızdaki yetkin adamın kandığı alçakgönüllülüğün bu saf yansıması kadar dokunaklı bir şey olamaz; ama bazılarımızın yüreği sıkışıyor; yanımda birinin mırıldandığını duyuyorum: "Duyan da hiç dikiş tutturamamış sanır!" Bir an mezarın yanına

42 Émile Guillaumin (1873-1951) Ygrande'li bir köylüdür. 1904'te bir ortakçının yaşamını anlattığı bir roman yayınlamıştır.
43 Marcel Ray (1878-1951) o sıralar Montpellier Üniversitesi'nde Almanca öğretmenidir.

gidip, Philippe'ten ancak Cérilly'de böyle alçakgönüllülükle söz edilebileceğini; Paris'ten baktığımızda, Philippe'in gözümüze çok büyük göründüğünü söylemek konusunda kararsız kaldım... Ama olur mu hiç! O zaman Philippe kendisiyle yüreğinin asla uzaklaşmak istemediği küçük köyünde yaşayanlar arasına mesafe konmasına üzülmez miydi?

Kaldı ki Guillaumin sözü aldı; konuşması kısa, ölçülü ve incelikliydi, çok dokunaklıydı. Yüzyıl önce Cérilly'de doğmuş, Philippe gibi uzaklara gitmiş, yine onun gibi otuz beş yaşında ölmüş başka birinden söz etti: doğabilimci Péron'dan.[44] Oraya onun anısına küçük bir anıt dikmişler. Biraz sonra bu saygılı ve insanın içine dokunan yazıtı defterime geçireceğim:

PÉRON KENDİ
MEYVELERİNİN AĞIRLIĞI
ALTINDA EZİLEN
GENÇ BİR AĞAÇ GİBİ
KURUDU

Anıtın bir başka yüzünde François Péron'u bildik kangurularin yaşadığı bir Avustralya manzarasında, üstüne kakadular tünemiş bir mangrovun altında otururken gösteren tunç bir kabartma var.

Mezarlığın kapısında bir otomobil duruyor; Fargue bu; tam konuşmalar biterken geliyor.

Onu gördüğüme seviniyorum; acısı derin; orada bulunan herkesinki gibi aslında; ama görünen o ki, Fargue ayrıca gelmeyen arkadaşların hepsini, özellikle en yakın arkadaşları temsil ediyor, onların da saygılarını sunmaya gelmiş.

Madam Philippe'in bizi çağırdığı otele dönüyoruz; damadı Mösyö Tournayre onu temsil ediyor. Onun yanına oturuyorum; bana kaynının küçük bir çocukken yaptıklarını anlatıyor.

"Daha beş altı yaşındayken" diyor, "küçük Louis 'okula gitme'

44 François Péron 1809'da ölmüştür. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında adı "Perron" şeklinde yazılmıştır. Biz düzelttik.

oyunu oynardı; kendine küçük defterler hazırlamıştı, onları kolunun altına sıkıştırıp:

'Anne, hoşça kal; ben okula gidiyorum' derdi.

Sonra öteki odanın bir köşesine, bir tabureye oturur, her şeye sırtını dönerdi... Ardından, on beş dakika sonra, hayali ders biter, o da *geri dönerdi*:

'Anne, okul bitti'.

Ama günün birinde, kimseye bir şey söylemeden, evden kaçıp, gerçekten okula gitti; daha altı yaşındaydı: Öğretmen onu geri göndermiş. Ama küçük Louis yine gitmiş. Öğretmen:

'Ne diye geliyorsun buraya?' demiş.

'E... öğrenmeye.'

Onu yine geri göndermişler; çok küçük diye. Çocuk ayak diredi, öyle ki yaş konusunda muafiyet verdiler ona. Sabırlı eğitimi böyle başladı."

Ey "tatlı bala"! Daha sonra *Jude l'Obscur*'ü[45] neden onca sevdiğini anlıyorum. O hayranlık dolu özenin yazarlık yeteneğinden, duyarlılığından, zekândan da öte içindeki sevginin bir yansımasından başka bir şey değildi!

Yeniden yola çıkıyoruz.

Dönüş yolunda, ona Fasquelle'in çok yakında yayımlaması gereken kitabı üstüne yazmaya söz verdiğim, yazmaya hazırlandığım makaleyi düşünüyorum – beklediği makaleyi. Kafamda çeşitli noktalarını belirliyorum.

Philippe'in ölümü övgüde aşırıya kaçmama neden olamaz; olsa olsa o dokunaklı figürün üstüne daha üzgün bir halde eğilip, onu (arkasında bıraktığı belgelerde) daha iyi incelememi sağlayarak, hayranlığımı iyiden iyiye pekiştirebilir.

Kendisinde yalnızca acıma duygusunu, sevecenliğini ve yüreğinin eşsiz niteliklerini gören kimileri onu iyi tanımıyor; o yalnızca bunlarla hayranlık uyandıran bir yazara dönüşmedi. Büyük bir yazar tek bir gereklilikten fazlasını yerine getirir, tek bir kuşkudan fazlasına karşılık verir, farklı hevesleri besler. Dört bir yandan kuşatılmaya gelmeyenlere, yandan bakıldığında biçim değiştirenlere pek hayranlık duymam. Philippe her

45 Thomas Hardy'nin *Adsız Sansız Bir Jude*'u.

açıdan incelenebiliyordu; her bir arkadaşına, okurlarına, *tek* görünüyordu; ama kimse *aynı* kişiyi görmüyordu. Ona yönelik çeşitli övgüler aynı oranda doğru olabilir, ama ayrı ayrı ele alındıklarında yeterli olmazlar. Onun afallatıcı ve şaşırtıcı, demek ki kalıcı olacak bir yanı var.

30 Aralık

Jammes'ın kendini beğenmişliği.[46]

Bir dengesizlik, bir eksiklik gibi rahatsız ediyor beni; ancak kendisi dışındaki hiçbir şeyi bilmemesinden kaynaklanabilir. Kendisi dışındaki şeyleri göz önüne almaya: tartışmak diyor ve doğal olarak *tartışma*dan ödü patlıyor. Schwob bir gün düşüncesizlik edip kendisine göre *Jean de Noarrieu*'nün *Hermann et Dorothée*'den[47] daha güzel olduğunu söyleyince, Jammes Goethe'den daha büyük olduğu sonucuna vardı. Böyle bir karşılaştırma yapmaya yeltenenlerin *Jean de Noarrieu*'yü Jammes'ın en iyi yapıtı olarak gördüklerini aklının ucundan bile geçirmiyor; oysa Goethe'nin tüm yapıtları arasında *Hermann et Dorothée*'nin yeri nedir ki? Şiir ne kadar kusursuz olursa olsun, onu atsak, yapıtı pek de zayıflamaz.

"*Jean de Noarrieu*" diye yazıyor Jammes, "– ona herhangi bir felsefe katmak istemememi bir kenara koyarsak, Schwob'a ve bana göre, *Hermann et Dorothée*'den üstündür – kaldı ki Goethe'nin bu yapıtını okumaya hiç cesaret edemedim."[48]

Doğru görmeye çalışmaya dayanan bir *içtenlik* vardır, Jammes bunu asla bilemeyecek. La Fontaine'in dediği gibi "su kırdığında

46 Gide'in kızgınlığı kuşkusuz Jammes'ın Charles-Louis Philippe öldükten sonra sergilediği tutumdan ileri gelir. Gide ondan *La N.R.F.*'te Philippe'in bir mektubunu yayımlamasını isteyince, Jammes kendisini öven ve Philippe'in Katolik ozandan ne kadar etkilendiğini açığa vurduğu bir mektubunu öne sürer. Ayrıca, Jammes bu mektubun arkasına epey kurumlu bir yorum yazmayı önerir. Gide reddeder ve aralarına bir soğukluk girer. Bkz. *Corr. Gide-Jammes*, s. 266-272.

47 *Jean de Noarrieu* Francis Jammes'ın, *Hermann'la Dorothea* ise Goethe'nin yapıtıdır.

48 Bkz. Jammes'ın Gide'e 1902'de *Jean de Noarrieu*'yle ilgili olarak yazdığı, kendini övdüğü uzun mektup (*Corr. Gide-Jammes*, s. 185-187).

bir değneği", onun zihni asla "düzeltmiyor."[49] Aklı çabucak devreye sokmamanın özünde şiirsel olduğunu ve yargıyı düzeltmenin çoğunlukla duyumu bozduğunu ben de iyi biliyorum; ama sanat, duyumu taptaze korumak ve bunun hiçbir şeye engel olmaması olabilir. Ne tuhaf işliyor bu beyin! Hiçbir şeyi kınanamıyor, çünkü sorgulayıcı bir anlayışın onun düzenini bozacağı hissediliyor. Kendini doğru görmeye de çalışmıyor; kaldı ki, dehasına bu kadar inanmasa bu kadar dâhi olamazdı.

Doğru dürüst anlatamadım. Özetleyelim: Ozan olmak için, kişinin kendi dehasına inanması gerekir; sanatçıya dönüşmek için, ondan *kuşkulanması* gerekir. Gerçekten güçlü kişinin içinde bunlardan *biri ötekini* çoğaltır.

49 La Fontaine'in "Ayda Bir Hayvan" adlı masalına gönderme. "Su kırdığında bir değneği, aklım düzeltir" [*Masallar*'ın Sabahattin Eyüboğlu çevirisinde bu dize yoktur (ç. n.)].

1910

1 Ocak

Önceki gün uzun uzun Philippe'in ardında bıraktığı el yazmalarını inceledim – ya da en azından, özellikle birbiriyle uyuşmayan, aynı oranda güzel yaklaşık yarım düzine farklı çeşitlemesini bulduğum *Charles Blanchard*'ınkileri. Bununla birlikte, Francis Jammes Philippe'in "kendini esine kapıp koyuverdiği" için iyi olduğuna inanmayı sürdürecek. Yazma sanatı konusunda benim açımdan başka hiçbir şey bu bıraktığı yapraklar kadar *öğretici* olmamıştı – büyük bir kısmını yayımlamaya çalışacağım – hiç kuşkusuz açıklayıcı bir yorum eşliğinde[1].

Bu sabah çalışmaya çok hazırdım; birkaç densiz beni rahatsız etti. Çok sevimli Pierre Cornu'yü[2] onlardan saymıyorum. Ruyters öğle yemeğine geldi. Saat 2 buçukta Copeau'yla Mirbeau'nun evine gidecektik. Orada yaklaşık üç saat geçirdik; çıktığımızda ikimiz de bitkin düşmüştük.

Mirbeau'nun evine gitmemizin nedeni söylediklerini dinlemenin verdiği vasat ve yorucu haz değil, amacımız ona Iehl'in romanını götürüp okumasını istemek. Bir de Marguerite

1 Bkz "Note: Les *Charles Blanchard*", *La N.R.F.*, 15 Şubat 1910, s. 260-261. Gide 5 Kasım 1910'da Güz Salonu'ndaki konferansında Charles-Louis Philippe üstüne şöyle diyecektir: "*Charles Blanchard*'ın Philippe'in (sonraki yapıtları beklerken) büyük olasılıkla en önemli yapıtı olacağını söylemek bana yeterli gelmiyor; bence bu yapıt bize bıraktığı bu parçalı haliyle bile kusursuz, yazın alanında eşi benzeri yok onun" ("Charles-Louis Philippe", önce 10 Aralık 1910 tarihli *La Grande Revue*'de, sonra *Œuvres complètes*'te [VI. cilt, s. 164-166] yayımlanmıştır).

2 Görünüşe göre, Gide burada bir hata yapıyor, aslında Mart 1910 tarihli özel sayısı Charles-Louis Philippe'e ayrılan *Cahiers du Nivernais et du Centre*'ın müdür yardımcısı Paul Cornu'den söz ediyor (bkz. Paul Cornu'nün Gide'e yazdığı Şubat 1910 tarihli mektup, *B. L. J. D.*).

Audoux'dan söz etmek.[3] İnsan birinden bir şey istemek için evine gidince, ondan beklediğinden çok ama çok daha fazlasını kendinden veriyor. Saat 5'e doğru tükenmiş, öfkeden ve yorgunluktan mahvolmuştuk; üstelik hiçbir şey elde edememiştik.

Tek elde ettiğimiz şey fıkra gibi anlatılardı, bu konuda Mirbeau'nun üstüne yok. Claretie üstüne, ev sahibesi ve komşusu Barones de Z. üstüne, Gregh[4] üstüne, sözümona alay ettiği "bilginler" üstüne.

"Tanıdığım biri aylardır bir rapor hazırlıyor... Ne üstüne biliyor musunuz?.. Örümceklerin kasları üstüne! Örümceklerin kasları! Ama bir yandan hiç örümcek görmemiş... Doğal olarak, dünya çapında yararlı sonuçlar çıkarıyor bundan... Tanıdığım başka biri de 1900'de 'tarla çekirgelerinin sindirim mekanizması' üstüne bir inceleme yayımladı... Akıl alır gibi değil."

"Okudunuz mu?" diye sordu Copeau utana sıkıla.

"Başlığını okudum, evet. Onu gördüm. Sizce de olağanüstü bir şey değil mi? İnanın, hepsi aynı. Hepsi aynı!" Bu sözcükleri yineleyerek odada dolaşıyordu.

Coşkulu konuşmasında epey hoş bir renklilik var kesinlikle; ama sürekli herkesteki en bayağı kusuru abartıyor; yalnızca gerçekleri çarptırarak alay ediyor. Bence asla kimsenin önemli bir özelliğini sezmiyor. Sözgelimi Claretie'ye haydut, katil diyor. "İnan olsun, bir katil o"; az sonra Descaves'la[5] ilgili de benzer şeyler söyleyecekti. Arkasından Charles Morice'i[6] çekiştirdi.

"Beni kent dışında görmeye gelmişti; salonumun pencereleri çok güzel bir panoramaya bakıyordu; hava güzeldi; Morice pencerenin yanına oturmuştu; gözlerini şaşılaştırdığını, yumduğunu, yüzünü buruşturduğunu fark ettim...

'Mösyö Morice, ışıktan rahatsız mı oluyorsunuz?'

Bunun üstüne bağırarak konuşmaya başladı:

'Ah! Işıkla kalsa iyi! Ama manzara Mösyö Mirbeau, bütün şu manzara! Nasıl olur da bir sanatçının düşüncelere dalması

3 Konu Marguerite Audoux'nun *Marie-Claire* adlı romanına Mirbeau'nun yazacağı önsöz.
4 Fernand Gregh (1873-1960), ozan ve edebiyat eleştirmeni.
5 Lucien Descaves (1861-1949), Goncourt Ödülü jürisinin üyesi, sonra da jüri başkanı.
6 Charles Morice (1861-1919), ozan, sanat eleştirmeni.

gerektiğini anlamazsınız; sanatçı kendi içine kapanır; kurar; hazırlar. Ona doğayı gösterirseniz... her şey altüst olur! Sanatçı! Sanatçı penceresiz bir evde yaşamalıdır!'"

Birden çıkagelen Francis Jourdain de Morice'in başka özelliklerini anlattı, ama onun konuşması daha incelikliydi. Ne yazık ki bu aşırı yerme havasına kendini kaptırıyordu insan; Jourdain Maillol'dan söz edecek, onun aktardığı ve aslında kolaylıkla açıklanabilecek sözlerini anlamaya yanaşmayacak ya da anlamıyormuş gibi yapacaktı; ben bile kıyımı onaylamasam da gülmeye, hoş görmeye başladım... kaldı ki "anlatma"ya çalışmak gülünç derecede boş bir iş olacaktı. Mirbeau kimseyi yerden yere vurmazsa başka ne yapabilirdi ki? Onun bütün merakı, işi gücü buydu. Çevresini canavarların sardığına inanmasa şapa otururdu.

Gelgelelim bana sevimsiz gelmiyor; tam tersine; yanında olmak insanın içini ısıtıyor. Ama ondan öğrenebileceğim bir şey yok. Tam olarak bir bilgi edinmek bile olanaksız.

Bir gülmececi ne kadar zekiyse, gerçekliği anlamlı kılmak için çarpıtmaya o kadar az gereksinim duyar.

6 Ocak

Aynı akşam Mardrus'ten içten bir mektup, Royère'den de içten bir mektup aldım; bundan birkaç gün önce, ikisi de mektuplarında bana sövüp sayıyordu[7]. Kimi insanlar ne tutarsız. Bu

7 Öte yandan, Mardrus 4 Ocak 1910 tarihli mektubunda Gide'i evine çağırır; daha önce 4 Aralık 1909'da yazdığı mektupsa gerçekten de pek hoş sayılmaz. Gide'in 6 Ocak'ta Royère'e yazdığı mektup *La Phalange*'ın 20 Aralık 1909 tarihli sayısında çıkan, Mallarmé'yle ilgili, "Les 'Méandres' de *La N.R.F.*" adlı makaleyle ilgilidir. G. T. (Georges Tornouel) imzalı makalede Gide'e saldırılır. Gide yazarın adını bilmediği için onu Royère'in yazdığını sanır. Doğruyu öğrenince, yazarın o olmamasının kendisini ne kadar rahatlattığını yazar Royère'e. Ama Royère'in çok içten yanıtı Gide'in Tournouel'i yerden yere vurmasına fırsat verecektir; bkz. bu belgelerin yayımlandığı Béatrice W. Jasinski, "Gide et Vielé-Griffin: documents inédits", *Modern philology*, Chicago, Kasım 1957, LV. Cilt, 2. sayı, s. 115-120. Sonuçta, Gide Jean Royère'e yazdığı 13 Ocak 1910 tarihli mektubunda Philippe'in mektuplarının kopyalarını kendisine gönderdiği için teşekkür eder (*B. A. A. G.*, Ekim 1983, 60. sayı, s. 570). Jean Royère *La Phalange*'ın yöneticisidir ve Gide'e karşı saldırgan bir

akşam küçük Louis Rouart'dan "en kısa zamanda çürümemi" vb. dileyen çılgınca bir mektup aldım.[8]

"Onun bu kadar dindar olmasına çok sevinmiş olmalısınız" diyorlarmış karısına.

"Ben mi! Tam tersine, üzgünüm" diye haykırıyormuş karısı; "dindar değilken, dinin onun kişiliğini yumuşatacağına güvenebiliyordum; şimdi güvendiğim bir şey kalmadı."

> Paul Laurens Louis Rouart'la son karşılaşmasını anlattı. "Lucas de Pesloüan'la[9] birlikteydim (hangi sosyete toplantısında olduğunu şimdi çıkaramıyorum); Louis Rouart çıkageldi. Lucas de Pesloüan ona elini uzatırken: 'Kardeşiniz nasıl?' diye sordu. Aynı şeyi sormaya yeltenmedim... Söyleyecek başka bir şeyim de olmadığı için, elini sıkma sırası bana gelince, hiçbir şey demedim."

16 Ocak

Copeau onunla Bibesco'lara[10] gitmemi istedi; kendisini Chaumeix'le[11] tanıştıracaklarmış. Sosyete yemeklerini korkunç bir

tutum sergilemesinin birçok nedeni vardır. Örneğin Valery Larbaud'nun *La N.R.F.*'e girmesi nedeniyle Gide'e "yaşlı eşkıya" der (Anne Chevalier, "Valery Larbaud et La Phalange", *Cahiers des amis de Valery Larbaud*, 6. sayı, Kasım 1970).

8 Louis Rouart Gide'in "Journal sans dates"ta (*La N.R.F.*, 12. sayı, Ocak 1910) Balzac'ın *Catherine de Médicis*'sini ironik bir dille anıştırmasına kızmıştır. Gide şöyle yazmıştır: "Bu kitabı okumamı salık verdiği için Louis Rouart'a kendimi borçlu sayıyorum, ama... kendisi okudu mu acaba? Bana okumamı öğütlerken takındığı biraz sert ve anlaşılmaz havada bir hikmeti hükümet, bir zorbalık övgüsü; bu durumda, Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'na bir övgü sezmiştim – kısacası idama mahkûm olduğumu." Louis Rouart *Le N.R.F.*'in bir sonraki sayısında çok sert bir düzeltme yazısı yayımlar. O kitabı Gide'e asla salık vermediğini söyler ("Lettre à *La N.R.F.*, le 8 janvier 1910"). Rouart'ın bu öfke dolu mektubunun taslağı *Correspondance de Gide et Schlumberger*'nin ekler bölümünde (s. 1027-1028) yayımlanmıştır.

9 Charles Lucas de Pesloüan (1878-1952) *La N.R.F.*'teki ilk "not"unu 15. sayıda yayımlar (1 Mart 1910). Paul-Albert Laurens'ın arkadaşıdır.

10 Jacques Copeau Antoine Bibesco'yu (1878-1951) Condorcet Lisesi'nde tanımıştır. İkisi de orada Marcel Proust'la birlikte okumuştur. Diplomat oluşu Bibesco'nun oyunlar yazmasına engel olmamıştır. Bkz. Gide'in Copeau'ya yazdığı 12 Ocak tarihli mektup (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 366).

11 André Chaumeix (1874-1955) *Journal des débats*'ya yazılar yazar, *La Revue des Deux Mondes*'a ve *La Revue hebdomaire*'e katkı sağlar.

angarya olarak görmeme takılmadan, dolaptan belki on kez bile giymediğim damatlığımı çıkardım. Montaigne Sokağı'na almaya gittiğim Copeau'nun evinde pantolonumu güvelerin delik deşik ettiğini fark ettik! Bir yandan gülüyor, bir yandan daralıyordum; öyle insan içine çıkamazdım; iç donumun beyazı tuhaf desenler halinde görünüyordu; bir panamanın siyah keçe kurdelesi gözümüze ilişti; biz de iç donun üstüne deliklere göre küçük kare parçalar ve şeritler dikmeye başladık.

Boylesve'den Chaumeix'in *Débats*'ya seve seve *La Porte étroite*'la ilgili bir yazı yazacağını öğrenmiştim, bu yüzden karşısında iki kelime çıkmadı ağzımdan. Sevimliliğimin işime yarayacağını bilmek kadar kanımı donduran bir şey olamaz.

20 Ocak

Boylesve'in hoş ziyareti; onunla konuşmanın pek bir yere varmayacağını pekâlâ hissediyor ama onu gördüğüme her seferinde çok seviniyorum. Biraz sonra benimle Kontes de Noailles'ın evine gelecek olan Ghéon da yanımdaydı. Kontes de Noailles'dan *La Mère et l'Enfant*'la ilgili, *La Nouvelle Revue française*'e vermeyi kabul ettiği notu alacağız.[12]

Madam de Noailles Presbourg Sokağı'nda, otelde kalıyor (*Princess Hotel*); odasının pencereleri L'Étoile Meydanı'ndaki Zafer Takı'na bakıyor. Bizi bekliyordu; ama bu pek belli olmuyordu; iki koltuktan ve birleştirici bir tabureden oluşan bir sedire uzanmış, beyaz-külrengi kenar şeridi geniş, tatlı beyazı Çin kâğıdını ve kimi Japon keçelerini anımsatan, ince ipekli, dökümlü bir tür Rumen ya da Yunan bluzu giymişti; bluz çıplak, Venedik bilezikleriyle bezeli kollarının çevresinde geniş geniş dalgalanıyordu. Katı yumurta, daha doğrusu "rafadan" yumurta sarısı; kuru kayısı rengi bir şal dolanmıştı çevresine. Bu deniz kızının alt tarafı gizemli bir biçimde bir Tunus kumaşının altına gömülmüştü. Alnının üstünde kısa kesilmiş, ama omuzlarına ıslakmışçasına dökülen kapkara saçları açık, dağınıktı. Ziyare-

12 Anna de Noailles bu metni *La N.R.F.*'in özel Charles-Louis Philippe sayısı için yazmıştır. Gide Philippe'in romanının bu çözümlemesini çok beğenecektir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 742).

timiz boyunca elinden hiç bırakmadığı uzun saplı gözlüğü bana doğrultan Prenses de Caraman-Chimay'yle[13] (?) tanıştırdı bizi.

Konuşmaya ilişkin herhangi bir şey not etmek olanaksız. Madam de Noailles şaşılacak bir hızla konuşuyor; tümceler dudaklarına yığılıyor, birbirini eziyor, karmakarışık oluyor; üç dört tümce birden çıkıyor ağzından. Bu tadına doyum olmaz bir düşünce, duyum, imge kokteyli, el kol hareketlerinin, özellikle aşırı yapmacık olmayan, daha çok aşırı yüreklendirilmiş bir kendini bırakış hareketiyle göğe diktiği gözlerinin hareketinin eşlik ettiği bir *tutti-frutti*[14] yaratıyordu.

Bir ara Montfort'dan söz ederken, onu patlak gözlü bir yeşilsazana benzetip, akvaryumun camına yaklaşan balığı taklit etti. Gerçeğe çok benzeyen bu görüntü bizi güldürdü ve daha sonra konuyu yine açtığımızda, bu kez kaygılandı:

"Bunu bir daha söylemeyin; oh! rica ediyorum, bunu size söylediğimi söylemeyin! Bana düşman edersiniz onu... Oysa ben kimse için kötü konuşmayacağıma ant içerim her zaman."

Ziyaret Orsay'den yeni gelmiş, ayakkabıları çamura bulanmış, ama her zamanki gibi, çok rahat davranan dangıl dungul Henri Ghéon'un ilgisini beklediğinden daha çok çekmiş, pek hoşuna gitmişti. Beyni cayır cayır yansa da soğukkanlılığını hep koruyan bu olağanüstü kadın ozanın çekiciliğine kapılmamak için çok sıkı durmak gerekiyordu.

Konularımı ben seçmem; her birinin her zaman benimle özel bir ilişkisi vardır; hiçbiri beni tam olarak betimlemez.

Mart-Nisan

Arkadaşının[15] diller konusunda benden bile biraz daha yeteneksiz olduğunu görmekten boş bir haz alıyorum.[16] Sınırı

13 Anna de Noailles'ın kardeşi.
14 Karışık meyveli tatlı (ç. n.).
15 Gide'in notu: "Jacques Copeau".
16 Gide'le Copeau'nun İspanya yolculuğu 20 Mart'tan 3 Nisan'a dek sürecektir. Bu sayfalar *Günlük*'ten önce *La N.R.F.*'in Mayıs 1910 tarihli 17. sayısında yayımlanır, sonra *Nouveaux Prétextes*'e alınır (s. 225-231). Bkz. Copeau'nun kendi *Journal*'inde anlattıkları, Seghers, 1991, I. cilt, s. 467-476.

geçtikten sonra, ilk lokantada, şarap mönüsünde bana parmağıyla bira olduğunu düşündüğümüz küçük bir cerveza şişesini gösterirken:

"*Pilsen o inglés*?" diye sordu garson.

"Zavallı dostum, denemenize gerek yok, söylediğiniz şeyden hiçbir şey anlamayacağım."

Sabah vardığımız Valencia'yı o kadar merak etmemize karşın, öğle olduğunda gitmekten başka bir şey düşünmüyorduk.

"Katedrali gördük hiç olmazsa..."

Kafamıza göre *calle calle*[17] dolaştıktan sonra, birden kendimizi karşısında bulduk. Oldukça iyi bir puro içen Copeau beni "içeri girmeye değip değmeyeceğine" bakmam için keşfe yolladı. Çıktığımda purosu bitmediği için yeniden yola çıktık...

İyi ama katedral gerçekten o muydu?

Kalıp gibi uyudum. Büyüleyici bir sabah! Duyulmamış bir sevinç yankılanıyor kentte; sürülerin kentten geçtiği saat; geçen her keçi tırıs giderken boynundaki zilin tek notasını çınlatıyor. Havaya maviliğin kokusu sinmiş; çatılar parlıyor. Kaçmak! Ah! Daha güneye, daha eksiksiz bir yersiz yurtsuzluğa kaçmak. Böyle bir sabahta ruhumuzdaki en inançlı ve en gözü pek umut yelken açıyor ve altın post İason'un karşısında titriyor.[18]

Elche

Tirol paltolarımız sayesinde burada bizi iki Katalan boğa güreşçisi sanıyorlar.

Bir zamanlar Sevilla'da olduğu gibi, Murcia'da da en çok hayran olduğum şey "dernekler". Bu derneklerin özelliği her zaman dikdörtgen biçiminde olmaları. İki kenarı birbirinden çok uzak bir omnibüsün içini andırıyorlar. İki yan duvara dayalı iki sıra

17 Sokak sokak (ç. n.).

18 Yunan mitini anıştırma. Anlatıldığında göre, İason amcası Pelias'ın ya da tanrıça Hera'nın kendisine verdiği görevi yerine getirmek için, Argo gemisiyle altın postu aramaya çıkar.

geniş koltuk karşı karşıya. Her koltukta bir dernek üyesi. Her dernek üyesi puro içiyor ve yan gözle gelip geçenin geçişine bakıyor. Gelip geçen geçerken üyenin puro içişine bakıyor. Üyelerle gelip geçenler arasında geniş bir aynalı cam var: Dışarıdan bakıldığında dernek bir akvaryumu akla getiriyor.

İddiasız dernekler sokakla aynı düzeyde. (Araba geçmeyen bir sokak bu.) Biraz daha yüksekte olanlardaysa üyelerin dizleri gelip geçenin göz hizasında. Oturan tepeden bakıyor. Ne kitap, ne gazete, ne içecek bir şey, yalnızca puro; aşırı uzak koltuklar arasında konuşma da olmuyor. Birkaç kalkanbalığının böyle hiç kıpırdamadan durduğu bu akvaryumlardan birinin camekânında şöyle yazıyor: *Circulo instructivo.*[19]

İnsan İspanya'ya güneşe, dansa ve şarkılara aç bir halde geldiğinde, yağmurun bizi sığınmak zorunda bıraktığı sinema salonu kadar iç karartıcı bir şey olamaz. Şarkılarla dansları Murcia'ya dek boşuna aradık durduk. Sevilla'da kuşkusuz hâlâ rastlanıyordur onlara; Granada'da... Evet, bundan yaklaşık yirmi yıl önce, Albaicín'i anımsarım[20] (ondan beri, Mısır şarkıları bile yüreğime öylesine işleyememiştir): Geceydi, geniş bir han salonunda, bir Çingene oğlan şarkı söylüyordu; o soluğun her tıkanışında can verdiğinizi hissettiren, kesik kesik ilerleyen, taşkın, acılı şarkıyı erkeklerle kadınlardan oluşan bir koronun alçak sesi, sonra ani duraklamalar bölüyordu. Chopin'in son baladının ilk taslağı gibiydi; ama bu müziğin dışındaydı sanki; ama İspanyol değil, hiç şaşmadan Çingene'ydi... O şarkıyı bir daha dinlemek için, ah! İspanya'yı baştan aşağı üç kez dolaşırım. Ama bir daha duyamama korkusuyla Granada'ya uğramam.

Kaldı ki hava korkunç olduğu için kuzeye dönmek zorunda kaldık.

O akşamın anısı utançtan yüzümün kızardığı bir akşamınkini aklıma getiriyor.

Paskalya tatiliydi. Annemle yolculuktaydık. Yirmi yaşımı biraz geçmiştim; ama yirmi yaşıma oldukça geç eriştim ben; hâlâ körpe ve toydum.

19 Eğitim derneği.
20 Albaicín Granada'da Çingenelerin yaşadığı bölgedir. Gide 1893'te, Paskalya tatilinde annesiyle çıktığı İspanya yolculuğunu anıştırıyor.

Bir menajer birkaç turisti eğlendirmek için bir kenar mahalle hanının birinci katında danslı bir akşam düzenlemişti. Daha o zaman bile yapmacık kokan her şeyden tiksiniyordum... ama o dansları başka türlü nasıl görebilirdim ki? Yakında yalnızca Paris'in müzikhollerinde ve kabarelerinde görülebileceklerdi.

O akşam bize özgün *habanera*, *cachucha*, *seguidilla* sundular. Salonun üç kenarında, turistlere ayrılmış hasır sandalyeler ve banklar iki sıra halinde düzenlenmişti. Annemin yanında oturuyordum; karşımızda yirmi kadar İspanyol ve Çingene vardı, altısı kadındı; kimileri çok solgun, kimileriyse ayakkabılarının derisi kadar yanıktı. (Bunu bana romantizm söyletiyor; ama sanırım hemen hemen hepsi espadril giymişti). Her kadın sırayla ayağa kalkıp, ya tek başına ya da bir kavalyeyle dans ediyordu; dansın ritmini çalgılar, el çırpmalar ve bağırışlar belirliyordu.

Başta biraz iç karartıcı olan gösteri canlanıyordu. Belki üçüncü danstaydık; dansı eden, pembe tenli, hiç kuşkusuz Endülüslü kadın, Cezayirli Yahudiler gibi göbeğini ve kollarını oynatıyor, parmaklarının ucuyla tuttuğu, biri keçiboynuzu rengi, öteki kiraz rengi iki fuları dalgalandırıyordu. Dansın sonuna doğru, dönmeye başladı, önce yavaşça, sonra gitgide hızlanarak, önce salonun ortasında, sonra diplerinden geçtiği izleyici sıralarını boyunca, devrilmek üzere olan bir fırdöndü gibi büyük bir daire çizerek. Önümden geçerken, pat! fular yüzüme yapıştı; sonra fular dizlerime düştü. Bunun sakarlıktan ya da rastlantı sonucu olmasını isterdim; ama değildi: Doğrudan, birdenbire ve bilerek, belli etmeden yapmıştı... Tam o anda bunu anladım ve kanın yüzüme hücum etmesiyle gözlerim kamaştı – çünkü bu küçük numara bize çalışmaya gelen terzi kızın arada sırada söylediği şarkının anısıyla aydınlanmıştı; şarkıyı annemin onu duymayacağından emin olduğu anlarda söylerdi; sonradan basbayağı *La Chanson de Mme Angot*'yu söylediğini öğrendim, "horozdan kaçmaz, tam bir boşboğaz" vb.; kıtalardan birinde, "ona mendilini atan"[21] sultandan söz ediyordu. Hareketin ne anlama geldiğini açıkça anlamıştım; kimi ülkelerde sık rastlanan bir şey olmalıydı kuşkusuz.

21 Charles Lecoq'un ünlü *La Fille de Madame Angot* (1872) operetini anıştırma.

Çabucak ceketime sakladığım fulardan bile daha çok kızarıp, annemin bir şey görmediğine inanmaya çalışıyor, güçlükle soluyarak yaşadığım "serüven"in olası sonuçlarını düşünüyordum... Öte yandan, eğlence sürüyordu. Şimdi tepinen Çingen çifte pek dikkat etmiyordum; ama bu yeni dansın çılgınca sona erdiği ve izleyicilerin alkışlarının yankılandığı anda, Çingene kadının birden dans etmeyi bırakıp, göğsünden küçük mendilini çıkardığını ve biraz ötemizde alkışlamayan, ama küçük baston darbeleriyle yeri döven yaşlı bir züppenin dizlerine attığını gördüm. Züppe kesinlikle görenekleri biliyordu; gözlerimi ondan ayıramadım. Ne yapacaktı?

Çok sakince ve gülümseyerek, küçük mendili alıp, cebini karıştırdı, bir akçe çıkardı, göz göre göre onu mendilin bir köşesine sardı, üstten düğümledi, hepsini İspanyol kadına attı... İçim rahatlamış bir halde kırmızı fularımı ceketimden çıkarıp, annemden bir bozukluk istedim. Soğukkanlılığıma yeniden kavuştuğumda, canımı en çok sıkan şey o eğlencede bir araya gelmiş altı İspanyol ya da Çingene kadının en çirkinin bana "mendil atması"ydı.

Postamı alan bir arkadaşım mektupların benim haberim olmaksızın kaybolması korkusuyla, hepsini çift zarflı, numaralı paketler halinde bir araya getirip bana gönderme işini üstlendi. Böylece 3. paketin ve 4. paketin kaybolduğunu, içlerinde on ikişer mektup olduğunu bilebiliyorum. Ama mektupların kimden geldiğini bilmediğim için, çok ilerleme kaydettim doğrusu.[22]

Paris, 15 Nisan

Dün, Rouché'nin evinde öğle yemeğinde Gabriele D'Annunzio'yla birlikteydik. Başta onu görmek pek içimden gelmediği için reddettim; Rouché'ye yanıt olarak on beş yıl önce Annunzio'yla karşılaşmamın benim için çok güzel bir anı olduğunu, artık yeteneğine çok saygı duymadığım birini yeniden görerek o anı-

22 Bu paragraf eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında yer almaz. Yalnızca "Journal sans dates"ta yayımlanmıştır (bkz. *Nouveaux Prétextes* ve *Œuvres complètes*).

ya gölge düşürmek istemediğimi yazdım. Ama Rouché diretti (bu hoş yazışmayı saklıyorum), onun incelikli ısrarı karşısında daha fazla çekingenlik edemedim. Şölende şunlar vardı: Henri de Régnier, Desvallières, Besnard, Suarès, Saglio, Marcel, Ernest-Charles[23] vb. Beni Henri de Régnier'yle Suarès'in arasına, neredeyse D'Annunzio'nun karşısına oturttular: Daha iyi bir yer olamazdı. – D'Annunzio, daha da soğuk, sakıngan, gergin, daha da küçülmüş, aynı zamanda hiç olmadığı kadar şen şakraktı. Gözlerinde iyilikten, sevecenlikten eser yoktu; sesi aslında tatlıdansa dalkavukçaydı; ağzı zevk düşkünlüğünden çok acımasızlığa işaret ediyordu; alnı oldukça güzeldi. Her alanda yetenekleri dehasından çok daha ön planda. İstençten çok hesap; tutkusu az ya da soğuk. Genelde yapıtına kapılanları (demek ki: aldananları) düş kırıklığına uğratıyor. "Bütün İtalya'yı özetliyor" dedi onlardan biri olan Madam Rouché. "Dante'yi çıkaralım" diye ekledi "Oyunbaz"a pek de düşkün olmadığını bana etkili biçimde anlatan Suarès. İşin eğlenceli yanı, D'Annunzio'nun yalnızca iki kişiye gülümsemesiydi: Suarès'le bana (bana Suarès'den daha az, onun tumturaklı konuşmasından etkilenmesi şaşırtıcı değil).

Yemekten sonra Desvallières, Suarès, D'Annunzio ve *La Grande Revue*'nün tamamını yeni yayımladığı romanın (*Forse che si, forse che no*[24]) son sayfalarına aşırı övgü düzen Saglio'yla birlikte sigara odasına gittik. Şunu da söylemek gerekiyor ki, D'Annunzio az önce Suarès'le beni göklere çıkarmıştı. Saglio'nun iltifatları "Üstada" hiç yetmedi kuşkusuz (epey kaygılı gözlerle Desvallières'e, Suarès'e, bana bakıyordu; ama bizden tatlı söz işitemeyecekti. Elinde bir tek Saglio vardı).

Biraz sonra, D'Annunzio yine de beni bir daha görmek için üsteledi. Öğle yemeğine çağırmak için bana yazmasını kararlaştırdık (bunu yapacağından kuşkuluyum). O sırada, konuklar birer birer gitmeye başladı. Geriye yalnızca "Üstat", Henri de Régnier, Suarès, bir de ben kaldık. D'Annunzio önden aşağı indi; biz de hemen arkasından gittik.

23 Gide 14 Nisan'da yedikleri bu yemeği Jacques Copeau'ya daha kısaca, ama aynı sözcüklerle anlatır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 373-374). Adı geçenler arasında Georges Desvallières, Albert Besnard ve Édouard Saglio ressam, Jean Ernest-Charles ise yazın eleştirmenidir.

24 D'Annunzio'nun romanı.

Girişte, bardaktan boşanırcasına yağmur yağdığını gördük; Suarès eşikte, biraz afallamış bir halde, ellerimizi çabucak sıkıp, yağmurun altına fırlayacakmış gibi yaptı.

"Yahu ne yapıyorsunuz!" dedim; "şapkasız mı gideceksiniz?" Suarès kendini toparlayıp:

"Hayda! Doğru ya!.. Oh! Bunu sık sık yapıyorum..."

Vestiyere koştu; sonra hemen dışarı çıktı... Dışarıda, huzursuzluğunun nedenini anladım: D'Annunzio onu otomobiliyle götürdü.

24 Nisan

Cuverville'den döneli beri sıkı piyano çalışıyorum. Yeniden Beethoven'a el atmaya cesaret ettim – Chopin'in Barkarol'ünün, üçlü ve altılı aralıklarla *Noktürn*'ün (*sol*) altından kalktıktan sonra.

Dışarı neredeyse hiç çıkmıyor, her sabah önümde daha uzun saatler olduğunu hissetmenin sevinciyle kalkıyorum. Çalışmaya gömüldüm (*La Mivoie*[25]), ama canla başla değil, oraya öncelikle yazmam gereken şeyi yazdığımdan tam olarak emin değilim. Ton kendi zevkime göre *La Porte étroite*'ınkinden yeterince farklı değil[26]; yine farklı tonlamalar yapmam, usulca yazmam gerekiyor. Capcanlı, çok farklı bir biçemle yazılacağını düşündüğüm *Caves*'ı düşlüyorum.

Yaşadığım son serüvenler içimde anlatılmaz bir tiksinti yarattı.

Odéon'a *Coriolan*'ı dinlemeye gittim. Tiyatroda çabucak sabırsızlandığımı bildiğim için, artık en üst balkondan başka yere

25 Gide'in 1911'de *Isabelle* adıyla yayımlayacağı anlatının ilk başlığı. Bu başlığa daha önce Gide'in 1899 tarihli tasarı notlarında da rastlanır (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 388). La Mivoie onun anneannesiyle dedesinin mülküdür. Gide ayrıca *L'Illusion pathétique* (Dokunaklı Yanılsama) adını da düşünür (J.-M. Bernard'a yazdığı 21 Eylül 1911 tarihli mektup, *Œuvres complètes*, VI. cilt, s. 470).

26 Buna karşın, Gide aynı yılın 28 Kasım'ında Copeau'ya şöyle yazacaktır: "Sonunda romanımın üstünde çalışabildim; *neredeyse* bitti. Onu çok başarılı bulduğumu itiraf etmeliyim; *Porte étroite*'ımdan bile daha eksiksiz olduğuna inanıyorum" (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 412).

oturmuyorum; gerçekten, dün bile, gösteri bana çok doyurucu gelmesine karşın –belki de bu yüzden– üçüncü perdeden sonra duramadım. Copeau'yla Ghéon Aufidius'lu sahneyi beklemediğim için beni bayağı payladı. İşin doğrusu, onu okumak için eve döndüm. (Öte yandan "Journal sans dates"ına o temsili öven bir yazı yazdım.)

Dönüş yolunda, *Cahiers de la quinzaine*'e uğradım. Küçük salon Sorel'le Benda[27] dışında tanımadığım insanlarla doluydu. Neredeyse hemen çıktım.

İsa'yla Calvin ve Senatör Mösyö Bérenger ancak bir kafenin terasından karıştırılabilir. Ama *Montmartre et les Boulevards*'ın yazarı M. Eugène Montfort'un *Marges*'ın[28] son sayısında yaptığı gibi onları benimle birlikte aynı sepete koymak bir çıkar yol olabilir. Calvin *için* "tutkulu bir savunma" yazabilirmişim (çok inandırıcı gerçekten!).[29] O figürden tiksiniyorum; ama geçenlerde, M. de Gourmont'un aleyhine konuştum[30]; anlaşılan, bu yalnızca Calvin adına yapılabiliyor. Bu durumda, istesem de istemesem de Kalvenci oluyorum.

27 Georges Sorel (1847-1922) anarşist bir yazardır, ama aynı zamanda *L'Action française*'e yakın bir tutum da sergileyecektir. Julien Benda (1867-1956), ünlü *La Trahison des clercs* adlı denemenin yazarıdır.

28 Gide'in notu: "Mayıs 1910 sayısı". Montfort Gide üstüne yazdığı makalede, *La Porte étroite*'ın yayımlanmasından ötürü Gide'i fırsatçılıkla suçlar ve *La N.R.F.*'i bir Protestan yuvası olarak görür.

29 Gide'in notu: "M. Monfort hiç kuşkusuz kısa bir süre önce Charles Maurras'ın bir makalesinin ardından, Balzac'ın *Catherine de Médicis*'siyle ilgili yazdıklarımı anıştırıyor". Gide Charles Maurras'ın *L'Action française*'de 4 Kasım 1909'da yayımladığı makaleden sonra, "Journal sans dates"ta (*La N.R.F.*'in Ocak 1910 tarihli, 12. sayısı) Balzac'ın *Catherine de Médicis*'sine başvurarak Protestanlık sorununu yeniden ele alır. Orada özellikle şunları yazar: "Bununla birlikte çok ciddi bir şey var, Katolikliğin varoluş nedeni ve amacı normı ve birleştirmedir; Protestanlığınsa bireyselleştirme, dolayısıyla çeşitlilik" (*Nouveaux Prétextes*, s. 187).

30 "*L'Amateur* de M. Remy de Gourmont", *La N.R.F.*'in Nisan 1910 tarihli, 16. sayısında yayımlanmış, sonra *Nouveaux Prétextes*'e alınmıştır (s. 113-124). Gide orada Gourmont için şöyle der: "İki tutku, iki nefret: Hıristiyanlığa ve edebe karşı. Edep yalnızca doğal bir sonuç olarak ortaya çıksaydı, ona işaret etmezdim; ama önce onun geldiğini hissediyorum" (*Nouveaux Prétextes*, s. 120).

O yazıda Remy de Gourmont'un yadsıyıcı kuşkuculuğunun[31] sanat yapıtına ne denli zararlı olduğunu göstermeye çalışmıştım. M. Monfort M. de Gourmont'a "Protestan anlayışın da sanat yapıtı açısından aynı oranda yıkıcı ve zararlı olabileceğini göstererek" karşılık vermesini öneriyor. *Aynı oranda yıkıcı*, diyor: Bense çok daha fazla olabileceğini söylüyorum! Sanat yapıtına (özellikle benim yapıtıma) Kalvencilikten daha aykırı, hatta daha düşmanca bir düşünce biçiminin bulunabileceğini sanmıyorum. Kalemi elime aldığım gün ondan bu yüzden uzaklaştım. Remy de Gourmont M. Montfort'un çağrısıyla o yazıyı yazabilir pekâlâ; ama yazı benim *aleyhime* olmaz.

"Günah yok artık! Her şey serbest! İyi ama M. Gide günahkâr olmak istiyor, çiğnemenin hazzını tadabilmek için kuralları arzuluyor, gözü yasak eylemlerde (öyle şeyler yapmanın tadına doyum olmuyor!..) Günah diye bir şey olmasaydı, onu yaratmak gerekirdi. Kimileri de onu ortadan kaldırıyor!.."

M. Montfort'a karşın, (örneğin Barbey d'Aurevilly'de ya da kimi zaman Remy de Gourmont'da rastlanan) bu meyveli dondurma-günah[32], kutsallığa saygısızlık ve şeytana tapma anlayışı alabildiğine Protestanca bir anlayış. Bu yüzden de bana uygun değil.

Kuşkusuz, Kalvenciliğin yapmaya çalıştığı gibi ahlakı psikolojiden bağımsız olarak düşünmem olanaksız; ama psikolojiyi yalnızca bir mekanizma sorunu gibi düşünmek, eylemlerin ahlaki niteliğini ya da derin yankılarını göz önüne almak istememek... işte bunlar bizi dosdoğru pikareske götürür.

"Günah yok artık! Her şey serbest!" *La Maîtresse américaine*'in ve *La Turque*'ün yazarı bundan böyle Phaidra'da utançtan kızarma, Prometheus'ta akbaba, Andromakhe'de direnç, Orestes'te Erinys'lerin olmamasını istiyor. Böylece yazını özgürleştireceğini sanıyor. Arkasından: "Kimi zaman derin bir

31 Gide'in notu: "M. Montfort'un inandırmaya çalıştığı gibi araştırmacı anlayış değil."

32 XVII. yüzyıldan bir İtalyan prensesinin sözlerini anıştırma. Prenses bayıla bayıla dondurma yerken şöyle haykırır: "Bunun bir günah olmaması ne üzücü!" (aktaran Stendhal, *Chroniques italiennes*, "Les Cenci", "Folio" dizisi, Gallimard, 1973, s. 52). Gide bu "sözü" *Journal des "Faux-monnayeurs"*'de de (Gallimard, 1927, s. 140) ele alacaktır.

lirizm gereksinimi duyuyorum" diye haykırabilmesine şaşırmıyorum. Neden olmasın! Yalnızca "derin" sözcüğünün fazla olduğuna inanıyorum.

14 Mayıs

Dün akşam M.'le[33] bana görmek istediğimden de fazla göstermek istediği yeni bir desen koleksiyonuyla yakında Floransa'ya gidecek olan Piot'nun evine gittim. Bunlar hazırladığı yeni freskler için belgeler. Desenlerde ne bir kararlılık, ne bir ağırlık, ne ilk desenlerindeki çekicilik var. "Daha *genişler*, sizce de öyle değil mi?" deyip duruyor Piot, bir türlü edemediğim iltifatları beklerken. Daha rahatlar belki, hoşça söylendiği gibi: "daha mutlular". – demek ki gitgide daha az güçlük çekilerek elde edilmişler. Ama ben onun sertliğe yönelmesini isterdim. Ustaların yanında olmak ona uygundu; ustaların zekâsı kendisinin (çok vasat) zekâsını elverişli bir biçimde tamamlıyordu. Rahatlayınca, yalnızca en sıkı sanatın başarıya ulaştırabileceği oldukça sıradan bir yaradılışı açığa vuruyor.

23 Mayıs

Bugün ölüversem, bütün yapıtım *La Porte étroite*'ın arkasında yitip gider; bir tek onu göz önüne alırlar.

Dün akşam Copeau'nun kullandığı "hödük" sözcüğü Montfort'a oldukça iyi uyuyor. Yazdığı makale aslında söyledikleri kadar kötü değil; demek istediğim tam da ne olmak istiyorsa o: zararlı. Ben kitaplarımı öyle yavaş yazıyorum ki, çoğunlukla içinde yaşadığım dönemin bana yetişmesine zaman kalıyor, tepkiyle yöneldiğim noktaya o beni yöneltmiş gibi görünebiliyor.[34]

33 Bu sayfanın el yazması elimizde olmadığı için bu M.'nin kim olduğundan emin değiliz; ama Gide büyük olasılıkla *Günlük*'ün baskılarında çoğunlukla "Em." diye andığı Madeleine'den söz ediyor.

34 Gide burada fırsatçılık suçlamasını anıştırıyor. *La Porte étroite*'ın yavaş yaratılışı kesinlikle bu suçlamanın tersini gösterir.

30 Mayıs

Hiç kuşkusuz *Aveugle*'üme[35] bir önsöz yazmam gerekecek – yoksa kafa karıştırmayı sürdürebilir.

Orada şöyle diyebilirim: Protestan olmak demek Katolik olmaksızın Hıristiyan olmak demekse, ben Protestan'ım. Ama Roma Ortodoksluğundan başka bir Ortodoksluğu benimseyemem ve Kalvenci ya da Lutherci Protestanlık bana Ortodoksluğunu dayatmaya çalışırsa, anında Roma'nınkine yönelirim, bir tek o varmışçasına. "Protestan Ortodoksluğu", bu sözcüklerin gözümde hiç anlamı yok. Ben *yetke* tanımam; tanıyabileceğim tek yetke Kilise'ninki olabilir.

Ama benim Hıristiyanlığım yalnızca İsa'ya bağlıdır. Kalven'i ya da Aziz Pavlus'u onunla benim aramdaki aynı oranda zararlı birer perde olarak görürüm. Ah! Protestanlık Aziz Pavlus'u hemen reddedebilseydi keşke! Ama Calvin İsa'yla değil, Aziz Pavlus'la akrabadır.

Başlık: *La Pierre d'angle.*[36]

Kişilik daha şimdiden kendini belli ediyor:

Louis Rouart'ın çocukları Eugène Rouart'ların ve Valvy'lerin[37] iki çocuğuyla oynuyor. Louis Rouart'ın çocukları için en önemli oyun her zaman "dövüşmek"; ama şöyle: Ağabey Alain aslında kendisinden güçsüz olan Julien'i alt etmek istediğinde, kardeşine "Ayaklarından tut" diyor.

Zola'nın davasından hemen sonra, Maurice Denis'yle birlikte, İngiltere'den dönerken, gazeteci çocuklara "Kahrolsun Zola..."

35 En sonunda 1919'da çıkacak *La Symphonie pastorale*'in (*Pastoral Senfoni*) geçici adı. Bu önsöz taslak halinde kalacak ve ancak Gide'in ölümünden sonra, *La N.R.F.*'in Kasım 1951'de, ona ayırdığı özel sayıda yayımlanacaktır (s. 377-379); aynı metnin farklı bir yorumunu da Claude Martin anlatının eleştirel baskısında yayımlar (Minard, 1970, s. 134-135).

36 [Fr. köşe taşı (ç. n.)]. Bu satır yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır. Burada görünüşe göre, *Vatikan'ın Zindanları* tasarısını anıştırır: "Papaya güvenmeyince kime güvenmeli? Kilisenin dayandığı köşe taşı yıkılır yıkılmaz, hiçbir şey gerçek olmayı hak etmiyor" (çev. Tahsin Yücel, Can, 2017, s. 156). Bu kuşkusuz Matta, XXI, 42'ye göndermedir: "Yapıcıların reddettiği taş, işte köşenin baş taşı oldu."

37 Valvy'ler Rouart'ların arkadaşıdır.

diye bağırsınlar diye biraz para veren, ama kendisi bağırmaya yeltenmeyen adamın oğlu tam da.

"Ayaklarından tut!", kesinlikle bu kişilik özelliği Alain Rouart'ın yaşamında geleceğe de taşınacak. Bunu vaat ediyor.

Cuverville, 13 Haziran

Günün her saati kırkıncı yaşımı geride bıraktığımı kendime yinelememem neye yarar: Daha önce hiç bu kadar genç hissetmemiştim kendimi.

Bilincimi böylesine zorlayıcı, titiz kılmam onu arada sırada daha büyük bir sevinçle reddetmek için değil mi?

15 Haziran

Her yıl, bahçeme kavuştuğumda, aynı düş kırıklığı: az bulunur türlerin ve çeşitlerin yok oluşu, sıradanların ve vasatların zaferi. "Talihli durumların yok edilişi... vasat türlerin, hatta vasatın altındakilerin kaçınılmaz egemenliği " diyordu "Anti-Darwin" Nietzsche; sonra: "Kazanan talihli rastlantılar, seçme türler değil, gerileyen türlerdir" ve daha ileride "Doğa talihin gözdelerine karşı acımasızdır; *gösterişsizleri*... vasat ve aşağılık türleri gözetir, korur, sever; onlar doğurgandır, uzun yaşarlar; ama ötekiler açısından tehlike büyür, yıkım hızla gelir, sayıları azalır."[38]

Kedim bir kuşu gövdeye indirirken, serçedense çalıbülbülünü yeğliyor.

17 Haziran

Mius kimi çiçekleri melezleştirmede ustalaştı; sonunda elde edilen fideliklerde, en güçsüz çeşitlerin çoğunlukla en güzel çiçekleri verdiğine ikna edebildim onu; ama ekimi daha güç olup özen isteyenleri koruması için, sıradan, güçlü ve ilgi istemeyen çeşitleri kenara atmasını sağlamakta zorlanıyorum.

38 Gide'in notu: "*Volonté de puissance*, II. cilt, s. 109, 110". (*Güç İstenci.*)

Yunanistan'daki sanatçılar arasında hiç Lakedaimonlunun olmamasının nedeni Sparta'nın cılız çocuklarını yeraltı zindanlarına atması değil midir?

Ayıklanmanın sağlanabilmesi için hassas ve az bulunur çeşidi yeğlemenin yetmeyeceğini, çevresindeki daha sıradan çeşitleri yok ederek onun zorlu zaferini de sağlamak gerektiğini Mius'a kabul ettirmek olanaksız.

Beni hos tutmak için, öteki çeşitleri bahçemden ayıklıyormuş gibi yapıyor; biraz sonra, onları başka bir yere diktiğini, az bulunur çeşidin zayıflığı oranında güçlendiklerini, alabildiğine hızlı ürediklerini görüyorum. İki yıldan kısa bir sürede, her yeri yeniden ele geçirdiler; eşsiz olan yok oldu, sıradan onu boğdu. Çünkü, çiçek açısından da "eşsiz olan her şey nadir olduğu kadar da güçtür"; kırlardaki en mütevazı çiçek ne denli güzel olursa olsun, en güzelin her zaman en az yaşama şansı olan olduğunu düşündükçe insanın yüreği burkuluyor; o hem mücadeleye en az yetenekli olan, hem de bakışlara, arzulara, kıskançlıklara en çok hedef olandır. Ah! İnsan durmadan bayağının yoğunlaşmasına yardım etmek yerine, toprağın doğal süslerini, en alaca kelebeği, en büyüleyici kuşu, en geniş çiçeği sürekli nefretle ya da açgözlülükle kovalamak yerine, becerilerini yok etmek için değil de korumak, kollamak için kullansa keşke – örneğin Fransa'dan çok uzak olduğu için Japonya'da böyle yapıldığına inanmak hoşuma gidiyor!..

Bir mucize ormanlarımıza olağanüstü bir orkide armağan etse, anında bin el uzanır onu koparmaya, kurutmaya; gökten Anka geçse, bütün tüfekler onu hedef alır; sonra da az bulunmalarına şaşırırlar.

Kuşa sesini duyuran, kanatlı, sorguçlu, tüylü, şeker kaplı tohumlar! Her bitki nasıl büyük bir beceriyle soyunu kendisinden olabildiğince uzağa savuruyor!

Bir tavşancılotu ucundaki çiçekleri dökülmüş şemsiyesiyle dev sapını eğiyor; tohum olgunlaşmaya başlar başlamaz, sap kıvrılıyor, meyve yapraklarının ağırlığıyla bükülüyormuş gibi görünüyor ve görkemli bir hareketle, hiçbir aletin havada gezindiremeyeceği bu tohumu en azından gövdesinden olabildiğince uzağa taşıyor.

Ey Barrès! Doğa'nın kitabından öğrendiklerim sizin öğrettiklerinizden ne kadar farklı. Her hayvanın yavrularını kendi kendilerine yetebilecek duruma geldiklerinde uzaklara yollamasına hayranım. Toprağın uzun süre aynı ekini verememesinin nedeni verimsizleşmesi değil, her şeyden önce her bitkinin yeni keşfedilen bir dışa geçişim olayıyla ona benzeyen bitkilere köklerinden zehir saçmasıdır.

Kaldı ki, nasıl açıklanırsa açıklansın, üstünde durulması gereken şey şudur: Aynı toprak uzun süre aynı ekini veremez.

19 Haziran

Her sonbahar üzülerek bıraktığım Fabre kitaplarına her yaz yeniden kavuşuyorum. Edebiyatçı olmadan önce "doğabilimci"ydim, doğal serüvenler her zaman romanlardakilerden daha çok şey öğretmiştir bana. O kitaplardaki başlarda hoşuma gitmeyen yazma biçimini bile sevmeye başladım: Fabre'ın yirmi sayfada anlattığı şeye çoğunlukla on satır yetebilir, ama bu yolla onun keşiflerinin yavaşlığını hissediyor insan; görünüşe göre, araştırmalarında kendisine gereken sabrın birazını da okurdan bekliyor.[39]

Çocukken, kınkanatlı avına çıktığımda, papatyaların orta kısmının kenarına tutucu kuyruklarının ucuyla sarılıp dikilen o olağanüstü ve gizemli küçük bitlerin kuduzböceklerinin ilk kurtçukları olduğunu bugün öğrenmek beni nasıl sevindirdi anlatamam! Bokböceklerinden çaldığım dışkı toplarında neden hiç yumurta bulamadığımı anlamak içimi öyle rahatlattı ki!

Fabre'ın Darwincilikle alay edişini destekleyemem; kendimi katı bir dönüşümcü olarak gördüğüm için değil (De Vries[40] okuması da beni ikna etmek şöyle dursun, güvensizliğimi daha da artırdı), ama kalkıp Darwinci öğretinin tembelliğe özendirdiğini söylemek tam anlamıyla korkunç bir şey; "Yüzyılların sırlarıyla ve varlığın bilinmeyen yanlarıyla oynayan bulanık bir

39 Gide Fabre'ı kuşkusuz kafasındaki *Corydon* için okur, metinde birçok Fabre ve Darwin alıntısı olacaktır.

40 Gide'in hiç kuşku yok ki o sıralar Fransızcaya çevrilmiş tek kitabını (*Espèces et variétés, leur naissance par mutation*, Alcan, 1909) okuduğu Hugo De Vries. De Vries'in adı *Corydon*'da da anılacaktır.

anlatım sayesinde, tembelliğimizin hoşuna gidecek bir kuram oluşturuldu kolayca, çünkü tembellik sonuçta doğrulamadan çok kuşku yaratan zorlu incelemelere düşmandır" diye yazıyor Fabre. Evet, son sözleri ben de kabul ediyorum; ama bilim açısından evrimcilik öğretisine bel bağlamak tehlikeli olsa da, Darwin her şeye karşın onu tembellikten ileri sürmedi. Kötü olan şey öğreti değil (ya da en azından: onun zamanında değildi), bugün ona bel bağlamak.

Yer yer rastlanan bu tür düşünceler bu güzel kitaba gölge düşürmeyen çocukça huysuzluklar gibi; evrimci öğretiye karşı öne sürdüğü savlar da akla çok yatkın.

Ama kimi zaman kime kızdığını merak ediyor insan. Örneğin, daha birinci ciltte, "yüksek kuramlara" saldırıyor; Lacordaire'in *L'Introduction à l'entomologie*'sinin birkaç satırını sıçrama tahtası olarak kullanıyor; Darwin "özellikle insanla hayvanların hareketlerine yön veren ilkenin özdeşliğini kanıtlamak için" koca bir kitap yazarak, bir sineği gövdeye indirişine tanık olduğu bir *sphex*'in[41] öyküsünü –*sphex* rüzgârdan rahatsız olmamak için onun kanatlarını koparmıştır– kendi davasına kanıt olarak göstermiş. Bunun üstüne Fabre öncelikle *sphex*'ler sinekleri yemediği için sekiz sayfa döşenir, hem kurama hem kuramcıya, hem Darwinciliğe hem Darwin'e verip veriştirir, alaycılığı hiç elden düşürmez.

Nasıl olur böyle bir şey! Doğayı neredeyse bir aziz sabrıyla gözlemleyen, her gün dini bir saygıyla üstüne eğildiği bu açık kitaptan kendinden kuşku duymak gibi birçok erdemi öğrenen; aynı deneyi yirmi kez, otuz kez baştan yapan, hatanın ne denli sinsi olduğunu, aceleciliğin bizi nasıl aldatıcı tümevarımlara sürükleyebileceğini bilen bir bilgin, – kalkıp çevrilmiş ve aktarılmış bir tümceye savaş açıyor! Sekiz sayfa boyunca söz konusu *sphex*'in büyük olasılıkla *yabanarısı* olması gerektiğini söylüyor, Lacordaire'in İngilizce sözcüğü doğru çevirip çevirmediğini bir an için olsun aklından geçirmiyor! – Oysa İngilizce metinde *wasp* sözcüğünün kullanıldığı ortaya çıkmış, bu da tartışmaya son vermiş. Hatta Lacordaire'in andığı Darwin'in Charles

41 Avlarını sokarak felç edip, kurtçuklarını beslemek için kumda kazdığı yuvaya götüren bir zarkanatlı (ç. n.).

Darwin değil, onun dedesi Erasmus Darwin olduğu da ortaya çıkmış! – Kaldı ki, Fabre da ikinci cildinde bunu çok soylu bir incelikle ve çok doğal bir iyi niyetle kabul edip, hatasından ötürü özür diliyor. Dolayısıyla, burada söz etmemin nedeni, yalnızca tutkulu yargılara karşı bundan bir ders çıkarılmasını sağlamak değil, ayrıca ve özellikle ikinci hareketin güzel bir örnek oluşturması.

Charles Darwin de Erasmus Darwin için şöyle yazıyordu: "O dönemde (öğrenci olduğu zamanlarda) dedemin *Zoonomie*'sine çok hayrandım; ama on on beş yıl sonra bir kez daha okuyunca, düş kırıklığına uğradım: Varsayımlarla olgular arasındaki tutarsızlık çok büyüktü." ("Souvenirs du développement de mon esprit et de mon caractère."[42]) – Francis Darwin babasının yaşamöyküsünde şöyle yazıyor: "Charles Darwin'de de Erasmus'un en önemli özelliklerinden biri olduğunu ileri sürdüğü ve ona *kuramlarla genellemeler geliştirmek gibi baskın bir eğilim* kazandıran o canlı düş gücü fazlasıyla vardı." "Bu eğilimi" diye ekliyor hiç kuşkusuz tehlikenin farkına varan oğul, "Charles Darwin'in durumunda kuramlarını olası tüm deneylerle sınama kararlılığı bastırdı." Son olarak, Charles Darwin de kendisinden söz ederken şöyle yazıyordu: "Sonuçta –çoğunlukla da bu bana pahalıya patladı– elinizde olmayan bilgilerin yerine temelsiz sayılabilecek varsayımlar koymaya eğilimli oluyorsunuz her zaman." Fabre da onun bu özelliğini yerer; ama aynı zamanda ona yönelttiği tembellik düşkünlüğü suçlamasından nasıl da uzağız!

20 Haziran

Cambo'da[43] karatavuk yokmuş kuşkusuz.

Karatavuk kuşlar arasında en büyük müzisyen, en büyük ozandır; Rostand onun ötüşünü duymuş olsaydı, *Chantecler*'yi yazmazdı. Ama oyunu için, izleyicilere alay edebilecekleri bir kurban sunması gerekiyordu: O da gerçek ozanı seçti.

42 *Vie et correspondance de Charles Darwin*'in I. cildinin II. Bölüm'ünden (Fr. çev. Henry C. de Varigny, C. Reinwald, 1888).
43 *Chantecler*'nin yazarı Edmond Rostand'ın Cambo'da yazlığı vardır.

21 Haziran

Kusursuz bir zihinsel etkinlik; (dün) ağaçlı yola *Les Marges* okumaya gittim. ("Flaubert'in Notları.") Ahlakçılık suçlaması (ben namus düşkünüymüşüm!) yineleniyor. Haksızlık ve kötü niyet beni hasta ediyor.[44] Bütün öğleden sonra neredeyse hiç durmadan yazdım (Em-Barka, Cezayirli Muhammed ve Suslu ufaklığın anısı[45]). Ama gece saat 4'e dek hiç uyuyamadım. 3'te yeniden lambamı yakıp, Darwin'in *Voyage*'ını okumayı bitirdim; öteki odanın penceresinden güneşin doğuşunu izlemeye gittim.

Uykum asla kara bir zemin üstünde gelmiyor. Her zaman öncesinde bir görüntü beliriyor, gerçeklikten onunla kaçıyorum; öyle ki ancak düş görerek uyuyabildiğimi söyleyebilirim.

1 Temmuz

Devirdiğim çamın anısı bana hâlâ işkence ediyor. Buraya yazarsam çektiğim pişmanlığın biraz azalacağını düşünüyorum.

Sanırım, yola çıkışımdan iki gün önceydi – demek ki bir ay olmuş; Madam de Noailles ve Madam de Mühlfeld'in[46] epeyce üstelemesiyle (Madam de Mühlfeld'le öğleden sonra Madam de Noailles'ın evinde tanışmıştım), Opéra'daki Rus Balesi provasına, bir locada onlarla buluşmaya gitmiştim. Yaşamımda kendimi hiç bu kadar beceriksiz, bu kadar yerine yabancı, bu kadar dilsiz hissetmemiştim. Madam de Régnier ile görümcesi;

44 *Les Marges*'ın Temmuz 1910 tarihli sayısında, "Revue" adlı sütunda, Philoxène Bisson şöyle yazar: "M. André Gide *La N.R.F.*'te geçen ay edep ve Hıristiyanlık adına Remy de Gourmont'a saldırdıktan sonra, şimdi de anlaşılan Reform'la ve Luther'le ilgili kötü sözler söyleyen Jules Lemaitre'e çatıyor."

45 *Tohum Ölmezse* için alınmış notlar. Em-Barka (kitapta En Barka) Meryem'in kuzinidir. Onunla ilgili olarak, Gide şöyle yazar: "En Barka fazlasıyla güzeldi (şunu da eklemeliyim Meryem'den bayağı da büyüktü); güzelliği kanımı donduruyordu" (*agy*, s. 293). Biraz daha önceki Sus bölümü s. 280'de anlatılır, Cezayirli Muhammed'in portresiyse Wilde'la karşılaşma sırasında çizilir (s. 322-325).

46 Jeanne Mühlfeld (1875-1953) *La Revue blanche*'ın eski yazmanı ve eleştirmeni Lucien Mühlfeld'in dul eşidir. Onun edebiyat salonuna Valéry, Régnier, Paul Adam gibi adlar katılır.

ağzı laf yapan Henri de Régnier; karanlık ve uğursuz bir havası olan Vaudoyer[47] de oradaydı...

"Môsyö Gide" diye bağırdı Madam de Régnier, "Madam de Noailles'ı sakinleştirmemize yardım edin." (Madam de Noailles öyle yüksek sesle, öyle coşkun bir biçimde konuşuyordu ki, parterin yarısının dikkatini çekmişti.)

Susmak yerine (ama sonuçta bir şey söylememi bekliyorlardı!) bula bula ne buldum? Şunu:

"Oh! Madam de Noailles azınca çok daha ilginç biri olur."

Bütün akşam ağzımdan çıkan tek söz buydu sanırım. Hâlâ yüzüm kızarıyor. Kısa bir süre sonra somurtkanlığımdan ötürü özür dilemek için Madam Mühlfeld'e yazdım: "Beni yalnızca uzaktan tanımanın çok daha iyi olduğunu anlamışsınızdır" diyordum ona aşağı yukarı (beni ilk kez görmüştü – uzun süredir benimle tanışmak istiyordu). Hemen sonrasında, ondan coşkulu bir mektup aldım[48], Copeau da çekiciliğimden, gizli büyüleyiciliğimden vb. söz ettiği bir başka mektubu gösterdi. "Bok" desem, kutsal olduğunu düşünecek.

12 Temmuz

Zorunluluk duygusu. *André Walter*'i yazalı beri, şimdi *Corydon*'u[49] yazarken olduğu kadar yoğun bir biçimde duymamıştım bunu. Bir başkasının benden önce davranması kaygısı; konu

47 Madam Mühlfeld'in salonunun gediklilerinden Jean-Louis Vaudoyer (1883-1963) sanat eleştirmeni, dramaturg ve romancıdır; Proust'un arkadaşıdır.

48 18 Haziran 1910 tarihli bu mektubunda Jeanne Mühlfeld şöyle yazar: "Sizin gibi bir yazar karşısında, insan yine de hissettiği şeyleri söyleme yürekliliğini gösterebilirse, sanırım yapıtınızdan nasıl büyülendiğimi, böylesine derin bir sevinci hak ettiğim, o sevinci bana yaşattığınız için nasıl gurur duyduğumu size kanıtlayacak sözcükleri bulabilirim" (daha önce yayımlanmamış mektup, *B. L. J. D.*).

49 Bu çalışmaların başka izlerini daha önce yayımlanmamış, ama bu baskıya aldığımız parçalarda da rastladık (bkz. 1910 yılının sonundaki "Yapraklar"). *Corydon*'un yarısından fazlası 1910 yazında yazılmıştır: ilk iki diyalog ve üçüncünün üçte biri; Gide metnin on iki kopyasını adını kullanmadan Mayıs 1911'de *C. R. D. N.* adıyla (Corydon'un sessiz harfleri); sonra daha eksiksiz bir yorumunu 1920'de yirmi bir kopya halinde yayımlar; kitap sonunda La N.R.F.'ten 1924'te çıkar (beş bin adet).

havada geziniyormuş gibi geliyor bana; kimsenin onu benden önce kapmaya çalışmamasına şaşırıyorum. *André Walter*'in zamanında, kimi kitapların üstüne atılırdım (örneğin Rod'un *La Course à la mort*'u)... Hep böyle giderse!

Nourritures'ü yazdığım zaman da benzer bir kaygı duymuştum.

ANTHIME ARMAND-DUBOIS

... Hep sıcak basıyor ona. Çadır bezinden beyaz bir pantolon; alpaka ceket; yağ uru yüzünden oyulmuş küçük dik yaka; basit düğümlenmiş kara atlas boyunbağı, hasır şapka. Külrengi gözler. Olağanüstü yassı ve kare tırnaklar; her zaman yapışık külrengi-sarı saçlar.[50]

Bagnols-de-Grenade[51]

Çok erken saatlerin yarattığı duyumların tatlılığı. Duru havayla doluyor içim. Her şey gözüme öyle el değmemiş görünüyor ki, her birini bugün ilk benim gördüğümü, her birine şarkılar söylemek istediğimi düşünüyorum; ama daha şimdiden herhangi bir şeyi adlandırmaya çalışırken, hiçbir sözcük yeterince körpe gelmiyor bana.

Ahırda, gece doğmuş, daha pek kurumamış bir dana, tam sineklere göre; boynundaki ip onu bağlı anasının ulaşabileceği bir yerde tutuyor; inek mısır sapı çiğniyor. İki köpek ezilmiş otlarla birlikte gübreliğe attıkları eteneyi bulmuş, pis parçayı doymak bilmeden yutuyor. Karnım aç olmasaydı, belki bunlara bakarken midem bulanmazdı.

Garonne yatağına döndü, ama maki ırmakla ekinler arasında hâlâ su altında; geçen yıl büyük bir zevkle suya girdiğim kumsala gi-

50 Anthime Armand-Dubois *Vatikan'ın Zindanları*'ndaki olgucu-bilim adamıdır. Metnin son halinde, şu betimlemeye rastlanır: "Anthime'in alabros kesilmiş saçları hâlâ sıkı, eskiden kızıldılar, ama artık eski yaldızlı gümüşlerin aldığı renge, şu kirli sarı renge girmişlerdi" (*agy*, s. 11). Ama en dikkat çekici özelliği "kulağının güneydoğusundaki" urdur (s. 12).

51 Haziran başında Cuverville'e giden Gide Ağustos başında Paris'e döner, 5 Ağustos'ta da Toulouse yakınlarındaki Bagnols-de-Grenade'a gider. Arkadaşı Eugène Rouart'la Güney'de kısa bir yolculuğa çıkacaktır. Sırasıyla Arles'a, Marsilya'ya, Grau-du-Roi'ya vb. giderler.

demedim. Uzaktan pırıldayan kumlarını görüyorum. İşte orada, ılık suyunu küçük çakılların üstüne hızla, ama derinleşmeden seren ırmağın kıvrımında, işte orada, kımıldamadan, gözlerimi göğe dikip, kendimi tehlikesizce akıntıya bırakarak, göz ucuyla kıyıların benimle birlikte kayıp gidişine bakıyordum. Ey düşünceden de güzel duyum...

Marsilya'ya doğru, otomobilde

Hazza bir tür yiğitçe sezgi ekliyor hazzın verdiği rahatsızlık. Günün ağarmasından önce davranmak; ruzgârı ve sağanağı tüketmek; öğle güneşinin altında pişmek; açlığı, uykuyu saatlerin ve yerlerin belirsizliğiyle oyalamak; yaşamı dik bir doruğun üstünde dengede tutup, kurtuluşu yalnızca kaçışın kesinliğinde bulmak...

Gece kaldığımız Saint-Pons'a varmadan önce, hızımız bir saat boyunca yağmuru yüzümüze çarptı. Gözlüğümüz bile yoktu; körük açık değildi. Çok sıcak geliyordu; ilk damlaların tadına doyulmuyordu; susuzluğumuza işliyorlardı; sonra, ateşimiz sulanınca, sağanak acı vermeye başladı.

Buz gibi olmuş, üstünden sular süzülen yanağıma dolu yağıyordu sanki... Neden bundan söz ediyorum? – Bir manzarayı betimlemekten çekindiğim için.

Sanat ancak insan ölçeğinde olabilir. İnsanın kendi ölçüsünün dışına çıkmasını, doğal kıvraklığını aşmasını sağlayan araç sanat yapıtının koşullarına; ancak sanat yapıtına izin veren koşullara uymaz. Ey Akhilleus'un tez ayakları! Sizi kimse cezalandırılmadan aşağılayamaz. Evet, sanat yapıtı Peleusoğlu'nun çabukluğuna yalnızca havalanışı kusursuz Pegasos'un üstün geldiği zamanlarda kolaydı. Rekor merakı devreye girdikten sonra sanat söz konusu olamaz artık.

Yetkinlik düşüncesinin, dileğin artık dengeye ve ölçüye değil de aşırıya ya da ileri gitmeye dayandırılması belki de içinde yaşadığımız dönemi en iyi açıklayan ve başka zamanlardan can sıkıcı biçimde ayıracak şeydir.

Bu düzlemde başarılı olmak için artık hiçbir şeye takılmamayı kabullenmek gerekiyor. Sanatın *quod decet*'i[52] aşılan ilk engeldir.

Tanıdığım gençler arasında otomobil sporuna en düşkün olanlar daha önce yolculuğa en az meraklı olanlardı. Buradaki hazzı artık ne bir yöre görmek, ne de hatta onlar için bir çekiciliği kalmamış bir yere daha hızlı varmak veriyor; asıl dertleri tam olarak hızlı gitmek. Böylece dağcılığınkiler kadar derinlemesine sanata aykırı, sanata karşı duyumların tadını çıkarıyorlar, bu duyumların yoğun ve indirgenemez olduğunu kabul etmek gerekiyor; bunları yaşayan bir dönem sonuçlarına da katlanacak; bu izlenimciliğin, hızlı ve yüzeysel görüşün zamanı; tanrılarının, sunaklarının nasıl olacağı kestirilebiliyor; saygısızlık, düşüncesizlik sayesinde daha da çok şey kurban edecek, ama bilinçsiz ya da itiraf edilmeyecek bir biçimde.

Sanat yapıtı ancak zihnin tüm erdemli öğelerinin katılımıyla, birlikte hareket etmesiyle gelişir.

Arles'dan Raphèle'e uzanan çınarlı yol; on ağaçta bir arada bir karaağaç beliriyor. Gebreotları.

Sevinç. Rüzgâr esiyor püfür püfür. Brandalar şaklıyor. Aktarma köprüsünün güzelliği.

Yalnızca bir tavuğu ve bir köpeği ezerek X kilometre. İki lastik patlaması: biri Camargue'ın ortasında; öteki Crau'nun tam göbeğinde.

Saint-Gilles'de, Émile-Zola Sokağı, tam da olması gerektiği gibi, kiliseye çıkıyor. Kilisenin alınlığına, inceden inceye işlenmiş kapı sundurmasının üstüne, yalın zevkli bir belediye koskocaman harflerle şunu yazdırmış:

FRANSIZ CUMHURİYETİ
ÖZGÜRLÜK – EŞİTLİK – KARDEŞLİK

Kaldı ki, bu sundurma ne denli ünlü olursa olsun... Romanesk sanatın her zaman en güzel hali en yalın halidir; burada biraz gösteriş var; süslemeler aşırı; bir Latin zarifliği...

52 "Uygun olan" diye çevrilebilecek Latince deyiş.

Haz aşksız nasıl da güzel; arzusuz aşk soylu. Nasıl da mutsuz insan.

Flaubert tüm yaşamı boyunca savaşmış, kendini paralamış bu olumsuz şeye karşı: insanın aptallığı!.. yaşamının sonlarına doğru bir tek bu avın arkasına düşmüş.

"Havanın dibi"[53] gibi ifadelere kızıyor ya da onlarla alay ediyordu. Ama elden ne gelir? İfade sonuçta onu alt etti; ifade etmesi gereken şeyi eksiksiz biçimde ifade ediyor; annesi ona: "Yavrum, üstüne bir şey giy; havanın dibi soğuk" dediğinde, söylemek istediği şudur: Güneşin havayı biraz ılıtabildiği korunaklı yerlerin ısısına güvenmemek gerekir, açık alanlarda esinti çıktığında vb. Bu sıradan sözün öylesine basitçe anlattığı şeyi ben otuz sözcükle ifade etmekte zorlanıyorum.

KİŞİLER

Kararsız, tutarsız biri; asla bir önceki gün olduğu kişi olmuyor.[54]

3 Arnica Petoiseau (Fleurissoire'ın karısı)
1 Marguerite (Baraglioul'un karısı)
2 Véronique (Armand-Dubois'nın karısı)

Baba: Numa (?) Petoniau
bitkibilimci.

eşi Marthe Lycourge.[55]

53 Flaubert *Dictionnaire des idées reçus*'sünün (*Yerleşik Düşünceler Sözlüğü*) *Hava* maddesinde şöyle yazar: "Hava akımlarına her zaman dikkat etmek gerekir. Havanın dibi her zaman ısıyla çelişir; hava sıcaksa, dibi soğuktur ve tam tersi" (*Bouvard et Pécuchet*'de, Garnier-Flammarion, 1966, s. 334) [Fr. *Le fond de l'air est frais* (ya da *froid*) ifadesi sözcüğü sözcüğüne "Havanın dibi serin (ya da soğuk)" diye çevrilebilir. Havanın güzelliğine aldanmamak gerektiğini ifade eder (ç. n.)].
54 Gide burada Jacques Rouché'yi anıştırır.
55 Bu ad listesi *Vatikan'ın Zindanları* için çıkarılmıştır: Arnica Petoiseau (Fleurissoire'ın karısı) *sotie*'de [XIV. ve XV. yüzyıllarda, toplumu ve dönemin geleneklerini gülünç biçimde eleştiren oyun türü; Gide sözcüğü alaycı ya da eleştirel yapıtlar için kullanır (ç. n.)] Arnica Péterat'ya dönü-

Dikkatedeğer bir şey: Zehirli hayvanlar *terlemeyen hayvanlar*.

Garonne kıyıları, 18 Ağustos

Çıplak yatmanın gecelikle yatmaktan daha doğal olduğunu şehvetle duyumsamak. Pencerem ardına kadar açık, ay ışığı tam yatağıma vuruyor. Tahtalı'yla[56] geçen güzel geceyi içim daralarak anımsıyordum; ama ne yüreğimde, ne zihnimde, ne de bedenimde arzu duyuyordum. Geçen yıl, Armand'ın flütünün o akşam beni kuşkuyla geceye çağırışını duyduğumda soluğum tıkanmıştı.[57] Ey mırıldanan ezgi! Nasıl da sevmiştim seni çölün kıyısında... Ama duyduğum şey pişmanlık değildi; dingindim.

ANDORRA YOLCULUĞU[58]

Ax-les-Thermes, Perşembe[59]

Akşam 10'da varış. Sicre Oteli'nde yer yok; yılın bu mevsiminde, yer olacağını sanmak M. Sicre'e hakaret. Otelin kapıcısı bizi köyün İspanya yolu üstündeki son evlerinden birine götürüyor, oraya pansiyoner alıyorlarmış. Pansiyoncu kadın yatmış bile; kanatlı karıncaların sardığı, tozlu, küçük bir salonda, aile portrelerinin aptal bakışlarının altında, sıkıntılı bekleyiş.

Kalacağım odaya gitmek için, mutfaktan, sonra da bir tür karanlık ardiyeden geçmem gerektiğini söylüyorlar; yürürken, mumumun ışığında, temiz çamaşır bohçasını açıkseçik görüyorum ama onu taşıyan el arabasının kolları görünmüyor; derken

şecektir; Véronique Armand-Dubois'nın ve Marguerite de Baraglioul'un küçük kardeşidir. "Oldukça ünlü bitkibilimci" baba Philibert Péterat'ya dönüşecektir (bkz. III. Kitap, II. Bölüm). Annenin adı (Marthe Lycourge) *Vatikan'ın Zindanları*'nda geçmez.

56 Tahtalı Ferdinand'ı anıştırma.

57 Gide'in burada hangi serüvenden söz ettiğini bilmiyoruz.

58 François-Paul Albert ve Jules Iehl dört kişilik bir Andorra yolculuğu için Gide ve Rouart'a katılır. Bu yolculuk günlüğü önce Ekim 1910 tarihli *La N.R.F.*'te, "Voyage au Val d'Andorre" adıyla (s. 476-488), sonra *Nouveaux Prétextes*'te (s. 252-268) yayımlanır.

59 19 Ağustos Perşembe.

ona çarpıp, gecelik eşyam ve ışıkla birlikte yere devriliyorum. Gören kimse olmadığı için, karanlıkta, berelerimi ovuştura ovuştura, kendi başıma gülmek zorunda kalıyorum.

Cuma

Çok erken kalktım; arkadaşlarım hazır değil, araba bizi 6'da alacak. Dışarısı; gökyüzü daha şimdiden şen şakrak; hava şerbet gibi asitli ve serin. Nasıl da parlak! Meydanda acı acı bağıran bir domuzu kesiyorlar; bir at silkiniyor sel sularında; ilk dükkânlar açılıyor, çikolata, bisküvi ve böcek ilacı alıyorum. Saat 6'yı çeyrek geçe yola çıkıyoruz.

Merens, saat 8

Bir tas sütlü kahve; tereyağı yerine rokfor peyniri, hiç fena değil. Yabanıl bir şakraklık çağlıyor dağların tepelerinde; boğazların derinliklerini köpükler gümüş gibi parlatıyor. Gözlerimi kaldırınca, göğün kıyısındaki, kısa kesilmiş otlağın külrengiyle karışık yeşilini nasıl da seviyorum! Vadinin dibinde, biraz daha yüksek doruklarda, hâlâ yumuşamış karlar var. Küçük tahıl tarlaları bayırlara akın etmiş, yamacın yarısında durmuşlar; biraz daha yukarıdaki yarıklar yamanmamış; kaya görünüyor. Yavaş yavaş yükselen yol alabalık rengi sel sularını izliyor. Pek yeni bitki yok; birkaç narin beyaz nevruzotu, adlarını bilmiyorum. Işıl ışıl sığırkuyruklarının sapları baştan aşağı çiçekle kaplı. Çok uzun saplı kuduzotları uzaktan bahçemde yol kenarlarını kaplayan yalıyar çimlerinin kardeşi uyuzotlarını andırıyorlar. Biraz daha yukarıda, aşırı saçaklı, neredeyse renksiz, ama çok güzel kokulu, hassas karanfiller.

Köyün girişindeki göçebe arabası üç gündür Merens'ta kalıyor. Otelin ahırında, akşam, handaki bir masaya tırmanıp, tarot kartına toynağıyla vuran eğitilmiş keçiyi gördüm.

Saat 10

Hospitalet'e vardığımızda bunaltıcı bir sıcak vardı; durağa dek yedi saat yürüdük; öğle yemeğini hemen yemeye karar verdik.

Yaşlı kılavuza haber verdik; ama onun en küçük oğlu, on altı yaşındaki incecik, capcanlı, yakışıklı çocuk bize yol gösterecek.

Yavaş yavaş kuduzotları gökçeçiçek olduğunu düşündüğüm mavi toparlak püsküllere karışıyor. Daha yukarıda, yere şiş gibi saplanmış sapsız, koca koca devedikenleri. Soluk eflatun gözotu tarlasında bir *Parnasius Apollo* uçuyor; çocukken, Jura'da, yalnızca Alpler'de yaşadığını sandığım bu gösterişli kelebeklerden ilk kez gördüğümde nasıl sevindiğimi anımsarım. Andorra'yı Fransa'dan ayıran akarsu boyunca akıntıya karşı ilerliyoruz; epeydir Andorra'dayız.

Kavrulan ayaklarım aşırı büyük sandallarımın içinde kayıyordu; kendimi o kadar yorgun hissettiğim için utanıyordum. Geçide gelmeden kısa bir süre önce, bir ara herhangi bir güzelliği olmayan, cılız bir kaynagın yanına oturduk. Buz gibi su şist yapraklarının arasına sızıyordu; insan yalnızca dudaklarını ıslatmayı düşünürken, kendini içmekten alamıyor. Arkadaşlar! Yalnız olsaydım, orada durur, kaynağın yanına yatardım; bir bardaktan fazlasını içerdim; sonra Hospitalet'e doğru inerdim yeniden usulca... – Yine yola çıkıyoruz.

Otları kurutuyorlar; köylüler küçük ot yığınlarını başlarının üstünde getiriyor. Geçitten geçerken inek sürüleri ve boğalar; at sürüleri.

Kar doruğa varamadan ölmüş; karın kenarında, kantaronlar. Bitki örtüsü Alpler'inkinden farklı görünmüyor gözüme; buna karşın burada yavan karaçamların ve ladinlerin yerine bodur çamlar var.

Sonuçta, bu dağların Alpler'den tek üstünlüğü biraz daha alçak, biraz daha güneyde olmaları, dolayısıyla o kadar çiğ bir ışıkla aydınlanmamaları. Kaldı ki, Yunanlar ya da Latinler burada yeniden karmakarışıklığın yarattığı dehşeti tadarlardı: "Tanrı'nın korkunç olsun diye yarattığı bu yöre"[60] derdi yine Montesquieu her şeye karşın.

60 Görünüşe göre, Gide'in yaptığı alıntı yanlış ve yersiz; Montesquieu – Avusturya'dan Venedik'e giderken ve çok dağlık iki Avusturya eyaletinden geçerken– genel anlamda dağlık manzaralar konusunda şöyle yazar: "Doğanın korkunç olsun diye yarattığı bu yörelerden geçmenin olanaksız olduğu söylenebilir" ("Voyage de Gratz à La Haye", *Voyages en Europe*'la, *Œuvres complètes*, Daniel Oster'in sunuşu ve notlarıyla, "L'Intégrale" dizisi, Seuil, 1964, s. 215). Gide bu sözü 1912'de İsviçre'de kalacağı sırada da yineleyecektir.

İspanyol yamacında, lacivert boğanotları; daha aşağıda, porselen mavisi İngiliz süseni; burada yaban haline rastladığıma şaşırdım.

Soldeu'dan (Fransızcadaki gibi değil, yazıldığı gibi okunuyor), geceyi geçirebileceğimiz o küçümen köyden daha ileri gidemiyoruz. Zaten uzun zamandır aklım fikrim yıkanmaktaydı. Handa kendimize yer bulur bulmaz, ırmağa iniyoruz. Biraz ötede bir çağlayan köpürüyor, koskocaman kaygan taşların üstünden oraya gidiyoruz; daha çok hava alan su o kadar soğuk görünmüyordu; hepimiz sırayla derin duşa girdik; güneşin son ışıklarını daldırdığı, kalın, dalgalanan dalların arasında.

Rosada, üstü kapalı taraçandaki yemeği anlatacağım. Sel sularının sesi akşam daha da güçleniyor gibiydi. Ben bunları yazarken, titrek bir mum akşam yemeğini yediğimiz masayı aydınlatıyor. Dolunay dağın üstünde, geçidin tam da bizim geçtiğimiz noktasında görünüyor. Sahanda yumurtaları, lezzetli mi lezzetli jambonu, tuzla, kokusuna katran kokusu işlemiş sağlam şarapla kıtır kıtır yediğimiz ızgara fındıkları; özellikle de yıkandıktan sonraki, içine biraz anizet katılmış buz gibi su bardaklarını anımsayacak mıyım?.. Artık dinlenmekten başka yapacak işimiz olmadığı için, susamışlığımıza boyun eğdik; kendimi kumdan yapılmış gibi hissediyordum.

> Hava öyle dingindi ki, titrek kavakların dalları bile kıpırdamıyor, her duman dosdoğru havaya yükseliyordu.

Aşırı yorgunluk gecemi alevlendirdi. Yatak güzel oysa, pire ya da tahtakurusu yok. Iehl aynı odada, ayın bütün gece içeri bakacağı ardına kadar açık pencerenin yanındaki yatakta.

Saat 4 buçukta kalktık, 5'te yola çıkacağız; ev sahiplerimizin içtenliği bizi duygulandırdı. Dün akşam, odalar arasında, yalınayak birbirini kovalayan üç çocuğu bu kez mutfakta, büyük bir ateşin yanında, büzüşmüş bir halde gördüm.

Bir at kiralayabildik, yola çıkarken ben bindim ona, çünkü kendimi hiç de çevik hissetmiyorum. Ötede, keçiyolunun baktığı vadide, hâlâ ağılda duran koyun sürüleri seçiliyor.

***'da, küçük bir *posada*'nın[61] ilk katında, ekmek, aşırı karabiberli bir yassı sucuk, koyun peyniri ve biraz mide bulandırıcı bir yağda kızartılmış yumurta yedik; siyahımtırak ve kekre bir şarap içtik.

Las Escaldas; kaplıca; Alet'dekiler gibi havuzlar, canımızın istediği gibi, sıcak ya da soğuk bir su düşlüyorduk... Bula bula yolun üstünde pusuda bekleyen vasat bir otel bulduk; bize sundukları banyo tekneleri pek hoş değildi... Öğle yemeğini sipariş ettikten hemen sonra, daha önce aşağısına indiğimiz, sel gibi akan ırmak boyunca yukarı çıkıp, korunaklı bir yer arıyoruz.

İğrenç han! Bunları yazarken, biraz sonra yemek yiyeceğimiz salonda bir gramofon havlıyor. Altı rahip geliyor, anında evlerindeymiş gibi davranıyorlar. Öğle yemeğini 11'de yiyip, yatma saatinde Seo d'Urgel'de olacak şekilde yeniden yola çıkmak istiyorduk. Bizi herkesle birlikte yemeyi beklemeye zorladılar.

"Aceleniz yok" dedi hancı.

"Nereden biliyorsunuz?"

"Alıkoyduğum ilk gezginler siz değilsiniz."

Ne yemek ama! Her şeye karşın sağlam iştahımız adları ağza alınmayacak yemeklere balıklama dalıyor; ama hancı yemek boyunca çok renkli şeritlerden yapılma, koskocaman tüylü bir sineklikle konuklarını yelpazelemeyi boşlamıyor.

Andorra la Vieja'da şunlar var: Kanadı ters dönmüş, gagasının hizasına gelmiş bir kaz; gagasız bir ördek; ayağı sarılı bir tavuk; köyün çıkışında, kırık bacağını ataksililer gibi yandan savuran bir katır. Hepsi bu.

Kaya duvarları ısıyı yansıtıyor. Yolun kenarları şimşirlerle kaplı; çöplemeler. Saat 4'e doğru Sant Julià de Lòria'ya vardığımızda, ilk arzumuz Seo'ya kadar uzanmaktı, ama kendimi bitkin hissediyorum, ayrıca bu akşam eşyamızı İspanya'ya taşıyacak katır bulunamıyor. Hospitalet'ten aldığımız ve sınırı geçme izni olmayan katırın yükü boşaltılıyor. Dağ gibi harmani, örtü yığını ve eşyayla erzakın karmakarışık biçimde içine doldurulduğu büyük kahverengi çuval hayvanın sırtına sıkıca bağlanmıştı.

61 Han (ç. n.).

Birbiriyle hiç ilgisi olmayan nesneler o çuvalın içinde birkaç günü birlikte geçirince, aralarında özel bir ilişki başlamış; kutular patlayıp içindekiler dökülüyor; her şey birbirine yapışıyor, anlatılamayacak bir yığışım halinde birleşiyor. En uyumluları benim şemsiyem –hiç gerek duymadığım, ama ne bir valize koyabildiğim ne de bir yerde emanete bırakabildiğim bir şemsiye– ilk akşam katırcı onu bana verdiğinde, eşeğin[62] sırtında, yay gibi eğilip, şaşırtıcı oranda uygunsuz bir biçime bürünmüştü; metalik sapını düzeltmeyi başardım, ama açmaya kalkınca, alpaka iplere sürtüne sürtüne aşındığı için dört bir yandan açıldı.

Günün sonunda ırmak kıyısındaydım; çocuklar ertesi sabah toplayacakları ağları yerleştiriyorlar.

Akşam yemeğini yediğimiz, asetilenle aydınlatılan taraçanın sıcaklığı. Odaların sıcaklığı; tahtakuruları. Iehl kendisine göre onların Aziz Yusuf'tan geldiğini söylüyor. Onun yatağının üstünde gülümseyip duran (benimkinde: Aziz İgnatios) iyi yürekli aziz, senin yarı yarıya kabarmış resminde mi barınıyorlar gerçekten? Karyolanın dekoratif bir madalyon oluşturan demiriyle renkli taş basmasının arasında doğrulan Iehl böcek öldürücü tozu atıyor; bundan ötürü epey aksırıyor, tahtakurularıysa pek korkmuyor...[63]

Pazar

Saat 4; meydanda ilk sesler; bir kedi koridorda açlıktan miyavlıyor; önceki gün gördüğüm balıkçıların en büyüğünün, hancının oğlunun hazırlanıp aşağı indiğini duyuyorum; öteki iki çocuk onu meydanda bekliyor; kalkıp balkondan sarkıyorum; meydan külrengi. Çocuklar beni tanıyıp, sesleniyor. Önce günkü ıslak giysilerini giymişler yine. Dağların doruğu titreyip soluyor, ama bütün renkler uykuda hâlâ; yaşlı bir kadın zayıf atları sürüyor... Gece neredeyse gözümü kırpmadım. Havada şarabımsı bir koku var. Biraz daha yatıyorum.

62 Gide burada katır yerine eşek diyor (ç. n.).
63 Gide bu tahtakurularını Fleurissoire'ın uyuduğu Marsilya oteli sahnesinde anımsamış olabilir (*Vatikan'ın Zindanları*, IV. Kitap, I, *agy*.).

Saat 5; önden çıkıp, bana karşı yakadan işaret eden balıkçıları görmeye gidiyorum biraz; ağları kaldırıldığı için yakınıyorlar; tek bir balık tutmuşlar, yalnızca bir tane! Yine sırılsıklam olmuşlar, sürekli gülüyorlar.

Bu vadi olağanüstü dar; farkına varmadan, İspanya'ya geldik bile; daha Andorra'da, o kırmızı saçaklı katırlardan görmüştük. Irmak derinleşiyor; bir kanal ayrılıyor ondan, kanalı izleyip, uzaktan atlarımızın kaldırdığı tozu gördüğümüz yoldan çıkıyoruz.

Gümrükten geçer geçmez, bize kara sucukla çok kötü bir keçi peyniri verdikleri *posada*'ya gidiyoruz. Dışarının aydınlığının karartığı salonun dibinde bir merdiven var, basamakları kayağantaştan; son basamakta, çıplak küçük bir kız oturuyor. Bir kuzunun temizlenişini izliyor, hancı hayvanın iç organlarını alçak tavana asıyor; az sonra, dalgın dalgın ayağa kalkıp, alnımı vuracağım onlara. Yanımızda oturan kılavuzumuz bir domatese gri tuz serpiyor. Peynirden kaçan zayıf bir kurt masanın üstünde bir oraya bir buraya gidiyor. Hancının yaşlı karısı ne kadar yediğimizi anlamak için sucuğu tartıyor.

Yaş çayırlar; aydınlık kayalar. Mutlu Cerdaña'nın üstünde açılıyor vadi; ışık dağların doruğundan süt gibi akıyor.

Yeniden İspanya'dayım! Oysa buraya daha uzun zaman ayak basmayacağıma ant içmiştim.[64]

Seo d'Urgel

İlk kata dek duvarın içine hapsolan asmalar balkona yayılıyor. Dar sokaklar, gökyüzünde dar kanallar açarak kabaran çatılar. Karanlık katedral; güzel Romanesk kemeraltı (bkz. Baedeker[65]), dükkânların müşteriyle dolduğu derin kemerler; gösterişsiz pazar.

> Bunaltıcı sıcağa karşın ya da ondan ötürü, lehl'le ılık suyu insanı uzun uzun yıkanmaya çağıran ırmağa iniyorum. Bir atı

64 Oraya ilkbaharda Copeau'yla birlikte gitmiştir.
65 Amédée Fleurissoire da *Vatikan'ın Zindanları*'nda bu ünlü Alman kılavuzu izler (IV. Kitap, I, *agy*.).

ırmağa götüren çocuklar bize katılıyor, yanımızda yıkanıyorlar. Aralarından birinin, en küçüklerinin teni yanınca eşsiz bir renge bürünmüş, güldüğünde hepsi görünen dişleri pırıl pırıl.

Bourg-Madame'lı Fransızların işlettiği handa çok güzel bir öğle yemeği; İspanyol usulü (midye ve bilmem ne eşliğinde) pilav; tatlı soğanlı güvercin.

Üç buçuk saat son derece büyük bir sevinçle yürümüştüm; öyleyse önceki gün beni onca yoran şey neydi? Belki de yalnızca, çok kötü geçen bir geceden sonra, alışık olduğum gibi öğle uykusu uyuyamamam. Bu kez en azından, odama çıkıp, öcümü alabildim, İspanyolların yan odalarda çıkardığı gürültü bile bir saat uyumama engel olmayacak. Iehl beni uyandırıp, bir kafeye götürdü, çocuklar sokakta iskambil oynuyordu.

Sonra bu sabah yıkandığımız yere gittik yine; çıplak çocuklar bir atı suda yürütüyor. (Bunları yazarken onları artık görmüyorum, San Vicente'de yıkandıktan sonra, daha soğumamış bir döşeme taşının üstünde oturmuş, akşam yemeğini bekliyorum).

3'ten 5'e dek, Seo'yla San Vicente arasında; hava çok sıcak; arkadaşlarım saçma sapan şeylerden konuşuyor yalnızca; ben onlardan daha suskun olmasaydım, kesinkes ben de saçmalamaya başlayacaktım.

Pazar'dan Pazartesi'ye: San Vicente kaplıcalarında gece.

Nasıl hayranlık uyandıran bir gizem sayesinde bilemiyorum, ama dört beş gündür dolunay var. Otelin ucundaki odam çok yüksekten ırmağa bakıyor, biraz yukarıda, dalların arasından suyun ışıltılarını görüyorum; akıp giden suyunkinden başka ses yok. Gece ne de ağır geçiyor! Balkondan aşağı atılacak bir nesnenin düşüşü zor duyulur. Ah! Burada, ayın altında sarhoş ve çıplak bir halde kalsam, günün sıcaklığını içimde mayalandırsam. Hava öyle güzel ki, bütün gece kuşlarının neden sessiz olduğunu anlayamıyor insan; şaşırıyor; her şey bekliyor gibi.

Saat 5'te yola çıkış; külüstür bir arabada bir saat gittik. ***'da, yol kesiliyor. Titreyip bükülen ahşap bir köprüden geçiliyor.

Çantalarımızla ve örtülerimizle yüklü katırlar sığlıktan geçiyor. Keçiyolu hemen sonrasında dağa dalıyor.

6'da, bu sabah saat 3'te Seo d'Urgel'den yola çıkıp, bizimle aynı anda başka bir külüstür arabadan inen bir Jabiru'yle[66] karşılaşıyoruz. Jabiru oğluyla yolculuk ediyor. Arkadaşımız Eugène Rouart Jabiru'yle ilginç ortak noktaları olduğunu keşfederken, Iehl'le onun bir türün çok özgün bir temsilcisi olduğu konusunda anlaşıyoruz; kısa bir süre önce psikolog arkadaşlarımızın tanımlamaya çalıştığı bir tür bu; yakınlarda büyüleyici desinatör Charles Delaw'ın[67] adını koyduğu bir tür, uzunbacaklılardan. Jabiru'nün gagası çoğunlukla sivri oluyor; buna karşın, karşımıza çıkan örneğin gagası spatula biçiminde, dolayısıyla Jabiru'nün ayırt edici özelliklerini başka yerlerde arıyoruz. Onları belirlemek bizim dönemimizin işi, çünkü tür bugüne dek belirsizliğini korumuş, artık ayrıldığı iki üç yerleşik çeşit arasında gezinmişti. Iehl'e Jabiru'nün gelişiminin öyküsünü yazmasını söylüyorum; daha şimdiden temel özelliklerini belirliyoruz.

Jabiru'nün konuşmasını aktarmak epey güç, çünkü ağzından çıkan her söz kişiliksizliği yansıtıyor.

Jabiru yalnızca en uygun sözcüğü kullanıyor hep.

Jabiru bayağılığa karşı, ama trajikten kaçıyor.

Bu spatulalı örnekte sınırsız bir hoşa gitme çabası olduğunu fark ediyoruz; hatta Jabiru'deki bu hoşa gitme çabası arkadaşımızla ilişkileri sayesinde, kendisini Bourg-Madame'da beklemesi gereken otomobile bizi de almayı önermesine yol açıyor.

Kendine saygısı olan her han sofrasının bir Jabiru'sü oluyor; bir han sofrasında birden fazla Jabiru'ye seyrek rastlanıyor. Jabiru başkalarında yarattığı kötü izlenimin asla farkına varmıyor.

Jabiru hukuk okumuş; avukat; ama organ yetersizliğinden savunma yapmıyor.

Jabiru asla Kodak'sız yolculuk etmiyor.

66 Littré *jabiru*'yü Brezilya'da rastlanan bir kuş olarak tanımlar. Petit Larousse'a göre, *jabiru* leyleğe benzer bir uzunbacaklıdır. Burada alaycı bir ifadeyle turisti tanımlar.

67 Charles Delaw'ın kim olduğunu bilmiyoruz; Gide Charles-Louis Philippe'in yakını, 15 Kasım 1908 tarihli *La N.R.F.*'e katkı sağlayan, desinatör Georges Delaw'la karıştırmış olabilir.

Jabiru Belver'de yenilediğim Bask sandallarına demirli dağ ayakkabılarını yeğliyor.

Küçük Jabiru katırla yolculuk ediyor; yolda durup geride kalıyor, çünkü yağlı yemekler bağırsaklarını bozmuş biraz.

Belver'e varınca öğle yemeği yiyoruz. Iehl'le birlikte kervandan ayrılıyoruz; Jabiru önce kentin altındaki tepenin eteğinde kanala dalmak istediğimizi öğrenince bunu uygun bulmuyor. Jabiru'nün bakışlarından uzakta, bir çayırda, söğütlerin altında, ırmakla çok da derin olmayan, ama epey hızlı akan, akıntı yönünde attığımız her kulacın bizi yürüyen banttaymışız gibi sürüklediği kanalın arasında soyunuyoruz.

Belver hanı. Yemeği beklerken ağızda eriyen zeytinleri emiyoruz. Saray gibi düzenlenmiş koskocaman bir ambar; tonozları altın rengi otlarla kaplı koridorlar; güneşin alnındaki bir avluda, eğitim alanındaki atlar buğday demetlerini çiğniyor. Yalnızca banyo teknesinde yıkanan, asla kırda ihtiyaç gidermeyen Jabiru "ayakyolu"nun hali karşısında altüst oluyor.

Jabiru'nün arabası öne geçiyor; bizim at bitkin. Puigcerdá'ya varmadan önce çok uzun süre kenti yukarıda görüyoruz; ama Bourg-Madame onun hemen yanında. Bourg-Madame'da, karısı ve küçük oğluyla onu karşılamaya gelen otomobil Jabiru'yü bizden alıyor.

İspanya'ya açılan kapı Bourg-Madame saygınlığını yalnızca Puigcerdá'ya yakın olmasına borçlu, Baedeker bize Puigcerdá'nın İspanyol yüksek sosyetesinin uğrak yeri olduğunu söylüyor. Varış saatimizde, demek ki gün batarken, yüksek sosyete çılgınca kaçıyor kentten; gösterişli *otomobiller* bizim çıktığımız yamaçtan yel gibi iniyor. Nereye gidiyorlar? – Yanıtı bir saat sonra, Bourg-Madame'a doğru inerken öğreneceğiz, oradaki tek sokak parçasına sıralanmış hepsi. Saat 5'ten 7'ye dek, Puigcerdá otomobilleri Fransa'da daha ucuz olduğu için benzin almaya geliyor. Nasıl da zenginler! Kimisi korna yerine Brezilya'dan uçmuş gibi görünen yaldızlı bakır bir ejderha kullanıyor. Bourg-Madame'da ne yapılacak, ne görülecek ne de içilecek bir şey var. Yirmi metre boyunca, evlerin duvarlarına ahşap sıralar dayamışlar; her İspanyol otomobilinin Bourg-Madame kaldırımına sekiz on

temsilcisini indirdiği yüksek sosyete *señora*'ları ve *señorita*'ları oturuyor üstlerinde. Başka *señora*'lar ve erkeklerin çoğu hiç konuşmadan, bir şey düşünüyormuş gibi görünmeden ayakta duruyor. Erkeği kadını, hepsi çok çirkin, çok bayağı, küstahça zengin ve sınırsızca budala. Günün geri kalanında ne yapıyorlar? Otomobiller içeceklerini içtiklerine göre, neyi bekliyorlar?.. Sokağın karşı tarafında, sürücülerin takındıkları havayı gören onları İspanyol soylusu sanır.

Saat 7 de sofraya oturuyoruz; otomobillerin hepsi hâlâ orada. 7'yi çeyrek geçe, sofradan kalkıp ne yaptıklarına baktığımda, otomobillerin hiçbiri yok.

Bourg-Madame'dan Montlouis'ye yolcu arabasında.

Montlouis'de Keats'e güneşin çevrimlerini ve şarkılarını yeniden gösterecek hoş bir tatlı şarap içtik.

Kışlayı ziyaret; onca uzun zaman kardan ötürü yerlerinden kıpırdayamayan askerlerin kütüphanesini görmek istedim; ama onarılıyormuş; tüm kitaplar dolaplarda.

Quillan, sabahın 6'sı

Üç arkadaşımı gara götürdüm; gökyüzü hiç olmadığı kadar duru ve ipeksi. Çınarlı yolların altında güler yüzlü bir gizem geziniyor, bir pus gibi görünen hafif bir toz katmanı. Alibert saat 8'de yanıma geliyor ancak. Onu beklerken okuyacağım el yazmasını bana dün bırakmıştı. Bu dizeler sevincimi oyalayıp pekiştiriyor. Yolculuğumuz bu kadar mıydı? Nasıl da hızlı yürürdüm! Nasıl da yükseklere tırmanırdım bu sabah!

Cancağızım[68],

Sana Narbonne'la Sète arasından yazıyorum. Sabah arkadaşlarım yanımdan ayrıldı. Geceyi geçirdiğimiz ve bizi önceki gün Mont-Louis otobüsünün getirdiği Quillan'da; onları saat 8'de gara

68 Bu mektubun kime yazıldığını bilmiyoruz. Gide onu büyük olasılıkla 28 ya da 29 Ağustos tarihinde, Nîmes yakınlarına, Les Sources'taki aile evine dönmeden önce oyalandığı Grau-du-Roi'da yazmıştır. Söz konusu kişi Madeleine olabilir.

götürdüm. Bense ancak dört saat sonra trene bindim, bu da buradan bir kilometre ötede, küçük bir kaplıcada ailesiyle birlikte tatil yapan Albert'i biraz daha uzun görmemi sağladı, birlikte yemek yedik. Bu altı günlük gezinin yorgunluğu kimi zaman öyle arttı ki, arada tıpkı Souf yolculuğundan sonra olduğu gibi, toparlanmak için kesinkes bir Lamalou'ya[69] *gerek duyacağımı düşündüm. Oysa şimdi beni çok güçlendireceğine inanıyorum. Bu sabah, yolculuğun sona erdiğini hissettiğim için ağlıyordum; bütün bedeninin, artık idmanlı olduğu için, esnek ve capcanlı olduğunu hissediyorum. Kavurucu güneş dağı aşmadan önce hava nasıl serin, nasıl güzeldi anlatamam! Kızgın Nîmes Ovası'na giderken titriyordum. Gökyüzü dün kapalı olmasaydı ve Mont-Louis'nin (1800 metre) tepesi gerçekten ama gerçekten çok soğuk olmasaydı, daha üç dört gün yükseklerde, Iehl'in bana söylediği, çevreye ve bana anlattıklarına bakarsam, tam anlamıyla olağanüstü görünen o küçük kasabada oyalanırdım – Montagne Noire'dan bile çok daha iyi.*[70] Köylüler Font-Romeu'de, La Cerdagne'ın Fransız tarafıyla dar L'Aude Vadisi arasındaki yüksek yaylada, Combes'dan[71] *sonra artık dinsel amaçlarla kullanılmayan bir tür keşiş kulübesinde sizi altı franka pek güzel ağırlıyorlar; bir çam ormanının ortasında, ağaçları çok seyrek, uçsuz bucaksız bir orman, bütün yolculuğumuz boyunca gördüğüm en güzel şeylerden biri; şimdiye dek gördüğüm en çekici yörelerden biri. Başka bir yıl Copeau'larla ya da Marcel'lerle, belki de ikimiz birlikte gitmeyi düşlüyorum...*

Les Sources

Gençliklerine ve sevinçlerine âşık.

Yaşamı ciddiye değil de *trajiğe* alma eğilimi.

Kör bir atın döndürdüğü bostan dolabı. Bir ayağı bağlı bir tavuk yanında, en ufak gürültüde bir araya toplanan Beç tavuğu yavrularını gözetiyor.

69 Lamalou-les-Bains Gide'in sık sık gittiği kaplıcadır.
70 Montagne Noire Carcassonne'dan yaklaşık yirmi kilometre uzaktadır. Gide orayı 1907 yazında Alibert'le gezmiştir (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 3).
71 1902 ile 1905 yılları arasında Meclis Başkanı sıfatıyla Kilise'yle devletin ayrılmasını sağlayan Combes'u (1835-1921) anıştırma.

Peder Berger[72] aklının başına geldiği bir gün, çalışma odasına iniyor. Bir de bakıyor duvarlar boş; tüm sanat yapıtları başka bir yere taşınmış.

Peder Berger her sabah küçük bir oyuncak tabancayla uşağını öldürüyor.

Büyük aile meclisine çağrılan Sam de Ch. içeri girerken şöyle diyor: "Öncelikle söylemem gereken şey şu ki, fiyatımı artırdım" (On beş buçuk yaşındaydı).

Robert de F. büyükannesini soydurmak için bir hırsız çetesine katıldı.[73]

Cavalière, Ağustos[74]

Üstüne uzandığım sıranın, dirseğimi dayadığım ve saat çok erken olduğu için gölgesi sağıma, tavukların eşelediği, kumun, külün ve küçük çakılların besin atıklarına karıştığı alanda çok uzağa düşen masanın tepesindeki kamış çatının altından – hem mavi hem altın rengi görünüşlü akışkan sıvıda yüzen, Dakar'da ya da Saint-Louis'de de olabileceğini düşündüğüm sömürge egzotizmi kalıntılarını görüyorum. Bunu ders çalışan bir okul çocuğu gibi betimleyeceğim:

Sağda, karanlık kare bir alanın –demirci ocağı– üstüne konmuş kıpkızıl kiremit bir çatı. Solda, kuşkusuz arabalık olarak kullanılan ve aralık kapısından karanlıkta ışıl ışıl samanların göründüğü, horozun ötüşünün duyulduğu bir sundurmanın üstünde. Sundurmanın karşısında, sandık parçalarından yapılma iki tane koskocaman tavşan kafesi; katedral taşları arasında çoktanrıcı yazıtlarına rastlandığı gibi, sandıkların üstlerinden

72 Peder Berger École alsacienne'de öğretmendir (bkz. Georges Hacquard, *Histoire d'une institution française: L'École alsacienne*, Garnier-frères, 1982-1987).

73 Sam. de Ch ve Robert de F.'in kim olduğunu bilmiyoruz. İlki Baron de Charnisay ile Gide'in kuzini, kızlık adı Marguerite de Flaux olan baronesin oğlu olabilir mi? İkincisi de belki baş harflerin düşündürdüğü gibi yine Flaux ailesinin bir üyesi olabilir. Bu birkaç satır bir roman, belki gelecekteki *Kalpazanlar* için alınmış hazırlık notları gibi görünmektedir.

74 Copeau'ya yazdığı bir mektup bize Gide'in 6 Eylül'de Cavalière'de olduğunu gösteriyor (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 395).

hâlâ eski gönderici adları ya da adresler okunuyor. Kafeslerin üstünde ya da çevresinde, ancak sıralayabileceğim karmakarışık bir nesne yığını: Kırık bir kazan, bir merdiven, hasır işi bir civciv kafesi, bir bileyi taşı, sanırım şu piliç taşımakta kullanılanlardan, şimdi eski bezlerle dolu iki yassı kafes, bir ütü masası, dik duran bir sıra, koskocaman bir okaliptüs tomruğu, sarmal bir yay (bunu sonradan ekledim), demir tel parçaları, metalik kafes parçaları... Sundurmadan bir metre uzakta, yalnız bir tür direk yükseliyor göğe. Deniz orada, hemen yanda. Islak kumların üstünde, bir hizmetçi dalları, döküntüleri ve çer çöpü yığın yapmış; şimdi onları ateşe veriyor; duman, sıcak havanın titreşimi denizin üstünde, Hyères adalarının en büyüğünü daha da geri çekiyor, gerçekdışı kılıyor. Biraz daha ötede, neredeyse bir dalga uzaklıkta, kuma oturmuş gibi görünen iki büyük fıçı. Yeşilli siyahlı bir kayık yaklaşıyor, küreklerin dingin dingin oynayışıyla. Bir sürü güvercin kiremit çatının üstünde oradan oraya uçuşuyor. Beç tavukları bu gece büyük çamın tepesinde uyudular. Sıcaklık daha şimdiden kavurucu.

> Değer düşürenler.[75]

> Derken genç... savaşın ortasında "Baba sağınızı koruyun! Baba solunuzu koruyun!"[76] diye bağırıyor ve yarın belki sağ olacak ama ben bugün sol tarafı korumanın gerektiğini söylüyorum.

Başkalarında, özellikle benden üstün oldukları şeyleri göz önüne alma eğilimi.

Pontigny'de:[77]

75 Burada da ister istemez gelecekteki *Kalpazanlar*'ı düşünüyoruz.
76 Bu kuşkusuz, on dört yaşındayken, 1356'da Kara Prens'in kazandığı Poitiers Savaşı'nda babası Fransa kralı II. Jean'ı böyle yüreklendiren II. Philippe'tir.
77 Paul Desjardins 1906'da satın aldığı manastırda On Günlük Pontigny Toplantılarını düzenler. 10-19 Eylül 1910'da gerçekleşen bu beşinci toplantıyı *La N.R.F.* düzenlemiştir, toplantının konusu da "Çağdaş Şiir"dir. Gide buradaki eleştirilerine karşın, Pontigny'ye sık sık gelir, toplantıların düzenlenmesine etkin bir biçimde katkı sağlar: örneğin bkz. Desjardins'e yazdığı, 21 Temmuz 1922 tarihli mektup (18 Nisan 1991 tarihli Drouot kataloğu, 41. sayı). "Pontigny'de" diye başlayıp, "budalaların yanında olmamayı yeğliyor" sö-

Ne kadar da gülüncüz! Daha şimdiden kendimi ciddiye almakta çok zorlanıyorum, yalnız kaldığımda... Hepimiz burada bir terzinin prova salonunda, birbirini yansıtan aynaların arasında, ötekilerin kafasında canlanan çoklu görüntümüzü anlamaya çalışıyormuşuz gibi geliyor bana. İnsan istemeden yapmacık bir tavır takınıyor; aşırı kasılıyor; kendisini arkadan görebilmeyi çok istiyor!

> Burada olmasını istediğim kişi, özellikle sizsiniz Jules Laforgue.[78]
>
> Bilgiççe, doğallıktan uzak bir şey yok, kalabalığın ardından giden bir şey yok.
>
> Erkeklere *grazio*, kadınlara *grazia* diyor kibarlıktan. (Kapıda hiç sürgü yok.[79])

ESTETİK.

Söz konusu olan yalnızca kişiliği açığa çıkarmak için en uygun olayı yaratmak değil; kişilik olayı gerektirmeli. (Bkz. Coriolan, Hamlet.) Olaylar dizisi kişiliğin gelişimini gösterir. (Macbeth – kendi *gerçekleşmesinden* kaçamaz.)

Ya da tam tersine, açıklayıcı olay daha önce olmuştur (Sophokles, Ibsen) ve dram onu aşama aşama aydınlatır; buna örnek: bilmemenin verdiği mutluluktan mutsuzluk veren bilgiye geçen Oidipus.

Van de Velde bana 22 Ağustos tarihli *Berliner Tageblatt*'ın ekinde, Nietzsche üstüne yazılmış bir yazıyı gönderdi (Karl-Georg

züne kadar giden bu satırlar daha önce yanlışlıkla Gide'in Bagnols-de-Grenade'a gidişinden önceye konmuştur; biz yerlerine koyduk.

78 Gide *Complaintes*'in yazarı Jules Laforgue'u kuşkusuz ironisi nedeniyle seçmiştir.

79 *Vatikan'ın Zindanları* için alınmış notlar. Gide kitapta Fleurissoire'a şöyle dedirtir: "'*Grazia!*' diye yanıtladı gülümseyerek. Grazia! 'Teşekkür ederim!' demekti, söylemesini bildiği tek İtalyanca sözcüktü; bir bayana teşekkür ederken sözcüğü dişilleştirmenin çok ince bir davranış olduğunu düşünüyordu" (IV. Kitap, II, *agy*, s. 123). Aynı şekilde, Fleurissoire otel odasının kapısını kapadığında, bu Carola'nın içeri girmesine engel olmaz: "Ama kilidin dili tutmuyordu anlaşılan" (s. 126).

Wendriner), orada şöyle yazıyor: *So trat Nietzsche als ein Verderber der Jugend in die Ewigkeit ein.*[80]

Belki de en çekici yol bu.

"KİTAPLARIN" YENİDEN BASILMASI

Okurdan isteğim, bu ilk baskının (*Narcisse*) 1892'de; ikincininse 1893'te yapıldığına dikkat etmesi. Gençlik yapıtlarımı yadsımam gerekmiyor; ama onlara daha olgun yaşlarda yazdığım yapıtlara bakıldığı gibi bakılmasını istemem.

Derin bir yazma gereksinimi duymadan kitap yazmadım hiç, *Le Voyage d'Urien* dışında; yine de bence ona kendimden çok şey kattım, okumayı bilen için o da açıklayıcıdır.

> Hanımla konuşma. Kleomenes'in tutumu birtakım koşullara bağlı.[81]

ROMAN.

Şöyle diyecek: "Şehvet düşkünlüğü bende her zaman acınası derecede canlı oldu; öyle ki çoğunlukla başka her şeyi bastırdı. Ama, çoğunlukla, arzumdan önce bir tür merak geliyor, hatta onu yönetiyordu.

"Hazzın beklenmedik çağrısı kimi zaman bütün bir yolculuğu kaçırmama yol açtı."[82]

Cardif'in eğitimi tam anlamıyla savsaklanmıyor; ama öğrendiği ilk sözcükler açık saçık.[83]

80 "Dolayısıyla, Nietzsche gençliği baştan çıkaran biri olarak ölümsüz olmuştur." Belçikalı Henry Van de Velde (1863-1957) Weimar Sanat Okulu'nun yöneticisidir; Gide 1905'te Almanya'da olduğu sırada onunla tanışmıştır, Kessler'le bağ kurmasını da o sağlamıştır (bkz. *Corr. Gide-Kessler*, s. 29 ve 30-33).

81 Kleomenes adı Sparta'nın MÖ 235-222 arasında hüküm süren ve o sıralar gevşemiş sıkıdüzeni canlandırmaya çalışan reformcu kralına gönderme olabilir. Kral Kleomenes Jean Schlumberger'nin yazmakta olduğu *La Mort de Sparte*'ın başkahramanıdır.

82 Bu sözler *Vatikan'ın Zindanları*'ndaki Lafcadio'ya uyabilir.

83 Gide kuşkusuz Lafcadio'yu ve onun Julius Baraglioul'a anlattığı gibi, annesinin farklı sevgililerinden aldığı eğitimi düşünüyor (*Vatikan'ın Zindanları*, II. Kitap, III).

Charles-Louis Philippe'in önsözü için, Claudel'in etkisinin önemini açıklamalı.[84] – İnsan inananların yanında olmak istiyor pekâlâ; budalaların yanında olmamayı yeğliyor.

"Aksine, aksine! Ben de inceliğin değerini bilirim" diye karşı çıkıyordu Georges[85], burnunun yalnızca kötü kokuları almasını eleştirdiğimde. "Örneğin, bakın: Demarest teyzenin arada sırada büyüleyici şeyler söylediğini kabul ediyorum. Sözgelimi, bir gün, ikimiz dışında bütün aile Étretat'ya gezmeye gitmişti; yola çıkılırken Mirza'nın dışarı çıkmaması gerektiğini bize sıkı sıkı tembihlemişlerdi, çünkü o sıra kızışmıştı. Araba gözden yiter yitmez, teyze bana döndü: 'Oh!', dedi, 'yine de dışarı salınabilir'".

'"Büyüleyici şey' dediğin bu mu?" dedim.

"İyi de neden böyle dedi?" diye sordu Em.

Georges da kızmış gibi:

"Ben nereden bileyim?" Sonra da ekledi: "Yaşlılıktan."

17 Ekim

Gün oluyor, zihnim de bedenim gibi her dalgalanmadan acı duyuyor. Bir gülümseme ya da bir sözcük beni yaralıyor. Yaptığım ya da söylediğim hiçbir şeyden hoşlanmıyorum. Bu sabah Rivière'in mektubunda yazan: "*Paris-Journal*'de sizi sevmiyorlar" sözü sabahımı zehir etmeye yetti.

Korkarım, yakında şu sıralar çizdikleri sahte portremle, adımı verdikleri, yerime koydukları, korkutucu oranda çirkin ve aptal canavarla savaşmam gerekecek.

Kimi eleştirmenler özünde nasıl da kötü niyetli.

84 Gide şöyle yazacaktır: "Bu son, bütünüyle Katolik etki, Claudel'in etkisi Nietzsche'ninkiyle aynı yönde ilerliyormuş gibi görünebilir. [...] Bugün Claudel'in ona öğrettiği şey dokunaklıdan çok dingin, koskocaman, utkulu bir sevinçtir. Üzüntü kadar bulaşıcı bir şey olamaz, ama sevinç kadar inandırıcı bir şey de olamaz. Claudel'in sevinci örnek olarak birçoğumuz için çok çarpıcı bir şeydir" ("Charles-Louis Philippe", *Œuvres complètes*, VI. cilt, s. 152-153). Gide'in Claudel'le yazışmalarında konu sık sık Philippe'e gelir: özellikle bkz. 30 Aralık 1909 ile 1910 yılının Ocak başı arasındaki mektuplar (*Corr. Gide-Claudel*, s. 114-115).

85 Georges Rondeaux, Madeleine'in kardeşi. "Aksine, aksine" diye başlayıp "Yaşlılıktan" diye biten parça eskiden Andorra yolculuğundan hemen sonraya konmuştu (eski Bibliothèque de la Pléiade baskısının 521. sayfası). El yazması bu sözlerin Auteuil'deki bir öğle yemeğinden sonra, demek ki Pontigny'den sonra kâğıda geçirildiğini gösteriyor.

Dün, gelişigüzel *L'Appel au soldat*'yı[86] açtım yeniden – capcanlı bir hayranlıkla, ama biraz da çocukken "büyükler için" yazıldığını hissettiğim kitapların karşısında içimde kabaran duyguyla.

Bu sabah Tancrède de Visan'ın "A. Gide et le lyrisme contemporain" üstüne insana güç veren makalesi.

Şimdi bile, uykuya dalmadan önce ya da gecenin ortasında uyandığımda, Jammes aklıma takılırsa, uyku diye bir şey kalmıyor.

Dün akşam Em.'e romanımın yazdığım kadarını okudum – demek ki Quartfourche'tan ilk yola çıkışa dek.[87] Aşırı *farklılaşıyor*; tonlar çok kopuk. *Les Caves*'ı yazacağımı zaman, düz bir tonun yanına, açıkça başka bir düz ton koyacağım.

Goncourt ya da *Vie heureuse* Ödülü'nde oy kullanacak kişilerden hangilerine ulaşabileceğimi öğrenmek için yakama yapışmaya Villa'ya gelen Péguy: "Oh! Kaldı ki, Henri Ghéon sağır. Onunla çok güzel konuşuluyor" diyor. Bu ödüller ne uğursuz icatlar! Örneğin şu zavallı Péguy on beş gündür merdiven çıkıp, kapı kapı dolaşıyor vb.

Élemir Bourges'u (kendisi de ödül almaya can atan Marguerite Audoux için) görmeye gittim. Mallarmé'den beri gördüğüm en büyüleyici kişi.

Suarès'i de gördüm; ama oynadığı role aşırı özen gösteriyor; kendisine bir önceki günden haber verilmesini istiyor; söylediğine göre, zili duymayacağından korkuyormuş; aslında hazırlıksız yakalanmayı sevmiyor; lambanın doğru yere konması, onu çok uzaktan ve çok yandan, çok az aydınlatması gerekiyor. Boyu biraz kısa; biraz şişman; elleri tombulca. Sıskasının çıkmış olmasını isterdim.[88]

86 Maurice Barrès'in romanı.
87 *Isabelle*'in ilk bölümleri söz konusu.
88 Görünüşe göre, *Günlük*'te tarihlendirilmemiş bu buluşma Gide'in 12 Kasım'da Ghéon'a yazdığı mektubunda da geçen buluşmadır. Gide mektupta "Suarès'i dergide görmeyi" çok istediğini söyler (*Corr: Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 767).

VIII. Daire[89] – *14 Kasım, Pazartesi*

Şu ana dek iyi dayandı; içeri girerken yüzü biraz süzgün olsa da dinç ve pembeydi; ama sanıkların oturduğu sıraya geçer geçmez gözleri salonun dibine yığılan kalabalıkta babasını aradı, kendisini daha geçenlerde paylayıp haşlayan zavallı kamburlaşmış adamı görünce, soluveren küçük yüzündeki tüm kaslar kasıldı. O kapıdan girenler tutukevinden gelenler; onu iyi görebiliyordum; avukatların sırasında, tam yanında oturuyordum; ayağa kalkmama gerek kalmadan, bölmenin üstünden sarkarak, zayıf çıplak baldırlarını bile görebiliyordum; şimdi yakası bir kopçayla bağlı, yıpranmış, tiftik tiftik olmuş, mavi-siyah bir harmani vardı üstünde boylu boyunca. Yaşlı babayı kürsüye çağırdılar. Sorgu sırasında ufaklığın daha on iki yaşında olduğunu öğrendim; kendisinden daha büyük üç "arkadaşı" onunla birlikte yargılanıyordu; ufaklık onlarla birlikte kolay bir soyguna kalkışmış; bir kameriyeye girmeden, kırık bir camdan birtakım marangoz aletleri almayı başarmışlar.

"Hepsi on beş frank etmiyordu" dedi en büyükleri.

Yaşlı baba çocuğunu geri almak istiyordu; bugüne dek ondan hoşnut olduğunu söylüyordu... Yargıç sonunda: "Velayetinin reşit olana dek ...'e(?) verilmesine" kararını okuyunca, kollukların götürdüğü ufaklık hıçkıra hıçkıra ağladı.

Önceki gün akşam romanımı bitirdim – aşırı kolayca, bu yüzden son sayfalara koymakla yükümlü olduğum her şeyi koyınadığımdan kaygılandım.[90]

89 Gide 1912'de ağır ceza mahkemesine jüri üyesi olacaktır. Bu deneyimden önce *La N.R.F.*'in Kasım ve Aralık 1913 tarihli 59.-60. sayılarında, sonra 1914'te La N.R.F. Yayınları'ndan çıkan *Souvenirs de la cour d'assises* (*Cinayet Mahkemesi Anıları*) doğar. Ama o kitabın başında da yazdığı gibi: "Oldum olası mahkemeler, bana karşı koyamayacağım ölçüde büyüleyici gelmiştir. Ne zaman bir yolculuğa çıksam, bir kentte özellikle dört şey çekmiştir beni: Park, çarşı, mezarlık ve adalet sarayı" (*Cinayet Mahkemesi Anıları*, çev. Doç. Dr. Sami Selçuk, Liman Kitap, 2017). Ayrıca 18 Ekim ve 25 Ekim 1912 tarihli *L'Opinion*'da da *Jurés par eux-mêmes*'in yayımlandığını belirtelim.

90 *Isabelle La N.R.F.*'in Ocak, Şubat ve Mart fasiküllerinde, sonra 29 Mayıs 1911'de La N.R.F. Yayınları'ndan kitap olarak yayımlanır; ama bir dizgi

Şimdi kimi kalem alışkanlıklarını, hoşnutluklarını bırakmanın zamanı geldi belki. Bunu hemen denemek istiyorum. Üstelik bu defter de bittiğine göre, alıştırma yapacağım, *yeni ilişkiler* kuracağım bir başkasına başlamalıyım. İnsan kazandığı ivmeyle yaşamamalı.

Edmond Jaloux dün akşam yemeğe geldi.[91] Kendimi ondan bu kadar uzak hissetmek bana acı verdi, çünkü eskiden beri onu sevimli bulurum (bununla birlikte görüşlerim biraz sertleşti). Kibarlar âlemiyle ilişki kurdukça, gitgide yüzeyselleşti, büyük bir incelikle ve tatlılıkla konuşuyor. Frak giymişti, villadan çıkınca, kendisinde yarattığım sıkıntıyı unutacağı bir yemeğe çağrılmıştı; çünkü onunla konuşurken ağzımdan yalnızca tatsız şeyler döküldü; frakının görüntüsü; bir de onun gerçek giysisinin bu olduğunu, içinde sıradan bir ceket giydiğinde olduğundan daha rahat olduğunu hissetmek kanımı donduruyordu.

... bir yandan miyavlarken, bir yandan mırlayan kedim gibi.[92]

Amyntas'tan daha yetkin bir şey yazmadığımı fark eden az. Onda betimleme, resimsilik, ülkelerle ve göreneklerle ilgili bilgi arıyorlar. Oysa başka bir yerde, Fransa'da ya da herhangi bir yerde o kadar iyi yazamayacağım herhangi bir şey yok neredeyse. Kitabın gizli değerinden kim söz edebilir? Bir avuç kişi; ötekiler düş kırıklığına uğradı.

O sıralar Madam Dickemare'ın çevresinde eğlenen Paul-A. Laurens tüm akşamlarını Biskra Gazinosu'nda geçiriyordu.[93] Bense

yanlışı yüzünden, özgün baskı aynı yılın 20 Haziran'ında gerçekleşir. Gide 7 Ocak 1911'de Van Rysselberghe'lerde kitabı okur ve Copeau'nun ilk bölüm konusundaki eleştirileri onu metin üstünde yeniden çalışmaya iter (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 439 ve 442).

91 Gide Copeau'ya yazdığı, 30 Kasım tarihli mektubunda şöyle yazar: "Akşamı Jaloux'yla geçirdim; zavallı ölesiye sıkılmış olmalı. [...] bir saatte konuşabileceğimiz her şeyi konuştuk" (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 414-415). *Günlük*'te tarihlendirilmemiş bu sayfa da 30 Kasım'da yazılmıştır.

92 Başlangıcı olmayan bu tümceyi Gide yalnızca *Journal*'in *Œuvres complètes*'teki baskısına almıştır.

93 Gide'in arkadaşı Paul-Albert Laurens'la yaptığı yolculuk. Madam Dickemare (Gide'in annesine yazdığı mektuplarda Diquemare diye geçer) Biskra hekiminin eşidir.

gündüzleri kısır bir kına ticaretinin yapıldığı, akşamları Bachir'in, Muhammed'in, Larbi'nin, Bachir'in kardeşinin ve birtakım arkadaşlarının toplandığı alçak tavanlı ve loş bir dükkânda. Bul karayı al parayı ya da dama oynanıyordu. Bachir kahve yapardı. Küçük esrar çubuğu ağızdan ağıza dolaşıyordu. O iç karartıcı mekâna "küçük gazino" diyerek Athman'ı eğlendiriyordum. Evet, gerçekten, tüm akşamlarımı orada geçiriyordum. Ne yapıyordum orada? Bugün kendime bu soruyu soruyorum. Ötekilerle ne esrar içiyor, ne oyun oynuyordum, hiçbirine âşık da değildim kesinlikle – hayır ama o ortama, o karanlığa, o sessizliğe, artık vazgeçemediğim arkadaşlıklarına âşıktım. Her biri çok güzel olmasa da en azından narin mi narin, zarif mi zarifti; başka bir yerde onlardan söz ettim.[94] Bugün artık daha huzursuz, ne yazık! uçarılıkla daha ileri gittiğim için, eskiden olduğu gibi seyre dalamayacağımı iyi biliyorum. Oraya gittiğim iki ay boyunca, bir akşam olsun, tam olarak aralarından herhangi birini arzulamadım. Bu da bitmez tükenmez bir haz duymamı sağladı. Zaman geçiyordu; ondan beri zaman, yaş ve saat kavramlarını hiç öylesine yitirmedim. Esrar buna hiçbir şey katamazdı.

1 Aralık

Dün Ghéon'la Carissimi'nin[95] *Jephte*'sini dinlemeye gittim (Gaveau Salonu). Madam Raunay Schütz'ün[96] iki kantatını büyük bir ustalıkla söylüyor. *Figaro'nun Düğünü*'nün uvertürü; Chevillard orkestrası bu hafif ve tutkulu müziği fazla sesli çalıyor. Mozart içinde yaşadığı *dönemin* bizi en çok uzaklaştırdığı müzisyen: O üstü kapalı konuşuyor, dinleyiciler artık çığlıktan başka bir şey duymuyorlar.

Aldığım zevk ve bu gece gezintilerinden öğrendiklerim asla yorgunluğumu karşılamıyor. Sonrasında ancak kloral sayesinde uyuyabildim.

Dişçiden çıktıktan sonra, daha önce tanımadığım küçük bir doğabilimcinin dükkânına girdim (neredeyse Saint-Germain-

94 *Amyntas*'ta. Gide *Tohum Ölmezse*'de onlardan daha da fazla söz edecektir.
95 İtalyan besteci.
96 Alman besteci.

des-Prés'nin karşısında). Birkaç hayranlık uyandıran kabuk aldım (dayanamadım).

2 Aralık

Kötü bir gece; uyandığımda griptim. Aşağı yukarı on beş gün eve kapanmak zorunda olmanın verdiği sevinç.

Photiadès'in kitabını (Meredith üstüne[97]) satın aldım. Meredith'in sanatıyla ilgili düşünceleri biraz dikkatimi dağıttı; adamın yaşamından ve meslek yaşamından söz etmekle yetinmesini yeğlerdim.

Bu akşam, dün aldığım kabuklar geldi. Uzun uzun bakıp, onları derinlemesine anlamayı öğrendim. Kesinlikle yazar olduğumdan daha kolayca bir doğabilimci, bir doktor ya da (icracı) bir piyanist olabilirdim – ama şu var ki, bu işe farklı farklı nitelikleri taşıyabiliyorum; ötekiler daha kapalı olmalı; ama yine işim benden en büyük istenci istiyor – çünkü ötekilere olduğu kadar doğal bir yeteneğim yok bunda (kanıtı da bunun çok kötü söylenmesi).

5 Aralık

Korkunç bir grip yüzünden iki gündür yataktan çıkamadım. Ne var ki, *La N.R.F.*'tekilerle *Villa*'daki buluşmamızı iptal edemedim, hepsi sırayla benimle biraz konuşmaya odama geldi. Paul Desjardins sayesinde, sanırım, düşündüğüm yorumlu okumalar oldukça başarılı bir biçimde düzenlenecek.[98]

97 Constantin Photiadès, *George Meredith, sa vie, son imagination, son art, sa doctrine*, Armand Collin, 1910.

98 3 Aralık Cumartesi günü, Visconti Sokağı 21 numarada, Paul Desjardins'in derneği L'Union pour la Vérité bir toplantı gerçekleştirir; toplantının konusu Tolstoy'dur. Gide görünüşe göre 1922'de Vieux-Colombier Tiyatrosu'nda Dostoyevski üstüne yaptığı konuşmalarda bu toplantıdan esinlenmiştir. Bu "yorumlu okumalar"ın ilki 29 Ocak 1911'de gerçekleşir. Gide orada Vildrac'ın, Duhamel'in ve Romains'in metinlerini okur (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "la Nouvelle Revue française"*, II. cilt, s. 23).

Dominique Drouin[99] bana sınıf arkadaşlarından birinin tuttuğu küçük bir defteri getirdi – defter aşırı ilgimi çekti.

Bu on iki yaşındaki yumurcaklardan biri birtakım sorular hazırlamayı düşünmüş (daha doğrusu: birçok çocuğun yanıt vererek eğlendiği soruları kendisinden biraz daha büyük bir kuzininden aşırmış).

Sorular şunlar, kimisi aptalca, kimisiyse epey anlamlı. Olduğu gibi yazıyorum:

1. İlkeniz nedir?
2. En sevdiğiniz arkadaşınız kimdir?
3. En önemli kişilik özelliğiniz nedir?
4. Neye yeteneğinizin olmasını isterdiniz?
5. Nasıl ölmek istersiniz?
6. En sevdiğiniz kitap hangisi?
7. Gerçek yaşamda en sevdiğiniz kahraman kimdir?
8. En çok nerede olmak istersiniz?
9. Sizce mutluluk nedir?
10. Sizce mutsuzluk nedir?
11. En sevdiğiniz özellik hangisidir?

Vb.

Detektif romanlarının ve havacılık kahramanlarının önde gelmesine çok şaşırmıyorum.

Ama şu çok ilginç: Sorulara yanıt veren on dört çocuktan dördü 10. soruya –"Sizce mutsuzluk nedir?– "Evlilik" yanıtını vermiş – Yalnızca ikisi evliliği mutluluk düşüncesiyle ilişkilendirmiş: bir yabancı (Rus), bir de Yahudi (J. Sachs).

Mutluluk düşüncesini bekârlıkla ilişkilendirenler arasında biri (E. Weiss), Protestan (görünüşe göre, ötekilerden epeyce büyük), "En önemli kişilik özelliğiniz nedir?" sorusuna "Duyarlılık" demiş. *Cerrah* olmak istiyormuş; en sevdiği kitap *Manon*; en sevdiği özellik *enerji*ymiş.

Bir başkası (mutluluk = bekârlık) en önemli kişilik özelliğinin *arkadaşlık* olduğunu söylemiş. En sevdiği özellik: *arkadaşlarını sevmek*. A. Weiss (sanırım, bir öncekinin kardeşi) ateşli

99 Marcel ve Jeanne Drouin'in oğlu Dominique Drouin birkaç gündür Auteuil'de, Gide'lerde kalmaktadır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 415).

bir yurtsever olduğunu gösteriyor (ilkesi: *Fransız' için her şey mümkündür*). Nasıl ölmek ister? *Fransız bayrağının altında.*

İki Yahudi'den biri (J. Sachs): *tüccar* olmak istiyor; ötekiyse (Lacloche): *rantiye.*

Mauclair. Kaleminin ayranı biraz fazla kabarıyor.

Robinson Crusoé'de, adım adım, capcanlı bir hayranlıkla ilerliyorum.

Çok güzel ve saygıdeğer mektup; Guy-Grand son *Cahier de la quinzaine*'de (Aralık sonu 1910) yazmış, Péguy'nin sözlerinde ne kadar haksız olduğunu gösteriyor.

Péguy ocağını beslemek için arkadaşlıklarını ateşe atan bir tür Bernard Palissy.

YAPRAKLAR

"M. Binet-Valmer Lukianos'un hastalığını ya da ahlaksızlığını[100], bu hastalıktan ya da ahlaksızlıktan ister istemez doğan tüm zayıflıkları ve tüm kusurları, örneğin çılgınca kendini beğenmişliği ya da karşı konulmaz yalanı özenle inceledi."

ERNEST-CHARLES
"Vie littéraire", 25 Temmuz 1910, s. 399.[101]

"Oğlancılığın var olması gerektiğine beni inandıramadınız, tümdengelimlerden ya da tümevarımlardan doğal olarak kaynaklanabileceğini düşünmüyorum.

"Var olması gerektiğini kanıtlamaya çalışmadım; şu noktadan, şu olgudan hareket edilmesi gerektiğini anlamalısınız: O *vardır*. İnsanoğlunun temsilcileri arasında birçok kişi kadına karşı soğuktur ya da neredeyse soğuktur, onlar az çok coşkun, ...'e karşı dizginlenemez arzulara yatkındır."[102]

100 "Lukianos'un kötülük eğilimi" Lukianos'a mal edilen (II.-III. yüzyıllar) ünlü *Erotes*'e göndermeyle oğlancılığı tanımlar.
101 Ernest-Charles'ın *La Grande Revue*'de çıkan makalesi Binet-Valmer'in *Lucien* adlı romanıyla ilgilidir. *Corydon*'da da Ernest-Charles'ın aynı makalesinden alınmış şu söze rastlanır: "Fransız düşüncesine, Fransız ahlakına, Fransız sağlığına aykırı düşen bir ahlaksızlık ya da bir hastalık varsa, bu adıyla sanıyla, cinsel sapıklıktır" (*Sapık Sevgi [Corydon]*, çev. Fikret Kolverdi, Varlık, 1995, s. 29).
102 Bu iki paragraf kesinlikle *Corydon* için yazılmıştır.

1911

6 Ocak

Her akşam, 8 buçuktan 9'a dek, Dominique Drouin'e kitap okuyorum. İlk akşam, Töpffer'in "Le Col d'Anterne"ini, sonra bana iğrenç gelen "Kanut" ile "Aymerillot"yu[1], sonra da "Oceano Nox"u ve "Malheureux"nün sonunu, ayrıca "Contemplations"dan içimde derin bir hayranlık uyandıran başka parçaları okudum. Dün "Djinns"; bu akşam Turgenyev'in "Chien"i.[2]

Sonra, koridordaki küçük girintiye çekilip yatmadan önce bir saat İngilizce okudum (*Robinson* ve Macaulay'in *Byron'ın Yaşamı*'yla ilgili incelemesi[3]).

Fargue didinmediğimi düşünmesin diye gittiğim Adalet Sarayı'ndan çıkınca. (Önceki gün akşam geldiğinde çılgına dönmüştü, birtakım alçakların imzasını kötüye kullandıkları bir arkadaşı için aracılık etmemi istiyordu – ama işin en şaşırtıcı

1 İsviçreli yazar Rudolphe Töpffer (1799-1846) *Le Col d'Anterne*'in yazarıdır (çevirmen adı yok, H. Lecène et H. Oudin, 1887). "Kanut ou le Parricide" ve "Aymerillot" Hugo'nun *La Légende des siècles*'inin X. Bölüm'ünde, "Cycle héroïque chrétien"in I. ve III. parçalarıdır.

2 "Le Chien" ("Köpek") Turgenyev'in Mérimée'nin çevirdiği ve 1869'da Hetzel Yayınları'ndan çıkan bir öyküsüdür. Hugo'nun "Les Malheureux"sü *Contemplations*'da yer alır (V. Kitap, XXVI); "Oceano Nox" yine Hugo'nun *Rayons et les Ombres*'unun, "Les Djinns" ise *Les Orientales*'inin bir parçasıdır.

3 Gide Jacques Copeau'ya 1 Ocak tarihli mektupta şöyle yazar: "Şu sıralar yaptığım *Robinson Crusoe* okuması çok önemli" (*Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 439). Aralık 1910'da başlayan bu okuma hiç kuşkusuz *Vatikan'ın Zindanları* tasarısıyla bağlantılıdır. Thomas B. Macaulay, Moore'un *Life of Byron*'ı üstüne bir deneme yazmıştır. Gide bir süredir Berlitz'den Walter Walker adındaki bir öğretmenden İngilizce dersi almaktadır, dolayısıyla özgün metinleri okur.

yanı, Fargue'ın Adalet Sarayı'nda olmamasıydı... Yargıç Flory'yle konuşup aracılık etmemi istiyordu; neyse ki aynı sabah böyle bir yol tutmanın uygun olup olmadığı konusunda Marcel Drouin'e akıl almaya gittim, o bana bunun yanlış olduğunu hissettirdi – ben de hissediyordum zaten; ama beni birini atlatmaya çalışıyormuş gibi gösterebilecek bir davranış sergilemekte çok zorlanıyorum; bu nedenle Adalet Sarayı'na gitmeyi bir sorumluluk olarak gördüm!) VIII. Daire'de, yalnızca birtakım basit hırsızların yargılandığını görmüştüm.[4] Auteuil'den çok erken çıkmış, yolda Louvre'a uğramayı ummuştum; *ama* Fargue'ı kaçırma korkusundan oraya yarım saat erken gittim. (Yakınıyormuş gibi görünmemek için bu akşam yazdığım mektupta bunu ona söylemedim; onu öğleden 1'e dek beklediğimi yazdım; aslında 11 buçukta oradaydım.)

Ama çıkınca, Louvre'a gittim ve Asur merdivenlerinden çıkıp, tüm desen salonlarından bir kez daha geçtim. Kendimi duygusuz hissediyordum, ışık da alabildiğine donuktu. Tony Thierry Koleksiyonu'nu görmek bana hiç zevk vermedi; İran ve Endülüs minelerine uzun uzun hayranlıkla baktım – özellikle XII. yüzyıldan (?) kalma beyaz bir kupaya. Yalnızca Rembrandt'ın desenleri karşısında heyecanlandım. Yatan genç erkeğin çıplak bedeni; çiçek uzatan bir derebeyi (her kaçış çizgisi yok edilmiş – karşıdan görülen omzun var olmayan göstergesi – hayranlık uyandırıcı; her göstergeye anlam kazandıran etkinin ön bilgisi ya da önsezisi). Sonrasında başka bir şeye bakamadım; salonlardan ve büyük galeriden hızlı adımlarla geçip, Chauchard Koleksiyonu'na gittim. Rubenslerin durduğu büyük salonda, Freegrove Winzer'le[5] karşılaştım, ben de tam onu düşünüyordum. Beni evine götürüp, birtakım desenler ve resim taslakları gösterdi – ilk desenleri kadar hoşuma gitmediler; ama kitaplığında Brunswick'li genç bir arkadaşının *Les Liaisons dangereuses*[6] için yaptığı resimlemelerle dolu bir albüm gördüm,

4 Gide Kasım 1910'dan beri VIII. Daire'deki celselere düzenli olarak katılır. Mart 1911'de, Ghéon'a yazdığı: "Pazartesi VIII. Daire'de olağanüstü bir celse" sözünün de gösterdiği gibi oraya gitmeyi sürdürecektir (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 778).

5 1886'da Varşova'da doğmuş İngiliz ressam.

6 *Tehlikeli İlişkiler.*

onlar enfesti; albümü göstermek için almamı söyledi, ikisinin de desenlerini alıp götürdüm. Arkadaşının atölyesi Beaux-Arts Sokağı'ndaymış; anahtarı onda varmış, arkadaşı daha dönmemiş olsa da beni oraya götürmek istedi. Gittik, ama kapı açılmadı. Yolda (Seine Sokağı), küçük bir dükkânın camekânı ilgimizi çekti; bir Guérin, bir de Naudin[7] sergileniyordu orada. İçeri girdik; sevimli görünüşlü, koyu renk elbiseli, çok genç, ufak tefek bir kadın bir süre sonra bana M. Gide olup olmadığımı sorup, önceki gün kocasından bir mektup almış olmam gerektiğini söyledi. O zaman orasının Vildrac'ın[8] dükkânı olduğunu anladım. O andan sonra, aşırı eğlenmeye başladım; demek istediğim şu ki, yeni eğlencenin yarattığı merak tüm öteki düşünceleri bastırdı, deli gibi davranmaya başladım. Vildrac'ın bir portremi ya da karikatürümü Le Mercure'e vermesi gereken Rouveyre'in evinde olduğunu öğrenince[9], bizim İngiliz'le bir arabaya atlayıp, arabacıya Rouveyre'in adresini verdim. Rouveyre'in evinde, Vildrac'ın yanında, başta Rouveyre sandığım ortağı vardı; sonra, kafa karışıklığım iyice şiddetlendi, Rouveyre'in kendisi gelince, onu düpedüz öteki adam sandım, elini daha önce sıktığımı düşündüm. (Bunu açıklamam olanaksız; şimdilerde konuştuğum kişiyi kimi zaman birden *tanıyamaz* oluyorum; bu birkaç saniye sürüyor – bu da bir biçimde kaygılanmama yetiyor.)

Üçüne deli gibi görünmüş olmalıyım; rahat görünmeye uğraşıyordum, öyle ki çok ve yüksek sesle konuşuyordum. Öte yandan, Rouveyre karnı ağrıyormuş gibi yana eğilmişti; Vildrac sakalının arkasında görünmüyordu; yalnızca tanımadığım ortağı aşırı bir incelikle bana gülümsüyordu; İngiliz kendini geri çekmişti ya da en azından bizim oluşturduğumuz çemberin dışında duruyordu; bir şömineye dayanmıştı, ben bile onu neden getirdiğimi anlayamıyordum artık. Yanımda bir yabancıyla ansızın çıkagelişimi kimse anlamıyor, nedenini çözemiyordu. Bir ara Rouveyre'e kolumun altındaki *Les Liaisons dangeureuses*

7 Daha önce de adı geçen ressam Charles Guérin (1875-1939) ve Bernard Naudin (1876-1940).

8 Ozan Charles Vildrac, gerçek adıyla Charles Messager (1882-1971).

9 André Rouveyre (1879-1962), ressam ve desinatör. Gide'i Mercure du France Yayınları aracılığıyla tanımıştır. Daha önce, 16 Aralık 1909 tarihli *Le Mercure de France*'a Gide'in bir gravürünü yapmıştır.

desenlerini göstermeye gelmişim gibi yaptım; hep birlikte desenlere baktık. Sonra hepsini şaşkına çevirip veda ettim, çıktık.

Yalnızca okumayla, düşünmeyle, çalışmayla geçecek günler ne zaman gelecek!

Dönünce Ruyters'e yazdım; sıkı piyano çalıştım. Chopin'in birinci ve üçüncü *Balat*'ı, artık onları *istediğim gibi* çalmaya başladım; nasıl çalınmaları gerektiğini düşünüyorsam öyle.

Vildrac yapıtı açısından da kişiliği açısından da Jules Romains'den çok daha sevimli. Ötekinin hırsı pek katışıksız değil.

Şubat

Jammes'dan sessizliğinden bile daha soğuk bir mektup aldım, ne yazık ki arkadaşlık duygusunun kabarmasından çok, son şiirlerini övmeme sevinmesinden kaynaklandığı açıkça belli oluyor.[10] Bu mektup aramızda basit bir anlaşmazlıktan öte bir şey olduğunu bana fazlasıyla hissettirdi; demek istediğim şu ki, korktuğum gibi, çok fazla yazın, küskün bir yazın var ilişkimizde.

7 Şubat

Bu sabah Charles yengemden:
"Amcan postuna saman doldurulmasını hak ediyordu"

9 Şubat

Paul Fort'un şöleni.[11] Yolda Régnier'nin Akademi'ye seçildiğini öğrendim. Paul Fort'un dürüst davranışlarını vurgulayan Ch. H. Hirsch'in kadeh kaldırışı.

10 Gide kısa bir süre önce Jammes'ın *Géorgiques chrétiennes*'ini öven bir yazı yazmıştır. Buna karşın, Jammes'ın mektubu gerçekten iki yazar arasındaki, büyük olasılıkla Charles-Louis Philippe öldükten sonra Jammes'ın sergilediği tavırdan kaynaklanan soğukluğa tanıklık etmektedir (bkz. *Corr. Gide-Jammes*, s. 273).

11 *Vers et prose* dergisinin daveti. Gide 27 Ocak 1911 tarihli bir mektubunda oraya çağrılmadığı için yakınır (*B. A. A. G.*, 37. sayı, s. 88-89).

Griffin'in benden beklediği, istediği makaleyi asla yazmayacağım kuşkusuz, çünkü orada Griffin'in özgünlüğünün bir ölçüde (temelde) Fransızcayı asla doğru dürüst öğrenememiş olmasından kaynaklandığını açıkça söyleyemem. Şiiri çoğunlukla düzyazısının sıkıntısını çektiği şeyden yararlanıyor (bkz. *Sapho*'yu alıp okuduktan sonra yazdığım notlarla dolu iki sayfa).

27 Mart

Dün Vielé-Griffin'i gördüm; içtenliği büyüleyici. Birtakım yazarları artık Fransızcayı bilmemekle, örneğin "nadas" ("*friche*") denecek yerde "malaz" ("*guéret*") demekle eleştiriyor; – ama kendisi "*opprobe*", *Sapho* ve "*frustre*" yazıyor[12] (birçok yerde).

Régnier'yi kesinlikle bağışlamıyor; onu hâlâ sevmekten acı çekiyormuş gibi; kendisini ne zaman görmeye gitsem ya da ne zaman karşılaşsak, ondan söz etmeden yapamıyor.

> Bir gülmececi ne kadar zekiyse, gerçekliği anlamlı kılmak için çarpıtmaya o kadar az gereksinim duyar.

Barrès'le *öğle yemeği* (Blanche'ın yeri[13]). Rolüne çok önem veriyor; sessizliğini koruyup yalnızca önemli şeyler söylemek için ağzını açmayı başarıyor. Çok değişmiş, neredeyse on yıldır görmemiştim onu; ama kendini hep çok geri çekmesine, ihtiyatı ve mesafeyi elden düşürmemesine karşın, çekiciliği hâlâ çok baskın. Nasıl da dikkatli! Nasıl da hesaplı! Çok zeki biri değil, "büyük bir adam" değil, ama kendine söz geçirmede çok becerikli, dâhi gibi görünecek denli *usta*. Özellikle koşullardan yarar sağlama konusunda çok becerikli, elinde olanlardan yararlanmayı başarıyor, öyle ki eksiklerini gizleyebiliyor.

X.[14] herhangi bir topluluğun içinde, topluluk budalalardan oluşsa bile, hoşa gitmemeyi kolay kolay kabullenemiyordu asla.

12 Doğrusu "*opprobre*" (utanç), *Sappho* ve "*fruste*" (yıpranmış ya da kaba saba) (ç. n.).

13 Bu öğle yemeği 26 Mart 1911'de gerçekleşmiştir. Barrès'le aslında en son on beş yıl önce yemek yemişlerdir (13 Aralık 1896, Pazar günü).

14 *Günlük*'te sık sık olduğu gibi, bu X. Gide'in ta kendisidir.

Kendisininkinden ne kadar farklı olursa olsun, bir zihne çekici görünmesini sağlayabilecek bir özelliğinin olmayabileceğine inanmakta güçlük çekiyordu. Sevilme gereksiniminin sevme gereksinimine üstün gelip gelmediğini ve onu daha da ileri itip itmediğini söylemek güçtü. Yalnızca bu yüzden insanların kendisine saygı duymasını ya da kendisinden çekinmesini sağlamaya çalışıyordu; ama bundan kolay kolay vazgeçmiyordu.[15]

[Nisan]

De Lanux. 9 Nisan 1911'deki son ziyaret.[16]

Bana şöyle dedi:

"Madam de Lanux'ü çok seviyorum; ama o kendisinden nefret ettiğimi sanıyor; hiç anlaşamadık."

(– Birbirlerine hep mösyö ve madam diyorlar. O küçük dairede, bir mobilya mösyönün, bir başkasıysa madamın; bir gün mösyö madamınkilerden bir masanın üstünde bırakmak gibi bir hata yaptığı kemanını yerde, kırılmış bir halde bulmuş.)

Yaşlandığını hisseden adamcağız ta dört beş yıl önce, geçen yılın belli bir tarihinde kendini öldürmeye karar vermiş. Ama öldürmemiş; korkaklıktan, diyor. Öyle kararlıymış ki, ondan sonra özgür iradeye inanmaz olmuş. "Buna oldukça uzun bir süre inandım" dedi; "ama özgür olsaydım, kendimi öldürürdüm. Şimdi artık özgür olmadığımı biliyorum, işin sonuna dek kendime söz geçiremeyeceğimden korkuyorum. Artık her şeyi yapabileceğimi hissediyorum. Kendimi öldürme yürekliliğini gösteremememi bağışlayamıyorum. Bir arkadaşım" (en azından on yıldır her Pazar satranç oynamaya evine gittiği bir arkadaşı) "bundan birkaç ay önce öldü; korkunç bir kanserle boğuşuyor, ne zaman görsem kendisini öldürmemesinin tek

15 Bu paragraf yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.
16 Gide eski piyano öğretmeni Marc de Lanux'ü ziyaretini anlatan bu sayfayı *Kalpazanlar*'da, özellikle La Pérouse ve eşiyle ilişkileri konusunda yararlanmak için *Günlük*'ün el yazmasından çıkarmıştır: La Pérouse adı aynı zamanda Gide sağken yayımlanan *Günlük*'te De Lanux'ü ve eşini tanımlamak için kullanılır. Özel bir koleksiyonda yer alan bu sayfayı Alain Goulet *André Gide: Les Faux-monnayeurs*'de (Sedes, 1991, s. 221-222) yayımlamıştır.

nedeninin yüreğinin yetmemesi olduğunu yineliyordu. Bir yıl önce daha yürekli olabilirdim. İnsanın kendisini öldürmesi için çok fazla beklememesi gerek; sonra bir daha cesaret edemiyor... Size gazeteleri artık yalnızca intihar öyküleri için okuduğumu söyleyebilirim; her biri bana bir mutluluk, anlatamayacağım bir rahatlama veriyor; en azından biri başarmış diye düşünüyorum".

Onu kucaklayıp, Cuverville'den döner dönmez kendisini görmeye geleceğimi söyleyerek veda ederken:

"Umarım, beni bulamazsınız".

"Hâlâ Tanrı'ya inanıyorum" dedi, "tıpkı farenin kediye inandığı gibi. Patisini üstümde hissediyorum. Arada sırada kaldırıyor, ben de kaçabileceğimi sanıyorum; hemen sonrasında yine koyuyor. Artık, kendimi özgür sandığımda bile, söylediğim gibi, özgürolmadığımı biliyorum. Özgür olsaydım, söylediğim gibi, kendimi öldürür, kurtulurdum... Ah! Bir karabasanın içinde yaşıyor, kaygıyla uyanmayı bekliyorum."

8 Mayıs

Belki Yahudi, kesinkes Rus, ressam-gravürcü Raphaël Schwartz'ın[17] atölyesinde – portremi yapmak istiyor. Bu her zaman kendimi kaptıracağım bir pohpohlama. Bu portre (kazı kalemiyle) bir avuç kişinin yanında bir albüme konacakmış: Rodin, Bartholomé, iki heykeltıraş; iki ressam, Besnard ve Renoir; iki müzisyen, Debussy ve Bruneau; iki felsefeci, Bergson ve Poincaré[18] vb. Son olarak da ona *Porte étroite*'imı gösteren, onu bana gönderen Verhaeren.

Atölye Montmartre'da, Hégésippe-Moreau Sokağı'nda. Üçüncü kattaki dairenin zilini çalıyoruz, ama atölyeye gidebilmek için bir iç merdivenden yeniden aşağı, ikinci kat, hatta bir buçuk kat hizasına inmek gerekiyor; çünkü bu evde sanırım, üç katta iki atölye var. Elinden her iş gelen Schwartz aynı dehayla ve

17 Raphaël Schwartz Kiev'de, 1 Ekim 1884'te doğmuş ressam ve gravürcü.
18 Paul-Albert Bartholomé (1884-1928) 1899'da Père-Lachaise'e dikilen ölüler anıtını yapmıştır; Alfred Bruneau (1857-1934), besteci; Poincaré matematikçi Henri Poincaré'dir.

hiç çekinmeden, heykel, gravür, yağlıboya yapıyor. Şimdi de Rouché[19] için dekor yapmak istiyormuş. Bugün birçoklarının yaptığı gibi, yalnızca canlı renkler kullanarak renkçi olduğunu kendine kanıtlıyor; gözü acımasız. Desene önem vermeyerek gizeme ulaştığını ileri sürüyor. Killi topraktan yapılma, yarı çıplak, büyük bir kadın heykelinde yaban papağanı gibi uyumlu büyük bir portredeki modeli tanıyorsunuz (altın sarısı zemin, aspidistra yeşili elbise, elde kan kırmızı kitap): karısı.

Vermemem gereken pozu uzun süre aradık. Yerleşir yerleşmez, bu çalışmadaki uzun sessizliği seviyorum; benim gibi kasların herhangi bir sabırsızlığıyla dikkati kolaylıkla dağılan biri için, bu zorunlu hareketsizlik düşünceyi hareket etmeye çağırıyor; ama Schwartz konuşmak istiyor. Daha da kötüsünün olacağı içime doğuyor: İki kez, üstünde çalışmaya başladığı levhaya gülümseyerek: "Yukarıda sizinle tanışmaya can atan biri var" dedi. Birden, üst kattan gelen –ve bir işareti andıran– bir tıkırtıya irkilip:

"Solange! Solange[20], M. Gide'in burada olduğunu biliyorsun. Gel, bekliyoruz!"

Portrede betimlenen kadın önünde poz verdiğim büyük aynadaki yansımama gülümseyerek basamaklardan iniyor.

Madam Schwartz Réunion'da doğmuş, dudaklarının parlaklığı ve gözlerinin baygınlığı ondan. Korse takmadığı için, biçimli meme uçları ince ipekli hafif giysisinin altından görünüyor; yüzü ve bedeni şehvetli; kızıl kestane rengi saçları başının çevresinde sarık biçiminde toplu. Cinsilatifi biraz daha yakından tanısaydım, güzel Solange'ın yazdığını ve bana yazdıklarını okumak için pozumdan yararlanmayı düşündüğünü anlardım. Konuşmanın (kaldı ki, pozumu bozmamak için olabildiğince az konuşuyorum) tek amacı konuyu o okumaya getirmekti. Lafı dolandırmak gerekiyordu. Schwartz bana albümüne iki kadın eklemek istediğini söyledi. "Kuşkusuz biri Madam Curie... bir de Madam de Noailles"; ama bu ilk girişimden bir şey çıkmayınca, konuşma kesilecek gibi oldu; kocanın her şeyde yetenekli

19 Jacques Rouché 1910'da Théâtre des Arts'ı kurmuştur.
20 Gide el yazmasındaki Solange adının yerine Véra önadını koymuştur. Biz gerçek adı kullandık.

olmasından söz edildikten sonra, ne ara şimdi anımsayamıyorum, bütünüyle masumca:

"Peki ya siz Madam, siz bir şey yapmıyor musunuz?" diye sordum.

"Ben mi! Oh! Hiçbir şey yapmıyorum" dedi hemen.

Bir anlık sessizlikte, levhasının üstüne eğilmiş Schwartz bilgiç bir havayla gülümsedi, sonra elini boru gibi kapayıp, sesini yalnızca bana duyurmak istercesine:

"Yazıyor" dedi.

Solange hemen:

"Susar mısın sen! Saçmalamakta üstüne yok! Mösyö Gide, siz ona bakmayın... İnsanın içinde tutamadığı birkaç şiiri kâğıda dökmesine 'yazmak' denebilir mi?.. Onları Verhaeren'e okuyunca, yazma alışkanlığımın olmadığına inanmak istemedi... Yazmak! İyi de neden? Her gün sayfamın karşısında kendi kendime: 'Bununla kim ilgilenir?' diye soruyorum. (Her heceyi vurgulayarak yineledi): 'Bu-nun-la kim il-gi-le-nir?' – 'Bununla kim ilgilenebilir?'" (Kesinlikle: "Belki de... ben" dememi bekliyor, ama ben bir şey demeyince, daha açık konuşuyor: "Söylesenize Mösyö Gide, size soruyorum").

O anda Schwartz yardımına koşup:

"Heyecan içten olunca..."

Solange anında:

"Oh! İçtenliğe gelirsek!.. Ne tuhaf şey: Yazacağım şeyi pek de bilmeden başlıyorum; baştan okuduğumda, bir de bakıyorum dizeler yazmışım; istemeden bir ritim tutturuyorum; evet, elimde değil, yazdığım her şey ritimli. Mösyö Gide, söylesenize: Çalışarak ve inceden inceye işleyerek bir yerlere varılabileceğine inanıyor musunuz?"

Burada, biraz budalaca, bu sözcükler arasında biraz fark olduğunu göstermeye çalışıp, "çalışmanın ister istemez *inceden inceye işlemek* olmadığını" ortaya atıyorum. Ama sözlerim anlaşılmıyor; araya girmemek en iyisi. Konuşma yeni bir doğrultuda sürüyor bir kez daha.

"Verhaeren'i yakından mı tanıyorsunuz? Ağzından bal damlıyor gerçekten! Öykü anlatışını dinlediniz mi? Ah! Geçen gün, Saint-Cloud'da, bütün bir günü birbirimize öyküler anlatarak

geçirdik... Beni yazma konusunda çok yüreklendiren şey de bu. 'Bu anıları yazmazsanız, suç işlemiş sayılırsınız' dedi bana. Ona dedemin ölümünü anlatmıştım. Düşünsenize, iki tabut sipariş etmişler! Evet, iki tabut; hizmetçi hata yapmış... Sabah, iki tedarikçi geldi, her birinde bir tabut; hararetli bir konuşma oldu; anlıyorsunuzdur, koşullara karşın, herkes gülmemek için kendini zor tutuyordu. Biri kalkmış ahşabın niteliğini, öteki minderlerin rahatlığını övüyordu. Sonunda, amcamın birinden kurtulmayı başardığını anımsıyorum, adam çıkarken: 'Tabutu götürüyorum ama bence yakında ona ihtiyacınız olacak' demişti. Söylesenize, siz de bunu yazmam gerektiğini düşünüyor musunuz?.. Verhaeren Bretagne'da bir mağazanın camekânında: 'Hijyenik tabutlar...' diye bir ilan gördüğünü söyledi. Ama X." (şimdi çıkaramadığım çok önemli bir ad) "o sırada yanımızdaydı: 'Ozanlarla birlikteyken, gerçekliğin nerede sona erdiğini asla.anlamıyor insan...' diye bağırdı. Yine çok hoşuna giden şu öteki anı gibi... Anlatayım, her sabah, yoldan geçerken, hep aynı yerde duran, aşağı yukarı on dört yaşındaki Parisli küçük bir sokak satıcısından bir demet çiçek almayı alışkanlık edinmiştim. Mevsimine göre, menekşe, mimoza... Bu iki yıl sürdü. Sonunda bir gün, dışarı çıkamadım, ama çocuğu tanıyan bir arkadaşım vardı, alamadığım demeti evime getirsin diye adresimi verdi ona. Çocuğun geldiğini gördüm, kapı açılır açılmaz, odada demeti uzaktan bana doğru atıp: 'Ah! Sokak satıcıları hiçbir şey hissetmez sanıyorsunuz! Evet, iki yıldır, her gün, siz yoldan geçerken, bana baktığınızda ve size baktığımı görmediğinizde... Ah! Parisli sokak satıcılarının hiçbir şey hissetmediklerini sanıyorsunuz, çünkü hiçbir şey söylemeye hakları yok, öyle mi?..' Sonra da kapıyı çarptığı gibi kaçtı gitti. Sonra bir daha görmedim onu."

BEN: "İntihar etti."

O, *dalgın dalgın*: "Belki... Oh! Böyle o kadar çok anım var ki!"

BEN: "Onları mı yazıyorsunuz?"

O: "Hayır. Ama sonuçta aynı kapıya çıkar; yazdıklarım da her şeye karşın anıları andırıyor. Bakın, örneğin, Verhaeren okuduğuın bir şiiri çok sevdi... demek istediğim, biçimin kusursuz olmadığını, ama duygunun var olduğunu düşündü."

KOCASI: "Bu da önemli!"

Vb.

"Saçlarım bozulmuş" dedi aynanın karşısından geçerken, "yukarı çıkayım da düzelteyim".

Gitti; biraz sonra geri döndü:

"Hadi Mösyö Gide, bakalım Sherlock Holmes'luk yapabiliyor musunuz. Sağ elimde ne olduğunu tahmin edin." (Elleri arkasında.)

Akıl almayacak oranda sıkıcı şiirler, hiç kuşku yok ki onları okumasına katlanmam gerekecek.

Sonrasında ortalığı kaplayan büyük sessizlikte, son kozunu oynuyor umutsuzca:

"Size şimdi de bir oyun yazdığımı söylesem, ne dersiniz?"

BEN: "Hımın!!!" (*Saatimi çıkarıyorum.*) Oh! Tahminimden daha geç olmuş. İşiniz daha ne kadar sürer?"

KOCASI: "Yirmi dakika."

BEN, *boyun eğerek*: Peki öyleyse! Ne anlatıyor oyununuz?"

O: "Hayır! Ondan söz etmek istemiyorum. Şimdiye dek kimseye anlatmadım" vb.

Ama ben soru sormayınca, kararını veriyor:

O: "Neyse peki, anlatayım! Çağdaş yazında, yalnızca vasat kadınların, utangaç kişilerin betimlenmesinden hareket ettim. Karı koca arasındaki sevginin yerini annelik sevgisinin aldığını hisseden bir kadın göstermek istiyorum. Anlıyor musunuz?"

BEN: "Hiç anlamıyorum."

O: "Evet; kadın oldukça sıradan biriyle evlenmiş, yavaş yavaş ona karşı... bir annelik sevgisi duymaya başladığını hissediyor. Onu önce kendi düzeyine çıkarıyor; ona kanat veriyor, adam da kadının üstüne çıkıyor... Ne düşünüyorsunuz, söylesenize..." vb.

Brugge'de dokuz gün

L'Otage'ın, *La Mère et l'Enfant*'ın, *Isabelle*'in, *Corydon*'un ve derginin Haziran sayısının provalarını düzeltmek için Verbeke basımevine gittim.[21]

21 *La N.R.F.*'in yayımladığı, Belçikalı Verbeke basımevinin bastığı ilk kitaplar söz konusu. *L'Otage* Paul Claudel'in yapıtıdır. *La Mère et l'Enfant* Charles-Louis Philippe'in ölümünden sonra yayımlanmış romanıdır. *Corydon*'a

Sayı Saint-Léger'nin *Éloges*'uyla birlikte çıktı, metin basım hatalarından kapkara olmuş.[22] Bu iş beni hasta etti, başka bir şey düşünebilmek için, Debussy'nin yapıtının ilk kez yorumlanışında neler olabileceğini kafamda canlandırmaya çalıştım:

Orkestra şefi bu müziğe çok önem veriyordu; ne yazık ki tiyatronun yöneticisi ve konserleri düzenleyen adam kendisine karşıydı; en azından müziği onaylamıyorlardı, öyle ki yeni parçayı programına kabul ettirebilmek için daha baştan mücadele etmesi gerekti.

Kaldı ki, dinleyicileri de mutsuz edeceğini biliyor, ama sanatçının gönlünü ve kendi gönlünü hoş tutmayı yeğlediği için gurur duyuyordu; sonuçta yalnızca bunun için orkestra şefi olduğunu hissediyordu – demek ki en yeni armonilerin en klasik armonilerin yanında yer alabilmesi için.

Kusurlu bir yorumdan çekinen Debussy ise yapıtının duyulmamasını yeğlerdi; karar verebilmesi için orkestra şefinin üstelemesi, birkaç nadir arkadaşının kendisini zorlaması gerekti.

Debussy'nin alınması gerektiğini düşündüğü can sıkıcı önlem partisyonları uzun süre beklemelerine ve her şeyden önce yeniliğinden ötürü çalınması güç olan parçayı ötekilerle birlikte prova edememelerine yol açtı. İcracılar konser günü notaların karşısına ilk kez oturup, abuk sabuk çaldılar. Orkestra şefi dinleyicilerin öfkesine göğüs gerebilirdi, ama sevdiği, dinleyicilerle birlikte ıslıklayan, ıslıklamakta da haklı olan müzisyene ihanet etmeye katlanamazdı. Kendisi de ıslıklamak, sonra açıklama yapmak isterdi... Çıkışta, açıklama yapmaya, özür dilemeye çalışırken, biri: "Böyle bir müzikte, ha şu notayı çalmışsınız, ha ötekini, ne fark eder? Bu yalnızca onu programınıza almakla hata ettiğinizi gösteriyor; tam da böyle çalınması gerekiyormuş – bence o kadar da kötü olmadığını itiraf etmeliyim" dedi. İşte

gelince, burada sözü edilen kesinlikle el altından yapılmış bir baskıdır, on iki kopyası basılır, *C. R. D. N.* adıyla yayımlanır ve yalnızca ilk iki diyalogla üçüncünün ilk üçte birlik kısmını içerir.

22 Bugün daha çok Saint-John Perse adıyla bilinen (gerçek adı Alexis Saint-Léger Léger) ozanın yayımlanan ilk yapıtı. Görünüşe göre, bu hatanın sorumlusu *La N.R.F.*'in kafasına göre iş yapan yazmanı Pierre de Lanux'tür (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, s. 62-64). Gide bu beceriksizlikten ötürü özür dilemek için, Saint-John Perse'in *Éloges*'unun özel baskısının masraflarını üstlenecektir.

bu orkestra şefinin umutsuzluğunu doruğa çıkardı; o akşam hasta oldu; ertesi gün şef bagetini yutup öldü.

İnsan kendisiyle dünya arasına bir yalınlık engeli koymalı. Onları doğallık kadar afallatan bir şey yok.

Dürüst bir insanın arkadaşlığını, saygısını ve hayranlığını yüz gazetecininkine yeğlerim. Ama her gazeteci tek başına dürüst yüz kişiden daha fazla gürültü çıkardığı için, kitaplarımın çevresinde biraz sessizlik olmasına ya da kırıcı bir patırtı kopmasına şaşırmamalısınız.

ROMAN.

Dürüstlüğü – ve düşmanlarına karşı kullanmayı kabullendiği silahların niteliği konusunda belli bir kuruntuya (kurtulamadığı bir duygu) kapılması düşmanlarına onun karşısında çok büyük bir yarar sağlıyordu.

ROMAN.

İçmeye başlayan adam. Çok uyumlu bir çift; sekiz çocuk.

Kadın ölüyor. Baba çocukların başında duramıyor. Çözülme ve koyuveriş. Yaşlı (gözlüklü) pansiyoner babanın işe gittiği zaman evde bırakmak zorunda olduğu kızlardan birinin ırzına geçiyor. Öte yandan, baba bundan baştan beri kuşkulanıyordu; ama daha önce onu suçlamaya cesaret edemiyordu. Ani öfke patlamaları. Çırpınıyor. Sonunda yaşlı adamla içki içiyor. Çöküş.

ROMAN.

Sevimli biri olmayan yoksul. Kendisine hizmet ederken sakatlanan ebeye (Edmond) tazminat ödemesi gerekiyor, ama hizmet ederken kendisinin sakat kaldığı zenginden yardım gelmiyor (Berthe Reterre[23]).

23 Cuverville'deki bahçıvan Edmond Guédon önce bu işte Alphonse Mius'a yardım etmiş, sonra onun yerine geçmiştir. Berthe Reterre eski bahçıvan Alphonse Reterre'in karısıdır.

ROMAN.

X. cömert, hatta şövalye ruhlu biri; biraz hayalci. Hıristiyan duygularıyla çekişiyor (kendisi Yahudi); ahlak anlayışından yoksun bir cömertlik. Karısını beş yıldır içi içini yiyen talihsiz arkadaşı Y.'ye sunuyor. Y. ile kadın arasında zina olmuyor; ama bir gösteri salonunda, bir prova sırasında, bir locada, karanlığın kendilerini koruduğunu düşünürlerken, oyuncu sürüsü onların birbirine sarıldığını görüyor. Olay hemen yayılıyor, dile düşüyor... Koca için bir hayalete karşı bir savaş başlıyor; davranışlarındaki soyluluğu sürdüremiyor; ortamın kokuşmuşluğu onu bayağı boynuzluların düzeyine çekiyor.

Cuverville, 3 Temmuz

Marges'ın son sayısında Montfort'un yeni saldırıları. Sanırım, dergisinin bize hakaret içermeyen tek bir sayısı bile yok. Bu öyküyü anlatacağım zaman her şeyi anımsayabilsem keşke: *La N.R.F.*'in Montfort'la birlikte kuruluşu; onu kovan ilk kurul[24] vb.

Ama düşmanlarımın sayısı arttıkça, onlar bana karşı üstünlük sağladıkça, zayıf düşersem ne olur halim?

> Ey Tanrım, izin verin, yalnızca aşağıladıklarım düşmanım olsun, böylece bana karşı olanları aşağılayabileyim.

Cuverville

24 Şubat 1910'da, *La N.R.F.*'in Charles-Louis Philippe özel sayısı çıkmıştır. Orada Philippe'in Montfort'un ilk kitaplarından biri, *Chair*'i eleştirdiği bir mektubu yayımlanır. Montfort *Marges*'ın Mart sayısında *La N.R.F.*'in özel sayısıyla ilgili bir not yayımlar. Gide'i Philippe'i kendisine karşı kullanmakla suçlar. Temmuz sayısına, *Nouveaux Prétextes* üstüne bir inceleme yazıp, "Voyage au Val d'Andorre" konusunda Gide'le alay eder; özellikle şunları yazar: "Ey Jammes, Gide'e ne büyük kötülük ettiniz! Ölçüsüz bir bitkibilimci oldu çıktı." Paul Léautaud *Journal littéraire*'inde, *La N.R.F.*'in ilk sayısında Marcel Boulenger'nin D'Annunzio'yu öven bir yazısının ve Mallarmé'yi yazınsal açıdan yetersiz gösteren bir parçanın yayımlanması nedeniyle Gide'in Montfort'la bozuştuğunu ileri sürer. Montfort'a bakılırsa, Gide'in "kurucularından biri olduğu bir dergide Annunzio'nun göklere çıkarılıp, Mallarmé'nin eleştirilmesini kabul edemeyeceğini" söylediğini aktarır.

Kötü hava, çalışma, bu yıl beni bahçemdeki ispinozları üç yıl boyunca yaptığım gibi gözlemlemekten alıkoydu. Kaldı ki, şimdi daha çoğaldıkları için gözlem yapmak da zorlaştı. Önce tek bir çift genelde oturduğum sıranın yanındaki çalıya yuva yapmıştı. Çift mi? Hayır; üçlü bir ilişkiydi bu. Uzun süre buna inanmak istemedim, rakip erkeklerin birbirinden nefret etmesini kabul edilmiş, tartışma götürmez bir doğru sayıyordum; ama her şeye karşın kabullenmek zorunda kaldım; aynı dişiye baktığını, aynı yuvaya yiyecek getirdiğini gördüğüm iki erkek çok iyi anlaşıyordu.

Ertesi yıl gördüğüm aynı üçlü değilse, bu böyle davranışlara ispinozlarda yaygın olarak rastlandığını gösterir.

Beni buna inanmaya iten şey, onlara Tyrol'un *aşağısında*, Arco'da rastlamam.[25] Kış mevsimi biterken, demek ki yuva sürecinde, yılın o döneminde neredeyse ıssız olan otel taraçasından, hemen hemen on beş gün boyunca, otelcinin koruduğu, hiç de yabanıl sayılmayacak ispinozları gözlemleyebilmiştik. Üç taneydiler, biri dişi ikisi erkekti, erkekler birbirinden çok kolayca ayırt edilebiliyordu, ama ikisi de aynı şekilde dişinin üstüne titriyor, yuvanın gereksinimlerini güzelce karşılıyordu.

İspinozlarda ya da başka kuşlarda bu tuhaf davranışları gözlemleyen tek kişi olduğumu iddia etmeden, uzun süre o sıralar *Le Temps*'da kırsal yaşamla ilgili bir köşesi olan, tanımadığı kişilerden gelen mektuplara seve seve yanıt veren, gerektiğinde küçük soruşturmalar yapan Henry de Varigny'ye yazmayı düşündüm. Ama o zaman böyle bir konunun doğa tarihinden çok romanın alanına gireceğini düşünmez miydi?

Güzel siyam kedimin dört yavrusu oldu. Biri kapkara; biri tam bir tekir; ikisinde de hiç leke, hiç kusur yok. Öteki ikisi saf siyam kedilerine benziyor. Annelerinin kendisinin dengi olmayan bir kediyle çiftleştiğini söylemeye gerek yok; ama dağılımdaki katışıksızlığa, başka bir deyişle bir batında doğan iki yavruyu yalnızca anneye, ikisini de üstelik bambaşka biçimde babaya benzeten etki kutuplanmasına hayranım.

İşin en ilginç yanı da bu değil: Bütünüyle katışıksız bir ırktan

25 Nisan-Mayıs 1898'de, Gide Madeleine'le orada yaklaşık iki hafta kalmıştır.

gelen kedimin son kuyruk omuru kavrayıcı kuyruklarda olduğu gibi kıvrık; aslında tüm Siyam ya da Çinhindi ırklarına özgü olmayan bu ince nitelik ona benzeyen iki yavruya geçmemiş; ama ona benzemeyen iki yavruda daha çarpıcı biçimde kendini gösteriyor. Biri kara, öteki tekir olan bu iki yavrunun yalnızca çok tuhaf bir biçimde, anneninkinden çok daha belirgin bir biçimde kıvrılan kuyruk uçları Siyam kedilerininki gibi; kim bilir hangi kavrayıcı kuyruk kalıntısı bir iki omuru değil, üç dört omuru birden yana yatırmış. Bu ırka özgü küçük gösterge ırkların karışmasıyla daha belirgin bir hal aldı.

Bir önceki batında doğan yavrulardan birini tuttum, hâlâ tutuyorum; çok sıradan bir erkek, yöredeki birçok kediden farkı yok – kuyruğu dışında; uç kısmında, iki kez dönen ve kemik yapısı kalın bir tüy demetinin altında bir Z oluşturan inanılmaz bir kuyruk onunki. Yaşamını bu ilginçliğe borçlu; onu Blaringhem[26] için ya da Mendel yasalarıyla ilgilenenler için tutuyorum. Onu anneyle melezlersem, belki daha da hareketli kuyruklar elde edebilirim; belki de karşıma yine Siyam kedisi çıkar... Kaldı ki, onun dört yavrunun babası olmasından kuşkulanıyorum.[27]

X. (daha sonra ben) bıkmadığı herhangi bir hazdan yaşından ötürü vazgeçmek zorunda kalmadığını söylüyordu genelde.

Robinson'dan sonra, *Tom Jones*'u, arada Stevenson'ın *Olalla*'sını ve *The Bottle Imp*'ini, Lamb'in *Essais*'sinin birçoğunu, sonra yüksek sesle Matmazel Siller'i: *The Major of Casterbridge*'i ve Conrad'ın *The End of the Tether*'ını; Milton (*Samson Agonistes*), Thomson (*Evolution of Sex* – ilk dört beş bölüm); Stevenson'ın *Weir of Hermiston*'ını okudum.[28]

Olasılıkları olabildiğince az dışlayan biçim, biçem.

26 Gide Louis Blaringhem'in Hugo de Vries'in *Especes et variétés*'sine yazdığı önsözü okumuştur.

27 "Güzel siyam kedim"den başlayan bu parça, eski Bibliothèque de la Pléiade baskısına alınmamış, yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yayımlanmıştır.

28 Görünüşe göre, Gide yılın başında başladığı İngilizce dersleri sayesinde büyük ilerleme kaydetmiştir. Burada Charles Lamb'in (1775-1834) *The Essays of Elia*'sını ve Sör John Arthur Thomson'ın Patrick Geddes'la birlikte yazdığı *Evolution of Sex*'i anar (W. Scott, Londra, 1889).

L'Immoraliste'i (Paul Laurens'la Biskra'da) yaşarken *Paludes*'ü yazıyordum.[29]

Les Sources, 15 Ekim[30]

13'üne denk gelen bir Cuma'yı kaçıramazdım.[31]

Daha Paris garında başlayıp, bir solukta bitirdiği *Baiser de femme*'ı[32] okumak için bütün kompartımanı gece saat 1 buçuğa dek uyutmayan, kelebek gözlüklü küçük bir fahişenin yanında yolculuk ettim. Ona o kadar sinirlendim ki, sonrasında da uyuyamadım; özellikle karşısında uyuklayan iriyarı koruyucusu yüzünden ona sert bir söz söyleyememek içime dokundu.

Caves üstünde çalıştım. Lafcadio kesinlikle Protos'la vagondaki serüvenden önce tanışıt.[33]

Dışarıda yağmur yağıyor. Ama Avignon'da tren değiştirirken, eşsiz hava beni serinletti.

Yeni kompartımanıma yerleşir yerleşmez, içeriye karısının güçlükle destek olduğu bir canlı cenaze girdi. Kadın kara yasta – daha şimdiden adamın yasını tutuyor sanki – yüzü biraz şiş, biraz sarı, biraz parlak; oldukça anlamsız, adamın önünde dikkat çekmiyor. Adam çok iri; daha doğrusu: çok uzun; bir zamanlar oldukça güzel olduğu belli olan (olsa olsa kırk beş yaşında olmalı), ama acının ve kaygının ifadesinden başka her

29 Gide ile Paul-Albert Laurens 1893-1894'te Biskra'da kalmıştır.

30 Yazın, Gide 7 Temmuz'dan 21 Temmuz'a dek, İngiltere'de kalıp, Valery Larbaud'yla buluşur ve Joseph Conrad'la tanışır. Gide bu tanışmayı *La N.R.F.*'in Aralık 1924 tarihli Conrad özel sayısında anlatacak, metin sonradan *Feuillets d'automne*'a (Mercure de France, 1949, s. 73-77) alınacaktır. Cuverville'e döndükten sonra, 19-28 Ağustos tarihlerinde düzenlenen On Günlük Pontigny Toplantısı'na gidip, Copeau, Schlumberger, Drouin vb.'yle buluşur; ardından 13 Ekim'de Les Sources'a gitmeden önce yeniden Cuverville'de kalır. Alibert'i görecek, Jules Iehl'le buluşmak için Fronton'a gidecek, oradan Bagnols-de-Grenade'a Eugène Rouart'ın evine geçecektir. 23 Ekim'de Paris'e döner.

31 Gide o gün trenle Paris'ten Nîmes'e gider.

32 Léon Sazie'nin romanı (M. Vermot, 1911).

33 *Vatikan'ın Zindanları*'nın V. Kitabında, Lafcadio, Fleurissoire'ı trenden iterek öldürür. Protos'u gerçekten de birlikte okudukları yatılı okuldan tanır (*Vatikan'ın Zindanları*, V. Kitap, V. Bölüm, *agy*).

türlü ifadeyi yitirmiş bir yüzü var; ölülerinki gibi balmumu rengi değil, daha çok kül rengine, kurşuniye çalıyor... Hareketleri sarsak, karısı ona: "Korkma, kondüktör sen yerine geçmeden vagonların birbirine çarptırılmayacağına bana söz verdi" derken, köşedeki koltuğa yığılıyor (birinci mevkideyiz) ve bacak bacak üstüne atmak için bir bacağını gerekenden çok daha fazla yukarı kaldırıyor. Ara sıra kısık sesle inliyor. Karısı ortaya konuşuyormuş gibi ya da onun acısını paylaştığı için:

"Nancy'den Dijon'a dek, her şey çok iyiydi; ama Dijon'dan sonra *ben* çok yorulmaya başladım. Bize yalnızca bir kez tren değiştirmek zorunda kalacağımızı söylemişlerdi..." diyor.

Adam da bunun üstüne, soluksuz kalmaktan korkuyormuşçasına hızlı hızlı ve öfkeli bir sesle:

"Yanlış trene bindiğimizi sana söyledim. Dijon'daki görevli bizi yanılttı... Ih! Ih!"

O sırada bir görevli yeniden koridordan geçiyor (tren daha kalkmadı). Kadın bir kez daha trenin gerçekten *Amélie-les-Bains*'e gidip gitmediğini soruyor. O köyde[34] hangi hastalıkları tedavi ediyorlar? *Adamın* hastalığının ne olduğunu anlayamadım.

Tarifeme bakıyorum. Saat neredeyse 8. Tren Amélie-les-Bains'e ancak saat 4'te varıyor; *adam* oraya kadar gidemez asla!

Burnu sürekli akıyor, bir kez daha silerken:

"Öteki mendilini çıkarsana" diyor karısı; "bunu sıcak çikolata içerken kullandın".

Gerçekten de mendil iğrenç bir halde; ama adamın umurunda değil. Kasketi yana kayıyor; karısı düzeltiyor; sivri dizlerine küçük ekose bir örtü seriyor; sonra siyah pamuklu eldivenlerini giymesine yardım ediyor; çok zor; olağanüstü zayıf ve uzun eli çarpılmış; ortadaki parmakları oyuncak bebek parmakları gibi arkaya dönmüş. Hastalığı ne acaba?.. Ya ben de yakalanırsam! Ama gözlerimi ondan ayıramıyorum. (Bizimle birlikte yolculuk eden, karşımda, köşede oturan tek kişi *Pirates de l'Opéra*'nın[35] arkasına gizlenmiş kararlılıkla – yolculuk boyunca gözlerini kaldırmayacak.) Hasta:

"Sarsıntılar yüzünden bağırsaklarım böyle hareketlendi" diyor.

Öksürmek istiyor, tıkanıyor, karısıysa içini rahatlatmaya ça-

34 Amélie-les-Bains o zaman da şimdi de romatizma tedavisiyle ünlüdür.
35 Bu kitabın yazarının kim olduğunu bulamadık.

lışıyor:

"Aksırmak sana her zaman iyi geliyor, sen de biliyorsun."

Buna "aksırmak" diyor! İnan olsun, adam hırlamaya başlıyor; soluk alamıyor artık; kadın da biraz kaygılanıyor ve sanırım, hem bize hem ona, oldukça alçak sesle:

"Kaygılanacak bir şey yok; bunun sinirsel bir şey olduğunu biliyoruz" diyor.

Adam sonunda soluk alarak:

"Ah! Çok kötüyüm..."

Kadın bunun üstüne ona Avignon'da, tren durduğunda iğne yaptırmadığına üzülmeye başlıyor. (Biraz sonra, Tarascon'da yaptırdı).

"Gerçekten! Hiç aklıma gelmedi. Küçük bir şeker ister misin? Söylesene... Nasıl hissediyorsun?"

Adam bir şey demiyor. Yeleğine bir sıvının aktığını görüyorum; ağladığını sanıyorum; ama hayır: ağzının kenarından geliyor.

Nîmes'e varıyoruz. Kadın kocasına:

"Nîmes: Magne Kulesi!"

Ah! Haydi canım sen de!.. Ama ben orada iniyorum.[36]

21 Aralık

Les Caves. David gibi giysinin altındaki çıplağı çizmek ve kişilerimin kullanmak zorunda olmadığım –en azından dışarıya yansıtmak zorunda olmadığım– özelliklerini bile öğrenmem gerekiyor.

Matmazel Emma Siller'in başı ev sahibiyle dertte. Em.'e şöyle yazmış: "Sizi yaşamdan soğutuyor, bu da benim yaşımda çok üzücü bir şey." (Altmış yaşında.)

Rhoda Fleming'i[37] bitirdim.

36 Gide Copeau'ya yazdığı bir mektupta da bu yorucu yolculuğu anıştırır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 522).

37 George Meredith'in romanı.

YAPRAKLAR[38]

Dışarıya aşırı açık bir sempatiyi çok tehlikeli buluyorum. Her biri aynı oranda çekici manzaralara çıkan çeşit çeşit çığır öne sürüyor sırayla. Ruh sırayla içinde yumuşaklıktan, esneklikten ve şehvetten başka bir şey barındırmayan, bunlardan bol bol veren bu yumuşak ve ıslak bölgeye vuruluyor; sonra her şeyin ışıldadığı bir kum tepesinin parıltısıyla kendinden geçiyor.

MARCEL DROUIN İÇİN.[39]

Beni dokunaklılığı kitabın[40] başında tüketerek doğru kullanmamakla eleştiriyor, öyle ki inandırmaya çalışmaya başlar başlamaz artık duygulandırmıyormuşum. Bunun nedeni yüreğe değil, kafaya seslenmem, seslenmek istemem; bağışlayıcılığa fazlasıyla yaklaşabilecek bir sempati kazanmak istemedim; çünkü kesinlikle, bunu iyi biliyorum, yürekten gelen kimi sözcükler okuru tüm bu az çok aldatıcı akıl yürütmelerden daha çok etkileyebilirdi, ben de kesinlikle bu nedenle o sözcükleri kullanmadım. – Örneğin müşterisinin suçunu bir *tutku* cinayeti olarak göstermeye çalışan avukatın yöntemine bakalım. Benim istediğim bu değil. Ben bu kitabın soğukkanlılıkla, bilinçli bir biçimde yazılmasını, bunun belli olmasını istedim. Tutku ondan önce gelmeli; varlığı olsa olsa sezdirilmeli; her şeyden önce kitap için bir mazeret oluşturmamalı. Ben bu kitapla acındırmak istemedim; RAHATSIZ ETMEK istedim.[41]

Benim için (bu kitaba) bir sürükleniş söz konusu değil. Onu vakitsizce, artık yazmaya gerek duymadığım bir süreçte yazdığım açık. Dün Marcel'e de bunu anlatmaya çalıştım, kitabın

38 *Yapraklar*'da bir düzensizlik söz konusu, kimi parçalar aslında 1911'den sonra yazılmış. Biz yine de onları burada tuttuk.

39 Marcel Drouin'le Gide arasında geçen, bu metnin anıştırdığı konuşma büyük olasılıkla Eylül 1911'in ilk günlerinde gerçekleşmiştir (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 518).

40 Gide'in notu: "*Corydon*".

41 Gide, ilk konuşmada, Corydon'a bu kitabı "doktor olarak, doğabilimci olarak, ahlakçı olarak, toplumbilimci olarak, tarihçi olarak" yazmak istediğini söyletir (*agy*, s. 21).

neredeyse hastalıklı bir takıntının ürünü olduğunu, zihnimi konudan uzaklaştıramadığımı düşünmesinden çekiniyordum. Ama öyle değil: İşin güç yanı kesinlikle (kendi açımdan) elverişli bir çözüm bulduğum, öyle ki doğrusunu söylemek gerekirse, bana artık işkence etmeyen bir sorunu yapay bir yolla canlandırmak zorunda olmam.

Hayvansal biçimler karmaşıklaştıkça, hayranlık uyandıran bir şey, gitgide azalıyorlar. İnsanla ulaşılan başarı eşsiz.

Ama *onda*, demek istediğim türün özünde, arkasında bıraktığı tüm farklılıklara rastlanıyor hemen.

Birey ırka karşıdır. Bireyselleşme çabası.

Bu Darwin'in ve daha nicelerinin söylediği sözü başka bir biçimde yinelemek anlamına geliyor: "Düzen sıralamasında aşağıda yer alan varlıklar dorukta olanlardan daha değişkendir" (*Origine des espèces*[42], s. 161).

Ama doruğa varıldığında, bu değişkenliğe bireyde rastlanır.[43]

PAUL LAURENS İÇİN.

"Sence de geçen gün aradığımız, düşüncemizi daha çok açarak daha iyi anlamamızı sağlayacak sözcük kavrayış değil mi? – Evet: sanatsal kavrayış. Bu sözcüğü Buffon'un yazdığı, dün okuduğum bir parçada buldum, onun altında Yport'daki konuşmamız yatıyordu sanki: 'Büyük yazma alışkanlığının verdiği *kavrayış* sayesinde, tüm bu zihin işlemlerinin ne ürün vereceği daha iyi hissedilecektir.' "[44]

YARGILAR ÜSTÜNE.

... kendi aralarında müzik notalarınınkini anımsatıyor:

Mi bemol salona girdiğinde, do ve sol onu üçüncü kişi gibi gördü.

"O güçlü bir ses" diye düşünüyordu la bemol, natürel mi ise haykırıyordu:

42 *Türlerin Kökeni.*
43 Tüm bu gözlemlere *Corydon*'daki ikinci konuşmanın III.-IV. bölümlerinde de rastlanır.
44 Bu söz M. de Bouffon'un Akademi'ye kabul töreninde yaptığı *Discours sur le style* adlı konuşmadan alınmıştır (Delagrave, 1894, s. 30).

"Tanıdım onu: O benim yedenim."[45]

KAYBOLAN OĞUL.[46]

Eve girerken, gittiği için kendini suçluyor...

Onca sevinç bulacağını umduğu o küçük bahçeyi yeniden görünce, çiçeklerin daha büyük, meyvelerin daha tatlı, ailesinin sevgisinin daha şen olmamasına şaşırıyor.[47]

Adı ister Pavlus, ister Luther, ister Calvin olsun, onun Tanrı'nın gerçekliğine gölge düşürdüğünü hissediyorum.

Antikçağ'ın bize bıraktığı en görkemli iki dramdan, *Oidipus* ile *Prometheus*'tan birinin bize en keyfi biçimiyle iyilik ve kötülük, daha doğrusu sakıncasız ve yasak kavramlarını, ötekininse cezayı vb. sunması üstüne düşünmeye değer.

Titiz bir kadın;

Mutluluğun ardında hep;

Sevgisi bütünüyle derinlemesine;

Küçücük şeyler için canı gönülden çabalıyor. Elindeki her şeyin değerini alabildiğine abartıyor. (Oyuncak bebeğin sırmalı elbisesi; bahçeler; yalıyardan topladığı küçük bitkilerle çevrelediği Amerika bitkisi.) Adam gelmediğinde, kadın onun bahçesine bakıyor.

Biraz ince eleyip sık dokuyor.

Sınırsız bir hayran olma yeteneği.

En önemsiz verilerin büyüleyici biçimde büyütülmesi – şu çocuklarda.

Düş güçleri: Üç ağacı orman yapıyorlar.

45 Karar sesi müzik cümlesinin ana notasıdır, güçlü ses karar sesinin beş nota üstünde, yeden ise yarım ton altındadır.

46 Fr. *L'Enfant prodigue* (savurgan çocuk). Kutsal Kitap'taki öyküye gönderme (Luka XV, 11-32); Türkçeye "Kaybolan Oğul" diye çevrilmiştir (ç. n.).

47 Gide'in *Le Retour de l'Enfant prodigue* adlı yapıtının sonunda, kaybolan oğul Aziz Luka'daki meselde olduğu gibi evine döner, ama Kutsal Kitap'ta düş kırıklığına rastlanmaz.

X.'İN KİŞİLİĞİ

Bağlılıktansa dik kafalılık belki. Hem merak hem de şeylere geri dönme gereksinimi. Ayak direme.

Sürekli: "Onun da başkalarından farkı olmayacaktır" demenin saçmalığı. O başkalarından farksız olmayı istemiyor tam da. Alçakgönüllülüğünde bir gurur var. Görevinde biraz ince eleyip sık dokuyor.

Hep aynı kitapları okuyor, aynı yerleri görmeye gidiyor; bağlılığının içten olduğunu hissediyor, ancak bağlılığının içten olduğu ölçüde kendine saygı duyuyor, özgür olmak onu hiç sevindirmiyor. Kendini her zaman bütünüyle veriyor.

Ufak tefek bahçe işleri; ökseotunu, piçleri, yaprak bitlerini öldürüyor.

Bağlılığı kendisini alıkoyuyor.

Dalgın, içe kapanık çocukluk.

Teneffüste, bahçede Kutsal Kitap okuyor.

"Sahip olduğuna sımsıkı sarıl."[48]

Arkadaşları onunla alay ediyor. Vendôme Meydanı'nda sözleşme. Yağmur altında bekliyor. Sıcak bir yere sığınmış arkadaşları ona bakıp eğleniyor.[49]

GENÇ EDEBİYATÇIYA ÖĞÜTLER.[50]

Övgüye ya da kınamaya karşı aldırışsız olmanı öğütleyemem sana, aldırışsızlığı ben hiç bilmedim, kaldı ki ona pek de imrenmedim. Duygulanmak, okşamanın, hele ısırığın etkisiyle titremek iyidir. Ayrıca ona hemen karşı çıkmamanın belli bir yararı vardır kuşkusuz, ama...

(Düşmanların verdiği eğitim.)

Önemli olan zehirlenmemektir. Ne var ki nefret zehirler. Vb.

48 Kutsal Kitap'taki bu söz (Vahiy, III, 11) *Günlük*'te sık sık yinelenir.

49 Bu portre, babasının ölümünden sonra söylediği "Ben başkaları gibi değilim" sözünü anıştırmasından tutun (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 125), Pierre Louÿs'nin kötü şakalarını akla getiren alay sahnesine dek, Gide'in çocukluğuna çok benzer.

50 Gide'in ölümünden sonra, *La N.R.F.*'in 1 Temmuz 1956 tarihli sayısında, bu konuyu ele alan "Conseils au jeune écrivain" adlı bir metni yayımlanır; Dominique Noguez metni sonradan 1992'de Éditions Proverbe'den yayımlar.

KÜÇÜK ROMAN.

Derinlemesine yaratıcı zihnim özellikle şeylerin daha biçimlenmemiş güzelliğinden besleniyordu. Arıtılmış (çirkinlikleri *eritilmiş*) sanat yapıtı yalnızca daha kusursuz bir uyumun saptanışında kalıcı olduğu hissedilen şey açısından ilgimi çekiyordu. Tam da gelip geçiciliği nedeniyle daha acıklı, daha bunaltıcı bir şey olan yaşam daha çok ilgimi çekiyordu. Her zaman kafada canlandırılabilen kusursuz uyum o uyumun bir kişilik uyarınca hırçınlıkla bozulması kadar hoşuma gitmiyordu. Sanatsal istenç gözüme uyumlu bir yapıt yaratma amacıyla bir çizgi, ton ya da tınlama seçimi yapmaktan çok, bir uyumu kendince saptırma (sekteye uğratma) amacıyla büsbütün uyum içinde çalışmak gibi görünüyordu. Her yapıtta aradığım şey *insanın* iziydi.

Özgürlüğüne kavuşan beynim işlenmemiş doğanın beklenti içindeki güzelliği karşısında sanat yapıtının karşısında olduğundan daha çok coşuyordu. Hayranlık bana daha az tehlikeli, tapınmaya daha yakın görünüyordu. Sanatla doğayı baş göz etmeleri gerektiğini sananların yaptığı hata beni gittikçe daha çok sinirlendirdi. Sanat kesinlikle doğadan nefret eder; onu her zaman arasa da, bunu pusudaki bir avcı gibi, ona yalnızca boğmak için sarılan bir rakip gibi yapar.

Artık hiçbir sanat yapıtının bana insandaki geçici bir heyecanı zamanın dışına taşımaya yönelik üzücü kaygıyı anımsatmadığı bir ülkeden zevk alıyorum. Kalıcı doğada her yerde Tanrı'yı kışkırtmaktan zevk alıyorum; her alanda ona sesleniyorum; bunu sürekli tam, eksiksiz bir hayranlık duyabilmek için yapıyorum.

İnsan ancak zorlama yoluyla varlığına son vermemeyi başarıyor.

Yıkımın bütün nedenleri içimizde; ama yapay biçimde bastırıyoruz onları: kültür.

KÜÇÜK ROMAN.

Avignon.

Çam kokusu, burcuyan lavantalar.

Köprü kemerlerinin arkasında, suyun ağır ağır gezdirdiği burgaçlar.[51]

51 Kuşkusuz, 13 Ekim'de Paris'ten Nîmes'e giderken, Avignon'dan geçişini anımsıyor.

İleride, zayıflayan belleğimin bugünkü aslında capcanlı duyumumu bana artık sunamayacağını, duyumlarımın ana çizgilerini, vurgularını bütünüyle yitirerek, gözüme üstlerindeki resim ne yazık ki silinmiş, aşınmış, başka madalyalardan farkı kalmamış, bir zamanlar değerli oldukları bir tek incelmiş madenin parlaklığından belli olan madalyalar gibi görüneceğini düşündükçe üzülüyorum.

İleride, bu güzel kokulu anıyı elime alıp, sevgiyle dudaklarıma bastırarak, şöyle düşüneceğim:

"Neydi bu? Pek çıkaramıyorum artık. Ya o çocuğun adı? Ne yazık, onu niceleriyle mi karıştıracağım? Günün parlaklığının tadına doyum olmuyordu; anımsıyorum da ne güzeldi kanalların suyu. Keşke bedeninin çizgilerini açık seçik ortaya çıkarabilsem, yine onu tapılası bulsam."

"Candaule"e yeni önsöz.[52]

Bir düşünceyi bir *gerekçe* olarak kabul ettirmenin güçlüğü.

Yardımseverlik değil – en azından sözcüğün Hıristiyanlıktaki anlamıyla: Burada kendini bir şeyden yoksun bırakmak söz konusu değil: "Servetimin azaldığının bile farkına varmadan onları krallar gibi zengin kılabilirim."[53]

Bence, "kurallar", gerek Fransa'daki *birlik* kuralı, gerek Yunanistan'daki üç oyuncu kuralı hiçbir dâhiyi rahatsız etmedi, gerek Racine ve Corneille, gerek Aiskhylos bunu açıkça kanıtlıyor. (Öte yandan, kuralların hiçbir mutlak değeri yok, her büyük dâhi ister dayanak olarak kullanıp, ister yadsıyarak, onlarla başa çıkabilir – kalkıp herhangi bir büyük adamın onlardan rahatsız olduğunu ileri sürmek bir ressamın resim yaparken çerçevesinden rahatsız olup: "Ah! Daha uzaklara yayılabilsem keşke" demesi kadar saçma bir şeydir ve kurallara karşı çıkanlar da Kant'ın boşlukta daha iyi uçacağına inanan güvercini gibidir.)

52 *Le Roi Candaule* ilk kez 9 Mayıs 1901'de, Lugné-Poe'nun mizanseniyle, Nouveau-Théâtre'da sahnelenmiştir. Gide daha önce oyununa iki önsöz daha yazmıştır, birini 1901'de, ötekini 1904'te (*Théâtre*, Gallimard, 1942, s. 155-166).

53 *Le Roi Candaule*, II. Perde, 1. Sahne. Bu parça yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

Mutluluğu bulduğunuzu söylüyorsunuz. Aman dikkat! Çünkü bu bir vahadır, Pegasos da sizi daha ileri taşımaz.

Çağdaş roman ve tiyatro için geçerli olan şey günümüz mimarisi için de geçerli. Anıtın yararlı oluşu çirkinliğine mazeret oluşturuyor; basit konutlar yaptıklarında, özellikle şu göze çarpıyor: İnsanlar genel olarak orada kendilerini oldukça iyi hissediyorlar, ama özel olarak oldukça kötüler; çünkü herhangi birinin o evlerde yaşaması gerekiyor. Gazeteye gelince, o bir otel odası.

"Sanırım anlamıyorsunuz Mösyö" derdi bana sık sık sevgili öğretmenim Lyon, "kimi sözcükler başkalarına yakışır; aralarında değiştirilmemesi gereken ilişkiler vardır".

"Ne yaparsınız, öğretmenim, sözcükler konusunda da kötü arkadaşlıkların etkisine inanıyorum ben."

"Ön planlara" bel bağlamayalım; bize orada büyük görünen her şey çabuk değişir.

Başkalarında tanık olduğumuz kimi kötü nitelikler bizde olmadığı için yaşamda onlar kadar başarılı olamadığımızı kabul ederiz arada sırada. O günlerde, bizde olduğunu düşündüğümüz kimi nitelikler gözümüze o kadar da iyi görünmez. O zaman onların bizi rahatsız ettiğini, bizim aleyhimize, başkalarınınsa fazlasıyla lehine çalıştıklarını düşünmeye karar veririz; oysa kötü nitelikler çoğunlukla yalnızca başkalarına zarar verir.

Ama bize nereye vardığını pek bilemediğimiz ölçüde güzel görünen bir yol için geçerli olan şey Nietzsche felsefesi için de geçerlidir.

Aradan yirmi beş yıl geçince bile, Nietzsche'nin hâlâ Schiller'i Goethe'ye yeğlemesini sağlayan o soyluluk gereksinimi. – Yeğlemek mi? Böyle söylemek aşırı ileri gitmek olabilir – ama en azından Schiller'i anarken, Goethe'yi anmaz.

Kampfen wir; und wenn es geht, nicht für Windmühlen. Denken wir an den Kampf und die Askese wahrhaft grosser Männer; an Schopenhauer; Schiller; Wagner!

(*Corresp.*, I. cilt, s. 150.[54])

Bunun nedeni tam da Nietzsche felsefesinin sisteme indirgemesinin (olanaksız olmasa da) çok güç olmasıdır – ondan kolay kolay kurtulunamaz.

Kreusa ya da Lut'un karısı[55]; biri oyalanır, öteki geriye bakar, bu da oyalanmaların en kötüsüdür.

Ariadne de Theseus'un Minotauros'u öldürdükten sonra yola çıktığı noktaya dönmesini sağlar.

Şundan daha büyük bir tutku çığlığı olamaz:

Pheidra sizinle birlikte indi Labyrinthos'a
Sizinle birlikte ya bulunacak, yitecek ya da.[56]

Ama tutku onun gözlerini kör eder; aslında birkaç adım sonra oturacak ya da geri dönmek isteyecekti – ya da sonunda kendini taşıttıracaktı.

Thésée'de[57] bunu vurgulamak gerekecek – bayağı bir dille söylersek, ayak bağı. Minotauros'u yendikten sonra devam etmek isterdi. – Alıkondu – geri dönmek zorunda kaldı.

MASAL.

Bir ada, orada yaşayanlar ölmemenin yolunu bulmuş. (Şafak tanrıçanın sevgilisi Tithonos orada yaşarmış.[58])

Ama bir daha çocuk yapmamaları gerekiyormuş. Sonunda, bir çift bıkmış, yaşamı yeni birine bırakmayı seçmiş.

54 Nietzsche'nin Basel'den Carl von Gersdorff'a yazdığı, 28 Eylül 1869 tarihli mektuptan. "Savaşalım, yapabilirsek yel değirmenlerine karşı değil. Gerçek büyüklüğün, Schopenhauer'in, Schiller'in, Wagner'in mücadelesini ve çileciliğini düşünelim!"

55 Kreusa Priamos'la Hekabe'nin kızı, Aineias'ın ilk karısıdır (*Aeneis*, II, 710-771. dizeler). Kutsal Kitap'ta, "Lut'un peşisıra gelen karısı dönüp geriye bakınca tuz kesildi" (Yaratılış, XIX, 26).

56 Racine, *Phèdre*, II. Perde, V. Sahne.

57 *Theseus*. Gide metni ancak 1946'da yayımlayacaktır.

58 Şafak tanrıça Zeus'tan Tithonos'u ölümsüz kılmasını ister, ama ona sonsuz gençliği vermesini istemeyi unutur. Bu nedenle, sevgilisi gencecik görüntüsünü korurken, Tithonos yaşlanır, bedeni kırış kırış olur, bir süt çocuğu gibi sepete konur, ağustosböceğine dönüşür (Pierre Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, P. U. F., 1951, s. 462).

Büyüttükleri çocuk onları yavaş yavaş yaşamın dışına itmiş – onun getirdiği, her şeye karşın uğruna ölmeye razı oldukları *yeniliği* asla görememişler.

Size çok az kişinin bildiği bir sırrı söyleyeceğim: Floransa Marsilya'nın kuzeyindedir.[59]

En romantiğinden bile olsa eğretilemeden hiç zevk alamadığımdan değil; ama yapmacığa karşı olduğum için, eğretileme yapmayı kendime yasakladım. *Cahiers d'André Walter*'imden başlayarak, daha gizli, daha temel bir güzelliğe göz diken bir biçem oluşturmaya çalıştım. "Biraz yoksul bir dil" diyordu olağanüstü Heredia[60], ona ilk kitabımı göstermiştim, orada daha fazla imge olmamasına şaşırmıştı. O dilin daha yoksul, daha sıkı, daha arıtılmış olmasını istedim, süsün tek var oluş nedeninin bir kusuru gizlemek olduğuna ve yalnızca yeterince güzel olmayan düşüncenin çırılçıplaklıktan çekinmesi gerektiğine inanıyordum.

Vannicola[61]; tatlı *pulcinello* yüzü; para verirken bakır parayı tutup, bahşişi gümüş parayla verme alışkanlığı. Bir asma kütüğü gibi çarpık; bir bağ çubuğu gibi sevdalı.

59 Valéry'ye yazılmış, 31 Ağustos 1910 tarihli bir mektupta şöyle yazar: "Floransa Montpellier'nin kuzeyindedir" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 421); Ghéon'a yazılmış, Mart 1912 tarihli bir mektupta da: "Floransa'nın Marsilya'nın kuzeyinde olduğunu (kaldı ki, insan İtalya'ya ayak basar basmaz bunu unutuyor) [...] düşünmeye çalış" (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 791). Daha önce yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer alan bu Floransa anıştırmasının tarihi sonraki parçalar gibi ("Vannicola"dan "onun bir dâhi olduğunu düşünürdüm" tümcesine dek) Mart-Nisan 1912 olmalıdır, çünkü Gide 1911'de İtalya'ya gitmez, ertesi yılın Mayıs ayında Floransa'ya gidecek ve Vannicola'yla buluşacaktır. Biz yine de bu parçaları Gide'in koyduğu yere koyduk.

60 Gide Heredia'yla ilk karşılaşmasını *Tohum Ölmezse*'de anlatır (*agy*, 244-245).

61 Guiseppe Vannicola (1877-1915), İtalyan müzisyen ve yazar. Gide onunla Mart-Nisan 1909'da tanışmıştır. Vannicola *Oscar Wilde – in memoriam*'ı İtalyancaya çevirip, *Reading Zindanı Baladı*'nın İtalyanca çevirisinin önsözüne koymuştur (Bernardo Lux, Roma, 1907). Gide burada kuşkusuz 1912 ilkbaharında Floransa'da kaldığı süreçten söz etmektedir (bkz. G. Papini'ye mektup, aktaran A. Goulet, *Giovanni Papini juge d'André Gide*, Centre d'études gidiennes, Lyon-II, 1982, s. 46).

Marinetti her şeyi göze almasını sağlayan bir yeteneksizliğin tadını çıkarıyor. Scapin gibi, birkaç enayi okuru çuvala koyduktan sonra ortalığı patırtıya veriyor: Cehenneme yollarım! Karnını deşerim![62]

(Buyurun size *Roi Bombance!*[63])

Tepiniyor; toz kaldırıyor; sövüp sayıyor, küfrediyor, kırıp geçiriyor; sonunda kazanan olmak için çelişkiler, aykırılıklar yaratıyor, dolap çeviriyor.

Öte yandan, D'Annunzio'yu saymazsam, dünyadaki en büyüleyici adam; çoğunlukla ağız kalabalığını belagat, gösterişi zenginlik, çalkantıyı hareket, taşkınlığı kutsal bir esriklik sayan, İtalyan tarzı bir coşkusu var. Aşağı yukarı on yıl önce beni görmeye geldiğinde, öyle inanılmaz bir sevimlilik sergilemişti ki, hemen sonrasında kendimi kırlara atmıştım; onu bir daha görseydim, işim bitikti; onun bir dâhi olduğunu düşünürdüm.

ROMAN.[64]

Santa Margarita'da bir otelci (anlaşılan bir avukat), Milanolu, ufak tefek, kara sakalı çıkıntılı, şen şakrak ve aşırı arkadaş canlısı, sofrada kendi yemeğini kendi koyuyor; ona yalnızca bir hizmetçi yardım ettiği (Avusturyalı, ama irredantist), biz müşterilerse yirmi kişi olduğumuz için koşuşturuyor, salonun bir ucundan ötekine sıçrıyor, (çok fazla yaptıkları, vasat) bir yemekten biraz daha almamı istiyor: "Alsanıza, çok hafif!" diyor geçerken: "Miktardan yana sıkıntı yok..."; yandaki birine ekmek vermek için fırlıyor, sonra yeniden yanımdan geçerken, sözünü tamamlıyor: "... sıkıntı serviste." Sofra şarabı neredeyse içilecek gibi olmadığı için, bir şişe Barbera söylüyorum; çok güzel sayılmaz, ama onu *peşkire sarılı halde* getiriyor. Kişiliğinin püf noktası burada yatıyor (yaşamın ciddi koşullarında, bunun sonuçları incelenmeli).

62 Molière'in *Scapin'in Dolapları* adlı oyununa gönderme. Uşak Scapin Géronte'u birtakım sözde haydutlardan saklanması için bir çuvala sokar. Sonra eşkıya rolüne soyunarak, bağıra çağıra çuvaldaki Géronte'u döver (ç. n.).

63 Marinetti'nin oyunu.

64 "Roman" başlığı altında sıralanan tüm bu parçalar Gide'in 1911'de değil, Ağustos 1913'te, Santa Margarita'daki Hermitage Oteli'nde kaldığı günleri anıştırır.

Ağustos'un 15'i, bayram, küçük salonda çok kalabalığız, öğle yemeği ancak saat 1'de başladı, "servis" zıvanadan çıktı, ana yemek olarak tuhaf bir *kemik* yahnisi vardı, onu büyük bir incelikle bana doğru eğilerek ve çabuk çabuk, sır veriyormuş gibi mırıldanarak gösterdi: "Milano usulü incik! İtalyancada buna *ossa bucca*[65] denir."

Bu sabah, bunları yazarken – "Oldukça lezzetli bir atıştırmalık: domatesli barbunya. Bunu seviyor musunuz? Bu Fransız mutfağından, İtalya'yla ilgisi yok." Tüm bunları çabucak ve *gizlice* söylüyor.

Biraz sonra:

"Size tatlı sunmak bana düşmez... ama sonuçta, seviyorsanız... Seviyor musunuz?"

"Bilmem; nedir?"

"Olabilecek en özgün, aynı zamanda en sıradan şey: krem karamel."

Tabağıma yenecek gibi olmayan bir tür bulamaç koyuyor.

Kenarları kırmızı o iğrenç beyaz ete "dana rozbif" diyor.

Hermitage pansiyon-otelinin yöneticisi ateşli bir Fransız hayranı olduğunu ileri sürüyor ve kendisine *h* kullanmadan, *Ermitage* diye yazmanın Fransızca açısından daha doğru olduğunu söyleyince kendini öldürmekten söz ediyor.

Santa Margarita'daki büyük şekerci-pastanenin vitrininde, bir camla korunan altın rengi harflerle şöyle yazıyor:

"Burada başlıca dillerin hepsi konuşulur."

KÜÇÜK ROMAN.

Bitkiler, diyordum ona, insanın onlar için ya da başka herhangi bir şey için yaratıldığından daha fazla insan için yaratılmamıştır.

İnsana yararlı ya da zararlı olacağına hiç bakmadan, her şeyin, yerinde, kusursuzca kendine uyarlanması.

65 Doğru yazılışı *osso buco*'dur (ç. n.).

Çamların aşırı hafif dalları. Hurma ağaçlarının dar yaprakları. Güneş ışınları dikine indiğinde yere ancak hafif gölge çizgileri düşürebilen, dikey yapraklı okaliptüs.

MORÉAS.

Birçokları (Moréas'ın[66]) Yunan egzotizmini kavrayamıyor, çünkü öğrencilik yıllarından beri buna alışıklar; zihnin yaşamın görüntüsünde yalnızca plastik (neredeyse yontusal diyecektim) yanını göz önüne alma ve yüreğin en sahici hareketini bir tek jestte görme alışkanlığı.

Bakış açısı, Moréas için, hep aynıdır, incelediği nesne ne olursa olsun; o asla yer değiştirmez.

Farklı açılardan bakan kimilerinin sandığı gibi budala değildir; tam tersine, en sıradan yargısı bile benzersiz bir zihin açıklığına tanıklık eder; nesneyle kurduğu ilişki her zaman doğrudur; hatta kendisi daha hareketsiz olduğu ölçüde daha da doğrudur.

Bir Yunan olarak bir sanat yapıtının plastik olmayan bir gereksinimden doğabileceğini kabul etmiyordu; daha çok Fransız olsaydı, düşüncenin estetik değerini daha iyi anlayabilirdi, ama bu bakımdan oldukça zayıftı. Onun şiirlerine âşık olduğuma inanamıyordu.

M. Lanson'un canını sıkmak istemem. *Histoire de la littérature*'ü[67] uzun süredir ya valizimde ya da masamda; o güzel kitabın birçok bölümünden gerçekten yararlandım; ama modern zamanlara yaklaştıkça güzelliği azalıyor; Baudelaire'le ilgili düşünceleri kadar saçma bir şey olamaz – kimi zaman son derece keskin olabilen bir zekânın en azından [...[68]] ifadesinde – daha ihtiyatlı

66 Moréas'ın gerçek adı Papadiamantopulos'tur.

67 *Œuvres complètes* baskısında "M. L." yazar. Söz konusu olan Gustave Lanson (1857-1934) ve onun yazdığı *Histoire de la littérature*'dür (Hachette, 1894).

68 *Œuvres complètes* baskısında burada bir boşluk var, el yazmasına ulaşamadığımız için onu dolduramadık. Lanson Baudelaire'le ilgili şunları söyler: "Bu iğrençliklerin sıralanışının, bu sapkın olma ve görünme istencinin, bu 'Kabilciliğin' ve 'şeytana tapmanın' fazlasıyla poz olduğunu, esini zorlayan kuru bir zihnin yapmacıklığını yansıttığını hissediyorum" (*Histoire de la littérature*, III. Kitap, s. 1060, 1903 baskısı).

olmamasına gerçekten şaşırıyorum – Buna karşılık, örneğin Ronsard'la ilgili düşüncelerinde kendisini şöyle (bkz. s. 279) yazmaya iten bir tür akademiciliğe rastlanıyor: *M. Taine'in çok güzel bir ifadeyle adlandırdığı gündelik sözcüklerin şiirsel değeri*. Taine'in –bence M. L.'in de– kesinlikle bildiği bu hoş Montesquieu sözünün gereksiz yere yinelenmesi kadar yavan bir şey olamaz:[69] Ama konuşan kişi M. Taine'dir – o da ancak "çok güzel bir ifadeyle" konuşabilir. – Ah! Değerini yalnızca imzaya borçlu olan ne çok "söz" ikinci elden bize aktarılıyor böyle!

Fransızcanın yaşadığı kriz konusunda – neden Voltaire'in Başpapaz D'Olivet'ye yazdığı uzun mektuba değinmemiş ki? Voltaire'in o mektuptaki kaygıları M. L.'ninkilerin tıpkısı. "Dil her geçen gün bozuluyor" der üzüntüyle, birkaç sabırsızlık ya da gevşeklik örneğini andıktan sonra. İşin şaşırtıcı yanı onun içler acısı bulduğu sözcüklerin *hepsinin* en arı dile bile girmesi; *persifier*, *mystifier*:[70] – "Öyle bir yere varacağız ki, prenslerin kimi zaman kötü *éduqués*[71] olduğu yazacak kitaplarda" (!); bütün mektubu buraya geçirmek gerekiyor aslında; 5 Ocak 1767 tarihinde yazılmış – ona başvurulabilir. Şiirdeki okunmayan *e* ve yazım reformuyla ilgili daha o zamandan alabildiğinde tuhaf düşünceleri de okuyabiliyoruz orada!

SUARÈS.

Kuşkusuz, bu küçük kitapta[72] hiçbir şeyin çıkarılmasını istemesem de her şey aynı düzeyde değil; ama en güzel sayfalar öyle şaşırtıcı bir güzelliğe yükseliyor ki, onlara ulaşmak için kimi zaman zorlandığını unutuyor insan. Bu olağanüstü yazar konusunda bir karar vermeli: Sizi doğal bir biçimde hem coşturuyor, hem usandırıyor; ne büyüyüp, sesini tumturaklı

69 Aslında Montesquieu şöyle yazmıştır: "Gündelik zihnimle yakayı kurtarabildiğim bu evleri seviyorum" (*Pensées diverses*, *Œuvres complètes*, VII. cilt, yay. haz. Édouard Laboulaye, Garnier frères, 1879, s. 152).

70 *Persifier*: Acı acı alay etmek; *mystifier*: aldatmak, işletmek (ç. n.).

71 Eğitimli, eğitilmiş (ç. n.).

72 André Suarès'in önce 25 Şubat, 25 Mart ve 10 Nisan 1911'de üç fasikül halinde *La Grande Revue*'de, sonra Ekim 1911'de bütün olarak *Cahiers de la quinzaine*'de, ardından da *Trois hommes*'un (N.R.F., 1913) içinde yayımlanan *Dostoïevski*'si ya da yine 1911'de *Cahiers de la quinzaine*'de yayımlanan *Tolstoï vivant*'ı söz konusu olabilir.

kılmak için ne de küçülüp, dertop olmak için çaba gösteriyor; en önemsiz düşünce onun o büyük mağaramsı ruhunda yarattığı tüm yankılarla genişliyor ve kimi zaman, düşünce çığlık attıktan uzun bir süre sonra, Suarès konuşmayı sürdürüyor. Asla tükenmiyor.

Dağın her yandan sarp oluşuna çok seyrek rastlanır.

Ünlü "üç birliğe" seve seve bir dördüncüsünü ekleyebilirim: *izleyici birliği*. Bu kural, ister oyunda ister kitapta, şiirsel yaratının süresi boyunca *aynı* okura ya da dinleyiciye seslenmesinin önemini ifade edecek. Bunlar aklıma Wells'in son kitabını okurken geldi, kitabı onun sadık çevirmeni Davray kısa bir süre önce Le Mercure'e verdi.[73] Wells'in çok yaratıcı bir zekâsı var; önümüzde umulmadık perspektifler açarak ilgimizi çekmekte usta; onu artık övmeye gerek yok. Peki ama bugün bize sesleniyorsa, neden sürekli bize seslenmiyor? Tüm ülkelerden, tüm toplumsal sınıflardan bir araya getirdiği çok büyük bir kalabalık kulak veriyor ona, sırayla birbirinden çok farklı kişilere sesleniyor. Bu kitapta ancak çocukları, toyları eğlendirebilecek sayfalar var; öteki sayfalarsa bizim gibi güngörmüşlerin hoşuna gidiyor, ama onlar da deneyimsizlere itici gelecek sayfalar; kimi sayfalarda da yalnızca kendi kendini mi eğlendirmeye çalışıyor anlamıyorum, ne çocuklar dinliyor onu ne de ben. Kimi zaman eline eteğine sarılasım geliyor: "Mösyö Wells! Bizi unuttunuz! Oysa öykünüze bizim için başladınız; kuşkunuz olmasın, en iyi okurunuz biziz."

"Milton'ın bütün dehası burada yatıyor: O Reform'un ağırbaşlılığına Rönesans'ın parıltısını, Calvin'in sertliğine Spenser'ın görkemini taşıdı." (Taine, *Litt. angl.*, II, s. 415.)

Hayranlık uyandıran İngiliz ekolünü (romancılarınkinden söz ediyorum) Kalvenci püritenliğe borçlu olduğumuzu ileri sürmek abartılı, neredeyse çelişkili bir tutum, çünkü onlarda eğitime bağlı şeyleri, ırka bağlı şeyleri, hatta ırkın eğitime

73 *The History of Mr. Polly*'nin Mercure de France'tan çıkan Fransızca çevirisi.

ne ölçüde uyduğunu kolay kolay saptayamayız.[74] Üstelik, çok nadir istisnalar dışında (örneğin Thackeray), bu romancıların Kalvencilikten kaçarak, yalnızca kaçarak, çoğunlukla da ona karşı çıkarak başarılı olabildiğini göz önüne almak gerek. Öyle ki, Kalvenciliğin onlara hizmet etse de bunu güçlere gem vuran, güçleri bağlayan ve Joseph de Maistre'e biraz saptırılmış: "İnsana rahatsızlık veren şey onu güçlendirir"[75] sözünü söyleten bir engel oluşturarak yaptığı ileri sürülebilir. Ayrıca belli bir üzgünlük alışkanlığı, kusurlu olma arzusu, hatta gereksinimi, yaşamdaki en hoş isteklere kendini kapama eğilimi kişiyi eylemin doğrudan sonucundan çok kaynağını ve en gizli yankısını aramaya iter, bizim romancılarımızın birçoğunda olduğu gibi.

Dolayısıyla, Kalvencilik kusursuz bir psikoloji ekolü olabilir, ama bir kez daha söylüyorum, ondan uzaklaşılması koşuluyla ve eğer... (Taine alıntısı, II, s. 415.)

J. A.'nın[76] bıyıkları, kozmetik kendisi için yaratılmışçasına buz tutmuştu; saçları eşit uzunluktaydı; saçlarını ayırdığı yerin uyurken bile bozulmadığı hissediliyordu. Elleri bütünüyle ifadesizdi, bu yüzden konuşmaya başladığı anda ceplerine sokuyordu onları. O zaman kendini arkaya verip, yüksek sesle tek başına konuşuyordu.

Sesinin tonu: "Sözümü kesmeniz bir işe yaramaz; kendimden başkasını dinlemem ben" der gibiydi. İşin ilginç yanı, insanların onun çevresini sarmasıydı. Ona pek hayran oldukları söylenemezdi; ama her şeye karşın şaşkınlık uyandırıyordu. Sesi biraz tıslıyordu, çünkü koca purosu ya da onu tutan kehribar ağızlığı sürekli dişlerinin arasındaydı; bu hafif tıslama öyle görünmeden yapmacık olmasını ve nükteci görünmesini sağlıyordu. Yalnızca purosunu tüttürmek için konuşmaya ara veriyordu.

74 Bu söz Taine'in ortamı temel alan yazın eleştirisinden çok, 1910'da Gide'le Montfort'u karşı karşıya getiren kalem kavgasını anıştırır; Milton'la ya da genel olarak romancıyla ilgili söylenen sözler burada Gide'in kendisine de uyarlanabilir.

75 Tüm araştırmalarımıza karşın, Joseph de Maistre'in felsefesine çok uyan bu sözün nerede geçtiğini bulamadık.

76 Bu baş harflerin açılımını bilmiyoruz, kuşkusuz kurmaca bir kişiden söz ediyor.

"Bu yaz Paris'ten hiç ayrıldınız mı?" diye sormayı göze aldı M. P. her şeye karşın, onun tüttürdüğü bir anlık sessizlikte.

"Yatak değiştirmeyi sevmem" dedi hemen J. A., bir özdeyiş söylüyormuş gibi. "Gerçi insanın kendi yatı olsa, diyemem ki..." (J. A. paraya para demiyordu – ama daha da zengin olmaya katlanabileceğini hissettirmeyi seviyordu.) "Ama kırsal kesim olacak şey değil! Kırsal kesimde siz eğlenebiliyor musunuz?"

Bir kez daha jüri üyeleri sırasındaki meslektaşlarıma bakıyorum. Aynı yüzleri kafamda karşıdaki sıraya oturtuyorum; kılıksız, tıraşsız, pis, saç baş dağınık bir halde, kirli çamaşırlarla ya da çamaşırsız, bir yandan kaygının, bir yandan yorgunluğun yarattığı o ürkek, kapana kısılmış bakışlarla. Nasıl görünürlerdi o zaman? Ben nasıl görünürdüm? Yargıç bile bu korkunç kılığın altındaki "namusluyu" tanıyabilir miydi? Öyle olsa suçluyu jüri üyesinden ayırmak her babayiğidin harcı olmazdı![77]

Jules Lemaitre'in Orléans Dükü için söyledikleri beni duygulandırdı, itiraf edeyim[78], herhangi bir ülkenin başına bir efendinin geçmesini istediği anda isteyebileceği efendiyi birkaç tümcede anlattı.

Önce Orléans Dükü'nün ona gönderdiği mektuptaki tümcelerde aynı erkeksi saygınlığı, aynı duygusal özlü anlatımı bulamadığım için üzüldüm.[79] Ama çekincelerim uzun sürmedi düşününce. Önemli olan şey bir hükümdarın iyi konuşması değil; önemli olan şey çevresini kendisinde bulunmadığını kabulleneceği nitelikleri sergileyen insanlarla doldurması. Kaldı ki, içinde yaşadığımız dönemde, bir kralın yetkesinin nasıl azaltılacağını, Meclis'in rolünün karar verme yetkisini ne ölçüde sınırlandıracağını kim söyleyebilir? Hatta bir cumhuriyetin temsilcilerinin bir monarşinin temsilcisinden daha değerli olmasını beklemeye hakkımız yok mu? Renan'ın Louis-Philippe

77 Bunlar da bu *Yapraklar*'daki kimi parçalar gibi 1911 yılından değil, büyük olasılıkla Gide'in jüri üyesi olduğu Mayıs 1912'den.

78 Jules Lemaitre'in 12 Mayıs 1909'da, Orléans Dükü'nü ziyaret ettikten sonra, Poitiers'deki şölende yaptığı konuşma. Konuşmanın metni *Discours royalistes (1908-1911)* adlı kitapta yayımlanmıştır (Nouvelle Librairie nationale).

79 Orléans Dükü'nün mektubu *L'Action française*'in 20 Mayıs 1909 tarihli mektubunda, sonra Lemaitre'in kitabında yayımlanmıştır.

için söylediği: "Kralların vasatlığını hoş görmek gerekir; onlar kendilerini seçmezler"[80] sözünü ille saygısızlık olarak görmemek gerekir.

Ama ne yazık ki, beni kaygılandıran da kralın gücünün iç rahatlatıcı bir biçimde sınırlandırılması tam da, sonrasında her şey onu sınırlandıran meclisin değerine bağlı oluyor ve buna halk oylaması karar verdiği sürece, ne yazık ki, efendi değiştiremeyiz! Kral ancak bizi bundan kurtardığında kral olacaktır. Bir kral bunu yapabilir mi, peki bizi bundan kurtarmak için bir kral mı gerekiyor?

Montaigne bile abartılıyor; her zaman tadına doyulmaz değil. En çok dizginlerini saldığında, en hesabını kitabını yapıp belli bir yönde ilerlediğinde tat verdiğini fark ettim. Raymond de Sebonde için yazdığı o çok ünlü *L'Apologie*'de neredeyse hiç hoş bir anlatım yok.[81] Sonuna dek okuyabilmek için kendimi zorladım; bendeki altı ciltlik baskının neredeyse bir bütün cildini dolduruyor; Montaigne'i her zaman elimde sayfa kenarına şaşkınlığımı ya da sevincimi not etmeye hazır bir kurşunkalemle okumama karşın, burada sayfadan sayfaya ilerlerken canlı herhangi bir sözcüğe, koyuverilmiş sayfalardaki o gevşek ve titrek tümcelerden herhangi birine rastlayamadım. Bu bölümü yazma tasası onu rahatsız etmiş.

Kimi zaman saygının bunca kötü gösterildiği, saygıda bunca zorlanıldığı bir dönemde yaşadığıma üzülüyorum. Ondan zarar görmeden vazgeçebilmek herkesin harcı değil. "Zihnim doğal olarak ululamaya yöneliyordu" diyor bir yerlerde Goethe (ya da en azından çevirmeni). Zihnin eğrilikleri omurganınkiler kadar görünür olsaydı, tanıdığım birçok kişi konuşmalarda kendini göstermeye yeltenemezdi vb.

"Töre deyince ne anlıyorsunuz?"

"Genel bir boyun eğiş ve iyi ya da kötü yasalara uygun bir davranış anlıyorum. Yasalar iyiyse, töreler de iyi olur" vb. (Di-

80 Ernest Renan'ın *Œuvres complètes*'inde tam olarak bu söze rastlayamadık.
81 Gide Montaigne'in bu yapıtını daha önce, Mart 1906'da okumuştur.

derot, *Supplément au "Voyage" de Bougainville*. IV. Bölüm, s. 205, Édition du Centenaire.)

"Töreler bir ulusun ikiyüzlülüğüdür."[82] (Balzac.)

"Buffon'un dediği gibi, aşk dokunmada yatsaydı, bu tenin yumuşaklığı tatulaların kokusu gibi etkili olmalı, içe işlemeliydi."[83] (Balzac, *Les Paysans*.)
"Kuran daha baştan oyun yasağını İslamiyet'in koruyucusu olarak göstermeseydi ve Müslümanların düşlerini *gizli hazinelerin keşfine* yönlendirmeseydi, Muhammedi halklar bu yolda ondan önde olurdu kesinlikle."[84] (Burckhardt. *Renaissance*, II, s. 193-194.)
Gerçekten de *Les Mille et Une Nuits*'de[85] hiç oyuna rastlanmaması çok önemli.

Goncourt'lardan örnek bir tümce:
"Yamacın killisinin, köklerin kızılının derin bir yatağın mavimsiliğinde çabucak silindiği o suyun saydamlığına eğilmiş..." vb. (*Frères Zemganno*, s. 7.)

"İki kardeş dingin, düzenli, tekdüze, sade, neredeyse iffetli bir yaşam sürüyordu. Sevgilileri yoktu, yalnızca içine biraz kırmızı şarap katılmış su içiyorlardı. *En büyük eğlenceleri: her akşam, caddede kısa bir gezintiydi, birbiri ardına tüm sütunları dolaşıyor; afişlerdeki basılı adlarını okuyor – sonra dönüp yatıyorlardı.*" (*Frères Zemganno*, s. 243.)

Les Frères Zemganno gibi özel ve belgelere dayanan bir kitapta, Goncourt'un *haltère*'i[86] *h*'siz yazması tuhaf (s. 275).

82 *Physiologie du mariage*'dan (*Evliliğin Fizyolojisi*).
83 *Les Paysans*'da (*Köylüler*) şöyle yazar: "Buffon'un dediği gibi, aşk dokunmada yatsaydı, bu tenin yumuşaklığı Nessos'un gömleği gibi etkili olmalı, içe işlemeliydi" (*La Comédie humaine*, haz. Pierre-Georges Castex, Bibl. de la Pléiade, IX. cilt, s. 211). Tatula Amerika kökenli, Littré'ye bakılırsa, uyuşturucu ve zehirli bir bitkidir.
84 Sözcüğün altını Gide çizmiştir.
85 *Binbir Gece Masalları*.
86 Halter (ç. n.).

"Eşitleme Tanrı'nın işi değildir, her düzgün insanın zaman zaman bu yıkıma ağlayası gelmelidir." (Kierkegaard.)

"Bu hırslı kadın (*Cornelia*) tüm *tiranlık araçlarını* oğulları için erkenden hazırlamıştı: o zamanın tüm insanlarını geride bıraktıkları *belagat*; *değer*, Kartaca surlarına ilk Tiberius *çıkar; dürüstlük*; bu tür hırslar cimriliğe takılamazdı. İki çocuğu Sparta'nın reformcusu Kleomenes'i *yetiştirdikleri gibi yetiştiren Stoacılar tiranlığa çok yararlı olan o eşitleme politikasını*, Romulus ve Lykurgos hükümdarlığında varlıkların eşitliğine ilişkin klasik masalları *onlara aşıladılar*." (Michelet, *Hist. Rom.*, II, s. 162.)

1912

8 Ocak, Pazar

Kendi kendime 1 Ocak'tan başlayarak bu günlüğün başına geçip, düzenli olarak yazmaya söz vermiştim. Ama son günlerde öyle yerlerde sürünüyorum ki, istemeyerek bile olsa, bir şey yazmayı başaramadım. Doğrusu, denemedim bile.

14 Ocak

... Ama buradaki durum müzikteki sol diyez akorunun ona diyezler üstünden vardığında farklı, bemoller üstünden vardığında farklı bir anlam kazanmasını ve aynı notalardan oluşsa bile duyarlı kulakta la bemol gibi çınlamamasını andırıyor.

Önceki gün Paul-Albert Laurens'la bana *Corydon*'u bambaşka bir biçimde yazabileceğimi düşündüren olağanüstü bir konuşma. Onu *Enfant prodigue*'im kadar ağırbaşlı bir yapıta dönüştürmemi istiyormuş; bunun üstüne uzun uzun düşündüm.

Dün akşam Madam Mühlfeld'in[1] evindeydim, düşüncelerim orada bir saat boyunca işkence ayaklığına kıstırılmış gibi oldu. Oysa büyüleyici bir kadın, inceliği ve iyi niyeti karşısında insanın eli kolu bağlanıyor; iyi ama ne diye gittim oraya? J.-L. Vaudoyer'den[2] söz ederken: "O bir rantiye" dedim, "yazın alanında, yalnızca sermayelerini yiyip bitirenleri severim." "Sizin de çok iyi ifade ettiğiniz gibi" dedi hemen, "o büyüleyici oğlan para sıkıntısı çekiyor." Anlamayacak biri değil kesinlikle, ama çabucak anlamak istiyor.

1 Eski Bibliothèque de Pléiade baskısında, Gide bu adın yerine "Madam R." yazmıştır. El yazmasına bakarak değiştirdik.

2 Eski Bibliothèque de Pléiade baskısında "T." yazmaktadır. El yazmasına bakarak değiştirdik.

Sonra Péladan[3] geldi; yüzünün hiç ilginç bir yanı yok tuhaf biçimde; baştan aşağı şişman ve yumuşak görünüyor. D'Aurevilly tarzı birkaç söz söyledi: "Kahveyle tütün zihnin kırbacı ve mahmuzudur" vb. Gautier'de "genel düşünceler olmamasını" eleştirip ekliyor: "Bence M. de X.'in Y.'le ilk karşılaşmasında" (anlayabildiğim kadarıyla, gerçek bir olayı anıştırıyor, adları anıyor) "ona önce: 'Sonsuzlukla ilgili ne düşünüyorsunuz?' diye sorması çok doğal. Buna şaşıran kişi aptalın tekidir".

Aptal görünmeye cesaret etmek büyük bir bilgeliktir, ama bunun için bende her zaman olmayan bir yüreklilik gerekir.

Dün öğle yemeğine Valéry geldi baldızıyla. Zavallı arkadaşımın yaşamdan onca yorgun düşmüş, yaşamın altında onca ezilmiş yüzü hayranlık uyandırıyor. Yakınmasında hâlâ ne soylu bir ölçülülük var.

Önceki gün, sonunda Valois'ya bir mektup gönderdim ve Claudel'e bu anlaşmazlığı anlattığım uzun mektubu kopya ettim[4]; sonunda zihnimde son günlerdeki *rahatsızlığın* yerini biraz dinginlik aldı.

3 Joséphin Péladan, romancı ve sanat eleştirmeni.
4 Alfred-Georges Gressent, öteki adıyla Georges Valois (1878-1945) Maurras'çı bir entelektüel grubunun başıdır. Maurras'tan koptuğu 1924 yılına dek *L'Action française*'in başyazarı olmuştur. Gide'le arasındaki "anlaşmazlık" Jean Variot'nun (1881-1962) sağcı *L'Indépendance* dergisinin ilk sayısına (Kasım 1911) yazdığı saldırgan bir yazıdan kaynaklanır. Yazıda Paul Desjardins'in laik etkinlikler düzenlemek üzere Pontigny manastırını satın alması eleştirilir (ünlü On Günlük Toplantılar). *La N.R.F.* de Desjardins'le arasındaki arkadaşlık ilişkileri yüzünden açıkça hedef alınır. İki dergide Gide ile Variot'nun yazdığı iki mektubun yayımlanması tartışmaları sona erdirir (*La N.R.F.*, 37. sayı, Ocak 1912). Bu süreçte, Valois Jean Variot'nun yanında yer alıp, Gide'den ayrıca yaydığı bir söylentinin "hesabını vermesini" ister. Söylentiyse, Yahudi Daniel Halévy'nin Yahudi düşmanı *L'Indépendance*'a para vermesidir. Gide Claudel'in Desjardins'i sevmediğini bildiği için, ona hemen olayların kendi gözünden nasıl göründüğünü anlatıp, Desjardins'le arkadaş olsa da düşüncelerine katılmadığını söyler (bkz. *Corr. Gide-Claudel*, s. 188-189). Öte yandan, Gide'in burada sözünü ettiği mektup bulunamadı. Georges Valois Gide'e yazdığı 3 Ocak 1912 tarihli yayımlanmamış bir mektupta *La N.R.F.* listeleri ve yayınlarından adının çıkarılmasını ister (*B. L. J. D.*).

Dün Espinas'larla, Drouin'lerle ve Charles amcamla öğle yemeği yedim. Ghéon da bize katıldı; yemekten sonra, Ruyters geldi. Uzun siyaset tartışması. Saat 5'e doğru gelen Jean Schlumberger'yle *La N.R.F.*'in işlerini bitirdikten sonra çıktık, dışarıda bize kaygılarını anlattı. Derginin durumu karmakarışık. Ne sürdürmek ne de dergiden çıkmak olanaklı.

İşte yaşamdan bir gün daha eksildi. Üstünde yazdığım masa dengeli olmadığında hiç çalışamıyorum. Renan'ın geçenlerde andığım sözünü yineliyorum içimden: "Özgürce düşünebilmek için, yazılan şeyin sakınca doğurmayacağından emin olmak gerekir."[5]

Bu sabah, derginin yazıhanesinde Jacques Rivière'le buluşmaya gittim; Jean Schlumberger de bize katıldı, biraz sonra onu alıp Eugène Rouart'ın evine götürdüm – orada Copeau'yla buluşacaktım.

Üçümüz *Vian*'da yemek yedik; durumu enine boyuna inceledik. Çıkış yolu bulamadık. Zamanla ister istemez bulacağımızı düşünmek ne tuhaf şey![6]

Vagonda (Vichy'e doğru) yazıldı, 17 Ocak[7]

Saat 8'de Amsterdam Sokağı'ndaki küçük tavernada (sanırım, *À rebours*'daki Londra yolculuğu tavernası[8]) Copeau'yla bu-

5 Gide gerçekten de Renan'ın bu sözünü "Lettre à M. Édouard Ducoté"sinde anmıştır (bkz. *Nouveaux Prétextes*, s. 56. Renan'ın sözü tam olarak şöyledir: "Özgürce düşünebilmek için, yayınılanan şeyin sakınca doğurmayacağından emin olmak gerekir" (*Dialogues philosophiques*, Laudice Retat'nın eleştirel baskısı, C. N. R. S., 1992, s. 75).

6 Üç arkadaş derginin parasal durumunu konuşur (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, II. cilt, 1912 yılı üstüne).

7 Gide Vichy'ye, Valery Larbaud'nun evine gider. 21 Ocak'a dek orada kalacaktır. Eski baskılarda burada "19 Ocak" yazmaktadır. Biz el yazmasına bakarak düzelttik. Vichy'den Jean Schlumberger'ye yazılmış, 18 Ocak tarihli mektup da bunu doğruluyor (bkz. *Corr. Gide-Schlumberger*, s. 461).

8 Huysmans'ın *À Rebours*'unda (*Tersine*), Des Esseintes'in Londra'ya gitmeden önce uğradığı *Austin's Bar*.

luştum, akşam yemeğini orada yedik. Copeau'dan çok güzel bir öğüt; Jean Schlumberger *La N.R.F.*'in yönetiminden düpedüz çekildiği için, dergi öteki iki yöneticiyle, hatta gerektiğinde, Ruyters Habeşistan'a çağrılırsa bir tek Copeau'yla yoluna devam edecek.[9]

"Bellevue" Oteli. Neuchâtel.[10]

Bende çok güzel bir anısı olan bu otelde, defol diye bağıran bir tarzda döşenmiş, çok kötü küçük bir oda bulabildim. Akşam yemeği yemeyeceğim, yalnızca saat 9'da, yakınlardaki bir birahaneye gidip, sütlü kahve içeceğim, o ve komşularımın gece yarısından 2'ye dek çıkardığı gürültü beni saat 4'e dek ayakta tutacak. Birahanede, Miomandre'a, *Gazette de Lausanne*'da okuduğum, Madam de Ségur'la ilgili yazısından ötürü kutlamak için mektup yazdım.[11] Vasat odama dönmeden önce, sinemada oyalandım; yanıma oturan, kolu yırtık açık kahverengi kadife bir takım elbise giymiş (beyaz yün bir *mütze*'si[12] vardı), pek kaba saba, pek sağlıklı, pek güler yüzlü yumurcak benimle konuşuyor, kalkıp gitmek istediğimde beni alıkoyuyor, daha fazla gösteri izleyebileceğimi söylüyor...

Deneyimin sınırına dayandım mı? Kendimi yeniden toparlamayı başarabilecek miyim? Bunun için kalan gücümü bilinçli kullanmam gerekiyor. Şimdi kendimi bir günah çıkarma hücresine nasıl da kolay atabilirdim! İnsanın kendisi için hem buyuran, hem boyun eğen kişi olması nasıl da zor! Ama bu dalgalanmayı, tüm varlığımdaki bu tutkulu kararsızlığı, her türlü aykırılığa yatkınlığı incelikleriyle hangi akıl hocası papaz anlayabilir ki? Alabildiğine isteyerek, alabildiğine güçlükle elde edilmiş bir kişiliksizleşme, yalnızca izin verdiği ve onlar uğruna

9 O zamana dek, "yayın kurulu"nda üç ad vardır: Copeau, Schlumberger ve Ruyters (yönetici). 1 Mayıs 1912'den sonra: "Müdür: Jacques Copeau. Yazman: Jacques Rivière" olur. Bu konuda bkz. J. Copeau, *Journal*, Seghers, 1991, 1. cilt, s. 553.

10 Gide Charles Gide yengesini ve onun torunlarını Zürich'ten Andermatt'a götürmek için İsviçre'ye gider (bir arkadaşına yazdığı Ocak 1912 tarihli yayımlanmamış mektup, özel kol.).

11 Gide'in Francis de Miomandre'a yazdığı bu mektubu bulamadık.

12 Almanca "başlık".

yeğ tuttuğum şeyleri ortadan kaldırmaya çalıştığım yapıtların üretilmesiyle açıklanabilecek, bağışlanabilecek bir şey. Nesnel yöntemin saçmalığı (Flaubert). İnsanın kendisi olmaktan çıkması: Herkes olmak. İmparatorluğu sınırsızlaştırmak istemenin yarattığı tehlike. Napoléon Rusya'yı ele geçirerek, Fransa'yı tehlikeye atmak zorunda kaldı. Sınırı merkeze bağlama zorunluluğu. Şimdi eve dönme zamanı.

(Bu *Alexandre aux Indes*'in konusu olacak.[13])

Arzunun sürekli *başıboş gezmesi* – kişiliğin bozulmasının temel nedenlerinden biri.

İnsan kendini hemen toparlamalı.

Ama kişi kırk yaşındayken hâlâ birtakım kararlar verebilir mi? Yirmi yıllık alışkanlıklara göre yaşıyoruz. Yirmi yaşındayken ne yaptığımı biliyor muydum? O sıralarda her şeye bakmaya, kendimi hiçbir şeye yeğ tutmamaya, her zaman kendimden en farklı olanı yeğlemeye karar vermiştim...

O gece, uykusuzluğum bile bana bir tür şaşkınlık, uyumakta karar kılmakta zorlanma gibi görünmüştü.

Artık belli bir amaç olmadan dışarı çıkmamalı; buna bağlı kalmalı.

Başka yerlere bakmadan yürümeli.

Demiryolunda, herhangi bir kompartımanı seçmeli; metroda daha iyisini aramadan, karşımıza çıkan ilk kapıdan girmeli. Küçük zaferleri küçümsememeli; söz konusu olan istenç olunca, *az*'ın sabırla toplanmasından başka bir şey değil *çok*.

Her türlü dalgalanmadan kaçınmalı.

Zürich, Salı akşamı

Bu sabah yazdığım her şey kısa bir süre sonra saçma görünecek gözüme. Kendimi şimdiden daha iyi hissediyorum; bu diriltici hava beni kendime getirdi[14]; yeniden gücümün farkına varı-

13 Gide kuşkusuz *Le Retour de l'Enfant prodigue* ya da *Philoctète* gibi "kitapları" andıran bu metni asla yazmayacaktır.

14 Gide Copeau'ya yazdığı bir mektupta Neuchâtel'in sağlığa zararlı ikliminden yakınır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 561-562).

yorum. İçinde bulunduğum bu durum tam da istediğim gibi; ama zayıflar zayıflamaz, *herhangi biri* olma korkusuyla herkes olmayı istediğim için (kusursuz romancının durumu) benliğimi yitiriyorum. İskender yeni topraklarda bir fatih gibi ilerler, yoksa bir gezgin gibi değil; dünyanın *sınırlarını* arar vb.

Zürich, Çarşamba

Claudel'i hiç tanımasaydım keşke. Arkadaşlığı düşüncelerimi bunaltıyor, zorluyor, rahatsız ediyor... Daha onu üzmek gelmiyor içimden, ama düşüncelerim onunkilere karşı çıkmaya başladı. Bunu ona nasıl açıklayabilirim? Seve seve, onun yolundan bütünüyle çekilebilir, her şeyden vazgeçebilirdim...[15] Ama söylemem gerekenden başkasını söyleyemem, onu da başkası söyleyemez.

Şehvet insanı duygusallıktan çok daha fazla sanata sürüklüyor, Zürich'te gezerken kendi kendime bunu yineleyip duruyorum. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiç anlamıyorum; Zulular ya da Karayipliler arasında bile kendimi insanlara, onları da bana bu kadar yabancı hissetmezdim.

Perşembe

Ağzımdan çıkanları duyunca, Trappist olasım geliyor. Ne kadar tiksinirsem tiksineyim, öfkelenirsem öfkeleneyim, hiçbir şeyin düzeldiği yok. Kimi zaman başkaları bana katlanmak için ne büyük bir hoşgörü sergiliyor kim bilir!.. Zihnimde farkında olduğum ve iğrendiğim birtakım kusurlar var, ama onları alt edemiyorum. En azından bunların bilincinde olmasaydım keşke!

Kentin ve düşüncelerimin üstünde yoğun bir sis. Bernard Spyket'nin bundan iki yıl önce beni Opéra'da tanıştırdığı, arkadaşı Dehmel'le tanışmamı sağlayan M. Simon'la öğle yemeği.[16]

15 Bir ara Frankfurt'a, orada 1911'den beri Fransa'nın başkonsolosu olan Claudel'in evine gitmeyi düşünür. Ama bu yolculuk gerçekleşmez (*Corr. Gide-Claudel*, s. 193-195).

16 Charles Simon (1862-1942) ünlü bir Stendhal'cidir. Richard Dehmel ise (1863-1920) ozandır.

Yemekten sonra, Simon bana dokunmamamı istediğini fazlasıyla belli ederek kütüphanesindeki kitapları gösterdi. Elindekileri sımsıkı tutup, başka yere bakmayan adamın kendine güveni.

Bana (Federal Müze'ye girerken) Almanya'nın içine gömüldüğü barbarlık halini uzun uzadıya anlattı.

"Şehvetlerinin ideali" dedi, "şampanya şişesi. İmparator onları hâlâ tutuyor; ama Wilhelm ölünce, allem edecekler kallem edecekler. Güçleri ve sağlıkları aptallıklarıyla birlikte artıyor. İnanın, abartmıyorum; onları çok yakından gözlemleme fırsatını buldum; o insanların aptallığı akıl alır gibi değil. Ama insanın yalnızca kendi işiyle ilgilenmesi nasıl bir güç veriyor anlatamam! Sık sık hayranlık uyandıran Alman yönteminden söz edilir; o yöntemin kendi içinde pek de hayranlık uyandıran bir yanı yok; çocukça bir basitliği var; hayranlık uyandıran şey yöntem değil, onun ardını bırakmamaları... Pazar akşamı kör kütük sarhoş olan (onun için en büyük uçarılık budur) bir Alman Pazartesi sabahı sersem bir halde, ama yalnızca genelde olduğu kadar sersem bir halde, önceki gün yalnızca su içmişçesine işine özen göstererek, dikkat ederek masasının başına geçer. Onların en büyük erdemi sabır; en büyük güçleriyse dikkatlerini hiçbir şeyin dağıtamaması."

Öte yandan, Simon'la konuşmak beni çok geçmeden yordu, ne zaman kendi sınırlarını gözetip o sınırların dışına çıkmamaya bakan biriyle konuşsam böyle oluyor. Ona Chopin'den söz ediyorum, Beethoven'le yetindiğini söylüyor; Dostoyevski diyorum, onun ardına düşemeyecek denli Goethe'ci olduğunu söylüyor, Ibsen için de aynı şey.

Federal Müze'yi gezdik. Olağanüstü salonlar; sağında ve solunda koltuk biçiminde uzantıları olan çini soba; rahatlıkla sıcaklığın başka hiçbir yerde görmediğim kadar ustalıkla işlenmiş uyumu (özellikle gösterişli bir Rönesans salonundan ve onun yanındaki, Théo'nun bayılacağı duvar kaplamaları kakmalı, çok yalın salondan söz ediyorum).

Andermatt, 27 Ocak

Yeniden "Tanrı'nın korkunç olsun diye yarattığı" yöredeyim işte (Montesquieu). Dağa duyulan hayranlık Protestanlığın

buluşudur. Sanattan anlamayan kafaların yücelikle güzelliği birbirine karıştırması tuhaf. İsviçre: hayranlık uyandıran bir enerji deposu; ne kadar aşağı inmeli? Hem sanatın, hem şarabın olmazsa olmazı kapıp koyuverişe ve inceliğe, tembelliğe ve şehvete kavuşmak için. Dağ ağacı köknara dönüştürüyorsa, insana neler neler yapabilir. Kozalaklıların estetiği ve ahlak anlayışı.

Köknar ve palmiye: iki uç.

29 Ocak

Édouard Gide[17] bize katıldı; yanında bir okul arkadaşı vardı... Kelebek gözlüklü, sivri burunlu bir Alsace'lı. Adamda küçümseyen bir havanın arkasına gizlediği bir kısırlık, bir meraksızlık vardı; tepkileri vasattı; öte yandan, inceliğine ve nezaketine diyecek yoktu; ama gündelik konuların, özellikle parasal sorunların dışında bir şeyden konuşmaya başladığınız anda, çanına ot tıkanıyor. Gülümsemesi silinir silinmez, yüzü ekşiyor, yalnızca sıkıldığını belli ediyor.

Yukarıda iki puslu ve karlı gün geçirdim, bu görüntü birkaç haftalık yağmurdan sonra bulmayı umduğumuz mavi gökyüzünden daha çok yakışıyor yöreye. Ama tuhaftır, Olten'den beri gökte bulut yok. Bunları beni Paris'e, acı çektiğini bildiğim ve bir an önce yanına gitmek istediğim Em.'e götüren trende yazıyorum. Bu sabah Andermatt'tan Göschenen'e hayranlık uyandıran iniş; Dante'nin cehennemindeki *hendeklerden* birine dalıyordum. Rüzgârdan buz gibi olan sis harmanime, eldivenlerime, arabacının sarı kirpiklerine ve atın Goya'nın *Atasözleri*'nden birinde olduğu gibi koskocaman bir devekuşu tüyünü andıran kuyruğuna kırağı yağdırıyordu. Dağın arada gördüğümüz, romantik çirkinliğiyle insanı şaşkına çeviren küçücük kısmı anında olağanüstü bir gerçekdışılığın içinde yitiyor, yok oluyordu. Yabancılıktaki şehvet, çölde, Tolga'dan (?) dönüşte (P.-A. Laurens, annem ve

17 Charles yengenin oğlu Édouard Gide annesiyle Zürich'tedir ve annesini Gide'le birlikte Andermatt'a götürür. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında, "E. P." yazmaktadır.

Marie'yle birlikte[18]), arabanın tekerleği kumların saçlarını havalandırdığında hissettiğim kadar aşırı; kızağın karlar içinde gıcırdaması da onu anımsatıyordu.

Bu sabah hava daha saydam olduğu için, Furka tarafında vadiyi kapayan pembe açık mor doruklar görülebiliyordu, göze acımasız ya da çirkin görünen bir şey yoktu artık.

Salı

Dün gece yarısı eve döndüm. Bu sabah birkaç mektup (davetlere yanıtlar) yazıp, Andermatt'tan göndersin diye Charles Gide yengeme yolladım.[19] Kısa bir süre piyano çalıştım. Bu akşam, *Possédés*'yi[20] yeniden okumayı bitirdim. Ezici bir hayranlık duygusu. Bu kez o yapıtın gizli mantığını daha derinlemesine anladım, ötekileri anımsadıkça her şey daha çok aydınlandı. Ayrıntıyı ve öbeği kavradım; ama diyalog ve anlatının son derece deneysel görünse de son derece sağlam bir biçimde fikirle buluşması beni yine şaşırttı.

Bütün gün hiçbir şey yazamadım, *içimden gelmedi hiç.*

Akşam yemeğinden sonra, *Possédés*'nin son sayfalarını okuduktan sonra, Ruyters'in evine bir sigara içmeye gittim.

O yaşta (on iki ya da on üç yaşımda), sarkaçlı saatleri sökmede ustaydım ve Uzès'e, büyükannemin evine gittiğimde, durmadan tüm çarkları temizler, evdeki tüm sarkaçları yeniden çalıştırırdım.

Çarşamba

Zamanımı daha iyi değerlendirebilmek için, yaptıklarımı özenle not edeceğim.

7 buçuk: banyo, Souday'nin Suarès'le ilgili makalesini okuma.

18 1894'te, Gide'in ilk Kuzey Afrika yolculuğunda, annesiyle eski hizmetçileri Marie onlara katıldığı sırada.

19 Davetlere verdiği olumsuz yanıtlar arasında, Madam Edwards'a yazılmış, *Bulletin des amis d'André Gide*'de (37. sayı, Ocak 1978) yayımlanan mektup da vardır. Gide orada bu bahaneyi kullanır.

20 *Ecinniler.*

8 buçuk: kahvaltı.

9: piyano (Bach-Liszt'in org için ilk prelüdü). Em.'in koluna pansuman yapan Doktor Dussansay'nin[21] gelişiyle kesilen çalışma.

10'dan 11'e dek: Rilke'ye ve Eugène Rouart'a mektup.[22]

11'den öğleye dek: gezinti, sonra *Les Possédés*'yle ilgili notlarımı temize çektim.[23]

Öğle yemeği.

1'den 2'ye dek: piyano çalışması.

2'den 3'e dek: *Clayhanger*[24] okuması; ardından yoğun bir yorgunluk, korkunç bir aldırışsızlık. 3'ten 4'e dek uyuyacağım.

Sağlam bir şeye tutunma arzusu ve gereksinimiyle, Hebbel'in[25] mektuplarını çevirmeye başladım (Fransa'da tarihlendirilenleri). Bir yandan zorlanırken, bir yandan ilgimi çekiyor bu iş, öyle ki akşam yemeğine dek çalışmayı sürdürdüm.

Canı gönülden dinliyorum erdemin bu dileğini.

21 Gide önceki Bibliothèque de la Pléiade baskısında bu doktorun adını yalnızca baş harfiyle anar. Biz el yazmasına bakarak düzelttik.

22 Rainer-Maria Rilke Gide'le 1914'te çevirisini yayımladığı (*Die Rückkehr des vorlorenen Sohnes*, Insel Verlag, Leipzig) *Retour de l'Enfant prodigue*'e hayran kaldıktan birkaç yıl sonra, 1910'da tanışmıştır. Onları ya Kessler ya da Avusturyalı denemeci, Gide'in *Philoctète*'inin çevirmeni Kassner tanıştırmıştır. Yazışmalarını 1952'de Renée Lang Corréa'dan yayımlamıştır. Gide'in burada söz konusu olan mektubu bulunamamıştır; orada kuşkusuz Rilke'nin Duino'da yazdığı, 29 Aralık tarihli mektuba yanıt verir (bkz. *Corr: Gide-Rilke*, s. 65-67). Gide'in *La N.R.F.*'te *Cahiers de Malte Laurids Brigge*'den (*Malte Laurids Brigge'nin Notları*) bir parçayı yayımladığını da belirtelim (31. sayı, Temmuz 1911). 31 Ocak 1912'de Rouart'a yazılan mektubu inceleyemedik.

23 Bu notlar kuşkusuz savaştan hemen önce –o dönemde Gide bir Dostoyevski yaşamöyküsü yazmayı düşünmektedir– bir kenara bırakılan ve yazarın *Vieux-Colombier Konuşmaları*'nın girişinde andığı "not yığını"nın bir parçasıdır (bkz. *Dostoyevski*, *agy*, s. 47). Özellikle V. Konuşma'da *Ecinniler*'den söz edilir (*agy*, s. 111-128). Gide orada kendisine göre bu kitabın "büyük romancının en güçlü, en güzel yapıtı" olduğunu söyler (s. 124).

24 Bu roman Arnold Bennett'in (1867-1931) *The Clayhanger Family* adlı üçlemesinin parçasıdır. Gide yazarla 1911 ilkbaharında tanışmıştır. Bennett'in bir öyküsü ("The Matador of the Tive Towns") Mayıs 1912'de Larbaud'nun çevirisiyle *La N.R.F.*'te yayımlanır; ama görünüşe göre, Gide onu pek beğenmez. Bkz. *Corr: Gide-Bennett*. Gide'in Arnold Bennett'tan *Old Wiwes Tale*'in önsözünü çevirdiğini belirtelim (*La N.R.F.*, 1 Mart 1931).

25 Gide *La N.R.F.* için düşündüğü bu çeviriyi asla yayımlamayacaktır.

Perşembe

Bir şekilde nezle olmayı becermem kaygılarımı daha da karmaşıklaştırdı; ama dünkü o kısa çalışma bile beni güçlendirdi. Daha kimse geri döndüğümü bilmiyor.[26] Günümü bir düzene koymak, Commaille Sokağı'nda olduğu gibi saatlerimi nasıl kullanacağıma karar vermek istiyorum; orada duvara iliştirilmiş bir "zaman çizelge"m vardı, ona harfi harfine uymaktan gurur duyuyordum. Çok geçmeden kendimi salmasan ne de güçlü olurdum...

Bir tek Marcel Drouin'in ziyareti (çok içten konuşma) beni Hebbel çevirisinden uzaklaştırdı.

Cuma

Bütünüyle kütüphanenin yanındaki küçük odada, bir odun ateşiyle küçük elektrikli radyatörün arasında geçirdiğim biraz daha iyi bir gün. Bütün sabah ve öğleden sonranın bir kısmında Hebbel çevirdim; sonunda durdum, gözüm korktuğu için değil, ama gitgide bu mektupların on okuru bile ilgilendirmeyeceğini, *La N.R.F.*'in onları yayımlamak istemeyeceğine inandım.

Yıllardır kafamda olan *Traité des Dioscures*[27] için birkaç satır yazdım; ama orada da ilerleyemedim. Şimdi bu Yunan mitolojisiyle ilgili düşünceleri *Les Caves*'dan sonra yazacağım romana saklamanın daha doğru olacağını düşünüyorum. Onları birinin ağzından, gerektiği gibi ağır ağır ve karmaşık bir biçimde dile getireceğim. Dolayısıyla, bu işi de bıraktım.

Clayhanger'in ilk bölümünü okuyup, yeniden *Captain Singleton*'a[28] dönmek için bıraktım.

Cumartesi

Kararsız ve acılı düşünce. Anlamsız şeyleri bile hesaba katmaya özen göstermeme karşın buraya yazacak bir şey yok. Yalnızca

26 Bunu 1 Şubat Perşembe günü yazmıştır. İsviçre'den dönüşünden söz ediyor.

27 Gide yalnızca birkaç parçasını "Considérations sur la mythologie grecque" adıyla Eylül 1919 tarihli *La N.R.F.*'te yayımladığı (sonradan *Incidences*'a da alınır, Gallimard, 1924) bu yapıta sık sık değinir.

28 *Kaptan Singleton.*

piyano çalışması ve okuma (*Clayhanger* ve *Singleton*) günü hiçlikten kurtardı.

Pazar

Önceki akşam yaşlı kedim yine doğurdu. Süt beyazı dört yavru, kuyrukları kornet biçiminde. Em.'in üstelemesiyle, ikisini gözden çıkarmaya karar verdim. Yaşlı Moune öteki ikisiyle neredeyse hiç ilgilenmiyordu, bu sabah yavruları bulduğumuzda, biri yemek odasındaki hasırın üstünde soğuktan ölmüştü, ötekiyse hâlâ sepetinde duruyor, ama buz kesmiş bir halde güçlükle soluyordu. Onu ısıtıp biraz canlandırdım; ama sonrasında bir sünger parçasını emdirmeye çalışınca tıkandı; burun deliklerinde küçük kabarcıklar oluştu; kaburgaları korkunç bir çabayla dört beş kez daha kabardı; sonra ellerimin arasında yalnızca bir et parçası kaldı. Moune olan bitene telaşlanmadan baktı; sütü gelmemişti: Aldırışsızlığının altında yatan sır buydu. Süt gelince başlıyor anne sevgisi.

Hiçbir şey yok. Kendimi bekleyerek yaşıyorum.

Öğle yemeğine Drouin'ler geldi, *as usual*.[29] Yemekten hemen sonra odama çıktım. Sakal bıraktım; demek istediğim o ki, beş gündür tıraş olmuyorum; kendimi çirkin hissetme gereksinimiyle. Akşama doğru Ruyters geldi; ziyaretinden çok da keyif almadım; oysa doktorlukta oldukça iyi.

Gittikçe büyüyen bir ilgiyle *Clayhanger*'ı okumayı sürdürüyorum. *Teacher*'ıma[30] yazıp geri dönmesini istedim; saatlerimi *doldurmamı* sağlayacak her şey...

Papanın Monsenyör Duchesne'in *L'Histoire de l'Église*'ini nasıl yasakladığını okurken kendimi iyi hissetmem, yüreklenmem rahatsızlığımın gizli nedenini biraz aydınlatıyor. *Yasak Kitaplar Listesi*'ne alınma korkusu üstüne çeşitlemeler.[31]

29 Her zaman olduğu gibi (ç. n.).
30 İngilizce öğretmeninden söz ediyor.
31 1952'de, Vatikan Gide'in tüm yapıtlarını Yasak Kitaplar Listesi'ne alır (*Suprema Sacra Congregatio Sancti officii*).

Pazartesi

Bu dengeli hal yalnızca gergin ipin üstünde güzel; yere oturunca, gösterişli bir yanı kalmıyor.

Yine de bu kaygılarıma biraz engel oluyor: Benzer *ilgisizlik* dönemlerinden daha önce de geçmiş olmanın anısı. Kuşkusuz fizyolojik bir duruma bağlı bu; ama arada *nasıl* bir bağlantı kurabileceğimi düşünüyorum... İnsanın vasatlıkta ya da dehada hep kendi gibi davranması!.. Ne de uzağım kendimden! Bu yüzden ne bir şey tasarlayabiliyor, ne bir söz verebiliyorum, hem de nasıl duraksaya duraksaya dolambaçlı yolara sapıp kendimi kandırmazsam, hiçbir şey yapamıyorum.

Salı

Dün akşam, gece yarısına dek *Clayhanger*'ı okudum. Bu kitap beni büyük bir düş kırıklığına uğrattı, değerinin ne olduğunu hâlâ anlayamıyorum. Upuzun bir ırmak değil; çok ağır akan bir dere. Sekiz yüz sayfayı böyle doldurmak güç değil. Bennett görünüşte gezintisini uzatmaktan başka bir şey düşünmeden her yere uğruyor sürekli. Hâlâ bu kitabı neden yazdığını düşünüyorum. Yine de okumayı sürdürüyorum.

İngilizce derslerime yeniden başladım.

Bu sabah, yarım saat dışarı çıktım. Kendimi biraz daha az yadsıdığımı hissediyorum. Hatta bıkkınlık ya da tiksinti duymadan yeniden *Caves*'ı düşündüğüm oluyor. Piyano çalışması ve *Clayhanger* okuması.

Em. Charles amcamı görmeye gitti; evde değilmiş, ama uzunca bir süre orada kalıp yaşlı hizmetçiyle konuşmuş, kadın önce yengemin ona çok sert davranmasına katlanmakta çok zorlandığını söylemiş; sonra "Madam'ın özünde çok iyi biri olduğunu" keşfedince alışmış; sonra da eklemiş: "İki yıl daha kalsam yeter, değiştirmek bile istemem."

7 Şubat, Çarşamba

Bugün ölüp gitsem, kimse yazdıklarıma bakıp, ileride daha iyi şeyler söyleyeceğimi düşünemez. Nereden çıktı bu gözü kapalılık,

nereden çıkarıyorum uzun yaşayacağımı da en önemli şeyleri sona bırakıyorum? Ya da tam tersine, nereden çıktı bu çekingenlik, ele aldığım konuya saygı ve ona daha layık olmama tasası!.. *La Porte étroite*'ı da öyle yıllarca erteledim. Bu kitabın *L'Immoraliste*'in ikizi olduğuna, iki konunun zihnimde aynı zamanda geliştiğine, birinin aşırılığının ötekinin aşırılığına gizliden gizliye izin verdiğine, ikisinin arasında bir denge olduğuna kimi inandırabilirim?

Perşembe

Clayhanger'ı bıraktım (125. sayfada), kitap ilerledikçe kötüleşiyor. Artık kolayca okuyabildiğim *Captain Singleton*'ı aldım yeniden.

Ghéon dün öğle yemeğine geldi; konuşması beni canlandırdı. İngilizce dersinden sonra, birlikte dışarı çıktık.

Singleton okuyup, Julius'ün Lafcadio'yu ziyaretine yeniden başlamaya çalıştım.[32] Bu akşam kendimi yine o kadar yorgun hissediyorum ki, şu birkaç satırı yazmakta bile zorlanıyorum, bunu da yalnızca görev gereği yapıyorum.

L'Indépendance'ta yeni saldırılar; *Les Marges*'da yeni saldırılar (üç yerde[33]). Hiç vazgeçmiyorlar nefretten!

Eugène Rouart istediği için, Yvonne Rouart'la Stani'nin durumunu öğrenmeye Lisbonne Sokağı'na gittim.[34] Kalabalığın gürültüsünden korkup, kapıcıdan da Ernest'lerle[35] birtakım yad ellerin orada olduğunu öğrenince, yukarı çıkmadım.

Akşamı Paul Desjardins'lerde geçirdim, orada yorgunluğum birden çok arttı. Onun yanındayken hiç şaşmadan içimde uyanan bu önüne geçilmez rahatsızlık neden kaynaklanıyor? O da neden karşımda hep o kadar rahatsız görünüyor? Her şeyiyle yapma biri, (asla kendini kapıp koyuvermediği için) her koşulda, nasıl olması gerektiğini düşünüyorsa, öyle olmayı başarıyor; yanında, kendimi her zaman aşağılık ve bencil hissediyorum.

Düşüncelerimdeki yılgınlık anlatılacak gibi değil.

32 Bu ziyaret *Vatikan'ın Zindanları*'nın II. Kitabının III. Bölümünde gerçekleşir.

33 *Les Marges* sürekli Gide'i ve *La N.R.F.*'i hedef alır.

34 Yvonne Rouart Eugène'in eşidir. Stani çiftin oğlu Stanislas'tır. Eski baskıda bu adların yalnızca baş harflerine rastlanır.

35 Ernest Rouart Eugène'in kardeşidir.

Cuma

Bitkinliğime sürekli bir baş ağrısı ve büyük bir kafa yorgunluğu eklendi. Kendimi kendimden umutsuzca uzak hissediyorum. Uyumakta zorlanıyordum, ardından gecenin sonuna doğru, Montfort'un nefreti ve düşüncelerimin çarpıtılması bana o kadar acı vermeye başladı ki, *La Porte étroite*'a bir önsöz yazmak için kalktım.[36] Saat daha 5 bile olmamıştı. Bir süre çırpındım (ama anlamak istemeyenlerin anlaması nasıl sağlanır ki?); sonra, bitkin düşünce, giysilerimle yeniden yatıp uykuya daldım.

Öte yandan, bu sabah Jacques Rivière'i görmeye gittim. Zekâsının zenginliğini, cana yakınlığındaki inceliği nasıl da seviyorum, bayılıyorum! Sonra Alain-Fournier girdi içeri, onun karşısında çok zavallı görünmemeye çalıştım.

Öğleden sonra, İngilizce dersimden sonra, dün Desjardins'in bana verdiği uraninitli çamurdan alabileceği eczacının adresini Paule Gobillard'a götürmeye gideceğim.[37] Yılgınlıktan, bu önemsiz olayları not ediyor, yorum yapmaya çalışmıyorum.

Andermatt'ta Édouard Gide'e[38] eşlik eden arkadaşının burnu Alain-Fournier'ninki gibi sivriydi. Sivri burunlar: vasat şehvetliler.

Cumartesi, gece yarısı

Çok geç başladım, bu yakınına dışında bir şeyler yazabileceğim ilk gün tam da.

Katoliklik kabul edilemez. Protestanlık hoş görülmez. Ama kendimi derinlemesine Hıristiyan hissediyorum.

36 Gide *Projet de préface pour "La Porte étroite"*ında yapıtın Protestanlıktan uzak olduğunu ortaya koyar: "Sanatın gerekçesizliğine en çok karşı çıkan kişi hâlâ Protestan'dır; o yapıtın bir anlamının olmasını, ders vermesini, yararlı olmasını ister; aynı şekilde, toplumsal bir sonuç doğurmayan, yalnızca gizemci bir dindarlığı kabul edemez" (*Œuvres complètes*, VI. cilt, s. 359-360). Kesinlikle Montfort'un *Les Marges* dergisinde ona yüklemeye çalıştığı "Protestan" imgesine karşı çıkmak istemektedir.

37 Paul Valéry Gide'e baldızı Paule Gobillard (1868-1948) için çamur banyosuyla ilgili sorular sorar (bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 422).

38 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında E. P. yazmaktadır.

Sıkı Katolik bir aileden gelen, ama kendisi ansiklopedici ve Voltaire'ci olan dedemiz Rondeaux karısı Matmazel Pouchet gibi çok ateşli bir Protestan'dan erkek çocuklarının Katolik olmasını istemiş.[39] Sonra, Kilise'nin suiistimali olarak gördüğü bir şeyin ardından...

Pazar

Hava yine yağmurlu; bu sabah, başımın ağrımasının başka nedeni yok kuşkusuz. Dün sabah, haftalarca süren yağmurdan sonra, hava güzeldi; kendimi anında daha iyi hissettim. Jean Schlumberger'nin evine gidip, ona Tharaud kardeşlerin[40] *La N.R.F.*'e katkıda bulunmasını çok istediğimi söyledim. Buna gönülden inanıyordum, konuyla ilgili coşkuyla konuştum. Jean, her zaman olduğu gibi, önce diyeceklerimi dememe izin verdi; sonra, neredeyse her zaman olduğu gibi, çekincelerine anında ikna oldum. Jean beni gerçekten ikna etti mi? Hayır; ama tam anlamıyla *boyun eğdim*. Öyle ki, akşam postasıyla tıpkı benim gibi düşünen Copeau'dan bir mektup gelince[41], daha zaman varsa bu işle ilgilensin diye Jean'a koştum yeniden. Neyse ki, Jean Tharaud'ları ne sabah ne öğleden sonra bulabilmiş, kardeşler saat 7'ye doğru kendisini ziyarete geldiğinde de onları kaçırmıştı. İş işten geçmedi. İyi oldu.

Sabah ayrıca Gallimard'ı görmeye gittim.

Daha şimdiden son günlerde kendimi kaptırdığım üzüntüden ve hiç de gurur duymayarak, "yakınıp durduğumdan" utanmaya başladım. Ama akşama doğru, bir İngilizce dersinden sonra, akıl sağlığımı korumak bahanesiyle ve işsizlikten (aynı zamanda huzursuzluktan) yine dışarı çıktım; Boulogne Ormanı'nda çok uzun süre, çok uzaklara, içler acısı biçimde

39 Édouard Rondeaux (1789-1860) ve Julie Pouchet (1798-1873) Gide ile Madeleine'in büyükbabasıyla büyükannesidir. Bkz. Jean Delay, *La Jeunesse [...]*, I. cilt, s. 40-44.

40 Tharaud kardeşler *L'Indépendance*'ın yayın kurulundadır, Gide onlar aracılığıyla *La N.R.F.*'le o dergi arasındaki tartışmayı sona erdirmeye çalışır.

41 Jacques Copeau'nun 9 Şubat 1912 tarihli mektubu. Gide 11'i Pazar günü ona yanıt verir (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 565-566 ve s. 570).

yürüdüm. Gökyüzü yeniden kapanmıştı. Copeau'nun mektubu beni canlandırdı (bir de Em.'le şimdiye dek yaptığımız en iyi konuşmalardan biri. Ama burada Em.'le ilgili konulardan kesinlikle söz etmek istemiyorum).

Pazartesi[42]

Dün akşam, Heredia satışından aldığım küçük Saint-Évremond'u gelişigüzel açınca, şu sözlere denk geldim:

"Hiçbir işte acele etmemek, hiçbir şeyde sabırsızlanmamak büyük adamlara özgüdür... Büyük tasarıların olgunlaşması için belli bir süre gerekir. O sürenin bitmesini beklemeyi bilenler genellikle sabırlarının karşılığını fazlasıyla alırlar; çünkü, birçok işte, gecikme güçten daha çok işe yarar... vb.

"Acele en iyi hesaplanmış girişimleri bozar. Oysa sabır en zorlu tasarıları olgunlaştırır, gerçeğe dönüştürülmelerini kolaylaştırır." (IV, s. 156 ve 157.[43])

Dün akşam bir ara çıkıp, meraktan kalabalığın arkasına takılarak, daha önce hiç içine girmediğim Parc-des-Princes Stadyumu'na sürüklendim. Yaklaşık bir saat boyunca, neredeyse hiçbir şey anlamadığım bir futbol maçını izledim. Bireysel estetiğin yerini almaya çalışan topluluk, kitle estetiği. Çirkin izleyici kalabalığı.

Dönerken, Ruyters ve Pierre de Lanux'le karşılaştım; Ghéon da kısa bir süre sonra bize katıldı. Isadora Duncan'ın "dans ettiği" bir *Électre* temsilinden çıkmış heyecanla.[44]

Akşam, *La N.R.F.* için temize çekmek istediğim Iehl anlatısını Em.'e okudum.[45]

42 Eski Bibliothèque baskısında bu tarih unutulmuştur.

43 M. de Saint-Évremond'un *Œuvres meslées*'sinin IV. cildindeki "Au Comte de Saint-Albans"dan alıntılar (Mortier, Amsterdam, 1699).

44 Amerikalı dansçı Isadora Duncan (1877-1927) doğaçlamanın öne çıktığı ve Antik Yunan dansından esinlenen modern dansın gelişimine katkı sağlamıştır. Bkz. *La N.R.F.*, 19. sayı, Mart 1912, "Une représentation d'Electra".

45 Claude Martin'in 1972'de Ides et Calendes Yayınları'ndan yayımladığı *Récit de Michel*.

Salı

Tam çıkmaya hazırlanıyordum ki, Paterne Berrichon[46] geldi, onunla Auteuil Garı'na gittik. Neredeyse hemen Rimbaud'yla Verlaine arasındaki ilişki konusunu açtım. O Rimbaud'nun asla Verlaine'e teslim olmadığını, ama çekiciliğinin fazlasıyla farkında olduğu için, Verlaine'i evinden uzaklaştırarak eğlendiğini ileri sürüyor. – Rimbaud'nun ilişkileri boyunca iffetini koruduğunu nereden bilebilir? Bu bile hiçbir şey vermediğini kanıtlar mı?

Bununla birlikte, ilişkilerinin entelektüel yanının onları başka türlü bir kendini kapıp koyuverişten kurtarmış olabileceğini kabul ediyorum, bunu anlarım... Ama ya o yayan yolculuk, o içki âlemleri...

Havuza gitmek için Berrichon'dan ayrıldım. Saat 5'te, Saint-Lazare Garı'nın salonunda Ghéon'la buluştum. Birlikte Jean d'Udine'in[47] ders verdiği Ternes Caddesi'ne gittik, oraya bizi Pierre de Lanux çağırmış, derse katılmaya ikna etmişti. Jacques Rivière'in de bizimle olmamasına çok üzüldüm; eminim, o da bizim gibi dersi çok ilginç bulurdu. Bir daha gitmeye niyetliyim.

Ghéon'u akşam yemeğine götürdüm, Clouard'ın[48] *Nos directions* üstüne yazdığı, Ghéon'un okumaktan –çok haklı olarak– kaçındığı makaleden hareketle (yeniden), serbest şiir konusunda oldukça parlak, pek coşkulu bir konuşma geçti ara-

46 Paterne Berrichon Pierre Dufour'un (1855-1922) takma adıdır. Kendisi Arthur Rimbaud'nun kız kardeşi Isabelle Rimbaud'nun (1860-1917) kocasıdır. Yaşamını özellikle *La Vie de Jean-Arthur Rimbaud*'yu (1897) ve *Jean-Arthur Rimbaud, le Poète*'i (1912) yayımlayarak, Rimbaud'yu –onun tüm yapıtlarını satın alan– Mercure de France'ta yüceltmeye adamıştır. *La N.R.F.*, Gide aracılığıyla, Rimbaud'nun metinlerini yayımlamak için onunla bağlantı kurar. Gide de *Poésie 41*'de (6. sayı) "Arthur Rimbaud" adlı bir yazı yayımlamış, metin sonradan *Feuillets d'automne*'a alınmıştır (Mercure de France, 1949, s. 175-179). Paterne Berrichon 4 Şubat 1914 tarihli yayımlanmamış bir mektubunda Rimbaud'nun yaşamındaki bazı olayların sansürlenmesinden çekinen Gide'in içini rahatlatır.

47 Albert Cozanet'nin takma adı Jean d'Udine, felsefeci ve müzikbilimci. Gide oraya Madeleine'le birlikte 16 Şubat Cuma günü dönecektir. Öyle heyecanlanır ki, Jacques Rivière'e de bu konferanslara katılmasını yazacaktır (13 Şubat 1912 tarihli yayımlanmamış mektup, *B. L. J. D.*).

48 Henri Clouard (1881-1974), yazın eleştirmeni, Maurras'ın öğrencisi.

mızda. Her türlü saldırıyı ve kötü niyetli eleştiriyi kararlılıkla görmezden gelebilseydim, bugün daha dingince yazabilirdim.

Çarşamba

Dün Copeau geldi; öğle yemeğinden sonra, bütün günü birlikte geçirdik; gece de Villa'da kaldı, bu sabah 11'de gitti. Onun değerinin yarattığı duygu bana nasıl da iyi geliyor! Louis Bertrand üstüne yazdığı makaleyi okudu bana; akşam Londra'da sekiz gün geçirdikten sonra Brüksel'den gelen Madam Théo'nun evindeydik. Akşam yemeğinden sonra, Gaîté-Montparnasse'ta, *La Tour de Nesle*'in[49] iki perdesini dinledik.

Yakında Cezayir'e, André Benjamin-Constant'ın yanına[50] gidebilecek olmanın umudu tüm düşüncelerimi heyecanlandırıyor.

17 Şubat, Cuma

Koşturup dururken, son günlerde sürdüğüm biraz fırtınalı yaşamı ancak not edebiliyorum. Bois'daki bir sıraya oturup yazıyorum; hava bu sabah pırıl pırıldı; mutluluğumun sırrı bu. Ama gökyüzü kapanıyor şimdiden; Apollon gerek bana; gitmeliyim.

Çarşamba'dan beri yaptıklarımı anımsamakta nasıl da zorlanıyorum!

Deneyelim: Çarşamba öğleden sonra, Valéry hanımlarını görmeye gittim; Paule Gobillard'ın bel bağladığı Bataglia çamurları konusunda İsviçre'den gelen kötü haberleri onlara yazmayı gözüm yemedi: O çamurlar dışarıya satılmıyormuş. Sonra kısa bir süre önce Paris'ten dönen Eugène Rouart'ı görmeye gittim. Birlikte İtalyan Gelecekçilerinin sergisine uzandık; sonra,

49 Baba Alexandre Dumas'nın ve Gaillardet'nin romantik melodramı.

50 Jacques Copeau'nun çocukluk arkadaşı André Benjamin-Constant (1880-1930) André Baine takma adıyla şiirler yayımlamıştır. O sırada Cezayir'dedir, 23 Ocak 1912 tarihli mektubunda Gide'i yanına çağırır (*B. L. J. D.*). Ama 19 Şubat tarihli mektubunda, Şubat sonunda Cezayir'den ayrılması gerektiğini yazar (*agy*). Bu mektup Gide'in Cezayir'e gitmekten vazgeçişini açıklayabilir (sonunda Floransa'ya gidecektir).

Michel'in[51] bankasında görmeye gittiğimiz Ruyters'in bütün gün ortalarda görünmediğini öğrendik. Akşam yemeğinden hemen sonra, merak edip onu görmeye gittim; çok geç; evdeki herkes grip olmuş, yatıyordu.

Perşembe sabahı, Édouard'ın işlerini çözmek için Em.'le Vernes'lerin[52] evindeydik.

Öğle yemeğinden sonra, Verhaeren geldi, sonra da iki kızı ve "benimle tanışmak isteyen" genç milliyetçi bir ozanla Élisabeth Rondeaux.[53] Akşam neler yaptığımı bir türlü çıkaramıyorum.

Hayır, şimdi anımsadım: Jacques Rivière'in Gallimard'larda Fransız yazını üstüne haftada bir verdiği küçük konferansa katkıda bulunmaya söz vermiştim.[54] O, akşam, Rabelais'den söz etmesi gerekiyordu, benden de kimi metinleri kendisinin yerine okumamı istemişti. Doğrusunu söylemek gerekirse, metinleri okumak istiyordum, bir biçimde Jacques'ın bunu benden istemesini sağladım; kimsenin kanacağını sanmadığım basit bir dalavere; ne var ki, her şey yolunda gitti; ama Rivière'in benden daha iyi okuyacağını düşündükçe rahatsız oluyorum hâlâ; ötekilerin de öyle düşündüğünü, aralarına karışmamı oldukça patavatsızca bulduklarını hissediyorum; öyleydi de kesinlikle; salona girer girmez bunun açıkça farkına vardım ve patavatsızlığımın bilincinde olmam kendime güvenimi yok etti; aslında sinizm ve gösteriş içeren bir metni acınası bir biçimde, neredeyse alçakgönüllülükle, yakınırcasına, özür diliyormuş gibi bir havayla okudum. Bende hata!

Böyle küçük aşağılanmalar, insanın onuruna dokunan bu tür olaylar eşsiz birer ders.

Ghéon'u akşam yemeğine götürdüm. Onun arkasına takılıp,

51 Bu "Michel" Ruyters'e meslek yaşamında yardım eden, Crédit lyonnais'nin ileri gelenlerinden Rouart'ın bir arkadaşıdır (*Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 12, 23, birçok yerde ve özellikle s. 125).

52 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Valentine Gilbert" yazmaktadır. Biz el yazmasına bakarak hatayı düzelttik.

53 Gide Copeau'ya yazdığı 15 Şubat tarihli bir mektupta da Verhaeren'in bu ziyaretinden söz eder (*Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 571-573 ve 581). Élisabeth Rondeaux Gide'in anne tarafından kuzinidir. Söz konusu ozan da Gustave Valmont'dur.

54 Jacques Rivière, Yvonne Gallimard'a, kız kardeşlerine ve Gaston Gallimard'ın eşinin arkadaşlarına Fransız edebiyatı dersleri vermektedir.

geceyi *La Profession de Mme Warren*'in[55] ilk temsilinin sahnelendiği Arts Tiyatrosu'nda geçirdim. Daha oraya giderken yazarın katlanılmaz küstahlığı yüzünden tüylerim diken diken olmuş, tedirginleşmiştim. İlk sahneler beklentimi de aştı; daha hırçın, daha kuru, daha soyut bir şey olamaz. Ama ikinci perdede, direnmeyi bırakıp, kendimi oyuna kaptırdım (doğrusu, Madam Warren'ı oynayan oyuncu çok iyiydi). Üçüncü perdenin sonuna doğru kendimi toparladım. Dördüncünün o kadar kötü olması can sıkıcı bir şeydi. Ne çarpık bir sanat, ne çarpık düşünceler!

Gün doğana dek uyuyamadım.

Cuma sabahı Alibert'in bir el yazmasını vermek için Jean Schlumberger'nin evine gitmem gerektiğini düşündüm, Alibert'in isteği üzerine metnin bir sonraki sayıya hâlâ girebileceğini umuyordum. Jean'ı bulamayınca, geçen Salı *L'Occident*'da boşuna beklediğim Chapon'u[56] görmeye gittim. Sonra, Chapon'u yakalayamayınca, Paul Laurens'ın atölyesinin kapısını çaldım; modeli vardı ve beni yalnızca kısa bir süreliğine içeri aldı. Bütün sabahımı boşa harcayıp, Auteuil'e döndüm.

Akşam, Em.'i Jean d'Udine'in öğrencilerinin ilk seansına götürdüm. Korkunç uzun olmasaydı, iyi sayılırdı. İlk gelenlerden olduğumuz için, en üst sıradaydık; önümüzde on iki sırayı dolduran bir kalabalık vardı, seans bitene dek yerimizden kıpırdayamadık; her an Em.'in kötüleşmesinden korktum; onu oraya getirdiğime öyle pişman oldum ki!

(Çok ustalıklı bir solfej yöntemi; her gamın *do*'dan başlatılması.)

Bu sabah Sauvebois'nın (?) *La Critique indépendante*'taki (Ghéon'un kitabıyla ilgili) yazısı, ona uzun bir yanıt yazdım, *La N.R.F.*'in tutumunu anlattım.[57]

55 George-Bernard Shaw'un güldürüsü.

56 Alibert şiir derlemesi *Le Buisson ardent*'ı yıllardır Albert Chapon'un genel yazmanı olduğu Bibliothèque de l'Occident'da yayımlayacaktır, kitap sonunda Şubat 1913'te yayımlanır.

57 Gaston Sauvebois (1880-1935), eleştirmen. 17 Şubat 1912 tarihli söz konusu mektup *Œuvres complètes*'in IV. cildinde yayımlanır (s. 472-474). Mektupta *La N.R.F.*'e katkı sağlayanların belirlediği meslek kuralları anlatılır.

Pazar

Hava güzel. Bir kendimi toplayabilsem! Günlerim kaygıyla geçiyor, yoksa çalışarak değil.

Dün sabah Iehl gelip içinde bulunduğu karışık durumu anlattı...[58]

"Bir karar vermeye geldim Paris'e" dedi.

Acı çektirme korkusuyla, istençsizlikle, ne acımasızlıklar yapabiliyor insan!

Em.'le çay içip, akşama dek abonelerimizin adreslerini not ettim.

Akşam yemeğinden sonra Rivière'i bekliyordum. Birlikte *Wonderland*'e gidecektik. Baktım gelmiyor, evde duramadım; içimdeki kaygıdan korkuyordum; dışarı çıkınca da onu ne yatıştırabildim ne dindirebildim.

Bir saatimi Mirabeau Köprüsü'nün oradaki yeni sinemada geçirdim; sonra uzun uzun yürüdüm; sonra bir tramvayın üst katına binip, ancak Trocadéro'yu dolaştıktan sonra eve döndüm. Saçma. Dönüşte, kendimi öncesinde olduğundan da huzursuz hissediyordum.

Pazartesi

Öğle yemeğinde Valéry'yi, Ruyters'i ve Ghéon'u ağırladık; o kadar yorgundum ki, dinlenmek için yanlarından kalkıp gittim. Valéry ile Ruyters de yorgundu, Ghéon aşırı gürültücüydü; konuşmamızdan bir şey çıkmadı. Kimi günler arkadaşlarımın bana katlanabilmek için ne çok sabır göstermesi gerekiyor! En tatsız olduğum günlerde, birden, çok sertçe parlayıveriyorum; özellikle Valéry'leyken, yazınla ya da sanatla ilgili bir konu açtığında, tek arzum kısa kesmek oluyor.

Saat 3'e doğru, Piot'lar, sonra Paul Dukas[59] geldi, öteki arkadaşlar gidince onunla genelde olduğundan daha rahat konuştum.

58 Iehl Marguerite Audoux'dan ayrılmak üzeredir.
59 Gide besteci Paul Dukas'ın yapıtlarını piyanoda çalmayı çok sever. Görünüşe göre, Gide o sıralar *Proserpine* için Dukas'la birlikte çalışmayı düşünmektedir (bkz. Jean Claude, "Proserpine 1909", *B. A. A. G.*, 54. Sayı, Nisan 1982, s. 254).

5'te, Lisbonne Sokağı'na Eugène'le buluşmaya gittim; Eugène çevresinde bir kanı oluşturmaya çalışıyor. Zaman zaman kendisi bile buna inanıyor, fırsatçılığı bir tür içtenliğe yol açıyor. Birini yüzüstü bırakmaya hazırlanırken, kolaylıkla şöyle diyor: "Zavallı çocuk... Neyse! Beni avutan şey, onun için yapabileceğim her şeyi yaptığımı bilmem" ve "En azından kendi kendime şöyle diyebilirim..." Dün, siyasal açıklamalar (arkasında bir dalavereyi ve kötü niyeti gizleyen o gösterişçi nutuktan söz ediyorum), soylu ve içi boş, büyük büyük sözler doğal duygularına öyle bürünüyordu ki, sözlerinde neyin içten, temel olduğunu anlayamıyordum. Kararlarının her birini soylu bir nedene dayıyor; sergilediği bu soylu düşüncenin davranışının ana nedeni olduğuna kendisi de inanıyor kimi zaman – davranışı ona yüzde ellilik bir yarar sağlasa da.

"Anlattıklarına ilk kendi kanıyor" dedi Em.; ben de ekledim: "İkinci olmak istemem."

Her şeye karşın, kendini zayıflıklarıyla, tutarsızlıklarıyla, eksikleriyle sevdiriyor; en iyi arkadaşları onu en az ciddiye alanlar tam da.

Bana Saint-Germain Bulvarı'na dek eşlik etti, oradan bir araba tutup Assas Sokağı'na, Jean Schlumberger'nin *La N.R.F.* toplantısının yapıldığı evine gittik. Griffin yeni çıkmıştı. Ruyters, Ghéon, Lanux, Gallimard, Bertaux, Alain-Fournier, Duhamel, Vildrac, Pilon, Fargue vb. hâlâ oradaydı; küçük gruplar halinde konuştuk.

Akşam yemeğinden sonra, *La N.R.F.* abonelerinin listelerini bir deftere geçirdim.

Sabah Rivière ve Gallimard'la[60] derginin yazıhanesinde geçti. Neredeyse bütün öğleden sonrayı önemsiz yazışmalara harcadım. Bu akşam, P.-L.-M. Garı'ndan Copeau'yu alacağım (Annecy-Talloires'dan dönüyor, oraya Besnard'ın Hindistan'dan getirdiği resimleri bilirkişiye göstermeye gitmişti.)

60 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Ghéon" yazmaktadır. Bizel yazmasına bakarak düzelttik.

Perşembe

Copeau'nun dingin kendine güveni ve heyecanı beni güçlendirdi.

Salı sabahı yanımdan ayrılıp, kendisini Suarès'le tanıştıracak Miomandre'la buluşmaya gitti.[61] Öğle yemeğini Verhaeren ve yemekten sonra, benim eşliğimde, Bach'tan, Beethoven'dan, Schumann'dan, Mozart'tan ezgiler söyleyen Marie-Anne Delacre'la[62] Théo'larda yedim. Dickens üstüne güzel bir konuşma. Saat 3'te, Copeau beni almaya geldi. Suarès konusunda hızla karar vermemiz gerekiyordu. Onu aramıza katmak için her şeyi yapmaya karar verdik; ama bu her şey gözümüze hâlâ çok az görünüyordu. Copeau aynı günün akşamı *La N.R.F.*'in önerilerini iletmek için Suarès'in evine döndü – bizim *condottiere* sevinçle ve etkileyici bir minnettarlıkla kabul etmiş önerilerimizi, Copeau'nun söylediğine göre.[63]

Annesinin evinde yemek yiyen Copeau akşam yine yanıma geldi, geceyi uzatıp, makalesinin provalarını düzelttik, *Vers et prose*'a vermeyi düşündüğüm *Ajax*'tan ve *Proserpine*'den parçalar okuduk.[64]

Çarşamba sabahı, Copeau Limon'a döndü; onu annesinin evine, oradan gara götüren araba beni Rouart'lara bıraktı.

Rouart tam havasındaydı, uysal ve kolası çıkarılmış gibiydi, ona olan sevgim anında canlandı; yeniden yolculuktan söz etti, Haziran'da birlikte Fas'a gitmeyi önerdi...

Öğleden sonra çok dingin geçti, daha tam olarak çalışamasam da çalışmaya biraz yaklaştım.

61 Bu ziyaret aslında o zamana dek *La Grande Revue*'ye yazan Suarès'i *La N.R.F.*'e getirmeyi amaçlar, bunda da başarılı olur.

62 Marie-Anne Delacre Brüksel'deki Marais Tiyatrosu'nun müdürü Jules Delacre'ın eşidir. İkisi de Van Rysselberghe'lerin yakın arkadaşıdır.

63 Suarès 1910'da Cornély Yayınları'ndan, kurmaca bir *condottiere*'nin (paralı asker) İtalya yolculuğunu anlattığı *Le Voyage du Condottiere*'i yayımlamıştır.

64 Gide Ekim 1921'de, *Les Écrits nouveaux*'da *Ajax*'tan bir parça (I. Sahne) yayımlar, o parça aynı zamanda *Œuvres complètes*'in IV. cildine de alınacaktır (s. 369-374). Buna karşılık, "Proserpine" (bir dram parçası) *Vers et prose*'un Ocak-Şubat-Mart sayısında çıkar.

Marie-Anne Delacre karımla çay içmeye geldi. Sonra Ghéon, sonra Gallimard geldi. Biraz iş konuştuk; Gallimard gittikten sonra, Ghéon'a *Le Récit de Michel*'i okudum. Ghéon'un olağanüstü eleştirileri nedeniyle onu baştan aşağı elden geçirmem gerekecek.

Valentine akşam yemeğini bizimle yedi, birlikte (bir de uğrayıp aldığımız Jeanne'la) Arts Tiyatrosu'na gittik. Budalalık edip loca istedim; Arts Tiyatrosu'nun locaları öyle aptalca düzenlenmiş ki, sahnenin yalnızca üçte biri görülebiliyor. Bizim locada oturan, yayılıp yan locanın korkuluğuna uzanan adamın yüzsüzlüğü beni kızdırdı; omuzları Em.'in görüş alanını kapıyor, Em. de doğal olarak geri çekilip, boyun eğiyor; bunu öyle doğal bir biçimde yapıyor ki, boyun eğdiğini düşünmüyor bile; kendisine ne kadar az şey bırakılsa da, bu ona her zaman yetiyor. En kötüsü şu ki, daha önce oturduğu yer daha iyiydi, arkadaydı ve ayağa kalkabiliyordu; ikinci perdede onu öne ben oturttum; keşke biraz öne eğilseydi!.. ama iki kız kardeşini rahatsız etmemek için, tam tersine geriledi, sandalyesinin dibine çekildi... O karın ağrısının dirseğine dokundum; bir an döndü ve kendini biraz geri çekmesini işaret edince:

"Ah! Hayda! Olmaz" dedi, kaldı ki yalnızca kendim için ona karşı çıktığımı sanmıştı (tıpkı İsviçre treninde beni sigara içerken görünce: "Dumanın sizi rahatsız ettiğini sanıyordum" diyen kasıntı gibi, aptal, böyle demesinin nedeni bir saat önce mide bulandırıcı purosunu Em. ile Jeanne'ın bulunduğu kompartımanda içmemesini, yanda sigara içenlerin doluştuğu, benim de sigaramı yakmak için gittiğim kompartımana geçmesini rica etmemdi).

Em. kaygılanmaya başladı; kendimi tutamayacağımı hissediyordum; vurmak, bağırmak, ağlamak istiyordum, tir tir titreyerek locadan çıkıp, Auteuil'e tek başıma döndüm.

(Vagonuma bindirdiğim küçük Nantes'lı – bundan iki yıl önce Nantes'tan Paris'e yayan gelmiş, sekiz aydır sokaklarda sürtüyordu. Ailesiyle ilgili daha çok soru sormalıydım ona. "Üvey babası"ndan ve aile evine artık dayanamadığından söz ediyordu. Annesi acaba sevgilisiyle mi yaşıyordu, yoksa bir kez daha mı evlenmişti...?)

Cuma

Dün sabah, Einstein'ı[65], bilmem neden ötürü eleştirdiği modern eğilimlerle mücadele etmek[66] için yeni bir dergi kurmak isteyen tombul bir Alman'ı ağırladım. Sevimli biri, ama daha pişmemiş; tüm Almanlar gibi.

Iehl geldi, onu öğle yemeğine alıkoydum. Ona *Le Récit de Michel*'i okuyup, yorumlarından yararlandım.

Yemekten sonra, Chapon'u beklediysem de boşuna. Lerolle'lerde çay; korkunç anlamsız bir konuşma.

> Bu sabah Gallimard'ın evinde Verbeke'le buluşmaya gittim; bize tasfiye halindeki şirketini anlattı. Gallimard'la Verbeke'i Rouart'ın evine götürdüm; sonra dördümüz Jean'ın evine gittik. Gallimard'la öğle yemeğine kaldık. Eczane alışverişi (Vicario, M.'ye antipirin kaşeleri aldım) ve ancak 4'te eve dönebildim.

Bu zaman kayıplarına neredeyse hiç üzülmüyorum; hiçbir işe yaramadığımı hissediyorum, ancak buradan uzakta canlanabilirim.

(İstencim öyle zayıfladı ki en ufak esinti onu eğiyor ya da engelliyor; bu sabah, Papini'den büyüleyici bir mektup geldi, zavallı ve hasta Vannicola'yı anlatıyor, daha şimdiden Floransa'nın yolunu tuttum.[67])

24 Şubat, Cumartesi

Dün, akşam yemeğinden sonra, Drouin'in evine gittim; oradan Ruyters'inkine, ama o evde yoktu (on beş dakika Madam Ruyters'le konuştum); oradan da Élie Allégret'ninkine. Élie Allégret'nin "insanlık açısından büyük bir adım" olarak gördüğü Çin devrimi üstüne uzun uzun konuştuk.

65 Carl Einstein (1885-1940), Alman yazar ve eleştirmen.
66 Eski baskıda "eğilimlerden yana mücadele etmek" yazmaktadır; el yazmasına bakarak düzelttik.
67 21 Şubat 1912 tarihli bu mektup *Giovanni Papini juge d'André Gide*'de yayımlanmıştır (Centre d'études gidiennes, Lyon, II, 1982, s. 46-47). Gide Mart başında gerçekten Floransa'ya gidecektir.

Bana François de Witt-Guizot'nun *Foi et vie*'deki konferansında beni şamaroğlanı gibi gösterdiğini söyledi.[68] O taraftan gelen her saldırı beni güçlendiriyor.

Bu sabah, mektuplar yazdım. Öğle yemeğinden sonra, Van Rysselberghe'i alıp yemek odasının vitrayları için cam seçmeye *Mapple*'a götürdüm. Théo'nun özverisi. Ruyters'le (Fransız-Amerikan bankası) uzun uzun konuştuğum Vendôme Meydanı'nda ondan ayrıldım.

Bu akşam bitkinim – ama yakında yola çıkacağımı düşündükçe dinleniyorum.

Montaigne'den birkaç hayranlık uyandıran tümce okudum.

Cuverville, Çarşamba

Hava pırıl pırıl sonunda. Bu güzel ışığın duruluğunun içime işlemesine izin veriyor, yakında yola çıkacak olmanın güvencesiyle dinleniyorum.

Kopernik: Hıristiyanlığın hayranlık uyandıran devrimi şöyle demesinden kaynaklanıyor: Tanrı'nın krallığı sizin içinizdedir. Mutlu çoktanrıcılık insanın dışında olmayanı düşman bilmiyordu.

Augias'ın ağılları, ejderhalar, temizlenmesi gereken bataklıklar *içimizdedir*. Herakles içimizde çalışmalıdır. Hıristiyanlık – içsel işlem.

Dünyanın pırıl pırıl sabahı; insanın bölünmemiş güçleri.

Aias birden, bütünüyle cephe alır kendine; artık içinde kendini savunan bir şey bulamaz.[69]

68 Madam Paul Schlumberger'nin kuzeni François de Witt-Guizot (1870-1939) *Tohum Ölmezse*'deki Lionel de R.'den başkası değildir. "Foi et vie" aynı adla bir dergi yayımlayan liberal eğilimli Protestan bir gruptur. 18 Şubat tarihli bu konferans yayımlanmamıştır. Anlaşılan o ki, Gide Protestanlık suçlamalarından rahatsız olduğu için, bu taraftan gelen bir saldırıya sevinir.

69 Gide'in yazdığı tek *Ajax* sahnesinde, Odysseus'a Minerva'yla konuşurken Yunan kahramanı için şöyle dedirtir: "Oh! Aklını başından alasıya gururunun sınırlarını zorlamak benim işim kesinkes; sense, daha kötüsü, onun sövüp saydığını duyunca, dikkatini kendisine çevireceksin" (*Œuvres complètes*, IV. cilt, s. 374).

Theseus labirentin *ortasında* serüvene atıldığında, tehlikeyi göze aldığında, içsel bağlılığın gizli ipine güvenmiştir... vb.

Pazar. Madeleine ve çocuklarla (Allégret ve Domi.) sinemaya gittim – sonra konser çıkışında (Châtelet) Ghéon'la buluştum.

Pazartesi, Rivière'e[70] (yayıncı) uğrayıp, Jacques Rivière, Jean, Gallimard ve Ghéon'la buluştum. Gallimard'la Ghéon benimle laboratuvar şefi gibi önlük giymesine sevindiğim Duhamel'in evine geldi; onun kişiliğini açıklayan bir şey bu; çok ilginç bir ziyaretti.

Tramvayda patlama, aracın bağırsakları şoseye yayıldı.[71]

Bethsabé'yi[72] götürdüğüm Mardrus'lerde (Ghéon'la) öğle yemeği. Karşımıza şaşırtıcı Mısır giysileriyle çıkan Mardrus'ün çocuksu sevinci. (Hizmetçi salona, Mardrus'ün tutması gereken Türk yelpazesini aramaya geldi.)

Druet'ye (Marval sergisi) ve Bernheim'e (Blanche[73]) gittim. Akşam da Madam Mühlfeld'e.

Salı. Sabah alışveriş, Rouart'ı ziyaret ettim. Saat 1'de Cuverville'in yolunu tuttum. Kurtuldum!

Perşembe günü trende yazıldı

Dün bütün günü fişlerini topluca getirdiğim *La N.R.F.* aboneliklerini ve dağıtılacak ücretsiz kopyaları kaydetmekle geçirdim.

Şu anda, beş yüz yirmi sekiz abonemiz var[74], iki yüz kırk

70 Kitapçı ve yayıncı Marcel Rivière Ekim 1910'dan beri N.R.F. Yayınları'nın yayımladığı derginin ve kitapların yönetimiyle, dağıtımıyla ilgilenir. Bu işi Ekim 1912'ye dek sürdürecektir.

71 28 Şubat tarihli *Le Temps* bir tramvay kazanının patlamasına değinir.

72 *Bethsabé* kısa bir süre önce Bibliothèque de l'Occident'dan çıkmıştır. Bu metin daha önce Aralık 1908-Şubat 1909'da *Vers et prose*'da yayımlanmış (XVI. cilt), sonra *Le Retour de l'Enfant prodigue, précédé de cinq autres traités*'ye alınmıştır (N.R.F., 1912).

73 Nisan 1912 tarihli *La N.R.F.*'te Madam Jacqueline Marval'in (ressam, 1866-1932) Druet'deki sergisinden söz edilir. O sıralarda Blanche'ın Bernheim'da açtığı bir serginin izine rastlayamadık.

74 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "yüz yirmi sekiz" yazmaktadır; el yazmasına bakarak düzelttik. Abone sayısının azlığı Gide'i tasalandırır.

dört ücretsiz kopya gönderiyoruz. Listemizde oldukça çok hata olduğunu fark ettim.

Bu sabah şiddetli bir yağmur; külrengi düşünceler üşüşüyor yine.

Noter 10'da geliyor, Em.'le onu alıp, çiftlik kirasını oğlu Louis'ye bırakmasını sağlayacak bilmem ne senedini imzalaması gereken Madam Freger'nin evine gidiyoruz.[75]

Yaşlı kadının saygınlığı hayranlık uyandırıyor (zatülcenbi yeni atlatmış, kira sözleşmesinin daha bir buçuk yılı olmasına karşın işlerini hale yola koymak istemiş). Kapının yanında, biraz uzakta, oğlu Louis; şimdi yirmi sekiz yaşında. Kardeşlerle kayınların yakında toplanıp, annenin dört bin frank değerindeki mobilyayı Louis'ye bırakmasını kabul ettiklerine tanıklık edecek bir senedi imzalamaları gerekiyor, bu büyük oğul Eugène'in evlendiğinde, her birine babanın servetinden düşen iki bin franka ek olarak aldığı tutara eşit.

Noter bir mektup hazırlamış; ama Madam Freger'den yalnızca imzalamasını istemek yerine, adının üstüne "teminatı veren" yazmasını söylüyor. Zavallı ihtiyar biraz afallamış bir halde oğlunu yardıma çağırıyor; ama Louis onun adına yazamazmış. Noter ona bir örnek gösteriyor. Em. daha iyisini düşünüp, harfleri kurşunkalemle çizmelerini, onun da yalnızca üstlerinden geçmesini öneriyor. Elin gölgesi düşüyor; gözleri artık çok iyi görmüyor, gözlüğünü iki kez siliyor. Yer değiştirip, pencerenin karşısına oturmasını öneriyoruz; sonra noter harfleri birer birer yazdırıyor: *n* iki bacaklı, *a* bir yuvarlak bir çizgi. O yazarken, ben noterin senedi üstüne koyduğu eski ahşap masaya bakıyorum, ovularak temizlene temizlene ahşabın daha sert çizgiler arasında yumuşadığı küçük vadiler açılmış. Ne çok anı *kaydolmuş* o masaya; o lekelerin, o çiziklerin her birinin bir öyküsü var... Freder ailesinin nasıl bir öyküsü vardır kim bilir! Babanın kişiliği: gelip geçenlerden alaycı sözler işite işite yollardan gübre toplamaya göndererek oğullarına verdiği sert eğitim; her zaman yöredeki

Temmuz 1912'de, Jacques Rivière 666 aboneye ulaşmakla gururlanır (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, II. cilt, s. 358-359).

75 Freger'ler Cuverville'de Rondeaux'ların çiftlik kiracısıdır.

en bakımlı tarlaların kendisininkiler olmasını onur sorunu sayması; bu tür cimriliğin güzelliği, *soyluluğu*; çocukların bize her zaman en kötü yumurtaları verip, en ağırları pazara saklamaları vb. Acımasız iyelik duygusu: ördeklerinden birini boğazlayınca (Em.'in parasını hemen vermesine karşın) köpeğimize tüfekle ateş etmesi, üstelik bunu gizlemeye çalışmaması; çitteki ineklerin burunlarını dışarı uzatıp hıyabanın otlarından yararlanabileceği noktada kesilmiş dikenli teller. Babanın çocukluğunu anımsamak, başlarda basit bir çiftçi çocuğu, katılığı sayesinde *kendi kendini yetiştiriyor*. Çocuklarının güzelliği – özellikle artık (her zaman olduğu gibi) baştan aşağı biçimsizleşmiş bir halde evliliğe erişen kızı. Yaz aylarında gece işleri; ürünlerin içeri alınışı; ikinci oğul Louis'nin o sıralar her gün içtiği, dolayısıyla ishal olmasına neden olan elma şarabıyla dolu kova; hasta olduğunu söylemeye utanması. Büyük oğul Eugène'in düşünülen, ama birbiri ardına gerçekleşmeyen evlilikleri, Madam Freger'nin kaynıma söylediği gibi:

"Biz bilemedik be yapmasını. Acep Müsyö Georges[76] bizim yerimize istese olmaz mı ya?"

2 Mart, Cumartesi

Bu akşam Marsilya'ya gidiyorum – Pazartesi de Tunus'a gitmek için gemiye bineceğim.[77]

Floransa[78], *19 Nisan*

Akşamın öğeleri – *Lapi*'de. Öncesinde topçu gelmişti.

Alçak ilk katın bir köşesinde küçük bir masa, iki kişilik masa, biz dört kişiydik: Larbaud, Ghéon, Vannicola, ben[79] – çok

76 Georges Rondeaux, Madeleine'in kardeşi.
77 Gide fikir değiştirip, Floransa'ya gidecektir.
78 Gide Floransa'ya 9 Mart Cumartesi günü varır ve Nisan sonuna dek orada kalır.
79 Gide Larbaud'yla 5-8 Mart arasında kaldığı Cannes'da buluşmuştur. Larbaud 11 Nisan'da Floransa'ya onun yanına gider (bkz. *Corr. Gide-Larbaud*, s. 121-123). Gide Ghéon'la da 16 Nisan'da Pisa'da buluşup, ertesi gün onu Floransa'ya götürür (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 796-798).

geçmeden altı olduk, çünkü Vannicola çok geçmeden takım elbiseli genç Oxfordluyu ve kendi deyişiyle "son derece özgün" bir Toscanalı yazarı getirdi. Vannicola çoktan sarhoş olduğu için, o alabildiğine bayağı görünen yerli yazarın özgünlüğünü çılgınca vurgulayıp durdu. Bruno Lapi bize hizmet ediyor, içki başına vurmuş Vannicola'nın çevresinde fırıl fırıl dönüyor, soytarılık ederek eğleniyordu (kibritini üflüyor, yakıığı anda sigarasını alıyordu) – yanımızdan gelen Napoli müziği – hadım şarkıcının sesi. Larbaud'nun oburluğu. Yan masadaki yabancının çocuğu kendisiyle aynı sınıftanmış gibi görünmüyor. [*Okunamayan bir sözcük*] ve yeğeninin geçtiği görülüyor. körkütük sarhoş Vannicola lokantadan bizimle çıkmak istiyor. Kapıda uzun süre duruyoruz; koluna giriyorum. Ghéon ile Oxfordlu arabada bizimle geliyor. Onu kentin öteki ucuna, sevgilisine götürüyoruz. Arabayı durdurup, gencleve gitmek istiyor. Aslında onu annesinin evine götürsek daha iyi olurdu. Yüzü zaman zaman korkutucu biçimde kasılıyor. Onu sokakta, kapıda bırakıyoruz.

7 Mayıs

On gün önce döndüm (bir önceki Pazar, akşam); hemen bu günlüğün başına oturmalıydım. Dönüşümün ertesi günü, çalışmaya başladım, demek istediğim o ki gözden geçirmem gereken *Caves* sayfalarını temize çekmeye giriştim. Onları Copeau'ya göstermeyi iple çekiyorum. Geçen Cuma üç günlüğüne Villa'ya kalmaya geldi.[80] Okuma süreci çok iyiydi ama kendime borçlu olduğum şeyden hâlâ ne kadar uzak olduğumu hissetmemi sağladı. Başta yalnızca birer kukla gibi görebildiğim kişilerim yavaş yavaş gerçek kanla doluyor, onlara karşı görevimi umduğum kadar kolayca yerine getiremiyorum artık. Gitgide daha çok şey istiyor, beni kendilerini gitgide daha çok ciddiye almaya zorluyorlar, başlangıçtaki masalım gitgide daha az yeterli görünüyor. Olağandışı bir çalışma gerekiyor.

Önceki gün sabah Jean-Marc Bernard'ın[81] ziyareti; sevimli

80 Copeau 3-5 Mayıs arasında Montmorency Villası'nda kalır.

81 Jean-Marc Bernard (1881-1915), Maurrassc'çı ozan ve eleştirmen. 1909'da Gide'e çok eleştirel yaklaşan *Les Guêpes* dergisini kurmuştur. Buna karşın,

biri, ama zekiden çok tutkulu; şaşılacak derecede kültürsüz, bir tek kendi topraklarını ve ölülerini işlemeyi bahane ederek, neredeyse dünyanın geri kalanından habersiz kalan tüm o milliyetçiler gibi. Kaldı ki bilgisizliğini ve partisindeki korkunç eksiklikleri, üstelik incelikle itiraf ediyor.

Onu görünce, Lasserre'in Claudel'le ilgili yazmayı düşündüğü makaleyi yazmamasına nasıl da üzüldüm yine.[82] Umarım, "pot kırmasından" korkan, kendisini bir önceki –gelecek yazısında *L'Arbre*'ın yazarı için ne düşündüğünü açık açık söyleyeceğini bildirdiği– makalesinin sonunda düşündürdüğü yöne kapılıp gitmemesi konusunda uyaran, yalvaran gençlerin mektupları yüzünden yazmaktan çekindiği sonradan anlaşılır.

Henri Clouard'ın artık *Revue critique*'i yönetmediğini (kapaktan anlamalıydım), başa Maurras'ın görüşlerinden başka ölçütü olmadığı vb. için onları kızdıran Pierre Gilbert'in geçtiğini öğrendim ondan.[83]

Péguy'nin *Le Mystère des Saints-Innocents*'da *Isabelle*'den bir tümceyi alıntı lamasından epey rahatsız oldum.[84] Tümceyi almış, italik yazmış; ama bunun bir alıntı olduğunu gösteren hiçbir

Haziran 1911'de, *La N.R.F.*'te, *Sub tegmine fagi*'yi parçalar halinde yayımlar, ama Gide bu şiir derlemesini kitap olarak yayımlamak istemez.

82 Görünüşe göre, Gide Lasserre'in Claudel'e saldırmak gibi bir "pot kırmamasına", dolayısıyla *L'Action française*'le Claudel arasında bir ilişkinin kurulmasına üzülür.

83 Aslında *La Revue critique des idées et des livres*'i Jean Rivain yönetir. Henri Clouart ve Pierre Gilbert bu Yahudi düşmanı ve milliyetçi derginin ideologlarıdır.

84 Péguy *Le Mystère des Saints-Innocents*'da *Isabelle*'den bir tümceyi şu şekilde alıntılar: "Duasını eden demir alabilir / *Gece yolculuğu için*" (*Œuvres poétiques complètes*, Bibl. de la Pléiade, s. 709). Gide teşekkür mektubunda bu alıntıya değinmez (Gide'in Péguy'ye yazdığı, 27 Ekim 1911 tarihli mektup, *B. A. A. G.*, 62. Sayı, Nisan 1984, s. 190). A. Anglès'in aktardığına göre, Schlumberger Péguy'nin kendisine şöyle dediğini söylemiştir: "Şimdi siz Gide'in bana çok hayran olduğunu, yazdığım her şeyi büyük bir dikkatle okuduğunu ileri sürüyorsunuz; bu doğru değil, çünkü yapıtlarımdan birine kendisinden bir alıntı koydum, fark etmedi..." (*B. A. A. G.*, 62. Sayı, Nisan 1984, s. 190). Gide 24 Ekim 1932'de *Günlük*'te bu alıntıya değinecektir: "Péguy onu doğrudan metnine ekleyemeyecek kadar dürüsttü; ama aynı zamanda kaynağını gösteremeyecek ya da hatta tırnak içine alamayacak kadar gururluydu; bu birkaç sözcüğü italik yazmakla yetinip, beni böyle onurlandıracağını düşündü."

şey yok. Bununla birlikte, kendisine gönül borcu duymamı bekliyor. Ama ben ona ne diyeceğimi bilmiyorum; kararsızlık içinde, susuyorum.

Yönteme dönüşen (hatta *dönüşebilen*) her şey artık bana çekilmez geliyor. Heyecan azaldığında kalem durmalı; yine de ilerlemeyi sürdürdüğünde (ve bu yüzden daha iyi ilerlediğinde), yazı iğrençleşiyor. Bu son Péguy kimi sayfalarını, birbirini izleyen kimi sayfaları baştan aşağı bir yazmana da yazdırabilirmiş; artık *gerçekten canlı* değiller; iyi tümceleri, heyecanın düşüncenin kekelemesini *gerektirdiği* tümceleri taklit ediyorlar.

Benim istediğim ustalığın özgünlüğü öyle belirsiz, öyle gizemli, öyle saklı olmalı ki, kendi içinde onu kimse asla kavrayamamalı. Beni bir tek tümcemin kusursuzluğunda ayrımsayabilmelerini, yalnızca bu nedenle tümceme kimsenin öykünememesini isterim.

Birinin bana öykündüğünü ya da benzediğini söylemelerine engel olmak dileğim (söylense bile bunun altında çok derin bir neden yatmalı), oysa bugün birçokları için söylenebilen bir şey bu: Francis Jammes ya da Henri de Régnier gibi yazıyor; yarın da: Péguy gibi yazıyor diyecekler. *Tarzım* olmasın istiyorum – ele aldığım konunun gerektirdiği tarz dışında. (Burada İngilizce *but*[85] gerekirdi.) Amin.

8 Mayıs'ta yazıldı

Tunus'ta kalmadım. Marsilya'da Madam Mayrisch'le karşılaştım. Pazartesi kalkan gemiye binmedim; Toulon'da, sonra Valery Larbaud ve Arnold Bennett'le[86] (Californie'ye yerleşti, günde yaklaşık bin frank kazanıyor; sözcük başına bir şilin veriyorlar ona; her gün sabahın 6'sından 9'a dek durmadan yazıyor, sonra tuvalete gidip paklanıyor ve ertesi sabaha dek bir daha iş düşünmüyor) buluştuğum Cannes'da kaldım. Havanın kötüleşmesinden korktuğumdan ve sabırsızlıktan, Tunus'u bırakıp,

85 Ama (ç. n.).
86 Valery Larbaud 19 Şubat tarihli mektubunda, Gide'e Cannes'a kendisini görmeye gelmesini, Arnold Bennett'in de Californie Oteli'nde kaldığını söyler (bkz. *Corr. Gide-Larbaud*, s. 111).

Floransa'ya uzandım; oraya vardığım gün, Lungarno Acciaiuoli 20 numarada, günde üç lirete, çok hoş, geniş bir oda (rıhtımın üstünde *primo piano*[87]) buldum kendime. Hâlâ öyle yorgun, öyle halsizdim ki, ilk günlerde gördüğüm Vannicola'yla Papini bana ne olduğunu düşünmüş (sonradan söylediler). Ancak sekiz gün sürekli çabaladıktan sonra biraz çalışmaya başlayıp kendime gelebildim. Neyse, yavaş yavaş yeniden içim çalışma arzusuyla doldu ve kitabımı İtalya'da ulaşmak istediğim noktaya getirebildim.[88] Ne kilise ne müze (Santa Croce'yle Etrüsk Müzesi dışında), ama her şeyin oracıkta, elimin altında, bana yol göstermeye hazır olduğunu hissediyordum; hemen hemen her gün Em.'e mektup yazdım; Claudel'le önemli bir yazışma[89]; bütün zamanımı masamın ve piyanomun başında geçirdim, yalnızca yemek yemek için ve akşamları şöyle bir dolaşmak için çıktım. Floransa ne kent ama!!! Zavallının çöküşü. Vannicola.[90] Larbaud yanıma geldi, çalışmama epey engel oldu; ama nasıl da ince! Konuşması nasıl da ilginç!

Sonunda, 16'sında, tüm kâğıtlarımı çekmeceye koyup, Ghéon'la Pisa'da buluşmaya gittim, aynı akşam onu Floransa'ya getirdim (odamın salonuna onun için bir yatak hazırlandı) ve on gün boyunca, olağanüstü, anlatılamayacak, paha biçilmez bir yaşam sürdük – ama bu süreç biz tam Siena-Assisi'ye vb. gidecekken, Ghéon'un küçük yeğeninden gelen ve onu hemen Orsay'ye gitmek zorunda bırakan kötü haberlerle yarıda kaldı.[91] Onun arkasından yolculuğu daha fazla uzatmak içimden gelmedi, Nisan sonunda döndüm.

87 Birinci kat (ç. n.).

88 Gide, Copeau'ya yazdığı 23 Mart tarihli mektuba bakılırsa, özellikle *Vatikan'ın Zindanları*'nın II. Kitabı ve Lafcadio'yla Julius'ün ilişkisi üstünde çalışmaktadır (bkz. *Corr-Gide-Copeau*, I. cilt, s. 585).

89 Gide'in Floransa'da yazdığı, büyük olasılıkla kayıp mektuplar Claudel'le yazışmalarında yer almaz; buna karşılık. *Vatikan'ın Zindanları*'nın şeytanca yanlarından kaygılanan Claudel'in birçok mektubuna orada rastlanır (bkz. *Corr: Gide-Claudel*, s. 195-196).

90 Gide Vannicola'yla ilgili şunları yazar: "Bir biçimde anlaşılabilecek tatlı bir *pulcinello*; bir Dostoyevski kaçkını; birkaç yıl içinde Marmeladov gibi bir düşküne dönüşecek!" (*Corr: Gide-Copeau*, I. cilt, s. 580).

91 Ghéon'un Floransa'daki bu süreçle ilgili tanıklığı Gide'in anlattıklarıyla çelişir (bkz. *L'Homme né de la guerre. Témoignage d'un converti* alıntıları, *Corr: Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 799). Ghéon'un yeğeni, geçirdiği kızamığın ardından, ölüm tehlikesiyle karşı karşıyadır.

4 Haziran

13 Mayıs'tan 25'ine dek, Rouen mahkemesinde duruşma.

Çok yararlı olmasını umuyordum, beklentimi de aştı. Bunu başka bir yere yazdım.[92]

Sonrasında Paris'te geçirdiğim sekiz gün boyunca, ne yazık ki orada kazandığım atılımı yitirdim. Dört gündür Cuverville'deyim, zihnim gevşek, tümcem yoğunluğunu bütünüyle yitirdi.

Sonuçta, *La Grande Revue*'nün yöneticisi Rouché'nin yöntemlerinden yaka silken ve onunla sözleşmesi bitmek üzere olan Suarès kendini kurtarıp, Rouché'nin değerini hiç bilmediği ve parasını da o oranda ödediği yazılarını *La Nouvelle Revue française*'e vermeye söz verdi.

Bu kopuş birtakım diş gıcırdatmalara, yüz buruşturmalara yol açtı tabii ki, kulağıma geliyor: Rouché tarafından. Çünkü, Suarès'e göre, gururu durum gerilmeden önce bile kendisini katılaştırmış, sertleştirmiş. Anlaşma Miomandre'ın yanında, Copeau'yla gerçekleşti ya da en azından o sırada Auteuil'de kalan Copeau onunla bir ön konuşma yapıp, konuştuklarını hemen gelip bana aktardı. Copeau'ya o akşam Suarès'i yeniden görmesini söyledim; ona yazmış mıydı bilmiyorum... Kısacası, her şey aynı gün içinde çözümlendi, hepimiz durumdan gerçekten hoşnuttuk, Rouché dışında herkes.

Bir sonraki ay, büyük Suarès'in Rouché'den ayrılıp, *La N.R.F.*'e geçtiği gizliden gizliye konuşulurken ve bize verdiği ilk yazıda ayrılışını oldukça sert sözlerle açıkladığı sırada, onun adını öteki derginin içindekiler listesinde hiçbir şey olmamış gibi, yine aynı yerde görünce nasıl şaşırdık anlatamam.

Metnin adı *Caligula*'ydı; Suarès'in çok önem vermediği için çekmeceye kaldırıp unuttuğu bir parçaydı.

Hirsch *Le Mercure*'de tam da bu parçayı Suarès'in *La N.R.F.*'e geçtiğini yalanlayarak eğleniyormuşçasına ve dergiye verdiği hayranlık uyandıran sayfaları (Chateaubriand üstüne – her şeye karşın güncel bir konu) anmaktan kaçınarak zevkle andı.

92 Gide'in notu: "Bkz. *Souvenirs de la cour d'assises*" (*Cinayet Mahkemesi Anıları*). Gide 18-25 Ekim 1912'de, *L'Opinion*'da "Les Jurés par eux-mêmes"i yayımlayacaktır.

Görünüşe göre, bu şöyle demeye geliyordu: "Görüyorsunuz ya, o *La Grande Revue*'den ayrılmadı."

Başka dergiler de Hirsch'in izinden gitti; öyle ki Suarès yadsıdığı o sayfalar için olduğu kadar övülmemişti hiç. Tüm bunları bize köstek olmak ve bizden değil, Suarès'den seve seve söz etmek istediklerini vurgulamak için yaptılar.

Cuverville, 7 Haziran

"Tüylü yapraklarını koca öküzlerin kulakları gibi oynatan göbekli lahanalar."

Dün aldığım *Trois villes saintes*'te okudum bunu.

Lahanaların "*tüylü* yaprakları"!!! Ah! Sevgili Mösyö Baumann, Meryem Ana size görünmekte pek zorlanmıyor olsa gerek.

KUTSAL KİTAP.

Bana göre insan sevgisinin dayatmadığı herhangi bir ahlak dersi iğrençtir – ama size şunu söyleyeyim, bu öğütleri insan sevgisi dayatmış, bu sesin apaçık ve kararlı ağırbaşlılığının gerisinde, acılı büyük bir sevginin titreştiğini hissediyorum, ey kuşkucular ve özgür düşünceliler, bunu yalnızca yüreklerinizin kuruluğundan kabul edemiyorsunuz.

30 Haziran

Beethoven'ın geniş cümlesi. Soluğu ortada düşürmek gibi saçma bir alışkanlık edinmiştim. Oysa uçtan uca aynı *esinle* kabarması gerekiyor. On beş gündür buna inanıyorum (hatta: bunun farkına varıyorum demeliyim) ve cümlenin içinde ince farklılıklar yaratma hatasından kurtulmaya çalışıyorum. Önemli bir ilerleme.

18 Temmuz

Ghéon'un annesini toprağa vermek için gittiğim Paris'ten dönüş. O güne dek, oldukça dengeli bir biçimde, çalışma masamın başındaydım sürekli.[93]

93 Bu konuda bkz. Ghéon'un annesinin ölümünü haber verdiği 14 Temmuz tarihli mektubu (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 802-803).

13'ü Cumartesi günü, Ghéon'la annesi fener alayına katılmış, sonra ikisi de yatmış. Önceki iki geceden fazlasıyla yorgun düşen Ghéon neredeyse anında uykuya dalmış; saat 9'u biraz geçiyormuş. 9 buçukta, annesinin sesine uyanmış, kadın odasının bulunduğu birinci katın sahanlığında hizmetçiyi çağırıyormuş. "Aşağı gelin de lambama gaz yağı koyun, söndü." Sonradan lambanın dolu olduğu ve hava akımından söndüğü anlaşılmış; çünkü o gün hava çok sıcakmış, Vangeon'lar tüm kapıları ve pencereleri açık bırakmış. Söz konusu lamba Madam Vangeon'un camsız kullanmakta direttiği küçük bir "Pigeon lambası"ymış.[94] İşte elinde o lambayla, gecelikle sahanlığa çıkmış, birden sendelemiş. Oğlu, üst kattan, uzun süren, tüyler ürpertici bir patırtı duymuş: Madam Vangeon merdivenden aşağı yuvarlanmış, başını bütün merdiven parmaklıklarına sürtmüş. Ghéon mumunu yakmadan fırlamış. Genelde pencerelerden merdivene zayıf bir ışık veren sokak lambası o sırada sönükmüş. El yordamıyla inip, en aşağıda, karşıdaki duvara çarpıp, başı hâlâ son taş basamaktayken, giriş kapısı boyunca yere serilen zavallı ihtiyara toslamış. Henri koşmuş vb.

29 Temmuz

Marius the Epicurian'ın[95] üçte ikisini bitirdikten sonra okumayı bıraktım; İngilizcede aradığım şeyi bulamadım onda. Dün akşam, sırayla *Vanity Fair*'den ve *Oliver Twist*'ten birer bölüm okudum; bu sabah *Captain Singleton*'ın daha önce başladığım bölümünü bitirdim.[96] Kesinlikle *Vanity Fair*'i seçeceğim.

Cuverville, 9 Ekim

Cuverville'den oraya ancak Kasım'da dönmeyi –ya da hiç dönmemeyi, doğrudan Paris'e gitmeyi– düşünerek ayrılmıştım. Yanıma alıp Güney'e götürmek istediğim Ruyters beni yine buraya

94 Charles Pigeon'un bulduğu bir tür idare lambası (ç. n.).
95 Walter Pater'ın (1839-1894) yapıtı.
96 Thackeray'nin *Vanity Fair*'i (*Gurur Dünyası*), Dickens'ın *Oliver Twist*'i, Defoe'nun *Captain Singleton*'ı (*Kaptan Singleton*).

getirdi, yağmur altında, aksiliği üstünde olan Marcel'le on iki gün geçirdik. Onun bana karşı düşmanlığı ya da en azından kendisinde uyandırdığım öfke gittikçe daha çok belli oluyor; bunun bana verebileceği acıya duyarlı olduğunu kesinlikle düşünmüyorum. Her gün kendi kendime yineliyorum: "Keşke geri dönmeseydim; ileride önünden çekileceğim hemen."

Aynı sonunu Pontigny'de[97] geçirdim; biraz karma bir toplantı.

Hemen sonrasında İtalya'ya gittim.[98]

Floransa'da bir hafta.

Adriyatik kıyısında (nezleli), *Oliver Twist*'i bitirdiğim Grottamare'de ve San-Benedetto'da bir hafta.

Acquasanta'da hayranlık uyandıran on beş gün (*Paradise Lost*'u ve Gosse'un *Critical Kit-Kats*'ini okudum[99]).

Floransa üstünden dönüş.

10 Kasım

Dün sabah Les Sources'a uğradıktan sonra döndüm, Em. o sırada geçen ayın son günü ayrıldığım Cuverville'i iyiden iyiye uykuya daldırmıştı.

Tam çalışma havasında hissediyorum kendimi; ama içimden yazmaktansa okumak geliyor, üstelik en iyi günlerimde olduğu gibi. Beklenmedik bir biçimde, Toulouse'da, hırdavat fuarında, çok güzel basılmış, bir sürü not ve bir terimler listesi içeren, hiç yıpranmamış, küçük bir Spenser cildi buldum.[100] Dört *sou*

97 Pontigny Toplantısı 21-30 Ağustos arasında gerçekleşir, konusu "Roman"dır. Bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, II. cilt, s. 373-377 ve özellikle Jean Schlumberger'nin kâğıda geçirdiği oturumlar, "Marcel Drouin et le groupe de la N.R.F. à Pontigny (1912)"de, *B. A. A. G.*, Temmuz 1993, 99. sayı.

98 Gide Paris'e ancak 3 Ekim'de dönecektir. Bu on birinci İtalya yolculuğu Gide'in 1938'de Jacques Schiffrin Yayınlarından yayımladığı ve *Feuillets d'automne*'a da aldığı *Acquasanta* adlı metni doğurur. Ayrıca Gide'in Ghéon'a Floransa'dan 2 Eylul'de yazdığı güzel bir mektup vardır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 804-806).

99 Milton'ın *Paradise Lost*'u (*Kayıp Cennet*) ve Edmund Gosse'un *Critical Kit-Kats*'i.

100 Edmund Spenser'ın (1552-1599) *Faerie Queene*'i. Gide 29 Mart 1926'da *Le Retour du Tchad*'da ondan bir dizeyi alıntılayacaktır: "*A gentle Knight*

istiyorlardı. Rouart onu bana armağan etmek istedi, beni çok mutlu edeceğini biliyordu. Anında daldım sayfalara; şu sıralar okumak istediğim kitap buydu tam da; ama Paris'te Skeat'in kalın kökenbilimi sözlüğüne kavuşmayı dört gözle bekliyordum, o şimdi okumamı daha da çekici kılıyor. Bir yandan da *Mirror of the Sea*'yi okumayı sürdürüyorum.[101]

The Faerie Queene'i okuyunca Ariosto'yu kurcalayasım geldi. Ne yazık ki, bugün bir saat bile dinlenemedim. Bu sabah, Eugène Rouart'ın oğluna önerdiği şeyler konusunda baba Espinas'yı görmeye gitmem gerekti;[102] Ruyters'lerde çok hoş bir öğle yemeği yedim. Kitaplarımla ne güzel bir öğleden sonra geçirebilirdim! Ama Ghéon'la Drouin beni villada bekliyordu, sonra Maurice Demarest'yle karısı geldi. Öte yandan, çok sevimli davrandım; ama önümüzdeki Pazar odama kapanıp, arkadaşlarımı kendi hallerine bırakmaya karar verdim.

Drouin ve Ghéon'la dışarı çıktık, onlara Narbonne'da, Alibert ve Coulon kardeşlerle geçirdiğim geceyi anlatmak istiyordum.[103] Hem bedenimi hem zihnimi kendine getiren hayran olunası bir geceydi. O gecenin olağanüstü bitkinliği bende ışıl ışıl bir denge yarattı.

Mutluluğa o kadar kolayca ulaşabilmeme, sevincin benim için o kadar doğal bir şey olmasına bayılıyordum – X. ve Y.'nin yaşamda tam mutluluğu yalnızca iki üç kez yaşadıklarını itiraf ettikleri, şimdi hangisi olduğunu çıkaramadığım makaleyi okurken. Geçen gece, Lazare Coulon'un yanındaydım, bu sabahsa Spencer'la, önce bedenim, sonra zihnim olabildiğince mutluydu. İkisinin "birden" mutlu olmaması ne umurumda, sonuçta biri sevince ancak ötekinin uykusunda erişiyor.

was pricking on the plain" ("Soylu bir şövalye geçiyordu ovadan"). Gide Les Sources yolculuğu sırasında, arkadaşı Eugène Rouart'ı Bagnols-de-Grenade'da ziyaret eder.

101 Joseph Conrad'ın *The Mirror of the Sea*'si (*Denizden Yansıyan Anılar, İzlenimler*).

102 Gide'in kuzeni Pierre Espinas Sentein madenlerinin başına geçecektir. Eugène Rouart bu madenler konusunda Gide'i başarısız bir vurgunculuğa sürükleyecektir.

103 Gide ile Alibert görünüşe göre Narbonne'u bir haz merkezi olarak görmektedir (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 75). *Günlük*'ün baskılarında şimdiye dek yalnızca C. harfiyle anılan Coulon kardeşlerin kim olduğunu bilmiyoruz.

11 Kasım

Günden güne değişiyor, duamı biraz daha ileri taşıyorum: Sonunda özgürlüğe kavuşan ruhumun Tanrı'dan başka bir şeyle ilgilenmeyeceği günler gelse artık!

Bu sabah, saat altıda işimin başındaydım. Spenser ve Skeat, sonra Conrad. Derslere yeniden başlamak için *teacher*'ıma yazdım.

12 Kasım

Sabahımı budalaca harcadım (dün). Zaman kazanmak için otomobil tuttum; *Vian* lokantasında, Em.'le birlikte genç lehl çiftiyle rahatça yemek yiyebileceğimiz küçük salonu ayırtmaya gittim; sonra *Mercure*'e uğradım, ama Vallette'i bulamadım (yeni baskı için düzeltilmiş *Prétextes* cildini götürmüştüm); oradan *La N.R.F.*'e geçtim, orada da *Rivière*'i bulamadım; sonra Assas Sokağı'na gittim, orada da Schlumberger'yi bulamadım; *La N.R.F.*'e dönüp, Tronche'tan[104] Rivière'in artık sabah değil de öğleden sonra geldiğini öğrendim. Froidebeaux Sokağı'na, onu bulmaya gittim; üstünde uzun uzadıya konuştuğumuz, inançla ilgili makalesinin devamına çalışıyordu. İsa'nın onun makalesiyle çelişen ve yazdıklarını okudukça kafamda yankılandığını duyduğum sözünü yinelemiştim ona: "*Benim* aracılığım olmadan *Baba*'ya kimse gelemez." Rivière'in değerini bilmediği bu sözleri harfi harfine ele almak istiyorum.[105]

104 Rivière'in arkadaşı Jean-Gustave Tronche (1884-1964) La N.R.F. Yayınevi'ni Gaston Gallimard'la birlikte yönetmektedir.

105 Jacques Rivière kısa bir süre önce "De la foi": "Éloge de la foi" adlı denemesinin ilk bölümünü *La N.R.F.*'in 1 Kasım tarihli, 47. sayısında yayımlamıştır. Metnin devamı 48. sayıda çıkacaktır ("Des raisons de croire", "De la difficulté de croire"). Rivière Gide'e yazdığı, 4 Ocak 1913 tarihli (Nisan 1925'te *La N.R.F.*'in özel sayısında yayımlanan) mektupta denemesinin altında yatan gerekçeleri açıklar; Gide ise onu Kutsal Kitap'taki sevgiden yeterince yararlanmamakla eleştirir, benimsediği yolun her şeyden önce felsefi yanlarını anlatır. İsa'nın sözünü anarak ("Benim aracılığım olmadan Baba'ya kimse gelemez" [Yuhanna, XIV, 6]), felsefi ve entelektüel yolun karşısına İsa'nın yolunu koyar. Gide'le Rivière arasındaki bu çatışma Gide'in Claudel'le yazışmalarına da yansıyacaktır (bkz. Claudel'in 8 Aralık 1912 tarihli mektubu, *Corr. Gide-Claudel*, s. 206-207).

Ayrıca bana yeni yapıtını göstermek isteyen Bourdelle'le buluşmayı düşünüyordum; ama zamanım olmadı.[106]

Iehl'lerle büyüleyici öğle yemeği. Eve dönüp, akşama dek şu dünyada isteyebileceğim sonsuz mutluluğa çok yakın bir ruh haliyle çalışmaya kapandım.

Jusserand'ın *Histoire de la littérature anglaise*'ini epeyce okudum, özetleyici listeler çıkardım. Çılgınca Skeat üstünde çalıştım. Yatmadan önce Keats'in *Paradise Lost*'la ilgili notlarını ve yaptığı alıntıları okudum.[107]

Bugün evden çıkmadım; çalışmamı yalnızca birtakım yazışmalar ve ortalığı derleyip toplamam böldü.

İngilizce derslerine başladım yeniden. Ama azizim Walter Walker, geçen yılki öğretmenim, artık bana çok yetersiz geliyor. *Paradise Lost*'u baştan sona okuduğuma inanamıyordu.

13 Kasım

Hero and Leander'ı[108] keşfettim, bu ateşli ve olağanüstü şiire esriklikten sersemleşmiş bir halde daldım.

Sonrasında dönmek istediğim Keats (*Endymion*) onun yanında, yazmaya utanıyorum ama neredeyse soğuk ve renksiz göründü gözüme, özellikle ritminin üstü öyle kapalı ki kimi zaman inceliğinden ötürü gözden kaçıyor.

106 Heykeltıraş Antoine Bourdelle ilk mektuplarından birinde Gide'e, özellikle *Nouveaux Prétextes*'e ve *La Porte étroite*'a (*Dar Kapı*) duyduğu hayranlığı dile getirir (26 Mart 1911 tarihli, yayımlanmamış mektup, *B. L.J. D.*). 1911 başında, "Paul Fort'un şöleni"nde tanışmışlardır. Aralarındaki en önemli bağ kesinlikle Charles-Louis Philippe'e duydukları sevgidir, Bourdelle onun büstünü yapmıştır. Bourdelle 8 Kasım 1912'de, Gide'i heykellerini göstermek için çağırır.

107 Gide Jusserand'ın *Histoire de la littérature anglaise*'ini daha önce 1905'te okumuştur. "Skeat" Walter W. Skeat'in *An Etymological Dictionnary*'sini tanımlar (Clarendon Press, Oxford, 1910). Gide John Keats'in "Notes on Milton"ını *Life, Letters and Literary Remains of John Keats*'te (yay. haz. Richard Monkton Miles, Edward Moxon, Londra, 1848, I. cilt, s. 274-288) okumuş olabilir.

108 Christopher Marlowe'un yapıtı. Gide 13 Kasım 1912 tarihli bir mektubunda Schlumberger'ye *Hero and Leander*'ın şu dizelerini yazar: "*Sylvanus weeping for he lovely boy / That now turn'd into a Cypres tree / Under whose shade the wood-gods love to bee*" ("Silvanus ağlıyordu güzelim çocuğa / Artık bir sedire dönüşmüş / Orman tanrılarının gölgesini sevdiği", *Corr. Gide-Schlumberger*, s. 496).

Teacher'ım kesinlikle yetersiz, bir masanın üstünde Marlowe'u görünce bir an duraksıyor, sonra... "Ah! Evet: *Clarisse Harlowe*!.." Ardından kitabın içindekiler listesini açarak: "Hayır! Hayır! Tamburlaine! Tamburlaine! *Ah yess*! Tamburlaine"![109]
– Ama oldukça karışık bir konuda tek bir hata yapmıştım.

Bu sabah havuza gittim. Günün geri kalanında çalıştım.

14'ü, Perşembe

Darmadağınık, çok kötü bir gün. Hemen Limon'a gelmemi isteyen Copeau'dan bir mektup aldım.

Cuma

Bütün günü Jacques Copeau'yla Limon'da geçirdim – bana *La Maison natale*'in[110] ilk perdesini okudu. Döndüğümde biraz toparlanmıştım.

Cumartesi

Sabah Pierre'in durumunu anlatmak için M. Espinas'yı ziyaret ettim; saat 2'de *La N.R.F.*'in yazıhanesine gittim. Orada Copeau ve öğle yemeğini evinde yediğim Rivière'le buluştum. Sonra Jean'ı ve Davray'yi gördüm, Conrad'dan söz ettik, onu burada yayımlamayı düşünüyoruz, ama tüm yapıtlarını değil.[111] Ghéon da bize katıldı; bana İngilizce dersleri konusunda bilgi almak istediğim Sorbonne'a dek eşlik eden J. Schlumberger'yle çıktım. Dergiye döndüğümüzde Marcel de gelmişti, beni Auteuil'e götürdü.

109 Gide, İngilizce öğretmeni Christopher Marlowe'la Samuel Richardson'ın *Clarisse Harlowe*'unu karıştırıyor. *Tamburlaine* Marlowe'un tragedyasıdır.
110 Copeau'nun oyunu.
111 Gide La N.R.F. Yayınları'nı yabancı alanlara, özellikle İngiliz yazınına açmak ister. Conrad'ın *Œuvres complètes*'i La N.R.F.'ten 1918-1939 arasında çıkar. Gide 1923'te *Typhon*'u çevirecektir. Gide'le Conrad'ın ilişkisi üstüne bkz. "Thirteen Letters of André Gide to Joseph Conrad", *Studia romanica et anglica zagrabienza*, 24. sayı, Aralık 1967; ayrıca bkz. "Gide traduit Conrad", Stuart Barr, *Gide et l'Angleterre*'de, haz. Patrick Pollard, Birkbeck College, 1986, s. 36-41.

Pazar

Marcel'lerde öğle yemeği; hemen sonrasında babasının evinde Pierre Espinas'yla buluştum; birlikte Ruyters'in evine gittik, beceriksizce hem onun hem Luce'ün gününü boşa harcamasına neden oldum – onları evde tutarak. İkindi kahvaltısına eve döndüm – Ghéon akşam yemeğine geldi: akşam ona *Caves*'ın en yeni parçalarını okudum – ertesi gün için beni yüreklendiren dört dörtlük bir okuma.

18'i, Pazartesi

Çalışma. Espinas'larla birlikte Charles Gide'lerde öğle yemeği. Pierre sabah uzlaşarak ayrılacağı Mokta'daki yöneticileriyle konuştu. Frédrick'te giysi provası.[112]

Akşam yeniden *Caves*'ın başına oturmak icin büyük bir çaba gösterdim, ama kafamı dağıtan bir sürü iş vardı. Neyse; ayak diriyorum, çabadan anında yarar sağlanamayacağını iyi biliyorum.

Salı

Günüm daha şimdiden ipotek altında: Sabahın 10'unda Eugène Rouart'la buluşmam gerekiyor, 4'e dek iş konuşuyoruz (Sentein madenlerinin işletilmesi için şirketin düzenlenişi; Elektroliz Şirketi'nin kuruluşu vb.). Yorgunluktan tükenmiş bir halde eve döndüm.

20'si, Çarşamba

Sabah çalışma. Sırbistan'dan dönen Pierre de Lanux öğle yemeğine geldi. Yemekten sonra havuza gittim.

Saat 5'te –Frédrick'teki provadan sonra– *Grand Hôtel*'e Rouart ve Camou'yla[113] buluşmaya gittim, orada bir saat iş konuş-

112 Frédrick Gide'in terzisidir.
113 Kendisine ilişkin hiçbir şey bilmediğimiz Léonce Camou Sentein madenleri serüvenine önayak olan kişilerden biridir.

> tuk. Rouart'la birlikte saat 6'da Opéra Meydanı'nda Ghéon'la buluştuk; beni gara götürdüler, trene bindim. Domi akşam yemeğini bizimle yedi.

Tüm bunları not etmenin ne yararı var? Yine de bu iç karartıcı günleri yaşarken duyduğum sıkıntıda kendime karşı bir silah bulma umuduyla çabalıyorum. Öte yandan, bu arada çalışmalarımda biraz ilerledim; ama *Les Caves*'ı sonuca vardırabilmem için, İngilizce derslerini bir süreliğine boşlamam gerekiyor. Her şeye karşın, göz kamaştırıcı *Hero and Leander*'ı bitirdim – ve *Faerie Queene*'i okumayı sürdürdüm.

21'i, Perşembe

Eugène'in büyük sırrı aslında kendine hizmet ederken başkalarına hizmet ediyormuş gibi görünmesi. Verdiğini sanıyorsunuz; sizi satın alıyor; işin en güzel yanı, çoğunlukla kendisini buna kaptırması.

Kim bilir kaç kez ona karşı üstünlük sağlıyor, ama bunu bilmiyorsunuz; onun büyük yeteneği bunu aklınızdan geçirmenize ve anında kendine yarar sağlayamayacağı bir şey elde etmenize engel olmasında yatıyor.

22 Kasım

Bu sabah gelen birkaç mektup bugün kırk dördüme girdiğimi anımsattı bana acıyla.

Dün, akşama doğru, oldukça iyi çalıştıktan sonra, Paul Desjardins'in evine gitmiştim; Thierry de oradaydı, sonra Pierre Hamp[114] geldi. Thierry orada olduğu sürece ağzını açmadı. Paul Desjardins bize Milton'ın körlük üstüne yazdığı hayranlık uyandıran soneyi okudu.[115] Pierre Hamp *La N.R.F.*'in "eğilimlerine" saldırmaya başladı, ben de birçok kez, özellikle Pierre Hamp

114 *L'Homme en proie aux enfants*'ın yazarı Albert Thierry (1881-1945) ve Pierre Hamp adıyla anılan, gerçekçi yazar Henri Bourillon (1876-1962).

115 XIX. Sone, "On his Blindness", *The Poetical Works of John Milton*, yay. haz. Henry John, Londra, 1842, IV. cilt, s. 228.

Ghéon'un Francis Jammes'la ilgili yazdığı makale konusunda Variot'nun *L'Indépendance*'taki yeni saldırısını anıştırdığında şaşkına (ya da çılgına) dönerek, oldukça sert ve aşırı uzun bir savunmaya giriştim. Bu saldırıdan haberim yoktu hiç, bir süre Pierre Hamp'a dikkatimi veremedim. Tüm bunlara kendimi kaptırdığım için, ziyaretimin süresi nezaket sınırlarını aştı, Hamp ile Thierry'nin akşam yemeğine kalacağını başta anlamadım. Sonunda Paul Desjardins kalkıp, beni kibarca öteki ikisiyle bıraktı (belki sofraya bana da bir tabak koymaları, belki de dolaylı yoldan beni uyarmak için ya da yalnızca ellerini yıkamak için). Hemen saatimi çıkarıp, girişe koştum, Paul Desjardins de yanıma gelerek, her zaman olduğu gibi teşekkür üstüne teşekkür etti.

Bankasından ancak 8 buçukta dönen Ruyters'in evinde akşam yemeği. Akşamın geri kalanı boyunca iş konuştuk.[116]

Bu sabah, oldukça erkenden Davray'yi görmeye gittim, onu Servandoni Sokağı'nda değil, sonrasında gittiğim *Le Mercure*'de buldum. Conrad ve Meredith konusunda ondan herhangi bir bilgi alamadım.[117] Oysa bunun için gitmiştim yanına. Bana kataloğunu çıkardığı Çin vazolarından, Vielé-Griffin'in kestiği bıyığından vb. söz ederken, zaman kaybettiğime öyle sinirlendim ki anlatamam.

Ama yine *Le Mercure*'de, güzel bir şey öğrendim. Léautaud Copeau'nun Fournier üstüne *La N.R.F.*'e yazdığı makale için onun yerine Fournier'ye teşekkür etmiş, Fournier de iltifatları ve teşekkürleri hiç utanmadan kabul edip, *La N.R.F.*'te "Revue

116 Gide 19 Aralık'ta, Ruyters'e kendisi ve Valéry için hisse senedi alımıyla ilgili bilgiler içeren bir mektup yazar (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 114-115).

117 Mercure de France'ta İngiliz edebiyatıyla ilgilenen çevirmen Henri Davray Conrad'ın kimi yapıtlarını yayımlamak isteyen Gide'e yardımcı olacaktır. Gide ayrıca Meredith'in yapıtlarını da La N.R.F. Yayınları'ndan çıkarmak ister; görünüşe göre, Henri Davray'yle *Beauchamp's Career*'in çevirisi için bağlantı kurar. Gide Ocak 1913'teki Londra yolculuğunda Henry James ve Edmund Gosse'la buluşup, yapıtlarının telif haklarını alır. Gide'le Davray'nin ilişkisi üstüne bkz. *Further Correspondance Joseph Conrad-André Gide*'de (*Studia Romanica*, 24. sayı, 1967) Conrad'ın 21 Haziran 1912 tarihli mektubu ve *Corr. Gide-Copeau*'da (II. cilt, s. 104-105) Gide'in 12 Temmuz 1915 tarihli mektubu.

des revues"yle ilgilenmeyi sürdürdüğünü düşündürmüş (aslında bunu tek bir sayıda bile yapmadı; o bölüm yalnızca üç günlüğüne kendisine verildi) ve dolayısıyla, *La N.R.F.* adına, *Le Mercure*'den ücretsiz kopya ve derginin baskı provalarını almayı sürdürmüş. Bu onun kişiliğini nasıl da tamamlıyor, olanları Copeau'ya anlatırken nasıl da eğlendim – Copeau ise Léautaud'nun sessiz kalmasına üzülüyor, kendisine soğuk davranmak istediğini sanıyordu.

Sonra Walter'e[118] ve ciltçiye uğradım.

Önce girişte karşılaştığımı, sonra beni dışarı çıkaran Eugène'in evinde öğle yemeği. Hemen iş konuşmaya başladık. Konu Sentein madenleri, işi elektroliz işiyle birleştirmekti; ama daha yeterince incelenmeyen bu iş sorgulamaya fazlasıyla açık hâlâ; Camou'nun getirdiği, yemekten sonra Ruyters ve Valéry'yle birlikte uzun uzadıya incelediğimiz belgeler yetersiz. Ardından Eugène'le işi düzenleyen Camou'yu bulmaya gittik – önce Bozots maden ofisine, sonra kendisini kırk beş dakika beklediğimiz *Grand Hôtel*'e.

Önceki gün on bin frank verdiğim Eugène bana borcunu Bozots hisse senetleriyle ödemeyi önerdi, daha önce bu hisselerin portföyünü biraz fazla şişirdiğini, onları oldukça pahalıya satın aldığını ve ilk yıl getirilerinin çok az olacağını, rayicin düşebileceğini söylemişti. Doğal olarak bana onları "kendi" aldığı fiyata satmayı önerdi – bu da nazik mi nazik bir davranışa dönüştü.

Eugène madeni Pierre Espinas'nın yönetmesini isteyince, durumu zaten bilen, yöreyi, madeni tanıyan ve hiç kuşku uyandırmayacak dürüstlüğüne kefil olup arka vereceğim bir mühendisi işe almanın şirkete ne denli yararlı olacağını benden başka kim olsa anında anlardı.

Bir de akşam yemeğinden önce Ruyters'i görmek için Fransız-Amerikan bankasına uğradıktan sonra eve döndüğümde bitkin düşmüştüm, epey şiddetli bir migren ağrısı çekiyordum. Ruyters Michel'in oğul Lenoir'ı bankasında çalıştırma önerisini nasıl heyecanla dinlediğini anlattı.[119] Önerimi yine alabildiğine

118 Walter Walker, Gide'in İngilizce öğretmeni.
119 Söz konusu olan (Gide ailesinin yakını) Charles Lenoir'ın oğlu Georges Lenoir'dır.

çekinerek, iyilik yaptığımın ve bunun her şeyden önce bankaya yararlı olacağının farkına varmadan, iyilik istercesine ileri sürmüştüm (sonuçta, iş başarılı olursa iki taraf da minnettar olacak, gururlanacak).

Eve dönünce, bana geldiğini haber veren Vannicola'dan bir pusula aldım. Paris'te ne işi var o zavallının? Hemen yarın sabah kendisiyle yemek yiyeceğimi yazdım; ne var ki, bütünüyle çalışmaya ayırmayı umduğum günün bir kısmını yitirdiğime üzüldüm. Akşam yazmam gereken iş mektuplarından sonra, bakalım uyuyabilecek miyim.

23 Kasım

İyi uyudum; belki portakal ağacı çiçeklerinden saçılan bol su sayesinde. Bütün sabah çalıştım. Saat 1'de, Iehl geldi, iki güne Fronton'a dönecek. Onunla çıkıp, otelinde Vannicola'nın yanına gittim, onunla öğle yemeği yedikten sonra, olabildiğince çabuk Auteuil'e çalışmaya döndüm. Cinayetten sonra Julius'le Lafcadio arasındaki konuşmanın en önemli kısmını gerilmeden, ama yazdıklarımın niteliğinin o anda farkına varamadan yazdım.[120] Belki ertesi gün yeniden okuyunca tiksineceğim; önemi yok, en azından sahnenin genel çizgilerinin güzel olduğunu düşünüyorum.

Em. Allain'i hâlâ tuttukları yurtta görmeye gitti.[121] Eve çay saatine doğru döndü, yolda okumak için, önceden duyurulduğu üzere, Pierre de Lanux'ün Sırbistan'la ilgili makalesini bulacağını düşündüğü *L'Opinion* sayısını alınıştı. Pierrefeu'nün Iehl'le bana karşı yazdığı makaleyi görüp öfkelenmiş,[122] oysa bu makale beni tersine fazlasıyla yüreklendiriyor. Bu tür kötü-

120 Bkz. *Vatikan'ın Zindanları*, V. Kitap, III, *agy*.

121 El yazmasında yalnızca A. harfi yazmaktadır. Allain Valentine Rondeaux'nun (Madeleine'in kız kardeşi) oğlu, anomaliyle boğuşan Alain Bernardbeig (1898-1918) olmalıdır. Gide'in yeğeni Alain'in adını Allain diye yazması tuhaftır, ilk yapıtı *Les Cahiers d'André Walter*'deki kişilerden birinin adını da bu şekilde yazar.

122 Söz konusu makalede, Jean de Pierrefeu Gide'i aşırı entelektüel ve duyarsız, "kötücül bir akıl hocası" olarak tanımlar.

lemeler, belimi bükeceğine, beni coşturuyor, hatta övgülerden bile daha derinlemesine.[123] Akşam yemeğinden sonra, birkaç kıtasını Em.'e okuduğum *Faerie Queene*'in ikinci bölümünü bitirip, yeniden çalışmaya başladım.

Budalalık edip, iyi çalıştıktan sonra, uyumaya çalışmak yerine, Conrad'dan, sonra yine Spenser'dan parçalar okumaya kalktım – bu da gecemi berbat etti. Sonrasında uyumakta çok zorlandım, daldığımda da delik deşik bir uyku uyudum.

Pazar

Vasat bir gece. Öğle yemeğine Copeau, Ghéon, Ruyters'ler ve Drouin'ler geldi. Péguy'nin Lucas de Pesloüan yüzünden Laurens'larla bozuşmasının öyküsü olağanüstü.[124] *La N.R.F.*'te yayımlanan bir yazının ardından, aslında Copeau'ya yönelik teşekkürleri gıkını çıkarmadan kabul eden küçük Fournier'nin öyküsü.

Öğle yemeğinden sonra Vannicola'yla arkadaşı geldi – sonra da Rivière. Ruyters ve Ghéon'la kalınca, akşam yemeği saatine dek iş konuştuk (elektroliz sendikasının kuruluşu). Ghéon kaldı, yemekten sonra, birlikte Ruyters'i evinden almaya gittik. Üçümüz oldukça can sıkıcı bir boks maçı izledik. Yarımda döndüm.

Oldukça kötü bir gece; sinirli, migrenli, son derece keyifsiz bir halde kalktım. Aşağı yukarı bütün sabah mektup yazdım, öğle yemeğinden sonra havuza gittim.

123 Gide'in notu: "Pierrefeu'ye şöyle yazdım: *Mösyö, makalenizde hoşuma gitmeyen tek bir şey var: beni Dostoyevski'ye borçlu olduğum şeyleri gizlemeye çalışmakla eleştirmeniz. Dostoyevski'ye gönül borcum çok büyük, buna karşın sizin de dediğiniz gibi sesim güçlü olmadığı için bunu daha yüksek sesle dile getiremiyorum. Saygılarımla vb.* (Mektubuma Dostoyevski'yle ilgili kitapçığımı da ekledim.)" Söz konusu kitapçık *Dostoïevski d'après sa correspondance*'tır (Figuière, 1911); sonradan Dostoyevski'ye de alınır (*Yazışmalarına Dayanarak Dostoyevski, agy*).

124 Gide'le Laurens'ın yazışması bu olayı aydınlatır. Gide orada kendisine göre, Péguy'nin Pesloüan'ın şiir derlemesini "iğrenç" olduğu ve düzeltilemeyeceği için reddettiğini söyler, ama Péguy'nin reddedişinin gerçek nedenini söyleyemediğini, hatta derleme için: "Kıskandım" dediğini de ekler; bu da Gide'in gözünde "destansı" bir şeydir (Gide'in Paul Laurens'a yazdığı, Ocak 1913 tarihli mektup, *B. L. J. D.*).

Salı

Çalışmayla geçen güzel bir sabah. Öğle yemeğine Valéry geldi. Yine iş konuştuk. Benimle bankaya, Ruyters'in yanına geldi, orada beni 3'te *Grand Hôtel*'de bekleyen Camou'ya karşı kendimi savunmak için güç topladım. Görüşmemizden hemen sonra, konuştuklarımızı anlatmaya Ruyters'e gittim. Frédrick'te prova. Oldu olacak günümü bütünüyle harcamak için Madam Mühlfeld'i görmeye gitmeyi düşündüm. Yarı yolda şemsiyemi *Grand Hôtel*'de unuttuğumu fark ettim; bir an geri dönmeye değip değmeyeceğini düşündüm. Bu yanlış hareketlerden sonra, saat öyle geç olmuştu ki, eve dönmenin işe yarayacağından umudu kestim, Madam Mühlfeld'i bulamayınca akşam yemeği saatini Marcel'in evinde bekledim – kaldı ki onunla kitabını konuşmam gerekiyordu.[125]

Neyse ki akşam kendimi toparlamayı başardım. *Les Caves*'da biraz ilerledim; *Contes de Canterbury*'nin ilk yüz dizesini okudum.[126]

Çarşamba

Güzel bir gece. Neyse ki beratların sanayileşmesi vb. konusunda beni uyaran Conrad Schlumberger'yi[127] beklerken çalışarak güzel bir sabah geçirdim.

Bütün gün çalıştım, çalışmam yalnızca bir saatliğine, Bachelin'in gelişiyle bölündü.

Perşembe

Öğle yemeğinden hemen sonra Ruyters'in evine gittim, ona bankasına dek eşlik edip, *Grand Hôtel*'de Camou'yu görmeye gittim, sonra otomobille eve dönüp, beni burada bekleyen Ch. Lenoir'la buluştum.

Ardından, genç bir müzisyenin (Petit[128]) ziyareti, sevimli ve önemsiz biri, bana ilk yapıtını göstermeye gelmiş.

125 Marcel Drouin o sırada *La Revue blanche*'ta, *L'Ermitage*'da ve *La N.R.F.*'te çıkmış eleştirel yazılarını bir kitapta toplamayı düşünmektedir (bkz. A. Anglès, *André Gide le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, II. cilt, s. 385). Bu tasarı gerçekleşmeyecektir.

126 Geoffrey Chaucer, *Canterbury Hikâyeleri*.

127 Conrad Schlumberger (1878-1936), Jean Schlumberger'nin kardeşi.

128 Bu müzisyenin kim olduğunu bulamadık.

Akşam neyse ki kendimi biraz toparladım, bunun nedeni kuşkusuz sabah çalışmış olmamdı. Üç gündür düzenli olarak yaptığım gibi, Chaucer'dan yüz dize okudum, sonra *Caves*'ın V. Kitabının üçüncü bölümünü bitirdim.

Cuma

Saat 6 buçukta kalktım. Odamda, ateşin başında olağanüstü bir Conrad okuması (*Mirror of the Sea*). Sabah eski kitaplarımı alan sahafla uğraştım.

Öğleden sonra yalnızca Verhaeren'in, sonra Rimestad'ın[129] ziyaretleriyle bölünen çalışma. Akşam piyano ve çalışma.

4'ü, Çarşamba

Dinginlik arayışıyla geçen günler.

Cumartesi, *La N.R.F.*'in yazıhanesinde Copeau ve Ghéon'la buluştum. Aklımda kaldığı kadarıyla, gün içinde yine Camou'yu görmem gerekiyordu.

Pazar, öğle yemeğinde, her zaman olduğundan da karamsar, geçimsiz bir Marcel; kaldı ki çalışmaktan canı çıkmış. Yemekten sonra, Ruyters'in, sonra baba Espinas'nın evine gittim.

Pazartesi. Orsay Rıhtımı'nda Rouart'ı bekleyeceğim – sonra 10'da, *La N.R.F.*'in yazıhanesinde Ghéon, Copeau ve Gallimard'la buluşacağım. Kötü sayılmayacak birkaç el yazması okudum. Ghéon'la öğle yemeği. Yemeği Paul Laurens'larda yiyen Copeau yemekten sonra yanımıza gelip, Péguy'yle bozuşmalarının öyküsünü anlattı; umarım tüm bunları yazar.[130]

Salı. 11'de Davray'de Gallimard'la buluşmaya gittim, birlikte Meredith sorununu ele almaya çalıştık. Bu sırada, Rouart ile Camou Villa'ya gelmişti; evde öğle yemeğini yer yemez yine çıktım, *Ranelagh*'da Ruyters'le buluştum, ikimiz öğle yemeğini

129 Émile Verhaeren'in *Hélène de Sparte* adlı tragedyası 1912'te La N.R.F. Yayınları'ndan çıkar ve aynı yılın Mayıs ayında Châtelet'de sahnelenir. Gide kitabın yayımlanması vesilesiyle, ozanı Ekim'de Auteuil'e çağırır (bkz. *Rilke, Gide, Verhaeren*, yayımlanmamış yazışma, derleyen ve sunan Carlo Bene, Messein, 1955, s. 80-81); kuşkusuz buluşmaları gecikmiştir. Christian Rimestad Copeau'ların arkadaşı, Danimarkalı bir eleştirmendir.

130 Copeau'nun *Journal*'i 28 Mayıs 1912'yle 9 Temmuz 1914 tarihleri arasında kesilir. Dolayısıyla, bu olayın izine orada rastlanmaz.

birlikte yiyen Rouart'la Camou'nun yanına gittik; sonunda Sentein'deki verimsiz maden filizlerini satın alma opsiyonu için Camou'ya on beş bin frank verdim.

Sonra Valéry'lere, oradan Madam Mühlfeld'in evine gittim. O salondaki konuşmaların boşluğu, vasatlığı, budalalığı anlatılacak gibi değil; yine de herkes gidiyor, nedenini sorsanız yanıt verecek pek kimse çıkmaz. Sonra Ducoté'ye gittim. Madam Ducoté oğlunun çılgınlıklarını anlattı bana.

Bu sabah Pierre Espinas'dan bir mektup alınca[131], ben de onun durumundan ötürü çok kaygılandığım için, Rouart'ın evine koştum; tam Camou'ya gitmek üzere dışarı çıkacağı sırada yakaladım onu, birlikte *Grand Hôtel*'e gittik. Sonra yatıştırılmaya çok ihtiyacı olan Espinas ailesinin evine gittim.

Öğle yemeğinden sonra, Gabrielle Boyer'nin[132] zatürreeden yatağa düşen küçük bebesini görmeye gittim.

Tüm bu gidiş gelişlerin arasında Chaucer'la Spenser okumayı sürdürdüm; her sabah erken kalkıp *naps*'ten[133] vazgeçmem gecelerimin daha iyi geçmesini sağladı.

Son günlerde epey iyi çalıştım; artık olup bitenlerin tatsız anlatısından başka bir şeyi yansıtmayan bu günlüğe ara veriyorum. Bir tek alıştırma yapmaya yarıyor.

19 Aralık[134]

Dün kız kardeşinin evinde Paul Claudel'i görmeye gittim. Beni çok sıcak karşıladı. Hemen onun kaldığı küçük odaya girdim, yatak nişinin üstünde İsa'lı bir haç asılıydı.

131 Bu mektubu bulamadık. Bu sorunlar kesinlikle Sentein madenlerinin işletilmesiyle ilgilidir.
132 Gabrielle Boyer Gide'in Auteuil'deki aşçısıdır.
133 İngilizce "kestirme". Sözcük Gide'in çevresine çok geçmeden girecektir.
134 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında bu buluşmanın tarihi 19 Kasım'dır; el yazmasında da "19 Kasım" yazmasına karşın, tarihi düzelttik, çünkü Gide burada bir hata yapar. Bu parçanın geçtiği defterin sayfa numarası buluşmanın bizim ileri sürdüğümüz tarihte gerçekleştiğini gösterir (yani 4 Aralık'tan sonra, kaldı ki *Günlük*'te Gide'in Eugène Rouart'la buluştuğu 19 Kasım'dan daha önce söz edilir (Salı) ve orada bir önceki gün Claudel'i ziyaret ettiğinden söz etmez. Öte yandan, 19 Kasım'da, Claudel hâlâ Frankfurt'tadır, Paris'e 3 Aralık'ta döner (bkz. Paul Claudel, *Journal*, Bibl. de la Pléiade, I. cilt, s. 242-243).

Paul Claudel her zaman olduğundan da kalın, genişti; görüntüsü güldüren aynalardakileri anımsatıyordu; boynu, alnı yoktu; bir şahmerdanı andırıyordu.[135] Söz hemen Rimbaud'ya geldi, kendisinin önsözünü yazdığı, kısa bir süre önce *Le Mercure*'den çıkan tüm yapıtları masanın üstünde duruyordu. Yakınlarda, oldukça uzun bir süre Dakar'da ya da Aden'de Rimbaud'yla sık sık görüşmüş bir memurla ya da satış temsilcisiyle görüşme olanağı bulmuş; adam onu bütün gününü tütün içerek geçiren, Doğulular gibi bağdaş kuran, kendisini görmeye gidenlerin kafasını budalaca öykülcriyle şişiren, zaman zaman içinden bir geri zekâlı gibi gülerek elini ağzına götüren beş para etmez biri gibi betimlemiş. Aden'de, güneşin enseye cop gibi indiği saatlerde, güneşin alnına başı açık çıkarmış. Dakar'da, yöreden bir kadınla yaşıyormuş. ondan bir çocuğu olmuş ya da en azından kadın düşük yapmış, "bu da (diyordu Claudel) hâlâ onun adıyla anılan ahlaksızlık suçlamalarını çürütmeye yeter; çünkü öyle ahlaksızlıklar yapmış olsa bile (görünüşe göre, onlardan kurtulmak hiç de kolay iş değil), onları yalnızca istisnasız tüm görevlilerin uşaklarıyla açıktan açığa yaşayabileceği denli kabul gördükleri ve kolaylaştırıldıkları bir ülkenin dışına taşımadığı açık."[136]

Onu incelemesinde, Rimbaud'nun azgın yanlarını gizlemekle eleştirince, yalnızca *Saison en enfer*'deki[137] Rimbaud'yu betimlemek istediğini söyledi; *Illuminations*'un yazarının sonunda *ulaşacağı* kişiyi. Bir ara konu Verlaine'le ilişkilerine geldiğinde, Claudel dalgın bakışlarla şöminenin üstünde, bir kâsede duran bir tespihe dokundu.

Resimden konuşurken, aşırıya kaçıp budalaca sözler söylüyordu. Hiçbir itirazın, hiçbir sorgulamanın durduramadığı sözleri ağzından aralıksızca dökülüyordu. Kendisininkinden başka herhangi bir görüşün aslı astarı yoktu, onun gözünde neredeyse mazereti bile olamazdı.

Konuşma doğal seyriyle dinle ilgili konulara geldi; *L'Action française*'deki Katolik siyasetçilere, sonra "amaçlarını daha iyi anlamaya başladığı" Sorel'e ve Péguy'ye şiddetle karşı çıkıyordu.

135 Gide bu benzetmeyi daha önce 1 Aralık 1905'te de yapmıştır.
136 Görünüşe göre, Gide yanılıyor: Rimbaud Dakar'a gitmemiştir; kuşkusuz Harar'la karıştırıyor.
137 *Cehennemde Bir Mevsim.*

Yeniden kitabıma dönmek için yanıp tutuştuğumdan, konuşmamızın tüm ayrıntılarını buraya yazamıyorum.

Gelişigüzel, olabildiğince çabuk not ediyorum:

Barrès'e yazdığı, bir kopyasını edindiğim önemli mektubunda sözünü ettiği[138], inancını değiştirmesini izleyen ve (sanırım) tam on yıl süren uzun iffetlilik sürecinden önce on yıl (*on üç* yaşından yirmi üç yaşına dek) son derece yoz bir dönem yaşamış (bundan hiç haberim yoktu).[139] *Kötülük eğilimlerinden*, düşlerden, hatta düşüncelerden (uygunsuz düşlerden ya da düşüncelerden söz ediyorum) uzak iffetli dönemi önce şöyle kesintiye uğramış: Amerika'da, Lara'nın amcası, çok yoksul kemancı Larapidie'le tanışmış, onun Fransa'ya dönüş bileti almasını sağlamış.[140] Tanrı tam olarak o günden sonra kendisine çok rahatsız edici düşler gördürerek, içinde sonuçta kendini kaptırmadığı, ama ilk huzurunu fazlasıyla bozan kötülük eğilimleri uyandırarak, çok pişman olduğu bu davranışın (hükümetin parasıyla onu yurda döndürüşü) bir günah olduğunu kendisine göstermiş. Ne var ki tensel günahların en önemli günahlar olmadığını, Tanrı'yı çok da kızdırmadığını düşünüyor. "Benzer"ine karşı nefret dolu davranışlar sergilemek, hatta ona diş bilemek çok daha ciddi, özellikle bunlar için kendini suçluyor. Bugün bile kendisi için her zaman geçerli olan ilk tepkiye boyun eğmemekte güçlük çekiyor: *ret*.

"Tanrı'yı sevmek benim için son derece kolay – ama iş insanları sevmeye gelince... İşte bu elimden gelen bir şey değil" diyor gülerek.

Kendine güveninin sırrı da burada yatıyor. Buna karşılık: benim zayıflığımın sırrı da.

138 Claudel'in Barrès'e yazdığı mektubun kopyası bulunamadı.

139 Bu varsayım zamandizin açısından sorunlu, çünkü bu yozlaşma sürecini 1881 ile 1891 arasına tarihlendiriyor; oysa Claudel 23 Aralık 1886'da inanç değiştirir; ama burada inancını değiştirmesi değil de dindarlığa dönüşü söz konusu olabilir.

140 Claudel bir yıl Boston konsolos vekili olarak ABD'de kalır. Orada Christian de Larapidie'yle tanışır ve kendini ona atandığı Çin'e götürecek kadar yakın hisseder (bkz. *Cahiers Paul Claudel*, I, Gallimard, 1959, s. 88).

1913

Mart[1]

Dün *La Porte étroite*'tan elli sayfa okudum yine; bu kitabı ne zaman elime alsam, anlatamayacağım bir heyecan duyuyorum; ama konuşmalar, Alissa'nın mektuplarıyla günlüğü bana dört dörtlük –olabildiğince başarılı– görünse de harç görevi gören parçalar yapmacıktan çok uzak değil. Konunun bunu gerektirdiği söylenebilir: Öyleyse başka bir konu seçilmeliydi. Artık en içten, en akıcı ve en güzel dilin kullanılmasını sağlamayan, gerektirmeyen bir konuyu benimsemek istemiyorum.

19 Mayıs, Pazartesi

Geçen Çarşamba İtalya'dan döndüm.[2]

Bu sabah yazdığım her şeyi aslında hemen not etmeliydim; zamanım yoktu. Zihnimin ele aldığı her şeyde ben istemesem de sergilediği bu yalınlaştırma, düzenleme çalışması, sanat yapıtına ulaşsa dört dörtlük bir hale bürünecek bir çalışma,

1 Gide *Günlük*'üne ancak Mart ayında döner. Ocak ayının bir bölümünde griple boğuşur (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 694-697), sonra zamanını *La N.R.F.*'le uğraşarak ve *Vatikan'ın Zindanları*'nı yazarak geçirir. Mart ortasından sonra Cuverville'dedir.

2 Gide altı hafta İtalya'da kalır. Nisan başında yola çıkar, Sentein madenleriyle ilgili birtakım sorunlarla uğraşmak için Toulouse'a uğrar (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 818), 7 Nisan'da Floransa'ya varır. Ghéon 12'sine doğru, Madam Mayrish de 15'inde Siena'da onun yanına gelir. Üçü 23 Nisan'a doğru Roma'ya gider, orada Rouart ile Alibert de onlara katılır. Bir hafta sonra, Ghéon ile Gide Assisi'ye gider; 6 Mayıs'ta ayrılırlar. Gide 14 Mayıs Çarşamba günü Paris'tedir. Bu yolculuk üstüne bkz. François-Paul Alibert, *En Italie avec André Gide*, sunuş ve notlar D. Moutote, P. U. L., Lyon, 1983.

ama özelin özden daha önemli olduğu bu noktada içler acısı görünüyor...

Yine daha ilk satırlarda ara verdim (Em.'le David sergisini ve Bonnard sergisini gezmeye gittik). Bu akşam mürekkebim bulanık, kalemim körleşmiş. Tümcemin ilk sözcüğünü yazmadan önce, onun kafamda bütünüyle biçimlenmesini bekliyorum; içler acısı; daha doğrusu yanlış. Stendhal okumam gerek. Düzensiz yazma yürekliliğini göstermeliyim.

> Önceki gün Georges Lenoir bana Matmazel Marcillac'tan[3] söz ediyordu, seksen altı yaşında belleğini yitirmekten korkarak, hâlâ her akşam uyumadan önce bir düzine dize ezberliyormuş.
>
> Marcel'in[4] durumu beni kaygılandırıyor, hepimizi gittikçe daha fazla kaygılandırıyor. Copeau geçen sabah onu görmeye gitmişti. Saat 11'e doğru, dedi, hâlâ bir yandan doldurduğu ve on beş dakikada bir yudum aldığı sütlü kahvesini içiyordu; hasta odasına girmişim gibi geldi bana; ilaç kokusunun yerini piponunki almıştı; orada, koltuğuna gömülmüş, ödevleri düzeltiyordu, öyle yaşlanmış, öyle hoşnutsuz, öyle kırış kırış görünüyordu ki, ona verilebilecek tek öğüt üstüne başına çekidüzen verip gezmeye gitmesiydi.
>
> Cumartesi, Pentekostes yortusundan bir gün önce, Domi'nin ilk kudas ayininin düzenlendiği gün, Jeanne korkunç bir sahne yaşamış. O gün M.'yi çağırmışlardı [...]

21 Mayıs[5]

Öncelikle kitabımı bitirmeliyim.[6] Beni ondan uzaklaştıran her şeyi elimin tersiyle itmeliyim.

3 Matmazel Marcillac Gide'in annesinin Cenevreli bir arkadaşıdır; ondan *Correspondance avec sa mère*'de söz edilir (s. 142, 411, 412 ve daha birçok yerde). Gide annesine şöyle yazar: "Matmazel Marcillac büyüleyici biri; küçük evi kendisini yansıtıyor, bu da iyi bir şey" (27 Haziran 1894 tarihli mektup, *agy*, s. 412).

4 Marcel Drouin'den söz ediyor. Biraz ileride onun oğlu Dominique'e, Domi'ye ve karısı Jeanne'a değinecek.

5 El yazmasında tarih yoktur. Bu tümceyle önceki parça arasında yalnızca bir boşluk vardır. Önceki sayfa tümcenin ortasında kesilir. "M." Marcel Drouin'i tanımlar.

6 *Vatikan'ın Zindanları*.

Cuverville, 24 Haziran

Dün *Les Caves*'ı bitirdim. Kuşkusuz, Copeau'ya okuması için verdikten sonra ve provalarda daha birçok şeyi elden geçirmem gerekecek. Tuhaf bir kitap; ama bıktım usandım ondan. Hâlâ bittiğine inanamıyor, onu düşünmeyi bırakmakta zorlanıyorum. Birinci ve ikinci kitabın birçok parçası gözüme zayıf ya da zorlama görünüyor... Ama en zorlu bölümlerin aynı zamanda en başarılı bölümler olduğuna inanıyorum.

Son zamanlarda çalışmam durmadan bölündü, kalemimi İngilizce bir kitap ya da piyanom uğruna sürekli bırakıp durdum.

Chopin'in *Barkarol*'üne ve Bach'ın *İki Sesli Envansiyon*'una döndüm.

The Way of all Flesh'ten beri, bol bol Keats okudum, *Marius the Epicurian*'ı geçen yıl kaldığım yerden okumayı sürdürdüm. George Eliot'ın çok vasat *Amos Barton*'ını yüksek sesle okumayı bitirdik. Şimdi *The Merry Men*'i büyük bir zevkle okuyoruz.[7]

26 Haziran

Kimi zaman şimdiye dek hiç ciddi bir şey yazmadığımı; düşüncemi yalnızca ironik biçimde sergilediğimi ve bugün ölüp gitsem, arkamda meleğimin bile tanıyamayacağı bir imge bırakacağımı düşünüyorum.

(Meleklere inanmak bana öyle tatsız geliyor ki, hemen bunun yalnızca bir imge olduğunu eklemek istiyorum – ama şu haliyle düşüncemi oldukça iyi ifade ediyor.)

Belki, sonuçta, sanat yapıtına inanmam, ona karşı derin bir saygı beslemem artık kendimden beklediğim kusursuz içtenliğe engel oluyor. Yalnızca bir biçem özelliği olan duruluğu ne yapayım?

7 Samuel Butler'ın *The Way of all Flesh*'ini Valery Larbaud Gide'in isteğiyle 1921'de La N.R.F. Yayınları için Fransızcaya çevirir. Gide ile Larbaud'nun *Correspondance*'ında kitaptan sık sık söz edilir. Gide George Eliot'ın *Scene of Clerical Life*'ına ve Stevenson'ın *The Merry Men and other Tales and Fables*'ına değiniyor.

Her gün, *Marius the Epicurian*'dan bir bölüm okuyorum (çok büyük bir sevinçle); bir saat, yüksek sesle *The Merry Men*'i; üç beş saat (çoğunlukla üçten çok beş) piyano çalışıyorum (yalnızca Bach ve Chopin). Bunlara bir de Ransome'un Wilde üstüne yazdığı kitabı[8], Milton'ı, Keats'i, Byron'ı vb. ekliyorum, her gün bir iki saatimi alan yazışmalar da caba, geriye kişisel çalışmalarım için zaman kalmıyor neredeyse. O işi piyanomdan, bitirmem gereken kitaplardan uzakta olacağım yolculuğa erteliyorum.

Ransome'un kitabı bana güzel görünüyor – hatta yer yer çok güzel. Belki Wilde'ın düşüncesini gizlemek için kullanmayı sevdiği ve bana hâlâ epey yapay görünen süslere biraz fazla bayılıyor – buna karşılık, *Un mari idéal* ve *La Femme de peu d'importance*[9] gibi oyunların nesnel görünmesine karşın ne kadar açıklayıcı –az kalsın mahrem diyecektim– olduğunu göstermiyor.

Wilde üstüne yazdığım küçük kitapta[10], yapıtına pek adil davranmadım kesinlikle, ona fazla burun kıvırdım, demek istediğim şu: Kendisini o zaman daha yeterince tanımıyordum. Düşününce, Cezayir'de, ben oyunlarını eleştirirken (bugün bunun büyük bir densizlik olduğunu düşünüyorum), Wilde'ın sözlerimi incelikle dinleyişine hayran oluyorum. Bana yanıt verirken sesinin tonunda ne sabırsızlık ne de bir karşı çıkış vardı; alıntıladığım, ondan sonra her yerde alıntılanan o olağanüstü sözü de tam o sırada, neredeyse özür dilercesine dile getirmişti: "Ben dehamı yaşamıma koydum, yapıtlarımaysa yalnızca yeteneğimi koydum."[11] Bu sözü benden başkasına söyleyip söylemediğini merak ediyorum.

Daha sonra bu konuya dönüp, başta söylemeye cesaret edemediğim şeyleri anlatmayı umuyorum gerçekten. Wilde'ın

8 Arthur Ransome (1884-1967) Şubat 1912'de *Oscar Wilde, a Critical Study*'i (Secker, Londra) yayımlamıştır.
9 *İdeal Bir Koca* ve *Önemsiz Bir Kadın*, Oscar Wilde.
10 "Oscar Wilde, in memoriam". Gide Wilde'la Cezayir'de karşılaşmasını *Tohum Ölmezse*'de daha uzun anlatır.
11 "Oscar Wilde, in memoriam", *Prétextes*'te, s. 222.

yapıtını, özellikle –en büyük özgünlüğü satır aralarında yatan– tiyatro yapıtlarını da kendimce *açıklamak* istiyorum.

2 Temmuz

Son günlerde *Souvenirs de la cour d'assises*'imi temize çekmekle uğraştım. Bence bu çok iyi bir alıştırma, bana çok yararı oldu. Yolculuğumun yaklaşması beni kesinlikle hasta ediyor; an geliyor, Balkanlardaki durum kötüleşsin de[12] oraya gidemeyeyim diye düşünüyorum.

Suarès'in *Trois hommes*'una[13] dönmek istedim, ama tumturağı sinirime dokunuyor. Dostoveski'yi daha çok yeni tanıdığını, aramızda geçen, yalnızca Tolstoy'u *göz önüne aldığı* için yakındığım bir konuşmadan sonra keşfettiğini açıkça biliyor, açıkça hissediyorum.[14] Çizdiği portrenin başındaki bütün o cafcaf aslında yalnızca bir kılıf; ona her zaman hayran olmadığını belli etmek istemiyor. Konuyu ileride Goethe'ye getirirse, aynı şey geçerli olabilir.[15]

12 Gide o sıralarda Rouart ve Ruyters'le Türkiye'ye, Bursa'ya ve Anadolu'ya gitmeyi düşünmektedir (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 121-124); Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Balkanlar'da yaşananlar yüzünden bu yolculuktan vazgeçer. Oraya 1-27 Ağustos arasında gitmeyi düşünürler (bkz. Ruyters'in bir mektubunda öngördüğü güzergâh, *agy*, s. 121-122); onun yerine Temmuz ortasından 21 Ağustos'a dek İtalya'ya gider. Bununla birlikte, Gide 1914'te Türkiye'ye gidecektir.

13 *Trois hommes* (N.R.F., 1913) Pascal, Ibsen ve Dostoyevski'yi ele alır.

14 Maurice Pinguet'ye göre, Gide yanılmaktadır; Suarès Dostoyevski'yi 1888'de okumuştur ("Suarès, Gide et Dostoïevski", *Cahiers du XXe siècle*, Colloque Suarès, Klincksieck, 1978, s. 66). Gide Aralık 1921'de bu konuya dönecektir.

15 El yazmasında "Chopin" yazmaktadır. Görünüşe göre, iki yazar arasındaki Chopin tartışmasından sonra, Gide provalarda ya da metnin daktiloya çekilmiş halinde Chopin'in yerine Goethe yazmıştır: Suarès Gide'in "Notes sur Chopin"ine (*La Revue musicale*, Aralık 1931) sert bir makaleyle yanıt verir (*Les Nouvelles littéraires*, 5 Mart 1932, s. 10). Bu makale yazarın müzisyene diş bilediğini açıkça gösterir. Sonrasında, Gide Suarès'in Chopin'i her zaman sevdiğini kolay kolay ileri süremez. Öte yandan, Goethe de iyi bir örnek değildir. Suarès özellikle Haziran 1906'da *L'Occident*'da yayımlanan, Gide'in aslında 16 Şubat 1907'de *Günlük*'te beğendiğini söylediği "De Pascal à Goethe" adlı yazısında konuyu Goethe'ye zaten getirmiştir.

Dostoyevski konusunda son derece akıllıca şeyler, bugün yalnızca kendisinin dile getirebileceği şeyler söylüyor; ama Dostoyevski'yi Nietzsche'den uzaklaştırıp... Wagner'e yaklaştırması korkunç bir şey!

3 Temmuz

Dün akşam, yemekten sonra, gözlerim yorulduğu için, evin önündeki sıraya oturmuş, kedilerin oyun oynayışını izliyordum, birden Mius'un[16] sesi yankılandı:

"Ah! Güldürü başlıyor işte! Ah! Çok eğleneceğiz!"

Mius ne kadar huysuz ve yaşlı görünürse görünsün, arada sırada, gençliğine dönüyor yeniden; sevinçten titreyerek, iri bir sıçanla yedi yavrusunun yakalandığı fare kapanını dış merdivene getiriyor. Akşam vakti, bu aile gezintisini neden yaptıkları ortada, ama sonu bir felaketle bitiyor işte. Yavrular çok güzel, pek korkmuş görünmüyorlar, oysa yaşamı bilen anne öfkeden kuduruyor; var gücüyle sıçrayıp duruyor, burnunu kafese vuruyor; kaçmak için değil, saldırganca üstümüze atlamak için sıçrıyor. Her sıçrayışında, tuhaf, kısık bir savaş narası atıyor. Tüm bunların sonunda yaşanacak kıyımı düşündükçe yüreği sıkışan Em. her zaman yaptığı gibi kaçıyor. Köpekler deliye dönüyor; öyle bir gürültü çıkarıyorlar ki, sonunda onları kapıyorlar. Jeanne'la iki hizmetçi koşup geliyor; Mius ve onlarla birlikte daire oluşturup, kafesin çevresinde duruyoruz, yukarıdan insanın sefaletini izleyen tanrılar gibi.

"Tamam da nasıl öldüreceğiniz onları?" diyor sonunda Mius.

Marthe üstlerine kaynar su dökmeyi öneriyor.

"Olmaz" diyor Mius, "gidip bıçağımı alayım".

"Doğrayacak mısınız onları Mius!"

"Çok acı çektirmemeye çalışmak gerek" diyor genelde çok aptal biri olan, ama burada daha aklı başında görünen P.

"Dertlerine yansınlar! En iyisi bu" diye haykırıyor bahçıvanın karısı Juliette, sıçanlar onun iki yavru tavşanını yemiş: "Kötülük etmeseydiler."

16 Alphonse Mius Gide'in Haziran ortasından beri kaldığı Cuverville'in bahçıvanıdır.

"Yaptıklarının kötülük olduğunu bilmiyorlardı ki" diyor P. Dikkatsizlik edip, onları içeride tutan kapanı devirmemeye bakıyor, kötünün iyisini seçerek, kafesi bir gerdele sokmayı öneriyorum.

Yavrular çok direnmiyor. Ama annenin acısı düşündüğümden de uzun sürüyor. Korkunç bir biçimde sıçrıyordu; arada sırada suyun yüzeyine yeni bir hava kabarcığı çıkıyordu. Sonunda ciğerleri doldu; bu en az üç dakika sürdü.

10 Temmuz

Çalışmaya ara verip, küçük Jacques'ı[17] görmek için Cuverville'den ayrılmam gerekti. Paris'te geçirdiğim dört gün beni çok yordu. Düşüncelerimi, özellikle kendime güvenimi toplayamıyorum. Rivière'e neredeyse söz verdiğim makaleyi yazabilecek gibi hissetmiyorum kendimi; yolculuğa çıkmak isterdim, çıkmam *gerekiyordu*. En iyi saatlerimi Copeau'ya doyurucu gelmeyen *Caves* bölümlerini gözden geçirmeye harcıyorum; bunu yaparken çok zorlanıyor, içimde anlatılamayacak bir öfke duyuyorum. Rivière'in bu öğleden sonra okuduğum, "serüven romanı"yla ilgili makalesi kafa karışıklığımı daha da artırıyor; neredeyse makalemde söylemek istediğim şeyleri söylüyor, üstelik benim yapabileceğimden çok daha iyi bu konuda.[18] İki gün içinde, genç Allegret'yle Domi.'nin[19] gelişi beni iyice altüst edecek;

> Rabindranath Tagore'u çevirdiğimi öğrenen Davray (bütün İtalya yolculuğum boyunca tek işim buydu), Matmazel W.'ninkini olabildiğince çabuk *Le Mercure*'de yayımlamak istedi. Devam etmek gelmiyor içimden artık.[20]

17 Marcel ile Jeanne'ın ikinci oğlu Jacques Drouin. Gide onu Paris'te görmeye gider. Bu yolculuk sırasında, 6 Temmuz'da Limon'da Copeau'yu ziyaret eder (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 34-35).

18 Gide söz konusu makaleyi yazmayacaktır, ama *La N.R.F.*'in Nisan sayısında sonradan *Incidences*'a alınan "Les Dix Romans français que..." adlı makaleyi yayımlar.

19 Papaz Élie Allégret'nin oğluyla Dominique Drouin söz konusu.

20 Aslında, Gide yazın bir bölümünde ve özellikle sonbaharda Hindu yazar Rabindranath Tagore'un *Gitanjali*'sini (*İlahiler*) İngilizceden çevirmeye

İtalya yolculuğu. Tivoli'de, Vallombrosa'da, Santa Margherita'da kaldım.[21]

Dönüşte, Paris'e uğradığımda, zavallı ihtiyar La Pérouse Baba'yı[22] görmeye gitmediğim için kendimi suçluyorum acıyla. Hiç kuşkusuz, ona elini uzatacak kimsesi yok, karanlıkta çırpmıyor.

1 Eylül

Marges'ın yeni sayısında yeni bir saldırı.[23] Nefretten hiç vazgeçmiyorlar! Öte yandan, Gourmont ustaca çevremizde bir sessizlik yarattı. *Temps*'da, kendisinin fikir verdiği ya da yönettiği "revue des revues" bölümünde, *Mercure*'ün *tek bir* sayısı bile atlanmazken, *La N.R.F.*'in hiçbir sayısına üstünkörü bile olsa değinilmedi. Yolculuğum boyunca *La N.R.F.*'e hiçbir yerde rastlamadım, oysa kimi zaman en vasat ya da en değersiz dergiler tren istasyonlarının, kitapçı vitrinlerinin tadını çıkarıyor.

2 Eylül

O zaman biraz da kaygıyla son perdenin belki güldürü olmayacağını, yaşamın kendisini birden hâlâ bir tür görkem ve gösteriş içeren çığlıklarla gözyaşlarında değil, ağır ağır sessizlikte yüzüstü bırakacağını düşünüp duruyordu.

Tüm yeteneklerinin zayıfladığını hissediyor, kollarını açıp bağrına basmadığı tüm sevinçlere, yaşamın bütün güzelliğine çılgınca hayıflanıyordu.

çalışır: Yirmi beş şiir Aralık 1913 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanacak, kitap bütün olarak yine aynı süreçte La N.R.F. Yayınları'ndan çıkacak, 1914'te yeniden basılacaktır. Gide Tagore'un adını Saint-John Perse'ten öğrenmiş, çeviri haklarını da onun aracılığıyla almıştır.

21 Gide aşağı yukarı 18 Temmuz'da yola çıkıp, 21 Ağustos'ta dönmüştür. Tivoli'de, Chiusi'de, Arezzo'da, Vallombrosa'da ve Santa Margherita'da kalır. Bu yolculuk üstüne bkz. Ghéon'a yazdığı mektup (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 828-830).

22 Gide Marc de Lanux'ü (öteki adıyla La Pérouse) 2 Kasım'da ziyaret edecektir.

23 1 Eylül 1913 tarihli *Les Marges*'da, yine Eugène Monfort'un köşesinde Gide eleştirilir.

4 Eylül

En olağanüstü görüntüleri artık onları betimleyemeyecek duruma gelene dek görecek...

Milton'ın körlüğü korkunç bir şey; ama Baudelaire'deki sözyitimi ondan çok daha dehşet verici!

8 Eylül

Davranışlarımda görkemli bir yanın olmamasını uzun zaman önce kabullendim. Yapıt doğsa yeter, inanılmaz bir çaba karşılığında olsa bile!..

> Charles Gide yengemin az önce bitirdiğim *Richard Feverel*'daki betimlemesi dört dörtlük: *She was truly a high-minded person, of that order who always do what they see to be right, and always have confidence in their optics.* S. 422.[24]

25 Eylül

Paul-A. Laurens'la karısının dört dörtlük ziyareti (dört günlüğüne bize geldiler); onunla eskiden olduğu gibi konuştum. *Les Caves*'ı okudum. Daha önce Biskra'da ondan söz ettiğimi anımsadı; benim anımsadığımdan çok daha eski bu.[25]

Bugüne dek yazdığım her şeyde, *gerçek* gösteri başlamadan önce caka satıyormuşum da asıl şimdi dükkâna girilecekmiş gibi geliyor bana.

3 Ekim

Yazık! Aramızda zaten var olan buzlar daha bir sürü anlaşmazlığın yaşanmasını katlanılmaz kılıyor.[26]

24 "Gerçekten yüce gönüllü biriydi, her zaman doğru olduğunu düşündüğü şeyleri yapan ve görüşlerinden her zaman emin olan insanlardandı" (Georges Meredith, *The Ordeal of Richard Feverel, a History of Father ans Son*, Chapman and Hell, Londra, tarihsiz, s. 422).

25 Gide'in Laurent'la 1893-1894'te çıktığı Afrika yolculuğu sırasında.

26 Burada görünüşe göre Madeleine'den söz ediyor. Gide Alibert'e İtalya yolculuğunun nedenini açıklarken şöyle yazar: "Cuverville'e döner dönmez (anlatmakta güçlük çektiğim nedenler beni oradan uzaklaştırmıştı) [...]" (*Corr. Gide-Alibert*, s. 99).

15 Ekim

Tüm bunlar çok yapmacık. Onları gördüğüme gerçekten sevindim[27], ama rol yaptım, kibarlıktan gülümsedim.

Paris, 2 Kasım

On gündür kulak yangısıyla ve yarı sağırlıkla boğuşuyorum. Çalışmaya fazlasıyla elverişli bir durum. Yarın yazmanım işe başlayacak[28], yeni bir çalışma düzeni başlıyor.

Bu sabah, zavallı La Pérouse Baba'yı ziyaret ettim. O konuşmayı başka bir yere not ettim.[29]

2 Kasım

De Lanux Baba'yı ziyaret ettim.

Kapıyı tanımadığım bir hizmetçi açtı; bana *La Comédie humaine*'deki Asie'yi[30] anımsatan çok iri bir kadın; yabancıyı andırıyordu, ama hangi ülkeden olduğunu söyleyemem. Hiç konuşmadan beni içeri aldı. Sofaya bakan kısa koridorun alacakaranlığında salon kapısının aralığından kaygıyla geçen yaşlı De Lanux'ün başını ve omuzlarını gördüm.

"Ben geldim dostum" diye bağırdım ona; "korkmayın". Koştu. Başında sarımtırak beyaz bir şey vardı; sanırım, bir çorabı başlık gibi kafasına geçirmişti – hemen çıkarıp sakladı. Üstünde yalnızca gömlek vardı, salamandraları canlandırıp harlamaya yarayan ve Übü Baba'nın çantasından çıkmış gibi duran şu acayip aleti elinde tutuyordu.

"Uygunsuz bir saatte mi geldim?" dedim.

"Hayır! Hayır. İçeri girin" (beni iki penceresi Saint-Honoré mahallesine bakan uzun odaya itti). "Bu saatte bir öğrencimi bekliyordum. Ama o da bana telgraf çekip gelmeyeceğini bildirdi. Sizi gördüğüme sevindim."

27 Gide 15 Ekim'de Paris'e döner; "onlar" dediği anlaşılan *La N.R.F.*'teki arkadaşlarıdır (Copeau, Rivière, Gallimard vb.).
28 Bu Gide'in savaş sırasında birçok mektubunu yazdırdığı daktilograf Matmazel Rollet olabilir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 872).
29 Marc de Lanux'le buluşmasının anlatısını bu parçanın arkasına koyduk.
30 Asie Balzac'ın *Kibar Fahişeler*'indeki kişilerden biridir.

Köşeğisini küçük bir mobilyaya koydu, kılığından ötürü özür dilercesine: "Sobam söndü; yeniden yakmak için boşaltmaya çalışıyordum."

"Size engel olmayayım; yardım edeyim."

"Hayır! Hayır. Üstünüz başınız kirlenir." – Sonra Asie'nin çıktığı kapıyı göstererek: "Bu kadına hiçbir şey yaptıramıyorum. Tek kelime Fransızca bilmiyor... İzin verin, bir ceket giyeyim."

Biraz sonra üstünde çok ince, düğmeleri kopuk, yoksullara bile verilemeyecek denli yıpranmış, kolları eskilikten delik deşik olmuş, alpaka bir ceketle geri döndü.

"Üşütüneyesiniz" dedim elimi koluna koyarak. "Gerçekten ateşi yakmamızı istemiyor musunuz? Hadi yakalım."

"Hayır! Zorluklara alışmak gerek."

"Bu da nereden çıktı? Stoacılığa mı başladınız?"

"Biraz. Boğazım hassas olduğu için fular takmak istemedim hiç."

"Mücadele güzel bir şey, iş ki zafer kazanılsın; ama sonuçta... ya yenilirseniz."

Çok ciddileşti, elimi tutup yan yan bana baktı:

"İşte o *gerçek* zafer."

Ardından, hızla ses tonunu değiştirdi, duygulanmaktan çekiniyormuş gibiydi.

"Madam de Lanux korkunç bir kriz geçirdi, canım çok sıkıldı buna."

"Ne krizi?" diye sordum.

"Hepten delirdi. Ne yapacağını şaşırdı."

"Zavallı dostum" dedim acıyarak. "Ne zamandır böyle?.."

"Oh! Hep böyleydi. Hatta bugünkü durumu eskisinden daha kötü değil. Yaşamda neyi yanlış yapsa, beni suçluyor... Her zaman çok yedi; ama inanabiliyor musunuz, asıl benim aşırı yediğimi düşünüyor... Örneğin, bu sabah daha hiçbir şey yemedim. Demem o ki, az sonra biraz çikolata almaya gidince (başlıca besin kaynağım bu), omuz silkip, alçak sesle: 'Yine mi yemek!' diyecek. Üstelik Madam de Lanux'ün kahvaltı ettiğini, benimse sabahtan beri hiçbir şey yemediğimi söyleyeyim." Biraz karardı, sonra "zulüm sanrısı yaşıyor"; ardından alçak sesle: "Beni gece bir şeyler yemek için kalkmakla suçladığına inanabiliyor musunuz?" – Biraz durup, bir biçimde hazırlandı, sonra: "*Bana çalışmalarıma*

hayranım. Sözgelimi, acı çektiğinde, ona acıyorum. Ama bana engel oluyor: 'Duyarlı rolü oynamayın bana' diyor. Yaptığım ya da söylediğim her şeyi ona acı çektirmek için yapıyorum."

"Çıkışmalarından etkilenmemeniz gerek, sonuçta delirdiğini biliyorsunuz."

"Yine de bana acı veriyor" (gözleri yaşardı; ama duygulanmak istemiyordu, hemen devam etti).

"Düşüncelerinin hepsi çarpık. Dışarıdan gelen görüntülerin beynimize tepetaklak ulaştığını, oradaki bir aygıtın onları düzelttiğini bilirsiniz. Demem o ki, Madam de Lanux'ta o düzeltici aygıt yok. Her şey onun beyninde baş aşağı duruyor. Korkunç bir şey bu... Ama artık ondan konuşmayalım. Pierre geçen akşam beni arkadaşlarının yeni tiyatrosunda sahnelenen şu İngiliz oyununa götürdü (Vieux-Colombier Tiyatrosu'nun sezonu açtığı Heywood oyunu). Oyuncular çok iyiydi, ama oyun tam bir yüz karasıydı. Hepten yozlaşmamış insanların böyle iğrençlikleri nasıl izleyebildiğini anlamıyorum. Kızımın oyuna çocuklarını götürdüğünü biliyorum. Ben oyunu izleyince, onun sorununu anlayıp: 'Çocuklarını götürüyorsa, demek ki onları yozlaştırmak, sapkınlaştırmak istiyor; ileride bir gün kendisini yargılamalarından korkuyor' diye düşündüm. Çok öfkelendim: Sahneye fırlayıp, oyunu durdurmak istedim. Kendimi nasıl tuttum bilmiyorum... Yapamadım, çünkü özgür değilim, istediğim şeyi yapamıyorum" (bunu söylerken sahte intiharını anıştırıyordu: kendini öldürmeye karar verip, öldürmediği günden beri – *kendi* özgürlüğüne inanmıyor).

Sonra kararmış bir havayla: "Bugün çocukları artık eğitmiyorlar."

Burada çocukları o oyuna götürmenin kesinlikle yanlış olduğunu, ama oyun tam olarak onlar için yazılmadığına göre, bu yüzden eleştirilemeyeceğini anlatmaya çalıştım. Sonrasında dillerde dolaşan sanatta ahlaksızlık konusu üstüne epey soylu bir konuşmaya daldık.

"İnsanın kötü yanlarının hepsini öğrenmek ne işime yarar?" diye sürdürdü. "Kötülüğün betimlenmesi her zaman kötülüğü yüreklendirir."

"Bana kalırsa" dedim, "sizi yazında öfkelendiren o tutku betimlemelerinin müzikteki dengi, hayranlık duyduğunuz bir şey, örneğin Beethoven olabilir pekâlâ..."

"İyi de ben Beethoven'ın her şeyine hayran değilim" diye haykırdı. "Bana sürekli: 'Kornoların birdenbire girişini dinleyin, olağanüstü bir şey...' derler. Ama ben kornoların o girişini hiç sevmem."

"Ne diyorsunuz! Sizin istediğiniz şey müzikte ton değişiminin, çalkantının olmaması: sürekli kusursuz bir akor."

"Sürekli kusursuz bir akor; evet, istediğim şey bu."

Sözü döndürüp dolaştırıp, bana yine kendinden, bedensel konularda her zaman olağanüstü duygun olduğundan söz etmeye başladı. Gençken, kahvaltı için iki üç *sou*'ya şarküteri ürünü almayı alışkanlık edinmiş; yemeklerinin fiyatı asla on *sou*'yu aşmazmış.

"Kimi zaman, tam içeri gireceğim anda, dükkânda genç birini, şarkütericinin kızını görürdüm. İşte o günlerde, kahvaltıdan vazgeçerdim... İki hanımın yanında otururken, dizlerinin benimkilere dokunduğunu hissettiğim için omnibüsten kim bilir kaç kez inmişimdir! Benim yaşımdaki bir arkadaşımın o sıralar bir sevgilisi vardı, kadına beni ayartmayı başarırsa üç bin franklık kürklü bir palto alacağına söz vermişti. Ama mösyö, bana yaklaştıkça, kadından tiksindim."

"Duyarlılığınızın aşırı olduğunu kabul ettiğinize göre, İngiliz oyununu sertçe eleştirmenizde de bu aşırılığın payı olamaz mı?"

"O aşırı duyarlılık beni koruyor. Ondan yoksun olanlar yenik düşüyor. Bu yüzden, onları baştan çıkarmamak gerektiğini söylüyorum. Bu yüzden, insanın direnemeyeceğini bilip de insanı baştan çıkaran Tanrı'nın sapkın ve kötü yürekli olduğunu söylüyorum."

"Hıristiyanlık bütünüyle bu ilk 'kötü yürekliliğe' dayanıyor."

Bakışları bulandı; bir an gözlerini kapadı; onu fazla zorlamıştım; gençliğine ilişkin, unutmaktan korktuğu, yakalamak istediği bir şeyi daha söylemek istiyordu.

"Gençken, ayyaşların bana çekici geldiğini çok iyi anımsıyorum. Sokakta ne zaman bir ayyaş görsem, arkasına düşerdim; yerlerde sürünüşünü uzun uzun izlerdim. Meraktan mı, yoksa arzudan mı bilmiyorum."

"Ayyaş yerlerde sürünmekten son derece mutlu olduğunu söyleyecektir size. Ne için onu suçlayabilirsiniz ki?"

"Hiçbir şey için, ben de biliyorum. Mantıklı konuşmadığımı biliyorum."

"Mantıklı olabilmeniz için, kötülükten korkunuzun İsa'nın sözünün ve Hıristiyan öğretisinin bütünüyle benimsenmesine dayanması gerekiyor."

"Ama öyle değil" dedi üzgün üzgün. "İnanmıyorum Hıristiyan öğretisine. Kuşkularım var. Gerçeğin nerede yattığını bilmiyorum."

"Tam da: 'Gerçek BENİM' diyenin sözlerinde."[31]

Bu inancın ona biraz huzur vermeye yeteceğini hissettim pekâlâ.

Bunun üstüne, gençliğinde, dine gönülden inandığı bir süreç yaşadığını, ama çok geçmeden rahiplerin ondan nasıl *yararlandığını* görünce, Katolikliğe artık güven duymadığını söyledi (bunu duyduğuma çok şaşırdım, çünkü o güne dek onun Protestan mezhebinden olduğunu sanıyordum).

"Yalnızca kötü uşaklara bakıp, Mesih'i reddetmemelisiniz. Kutsal Kitap'ı okumanız sizi ona yaklaştırmaya yeter."

"Öyle olmuyor" diye sürdürdü; "beni ondan iyiden iyiye uzaklaştıran şey Kutsal Kitap'tı asıl. İsa'nın yaptıklarını her zaman onaylamıyorum. Sözgelimi, sol yanağa vurduklarında sağını uzatmak gerektiğini söylediğinde – aşırıya kaçıyor. Böyle öğütler laubaliliğe yol açıyor. Ya da zina yapan kadını savunması... Hiç kuşkusuz onun taşlanmasını engelliyor; insanda acıma duygusunun olması gerekir. Ama yine de..."

Sonra mantıklı konuşmadığını, aslında inanması gerektiğini – ama yapamadığını, delirdiğini – hepimizin delirdiğimizi yineledi.

Birileri kendisine ayak uydurduğunda *yönünü* değiştiren Jeanne'ın[32] ayrıksı düşünme alışkanlığını bir kenara yazmayı başarmak isterdim. Auteuil Meydanı'ndaki kiralamak istediği, ama kaçırdığına üzüldüğü bir daireden söz ediyor: Madeleine bunun gerçekten üzücü bir şey olduğunu söyleyince:

"Artık", diyor hemen, "tramvayların orada durmadığını düşünmek gerek."

Ben de onun huyuna suyuna gitmek istedim.

"Dayanılacak gibi değil" diye bağırdım; "hele o çın çın ötenler yok mu!"

31 İsa şöyle der: "Yol, gerçek ve yaşam ben'im" (Yuhanna, XIV, 6).
32 Jeanne Drouin, Marcel'in eşi, Madeleine'in kardeşi.

Jeanne da hemen:
"Oh! Tramvaylara alışır insan..."
Bu böyle sürüyor.

17 Kasım

3 Kasım'dan beri, her sabah bir yazman geliyor, onunla 9'dan 11 buçuğa dek çalışıyoruz, sonra 2'den 5'e dek sabah kendisine stenoyla yazdırdığım şeyleri daktiloya çekiyor. (*Souvenirs de la cour d'assise* ve *Gitanjali*[33] çevirisi). Piyanoya hiç zaman ayıramıyorum ne yazık ki! Hemen hemen her gün, bir saat, Chazelles Sokağı'na yüzmeye gidiyorum – bu bana kendimi çok iyi hissettiriyor. İngilizce okumaları bir süreliğine neredeyse bütünüyle bıraktım; *The Master of Ballantrae*'yi[34] çok zor bitirdim. Tuhaf bir kitap, her şeyi dört dörtlük, ama ayrışık; öyle ki Stevenson'ın yeteneğini sergileyebileceği her şeyin tanıtım kitapçığını andırıyor.

Montfort'un bana karşı öfkesi ileride araştırmacıların ilgisini çekecekse, Charles-Louis Philippe'in Vandeputte'e yazdığı mektupların hepsini okumadan bizi yargılamamalarını isterim. Çıkardığım parçaların Montfort'u mu, yoksa beni mi rahatsız edeceğini o zaman görürler.[35]

33 Tagore, *Gitanjali-İlahiler*.

34 Stevenson'ın *The Master of Ballantrae, a Winter Tale*'i.

35 Charles-Louis Philippe Belçikalı ozan Henri Van de Putte'le 1896-1907 arasında sık sık yazışmıştır. Mektupların bir bölümü (Kasım-Aralık 1910 ve Mart-Mayıs 1911) *La N.R.F.*'te yayımlanmış, sonra kitap olarak çıkmıştır. Gide başta Philippe'in tüm mektuplarını yayımlamak ister; görünüşe göre, Schlumberger mektupların bir kısmının çıkmasından yanadır (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, II. cilt, s. 21). Schlumberger Gide'e yazdığı, 29 Haziran 1911 tarihli mektubunda şöyle der: "Ne Monfort'un ne B.'nin edebiyat tarihinde bir yeri var, onlarla ilgili tümceler yinelenirse öç almaya çalıştığımız düşünülebilir" (*Corr. Gide-Schlumberger*, s. 394). Ayrıca bkz. Gide'in Henri Van de Putte'le yazışması, özellikle ozanın 1911 tarihli mektupları (*B. A. A. G.*, 37. sayı, Ocak 1978, s. 36-42).

YAPRAKLAR

Kurallardan söz etmek istiyorum.

Dehanın kurallardan yakasını sıyırabildiği doğruysa, bu beni çok rahatlatır.

Kısa bir süre önce çoğunlukla en az bağımlı dürtüyü en katı biçimlere mahküm ettiğine tanık olduğum dehanın yakasını nasıl sıyırdığını anlamaya çalıştım; bunun nedenini de araştıracağım.

Sanat duygusuzluktan da kargaşadan olduğu kadar uzaktır.

> Kararlar:
>
> Ama kişi kırk yaşındayken hâlâ birtakım kararlar verebilir mi?
>
> Yirmi yıllık alışkanlıklara göre yaşıyoruz.
>
> Yirmi yaşındayken, bunun tam tersine her şeye bakmaya, her şeye dalıp gitmeye, kendimi kapıp koyuvermeye karar verdiğimde ne yaptığımı biliyor muydum? Uykusuzluğum bile bana bir tür şaşkınlık, uyumakta karar kılmakta zorlanma gibi görünüyor.[36]

Neuchâtel[37]

Alçak kıyılı, martılarla dolu, ne bakışlarımın ne düşüncelerimin rastlantısal ya da yabancı herhangi bir şeye takıldığı bu durgun gölü ne çok seviyorum.

Benim gibi soğuğa hiç gelmeyen biri nasıl oluyor da bu sabah, önünde yalnızca suyla pus varken ve aşağı yukarı beş derecede şu sırada otururken, kendini bu kadar rahat hissedebiliyor? Buraya seve seve yerleşebilirim.

Günahlarını cennete taşımaya yönelik iğrenç bir çaba.

36 Burada biraz farklı biçimde yinelenen parça daha önce 1912'de geçmişti (bkz. *"Bellevue" Oteli. Neuchâtel*) (ç. n.).

37 Gide'in 1913'te Neuchâtel'e gidip gitmediğini bilmiyoruz; hiç kuşkusuz bu Ocak 1912'deki İsviçre yolculuğunda yazılmış bir sayfadır. Özellikle 25 gamma 1583 defteri çok düzensizdir; biz bu sayfayı yine de burada tuttuk.

Sanatsal gösterişlere kanma; gerçek sanatçı kırmızı yeleğiyle çalım satmaz, sanatından söz etmeye istekli değildir. Onca yüksek sesle bağıranlar arasında pek azının öteki *Phèdre*'in özenli kusursuzluğunu Pradon'un anında kazandığı başarıya yeğleyeceğini unutma sakın.[38]

Sevgimizden kuşku duyamaz kesinlikle; ama o sevginin içerdiği gururu, ihtirası, gereklilikleri daha çok iyi bilmiyor belki.[39]

Pavia yakınlarındaki kuru ot kokusu.
Cenova yakınlarındaki zakkumlar.

Chiusi[40] – tomba del Colle.
Gezgin kütüğünde tek tük adlar.
Tek bir Fransız.
Charles Normand.
Paris Anıtlarını Sevenler Derneği'nin başkanı.
Sully Müzesi müdürü. Paris

Buna Etrüsk Müzesi'nde de rastlanıyor, bir de şu yazıyor: "Sully *Sarayı* müzesinin müdürü", sonra da adres: Saint-Antoine Sokağı, 62 numara, Paris.

Gerçek şu ki, geçim sağlama gereksinimi bizi artık bir şeyler yapmaya zorlamadığında, yaşamımızı ne yapacağımızı bilemiyor, gelişigüzel harcıyoruz.

ROMAN.
Neredeyse kitabın başında, lokantada bir masada akşam yemeği yerken, yüzlerinde *oluşacak* kırışıkları inceliyorlar.
Yaşamlarında hiç iflas, hiç teslim oluş – hiç vazgeçiş görmediler mi!
İddia eden daha sonra vazgeçme becerisini yaşamının en büyük bilgeliğine dönüştürecek.

38 Düşes de Bouillon ile kardeşi Duc de Nevers'in entrikasıyla Pradon'un *Phèdre et Hippolyte*'i Racine'in *Phèdre*'iyle aynı anda yayımlanır.
39 Bu sözler görünüşe göre Dominique Drouin'le ilgilidir.
40 Gide Chiusi'ye Temmuz-Ağustos'ta gitmiştir.

(Bu aynı zamanda hoşnutluğu temel alan bir ders de olabilir.)

Kesik kuyruklu tilki: başına gelen her şeyi istemiş, yeğlemiş gibi davranan kişi; bu yüzden onu bilge diye anıyorlar.[41]

Gençlik düşlerini açtığı arkadaşı bunun bir tür iflas olduğunu iyi biliyor.

Hıristiyanlığın içler acısı iflasını ortaya koymak – onu yaşama geçirmek isteyenlerin *dünya*'dan el ayak çekmek zorunda kalması – Hıristiyanlık Buda'nın ya da Muhammed'in yaptığı gibi İsa'nın suretinde bir dünya yaratmayı başaramadı, – İsa'nın *üstünlüğünün* burada yattığını göstermek. Ama Katoliklik bir toplum oluşturmak istedi ve bunu ancak İsa'yı uzaklaştırarak yapabildi.

(Tüm bunları çok usulca söylemek gerekiyor; bir adalet savaşçısının, bir devrimcinin tonundan tiksiniyorum.)

Hıristiyan'ın ilk görevi mutlu olmak olmalı; ona (mutluluğa) erişmediği sürece, İsa'nın öğrettiklerini kendi içinde gerçeğe dönüştüremez. – İsa'nın hayranlık uyandıran sözü: "Niçin ağlıyorsun?" (Yorumlamalı.)

Richard Feverel kazadan sonra *ayılınca* (bu kazanın nedeni aşk olmalı), mutluluğa eriştiğini bütünüyle unutuyor (her şeye karşın tuhaf bir duygu kalmış içinde: kaygı).

Konu: Lethe'nin suyundan içip belleklerini yitirdikten sonra (ama birbiri ardına) ayılan iki sevgili.

Aşklarına baştan başlamıyorlar – tam tersine. Birbirlerinden hoşlanmıyorlar. (Adamın artık unuttuğu geçmişteki aşktan emin olan kadın ona *atılgan* görünüyor.)

CAVES.

Fleurissoire'ın cenazesi.[42]

Şöyle olmalı:

İlk arabada: Blaphafas ile dul kadın. (Konuşma.)

İkinci arabada: Madam Armand-Dubois ile Kontes de Baraglioul.

Üçüncüsünde: Anthime Armand-Dubois, Baraglioul.

41 La Fontaine'in "Kesik Kuyruklu Tilki" masalına gönderme.
42 *Vatikan'ın Zindanları*, V. Kitap, VI. Bölüm.

CHOPIN.

Beethoven için, kesinlikle sesin *niceliği* önemli; Chopin içinse yalnızca *nitelik* (*Barkarol*'de *pianissimo*[43]).

Daha saydam bir elmas olamaz.

Suyu onunkinden güzel inci olamaz.

15 Ağustos

Cancağızım[44]

Dün sabah suya ilk girişim beni anlatılamayacak oranda gevşetti, dinlendirdi, arındırdı. Deniz suyunun ılık olmasına karşın, çok uzun kalmadım; ama sonrasında üç kez daha girdim, hatta az sonra senden ayrılıp beşinci kez gireceğim. Hayır; kaygılanma: Cavalière'de de sık sık günde üç kez giriyordum. Valentine'in[45] *Çin atasözlerinden biri "taşkın yaradılışlara taşkın tedaviler gerek" diyor; gecelerime sivrisinekler dadandığı ölçüde, uykusuzluğumu onlardan bilebilirim. Şimdiden kendimi Tivoli'de, Vallombrosa'da, Floransa'da olduğumdan karşılaştırılamayacak ölçüde daha iyi hissediyorum; sanırım, düşüncelerime o çirkin rengi her şeyden önce o büyük yorgunluk veriyordu. Hava yatıştırıcı, hafif, çok güzel. Kaldığım oda geniş; yemekler oldukça vasat olmasaydı, bir de şu sinekler; sivrisinekler ve fonograflar olmasaydı, daha iyisini isteyemezdim. Kumsalın Cavalière'deki, kumlarıyla ayakları okşayan altın rengi küçük koyum kadar göz kamaştırıcı bir güzelliği yok; ama burada çakıllar sert olsa da cankurtaranın bakışları daha büyük bir güvenle yüzmemi sağlıyor en azından. Sonuçta yalnızca İtalyanlardan oluşan cankurtaranlar küçük kumsalı oldukça hoş bir biçimde canlandırıyor. L'Hermitage Oteli'nin (ne yazık ki H'yle yazılıyor!) kasabadan ve kanalizasyondan çok uzakta dört tane ikili kabini var. Büyük Santa Margherita otelleri müşterilerine kokuşmuş bir su sunuyor!*

43 Çok hafif, çok yumuşak (ç. n.). Gide Chopin'in *Barkarol*'ünün genelde çalındığından daha ağır çalınması gerektiğini yazmıştır (*Notes sur Chopin*, s. 61).

44 15 Ağustos 1913 tarihli bu mektup İtalya'dan büyük olasılıkla Madeleine'e yazılmıştır.

45 Valentine Rondeaux, Madeleine'in kardeşi.

Gösteriş yapmak mı? Neye benzerim o zaman? Olsa olsa bir boynuzluya, milletin kahkahalarından başka ne kazandırır bu bana?

Antlaşmaya (Davray-Meredith) romanlardan birinin çevirisini elden kaçırırsak kendisinin de zarara uğramasını gerektirecek bir madde koymak gerekiyordu – kendimizi çok iyi korumazsak bu da olmayacak şey değil – demek istediğim bir davayı kolaylıkla kazanabilecek durumda olmalıyız.[46] Başımızı ağrıtabilecek bu güzel fırsatı bir düşünün.

Kılıcı kabzasından uzatarak, rakibimi yatıştırabileceğim yanılsamasını uzun süre besledim – hâlâ besliyorum neredeyse.

Beni doğru dürüst indirilmeyen darbeler kadar öfkelendiren bir şey olamaz: Aşağı doğrultuya gelenlerden çok sırtınıza yükledikleri kambura vurulanlara kızıyorum.

Sabah 9'da yola çıktım; tren beni Tivoli'den yaklaşık on iki kilometre uzaktaki Vicovaro'ya götürdü. Oradan iki saat uzaktaki dağa, yıllardır beni kendine çeken Saraginesco'ya gitmek istiyordum.[47]

(*Mémoires*'da, Cezayir'deki geceden sonra söylenecek.[48])

Sevdalı sevinç, kesinlikle sevinçlerin en büyüleyicisi, kim bilir kaç kez tüm duyularımda öyle azgın, öyle dayanılmaz bir taşkınlık yarattı ki, sonrasında coşkumu daha uzun süre canlı tutup harap ettim, andan yoksun kalmaya, uzaklaşmaya razı olmadan, doymak nedir bilmeden, neredeyse hazda hazzın ötesinde bir şey arayarak.

46 Burada kuşkusuz Tagore çevirisiyle ilgili sorunlardan söz ediyor.

47 Bu parça Ağustos başında yazılmıştır. Bu yolculuk Gide'i düş kırıklığına uğratacaktır. "Saraginesco'yu gün ışığına çıkarmak istedim: Böyle rezillik olmaz! İlkbaharda gördüğümüz her yerden biraz daha pis, ama çok daha az ilgi çekici, çok daha zor ulaşılabilen zavallı bir kasaba" (*Corr: Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 828).

48 Ocak 1895'te Wilde aracılığıyla tanıdığı genç Muhammed'le geçirdiği geceden söz ediyor. Gide *Tohum Ölmezse*'de şöyle yazar: "Muhammed yanımdan ayrıldıktan sonra, içimi ürperten büyük bir coşku içinde uzun süre öylece kaldım ve onunlayken beş defa doyuma ulaşmama rağmen, kendimden geçişimi defalarca yeniden yaşadım ve oteldeki odama döndükten sonra da etkisi sabaha kadar sürdü" (*agy*, s. 323-324).

1914

24 Ocak

Dün sabah erkenden Le Mercure'e, tiyatroya ve dergiye[1] uğramak için Auteuil'den ayrıldım. Öğle yemeğini Paul A. Laurens'la yemeyi düşünüyor, ama onu atölyesinde bulamadığımdan, Montparnasse Bulvarı 126 numaranın önünde onu bekleyerek mekik dokuyordum. Paul'ün yerine Léon Blum çıkageldi; bizi M.'yle yemeğe çağırmasına engel olmak için, onu hemen davet etmemin yerinde olacağını düşündüm.[2] Tıraş olmamıştım; uykusuz geçen, daha doğrusu hasta kedi yüzünden sürekli uyandığım bir geceden sonra uyandığımda başım migrenden çatlıyordu. Kendimi çirkin, tatsız ve aptal hissediyordum; Blum da zihnimi uzaktan dondurabilen parlak farkındalığıyla düşüncelerimin sürüncemede kalmasına ve zayıflamasına yol açan biri olduğu için – yemek boyunca ağzımdan budalaca sözlerden başka bir şey çıkmadı.

Bu gece Blum'un kişiliğini düşünüyorum yeniden – onun ne soyluluğunu, ne yüce gönüllülüğünü, ne de mertliğini yadsıyabilirim, ama bu sözcüklerin onun için kullanıldıklarında büyük ölçüde çarpıtılmaları gerekiyor – bana öyle geliyor ki, kararlılıkla en çok Yahudi'yi öne çıkarması, en çok onunla ilgilenmesi, onun yetenekli, hatta dahi olduğuna inanmaya eğilimli olması öncelikle bir Yahudi'nin özellikle Yahudi niteliklerine duyarlı olmasından kaynaklanıyor; özellikle de Blum'un Yahudi ırkını,

1 Arkadaşı Jacques Copeau'nun yönettiği Vieux-Colombier Tiyatrosu ve *La N.R.F.* dergisi. Bu konuda bkz. J. Copeau, *Journal*, I. cilt, Seghers, 1991, s. 567-569.

2 Görünüşe göre, M. Madeleine'dir. Madeleine Gide gerçekten de Léon Blum'dan hiç hoşlanmaz.

uzun süre egemenlik altında yaşadıktan sonra egemen olması gereken üstün bir ırk olarak görmesinden ve var gücüyle onu zafere ulaştırmaya çalışmayı görev bilmesinden kaynaklanıyor.

Hiç kuşkusuz bu ırkın yükselebileceğini görüyor. Hiç kuşkusuz bu ırkın yükselişini birçok toplumsal ve siyasal sorunun çözümü olarak görüyor. Gün gelecek, diye düşünüyor, Yahudi'ye gün doğacak; şu anda önemli olan şey her konuda, her alanda, sanatın, bilginin ve sanayinin her dalında onun üstünlüğünü kabullenip ortaya koymak. Olağanüstü düzenli, düzenleyici, açık, sınıflandırıcı, on yıl sonra bir düşünceyi dolaptaki bir nesne gibi tam akıl yürütmesinin bıraktığı yerde bulabilecek bir zekâ ondaki. Şiire duyarlı olmasına karşın, tanıdığım insanlar arasında kafa yapısı şiirle en az bağdaşan kişi; ayrıca değerli biri olsa da kendisini gözünde biraz fazla büyütüyor bence. Zayıflığı da bunu belli etmesinden ileri geliyor. Kendine önem vermeyi seviyor; herhangi bir şeyin değerini ilk kendi görmek istiyor; küçük Franck'tan söz ederken: "Sana onu eskiden göndermiş olmalıyım" diyor; Claudel'den söz ederken de: "O zamanlar Schwob'la birlikte ona hayran olan bir avuç kişiden biriydim."[3] Ayrıca: "T. gitsin eskrim öğretmeni X.'e benim adımı versin, ona güzel öğütler verir." Sizinle yalnızca tepeden bakarak konuşuyor. Size rastladığı bir genel provada, bir tiyatronun koridorlarında, belinizden, boynunuzdan, omuzlarınızdan tutuveriyor ve on iki aydır görüşmemiş olsanız da yanınızdan dün ayrılmış gibi, en yakın arkadaşınızmış gibi davranıyor.

Neden burada kusurlardan söz ediyorum ki? Yahudi ırkının niteliklerinin Fransız nitelikleri olmaması benim için yeterli; onlar (Fransızlar) her konuda, zekâ, dayanıklılık, değer açılarından Yahudilerin gerisinde kalsalar bile, söylemeleri gereken şeyi bir tek kendileri söyleyebilirler, Yahudi niteliklerinin yalnızca kişisel şeylerin değerli olduğu yazın alanına katkısı da yeni öğeler getirmekten çok, bir ırkın ağır ağır açıklanışını yarıda kesmeye, anlamını ciddi, hoş görülemez biçimde saptırmaya yarıyor.

3 Henri Franck (1888-1912) Bergson'un yeğeni, Gaston Gallimard'ın arkadaşıdır. *La N.R.F.*'in 11 Eylül 1911 tarihli sayısında şiir derlemesinden parçalar yayımlanmıştır. Marcel Schwob da Claudel'i Louis-le-Grand Lisesi'nde tanımıştır.

Yahudi yazınının niteliklerini yadsımak saçma, hatta tehlikeli bir şey; ama günümüzde, Fransa'da kendine özgü nitelikleri, anlamları, yönelimleri olan Fransız yazınının dışında bir Yahudi yazınının olduğunu kabul etmek önemli. Biri Yahudi yazınının tarihini yazsa ne hayranlık verici bir iş yapmış olur, hem Yahudilere hem Fransızlara ne büyük bir hizmet etmiş olur—aslında çok eskiye dayandırılması gerekmeyen ve bence öteki ülkelerdeki Yahudi yazınlarıyla birleştirilip karıştırılmasında hiç sakınca olmayan bir tarihten söz ediyorum, çünkü sonuçta hepsi aynı. Düşüncelerimize biraz açıklık kazandırıp, yanlış sınıflandırmaların sonucu olan birtakım nefretlere engel olur bu kuşkusuz.

Bu konuda daha çok şey söylenebilir. Yahudilerin neden, nasıl, hangi gerekçelerden ötürü şimdiye dek sustuğunu açıklamak gerekiyor. Yahudi yazınının neden yirmi, bilemediniz elli yıldan eskiye uzanmadığını. Neden bu elli yılda böylesine başarılı bir gelişim sergilediğini. Birden daha mı zeki oldular? Hayır. Ama eskiden, konuşmaya hakları yoktu; hatta bunu belki istemiyorlardı, çünkü bugün konuşanlar arasında birinin bile bunu baskın bir konuşma gereksinimiyle yapmaması ilginç, — demek istediğim şu ki, sonuçta sözün *etkisini*, maddi ya da manevi sonucunu değil de sözü ve yapıtı hedefleyen tek bir kişi bile yok. Konuşuyorlar, çünkü konuşmaları isteniyor. Bizden daha kolay konuşuyorlar, çünkü daha kuruntusuzlar. Bizden daha yüksek sesle konuşuyorlar, çünkü bizim gibi kimi zaman alçak sesle konuşmak, bazı şeylere saygı göstermek zorunda değiller.

Kimi Yahudi yapıtlarının çok değerli olduğunu yadsımıyorum kesinlikle, bu konuda örneğin Porto-Riche'in oyunlarını anabilirim.[4] Ama çevirilerini okusaydık, onlara hayranlık duyarken içim çok daha rahat olurdu! Çünkü ülkemin yazınının anlamına zarar verecek biçimde zenginleşmesi ne umurumda. Gün gelir, Fransız yeterli gücü bulamazsa, onun rolünü kendi yerine, kendi adına oynaması için eğitimsizin tekine bırakmasındansa, yok olmasını yeğlerim.

4 Georges de Porto-Riche (1849-1930) oyunlarıyla tanınır. Gide Paul Grève'e yazdığı 2 Haziran 1904 tarihli mektubunda onun *L'Amoureuse*'ü için şöyle der: "Oyunu okudum. Sevmedim, ama yorgun olmama karşın, bir iki perdeye katlanabileceğim kadar ilgimi çekti" (*B. A. A. G.*, 32. sayı, s. 25).

[Mart]

Temps'da, M. de Marcère'in bir kitabı üstüne yazılmış bir makalede kamu oylamasına karşı şu sözlerle karşılaştım – itiraf edeyim, bunu düşünmemiştim:

"Kamu oylaması uygulamasından önce, (küçük Donfront kentinde) birtakım Fransız aileleri siyasete hiç karışmıyor, böylece en farklı görüşlerin sorunsuzca buluştuğu bir alan oluşturuyordu. Bu tampon artık yok. Seçim mücadelelerinde kazananlarla kaybedenler her yerde karşı karşıya geliyor içlerinde acı anılarla."

Temps, 17 Mart 1914. A. Mézieres'in makalesi.[5]

28 Mart

Kötü yazılmış şeyleri sayfa sayfa bu defterden koparıyorum. Buraya yazmaktan, yaşantımı izlemekten artık hiç zevk almıyorum, kalemim yeterince çevik değil ya da başkasından söz edecek zamanım yok.

Buraya yalnızca başvuru noktası olarak birtakım notlar alıyorum: kısa bir Floransa yolculuğu (3 Mart'tan 17'sine dek[6]) – Fabulet'yle Whitman çevirisine baktık.[7] Genç Raverat çifti[8] yanıma geldi; dördümüz Long Arno Acciaioli 22 numarada[9] kendimize oda bulduk – Madam Pacini'nin yerinde.[10] Daha

5 Alfred Mézieres (1826-1915), Sorbonne'da yabancı edebiyat öğretmenidir.
6 25 gamma 1583 defterinde bu yolculuk için yapılan birtakım harcamalarla ilgili notlara rastlanır.
7 Louis Fabulet (1862-1933), yazar ve çevirmen. Whitman'ın 1918'de La N.R.F.'ten çıkacak *Œuvres choisies*'sinin çevirisine katkı sağlar.
8 Jacques Raverat (1885-1925) Darwin'in torunu Gwen Darwin'le (1885-1957) evlenmiştir. Gwen Raverat 21 Mart 1925 tarihli bir mektubunda Gide'e bu yolculuğu anımsatır: "Bundan on bir yıl önce Floransa'da olduğumuz zamanı öyle iyi anımsıyorum ki... Özellikle Arno kıyısında geç saatlere kadar sanırım Jacques de Rupert [Brooke] ile konuştuğunuz geceyi" (*B. L. J. D.*).
9 Gide yolun adını bu kez farklı yazıyor (ç. n.).
10 1912 yolculuğunda olduğu gibi.

önce olduğu gibi, ortadaki büyük salonda kalıyordum, oraya derme çatma bir yatak koymuştu, yatak öyle dardı ki çok kötü uyudum. Yalnızca Castagno'nun *Son Yemek*'ini ve Angelico'nun *Çarmıha Gerilmiş İsa*'sını gördüm yeniden.

Floransa'da, Claudel'den *Caves*'ın 478. sayfasının yol açtığı, gözdağı veren bir mektup aldım.[11] Olayların hep gerisinde mi kalacağım böyle! Ne *Corydon* ne geri kalanlar hazırken, Madam Mayrisch ve Ghéon'la yolculuğa çıkmayı düşünmem akıllıca bir şey mi?..[12]

Ama yaşamım boyunca, sürekli, her yerde zamanımın olmamasından kaygılandım, birden bastığım yeri bilmez oldum.

11 Claudel 2 Mart 1914 tarihli mektubunda *Les Caves du Vatican*'ın (*Vatikan'ın Zindanları*) *La N.R.F.*'in 1 Nisan 1914 tarihli sayısında yayımlanan bir parçasını okuyunca dehşete kapılır. 478. sayfada Lafcadio oğlancı duygularını açığa vurur (bkz. *Corr. Gide-Claudel*, s. 217). Rivière dergi çıkmadan bir ay önce provaları Claudel'e ulaştırmıştır.

12 Türkiye yolculuğundan söz ediyor.

TÜRK MARŞI[13]

Nisan (1914)

Em.'e.

Oradan size gönderdiğim yetersiz mektuplara ek olarak, bu daha da yetersiz yaprakları yolculuk defterimden koparıp kopyalıyorum. Onları tamamlamayı, elden geçirmeyi düşünüyordum; yapamadım. İnsan yolculukta, dönünce anlatıları istediği gibi baştan düzenleme, manzaraları özenle baştan betimleme umuduyla günden güne notlar alıyor; sonra metne kattığı sanatın başlangıçtaki heyecanı sulandırmaktan başka bir işe yaramadığını, en saf ifadenin her zaman en iyisi olacağını anlıyor. Dolayısıyla bu notları hamlıklarını gidermeden, oldukları gibi kâğıda geçiriyorum. Yazık! En canlı heyecanların yaşandığı, en dolu günler aynı zamanda bu deftere hiç yansımayan günler; ancak yaşayacak zamanı bulabildiğim günler.

Sofya'da sonunda prova paketimi postalayabildim.[14] Thadée Natanson Viyana'da, Brancovan[15] da Buda'da bizden ayrıldı – Buda'da Madam Mayrisch bize katıldı. Ona yalnızca kuşet ayırtabildik; geceyi son derece ağırbaşlı, seçkin, hoş bir Ermeni kadınla aynı kabinde geçirdi. (Sonradan, kadının kız kardeşiyle evlenmek isteyen Pierre Quillard'ı[16] çok yakından tanıdığı

13 Gide'in Ghéon ve Madam Mayrisch'le çıktığı yolculuk bir aydan fazla sürer. 25 Nisan'da İstanbul'a gitmek üzere yola çıkıp, 28'inde varırlar. 2 Mayıs'ta Bursa'da, 9'unda İznik'te, 12'sinde Konya'dadırlar. Oradan Efes'e ve İzmir'e geçer, sonra 22 Mayıs'ta Yunanistan'a gidip, Atina'yı ve Delphoi'yi gezerler (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 120). Gide Yunanistan'dan 28 Mayıs'ta tek başına ayrılıp, İtalya'ya uğradıktan sonra, 31 Mayıs'ta Paris'e döner, oradan da 4 Haziran'da Cuverville'e gider. *La Marche turque* ("Türk Marşı") Ağustos 1914'te *La N.R.F.*'in 68. sayısında yayımlanacaktır. Bu yolculuk üstüne bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, III. cilt, s. 379-395.

14 *Les Caves du Vatican*'ın (*Vatikan'ın Zindanları*) provaları.

15 Prens Constantin de Brancovan Anna de Noailles'ın kardeşidir; 1903 ile 1905 yılları arasında *La Renaissance latine*'i yönetmiştir.

16 Gide yazar Pierre Quillard'ı (1864-1912) yakından tanır.

ortaya çıktı.) Bize İstanbul ve kendisinin yaşadığı Bursa'yla ilgili birçok bilgi verdi.

Ben *Pippa passes*'i[17] okurken, Ghéon kısa bir süre önce Louveciennes Şatosu'nu satın alan büyük bir mühendisle (büyük = önemli) siyaset konuşuyordu. Seçim sonuçlarının özetini Sofya'ya göndertmiş. Thalamas'nın başarısızlığa uğraması Ghéon'un oylamadan önce yola çıktığı için duyduğu pişmanlık kırıntılarını ortadan kaldırdı.

Bulgarlar nasıl da çirkin! Yabancıları sevmediklerini söylüyorlar; keyifleri bilir!

Nisan

Edirne'yle Çatalca arasında toprağın kuraklığına, uçsuz bucaksız boş araziye bakınca, Türklerin buraları daha sıkı savunmamasına o kadar da şaşırmıyorsunuz.[18] Fersahlarca, tek bir konuta, tek bir kişiye rastlanmıyor. Tren küçük bir akarsuyun tüm mendereslerine uyarak ilerliyor, bu aralıksız eğriler yüzünden aşırı yavaş gidiyor. Tek bir tünel, tek bir köprü, tek bir dolgu bile yok. Bizimle yolculuk eden M. Loucheur bana işletmenin sorumlusu Baron Hirsch'in bunca yolun parasını kilometre başına aldığını söylüyor.[19] Bir servet!

Başıboş köpekler uzaktan trene doğru koşuyor; lokanta vagonundan onlara kese kâğıtlarında yemek artığı atıyorlar, köpekler de kâğıtları parçalıyor.

Çiçeksiz süsen ve saz öbekleri arasında, külrengi bir suyla yarı yarıya dolu bir hendeğin kenarlarında, çamura yapışmış, yassı, balçık rengi kaplumbağalar, kaplumbağa aileleri, kaplumbağa sürüleri; su böceklerini andırıyorlar.

Sonunda yeniden leylek görmenin sevinci. Birkaç deve bile var. Yer yer göz kamaştırıcı yaban şakayığı öbekleri – yanımızda oturan Bursalı zengin Ermeni onların gelincik olduğunu söylüyor direterek.

17 Robert Browning'in yapıtı. Gide onu 8 Ekim'de yeniden ele alacaktır.
18 Gide Balkan Savaşları'nı kastediyor.
19 Baron Maurice de Hirsch (1831-1896), Yahudi kökenli, Bavyeralı bir banker. Başta Rumeli (Şark) demiryolları olmak üzere, yabancı demiryollarının işletmesinden büyük bir servet kazanmıştır.

Arkadaşım "resim eğitimi aldığı" Lozan'dan dönen genç bir Türk'le, bir paşanın oğluyla konuşmaya başlıyor; ailesinden ilk kez ayrılmasının üstünden yedi ay geçmiş; eve kolunun altında bir Zola kitabıyla dönüyor: "çok sevdiğini" söylediği *Nana*, "Madam Gyp'in kitaplarını" da almış. Canı gönülden "Jöntürk" olduğunu söylüyor, Türkiye'nin geleceğine inanıyormuş; ama bu ona inanmama engel oluyor.

> Yahui Valideh'deki[20] çiniler hayranlık uyandırıyor. – (padişahın annesi) mimari vb.

1 Mayıs

İstanbul tüm önyargılarımı doğruladı ve yüreğimin cehenneminde Venedik'in yanına yerleşti. Bir mimariye, bir cami kaplamasına hayran oluyorsunuz, ama sonra onun Arnavut ya da İran işi olduğunu öğreniyorsunuz (bu zaten aklınızdan geçiyor). Her şey buraya, Venedik'te olduğu gibi, Venedik'ten de fazla, zorla, parayla getirilmiş. Topraktan doğan hiçbir şey yok; onca ırkın, tarihin, inancın ve uygarlığın sürtüşmesiyle, çatışmasıyla ortaya çıkan bu kalın köpüğün altında yerli hiçbir şey yok.

Türk giysisinden daha çirkin bir şey düşünülemez; ırka da gerçekten yaraşıyor.

Ey Haliç, Boğaziçi, Üsküdar kıyıları, Eyüp'ün servileri! Dünyanın en güzel manzarasına bile kaptıramam gönlümü, orada yaşayan halkı sevemediysem.

2 Mayıs

İstanbul'dan ayrılmanın sevinci, orayı övmeyi başkalarına bırakıyorum.[21] Yunusların bayram ettiği güler yüzlü deniz. Asya

20 Valide Han.

21 Hiç kuşku yok ki, Gide burada Pierre Loti'yi, ama özellikle 1 Mayıs'ta "Levant'daki güçlerimizin durumu"nu incelemek için yolculuğa çıkan Maurice Barrès'i kasteder. Barrès Haziran ayının sonunda Türkiye'ye, İstanbul'a gelecektir. Bu yolculuk basına yansır, haber Barrès'ten yine uzaklaşmak isteyen Gide'i rahatsız etmiş olabilir. Barrès daha sonra Türkiye'ye hayranlığını dile getirdiği *Une enquête aux pays du Levant*'ı (Plon-Nourrit, 1923) yayımlayacaktır. (Bkz. François Broche, *Maurice Barrès*, J.-C. Lattès, 1987, s. 464-469).

yakasının albenisi; sürülerin gölgelerine sığındığı sık yüksek ağaçlar.

Bursa, Cumartesi

I. Murat Camii'nin bahçesinde, balkon biçimindeki taraçanın ortasına, suyun şırıl şırıl aktığı fıskiyeli havuzun yanına değil de taraçanın tam soluna, boyalı ahşap bir kameriyenin altındaki daha küçük bir fıskiyeli havuzun mermer kenarlığına oturdum. Havuzun derin ve serin göbeğindeki yuvarlak basit bir delikten kabaran su titreşiyor, sessizce fışkıran bu kaynak suyuna eğilip bakıyorum uzun uzun. Yine havuzun dibinde, ama yanda, benzer bir ağız suyu içiyor. Suyun bir an için oyalandığı bu mermer yüzeyde küçücük sülükler geziniyor.

Caminin beyaz duvarında bir çınarın gölgesi kımıldıyor. Basit, neredeyse kabartmasız bir yavru kemer, Siena'da olduğu gibi, ama bambaşka bir anlayışla, daha yeni iki yavru kemerin üstünde yükselip onları birleştiriyor. Kabartmanın içlerinde, bir kırlangıç sürüsünün yuvası. Ayağımın dibinde, aydınlık bir huzurun yayıldığı Bursa'nın Sahil yeşili. Ortalık durgun. Havanın duruluğu anlatılacak gibi değil; gökyüzü düşüncelerim gibi açık.

Ah! Ah! Her şeye yeniden, en baştan başlamak vardı! Heyecanın süt gibi süzüldüğü hücrelerin eşsiz yumuşaklığını bayıla bayıla yaşamak... Gür bahçeli Bursa, saflığın gülü, çınarların gölgesindeki uyuşuk gül, nasıl oldu da gençliğimde tanımadım seni? Daha şimdiden mi? Bir anıda mı yaşıyorum? Bu küçük cami avlusunda oturan, soluyan, seni seven ben miyim gerçekten? Yoksa seni sevdiğimi düşlüyor muyum yalnızca?.. Gerçekten var olsaydım, bu kırlangıç uçar mıydı yanı başımda?

Bursa, Pazar

Bir yöreyi sevmeye başlar başlamaz, orada yaşamak istiyorum. Ama burada arkadaşlık kuramazdım. Yalnızlığım bir tek ağaçlarla, akarsuların sesiyle, asmaların pazar sokaklarının tepesinde ördüğü gölgelerle akraba. Halk çirkin; uygarlıkların arkasında bıraktığı köpük.

Beş küçük Yahudi bugün Yeşil Cami'den pazara ve otele dek bize eşlik etti. Hepsi farklı ırktanmış gibi görünüyor, yalnızca ikisinin Yahudi olduğu anlaşılıyor. İspanya Yahudileri bunlar, Bursa'daki tüm Yahudiler gibi. Fransız okuluna gidiyorlarmış, dilimizi konuşurken şaşırtıcı oranda rahatlar. Arkadaşımıza: "Fransa'da, her köpeğin bir sahibinin olduğu doğru mu madam?" diye sordular. Sonra: "Fransa'da... su güzel değilmiş, öyle değil mi? Bir tek şarap mı içilebiliyor?"

Hepsi iki yıl sonra, ilk sınavdan sonra, Paris'e gitmeyi, sonra orada eğitimini Auteuil'deki doğu Yahudileri okulunda sürdürmeyi, sonunda da bir *Mösyö* olmayı düşünüyor.

İngiliz'le kanatlı danaburnunun öykusünü unutursam yazık olur.

Salı

İlk gün yalnızca daha uzak bir Doğu'dan gelmiş gibi duran, eski, küçük, porselen bir çanak aldım. Avuç içi kadar bir şey. Çatlak sırlı, sarımtırak beyaz zemini mavimsi desenler kaplıyor.

İlk gün tatsız bir gezinti yaptığımız o pazar kadar büyük bir düş kırıklığı yaratan bir yer olamaz. Orta malı dükkânların üstlerindeki birörnek alacalı bulacalı ipek örtüler kaçmamıza neden olmuştu. Ama ikinci gün dükkânlara girdik...

İkinci gün üç üstlük aldım; biri yeşil, öteki erguvan rengi; hepsi altın rengi sırmalı. Yeşil olanın mor yansımaları var; derin düşüncelere dalıp çalıştığım günlere uygun. Erguvan rengi olanınsa gümüşi yansımaları var; dram yazarken işime yarayacak. Üçüncüsü de alev kırmızısı; kuşku duyduğum günlerde, esinlenmek için giyeceğim onu.

Bu üstlükler düğmesiz geniş kollu Doğulu gömleklerinden; sonra ayağın içinde kendini tuhaf hissettiği, içbükey tabanlı Türk ayakkabılarından istedi.

Pazardan dönerken; sabah, uzaklarda dağa doğru uzanan dar sokakta, karla yüklü iki katır gördüm; Uludağ'dan toplamışlar; üstü düşmesine engel olan ve halatların keskinliğinden onu koruyan yünlü bir kumaşla örtülüydü yarı yarıya; katırın iki yanından birer mermer kütlesi gibi sarkıyordu.

Kentin biraz üstünde, güzeller güzeli bir dinlenme yeri buldum; üstüne uzanabileceğiniz otlar serin; uzun kavakların oluşturduğu perde orayı hafif gölgeliyor. Kent karşımda uzanıyor; ayaklarımın dibinde kentin içinden geçen sel suları, daha demin, uzakta, Uludağ'ın kurak ve çirkin olsa da biraz yukarıda, çok uzaktan gördüğüm, hiç kuşkusuz bir çobanın otlattığı bir keçi sürüsünü haber veren son yarıntısına dalarak bu suların kenarından yürüyordum. Ah! Apenninler ya da Aurès yamaçlarında, maryaların ya da keçilerin ardına düşüp, çobanların yanında, ben de çoban olup, köylü flütlerinin yüreğime fısıldadığı şarkıyı dinleye dinleye kaç saat harcamışımdır böyle kim bilir:

Utinam ex vobis unus...[22]

Bursa, Yeşil Cami

Bir dinlenme, duruluk, denge yeri, kutsal Mavilikler; kırışıksız mavilikler; zihnin kusursuz sağlığı...

> Bir güneş ışınının gümüş rengine boyadığı fıskiyeden ötürü, bahçenin alt tarafından yükselen doruğu görebiliyorum yalnızca; yanında kabaran havuz bir akarsu sesi çıkarmakta, tahtalı güvercinlerin kuğuruşları dolduruyor havayı. Havuzu çevreleyen, saran, toprak saksılardaki ince uzun limon ağaçlarının üstünde hem çiçek var, hem meyve.
> Burada insanın mutluluk için doğduğundan, her şeyin sevinçle çözüme ulaşıp sona ereceğinden nasıl kuşku duyulabilir? Mutluyum.

Eşsiz bir tanrı mesken tutmuş seni ey cami. O yol gösteriyor ve sivri kemerin ortasındaki, kemeri ikiye ayırmış şu yassı taşın tam da iki eğrinin buluşması gereken yere, eğrilerin rahatladığı bu gizli, etkin yere, ateşkes yapıp birbirlerine dinlenme olanağı verdikleri bu rastlaşma ve sevgi noktasına ruhsal asılışını o sağlıyor. Ey ince gülümseme! Belli bir özgürlükle oynanan oyun! Canın nasıl isterse benim hassas zihnim!

22 *Atque utinam ex vobis unus*: "Ah! Neden ben de sizden biri değilim ki!" (Vergilius, *Bucolica*, X, 35).

Bu kutsal yerde uzun uzun düşüncelere daldım, sonunda kendisine tapınmamızı bekleyen eleştiri tanrısının burada olduğunu ve bizi arınmaya çağırdığını anladım.

> Doruğu hâlâ beyazlaşan Uludağ'dan buz gibi bir hava geliyor oluk oluk. Havanın mavileşmesi nasıl da canlı.

Bursa, Çarşamba

Bu gece, tuhaf, anlaşılmaz bir uğultuyla uyandık; çok derin bir uykudan uyanınca, önce saat 6'ya doğru yola çıkacak komşularımın hazırlandığını düşündüm; ama saatime bakınca, gecenin 3'ü olduğunu gördüm. Hayır; ses dışarıdan geliyordu; insanlar koşuyor, çığlık atıyor, bu farklı çığlıkların arasından bir yığın seslenişten ve sızlanıştan oluşan, hiç kesilmeyen büyük bir gürültü geliyordu; bunları kimisi boğuk, kimisi daha açık seçik patlamalar, aynı anda kentin farklı bölgelerinden geldiği için daha da çok kaygı veren silah sesleri izledi. Bir ara bir ayaklanmanın, bir katliamın (bu ülkede her an beklenebilecek bir şey), Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin... ya da yabancıların Aziz Bartolomeus Yortusu Kıyımı'nın yaşandığını düşündüm. Pencereme koştum; değişken ve kırmızı güçlü bir ışıltı yüksek ağaçları acıklı bir biçimde aydınlatıyordu; o silah sesleri yangın alarmıymış.

Yangının merkezi çok yakında görünüyordu; çabucak giyindim. Otelden birkaç yüz metre ilerideki bir damıtımevi ile bir meyhane yanıyordu. Ben vardığımda, yangın iyice şiddetlenmişti; kalabalık anlatılamayacak bir düzensizlik içinde, çığlıklar atarak, bağırıp çağırarak koşuşturuyordu, korkudan mı bağırıyorlardı, yoksa yarı delik bidonlarda su taşıyarak gelenleri işe koşmaya mı çalışıyorlardı anlayamıyordum. Yakınlarda başka evler vardı, çoğu ahşaptı, son İstanbul yangınlarının anısı hâlâ akıllardaydı... Yarım saat boyunca eşine az rastlanan bir sahneye tanık oldum; sonra tulumbalar geldi; bir iki tane değil, silah seslerine kulak verip, kentteki tüm itfaiyelerden sekiz on tane getirdiler. Burada su bol olduğu için, alevlerin yayılmasına çabucak engel olup, yangını denetim altına aldılar. Uyumaya döndüğümde gün ağarıyordu.

Birkaç gün önce olsa Bursa'dan ayrılırken bu kadar üzülmezdim; bu küçük kentin, insanı çok gizemli bir biçimde kendine çeken bir büyüleyiciliği, bir güzelliği var. Başlarda orada Cezayir anılarımı aradım durdum, oradaki o müzikleri, o beyaz giysileri bulamadığım için üzülüyordum, çirkin mi çirkin yüzlerden başka hiçbir şey yoktu. Ama dün akşam, müezzinlerin saatinde çıktığım, geceye kadar uzattığım, bahçeye dönüştürülmüş mezarların kestiği sessiz dar sokaklardaki o gezintiyi; en sonunda da yüksek minarelerin deldiği mavi dumanın içinde yüzen, gezinen bütün kentin görüntüsünü nasıl unutabilirim şimdi...

Bursa'dan saat 5'te ayrıldık. Hava kapalıydı; oldukça kalın bir sis arka planları görünmez kılıyordu, tıpkı peri oyunlarında geri perdesini değiştirmek için indirdikleri külrengi tül perde gibi. Yolun kenarındaki ağaçlar daha da büyük görünüyordu. Arada sırada sisin içinden görünüveren bu büyük ağaçların altına aralıksız ekilmiş küçük cüce dutlar Bursa dolaylarını sıkışık sıralar halinde kaplıyor. Daha ileride tarlalar vardı, sonrasında epey geniş boş alanlar. Yol sonunda yavaş yavaş yükseldi, ekili alanlar seyrekleşti. Bu tarlaları Yunanlar, Ermeniler işliyor; neredeyse hiç Türk yok; öyle ki, göç olmasa, toprağa hemen hemen kimse el sürmeyecek. En azından çevirmenimiz böyle söylüyor, kendisi padişahın tebaası, İbranice dışında her dili bilen, Alman adına karşın İtalyan kökenli, Buenos Aires'li bir Yahudi; adının söylenişi öyle zormuş ki takma ad kullanmak zorunda kalmış: Nicolas.

Nicolas'nın üstünde bir gezgin giysisi var: golf pantolon, rugan tozluklar. Fesi bir örtüyle astarlı; kurulanmak için yuvarlak ve dazlak kafasından sık sık çıkarıyor onu, çünkü çabucak terliyor. Doktor bir arkadaşının öğüdüyle kazımış başını: Kahire'de, sinekler ve kum yüzünden gözleri ağrıyormuş; bunun üstüne o doktor: Kafanızı kazıyın ve her sabah gözlerinizi limon suyuyla silin, demiş. O günden beri kafasını sürekli kazıyormuş, gözleri bir daha ağrımamış.

Alımlı çalımlı, kurumlu, oraların yetkilileriyle içli dışlı, yabancılara karşı dalkavuk, astlarınaysa eşlik ettiği turistlerden

aldığı paralar sayesinde tepeden bakıyor. Ne sorarsanız sorun, yanıtı hazır, artık soru sormayı bıraktığınızda bile uzun uzun yanıt vermeyi sürdürüyor.

Yokuş dikleştiği için arabadan indik. Nicolas yoldaki insanlara sokuluyor. Önce bir çobana; daha ileride bir çalı çırpı demetinin altında iki büklüm olmuş, bizi geçerken görünce gülümseyen bir oduncuya. Nicolas parmağını adamın yüzüne doğrultup:

"Dişlerine bakın şunun! Hiç yıkamaz onları. Yakışıklı delikanlı! Arasan böylesini bulamazsın! Buralarda hepsi böyledir. Bir eşini daha görmedim buranın. Baksanıza, yabancı gördüklerine ne kadar seviniyorlar. Tuhaf şey. Bunun için bile yolculuk etmeye değer" vb.

Olduk olmadık yerde bu sözleri yineleyecekti.

Dağda Cuverville'in *defne* çalısını çiçeklenmiş bir halde görünce heyecanlandım. Bitki örtüsü çok yabancı değil; Normandiya yabangüllerine karışmış Esterel ladenlerine rastladım. Ama burada her bitki daha güçlü, daha dolgun görünüyor, yapraklar sapasağlam. Bu bitkiler hiç kuşkusuz kusursuz sağlıklarını buralardaki onları böceklerden kurtaran kuş bolluğuna borçlular.

Ne çok kuş var! Her ağaç kuş dolu; hüzünlü ötüşleri işliyor sise. Türkler onları dinsel bir saygıyla koruyorlar. Bursa'da, pazar meydanında, tüyleri dökülmüş iki yaşlı akbaba, dört yaralı leylek dingin dingin dolaşıyor. Her yerde rastlanıyor leyleklere; beni ilk günkü kadar eğlendiriyor, develerin yokluğunu unutturuyorlar.

Saat 9'a doğru, sis kalkmaya başladı, sonra biz dağı arkada bırakınca açıldı ve arkamızda Uludağ'ın karlı kütlesini görebildik.

Şiddetli yağmurlar yolu bozmuş. Tamam, kral yolları gibi yer yer taş döşeli, ama taşlar o sırada öyle eğri büğrü, öyle kocaman, öyle oturmamıştı ki, en iyisi yoldan çıkıp, yandan kendi yolumuzu çizmekti. Bu yolun bir kısmının onarımını az önce karşılaştığımız bir Fransız'a vermişler. At sırtındaydı, bize bir süre eşlik etti; sonra kendisine verilen alanın sınırında yolun "kötüleşeceğini" söyleyerek bizi bıraktı.

Yol başta uçsuz bucaksız bir bataklık alanı boyunca ilerliyordu, burası anlaşılan bir zamanlar ekiliymiş, ama bundan dört yıl önce, ortasından birdenbire pınarlar fışkırıp ekinlerin üstünü akıntısız bir suyla, durgun bir suyla kaplamış, tahılların yerini kamışlar, serçelerin yerini kurbağalar almış. Kurbağalar ufukta uçtan uca olağanüstü bir gürültü çıkarıyor; bataklık kıyılarının üstünde süzülen doğanların onları yiyip yemediğini düşünüyoruz, çünkü görünüşe göre, avlayabilecekleri başka bir şey yok. Yine de arada sırada bir sutavuğu ya da bir bağırtlak havalanıyor. Hiç kuşkusuz bataklığın ortasında daha tuhaf bir av hayvanı yaşıyor; pelikan diyorlar; gözlerimi geçen yıl kurumuş saplarından ve solmuş şeytanarabalarından taze yeşil başların üstüne bir tür kızıl bulutun sarktığı sazların, kamışların derinliklerine dikiyorum inatla.

Bununla birlikte, Yenişehir'de karşımıza çıkan yol daha iyi; ama o kadar çok zaman kaybettik ki, İznik'e ancak gece varabileceğiz.

Oh! Işık ne de güzeldi! Boğazdan geçip, karşı yamacı gördüğümde... Arkadaşlarım arabalara dönmüştü, bense tek başıma yayan tırmanmayı sürdürmüştüm; dolambaçlı bir yol izleyerek, adımlarımı sıklaştırarak, boğaza onlardan önce varıp bir süre orada oyalanmayı ummuştum; ama boğaz durmadan geri gidiyordu, hani dağlarda sonuncu gibi görünen tepe aslında daha uzaktaki bir başkasını gizler de birden karşınıza yeni bir yükselti çıkar ya, öyle. Geri dönen sürülerin dağ yamaçlarını canlandırdığı saatti, kuşların uyumadan önce öttüğü gölgede uzun süredir yürüyordum.

Öteki yamacın üstünde her şey altın rengiydi. Birazdan ineceğimiz İznik Gölü'nün ötesinde güneş batıyor, yatay ışını göz kamaştırıyordu. Antik kent duvarlarının içinde avuç içi kadar bir yer kaplayan, yeşilliklerin yarı yarıya gizlediği küçük İznik köyü seçiliyordu. Frensiz arabalarımız zamanımız olmadığı için kıvrıntılara aldırmadan, tehlikeli kestirmelerden dosdoğru aşağı iniyordu düşercesine. Bizimkiler orada devrilmediyse, arabalar nasıl devriliyor anlamıyorum... Dağın eteğinde, atlar soluklanmak için durdu; orada bir kaynak vardı, sanırım onlara

su içirdiler. Yeniden ilerlemeye başladık. Hava şaşırtıcı derecede ılıktı; birgün sineği sürüleri batan güneşin altın ışıklarında dans ediyordu. Sağımızda, gökyüzünün daha şimdiden kararmış olmasına karşın, tek bir yıldız bile görünmüyordu; Venüs'ün daha şimdiden, tek başına, gökyüzünün kor gibi yandığı yerin üstünde ışıl ışıl parlayabilmesine şaşırdık. Biz Hadrianus Kapısı'ndan geçmek üzereyken, ay dağ sırtının üstünden görünmeye başladı, bir tanrı gibi beklenmedik ve şaşırtıcı, kocaman bir dolunay. Touggourt'a ilk gidişimden beri[23], utangaç, küflenmiş, sefaletten ve hararetten kokuşmuş, gösterişli yıkıntılarına ve koskocaman geçmişine büzüşmüş küçük İznik köyüne karanlıkta girişte duyduğum kadar tuhaf bir heyecan duymadım sanırım.

Bursa'dan getirdiğimiz erzaktan oluşan kısa bir yemekten sonra, yeniden geceye çıktık. Ay ışığı tatlı ve görkemliydi. Hanın çıkışında su birikintileri; toprak çürümüş gibi. Kapının önünde duvara dayanmış, hareketsiz bir çocuk: Yüzünü yenirce kemirmiş. Başıboş dolaşıyoruz. Çukurlarla dolu bir sokağın ucunda alan açılıyor; önümüzde sapları görünmeyen geniş, solmuş çiçekler yer yer hafifçe sallanıyor, dalgalanıyormuş gibi görünüyorlar; bu bir haşhaş tarlası. Biraz ötede bir baykuş ağlıyor bir caminin yıkıntılarının üstünde; kuş biz yaklaşınca havalanıyor... Uyuklayan gizemli köye dönüyoruz. Ne bir ateş ne bir ses; her şey ölü gibi.

Leyleklerin uçtuğu gökyüzünün olağandışı güzelliği.

Türk çocuk on iki yaşına, hatta on yaşına girince bile diken üstünde, sanki tetik üstünde bekliyor.

Genç kız ya da kadın çekingenliği.

10 Mayıs

Mekece'ye dek arabayla gittik; sonra Eskişehir'e dek trene bindik. Üstünde ışığın güvenle hüküm sürdüğü, herhangi bir hoşluğu olmayan, engin ova. Kimi zaman İstanbul'da da hayran olduğumuz kara manda sürüleri; leylekler. Gözlerim uzamın sonsuz çekiciliğinin tadını çıkarıyor bıkıp usanmadan.

23 Touggourt'a ilk kez Kasım-Aralık 1900'deki Cezayir yolculuğu sırasında gitmiştir.

12 Mayıs

Dünü geçirdiğimiz Eskişehir'den sabahın 5'inde yola çıktık. Tren kentin güneybatısında görülen gizemli geçide giriyor. Gevrek kırmızı toprak dağlarının arasındaki dar vadi; dağlar çok yüksek değil; yükseklikleri ölçülmüşçesine her yerde eşit, üstleri düzlük; hiç bitki yok. Bu vadinin duruluğuyla hayranlık uyandıran göğün altındaki tuhaf yüceliği.

Tepeler çok geçmeden, ırmağın iki yakasında daha da alçalıyor; tepelerin doruğu gümüş gibi parlıyor; yamaçlarında birkaç çam var benek benek. Sonunda üstüne kaya yığınları saçılmış bir tür ovaya giriliyor. Yer yer birkaç köy, her birinin yanında dikilitaşlarla bezeli bir mezarlık.

Sonra yöre yeniden değişiyor. Toprağın kırmızılığı kayboluyor. Kıyılarında küçük sarp yamaçlar uzanan ince bir ırmak arazinin geniş kıvrımları arasında dönüp duruyor. Yer yer toprağı birdenbire yaran, biraz likenin yeşilleştirdiği ve düz yerlerini kısa çimlerin kapladığı külrengi, barok kaleleri andıran bu tuhaf kayalık çıkıntıların eteğinde ekili geniş alanlar. Toprak ekili, ama çiftçiler nerede? Göz alabildiğine uzanan bir alanda, üstelik uzun süredir, tek bir insan, tek bir köy, hatta yapayalnız bir çadır bile görmedik.

Bir tepenin eteğinde on kilometre uzaktan görülen Kütahya sapağı. Perondaki Moğolları andıran çocuk. Kılavuzumuz bize Kütahya'da yaşayan herkesin böyle olduğunu söylüyor.

Afyonkarahisar

"Afyonun kara kalesi". İç sıkıntısının ve amansızlığın imparatorluğu. Kentin çevresinde, büyük tahıl tarlaları, ama Joanne'ın[24] sözünü ettiği ve söylediğine göre, Mayıs ayında çok güzel görünen haşhaş tarlalarının izine rastlayamadık.

Trenimiz bir sürü askeri yurda geri getiriyor. Eskişehir'de trene bindiğimizde karşılaştıklarımız İstanbul'dan geliyormuş;

24 Adolphe Joanne, *Itinéraire descriptif de l'Orient*, 1861, sonrasında düzenli olarak yeniden yayımlanmıştır.

Balkanlar'da savaşmış, şimdi hastanelerden ya da hapishanelerden çıkmışlar. Afyonkarahisar'da binenler bir Arap ayaklanmasını bastırdıktan sonra İzmir üstünden Yemen'den dönüyormuş. Asıl kendileri fena halde bastırılmış gibi. Çoğunun giysisi yırtık pırtık, kir pas içinde; kimisi can çekişiyormuş gibi görünüyor. Nicolas tek bir tozluğu, öteki ayağında da tek bir ayakkabısı olan, paçavralar içindeki bir askeri göstermek için bizi çağırıyor. Yırtık bez pantolonu tozluksuz bacağında aşağı sarkıyor. Sıskalığı korkunç, o kadar zayıf ki trene binmesine yardım etmeleri gerekti. Afyon istasyonunun peronunda, önce bir çuvalın üstünde oturuyordu; bir arkadaşı ona doğru eğilmiş, başını sallayarak söylediklerine yanıt veriyordu kuşkusuz; bakışları M'Reyer-Touggourt yolunda terk edilmiş, başını bir ara geçen arabamıza bakmak için kaldırıp, sonra bir daha kaldırmamak üzere indiren deveninkileri anımsatıyordu;[25] sonunda öteki askerin kendisine içirmeye çalıştığı birazcık suyu ya da kim bilir hangi içeceği kabul etti, teşekkür etmek için gülümsemeye çalıştı, yüzünde tüm dişlerini açığa çıkaran korkutucu bir ifade belirdi.

"Madam onun üstünü başını gördü işte" dedi Nicolas. "Türk ordusunda hepsi böyle. Böyle şey görmedim!"

Onun Akşehir'den sonraki küçük bir istasyonda indiğini gördük. İnmesi gereken yerin orası olup olmadığından emin değilmiş gibi görünüyordu. Memleketi gerçekten orası mıydı? Anımsayamamış gibiydi. Kimse onu tanımamıştı. Bir subayın yanından geçerken selam durdu, subay selamına karşılık vermedi. Kilometrelerce uzaktaki köyden bir sürü insan gelmişti. Tren bir süre durdu, tüm o insanların yeni gelenleri alıp, sevinç içinde arabalarla uzaklaşmasını izledik. Onun da arabalardan birine binmesini bekliyorduk; ama öyle olmadı, istasyonun çevresinde kimse kalmayınca, uzaklaşan trenimizden yolda birkaç adım attığını, sonra orada, güneşin altında dimdik, yapayalnız durduğunu gördük.

Yol Ankara'ya dek kuzeye doğru uzanan engin ovanın görüldüğü tepelere oldukça çabuk yükseliyor. Biz öteki ovaya, Toroslar'a

25 Kasım-Aralık 1900'deki Cezayir yolculuğu sırasında.

dek uzanacak Konya Ovası'na açılan geçitten geçerken, güneş batıyordu. Ova daha şimdiden karanlığa gömülmüştü. Konya'ya vardığımızda gece olmuştu.

Konya[26]

Burada Madam M. de S.'den başka kadın, bizden başka turist yok. Yanımızda yemek yiyen insanlar buraya *iş için* gelmiş; her ulustan insan var; ama Konya'ya boşuna gelmedikleri her hallerinden belli oluyor.

Otel garın yanında, gar da kentten uzak; küçük bir tren alabildiğine iç karartıcı bir banliyöden geçip kente gidiyor... Ama Konya'dan söz etmeden önce, kentle ilgili kafamda kurduğum şeyleri anlatmam gerek. Bunun bir nedeni de ne kadar uzağa gidilirse bir yerin o kadar ilginç olacağına hâlâ inanmamdı (buna inanmamakta zorlanıyorum). Demiryolunun Konya'ya neredeyse kolayca ulaşılmasını sağlamasının üstünden çok geçmemiş. Yola çıkmadan önce, burada bulmam gereken Selçuklu anıtlarının hayranlık uyandıran kalıntılarının fotoğrafını görmüştüm. Onlara bakarak, enikonu görkemli bir Doğu kenti canlandırıyordum kafamda. Sonuçta burasının dervişlerin kenti, bir tür Türk El-Kayrevan'ı olduğunu biliyordum...

Yemekten hemen sonra, harikalar görmeye susamış, şaşırıp kalmaya hazır bir halde, Ghéon'la gece dışarı çıktık; kentin o kadar uzak olduğunu bilmiyorduk, otelin çevresindeki ıssızlığa şaşırdık. Geniş bir caddenin kenarlarındaki birkaç ışık vasat kahvelerden ve niteliksiz birtakım dükkânlardan geliyor; sonra kapkaranlık açık bir alan. Öte yandan, birkaç yüz metre ötedeki daha canlı bir ışık bizi çekti; bir gazino olabileceğini düşünüyorduk; değilmiş: bir otomobilin farlarından geliyormuş – ertesi gün öğrendiğimize göre, Türkiye'nin ne kadar ordu gücünün kaldığını öğrenmek için kent kent dolaşan Enver Bey'in otomobilinden. Beş yıldan önce bir daha savaşa girmeyeceğine söz verip dursa da bu yolculuk pek güven vermiyor, Anadolu'ya geleli beri çok kaygı verici söylentiler duyuyoruz.

İlk akşam, gece gezimizden dönüşte hevesimiz kursağımız-

26 Gide ve arkadaşları Konya'ya 12 Mayıs Salı günü varır.

da kalmıştı. Ertesi gün, saat 5'ten önce kalkıp, kente giden ilk trene bindim.

Sonuçta, Konya'nın açık ara Türkiye'ye geleli beri gördüğüm en karma, en bayağı ve en çirkin yer olduğunu itiraf etmeliyim, ayrıca bütün ülkenin, halkın korktuğumdan ya da beklediğimden daha zayıf, daha biçimsiz olduğunu da itiraf etmeliyim. Afrika'da gördüğüm her şeyin ne denli saf ve özel olduğunu anlamak için buraya gelmek mi gerekiyordu? Burada her şey kirli, çarpılmış, solmuş, yozlaşmış. Konya kesinlikle her geçen yıl biraz daha bayağılaşıyor, özellikle Baghdad Bahn[27] oraya ulaşalı beri; özellikle güvenlik güçleri, kamu sağlığı nedeniyle, düz damlı evlerin hepsinin yıkılmasına, kiremit kaplı çatı modeline göre baştan yapılmasına karar vereli beri; ama sanırım, Konya'da sahici ve özel bir tat bulabilmek için yirmi ya da elli yıl değil, birkaç yüzyıl geriye gitmek gerekiyor. Konya gözümden daha da düşmek için (daha doğrusu: kafamda daha da alçalmak için), yanındaki dağa ve ovaya göre konumuyla ister istemez Biskra'yı anımsatıyor. Ama bu dağlar renk ve biçim açısından Hamar Khadou Dağları'ndan nasıl da çirkin; bu ova nasıl da çirkin çölden; bu ağaçlar palmiyelerden, Türkler Araplardan nasıl da çirkin.

Gezdiğimiz geniş bölgede, orada burada göze hoş görünen bir giysiyle ya da bir yüzle seyrek karşılaştık, kim bilir nasıl bir serüvenin sonunda buraya gelmiş bir Çingene, bir Kürt ya da bir Ermeni'ydi hep dikkatimizi çeken. Ötekilere, gerek Türklerle Yahudilere, gerek Ermenilerle Rumlara ya da Bulgarlara gelince, tüm o fesliler gözüme aynı oranda çirkin göründü; Türkiye'nin her eyaletinde yoğun birer güruh oluşturan, birbirinden çok farklı eğilimleri olan bu ırklardan herhangi biri ancak ezildiğini öğrendiğimde içimde sempati uyandırabiliyor.

Kentin genel görüntüsü XIII. yüzyıl Konyası'ndan sapasağlam kalmış birkaç parçadan bile rahatsız olmama neden oluyor. Sonuçta, belki çok hayranlık uyandırmadıklarını düşünmesem de ülkenin meyveleri olmadıklarına daha çok inanıyorum. Bu çinilerdeki, bu heykellerdeki eşsiz sanat, Türkiye'de özgün, sağlam ve güzel olan her şey gibi, başka yerlerden geliyor.

27 Bağdat demiryolu.

Konya'yı çok iyi bildiğini ileri süren çevirmenimizle bir meydanda karşılaşınca çok eğlendim. Saat daha 6 bile olmamıştı. Buraya ilk kez geldiğini düşünüyorum kesinlikle: Biz uyanmadan çabucak rolüne çalışıyor.

Enver Bey bu sabah 11'de Konya'dan ayrılıyor. Özel bir trenle gidiyor. Gidişine tanık olduk. Birçok bölge temsilcisinin, devlet ve demiryolu şirketi görevlisinin daha önceden toplandığı perona girmemize zorluk çıkarmadan izin verdiler. Biri silindir şapka takmış; ötekilerde fes var; hepsi krupiyeyi andırıyor. Enver Bey perona bakan küçük bir salonda yola çıkış saatini bekliyor; çevresinde Alman-Türk kurmayları var; açık kapıdan bir masanın başında oturdukları görülüyor; başkaları, daha düşük rütbeli subaylar ve muhabirler ayakta, saygıyla uzakta duruyor; Enver Bey'in yanında Alman General Liman von Sanders var.[28]

Önümüzden art arda uçuk mavi, kanarya sarısı ve lahana yeşili kazaklarıyla bir izci takımı ya da ona benzer bir şey geçiyor; en küçükleri başta; en arkadakilerde Batılı çalgıları var; tören adımıyla yürüyorlar, hepsi daha şimdiden Türkler gibi çirkin; sonra jimnastik ya da atıcılık kulüpleri, ülkenin gelecekteki gücü, gülünç ve gudubet, ama şimdiden "dava" uğruna kendilerini öldürtmeye hazır oldukları hissediliyor. Enver Bey buradan mutlu ayrılacak.

Şimdi derviş heyetini kabul ediyor. İki landoyla gelen dervişler kafalarındaki kahveli dondurmayı andıran başlıklardan tanınıyor; kimisi oldukça ağırbaşlı, soylu görünüyor, *Bourgeois*'daki[29] törende sırıtmazlar, hatta bazılarının hayranlık uyandıran bir yüzünün olduğunu da itiraf edelim. Yeni bakanın karşısında saygıyla eğilmeye, hiç kuşkusuz bağlılıklarını ve saygılarını bildirmeye gelmişler; başları generallerle ve gazetecilerle birlikte Enver Bey'e Afyon'a dek eşlik edecek.

Farklı heyetler peron boyunca sıralanıyor. Vakit geldi. Enver vagona biniyor; boyu bosu yerinde, kendinden emin adımlarla

28 Alman General Liman von Sanders iki ülke arasındaki ittifak çerçevesinde Türkiye'deki Alman heyetinin başıdır. Tüm Türkiye'yi dolaşacak demiryolunun yapımının düzenlenmesinden sorumludur. Enver Paşa o sıralarda onu çok desteklemektedir (bkz. Pierre Miquel, *La Grande Guerre*, Fayard, 1983, s. 93).

29 *Bourgeois gentilhomme* (*Kibarlık Budalası*) (ç. n.).

yürüyor; gözünü hiç yolundan ayırmadığı hissediliyor. Liman[30] arkasından geliyor, çok uzun boylu, biraz fazla pembe, biraz fazla şişman, saçları kırlaşmış, ama sonuçta yakışıklı bir adam; onların arkasında ileri gelenlerden oluşan kalabalık toplanıyor... Bir sinema sahnesine tanık olduğumu düşünüyorum.

Vagon doldu. Enver Bey pencerede yeniden görünüp, tren üflemeli çalgıların bir sürü gülünç falsoyla çaldığı *Polka des roses*[31] eşliğinde ağır ağır hareket ederken, eliyle küçük selamlar vermeye başlıyor.

Bu öğleden sonra Dervişler Camii'ne gidiyoruz. Kapalı bir bahçe var çevresinde; caminin girişinin karşısındaki bir dizi küçük oda kuşattığı bahçeye açılıyor, sanırım derviş odaları bunlar. Daha büyük ve daha güzel görünümlü başka odalar ileri gelenlere ayrılmış. Onlardan biri eşsiz bir incelikle, dervişlerin başı adına, bizi biraz oturmaya çağırıyor. Yapının derviş konutlarının bulunduğu ucunda, iki yanından genişçe bahçeye açılan bir tür kameriyeye giriyoruz.

Hiç mobilya yok; oturduğumuz yanal sıralardan başka oturulacak yer yok. Ah! Ayakkabılarımı çıkarıp, şu örtülerin üstüne Doğulular gibi çömelmeyi ne çok isterdim, tıpkı Yeşil Cami'de yaptığım gibi!.. Bize kahve ikram ediyorlar. Çevirmen aracılığıyla, iki ayda bir gerçekleşen ayinlerini izleyebileceğimiz bir zamanda Konya'ya gelemediğimiz için üzüldüğümü söyledim. Bursa'da görme fırsatını yakaladığımız o tekdüze dönüşlü danslarından da çok müziklerini kaçırdığıma üzülüyorum. O müziğin yaşını, derviş tekkelerinin hepsinde aynı müziğin çalınıp çalınmadığını öğrenmek isterdim! Çalgıları neler?.. Dervişlerden biri ısrarlı sorularıma yanıt vermek için gidip, uçlarında ağızlık bulunan iki uzun bambu flütle oldukça kalın bir defter

30 Çeviriye temel aldığımız son Bibliothèque de la Pléiade baskısında burada "L'iman" yazıyor: "imanı". Gerek daha önceki baskılarda, gerek *La Nouvelle revue française*'de yayımlanan metinde "Liman" deniyor. Son baskıda çoğunlukla yapıldığı gibi bir dipnot verilmediği için el yazmasında bir kesme işaretine mi rastlandığını, yoksa burada bir yazım hatası mı olduğunu bilmiyoruz. Gide burada büyük olasılıkla Liman von Sanders'ten, ama belki de dervişlerin başından söz ediyor (ç. n.).

31 Olivier Métra'nın yapıtı.

getirdi, bana uzattıkları bu deftere kısa bir süre önce bütün ezgi repertuarlarını Batı'daki notalama sistemine göre geçirmişler. İncelikli arabesk ezgilerindeki motiflerin bu notalama sisteminden çokça zarar görüp görmediğinden, motifleri bizim gamımıza oturtmaya çalışırken ezgiyi sık sık bozmak zorunda kalıp kalmadıklarından emin değilim. Bundan böyle bu notalama sistemine göre mi çalıp söyleyecekler?..

Ricamı kırmayıp, kamıştan çalgılarını çalmaya başlıyorlar; ama flütlerden biri aşırı kuru, kolay kolay canlanmıyor; onun aynı perdeden izlediği öteki de tıkanıyor; çok geçmeden hatır için verilen, sonuçta son derece sıradan konser bitiyor.

Yeniden bahçeye çıkıyoruz. Çiçek kokularıyla, bir fıskiyenin belli belirsiz kahkahalarıyla dolu dışarısı. Camiye dönerken öteki derviş odalarının yakınından geçiyoruz; her biri bahçeye birer açıt oluşturuyor; geniş bir hücreden, derin düşüncelerle dolu karanlık bir köşeden başka bir şey değil. Bu hücrelerin çoğunda, İranlılar gibi oturmuş dervişlerin toplandığını görüyoruz, bir minyatürü andırıyor görüntüleri.

Bu dervişler kesinlikle çok saygıdeğer insanlar, ama buradaki büyük dinginliğe çok az yalınlık karışıyor, bu fıskiye pek de dua etmeyi öğütlemiyor, minyatürcü kalkıp bazı yerlere birkaç çengi koysa kimse çok şaşırmaz.

Camide, geniş ve aydınlık bir oda bu Mösyölerin dönme çalışmalarına ayrılmış. Hemen yanında ünlü dervişlerin mezarlarının kutsallaştırdığı, bir o kadar geniş, ama daha karanlık başka bir oda var. Yerler iğrenç modern halılarla kaplı. Tavandan inanılmaz sayıda türlü türlü fener ve avize sarkıyor; hepsi aşırı yeni, korkunç zevksiz. Her şeye karşın, olur da gözüme Bizans işi gibi görünen bakır bir avizeye yaklaşırsam, neredeyse anında onun bayağı bir işçiliğin ürünü, yersiz bir ışıltı veren modern bir avize olduğunu görüyorum. Bize eşlik eden derviş gerçek lambanın Amerika'ya gittiğini, bunun derviş heyetinin kabul ettiği bir kopya olduğunu söylüyor. Bunu çok doğal bir şeymiş gibi, hiç rahatsızlık duymadan söylüyor, bence bu tür başka bir değiştokuşa da hazır – bu saygıdeğer yerde istenebilecek bir şey kaldıysa tabii.

Konya'dan Uşak'a

S. istasyonunda, trenimizin üçüncü sınıf vagonlarına bir sürü acemi er, asker kaçağı ya da bakaya koydular. Anneler peronda hüngür hüngür ağlıyor. Ötekilerse hiç aldırmıyormuş gibi görünüyor, vagondan kahkahalar ve şen şarkılar geliyor. Çoğunun üstünde hâlâ çeşit çeşit, ama sıcak ve canlı renkli köylü giysileri var, bu alacalık vagonda uçtan uca sevimli ve zengin bir uyum yaratıyor.

Akşehir'den önceki istasyonda üstleri başlarıyla, her halleriyle burada aşırı şaşırtıcı görünen iki Rus *mujik* biniyor. Yüzlerinin alt kısmını gür bir sakal örtüyor; birer yumuşak fötr şapkayı gözlerine kadar indirmişler; kahverengi pantolonlarına, neredeyse çamurla kaplı çizmelerine dek inen uzun ceketler var sırtlarında. Tüm bu Türklerden daha uzun boylu, daha güçlüler, ama bakışlarındaki ifade utangaç, neredeyse çocuksu, öyle tatlı ki size baktıklarında içinizi açasınız geliyor. Çevirmenin bize söylediğine göre, az önce kenarından geçtiğimiz, balığı bol Akşehir Gölü'nün balıkçılarıymış bunlar. Onları trene getiren araba saldırıya uğramış, şimdi vagona çıkardıkları arabacı tabancayla ya da tüfekle yüzünden vurulmuş. Adam can çekişiyormuş gibi görünüyor. Ghéon'la koridoru tıkayan bitli kalabalığı geçip ona yaklaşıyoruz. Yere yığılmış yatıyor, başı sıraya dayalı, kusmak istercesine öne eğik; ağzından ya da burnundan epey kan geliyor, nereden geldiği pek anlaşılmıyor, çünkü şerit halinde bağlanmış mendili yüzünün alt kısmını gizliyor. Vagondaki Türkler ona pek bakmıyor, oysa kendisi de Türk.

Akşehir istasyonunda onu indiriyorlar, hareket etmiyor, bilinci yok, öldü belki, kendisini taşıyan adamın omzu kana bulanıyor.

Afyonkarahisar'dan sonra, geldiğimiz hattan ayrılıp, Batı yakasına yöneliyoruz.[32] Yöre birden uygarlaşmaya başlıyor; demek istediğim, arazi kıvrımları daha dar, toprak daha ekili.

> Sonraki istasyonlardaki dağlıların giysileri birörnek ve özgün – demek istediğim o ki yalnızca daha iyi korunmuş.
>
> Fesin çevresinde sarı mendil. Çizgili pamuk gömlek; pamuklu kumaştan kırmızı siyah çok göz alıcı, çok kısa yelek. Onun

32 Demek ki Karadeniz'e doğru.

hemen altında genelde daha koyu tonlu kuşağın sayısız kıvrımı başlıyor; bu kuşak cep olarak kullanılıyor ve göğüs kemiğinin üstünde öne doğru *açılıyor*; oraya keselerini, bıçaklarını koymayı, iki ellerini sokmayı alışkanlık edinmişler. Genelde, yelekle kuşak arasında, aralık gömleğin altında, göğsün üst kısmı açıkta. Kalın kuşak neredeyse ağa kadar iniyor, orada külot pantolon başlıyor; nasıl oluyor da ağın üstünde asılı duruyor anlaşılmıyor; pantolonla kuşağın arasında gömlek yeniden görünüyor, öyle ki kuşak pantolonu hiç tutmuyor. Pantolon mutfak önlüğü gibi masmavi, kırmızı yelek ve çıplak dizlerdeki neredeyse kara deriyle sımsıcak güzel bir uyum yaratıyor.

Türk tarzı pantolon dizlere kadar inip kabarıyor, gövdeyi tuhaf biçimde uzatıyor; kimi zaman bel bölgesinin inceliği ve uzunluğu çok güzel. Kimisi çizmesini çorap giymeden, doğrudan ayağına geçirmiş; kimisinin ayağındaysa çizme yok, yalnızca çorap var.

Hepsi bu giysi içinde, yakınlardaki tepelerden sürüyle indikleri ve onlardan başka kimsenin olmadığı Uşak Kem[33] istasyonunda, insan bu kalabalığın bizim kentlerimizde sırtlarında vb. nasıl görüneceğini düşünüyor.

Kılavuzun öyküsünü kopyalamayı unutmamalı: "Ağızlarında hançerle dans eden köylü (?) topluluğu burada yaşardı. Çok yürekli insanlar mösyö. Ruslarla ... yılında savaşa gittiler. Hepisi öldü hepisi, sandılar ki savaş bıçakla olacak. Rusları toplarıyla falan görünce... Çok gülünç mösyö."

Uşak'tan iki saat sonra, öyle çok çekirge var ki, onları ezen tekerlekler bir rampada kayıyor, tren ilerleyemiyor. Çalılık alanın orta yerinde trenden iniyoruz; kaldırıp baktığım taşların altında böcek arayarak eğleniyorum; ama karıncadan başka neredeyse hiçbir şey göremiyorum; karıncadan geçilmiyor, her adımda bir toz bulutu gibi havalanan o kahverengi ve külrengi küçük çekirgeler kadar çoklar hemen hemen.

Türk halkının aslında o utanç verici hiçbir şey yapmama alışkanlığına borçlu olduğu o *incelmişlik* üstüne.

33 Gide istasyonun adını "Ouchak Kem" diye yazıyor (ç. n.).

Akşehir'de, kırk beş dakika durduk. Kendimizi attığımız araba bizi alacalı bulacalı kent pazarının içinden geçiriyor.

Başkalarının bize dayatmaya çalıştığı "duruma uygun" duyguların bayağılığı – Madam Théo'nun sözleri onu çok iyi yansıtıyor – "başkalarının çevremde yaratmaya uğraştığı 'dönüş' psikolojisini benimsemem olanaksız" (Madam Mayrisch'e mektup).

Çiçeğin çoğalan katmanları üreme organlarına tutunuyor.

Bu notlardan artık zevk almıyorum, defterimi çok geçmeden bıraktım. Onu ne Efes'te ne birkaç gün daha oyalandığımız İzmir'de elime aldım, sonrasında Türkiye'nin içimde uyandırdığı büyük tiksintiyle çabucak Yunanistan'a gitmek istedim. Orada yeniden yazmaya başlarsam, başka bir deftere yazacağım.

Yunanistan gibi bir mucizeye gereğince hayran olabilmek için, oraya Fransa'dan ya da İtalya'dan değil, Türkiye'den gitmek – *Stances à Hélène*'deki "nicedir umutsuz topraklarda dolaşmaya alışık", kendini "eve, Yunanistan'ın görkemine" dönmüş gibi hisseden, "çökmüş, bitkin gezgin"[34] olmak daha iyi.

Bu yolculuktan çıkardığım ders o ülkeye karşı duyduğum tiksintiyle orantılı. Onu daha fazla sevmediğim için mutluyum. Çöl havasına, sert ve yabanıl kokulara gereksinim duyunca, onları yine Sahra'da aramaya gideceğim. O zavallı Anadolu'da insanlık yontulmamış değil, bitik.

Daha uzağa gitmek mi gerekiyordu? Fırat'a uzanmak mı? Bağdat'a uzanmak mı?[35] – Hayır; artık içimden gelmiyor. Aştım artık buraların çok uzun zamandır bana işkence eden takıntısını; o acımasız merakı. Haritada artık gitmeyi düşünmediğiniz yerleri genişletmek ne büyük rahatlık! Çok uzun zaman egzotizm aşkıyla, şoven kendini beğenmişliğinden çekindiğim için ve belki alçakgönüllülükten, kalbimizi kazanabilecek, sevdalanabileceğimiz birçok uygarlığın, birçok kültürün olduğunu düşündüm, buna çok uzun zaman inandım... Şimdi Batılı uy-

34 Edgar Allan Poe'nun "Helen'e" şiiri söz konusu.

35 Başta, Gide'le arkadaşları Bağdat'a dek gidecektir. Gide Ruyters'e gönderdiği 15 Mayıs tarihli kartpostala şöyle yazar: "Kesinlikle Bağdat'a gitmeyeceğim" (*Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 128).

garlığımızın (az kalsın Fransız diyecektim) yalnızca en güzel uygarlık olmadığını biliyorum; ayrıca *tek* uygarlık olduğunu düşünüyor, biliyorum – evet, bir tek bizim mirasçısı olduğumuz Yunan uygarlığından söz ediyorum.

"Beni eve, Yunanistan'ın görkemine geri götürdüler." – Bizi Pire'ye götüren gemide, *Stances à Hélène*'in bu dizelerini yineliyorum içimden. Yüreğim huzurla, kahkahayla ve dinginlikle doluyor. Arkadaşımın gürültülü hayranlığından çekindiğim için, valizimden küçük İngilizce bir kitap çıkarıp heyecanımı bir yarı okumanın arkasına gizliyorum. Neden kendimi zorlayayım ki? Sevincim hiç yoğun değil. Burada olmak beni çok az şaşırtıyor. Her şey bana bildik görünüyor. Ben de çok doğal görünüyorum gözüme. Çılgınca bana yabancı gelmeyen bu manzarada yaşıyorum; her şeyi tanıyorum; "evimdeyim": Yunanistan'da.[36]

Adriyatik Denizi'nde, 29 Mayıs

Bedenin şehvetli dinginliği, şu kırışıksız deniz kadar durgun. Zihnin kusursuz dengesi. Düşüncelerimin özgürce havalanışı esnek, düzenli, gözü pek, şehvetli, tıpkı parlak mavilikteki şu martıların uçuşu gibi.

Verona ile Milano arasında, 30 Mayıs

Ülkelerin coğrafi konumu onlardan aldığımız zevke ne ölçüde etki eder – ruh halimize göre, en güzeli en uzakta ya da tersine en yakında bulmamızı sağlayabilir... Maggiore Gölü'nün güler yüzlü çevresini çok kolay ulaşılabildiği için daha mı az seveceğim? Aşırı bol su toprağa istemeye istemeye boyun eğerken. Sular kabarıp otların arasına sızıyor, ışıldıyordu; gökyüzü sıvıyla dolmuştu ve biz sağanakta ilerlerken, iki gözü iki çeşme ağlayan bu ilkbaharın üstüne, yaprakların esrikliğinin üstüne, gökyüzüme uçtan uca, ebemkuşağı kondu.

36 Bu konuda bkz. Gide'in 25 Mayıs'ta Delphoi'den Alibert'e yazdığı mektup (*Corr. Gide-Alibert*, s. 120).

11 Haziran

Her sabah kendimi en önemli şeyin daha söylenmediğini ve bunun tam zamanı olduğunu yinelemeliyim.

Sağ bileğimin kiriş kılıfları yine iltihaplandı; hiç kuşkusuz nedeni dönüşümden beri katlandığımız soğuk ve nem; ama asıl son günlerde abarttığım ve beni işimden epey uzaklaştıran piyano çalışmaları. Müzikten o kadar uzun zaman yoksun kaldım ki! Nasıl çalışmam gerektiğini artık apaçık hissediyor, biliyorum. Yeniden Chopin'in *Etütler*'iyle *Scherzo*'larını, Schumann'ın *Allegro*'sunu, Beethoven'ın mi bemol ve do majör *Varyasyonlar*'ını – ve Albéniz'in *Iberia*'sının ilk defterini – aldım.

Kuşkusuz bileğimdeki bu ağrının ve eklem kaynaşmasının bana engel olması iyi bir şey. Kişi günün en iyi anlarını daha çok hak eden şeye ayırmayı başarmalı. Piyano çalıştıktan sonra beni dinlendirmeli yalnızca. En iyi saatler ilk saatler; işin güç yanı onları korumak.

*

Bu satırları yazmayı bitirirken, bana gardan *La N.R.F.*'in gönderdiği büyük paketi getirdiler. Bunlar Albeniz'in öteki defterleri, Beethoven'ın *Senfoniler*'i (J. Herscher) ve Chopin'in büyük Ricordi baskısı tüm yapıtları.

Masama dört elle sarılıyorum.

12 Haziran

Hava çok güzel. Yüreğim Ghéon'un üzüntüsüyle dolu olmasa bütünüyle mutlu olurdum. Jean Schlumberger'ye yazıp, yapabilirse bir notla onu yatıştırmasını istedim.[37]

Madam d'Etchevers[38] konusunda Madam Mayrisch'e ve Élie

37 Ghéon Gide'den sonra, onun gibi İtalya üstünden Yunanistan'dan dönüşte, 9 Haziran'da arkadaşına bir mektup yazıp, Vieux-Colombier Tiyatrosu'nda sahnelenen oyunu *L'Eau-de-vie*'nin başarısızlığından ve *La N.R.F.*'nin sessizliğinden yakınır. Aslında Gide de 14 Haziran'da Schlumberger'ye yazdığı mektubun gösterdiği gibi *L'Eau-de-vie*'yi sevmemiştir. Yine de şöyle yazar: "Ama her şeye karşın, oyununu var gücümüzle vahşilere karşı savunmalıyız" (*Corr. Gide-Schlumberger*, s. 557).

38 Élie Allégret'nin Gide'le tanıştırdığı Jeanne d'Etchevers 1914'ün başında Montmorency villasındaki kitapları sınıflandırmıştır. Savaş sırasında Gide'in yanında çalışacaktır. Bkz. anı kitabı, Jeanne de Beaufort, *Quelques nuits,*

Allégret'ye, Madam Mayrisch konusunda da Gallimard'a mektup yazdım[39]; dolayısıyla bütün sabahı yazışmalara harcadım sık sık olduğu gibi. Ne var ki erken kalkmış, mektupları kahvaltıdan önce bitirmeyi ummuştum; ama gelen posta başıma yeni işler açtı.

Insel Verlag yeni çevirmen M. Bassermann'ın gözden geçirilmesi gereken bir *probekapitel*'ini göndermiş.[40]

Iberia'nın ilk iki parçasını şöyle böyle çalmayı başardım, tam bir çetin ceviz; ama ciddi ciddi çalışamadım, bileğim hâlâ çok ağrıyor, kaskatı.

> Öğle yemeğinden önce yaptığım soğuk banyo bana çok iyi geldi; demek istediğim o ki, bütün gün kafam açık, düşüncelerim akıcıydı.

Kesintisiz bir zevkle *Wuthering Heights*'tan[41] iki bölüm okudum.

13 Haziran

Bu sabah postadan Ruyters'in gönderdiği koca gazete kesiği yığını geldi.[42] Hiçbirini okumamak ne büyük bir bilgelik olurdu!

quelques aubes, Madrid, 1973. Kitaptan ayrıca Haziran 1914'te Gide'in yeniden çalışmak için onu konuşmaya çağırdığını öğreniriz; savaş bu tasarının gerçekleşmesine engel olur. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "d'Etchevère" yazar, Gide ise el yazmasına "d'Etchévery" yazmıştır.

39 Gide'in Gallimard'a 12 Haziran 1914'te yazdığı bu mektubu bulamadık. A. Anglès'e göre, Madam Mayrisch N.R.F. Yayınları'na Frank Wedekind'in bir anlatısını çevirmek istemektedir (bkz. A. Anglès, *André Gide et le premier groupe de "La Nouvelle Revue française"*, III. cilt, s. 452).

40 Dieter Bassermann (1877-1955) Almanya'da 1922'de yayımlanan *Vatikan'ın Zindanları*'nı Almancaya çevirmiştir (Insel, Leipzig; bu baskının yerini 1930'da Ferdinand Hardekopf'unki [Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart] alacaktır; *probekapitel* deneme bölümü demektir. Gide'le Bassermann'ın yazışması *Bulletin des amis d'André Gide*'de (42. sayı, Nisan 1979, s. 1-39), Claude Foucart'ın önemli bir sunuş yazısıyla birlikte yayımlanmıştır.

41 *Uğultulu Tepeler*. Gide Emily Brontë'nin kitabını daha önce Fransızca çevirisinden Şubat-Mart 1893'te okumuştur. O zaman *Subjectif*ine şöyle yazar: "Dickens en azından bir süreliğine romanlarında yaşamayı en çok isteyeceğim kişi – eğlenmek için. Turgenyev romanlarını yaşamayı en çok isteyeceğim kişi – ama yaşamayı en çok istediğim roman korkarım yine *Wuthering Heights*" (*Cahiers André Gide*, I. s. 62).

42 *Vatikan'ın Zindanları*'yla ilgili ilk makaleler. Ruyters'in 12 Haziran tarihli mektubu *Corr. Gide-Ruyters*'de bulunabilir (II. cilt, s. 128-129).

Öte yandan, kimi yanlış değerlendirmeler öğretici olabiliyor; genelde, yapıtımdaki kusurlardan çok yaşantımın ayrıksılığına dayandıklarını fark ediyorum.

Önemli olan diretmek; kimi eleştirilerin boşluğu kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, şimdiye dek yazılarımda *nereye varmak istediğimi* açıkça gösterecek neredeyse hiçbir şeyin olmadığını itiraf etmem gerek. Onu daha sonra keşfetmelerinin daha iyi olacağını düşünüyorum.

Hava yeniden bütünüyle kapadı. Kötü uyumamın nedeni de bu kuşkusuz.

14 Haziran

Dün, akşama doğru, kafamda evirip çevirmekten hiç zevk almadığım bu yolculuk notlarına aklımı artık veremeyince, yine vadiye inmiştim. Bir bayıra oturup, yüksek sesle *Wuthering Heights*'ı okuyordum. Küçük Dumont'lar[43] beni uzaktan gördü, koşup her zaman yaptıkları gibi dibime sokuldular. Onlara söyleyecek bir şey bulamadım, yine de böyle yanıma gelmelerinin tek nedeninin giderken her birine birer *sou* vermem olmadığını düşünmeye çalıştım. Yüzleri sefaletten yorgun görünmese sevimli sayılabilirdi; küçük elleri yaşlılarınki gibiydi; boyunlarının derisi bile akbabaların boyunları gibi kırışmıştı; kızın ve oğlanların en küçüğünün saçlarında bir sürü sirke vardı. İplerin iyi kötü tuttuğu gülünç yırtık pırtık giysiler giymişlerdi. Buna karşın, hep güler yüzlüydüler, ama yıldan yıla gözüme daha üzgün görünen bir gülümsemeydi yüzlerindeki – yoksa ben sefaletlerinden yıldan yıla daha mı çok etkileniyorum?

Onlar yanımdayken, babaları bisikletle geçti, beni görünce durdu. "Madam Gille'in[44] bal sevip sevmediğini" sordu ve karısının Pazartesi günü bize bir çanak getireceğini söyledi.

43 Cuverville'deki çiftçilerden birinin çocukları.

44 El yazmasında "Madam Gide" yazmaktadır. Gide Roger Martin du Gard'a yazdığı bir mektupta şöyle der: "Sığınmacılar bana Mösyö Gilles diyor, bu olağanüstü dinlendirici bir şey" (*Correspondance Gide-Martin du Gard, 1913-1934*, Jean Delay'nin önsözüyle, Gallimard, 1968, I. cilt, s. 136). Madeleine de 2 Temmuz 1895'te, evliliklerinin öncesinde Gide'e şöyle yazar: "Evliliğim bu küçük yörenin dilinde. Beni inciten şey sana hâlâ ısrarla M. Gilles demeleri" (özel koleksiyon).

Gökyüzü karardı; yanlarından ayrıldım, ama fırtına bulutları toplanırken, bir süre daha vadide Catherine ile Heathcliff'in son görüşmesini yüksek sesle okudum ve gözyaşlarıma engel olamadım.[45] Gökyüzü öyle göz korkutucu bir hale büründü ki, yağmur başlamadan eve dönmek için neredeyse koşmam gerekti; ama yolun hizasına gelince, kasırganın yükselişine bakmak için durdum. Gökyüzünün korkutuculuğuna karşın, çiftlikte yaşayan insanlar inek sağmaya vadinin derinliklerine[46] iniyordu. Kaldı ki, fırtına çok geçmeden uzaklaştı, kısa bir yağmurdan sonra beklenmedik biçimde yok oldu.

Aynı anda Albéniz'in üç dört parçası üstünde çalışıyorum, artık başka bir şeye çalışmıyorum; öyle olağandışı güçlükleri var ki, her birini ayrıntılarıyla ele almadan önce genel bir alışma süreci gerektiriyorlar. Kaldı ki şimdiye dek her zaman bir şeyin üstesinden ancak bir yandan onu ezberleyerek gelebildim ve bu armonilerin tuhaflığı belleğime meydan okuyor sanki. Buna karşın, daha şimdiden birkaç sayfayı aklımda tutmayı başardım. Umarım uçup gitmezler.

Bu sabah, saat 6 buçukta işimin başına oturup, notlarımda iyi kötü ilerledim; ama postadan saçma sapan gazete dedikoduları geldi, Claudel'e sevgimi sorguladıkları için onlara yanıt vermem gerekti. Konu *Caves*'ın üçüncü kitabına onun izniyle koyduğum, sonra ricasıyla kaldırdığım alıntı.[47] Ayrıca Fontinas ve Rivière'e vb. yazmam gerekti.

Sabah saatlerinde, özel ulakla *Caves*'ın aslında en az bir ay önce çıkması gereken büyük baskısı geldi. İlk cildin başındaki

45 Gide kuşkusuz *Uğultulu Tepeler*'in XXXIII. bölümünün başındaki çok güzel sahneyi anıştırır.

46 Son Bibilothèque de la Pléiade baskısında burada "Les Fonds" büyük harfle yazılmış. Daha önceki baskılardaysa küçük harfle. Les Fonds adlı bir bölge söz konusu olabilir ama vadiye değindiğine göre, bu bölge de sonuçta vadinin derinliklerinde olsa gerektir (ç. n.).

47 Gide Violaine'in Pierre de Craon'a verdiği, *L'Annonce faite à Marie*'nin öndeyişinden alınma yanıtı *Vatikan'ın Zindanları*'nın III. kitabının başına koymak için izin ister: "İyi de hangi kraldan, hangi Papa'dan söz ediyorsunuz? Çünkü ikişer tane var onlardan ve hangisinin iyi olduğu bilinmiyor". Claudel metnin *La N.R.F.*'te yayımlanmasından sonra alıntının kaldırılmasını ister (bkz. *Corr: Gide-Claudel*, s. 224-225).

Paul Laurens portreleri gümrüğe takılmıştı[48] vb. Kitap güzel görünüyor; ama açar açmaz yine hatalarla karşılaştım.

15 Haziran

Dün sabah saatlerim gün içinde de birçok kez aklıma taktığım ya da takılan M. E.'nin[49] anısıyla iğrenç geçti. Gece sinirlerim gerildi, ancak birkaç saat uyuyabildim. Bugün gökyüzü açık, hava hafif; yeniden iyiyim.

Saat biraz sonra 7 olacak. Copeau'ları bekliyorum, her an gelebilirler[50]; onların varlığının benim için oyalayıcıdan çok uyarıcı olduğunu düşünüyorum. Türkiye notlarımı yazma işi gülünç bir yavaşlıkla ilerliyor; yine de ayak direyip, onları Yunanistan'a dek götüreceğim; ama bunu yalnızca bir alıştırma, daha önemli ve daha ciddi bir çalışmaya hazırlık olarak görebiliyorum. Arada sırada, söylemem gereken şeylerin ne kadar önemli olduğunu, *Christianisme contre le Christ*'imi, *Corydon*'u, hatta Chopin'le ilgili kitabımı, romanımı ya da yalnızca küçük *Traité des Dioscures*'ümü düşününce[51] – böyle gecikip ertelemek delilik diyorum kendi kendime. Şu an ölüp gitsem, beni tek gözlü ya da gözsüz biri olarak anımsarlar.

16 Haziran

Copeau da Ghéon'un çekilmesinden benim kadar etkilendi; bu sabah Schlumberger'den gelen mektup konuyu ciddiye almadığı için beni biraz kızdırdı. Ghéon'un kızgınlığı ne denli haksız olursa olsun pekâlâ gerçek, acısının kızgınlığından da büyük olduğunu hissediyorum.

48 *Les Caves du Vatican*'ın (*Vatikan'ın Zindanları*), Gallimard'dan çıkan, Paul-Albert Laurens'ın yaptığı bir Gide portresini içeren iki ciltlik özgün baskısı.

49 M. E.'nin kim olduğunu bilmiyoruz, büyük olasılıkla Pierre Espinas'nın kardeşlerinden biridir.

50 Copeau ailesiyle birlikte 15-30 Haziran'da Cuverville'de kalır. *Journal*'inde bu sürecin izine rastlanmaz.

51 Tüm bu tasarılar arasında, yalnızca *Corydon* ve *Chopin Üzerine Notlar* gerçeğe dönüşecektir. *Le Christianisme contre le Christ* savaş sırasında *Numquid et tu...?* adlı metne dönüşür.

Bu sabah epey uzun bir gezintiye çıktık. Copeau bana Rivière'den ve onun yaşadığı duygusal bunalımdan söz etti:[52] "Öyle ya da böyle atlatacağım" – diyormuş ona. "Bunalımlarımı her zaman atlatırım..." Zavallı!

17 Haziran

Bu sabah piyano çalışmayı denedim, ama konuklarımızın varlığı bana engel oldu; sürekli duyumsadığım bu nedensiz ve saçma rahatsızlıkla mücadele etsem de boşuna; yapacak bir şey yok; bu yalnızca bir kas felci değil, tüm yetilerim tutukluk yapıyor. Kaldı ki bunu yalnızca birtakım kişilerin yanında yaşıyorum; ama atlatabildiğimi hiç anımsamıyorum.

Bu Türkiye notları beni çileden çıkarıyor; aslında dört günden fazla uğraşılacak şey değil, ama neredeyse on gündür takıldım kaldım. Öte yandan, önemsiz bir şeyi önemli bir şeyden daha kötü yazmaya içim elvermiyor; bu bir kusur.

Akşam, yemekten sonra, Copeau *La Maison natale*'in ilk perdesini okudu bize.

18 Haziran

Sonunda! Güzeller güzeli bir gün. Dünkü zayıflığıma ve onu izleyen kötü geceye karşın iyiyim. Copeau bisikletle Étretat'ya gitti; dün sözünü ettiğim rahatsızlığı atlatıp atlatamadığımı görmek için bir saat *Etüt la bemol*'e çalıştım; parmaklarım parçanın sonuna dek titredi, felçli gibiydi. Daha fazla ayak direyecek miyim? Hem güç hem zaman kaybediyorum.

Mathilde Roberty bize *Journal de Genève*'den bir makale gönderdi, yazıda Paris'te önemli sayılabilecek iki tiyatronun kaldığı söyleniyor: Vieux-Colombier ile Théâtre-Français; sonra birindeki *Macbeth* temsili yerden yere vurulup, ötekindeki *La Nuit des rois* göklere çıkarılıyor. Bu görkemli başarı beni neredeyse rahatsız ediyor, başarısızlığı yeteneğe yormaya, *niteliklerimizin* ancak ölümden sonra anlaşılacağını düşünmeye alışmışım.

52 Rivière'in Yvonne Gallimard'la ilişkisi söz konusu.

Copeau üstünde çalıştığı makalede Dergi'yle Tiyatro'nun bağını açıkça ortaya koyup, Dergi'nin de aynı şekilde övülmesi gerektiğini söylemek istediğini anlattı yine.[53]

Copeau Rivière'den kısa bir süre önce aldığı uzun mektubu bana okumaya karar vermiş, mektup korkularımı doğruluyor, kaygılarımın ne denli yerinde olduğunu gösteriyor. Ghéon'un üzüntüsünü benim gibi yabana atmayan ve Jean Schlumberger'nin ya da Rivière'in ona aldırmamasını kabullenemeyen Copeau bir de Rivière'e yanıt olarak yazdığı sert ve öfkeli mektubu okudu. Bu mektup Rivière'i kuşkusuz altüst edecek, ama Copeau'ya hak vermemek elimde değil. Rivière kendisinden ısrarla rica ettiğim gibi Copeau'yla konuşsaydı, bu anlaşmazlık kesinlikle yaşanmazdı.

Durumun bende yarattığı üzüntü yüzünden (çünkü Rivière'i de çok seviyorum) gecenin bir kısmında uyuyamadım. Yatmadan önce Villeroy'nın çok iyi bir oyununun (Copeau'ya gönderilmiş) el yazmasını okuduktan sonra, ona oyunu kesinlikle kabul etmesi gerektiğini, sahnede çok eğlenceli olacağını söyledim.[54]

Copeau beni *As you like it*'i[55] çevirmeye zorluyor. Bu iş çok hoşuma gidiyor.

Bu sabah postadan *Marges*'ın yeni sayısı geldi, *Marges*'ın istisnasız her sayısında olduğu gibi, bizim için bir damla zehir içeriyor.[56] Günün birinde, biri eğlence olsun diye onları bir araya getirir mi diye düşünüyorum.

19 Haziran

Cuverville, dün, bu sabah bile çevreyi donduran bir bulutun içinde uyudu. Tüm kitaplarımın dün akşam Copeau'yla konuştuğumuz gibi sıkışması, tıkanması belki de bu insanı uyuşturan iklimden kaynaklanıyordur. Hemen hemen hepsini Cuverville'de bitirmem gerekiyordu, kasılıp kuru bir iklimde

53 Copeau bu makaleyi asla yazmaz, ama *La N.R.F.* ile Vieux-Colombier arasındaki bağdan söz etmekten asla vazgeçmez.

54 Auguste Villeroy'nın *La Traverse*'i. Copeau onu 6 Şubat 1918'de New York'ta sahneleyecektir.

55 *Beğendiğiniz Gibi*. Gide Shakespeare'in bu metnini çevirmeyecektir.

56 Georges Le Cardonnel'in *Marges*'ın 18 Haziran tarihli sayısında çıkan makalesi (s. 103-112).

(örneğin Floransa'da) içimde kolayca ve doğallıkla uyanan coşkuyu yakalamaya ya da canlı tutmaya çabalıyorum. Çoğunlukla, daha elverişli bir iklimde daha rahat çalışacağımı, dolayısıyla daha verimli olacağımı düşünüyorum.

Burada çok büyük bir güçlükle ve çok tehlikeli bir biçimde sağlayabildiğim psikolojik denge de cabası.

20 Haziran

Sıranın üstünde okurken, kedilerimizden biri, biraz ötemde, bir sivri fareyle oynamaya başladı. Usulca yaklaşıp, uzun uzun bu oyunu gözlemledim. Bir kez daha kedinin avına *kötülük etmemek* için aldığı olağanüstü *önlemlere* hayran kaldım. Tırnaklarını nasıl da özenle içeri çekiyordu! Kimi zaman hayvanı nasıl da büyük bir incelikle ağzına alıyordu! Sivri fare son ana dek kediden çok daha fazla benden korktu; hatta, birçok kez, ben ona doğru hareket ettiğimde, sivri fare yatan kedinin patilerinin arasına sığındı. Kedi on dakika oynadıktan sonra, biraz sıkılıp, avına daha çok alan bıraktı, sonunda da çoğunlukla yaptığı gibi, kaçmasına izin verdi. Sivri fare giderken sapasağlamdı, üstünde tek bir tırmık yoktu.

21 Haziran

Gece çok iyi uyuduğum için, bu sabah 5'te çalışmaya başladım; ama hamladığım, ayrıca soğuktan ve nemden titrediğim için işe yarar bir şey yapamadım.

Peines d'amour perdues'nün[57] ilk sahnesini okudum (İngilizcesinden); devam edebilirdim, ama bendeki Shakespeare baskısının karakterleri aşırı küçük, gözlerimi yordu. Dolayısıyla, artık neredeyse tamamlanmış sayılabilecek Türkiye notlarımla uğraştım. Daha önemli şeylere geçmeyi dört gözle bekliyorum.

> Dün akşam Goldoni okudum: Sedaine'den ya da Scribe'den biraz daha iyi[58]; hatta belki o kadar iyi bile değil.

57 *Aşkın Emeği Boşuna.*

58 Gide Carlo Goldoni'yi (1707-1793) Michel Jean Sedaine'le (1719-1797) ve Eugène Scribe'le (1791-1861) karşılaştırıyor.

Her gün, neredeyse günün her saati bir güldürü yazma arzusuyla kıvranıyorum. Puşkin'in Gogol'a *Revizor*'un konusunu vermesi gibi[59], Copeau'nun da bana bir konu vermesini isterdim. Güzel bir konunun kafamda olağanüstü bir biçimde gelişebileceğine inanıyorum, ama o konuyu öteki kitaplarımda yaptığım gibi *kendi içimde* bulamıyorum. Bir oyunun konusu, başkası vermiyorsa en azından dışarıdan gelmeli, *öne sürülmeli*.

Oyun sanatı gerçeklik yanılsaması yaratmaya resimden fazla çalışmamalı; kendine özgü araçlarla hareket edip, kendisiyle ilgili etkilere yönelmeli.

Bir resmin heyecan vermesi gereken bir alan olması gibi, tiyatro oyunu da canlandırılması gereken bir süredir.

22 Haziran

Dün sabah, yolda, yuvadan düşmüş, ama neredeyse uçabilecek duruma gelmiş bir sığırcık yavrusu buldum. Şimdi yazarken, burada, yanı başımda, masada duruyor; daha doğrusu, bu defteri tutan sol elimin parmaklarının arasında; en çok sevdiği yer burası. Ayaklarını çekip kabarıyor, dertop oluyor; iyi olduğu hissediliyor. Onu bir kafese koymaya çalıştım, ama içeride oraya buraya çarpıp yaralandı; odada serbest bırakmak gerekiyor, her yere pisliyor; on dakikada bir herhangi bir yere sıvı ve aşındırıcı küçük dışkılar bırakıyor. Ona katı yumurta sarısıyla karışık süte batırılmış ekmek ya da yersolucanı veriyorum, solucanlara bayılıyor. İçeri girdiğimi görür görmez, masadan omzuma uçtu. Elimin dibinde bir süre durunca, elimin arkasında acayip küçük kaşıntılar hissediyorum; gövdesini kaplayan ufacık asalaklar göç ediyor. Yine bir dışkı...

23 Haziran

Sonunda şu içler acısı Türkiye notlarını bitirdim. Elimden böylesine vasat bir iş çıktığı için utanıyorum. Düşüncelerim burada uyuşup değersizleşiyor, öyle ki gün oluyor, kafamda uğraşmaya değer hiçbir şey yokmuş gibi geliyor bana...

59 Gogol'ün konusunu Puşkin'den aldığı *Müfettiş* oyunu.

Piyano açısından kendimi toparladım, dün –Agnès Copeau dinlerken– neredeyse daha çok çalışmadığım zamanlarda çalabildiğim kadar iyi çaldım.

Sığırcığım beni eğlendirdiği kadar rahatsız ediyor; ben onu gözlemlemekten hiç bıkmazken, o da sürekli omzuma konuyor – sonunda üstüme pisleyecek olmasa orada durmasına seve seve izin veririm. Yirmi kez onu tutup yeniden masaya koydum, sonunda bıktım; bir bez alıp gövdemin üstüne örttüm; ama o zaman üstüme konmaya yanaşmadı.

Yersolucanlarına öyle bir açgözlülükle saldırıyor ki onları parçalayacak zaman bulamıyorum; birden kapıveriyor, bir saniye sonra tıkanıp gerçekten boğuluyormuş gibi kesik kesik sesler çıkarıyor. Koridorda uçtan uca yürürken beni izliyor, arkamdan pıtır pıtır yürüyor, durursam kanat çırpıp bacağıma çıkıyor.

Çamaşır odasını havalandırmak için iki pencereyi açık bırakıyor, ama kepenkleri kapıyorum, bu da odayı biraz kasvetli bir biçimde karartıyor. Sığırcığımı eğlendirmek için, çay saatinde, yanımızda yalnızca Moune, Miquette ve Toby varken çimenliğe indirmeye kalktım. Toby öyle heyecana geldi ki, her yeri titriyordu; korkuya kapılan Em. onu bağlamak için koşup tasmayı aldı. Moune ile Miquette'e gelince, onlar sözümden çıkmıyorlardı, yanlarında çok rahattım; kuş bile yaklaşıp içinde bulunduğu durumu kuşkusuz küçük düşürücü bulduğu için başını çeviren, onu görmemiş gibi yapan Miquette'in çevresinde sıçrayıp durdu. Sığırcığı aşağı yukarı on dakika yeşillikte bıraktım; sonra tutmadan, serbestçe parmağımda taşıyarak, yeniden çamaşır odasına çıkardım.

24 Haziran

Kuşum yüzünden artık içinde oturulacak gibi olmayan çamaşır odasından çıkmak zorunda kaldım; saat başı yukarı çıkıp ona yiyecek veriyorum. Bıraktığım süt dolu tabağa dalmış; onu yıkamak istedim; çay tabağında getirdiğim su ona öyle iyi gelmiş gibiydi ki, hemen koşup içinde silkinebileceği daha derin bir kap almaya gittim; neredeyse anında daldı içine. Sonrasında biraz üşümüş gibi göründü, bu sabahki siste kolay kolay ısınama-

masından çekindiğim için, uzun süre avcumun içinde tuttum.

Günün ortasına doğru, kediler evin önündeyken, kızıl kayının altına götürdüm onu; ama hiç kuşku yok ki hafif hafif esen rüzgârdan sarhoş olduğu için, birden parmağımdan ayrılıp, dümdüz çiçekli yolun kenarındaki sık Portekiz defnelerine doğru kanat çırptı. Onu bir daha yakalayamayacağım diye çok korktum; neyse ki solucan kutusunu yanımda getirmiştim; bir tane uzattım, kapmaya çalışınca yakalandı.

Otlara gelir gelmez, önümden kaçıverdi ve artık aç olmadığı için solucanımı uzatsam da işe yaramadı... Kaybolduğuna inandım. Dayanılmaz bir acı duydum.

Keşke diyorum, birkaç gün sonra, uçmayı ve çamaşır odasının açık bırakacağım penceresinden kaçmayı başarınca, keşke onun için saklayacağım solucanları gagalamak için geri gelmeyi alışkanlık edinse.

Türkiye notlarımı dün akşam bitirdim; Copeau'yla Dumont evinin yakınlarındaki, yol kenarındaki bayıra oturup, ona yazdıklarımı okudum.

Şimdi Whitman çevirilerimi gözden geçiriyorum.[60]

25 Haziran

Kuşuma verdiğim banyo teknesi aşırı dar; içine güçlükle giriyor, ama içeride silkinip kanat çırpamıyor; dolayısıyla, ayaklarını, gagasını ve kuyruğunun ucunu suya daldırdıktan sonra çıkıp, kaba koşut durumda, kabın hemen yanında, dibinde, eğiliyor, çömeliyor, tam olarak suyun içindeymiş gibi tepinip duruyor. Ama her şeye karşın budala değil; dolayısıyla, öfkeleniyor, kabın kenarlarını gagalıyor, içine girip sonra yeniden çıkıyor, sonunda iyi kötü ıslanıyor.

Ama korkarım, onu daha fazla tutamayacağım; bir tür ishali var, ne yapacağımı bilmiyorum; köpüklü ve sarımtırak, durmadan yapıyor; üstüne üstlük korkunç kötü kokuyor; odada durmakta zorlanıyorum. Bunun dışında keyfi yerinde; ama artık solucan istemiyor...

60 Gide Whitman'ın dokuz şiirini çevirmiştir.

27'si

Bugünü 26 Haziran sanıyordum. Bir günü bu deftere yazmadan geçirdiğimin farkında değildim; her gün yazmazsam, buraya yazmayı bırakırım kuşkusuz.

Bugün hava hep çok güzeldi. Oldukça erken kalktım, kediler tavan arasından çıkmadan önce kuşumu bostanda gezmeye götürdüm. Ufaklık hiç kuşkusuz havada bir sığırcığın sesini tanıdı, çünkü gencİde çıt çıkarmazken, birdenbire bağırmaya, hızla seslenmeye başladı. Bir an ötekinin yanıt vermesini umdum. Aşağı bir sandalye indirmiştim, uzun süre bekledim. Saat 8'e doğru, kuşu yeniden çamaşır odasına çıkardım. Çaydan sonra yanına döndüm; öyle üzgün bir hali vardı ki, oda da dışarıdan gelen parlak ışığın yanında gözüme öyle karanlık görünüyordu ki, onu yine ilk gün yaptığım gibi büyük kafese koymaya karar verdim. Güneş ışığının altında büzülüp, sabah saatleri boyunca hiç kıpırdamadı. Ona solucan ve tohum toplamakla, sonra bir banyo teknesi bulmakla uğraştım, hemen içine atladı; sonra ilk yerine döndü. Yaklaştığımda kaçmıyor, kedilere yapıldığı gibi başının üstünü okşamamı seviyormuş gibi görünüyor; boynunu uzatıp, olabildiğince dikiliyor.

Bir saat dışında (piyano çalışması) bütün sabahımı onunla ilgilenmeye harcadım.

Dün akşam Macmillan'ın bana provalarını gönderdiği *Post-Office*'i okumuştum.[61] Bu sabah, ona metni çevirmek istediğimi yazdım. Copeau da okudu, oyunu Vieux-Colombier'de sahnelemeye çok istekli.

Bassermann'ın çevirdiği *Caves probekapitel*'ini Madam Mayrisch'in önerdiği düzeltmeleri ekleyerek Kippenberg'e gönderdim.

Walt Whitman çevirimi gözden geçirdim. Gülünç derecede az, utanılacak kadar az çalışıyorum.

İki gün sonra Copeau'yla Paris'e gidip, Dergi'nin toplantısına katılacağım. Dönüşte, umarım başka hiçbir şeyle uğraşmadan sıkı çalışabileceğim bir ay olacak önümde.

61 Gide Tagore'un 1914'ün Temmuz ayında yayımlanan, ama özgün baskısı *Amal et la Lettre du roi* (Lucien Vogel) adıyla 1922'de çıkan oyununu çevirecektir. Macmillan Tagore'un İngiliz yayıncısıdır.

28 Haziran

Bu akşam, yemekten önce, sığırcığımı serbest bıraktım. Sabah onu sera bahçesine çıkarmıştım, ama erik ağacının dalına konup orada kaldı; kedime aşırı kolay bir av olacağını düşünüp yine kafesine koydum; ama günün sonuna doğru öyle iyi uçmaya başladı ki, onu salabileceğimi düşündüm.

Korta açılan kapının arkasına götürdüm; bu kez elimi açar açmaz neredeyse başımın üstüne, bir elma ağacının dalına uçup kondu. Akşam yemeği için yanından ayrılmam gerekti; yemekten sonra hâlâ oradaydı, sanırım yine orada uyuyacak.

Whitman çevirilerimi temize çektim; içime sindi.

Copeau'yla ilişkimde neredeyse sürekli bunun sıkıntısını çekiyorum – sınırlarımı çok iyi biliyormuş gibi geliyor bana, sürekli onları hissettiğini hissediyorum. Anımsıyorum da çocukken, ilk kez La Roque ormanının ucuna ulaşıp, orada bir daha kaybolmayacağımı anlayınca çok üzülmüştüm.

Kaldı ki, tüm varlığımın benimle ilgili görüşlere göre biçimlenmesi tuhaf, anlaşılır gibi değil.

29 Haziran

Bu öğleden sonra, Copeau Whitman çevirisinde kendisine yardım etmemi, demek istediğim o ki yazmanlık etmemi istedi.[62]

Evin arkasındaki, bir fındık ağacının gölgelendirdiği sıraya oturmuştuk; çok geçmeden, ikimiz de sıradan kalkıp, ağaçlı yolun kenarındaki çimenliğe uzandık. Tam ikindi kahvaltısı için çalışmayı bırakacaktık ki, küçük sığırcığım otların arasından seke seke, telaşla yanımıza geldi. Kendiliğinden elime sokuldu, onu tutmak isteyince kaçmaya çalışmadı hiç. Elimde hiç çırpınmadı; orada olmaktan mutlu gibiydi. Mutfağa koşup, süte batırılmış ekmek hazırlamalarını istedim ve kedilerden korktuğum için kuşu kafese koydum. Bayıla bayıla yedi, ama yiyeceğin üstüne öyle yalnızca açlıktan ötürü geri döndüğünü

62 Whitman'ın *Œuvres complètes*'inde Copeau'nun adına rastlanmaz.

düşündürecek kadar büyük bir iştahla atlamadı. Sevincimden çığlık atacaktım neredeyse. Ona katı yumurtayla yem hazırladım; teknesinin suyunu değiştirip uzun süre yanında durdum. Yarın gitmek zorunda olduğum için üzgünüm. Paris'ten döner dönmez onu serbest bırakacağım.

30 Haziran

Paris'te hem Souday'nin hem Lucien Maury'nin *Les Caves* üstüne yazdığı makaleyi buldum.[63] İkincisinin makalesi yazmayı neredeyse bitirdiğim önsözü tutsaydım yazılmayacağı –ya da aynı şekilde olmayacağı– için ilgimi çekti; önsözün sonunda, bir ara şöyle demiştim:

"Anlatılar ve *Sotie*'ler, şimdiye dek yalnızca ironik –ya da isterseniz eleştirel diyelim– kitaplar yazdım, bu da kuşkusuz sonuncusu."

Başta eleştirmenlerin aldanmasına izin vermek eğlenceli, hatta yararlı sayılır. Ama *Porte étroite*'ımın eleştirel bir kitap olduğunu hemen anlamamalarına nasıl şaşırabilirim? Şimdi de Lucien Maury *Les Caves*'ı bir hiççilik olumlaması olarak görüyor.

Büyük tahıl tarlaları bugünkü bunaltıcı güneşin altında nasıl da güzeldi! Trendeki insanlar nasıl da çirkindi!

1 Temmuz

Bu fırtınalı gün boyunca insanı küçük düşüren bir baş ağrısı çektim.

Öte yandan, bu sabah Orsay'deydim, beklenmedik ziyaretimin Ghéon'u yarınki dergi toplantısında buluşmamızdan daha çok

63 Paul Souday'nin makalesi 1 Temmuz 1914 tarihli *Le Temps*'da çıkmıştır (*B. A. A. G.*'de de okunabilir, 40. sayı, Ekim 1978, s. 66-73). Lucien Maury'nin makalesiyse 27 Haziran 1914 tarihli *La Revue blanche*'ta çıkmıştır (*B. A. A. G.*'e de alınmıştır, 39. sayı, Temmuz 1978, s. 80-85). Lucien Maury birtakım övgülerden sonra şöyle yazar: "Eğlence olsun diye, meraktan, gerekçesiz bir cinayet işleyen bu Lafcadio'yu tanıyoruz; Gide'in ahlak anlayışı, sorumluluk çevresinde geliştirmekten hoşlandığı ideolojiyi tanıyoruz... Nereye sürüklendiğimizi artık biliyoruz, bu alışkanlık bizi biraz düş kırıklığına uğratıyor" (s. 84).

sevindireceğini düşünmüştüm, orada hiç konuşamayacağız. Tren korkunç sıcaktı; Ghéon'la kavurucu bir alandan geçip, parsellemeye hazırlandıkları büyük Orsay parkına oturduk. Kuğuların süzüldüğü küçük bir gölün yanına, ahşap bir sıraya oturmuştuk; içlerinden biri, koskocaman, gür, yumak yumak tüylü bir kuğu, kuşkusuz şimdiye dek gördüğüm en güzel kuğu sudan çıkıp, tam yanımızda, yolda tüylerini parlattı. Ghéon'un anlattıklarının anısı bu kuğununkiyle birleşecek; Ghéon bana Yunanistan yolculuğunun sonunu ve İtalya'dan geçişini anlattı.[64] Çoğunlukla Ghéon'un benim yerime yaşamasını seve seve kabulleniyorum.

Ghéon ve Paris'e dek eşlik ettiğim amcasıyla Orsay'de öğle yemeği yedim. Vagonda benim gibi Vieux-Colombier'ye giden Croué[65] vardı. Copeau'nun locasında yarım saat uyudum (Ruyters'in Vouvray şarabı yüzünden gece neredeyse gözümü kırpmamıştım[66]). Van Rysselberghe'lere gittiğimde (evde değillerdi), sonra akşam yemeğini yediğim Les Boulevards'da başım hâlâ ağrıyordu.

Tüm bunları not etmemin nedeni ne? Yalnızca yarıda bırakma korkusu.

Yemekten sonra, baş ağrım geçmeye başladı. Zavallı La Pérouse Baba'yı görmeye gitmiştim. Saat 8'de daha eve dönmemişti. O gün beni çiçek demetlerinin arasında karşılayan karısının doğum günüymüş. Sürekli yakınan, boş kuruntularını yineleyip duran zavallı ihtiyar geldiğinde epeydir oradaydım. Açık pencere sokağa bakıyor, oda yalnızca sokak lambasıyla aydınlanıyordu; La Pérouse Baba pencerenin karşısındaydı, pencere korkuluğunun karmaşık gölgesi yanaklarında süslemeler oluşturuyordu. Dolayısıyla, onca sevdiğim, onca saygı duyduğum bu zavallı yüzün halinin çok da farkına varamıyordum. Sonrasında, eşikte, karanlıkta, beni daha uzun bir süre alıkoydu, ardından kucaklayıp, bir daha göremeyecekmişçesine yine öptü.

64 Gide 28 Mayıs'ta Yunanistan'dan ayrılınca, Ghéon orada yalnız kalır, sonra Roma'ya gider (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 840-841).
65 Jean Croué (1878-1952), Copeau'nun eski sınıf arkadaşı.
66 Gide 30 Haziran'da Cuverville'e gelince, Ruyters'in evine akşam yemeğine gitmiştir.

Torununun Amerika'ya gitmesi ona aşırı dokunmuş. Kız iki ay, Chicago'da, dedesinin ona yürekten bağlı ve Madam La Pérouse'un dediğine göre "çok güvenilir" eski öğrencilerinin evinde kalacakmış. Ama "genç bir kız annesinin yanından ayrılmamalı" deyip duruyordu zavallı ihtiyar; bu beliti kafasından atmasını sağlamak olanaksızdı.

Sonra Marcel Drouin'e gitmeyi düşünüyordum, ama Étoile Meydanı'ndan geçerken, Neuilly Fuarı'nın ışıkları beni kendine çekti; metroyla Maillot Kapısı'na gittim, sonra epey uzaklaştım, ama yalnızca iç karartıcı ve yavan şeylerle karşılaştım... Hayır, bu benden kaynaklanmıyordu, çünkü baş ağrım tamamıyla geçmişti, en ufak şeyden bile zevk alabilirdim.

3 Temmuz

Cuverville'e dönüş.

Dün hiçbir şey not edemedim; bir an olsun yalnız kalamadım. Sabah Marcel'i gördüm; sonra Théo'larda öğle yemeği yedim.

Sonra otomobille derginin yazıhanesine gittim, Copeau, Schlumberger, Gallimard, Tronche, Rivière, Drouin, bir de Ghéon orada toplanmıştı. Aşağı yukarı 6'ya dek toplantı yaptık.

> Ardından Ghéon'la birlikte otomobille Blanche'a gidip, kitabını (daha doğrusu *kitaplarını*, çünkü romanın arkasından eleştiri kitabı gelecek ve ilkini özellikle ikincisini alabilmek için aldık) kabul ettiğimizi söyledik. Ghéon ve Jean'la[67] Châtelet Meydanı'nda akşam yemeği yiyip, Blanche'ın evine döndüm, akşam saatlerini birlikte geçirdik. Uzun uzadıya kitabından ve onu karısına okuyalı beri evde yaşadığı sıkıyönetimden söz etti.
>
> Ayrıca Barrès'e, Boncour'a[68], Gasquet'ye ve daha nicelerine gösterdiği birkaç sayfanın onlarda büyük bir heyecan yarattığını söyledi...
>
> Barrès ona şöyle yazmış: "İki sayfa (kim bilir hangi parçadan söz ediyor) yaşamım boyunca aradığım şeyi gerçeğe dönüştürüyor..."

67 Jean Schlumberger.

68 Joseph-Paul Boncour (1873-1972), 1909-1914'te ve 1919-1931'de milletvekili, sonra Aralık 1932'den 1933'e dek senatör ve meclis başkanı olmuştur.

Bu sabah Paris'e, torununun vaftiz töreni için[69] Charles yengemin yanına gittim.

Küçük Jacques'la[70] birlikte saat 1'i 9 geçe trenle yola çıktık; buraya akşam yemeği saatinde gelebildim, yolculuğun uzunluğu beni çok yordu ve çileden çıkardı. Bir düşteymişim gibi yazıyorum.

Sığırcığıma ahşap parmaklıklı güzel büyük bir kafes getirdim. Beni kesinlikle tanıdı, çünkü hemen yanıma gelip başını *kaşıttı* – o sırada Em. ne zaman kafese girse çılgına döndüğünü söylüyordu.

4 Temmuz

Bu sabah, Limon'a dönen Madam Copeau'yla üç çocuğu yola çıktı.

Sığırcık beni kesinlikle tanıdı. Onu bahçeye çıkardım; kaçmaya çalışmıyor, oysa iyiden iyiye uçabiliyor; hatta pek ürkek bile değil; yerde durduğunda ayağımla onu itersem, Scott'un gezisindeki penguenler gibi ayakkabıma saldırıyor. Kedilerden korktuğum için, biraz sonra onu yeniden kafese koyuyorum. Mius kuyruğunun üstündeki, onu rahatsız eden irin dolu küçük beyaz kapsülü bir iğneyle delmenin iyi olacağını ileri sürüyor; aynı işlemi kendi kumrusuna da yaptığını, anne babaların çocuklarına kendileri yapacak yaşa gelene dek bunu yaptığını söylüyor; çünkü, söylediğine göre, dört günde bir yinelenmesi gerekiyormuş.

Bu sabah Dergi'ye söz verdiğim Türkiye notlarımı okudum yeniden. Her akşam bir düzine sayfayı dolduran J. É. Blanche'ı kıskanıyorum. Artık yavaş yazılan şeyleri sevmiyorum. Tuttuğum tüm "günlükler"de olduğu gibi, bu defterin amacı da bana hızlı yazmayı öğretmek. *Armance*'ın sözünü yineliyorum kendi kendime: "Tümcelerime onları nasıl bitireceğimi bilmeden başlayalı beri daha iyi konuşuyordum."[71] Sözcük seçimindeki birtakım hatalara,

69 Söz konusu olan büyük olasılıkla Jeanne Gide ile Pierre Espinas'nın kızı Madeleine Espinas'dır.
70 Marcel ile Jeanne'ın küçük oğlu Jacques Drouin. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Jean T." yazmaktadır.
71 Gide Stendhal'in *Œuvres complètes*'indeki (Champion) *Armance*'a önsöz yazmış, metin sonra *Incidences*'a alınmıştır (s. 167-181). *Armance*'ın XIII. bölümünde şöyle yazar: "Sık sık tümcesini nasıl bitireceğini bilmeden söze başlayarak çok daha iyi konuşuyordu" (*Armance*, bkz. Stendhal, *Romans et nouvelles*, Bibl. de la Pléiade, I. cilt, s. 99).

sözdizimindeki birtakım yanlışlara bile göz yummalı. Özellikle tümcelerimi ölçüp biçen, çoğunlukla sözcük seçimimi belirleyen uyum arayışına boyun eğmemeli. Öncelikle zihin, benimkinin Cuverville'de neredeyse her zaman olduğu gibi uyuşuk olmamalı.

Pazar

Burada üçümüz kaldık yalnızca; demek istediğim Em., Jacques, bir de ben. Copeau çocukları ile Jacques arasında dünya kadar fark var. Onu zeki sanıyordum; hatta çok zeki; ama zırvalamaktan başka bir şey yapmıyor, gün boyu yerli yersiz, bağıra çağıra konuşuyor, bunu da doğal bir içini dökme ve kurdunu kırma gereksinimiyle değil, ilgi çekme arzusuyla, başkaları kendisiyle uğraşsın diye yapıyor; her hareketini önceden haber veriyor, hareketlerinin amacı da kendisine hayran olunması. Durmadan oyun değiştiriyor; görünen o ki, hiçbiri onu eğlendirmiyor ama eğleniyormuş gibi görünmeye çalışıyor. Kaldı ki, bu çocuktaki tüm kusurlar sonradan edinilmiş gibi, yüzeysel olduklarını düşünüyorum. Jeanne[72] çocuklarını iyi yetiştirdiğini düşünüyor, çünkü onlarla sürekli ilgileniyor; bu ufaklık kendi haline bırakıldığında bambaşka olabilir, doğal, iyi yanlarını sergileyebilir; ama şu anda, sevinci ve kahkahası bile sahte. Em. de onun tüm sözlerine aşırı bir özenle kulak veriyor. En kötüsü aklından geçen her şeyi söyleme alışkanlığı ve kimse kendisiyle asla alay etmediği için, akıl yürütemiyormuş gibi görünüyor. Bu durum zihninde can sıkıcı eğilimler yaratmıyorsa şaşarım. Bu arada, daha kısa bir süre önce ağzından sık sık çıkan o büyüleyici sözlerden eser kalmamış. – Kaldı ki, ailesinin yanındayken hiç söz dinlemeyen, hiç çekilmeyen bu çocuk burada mum direk.

6 Temmuz

Griffin'in son cildini aldım: *Voix d'Ionie.*[73] Ne kadar büyük bir bağlılıkla üstüne eğilsem de boşuna; arada sırada yüreğimi biraz

72 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "S. Y." yazmaktadır.

73 *Voix d'Ionie. Le Délire de Tantale. Pasiphaé. Galatée. Les Noces d'Atalante. La Sagesse d'Ulysse. Précédées de quelques poèmes*, Mercure de France, 1914.

okşamasına karşın, zihnime ve sinirlerime işkence ediyor. Sözcüklerin niteliği ve sözdiziinin gerekleri konusundaki bilgisizliği akıl alır gibi değil. "... kurak kumu yardığım saban demirinin önüne." – "Mentor bıraktı inleyen ve küçücük lütfunu"[74] vb.

Yetersiz çalışma; piyano çalışmalarıyla fazla uğraşıyorum; kendimi özgürleştirme bahanesiyle, en önemli şeyleri her zaman anlamsız, değersiz işlerin ötesine erteliyorum. Combette'in bir el yazmasını okuyorum: *L'Isolement* (öte yandan çok hoşuma gidiyor) – *Post-Office*'i çevirmeye başlıyorum; mektuplar yazıyorum; zaman akıp gidiyor – söyleyeceğim önemli şeylerin hepsi söylenmeyi bekliyor. Bugüne dek yazdığım her şey onlara hazırlıktı yalnızca. Yeri kazmaktan başka bir şey yapmadım. Şimdiye dek bütün yapıtım yalnızca negatifti; yüreğimi ve zihnimi yalnızca tersten gösterdim.

7 Temmuz

İşin zor yanı herhangi bir konunun başka konuların hepsinden baskın çıkmasına izin verebilmek; her zaman olduğu gibi ağırlığı en az olan en çevikleri, öne geçiyor. Bu sabah *Traité des Dioscures*'le[75] uğraştım. Ama bu konuda da düşüncelerim karmakarışık, sırayla her biri başlangıç, temel taşı ya da sonuç olarak kullanılabilirmiş gibi geliyor bana. Kuşkusuz onları farklı farklı yapraklara geçirmekle yetinip, düzene koymaya çalışmayacağım. Aslında Paris'ten getirdiğim kâğıtlarda yapının bütününde yer alması gereken birtakım malzemeler buldum; tüm bunları parçalar halinde bırakacağım.

Dişi kedim her an yavrularını bekliyor; bütün evde odadan odaya dolaşıyor kaygıyla. Sepeti tavan arasında duruyor; ama bu ona yetmiyor; istediği şey tüm ailesinin çevresinde olması, öteki yavrularını bir araya toplamak için sürekli aşağı iniyor.

74 *La Sagesse d'Ulysse*'de Odysseus'a söyletilen sözler (*agy*, s. 152-153).
75 *Traité des Dioscures*'den yalnızca bir bölüm, "Considérations sur la mythologie grecque. Fragments du *Traité des Dioscures*" adıyla *La N.R.F.*'in Eylül 1919 tarihli sayısında yayımlanır, sonra *Incidences*'a da alınır (s. 125).

Yavrulardan biri çılgınca memesinden süt emiyor. Daha şimdiden nasıl sütü olabilir?

8 Temmuz

Üç gündür Jacques'ı biraz çalıştırmaya, en azından kafasını işletmesini sağlamaya, onu düşünmeye zorlamaya uğraşıyorum. Aslında aptal gibi görünmeyen bu çocuğun kafasının gelgeçliği çok can sıkıcı. (Bu dikkatsizliğe, mantıksızlığa daha uygun bir sözcük arasam da boşuna.) Ona erille dişili birbirinden ayırmayı öğretmek istedim; ama bunu "karşıt anlamlılar" kavramıyla karıştırdı, üç yarım saatlik çabadan sonra (her sabah yarım saat), *blanc*'ın karşıt anlamlısının *blanche* olduğunu ya da *grand*'ın dişilinin *petit* olduğunu söyledi.[76] Her yolu denedim, bir köpeğin ya da kuşumun karşısında davranacağım kadar, hatta belki çok daha fazla sabırlı davranıyorum, ama bu genç beynin sağduyusunu canlandıramıyorum bir türlü.

Bu akşam, bana gerçek bir mantıksızlık ve kafa dağınıklığı temsili sundu. Her akşam kediler kapatıldıktan sonra saldığım ve her sabah kendiliğinden geri dönen sığırcığımın kafesine girmiştim; çocuklar kafesin arkasından onu korkutarak eğleniyorlardı, öyle ki onu yeniden insana alıştırmakta biraz güçlük çekiyordum. Jacques kapıya geldi, bir an durup bana baktı, onun da kuşu ürkütmesinden çekindiğim için gitmesini söyledim. Sonrasında kuş sakinleşince, onunla birlikte dışarı çıkmak istedim, ama Jacques'ın giderken kafesin kapısını dışarıdan kapadığını fark ettim. Sürgüyü açmak için akla karayı seçtim; yağmur yağdığı için ahşap şişmişti, beni epey zorladı; kafesteki demir bir telle bir çengel düzeneği kurmam gerekti vb. Bu önemsiz olayı anlatmamın nedeni bunları söylemek değil, asıl sonrasında Jacques'ın sorduğu sorulardan söz etmek istiyorum.

"Giderken kafesi kapadığının farkında mısın?"

"Evet! Nasıl çıktın?"

"Ne yani, beni hapsetmek mi istedin?"

"Hayır. Oradayken, bir hareketinden dışarı çıkmak istediğini düşündüm."

76 *Blanc* (beyaz). *Blanche* onun dişilidir. *Grand* (büyük), *petit* (küçük) (ç. n.).

"Ama çıkmadığımı gördün."

"Tabii ki! Çıkmadığını görmez olur muyum hiç."

"Öyleyse beni hapsettiğinin farkındaydın."

"Hayır, seni hapsettiğimin farkında değildim."

"Yine de kapının içeriden açılmayacağını biliyorsun."

Em. de akşam yemeğinde ona sorular sordu, sonuç aynı. Çocuk kesinlikle bana oyun oynamak istememişti; yalnızca sürgüyü çekmesinin kafesten çıkmama engel olacağına akıl erdirememişti. Savsaklıktan başka bir şey değildi bu; ama işin şaşırtıcı yanı savsaklığın sürüp gitmesiydi, onun farkına varabilecek gibi görünmüyordu.

Aynı şekilde, Em. ona bir öykü okurken, yerli yersiz gülüyor, araya girip kova mı ayın içinde, yoksa ay mı kovanın içinde ya da kovadaki tilki mi diye soruyor.[77] Bağlantıları hiç kuramıyor.

Cuverville, 8 Temmuz

Kendime ne kadar omuz verirsem vereyim, elde ettiğim şey bir hiç – ya da azıcık bir şey!

Bu sabah bir saat piyano.

Yarım saat Jacques'ı çalıştırdım.

Bir saat Tagore çevirisi.

Yarım saat mektuplar.

Öğleden sonra – iki saat piyano.

Biraz Combette okudum.

Çeşitli anılarımı yazdım.

Kafam ağır ve kendimi değersiz, güçsüz, erdemsiz hissediyorum.

9 Temmuz

Bu defter ötekinden çok daha az esin veriyor bana; saçma bir şey ve itiraf etmeye utanıyorum; ama kâğıdın boyutları, niteliği, rengi düşüncelerimi şaşılacak derecede engelliyor ya da kam-

77 La Fontaine'in "Kurt ile Tilki" masalını anıştırma.

çılıyor; bu günlüğe ilkinin boyutlarındaki defterlerde devam etmek isterdim.[78]

Elimden geldiğince çalışmaya çabalıyorum, ama hiç iş çıkaramıyor, kıvrım kıvrım kıvranıyorum.

Demin bir posta güvercini koridor pencerelerinden birine kondu. Ayağında pusulanın küçük halkası görünüyordu.

Hizmetçiler onu yakalamaya çalışmam, sonra da soran olursa diye bende olduğunu bir Rouen ya da Le Havre gazetesine bildirmem gerektiğini söylediler. Ama pencereyi açmaya kalkınca güvercin havalandı; önce çatının tepesine kondu, sonra yok oldu. Yanına yaklaşmak için geceyi beklemediğime çok pişman oldum; o zaman onu kolayca yakalayabilirdim. Nereden geliyordu acaba? Taşıdığı mesaj neydi? Büyük olasılıkla şifreli bir dilde yazılmıştı... Uzun süre başka bir şey düşünemedim.

Akşama doğru güzelim havadan yararlanıp vadinin derinliklerine[79] indim. Dumont'ların oraya kadar gittim. Yanıma yalnızca üç çocuk geldi; en çok bağlandığım çocuk dünden beri bir çiftlikte çalışmaya başlamış, onu bir daha ne zaman göreceğimi bilmiyorum. Bayırda dibime oturan kardeşinin saçları sirke dolu.

Bunları akşam yemeğinden sonra, evin önündeki sırada, neredeyse görmeden yazıyorum. İliklerimde öyle bir kaygı duyuyorum ki, ne okuyabileceğim, ne çalışabileceğim ne de uyuyabileceğim.

10 Temmuz

Dün akşam her şeye karşın piyano çalışmayı görev edindim ve bu sabah, yarı yarıya uykusuz geçen bir geceden sonra çok da kötü değilim. Hava çok güzel. Bu sabah: piyano; Jacques'ı çalıştırdım, sonra Yunan mitolojisi üstüne birkaç satır yazmaya ağaçlı yola çıktım.

Küçük Jacques büyük ölçüde daha iyi yanıtlar verdi, tüm kötü yanlarının olağanüstü bir dikkat eksikliğine indirgendiğine inanıyorum.

78 Gide'in yazdığı bu 27. defter 16,8 x 11,2 cm boyutlarındadır; bir önceki, 26. defterse 17,5 x 11,3 cm boyutlarında.

79 Daha önce de olduğu gibi, yeni Pléiade baskısında öteki baskılardan farklı olarak burada büyük harfle "Les Fonds" yazıyor (ç. n.).

Her sabah bir önceki akşam saldığım, geceyi kim bilir nerede geçirdikten sonra gelip çimenliğin üstünde beni bekleyen ve ben elimde bir çay tabağında yumurtalı ekmekli yemle çıkagelince uçan sığırcığımın tatlılığına hayran oluyorum yeniden. Önce koluma konuyor, ardından yemi bir kez gagaladıktan sonra, yeniden havalanıyor; sonrasında çay tabağını kafese koyuyorum, o da birkaç saniye sonra kendiliğinden içeri giriyor. O zaman onu büyük kafese götürüyorum.

Daha iyi bir düzen, daha iyi bir sağlık, daha iyi çalışma.

11 Temmuz

Gece neredeyse uykusuz geçti.

Eşine az rastlanır bir sıcak vardı. Akşam neredeyse bitirdiğim *Wuthering Heights*'ı okumaktan başka bir şey yapamadım.

12 Temmuz

Bu sabah Tronche'un gönderdiği *L'Éclair* sayısı elime geçti, Henri Massis orada *Les Caves* konusunda alarm çanlarını çalması gerektiğini düşünmüş.[80]

Bunun bana çok yararı oldu; çünkü bana yönelttiği suçlamalar yanlış olsa da, en azından onları bir biçimde tetiklediğimi kabul etmem gerek.

Sonuçta, Massis ve başkalarının beni eleştirmelerinin nedeni benimle ilgili ilk yargılarında yanılmaları.

Bugünkü yargılarında çok daha fazla yanılıyor, beni bağışlamakta daha da fazla zorlanıyorlar. Kitaplarımın hepsini zihnimde serpildikleri gibi aynı anda, tek seferde yayınlayabilseydim, onlara bambaşka bir gözle bakılacağına inanıyorum.

80 *L'Action française* üyesi Henri Massis (1886-1970) Gide'i en acımasızca eleştirenlerden biri olacaktır. Bu özellikle 1922'de *La Revue universelle*'de çıkan "L'Influence d'André Gide" adlı makalesinde göze çarpar. 22 Haziran tarihli *L'Éclair*'de yayımlanan bu yazıda, Massis Gide'i gençliği yoldan çıkarmakla suçlar. Gide'e karşı yazdığı birtakım makaleleri *Jugements* adlı kitabında toplayacaktır (Plon, 1924).

"Bütün yapıtlarını bir seferde yayımlamak" – Flaubert'in *Correspondance*'ında okuduğumda, bu tümcenin beni nasıl büyülediğini anımsarım.[81] Ama öylesi doğal olmazdı.

Kitaplarımın okurlarda uyandırdığı tepkiden çıkardığım derslere nasıl olur da sırt çeviririm?

Beaunier'ye[82] şöyle yazıyorum:

Öyleyse sabırlı olacağım (önceki gün, ondan gelen bir mektuptan Les Caves *üstüne yazdığı,* Revue des Deux Mondes'*un Haziran sayısında çıkması gereken makalenin Eylül'de yayımlanacağını öğrendim); bana yazmakla iyi ettiniz, çünkü 'vazgeçti' demeye başlayacaktım az kalsın.*

Ama izin verirseniz, bu süreden yararlanıp Les Caves'*a yazdığım, provalardan çıkardığım önsözle ilgili size bilgi vermek istiyorum.*

Orada okura La Porte étroite'*ın on beş yılı aşkın bir süre, ilk çıkan* L'Immoraliste'*in biraz daha kısa bir süre kafamın bir köşesinde durması gibi,* Les Caves du Vatican'*ın da on beş yılı aşkın bir süredir kafamda olduğunu söylüyordum.*

Tüm bu konular birbirine koşut olarak, birlikte gelişti – bir kitabı bir başkasından önce yazmamın nedeni konunun bana İngiliz'in söyleyeceği gibi daha at hand[83] *görünmesiydi. Elimden gelseydi,* hepsini *birden yazardım.* La Porte étroite'*ı da yazacağımı bilmesem* L'Immoraliste'*i yazamazdım,* Les Caves'*a kalkışabilmek için de o ikisini yazmış olmam gerekiyordu.*

Aynı şekilde Les Caves'*ı da yazmam gerekiyordu... geri kalanları yazabilmek için.*

Neden bu kitaba Sotie *diyorum? Neden önceki üçüne* anlatı *diyorum? Onların roman olmadığını iyice vurgulamak için. Önsözümü de şöyle bitirmiştim:* Sotie'ler, *anlatılar, şimdiye dek yalnızca*

81 Flaubert'in Mayıs 1846'da Maxime Du Camp'a yazdığı mektuptan (*Correspondance*, Bibl. de la Pléiade, 1. cilt, s. 265).

82 André Beaunier (1869-1925), romancı ve edebiyat eleştirmeni. *La Revue des Deux Mondes*'da *Vatikan'ın Zindanları*'yla ilgili önemli ve övgü dolu bir yazı yayımlayacaktır (1 Ekim 1914, s. 360-371). Yazısında Gide'in bu mektuptaki öğütlerinden yararlanmış gibidir. Bu mektup Beaunier'nin bir sonraki yazısını *Vatikan'ın Zindanları*'na ayıracağını söylediği 10 Mayıs 1914 tarihli mektubuna yanıttır (*B. L. J. D.*).

83 Hazır, el altında (ç. n.).

ironik –ya da isterseniz eleştirel diyelim– kitaplar yazdım, bu da kuşkusuz sonuncusu.

Sonra o önsözü kaldırdım, bu sırların okuru hiç ilgilendirmeyeceğini düşündüm. Ama eleştirmeni ilgilendirebilir... Bu yüzden bunları yeniden yazdım size – sonuçta, makalenize uymuyorsa, hesaba katmayabilir, bilmezlikten gelebilirsiniz.

Sizi en içten duygularımla selamlıyorum sevgili Beaunier.

Braffy[84]*, 13 Temmuz*

Bu sabah, geldiğimi görünce uçan sığırcığını daha saat 6'da kafese koyabildim.

Hava soğuktu, her yeri sis bürümüştü. Akşam gökyüzünün güzelliği anlatılır gibi değil. Jean Schlumberger'yle ormanda epey uzun bir gezintiye çıktık.

Akşam yemeğinden sonra, giriş kapısıyla ev arasındaki yolda bir ileri bir geri yürüyerek, uzun uzun konuştuk. Bu akşam herhangi bir şey yazamayacak kadar yorgunum.

14 Temmuz

Hemen hemen tüm zayıflıklarımın sırrı yakamı bir türlü kurtaramadığım şu korkunç alçakgönüllülük.

Herhangi bir şeye hakkım olduğuna ne yapsam inanamıyorum.

Başkaldırdığımı düşünüyorlar (Claudel ile Jammes), çünkü bana rahatlık getirecek o ödlekçe boyun eğişi benimseyemiyorum – ya da bunun için kendimi zorlamak istemiyorum. Belki de en Protestan yanım bu: Rahatlık korkusu.

Le Havre, 15 Temmuz

Jean Schlumberger'yi Trouville'e giden 9 buçuk gemisine götürdüm. 11 treniyle Cuverville'e döndüm. Dün akşam saatlerce gezdik tozduk ve yarımda, sonunda eve dönecekken, dolaşmayı

84 Gide 8 Temmuz tarihli mektubunda Jean Schlumberger'ye dört günlüğüne Braffy'ye gideceğini söyler (bkz. *Corr. Gide-Schlumberger*, s. 558).

sürdürmek isteyen Jean'ın yanından ayrılıp, ben de tek başıma dolaştım. Geldiğinde saat 2 buçuktu. En az bir saat önce yatmıştım.

Pis küçük sokaklarda, kaldırımdaki birkaç çifte dans ettiren, bir *ofikleid*den ve bir *kornet*ten oluşan, derme çatma bir platforma tünemiş mütevazı orkestralar vardı. Yığınla küçücük çocuk dolaşıyordu sokak kızlarının arasında. Meydanda ve rıhtım boyunca, bir panayır, atış yerleri, atlıkarıncalar vb. Ön tarafı cam bir bölmeyle kapalı bir kulübede, fal bakan bir "astrolog"un bedeninin üst kısmı görünüyordu. Dik duran koskocaman Latince bir kitabın başında yanlamasına oturmuştu (kitabın ne olduğunu tam olarak göremedim – yalnızca Latince olduğunu anlayabildim); gözlük takmıştı ve tıpatıp Léautaud'ya benziyordu. Biri ona danışmaya gelince (yalnızca genç kızların danıştığını gördüm), bir megafonun, demek istediğim: Falcıya danışan kızın öteki ucunu kulağına koyduğu, camdan dışarı çıkan bir ses borusunun ucunu ağzına kaldırıyordu. Kız sanki istemeye istemeye gülümseyip, kıpkırmızı oldu, sonra bir arkadaşının koluna asılıp hızla uzaklaştı ve kalabalığın içinde gözden yitti.

"Kuvvet cambazları"nın boy gösterdiği kare bir tür büyük sirkin önünde, yağlı yüzlü, yoksul cüce bir kadın ağlayıp sızlıyordu. Sekiz yaşındaki çocuğu iki gündür eve gelmiyormuş. Kılığını kıyafetini anlatıyordu: "Kırmızılı yeşilli küçük bir giysisi vardı..." "Biraz da sarılı mavili" diye bağırdı çevresindeki topluluktan bir şakacı. Kadın tepinerek karşı çıktı: "Hayır efendim, sarısı yoktu! Kıtır atıyorsunuz; sarısı yoktu." Bu kadın sarhoştu kesinlikle; ama söyledikleri belki de doğruydu. Yanına gittim: "Çocuğunuzun nereye gidebileceğini hiç bilmiyor musunuz? – Bilmez olur muyum mösyöcüğüm: içeride (çadırı gösterdi). Cambaz olacakmış, öyle dedi. Ne acı, değil mi?.." Kalabalıktan gelen alaycı sözler sözünü bitirmesine engel oldu. Jean'la çadıra girdik, annesinin anlattıklarına uyan bir çocuk görebilir miyiz diye bakındık ama boşuna.

Büyük Tortoni kafesinin taraçasının önünde, biz eve dönerken, zavallı bir hokkabaz ağzına gitgide daha büyük nesneler sokarak masalarda içki içenleri eğlendiriyordu; önce dudaklarıyla çembere aldığı bir bardağı aldı; ağız tarafından soktu, öyle ki çıkarınca bir supap sesi çıktı; sonunda yüzünün altını iğrenç bir biçimde geren bir şişenin dibini soktu; şişenin çevresindeki

dudağı koptu kopacak gibi görünen ince pembe bir iplik kadar kalmıştı; öyle çirkin, öyle acılı bir şeydi ki, insanlar onun bir ödülü hak ettiğini düşündüler, bol para topladı.

16 Temmuz

Dergi için provalarımı düzelttim; sonuçta, şu *Türk Marşı*'ndan çok da hoşnutsuz değilim. Her şekilde sonradan aşırı yakınmama neden olmayacak kadar önemsiz olduğunu düşünüyorum: Soluk almam gerek.

> Bu öğleden sonra otomobille Hélène Southey ile Inès Jung geldi, yanlarında da iki küçük Southey vardı.[85] Giderlerken, yazgısı bir ay içinde belli olacak zavallı Inès'e, başta kocasının göze girmesini ustalıkla sağladığı için cana yakın birkaç söz söyleyebildim.[86]

Güzel bir roman konusu: Annesiyle babası istemese de geçmişinde eleştirilecek bir şeyler yaşamış biriyle evlenecek bir genç kız. Yavaş yavaş kocasını kabul ettirmeyi başarıyor; ama aile kocasının niteliklerini gitgide daha çok beğenirken, bu kez kız yanıldığını anlıyor. Gururundan, tüm üzüntülerini, düş kırıklıklarını içine atıyor ve artık aile ona karşı kocanın tarafını tuttuğu ve başta kocasının göze girmesini ustalıkla sağladığı için iyice yalnız kalıyor.

Gün batarken Domi.[87] geldi.

17 Temmuz

Biraz Domi.'yle konuştum; Ticaret Okulu'na hazırlanmasının hedeflerinin altında kalmayacağından emin olup olmadığını sordum.

85 Ronald Southey'nin eşi Hélène Southey (1867-1919, kızlık soyadı Jung) ve Inès Jung Madeleine'in kuzinleridir (bkz. Claude Martin, *La Maturité [...]*, s. 237'deki soyağacı).

86 Inès Jung kız kardeşleri gibi Lafaurie kardeşlerden biriyle evlenecektir. Görünüşe göre, bu konuşma çok geçmeden başarısız evliliği konu alan bir sonraki roman tasarısına, *Kadınlar Okulu*'na esin kaynağı olacaktır.

87 Dominique Drouin, Jacques'ın kardeşi. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında adı "K." olarak geçer.

Artık kimsenin *Caves*'dan söz etmemesine şaşıran Copeau'ya şöyle yazdım: "Zilin çalmamasına nasıl şaşırabilirim ki? Herhangi bir düğmeye basmadım."[88]

18'i

Bu sabah *Les Marges*'ın son sayısı elime ulaştı, Le Cardonnel'in yazdığı kalabalık ağızlı bir makalede beni boğmakla yetinmemişler, Massis'in makalesindeki en kırıcı parçaları notlar bölümüne alıp, Souday'nin zayıf övgülerini gülünçleştirmişler.[89]

Le Cardonnel'in yaptığı iki *Caves* alıntısında metnimi biçimsizleştiren apaçık hatalar var: "kentin belirsiz uğuru" – "belirsiz uğultu" yerine vb.

Bu alçaklıkların karşısında canımı çok da sıkmamaya çalışıyorum. Yalnızca *bilinmeyenden* yardım, destek bekliyorum.

Kaldı ki, bu akşam iyiyim, kendimi oldukça güçlü hissediyorum – Domi.'yi kıramayıp (burada zavallı ufaklığı eğlendirebilecek hiçbir şey yok) çok uzun süren bir tenis maçı yaptığım için gece gözümü kırpmamama karşın; bu hesaplı nefretlerin benim için yarattığı durumun benzersiz ve tam da isteyeceğim türde olduğuna inanıyorum.

Ama surat asmak yok!

Kuşumu neredeyse bütün gün dışarıda bıraktım. Çağırınca geliyor; bir çalıdan çıkıyor, önce çevremde uçuyor, uzaklaşıyor, sonra gelip omzuma ya da koluma konuyor; ben yürürken havalanmıyor, bahçede onunla geziyorum. İkindi kahvaltısı saatine doğru, kediler otların üstünde gördüler onu, koşmasaydım yanmıştı. Yeniden konduğu omzumdan ayrılmadan onu büyük kafesine götürmeme izin verdi.

88 Gide Copeau'ya yazdığı 17 Temmuz tarihli mektubunda tam olarak şöyle yazar: "*Caves*'ın çevresinde bir ölüm sessizliği. Ne bir makale ne bir mektup. Öte yandan, herhangi bir düğmeye basmadığıma göre, zilin çalmamasına nasıl şaşırabilirim ki?" (Corr. *Gide-Copeau*, II. cilt, s. 61).

89 18 Temmuz 1914 tarihli *Les Marges*'da (s. 103-112), Georges Le Cardonnel'in son derece saldırgan bir yazısı yayımlanır. Gide Ghéon'a yazdığı, 21 Temmuz 1914 tarihli mektubunda Le Cardonnel'in metnini nasıl çarpıttığını anlatır (bkz. *Corr: Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 852). Georges Le Cardonnel 30 Temmuz tarihli mektubunda Gide'in metnini bilerek değiştirdiğini kabul etmez (*B. L. J. D.*).

19 Temmuz

Bu sabah zavallı sığırcığımı kediler parçaladı. O korkusuz, savunmasız küçücük şeyin üstüne atlamışlar. Tam o anda, sahneyi dış merdivenden gören Em. onu bırakmaları umuduyla yanına biraz balık alıp koşmuş. Kuş sonunda kaçmış, ama biraz öteye düşmüş, tükenmiş bir halde. Hâlâ kıpırdıyordu; elime aldım; onu canlandırma umudunu hemen yitirmedim, çünkü üstünde yalnızca önemsiz bir yara görünüyordu; en azından bana öyle geldi; ona biraz su içirmek istedim, ama yutamadı ve çok geçmeden ölüme teslim oldu.[90]

20 Temmuz

Önceki gün, akşam Domi.'yle konuşmayı görev edindim; yemekten sonraydı; çiçekli yolda yan yana yürüyorduk. "Éric'in[91] Ticaret Okulu'na girerek kendi yolundan gittiğine seve seve inansam da" dedim, "senin için o kadar rahat değil içim. Keşke daha rahat olabilseydi" (sözcüklerimi yineliyor, sözlerimi güçlükle tamamlamaya çalışıyordum), "daha rahat olabilseydi de birkaç yıl sonra, en iyi yanlarından yararlanmadığının farkına varabileceğini düşünmeseydim". Bunun üstüne kımıldandı, karşı çıkacağını sandım, ama bir şey söylemeyince, kolundan tutup sürdürdüm: "Éric'i çok seviyorum, söyleyeceğim şeylerde kesinlikle onu aşağılamak değil amacım; ama her zaman senin ondan çok daha yetenekli olduğunu düşündüm, bence senin geleceğin daha..." ("parlak" diyemedim – tam tersine, ekledim: "Burada bir sıralama yapmaya çalışmıyorum, ama biliyorum ki kolaylıkla..." Bir kez daha çekingenliğim tuttu; "etki altında kalabiliyorsun" diyemedim)... "Demek istediğim şu: içinde bulunduğun ortama kolayca ayak uyduruyorsun. İstediğim şey içimi rahatlatmak, bugün o ortamın, o arkadaşlıkların etkisiyle hareket edip senin de..."

Sözümü bitirmeme izin vermedi; programları inceleyince, o Ticaret Okulu'nun kendisine en uygun okul olduğunu açıkça

90 Gide'in notu: "Kedi sık sık gözlemlediğim gibi pıtır pıtır yürüyen hayvanların karşısında sabırlıdır, 'tırnaklarını içeri çeker', ama uçan hayvanlara, dolayısıyla kendisinden kaçabilecek olanlara asla böyle davranmaz."

91 Éric Allègret, Élie Allègret'nin on yedi yaşındaki oğlu. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında adı "F." olarak geçer.

anladığını, ayrıca okulun entelektüel ya da toplumsal düzeyinin düşük olduğunu düşünüyorsam yanıldığımı söyleyerek karşı çıktı.

Sesinin tonunda, tutumunda büyük bir kendine güven vardı; kendisinin kolayca etki altında kalabilen biri olduğunu söyleyince, tüm bedeninin karşı çıkmak için irkildiğini, ama kendini hemen tuttuğunu hissettim, içinden şöyle diyormuş gibiydi: "Neden onun benimle ilgili görüşlerini değiştirmeye çalışayım ki? Beni anlamasına ihtiyacım mı var?.." Birden, tersine, onda bir direnme, uzaklaşma gücü olduğunu anladım, açıkça hissettim, onun için söylediğim şeylerin hepsini sevgi dolu çocukluğunun anısıyla söylemiştim, ergenlikten beri başka birine dönüşmüştü.

(Paul Gide'de[92] de buna benzer bir değişime tanık olmuştum.)

Şöyle diyormuş gibiydi: "Bana yakınlık duymasanız da, yaptıklarımı onaylamasanız da olur; kendi yolumu kendim çizeceğim."

Öte yandan, tüm bunları not etmemin nedeni bana burada romanımın bölümlerinden birini canlandırıyormuşuz gibi gelmesi.

Marcel onu fen bölümüne sokmayı düşündü, çünkü görünüşe göre, çocuğun doğal merakı kendisini daha çok edebiyata yöneltecekti – öyle ki babası o konuda aşırı kolayca başarılı olup, çok çaba göstermemeye alışmasından çekiniyordu. Ama babasının da şimdi kabul ettiği gibi: Bu onun fene merak sarmasını sağlamadı, ayrıca edebiyat merakını da öldürdü.

Bir kuşun bu kadar özlenebileceğini düşünmezdim. Dışarı çıkınca, gözlerim onu arıyordu; görmesem bile, yaprakların arasında yaşadığını hissediyordum. O kanatlı küçük şeyi omzumda hissetmeyi ya da çevremde oradan oraya uçuşunu; sonra birden çok yüksek bir dala gidişini; sonra geri dönüşünü izlemeyi seviyordum.

Kesinlikle beni tanıyordu, çünkü başkalarına o kadar güvenmiyordu; tam da o son sabah, Em.'in koluna konması için boşuna uğraşıp durmuştum; yaklaşmasına pekâlâ izin veriyordu vermesine ama son anda ürküp kaçıveriyordu.

Üst kattaki bir odaya (Copeau'nun kaldığı oda, çamaşır odasının yanındaki) bana yatak yaptılar, orada çok daha iyi uyudum. Buna çok ihtiyacım vardı, neredeyse uykusuz geçen son gecelerden sonra.

92 André Gide'in amcası Charles Gide'in oğlu.

21 Temmuz

Her zaman öncelikle en tembel yanlarımı çalıştırmayı yeğlemek gibi tuhaf bir merakım var.

Bu sabah, dün dişi köpeklerinin ardına düşüp Dumont'ların evine kaçan Toby'yi almaya gitmem gerekti. Ne var ki direnmeden geri döndü; tasma kayışını takmama bile gerek kalmadı. Miquette de bana eşlik ediyordu, kocasını bir sokak kızının evinde aramaya giden bir eş gibi. Dişi köpeklerde kıskançlık olup olmadığını merak ediyorum. Bundan kuşkuluyum. Bence, kuşlarda bile, kıskançlık yalnızca erkekte görülüyor.

Jean Schlumberger bana bu konuda Martin du Gard'ların[93] tanık olduğu olağanüstü sahneyi anlatmıştı. Yetiştirdikleri güvercinlerle çok gurur duyuyorlar, onları yakından gözlemliyorlarmış. O yıl, kuluçka dönemi son derece verimli geçmiş, ama erkek güvercinler çok geçmeden yavruları kıskanmaya başlamış; dişileri izliyor, yuvalara yaklaşmalarına engel olmaya çalışıyorlarmış. Sonra, bir sabah, yöntem değiştirip, hep birlikte erkeği dişisi küçüklerin üstüne saldırıp onlara tecavüz etmişler, bunu da öyle vahşice yapmışlar ki tüm yavrular parçalanmış, ölmüş. Biri bile kurtulamamış.

Ne kadar inanılmaz görünse de, bana bunun gerçekten doğru olduğu söylendi, Martin du Gard da uyduracak biri değil.

22 Temmuz

Çevirmenim Bassermann 6 treniyle geldi.[94] Criquetot'ya onunla buluşmaya gittim; hava korkunç; gökyüzü öyle bulutlu, öyle karanlık ki akşam yemeğinde lamba yakmak zorunda kaldık.

Bassermann yirmi dört yirmi beş yaşında, iri yarı bir oğlan, sinekkaydı tıraşlı, yüz çizgileri belirgin, ama yandan değil. Bir Lhote[95] portresini andırıyor. Fransızcayı kusursuzca konuşuyor.

Bu akşam herhangi bir şey yazamayacak kadar yorgunum.

93 Gide ile Schlumberger'nin Kasım 1913'te tanıştığı Roger Martin du Gard ve eşi Hélène. Roger Martin du Gard Gide'in en yakın arkadaşlarından biri olacaktır. Bkz. yazışmalarını içeren *Correspondance, 1913-1951*.

94 *Vatikan'ın Zindanları*'nın çevirmeninin ziyareti üstüne bkz. C. Foucart, *B. A. A. G.*, 42. sayı, Nisan 1979, s. 9.

95 André Lhote (1885-1962), en önemli kübist ressamlardan.

23'ü

Bassermann, Marcel ve Domi.'yle birlikte, deniz kıyısından, Bénouville'den Étretat'ya biraz yorucu bir gezinti. Gece gözümü kırpamayacağım diye korkuyorum – özellikle akşamki oldukça parlak konuşmadan sonra.

24'ü

Uyandığımda başım ağrıyordu. Yine de Bassermann'la kendisi 11'de yola çıkmadan önce oldukça iyi konuşabildim. Ama hemen sonrasında migrenim şiddetlendi. Bu akşam Cuverville'den ayrılmayı düşünüyordum; ama yarına ertelemem gerekti, ne düşüncelerimi ne kâğıtlarımı düzene koyabiliyorum.

25'i

Akşama doğru *headache*[96] hafifledi, yemekten sonra Marcel'le biraz daha açık konuşabildim, uzunca bir süredir yapmamıştım bunu. Ama M.'den karşılığını hiç alamadım, onu sıkıştırmaya da yeltenmedim, çünkü çalışmalarıyla ilgili her şey gözünde anında suçlayıcı bir hale bürünüyor; kaldı ki, yapmaya karar verdiği şeylerin hiçbirini ya da neredeyse hiçbirini yapmayacağını, ne zaman bundan ona söz etmek istesem gözümün yemediğini çok iyi biliyorum. İlk akşam, bana üç dört tane felsefi eleştiri kitabı çıkardı, o da onlar üstüne bir eleştiri yazmak istiyormuş... O gelince, gitmekten başka bir şey gelmiyor elimden; yenilgilerini kabullenemiyorum, meslek yaşamında iflas bayrağını çekmesi bana günün her saati hâlâ öyle dokunuyor ki, onun yanındayken, gün boyunca, bir tür perişanlık yaşıyorum. Onu yüreklendirmek için söylenen her şeye karşı geliyor. Çalışmak için nasıl hazırlandığına bakınca bile, başaramayacağı seziliyor.

Offranville[97]*, 25 Temmuz*

Yolculuk telaşıyla, bunun eşi, yalnızca dört gün önce aldığım ama dün akşam, hatta bu sabah Marcel'le ilgili olduk-

96 Baş ağrısı (ç. n.).
97 Gide Dieppe yakınlarındaki Offranville'e, Jacques-Émile Blanche'ın evine gider; bu konuda bkz. Blanche, *Cahier d'un artiste*, N.R.F., 1915, 1. cilt.

ça karanlık birtakım düşünceleri yazdığım küçük defteri aptal gibi Cuverville'de bıraktım.[98] Romanlara özgü yazgı onları okumasını mı istiyor yoksa? Neredeyse okusa keşke diyeceğim; belki bir itiraz, kendisine iyi gelecek bir tepki uyandırırlar onda.

Ama kendini beğenmiş gibi görünmek istemediğim için, hemen Em.'e yazıp, yapabiliyorsa defteri alıp, J.-É. Blanche'ın evine, bana göndermesini istedim.

Bu satırları beni Offranville'e götüren trende yazıyorum, yarın oradan Londra gemisine binmeyi düşünüyorum.[99]

26'sı

Blanche'lara daha yeni gelmiştim ki en yakındaki çiftlik binasında yangın çıktı; yalnızca büyük eski bir hangardı orası, neyse ki içinde ürün yoktu; saz çatısı, kirişleri, hımışı tümüyle yandı. Büyük bir çalı çırpı yığını o binayı otomobil garajı ve sürücünün evi olarak kullanılan bir başkasına bağlıyordu. Hızla her şeyi taşımaya başladılar; çünkü rüzgâr alevleri o yana üfürüyordu ve çalı çırpılar öyle kolay bir avdı ki onları yeterince çabuk uzaklaştıramamaktan korkuyorlardı. Neyse ki rüzgâr yön değiştirip, yetersiz kalan tulumbalara yardımcı oldu.

Avusturya'nın Sırbistan'a dün sabah gazetelerinde çıkan ültimatomundan bu yana[100], herkes öyle kaygılı ki birçok kişi yangın çanını duyunca asker topladıklarını sandı.

Bu sabah Rusya'nın istediği uzatmanın reddedilişi kaygıları

98 27. deftere yazdığı, önceki sayfalar.

99 Gide o sırada Raverat çiftiyle buluşmak ve Valéry Larbaud'yu görmek için (bkz. Gide'in 14 Temmuz tarihli mektubu, *Corr. Gide-Larbaud*, s. 162-163) İngiltere'ye gitmeyi düşünmektedir. Arnold Bennett'le buluşması da söz konusudur (bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 441). Bu yolculuk yaşanan olaylar yüzünden gerçekleşmez.

100 Sırp milliyetçi "Kara El" örgütünün 28 Haziran'da tahtın vârisi Avusturyalı Arşidük Franz Ferdinand'ı (doğumu 1863) öldürmesinden sonra, Avusturya 23 Temmuz'da Sırbistan'a kırk sekiz saatlik bir ültimatom verip, Avusturya karşıtı entrikalara son verilmesini, Avusturya kuvvetlerinin de katılımıyla suçluların cezalandırılmasını ister; ama Sırbistan 25 Temmuz'da bağımsız bir devlet olduğunu ileri sürünce, Avusturya bu yanıtın yetersiz olduğunu söyler. Diplomatik ilişkiler kopar, Avusturya'da kısmi seferberlik başlar.

doruğa çıkardı[101]; başka bir şeyden konuşulmuyor, J.-É. Blanche en kara önsezilere teslim oluyor. *L'Écho de Paris*'nin başyazısını yüksek sesle okuyoruz; sonra Clemenceau'nun *L'Homme libre*'e yazdığı başyazıyı, bu akşam Madam Blanche ile iki kız kardeşinin toplandığı salonda. Kafalarımızı konudan uzaklaştırmak için piyanonun başına geçtim, notadan Albeniz'den birkaç parça, daha doğrusu parçalardan bölümler çaldım – sonra, ezberden, Chopin'in *Si minör sonat*'ının ilk parçasını, ilk *Balat*'ı, *Si minör scherzo*'yu, ilk *Prelüt*'ü, *Mi bemol majör prelüt*'ü. İlk *Prelüt* dışındakilerin hepsinde korkunç kötüydüm.

Kollarımın ucundakiler başkasının elleri gibiydi; yine de kendimi çalmaya zorladım; *Balat*'ı sonuna dek götürebildiğime şaşırdım. J.-É. Blanche'ın onu Cuverville'de, bazı günler, *gerektiği gibi* çaldığımda dinleyebilmesini isterdim. Bu akşam çıkardığımla ilgisi yoktu onların. Ter döktüm gerçekten.

O hanımlar her şeye karşın "büyülenmiş" gibi görünme inceliğini gösterdiler.

27 Temmuz

Bu sabah biraz gevşedik. Sırbistan'ın pes ettiğini öğrenmek insanları hem rahatlattı hem de düş kırıklığına uğrattı.[102] Rüzgâr da hafifledi; boranın arkasından yoğun bir çisenti başladı; gidecektim; ama J.-É. Blanche bana bu öğleden sonra Walter Sickert'i ve dün oldukça tuhaf bir portresini çizdiği Jacques-Riolle'ü[103] görmeye gitmemi önerdi. Dün saatlerce el yazmasını okuyup düzeltmeler yaptık. Bu sabah üç sayfasını bütünüyle baştan yazdım – kaldı ki ortalığa gelişigüzel saçılmış sözcüklerin ve tümcelerin düzeni dışında neredeyse hiçbir şeyi değiştirmedim. Biçeminin olağanüstü zayıflıkları resmininkileri anlamamı sağlıyor; konusunu asla kucaklamıyor; niteliklerinden *sabırsızlık*

101 Rusya Sırbistan'a destek olmaya karar verir ve Avusturya'dan Sırbistan için yeni bir yanıtlama süresi ister.

102 Sırbistan sonunda Avusturya'nın dayattığı koşulları kabul eder ama bu Avusturya'nın büyükelçisini geri çağırmasına engel olmaz.

103 Jacques Trouart-Riolle, ünlü avukat Paul Trouart-Riolle'ün oğlu, eşcinselliğini açıkça yaşar. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında, Gide adın yalnızca baş harflerini kullanmıştır.

fışkırıyor; kolay doyuyor. Bir sayfayı temize çekerken dört tane düzeltme yapınca, üstünde "çok çalıştığını" sanıyor, yazdığından da kolay resim yaptığı için, daha hızlı ilerleyememesine şaşırıyor. Bana: "*La Porte étroite*'ı yazarken, çok düzeltme yaptınız mı?" diye sordu.

Üç soylu ve zengin hanım geldi bu öğleden sonra: biri (Kontes de Cossé miydi?[104]) hoşuma gitti; epey başına buyruk görünen büyük bir gezgin... ama özellikle öteki benimle konuştu, "neredeyse on yıl önce okuduğu, ama yaşamına damga vuran" *La Porte étroite*'tan açtı sözü. Beni bir köşeye çekti, bana ettiği her iltifatta, ona dil çıkarmak ya da "Bok canına!" diye bağırmak istedim. "Ruhların yalnızlığını ne de güzel anlatmışsınız. *Mensonges*'dan ya da *La Dame devant le miroir*'dan[105] çok farklı; orada daha önce dile getirilmemiş bir insanlık kuralı var. Duvar! Mösyö! Korkunç duvar! Biz örüyoruz onu..."

BEN: "Hiç deliği de yok! Madam, hiç deliği de yok!"

O: "İletişim kurmak olanaksız. İnsan başkalarının arasında onun varlığını hissettiğinde, yıkmak istiyor."

BEN: "Ama başkaları o zaman size kızabilir" vb.

Böyle sürüp gitti... *Les Caves*'ı yazma zamanı gelmişti.

28 Temmuz

Otomobil beni öğlen gemiye binmeyi düşündüğüm Dieppe'e götürdü. Valery Larbaud'ya önceden telgraf çekip, Newhaven'a geleceğimi haber vermiş, Hastings'den benimle buluşmaya gelebileceğini düşünmüştüm. Yarım saat sonra ona bir telgraf daha çekip, yola çıkışımı ertelediğimi söylemiştim.[106] Arada, son haberlerin duvarlara asıldığı gazete yazıhanelerine uğradık (Madam Blanche ve kız kardeşi benimle Dieppe'e geldi), bizi iyice

104 Kontes de Cossé-Brissac. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında, Gide adın yalnızca baş harfini kullanmıştır.

105 *Mensonges* (1897), Paul Bourget'nin romanı. Gide hata yapıyor, söz konusu olan François de Curel'in oyunu *La Danse devant le miroir*'dır (1914).

106 Bu iki mesaj bulunamadı; buna karşılık, Valery Larbaud onlara 28 Temmuz'da Hastings'den yanıt verir: "İlk telgrafınız içimi sevinçle, ikincisi kaygıyla doldurdu" (*Corr. Gide-Larbaud*, s. 163).

ürküten Xavier Léon'la[107] karşılaştık. İçimizdeki bu korkunç kaygıyla uzaklaşmamız olanaksız. Kuşkusuz yarın Cuverville'e döneceğim. Valizlerim geminin rıhtımına konmuştu bile; yeniden bizi geri götürecek otomobile yüklüyorlar onları. Madam Blanche Dieppe Crédit lyonnais'den biraz para çekmeye gitti. Xavier Léon yarın Paris'e dönmeyi düşünüyor. Otel omnibüsleri giden insanların sandıklarıyla yüklü. En kötüsünün gerçekleşmesinden korkuyoruz.

29'u

Dün, sabah kalktıktan yatana dek, başka bir şey konuşmadık. İnsan *bunu* kafasından atamıyor. Gazetelerin yanı sıra, Madam Mühlfeld'in telefonları sabah akşam olan biteni bize haber veriyor. "Durum aşırı ciddi" diyordu saat 8'e doğru (memur Blanche'ların hatırına hattı açık bırakmıştı). Ad vermek istemese de, anlaşılan bilgileri doğrudan yöneticilerin yokluğunda Dışişleri Bakanlığı'nda çok önemli bir rol üstlenen Philippe Berthelot'dan alıyordu. Kaldı ki, Poincaré ile Viviani bugün geri dönüyor.[108] Barrès'in birlik olmaya çağırdığı mektubunu büyük bir mutlulukla okudum.[109] Her şeye karşın, bu korkunç tehdit karşısında, özel çıkarların, anlaşmazlıkların, geçimsizliklerin ortadan kalktığını görmek bir avuntu; Fransa'da rekabet çabucak her yurttaşı kahramanca bir özveriye iten bir tür çılgınlığa dönüşüyor.

Dün yalnızca Yahudilerle konuşabilmek biraz canımı sıktı: Xavier Léon'lar, Madam Langweil, Stern.[110] Şovenizmde birbirleriyle yarışmak zorunda hissediyorlar kendilerini (Stern'i ayırıyorum), bunun pek sağduyulu bir davranış olduğunu dü-

107 Xavier Léon (doğumu 1868) *La Revue de métaphysique et morale*'in yöneticisi ve *Fichte et son temps*'ın yazarıdır (Armand Collin, 1922-1927). Gide'e yazdığı, 16 Ağustos tarihli mektubunda, yaralılarla aileleri arasındaki karmaşık yazışma sistemini açıklamak için buluşmayı önerir (*B. L. J. D.*).

108 Cumhurbaşkanı Poincaré ile Başbakan Viviani Çar II. Nikolay'la görüşmek ve Fransa'nın desteğini vurgulamak için Rusya'ya gitmiştir.

109 Maurice Barrès'in "Un appel de Maurice Barrès, président de la ligue des patriotes" adlı yazısı söz konusu.

110 Ressam Berthe Langweil (1886-1971). Stern'in kim olduğunu bulamadık.

şünmüyorum: "Bernstein da epey hayranlık uyandırdı hani!" diye bağırıyordu Madam Xavier Léon; "ifadesini üç kez üst üste yüksek sesle okuduk."[111] Madam Langweil'e gelince, o da damadının "fırtına koparsa, hemen askere yazılmak için Floransa'dan Paris'e geleceğini" söylüyor – bu bize epey güç görünüyor, sonuçta kendisi İtalya uyruklu... Kaldı ki, önceki gün tanıştığım ve çok hoşuma giden Xavier Léon'la yaptığımız konuşma beni mutlu etti. Benden yalnızca bir yaş büyük olduğunu öğrenince çok şaşırdım; daha şimdiden yaşlı gibi görünüyor. Savaş çıkarsa, askerlikten muaf olanların iyi niyetinden yararlanmak için, ailelerle yazışıp, onlara yaralıların durumunu bildirecek bir bilgilendirme servisi kurmak istediğini söyledi. Adresimi verip, ilk tehlike anında beni çağırmasını söyledim.

Bütün sabah, Juliette'e[112] oğlunun öldüğünü haber vermem gerekse ne olur diye düşündüm. Ne kara günler bekliyor bizi kim bilir!

Öte yandan, ne tür olursa olsun belanın yaklaşması beni canlandırıyor. Buna karşın, zavallı Blanche bu haberlerin kendisini mahvettiğini ve sabah beş kez "koridorun sonundaki malum yere" gitmesi gerektiğini söyledi bana. Dedikleri gibi, "altına ediyor". Etmemek için, olayları açık seçik görmemek gerektiğini ileri sürüyor; sonra durmadan karşısına dikildiğini düşündüğü sayısız, adsız felaketi abartıyor.

Kaldı ki, iki yılı aşkın bir süredir, fırtınanın şiddetlenerek yaklaştığını hissediyor, yaptığı portrelerden kazandıklarıyla herhangi bir yatırım yapmaktan kaçınıyormuş. Lazare Weiler[113] ona: "Mösyö Blanche, size bir öğüt vereyim: Hiçbir şey satın almayın. Paranızı tutun. Hisse senedi, kurucu hisse senetleri, hatta tahviller... bir süre sonra, hepsi birer kâğıt parçasına dönüşecek; inanın bana" demiş. (Bu nedenle, gerek Paris'te, gerek Londra'da ve Brüksel'de, şu anda epey yüklü nakit parası varmış, onun bir bölümünü getirtmeye çalışacakmış.)

111 Dramaturg Henry Bernstein'in 24 Temmuz'da, *Figaro*'nun yöneticisi Gaston Calmette'in katili Madam Cailloux davasında verdiği ifade. 25 Temmuz'da *Temps*'ın ekinde yayımlanan ifade onun Calmette'e duyduğu sevginin dokunaklı bir tanıklığıdır.

112 Gide'in bahçıvanının karısı Juliette Mius.

113 Lazare Weiler (1859-1932) yüksek sömürge kurulunun üyesidir, birçok derneğin yöneticisidir.

Savaş çıkarsa, nerede yaşayacağı konusunda çok kaygılı. Offranville'de yalnızlıktan korkuyor; Paris'te de ayaklanmalardan çekiniyor; Lépine[114] ona günün birinde şöyle demiş: "Kentsoylular, bir ayaklanma olursa, onları savunmak için ne kadar donanımsız olduğumuzu bilseler, tek bir gece olsun rahat uyuyamazlar!" vb.

30 Temmuz

Şu son günlerde aldığım notların ne değeri var? Bilmiyorum. Yazdıklarımı okumaya başlarsam, işin içinden çıkamam. Düzeltmek isterdim, değiştirilecek çok şey çıkarsa bu defteri burada bırakırım. Sürdürelim.

Dünden beri Cuverville'deyim. Valentine ve iki ufaklıkla aynı trendeydik. Akşama doğru Domi.'den gelen telgraftan sözlü sınavda başarısız olduğunu öğrendik; bu, yazılı sınavı da güçlükle geçtiğini gösteriyor. Marcel kızgınlığını gizlemeye çalışmıyor. (Ama bir çocuğun çevresindeki en büyük körler anne babadır.)

Çare bulmak biraz daha önce çok daha kolayken şimdi güçleştiği için, Marcel'in öfkesi kabarıyor. Ayrıca Domi.'yi fen bölümüne sokarak akıllıca davranmadığını da kabul etmek zorunda kaldı; ama bu konu açılmıyor.

Akşam yemeğinden sonra onunla uzun uzun konuşma olanağı bulunca, söz önümüzdeki yıl için yapılacak hazırlıklara geldi. Domi.'yi önümüzdeki yıl İngiltere'ye gönderme düşüncemi onaylamadığını biliyorum, Domi.'yi bu içler acısı ortamdan kurtaracak başka herhangi bir tasarıyı onaylayacağını söyledim kendisine. Onu başka bir liseye sokmanın yeterli olacağını düşünüyor. Ben buna inanmıyorum.

Gazetelerde bu sabah pek çarpıcı bir haber yok; Le Havre'dan dönen Georges bize bankaların önünde oluşan upuzun kuyrukları ve güvenlik güçlerinin düzeni sağlamaya çalıştığını anlattı, herkes para çekmeye çalışıyormuş. Lokantada, garsonlar müşterinin siparişini getirmeden önce, banknot kabul edilmediğini söylüyorlar.

114 Louis Lépine (1846-1933) 1893-1912 yılları arasındaki emniyet müdürüdür.

31 Temmuz

Kanlı, kapkaranlık, uzun bir tünele girmeye hazırlanıyoruz...[115]

Copeau'nun mektubuna yanıt olarak Limon'a telgraf çekip, karısını ve çocuklarını Cuverville'de beklediğimizi söyledim. Georges'a[116] arabalara ve atlara el koyma emri geldi. Komünde kayıtlı üç tane var yalnızca; ikisi son bildirimden sonra dizinden yaralanmış; üçüncüsüyse X.'in – adamın dört oğlunu alacaklar, karşı çıkıyor. "Oğullarım gidince işimi neyle yapacağım ben?.. Bakın Mösyö Gille (*metinde böyle*), atımı almalarına diyeceğim yok, ama bana parasını vermeliler." Buna karşılık, Y. öğleden sonra Georges'u görmeye geldi, kıpkırmızı bir halde ve kekeleye kekeleye kabahatli olduğunu itiraf etti; atını bildirmesi gerekiyormuş; ama son sayımda, "yaşı tam tutmuyormuş." Georges ona 25 ila 1000 franklık bir ceza ödemesi gerektiğini bildiren yönetmeliği okuttu, zavallı adam tam anlamıyla çöktü. Bence, iki oğlunun askerde olmasını hesaba katarlar; her şeye karşın, atını alırlar almasına ama cezaya çarptırmazlar.

Tasarruf sandıkları bir seferde elli franktan fazla vermiyor, bankalar da taleplere belli bir oran içinde yanıt veriyor.

Bu akşam Jeanne'la Domi.'yi bekliyoruz.

Hava çok fırtınalı; gökyüzüyle toprak arasında külrengi bir örtü geziniyor. Önceki gün günlük güneşlikti, ortalık cennet gibiydi; öyle bir göğün altında mutluluktan başka bir şey düşünemez insan.

Marcel'le güzel konuşmalar; hâlâ yanında rahatsız ve kaygılıyım; ama canını daha az sıkıyormuşum gibi geldi bana.

Marcel bu akşam Domi.'yle konuşurken aralarındaki arkadaşlığı korumaya uğraştı durdu; onunla babası gibi değil de arkadaşı gibi konuşuyor; belki de bunun nedeni hâlâ genç, göründüğünden daha genç olduğunu kendine kanıtlama gereksinimi...

Dün, okumama engel olan Em.'e biraz sertçe karşılık verdim; bütün akşam buna üzüldüm.

Birkaç gündür, özellikle bu akşam yüreğim yorgun.

115 31 Temmuz'da Avusturya-Macaristan'da seferberlik ilan edilir, Almanya Fransa'ya ve Rusya'ya ültimatom verip, tarafsız olmalarını ister.

116 Gide'in kaynı Georges Rondeaux Cuverville'in belediye başkanıdır.

1 Ağustos

Her zamankinden de kaçık, tutkulu, bilinçsiz Jeanne dün Domi.'yle eve döndü. Onun bu halini seviyorum, mantıksızlıkları her yemeğe büyük bir canlılık ve sevinç katıyor. Herkes yapabildiğince para toplamaya bakarken, o şu an kimsenin gerek duymadığı bir "sofra takımı" aldı.

Lenoir ondan istediğim parayı göndermezse, Cuverville'den ayrılırken, çekmecede gülünecek kadar az para bırakabileceğim. Cuverville çevrede fersahlarca öteden yörenin yoksullarının karın doyurmaya geleceği tek ev; en az sekiz kadın, sekiz çocuk toplanacak burada, Marcel'le biz gidince erkek olarak yalnızca Mius ile Domi. kalacak.

Gün kaygılı bir bekleyişle geçti. Neden seferberlik ilan edilmiyor? Geciktiğimiz her dakika Almanya'nın işine yarıyor. Saldırılmayı beklemek kuşkusuz sosyalist partiye borçlu olduğumuz bir incelik. Bu sabah gazeteden saçma sapan Jaurès suikastını öğrendik.[117]

Kayısı toplama bahanesiyle Mius'la konuştum. Gidişimden söz açıp, onca kadınla çocuğu burada neredeyse desteksiz dayanaksız bırakacağım için kaygılı olduğumu söyledim. Bunun üstüne Eylül'de evden ayrılmamayı düşündüğünü söyledi.

"Hayır! Hayır, öyle çekip gitmeyeceğim. Mösyönün içi rahat olsun. Gerekirse üç yüz franklık cezayı öderim. Ama gitmeyeceğim." Bunu artık pazardan alışveriş yapmak istemediğini söylerken olduğu gibi huysuz, dikkafalı bir tonla söyledi. Ama el sıkışırken ikimizin de gözleri yaşardı.

Saat 3'e doğru, alarm çanı çınlamaya başladı. Öte yandan, Jeanne başta farklı bir şey ileri sürme fırsatını kaçırmamak için, bunun zaten bütün sabah çalan cenaze çanı olduğunu söyledi. Haber vermek için, bahçeye Mius'u aramaya gittim; bir tek Edmond'la karşılaştıktan sonra geri dönerken, Em.'i çiçekli

117 Jean Jaurès 15 Temmuz'da Sosyalist Kurultay'da uluslararası gerilim durumunda genel grev yapılması konusunda bir önerge verir. 31 Temmuz'da, Raoul Villain adlı bir "meczup" Montmartre Sokağı'ndaki bir kafede onu öldürür. Bu suikast üstüne bkz. François Broche, *Jaurès*, Balland, 1978.

yolda gördüm, yüzü allak bullaktı, hıçkırıklarını tutarak bize: "Evet, alarm çanı bu; Hérouard[118] Criquetot'dan döndü; seferberlik emri verilmiş" dedi.

Çocuklar bisikletle Étretat'ya gitmişti. Oyalanmak için, Criquetot'ya iki mektup götürüp, geldiğini öğrendiğim taahhütlü mektubu almak istedim. Çan susmuştu; tüm ülkeyi dolaşan gürültülü alarmdan sonra, geriye boğucu bir sessizlik kalmıştı yalnızca. Ara sıra ince bir yağmur yağıyordu.

Tarlalarda yola çıkmaya hazır birkaç delikanlı toprak sürmeye devam ediyordu; yolda üçüncü gün askere çağrılan çiftçimiz Louis Fréger ve yakında iki çocuğunun gidişine tanık olacak annesiyle karşılaştım. Hiçbir şey demeden ellerini sıkabildim ancak.

Criquetot'da, insanlar yeni asılan afişin karşısında duruyordu. Biri:

"Anlaşılan, bizden bu kez otuz milyon isteyecekler" dedi.

"Uydurma haberler mevsimi başladı" diye bağırdım.

"*Le Matin*'de[119] okudum" diye karşılık verdi adam.

Postaneye girip, kısa bir süre önce babası ölen memureyle konuştum. Bana verdiği zarfta istediğim tutarın yalnızca bir kısmı vardı; Lenoir (en azından onun yanında çalışanlardan biri) daha fazla gönderemediği için özür dileyen bir mektup da koymuştu zarfa.

Dönüşte, kimseyle karşılaşmadım. Bugün seferberlikten önce, saat 5'te fırıncı, kunduracı, saraç vb. çıraklarını gönderdiler. – Göğsümde, yüreğimin yerinde ıslak bir çaput varmış gibi hissediyorum; savaş saplantısı iki gözümün arasında tüm düşüncelerimin varıp dayandığı korkunç bir çubuk gibi.

Akşam, doğal olarak başka herhangi bir şeyden konuşamadığımız yemekten sonra, Marcel'le ikimiz çalışma odasında sigara içmeye giderken Domi. de geldi. Ona birkaç gün içinde babasıyla

118 Hérouard Georges Rondeaux'nun çiftlik kiracılarından biridir.
119 *Le Matin*'de önceki günlerde böyle bir habere rastlamadık. Fransa 1870 bozgununda, Almanya'ya beş milyar frank-altın vermek zorunda kalmıştır.

gitmek zorunda olduğumuzu, evdeki tek erkek olarak annesiyle, teyzeleriyle ve kendisinden daha küçük çocuklarla kalacağını söyledim; olası bir saldırı anında –düşman saldırısından çok, kentlerden gelip bölgeyi yağmalayan haydutlarınki– evdeki rolünden söz ettim.

Kısa bir süre önce olsa olaylara ilgisiz davranmasından kaygılanabileceğimiz bu çocuk beni ağırbaşlılıkla dinledi. Sevimli yüzü karanlıktaydı; arada sırada yanaklarına götürdüğü dürülü mendilini sol elinde saklıyordu.

2 Ağustos

Beni Paris'e götüren trende yazıyorum; dediklerine göre, yolcuların hizmetindeki son tren bu. Cuverville'de tıkılıp kalma düşüncesi içimi karartıyordu... Marcel de benimle geliyor.

Paris'te, bir çözüm bulmaya bakacağız, ne yapabileceğimizi araştıracağız. Bu sabah Em.'in yanından ayrılmadan önce, yanına diz çöktüm (nicedir yapmadığım bir şey...) ve "Göklerdeki Babamız" duasını etmesini istedim. Bunu onun için yaptım, gururum sevgiye kolayca boyun eğdi; kaldı ki, canı gönülden kaptırdım kendimi duasına.

Gidişimize tanık olmak kesinlikle Domi.'yi çok duygulandırdı. Mius bize eşlik etti; Yvetot'daki kızından haber almaya gitmek istiyordu. Bileti bendeydi, aptal gibi denetlemeye kaptırdım onu; yalnızca "daha uzağa gidecek" üçüncü sınıf yolcularını alıyorlarmış.

Gidiş peronunda hem ciddi hem heyecanlı bir kalabalık. Bir işçi geçerken bağırıyor: "Ver elini Berlin! Çok eğleneceğiz orada!" İnsanlar gülümsüyor ama alkışlamıyor.

Aşağı yukarı bir saatlik bir gecikmeyle Paris'e geldik. Trenimiz tıklım tıklımdı. Önce başkalarının geçmesine izin vererek zaman kaybettik, öyle ki sonrasında otomobil, hatta basit bir araba bile bulamadık. Banliyö hattından Passy'ye gittik; bir otomobil bizi oradan Decamps Sokağı'na götürdü.[120] Valizimi Charles amcamın evine bırakıp, neredeyse hemen yine dışarı çıktım. Amcam gözüme aşırı yaşlanmış göründü; üstündeki giysiler saçak saçak

120 Charles Gide amca o sıra Decamps Sokağı, 2 numarada oturmaktadır.

olmuştu; lastikli potinleri dökülüyordu; Marmeladov'u[121] andırıyordu. Onun bu halini çok seviyorum!

Amcamdan ayrılıp, Dragon Sokağı'na koştum. Zavallı Copeau harekete geçmekte çok geç kaldı, şimdi sorumluluğunu üstlendiği annesiyle, kaynanasıyla, karısıyla ve çocuklarıyla çıldırıyor.[122] Yardım etmek için onu nerede bulacağımı bilememek ne büyük bir sıkıntı! Kapıcıya herhangi bir bilgi vermemiş... Dergi'nin yazıhanesine koştum; yarın silahaltına alınacak Tronche'u buldum orada neyse ki. Yanında Madam Suarès ile büyük olasılıkla daha önce bir yerlerde karşılaştığım bir delikanlı vardı. Herkes gidiyor, kimisi çoktan gitti bile... İnsanın içini daraltan iğrenç bir hava var. Paris'in gerçekdışı görünümü, hem aşırı gergin hem dingin, tuhaf bir kalabalıkla dolu, arabasız sokaklar; şosede sandıklarıyla bekleyen insanlar; meyhanelerin kapılarında birkaç farfaracı bağıra bağıra *La Marseillaise*'i söylüyor. Arada sırada paketlerle yüklü bir otomobil geçiyor son hızla.

Agnès Copeau, üç çocuk, kaynana ve mürebbiye Cuverville'e gitmek zorunda. Onları düşündükçe içim daralıyor.

3 Ağustos

Dün akşam Decamps Sokağı'na yayan dönmek zorunda kaldım; Arthur Fontaine'e uğradım, ama evde yoktu. Metro hâlâ çalışıyor, ama aktarmalar konusunda güvence verilemeyeceği söyleniyor yolculara; öyle ki Montparnasse Garı'nda indim. Paris'in görüntüsü öyle tuhaf ki nerede olduğumu şaşırıp École militaire'in arkasında kayboldum. Eve döndüğümde bitiktim. Gece gözümü kırpmadım; herkesin uyanık olduğunu *hissediyorum*; on dakikada bir, bir otomobil son hızla Decamps Sokağı'ndan geçip dönemeçte böğürüyor.

Bu sabah Paul'ü gördüm, yarın Évreux'ye, sonra Châlons'a gidecek. Pierre Espinas yengeme bırakmak istediği otomobille

121 Marmeladov Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sındaki kişilerden biridir.
122 Copeau Dragon Sokağı, 21 numarada oturmaktadır. Aslında, Agnès Copeau'yla çocukları 2 Ağustos'ta herhangi bir güçlükle karşılaşmadan Cuverville'e gitmiştir; Copeau'nun kaynanası Madam Thomsen'e gelince, o da Cuverville'e uğradıktan sonra anayurdu Danimarka'ya gidecektir (*Corr: Gide-Copeau*, II. cilt, s. 72).

Les Sources'a gitmeye çalışacak.[123] İkisi beni Dragon Sokağı'na götürdü, Copeau hâlâ yataktaydı. Dün bütün ailesini Saint-Lazare Garı'na götürmüş. Cuverville'e varıp varamadıklarını öğrenmek için sabırsızlanıyorum. Neden bu kadar geç kaldı? O da "işler bir biçimde yoluna girer!" diye düşünenlerden...

Copeau'yla Dergi'nin yazıhanesine gittik. Yolda karşılaştığımız Jouvet'yi[124] de yanımıza aldık. Sonradan herkesin gereksinimlerine göre kasada kalanları paylaşmak için saat 5'te Madame Sokağı'nda yeniden buluşacağımız Tronche'la konuşma.

Ardından, Copeau'yla Arthur Fontaine'i aramaya gittik, Saxe Caddesi'nde yok, Çalışma Bakanlığı'nda yok, Varenne Sokağı'nda yok. Yolumuzu kaybettik, çok uzaklaştık. Sonunda Jean Schlumberger'yi bir şubesinin başına geçtiğini söyledikleri Kızılhaç'ta bulmaya çalışmak için Copeau'dan ayrıldım. Yönetim merkezi François-I Sokağı 21 numarada. Olağanüstü bir hareketlilik; toplumun her sınıfından, ama özellikle üst katmanlardan kadınlar gönüllü olmak isteyenlerin adlarını defterlere geçiriyordu. Jean Schlumberger'yi bulamadım, ama Sert ile orada da her yerde olduğu gibi hemen ön planda bir rol üstlenen Madam Edwards'a yakalandım.[125] Kızılhaç işaretlerini arkasına alıp kimseye danışmadan, otomobiliyle otel otel dolaşıp bir sürü yatak örtüsü ve havlu toplamış, örgüte getirmişti. Getirdikleri arasında daha da iyisi vardı: bütün bir otel, cömertlik etme arzusundan çok, adı nedeniyle yağmalanma korkusuyla tüm odalarını, yatak takımlarını, kılıfları vb. Kızılhaç'a veren *Hôtel du Rhin*. Daha önemli başka bir otelin de (sanırım *Ritz*) aynı şeyi yapacağı söyleniyor. Bunu bir tek Savaş Bakanı'na kabul ettirmek gerekiyormuş.

Arthur Fontaine tarafında kendime iş bulamazsam, Kızılhaç'a yazılacağım, Ghéon daha şimdiden doktor olarak başvurdu oraya.

123 Charles amcanın oğlu Paul Gide'in adı eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında Gérard olarak geçer. Pierre Espinas da Charles Gide'in damadıdır.

124 Copeau'yla Vieux-Colombier Tiyatrosu'nda çalışan oyuncu Louis Jouvet.

125 Madam Misia Edwards (1872-1950) önce Thadée Natanson'la, sonra Alfred Edwards'la, son olarak da José Maria Sert'le evlenmiştir. O sırada adı Misia Sert olmasına karşın, Gide onu bir önceki kocasının adıyla anmayı sürdürür.

Bu arada, Madam Edwards'la sağlık ocağına gidip, Sert'le dört ağır örtü dengini indirdim. Sonra Dışişleri'ne gittik, orada önce Philippe Berthelot'yla, arkasından özel olarak bu işlerle ilgilenen, adını bilmediğim biriyle konuştuk. Hiç kuşku yok ki *Hôtel du Rhin*'in üstünde bu akşam Kızılhaç bayrağı dalgalanacak.

Öğle yemeğini Madam Edwards'ın evinde yedim, rafadan yumurta ile bir dilim *pressed beef.*[126] Sonra çabucak pes etmemek için Copeau'nun evine, biraz uyumaya gittim.

Dragon Sokağı'na dönünce, bir Maggi süthanesinin yağmalanışına tanık oldum. Biraz geç gittim oraya; dükkân çoktan boşalmıştı; iki iri yarı adam polislerin de üstü kapalı onayıyla bir tür ahşap tırmıkla vitrin camlarını kırıyordu. Biri camekânın çıkıntısına çıktı; kahverengi toprak işi büyük bir kahve ibriğini tutup kalabalığa gösterdi, sonra şoseye atıp gürültüyle kırdı. Çok alkışlandı.

Bu sabah, ipsizler polisin yokluğundan yararlanıp, otomatik bir tartıyı kırıp, içindeki on santimleri çalmışlar.

Neredeyse hiç haber alınamıyor. Ne var ki korkunç, şaşırtıcı, inanılmaz bir şey var: M. de Schoen[127] hâlâ Paris'te!

4 Ağustos

M. de Schoen gitti. Bu kararı dün açıkladı.

"Pekâlâ mösyö" demiş ona Viviani (dün bunu anlatan Marcel, öğretmen Dumas'dan[128] o da daha yüksek bir yerden duymuş). "Pekâlâ mösyö. Size özel bir vagon verilecek."

"Şey... ama size söylemem gereken bir şey var..." diye yanıtlamış de Schoen, biz doksan kişiyiz..."

Copeau sokakta Werth'le karşılaşıyor...

"Tesadüfen geldim. Ama duyduklarıma inanamadım! Barbarlık bu! Ortaçağ. Neye yarıyor yaptıklarımız!"

Péguy Paul Laurens'a şöyle diyordu: "Kimilerine akıl sır ermiyor. İnsanları ve şeyleri bildik yerlerinde bulamayınca şaşırıyorlar.

126 Pastırma (ç. n.).
127 Wilhelm Freiherr von Schoen (1851-1933) 1910-1914'te Almanya'nın Fransa büyükelçisidir.
128 Georges Dumas Marcel Drouin'in lisedeki meslektaşlarından biridir.

Savaş durumuyla barış durumunu üst üste koyabileceklerini sanıyorlar; sonra ikisinin örtüşmemesine, cuk oturmamasına şaşırıyorlar."

Paul, ben bunları yazarken (geceyi geçirdiğim Decamps Sokağı), son hazırlıklarını yapıyor; bir saat içinde yola çıkacak (saat sabahın 7'si). Dün olağanüstü heyecanlı ve yiğit Tronche'un gidişini gördük. Nasıl da yürekten kucakladık onu! – önce Copeau, Ghéon, Madam Lemarié,[129] Madam Gallimard'la bir araya geldiğimiz dergide. Kendisi de birliklerden birine katılacak André Salmon[130] da geldi; eşsizdi, ama öyle zayıf görünüyordu ki! Tronche'un dün ona eşlik eden arkadaşı da geldi. Copeau ve Ghéon'la Laurens'ı görmeye gittik; sonra Montparnasse Garı'nın karşısında yeniden Tronche'la buluşup, onu orada bıraktık.

Sonra Suzanne Bing[131], Marcel ve Jean Schlumberger'yle buluştuğumuz *Café de Flore*'da akşam yemeği yedik.

Yemekten sonra, Ghéon Copeau'nun evine gitti, Marcel bisikletli olduğu için, ben yağmurda tek başıma, günün olaylarını gönlümce kafamda evire çevire eve yürüdüm.

Halkın coşkusu, dinginliği ve kararlılığı hayranlık uyandırıyor. İngiltere tamam derse, şans kesinlikle bizden yana, ama İngiltere tamam diyecek mi? Parlamento bir milyarı aşkın bir askeri para yardımı için oylama yapılmasını öneriyor.

5 Ağustos

Dün, Belçika ele geçirildi. Schoen gitti.

Sabah saatlerini Auteuil'de geçirdim. Amcamın evinden çıkarken Pierre de Lanux'le karşılaştım. Nişanlanacağını söyledi. Öğle yemeğine geleceğimi söylediğim Ranelagh Sokağı'na dek bana eşlik etti. On dört kişinin toplandığı Allégret'lerde, erzak eksik;

129 Berthe Lemarié (1872-1948), N.R.F. yayınevinin gündelik yönetiminde önemli bir rol üstlenecektir. Gaston Gallimard'ın arkadaşıdır.

130 Ozan André Salmon (1881-1969) üstüne bkz. Pierre Berger, *André Salmon*, "Poètes d'aujourd'hui" dizisi, Seghers, 1973.

131 Oyuncu Suzanne Bing (1885-1967), Vieux-Colombier topluluğunun temel direklerinden biridir (bkz. J. Copeau, *Journal*, 1. cilt, Seghers, 1911, s. 568-569).

André Allégret'yle[132] Villa'ya gidip, erzak dolabının kapısını kırdık ve makarna, pirinç, erişte, şeker, şehriye vb. taşıyabileceğimiz ne varsa hepsini bir peşkirle bir fileye koyduk. Bir de André Ruyters'e götürmek için bir şişe punç aldım. Gerisini Allégret'lere götürdük.

Beklenmedik biçimde zavallı yaşlı Catherine[133] de oradaydı; beni görünce heyecanlandı ve büyük oğlunun Belçika sınırına gittiğini söyledi. Ona şeker ve makarna verdim, ama son anda para bırakmayı unuttum. Bugün geri dönüp o işi halletmem gerek.

Marcel ve Ghéon'la Ruyters'in evinde öğle yemeği.

Valizimi almaya amcama uğradık yine; Ghéon'la birlikteydik, bir de durdurduğu otomobile binmemize izin veren bir yabancı vardı. Valizimi Kızılhaç'ın sağlık ocağına bıraktık, orada yeniden Madam Edwards'la buluştuk. Ghéon yanımdan ayrılıp caddelere uzandı, ben de valizimi Jean Schlumberger'ye bırakacağım.

Copeau'yla *Café de Flore*'da öğle yemeği.

Günü pek iyi geçmemiş. Invalides'e sabahın 9'unda girmesine karşın, ancak günün sonuna doğru bilgi alabilmiş. Hem de nasıl bilgiler! Ona günlük olarak iki frank elli santim vermiş, sonra da öğle yemeğine gidebileceğini söylemişler. Öğleden sonra, kendini bir salonda, birkaç insan müsveddesinin arasında bulmuş ve yapacak hiçbir şey yokmuş...

Ama olmayacak şey değil. Şu anda, tüm çaba doğuya yönelik ama Paris'in gereksinimlerinin karşılanmasında biraz sıkıntı yaşanıyor. Mallar gara çoktan geldi, ama onları pazara nasıl taşıyacaklarını bilmiyorlar, çünkü tüm kamyonlara el kondu.

Herkesin sergilediği uyum, düzen, dinginlik ve kararlılık hayranlık uyandırıyor.

> Madeleine'e epey uzun bir mektup yazdım; orada yaşadığımız günlerin ne denli görkemli olduğunu hissedebiliyorlar mı?

Akşam yemeğinden sonra Blum'u görmeye gittim.

Böylesine heyecan verici, yaşamla dolup taşan saatlerde neler yaptığımı burada kuru bir dille anlattığım için utanıyorum, ama geceyi kötü geçirdiğimden kafam ağır çalışıyor; bu notlar daha

132 Élie Allégret'nin üçüncü oğlu André on beş yaşındadır.
133 Yaşlı Catherine Auteuil'deki evde çalışmış hizmetçilerden biridir.

sonra ilgimi çekecek, nirengi noktası olarak yararlanacağım onlardan.

> Marco Schlumberger'nin[134] odasında yattım, Assas Sokağı'nın sürekli gürültüsü beni oldukça rahatsız etti. Yarın çalışma odasında yatacağım, orası daha sessiz.

Sabah saatlerini Cherche-Midi Sokağı'nda temizlikçiyi arayarak geçirdim; sonra on beş dakika insanların birbirini olabildiğince heyecana getirdiği *Le Mercure*'e uğradım; ama *La N.R.F.*'ten geldiğinizde, her şey nasıl da yaşlı, solgun, kuşkucu ve cansız görünüyor!

> Vallette ile Morice'in yaşları geçti. Dumur İsviçreli. Askerlikten muaf Léautaud'ya gelince, "hayvanlarına bakmak için kalıyor", Morice'in söylediğine göre.[135]

Schoen gitmeden bir gün önce hâlâ Fransa'yı haksız gösterebilecek bir bahane arıyordu, ne de olsa Almanya'nın saldırmadığı açık!.. Geriye tek bir çözüm kalmıştı: "Kendinize hakaret ettirin!"

Schoen de sokaklarda dolaşıyor, dayak yemek için aranıyormuş. *X.* (?) Oteli'ne akşam yemeğine gitmiş, aradığı fırsatı orada kesinkes bulacakmış. Ama Fransızlar doğuştan uyanıktır. Otelin yöneticisi onu karşılamaya gidip, çok nazikçe:

"Üzgünüm; buradaki tüm masalar ayırtıldı..." demiş.

Büyükelçiyi özel odaya kapamış.[136]

5 Ağustos

Almanya Belçika'ya savaş açtı. İngiltere de Almanya'ya.

134 Marc Schlumberger (1900-1977) Jean Schlumberger'nin oğludur.

135 Alfred Vallette (1858-1935) *Mercure de France*'ın yöneticisidir. Charles Morice (1861-1919) *Mercure de France*'a ve *L'Occident*'a katkıda bulunur, *Paris-Journal*'in yöneticisidir. Louis Dumur (1863-1933) İsviçreli bir yazardır, *Mercure de France*'ın kurucularından biridir.

136 "Schoen gitmeden bir gün önce" diye başlayan bu parça yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

6 Ağustos

Almanya'nın ezilebileceği düşüncesi yavaş yavaş güçleniyor; insanlar bunu düşünmemeye çalışıyor; ama olanaklı olmadığına inanamıyorlar. Hükümetin, herkesin, bütün Fransa'nın, ayrıca tüm komşu halkların hayranlık uyandıran tutumu her türlü umuda izin veriyor.

Yeni bir çağın başlayacağı seziliyor: silahlanmayı kısıtlayan bir anlaşmayla birbirine bağlanacak Avrupa Birleşik Devletleri; Almanya küçülmüş ya da yok edilmiş; Trieste İtalyanlara, Schleswig Danimarka'ya geri verilmiş; özellikle Alsace da Fransa'ya. Herkes haritadaki bu değişikliklerden söz ediyor, bir tefrikanın bir sonraki sayısından söz edercesine.

7 Ağustos

Dün sabah Théo'lardaydım; bütün öğleden sonrayı sedyecileri listelemeye çalışarak geçirdiğim François-I Sokağı yakınlarındaki bir bistroda yemek yedim.

Akşam yemeğini Copeau'yla Arthur Fontaine'in evinde yedik.

Bu sabah Kızılhaç'taydım. Boğazım ağrıyor, başım ağrıyor.

Dinlenmeyi umarak Laugier'ye[137] gittim. Kimse yoktu. Şiddetli bir yağmurda döndüm.

Antigrippine almaya eve gittim, bütünüyle bitiktim, sürüklenip gitmeye hazırdım. En iyisi hiçbir şey yazmamak.

Cuverville'den hiç haber yok.

Kendime çay yapıp, bir saat kestirdim. Bütünüyle canlanıp, Luxembourg'dan Copeau'yu bulmayı umduğum kavşağa gittim ağır ağır.

Birçok bahçe kapısı kapalı. Çocuklar oynuyor. Bir grup küçük kız yüz çizgileri kaynar suya ya da kezzaba batırılmış gibi kırışmış bir zavallıyı izliyor, yuhalıyor. Adam kısa pantolon giymiş; sırttan gören on iki yaşında bir kolejli sanır; karşıdan bakıldığında kırk yaşında. Ufaklıklar gelip ona dokunuyor, gülüyor, bağırıyorlar: "Kaç yaşındasın sen?" Yanıt vermeden gülümsüyor.

137 Laugier Sokağı, 40 numarada oturan Van Rysselberghe'lerin evine.

Ben kızıp paylayınca, grup dağılıyor.

Dün, Fontaine'in evine giderken, en büyükleri on iki yaşında olmayan iki tıfılı hırpaladıklarını gördüm. "Durdurun şunları! Durdurun şunları!" diye bağırıyordu bir işçi. Yoldan geçen biri büyüğe okkalı bir tokat indirdi. Korku içindeki küçük koşmayı sürdürüyordu; var gücüyle koşuyordu... Onu da yanağı kızarmış, şimdiden şişmiş ötekinin yanına getirdiler.

Çılgınca ve ödlekçe karşı çıkıyordu:

"Ben hiçbir şey yapmadım. Öbürü yaptı."

"On beş dakikadır onlara bakıyorum" diye sürdürdü işçi.

"İyi de ne yaptılar?"

"Yangın alarmının camını kırıp, 'hortum ağzını' çalmaya kalktılar."

Çevrelerinde sıkışık bir kalabalık. İki ufaklık hiç de haytaya benzemiyor; kuşkusuz esnaf çocukları; ikisi de sıska. Küçüğün titreyişine bakıyorum. Kalabalıkta *onlara karşı* olmayan tek bir kişi yok. Kaldı ki, ben de onları komisere götürüp biraz korkutmak gerektiğini düşünüyorum pekâlâ.

Saint-Germain Bulvarı'ndan geçerken Copeau yanıma geldi. Karısından yeni gelen dört dörtlük mektubu uzattı. Sonunda!

Opéra'ya dek ona eşlik ettim. Neredeyse alçak sesle, kendisine göre epey güvenilir bir kaynaktan duyduğu şeyi söyledi: "Fransızlar Mulhouse'a girecek..."[138]

Öte yandan, Liège hâlâ direniyor.

Akşam yemeğinden sonra caddede dolaştım. Les Boulevards'da Valery Larbaud'yla karşılaştım. Her orta kaldırımda, küçük birer öbek kolluğun gözü arınmış kaldırımlarda.

8 Ağustos

Ghéon yarın Nouvion-en-Thiérache'a gidiyor.[139]

138 Fransız birlikleri 9 ve 10 Ağustos'ta Mulhouse'u geri almaya çalışırken, Almanya Belçika'yı ele geçirir.

139 Bkz. Ghéon'un Gide'e yazdığı mektup (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 854).

Günü bir önceki gün olduğu gibi Kızılhaç'ta, gönüllü olanları kaydederek, fişleri sınıflandırarak geçirdim.

Marcel Drouin ve Schlumberger'lerle Théo'larda öğle yemeği.

9 Ağustos

Altkirsch çarpışması.
Fransızlar Mulhouse'da.
Liège inatla direniyor.
Almanlar geri çekiliyor.

10 Ağustos, Pazartesi

Bu sabah, sonunda, Em.'den uzun, eşsiz ve rahatlatıcı bir mektup geldi.[140] Anlaşılan, Cuverville'de her şey yolunda.

Pazar günü (bir önceki Pazar) Édouard[141] uğramış orduya katılmadan önce.

"Kırk dört yıldır tabanlarımızı gösteriyoruz onlara. Şimdi yüzümüzü göstereceğiz; bunu unutamayacaklar!"

8'i akşamı, Valery Larbaud'yla yemek; sonra akşam saatlerini Copeau ve Pierre de Lanux'le buluştuğumuz Suarès'in evinde geçirdim.

Larbaud'yla birlikte Rennes Sokağı'ndan yukarı doğru çıkarken, eski, kahverengimsi bir yolculuk harmanisi giymiş,

140 Bu mektubun tarihi 4, 5, 6 Ağustos 1914'tür; Madeleine orada Édouard'ın askere gidişini haber verir. Ayrıca şöyle yazar: "On yedi kadın ve çocuğuz burada – bir de Domi. (ama hâlâ verebileceğim üç odam var). Her şey öyle yolunda ki güzel havalarda arkadaşlarla birlikte olmanın tadına doyum olmazdı aslında – bir sürü uslu çocuk – çok iyi anlaşıyor, şen şakrak eğleniyorlar [...] ama gidip gelen ama yürekten asla silinmeyen, gizli, derin bir kaygı var... geceleri uyandırıyor". Sonra ekler: "Marcel'le yetkililere yardım etmek, yurdumuza hizmet etmek için Paris'e dönmeniz – yörede büyük yankı uyandırdı [...] Ne zaman bana iki satır yazacaksın cancağızım? Neler yapıyorsun? İşleri nasıl düzenlediniz? Bir sürü heyecan, bir sürü yorgunluk – kesinlikle! Derinlemesine altüst edici duygu sağanaklarıyla o canını yüzünün çok solduğunu gözümün önüne getirmekten korkuyorum [...] Işık saçan, avutucu, güç veren bir anı kazındı yüreğime – senin isteğinle, birlikte ettiğimiz dua" (özel koleksiyon).

141 Madeleine'in kardeşlerinden biri olan Édouard Rondeaux kırk üç yaşındadır. Gide tam olarak Madeleine'in mektubunu aktarır.

kolunun altında gazeteye sarılı bir paket taşıyan uzun boylu bir kadın karanlıkta bize yanaştı. Yüzünde ince bir peçe vardı. Sesi de tüm varlığı gibi titriyordu. Bize: *Sprechen sie Deutsch?* diye sordu, ben de: *Ein wenig*[142] diye yanıt verince, ağlamadan, ama umutsuz bir tonla, iki gündür bir şey yemediğini; oda ücretini ödeyemediği oteline kendisini almadıklarını, sabahtan beri sokaklarda dolaştığını, yorgunluktan öldüğünü anlattı.

Önce yapması gereken şeyin karakola gitmek olduğunu söyledik.

"Bu sabah gittim zaten" diye yanıtladı Almanca; "kayıt yaptıramadım".

"Bir de birlikte gidelim."

Çok bitkin olduğunu söyleyerek karşı çıktı; o gece de odasında kalabilmek için biraz para istediğini anladık. Dragon Sokağı'nda, aşağı yukarı Copeau'nun dairesinin karşısında kalıyordu. Oraya dek kendisine eşlik edip, otelin yöneticisiyle konuşmak için içeri girdik. Borcu yalnızca beş franktı, ödedik; haftalık oda ücretini ödediği için, Pazartesi orada kalabilirdi; ama ona ertesi gün teslim olmasını söyledik. Terziydi, üç aydır orada kalıyordu ve son derece namuslu görünüyordu...

Suarès'in evinde, Almanların kurusıkılarıyla çok alay ettik: Liège'deki müstahkem mevkilerden biri onları durdurunca, orayı alt etme konusunda umutsuzluğa düşüp, askeri valiye aşağı yukarı şu sözcüklerle bir mektup yazarlar: "Teslim olmayı kabul etmezseniz, çok üzülerek üstünüze pikrit atacak zeplinlerimizden birini göndereceğiz." Bunları Übü Baba'nın tonuyla söylemek gerekiyor.

Dün akşam Kızılhaç'ta çalıştıktan sonra Auteuil'e dönüyordum; Charles Gide amcama uğrayacaktım. Kapının önünde bir otomobil; üç çocuğu ve hizmetçisiyle gelen Jeanne Espinas'ymış.[143] Sabah altıda Boulogne'dan yola çıkıp, herhangi bir terslik yaşamadan yolculuk etmiş; yalnızca bir köprüden geçerken arabadan inmek zorunda kalmış.

142 "Almanca biliyor musunuz? – Biraz."
143 Gide'in kuzini, Charles amcanın kızı.

Öğle yemeğini Ghéon ve Copeau'yla yedim. Ghéon kısa bir süre sonra Nouvion'a gidiyordu. Bir ara Dullin[144] de geldi oturduğumuz *Café de Flore*'a. İspanya'dan gelmiş, bize söylediğine göre, orada Berlin'den gelen telgraflarla yayılan aşırı saçma söylentiler dolaşıyormuş: "Poincaré suikasta uğradı. Paris'te komün. Alman ordusu Fransa'yı ele geçirdi." Gerçekte olan biteni ancak sınırda anlayabilmiş.

Jeanne Espinas otomobil yolculuğu boyunca ülkedeki "bayram" havası karşısında şaşırıp kalmış.

Allégret'leri ziyaret – ve eczacı Gilbert'in evini[145] (yeterli parasının olmamasından korkuyordum).

Schlumberger'lerle Ruyters'lerde akşam yemeği. André Ruyters acımasızca karşısına çıkacak her Alman'ı, ister kadın ya da çocuk olsun ister asker, öldürmeye kararlı olduğunu söylüyor. Yemekten önce, ilk günkü sözlerimin kendisini çok sarstığını, çünkü savaştan başka bir şeyden söz edilebilmesini kabullenemediğini anlatıyordu. Bu beni çok rahatsız etti, dolayısıyla karşısında doğal davranmayı bıraktım. Sözlerimi yargıladığını hissediyordum, öyle ki bir daha akla yatkın bir şey söylemedim.[146]

Bu akşam Kızılhaç'ta (bütün gün orada çalıştım) hiç erkek hastabakıcı, hiç erkek sedyeci almayacaklarını öğrendik – öyle ki bir haftadır yapılan her şey boşa gitti.

Boğazım ağrıyor, başım ağrıyor, biraz da ateşim var.

11 Ağustos

Gazeteler üstü kapalı sözlerle Mulhouse'daki birliklerin geri çekildiğini bildiriyor. Önceki gün, Mulhouse geri alınmış gibiydi;

144 Oyuncu Charles Dullin (1885-1949). Gide'le ilişkileri üstüne bkz. Jean Claude, "À l'occasion du centenaire de Charles Dullin", B. A. A. G., 69. sayı, Ocak 1986, s. 69-76.

145 Gilbert'in kim olduğunu bilmiyoruz, Valentine Rondeaux'nun Gilbert soyadlı ikinci kocasının akrabası olabilir.

146 Buna karşın, aynı Ruyters Gide'e 28 Temmuz 1915'te gerçekten Alman dostu bir manifesto yazacaktır (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 134-136).

gözü pek bir akınmış yalnızca, kuşkusuz kentteki birçok ailenin yaşamına mal olacak.

Bu akşam gazeteler bu geri çekilmeyi açıklıyor; görünen o ki, kaygı verici bir durum yok. Ama çok yakın bir gelecekte büyük bir çarpışmanın patlak vereceği anlaşılıyor.[147]

Öğlen Évreux'ye giden Ruyters'in evinde geçirdiğim saati saymazsak, bütün günü Kızılhaç'ta geçirdim.

Öğle yemeğini Théo'larda yedim.

Bu akşam ilginç bir şey not edemeyecek kadar yorgunum. Bir bekleyiş hali yaşıyoruz.

12'si, 13'ü, 14'ü

Hiçbir şey görmedim, hiçbir şey yapmadım, hiçbir şey duymadım. Günde sekiz gazete alıyoruz. Önce *Le Matin* ve *L'Écho* – sonra telgraf çekip Nouvion'a kendisine göndermemizi isteyen Ghéon için *Le Figaro*; sonra *Daily Mail*; sonra *Paris-Midi*, sonra *L'Information*, *Le Matin*'in akşam baskısı, *La Liberté* ve *Le Temps* – her gazete ötekini aynı sözcüklerle yinelese de, en ufak haberi okuyor, sürekli biraz daha fazla şey öğrenmeyi umuyoruz.

Önceki gün, Marcel'le yemek yedikten sonra, akşamı Élie Allégret'yle geçirdim. Çalışmak istediğimi söylediğim o iyi yürekli Élie bana bir iş bulmuş: XVI. Bölge belediyesi beni gelecek on bir on sekiz yaşındaki tüm oğlanları kaydetmekle ve onlara yapacak iş bulmakla görevlendirecekmiş!.. Ona bu iş için doğru adam olduğumu düşünmediğimi söyledim.

Bu arada, Kızılhaç'taki işime devam ediyorum – ama yapılacak o kadar az şey var ki, dünden beri, artık yalnızca sabahları gidiyorum.

Jean Schlumberger ile Assas Sokağı'ndan Théo'ların bizi eşsiz bir içtenlikle konuk ettiği Laugier Sokağı'na gittik. Geldiğimde savaştan dönmüşçesine bitkindim; yine bu nedenle birkaç gündür bu deftere bir şey yazamadım.

147 8 Ağustos'ta, 14. Tümen'in birlikleri Mulhouse'a girer, ama neredeyse hemen sonrasında, 10 Ağustos'ta, Almanların karşı saldırısı sonucunda, General Dubail Jouffre'a kentin boşaltıldığını bildirmek zorunda kalır. Marne Çarpışması 6 Eylül'de gerçekleşecektir.

Rivière'in benimle ilgili denemesinin bir kısmını yeniden okudum.[148] Doğrusunu söylemek gerekirse, bana doyurucu gelmedi. Çevremde dönüp dursa da beni kavrayamıyor. Onu ilk okuduğumda olduğu kadar büyük bir yılgınlık duymamıştım hiç. O umutsuzluğu özünde yeniden yaşadım.[149]

14 Ağustos

Seferberliğin on ikinci günü.

Sözü edilen, sekiz gündür beklenen büyük çarpışma hâlâ gerçekleşmedi.

"Sanırım, yüreğimde büyük bir sevince ya da büyük bir acıya dayanacak güç yok" diye yazmış Em.[150].

Bu sıkıntılı bekleyişe bağlı olmayan her düşünce yüzünden kendimi suçluyorum; ama bence zihnin dengesini sarsan şeyler kadar doğallıktan uzak bir şey olamaz. Başkalarının *görüşleri* olmasaydı, düşman ateşinin altında da Horatius'un bir odunun tadını çıkarabileceğimi hissediyorum. Ruyters bence bu konuda yanılıyor, geçen akşam ilk kez yeniden görüştüğümüzde, *başka bir şeyden* söz edebilmeme ve giderken masanın üstünde gördüğüm bir gazete kesiği paketini götürebilmeme kızdı. O paketi ancak çok sonra gözüme ilişen, Ruyters'e yazılmış mektup yığınıyla birlikte götürecek kadar dalgınlıkla almam daha anlamlı değil miydi? Her şeye karşın, gemimiz Pire'ye yaklaşırken *Wuthering Heights*'ı okuyarak, Ghéon'u da böyle kızdırmıştım.

Kızılhaç'a ne bu öğleden sonra ne de dün öğleden sonra gittim, orada gerçekten bir işe yaramaktan çok yarıyormuş gibi yapıyorum. Başka herhangi bir durumda ayrıcalığın daha iğrenç bir tadı olamaz. Ama ikiyüzlülük daha da iğrenç bir şey, insanların başkalarının gerisinde kalma tasasıyla kendi kendilerine oynadıkları bu güldürü saçma.

148 "André Gide", *La Grande Revue*, 25 Ekim 1911, sonradan *Études*'e de alınmıştır (1911).
149 Bu paragraf daha önce yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.
150 Madeleine bu tümceyi Cuverville'den gönderdiği, 10 Ağustos tarihli mektupta yazmıştır. Sonra ekler: "Bu bekleyiş, umut ve kaygı hali yalnızca bir haftadır sürüyor. Oysa bize bir ay gibi geldi" (özel koleksiyon).

Hava mis gibi; gökyüzü aşırı sıcak ve güzel. Geceler dingin, insanın içinden barışçıl diyesi geliyor. Ordugâhlar, açık havadaki uykular, son geceleri bu güzel gece olacak insanlar geliyor akla.

Bu gecenin son gecem olacağını bilmek ister miydim gerçekten?
Neden?
Çünkü o zaman uyuyamazdım.[151]

15 Ağustos

İşte yeni orta malı, beylik bir yurtseverlik psikolojisi ortaya çıkıyor, onun dısında "namuslu" olmak olanaksızlaşacak. Gazetecilerin Almanya'dan söz ederken kullandıkları dil mide bulandırıcı. Hepsi birbirine ayak uyduruyor, elinden geleni yapıyor. Herkeste bir geç kalma, başkaları kadar "iyi Fransız" görünmeme korkusu.

Théo bugün çocuklarını görmeye gittiği Weimar'da yaşananlara şaşıran Madam Griffith'i[152] ziyaret etti; Madam Griffith on iki günlük aşırı olaylı bir yolculuktan sonra Paris'e dönmüş. Théo geldiğinde hâlâ yatıyormuş, ona şaşkınlık verici bir öykü anlatmış. Almanya'da, çevresinde kimse savaşa inanmak istemiyormuş, demiryolu hatlarının askerlerle dolu olmasını da "büyük tatbikatlar"a yoruyorlarmış. Alsace sınırına yaklaştıkça, Boşnak alayları görmüş. Genelde –dediğine göre– askerler, neredeyse tüm askerler ağlıyormuş; subaylarla astsubaylarsa kasım kasım kasılıyormuş.

Köln'e gidiyormuş, ama Frankfurt'a gelince, işlerin sarpa sardığını görüp, Paris'e dönmeyi düşünerek Metz'e sapmış.

Metz'de, daha fazla ilerleyemeyeceğini söyleyip, onu Basel'e, sonra Cenevre'ye yönlendirmişler – birçok başarısız denemeden sonra. Basel'de, hemen İngiltere konsolosuna gitmiş, adam onu çok kötü karşılamış, birlikte yolculuk ettiği öteki İngiliz kadınları görmeyi kabaca reddetmiş. İngiltere'nin temsilcisi konsolosun Alman olması gerektiğini düşünmüş açıkça. "Paris'e gitmeye

151 "Bu gecenin son gecem olacağını" diye başlayan bu parça daha önce yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.
152 Van Rysselberghe'lerin İngiliz arkadaşı.

çalışmayın boşuna" demişler ona. "Başaramazsınız. Paris'te devrim var" ("yangın" var, diyormuş başkaları da). "Almanya'ya dönün, orası sizin için daha iyi". İsviçre'de bu yalan haberlere inanmayan tek bir kişiyle bile karşılaşmamış. Oradaki gazeteler, anlattığına göre, Wolf ajansından, Havas ajansından gelen haberlerle karşılaştırıldığında, yansız davranmak için, halkı seçim yapmakta ve kendisine en mantıklı görünen şeyi gerçek kabul etmekte özgür bırakıyormuş: Paris Komünü ya da tek vücut olmuş Fransa. Tahmin edersiniz ki, insanların inandığı şey bu ikinci haber değilmiş – Liège direnişine ya da yıllardır korkutucu, yenilmez vb. olduğu düşünülen o ordunun altüst olduğuna da kimse inanmıyormuş.

Gerçeğin farkına ancak Fransa'ya dönünce varabilmiş. Dijon'da, garda duran kapalı vagonlar görmüş; silahsız askerler oturuyormuş basamaklarda. O askerlerde Alman üniforması olmamasına bile şaşırmış, Fransa'nın ele geçirildiği düşüncesine adamakıllı alışmış. "Alman askerler içeride" demişler ona. Vagonlar tutsaklarla doluymuş.

Paris'e döner dönmez, İngiltere büyükelçiliğine İsviçre'deki İngiliz konsolosların tutumundan yakınmaya gitmiş: Almanya'ya yaranmaktan başka bir şey düşünmüyor gibilermiş. Anlattıkları öyle ciddi, öyle önemli görünmüş ki, onu kabul eden yazman bir rapor yazmasını istemiş; o da evine döner dönmez yazmış.

İspanya'dan dönen Dullin de tıpatıp aynı şeyleri anlattı. Ancak sınırı geçtikten sonra Poincaré'nin suikasta uğramamış olabileceğini, Louvre'un belki de alevler içinde olmadığını düşünmeye başlamış...

Théo'yla Les Boulevards'dan yabancı gazete almaya gittik: Belçika gazeteleri iki gündür yeniden gelmeye başladı. Ama savaşın ilanından beri tek bir İsviçre gazetesi bile sınırdan geçmedi; bu da karşılıklı olarak, İsviçre'nin Almanya'nın ona anlattıklarından başka bir şey bilmemesini açıklıyor.

Sabah saatlerimi yine Kızılhaç'ta geçirdim; çalışmaya gönüllü olanların cesaretini kırmaktan başka bir şey yapmadım. Kesinlikle oraya son gidişim bu. Artık hiçbir yere varmayacağını hissettiğiniz bu iş kadar saçma bir şey olamaz. Hastaneler tıkır tıkır işliyor, onlara önerdiğimiz takımları reddediyorlar.

Çalıştırılmayan takımlar da dağılıyor. Çoğu karnını doyurmak için gönüllü oluyor. Parasız, işsiz bu insanların hali ne olacak?..

Dün, Monceau Parkı'nın yakınlarında, iki küçük oğlan gördüm, biri altı, öbürü on bir yaşındaydı aşağı yukarı. İkisi de paçavralar içindeydi, ne çamaşırları ne çorapları vardı, yüzleri süzgün ve pisti, yine de gülümsüyorlardı. Büyük olanın kolundaki kare sepette, çam dallarından bir altlığın üstünde birkaç solmuş çiçek vardı; elinde taçyapraklarını çiğneyip tükürdüğü bir tür demet, daha doğrusu bir tür süpürge tutuyordu; çiçekler öyle pis, öyle kurumuştu ki, ne olduklarını anlayamadım.

"Demetin pek güzel değil yavrucağım" dedim; "kim alır bunu?"

Bunun üstüne sepetinden çok solmamış bir avuç karanfil alıverdi:

"Alın mösyö; bunlar taze. Elli santime sizin olur."

Kendisine acındırmaktansa beni eğlendirmeye çalışıyordu, kendisi de gülmeye, dalga geçmeye hazırdı; kardeşiyle uzaklaşırlarken, ikisinin de birer sigara yaktığını gördüm.

Jean Schlumberger öğle yemeğini annesiyle yedi, bugün 15'i. Annesi Val-Richer'den döndü. Fransızların dört beş gündür Colmar'da olduğunu sağlam bir kaynağa doğrulatmış. Hükümet kuşkusuz bu haberi sonraya saklıyor; hazırda bir sevincin olması iyi bir şey.

Gökyüzü gece kapandı, gün doğarken, Paris'in doğusunda büyük bir fırtına koptu.

Sabahın 4'üne doğru duyulan ilk gök gürültüleri patlayan bombalar gibiydi, bir sürü zeplin Paris'e saldırmıştı sanki. Yarı uykulu bir halde, uzun süre Paris'in bombalandığını, hatta dünyanın sonunun geldiğini canlandırdım kafamda. Çok fazla heyecanlanmamamdan her şeyi kabullendiğimi anladım; ama bu bir düştü. Kaldı ki, gerçek tehlike karşısında ne yapacağımı bilebilir miyim? Ne kadar basit bir kumaştır, günün gecenin her saati kendilerine inananlarınki! Kaç asker yürekli olup olmadığını gösterecek olayı kaygıyla bekliyordur? Ya *istediği* gibi tepki vermeyen – bir tek istenci yürekli olan!..

Anlık bir zayıflık sergilediği için ödlek olduğunu düşünen kişinin umutsuzluğu – kendini başta yiğit sanırken. (*Lord Jim.*[153])

Copeau Laugier'ye akşam yemeğine geldi; dönerken kısa bir süre ona eşlik edip, zavallı yaşlı La Pérouse'u ziyaretimi anlattım. Evet, dün öğleden sonra, yapabileceğim en iyi şeyin onu görmeye gitmek olduğunu düşündüm. Kapıyı Madam de La Pérouse açtı ve anında çene patlatıp, söylediğine göre, kendisini kızdırmak için yapmadığını bırakmayan, şimdi de kendini açlıktan öldürmeye kalkan kocasını yerden yere vurmaya başladı. Birkaç gündür, hatta sanırım savaşın ilan edilmesinden beri, neredeyse hiçbir şey yemek istemiyormuş. Birtakım cilvelerden sonra, geldiğimi "bildirmek" için ayağa kalktı. "M. de La Pérouse"un yatakta olduğunu söylediği için, odasına gidebileceğimi söyledim.

"Oh! Mösyö, kolay kolay giremezsiniz içeri; M. de La Pérouse öyle manyak bir adam ki, odasının toplanmasına kesinlikle izin vermiyor..."

Ama geri döndüğünde, M. de La Pérouse'un beni beklediğini söyledi.

İlk kez girdiğim oda aralık kepenkler yüzünden epey karanlık. Perdesiz, açık pencere avluya bakıyor, komşular kepenklerin aralığından odayı göremiyor.

La Pérouse Baba yatmıyor. Yatağın dibinde, narçiçeği kadifesinden iplerle kıtıklar çıkmış maun bir koltuğa çökmüş kalmış. Ona tıpatıp benzeyen başka bir koltuğa oturuyorum. İçeri girince güçlükle el etti; kıpırtısız sol elini tutmama izin veriyor; dirseğini çaydanlık *cosy*'si[154] biçimindeki iki küçük yastığa koyup, sağ taraftaki kare bir masaya dayanmış; aynı masanın alt tarafında iç içe iki madeni leğen duruyor. Elini tutmayı sürdürüp, kolumu sırtına doluyorum hiçbir şey söylemeden. O da konuşmuyor. Mermeri andıran, kırmızı sarı yüzüne bakıyorum, yer yer çok soluk, öyle tuhaf bir maddeden yapılmış gibi görünüyor ki, derisi

153 Joseph Conrad'ın romanı. Gide *Patna*'nın batışını ve Jim'in yolcuları terk edişini anıştırıyor. Gide'in bu romandan bir alıntıyı *Vatikan'ın Zindanları*'nın Beşinci Kitap'ının başına koyduğunu belirtelim.

154 Örtü (ç. n.).

yüzülse, sıyrıklardan kandan bambaşka bir şey çıkacak sanki. Odadaki acayip dağınıklığa bakıyorum: sağda neredeyse tavana değecek bir şapka kutusu yığını; sonra bir konsol, üstüne yarı yarıya kâğıt kapaklı kitaplar yığılı; öteki yarısında, bir tencerenin içinde bir elma şarabı şişesi, kirli bir bardak, küçük bir ocak ve biri fark edilmeyen bir biçimde yanan birkaç gazyağı lambası. Solda, şöminenin önünde, bir sehpanın üstünde, bir sürü tuhaf çanak var, hepsinin çapı aynı, hepsi kapaklı. Odanın ortasında, tuvalet malzemelerinin durduğu başka bir masa, o masanın altında eski ayakkabılarla dolu bir çöp sepeti.

Sonunda zavallı ihtiyar biraz başını kaldırıp mırıldanıyor:

"Çok zayıfım "

Bunun üstüne, onu bir şeyler yemeye ikna etmeye çalışıyorum; sonunda, iştahsızlığın yanı sıra, artık bir şey yememek, kendini öldürmek istediğini söylüyor. Sonra bana dönerek:

"Bir iyilik yapın: İçecek bir şey verin. Biraz elma şarabı." Gevşek bir el hareketiyle şişeyi gösteriyor.

Çeyrek bardaktan daha fazla vermeyi reddediyorum.

"Ah! Denizi bile içebilirim!" diyor.

Öte yandan, konuşa konuşa, Madam de La Pérouse'un kendisine hazırlayacağı sütlü bulgur çorbasını içmeye ikna ediyorum onu. Çorba ısınırken, sözü yine eski yakınmalarına getiriyor: özellikle kendisini sayıp sevenleri karısının kıskanmasına:

"Akla gelebilecek her türlü kusur onda var" diyor; sonra kendini toparlayıp ekliyor: "*her türlü küçük kusur*".

İlk kez, onu Madam de La Pérouse'la evlenmeye neyin ittiğini öğreniyorum. Kolayca tahmin edileceği gibi, neden bütünüyle duygusal: Onu seviyormuş. Geçmişe dönüp, erkek kardeşinden, içtenlikle ve tutkuyla sevdiği, on yedi yaşında ölen kardeşinden söz ediyor. La Pérouse o sırada aşağı yukarı yirmi bir yaşındaymış. Birkaç ay sonra evlenecekmiş. Anahtarını sakladığı küçük bir sandığa kardeşinin mektuplarını koymuş, onları bir daha okumaya *içi elvermemiş* yıllarca. Sonra, bir gün (kuşkusuz evliliğindeki ilk düş kırıklıklarından sonra), kimsenin kendisini rahatsız etmeyeceğini bildiği bir odaya kapanmış, küçük sandığı açıp, mektupları yeniden okumuş. O günden sonra, onlarda bir avuntu, bir destek aramaya başlamış: Karısının gözünün

üstünde olmadığından neredeyse emin olabildiği saatlermiş bunlar. Ama çok geçmeden kendisini gözetlediğini, o küçük kutudan kuşkulandığını anlamış; uzun süredir çekmecelerini, başka kâğıtlarını karıştırıyormuş. Günün birinde, La Pérouse kutuyu açınca, kardeşinin mektuplarının darmadağın olduğunu görmüş. "Biri onları oraya gelişigüzel koymuş gibiydi" diyor, "okurken yakalanıp, düzgünce koyamamıştı belli ki". Madam de La Pérouse'la hiç tartışmamış, ama o kâğıtları hemen yakmış.

Sonra başkalarının çoğunlukla kendisini yanlış anlamasına yol açan aşırı çekingenliğinden söz ediyor. Örneğin birçok kez kendisine eşsiz iyilikler yapan Madam de Rothschild'e[155] minnetini asla gösterememiş. Konuşmak istediği için, bir toplantıya, bir baloya gitmiş, oraya ilk gidenlerden biriymiş, kadının yalnız olduğunu gördüğü ender anlarda bir türlü yanına gitmeyi başaramamış, en sona kalanlardan biri olmuş ve o baloda tanıdığı tek kişi kendisini sürekli büfeye sürüklediğinden bir pisboğaz gibi görünmüş. Pişmanlıktan hâlâ içi sızlıyormuş.

Bana dönmeden, boşluğa bakarak, aşırı yavaş konuşuyor; arada sırada, ağzından tuhaf bir ses geliyor; dişlerini çiğniyormuş gibi. Sonra yine de canlanıyor; bir kez daha onu yatıştırmayı, avutmayı başarıyorum; hiç kuşkusuz (itiraf ettiği gibi "zevkle") içtiği çorba da ona güç veriyor; şimdi kendisi de şaşırarak, kalkmasına yardım etmemi istiyor; şapkasını arıyor; dışarı çıkmak istiyor. Birlikte aşağı iniyoruz ve sokakta, yanından ayrılınca, uzun süre bakışlarını üstümde hissediyorum, dönüp bakınca, el sallıyor...

17 Ağustos

Japonya Almanya'ya savaş açtı.

Dün, çok kötü bir sabah – belki de yalnızca önceki gün zamanımı hiç iyi değerlendiremediğim için utanç duyarak, yatmadan önce yine okumak isteyip (Chuquet'nin[156] 1870'le ilgili kitabı) çok geç uyumamdan kaynaklandı.

155 Baron Edmond de Rotschild'in eşi.
156 Arthur Chuquet (1853-1925), eleştirmen ve tarihçi. Gide onun *La Guerre de 1870-1871*'unu okumaktadır.

Öğle yemeğinden sonra Théo'ların arkadaşı, Brüksel üstünden Bayreuth'tan dönmüş bir hanım geldi; anlattıkları aşırı dokunaklıydı. Son oyuna gitmiş; ortalık çok dinginmiş; seferberlik (yoksa savaş ilanı mı?) yeni duyurulmuş. Tiyatrodan çıkışta, gece elbisesiyle, kendisini Lüksemburg'a götürebilecek bir trenin kaçta kalktığını sormak için gara gitmiş. Bilgi aldıktan sonra, koşup bavullarını toplamış ve sabahın 5'inde yola çıkmış.

Duyulmamış zorluklardan sonra, Belçika'ya varmış. Bize Brüksel'deki hayranlık uyandıran dinginliği, ama aynı zamanda Almanların uyandırdığı nefreti anlattı. Orada, Paris'te yaptıkları gibi akıllıca davranıp, önlem olarak silah dükkânlarını kapatmamışlar; silahçılar hemen yağmalanmış, öyle ki birçok sivil her türlü çılgınlığı yapmaya hazırmış. Tüm Alman otelleri, dükkânları yağma edilmiş, geriye yalnızca duvarları kalmış. Liège çevresi yerle bir olmuş.

Saat 4'te, gidip Paul Desjardins'in kapısını çaldım. Kendisine anlatılan her şeyi türlü türlü çekinceyi belli eden, incelikli ve güler yüzlü bir "Ah! Öyle mi!" tepkisiyle dinliyor. Benim ağzımdan duymuş gibi yaptığı, aslında çoktan eleştirel bir süzgeçten geçirdiği her şeyi bildiği ortada. Viviani'nin onayıyla, birçok anlatı, röportaj, asker, tanık mektubu vb. içerecek, bunların arkasına yorumlar, olaylardan "çıkarılacak dersler" eklenecek, yüz bini aşkın (bana tam sayıyı söyledi) nüshasını basmayı düşündükleri bir bülten hazırlıyor.[157]

Saat 5'te, daha önce tanışmadığım felsefe öğretmeni Belot'nun[158] evine gittim; Élie Allégret beni onun oturduğu Ranelagh Sokağı'na, on iki on sekiz yaşındaki gençlerin savaş hali yüzünden işsiz güçsüz kalmasından kaygılanan çeşitli öğretmenlerle ve felsefecilerle vb. buluşmaya çağırdı. Tristan Bernard orada, Élie Allégret, Charles amcam, Marcel Drouin, Buisson[159] (?)... Toplamda on dört kişiyiz... Tristan Bernard insanların zor duyulduğu için daha çok kulak verdiği yumuşak ve alçak bir sesle konuşuyor; onun yanında oturuyorum, kimi zaman elini

157 Desjardins savaş boyunca *Bulletin de l'Union pour la vérité*'yi yayımlamayı sürdürecektir.
158 Gustave Belot (1859-1920).
159 Sorbonne'un onursal profesörü Ferdinand Buisson (1841-1932) söz konusu olabilir.

koluma ya da omzuma koyuyor; benden söz ederken "dostum Gide" diyor; başkası olsa bundan hoşlanmazdım, ama hareketlerinde ve sesinin tonunda yersiz bir içli dışlılıktansa temiz yüreklilik, gülümsemesinde ironik bir yan, bir iyilik var. O genç oğlanları yoracak fiziksel alıştırmalarla, askeri çalışmalarla, futbolla, *L'Auto*'nun yöneticisinin kullanmalarına seve seve izin vereceği pistte yürüyüşle oyalamayı öneriyor... Bu alıştırmaların kısa bir konuşmayla, olayların yorumlanmasıyla, yüreklendirmeyle vb. tamamlanmasının iyi olacağına karar veriliyor.

Beni Arthur Fontaine'in yanına gidip (bu sabah gittim), bir fabrikanın yeniden açılması ve gençlere iş bulunması sağlanabilir mi diye sormakla görevlendirdiler. Bir başkası da birtakım üreticiler, marangozlar, kunduracılar, çilingirler vb. gönüllü iki, üç ya da dört oğlanı eğitemez mi diye sordu. (Fontaine hazırladığı raporda işaret etmek için bu öneriyi not etti.)

Sonra, çıkınca, Tristan Bernard bana eşlik edip, Les Boulevards'daki genç muhabbet tellallarının durumunu anlattı, ağabeylerinin *yerini almaları* gerekince, böyle ansızın önem kazandıkları için kendilerinden geçmişler.

Saat 5'te, VII. Bölge'nin belediyesinde, başkanın çevresinde toplanan otuz beş kişi askerlerin haberlerini ailelere ulaştırmak için gönüllü olmayı öneriyor. Söz konusu olan şey haftada bir iki kez bilgilendirme servisinde belli saatlerde kaygılı aileleri beklemek; önlerindeki listelerde yalnızca kısa bilgiler olacakmış: yaralı, ağır yaralı, tutsak, haber yok. Ayrıca ölüm durumunda doğrudan ailelere gidip "haberi vereceklermiş".

18 Ağustos

Hâlâ hiçbir şey yok. Gazeteler birbiriyle yarışırcasına önemsiz olayları abartıyor: İlk bayrağın ele geçirilişi.[160] Dün gördük, bakanlığın iç avlusunda sergileniyordu; onu görmek için büyük bir kalabalık toplanmıştı; gösteri yoktu, çünkü ne yapılması –alkışlanması mı, yoksa yuhalanması mı– gerektiği bilinmiyordu; üstünde beyaz şeritler olan, ortasında kara kartalın göze

160 18 Ağustos tarihli *Le Temps*'da 10. Avcı Taburu'nun 132. Piyade Alayı'nın bayrağını ele geçirdiğini duyurur.

çarptığı, morumsu kırmızı Bavyera bayrağı son derece güzeldi. İpekti; sanki çırpınıyor, titriyordu, canlı gibiydi. Avusturya'nın savaş gemilerinden birinden alınmıştı. Sınırın çeşitli noktalarında Almanların başarısızlığı; püskürtüldükleri söylenen yerlere bakınca, daha önce anlatılandan biraz daha fazla ilerlediklerini anlıyordunuz. Altkirch'in *geri alındığını* söylüyorlar[161], demek ki bir ara oradan çekilmek zorunda kalmışız. Dün Fontaine'den Fransızların Mulhouse'la aynı gün, geçitlerden birinden inip, Colmar'a da girdiğini, ama neredeyse hemen oradan ayrıldıklarını öğrenmiştim.

Büyük bir düş kırıklığına uğramış Ghéon'dan kart geldi: Başına geçeceği hastane aslında bir tatil yeriymiş; hiç yaralı yokmuş.[162]

Nicelerini yüreklilikleri ortaya koymak zorunda bırakan bir olay bizim için bir miskinlik ve uyuşukluk okulu mu olacak? Bencillik etmek zorunda kalıyoruz. Buna karşı koymaya çalışıyoruz ama boşuna.

19'u

Dün, ormandan bir giysi almaya Villa'ya, oradan önceki gün sözleştiğimiz gibi Belot'nun evine gittim. Gerçekten de Bois tarafında, gençlerin surlar boyunca yer yer hendeklerde toplandığını gördüm. Nereden bulduklarını bilmediğim metal sandalyeler getirip halka olmuş, iskambil oynuyorlardı.

Kuşkusuz yanlarına gitmek akıllıca olmayacaktı, zaten böyle bir niyetim de yoktu; dolayısıyla, hendeğin üstünde uzanan küçük yolda kaldım, çok geçmeden de anayola çıktım yeniden.

Ormanın çevresi gözüme genelde olduğundan çok daha iyi durumda göründü, bunun nedeni kuşkusuz yarışlara ara vermeleri.

Belot'nun evindeki toplantı boş değildi, bence o işsiz güçsüz gençleri çalıştırmayı ya da en azından oyalamayı başaracak.

161 Copeau, Gallimard'lar ve Larbaud da Saint-Dominique Sokağı'nda sergilenen o bayrağı görmeye gitmiştir (bkz. Copeau, *Journal*, I. cilt, s. 575). 17 Ağustos tarihli *Le Temps* iki Avusturya gemisinin ele geçirildiğini duyurur. Altkirch Haut-Rhin'dedir.

162 Bkz. *Corr., Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 854.

Ama bu toplaşmada benim yapabileceğim bir şey yok, sonrakine gitmeyeceğim.

Yeniden piyano çalışmaya başladım – öte yandan hiç zevk almıyorum.

Vichy'ye götürülen yaralılar genelde Almanların yaralılara ve sedyecilere de ateş ettiğini söylüyor. Gazeteler iğrenç öykülerle dolu.

20'si

Her şeye karşın yalnızca ateş hattında yararlı olunmayacağına inanmak, bunu kabullenmek gerekiyor; önemli olan şey herkesin görevinin başında olması.

Her akşam, Théo'lar ve Jean Schlumberger'yle, Théo'ların küçük yemek odasındaki gaz lambasının ışığında toplanıp, akşam gazetelerine dalıyoruz. Önceki gün *Le Matin*'de, *L'Information*'da, *Le Figaro*'da, *L'Écho*'da, *Le Matin*'in akşam baskısında –ve bir ara yeni bir canlılık kazandıkları *Daily Mail*'de İngilizcesinden– okuduğumuz öyküleri, haberleri dördüncü ya da beşinci kez eşeliyoruz. Gazeteler karartma saatinden önce biterse, yanımda Chuquet (1870), Margueritte'in *Le Désastre*'ı ve Zola'nın *La Débâcle*'ı var.[163] Dün akşam, zihnin böyle askerîleşmesi sinirime dokunduğu, beni çileden çıkardığı için, uyumadan önce, Élisabeth'in kitaplığından neredeyse bütün önsözünü okuduğum *Sesame and Lilies*'i aldım (yeni baskı[164]); duru sulara dalmışım da kurak bir yoldaki aşırı uzun bir yürüyüşün tozundan, kavuruculuğundan arınmışım gibi hissettim.

Hiç kuşku yok ki, silahaltına alınanlar açısından, asker giysisi giymek düşüncenin daha özgür olmasını sağlıyor. Bizim gibi üniforma giyemeyenler zihni silahaltına alıyor.

163 Gerek Chuquet'nin kitabı, gerek Victor ve Paul Margueritte'inki, gerek Zola'nın *La Débâcle*'ı (*Yıkılış*), 1870 savaşını işler.

164 Théo ile Maria'nın kızı Élisabeth Van Rysselberghe (1890-1980), o sırada yirmi dört yaşındadır ve Gide'in tek çocuğu Catherine'in annesi olacaktır. *Sesame and Lilies* John Ruskin'in verdiği konferansların derlemesidir. Metnin Proust'un 1906'da Mercure de France'a *Sésame et les lys* adıyla yaptığı çevirisi de ünlüdür. Buna karşın, görünüşe göre, Gide o akşam Proust'un yazdığı önemli önsözü değil, Ruskin'in yazdığı önsözü okumuştur.

"Yeni Düşünce Birliği"nin ne olduğunu öğrenmeye Louvre Sokağı'na gittim; duvarlardaki afiş Kızılhaç'a kayıtlı fazla hastabakıcıların burada görevlendirilebileceği konusunda bizi umutlandırdı. Burada birliğe katılanlar evleri dolaşıp, birliğe bağlı doktorların para almadan tedavi ettikleri hasta aileleri saptamaya çalışıyorlar. Louvre Sokağı'ndaki koskocaman bir yapının avlu üstündeki üçüncü katında beni karşılayan adam Fransızcayı tam bir Cermen ağzıyla konuşuyordu, Alsace ağzı denebilecek, hatta belki de öyle olan bir ağızla... ama içerisi hiç tekin gelmedi bana. Adımı aldı, bana bir kart verdi, sanırım ilişkimiz bu kadarla sınırlı kalacak.

Jean Cocteau'yla[165] Ponthieu Sokağı'yla Antin Caddesi'nin köşesindeki bir "İngiliz çayevi"nde buluşmaya sözleşmiştik. Son derece incelikli biri olmasına karşın, onu bir daha görmekten zevk almadım; ağırbaşlı olmayı beceremiyor, tüm düşünceleri, nükteleri, izlenimleri, alışıldık konuşma biçimindeki o olağanüstü canlılık beni kıtlık ve yas günlerinde sergilenen lüks eşya gibi sarsıyordu. Neredeyse bir asker gibi giyinmişti, olayların kamçılamasıyla çok daha iyi görünüyordu; herhangi bir şeyden vazgeçtiği yok, yalnızca taşkınlığı savaşçılığa dönüşmüş. Mulhouse'daki kıyımlardan söz ederken eğlenceli sıfatlar buluyor, yüzünü gözünü oynatıyor; borazan sesi, şarapnel ıslığı çıkarıyor. Sonra beni eğlendirmediğini gördüğü için konuyu değiştirip, üzgün olduğunu söylüyor; sizinki gibi bir üzüntü duymak istiyor, birden düşüncelerinize katılıyor, size onları açıklıyor, sonra Blanche'tan söz ediyor, sonra Madam Mühlfeld'e öykünüyor, sonra Kızılhaç'ta, merdivende: "Bana bu sabah elli yaralı vereceklerini söylemişlerdi; elli yaralımı istiyorum" diye bağıran kadından söz ediyor. Bir yandan da tabağındaki meyveli kek parçasını eziyor, küçük lokmalarla tadını çıkarıyor; sesi arada sırada gürlüyor, başkalaşıyor; gülüyor, eğilip size yaklaşıyor, dokunuyor. İşin tuhafı, onun iyi bir asker olacağını düşünüyorum.

165 Gide Cocteau'yla büyük olasılıkla 1912 yılının başında Jacques-Émile Blanche aracılığıyla tanışmıştır (*Jean Cocteau: lettres à André Gide. Réponses d'André Gide*, Jean-Jacques Kihm'in önsözü ve yorumlarıyla, La Table ronde, 1970). Gide'in betimlediği asker giysisi Misia Sert'in Cocteau'yu Doğu cephesine giden sivil cankurtaran kafilelerine katılmakla görevlendirmesinden kaynaklanır.

O da bunu doğruluyor, ayrıca yürekli olacağını söylüyor. Onda sokak çocuklarına özgü bir tasasızlık var; kendimi en çok onun yanında beceriksiz, hantal, kuruntucu hissediyorum.

21'i

Dün, aşevlerini konuşmak için Élie Allégret'nin, sonra M. Pianet'nin[166] evine gittim. Pianet yurttaşlık erdemleriyle şişinip duruyor. XVI. Bölge'deki bir aşevini yönetiyor, bu yüzden belediyenin benzer hizmetine kötü gözle bakıyor. Erdemi sıradanlaşırsa, saldırganlaşıp onu zehirleyecek; bunun şimdiden başladığı hissediliyor.

Günün sonuna doğru, ziyaretimin sonuçlarını anlatmak için Élie Allégret'nin evine döndüm.

Biz tam yatmaya giderken Laugier'ye[167] Copeau geldi, karartmayı bir saat geciktirdi. Gençleşmiş, her zamankinden de çok Diderot'yu andırıyor, her yeni tasarıya dört elle ve canla başla sarılıyor. Çabucak düzenlemek istediği, olaylara dayalı oyunlar ve okumalar için Vieux-Colombier'yi yeniden açmak istiyor. Ayrıca ülke dışına çıkmaktan söz ediyor, çünkü Paris'te hiçbir şey yapmıyormuş; biraz daha çok şey yaşamak istiyormuş; gazetelere makale yazmak istiyormuş – okuduğu makaleler, Barrès'inkiler bile ona yetersiz, vasat görünüyormuş; daha iyisini yapabileceğini düşünüyor; ona inanmakta zorlanmıyorum, en azından yazacağı ilk makaleler açısından...

22'si

Sokaklarda, dalgalar çekildiğinde büyük gelgitlerin açığa çıkardığına benzer, tuhaf, ışıktan kaçan varlıkların duvar kenarlarından yürüyerek dolaştığını görmeye başladık.

Dün kötürüm, neredeyse dilsiz, buna karşın gelip geçenlerden sadaka alabilmek için şarkı söylemeye çabalayan bir tür Albay Chabert.[168] Kimse onu duymuyor, durdurmuyordu. Kü-

166 M. Pianet, Allégret'nin ve Gide'in aile dostudur.
167 Demek ki Van Rysselberghe'lere.
168 Albay Chabert Balzac'ın ünlü romanına adını veren kahramandır.

çük bir oğlanı elinden tutuyor, daha küçük başka bir oğlan da arkasından geliyordu. İkisi de çirkin, solgundu, gülümsemeyi sonsuza dek unutmuş gibi görünüyorlardı. Adlarını, adreslerini sordum ve bu sabah, Buttes-Chaumont'un çok yakınındaki Bolivar Sokağı'na, yoksullluklarını yakından görmeye gittim. İki küçük oğlan orada değildi; alçak bir evin ilk katında, o ihtiyarı sızlanıp duran, soluğu kesilen dev gibi bir kadının yanında gördüm, kadın bana öyküsünü anlattı. İki kez evlenip, on yedi çocuk doğurmuş, onu hâlâ yaşıyormuş – hepsi veremliymiş. En büyük iki oğlu askere gitmiş. Belediye onlara iyi kötü destek oluyormuş sonuçta; – bu iç karartıcı mahallelerde daha büyük bir yoksullukla karşılaşmayı bekliyordum, bunun bir nedeni de havanın çok güzel olmasıydı.

Yürürken Yeats'in W. Blake'e yazdığı önsözü okudum.[169]

23'ü

Günün her saatinde gazetelerin özel baskıları çıkıyor, halktaki coşkuyu ayakta tutuyor. En yoksul insanlar alıyor onları; satıcılar sokaklarda koşuyor ve kollarının altındaki kalın gazete paketi hızla tükeniyor. İnsanlar sürekli umut içinde, hep biraz daha fazla şey öğrenmek istiyorlar; ama savaş tiyatrosundan bize yalnızca bakanlığın izin verdiği şeyler ulaşıyor; yalnızca resmi bildirilere izin verildiği için de tüm gazeteler tıpatıp aynı şeyleri söylüyor. Onların çağrılarına direnmeye, gün ortasında çıkan gazeteleri boykot etmeye karar veriyoruz.

Önceki gün, sabahın 7'sinde, Jouvet'nin karısını doğurması için Braffy'ye götüren Jean Schlumberger'yi Saint-Lazare Garı'na götürdüm.[170]

Öğleden sonra, Invalides'e, aldığımız Bavyera bayrağını yeniden görmeye gittim. Bir şapelden ötekine giden alt geçitte büyük bir kalabalık toplanmıştı. Bayrak büyük iç avluya açılan kapının üstünde sergileniyordu; bana geçen gün olduğundan

169 Yeats'ın W. Blake'in yapıtlarına yazdığı önsöz (*Poems of William Blake*, yay. haz. W. B. Yeats, G. Routledge and sons, Londra, 1900). Gide ondan 16 Ocak 1922'de yine söz edecektir.

170 Anne-Marie Jouvet gerçekten de 3 Ekim 1914'te Braffy'de doğacaktır.

çok daha çirkin göründü, ölüm onu daha şimdiden sertleştirmiş gibiydi; bu bir yandan gönderin şimdi neredeyse yatay olmasından kaynaklanıyordu, öyle ki kumaşın üstünde neredeyse hiç kıvrım yoktu; onu kımıldatan en ufak bir esinti de yoktu; rengi bile gözüme o kadar şaşırtıcı görünmedi.

25'i

Bir günüm daha boşa gitti. Dün, Pazartesi, Copeau'yu bulmaya Invalides'e gidip, bir kavun götürdüğüm Laugier'ye öğle yemeğine gelmesini söyledim. Sağlam duruyor, enerjisi (daha doğrusu: aşırı canlılığı, demeliydim) çevresindekileri coşturuyor.

Önceki günün akşamı, yemeğe Pierre de Lanux geldi. *Figaro* muhabiri olarak Venedik'e ve Avusturya tarafında ulaşabileceği noktalara gidiyor.[171] Bütün akşam Jean Schlumberger'yle İtalya'ya savaş muhabiri olarak gitme tasarısını kabarttıkça kabarttık. Ama üstünden bir gece geçince, orada göreceğimiz işin çok etkili olmayacağını, oraya gitmenin işimize fazla geleceğini kabullendik ikimiz de.

Blake'i şaşkınlıkla okumayı sürdürüyorum. Daha önce Fransızcasından okuduğum (ama doğru dürüst okumadığım) *Tess of the d'Urbervilles*'e[172] başladım.

Aşı fena tuttu, ateşimi yükseltti. Bu gece, daha önce tasarladığım, hiç kuşkusuz romanımda yer alacak, belki sonuç bölümünü oluşturacak askeri anlatıyı çok düşündüm. Onu yazıya geçirmem gerek. Her tasarıyı zihnimde biçimlenip açığa çıktığı anda yazmadığıma hep pişman oldum.

> Théo az önce kendisine Kessler'den söz eden Maurice Denis'yi görmüş. Andıkları mektubu gerçekten düzmece; ama Almanya'ya gitmeden bir gün önce, yani seferberlikten iki gün önce, Maillol Gaspard'a (heykeltıraşın yeğeni) *telefon edip*, baskı makinelerini sökmesini ve amcasının yaptığı iki heykelle birlikte Marly'den başka bir yere taşımasını söylediği doğru, Kessler ayrıca on beş gün içinde Marly'ye döneceğini söylemiş.

171 Bkz. Copeau, *Journal*, 1. cilt, s. 577.
172 Gide Thomas Hardy'nin kitabını daha önce 1902'de okumuştur.

> Bu bir şey değil; önemli olan şu ki, Maillol'un Kessler için çalıştığı bisikletçi model birliğine katılmak üzereyken Moulins'de tutuklanmış. Üstünden boş zarflar çıkmış, zarflarda Kessler'in el yazısıyla birçok Alman subayın adresi yazıyormuş – kuşkusuz bisikletçinin edineceği bilgilerle gönderilmeye hazır bekliyorlarmış; bir de adamın nereden geldiğini açıklayamadığı 2800 frank varmış üstünde. Bisikletçinin sevgilisinin (Clément) intihar ettiği söyleniyor.[173]

25'i kara bir gündü. Nasıl çılgın bir umudun ardından tepetaklak oluverdik. Gazeteler öyle iyi çalıştı ki, halk ordumuzun kendini göstermesiyle Alman ordusunu bozguna uğratacağını düşünmeye başlamıştı.[174] Ordu bir hafta önce çok iyi görünen şu konuma çekildiği için, daha şimdiden Paris'in yakında kuşatılacağını söylemeye başladı insanlar. Herkes yüreklendirici, umut verici bir söz arayışındaydı, çünkü derinlemesine bir yılgınlık yoktu –daha doğrusu, herkes bir düşten uyanıyordu– ve "Berlin'deki kıtlığı" gösteren aptalca resimlere neredeyse şaşkınlıkla bakılıyordu: Şişko bir Prusko[175] bir ayakyolunun karşısına oturmuş, deliğe daldırdığı uzun bir çatalla ne idüğü belirsiz sosisleri sudan çıkarıp, anında gövdeye indiriyor ya da başka bir Alman süngü görünce korkudan altına yapıyordu; kimileri de kaçıp gidiyordu – budalalık, namussuzluk, aptal ayaktakımının çirkinliği hiç bu kadar tehlikeli, bu kadar utanç verici bir biçimde açığa vurulmamıştı.

173 Kessler'in Marly'de Aristide Maillol'la ortaklaşa bir basımevi vardır. Savaş sırasında Fransızlar orayı yıkacaktır (bkz. *Corr: Gide-Kessler*, s. 75). Denis'nin günlüğünde bu olayın izine rasılanmaz. Öte yandan, Gide'in savaş sırasında tuttuğu *Journal du Foyer franco-belge*'de, 18 Şubat 1915 tarihinde bu konuya dönülür. Aslında, Gide'e göre, genç bisikletçinin (Collin, Maillol'un modeli) üstünden çıkan para ve Alman subayların adları Kessler eşcinsel olduğu için bir ahlak suçuyla ilgilidir. O günlüğün aynı sayfasında ayrıca genç Collin'in sevgilisinin intihar girişiminde başarılı olamadığı, Collin'in de kurşuna dizilmediği yazar. Gide yazdıklarını şöyle tamamlar: "En önemsiz olaya yakından bakıldığında ne gibi güçlüklerin ortaya çıktığını düşündükçe, bu savaş öyküsünde olabileceklere hayran oluyorum" (daha önce yayımlanmamış parça, *B. L. J. D.*).

174 24 Ağustos'tan beri, Fransız orduları geri çekilmekte, kuzeyden ve kuzeydoğudan gelen üç Alman ordusu onlara saldırmaktadır; Von Klick ile Von Bullow'un orduları Paris'i tehdit eder.

175 Prusyalı, Alman (ç. n.).

26 Ağustos

> Zihninde benimle ilgili düşünceleri kendiyle ilgili düşüncelerinin tam karşısında, benimle ilgili olanları çarpıtarak kendine bakışını sağlamlaştırıyor.

Benimle ilgili düşüncelerini zihninde kendiyle ilgili düşüncelerinin karşısına koyuyor. Gerçeklikten ne kadar uzak![176]

26 Ağustos

Yalan dolana başvurmadan hareket eden Fransızlar Almanların savaşta oyunun kurallarına uymamasına kızıyordu.

Ötekiler savaşı sonsuza dek değersizleştirmeye çalışıyor gibiydi; savaşın kötü bir şey olduğunu kanıtlamak istercesine, savaşta amaç kazanmaksa, en kötü yollara başvurarak zafere ulaşıyorlardı.

25'inde ve 26'sında yanan köylerden Paris'e akın edenler gelmeye başladı. Bir ihtiyar geldiğinde neredeyse çıldırmıştı (Madam Ruyters'in amcası), etrafa korku saçıyordu. "Gücümüz yetmiyor!" diye yineliyordu. "Gücümüz yetmiyor! Bu insanların hiçbir şeye saygısı yok." Upuzun bir yolu sürünerek, gizlenerek, ateş hatlarından geçerek, kasabaların ve çiftliklerin çepeçevre tütmesine tanık olarak tepmişti. Belediye başkanı olduğu köyün birkaç kilometre ötesinde gafil avlanmış, işinin başına dönememiş, ansızın ortaya çıkan ateşten duvar onu ailesinden, görevinden ayırmıştı.

Valenciennes'dan gelenleri Cirque d'été'ye yerleştiriyorlardı; çocuklarsa Vaneau Sokağı'na alınıyordu. Madam Edwards o ufaklıkların birçoğunun ellerinin kesik olduğunu, bunu kendi gözleriyle gördüğünü söylüyordu. Kimilerinin gözleri oyulmuş, kimilerinde de korkunç yaralar varmış.

Bunlar asla doğrulanamadı.

176 Bu tümceye yalnızca *Œuvres complètes* baskısında rastlanır. Bu parçada "o" diye sözü edilen kişi Gide'dir.

Madam Théo dün, bir şarküterinin önünde, zavallı bir kadın görmüş, öyle perişan görünüyormuş ki önce ona biraz para vermeyi düşünmüş; sonra kendini toparlayıp, kadını yeni kaydolduğu ve doğru dürüst işlediğine tanık olduğu dernekle görüştürmenin en iyisi olacağını düşünmüş. Dolayısıyla, önce bu bölgede yaşayıp yaşamadığını sormuş.

"E! Madam" diye yanıtlamış öteki, Madam Théo'nun anında tanıdığı ağır bir şiveyle; benim geldiğim yer..." (burada bilmediğim bir köyün adını söylemiş).

Yanında iki çocuk varmış, hallerine acıyan bir hanım hemen onların bakımını üstlenebileceğini söylemiş; kadın birçoklarıyla birlikte Cirque d'été'ye yerleştirilmiş.

"Sanırım, bizden hoşnutsunuz" diye eklemiş (gerçekten de bugün bizi avutan şey Belçikalıların soylu yüreklilik gösterisi). Madam Théo bunun üstüne kendisinin de Belçikalı olduğunu, hatta kökeninin aynı köy olduğunu söylemiş.

"Ah! Ruslar! Onlara güvenileceğini mi sanıyorsunuz! Subayları da en az bürokratları kadar kokuşuk! İnanır mısınız, kendi atlarının samanlarını Avusturyalı subaylara satıyorlardı!"

Bu arada küçük Joseph Retinger binbir türlü serüven yaşadıktan sonra Polonya'dan dönebildi, yaşadığı en kötü olaylardan biri Paris'e gelince hapse atılmasıydı.

Madam Edwards o sırada capcanlı bir tutkuyla Polonyalıların davasından söz ediyordu. Rusya'nın açıklaması onlara nasıl bir güvence veriyor? İmzalayan çar bile değil, yalnızca Grandük Nikolay[177] (?). Üç Polonya arasında, Rusların elindeki her zaman en mutsuz, Avusturya Polonyası'ysa en mutlu olan. (Joseph Retinger Avusturya Polonyalısı). "O ülke tüm inanç ve düşünce özgürlüklerini bizimkilerin elinden aldı, dilimizi bile yok etmek istedi, şimdi de kalkmış hiçbir güvencesi olmayan bir özgürlük vaat ediyor bize!" Retinger'i Philippe Berthelot'yla görüştürdüler; ama o ne söyleyebilir ki? Madam Edwards onun sorumluluk almamasına kızıyor. Fransa'nın Rusların hareketini doğrulaması isteniyordu, ama Fransa gelecekte diplomatik

177 Rusya'nın bu açıklaması 25 Ağustos tarihli *Le Temps*'da yayımlanmıştır.

güçlüklerin yaşanmasından çekinip, düşüncesini açığa vurmaya yanaşmadı.

Sonradan Joffre'un ani saldırıdan yana olduğu, Messimy'ninse buna ayak direyerek karşı çıktığı söylendi.[178]

Bu arada aşırı yorgun düşen, beklenmedik sorumlulukları karşısında neredeyse korkuya kapılan Messimy artık yeterli olamıyordu. Böyle bir zamanda bir hükümet bunalımının yaşanması kuşkusuz tehlikeli ve hangi partiden olursa olsun, öncelikle ülkenin çıkarlarını düşünen hiçbir Fransız böyle bir şeyin olmasını isteyemez; ama kuşkusuz o bakanlığı ikiye ya da üçe bölmek olmayacak şey değil; Delcassé, Millerand ve Briand'dan oluşacak bir tür üst kurul Messimy'nin yerini alabilir; bu basit bir işlem olur, başka bakanlıkları sarsmaz.[179] Clemenceau da 26'sındaki usta işi makalesiyle kamuoyunu buna hazırlıyordu[180] – Marcel'i çok öfkelendirdi yazdıkları. "Bir daha *L'Homme libre* almam" diye bağırıyordu, karşısında geri çekilip susmaktan başka bir şey yapamayacağınız kadar öfkeli bir tonla.

Bakalım, ertesi gün, bakanlıkta nasıl değişiklikler yapılacak.

(Neden Clemenceau olmasın? Dediklerine göre, nabzını yoklamışlar, ama öneriyi reddetmiş.)

Söz konusu makale sonradan "*Times* hadisesi" olarak adlandırılan ve *Le Temps*'ın hemen o akşam dikkat çektiği şeye işaret ediyordu.[181] Marcel bu arada omuz silkiyor, daha da çok öfkeleniyor, bunun hiç önemli olmadığını ve hükümete karşı kullanılmasının kalleşlik olduğunu söylüyordu.

178 Joffre saldırmak isterken, Savaş Bakanı Messimy anılarında yazdıklarına karşın daha korkak görünür (bkz. A. Messimy, *Mes souvenirs*, Plon, 1937).

179 26 Ağustos'ta Viviani istifa edip, yeni bir hükümet kurar. Bu üst kurul Dışişleri Bakanı Delcassé'den, Messimy'nin yerine geçen Savaş Bakanı Millerand'dan ve Adalet Bakanı Briand'dan oluşur.

180 Clemenceau'nun *L'Homme libre*'deki makalesi kendisinin onayladığı bu hükümet değişikliğiyle ilgilidir.

181 Gide 27 Ağustos tarihli *Le Temps*'dan *Times*'ın 23 Ağustos'tan sonra Fransa'da yasaklandığını açıklayan bir kesiği saklamıştır. *Le Temps* en sonunda kesin olarak askıya alınan bu yasağa karşı çıkar.

Bu toplantıya öngörülen bağlantılardan ötürü Protestanlar, Yahudiler ve yaklaşımı akılcı entelektüeller katılıyordu. Neredeyse eğitsel bir amaçla toplanıyorlardı; işsiz gençleri oyalayacak bir şeyler bulmak istiyorlardı. Şöyle özverili sözler duyuluyordu: "Fransa ister kazansın, ister yenilsin, sonuçta, dünyadaki entelektüel kesim çok fazla değişmeyecek."[182]

Le Matin'in saçma ve suç oluşturan başlıkları: "Ruslar Berlin'e beş menzil uzaklıkta." "Müttefiklerin mengenesi kapanıyor" vb.

Sonra ertesi sabah (27'si) bakanlığın yeniden düzenlendiğini öğrendik! Adı *Ulusal Savunma Bakanlığı*'ydı.

28'inde, Copeau ve Tannery[183] ile Arthur Fontaine'in evinde öğle yemeği. Joseph Retinger'i götürdüm. Hizmetçinin yemek verirken ona bakışı. Olağanüstü tatlı Fontaine, gülümsüyor, yemekte bitki çayı içiyor, küçük kaşeler yutuyor. Arada sırada, sol elini midesine koyuyor. Oğlundan haber var mı diye sormaya cesaret edemiyorum. Charleroi'dan söz ederken: "O bir zaferdi ve İtalya ilerliyordu."

Tannery Delcassé'nin yanında çalışıyor, Almanya'nın tarafsız halklara gönderdiği, Fransa'dan geçen Marconileri[184] yakalamakla görevli; şöyle diyor:

"Bu yolla çok önemli dosyalar oluşturabildim. Görünüşe göre, şimdiye dek Almanya bir şeyden kuşkulanmadı; mesaj göndermeyi sürdürüyor; ya da en azından mesaj gönderdiğine inanmayı. Bir İspanya dosyam var, bir Portekiz... Fransa dosyam bile var. Bu da birtakım casusların yakalanmasını sağlıyor kesinlikle."

Almanların savaşa bizim baktığımız açıdan bakmadığı ortada. Biz savaşın korkunç yüzünü görüyoruz.

182 Bu paragrafa şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes*'te rastlanır. Gide büyük olasılıkla daha önce de sözünü ettiği toplantıları anıştırmaktadır.
183 Tannery Arthur Fontaine ile Jacques Copeau'nun arkadaşıdır (Copeau *Journal*'inde ondan söz eder [I. cilt, s. 581]).
184 O sıralarda telsiz mesajları ya da telsiz telegrafları böyle adlandırılıyordu (İtalyan fizikçi Guglielmo Marconi'nin adından hareketle).

M. Jourdain'in babası ne kadar kumaş satıyorsa[185], X. de o kadar casusluk ediyordu. Yalnızca gözlem yapmayı, istatistiği ve bilgi elde etmeyi seviyor, onları para karşılığında seve seve başkalarına veriyordu. Markı franga yeğlemesinin nedeni, markın biraz daha değerli olmasıydı.

Kırdaki aile

X. arkadaşının karısıyla çocuklarını İngiltere'ye gönderme görevi için ...'e yollandı.[186] Ayrıca iki baldızının beş çocuğunu da Holland'a göndermenin iyi olacağını düşündüler. Şimdiye dek sürekli bağrışmalarla ve kahkahalarla dolu olan bahçedeki sevinç birden yok olmuş gibiydi. Yazın ortasında birdenbire kış gelmişti sanki, hiç kuşkusuz kuşlar bile buna şaşmış, artık başka seslerin bastırmadığı cıvıltıları anında daha çok duyulur olmuştu. Ardıçkuşu geçerken karatavuğa şöyle diyordu: "O küçük vahşiler gitti. İyi oldu! Sonunda sessiz sedasız yaşayabileceğiz!" Kızılgerdan da soruyordu: "Sonbahar gelmiş olabilir mi? Oysa soğuk değil; gökyüzü güzel. Ah! Hava mis gibi, yumuşak, huzurlu!"

Edebiyat![187]

Vagonda[188], savaşın ilan edilmesinden hemen önce, sürekli sınırdan geçen, doğru yolu soran, "yolunu şaşırmış" mızraklı süvarilerin konuşması. Casustan geçilmeyen ülke bu noktada askeri birliğin olmadığı konusunda uyarıldı. Almanlar ellerini kollarını

185 Molière'in *Kibarlık Budalası*'nın III. perdesinin XII. sahnesine gönderme.

186 Copeau Gide'den karısıyla çocuklarını İngiltere yolculuğuna hazırlaması için Cuverville'e gitmesini ister. Ailesi çatışmaların yarattığı tehlike yüzünden Virginia Woolf'un eniştesi (Copeau'nun Kasım 1912'deki Londra yolculuğunda tanıştığı) Clive Bell'in evine gidecektir. Ama Agnès Copeau Fransa'dan ayrılmayı reddedecek, 2 Eylül'de Braffy'ye, Jean Schlumberger'nin evine gidecektir (bkz. *Corr: Gide-Copeau*, II. cilt, s. 73-76). Öte yandan, Madeleine'in kardeşi Valentine Gilbert Madam Copeau ve çocukları, ayrıca Jeanne Drouin'le Étretat'ya gider. Dolayısıyla Gide Madeleine, Dominique Drouin ve üç hizmetçiyle kalır. X. Gide'in kendisidir.

187 "M. Jourdain'in babası" sözünden başlayan bu parçaya şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes*'te rastlanır.

188 Gide bu Le Havre yolculuğuna 4 Ekim'de Valéry'ye yazdığı bir mektupta da değinir (bkz. *Corr: Gide-Valéry*, s. 442).

sallaya sallaya giriyorlar içeri ve üç haftadır köye yerleşiyorlar – köyü önce Fransızlar, sonra Almanlar; sonunda Almanlar yeniden ele geçirene dek bir kez daha Fransızlar aldı. Almanlar ilk ayrılışlarında, orada yaşayanlara "Geri geleceğiz!" demiş, geldiklerinde de taş üstünde taş, omuz üstünde baş bırakmamışlar. Yapıları dört bir yandan ateşe vermişler (bunun için özel birlikleri varmış), sonra kapıların önüne dikilip, çıkmak isteyenlere kurşun yağdırıyorlarmış. İnsanlar mizaçlarına göre, yanarak ölmekle kurşunu yemek arasında seçim yapıyorlarmış.

Anne her şeyi paketleyip kaçmak üzereyken, büyük oğlunu bulamıyor; aşırı meraklı küçük oğlan (on üç yaşında) *bakmak* için geri dönmüş.

"O yaştakiler hep kırkmerak. Gözünden hiçbir şey kaçmazdı mösyö. Sakınması da yoktu pek; arkadaşlarıyla Alman askerlerin yanına gidip bağırıyorlardı: 'Verdun'ü alamayacaksınız, çok aptalsınız!'"

"Komşumuzun küçük kızına tecavüz ettiler. Annesi gururundan söylemek istemiyordu, ama doktor anladı. Biri eğlenmek istiyordu; gülerek yanıma geldi; bana para vermeyi önerdi. Sonunda komutanına şikâyet ettim. O da gülüp: 'Alman askerleri öyle şey yapmaz' dedi. Ama öteki hâlâ üsteliyordu; bunun üstüne arkadaşlarından biri beni savunup onu dışarı çıkardı; hepsi kötü değil. Örneğin: Silezya'dakiler kalpsiz değil. Ama zırhlı süvariler (?) tam bir hayvan.

Un fabrikasının müdürünün köye giren taburun başına geçtiğini gördüler. – Ah! Mösyö, Almanların bizi ele vermesi yine de anlaşılır bir şey. Ama mösyö, casusların çoğu Fransız'dı. Ülkede casustan geçilmiyor."

Köyündeki yangından kaçmak için iki çocuğuyla otuz kilometre yürümüş.

Hırpalanmış gebe komşusu bir hendekte doğurmuş.

Retinger'in öyküsü

Bütün belgelerinin tamam olmasına karşın Pontarlier'de tutuklanmış, sonra Paris'te yeniden tutuklanmış, burada sekiz, orada altı gününü hapiste geçirmiş.

T. midesinin, yüreğinin, dizlerinin olmadığını hissediyordu; tüm varlığında olağanüstü bir gevşeme vardı; ne düşüncesi, ne sıcaklığı ne de soluğu kalmıştı; an oluyor, korkunç bir baş dönmesi yaşıyordu, kan hem beyninden hem yüreğinden çekiliyormuşçasına. Terliyordu.

(Mahzene gidiş).

Yöreye dönüş.[189] Her şeyin hâlâ yerli yerinde durmasına şaşırmıştı neredeyse. İmgelemi oradan oraya öyle sıçrıyordu ki, evi çevreleyen ağaçlı yolun, hangi "savunma ihtiyacı"yla bilinmez, daha şimdiden yerle bir edilmesini neredeyse doğal buldu.

Kimilerinin dinginliğine şaşırıyordu; önce hayran olmuştu, derken bu dinginliğin apaçık bir imgelem eksikliğinden kaynaklandığını anladı.

Rahatsız edici *olabilecek* köpek;

Alaşağı edilen hedef; nereye gizleneceği bilinmeyen; gübre şerbeti çukurunda boğulan.

Kişiler:

Boş sözlerle yetinen, kendisine inanılmadığını hisseden, ama yavaş yavaş insanların kendisine inanmamakta haklı olduğunu anlayan biri.

Tehlike anında, ortada yok; ortada olmamasının nedeni tam olarak bunu istemesi değil; kendisini kurtarabilecek birtakım küçük ayrıntılardan farkında olmadan zevk alıyor yalnızca. İşine dört elle sarılmıyor.

Buna karşılık, güvenilmeyen ama görevlerini hayranlık uyandıran bir biçimde yerine getirenler de var. Onlar için kötü konuştuklarına, kötü düşündüklerine üzülüyor insanlar.

Zaman zaman bize yararlı olacakmış gibi görünen her şey aleyhimize dönüyor. Birliklerimizin "atılganlığı" – durmadan topların koruma hattının dışına çıkıyorlar, öyle ki askerlerimiz bizim

189 "Yöre" Gide'in bulunduğu Cuverville'dir.

mermilerimize hedef oluyor.[190] Siyah birliklerimizin öfkesi, sonrasında vazgeçirilemedikleri ve bir araya getirilemedikleri için arkalarından tüm subaylarının ölümüne neden olan o aşırı hırs.

Başlarda gelen tüm yaralıların daha çok hafif yaralı olmasına seviniyor; sonra bunun tek nedeninin elde sedyeci olmaması olduğunu öğreniyor, öyle ki kaçamayacak denli ağır yaralı olanlar savaş meydanında kalıyormuş.

29 Ağustos

Le Havre'da çok tuhaf bir mesaj astılar; resmi bir bildiri kuşkusuz; cama yapıştırılmış sayfaların üstüne fırçayla yazılmıştı, bütün halk okumak için başına toplanmıştı:

SOMME'DAN VOSGES'A DEK, BÜTÜN CEPHELERDE MEVZİİMİZİ KORUYORUZ.

X. bu mesajı postasını almak için girdiği Borsa'nın büyük salonunda öğrendi. Duvara asılı, üstü küçük bayraklarla bezeli bir haritayı inceleyenlerin arasında gördüm onu. Biri şöyle diyordu: "Ben anladım: Dizgi yanlışı var, yanlış okumuşlar; mesajda: 'Vosges tepelerinde'[191] yazıyordu bence. Hem *Havre-Éclair*'in (öteki haber merkezi) camlarında da öyle yazıyor. Oraya koştuk. O mesajlarda da *Petit Havrais*'nin camekânında olduğu gibi "Somme'dan Vosges'a dek" yazıyordu.

Ya da tersine *Petit Havrais*'de okuyacaklar, X. kuzenine şöyle diyor: "İyi de onları uyarmak gerek; bu söylentinin yayılmasına izin vermek saçma." Kuzeniyse soğukkanlılığını hiç yitirmeden: "Gazetenin yöneticisini tanımıyorum." Neyse. O anda T. yanlarından geçiyor ve alçak sesle: "Evet, düzelttiler. Bu sabah, yanlışlıkla, 'Vosges tepelerinde' yazmışlardı."[192]

190 Gide'in notu: "4 Eylül'de, Joffre bu konuda özel açıklamalar yaptı." Gide başkomutanın bu konuda ordulara verdiği muhtırayı ortaya koyan *Le Temps* kesiğini *Günlük*'ünü yazdığı defterde saklamıştır.

191 Fr. *du sommet des Vosges. Somme* adlı yöreyle *sommet* (doruk) sözcüğünün karıştırıldığını ileri sürüyor (ç. n.).

192 Gide 4 Ekim'de Valéry'ye yazdığı mektupta bu öyküyü anıştırır: "Ertesi gün birden Almanların Somme'un üstünde olduğunu söyleyen üzücü

T. üç ay sonra, Almanya'nın gerek doğusunda gerek batısında, herkesin tükenmiş bir halde kendi sınırlarına döneceğini söylüyor.

31 Ağustos

Zavallı Jung amca, alışageldiği gibi elinde kurşunkalemle gazete okurken, Almanların canavarlıklarının öykülerine kalemiyle vurup duruyor. Böyle şeylerin olmamasını istiyor.

Valentine'in iki yaşlı teyzesi Étretat'da:

"Clémence, bir aydır, buraya geleli beri, beni korkutuyorsun, delirtiyorsun."

"Söylediğim her şeyin gerçekleştiğini görüyorsun da ondan."

Öteki gitmek istiyordu, ama on bir sandığını bırakmak istemeyen arkadaşını bırakmak istemiyor.

Akşam tartışma. X. öfkeleniyor: "Burada benim sözüm geçer; kapımı istediğime açar, istediğime kaparım", anında pişman olduğu sözler bunlar.[193]

Jeanne'ı gitmeye ikna etmek olanaksız. "Buraya gelmezler. Gelseler bile, çok sonra gelirler. Gelseler bile, kötülük etmezler" vb. Çelişkilerle, karşıtlıklarla dolu korkunç bir zihin; buna bir de anlatılanların korkutucu olduğu ölçüde, o korkutucu şeylerin *burada* olabileceğini kabul edememesi ekleniyor.

> Jeanne Almanların doğu sınırına yüz altmış tren dolusu asker gönderdiğini öğrenince, başta Belçikalıların onları durduracağını söylüyor. Avusturya'nın Belçika'ya savaş açtığını öğrenince, başta: "Neden?" diye soruyor, kendisine: "Oraya ordu göndermek için" denince haykırıyor: "Ruslar onları dağıtacak."

bildiriyi Le Havre'da öğrendim, bir önceki gün onları sınırda bırakmıştık. Le Havre gazetelerinden biri, durumu anlamaktan kaçarak, panosuna 'Vosges tepelerindeki cephe hattı' yazmıştı... ama çok geçmeden düzeltti: 'Somme'dan Vosges'a dek' diye okunması gerekiyordu" (*Corr. Gide-Valéry*, s. 442). 28 Ağustos tarihli resmi bildiri şöyledir: "Somme'dan Vosges'a dek uzanan cephemizin durumu dün neyse bugün de odur. Alman kuvvetleri yavaşlamış görünüyor" (*Le Temps*, 30 Ağustos 1914).

193 Bu paragrafa şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes*'te rastlanır.

Paul Laurens, kendisini Paris'ten getiren trende, bir şom ağızlıyla konuşmamak için uyuyormuş gibi yapıyor. Sonunda adam dayanamayıp, yalandan uyuyan Paul'ün üstüne eğiliyor, parmağının ucuyla omzuna dokunup gizemli bir sesle: "... Belçikalılar dağıldı!"[194] diyor.

Paul de bunun üstüne çok sakince: "Belliydi."

2 Eylül

Copeau'larla Gilbert'ler Cuverville'den ayrılmaya karar verdi.

Bir gün önceki trende yalnızca yaralılar vardı, yolcu almadı.

Herkesin yalnızca otuz kilo ek yüke hakkı var.

İnişlerle çıkışlar.

Öğretmenle konuşma. Stratejiyi baştan açıklıyor: ülkeyi ırmakların yönünde ilerlemeden ele geçirmek olanaksız. (Ansızın gelen rahatlama.)

Akşam tuhaf sesler duyuluyor. Gecenin olağanüstü dinginliği. Dalların hafif hışırtısı duyuluyor. Bahçe parmaklığına dek gidip, orada uzun süre duruyorlar, düşünmeden, ay ışığının güzelliğinin altında kendilerinden geçerek; biraz ötelerinde, otların arasında, bir grup düve, sürüyü gözlüyormuş gibi duran biri dışında hepsi yatıyor; sakin sakin geviş getirmelerinin sesi duyuluyor. Ama bu huzur veren gürültülerin arasından, ister istemez, başka sesler geliyor kulaklarına.

Étretat'da, X. (benim o) öğle yemeğini *Hôtel Hauville*'in müdiresinin evinde yemeyi kabul ediyor, kadının kız kardeşiyle Le Havre'dan Criquetot'ya giden trende karşılaşmıştı. Aynı gün, dura dura, otomobille Nice'e gidiyorlar. Bir önceki gün kaçmak istiyorlardı; ama sürücü sarhoştu. Kız kardeş direnmemek gerektiğini söylüyor; şatolar ilk hedef vb. Oralardan geldi, bir şeyler biliyor. Cesaretinin kırılmaya başladığını hissediyor.

Sonra Paris'ten bir sürü zavallı çocuk geliyor; babaları silahaltına alınmış, yüz elli küçük öksüz. Ufaklıklar yorgunluktan

194 Fransız kurmaylarının yatıştırıcı bildirilerine karşın, Alman kuvvetleri Belçika ordusunu çabucak ikiye böler.

bitmiş, çünkü tren sürekli durduğu için gelmeleri on sekiz saat sürmüş. Buna karşın, kırım olacağını düşünselerdi, bu masumların gelmesine izin vermeyeceklerini düşünüyor. Bir aydır burada iki üç yüz çocuk vardı zaten, ama yenilerini göndermelerine ne demeli!.. Bu düşünceler içini rahatlatıyor.

Ama ertesi gün, postadan belediye başkanı olan erkek kardeşine doldurulacak bir belge, birliklere kalacak yer bulmak için konutlarına el konabilecek kişilerin listesi geliyor. Bu onları beklediklerini mi gösteriyor?

Yöreye yalnızca bu açıdan bakabiliyor artık.

Masumların ve zayıfların karşısında aptalca duygulandığı oluyordu; el ele tutuşup dans eden küçük kızlar gözlerini yaşartıyordu.

Etkin yüreklilik, edilgin yüreklilik. Taban tabana zıt.

Zihninin aşırı gergin olmadığı anlarda, yakınlardan gelecek bir top sesinin bile dağıtamayacağını düşündüğü uyuşuk bir gevşekliğe gömülüyordu yine.

Sonuçta, yürekliliklerine hayran olduğu o adamların şu saatlerde bütün değerlerini açığa vurduğunu düşünüyordu. Kendilerini göstermek için ellerindeki tek fırsat buydu, kendilerini alıp götüren çağrının geldiği büyük karanlığın ötesinde onları bekleyen bir şey yoktu. Hiçbirinin ötekilerden farkı yoktu. O kendini burada onlardan aşağı hissediyorsa, bunun nedeni *özel* olmasıydı.

Daha önce: "Dayanmak kazanmaktır" diye bir şey bulmuşlardı. Sonra: "Fransa Alman ordusunu içine çekiyor."

71'de, Riciotto Garibaldi'nin tugayı 23 Ocak'ta bir ceset yığınının altında 61. Piyade Alayı'nın bayrağını bulmuştu – Alman ordusunun o savaşta Fransızlara bıraktığı tek bayrak – bir de Cissey'nin Regouville'de ele geçirdiği var (16 Ağustos.[195])

195 Bu paragrafa şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes*'te rastlanır.

3 Eylül

Taube'lerin o gün Paris'e attığı bombalar kimseye zarar vermedi[196]; ama onlara sıkılan kör kurşunlar yere düşerken birçok kişiyi öldürdü ve yaraladı.

4 Eylül

"*Yönlendirilen* işgal"[197] sözü bulunur bulunmaz, olaylar daha iyi görünmeye başladı sanki.

Hiçbir bozgun, hiçbir zafer bu iki halkın niteliklerini ve kusurlarını değiştirmeyecek. Alman ticareti tıkansa bile, Fransız ticareti onun yerini almayı başaramayacak; bir rakibi olmasaydı bile, her yerden çekilirdi.

Belçikalı hanım ilk bayrağı getirecek askere beş bin frank verilmesine kızıyordu. "Bir bayrak almak için, çarpışmayı kaybetmeye razı olacaklar. Ah! Ötekiler bunu iyi biliyor! Mulhouse olayında olduğu gibi. Başka hangi halk olsa bundan sakınırdı. Fransa'da yapılan hataların dörtte üçü söz, jest, duygu aşkından kaynaklanıyor! Ah! Bu gerekçelerin onlarda olduğunu mu sanıyorsunuz! Onlar pratik; sizse romantiksiniz. Ah! Rostand tam size göre! Tüyler, şampanya, bu iflah olmaz uçarılığa uyan her şey ateş altında eğlenmenizi ve ötekilerin hazır olduğunu asla kabul etmemenizi sağlıyor. Ayrıca talihe fazla güveniyorsunuz. Kendine güven iyi bir şey; ama özellikle sağlam bir temeli olduğunda."

Kapıyı bana Georges'un[198] hizmetçisi Élise açtı, Georges'un çıktığını söyledi. Ama beni alıkoydu; birinin onunla konuşmasına ihtiyacı varmış; bana öyle söyledi:

"Mösyö M. Georges'u tanır. Sık konuşmaz. Her zaman ona soru sormak gerekir; hatta kimi zaman yanıt da vermez. Bana gazeteyi verir. El yazısı okumayı bilmiyorum; ama basılı yazıları

196 *Taube* (Almanca "güvercin") düşman uçaklarını tanımlar. Hiçbir gazetede Fransızların verdiği karşılığın insanları yaraladığından söz edilmez.
197 Bir önceki gün hükümetin Alman birliklerinin yaklaşması dolayısıyla Paris'ten Bordeaux'ya geçmesi ifadeye ironik bir anlam kazandırır.
198 Madeleine'in kardeşi.

okuyorum. İstedikleri kadar içimi rahatlatmaya çalışsınlar, her şeye karşın işlerin iyi gitmediğini anlıyorum. Madam Gilbert'le Madam Drouin uğradığında, bizimle biraz konuşuyordu. Şatodan birini görmeye ihtiyacım var. N'olacak benim halim onlar böyle çekip gidince! Tehlikeden ötürü gitmediklerine kimse beni inandıramaz; o kadar da aptal değilim yani."

General Gallieni'nin[199] talimatıyla Paris'teki müstahkem mevkide bulunan tüm subaylara ve askerlere üç gün üst üste üç kez okunan "Tüm Ordulara Muhtıra" adındaki emir metninde, başkomutan öncelikle kimi birliklerin verdiği kayıpların nedenlerini belirtiyor. "Ne zaman piyadelerin çok uzaktan saldırmaları istense, daha topçuların etkisi hissedilmeden, piyadeler makineli tüfek ateşiyle karşı karşıya kalıyor ve aslında önleyebilecekleri kayıplar yaşıyorlar."

6 Eylül, Pazar

Bu sabahki *Petit Havrais*'den laf arasında Almanların geçen Salı Amiens'ı ele geçirdiğini öğrendik.

Gazeteler iki gündür *Daily News*'tan (?) hareketle, öğrenildiğinde "Avrupa'yı şaşkına çevirecek" "akıl almaz bir etken"den söz ediyor. Sıradan halkın bunu okuyunca bir "etkenin"[200] nasıl "akıl almaz" olabileceğini anlamaya çalışacağını kestirebiliyorum![201]

7 Eylül

Bu yörede böyle günlerce havanın hep ışıl ışıl olduğuna daha önce tanık olduğumu anımsamıyorum. Yürek kendinden geçiyor gökyüzünün dinginliğiyle.

8 Eylül

Ondan yalnızca: "Sıradanın eşsizi alt etmesi doğal bir şey" gibi özdeyişler duyabiliyordunuz.

199 Paris askeri valisi Joseph Gallieni (1849-1916) Marne Çarpışması'na katılmış, 1915'te Savaş Bakanı olmuştur.
200 Fr. *facteur*. Sözcük aynı zamanda "postacı" demektir (ç. n.).
201 *Le Temps* ve gazetelerin çoğu o sıralarda *Daily News*'ten sık sık alıntılar yapan bir "Revue de presse" yayımlar.

Umutsuzluğu özellikle Alman silahlarının, tüm bu savaş makinesinin o halk ve ülke için hiç de yapay ya da sahte olmadığını, kabuklu hayvanların kabuğu ve kıskaçları kadar doğal olduğunu iyi bilmesinden kaynaklanıyordu. İkisi arasında derin ve vazgeçilmez bağlantılar vardı. Bizde, ordu hâlâ bir araçtı; onlardaysa bir organ; öyle ki, savaşın bu organ için işleme gereksinimi olduğunu söylemek çok da abartmak olmaz.[202]

Almanların kendi yaralılarına karşı tutumu. Görünüşe göre, savaş alanında onların işini bitirdikleri açık.

Fransız ve Alman yaralıların aynı odada toplandığı o revirin öyküsünü anlatıyor herkes. Köy Almanların eline geçmiş, sonra geri alınmış; giderlerken, altı Alman yaralıyı öldürmüş, dört Fransız yaralıyı sağ bırakmışlar. Çık çıkabilirsen işin içinden.

Aynı şekilde, Helgoland[203] yakınlarındaki deniz savaşında, İngiliz filikasının toplamak üzere olduğu Alman denizcilere ateş ettikleri görülmüş.

Son olarak, köprüleri yıkılmış bir ırmağı aşmak için, üç cankurtaranlarını yaralılarla dolu halde devirmekten çekinmedikleri, sonrasında da içeridekileri çıkarmaya zahmet etmedikleri anlatılıyor. Üstlerinden geçip gitmişler.

12 Eylül

X. ayın başında panikle kaçanları toplayıp geri getirmek için Seine'in karşı yakasına geçiyor.[204]

On iki gün önce İngilizlerle dolup taşan Le Havre iç karartıcı görünüyor. İki haftadır ışıl ışıl olan hava bozmaya başlıyor.

Criquetot'yla Le Havre arasında artık tek bir tren çalışıyor, saat 11'e 10 kala Criquetot'dan kalkıp, onları doğrudan 1'de Honfleur'e giden gemiye ucu ucuna yetiştiriyor. Saat 3'e doğru, Pont-l'Évêque'e giden trene biniyor – oradan Braffy'ye gitmek için bir araba ısmarlıyor. Geceyi geçirmek üzere oraya gidiyor.

202 Bu konuda bkz. Ruyters'e yazdığı, 3 Ağustos 1915 tarihli mektup (*Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 136-137).

203 Helgoland Adası Kuzey Denizi'ndedir.

204 X. burada da neredeyse her zaman olduğu gibi Gide'dir. Gide Valentine ve Madam Copeau'yu Cuverville'e getirmek için Braffy'ye, Schlumberger'nin evine gider ama Madam Copeau dönmeyi reddeder. Marne zaferi (9 Eylül) Almanları Aisne'e çekilmek zorunda bırakır.

Ertesi sabah, X. Lisieux'den nekahat sürecini geçirmeleri için gönderilen askerlerin anlattıklarını dinliyor. Braffy yakınlarında, üç büyük odası kendilerine ayrılmış bir yapıda yaşıyorlar. Odalardan biri yemekhane, öteki ikisi koğuş olarak kullanılıyor. On beş kişiler. Hiçbiri ağır yaralı değil. Anlattıkları gazetelerden alıntılanmış gibi.

Yeni patlayıcı maddelerin sersemletici etkilerini ve yaralanmadan, ayakta ölen askerleri görmenin yarattığı şaşkınlığı anlatırken, bir Cezayirli sözü şöyle bağlıyordu: "Ayakta oldukları için üzücü; ama öldükleri için matrak."

X. daha kişisel ayrıntılar duymamasına şaşırıyor. (Yanlarında daha uzun süre kalması gerekiyordu.) Çoğu Charleroi'dan ya da çevresinden dönmüş. Topçu sınıfının piyadeleri koruma görevinde başarılı olamadığı açık gibi. Biri yaşamını obüs mermisi yerde patlayınca, havalanıp bir parçası kendisini yaralayan mermiyle birlikte uzağa fırlamasına borçlu olduğunu söylüyor. Bir başkası, Beauvais'li biraz çalçene bir berber, bir Alman'ı uzun süre bir çukurlukta kovalamış; Alman da çok hızlı koşuyormuş, ama bir taşa çarpıp düşmüş; o da süngüsünü sırtına saplayıvermiş. Süngü öyle bir girmiş ki, çıkarmak için cesedi ayağıyla itmesi gerekmiş.

Son olarak, bir başkası, söylediklerine bakılırsa, bir ambarda körkütük sarhoş ya da uyuyan on beş Alman'ı gafil avlayıp boğazladığı için vicdan azabı çekiyormuş.

Malvy ve Ribot[205] Paris'in "onurlu" bir biçimde teslim edilmesini, böylece başkentin kurtulacağını ciddi ciddi düşünüyor. Obüs mermilerinin Notre-Dame'a ya da Louvre'a ulaşması düşüncesine katlanamıyorlar. Hiç kuşkusuz tam o sırada, yöneticilerin zayıflık göstermesini önlemek için, müttefik ülkelerin hiçbirinin ötekilerin onayı olmaksızın barış anlaşması imzalamayacağını açıklayan bildirge yayımlandı.

205 Alexandre Ribot (1842-1923) maliye bakanıdır (bkz. *Journal et correspondances inédites*, 1914-1922, Plon, 1936), Louis Malvy ise (1840-1932) içişleri bakanı.

Lisieux'de, bu Eylül ayının başında, bir haftadır ekmek yok.[206]

Herkes düşman obüs mermilerinin hepsinin patlamadığını yineleyip duruyor; yarısı patlıyormuş söylediklerine göre; çok da etkili değillermiş. "Tapon mal" diyorlar.

Güneşin alnındaki yürüyüşler sırasında, güneş çarpması olayına çok sık rastlanıyormuş. "Herkes hemen kendini atacağı bir gölgelik arıyordu." Kimisi sıranın ortasında birdenbire düşüyormuş; hendeklerde inanılmaz sayıda adam bırakmışlar.

Édouard özverisi reddedilince bütünüyle *çöktü*.[207] Önerisi ciddiye alınmalıydı.

Gökyüzündeki ışıltılı denge bulutların olağanüstü basıncına boyun eğiyor büsbütün. 12'sini 13'üne bağlayan gece korkutucu fırtına gürültüleriyle geçti. X. kaygıyla o fırtınanın kime *karşı* estiğini düşünüyordu.

16 Eylül

Yakın çevrede onu tetikleyen birşey kalmadığı anda, (sonuçta yapay) gerilim halinin kendi içinde sürdürülmesinin olanaksızlığı. X. yeniden okumaya, Bach çalmaya başlıyor, hatta aslında *İyi Düzenlenmiş Klavye*'nin ritmiyle sevinç yaratan ve hâlâ istemeye istemeye kaçındığı füglerini çalmak istiyordu.

Bununla birlikte, karısıyla baş başa kaldığı eski evde, insanlar toplanıyor, Jeanne hâlâ gönülsüzce döndüğü Étretat'da oyalanıyor, olup bitenlere ve sağduyuya karşın iyimser olmaya dayanan karşı çıkma merakıyla: "Asla buraya gelmeyecekler" diyordu, Rusların Belçika'ya yönelmiş Avusturyalıları dağıtacağını ileri sürdüğü andaki ses tonuyla.

Ama Prusyalılar sonuçta gelmediği için tartışma geçmişe dönüyor, X. de gelebileceklerini söylemek zorunda kalıyordu. Bu tartışmanın sonu yoktu.

206 Bu ve bir önceki paragrafa yalnızca *Œuvres complètes*'te rastlanır.
207 Édouard Rondeaux askere yazılmak ister, ama anlaşılan yaşı nedeniyle reddedilir.

Yeniden aile dinini benimseme zorunluluğu. İçindeki rahatsızlık. Duygularının ötesine geçebilecek hareketin yarattığı korku.

Kutsal Kitap'tan okunacak parçaları okumakla görevlendirilince duyduğu sıkıntı; papazların neden çoğunlukla Aziz Pavlus'un "her ortama" ya da "her duruma" İncil'dekilerden daha elverişli metinlerine başvurduğunu anlıyor. O da bir mezmur ve peygamberlik kitaplarından bir bölüm arıyor, ama hepsi gözüne aşırı "duruma uygun" görünüyor.

Bu da onu bu yönde istemediği kadar uzaklara itiyor.

Sevgili André (Ruyters). – Her gün inatla düşündüğümüz dünün tüm dostları arasında, görünen o ki en kısmetsiz olanlardan birisin. Savaşa gidip cephe gerisine düşmek, bir tencerenin ya da çamaşır leğeninin başına geçmek hiç heyecan verici bir şey değil. Ayrıca ilk günlerde yeme alışkanlıklarının değişmesinden de çok rahatsız olduğunu biliyorum; ama rahatsızlığının çok sürmediğini de biliyorum.

Sana daha önce yazmalıydım kuşkusuz, ama olup bitenler konusundaki genel düşüncelere pek düşkün değilim, sana söyleyecek yeni ya da özel bir şey bulamıyorum. Kuşkusuz olaylar pek hoş görünmeyince, yazgımız korkunç bir bulutla kararınca, Cuverville'e döndüğümü duymuşsundur: Copeau karısının ve çocuklarının tehlikeli olabilecek bir noktada kaldığını düşününce biraz kaygılandı; onları suyun karşı yakasına göndermekle görevlendirildim. Aynı şekilde, yeğenlerimi ve baldızlarımı da sevimli ama ihtiyatsız bir kalabalık oluşturdukları Cuverville'den gönderdim – karımla ve Domi.'yle kaldık (Domi. de ilk ciddi tehlike işaretinde bisikletle Le Havre'a gidecekti), Em.'le kalıp sonuna kadar dayanmaya karar verdik, tıpkı kaynım, senin de bildiğin gibi Cuverville'in belediye başkanı Georges gibi. Buraya döndüğüm gün, birden "resmi bildiri"yle Almanların "Somme"a saldırdığı söylendi – bu bilginin belirsizliği Caux bölgesini tam anlamıyla çılgına çevirdi. Kaçmaya gücü yeten herkes ama herkes Étretat'dan, Fécamp'dan, hatta Criquetot'dan ayrıldı. Görüntü biraz can sıkıcıydı, yoksullar ya da işleri yüzünden gidemeyenler üstündeki yankısıysa dayanılacak gibi değildi. Buna karşın, karımın soğukkanlılığının ve kararlılığı-

nın onları avuttuğunu fark ettim. Benim dönüşüm de içlerini biraz rahatlatmıştı, çünkü: "M. Gille döndüğüne göre, tehlike yok!" diye düşünüyorlardı. Neyse ki içimden geçenleri anlayamıyorlar! On gün korkunç kaygılarla boğuştum, her an en kötüsünün gerçekleşmesini bekledim – belki de tamamıyla nedensiz değildi bunlar... "Bildiriler" akının artık Normandiya'yı tehdit etmediğine inanmamızı sağladığında, bu kez Paris'in çok yakınlarında olduklarını öğrendik ve içimizdeki kaygı bambaşka bir hale büründü...[208]

Çok sevgili dostum[209]*, – hem senin onca beklediğim mektubunu hem de Yport'dan ayrıldığımı düşündüğüm –yoksa onu görmeye giderdim– Paul'ünkini*[210] *aldım. Acılı bir ziyareti anımsıyor hâlâ; o zaman en kötü günleri yaşıyorduk, yüreğim ve zihnim bir önceki gün birlikte yolculuk ettiğim göçmenlerin anlattıklarıyla doluydu; her şeye karşın beslediğim umut umutsuzca "nihai sonuç" olarak adlandırdıkları, ama açıkça yalnızca mezar ötesinden alkışlayabileceğime inandığım şeye dayanıyordu. Evet, korkunç kuruntularım vardı!.. Keşke onu yeniden görebilsem şimdi. Görüşürseniz, ona burada maneviyatın kuvvetli olduğunu söyleyin. Théo'nun mesajının elime ulaşması iki gün sürdü (sizinki yedi); ama her şeye karşın nasıl da mutlu etti bizi! Tüm bu olanlar konusunda aynı şeyleri düşündüğümüze eminim sevgili dostum... Sırasıyla Belçika'da, Fransa'da, Rusya'da gezerken, bir sürelik ama gitgide daha eğreti bir zafer için fazladan güç gerekiyor onlara. Wilhelm'in bir tepeden Nancy'de bozguna uğradığına tanık oluşunu düşünelim; Rus akını karşısında, daha dün ordumuzu göçerten o fazladan gücü doğuya geri çağırdığında duyacağı kaygıyı düşünelim zevkle; kalan güçlerin şimdi bizi alt etmeye yeteceğini düşünüyor, sonra*

208 Gide haber alamadığından yakınan Ruyters'e 16 Ekim'de yanıt verecektir: "Sana iki kez uzun uzadıya yazdım; ama göndermedim, nedenini daha sonra açıklayacağım" (*Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 132-133). Bu mektup gönderilmeyen mektuplardan biridir.

209 Görünüşe göre, bu mektup Jacques Copeau'ya yazılmıştır ve onun 10 Eylül tarihli, gecikmeyle gelen mektubuna yanıt verir (*Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 79-84).

210 Paul-Albert Laurens 11 Eylül tarihli mektubunda Paris'te olduğunu söyler, çok yurtseverce sözlerden sonra, silahaltına alınmadığına üzülüp şöyle yazar: "Tüm bunları söylüyorum ama sonra... hiçbir şey yapmıyorum" (*B. L.J. D.*).

öyle olmadığını, yetmeyeceğini anlıyor. Bundan daha dokunaklı bir oyun olamaz. Ah! Sizinle konuşamamak ne kötü!.. Dayanamıyorum artık. Yakında görüşmek üzere.

Herkesin haberlerini yolladığınız için teşekkürler; biraz daha çok ve daha iyi çalıştığınızı öğrenmek beni mutlu etti.

Yaşam nasıl da kolayca yeniden derlenip toplanıyor, kapanıyor. İyileşmek aşırı kolay. Gerçek mutluluğun en büyük düşmanı bu vasat mutluluğa teslim oluş.

Ona "kalmak gerek" diyenler giderken, kalan X.'in durumu.

Yport'daki L.'lerin (ona karşılık) durumu – F. onlara gitmelerini söylüyor ve falanca garda sözleşiyorlar – sonra vazgeçiyor, son ana dek kalmaya karar veriyor ve denebilirse, korkaklığa cesaret edemiyor.[211]

18 Eylül

Bu sabah, saat 8'den önce, postane müdiresinin yeğeninin oğlunun getirdiği telgraf: "Charles Péguy Argonne'da düşmanın karşısında öldü."[212] Théo göndermiş.

23 Eylül

26 Ağustos'tan sonra ...'da yeniden elime alıp, o günden beri düzenli olarak tuttuğum günlüğü tutmayı bıraktım. Böylesine ciddi olaylar karşısında, notlarımdaki öznelliği sürdürmek gözüme yersiz göründü; yeni bir defter açıp (daha büyük, sarı, sırtı kırmızı), kendimden bütünüyle bağımsız biçimde, romanıma malzeme sağlayabileceğini düşündüğüm şeyleri not ettim[213]; bu önce işime yaradı, çünkü günlük kalıbında yazamayacağım

211 Gide büyük olasılıkla Laurens'ları anıştırıyor, ama F.'in kim olduğunu bilmiyoruz. Laurens'ın mektupları Gide'in kurduğu senaryoyu aydınlatmıyor.

212 Charles Péguy 5 Eylül 1914'te Villeroy'da öldürülmüştür.

213 *Caves du Vatican*'ın (*Vatikan'ın Zindanları*) özgün baskısında *Le Faux Monnayeur* (Kalpazan) adıyla sözü edilen *Faux-monnayeurs* (*Kalpazanlar*) söz konusu.

şeyleri yazdım oraya. Ama dışarıda olup bitenler özel yaşamdan baskın çıkmamaya başladığı anda bu yeni yöntem işe yaramaz oldu. Sekiz on gündür yazmayı bıraktım, bu sessizlik de yeniden bu günlük sayesinde alt etmeye çalışacağım yeni bir istenç, bir erdem zayıflığıyla örtüşüyor.

Jacques Raverat'dan gelen telgraf beni Le Havre'a çağırdı, onu oradan Cuverville'e getirdim. Birkaç gündür hava korkunç. Valentine Gilbert'le iki yeğenimi Trouville'den getirmiştim. Jeanne Drouin Étretat'dan döndü. Madam Copeau Madam Jouvet'nin lohusalığına dek Braffy'de kalmak istedi; kaldı ki, Jean Schlumberger ulaşım durumunun hiç belli olmamasından ötürü, onun buraya çabucak dönmesine izin vermenin pek akıllıca olmadığını düşünüyordu.

Domi. dört gün önce gittiği Le Havre'dan üç genç Lafaurie'yi getirdi (ikizler ve kuzenleri Maurice[214]), kuzen çok eğlenceli, istemeden de olsa soytarılık edip duruyor, ama gülünçlüğünün bilincinde; gözleri gülüyor, biraz sinsi, dudakları dolgun, burnu küt; elleri olağanüstü kalın, kısa ve ifadesiz. Beni çok eğlendiriyor, hatta eğlendirmekten bile fazlasını yapıyor.

> Önceki gün, Benouville'deydik. Jeanne yorulmasından, ayaklarını ıslatmasından vb. çekindiğim küçük Jacques'ı yanımızda götürmeyi reddettiğim için bana korkunç parladı. Ağzından çıkan birkaç söz çocuklar konusundaki çekincelerimi yorumlayışını birden aydınlattı. Bana "oyunbozan, neşe düşmanı" vb. dedi, bunlar önemli değil, ama sonra ekledi: "Copeau'nun çocuklarından biri olsaydı, sesini çıkarmazdın... Öyle, öyle! Jacques'a karşı tavır aldığını uzun süredir fark ediyorum..." Bu haksız sözlerin beni ne kadar üzdüğünü gören Madeleine biraz sonra koridorda arkamdan koşup, bu tür patlamaların Jeanne'ın yaşından kaynaklandığını, onları çok ciddiye almamam, kendimi üzmemem gerektiğini söyledi. Yine de sonrasında bana somurttu; bana somurtmayı bırakınca, beni "bağışladığını" anlayacağım.

214 "Jung amca"nın torunları.

24 Eylül

Üç genç Lafaurie dün gitti. Önceki akşam onlara Turgenyev'in "Le Chien"ini başarıyla okudum; oysa ikizler her an tetikteydi. Jacques Raverat ziyaretini bir gün uzattı; dün Domi.'yle ağaçlı küçük Fongueusemare vadisinde uzun bir geziye çıktık. O ufaklığın birçok haz ülkesini bilmemesini kabul edemiyorum; görünüşe göre, şiir, düşünce, müzik, resim onun için kapalı şeyler, Paul G. ve o kuşaktan niceleri için de olduğu gibi.

Barbar istilası.

Dün akşam çocuklara Courteline ve Duvernois okudum.

25'i

Dün, Jacques Raverat gitti.[215] Birlikte Milton'ın hayranlık uyandıran *Ode de la Nativité*'sini[216] ve Shakespeare'in *Sonnets*'inden birkaç parça okuduk. Uzun uzadıya ahlaktan ve dinden konuştuk. Şeytana inanıyor; hatta bana Tanrı'ya inanmadan önce de şeytana inandığını söyledi. Ben de şeytandan nefret edip etmediğimden pek emin olmadığım için ona inanamadığımı söyledim. Kesinlikle romanımda, şeytana inanacak biri olacak. – Bu konuşmalar ikimiz için de epey yararlı olabilir. Giderken içinin yeni bir çalışma tutkusuyla dolduğunu söyledi.

Öğleden sonra, arabayla Étretat'ya gidiş. Yaralıların ziyaret edilebileceğini çok geç öğrendiğime üzülüyorum (Perşembeleri ve Pazarları 1 ile 3 arasında).

> Köyün çıkışındaki parktaydım; üç çocukla konuştum, biri berber Jouette'in oğluymuş; ikinci karısı ondan nefret ediyor, hep kötü davranıyormuş... Çocuğun yüzü oldukça güzel (on beş yaşında) ama çok dikbaşlı; umarım onu önümüzdeki Perşembe yine görürüm.

215 Jacques Raverat müttefiklere çevirmenlik (İngilizce-Fransızca) yapmak için Fransa'ya gider. Bkz. Saint-Adresse'ten (Le Havre) gönderdiği, 29 Ekim 1914 tarihli mektup. Mektupta Cuverville'e uğrayışına değinir, ama Gide'in burada anlattığı konuşmadan söz etmez (*B. L. J. D.*). Gide bu buluşmayı 1916 yılının *Yapraklar*'ında anacaktır.

216 *On the Morning of Christ's Nativity.*

Bu sabah Marcel'in beklenmedik gelişi, ben de tam ona mektup yazıyordum.

(Dün akşam, Domi'ye Édouard'ın içinde bulunduğu durumdan söz ettiği mektubu okuttum. D. sonrasında şöyle demekle yetindi: "Bu Édouard dayıya karşı duygularımı değiştirmedi."[217])

26'sı

Zavallı yaşlı Madam Freger'ye (kızlık soyadı Urémie Débris![218]) bir şişe şarapla bir kutu bisküvi götürdüm. Neredeyse on beş gün önce, onu bıraktığımda yataktaydı, bir daha kalkabilecekmiş gibi görünmüyordu. Hastalığından geriye şiddetli baş ağrıları ve kara bir bantla kapadığı sol gözünde oldukça yoğun bir yangı kalmıştı yalnızca. – "Dalgalarını kabarttıktan"[219] sonra, beni evine götürdü ve orada, ben tam yanından ayrılacakken, ilk kez minnetini, sevgisini açığa vurarak gözlerimi yaşarttı. Dostça kolumu tuttu; Em.'den söz ederken kendisi de ağladı, birdenbire içini açması kendini ancak kaba saba, ham ve kocaman kayalar gibi ağır sözcüklerle ifade edebilmesi nedeniyle daha da dokunaklı bir hale bürünüyordu. Mius'un bizi bırakabilmesine şaşırdı, yakında dönmezse daha da şaşıracak.

Dönüşte, Groseilliers yolundan Dumont evine indim, önceki gün Valentine'in bakmaya gittiği ufaklığın durumunu öğrenmek istiyordum. Kapı duvardı.

217 Madeleine'in kardeşinin büyük olasılıkla askeri durumundan söz ettiği bu mektubunu bulamadık.

218 *Urémie*: üremi; *débris*: kırıntı, döküntü (ç. n.).

219 Fr. *remuer ses vagues*. İfadenin tırnak içinde oluşu kadının ağzından çıktığını gösteriyor. Gide'in biraz ileride bu çiftçi kadının "kaba saba, ham" bir dil kullandığını söylemesi –daha önce de kötü bir Fransızcayla konuşması– göz önüne alındığında, burada da benzer bir durumun söz konusu olduğu düşünülebilir. Metnin İngilizce çevirisinde *her round of chores* denmiş (ev işleri, çiftlik işleri). Danıştığımız kimi kişiler, *vagues*'ın burada "dalgalı saçları" tanımlayabileceğini, "kımıldatmak, karıştırmak" gibi anlamları olan *remuer*'nin de "fırçalamak" olabileceğini ileri sürdüler. *Vague* ayrıca sıfat olarak kullanıldığında, boş, ekili olmayan alanları tanımlar. *Remuer la terre* de "toprağı işlemek" demektir. Kadının bir çiftçi olduğunu ve o sırada dışarıda olduğunu düşünürsek, ekili olmayan toprağı kabartması mantıklı görünüyor. Ne var ki, kesin bir şey söylemek olanaksız. Belirsizliği korumak için, neredeyse sözcüğü sözcüğüne çevirmeyi yeğledik (ç. n.).

Madam Deshais'yle uzunca konuşma, vadinin derinliklerine[220] inen yolda kendisine yetişmemi sağlayıp bana ayak uydurdu. Neredeyse anında savaşla ve ne kadar süreceğiyle ilgili sorular sormaya başladı. Doğrusunu söylemek gerekirse, söyledikleri budalaca değildi, buralarda konuşabildiğim hiç kimse budalaca konuşmuyor zaten. Hepsinin görüşü kulaktan dolma kuşkusuz, ama sonuçta dikkat çekici ölçüde bilgililer, üstelik yalnızca ne yazık ki ülkemizde olup bitenler konusunda değil, Ruslardan, Japonlardan, Sırplardan söz ederken bile yetersiz sayılmazlar. Önceki gün de Étretat'da, denizci çocuklarının Reims Katedrali'nin bombalanmasından söz edişine şaşırmıştım; kızgınlıkları kesinlikle büyüklerinkini, onlarınki de gazetelerinkini yansıtıyordu; ama derinlemesine içten, arzu edilen ölçüde olduğu hissediliyordu. Madam Deshais de kesinlikle bunun onarılamayacak bir şey olduğunu, hiçbir savaş tazminatıyla telafi edilemeyeceğini hissediyordu.

Françoise'ı[221] çalıştırmaktan her geçen gün daha çok zevk alıyorum; neredeyse kendi çalışmamdan aldığım kadar – az buz değil.

27'si

Hiç kuşkusuz, Marcel gelince, yüreğim büyük bir sevinçle doldu, çünkü her şeye karşın onunla aramdaki eski arkadaşlık bağı kopmadı, yeniden canlanmak istiyor yalnızca. Ama çok kısa bir süre sonra, yine her şeyiyle, sözleriyle, tutumuyla, hareketleriyle, bana karşı duyarsızlığını ve soğukluğunu gösteriyor. Benimleyken yapabildiği en iyi şey "dikkatli" olmak. Ondaki incelik çoktan arkadaşlığın yerini almış.

Ah! Geçmişin tüm yaralarını, belleğimin kötü olmasına karşın, hâlâ bana çok acı verenleri bile seve seve unutmaya hazırım oysa, onun yanında geçen her yeni gün, her saat, yeniden soğukluğuna tanıklık etmese. Soğukluğu yalnızca bana kızdığı anlarda ortadan kalkıyor.

220 Yine "Fonds" (ç. n.).
221 Françoise Gilbert Gide'in yeğenidir, Valentine Rondeaux'yla Marcel Gilbert'in evliliğinden 1901'de doğmuştur.

Bana şöyle yazmıştı: "Anlaşmazlıklar çoğunlukla söylenenlerden çok söylenmeyenlerden kaynaklandı."[222] İyi ama her söylediğime karşı çıkarken ya da bütün benliğini geri çekerek, dediklerimi nazik, hoşgörülü bir dille onaylarken, onunla nasıl konuşabilirim?

Marcel'in beni yaralayan sözlerinin hiçbiri bile isteye, beni yaralama niyetiyle söylenmedi; bu yüzden canımı çok acıtıyorlar; çünkü kesinlikle benliğinin derinliklerinden kendiliğinden çıktıklarını hissediyorum. Hiç kuşkusuz o anımsamayacaktır; söylediklerinin farkında olup olmadığı bile belli değil; sözleri içten ama o bunu bilmiyor.

28'i

Durmadan Marcel'e boyun eğmek yerine, kafa tutmaya karar verdim, bu da bana iyi geldi. Böyle giderse, yalnızca cinaslarla konuşabileceğiz. Artık ona ne söylesem, çocuklara ya da delilere yapıldığı gibi kuşkuyla yaklaşıyor ya da hoşgörülü ve mesafeli bir "Ah! Öyle öyle"yle karşılık veriyordu. Ama gerçekten canıma tak demişti ve başta istemeden karşı çıktım ona. Aslında sırtımı dayayabileceğim kanıtlar ve tanıklıklar olmaksızın herhangi bir şey ileri sürmemeye çok özen gösterdim. Anı anına uymayan zihnim için iyi bir perhiz bu.

Kaldı ki öfkelendiğim için Marcel'in bana minnettar olduğunu, dirençle karşılaşmadığı anlardan daha çok tiksindiğini düşünüyorum.

İğrenç gece. Sinirler aşırı gergin; beden en kötü günlerde olduğu kadar diken üstünde. Ancak gecenin 3'üne doğru biraz uyuyabildim.

Öte yandan kendimi çok yorgun hissetmiyorum bu sabah; ama *alınganım*, kendime saygım savunmasız.

Yine de oldukça iyi çalıştım (en azından İngilizce okudum ve Françoise'a piyano çalıştırdım. Dukas'ın *Çeşitlemeler*'ini yeniden

222 Marcel Drouin'in bu mektubunu inceleyemedik; bununla birlikte, Gide'le aralarındaki anlaşmazlık büyür: Drouin'in oğullarının eğitimi, Gide'in *Corydon*'u yayımlaması, Cuverville'de birlikte geçirdikleri süreçlerde yaşanan geçimsizlikler vb.

ezberledim); ama düşüncelerim sürekli korkunç bir kaygının altında eziliyor; orada bir yerlerde, on beş gündür, belirsiz bir kavganın sürüp gittiğini aklımızdan bir an için olsun çıkaramıyoruz.

2 Ekim, Cuma

Seferberlikten beri altmışıncı gün.

Günler tekdüze bir bekleyiş içinde akıp gidiyor. An oluyor, Paris'te olmak istiyorum. Ama orada Cuverville'den ayrıldığıma üzülmeyecek miyim?

Çarşamba günü, ev halkı gezmeye gidince, Em.'in yanında, evin önündeki sırada, fasulye ayıkladım. Gökyüzü olağanüstü duruydu. Arada sırada iki çift laf ediyorduk, çünkü *bu*'ndan başka bir şeyden konuşamıyorduk; yine de çevremizdeki, içimizdeki bu büyük sessizlik biz istemesek de mutlulukla doluyordu... Sonra vadinin üstündeki[223] ormana, Valentine'le çocukların yanına gittim, döndüğümüzde gece olmuştu.

Perşembe günü, brik bizi Étretat'ya götürdü. Evde Odile'le[224] baş başa kalan Em.'i bırakmak içime dokundu biraz. Gökyüzü önceki günkü kadar ışıltılıydı, ama hava daha şimdiden soğumuştu. Küçük Jacques'la yüksek koltukta oturuyordum.

Étretat'da ötekilerden ayrılıp, denizin kuru bıraktığı kayalardan Büyük Kapı'ya gittim. Dönerken, Françoise ve Jacques'ı birikintilerde yürümeye çıkaran Valentine'le karşılaştım. İki çocuk da yalınayaktı. Jacques hiç eğlenmediğini, annesiyle kalmayı yeğleyeceğini söylüyordu. Valentine suyosunlarının üstünde yalınayak yürümenin çok eğlenceli olduğunu ona ne kadar söylese de boşunaydı. Kayaların çocuğun biraz canını yaktığı açıktı; ama özellikle birikintilerde gizlendiğini düşündüğü gizemli hayvanlardan çok korkuyor, ayağının ucunu sokmaya asla yanaşmıyordu. Ayakkabılarını yeniden giyince biraz yüreklendi, çok geçmeden biraz tırmanmasını sağladım. Kendini daha bilmeyen, başına gelebilecek her türlü can sıkıcı olaya karşı annesi uyardığı için kendisini ödlek sanan bir çocuk kadar ilgi çekici bir şey olamaz. Kaygılarıyla biraz alay edip, tehlikeli olmayan yerler-

223 Fonds (ç. n.).
224 Odile Drouin (1910-1942), Jeanne-Marcel Drouin çiftinin kızı.

de işin içinden tek başına çıkmasına izin verdim. Başta, iğrenç hayvanlardan korktuğu için ellerini kayaya koymuyordu; ama alay etmeme içerleyip, yürekli olmayı çabucak onur sorunu yaptı.

Bugün, Cuma, gökyüzü kapalı. Hava yumuşak. Gazetelerde hâlâ yeni bir şey yok.

> Dün akşam yemeğinde Jeanne Valentine'e çok kötü patladı. O sahneyi uzaktan görüp, nasıl saçmaladığını kendi kulaklarıyla duyabilmesini isterdim. Mantıksızlığı öyle tuhaf işliyor ki, onu gözlemlemekten asla bıkmıyorum; hatta bundan biraz zevk aldığımı, kimi zaman tartışmayı başlatarak eğlendiğimi itiraf etmeliyim. Ama olaylar bu kez istemediğim kadar saldırgan bir hale büründü, sonrasında Valentine bütün gece uyuyamadı. Jeanne pohpohlanmadıkları anda çocuklarının anlaşılmadığına, sevilmediğine inanıyor kesinlikle. Onlarla biraz daha az ilgilense, çok daha iyi olacak oysa! Çok daha iyi yetişecekler! Çocuklar eleştirilebilecek küçük kusurlarının hepsini ona borçlu, iki ufaklık onun yanında değilken o kusurlar anında kendiliğinden yok oluyor.

Dün akşam annesinin söylediklerini duymasına karşın, hatalı olduğunu pekâlâ hisseden Jacques bu sabah çok budalaca davrandığı için Valentine'den özür dilemeye geldi kendi kendine; sonra bana o kadar ödlek olmadığını kanıtlamak istediğinden, gözlerimin önünde küçük bir ağacın neredeyse tepesine tırmanmaya başladı ve inan olsun, epey çevikti; dün korkularını bastırmasaydım, bu asla yapabileceği bir şey değildi.

Akşam çocuklara *Gordon Pym*[225] okumayı sürdürdüm.

3 Ekim

Marne'daki başarımızı öğrendik.[226] Sonra görünüşte bir tür yatışma oldu; on beş gün boyunca şundan başka neredeyse hiç haber alamadık: Savaş sürüyor; tüm cephelerde zorlu bir mücadele var; cephe hattında neredeyse hiç değişiklik yok.

225 *Nantucketlı Arthur Gordon Pym'in Öyküsü*, Edgar Allan Poe.

226 6 Eylül'de başlayan Marne Çarpışması'ndan sonra Almanların Aisne'e çekilişi.

4 Ekim

Hâlâ hiçbir şey yok. Tüyler ürpertici mücadele sürüyor. Herkesin aklı orada, başarıya katkı sağlamak istiyoruz.

Ruyters'e mektup yazmaya başladım; ama üçüncü sayfada, son konuşmasının anısı daha fazla yazmama engel oldu. Haksız suçlaması, ne kadar önemsiz olursa olsun, ona sevgimi hiç azaltmasa da beni kendimi koyuvermekten alıkoydu, doğallıktan uzaklaştığım anda bir hiç oluyorum.

Jeanny Valéry'nin mektubu; Paul'e uzun uzun yazdım (on iki sayfa[227]).

Miquette'i Valentine'in Georges'un evinde kalan köpeği Fellow'a götürdüm. Zavallı hayvan yarım saatten fazla debelenip durdu; Tobby'den daha iyi değildi.

Paris'te başladığım *Tess of the d'Urbervilles*'i bitirdim; demek ki okumam bir aydan biraz fazla sürdü. Sevmekten çok hayran kaldım bu kitaba, onu *Jude l'Obscur*'e nasıl yeğleyebiliyorlar anlamıyorum.

Önceki gün torunu ölen Dumont'un evine gittim. Yalnızca baldızıyla ormanın kenarındaki bayırda yanıma oturmaya gelen en küçük üç çocuğu görebildim.

5 Ekim

Her gün Françoise'ı iki saat çalıştırıyorum; tek başına çalışmayı ona öğretmek isterdim. Onunlayken karşılaştığım başlıca güçlükler (neredeyse "tek" diyecektim) daha önce edindiği kötü alışkanlıklardan kaynaklanıyor; özellikle hiçbir notaya tam değerini vermemesi sorun, öyle ki notalar yalnızca yerlerini sonrakilere bırakıyorlar. Ölçülü çalıyor ama bastığı notaları *gözetmiyor*. Bu yüzden, onu Handel'in *kısa fügler*'ine çalıştırıyorum, orada her notanın bir sonrakine kusursuz biçimde

227 Valéry'nin eşinin mektubunu bulamadık; buna karşılık, Gide'in arkadaşına yazdığı uzun mektup yazışmalarında yer alır (*Corr. Gide-Valéry*, s. 440-444).

bağlanması ve ikiliklerle birliklerin dörtlüklerin arasında tutulması gerekiyor.

Miquette'i yeniden Fellow'a götürdüm; dişi istenebilecek hevesi fazlasıyla sergiledi, hatta elinden geldiğince işleri kolaylaştırdı; ama öteki ona yardımcı olmak için yaptıklarıma karşın yanda ayak diredi. Sonunda onu kendi haline bırakınca ve hiçbir şey beceremeyince, yanıma gelip, yeniden yardım etmem için yalvararak, beni çekmeye, dişiye doğru itmeye çalıştı.

Cinsel konularda yalnızca hayvanları yetiştirip gözlemleyebilen insanların konuşabilmesini isterdim. Israrla "doğaya aykırı" ve olağandışı olduğunu düşündükleri birçok güçlüğün, sapkınlığın, kural dışılığın aslında ötekiler kadar *doğal* olduğunu kabullenirler belki sonunda.

7 Ekim

İğrenç geceler. Çocukluğumda olduğu kadar sık ortaya çıkan baş ağrıları; anımsayabildiğim kadarıyla, tıpatıp aynı ağrılar. Aşağı yukarı on sekiz yaşımdan beri, bir daha olmamıştı.

İki mektup, biri Jacques Copeau'dan, öteki Madam Copeau'dan[228], ikisi de bize 24 Ağustos'tan beri Rivière'den haber alınamadığını söylüyor.

8 Ekim

Dün bütün gün ancak akşama doğru yatışan bir baş ağrısı çektim. Yine de Bowling'den birkaç sayfa okuyabildim (*Pauline* ve *Pippa Passes*), öteki İngiliz ozanların hepsinden daha çok ilgimi çekti, zevk verdi.[229] Bu yakınlık ve hayranlık duygusunu

228 Copeau 2 Ekim tarihli bir mektubunda Rivière'in 24 Ağustos'tan beri ortadan kaybolduğunu söyler. Jacques Rivière Doğu cephesinde, Eton'da Almanlara tutsak düşmüştür; eşi Isabelle 24 Ekim'de onun Königsbrück Kampı'nda olduğunu öğrenecektir. Gide 15'inde Isabelle'e mektup yazar (*Bulletin des amis de Jacques Rivière et d'Alain Fournier*'de, 34. sayı).

229 Gide İngiliz ozan Robert Browning'in *Pipa Passes*'ını daha önce Türkiye yolculuğuna götürmüştür. *Pauline, a Fragment of a Confession (in verse)* de aynı yazarın uzun bir şiiridir.

biraz daha eskiden tatmış olsaydım, yüreğimde ve zihnimde Browning'i başköşeye oturturdum.

Dün yollarda dolaşan otomobiller ve taşıdıkları insanların belgelerinin tamam olup olmadığına bakmak için durduruluş şekilleri konusunda sıra dışı bir tartışma. Marcel'le Jeanne polisin düdük kullandığını, kendisini olabildiğince göstermediğini vb. ileri sürüyor, çok boş bir tartışma, çünkü yenilenen, dolayısıyla kolaylıkla denetlenebilecek belli bir olayla ilgili. Ama iki taraf da coştu, Marcel Jeanne'ı destekliyordu, ben de Valentine'i destekliyordum, Em. ise gürültüden korkup, böyle durumlarda her zaman yaptığı gibi çekip gitti. Marcel ve Jeanne'la konuşma her zaman herkesin ödün vermemeyi onur sorunu haline getirdiği bir kavgaya dönüşüyor; "herkes" diyorum, çünkü kısa bir süre sonra, rakip olarak görülemeyecek birine üstün gelme arzusu ne denli küçük olursa olsun, bu tür bir diyaloğa girmek zorunda kalıyor, sonunda da işi inada bindiriyorsunuz.

Hava mis gibi. Sıkıntılı bir gece geçirmeme karşın (belki de o nedenle) bu sabah iyiyim. Marcel yeniden sevimlileşti neredeyse, kuşkusuz bir gün önce öfkelendiği için utanıyor. Yine tartıştığımız konulara döndük, ama hiç sinirlenmeden, tam tersine beni de anında rahatlatan bir uzlaşma arayışıyla – o iki hanım olmasaydı, konuşmanın asla çığırından çıkmayacağını anladım.

Öğle yemeğinde Jeanne sağduyulu davranıp yanıt vermekten kaçındığımız, anlatılamayacak kadar gülünç bir sürü düşünce ortaya attı.

Bu satırları ikinci kattaki, buraya döneli beri kaldığım küçük odada yazıyorum; Hérouard'ın büyük yeşil avlusu şen ışıklarla dolu. Çocuklar elma ağaçlarını silkeliyor, kadınların kısa otlardan topladığı meyvelerin yağmurunu dinliyorum bayıla bayıla.

Françoise, Nicole ve Jacques 3 treniyle gelen Copeau'ları karşılamaya gitti.[230] Burada huzur içinde geçireceğim sondan bir önceki gün bu; oysa, öbür tarafta, ülke yasa, yıkıma, dehşete gömülmüş durumda. Édouard'ın bu sabah Georges'un getirdiği

230 Valentine Rondeaux'nun kızları Nicole ve Françoise Gilbert Jacques Drouin'le Braffy'den Cuverville'e dönen Agnès Copeau ve çocuklarını karşılamaya gidiyor.

mektubu Pont-l'Évêque'ten Tarbes'a, sonra Versailles'a, sonra yeniden Pont-l'Évêque'e uzanan saçma ve içler acısı yolculuğunu anlatıyor, hiçbir yerde düzensizlikten ve savsaklamadan başka bir şeye tanık olmamış.

Ne bozgunun giderdiği, ne zaferin giderdiği korkunç hatalar var, bugün arkalarından ağladıklarımız yaşamlarıyla ödediler onların bedelini.

10 Ekim

X. Paris'e dönüyor.[231]

Korkutucu direniş iki tarafta da sürüyor, neredeyse Kuzey Denizi'ne doğru çıkıyordu.

Gelince Anvers'in teslim olduğunu öğrendi[232]; bundan duyduğu üzüntüyle ev sahiplerinin gürültülü neşesine biraz içerledi. Anlatılanların ilginç yanı: Utanca ne denli yakın olunabileceğini öğreniyor.

Almanların yıldırım gibi yaklaştığı sırada, hükümet Almanya'nın önerilerini kabul edip "onurlu bir barış" anlaşması imzalamanın uygun olup olmayacağını ciddi ciddi inceledi, anlaşma koşulları şöyleydi: Doğu'daki sömürgelerin (Madagaskar ve Tonkin) devri, bunun karşılığında Almanya da ordusunun verdiği zarar için tazminat ödeyecekti. Alsace ve Lorraine bağımsız illere dönüşüyordu.

Yalnızca Augagneur ile Delcassé karşı çıkmış, sonra yavaş yavaş birkaç kişiyi daha yanlarına çekmeyi başarmışlar. Augagneur böyle bir anlaşmanın imzalanmasının ertesi günü devrimin patlak vereceğini söylemiş. Delcassé, görüşmenin hemen arkasından, French'in ve İngiliz hükümetinin onayını almış; sonrasında öteki ikisinin onayı olmaksızın hiçbir şeyi imzalamamaya kararlı üç hükümetin, Rus, İngiliz, Fransız hükümetlerinin bildirisi yayımlandı.[233]

231 Gide Paris'e dönüp, Van Rysselberghe'lerin Laugier Sokağı'ndaki evinde kalır.

232 *Le Temps* 13 Ekim'de çok uzun bir kuşatmadan sonra Anvers'in düştüğünü bildirir.

233 10 Ekim tarihli bu sayfaya yalnızca *Œuvres complètes* baskısında rastlanır. Mareşal John French İngiliz kuvvetlerinin genelkurmay başkanıdır.

10 Ekim

Kendisine garda güçlük çıkarılan hanımın sözü:
"Bakın, şunu bilin, savaşınızdan bıkmaya başladım artık!"

10 Ekim'de Cuverville'den ayrıldım. Akşam saat 9'a doğru Laugier Sokağı'na vardım, Théo'ların evinde bir ay önce oraya yerleşen Copeau ve Ghéon'la, ayrıca benimle aynı anda iki günlüğüne gelen Jean Schlumberger'yle karşılaştım.[234]

Em.'e yazdığım mektuplar bu günlüğün yerini aldı.

Criquetot garında, Paris biletimi alırken, gar şefi alaycı alaycı şöyle dedi: "Bak sen şu işe! Demek başkentte tehlike kalmadı!" Bunun üstüne tepemin tası atıverdi: "Ne! Bir tek korkudan mı hareket ettiğimizi sanıyorsunuz? Buraya tehlike olduğu için geldim; artık tehlike kalmadığı için de buralardan gidiyorum." Sonra, Marcel biraz ötemizden geçerken, onu yardıma çağırdım, bu genel görüşün farkına varacağı için mutluydum: "Gel dostum, gel de gar şefi Mösyö'yü dinle: Benim tehlikeden kaçmak için buraya sığındığımı söylüyor basbayağı..." Ama kıpkırmızı kesilen şişko şef yelkenleri suya indirmişti bile.

Luce Ruyters annesine şöyle yazmış: "O kadar sıkılıyorum ki, yoksullar için çalışıyorum." Bence, babasının hoşuna gidecek bir söz.

> Şiddetli bir süngü saldırısından sonra, (?) askerleri dinlenip bir şeyler yemek için bir çiftliğe girdiklerinde, yiyecekleri domuzu boğazlamaya hiçbir asker yanaşmamış. Kura çekmeleri gerekmiş, kısa çöpü çeken bu işi yapmak için arkadaşlarından uzaklaşıp gizlenmiş. Édouard Ducoté anlattı.

234 Ghéon Gide'e yazdığı uzun bir mektupta, Alman birlikleri ilerlediği için Neuvion'daki yaralılarla birlikte kaçışını ve 29 Ağustos'ta Van Rysselberghe'lere gelişini anlatır (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 861-865). Copeau, eşi ve çocuklarının Gide'le Cuverville'e, sonra Braffy'ye gidişinden beri, Dragon Sokağı'ndaki evinden Laugier Sokağı'na geçmiştir. Schlumberger de Braffy'den gelir.

Hemen hemen her gece neredeyse sabaha kadar uykusuzlukla boğuşuyorum.

16 Ekim

Bence, kırımın anlamı nüfusu azalan bir halk için çabuk üreyen bir halk için olduğundan farklı ayrıca. Bir köyü kana bulayan Almanya oraya yeniden insan yerleştirebileceğini biliyor; fazla nüfus kırımı çağırıyor; önde "yer" açmak gerekiyor.

Üzgün olmama istenci. Copeau: "Ağlayanı döveceğim". Buna karşılık, tüm üzüntüyü üstlenmek isteyenler: kardeşinin yaptığı Péguy portresiyle haber alınamayan o kardeşin yarattığı kaygı arasında atölyesine kapanan P.-A. Laurens.[235]

Ghéon'la birlikte *ateş hattındaymışçasına* şakalar yapıyorlardı. X.[236] insan güvenlikte olduğunda ve tüm yakınlarının güvenlikte olduğunu hissettiğinde, gülmenin aşırı kolay, neredeyse yakışıksız olduğunu düşünüyordu.

23 Ekim

Évreux'de.

Bu sabahtan beri telgrafları yine vize ettiriyorlar; ama vize ettikleri karakolda, belge sormuyorlar.

> Ghéon'un ona Souain'in alınışını ve kahramanca yeniden ele geçirilişini anlatan yaralısı şöyle diyormuş: "Bu adı *savaş kitabında* göreceksiniz."[237]

235 Paul-Albert Laurens Péguy'nin arkadaşıdır, onun öldüğünü öğrenir öğrenmez dul eşine para yardımı yapılması için uğraşır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, s. 85-88). Kardeşi Pierre Laurens ise 1932'de ölecektir, 12 Kasım'da onun Almanya'da tutsak edildiğini öğrenirler.

236 Gide bu harfle yine kendisinden söz ediyor. Gide'in Schlumberger'ye yazdığı, 18 Ekim 1914 tarihli mektupta Copeau'nun bu sözünün biraz farklı bir yorumuna rastlanır (bkz. *Corr. Gide-Schlumberger*, s. 567).

237 Souain Marne'daki bir komündür, 1914'te orada çok şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır.

29 Ekim gecesi

Son irkilmeler korkunç. Zekâm artık yalnızca bir budalaya dönüştüğümü anlamamı sağlayabiliyor.

10 Kasım

İki günlüğüne Cuverville'deyim. Kaldı ki, bir haftadır yeniden biraz güven duymaya başladım. Korkunç yorgunluğum, sanırım, gün boyunca sempatinin etkisi altında kalmamdan kaynaklanıyor. "Fransa-Belçika Ocağı"nda, bir an olsun yalnız kalamıyor, kendi halinize dönüp gevşeyemiyorsunuz.[238] Başkalarının beni *emdiğini* hissediyordum. Sabah akşam kalacak yer, giysi, yiyecek verdiğimiz, iş aradığımız sığınmacılar için çalıştıktan sonra, öğle yemeğinde ve akşam Ghéon'un cıvıl cıvıl neşesiyle, arkadaşlarımın ve ev sahiplerimin aşırı canlılığıyla karşılaşıyordum.

15 Kasım

Geçenlerde, bir Amerikalı Fransa-Belçika Ocağı'na gelip, kendisini Almanların sakatladığı bir çocukla yüz yüze görüştürebilirsek, kurumumuza yüklüce bir para bağışlayacağını söyledi.

Richepin, öfkeli bir makalede, sağ elleri kesilmiş *dört bin* çocuktan söz ediyordu. Kanıtı olmayan bu iddia Romain Rolland'ı (bkz. mektubu) ve onun yanı sıra hiç kuşkusuz birçok İsviçreliyi öfkelendirdi.[239]

238 Fransa-Belçika Ocağı çarpışmalardan kaçan Belçikalı ve Fransız sığınmacılar için sığınma merkezidir. Gide'in on sekiz ay boyunca üstlendiği bu görevle ilgili olarak bkz. Jeanne de Beaufort, *Quelques nuits, quelques aubes (1916-1941)* ve Gide'in 3 Mart 1915 tarihli *L'Intransigeant*'daki makalesi. Öte yandan, Gide Ocak'a katıldıktan sonraki üç ay boyunca bir günlük tutmuş, o günlük hâlâ yayımlanmamıştır.

239 Richepin'in makalesi 13 Ekim 1914 tarihli *Le Petit Journal*'de çıkmış, sonradan *Proses de guerre (Août 1914-Juillet 1915)* adlı kitaba alınmıştır (Flammarion, 1915). Romain Rolland 26 Ekim 1914'te Gide'e şöyle yazar: "Richepin gibi birinin *Le Petit Journal*'e başka kötücül zırvaların yanı sıra Almanların yaşları 15 ile 17 arasında değişen 4000 oğlanın sağ elini kestiğini yazmasına nasıl izin veriyorlar anlamıyorum!" (Romain Rolland, *Journal des années de guerre, 1914-1919*, Albin Michel, 1952, s. 93).

Öte yandan, Madam Edwards, Ağustos ayının sonunda (tarihe bakmalı) bir alay çocuğun Vaneau Sokağı'na geldiğini, hepsinin aynı köyde yaşayan oğlanlar olduğunu, hepsinin aynı şekilde sakatlandığını söylemişti.

Önceki gün, ona gidip bu canavarlıklara ilişkin sağlam bir kanıt bulmanın bizim için ne kadar önemli olduğunu söyledim. O da çocukları kendisinin görmediğini söyledi, ama ilk başta gönderildikleri *Cirque du Paris*'den geldiklerini biliyormuş. Ertesi gün (dün) beni öğle yemeğine çağırıp, daha iyi bir kanıt bulana dek, bana o sakatlıkların fotoğraflarını vereceğine söz verdi.

Dün fotoğrafları alamamıştı, ama yemekten hemen sonra Cocteau'nun onları getirmesini bekliyordu.[240] Cocteau yemekten sonra geldiğinde yanında fotoğraf yoktu, bana yarın akşama söz verdi; bu arada beni Chaise Sokağı'ndaki, Kızılhaç'tan o çocukları tedavi etmiş bir hanımla konuşabileceğimiz sağlık yurduna götürdü. Kızılhaç için çalışan hanım gelmemişti ve Ocak'ta beni bekledikleri için, daha fazla bir şey öğrenemeden Cocteau'dan ayrılmak zorunda kaldım.

Bununla birlikte, Ghéon bana biri on beş, öteki on yedi yaşındaki iki genç sakatın şu anda Orsay'de tedavi edildiğini söyledi. Daha çok bilgi edinecek.

Bu iddiaların hiçbiri kanıtlanmadı.

> Mektubu okuduktan sonraki keşfe koşut olarak. Yola çıkması gereken ve bunu duyuran P. G.'yi[241] hem babası hem sevgilisi ziyaret ediyor.

Yapamayacağını hisseden biri. Yok olmak istiyor. Kimse onu hesaba katmasın.

Falan tarihte, çok büyük bir çaba gösteren asker (uzun uzadıya anlatılıyor), öyle ki çevresindeki olay büyüyor, yüceliyor – sonra

240 Cocteau *Le Mot*'da Jim takma adıyla bir desen yayımlar. Desende, Almanlar ellerinde bıçaklarla gözyaşları içindeki küçük bir kıza şöyle derler: "Korkma yavrum, bize yalnızca el vermeni istiyoruz" (Pierre Auclert, *La Grande Guerre des crayons. Les noirs dessins de la propagande en 1914-1918*'e de alınmıştır, Robert Laffont, 1981, s. 30-31).

241 Bu Paul Gide olmalı.

o günün "Bildiri"sinde şunu okuyor: "X.'ten Y'ye, *rapor edilecek bir şey yok.*"

Madam Théo metroda genç bir İngiliz subayla karşılaşmış, adam karşısında oturuyormuş, pek hoş, ışıl ışıl biriymiş... Yolculuk boyunca hiç konuşmamışlar, ama tam ineceği sırada, ona doğru eğilip, alçak sesle çabucak:

"Beni tedavi etmeniz için çabucak yaralanmak istiyorum" demiş.

"*Oh! I hope you will not*"[242] diye bağırmış anında çok heyecanlanan Madam Théo.

İçindeki o ateş daha yüz çizgilerini bütünüyle yüceltmemiş.

Arkadaşlarının serüvenlerini kendine mal eden asker – oysa başına hiçbir şey gelmemiş. Herkesten fazla öykü anlatıyor.

(Cuverville'de[243]). O sırada E.'nin kızının gebe olduğu anlaşıldı. Kasapta çalışan oğlanla askere gitmeden bir gün önce ilişkiye girdiğini itiraf etti.

Sığınmacılar konusu. Küçük eve girişleri. Başka bir şey, fazlasını ummaları. Sıkıntıları. Daha iyisini hak ediyorlardı. İlk akşam onları ağırlayan kişilerin adreslerinin yazılı olduğu kâğıtları, kartları çıkarıyorlar. İkisi küçük lambanın çevresinde. Gitgide büyüyen üzüntüye kendini kaptırmama istenci.

"El konan atlardandı" diyor konuk ettiğimiz yaralı Liège'li Houssonloge. "Yola daha yeni çıkmıştık, benimki gemi azıya aldı... Ama size önce o anda köyümden çok uzakta olmadığımı, ailemin de bunu bildiğini söylemeliyim. Almanların ateş etmeye başladığı anda, iki kadının bize yaklaştığını gördüm; koşuyorlardı. Teğmenin emir süvarisi olduğum için, cep dürbünü bendeydi; iki kadına baktım; karımla annemmiş. Kurşunların altında bize doğru koşuyorlardı; bana yiyecek getiriyorlardı. Tam yanımıza gelmişlerdi ki, komut verildi: "Sola dön. Hücum."

242 Burada "Ağzınızdan yel alsın" diye çevirebiliriz (ç. n.).
243 Gide 10-12 Kasım'ı orada geçirir.

Atım bunun üstüne gemi azıya alıp, beni kurşunların altında, dosdoğru düşman hattına götürdü. Kendi kendime: 'Oğlum, şimdi öldürülmezsen, bir daha ölmezsin...' dedim. Çünkü tek kişiyi ne biz tutsak ediyoruz ne onlar: Anında kurşuna diziliyor.

Beni önce otuz kişiyle büyük bir hayvan vagonuna koydular, başımızda da bir nöbetçi vardı. Size bütün bu olanların Holland sınırının hemen yakınlarında olup bittiğini söylemeliyim; kendi kendime: 'Oğlum, sen paçayı kurtaramayacak kadar aptal değilsin' dedim... Çünkü vagonun öbür tarafında, nöbetçinin karşısında, parmaklıklı küçük bir pencere vardı, parmaklıklar olmasa, pekâlâ geçilebilecek bir yerdi; baktım ki parmaklıklar sökülebilir, tam o sırada kentli bir kadının oradan geçtiğini gördüm; bana sivil giysiler getirmişti, pencereden geçirdi onları, ben de o arada parmaklıkları çıkarmıştım. Birçok kişiye yetecek kadar giysi vardı; ama ötekilere: 'Fikir benim, dolayısıyla benim başlamam adil olur' dedim. Ama doğal olarak kendime çok az giysi aldım, bırakabileceğim her şeyi ötekilere bıraktım. Küçük pencereden kafamı çıkardım; omuzlar da geçince, bedenimin geri kalanı arkasından kayıverdi. Kafa üstü düştüm, sonra arkamdan geleceğini söylediği için bir arkadaşımı bekledim. Tam iki dakika bekledim, sonra: 'Kalmayı seçtiyse, onu daha fazla beklememe gerek yok' dedim. Bunun üstüne hızlı adımlarla, olabildiğince çabuk sınıra kadar gittim. 'Asker misiniz?' diye sordular. 'Yok canım' dedim ben de; 'sivil sığınmacıyım ben...' çünkü beni alıkoymalarından korkuyordum. Ama yine de çizmelerimi olabildiğince çabuk değiştirdim, çünkü çizmelerden beni tanıyabilirlerdi. Vlissingen gemisine binmeme izin verdiler, oradan birliğime dönebildim.

İkinci kez yakalandığımda, yanımda dört sivil, bir de papaz vardı. X... sokaklarına girmiştik. Pencerelerdeki kadınlara: 'Buralarda Alman var mı?' diye soruyorduk, onlar da: 'Yok' diyorlardı... çünkü böyle demeleri söylenmişti, başka bir şey söyleseler evlerinde saklanan Almanlar onların defterini dürerdi. Bizi yakaladıklarında, başımızda bir nöbetçiyle bir tarlaya götürüldük. Doğal olarak silahımı almışlardı; ama pantolonumun arka cebine bakmamışlardı, mızraklı süvariler tabancalarını oraya koyar. Ben de elimi o cebe sokmuştum, nöbetçinin tüfek süngüsüne

değecek kadar yakınında, kıpırdamadan yatıyordum. O da kıpırdamıyordu. O da yatıyordu, birbirimize bakıyorduk. Derken, sonunda, tütün çıkarıp sigara sarmaya başladı. Uzun sürmedi. İki gözünün arasından vurdum onu. O kadar az hareket etti ki, ötekiler öldüğünü anlamadı.

Üçüncüsünde, süvari birliğinden biri beni yakaladı. Aslında iki kişiydiler. Ama birinin tüfeği yerdeydi. Yeniden ata binmişti..."

X. sonradan Liège'lilerin ününü öğrendi: Hepsi palavracıymış. Belki de Houssonloge'un anlattıklarının tek kelimesi bile doğru değildi.

Eskiden bir Creusot gezisi anlatırlarmış. Savaş topları yolu – denklikler = sağ saldırı – sol savunma.

Uygarlığın başlangıcından beri, yalnızca savaş sanatı *ilerledi.*

Louvre ziyareti – acı.[244]

Bir uygarlığın sonu mu?

Yaralılar, kloroformun etkisiyle, önceki günlerin korkularını yeniden yaşıyorlar. Ghéon'unki mırıldanıyor: "Oh! Bu soğuk! Her şeye dayanabilirim, ama bu soğuğa asla!"

Jean Cocteau'nun her öyküsünde olduğu gibi gerçek çıkış noktası inanılmaz şiirsel abartının altında kolay kolay anlaşılmayan öyküsü. Hastanede, bir askerin yanındaymış, asker onun elini tutup mırıldanıyormuş: "Sen sağdakine nişan al; soldaki benim. Ha gayret! Dayanıyoruz. Şimdi oğlum, bağır: 'Zafer bizim! Zafer bizim!', daha yüksek sesle bağır ki yüzbaşı duysun." Bunun üstüne Jean Cocteau onun kulağına öteki yataklardakilerin dikkatini çekmeyecek biçimde mırıldamış:

"Zafer bizim! Zafer bizim!"

"Seni duymuyor. Sağır olduğunu pekâlâ biliyorsun."

244 Yapıtlar Alınanların bombalamasından korkulduğu için Louvre'dan taşınmıştır.

Cocteau da iki çekingen denemeden sonra bağırmayı göze almış: "Zafer bizim!"

Kızılhaç için çalışan coşkulu hanım anında kapıyı açıp, bir sahne sesiyle yinelemiş: "Zafer bizim! Zafer bizim!", bir yandan suflör deliğinin önündeymişçesine ilerliyormuş.

Yeniden incelenmeli: Abed ailesi, en son gelenlerden – bir şilteyle örtüden başka bir şey istemediler (dokuz kişi).

Magny'ye gönderilen Klint ailesi – (iki oğul, biri Ambiorix), damat ve sakladıkları kız... Yanlarında taşıdıkları giysi sandığının acıklı açığa çıkışı.[245]

Fransa-Belçika Ocağı'nın yardım işleri.

Hâlâ yazmayı sürdürdüğü tek tük mektuplarda dediği gibi, "tüm yüreğini ve tüm zamanını" buna adadı; bu önemsiz söz mektuplarını kısa tutmasını sağlıyordu.

Bütünüyle iyilikseverce başlayan bu yardım işi nasıl ve neden yavaş yavaş yönetime dönüştü?

Öteki yardım işleri sınırlı – işleyişleri kolay. Birçok sığınmacı yiyecekleri ya da kalacak yeri (hatta kimi zaman ikisini de) uygun bulmuyor. Biri yalnızca bir yatak istiyor; bir aile bir tek satın almaya gücünün yetmediği küçük mutfak takımını edinirse mutlu olacağını söylüyor. Para yardımı alan bir başkası bir yardım kurumunun kendisini beslemesini *ve* konuk etmesini uygun bulmuyor; bunun savurganlık olduğunu düşünüyor. Yardım kurumları buna aldırmıyor; kibarca söyledikleri gibi: "Bu onları ilgilendirmiyor". Madam X. pis *Cirque du Paris*'ye, içler acısı *Séminaire Saint-Sulpice*'e, tıklım tıklım dolu *Salle Wagram*'a başvurduktan sonra, bize gelmiş; ona kalacak yer veriliyor, oralı olmuyor, çünkü kendi zevkine göre bir yere yerleşmiş, altı çocuğuna istediği gibi yemek yapabiliyormuş; aylık kırk beş frank veriyormuş; kimi zaman daha da az. Ona yemek verilirse, ne yaparmış? Gereksinim duyduğu tek şey mahsuben alacağı, duruma göğüs germesini sağlayacak küçük bir haftalıkmış; örneğin teminatlı bir kira ödemesi. Aldığı yardım parası gerisine

245 Gide *Journal du Foyer franco-belge*'inde Abed ve Klimt ailelerinden söz etmez.

yetermiş. Ona sunulan yemekler Kurum'a çok daha pahalıya patlarmış ve o zaman, çocuklarıyla her havada dışarı çıkmak zorunda kalırmış. Sonuçta, dışarıda yenen o yemekler bir "ev"inin olmasına engel olurmuş.

Öyleyse, madem böyle büyük bir fırsat geçti elimize,
Hâlâ titreşen eski çalgı kırılsın,
Yararlanalım bu üstünlükten korkmadan
Eğilip bükülmeyelim yerdekileri toplayalım diye.

Madem kitaplıklarımız da beyinlerimiz de dolu
Artık hiçbir şey alamayasıya içlerine;
Madem her şey söylendi, en azından eski tarzda,
Her şey görüldü, her şey yaşandı, eski usulde en azından;

Madem ahlak örtümüz lime lime oldu
Ve daha izin yok çıplak dolaşmaya yine de;
Madem içimizde boğulan her şey aman diliyordu
Şimdiye kadar hiçbir şey edemeden elde;

Madem, yüreğimizin derinliklerinde, arzuluyorduk felaketi,
Pislikleri süpüren şiddetli rüzgârı,
Şükür Tanrı'ya! Dışarıdan gelmiyorsa da yükseliyor
İnsanlığın diplerinden!

Bu savaş başka savaşlara benzemez;
Amaç yalnızca korumak değil bir toprağı,
Bir kalıtı, bir geleneği... Hayır! Doğmak isteyen bir gelecek bu
Koskocaman ve çıkıyor kana bulayarak ayaklarını

Oh! Topukla nasıl dövmek o yeri
İleriye sıçramak için, yenilik!
Sevdan ve umudun
Daha uzun ömürlü bir güzellik!
Ezdiğin toprak bağışlasın seni!

*

Zavallı kararsız ruh, yanıp tutuşamazsın
Hem gelecek hem geçmiş için.
Görelim bakalım, küllerin üstünde durup ağlayacak mısın,
Sonunda mezarı boylamak için gün mü sayacaksın,
Yoksa bilinmezliğe atılacak kadar genç mi yüreğin.

1915

Yeni bir uygarlığın başladığını söylüyorum size. Dünkü, sırtını fazlasıyla Latin uygarlığına dayamıştı; demek ki kültürün yarattığı en yapay, en boş şeye. Oysa Yunan uygarlığı alabildiğine doğaldı... Ama Latin uygarlığının bize en kolay kusurları aracılığıyla ulaşabildiğini kabul etmek gerekiyor.

14 Mart[1]

Görev düşüncesinin ağır ağır ekseninden uzaklaşması.
Tüm bunlar değişebilir – ötede hâlâ bir şey varsa.

31 Mayıs

Önce ölümlü gözlerimin önündekileri betimleyeceğim.[2] Yüreğimin her çarpışında kutsal bir biçimde yenilenen kusursuz bir geçici lütuf anı. Bana hâlâ öğütler veren ilkbahar, yorumcularının hepsine kulak veriyorum senin: çiçekler, bulutlar, kuş cıvıltıları. Bu geniş masanın karşısında, yazdığım yeşil defterin başında, bu ıssız evin boş sundurmasında yalnızım. Karşımdaki balkon kapısı merdiveni bahçeye çıkan küçük bir taraçaya bakıyor. Mor salkımın eğri sapları dün kiremit çatıyla korkuluğun arasına gerdiğim telden destek almaya çalışıyor; istencimin ses çıkaramayacağı bir istençle hareket ediyorlarmışçasına, her zaman soldan sağa döndüklerini fark ettim, başka türlü eğmek için direttiğim büzülmüş saplar telden destek almak yerine yeniden sarkıveriyordu. Daha ötede çiçek açmış bir akasya güneş

1 Gide'in 1915 yılının başında *Günlük*'e ara vermesinin altında, Fransa-Belçika Ocağı'ndaki yalnızca Cuverville'de geçirdiği kısa süreçlerle kesilen etkinliği yatar; öte yandan, Gide Ocak-Mart 1915'te *Journal du Foyer franco-belge* adlı (yayımlanmamış) günlüğü tutar.
2 Gide o sırada Cuverville'dedir.

ışınlarıyla meltemin oyunlar oynadığı, büyüleyici deliklerle dolu bir yeşillik duvarının üstünde ilerliyor. Bilmiyorum daha ötedeki evleri, kentin çatılarını, yine de uğultuları geliyor. Daha da ötede ansızın kaygıyla ve kanla dolu bir hendeğin kestiği alaca bir kır; dehşeti sürekli bana kadar ulaşan savaş. Daha ötede aşkın kim bilir hangi yenilmez çabasıyla, gözyaşlarının ve yasın arkasında görür gibi olduğum kişi sen misin yoksa (çünkü yüreğimdeki umut pes etmek bilmiyor) – hey sen, beni okuyup, candan geçtiğimde beni sevecek kişi, seni seviyorum, senin için yazıyorum.

Çünkü çok ama çok uzun zamandır yaşam yavan ve ılımlılığıyla tiksindirici öneriler çıkarmıyor karşımıza.

7 Haziran

Mad. Cuverville'den dönüşte bana Caux yöresinde gittikçe artan alkolizmin zararlarını anlatıyor. Kısa bir süre önce, çok akla yatkın bir emniyet müdürlüğü kararıyla çocuklara ve devletten para yardımı alan kadınlara alkol satışı yasaklanmıştı. Meyhanelerin pencerelerine perde asılması ya da buzlu cam takılması da yasaktı – vb. (karar belgesini edineceğim) – bunun yararı hissedilmeye başlamıştı, derken Seine-Inférieure belediyelerine emniyet müdürlüğünün imzalamadığı, ama belediye başkanlarının önceki düzenlemeleri yalnızca uzlaşmacı bir anlayışla vb. uygulamasını isteyen tuhaf bir caydırıcı metin ulaştı başkanlara. İzinlerin büyük kısmı geri döndü.

Bu ülke artık kendini savunmayı bilmiyor. Cermenlere özgü kazma darbesi düşüncesi: Bu kokuşmuş, iflah olmaz, laf anlamaz halkın yok edilmesi – onu yok etmekten başka yapacak bir şey yok. Bu sağlık önlemine acımasızlık diyorlar.

Yörede felaketin doğuşuna tanık olmuş yaşlı hekimle konuşma.

Bu durumda en iyisi istilaya boyun eğmek: Almanya'nın kötülüğü yok edecek gücü ve yöntemleri var.

Artık kurtarılamayacak olan şeyi.

Sürekli çarkların biçimi eleştiriliyor; asıl neden metalin niteliği.

30 Ağustos

Barrès bu sabahki (30 Ağustos) yazısında şöyle diyor: "Az önce (ziyaret ettiği Kanada kampında) çeşitli hiyerogliflerin ortasında anlamını bilmediğim bir kedi başının yanı sıra *bizde herkesin Stevenson'ın romanlarından tanıdığı kara eli*[3] gördüm!?" Size o romanları hiç okumadığını söyleyeyim.

24 Eylül

O zamana dek sevincimin aşırılığıyla yazdım. Bugün ifadeden yoksun kaldığım için içimdeki sıkıntı büyüyor. Acıda beceriksizim. Hatta mutluluğumun zayıflamasını gizli bir yorgunluğa bağlamaya hazırım. Nasıl da yorgunum!..

25 Eylül

Bir tek Albeniz parçaları üstünde çalışmayı sürdürdüğüm piyanoda biraz toparlayabiliyorum kendimi. Üçünü baştan sona, dördüncü bir parçayı da yarısına dek ezberledim. Aynı şekilde Chopin'in *Prelüt*'üne, *Koral*'ine ve birkaç *Etüt*'üne de yeniden el attım.

Ama burada, arkaiklik, geçersizlik duygusu en az öteki sanatlarda olduğu kadar, belki daha da fazla yakama yapışıyor. Bu savaş zihnimde bugüne dek birlikte yaşadığımız, bizi Tanrı'yla kusursuz bir kucaklaşmaya sürükleyen geçmişin tüm biçimlerini, demek istediğim soyluluk ve güzellik duygusunu tam anlamıyla yerle bir etti – tıpkı Reims'i ya da Louvain'i yerle bir ettiği gibi. Müzik de bugün yeni bir dil, duyulmamış tonlamalar, şimdiye dek bilinmeyen bir gam istiyor.

Kimilerinin (Debussy, özellikle Stravinski) daha şimdiden bizi yalnızca içten ve bütünüyle belagatten bağışık vurgularla duygulandırasıya, önceki sesleri geçmişte bırakmasına nasıl da hayranım. Yazın alanında, hitabetteki her türlü gelişim için de aynı şey geçerli...

3 "Kara El" bir Sırp milliyetçisi grubunun adıdır.

Geçmişin büyük adları arasında, beni en çok sıkanın Beethoven olduğunu itiraf etmeye cesaretim var mı?

Buna karşılık, Bach uzun zamandır artık yaşlanmıyor. Tutku usandırıyor; yoksa güzellik değil. Mozart anlaştığı anda, kusursuzlaşıyor.

Paul-A. Laurens kantininin kendisine kazandırdığı bolca boş zamandan yararlanıp, söylediğine göre, "yeniden okula dönmüş", "desen yapmayı baştan öğreniyormuş". İki arkadaşıyla anlaşıp, bir model çalıştırıyor, saatlerce onun karşısına geçiyormuş. Bunun için onu kutlayacak halim yok. Her şeyin yeniden tartışmaya açıldığı böyle bir zaman öğrenmeye elverişli değil. Hem sonra en büyük kusuru zanaattan yoksun olması mıydı? Bence tam tersine, daha eli yavaş bir zanaat, hatta biraz beceriksizlik özgünlüğüne daha çok yararlı olurdu. Ustalık asla bayağılıktan başka bir şey üretmemiştir. Tek değerli zanaat heyecanın yarattığı, gerektiğinde yeniden keşfettiği zanaattır. Ben yalnızca geciktirilemeyecek şeyleri yazmak istiyorum.

26 Eylül, Pazar

Bu defteri günü gününe tutmak: Bana her zaman iyi gelen sıkı bir düzen.

Sonunda *Gulliver*'i bitirdim. Çok zevk almadım, bitirdiğime seviniyorum. Kısa, kaba ve ters, insan sürekli daha iyi bir şey, başka bir şey bekliyor, olabileceği şeyi düşündükçe gözümden daha da düşüyor.

Dün Bennett'ten öğrendiğim *Autobiography of Mark Rutherford*'a[4] başladım büyük bir zevkle.

Bu akşamın bildirisi içimi kaygıyla doldurdu. Gün sonunda doğacak mı?.. Oradaki çığlıkları duyuyorum; saldırıyı, o ölüm-

4 Sör William Hale White'ın (1831-1913) *Autobiography of Mark Rutherford*'u (1881) Gide'i derinden etkileyecektir (bkz. "L'Angleterre émancipatrice dans l'œuvre d'André Gide: *Autobiography of Mark Rutherford, Delivrance, Catharine Furze*", Daniel Moutote, *Gide et l'Angleterre*'de, Birckbeck College, Londra, 1986, s. 104-111). Bkz. *Corr. Gide-Bennett*, s. 86-89.

cül umudun ilerleyişini görüyorum. Küçük Jean-Paul Allégret'yi, Édouard Ducoté'yi düşünüyorum. Neredeyse bütün gece yağmur yağdı.[5]

27 Eylül

Bu sabahki soluk kesici bildiri. Sonunda kapak kalkacak mı? İlk hava dalgasıyla boğulacakmışım gibi geliyor bana. Em.'in yanında olmak isterdim.

Dün akşam Copeau'dan gelen, şaşırtıcı biçimde *out of time*[6] kart. Floransa'dan, Angelico'dan söz ediyor... Tüm bunlar var mı hâlâ?[7]

28 Eylül

Umut hâlâ duraksıyor, bilmem hangi yeni göklere doğru havalanmak için kanatlarını iyice açmaya cesaret edemiyor... Bekleyişte nasıl bir sabır gerekiyor böyle! Daha ne kadar susacağım? Sonrasında konuşabilecek gücüm, zamanım kalacak mı?

Ocak'tan koptum; oraya yalnızca öğleden sonra gidiyorum, gittiğimde de yapacak pek bir şey bulamıyorum. Usandım, dur-

5 25 Eylül tarihli, 27'sinde *Le Temps*'da yayımlanan bildirinin Gide'i kaygılandıran bölümü büyük olasılıkla şudur: "Champagne'da, düşman siperlerinin, sığınaklarının, koruganlarının ve bataryalarının yeniden şiddetli biçimde bombalanmasından sonra, piyade birliklerimiz Suippe ile Aisne arasındaki Alman hatlarına saldırdı. Karşı tarafın ilk mevzileri neredeyse bütün saldırı hattında ele geçirildi. İlerleyişimiz sürüyor." 1930'da ölen Jean-Paul Allégret o sırada cephededir ve Gide'in ona yazdığı, 2 Ağustos 1915 tarihli mektubunun da gösterdiği gibi büyük olasılıkla siperdedir: "Son günlerde Fransa-Belçika Ocağı'na kapandım kaldım, kimi üyelerin gelmemesi (inceliği elden bırakmayalım: tatili) yüzünden aşırı yorgunum, ama siperdekileri düşünmek bana güç, yürek ve sabır veriyor – seni düşünmek sevgili Jean, tüm kalbimle kucaklıyorum seni" (özel koleksiyon). Édouard Ducoté Paris'tedir, çarpışmalara katılmamıştır.

6 Vakitsiz, zamana uymayan (ç. n.).

7 Copeau'nun mektubu 21 Eylül tarihlidir (bkz. *Gide-Copeau*, II. cilt, s. 105-106). Gide 27 Eylül'de, yanıtında şöyle yazar: "Son günlerde içimde var olduğunu bilmediğim bir *özverinin* derinliklerine daldım, arkamdan da Sforza'yı, Angelico'yu ve tüm uygarlığımızı sürükledim" (*agy*, s. 107).

madan kaçıyorum. Artık yapamıyorum... O son kısa Cuverville yolculuğundan önce, bütünüyle baştan düzenlenmesi gereken yeni bir hizmet (giyecek dağıtımı) bütün zamanımı alıyordu yine. Şimdi, para yardımı bankosundaki kusursuzca düzenlenmiş hizmetimiz daha fazla girişim gerektirmiyor. Orada yapılan iş neredeyse büsbütün yönetimle kısıtlı olacak. Belki lokantanın işleyişine bakmak için bir süre Taitbout Sokağı'na yerleşirim. Orada gözden geçirilmesi gereken bir sürü şey olacaktır; ama Charlie Du Bos'nun kırılmasından korkuyorum.[8] Kendimi bir işe yarım yamalak veremem, razı olamam. On bir ay boyunca, Ocak'ta, tüm zamanımı görevime harcayabildim, çılgınca uğraştım durdum. Şimdi çark döndüğüne göre, onu tamamlanmış bir kitap gibi bırakmama izin var mı?..

Hayır. Maddi dünyada hiçbir şey tamamlanmıyor. Her şey sürüyor. Bir kez üstlendiğiniz şey sizi çağırıyor.

Dün, akşama doğru, Darius Milhaud Tagore'un benim çevirdiğim bir şiirinden hareketle bestelediği senfonik şiiri çalmaya geldi.[9] Duyduğum tek şey gürültüydü. Sonra Mendelsshon'un oldukça vasat ezgilerinden birini eşsiz bir biçimde çaldı bize. Bir gün önce Marie-Anne Delacre'a eşlik etmiştim. Chausson'dan, Duparc'tan bir şeyler söyledi. Niyet, psikolojik anlam beni müzikte her zaman rahatsız eder. Gözümde, müzik aşırı açık bir anlam kazanmaya çalışırken gerçek anlamını yitiriyor.

8 Charles Du Bos (1882-1939), denemeci ve eleştirmen. Gide'le birlikte Fransa-Belçika Ocağı'nda çalışmaktadır. Bu konuda bkz. *Le Dialogue avec André Gide*, Corréa, 1929 ve *Lettres de Charles Du Bos et réponses d'André Gide*, Juliette Du Bos'nun giriş yazısıyla, Corréa, 1950. İki yazar 26 Mart 1911'de Jacques-Émile Blanche'ın evindeki bir yemekte tanışmıştır. *Günlük*'te Du Bos'nun adı sık sık geçecektir, Du Bos'nun *Journal 1921-1928*'inde de (4 cilt, Corréa, 1946-1950) Gide'den çokça söz edilir.

9 Şiirin adı "Bulutlar yığılıyor bulutların üstüne"dir. Burada çevirisi 1913'te N.R.F. Yayınları'ndan çıkan *L'Offrande lyrique (Gitanjali)* adlı kitaptan alınma şiirler söz konusu olmalıdır. Bu besteyi *La Revue française de musique* yayımlar. Darius Milhaud ayrıca Tagore'un Gide'in *Amal et la lettre du roi* adıyla çevirdiği *Post-Office* adlı güldürüsünün sahne müziğini de besteler.

29 Eylül

"İnsan çabucak yaşlanmak mı, yoksa zamanı durdurmak mı istiyor, bilinmez" dedi bana tek oğlu cephede olan Madam Lacroix bu sabah Ocak'ta. Dün oğlundan gelen mektup 22'si tarihliymiş. Bu cehennem yolculuğundan çıkabilecek mi?

Günü Chausson'ların[10] otomobiliyle gittiğim Magny'de geçirdim. Soğuk, pus ve yağmur; vücut ısımı koruyabildiğim sürece, sürücünün yanında kaldım, sonbahar havasının altında donmaktan büyük bir zevk aldım. Satory'de, arabanın içine, Madam Chausson, iki kızı ve Marie-Anne Delacre'ın yanına geçtim.

Raymond Bonheur'ün[11] yanında geçen hoş saatler; ama ziyaret biraz fazla uzadı. Paris'e ancak gece dönebildik. Akşam yemeğini Marie-Anne Delacre gibi, otomobilin bizi götürdüğü Laugier Sokağı'nda, Théo'larda yemem gerekiyordu ama ötekilerden ayrılıp, Rutherford'un sabah unuttuğum kitabını almaya *Ocak*'a koştum; onu okumayı iple çekiyorum.

Saat 10 buçukta döndüğümde, kırk beş dakika piyano (Albeniz) çalışmadan bu aşırı boş geçen günle vedalaşmayı kabullenemedim – komşuları düşünerek sessiz çaldım.

30 Eylül

Bu sabah M.'ye yazdım. Ghéon'un dört dörtlük mektubu.[12]

Kömür ısmarlamak için saat 10'da çıktım; Fredrick'ten kışlık bir giysi, Brentano'dan bir Gissing kitabı (*Born in Exile*).

1 Ekim

Az kalsın İngiltere'ye gidiyordum. Théo'lardan valizimi ve şalımı almıştım bile; yarın sabah Kuzey Garı'nda buluşacağım Mrs.

10 Gide 1896'da Chausson'larla sık sık görüşmüştür ve 1899'de besteci Ernest Chausson'un ölümünden sonra, onun dul eşi Jeanne Chausson'u sık sık ziyaret eder. Gide o sırada Magny-les-Hameaux'da oturan besteci Raymond Bonheur'ü (1862-1939) görmeye gider.

11 Raymond Bonheur'ün 1911'le 1914 arasında Gide'e yazdığı mektuplar ikisi arasındaki gerçek dostluğa tanıklık eder (mektuplar Jacques-Doucet Kütüphanesi'ndedir).

12 Bkz. *Corr: Gide-Copeau*'daki 23 Eylük 1915 tarihli mektup (II. cilt, s. 892-893).

Wharton'la[13] sözleşmiştik. Henry James ile Arnold Bennett beni bekliyordu. Dün geleceğimi haber vermek için Raverat'ya yazmış, Ocak'tan ayrılmıştım.[14] Neyse ki, emniyet müdürlüğünde aşılamayacak engellerle karşılaştım; pasaportumu almadan önce, askerlik durumumu yoluna koymak, en azından yasalara uygun olduğunu göstermek için Invalides'e uğramam gerekiyordu; sonra iki tanık ve fotoğrafımla mahallemdeki karakola; oradan İngiltere Ortaelçiliği'ne gidecektim... Tüm bu başvurular için zaman olmadığından hepsinden vazgeçince anında olağanüstü rahatladım. Gitme düşüncesi beni biraz sevindirse de kalma düşüncesinin sevinci kesinlikle çok daha büyüktü ve burada bu akşamın tadını paçayı kıl payı kurtarmış biri gibi çıkarıyorum.

Biletimi alacak Mrs. Wharton'un evine koştum; öte yandan onunla yolculuk etmek benim için eğlenceli olabilirdi. Ama zamanı değildi.

2 Ekim

Dün akşam, Auteuil'e dönerken, Labasque'ın[15] kapısını bir çalayım dedim. İçeri girdiğimde, yatağına oturmuş, Charlie Du Bos'nun Taitbout Sokağı'ndan getirmesine izin verdiği *La N.R.F.*'te Whitman'ın Bazalgette'ın pek tatsız tuzsuz çevirdiği sözlerini okuyordu.[16] Koleksiyonunu yaptığım Goya desenlerini göstermek için onu Villa'ya götürdüm.

13 Amerikalı romancı Edith Wharton (1862-1937) Jacques-Émile Blanche'ın yakınıdır ve Paris'in yazın dünyasıyla iç içedir. Fransa-Belçika Ocağı'nın destekçilerindendir.

14 Gide 4 Ekim 1915'te Bennett'e yazdığı mektupta "askeri yetkililerin" İngiltere'ye gitmesine izin vermediğini söyler. "Büyük bir ilgiyle okuduğu" *Autobiography of Mark Rutherford*'u kendisine önerdiği için teşekkür eder (*Corr. Gide-Bennett*, s. 86). Raverat 1 Ekim tarihli mektubunda Gide'i İngiltere'ye çağırır, Gide de 4 Ekim 1915 tarihli yanıtında aynı nedenden ötürü bu çağrıyı kabul edemeyeceğini söyler (*B. L.J.* D.). Gide Henry James'le Londra'da, Aralık 1912'de tanışmıştır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, 1. cilt, s. 695).

15 Ressam ve gravürcü Joseph Labasque, öteki adıyla Jean Labasque, on dokuz yaşında ailesinden ayrılıp, Eylül 1915'te Fransa-Belçika Ocağı'nda Gide'le buluşur. 1 Mayıs'tan beri Suzanne Schlumberger'nin atölyesinde çalışmaktadır.

16 Maurice Léon Bazalgette (1873-1928) 1908'de Mercure de France'tan *Walt Whitman, l'homme et l'œuvre*'ü yayımlamıştır. Haziran 1910'da, *La N.R.F.*'in 18. sayısında, Léon Bazalgette'in çevirdiği "Walt Whitman: Propos recueillis par M. Horace Traubel" yayımlanmıştır.

O tuhaf oğlanın resimde ne aradığını pek bilmiyorum; her şey düş kırıklığına uğratıyor onu. Kendisine gösterdiğim ve daha önce görmeye can attığını söylediği estamplara çok az ilgi gösterdi. Daha geçenlerde ona heyecan veriyormuş gibi görünen Redon'u çoktan çözmüş. Kaldı ki, en yersiz yadsımalarını öyle bir alçakgönüllülükle, öyle inanarak dile getiriyor ki, kendisini hoş görüyor, güveniyorsunuz.

Akşam yemeğinde, önceki gün olduğu gibi, yumurta ve Godefrain'den getirdiğim salamlardan yedim.

Kafam hâlâ çok yorgun; düşüncelerimin bır biçimde külrengi ezilişi. Yine de...

Théo'lar, Vuillard ve yeğenlerinden birinin ölümünden çok etkilenmiş Fontaine'le Chausson'larda akşam yemeği.

7 Ekim, Cuverville

Buraya Salı akşamı geldim. Ocak'ta artık çok işe yaramıyordum. Kafamda bir ağırlık, baş dönmeleri.

Buraya birçok şey yazmak istiyordum; ama düşüncelerim ağır aksak, donuk. Rutherford'un kitabını bile daha bitiremedim.

Öte yandan, yazmak istediğim kitap gelişip biçimleniyor, tabii eğer... Ama biçimsiz konunun aşırı büyüklüğü beni bunaltıyor; neresinden tutacağımı bilmiyor, üstesinden nasıl geleceğimi kestiremiyorum; gücümün kalıp kalmayacağından da emin değilim.

8 Ekim

Evlilik yıldönümüm – M.'nin yanında olmak isterdim.[17] Valentine'le ufaklıklar hâlâ burada. Mutfağın üstündeki büyük odaya çekildim. Moune yanımda, bir koltukta, kendisine bırakılan küçük kırmaları emziriyor. Her şey yeniden tartışmaya açılınca (ve her şey yeniden tartışmaya açıldı), zihnim yine bitkilere ve hayvanlara dalıp giderek dinlenecek. Oradan

17 Gide'le Madeleine'in resmi nikâhının tarihi 7 Ekim, dini nikâhınınkiyse 8 Ekim 1895'tir.

hareket etmeli, onlardan yeni bilgiler edinmeli. Doğallıktan başka bir şey bilmek istemiyorum artık. Bir bostancı arabası Cicero'nun en güzel tümcelerinden daha çok gerçeklik taşır. Fransa'yı retorik mahvetmiştir.

Sözcüklerle yetinmeye alışık, sözcüklere şeyler gözüyle bakmakta usta, ifadeleri gerçekliklerin önüne koyuveren hatip halk. Ne denli bilgili olursam olayım, ben de yakamı sıyıramıyorum bundan, yermeme karşın, hâlâ hatiplik ediyorum. Tanrı'yı daha fazla kaygılandıran bir şey olamaz. Bizde olmasını istediğimiz duygu içimizdekileri bastırıyor.

Barrès'in makaleleri bu türün somut örneği[18]; ama onlara en son inanacak kişi de kendisi. Kaldı ki, bu onun için önemli değil; böylece üstünlüğünü koruyor. İncil'den hiçbir şey anlamıyor, İsa'yla Caesar'ı karıştırıyor. Sanattan, şiirden hiçbir şey anlamıyor. Güzel sözlerden önce ille de güzel düşüncelerin gelmesi gerektiğini düşünmeyenlerden.

Soru savaştan önce de karşımıza çıkıyordu: Bir uygarlık, bir kültür dosdoğru ilerleyen, kesintisiz bir yörüngeyi izleyerek, sonsuza dek sürüp gidebilir mi? Yanıt ister istemez olumsuz olduğu için, ilkinin doğal sonucu olarak ikinci bir soru ortaya çıkıyor: *Bizim* uygarlığımız, *bizim* kültürümüz hâlâ sürüp gidebilir mi? Yaşadığımız bu yeni bölüm eskilerin devamı mı? Geçmişi mi sürdürüyoruz? Ya yeni bir çağa giriyorsak, yeni bir kitabın bu ilk bölümünün yeni bir Fransız kitabındaki bir Fransız bölümü olmadığını kim söyleyebilir?

Düşüncem apaçık: Fransa geçmişe sımsıkı sarılırsa mahvolacaktır; ben tam tersine onu uzağa itecek gücünün olacağına güveniyorum. Geleneği simgeleyen her şey altüst edilmeyi bekliyor.

Her şeye karşın, yaradılışımızın, tarihimizin sürekliliğini de altüst oluşun içinden geçip, ancak çok sonra anlayabileceğiz. O zamana dek ses çıkaramayanlara gelecek konuşma sırası.

Almanya'yla geçmişimize sığınarak savaşabileceğimize inanmak ödlekçe bir hata. Rimbaud, Debussy, Matisse vb. geleneğimizin geçmişinde hiçbir şeye benzeyemez, ama bu onların Fransız olmasına engel değil; bugüne dek Fransa'yı temsil etmiş

18 Barrès'in savaş sırasında yazdığı makaleler *L'Écho de Paris*'de yayımlanır.

her şeyden farklı olup, yine de Fransa'yı ifade edebilirler. Fransa artık bir yenilik getirmiyorsa, ne diye savaşsın?

Yaratırken aklı fikri Fransız olmakta, "tam bir Fransız" yapıtı ortaya koymakta olan sanatçı kendini değersizliğe mahkûm eder. Artık söz konusu olan şey eskiden olduğumuz şey değil, bugün olduğumuz şeydir.

Doğrusunu söylemek gerekirse, bu yeni kültür özel olarak Fransız'dansa Avrupalı olmayı vaat ediyordu; görünen o ki, Almanya'nın işbirliğine de en az bizimki kadar gereksinim duyuyordu. Bu savaş da kimi açılardan bunu kanıtlamaya çalışıyor. Savaşma tarzımız bile bir işbirliği. En güzel yeteneklerimizi kullanabilmek için Almanya'ya gereksinim duyuyoruz belki de; o da hamurunu kabartmak için bizim mayamıza gereksinim duyuyor.[19]

Bu akşam *Autobiography of Mark Rutherford*'u bitiriyorum. Kitabın dürüstlüğü hayranlık uyandırıyor. Bu kadar tam olarak Protestan sayılabilecek bir yazın yapıtı bilmiyorum. Nasıl olur da bu kitap daha fazla tanınmaz? Onu bana öneren Bennett'e ne kadar teşekkür etsem az! Hale White'ın (yazarın gerçek adı bu) eşsiz biçem yetenekleri tam da bende olmasını istediğim türden.

9 Ekim

Ducoté'nin verdiği 15 Mayıs tarihli *Revue de Paris*'de Ernest Gaubert'in sığınmacılarla ilgili yazısını ilgiyle okudum. Akla yatkın, içten sözler söylüyor, çok doğru bir ton yakalamış. Ama siyasal gücün ve yönetimin bir temsilcisi ortaya koyduğunda sorun nasıl da yumuşuyor! Ocak'ta, onlara bambaşka bir açıdan baktığımız açık: Karşımıza çıkan her durum ya da en azından üstünde durduklarımız tam da yönetimin çözüm bulamadığı, bulmayı başaramadığı ya da istemediği durumlar.

Seçime dayalı yönetim biçimimizde, yönetime salık verilen ekonomilerin başta sığınmacıların, belli bir bölgede, komünde

19 "Evlilik yıldönümüm"le başlayan bu bölümden parçalar *Œuvres complètes*'in IX. cildinde ve *Incidences*'ta "Réflexions sur l'Allemange" adıyla yayımlanmıştır (Gallimard, 1924, s. 17-18).

yaşamayanların, bölge kurullarınca son derece yarım yamalak korunanların, çok az destek alanların zararına denenmesi çok doğal ne yazık ki! Gaubert ister istemez yalnızca hallerinden hoşnut olanları görüyor; bizse yalnızca ötekileri. Oradaki durum o kadar iç açıcı değil!

Ancak bencillik bir erdemmiş gibi davrandığımda onları düşünmemeyi başarıyorum. Anımsıyorum da bu yaz, Jules Iehl'in[20] çektiği acıları kafamdan bir türlü atamıyordum; iç karartıcı çalışma odasında sararıp solduğunu düşündükçe hiç çalışamıyordum; aklımdan çıkmıyordu, rahatlığımdan utanıyordum. On bir ay boyunca Ocak'ta sempati duygusu içimi kemirdi durdu. O sürecin benim için anlamı hâlâ ne açıklayabileceğim ne bilebileceğim bir şey. Bazı günler bir daha *toparlanamayacağıma* inandım.

10 Ekim

Dün, hava çok güzeldi. Ama gün boyunca, başımda katlanılmaz bir ağırlık vardı. Hiçbir şey yazamadım; ama Albeniz'in *Lavapiés*'ine çalışmayı sürdürdüm. Bana tatlı bir şaşkınlık veren *Princesse Georges*'u[21] okudum. Ustalık orada sık sık inceliğe varıyor. Ama bundan söz etmeye gerek yok.

Théophile Gautier'nin *Caprices*'inden otuz sayfa okudum. Daha aptalca bir şey görmedim hiç. Kipling'in bir öyküsü (ikinci *Livre de la jungle*[22]), İngilizcesinden. James'in *The Lesson of the Master*'ına devam ettim.

11 Ekim

İğrenç bir sersemlik. Cuverville'in bana vaat edebileceği, bağları koparmadan ve en çok saygı duyduğum, en çok değer verdiğim ödevlerden kurtulmadan ondan nasıl kaçabileceğimi bilmediğim yaşamı bir tür üzüntüyle düşlüyorum. Aradığım şey özgür-

20 Görünüşe göre, Gide burada Iehl'in çok hasta olduğu 1903 ilkbaharını anıştırıyor (bkz. Gide'in Ruyters'e mektubu, *Corr: Gide-Ruyters*, 1. cilt, s. 171).

21 *La Princesse George* oğul Alexandre Dumas'nın oyunudur.

22 Théophile Gautier'nin *Caprices et zigzags*'ı (1852); Kipling'in *The Jungle Book*'u (*Cengel Kitabı*) (1894).

lük değil; şimdiye dek hiç ulaşamadığım sağlıklı koşullarda çalışabilmek istiyorum. Sık sık daha elverişli koşullarda daha çok şey üretebileceğimi düşünüyorum; bu düşünce bir vicdan azabı gibi bana işkence ediyor. Ama bir karar vermek gerekince hep ürkeğim. Yaradılışım beni en çekici karara değil, en az yorucu olana itiyor. Kimi zaman yolculuk edebilmeme çok şaşıyorum. Bir kendini kapıp koyuverişe boyun eğmek şöyle dursun, her seferinde yola çıkmak için çabalamam gerekiyor.

12 Ekim

Paris'e dönüş.

16 Ekim

İnsancıl ve asalak yaşama döndüğüm için, bu deftere yazacak zaman bulamadım hiç. Sabah akşam Ocak'tayım; kendimi yeniden kimi durumların aşırı ilgi çekiciliğine kaptırdım; oradaki sevecenlik, şaşkınlık ve kendini bırakışın getirdiği tehlikeli sarhoşluk neden oluyor buna. Em.'in Pazartesi dönmesi gerekiyor.

21 Ekim

Sabahtan akşama işim başımdan aşkın. Son günlerde, dokunaklı vakalar çığ gibi büyüdü. Hiçbir şey yazamadım.

22 Ekim

Dün, *Le Temps*'da, Souday'nin Frédéric Masson'un Gobineau üstüne yazdığı budalaca makaleye yanıt veren makalesi.[23] Önceki gün Conrad'ın yeni kitabını satın alma arzusuyla yanıp tutuşarak Galignani'ye gitmiştim[24]; kitabı çok büyük bir hayranlıkla okuyorum.

23 22 Ekim 1905 tarihli *Le Temps*'ın ilk sayfasında, Paul Souday Frédéric Masson'un 16 Ekim 1915 tarihli *La Revue hebdomadaire*'de çıkan Alman düşmanı makalesini eleştirir.

24 İngiliz kitapçı Galignani hâlâ durmaktadır. Gide'in sözünü ettiği yeni Conrad kitabı büyük olasılıkla *Within the Tides*'tır.

Gazetelerde, sansüre karşın, gerçekten kazanmayı hak edip etmediğimiz konusunda kuşku uyandıran bir şeyler okumadığımız gün yok belki. Doğrusunu söylemek gerekirse, iki ülke de ötekini ezmeyi hak etmiyor ve Almanya bizi ona karşı çıkmak zorunda bırakarak korkunç bir hata yaptı.

24 Ekim

Ancak bir dizi küçük çabayla iyi bir şeyler üretebildim. Buffon'un "uzun sabır"la[25] ilgili sözü üstüne kimse benim kadar düşünmemiş, onu benden daha iyi anlamamıştır. Bunu yalnızca çalışmaya değil, bir o kadar iyi çalışmadan önceki sessiz bekleyişe de taşıyorum.

Yine de bekleye bekleye verebileceğim her şeyi verip vermediğimden kuşkulanıyorum. An oluyor, bugüne dek ürettiğim her şeyin gerisi için bir hazırlık, yalnızca bir alıştırma olduğunu, önemli şeylerin daha söylenmediğini düşünüyorum. (Kaldı ki, bunu daha önce de söylemiştim; ama yinelemeye ihtiyaç duyuyorum, sık sık kendime de yinelediğim gibi). An oluyor, çok geç kaldığımı, yazmam gereken birçok kitabın çoktan yazılmış olması gerektiğini düşünüp korkuyorum.

26 Ekim

Dün Auger, Crombez[26] ve Matmazel Mangweil Ocak'a gelmedi. Danışma bankosuna geçmem gerekti, bir yandan da giysi dağıtımıyla uğraşmak için hop oturup hop kalkıyordum. Çok yorucu bir gündü, kurul toplantısıyla sona erdi. Tartışmalı bir toplantıydı; çünkü para yardımı bankomuz her gün kabul ettiğimiz yeni gelenlere karşın on beş günde iki yüz frangı aşkın bir parayı artırırken, öteki iki bankonun, M. de Lauris'inkinin[27] ve Charlie Du Bos'nunkinin gideri banko başına yüz frank artmış. Bu da toplam sonucun hiç de doyurucu olmamasını açıklıyor.

25 Bu ünlü söz ("Deha uzun bir sabırdır") *Discours sur le style*'de geçer.
26 M. Auger Danıştay üyesidir. Raymond Crombez de Montmort ise Belçika Büyükelçiliği'nde ataşedir.
27 Adı hâlâ Marcel Proust'la arkadaşlığıyla anılan Georges de Lauris (1876-1963) iki roman yazmıştır.

Çabuk üreyen bir halktan gittikçe küçülen bir ırkın insan yaşamına gösterdiği ilgiyi, bireye duyduğu saygıyı duymasını isteyemezsiniz. Bu düşünceye Alman halkına egemen olan, ırkın üstünlüğüne ilişkin saplantıyı da eklemek gerekiyor. O halk ciddi bir ayıklanmanın yalnızca yeğ tutmaya ve seçime değil, aynı zamanda seçilmemişlerin hepsinin sistemli bir biçimde yok edilmesine dayandığını savunan bahçıvanın öğrettiği gibi çalışır.

Siz de itiraf edin, insan ırkının olası ıslahını, uygulamada ve neredeyse doğrudan ıslahını saplantı haline getirseydiniz, sakatların, engellilerin, istenmeyenlerin vb. yaşamını uzatmaya, üremeleri için onları cesaretlendirmeye, hatta üremelerine izin vermeye bile böyle çılgınca çabalamazdınız! Birine izin verebilmek için ötekini gözden çıkarmak gerekir. Bundan daha mantıklı bir şey olamaz. Bir kez daha söz konusu olan şey kimin kazanmayı hak etiğini bilebilmektir.

Ocak'ta, inlemekten başka bir şey yapamayan o sakat, gülümsemeden, idealden, güzellikten yoksun, zavallı insan müsveddelerini tedavi ederken, avuturken, desteklerken, kim bilir kaç kez şu korkunç sorunun gelip karşıma dikildiğini hissettim: Kurtarılmayı hak ediyorlar mı? Onların yerine başkalarını, daha iyi gelişmişleri koyma düşüncesi kesinlikle Cermen *insancıllığının* parçası. Mantıklı, dolayısıyla canavarca.

27 Ekim

"Doğaçlamada Fransa'nın üstüne yok" gibi güzel bir kalıba bel bağlayınca oyunun kazanıldığını sanıyorlar sanki; bu yüzden öngörüsüzlüğü bağışlıyor, yüreklendiriyorlar.

Dün Hervieu'nün ölümünden çok etkilenen Lauris bize Kont Greffülhe'ye mal edilen uğursuz sözü aktarıyor[28]: "70'te daha şendik."

28 Kont Henri Greffülhe (1848-1932) büyük olasılıkla Proust'un Guermantes Dükü'nün "modeli"dir.

30 Ekim

Ocak'ta yoğun çalışma. Büyük bir kafa yorgunluğu ya da en azından: neredeyse sürekli bir baş ağrısı; yine de düşüncelerin çok sık boğuştuğum parçalanmasından ve silikleşmesinden daha iyi.

Bu akşam beni yolcu eden Lauris uzun uzun Hervieu'den söz ediyor. Ben de kin gütmeden ondan söz edince, çok duygulanıp elimi tuttu, bir çocuk gibi sıktı.[29]

Pazar

Dün Françoise'a piyano dersi verdim; kaydettiği ilerlemeden çok mutluyum. Marcel birkaç günlüğüne izinde. Dün akşam, yemekten sonra, iki saati onunla geçirdim. Aldırışsızlıklarının ve haşinliklerinin anısı onu görmekten her zaman biraz korkmama neden oluyor; sonra arkadaşça bir sevinç seli her türlü kaygıyı çok geçmeden bastırıyor; ama biraz sonra, gözünde bana en çok zarar verebilecek şeyi söylememe neden olan bir tür baş dönmesi yaşıyorum. Charles amca ve Édouard Widmer de beni yoldan çıkarıyor; verdiğim bilgilerin belirsizliğinin hepsini sinirlendirdiğini biliyorum, açıkça hissediyorum; bu da karşı konulmaz biçimde onlara rakam vermek istememe neden oluyor. Niye?.. Aynı şekilde, niye dün Marcel'e Ghéon'un "Champagne'daki ilerleyişe katıldığını" söyledim? Oysa soran herkese "maden havzasında"[30] olduğunu söylemiştim. Bir salondan geçerken, başkalarının kendisinin sendeleyeceğine inandığını hisseden biri böyle sendeliyor işte.

Salı

Dün Marcel'in yanı sıra Jeanne'la çocuklar öğle yemeğine geldi. Marcel askeri giysiler içindeydi. Yüzü geçen akşamdan daha çök-

29 Gide Paul Hervieu'yü hiç sevmez, temsil ettiği tiyatrodan nefret eder.
30 Ghéon gerçekten de 23 Eylül'de Gide'e şöyle yazar: "Aslında, neredeyse bir ay önce, maden havzasına gitmek üzere Belçika'dan ayrıldığımı daha sana söylemedim" (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 893).

müş göründü gözüme; çok yaşlanmış. Bir iki laf ettikten sonra, bakışları yitiyor, alnı kırışıyor; kimse ona bir şey söylemeye pek yanaşmıyor, mesafeli olduğu hissediliyor. Em. erdemli davranıp onu yanımıza çekmeye çalışıyor, ama çok ufak kıvılcımlar elde edebiliyor yalnızca. Bense vazgeçtim; çok uzun zamandır, ona söyleyebildiğim şeylerle ilgilenmiyor, sinirleniyor. Geçen yıl haftada bir yediğimiz ve yapabildiğimce sık kaçtığım bu yemeklerden daha can sıkıcı bir şey olamaz.

7 Kasım, Pazar

Belki Madam Théo'nun gelişiyle Ocak'taki kölcliğim biraz hafifler. Bu akşamdan sonra, Villa'da kalmaya gelecek, hiç kuşkusuz yarından başlayarak yardım bankomuzdaki görevine dönecektir.

Georges'un çiftlik kiracısı Hérouard'ın ani ölümü Em.'in yüreğine oturdu, yeniden orada olması gerektiğini düşünmeye başladı. Hérouard'ın dört oğlu silahaltında, anne her gün onlar için tasalanıyor, çünkü hepsi tehlikede. Bugüne dek başlarına bir şey gelmedi; ama baldızlardan biri kısa bir süre önce öldü, Mösyö ve Madam Hérouard birlikte cenazeden dönerken, Hérouard Montivilliers sokaklarında birden kaldırıma yığılıp kalmış. Anevrizma patlaması olduğunu düşünüyorlar.

Madam Hérouard şimdiye dek mutluluktan başka bir şey yaşamamıştı; çiftliği, ailesi dört başı mamurdu. On iki çocuğu vardı, hepsi sağlıklı, güzel, yürekliydi. Görünüşe göre, Madam Hérouard da bize: "Alışık değildik" diyen sığınmacılar gibi, bugün bahtsızlık kendisini daha pişmeden gafil avladığı için daha acınası bir durumda, daha perişan.

Kesinlikle acıya alışılıyor, dayanıklılık ya da daha iyisi: Geri çekilme alışkanlığı, belli bir kendi içine kapanma yeteneği kazanılıyor, kapalı yaradılışlar onun sayesinde yazgının darbelerine neredeyse duyarlı yüzey göstermez oluyor.

Eskiden mutlu olan herkese şöyle demek isterdim: "Şimdi sıra sizde." Ama olmaz; burada ne bir karşılık var ne bir yarar. Bir süre bencilce bir rahatlıkla uyuşan kişiler aksiliklerden ders çıkaramaz; ötekilere gelince, mutluluğun çağrısına boyun eğdikleri için nasıl suçlayabiliriz onları?

11'i, Perşembe

Tiksindirici bir sersemlik. An oluyor, yaşamım çoktan sona ermiş de bir tür ölüm sonrası düşünde, önemsiz, anlamsız bir tür yaşam ekinde çırpınıyormuşum gibi geliyor bana. Bu cansızlık hali hiç kuşkusuz Ocak'taki duygusal aşırı yorgunluğun doğal uzantısı.

Madam Théo yeniden kendini örgütümüze verdi, bu da bana biraz boş zaman kazandırdı; ama doğru dürüst yararlanamıyor, ne gerçekten çalışabiliyor, ne dinlenebiliyorum.

Dün, bir bilgi almak için gittiğim Savaş Tutsakları Örgütü'nde, sanırım orasının yöneticisi olan M. Cornélis de Witt[31] bana "küçük edebiyat eğlencelerime" dönüp dönmediğimi sordu.

12'si, Cuma

Saçma bir zayıflık gösterip, Philippe Berthelot'larla Madam Edwards'ın evinde akşam yemeği yeme davetini kabul ettim; döndüğümde altüst olmuştum. Beni neden çağırdıklarını pek anlamıyorum: Beni ağırlamaktan gurur duyacakları kadar ünlü değilim; konuşmam umutsuzca tatsız tuzsuz hep, kimseye bir yararım yok.

Birdenbire sesimi yükselterek ve aşırı övgülerle Souday'yi savunmam başımı epey derde soktu; oysa Philippe Berthelot ile ötekilerin üstünkörü yargısına sinirlenmiştim yalnızca: "Savaşın bizi bu heriflerden kurtarmayacağını düşünsenize."

Philippe Berthelot kendini, ailesini, arkadaşlarını, zevklerini vb. üstün gördüğünü belli eden, görünüşte çelişkili, pek düzgün özdeyişler savurup duruyor. Sanırım, su katılmamış bir duygusuzluktan ötürü Renancı büyük bir dinginliğe özeniyor. Bakışlarında, sesinde, hareketlerinde, beni felç eden, anlatamayacağım, insanlık dışı bir şeyler var. Alnının darlığı da beni rahatsız ediyor; buna karşın olağanüstü bir belleği olduğu için, düşünceler ancak oylumlarını bütünüyle yitirerek beyninin ambarına sığışabilmiş gibi görünüyor.

Madam Philippe Berthelot bedenini sımsıkı saran, belsiz bir elbiseyle, dümdüz, elma yeşili bir tür ipek gecelikle geldi; onu ne zaman görsem yaptığı gibi, "ev elbisesi" giydiği için özür diledi, Madam Edwards da daha önce yaptığı gibi bağırdı: "Aman canım

31 Cornélis de Witt (1828-1889) Jean Schlumberger'nin büyük amcasıdır.

ne olacak? Bende de sabahlık var." Ucu yaldızlı saydam bir dantelle bezeli, aşırı açık bir korsaj, kısacık, kenarları kürklü, krem rengi ipek bir etek, hepsinin üstüne de geniş kollu, yine kenarları kürklü, etekten büyük ölçüde kısa bir tür harmani giymişti. Bu iki kadın alçak bir sedirin üstünde odalıklar gibi dip dibe oturuyordu. Madam Edwards boynunu şişirerek, başını çıplak omuzlarının üstünde oynata oynata gülüyor, kıkırdıyor, fingirdiyordu. Sert de oradaydı; her zamankinden de tombul ve kasıntılıydı. Onu dinlemek için çabaladıysam da boşuna. Bana bıkıp usanmadan "barok" sanatın üstünlüğünü anlattı, en az benim kadar sıkıntı verdi çevresine. Bana kalırsa, bunca zamandır Fransa'da olduğuna göre, şu şivesini artık biraz düzeltebilirdi. Altıncı kişi Flament'dı[32]; zayıf, nazik, sıradan.

Sofrada, Heredia ailesinden söz edildi: büyüleyici, biraz gürültülü ama pek eğlenceli, pek uçarı bir ortam!.. Philippe Berthelot ilk anılarını anlatmaya başladı. Büyük kız o sıralar olsa olsa on altı yaşındaymış; küçük ise daha çocukmuş. Philippe Berthelot o salona ilk kez o zaman mı gitmiş? Şimdi anımsayamıyorum... Hizmetçinin başına önceki gün bir "hal" gelmiş, kızlar aralarında ondan konuşuyorlarmış. Biri ansızın dölütü almaya gideceğini söyleyip gitmiş, altıncı kattaki odadan bir kavanoz getirmiş. Madam Edwards anlattıklarına karşı çıkınca, Philippe Berthelot üsteledi, bunun yalan olmadığını, dölütün gerçekten de kavanozda olduğunu, o kızların onu uzun bir düğme kancasıyla döndürerek eğlendiğini söyledi.

Yemekten sonra Godebski'lerle[33] Joseph Retinger geldi. Kitaplar, şeyler ve insanlar üstüne bir sürü saçmalık söylendi; ötekilerden biraz daha az saçmaladıysam, bunun tek nedeni biraz daha fazla susmamdı.

Piyanonun başına geçmemi istediler, öyle üstelediler ki reddetmekte çok zorlandım. Madam Edwards beni yüreklendirmek için Chopin'in notalarının başına geçip, akıcı, büyüleyici biçimde, ama bir sanatçı gibi, hiç hoşuma gitmeyen şu *tempo rubato*'yla[34], daha doğrusu: ölçüye aldırmadan, parçanın kusursuzluğundansa

32 Albert Flament *L'Intransigeant*'da gazetecidir, Berthelot'larla Maurice Barrès'in arkadaşıdır.
33 Madam Edwards'ın üvey kardeşi Cypa Godebski ve karısı Ida Godebski.
34 Yorumcunun yapıyı ve tempoyu değiştirerek çalması (ç. n.).

yorumcunun yaradılışını öne çıkaran ani vurgularla, sıçrayışlarla, gösterilerle birkaç mazurka çaldı. Bu iki salon arasındaki, duvarları yaldızlı küçücük bir odada, akordu alabildiğine bozuk bir piyanoda oluyordu. Philippe Berthelot'lar gidince, ben de arkalarından sıvışmak istedim ama bardaktan boşanırcasına yağdığı için, Madam Edwards bana bir araba bulmak istedi, arabayı beklerken de beni öteki odadaki, Bonnard'ın büyüleyici süslemeleriyle dolu büyük salondaki piyanoya götürdü. Mi bemol majör *Prelüt*'e başladım; ama bir İngiliz'le laflarken İngiliz ağzıyla konuşmaya başladığım gibi, incelikten, Madam Edwards'ın az önceki *tempo rubato*'sunu benimseyip, can çekişen on iki ölçüden sonra durdum.

Beni Auteuil'e götüren otomobilin benzini bitti, Villa'nın iki kilometre uzağında duruverdi, o yolu karanlıkta, şiddetli yağmurda tepmem gerekti. Gece gözümü kırpamadım, bugün bütün gün baş ağrısı çekip, dünkü ev sahiplerime ve kendime diş bileyeceğim.

13'ü, Cumartesi

Dün, öğleye doğru, son derece yaşlanmış, zayıflamış bulduğum J.-É. Blanche'ı görmeye gitmiştim. Beni küçük salona götürdü, orada, ağırlığını bir ayı gibi bir o bacağına bir bu bacağına verip ayakta durdu ya da sırtlarına dayandığı koltukların arasında güçlükle birkaç adım attı, on iki gündür taktığı fıtık bağı kendisini aşırı rahatsız ediyordu.

Güneyli akrabaları onlarda kalıyormuş; nereye gideceğini bilemiyordu; çocuk geçen akşam Madam Blanche'ın yanında, iyi ısınan küçük salonda çalışırken, o aşırı geniş büyük salona sığınıp, hava akımlarından tir tir titremiş: Savaştan çok mutsuz.

14'ü, Pazar

İç karartıcı günler; kesilmek bilmeyen bora. Önceki gün, Ocak'ta, küçük Teughels'den[35] şu mektubu aldım:

35 Jean Teughels Gide'in Fransa-Belçika Ocağı'nda ilgilendiği ve çok etkilendiği genç sığınmacılardan biridir. Belçika ordusuna katılmış ve çarpışma alanlarında bulunmuştur, oralardan Gide'e düzenli olarak yazar. Sonunda firar eder. *Journal du Foyer franco-belge*'de, özellikle 27 Şubat 1915 tarihinde ondan söz edilir (yayımlanmamış, *B. L. J. D.*).

Size yanınıza dönmeye cesaretimin olmadığını söylemek için yazıyorum bu satırları, alayımdan ayrıldığıma çok pişmanım. Mösyö Gide, sizden tek bir şey istiyorum, beni kendi halime bırakmanız; rica ediyorum, benim için artık bir şey yapmayın, çünkü ne sizin ne o hanımların ilişkilerime karışmanızı istiyorum; çünkü size söyleyeyim, herhangi bir yerde yaşamıyorum, çünkü arkadaşım çalışmak için Rouen'a gitti. Çünkü, Mösyö Gide, yapacağım tek bir şey kaldı, o da bu tarihte, 12'sinde kendimi Seine'e atmak, hoşça kalın, elveda. Bu son sözlerden başka söyleyecek bir şeyim yok size. Elveda Mösyö Gide, Ocak'taki hanımlara gelince...

KAÇIK JEAN,
12 Kasım'da, akşam saat 5'te öldü.

Bu tuhaf mektubu Teughels dosyasına koyup, bir yandan da onunla son görüşmemizi, Ocak'a gelişini, bir arkadaşın bu mektubu bize beklenmedik bir biçimde ulaştırdığı günün sabahını, sonra o arkadaşla akşam, Teughels'in uğrayacağını söylediği Concorde Meydanı'nda uzun süre bekleyişimi anlatıyorum. Bütün gece, artık kendisine toplumumuzda yer olmayan, her yerde suçlanan, ölüme sığınan o zavallı varlığı düşünmüştüm.

Bahçede geçen yıl da gözüme çarpan bildik bir serçe uçuşuyor. Her kanadında dört beş telek var.

16 Kasım, Salı

Budalalığın ve kendini beğenmişliğin yarattığı bu tasasızlık, bu belirsiz güven (Tanrı'ya inanca dayanandan söz etmiyorum bile) – en kötü olaylar bile onu düzeltemez. Herhangi bir önemsiz olay, beceriksizce verilmiş herhangi bir karar suçlanıyor... "Kötülük uzaktan gelir", ne yazık ki! Tehlike anında, bütün yapının, bütün toplumla birlikte baştan aşağı çürüdüğü fark ediliyor... Ama başta nereye bakıyorlardı da bunu göremediler? Toplumsal yapının her katında rastlanan şey herkesin itaatsizliği.

18'i

Le Figaro'da Beaunier'nin Renan'a karşı utanç verici makalesi; Souday ona *Le Temps*'da tam olarak gerektiği gibi yanıt verdi.

> Yarının toplumsal savaşı bir din savaşı olacak. Daha şimdiden öncü göstergeler çoğalıp belirginleşiyor. Nefret zincirden boşandı ve dışarıdaki düşmana karşı tavır alamadığı anda... Buna şöyle diyecekler: hesaplaşma, öyle ki seyrekleşen öğeleri bölünen acınası ülkemizin yaşadığı bu korkunç faslın üstünü güzel bir adla örtecekler.

Dün Em.'le örgütümüzde madam Bouni-Reclus'nün başında olduğu küçük sınıfa gittim.[36] İçeri girdiğimizde, yaşları sekizle on arasında değişen, kızlı erkekli on çocuğa coğrafya öğretiyordu; çocukların hepsi çalışkan, neşeli, sağlıklıydı. Yan odadaki küçüklerin sınıfında oyalandık. İlkokul öğretmeni iki kadın bu ufaklıklara en azından uslu durmalarını sağlayan Montessori yöntemini uyguluyor. Derse başlamadan önce, onları çember biçiminde diziyor, sonra beyaz ahşap küçük bir sandığın önünde diz çöktürüyorlar, sandığın üstünde Botticelli'nin Meryem Ana'yla Çocuk İsa'sının fotoğrafı var. Öğretmenlerin sözlerini yineleyerek, koro halinde bir tür ilahi söylüyor, resme öpücükler gönderiyorlar. İnançsız Madam Bouni-Reclus her şeyi duysun diye tüm bunları çok yüksek sesle yapıyorlar.

> Oh! Gitmemeyi düşünüyordu! Serüvene atılmamayı!

22 Kasım'dan 26'sına dek, Mrs. Wharton'la otomobil yolculuğu.[37]

36 Madam Bouni-Reclus büyük coğrafyacı Élisée Reclus'nün kız kardeşidir.
37 Gide Mrs. Wharton'la İngiltere'ye gidecekken Fransa'nın güneyine yolculuk eder. Mrs. Wharton onu orada Paul Bourget'yle tanıştırır. Gide Bourget'ye karşı sergilediği alaycı tutuma karşın, 1917'de Édouard Pelletan, R. Helleu Sanat Yayınları'ndan çıkan *Fleurs du mal*'e (*Kötülük Çiçekleri*) yazdığı önsözü ona adar ve 12 Mayıs 1917'de yazdığı mektubunda bu ithaf için ondan izin ister (*B. A. A. G.*, 13. sayı, Ekim 1971). İthaf sonraki baskılardan çıkarılacaktır.

26 Kasım, Hyères

Paul Bourget'yle tanıştım. Beni Mrs. Wharton'ın götürdüğü Costebelle'de, Plantier mülkünde çok sıcak karşıladı. Başka bir kuşaktan, başka bir taraftan, başka bir görüşten olduğunu bildiği kişiye çekici görünmek için yanıp tutuşuyordu. Tanışma bahçede oldu.

"Buraya girmek için, Mösyö Gide" dedi önce bana, "*dar kapı*'dan geçmenize gerek yok".

Bunun aslında bir anlamı yoktu, ama bu yolla içtenliğini gösteriyordu. Kısa bir süre sonra, bir biçimde *Immoraliste*'ime değindi; sonra Mrs. Wharton rahatsızlığından ötürü odasından çıkamayan Madam Bourget'yi görmek için bizi biraz yalnız bırakınca konuya döndü:

"Artık baş başa kaldığımıza göre, söylesenize Mösyö Gide, ahlak karşıtı kahramanınız oğlancı mı, değil mi?"

Ben biraz şaşırınca, üsteledi:

"Etkin bir oğlancı mı demek istiyorum."

"Daha çok ne olduğundan habersiz bir eşcinsel kuşkusuz" diye yanıtladım, ben de pek bir şey bilmiyormuşum gibi; sonra ekledim: "Öylelerinden çok var sanırım."

Başta bu yolla bana kitabımı okuduğunu göstermek istediğini sandım; ama asıl kafasındaki kuramları açıklamak istiyordu:

"Sapkınlıklar" diye başladı, "iki türlüdür": "sadizme bağlı olanlar, bir de mazoşizmle bağlantılı olanlar. Şehvete ulaşmak için, sadik de mazoşist de acımasızlığa başvurur; ama biri falan filan, öteki falan filan".

"Eşcinselleri de bu sapık türlerinden birinden mi sayıyorsunuz?" diye sordum bir şey söylemek için.

"İster istemez" dedi; "çünkü Régis'nin[38] de gözlemlediği gibi..."

Ama o anda, Mrs. Wharton geri döndü, ona göre eşcinselliğin mazoşizmle mi, yoksa sadizmle mi bağlantılı olduğunu öğrenemedim. Konuşma konusunu değiştirmesine üzüldüm; Mrs. Wharton'ın görüşünü öğrenmek de beni eğlendirecekti, tabii bir görüşü varsa.

38 Cinsel hastalıklarla ilgili birçok kitap yazmış psikiyatr Emmanuel Régis.

Paul Bourget yaşına göre hâlâ çok güçlü kuvvetli görünüyor; kasları boğum boğum, kestane ağacından yontulmuş gibi. En önemsiz sözleri bile edebiyat kokuyor; değerli taşları silkeleyen kaniş gibi üstünüze sıçratıyor.[39] "Hoş geldiniz... Elsinor değil burası" dedi bana, eve girmek için bahçeden ayrıldığımızda. Yarım saatten kısa bir sürede, bir yolunu bulup Régnier'den (Mathurin), Shakespeare'den, Molière'den, (çok sevmediğini itiraf ettiği) Racine'den, Baudelaire'den, Boileau'dan, Zola'dan, Balzac'tan, Charles-Louis Philippe'ten vb. söz etti, ama söylediklerinin hepsi gerçek yazınsal zevkten fazlasıyla yoksundu, demek istediğim o ki şiirden, sanattan, biçemden hiç anlamıyordu; bu da örneğin bir önsöz yazdığı Psichari'ninkiler gibi değersiz ürünlere hayranlık duymasını sağlıyordu. Bize provalardan *Voyage du centurion*'un[40] birkaç sayfasını okudu; sesi boğuklaşıyordu; gören de ağlayacak sanırdı. Mrs. Wharton'la göz ucuyla birbirimize bakıyor, neye daha çok şaşıracağımızı bilmiyorduk: Paul Bourget'nin heyecanına mı, yoksa o sayfaların vasatlığına mı? Provaları bize verip, bütün kitabı okumamız için üsteledi; biraz sonra, çaydan ve kısa bir gezintiden, arkasından Mrs. Wharton'ın odasında Pascal'den ve *Mystère de Jésus*'den[41] söz ettiğimiz yeni bir konuşmadan sonra, bizi götürdüğü Costebelle otelinin koridorunda kendisini geçirirken... içli dışlı bir havayla kolumdan tutup, bana doğru eğildi:

"*Voyage du centurion*'u okuyacaksınız değil mi, söz mü?" Ardından önemli bir sır veriyormuş gibi kısık sesle ekledi: "İnanın: *Mystère de Jésus*'den aşağı kalır yanı yok."

Bu tuhaf açıklamadan sonra ayrıldık.

Bourget bana bir de şöyle dedi:

"Ben panpsişistim! Maddeye artık inanmıyorum."

39 La Fontaine'in "Le Petit Chien qui secoue de l'argent et des pierreries" (Para ve Değerli Taş Silkeleyen Küçük Köpek) adlı masalını anıştırma, *Contes*'un III. bölümünde XIV. masal.

40 Ernest Psichari'nin bu kitabı Bourget'nin önsözüyle yayımlanmıştır.

41 Pascal'in *Pensées*'sinin (*Düşünceler*) sonradan bulunan parçaları *Le Mystère de Jésus* adıyla 1844'te yayımlanmıştır.

7 Aralık

Conrad'ın *Almayer's Folly*'sini[42] bitirir bitirmez, Borrow'un *Bible in Spain*'ine daldım. Daha önce tanımadığım iyi bir yazarın yeni bir İngilizce kitabına nasıl eğlenerek, ne büyük bir merakla sarılıyorum anlatamam; Fransız yazını uzun zamandır beni böyle eğlendirmiyor, açıkçası artık beni şaşırtmıyor. İlk kez bir Balzac okuduğumda olduğu gibi (*Eugénie Grandet*'yi[43] okumuştum).

8 Aralık

Çocukken çiçek açmış ilk okaliptüsü gördüğümde büyülenişim. Hyères'e gelmiştik.[44] Hemen otele koşup, annem benimle o olağanüstü çiçekleri görmeye gelsin diye bin dereden su getirdim. O zamanlar adalardaki gezintilerimi de anlatmam gerekiyor; çocukluğumun en büyüleyici anısı Sainte-Marguerite (ya da Saint-Honorat) Adası'nda, su kenarındaki kayalara eğilip, o günlerde kayaların arasındaki doğal akvaryumların yarattığı periler ülkesini seyre daldığım anlar, saatler belki de. Denizşakayıkları, denizyıldızları, denizkestaneleri kaya yüzlerini artık bakışın onları seçemediği derinliklere dek alacalandırıyordu; her şey dalgaların ritminde kıpırdıyordu, ama denizin en gevşek dalgalarının bile ulaşamadığı sığınaklar vardı; oralarda hayvan ve çiçek miskin miskin soluyordu; uzun süre ses çıkarmazsanız ve kımıldamazsanız, karanlık mağaralardan ortalığa acayip, neredeyse biraz korkutucu hayvanların çıktığını görüyordunuz. Öylece, hareket etmeden, dalıp giderek –belki de: tapınarak demeliydim–, akşama doğru, Marie beni dönüş gemisine çağırana dek orada dururdum.

Gençliğimde insanı kendinden geçiren o ada kıyılarının da Cannes dolayları gibi acıklı biçimde bozulmuş olmasından çok

42 *Almayer'in Sırça Köşkü.*
43 Gide'de bu anı sık sık canlanır. Görünüşe göre, *Eugénie Grandet*'yi Eylül 1885'te okumuştur. Gide ayrıca *Cousin Pons*'u ilk okuduğunda yaşadığı heyecanı da anıştırır (bkz. *Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 41).
44 Gide annesi ve Marie'yle çıktığı bu yolculuğu *Tohum Ölmezse*'de anlatır (s. 119-120).

korkuyorum; tıpkı Edmund Gosse'un *Father and Son*'da çok güzel anlattığı İngiltere kıyıları gibi; tıpkı insan üstünde yan gelip yatmaya başlayınca şu yeryüzündeki en iç açıcı yerlere olduğu gibi.

13 Aralık

Bu defterin bitmesini iple çekiyorum; buraya yazdıklarım beş para etmez; ama bitirmeden bırakmayacağım...

(Önceki gün Barcarès'te yazdığım sayfayı yırttım.)[45]

Pioch'un Romain Rolland'a yazdığı, 13'ü tarihli *Le Temps*'ın aktardığına göre sınırda, Thiesson'un üstünde yakalanan mektubun öyküsüne üzüldüm.[46] O mektup kuşkusuz Romain Rolland'a kitabının cepheye gönderildiğini ve beceriksiz arkadaşlarının onun için yaptığı –en azından görünüşte– antimilitarist propagandayı bildiriyor. İyi de yapacak bir şeyi olmayan zavallıları cezalandırmak zorunda kalacaklar; Roland da bir şehide dönüşecek. Ne kötü, tüm bunlar iç savaşa yarıyor.

Rolland'ın kitabının adını bağışlayamıyorum.[47] *Küstahça* bir başlık. Onun durumunda işin içine biraz budalalık, çokça kendini beğenmişlik karışıyor. Kendini beğenmişliğin budalalıktan önce geldiğine pekâlâ inanabilirim – çoğunlukla tersine inanılsa da, çoğunlukla olduğu gibi. Ne olursa olsun, biri ötekini tetikliyor, *dışarıda* durulunca "yukarıdan" bakılabileceğine inanılıyor.

45 Gide yeniden Fransa'nın güneyine, Carcassonne'da Rouart'ı görmeye ve Saint-Clair'de Maria Van Rysselberghe'in evinde dinlenmeye gider. Bu vesileyle Barcarès'e uğrar (bkz. daha ileride 19 Aralık tarihli parça; ayrıca bkz. Madeleine Gide'in Ghéon'a yazdığı mektup, *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 894).

46 13 Aralık tarihli *Le Temps*'ın son sayfasında, 8 Eylül'de resimli *Les Hommes du jour* dergisinin redaktörü Georges Pioch'un (1873-1953) Romain Rolland'a yazdığı bir mektubun ressam Ernest Thiesson'un üstünde yakalandığı anlatılır. Georges Pioch sonradan *L'Humanité*'de gazetecilik yapar. Gide'le Rolland'ın ilişkisi üstüne bkz. Frederick John Harris, *André Gide and Romain Rolland: Two Men divided*, Rutgers University Press, New Brunswick, 1973.

47 *Au-dessus de la mêlée* (Kavgaya Yukarıdan Bakmak diye çevrilebilir [ç.n.]).

19 Aralık, Pazar

Carcassonne'da askeri bir görev üstlenen Eugène Rouart'ı ziyaret ettikten sonra, 14'ü sabahı Paris'e döndüm. Beni otomobille *Barcarès*'te akşam yemeğine, oradan da denizle Leucate Gölü arasına, "La Nouvelle"den ayrıldıktan sonra, tren sizi İspanya'ya doğru götürürken ufukta gümüş gibi parladığını gördüğünüz o dar kum şeridinin üstüne, yeni arazisindeki kır evine yatmaya götürdü. O tuhaf yöreyi çocukluğumda ilk kez gördüğümde de orada serüvenlere atılmayı düşlemiştim. O manzarayı başka bir yerde anlatacağım.[48]

20 Aralık

(Roman için.[49])

X.[50] işi Prusya militarizmini alt etmenin en iyi yolunun Almanya'yı yenmeye çalışmamak olduğunu söylemeye kadar vardırmıştı, ona göre tam tersine... Asla sözünü bitirmesine izin vermiyorlardı. Biraz sonra, biraz daha alçak sesle konuşmayı sürdürüyordu:

"Onu yenmenin en iyi yolu her saldırısını boşa çıkarmak. Saldırı direnişimizden ötürü büyüyor. Kendini savunmayan bir halkın karşısında, Krupp topları hiç işe yaramaz..."

Ötekiler kızgınlıklarını gizlemeye çalışıyordu, X.'e Hıristiyan vazgeçişinin (ve İncil'in bize öğrettiği direnmeyişin) bireyler değil de bir topluluk –hele hele bir geçmişten sorumlu halklar– söz konusu olduğunda neden fazlasıyla sakıncalı olduğunu anlatmaktan vazgeçtiler. Her şeye karşın bir iki laf ettilerse de X. onlara inanmadı; Kilise'nin ilk zamanlarındaki Hıristiyanları anıyor, her türlü baskıyı tam da direnmeyişleriyle alt ettiklerini söylüyordu. Kendini savunmayan bir halkın özünde yenilmez olduğunu ileri sürüyordu. "Ödleklerden oluşan bir halk!" diye bağırıyordu ötekiler. "Şehitlerden oluşan bir halk" diye karşı-

48 Gide *Tohum Ölmezse*'de bu manzaraya pek değinmez. Buna karşılık, bkz. *Corr. Gide-mère*, s. 561-562.

49 Gide belki hâlâ Birinci Dünya Savaşı'nı tasarladığı romana katmayı düşünmektedir. Gerçekte, *Kalpazanlar*'da savaşa değinilmez.

50 X. yine Gide'in kendisidir.

lık veriyordu. Kendisine göre, Almanya'yı gerçekten yenmenin yolu buydu, Fransa Hıristiyanlığın Antik Roma'yı yendiği gibi ne olursa olsun bu yolla kazanacaktı, düzensiz ulusumuzun Almanya'nın düzenini farklı bir biçimde yenebileceğini ileri sürmek delilikti. Bugün elde edebileceğimiz ve hedeflememiz gereken tek zafer, diye bağlıyordu sözünü, gizemci bir zaferdir; tek gerçek zafer de budur.

Ona böyle bir zafer için de bütün Fransa'da bir uzlaşmanın ve bir düzenin gerekeceğini, bunların eksikliğinin en zayıf noktamız olduğunu söylemeye çalıştılarsa da boşuna.

"Olur da bir parti çıkıp bunu önermek gibi bir delilik yaparsa", diyordu bunun üstüne Marcel, "ötekilerin öfkeli başkaldırısı bir devrime yol açar, bu da savaştan bile kötü."

"Kötüymüş!" diye karşılık veriyordu X.; "emin misiniz? Öte yandan, siz de iyi biliyorsunuz ki, ordumuzun insanüstü kahramanlıkları sayesinde ulaşacağımızı umduğumuz yarım yamalak zaferlerin hepsi bizi tehdit eden sürekli tehlikeyi pek de azaltmıyor, Fransa da bitkin düşüyor."

"Bu durumda, ben Corneille'in 'Ölsün' sözünden yanayım" diye sürdürdü Marcel, "Kesinlikle fos çıkacağına kısa kesmeyi yeğlerim. İki oğlum cephede, daha şimdiden üç kardeşim öldü, kaç kuzenim, kaç yeğenim öldü bilmiyorum. Gerekirse gebeririz, ama en azından öldüğüne tanık olacağımız şey tam anlamıyla Fransa olur, onu utanç verici bir anlaşma sayesinde sağ kalmaktan kurtarırız."

Ötekiler de anında X.'i yuhalamaya, Fransa ve çok güzel konuşan Marcel şerefine kadeh kaldırmaya (tüm bunlar *Café Vachette*'te oluyordu) başladılar.[51]

27 Aralık

Kafa yorgunluğu, cansızlık; hiçbir şeyin altından kalkamıyorum...

Bir haftalığına izne çıkan Ghéon bize yeni yazdığı şiirleri okuyor; kimileri bana dört dörtlük görünüyor. Romain Rolland

51 Marcel'in kim olduğunu bilmiyoruz. Marcel Drouin'den söz etmesi pek olası değil.

üstüne yazdığı uzun parçada çoğunlukla kuşku uyandıran kanıtlara başvurmasına üzüldüm. Yeniden küçük çocukların ellerinin kesilmesi konusuna dönüyor, ama dört bir yanda kanıtlanmış bir olay bulmak için çabalarımız, Amerika'nın bu canavarlıkları doğrulayacak kişiye vereceğini söylediği çok büyük ödülü almak için Ocak'ta yaptığımız araştırmalar hep boşa çıktı, yalanlamalardan başka bir şey elde edemedik.

Şimdi burada Madam Théo'nun Ocak'tan aktardığı ilginç ve dokunaklı öyküyü anlatmanın tam sırası: o da Madam Théâtre'dan duymuş, bu tuhaf adıyla[52] bizi eğlendiren, ama aşırı çekingenliği yüzünden bizden biraz uzak duran, halktan, iyi yürekli, dört dörtlük bir kadın. Haftada bir bankomuza para yardımı almaya geliyordu. Genelde yanında üç dört yaşında bir oğlan oluyordu. İlk gün, ufaklığa bir kenarda tuttuğumuz arpa şekerlerinden vermek isteyip de sağ elinin olmadığını fark ettiğimde, elimin ayağımın tutmadığını anımsarım; gömleğinin kolu iğrenç küt bir çıkıntıyı iyi kötü gizliyordu, ama çıkıntının üstünde herhangi bir dikiş ya da yara izi yoktu; yalnızca kol bilekte bitiyordu... Nereye baktığımı gören anne bunun üstüne çocuğun "böyle doğduğunu" söyledi. Şaşırdım, böyle bir şeyin olabileceğine inanmıyordum; ama annenin söylediğini kabullenmekten başka yapacak bir şey yoktu. Şimdi gelelim öyküye:

Almanların Reims akını sırasında sivil halk arasında düşman askerleriyle subaylarının da karıştığı büyük bir kargaşa yaşandı. Rastlantı bu ya, Madam Théâtre bir şarküteride, Alman bir teğmenin yanında kuyruğa girmiş; oğlu kucağındaymış. Teğmen sırada ondan öndeymiş. Verdiği paranın üstüne iki *sou* vermişler. İyi görünmek istediği için, belki de gerçekten iyi biri olduğu için, dönüp iki *sou*'yu çocuğa uzatmış. (Burada şimdi küt çıkıntıyı özellikle aşırı uzun bir gömlek kolunun altında gizleyen annenin o sırada dikkat çekici bezlerle üstünkörü sardığını söylemek gerekiyor.) Ufaklık bu armağana yanıt vermek için davranınca sakatlığı açığa çıkmış.

"O anda" diyormuş Madam Théâtre, "subayın yüzünün değiştiğini, yüz çizgilerinin kasıldığını, dudaklarının titrediğini gördüm; bana döndürdü gözlerini; konuşmak istediğini, ama

52 Théâtre "tiyatro" demektir (ç. n.).

hiçbir şey söyleyemediğini hissediyordum; ama ne soracağını anlamak için söze ihtiyacım yoktu. Kesinlikle: 'Demek suçlamalar doğru, öyle mi? Bizimkiler mi yaptı bunu?..' diye düşünüyordu. Ben de ona: 'Hayır, sandığınız gibi değil' demenin yolunu bulamıyordum. Yalnızca hayır dercesine başımı sağdan sola sallıyordum; anlayacağını düşünmüştüm... Ama şunu da söylemeliyim ki, birkaç gündür kocamdan haber alamıyor, öldüğünü düşünüyordum, dolayısıyla yüzümde çok üzgün bir ifade vardı, ona aldandı herhalde. Birden elleri gözlerinde, hıçkıra hıçkıra ağlayarak dükkândan çıktı."

1916

Yarınki din savaşı Protestanlarla Katolikler arasında, hatta inananlar ile tanrıtanımazlar arasında değil – pekâlâ çoktanrıcılar ile Hıristiyanlar arasında olmalı.

16 Ocak

Güzel bir gece; 6 buçukta kalktım; sürekli iyi uyuyabilseydim, (Em.'in her zaman yaptığı gibi) erken kalkıp, Ocak'a gitmeden önce kendime çekidüzen vermeyi alışkanlık haline getirmek isterdim. Her şeyden vazgeçmeye gerek yok; 7'den 8'e dek piyano çalışabilirim örneğin; ya da üç haftalığına bizde kalan Mathilde'i[1] uyandırmak istemiyorsam çeviriyle uğraşabilirim. Bir süre sonra yazmaya bile yeniden başlayabilirim.

Bu sabah J.-É. Blanche'ın kitabının metnini baskıya vermeden önce gözden geçirdim.[2]

Önceki gün Copeau'yla konuşmak bana çok iyi geldi. Ocak'taki yaşamımda, durmadan yıkıntılara baka baka, hâlâ kurulabilecek bir şeylerin aranabileceğini düşünmekte zorlanıyordum. Bir yılı aşkın bir süredir içinde yaşadığım ortamın alabildiğine bunaltıcı olduğunu fark ettim. Yoksunluğun beni caneviınden vuran o aralıksız geçit töreni karşısında her türlü üstünlükten utanç duyuyor, kendi kendime Montesquieu'nün

1 Mathilde Roberty.

2 Blanche N.R.F. Yayınları'ndan yalnızca bir kitap yayımlamıştır: 1915'te *Cahier d'un artiste*'in ilk cildini; birçok kolaylık göstermesine karşın (cildi kısaltmak, düzeltme giderlerini karşılamak), Gaston Gallimard Gide'in burada sözünü ettiği ikinci cildi yayımlamayı reddedecektir; sonraki ciltleri Émile-Paul Yayınları basacaktır. Bu konuda bkz. Gaston Gallimard'a çok kırılan Blanche'ın 16 Şubat 1916 tarihli mektubu (*Corr. Gide-Blanche*, s. 183).

Eukrates'iyle birlikte şöyle diyordum: "Bir insanın insanlıktan üstün olması başkalarına çok pahalıya patlar."[3]

Dün, Pazar günümü gönlümce değerlendirebileceğimi umuyordum. Del Marmol'dan gelen acele mektup beni hemen Ocak'a çağırıyordu, gittiğimde orada onun yanı sıra Crombez, Lauris, bir de Boccon-Gibaud vardı.[4] Yine özel yardım kasasının (Langweil fonu) ortak kasaya aktarılması konusu açılmıştı. Matmazel Langweil Ocak'tan ayrılmakla tehdit ediyordu; tutarsızlıklarına, huysuzluklarına vb. artık şaşırmıyorduk, ama bu bize büyük zarar verebilirdi; çare bulmak gerekiyordu. Bana Madam Théo'dan Del Marmol'e açıklayıcı bir mektup yazmasını istememi söylediler, öğleden sonranın büyük bölümünü o mektubu yazarak geçirdik, ardından onu Taitbout Sokağı'na, Del Marmol'e götürdüm. Bu gizli küçük toplantıya katılan Madam Théo hesap defterini getirmişti, tüm rakamları açıkladı; açıklamaları sanırım meslektaşlarımızın içine sindi.

Eve ancak 8 buçukta dönebildik. Domi. akşam yemeğine gelmişti, sonrasında benimle Humières'in Mrs. Wharton'dan aldığım çevirisini gözden geçirmek istiyordu[5], ama çok yorgundum ve bunun uyumama engel olmasından çekindim.

Élisabeth Van Rysselberghe'in burada kaldığı süre boyunca, hem onunla hem onsuz Browning'in birçok şiirini okudum.[6]

Rutherford'un ikinci bölümünü ve Macaulay'in *Frédéric II*'sünü okumayı sürdürdüm.

3 Bu söz Montesquieu'nün *Dialogue de Sylla et d'Eucrate*'ında (1745) geçer (*De la grandeur des romains et de leur décadence*, yeni baskı, Garnier frères, tarihsiz, s. 226). Gide bu sözü sık sık anacaktır; örneğin "L'Avenir de l'Europe"ta (*Revue de Genève*, Ocak 1923, sonradan *Incidences*'a alınmıştır, s. 32).

4 Baron Del Marmol Fransa-Belçika Ocağı'nın başkanıdır. Boccon-Gibault da Ocak'taki kurul toplantılarına Del Marmol'le birlikte başkanlık eder (bkz. Jeanne de Beaufort, *Quelques nuits, quelques aubes*, Artes Gráficas Soler, Madrid, 1973, s. 19).

5 Söz konusu olan büyük olasılıkla Robert Humières'in (1868-1915) yaptığı *Nègre de Narcisse* çevirisidir (Conrad, *Narcissus'un Zencisi*).

6 Gide 1921'de, 1 Nisan tarihli *La N.R.F.*'te, Paul Alfassa ve Gilbert de Voisins'le birlikte, "L'Œuvre de Robert Browning"i yayımlar.

Ghéon bana "sonunda bir adım attığını" yazmış.[7] Duyan da ilk kez geneleve giden bir okul çocuğu sanır... Ama burada ayin masasından söz ediyor.

Geçen kış gördüğüm tuhaf düşü buraya yazmalı mıyım?

O zamana dek benimle Laugier Sokağı'nda, Van Rysselberghe'lerde kalan Ghéon cepheye gitmişti. Ben de şöyle bir düş gördüm: Birinin yanında, çok geçmeden Ghéon olduğunu anladığım birinin yanında yürüyor, daha doğrusu *süzülüyordum*. Birlikte bilmediğim bir manzarada, bir tür ağaçlıklı bir vadide ilerliyorduk; coşkuyla ilerliyorduk. Vadi sürekli daralıyor, güzelleşiyordu, tam iyice coşmuştum ki, arkadaşım birden durup, önkoluma dokunarak: "Daha uzağa gitmeyelim! Bundan böyle aramızda *bu* olacak" diye haykırdı. Bir şey gösterdiği yoktu, ama aşağı bakınca, bileğinden sarkan bir tespih gördüm ve birden dayanılmaz bir kaygıyla uyandım.[8]

18 Ocak

Bir yandan Ghéon'a yazarken[9], bir yandan da Yuhanna İncili'nin XV. bölümünün başını yeniden okuyorum, o sözler birden korkutucu bir ışıkla aydınlanıyor gözümde:

7 Ghéon'un 8 Ocak 1916 tarihli, kısa ama çok önemli mektubu: "Mazeretim yok; karınla sana önümüzdeki bu görkemli yıl için iyi dileklerimi çok önce göndermeliydim. Ama Aralık'ın son haftası benim için öyle olaylı geçti ki, sana olanları uzun uzun sana anlatmak istedim sürekli. Hâlâ zaman bulamıyorum; dolayısıyla bunu ertelemem, senin de bu kısa mektupla yetinmen gerekiyor. Yalnızca şunu söyleyeyim: Sonunda bir adım attım. Kucaklıyorum seni. Dostun Ghéon" (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 895). 1915'te, Paskalya arifesinde, Pierre-Dominique Dupouey'nin ölümü Ghéon'un dine dönmesine neden olur. Bkz. *L'Homme né de la guerre*, N.R.F., 1918. Ghéon orada dine dönüşünü ve o dönemde Gide'le aralarında geçen konuşmaları anlatır.

8 Gide bu düşü *Lettres du lieutenant de vaisseau Dupouey*'ye yazdığı önsözde biraz farklı biçimde anlatır (N.R.F., 1922, s. 18-20).

9 Az önce anılan 8 Ocak tarihli mektuba değil de Ghéon'un Gide'e kendisine gönderdiği Kutsal Kitap için teşekkür ettiği 16 Ocak tarihli mektuba yanıt veren 19 Ocak 1916 tarihli mektup. Gide mektupta, önce *Günlük*'teki "çoktanrıcılar"la Hıristiyanlar arasında gelecekte bir savaşın patlak vereceği düşüncesini yeniden ele alıp şöyle yazar: "Seni düşünerek, seninle, Aziz Yuhanna İncili'nin XV. bölümünü yeniden okuyorum. Daha fazla ışık yok" (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 899).

"Bir kimse bende kalmazsa, çubuk gibi dışarı atılır ve kurur. Böylelerini toplar, ateşe atıp yakarlar."[10]

Ben de gerçekten "ateşe atılmamış" mıydım, çoktan en iğrenç arzuların ateşinin pençesine düşmemiş miydim?

19 Ocak

İçimdeki her şeyin yeniden gözden geçirilmesi, yeniden ele alınması, yeniden eğitilmesi gerekiyor. Mücadele etmekte en çok zorlandığım şey tensel merak. Absent kadehi ayyaşa karşına çıkan kimi yüzlerin bana göründüğü kadar çekici görünmez – onların ardına düşmek için her şeyi bırakabilirim... Neler söylüyorum ben? Burada öyle buyurgan bir dürtü, öyle aldatıcı, öyle gizli bir öğüt, öyle kökleşmiş bir alışkanlık var ki, dışarıdan yardım gelmezse kaçıp kaçamayacağımı bilemiyorum çoğunlukla.

"Su çalkalandığı zaman beni havuza indirecek kimsem yok"[11] (Yuhanna, V, 7).

20 Ocak

Tuzaklarla dolu bir gün – aralarından geçtim... neredeyse Tanrı'nın yardımıyla, kararlarımın payı çok küçüktü...

Öğleden sonra ritmikte[12] Copeau'yla buluştum (sabah Ocak'taydım); çocuklara verdikleri derse katıldım; Flé'lere gönderilecek yatakla ilgilenmek için ortopedik alet üreticilerine gittim...[13] Van Bever'i ziyaret ettim.[14] Akşam Domi.'yi,

10 Yuhanna, XV, 6.

11 Bunlar Beytesta havuzunda kendisini mucizeli suya sokmalarını bekleyen ve İsa'nın "Kalk, döşeğini topla ve yürü" dediği sakatın sözleridir.

12 Her zaman doğaçlamayı temel alacak bir oyuncu okulu kurmayı amaçlayan Copeau Vaugirard Sokağı'ndaki Ritmik Jimnastik Okulu'ndan yararlanır. Orada bir düzine çocuk, Suzanne Bing'in yönetiminde, Émile Jacques-Dalcroze'un yöntemlerini öğrenir. Bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 112-119.

13 Georges Flé eşi Laure Flé'nin yorumladığı Verlaine şiirlerini bestelemiştir. Gide *Günlük*'ün kendi hazırladığı baskılarında onların adlarının yalnızca baş harflerini kullanmıştır.

14 Adolphe Van Bever (1871-1925) Paul Léautaud'yla *Anthologie des poètes d'aujourd'hui*'yi (Mercure de France) yazmıştır. Georges Célestin-Crès ise

Jean Schlumberger'yi, Copeau'yu ve Madam Théo'yu zararsız bir İngiliz oyununa: *Kit*'e[15], bir casus ve detektif vb. öyküsüne götürdüm. Dolu bir gün – boş bir gün. Yalnızca ona dayanabildiğimi söyleyebilirim.

21 Ocak

Sabah Copeau'yla *La N.R.F.*'teydim; kimse gelmedi. Telgraftan Pazartesi geleceğini öğrendiğimiz Gallimard'ı[16] beklerken, tüm görüşmeler ertelendi. Uzun uzadıya yeterince akıllı, becerikli ve iyi yetişmiş küçük bir oyuncu topluluğu kurma olasılığından söz ettik[17] – amacımız önerilen herhangi bir senaryoyu doğaçlama oynayabilecek, *commedia del arte*'yi İtalyan tarzında, ama yeni kişilerle canlandırabilecek bir topluluk oluşturmak: Kentsoylu, soylu, şarap tüccarı, süfrajet Arlecchino'nun, Pedrolino'nun ve Colombina'nın yerini alacak. Bu kişilerin her birinin kendine özgü bir giysisi, konuşma biçimi, tutumu, psikolojisi olacak. Oyuncuların her biri de yalnızca tek bir kişiyi canlandıracak, onunla yetinecek, ondan vazgeçmeyecek, tersine rolünü sürekli zenginleştirip derinleştirecek.

Bu tasarı bir yere varırsa, oyuncularla işbirliği yapıp onları heyecanlandıracak, coşturacak bir izleyici topluluğu öngörüyor, arzuluyorum. Bu oyunlar (bütün programı dolduracaklarını sanmıyorum, ana gösteriden önce, sonra ya da arada oynanabilirler) çabucak tiyatronun başarı kazanmasını sağlayacak, atılganlıklarıyla önem kazanacaklar; *bir taraf yergisi* yaratacaklar – sağduyu adına dört dörtlük, sağlıklı bir yergi.

Bütün öğleden sonrayı Madam B.'nin[18] bizi çağırdığı o toplantıda harcadım – iki milletvekili ve on iki bölge kurulu temsil-

1917'de *L'Immoraliste*'in (*Ayrı Yol*), 1920'de de *La Porte étroite*'ın (*Dar Kapı*) yayımlandığı "Les Maîtres du livre" dizisini yönetmiştir. Gide'in Van Bever'e yazdığı dört mektup *B. A. A. G.*'de (39. sayı, s. 10-12) yayımlanmıştır.

15 Worral ve Terny'nin üç perdelik güldürüsü.

16 Gide burada yayın sözleşmelerini, özellikle Jacques-Émile Blanche'ınkini anıştırıyor. Gallimard daha önceki baskılarda yalnızca baş harfiyle anılır.

17 Daha önce sözü edilen oyuncu okulu tasarısı.

18 Bu kişinin kim olduğunu öğrenemedik.

cisi bıkkınlık veren bir belagat yarışına girip, hepimizin zaten inandığı şeyleri anlatıp durdu uzun uzun. Çıktığımda öfkeli, bitkindim; ama erken yatıp, erken kalkabildim, bu Cumartesi sabahı epey iyi çalışabildim.

22 Ocak

Teğmen René Widmer bize saldırı sırasında yalnızca birliklerini yeniden sıraya sokmaya, hizayı korumalarını sağlamaya çalıştığını anlatıyordu.

Bir gaz mermisi yüzünden güçlükle soluk alıp verirken, bir kurşun yüzünü delip geçmiş.

Geceyi geçirdiği sıhhiye binasına ulaşana dek X.'in kolunda kilometrelerce yürümesi gerekmiş. Yanında, başka bir bölükten zavallı bir asker inliyormuş, karnı deşilmiş, can çekişiyormuş. René'ye: "Teğmenim, bana elinizi verir misiniz? Çok acı çekiyorum" demiş. Bütün gece René'nin elini tutmuş, arada sırada kasılarak sıkıyormuş.

23'ü, Pazar

Dün akşam boyun eğdim; dikkafalı bir çocuğa boyun eğer gibi – "huzur bulmak için". İç karartıcı huzur; gökyüzünün baştan başa kararması...

Ocak'a dönünce, hiçbir şeyin istediğim gibi yürümediği bir kurul toplantısına başkanlık etmem gerekti. Öyle kızgındım ki öfkemi bastıramamaktan korkup sessiz kalmaya çalıştım.

Artık Ocak'a gitmemin bir anlamı yok, oradan hoşlanmıyorum. Bir yıl boyunca yüreğim yardımseverlik duygusuyla çarptı, öyle yaşadı; şimdiyse zihnimin de yüreğimin de sırt çevirdiği insancıl bir girişime dönüştü.

24'ü

Dün akşam anlatılamayacak denli tuhaf ve güzel bir günbatımı; gökyüzü pembe, turuncu puslarla kaplandı; özellikle Grenelle

Köprüsü'nden geçerken, dubalarla dolu Seine'e yansıyan haline hayran kaldım; her şey sıcak ve yumuşak bir uyumun içinde eriyip gidiyordu. Görüntüye büyülenerek baktığım Saint-Sulpice tramvayında, kimsenin ama kimsenin bunu fark etmediğini gördüm. Yüzlerin hepsi dalıp gitmiş, tasalı görünüyordu... Buna karşın, diye düşündüm, kimileri uzaklara yolculuk edip, bundan daha güzel bir şey göremiyor. Ama insan çoğunlukla yalnızca satın aldığı güzelliği anlar, bu nedenle Tanrı'nın sunduğu şeyler büyük çoğunlukla önemsenmez.

Dün önceki gün ani bir kan toplanması yüzünden ölen Druet'nin[19] cenazesinde; yaklaşık yirmi kişiyle el sıkıştım. Maurice Denis'yi öğle yemeğine götürdüm.[20]

"Kurnazlık etmek neye yarar?"
Bir roman düşünüyorum, konusu şu tümcenin aydınlatılması olacak: "Günahlarımın ağırlığı beni sürüklüyor."

25'i

İğrenç gece. Hiç olmadığı kadar alçaldım.

Bu sabah, saat 7'den önce kalkıp biraz dışarı çıktım ve vakitsizce ilkbaharı akla getiren, pek dokunaklı, pek saf, tuhaf bir karatavuk sesi duydum, yüreğimin solgunluğunu daha da acı acı duyumsattı bana.

Dün akşam Paul Desjardins'i okumayı bitirdim (La N.R.F.'e önerdiği kitap[21]), özellikle tiklerden ve çarpıklıklardan rahatsız oldum.

Ne Péguy'den ne Suarès'ten geri kalma kaygısı.

19 Rodin'in arkadaşı, tablo tüccarı Eugène Druet 22'sinde ölmüştür. Fransa-Belçika Ocağı başta Royale Sokağı, 20 numaraya, tablo tüccarının galerisine yerleşmiştir. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Duret" yazmaktadır. Biz el yazmasına bakarak değiştirdik.

20 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Marcel Drouin" yazmaktadır; el yazmasına bakarak düzelttik.

21 Paul Desjardins 1916'da kitap yayımlamamıştır.

Rutherford'da (II. cilt, s. 113) şeytanla cehennem üstüne, hayranlık uyandırıcı biçimde düşüncelerimin yardımına koşan bir parça okudum. Üstünkörü çeviriyorum: "Kişisel bir varlık olarak iblise bugün en bilgisiz, en akılsız ölümlü bile güler. Hiç kuşkusuz, böyle bir şey yoktur. Ama yalnızca Şeytan betimlemesiyle ifade edilebilen bu kötülük korkusu gülünecek bir şey değildir ve bu herhangi bir biçimde varlığını sürdürmezse, insan ırkı da varlığını sürdüremez. Bildiğim hiçbir din insandaki ikiliğin üstünde, insanın içinde *the higher and the lower*[22] arasındaki, cennetle cehennem arasındaki son derece yaşamsal bölünme üstünde Hıristiyanlık kadar durmamış, bu konuda onun kadar güzel bir ağırbaşlılık sergilememiştir. Bir giysinin eskiliğinden nefret edildiği için o giysinin örttüğü şeyi reddetmek nasıl da saçma bir deliliktir. Bu öğreti ve bu kutsal öykü çokça kan ve gözyaşı pahasına elde edilmiş değerli düşüncelerin somut bilgisinden başka bir şey değildir."[23]

Birkaç gündür, Ocak'tan kurtulmak, onunla ilişkimi kesmek için çabalıyorum. Orada çok rahatsızım, yeniden başka bir şeye ("kendime" dememek için böyle söylüyorum) bağlanmaya çalıştığım zamanları da iyi değerlendiremiyor, neredeyse boşa harcıyorum. Cumartesi'den beri karşılarında savunmasız kaldığım iğrenç kuruntular üşüşüyor kafama; kaçacak delik bulamıyorum. Bazı anlar, bazı saatler, delirdiğimden kuşkulanıyorum; içimdeki her şey maniye boyun eğiyor. Her şeye karşın, mücadeleyi düzene koymaya uğraşıyorum... Nasıl bir sabır, nasıl bir kurnazlık istiyor anlatamam!

22 Daha yüksek ile daha alçak (ç. n.).

23 Bu parça William Hale White'ın *Mark Rutherford's Deliverance*'ından alınmıştır (T. Fisher Unwin, Londra, 1906; VI. bölüm, "Drury Lane theology", s. 91): "*The shallowest of mortels is able now to laugh at the Notion of a personal devil. No doubt there is no such thing existent; but the horror at evil whixch could find no other expression than in the creation of a devil is no subject for laughter; and if it does not in some shape or other survive, the race itself will not survive. No religion, so far as I know, has dwelt like Christianity with such profound earnestness on the bisection of man – on the distinction with him, vital to the very last degree, between the higher and the lower of an antique vesture to condamn as effect what the vesture clothes! Its doctrine and its sacred story are fixtures in concrete form of precious thoughts purchased by blood and tears.*"

Bu akşam, her şeye karşın, Ghéon'dan gelen dört dörtlük mektup beni biraz avuttu.[24]

27'si

Devam! Bir kez daha kendimi toparlamayı başardım. Ghéon'un mektubu bana yardımcı oldu. Dün akşam dingin dingin kendimi dinlemem sakin bir geceye hazırladı beni. Erken kalkabildim. Saat 6'da işimin başındaydım, içim tuhaf bir huzurla doluydu. Dua etmeye çalışmadım ama ruhum kendini bütünüyle tanrısal öğüde sunuyordu, tıpkı güneşte ısınan bir beden gibi. Günün her saati o ilk saatteki dürtüyü izledi. Kaldı ki karşıma ayartıcı bir şey çıksaydı, direnebileceğimi sanmıyorum; ama öyle bir şeyle karşılaşmadım, huzur içinde akşamı ettim.

Dergi için Wenz'in[25] el yazmasını, J.-É Blanche'ınkini, biraz da Rutherford okudum; bir saatten fazla piyano çalıştım. Öğleden sonra Ocak'taydım.

28'i

Uyandığımda içimde her şeye ve kendime karşı korkunç bir tiksinti vardı. Dün ne kadar da iyiydim! Buna karşın gün çok kötü geçmemişti. Sabah Dergi'deydim; Gallimard'la konuştuk vb. Yazacak önemli bir şey yok.

İçimde günah düşüncesini yeniden canlandırmaya çalışırken eskiden bastırmaya uğraşırken olduğu kadar zorlanıyorum.

29'u, Cumartesi

Epey güzel bir gün. Sabah Rilke'nin eşyasına el konmasının öyküsünü anlatmakla uğraştım, belleğimden silinip gitmemesi önemliydi.[26]

24 Ghéon'un 24 Ocak tarihli, ekümenlik yanlısı mektubu.
25 Gide'in École alsacienne'den eski okul arkadaşı Paul Wenz (1869-1939) *La N.R.F.*'te, Mart 1910'da bir öykü yayımlamıştır.
26 Ağustos 1915'te, Fransa'dan apar topar ayrılmak zorunda kalan Rainer Maria Rilke Paris'teki dairesinde bıraktığı eşyanın kiranın ödenmemesi

Küçük yeğenim piyano dersi için saat 11'de geldi[27]; ilk kez onunla dört el çaldık (Haydn'ın *Senfoniler*'i).

Akşam Ocak'taydım. Kurul toplantısı.

Charlie Du Bos'yla geri dönüş, epey dokunaklı bir konuşma; Opéra'ya dek ona eşlik ettim. Ocak'taki acayip değişimi ve hangi kaçınılmaz nedenden ötürü daha bundan birkaç ay önce gönülden bağlı olduğum bu dernekle ilişkimi kesecek noktaya geldiğimi başka bir yere yazmaya çalışacağım.

Saat 8'de Auteuil'e dönüş. Akşam yemeğinden sonra Domi.[28] geldi.

Bir Maupassant öyküsü okuyorum ("Le Parapluie"[29]), okumam zeplin (ya da zeplinlerin) sesiyle bölündü. Hemen sonrasında Drouin'in yola çıkışı, borazan sesleri; Domi. bizi uyarmaya geri döndü. Oldukça geç bir saate dek tetikte bekliyoruz. Gece neredeyse hiç uyumadım; Miquette çok hasta.

Dün akşam (ve birkaç gündür) Bossuet'nin *Oraison* üstüne yazdığı, nereden alındığını bilmediğim, bendeki küçük *Élévations sur les mystères* baskısının başında karşılaştığım hayranlık uyandıran sayfaları okudum.[30] Ama sonra ilk iki yükselişi (*élévation*) ele alınca, beni inandırmak şöyle dursun, rahatsız eden ve yeniden midemi bulandıran bir dizi sözde akıl yürütmeye saplanıp kalıyorum. Hayır, ben bu kapıdan giremem; bu tarafta bana kapı yok. İşi aptallığa vurabilirim; bunun için

bahanesiyle açık artırmada satıldığını öğrenir. Rilke Stefan Zweig'a, o da Romain Rolland'a haber verir. Gide'le Copeau da durumu Rolland'dan öğrenecektir (bkz. Romain Rolland, "À Rilke. Souvenir de son voisin", *Rilke et La France*'ta, Plon, 1942). İkisi apartmanın kapıcısıyla hacizden sorumlu yediemini, sonunda da kütüphaneyi satan açık artırmacıyı bulur. Gide böylece Rilke'nin iki sandık kişisel belgesini kurtarmayı başarır. (Tüm bu mektuplar ve "Relation de l'histoire du séquestre de l'appartement de R. M. Rilke" *Corr. Gide-Rilke*'de yayımlanmıştır (s. 26-29 ve 118-141).

27 Françoise Gilbert.

28 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Drouin" yazmaktadır; el yazmasına bakarak düzelttik.

29 Maupassant'ın bu öyküsü *Les Sœurs Rondoli*'de (1884) yer almaktadır.

30 Gide'in sözünü ettiği baskıyı bulamadık; *Élévation à Dieu sur tous les mystères de la religin chrétienne*'le birlikte Bossuet'nin *Œuvres complètes*'inde yer alan *Instructions sur les états d'oraison* söz konusu olmalıdır (IX. cilt, *Œuvres théologiques*, yay. Louis Guérin, 1863).

çabaladım; ama uzun sürmez, çok geçmeden varlığımın oynamaya çalıştığı bu dinsiz güldürüye başkaldırıyorum. Kilise benden bunu istiyorsa, bu Tanrı hâlâ onun üstünde olduğu içindir. Tanrı'ya inanabilir, Tanrı'nın varlığına inanabilir, Tanrı'yı sevebilirim, canı gönülden istediğim şey de bu. Beynimin yüreğime boyun eğmesini sağlayabilirim. Ama ne olur, kanıt, neden aramayın. İnsanın kusuru burada başlar; bense kendimi sevgide kusursuz hissediyordum.

30'u, Pazar

Bir amentü dile getirecek olsaydım, şöyle derdim: Tanrı arkamızda değildir. O gelecektedir. Onu varlıkların evriminin başlangıcında değil, sonunda aramak gerekir. O sondur, yoksa baş değil. Bütün doğanın zaman içinde yöneldiği en yüce ve son noktadır. Zaman O'nun için var olmadığından, taçlandırdığı bu evrimin sonra ya da önce gelmesi, evrimi çağrı ya da ilerletme yoluyla belirlemesi O'nun için önemsizdir.

Tanrı insan aracılığıyla bilgi edinir, hissettiğim, inandığım ve: "İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım[31]" sözünden anladığım şey bu benim. Evrimin tüm öğretileri bu düşünceye karşı ne yapabilir?

Kutsal alana girdiğim kapı bu, beni Tanrı'ya, İncil'e vb. ulaştıran düşünce dizisi bu.

Günün birinde bunları açıkça anlatabilecek miyim?

Zaten çok uzun zamandır bilmeden inanıyorum buna – birbirini izleyen bir dizi esinle içimde yavaş yavaş aydınlanıyor. Akıl yürütme arkadan geliyor.

31'i, Pazartesi

Bossuet'nin *Élévations*'unu okumayı sürdürüyorum. Tanrı'nın varlığını her insanın yüreğinde taşıdığı kusursuzluk duygusuyla kanıtlıyor. "Hata gerçeklikten yoksun kalıştan başka... son olarak bilgisizlik kusursuz güçten yoksun kalıştan başka nasıl anlaşılabilir?.." Sonra Tanrı önsezisine geçip, onu vahiyle kanıtlıyor.

31 Yaratılış, I, 26.

Tüm bunlar içler acısı ve yüz kızartıcı. Aklımdan vazgeçebilirim, onu çarpıtamam. Dün akşam *Revue hebdomadaire*'de Francis Jammes'ın *Rosaire*'inin üçüncü ya da dördüncü bölümünü okudum. Açık saçıklık aşk için neyse, bu da gerçek dindarlık için o.

Ducoté'lerde öğle yemeği. Lhomond Sokağı'ndaki hastanede, cephedeki aşırı yorgunluktan ve ölçüsüzlükten ötürü bedeninde ortaya çıkan çok ağrılı çıbanları tedavi ettiren Édouard'ı[32] göremediğime üzüldüm.

J.-É. Blanche'la iki saat yer yer korkunç zayıflayan el yazmasını düzeltmeye çalıştık.

(Madam Blanche'la Villa'da öğle yemeği yemişlerdi. Sanırım, onları ilk kez çağırdık.)

Ocak'ta kurul toplantısı (on yedi kişiydik), öteki üyeler gittikten sonra da yalnızca Lauris, Du Bos, del Marmol ve Madam Théo'yla küçük üst kurul toplantısı.

Derneğimizin içinden geçtiği yeni evreyi yazabilecek miyim? Yazmak gerekiyor. Öyküsü öğretici.

1 Şubat

> *La N.R.F.*'te Marcel Péguy'yle görüşme. Suzanne Schlumberger'nin[33] evinde öğle yemeği. Öğleden sonra: Ocak.

Bossuet'nin *Élévations*'unu içimdeki tiksinti iyice kabarmadan, korumak istediğim şeyleri alıp götürmeden önce bıraktım. Elimden geldiğince ilerledim, ama hiçbir okuma beni bunun kadar karşı çıkmaya zorlayamaz, önlem olarak durdum.

Her akşam, her sabah, yarım saati kendimi dinlemeye, arınmaya, yatışmaya ve beklemeye ayırmaya çalışıyorum... "Yalnızca Tanrı'nın varlığına dikkat etmek, onun tanrısal bakışlarına teslim olmak, böylece huzur içinde tanrısal adalet güneşinin ışınlarına dikkat etmeyi ya da teslim olmayı... sürdürmek."[34]

32 *L'Ermitage*'ın eski yöneticisi Édouard Ducoté.
33 Marcel Péguy (1898-1972), Charles Péguy'nin oğlu. Suzanne Schlumberger (1878-1924), Jeanne Schlumberger'nin eşi.
34 Dinginci bir yaklaşım sergileyen, dolayısıyla Bossuet'nin yaradılışına uymayan bu alıntıyı bulamadık.

Nourritures'le bakışımlı, yer yer hazırladığım *Conseils à un jeune écrivain*'le karışan bu kendini dinleyiş ya da yükseliş kitabını yazmaya can atıyorum. Ah keşke...[35]

Francis Jammes beni en çok akıl yürütme ve manyakça bir diyalektik gereksinimiyle uzaklaştığıma, karşı çıktığıma inandığı ya da inanıyormuş gibi yaptığı anlarda kızdırıyor, oysa tam tersine... İyi ama bu konuda tartışmak neye yarar? İğrendiğim şey ne bilgisizlik, ne alçakgönüllülük ne de el çekmek – yalandan iğreniyorum ben. Bir de ruhun kendini aptallaştırmasına ve kendini Tanrı'ya bir aptal olarak sunmasına yol açan yapmacık davranıştan.

2 Şubat

Fransa'yla ilgili makalesine yanıt vermek için Gosse'a yazmaya çalıştım.[36] Sabahımın büyük bölümünü buna harcadım ve işe yarar bir şey çıkaramadım. Albeniz'e çalıştım.

Kedilerimiz salondaki en güzel vazoyu kırdı; açık artırmadan aldığım külrengi mavi büyük bir İran vazosuydu. Daralan tabanı kaygı vericiydi, ben de içini önlem olarak bol bol saçmayla doldurdum. Kısa bir süre önce Em. vazoya Saint-Clair çiçeklerinden koymak için saçmaları çıkardı (söylediğine göre, yoksa kaldırılamayacak kadar ağır oluyordu), ama çiçekleri çıkarınca, saçma koymadı. Savaştan hemen sonra yörede böyle şeyler olacak.

3 Şubat

Kutsal Kitap'ı İngilizcesinden okumaktan vazgeçtim; beklentim zevk almak için bile olsa sözcüklere takılıp kalmamalı. Bununla

35 Gide daha önce 1911'deki "Yapraklar"da sözünü ettiği bu *Conseils à un jeune écrivain*'i sağlığında yayımlamaz. Metin sonradan 1 Temmuz 1956 tarihli *La N.R.F.*'te, sonra 1992'de Dominique Noguez'in önsözüyle Proverbe Yayınları'ndan çıkar. Buna karşılık, yer yer üstteki alıntının tonunu akla getiren *Les Nouvelles Nourritures*'ü (*Yeni Nimetler*) yayımlayacaktır, metnin kimi parçaları *Littérature*'de (1. Sayı, Mart 1919) yer alır, sonra 1935'te kitap olarak Gallimard Yayınları'ndan çıkar.

36 Bkz. ileride, 5 Şubat; Gide'in Gosse'a *Edinburgh Review*'daki makalesine yanıt olarak yazdığı ve The *Correspondance of André Gide and Edmund Gosse (1904-1928)* adlı kitapta bulunan (New York University Press, 1984, s. 127-128), 6 Şubat tarihli mektuptan parçalar.

birlikte, kimi zaman Fransızcasını okuduğum metni bulmak için kitabı yeniden açıyorum. Kimi zaman da o metin ani bir ışıkla aydınlanıyor:

Except a man be born again.[37] Bütün sabah bu sözü dilimden düşürmedim, gün boyunca geçmişimin geleceğimin üstüne düşen korkutucu gölgesini ölçüp biçtikten sonra akşam da kendi kendime yineleyip durdum.

4 Şubat

Dün akşam kalorifer patladı; kazandaki su ocağa yayıldı; her şeyi kapattım; bu sabah saat daha 7 olmadan müteahhit Grouvelle'e gittim – onu önce düşünmeden Menilmontant'da, Chemin-Vert Sokağı'nda aradım, sonra Moulin-Vert Sokağı'nda buldum. Baktı: Ana boruyu değiştirmek gerekiyormuş; yedi sekiz yüz frank tutacak bir işmiş bu (savaş tarifesi) ve yaklaşık on beş gün sürermiş. Vazgeçip, daha hesaplı bir çözüm olarak bundan böyle yalnızca yemek odasında oturmaya ve belki salona, piyanonun yanına bir salamandra koymaya karar verdik. Em. bu olaya çok üzülmüş gibiydi, soğuk algınlığına direnmeye istekli olmadığını hissettim.

Öğle yemeğinde, Em.'e alışkanlıklarımı altüst eden şeylerin her zaman beni çok canlandırdığını söyleyince: "Güçlüsün de ondan" diye yanıt verdi – anında *L'Immoraliste*'te çınlayan o yas çanını yine duymaya başladım. Ama hayır; bu doğru değil; engeller kimi yaradılışları sıçramaya; kimilerini de oturmaya iter. Paul Gide'i onca eğlendirirken, Marcel'i onca karartan o bisiklet kazasını anımsarım.

5 Şubat

Edinburgh Review'da çıkan Fransa'yla ilgili makalesine yanıt vermek için Gosse'a yazdım:

37 Yuhanna, III, 3. "Bir kimse yeniden doğmadıkça." İsa Nikodim'le konuşurken tam olarak şöyle der: "Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez."

... *En azından böylesine hayranlık uyandırıcı yeni Fransa'nın altında varlığını her zaman sürdüreni de görebildiğiniz için sizi ne kadar büyük bir minnetle kutladığımı söylemek istiyorum:* Not a new France miraculously created, but the old France, *welded together*, and passed through the fire of affliction.[38] *Dört dörtlük.*

Biz Fransızlara özgü eski hatalar konusunda benim olamayacağım kadar bağışlayıcı olduğunuz için de size teşekkür ediyorum. O eski hataların üstünü yüce gönüllülükle örtüyorsunuz, çünkü Fransızları iyi tanıyor, en büyük yanlışlarımızda bile nasıl bir yüce gönüllülükle hareket ettiğimizi biliyorsunuz. Genel olarak, kimse bir Fransız kadar başkaları için, başkalarına göre ya da başkalarıyla bağlantılı olarak yaşayamaz; kendini beğenmişliği, inceliği, siyaset aşkı, yarışmaya açık olması, gülünçlük korkusu, moda meraklı vb. de bundan kaynaklanır.

Geçen gün, Petit Journal illustré*'nin ilk sayfasında, ağır yaralı bir askerin "madalya töreni"ni betimleyen bir resme*[39] *hayran kaldım (ayrıca öfkelendim); adam bir hastane yatağında yatarken, kendisine madalya takmaya gelen general yaklaşınca biraz doğruluyor, (altyazıda aktarıldığına göre) haykırıyordu: "Generalim, savaş madalyası ayakta alınır", sonra bu gösterinin etkisiyle bitkin düşüp ölüveriyordu.*

Hem hayranlık uyandıran hem saçma bir şey, daha önce Bossuet'ye: "Birçoğumuzun ölümüne neden olan düzmece onur özdeyişleri..."[40] *dedirten geleneğin çizgisinde tam da.*

Sevgili dostum, şu sözünüzü ne kadar sevdim anlatamam: If France has of late laughed less, her smile has on occasion been more beautiful than ever.[41]

38 "Olağanüstü biçimde yaratılan yeni Fransa değil, kaynaşıp acının ateşinden geçen eski Fransa."

39 Bu resim 24 Ekim 1915 tarihli *Petit Journal illustré*'de çıkmıştır.

40 Bossuet'nin düello konusundaki sözü tam olarak şöyledir: "Birçoğumuzun ölümüne neden olan düzmece onur özdeyişleri yalnızca gösterişe meraklı bir ulusta bilinmiyordu" (*Discours sur l'histoire universelle*, III. bölüm, VI. kısım, S. Mabre-Carmoisy, 1681, s. 511). Gide bu tümceyi daha önce "Journal sans dates"ta da alıntılamıştır (bkz. *Nouveaux Prétextes*, s. 173).

41 "Fransa son zamanlarda daha az gülse de gülümseyişi arada sırada her zamankinden de güzel."

6 Şubat

Dün, Rilke için Wilfrid Monod'u[42] ziyaret ettikten sonra, Ocak'taki kurul toplantısından önce zamanım olduğundan, Saint-Séverin'e girip, yaklaşık bir saat kendimi dinledim, Rutherford'un sonunu okudum. Kilisenin sağ tarafında oturuyordum; birkaç sessiz sofu kadın vardı yalnızca; ışık bana dışarıdan vitraylardan süzülerek, renklenerek, seslerse zayıflayarak ulaşıyordu. Kaldı ki, içinde yüzdüğüm huzurun özel olarak dinsel bir yanı yoktu ya da en azından duygularımı özel bir sofuluğa yöneltmiyordu. Yalnızca seyre dalışın bana ne denli yararlı olduğunu anlıyordum tadını çıkara çıkara.

7 Şubat

Kendimi bu deftere her gün vasat olduğunu bildiğim, açıkça hissettiğim sayfalar, yinelemeler, bana pek değer kazandırmayacak, hayranlık uyandırmamı ya da sevilmemi sağlamayacak kekelemeler yazmaya zorladığım anlarda olduğu kadar alçakgönüllü olmadım hiç.

Eşsiz nitelikli ve üstün olanlar dışında tüm duygulanımları silkeleme arzusu yakamı asla bırakmadı. Bu defterler olur da ileride su yüzüne çıkarsa, kim bilir kaç kişi onlardan iğrenecek, o zaman bile... Ama onlara karşın, onlar üstünden, benimle hâlâ arkadaş olmak isteyenin yüreğimdeki yeri bambaşka!

Umutsuzca bu deftere sarılıyorum; o sabrımın bir parçası; çökmememe yardımcı oluyor.

8 Şubat

Dün, çok önemli iki kurul toplantısı; ikincisinden sonra, Ocak'ta, Del Marmol'e, Lauris'e, Madam Théo'ya vb. uzun açıklama. Bunu başka bir yerde anlatacağım.[43]

42 Louvre Protestan Kilisesi'nin papazı, Protestan Federasyonu'nun başkan yardımcısı Wilfrid Monod (1867-1943) Gide'i Rilke'nin kitaplığının geri alınması için Protestan kitapçı Fischbacher'le tanıştıracaktır.

43 Gide *Journal du Foyer franco-belge* adlı günlüğü tutmayı bırakmıştır; bu kurul toplantısının izine rastlayamadık.

Retour de l'enfant prodigue'imden hareketle yazmak istediği *Kantat* konusunda bana danışan Darius Milhaud'nun evinde akşam yemeği.[44]

Bu sabah *La N.R.F.*'te, yazıhanenin şöminesinin üstünde Maurice de Guérin'in *Journal*'inin küçük bir cildini ("Romanica" dizisi) buldum[45] – gelişigüzel açıp, buraya zevkle yazacağım şu dört dörtlük sayfayı okudum:

"7 Eylül. Konuşmalarda kayboluyorum. Çoğunlukla bitkinlikten ve acılıktan başka bir şey elde edemiyorum onlardan. Konuşurken, içsel yaşantımı, en iyi yanlarımı tehlikeye atıyorum. *Sözü beslemek için, gözde düşüncelerimi, gizliden gizliye en çok sevdiklerimi ve üstüne titrediklerimi savuruyorum. Çekingen ve rahatsız sözlerim onları biçimsizleştiriyor, sakatlıyor, düzensiz, karmakarışık, yarı çıplak bir halde gözler önüne seriyor. Uzaklaşınca, ortalığa saçılan hazinemi toplayıp kucaklıyorum, ama içimde yerlerine koyduğum şeyler ağaçtan taşların üstüne düşmüş meyveler gibi örselenmiş düşler oluyor yalnızca.*"

Maurice de Guérin'i hiçbir zaman çok sevmedim, doğru dürüst okumadım bile, ona benzediğimi söylemelerine sinirlendim. Ama doğrusunu söylemek gerekirse, bu sayfayı kendim yazmışım gibi –yazmak isteyeceğim gibi– ritminin ve gücünün en ufak ayrıntısına dek *duyumsuyorum*.

Le Centaure'un ve *La Bacchante*'ın (ikisi de benim için neredeyse katlanılmazdı) kaligrafisinden, düşüncesinin gizli sızlanışından ("En güzel günler" diyor, "en tatlı çalışmalar bile içimde insanlığın temelini oluşturan kaygılı ve *sızlanan* düşünceyi yatıştıramaz"), kız kardeşinden, d'Aurevilly'ye duyduğu sevgiden vb. de rahatsız oluyorum.[46]

44 Darius Milhaud'yu Gide'le Claudel tanıştırmıştır. Claudel 9 Ekim 1913 tarihli mektubunda şöyle yazar: "Darius Milhaud adında, sizinle tanışmayı çok isteyen Aix'li genç bir Yahudi var" (*Corr. Gide-Claudel*, s. 212). Darius Milhaud *Yitik Oğul Kantatı*'nı 1917'de besteleyecektir.

45 Maurice de Guérin (1810-1839) Francis Jammes'ın büyük bir hayranlık beslediği düz şiir *Le Centaure*'un yazarıdır. Maurice de Guérin alıntısı *Œuvres*'de (Bibliotheca romanica, J. H. Heitz, Strasbourg, tarihsiz, s. 92) yer alır. Sözlerin altını çizen Gide'dir.

46 *Le Centaure*'u Georges Sand 15 Mayıs 1840'ta *La Revue des Deux Mondes*'da yayımlamıştır. *La Bacchante*'tan geriye yalnızca Gide'in daha önce andığımız *Œuvres*'de okuyabileceği birtakım parçalar kalmıştır. Bu ikinci Guérin alıntısı

Bkz. yeşil bez defterde, bu tarihteki *Numquid et tu...?*

Yeniden Pascal okuyorum, bana Bossuet'den çok daha yararlı. Her akşam ve her sabah alışkanlık edindiğim gündelik kendimi dinleme sürecinin iyi etkilerini hissetmeye başladım. Hâlâ çok güçlü değilim ama dinginim; dua etmiyor, dinleyip bekliyorum, en azından şimdilik başka türlü bir dua istemiyorum.

Günlerim hâlâ acınası biçimde bölünmüş durumda. Akşamları başkalarıyla olmak zorunda olduğumdan, ancak herkes odasına çıktıktan sonra kendi köşeme çekilebiliyorum; zaman hiç yetmiyor.

Dün, sabah saatlerini *La N.R.F.*'te geçirdim. Isabelle Rivière, Paul Laurens, Gallimard geldi. Öğle yemeğini Suz. Schlumberger'nin evinde yedim. Sonra Madam Milhouard'ın evine, sözleştiğim Sırp hanımlarla buluşmaya gittim; Madam Milhouard'la Sırbistan yararına bir konser düzenlemeye çalışmak için Vincent d'Indy'yi görmeye gittik.[47] 5'e doğru eve döndüm. Ocak'ta yaşanan bunalım konusunda Del Marmol'e yazmaya çalıştım[48]; doğru dürüst bir şey çıkaramadım. Domi. akşam yemeğine geldi, sofra toplandıktan, Madam Théo kap kacağı kaldırıp Saint-Clair'den aldığımız çiçekleri demetledikten sonra, Porché'nin *L'Arrêt sur la Marne*'ını[49] yüksek sesle okudu.

5 Ekim 1833 tarihlidir (*Œuvres*, s. 61). Bu kez altını çizen Guérin'dir. Guérin'in yine aynı baskıya alınan mektupları Barbey d'Aurevilly'ye hayranlığını açığa vurur. Guérin'in kız kardeşi Eugénie de Guérin de (1805-1848) bir günlük tutmuştur; onun için bkz. Edmond Pilon, "Eugénie de Guérin: un centenaire oublié", *Le Mercure de France*, 15 Şubat 1905.

47 Gazetelerde, Sırbistan yararına düzenlenmiş, opera yazarı Vincent d'Indy'nin yönettiği bir konserin izine rastlamadık. Gide onu Jacques-Émile Blanche aracılığıyla tanımıştır (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, s. 21). Savaşın o günlerinde, Sırp ordusu gerçek bir yıkım yaşar. Öte yandan, bu konser tasarısından Madam d'Etchevers'in anılarında da söz edilir (Jeanne de Beaufort, *Quelques nuits, quelques aubes*, s. 18). Bu paragraf daha önce yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

48 Del Marmol'e yazılmış bu mektubun izine rastlayamadık. Gide'in değindiği bunalım düzenleyicilerin bezginliğinden, gevşeklikten, aldatmacalardan ve örgütün yönetimindeki genel düzensizlikten kaynaklanır.

49 N.R.F. Yayınları'ndan 1916'da çıkmış kitap.

11'i, Cuma

Dün hiçbir şey yazmadım. Sabah, çalışma – ya da en azından çalışma denemesi. Ama hafta başından beri, tek bir sabahım bile sakin geçmedi. Son anda ufak tefek işler çıktı sürekli, karışıklığa yol açan şey ortadan kalktığı anda kendimi dinlemeye başlayabileceğim kadar denge sağlayamadım daha. Buna karşın daha iyiyim, hep tetikteyim. Baştan çıkmayla savaşmanın en iyi yolu hâlâ baştan çıkarıcı şeylerden uzak durmak. Cennete tek sıçrayışta ulaşabileceğimizi umamayız. Kararlılık, ama daha da çok sabır gerekiyor. Bu manevi sağlık kurallarının ince ayrıntıları kadar romantik, kimi zaman bıktırıcı bir şey olamaz; büyük zafer yok; siperlerdeki gibi görkemden yoksun bir savaş bu.

Her bozgunsa ani, tam, sizi en aşağıya sürüklüyormuş gibi görünüyor. Çoğunlukla büyüleyici. En azından öyle olabiliyor, bunu kendi kendime yineleyip duruyorum. İblis de kulağıma fısıldamaya hazır sürekli: "Tüm bunlar kendi kendine oynadığın bir güldürü. İlkbahar esintileri çıksın, bütün benliğinle düşmana katılırsın. Düşman mı? Düşmandan mı söz ediyorsun? Yorgunluğundan başka düşmanın yok. Günahın biraz daha açık olsaydı, görkemli olurdu. Açıkyürekli ol, bu tiyatro işine geldiği, kaybolmaya yüz tutmuş bir çevikliğe yeniden kavuşmana yardım ettiği, bedeninden ve zihninden özgürce yararlanabilmeni sağladığı için burada günahtan söz ettiğini kabul et. Bugün bezginliğini bir güçsüzlük olarak görüyorsun; yakında, iyileşince, iyileşmek için bu tür yollara başvurduğun için utançtan kızaracaksın." Bu arada hâlâ hastayım – bu sesi dinlediğim sürece hasta kalacağım.

Mathilde dün akşam yanımızdan ayrıldı, Domi. de yarın Saumur'e gidiyor.

14 Şubat, Pazartesi

Kalorifer bozuk, ev buz gibi, bir tek Madam Théo'nun Ocak'a gittiği zamanlarda yalnız kalabildiğim yemek odası iyi. Dolayısıyla, sabahları ruhumu arındıran, günün geri kalanı için

ona onca güç ve tatlılık veren kendimi dinleme alışkanlığıma ara vermek zorunda kaldım. O saatte "oda ortak". Ardından, kahvaltıdan hemen sonra, Madam Théo'nun Ocak'a gitmesini bekliyorum – bencil, öfkeli bir bekleyiş süreci, sonunda sinirlerim geriliyor, dengemi bütünüyle yitiriyorum, bütünüyle huysuzlaşıyorum... çalışmaya başlamak için biçilmiş kaftan doğrusu! Gecenin öğütlerinin yararı uçtu gitti bile.

Buraya üç gündür yazmamamın nedeni de bu.

Dün, Ocak için (Boileau Sokağı 87 numarada) "ucuz konutlar"ın koskocaman binasında birkaç ziyaret. Ama hiç işime yaramadı. Yardımseverliğime sürekli fazlasıyla şehvet karışıyor. Yüreğim, bütün varlığım kendini koşulsuzca kaptırıyor, o ziyaretlerden sonra elim böğrümde kalıyor. Kimi zaman da korkutucu ölçüde duygusuz oluyorum, sızlanan kişiyi ortadan kaldırarak sefalete son vermeyi seve seve önerebilirim.

Yoksulluğun bir lüks gibi, sıkıntıya sığınmanın da aşkın coşkunluğu kadar çekici olduğunu kim anlayabilir?

Göğün en yüksekteki katmanının cehenneme değdiği noktadır bu.

Bu sabah Pascal'de şunu okudum: "Bizi dışarı atan şeylerle doluyuz."

"... Tutkularımız bizi dışarı atıyor, onları canlandıracak nesneler ortalarda görünmediğinde bile. Dışarıdaki nesneler bizi kendiliğinden baştan çıkarıp çağırıyor, onları düşünmediğimizde bile."[50]

Söylesene Pascal, benimkiler gibi işkenceleri, çalkantıları tattın mı gerçekten? Hayır hayır! Sözlerini kendi amacım için kullanıyor, onlara içermedikleri kesin bir anlam yüklüyorum. Bunlardan soyut ve genel bir biçimde söz ediyorsun. Belki de gençlik günlerini düşünüyorsun, kim bilir? Kutsal Diken tüm bunları arıtalı, yüceltteli çok oldu!

Sonra sürdürüyorsun:

"Sözgelimi felsefeciler istedikleri kadar: 'Kendi içinize çekilin, sizin için iyilik orada' desinler; onlara inanılmıyor, *inananlar da en boş, en akılsız insanlar.*" İblis de bana bunu söylüyor.[51]

50 Pascal, *Pensées* 143 (yay. Lafuma), *Œuvres complètes*, s. 519.
51 Agy.

16 Şubat

Önceki gün, yeniden çöküş.

İnsan hiç olmadığı kadar alçaldığını, son günlerdeki çabaların boşa gittiğini düşünüyor.

Ama denge biraz daha çabuk kuruluyor; kendini bırakış öyle tam değil artık.

Cehennem istemeden, haz almadan günah işlemeyi sürdürmek olabilir. İblis'e bağlı ruhun haz almadan başkaları için uysal bir cehennem azabı aracına dönüşmesi doğaldır.

Burada da daha önce olduğu gibi inanıp inanmamamın kesinlikle önemli olmadığı bir mitoloji içeren bir sözcük dağarı ve imgeler kullanıyorum bilerek. İçsel bir dramı bana açıklayacak denli anlamlı olması yeterli. Meteorolojinin kimi Yunan mitlerini açıkladığı gibi psikoloji de bunu açıklayabilir... umurumda değil! Derin açıklama yalnızca ereklilik olabilir.

"Canını kurtarmak isteyen, onu yitirecek"[52] sözünün derin gerçekliğini kavradım. Bireycilik kesinlikle kusursuz özveride zafer kazanır, kendini feda etme olumlamanın doruğudur.

Bunun tersine, İblis bizi kendinin yeğ tutulmasıyla arkasına takar, köleleştirir. Burada kim özgürleşmeden söz edebilir? Hangi kurallardan kurtulur insan? Kötülük eğilimi her türlü ödevden daha buyurgan değilmiş gibi!

17 Şubat

"Bu bağlantıyı aramamaktan, hiçbir şeyi yargılamamaktan, yalnızca *inancın ışıksızlığında* durmaktan başka yapacak bir şey yok" diye yazıyor Fénelon (*Lettres spirituelles*, 2 Ekim 1710), sonra sürdürüyor: "Ermiş Juan de la Cruz'un kuralına göre, yargılamadan her şeyi 'aşmak', saf inancın *karanlığında* durmak isterdim... İnancın karanlığı ve İncil'e bağlılık bizi asla yanlış yola saptırmaz."[53]

52 Matta XVI, 25; Markos VIII, 35; Luka IX, 24.
53 *Lettres spirituelles*, I. cilt, s. 59. Gide altını çizmiştir.

Cumartesi

Piyano çalışması. Aynı parça üstünde çok uzun süre durmadan ayak diremek gereksiz, hatta zararlı bir tutum. Sonradan, sık sık ona dönmek daha iyi; gerçek sabır buradan belli olur. Romantiklikten daha uzak bir şey olamaz. O yavaş ve yöntemli bir kuşatmayı şiddetli bir saldırıya yeğler.

Şiirsel yaratıcılıktaki derin güçlükler için de aynı şey geçerlidir. Dindarlık ve Tanrı bilgisi konusunda da aynı şey geçerlidir: Görünüşte birdenbire ortaya çıkan esinin öncesinde bilinçsiz, yavaş bir hazırlık vardır. Sanat yapıtı her zaman kaygılı bir direşmenin sonucudur.

Pazartesi

Journal de Genève'in yayımladığı, Sırpların korkunç geri çekilmesiyle ilgili, akıl almaz bir dehşet uyandıran anlatılarda (yazan Pierre de Bochet) şöyle deniyor:

"Nereye gideceğini bilemeyen yaralılar buldukları her yere, meydanlara, hendeklere ya da bahçelere yığılıp kalıyorlardı. Arada sırada umudun geri dönüşüyle kesilen panik anları yaşanıyordu. Ayrıca tuhaf biçimde hoş saatler oluyordu. *Ne geçmiş ne gelecek, hiçbir şeyin önemi yoktu artık, her dakikayı* insanlar iliklerinde duyuyordu. Hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak, biricik bir şey gibi tadını çıkarıyorlardı.

Önce yağmur yağdı. Sonra güzel hava geri döndü, solgun engin göğü, soluk güneşi, aşırı kısa alacakaranlıklarıyla güz sonuna özgü o güzel hava. *Manzara bambaşka bir güzellik kazanmış gibiydi*. Yol boyunca, askerler ve kaçaklar derin ovaya, mavi tepelerle bezeli ufka, ince ağaç perdelerine, geniş ve dingin ırmağa son bir kez bakmak için sessizce duruyorlardı."[54]

54 Pierre (Gide el yazmasında Paul yazmıştır) de Bochet *Journal de Genève*'in köşe yazarlarından biridir. Gide Copeau'ya yazdığı 29 Mart 1916 tarihli mektubunda onun yazdığı makalelere hayran olduğunu, onları kitap haline getirmek istediğini söyler (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 123-124).

Salı

Aradığın şey bir öğüt ya da bir izin mi gerçekten? Fénelon'un şu satırlarını yeniden oku:

"Tanrısal iznin yalnızca daha önce yapılmış hatalar için geçerli olduğu asla varsayılmamalıdır; dolayısıyla, bu izin ne günaha karşı duyduğumuz nefreti ne de kendimize verdiğimiz cezayı hafifletmelidir"[55] (*Lettres spirit.*, 16 Mart 1696).

Sen ki vicdan azabını ortadan kaldırarak günahı da ortadan kaldırdığını ileri sürüyordun!

Bu sözcüğü öyle bir sarstım ki şimdi kullanmaya çekiniyorum; bana utanç veriyor.

Perşembe

Yarın sabah Cuverville'e gidecektik; L.'den gelen telgraftan kar ve buzlanma yüzünden Beuzeville'e araba gönderemediğini öğrendik. Le Havre'dan geçersek Alsace'lı aşçımızın pasaportu konusunda yaşayacağımız sıkıntılardan çekindiğimiz için, bir gün ertelemeye karar verdik.

Dün, Madam Théo Maus'lerin[56] Belles-Feuilles'deki dairesiyle ilgilenmek için geri döndü. Hâlâ Saint-Clair'de oyalanan Théo Van Rysselberghe'in dönmesini bekleyecek orada. Yalnız geçireceği bu ilk gece üzüleceğinden korkuyordum, akşam yemeğini onunla yedim.

Cuma

Akşamı Marcel Proust'un evinde geçirdim (92'den beri görmemiştim onu[57]). Bu ziyareti uzun uzun anlatmak istiyordum; ama bu sabah içimden gelmiyor.

55 *Lettres spirituelles*, 1. cilt, s. 75.

56 La Libre Esthétique'in eski yöneticisi Octave Maus Van Rysselberghe'lerin arkadaşıdır.

57 Gide Proust'la, görünüşe göre, 1 Mayıs 1891'de, simgeci ozan Gabriel Trarieux'nün (1870-1940) evinde tanışmıştır. N.R.F. Yayınları'nın Gide'den çok Jean Schlumberger'nin etkisiyle *Du côté de chez Swann*'ı (*Swann'ların Tarafı*) yayımlamayı reddetmesinden sonra, *La N.R.F.* Gide'in ve Gallimard'ın aracılığıyla özür dilemiştir (bkz. Gide'in Ocak 1914'te Proust'a yazdığı mektup, *Corr. Gide-Proust*'ta, s. 9-11).

Gece çok kar yağdı; yolculuğumuz kim bilir ne zamana ertelendi.

Cuma akşamı

Çalışmanın, dinginliğin, dengenin sevinci. Düşüncenin serinkanlı ağırbaşlılığı. Kebir'in şiirlerini çevirmeye başladım.[58]

Cumartesi

Günler aşırı kısa; saatlerse ağır ağır akıp gidiyor. Dışarıda kar; yapacak bir şey, yazacak mektup bile yok, Paris'ten mektup göndermeye cesaret edemem; ziyaretlerden de korkmama gerek yok, çünkü postamızın bizi beklediği Cuverville'de olduğumu sanıyorlar. Günü bütünüyle çalışarak, kendimi dinleyerek, okuyarak geçiriyorum. Çok eskiden beri, böyle katışıksız bir süreç yaşamamıştım.

Jean-Christophe'ı baştan okumaya başladım yine, sempati duymaya çabalamama karşın Romain Rolland'a, en azından kitabına saygım büyümüyor.

Onda yontulmamış bir içtenlik, bir bayağılık, bir basitlik kendini gösteriyor – sanatçıyı kasıntılı biri olarak gören okur bunun için ona minnettar kalacaktır. Geçelim.

Kafamı karıştıran şey, kahramanını rahatça, bilinçsizce bir Alman yapması – ya da isterseniz bir Alman'ı kahramanı yapması diyelim. Bildiğim kadarıyla, bunun başka bir örneği yok; çünkü Stendhal bile Fabrice'inin babasının Fransız olduğunu belirtmeye dikkat etmiştir. Bunda başka ne görmek gerekiyor peki? Romain Rolland'ın Jean-Christophe'u tam olarak kendine benzeterek betimlemese de en azından sempati yoluyla canlandırmasını sağlayan, Almanlara özgü zevkleri, eğilimleri, tepkileri, istekleri mi – yoksa Jean-Christophe'ta soyut bir biçimde kendisine istediği tüm duyumları, tüm heyecanları

58 Hint ozan Kebir'in (1440-1518) *One Hundred Poems of Kabir*'i Tagore ve Evelyn Underhill'in İngilizce çevirisiyle Macmillan'dan çıkmıştır. Bu şiirlerin Fransızcası 1922'de, N.R.F.'ten Henriette Mirabaud-Thorens'ın çevirisiyle çıkacaktır.

kazandırdığı, Fransız'dan çok Alınan olmayan bir varlık, bir müzisyen, belirsiz bir varlık yaratan, yüce gönüllü ama eleştiri konusunda beceriksiz bir beynin yanılsaması mı?

Ah! Bu psikolojik yetersizlik de Almanlara özgü bir şey pekâlâ! Hiç de anlamlı sayılabilecek bir şey değil![59]

Akşama doğru, P.-L. Sokağı'na dönerken içimde ne arzu ne haz vardı. Gece oldukça iyi geçti; ama bu Pazar sabahı önceki gün gelen Eugène Rouart'ın mektubu beni Orsay Oteli'ne gitmek zorunda bıraktı – sonra da Eugène'in çağırdığı Armand C.'nin arkasına takıldım. İşin en kötü yanı bu aksamaya aşırı önem vermek olacak.[60]

2 Mart

Önceki gün gece yarısına doğru Cuverville'e geldim; Serquigny'deki çarpışmanın da eklendiği on sekiz saatlik yolculuk beni epey sersemletti; dört beş ölü, yirmi kadar yaralı. (Bkz. gazeteler.)

Yardıma gelenler de yardım ettikleri insanlar da bana düzgün göründü, savaş onları çoktan eğitmiş kesinlikle; toplumun her sınıfından insanlarla konuşmaktan zevk aldım. Kendi açımdan, beklenmedik bir kazayı acıklı, hatta ciddi bir olay olarak görmekte çok zorlandığımı bir kez daha fark ettim. Bir gösteri izliyormuşum gibi eğleniyor, daha doğrusu coşuyor, anında harekete geçmeye hazır oluyorum. Öte yandan, yaralıları çıkarıp ilkyardım uygulamakta zorlandım, aklım yanındaki iki hizmetçiyle Em.'deydi, iki köpeği ve beş kediyi saymıyorum bile. Bir uzak yol kaptanının, kucağında iki yaşında güzeller güzeli bir oğlan taşıyan iyi yürekli karısı bize tutunuyordu. Sepetleri, valizleri taşımak; tüm o insanların bayırı tırmanmasına yardım etmek vb. gerekti.

59 Gide'in notu: "Bu konuda söylediklerim bana bugün artık çok doğru gelmiyor (21 Mayıs). Romain Rolland'ın kahramanını Alınan yaparken aradığı şey özellikle Fransız sorununu değerlendirmesini sağlayan bir yeter uzaklıktı."

60 Ne P.-L. Sokağı'nın neresi ne de Armand C.'nin kim olduğunu bulabildik. Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

Kaldı ki, çarpışan vagonlardan oldukça uzaktaydık, çok şiddetli bir sarsıntı hissetmedik; sarsıntı bana kazanın ağır olabileceğini düşündürmedi, felaketin olduğu yere yaklaştığımda kurbanlar çoktan çıkarılmıştı. Daha çok işe yarayabilmek isterdim.

Yorgunluktan ve uykusuzluktan sonra Cuverville'in aşırı dinginliği dün düşüncelerimin üstünde bromür etkisi gösterdi. Yolculukta ve buraya gelince *Jean-Christophe*'un ikinci cildini; Nietzsche'nin *Considérations inactuelles*'ini (Strauss incelemesinin başı hayranlık uyandırıyor); Lasserre'in Almanların etkisi üstüne yazdıklarını; Souday'nin önceki gün *Paris-Midi* yazıhanesinden almaya gittiğim dört dörtlük makalelerini okudum.[61]

3 Mart

Zihnimdeki, bir iş yaparken, neye el atarsam atayım, başka bir şeye başlamanın daha iyi olup olmayacağını bana düşündüren acıklı kaygı. Genelde bu kaygı hali bende yaratıcılıktan önce ortaya çıkıyor; kendime fazla kızmamak için bunu yineleyip duruyorum.

Mrs. Wharton'a, Godebski'ye ve bir gazeteciye mektup yazdım[62], gazeteci genç yazarları bir şeyler üretmeye itmeyi amaçlayan bir propaganda kurulunun onur üyesi olmamı istiyor!

61 Nietzsche'nin *Çağa Aykırı Düşünceler*'i. Kitabın ilk sayfaları 1870'te Almanların Fransızları yenilgiye uğratmasını işler: "Fakat Fransa ile yapılan son savaşı izleyen kötü sonuçların hepsinin içinde belki de en kötüsü, kamuoyunun ve kamuoyu güdücülerin, bu mücadelede Alman kültürünün de galip geldiğine ve böyle olağanüstü bir başarıya uygun methiyelerle taçlandırılmasına dair yaygın hayalidir" (*David Strauss-İtirafçı ve Yazar; Çağa Aykırı Düşünceler I*, çev. Osman Çeviktay, Say, 2010). *Lasserre'in Le Germanisme et l'Esprit humain*'i 1915'te Champion'dan çıkmıştır. Paul Souday *Le Temps*'daki haftalık yazın bölümüyle ilgilenir, ama arada sırada *Paris-Midi*'ye yazar. Gide 17 Eylül 1916 tarihli mektubunda, ondan makalelerini kendisine göndermesini ister (*Catalogue de la vente de la bibliothèque de Paul Souday*, Hôtel Drouot, 12-15 Mart 1930, G. Andrieux).

62 Gide'in ne Mrs. Wharton'a, ne Godebski'ye (eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Gosse" yazıyordu; el yazmasına bakarak düzelttik) ne de o gazeteciye yazdığı mektubu bulabildik.

Mektubunun yanında bu işin nedenlerini anlatan bir tür tanıtım yazısı göndermiş; daha budalaca bir şey düşünemiyorum. Ona yanıt verip yakayı kurtarmak için bir saat harcadım.

Edmond bana bir çift yeni takunya getirdi. Onunla erik ağaçlarını budadık.

Catharine Furze'de[63] ilerledim.

Bu kaygılı süreçlerde her türlü okumadan vazgeçmem, önüme boş sayfadan başka bir şey koymamam gerekiyor aslında. Ama çalışmaktan kaçıyor, altı kitaba birden başlıyor, gerekliliklerі yerine getirmeyi ertelemek için nereye saklanacağımı şaşırıyorum...

Kaybedecek zaman kalmadı; buna inanıp, yarından tezi yok, kendimi zorlamalıyım. Karar vermeyi başardığını zamanları özlemek anlamsız; gençliğimde olduğu gibi yine karar verebilmeliyim – *bundan* farklı bir şey yapacağıma hiçbir şey yapmasam daha iyi diyebilmeliyim.

Her türlü okumayı, çeviri çalışmasını, yazılacak mektubu sonraya bırakmalı – *öncelikle* yeniden işimin başına dönmeliyim.

Cumartesi

Bu sabah düzenlediğim notlarımın vasatlığı içimi çok kararttı; nitelikleri konusunda çok yanılmışım. Saklanmaya değer hiçbir şey yok neredeyse. Düş kırıklığına uğramakla kalmadım, incindim, aynı şekilde düşüncelerimi fazla önemsediğimi düşündüm.

Bendeki Vulgate baskısında İncillerin gerçekliğiyle ilgili eki okudum. Arkasında da bir "Dizin" var, onu her gün birkaç sayfasını okuduğum Westphal'inkiyle karşılaştırmak ilginç olabilir.[64]

İki buçuk saat bahçede Edmond'la çalıştım.

63 *Catherine Furze* (1894) *Autobiography of Mark Rutherford*'un yazarı William Hale White'ın romanıdır.

64 Vulgate Kutsal Kitap'ın IV. yüzyılın sonuna doğru ya da V. yüzyılın başında hazırlanmış Latince yorumudur, ama Gide'in sözünü ettiği baskıyı bulamadık. Alexandre Westphal *Jésus de Nazareth d'après les témoins de sa vie*'yi iki cilt halinde yayımlamıştır. İlk ciltte bir Dizin vardır. Gide 1942'de *Pour la Foi, pour l'Unité, pour l'Action* adlı kitabı konusunda Westhpal'in çevirilerine dönecektir.

5 Mart, Pazar

Bu sabah *Chopin*'ime yarım sayfa yazdım.[65] Öğleden sonra, kâğıtlarımı düzenledim, demek istediğim o ki saklamaya değer bulduğum eski defter sayfalarını sıralayıp, geriye kalan her şeyi yırttım. Yırttım, yırttım durdum, tıpkı önceki gün yemişliğin kuru dallarını kesip kopardığım gibi. Ne kadar da çok vardı! Bıraktığım tek tük sayfalar da gözüme öyle vasat göründü ki! Kimi kapakların altında çok eski yığınlar buldum. Zamanında etkili, sapasağlam olduğuna inandığım, bugünse suyu kesilmiş değirmene dönen tümceleri anımsadım. Onlardan utanıyordum, yalınlıktan, doğallıktan onca uzak el yazımın görüntüsü bile bana acı veriyordu. En alçakgönüllü, en sabırlı çabayla elde ettiklerim dışında yaptığım hiçbir şey hoşuma gitmiyor artık.

Sakladığım yapraklar bile ancak tümüyle baştan biçimlendirilip, bir bütünün içinde tümüyle *ortadan kaybolursa* bir işe yarayabilir.

Görüşüm birkaç gündür çok bozuldu.

6 Mart

Düşüncemin alçakgönüllülüğü nereye kadar geri çekilebilir... Her türlü retorikten, her türlü romantizmden iğreniyorum, özellikle de düşüncenin "boyunu bir arşın uzatmaya"[66] çalışmak için gösterdiği sözel çabadan.

Büyük Perhiz'in arifesi

Bu gece çok kar yağdı. Çatının üstündeki küçük çığların gürültüsünden uzun süre uyuyamadık. Uyandığımızda kır beyaz; büyük sedir Himalaya'yı andırıyor. Çalılar üstlerindeki beyazlığın ağırlığıyla iyice çökmüş. En küçük dalın üstünde bile çok

65 *Notes sur Chopin* (*Chopin Üzerine Notlar*) ancak Aralık 1931'de *La Revue musicale*'de yayımlanacaktır.

66 Luka, XII, 25. Kutsal Kitap bir de şu çeviriyi önerir: "ömrünü bir anlık" uzatmaya.

ağır bir yük var. Kortun tel kafesi ışıl ışıl bir duvara dönüşmüş. Bembeyaz ovanın üstünde bulutsuz gökyüzü parıldıyor. Hiç kuş sesi yok; hiç ses yok. Savaş alanına da böyle bir kefenin serildiğini, ölüleri gizlediğini, can çekişenleri boğduğunu, dehşeti gizlediğini düşlüyoruz.

Yörenin gelenekleri uyarınca, çocuklar bize gelip "fars" dedikleri şeyi söylüyorlar. İkişerli üçerli gruplar halinde geliyorlar, her birinde büyük bir sepet var; kapı kapı dolaşıyorlar, herkes kısa şarkıları karşılığında onlara bir yumurta veriyor – yumurta yoksa, bir elma, bir *sou*, bir parça çikolata. Neredeyse hepsi birbirine benzeyen, ama geçmişin derinliklerinden gelen bu şarkıların birçoğunu bir kenara yazdım.

Yetersiz çalışma. Gözlerim de okumama izin vermeyecek kadar yorgun.

Kötü bir akşam.

Çarşamba

Dün akşam Anıların birkaç sayfasını yazdım.[67] Bu sabah, Samiriyeli kadınla konuşma üstüne yorumlar.[68] Piyano geldi, tutumlu davranmak için dik bir piyano, ayrıca burada ötekini taşıyacak kadar adam yok.

Gözlerim kapalı çalmaya çalışıyorum, çünkü gözlerim ağrıyor; başaracağımdan emin değilim, bir daha göremezsem pes edeceğimi düşünüyorum.

9 Mart, Perşembe

Dün bütün gün karlar eridi. Başta yaklaşık yirmi beş santimetreyi bulan kar katmanı yün bir battaniye kadar kaldı. Ama hâlâ her yeri kaplıyor; öyle ki Em. ile Georges: "Erimedi sayılır" diyordu. Em.'e ilk gün Miquette'in karnına dek gömüldüğünü, çok zorlandığını, taşımak için yanına koşmam gerektiğini anımsattım.

67 Bu anılar ilk parçası 1 Şubat 1920'de *La N.R.F.*'te yayımlanacak *Si le grain ne meurt*'e (*Tohum Ölmezse*) dönüşecektir.

68 Yuhanna, IV.

Yine ezbere bildiğim *İyi Düzenlenmiş Klavye*'nin birkaç prelüdüne ve fügüne çalıştım – bir de *Org Suitleri*'nin la minör prelüdüne.[69]

Cumartesi

Bugün "oda temizliği" günü. (Çalıştığım ve haftada bir kez temizlenmesini söylediğim odadan söz ediyorum.) Ben de bütün sabah piyanonun başındaydım. (Granados.[70])

Öğleden sonra, Valentine'le iki ufaklık geldi.

"Odayı temizlerken" ocağımdaki bütün külleri süpürdükleri için, ateş bir türlü yanmadı, geriye kalan ve çalışmaya ayırmayı umduğum azıcık zamanı şöminenin başında burnumdan soluyarak geçirdim.

Çocukluk anılarımı yazmayı sürdürdüm. Ama babamla Luxembourg gezintilerimiz konusunda kalemim yine kararsızlaştı, canlılığımın zayıfladığı, özellikle kurtulmam gereken karalamalar, elden geçirmeler birbirini izledi. Aynı parçayı en az altı kez baştan ele aldım, işin altından kalkamadan yatmam gerekti.[71]

Dümdüz ilerlemek gerekiyordu, sayfa kenarına: "baştan yazılacak" notu düşmek pahasına da olsa.

Bu sabah, kalkar kalkmaz, hiç kuşkusuz önceki emeğimden yararlanarak, hepsini epey kolayca yeniden yazdım.

Salı

Dün günü Le Havre'da geçirdim; gözlerime baktırdım – sonuçta içim rahatladı; ama daha etkili gözlük camları gerekiyor bana. Çok zamanım olduğu için, Borsa'nın arkasındaki rıhtımlarda gezindim. Küçük meydan ve rıhtımlar bütünüyle pamuk balyalarıyla doluydu, limanın yumurcakları onların üstlerinde koşuyor, zıplıyor, itişip kakışıyordu; balyaların çoğu düzgün

69 *İyi Düzenlenmiş Klavye*, BWV 846-869 ve *Org Süitleri*, BWV 754, Bach.
70 *Goyescas*'ın yaratıcısı Enrique Granados birkaç gün sonra, 24 Mart'ta, Almanların İngiliz yolcu gemisi *Sussex*'i torpillemesi sonucunda ölür (bkz. Gide'in Copeau'ya yazdığı 29 Mart tarihli mektup. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 123).
71 Bkz. *Tohum Ölmezse*, agy, s. 18-19.

bağlanmamıştı, yarı yarıya çözülmüşlerdi; pamuk dışarı yayılıyor, sokakta ve şosede çamura karışıyordu; pamuk dolgulu bir çamurun üstünde yürüyordunuz. Görüntü çok tuhaftı; küçük balyalar yumuşuyormuş gibiydi; pamuk eriyordu. İnsanın yüreği sıkışıyor, öfkeyle doluyordu. Rıhtıma yaklaşınca, birkaç duba gördüm, biri ağzına kadar balyayla doluydu, ötekilerse yarı yarıya; yüklerini boşalttıklarını sanmıştım, fazladan gelen bu malları nereye yığacaklarını düşünüyordum şaşkınlıkla; ama bir daha düşününce, büyük olasılıkla, tam tersine, yer açmaya çalıştıklarını anladım. O dubalar balya taşıyıp Okyanus'u geçemezdi; balyaları götürmek için gelmişlerdi, taşkın geriler gerilemez Seine'den yukarı çıkmaya hazırlardı.

Anılarımı yazmak için tuhaf boyutlu, üç büyük uzun defter aldım.

Valentine, dönüşte, beni odamda iki konuğun beklediğini söyledi; öğleden sonra, Hérouard'ların avlusunda yakalanan iki küçük tavşan. Çok zorlanarak, onlara damlalıkla ya da kaşıkla biraz ılık süt içirdim; onları büyütebileceğime kesinlikle inanıyorum; ama sonradan bahçeye salmak zorunda kalırsak, ortalığı mahvedecek olmaları bir yana, onları burada köpeklerle kedilerden korumak çok güç. Öyle ki, enine boyuna düşününce, gece onları daha önce bulundukları kırık elma ağacı dalının altına götürmeye karar verdik, anneleri onları orada kesinlikle bulur.

Çevirisini yayımlayacağımız Unamuno kitabına önsöz yazıp yazmayacağını sorduğum Claudel'den mektup geldi. Kitaptan sapkın mezhep kokusu almış: modernizm, Protestanlık... Nasıl böyle yanılabildim?..[72] Her yol kesinlikle Roma'ya çıkmaz, bir tek susan kişi dinde hâlâ doğru yolda olduğundan pekâlâ emin olabilir. Oraya girmemek daha iyi; çıkmamanın en iyi yolu bu hâlâ.

72 Claudel 14 Mart 1916 tarihli mektubunda gerçekten de İspanyol felsefeci Miguel de Unamuno'nun N.R.F. Yayınları'ndan Faure Beaulieu çevirisiyle çıkan *Le Sentiment tragique de la vie*'sine (*Yaşamın Trajik Duygusu*) önsöz yazmayı kesinlikle reddeder: "[...] bu Katolik aslında bir Protestan ya da daha da kötüsü, bir modernist" (*Corr. Gide-Claudel*, s. 235).

Neredeyse bütün gün bahçe işleriyle uğraştım: erik ağaçlarının budanması, ağaçların kireçlenmesi, kokulu bezelye çiçeklerinin ekilmesi – ve Françoise'a piyano dersi.

(Domi.'ye, Claudel'e, Matmazel Cahen'e mektup yazdım.[73])

Perşembe

Mrs. Wharton'a, Ghéon'a ve Gallimard'a mektup yazdım.[74]

Bir Aziz Luka okuması konusunda *Yeşil Defter*'e[75] uzun uzun yazdım.[76]

Çocukluk anılarıma epey sabırla çalıştım.

Cuma

Ölen sulh yargıcının kitaplığını görmeye Criquetot'ya gittim. Kitapların sayısı, yapılan seçimler karşısında şaştım kaldım: eski ve modern yazın, felsefe ve özellikle dinsel tartışma, eleştiri, sanat, doğa tarihi ve tarih, yolculuklar, filoloji – her alanda en iyiler. Hatta İngilizce ve Rusça romanların birçok çevirisini de buldum, onları satın almaya çalışacağım.

Yolda, yaşlı Madam Freger'e selam vermeye gittim. Beyaz yastığın üstündeki yüzü daha da kırmızı görünüyordu; öksürüyor, tükürüyor, soluksuz kalıyor, ama artık bembeyaz, donuk mu donuk, korkutucu görünen ölü gözünden artık yakınmıyordu. Ona bakan yaşlı Michel ananın da tek gözü vardı. Madam Freger'ye başta onu önerdiklerinde, karşı çıkmış: "Michel ana mı! Ölülere

73 Gide'in ne yeğeni Dominique Drouin'e, ne Claudel'e ne de Matmazel Cahen'e yazdığı mektubu inceleyebildik; Matmazel Cahen Desjardins'in eski öğrencisi, Şubat 1916'da Argonne çarpışmalarında ölen M. Cahen'in ailesinin üyesidir. Gide de büyük olasılıkla başsağlığı dilemek için ona mektup yazmıştır. Bu tümce şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

74 Elimizde yalnızca Ghéon'a 15 Mart'ta gönderilmiş mektup var. Orada uzun uzun Fransa-Belçika Ocağı'ndan söz ediliyor. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Gallimard" yerine "Gosse" yazmaktadır; el yazmasına bakarak düzelttik.

75 Gide'in notu: "*Numquid et tu...?*"

76 Bkz. *Numquid et tu...*, 15 Mart tarihli daha önce yayımlanmamış parça.

bakar o!.. İstemem." Sonra boyun eğmek zorunda kalmış, çünkü kendisini emanet edecek başka birini bulamamışlar.

> Dışarı çıkınca, küçük evin önündeki küçük iç avluda dört beş yaşında iki çocuk gördüm, yanlarında da bir kadın vardı; anneleriydi kuşkusuz, selam verdim ona. Küçük oğlanla küçük kızın ellerinde Büyük Perhiz için ikişer ilahi yaprağı vardı. Oğlan parmağıyla beni gösterip, kadına sözlerinin dinlenmesini isteyen çocukların yaptığı gibi birçok kez yineledi: "Ayakları var! Ayakları var..." Çok garipti, kadına: "Ne diyor?" diye sordum. Bunun üstüne o da aynı sözü yineledi. "İyi ama senin de ayakların var" dedim ufaklığa yanağını okşayarak. "Ayağımın olmamasını istemezsin. – Ah! Babasının tek ayağı var da ondan" dedi kadın, söyleyecek bir şey bulamadım; ama ufaklıkların güzelliğine hayran kalarak: "Neredeyse yaşıt gibi görünüyorlar" dedim. "Oh! Aralarında on üç gün var" dedi anne sandığım kadın. Sonradan kızın küçük bir yeğen olduğunu, onu evlat edindiğini öğrendim.

Cumartesi

> Gece oldukça geç saatlere kadar çalıştım, ama uyumakta çok zorlandım. Yargıcı düşünüyordum...[77]

Pazar

Son geceler uykusuz geçti; yeniden ortaya çıkan sinir bozukluğu yüzünden –ne zaman ciddi ciddi çalışmaya başlasam olduğu gibi ne yazık ki!– epey zorlanıyorum. Buna karşın çok derli toplu bir yaşam sürüyorum; nefsime çocukluğumdan beri ya da çok seyrek süreçler dışında hiç olmadığı kadar söz geçirebiliyorum. Önceki gün Le Havre'dan getirdiğim iki paket sigarayı ateşe attım. Sigara içmek beni neredeyse anında serseme çeviriyor; sigarayı hazdan çok takıntıdan yakıyorum.

Meyve ağaçlarımızı budama işi çok gecikti; özsu sıkıştırıyor. Canla başla giriştim, her gün neredeyse dört saati buna

77 Kitaplığı satışa çıkarılan sulh yargıcı.

ayırdım. Yemişliklerinin saçma sapan düzenini görünce Mius'a çok kızdım. Her şeyi görüntü uğruna feda ettiği, en küçük boşluk kendisini rahatsız ettiği için, aslında ağaçtan elde etmesi gereken dalın eksikliğini doldurmak için herhangi bir yerden dal çekiyor. O akılsız adam ağaçları ne akrobatik hareketlere ne acayip hallere zorluyor anlatamam. Dallarla her yere adını yazmayı düşlüyor belli ki; yemişliklerin üstünde alfabenin bütün harflerinin biçimlerine rastlıyorum. Bugün yeniden biraz akla yatkın bir düzen kurabilmek için, sonrasında ağaçların uzun süre toparlanamayacağı gerçek bir yağmayı göze almak gerekiyor.

22 Mart

Mücadele etmek gerektiğine inanıldığı sürece iyi mücadele ediliyor; ama o mücadele boş göründüğü ve düşmandan artık nefret edilmediği anda... Yine de hâlâ iyi dayanıyorum; ama bunun nedeni inançtansa meydan okuma.

X.[78]

Hemen sonrasında kendimi toparladım.

26 Mart, Pazar

Kar yeniden başladı. Yine de Edmond'la ağaç budamayı sürdürdüm. Daha iyi yaptığımı hissettikçe, bu iş daha çok ilgimi çekmeye başladı. Hatta bir daha bakınca yeterince budanmadığını düşündüğüm kimi ağaçlara geri dönüyorum. İlkbaharın filizlenmesini nasıl büyük bir dikkatle izleyeceğim!

Ama betimlemesine hiçbir kitapta rastlamadığım, soğuk rüzgârlardan ve aşırı nemden kaynaklandığına inandığım bir tür siyahımtırak kabartı ağaçlarımızın çoğunu zayıf düşürüyor. İklimin ve konumun size karşı olması ne üzücü – yaylanın bahçenin bulunduğu ucu bütünüyle kuzey tarafına doğru eğik.

78 Görünüşe göre, bu "X" Gide'in "şehvetli dürtüler"ine boyun eğdiğini gösteriyor.

Cuma günü sulh yargıcının eşyasının satışına gittim. Görünüşe göre, kitaplığı toptan Rouen'lı bir sahaf sudan ucuza (yaklaşık iki bin franga) almıştı; ama o ilk satıştan geriye bir franga satılan, Rusçadan ve İngilizceden çevrilmiş, bugün bulmanın epey güç olduğunu bildiğim birtakım romanlar kalmıştı (Dickens, Thackeray vb.). Aralarına "Krotkaïa"nın[79] kitaplığımda bulamadığım çevirisini de koydum; ama Rouen'lı kitapçı ona da kondu – öyle ki pek bir şey toplayamadım.

27 Mart

X.[80]

28 Mart

Anlatılamayacak denli iç karartıcı günler; durmadan yağan yağmur, dondurucu bir rüzgâr. Yeniden Anılarımı yazmaya başladım; Kebir'den birkaç parça çevirdim, *Jean-Christophe*'u okumayı sürdürdüm. Dördüncü kitaba başlıyorum. İlk kitapların arada sırada önyargılarımı alt ettiğini itiraf etmeliyim; biraz yontulmamış belli bir güzellik, doğru ton, biçem eksikliğini gideriyordu; ama *L'Adolescence*'ın (Ada[81]) üçüncü bölümü beceriksiz açık yürekliliğiyle, ifade araçlarını kullanmada can sıkıcı yetersizliğiyle son derece tatsız. O aşırı uzun parçalar, daha doğrusu şişirmeler, o kaba ve ilkel lirizm, tam Cermen işi – benim için dayanılacak gibi değil. Beni sanatsal bir utanmazlık, bir hoyratlık gibi sarsan *niyet*'in sürekli açık edilmesi de cabası.

Ama böyle bir kitabın sevenlerinin, hem de birçok seveninin olmasını anlıyorum.

79 Dostoyevski'nin *Uysal Kız*'ı. Gide *Günlük*'te, daha önce 12 Ocak 1902'de de Jules lehl'in bir anlatısı konusunda ona değinmiştir. Ayrıca bkz. Dujardin'in ünlü kitabı *Le Monologue intérieur*'deki (Messein, 1931) içsel monologla ilgili Edouard Dujardin'e yazdığı mektup, s. 66.

80 Bkz. "X"le ilgili dipnot.

81 Söz konusu olan *L'Adolescence* değil, *L'Adolescent*'dır. Ada Christophe'un karşılaştığı Adelheid adlı genç kızın takma adıdır. Bu anlatıda Alman kültürüne birçok göndermeye rastlanır.

31 Mart

Son günlerde bu deftere elimi sürmedim. Şimdi yeniden çalışmaya başladığım için, buraya yazmak o kadar işime yaramıyor, dolayısıyla bana can sıkıcı geliyor. Yazdığım anılarımda hâlâ ilerliyor, kimi zaman çok kararsız kalıyor, geri dönüyor, yeniden elden geçiriyorum; ama yazdıklarımı baştan okumak, hatta temize çekmek bile istemiyor, yazdıklarımdan iğrenmekten ve sürdürmemi sağlayacak yürekliliği yitirmekten korkuyorum.

Beni durduran şey kuşkudan ve kendime güvensizlikten çok yazdığım her şeye, eskiden olduğum her şeye, bugün olduğum her şeye karşı duyduğum adsız nefret ve horgörü. Gerçekten, bu Anıları yazmayı sürdürerek, çileciliğe soyunuyorum.

Hâlâ çok soğuk, ama hava yeniden açtı. Anın üzüntüsüne karşın, her şey kuş cıvıltılarında kabaran olağanüstü bir coşkunlukla dolup taşıyor; cıvıltılar şimdiye dek bana hiç bu kadar gür, bu kadar ısrarlı, bu kadar dokunaklı gelmemişti. Bence bu yalnızca savaşın bizi topraklarımızda saf ve sevinçli ne kaldıysa, onlardan çok fazla etkilenmeye itmesinden kaynaklanmıyor; hayır; hizmetçiler, köylüler bile fark ediyor: "Madam dün kuşların cıvıldamasını duydu mu?" diyorlar. Meyvelerden dolayı ve Em. onları sürekli beslediği için burada çok fazla kuş var. Ayrıca savaş alanının görmeye alışık olmadığımız ya da seyrek gördüğümüz birçok türü de bizim buralara sürdüğünü düşünüyorum. Ama aralarında bir alakarga sürüsü var: Valentine bütün yuvaları mahvedeceklerini söylüyor. Gerçekten de dün çocuklar, porsukağacının altında, anlaşılan, alakargaların yağmaya başladıklarını gösteren, delinmiş ve kurumuş, küçücük mavimtırak yumurtalarla (karatavuk yumurtası sanırım) dolu, yere düşmüş küçük bir yuva buldu.

2 Nisan

Dünden beri hava ışıl ışıl. Gökyüzü hayranlık uyandırasıya duru. İlk kez bahçeden çıktım (Criquetot'ya iki üç kez gidişimi saymıyorum), vadinin derinliklerine[82] gittim; yine Déhais

82 Les Fonds (ç. n.).

çocuklarını görmeyi umuyordum, ama kuşkusuz okuldaydılar. Tepenin üstünde baltalıkları kesiyorlar; dolayısıyla manzara çok genişlemiş, dokunmadıkları ulu ağaçlar daha ince uzun, daha soylu görünüyor. Hafif bir buğu planları birbirinden uzaklaştırıyordu, öyle ki bu küçük vadiyi tanımakta zorlanıyordum, duyduğum hazza şaşkınlık karışıyordu. Hava çok durgun olmadığı anlarda ya da güneşten uzaklaştığınızda hâlâ dondurucuydu.

Bütün gün içimde bir hayranlık duygusuyla, neredeyse hiçbir şey yapmadım; tüm duyularıma işliyordu o duygu.

Uzun süre ağaçlarla uğraştım; Valentine'i sera bahçesindekilerin gövdelerini kireçlemeye çağırmış, önce gövdeyi fırçalamanın iyi olacağını düşünmüştüm. Alet odasında madeni bir fırça buldum, canla başla çalışmaya başladım. İnanılmayacak kadar çok karayosunu, liken ve toz temizledim, genç ağaçların gövdeleri alttan kaygan, parlak, tatlı renkli göründü; eli, gözü okşuyorlardı. Yağla ovulmuş, sağlam, gergin kaslı, güzel, çıplak atletleri andırıyorlardı.

Eskiden La Roque'ta Ghéon'layken olduğu gibi, adına ağaç kabuğu denen şeyin güzelliğine hayran oluyorum; her ağaçta, pütürler, ton, nitelik nasıl da farklı. Başta uğraştığım erik ağaçlarınınki pembemsi bir külrenginde, enine çok ince canlı turuncu çatlaklar var üstünde, olağanüstü bir etki yaratıyor.

Bu işten ve önceki günkünden sonra (kuru dalların temizlenmesi), kortun arkasındaki büyük erik ağacı tanınmaz oldu, bambaşka bir güzellik kazandı.

4 Nisan

Bu sabah alçakgönüllülükle Tanrı'ya yakarıyorum:

Tanrım, bugün, bana destek olun, yol gösterin, kol kanat olun.

5 Nisan

X.

11 Nisan

X.

13 Nisan

Paris'e gidiş. Akşam saat 9 buçukta varış; Copeau'yla Ghéon beni bekliyordu.

(İki gün boyunca aşırı yorgunluk.)

Belles-Feuilles Sokağı'na, Madam Théo'nun çoktan yerleştiği Maus'lerin evine gittim, Théo da yanımıza geldi. Cuma sabahı: *N.R.F.*; Copeau ve Ghéon'la öğle yemeği.

Copeau'yla buluştuğum Médrano Sirki'ne gittim. Palyaço (büyük) Fratellini'yle konuşma.[83]

18 Nisan, Salı

Başka bir deftere geçiyorum.[84]

İzne çıkan Ghéon çağırdığı için Paris'te üç gün geçirdikten sonra dün döndüm.[85] Copeau'yu da gördüm.

Yiğit arkadaşlarımla yeniden görüşmek bana iyi geldi. Cuverville'deki son günler korkunçtu. Kendime ne kadar düşman kesilebileceğimi çoğu insan anlayamaz bence. Artık konuşmaya yeltenemeyecek noktaya geldim, ağzımdan kaçırdığım sözlere artık hâkim olamıyorum, hemen geri almak istiyorum; onları yadsımaya ne kadar hazır olursam, sesimin tonu da dile getirirken o kadar kırıcı, açık seçik ve buyurgan oluyor, en küçük çelişme benim için katlanılmaz bir şeye dönüşüyor.

Zihnimde sık sık ortaya çıkan ve onu kuru çalılarla dolduran bu tuhaf *özsu çekilmeleri* neden kaynaklanıyor? Şöyle düşünüyorsunuz: Biraz özsu olsa, bu korkunç kuru ağaç yeniden yapraklarla, çiçeklerle kaplanabilirdi... Ama kuruyken korkunç. Onu alevlere mahkûm ediyor, dalları kırılsın istiyorsunuz.

83 Hâlâ tiyatro oyununu yenileştirmeyi düşünen Ghéon, Médrano Sirki'nin palyaçoları Fratellini'lerle sık sık görüşür. Üç kardeşin en büyüğü Paul Fratellini'yle konuşurlar: bkz. Jacques Copeau, *Journal*, Seghers, 1991, II. cilt, s. 7.

84 Gamına 1593 defteri burada biter.

85 Bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 906.

Her zaman direşken davranıp, farklılık sergilemeyen varlık bunların hiçbirini bilemez; aşırı sağlıklı insanlardan da bu yüzden çoğunlukla epey vasat psikologlar çıkar.

Blanche'ın evinde Ochoa ve genç bir İngiliz milyarder kadınla öğle yemeği[86] – savaş onu her geçen gün biraz daha zenginleştiriyor. Daha genç, doğal güzelliği giysisiyle ve bakımlılığıyla daha da göze çarpmasım sağlıyor; yürekliliğiyle şişinip kitap gibi –ya da en azından gazete gibi– konuşuyor. Blanche hiç olmadığı kadar cansız, küçülmüş. Bense sesimden, ama kimi zaman da özellikle sessizliğimden rahatsız olup, arada sırada tumturaklı saçmalıklar savuruyorum. Oradan çıktığımda bu tür toplantılardan sonra her zaman olduğu gibi içimde derin bir tiksinti, bir yılgınlık var.

19 Nisan

"L'Entretien avec Nicodème" adını vereceğim, *Enfant prodigue*'imle bakışımlı bir tür gizemci kitabın nasıl olabileceğini kafamda canlandırıyorum.[87]

Yalnızca Aziz Yuhanna'nın sözünü ettiği kişiyle ilgili her şeyi yeniden okuyorum. Bütün sabah böyle geçiyor, her adımda bir ışık patlamasıyla duruyorum.

Diz çöküp yüksek sesle şöyle diyorum: "Tanrım! Tanrım, size yeniden dua etme gücü verin bana! Yürek temizliği verin bana."

86 Bu yemek Offranville'de yenmiştir. Gide el yazmasında mektuplarında da olduğu gibi "Otchoa" yazmıştır (örneğin bkz. *Corr. Gide-Copeau*, I. cilt, s. 444). Genç İngiliz milyarder kadının kim olduğunu bilmiyoruz.

87 Gide bu "L'Entretien avec Nicodème"i (Nikodim'le Konuşma) asla yazmayacaktır. Nikodim yalnızca Yuhanna İncili'nde ortaya çıkar. Ferisilerden bir Yahudi önderidir (III, 1). İsa ünlü: "Bir kimse yeniden [ya da yukarıdan] doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez" tümcesinden hareketle onunla konuşur. İsa onun sorusuna şöyle yanıt verir: "Sen İsrail'in öğretmeni olduğun halde bunları anlamıyor musun?" (III, 10). Daha sonra, Ferisiler İsa'yı yakalayıp mahkûm etmek isteyince, bir tek Nikodim: "Yasamıza göre, bir adamı dinlemeden, ne yaptığını öğrenmeden onu yargılamak doğru mu?" der, onlar da: "Yoksa sen de mi Celile'densin?" diye karşılık verirler (VII, 51-52). Bu tümceyi Vulgate: "*Numquid et tu Galilaeus...?*" diye çevirmiştir. *Numquid et tu...?* Gide'in "L'Entretien avec Nicodème" tasarısının yerini alacak küçük kitaba verdiği addır.

20 Nisan

Anılarımı canlandıran, onları biraz düzene koymama izin veren, bulabildiğim tüm kâğıtları, mektupları ve belgeleri Paris'ten getirdim. Ama ayağıma dolanıp, hızımı kestiler.

Dün Isabelle Rivière geldi, birlikte Conrad'dan yaptığı *Victory* çevirisini gözden geçirmeye başladık.[88]

22'si ya da 23'ü, Paskalya Pazartesisi[89]

Artık arada sırada kimilerinin bana karşı duyduğu arkadaşlık duygusunun neden kaynaklandığını anlayamıyorum. Bu duyguyu yadsıyorum... çünkü ağzımdan çıkan şeyler hiç hoşuma gitmiyor, beni çok öfkelendiriyor. Hiç kuşku yok ki, başkasından duysam, o kişiden nefret etmeme yetecek şeyler söylediklerim. Nasıl bir yetersizlik! Nasıl bir kendini beğenmişlik! Nasıl bir başkalarının üstüne çıkma, onları alt etme gereksinimi bu böyle!..

Kötülük öyle derinde, öyle uzaktan, o kadar güçlü bir atılımla geliyor ki, ona yönelik, tümcelerimi daha üstünde düşünülmüş göstermekten başka bir işe yaramayan gözlemlerim altüst oluyor. Yalnızca piyanonun başında, çalışırken ya da bahçede gevşeyebiliyorum.

26'sı

Adli bir hatanın ya da en azından *Souvenir de la cour d'assises*'imde söz ettiğim aşırı üstünkörü bir yargılamanın kurbanı olan, cezasının azaltılması için devreye girdiğim Lebrun'den yeni bir mektup geldi.[90] Paris'te hastaneden çıktığında onu yine gör-

88 Alain Fournier'nin kız kardeşi, Jacques Rivière'in eşi Isabelle Rivière (1890-1971) kızı Jacqueline'le 19 Nisan'dan 9 Mayıs'a dek üç hafta Cuverville'de kalacaktır. *Une victoire* (*Zafer*) sonunda Philippe Neel'in işbirliğiyle 1922'de yayımlanacaktır, çünkü Gide bu çeviride çok zorlanacaktır (bkz. 1 ve 18 Ocak 1917).

89 O yıl Paskalya Pazartesisi 24 Nisan'a denk gelir.

90 Bu Lebrun'ün *Cinayet Mahkemesi Anıları*'ndaki adı Yves Cordier'dir (VIII. Bölüm). Mektubunu bulamadık.

müştüm; bir kurşun göğsünü delmiş; garnizonuna dönüyor, Paris'ten yalnızca geçiyormuş. Asker üniformasıyla tanıyamadım; mahkeme salonundaki o çökmüş zavallı yüzü sivil giysiyle bile bu incelikten uzak iri yarı bir adama oturtamazdım. Kendini tanıtması gerekti. "Ah! Lebrun!", birden o sevgi dolu, insanın içini ısıtan bakışlarıyla karşılaştım yeniden.

Dört gün önce gelen mektubunda olan bitenleri anlatıyordu. Yeniden yaralanmış, sonra sıtmaya yakalandığı Güney Tunus'a, sonra Kef'e, sonra yeniden cepheye gönderilmiş. Hemen o gün, bana verdiği adrese bir mektup, bir de havale göndermiştim. Alabilecek mi acaba onları? Dünkü mektubu bir veda mektubuydu. Bir kısmi saldırı için seçilmiş – bir daha geri dönüp dönemeyeceklerini bilmedikleri türde bir saldırıymış bu. O satırlardan daha yalın bir şey olamaz; daha dokunaklı bir şey olamaz.

3 Mayıs

Önceki gün, geç yatmama karşın, saat 6'da çalışmaya bütünüyle hazır bir halde uyanmıştım; ama çok geçmeden küçük bir böbrek ağrısı nöbeti hevesimi silip süpürdü. Sağ tarafıma bir budama bıçağı saplanmış gibiydi; sancı üç saat boyunca gitgide şiddetlenip kusmama neden oldu, sonra öğleden sonra 4'e dek aşağı yukarı aynı düzeyde seyretti; o arada biraz uyuyabildim; uyandığımda tamamıyla geçmişti. Genel bir yorgunluktan, ağrıyan tarafta hafif bir sızıdan başka bir şey kalmamıştı. Sonrasında yorgunluk iki gün daha sürdü... Ağrıya bu kadar dayanıksız olduğum için utanıyorum. Bu nöbet hiç tehlikeli bir şey değildi kesinlikle; yine de daha şiddetlisine nasıl dayanabileceğimi bilmiyorum.

Annem babama yazdığı bir mektupta şöyle diyor:
André bir ağacın dibinde durup, hiç kıpırdamadan salyangozları izleme gibi bir merakı olmasa çok uslu bir çocuk.

Mektup 73 tarihli olmalı (biraz daha önce sözü edilen Isabelle Widmer'in evlendiği yıl). Demek ki 4 yaşındayım.

Salı akşamı

"Sevgi uğraşının ne olduğunu öğrenseniz öyle mutlu olursunuz ki!"[91] (Fénelon, *Lettres spirit.*, s. III.)

15 Haziran

Bu defterin yirmi sayfasını yırttım[92]; bu da sürekliliği bozdu, bir ayı aşkın bir süredir buraya hiçbir şey yazamadım. Tüm zamanımı Anılara ayırdım. Top sesinin yankısı yeri hâlâ titretirken, bu işten tat almama şaşıran olursa, bunun tam da imgelem ve düşünce çalışmasının benim için olanaksız olmasından kaynaklandığını söylerim. Dışarıda ve içimde uçsuz bucaksız bir karışıklık hissediyorum, bugün bu anıları yazmamın nedeni de onlara dört elle sarılmam.

Yırttığım sayfaları gören bir delinin elinden çıkmış sayfalar sanır.[93]

16'sı

Dün, hükümetin çağrısıyla, bütün saatler bir saat ileri alındı. Bu karar üstüne insanlar ne çok saçmaladı, akıl alır gibi değil. Saatlerce bir şekilde ondan söz ettiler.

23 Haziran

Isabelle Rivière'in uzun mektubuna yanıt veriyorum.[94]

91 Bu tümce *Lettres à diverses personnes du monde qui commencent à mener une vie chrétienne*'de geçer (XXXI. mektup, *Lettres spirituelles*, S. de Sacy baskısı, I. cilt, s. 157).
92 O dönemin tüm el yazmaları gerçekten de defterin cildi yırtılmış gibi ayrı sayfalara yazılmıştır.
93 Bunlar aslında Gide'in *Günlük*'te, 15 Eylül'de söz ettiği sayfalardır. Madeleine'le ilgilidirler.
94 Isabelle Rivière 18 Haziran 1916 tarihli mektubunda Gide'e çoktan Katoliklik olmuş bir Protestan gibi seslenip, onu daha alçakgönüllü olmaya çağırır; Gide 22 Haziran tarihli yanıtında, özellikle Jacques Rivière'den ve onun tutsak olduğu sırada "İsviçre'ye gitmeyi reddedişi"nden söz eder: "Kayrılmaktan, korunmaktan öyle korkuyorum ki, şaşkınlığım çabuk

...Orada (o mektupta) hissettiğim sevgi beni duygulandırdı; ama inanın bana, bu sevgi bana yönelik değil. Sizinle açık konuşabilecek miyim? Bence Cuverville'de gerçekten birtakım yerinde sözler söylediğiniz konuşmamızdan fazlasıyla geri kalıyor bu duygu. Bugün bana yazdığınız her şey uzun zamandır yüreğimde su götürür yeri olmayan şeyler. Tartışma konusu yaptığımı düşünüyorsanız üzülürüm, oysa yaşama gücünü gizliden gizliye bundan alıyorum. İçimde çatışan şeylerin ne gurur ne inançsızlık olduğunu – ama İsa'ya yaklaşmanın beni Kilise'ye yaklaştırmadığını anlamadınız mı?

Dostoyevski'ye Katolikliğin hatası yüzünden Batılı dünyanın mahvolduğunu yazdıran şey gurur mudur; inançsızlık mı?[95] *Dostoyevski'nin bu sözünün benim için bir çıkış noktası olduğuna inanmıyor musunuz? Modernler arasında düşüncelerine en çok hayran olduğum ve İsa'ya en yakın hissettiğim kişiden gelmişçesine beni derinden etkiledi – çünkü modern toplumun Katoliklik İsa'dan çok Aziz Pavlus'tan esinlendiği için iflas ettiğini düşündükçe kıvranım kıvrım kıvranıyordum tam da.*

Bu "iflas" sözcüğüyle (başta "Katolikliğin iflası" demiştim) sizi gücendirmekten, kızdırmaktan çekiniyorum; rica ediyorum bunu bir kışkırtma olarak görmeyin; tartışmak, hatta konuşmak bile içimden gelmiyor. Yalnızca Kilise sıkı sıkıya İsa'ya bağlı kalsaydı, Protestanlık diye bir şeyin ortaya çıkamayacağını söylemek

geçti. Olayın gerçek yararı tam olarak kabullenilmesinde yatar"; daha ileride de şöyle yazar: "İçimde çatışan şeylerin ne gurur ne inançsızlık olduğunu – ama İsa'ya yaklaşmanın beni Kilise'ye yaklaştırmadığını anlamadınız mı?" Yazışma Isabelle Rivière'in 29 Haziran tarihli, İsa'nın Matta İncili'ndeki sözlerini anımsatan mektubuyla sürer: "Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus'sun [kaya] ve ben topluluğumu bu kayanın üzerine kuracağım"; Gide 1 Temmuz'da yanıt verir: "Mektubunuz dört dörtlük, teşekkür ederim." Bu mektuplar *Bulletin des amis de Jacques Rivière et d'Alain-Fournier*'de yayımlanmıştır (14. sayı, 1984, s. 39-46 ve s. 42-43).

95 Gide *Dostoyevski*'sinde şöyle yazar: "[...] Dostoyevski kiliselerden, özellikle de Katolik Kilisesi'nden nefret eder. İsa'nın öğütlerini yalnızca ve doğrudan doğruya İncil'den aldığını iddia eder ve işte, katoliğin hiç kabul etmediği şey de budur. Mektuplarında Katolik Kilisesi aleyhinde birçok parça vardır. Bunlar öyle sert, öyle kesin, öyle öfkeli suçlamalardır ki burada size okumaya cesaret edemiyorum" (*agy*, s. 143) (çeviriyi biraz değiştirdik [ç.n.]). İsa'yla ilgili 1916'daki tüm düşünceler Gide'in Dostoyevski üstüne yazdığı birkaç sayfada özetlenir.

istiyorum. – Kilise kesinlikle inananları İsa'ya götürüyor; ama İsa'nın öğrettiklerinde beni Kilise'ye götüren bir şey göremiyorum. "Yol, gerçek, yaşam Kilise'dir" demiyor: "Ben'im..." diyor, "Benim aracılığım olmadan Baba'ya kimse gelemez."[96]

Kilise doğal olarak şöyle diyor: Bensiz de yapabileceğine inanmanı sağlayan şey gurur. İyi de Jacques gururundan mı İsviçre'ye gitmeyi reddetti?[97] *Oysa orada durumunun daha iyi olacağını pekâlâ biliyordu. Hayır; bunlar dürüstlükle ilgili, ruhun akıl yürütmenin erişemediği derinliklerinde tartışılan sorunlar. Kuşkusuz, çağrıldığımız bu azizler birliğinde büyük hoşluk vaatleri var [...]*

Ghéon yine Paris'e uğradı. Dün akşam, Claude-Lorrain Sokağı'na yemeğe geldi, ben de üç haftadır orada Théo'larda kalıyorum. Onu yeniden görmenin bana yürek, destek, avuntu vermesini bekliyordum; ama üzüntüden, itiraf edilemeyen bir yas gibi derin ve gizli bir üzüntüden başka bir şey getirmedi. Benim gibi onu tanıyan biri için, sözlerindeki ve hareketlerindeki her şeyde bir kararlılık, rahatsızlık, düstur, bir "üst"ün yönergesi kendini belli ediyordu.

Yeniden düşümü anımsadım... Bunu burada yine anlatmam gerek, daha önce yazdığımı anımsamıyorum.[98]

Claude-Lorrain Sokağı'ndaki[99] küçük mezarlıkta Hubert Robert'in[100] mezarını buldum, mezar taşı yazısını kâğıda geçiriyorum:

DOĞA ONU SANAT İÇİN YOĞURMUŞTU ONURLANDIRDIĞI

96 Yuhanna XIV, 6.
97 Gide Ghéon'a yazdığı bir mektupta o sırada Almanların tutsağı olan Jacques Rivière için şöyle yazar: "Copeau İsviçre'deyken Jacques R.'in oraya getirilmesi için uğraştı. Ama o İsviçre'ye gitmek istemediğini, deneyimi bütünüyle ve sonuna kadar yaşamayı göze alacağını yazdı. Karısı da onun gibi düşünüyor" (*Corr: Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 915).
98 Gide'in 17 Ocak'ta kâğıda geçirdiği düş.
99 Van Rysselberghe'ler artık XVI. Bölge'de, Claude-Lorrain Sokağı 14 numarada oturmaktadır.
100 Hubert Robert (1733-1808) "yıkıntılar"ıyla ünlü bir manzara ve yapı ressamıdır.

DEHANIN DAMGASI VURULDU YAPITLARINA
FIRÇALARIYLA YIKIMLARINI ÇİZDİĞİ ZAMANDA
ASLA ULAŞAMAYACAK ONA ÖLÜMÜN TIRPANI.

Bu da karısınınki.
Anne-Gabrielle Soos.

BİR KOCANIN MUTLULUĞUYLA DOPDOLU YÜREĞİ
TANRI KATI, GÖZETEN ERDEMLERİ
SADIK SEVECENLİĞİNİ ÖDÜLLENDİRSİN
ONUN ŞENLENDİRDİĞİ KADAR ÇEVRESİNİ
MUTLULUKLAR ARMAĞAN ETSİN.

70 yılının Fransa açısından nasıl uğursuz bir öneminin olduğu ne kadar söylense az. Şimdi ne olursa olsun (bu satırları Ağustos 1916'da yazıyorum), Fransa başını yeniden dik tutmayı başaracaktır. 70'ten beri, Fransız halkı yenilgiyi tatmış bir halktı. Fransa'da her yerde bunun etkisi hâlâ hissediliyor. Diplomasi pısırıklaştı, kurnazlaştı, siyasetse utanç verici bir halde; hoşa gitmemekten korkuluyordu; boyun eğiliyordu; insanlar ne yurttaşlarına ne kendilerine güveniyordu, kim olduklarını unutmuşlardı ve belagatin egemenliğindeki bu topraklarda genelde kolaylıkla olduğu gibi, daha vasatın sesi en gür çıkıyor, özellikle en kötünün sesi duyuluyor, en iyilerin hepsi susuyordu.

15 Eylül, Cuverville

Geçen Haziran bıraktığım bu günlüğe yeni bir defterde devam ediyorum.[101] Son yapraklarını yırtmıştım, Em.'in de karıştığı korkunç bir bunalımı yansıtıyorlardı; daha doğrusu: Em.'in yol açtığı bir bunalımı. Onları bir tür umutsuzluk içinde yazmıştım ve doğrusunu söylemek gerekirse, o sayfalar ona yazıldığı için, kendisi okuduktan sonra öylesini isteyince yırttım. Aslında inceliğinden bunu açıkça istemese de, en azından çok rahatlayacağını hissederek hemen ben önerdim. Kuşkusuz bana minnet duydu; ama yine de o sayfaları özlüyorum; daha önce

101 Gide *Günlük*'üne 37 gamma 1595 defterinde yeniden başlar.

onlara benzer bir şey yazmadığıma inandığım için ya da içtenlikle yansıttıkları, her an yeniden sürüklenebileceğim hastalıklı bir halden çıkmama yardım edebilecekleri için değil pek; ama o sayfaları yok etmem birden günlüğümü durdurdu ve o destekten yoksun kaldığımdan beri zihnimde tüyler ürpertici bir düzensizlikle boğuşuyorum.[102] Öteki defterde çabaladıysam da boşuna. Yarısına kadar doldurup bıraktım onu. Bunda en azından yırtığı artık hissetmeyeceğim.

Temmuz'un ilk haftasında Cuverville'den ayrılmıştım; bir ayı Théo'larda geçirdim, Ağustos'un ilk günlerinde Toulouse'a gittim. Bagnols'de bir hafta geçirdikten sonra, Eugène Rouart'la Mas'ya, Amélie-les-Bains'e, Perpignan'a ve Banyuls'e (belgelerimiz eksik olduğu için bizi orada durdurdular) gittim. – Paris'e dönüş; Théo'larda bir hafta; sonra yeniden Cuverville. On gündür buradayım; elim böğrümde, umuttan, sevinçten, erdemden yoksunum. Kendime yeniden değer kazandırmaya çalışacağım bu deftere başlamak için bana söz verilen dolmakalemin gelmesini bekliyordum.

16 Eylül

Ancak sürekli bir çabayla, aralıksız ve sürekli yenilenen bir çabayla bunu başarabilirim. Kurnazlık etmezsem, titizlenmezsem başaramam.

Buraya yalnızca önemli şeyleri yazmayı amaçlarsam hiçbir şey elde edemem. Bu deftere her şeyi yazmayı kafama koymalıyım. Kendimi herhangi bir şeyi yazmaya zorlamalıyım.

102 Gide daha önce de yok ettiği bu sayfalara değinmiştir. Jean Schlumberger'nin kitabında söylediği gibi: "Savaş sırasında birçok dönemde, Madeleine'in mektupları kayboldu, öyle ki Gide'den öğrendiklerimize belli belirsiz bir karşılık olarak adlandırdığım bilgilerden yoksun kaldık. Bu yoksunluk özellikle 1916 yılı açısından can sıkıcıydı, o yıl *Günlük*'te ilk kez Madeleine'le aralarındaki birtakım anlaşmazlıklardan söz edilir" (*Madeleine et André Gide*, Gallimard, 1956, s. 179-180). Gide mektuplarında bu bunalıma asla değinmez, bir tek Ghéon'a yazdığı, 16 Haziran tarihli mektubunda şöyle der: "Isabelle Rivière'in gidişinden sonra, beni Roma'dansa Charenton'a –doğrudan doğruya bir böbrek ağrısı nöbetinden kaynaklandığını düşündüğüm için asıl kuşkusuz Vittel'e yaklaştıran– korkunç bir zihin işkencesi, kara düşüncelerle, saplantılarla dolu bir bunalım yaşadım" (*Corr. Gide-Ghéon*, s. 911).

Bu gece biraz daha iyiydi (önceki gece korkunç kaygılarla boğuşmuştum). Önceki günün akşamı Bossuet'den birkaç sayfa okumuştum (Tanrı üstüne ilk vaaz[103]); öyle kapsamlıydı, öyle büyüleyici bir gerçekliği vardı ki, uykuya dalarken iyice dinginleşmiştim.

Günün sonuna doğru, yine başım ağrımaya başladı; böyle bir kafa uyuşukluğu karşısında umutsuzluğa kapılmamak için büyük bir cesaret gerekiyor bana. Çok zorlanarak birkaç mektup yazabildim – (biri o tuhaf oğlan Labasque'a[104]); dışarı çıktım; yürümenin beni kendime getireceğini ummuştum; ama rahatsızlığımı başımı döndüresiye artırmaktan başka bir işe yaramadı.

Bu sabahki *Le Temps*'da Souday'nin ona yazdığım mektuptan parçalar içeren bir makalesi ("Le Pauvre Subjonctif") yayımlandı.[105] Ondan adımı vermemesini istediğime biraz üzüldüm, çünkü mektubumdan alıntıladığı her şey gözüme güzel göründü. Her zaman aşırı çalımlanmaya eğilimliyim...

Bu sabah Jacques[106] geldi, ona gam öğretmem için annesi yollamış. Önceki gün, düşünmeden araya girmemesini istediğim annesinin bana korkunç kızmasına karşın, ona ilk dersi vermiştim. Bana hemen şirretçe karşı çıktı: Hep bana hep bana diyormuşum. Dersle bir tek ben övünmek istiyormuşum. Ayrıca kendi çocuğunu nasıl olur da benim gibi anlayamazmış! Üstelik oğlan sandığımdan çok daha az ilerlemiş. Kaldı ki kendimi asla başkalarının yerine koymayı bilmiyormuşum vb. Akıl alır gibi

103 Bossuet'nin "Premier sermon sur la Providence" adlı bu vaazı Dijon'daki Sainte-Chapelle'de verilmiştir.

104 Büyük olasılıkla Labasque'ın 12 Eylül'de Lorient'dan yazdığı tuhaf mektuba yanıt veren bu mektubu bulamadık. Labasque o mektubunda Gide'in bir önceki mektubunda sitemli bir dil kullanmasından yakınır (*B. L. J. D.*).

105 *Œuvres complètes*'in IX. cildinde (s. 169-172) yayımlanan mektup. Bkz. 16 Eylül tarihli, Souday'nin Fransızca dilbilgisinde dilek kipinin kullanımıyla ilgili makalesini içeren *Le Temps*; Gide'in bu makaleyi okuduktan sonra yazdığı, 17 Eylül Pazar tarihli mektup *Catalogue de vente de bibliothèque Paul-Souday*'de yer alır (Hôtel Drouot, 12-15 Mart 1930, G. Andrieux, s. 65).

106 Gide kendi hazırladığı baskılarda, "Bu sabah Jacques geldi"yle başlayıp, "Jeanne, uzlaşmacı bir tutum sergilerken" sözüne kadar devam eden kısımda, Jeanne ve Jacques Drouin'in önadlarının yerine T. harfini ve Jean önadını koymuştur. Biz el yazmasına bakarak düzelttik.

değil. Sonuçta, eşsiz Jeanne öğrenebildiği şeyleri öğretmeyi hiç beceremiyor. Çocuk ne zaman duraksasa ipin ucunu kaçırıp sabırsızlanıyor; ama burada onuru ve annelik sevgisi işin içine karışıyor; ayak diriyor. Çocuk acı çekse de ayak diriyor ve öğle yemeğinden sonra, ufaklıkla fırtınalı "solfej dersleri"ne kapanıyor, sonunda ikisi de kıpkırmızı kesiliyor, burnundan soluyor. Verdiğim ders boyunca çocuğun yanından ayrılmıyor, dibine oturuyor, sorularla yanıtlara var gücüyle karışıyor. Karşısında sabır taşı olmak gerekiyor.

> Sonradan M.'ye bu olayı anlatırken, Jeanne zıvanadan çıktığını kabul etti: "Ama" diye ekledi, "André'nin başkalarını kös dinleyişi de akla zarar gerçekten". Onun sözlerinden bazılarını anında kâğıda geçirmediğime kim bilir kaç kez üzülmüşümdür. Akıl sır erecek gibi değil – öyle özel, öyle garip ki bir saat sonra aklınızda tutamıyorsunuz.

17'si

İğrenç bir uyuşukluk. Bu budalalık hali daha sürerse, bana düşen rolün kenarda köşede durmak olduğuna kendimi inandırmakta çok zorlanıyorum. Değerim yine azalınca, artık onu açık seçik göremez olduğumda, doğrudan çabalamak, kendimi dosdoğru herhangi bir hizmete adamak istiyorum. O işte iyi olacağımı da biliyorum. Burada durarak *daha iyi* olacağıma nasıl inanabilirim? Hadi garnizona!

Pazar

Bugün, dört beş günlük bir gecikmeden sonra, Turtukaya'da yakalanmış Romanyalı tutsakların sayısını ortaya koyan Bulgar bildirisini öğrenmemize izin verdiler. Yine de bir tek *Journal de Genève*'de rastlanıyor ona.[107] Yalanlarla dolu bu ortam boğucu, bunaltıcı, ölümcül. Ülkemiz daha iyisini hak ediyordu.

Dün Madam Mayrisch'ten dokunaklı bir mektup geldi, bir yerinde şöyle yazıyor:

107 7 Eylül'de, Almanların desteklediği Bulgarlar Turtukaya'ya saldırıp ele geçirir.

Bunları özellikle Fransa'nın yeniden doğuşuna tanık olmaktan sizin gibi ne denli derin bir mutluluk duyduğumu söylemek için yazıyorum. Böyle şeylerden yalnızca isteme ye isteme ye söz ediyorsunuz, ama ne zaman ülkenin herhangi yeni bir yöne kaydığını görseniz içinizi kaplayan kaygının ve korkutucu yetersizlik duygusunun fazlasıyla farkındaydım. Doğrusunu söylemek gerekirse, o anlar dışında yolunuzu şaşırdığınızı, çaresiz kaldığınızı hissetmedim hiç. Mutluluğunuzun çemberi artık her sevincin kaçıp gidebileceği tek noktada kapanıyor; ne kadar mutlusunuzdur kim bilir sevgili dostum! Bunun önemini abartmadığıma inanıyorum, öyle değil mi? Bunu herkes kadar iyi anlamakla övünmeye yeltenîyorum... İki yıl önce dayanılmaz kaygınızı nasıl paylaştığımı biliyorsunuz; bugünün sonsuz umudunu bütünüyle benimsediğimi bilmenizi isterim.

Evet, onunla ve Ghéon'la Anadolu'da aramızda geçen, Fransa'nın ağır ağır dağılmasıyla, kullanılmayan ya da boşa giden erdemleriyle, savaşın eli kulağında olmasıyla ilgili o konuşmaları anımsıyorum (özellikle biri İzmir'deydi) – Madam Mayrisch savaşın çıkacağına inanmaya yanaşmıyordu, bizse Ghéon'la ilandan birkaç ay önce, öngörüyor, söylüyor, neredeyse savaşı arzuluyorduk, çünkü savaşın ülkemizin yavaş yavaş içine çekildiği iğrenç güçsüzlükten daha önemsiz bir kötülük olduğunu düşünüyorduk – belki yalnızca savaşın bizi bundan kurtarabileceğini...

Jeanne[108], uzlaşmacı bir tutum sergilerken, en olumlu tümcelerinin arkasına bir "anlıyor musun?" koyuyor – aynı şeye en az onun kadar dik kafalı, başkalarının duygularına, düşüncelerine ya da niyetlerine bütünüyle duyarsız Charles yengemde de rastlıyorum. Yengemle aramızdaki uyuşmazlıklar hiçbir zaman ateşli olmadığı ve bizi ikna etmek istediği için, "anlıyorsun ya" ya da "anlıyor musunuz?" biraz farklılaşıyor: "anlıyormuş gibi görünmüyorsun" demeye geliyor. İkisi için de aynı görüşte olmamanız onları "anlamamanızdan" kaynaklanıyor; anlayışsızlığı, kafasızlığı hep başkalarına yıkıyorlar; sonra da harekete geçiyorlar!

108 Gide eski Pléiade baskısında Jeanne Drouin'in adını "T." harfiyle gizlemiştir.

"Dolayısıyla, kutsal havariden öğrendiğimize göre, cezalandırılacak en büyük günahkârları arzularına teslim edermiş: Onları cellatların ellerine teslim ediyor dercesine..."

"Elimizde gelip geçici mallar mülkler olduğunda, yüreği belli olmaksızın şu anda var olan şeylere sevdalandıran kimi gizli bağlar ortaya çıkar ve bu sevda genelde çok belli belirsiz olduğu için çok tehlikelidir." (Bossuet, *Providence*, I[109])

19 Eylül

Dün, yine iğrenç bir çöküş. Fırtına bütün gece ortalığı kasıp kavurdu. Bu sabah, bol bol dolu yağdı. Kalktım, başımla yüreğim hem ağır hem boş: cehennemin bütün ağırlığıyla dolu... Cesaretini yitirip, kendini artık pek savunamayarak boğulan biriyim ben. Üç çağrının da sesi aynı: "Zamanıdır. Tam zamanıdır. Artık zamanı değil." Öyle ki onları birbirinden ayırt edemiyorsunuz, çoktan üçüncüsü çınlarken siz kendinizi ilkinde sanıyorsunuz.

En azından bu dramı anlatabilseydim; bir varlığı ele geçirdikten sonra, kullanan, onun aracılığıyla başkalarını etkileyen Şeytan'ı betimleyebilseydim keşke. Bu boş bir imgeyi andırıyor. Ben bile bunu ancak kısa bir süre önce anlayabildim: İnsan yalnızca tutsak değil; etkin kötülük sizden tersine dönmüş bir etkinlik istiyor; karşı tarafta savaşmak gerekiyor...

Bu akşam Paris'e gidiyorum; bahane: Briand'ın çağırdığı Gosse'u görmek.[110] Aslında onu yeniden görmek beni son derece mutlu edecek; üstelik burada bir işe yaramıyorum; çocuklara verdiğim piyano derslerini ve son zamanlarda çok ilerlediğim *Typhon* çevirimi saymıyorum.

Şeytan'ı romantik bir imgeye dönüştürmek büyük bir yanılgı. Benim de onu tanımamam bu yüzden çok zaman aldı. O konuş-

109 "Premier sermon sur la Providence". *Sermons du temps*, *Œuvres complètes* (Bar-le-Duc, yay. Louis Guérin, 1862), II. cilt, s. 545. Bossuet'nin andığı kutsal havari Pavlus'tur (Romalılar, I, 24).

110 Gide'in Gosse'un Fransa'ya gelip kendisini görmemesi düşüncesine katlanamayarak, Cuverville'den koşup geldiğini söylediği, 20 Eylül 1916 tarihli mektup (bkz. *Corr. Gide-Gosse*, s. 143).

tuğu kişiden daha romantik ya da klasik değil. En az insan kadar değişken; hatta daha fazla, çünkü çeşitliliğini pekiştiriyor. Beni yakalamak için öylesi gerektiğinde, yerinde belli bir dengeyi kendi isteğimle kötülükle bir tutmayacağımı bildiği için bana karşı klasik oluyor. En azından bir süre, en kötüde belli bir dengenin kurulabileceğini anlamıyordum. Düzenli olan her şeyin iyi olduğunu düşünüyordum. Ölçüyle kötülüğün önüne geçtiğime inanıyordum; oysa o ölçüyle beni ele geçiriyormuş.

20'si

Dün akşam Paris'e geldim. Yolculuk boyunca, *Return of the Native*'in[111] ilk altmış sayfasını ara vermeden okudum. Bu sabah, Em.'e mektup yazdım. Gosse'u görmeye *Hôtel Crillon*'a gittim; ama akşam geliyormuş. Bréal'e Lauris'ten söz etmek için propaganda hizmetlerine gittim.[112] Bassano Sokağı'ndaki küçük barda Madam Théo'yla öğle yemeği yedim. Yatıp Em.'e mektup yazmaya eve döndüm.

Uyanır uyanmaz kendime karşı duyduğum tiksinti, amansız nefret tüm düşüncelerimi ekşitiyor. Varlığımın her hareketini gözlerken sergilediğim kılı kırk yaran düşmanlık onu kıvrım kıvrım kıvrandırıyor. Ne hatalarımın ne de niteliklerimin doğal bir yanı kaldı. Kendimle ilgili anımsadığım her şey beni dehşete düşürüyor.

Cuma

Dün ve önceki gün Em.'e yazdım.

Bu sabah Gosse'le *Crillon*'da öğle yemeği. Hazdan çok yorgunluk. Konuşma beni bitkin düşürüyor. Gosse'un içtenliği eşsiz; yine de iki üç kez belki biraz fazla yakınlaştığımı hissettim.[113]

Ah! Derin bir sessizlik havuzuna dalmak isterdim.

111 Thomas Hardy'nin romanı, *Yuvaya Dönüş*.

112 Auguste Bréal (1869-1941) Gide'in École alsacienne'den eski okul arkadaşıdır. O sırada Dışişleri Bakanlığı'nın propaganda servisini yönetmektedir. Bréal'le buluşma büyük olasılıkla Fransa-Belçika Ocağı'yla ilgilidir (bu konuda bkz. Daniel Durosay, "Diplomatie gidienne", *B. A. A. G.*, 66. sayı, Nisan 1985, s. 237-238).

113 Gide'in notu: "Bkz. daha sonra yazılanlar".

Cumartesi

Madam Théo'yla Élisabeth'in arkasına takılıp Versailles'a gittim. Hava ışıl ışıl; sevincin çağrısı. İçimde hiçbir şey ona yanıt veremiyor.

Pazar

Boş gün; yitik. Saatlerce sürttüm, tek arzum uyumak.

Pazartesi

Bir ölüyle konuştuğunuzu anlamıyor musunuz gerçekten?

Çarşamba

Thiepval ile Combles'un alınışı.[114]

Bu sabah Offranville'e gitmem gerekiyordu.[115] Beni 8'de alması gereken arabayı göndermişlerdi. Öksürük ve kaygıyla geçen bir gecenin ardından kendimi öyle yorgun hissediyordum ki, bu yolculuğu erteledim.

Cuma, Offranville

Sürekli bir yorgunluk ve bir baş ağrısı. Bu sabah, uyandığımda, ince ince yağmur yağıyor. Gökyüzünün her yeri külrengi, ne mavilik var ne güneş ışığı, tıpkı kafamın içinde olduğu gibi. J.-É. Blanche'ın tek başına konuştuğu, benimse tek tük ünlemlerle yetindiğim anlarda bile sohbetten aldığı ışıltılı keyif, o haz önce bir biçimde bana da bulaşıp içimi kaplıyor.

Dün, Louvre istasyonunda, metrodan çıkarken, koridorda duran genç bir kız gördüm; en azından öyle yavaş adımlarla yürüyordu ki, çevresinde koşturanlara hareketsiz görünüyor

114 27 Eylül tarihli *Le Temps* Somme'un kuzeyinde Almanların büyük bir bozguna uğradığını yazar. Bu sırada Combles ve Thiepval geri alınır.
115 29'u, Cuma günü gideceği Jacques-Émile Blanche'ın evine (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, s. 191).

olabilirdi. Popüler yayınlara benzemeyen, oldukça büyük boyutlu, kâğıt kapaklı bir kitap okuyordu. Üstü başı düzgündü, halinden tavrından eşsiz bir ağırbaşlılık okunuyordu. Okumaya dalmış gitmiş gibiydi, insanları, yeri unutasıya; tam merakla böylesine dalıp gittiği kitabın adını görmeye çalışmak icin yaklaşacaktım ki, yanından geçen, aşağı yukarı kırk yaşındaki, sarsak yürüyüşlü iri bir işçi elinin ayasıyla vurduğu gibi kitabı düşürüp çamurlu zemine saçtı. Aslında bir yumrukla o adamı yere, kitabın yanına devirmek gerekirdi. Bunu yapabilecek güçte olmak gerekirdi. Ama adam irikıyımdı, pek tekinsiz görünüyordu; benden bir kafa uzundu; üstelik yalnız da değildi; çok daha genç başka bir işçi vardı yanında, o da güçlü kuvvetli, alaycı biriydi, olan bitenle çok eğleniyordu. İkisi de eli bıçaklıya benziyordu; büyük olan kendini pek tutabilen biri değildi kesinlikle... Kısacası, kolumdansa dilimi kullanmanın daha akıllıca olacağını düşündüm. Ama bulduğum sözcükler hiç ama hiç uygun değildi: "Ah! Bu yaptığınız çok nükteli gerçekten!" "Aman ne güzel!" diyebilirdim en azından; ama "nükteli" acıklı bir biçimde aristokratlık kokuyordu, hemen kendime kızdım. "Nükteli"ye karşılık sesimi taklit etmeye çalışan bir tonla yinelenen sinsi bir kahkaha geldi; sonra kitaba vuran adam: "Bu beni en az okumak kadar eğlendiriyor" dedi.

Buna söylenecek bir şey yoktu. Genç kadına kitabının yapraklarını toplamada yardım etsem daha iyi olacaktı. Ama ben işçilerin arkasından bakarken, o hepsini toplamıştı.

Bunları sıkıntıyla ve büyük bir çaba göstererek yazıyorum. Belli de oluyor.

3 Ekim

Cuverville'e dönüş. Paris'ten Cuma günü ayrılmıştım; bir gece Offranville'de, J.-É. Blanche'ın evinde; bir gece Varangeville'de, Godebski'lerde; son gece Offranville'de kaldım. (Calmont'u görmeye gittim.[116])

116 Cypa Godebski'nin evinde. Jacques-Émile Blanche bu ziyareti *Journal*'inde, 2 Ekim 1916 tarihinde anlatır (anlatısı *Corr. Gide-Blanche*'a not olarak alınmıştır, s. 330-331). Blanche'ın anmadığı bu Calmont'un kim olduğunu bilmiyoruz; Fransa-Belçika Ocağı'yla ilgili biri olabilir, çünkü Blanche şöyle yazar: "[Gide] aslında Fransa-Belçika Ocağı'yla bağlantılı bir iş için gelmişti" (*Corr. Gide-Blanche*, s. 331).

Hôtel Crillon'a Gosse'un yanına gitmiştim, Propaganda hizmetleri kendisine üç odalı, çok hoş bir daire vermiş orada. Beni bekliyordu. Beni yukarı aldılar; üçüncü kattaydı. İhtiyar Gosse'u biraz daha yaşlanmış buldum; biraz kurumuş, yer yer incelmiş. Eskiden olduğu gibi, hareketlerini yüreğinden belki biraz daha fazla aklı belirliyormuş gibi geldi bana; ya da en azından bir tür *self-respect.*[117] Akıl onda her zaman gözlüyor, araya giriyor, varlığın kendini koyuverme eğilimine kapılmasına engel oluyor. Hoşuma gitmeye başlayacağı anda kendini tutmaya başlıyor. Kaldı ki biraz güvensizlik duyması benden çok kendisinden kaynaklanıyor belki.

Ben içeri girer girmez, bir sevgi gösterisi başlıyor; dört elle uzun uzun tokalaşıyoruz; sonra oturuyorum. O ise biraz soluklanmayı andıran çok kısa bir sessizlikten sonra, karşı konulmaz (ama birazcık yapmacık) bir dürtüye boyun eğercesine:

"Ah! Sevgili dostum, bir kez daha kucaklaşalım!" diyor.

Bu sözleri çağrıya yorup, sandalyemden kalkıyor, yanına koşarak, yumuşak yanaklarına tam Fransızlara özgü iki koca öpücük konduruyorum. Biraz irkiliyor, neredeyse belli belirsizce geriye çekiliyor, yüzünü hafifçe buruşturursa da bunu hemen gizliyor, ama ben duruma hâkim olmak, aşılmaması gereken sınırları göstermek istediğini anladım; "kucaklaşalım" sözünü harfi harfine anlarken, onun çok da iyi Fransızca konuşmadığını, sonuçta gösteriden her zaman kaçınan İngilizler için, uzun bir *shake hand*'in[118] bütün kucaklaşmalara denk olduğunu unutmuştum. Gosse'un sonradan çığırtkanı Miller'a[119] ya da başka birine şöyle diyeceğini düşünebiliyorum: "İyi ama, sevgili mösyö, bir konuşmanın ortasında birinin elini sıkmak istediğinizde, Fransızcada bu nasıl söylenir? Düşünsenize, geçen gün, düşüncesizlik edip Gide'e: 'Kucaklaşalım' dedim de beni gerçekten kucaklayıp öptü! Tam bir saçmalık."

Birlikte *Crillon*'da öğle yemeği yedik; önceden de yorgundum, ona bir de az önce anlattığım, en aşırı içtenlikle ayrımsanmaz bir ölçülülüğün dozunu ustalıkla ayarlama zorunluluğu eklendi.

117 Özsaygı, izzetinefis (ç. n.).
118 El sıkma (ç. n.).
119 Philippe Miller o sıralarda genç bir gazeteci ve yazardır; savaştan sonra *Le Temps*'da yazmaya başlar; iki ay önce Barrès'e İngiltere gezisinde eşlik etmiştir (bkz. Gosse'un Gide'e yazdığı, 20 Eylül 1916 tarihli mektup, *Corr. Gide-Gosse*, s. 144-145).

İngilizce konuşsaydık, onun açısından bu kadar belli olmazdı bu durum; bir tek ona bağlı olurdu, çünkü çok açık konuşuyor, ben de onu çok iyi anlayabilirdim; ama alıştırma yapıyor, çünkü yarın Briand'ın evinde yemek yiyecek. Hangi şarabı yeğlediğimi soruyor; Sauternes şarabı öneriyor, ben kabul etmeyince, hemen mönüde gördüğü daha ucuz bir şarabı ısmarlıyor. Sonra ben neredeyse hiç içmeyince biraz güceniyor.

Yemeğin sonunda: "Puro ister misiniz?" diye soruyor.

İstemiyorum.

"İçmiyor musunuz yoksa?"

Bunun üstüne, neredeyse istemeden, sinirli sinirli:

"Bir sigaraya hayır demem" diyorum.

Bunun tam da söylememem gereken şey olduğunu biliyorum, çünkü sigara içmeyen, yanında sigara olmayan Gosse otelden istemek zorunda kalacak. Garson, tam da bekleneceği gibi, bir tepside en pahalı paketleri getiriyor. Gosse Jacques Blanche gibi cimri değil; ama *tutumlu*; Fransa'nın konuğu olduğu için daha da tutumlu davranıyor, aslında görgüden başka bir şey olmayan ölçülülüğü ona engel oluyor. İşin eğlenceli yanı, zaten fazlasıyla hissettiğim ve bana çok rahatsızlık veren bir şeyi üstü kapalı biçimde bana hissettirme gereksinimi duyması:

"Birlikte yediğimiz yemeğin anısına" diyor, "bu küçük paketi alın".

Aslında yapmam gereken şey yutmadığımı gösterecek bir şeyler söyleyip, paketi cebime atmaktı. Örneğin: "Birine verirsem, sizin adınıza yapacağım bunu"; ya da yalnızca: "Onları içerken sizi düşüneceğim" diyebilirdim; ama söyleyecek bir şey bulamadım; hatta söyleyecek bir şey aramadım bile, içimi büyük bir hüzün kapladı... uykuyu andırıyordu. En kötüsü de kalktığımızda sigara paketini masada bırakmamdı.

Konuştuğumuz başka şeyleri Em.'e yazdığım bir mektupta anlattım.

Düşüncem en ufak somut engelin karşısında büzüşüyor, duruyor – ister mürekkepten ister kâğıttan kaynaklansın. Parmaklarımdaki uyuşma beynimin de uyuşmasına neden oluyor. Kalem takılınca biçemim anında bozuluyor. Bugün kendime piyano çalmayı yasakladım. Başımın ağrımasına ve burada beni

sık sık felç eden sersemliğe karşın, kendimi yazmaya zorluyorum. En azından dolmakalemim iyi. Ağaçlı yoldaki bir sırada yazıyorum. Kıştan önce toparlanamazsam mahvoldum. Bu yaz ayları iğrençti, hiç çalışamadım, derinlemesine bir dağınıklık içindeydim. Sanırım, mutluluktan hiç bu kadar uzak olmamıştım. Bir yandan, hayır, artık atmayı bilmediğim o acılı çığlığın uçurumun dibinden yükseleceği umudu var içimde... Kişi çok aşağılarda olsa bile en azından göğün maviliğine bakabilir; ama olmuyor: Ne kadar aşağıda olursam olayım, hep daha da aşağılara bakıyordum. Cennetten vazgeçiyordum. Kendimi artık cehenneme karşı savunmuyordum. Takıntılar ve deliliğin ilk belirtileri. Doğru! Kendimden korkuyordum; başkalarına vermeyi çok iyi bildiğim öğütlere kendim uyamıyordum.

Daha şimdiden bundan söz ettiğime göre, daha şimdiden iyileştiğime emin miyim?

J.-É. Blanche'ın[120] beni anlatamayacağım kadar rahatsız eden hoşnut, rahat, hafif bir yanı var. Blanche'ın elinde çok fazla koz var, aklı fikri tuhaf biçimde herkese ama herkese o kozlardan biri bile eksik olsa yaşamaya değmeyeceğini kanıtlamakta. En içten sözleri şöyle başlıyor: "Nasıl yapıyorsunuz bilmiyorum..." Evinin çevresinde güzel bir bahçe var: "Bir sokakta nasıl oturabiliyorsunuz bilmiyorum." Güzel havaları Normandiya'da geçiriyor: "Yazı nasıl Paris'te geçirebiliyorsunuz bilmiyorum."

Kimi zaman bu acıma duygusunu saklıyor. Théo'ların şimdi nerede oturduğunu bana soruyor. "Claude-Lorrain Sokağı'nda" diyorum. Yineleme şeklinden –Claude-Lorrain Sokağı mı?–, tonundan, –solu bir biçimde çatılırken, sağı havaya kalkacak şekilde, farklı farklı kıvrılan– kaşlarının alaycı ve acılı sorgulayışından, Claude-Lorrain Sokağı'nın kesinlikle içinde yaşanmaz bir mahalledeki adı ağza alınmayacak, olmayacak bir sokak olduğunu tahmin ettiği anlaşılıyor. Ekliyor: "Bilmiyorum orayı". (Oysa bilinmesi gereken her şeyi biliyor.) "Nerede? – Michel-Ange Sokağı'na çıkıyor" diyorum, "Auteuil Viyadüğü'nden hemen sonra".

120 Gide eski baskıda Blanche'ın adının yerine bir X. koymuştur. El yazmasına bakarak düzelttik.

"Sonuçta: Billancourt'da."

Sesinin tonuna bakılırsa, bu "sonuçta": "hadi söyleyin", "itiraf edin", "ben de bunu bekliyordum" demeye geliyor... "İnsan nasıl Billancourt'da oturur?"

Birçok roman yazacak olsaydım, birini Blanche'a ayırırdım.

4 Ekim

Bu sabah bardaktan boşanırcasına yağıyor. Çalışmak için güzel bir hava; gecem çok kötü geçmedi. Kafam rahatlamış gibi.

Dün akşam, Jeanne[121] Jacques'a vermemi istediği derste yine araya girdi. Çocuğa sabrım var fazlasıyla; ama anne azmış kudurmuş yirmi çocukla dolu bir sınıftan daha çok sabır istiyor.

Jeanne oğluyla bir yere varamadığını kabul ediyor; çocuk onu dinlemiyor; ikisi de öfkelenip yaka silkiyor. Jeanne doğrulama yolunu seçiyor; öğrencinin hiçbir şeyi keşfetmesine izin vermiyor; eğitimin tadını kaçırıyor, özünü yok ediyor. Yönteminin ya da yöntemsizliğinin başarısız olduğunu görünce, beni yardıma çağırıyor; ama ben konuşmaya başlar başlamaz, gerektiği gibi davranmadığımı düşünüyor, yeniden sopayı ele alıyor, her şeyi altüst ediyor. – Tıpkı sonunda en iyi frenküzümü jölesi tarifini öğrenmek için "en iyi ev kadını" yarışmasının sonucunu beklerken, daha ilk satırda: "Böyle olur mu hiç!" diye bağırdığı gün olduğu gibi.

> Buna karşın, Jeanne o kadar aptal değil, kendini beğenmişliği, dikkatsizliği, sağırlığı onu aptallaştırıyor. – Alık olmayı yakınlarından biri söz konusu olduğunda herhangi biriyle aynı görüşte olmaya yeğliyor. Yemekler boyunca yalnızca söylenen herhangi bir şeyin tersini söylemek için ağzını açıyor. Gününe göre, bu kimi zaman gülünç oluyor, kimi zamansa yorucu.

Günün sonuna doğru, yöredeki nüfusun *azalmamasıyla* ilgili dikkat çekici bir çalışmasını okuduğum ilkokul öğretmeni M. Lechevalier'yle konuşmuştum. Belki de onu geçen yıl sorduğum sorular yüreklendirmişti; Cuverville ailelerinin istatiksel bir çizelgesini çıkarmış, ben de doğum oranının Normandiya'nın her

121 Gide bütün bu sayfada Jeanne ve Jacques Drouin'in önadlarının yerine S. harfini ve Jean önadını koymuştur. El yazmasına bakarak düzelttik.

yerinde eşit oranda gerilemediğini; hatta Normandiya'da bizimki gibi kimi bölgelerde... vb. kanıtlamak için onu Charles amcama göstermiştim. Ama dün ondan öğrenmeye çalıştığım şey bambaşkaydı; Eugène Rouart'a savaştan beri el koyma yoluyla çiftçilere ödenen parayla karşılaştırıldığında, savaş öncesinde tarım ürünlerinin (tahıl, ot vb.) eriştiği fiyatların çizelgesini göstermek istiyordum. Eugène Rouart savaşın çiftçiyi boğduğunu ileri sürüyor; bense burada çiftçinin savaş nedeniyle daha önce olmadığı kadar gönenç içinde yaşadığını söylemek istiyorum.

Bu anlaşmazlığı sanırım şöyle açıklayabiliriz:

1. El koyma tarifeleri eyaletten eyalete değişiyor;

2. Normandiya'da en kazançlı iş olan hayvancılığa Garonne Vadisi'nde neredeyse hiç rastlanmıyor;

3. Nüfus azalmasında rekor Garonne Vadisi'nde, dolayısıyla Caux yöresinin çocuklarının bedavadan sağladığı işçiliğe para vermek zorunda kalıyor;

4. Güney'de çok pahalıya mal olan gübre bizim buralarda çok azar azar kullanılıyor, eksikliği zengin hayvancılık sayesinde doğal gübrelerle gideriliyor falan.

M. Lechevalier'nin aktardığı istatistikler alkol tüketiminin bizim buralarda (Caux yöresi) başka yerlerden önemli ölçüde az olduğunu gösterme eğiliminde. Ondan alkolizm sorununun önemli bir etkeni olarak, alkol tüketimiyle karşılaştırıldığında beslenmenin yetersizliği konusunu göz önüne almasını istedim, şimdiye dek hesaba katıldığına hiç tanık olmadığım ve çok önemli olduğunu düşündüğüm bir etken bu. Caux yöresindeki köylülerimiz oran olarak bakıldığında daha az alkol tüketse de çok yetersiz besleniyor, alkolizme Calvados'lu obur çiftçilerden çok daha dayanıksızlar – verimsiz, buralarda dendiği gibi kendiliğinden "arık" bir alanda, bitkilerin hastalıkların, asalakların vb. pençesine daha kolay düşmesi gibi.

5 Ekim, Perşembe

Yağmurlu bir gün. Öğle yemeğinden sonra, Jeanne, Valentine ve çocuklar arabayla Étretat'ya gitti. Öğleden sonra Em.'in yanında

tadına doyum olmaz bir dinginlik. Ona Dupouey'nin nüshası daha bu sabah elime geçen ilk otuz mektubunu okudum.[122] Bu sabah, yeşil defteri açıp (*Numquid et tu...?*), birkaç satır yazdım, ama yazdıklarım yine kaygıyla, kuşkuyla, hüzünle doluydu.[123] Sinirlerim öyle zayıf, öyle duyarlı ki, bence ancak sessizlikte biraz olsun gevşeyebiliyorlar; evet, en ufak sesin beni nasıl rahatsız ettiğini fark edeli çok oldu. Sessizlikte kendimi anında daha iyi hissediyorum.

Daha iyi çalışmanın sırrı belki de eskiden yaptığım gibi, güne başlarken bir saat piyano çalmak yerine doğrudan masanın başına geçmek yalnızca. Böylece 11'e dek, postayı kafama takmadan çalışıyorum; sonra Françoise'a[124] piyano dersi vermek için aşağı iniyorum, o sırada odamı temizliyorlar.

J.-É. Blanche'ın elinde şu dünyada edinilebilecek şeylerin neredeyse hepsi var, ama cennetin kapıları ona sonsuza dek kapalı hâlâ. Onu içeri girmekten alıkoyan şey oraya inanmaması değil, çünkü her şeye karşın yasaklı olduğundan pekâlâ kuşkulanıyor; onu içeri girmekten alıkoyan şey zengin olması. Ama başka bir neden daha geliyor aklıma, en önemlisi de bu belki: Düş gücünden yoksun.

Kendini temiz yürekli sanıyor, çünkü birçok yoksula acıyor; acımadıklarını da kıskanıyor. Çok bencil, kendine saygısıysa çok zayıf; bununla başkaları için kendini hiç sıkıntıya sokmadığını söylemeye çalışıyorum.

6 Ekim

Kafamda canlandırdığım hayranlık uyandırıcı romanı yazmaya ne gücüm ne sabrım yetecek kuşkusuz, konusu şöyle olacaktı:

122 Deniz yüzbaşısı Pierre-Dominique Dupouey 3 Nisan 1915'te başından vurularak ölmüştür. Gide onu 1903'ten beri tanır; o tarihte, Dupouey kendisini çocukluğunun Katolikliğinden uzaklaştıran *Dünya Nimetleri*'ne duyduğu hayranlığı dile getirmiştir. Gide *Yazdığı Mektuplara Göre Dostoyevski*'yi ona adamıştır. Dupouey 1910'da dine dönmüş, sonrasında onun maneviyatından son derece etkilenip kendisi de dine dönen Ghéon'la karşılaşmıştır. Gide önce 10 Haziran 1919 tarihli *Le Correspondant*'da, sonra 1922'de N.R.F.'ten yayımlanan *Lettres du lieutenant de vaisseau Dupouey*'ye önsöz yazmıştır.

123 *Numquid et tu...?* adlı metinde, 5 Ekim'de herhangi bir şey yazılmamıştır.

124 Yeğeni Françoise Gilbert.

Hem tutkuya, hatta başına buyrukluğa, hem de erdeme yatkın bir adam daha gençken bir kadınla evlenir, ona duyduğu aşk kendisinde yalnızca soyluluğu, özgeciliği vb. güçlendirir; tam olarak farkına bile varmadan, coşkusunu, atılganlığını, gösteriş merakını kadın için gözden çıkarır; ya da en azından, bir kenara koyar.

O kadının ölümünden kısa bir süre sonra, korkunç bir özlem kaplar içini. Kendini hâlâ genç hissediyordur. Yaşama, önceki yaşamında erdem, ihtiyat, gönüllü yoksulluk yüzünden yoksun kaldığı her şeyi kendisine sağlayacak farklı bir yaşama baştan başlamak ister. Gösterişli bir yaşam sürer. Elde ettiği tek şeyse tiksinti olur, kendini küçümsemeye başlar...[125]

"Gerçekten artık sevilmeyen bir şeyi ikinci kez sevmek olanaksızdır"[126] diyor La Rochefoucauld. Artık sevilmeyen şey kişinin kendisi olduğunda da bu geçerli.

Kitaplarımın, her birinin konusu böyle anlatıldığında budalaca görünür. Yalın haliyle ne denli gülünç görünürse görünsün, bunun çok dokunaklı bir güzelliğinin olacağına inanıyorum. Bu erdemini yadsımak isteyen bir adamın öyküsü.

7 Ekim

Em.'in birkaç sözü beni yine bir tür umutsuzluğa sürükledi. Sonunda ona kışı Saint-Clair'de geçirmeyi düşündüğümü söylemeye karar verince:[127]

"Bunu sana borçluyum" dedi olanca gücüyle çabalayarak ve yüzü anında öyle üzgün, öyle ciddi göründü ki, bu tasarıdan da daha nicesinden vazgeçtiğim gibi anında vazgeçmekten başka bir şey düşünemez oldum, çünkü ona çok dokunduğu ortadaydı, mutluluğu onu mutsuz etme pahasına elde edecektim – öyle olunca da mutlu olamayacaktım.

Özünde sevinç, aşırı bir yaşama sevinci olmayan her türlü yazından, her türlü sanattan iğrenirdim bir zamanlar. Beni hâlâ konuşmaya iten şey bugün hissettiğim adlandırılamaz üzüntü mü?

125 Gide bu tasarıyı gerçekleştirmez.

126 Bu *Réflexions ou sentences et maximes morales*'deki (*Özdeyişler*) 286. özdeyiştir.

127 Van Rysselberghe'lerde. Madeleine'in sözü büyük olasılıkla çiftin Haziran'da yaşadığı bunalımla ilgilidir.

8 Ekim

——————————————————————[128]

9 Ekim

Jung'ların bu sabah getirdiği *Revue des Deux Mondes*'da Gosse'un İngilizlerle Fransızlar arasındaki entelektüel ilişkiler üstüne yazdığı makaleyi okuyorum.[129]

Gosse sözcüklerle oynuyor. Asla "Avrupa yazını" diye bir şey söz konusu olmamış, öyle diyor; söz konusu olan yaşlı dünyamızdaki, her biri son derece bireyselleşmiş çeşitli yazınların katılımını içeren "Avrupa *kültürü*"ymüş. Yalnızca her yazının özelleşmesi, ulusallaşması kültürün Avrupalılaşmasını sağlayabilirmiş. Öyle ki... falan filan.

Souday'den mektup geldi, sert bir dille Péguy'nin yapıtlarının basına dağıtılan nüshalarından kendisine verilmemesinden yakınıyor; Gallimard'a yazdım. Günün en iyi saatleri böyle geçti. İki mektubumu kopyaladım.[130]

Dayatmak içimden gelmiyor, Gallimard'ı gücendirmek de istemiyorum. Ama yalnızca arkadaşlık nedeniyle kınamadığım tutumların ve davranışların sorumlusu olarak görülmemek için, yayınevinin adını değiştirip, tehlikeli ve yalana dayalı bir daya-

128 Yalnızca el yazmasında bulunan bu siyah çizginin ne olduğunu bilmiyoruz: Bir vazgeçiş çizgisi mi acaba?

129 "France et Angleterre: l'avenir de leurs relations intellectuelles" *La Revue des Deux Mondes*'un 1 Ekim tarihli sayısında yayımlanır. Gosse özellikle şöyle yazar: "Bugün biraz ünlü olup da ülkemizde az çok geniş, sadık bir okuyucu kitlesi kazanmamış Fransız romancı yok neredeyse. Sözgelimi M. Paul Bourget olsun, M. André Gide olsun, M. René Bazin, aynı şekilde M. Marcel Prévost olsun, hepsinin İngiltere'de coşkulu yandaşları var" (s. 538).

130 Bu iki mektubun izine rastlayamadık. Bununla birlikte, Gide'in 2 Kasım'da Copeau'ya gönderdiği mektup, aynı şekilde *Günlük*'ün bir sonraki paragrafı onları özetler. Gide N.R.F. Yayınları'nın tüm kararlarını Gallimard'ın ele almasından yakınır. Blanche'ın kitabının reddedilmesini eleştirip, Gallimard'ın özellikle Paul Souday'ye ters davranmasını yerer (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, s. 145-150). N.R.F. Yayınları Péguy'nin *Œuvres complètes*'ini yayımlamaya başlayacaktır, ilk cilt 1917'de çıkacaktır, ama 1915'te *Notre patrie* yayımlanmıştır.

nışmadan vazgeçmek daha doğru olacak. Ben de Copeau gibi kararları Gallimard'ın vermesinin, tek başına karar vermesinin doğru olduğuna inanıyorum; ama bu durumda kararlarının altına da tek başına imza atmalı; *La N.R.F.* Kitabevi Gallimard Kitabevi olmalı.[131]

10 Ekim

Bana ayırabildiği seyrek anlarda, Em.'le Dupouey'nin hayranlık uyandıran mektuplarını okumayı sürdürüyoruz. Yeterince saf bir heyecana ulaşabilirsem, güzelliğiyle kimi zaman karşımda buzdan bir kılıç gibi ışıldayan bu mektupların yayınına önsöz yazmak isterim.

11 Ekim

Georges Rondeaux'nun günlük tutup, belediye başkanı olduğu Cuverville komününde yaşanan ufak tefek olayları yazmayı aklına koyamamasına durup durup üzülüyorum. Georges tam da bu işin adamıydı: Komünde yaşananlarla ilgileniyor, aklı fikri neredeyse hep orada; komün çok büyük değil, her aileyi tanıyabilir, hatta tanıması ve özel olarak gözlemlemesi gerekiyor; yöreye yeni gelmedi, geleneklerini, göreneklerini, dilini biliyor, öte yandan biraz dışarıdan bakarak dikkat çekici tüm özelliklerin tadını çıkarabiliyor. Yanlışlara, pürüzlere, kusurlara aşırı dikkat ediyor; ama orayı bir biçimde yeğ tutuşu anlatısına ilginç bir tat katıyor. Belleğine, çoğunlukla farklılıkları, üstelik en ufak ayrıntısına kadar anımsayan o belleğin niteliğine hayranım. Son olarak, yazmayı da biliyor. Uzun kış gecelerini nasıl geçirecek? Tembellik ederek.

Komünün (savaştan bağımsız olarak) tarihinin çok canlı bir dönemini yaşadığını da ekleyelim; acıklı bir dönem, tarihçi somurtkanlığı için biçilmiş kaftan; bu basit anlatının oluntulu ilgi çekiciliğinden kaçınılmaz genel bir ders çıkarılabilir.

131 26 Temmuz 1919'da beş hissedarla yeni Gallimard Kitabevi kurulunca bu gerçekleşir: Emmanuel Couvreux, Gaston Gallimard, Jean Schlumberger, Raymond Gallimard ve André Gide (bkz. Pierre Assouline, *Gaston Gallimard*, "Points" dizisi, Seuil, 1984, s. 112).

Birçok kez, böyle zengin bir malzemenin yitip gitmesine üzüldüğüm için, onun yerine kalemi elime aldım; ama kafamı kurcalayan şeylerin beni başka yerlere sürüklemesi bir yana, bu işin benden çok Georges'a göre olduğunu, son çare olarak onun yerini doldurmak için çabaladığımı hissettim durmadan. Sonuçta bildiklerimi doğrudan öğrenmedim; ondan duydum; insanları gören, onlarla konuşan o; benim anlatım bir yankıdan başka bir şey değil.

Georges Déhais ailesinin taşınmasının öyküsünü; ilkinden yirmi metre uzaklıktaki, ama yolun karşı tarafındaki, dolayısıyla başka bir komündeki yeni bir eve alınmalarını anlatmalıydı. Yeni ev ilkinden daha temiz, daha düzgün, daha iç açıcıymış; ama yağmurun yağdığı ilk gün, sarnıcı iyice temizleyen Déhais ev sahibinin kısa bir süre önce onardığı dam derelerinin ters durduğunu görmüş; demek istediğim o ki, eğimleri suyu yağmur oluğunun ucuna değil de öteki uca boşaltıyormuş; yine de işin parası doğru dürüst yapılmış gibi verilmiş.

Özensizlik mi, yetersizlik mi, yoksa budalalık mı bu? Fransa tarlalarına ekili bu dikenler en usta generallerin en iyi planlarını paramparça ediyor. Bizim için düşmanın dikenli tellerinden bile tehlikeliler.

12 Ekim (?)

Ne tarihten ne de, dolayısıyla, kendime koyduğum, bu deftere her gün birkaç satır yazma kuralına dün uyup uymadığımdan eminim.

Yeni yaslar ilan edildi yörede; dün, Em.'e çocukların, hava ne zaman izin verse, Valentine'le maskeli balodaymışçasına çok göz alıcı, alaca giysiler içinde, gönençlerini ve işsiz güçsüzlüklerini karıkların üstüne eğilip çalışan, ter döken, zavallı yaslı köylülerin gözüne soka soka kırlarda gezinmesini ne kadar yakışıksız bulduğumu söyledim.

13 Ekim

Umutsuzca mücadele ediyorum, ama kimi zaman üzüntü üstün geliyor, beni eziyor. Anılarımın yazdığım, daha şimdiden çok

uğraştığım son bölümünü okudum az önce. Oraya koymak istediğim şeylerin hiçbirini bulamadım; her şey gözüme yapmacık, aşırı incelikli, kuru, zarif, solgun göründü. Konuyu bile ele almamıştım, bütün kitabı kaplayacak, yazmama neden olan şeyi haber veren bir şeye rastlanmıyor, konuya girileceği hissedilmiyor. Sürdürüp sürdürmeyeceğimi bilemeyecek durumdayım.

15 Ekim

Şevkim yavaş yavaş kırılıyor. Dün, bedenimle zihnimi umutsuzluğun, intiharın, deliliğin eşiğindeki bir hale sokan iğrenç bir çöküş yaşadım yine... Sisyphos'un yamacına tırmanmaya çalıştığı dağın yine eteğine düşen, onunla birlikte düşen, üstünde yuvarlanan, ölümcül ağırlığıyla onu sürükleyip, yeniden balçığa bulayan kaya bu. Nasıl olur? Bu içler acısı çaba işin sonuna dek daha da yinelenecek mi? Ovada, yukarı çıkmayı aklımdan bile geçirmeden, kaldırılması gerekmeyen o kayanın üstünde rahat rahat oturup, her yeni saate gülümsediğim zamanı düşlüyorum. "Yazık! Ben istemesem de acıyorsunuz bana Tanrım... İyi ama o zaman bana elinizi uzatın. Beni oraya, yanınıza alın, kendim gelemiyorum."

"Zavallı ruh, günahını benim katıma çıkarmak istiyorsun sen..."

"Tanrım! Biliyorsunuz, kimseye karşı haklı olmak istemiyorum artık. Günaha boyun eğmekten kaçmak için Kilise'ye boyun eğmemin ne önemi var! Boyun eğiyorum. Ah! Beni tutan bağları çözün. Bu bedenin tüyler ürpertici ağırlığından kurtarın beni. Ah! Biraz yaşayabilsem keşke! Soluk alabilsem! Beni kötülükten uzaklaştırın. Boğulmama izin vermeyin."

17 Ekim

Bedenimi daha iyi tanımayı umamadan yaklaşıyor yaşlılık. Zayıflığımı ve üzüntümü çok geçmeden sevindirici bir denge izledi. Bunu çağrıma bir yanıt olarak görmek isterdim; ama daha o çığlığı atarken bile, pekâlâ biliyordum ki, üzüntüm büyük ölçüde geçmişti. Kinini yuttuğu anda ateşinin düştüğünü his-

seden; ama nöbet boyunca "Ah! Keşke alsaydım!" dediği için yine de yutan biri gibiydim.

Bunu saygısızlıktan yazmıyorum, ama bir yandan da dindarlığın üzüntünün kaçınılmaz sonucu (başarısı) olmadığına, Tanrı'nın ilgisini daha iyi bir sağlığın pekâlâ alt edebileceği fiziksel zayıflıklara çekmeye çalışmanın yersiz olduğuna inanıyorum.

Dün Copeau'nun imzaladığı bir genelge aldım:[132]

Şu anda Fransız hükümetinin İsviçre'de basın haberleriyle ilgilenmekle görevlendirdiği, Marches de L'est'*in*[133] *çürüğe çıkmış yöneticisi Ducros'yla bağlantı kurdum. Bern'de oturuyor ve bana kalırsa, Almanların Almanca basında sergilediği çabayı çok etkin bir biçimde, çok akıllıca dengelemeye çalışıyor. İyi makaleler yazabilecek, akıl yürütmenin ölçülülüğü ve düşüncenin etkisiyle tarafsızlara seslenebilecek yazar adları sordu bana.*

Ducros'ya, ister yazın ve sanat konusunda, ister savaş konusunda, Almancaya çevrilip, İsviçre'deki en önemli gazetelerde yayımlanacak makaleler gönderebilir misiniz? Bunun çok önemli bir iş olduğunu düşünüyorum.[134]

Copeau'ya hemen yanıt verip, onayladığımı, kesinlikle katılacağımı söyledim. Ama sonra düşününce, tasarının pürüzlü yanlarının olduğunu gördüm. Her türlü zamansız uzlaşma çabasının bomboş, zararlı olduğunu düşünüyor, şu anda bu yönde konuşan kişinin sesinin duyulmayacağına inanıyorum; daha da kötüsü: söylediklerinin değerini düşüreceğine.

Üstelik şimdiye dek yalnızca Almanca konuşmak için mi sustum ben!..

132 Ghéon'la Schlumberger'ye de birer kopyası giden, 14 Ekim 1916 tarihli mektup (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 139-140).

133 Aslında 1909-1914 yılları arasında, özellikle Alsace-Lorraine, Ardennes vb. sorunlarına yönelik bu dergiyi yöneten Georges Ducrocq söz konusudur (1874-1927).

134 Görünüşe göre, bu tasarının arkası gelmez (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, s. 140)

18 Ekim

Biraz daha iyi çalıştım. Yine de Anılarımın daha önce yazdığım kısmını temize çekmeyi bitiremedim. *Typhon* çevirisinin ilk yarısını bitirdim. *The Return of the Native*'de ilerledim.

Akşam.

İzin verin, Tanrım! Yarın sabah size ihtiyaç duyayım.[135]

20 Ekim

Biraz daha iyi çalıştım, çok büyük bir çabanın sonunda. Biraz daha sağlıklı koşullarda, daha az yıpranarak çok daha fazla iş çıkaracağıma eminim.

Dupouey'nin kâğıtları arasından çıkan bir mektup taslağı sonunda Maurras'a yazma olanağı verecek bana:[136]

Tanıdığım en güzel ruhlu insanlardan birinin öldükten sonra arkasında bıraktığı tanıklığa duygulanmadan edemezsiniz. Bu satırları çok canlı bir heyecanla, ama tüm yüreğimle bağlandığım oranda seve seve kopyalıyorum.

Not – L'Étang de Berre'i *gönderdiğiniz için teşekkür ederim. Düşüncelerim açısından çok sevimsiz bir biçimde aldatıcı olabilecek, okuru yanıltabilecek "iki yurt" başlığını değiştirmemenize biraz üzüldüm...*[137] *Ama sonuçta, belki de değiştirilmesi gereken*

135 Gide bu tümceyi *Numquid et tu...?* adlı metinde, 21 Ekim tarihinde yineler.

136 Maurras'a yazdığı, 2 Kasım 1916 tarihli mektupta, Gide Dupouey'nin mektuplarından *L'Action française*'le ilgili kimi parçaları iletir. Mektubun tamamı 5 Kasım 1916 tarihli *L'Action française*'de, bir kısmı da *Œuvres complètes*'in XI. cildinde (s. 426) yayımlanır. "Les Relations Gide-Maurras"ta da okunabilir (*Écrits de Paris*, 431. sayı, Ocak 1983, s. 65-66). Maurras 5 Kasım tarihli mektubunda Gide'e mektubu için teşekkür edip şöyle yazar: "Hatta sizin de çok iyi ifade ettiğiniz gibi, kişinin kendini iyi Fransızlar arasında bilip saymasının sevinci bana ilettiğiniz değerli yadigârların uyandırdığı büyük üzüntüyü ve her türlü özlemi perdeliyor" (*Écrits de Paris*, s. 66).

137 Maurras *L'Étang de Berre*'i 1915'te Champion'dan yayımlar; metin Gide'den bir alıntıyla başlar. "İki yurt" ifadesi kesinlikle Gide'in ünlü

tek şey başlık değildir: Tabii son kitabınızda olduğu gibi, şu tarzda bir "on iki yıl sonra" eklemediğiniz sürece:

"A.G.'nin düşünceleri konusunda yanıldığımı kabul ediyorum, hiç kuşkusuz bu biraz da onun hatası, çünkü görünen o ki, çoğunlukla, düşüncelerini dile getirmektense gizlemeye çalışıyor; ama yazdıklarını yeniden okuyunca (bu kez eskiden yaptığım gibi 'bellekten' değil, öyle yapmanın akıllıca olmadığını da kabul ediyorum), makalelerinde asla Fransız birliğinden başka bir şey aramadığını, o birliğin doğal olarak illerimizin uyumlu çeşitliliğinden oluştuğunu; özellikle örneğin kendisinde olduğu gibi melez kalıtımın Languedoc kanını Normandiyalı kanıyla ya da Léon Daudet'de olduğu gibi Breton kanıyla karıştırdığı kişilerde bu birliğin gerçeğe dönüştüğünü göstermekten başka bir şey yapmadığını fark ettim."[138]

İkinci bir mektup taslağı:

Hayır, sevgili Maurras; burada yeni bir şey yok; kitaplarıma Roi Candaule'*üme dikkat ettiğiniz kadar dikkat etme alçakgönüllülüğünü gösterseydiniz*[139]*, hiç olmazsa en önemsiz yazımda bile rastlanan o "derin ve incelikli gerçeklikleri" (sanırım, bunlar sizin*

tümcesine bir göndermedir: "Paris'te Uzès'li bir babayla Norman bir anneden doğmuşken, söyler misiniz Mösyö Barrès nereye kök salabilirim?" ("À propos des Déracinés", *Prétextes*, s. 45). Bu kalem kavgasına Maurras da katılmıştır (bkz. "La Querelle du peuplier, réponse à M. Maurras", *L'Ermitage*, Kasım 1903, sonradan *Prétextes*'e de alınmıştır); ama "iki yurt" özellikle Maurras'ın Barrès'in yanını tuttuğu "Les Deux Patries ou l'Élection de la sépulture" ("İki Yurt ya da Mezar Seçimi") adlı metnini anıştırır. Metni sonradan *L'Étang de Berre*'e de alır (s. 106-116). Almanya'yla savaş bağlamında, bu iki yurt anıştırması kesinlikle çok tehlikelidir. Gide'in notta ileri sürdüğü pastiş de bundan kaynaklanır. Yaklaşık olarak "Deux Patries [...]"nin ilk yayımlanışıyla *L'Étang de Berre*'de yeniden yayımlanışı arasındaki süreye denk gelen "on iki yıl sonra" Maurras'ın siyasal düşmanı Jean Jaurès üstüne yazdığı, tüm kavgalarına karşın ona sıkılan kurşunun "aptalca ve iğrenç" olduğunu söylediği "Après vingt ans: paix ou guerre" ("Yirmi Yıl Sonra: Barış ya da Savaş") adlı metne bir anıştırma olabilir (*Les Conditions de la victoire*, Nouvelle Librairie nationale, 1916, s. 14-15).

138 Léon Daudet hem Breton hem Languedoc kökenlidir.

139 Maurras 4 Temmuz 1901 tarihli *La Gazette de France*'ta *Le Roi Candaule*'den yana bir makale yayımlamıştır.

sözleriniz) her birinde bulacağınızı düşünüyorum. Ama siz bunun yerine, emrinizdeki çığırtkanların beni yuhalamasına izin verdiniz. İstediğiniz ne? Budalalar için yazmıyorum ben; ama zeki insanların yazdıklarımı okumadan beni anlamasını da isteyemem. Bu nedenle hiç karşı çıkmadım, size ve sizinkilere karşın, her zaman düşüncelerinize çok yakın bir yerde durdum, bana inanın, en içten dileklerimle...[140]

21 Ekim

Özellikle bu sabah, çabucak hazırlanıp, çalışmayı ve dua etmeyi erteleyerek, olabildiğince erken indiği odasında onu neredeyse "umutsuzca" beklemişti.[141] Şunu da söylemek gerekiyor ki, bir önceki gün, kadın orada olacağına söz vermişti, yepyeni ve şen şakrak bir ruhla koştuğu bir buluşma gibiydi; gününün geri kalanı için bir sıçrama tahtasıydı.

İçeri girdiğinde, oda boştu; bir önceki gün, kendisine okuyacağına söz verdiği D.'nin mektubunu masanın üstünde bulmuştu. Mektubu oraya açık koymuştu: "Bensiz oku" dercesine, ama o okumadı, çünkü bundan zevk almıyordu. Pencere açıklığına oturdu, yanında getirdiği bir kitabı açtı; ama dikkatini toplayamadı; "Nerede? Ne yapıyor? Sonunda gelince ona ne diyeceğim? Kesinlikle boş durmuyordur; her gün sürekli olduğu gibi, birtakım acil işlere koşması gerektiğini de kabul ediyorum" diye

140 Bu mektup tasarısının görünüşe göre arkası gelmez. 37 gamma 1595 defterinde, Maurras'a yazılmış, bu olayla ilgili gibi görünen bir mektup taslağına rastladık: "Sevgili Maurras. / Beni öyle küçümsediniz ki, uzun süre size yazıp yazmama konusunda kararsız kaldım, bugün de kararsızım. Gün geliyor, İsviçre'de tek bir akrabam bile olmamasına karşın, damarlarımda Fransız kanı olmayan tek bir damla kan bile olmamasına karşın, beni İsviçre'nin yerine koyarak eğleniyorsunuz; *yazık*; gün geliyor, soyum Léon Daudet'ninkini andırdığı için bana 'fok' gibi davranmak sizi eğlendiriyor; bundan yakındığıma inanıyormuş gibi görünüyorsunuz, oysa ben [...]". Gide'in "Nationalisme et littérature"de şöyle yazdığını anımsatalım: "[...] en büyük sanatçılarımız çoğunlukla melezlemenin ürünleridir [...] M. Maurras eskiden onlara, epey nükteli bir biçimde, 'fok', demek ki ikiyaşayışlı derdi – kanı yalnızca Kelt, Norman ya da Latin olanların, tek bir öğenin mensuplarının tersine" (*Nouveaux Prétextes*'te, s. 11).

141 Bu kısa anlatı Gide'le Madeleine arasında yaşanan bir olayı biraz gizlemeye çalışıyor.

düşünüyordu. Öfkelenmemeye çalışıyor, ona yalnızca, tatlılıkla: "Beni unuttuğunu düşünmeye başlamıştım" ya da "Seni beklediğimi unuttun sanırım" demeyi kafasından geçirdi.

O anda sofada ayak seslerini duydu; ama kadın hâlâ yukarı çıkmıyordu; gidip geliyordu; ne olduğunu anlamadığı bir şeyle uğraşıyordu; evdekileri kahvaltıya çağıracak çanın çalmasına birkaç dakika kalmıştı yalnızca... Derken ayaklı duvar saatini kurduğunu duydu. Merdivenin dibindeki büyük sarkaçlı saatti bu; hiç kuşkusuz, geçerken, saatin durduğunu görmüş ve tam onun yanına gelecekken, kurmaya başlamıştı. Saatin iki kez çaldığını duydu; sonra bir yarım; sonra üç kez... İşin en kötü yanı, eski usul saatin ikişer ikişer çalmasıydı. Saat 8'i geçmişti; daha elli dört kez çalması gerektiğini hesapladı; o çalışlar da dayanılmayacak ölçüde aralıklıydı... Dayanamayıp koridora çıktı.

"Okuyabilesin diye mektubu masada bırakmıştım" dedi çok basit bir şeymiş gibi. "Görüyorsun, işim var. Bu saat ayarlı olmadığında, bütün ev geç kalıyor."

"Fazlasıyla farkındayım; yirmi dakikadır seni bekliyorum."

Ama özür dilemiyordu; kendisi bu kadar şaşkınken onun böyle sakin olması karşısında, onu beklemekle hata yaptığını, kadınsa gelmemekte haklı olduğunu düşünüyordu. Adam sustu, ama düşündü:

"Cancağızım, ne zaman yanıma gelmen gerekse, yoluna her zaman kurulacak saatler çıkacak."

Dünden beri hava ışıl ışıl; acı bir soğuk var. Yatağımda ısınamadığım için gün ağarana dek uyuyamadım. Sağlığım için vadinin[142] öteki tarafındaki La Motte çiftliğine dek çıktığım gezintiye üzücü bir karşılık; Déhais'lerin evi ve köyden geri dönüş; köye şöyle bir uğrayıp oğul Bertin'in durumunu sordum.

Akşam, Em.'le yine çıkıp, Madam Hérouard'ın tarlalarında çalışan ve son derece hoşnut olduğunu söylediği tutsaklardan birine iyot götürdüm; gezintimin başlarında, o tutsakları geçerken görmüştüm, aralarından daha önce konuştuğum biri şiddetli bir boğaz ağrısından yakınıyordu. Sevgi gösterisinden çekiniyordum, ama neyse ki yarım ağızla teşekkür etmekle yetindi.

142 Les Fonds (ç. n.).

Bugün oğul Bertin'e ayıklaması için koca bir paket fasulye götüreceğim; kaygılarımı anlattığım Em.'in aklına geldi bu şahane düşünce. Nekahat dönemi yüzünden kapandığı küçük odada ölesiye sıkılan, artık hiç para kazanmamasına üzülen o koca oğlanın çabucak işinin başına dönmesinden kaygılanıyordum; bu onu mahveder. Onu nasıl oyalayabilirim, neyle uğraştırabilirim diye düşünüyordum... Çok büyük bir sevinçle kabul etti, ben de Pazartesi günü ayıklanacak yeni bir fasulye paketi getireceğime söz verdim.

Biraz daha iyi çalıştım. Dua.

22'si

Üstteki odam aşırı soğuk oldu; çalışma odasına yerleştim. Her akşam çocuklarla (bizdeki eski *Journal de la jeunesse* dizisi kapaklarında gördüğümüz) rakamlı bulmacalarla oynuyoruz, epey ustalaştık. O bulmacalardan birinde geçen şu tümce kimin acaba: "Her gün görülen bir şeyi bir kez gözlemleyebilmek için çok fazla felsefe gerekir"?[143]

Doğru dürüst yapılmamış deneylerin, eksik gözlemlerin hataların önünü açtığını görmek beni çılgına çeviriyor; örneğin şu: Baş başa bırakılan iki köpeğin birbirine gireceğinden emin olabilirsiniz. O zaman, bunu engellemek için, aralarına bir engel koyar ya da köpeklerden birini bağlarsınız, ama işte bu da onu öfkelendirir. Bu öfke engelden doğar, yoksa onların iki köpek olmasından değil. Yanlarında, aralarında, kızışmış bir dişi köpek olursa, işler değişir; hatta öyle olunca bile her zaman birbirlerine girmezler. Ama aralarında ne engel, ne kemik, ne dişi köpek olduğunda ya da dişi köpek sakin olduğunda, o köpekler kavga etmez; tam tersine. Toby'nin fırıncının köpeğiyle arasındaki engele üç kez işediğini görünce, onu harekete geçiren duygular konusunda epey aydınlandım.

143 *Le Journal de la jeunesse* Librairie Hachette'in gençler için çıkardığı resimli haftalık ektir. "Rakamlı bulmacalar" rakamlarla şifrelenmiş ünlü alıntılardır: Her harfe bir rakam denk düşer. 30 Nisan 1881 tarihli 238. sayıda geçen bu tümce Gide'in yazdığı gibi rakamlı bir bulmacanın değil, bir "işaretli bulmaca"nın yanıtıdır. Bu bulmacalarda yalnızca sözcüğün ilk harfi verilir, geri kalan harfler yıldızlardan oluşur. *Le Journal de la jeunesse*'te bu alıntının kimden yapıldığı belirtilmemiştir.

23 Ekim

Topları dolduran on beş askerden onu can veriyor, çünkü onlara sığınak yapmaya gerek olmadığını düşünüyorlar. Bu Temınuz'daki Somme saldırısının ilk günlerinde oluyor; mevziinin "geçici" olduğu, yerleşmeyi içermediği düşünülüyordu.

Ana topların hazırlanması sanılandan biraz daha uzun sürüyor; topun yeri saptanıyor, sonrasında insanlar cascavlak yoğun bombalamanın altında kalıyor.

Bizi görmeye gelen bir *poilu*'nün[144] anlattıklarından bu çıkıyor; 15 ya da 16 kurası; cephede bir ay geçirdikten sonra yaralanmış. Maneviyatını çok kuvvetli tutuyor; her şeyi iyi yanından göstermek istiyor. Daha önce tanımadığım bu oğlan ya bir yasak aşktan ya da evlilik dışı bir ilişkiden doğmuş (unutmuşum). Bugüne dek ınimliymiş. Kendisine kol kanat geren, yardımcı olan vb. M. Lechevalier'nin dört dörtlük öğrencisiymiş. (Şimdi Le Havre'da satıcılık yapıyormuş.)

Papazın yeğeninin ölümüne yol açan acıklı kaza yalnızca dikkatsizlikten kaynaklanmış görünen o ki. El bombası yüklü bir katırın içeri girmesine engel olacak bir nöbetçi yokmuş, varsa da yerinde değilmiş. Katır ayağı bir yere takılınca düşmüş; el bombaları yere yuvarlanmış, oradaki bir cephaneliğin patlamasına neden olmuş. Orası, anlaşılan, bir tünelmiş... Görünüşe göre, insanların konuşmaktan kaçındığı kaza dokuz yüz kişinin ve birkaç subayın ölümüne yol açmış, aralarında bir tümgeneral de varmış. Tünel çökünce, adamların yardımına hemen koşamamışlar; dört gün sonra bulunan kalıntılar bütünüyle kömürleşmiş.

Dikkatsizlik; aldırışsızlık; kim bilir nasıl bir *good luck*'a[145] duyulan belli belirsiz güven; bu hataları hiç düzeltemeyecek miyiz biz? En az Almanların ustalıklı "hazırlıkları" kadar cana mal oluyorlar bize.

144 Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız askeri, kıllı (ç. n.).
145 Uğur (ç. n.).

24 Ekim

Madam Dupouey'ye mektup yazdım.[146] Sürekli bir baş ağrısı. Bütün gün neredeyse hiçbir şey yapamadım. Jeanne'la çocuklar gitti. Madam Théo mektubunda bana sonunda para yardımlarını kullanma yetkisi elinden alınan Charlie Du Bos'yu anlatıyor. Bunun çoktan yapılması gerekiyordu. Üç haftalığına yeniden Ocak'ta çalışmamı öneren Madam Théo'ya telgraf çektim, canlarının çıkmasından kaygılanıyorum.[147]

Oğul Bertin'e yine ayıklanacak fasulye götürdüm. Hem görmeye hem de para vermeye gitmiştim; çekingenliğini üstünden yavaş yavaş atıyor, kendine güveni geri geliyor. İstediği iki kitabı götürdüm: *L'Île au trésor*[148] ile Toussenel'in (?) *L'Intelligence des animaux*'sunu[149] – ikincisini yolda karıştırdım, aptalca bir kitap bence, sözümona çocuklar için yazılmış ama onların anlayamayacağı sözcüklerle dolu... Keşke bir Jules Verne götürseydim.

25 Ekim

Bütün bu savaş şunun kanıtı gibi: Sizde dünyanın en güzel erdemleri olsa bile, yöntem olmaksızın asla başarılı olamazsınız. Maurras'ın öğrettiği şey de bu; ama Almanların uyguladığı şey bu.

Olan bitene bakınca, çok büyük bir gizeme dönüştürülen, ancak çok özel bilgiler sayesinde çözülebileceği ileri sürülen strateji sorunlarının aslında basit birer sağduyu sorunu olduğuna gitgide daha çok inanıyorum – basit, düz, bilinçli ve kavrayışlı bir zihin çoğunlukla çözüm bulma konusunda birçok yaşlı generalden daha becerikli oluyor. Generallerin meslek yaşamları boyunca bağlı olduğu alışkanlıklardan kurtulması yeni bir zih-

146 Gide'in Madam Dupouey'ye yazdığı bu mektubun izine rastlayamadık.
147 Madam d'Etchevers'in anılarında, Du Bos'nun karmaşık kişiliğinin Ocak yönetimini olanaksız kıldığı açıkça görülüyor (bkz. Jeanne de Beaufort, *Quelques nuits, quelques aubes*, s. 20-21). Gide sonunda Cuverville'de kalacaktır.
148 *Define Adası.*
149 Alphonse Toussenel (1803-1885), *L'Esprit des bêtes. Le Monde des oiseaux, ornithologie passionnelle* (3 cilt, 1853-1855).

nin o alışkanlıklara hiç bulaşmamasından daha zor. Deneyimsiz stratejicilerle alay ediliyor... Oysa onlar en azından tehlikeli değil. Aralarında yalnızca kusursuzca akıl yürütmelerini sağlayacak verilerden yoksun birçok beceriklinin olduğuna eminim. Ama örneğin dünkü *Le Temps*'da General Lacroix'yı ya da M.'yi okuduğunuzda[150], bu kıt aklın emekliye ayrılmadan önce ülkenin yazgısını tehlikeye attığını düşündükçe ürperiyorsunuz.

Romanya'nın elinde gerçekten çok kısıtlı bir cephane stoku varsa, onu en azından destekleneceğinden emin olmadan önce, eşsiz doğal sınırlarının ötesinde tehlikeye atmaması gerektiğini anlamak için kâhin mi olmak gerekiyor?

"Her şey olup bittikten sonra olayları öngörmek ne büyük yetenek!" diyeceklerdir.

Burada söz konusu olan şey yetenek değil. Ama kimilerinin az önce yazdıklarımı düşünmek için Köstence'nin[151] alınmasını beklediğini mi düşünüyorsunuz?

Bu gidişle, yakında Fransa'da anarşistlerden ve uluslararasıcılardan değil, Almanya'nın değişmez üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalan kişilerden oluşacak Alman hayranı bir parti kurulur. Haklı olarak üstün olanın yönetimde olmasını doğru, doğal bulacaklar. Belki Fransa'da hâlâ bir şeylerin o üstünlükten daha üstün olduğunu düşünecekler; ama ne yazık! o tanrısal şeyler hâlâ güçsüz, dilsiz. Almanya o şeyleri kabul edebilecek mi? Onları bastırmaya mı çalışacak? Yoksa değerlendirmeye razı olmayacak mı?.. Düşmanın aşkınlığını değerlendirmek! Ne çılgın bir düşünce! Peki o şeyler düşmanın onları değerlendirmesine katlanabilecek mi?

26 Ekim

Önceki gün ve dün üstümde bir cansızlık vardı. En iyisi buna çok üzülmemek. Yapılan bir hataya takılıp kalmak iyi bir şey değil.

150 24 Ekim tarihli *Le Temps*'ın ilk sayfasında General Lacroix'nın gerçekten de Bouvard ile Pécuchet tarzı ifadelerle öne çıkan, "Sur le front oriental" adlı bir makalesi yayımlanır. Gide'in burada andığı M.'nin kim olduğunu bilmiyoruz.

151 Alman ve Bulgar birlikleri Kasım 1916'da Köstence'yi ele geçirir.

28 Ekim

Dün Hérouard'ların pazı tarlasında en az on bir Alman çalışıyordu; onları gözetim altında tutan (?) iki bölge ordusu askeri de çalışıyordu. Hiçbiriyle konuşamadım; daha doğrusu içimden gelmedi konuşmak. Bir şişe iyot verdiğim adam ortalarda yoktu. Hastalığının epey ağırlaşmış olabileceğini söylediler.

Şakır şakır yağmur yağıyor, dam dereleri ölü yapraklarla doldu. Ama Edmond'a büyük merdiveni kaldırmak için yardım gerekti. Yanda, Freger'lerin avlusunda çalışan tek tutsağı yardıma çağırmaya karar verildi. Onu yalnızca bir an, elmalarını düşürmeye çalıştığı ağacın tepesinde görmüştüm. Görünüşü, yüzünün ifadesi onunla konuşmama engel olmuştu. Adam bir Saksonyalı, kısa boylu ve sağlam yapılı, otuz iki yaşında. Onunla ilk konuşan Valentine'den çiftçilik yaptığını, üç küçük oğlunun olduğunu öğreniyoruz.

"'Asker olacaklar ileride' dedi bana hemen" diye ekledi öfkeyle, Roma tarihinden fırlamış gibi görünen bu sözü aktarırken. Sonra ekledi: "Bir Fransız asla böyle bir şey söylemez." – Yazık!

Valentine her zaman bilgi edinmekten çok heyheyler geçirme arayışında. Askerin hangi sözcükleri kullandığını sorunca, duraksıyor; anımsamıyor; doğru anlayıp anlamadığını düşünüyor insan.

Neyse işte o adamı aramaya gittik; bu zorlu, hatta merdiven aşırı uzun olduğu için tehlikeli işte çok becerikli ve yamandı. Edmond şaşkınlığını gizlemiyor. Edmond'un beş oğlu silahaltında, ama bu "düşman"ın ona hiç de sevimsiz görünmediği ortada; bana bunu o ikircikli, hantal, karmaşık konuşmasıyla söylüyor; aptalca şeyler söylemekten korktuğu, kendini doğru dürüst ifade edememekten korktuğu anlaşılıyor; yine de kendini toparlayıp:

"Çok *hızlı*! Hatta fazla hızlı... Çiftçiymiş, öyle diyorlar..." (Uzun bir sessizlik.) "Evet; sonuçta, bizden farkı yok." (Yeniden sessizlik; sonra usulca, gülümseyerek ama üzüntüyle, neredeyse sevecenlikle:) "Bu insanlar da ölmek istemiyor..."

Edmond'un daha da duygulanmasından çekinerek, Saksonyalının Valentine'e söylediği şeyi aktarıyorum; başta anlamıyor. Açıklıyorum:

"Evet ya, asker olacaklarmış. Bununla şunu demek istiyor: 'Ben tutsak düştüm; ama tohumlarımı da ektim; orada, arkamda üç tane bıraktım, ileride benim yerime geçip öcümü alabilirler'."

Ama bunları söylerken, o Alman'ın az önce bize yardım ederken gülümseyişini, bakışını düşünüyorum – öyle çocuksu bir gülümseme, öyle duru bir bakıştı ki – Valentine'in doğru anladığından kuşkulanıyorum kesinlikle.

29 Ekim

> Soru ortada: Romanya'nın hiç kuşkusuz Sarrail'ın planını suya düşürüp, Selanik'teki olağanüstü çabayı boşa çıkaracak çöküşüne karşın, Briand'a ve politikasına güvenmeyi sürdürecek miyiz?[152] Kesinlikle Romanyalıların aptallığının, Rusların yetersizliğinin, İtalyanların kararsızlığının sorumlusu Briand değil denebilir. Bu söylenebilir kesinlikle; ama söylenmeyecek. Çünkü siyasette, en büyük suç başarısız olmaktır.

Gazeteler beni çileden çıkarıyor, tabansız ve bayatlamış iyimserlikleriyle hep zaferin alınan darbeleri görmezden gelmeye dayandığına inanıyor gibiler. Bence savaş zamanında Fransız ruhundaki en tehlikeli kusurları destekleyip yüreklendiriyorlar, buna da kaçınılmaz olarak hazırlıksızlık eşlik ediyor. Savaştan önce Alman tehlikesini yadsıyan da onlardı; bugün de görünen o ki, bize günü gününe, ayrıntılarıyla, o üç kuruşluk, budalaca ve yıkıcı güveni yineleyip duruyorlar. Hiçbir bozgun akıllarını başlarına getirmeyecek. – Bu yüzden, onlarla aynı görüşte olmasam da *Dépêche de Rouen*'ı okumak bana iyi geliyor.[153] Zeki bir rakip bön bir dosttan yeğdir. – Ama hataları saptamak Briand'ı hedef almak demek. Bu da kuşkusuz hükümet yanlısı büyük gazetelerin gözle görülür bönlüğünü açıklayıp mazur gösteriyor.

Buna karşın, farklı bir yolun izlenebileceğini, farklı bir tonun benimsenebileceğini düşünüyorum. Maskeyi yüzden fazla

152 General Sarrail (1856-1929) doğu orduları başkomutanıdır. 1915-1916 kışında Selanik istihkâmını düzenlemiştir. Gide bölgeyle özellikle arkadaşı François-Paul Alibert Ekim 1915'ten beri orada olduğu için ilgilenir.

153 *La Dépêche de Rouen et de Normandie*'nin adının altında "cumhuriyetçi demokrasinin sözcüsü" yazar.

uzakta tutmak her zaman bir akılsızlık değil midir? Hükümet yanlısı gazeteler hataları gizlemeden, sonuçta onları en iyi düzeltecek kişinin Briand olduğunu kabul edebilirler, ne de olsa hataları o yaptı...

Kısacası, açmaza düştük.

30 Ekim

Dün akşam saat 7 buçukta Offranville'e geldim.[154] *Return of the Native* sayesinde bana çok uzun gelmeyen beş saatlik bir yolculuk.

J.-É. Blanche'ın bana söylediği şeyden çok daha fazla ona söylediğim şeye sinirlendim. Bunu daha önce bir yere, kuşkusuz aynı sözcüklerle yazmış olmalıyım: Birilerini bir tür bulaşıcılık yoluyla yanlarında en iyi özelliklerimizi abarttığımız için severken, başkaları (özellikle J.-É. Blanche) bizden yalnızca en çirkin yankıları bekliyor, ancak onları elde edebiliyor. J.-É. Blanche'ın beni görmekten herhangi bir zevk alabilmesine hep şaşırıyorum; karşısındaki halimle bir yerde karşılaşsam, sanırım ondan nefret ederdim.

31 Ekim

Dün akşam yemeğini Veules'deki, Miss Trevelyan'ın[155] biri İngiliz, öteki Amerikalı iki arkadaşıyla birlikte yönettiği küçük ek hastanede yedim. Akşamı yaralılarla geçirdim; sözcük bulmaca vb.

2 Kasım

Copeau'ya mektup taslağı. (Kopyalayıp dosyaya koydum.)

4 Kasım

Gece 11'de Cuverville'e döndüm.

154 Gide yeniden Blanche'ı görmeye gitmeyi düşünür (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, s. 198).

155 Sör Charles Trevelyan'ın kızı ressam Hilda Trevelyan, Blanche ailesinin yakınıdır.

5 Kasım

J.-É. Blanche size sık sık şöyle diyor: "Yeryüzünde kendini bir şeyden yoksun bırakmanın altında gizemcilikle ilgili nedenlerden başka hangi nedenin yatabileceğini anlayamıyorum"... Aşk, insanlık, adalet duyguları, meydan okuma, küskünlük, hatta gurur, vazgeçişi getiren her şeyden aynı oranda yoksun. Bunlardan yoksun olduğunu da bilmiyor. Kendisinde bunların olmadığını biliyor; bunların kendisinde eksik olduğunu bilmiyor.

Ya da genelde söylendiği gibi: Eksikliğini duymuyor. J.-É. Blanche *hiçbir şeyin eksikliğini* duymayan biri. Düş gücü yok.

Dün, biri Madam Freger'nin çit kapısını açmış. Kötü niyet mi, düşüncesizlik mi... bilinmez. Öyle ya da böyle, arazide otlayan yedi genç sığır dışarı çıkmış. Madam Sandré sabahın 8'inde onların yoldan geçtiğini görmüş; sonra Loisel saat 10'da; onları kovmakla yetinen X.'in otlağına girmişler. Madam Freger'nin ancak akşamüstü 4'te haberi olmuş. Kadıncağız şiddetli bir yağmurda kırlarda koşmak zorunda kalmış. Sonunda hayvanlar bulunmuş; ama birinin "bir boynuzu yokmuş", bunun nasıl olduğunu anlayamamışlar, bir buzağı bekleyen küçük bir inek de yolda doğurmuş. Buzağı ölmüş. Oysa Madam Sandré o hayvanların evinden yüz metre ileride yaşayan Madam Freger'nin hayvanları olduğunu biliyordu. Sahiplerine, çalışmaktan canı çıkan, kocası cephede savaşan o gencecik kadına söylemeyi ne o ne de sürünün geçip gittiğini gören ötekiler akıl edebilmiş, hiçbirinin içinden gelmemiş. Bu tam anlamıyla canavarlık; ama buralarda canavarlık gündelik bir şey.

6 Kasım

Hastalık bulaşmış askerlerin sayısı öyle çoktu ki, sonunda önlem alınması gerektiğini düşündüler. Müsteşarın Rouen'daki üçüncü bölge komutanı generale yazdığı gizli mektubu kopyaladım – 11 Ekim tarihli. Mektupta belirtildiğine göre, frengiye Mayıs'ta ve Haziran'da bin beş yüz kırk kişide rastlanırken, sonraki iki ayda sayı bin yedi yüz altmış sekize çıkmış. Bu yüzden, belediye

başkanları girişimde bulunmaya, gerektiğinde en azından fahişelerin doktor gözetiminde olacağı genelevler açmaya çağrılmış. Saint-Aubin-sur-Scie çiftliğinin öyküsü anlatılmalı.

> Ulu Tanrım, izin verin bu dünyada sivrilenlerden olmayayım!
> İzin verin başarılılardan olmayayım!
> İzin verin mutlulardan, hoşnutlardan, bir eli yağda bir eli balda olanlardan; alkışlananlardan, kutlananlardan, kıskanılanlardan olmayayım!

16 Aralık, Cumartesi

Bu sabah dolmakalemimi geri aldım; böylece yeniden bir Aristotelesçi gibi çalışmaya başlayıp bu deftere döndüm.

Aslında bir hafta sürmesi gerekirken tam olarak bir ay süren bir aradan sonra dokuz gün önce Cuverville'e döndüm. Paris'te kalışımı önce Jean Schlumberger'yi yeniden görmek için uzattım. Derken Verhaeren'in ölümü nedeniyle Rouen'a gittim, oradan La Panne'a sürüklendim.[156] Olağanüstü bir yolculuktu, ama anlatmak içimden gelmiyor.

The Return of the Native'i bitirdim. Beethoven'ın Liszt'in düzenlediği *Senfoniler*'ine (burada) başladım; gerçek bir keşif; özellikle fa majör senfoninin (VIII.) başlangıcı ve *menuet*'si aşırı zorluğu ve güzelliğiyle bana çok ilgi çekici, yeni göründü.

İki gün boyunca yine *Typhon* çevirisiyle uğraştım; ama çok geçmeden bırakıp, Helleu'nün (Pelletan) *Fleurs du mal*'in yeni baskısı için benden istediği önsöze verdim kendimi.[157] İlk günler, üstümdeki yorgunluk, aptallık ve anlatılmaz öfkeyle aşırı zorlandım; ama bu akşam, az önce son noktayı koyunca,

156 Émile Verhaeren 27 Kasım'da Rouen Garı'nda yaşanan bir kazanın ardından ölür. Gide Rouen'daki cenaze törenine katılır. Sonra naaş La Panne'a götürülüp gömülür. Gide 1918'de, *Günlük*'e ozanın anısına bir yazı yazacaktır.

157 *Typhon* çevirisi 1919 N.R.F. Yayınları'ndan, Baudelaire'in *Kötülük Çiçekleri*'ne yazdığı "Préface aux *Fleurs du mal*" ise 1917'de Édouard Pelletan Sanat Yayınları'ndan çıkacaktır. Önsöz sonradan *Incidences*'a da alınacaktır.

sonuçtan çok da hoşnutsuz değilim – özellikle başka bir şeye geçebilecek olmaktan.

> Dün Macmillan'dan Tagore'un çevirilerini kendime ayırmayı oldukça istediğim iki cildini aldım (*Fruit-Gathering* ve *Hungry Stones*[158]).

Bir sürü mektup yazdım.[159]

Pazar

Bu sabah, yeniden çalışmaya başlamak için Anılarımın ikinci defterinin başını yeniden okudum. Anekdota dayalı kimi parçalar gözüme epey başarılı göründü; ama çoğunlukla anlatının aygın baygın, ninni gibi tonuna katlanamadım. Stendhal'in hemen sonrasında kendimden iyice tiksinmek için elime aldığım mektuplarındaki taşkınlık kadar hayran olduğum bir şey olamaz.

....

(Karalamaya başlarsam işim bitik.)

Bir kâğıt parçasında Grimm'in şu sözünü buldum, not etmekle iyi etmişim, yazarken karşıma iliştirmek istiyorum onu; Madam d'Épinay *Mémoires*'ında aktarıyor:

"Siz siz olun gerçekten içinizden geldiğinde çalışın" demiş ona, "her şeyden önce, kitap yazdığınızı her zaman aklınızdan çıkarın; sonradan bağlantı kurmak kolay olacaktır; gerçeklik havası ilk taslakta ortaya çıkmadığında verilemez, en parlak düş gücü bile onun yerini dolduramaz" (II. cilt, s. 312).

18 Aralık

> Burada kötü olan şey tam olarak Meclis değil, milletvekilleri. Kamu oylamasıyla seçilmiş kişilerin her zaman en iyi, en cafcaflı, en atılgan, en usta konuşmacılardan oluşmasını beklemek gere-

158 *Meyve Zamanı* ve *Acıkan Taşlar*. Metinlerden yalnızca ilki N.R.F. Yayınları'ndan Hélène Du Pasquier çevirisiyle, *Le Corbeille de fruits* adıyla çıkacaktır.

159 15 Aralık'ta J.-É. Blanche'a, bir de 17 Aralık'ta Adrienne Monnier'ye yazılmış iki mektup biliyoruz yalnızca (*Mercure de France*, Ocak 1956, s. 104).

kir – çok daha seyrek olarak sürünün en iyilerinden oluşmasını. Bugün Fransa'nın nasıl bir durum içinde olduğu siyasetin dürüstlerin öne çıkmasına engel olmasından, yalnızca vasatlarla ya da namussuzlarla çıkar ortaklığı yapmasından anlaşılıyor.

Zamanında tanıdığım, bugün "iktidarda" olduğunu gördüğüm kimileri, yalnızca birkaçını saymazsak, bilimin ya da yazının istenmeyen adamlarıydı, onlarla arkadaş olmak istemezdik.

Salı sabahı

Gün ortasında yeniden kara bir uyuşukluk; gece de yılgınlık verici bir uykusuzluk. Çok erken kalkıp, aynı şekilde yatmaya karar verdim.

Önceki gün epey işime yaramıştı; gecem daha iyi geçtiğinden değil; ama saat 5 buçukta çalışmaya oturup, genelde yalnızca yolculukta gösterebildiğim sürekli çabayı ve şen şakraklığı gün boyu koruyabildim.

Anlatımın zorluğu (*La Porte étroite*'ta kullandığım Lecat Sokağı'na beklenmedik dönüş sahnesini kopyalıyordum[160]), başta, iki ay önce durmama neden olan ve takılıp kaldığım zorluk önümde eriyip gidiyor gibiydi. En iyi, en basit çözüm yolunu hiç çabalamadan buluyordum... Kaldı ki çok az yazdım; daha çok temize çekmekle uğraştım.

Birkaç mektuba yanıt verip, *Typhon* çevirisinde ilerledim.

Akşam, yemekten önce, bu uğurlu rüzgârdan güç alıp, Anılarımı Em.'e okuyacak kadar gözümü kararttım – ama bunu öyle bir yürek çarpıntısıyla yaptım ki, arada sırada durmak zorunda kaldım.

20 Aralık, Çarşamba

Bu sabah, ancak 6 buçukta kalkabildim. Gece çok kötüydü; ama sinirsel bir sıkıntı yaşamadım.

160 Aralık 1882'de, Gide'in Mathilde yengenin ahlaksızlığını keşfettiği, Madeleine'i dua ederken gördüğü ünlü sahne: "[...] şimdiden çok sevdiğim bu küçük varlığın yüreğine büyük, dayanılmaz bir kederin; bütün aşkımı, bütün hayatımı versem de iyileştiremeyeceğim bir acının çöktüğünü hissediyordum" (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 118). Aynı sahne gerçekten *Dar Kapı*'nın I. Bölüm'ünde de ortaya çıkar.

Bir saat dışarı çıkmak zorunda kaldım (buraya döneli beri ilk kez; ilk kez hava ışıl ışıl).

Oldukça şiddetli bir baş ağrısı yeni düzeniinden vazgeçmek zorunda bıraktı beni. Gözlerim ağrıyor, ne okumaya ne çok çalışmaya cesaret edebiliyorum.

Cumartesi

Capcanlı bir heyecanla, Em.'e Anılarımın ilk dört bölümünü okudum; beşincinin başını da okusun diye verdim. Çalışmam tam olarak Lecat Sokağı'nı gizli ziyaretimin öyküsünde durdu... Doğrusunu söylemek gerekirse, bu okumanın yarattığı izlenim kötü değildi, hatta beni çok cesaretlendirebilecek gibiydi. Ama kendi beğenime göre, tüm bunlar aşırı yazı kokuyor, biçem aşırı yapay, aşırı bilinçli... Çok uzun süre aklımın bir köşesinde tutmadığım şeyleri her zaman daha iyi, daha kolay yazıyorum; düşüncem kalemimden önce davranınca, onu durduruyor.

Dün, günün sonuna doğru, büyük bir yorgunluk ve bunalım, öyle ki her şeyi yarıda bırakmam gerekeceğini düşündüm. Ama bu sabah, neredeyse uykusuz geçen bir geceden sonra, neredeyse dinç kalktım.

31 Aralık, Cumartesi

Émile Vandervelde çağırdığı için iki günü Le Havre'da geçirdim.[161] Onunla Sainte-Adresse, Guéneville ve Harfleur fabrikalarına gittik. Dün Pierre Hamp'ın yeni kitapçığını büyük bir ilgiyle okudum.[162] Zaman zaman anlamdan, varoluş nedeninden bütünüyle yoksun görünen işimin başına dönmekte çok zorlanıyorum. Bu defteri sürdürmek de içimden hiç gelmiyor. Oh! Bu rezil 1916 yılının son günü tüm bu geçmişin kökü kazınmıyor bir türlü...

161 Émile Vandervelde (1866-1938) Gide'in Verhaeren'in cenazesinde tanıştığı sosyalist bir siyasetçidir. Gide'i neden çağırdığını bilmiyoruz.
162 Pierre Hamp 1916'da N.R.F. Yayınları'ndan iki kitapçık yayımlamıştır: *La France, pays ouvrier* ve *Le Travail invincible*.

YAPRAKLAR

> Fransızcanın yaşadığı bunalım. "Aşağı inme"nin, "yukarı çıkma"nın yanına konması gereken bir söz uzatımı örneği: "Yerinden kımıldamadı."

Fransa'yı aşırı bir korumacılıkla çepeçevre kuşatmak isteyen kuram kadar yıkıcı bir kuram bilmiyorum. Bugün deniz ötesinde, dağ ötesinde, özellikle Ren ötesinde olup bitenlere ilişkin tembelce ve kendini beğenmişçe içine gömüldüğü cehalet Fransa'ya pahalıya mal oluyor.

Duyduğuma göre, kısa bir süre önce Barrès yarın ayakta kalacak tek yazın türünün milliyetçi ya da rica edeceğim ulusallaştırıcı yazın olacağını söylemiş. Bense tam tersine inanıyorum, çünkü bizim kazanacağımıza ve ulusallaştırıcı yazının, özellikle Barrès'inkinin bu elverişli durumu yitireceğine, ondan geriye yalnızca bir yandan gerçek bir sanat değeri, demek ki bir genellik sergileyebilecek şeylerin kalacağına inanıyorum. Ama burada bir karışıklık olsun istemem: Sanatta değerli olan tek şey bireysellik, özelliktir.

Cermenya.

"Daha kalabalık olsaydık, bu kadar sıkıntı çekmezdik." Fransa'daki doğum oranının düşmesiyle ilgili bir makalenin başında böyle yazıyor.

Fransa'daki doğum oranının düşmesi ülkemizin gerilemesinin kanıtı, yoksa nedeni değil. Nüfusun gitgide azalmasının acıklı bir şey olduğunu söylemeye bile gerek yok, bunu önlemek için eldeki tüm olanakları zorlamalı tabii ki... Ama niteliğin olmadığı yerde sayının yeterli olacağını; ya da düzenin ya da akla yatkın bir hazırlığın olmadığı yerde niteliğin yeterli olacağını sanmak hata. Benzer bir hata bize önce, Romanya sahneye girince zafer çığlıkları attırdı.[163] Bir müttefik daha eklenince, zafer kesinkes gelecekmiş! Yine de birlikten kuvvet doğmadı-

163 Romanya 27 Ağustos 1916'da Avusturya-Macaristan'a savaş açmıştır.

ğını kabullenmek gerekti; en azından düzen olmadığı sürece. Ne kadar çok düzensiz öğe olursa, kitle de o kadar karmaşık ve savunmasız olur.

Almanya'nın tekbiçimliliği konusunda yanıldık. Çünkü Fransa'da, yaşayan her şey anında çevre çizgileri edinir, Ren ötesindeki kitlelerin bir profilinin olmamasını bağlantısızlığa yorduk. Özel bir biçimin olmayışı bu esnek Alman maddesinin tüm deliklere boşaltılmasını sağlıyordu. Daha barış zamanında bile, onun çevredeki süngersi yörelere nasıl sızdığını görmüştük. Almanya olağanüstü yayılma gücünü tam da çevre çizgilerinin olmayışına borçlu. O incir familyasından, banyanla karşılaştırılabilir, ne ana gövdesi, ne sınırı ne de ekseni var, ama en ufak dalı (gövdeden ayrı olsa bile) nerede olursa olsun çabucak büyüyor, yukarıda kollar, aşağıda kökler, yaşıyor, gelişiyor, çoğalıyor, genişliyor, kendisi bir ormana dönüşüyor. Almanya Barrès'in kuramlarına aldırmıyor; onlarla alay ediyor. Her zaman söylemişimdir, bitkibilimin Barrès'e karşı olması çok üzücü bir şey.[164]

164 "Cermenya" başlığının altındaki üç paragraf *Œuvres complètes*'in IX. cildinde "Réflexions sur l'Allemagne" adıyla ve *Incidences*'ta (Gallimard, 1924, s. 15-16) yayımlanmıştır.

NUMQUID ET TU...?[165]

Charles Du Bos'ya.[166]
İzin verirseniz, –zor saatlerde sevgiyle
bana destek olan– sevgili dostum,
şu birkaç satırın başına yazacağım adınızı.
Aslında, günün birinde onlarla ilgilenmezseniz,
bir çekmecede kalacak sayfalar bunlar.

(1916-1919)

Numquid et vos seducti estis?
YUHANNA, VII, 47

Numquid et tu Galilaeus?
YUHANNA, VII, 52[167]

Ne umurumda doktorların tartışmaları, akıl oyunları? Bilim adına mucizeleri yadsıyabilirler; felsefe adına öğretiyi, tarih adına olguları. Hatta O'nun varlığından bile kuşkulanabilir, felsefi eleştiriyle metinlerin gerçekliğini kuşkuyla sorgulayabilirler. Böyle yapmaları hoşuma bile gider, çünkü benim inancım bunlara bağlı değil hiç.

Bu küçük kitabı elimde tutuyorum, ileri sürülen hiçbir savunma onu ortadan kaldıramaz, elimden alamaz; sımsıkı

165 Bunlar İsa'yı savunan Nikodim'e Ferisilerin söylediği sözün –"Yoksa sen de mi Celile'densin?"– ilk sözcükleridir (Yuhanna, VII, 52). Gide *Tohum Ölmezse*'de de yaptığı gibi (Yuhanna, XII, 24) İncillerdeki tümcenin yalnızca başını kullanmıştır. *Numquid et tu...?* önce 1922'de sınırlı sayıda basılır (Sainte-Catherine Basımevi, Bruges), sonra 1926'da Gide'in *Günlük*'e de aldığı kısa önsözüyle Pléiade Yayınları'nın "Écrits intimes" dizisinden çıkar, *Œuvres complètes*'inde VIII. cildine *Le Cahier vert 1916-1919* adıyla, son olarak da eski *Journal* baskısına alınır.

166 Bkz. Charles Du Bos, *Le Dialogue avec André Gide*, Corrêa, 1929 ve *Cahiers Charles Du Bos*, 20. sayı, Haziran 1976, "André Gide-Charles Du Bos: documents relatifs au *Dialogue avec André Gide*".

167 "Yoksa siz de mi aldandınız?" (Yuhanna, VII, 47). Bunlar Ferisilerin İsa'yı yakalamaları gereken görevlilere söylediği ilk sözlerdir. İkinci Yuhanna alıntısı: "Yoksa sen de mi Celile'densin?" (Yuhanna, VII, 52).

sarılıyorum[168], istediğim zaman okuyabilirim. Nereden açarsam açayım, tümüyle tanrısal bir biçimde ışıldıyor; karşısına ne koyarlarsa koysunlar, bunu değiştiremez. İsa da onu yakalamaya gelenlerden böyle kaçmıştır, yoksa kurnazlıkla ya da güç kullanarak değil; onlar da Başkâhinlerin yanına dönüp de Başkâhinlerle Ferisiler: "Niçin O'nu getirmediniz? – *Quare non adduxistis illum?*" diye sorunca: "*Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo* – Hiç kimse hiçbir zaman bu adamın konuştuğu gibi konuşmamıştır" diye yanıt verirler.

Vulgate'ımdaki İncillerin önsözünde şunu okuyorum: "Havarileri görüp duydukları şeyleri aktaran tanıklar olarak göstermek yerine, akılcıların varsaydığı gibi, söyledikleri şeyleri uyduran yazarlar olarak göstermek istiyorlarsa, bu durumda Rousseau gibi uyduranın kahramandan çok daha şaşırtıcı olduğunu söylemek yerinde olacaktır."[169] Rousseau'nun böyle söylediğini bilmiyordum, ama ben böyle düşünüyorum, söz konusu olan şey İsa Tanrı'nın Oğlu olduğu için İsa'nın sözlerine inanmaktansa – sözü tanrısal olduğu, insanların sanatının ve bilgeliğinin bize sunduğu her şeyden alabildiğine yüce olduğu için onun Tanrı'nın Oğlu olduğunu anlamak.

Bu tanrısallık bana yetiyor. Bu kanıt zihnime de yüreğime de doyurucu geliyor. Üstüne kattığınız her şey onu bulandırıyor.

Diyorlar ki, İsa Tanrı'nın Oğlu olduğu için onun sözlerine inanmalıyız. Sonra başkaları çıkıp, İsa'nın Tanrı'nın Oğlu olduğunu kabul etmedikleri için sözlerini artık göz önüne almıyorlar.

Rabbim[170], ben sizin sözünüzü bana Tanrı'nın Oğlu olduğunuzu söyledikleri için dinlemiyorum; ama sözünüz güzellikte insanın her sözünü aşıyor, Tanrı'nın Oğlu olduğunuzu da buradan anlıyorum.

168 Esinleme'ye gönderme (III, 11): "Sahip olduğuna sımsıkı sarıl."

169 Rousseau göndermesi *La Profession de foi du vicaire savoyard*'dan ileri gelir: "Yahudi yazarlar bu tonu, bu ahlakı asla yakalayamamıştır, İncil'de öyle büyük bir doğruluğu yansıtan, öyle öykünülemez özellikler vardır ki, onları uyduran kişi kahramandan daha ilgi çekici sayılabilir" (Vrin, 1978, s. 46).

170 *Seigneur*. Tanrı'yı da, İsa'yı da tanımlar. Kutsal Kitap'ta da İsa'ya arada böyle seslenildiği için Rabbim'i yeğledik (ç. n.).

Nasıl saçma bir ölçülülükle, nasıl bir alçakgönüllülükle, nasıl bir utançla, içimde yıllardır sabırsızlanan şeyi bugüne dek erteledim?..

Sürekli daha fazla bilgelik, okuma, bilgi bekliyordum, insanların bilgeliği Tanrı'nın huzurunda delilik değilmişçesine.

Rabbim, bir çocuk gibi geliyorum size; olmamı istediğiniz çocuk gibi, size teslim olan kişinin dönüştüğü çocuk gibi. Bir zamanlar gururumu ve huzurunuzda utancımı yaratan her şeyi bırakıyorum. Dinliyor, yüreğimi size sunuyorum.

İncil basit mi basit küçük bir kitaptır, basit mi basit bir biçimde okunması gerekir. Söz konusu olan şey onu açıklamak değil, kabullenmektir. Yorumlara aldırmaz, aydınlatmak için insanın gösterdiği her çaba onu bulandırır. Bilginler değildir seslendiği; bilim ondan bir şey anlaşılmasına engel olur. Zihnin yoksulluğuyla ulaşılır ona.

Ocak 1916

> Ey Rabbim! Hiç olmazsa size haykırabilsem, tüm varlığımın rızasını arkasında sürükleyen çağrıyı size duyurabilsem! Ama üzüntüm dilsiz, sizinle konuşmayı bilmiyorum artık.
>
> Yazık! Yazık! Ben de biliyorum: Siz beni terk etmediniz; benimkini tutmak isteyen elinizi ben ittim. Ondan beri, yokluğunuzda, her adımda sendeliyorum.[171]

Doğrudur, Romalılara mektubun başı karmaşıktır, yinelemelerle doludur, havarinin tüm ruhunda, üstelik karmaşıklıktan uzak bir biçimde yankılanan, ama kavranmaktan kaçan, onunla bir melek gibi savaşan, mücadele eden yepyeni bir gerçeği açığa çıkarmak için gösterdiği dokunaklı çabaya duyarsız kalana tatsız gelir.[172]

171 Ocak 1916 tarihli bu parça koparılıp, Gide'in üstüne *Numquid et tu...?* yazdığı "Yeşil Defter"in arasına konmuştur.

172 Pavlus "Romalılara Mektup"un ilk bölümlerinde, çoktanrıcıların tutkularını (başta puta tapma ve eşcinsellik, I, 26-28) yerdikten sonra, Ferisilerin Yasa'ya uyma biçimlerini eleştirir: "Kutsal Yasa'yı yerine getirirsen,

Hayır yasa değil: lütuf.[173] Sevgide özgürleşme, – sevgiyle eşsiz ve kusursuz bir boyun eğişe yönelme.

Burada sevecen Hıristiyanlık öğretisinin Samiliği saran dar kundağı parçalamak için gösterdiği çaba duyumsanmalı. Öncelikle Yahudi ruhu iyi anlaşılmadan bu iyi anlaşılamaz.

Bir zamanlar, Yasa'nın bilincinde değilken diriydim. Ama buyruğun bilincine vardığımda günah dirildi, ben ise öldüm.[174]

Hiç kuşkusuz, bu olağanüstü sözü anlamından saptırıp, burada Pavlus'a aslında hiç beslemediği bir niyeti yüklemek fazlasıyla kolaydır. Buna karşın, yasanın lütuftan önce geldiği kabul edilirse, yasadan önce bir masumiyet hali olduğu kabullenilemez mi? *Bir zamanlar, Yasa'nın bilincinde değilken diriydim.* Bu tümce Aziz Pavlus'a karşın aydınlanıp korkutucu bir anlam yükleniyor.

Except a man be born again.[175]

Her şeyi yeni gözle görmek, Tanrı'nın Egemenliği'nin bundan başka bir şey olmadığı doğru değil mi? Küçük çocuğun masumiyeti: *Onlara – o çıplak ve çıplaklıklarından utanmayan* küçük çocuklara *benzemezseniz.*[176]

sünnetin elbette yararı vardır. Ama Yasa'ya karşı gelirsen, sünnetli olmanın hiçbir anlamı kalmaz" (II, 25). Sonra, üçüncü bölümde, inancın Yahudi yasasını aştığını bildirir: "Çünkü insanın, Yasa'nın gereklerini yapmakla değil, imanla aklandığı kanısındayız. Yoksa Tanrı yalnız Yahudilerin Tanrısı mıdır? Diğer ulusların da Tanrısı değil mi? Elbette diğer ulusların da Tanrısıdır. Çünkü sünnetlileri imanları sayesinde, sünnetsizleri de aynı imanla aklayacak olan Tanrı tektir" (III, 28-30).

173 "Kutsal Yasa suç çoğalsın diye araya girdi; ama günahın çoğaldığı yerde Tanrı'nın lütfu daha da çoğaldı. Öyle ki, günah ölüm yoluyla egemenlik sürdüğü gibi, Tanrı'nın lütfu da Rabbimiz İsa Mesih aracılığıyla sonsuz yaşam vermek üzere doğrulukla egemenlik sürsün" (Romalılar, V, 20-21) ve "Günah size egemen olmayacaktır. Çünkü Kutsal Yasa'nın yönetiminde değil, Tanrı'nın lütfu altındasınız" (Romalılar, VI, 14).

174 Romalılar, VII, 9. *Pastoral Senfoni*'de, bir Protestan papazının Katolikliği benimsemiş oğlu Jacques genç kör Gertrude'e Aziz Pavlus'un bu sözünü öğretir (çev. Muhtar Körükçü, Varlık, 1967, s. 78). *Pastoral Senfoni*'deki tanrıbilimsel tartışmanın birçok açıdan bu metinle örtüştüğü fark edilecektir.

175 "Bir kimse yeniden doğmadıkça." İsa'nın Nikodim'e söylediklerini anıştırma: "Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez" (Yuhanna, III, 3). Tümce daha önce de İngilizce anılmıştı.

176 Gide bu sözü "Yazdığı Mektuplara Göre Dostoyevski"de biraz farklı bir biçimde anar: "Yeniden çıplak gezmeye başlayıp bundan utanç duymadı-

Bir zamanlar, Yasa'nın bilincinde değilken diriydim. Oh! Bu ikinci masumiyet haline, bu saf ve güler yüzlü kendinden geçişe erişilebilse keşke.

Hıristiyan sanatçı azizlerle melekleri ya da örnek alınacak konuları resmeden kişi değildir; o İsa'nın sözlerini uygulamaya koyar – şimdiye dek İncil'in *estetik* gerçekliğini açığa çıkarmaya hiç çalışılmaması beni şaşırtıyor.

Oh! Yeniden doğmak. Başkalarının yazdıklarını, resmettiklerini, düşündüklerini, ayrıca kendi düşündüklerimizi unutmak. Baştan doğmak.

9 Şubat (1916)

Kör olsaydınız günahınız olmazdı, ama şimdi, 'Görüyoruz' dediğiniz için günahınız duruyor[177] (Yuhanna, IX, 41).

Nasıl olur da önceden yenik düşmezsin, zavallı ruh, önceden zaferin meşruluğundan kuşkulanıyorsan? Nasıl olur da gevşek olmaz direnişin, gerçekten direnmen gerektiğinden kuşkulandığında?

Kaldı ki senin durumunda gerçek arzudan çok daha fazla takıntı var – o parçayı kaçırmamayı kendine görev bilen kolek-

ğınız zaman, [Tanrı'nın Egemenliği] de kurulmuş olacaktır" (*Dostoyevski*, *agy*, s. 21 [çeviriyi biraz değiştirdik; ç.n.]). Ama bu söze ne Eski ne Yeni Antlaşma'da rastlanır. Matta'da şöyle yazar (XVIII, 3): "Size doğrusunu söyleyeyim, yolunuzdan dönüp küçük çocuklar gibi olmazsanız, Göklerin Egemenliğine asla giremezsiniz." Gide bu sözü Kilise'nin kabul etmediği İncillerde, tam olarak Tomas İncili'nin yorumlarından birinde bulmuştur. Orada şöyle yazar: "Küçük çocukların yaptığı gibi utanmadan soyunduğunuzda, giysilerinizi çıkarıp ayaklarınızın dibine koyduğunuzda, sonra çiğnediğinizde!" (*Évangiles apocryphes*, derleyip sunan France Quère, "Points-Sagesses" dizisi, Seuil, 1983, s. 172). Oxyrhynchus Papirüsü'nde de şöyle yazar: "Öğrencileri ona şöyle dedi: 'Bize ne zaman göstereceksin kendini, ne zaman seni seyre dalacağız?' O da şöyle dedi: 'Utanmadan soyunduğunuzda'." (*agy*, s. 45). Gide *Dostoyevski*'sinde ihtiyatlı davranıp, bu alıntının önüne şöyle yazmıştır: "İsa'nın kendisine *mal edilen* [...] güzel bir sözünü düşünüyorum" (s. 21).

177 İsa o sırada alaycı bir biçimde kendisine: "Yoksa biz de mi körüz?" diye soran Ferisilere yanıt verir. İsa'nın bu sözüne *Pastoral Senfoni*'de, papazın günlüğünde de rastlanır. Gide o sözü şöyle yorumlar: "Günah ruhu karartan şeydir; ruhun sevincine, saadetine engel olan şeydir. Gertrude'ün bütün varlığından fışkıran tam ve mükemmel saadeti onun günahı tanımamasından ileri geliyor. Onda sadece ışık var, aşk var" (*agy*, s. 58).

siyoncunun takıntısı – günah koleksiyonu asla tamamlanmayacakmışçasına! Mahvoluşunu tamamlamak için bir taneye daha gerek varmışçasına!

Benim daha zamanım gelmedi, oysa sizin için zaman hep uygundur. Dünya sizden nefret edemez (Yuhanna, VII, 6).

Hep uygun olan gazeteciler, her şeye her zaman uygun olan gazeteciler. *Dünya sizden nefret edemez.*

15 Şubat

İsa'nın: *Şimdi yüreğim sıkılıyor* diye haykırması, budur onu yücelten. İnsanla Tanrı arasındaki tartışma konusu budur.

Sözlerini: *Baba, beni bu saatten kurtar* diye sürdürdüğünde de konuşan insandır. Ne var ki *Ama ben bu amaç için bu saate geldim* diye bitirmesinin nedeni Tanrı'nın baskın çıkmasıdır.

Önceki sözler *Tane ölmedikçe...*[178] ayrıca *Canını seven, onu yitirir* sözlerini aydınlatıyor. Burada İsa insandan vazgeçiyor; burada gerçekten Tanrı oluyor.

18 Şubat

Vasatın baskınlığı ve pek de iyi olmayanların ansızın elde ettiği üstünlük Yaratılış kitabında (VII ve VIII) olağanüstü bir belagatle ifade edilip açıklanır. Tüm "temiz sayılan"[179] hayvanlardan eşit sayıda, yedişer çift alınıp, Gemi'de korunur; Gemi'den çıkarlar ve Nuh anında en iyileri ayırır; en iyiler Tanrı'ya kurban edilir, kurban olarak sunulur. Bu kurban edişin içerdiği nasıl bir inançtır, ilerlemeye duyulan nasıl bir güvendir öyle! Kurtarabildikleriyle yıkımdan kaçtığı anda, ayağını yeniden sert toprağa ve karasal yaşama bastığı anda, bir avuç geriye kalan arasından, her türün birkaç benzersiz temsilcisi arasından (üstelik her biri kendisi

178 Burada bağlam gereği Kutsal Kitap'taki çevirisini kullandığımız söz Gide'in kitabında, bilindiği gibi, Türkçeye "Tohum Ölmezse" diye çevrilmiştir (ç. n.). İsa'nın yakalanıp çarmıha gerilmeden kısa bir süre önce sıpasının tepesinde Kudüs'e geldiğinde söylediği sözler (Yuhanna, XII, 27).

179 Metinde geçen sözcüklerde Kutsal Kitap çevirisine bağlı kalmaya çalıştık (ç. n.).

için ne kadar değerlidir!), o yeri doldurulmaz canlılar arasından, *en iyileri* sunar anında... Hayır! İshak'ın kurban edilişi daha tüyler ürpertici olmasına karşın gözümde daha belagatli değildir. Burada ne olursa olsun, hatta varlık zincirinin ulaştığı en iyinin sürekli kurban edilmesi nedeniyle, her şeyin en iyiye yöneleceğine duyulan güveni buluyorum ben. Onun sevinçle, bile isteye vardığı yer vazgeçiştir. En yüce kendini olumlamanın sıçrayıp sığındığı şey kendini yadsımadır.

(Yaratılış'ın VIII. bölümünü daha iyi okuyunca, bu ayıklanmanın açıkça belirtilmediğini fark ettim. Orada Nuh'un kurban olarak sunmak için, *temiz sayılan hayvanların ve kuşların hepsinden* aldığı söyleniyor[180] – oysa VII. bölümde Tanrı'nın Gemi'ye, yanına, onların her birinden *yedişer* çift, kurban edişin dokunmadığı, aramadığı ötekilerdense –kirli sayılan hayvanlardan– yalnızca *birer*[181] çift almasını buyurduğu söyleniyordu. Ama onlar en çabuk üreyenler.)

Et nunc...[182]

Şimdi *sonsuzlukta* yaşamak gerekir. Sonsuzlukta *şimdi* yaşamak gerekir.

Bu sürenin her anında farkındalık olmazsa sonsuz yaşamın ne önemi kalır?

İsa: *Yol, gerçek ve yaşam* BEN'İM dediği gibi: *Diriliş ve yaşam* BEN'*im*[183] de der.

Sonsuz yaşam yalnızca gelecekte değildir. Şimdi bütünüyle içimizdedir; kendimizi yadsımayı kabullendiğimiz, sonsuzlukta

180 "Nuh RAB'be bir sunak yaptı. Orada temiz sayılan hayvanların ve kuşların hepsinden yakmalık sunular sundu" (Yaratılış, VIII, 20).

181 Bazı Kutsal Kitap çevirilerinde "ikişer" (ç. n.).

182 Vulgate'ta İsa'nın Samiriyeli kadına söylediği sözler için önerilen çeviriyi anıştırma: "*Venit hora, et nunc est*", yani "Saat geliyor. İşte, o saat şimdidir" (Yuhanna, IV, 23). Gide bu Yuhanna alıntısını Vieux-Colombier'deki Dostoyevski üstüne söylevinde de yineler: "Dostoyevski de buna şaştı muhakkak: Yani insan ruhu kendini inkâr eder, kendini olacağa bırakırsa mutluluğa, İsa'nın [vaat ettiği] o mutluluk haline hemen erişebilir: *Et nunc...*" (*Dostoyevski, agy*, s. 140).

183 İsa ilk sözü Tomas'a söyler (Yuhanna, XIV, 6). Daha önce de Marta'ya Lazar'ın dirilişini haber verirken şöyle demiştir: "Diriliş ve yaşam ben'im [...]. Bana iman eden kişi ölse de yaşayacaktır" (Yuhanna, XI, 25).

dirilmeyi sağlayan bu vazgeçişi kendimize sağlayabildiğimiz anda onu yaşarız. *Ama bu dünyada canını gözden çıkaran, onu sonsuz yaşam için koruyacaktır* (Yuhanna, XII, 25).

Burada yine ne bir öğüt var ne bir buyruk. Bu yalnızca en büyük mutluluğun sırrı, İsa İncil'de her yerde olduğu gibi bize gösteriyor onu.

Bildiğiniz bu şeyleri yaparsanız, mutlusunuz[184] diyor İsa daha sonra (Yuhanna, XIII, 17). *Mutlu olacaksınız* değil – MUTLUSUNUZ. Sonsuz mutluluğu şimdi hemen paylaşabiliriz.

Ne büyük bir dinginlik! Burada gerçekten zaman duruyor. Burada Tanrı kendini belli ediyor. Tanrı'nın Egemenliği'ne giriyoruz.

20 Şubat

Bunu, yaşadığınız zamanın bilincinde olarak yapın. Artık sizin için uykudan uyanma saati gelmiştir. Çünkü şimdi kurtuluşumuz, ilk iman ettiğimiz zamandan daha yakındır (Romalılar, XIII, 11[185]).

Tuhaf bir söz, ne için söylendiğini bilmek istiyor insan, güncelliğini ister istemez koruyor, daha da güncellik kazanıyor, her geçen gün vaadi biraz daha öteliyor.

Asıl önemli olan, birçok dönemde, birçok kişi için geciktirilemez bir özellik kazanabilmesi. İyi ama bu İsa'nın sözlerinin kalıcılığından, sonsuzluğundan nasıl da uzak! Yeniden zamanın içine gömülüyoruz. *Gece ilerlemiş, gündüz yaklaşmıştır.*[186]

21 Şubat

... düşünceleri üzerinde onunla tartışmaya girmeyin.

Biri her şeyi yiyebileceğine inanır; öte yandan, imanı zayıf olan yalnız sebze yer. Her şeyi yiyen, yemeyeni hor görmesin. HER ŞEYİ YEMEYEN, YİYENİ YARGILAMASIN. ÇÜNKÜ TANRI ONU KABUL ETMİŞTİR (Romalılar, XIV, 1, 2, 3).

184 Kutsal Kitap çevirisinde "size ne mutlu" deniyor. Biz burada bağlam gereği böyle çevirdik (ç. n.).

185 Aziz Pavlus bunun hemen öncesinde şöyle der: "Sevgi, komşuya kötülük etmez. Bu nedenle sevgi, Kutsal Yasa'nın yerine getirilmesidir. Bunu, yaşadığınız zamanın bilincinde olarak yapın" (Romalılar, XIII, 10-11).

186 Romalılar, XIII, 12.

Neden gerisini de alıntılamayalım ki?

Sen kimsin ki, başkasının kulunu yargılıyorsun? Kulu haklı çıkaran da, suçlu çıkaran da kendi efendisidir. Kul haklı çıkacaktır. Çünkü Rab'bin onu haklı çıkarmaya gücü vardır.

Kaldı ki Romalılara mektubun bu XIV. bölümü bütünüyle buyurgancılır. Biraz daha ileride şöyle yazar:
Rab İsa'ya ait biri olarak şunu kesinlikle biliyorum ki, hiçbir şey kendiliğinden murdar değildir. Ama bir şeyi murdar sayan kimse için o şey murdardır.

Hiç kuşkusuz, burada besinler söz konusu; ama Kutsal Kitap'ta kim bilir başka kaç bölüme iki üç anlam kazandırılmıştır? (*Eğer gözün* vb. Ekmeklerin çoğalması.) Burada söz konusu olan şey tartışma çıkarmak değil; bu sözün geniş ve derin bir anlamı var; kısıtlamayı yasa değil, sevgi dayatmalı; Aziz Pavlus bunu hemen sonrasında dile getirir: *Yediğin bir şey yüzünden kardeşin incinirse, artık sevgi yolunda yürümüyorsun demektir.*

Tanrım, beni yüreğimi kurutup yolundan çıkaracak her şeyden koruyun.

Sonra Pavlus sürdürüyor ve bu söz bana bir kılıç gibi saplanıyor:
Mesih'in, uğruna öldüğü kardeşi yiyeceğinle mahvetme![187]

Ne! Birazcık haz için, İsa'nın ölümünü ve merhametini yadsıyacak mıyım! *Yiyecek uğruna Tanrı'nın işini bozma!*
Çünkü Tanrı'nın Egemenliği, yiyecek ve içecek sorunu değil, doğruluk, esenlik ve Kutsal Ruh'ta sevinçtir.[188]

Bu da son söz, düşüncemin her türlü karşı çıkışının takılıp kaldığı sınır taşı:

Onayladığı şeyden ötürü kendini yargılamayan kişi ne mutludur![189]

Bu konuya geri dönmek gerek.

187 21 Şubat tarihli bütün bu sayfa *Pastoral Senfoni*'de, papazın oğluyla arasının bozulduğu sırada neredeyse tıpatıp yinelenir. Papaz besinlerle ilgili ilk alıntının aynı zamanda Gertrude'e duyduğu arzuya da uyabileceğini düşünür (bkz. *Pastoral Senfoni*, *agy*, s. 60)
188 Romalılar, XIV, 17.
189 *Agy*, XIV, 22.

25 Ocak

Sevincimin onlarda tamamlanması için bunları ben dünyadayken söylüyorum (Yuhanna, XVII, 13).

Sevincimin onlarda kusursuz olması için diyor Segond çevirisi. *Onları dünyadan uzaklaştırmanı değil, İblis'ten korumanı istiyorum.*[190]

Segond: *kötülükten* diyor, böylesi belagat açısından çok daha zayıf. Burada söz konusu olan da basit bir yazınsal etki değil. Kötülük yalnızca iyiliğin olmayışını ya da kişisel bir günah durumunu ifade ederken, İblis bizden bağımsız, etkin bir güçtür.

Si quis vult me sequi deneget semetipsum (Matta'da: *abneget semetipsum*) *et tollat crucem quotidie, et sequatur me.*

Qui enim voluerit animam suam salvam facere, perdet illam; nam qui perdiderit animam suam propter me et Evangelium, salvam faciet eam (Matta, XVI, 24, Markos, VIII, 34, Luka, IX, 23[191]).

4 Mart

Metin başka bir yorum sayesinde birdenbire aydınlanıyor (Yuhanna, X, 17).

Segond yorumu: *Canımı, tekrar geri almak üzere veririm.*[192]

Vulgate yorumuysa şöyle:

Pono animam meam ut iterum sumam eam.

Hayranlık uyandıran bir söz – *Canını kurtarmak isteyen, onu yitirecek* vb.'yle karşılaştırılabilir.

Bir de Yunanca metne bakmak gerekir.

Elimin altındaki iki Fransızca (Segond ile A. Westphal) ve İngilizce yorum *can*'dan söz ederken, Vulgate daha açıkça *ruh* diyor. Anlam o zaman aşağı yukarı şöyle oluyor: "Canımı, ruhu-

190 Burada bağlam gereği Fransızcasından çevirdik (ç. n.). İsa burada Tanrı'ya seslenip, insanlardan söz eder (Yuhanna, XVII, 15).

191 "Ardımdan gelmek isteyen, kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin. Canını kurtarmak isteyen, onu yitirecek; canını benim uğruma yitiren ise onu kurtaracaktır" (Matta, XVI, 24-25 ve Luka, IX, 23-24). Metin Markos'ta da aynıdır, bir tek sonunda şöyle yazar: "[...] canını benim ve Müjde'nin uğruna yitiren ise onu kurtaracaktır" (VIII, 34-35).

192 Türkçe Kutsal Kitap'ta da böyle çevrilmiştir (ç. n.).

mu, kişiliğimi oluşturan şeyden onu yeniden üstlenmek, onun yeniden efendisi olmak için vazgeçerim – bunun için Baba beni sever": *Propterea me diliget Pater.*

Bu canı, bu ruhu kimse elimden zorla alamaz. Ben onu kendiliğimden, kendi isteğimle veririm. Çünkü ondan vazgeçmek benim elimdedir; ona kavuşmak da elimdedir. Babamdan öğrendiğim şey budur:

Nemo tollit eam a me; sed ego pono eam a me ipso, et potestatem habeo ponendi eam, et potestatem habeo iterum sumendi eam: hoc mandatum accepi a Patre mea.[193]

Hıristiyan ahlakının, mutluluğun tanrısal sırrının gizemli merkezi burası: Birey bireysellikten vazgeçişte zafere ulaşır.

Quicumque quasierit animam suam salvam facere, perdet illam: et quicumque perdiderit illam, vivificabit eam[194] (Luka, XVII, 33).

(Vulgate metninin her zaman *vita* yerine *anima*'yı kullandığı ortada.[195])

Son olarak, İsa'nın düşüncesinin aydınlanıp açığa çıktığı şu söz:

Qui amat animam suam, perdet eam: et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam aeternam custodit eam[196] (Yuhanna, XII, 24).

Canını, ruhunu seven –bu dünyada kişiliğini koruyan, çizdiği figüre özen gösteren– onu yitirecek; ama ondan vazgeçen onu gerçekten canlı kılacak, ona sonsuz yaşamı verecek; gelecekteki sonsuz yaşamı değil, onun şu anda, şimdi sonsuzlukta yaşamasını sağlayacak.

Amen, amen, dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert[197] (Yuhanna, XII, 23). Tam yaşamda di-

193 "Canımı kimse benden alamaz; ben onu kendiliğimden veririm. Onu vermeye de tekrar geri almaya da yetkim var. Bu buyruğu Babamdan aldım" (Yuhanna, X, 18).

194 İsa Lut'un karısını anımsattıktan sonra: "Canını esirgemek isteyen onu yitirecek. Canını yitiren ise onu yaşatacaktır" der.

195 *Vita*: Yaşam, can; *anima*: ruh (ç. n.).

196 "Canını seven, onu yitirir. Ama bu dünyada canını gözden çıkaran, onu sonsuz yaşam için koruyacaktır."

197 "Size doğrusunu söyleyeyim, buğday tanesi toprağa düşüp ölmedikçe yalnız kalır. Ama ölürse çok ürün verir."

riliş. Her türlü özel mutluluğun unutuluşu. Ey kusursuz yeniden bütünleşme!

Nikodim'e verilen ders de budur: *Amen, amen, dico tibi, nisi quis renatus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei*[198] (Yuhanna, III, 3).

6 Mart

Unumquemque sicut vocabit Deus, ita ambulet (1. Korintliler, VII, 17).

Unusquisque in quā vocatione vocatus est, in eā permaneat (*agy*, 20).

Unusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum (*agy*, 24).

... *ut sim fidelis* (*agy*, 25[199]).

12 Mart

Ey İsa'nın alabildiğine derinlemesine anlaşılmamış sözleri. On sekiz yüzyıl geçti, sana karşı geldiğimiz noktaya bak! Kimileri kalkıp şöyle diyor: "İncil artık yaşamıyor; bizim için onun ne bir anlamı var ne bir değeri". – *Bilmedikleri şeye küfrediyorlar*[200], ben de onlara bağırmak istiyorum: "İncil hâlâ bizi bekliyor. Erdemi, tükenmek şöyle dursun, hâlâ keşfedilmeyi, durmaksızın keşfedilmeyi bekliyor."

İsa'nın sözü sonsuz bir vaatle her zaman yeni.

198 "Sana doğrusunu söyleyeyim, bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez."

199 Korintlilere birinci mektupta şöyle denir: "Ancak herkes Rab'bin kendisi için belirlemiş olduğu duruma uygun olarak, Tanrı'dan aldığı çağrıya göre yaşasın" (VII, 17); "Herkes ne durumda çağrıldıysa, o durumda kalsın" (VII, 20); "Kardeşler, herkes ne durumda çağrıldıysa, Tanrı önünde o durumda kalsın" (VII, 24); "Kızlara gelince, Rab'den onlarla ilgili bir buyruk almış değilim. Ama Rab'bin merhameti sayesinde güvenilir biri olarak düşündüklerimi söylüyorum" (VII, 25). Gide bu son sözün yalnızca son sözcüklerini alıntılar.

200 Pascal, *Pensées*, 17. Parça (yay. Lafuma).

15 Mart

Bu İncil okumasına asla fazla –asla yeterince– alçakgönüllülük kazandırmayacağım...

Şu yıkıcı düşünce yavaş yavaş yaşamımda çok büyük bir yer kaplamaya başlamıştı: İncil gelecekteki yaşamı içermiyor, İncil onu vaat etmiyordu, kendisinden vazgeçen kişiye anında sunulan "sonsuz yaşam" ya da "Tanrı'nın egemenliği"yle – gelecekteki yaşam arasında bir karışıklık, bir yanılgı vardı ve İncil gelecekteki yaşamdan *söz etmiyordu.*

Bu inancın dayanağı olarak, Çarmıh'taki İsa'nın sondan bir önceki sözünden, birlikte işkenceye uğradığı hırsıza söylediği merhametli sözden –"Sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın"[201]– başka bir şey görmek istemiyordum artık. Ben bu sözü genelde tanrısal bir yalan denebilecek bir şey olarak görüyordum – ya da sözcük saygısızlığa kaçtıysa, son[202] bir avutmayla o sırada birçoklarının yaptığı gibi, İsa'nın egemen bir halde geri dönmesini uman iyi hırsızın saf seslenişine yanıt verdiğini. (Şu anda, o parçayı olabildiğince dindarca ve alçakgönüllülükle yeniden okuyorum, bu yorum beni pek sarsmıyor).

Ama dün akşam, içtenlikle söylemek gerekirse, Luka'da aleyhime kanıtlar bulmamakta çok zorlandığım bir parça okudum. Buraya alıyorum onu:

"Dar kapıdan girmeye gayret edin. Size şunu söyleyeyim, çok kişi içeri girmek isteyecek, ama giremeyecek. Ev sahibi kalkıp kapıyı kapattı mı, siz dışarıda dikilip, 'Rab, kapıyı aç bize!' diyerek kapıyı vurmaya başlayacaksınız. O da size, 'Kim olduğunuzu, nereden geldiğinizi bilmiyorum' diye karşılık verecek. Siz o zaman, 'Biz senin önünde yiyip içtik, sen de bizim sokaklarımızda ders verdin' demeye başlayacaksınız. O da size şöyle diyecek: 'Kim olduğunuzu, nereden geldiğinizi bilmiyorum. Çekilin önümden hepiniz, ey kötülük yapanlar!'

201 Luka, XXIII, 43.

202 Gide'in notu: "Düşüncemi yansıtan 'umutsuz' sözcüğünün üstünü çizdim. Bunu ancak açımlama yoluyla ifade edebilirim: Benim yeryüzüne kral halinde dönmem söz konusu değil. Benim krallığım bu dünyada değil; o başka türlü bir şey ve şu son anda onun neye dayandığını sana açıklayamam. 'Daha sonra' diye bir şey de söz konusu değil. Sevgi hemen, bugün sana mutluluğu tattırmalı, cennetin kapılarını açmalı."

İbrahim'i, İshak'ı, Yakup'u ve tüm peygamberleri Tanrı'nın Egemenliğinde, kendinizi ise dışarı atılmış gördüğünüz zaman, aranızda ağlayış ve diş gıcırtısı olacaktır. İnsanlar doğudan batıdan, kuzeyden güneyden gelecek ve *Tanrı'nın Egemenliğinde sofraya oturacaklar*."[203] Luka, XIII, 25 vb.

Dün akşam, bu söz bende ansızın bir aydınlanma yarattı. "Ne!", diye düşündüm, "Tanrı'nın Egemenliği içimizde değil mi öyleyse?" (Ama kuşkusuz şöyle düşünmek daha iyi olacaktı: "*Yalnızca* içimizde değil mi?")

Dün akşam, okumama hiç coşkusuz bir halde, Fénelon'un sözünü –"Ancak dua etme hazzı bizden uzak olduğunda dua etmemiz gerektiğine inanalım"[204] (*Lettres spirituelles*, 26 Ekim 1701)– kendi kendime yineleyerek bir tek alışkanlığımda diretmek için başladığımdan bu ışığa karşı daha duyarlıydım.

Dolayısıyla okumayı sürdürüp, tanrısal sözün güzelliğiyle anlamına hiç olmadığı kadar şaşırarak, *hayran kalarak*, gecenin geç saatlerini buldum. O kadar geç olmasaydı, bugüne ertelediğim şeyi dün akşam yazardım – bu sabah dün akşamki ruh haliyle yazamadım.

Kaldı ki bütün fark şu: Dün akşam şöyle düşünüyordum: "Göksel Egemenlik demek ki içimizde *değil*! Demek ki 'sonsuz yaşam'ın 'gelecekteki yaşam' anlamına gelmediğini düşünerek yanılıyormuşum... İyi de o zaman yeniden Ortodoksluğu benimsememe engel olacak bir şey kaldı mı...?"

Bu sabahsa: "Tanrı'nın Egemenliği demek ki *yalnızca* içimizde *değil*. Bu mesel gelecekteki bir durumu varsayabilir. Her şeye karşın, bu bir meseldir.[205] Şu haliyle (ve bir sonraki:

203 Luka, XIII, 24-30. Gide'in buraya koymadığı son söz ünlüdür: "Ve işte, sonuncu olan bazıları birinci olacak, birinci olan bazıları da sonuncu olacak."

204 "Sur les dégoûts et les sécheresses de l'oraison", S. de Sacy baskısı, I. cilt, s. 42.

205 Gide'in notu: "Her şeye karşın, bu bir meseldir, yalnızca bir meseldir, Luka, XIII, 29: *Et venient ab Oriente et Occidente et Aquilone et Austro et* accumbent *in regno Dei* [İnsanlar doğudan batıdan, kuzeyden güneyden gelecek ve Tanrı'nın Egemenliğinde sofraya oturacaklar] – bu tümce bunu vurguluyor. *Accumbere* sözcüğü –sofraya kurulmak için– "uzanmak" demek, bence Crampon iyi çevirmiş: 'Tanrı'nın Egemenliğindeki şölende yer alacaklar'. – Bu sözcükleri önceki parçalardaki 'Biz senin önünde yiyip içtik'le ve aynı bölümde, neredeyse hemen sonra gelen düğün şöleni meseliyle karşılaştırmalı. Luka'daki parça da bir o kadar

yemeğe çağrı[206]), belagati azalıyor mu, inandırıcılığı daha dolaysız bir anlam kazanmak için zayıflıyor mu? – *tam tersine*."

Öte yandan, o akşam Luka'da okuduğum her şey beni yeniden şaşırtıp derin düşüncelere daldırdı.

Et qui non bajulat crucem suam et venit post me... Luka, XIV, 27.

Et qui non accepit crucem suam... non est me dignus[207], Matta, X, 38

Çarmıh İncil'de cellatlar onu getirmeden çok önce ortaya çıkıyor (Luka, XIV, 27. Matta, X, 38).

Rabbim! Öğretin bana.
Bütün ruhum size sorular sorup kulak veriyor.

3 Nisan

İncil'deki sözlerin anlamını açıklamak her zaman tehlikelidir, çünkü bu onların erimini sınırlandırır.

Sözgelimi Westphal'de İsa'nın: *Signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae*[208] sözüyle ilgili şu notu okudum: "İsa kendi kuşağından kurumlu ve burnu büyük Ferisileri 'Yunus'un belirtisi'ne, yani cezalandırılarak işinin başına döndürülen, hükümlü bir kentin lütfa yeniden erişmesine şaşkınlıkla tanık olan o sadakatsiz köle öyküsünün hepimize verdiği derse yönlendirir."[209] Bu tam anlamıyla gülünç.

Yunus mucizesi, kararsızlığa gerek yok, Yunus'un balinanın içinde üç gün kaldıktan sonra oradan canlı çıkmasıdır.[210] Bu

açık: *Regnum Dei intra vos est*, Luka, XVII, 21 [Tanrı'nın Egemenliği içinizdedir]".

206 Luka, XIV, 7-14.

207 "Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen, benim öğrencim olamaz." (Luka, XIV, 27) ve "Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen, bana layık değildir" (Matta, X, 38).

208 İsa belirti arayan kalabalığa seslenirken, şöyle haykırır: "Şimdiki kuşak kötü bir kuşak [...]. Doğaüstü bir belirti istiyor, ama ona Yunus'un belirtisinden başka bir belirti gösterilmeyecek" (Luka, XI, 29); ayrıca bkz. Matta, XII, 39.

209 A. Westphal, *Jésus de Nazareth d'après les témoins de sa vie*, II. cilt, s. 191-192, Chemin Vinet, Lozan, tarihsiz.

210 Bu sahne Eski Antlaşma'da geçer, Yunus, II.

gizemci bir açıdan İsa'nın mezarda üç gün yok oluşuyla karşılaştırılabilir, yine de hâlâ mucizelerin en büyüğü, en inanılmazı, en korkutucusudur.

İsa'nın sözlerindeki tanrısal erdem Ferisilerle Sadukilerden oluşan kalabalığın karşısında dile getirilirken, aslında doğrudan her birimize seslenmelerinden anlaşılır: "Sen inanmak için bir mucize istiyorsun. Ancak göklerden bir mucize, olağanüstü bir şey gelirse, inanacağına inanıyorsun. Aklını dinlendirmen için, sana duyulmamış, aklının inanmayı reddettiği, ne duyularınla ne zihninle denetleyebildiğin bir mucize veriyorum, saçma bir şey, o kadar. *Sana Yunus peygamberinkinden başka belirti verilmeyecek.*"

İnanabilmenin, inanmak zorunda oluşunun *nedeni* değil bu, zavallı ruh! *Buna karşın* inanmalısın.

"Hayır, inanmanıza yardım etmeyeceğim. Siz de iyi biliyorsunuz ki, tersine... inancınızda saçmalıktan ve sevgiden başka bir şey olmasın diye; inanç bilginlerden alınıp, alçakgönüllü insanlara erişilebilir olsun diye."

İnanç Tanrı'ya güvenden ve kendinden vazgeçişten oluşur.

7 Nisan

Westphal'i de okurları ürkütmemek için elverişli bulduğu belli bir teklifsizlik uğruna metnin görkemini azalttığı için suçluyorum. İçine çaba gösterilmeksizin girilen, gündelik yaşamla çelişmeyen düzayak bir metin kurmak istiyor. Şöyle çeviriyor: *Benim için elverişli an gelmedi. Sizin gibi dünyanın nefret edemeyeceği insanlar için, her zaman uygundur; ama dünya benden nefret ediyor; çünkü*[211] vb., bu *göz kamaştırıcı* sözü en rastlantısal yoruma açık bırakıyor: TEMPUS MEUM *nondum advenit, tempus autem* VESTRUM SEMPER EST PARATUM[212] (Yuhanna, VII, 6).

211 Bu parça Türkçe Kutsal Kitap'ta şöyle geçer: "İsa onlara, 'Benim zamanım daha gelmedi' dedi, 'oysa sizin için zaman hep uygundur. Dünya sizden nefret edemez, ama benden nefret ediyor. Çünkü ...'" (ç. n.).

212 "Benim zamanım daha gelmedi [...] oysa sizin için zaman hep uygundur."

7 Nisan

Qui a semetipso loquitur; gloriam propriam querit; qui autem querit gloriam ejus qui misit eum, hic verax est, et injustitia in illo non est.[213] Yuhanna, VII, 18.

19 Nisan, Cuverville

Paris'te (üç günlüğüne oraya gittim) Ghéon'u gördüm, bana Dupouey'den hayranlık uyandıran sayfalar okudu.

Si quis sitit veniat ad me.[214]

Yuhanna, VII, 37.

Ne! Burada da karşıma çıktın Nikodim! Sen İsa'ya bir gece geldin, *nocte primum* – daha sonra onu tahnit etmek için özler getireceksin, çünkü zenginsin ve zenginliklerin olmasa İsa'nın çürüyeceğini sanıyorsun...[215]

Phariseus, princeps, Judaeorum[216]: Bana başta böyle görünmüştün; öyle de kaldın, her ne kadar çoktan sana: *Numquid et tu Galilaeus es! – Yoksa sen de mi Celile'densin?* denmesini hak etsen de. Ama seninle en azından konuşulabiliyor. İsa'yı savunurken, bunu temsil ettiğin *yasa* adına yapıyorsun. *Yasamız* diyor, O'nu yakalamak isteyenlere: *Yasamıza göre, bir adamı dinlemeden onu yargılamak doğru mu?* diye soruyorsun.[217] Dinlemeyi seviyor, seni dinlemelerini seviyorsun. Konuşmayı biliyorsun; açık fikirlisin; İsa'yı dinliyorsun; neler söylüyorum ben? Hatta ona soru soruyorsun. Ama en azın-

213 "Kendiliğinden konuşan kendini yüceltmek ister, ama kendisini göndereni yüceltmek isteyen doğrudur ve O'nda haksızlık yoktur."

214 Sözün tamamı şöyledir: "Bir kimse susamışsa bana gelsin, içsin" (Yuhanna, VII, 37). Gide "içsin" sözünü buraya yazmamıştır.

215 İsa'yla Nikodim gerçekten de ilk kez "bir gece" karşılaşır (Yuhanna, III, 2). İsa çarmıha gerildikten sonra: "Daha önce geceleyin İsa'nın yanına gelmiş olan Nikodim de otuz litre kadar karışık mür ve sarısabır özü alarak geldi" (Yuhanna, XIX, 39).

216 "Ferisilerden, Yahudi önderi" (Yuhanna, III, 1).

217 Yuhanna, VII, 51.

dan aldananlardan değilsin. *Numquid et vos seducti estis?*[218] (Yuhanna, VII, 47).

İsa sana: *Bir kimse yeniden doğmadıkça...* deyince, haykırdın: *Annemin rahmine ikinci kez nasıl gireyim?*[219] Konuştuktan sonra eskisi gibisin, öyle ki senin gibi bir Ferisi'nin ve önderin karşısında bile şöyle diyebilecekler: *Önderlerden ya da Ferisilerden O'na iman eden oldu mu hiç?* (Yuhanna, VII, 48).

Çok uzun zaman sevdim duraksamalarını, dürüstlüklerini, ikirciklerini – korkaklığının sergilenişini.

Sed turba haec, quae non novit legem, maledicti sunt.[220]

Bu kutsal metnin her sözcüğünden ışığın yükseldiğini görüyorum...

Kutsal Yasa'yı bilmeyen bu halk.

Onların arasında olmama izin verin Rabbim, Ortodokslar, "yasayı bilenler" lanetlesin beni.

Araştır; bak, diyorlar Nikodim'e, *Celile'den peygamber çıkmaz. A Galilaea propheta non surgit* (Yuhanna, VII, 52).

Halklara, ırklara, ailelere inanıp, bireyin sürekli onları yalanlayarak karşılarına dikildiğini anlamayanlar da bunu söylüyor hâlâ.

Bundan sonra herkes evine gitti. Et reversi sunt unusquisque in domum suam (*agy*, 53).

Rabbim! Siz'e gelenin artık evi olmaz.

20 Nisan

Amen, amen dico vobis: quia omnis qui facit peccatum, servus est peccat[221] (Yuhanna, VIII, 34).

Günah kişinin özgürce yapmadığı şeydir.

Kurtarın beni bu tutsaklıktan Rabbim!

Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.

218 "Yoksa siz de mi aldandınız?"

219 Nikodim İsa'ya tam olarak şöyle yanıt verir: "Yaşlanmış bir adam nasıl doğabilir? Annesinin rahmine ikinci kez girip doğabilir mi?" (Yuhanna, III, 4).

220 İsa'nın sevilmesi karşısında kaygılanan Ferisilerin sözleri: "Kutsal Yasa'yı bilmeyen bu halk lanetlidir" (Yuhanna, VII, 49).

221 "Size doğrusunu söyleyeyim, günah işleyen herkes günahın kölesidir."

Bunun için Oğul sizi özgür kılarsa, gerçekten özgür olursunuz.[222]

İblis fısıldıyor yüreğime:

"Bu özgürlüğün senin için ne önemi var, ondan yararlanamıyorsan?"

Kaybolan Oğul da yüreğinde bu sözcüklerle kaçıyordu.[223]

23 Nisan

Unus autem ex illis, ut vidit quia mundatus est, regressus est, cum magnâ voce magnificans (Luka, XVII, 15).

Çevirmenler şöyle demiş: "iyileştiğini görünce" – *mundatus*'u iyi yansıtmıyor.[224]

Osterwald cesaret etmiş: *temizlendiğini*. Tartışma çıkarmaya çalışmıyorum; ama bu sabah: *ut vidit quia mundatus* sözcükleri içimde garip bir etki yaratıyor.

Korkunç leke, ey günahın kiri! O murdar alevin arkasında bıraktığı kül, cüruflar... Tüm bunları üstümden temizleyebilir misin Rabbim? Yüksek sesle övgüler düzeyim sana.

"Sevgi uğraşının ne olduğunu öğrenseniz öyle mutlu olursunuz ki" (Fénelon, *Lettres spirituelles*).

28 Nisan

Crampon'un Kutsal Kitap'ı Luka metnindeki (XVII, 33) sözcüğün Yunancasını bir dipnotla veriyor, çok istiyordum öğrenmeyi.

Böylece bütün metin aydınlandı.

Her kim ki canını kurtarmaya çalışacak, onu yitirecek ve her kim ki onu yitirecek, ona kavuşacak diyordu Osterwald'ın yorumunda, sözün içi boşalıyor böyle, çok geçmeden düşüncenin salınımından, "ilkler sonuncu olacak" ya da "mutlular mutsuz"

222 Yuhanna, VIII, 36.

223 Gide'in 1907'de yazdığı *Le Retour de l'enfant prodigue*'de.

224 İsa'nın iyileştirdiği cüzamlılardan biri söz konusu: "Onlardan biri, iyileştiğini görünce yüksek sesle Tanrı'yı yücelterek geri döndü, yüzüstü İsa'nın ayaklarına kapanıp O'na teşekkür etti". Gaffiot sözlüğü *mundatus*'a "temizlenmiş" karşılığını önerir.

gibi takla attırılmış bir çelişkiden başka bir şey göremiyorsunuz onda; düşmanın ekmeğine fazlasıyla yağ sürüyor. Yunanca sözcük: ζωογονησει, Crampon onun için *diriltecek* karşılığını öneriyor ya da tam anlamıyla: *yaşama doğuracak*. İşte *be born again*.

Yine Luka'nın XVII. bölümünde belirtiliyor: *regnum Dei intra vos est*. Bunu Osterwald ve Westhpal gibi: *Tanrı'nın Egemenliği ortanızda* diye çeviren Crampon en azından bir dipnot koyma gereği duymuş:

"Ortanızda şöyle demeye geliyor: Tanrı'nın Egemenliği İsa ve öğrencilerinde ete kemiğe bürünerek size geldi. Kimileri: *sizin içinizde*, yüreğinizde diye çeviriyor, böylece bu *Egemenliğin* içsel ve ruhsal yapısına işaret ediyorlar."

12 Mayıs

On beş gündür bu deftere hiçbir şey yazmadım. Okumaları, bütünüyle kuruyup dalgınlaşan yüreğimin artık onaylamadığı o dinsel alıştırmaları bıraktım. Onları anında yalnızca bir güldürü, içinde şeytanın parmağının olduğuna inandığım namussuzca bir güldürü gibi görmeye başladım. Şeytanın yüreğime fısıldadığı şey bu.

Rabbim! ah! son sözü ona bırakmayın. Bugün başka dua istemiyorum.

2 Haziran

Bir ilgisizlik, kuruluk, değersizlik dönemi; zihnim tümüyle onu yorup bulandıran saçma sapan kaygılarla boğuşuyor.

Bu sabah Aziz Pavlus'ta (Kutsal Kitap'ımı ancak dün yeniden açabildim) şunları okudum: *Bir şey bildiğini sanan kişi henüz bilmesi gerektiği gibi bilmiyordur. Ama Tanrı'yı seven kişiyi Tanrı bilir* (1. Korintliler, VIII, 3, 4[225]).

225 Bunlar Rahip Crampon'un yorumunu kullanan Gide'in söylediği gibi 2. ve 3. parçalar değil, 4. ve 5. parçalardır.

16 Haziran

Artık ne dua edebiliyorum ne de Tanrı'yı dinleyebiliyorum. Benimle konuşuyorsa bile, duymuyorum. Yine sesine ilgisiz oldum. Buna karşın *kendi* bilgeliğimi küçümsüyorum, O'nun bana verdiği sevinç olmayınca, başka her türlü sevinç uçup gidiyor elimden.

Rabbim! Bana yardım edecekseniz, ne bekliyorsunuz? Tek başıma olmuyor. Yapamıyorum.

İçimde hissettiğim tüm yansımalarınız soluyor. Gelmenizin zamanıdır.

Ah! İblis'in yüreğimde yerinizi almasına izin vermeyin! Ayağınızın kaydırılmasına izin vermeyin Rabbim! Bütünüyle geri çekilirseniz, o yerleşir. Ah! beni büsbütün onunla karıştırmayın! Onu o kadar sevmiyorum, inanın. Siz'i sevebildiğimi anımsayın.

Ne! Demek bugün O'nu hiç sevmemiş gibi hissediyorum kendimi.

17 Haziran

Karşımda asla İsa'yı değil, Aziz Pavlus'u buluyorum – beni eskiden uzaklaştıran her şeyi asla İncil'de değil, onda buluyorum... Mucizeye inanmak benim için şu akıl yürütmenin arkasına düşmekten daha kolay: *Eğer ölüler dirilmezse, Mesih de dirilmemiştir.*[226] Burada mucizeyi yadsıyan o, şöyle diyor sanki: "Su doğal yoldan şaraba dönüşmezse, İsa da Kana'da düğün mucizesini gerçekleştirmemiştir." Akıl yürütmemeyi kabul ediyorum; ama burada o akıl yürütüyor; yüreğimin ve zihnimin karşısına dikilen şu sonuca da bu aksak akıl yürütmeyle varıyor:

Yalnızca şimdiki yaşamda Mesih'e umut bağlamışsak, tüm insanlar içinde en çok acınılması gereken de bizleriz (1 Korintliler, XV, 19).

Tüyler ürpertici ve Aziz Pavlus'un gerçekleştirmeyi başardığı bir söz – neyse ki bütün İncil buna karşı çıkıyor.

226 1. Korintliler, XV, 13. Gide'in notu: "Şu ötekinin tam bir kopyası: *Doğa bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü [...] öğretmiyor mu?* (1. Korintliler, XI, 14)".

İncil'e şundan daha yabancı bir şey olamaz: *Ölüler dirilmiyorsa, yiyelim içelim; nasıl olsa yarın ölüp gideceğiz.*[227]

22 Haziran

Armağanın karşılıksızlığı. Tartışma götürmez armağan.

Ölümlü tasadan vazgeçiş.

Ey her anın cennetlik semeresi!

Bu engin mutluluğa katılmaya, evet, beni çağırdığınızı hissediyorum Rabbim! Kimi zaman kulak kesiliyorum, onca sevincin doğrudan vaadinin karşısında titreye titreye.

Değil mi ki sesinize daha iyi yanıt veremiyorum, sert davranın bana. Size vermeyi başaramadığım yüreğe el koyun.

Yıldırım saçan sevginiz bedenimin bütün saydamsızlığını, arkamda sürüklediğim ölümlü her şeyi yakıp kül etsin ya da camlaştırsın!

Varlığınızı hissetmediğim yerlerde her şeyden sıkılıyorum, sevginizin esinlediği yaşam dışında yaşam bilmiyorum artık.

23 Haziran

"Üzgün olmana; Benim yüzümden üzgün olmana şaşırma. Sana sunduğum gönenç senin mutluluk sandığın şeyi sonsuza dek dışlıyor."

Sevinç. Sevinç... İncil'inizin sırrının, Rabbim, tamamıyla bu tanrısal sözle özetlenebileceğini biliyorum: Sevinç. Sözünüz tüm insanlık öğretilerini bununla alt etmiyor mu? Her yüreğin sunduğu erdem kadar sevince izin veriyor.

Sevince erişemeyen her Hıristiyan İsa'nın çilesini gereksiz kılıyor, böylece ağırlaştırıyor. İsa'nın çarmıhını taşımak iste-

227 1. Korintliler, XV, 32. Gide'in notu: "O zamanki görüşüm artık bana çok doğru görünmüyor. Aziz Pavlus'nun istediği şey yalnızca İsa'nın dirilişini kendi dirilişimizin ve sonsuz yaşamımızın güvencesi olarak görmemiz değil mi? Her türlü gerçek sevinç olasılığını bu inanca dayandırmak istiyor. (Ocak 1934; bu metnin provalarını düzeltirken yazıldı)". Söz konusu olan *Numquid et tu...?* adlı metnin *Œuvres complètes*'teki baskısının provalarıdır (VIII. cilt).

mek, acılarını benimsemeyi arzulamak armağanının değerini bilmemek değil midir? En azından, Rabbim, tapılası acınızın anısına, izin verin yüreğim minnetle ve sevgiyle ağlasın. Dünyanın günahlarını kaldıran Tanrı Kuzusu, Tanrı'dan başka kimin buna gücü yeter, kimin hakkı vardır?[228] Günahlarımız seni çarmıha çiviledi Rabbim, ama çarmıha gerilmen bizi kurtardı. Günahlarımızın kefareti için, insanın oğlu, Tanrı'nın kendini ortaya atması; böylece sevgisini can çekişmeye sürüklemesi... Ruhum, bu anlatılmaz gizeme eğil.

Git ve bundan böyle günah işleme diyor İsa zina işleyen kadına.[229] Gerçek Hıristiyan ruh İsa'nın acı çekmesine yol açan günahtan nefret eder.

26 Haziran

Mutluydum; Siz mutluluğumu bozdunuz. Kıskanç Tanrı, susuzluğumu giderdiğim tüm pınarları acılıkla zehirlediniz, öyle ki artık yalnızca Samiriyeli kadına sunduğunuz suya susuyorum.

"Tanrı'nın kendisi açgözlülüklerine ket vurduklarının düşmanıdır" sözünü okudum Pascal'de bu sabah.

"... Doymak bilmezlik Tanrı'yı kullanıp dünyanın tadını çıkarır; iyilikseverlikse bunun tam tersini yapar."[230]

Haziran sonu

Orduların tanrısı, sesin nasıl da olağanüstü, buradan duyuluyor gürleyişi! İngiliz ufkunda, dörtnala kalkmış zaferin sesi ya da daha çok top gümbürtüsü, gururlarının kalıntılarının üstünde çok büyük bir sevinç dansı gibi. Ev kıpırdıyor, çatırdayıp titriyor. Gece nasıl uyunabilir, gündüz nasıl düşünülebilir, bilirken orada...

Ah! Sonunda açılmıyor mu kapak, bu yerinden oynamayı reddeden menteşenin çıkardığı ses değil mi?

228 "İşte, dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu" sözüne gönderme (Yuhanna, 1, 29).
229 Yuhanna, VIII, 11.
230 Pascal, *Pensées*, 502, yay. Lafuma.

Ah! Rabbim, kırlarımızda yeniden daha barışçı zambakların açması için toprağı böyle kanla mı sürmek gerekiyordu?

"Demek bu mucizelere inanmıyorsunuz?"

"Aklımı köşeye sıkıştırmaya çalışmayın. Onu öne çıkarmadığımı iyi biliyorsunuz. Bugün İsa'nın o mucizeleri gerçekleştirmediğini bana kanıtlasalar, onun sesine duyduğum güven sarsılmaz; öğrettiklerine yine de inanırım."

"Kısacası, mucizelerine inanmıyorsunuz."

"Ne! Mucizelerinden ötürü mü O'nun tanrısal olduğunu düşünüyorsunuz siz! Ne! Siz de O'na inanmak için bir mucizeye mi ihtiyaç duyuyorsunuz? 'Öğretmenimiz, senden doğaüstü bir belirti görmek istiyoruz'[231] diyen 'kötü yürekli ve zina yapan halk' gibi."

"Kısacası, inanmıyorsunuz..."

"Son sözü size bırakıyorum."

3 Ekim

... Elini sürekli uzatıyor, gurursa tutmayı reddediyor.

"Demek hep, ağır ağır, uçurumun hep daha derinlerine gömülmeyi yeğliyorsun, öyle mi?"

"Bu kokuşmuş bedenin kendiliğinden senden kopacağını mı düşünüyorsun? Hayır; tabii sen ondan kopmazsan."

"Rabbim, siz araya girmezseniz önce beni bütünüyle kokuşturacak. Hayır, gurur değil bu; siz de biliyorsunuz! Ama elinizi tutabilmek için bu kadar değersiz olmamak isterdim. O'nun ışığı beni temizleyeceğine alçaklığımla lekelenir bu halde..."

"Sen de iyi biliyorsun..."

"Bağışlayın Rabbim! Evet, yalan söylediğimi biliyorum. İşin doğrusu şu ki, nefret ettiğim bu bedeni hâlâ Siz'den daha çok seviyorum. Çekiciliğini kurutamamak beni öldürüyor. Sizden yardım istiyorum, ama gerçekten vazgeçmeden..."

"İçinde cennetle cehennemi evlendirmek isteyen zavallı.[232] İnsan kendini Tanrı'ya ancak bütünüyle verebilir."

231 Matta, XII, 38.

232 William Blake'in *Cennet ile Cehennemin Evliliği*'ne gönderme. Gide Blake'in kitabını 16 Ocak 1922'de okuyacaktır. Jacques Raverat 23 Ekim 1911 tarihli bir mektubunda ondan söz eder (Londra'dan yazılmış mektup, *B. L. J. D.*). Gide bu kısa kitabı okuduğu yıl 1 Ağustos 1922 tarihli *La N.R.F.*'e çevirecektir.

"Tanrı'dan onca uzun zaman uzak durduktan sonra, O'na döner dönmez, gönence, birliğe, esrimeye ulaşamamana şaşırıyor musun gerçekten? Onlara ancak yakınlıkla ulaşılır."

20 Ekim, akşam

Tanrım, yarın size hizmet edebilecek kadar dinç olmama izin verin, yüreğim yokluğunda artık mutluluğu bulamayacağımı iyi bildiğim o şevkle dolsun.

21 Ekim, akşam

İzin verin, Tanrım! Yarın sabah size ihtiyaç duyayım.[233]

22 Ekim

Rabbim, sevgiye özgü olmayan her şeyi söküp atın yüreğimden.

Kendi içimizde temizlememiz gereken şey Tanrı imgesidir.

Rabbim, duam tertemiz ruhlarınki gibi Siz üstüme eğildiğinizde Siz'e geri dönen yansımanızdan başka bir şey olmasın.

Rabbim, bana lütfunuzu sekteye uğratmayın da Siz'e dua etmeyi bırakmayayım.

26 Ekim

Beni ayağa kaldırın Rabbim, çünkü karşınızda alçalıyorum. Sevgi olmadığında İblis saldırıyor bize.

233 Gide *Günlük*'e 30 Kasım 1929'da şöyle yazar: "Yeni *Numquid et tu...?* baskısına (ben artık burada değilsem ya da unutursam) iyiliksever bir arkadaşımın çok yarım yamalak andığım ama kolayca anlaşılabilecek tümceye –'İzin verin, Tanrım! Yarın sabah size ihtiyaç duyayım'– şu notu eklemesini istiyorum: 'Bende kusur bulmaya meraklı kimi yorumcular bunu yalnızca bilinçsiz bir umursamazlık itirafı, Tanrı'yı bekletme, O'nu yarına bağlı kılma arzusu olarak görmek istedi. Bense kafamdaki düşüncenin bambaşka olduğunu, bu tümcenin tek anlamının (inanmak için onu yerine koymak yeter) şu olduğunu söylüyorum: Tanrım, uyandığımda ilk Siz'i düşüneyim, tıpkı akşam en son Siz'i düşündüğüm gibi; 'yarın sabah size ihtiyaç duyayım' o *ihtiyacı* o anda zaten duymadığımı göstermiyor kesinlikle'" (Bibl. de la Pléiade, eski baskı, s. 957).

29 Ekim

(Fénelon'un bir *Lettre spirituelle*'ini okuduktan sonra.[234])

Tanrım, artık yarıklara dönüşen tüm yaralarımla geliyorum Size; ruhumun altında ezildiği tüm günahlarımla...

7 Kasım

Tanrım, izin verin bu dünyada sivrilenlerden olmayayım!

İzin verin başarılılardan olmayayım!

İzin verin mutlulardan, hoşnutlardan, bir eli yağda bir eli balda olanlardan; alkışlananlardan, kutlananlardan, kıskanılanlardan olmayayım!

20 Haziran (1917)

Yedi ay savsakladıktan sonra, Suzanne Allégret'ye[235] verdiğim bu defteri dün geri alıp yeniden yazmaya başladım. Okuduktan sonra söylediği birkaç söz beni hem bu sayfaların anlamı hem de kimilerinin onları gözü pek bulabileceği konusunda aydınlattı, – ama aynı zamanda, özellikle ne denli yetersiz olduklarını gördüm. İnsan düşüncesini doğrulamayı daha ileri götürebilmek için, onu doyurucu bir ifadede biçimlendirmek için bekliyor – zihnin yaşlanmasını ve olgunlaşmasını bekliyor; bu olgunluğun hep daha büyüyeceğini umuyor; ama elde ettiği şey yorgunluk, kurala ve yerleşik düzene bir tür boyun eğiş oluyor, bu da alçakgönüllülükten çok korkudan, zayıflıktan ve yılgınlıktan ileri geliyor belki.

Şimdi eskiden açtığım, sonra üstlerini bin bir dalla örttüğüm, sınırlarını bile işaretlemediğim eski yolların izlerini buluyorum.

Düşüncem en gerçek halini en gözü pek olduğu anlarda sergiliyordu. Ben ondan değil, kimi arkadaşlarımda yarattığı

234 Fénelon'un birçok mektubu Gide'in sonrasında ileri sürdüğü düşünceleri ortaya çıkarabilir, ama özellikle 19 Temmuz 1712 tarihli mektubunda şöyle yazar: "Bütün evin en küçüğü, en yoksulu, en uysalı, en düşüncelisi, en içe kapanığı, en düzenlisi olun" (S. de Sacy baskısı, Techener, 1861, I. cilt, s. 124).

235 Papaz Élie Allégret'nin eşi Suzanne Allégret.

korkudan ürktüm. Ey yüreğim! Katılaş her türlü uzlaşmayı öğütleyen bu yıkıcı sempatiye karşı. Neden hiç sarsılmadan, kendi çizgimde ayak diremiyorum ki!

15 Haziran (1919)

İngilizce yorum Matta'dan gözümde (o zaman olduğu gibi) aşırı bir önem kazanan bir parça konusunda gözlerimi açtı:

And he that taketh not his cross, and followeth after me, is not worthy of me.[236]

Elimin altındaki üç Fransızca yorum bunu şöyle çevirmiş: *Çarmıhını almayan ve* ARDIMDAN GELMEYEN, *bana layık değildir.*[237] İyi de İsa'nın demek istediği şey bu mu gerçekten? Daha çok: *Çarmıhını almayan ve* ARDIMDAN GELEN'den – demek ki öncelikle çarmıhını almadan ardımdan gelmek isteyenden söz etmiyor mu?

– Vulgate'a başvuruyorum. Evet, öyle: *Et qui non accepit crucem suam, et sequitur me, non est me dignus.*

Rabbim, kişi ancak çarmıhını yüklenip, Sizi izleyebilir.

Ama ayrıca şöyle de demiyor musunuz? *Siz işlenmiş ve yüklenmiş olanlar; hepiniz bana gelin – sizi yatıştıracağım; – çünkü boyunduruğum rahat, yüküm hafiftir.*[238]

Ruhu eğen hazdır, tek başımıza taşıdığımız her şey; çarmıh yüküyse onu ayağa kaldırır, *Sizinle* taşıdığımız her şey.

İsa'nın ruhu konusundaki en ciddi yanılgılardan biri Hıristiyan ruhunda sık sık gelecekteki yaşamla sonsuz yaşam arasında ortaya çıkan karışıklıktan ileri gelir.

İsa'nın önerdiği sonsuz yaşam, tüm öğrettikleriyle bizi katılmaya çağırdığı o sonsuz yaşamın gelecekle ilgisi yoktur; bizi ölü-

236 Matta, X, 38. Türkçe Kutsal Kitap'ta: "Çarmıhını yüklenip ardımdan gelmeyen, bana layık değildir" (ç. n.).

237 Segond, Crampon, Osterwald böyle çevirir. Yeni Antlaşma'nın Bibliothèque de la Pléiade baskısında, Michel Léturmy'nin şöyle çevirdiğini belirtelim: "Arkamda çarmıhını almayan, bana layık değildir." Bu çeviri Gide'in önerdiği yoruma uygundur.

238 Matta, XI, 29-30. Bu alıntı epey farklı olduğu için Fransızcasından çevirdik. Kutsal Kitap'ta şöyle geçiyor: "Boyunduruğuma girin ve benden öğrenin, böylece canlarınız huzur bulur. Boyunduruğum kolay taşınır, vereceğim yük de hafiftir" (ç. n.).

mün ötesinde beklemez; ona anında ulaşamıyorsak, bir gün ulaşabileceğimizi umamayız (bu konuda yine Mark Rutherford'un yazdığı çok güzel parçaya bakmalı, 1. cilt, s. 108-110[239]). İsa'nın sözlerinde tanrısal bir ışık var, insanların onu soldurmak ya da açık anlamını değiştirmek için tüm becerilerini kullanmaları gerekti. Ama onları yeni bir yürekle, çocuksu bir ruhla yeniden okuyana yeniden ışıldıyorlar.

İsa: *Bir kimse yeniden doğmadıkça Tanrı'nın Egemenliğini göremez* derken, Nikodim'i sonsuz yaşama, anında sonsuz yaşama katılmaya çağırır – çünkü *Canını kurtarmak isteyen, onu yitirecek*, ama yeniden doğan, yeniden doğmak için kendi yaşamına sırt çeviren, O'nu izlemek için kendinden vazgeçen kişi ruhunu gerçekten canlı kılar, Sonsuz Yaşam'a yeniden doğar, Tanrı'nın Egemenliğine girer.[240]

İsa'nın kuyu başında Samiriyeli kadına öğrettiği şey de bu değil mi? *Benim vereceğim sudan içen sonsuza dek susamaz.*[241]

Bir kez daha, bu dersin anlamı önyargılı olmayan biri için öyle açık ki, bu sabah anlatıyı Crampon'un çevirisinden yine okurken, şu sözcüklere takıldım kaldım: *Benim vereceğim su, içende SONSUZ YAŞAMA DEK fışkıran bir su kaynağı olacak.*[242]

– Nasıl olur? Yanıldım mı yoksa? İsa sonsuz yaşamdan genelde gelecekteki bir durum olarak öğretildiği gibi mi söz ediyor? *Dek* bu anlama geliyor; ama bu yanlış bir yorum değil mi? Vulgate'ı açıp okuyorum: *Sed aqua quam ego dabo ei, flet in eo fons aquae* SALIENTIS IN VITAM AETERNAM.[243]

(Segond çevirisi ve Osterwald çevirisi de: SONSUZ YAŞAMA KADAR *fışkıran bir su kaynağı* diyor. Bu sözlerin anlamı böylece çarpıtılıyor.)

239 Bu sayfalara Pierre Leyris'in *Autobiography of Mark Rutherford* çevirisinde rastlarız: "Sur l'immortalité" (Fasquelle, 1959, s. 135-138).
240 Yuhanna, III, 3.
241 *Agy*, IV, 14.
242 *Agy*, Türkçe çeviride: "Benim vereceğim su, içende sonsuz yaşam için fışkıran bir su kaynağı olacak" (ç. n.).
243 Gide'in notu: "Neyse ki A. Westphal böyle çevirmiş – Ama Latince *in*'de yeri geldiğinde *dek* görülebilir. Yunanca metne başvurmak gerek." Westphal'in çevirisi şöyledir: "Ona vereceğim su, içinde sonsuz yaşamda fışkıran bir su kaynağı olacak."

Saat geliyor. İŞTE, O SAAT ŞİMDİDİR diyor İsa hemen sonrasında. *Venit hora,* ET NUNC EST.[244] O saati ölümün ötesinde bekleyen boşuna bekliyordur. Yeniden doğduğun saatte, o suyu içtiğin anda, Tanrı'nın Egemenliğine girersin, sonsuz yaşama katılırsın. *Size doğrusunu söyleyeyim,* diye yineler her yerde İsa, *sözümü işitip beni gönderene iman edenin* SONSUZ YAŞAMI VARDIR (*olacaktır* demez, daha o anda *vardır* der)... *ölümden yaşama geçmiştir. Transiit a morte in vitam* (Yuhanna, V, 24).

1926 BASKISINA KISA ÖNSÖZ[245]

Sınırlı sayıda basılacak, bir kişisel yazılar derlemesi, dediniz bana. Bu koşullarda, bu küçük kitabın yeniden basılmasını kabul ediyorum.

Alçak sesle söylenen sözler haykırılırsa, tonlama bozulur.

Bence bilinmeyi hak etmeyen giz yoktur; ama mahremiyet gün ışığına dayanamaz. Yine bence ruhun kovukları yüreğin ve bedenin gizlerinden daha gizlidir, daha gizli olmalıdır. "İnancımı değiştirseydim", bu değişimi herkesin bilmesine katlanamazdım. Belki davranışlarıma yansıyan bir şeyler olurdu; ama yalnızca birkaç yakınım ve bir rahip bunu anlayabilirdi. Kulaktan kulağa yayılırsa, bu benim isteğim dışında olur, edebimi incitip örselerdi. Bence bunda şaşıracak ya da eğlenecek bir şey yok. Bu Tanrı'yla benim aramda. En azından kişisel olarak böyle hissediyorum ve bu sözcüklerle, yankı uyandırmış birtakım inanç değişikliklerini yermek istemiyorum.

İnanç değiştirmiş olsaydım, kuşkusuz böyle konuşmazdım. İnanç değiştirmiş olsaydım, yazılarımla ve bir örnek oluşturarak, insanların inancını da değiştirmeye çalışırdım, tıpkı inanç değiştirmiş ünlülerimiz gibi. Ama inanç değiştirmedim. Ne Protestan'ım ne Katolik; ben yalnızca Hıristiyan'ım. Ayrıca tam olarak bu sayfaların sergileyeceği tanıklığın değeri konusunda yanılgıya düşülmesini istemem. Hiç kuşkusuz bugün de tüm

244 Yuhanna, IV, 23.
245 *Numquid et tu...?* adlı metnin Pléiade Yayınları'ndan çıkan ikinci baskısı söz konusu.

kalbimle onların altına imza atarım. Ama savaş sırasında yazıldıkları için, o zamana özgü belli bir kaygıyı ve karmaşayı yansıtıyorlar hâlâ; hiç kuşkusuz bugün de altlarına imza atarım atmasına ama belki artık böyle bir şey yazmam.

Bunun arkasından gelen durumun daha iyi olduğunu ileri sürmüyorum; aynısı olmaması benim için yeterli. Dürüstlükten bu konuda okuru uyarıyorum.

Bir şey daha:

Numquid et tu...? adlı metnin parçalarının alındığı defteri yeniden okurken, en gelenekçi Katolik'in bana kalırsa onaylamayacağı hiçbir şeyi ortaya koymamaya özen gösterdim. Benim istediğim şey uzlaşmak, yoksa anlaşmazlık değil; namusluluk ve iyi niyet yol gösteriyordu bana. M. Massis'e kendi diniyle benimkinin aynı olamayacağını gösterdiği için teşekkür ederim.[246] Bu konuda kuşkuya yer yok artık, Tanrı'ya şükür.

246 Bkz. Henri Massis, "L'Influence d'André Gide", 15 Kasım 1921 tarihli *La Revue universelle*'de; sonradan *Jugements*'a alınmıştır.

YAPRAKLAR

Ne Tanrı'ya inanır ne Şeytan'a.
(Halk arasında söylenen bir söz)

O zamana dek Şeytan'a inanmak için kesinlikle Tanrı'ya inanmanın gerekmediğini pek fark etmemiştim; doğrusunu söylemek gerekirse, Şeytan imgelemimde daha hiç belirmemişti; Şeytan'a bakışım bütünüyle olumsuzdu; onu gıyaben mahküm ediyordum; çevresini Tanrı'yla sınırlandırıyordum; Tanrı'yı da her yere yaydığım için, *Öteki*'ni hiçbir yerde başlatmıyordum. Her şekilde, onu yalnızca doğaötesi bir varlık olarak kabul ediyordum, o sonbahar akşamı Jacques Raverat beni onunla tanıştırdığında da önce gülümsemekle yetindim.[247]

Ama birtakım kuruntularım vardı ve ben kendimi bırakmadan önce, o cinin aklımı çelmeye çalışırken bana çekici gelen şeylere ulaşmaya izinli olduğuma, bu iznin benim için zorunlu olduğuna beni inandırması gerekiyordu. Kimi zaman İblis önermeleri tersine çeviriyor, işe zorunlulukla başlıyordu; şöyle akıl yürütüyordu – çünkü İblis Akıl Yürüten'dir: "Senin için zorunlu olan şeye nasıl olur da izinli olmazsın? Vazgeçemediğin şeye zorunlu demeye razı ol. En çok susadığın şeyden vazgeçemezsin. Vazgeçemediğin şeye günah demeyi bırakmaya razı ol. Böyle kendinle savaşarak yıpranacağına", diye ekliyordu, "yalnızca dışarıdaki engellerle savaşmaya başlarsan, çok güçlenirsin. Savaşmayı öğrenenin karşısında hiçbir engel duramaz. Hadi, alt et artık kendini ve namusluluğunu. Doğruluğunu, bir atılımın basit bir uzantısını kalıtımsal bir alışkanlık olarak; edebini utangaçlık, çekingenlik olarak; erdemini de kararlılıktan çok bir kendini koyuverme olarak görmeyi öğretmedim mi ben sana...?"

Kısacası, arzumu daha da gemlemektense ona boyun eğmenin ağırıma gitmesini kanıt olarak gösterip, bundan yarar-

247 Gide ile Raverat arasında, Gide'in görünüşe göre burada andığı 25 Eylül 1914 tarihli görüşmesinden çok sonra, 2 Temmuz 1918'de yazılmış bir mektuptan başka, Şeytan'la ilgili bir konuşmanın izine rastlayamadık (*B. L. J. D.*).

lanıyordu. Kuşkusuz, yokuşlu yolda ilk adımları atmayı göze alabilmem için, biraz yüreklilik, hatta kararlılık gerekti.

Bu çağrıda şeytanca bir şeylerin olduğunu ancak çok sonra anlayabildiğimi söylememe bile gerek yok. O sırada kendi kendime konuştuğumu, bu aldatıcı konuşmayı kendimle yaptığımı sanıyordum.

İblis'ten söz edildiğini duymuştum; ama onunla tanışmamıştım. Çoktandır içimde yaşıyordu, ama onun daha farkında değildim. Beni ele geçirmişti; kazananın ben olduğumu, evet: kendime karşı kazananın ben olduğumu sanıyordum, çünkü ona teslim olmuştum. Beni kandırdığı için, kendimi yenik hissetmiyordum. Meydan okuyarak ve kendisine inanmadığım için, onu benliğime yerleşmeye çağırmıştım, tıpkı söylencedeki birtakım eşsiz üstünlükler karşılığında ruhunu ona satan –ondan yarar sağlamasına karşın *o*'na inanmamakta ayak direyen– adam gibi.

Kötülüğün olumlu, etkin, girişken bir ilke olduğunu daha anlamıyordum; o sıralarda gölgenin ışık eksikliğinden oluştuğu gibi, kötülüğün de iyilik eksikliğinden oluştuğunu sanıyor, her türlü etkinliği gönül rahatlığıyla ışıkla ilişkilendiriyordum. 1910'da, arkadaşım Raverat bana ilk kez ondan söz ettiğinde, gülümsemekle yetindim. Ama sözleri yine de yüreğime derinlemesine işledi: "Ben işe" diyordu, "Şeytan'a inanmakla başladım..." (Cuverville'deki çalışma odasındaydık, öğleden sonra Milton'ı birlikte okuduktan sonra, Şeytan konusu açıldı.) "*Onu hissediyordum*, ona inanmak daha hissetmediğim Tanrı'ya inanmamı sağladı." Şaşkınlığıma fazlasıyla ironi karıştığı ve onun da pek ciddi olmamasından çekindiğim için: "Şeytan'ın asıl gücü" diye sürdürdü ağırbaşlılıkla, "asla sanıldığı gibi olmamasından kaynaklanıyor. İnsanın onun burada olduğuna inanması bile ona karşı çok önemli bir şey. Onu iyi tanıyabilmenin en iyi yolu hiç gözden kaçırmamak."[248]

Sözlerini dikkate almamın tek nedeni Jacques Raverat'ya duyduğum derin sevgiydi. Onları artık içimde taşıyordum, ama

248 *Günlük*'te, 1910'da, bu konuşmanın izine rastlanmıyor. Anlaşılan, Gide tarihleri karıştırıyor ve Raverat'yla gerçekten Milton'ı okudukları 25 Eylül 1914'teki konuşmayı anıyor.

ancak uzun süreli bir katmanlaşmadan sonra filizlenen tohumlar gibi; doğrusunu söylemek gerekirse, topraktan çıkmaları kendimi bütünüyle bir yardım işine vermişken, bu yardımseverlik zemininde İblis figürünün bana daha açık seçik göründüğü o savaş yılını buldu.

Yaşamımıza gizlice girivermesini sağlayan büyük yanılgı genelde sesini yalnızca ayartma anında ayırt etmek istememiz; ama o hazırlık yapmadan önce saldırmaya seyrek kalkışır. Bizden çok daha zekidir, özellikle akıl yürütmede gizlenir; daha alçak gönüllü olsaydık, *Cogito ergo sum*'da[249] onu görebilirdik. Bu *ergo* Şeytan'ın mahmuzudur.[250] Kimi ruhları gücüyle ele geçiremeyeceğini, onları kandırması gerektiğini bilir.

Mantık yoluyla açıklamaktan vazgeçilen şeyi birdenbire ortaya çıkışla açıklamak için kalkıp, cinin varlığını, burada olduğunu ileri sürmenin birçok kişiye daha önceki gün bana da olduğu gibi saçma görüneceğini biliyorum; daha az tembel, daha incelikli bir psikolojinin bu hayaleti yeniden sarsmayı başaracağını söyler onlar. Evrimci açıklamanın Tanrı'nın ayağını kaydırdığını söyleyen de onlardır. Yanıt olarak yalnızca cini daha önce *varsaymadığımı*, bunun sayesinde bütün yaşamöykümün gözümde aydınlandığını; benim için en karanlık şeyi ansızın anladığımı, öyle ki bu varsayımın tam olarak sorularımın ve daha önceki hayranlığımın biçimine büründüğünü söyleyebilirim.

Özgürlüğe kavuştuğu anda bir ruhtan daha görkemli ne olabilir? Özgürlüğe kavuştuğunu sanırken tutsak düşen bir ruhtan daha acıklı ne olabilir?

Sonradan, bu cinin adının söylemek istediğim şeyin gerçek adı olup olmamasını hiç umursamadım, onu kolaylık olsun diye böyle adlandırdığımı kabul ediyorum; sonradan biri gelip onun cehennemde değil de kanımda, böğrümde ya da uykusuzluğumda yaşadığını bana gösterirse, bu yolla onu yok ettiğini mi sanır? Ben: İblis deyince, bu sözcüğün neyi tanımladığını biliyorum, Tanrı sözcüğünün neyi tanımladığını bildiğim kadar açık seçik biçimde. Herhangi bir erdemin yokluğunda onun şeklini çizerim.

249 Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" sözü.
250 Fr. *ergot* (ç. n.).

Benden daha zeki olduğundan, beni kötülüğe sürüklemek için bulduğu her yol onurlu davranmayı sürdürmek için ileri sürebildiğim her şeyden alabildiğine daha değerli, daha yanıltıcı, daha inandırıcı, daha güzel, daha ustalıklıydı. Onları asla tek başıma bulamazdım. *Cogito ergo Satanas.*

Oysa O şöyle hareket eder:

"Öncelikle beni var ettiğin için teşekkür ederim! Evet; senin hoşluğunun beni yarattığını sen de iyi biliyorsun. Eskiden var olmadığımı sen de iyi biliyorsun, ama hiç kuşkusuz Tanrı'ya inanmak için benden yararlanmaya gereksinim duydun; sana benimle savaşman için yardım edecek bir Tanrı'ya."

"Tanrım! Tüm bunlar nasıl da karmaşık! Ben Tanrı'ya inanıyorum. Benim için önemli olan tek şey Tanrı'nın varlığı, yoksa seninki değil; ama ondan kuşkulanmamı istemen senin var olduğunu kanıtlıyor."

"Bırak şimdi bu lafları! O kadar da aptal değilsin! Kuşkularını, tiksintilerini, sıkıntılarını sırtıma yüklemek için yarattın beni. Seni rahatsız eden her şey benden sorulur; seni alıkoyan her şey. Gururun zihninin bükülüşüne karşı çıkıyorsa benden sorulur! Benden sorulur kanın kaynıyorsa, mizacın değişkense. Benden sorulur aklının diklenmesi. Benden sorulur bedeninin başkaldırması. Benden sorulur açlığın, susuzluğun, yorgunluğun. Benden sorulur eğilimin. Kısacası, beni öyle güzel bir yere oturttun ki kimi zaman beni Tanrı'yla karıştırdığını düşünüp şaşırıyorum. İşin eğlenceli tarafını sana söyleyeyim, bundan böyle Birine Öteki olmadan inanamayacaksın. Bahçıvanın öyküsünü dinle biraz..."

"Canına yandığım! Biliyorum; sen de mesellerle konuşmayı biliyorsun."

"Kendimi yalnızca tek bir yolla ifade etmem ben."

"Çünkü sırasıyla zihinle, yürekle, duyularla konuşuyorsun; kendimi bir taraftan korurken, öteki tarafım açık kaldığı için, sen çevremde dönüp, hep çıplak tarafa sesleniyorsun."

"Birbirimizi ne kadar da iyi tanıyoruz! Her şeye karşın, istersen..."

"Ne?"

"Çok iyi arkadaş olabiliriz!.."

1917

1 Ocak

Hava daha ne kadar puslu, iç karartıcı olabilir bilmiyorum. Bu sabah yörede yaşayan tüm iyi yürekli insanların iltifatlarına katlanmak gerekiyor.

Dün akşam *Victory* çevirisini gözden geçirirken ne kadar çok çalışmak gerekeceğini görünce yılgınlığa kapıldım. Isabelle Rivière'e ve onun çeviride *bağlılığın* hissettirilmesi gerektiğine ilişkin çocukça kuramlarına verip veriştiriyordum – bu düşüncesi kendi çevirisinin dil yanlışlarıyla, beceriksizliklerle, ses uyumsuzluklarıyla, biçimsizliklerle dolup taşmasına yol açıyor. Oysa bu işten kurtulacağımı, bir tek baştan okumak gerektiğini düşünüyordum... Ama şimdi beni on beş gün daha yaşlandırıyor.

5 Ocak

Epey kaygı verici bir kafa yorgunluğu; baş dönmeleri vb. Yine de epey iyi çalıştım. Yanımda *Grüne Heinrich*'i[1] okuyan Em.'i kıskanıyorum; ama beni Conrad'dan çok uzaklaştırabilecek şeyleri elimin tersiyle itiyorum. Gazeteleri okumak zaten bir hayli zamanımı alıyor, sık sık o anları daha iyi kullanabileceğimi düşünüyorum. Zihinsel açıdan yalnızca Maurras ve *Dépêche de Rouen* (Destin'in makaleleri[2]) bana biraz doyurucu geliyor.

1 Gottfried Keller'in *Yeşil Heinrich*'i. Gide onun bir bölümünü 1927'de *La N.R.F.*'e çevirecektir.

2 Charles Maurras'ın makaleleri *L'Action française*'de yayımlanır. *La Dépêche de Rouen et de Normandie* kendini "cumhuriyetçi demokrasinin sözcüsü" olarak tanıtır, yani *L'Action française*'in tam tersi bir tutumu benimser. Yalnızca başyazılar "François" imzasını taşır, bu günlük gazetenin yazı işleri müdürü (Gide'in soyadını Destain diye yazdığı) Fernand Destin'in

Öteki gazetelerin yaygaraları utanç verici (doğal olarak *Journal de Genève*'i ayrı tutuyorum).

Mercure'ün son sayıları epey ilgi çekici. Gourmont gideli beri derginin ağırlık kazanması ilginç.[3]

Son günlerde, (daha önce sonunu bildiğim) mi minör *Prelütler*'i; ilk defterdeki la bemol majörü; ilk defterdeki (*İyi Düzenlenmiş Klavye*) mi majör *Füg*'ü ezberledim. İlk defterdeki (Busoni) mi minör *Füg*'de oktav çalıştım. Albeniz'in *Lavapiés*'ini gözden geçirdim.

6 Ocak

Çeviri. Ne kadar yorucu olursa olsun, bu iş beni eğlendiriyor. Ama öyle çok zaman alıyor ki! Her şey yolunda gittiğinde, ortalama bir saatte yarım sayfa çevirebildiğimi hesapladım (Heinemann baskısı – *Typhon*'dan söz ediyorum[4]). Sonucun çok iyi olacağına inanıyorum; ama kim fark edecek?.. Önemi yok.

Önceki gün *Crime de Sylvestre Bonnard*'dan uzun parçalar okudum.[5] Bu yarı akademik tarz beni çileden çıkarıyor. İncelikten, özentiden geçilmiyor!.. Sterne ile Xavier de Maistre arası bir şey... Yeniden eleştiriye soyunmam gerekseydi, çatlardım kesinkes.

7 Ocak

Maurras'a yazmayı düşündüğüm mektubu tuttum; aslında dün akşam, *L'Action française*'deki Souday'ye karşı, onun aynı günün tarihini taşıyan *Le Temps*'daki makalesine yanıt olarak yazılmış yazıya öfkelenerek kaleme almıştım onu.[6] Tüm bunları kesip mektubumun taslağına iğneledim. Ama olacak şey miydi bu! Souday'nin

takma adıdır. Destin *Günlük*'ün 1939 baskısında bu bölümü okuyunca, mutluluğunu dile getirir (*Paris-Soir*, 14 Kasım 1939).

3 Remy de Gourmont 1915'te ölmüştür.

4 Gide bir yandan Isabelle Rivière'in *Victory* çevirisini gözden geçirirken, bir yandan da Conrad'dan *Typhon*'unu çevirir.

5 *Sylvestre Bonnard'ın Suçu*, Anatole France.

6 5 Ocak tarihli *L'Action française*'in "Le Revue de presse"inde, Souday'yi Alman severlikle suçlayan, "*Der behkante 'Temps' Redakteur*" adlı bir makale yayımlanır. *Le Temps* bugünkü *Le Monde* gibi öğleden sonra yayımlanır ve ertesi güne tarihlendirilir.

savunuculuğuna mı soyunacaktım! Sonra bunu makalesine karşılık, başka makaleler de yazması umuduyla yaptığımı söylemezler miydi?[7] Üstelik doğru olduğunu düşündüğüm birtakım düşünceleri savunduğu için Souday'yi savunmam gerektiğine gerçekten inanıyor muydum? En iyi olasılığı düşünsek bile, Maurras ne yapardı? Bana şöyle yazardı: "Sevgili Gide, yüce gönüllülüğünüz sizi onurlandırıyor, ama uyarılarınıza ihtiyacımız yok bizim; biz ne yaptığımızı biliyoruz; sizin gibi gelgeç birine sarsıcı gelen şey izlediğimiz çizginin doğruluğudur: Doğruluk gereği, el koymaya ihtiyaç duyduğumuz yerler, ezmeye ihtiyaç duyduğumuz kişiler var. Siz özellikle ezilen kişiye bakıyorsunuz; bizse dosdoğru yürümeye bakıyoruz vb." Kuramı biliyorum; kimi zaman Fransa'yı kurtarmak için onun gerekli olduğunu düşünüyorum. Ama ruhu yitirilecekse, canını kurtarmak neye yarar? Kimi zaman eski Fransa'nın oluşturduğu o parlak gerçeklik aynasının soluklaştığını gördükçe, içimi adsız bir üzüntü kaplıyor.

Bu arada, Maurras'ın her gün yazdığı makaleler dört dörtlük her şeye karşın.

8 Ocak

Benim savım şu:

Söz konusu olan şey Fransız'ı Fransız olduğu için değil; geri kalanlardan daha güzel olduğu için yeğlemek.

"Bunun geri kalan her şeyden daha güzel olduğunu düşünmenizin nedeni Fransız olmanız tam da."

"Külahıma anlat! Berlin pazarında bile olsa Cézanne'ların değerini öğrenmeye razıyım."

Almanya'daki en iyi şeylerin Fransız'a en yakın ya da en azından, Prusya'dan en uzak şeyler olduğunu görmek bana nasıl güven veriyor anlatamam.

Nasıl olur! Bu halklar kanlarını mezarda boşuna mı birbirine karıştırdı!

Nasıl olur! Aralarına kazdığınız çukuru onca ölü dolduramayacak mı!

7 Paul Souday 12 Şubat 1913 tarihli *Le Temps*'da *Retour de l'enfant prodigue*'i, 1 Temmuz 1914'te de yine aynı gazetede *Caves du Vatican*'ı övmüştür.

11 Ocak

Birkaç gündür Anılarıma vereceğim adı düşünüyorum; çünkü kesinlikle ne *Anılar*, ne *Hatırat* ne de *İtiraflar* demek istiyorum. Başka herhangi bir adın sakıncasıysa, bir anlam içermesi. Anlamı sınırlandıran *Et ego*... ile anlamı genişletip yönlendiren *Tohum Ölmezse*... arasında kararsızım.[8]

Yine de sonuncuda karar kılacağımı düşünüyorum.

18 Ocak

Epey iyi çalıştım; bu defterdeki sessizlik ondan.

Önceki gün Em.'e kısa bir süre önce temize çektiğim Anılarımın beşinci bölümünü okudum.[9] (Daha yapılacak ufak tefek birtakım değişiklikler var.)

Ah! Isabelle Rivière'in şu çevirisi nasıl da vasat, ne kadar çok zamanımı alıyor! Daktiloya çekilmiş her sayfaya ortalama bir saat harcıyorum. Her şeye karşın aşırı gururlu olmasını göz önüne alarak, metnine olabildiğince az dokunuyorum, sonucun başarılı olacağından kuşkuluyum; adımı koyacağımı sanmıyorum. Conrad bile yalnızca kendisine, kitabına ve "iyi yapılmış iş"e duyduğum sevgiden yırtındığımı anlamayacak, aklından bile geçirmeyecek kuşkusuz.

Typhon'a daha da çok çaba ve zaman harcıyorum; ama o en azından kendi işim, gönlüme göre yapıyorum, altına sevinçle imzamı atarım.

19 Ocak

Toby dün akşam öldü. Hastalığının evrelerini günü gününe yazmadığım için kendimi suçluyorum. Criquetot'daki seferberlikten beri veterinerlik yapan domuz kasabına yazıp, içini açması için gereken aletlerle gelmesini istedim. Neden öldüğünü

8 Gide sonunda *Et ego*... (Ve ben...) yerine ikinciyi, Yuhanna (XII, 24) alıntısını seçecektir.

9 Bu bölüm özellikle kuzini Madeleine'i annesinin utanç verici davranışlarından ötürü dua ederken görmesiyle ve *Schaudern*'le, demek ki Gide'in çocukluğundaki travmatik "ürperişler"le ilgilidir.

anlamıyorum... Ur diyor Mathilde Roberty. Sinirsel durumu ne olursa olsun hastalığını daha da şiddetlendiriyordu tuhaf bir biçimde. Gerçekten akla gelebilecek en nevrastenik köpekti. Her türlü fobisi vardı; çitlerin, duvarların dibinden yürüyor; yanınıza hep en uzun yoldan geliyor; merdivenden çıkarken başı dönüyor; ancak kimse bakmazken yemek yemeye cesaret ediyordu. Şekere bayılıyordu; ama bir parça uzattığınızda, yere bırakıyor, bir köşeye çekilip karalar bağlıyordu. Dolayısıyla onu asla ödüllendiremiyordunuz; eğitilebilecek gibi değildi, sözünüzü bir tek aç bırakarak dinletebiliyordunuz, o zaman bile kolay değildi... İlk günlerde, daha tanımazken ve yola getirebileceğimi sanırken, ona zorla bir kaşık şekerli kahve verdiğim için beni hiç bağışlamadı sanırım. Ama ne zaman vuracak gibi yapsam hırçınlaşıyor; ya da değneğimi kaldırdığım anda cehennemin dibine kaçıyordu; ya da yere işiyordu. Ona bakmak da çok güçtü; üstünden kene ayıklamak istediğinizde, ya elinize eldiven ya da ona burunsak takmanız gerekiyordu; yine de birçok kez vazgeçmek zorunda kaldım; üstelik eski duvarlara, yol kenarındaki çalılara sürtünme merakı en berbat şeyleri silip süpürmesine neden oluyordu; tüylerini taramak için bile bir sürü önlem almanız, karın tüylerine dokunmamanız gerekiyordu. Beni kim bilir kaç kez kudurmuş gibi ısırdı!

Başka köpeklerin yanındayken canlanıyor, onlara kendini sevdirmeye çalışıyordu. Kızışmış dişimizin kokusu onu kendinden geçiresiye azdırsa da hiçbir şey yapamıyordu, kaldı ki başka herhangi bir dişiyle de durum değişmiyordu; aslında kendisini dişi köpekler kadar azdıran, kışkırtan, kediymişçesine arkasına düşen yaşlı dişi kedimizin karşısında da durumun değişmediğini söylemeye gerek yok. Daha saçma, daha şaşırtıcı bir oyun olamaz; saatlerce, günlerce, onun yanında, arkasında canı çıkıyordu Toby'nin.

Günün büyük bölümünü makak gibi bel omurlarının, ayaklarının ve tuhaf bir biçimde ön ayaklarının arasına çıkardığı bütün sağrısının üstünde oturarak geçiriyor, çükünü bir onur nişanı gibi rozet hizasına kaldırıyordu.

Onu bana Porto-Riche vermişti, sık sık görüştüğü Copeau'dan bizde de aynı ırktan bir dişi olduğunu öğrenmiş. Hiç kuşkusuz,

ondan kurtulmak istiyordu. Kesinkes iş başında gördüğü için ona "Joseph" adını vermişti.

Toby altı haftadır yemek yemeyi reddediyordu. Em. ona başta çok şiddetli seyreden ishalini sanırım kesen şeker parçalarıyla güç vermeye çalışıyordu. Zayıflıktan öleceğini düşünüyorduk, derken... Ama bunu otopsiden sonra anlatacağım.

İnsan yalnızca düşünmekten ya da yazmaktan kişisel bir yarar sağlamadığı şeyleri iyi yazıyor, iyi düşünüyor. Ben bu Anıları kendimi savunmak için yazmıyorum. Kendimi savunmama gerek yok, sonuçta kimse beni suçlamıyor. Ben suçlanmadan önce yazıyorum bunları. Beni suçlasınlar diye yazıyorum.

20 Ocak

Mathilde'le yüksek sesle Giraudoux'nun ilk sayfalarına hayran kaldığımız *Retour d'Alsace*'ını okuyoruz.[10] Ama aradan zaman geçtikçe, bir minyatürcü fırçasıyla betimlenmiş o dokunaklı olaylara tanık olmaktan rahatsız olmaya başladık. Ama, diyecektir, Alsace'taki olayları bilmediğimiz sürece, yaşadığımız şeyin dokunaklı bir yanı yoktu ve hâlâ betimlediğim gibiydi. – Hiç kuşkusuz, zaten işin en dokunaklı yanı da bu; ama bu Giraudoux'ya karşın hissediliyor. İtiraf edeyim, sonuna kadar, tüm bu hoşluğu olması gereken yere oturtacak birkaç yiğitçe sayfaya rastlayacağımı umdum.

Domuz kasabı gelmedi; dolayısıyla neden öldüğünü anlayamadan Toby'yi gömmek zorunda kaldık.

Journal de Genève Müttefiklerin Amerika'ya verdiği yanıtta Ermeniler konusunda üzücü bir sessizlik sergilendiğine dikkat çekiyor. Anadolu'dan dönüşte yazdığınız cafcaflı makalelere değdi doğrusu ey Barrès. Ben de oralardan daha yeni dönüyorken, o makalelerin içimde uyandırdığı öfkeyi anımsıyorum. Bana kalırsa, yaptıklarımızın ve etkimizin orada umutsuz demesek

10 Giraudoux'nun 17 Ağustos-26 Ağustos 1914'te tuttuğu günlük. "Mathilde" Mathilde Roberty'dir.

de hâlâ gelip geçici, belli belirsiz olduğunu anlamak için azıcık sağduyu yeterdi.

Dalga sizi taşıdığında her türlü çaba yeterli olur; ama sular çekilince, ama dalgayla boğuşmak gerektiğinde... yeterli olmayan her türlü çaba yıkıma yol açar.

21 Ocak

Mathilde Roberty bu akşam gidiyor. Burada geçirdiği süreç boyunca Anılarımı yazmaya ara verdim. Onlara yeniden dalmayı iple çekiyorum. Onları bana yazdıran şeylerin hiçbirine daha ulaşamadım, dokunamadım bile. Belki de giriş kıvır zıvırıyla fazla oyalandım. Bunun yanı sıra, ölüm düşüncesi yakamı bırakmıyor, kendi kendime şu soruyu sormadığım tek bir gün bile yok: Birden, bugün, bir saat içinde, hemen, her şeyi yarıda bırakmam gerekseydi, söylemem gereken şeylerden geriye ne kalır, ne kendini gösterirdi? Önlemlerden, ertelemelerden ötürü, ayrıca en iyiyi sürekli daha elverişli zamanlara bırakma saplantısıyla, *her şeyin* daha söylenmesi gerektiğini, şimdiye dek hazırlanmaktan başka bir şey yapmadığımı düşündüm. Buna karşın, yaşama, kendi yaşamıma hiç güvenmiyorum; bu tasa yakamı bırakmıyor, onun birdenbire... tam da sonunda açık açık konuşma, temel ve gerçek şeyleri söyleme yürekliliğini gösterdiğim anda sona ermesine tanık olmak. Artık bundan beni hiçbir şey vazgeçirememeli.

22 Ocak

Marie Macquin Em.'e kardeşi Ghéon'dan söz ederken şöyle yazmış:

Şevki hayranlık uyandırıyor. Beni geçti. Arkasından giderken soluğum tıkanıyor.

L'Action française Meclis'teki son oturumu anlatırken doğal olarak M. Abrami'nin[11] sözlerini es geçmiş. "Bu genç millet-

11 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Albani" yazıyordu, el yazmasına bakarak düzelttik.

vekilinin savaşın başında er olarak silahaltına alındığını, bir buçuk yıl cephede savaştığını, adının günlük emirlerde beş kez övgüyle anıldığını, özellikle Verdun önünde savaş madalyası aldığını; üstelik yedi yıl kaldığı Yunanistan'ı yakından tanıdığını" söylemiyor (bunları aynı günün *Le Temps*'ından öğreniyoruz). (M. Abrami hükümetin Yunanistan'a karşı tutumunu sorguluyor.) Ölçülü, anlaşılır, gereksiz belagate başvurmayan konuşması tam da kamuoyunu en iyi aydınlatabilecek türden; sonuç olarak, kamuoyunu yönlendirmeyi sürdürmek isteniyorsa, es geçilmesi gereken türden. Buna karşılık, Pressemane'ın tam anlamıyla gülünç, beceriksiz konuşması eksiksizce aktarılmış. O konuşmanın kendi içinde hiç önemi yok, Briand'ın yanıtı önerisinin anında reddedilmesini sağlayan oyu getirdi; ama insanları Parlamento'ya karşı kışkırtacak bir konuşma; bu da her zaman işe yarar!

Örneğin Valentine ya da Ghéon Abrami'nin konuşmasını okusaydı, kesinkes heyecanlanır, Briand'a duydukları güven de biraz sarsılırdı. Ama *L'Action* tam da bu yüzden onların okumasına izin vermiyor. Briand'ın iktidarda kalması iyi bir şeyse haklı; yerini başkasına bırakması daha iyi olacaksa haksız. Ama sorun tam da burada. Bu gazeteler asla kamuoyunu aydınlatmaya çalışmıyor; kamuoyunu biçimlendirmeye çalışıyorlar. Valentine gibi bir okur onların insafına kalıyor. Şurası kesin ki, ben de Meclis'teki o oturumu yalnızca *L'Action française*'den öğrenseydim, tıpkı Valentine gibi düşünürdüm.

23 Ocak

Mathilde'in karşısında elim kolum bağlandı yine, piyano çalarken ne zaman birinin beni dinlediğini hissetsem böyle donup kalıyorum. Belleğim bile en iyi bildiğim parçanın daha ilk ölçülerinde bocalıyor. Son günlerde kusursuz bir biçimde çaldığım en kolay prelütleri (ilk defterdeki fa diyez minör ve ikincisindeki do minör[12]) denesem de boşuna; ikircikli, sarsak, karmakarışık şeylerden başka bir şey çıkaramıyorum; piyano bile tatsız dokunuşlarımla iğrenç sesler çıkarıyordu; on iki yaşındaki yeteneksiz bir çocuk gibi çaldım.

12 Bach'ın *İyi Düzenlenmiş Klavye*'sinin prelütleri.

Geçen gün, Darius Milhaud'ya da Chopin'in *Scherzo*'sundaki, notlarımda anıştırdığım bölümü göstermek isteyince buna benzer bir tutukluk yaşadım.[13]

25'i

Çok şiddetli olmayan, ama sabrımı sınayan, rahatsız edici baş ağrılarıyla kesilen çalışma. Her şeye karşın çalışmak istemenin akıllıca olmadığını, bunun ağır bir yorgunluğa neden olabileceğini artık biliyorum. Erteliyor, ayak sürüyorum; bugünü gözden çıkarmaya boyun eğersem, yarının daha iyi olacağına kendimi inandırmaya çalışıyorum. Önemli olan şey cesareti yitirmemek, karamsarlığa düşmemek.

Zihnimin bir sevinç okyanusunda *lauter* ve *munter*[14] seyrettiği zamanlar...

30 Ocak

Jean-Christophe'a döndüm: *Le Buisson ardent*'a geldim, başlangıcı kesinlikle dikkat çekici. Kimi zaman görünüşte pek de Fransızlara özgü nitelikler sergilemeyen bu barbarca, yontulmamış, sanattan, incelikten yoksun kitabın Fransa'da hâlâ kuşağımızın ürettiği en önemli, en azından en tipik kitap olduğunu düşünüyorum. Başım böyle ağrımasaydı, bu konuyla ilgili daha çok şey yazardım.

1 Şubat

Anılarımdaki, en azından ilk bölümdeki insana "düşünür" ünü kazandırabilecek tüm görüşleri ve değerlendirmeleri attım. Doğru yerde görünmediler gözüme; benim için her şey sanat aklına boyun eğiyor.

Fleurs du mal'e yazdığım önsözdeki, başta Helleu'nün çağrısına uyarak eklediğim birkaç paragrafı da bu yüzden atmıştım.

13 Chopin *Scherzo*'ları *Chopin Üzerine Notlar*'da sık sık ele alınır.
14 Almanca "saflıkla ve canlılıkla".

Aşağı yukarı on gündür kar altındayız. Öğleden sonranın ortasında bile karlar erimiyor, rüzgâr bayırların arkasına öyle çok kar yığdı ki, kenarlarında uzanan yolda hendek kazmak gerekti. Altta kalan yolların hepsi çevredeki tarlaların hizasına dek doldu. Her zamanki yoldan[15] yürüdüğümüzde, uyluklarımızın üst kısmına kadar gömülüyoruz; yok oluyoruz; tarlaların ortasından yürümek gerekiyor, tabii sınırlarını seçebilirseniz talihlisiniz; sınırı geçerseniz, çukura düşüveriyorsunuz. Dün akşam uzun uzun baktım, Em.'i de rüzgârın karın üstündeki neredeyse ayırt edilemeyen, ama sürekli hareketini göstermeye götürdüm; bütün ova hareket halindeki kar tozlarının ince örtüsünün altında bulanıklaşmış gibi; o örtü kumun kumullarda yaptığı gibi yer hizasında ilerliyor; batan güneş onu alacalandırıyordu.

Dün, iki koca çalı çırpı demetini Aubin'lere götürmeye gittim, onları almaya gelen iki küçük kız için fazla ağırdılar. El arabasını almıştım, ama tekerleği kara gömülüyordu, giderken biraz zorlandım. Daha küçük öbür üç çocuk annenin beni buyur ettiği odadaydı. Kadın karşımda kırılıp bükülüyordu, çünkü saçlarını toplamamıştı, "kızamık" yüzünden saçlarını açık tutmak zorunda olduğunu anlattı durdu. Saçları çevresinde bir palyaço peruğu gibi kabarmıştı. O evden daha pis bir yer olamaz. Çocuklar on camdan altısını kırmıştı; boş yerlere kreton germişlerdi.

Üç ufaklık küçücük bir ateşin güçlükle çırpındığı ocağa çömelmişti yalınayak; saçkıranlı, sıracalı, raşitik çocuklardı, ama her şeye karşın gülümsemenin, alaycı alaycı gülümsemenin yolunu buluyorlardı; üçü tavşan yavruları gibi birbirine sokulmuştu, yoksulluğun onları neredeyse sarıp sarmaladığı hissediliyordu. Madam Hérouard onlara "sığır haşlama" yapıp getirdi, zavallı aptal anne Em.'in verdiği etle bunu yapabilecek biri değil.

15 Gide burada *routine* (rutin, alışkanlık) sözcüğünü kullanıyor. Sözcük kökeni açısından "küçük yol"u tanımlasa da genelde bu anlamda kullanılmıyor. Yine de bağlam Gide'in bu anlama gönderme yaptığını düşündürüyor (ç. n.).

27 Şubat, Cuverville

Dün bir hafta geçirdiğim Paris'ten döndüm. Jeanne'dan gelen bir telgraf hemen gelmemi söylüyordu, don Villa'da bir su borusunu patlatmış, mahzeni, servis merdivenini vb. su basmış. Buradan giderken ağır bir kafa yorgunluğu, baş dönmeleri vb. yaşıyordum. Paris'in eğlencesi beni epey dinlendirdi. Kesinlikle çalışmaya, onun zihnimde yol açtığı aşırı gerginliğe biraz ara vermem iyi oldu. Anılarımı altıncı bölümün sonuna dek ilerlettim, demek ki uzun, büyük boyutlu yaklaşık yüz seksen sayfa yazdım.[16] *Typhon* çevirisini bitirdim (yalnızca birkaç sayfa kaldı), bir sürü fûg ve prelüt ezberledim. (*İyi Düzenlenmiş Klavye*; *Envansiyonlar*; *Süitler.*[17])

Hiçbir şeyin farklı bir yorgunluktan daha dinlendirici olmadığını ilke edinmiştim; ama burada belki de belleğimden beklediğim çaba (yine belleğime başvuran) çeviridekine fazla yakındı.

Gelişimden birkaç saat önce, Em.'e bir yavru tavşan getirmişler; onu çiftlik avlusunda, bir çalı çırpı demetinin arkasında büzüşmüş halde bulmuşlar. Em. onu besleyebileceğimi düşünmüş; ama dört yıl önce yaşadığım deneyimi üzüntüyle anımsıyorum hâlâ. Yine de ona önce kaşıkla, sonra damlalıkla biraz ılık süt vermeye çalıştım. Yavru tavşan debelenmedi, ama boğazını öyle kasıyordu ki neredeyse hiçbir şey içirilemiyordu. Onu odamın yakınındaki, yarı yarıya talaşla dolu bir sepete koymuştum. Bu gece, kıpırdandığını duyunca, yine beslemeye çalışmak için kalktım; sütü bir mumun üstünde ılıtırken, dışarıda garip hayvan sesleri duydum, bir dişi tavşandan geldiğini düşündüm. Birden yavru tavşanın da onu duymuş olabileceği, onun için böyle çırpındığı geçti aklımdan. Öte yandan onu beslemekten umudu kesince, cebime koyup dışarı çıktım ve çitten atlayarak, aşağı yukarı gündüz buldukları yere koydum. (Saat gecenin 2'siydi.) Keşke ne yaptığını öğrenebilsem! Gece ne yazık ki çok soğuktu; bu sabah kırağı otları gümüş gibi parlatıyordu; paçayı sıyıramamasından korkuyorum...

16 Altıncı bölüm 1884 yılını, özellikle Gide'in Lionel de R. (Val-Richer'de karşılaştığı François de Witt-Guizot) ve Armand Bavretel'le (Émile Ambresin) arkadaşlığını işler.

17 Bach'ın *2 ve 3 Sesli Envansiyonlar*'ı, BWV 772-801. Aynı besteciden *Süitler* *İngiliz Süitleri*, *Fransız Süitleri* ya da *Partitalar* olabilir.

1 Mart

Yeniden işimin başına dönmekte çok zorlanıyorum. Anılarımla ilgili yazdığı her şey, bir daha düşününce, gözüme acınası oranda *dine aykırı* ve hafif görünüyor. Her türlü karara karşın zihnimin boyun eğdiği bu sarkaç hareketi, bir tek dış koşullar ve bedensel durumum daha çok coşmama izin verse, beni yeniden aşırı bir serbestliğe sürükleyebilir. Bir budala olduğumu, suçumun zihnimin Katolik öğretisini daha iyi anlamasını sağlamak için onu yapay biçimde eğip bükmek olduğunu görüyorum. O *ululama eğilimini* biliyorum, hiç kuşkusuz gençliğimde yararlı bir tutumdu, ama bugün geçerli değil[18]; onu artık yalnızca bir zayıflık, acınası bir alçakgönüllülük, başkalarının üstünlüğüne aptalca bir inanışın, kendimden emin olamamamın, yalnızca benimki olduğu için kendi düşüncemden vazgeçtiğimin kanıtı, bir yadsıma olarak görebiliyorum.

Söz konusu olan Tanrı karşısında alçakgönüllü olmak değil, insanlar karşısında alçakgönüllü olmak, bu her zaman gizli hastalığım oldu benim; kaldı ki Dostoyevski'de ve Baudelaire'de de aynı şeye rastlıyorum. Örneğin Francis Jammes gibi tehlikenin yalnızca gurur tarafında olduğunu düşünen, alçakgönüllülük konusunda yalnızca yüz buruşturmayı bilen birinin asla anlayamayacağı bir şey. (Bu üstünlük sergilemediği şeyleri bilmemesinden, yadsımasından kaynaklanıyor.)

"Kimseye güvenmediğimde, harikalar yaratıyorum"[19]
Madam de Sévigné, 25 Şubat 71 tarihli mektup.

7 Mart

Yeni bir çölümsü alandan geçiyorum. Aylaklıkla, bir tek yaşlanmakla geçen iğrenç günler. Dışarıda, dondurucu rüzgâr, yağmur. Savaş.

Çok büyük bir çabayla, birkaç saatte, Anılarıma bir sayfa daha yazmayı başardım, sevinçli olduğum zamanlarda birkaç

18 Gide *Günlük*'ünde Goethe'nin"Zihnim doğal olarak ululamaya yöneliyordu" sözünü anmayı sever.
19 *Lettres de Madame de Sévigné*, Hachette, 1862, II. cilt, s. 82.

dakikalık bir iş bu oysa. Tuvalini kirletmekten korkan bir ressam gibi, bir süre vazgeçmenin, ruh halimin düzelmesini beklemenin akıllıca olacağını düşünüyorum.

Barbusse'ün *Feu*'sünü okudum[20]; zeki olmaya çalışmadığı sürece dört dörtlük; düşünmekle böbürlendiği, konuşmaları savaşla ilgili vardığı sonuçlar gibi sonlara yönlendiren son bölümler tiksindirici. Kitapta bir havacının yarı gizemci sözleri var, katılırsınız gülmekten. Kesinlikle Barbusse en çok buna önem veriyor. Buna karşılık, kimi bölümler hayranlık uyandırıyor: "La Permission", "Volpatte et Feuillade."[21]

Madam de Sévigné'nin yeniden okumak için yanıp tutuştuğum, Paris'e gittiğimde on bir ciltlik hoş Techener baskısını yirmi beş franka aldığım *Lettres*'i.

8 Mart. Akşam

Ölüm düşüncesi bütün gün yakamı bırakmadı. Şuracıkta, hemen yanımda, dibimde gibi.

10 Mart

Dün, her şeye karşın biraz çalışabildiğim biraz daha iyi bir günden sonra, akşama doğru, tam yatmaya gidecekken tuhaf bir baş dönmesi başladı – kaldı ki mide bulantısı, söz gelişi bir kırıklık hissetmiyordum, ama öyle şiddetliydi ki oturduğum koltuktan kalkabileceğimden emin değildim.

Bu sabah ayakta kesinlikle duramıyorum; denediğimde, çevremdeki her şey allak bullak olduğu için, önce yere yuvarlanacağımı sandım, ancak kendimi yeniden yatağa atmaya zaman bulabildim – bunları yazma gereksiniminden çok, zaman geçirmek için yatakta yazıyorum. Kanı kurutulmuş biri gibiyim.

Paul-A. Laurens, daha Biskra'da birlikte olduğumuz günlerde, İncil'deki kimi sözlere aşırı anlam yüklememi ya da en azından, söylediğine göre, ancak rahiplere uyabileceği açıkça belli

20 Henri Barbusse'ün *Ateş*'i.
21 "İzin" ve "Volpatte ve Fouillade" (Gide burada yanlış yazmış [ç.n.]).

olan şeyleri herkese yöneltmekle eleştiriyordu beni; bu konuda Kilise onu onaylıyor mu bilmiyorum; yine de kendi düşüncesi olduğundan kuşkuluyum. – Oysa tam tersine, İncil'i ne zaman açsam, doğrudan ve bireysel olarak bana seslenildiğini hisseder, ivediliğini saptırdığımız ya da ertelediğimiz anda İsa'nın öğretisinden hiçbir şeyin anlaşılmayacağını düşünürüm.

Dün de uzun zamandır el sürmediğim Kutsal Kitap'ımı alınca, rastlantı sonucu İsa'yla "on sekiz yıldır içinde hastalık ruhu bulunan" kadının karşılaşmasına denk geldim. O "iki büklüm olmuş, belini hiç doğrultamayan"[22] kadında nasıl olur da kendimi bulmazdım?

Bunu aslında yeşil defterime yazmalıydım; ama kalkıp bulamayacak kadar tembelim; üstelik çok uzun süredir oraya bir şey yazmadım.

Pazartesi

Neredeyse dokunabildiğim, iki saat boyunca birlikte dolaştığım ya da kollarında Cehennem'in basamaklarından yuvarlandığım X.'in hayaletinin ortalığı kırıp geçirdiği perili, iç karartıcı gece. Bu sabah kalktığımda kafam boş, zihnim dağınık, sinirlerim acı içindeydi, kötülüğe karşı savunmasızdım. Yine de gece bütünüyle hazza teslim olmadım; ama sabah onu izleyen tiksintiden bile yararlanamadığım için, o görünüşteki direncin daha da kötü bir şey olduğunu düşündüm. Şeytan'la konuşmaya başlamak her zaman büyük bir hata, çünkü nasıl başlarsak başlayalım, o her zaman son sözü söylemek istiyor.

Salı

Dengeme yeniden kavuştum sayılır. Oldukça iyi çalıştım. – Dün akşam, Sainte-Beuve'ün bir makalesinden, Madam de Sévigné'nin mektuplarını iyi bir baskıdan okumadığımı öğrenince çok canım sıkıldı. Buna karşın, onu bırakıp, büyük Paris baskısına kavuşmayı beklemekte zorlanıyorum. 16 Mart 1672 tarihli mektuptaki ölümle ilgili düşüncelerden daha güzel bir şey var mı? Erişilemez bir beceri.

22 Luka, XIII, 10-11.

Yüksek sesle Wells'in *Mr. Britling Sees it Through*'sunu okuyoruz.

22 Mart

Bir önceki haftaya dek, Anılarımı yazmakta elimden geldiğince ilerledim (Albert Jalaguier'yle –adını değiştirdim– dokunaklı konuşma ve onun arkasından ortaya çıkan düşünceler[23]). Ama çabalarken, bir noktayı aşmanın akıllıca olmadığını biliyorum. Beni bir süre oyalayıp, kendimden, çalışma masamdan, beklediğim çaba yüzünden belleğimi bir o kadar bitkin düşüren piyanomdan koparacak bir şey istiyorum. Paris'e gitmeye karar vermiştim, ama her geçen gün farklı nedenler beni alıkoydu – biri de Em.'i burada yalnız bırakmanın yarattığı sıkıntı. Dolayısıyla, bir haftadır, günden güne, hem sabrediyorum hem sabırsızlanıyorum, ne ciddi ciddi çalışmaya yeltenebiliyorum ne de kendimi yeterince oyalayabiliyorum. Hava korkunç; buz gibi; iki gündür kar yağıyor.

Doymak bilmeden, eşsiz bir coşkuyla Sainte-Beuve okuyorum – Chateaubriand üstüne yazdığı makalenin ikinci bölümünde çok önemli anlayışını (daha doğrusu programını) keşfettim (*Nouveaux Lundis*[24]).

23 Mart

Gece çok kar yağdı. Almanların geri çekilmesinin[25] ardından barınacak yerleri olmayan askerlerimizi düşündükçe insanın yüreği daralıyor, o geri çekilme de düşündükçe, daha çok... Ama burada artık savaş konusunu açmamaya kendime söz vermiştim. Bu sabah, gökyüzü ışıl ışıldı. Saat 4'te Cuverville'den ayrıldım; nereye gittiğimi pek de bilmeden – bu defteri burada bıraktım.

23 Gide'in 1894'te görüştüğü bir sınıf arkadaşı söz konusu. *Tohum Ölmezse*'de, VII. bölümde Bernard Tissaudier adıyla ortaya çıkar.

24 Bkz. *Nouveaux Lundis*'nin III. cildi (Garnier frères): "Chateaubriand jugé par un ami intime en 1803". Sainte-Beuve orada gerçekten de yönteminin manifestosunu yazmıştır.

25 Almanların Arras ile Soissons arasında geri çekilmesi.

Ghéon'dan çok dokunaklı bir mektup geldi.[26] Ama seyrek ve çekingen heveslere kapılmama karşın, ruhum genelde dikkatsiz ve kapalıydı – kendisini uzaklaştıracak yola yönelmeye razı olamayacak kadar âşık olmuştu günahına.

Toulouse yolculuğu (Bagnols-de-Grenade).
Carcassonne.
Les Sources.[27]

19 Nisan

Dün akşam, saat 4'e doğru, posta arabasıyla Cuverville'e döndüm. Hemen Van Bever'e yazıp (kopyasını sakladım), Th. Gautier ile Baudelaire'le ilgili, dergisinin gereksinimleri için konferansımdan güçlükle çıkardığım makalenin yerine bana oldukça doyurucu gelen "Préface aux *Fleurs du mal*"i (Pelletan'dan yeni baskı) koymasını istedim.[28]

Bu sabah hava çok güzel – nihayet.

Küçük André Allégret. Tanıdığım en *born in exile* çocuk.[29] İkiyüzlülüğe mahküm. Yalan Okulu. Onun bana gizemli gelen o kadar çok özelliği var ki! İleride ne olmak istediğini sordum. Yürekten inanarak: "Büyükelçi" diye yanıt verdi.

Pek gizleyemediğim şaşkınlığımın onu kırmış olmasından korkuyorum.

26 Ghéon'un 16 Mart tarihli, Gide'in kendisine gönderdiği "yeşil defter"i (sonradan *Numquid et tu...?* olacaktır) okuduktan sonra kaygılarını dile getirdiği, ayrıca subayların uçarılığı konusunda tutucu bir eğilim sergilediği mektup. Gide 22 Mart'ta, ona Cuverville'den yanıt yazacaktır.

27 Gide Bagnols'e Eugène Rouart'ı, Carcassonne'a da izin alan Alibert'i görmeye gider (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 156-159). Oradan Les Sources'a, amcası Charles Gide'in mülküne geçer.

28 Gide burada Nisan 1914'te Vieux-Colombier Tiyatrosu'nda verdiği ve metninden "Théophile Gautier" adında bir makale çıkardığı (*Incidences*'ta yayımlanmıştır, s. 153-155) konferanstan söz ediyor. Gide bu makaleyi sonunda *Écrits nouveaux* dergisi için Paul Boudry'ye verecektir. Makale orada Kasım 1917'de, "Théophile Gautier et Charles Baudelaire" adıyla yayımlanır. Gide'in Van Bever'e yazdığı mektuplarda bu konferans metninin yayımlanmasıyla ilgili bir ize rastlanmaz.

29 André Allégret Marc Allégret'nin ağabeylerinden biridir. Gide burada 1916'da okuduğu, *Born in Exile* (Sürgünde Doğmuş) (Gissing) adlı romana gönderme yapıyor.

Patetik Sonat'ı[30] gözden geçirip yeniden üstünde çalıştım – kimi bölümlerine neredeyse bütün yolculuğum boyunca takıldım kaldım. İyi bir piyanoda, artık bana doyurucu gelecek biçimde çalabilirim; ama Beethoven'daki duygusallık bugün Bach'taki dalgın tapınmadan daha az etkiliyor beni.

Dün akşam öyle bir tuzağa düştüm ki! Öğle yemeğini büyüleyici Prenses Murat'yla birlikte (sanırım sık sık görmekten zevk alacağım tek tük *hanımlardan* biri[31]) evinde yediğim J.-É. Blanche bana:

"Bu akşam Boylesve'in evine gelin; Paris'te olduğunuzu biliyor, sizi görmek onu mutlu edecektir" dedi.

Saat 5'e doğru, kapısını çaldım. Daha girişte karşıma çıkan ipekli manto yığını dikkatimi çekti; yaşlı uşağa kalabalık mı diye sordum.

"Çok değil."

"Hanım var mı?"

"Birkaç hanım var." – Ben gitmeye davranınca: "Ah! Mösyö'nün görmediği şey mi bu!", sonra duraksamama aldırmadan, beni salona aldı – daha doğrusu: itti. Birden çalçene kadınlar toplantısının ortasında buldum kendimi; on kişiydiler, aralarındaki tek erkek Boylesve ortada duruyordu.

"Bütün bu hanımları tanıyorsunuz" dedi bana; çevremde dört dönen Madam Boylesve'in yanında, belli belirsiz bir tonla adları saydı: Madam Mühlfeld, Madam Paul Adam, Madam Capiello, Madam Blanche, Madam Chaumeix[32], Madam Edmond Jaloux vb. Üstümde yolculuk giysilerim, kaba sarı ayakkabılar, önceki günden bir yaka vardı, manşet takmamıştım... Madam Mühlfeld yine de enseme yapışıp, beni densizlik etme korkusuyla *aşırı* nazik olmak zorunda bıraktı. Çay içildi; küçük gruplar halinde alçak sesle konuşuldu; arada sırada çok tatlı bir sesin biraz daha yüksek bir tonla dile getirdiği bir zırva duyuluyordu. Jaloux

30 Beethoven, nº 8 opus 13, 1799.

31 Prenses Murat (1876-1911) başkalarının yanı sıra Stravinski'nin de mesenidir.

32 Madam Leonetto Cappiello ressam L. Cappiello'nun eşi. Madam Paul Adam ve Madam Mühlfeld'in kardeşidir. Madam Chaumeix *Journal des débats*'nın baş yazarı André Chaumeix'in eşidir.

içeri girdi, daha şimdiden kendine fazlasıyla güveniyordu, Paris'e iyiden iyiye kök salmıştı. Birkaç hanım gitti, konuşma genelleşti; demek istediğim o ki, din konusu açıldı. Salon oyunlarında olduğu gibi:

"Peki ya siz Madam, siz Tanrı'ya inanıyor musunuz?" diye soruluyordu.

Jaloux Tanrı'ya değil, papaya inandığını söyledi; arka arkaya birçok kez yineledi: "Evet! Ben Tanrı'ya değil, papaya inanıyorum. Söylediğim gibi Madam, Tanrı değil benim inandığım, papa."

Birden geri dönünce ne kadar boş olduğunu hissedebilmek için Paris salonlarından bir süre uzak durmak gerekiyor.

Jaloux içeri girince, hanımlar arasında bir hareket olmuştu; hepsi "azgın deniz"[33] oyunundaki gibi yer değiştirdi, öyle ki oradan ayrılırken onları tanıyamadım, elleri gelişigüzel sıktım ya da öptüm, kimisini sıkmayı unuttum, hiç kuşkusuz bir sürü patavatsızlık yaptım. İyi de ne yapayım! O seslerin tonundan, o giyim kuşamdan, o tutumlardan, o elbiselerin, şapkaların, gülümsemelerin çekidüzeninden daha birörnek, daha yapay bir şey olamaz.

21 Nisan

Bayıla bayıla *Antoine et Cléopâtre* çevirisine daldım.[34] *Typhon*'un daktiloya çekilmiş halinde son değişiklikleri yaptım (birinci bölüm).

İyi çalışma (yalnızca *Antoine et Cléopâtre* çevirisi) ve piyano. Albeniz'in geçen yıl ezberlediğim parçalarını gözden geçirmeye başladım.

Beethoven'ın *Sonatlar*'ının ilk defterini gözden geçirdim. Neden bugün ilk sonatları küçümsüyormuş gibi yaptıklarını bilmiyorum; kimilerinin yükselişi karşı konulmaz, yenilikleriyle ve

33 Köşe kapmacayı andıran, oyuncuların yer değiştirirken denizin dalgalarını akla getirdiği bir oyun (ç. n.).

34 Shakespeare'in *Antonius ve Kleopatra*'sı. Gide Nisan-Kasım 1917'de, dansçı ve mesen Ida Rubinstein'ın 1915'te ısmarladığı bu çeviri üstünde çalışır. İlk gösteri Haziran 1920'de gerçekleşir. Çeviri Temmuz, Ağustos ve Eylül 1920 tarihli *La N.R.F.*'te, sonra 1921'de kitap halinde Lucien Vogel'den çıkar.

doğru vurgularıyla her türlü itirazı alaşağı ediyorlar. Ama duygusallıktan ve gereksiz yinelemelerden iğreniyorum.

29 Nisan

Son günlerde düzenli olarak iyi çalışıyorum. Büyük bir ilgiyle *Antoine et Cléopâtre*'ın üç büyük sahnesini çevirdim. Albeniz'in parçalarını gözden geçirip geliştirdim. – Derken, dün öğleden sonra, birden baş dönmeleri ve baş ağrısı yeniden başladı. Yeniden bu deftere sarılmam mı gerekecek?

30 Nisan ya da 1 Mayıs

Dün Copeau'ya; bugün Conrad'a yazdım.[35] Hava ılıklaştı, gökyüzü ışıl ışıl. Kendimi nasıl da genç hissederdim, yakında elli yaşına gireceğimi bilmesem! – Ama olayların yarattığı kaygı yakamıza yapışıyor; bundan söz etmekten kaçınıyorum, ama başka bir şey düşünemiyorum.

Yüksek sesle *Britling*'i okumayı sürdürüyoruz.

Daha 1914'ün son haftalarında defterlerimden birine şöyle yazmıştım: "Savaş kimilerinin ileri sürdüğü gibi yıllarca sürerse, sonunda her ülke bitkin tükenmiş bir halde kendi sınırlarına dönecek."

İnsan kimsenin kendisini kesinlikle dinlemediğini bilince, konuşmayı, yazmayı sürdürebilmek için her şeye karşın belli oranda gizemcilik –ya da bilmem ne– gerekiyor.

Baştan aşağı, zeminden başlayarak, gördüğüm tek şey özensizlik, bilinçsizlik, namussuzluk. Bunlar arasında basit, dürüst bir kişi kahraman gibi görünüyor – ya da enayi gibi.

Ödev ya da daha laik bir dille konuşursak, yasa duygusu o denli zayıfladı ki, yasanın bir kez biraz sertçe uygulanması insanları

35 Jacques Copeau 21 Ocak'ta, Vieux-Colombier'nin ve *La N.R.F.*'in şubesini açma amacıyla New York'a gitmiştir (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 152-153 ve s. 166-167). Gide'in sözünü ettiği mektup 30 Nisan tarihlidir (bkz. *agy*, s. 172-174). Conrad'a yazdığı mektup bulunamamıştır.

zorbalık var diye bağırmaya itebiliyor. Bir yasanın "yürürlükte olması" sözü kadar saçma bir şey olabilir mi?

Yozlaşmanın hazzı en az incelenmiş şeylerden biri; insanların öncelikle damgalamaya çalıştıkları her şey için geçerli bu.

3 Mayıs

Göğün ışıltısı şu günlerin iç karartıcılığını azaltmıyor. Son saldırının neden olduğu, basının boşuna saklamaya çalıştığı düş kırıklığı ülkenin üstüne karabasan gibi çöktü.[36]

Silah yoluyla sonuç alınabileceğine gitgide daha az inanıyorum. Rus Devrimi'nden beri, toplumsal sorunların bu çok büyük savaşı yutacağını açıkça görüyorum. Almanya'yı bir cumhuriyet olarak görmek artık beni umutsuzluğa düşürmüyor.

"Peki ama ya İngiltere?"

"Bütün Avrupa devletlerini birer cumhuriyet olarak görmekten söz ediyorum; savaş başka türlü bitmez. Çünkü ne Almanya bizi yenebilecek, ne biz Almanya'yı yenebileceğiz; yensek bile, zaferimizin başımıza bozgundan bile daha çok bela açmasına engel olamayacağız. Bugün sorulması gereken soru şu: Bunu kabul etmeye yanaşmadığımız için daha ne kadar insan ölecek?

Halkların direnişine fazlasıyla, üstelik çok hayranlık uyandırıcı bir sürü erdem karışıyor, ama dikkafalılık, hatta biraz budalalık da var işin içinde. Erdemden vazgeçmemek için ölmek istemek, ölmeyi yeğlemek güzel bir şey. Ama insanın öldüğünü anlamamak saçma. Aklın kıstırdığı ve başka türlü ondan kaçamayan birçok kişinin de gizemciliğe sığınmasının nedeni bu.

5 Mayıs, Paris'e varış. Cumartesi akşamı[37]

Böyle bir dinginliği aylardır, yıllardır tatmamıştım. Buna mutluluk dememek için gerçek bir akıl yürütme gerekiyor. Gece

36 6 Nisan-17 Mayıs 1917'deki, Alınan mevzilerini aşamayan Nivelle saldırısı.

37 Gide tek başına Paris'e gider. Madeleine 9 Mayıs'ta onun yanına gelecektir (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 927).

Villa'daki karışıklıklar (su kaçağı, çarpan kapılar vb.) yüzünden birçok kez uyanmasaydım, doyasıya uyuyabilseydim – bence on yaş gençleşmiş uyanırdım. Bu vasat geceden sonra bile öyle özel bir yorgunluk hissetmiyor, özellikle de eksik doyumları neredeyse her zaman izleyen o derin zihin ve beden rahatsızlığını yaşamıyordum.

Sevincin olağanüstü bolluğu.

19'u

Zihnimin ve bedenimin biricik uğraşısından söz etmemek için kendimi zor tutuyorum...[38]

Son günlerde, her zaman olduğu gibi uzadıkça uzayan ve sonunda daha yeni atlattığım oldukça şiddetli bir gripten ötürü erdemlerim hissedilir ölçüde zayıfladı.

Önceki gün, Ghéon beni görmeye geldiğinde onu düşünüyordum. Tam olarak beklemesem de yakında izin almayı umduğunu biliyordum. Uzun uzun son saldırıdan söz etti, ziyaretini Em.'in dönüşüne dek uzattı. Sonra Jeanne (ve çocuklar) geldi, onların karşısında, çay hazırlığının ve ikramının telaşı sırasında, Ghéon yeniden, ama bu kez çok daha kötü anlatmaya başladı.

Ghéon iyi yürekli Cuverville papazına benzemiş biraz. Bu benzerlik Em.'le dikkatimizi çekti. Tonlamalar aynı; biraz üstünkörü ve iyi niyetli dikkat aynı; gelip geçici onaylamalar aynı; tanımlanması güç dalgınlık aynı.

O gün aramızdaki sorunların hiçbirine değinmedik.

Ama dün öyle olmadı – bir saat boyunca, yaşama döndürülmeye çalışılan boğulmuş insanlara genelde yaptıkları suni teneffüslerin, dil çekme işlemlerinin hepsini arkadaşlığımıza uyguladım. Hâlâ aynı şekilde düşündüğümüzü hem onu hem de kendimi inandırmaya, buna karşın sonradan ister istemez yadsıyacağını herhangi bir ödün vermemeye çalışıyordum.

38 Gide papaz Élie Allégret'nin dördüncü oğlu Marc Allégret'yle (1900-1973) ilişkisinin başını anıştırıyor. Bu konuda bkz. Daniel Durosay'nin söz konusu ilişki üstüne yazdığı çok aydınlatıcı makale, "*Les Faux-monnayeurs* de A à S et Z. Quelques clés", *B. A. A. G.*, 88. sayı, Ekim 1990, s. 423-445, özellikle Marc'ın günlüğünden orada yayımlanan parçalar için.

O konuşmadan sonra, biraz daha açık görebiliyorum, sanırım: azizler her zaman öncelikle Kilise'ye karşılar. Ama Kilise'ye karşı haksız çıkmamanın yolu yok; buna önceden boyun eğip, yenilgiyi kabul etmek gerekiyor. Kilise yalnızca boyun eğeni aziz sayıyor. Söylemeye bile gerek yok.

Bu Cermenya gibi korkunç bir şey, bir o kadar alt edilmez bir düzeni var. Tüm bunlar birer önlem, maddi çıkarları koruma gereksiniminden kaynaklanıyor. Katoliklik bir yandan toplumu kınarken, bir yandan da onunla uzlaşıyor...

Burada duruyorum... *ab irato*.[39]

Acıya göğüs geriyorum, ama an oluyor, Ghéon ölseydi bile gözümde bu kadar yitik olmazdı diye düşünüyorum. Değişmiş değil, yok değil; el konmuş ona.

6 Ağustos

Sabah 6:30 trenini yakalayacak kadar dincim (öyle hissediyorum). Bern'den Rivière'e telgraf çekip, akşam saat 5'te geleceğimi bildireceğim, yani daha önce bineceğim trenden üç saat önce.[40]

Bunun nedeni Chanivaz kampının bana söylendiğinden beş gün erken sona ermesi, beni Marc'tan ayıran saatleri kıskançlıkla sayıyorum.[41] Bilseydim, Paris'ten üç gün önce ayrılırdım.

Gökyüzü basık, külrengi; yağmur. Hava neredeyse soğuk.

Cenevre'den Engelberg'e

Aşırı sessiz olmasına karşın, Fabrice'le yolculuk etmeyi seviyorum.[42] Kırk sekiz yaşında kendisini yirmi yaşında olduğundan

39 Öfkeye kapılarak (ç. n.).

40 Almanlara tutsak düşen Jacques Rivière 14 Haziran 1917'de Engelberg kampına getirilmiştir.

41 Marc Allégret kardeşleri Yves ve André, kuzini Cahé Krüger'le önce Basel'e, oradan Chavinaz'a kamp yapmaya gitmiştir. Gide de yanlarına gidip, André ve Marc'la 27 Ağustos'a dek Saas-Fe'ye uzanacağı bir yolculuğa çıkar.

42 Gide birkaç sayfa boyunca kendisinden üçüncü tekil kişi olarak, Fabrice adıyla söz eder. Öte yandan, Alibert'in bir yanıtının tanıklık ettiği gibi "Fabrice'in Günlüğü"ne de değinir (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 172).

alabildiğine daha genç hissettiğini söylüyor, ben de ona inanıyorum. Yaşamının her dönüm noktasında baştan başlayabilme ve kendisinden başka her şeye benzerken kendine bağlı kalma gibi eşine az rastlanan bir yeteneğin tadını çıkarıyor.

Bugün birinci mevkide (uzun süredir yapmadığı bir şey bu), biçkisi tuhaf yapılmış yeni giysilerle, kendisine son derece yakışan bir şapkayla yolculuk ediyor, aynada şaşkınlıkla kendine yaklaşıyor, kendi kendini baştan çıkarıyor. "Yeni varlık, bugün senden hiçbir şey esirgemek istemiyorum!" diyor kendi kendine. İnce Doğu sigaralarından aldığı için, kendini anında Barnabooth'tan daha milyarder hissediyor. Tanrım! Hava nasıl da güzel. Bu sabah yağmur için sıkışmışken, şimdi patlıyor. İsviçre'nin "birinci mevkilerinin" boş alanında tek başına, – Valais'den çıkalı beri ortalığı kasıp kavuran Alman yazısı sayesinde– egemen bir havayla koridoru arşınlıyor.

7 Ağustos, Engelberg

Michel'i[43] Chanivaz'da görünce başta tuhaf bir düş kırıklığı yaşadığını itiraf etti bana. Onu neredeyse tanıyamamış. Bir aylık bir ayrılıktan sonra, olabilir mi böyle bir şey? Ergenin aşırı hızlı büyümesine tanık olma kaygısı Fabrice'e durmadan işkence ediyor, sevdasına hız veriyordu. Michel'in sesinin tonlamasına, atılganlığına, tatlılığına hâlâ yansıyan ve kısa bir süre sonra, ikisi göl kıyısına, yan yana uzandığında, sevinçten çılgına dönerek yeniden keşfettiği çocuksu özelliklerini seviyordu en çok. Çoğunlukla yaka bağır açık yaşayan Michel o gün tutumunu bile değiştiren sert uzun bir yakaya gömmüştü boynunu; Fabrice de onu bu yüzden tanıyamamıştı. Üstelik İsviçre'nin Michel'de çoktan bir iz bıraktığını itiraf etmek gerekiyor. Fabrice Helvetia'nın tüm hareketlere, tüm düşüncelere kattığı o hamlıktan, o katılıktan nefret etmeye başlamıştı. Bu olmasaydı, insan kendini Oxford'da ya da Arkadia'da sanabilirdi.

43 Michel, Marc Allégret'ye verilen önaddır.

9 Ağustos

Michel[44] insanın kendisiyle ilgili hemen hemen hiçbir şey bilmediği yaştaydı. İştahı yeni yeni açılıyordu, daha gerçeklikle boy ölçüşmemişti. Yalnızca engellere merak duyuyor gibiydi; kısıtlanmaya kolay kolay katlanamayan birine uygulandığında katı eğitimin yarattığı bir sakınca bu.

Michel'in ruhu Fabrice'e büyüleyici, ama kendisine göre, sabah puslarının hâlâ bulanıklaştırdığı perspektifler sunuyordu. Dağılmaları için bir ilk aşkın ışıltıları gerekiyordu. Fabrice aşkı değil de bunu kıskanabileceğini hissediyordu. Yetmek isterdi, yetebileceğine inanmaya çalışıyordu; yetmeyeceğini düşündükçe üzülüyordu.

10 Ağustos, Luzern

Her yer nasıl da temiz! İnsan sigarasını göle atmaya cesaret edemiyor. Ayakyollarında grafiti yok. İsviçre bununla gurur duyuyor; ama bence asıl eksiği bu: gübre.

Cenevre, Bastions'da bir bankta. Sabah

Fabrice'in zihninin yakınlarını (demek istediğim: o anda yanında olan herhangi birini) en çok şaşırtan özelliklerinden biri durmaksızın kendinden kaçmasıydı. – Kendinden mi? Hayır; düzgün söyleyemedim; koşullardan kaçmasıydı. Böyle bir karar verdiğinden ya da meydan okuduğundan değil, ama bütün ruhu uzaklara kayıp gidiyor, olay onu İason'un Proteus'u tutsak edişinden öte yakalayamıyordu.[45] Kara gün onu coşturuyordu daha çok; bir tek yorgunluğa boyun eğiyordu; ama çoğunlukla yorgundu.

44 Gide sonunda Marc'a vereceği kurmaca ad için Michel'i Daniel'e yeğler, çünkü Daniel genelde Henri Ghéon'a serüvenlerinde verdiği şifreli addır.
45 Gide hata yapıyor, istediği her şeye dönüşebilen tanrı Proteus'u İason değil, Menelaos yakalamıştır (bkz. Pierre Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, PUF, 1951, s. 398).

19 Ağustos, Saas Fe[46]

Tolstoy'un Igor Stravinski'nin öğüdüyle buraya getirttiğim *Journal intime*'ini okumaya çalışıyorum – ama hiç haz almıyorum, bana hiç yararı olmuyor.[47]

21 Ağustos

Zihnim her şeye, çirkinliğe bile âşık...

Hep en kolaya yöneliyorlar, arzu bile onları ileri götürmüyor.

Bence, Michel'in yumuşak görüntüsünün altında boyun eğmez, itirazcı, başkaldırmaya her an hazır bir yaradılış var. Sevgiyle vermediği şeyi ondan kolay kolay alamıyorsunuz.

Gün oluyor, bu çocuk şaşırtıcı bir güzellik kazanıyordu; inceliğe, Signoret'nin diyeceği gibi "tanrıların çiçektozuna"[48] bürünüyordu. Yüzünden, bütün cildinden sarışın bir ışıltı yayılıyordu. Boynunun, göğsünün, yüzüyle ellerinin, bütün bedeninin derisi aynı oranda sıcak ve altın sarısıydı. O gün, kısacık, dizlerinin

46 *Kalpazanlar*'ın II. bölümünün adı "Saas-Fe"dir, bu Édouard'la Bernard'ın oturduğu köyün adıdır.

47 Bkz. Igor Stravinski'nin Gide'le buluşmasını nezle yüzünden iptal ettiği, 11 Ağustos tarihli mektubu ve Gide'le "yeğenlerini" (Marc ve André Allégret) akşam yemeğine çağırdığı, 13 Ağustos tarihli mektubu (*B. L. J. D.*). Gide onunla Misia Sert'in salonunda tanışmıştır (bkz. Igor Stravinski, *Stravinsky in Conversation with Robert Craft*, Penguin Books, Harmondsworth, 1962, s. 268-277). Gide'le Stravinski Ağustos ortasında (12, 15 ve 17 Ağustos), Rus müzisyenin savaş sırasında sığındığı Diablerets'de (Vaud Kantonu'nun güneydoğusunda) buluşmuştur. Özellikle Stravinski'nin Gide'in çevirmekte olduğu *Antonius ve Kleopatra*'ya sahne müziği bestelemesi konusunda konuşurlar. Stravinski sonunda Nisan 1918'de bu işten vazgeçecektir (bkz. Gide'in Sara Breitenstein'a yazdığı, 19 Ağustos 1917 tarihli mektup, *B. A. A. G.*, 88. sayı, s. 448-449 ve Jean Claude, *A. Gide et le théâtre*, I. cilt, Gallimard, 1992, s. 90 ve devamı). Daha sonra, Ida Rubinstein'ın etkisiyle *Persephone*'de birlikte çalışırlar (bkz. André Gide, *Proserpine. Perséphone*, Patrick Pollard'ın hazırlayıp sunduğu eleştirel baskı, Centre d'études gidiennes, Lyon). Tolstoy'un günlüğü o yıl *Journal intime des quinze dernières années de sa vie, 1895-1910* adıyla, Natacha Rostowa ve Jean Debrit çevirisiyle (Flammarion) yayımlanmıştır.

48 "Élégie II", *Poésies complètes*, André Gide'in önsözüyle, Mercure de France, 1908, s. 208.

yukarısında bir karış açık aba pantolonunun yanı sıra deri kemerin üstünde kabaran, açık bıraktığı yakasından kehribar bir kolye sarkan, morumsu, çiğ kırmızı, ipek bir gömlek giymişti yalnızca. Çıplaktı ayakları, çıplaktı bacakları. Küçük bir izci başlığı o olmasa karmakarışık bir halde alnına düşecek saçlarını arkaya yatırıyordu ve çocuksu havasına meydan okurcasına, kısa bir süre önce Fabrice'in kendisine verdiği, daha hiç içmediği, kehribar uçlu, süpürgeotu kökünden yapılma pipoyu ağzında tutuyordu. Bakışlarındaki baygınlığı, inceliği, şehveti anlatmak olanaksız. Fabrice uzun uzun ona bakarken, saati, yeri, iyiyi, kötüyü, görgü kurallarını ve kendini unutuyordu. Sanat yapıtının hiç bu denli güzel bir şey betimleyip betimlemediğini düşünüyordu. Bir zamanlar kendisine eşlik eden ve hazda arkasında kaldığı kişinin[49] gizemci eğiliminin ve erdemli kararlılığının böylesine apaçık bir çağrıya dayanıp dayanamayacağını, belki de o ötekinin böyle bir puta tapmak için yeniden çoktanrıcı olacağını düşünüyordu.

Bizim tırmanarak ele geçirdiğimiz alana dümdüz ilerleyerek bize öyküneceklerini sanıyorlar, ama bence bu yüzden sevincimizi tam tamına yaşayamayacaklar. Ah! Sizinle yeniden onlardan konuşmayı iple çekiyorum! Fazla sevmekten kaçınmaya çalışırcasına, eleştirmek istiyorum onları. Ama belirsizliğe, kapalılığa çatmak nasıl da zor.

Kimi zaman burada sevdiğim şeyin müziktense piyano etüdü olduğu, beni buna özellikle bir şeyi yetkinleştirme gereksiniminin ittiği geçiyor aklımdan.

19 Eylül[50]

Dün gece Cuverville'e döndüm. Beuzeville'den arabayla dönüş; bütün yol boyunca hayranlık uyandıran yıldızlı göğe baktım, enginliğini belki de hiç o denli duyumsamamıştım.

49 Gide burada tabii ki Henri Ghéon'u anıştırıyor.

50 Gide, Marc ve André Allégret Saas Fee yolculuğundan sonra (Gide'in Sara Breitenstein'a yazdığı, *B. A. A. G.*'de yayımlanan [88. sayı, s. 448-449] mektuba göre) 28-29 Ağustos'ta Breitenstein'ların evinde kalıp, Jean Schlumberger'yi ziyaret etmek için Montbéliard'a uğradıktan sonra La Sapinière'e gider (bkz. Gide'in Schlumberger'ye yazdığı, 8 Eylül 1917 tarihli mektup, *Corr. Gide-Schlumberger*, s. 627). Sonunda Gide Paris'e döner. 16 Eylül'de Drouin'lerin evindedir. Sonra Cuverville'e döner.

Günüm boşa gitti; yalnızca birkaç mektup yazdım; yalnızca "Textes français" dizisinden kısa bir süre önce çıkan *Délie*'den[51] birkaç süslü kıta, *La Tentation*'un Éric Allégret'ye aldığım baskısından birkaç sayfa okudum.

La Tentation'un tümceleri bana ilk günkü kadar güzel göründü, ama bugün en güzel biçem duruluk ve sözcüklerin arasından kendini belli eden ruh hareketi kadar etkilemiyor beni. Faguet'nin önsözü kötü değil; ben bir önsöz yazsaydım, gözüme her şeye karşın *Antoine* ile *Bouvard et Pécuchet* arasındaki, *Antoine* ile *Second Faust*'un ilişkisinden daha önemli görünen ilişkiyi ortaya koymaya çalışırdım.[52]

20 Eylül

İçten davranmaya cesaret edemezsem, yüreğimin gizli uğraşısını gizlersem, bu defteri elime almam neye yarar?

21 Eylül

Bütün gün başım aralıksız döndü. Ama epey iyi çalıştım – bir mektup yığınını toparlamaya çalışma denebilirse tabii. Alibert'e, *Prométhée*'mi çeviren Lady Rothermere'e, *Antoine* çevirisini sonuca bağlama konusunda Ida Rubinstein'a vb. Mektup.[53] W. Pater'ın (Watteau) *Portraits*'inin[54] ilkini çok büyük bir ilgiyle okudum, ister istemez çevirme arzusu uyandı içimde.

51 Maurice Scève'in (1501-1560'a doğru) yapıtı.

52 *La Tentation de Saint Antoine* (*Ermiş Antonius ve Şeytan*), Émile Faguet'nin önsözüyle, Crès, 1913. Faguet önsözde Flaubert'in bu yapıtını Goethe'nin *Faust*'unun II. bölümüyle karşılaştırır.

53 Alibert'e yazılan mektup durmuyor; elimizde bir tek Gide'e Mallarmé'nin *Poésie complètes*'ini kendisine gönderdiği için teşekkür eden Alibert'in 7 Ekim tarihli mektubu var. Lady Lilian Rothermere (1875-1937) *Le Prométhée mal enchaîné*'yi *The Prometheus Illbound* adıyla çevirmiştir (Chatto & Windus, Londra, 1919). Lady Rothermere'in *Le Prométhée*'nin el yazmasını aldığını söylediği, 8 Eylül tarihli ya da *Le Prométhée mal enchaîné*'nin bütün çevirisini göndereceğini söylediği, 16 Eylül tarihli mektubuna yanıt veren bu mektubu bulamadık (*B. L. J. D.*). Patrick Pollard'a göre, sözleşme 10 Şubat 1918'de imzalanır (bkz. "*Antoine et Cléopâtre*: une belle infidèle?", *Gide et l'Angleterre*'de, Birkbeck College, 1986, s. 48).

54 *Imaginary Portraits*.

Hava nasıl da güzel! Gökyüzü bulutsuz. Zihnim yükselip, dingin havada süzülüyor. Bir yandan da ölümü düşünüyorum, yaşayacak sınırlı sayıda yazımın kaldığına inanamıyorum. Ah! Arzularım nasıl da az zayıfladı, onları bastırmakta nasıl da zorlanacağım! Mutluluğumu geçmişe bırakmaya gönlüm el vermiyor. Hem neden yapayım ki? Geçen ay olduğundan daha genç, daha mutlu hissetmedim hiç – öyle ki bu konuda hiçbir şey yazamadım. Pepelemekten başka bir şey yapamazdım...

23'ü

Bir ayı aşkın bir süre yaşadığım sevinçli hal beni kuşkusuz güçlendirdi, yeniden kendime güvenmemi sağladı. Hemen sonrasında yeniden çalışmaya dalabilmek isterdim. Döndüğümden beri, mektuplardan, mektuplardan, mektuplardan başka bir şey yazamadım. Her posta beni yeniden rehin alıyor. *Prométhée*'nin çevirisi (gözden geçirilecek), *La Porte étroite*'ın İspanyolcası. *Antoine* çevirimin hakları tartışılacak; bir Locke çevirisi önerisi ve Conrad çevirmeyi öneren yeni çevirmenler incelenecek. – Bu yıl *Fleurs du mal* baskım, *L'Immoraliste*'imin ve *Nourritures*'ün yeni baskıları çıkacak.[55] Bu kadar az başarı çektiğim sıkıntılara değer mi?

Bugün sabahtan akşama kadar sinirlerimden yine çok çektim. Bu akşam Anıların yaz başında Paris'te yazdığım sayfalarını Em.'e okumaya karar verdim. – Kimi bölümlerden oldukça hoşnutum; ama söz çoğunlukla fazla öne çıkıyor, iyi yazma çabamı fazla belli ediyor.

Artık daha az saygılı, daha açık sözlü bir konuşma biçimini yeğliyorum. Cuverville'deki konuklar gitmedikçe, işin başına dönebileceğimi sanmıyorum; geçen kış olduğu gibi, Em.'le yalnız kalmaya can atıyorum.

55 Mercure de France Yayınları'nın yöneticisi Vallette *La Porte étroite*'ın (*Dar Kapı*) İspanyolcaya çevrilmesini önerir. Gide Valery Larbaud'dan bu işle ilgilenmesini ister (bkz. Corr. Gide-Larbaud, s. 175-177). Çeviriyi Enrique Díez-Canedo (1879-1944) yapar. Sonrasında John Locke'un *Simon the Jetter*'ı söz konusudur. O zamana dek Mercure de France Yayınları'nın yayımladığı *Les Nourritures terrestres* (*Dünya Nimetleri*) 1917'den sonra N.R.F. Yayınları'ndan çıkar.

24 Eylül

Hava olağanüstü; ama yine başım ağrıyor. Bu sabah Anıların bir sayfasını yazdım (Anna'nın ölümü[56]), ama ciddi ciddi çalışmaya girişemiyorum. En iyisi kararlılıkla daha sonraya ertelemek.

Yarın Offranville'e gideceğim.[57]

25 Eylül

Blanche tıraş olup hazırlanırken kendisini oyalayayım diye beni odasına götürdü. Yüzünü büyük madeni bir kutudan çıkardığı, suyu çeken pamuk tamponlarla sildi. Islak, sabunlu bir havluyla sırtını ovalamamı istedi. "Şuraya, omuzların arasına doğru; oraya ulaşamıyorum. Her sabah karım ovalar sırtımı. Ama şimdi madem buradasınız..." Ben sırtını ovarken, Barrès'in "Préface aux *Fleurs du mal*"ime nasıl sinirlendiğini söyledi yine.[58]

26'sı

Otomobille Dieppe'e gittim. Polet Vadisi'ni bir Kâfir (?) kampına dek tırmandım.[59] Saat 8; iş günü bitmiş, oyun zamanı. Yol kenarındaki çayırda olağanüstü bir hareketlilik var. Bir futbol maçının yanında, derme çatma çalgıların sesiyle tuhaf bir dans başlıyor. Normandiya manzarası çölü çağrıştıran bu kavurucu etkinlik karşısında çepeçevre geri çekilip silikleşiyor... Bu azılı Siyahların gülüşü ne tatlı! Neredeyse hayvani bir sempati varlığımın en gizli derinliklerini onlara doğru sürüklüyor, basit müzikleriyse düşüncelerimi şehvetle yok ediyor.

56 Gide'in annesinin arkadaşı Anna Shackleton'ın ölümü *Tohum Ölmezse*'nin I. bölümünün IX. kısmında anlatılır. Kaldı ki Gide bu konuya yalnızca bir paragraf ayırmıştır.

57 Jacques-Émile Blanche bir sürü mektup yazıp, Gide'i yanına çağırır (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, s. 218-220).

58 1917 yılında, Barrès'in *Cahiers*'sinde Gide'in önsözünden söz edilmez, bir tek Baudelaire'e değinilir (*Mes Cahiers, juin 1914-décembre 1918*, Plon, 1938, XI. cilt, s. 284).

59 Kâfirler Güney Afrikalı bir halktır.

15 Eylül tarihli *Revue de Paris* çıkarmayı düşündüğü romanları duyurmuş. *Typhon*'un adı geçmiyor. En doğal tepkim onu geri çekmek olurdu, tıpkı *La Porte étroite*'ta yaptığım gibi; ama ev sahiplerimin ve Madam Mühlfeld'in öğüdüne uyup, niyetini öğrenmek için Marcel Prévost'a yazıyorum.[60]

1 Ekim, Paris

Dün Madam Mühlfeld'le Dieppe'ten döndük. Trende, uzun yolculukta oyalansın diye, bilmediği ve Lady Rothermere'in çevirisini düzeltmek için yanımda bir kopyasını taşıdığım *Prométhée*'yi verdim okuması için. Doğal olarak daha güzel bir şey okumadığını söyleyen Madam Mühlfeld her sayfada kendinden geçti.

Doğu Garı'na Élie Allégret'yle buluşmaya gittim. Geceyi Saint-Lazare Garı'nın karşısındaki otelde geçirdim, beni hemen Auteuil'e götürecek birini bulamadığım için orada bir oda tutmam gerekti. Ertesi sabah (dün) önceki gün oraya bırakılan dört yüz kiloluk bagajı almak için Doğu Garı'na gittim. Villa'da kaldım.

Bugün hava pırıl pırıl. İçsel göğüm daha da olağanüstü; çok büyük bir sevinç beni hem yumuşatıyor hem coşturuyor.

22 Ekim

Dün Cuverville'e döndüm.

Şu son günlerde (sonuçta 5 Mayıs'tan beri[61]) beni kendimden geçiren bir mutluluk hissediyorum; bu defterdeki uzun boşluk da bundan kaynaklandı. O yalnızca bulutlarımı yansıtıyor.

60 Marcel Prévost (1862-1941) Ernest Lavisse'le birlikte Gide'in çevirisini 1-15 Mart 1918 sayılarında yayımlayan *La Revue de Paris*'yi yönetmektedir. Louis Ganderax'ın *La Porte étroite*'ı yayımlamayı ertelemesi Gide'in anlatıyı geri çekmesine neden olmuştur. Gide'in mektubunu bulamadık.

61 Demek ki Marc Allégret'yle ilişkisinden beri.

24 Ekim

Verdier'den[62] eşsiz bir mektup aldım. Ona şöyle yazdım:

Sevgili Verdier,

Cuverville'e ancak önceki günün akşamı dönebildim. Ah! Kendimi kurtarmakta nasıl da zorlanıyorum! Çalışmayı yaşama yeğlemekte nasıl da zorlanıyorum! Bugün yazdıklarımın bir değeri varsa, bu kuşkusuz özverinin değerinden ileri geliyor... Ama nasıl olur da sizinle böyle konuşurum? Bugün mektubunuzu aldım ve yüreğimin gözyaşlarınızla sırılsıklam olduğunu hissettim. Benden nefret etmediğiniz için size ne kadar minnettarım anlatamam! Neler diyorum ben! Gitmeniz gerektiğinde, kalmam için beni zorlayan sizdiniz! Onun yanında kalmam için![63] Onun için!.. Sonrasında nasıl olur da arkadaşınız olmam?

İşim başımdan aşkın olduğu için (Paris'te düşündüğümden daha uzun kalmam beni çok geciktirdi), bugün size istediğim kadar iyi yazamadım; ama sizi bekletmek istemiyorum. Görüşmek üzere. Hoşça kalın. En içten dileklerimle.

25 Ekim

Yanılmıyorum: Michel[64] olduğum kişiden çok olmayı vaat ettiğim kişiyi seviyor. Neden daha iyisini isteyeyim ki? Şimdiye dek yaşamaktan hiç bu kadar zevk almadım; yaşam bana hiç bu kadar tadına doyum olmaz gelmedi.

Daha Anılarımı ilerletemedim, ama daha önce temize çekmediğim bölümü (VII. bölüm) uzun deftere geçirdim. *Antoine* çevirisine döndüm – ve özellikle mektup yazdım, önümü kapa-

62 Teğmen Verdier Temmuz 1917'de Allégret ailesiyle karşılaşmıştır. Eylül'de yine göreceği Marc'la çok yakından ilgilenecektir; görünüşe göre, aralarında eşcinsel bir ilişki yaşanmıştır.

63 Marc Allégret'den söz ediyor.

64 Yine Marc Allégret söz konusu. El yazmasında Gide "o"nun yerine Michel yazmıştır.

yan, gecikmiş bir yığın mektup.[65] Ufaklıklara[66] *Phèdre* okudum. Akşam yatağımda gece yarısına dek uyanık kalıp (üç gecedir böyle, üstelik bana kötü gelmedi), Wenz'in gönderdiği kitabı, G. B. Lancaster'ın *Sons o' Men*'ini zorlanarak okudum, çözmeye çalıştım – oldukça dikkat çekici bir kitap, ama benim için neredeyse anlaşılmaz bir Yeni Zelanda jargonuyla yazılmış.

28 Ekim

Dört dörtlük çalışma; denge ve bilinç açıklığı. Arada büyük bir ilgiyle Brunetière'in *Histoire de la littérature française classique*'ini okudum (yeniden); akşam da ufaklıklara *Les Fourberies de Scapin*'i.[67]

Böğrümdeki ağrı beni biraz kaygılandırıyor; tam da Temmuz ayında hissettiğim noktada.

Anılarımda ilerleyebilmek için VII. bölümü yeniden kâğıda geçirmem gerek en kısa zamanda.

29 Ekim

Santayana çevirisine yanıt olarak Guillaume Lerolle'e mektup[68]: ... *Şimdiye dek büyük Cermen felsefecilere karşı ancak iki tutum sergilenebileceğini düşünüyordum: Ya onların bu savaşın sorumlusu olduğu ileri sürülür (Louis Bertrand'ın*[69] *ve birçok aptalın yaptığı gibi) ya da savaşa karşı oldukları düşünülür (bunun be-*

65 Bir tek Larbaud'ya yazılmış, 23 Ekim tarihli çok kısa bir mektup biliyoruz (bkz. *Corr. Gide-Larbaud*, s. 177-178).
66 Büyük olasılıkla Valentine Gilbert'in kızları Françoise ve Nicole.
67 *Scapin'in Dolapları.*
68 Guillaume Lerolle Yvonne Lerolle'ün kardeşi, demek ki Eugène Rouart'ın kaynıdır. George Santayana (1863-1952) Amerikalı bir felsefecidir. Gide 6 Mayıs 1920 tarihli bir mektubunda onun için çok iyi şeyler söyler (*Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 970). 1917'de, G. Lerolle ve Henri Quentin onun *Egotism in German philosophy* adlı kitabını *L'Erreur de la philosophie allemande: je suis, donc tu n'es pas* adıyla çevirmiştir (Nouveaux Librairie nationale).
69 Louis Bertrand (1866-1941) *L'Invasion, roman contemporain*'in (Fasquelle, 1907) yazarıdır.

nim bakış açımı epeyce yansıttığını itiraf edeyim). Santayana'nın tavrı usta işi; özel bir zihin genişliği ve esnekliği ortaya koyuyor; Nietzsche'nin bütünüyle yanıldığına beni tam olarak inandıramamasının nedeni sonuçta buna kendisinin de çok inanmaması.

... Ne yazık ki, kötülediği *bu büyük yazarların Almanya'yı yıkıma sürüklediği daha kanıtlanmadı (Almanya'nın hâlâ onlardan esinlendiğini kabul edersek tabii). Bence, savaştan sonra kesinkes Almanlara özgü her şeyin üstüne atlayacağız – özellikle kazanan biz olursak – ve o zaman zaferimizi en çok yüceltecek şeyin düşmanımızı yüceltmek olduğunu anlayacağız. Çok büyük bir merakla onun üstüne eğileceğiz – işte Nietzsche'nin etkisi ancak o zaman Fransa'da kendisini gösterecek – tıpkı Goethe'ninkinin ancak 70'ten sonra, üstelik Barbey d'Aurevilly'nin onun aleyhine onca şey yazmasına karşın kendini göstermesi gibi.*[70] *Korkarım, on yıl sonra, Santayana'nın bıyık altından kimi gülüşleri biraz gülünç bulunacak.*

30 Ekim

Sonsuz bir sevinçle mektuplarını yeniden elime alıp, Keats'le dinleniyorum: *Better be imprudent moveables than prudent fixtures*[71] (*Lettres*, II, s. 80).

Dinlenmeyi hiç bu kadar az arzulamadım. Bossuet'nin bu sabah yeniden okuduğum hayranlık uyandırıcı *Panégyrique de saint Bernard*'da gençliğe özgü bir şey olarak gösterdiği ölçüsüz tutkularla coştuğumu hiç bu kadar hissetmedim.[72] Yaş ne şehvetin çekiciliğini ne dünyanın büyüsünü götürebiliyor. Tam tersine, yirmi yaşındayken, bir şeylerden daha kolay tiksiniyordum, yaşamdan daha az hoşnuttum. Daha çekingendi kucaklayışım; soluğum daha güçsüzdü, daha az sevildiğimi

70 Bkz. *XIXe siècle: les œuvres et les hommes*, 2. seri, "Littérature étrangère" dizisi, Lemerre, 1890. 199.-216. sayfalarda Goethe'den söz edilir.

71 Gide Keats'in mektuplarını *The Complete Works of John Keats* baskısından okur (5 cilt, yay. H. Buxton Forman, Gowars and Gray, Glasgow, 1901). Burada Fanny Brawne'a yazılmış 6 Ağustos 1819 tarihli mektubu anar. Alıntıladığı tümce şöyle çevrilebilir: "İhtiyatsızca hareket etmek ihtiyatla kıpırdamamaktan yeğdir."

72 Gide *Kalpazanlar*'da Bernard adlı kahramanına yönelik olarak bu övgü metnini anar: "'Bernard! Bernard, bu körpe gençlik...', Bossuet'nin dediği gibi" (I. bölüm, VI, *agy*, s. 58).

hissediyordum. Ayrıca belki de melankolik olmak istiyordum; mutluluğun üstün güzelliğini daha anlamamıştım.

31 Ekim

Dram kişisi: küçümsenen, kralın oğlu olduğunu öğrenen piç. Erkek kardeşlerinin, kralın meşru çocuklarının üstünde saygınlık kazanması.

Roman kişisi: doktorların yalnızca bir yıl ömür biçtiği biri. Yılın sonunda, her şeyini yitiriyor ama sağlığı hiç olmadığı kadar iyi – ve kararlı, *mutluluk alışkanlığını* edinmiş (yarını düşünmüyor).

1 Kasım

An oluyor, birden aydınlanıyormuşum gibi, yaşayacak az zamanımın kaldığını; bunun için okuduğum her şeye böyle ilgi gösterdiğimi, gördüğüm her şeyin gözüme böyle güzel göründüğünü ve yaşamaktan böyle zevk aldığımı düşünüyorum.

Dün Marc'tan tüm düşüncelerimi sevince boğan, eşsiz bir düş gücünün ve inceliğin ürünü bir mektup aldım.[73] Yazık! Günün yarısı yazışmalara harcandı. Bol bol İngilizce okudum (Santayana, Guillaume Lerolle'ün verdiği *Poetry and Religion*'da Browning'le, İtalyan ozanların Platonculuğuyla, Shakespeare'in dinsizliğiyle ilgili bölüm; sonra Locke'un *Simon the Jester*'ı); Anıları temize çekmekte ilerledim; *End of the Tether* çevirisinin bir bölümünü gözden geçirdim.[74]

Akşam ufaklıklara *Panégyrique de saint Bernard*'dan birkaç sayfa okudum.

Eğitim kurtuluştur. Marc'a öğretmek istediğim şey bu.

73 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Michel" yazıyordu. El yazmasına bakarak değiştirdik. Bu 29-30 Ekim tarihli mektupta, Marc şöyle yazar: "Seni nasıl özledim bilemezsin! En iyi yanlarımı alıp götürdün bence, çünkü başıboş gezerken kendimi nerede bulacağımı bilemiyorum" (özel koleksiyon).

74 *End of the Tether* Gabrielle d'Harcourt'un *Au bout du rouleau* adıyla Gallimard'a çevireceği bir Conrad öyküsüdür.

3 Kasım

Ressamdansa müzisyen olduğum için, tümcemde renkten çok hareket olmasını istiyordum kesinlikle. Tümcemin yüreğimin çarpıntılarını bağlılıkla izlemesini istiyordum.

> Nezlem son aşamada. Dengeli, sağlıklı hissediyorum kendimi – ama böğrümdeki bu sürekli sızı neden kaynaklanıyor?

6 Kasım

> Üç gündür biraz daha kötüyüm. Tıkanıyorum, yüreğim yorgun, uykusuzluk çekiyorum. Nezleden kurtulamıyorum. Yine de çok çalıştım.

Mémoires d'outre-tombe'daki hayranlık uyandıran La Harpe portresini okudum.[75] Santayana'dan birçok bölüm (*Poetry and Religion*). Başta bayıldığım, ama arkadaşlığından çabucak sıkıldığım *Simon the Jester*'ı bıraktım. Gautier ve Baudelaire'le ilgili konferansımın metninden bir parçanın yayımlandığı *Écrits nouveaux* (ilk sayı) geldi. "Préface aux *Fleurs du mal*"imde işime yaramayan şeyler gözüme oldukça vasat göründü. Dergi de bütünüyle vasat, André Germain'in J.-É. Blanche'a karşı zehirli diyalogu iğrenç. Derginin yöneticisinden (adını şimdi çıkaramıyorum) katkı sağlayanlar listesinden adımı çıkarmasını istedim.[76]

Shakespeare çevirisinde çok ilerledim. Yığınla mektup yazdım.[77]

8 Kasım

75 "Années de ma vie, 1802 et 1903. – M. de La Harpe: sa mort"daki portre, Chateaubriand, *Mémoires d'outre-tombe*'da (*Mezar Ötesinden Hatıralar*), Bibl. de la Pléiade, I. cilt, s. 488-490.

76 André Germain (1883-1970) "Jacques-Émile Blanche" adlı makalesinde, Blanche'ı Anna de Noailles ve bir yılanla konuşturur. Gide burada dile getirdiği kararına karşın, Ekim 1919 sayısında "Le Nouvelle Parade de Jean Cocteau" adlı bir makale (bkz. Jean Cocteau, Lettres à André Gide, La Table ronde, 1970, s. 102-106), Ekim 1921 sayısında da *Ajax*'tan bir bölüm yayımlar.

77 Gide başta Valéry'ye, Conrad'a ve André Ruyters'e mektup yazar.

Valentine'le iki ufaklık (ve bir düzine sandık) dün yanımızdan ayrıldı. Sonunda Em.'le baş başa kalmak çok büyük bir sevinç.

Val. Pascal'in "topal zihinleri" gibi insanı kızdırıyor, çünkü asıl sizin topalladığınıza inanıyor. Mantıksızlığa katlanamadığım için kavgacı olduğumu düşünüyor; ama birçok kadın gibi, o da düzeltilmeye katlanamıyor. Onunla konuşmak mevzi savunmasından başka bir şey değil artık; onun mevzilerine arkadaşça bile olsa dokunmanız yetiyor, hemen o da sizinkilere ya da sizinkiler olduğunu düşündüğü mevzilere saldırıyor. Bu düzende birkaç gün geçirdikten sonra, kafam allak bullak oluyor, beynim bulanıyor, yemeklerde odama çekilmekten –ya da ufaklığın piyano dersleri olmasa Cuverville'den kaçmaktan– başka bir şey istemiyorum.

Asla doğru dürüst söylemeyi beceremediği özel adlarda olduğu gibi, bir düşünceyi asla kesinlikle kavramadığı hissediliyor.

12 Kasım

Sürekli çalışıyorum; ama kendimi bütünüyle çeviriye vermek için Anıları yazmayı, temize çekmeyi bıraktım. Bayıla bayıla Shakespeare'in metnine daldım, kimi sayfalardan son derece hoşnutum.

Dün akşam ve bugün döneli beri ilk kez dışarı çıktım.

Boileau'nun son mektuplarını yeniden okudum –

Defnelerin altında soluk soluğa kalmış Orpheus'lar görülüyor[78]

– ayrıca her akşam Bossuet'nin *Oraisons funèbres*'inden birkaç sayfa okuyorum. *Oraison funèbre de Henriette de France*'ın başındaki, Reform'la ilgili tümcelerinden daha güzel bir şey yazmış mıdır bilmem.

Tanrı salıverdiğinde uçurumun kuyusundan[79] *vb.*

Whitman çevirimi gözden geçirip, bir yığın mektup yazdım.

78 *Épîtres*, XI, 78. dize.
79 *Oraisons*, Bossuet, *Œuvres*'de, Bibl. de la Pléiade, s. 63.

Beethoven'ın can sıkıcı kısa fa sonatını (*menuet* biçiminde) ve *toccata*[80] biçimindeki bitişini öğreniyorum – nefsimi köreltmek için.[81] Her şeye karşın geçen yıldan biraz daha iyi bir sürü tril[82] alıştırması.

Bu sabah uzun uzun bir yabanarısının balını vermek istemeyen bir aslanağzı çiçeğiyle mücadelesini izledim. Böcek çepeçevre taca saldırıyor, deliyor, ısırıyor, önce güçsüz, ama sonunda kazanan bir öfkeyle onu sıkıştırıyordu...

Bir haftayı aşkın bir süredir kaygılı bir sabırsızlıkla Marc'tan mektup bekliyorum.[83]

16 Kasım

Ölüm düşüncesi tuhaf bir inatla yakamı bırakmıyor. Her hareketimde hesap yapıyorum: Şimdiye kadar kaç kez? Kestirmeye çalışıyorum: Daha kaç kez? Sonra da büyük bir umutsuzlukla yılın dönümünün hızla yaklaştığını hissediyorum. Çevremdeki suyun nasıl çekildiğini gördükçe susuzluğum artıyor, hissedebileceğim zaman azaldıkça kendimi daha genç hissediyorum.

18 Kasım

Şu üstteki satırlar kısa bir süre sonra öleceksem kehanet gibi görünebilir; ama onları on beş yıl sonra okuyabileceksem çok utanırım. Yaşımı bilmezlikten gelebilseydim, unutabilseydim, bunun pek de farkında olmazdım! Bunu yalnızca kendimi çalışmaya zorlamak için yinelemeliyim.

Son günlerde biraz yorgunum, daha kötü uyuyorum. Bu çeviri ve neredeyse bütün zamanımı alan başkasının çevirisini gözden geçirme işi canıma tak dedi biraz. Yıl sonundan önce

80 Tuşlu çalgılar için yazılmış parça (ç. n.).
81 Beethoven'ın fa majör sonatı (1798), n° 22, *opus* 54.
82 Bir tür süsleme (ç. n.).
83 Gide Marc'tan iki mektup alacaktır. 11 Kasım tarihli mektupta Paris'teki gece gezmelerini, 14 Kasım tarihli mektupta da okuldaki çalışmalarını anlatır (özel koleksiyon).

(hatta belki Paris'e bir sonraki gidişimden önce) bunlardan kurtulmayı, yalnızca Anılarla uğraşabilmeyi umuyorum.

Hérouard oğullarından biri, silahaltındakilerin en genci kısa bir süre önce öldürülmüş. Em. bu sabah Cuverville'de Georges'un yaşlı yardımcısı Crochemore Baba'nın cenaze ayinine gitti. Tam kiliseden çıkmaya hazırlanıyorlarmış ki, yaşlı bir kadın çok tiz bir ses tonuyla bağırmaya başlamış:

"Ulu Tanrı burda! Ulu Tanrı burda!"

Delilerden çok korkan Em. dehşet içinde kaçmış, ama yanındaki kadın içini rahatlatmış:

"Korkmayın Madamım Gille! Bu her seferinde böyle."

Uzun süre Tanrı kiliseye gelse nasıl bir panik yaşanacağını düşünüp eğlendik.

20 Kasım

Artık dayanamıyorum; sabrım, gücüm, beklentim kalmadı. Elimden geldiğince, demek ki neredeyse çok çalışıyorum hâlâ.[84] Ama uyuyamıyorum, bedenim ve düşüncelerim acayip bir huzursuzlukla çalkalanıyor.

23 Kasım

Vagonda – *going to Paris.*[85]

Ne yapmalı? Kendimi öldürebilirim, bu yaşamımı durdurmaktan – demek istediğim: sınırlandırmaktan, eksiltmekten daha kolay.

Her an yaşamaya başlıyormuşum, iştahım sonunda açılıyormuş gibi geliyor bana:[86]

Madam Théo'nun dediği gibi patlayarak öleceğim.

84 Gide'in notu: "*Antoine* çevirimi neredeyse bitirdim."
85 Paris'e gidiyorum (ç. n.).
86 Gide izindeki Jean Schlumberger'nin çağrısından yararlanıp (bkz. Ruyters'e yazdığı, 30 Kasım tarihli mektup, *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 164), Marc'la buluşur. Ondan Saint-Lazare Garı treninin gelişini beklemesini ister, tıpkı *Kalpazanlar*'da Édouard'ın yeğeni Olivier'den istediği gibi.

30 Kasım, Cuverville

Döner dönmez, Éric Allègret'den gelen bir telgraf beni geri çağırdı.[87]

Yola çıkmadan bir önceki gün, 22'sinde, *Cléopâtre* çevirimi bitirmiştim – Bakst'ın[88] evinde onu Ida Rubinstein'a okudum.

Mutluluğun sonsuz esrikliği.[89]

Sevincimin her türlü edepten, her türlü görgü kuralından, her türlü yasadan kopuk, evcilleşmemiş, yabanıl bir yanı var. Onunla çocukluğun pepelemesine dönüyorum, çünkü zihnime yenilikten başka bir şey sunmuyor. Sözcükleri, hareketleri, her şeyi baştan yaratmam gerekiyor; geçmişten gelen hiçbir şey artık aşkıma doyurucu gelmiyor. İçimdeki her şey serpiliyor, şaşırıyor; yüreğim çarpıyor; bir yaşam bolluğu tırmanıyor boğazıma hıçkırık gibi. Artık hiçbir şey bilmiyorum; anısız ve kırışıksız bir coşkunluk bu...

Uzun uzun ateşe baktım. Arada sırada, *living embers*'ın[90] ortasında, küçücük ucu yanık bir odun küle dönüştüğü ana dek dayanan, yoğunlaşan, daha beyaz, daha güçlü bir ışık veriyor. Yetecek kadar oksijen aldığında kömür de böyle canlanıp beyazlaşıyor.

8 Aralık, Cuverville

Dün akşam 1 Aralık'ta gittiğim Paris'ten döndüm. Sonsuz ve büyüleyici bir sevinçle dolu her an içim; buna karşın, önceki gün, yaşamımda ilk kez, kıskançlık işkencesini tattım. Kendimi ne kadar korumaya çalışsam da boşuna. M.'nin gelişi akşam 10'u

87 Éric Allègret izin almıştır. 1-9 Aralık'ta Paris'te olacaktır.

88 Rus ressam ve dekoratör Lev Rosenberg'in (1866-1924) takma adı. Bakst 1920'de *Antonius ve Kleopatra*'nın dekorlarını hazırlamaktan vazgeçecek, onun yerini Dresa alacaktır (bu konuda bkz. "À propos d'*Antoine et Cléopâtre*: le témoignage de Léon Bakst", *B. A. A. G.*, 66. sayı, Nisan 1985, s. 298-300).

89 Kuşkusuz Marc Allégret'yle ilişkisi söz konusu.

90 Canlı korlar.

buldu. Cahé'nin[91] evinde olduğunu biliyordum. Artık yaşamıyordum. En kötü delilikleri yapabileceğimi hissediyor, içimdeki kaygıdan aşkımın ne kadar derin olduğunu anlıyordum. Kaldı ki çok sürmedi...

Ertesi sabah, görmeye gittiğim C. içimi rahatlatıp, her zaman yaptığı gibi, akşamki sözlerini ve hareketlerini tüm ayrıntılarıyla anlattı.

9 Aralık, Pazar

Dün akşam, oldukça iyi uyumamı sağlayan yeni yöntemime uyarak, yatağımda gece yarısına dek okudum. Bunları da yatağımda yazıyorum. Bana çok doyurucu gelen bir biçimde çalışmaya başladım yeniden. Maurras'a Barbusse'ün kitabıyla ilgili, *L'Action française*'de çıkan dikkat çekici mektup konusunda bir şeyler yazdım.[92] Dupouey'nin mektuplarına önsöz yazmaya başladım.

91 Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında yalnızca C. harfine rastlanmaktadır. Bu nedenle birçok yorumcu Jean Cocteau'dan söz edildiğini düşünmüş (bkz. Claude Martin, *La Symphonie pastorale*, eleştirel baskı, Minard, s. LXXXIII), Cocteau'nun özellikle *Maalesh*'teki sözlerini dayanak göstermiştir (Gallimard, 1949, s. 26-27). El yazmasına bakarak düzelttik. Dolayısıyla, Allégret kardeşlerin kuzini, Cahé diye anılan Catherine Krüger (1888-1964) söz konusudur. Büyük olasılıkla, Marc'la aralarında kısa bir flört yaşanmıştır. Öte yandan, Marc Allégret'nin günlüğünde, o sıralar asıl sınıf arkadaşlarından birinin kız kardeşini arzuladığı anlaşılmaktadır (bkz. D. Durosay, "*Les Faux-monnayeurs* de A à S et Z", B. A. A. G., 88. sayı, s. 429).

92 8 Aralık 1917 tarihli *L'Action française*'de, Barbusse'e *Ateş*'le ilgili olarak yazılmış, "yaralı ve tutsak bir çavuş"un imzaladığı bir mektup yayımlanır. Mektupta içerideki anarşi durumuna "Fransız tepkisi"nden söz edilir; aynı zamanda Fransız tutsakların yaşam koşulları anlatılır, Fransız-Alman uzlaşmasına şiddetle karşı çıkılır. Gide Maurras'a yazdığı, 10 Aralık tarihli mektupta onun için şöyle yazar: "Barbusse'ün zararlı kitabının en iyi eleştirisi kesinlikle"; ayrıca *L'Action française*'in tutumunu över (*B. L. J. D.*). Gide'in Maurras'a yazdığı, 21 Aralık 1917 tarihli *L'Action française*'de ad verilmeden yayımlanan, daha az bilinen bir mektubu daha vardır. Gide orada da şöyle yazar: "Sonuçta *L'Action française* Fransa'da savaş sırasında düzgün davranan tek gazete" (*B. A. A.* G., Temmuz 1882). Bu konuda Roger Martin du Gard Pierre Margaritis'e yazdığı, 24 Aralık 1917 tarihli mektupta şöyle der: "21 Aralık'taki makale konusunda, mektubu Gide'in yazdığını düşünüyorum"; sonra da ekler: "Gide siyaset üstüne hiç düşünmedi. O kırk yıl tek bir gazete bile okumadan yaşamış bir düşçü, bir hevesli" (Roger Martin du Gard, *Journal, textes autobiographiques 1892-1929*, haz. ve sun. Claude Sicard, Gallimard, 1993, s. 866).

Em.'le *Under Western Eyes*'ın ilk (hayranlık uyandıran) bölümünü okuduk, bir yandan bana önerilen el yazması çeviriyi gözden geçirdim. Bayıla bayıla *Goyescas* üstünde çalıştım.[93]

10 Aralık

Yaşamın ancak onur pahasına, onurun da yaşam pahasına elde edilebildiği, "PROPTER VITAM"[94] adlı nasıl bir roman, nasıl bir dram yazılırdı kim bilir.

Mémoires d'outre tombe'u okumayı bitiren Em. bana iç savaşla ilgili şu olağanüstü parçayı gösterdi:

"Ne derlerse desinler, iç savaşlar yabancılarla savaşlar[95] kadar adaletsiz, tiksindirici değildir, daha doğaldır... İç savaşlar en azından bireysel hakaretlere, itiraf edilmiş ve kabul edilmiş tiksintilere dayanır; şahitlerle yapılan düellodur, rakipler kılıcı neden ellerine aldıklarını bilirler" vb. (s. 369, V. cilt).

13 Aralık

Dupouey'nin mektuplarının önsözünü yavaş yavaş hazırlıyorum. İyi bir Granados etüdü.

Yüksek sesle *Under Western Eyes*'ı okuyup, Rus ruhuyla ilgili öylesine öngörülü düşüncelere hayran kalıyoruz.

Neden tüm bunları yazıyorum?.. İyi de bu deftere başka ne yazabilirim ki? Hem siyasal olaylardan ya da savaştan – hem de coşkumu besleyen şeyden söz etmekten kaçınırken.

15 Aralık

Criquetot gezisi. Gökyüzü bulutlu, çok karanlık, sağanakla yüklü; denizden gelen şiddetli bir rüzgâr bulutları dağıtıyordu.

93 Dupouey'nin mektuplarının önsözü önce *Le Correspondant*'da yayımlanır (CCLXXV, s. 820-834), sonra *Lettres du lieutenant de vaisseau Dupouey*'nin başına konur (N.R.F. Yayınları). *Under Western Eyes* (*Batılı Gözler Altında*) Conrad'ın romanıdır. *Goyescas* da Enrique Granados'un yapıtıdır.

94 Yaşam yüzünden.

95 Gide'in notu: "'Ulusal bağımsızlığı kurtarmak için kalkışılmadığında' diye eklemeye özen göstermiş öte yandan."

Marc'in düşüncesi *Nourritures*'den beri tatmadığım sürekli bir lirizm hali yaşatıyor bana. Ne yaşımı ne zamanın yarattığı korkuyu ne mevsimi hissediyorum ya da yeni bir coşkunluk veriyor bunlar bana; asker olsaydım, böyle bir yürekle, ölüme sevinçle koşardım.

Sanırım, artık "güzel hava"yı kış başının böylesine dokunaklı, pes tonlu, trajik sesli göklerine yeğlemiyorum. Ovanın üstüne ucu bucağı görünmeyen karga sürüleri yayılıyor çılgınca.

Döner dönmez, sabah bitirdiğim "Préface aux Lettres de Dupouey"ye tepki olarak, bir solukta *Corydon*'un[96] giriş sayfalarını yazdım. Sonra Beethoven'ın kısa *Fa Majör Sonatı*'nın baş belası *toccata*'sına (bitiş) çalıştım, biraz düzgün çalmaya başlayınca büyüleyici bir hale bürünüyor.

Em.'le *Under Western Eyes*'ı okuyup, *End of the Tether*'ın gerisini düzelttim (yakında bitecek).

16 Aralık

Dün de bugün de *Corydon*'la uğraştım durdum. Neredeyse darmadağın bıraktığım not, taslak ve işe yaramayacak şeylerin yığınlarının içinde kayboluyorum – bir de sıcağı sıcağına çalışırken işimi böldüğü için Marcel Drouin'e kızıyorum. Yine de söyleyeceğim şeyin önemli olduğunu düşünüyorum. Ibsen'in sözünü yineliyorum: "Size yapacakları şeyden çok sizi yapmaktan alıkoyacakları şeyler yüzünden arkadaşlardan korkmak gerekir."[97] Yazık! Ama başaracağım.

Dışarıda kar yağıyor; tüm güneş ışınları umutsuz ovanın üstünde ölü...

18 Aralık

... Doğrusu uzun zamandır, hatta savaştan çok önce, ülkemizin can çekiştiği gibi iğrenç bir düşünce kafama saplanmıştı. Her

96 *Corydon*'da 1917'de yazılmış bir girişin izine rastlanmaz.

97 Görünüşe göre, Gide o sırada *Corydon*'un dördüncü konuşmasını kafasında kurmaktadır. Orada özellikle, Marc Allégret'yle ilişkisinin etkisi altında, eşcinsel ilişkide yaşı büyük olana düşen rolü işler. Marcel Drouin'in *Corydon* eleştirisine *Günlük*'te daha önce 1911 yılının "Yapraklar"ında değinilmiştir. Gide Ibsen'in bu sözünü *Corydon*'un ikinci baskısına (1920) yazdığı önsöze de alacaktır.

şey bana onun tükendiğini, çöktüğünü gösteriyordu; bunun işaretlerini her yerde görüyordum; görmemek için kör olmak gerekiyordu bence. Bizi kurtarabilecek tek şey, diye düşünüyordum, tarihimizde daha önce de yaşandığı gibi sınırsız bir bunalım, büyük bir tehlike, savaş... Bu savaşın başında da içimin umutla dolmasına izin verdim sevinerek. Yurt kendini toparlıyor gibiydi. Hepimiz onu kurtarmak için canımızı verirdik. Sonra bu savaş sayısız erdeme mal olan tüm yetersizliklerimizi, tüm düzensizliklerimizi gözümüze soktu...

Bugün savaş suçlanıyor; ama kötülük daha uzaktan geliyordu.

Almanların bizden alacağı çok şey var. Bizim de onlardan öğreneceğimiz çok şey var. – Bu söz, öyle değil mi ya, her şeyi oldukça iyi özetliyor...[98]

22 Aralık

Çalkantı zihinleri korkutucu oranda sarstı, çarpıttı. İşin en korkunç yanı kendileri gibi çarpılıp sarsılmayanları suçluyorlar...[99]

Önceki gün, "şan şeref içinde" can veren küçük André Hérouard'ın cenaze ayini. Bütün aile gözyaşları içinde. Küçük Cuverville kilisesinin kadınlar tarafı tıklım tıklım dolu; erkekler tarafının yarısı boş. Kırık bir camından yüzüme nezle üfleyen bir pencerenin altında oturuyorum. Sıkı soğuk var, ayini yönetenlerin ağızları buhurluk gibi tütüyor. Önümde Hérouard'ların büyük oğulları; kulaklarını seyre dalıyorum; özellikle bu organın açıklayıcı olup olmadığını düşünüyorum; kulağa bakıldığında Hérouard oğulları hâlâ hayvana çok yakınlar (kaldı ki ikisi de çok iyi çocuk); kulak onlarda kafatasından belirgin biçimde ayrılıyor, neredeyse dikey olarak ve külahı andırırcasına yükseliyor, tıpkı çiftlik hayvanlarınınki gibi; hareketli gibiler; kıvrımların belli belirsiz çizgisi kulak memesinin dışında...

98 El yazmasında, bu tümce 38. defterdedir, dolayısıyla Ağustos 1917'de yazılmış olmalıdır.
99 Bu paragraf yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer alıyordu.

Sonra papazın hayranlık uyandıran başına baktım; ama ayine hizmet ederken kelebek gözlüğünü çıkarmaması hataydı; neredeyse sarsıcı bir görüntüydü. Flaubert'i ve sanatındaki –içler acısı bir kuramın ve ivedi bir çilecilik gereksiniminin meyvesi– o adaletsizliği düşünüyordum (kaldı ki taşkınlığıyla birleşince, belki de en iyi özelliği bu).

Dün *End of the Tether*'ı gözden geçirmeyi bitirdik (en azından üç sayfa kaldı). Bu denetmen işi canımı çıkardı. Zihnimin zaten fazlasıyla eğilimli olduğu sözel mantık gereksinimini daha da şiddetlendiriyor. Ama her şeye karşın yararsız değil.

Gitgide İngiliz'in eğretileme dizimine bizden çok daha az duyarlı olduğunu düşünüyorum.

Shakespeare'deki bu parça kadar iyi bir örnek olamaz buna:

... The hearts
That spaniel'd me at heels, to whom I gave
Their wishes, do discandy smelt their sweets
On blossoming Caesar; and this pine is bark'd,
That overtopp'd them all.[100]

Antoine et Cléopâtre, IV, XII, 22.

Corydon'da şöyle böyle ilerledim.

Şimdi beni yine Paris'e çağırıyorlar – sonbahardan beri üçüncü kez. Bu akşam yola çıkıyorum.

100 "Topuklarımda köpekleşen o yürekler, / O dilediklerini bol bol verdiklerim, / Bahtı açılan Caesar'ın ayaklarını öpüyor, / Tatlı diller döküyorlar şimdi. / Hepsini gölgesinde barındıran bu çam ağacı / Kurudu, döker oldu kabuklarını" (*Antonius ve Kleopatra*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000).

1918

7 Ocak, Pazartesi

1 Ocak'tan beri Cuverville'deyim yine. *Corydon* üstünde çalıştım.

Dün ve önceki gün, bir haftalığına bize gelen Mathilde Roberty'ye anılarımdan çeşitli parçaları okudum. Yazdığım şeyler arasında bana doyurucu gelen neredeyse hiçbir şey yoktu. Titreyiş, esneklik, zenginlik eksik. Kimi başarılı ifadeler özentili görünüyor. Sanırım, artık sonrasını nasıl yazmak gerektiğini daha iyi anlıyorum.

Paris'te, Jean-Paul Allégret'ye Proust'tan birkaç sayfa okudum – hayran kaldı.[1]

Lady Rothermere'e kimi parçalarını çevirmek istediği *Prétextes*'in bir kopyasını gönderip mektup yazdım:[2]

Temel güçlük tümcemin bir şey ileri sürmektense durmaksızın esinlemesinden, anıştırmalara başvurmasından kaynaklanıyor – Fransızcadan daha dolaysız İngiliz diline biraz aykırı gelecek bir şey bu. Yazılarımda düşünce düşüncemin hareketinden daha önemsiz göründü her zaman gözüme: the gait.[3]

1 Proust'un 1917'de N.R.F. Yayınları için provalarını düzelttiği, Gide'in edinmiş olabileceği *Swann'ların Tarafı* ya da *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde* söz konusu olabilir. İki kitap 1919'da o yayınevinden çıkacaktır. Jean-Paul Allégret'nin (1894-1930) Allégret'lerin en büyük oğlu olduğunu anımsatalım.

2 *Prétextes*'i İngilizceye P. Bertocci, Jeffrey J. Carre, Justin O'Brien ve Blanche A. Prince ancak 1959'da çevirecektir (Meridian Books, New York).

3 İng. "yürüyüş, ilerleyiş".

14'ü, Pazartesi

Bir haftadır bu deftere el sürmedim. Buraya yazmak artık bana ne zevk veriyor ne bir yarar sağlıyor; bugün yeniden açmamın nedeni çalışmamın tavsaması: *Corydon*'u neredeyse bitirdim; en azından daha çok ilerleyebilmek için biraz uzaklaşmaya ihtiyacım var; ama asıl önemli bölüm bitti.

Yeniden Anılarımın başına geçeyim dedim; ama içimden gelmedi; Mathilde Roberty'ye okuduğum birkaç parça beni düş kırıklığına uğrattı; bir yandan Proust'un yeniden okuduğum olağanüstü kitabının sayfalarıyla karşılaştırınca, iyiden iyiye bunaldım.

Yazın içimde istiflenen sağlık ve sevinç tükenmiş olabilir mi? Gizli, yeni bir çöküş hali bundan çekinmeme neden oluyor. Daha şimdiden yeniden yaşamın içine dalıp gitmeye susadım.

Beethoven ve Granados etüdü.

17'si

Şimdi yazdığım şeyin değerinin ne olduğunu kesinlikle bilmiyorum. Yirmi yıldır kafamda evirip çevirdiğim *Castor et Pollux* ya da *Traité des Dioscures* başta düşündüğümden farklı bir biçime büründü. Bana yeterince doyurucu gelirse, onu bana ithaf ettiği *Léda*'sının anısına Pierre Louÿs'ye ithaf edeceğim kuşkusuz.[4]

Son günlerde bir sürü mektup yazdım. Çok iyi bir piyano etüdü.

Tagore'un *Réminiscences*'ını[5] okudum. Ama bu Hint Doğusu bana göre değil. Bayıla bayıla yeniden Meredith'in *The Shaving of Shagpat*'ını aldım elime.

4 Bu çok eski bir tasarıdır. Gide 28 Kasım 1893'te, Biskra'dan arkadaşı Hérold'a şöyle yazar: "Bir *Castor et Olydeukès, ou le Traité des cordialités impossibles* hazırlıyorum" (yayımlanmamış mektup, Hérold ailesi arşivinin 12 Haziran 1991'deki satışı, Drouot). Bundan Eylül 1919'da *La N.R.F.*'te yayımlanıp, sonra *Incidences*'a alınan "Considérations sur la mythologie grecque, Fragments du Traité des Dioscures" başlıklı birkaç sayfalık metin çıkar. Bu metin 1898'de *Léda*'sını Gide'e ithaf eden Pierre Louÿs'ye ithaf edilmez.

5 Tagore'un *My Reminiscences*'ı 1917'de Macmillan'dan çıkmış, Fransızcaya *Souvenirs* adıyla çevrilmiştir (N.R.F., 1924).

20 Ocak

Önceki gün Étretat'daydım; hamladığım için bu gezi canımı çıkardı; yolda yorgunluktan yere yığılacağımı sandım, ancak gece dönebildim. Gökyüzü kapalıydı, mora çalan bir külrengine bürünmüştü; denizi yeniden görmek bana hiç zevk vermedi; yalıyarlar arasında ve ufka dek donuk, bir çocuğun çizeceği gibi tek renkliydi.

Ama dün akşam döndüğümde ne denli yorgun olursam olayım, üstelik geceyi de kötü geçirmeme karşın, bu sabah yeniden yola çıkmak istedim. Yoldaki ağaçların arasında inleyen, daha şimdiden ılıklaşmış rüzgâr tüm arzularımı kabartıyor. Dinginlikten, rahatlıktan bıktım usandım...

Oh! Seni her zaman anlayacağım dostum – birini öldürdüğünde bile. Ama suç açısından da bir daha asla ele geçirilemeyecek bir tür bakirlik var, onu yitirdiğinizde suçu her zaman daha kolay göz önüne alabiliyorsunuz. Artık suç işleyebileceğinizi *kesinkes* biliyorsunuz.

24 Ocak

Yarın Paris'e gidiyorum yine; dün Jean-Paul'ün kardeşiyle ilgili kuşkularını anlattığı mektup içimi daralttı. Onu yine görmeyi düşünüyorum; askere yazılan ve Cumartesi yola çıkacak André'yi de.[6]

12 Şubat

Paris'te kalışımı düne kadar uzattım. Önceki gün Ida Rubinstein'la sözleşme imzaladım.[7]

6 Görünüşe göre, bir hırsızlık yapan ya da "zimmetine para geçiren" Marc Allégret söz konusu (Daniel Durosay, "*Les Faux-Monnayeurs* de A à S et Z", s. 439). On sekiz yaşındaki André zamanından önce askere gidip, 1918'in Ocak ayının sonunda topçu olur.

7 *Antoine et Cléopâtre* için.

13 Şubat

Kış bitti mi yoksa? Hava ılık. Tomurcuklar umutla şişmiş. Kuşlar şen şakrak, penceremin kenarından küçük et parçalarını almaya gelen kızılgerdan yaklaştığımda korkmuyor artık.

Az önce, ekmek karnesiyle aldıkları tayın aşırı azaltılalı beri, öğlenleri Mius'un boş evine yemek yemeye gelen yoksul komün çocuklarına Em.'in çorba verdiğini gördüm. O da olmasa ne yaparlar bilmiyorum pek; ama bu sayede hepsi mutlu, keyifli. Bu sabah on yedi kişiler; masanın genişliği ancak yetti; yarın on dokuz kişi olacaklar. Em. salonda ateş yaktı, masaya çiçek koydu.

Dün aralarından biri tabağında bir "*carpeleuse*"[8] (tırtıl) gördüğünü sandığı için yemeyi bıraktı. Bu sözcüğü bilmiyordum; büyük olasılıkla İngilizlerin *caterpillar*'ına benzer bir sözcük. Em. onun içini rahatlatmak için çorba tabağını atmış – ben orada olsaydım, kesinlikle karşılarında yerdim.

Şu Jean de Gourmont denen zıpır *Le Mercure*'de beni hedef aldığı için kızmaya değer mi?[9] İyi niyetliyse, aptallığının ucu bucağı yok. Yok aptal değilse, çok kötü niyetli.[10] Böylelerinin insanı kötülemesi övmesinden daha iyi. Dolayısıyla sevinip aldırmayalım.

15 Şubat

Fransa'da bir tek bizim komünümüzde yönetmeliklere uyulduğunu düşünüyorum. Georges, belediye başkanı olarak, kendisine günde iki yüz gram ekmekten fazlasının verilmemesi gerektiğini düşündü. Em.'le ikimize de bu asgari oranı veriyor. Çevremizdekiler alay ediyor. Komşu komünlerin belediye başkanları aslan payını almaya başladı. Bizse gülünecek haldeyiz... Ama bizimle alay edilmesi gücüme gitmiyor.

8 Fransızcada tırtıl için genelde *chenille* kullanılır (ç. n.).
9 Jean de Gourmont'un 1 Şubat tarihli *Le Mercure de France*'taki "Revue de la quinzaine"i söz konusu. Gide orada ironik bir dille anılır.
10 Gide'in notu: "Yaptığı alıntı yanlış, tam da kendisinin eklediği şeyle alay ediyor."

Fransa'ya ne zaman yeni bir yönetmelik dayatılsa, her Fransız yurttaşı ona nasıl uyacağına değil de paçayı ondan nasıl kurtarabileceğine bakıyor. Dönüp dolaşıp buraya geliyorum: Düzen eksikliğinden söz ediliyor; bilinç eksikliği demeli adına.

16'sı

> Ghéon Dupouey'nin "ermişliğinden" söz etmeye hakkının olmadığını, ona bakarak mucizevi bir müdahaleye inanmaya hakkının olmadığını öğrenmeye yanaşacak mı acaba?
>
> Madam Dupouey de onun rahibe Mercedes'le "umulmadık" karşılaşmasından bir "mucize" gibi söz ediyor; Ghéon buna karşı çıkıyor. Bu rahatsızlık düşünmesini sağlayacak mı?[11]

20 Şubat

Dört gündür yıllardır aklımın bir köşesinde duran, artık yazmaktan umudu kestiğim *L'Aveugle*[12] anlatısına gömüldüm.[13] Onu taslaksız tamamlamaya çalışıyorum, bir çırpıda yaklaşık yirmi sayfasını yazdım. Baştan okumak istemiyorum, daktiloya çektikten sonra elden geçireceğim.

Bayıla bayıla *Shagpat*'taki *Bhanavar* öyküsünü, bir de Tristan'ın *Mariamne*'ını[14] okuyorum.

22 Şubat

Söylediğine göre, Tanrı'nın var olduğunu ileri sürmen güçmüş. İyi ama söylesene, Tanrı'nın var olmadığını ileri sürmen daha da güç değil mi?

11 Dupouey'nin karısının kitabında rahibe Mercedes'le karşılaşması (Mireille Dupouey, *Cahiers 1915-1919*, Le Cerf, 1945).

12 Gide'in notu: "Sonradan *La Symphonie pastorale*'e dönüştü" (*Pastoral Senfoni*). *L'Aveugle* (Kör) (ç. n.).

13 *Pastoral Senfoni* 1918'de, önce ilkbaharda ve Marc Allégret'yle İngiltere yolculuğundan sonra Cuverville'de yazılır. Bu konuda bkz. *La Symphonie pastorale*, eleştirel baskı, haz. ve sun. Claude Martin, "Lettres modernes" dizisi, Minard, 1970.

14 Tristan L'Hermite'in (1601-1655'e doğru) tragedyası.

Ghéon'un defterlerini anlatılamayacak bir acıyla, hatta bir tiksintiyle okuyorum.[15] Şimdi onunla sık görüştüğüm zamanlarda, zihninin benden ne yazık ki fazlasıyla etkilendiğini görüyorum yalnızca. Yanımda yanıp tutuştuğunu hissetmek bana öyle büyük bir sevinç veriyordu ki, birçokları için gün gibi ortada olan bu gerçeği görmezden geliyordum.

Önceki gün Eugène Rouart: "Göreceksin bak! Göreceksin, başta kurtulmak için ne denli çaba gösterirse göstersin, yaşlandıkça çocukluğun ilk yıllarının etkilerini yeniden hissetmeyecek çok az kişi var" diye haykırdığında ona karşı çıkmıştım. Tam da Ghéon'u düşünüyormuş.

23'ü

Ghéon için yazıyorum.

Bu gece, kitabının nasıl olması gerektiğini açıkça gördüm: Geçmişe yönelik olmamalı – birbiri ardına yaşadığın durumları günü gününe listelemeli bir biçimde. O zaman baştan sona dokunaklı bir hale bürünür; çünkü içinde bulunduğun durumu betimlediğinde yazdıkların dokunaklı oluyor – ama eskiden içinde bulunduğun durumu aktarırken o dokunaklılık yitiyor.

Evet, bu yamalı bohça beni sarsıyor; öfkelendiriyor; istersen adına Şeytan'ın payı diyebileceğimiz şeyi aşırı küçük gösterdiğin için eleştirmiyorum seni; ama önceki düşünceni bütünüyle değersizleştirerek, ona karşı kazandığın zaferin anlamını da küçük düşürüyorsun, insan ister istemez şöyle düşünüyor: Öyle ya! Yaşam, Sanat, Güzellik, hatta Haz daha önce kendisine göre içi boş değerler olduğu için, onları başından atmakta zorlanmıyor. Ama kimilerine göre, bunların başka şeyler olduğunu biliyorsun. Örneğin, sanat yapıtının sonuca bağlamayı reddetmesinden *söz edişinin densizce olduğu açık. Tam da dün mücadele ettiklerinden başka kimden onay bekliyorsun burada? Peki ama kitabın gerçekten bir tek onlar için mi yazıldı? Sen de iyi biliyorsun ki, Shakespeare, Eliot, Ibsen, Dostoyevski için sonuca bağlamayı reddetmek kesinlikle*

15 Henri Ghéon *L'Homme né de la guerre. Témoignage d'un converti* adlı kitabının el yazmasını Gide'e vermiştir.

sanatsal bir yapmacık tavır değil, yazdıklarında düşündürdüğün gibi; aslında zihinsel bir doğruluk gereksinimi.

Seni "yansızlık" sözcüğünden yakalamak gerekiyor; bunun üstesinden gelmeye çalışmalısın; ama yalnızca içler acısı bir yanlılıkla *ulaşabiliyorsun ona.* Zihnin dürüstlüğünden *başka bir şey olmayan bu yansızlık örneğin George Eliot'ın Hetty Sorel gibi bir figürü betimlemesini sağlamış, senin kız kardeşinin Hıristiyan ruhu bile ona vurulabilmiştir.*[16]

"Benim için artık yansız olmak söz konusu değil" diyebilirsin – bu savaşta, hiçbirimiz için yansız kalmanın söz konusu olamadığı gibi... vb.

Yaşamda hep aynı hikâye; güvendiğimiz ve ihtiyaç duyduğumuz, ama görevlerini yapmayan insanlar var; öyle ki görevlerini yapmayı sürdürenler aldatılmış birer enayi gibi görünüyor.

Çıtayı yükseltmek gerek.

1 Mart

Dört gündür geceleri çok kötü geçiriyorum. Paris'te oyalandığım sürenin on beş günden fazla yararı olmadı pek.

Dün akşam Em.'e *L'Aveugle*'ün ilk kırk beş sayfasını okudum. Ah! Şu işten bir kurtulabilsem...

Tristan'ın *Mariamne*'ı, hayranlık uyandıran birkaç dizeye karşın, beni büyük bir düş kırıklığına uğrattı. Sık sık olduğu gibi, Tristan'ın (niceleri gibi) çok daha iyisini yapabileceği hissediliyor; ama özen eksik onlarda. Evet, çoğunlukla yetenektense özenin eksik olduğuna inanıyorum. Özenin yetersizliği sıklıkla kişinin kendi öneminden kuşkulanmasından kaynaklanıyor; ama daha da çok aşırı bir kendini beğenmişliğin sonucu.

Pascal'e döndüm.

"İpim olmasa nasıl da yükseklere uçabilirdim!" diye haykıran uçurtmamı Kant'ın

"Boşlukta çok daha iyi uçabilirdim!" diye düşünen ünlü

16 Hetty Sorel George Eliot'ın *Adam Bede*'inin kahramanlarından biridir. Görünüşe göre, Gide bu mektubu Ghéon'a göndermemiştir.

"güvercin"ine yeğ tutmak ve nükteli "Kanadı olmayanların hepsi ölseydi, insanların kanadı olurdu" sözümü tüm Darwincilik eleştirilerinin özeti olarak görmek budalalık mı?

3 Mart

Önceki gün Paris'te birlikte öğle yemeği yediğim Lucien Maury yükseldiğini hissettiği, insanlar savaşın bittiğine inandıktan sonra yaşlı dünyamıza yayılacağını öngördüğü o sosyalizm dalgasından çok kaygılanıyor. Devrimin kaçınılmaz olduğuna inanıyor, buna nasıl engel olunacağını bilmiyor. Kendisine *L'Action française*'in oluşturmaya çalıştığı direniş örgütünden söz edince kızıyor. Maurras onu çileden çıkarıyor, Léon Daudet kızdırıyormuş.

"Gönlünüze göre olmamalarını anlıyorum" dedim. "Ama direnmek istiyorsanız, onlara katılmak zorunda kalacaksınız. Üçüncü yol yok. Dreyfus davasında olduğu gibi olacak; ya *lehte* ya da *aleyhte* olmak gerekecek, istemesek de. *L'Action française*'dekilerden hoşlanmıyor musunuz? Ben de en iyisinin o olduğunu düşünmüyorum – *ama tek seçenek o...*"

İyi (en azından biraz daha iyi) bir geceden sonra, kendimi bugün tamamıyla toparlanmış hissediyorum. Bunu üzüntülü ve kaygılı anlarda okumak için yazıyorum; zihnimi hiç bu kadar etkin, bu kadar açık, bedenimi hiç bu kadar esnek, yüreğimi hiç bu kadar sıcak hissetmemiştim. Kendimi hiç bu kadar mutlu hissetmemiştim. Hava hiç bu kadar büyük bir şehvetle dolmamıştı göğsüme. Bir arkadaşın –neler diyorum ben! karşıma ilk çıkan kişinin– sıkıntısı ya da sevinci içimde hiç bu kadar yer etmemişti – ülkenin kaygısı hiç bu kadar yankılanmamıştı. Kendimi hiç bu kadar güçlü hissetmemiş, hiç bu kadar büyük bir kucaklama arzusu duymamış, hiç böyle bir soluk almamıştım.

4 Mart

Yine uykusuzluk: kaygı, öfke ve sonunda kendini koyuverme... arzunun aşırılığından değil de kurtulup sonrasında uyuyabilmek için... Ama uyku bu vasat doyumla alay ediyor, herhangi bir gev-

şeme olmuyor. Alabildiğine sersemleşmiş bir halde uyandım (çünkü sonunda sabaha doğru her şeye karşın uykuya dalmışım). Ah! Marc'ın yanında tadını çıkardığım, onunlayken iffetliliği bile benim için kolay, bedenin dinlenişini güler yüzlü kılan o sağlığı, o dengeyi nasıl aramam.

On yedi çocuğun yemeğine gidip, onlara hizmet eden Em.'e yardım ettim.

Domi.'yle buluşmak için Criquetot Garı'na gittim (orada değildi); soğuk rüzgâr, gökyüzü kapalı ve kara. Geniş adımlarla yürüyordum, yakında rahatlama umuduyla, Marc'ın yanımda olduğunu düşleyerek kanatlanmış gibiydim.

Dönüşte, Criquetot'dan çıkar çıkmaz, kendisinden daha ağır bir ekmek çuvalının altında iki büklüm olmuş küçük Aubin'le karşılaştım, çuvalını ana kapıya dek taşıdım.

Ruyters'e Dostoyevski ve İncil'le ilgili oldukça önemli bir mektup yazdım (kopyalamadığıma pişmanım.)[17]

6 Mart

Em.'e kısa bir süre önce Yunan mitolojisiyle ilgili yazdığım sayfaları okudum; en iyiler olduğunu düşündüğüm parçaların onca kötü, en az hoşnut olduğum parçalarınsa onca iyi olmasına şaştım kaldım. – Genelde, geldiğim noktada, kendimi salmayı daha çok kabullenmem gerek. Bugün daha iyi yazdığım şeyler en az çabayla yazdığım şeyler. Evet: doğal halimi kabullenmeli. Dünün emeği yeter.

İsveççe çeviri için seçilen parçaları listeledim.

Em.'le sıraladığı hesapları inceledik. "Bağış" kalemi (bir yandan "gelirler"i önemli ölçüde aşan) yıllık harcamanın neredeyse dörtte birini oluşturuyor. Em.'in de bu gideri benim gibi onayladığını gördüğüme sevindim. Kendini bıraksa, daha fazlasını da vereceğini, varını yoğunu elden çıkaracağını biliyorum. – Ah! Daha da fazla vermek isterdim. Her şeyi verebilmek; yalnızca vereceğim ya da başkalarından alacağım şeylerin tadını çıkarabilmek isterdim.

17 2 Mart tarihli mektup (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 172-173).

8 Mart

Beni yine Paris'e çağırdılar...

Em. mutluluğu uzakta aramak üzere onu bırakıp gitme düşüncesinin yüreğimi nasıl parçaladığını bilemez.

Domi. beni götürüyor. Cepheye gitmeden önce Em.'e veda etmek için Cuverville'e geldi. Bu sabah yoksul komün çocuklarına çorba dağıtmaya yardım ediyordu; sonra onlarla hem sevimli hem ciddi bir tonla biraz konuştu, hepimizin gözlerini yaşarttı sözleri. Bu kısacık, basit mi basit veda töreni Em. için, en azından benim için altüst ediciydi.

18 Nisan

Dün Cuverville'e döndüm – iki kez Paris'e gittikten sonra – aradaki bir haftayı Carantec'te, Marc'la geçirdim – Godebski'nin yanında.[18]

"Evet, Madam Edwards'ı çok severim" diyordu Cocteau, "ona hayranım. Çok içten biri. Bakın, örneğin, Debussy'yi ölüm döşeğinde görmeye gitmiş; ama sonra, kendisine: 'E söylesenize! Nasıldı?' diye sorulunca: 'Bilmem ki' demiş, 'görmedim onu. Ben renklerden başka bir şey göremem'. Bu da doğru. Hayranlık uyandırıcı bir şey değil mi: Renkten başka bir şey göremiyor!"

Cocteau'nun tüm düşüncelerinin ve kararlarının boyun eğdiğini hissettiğiniz şu modernizm kaygısı kadar bana yabancı gelen bir şey olamaz. Sanatın ancak en yeni görünüşüyle soluk alabildiğine inanmasının yanlış olduğunu söylemiyorum. Ama her şeye karşın, benim için önemli olan tek şey bir kuşağı arkasında sürüklememesi. Ben zamanımın adamı olmaya çalışmıyorum; zamanımı aşmaya çalışıyorum.[19]

18 Gide Marc Allégret'ye yazdığı, 22 Şubat 1918 tarihli mektubun (özel koleksiyon) gösterdiği gibi Marc'ı Paskalya tatilinde Güney'deki Bormes-les-Mimosas'ya götürmeyi düşünmüştür. Sonunda onunla Carantec'e, Godebski'lerin evine gider.

19 Cocteau bir süre önce, Mayıs 1917'de, Champs-Élysées Tiyatrosu'nda, Picasso'yla *Parade*'ı (*Geçit Töreni*) sahnelemiştir. Gide bu baleyi ancak Aralık 1920'de izlese de görünüşe göre burada o modernliği eleştirir. Gide *Parade*'la ilgili düşüncelerinde bu sert yaklaşımı sürdürecektir.

Günah için bir tanım önerisi: Zarar içeren her şey.

Bu soruyu başka yöne kaydırıyor, yoksa çözmüyor. Çoğunlukla üstün bir iyilik yalnızca özel bir zarar pahasına elde edilir.

20 Nisan

Hava buz gibi. Nezleden bitik haldeyim.

Kimi zaman Marc'ın davranışlarını düzeltmeye çalışmamın büyük bir hata olup olmadığını; öğretmek istediğim nitelikleri edinmesinin kendisine yararından öte, benim onun kusurlarından öğreneceğim şeylerin olup olmadığını düşünüyorum. Sevdiklerimi düzeltme merakını annemden almışım. Buna karşın, Marc'ta adına kusur dediğim şeyler bana çekici geliyor asıl – belki de şiirsel nitelikler bunlar yalnızca: Tasasızlık, taşkınlık, zamanı umursamama, kendini bütünüyle ana bırakma... Onda bunca hoşlandığım bu gözü pek kendini olumlamaya nasıl olur da biraz bencillik karışmaz?

23'ü

Son günlerde bir sürü mektup yazdım; ancak bu akşam yeniden işime dönebileceğim kadar özgür hissediyorum kendimi; yeniden başlamakta, onu kusursuz bir kaynak yapmaya yetecek kadar ısınmakta çok zorlanıyorum.

> Marc'tan eşsiz ve dokunaklı bir mektup geldi, ona uzun bir yanıt yazıyorum.[20]

Dün *The Shaving of Shagpat*'ı bitirdim; en çok kıskandığım, keşke ben yazmış olsaydım dediğim kitaplardan biri!

Bu sabah Ruyters'in benimle ilgili, konferansından alınma

20 Marc Allégret'nin 21 Nisan tarihli mektubu söz konusu. Mektup şöyle başlar: "Lafcadio, Nathanaël, Immoraliste, üçünüz de içimdesiniz. Sakin sakin bu üçünden biri olmayı başaramıyorum. Hayır, yapamıyorum." Gide ona 25 Nisan'da yanıt verir. Altı yapraklık bu uzun yanıtta, şu tümce dikkat çeker: "İçinde *çirkinleştirici* hiçbir şeyi kabullenmemeni isterim" (özel koleksiyon).

(şimdilik el yazması halindeki) incelemesini yeniden okudum. Bana Rivière'inkinden daha doyurucu gelmedi.[21]

Yapıtımdan sağlıklı biçimde söz etmek için yapılması gereken tek şey ona estetik açıdan bakmak.

26 Nisan

Zihnimin durumu dört dörtlük – bir de tütün içmemeyi başarabilsem. Dün Balzac'ın şaşırtıcı *Vautrin*'ini okudum. Daha önce okumuş muydum? Okuduysam bunu çok dalgın bir gözle yapmış olmalıyım, çünkü onun *Le Père Goriot*'dan ya da *Illusions*'dan[22] da çok, bu kitapta anlaşıldığını, burada çok daha anlamlı itiraflar ortaya koyduğunu fark etmemişim. Alıntılamaya elverişli tüm parçaların (özellikle Raoul de Frescas'la diyalog) altlarını çizdim.[23]

28'i

Çözülme süreci; M.'nin[24] anısı ve ona duyduğum gereksinim yakamı bırakmıyor. Öteye geçmeye, iblisimi örselemeye, arzumu bitkin düşürmeye gereksinim duyuyorum. Halim bitik olmalıydı, ama bu akşam zihnimi tersine açık, dinç, canlı hissediyorum – öyle ki yemekten sonra (bunu uzun zamandır yapmamıştım) odama çıkıp, işimin başına döndüm.

> Marc'tan acayip ve büyüleyici yeni bir mektup geldi, isteyebileceğimden bile çok Lafcadio'yu düşündürüyor.[25]

21 Ruyters'in 1914'te Vieux-Colombier'de verdiği, metni hiç yayımlanmayan konferans söz konusu. Gide ayrıca Rivière'in 25 Ekim-10 Kasım 1911'de *La Grande Revue*'de çıkan, sonra *Études*'e alınan "André Gide" adlı makalesini anıştırıyor.

22 *Goriot Baba* ve *Sönmüş Hayaller*.

23 *Vautrin* Balzac'ın tiyatro oyunudur. Gide'in andığı, Vautrin ile Raoul de Frescas arasında geçen diyalog I. perdenin I. sahnesindedir.

24 Kesinlikle Marc Allégret.

25 27 Nisan'da Limoges'dan bu mektupta, Gide'le İngiltere'ye gitme tasarısına ailenin karşı çıktığı anlatılır. Marc orada kendini Lafcadio'yla bir tutar.

30'u

Vautrin'in çekiciliğine kapılıp, *Ressources de Quinola*'yı[26] okudum, eşine az rastlanan bir budalalığın ürünüymüş gerçekten.

3 Mayıs

Souday'nin Molière üstüne vasat bir makalesi.[27]

4 Mayıs

Ağaç kesmek, sonra banyo teknesinde yıkanmak bedenime pek güzel bir denge kazandırdı. Ama Suzanna Allégret'nin uzayan sessizliği beni kaygılandırasıya düşündürüyor.[28] M.'den vazgeçmek şimdiden bana olanaksız görünüyor. O benim bütün gençliğim.

9 Mayıs

Hayranlık uyandırıcı bir roman konusu:

X. ayıplanacağını bildiği bir işi başarmak için olağanüstü bir beceri, kurnazlık ve ikiyüzlülük sergilemeye çalışıyor. Birtakım gereksinimler duyan yaradılışı, ayrıca o gereksinimleri karşılamak için belirlediği davranış kuralları onu buna itiyor. Her an aşırı bir emek harcıyor; en iyiyi yapmak için gerekenden de fazla kararlılık, güç, sabır sergiliyor. Sonunda olay artık

26 *Ressources de Quinola* da *Vautrin* gibi Balzac'ın tiyatro yapıtlarındandır.
27 *Kibarlık Budalası*'nın Berlin'de oynanması dolayısıyla, 3 Mayıs tarihli *Le Temps*'da çıkan "Molière en Allemagne" adlı makale. Souday orada Goethe dışındaki Almanların Molière'i hiç anlamadığını ileri sürer. Bu daha önce yayımlanmamış satır el yazmasında Gide'in sonradan kendi hazırladığı *Journal* (*Günlük*) baskısında *Feuillets*'ye (Yapraklar) koyduğu, "büyük adam"la ilgili düşüncelerin başında yer alır. Bununla birlikte, Gide'in 18 Haziran 1918'de Souday'ye gönderdiği mektupta bundan söz edilmez (*Catalogue de la vente de la bibliothèque Paul Souday*, Hôtel Drouot, 12-15 Mart 1930, G. Andrieux, 1930, s. 66).
28 Gide Marc'la çıkmak istediği İngiltere yolculuğu konusunda onun annesinden yanıt bekliyor.

akışına bırakılacak denli hazır olduğunda, yaşadığı gevşeme düşünmesini sağlıyor; o zaman onca beklediği mutluluğu artık çok da arzulamadığını fark ediyor. Ama caymak için artık çok geç; kendi kurduğu ve çalıştırdığı çarka kendini kaptırıyor ve istemese de attığı adımı sonuna dek götürmek zorunda kalıyor. Artık söz geçiremediği olay onu sürüklüyor, kendi yıkımına neredeyse edilgince tanık oluyor. Tabii birden bir tür korkaklıkla ondan kaçmazsa; çünkü kimileri hareketlerini sonuçlandıracak yüreklilikten yoksundur, kaldı ki bu yüzden çok erdemli de değillerdir. Tam tersine, sonuçta değersizleşir, kendilerine daha az saygı duyarlar. Bu nedenle, her şeyi göz önüne alınca, X. diretecek, ama arzu, sevinç duymadan, daha çok *bağlılıktan*. Suçta onca az mutluluğun olması çoğunlukla bundan kaynaklanır – adına "pişmanlık" denen şey de kimi zaman yalnızca bunun kullanılmasıdır.

Fielding'in Em.'e yüksek sesle okuduğum *Amelia*'sının ilgi çekiciliği biraz ölgün. *Gil Blas*'la olası ilişkiyi (daha doğrusu: ton benzerliğini) ortaya çıkarmak için, ondaki *Histoire de Scipion*'u okuyup, ikincinin bana daha iyi gelmesine şaşırıyorum.[29]

10 Mayıs

Gazeteler her zamanki gibi suç işleyerek, ülkeyi afyonlamaya çalışmaktan başka bir şey yapmadı. Her yerde, lenduha gibi Alman tanklarıyla alay eden uzun makaleler çıktı, bu tankların aracın kendisi kadar kullanışsız altı heceli bir adla[30] anıldığını söylediler; sonuçta, elverişsiz bir blöf aracıymış o. Henry Didou'nun dünkü makalesi İngiliz kuvvetlerine karşı bu kalın tankların yanında, müttefiklerimize çok zarar veren, ötekilerin

29 *Amelia* Henry Fielding'in son romanıdır. "L'histoire de Scipion" Lesage'ın *Gil Blas de Santillane*'ının (1715-1735) (*Gil Blas de Santillane'ın Maceraları*) bölümlerinden biridir.

30 Söz gelimi, Pardiellan 5 Mayıs tarihli *Le Temps*'da şöyle der: "[...] Almanların tanklarına verdiği adı bir türlü söyleyemiyorum. Sonradan bulduğum bir belge *Sturmpanzerkraftwagen* demek gerektiğini öğretiyor." Alman ordusu Chemin des Dames'da bir yarma harekâtı gerçekleştirir; bunu zaferle sonuçlanan ikinci Marne Savaşı izler.

tam tersi, son derece hızlı ve hafif başka bir tank modeli kullandıklarını gösteriyor.[31] Müttefiklerimiz kolayca taşınabilen, birliklerin saldırısını desteklemeye birebir yeni bir tür bomba atarın karşısında da şaşkına dönmüş. Bu yeni icatlara karşı önlem almayan İngilizler boyun eğmek zorunda kalmış... Tüm bunlara bakınca, bir zafer kazanılacaksa, ne herhangi bir şeyin akıllıca kullanılması, ne hava kuvvetleri, ne birliklerin daha kahraman olması sayesinde kazanılacağına inanıyorum – bence bunu daha bilmediğimiz, ama rakibi şaşırtarak çökertecek bir şey sağlayacak pekâlâ. Almanların başarılı ilerlemeleri hep bir şaşırtmadan kaynaklandı. Önce makineli tüfeklerine, sonra gaz bombalarına vb. şaşırdık. İngilizler düşmanı yavaş yavaş alıştırmak yerine tanklarını hemen iyi kullanmayı başarsalardı, olağanüstü bir sonuç elde edebilirlerdi. Çünkü korunmaya hiçbir taraftan izin vermeyecek kadar etkili ya da güçlü bir makine yok. Zafer bir icada, şaşırtıcı bir şeye bağlı; ordudansa bilgine ve mühendise.

Fransa'nın mucitler ülkesi olduğunu düşündükçe çılgına dönüyor insan! Hep aynı noktaya geliyoruz: Kaynaklarımızdan yararlanmayı bilmiyoruz.

Ama tüm bunları yazmak neye yarar?

11 Mayıs

Sevmekten sonra en büyük mutluluk sevgiyi itiraf etmek.

14'ü

Daha yirmi beş yıl yaşayacağımdan emin olabilsem, sanırım bu bana yeter; ama daha azıyla yetinemem.

17 Mayıs

Ah! Daha şimdiden yaz ortası gibi. Yüreğim artık sonsuz bir sevinç övgüsü yalnızca...

31 Henry Didou (1873-1943), tiyatro eleştirmenliğinden sonra askeri eleştirmen olmuştur.

Son günlerde çok çalıştım, *L'Aveugle*'ün ilk bölümünü neredeyse bitirdim.

19 Mayıs

Pentekostes yortusu. Yarın Paris'e gidiyorum. Kır alabildiğine göz kamaştırıcı.

Limoges'da iki gün Marc'ı gördüm, dönerken içim mutlulukla dolu.[32] Onu bekliyorum.

31 Mayıs

Geceyi geçirdiğim Les Ifs'ten kalkan ilk trenle Cuverville'e dönüş.

1 Haziran

Arada sırada, dehşet içinde, canı gönülden Fransa'nın kazanmasını istediğimiz zaferin geçmişin geleceğe karşı kazanacağı zafer olacağını düşünüyorum.

Onun arkasından iş çevirmekten iğreniyorum. Ama başka ne yapabilirim?.. Beni kınamasına dayanamıyorum; her şeye karşın yapmam gerektiğini hissettiğim şeyi onaylamasını da isteyemem.

"Boşboğazlık beni dehşete düşürüyor" dedi bana. – Beni de yalan daha fazla dehşete düşürüyor. Günün birinde en sonunda konuşabilmek için, tüm yaşamım boyunca kendimi tuttum.[33]

32 Almanların bombalamalarından sonra, Suzanne Allégret Marc ve André'yle Paris'ten ayrılıp, önce Poitiers'ye, sonra Limoges'a gider.

33 Tabii ki burada Madeleine'le aralarında geçen bir konuşma söz konusudur. Gide'in 1920'de Roger Martin du Gard'a anlattığı, İngiltere'ye gidişinden bir gün önceki konuşma olabilir: "'Tek başına gitmiyorsun, değil mi?' Kem küm ettim: 'Hayır...' 'X'le mi gidiyorsun? – Evet.' O anda eskiden benim için güzellik, yaşamımdaki en saf aşk demek olan o zavallı yüzün halini gördüm. Ah, nasıl da canım acıdı! Konuşmak istedim. Ama korkunç bir sözle bana engel oldu: 'Bir şey söyleme. Artık bana hiçbir şey söyleme. Sessizliğini ikiyüzlülüğüne yeğlerim'" (Jean Schlumberger, *Madeleine et André Gide*, Gallimard, 1956, s. 185). Ne olursa olsun, konuşma Marc'la ilgili olmalıdır. Bu parça şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yer almıştır.

Paris'te Douglas'ın iğrenç kitabını (bir kısmını) okudum: *Oscar Wilde et moi.*[34] İkiyüzlülükte daha ileri gidilemez, daha utanmazca yalan söylenemez. Gerçeğin canavarca çarpıtılması bu, içim kalkıyor. Onun yaşamında karşı çıktığı ve bu yolla sözümona kendini akladığını olayların doğrudan tanığı olmasaydım bile, yalnızca sözlerinin tonundan yalan söylediğini hissedebilirdim sanırım. Ama bu bile ona yetmemiş. Wilde'ın alışkanlıklarını bilmediğini ileri sürüyor! Ona başta yalnızca suçsuz olduğunu sandığı için destek olmuş. Kim inanır buna? Bilmiyorum; ama umarım, onun maskesini düşürmeden ölmem. Bu kitap alçaklığın ta kendisi.

2 Haziran

Almanlar Château-Thierry'de.[35] İğrenç kaygılarla boğuştuğumuz bekleyiş günleri. Güzel hava sürekli işlerini kolaylaştırıyor, rüzgâr bize karşı esiyor. Kimi zaman direnişimizde bir tür inançsızlık, bir umutsuzluk var gibi görünüyor, özellikle bu yüreğimi sıkıştırıyor. Oh! Gizemcilik yok sözlerimde. Demek istediğim şu ki, temsil ettiğimizi ve savunduğumuzu ileri sürdüğümüz şu *Özgürlük* çoğunlukla kafamıza estiği gibi, canımızın istediği gibi davranmaktan başka bir şey değil, ona "başına buyrukluk" demek daha doğru. Çevremizde düzensizlikten, dağınıklıktan, savsaklamadan, en parlak erdemlerin boşa harcanmasından başka bir şey görmüyorum – yalandan, siyasetten, saçmalıktan başka bir şey görmüyorum. Hiçbir şey yerli yerine konmuyor, hiçbir şey değerlendirilmiyor, en az bulunan ve zaferi en çok

34 Fransızcaya bu adla çevrilen *Oscar Wilde and Myself* (John Long Limited, Londra 1914). Lord Douglas bu kitabı T. W. H. Crosland'le birlikte yazmıştır; orada arkadaşının "kötü alışkanlıklar"ından habersiz olduğunu söyler. Gide *Tohum Ölmezse*'nin ikinci bölümünde bu ikiyüzlülüğü açığa vurur. Lord Douglas bu kitaba 7 Mayıs 1929 tarihli bir mektupla yanıt verir, mektup şöyle başlar: "*Tohum Ölmezse*'yi okumaya çalıştım, ama açıkça söyleyeyim Gide, kitabınız çirkin, iğrenç ve can sıkıcı. Öncelikle benden söz eden, haince yazılmış, kötü niyetli bölümü okudum, *centilmen* geçinen bir adamın kendini böyle ele vermesine şaşırdım" (*Quatorze lettres et billets inédits de Lord Alfred Douglas à André Gide 1895-1929*, Revue de littérature comparée, Temmuz-Eylül 1975, s. 500).

35 Mayıs'taki yarma harekâtından sonra.

hak eden öğeler kötü kullanılınca tekinsiz, zararlı ve yıkıcı bir hale bürünüyor.

8 Haziran

Son günlerde *Corydon*'u tamamlamakla uğraştım. Provalarda birçok ufak tefek değişiklik yapıp, ek bölümüne daha birçok şey katacağım kuşkusuz – ama şu haliyle baskıya verebilirim. On üç nüsha bastırmak isterdim – tam tamına – hemen bununla uğraşırdım, tabii Guchtenaere (Méral) hâlâ Paris'te olsaydı ve bombalama onun basım işçisini altüst etmeseydi.[36]

Ayrıca bu yıl sona ermeden, şunları vermek istiyorum:

Nourritures'ün yeni baskısı;
Büyük *Typhon* baskısı;
Dupouey'nin mektupları;
Prétextes'in üçüncü cildi;
Prométhée'nin üç yüz adet basılacak baskısı.

Belki de *Antoine et Cléopâtre* çevirim. Son olarak, *Symphonie pastorale*'imi bitirmeyi umuyorum[37];

36 Paul de Guchtenaere –Gide'in eskiden yazdığı gibi Gouchtenaere değil– (1895-1946), takma adıyla Paul Méral, Gide'in *Tohum Ölmezse*'nin ve *Corydon*'un sınırlı sayıdaki baskıları için ilişki kurduğu Belçikalı bir ozandır. 11 Kasım 1918'de, *Corydon*'un basılması için Jacques Doucet'yle onun evinde sözleşme imzalanır (bkz. François Chapon, "Note sur l'édition du second Corydon", *Bulletin du bibliophile*, 1971, 1. sayı). İlk sürüm *C. R. D. N.* Mayıs 1911'de on iki adet, ikincisiyse 1920'de yirmi bir adet basılmıştır.

37 İlk olarak Mercure du France Yayınları'ndan 1897'de yayımlanan *Les Nourritures terrestres*'in (*Dünya Nimetleri*) 1917'de N.R.F. Yayınları'ndan bir lüks baskısı, sonra yine aynı yayınevinden bir ucuz baskısı çıkar. *Typhon* da 1918'de *La Revue de Paris*'de (1-15 Maart 1918) tefrika olarak yayımlandıktan sonra N.R.F. Yayınları'ndan çıkar. Gide 1919'da *Le Correspondant*'da (CCLXXV. cilt) *Le Lieutenant de vaisseau Pierre Dupouey, avec des lettres de Henri Ghéon*'u, sonra 1922'de N.R.F. Yayınları'ndan *Préface à Lettres du Lieutenant de vaisseau Dupouey*'yi yayımlayacaktır. *Prétextes*'in üçüncü cildi çıkmaz, ama Gide 1924'te birtakım eleştirel makaleleri içeren *Incidences*'ı N.R.F. Yayınları'ndan yayımlar. *Le Prométhée mal enchaîné* 1920'de Pierre Bonnard'ın desenleriyle yeniden basılır. *Antoine et Cléopâtre* 1921'de Lucien Vogel'den, *La Symphonie pastorale* de (*Pastoral Senfoni*) 1919'da N.R.F. Yayınları'ndan çıkar.

Neredeyse bütünüyle *Les Caves* için alınmış notlarla dolu eski bir bloknot buldum – ama şu birkaç tümceye de rastladım:

"Bana huzursuz diyorlar, çünkü tek bir formülle yetinmiyorum. Keşke ölene dek huzursuz olabilsem."

"Bedenin en şaibeli sapkınlıkları zihnimdeki en ufak hatadan daha az rahatsız ediyor ruhumu – vicdanım bir salondan çıkarken sızlıyor, yoksa genelevden çıkarken değil."

"Yaşlı kuzin De Flaux[38] bana şöyle diyordu: 'Her şeye karşın yavrum, bir türde başarılı olunca, ona bağlı kalmayacağına beni inandıramazsın.' "

"Bende eleştirdiğiniz huzursuzluk kahramanlarımınki, yoksa benimki değil. Bu nasıl bir üreticinin huzursuzluğu olabilir ki?

"İçimde en zor uyanan duygu pişmanlık."

"Eugène Rouart'ın şu özdeyiş-tümcelerini not ediyorum:

"'Dilerim, Tanrı bana duyduğu güvenin karşılığını verir.

'İyilik etmekten tiksinmek size düşer' ya da

'Ah! Hizmet etmeye çalıştığım için cezalandırıldım pekâlâ!..'

(Bunu Camou tasarılarının suya düşmesinden sonra söyledi.)"

18 Haziran

Fransa'dan anlatılmaz bir kaygıyla ayrılıyorum. Bütün geçmişime veda ediyormuşum gibi geliyor bana...

Madeleine'i bütün ruhumla seviyorum – Marc'a âşık olmam ona sevgimi hiç azaltmadı.[39]

38 Marguerite de Flaux Gide'in baba tarafından kuzinidir. *Tohum Ölmezse*'nin başında ondan söz edilir (*agy*, s. 12).

39 Gide Marc Allégret'yle üç aylığına İngiltere'ye gider. Birlikte 20 Haziran'da yaklaşık bir hafta kalacakları Londra'ya varıp, oradan Cambridge'e geçerler. İlk hafta, Bennett'i, Gosse'u, Davray'yi, Ruyters'i görürler. Önce 27 Haziran Perşembe günü Raverat'nın evine gidip, hafta sonundan sonra Cambridge'e uzanırlar. Bu yolculuk üstüne bkz. D. A. Steel, "Gide

3 Temmuz, Grantchester

Şu anda yanımdaki tablada kül olan sigaradan iki nefes fazla çektim; ama düşüncemin beyaz tavana doğru yükselen mavimtırak duman kıvrımlarıyla buğulu buğulu dönendiği baş dönmesi rahatsız edici değil. Hiçbir şeyin benim olmadığı, geçmişim yok olup gittikçe kendimi içinde daha iyi hissettiğim bu küçük odanın duvarlarını kaplayan iğrenç fotoğrafları ve estampları kaldırttım. Ev sahibem dün içinde adını bilmediğim çiçeklerin solduğu çanağa turuncu zambaklar koydu.[40] Şöminenin üstündeki durdurmayı başaramadığım saat korkunç bir gürültü çıkarıyor. Yeniden bir sigara yakıyorum.

Hobbes'ın Aubrey'nin aktardığı şu sözünü öyle çok sevdim ki:

"Başkaları kadar okusaydım, başkalarından daha çok şey bilemezdim."[41]

15 Temmuz

Önceki gün 9'unda Raverat'yla buluşmak için ayrıldığım Grantchester'a döndüm. Onunla uzun uzun konuştuk; bir sürü şiir okudum – özellikle Marlowe'unkiler ve Herrick'inkiler hoşuma gitti.

İlk akşam Marc'ı bekledim; boşuna. Ertesi gün, 14 Temmuz'da, bütün gün canım çıktı. İki kez M.'yle; üç kez tek başıma; bir kez de X.'le[42]; sonra tek başıma iki kez daha. Saçma bir aşırılık, sonra yok etme... kesip atma gereksinimi. Bugün...

in Cambridge, 1918", *The Yearbook of English Studies*, XV. cilt, 1985 ve *Correspondance Gide-Dorothy Bussy*, haz. Jean Lambert, notlar Richard Tedeschi, Gallimard, 3 cilt, 1979, I. kitap.

40 Gide o sırada Glehn's house, Byron's Lodge'da kalmaktadır. Grantchester Cambridge yakınlarındaki küçük bir yerleşim yeridir. Marc Allégret Cambridge'de derslere girerken, Gide Dorothy Bussy'den İngilizce dersi alır (bkz. *Correspondance*).

41 Hobbes'un bu sözü *Brief Lives, Chiefly of Contemporaries, Set Down by John Aubrey, Between the Years 1669 and 1696*'de yer alır (Clarendon Press, Oxford, 1897).

42 Maria Van Rysselberghe aktardığına göre, Gide kendisine Profesör Dickinson'ın akrabası "bir delikanlıyla çok kötü şeyler yaptığını", çocuğun olayı annesiyle babasına söylediğini anlatmıştır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, s. 14); görünüşe göre, Gide'in andığı bu "X." odur.

2 Eylül, Cambridge

Aşağı yukarı on beş gündür Merton House'da kalıyorum. Kuşkusuz Cuverville'i ya da Villa'yı saymazsak, yaşamımda kendimi hiç burada olduğu kadar rahat hissetmedim. Beni ağırlayan Norton burada değil.[43]

10 Ekim, Cuverville

Birkaç gün önce limana vardım.[44] Bu deftere yılmadan düzenli olarak yazıp yazamayacağımı bilmiyorum – İngiltere yolculuğumdan önce yaptığım gibi...

Çalışmaya başlamakta biraz zorlanıyorum; Londra'dan getirdiğim kitaplar yazabileceğim kitaplardan daha çok ilgimi çekiyor. Acıklı; ama geçici bir durum. Özellikle yaşamöyküsünü bitirdiğim (Chesterton'ın incelemesi[45]), her açıdan ele aldığım Browning. Olağanüstü *Mr. Sludge, "the Medium"*; başta *Prospice* adlı kısa parça ve *The Worst of it*'in hayranlık uyandıran başı beni çok etkiledi. Ayrıca sondaki şiirlerden bazılarını da okudum.[46]

43 Gide'le Marc'ın Temmuz ve Ağustos aylarında yaptıkları D. A. Steel'in makalesinde ayrıntılarıyla anlatılır ("Gide in Cambridge"). Evini Gide'e bırakan Harry Norton matematikçidir; onları Lytton Strachey tanıştırmıştır (bkz. D. A. Steel, *agy*, s. 142). Anlaşılan o ki, Gide Dickinson ailesinden delikanlıya yaptığı şey yüzünden ev değiştirmiştir. Ayrıca bkz. Ruyters'e yazdıkları: "Önceki gün taşındım, iyiliğimi ve *Cambridge'in ününü* fazlasıyla düşünen arkadaşlarımın arkadaşı, tanımadığım bir matematikçinin bana gösterdiği çok ince konukseverliği kabul ettim (altını biz çizdik; 21 Ağustos tarihli mektup, *Corr. Gide-Ruyters*, II. cilt, s. 191). Gide 27 Eylül Cuma günü İngiltere'den ayrılıp, Cuverville'e gider.

44 Gide önce Cuverville'de iki gün geçirir, sonra Paris'e gidip, ardından yeniden Madeleine'in yanına döner.

45 Gide'in notu: "Bir diyalektik dalgası içinde kaybolan çok etkili birtakım açıklamalar; insanı çileden çıkaran, kafada yaratılmış bir rakibin mantıksızlığını ortaya koyma gereksinimi. Paragrafların çoğu şu tonda başlıyor: *This is a truth little understood in our time* vb. ya da *none of the students of Browning seems to have noticed...* ["Bu zamanımızda pek anlaşılmamış bir gerçek" ve "Görünüşe göre, Browning'in hiçbir öğrencisi fark etmiyor"]; sanki kimi zaman en bayağı açıklamalara bir enderlik kazandırmak için başvurduğu tümceler. Bu blöfe katlanamıyorum."

46 Gilbert, Keith Chesterton, *Robert Browning*, Macmillan, Londra, 1903. *Mr. Sludge "the Medium"* ve *Prospice* de Browning'in yapıtlarıdır. Nisan 1921 tarihli *La N.R.F.*'te (91. sayı) Paul Alfassa ve Gilbert de Voisins çevirisiyle bir *Mr. Sludge* çevirisi yayımlanır, onun öncesinde de çevirmenlerle Gide'in imzaladığı "L'Œuvre de Robert Browning" adlı metin yer alır.

Düşüncemi aydınlatmaya üşeniyorum; onu şiirsel –demek istediğim: puslu– bir durumda bırakmak geçiyor içimden. Bununla mücadele etmeli.

İçimden atamadığım ölüm korkusu, zeminin ayaklarımın altından kayıvermesinden çekiniyorum. Yaşamı tutkuyla seviyorum; ama ona güvenmiyorum. Güvenmek gerekiyor.

11 Ekim

Dün akşam uzun süre, arıların terk ettiği, ama balla dolu birkaç petek içeren kovanla uğraştım.

Sludge'a devam ettim, Em.'e görkemli *Prospice*'i okudum. *Littérature anglaise*'in üçüncü cildinin ilk yüz sayfasını baştan okudum. İleride, bir Taine'in çıkıp toplumumuzu Bernstein'in ve Bataille'ın oyunlarına göre, Malvy, Steinheil davalarına[47] göre vb. değerlendireceğini düşündükçe tüylerim diken diken oluyor. Öte yandan, bu konu üstüne bir şeyler yazdım.

12 Ekim

Son günlerde, *La Symphonie pastorale* için yazdığım her şeyi gözden geçirip düzelttim.[48] Sonuç iyi bir izlenim bıraktı üstümde; ama konunun gerektirdiği o incelikli ve ayırtılı yetkinlik bugün düşleyip arzuladığım şeyden uzaklaştıkça işin başına dönmekte zorlanıyorum. Öncelikle bitirmem gereken bu iş sabrımı biraz zorluyor.

Valery Larbaud'nun *Whitman*'a yazdığı önsözü beğenerek okudum.

13 Ekim

Yazdıklarım sanatsal açıdan değerlendirilmeli, ama eleştirmen hiç ya da neredeyse hiç bu bakış açısını benimsemiyor – bir mucize

47 Steinheil davası 1909'da görülmüştür. Clemenceau ve Léon Daudet 1917 yazından sonra *L'Action française*'de İçişleri Bakanı Jean-Louis Malvy'yi anarşist ve militarizme karşı çevrelerle bağlantılı olmakla suçlar, bakan Eylül'de istifa etmek zorunda kalır. Davası 1918'de, 16 Temmuz'la 4 Ağustos arasında görülür, beş yıl sürgüne mahkûm olur.

48 Gide metni 22 Ekim'e doğru bitirecektir (bkz. Claude Martin, *La Symphonie pastorale*, s. XV).

sonucu benimseyen eleştirmen de okurlarına görüşünü kabul ettirmekte aşırı zorlanıyor. Kaldı ki ötekilerin hepsinin sırt çevirdiği tek bakış açısı bu.

16 Ekim

Hava değişimindeki Éric Allégret ile Domi. önceki gün sabah çıkageldi. Domi.'ye okusun diye *How they brought the good news from Ghent to Aix*'i verdim.[49]

Dün, bütün gün oldukça şiddetli bir baş ağrısı çektim. Yine de işimin başına oturdum. Yeniden başlamakta bu kadar zorlanacağımı hissetsem, geçen Haziran çalışmayı o kadar kolay bırakmazdım belki. Ama, o süreçte, akıl yürütmek, ölçüp biçmek, hesaplamak elimden gelir miydi?.. Karşı konulmaz bir alın yazısı beni öne itiyordu, M.'yi[50] görmek için her şeyi gözden çıkarabilirdim – hatta onun için bir şeyleri gözden çıkardığımı düşünmeden.

Bugün yeniden papazımın ruh haliyle ilgilenmekte aşırı zorlanıyorum, bunun kitabın sonuna zarar vermesinden korkuyorum.[51] Onun (papazın) düşüncelerini canlandırmaya çalışmak için İncil'i ve Pascal'i aldım yine. Ama bir yandan ateşli bir hali yakalamak isterken, bir yandan da kendimi ona kaptırmak içimden gelmiyor; hem dizginlere asılıyor hem kamçılıyorum; işe yarar bir şey çıkmıyor.

Yine piyanoyu açıp, capcanlı bir hoşnutlukla *Klavye*'den birkaç füg çaldım.

19 Ekim

Okuma ve çalışma. *La Symphonie pastorale*'imin sonuna çabucak erişmem beni biraz kaygılandırıyor; demek istediğim şey şu ki, kitabın orantılarının ve dengesinin daha geniş bir alana yayılması gerekirken, konuyu tüketeceğim... Ama belki de yanılıyorum; kaldı ki, ani bir değişiklik hâlâ bir genişleme yaratabilir.

Bol bol Browning okudum. Belki Anılarımın ikinci bölümünün başına *By the Fireside*'daki şu kıtayı koyarım:

49 Robert Browning'in *Dramatic Romance and Lyrics*'teki şiiri.
50 Marc.
51 *Pastoral Senfoni* söz konusu.

My own, confirme me! If I tread
This path back, is it not in pride
To think how little I dreamed it led
To an age so blest that, by its side,
Youth seems the waste instead?[52]

20'si

Lytton Strachey'nin *Eminent Victorians*'ında Kardinal Manning'in yaşamını ve Renan'ın *Souvenirs*'ini okuyorum.[53] Ne düşüncesinin gevşekliğine ne biçeminin tatlılığına katlanabiliyorum. Ama bu kitap her şeye karşın gözüme çok önemli görünüyor.

23'ü

Browning'in *Ivan Ivanovitch*'ini, bir de *Bishop Blongram's Apology*'yi[54] okudum.

26'sı

Bir yandan Browning'i okurken (*Saül*, *Fra Lippo Lippi*, *Andrea del Sarto* vb.), düşünüyordum: Bizim de Victor Hugo'muz var. Dolayısıyla, bu sabah, elime yeniden *La Légende des siècles*'i aldım (son küçük baskının II. cildini) ve "Éviradnus"ü okumak

52 "By the Fireside" (Ateşin Başında) Browning'in *Dramatic Romance and Lyrics*'teki bir şiiridir: "Ey ruhum, doğrula! Yürürsem / Bu yolu gerisingeri / Kutsanmış bir yaşa vardığını pek de düşünememem / Gururlandırmaz beni / Gençlik bile yanında boşa harcanmış görünür, bu öyle bir dem". Gide *Tohum Ölmezse*'nin herhangi bir bölümünün başına alıntı koymaktan vazgeçecektir.

53 Lytton Strachey (1880-1932) Dorothy Bussy'nin kardeşidir. *Eminent Victorians* 1918'de çıkmıştır. D. Bussy 9 Ekim tarihli bir mektubunda, Gide'e kardeşinin kitabının Fransızcaya çevrilip çevrilemeyeceğini sorar; kitap ancak Strachey öldükten sonra, 1933'te çevrilip, N.R.F.'ten çıkar. Gide İngiltere'de kaldığı günlerde Lytton Strachey'le karşılaşmış olmalıdır. Strachey onu Marc ve Dorothy Bussy'yla birlikte evine çağırır. Gide mektubu cebinde unutup, 29 Eylül'de ondan çağrısına yanıt vermediği için özür diler (D. A. Steel'in andığı mektup, "Gide in Cambridge", s. 150). Gide Renan'ın *Souvenirs*'ini daha önce 1891'de okumuştur.

54 *Men and Women*'daki "Bishop Blougram's Apology" de (I. cilt, 1855) Robert Browning'in yapıtıdır.

için çok çabaladım. O yüce dizelerdeki ölçüsüz budalalık beni üzdü. Bir yabancının buna dalıp gittiğini düşünsenize! Zanaatın ilgi çekiciliğinin dışında geriye ne kalıyor? Souday kusura bakmasın. Güzel dizeler, hayranlık uyandıran dizeler ("Éviradnus" şarkısının kılıfı son derece güzel – hatta nitelik açısından eşine az rastlanan bir şey[55]) ama güzelliği neredeyse yalnızca sözde ve seste. Daha içi boş, daha saçma... aynı zamanda daha görkemli bir şey olamaz.

Paris yolculuğu.[56]

21 Kasım[57]

Madeleine bütün mektuplarımı yok etmiş.[58] Az önce itiraf etti, çöktüm. Söylediğine göre, bunu ben İngiltere'ye gider gitmez

55 "Éviradnus" *La Légende des siècles*'in XV. bölümünde yer alır (Victor Hugo, *La Légende des siècles*, Bibl. de la Pléiade, s. 249).

56 Gide Cuverville'den ayrılır. 29 Ekim'le 4 Kasım arasında, Paris'e, Claude-Lorrain Sokağı'na, Maria Van Rysselberghe'in yanına gider. Ona Marc'la çıktığı İngiltere yolculuğunu anlatır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, s. 5-9). Sonra, "şiddetli bir grip yüzünden Grantchester'da yerinden kıpırdayamayan" (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 98) Marc'ın orada olmamasına karşın, Allégret'lerde kalır. 11 Kasım'da ateşkes kutlamalarına katıldıktan sonra Cuverville'e döner.

57 Bundan sonraki –daha önce yayımlanmamış olanlar dışındaki– sayfaları Gide *Günlük*'ün Madeleine'e ayrılmış başka sayfalarıyla birlikte *Et nunc manet in te*'de toplamıştır. Bu sayfalarda, Gide karısının adının yerine *Günlük* baskısında yaptığı gibi Em. takma adını kullanmamıştır. Biz de onun bu seçimine uyduk. *Et nunc manet in te*'nin önce 1947'de Neuchâtel'de Richard Heyd'den özel baskısı (on üç adet); sonra 1951'de ticari baskısı çıkar, ardından metin Journal *1939-1949, Souvenirs* cildine alınır (Bibl. de la Pléiade, 1954). Jean Schlumberger ticari baskının yayımlanmasına çok olumsuz bir tepki gösterip, *Madeleine et André Gide*'i (Gallimard, 1956) yazar. Gide'le karısının ilişkisindeki birtakım karanlık noktaları aydınlatan daha önce yayımlanmamış birçok mektubu incelemek için bu kitaba bakılabilir; özellikle bkz. s. 185-194, Roger Martin du Gard'ın "yakılan mektuplar"la ilgili anlattıkları.

58 Madeleine otuz yıl önce, 19 Mayıs 1890'da da hoşuna gitmeyen bir mektup konusunda Gide'e şöyle yazmıştır: "Bu aptalca mektup çalışma masamdan şömineye [...] atlayıp, parlak, arıtıcı, güzel bir aleve dönüştü" (özel koleksiyon).

yapmış. Oh! Marc'la gitmemin ona tüyler ürpertici bir acı verdiğini biliyorum kesinlikle; ama öcünü geçmişten mi almalıydı?.. Kaybolan şey benim en iyi yanlarım; en kötü özelliklerimi dengeleyemeyecekler artık. Otuz yılı aşkın bir süre boyunca, ne zaman kısacık bir ayrılık yaşasak, günden güne, en iyi yanlarımı ona sunmuştum (hâlâ sunuyordum). Birden kendimi bitik hissettim. İçimden hiçbir şey yapmak gelmiyor. Kendimi kolaylıkla öldürebilirim.

Keşke bu kaybın nedeni hiç olmazsa bir kaza, düşman istilası, yangın olsaydı... Ama *onun* bunu yapması!..

22'si

Böylece belleğimin ileride sığınmayı umabileceği biricik barınağı yok ettiğini anlıyor muydu? En iyi yanlarımı, yüreğimi, sevincimi, mizacımdaki değişiklikleri, günlerimi nasıl geçirdiğimi o mektuplara yansıtmıştım... Çocuğumuzu öldürmüş gibi acı çekiyorum.

Oh! Birilerinin onu suçlamasına katlanamam. Sızı bıçak gibi. Bütün gece yüreğime saplandığını hissettim.

24'ü

Uyumaya çalışmak için aspirin aldım. Ama acıdan gecenin köründe uyandım, o anda delirdiğimi sandım.

"Şu dünyadaki en değerli şeyimdi" dedi bana.

"Sen gittikten sonra, arkanda bıraktığın büyük evde yalnız kalınca, bana destek olacak kimse olmadığı için, ne yapacağımı, halimin ne olacağını bilmediğim için... önce bundan böyle ölmekten başka yapacak bir şeyin kalmadığını düşündüm. Evet, gerçekten, kalbimin duracağını, öleceğimi düşündüm. Canım o kadar çok yanıyordu ki... Bir şey yapmak için yaktım mektuplarını. Yakmadan önce hepsini birer birer baştan okudum..."

İşte bundan sonra ekledi: "Şu dünyadaki en değerli şeyimdi."

Onları şimdi de gözden çıkarması gerekse, inanıyorum ki bunu yine yapardı; hatta her türlü yakınmadan bağımsız olarak, alçakgönüllülüğü onu zaten buna itiyordu. Dikkat çekmeye,

bakışlara katlanamıyor, hep göze çarpmamaya çalışıyordu. Birkaç dost ve ilgilendiği, kendisine "Madam Gille" diye seslenen yoksul köylüler dışında, adını kimsenin ağzına almamasını istiyordu; özellikle de yazılarımda var olmamak istiyordu...[59] Edebine her zaman saygı duydum, öyle ki defterlerimde neredeyse ondan hiç söz etmedim, şimdi bile burada duracağım. Onun benim için ne demek olduğunu, benim onun için ne demek olduğumu kimse asla öğrenemeyecek.

Onlar aşk mektupları değildi; sevgi gösterilerinden iğrenirim, o da kendisinin övülmesine katlanamazdı, o kadar ki yüreğimden taşan duyguları çoğunlukla ondan gizlerdim. Ama yaşamım o mektuplarda, onun gözlerinin önünde yavaş yavaş, günden güne biçimleniyordu.[60]

59 Gide'in notu: "Artık gözüme çok doğru görünmeyen bu tümceleri değiştirmek istedim, şimdi olan biteni biraz daha açık seçik görebiliyorum; ama bu değişiklikleri açıklama olarak ortaya koymak, o sırada yaptığım hatalı yorumları bugün gözümde kendini beğenmişliğin izini taşısalar da korumak daha iyi olacak. O sıralarda Madeleine'in aşırı alçakgönüllülüğüyle ilgili yazdığım her şey bana doğru görünüyor; gerçekten kendini göstermeye, öne çıkmaya asla çalışmazdı. Bu göze çarpmama gereksinimine edep ve Hıristiyan alçakgönüllülüğü karışıyordu; ama bugün, kazandığıma tanık olduğu ün kendisine o kadar karanlık görünmeseydi, sevgiden, yanımda göze çarpmayı, insanların zihninde yazgımla ('ünümle' diyelim) birlikte anılmayı seve seve, sevinçle kabul ederdi diye düşünüyorum. O sıralarda yazdığım bu satırlarda, bugün en önemli nokta olarak gördüğüm şeyi es geçmişim: Davranışlarımı ve düşüncelerimin izlediği yönü bütün yüreğiyle, bütün ruhuyla yeriyordu. Özellikle bu onu yaşamımdan uzak durmaya itiyordu. Bütün varlığıyla kınadığı, asla, özellikle davacı olarak karışmak istemediği bir dramda dikkat çekmek ve ister silik bir rol, ister bir kurban rolü olsun, bir rol üstlenmek zorunda olduğu düşüncesi ona anlatılamayacak bir acı veriyordu (ve beni hâlâ o kadar çok seviyordu ki, acısı ikiye katlanıyordu). – Yine o sıra yazdığım şeye dönüyorum ve utanarak, hiçbir şeyi değiştirmeden yine ortaya koyuyorum (Luksor, Şubat 39)". Gide önce Mayıs 1938'de *Günlük*'ten atılan parçaları yerine koymayı düşünür, sonra Maria Van Rysselberghe'in önerisiyle, onları ayrı küçük bir derleme halinde toplamaya karar verir (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, III. cilt, s. 84). 1939'da Mısır'da yazdığı bu notlarla ilgili olarak bkz. *agy*, s. 139-141.

60 Gide'in notu: "Bugün bana gülünç gelen, ama umutsuzluğumdan güç alan bir kendini beğenmişlikle eklemiştim: 'Belki gelmiş geçmiş yazışmaların en güzeliydi'. Daha basitçe söylemek gerekirse, kimseye asla *aynı şekilde* yazmamıştım, ondan beri de yazmadım; ona verebileceğim her şeyi bağlılıkla bir tek kendisine ayırmayı çok önemsiyor, geri kalan şeylere gelince, söz geçiremesem de onlara çok değer vermemeye çalışıyordum...

Bir tek ona kendimi kapıp koyuvererek yazıyordum.

Aramızdan ne bir bulut geçti ne en ufak esinti. *Belki gelmiş geçmiş yazışmaların en güzeliydi* – çünkü en iyi yanlarımın

Bugün, artık elimden bir şey gelmediği için değil, iş işten geçtiği ve çoktan el ayak çektiğim için yaşamımın sonuna geldiğimi hissederek, o zaman yazdığım günlük sayfalarını hoşgörüsüzce okuyorum. İçine gömüldüğüme inandığım umutsuzluk kuşkusuz özellikle iflas duygusundan kaynaklanıyordu; kendimi mutluluğunun temelindeki yalanı keşfeden Oidipus'la karşılaştırıyordum; kişisel mutluluğumun her şeye karşın canımdan çok sevdiğim kişiye verdiği üzüntünün birden farkına varmıştım; ama aynı zamanda, daha gizliden gizliye, bence içimde yaşamayı en çok hak eden şeyi yok ettiğini bildiğim için acı çekiyordum. Çocukluğumuzdan beri süregelen o mektuplar ikimizindi kuşkusuz, onun da benimki kadar payı vardı yazılmalarında; benim ona sevgimin meyveleriydi... bir hafta boyunca, durmadan ağladım ama *yasımızın* acılığı bir türlü geçmedi.

Cuverville'de oldu her şey; sıradan bir gündü. O sıralar yazdığım *Anılar* için bir tarihi saptamam gerekince, onunla yazışmalarımızda bir başvuru noktası bulabileceğimi düşünmüştüm. Odasındaki, mektuplarımın durduğu yazı masasının anahtarını istedim. (O anahtarı bana vermeyi reddetmezdi genelde; ama İngiltere'den döneli beri hiç istememiştim.) O anda betinin benzinin attığını gördüm. Dudaklarının titremesine yol açan bir çabayla, çekmecenin artık boş olduğunu, mektuplarımın durmadığını söyledi.

Tam bir hafta ağladım; ortak yaşantımızın merkezi salonda, ateşin başında, sabahtan akşama ağladım; hatta, gece, bir akşam yanıma geleceğini umduğum odama çekildiğimde bile devam ediyordum; durmadan, ona yalnızca gözyaşlarımla seslenmeye çalışarak ve ondan sürekli bir söz, bir hareket bekleyerek ağladım... ama o hiçbir şey olmamış gibi önemsiz ev işleriyle uğraşmayı sürdürüyor, umursamadan ve beni görmüyormuşçasına yanımdan geçip duruyordu. Azalmayan üzüntümün görünüşteki bu gözle görülen duyarsızlığı alt edeceğini umsam da boşuna; öyle olmuyordu; hiç kuşkusuz o da içine gömüldüğümü gördüğü umutsuzluğun beni Tanrı yoluna döndürmesini umuyordu; çünkü başka bir çıkış yolu olabileceğini kabul etmiyordu. Bence, en azından acıyarak, tatlılıkla beni avutmaya yanaşmaması bundan kaynaklanıyordu. Ama gözlerimden dökülen yaşları dinden bağımsız oldukları ölçüde yok sayıyordu; sanırım, benden beklediği şey bir pişmanlık ve dindarlık çığlığıydı. Ben ağladıkça, birbirimize yabancılaşıyorduk; bunu acıyla hissediyordum; çok geçmeden, yok edilen mektuplarıma değil de ikimize, ona, sevgimize ağlamaya başladım. Onu yitirdiğimi hissediyordum. İçimdeki her şey çöküyordu, geçmiş, şimdi, geleceğimiz.

Sonrasında, yaşamdan bir daha gerçekten zevk alamadım; ya da en azından, çok daha sonra, bana yeniden saygı duyduğunu anlayınca alabildim; ama o zaman bile, bir daha tam olarak işin içine karışmadım, yalnızca görüntülerin –adına gerçeklik denen görüntülerin– arasında dört dönmenin verdiği anlatılmaz duyguyla yaşadım (Luksor, Şubat 39)."

orada yattığını söylemek yetmez, onunkiler de oradaydı, çünkü asla kendim için yazmıyordum. Ah! Bunun yanında *La Porte étroite*'ım, *Les Nourritures*'üm nedir ki? Koskocaman bir ocaktan kaçmış hassas kıvılcımlar yalnızca.

En azından şimdi sağlığımda hem *Corydon*'u hem de Anıları yayımlamama engel olacak bir şey kalmadı.

Sık sık yalnızca bir eşcinselin bir kadını gerçekten sevebileceğini, ayrıca karşı cinsiyetle Shakespeare'de, Dante'de ya da Antikçağ'da hayran olduğumuz saf figürlerden birini betimleyebileceğini düşünürüm.

Sevgi içine arzu işlemediğinde daha az ateşli ama daha sadıktır; Louis Labé'nin sözlerini kendi kendime yineliyorum:

Şehvetliliğin ve tensel ateşliliğin Aşk'la ortak noktası yok, varsa da çok az.[61]

25 Kasım

Yazık! Artık yaşamını onun benimkini saptırabildiğinden çok daha fazla saptırdığıma inanıyorum. Çünkü, doğrusunu söylemek gerekirse, o benim yaşamımı saptırmadı; hatta bana öyle geliyor ki, en iyi yanlarımın hepsinin kaynağı o. Ona karşı duyduğum sevgi bütün yaşamıma yön verdi, ama bendeki hiçbir şeyi yok etmedi; yalnızca çatışmayı getirdi.

Ama *La Porte étroite*'ımdaki Alissa'da onun portresini çizdiğimi düşünmek çok büyük bir hata olur! Onun erdeminde ne zorlama ne aşırı bir yan vardı. Kuşkusuz, yüreğindeki her şey usulca, tatlılıkla serpilmek istiyordu yalnızca... Bu yüzden avunamayacağımı hissediyorum. Kimi zaman şimdiye dek benden başka kimseden korkmadığına inanıyorum.

Şu son günlerdeki konuşmalarımızdan, korkunç sessizliklerle ve hıçkırıklarla kesilen, ama hiç kimsenin suçlayıcı ya da sitemli bir söz söylemediği ciddi konuşmalardan sonra – bir daha yaşamaya çabalayamayacağımı ya da en azından olsa olsa pişmanlıkla, vicdan azabıyla dolu bir yaşam sürebileceğimi düşündüm. Ken-

61 "Le Débat de Folie et Amour"da, Louis Labé, *Discours IV*, *Œuvres complètes*, Enzo Giudici'nin hazırladığı eleştirel baskı, Droz, Cenevre, 1981, s. 43.

dimi bitik, mahvolmuş, paramparça hissediyordum. Onun bir gözyaşının mutluluğumun okyanusundan daha ağır olduğunu söylüyordum kendi kendime. En azından –sonuçta abartmaya ne gerek var?– artık kendi mutluluğumu onunki pahasına elde etmeye kesinlikle hakkımın olmadığına inanıyordum.

İyi de burada ne diye mutluluktan söz ediyorum ki? Onu inciten şey yaşamım, varlığım, ortadan kaldırabileceğim, ama değiştiremeyeceğim bir şey. Yalnızca güneşten değil, havadan da yoksun kaldım.

Since all my life seemed meant for fails...[62]

11 Aralık

Paris'ten dört gün önce döndüm.

Dayanılmaz günler. Belim bükük, dünün sevincinin yükünü kaldıramıyorum. Yaşamama yardım eden o kendine güvene nasıl kavuşacağım bir daha? İçimden artık hiçbir şey yapmak gelmiyor, göğümün tüm parıltıları söndü.

16 Aralık

Félix Bertaux[63] beni görmeye geldi. Cumartesi gelip, Pazar gitti. Hiç çıkar gözetmeyen, duru konuşması beni yeniden canlandırdı.

Onu siyasal ve dinsel inançları konusunda sıkıştırdım...

"İyi ama benim inancım yok ki" dedi önce. Sonra ben üsteleyince:

"Gençken genel oy verme hakkının yararlı olduğuna inanırdım. Şimdi yine halk için çok şey yapılması gerektiğine inanıyorum; ama halk aracılığıyla bir şey yapılabileceğine artık inanmıyorum."

Bu söz nasıl da hoşuma gitti!

62 "Değil mi ki başarısızlığa yazgılı gibiydi bütün yaşamım." Robert Browning'in "The Last Ride Together"daki dizesi, I, 5, I, *Men and Women, The Complete Works of Robert Browning*, V. cilt, Ohio University Press, 1981, s. 278. Bu dize ve gerisi daha ileride anılacak.

63 *La N.R.F.*'e katkı sağlayan Félix Bertaux özellikle Cermen yazınıyla ilgilenir. Bkz. André Gide, *Correspondance avec Félix Bertaux (1911-1948)*, yay. Claude Foucart, Centre d'études gidiennes, Lyon, 1996.

19 Aralık

Anılar'ımın taslağını bir kopyayı Verbecke'e[64] verirsem elimde tam bir metin kalsın diye gözden geçirmeye, derleyip toplamaya çalışıyorum. Yeniden okuyunca metin bana çok doyurucu gelmedi: Tümceler gevşek; aşırı bilinçli, aşırı denetimli, aşırı yazınsal...

Yeniden piyanonun başına geçtim; *İyi Düzenlenmiş Klavye* üstünde çalıştım...

Beni boğan, ancak yeni bir yürek ağrısıyla kurtulabileceğim bu aşırı dingin yaşamın üstüme kapandığını hissediyorum. Aşırı bir zayıflık ve yaşlanma duygusu. Yüreğimin yeniden çarpmasını sağlayacak şeylerin hepsi yalnızca onun acı çekmesine, dehşete düşmesine neden olur. Onu incitmeden kendime ilişkin herhangi bir şey ileri süremem, ancak kendimi ortadan kaldırırsam mutlu olmasını sağlayabilirim.

Onlar her zaman (Wilde için de bu geçerliydi) kuramlarının kurbanı oldukları için değil, tam tersine, bir noktada kendileriyle çeliştikleri için yenildiklerini düşünüyorlar. Wilde bunun üstünde uzun uzadıya dururdu: Bugün pişmanlığımın nedeni bireyci olmam değil, yeterince bireyci olmamam.

22 Aralık

Kimi günler, özellikle kimi geceler, o yok edilen mektupların özleminin altında ezildiğimi hissediyorum. Varlığımı asıl onlarda sürdürmeyi umuyordum.

25'i

> Yeniden okuduğum La Fontaine'de ilk yarısı kapalı heceyle biten bir dize görünce şaşırdım:

64 *La N.R.F.*'in basımcısı ve Brugge'deki The Catherine Press Ltd'in sorumlusu Edouard Verbeke *Si le grain ne meurt*'ün (*Tohum Ölmezse*) ilk cildini 1920'de, ikincisini 1921'de yayımlayacaktır.

Koşturarak durmadan bu uzun angarya döngüsünde.[65]

X. Kitap, 2. Masal. "İnsan ve Yılan".

Hayranlık uyandıran bir masal.[66]

65 [Fr. *Parcourant sans cesse ce long cercle de peines.* "İnsan ve Yılan" masalından. Bağlam gereği biz çevirdik. Fransızca dizedeki "*cesse*" sözcüğünün sonunda "e" harfi okunmaz, "*cesser*" ise açık hecelidir (ç. n.)]. Aslında X. kitabın I. masalı söz konusudur. Bizim bildiğimiz tüm baskılarda bu dize: "*Parcourant sans cesser*"dir ("Koşturarak durmamacasına").

66 Gide'in notu: "Bu dizeye başka bir baskıda bakınca: 'koşturarak *durmamacasına*' olduğunu gördüm."

YAPRAKLAR

I

Bütün büyük sanat yapıtları kolay kolay geçit vermez. Okurun onları kolay sanması yapıtın özüne inememesinden kaynaklanır. Bu gizemli özü, aşırı küstah bir yaklaşıma karşı korumak için karanlığa hiç gerek yoktur; aydınlık da pekâlâ yeterli olur. Çok büyük bir aydınlık, biz Fransızların en güzel yapıtlarında, Rameau'nunkilerde, Molière'inkilerde ya da Poussin'inkilerde olduğu gibi, bir yapıtı en iyi şekilde korumak için kullanılabilecek en yanıltıcı duvardır; karşısındaki sonunda orada bir sır olduğundan kuşku duyabilir; görünüşte, daha baştan derinliklerine erişmiştir. Ama on yıl sonra bir daha baktığında, daha da ilerilere gider.

Aynı nedenlerden ötürü Fransız dilini öğrenmek de önce çocuk oyuncağıymış gibi görünür, sonra dil anlaşıldıkça güçleşir.

•

Hiç kuşku yok ki Romain Rolland'ın durumunda beni derinden sarsan şey savaş yüzünden yitirecek hiçbir şeyinin olmaması: Kitabının (*Jean-Christophe*) en iyi hali çevirisi. Daha da ileri gideceğim: Fransa'nın yıkımından ancak kazançlı çıkabilir, Fransız dilinin, Fransız sanatının, Fransız beğenisinin, yadsıdığı ve yoksun olduğu yeteneklerin hepsinin yok olmasından ancak kazançlı çıkabilir.

Öyle kusursuz bir iyi niyeti var ki, neredeyse elinizi kolunuzu bağlıyor. Saf ama tutkulu ve saf. İçtenliğini çabucak bir erdem olarak görmüş, içtenliği de biraz üstünkörü olduğu için, başkalarının kendisi kadar basit olmayan yanlarını ikiyüzlülük olarak görüyor. Büyük çoğunlukla böyle davranmasına izin veren şeyin zihninin sanata, biçeme ve Fransa'dan başka yurdu olmayan o dil inceliğine kattığı duygu, beğeni, hatta anlayış zayıflığı olduğuna inanıyorum. Kitabından daha biçimsiz bir şey olamaz; ara sıra güzel bir üzümün kıtırdadığı bir *kugelhof*.[67] Özenti, yapmacık

67 Üzümlü kek (ç. n.).

hiç yok; bu nedenle kimilerinin hoşuna gitmesini pekâlâ anlayabiliyorum.[68]

La Rochefoucauld yüreğimizin hareketlerini insanın kendine duyduğu sevginin kışkırtmalarıyla ilişkilendirip indirgediğinde, özel bir kavrayış mı sergilemiş, yoksa daha meraklı bir araştırmayı baştan engellemeye mi çalışmış, emin değilim. Çözüm yolu bulunur bulunmaz, onunla yetinilmiş ve iki yüzyılı aşkın bir süre, bu açıklamayla yaşanmış. En çok kuşkucu görünen, en soylu, en yorucu hareketlerin karşısında, gizli bencillik güdüsünü açığa çıkarmayı en iyi bilen psikolog en bilgili psikolog gibi görünmüş. Böylece insan ruhunun çelişkilerinin hepsini gözden kaçırmış. "İnsanın kendine duyduğu sevgi"yi açığa çıkarmasını eleştirmiyorum; insanın kendine duyduğu sevgiyi açığa çıkarınca, her şeyi yaptığını sanmasını eleştiriyorum. Özellikle onun ardından gidenleri, bununla yetinenleri eleştiriyorum.

Saint-Évremond'un (ne *Le Mercure*'ün seçtiği parçalarda ne de herhangi bir seçkide rastlayabildiğime üzüldüğüm) şu sözlerini düşünmek daha yararlı olur:

"Plutarkhos insanı çok kabaca değerlendirmiş, onun *kendisinden çok da farklı olduğuna inanmamıştır*: kötü, erdemli, dürüst, adaletsiz, insancıl ve acımasız; *çelişkili bulduğu şeyleri de dış nedenlere yüklemiştir*" vb.[69]

Hayranlık uyandıran, öğretici sözler.

Her kuram dinlenmeye değil de daha çok çalışmaya izin veriyorsa iyidir. Her kuram yalnızca daha çok ilerlemek üzere kullanılması koşuluyla iyidir. Darwin'in, Taine'in, Quinton'un kuramı, Barrès'inki... Dostoyevski'nin büyüklüğü dünyayı asla bir kurama indirgememesinden, asla bir kurama boyun eğmemesinden kaynaklanır. Balzac hep bir tutku kuramı aramıştır; asla bulamaması kendisi için büyük bir şanstır.

68 Romain Rolland'la ilgili bu sayfa *Günlük*'ten koparılmıştır (37. defter); 1 Şubat 1917'de yazılmıştır.

69 Charles de Saint-Évremond'un bu sözleri *Jugement sur Sénèque, Plutarque et Pétrone avec l'histoire de La Matrone d'Éphèse*'de yer alır (*Œuvres mêlées*'de, V. bölüm, Claude Barbin, 1778, s. 18-19.

En önemli keşifler çoğunlukla o ana dek yalnızca hesapları biraz bozdukları, öngörüleri belli belirsizce boşa çıkardıkları, terazinin okunu neredeyse anlaşılmayacak biçimde oraya buraya eğdikleri için fark edilen küçücük olayların *göz önüne alınmasından* ileri gelmiştir.

Kimya alanındaki, izole edilmesi onca güç o yeni "basit cisimler"in keşfini düşünüyorum. Özellikle basit cisimlerin, kimyanın bugüne dek "basit" olarak gördüğü "cisimler"in ayrışımını düşünüyorum. Psikolojide basit duyguların olmadığını ve insan yüreğinde daha yapılması gereken pek çok keşfin olduğunu düşünüyorum.

Saint-Évremond'un Plutarkhos için söylediği şey öyle çok hoşuma gidiyor ki: "... Daha ileri gidebileceğini, doğallığın daha derinlerine inebileceğini düşünüyorum. Ruhumuzda onun gözünden kaçan kıvrımlar ve dolambaçlar var... Catilina'yı anlatsaydı, bize bir cimri ya da bir tutumsuz olarak tanıtırdı: O *alieni appetens, sui profusus*, kendisinin bilgisini aşıyordu, Sallustius'un birbirinden öylesine iyi ayırdığı, Montaigne'in de çok daha iyi anladığı aykırılıkları asla çözemezdi."[70]

•

RACINE İLE P. BOUHOURS'UN KONUŞMASI[71]

BOUHOURS: Daha önce, ilk okumanızda dikkat çektiğim ses yinelenmesine çare bulamamanız can sıkıcı kesinlikle:

70 Bu alıntı önceki Saint-Évremond alıntısının öncesinde ve sonrasında yer alır. Saint-Évremond burada Sallustius'un *De coniuratione Catilinae*'sini anıştırır: "Başkasına cimri, kendine tutumsuz" (V. bölüm).

71 Gide'in notu: "'Corneille ile Racine kurallara uydular, kuralları onlar koymadı. Sonradan dehalarının etkisiyle, birer dil bilirkişisine dönüştülerse, bunu sağlıklarında yazdıklarını alçakgönüllülükle düzeltmelerine borçluydular, bunu biri Vaugelas'nın gözüne girmek için, öteki de güzel dilin yetkili düzeltmeni Peder Bouhours'a saygısından yapıyordu', Brunot, *Histoire de la langue française*'in önsözü (s. XV)". Peder Bouhours (1628-1702), dilbilgisi uzmanı ve eleştirmen, ayrıca ünlü bir sözlük ve *Entretiens d'Artiste et d'Eugène*'i yazmıştır. Ferdinand Brunot (1860-1898), dilbilimci.

Öldünüz düpedüz sizi bıraktıkları kıyılarda.[72]

Bundan rahatsız olmamanızı anlayamıyorum, oysa ara sıra överler sizin...

RACINE: Dostum, dilbilgisi uyumdan önce gelir.

BOUHOURS: Bana mı öğretiyorsunuz? Ama sonuçta burada onları uyumlu hale getirebileceğinizi düşünmüyor musunuz?

RACINE: Bunun için boşuna çabaladığımı biliyorsunuz. Tam da sizi rahatsız eden ve itiraf edeyim, başta beni çok sıkıntıya sokan dizeden söz ediyorum.

BOUHOURS: Size: "Öldünüz" yerine "Can verdiniz" demeyi önermiştim – ya da en azından dizenin geri kalanını değiştirmenizi. Kuşkusuz daha baştan kendi kendinize bunun olanaklı olmadığını söylemeseydiniz, yapardınız.

RACINE: Bunun olanaklı olmadığına inanmadım; ama dizede hassas kulakları yakındığınız o ses yinelemesinden kurtaracak bir değişiklik yapmaya çalıştıkça, en çabuk ve en doğal ifade biçiminin ortaya çıkardığı bir yinelemeden kaçınmak için bunca sıkıntı çekmeye gerek var mı diye düşünmeye başladım. Üstelik, çok geçmeden, kimilerinin bu yinelemeyi çekici bulabileceğine inandım; itiraf edeyim ki ben bu dizeyi yineleye yineleye çekici bulmaya başladım.

BOUHOURS: İnsan istediğine inanabilir.

RACINE: Beni fazla zorlamayın, yoksa biraz sonra bu dizeyi tam tersine özellikle bu yineleme için yazdığımı, asıl bu yinelemenin hoşuma gittiğini söylerim ve buna gerçekten inanabilirim.

BOUHOURS: Bu noktaya geldiyseniz, öğütlerime artık ihtiyacınız yok demektir.

•

"Büyük bir adam"ın gelişiminde özellikle *well-timed*[73] bir şeyler olduğunu, yapıtının büyüklüğünü çoğunlukla yerindeli-

72 *Phèdre* (*Phaidra*), I. perde, III. sahne. [Fr. *Vous mourûtes aux bords où vous fûtes laissée*. Bağlam gereği biz çevirdik (ç. n.).]

73 "Zamanlı, zamana uygun".

ğine borçlu olduğunu düşünüyorum. Molière zamanımızda yaşasaydı, belki Verlaine'le alay eder, bu da hoş olmazdı; oysa Vadius'le[74] alay etmesi yerindeydi. Ondaki hayranlık uyandıran niteliklerin değeri insanların özellikle onlara ihtiyaç duyduğu (sağduyuya her zaman ihtiyaç duyulmaz mı zaten?) bir zamanda anlaşılmıştır. Biraz bayağı bir bilgelikle, biraz kaba bir sanatla, biraz yontulmamış bir nükteyle (onda çok sevdiğim bir şey) dolu bu tür bir sevincin bugün geçerli olmayacağını söylemiyorum, ama bugün, zamanında olduğu kadar yetkin, en parlak ve en farklı zihinlerin benimseyebileceği sanat yapıtları üretebileceğinden kuşkuluyum.

Bunları söylüyorum ama yazdıkça, çok da emin olamıyorum; çünkü sonuçta Mirbeau Molière değilse de bunu o kadar gözüme sokmayabilirdi kuşkusuz[75] – Bir tek büyük adamın döneminde en çok değer verilen niteliklerle donanmış, dönemiyle bir tür işbirliği içindeki adam olduğu söylenebilir kuşkusuz.[76]

•

Baudelaire'in şu dizelerinde:

Orda her şey düzendir, güzelliktir;
Görkemlidir, sakindir ve şehvettir.[77]

dikkatsiz okur yalnızca bir dizi sözcük görürken, ben sanat yapıtının kusursuz bir tanımını buluyorum. Her sözcüğü ayrı ayrı ele alıp, oluşturdukları kordona ve birleşimlerinin etkisine hayran kalıyorum; çünkü hiçbiri gereksiz değil, her biri tam olması gereken yerde. Onları bir estetik kitabının birbirini izleyen bölüm adları olarak görebilirim seve seve:

74 Vadius ile Trissotin Molière'in *Bilgiç Kadınlar*'ındaki bilgiçlerdir.

75 Octave Mirbeau eleştirmenliğinin ve romancılığının dışında tiyatroyla ilgilenir, özellikle *Le Foyer*'yi (1909) ve *Les Mauvais Bergers*'yi (1897) yazmıştır. Gide bu ikinci oyunla ilgili olarak Şubat 1898'de Ghéon'a şöyle der: "Sevgili dostum, *Les Mauvais Bergers*'nin iyi bir oyun –hatta katlanılır– olması olanaksız" (*Corr: Gide-Ghéon*, I. cilt, s. 150).

76 "'Büyük bir adamın' gelişiminde" diye başlayan bu parça 3 Mayıs 1918'de yazılmıştır ve *Günlük*'ten koparılmıştır.

77 "Yolculuğa Çağrı", *Kötülük Çiçekleri* (çev. Erdoğan Alkan, Varlık).

1. *Düzen* (Mantık, parçaların akıllıca yerleştirilmesi);
2. *Güzellik* (Yapıtın çizgisi, atılımı, profili);
3. *Görkemli* (Denetim altına alınmış bolluk);
4. *Sakin* (Kargaşanın yatıştırılması);
5. *Şehvet* (Haz, maddenin tapılası büyüsü, çekicilik).

•

Romancının arzusu aslanın otladığını görmek değildir. Tek bir Tanrı'nın kurtla kuzuyu yarattığını, sonra "yaptığı işin iyi olduğunu görüp"[78] gülümsediğini bilir.

M. V. de Pallarès'in Nietzsche aleyhine yazdığı kitabı okumadım; ama onu onaylayan, bir yandan da önce Nietzsche'nin söz etmeye değecek kadar önemli olup olmadığını sorgulayan M. G. Deherme'in *La Coopération des idées*'de o kitap üstüne yazdığı birkaç sayfayı okudum.[79]

"Nietzsche'nin yapıtının değerini doğru biçebilmek için, adamın kim olduğunu öğrenmek gerekiyor. M. de Pallarès de bize Schopenhauer'le Wagner'in öğrencisi, kayıp (yoksa mucize mi?) çocuk Nietzsche'yi, sonra öfkeyle ustasına, dünkü dostuna karşı cephe alan, her siniri ayrı ağrıyan, sonra ölümünden on iki yıl önce bütünüyle bunayan, megaloman, İncilci eleştirmeni, Zerdüşt'ü gösteriyor. Fevri, değişken, saplantılı, nevrastenik, ilaç bağımlısı, zayıf ve istençsiz biri. Bu yüzden en çok eksikliğini duyduğu şeyden söz ediyor yalnızca: Güç ve istenç."[80]

Çarmıhtaki İsa'yı da böyle suçlarlar: "Mesih'sen, kurtar kendini!"[81] Tanıyorum bu suçlamayı. Burada İsa'yla Nietzsche'yi

78 Kutsal Kitap'a gönderme (Yaratılış, II, 3). Bağlam gereği Fransızcasından çevirdik (ç. n.).

79 *Le Crépuscule d'une idole: Nietzsche, nietzschéisme, nietzschéens*, M. V. de Pallarès, Grasset 1910. M. G. Duherme (1870-1937), olgucu felsefeci, *La Coopération des idées*'nin yöneticisi. 16 Şubat 1910'da, dergisinde *Dar Kapı*'yla ilgili bir makale yayımlamıştır.

80 Bu Deherme alıntısını bulamadık.

81 "Hani sen tapınağı yıkıp üç günde yeniden kuracaktın? Haydi, kurtar kendini! Tanrı'nın oğluysan, çarmıhtan in!" (Matta, XXVII, 40). Gide aynı sava 1899'da, "Nietzsche" adlı "Lettre à Angèle"inde de başvurmuştur (*Prétextes*, 151).

karşılaştırmıyorum – M. Binet-Sanglé'nin bize kısa bir süre önce Nasıralının da bir hastadan, bir deliden başka bir şey olmadığını göstermesine karşın![82] Yalnızca onlara yöneltilen, tıpatıp aynı anlayışsızlıktan kaynaklanan bu saçma suçlamayı eleştiriyorum. İçinde yaşadığımız dönemde düşünce hareketlerini fizyolojik bir nedenle ilişkilendirmek alışkanlık oldu, bunun yanlış olduğunu söylemiyorum; ama bununla düşünceye özgü değerin çürütülmeye çalışılmasının yanlış olduğunu söylüyorum.

Her türlü büyük manevi reformun, Nietzsche'nin değerleri değiştiriş olarak adlandıracağı şeyin fizyolojik bir *dengesizliğe* bağlı olması *doğaldır.*[83] Esenlikte düşünce dinlenir ve genel durum doyurucu geldiği sürece, düşünce onu değiştirmeyi amaçlayamaz. (*İçsel* durumdan söz ediyorum, çünkü dışsal ya da toplumsal durum açısından, reformcunun güdüsü bambaşkadır; birinciler kimyacıdır, ikincilerse mekanik uzmanı.) Bir reformun kökeninde her zaman bir rahatsızlık vardır; reformcunun boğuştuğu rahatsızlık bir içsel dengesizlikten ileri gelir. Yoğunluklar, konumlar, manevi değerler onun gözüne farklı görünür, reformcu da onları yeniden birleştirmeye çalışır; yeni bir denge kurmayı arzular; yapıtı, içinde hissettiği düzensizliği kendi aklına, mantığına göre baştan düzenleme denemesidir yalnızca; çünkü düzensizlik hali dayanılmazdır. Doğal olarak, reformcu olabilmek için dengesiz olmanın yeteceğini söylemiyorum – ama her reformcunun öncelikle bir dengesiz olduğunu söylüyorum pekâlâ.

İnsanlığa yeni değerlendirmeler sunanlar arasında Binet-Sanglé gibilerinin belki bir kusur olarak adlandıracağı –oysa benim yalnızca kışkırtıcılık demek istediğim– şeyi saptayamayacağımız tek bir kişinin bile olup olmadığını bilmiyorum. Sokrates, Muhammet, Aziz Pavlus, Rousseau, Dostoyevski, Luther, – M. Binet-Sanglé onları sayıyor, daha başkalarını da ileri sürüyor: Anormal olmadığını söyleyebileceğim tek bir kişi bile yok.

82 Bkz. Dr. Charles Binet-Singlé (doğ. 1868), *La Folie de Jésus, son hérédité, sa physiologie, sa constitution* (A. Maloine, 1911) ve özellikle, II. bölüm: "La Constitution et la Physiologie d'Ieschou Bar-Joseph".

83 Nietzsche'nin öldükten sonra yayımlanan *Güç İstenci* adlı yapıtının alt başlığı: "Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi"dir (çev. Sedat Umran, Birey Yayınları).

Doğal olarak insan *sonrasında* kendisi dengesiz olmasa da onlar gibi düşünebilir; ama başta reformcunun kendi içinde bozulan dengeyi yeniden kurmak için gereksinim duyduğu o düşünceleri yardıma çağıran şey dengesizlik halidir. Birçoklarının sağlığı için önce birinin hasta olması gerekir tam olarak. Rousseau deliliği olmasa yavan bir Cicero olurdu; ayrıca Nietzsche'nin deliliğini de tam olarak onun gerçek büyüklüğünün güvencesi gibi görüyorum.[84]

MAURICE BARRÈS KONUSUNDA.

"Protestan ruhu" dediği şey Jansencilere şöyle yazdıran o "tehlikeli" hakkaniyet ruhudur:

"Hangi topluluktan ya da hangi ülkeden olursanız olun, yalnızca doğru olana, başka bir ülkeden, başka bir topluluktan, başka bir meslekten olsaydınız da inanmaya eğilimli olacağınız şeye inanmalısınız..."

Ya da:

"Şeyleri kendi içlerinde nasıl olduklarına göre değil; bize karşı nasıl olduklarına göre değerlendiriyoruz: Doğrulukla yararın bizim için bir farkı yok" (*Logique de Port-Royal*, III. bölüm, XIX. kısım, §I).

Büyük Arnauld'nun üzülerek saptadığı şeyi Barrès etiğinin temeline dönüştürüyor.[85]

Daha çok *yarar* sağlamak için, tam anlamıyla Jansenci ve söylediklerinin tersine, her zaman karşı çıktığı Cizvit düşüncesinden daha derinlemesine Fransızlara özgü bir düşünce biçimini Kantçı ve Alman ya da Protestan ve Fransız düşmanı olarak betimliyor.

84 Nietzsche'yle ilgili bu yaprak Ağustos 1919 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanmıştır.

85 Büyük Arnauld olarak anılan Antoine Arnauld (1612-1694) 1662'de Nicole'le birlikte *La Logique du Port-Royal*'i yayımlamıştır. Barrès'in "Protestan ruhu" eleştirisi özellikle *Le Roman de l'énergie nationale*'de (1897-1902) ele aldığı bir ana motiftir. Gide bu parçayı önce Haziran 1921'de *La N.R.F.*'te çıkan, sonra *Incidences*'a alınan (s. 52-58) bir "Billet à Angèle"de yayımlar.

II
BİR ALBÜMDE...
Émile Verhaeren'in Anısına[86]

Şubat (1918)

Uçsuz bucaksız ufku sınırını göğe kadar çekmiş, ruhun oradan kolayca sıçrayabildiği küçük bir yöre; bir gök, kimi zaman güneşi kendi içimizde aramaya zorlayan bir sis, tutkun rüzgâr üstünde hüküm sürüyor; kara bir toprak, görünmez bir yakıcılıkla, gizli bir ateşlilikle, yoğun bir enerjiyle zengin; kasları geren ve insanın en büyük güzelliğine çabayla ulaşmasını sağlayan aşırı bir emek; sonra her şeye karşın rahatlık ama gevşeklik olmadan, görkem ama kendinden hoşnutluk olmadan, şehvet baygınlık olmadan.

Sonra siz, aşırı kalabalık büyük kentler, taşkın limanlar, özellikle siz varlıklı, temiz, güzel boyalı, güzel çizilmiş küçük kentler, daha dün kaygısızdınız, insanlarla barışıktınız, ulu Tanrı'ya güveniyordunuz – oysa bugün perişan haliniz, acı içindesiniz, ödeyecek uydurma borçlarınız var, uçsuz bucaksız bir adaletsizliğiniz, çözmeniz gereken kötü bir kavganız var...

Tüm bunları yeniden senin canlı gözlerinle görüyorum Verhaeren, göçüp gitmiş dostum, bugün aramızda olduğunu bildiğimiz zamanlardan da canlısın, yokluğunla yaşıyorsun – büyük bir sevginin ve büyük bir öfkenin şarkılar söylediğini duyuyorum ölüm nedir bilmeyen dinç sesinde.

•

Siyasal görüşlerimi anlamak istiyordunuz. Çoğunlukla, gerek sağdan gerek soldan, bir adım ileri iki adım geri gittiğimi düşünüyordunuz, öyle ki ağzımdan çıkacak açıklamalar kadar güvenilmez bir şey olamazdı. Ben de bu yüzden, zihnimin ka-

86 Émile Verhaeren 27 Aralık 1916'da ölmüştür. Bu konuda bkz. Gide'in 22 Aralık 1920'de Verhaeren üstüne verdiği, metni Ocak 1921'de *La Revue hebdomadaire*'de yayımlanan, sonra *Œuvres complètes*'e alınan (X. cilt, s. 3-11) konferans.

rarsızlığını bildiğim için, ama her şeye karşın bu kararsızlığı dönekliğe yeğleyerek bir şey açıklamıyordum.

Doğrusunu söylemek gerekirse, siyasal sorunlar beni çok ilgilendirmiyor; herhangi bir yönetim biçiminin kendi başına daha iyi olduğuna inanmakta zorlanıyorum; Fransa'nın başına bir despot bile olsa bir kralın geçmesini isteyecek noktaya gelirsem, her şey bana Fransızların ne yazık ki tanıdığım halklar arasında kamu alanı duygusundan ve var olmadığında bir cumhuriyetin herkese büyük zarar vermesine yol açan dayanışma duygusundan en yoksun halk olduğunu kanıtlamış demektir.

Evet, siyasal sorunlar beni daha az ilgilendiriyor, toplumsal sorunlardan daha önemsiz olduklarına inanıyorum; toplumsal sorunların da manevi sorunlardan daha önemsiz olduğuna. Çünkü sonuçta burada durmaksızın yakınılan "kötü düzen"in çoğunlukla yalnızca en mütevazısından en üstüne dek görevlilerin işlerini yaparken sergilediği özensizliğe ya da bilinçsizliğe dayandırılabileceğine inanıyorum. Değiştirilmesi gereken şey sistemden çok insan, Paul Valéry geçen gün en önemli bakanlığın eğitim bakanlığı olduğunu ileri sürerken bence doğru söylüyordu.

Zihnin kumaşı kötüyse, üstüne güzel bir şey işlenemeyeceğini iyi biliyorum; ama kumaşın kötü olduğu kanıtlanmadı işte; bence burada, Fransa'da sık sık olduğu gibi, kıtlıktan daha çok eldekilerin doğru dürüst değerlendirilmemesine üzülmek gerekiyor.

•

Fransız milliyetçisi İspanyollara özgü olan şeyleri sevmesinden tanınır. Neyse ki tanınmasını sağlayan birkaç gösterge daha vardır.

Milliyetçinin nefreti geniş, sevgisi sınırlıdır. Ölü kentleri yeğlemekten kendini alamaz. En büyük nefreti Fransa toprağı dışındaki Fransız yazını bölgelerine yöneliktir – özellikle Belçika'dan ve İsviçre'den söz ediyorum. Tüm Fransız Protestanlarının İsviçreli olmamasına üzülür, çünkü zihni basite indirgeyicidir ve Protestanlardan da en az İsviçreliler kadar nefret eder.[87]

87 Gide burada Protestanları yererken İsviçrelilere de çatan, kuşkusuz Calvin'in Fransız kökenli olduğunu bilmeyen Maurice Barrès'e gönderme yapar.

Milliyetçi, İsa'nın Katolik olduğuna seve seve inanır.

İnsan yurdunu seviyorsa, onlarla arasında birçok ortak nokta olduğunu hisseder; ama milliyetçi bizimle bir ortak noktasının olmasına katlanamaz.

•

MORÉAS.

Bütün yazın tarihimizde böyle gizli gizli müzikal öğeler içeren, kişisel kaynağı Fransız diline böyle sıkı sıkıya bağlıymış gibi görünen bir şiirin örneği olmayabilir. Moréas'ın değeri bilinmemiş olsaydı, *Stances*'ı övgüye boğacak, hem yüreğimi hem beynimi konuşturacağım yazılar yazardım zevkle.

Bugün, dengesini yitiren ülkemiz güneydeki bölgelerinin arkasına takılmışken ve kurtuluşunun kutbun kaydırılmasında yattığına inanırken, bu şiirin bütünüyle Fransız bir beyin için içerdiği yabancı öğeleri görünür kılmak kuşkusuz güç. Kuzey'in etkilerine karşı aşırı bir düşmanlık sergileyen, bundan ötürü bir Verhaeren'i, bir Vielé-Griffin'i kötüleyen profesyonel milliyetçilik Güney'den gelen şeylere direnemediği için daha da güç. Bize Yunanistan'dan (tıpkı bir süredir, İtalya'dan yalnızca allı pullu şeylerin geldiği gibi) yalnızca saflığın ve uyumun geldiğini iyi biliyorum, ama o pek incelikli uyumu sağlayan tek şey Fransızlara özgü, Fransa'nın dengesi için vazgeçilmez birtakım başka niteliklerin –kaybedilmiş bölgelerimizin temsil ettiği niteliklerin– gözden çıkarılması, küçümsenmesi ya da bilinmemesi.

Yasın en üzücü etkisi de bu; bu niteliklerin ya da erdemlerin Fransa'da artık yeterince temsil edilmemesi bir yana, Fransa artık onların eksikliğini duymuyor, aldırmamayı öğreniyor, onları yadsıyor. Fransa'nın dehası bizi büyük, güzel kılan bu dengede yatıyordu; eşsiz bir biçimde sağlanan bu dengeyi hem İmparatorluğun çok büyük zaferi ve tehlikeli biçimde üstüne koydukları, hem de 70'ten sonra vazgeçilmez bir bölgeyi –ruhumuzu içeren bölgeyi– kaybetmemiz bozdu.

•

Bence özgürlük korkutucu ve yıkıcı bir şey, insan onu azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya çalışmalı önce kendi içinde – hatta,

yapabilirse, başkalarında. Korkunç olan şey benimsenmemiş, dayatılan köleliktir; insanın kendi kendine dayattığıysa dört dörtlüktür; hiç olmazsa: boyun eğdiği kölelik. Ey gönüllü kulluk!

Francis Jammes gibi biri Katolikliğe teslim olduğunda, bunu kendi içinde serbestliğine, demek istediğim yeteneklerinin taşkınlığına boyun eğdirecek bir şey bulamadığı için yapmıştır.

Hizmet etmek hoşuma gider; köle olmak hoşuma gitmez; geçmişimin kölesi, geleceğe ilişkin tasarılarımın kölesi, inancımın, kuşkumun, nefretimin ya da aşkımın kölesi.

Varlığa ya da düşünceye hizmet etmek ve özümden aşkla geçmek hoşuma gidiyorsa da özgürce kabul ettiğim sözleşmenin her an yenilenebilir olmasını, aklın ya da aşkın bana durmadan yeni anlaşma maddeleri dayatmasını isterim.

•

CORYDON.

Benim için (bu kitaba) bir sürükleniş söz konusu değil. Onu vakitsizce, artık yazmaya gerek duymadığım bir süreçte yazdığım açık. Dün Marcel'e de bunu anlatmaya çalıştım, kitabın neredeyse hastalıklı bir takıntının ürünü olduğunu, zihnimi konudan uzaklaştıramadığımı düşünmesinden çekiniyordum. Ama öyle değil: İşin güç yanı kesinlikle (kendi açımdan) elverişli bir çözüm bulduğum, öyle ki, doğrusunu söylemek gerekirse, bana artık işkence etmeyen bir sorunu yapay bir yolla canlandırmak zorunda olmam.[88]

Artık daha fazla bir şey aramadığım bu çalışmada ayak diremek için bütün istencimi işe koşmam gerekiyor. (*La Porte étroite* için de aynı şey geçerli. Bir tek artık işe yaramayan şey bir sanat konusuna dönüşebilir.)

Bu işe kalkışmamın baştaki nedeni ya da onu ilk aklıma getiren şey şu: Genelde baştan çıkarılmayı küçümsememin bana kazandırdığı (örneğin Jeanne'ın gözünde kazandırdığı ve onun Marcel'i karşılaştırma yoluyla bunaltmak için yararlandığı) sahte ermişliği reddetme isteği.

88 Gide *Corydon*'la ilgili bu sayfayı daha önce 1911 yılının "Yapraklar"ına da koymuştur.

Aylarca düşünüyorsunuz; bir fikir içinizde ete kemiğe bürünüyor; kıpırdıyor; yaşıyor; okşuyorsunuz onu; benimsiyorsunuz; çevre çizgilerini, sınırlarını, eksikliklerini, çıkıntılarını, girintilerini; hem soyağacını hem dölünü döşünü (?) biliyorsunuz. Bu uzun düşünme sürecini insanlara anlatmaya kalktığınız anda, bir eleştirmen çıkıp, kesin bir tavırla hiçbir şey anlamadığınızı söylüyor ve bunu sağduyu adına, demek ki tam tamına olanca gücünüzle kurtulmaya çalıştığınız en genel, demek ki en alışılmış görüş adına yapıyor.

Sokrates ile Platon gençleri sevmeseydi, ne kadar yazık olurdu Yunanistan'a, ne kadar yazık olurdu bütün dünyaya!

Sokrates ile Platon gençleri sevmeseydi ve onların hoşuna gitmeye çalışmasaydı, her birimiz birazcık daha akılsız olurduk.

Keşke öfkelenmek yerine neden söz edildiğini anlamaya çalışsa insanlar. Tartışmadan önce, her zaman tanımlamak gerekir. Kavgaların çoğu yanlış anlaşmadan doğup büyür.

Ben, genç oğlanlara tutkun kişilere *sübyancı* derim, sözcüğün de belirttiği gibi. Olgun erkekleri arzulayanlaraysa *oğlancı* (Verlaine kendisine gerçekten *oğlan sevici* olup olmadığını soran yargıca "Ona *oğlancı* derler mösyö" demiş[89]) derim.

Aşk oyununda, kadın rolünü üstlenip, düzülmeyi arzulayana *cinsiyet değiştirmiş* derim.[90]

Bu üç *eşcinsel* türü her zaman açık seçik biçimde birbirinden ayrılmaz; birinden ötekine kayış olabilir; ama çoğunlukla, birbirlerinden derinlemesine tiksinmelerine yol açacak kadar büyük bir fark olur aralarında; kimi zaman sizin (karşı cinsi arzulayanların) üçüne karşı sertçe sergilediğiniz hoşgörüsüzlükten aşağı kalır yanı olmayan bir hoşgörüsüzlüğün eşlik ettiği bir tiksintidir bu.

Benim de aralarında bulunduğum (neden bunu basitçe söylediğimde, siz itirafımı anında bir kasıntı gibi görüyorsunuz?)

89 Bu büyük olasılıkla uydurma öyküyü E. Le Brun "Verlaine intime"de (*Les Idées françaises*, 1924) biraz farklı bir biçimde anlatır.

90 Gide *Pédéraste* (sübyancı), *sodomite* (oğlancı) ve *inverti* sözcüklerini kullanıyor. *Inverti* özellikle *homosexuel*'in (eşcinsel) eşanlamlısı olarak kullanılıyor. Ama burada kadın rolünü üstlenen erkek eşcinseli tanımlıyor (ç. n.).

sübyancılara çok daha az rastlanır, oğlancılar başta düşündüğümden çok daha kalabalıklar. Bunu bana sırrını açanlara bakarak söylüyor, başka bir zamanda ve başka bir ülkede böyle olmayacağına inanmak istiyorum. Çok az görüştüğüm cinsiyet değiştirmişlere gelince, her zaman bu ahlaki ya da zihinsel eleştirileri bir tek onların hak ettiğini, genelde bütün eşcinsellere yöneltilen suçlamaların bazılarının onlara uyduğunu düşündüm.

Yanıltıcı görünebilir, ama bütünüyle doğru olduğuna inandığım için ekleyeyim: Karşı cinsi arzulayan birçok kişi gerek çekingenlikten, gerek yarı iktidarsızlıktan, öbür cinsiyetin karşısında kadın gibi davranıyor ve görünüşte "normal" bir birliktelikte gerçekten cinsiyet değiştirmişlerin rolünü üstleniyor. İnsanın onlara *Lezbiyen* diyesi geliyor. Sayılarının çok olduğuna inandığımı söylemeye cesaret edebilir miyim?

Din için de aynı şey geçerli. İnançlı olanların olmayanlara gösterebildiği en büyük incelik acımak.

"İyi ama bize acımanıza gerek yok. Mutsuz değiliz."

"Öyle olduğunuzu bilmediğiniz için daha da mutsuzsunuz. Öyleyse size artık acımayacağız. Sizden nefret edeceğiz."

Bizi dertli sanıyorlar; ama gözlerine acınası görünmediğimiz anda bizi büyüklenmekle suçluyorlar. Oysa öyle değil; öyle değil; inanın bana. Biz neysek oyuz; olduğumuz gibi davranıyoruz, böbürlenmeden, ama ayrıca üzüntü de duymadan.

Böyle aşkların doğabilmesinin, böyle ilişkilerin oluşmasının doğal olduğunu söylemek bana yetmiyor; ben bunun iyi bir şey olduğuna inanıyorum; iki kişi de hem coşkuyu, hem korunmayı, hem meydan okumayı tadıyor böylece; bu ilişkilerin gence mi, yoksa yaşlıya mı daha yararlı olduğundan emin değilim.

Marcel beni dokunaklılığı kitabın başında tüketerek doğru kullanmamakla eleştiriyor, öyle ki inandırmaya çalışmaya başlar başlamaz artık duygulandırmıyormuşum. Bunun nedeni yüreğe değil, kafaya seslenmem, seslenmek istemem; bağışlayıcılığa fazlasıyla yaklaşabilecek bir sempati kazanmak istemedim; çünkü kesinlikle, bunu iyi biliyorum, yürekten gelen kimi sözcükler

okuru tüm bu az çok aldatıcı akıl yürütmelerden daha çok etkileyebilirdi, ben de kesinlikle bu nedenle o sözcükleri kullanmadım. (Örneğin müşterisinin suçunu bir *tutku cinayeti* olarak göstermeye çalışan avukatın yöntemine bakalım. Benim istediğim bu değil.) Ben bu kitabın soğukkanlılıkla, bilinçli bir biçimde yazılmasını; bunun belli olmasını istedim. Tutku ondan önce gelmeli; varlığı olsa olsa sezdirilmeli; her şeyden önce kitap için bir mazeret oluşturmamalı. Ben bu kitapla acındırmak istemedim: RAHATSIZ ETMEK istedim.[91]

FRANSA İLE ALMANYA

Sınırın iki tarafındaki milliyetçi partiler kendilerine göre Fransızlarla Almanların uzlaşmasını olanaksız kılan mizaç ve anlayış farklarını birbirleriyle yarışırcasına abartıyorlar. Birtakım farkların olduğu kesin; fazlasıyla biliniyorlar; kimileri ustalıkla anlattı, burada söz etmeme gerek yok. Buna karşın, onların temel ve doğuştan gelen farklardan çok aile eğitiminin, okullardaki öğrenimin, sonra da basının kıskançça büyük gösterdiği farklar olduğuna inanıyorum. Savaş sırasında, kırlarımızdaki insanların tarım işlerinde kullanılan Alman tutsaklarla çok iyi anlaştığını gördüm. Öte yandan, Almanya'ya giden bir Fransız, çoğunlukla, toplumun her sınıfından insanların kendisine karşı sergilediği cana yakınlığa şaşırır. Kültür alanında, gerek bilim, gerek yazın ve sanat alanında, iki tarafta öyle birbirini tamamlayıcı eksikler ve nitelikler var ki, uzlaşma yarar, çatışma zarar getirebilir ancak.

Yazık! Şimdiki sorunun yalnızca bireyler arasındaki doğrudan ilişkilerle bağlantılı olmadığını aklımdan çıkaramam. Bir yazar kesinlikle devletler arasındaki siyasal bir anlaşmanın açık seçik koşullarını belirleyemez, ama bu uzlaşmanın ne denli arzu edilecek –daha ileri gidelim: Avrupa'nın şu anki durumunda *vazgeçilmez*– bir şey olduğunu dile getirmek onun hakkı ve görevidir.

Bugün, hem halklar hem bireyler açısından, birbirimiz olmadan da yapabileceğimize inanmak kadar uğursuz bir hata

91 Gide Marcel Drouin'le ilgili bu parçayı da *Corydon*'la ilgili parçada olduğu gibi 1911'in "Yapraklar"ında yayımlamıştır.

olamaz. Fransa'yla Almanya'nın çıkarlarını karşı karşıya getiren her şey iki ülkeye de zararlı; o çıkarları dayanışık kılmaya çalışan her şey ise yararlı.

Bu tam anlamıyla büyüklükle bireysellik arasındaki çekişme, söylendiği gibi. Fransız'a özgü her şey bireyselleşmeye yönelir; Alman'a özgü her şeyse egemen olmaya ya da boyun eğmeye.

Bireyciliğe karşı birçok zırva yazıldı, söylendi – çünkü bireyin zaferinin İncil'deki şu sözde yattığını anlamadılar ya da anlamak istemediler:

"Canını kurtarmak isteyen onu yitirecek; canını [...] yitiren ise onu kurtaracaktır."[92]

"Yönlendirilen işgal" sözü bulunur bulunmaz, olaylar daha iyi görünmeye başladı sanki. Daha önce: "Dayanmak kazanmaktır" diye bir şey bulmuşlardı. Sonra: "Fransa Alman ordusunu içine çekiyor."

Yanımdaki Belçikalı bir hanını ilk bayrağı getirecek askere beş bin frank verilmesine kızıyordu.

"Bir bayrak almak için, çarpışmayı kaybetmeye razı olacaklar. Ah! Ötekiler bunu iyi biliyor; Mulhouse olayında olduğu gibi, başka hangi halk olsa bundan sakınırdı; Fransa'da yapılan hataların dörtte üçü söz, jest aşkından kaynaklanıyor! Ah! Bu gerekçelerin onlarda olduğunu mu sanıyorsunuz! Onlar pratik; sizse romantiksiniz. Ah! Rostand tam size göre! Tüyler, şampanya, bu iflah olmaz uçarılığa uyan her şey ateş altında eğlenmenizi ve ötekilerin hazır olduğunu asla kabul etmemenizi sağlıyor... ayrıca talihe fazla güveniyorsunuz. Kendine güven iyi bir şey; ama özellikle sağlam bir temeli olduğunda."[93]

Doğrusunu söylemek gerekirse, en çok zamanı ve çabayı devlete karşı görevleri öğrenmek için harcadım. Uzun süre sabah çikolatasının kozmik bir zorunluluk nedeniyle her sabah önüne sıcacık geleceğini düşünen çocuğun saflığıyla baktım onlara. Aile içi bir karışıklıkla sıcak çikolatasının arada sırada devrilme-

92 Luka, IX, 24.
93 "Yönlendirilen işgal" sözüyle başlayan bu parça ufak tefek değişiklikler dışında *Günlük*'te daha önce, 2 ve 4 Eylül 1914'te de yer almaktadır.

si çocuğun eğitimi açısından iyi bir şeydir. Bir daha hiç çikolata içememe korkusu yararlıdır.

Buna karşın, Fransa'nın büyük denizcileri olmuştur. Bougainville'ler, La Pérouse'lar eksik olmamıştır hiç. Ama görünüşe göre, öğrencilerimiz onları tanımıyor, serüvencilerin erdemi de şu son zamanlara dek yazınımızda büyük bir yankı uyandırmadı. İngiliz dilinde yazılmış birçok kitapta (kuşkusuz en görkemlileri *Moby Dick*'i es geçmemek için yalnızca İngiliz kitaplarında demiyorum) ciğerlerime çektiğim o açık deniz rüzgârı, o tuhaf kokularla, fırtınalarla, batma tehlikesiyle ve serpintilerle dolu hava...

Tam anlamıyla Fransızlara özgü sözler:

"İnsanların bütün mutsuzluğunun tek bir kaynağı vardır, o da bir odada rahat durmayı bilememeleridir."

"Bundan sonra kımıldamayacağım, yüz kat daha iyi olacak böylesi."

"Ne işi varmış o kadırgada kör olasıcanın?"

"Bahçemizi işleyelim."

"Nasıl İranlı olunur?"

"Kişi... ceza gibi duyar her zaman yer değiştirmek isteyişi." (Baudelaire'de ironik.)

"Toprak ve ölüler."

"Gitmemeliydi oraya."[94]

vb.

DİN

Katoliklik İsa figürüne ve öğretisine bir alay düşünceyi, bir sürü davranış oyununu öyle sıkı bağladı ki, bugün bir tarafı reddetmeden ötekini reddetmek çok güç ve bunu öyle tek elden yaptı ki, o alayın parçası olmayan her düşünce, törenin

94 Alıntıların kaynakları sırasıyla şunlardır: Pascal, *Pensées*, "Divertissement", 136. parça (yay. Lafuma); La Fontaine, "L'homme qui court après la fortune", *Fables*, VII. kitap, XII; Molière, *Les Fourberies de Scapin*; Voltaire, *Candide*; Montesquieu, *Les Lettres persanes*; Baudelaire'in sözünde Gide "Baykuşlar" şiirinin ikinci üçlüğünden alınma dizeleri düzyazıya çevirmiştir: "Geçen bir gölgeyle mest kişi / Ceza gibi duyar her zaman / Yer değiştirmek isteyişi" (*Kötülük Çiçekleri*, çev. Sait Maden, *agy*); Barrès, *La Patrie française: la Terre et les morts*, 1910; son alıntı da bir halk şarkısının nakaratıdır.

düzeninde yeri olmayan her davranış anında İsa'nın kendisine bir hakaret gibi görünüyor; sonuçta insan Katolik olmadan Hıristiyan olamıyor. Buna karşın, Hıristiyanlığa karşı saldırıları İsa değil, Kilise hak ediyor; bugün Kilise aleyhine düşündüğüm her şeyi İsa'yla birlikte düşünüyorum.
Claudel'e sık sık şöyle dedim:

"Beni alıkoyan şey özgür düşünce değil, İncil."

"Sizi neden alıkoyuyor?"

"E işte! Kilise'ye girmekten canına yandığım! Katolikler İncil'i bilmiyor. Bilmemekle kalmıyor, bilmediklerini de bilmiyorlar; iyi niyetle bildiklerini sanıyorlar; bu da bilmemeyi sürdürmelerine neden oluyor."

"Protestanlığın büyük hatası" diyordu bana Ghéon bir yeni dindar coşkusuyla, "vahyi yalnızca İncillerle kısıtlamak istemesi, Tanrı'nın kendisini dinleyen insanlıkla hâlâ doğrudan ilişki içinde olduğunu anlamaması. Tanrı'nın sözü İncil'le sınırlı değil, Tanrı gerek papanın son genelgesinde, gerek İsa'nın sözleriyle kendini anlatmayı, ifade etmeyi sürdürüyor; Kilise de sürekli Tanrı'dan esinleniyor. İkisinin birbiriyle çeliştiğini düşünmek ikisinin de anlaşılmadığını kanıtlıyor" – dedi.

Kilise İncil'i elinde tutuyor. İsa'nın sözlerinin ne anlama geldiğine bir tek o karar verebiliyor. Yorumlama hakkını tekeline almış, kendine mal etmiş ve doğrudan Tanrı'yı dinleyen herkesin sapkın olduğunu ileri sürüyor.

Paul Seippel'in Maurras'a atfettiği sözler doğru mu bilmiyorum (19 Şubat 1917 tarihli *Journal de Genève*'deki çok vasat makale) – her şekilde çok anlamlı[95]:

"*Tanınmamış dört Yahudi'nin İncillerine bel bağlamak için* Babaların, konsillerin, papaların ve modern seçkin kesimden önemli insanların oluşturduğu bu alaydan ayrılmayacağım."[96]

Geçen sonbahar Ghéon'la konuştuğumuz şeyi aydınlatıp destekliyor:

"Senin özel olarak 'İsa'nın sözü' dediğin şeyi bütün geleneğin

95 Paul Seippel (1858-1926), "Le Néopaganisme" adlı makale.
96 Vurgular Gide'e ait.

izlediği en önemli, en sahici şey olarak göremem. İsa'nın sözü *bunların hepsidir*, İncil'de herhangi bir genelgeden daha çok ya da daha iyi konuştuğunu kabul edemem."

•

Ghéon yine Paris'e uğradı. Dün akşam, Claude-Lorrain Sokağı'na yemeğe geldi, ben de üç haftadır orada Théo'larda kalıyorum. Onu yeniden görmenin bana cesaret, destek, avuntu vermesini bekliyordum; ama üzüntüden, itiraf edilemeyen bir yas gibi derin ve gizli bir üzüntüden başka bir şey getirmedi. Benim gibi onu tanıyan biri için, sözlerindeki ve hareketlerindeki her şeyde bir kararlılık, rahatsızlık, düstur, bir "üst"ün yönergesi kendini belli ediyordu.[97]

•

"İyi ama buna koşut olarak cehennemin handiyse içkin bir şey olduğunu, dehşetini daha şu yaşamda doğrudan gerçekleştirdiğini düşünmüyor musunuz ister istemez?"

"Öngörülü her günahkârın cehennem sezgisini anında bütünüyle tadabildiğini kabul ediyorum. Dinlenme yerini bilmek, oraya giden yolu, kapıyı bilmek ama dışarıda kalmak zaten cehennem değil mi? Sevginin aydınlığının azaldığını, bedenin perdesinin kalınlaştığını, o bedenin durmaksızın ağırlaştığını ve benliğin ona gitgide daha çok bağlandığını hissetmek. Cehennem konusunda, her zaman durgunluktan söz ediliyor, ilerlemenin olmaması dehşetin son kertesine dönüştürülüyor...

Cehennem –aynı zamanda cennet– içimizde. Milton Şeytan'ı konuşturduğu şu dizede bunu hayranlık uyandıran bir biçimde ifade etmiş:

Which way I fly is Hell; myself am Hell.[98]

(*Paradise Lost*, IV, 75)

97 Bu parça *Günlük*'te daha önce 23 Haziran 1916 tarihine de konmuştur (ç. n.).

98 "Nereye uçarsam uçayım orası Cehennem'dir; ben Cehennem'im."

•

"En kötü zihinsel namussuzluklardan biri sözcüklerle oynamak, Hıristiyanlığı akla herhangi bir özveri dayatmayan bir şey olarak göstermek ve bu hilenin yardımıyla, özünde nereye sürüklendiğini bilmeyen insanları kendine çekmek. Kendilerine erkinci diyen laik Katoliklerin yanılsaması bu. Ne tanrıbilim ne metin yorumunu bildiklerinden, Hıristiyanlığa katılımı basit bir topluluğun parçası olmaya dönüştürüyorlar. Bir şeyleri alıp, bir şeyleri bırakıyor; bir dogmayı kabul edip, ötekini reddediyor, sonra da kendilerine gerçek Katolik olmadıklarını söyleyenlere kızıyorlar."

(Renan, *Souvenirs*, 300. sayfa)

Makaleniz beni biraz düş kırıklığına uğrattı. Öyle değil dostum, ne yazık ki değil! Sorun gösterdiğiniz kadar basit değil. Siz yalnızca dinin en basit biçimini yeriyorsunuz. Hayır; din her zaman bu değildir. Soylu ve yarar gözetmeyen biçimleri çok başka türlü tehlikeli ve haincedir; çünkü seçkin kesime seslenirler. Pazarlık düşüncesi bildiğim hiçbir dine girmemiştir; hayır, basit bir ödül düşüncesi bile girmemiştir. Anımsıyorum da Claudel'in *La Porte étroite*'ı okuduktan sonra beni eleştirdiği şey tam da buydu. Kendisine göre Protestanlığın hatası buna dayanıyordu; bu yarar gözetmemeyi yalnızca kendini beğenmişlik olarak görüyordu.[99]

Protestan ahlakında bu gibi şeylere aşırı önem verme eğilimi var biraz. Ruhun her zaman bağışlanamaz olmayan birtakım sendelemelerden sonra umutsuzluğa kapılınası, çok korkutucu bir düzensizliği uzatması iyi bir şey değil.

J.-É. Blanche'ın elinde şu dünyada edinilebilecek şeylerin neredeyse hepsi var, ama cennetin kapıları ona sonsuza dek kapalı hâlâ. Onu içeri girmekten alıkoyan şey oraya inanmaması değil,

99 Bkz. Claudel'in Gide'e yazdığı, 10 Mayıs 1919 tarihli mektup, *Corr. Gide-Claudel*'de, s. 101-103.

çünkü her şeye karşın yasaklı olduğundan pekâlâ kuşkulanıyor; onu içeri girmekten alıkoyan şey zengin olması. Ama başka bir neden daha geliyor aklıma, en önemlisi de bu belki: Düş gücünden yoksun.

Kendini temiz yürekli sanıyor, çünkü birçok yoksula acıyor; acımadıklarını da kıskanıyor. Çok bencil, kendine saygısıysa çok zayıf; bununla başkaları için kendini hiç sıkıntıya sokmadığını söylemeye çalışıyorum.[100]

[100] Bu parça *Günlük*'te daha önce 5 Ekim 1916 tarihine de konmuştur (ç. n.).

1919

20 Ocak

... Bir tür sözleşme içeriyordu ama karşı tarafa danışılınamıştı; ona dayattığım bir sözleşmeydi; kaldı ki ona dayatmaının nedeni kendi yaradılışıının da tartışmaya kapalı koşulları bana dayatmasıydı.

Yapıtım bundan böyle en tatlı akorun eksik olduğu bir senfoni, tepesi kopmuş bir yapı gibi olacak yalnızca.[1]

T. düşüncelerini anlatıyor:[2]

... Hissettiğimiz her şeyi abartmamıza neden olan bir kendini beğenmişliğimiz var; çoğunlukla acı çektiğimizi hayal etmediğimiz sürece acı çekmiyoruz.

Hiçbir şeyden vazgeçmeyi bilmedim ben; içimde hem en iyiyi hem en kötüyü koruyarak, paramparça bir yaşam sürdüm. Peki ama uçların içimde birlikte var olmasının kaygı ve acı doğurmaktan çok, varoluş, yaşam duygusunu dokunaklı biçimde yoğunlaştırdığını nasıl açıklayabilirim? En karşıt eğilimler beni işkenceye sokmayı asla başaramadı; bir tek kafamı karıştırdı – çünkü işkence içinden çıkmayı arzuladığımız bir duruma eşlik eder, oysa ben varlığımın tüm gizilgüçlerine işlerlik kazandıran şeyden kaçmak istemiyordum; birçokları için neredeyse dayanılmaz bir şey olan bu *diyalog durumu* benim için zorunlu olmuştu. Aynı zamanda, başkalarında yalnızca eyleme zarar verirken, beni, verimsizliğe yol açmak şöyle dursun, tam tersine sanat yapıtına çağırıyor, hemen arkasından yaratıcılığı getiriyor, dengeye, uyuma yol açıyordu.

Buna karşın, birçok kişi, üstelik bana göre en yaman kişiler açısından, mutluluğun rahatlıkta ve huzurda değil de tutkuda

1 Bu 20 Ocak tarihli parça şimdiye dek bir tek *Et nunc manet in te*'de yer almıştır. Söz konusu olan kuşkusuz Madeleine'in yok ettiği mektuplardır.
2 "T." Gide'dir.

yattığını kabul etmek gerek. Onların arzuladığı şey görkemli bir eriyiştir, böylece kendilerini durmaksızın yeniler, yıpranmanın acısını çekmekten çok, sürekli yeniden yaratıldıklarına sevinirler. Bana gelince, tam da sizin ahlakınızın insanı özendirdiği, ama genelde ulaşmak için büyük bir özlemle çabaladığınız ölçüde ulaşmakta zorlandığınız o erinçte yaşlandığımı hissettim yalnızca. Ruhların ölümden sonra da yaşadığına inancınızı bu erinç gereksinimi ve onu bu yaşamda tatma konusundaki *umutsuzluk* besliyor.

Beni sonsuz yaşama inanmaktan alıkoyan şeyi size söyleyeyim mi? Çabada ve mutlulukla uyumun doğrudan gerçekleştirilmesinde tattığım neredeyse kusursuz doyum.[3]

Cuma

Cuverville'e dönüş. Bütün yöreyi kalın bir kar tabakası kaplamış. Anlatılmaz bir mutluluk. Dolmakalemimin mürekkebi bitmeseydi yol boyunca yazardım. Mitolojiyle ilgili kitabımın devamı üstünde çalıştım.[4] Son derece iyi birkaç tümceyi not edemediğime üzüldüm.

İşin güç yanı belki Tanrı'ya inanmaktan çok, varlığını kabul ettiğimiz anda gücünü sınırlandırmak. Herhangi bir yerde olduğunu kabulleniyorsam, onu her yerde görmek isterim. Senin bana şöyle dediğini iyi biliyorum: "Evet, onun gücü sonsuz, ama kötülüğe hoşgörü gösterilmezse, kurtuluş gerçekleşmez." İyilikle kötülüğü içimde sınıflandırabilsem ve kendimi bütünüyle Rab'be adamak için artık özümden geçmez olduğumda iblisin içimde zafer kazanacağına inanabilsem bile, dışarıda yaşanan bu olaylarda tanrısal payla bu dünyanın hükümdarınınkini ayırt etmem çok güç. "Marne mucizesi"nden[5] söz ediyorsun; ama

3 Bu 20 Ocak tarihli sayfa, "T. düşüncelerini anlatıyor" sözünden başlayarak, eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında 1923 yılının "Yapraklar"ı arasında yer alır. El yazmasındaki yeri ve özellikle Gide'in *Et nunc manet in te*'de bu sayfanın "dalgınlıkla" yanlış yere konduğunu göstermesi nedeniyle buraya koyduk.
4 *Considérations sur la mythologie grecque* söz konusu.
5 Gide burada Henri Ghéon'a seslenip, onun zaferi Tanrı'nın işi gibi yorumlayan, 1 Kasım 1918 tarihli mektubuna gönderme yapıyor (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 943-946).

Almanlar da pekâlâ mucizelere inanabilirler ve bir mucize – Tanrı'nın müdahalesi demek istiyorum– varsa, her zaman bizim lehimize olmadığını kabul etmek gerekiyor. Saldırılarını sürekli kolaylaştıran güzel hava onların Gott'unun bizim Tanrımızdan daha güçlü ya da daha iyiliksever olduğunu düşündürüyordu, neredeyse destanın eski zamanlarında olduğu gibi Olympos'un yeniden bölündüğüne tanık olacaktık...[6]

19 Mayıs[7]

Beklenmedik biçimde yalnız yakaladığım André Ruyters'le UZUN bir açıklama-savunma konuşması. En sonunda onunla konuşabildiğim için mutluyum; ama tarzdan çok hoşnut değilim.[8]

Arkadaşlarımın neredeyse hepsinin bakış açısı yaşları ilerledikçe olağanüstü derecede değişiyor; hepsinde ayak dirememi, düşüncelerime bağlı kalmamı yerme eğilimi var. Doğal olarak, yaşamdan ders almadığımı düşünüyor, yaşlanmanın sakınganlık olduğuna inandıkları için *ihtiyatsızlığımı* delilik olarak görüyorlar.

Eugène Rouart'ın kısa bir süre önce elime geçen mektubundaki bir söz bunu iyi yansıtıyor:

Ghéon'un büyük ailevi yükümlülükleri olmamasına karşın, diyor; yeniden akrabalarının geleneğine sarılabilmesine sevindim, akıllıca ... (sözcük okunmuyor); sınırlarını bilmesi gerekiyordu vb.[9]

Ah! Nasıl da üzücü! İflası görmezden gelmek için nasıl bir safsatacılığa soyunuyor böyle! Tanrım, beni zihnin kırışıklarından

6 "Cuma" günüyle tarihlendirilen bu sayfa daha önce yalnızca *Œuvres complètes*'in IX. cildinde yayımlanmıştır. Büyük olasılıkla Ocak ayında yazılmıştır.

7 Gide birkaç kez Cuverville'de kalıp, arada, 16-30 Nisan'da Marc Allégret'yle Lüksemburg'a, Dudelange'a gittikten sonra Paris'e dönmüş, sonra Cuverville'e gitmiş, sonra 8 Mayıs'ta yeniden Paris'e yerleşmek üzere yola çıkmıştır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 15-24).

8 İki adamın arası daha önce 1918 yılında Conrad yorumu ve çevirisiyle ilgili bir anlaşmazlıktan ötürü biraz açılmıştır (bkz. Pierre Masson, "Merlin et le juif errant", *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. XLVII). Konuşma Gide'in Marc Allégret'yle Ruyters'e göre fazla göz önünde olan ilişkisiyle ilgilidir (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 25).

9 Büyük olasılıkla Gide'in 16 Mayıs tarihli mektubuna (bkz. *B. A. A. G.*, 46. sayı, s. 287-288) yanıt veren bu mektubun izine rastlayamadık.

koruyun! Özellikle onları kırışık olarak kabullenmeme izin vermeyin!

22'si

Armenonville'de Madam Mayrisch, Madam Théo Van Rysselberghe, Lady Rothermere ve Paul Méral'le öğle yemeği.[10] Méral kesinlikle zeki, ama kendisine göre insanlık konusunun bir ağırlığı yok, acıklı bir şey değil, basit bir kurgu nesnesi, geriye kalan her şey gibi. Düşüncesini bir noktaya vardırmak için kendini zorlamıyor. – Bense okurumu kararsızlıklarının ve itirazlarının bütün yüküyle arkamda sürüklemezsem hiçbir şey yapmadığımı düşünüyorum.

Küçük Paul Gide'in Em.'in yanımda olmasını istememe şaşırdığı o dağ yürüyüşleri için de aynı şey geçerli. – "Tek başına gitmeye razı olsaydın, çok uzaklara gidebilirdin" diyordu bana, Em.'in yanında. "Canına yandığım, ben de biliyorum bunu; ama önemli olan şey benim uzağa gitmem değil, bir başkasını da oraya götürmem."

23'ü

Dün Jean Schlumberger Villa'ya, Madam Mayrisch ile Madam Théo'ya romanını okumaya geldi.[11]

Anılarının bolluğu kesinlikle Jean'a yardımcı olmaktan çok, rahatsızlık veriyor. Kesinlikle onları ustalıkla düzenleyip farklı gösteriyor; ama tüm bunları bir kez daha sindirmemiş.[12]

10 Lady Rothermere, Paul Méral ve Jacques Doucet o sırada *Tohum Ölmezse*'nin ilk sekiz bölümünün özel baskısı için parasal destek sağlayan kişiler arasındadır. Madam Mayrisch, Jean Schlumberger ve Madam Théo Van Rysselberghe de kitabın on iki nüshasından birer tane alacaktır. İlk cilt 15 Mayıs 1920'de Brugge'deki Sainte-Catherine basımevinden çıkar. Bkz. François Chapon, "Notes sur l'édition du second *Corydon*", *Bulletin du bibliophile*, 1. sayı, 1971, s. 1-2 ve Gide'in Jean Schlumberger'ye yazdığı 9 Aralık 1918 tarihli mektup (*Corr. Gide-Schlumberger*, s. 692-695).

11 Bu roman 1921'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkan *Un homme heureux* olmalıdır.

12 Gide'in notu: "Ondan sonra kitabı yeniden okudum. Üstte yazdığım şey bana çok doğru görünmedi. Bugün kitap gözümde o zaman olduğundan çok daha iyi – hatta fazlasıyla dikkat çekici."

26 Temmuz. Dudelange'a varırken[13]

Kendi kendime şöyle demediğim tek bir gün bile yok: Her şeye karşın dostum, dikkat et, yarın uyandığında delirmiş, geri zekâlılaşmış olabilirsin ya da hiç uyanamayabilirsin. Bedenin gibi olağanüstü bir şeyin, hatta daha da şaşırtıcısı: zihninin işleyişini küçük bir kazanın bozabileceğini düşün! Tırabzana tutunmadan merdivenden inmene bile hayranım; sendeleyebilir, yuvarlanabilirsin, ondan sonra bir daha geriye dönüş olmaz... Ölüm fikri izliyor düşüncelerimi, gölgenin bedenimi izlediği gibi; ne kadar çok sevinç, ışık olursa, gölge de o kadar kara oluyor.

7 Ağustos

Bu defteri bırakıp, romanımın ilerleyişini *inch by inch* not ettiğim ötekini aldım.[14]

Allégret'lerde dram; kopmak için Élie'nin dönüşünü bekleyen fırtına – daha doğrusu, sonuçta böyle söylemek yanlış: onun gözlerini açmam gerekti; körlüğü öyle...[15] Duyularla algılanamayan şeylerin sanrısı sizi gündelik gerçeklikler karşısında nasıl da aldatabiliyor! İnancın *göz kamaştırıcılığından* mı söz edeceğim? Hayır; bu abartılı olur; burada daha çok eleştirel algının gitgide uyuşması söz konusu. Kimi zihinler için, çocukluklarından beri

13 Gide bir kez daha Lüksemburg'da, Dudelange'da, Mayrisch'lerin evinde kalır. 18 Eylül'e dek orada olacaktır. Élisabeth Van Rysselberghe ve "Küçük Hanım" da onun yanına gelir. Marc Allégret ile kardeşi Jean-Paul 22 Ağustos'ta gelir (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 30-40). Orada geçirdiği bu süreçlerin, özellikle ilkinin aynı zamanda 22 ve 23 Nisan 1919'da Auguste Bréal ile Edmond Jaloux'ya yazdığı mektuplara yansıyan siyasal bir boyutu da vardır. Ev sahipleriyle savaş sonrasında Lüksemburg'un içinde bulunduğu siyasal, diplomatik ve ekonomik durumu konuşur. Bkz. o mektuplar, *B. A. A. G.*, 66. sayı, Nisan 1986.

14 Gide'in notu: "Bkz. *Journal des faux-monnayeurs*". Bu defter *Journal des faux-monnayeurs* adıyla 1927'de Gallimard Yayınları'ndan yayımlanır. Deftere 17 Haziran 1919'da başlanmıştır. 26 Temmuz tarihinde, Gide şöyle yazar: "Madam M[ayrisch]'in kütüphanesinde çalışıyorum, akla gelebilecek en eşsiz laboratuvarlardan biri" (s. 24). *Inch by inch* "yavaş yavaş" demektir.

15 Jean-Paul Allégret ile Mayıs ayında iki yıldır yaşadığı Kamerun'dan dönen babası arasında bir dram yaşanır. Oğul babasına Temmuz 1919'un son günlerinde gönderdiği on üç sayfalık bir mektup yazıp, baba otoritesine çok kararlı bir dille karşı çıkar ve özellikle inancını yitirdiğini bildirir (bkz. Daniel Durosay, "*Les Faux-Monnayeurs* de A à S et Z", s. 442-444).

alışkanlıktan yerleşik ve tartışılmaz gördükleri birtakım ahlaki ve toplumsal düşüncelerin keyfi olduğunu düşünmek ne kadar zorsa – çocukluğundan beri diyatonik gama alıştırılarak yetiştirilmiş bir müzisyen için bu ses dizisinin olmazsa olmaz bir şey olmadığını, kendisinin dışında var olmadığını ve sonuçta, senfonisinin temelindeki bu aralıkların saymaca olduğunu, yedenin karar sesinin yarım ton üstünde sona erdiğini duyma gereksinimini zamanla edindiğini düşünmesi de o kadar zordur.

"İyi de" diyecektir, "bütün müzik bunun üstüne kurulu".

"Evet dostum, ülkenizin, yaşadığınız dönemin müziği öyle, ama bir de Çin'e ya da Mısır'a gidin, o zaman aralıkları farklı bir gamla farklı bir müziğin yaratılabileceğini görürsünüz. Mimarın göz önüne almadan yapamadığı yerçekimi gibi bir doğa yasası yok burada; müzisyenin göz önüne almadan *yapamayacağı* bir armoni yasası yok; gerçek psikoloğun *belirli* diye kabul etmesi gereken ve kabul edebileceği bir 'ahlak yasası' yok."

20 Eylül

"Kulüp"te[16] son akşam, yarın tam iki ay kaldığım Dudelange'dan ayrılıyorum. Paris'e, Cuverville'e dönüş.

... Her gün, saatlerce onların yanında duruyordu. Yanlarında, zamanı, yeri, yaşını, toplumsal sınıfları, tasaları, görgü kurallarını unutuyordu. Çevresinde, keçilerinin arasında, kendisine göre Theokritos'un çobanlarınınkilerden çok da farklı olmayan oyunlar oynayışlarını izliyordu. Dertop olmuş birini yanında tutuyor, kendine çekiyordu, kimi zaman bu en çirkinleri, en cılızları ya da en sefilleri oluyordu, ama kimilerinin güzelliği, sağlığı, sevinci ışıl ışıldı, onu bir ilahi gibi kendinden geçiriyordu. Akşam oluyordu; büyük bir dinginlikle doluyordu düşüncesi.[17]

8 Ekim, Cuverville

(Evlenme yıldönümüm.[18]) Hangisi daha tüyler ürpertici bilmiyorum: Artık sevilmemek mi, yoksa sevdiğiniz ve sizi hâlâ seven

16 Gide bir Dudelange ormanında oyun oynayan ve kimileriyle bir şeyler yaşadığı genç çobanların toplantısına "Kulüp" der (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 30-31).
17 "Kulüp"teki gençler söz konusu.
18 Gide Madeleine'le 8 Ekim 1895'te evlenmiştir.

kişinin sevginize artık inanmadığını görmek mi? Onu daha az sevmeyi başaramadım ve yüreğim kan ağlayarak, ama konuşmadan onun yanında duruyorum hâlâ. Ah! Onunla bir daha konuşabilecek miyim?.. Onu dünyada her şeyden çok sevdiğimi söylemem neye yarar? Bana inanmaz. Yazık! Bugün elimden gelen tek şey onu daha da incitmek.

10 Ekim

Öte yandan, yaşam aldatıcı bir mutluluğun görünümüne bürünüyor bütünüyle yeniden.

Üç haftadır Cuverville'deyim, bu akşam on günlüğüne Paris'e dönüyorum.[19]

İyi çalıştım (Anılar: Albert, De Lanux, *Cahiers d'A. W.*[20]), çok düzenli piyano etüdü.

12 Kasım

Bu deftere yine daha önce bana çoğunlukla iyi gelen alıştırma yöntemine uyarak dönüyorum – grip yüzünden düşündüğümden daha uzun kaldığım Paris'ten döndükten sonra. – Döneli beş gün oldu[21], başta Domi.'nin ziyareti ve ona anlatacak, söyleyecek bir şey bulmak için gösterdiğim çok büyük çaba beni epey rahatsız etti. Her şeye ve herkese karşı capcanlı bir düşkünlük, merak sergileyen Marc'ın yanından ayrıldıktan sonra, Domi.'nin onca şeye kapıları kapaması, karşı koyması, sinirlenmesi, çok az şeyle ilgilenmesi beni üzdü.

Denis'nin (Rivière'in Kasım sayısındaki makalesine karşı çıkan öfkeli bir mektup aldım ondan) ve Conrad'ın vb. mektuplarından da rahatsız oldum.[22]

19 8 ve 10 Ekim tarihli bu parçalar şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'ye alınmıştır.

20 *Tohum Ölmezse*'nin birinci bölümünün IX. kısmı söz konusu. Orada kuzeni Albert Démarest'den, öğretmeni Marc de Lanux'ten ve ilk kitabı *Les Cahiers d'André Walter*'in yazılış sürecinden söz eder.

21 Gide önce Van Rysselberghe'lerin evinde, sonra hastalanınca Allégret'lerde kalır. 7'sinden beri Cuverville'dedir.

22 Büyük olasılıkla Maurice Denis'nin 3 Kasım Pazartesi tarihli mektubu söz konusudur: "Demek Rivière'in iğrenç makalesi size yerine getire-

Yine de Anıların başına oturdum (Heredia'nın evinde tanışma[23]), bugün yeniden piyanoya başladım (yalnızca Bach etüdü).

Arrow of gold'u okuyorum – bir de *La Rabouilleuse*'ü baştan.[24]

13 Kasım

La Rabouilleuse'ü neredeyse bitirdim.

Bach'ın iki prestosuna iyi çalıştım – Brahms.

Denis'ye yine yazdım.[25]

Anıların bir sayfasını yazdım.

Arrow of gold'u
La Rabouilleuse'ü
ve (yüksek sesle) *Emma*'yı[26] bitirdim.

21 Kasım

Ida Rubinstein beni yine Paris'e çağırdı.[27]

Son günlerde oldukça iyi çalıştım; ama iğrenç bir üzüntü kaplıyor içimi; dünyada en çok sevdiğim kişiyi mutsuz ettim. Üstelik artık sevgime inanmıyor.[28]

bileceğiniz görevler yüklüyor" (*B. L. J. D.*). Gide ona 7'sinde yanıt verir (*Œuvres complètes*, IX. cilt, s. 465-467): Rivière'i savunup, "L'Action française'in hitabette ölçülülüğe pek de özendirmediğini itiraf edin" der; "Hıristiyan-Katolik" karşıtlığını yeniden ele alır. Conrad'la Gide'in birbirine gönderdiği iki mektuptan biri 4, öteki 10 Ekim tarihlidir (bkz. *Further Correspondance between André Gide and Joseph Conrad*, *Studia Romanica*, 29-32. sayılar, 1970-1971, s. 527-529).

23 Heredia'yla tanışma *Tohum Ölmezse*'nin birinci bölümünün X. kısmında yer alır.

24 *The Arrow of Gold* Joseph Conrad'ın, *La Rabouilleuse* (*Suyu Bulandıran Kız*) ise Balzac'ın romanıdır.

25 Gide 13 Kasım 1919'da yazdığı bu mektupta Rivière'i savunup, siyasetle dinin karıştırılmasının yanlışlığını ortaya koyar.

26 Jane Austen'ın romanı.

27 Ida Rubinstein'la büyük olasılıkla *Antonius ve Kleopatra* konusunda görüşecektir.

28 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

1920

Şubat sonu, Cuverville

Utangaçlık, sakınganlık, alçakgönüllülük.[1]

8 Mayıs

Gün doğarken Cuverville'den yola çıkış. Epey iç karartıcı bir yolculuk. *Études sur la Renaissance*'ta Walter Pater'dan dört dörtlük sayfalar okudum.

Allégret'lere gittim. *Si le grain ne meurt*'ün son provalarını aldım...

9 Mayıs, Pazar

Sandığımı Villa'ya götürdüm. Öğleden sonrayı bizi iki saat boyunca ölesiye sıkıldığımız gösterişli ve iç karartıcı bir sinemaya götüren Mayrisch'lerle geçirdim. M. orada Emmanuel Faÿ'yle[2] karşılaştı, M.'nin saygıdeğer bir arkadaşı, kıskançlık etmek istemedim. Çıktığımızda aptalca filmden ve Marc'ın övgüler düzdüğü yıldız Mary Pickford'un sinir bozucu, yapmacık hareketlerinden bunalmıştım.[3]

1 El yazmasında üstü çizilmiş bu satırlar Madeleine'le ilişkisiyle ilgili gibidir. Gide *Corydon*'u ve *Tohum Ölmezse*'nin ilk bölümünü gizlice bastırmak için kısa bir süreyi Brugge'de geçirdikten sonra, gribe yakalanıp Dudelange'da, arkadaşı Mayrisch'lerde kalır (bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 477), sonra Paris'e gidip, Şubat ortasında Cuverville'e, Madeleine'in yanına geçer. Kısa süreli birkaç Paris yolculuğu, Marc'la Floransa'da geçirdiği Paskalya tatili ve Saint-Clair'deki "Küçük Hanım"ı ziyareti dışında, 8 Mayıs'a dek orada kalacaktır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 41-44). Ardından *Antonius ve Kleopatra*'nın provalarını izlemek için Paris'e döner.

2 Marc Allégret'nin arkadaşı Emmanuel Faÿ.

3 Sidney Franklin'in Amerikan filmi *The Hoodlum* (1920) söz konusu olmalıdır.

İlk geceyi geçirmek için döndüğüm Villa'da hiçbir şey düzgün çalışmıyor. Bu sabah gaz alabilmek için tesisatçı aramaya gitmem gerekti.

Tüm bunları bu defteri yeniden canlandırmak için yazıyorum. Yılmadan ilerleyebilecek miyim bilmiyorum. Bana öyle geliyor ki, bu ayna bugün işime yaradığından daha çok, beni rahatsız ediyor.

Salı

Dün eve döndüğümde hiçbir şey yazamayacak kadar yorgundum. Öğle yemeğini Drouin'lerde yemiş, sonra *Antoine et Cléopâtre*'ın ilk sahne provasını izlemiştim. Oyuncuların tekdüze konuşma tarzı metni düzleştiriyor, başka bir deyişle ponzalıyor. Görünen o ki, hiçbiri sözcüklerin içindeki güzelliğe duyarlı değil. Toprak sürüldükten sonra keseklerin üstünde gezdirilen merdane gibi. Savunmam gereken *kendi* oyunum olsaydı düşmanım olacak yirmi beş kişi var çevremde. Öte yandan, her biri büyüleyici, ellerinden geleni yaptıkları belli. Ama tiyatro oyunundan sanat yapıtı olmayacağına bir kez daha inandım.

Öğrenmek için bu provaların hepsini izleyeceğim; ama aradaki uzaklık çok büyük; oyunu ne yaparlarsa yapsınlar; temsil canımı sıkıyor, bu "mizansen"den soğuyorum.[4]

> Akşam yemeğini Allégret'lerde yedim.
> Trenle Auteuil'e döndüm.

Bugün dün atölyesinde bulamadığım Drésa'yı[5] görmeye gittim yine. Kostümler konusunda Ida Rubinstein'la aralarında bir an-

4 Oyun ilk kez Desfontaines'in mizanseniyle, başrollerde Ida Rubinstein ve Édouard de Max'la 14 Haziran'da sahnelenir; Gide 13 Temmuz 1920 tarihli mektubunda arkadaşı Alibert'e metnini tanıyamadığından yakınır (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 198); öte yandan, 12 Haziran 1920 tarihli *Le Gaulois*'da çıkan, "Pourquoi j'ai traduit *Antoine et Cléopâtre*" adlı makalede şöyle yazar: "Oysa, aynı heyecanı *Antoine*'ın her provasında yeniden yaşayacaktım, çünkü heyecandan provaların hiçbirini kaçırmıyordum. Onun [Ida Rubinstein'ın] yücelttiği, güzelleştirdiği metnimin en küçük tümcesini duymaktan eşine son derece az rastlanan bir sevinç duyuyordum" (*B. A. A. G.*, 70. sayı, Nisan 1986, s. 5).

5 Jacques Drésa André Saglio'nun (1869-1929) takma adıdır. Drésa *Antonius ve Kleopatra*'nın dekorlarıyla kostümlerini hazırlamıştır.

laşmazlık var; en azından onun kostümü konusunda, çünkü Ida ötekilere bayıldığını söylüyor. Konu Worth'un[6] çizip hazırlayacağı elbiselerinin tonlarına Drésa'nın karar vermesine izin vermek. Sonuca aldırmasam da aralarında diplomatik bir çaba gösteriyorum.

Bu sabah *La N.R.F.*'e gittim, Trevelyan[7] beni orada görmeye geldi, öğle yemeğini birlikte yedik. Sonra Ida'yla anlaşmazlığı çözmesi gereken işadamını ziyaret ettik. Tüm bunlar çılgınca zaman aldı. Hiç kuşkusuz yolculuğa çıksam daha iyi ederdim.

Marc'ı beklerken, Baudelaire'in günlüklerini yeniden okuyorum. Hep umutsuzca çabalayan bu ruhun üzüntüsü hiçbir şeyle karşılaştırılamaz. Souday geçen gün *Le Temps*'da Baudelaire'in "sahte bir düşünür"den başka bir şey olmadığını kanıtlamaya çalışıyordu.[8] Neden "sahte"? Baudelaire kesinlikle "düşünür" değil. Bu açıdan bakıldığında, bu "günlükler"de içler acısı bir zırva gibi görünmeyecek tek bir satır bile yok. Baudelaire'in değeri her şeyden önce duygusaldır.

Pazar

Ghéon'un ona Cuverville'den yazdığım mektuba yanıt veren mektubu.[9] Shakespeare tiyatrosunda kendini gösterdiğini ileri sürdüğü "Hıristiyan duygusu"nu savunuyor. İyi niyetine diyecek yok. (Akşam onunla konuşabildim.) Mektubunun ikinci bölümünde şimdiye dek yazabileceğimi bildiği "büyük yapıtı" daha ortaya koyamamış olmama üzülüyor sevgiyle. Bu konuyla ilgili, akşamki konuşmamızda da döndüğü düşünceleri beni epey derinden heyecanlandırdı, ama kafam karıştı; çünkü sonuçta onun "büyük yapıt" dediği şeyin ne olduğunu ve örneğin Montaigne'in *Essais*'sinin[10] böyle anılamayacağını anlıyorum.

6 Terzi Jean-Philippe Worth Ida Rubinstein'ın kostümünü hazırlamıştır.
7 Büyük olasılıkla Hilda Trevelyan'dan söz ediyor.
8 Souday'nin 2-3 Mayıs 1920 Pazar-Pazartesi tarihli *Le Temps*'daki makalesinin adı "Un faux penseur"dür ve Baudelaire'in Adrien Van Bever'in yayımladığı *Journaux intimes*'ini ele alır.
9 Ghéon'un 9 Mayıs tarihli mektubu (bkz. *Corr. Gide-Ghéon*, II. cilt, s. 971-973).
10 *Denemeler*.

Montesquieu'nün *Correspondance*'ında (II. cilt, s. 592) şunu okudum: "Fransa'da bu alanda (eğitim) köklü bir kusur var, bu kusur da yok edilemiyor çünkü kadınlardan kaynaklanıyor. Her şeye karışan, zamanla her şeyi bozan kadınlar her şeyi mahvediyor. Bir çocuk çok geçmeden, iki yaşından altı yaşına dek onların ellerinde yozlaşıyor". Bkz. gerisi.[11]

3 Ekim, Paris[12]

Çok uzun bir aradan sonra bu deftere döndüm. Üç gün önce Paris'e döndüm; Villa'ya iyi kötü yerleştim; yemek için dışarı çıkmak zorundayım, sabahtan akşama işim başımdan aşkın, azıcık yalnız kalıp boş zaman bulmakta çok zorlanıyorum. Yine de kendimi hiç bu denli dinç hissetmemiştim, geldiğim akşam bile yorgun olmama karşın (belki de bu yüzden), uyumaya çalışmasam bütün gece yazabilirdim.

Peacock'un *Crochet Castel*'ini bitirip, *Old Wives Tale*'e başladım.[13]

Rivière'e verilecek 6000 franklık bursu aldım.[14]

11 Gide bunu Montesquieu'nün *Correspondance*'ının F. Gebelin'in yayımladığı baskısından (Librairie H. Champion, 1914, II. cilt, s. 592) okumuştur. Metnin devamı şöyledir: "Fransa'da, kadınlar her şeyi bozuyor, çünkü her şeyi yapabileceklerini sanıyorlar. Erkeklerde onların huysuzluklarına uymalarına neden olan çocukça bir zayıflık var. Oysa doğa onları yalnızca söz dinlemeleri için yaratmış. Hassas bünyeleri her gün cinsiyetlerinin zayıflığını ortaya koyuyor."

12 Gide Haziran ayını, her şeyden önce *Antonius ve Kleopatra*'nın provalarını izlemek için Paris'te, Temmuz ayını Cuverville'de geçirmiş, ardından Eylül başına dek Marc'la Büyük Britanya'da, özellikle Galler'de (Llanberis'te) ve Londra'da kalmıştır. Sonra yeniden Lüksemburg'a, arkadaşı Mayrisch'lere, ama bu kez ev sahiplerinin 1920 yazında yerleştiği Redange bölgesindeki Colpach'a gider. 30 Eylül'de Paris'e döner.

13 Samuel Love Peacock (1785-1866) yergili romanlar yazar. Gide'in sözünü ettiği kitabın adı *Crotchet Castle*'dır. *Old Wives Tale* Gide'in Marc'la 30 ve 31 Ağustos'ta ziyaret ettiği Arnold Bennett'in romanıdır. Gide kitabın N.R.F.'ten 1931'de çıkan Fransızca çevirisine önsöz yazar.

14 Jacques Rivière 30 Eylül 1920'de Blumenthal bursunu ya da ödülünü kazanmıştır. Seçiciler kurulunda Barrès, Bergson, Boutroux, Boylesve, Gide, Flers, Jaloux, Madam de Noailles, Proust ve Valéry vardır. *Correspondance Proust-Rivière*'e (Gallimard, 1976) bakılırsa, ödülün verilmesinde en çok Proust etkili olmuş gibi görünür (s. 131-139); bununla birlikte, Gide toplantıya katılamayan Valéry'ye yazdığı bir mektupta, Proust'un yarım

Bu defteri düne dönmeye çalışmak için elime almadım; bugün önceki gün buraya yazmışım gibi yazıyorum.

> Dün akşam, Roger Martin du Gard'ın bana sabah verdiği anı sayfalarını okudum. İnanamayacağı kadar ilgimi çektiler, bence dört dörtlükler. *Si le grain ne meurt*'ün onlardan üstün bir yanını göremiyorum, bir tek benim durumumun tuhaflığının daha tuhaf olduğunu söyleyebiliriz belki. Ama anlatım ne daha iyi, ne daha dürüst, ne daha duygulu. Anlattığı korkunç sıkıntıya bakınca, bir çocuk için arzulanacak en iyi şeyin onu eğitip, ilk adımı atmasını sağlayan yaşça daha büyük birinin sevgisi olduğuna inandım bir kez daha.[15]

saat geç geldiğini, "kararın çoktan verildiğini" yazar (*Corr. Gide-Valéry*, s. 481-482).

15 Roger Martin du Gard daha önce yayımlanmamış bu parçayı Gide'in ölümünden sonra okuyunca, bir düzeltme yazısı yazıp, defterin arasına koymuştur. 39 gamına 1586 defterine koyduğu bu düzeltme metnini burada yayımlıyoruz:
"A. Gide'in *Journal*'ine (1920) Düzeltme / Roger Martin du Gard, Dragon Sokağı, 10 numara, Paris, VI. Bölge / André Gide'in defterlerinden birinde Gide'in *Journal* baskısına koymayı gerekli görmediği, benimle ilgili bir parça okudum. Bu yayımlanmamış parça *Journal*'in daha eksiksiz bir baskısında yayımlanabilir; yeterince bilgili olmayan okurların bu metni yanlış yorumlamasını engellemek için bir şeyleri açıklamak istedim.
14-18 savaşında, boş zamanlarımda, *Mémoires*'ımı [Anılar] yazmaya heveslendim. İlk iki bölümünü yazmıştım; sonra tasarımdan vazgeçtim. 1920'de, Gide'e o iki bölümü okuttum, defterindeki yayımlanmamış parçada onları anıyor.
Çocukluk anılarımdan söz ederken, aşağı yukarı on yaşındayken, üremenin nasıl olduğunu –cinsiyetlerin farkı, babanın rolü, gebelik, doğum vb.– bana bir çırpıda, birkaç dakikada anlatan, benden yaşça biraz büyük (sapıklıkla kesinkes ilgisi olmayan, yalnızca bilgisizliğimle alay eden) bir arkadaşımın anlattıkları karşısında sarsıldığımı yazmıştım. Kuramsal, bütünüyle iffetli bir konuşmaydı, arkasından herhangi bir ilk adım yaşanmadı kesinlikle; ama o sıralar hiçbir şeyden haberim olmadığı için, bu cinsel gerçekleri birdenbire keşfetmek çocukluğumda yaşadığım en önemli şeylerden biriydi.
Kendi takıntılarının kurbanı olan Gide'in 'durumumun' 'tuhaflığı' üstünde duruşu; benim başımdan geçen bu sıradan olayı bayıla bayıla *Si le grain ne meurt*'de ele aldığı haliyle, kendi yaşadığı ilk cinsel heyecanlarla karşılaştırması anlatımın içeriğinden çok başka şeyler düşündürüyor.
Mémoires'ımın ilk iki bölümü hâlâ arşivimde duruyor; bugün ileri sürdüğüm şeyin doğruluğu kolaylıkla kanıtlanabilir.
Bununla birlikte, belgelerimin ölümümden sonra en az otuz yıl mühürlü kalması için birtakım düzenlemeler yaptığımdan ve Gide'in *Journal*'in-

4 Ekim, Salı

Charlie Du Bos'yla öğle yemeği. Uzun uzun Henry James'ten ve kendisinden konuştuk.[16] Günün sonunu Villa'da, Marc'la Viyana ve Berlin müzelerinin fotoğraflarına bakarak geçirdim. Marc'ın her şeye karşı sergilediği, bilgilendikçe canlanan dikkati seviyorum, beğenisindeki ve yargılarındaki kesinliğe daha şimdiden hayranım. Önceki gün sabah Cluny Müzesi'ndeydik; öğleden sonra da Jacquemard-André Müzesi'nde.

5 Ekim

Öğle yemeğini Martin du Gard'ın evinde, geçici bir süre için Paris'e gelmiş, yakında daha önce aralıksız dört yıl kaldığı Çad bölgesine dönmesi gereken arkadaşı Marcel de Coppet'yle yedim.[17] Güzel bir piskopos yüzü, saçları daha şimdiden bütünüyle ağarmış. Bizim telaşımız karşısındaki dinginliği. Çok ilginç bir konuşma (yemekten sonra Gallimard da katıldı), keşke akşam not etseydim...

6'sında, Cuverville'e gideceğim gün, Roger Martin du Gard saat 9 buçukta Villa'ya geldi. Bir önceki gün bir nüshasını götürdüğüm *Si le grain ne meurt*'ü geri getirdi. Derin bir düş kırıklığı yaşadığını söyledi: Konuyu örtbas etmişim; çekingenlik, utanıp sıkılma, okurların yarattığı kaygı, gerçekten kişisel bir şey söylemeye cesaret edemiyor, kafada yalnızca soru işaretleri yaratabiliyormuşum...[18]

deki yayımlanmamış parçalar büyük olasılıkla bu süreden daha önce ortaya çıkacağından, bu düzeltme yazısını 1920 tarihli deftere eklemenin gereksiz olmayacağını düşündüm.

ROGER MARTIN DU GARD. 29 Kasım 1951."

16 Charles Du Bos ve eşi *The Lesson of the Master*'ı çevirmiştir. Gide de James'le İngiltere'de kaldığı sırada görüşmüştür. Bu konuda bkz. Gide'in Du Bos'ya James'le ilgili yazdığı, Eylül 1920 tarihli mektubu (*Divers*'de, Gallimard, 1931, s. 127-133 ve *Œuvres complètes*'te, s. 547-550).

17 Marcel de Coppet (1881-1968) Roger Martin du Gard'ın damadı olur. Sömürge yöneticisi olması nedeniyle Gide'in 1925'te Kara Afrika yolculuğuna çıkmasına yardımcı olacaktır.

18 Gide *Tohum Ölmezse*'de, birinci bölümün sonunda Roger Martin du Gard'ın bu eleştirilerine değinir.

Buraya geldikten sonra, ondan konuşmamızda ele aldığımız bütün noktaları inceleyen uzun, dört dörtlük bir mektup aldım.[19] Ne var ki, çocukluğuma ilişkin aklımda kalan her şeyi, üstelik olabildiğince açıktan açığa anlattığımı biliyorum. Daha çok karanlık, daha çok sır, daha çok dolambaç katmak yapmacığa kaçardı. Ne var ki, Jacques Raverat (dün Montivilliers'den geldi) anlatımın çoğunlukla daha açık olabilmek için hareketlerimi ya da en azından hareketlerimin nedenlerini biraz fazla basitleştirdiğini –ve ayrı ayrı bakıldığında figürümü çarpıtan bütün kitaplarımda bunun geçerli olduğunu– söylerken haklı belki. "Size daha çok benzeyen bir resim oluşturabilmek için", diyordu son derece doğru bir noktaya parmak basarak, "hepsini birden okumak gerekiyor. İnsan sizi yakından tanıyınca, sanat kaygısıyla, ardışık gibi betimlediğiniz tüm durumları eşzamanlı yaşayabildiğinizi anlıyor; *Mémoires*'ınızda anlattıklarınızın hissettirmediği şey tam da bu."[20]

11 Ekim, Cuverville

Çocuklar (Odile ile Jacques[21]) burada iki japon balığı bıraktı; Em. onları iri bir taşla ve biraz yosunla benim oturduğum odadaki billur bir kâseye koydu, bir yandan çalışırken bir yandan göz ucuyla onlara bakıyorum. Ufaladığım küçük ekmek parçasını yediler dün. Bu sabah yaşlı Virginie Em.'e şöyle dedi:

"Mösyö'nün onlara ekmek vermesi yanlış. Balık kendi pisliğiyle ya da insan etiyle beslenir."

28 Ekim

Sonunda dinginlik; belki de burada oturabilsem yaptırmakla çok delilik etmediğimi düşüneceğim bu büyük villada tek başımayım.

19 7 Ekim tarihli mektup (*Corr: Gide-Martin du Gard*, I. cilt, s. 156-159).
20 Jacques Raverat Montivilliers yakınlarındaki Escures'e geldiğini haber veren, 12 Mayıs 1920 tarihli bir mektupta, *Tohum Ölmezse* için şöyle yazar: "Anılarınız beni çok rahatsız etti. Hepsini yayımlayacak mısınız?" (*B. L. J. D.*).
21 Marcel ve Jeanne Drouin'in kızıyla oğlu.

Son günleri gezilere, ziyaretlere harcadım sürekli. Yemekleri dışarıda yemek zorunda olduğumdan ya da en azından alışverişe gitmekten çalışmaya çok az zaman kalıyor; iyi çalışabilmek için, gözü işten ayırmamak gerek.

Dün akşam, tüm gençlik "günlüklerimi" çıkardım. Okurken öfkelenmeden edemiyorum – okudukça hissettiğim yararlı *utanç* olmasa hepsini yırtardım.

Yazma sanatında her ilerleme bir kendini beğenmişlikten vazgeçmekle elde edilir ancak. O zamanlarda her türlü kendini beğenmişlik bende vardı, boş sayfaya aynaya bakar gibi eğiliyordum.

1 Kasım

Villa'ya dört elle sarıldım, ama hizmetçi olmadığı için ev işlerine hâlâ epey zaman harcıyorum.

Bu akşam Madam Théo geliyor, "evi çekip çevirmeme" yardım edecek.[22] *Mémoires*'ımın basılı kitapla bu yaz yazdıklarımın arasına girecek (Paul A. Laurens'la Cezayir yolculuğu) ara bölümleriyle boğuşuyorum. Martin du Gard'ın istediklerini karşılayabilmek isterdim. Özellikle kendimi daha diri, daha keskin, daha kuru bir dille ifade edebilmek isterdim; salınışlarıyla beni dehşete düşüren tümcelerime dizem kazandırma gereksinimine artık boyun eğmemek. İkiyüzlü, yapış yapış şiirsel kaplama beni dehşete düşürüyor...

Dün akşam Marcel Drouin ve Ghéon'la Ruyters'in evindeydim. Yemekten sonra Jean ve Marc Schlumberger de bize katıldı. Ghéon bize bu yaz yazdığı üç oyundan birinin, *Mort à cheval*'in[23] ilk iki perdesini okudu. Oldukça az çalışmış. Daha uzun süre çalışsaydı, daha çok yazardı; ama daha olgun bir şey çıkaramazdı. Aradığı şeyler, kendisi farkında olmasa da artık yalnızca dinle ve ahlakla ilgili. Yapıtı manevi açıdan öğretici olursa kendini hoşnut sayıyor. Bize dün okuduğu şey üzücüydü. Ama artık kendisini onaylayanlardan başka kimseye kulak vermez, dünkü arkadaşları bugün ya susmak ya da kendini kandırmasına yardım etmek zorunda.

22 Bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 50-66.

23 "Le Mort à cheval" *Jeux et miracles pour le peuple fidele*'de yayımlanır (1. dizi, Revue des jeunes Yayınları, 1922).

3 Kasım

Madam Mühlfeld Paul Valéry ve Cocteau'yla birlikte akşam yemeğine çağırdı; onlarla buluşacağım. Daha üç tümce kuramadan çileden çıktım. Neden konuşulursa konuşulsun, Valéry ile Cocteau'nun zihni yalnızca kötülemeye çalışıyordu; anlayışsızlıkta, yadsımada birbirleriyle yarışıyorlardı. Söylediklerini başkasına aktarsam saçma görünür. Yalnızca başkalarının aleyhine parıltılar saçan bu salon paradoksuna artık katlanamıyorum. Péguy: "Ben yargılamam; mahkûm ederim"[24] diyordu. Onlar da Régnier'yi, Madam de Noailles'ı, Ibsen'i idam ettiler. Valéry'nin "karın ağrısı" dediği Ibsen'den çok daha yetenekli olduğuna karar verdikleri Octave Feuillet'den[25] söz edildi. Cocteau karşı çıkmak bir işe yaramayacağı için sessiz kaldığımı görünce, "ruh halimin iğrenç" olduğunu söyledi. Ancak onlarla ağız birliği edersem keyifli görünebilirdim, onları dinlemek için geldiğime çoktan pişman olmuştum.

Kaldı ki, ikisi de ayrı ayrı bakıldığında büyüleyici; özellikle Valéry'ye daha az saygı duysaydım, yadsımalarından bu kadar rahatsız olmazdım. Çevresindeki dünyanın büyüsünü bozduktan sonra, onca şeye sırt çevirmeye çabaladıktan sonra sıkılmasında şaşırılacak ne var!

8 Kasım

Dün akşam yemeğini Ghéon'la Ruyters'in evinde yedik.

Sofrada Domi.'den söz ederken, konu gençlere geldi. Madam Ruyters, André R. ve Ghéon yirmi beş yaşından önce bir delikanlının yalnızca kendisiyle uğraştığını, hiçbir şeyle ilgilenmediğini söyledi; ayrıca Domi.'nin beni çok üzen meraksızlığı tamamıyla yapmacıkmış, bu yapmacık davranış da onun yaşına özgü bir şeymiş. Ben bunu duygusal açıdan açıklamaya çalışınca, Ghéon bağırdı:

24 Aslında Péguy şöyle yazmıştır: "*Yargılamadan* öyle korkuyorum ki, birini yargılayacağıma mahkûm etmeyi yeğlerim" (*Victor-Marie, comte Hugo, Œuvres en prose complètes*, haz. ve sun. Robert Burac, Bibl. de la Pléiade, 1993, III. cilt, s. 325).

25 Octave Feuillet (1821-1890), özellikle *Roman d'un jeune homme pauvre*'la (1858, Michel Lévy frères) tanınan yazar.

"Hayır, o kadar basit değil!"

Beni ilk kez biri olayları basit tarafından ele almakla suçluyor. Bu suçlama Ghéon'dan gelince gülünç görünebilirdi ama Ghéon'un benden ne denli uzaklaştığını gösterdiği için üzüldüm. Sonra üçü bana karşı bir olup, örneksiz, bütünüyle basmakalıp, soyut bir ergen psikolojisi çizmeye başladı, ne desem ters düşecektim, ben de sağlamcı davranıp sustum. Madam Ruyters'in Luce'ün saçmalıkları karşısında Madam Théo'ya: "Bunun ne olduğunu biliyoruz, değil mi? Hepimiz böyleydik" dediğini anımsıyorum.[26]

21 Kasım

Arkadan okunmayan bir *e*'nin gelmesinin yarattığı hayranlık uyandırıcı etkiyi not etmeli (ama burası kesinlikle yeri değil). Hugo'nun:

Et que je te sens froide en te touchant, ô Mort

(*Paroles sur la Dune*) ya da Baudelaire'in:

À quiconque a perdu ce qui ne se trouve
Jamais, jamais

dizeleriyle karşılaştırmalı.[27]

23 Kasım

Adalet Sarayı'ndan çıkınca (Avukatlar Kütüphanesi kapalıydı, orada çalışmayı düşünüyordum), Saint-Michel Meydanı'nda Duhamel'le karşılaştım, caddede birlikte yürüdük, sonra

26 Dominique Drouin'le ilgili bu konuşma *Les Cahiers de la Petite Dame*'da da anlatılır (I. cilt, s. 53). Madam Ruyters kızı Luce'ten söz ediyor.
27 Hugo'nun dizesi: "Ve soğukluğunu hissediyorum sana dokundukça, ey Ölüm!" ("Paroles sur la Dune", *Les Contemplations*, V, XIII). Gide Hugo'nun dizelerine ve "okunmayan *e*"nin kullanımına *Un esprit non prévenu*'de dönecektir (Kra, 1929, s. 63). Baudelaire'in dizesi: "Asla, asla bulunmayan şeyi yitireni" ("Le Cygne", *Tableaux parisiens*).

Luxembourg'dan geçtik, bana Belfort Aslanı'na dek eşlik etti (öğle yemeğini Allégret'lerde yiyecektim). Roman üstüne dört dörtlük konuşma; o da benim gibi Martin du Gard'ın eleştirileriyle boğuşuyor. Martin du Gard'ın yoğun bir küme halinde kaynaşıp karışmamalarına üzüldüğü o monografileri *önce* yazmamın hata olmadığını; Martin du Gard'ın eleştirdiği o kısa arınmış anlatıların bugün yazmak istediğim karmaşık romandan daha kalıcı olabileceğini söylüyor.

İnsan (burada yaptığım gibi) bir konuşmanın özünü aktarmak isteyince, geriye bir şey kalmıyor; ağızdan çıkan sözler gerekiyor – tıpkı zihnin dirilişi için bedenin de dirilmesi gerektiği gibi.

22 Aralık

Clermont'da, beni ilk altı bölümünü okuduğu ve genel planını anlattığı romanı için akıl vermeye çağıran Roger Martin du Gar'ın evinde iki gün geçirdim.[28] Sanırım ikimiz için de çok yararlı olan kesintisiz bir konuşma. Anılarımı yazmayı sürdürmem, yaşamıma ilişkin kendisine anlattığım her şeyi yazmaktan çekinmemem için beni fazlasıyla yüreklendirdi.

Ama şimdi asıl romanla ilgileniyorum. Yeniden kahverengi defteri açıyor, şu son günlerin hasadını oraya taşımak istiyorum.

Bu defterin güncelliği ancak ona birkaç satır da olsa hemen hemen her gün yazmayı umduğumda bana zevk veriyor.

Zaman akıp gidiyor, ben hiçbir şeyi kucaklayamadan günler geçiveriyor. Martin du Gard'ı ve Clermont'daki dingin yalnızlığını kıskanıyorum.

Aralık sonu

Miquette öldü. Uzun süredir kör, sağırdı, korkunç şişmişti, yaşama bir tek sahibesine bağlılığından ötürü tutunuyor gibiydi.

28 Roger Martin du Gard kısa bir süre önce, sonbaharda Clermont'da bir ev almıştır; büyük yapıtı *Les Thibault*'yu hale yola koymaya başlamıştır. Bu çağrıyla ilgili bkz. Roger Martin du Gard'ın 7 Aralık tarihli mektubu (*Corr. Gide-Martin du Gard*, I. cilt, s. 161-162).

1921

1 Ocak, Cuverville

Dün akşam Cuverville'e geldim. Yol boyunca Artsıbaşev'in *À l'extême limite*'ini[1] okudum; Roger M. du G. göklere çıkarmıştı, ama hiç hoşuma gitmedi. Hammadde yaşamda aransa daha iyi olur; kitaplarda beni asıl işçilik ilgilendiriyor – bunda ikisi de yok. Okumayı sürdürecek miyim?

Kendime oyun edip sigara getirmedim (Paris'te çok içmeye başlamıştım), ama bu sabah çılgına döndüm.

Erdemli davranmak için büyük bir çaba gösterip, kendimi bu sabah Roger M. du G.'nin öğütlediği jimnastik alıştırmalarını yapmaya zorladım; üstüne, öğleden sonra, bir saat yürüdüm – piyanoya zaman kalmadı.

Armance'ın önsözü, *Si le grain ne meurt*'ün ara bölümü ve artık biçimlendirmeye başlamam gereken çok büyük roman önümde.[2]

Gitmeden önce, *Parade*'ı izledim – neyin daha şaşırtıcı olduğunu bilemiyorsunuz: kasıntısı mı, yoksa kısırlığı mı? Cocteau kendisini görmeye gittiğim kuliste geziniyor; yaşlanmış, kasılmış, acılı. Dekorların, kostümlerin Picasso'nun, müziğin

1 *À l'extrême limite*, *Sanine*'in yazarı M. P. Artsıbaşev'in (1878-1927) yapıtıdır (J. Povlozky, 1912). Gide'le Martin du Gard'ın yazışmalarında bu yazarın ve kitabın adı geçmez.

2 *Armance*'ın önsözü önce 1 Ağustos 1921 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanır, sonra 1925'te Stendhal'in söz konusu romanının Édouard Champion Yayınları'ndan çıkan baskısının başına, sonra da *Incidences*'a alınır. *Si le grain ne meurt*'e (*Tohum Ölmezse*) gelince, bu ara bölümün ilk bölümün IX. ya da X. kısmı olduğu düşünülebilir; bu kısımlar 15 Mayıs 1920'de on iki tane basılan ilk cilde sonradan eklenmiştir. Roman elbette *Kalpazanlar*'dır.

Satie'nin işi olduğunu pekâlâ biliyor, ama Picasso'yla Satie'nin kendi işi olup olmadığından emin değil.[3]

Contes russes'e bayıldım.[4]

2 Ocak

J.-É. Blanche'ın ikinci eleştiri kitabı *Dates*'taki[5], Proust'a yönelik önsözü okudum. Akıl almaz bir saçmalık, mantıksızlık harikası... Geçen akşam bana çok titiz, özleştirmeci "üç arkadaş"ın metnini gözden geçirip tırpanladığını söylemişti. Yazık olmuş! Yazdıklarının en hoş yanının bu yanlışlar olduğunu niye anlamıyor? Bu belirsizlik resmindeki benim gibi işin uzmanı olmayan birinin ancak biraz kokusunu alabildiği tüm kusurları çok iyi açıklıyor, onları açıkça görebilmemi sağladığı için kendisine minnettar kaldım. Hiçbir şey yerli yerinde değil.

Dahası, orada tüyler ürpertici bir gurur kendini gösteriyor – daha da kötüsü: incinmiş bir gurur.

Tous les anges'a[6] gelince... hayır; o benim boyumu aşıyor. Forain'in resim altı yazılarını bile doğru aktarmıyor; arada sırada onlardan tat alıp almadığından kuşkulanıyorsunuz; duyuyor, görüyor, anlıyor, yineliyor – aşağı yukarı. Biri: "Bu çiçekler mis kokulu!" diyor. O duyduğunu aktarıyor, s. 75: "Bu çiçekler mis sabunu!" Böyle devam ediyor.

3 Gide daha önce, Mayıs 1917'de Cocteau'nun yapıtı *Parade*'la ilgili çekincelerini dile getirmiştir. Öncesinde iki yazar arasında, Gide'in daha izlemediği bu baleyle ilgili epey sert bir söz dalaşı olmuştur. Önce 1 Haziran tarihli *La N.R.F.*'te, Cocteau'nun yapıtına yönelik saldırılara karşı çıkardığı savunma metnini ağır bir dille eleştiren "Lettre ouverte à Jean Cocteau" yayımlanır (sonra *Incidences*'a alınır). Cocteau da 1 Temmuz sayısında yayımlatmak istediği, ama *La N.R.F.*'in reddettiği çok sert bir makaleyle yanıt verir. Jacques Rivière onun "cevap hakkı"na karşı çıkar. Dolayısıyla, yanıtı *Les Écrits nouveaux*'da yayımlanır (18-19. sayı, III. cilt, Haziran-Temmuz 1919). Gide *Les Écrits nouveaux*'da "La Nouvelle Parade de Jean Cocteau"yu (22. sayı, III. cilt, Ekim 1919) yayımlayarak buna tepki verir: Bu son iki metin *Lettres à André Gide: Réponses d'André Gide*'e alınmıştır (La Table ronde, 1970, s. 85-94 ve s. 102-106).

4 *Parade*'la birlikte *Contes russes* adlı bir bale de sahnelenir.

5 *Dates, Propos de peintre*, ikinci dizi, Émile-Paul frères, 1921. Gide burada Jacques-Émile Blanche'ın "Réponse à la Préface de Marcel Proust au *De David à Degas*"sından söz ediyor.

6 *Tous les anges*, Albin Michel, 1920.

Anladığını sanıyor, ama kavramakta çok acele ediyor... Herhangi bir şeyi ilk kendisinin keşfettiğini ileri sürüyor; bir şeyden ilk kendisinin söz ettiğini... evet, belki; ama asla ilk keşfeden olmuyor; her zaman birinin ona açıklaması gerekiyor. Sonradan en çok övdüğü şeylerden başta "hiçbir şey anlamadığını" itiraf etmişti.

"Şimdi sevgili dostum, şuraya oturun da Buttler'da size neyin ilginç geldiğini bana anlatmaya başlayın" (ya da *Maldoror*'da, Rathenau'da, Hardy'de[7]).

Yargılarının hepsinin arkasında birinin olduğundan emin olabilirsiniz.

Geçen gün, kendisine "Pascal'deki önemli parçaları göstermemi" istemiyor muydu? Doğru anlayabilmek için, turistler için hazırlanan, üstlerinde: "Manzara", "Yüzyıllık Ağaç", "Çağlayan" yazan tabelaların rolünü üstlenmeyi kabullenecek bir okura gereksinim duyuyor.

3 Ocak, Cuverville

Dayanılmaz günler. Uykusuzluk; daha berbat çöküşler; şevksizce, elde ettiğim atılımdan geriye kalandan yararlanmaya çabaladığım kötü bir çalışma. Ah! Keşke yalnızca buradaki varlığımdan hoşlandığına inanabilsem... Ama bu sevinci bile yitirdim; bütün gün, bir tek bana katlandığını düşünebiliyorum. Benimle ilgili hiçbir şey onu ilgilendirmiyor, umurunda değil; sizden farklı olanı anlayabilmeniz için her zaman sevgi gerektiğinden, onun beni anlamadığını, yanlış değerlendirdiğini ya da daha kötüsü, umursamadığını hissedebiliyorum yalnızca.

Buna karşın, kimi zaman, ben de mi yanılıyorum diye düşünüyorum. Ah! Keşke derdimizi birbirimize anlatabilsek! Ama

7 Gide'le Blanche'ın yazışmalarında bir tek Blanche'ın örnek aldığı yazarlardan biri olan Thomas Hardy'nin adı geçer (bkz. *Corr. Gide-Blanche*, özellikle Blanche'ın 5 Ekim 1905 ve 30 Mayıs 1906 tarihli mektupları, s. 146-149). Gide sırasıyla yapıtları kendisinin bastırmasıyla N.R.F. Yayınları'na çevrilen Samuel Butler'dan (1855-1902), Lautrémont'un *Maldoror'un Şarkıları*'ndan ve Walter Rathenau'dan (1867-1922) söz ediyor. Gide onunla Eylül 1920'de, Colpach'ta kaldığı sırada, M. Mayrisch aracılığıyla tanışmıştır.

en basit sözcük bile yüreğimden öyle büyük bir acıyla çıkıyor ki, onunla artık konuşamıyorum.

... Sesi bile, şu dünyada hiçbir şeye değişmeyeceğim tatlı sesi, canım sesi bile aynı değil artık. Geçen ay sakarlığının ya da ihtiyatsızlığının yol açtığı, başta bize önemsiz görünen küçük kaza çok hafif, neredeyse anlaşılmayan –bir tek benim fark edebildiğim– bir tıslama yarattı (kız kardeşleri uydurduğumu ileri sürüyor). Kuşkusuz biraz dikkat etmeye razı olsa bile düzeltebileceği bir şey yok burada; beni asıl üzen şey onun böyle kendini salmasına, çekiciliğinden vazgeçmesine, hoşuma gitmeye artık çalışmamasına ve kendi kendine sonsuza dek: "Neye yarar?" demesine tanık olmak. Hatta beni kendisine karşı silahlandırmaya çalışıyormuş, ondan soğumamı, ayrılmamı istiyormuş gibi görünüyor; ama tüm bunlar onu daha da çok, anlatamayacağım kadar çok sevmemi sağlıyor.[8]

Keşke ona birazcık mutluluk verebilmeyi umabilsem...

5 Ocak

La N.R.F.'in Aralık sayısındaki *Si le grain ne meurt* parçası kesilmemiş. Buna karşılık, Claudel'in *Saint Martin*'ini okudu; ama *Mémoires*'ımın *Saint Martin*'in başlangıcının karşısındaki son sayfası (birkaç satıra gözü takılmış olsa yeter) onu tedirgin etmiştir[9]; korkup her zaman yaptığı gibi daha fazla bakmak istememiştir.

8 Gide'in notu: "En acıklısı da buydu: o günlerce süren korkunç sessizlik, yan yana yaşadığımız o günler. Kimi zaman artık dayanamadığım ve sevgimin o sessizlikte can çekiştiğini hissettiğim için ona söyleyemediğim şeyleri *Günlük*'üme, bu sayfalara yazmamın nedeni de bu (büyük bir ihtiyaç, aynı zamanda ondan önce ölürsem, emin olamadığı o sevginin kanıtını arkamda bırakmanın umudu. Ola ki sevgimi anlayacağını, benden duymuş olmayacağı için bu satırların söyleyebileceğim her şeyden daha inandırıcı olacağını düşünmüştüm). Kendisi çektiği işkenceleri sanırım kimseye anlatmıyordu; bir tek Tanrı'ya açılıyordu; daha da dindar olmuştu."

9 Claudel'in *Saint Martin*'inin karşısında yer alan *Si le grain ne meurt* (*Tohum Ölmezse*) parçası Abel'le (M. Richard'ın kardeşi) ilgili olayları işler; bu sayfada, söz konusu olan Madeleine'dir: "Ablasının mektuplarını okurken dalgın dalgın Em[...]'i hatırlatmıştım. Bu iç karartıcı neşesiz mektupların yanında, kız arkadaşımın o güzel yüzü nasıl bir ışık halesiyle çevriliydi! [...] 'Bana sırlarınızı söyleyeceksiniz, değil mi?' diye tekrar sorunca da şöyle cevap verdim: 'Benim sırrım yok ki'" (*Tohum Ölmezse*, *agy*, s. 142).

Öyle ki aslında –bütün anlatı bundan zarar görse de– gizlemek için onca çabaladığım şeyi utanıp sıkılmadan anlattığıma inanıyor şimdi kuşkusuz.

6 Ocak

Adam kendisine göre hâlâ yaşamdaki en yüce uğraşılar olan bu gibi şeylerle (sanat, müzik, şiir) kadının yalnızca onu sevdiği için ilgilendiğini umutsuzluğa düşerek anlıyor. Kadın onu artık sevmemeye başlayınca onlardan aldığı zevk ve buna inancı da kayboluyor.[10]

8 Ocak

Daha iyi uyku; daha iyi çalışma. Her şeye karşın açık yürekli davranmaya borçlu olduğum kimi arkadaşlarımın atıp tutmasına neden olacak bir "Lettre à Angèle" yazmayı denemeye karar verdim.[11]

Albeniz'in üç yıl önce ezberden hiç takılmadan çaldığım, şimdi bellemekte biraz zorlandığım *Lavapiés*'ini ve *Eritaña*'sını yeniden öğreniyorum; ama yine çok zevk alıyorum – ve kesinlikle bugün daha iyi çalıyorum.

Çehov'un bir dizi öyküsünü İngilizcesinden yüksek sesle okudum; çok büyük bir ilgiyle.

11 Ocak

> Ghéon kaygılı olduğuma inanmaya ihtiyaç duyuyor; dingin ve mutlu olduğumu kabul edemiyor.

10 Gide'in notu: "Üstteki satırları bu düşünceyi yadsımak ya da en azından kafamdan uzaklaştırmak için üçüncü kişinin ağzından yazmakta haklıymışım. Bana karşı duyduğu sevgiden kurtulmak için başta benim ona yol gösterdiğim ve benimle yine karşılaşmaktan çekindiği her alandan kaçındığını söylemek daha doğru olabilir. Ayrıca sürekli yoksullaşmaya gereksinim duyuyordu." "3 Ocak, Cuverville" ifadesinden başlayan bu sayfalar şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

11 Mart 1921 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanan, "Encore le classicisme" adlı "Billet à Angèle" söz konusu. Gide orada klasisizmi tam Fransızlara özgü bir şey olarak tanımladıktan sonra, Maurras'ın ifade ettiği, kendisine göre aşırı kısıtlayıcı klasisizm düşüncesini eleştirir (metin sonradan *Incidences*'a alınmıştır).

À l'extrême limite'i okumayı 260. sayfada bıraktım (daha önce *Sanine*'i de bıraktığım gibi[12]). Daha tatsız bir kitapla pek karşılaşmamışımdır. Hoyrat ama gerçekten güçlü değil.

Tıbbiyeli yazını.

12 Ocak

Zihnin daldığı yol en sevdiklerinizi öldüresiye üzdüğünde, bir yandan izlenmesi gerekenin bu yol olduğuna inanıp, bir yandan da yalnızca titreye titreye ilerleyebilirsiniz; yüreğiniz ikiye bölünür; duraksamaları, geri dönüşleri tadarsınız – Ghéon bunu kararsız bir zihnin işareti olarak görecektir, oysa söz konusu olan yalnızca yürek ve sempatidir. Benim eksiğim yılmazlık değil; acımasızlık.

"Onun (Ghéon) mutlu olduğunu, huzura, mutluluğa kavuştuğunu iyi biliyorum."

"Böyle bir şeyin tadını çıkarmak bir tek sana bağlı."

"Sen söylüyordun: İnsan mutluluk için doğmamış."

Aynı şekilde, Ghéon: "'Art düşüncelerden' nefret ederim" diyor.

Ama kimi durumlarda, tam tersine, yalnızca art düşünceler kendisine sevimli görünebilir – ama o zaman onlara başka bir ad verir. Buna "bilincin sesi" diyebilir.

14 Ocak

"Küçük ülkelerde" ne oluyorsa, varlığımın derinliklerinde de olan o: Her ulus var olma hakkını talep ediyor, baskıya başkaldırıyor. Kabul edilebilecek tek klasisizm her şeyi göz önünde bulunduran klasisizmdir. Maurras'ınki baskıcı ve yıkıcı olduğu için iğrençtir, onun baskı yaptığı şeyin baskıcıdan daha değerli olmadığını bana gösteren bir şey yok. Bugün söz daha önce konuşmamış olanındır.

C. Du Bos'nun benimle ilgili makalesindeki şu övgüyü seviyorum: "başkasının duyarlılığına sonsuz saygılı."[13]

12 *Sanine* Artsıbaşev'e ün kazandıran romandır.

13 Gide 14 Ocak tarihli bir mektubunda Du Bos'ya *Pastoral Senfoni*'yle ilgili yazısı için (*La Revue roumaine*, Ocak 1921) teşekkür ederken, yine bu tümceyi anar (bkz. *Correspondance Gide-Du Bos*, Corrêa, 1920, s. 27-29). Yazı *Le Dialogue avec André Gide*'e de alınacaktır (Au Sans Pareil, 1929).

16 Ocak

Wells'in Bolşeviklik üstüne (*Le Progrès civique*'te çıkan) makalelerini büyük bir ilgiyle ve daha belirsizlikten kurtulamamış düşüncelerinizi bir başkasının özgürce, sağlamca, neredeyse bilgece dile getirdiğine tanık olduğunuzda yaşadığınız zihin aydınlanmasıyla okuyorum.

Merejkovski'nin yanıtı alabildiğine vasat.[14]

26 Ocak

Yarın Cuverville'den ayrılıyorum. Buradaki fizyolojik ve manevi durumum alabildiğine bunaltıcı, bu çalışmama da çok yansıyor.

Burada onu mutlu etmenin sevincini bile tadamıyorum artık; demek istediğim o ki, bu yanılsamaya artık kendimi kaptırmıyorum; bu iflas düşüncesi geceleri aklımdan çıkmıyor. Sevgimin ona yük olduğunu düşünmeye bile başladım; kimi zaman bu sevgi bir zayıflıkmış, bir delilikmiş gibi kendimi suçluyor, buna artık üzülmemeye çalışıyorum... Düşüncelerimizin ayrıldığını kabullenemiyorum. Dünyada bir tek onu seviyorum, gerçekten bir tek onu sevebilirim. Onun sevgisi olmadan yaşayamam. Bütün dünyayı karşıma alabilirim, ama onu alamam. Tüm bunları ondan gizlemem gerek. Onunlayken, tıpkı onun da yaptığı gibi, bir mutluluk güldürüsü oynamam gerekiyor.[15]

Günde ortalama üç saat piyano çalışıyorum; özellikle Albeniz'in ezberden doğru tempoyla çaldığım *Eritaña*'sında ve *Lavapiés*'inde ilerledim – duyacak kimsenin olmadığı anlarda.

Anılarımın ilk bölümüne eklenecek iki kısmı temize çektim.[16]

Browning'le ilgili not, *Sludge* çevirisine giriş yazısı.[17] *Armance*'ı bayıla bayıla yeniden okudum.

14 Wells'in makaleleri ("La Russie telle que je viens de la voir") *Le Progrès civique*'in 64.-71. sayılarında (6 Kasım-25 Aralık 1920) çıkmıştır. Dimitri Merejkovski'nin yanıtıysa, "Lettre ouverte à Wells sur le bolchevisme" adıyla *La Revue hebdomadaire*'de yayımlanmıştır (2. sayı, I. cilt, Ocak 1921).

15 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

16 IX. ve X. kısımlar.

17 Robert Browning'den çevrilen *Monsieur Sludge, le médium*'un giriş yazısı Nisan 1921 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanır.

Çehov'un on dokuz öyküsünü yüksek sesle okudum, uzunlukları farklı farklı, hiçbiri önemsiz değil, kimileri dikkat çekici.

Andler Nietzsche'yi haber verenler arasında nasıl olur da Dostoyevski'den söz etmez?[18]

Gonçarov'un *Marc le Nihiliste*'ini yüksek sesle okumaya başladık.[19] Ama kırkıncı sayfaya kadar dayanabildik. Beş para etmez.

Andler'in kitabındaki –okuyunca bana çok doyurucu gelen– şu sözü not edeceğim:

"Her şeyden önce daha heyecanlı ve daha yaygın bir duyarlılığın çektiği işkence olarak görülmesi gereken bir kaygıya vasatların zayıflık demesi kolaydır. Başlangıçta cansız davranmaları (ötekilerden söz ediyor) dikkatlerinin birçok yöne çekilmesinden kaynaklanır; çoklu bir tutkudan büyük bir çabayla dayanıklı kılınacak daha zengin bir istenç çıkarmaları gerekir."[20] – Çok güzel; daha iyi ifade edilmeyi hak ediyor.

4 Mayıs, Paris[21]

Dikkatin iki türlü olduğu söylenebilir: Biri yoğun, ötekiyse yarı dalgın ve dağınıktır; genelde ikincisine rastlanır; insanların çoğunun yalnızca tehlikeli bir durum karşısında, dikkatin kendisini uyarabileceği anlarda tam olarak dikkat kesilebildiğine inanıyorum gerçekten. Ama anlatım konusunda hiç yetenekli olmadığım için, ağızdan bir öykü anlatmaya başlayınca, her

18 Cermen dilleri uzmanı Charles Andler (1866-1933) *Nietzsche, sa vie, sa pensée*'nin yazarıdır (4 cilt, Bossard, 1920-1922).

19 Gonçarov'un *Yamaç*'ı.

20 Andler'in sözü 4 ciltlik yapıtının ilk cildinde, *Les Précurseurs de Nietzsche*'de yer alır (s. 151).

21 Gide Şubat'ın büyük bölümünü Paris'te geçirdikten sonra Saint-Clair'e, Küçük Hanım'ın evine gider. 20 Şubat'tan 25'ine dek orada kalır. Sonra Roquebrune'e, La Souco'ya, Bussy'lere gidip, Mart ayını orada geçirir; sonunda, Nisan ayında Brignoles'e, Mayrisch'lerin satın aldığı ve işletmesini Élisabeth Van Rysselberghe'e verdiği tarım arazisi La Bastide'e gider. Gide orada ayrıca Küçük Hanım'la da buluşur (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 66-79). 20 Nisan'da Paris'tedir.

zaman çok uzatmaktan, karşımdakilerin onu sonuna kadar dinlememesinden korkuyorum; hatta (birden öykümü yarıda kesmem gerektiğinde) birinin: "Sonra ne oldu?.." demesini boşuna beklemek gibi onur kırıcı bir deneyimi sık yaşıyorum.

Belki de kitaplarımın sonundaki daralmanın nedenini de (söyledikleri gibi "sabırsızlığım"dan çok daha fazla) bundan kaynaklanan güvensizlikte, okurun dikkatini daha fazla çekememe kaygısında aramak gerekiyor.

Uzun süreli, ikinci tür dikkate güvenmediğim için, ilkine, alabildiğine az rastlanan, daha zor elde edilen, darı darına çekilebilen –ama yazılarımın içyüzünü o olmadan anlayamayacağınız– dikkate sesleniyorum.

Henri-IV'de okuyan, dün hırsızlık yaparken yakaladığım küçük çocuğun öyküsünü başka bir yerde (romanın külrengi defterinde) anlattım.[22]

7 Mayıs

Gece tuhaf baş dönmeleriyle boğuştum; neredeyse hiç rahatsızlık hissetmedim, ama öyle şiddetliydiler ki, ayakta olsaydım kesinkes dengemi yitirirdim. Daha yeni yatmıştım; lambayı yeniden yaktım; görüş alanım dönmekten çok, aşırı şiddetli bir biçimde yukarıdan aşağıya sarsılıyordu. Yatağa dönmek için yapacağım en ufak harekette bayılabileceğimi düşünüyordum.

Bu sabah da o baş dönmesinden kurtulmuş değilim, yeniden başlamaya hazır, arada sırada yeniden başlıyor, düşmemek için çabucak oturmak zorunda kalıyorum. Doğurduğu ve bu sabah (Pazar) beni hareketsiz kılan sıkıntıyı saymazsak, önemsememeye çalışıyorum.

> Tüm bunların nedeni, dün, Martin du Gard'a son bölümü okuduktan sonra, bir kez daha –Anılarıma eklediğim ifadeyle söylersem– "kapasitemi ortaya koymam."[23]

22 Külrengi defter *Le Journal des Faux-monnayeurs*'e dönüşecektir. 3 Mayıs tarihli sayfa söz konusu (N.R.F., 1927, s. 42-46).

23 İfadeyi *Tohum Ölmezse*'de, genç Muhammed'le yaşadığı serüvenden söz ettiği sırada kullanır (II. bölüm, II). Gide beş kez doyuma ulaştığını,

Belki bunu yalnızca geçici bir fosfor eksikliğinin sonucu olarak görmek gerekiyor; ama belki de beyindeki ciddi bir doku bozukluğunun belirtisidir.

9 Mayıs

Baş dönmeleri dün ve önceki gün hiç kesilmedi; buna karşın dışarı çıkmaktan çekinmedim, iyi de yaptım.

Dün akşam, Proust'un dördüncü cildinin son yüz elli sayfasını bir solukta okudum.[24] Birçok yerde büyük bir yaratıcılığa rastlanmasına karşın, bu bölümün bütünüyle çok çabuk yazıldığı belli, insan konunun içerdiği tehlikeyi düşününce buna daha çok üzülüyor. Kendini beğenmiş birçok zihnin onun kuramlarının arkasına takılabileceğinden kuşkuluyum; tümcelerinin *winding wires*'ına[25] kapılacaklar, dikkat yalnızca öykücüklere yoğunlaşacak.

13 Mayıs

Ancak buradan uzaklaşabilirsem kurtulacağıma inandığım iğrenç bir süreç. Çalışırken (*Armance*'ın önsözü) aşırı zorlanıyorum... Zayıflıklarımı bu deftere yansıtmamın gereği yok. Baş dönmeleri, tüm düşüncelerimde bir ağırlık.

14 Mayıs

Dün akşam bir saat Proust'laydım. Dört gündür her akşam beni alması için bir araba gönderiyor, ama araba her akşam beni kaçırıyor... Dün, ben de tam kendisine serbest olacağını düşünmediğimi söylediğim sırada, çıkmaya hazırlanıyordu, dışarıda

tek başına kaldığında kendinden geçişini "defalarca" yeniden yaşadığını yazar: "Ben burada sadece kapasitemi ortaya koymuş, üstüne üstlük Boccaccio'nun *Rossignol*'ünü ("Bülbül"ünü) yeni okumuş olduğumdan, bunda şaşılacak bir şey göremiyordum [...]" (*agy*, s. 324).

24 *À la recherche du temps perdu*'nün (*Kayıp Zamanın İzinde*) IV. cildi *Côté de Guermantes II* (*Guermantes Tarafı II*) ile *Sodome et Gomorrhe I*'e (*Sodom ve Gomorra I*) denk gelir. 1921'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkmıştır.

25 Sargı teli.

biriyle sözleşmişti. Uzun süredir yataktan çıkmadığını söyledi. Beni ağırladığı oda boğucu olmasına karşın, o tir tir titriyordu; ter içinde kaldığı, daha da sıcak bir odadan gelmişti; yaşamının artık yalnızca ağır bir can çekişmeye dönüşmesinden yakındı ve daha ben gelir gelmez eşcinsellikten söz etmeye başlamasına karşın, konuyu yarıda kesip, İncil'in öğrettiklerine ilişkin kendisini biraz aydınlatmamı istedi, birinden özellikle bu konuda çok iyi konuştuğumu duymuş. İncil'de bir destek, bana uzun uzun ne kadar dayanılmaz olduğunu anlattığı sıkıntılarını dindirecek bir şeyler bulmak istiyordu. Tombul, daha doğrusu şişkin biri; bana biraz Jean Lorrain'i anımsattı. Ona *Corydon*'u götürdüm, kimseyle onunla ilgili konuşmayacağına söz verdi; biraz da Anılarımı anlatınca:

"Her şeyi yazabilirsiniz" diye bağırdı; "ama asla şunu dememek koşuluyla: *Ben*". Bu bana göre değil.

Eşcinselliğini yadsımak ya da gizlemek şöyle dursun, onu sergiliyordu, neredeyse: onunla övünüyordu, diyebilirim. Kadınları hep yalnızca ruhen sevdiğini, aşkı yalnızca erkeklerde bulduğunu söyledi. Durmadan ara tümcelerle kesilen konuşması kopuk kopuktu. Bana Baudelaire'in eşcinsel olduğuna inandığını söyledi: "Lesbos'tan söz ediş şekli, hatta ondan söz etmeye gerek duyması bile beni buna inandırmaya yeter", ben karşı çıkınca:

"Her şekilde, eşcinsel olsa bile, bunun pek de farkında değilmiş; eyleme geçtiğini düşünemezsiniz..."

"Nasıl olur!" diye bağırdı. "Ben tam tersine inanıyorum; eyleme geçtiğinden nasıl kuşkulanabiliyorsunuz? Onun, Baudelaire'in!"

Ses tonundan Baudelaire'e hakaret ettiğimi düşündüğü anlaşılıyordu. Ama haklı olduğuna ve eşcinsellerin başta düşündüğümden biraz daha kalabalık olduğuna inanmak isterim ben de. Öyle ya da böyle, Proust'un böyle ödün vermez bir eşcinsel olduğunu düşünmezdim.[26]

26 Marcel Proust da Jacques Boulanger'ye yazdığı, 16 Mayıs tarihli mektupta, Baudelaire'le ilgili bu konuşmayı anlatır (bkz. Marcel Proust, *Correspondance générale*, XX. cilt, haz. ve sun. Philippe Kolb, Plon, 1992, s. 270-272).

Darius Milhaud'nun evinde, Matmazel X.'in olağanüstü bir güvenle, büyüleyici, eşsiz bir biçimde Chabrier'nin, Debussy'nin birçok parçasını (özellikle etütleri) ve Chopin'inkileri (ama onlarda son derece vasattı) çalışını duyunca – yılıp, on iki gün piyanomu açmaya cesaret edemedim. Sonra bir de piyanistleri sevmememe şaşırıyorlar! Bana verdikleri sevinç kendim çalarken duyduğum sevincin yanında hiç kalır; ama onları dinleyince çalışımdan utanıyorum – kuşkusuz haksız yere. Ama Proust'u okurken de aynı şey oluyor; virtüozluktan nefret ediyorum, ama bana kendini dayatıyor, onu iyice aşağılayabilmek için önce altından kalkmak istiyorum; masaldaki tilki olmadığımdan emin olmak istiyorum[27]; örneğin Chopin'in *Barkarol*'ünün Matmazel X.'in yaptığından, herkesin yaptığından çok daha yavaş çalınması *gerektiğini biliyor, hissediyorum*; ama başkalarının karşısında canımın istediği kadar *serbestçe* çalabilmeye cesaret edebilmem için, onu çok daha hızlı da çalabileceğimi bilmem, dinleyicilerin de buna inandığını hissetmem gerekiyor. Chopin'in müziği bu hızla çalınınca parlıyor, kendi değerini, erdemini yitiriyor...[28]

15 Mayıs

Belki biraz daha belli belirsiz, ama gitgide sıklaşan baş dönmeleri; bu sabah uyandığımdan beri yakamı bırakmıyorlar. Belki büyük ölçüde aşırı tütün kullanımından kaynaklanıyordur, çünkü dün akşam, M. du G.'nin evinde yemek yiyip geceyi onunla geçirirken, yine kendimi salıp, çok sigara içtim.

Buna karşın, iki gündür, oldukça iyi çalışıyorum (*Armance*'ın önsözü).

Madeleine Salı geleceğini söylüyor. Geçen Perşembe, sonra Cuma da beklemiştim onu, gara karşılamaya gittim. Bayram ertesi, tıklım tıklım dolu bir trende yolculuk edeceğini düşündükçe içim sürekli daralıyor. Ona karşı duyduğum sevgi şimdi hiç olmadığı kadar yaşamımın parçası, arzuyu bedenimden atamadığım gibi onu da yüreğimden atamıyorum.[29]

27 La Fontaine'in ünlü masalı "Tilki ve Üzümler"e gönderme.
28 "Virtüozluktan nefret ediyorum" sözüyle başlayan parça *Notes sur Chopin*'e de (*Chopin Üzerine Notlar*) alınmıştır. [Burada biz çevirdik (ç. n.)].
29 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

Çarşamba

Dün akşam, tam yatmaya gidiyordum ki, zil çaldı. Proust'un şoförü, Céleste'in kocası 13 Mayıs'ta Proust'a verdiğim *Corydon* nüshasını getirmiş, ayrıca beni götürmeyi öneriyordu, çünkü Proust biraz daha iyiymiş ve sonuçta gelmekten rahatsız olmayacaksam beni ağırlayabileceğini söylemesini istemiş ondan. Tümcesi aktardığımdan çok daha uzun ve karmaşıktı; şoförün onu yolda ezberlediğini düşündüm, çünkü başta sözünü kesince, bir solukta baştan yineledi. Céleste de geçen akşam bana kapıyı açtığında, Proust'un beni ağırlayamayacağı için ne kadar üzüldüğünü söyledikten sonra eklemişti: "Mösyö hep aklının onda olduğuna M. Gide'in inanmasını rica ediyor." (Bu tümceyi hemen not ettim.)

Uzun süre, Proust'un çalışmasını korumak için hastalığından biraz yararlandığını düşünmüştüm (bu da bana çok yerinde görünüyordu); ama dün ve önceki gün, gerçekten çok acı çektiğine inandım. Saatlerce başını bile kıpırdatamadığını söyledi; bütün gün, günlerce yatıyormuş. Arada sırada, parmakları tuhaf biçimde gerilmiş ve ayrık, cansız gibi görünen elinin kenarını burun kanatlarında gezdiriyordu, bir hayvanın ya da bir delinin hareketlerini andıran bu takıntılı ve beceriksizce hareket kadar etkileyici bir şey olamazdı.

O akşam da yalnızca eşcinsellikten konuştuk; kitabının heteroseksüel tarafını beslemek için eşcinsel anılarındaki en çekici, en tatlı ve en büyüleyici öğeleri "genç kızların gölgesine" taşımasına neden olan o "kararsızlık"tan ötürü kendine kızdığını söyledi, öyle ki *Sodome* için elinde yalnızca acayiplik ve iğrençlik kalmış. Ama ona eşcinselliği kınamak istediğinin düşünülebileceğini söyleyince, çok sarsılmış gibi göründü; sonunda bizim rezillik olarak gördüğümüz, güldüğümüz ya da tiksindiğimiz şeylerin ona çok da itici gelmediğini anladım.

Bu Eros'u genç ve güzel kılıklarda bize sunup sunmayacağını sorunca, öncelikle çekici bulduğu şeyin neredeyse hiç güzellik olmadığını, kendisine göre güzellikle arzunun ilişkisinin çok zayıf olduğunu – ve gençliğe gelince, başka bir bağlama en kolay onu aktarabileceğini (aktarıma en elverişli şeyin o olduğunu) söyledi.

26'sında Versailles'da, Prenses de Bassiano'nun[30] evinde öğle yemeği – önceden Madam Mühlfeld ile Paul Valérv'nin bindiği arabası beni almaya geldi. Bir saat kitap okumak ya da piyano çalışmak dünyanın en gösterişli yemeğinden daha çok hoşuma gider; kaldı ki bu yemek eşsizdi; konuşulanlar üstüne söylenebilecek bir şey yok. Dün akşam yemeğini Madam Mayrisch, Madam Van Rysselberghe, Valéry ve Rivière'le yedim. Valéry her zamanki gibi göz kamaştırıcıydı, ama onun evreninde soluk alamıyorum.

Önceki gün *Armance*'a yazdığım önsözü bitirdim, beni oldukça zorladı, çünkü son zamanlarda çok yorgunum. İğrenç olmasından korkuyordum; ama bu sabah Roger M. du G.'ye, ardından, öğleden sonra Madam Mayrisch'e ve Jean Schlumberger'ye okurken zevk aldım. Artık romanımla arama girecek bir şey kalmadı – bir tek bir ay içinde baskıya vermek istediğim *Mémoires*'ımın bölüm sonuyla ilgilenmem gerek.[31]

As you like it'i[32] okuyorum – onu bu kadar iyi anlayabildiğime şaşırdım, ama çok zevk almadım.

29 Mayıs, Pazartesi

Saat 4'te yanımdan ayrılıyor.[33] Onu Saint-Lazare trenine götürdüm.

Ara sıra, hatlarının yorgunluktan sık sık olduğu gibi tuhaf bir biçimde şişmiş olmasına karşın, şu dünyada en çok sevdiğim şey olan yüzüne –gülümsemesine, bakışına– yeniden kavuşabildim.

30 Marguerite Caetani, Prenses Roffredo de Bassiano (1882-1963), kocası gibi, önemli bir mesendir. Paul Valéry'yle Valery Larbaud'nun etkin biçimde ilgilendiği *Commerce* dergisini kurmuştur.

31 *Si le grain ne meurt*'ün ikinci cildinin on üç nüshası Brugge'deki Sainte-Catherine basımevinden 24 Aralık 1921'de çıkacaktır.

32 *Size Nasıl Geliyorsa*, Shakespeare.

33 Elbette Madeleine Gide söz konusu. 29 Mayıs tarihli bu sayfa şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

2 Haziran

Dün Piot çağırdığı için, Opéra'ya *Les Troyens*'ın[34] son provasını izlemeye gittim. On beş yıl önce, Sarah-Bernhardt Tiyatrosu'nda, Delna *Les Troyens à Carthage*'da Didon rolünü üstlendiğinde, ne kadar büyük bir keyif aldığımı anımsıyordum, onun ilk perdesi bu karına oyunun üçüncü perdesi olmuş.[35] Bu kadar özgünlükten uzak, iç karartıcı, can sıkıcı bir şey olamaz. (Müzikal metinden değil, yorumdan söz ediyorum.) Aşırı geniş bir orkestra yetersiz insan seslerini bastırıyor. O eski heyecanı canlandırmaya ne kadar çabalarsam çabalayayım, herhangi bir heyecan duymak olanaksız. Arada sırada her ölçüyü anımsıyordum... Üçüncü perdede çıktım, sıkıntıdan midem bulanmıştı.

3 Haziran

Son günlerde iyi piyano çalıştım. Günde üç saati ona ayırabildim. Chopin'in *Barkarol*'ünü çaldım, daha hızlı çalmak sandığım kadar zor değilmiş; başardım (başkalarının çalışındaki canlılık fazla gözümü korkutuyor) – ama bu şekilde karakterini, heyecanını, *baygınlığını* bütünüyle yitiriyor; bu hayranlık uyandıran parça özellikle bunu ifade ediyor aslında: aşırı bir sevincin içindeki baygınlığı. Her birinin eksiksiz anlamını artık kavrayamadığınızda, çok fazla ses, çok fazla nota varmış gibi geliyor size. Her iyi yorum parçanın *açıklaması* olmalı. Ama piyanist *etkiyi* arıyor, oyuncu gibi; etki ise genelde yalnızca metne zarar verilerek elde ediliyor. Yorumcu ne kadar şaşırırsam, o kadar az anlayacağımı pekâlâ biliyor. Ama benim istediğim şey anlamak tam tamına. Sanatta şaşkınlık anında heyecana boyun eğiyorsa değerlidir; ama büyük çoğunlukla ona engel oluyor.[36]

34 Berlioz'un *Les Troyens*'ı Opéra de Paris'de ilk kez 8 Haziran 1921'de sahnelenmiştir.

35 1863'te, Opéra de Paris'nin müdürü Léon Carvalho *Les Troyens*'ı bütün halinde yorumlatmayı reddedince, Berlioz yapıtını iki parçaya bölmek zorunda kalmıştır. Bu kez yapıt bütün halinde sahnelenecektir. Gide yanılıyor: Sözünü ettiği *Les Troyens à Carthage* 1899'da sahneye konmuştur (bkz. 9 Haziran 1921 tarihli *Le Temps*).

36 Bu 3 Haziran tarihli parça *Notes sur Chopin*'e de (*Chopin Üzerine Notlar*) alınmıştır. [Burada biz çevirdik (ç. n.)].

6 Haziran

En derli toplu zihinlerde tuhaf bir tutarsızlık var. Valéry yazında bir tek biçimin önemli olduğunu söyleyip duruyor; hatta birinin kendisine karşı çıkmasını istercesine, bu ilkeyi biraz sertçe ileri sürüyor. Ama ben tam da bu nedenle, *Préface à Léonard de Vinci*'sini eleştirince – anında kendisi karşı çıkıyor.

"Çok önemli olduğuna inandığım birtakım düşünceleri ortaya koydum orada."

"Olabilir. Ama biçim..."

Rilke'nin tam da biçime dayalı nedenlerden ötürü, benim gibi açık ara *L'Architecte*'i yeğlediğini görüyorum.[37]

8 Haziran

Sainte-Beuve'de okuduğum şu söz nasıl hoşuma gitti anlatamam (*Les Cahiers*): "Latinler dillerinde bir tür anlaşılmazlıktan, bir tür anlam belirsizliğinden, biraz kapalılıktan nefret etmezler... Nasıl isterseniz öyle anlayın, der gibiler birçok yerde, ister bu anlama çekin, ister ona yakın başka bir anlama. – Seçmek bize kalıyor. – *Asıl anlam başka bir anlamdan ayrı değil...*"[38] (Altını ben çizdim.) Bu noktada, kendimi çok Latin hissetmemin verdiği sevinç.

18 Haziran, Brüksel[39]

Dün René Michelet ve daha önce tanımadığım Charlot'yla[40]

37 Valéry'nin önce 1895'te *La Nouvelle Revue*'de, sonra N.R.F. Yayınları'ndan çıkan *Introduction à la méthode de Léonard de Vinci*'si ve bir parçası *La N.R.F.*'in Mart sayısında yayımlanan, ardından 1924'te N.R.F. Yayınları'ndan çıkan *Eupalinos ou l'Architecte*'i (*Eupalinos ya da Mimar*) söz konusu. Rilke 3 Haziran 1921 tarihli mektubunda, Gide'in *Introduction à la méthode de Léonard de Vinci*'yi çevirmesini önermesine şöyle yanıt verir: "[...] öncelikle yapabileceğimden emin değilim ve (bunu size söyleyebilirim) *l'Architecte*'in çekiciliği yine birçok güçlük içerse de gözümde bambaşka" (*Corr. Gide-Rilke*, s. 162-163).

38 *Cahiers*'nin devamı olan *Quelques pages de littérature antique*'ten (Lemerre, 1876, s. 176).

39 Gide 10 Haziran'da Küçük Hanım'la Brüksel'e gitmeye karar verir.

40 Gide genç Belçikalı ozan René Michelet'yle (1900-1973) 1920 yılının başında Brüksel'de tanışmıştır (bkz. Gide'in Michelet'ye yazdığı, gelişini haber verdiği, 29 Aralık 1919 tarihli mektup, Bibliothèque nationale).

–ailesinin gösterişli konağının bodrum katındaki kapıcı dairesinde– geçirdiğim gece kadar çılgın, saçma ve büyüleyici bir gece olamaz. Hiç kuşkusuz ileride genç mirasçının sırtını sıvazlamasını isteyen kapıcının eğlenceli suç ortaklığı. Ana kapı bir an geçmemiz için açılıyor, gizlice gıcırdayan merdivenden iniyoruz. Charlot bizi böyle kötü ağırladığı için özür diliyor; küçük ahşap bir sırada, yanımda, dibimde oturuyor. Ne yazık ki çok az zamanı var; annesi çağırıyor; hemen yanımızdan ayrılıyor; sonra geri dönüp, bu kez başımı dizlerine koyabileceğim biçimde servis masasına oturuyor; birden bana doğru eğilip, coşkun bir acelecilikle beni kucaklıyor; sonra bu kez gerçekten yanımızdan ayrılıyor. Kapıcı ana kapıdaki zili susturup, çıkmamıza yardım ediyor. Ama caddeye çıkar çıkmaz, Charlot ikinci kattaki odasının balkonundan sarkıp, bize sesleniyor; o arada yarı yarıya soyunmuş[41], karanlıkta açık gömleğinin oyuntusunda büyüleyici gövdesini görüyorum hayal meyal. Bir sürü işaret; derken uzaklaşıp, sonra yeniden görünüyor ve şoseye birkaç madeni parayla ağırlaştırılmış küçük ipek bir mendil atıyor. Bu hatırayı alıp, daha bir süre uzaktan vedalaşarak hızla yürüyoruz; daha fazla kalsaydık, Charlot'nun balkonda büsbütün soyunacağını düşünüyorum.

Yüzü çocuk yüzü; duyarsızların yeniyetmelik dediği ve Yunanlara göre Aşk'ın çağı olan o büyüleyici döneme yeni girmiş.

Bir karaciğer ağrısı bütün gün beni ortadan ikiye böldü; dünkü yüzmenin, bisikletin sonucu – özellikle sudan çıkınca bir kâse içtiğim yağlı sıcak çikolatadan kaynaklandığını düşünüyorum – bir de Charlot'nun yanından ayrılınca çok fazla yürümemden. Oldukça şiddetli karın ağrıları; sigarayı bırakmanın tam zamanı. Colpach'a gidişimi iki gün erteledim.[42]

Gide'in burada sözünü ettiği Charlot Michelet'nin arkadaşı Charles Brunard'dır (1906-1985). 1974'te Gide'le yazışmalarını yayımlamıştır (*Correspondance avec André Gide et Souvenirs*, La Pensée universelle). O sırada, Brüksel'de, Louise Caddesi'nde oturmaktadır; bu buluşmanın öyküsü kitabında geçer (s. 31 ve devamı). *Les Cahiers de la Petite Dame*'da da bu serüven anlatılır (I. cilt, s. 86-87). Gide'in René Michelet'ye yazdığı mektuplar Bibliothèque nationale'de korunmaktadır.

41 Gide'in notu: "En baştaki son derece düzgün ve kapalı giysisi René'nin bana anlattığı her şeyi yalanlıyordu."

42 Mayrisch'lere.

19'u

Aynı şekilde Charlot'yu yeniden görmek için de dört dörtlük bir bahane. Ama bu arada –daha ertelemeden haberi olmadığı için– Du Boscq'la[43] bu sabah için sözleşmiş; telefonla onun bu işten kurtulmasına yardım edecek René bu sabah gi: işiminin sonucunu bildirmeye gelecek. Benim için çok yeni küçük çocukça dalaverelerin dünyasına dalıyorum; burada oyuncuların hepsi bir Musset güldürüsünde olduğundan da coşkun, lirik ve tatlı.

Bu sabah beklemek beni perişan etti; asla, hayır asla moruk rolünü üstlenemem.

22 Haziran, Colpach

Ancak Pazar akşamı yola çıkabildim, neredeyse bütün günü Charlot'yla geçirdim. Beni ısrarla gitmekten alıkoymaya çalışması büyüleyiciydi; hatta öğle yemeğine kalmamı istiyordu, annesiyle babası gün içinde konakta olmayacakmış; hizmetçilerin dedikodularından çekindim biraz, öte yandan Vanden Eeckhoudt'lar[44] beni bekliyordu; ama yemekten hemen sonra yanına gidip, onu tiyatroya götürdüm. Birinci locadan aşağısına bilet almayı düşünemedim, orada aptalca bir revünün ilk bölümü boyunca baş başa bütün salonun gözü önündeydik; sonra Charlot'dan ayrılıp trene bindim. Saat 10'a doğru Arlon'a vardım, geceyi orada geçirmem gerekti.

Colpach'ta benden kısa bir süre sonra gelen Curtius'la üç gün geçirdim. Çok önemli bir konuşma.[45]

43 Du Bosq René Michelet'nin Brükselli bir arkadaşıdır; Gide'le Michelet arasında sık sık "posta kutusu" rolünü üstlenecektir (bkz. Bibliothèque nationale'deki mektuplar).

44 Gide Mart 1920'de Roquebrune'de olduğu sırada, Bussy'ler aracılığıyla, Vanden Eeckhoudt'ların evinde kalmıştır. Simon Bussy'nin arkadaşı ressam babanın adı Jean Vanden Eeckhoudt'tur (1875-1945). (Bu konuda bkz. "'Cette oasis artistique de Roquebrune...' André Gide, Simon Bussy, Jean Vanden Eeckhoudt et Zoum Walter", *B. A. A. G.*, 46. sayı, Nisan 1980, s. 159-194).

45 Bonn Üniversitesi'nde filoloji profesörü olan Ernst Robert Curtius (1886-1956) Mayrisch'lerin arkadaşıdır. Gide 1930'da *Robert*'i ona adar. (Bkz. *Deutsch-französische Gespräche 1920-1950, La Correspondance de Ernst*

10 Temmuz, Cuverville

Buraya 2'sinde geldim. Hava ışıl ışıl sürekli. Bütün doğa soluk soluğa, aman diliyor. Yetersiz çalışma; mektuplar araya girdi. Bir tür boyun eğiş istencimi, düşüncemi uyuşturuyor. Kendimden daha çok şey istemeyi öğrenmek için bir kez daha bu deftere başvurdum.

12 Temmuz

> Fuhuş düzenlemesi (Uluslararası Cenevre Konferansı) konusunda ulusların oylarının dağılımı ilginç.[46] On yedi ülke düzenlemeye karşı: Kuzey Afrika, Almanya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çin, Danimarka, İspanya, Büyük Britanya, Hollanda, Macaristan, Hindistan, Japonya, Norveç, Polonya, İsveç ve İsviçre. On biri de düzenlemeden yana oy vermiş: Brezilya, Şili, Fransa, Yunanistan, İtalya, Monako, Romanya, Portekiz, Siyam, Çekoslovakya, Uruguay. – Fransa nasıl bir topluluğun arasına düşmüş böyle.

Tharaud kardeşlerden okuduğum her şey bana çok nitelikli göründü, bence kitaplarının eleştirilecek tek yanı asla herhangi bir içsel zorunluluktan ötürü yazılmamış olmaları; yazarla bir alınyazısının işin içine karıştığı o derin ve kaçınılmaz ilişkiyi kurmuyorlar.

14 Temmuz

Si le grain meurt'ün ikinci bölümünün üçüncü kısmını, yani şimdi baskıya vermeyi düşündüğüm her şeyi bitirdim. Anılarımı yazmakta daha fazla ilerleyebileceğimden kuşkuluyum. Yine de çok ilginç olmaz mıydı!

Robert Curtius avec André Gide, Charles Du Bos et Valery Larbaud, Vittorio Klostermann, Frankfurt, 1980). Fransa'yla Almanya'nın ilişkileri, ayrıca eşcinsellik üstüne konuşurlar (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 87 ve s. 89-90; Gide'le Curtius'un ilişkisi üstüne bkz. R. Theis, "A. Gide et E. Curtius, et l'Europe", *B. A. A. G.*, Ekim 1988, s. 81-132).

46 Fransız gazetecileri S. D. N.'in Temmuz 1921'de düzenlediği, fuhuşla ilgili Uluslararası Cenevre Konferansı'na ilişkin ayrıntılı bilgi vermez.

Hudson'ın *Green Mansions*'ını bitirdim[47]; oldukça hoş, ama yetersiz, yerini çok sık bir operakomik duygusallığına bırakan bir egzotizm.

Em.'e yüksek sesle, bayıla bayıla *Une ténébreuse affaire*'i okuyorum. W. James'in *Précis de psychologie*'si.[48]

18 Temmuz

Onunla kusursuz bir birliktelikten umduğum mutluluk benden uzaklaşalı beri her şeye karşı duyduğum arzunun şiddeti azalmış gibi geliyor bana.[49]

20 Temmuz

Romana kişisel deneyimleri, özellikle çizdiğimiz resimde bir avuntu bulmanın aldatıcı umudu için acılı deneyimleri katma isteğiyle mücadele etmeli.

"Biz özellikle ilgi çekici gelmelerinin nedeni bizim başımıza gelmeleri."

"Hayır, hayır; tam tersine safsatacılık burada yatıyor: Herkes kendisine yaraşan serüvenleri yaşar; seçkin ruhlar için tam da bayağı ruhların kaldıramayacağı ayrıcalıklı durumlar, nitelikli acılar vardır."

21 Temmuz

İleride insanların yazılarımda bugünkülerin görmeye yanaşmadığı, ama koyduğumu bildiğim şeyleri keşfedeceğine inanmasam uzun süre önce yazmayı bırakırdım.

Milliyetçilerin açıklamaları bana sık sık Kral Lear'ın kızlarının iddialarını düşündürüyor. En derin sevgi öyle kolay kolay sıçramaz dudaklara. Ben Cordelia'nın sessizliğinden yanayım.

47 William Henry Hudson'ın *Yeşil Evler*'i.

48 Balzac'ın *Une ténébreuse affaire*'i (*Karanlık Bir İş*). William James (1842-1910) felsefede pragmatizmin kurucularından biridir; Gide onu *Journal des Faux-monnayeurs*'de de anar (s. 49).

49 18 Temmuz tarihli bu parça eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında 11 Temmuz'da yer almaktadır. Gide el yazmasında 18'i değiştirip 11 yazmıştır.

Önceki gün, Ghéon'dan yüreğimi ve zihnimi ressam sehpasına koyan bir kart aldım.[50] Yazmalı mıyım onu buraya?

16 Temmuz. Grenoble.
N-D-du-Mont-Carmel

Sevgili dostum,

Tanrı'nın Annesinin insanları son kez uyarmak için ("Oğlumun kolunu daha fazla tutamıyorum") bizzat geldiği kutsal dağdan inerken, Grenoble'daki çok güzel müzede aşırı kalın kafalı, yaşlı dahi Stendhal'in bu güzel portresini buldum. Sana göndermeme sevineceğini düşündüm. Ama onun ruhunu kovmak için de kutsal dağın yamacında, hacıların dua edip teşekküre daldığı basit yurdu gösteren bir kartı da yanına eklemekten başka bir şey gelmedi aklıma.

Önce kolej öğrencilerinin Pendu'yü[51] *oyunla ilgili kişisel görüşümü doğrulayan gerçek halkın karşısında çok başarılı biçimde üç kez sahnelediği Saint-Maurice du Valais'de kaldım: Bu benim yazdığım en iyi şey; o yönde ilerlemem gerek. Ama bu bakış açısını onaylamayacağını biliyorum.*[52] *Öte yandan güç beğenen okurlar için de birkaç kitap yazacağım. İçin rahat olsun.*

Bu tür mektuplara yanıt vermek kolay! Ghéon'un zihninde bir düşüncenin uç noktasına en ufak yerin kalmadığını hissediyorum.

Takıntısına teslim oldu ve tıpkı geçmişte olduğu gibi, yoluna kendisini pohpohlayanların ardına düşüp, kendisiyle ters düşenleri görmezden gelerek devam ediyor.

Uçuruma doğru koşuyoruz, bütün Avrupa da bizimle geliyor.[53]

50 Buna Gide'le Ghéon'un yazışmalarında rastlanmaz, ama Gide'in yanıtı orada yer alır (bkz. *Corr: Gide-Ghéon*, s. 981-982).
51 *La Farce du pendu dépendu* Ghéon'un üç perdelik dini bir oyunudur.
52 *Les Cahiers de la Petite Dame*'a bakılırsa, Gide bu oyun için şöyle demiştir: "[...] şeytanın kötü bir karikatürüne katlanamıyorum; ona benzemeli sonuçta" (I. cilt, s. 45).
53 Bu tümce şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

28 Temmuz

İnsan hataları saptamakla ömür çürütebilir... J. Bourdeau'nun hangi doğrulamalara, hangi metin karşılaştırmalarına bakarak bugünün *Les Débats*'sını yazabildiğini öğrenmek isterdim doğrusu (Nietzsche'yle ilgili makale):

"Cosima Wagner imgesi yakasını asla bırakmayacaktır. *Ariadne, ich liebe dich!* diye yazar ona 88'de, bunadığı sırada."[54]

Acaba bunu gerçekten Cosima'ya mı yazdı? Cosima imgesinin zihninde Ariadne'ninkiyle gerçekten iç içe geçtiği söylenebilir mi? – Ariadne'yi düşünürken ve "Ariadne'yi anlayan tek Avrupalı benim" derken, kendisini Dionysos'la karşılaştırmıyor muydu?[55]

28 Temmuz

Tam olarak duyumun zayıflamasından değil; hayır, ama bir tür bağlam değişiminden ötürü, artık onun beni doğrudan ilgilendirmediğini düşünüyorum. Uzun zamandır ölü gibiyim; epeydir artık söz konusu olan ben değilmişim gibi. Bakın... Özellikle artık yaptığım, hissettiğim hiçbir şey kendi açımdan manevi bir sorumluluk yaratmıyormuş gibi geliyor bana. Evet, tam da bu. Çoktan öldüm ve şu an yaşadığım şey *zorlayıcı bir yanı olmayan*, önemsiz bir tür ek.

İntihar etmek isteyen X.'in kimi zaman gerçekte bunu çoktan yapıp yapmadığını düşündüğü oluyordu.

Since now at lenght my fate I know,
Since nothing all my love avails,
Since all, my life seemed meant for, fails.[56]

54 28 Temmuz 1921 tarihli *Le Journal des Débats*'da, "Une idylle qui finit mal: sur la jeunesse de Nietzsche" adıyla.

55 Nietzsche 3 Ocak 1889'da Cosima Wagner'e: "Sevgili Prenses Ariadne'ye" diye başlayan bir mektup göndermiştir (Nietzsche, *Dernières lettres*, Petite Bibliothèque Rivages, 1989, s. 135). Alıntı aslında şöyledir: "Ama *Ariadne* kimdir, benden başka bilen mi var!" (*Ecce Homo*, çev. Can Alkor, Say, s. 119).

56 "Değil mi ki sonunda öğrendim alnımda yazanı, / Değil mi ki boşunaydı bütün aşkım, / Değil mi ki başarısızlığa yazgılı gibiydi bütün yaşamım" (Robert Browning'in *The Last Ride Together*'dan alınma dizeler). Bir dize daha önce de alıntılanmıştı.

O... günden beri, manevi sürekliliğimin bilincine eksiksizce varamadım bir daha.[57]

28 Ağustos, Colpach[58]

Bir kör renkleri kafasında duyarsız birinin bedenden yayılan gizemli albeniyi canlandırabileceğinden daha kolay canlandırabilir. O çalkantıyı, o sarmalama, okşama gereksinimini, tüm varlığımıza el konmasını ve arzunun başıboş belirsizliğini nasıl anlayabilir ki?..

Hyères kumsalında büyüleyici birkaç gün geçirdim, Élisabeth Van Rysselberghe de çıkageldi. Onunla çamlıkta gezerken, eski tuzlaların yakınlarında, olağanüstü küçük bir köy keşfettik – Le Pesquier, sanırım – Polinezya köylerini andırıyordu; ağaçların altına sığınmış, saklanmış, gömülmüştü ve öyle tuhaf bir mutlulukla dolup taşıyordu ki, orada yaşamak, ömrünün geri kalanını orada geçirmek istiyordu insan. Aynı akşam oraya bu kez yolda rastladığım Roger Fry'la gittim; üç gün sonra da Copeau'yla.[59]

12 Eylül, La Bastide

La N.R.F.'in beklediği *Morceaux choisis*'min provalarını son kez okurken, özellikle üstelemelere, tekdüzeliğe, gereksiz yinelemelere takıldım.[60]

57 Gide burada Madeleine'in yaktığı mektupları anıştırıyor olabilir.

58 Gide kısa bir süre Allégret'lerin kır evinde kaldıktan sonra, Ağustos ayının başından beri, Colpach'ta, Mayrisch'lerin evindedir. Orada Küçük Hanım'la buluşup, Madam Mayrisch'le *Vatikan'ın Zindanları*'nın Dieter Bassermann'ın yaptığı Almanca çevirisi üstünde çalışır.

59 Gide Eylül başında kısa bir süre Hyères'de kalır; sonra 6 Eylül'de, o sırada Saint-Clair'de, Van Rysselberghe'lerde kalan Jacques Copeau'nun yanına gider. Roger Fry (1866-1934) Gide'le Ağustos 1918'de Cambridge'de tanışmıştır. "Olağanüstü küçük köy" kesinlikle Pesquiers tuzlalarıyla denizin arasındaki La Capte Köyü'dür.

60 Gide 9 Eylül'den beri Brignoles'de, Élisabeth Van Rysselberghe'in evindedir. *Morceaux choisis* 1921'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkar; *Pages choisies*'yi de G. Crès et Cie hemen hemen aynı zamanda yayımlar. Gide sonrasında, 21 Eylül'de Grau-du-Roi'ya, Alibert'in yanına gider.

29 Eylül, Paris

Grimm'in Rousseau'yla ilgili mektubunda şu tümceyi okudum (IX. cilt, s. 141):

"Öte yandan, (Dijon'da ödüllendirilen *Discours* konusundaki) tartışma aslında kendisinin olmayan ve yalnızca olağandışı olabilmek için benimsediği o görüşü savuna savuna kendisine özgü bir görüşe dönüştürmesine yol açtı."[61] Bu tümce Dreyfus davası sırasında Barrès için de söylenebilir pekâlâ.

30 Eylül

Maximes'i çok büyük bir hayranlıkla yeniden okuyorum. Sanırım, La Rochefoucauld'ya karşı takınmaya çalıştığım tavrı haksızlık etmeden sürdüremem. İlk hatam kendini sevmek olarak adlandırdığı şeyi bencillikle bir tutmamdı. Her şeye karşın, kendini sevmekle ilgili özdeyişlerin hepsi herhangi bir kurama, herhangi bir sava bağlı olmayanlardan daha az ilgi çekici, ötekilerin bazılarında çok daha benzersiz bir kavrayış, öykünebileceğiniz ama yalnızca ona özgü bir *beceri* var; ya da en azından, yüzyılın salonlarında rastlanan bir şey olsa da o bunu kusursuzlaştırıyor.

3 Ekim

Cuverville'e döndüm.

Üç dört saat *Goyescas*'ın 1. ve 4. parçasını yeniden öğrenmeye çalıştım (birincisini eksiksizce bellemekten daha çok uzağım). Şimdi aslında *Faux-monnayeurs*'e girişmem gerek; ama ürkeklikten, uyuşukluktan, gevşeklikten dikkatimi dağıtacak her şeyi bağrıma basıyor, konumu nasıl kucaklayacağımı bilemiyorum. Bir saat, hiçbir şey okumadan, odamı baştan başa arşınlamayı kendime öğütledim. Bunu bir ibadet gibi yinelemeyi; özellik-

61 Haziran 1776 tarihli ünlü "Lettre sur Jean-Jacques Rousseau" söz konusu. Gide işaret ettiği cilde ve sayfaya bakılırsa, onu Grimm ile Diderot'nun *Correspondance littéraire, philosophique et critique*'inden (Furne libraire, 1830, IX. cilt, [1776-1778]) okumuştur.

le yatmadan önce. İlk akşamlar bir çıkış yolu görünmese de yılmadan.

> Yolda, *Suzanne et le Pacifique*'in yarısını okudum. Giraudoux yeni bir özentili biçim yaratıyor.[62]

Neredeyse hiç zorlanmadan, romanımın başına koymayı düşündüğüm konuşmanın iki sayfasını yazdım. Ama ancak gerçekçilikten daha da uzaklaşmayı başarırsam, gözüme yeterli görünecek. Kaldı ki, sonradan bugün yazdığım her şeyi yırtmak zorunda kalsam bile bunun pek önemi yok. Önemli olan kişilerimle yaşamaya alışmam.

> Kötü akşam; vasat gece.

4 Ekim

Hava öyle olağanüstü ki, yöre tanınmayacak halde. Bu satırları Valentine kayınlığının karşısında, yoldaki sırada yazıyorum. Güneş batacak. Gökyüzündeki görülmemiş parlaklığı anlatacak bir sıfat arıyorum ama boşuna.

6 Ekim

Sigarasız üçüncü gün. Piyanoda çok fazla zaman harcıyorum (her gün üç dört saat); çalışmam yetersiz.

7 Ekim

İyi piyano etüdü; ama çok vasat çalışma. Almanya'yla entelektüel ilişkilerin yeniden başlamasıyla ilgili bir makale yazmaya çalışıyorum.[63] Her ara tümce bir aykırılık yaratıyor, dışarıdan gelen en küçük çağrı dikkatimi dağıtıyor. Her ses, her şarkı benim için bir çağrı.

62 Giraudoux'nun *Suzanne et le Pacifique*'i 1921'de Émile Paul frères'den çıkmıştır.

63 "Les Rapports intellectuels entre la France et l'Allemagne" *La N.R.F.*'in Kasım 1921 tarihli sayısında çıkar.

Oraison funèbre de Le Tellier'yi ve Donne'un *Divine Poems*'ini okuyorum[64], ikincisinde şu hayranlık uyandıran dizelere rastladım:

Take mee to You, imprison mee, for I
Except You enthrall mee, never, shall be free...

Al beni yanına, Rabbim, hapset,
Çünkü özgürlüğü bir tek zincirlerinde tadabilirim.

12 Ekim

Geçen gün, Pazar, gevşeklik edip, köye bir paket tütün almaya gittim. Ama bu iri doğranmış kara tütünü içmekten hiç tat almıyorum, başkasını bulamadım; neyse böylesi daha iyi, uzak durmama yardım ediyor.

Üç gün kıvrandıktan sonra, dün Almanya'yla entelektüel ilişkilerin yeniden başlamasıyla ilgili makaleyi bitirdim; hemen Rivière'e gönderdim.

Soğukkanlılığımı korumayı, dengeli davranmayı, çalışmaktan, hatta yaşamaktan zevk almayı yalnızca onunla, durumuyla ve ilişkimizle ilgilenmediğim anlarda başarabiliyorum. Gece aklıma gelirse, uyu uyuyabilirsen, bir üzüntü ve umutsuzluk uçurumuna yuvarlanıyorum. O anlarda onu hiç sevmediğim kadar sevdiğimi hissediyorum, ona bunu belli edememek bana korkunç bir acı veriyor; bana dayattığı bu tutum, takmaya zorladığı bu umursamazlık maskesi hiç kuşku yok ki ona kekeleyerek söyleyeceğim şeylerden daha içten görünüyor. Diretiyor; bu durumun ona verdiği huzuru bozmaya hakkımın olmadığını düşünüyorum. Bu huzuru duyabilmek için, kendisini artık sevmediğime, asla çok sevmediğime inanmaya ihtiyaç duyuyor; kuşkusuz, bana karşı sergilediği duygusuz tavrı ancak böyle koruyabiliyor.[65]

64 *Oraison funèbre de Messire Michel Le Tellier chancelier de France* Bossuet'nin yapıtıdır. Gide'in John Donne'dan alıntıladığı dizeler *Holy Sonnets*'te yer alır. *Divine Poems* Donne'un ölümünden sonra yayımlanmıştır.

65 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.

13 Ekim

Gezmeye giderken, Alain'in *Propos*'sunun son beş fasikülünü yanıma aldım. Bu sayfaların birçoğu dikkat çekici; anlatımın, boyutun, baskının düzlüğü beni biraz rahatsız etti...

"... Onca eylemden sonra, her zaman doğduğu gün olduğu gibi hiçbir şeysiz ve çıplak bulur kendini, üstüne üstlük işi ve görevi bundan böyle insandan üstün olmaktır."[66] (s. 334).

Her yaz *Les Caractères*'in bazı yerlerini yeniden okuyorum; özellikle La Bruyère'e hayran olduğumdan değil; şu dönemde ona yeğlediğim, beni daha çok şaşırtan on yazar vardır; ama işte hiçbirinin yıldızı onunki kadar güven vermiyor. Çok sık, özellikle ilk kitapta, insan bunu söylemesine gerçekten gerek var mıydı diye düşünüyor, çünkü pek basit ve akla yatkın görünüyor söyledikleri; yine de söylediği için ona minnet duyuyor, hem de kolayca. Ne şaşırtmaya ne hoşa gitmeye çalışıyor; amacı emin olduğu şeyi akla yatkın biçimde ifade etmek. (Düzgün bir zihin, diyor, akla yatkın biçimde yazdığına inanır.)

Les Caractères'i baştan yazma arzusuyla kıvranıyorum, kuşkusuz böyle işe kalkışmak utanmazlık olmaz; kitabın planını benimseyip, içinde yaşadığımız dönemin yeni özelliklerini, bugünün "namuslu insan"ının görenekler, toplum ve toplumu oluşturan çeşitli öğeler, yazın, din ve sanat üstünde akla yatkın biçimde düşünebileceği her şeyi aynı basitlikle ifade etmeye çalışabilirim. Bir o kadar basit şeyler söyleyebilirim, şunun kadar basitçe:

Bir sanatı olgunlaştırmak için sonrasında yozlaşmasına engel olmak için gerektiğinden daha az sabır, daha az çaba gerekir kuşkusuz.

15 Ekim

Em. bana bir ara ilgilenip, yeni bir iş bulmasını sağladığım genç postacının yaşadıklarını anlattı. Birlikte yaşadığı kız kardeşi geçen

66 Alain'in *Propos*'su 1920'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkmıştır. Alain *La N.R.F.*'te yayımlanan metinlere koşut olarak, her Cumartesi, *Libres propos* adlı haftalık bir kitapçık çıkarır. Gide'in kısmen alıntıladığı parça 9 Eylül 1921 tarihli sayıda, 333-334. sayfalarda yer alır (CLXVII. parça).

ay onu birden terk etmiş, o gün kendi kullandığı posta arabasını Goderville'de bırakıp, Criquetot'lu bir hancının oğluyla buluşmak için Rouen trenine atlamış... Kardeşinin ona borçlu olduğunu ileri sürdüğü üç bin frangı da yanında götürmüş, oysa postacı kız kardeşinin kendisinden bir şeyler gizlediğini düşünmeden, o parayı ortaklaşa kullanmak üzere saklıyormuş.

"Oh! Hayır; evlenmeyi de düşünmüyor" diyormuş daha geçenlerde; "ikimiz iyi anlaşıyoruz; kardeş kardeş geçiniyoruz".

Öyle ki onun kaçtığını öğrenince, başta:

"Nasıl olur! Mutlu değil miymiş!" diye düşünmüş olmalı.

Kız hiç kuşkusuz arzularını, art düşüncelerini ondan kocasından saklarcasına saklıyormuş.

Kardeşlik bağındaki itiraf edilmeyen bencillik birden bütünüyle açığa çıkmış. Postacı öfkeyle genç kızın izini sürdürmüş, polis sonunda onu Rouen'da, sefil bir evde bulmuş. Evlenmek istediği sevgilisiyle ellerinde avuçlarında bir şey kalmamış; demek istediğim o ki, üstlerinden yalnızca on frank çıkmış. Kız hemen ortak paradan yalnızca kendi payına düşeni aldığını kanıtlamış, sonuçta iki gün hapis yattıktan sonra, özgürlüğüne kavuşmuş.

Öykünün en ilginç yanı genç postacının kız kardeşine karşılık vermek için birden çabucak evlenmeye karar vermesi:

"Madem öyle, görürsün gününü!.."

16 Ekim

Cuverville'den ayrılışım ölüm gibiydi.[67]

17 Ekim

İğrenç bir yorgunluk, bir üzüntü çekiyorum. Bütün insanlık bana umutsuzca çirkin ve solgun görünüyor. Nasıl bir hayvanlık, nasıl bir bencillik yansıyor bütün yüzlere! Sevinçten, gerçek yaşamdan nasıl bir yoksunluk bu böyle! İsa gibi biri bunları "kurtarmak" için mi öldü?

67 Gide önce Paris'e, ardından kısa bir süre Roquebrune'de, Dorothy Bussy'nin evinde kaldıktan sonra Marc Allégret'yle İtalya'ya gider.

1 Kasım

Dün akşam Roquebrune'e vardım... Oradan ayrılma vakti yaklaştıkça, beni ona bağlayan her şeyi daha büyük bir acıyla duyumsuyor, artık bu yolculuğa çıkarken gerçekten aklımla hareket ettiğimden kuşku duyuyordum. En büyük ağırbaşlılığı yeğ tutmamak ya da en azından onun üstünlüğüne inanmamak ne de zor benim için! Hazzı süsleyen her şeye karşı içgüdüsel bir güvensizlik.

26 Kasım

24'ü akşamı Cuverville'e döndüm. Şimdi bu yolculuk bir düş gibi geliyor bana... Piza, Siena, Orvieto, Roma[68]; çalışmama engel olmasa eşsiz bir süreçti. Paris'e uğradığımda, Copeau'nun bana söz verdirdiği Dostoyevski konulu konferansa lanet okuyarak, hemen işe gömüldüm.[69]

Dün akşam, yine Browning'in *Ivan Ivanovitch*'ini ve çokça Coleridge okudum. Piyanonun başına geçmek için önce mektuplarla ilgilenmem gerek.

29 Kasım

Massis'in *Revue universelle*'deki benimle ilgili (daha doğrusu: bana karşı) uzun makalesi. Massis kitaplarıma Claudel'in bir sözüyle karşı çıkıyor: "Kötülük bileştirmez."[70] Sanki kitaplarımın günahı bileşimden yoksun olmalarıymış gibi!

68 Gide'le Marc Allégret 10-19 Kasım'da Roma'da, *Pensione Luccarini*'de kalır. 19 Kasım'da Élisabeth Van Rysselberghe de yanlarına gelir. Valery Larbaud'ya yazdığı, 10 Kasım tarihli mektubu çok coşkulu değildir (bkz. *Corr. Gide-Larbaud*, s. 197-198).

69 Gide ilk konferansını 24 Aralık 1921'de Dostoyevski'nin yüzüncü yaş günü dolayısıyla verecektir. Dostoyevski'yle ilgili altı konferans metni 13 Ocak-24 Şubat 1923 tarihlerinde *Revue hebdomadaire*'de, sonra *Dostoyevski*'de yayımlanır.

70 Henri Massis'in "L'Influence de M. André Gide" adlı makalesi 15 Kasım 1921 tarihli *La Revue universelle*'de çıkar, daha sonra *D'André Gide à Marcel Proust*'a alınır (Lardanchet, Lyon, 1948). Claudel'in tümcesiyle ilgili olarak bkz. Robert Mallet'nin *Corr. Gide-Claudel*'deki (s. 369-370) uzun notu.

Sonuçta, makale yarattığım etkiyi halk için tehlikeli olarak gösterse de itiraf edilmeyen bir saygıyı yansıtıyor fazlasıyla. Beni biraz kızdıran şey Massis'in hem benim yazdığım tümceleri hem de başkalarının benim için yazdığı tümceleri bana yüklemesi. Ayrıca yaptığı alıntılar da her zaman doğru değil ve aslında yalnızca romanlarımdaki kişilerden birinin konuştuğunu okura asla bildirmiyor: Aldırış etmeden hepsinin sorumluluğunu, bana zarar verebilecek her şeyin sorumluluğunu üstlenmeliyim. Bana benzeyen bir portre çizmeye değil, bir tek okurlarını benim aleyhimde etkilemeye çalışıyor.

Uzun süredir hazırlanan bu makale tam da kitabın satışa çıktığı gün yayımlanıyor[71]; daha önce *Les Caves*'ı yerden yere vururken de böyle yapmıştı. İnsanların övmek için de böyle acele ettiğini görecek miyim hiç? Ama Massis için söz konusu olan eleştirmenlere ışık tutmaktı.

Dört aydır, *Courrier de la presse*'e yeniden abone olalı beri, eleştiri yağıyor yalnızca. Gören de bunun için para verdiğimi sanacak. Kesinlikle epey bilgi toplamış İspanyol bir eleştirmen işi taşyürekli ve cimri olmama dek vardırıyor. Kaldı ki makale epey gülünç; ama öyle bir karikatürümü çiziyor ki! İleride, gerçek yüzüm bu iftira yığınının altında görünebilecek mi? Eleştirmenlerin dörtte üçü, gazetelerdekilerin neredeyse hepsi görüşlerini kitaplarıma değil de kafe muhabbetlerine dayandırıyor. Kaldı ki ne kafelerin, ne salonların ne de caddelerin benden yana olduğunu biliyorum; başarıyı onlar belirliyor. Benim aradığım ve arzuladığım şey böyle bir saygınlık olmadı asla. Kitaplarımın sabırla okurlarını seçmesine izin vereceğim; bugünkü bir avuç okur yarınkilerin görüşlerini biçimlendirecek.

Buna karşın, kendimi olduğumdan daha güçlü ya da daha kendimden emin göstermek istemem, bu yanlış değerlendirmelerin bazıları benim için korkunç bir baş ağrısı; ama *Morceaux choisis*'mi baştan okurken, bana doyurucu gelmeyen bir tümce beni çok daha fazla etkiler. Zihnimin eleştirileri onaylama eğilimine boyun eğmemekte zorlanıyorum; ama çoğunlukla içimi rahatlatan şey, bana yönelik suçlamaların birbiriyle çelişmesi. Sonuçta Baudelaire'i ve bu suçlamaların çoğunun ona da yöneltildiğini düşünüyorum.

71 Massis'in makalesi *Morceaux choisis* yayımlandığı sırada çıkar.

Ancak bugün piyanonun başına geçebildim. Yeniden *L'Idiot*'yu[72] okuyorum, ayrıca kendimden geçerek, çok daha kolay anlayabildiğim *The Ring and the Book*'a daldım yine. Browning'den daha baş döndürücü bir şey olamaz; Dostoyevski bile o kadar değil. Buna karşın, dilini eksiksizce bilseydim daha az coşardım belki. Dizelerin arasında kimi zaman gezinen azıcık sis onlara düşsel derinlikler kazandırıyor.

1 Aralık

> *L'Action française* hep aynı yönteme başvuruyor: düşüncelerinden rahatsız olduğunuz ve yanıt veremediğiniz kişiyi gözden düşürmek. Massis'in makalesi *La Querelle du peuplier*'nin[73] yeni bölümü.

Bu hafta kitabımın yaklaşık otuz sayfasını yazdım; her şeyi kalemimin ucuna geldiği gibi yazdım (*bu* kitap böyle yazılmalı); ama nereye gittiğimi bilmiyor, yakında durmaktan korkuyorum.

L'Idiot'nun ilk cildini bitirdim; o kadar büyük bir hayranlık duymadım bu kez. Kişiler aşırı poz yapıyor, çok kolay *rastlaşıyorlar* denebilir; gözümde gizemlerini büyük ölçüde yitirdiler; neredeyse onları gereğinden fazla anladığımı söyleyebilirim; demek istediğim o ki, Dostoyevski'nin onları nasıl kullanmak istediğini açıkça anlıyorum. Bu kitapta eşsiz ve olağanüstü öğretici öğelerle dolu parçalar var; sonuçta, kimi kahramanlar fazlasıyla iyi kotarılmış; daha doğrusu (çünkü tüm portreler hayranlık uyandırıyor), kahramanların kimi sözleri – özellikle General İvolgin'inkilerle General Yepançin'inkiler. – Ama izlenimim doğrulanıyor: *Les Possédés*'yi ve *Karamazov*'u yeğliyorum; hatta belki *L'Adolescent*'ı[74] (daha kısa kimi anlatıları saymazsak). Ama *L'Idiot*'nun özellikle gençlerin hoşuna gitmesi için yazıldığına inanıyorum, tüm Dostoyevski romanları arasında önce onu okumalarını önerebilirim.

72 Dostoyevski'nin *Budala*'sı.
73 "La Querelle du peuplier" Gide'in *L'Ermitage*'ın Kasım 1903 sayısında, Maurras'ın bir yazısına yanıt olarak yayımladığı bir makaledir. Henri Massis L'Action française'e üyedir.
74 Sırasıyla *Ecinniler*, *Karamazov Kardeşler*, *Delikanlı*.

Yeniden piyanonun başına geçtim; Beethoven'ın *Sonatlar*'ını artık bu kadar kolay çalabilmeme şaşırdım – en azından zamanında, üstlerinde çok çalışıp, sonra bıraktıklarımı. Ama tumturaklılıkları beni çok yoruyor, bugün bana en çok doyurucu gelen şey Bach, belki özellikle asla bıkmadığım *Kunst der Fuge*'si. Onun insanca bir yanı yok artık neredeyse, uyandırdığı şey duygu ya da tutku değil, tapınış. Nasıl bir dinginlik! İnsandan üstün olan her şeyi nasıl bir kabulleniş! Bedeni nasıl bir küçümseme! Nasıl bir huzur bu böyle!

2 Aralık

Elimden geldiğince katılaşmaya çalışıyorum; ama Ghéon'un dönekliği neredeyse dayanılmaz, durmaksızın yenilenen bir acı veriyor bana. *L'Action française*'deki, edebiyatla ilgili bir dizinin ilk makalesi yine zekice, ama şimdiden bütünüyle boyun eğmiş görünüyor.[75] Orada sanat yapıtının "gerekçesizliği" konusundaki önyargıya karşı çıkıp, adına yakışır bir sanat yapıtının yalnızca yararcı bir amaç için, hizmet etme niyetiyle yaratıldığını savunuyor. (Kalkıp, örnek olarak La Fontaine'in *Fables*'ını anıyor!) Son konuşmalarımızı anımsıyorum. Onu terk etmenin üzüntüsü, karşısında olabildiğince eğilmeme neden oluyordu; ama bu makalenin her yerinde, düşüncelerime, bana karşı çıktığını hissediyorum.

Öte yandan, Massis baştan başa yapıtımda etkileme arzusundan başka bir şey görmeye yanaşmıyor... Kafa kafaya versinler; iyi anlaşırlar.

Proust'un son sayfalarını (*La N.R.F.*'in Aralık sayısı) önce öfkeyle irkilerek okudum.[76] Düşüncelerini, nasıl biri olduğunu bildiğim için bunu bir aldatmacadan, kendini koruma, gizleme arzusundan başka bir şey olarak görmem güç, bu konuda da

75 Ghéon'un "L'Art avec un grand A et la littérature" adlı makalesi 1 Aralık 1921 tarihli *L'Action française*'de yayımlanır. Ghéon orada sanatın kendi amacına dönüşmesini eleştirir.

76 Bu sayıda çıkan *Sodom ve Gomorra* parçası Madam Verdurin'in "ınüritleri"nin Charlus ve anlatıcıyla çıktığı yolculuğu işler. Proust burada sözü uzun uzadıya Charlus'e verir.

çok usta, çünkü doğruları açığa çıkarmak kimsenin yararına olmaz. Dahası da var: Gerçeği hiçe sayışı herkesin, önyargılarını doğrulayıp tiksintilerini kamçıladığı heteroseksüellerin; kandırmacadan ve betimlediği kişilere çok da benzememelerinden yararlanacak başkalarının hoşuna gidebilir. Kısacası, genel ödlekliği göz önüne alınca, Proust'un *Sodome*'undan daha çok kamuoyunu yanılgıya sürükleyebilecek bir yazı bilmiyorum.

5 Aralık

Amiel'in *Journal intime*'inden *La N.R.F.*'in Aralık sayısında çıkan parçalar dikkat çekici. Ama hem kararsız hem aşırı titiz biçeme tam anlamıyla katlanamıyorum.

"Düşüncemin ince farkını tam olarak yakalamaya çalışırken" diyor başka bir parçada, "eşanlamlı sözcüklerin yelpazesinde geziniyorum ve kalemim çoğunlukla üçlemelerle ilerliyor". Sonra ekliyor: "Biricik fırça darbesi kendine güveni ve kavrayışı içeren bir gözü pekliktir. Biricik üsluba ulaşabilmek için kuşku duymamak gerekiyor, sense hep kuşku duyuyorsun." Bu dört dörtlük; ama her zaman doğru değil bence. "Biricik fırça darbesi" ister istemez gözü pekliğe işaret etmez; aynı zamanda *özveriyi kabullenişten* de ileri gelebilir. Her seçim bir özveri içerir; seçim yapmadan da iyi resim yapılamaz.

Charlie Du Bos bu parçayı eşsiz bir biçimde yorumluyor. (*La N.R.F.*'in Ekim sayısında alıntılanıyor.[77])

7 Ekim

Her akşam, yarım saat *Kunst der Fuge*'ye dalıyorum. Geçen gün söylediklerimin hiçbiri bana pek doğru görünmüyor şimdi. Hayır, orada çoğunlukla hissedilen şey ne dinginlik ne güzellik; asıl zihinsel bir işkence ve yasalar gibi katı, acımasızca esnemeyen biçimleri eğip bükme istenci. Bu zihnin işaretleri alt edişi; alt

77 Du Bos'nun Amiel üstüne yazdığı, *La Revue de la semaine*'de çıkan makalesinin *La N.R.F.*'te alıntılanmış parçası söz konusu. Gide kutlamak için Du Bos'ya mektup yazacaktır (*Corr. Du Bos*, s. 35-39). Aralık 1921 tarihli *La N.R.F.*'te, Amiel'in "Fragments inédits du journal intime"inden bir bölüm yayımlanır.

edişten önce mücadele. Bir yandan engele boyun eğilirken, bir yandan hâlâ onun içinde, ona karşın ya da *onun sayesinde*, oyun, heyecan, sevecenlik, kısacası uyum adına yapılabilecek her şey.

10 Aralık

Bu durgunluk beni zehirliyor. Sakin suda boğuluyorum. Alabalık gibi, akıntıya karşı gitmeyi seviyorum.

Dilimizde hiç kullanmadığım birçok sözcük, hayranlık uyandıran sözcükler var (*kasınmak* gibi). Ne zaman kullanmam gerektiğini bilebilseydim, kesinlikle kullanırdım.

11 Aralık

Morceaux choisis'mle ilgili, daha doğrusu Massis'in makalesiyle ilgili birtakım makaleler. Kitabımdan çok o makaleden söz ediliyor. Kitabımla ilgili söylenen üç beş şey de öyle aptalca ki, asıl bana yönelik oldukları açık.

Pazar

Ayın daha 11'i olduğunu fark ettim. 10'u tarihli *L'Action française*'de, Léon Daudet'nin Flaubert üstüne makalesi[78] – dört dörtlük sayılabilir. Yeniden Flaubert sorunu üstüne, (bunu daha önce de bir yerde söyledim) büyük yazarın Flaubert değil de Barbey olduğunu gösteren bir makale yazmak geliyor içimden – (Daudet'nin söylemeye başladığı şey de tam olarak bu) ama ben bir yandan da bu yüzden "büyük adam"ın her şeye karşın Flaubert olduğunu göstermek istiyorum.

Tutkunun işin içine karışabileceği güncel olayları yazmamaya çalışıyorum.

78 Léon Daudet, Flaubert'in yüzüncü yaş günü dolayısıyla "Flaubert et le flaubertisme" adlı bir makale yazıp, Flaubert'in biçeminden ya da zekâsından çok "mizacının" dikkat çekici olduğunu söyler (*L'Action française*, 10 Aralık 1921).

Nicole ameliyat oldu.[79] Ameliyat çok iyi geçmiş, çok önce karar verildiği için gerekli önlemler alınmıştı, Nicole de iyi hazırlanmıştı. Annesi bu sabah şöyle yazmış:

Ameliyat edilebilmesi *mucize*.

Olağanüstü.

Suarès'in *Dostoïevksy*'sini okuyorum yeniden.[80] Bu kitaptaki üç incelemenin açık ara en kötüsü bu. (Kısa bir süre önce, onun Pascal üstüne yazdığı dört dörtlük sayfaları okudum.) Başlangıç, açılış ilahisi beni kızdırdı. Söylediklerinin doğru olmadığını biliyorum; daha önce Dostoyevski'den söz etmemesinin nedeni kesinlikle onu "sonraya saklaması" değil, düpedüz tanımamasıydı. Ona Dostoyevski'den söz ettiğim akşam, yalnızca *Souvenirs de la maison des morts* ile *Crime et châtiment*'ı okuduğunu söyledi.[81] Rus yazınında o sıra bir tek Tolstoy'u görüyordu. Bütün incelemesinde de bunun etkisi hissediliyor hâlâ: Konferans metnime karşı çıkmak için ve birinden bir şey öğrendiği söylenemesin diye onu çabucak yazmış.[82] Dostoyevski'nin öteki romanlarını daha yeni bir çırpıda okumuştu (bunu gizlemek için öyle bir dil ebeliğine soyunuyor ki!), bu konuda doğru dürüst konuşabilecek durumda değildi. Açıklamaları, ne kadar doğru olursa olsun, ilk okumadan doğan açıklamalar. Daha uzun süreli bir ilişki kursaydı, bambaşka açılardan önemli özellikleri açığa çıkarmaya çalışırdı. Alıntıladığı "sözler" (özellikle) başta dikkati çeken sözler tam da; ama Suarès'in bugün onları alıntılamayacağından kuşkum yok. Hatta kesinlikle (benim şimdi yaptığım gibi) çok da nitelikli olmayan, biraz "teatral sözler", yarım yama-

79 Gide'in yeğeni, Valentine Gilbert'in kızı Nicole Gilbert.

80 André Suarès 1911'de *Cahiers de la quinzaine*'de, sonradan *Trois hommes*'a (N.R.F., 1913) alınan *Dostoïevsky* adlı bir metin yayımlamıştır.

81 *Ölüler Evinden Anılar* ve *Suç ve Ceza*.

82 Görünüşe göre, Gide burada yanılıyor, çünkü Dostoyevski konulu konferansını 24 Aralık'ta verir; Suarès'in *Dostoïevsky*'siyse 1911'de, Gide'in *Dostoïevsky d'après sa correspondance*'ının ("Yazdığı Mektuplara Göre Dostoyevski") yeniden basıldığı ve *Karamazov Kardeşler*'le ilgili makalesinin *Le Figaro*'da yayımlandığı sırada çıkmıştır. Bkz. *Corr. Gide-Suarès*, s. 19-20.

lak okumuşların, yarı budalaların beğenip alkışlayacağı sözlerden olduğunu düşünürdü. (Örneğin: "Bağışlayın mutluluğumuzu.")

İncelemenin sonuna doğru, Nietzsche için söyledikleri korkunç.[83] Kaldı ki, sonrasında sözünü geri almaya gerek duyduğunu anlıyorum.

Dostoyevski'nin zindanda olduğu süreçten söz ederken, şu notu eklemeden yapamamış: "Benim de kendi cehennemim var!" Benim gibi, ben de... Çizdiği her çizgide bunu söylemek istediği, özellikle düşündürmek istediği hissediliyor, çünkü bunu söylemenin bir zayıflık olduğunu pekâlâ hissediyor. Ah! Bu vurgu açısından Michelet'nin *Histoire de France*'ın ikinci cildindeki *kişisel* çığlığından nasıl da farklı: "Benim için çile ruhumun *bunları yazarak tükettiğim* bu sefil bedene düştüğü gün başladı."[84] (Proust gibi bellekten aktarıyorum.[85])

13 Aralık

Uykusuzluk. Elimden geldiğince mücadele ediyorum; kendimi "alıştırma yapmaya"; yürümeye; "sağlık gezisi"nden sonra soğuk bir banyo yapmaya zorluyorum... Hiçbiri işe yaramıyor; her gece bir öncekinden biraz daha kötü, yazın güzel getirilerini azar azar yitirmeme yol açıyor. Üstündeki yelekleri birer birer çıkaran sirk palyaçosunu andırıyorum; bir yandan da biriktirdiğim şeylere hayran kalıyorum.

> Ama bazı günler bana burada suça, intihara ya da deliliğe yakın olduğumu hissettiren dolaşım bozuklukları, takıntılar, saplantılar vb. yine baş gösterdi.

Ne yapmalı? Ne olacak halim? Nereye gitmeli? Onu gönlümden atamıyorum. Yüzü, bazı günler, melek gibi gülümseyişi yüreğimi

83 Suarès Nietzsche konusunda: "zihnin gururuna izin verilebilecek her şeyi aşan [...] sefil bir kasınma" der (*Trois hommes*, yeni baskı, Gallimard, 1935, s. 265-266).

84 Gide'in notu: "Söz gerçekte şöyle: 'Herkesin çarmıhı ve yaraları kendine. Benimkiler ruhumun [...] bu sefil bedene düştüğü günden kalma' (II. cilt, IX. bölüm)."

85 Gide Proust'un Haziran 1921'de *La N.R.F.*'te yayımlanan "À propos de Baudelaire" adlı makalesine gönderme yapıyor. Orada Proust Baudelaire'den birçok dize alıntılamasına karşın, onları bellekten aktardığını ileri sürer.

yine coşkuyla, sevgiyle ve umutsuzlukla dolduruyor. Bunu ona söyleyememenin umutsuzluğu bu. Bir gün olsun, bir an için olsun, onunla konuşmaya cesaret edemedim. Karşılıklı sessizliğimiz çevremize birer duvar örüyor. Kimi zaman böyle olmasının daha iyi olduğunu, ona söyleyebileceğim her şeyin başka sıkıntılar doğurabileceğini geçiriyorum içimden.

Kendimi onsuz hayal edemiyorum; o olmasaydı, bir *hiç* olacağımı düşünüyorum. Kafamda beliren her düşünce ona bağlıydı. Başka kime içimi dökmek için böyle yanıp tutuşabilirim? Düşüncelerimi onca güçlü kılan şey de "onca sevgiye karşın" sözü değil miydi?[86]

> Niçin Flaubert hakkında hiçbir şey kaleme almıyorum? Çünkü ona gençliğimde olduğu kadar büyük bir hayranlık beslememek çok üzücü.

Suarès'in *Dostoïevsky*'sini okumayı sürdürüyorum. *Les Possédés*'yi daha okumadığını açıkça görebiliyorum. *L'Éternel mari*'yi[87] biliyorsa, o hayranlık uyandıran kitaba nasıl "vasat kitap" diyebilir?[88]

14 Aralık, Cuverville

> "Belki de çok uzun bir yaşam kalmadı önünde...", bunu her gün, her an yineliyorum kendime.
>
> Saat 11'de Paris'e gidiyorum.

15 Aralık

Dün, trenden indiğimde Jean Schlumberger beni bekliyordu. Ona telgrafla haber vermiştim. Rahat etmek için *Lutetia*'ya gittim. Paris'te ilk kez bir otele gidiyorum, en azından bir süre kalmak için. Aynı akşam Copeau'yu, Roger Martin du Gard'ı, Marc'ı ve Vieux-Colombier'de arada Loup'yu[89] gördüm.

86 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yer almıştır.
87 *Ebedî Koca*.
88 Suarès şöyle yazar: "[...] karmaşık bir romandan sonra bir başyapıt ortaya koyar; başyapıtı vasat bir kitap izler"; sonra da bir notta ekler: "*Suç ve Ceza*'dan sonra *Kumarbaz*, 1866 ve 1867, *Budala*'dan sonra *Ebedi Koca*, 1868 ve 1870" (*Dostoïevsky*, s. 217).
89 Loup Madam Mayrisch'in takma adıdır.

Çok yorgun olduğum için, ateşli ateşli ve çok fazla konuştum, köşeme çekilişim ne zaman biraz uzasa neredeyse hep böyle oluyor. Kendi sözlerimin sesi bile beni sarhoş ediyor, sersemleştiriyor, yerli yersiz konuşuyorum. (Bu aslında tam olarak doğru değil. Beni esriten şey daha çok sempati.)

"M. Gide bir yazın akımını bile, yazılar yazdığı dergiyi bile temsil etmiyor. Onun yapıtı bu yüzyılda cezasız kalan en büyük entelektüel ve ahlaki rezillik" diye yazıyor Argus'ün bana bu sabah gönderdiği *Revue française*'de. Yazıyı yazan kişinin adı René Johannet.[90]

208 numaralı kesik (faturayı altı hafta önce ödedim[91]). Duyuruların dışında, eleştiri yağıyor yalnızca.

> Ruyters'in işi çok kötüye gidiyor.[92] Yatırdığım kırk bin frangı gözden çıkarmam gerekecek sanırım. Gece arkadaşlarım yüzünden kaybettiğim paraları hesaplıyordum: Quillot, yüz bin; Rouart, yüz bin; Schlumberger, Ruyters ve başkaları, yüz bin; ben de saçma sapan vurgunculuk girişimlerinde yüz bin kaybettim... Kitaplarımın bana artık bir şeyler getirmesinin zamanı geldi. Parayı gitgide daha çok küçümsüyorum; ama daha fazla para kaybedemem.

16 Aralık, Paris, "Lutetia"

Dün, Perşembe, kendimi gerçekten iyi hissettiğim altıncı kattaki odamda güne sakince başladım. Em.'e ve sonunda kendisinden bir mektup aldığım nazik René Michelet'ye yazdım.[93] Sonra *La N.R.F.*'e gidip, Prunières, Allard, Gallimard ve Jean

90 Gide aynı gün Alibert'e yazdığı mektupta da bu saldırıya değinir (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 2312).
91 Argus aboneliğinden söz ediyor. Argus gazete-dergi kesiklerini kendisine gönderen bir ajanstır (ç. n.).
92 Ruyters'in 1919'dan sonra Ticari Habeşistan'ı Geliştirme Şirketi'yle giriştiği talihsiz işler (bkz. *Corr. Gide-Ruyters*, I. cilt, s. XXIV).
93 Gide 15 Kasım 1921 tarihli mektubunda şöyle yazar: "Ah! Mektubunu dört gözle bekliyordum! Sonunda bana yazacağını biliyordum... ama zaman geçmek bilmedi..." (Bibliothèque nationale).

Schlumberger'yle konuştum.[94] Oradaki ortam artık pek hoş, düzensizlik neredeyse sona erdi. Allégret'lerde öğle yemeği. Marc'ı götürmeyi umuyordum; ama yemek ancak saat 1'de yendi, üstelik ufaklığın yaş günüydü.[95] Kaybettiğim zamana çok sinirleniyorum. Yemekten önce, André'yle nişanı konusunda epey konuştuk; bence bu yanlış bir adım, onun gözünü açmaya çalıştım. Orada üstlendiğim rol kadar tehlikeli bir şey olamaz... hiç sonuç alamadım üstelik.

Çerçeveci Foinet'ye fatura ödemeye gittim. Paul Laurens'ı ziyaretim dört dörtlüktü. Sonra Vaneau Sokağı'na, Nicole'ün apandisit ameliyatı olduğu kliniğe gittim. Valentine vardı yanında. Nicole inceliğiyle ve güzelliğiyle ışık saçıyordu.

Otele döndüm, Madam Mayrisch ile Marc oraya gelecekti. Beklerken Alibert'e yazdım.[96] Onlarla çay içtim; sonra üçümüz alışverişe çıktık. *Lutetia*'ya yalnız döndüm; akşam odamda Em.'in valizime koyduğu ezme dilimini ve katı yumurtaları yedim. Sonra saat 8'de Roger Martin du Gard'ın evine gidip, gecenin 1'ine dek orada oyalandım, ona romanımın başını okudum, yorumlayıp eleştirdim, Browning'den söz ettim.[97]

Tüm bunları niye yazıyorum...? Paris'te bir günün nasıl geçtiğini göstermek için; bir de bugün daha az zaman kaybetmeyi kendime öğretmek için.

18 Aralık, Pazar

Bu kitabın sonuncu olduğu, başka yazmayacağım düşüncesinden kurtulamadığım sürece kitabımın altından kalkamayacağım. Başka bir yere koyabileceğime güvensem, araya giren öğeleri daha kolay ortadan kaldırabilirim. Karşımda yığılı duran malzemeyle yarım düzine roman beslenir.

94 Henry Prunières (1886-1942) *La N.R.F.*'te müzik eleştirmenidir. Roger Allard (1885-1961) de *La N.R.F.*'te birçok yazı yayımlayan bir yazın eleştirmenidir.

95 Marc'ın kız kardeşi Valentine Allégret'nin yaş günü.

96 Ama Alibert'e gönderdiği mektubun tarihi 15 Aralık'tır (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 230).

97 Bu konuda bkz. Roger Martin du Gard'ın *Kalpazanlar*'ın başına verdiği tepkiyi gösteren ilginç mektubu (*Corr. Gide-Martin du Gard*, I. cilt, s. 177-178).

Dün akşam M. du G. ile *Kid*'i izlemeye gittik. Dönüşte (yürüyerek) çok konuştum; sonra gecenin 4'üne ya da 5'ine dek uykusuzluk.

21 Aralık, Çarşamba

Son günlerde M. du G.'yi çok gördüm; buluşmalarımız hep zevkli, ilgi çekici ve yararlı oldu. (Geçen akşam ona kitabımın biçimsiz başını okudum.) Günlerimin bölünüşü içler acısı.

26 Aralık

Uykusuzluklar uzadı. Kafamı hiç bu kadar etkin hissetmemiştim. Gece, yanıma bir yazman alsaydım, bir kitabın dörtte birini yazdırırdım. Düşüncelerimi eskiden olduğundan daha kolay ve daha açık seçik ifade edebiliyorum. Sempatisini yeterince hissedebildiğim bir kitlenin karşısında "doğaçlama" konuşabileceğime inanıyorum. Gece, Dostoyevski konulu bir tür ders düşünüyordum;[98] insanlara metinleri tanıtmak için seçilen oyuncular (zekâsına ve yeteneklerine karşın J. Copeau bile) asla doyurucu biçimde okumadığı için benim okuyacağım parçalarla kesilecek konuşmalar; oyuncular sahneyi çağrıştırıyor, yoksa gerçeği değil; onlara göre, kitabın önünde sonunda tiyatroya vardığı, yalnızca kötünün iyisi bir araç olduğu hissediliyor; piyanonun başında orkestraya öykünmekten başka bir şey düşünmeyen ve size durmadan orkestrayı özleten o açıkgöz piyanistler, o kötü piyanistler gibiler. Bir kitaptaki kişileri görmenizi sağlayan, ama her zaman istediğiniz şekilde göstermeyen resimli kitaplar gibiler. Sahne sanatı sürekli bir resimlemedir; oysa okuma sanatı dinleyicinin düş gücünü bütünüyle özgür bırakmasa da en azından düş gücünün özgür olduğuna inanmasına izin vermelidir. Tam tamına doğru basit anıştırmalar, göstergeler kimi zaman yeterli olur; konuşan kişinin o anda güldüğü yazılmışsa gülmeye başlamak, yürüyorsa yürümeye başlamak ya da Mayol[99]

98 18-25 Şubat ve 4-11-18 Mart 1922'de vereceği, Dostoyevski konulu konferanslarda bu düşüncesini gerçekleştirecektir.
99 Çalgılı kafe şarkıcısı Félix Mayol (1872-1941).

gibi nesnelerin görüntüsünü çağrıştırmak hiçbir işe yaramaz. Poe'nun *Le Puits et Le Pendule*'ünü[100] okuyan kişinin kollarıyla sarkacın salınımına öykünmemesi, yalnızca işkenceye sokulan, sarkacı bakışlarıyla izleyen zavallının kaygısını yansıtması gerekir. Sorun göstermekten çok hissettirmektir.

Bunları kesinlikle oyuncuları değersizleştirmek için değil, "okuma"yla "oyun"un iki farklı estetiğe bağlı olduğunu belirtmek için söylüyorum. Hatta oyuncunun dört dörtlük olduğu ölçüde kötü okuyacağını ya da aşırı iyi okuyan bir oyuncuya hiç güvenmeyeceğimi söyleyebilirim. Örneğin Dullin'in *Souvenirs de la maison des morts*'dan bir anlatıyı okuyuşuna bakın;[101] kocanın acımasızlığını görüyorsunuz; dövülen kadının inlemelerini duyuyorsunuz... ama anlatıcının betimlediği sahnenin dokunaklılığının kesinlikle farkında olmayan bir hayvan olduğunu unutuyor, unutturuyor, oysa işin acıklı yanı tam da bundan kaynaklanıyor: O anlattığı şeyin acıklı olduğunu bilmiyor; dolayısıyla, anlatısının tersine hareket etmesi gerekirdi, önemli olan öncelikle kendisini gözden kaybetmemeniz. O ne kadar az duygulanırsa, dinleyici o kadar çok duygulanacaktır vb.

İşte bu gibi şeyleri buraya yazdığımdan çok daha iyi "doğaçlama" anlatabilirim.

Yeni bir duruma yönelik çaba tutucunun gözüne her zaman önce anarşi gibi görünür. İncil'den daha devrimci ne olabilir?[102]

Gençliğimin arkasından koştuğumu söylediler.[103] Doğru. Yalnızca kendi gençliğimin arkasından da değil. Gençlik güzellikten bile çekici geliyor bana, gözümde dayanılmaz bir çekiciliği var. Bence gerçek onda yatıyor; bize karşı hep haklı olduğuna inanıyorum. Gençliği eğitmek şöyle dursun, biz yaşça büyüklerin ondan bir şeyler öğrenmeye çalışmamız gerektiğine inanıyorum.

100 *Kuyu ve Sarkaç*.
101 Charles Dullin *Karamazov Kardeşler* uyarlamasında Smerdiyakov rolünü üstlenmiştir.
102 Gide bu düşünceyi Dostoyevski üstüne verdiği beşinci konferansta neredeyse olduğu gibi yeniden ele alır.
103 Henri Ghéon'a göre, Gide'le ilgili bu sözü yazara hayran olan, ama sonradan Katolikliğe dönüp Ghéon'u da arkasından sürükleyen Dupouey söylemiştir. Bkz. Henri Ghéon, "Snobisme et messianisme", *Partis pris, réflexions sur l'art littéraire*'de, Nouvelle Librairie nationale, 1923, s. 80 81.

Gençliğin hata yapabildiğini ben de iyi biliyorum; bize düşen rolün onu elimizden geldiğince uyarmak olduğunu biliyorum; ama sık sık gençliği korumak isterken, ona engel olduğumuza inanıyorum. Her yeni kuşağın bir mesajla geldiğine ve o mesajı vermesi gerektiğine inanıyorum; bizim işimizse o mesajı vermesine yardım etmek. Adına "deneyim" denen şeyin çoğunlukla yalnızca itiraf edilmemiş bir yorgunluk, bir vazgeçiş, bir düş kırıklığı olduğuna inanıyorum. Alfred de Vigny'nin sık sık anılan, ancak anlaşılmadan anıldığında basit görünen şu sözünün doğru, acıklı biçimde doğru olduğuna inanıyorum: "Güzel bir yaşam olgunlukta gerçekleştirilen bir gençlik düşüncesidir."[104] Kaldı ki, benim bu söze yüklediğim anlamı Vigny'nin kendisinin bile tam olarak görmemiş olması önemli değil; bu sözü benimsiyorum.

Çağdaşlarım arasında hâlâ gençliğine bağlı kalan kişi sayısı çok az. Hemen hemen hepsi ödün verdi. Buna da "yaşamdan ders almak" diyorlar. İçlerindeki gerçeği yadsıdılar. Eğreti gerçekler insanın en sıkı, varlığımıza yabancı oldukları ölçüde daha sıkı sarıldığı gerçeklerdir. Kendi mesajımızı vermek zaten var olan bir tarafı kabullenip desteklemekten çok daha fazla önlem, çok daha fazla gözü peklik ve ihtiyat gerektirir. Kimilerinin atıp tutarak beni kararsızlıkla, duraksamakla suçlaması da bundan kaynaklanıyor, çünkü ben insanın özellikle kendisine bağlı kalmasının önemine inandım.

Kötü edebiyat güzel duygularla yapılır.[105]

104 "Dostlar, büyük bir yaşam nedir ki, olgun yaşın gerçekleştirdiği bir gençlik düşüncesinden başka?" diye yazar Vigny tam olarak (*Cinq Mars*, XX. bölüm, "La Lecture", *Œuvres complètes*, Bibl. de la Pléiade, II. cilt, s. 240).

105 Bu ünlü "özdeyiş" Dostoyevski konulu beşinci konferansta yer alır.

YAPRAKLAR

RATHENAU'YLA KONUŞMA

X. Almanların sezgiden yoksun oluşunu Fransızların uydurduğunu ileri sürüyor. Ben de ona savaştan önce oldukça sıkı, yazınsal bir ilişki kurduğum Franz Blei'dan gelen mektubu gösterdim[106] (savaştan beri Almanya'dan bana gelen ilk mektup bu):

Neden Münih'e gelmiyorsunuz? diyor. *Dostça karşılanır, Fransa'dan bir süreliğine ayrılarak kesinlikle biz Almanların örneğin İsviçre'de yurdumuzun gördüğü korkunç zulümden kaçarken hissettiğimiz rahatlamayı hissedersiniz...*

Buna ne yanıt verilir? Verilmez, öyle değil mi? Ben de vermedim.

Buna karşılık, M. Raphaël'in kitabını[107] okuyunca, Rathenau'yla konuşmak istedim, daha tanışmamıştık onunla, Lüksemburg'da arkadaşım Mayrisch'lerin evinde kaldığım süreçte, ona yazmalarına ve evlerinde benimle buluşmaya çağırmalarına izin verdim. 1920 yılıydı, Rathenau'nun o sırada artık hükümette herhangi bir görevi yoktu, bir süreliğine siyasetten uzaklaşmıştı.

Colpach'ta Rathenau'da geçirdiğim iki tam gün, aradan bir yıl geçmişken, konuşmasından bazı parçaları hemen o an yazmışım gibi aktarabileceğim denli capcanlı bir biçimde kazındı belleğime.

Başta, koluma girdiği gibi beni bahçede dolaşmaya götüren o iri yapılı adamın aşırı candanlığından biraz rahatsız olmuştum. Fazlasıyla heyecanlıydı. "Savaştan beri" dedi, "ilk kez –en azından, keyif için, işimle ilgili olmayan bir şey için ilk kez– Almanya'dan ayrılıyorum, sanırım ilk kez biraz soluk alabiliyorum." Fransızca konuşuyordu, aksansız denebilecek, neredeyse hatasız bir Fransızcası vardı.

106 Bu mektubu bulamadık.
107 Gaston Raphaël, *Walter Rathenau, ses idées et ses projets d'organisation économique*, Payot, 1919.

"Buluşmamız benim için çok önemli" diye sürdürdü, "ülkelerimiz arasındaki bütün siyasal düzenlemeler kadar anlamlı bence". Önce verecek bir yanıt, söyleyecek bir şey bulamadım, bedensel anlamda koymama izin vermediği mesafeyi sessizliğime yansıtmaya çalışıyordum. Aramızda ağırbaşlı bir konuşmanın geçeceğini, savaşın açtığı tüyler ürpertici uçurumu sürekli hissedeceğimizi düşünmüştüm; ama daha ilk anda, uzun bir yolculuktan sonra eski bir arkadaşına kavuşmuşçasına içtenlikle, sıcakkanlılıkla, dediğim gibi, koluma, bana yapıştı.

Kimi sözlerindeki gizemcilik karşısında, istemeden, savaştan hemen önce Alman kişiliğiyle ilgili hazırladığı kitapta, Alman'ın iki uçtan, bir ruhla bir otomattan oluştuğunu ve genelde basitçe *insani* dediğimiz ara alanı neredeyse hiç doldurmayı başaramadığını göstermeye çalışan Groethuysen'in[108] Ch. Du Bos'nun evinde bize söylediklerini düşünüyordum. *De "Parsifal" au "pas de l'oie"*[109] olacaktı o kitabın adı. O anda Parsifal konuşuyordu.

Özellikle bana "ruhsuz" olduğunu, şimdiye dek hiç "*acıyla günahın uçurumuna atlamaya* yanaşmadığı" için bir ruhu hak etmediğini ileri sürdüğü Amerika'yla ilgili söylediklerini anımsıyorum.

Aynı gün bana uzun uzadıya Almanya'nın mali durumunu anlattı, ülkesinin zenginliğinin parasal olmadığını, bütünüyle üretim gücünde ve halkının işçilik niteliklerine dayandığını söylemişti, öyle ki markın değeri sıfırlanınca ve her şeye baştan başlamak zorunda kalınca, Almanya'nın alışılagelmiş temeller üstünde değil de gerçek temeller üstünde ayağa kalkmaya başlayacağına kesinlikle inanıyordu.

Benim de benimseyebileceğim kimi kuramları gözümde Yahudi ırkının ruhuna öyle aykırıydı ki, şaşkınlığımı gizleyemedim. Doğrudan yanıt vermedi, ama soruyu tersten alıp, lafı epeyce dolandırarak: "Fark ettiniz mi" dedi, "kimi nitelikler bir halka, bir ırka fazlasıyla bolca" (kullandığı sözcük bu değildi)

108 Felsefeci Bernard Groethuysen (1880-1946) *Origines de l'esprit bourgeois en France*'ın (Gallimard, 1927) yazarıdır. Gide'in komünizmi benimsemesinde rol oynamıştır. 1912'de bir Alman felsefesi seçkisi hazırlamayı düşünmüş, 1926'da *Introduction à la pensée allemande depuis Nietzsche*'i (Stock) yayımlamıştır.

109 "Parsifal"den "Kaz Adımı"na (ç. n.).

"dağıldığında, o ırk, o halk o nitelikleri çok özel bir biçimde kendinde toplayacak bir birey ortaya çıkaramıyor. Örneğin İtalya'da, büyük bir müzisyenin olmamasının nedeni herkesin müzisyen olması. Buna karşılık, Almanya, Bach'ın zamanında, genel olarak müzisyen değildi kuşkusuz. İşte bu da Bach'ın..." Birden durdu, sonuç çıkarmayı bana bıraktı. Kesinlikle ırkının tüm temsilcilerine dağılmamış kimi niteliklerin de pekâlâ Yahudilere özgü sayılabileceğini ve o niteliklerin tam da kendisinde bulunmasına haksız yere şaşırdığım nitelikler olduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Banville'in *Souvenirs*'i edebiyat alanında uğradığım en büyük hüsranlardan biri.[110] O muzip bir şiirsellikle dolu hassas, kavrayışlı ve büyüleyici zihni seviyorum. Zaman zaman neredeyse Ariel'e dönüşüyor. Onun kişiliğini seviyorum, bir yazının ayağına dolaşabilecek en gereksiz nutukçu Gautier'ye karşı onu seviyorum. *Souvenirs*'in küçük kitabını nasıl bir heyecanla, nasıl sevinçli bir titremeyle açtığımı; ama çok geçmeden, nasıl büyük bir üzüntüyle kapamak zorunda kaldığımı anlatamam!

O portrelerden neler neler bekliyordum!

Ne buldum? Övgü; daha da övgü, bir de eleştiride akıl almaz bir tatlılık... şeker bolluğu yüzünden, her meyveye özgü tadın kaybolduğu bir reçel.

Boylesve Balzac'ın soyundan geliyor; en iyi ya da en önemli romanların soyundan değil; örneğin *Ursule Mirouët*'nin ya da *Curé de Tours*'un[111] soyundan. Balzac'ın büyük başyapıtlarının *La Comédie humaine*'deki en önemsiz yapıtlar kadar doğurgan olmaması ilginç, önemsiz yapıtlarda öyle sağlam ya da özenli bir biçimde işlenmeyen konunun giderilecek daha çok eksiği oluyor tam da. Daha genel anlamda, büyük adamların soyundan gelenlerin her zaman kuşku uyandırması, neredeyse *eğri* bir yol izlemesi, çömezin asla yetkin yapıta, daha doğrusu her yapıtın en yetkin yanlarına değil de kusurlarına öykünmesi ya da kusurlarından esinlenmesi ilginç; tıpkı doğada asalakların

110 *Mes Souvenirs*, Charpentier, 1882.
111 *Ursule Mirouët* ve *Tours Papazı*.

güneşin olduğu tarafta değil de gölgede çoğalması gibi. Her sanat yapıtında, kusur, zayıflık yetkinlik sayesinde hoşgörülür; çömez ise eksiği ele alır, çünkü bir tek onu geliştirebileceğini umabilir (çok kötü ifade ettim – baştan yazmalı). Baudelaire'in çömezleri de *Fleurs du mal*'den şunları almıştır: İç karartıcılık, tuhaflık vb. (bkz. Rollinat[112]), o paha biçilmez yetkinlikle asla ilgilenmemişlerdir. Michelangelo vb. için de aynı şey geçerlidir. Bunun üstüne söylenecek daha çok şey var. – Bir sanatçının, ne kadar büyük olursa olsun, kendini her yönden yetkinleştirmesine az rastlanır; bunu yapabilenin (Goethe, Racine, Poussin) takipçisinin olmadığı söylenebilir, çünkü bütün yolları tıkamıştır.

Bu yıldızların sönmesinin nedenleri belki onları Bourget'ye göre benimkinden bir önceki kuşağa bağlayan nedenlerle aynıdır. Çünkü bir kuşağın manevi eğilimleri asla ondan sonra geleninkilerle aynı olmaz. Bourget onları kötümserliğin havarileri olarak göklere çıkarmıştır. Oysa bugün biz Aslan takımyıldızına sürüklendiğimizi hissediyoruz. Yapılacak bir şey yok; ustalarımızda aradığımız şey yılgınlık değil. Bugün Stendhal ile Baudelaire'in hâlâ göğümüzde çok yükseklerde olmasının nedeni, yapıtlarından yayılan ışıkta hâlâ Bourget'nin gördüklerinden farklı erdemler olmasıdır. Doğrusunu söylemek gerekirse, *Essais de psychologie*'de[113] anılan ünlü adlar arasında bir tek ikisi yetkin birer sanatçıdır, bir tek yetkin sanat yaşlanmaktan korunur.

Flaubert'in III. cildini (*Correspondance*) yeniden okuyorum ve yaşama karşı gizlice ya da bağıra bağıra savrulan küfür, onda çok sevdiğim o aralıksız küfür bana büyük bir acı veriyor. Mutlu olma *ödevinin* sanatçılığın yapay ödevlerinden daha yüce, daha kaçınılmaz olduğunu hissediyorum. Yakarıyor, ruhumun üzüntüsünün derinliklerinden bağırıyorum: "Tanrım, mutlu olmama izin verin – Nietzsche'nin her şeye karşın hayran olduğum o acıklı ve acımasız mutluluğu değil istediğim, asıl Aziz Francesco'nunki, ışık saçan o tapılası mutluluk.

112 Ozan Maurice Rollinat (1846-1903).
113 Bourget'nin denemesi 1883'te ve 1885'te iki cilt halinde yayımlanmıştır.

Sanatla tarzı karıştırmaktan kaçının. Goncourt'ları o zamanlar pek "sanatçı" gösteren tarz bugün iflaslarının nedeni. Duyuları hassastı; ama yetersiz zekâ duyumlarının hassaslığı karşısında kendilerinden geçmelerine, ikinci planda durması gereken şeyleri öne çıkarmalarına neden oldu. Satır aralarında büyüklenişlerinin göze çarpmadığı tek bir sayfaları bile yoktur; onlara: "Ah! Nasıl da sanatçıyız! Ah! Öteki yazarlar nasıl da kaba!" diye düşündüren kendini beğenmişliğe ne olursa olsun boyun eğerler. Tarz her zaman bir kendini beğenmişliğin belirtisidir, çabucak onun için ödenen bedele dönüşür. En incelikli, en güçlü ve en derin sanat, en yüce sanat başta kendini göstermeyendir. "Gerçek hitabetin hitabetle alay ettiği gibi"[114], gerçek sanat da kendisinin yalnızca gülünç bir taklidi olan tarzla alay eder.

Bence bir kitabın kompozisyonu çok önemlidir ve bence bugünkü sanat yapıtlarının çoğunun günahı kompozisyonsuzluk. Kimi aşırı modern akımlar buna karşı çıkıyor[115], ama sergiledikleri kompozisyon çabası çoğunlukla biraz yapay bir kararı gizleyemiyor. Bu konuda temelde ne düşündüğümü size söyleyeyim: En iyisi yapıtın kendi kendine biçimlenmesine, düzenlenmesine izin vermek, özellikle onu *zorlamamaktır*. Sözcüğü bahçıvanların kullandığı anlamda kullanıyorum: Bitkiye zamanından önce çiçek açtıran tarıma zorlama tarım denir.

Bana kalırsa, bugünkü edebiyatçıların ve sanatçıların en büyük hatası sabırsızlık: Beklemeyi bilselerdi, ele aldıkları konu zihinlerinde kendi kendine biçimlenirdi; gereksiz, ayağına dolanan şeylerden kendi kendine kurtulup, bir ağaç gibi büyürdü, bir tek ana dallar gelişirken...

Doğal yoldan büyürdü.

Bir sanatçı kompozisyon aracılığıyla tuvalini derinleştirir. Kompozisyon olmazsa, sanat yapıtı ancak yüzeysel bir güzellik sergileyebilir.

114 Pascal, *Pensées*, 513. parça, yay. Lafuma, *Œuvres complètes*, "L'Intégrale" dizisi, Seuil, 1963.

115 Gide burada Nisan 1920'de, *La N.R.F.*'te üstüne bir yazı yazdığı ("Dada", sonradan *Incidences*'a alınmıştır) Dada akımını anıştırıyor.

Gerekli ve yeterli. Sanat yapıtı... onda işe yaramayan şeyler zarar verir.

Şansım varmış, gencecikken, düzenli aralıklarla, farklı yaşlardan, kültür bakımından pek parlak olmasa da çok sağduyulu bir grup insana kitap okumaya çağrıldım, hepsinin tepkisi farklıydı. Yaşamım boyunca uğurlu işkencem ve yaram olan sempati yeteneğim dinleyicilerimin onaylama ya da sıkılma düzeyini ifade etmelerine gerek olmaksızın açık seçik hissetmemi sağlıyordu. Örtük görüşlerine her zaman katılmasam da hepsinin akla yatkın olduğunu görüyordum. "Doğru: Bu parça fazla uzun. Yazar epey çırpınmış; açıkça hissediliyor..."

Sırdan yoksun kişilikleri her hareketlerinde geriye başka bir şey kalmayasıya açığa çıkan, figürleri tek bir plana sığabilecek çok açık insanları daha çok kıskanıyor muyum, yoksa küçümsüyor muyum bilmiyorum hâlâ.

Kendi açımdan, zenginliklerimin sürekli birbirine zarar verdiğini hissediyorum. Karmakarışıklar. Buna karşın, ne ayrıntılarını ne sayılarını kestirmek istiyorum; bir tek uyumun tadını çıkarmak istiyorum, bir tek...

Her şeyin elimin altında olmasını istiyorum. Bu arzuya belli bir kaygı eşlik ediyor.

Konuşmakta nasıl zorlanmam? Söyleyecek yeni şeylerim var.

Tümcenin bu tür salınımından (fazlasıyla eğilimli olduğum bir kendini beğenmişlik), o ölümcül uyumdan korkmalı – düşünce hareketinin ritmiyle ve doğal ifadesiyle hiç ilgisi yok onun.

Zekâm, belleğim ve zevklerim hep tarihten çok doğa tarihine uygundu. Rastlantısallık hep kaçınılmazlıktan daha az ilgimi çekti, hep her gün yinelenen şeyin bizim için bir daha olmayacak bir şeyden daha fazla öğretici olduğunu düşündüm. (Dışsal kaçınılmazlık – içsel kaçınılmazlık.)

H. C.[116] günün birinde tümcelerimi düzenlerken özentili davranmakla suçladı; daha yanlış bir şey olamaz. Ben yalnızca sıkılığı ve çıplaklığı severim. *Nourritures*'ümü yazmaya başladığımda, kitabımın konusunun her türlü eğretilemeyi içinden atmak *olduğunu* anladım. Tümcemde zihnimin bir gereksinimini karşılamayan tek bir hareket bile yok; çoğunlukla bu bir düzen gereksiniminden başka bir şey değil. Yazarın belagati ruhunki, düşünceninki olmalı; yapmacık inceliğe katlanamıyorum; ekleme şiire de.

Bilge Sainte-Beuve, şimdi nerede olduğunu çıkaramıyorum ama zihnin sık rastlanan bir hatadan ötürü aslında doğası gereği en çok eğilimli olduğu noktaya yönelmeyi yeğlemesini, çağrılmayı beklemesini yeriyor. Çocukların bakımının zaten safça benzedikleri, gizli eğilimlerine birer örnek ve destek olarak gördükleri anne babalara bırakılması da bu yüzden beni çok sık üzüyor; doğrusunu söylemek gerekirse, böyle olunca aile eğitiminin onları doğru yola soktuğuna çok seyrek rastlanıyor, daha çok sürüklenmelerine yardımcı oluyor ve dik kafalı anne babaların oğulları daha da dik kafalı oluyor, sağa ya da sola yönelip, çoğunlukla ancak çok tehlikeli bir kafa tutma sayesinde dikelebiliyor. Anlatımda kısalığı sevmeseydim, bütünüyle bu konu üstüne bir kitap yazabilirdim, ama çok patırtı koparırdı; çünkü sonuçta, gözlemleyebildiğim yaklaşık kırk aile arasında, anne babanın davranışlarına bakınca, çocuk için en iyisi onların etkisinden kurtulması demediğim dört aile bile yok belki. Kimileri alkoliğin oğluna içki içmeyi öğretmesine kızıyor, oysa onlar da kendi kusurlarına göre farklı davranmıyorlar.

X. bir gün kendisinin (ölmüş annesine) yazdığı eski mektupları bulup okumaya başladı, derken tam olarak şimdi yaşadığına benzer bir bunalımı (anımsamadığı bir bunalımdı bu) daha önce de yaşadığını, o zaman da tam olarak aynı şekilde, bir bu kadar aptalca davrandığını görünce şaşırıp kaldı; – demek ki başka türlü davranamadığının farkına vardı – ve o günlerde kendini

116 "H. C." *La Poésie française moderne des romantiques à nos jours*'un (Gauthier-Villars et Cie, 1924) yazarı Henri Clouard (1881-1974) olmalıdır. 1 Ağustos 1911 tarihli *Le Mercure de France*'ta Gide'i özentililikle suçladığı, "André Gide et la critique littéraire" adlı bir makale yayınlamıştır.

buna bir daha kaptırmayacağına söz verdiğini anımsadı. (Bkz. örneğin karşı konulmaz biçimde "en soylu" kararı "seçen" Paul Laurens.)[117] Herkesin hep aynı şeyleri yaptığını düşündü; daha doğrusu, herkesin kişiliğinin bütün yaşamın gidişini belirleyen özel bir davranışa eğilimli olduğunu.

"Hayır; ben yalnızca ölüme meydan okumanın yaşama meydan okumaktan daha kolay olduğunu söylüyorum. Angelica'sını kurtarmak için binbir türlü ölüme meydan okuyabilen Ruggiero'yu düşünün;[118] yürekliliğine karşılık sevgilisinin yanında, dalgaların dövdüğü resifte köle olacağını görürse, cesareti kırılır.

İşin içine arzu karışınca, aşk uzun ömürlü olmayı isteyemez.

Güzel duygular iyi bir kitabın yazılması için yeterli olsaydı, *La Pâque des roses*[119] en iyi kitaplardan biri olurdu. Ama ne yazık ki öyle değil! "Deha yetilerinin ruhun üstünlüklerinden bağımsız olması kadar, yüreğin niteliklerinin de zihnin niteliklerinden bağımsız olduğunu"[120] yazar Balzac. Ah! Touny Leris duygularını nasıl da soluk bir mürekkeple, nasıl da beceriksiz bir kalemle ifade ediyor – eli kolu bağlanan eleştirinin yüreklendirmekten ve sempatiyle gülümsemekten başka bir şey yapamadığı, çok elverişli sayılan duygular bunlar.

Çok karar değiştiren bir adam bir arkadaşının istediği vazoyu ona armağan etmek için satın alır. Aldıktan sonra armağan etmeden önce bir süre düşünür; içindeki karmaşık kuruntular yüzünden o aşırı pahalı vazoyu armağan etmesinin *kabalık* olacağına inanır (zenginliğiyle gösteriş yapmak, arkadaşını rahatsız edici bir duruma sokmak vb.). Vazoyu evine götürür.

Bununla birlikte, arkadaşı vazoyu almak için satıcıya gider ve bulamayınca, ötekinin kendisinden önce kapmak için onu satın aldığına inanır.

117 Bu anıştırma pek anlaşılmıyor. Laurens'ın savaş sırasındaki tutumuyla ilgili olabilir.

118 Ariosto'nun *Orlando furioso*'sından kişiler (ç. n.).

119 *La Pâque des roses*, Marcel Marchandeau'nun takma adı Touny-Lerys'in şiirleri, Francis Jammes'ın önsözüyle, 1903, Mercure de France.

120 *Evde Kalmış Kız*, çev. Yaşar Avunç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Görüşü zihninde biçimlenip sabitleşir. Vazolu adam armağan etmek için gittiğinde, iş işten geçmiştir; ne derse desin, arkadaşı artık vazoyu beğenmediği, vazoda bir kusur olduğu için kendisine verdiğine inanır. Arkadaşının o kusuru uzun uzun aramasına gerek kalmaz, buluverir; vazoyu bütünüyle gözünden düşüren bir kusurdur bulduğu. Vazolu adam onu görmediğine ant içer. Konuşma alevlenir – ve vazo paramparça olur, tıpkı arkadaşlıkları gibi.

İşin en ilginç yanı, vazolu adamın sonunda olması istenen, dönüştürüldüğü kişi olmasıdır. Direnmenin yararı yok.

Flaubert'in mektuplarını okumayı sürdürürken, adamdaki bir şeye dört elle sarılma gücüne hayran kalıyorum.

Altından kalkmak istediği güçlüklerin hepsi tek bir plana yayılıyor; onları ortadan kaldırmak için hep aynı ortak bölenleri kullanıyor.

Her şeye karşın, yazarların ancak... bağımlı ve alçakgönüllü olduklarında yetkinliğe çok önem verdiklerini kabul etmek gerekiyor.

Zanaattaki herhangi bir gerilemeyi toplumsal bir kendini beğenmişlik izliyor.

Ön sıralarda olmanın tehlikesi üstüne.

Yarın bugün olduğu kadar ilgi çekici olmayacak şeylerin hepsine "gazetecilik" diyorum. Kim bilir kaç büyük sanatçı davasını istinaf mahkemesinde kazanmıştır!

FRANCIS JAMMES'LA İLGİLİ BİR İNCELEME İÇİN NOTLAR.[121]

Ozan – ama sanatçı değil.

Burada işsiz güçsüz, tumturakçı bir hatip gibi boş, ince bir ayrımı ortaya koymaya çalışmıyorum. Bence, sanata tutkunluğu şiiri küçük görmeye kadar vardırmış bir akımdan (burada hem Heredia'dan hem Mallarmé'den söz ediyorum) sonra gelen Jammes

121 Gide Francis Jammes'ın ölümünden sonra, 1 Aralık 1938 tarihli *La N.R.F.*'te, sonradan *Feuillets d'automne*'a da alınan (Mercure de France, 1949) bir inceleme yayımlar.

bu aşırılığı aşmak için sanatı neredeyse bütünüyle görmezlikten gelmek zorunda kaldı; kendine inancını sarsan hiçbir şey yoktu, çünkü gözü başka bir şey görmüyordu. Henri de Régnier'nin ve Vielé-Griffin'in ozanlıkta ondan geri kaldığını söylemiyorum (söyleyebilirim oysa), ama onlar kesinlikle daha çok sanatçıydı. Francis Jammes ozandı, başka bir şey olmadı. Müzik, resim, felsefe (burada onu da bir sanat dalı olarak ele alıyorum), neredeyse edebiyat diyeceğim, onun için anahtarı kendisinde olmayan bahçeler; eksikliğini kolay kolay fark etmiyor; onun gibi yabanılca hassas duyuları olan biri bir resmin, bir senfoninin, bir düşüncenin karşısında çiçeklerin karşısındaki köpeği gibi duruyor; kendisine göre bir av değil bu.

Cranach gibi birine düşkün olabildiğini biliyorum, ama bunun nedeni onun apaçık beceriksizliğini sanatın yadsınması olarak görmesi.

Francis Jammes bence M. H. C.'nin[122] ileri sürdüğünden daha az ironik bir dille, içinde özenle beslediği o kasıtlı saflıkla, şiirsel inançlarının ve duygusal manzarasının bütünüyle öznel olduğunu ifade eder. Yuvasından çıkar çıkmaz *yerini yadırgadığı* anlaşılıyor bundan; Barrès bir süre önce eşsiz bir biçimde tek bir manzarayla başa çıkabilen ruhlar olduğunu yazmıştı.[123] Jammes'a bundan ötürü sitem etmiyorum; onun gücü en azından kültürün, (ister gerçekten uzaklaşarak ister kafada) yerini yadırgamanın, kendi doğasıyla birleşince, iyi bir şey ortaya çıkaramayacağını anlamasından ileri geliyor. Ama tavşanlar hiç aldırmaz buna! Dişileri ha Pireneler'deki bir yuvadan, ha bir Normandiya tarlasından, ha bir Thüringen toprağından çıkmış, pek umurlarında olmaz! Ya derelerdeki su damlalarına ne demeli! Tanrı'ya şükür, hepsi Terentius gibi: *Aqua sum* ve *lympha fugax*, "suyun hiçbir özelliği bana yabancı değil"[124] diyebilir. Peki ya insan yüreği! Ya bütün *doğal şeyler*!..

122 1850 doğumlu, Henri-IV Lisesi öğretmeni Henri Chantavoine söz konusu olmalıdır.
123 Barrès'in bu tür sözlerle dolu yapıtında bu alıntıya rastlayamadık.
124 "*Quid oblique laborat / lympha fugax trepidere rivo*" ("Kaçak su neden derenin kıvrıntılı yatağına sıçrıyor ıkına sıkına?" diye yazar Horatius (*Odes*, II. kitap, III, 11). "Ben suyum ve suyun hiçbir özelliği bana yabancı değil" sözü Terentius'un "İnsana özgü hiçbir şey bana yabancı değildir" sözüne göndermedir.

Francis Jammes'ı severim; ama gerçeği yeğlerim. (Bunun Latincesinin ne olduğunu unuttum.)

Francis Jammes'ın gözünde Ulu Tanrı kendisi gibi sakallı; benim onun tüysüz olduğunu düşünmem *Monsieur le curé d'Ozeron*'a[125] gönlümce hayran olmama çok da engel olmuyor; çünkü o sakalın her zaman takma olduğuna inanıyorum. Kitabın her yerinde görüyorum sakalı.

En aşırı özelliklerinden ve çekingenliğinde hata olarak görülen şeyin yüreklendiğinde bir nitelik olarak görüleceği umudundan (çabucak güvene dönüşen bir umut) kendisine keyif veren bir hoşnutluk duyuyor. Ama bir başkası düşüncesizlik edip aynı şekilde düşünmeye kalkarsa, halini bir görmelisiniz! Yalnızca kesinkes üstün olduğu bir ortamda, bir tek kendisine benzeyeni içten ve doğal buluyordu.

Jammes'daki, hayır, tam olarak bir çalım değil; ama büyük bir hoşnutlukla kendini bütünüyle varlığına adamıştı – örneğin (kendisinin Hendaye'ye düzenlediği) bir geziye çıkmamız gerekiyorken, bir sandalyeye gömülüvermişti, çünkü esintiyle ona Mamore'u[126] anımsatan bir yasemin kokusu gelmiş burnuna.

Jammes'ı sık sık La Fontaine'le karşılaştırdılar, ben de birçok ortak noktalarının olduğunu düşünüyorum gerçekten (bakışta belli bir ustalık, hatta muziplik, ifadede saflık – genelde olanın tersine), birbirlerine o kadar benziyorlar ki Chamfort'un La Fontaine için yazdığı şeyi Jammes için de düşünebiliriz:

"La Fontaine kötü olduğunda, bu özensizliğinden kaynaklanır."[127]

Ama Jammes'ı buraya sanat alanında özensizliği bir erdeme dönüştürmek isteyen bir dönem taşımıştır. Doğal yeteneklerinin ne denli abartıldığını... açıklamaya çalışacağım.

125 *Monsieur le curé d'Ozeron* Francis Jammes'ın yazdığı, 1918'de Mercure de France'tan çıkan bir romandır.

126 Mamore Jammes'ın 1897'de tanıştığı Yahudi kökenli genç kıza taktığı addır. Kızın annesi evlenmelerine engel olmuştur.

127 *Maximes*'in yazarı Chamfort'un bu sözü *Éloge de La Fontaine*'de (1774) yer alır. Bkz. La Fontaine, *Fables*, yay. Félix Lemaistre, Garnier frères, 1869, s. XXXVI.

(Bunun izin verdiği şeyler. – Dalkavukluk. – Sanattan yoksun ozanlar hanedanı.)

"Çağrışımlar" yaratmak. Wordsworth'e göre, bu insan zihninin en yüce yetisidir. (*Le Prélude*, XIV. Kitap.)[128]

... Gustave Flaubert'in iyi yürekliliğinin de bir o kadar büyük, bir o kadar titrek olduğuna inanıyor, ama bir anlamda utanıp sıkıldığı için onu gizlediğini anlıyor, Jammes'daki şiirsel acıma duygusuna öfkeleneceğini düşünüyorum.

Burada söylenebilecek tek şey şu ki, Jammes kolay çığlık atabiliyor, biz de bir tek onun çığlığının güzelliğine önem vermeliyiz. Kimi zaman bunu kolay yapabilmekle yetindi; işin acıklı yanı, birçok genç ve kız kurusu en çok bunun için ona minnet duydu.

Kimi zaman en basit izne *etki* deniyor. Bencilliğin kendini en utanç verici kapıp koyuverişinde Nietzsche'nin etkisi görüldü; birçokları... (Pascal'in İskender örneğiyle ilgili tümcesini alıntılamalı).[129] Aynı şekilde, birçok ozan bozuntusu dalkavukça Jammes'ın şiirinin özensizliğe ve başıboş biçime dayandığını sanarak, yalnızca kendini zorlamadan ozan olmaya karar verdi.

Düşüncemi biraz genelleştirerek, dizginlerin salıverildiği tüm örneklerin iç karartıcı olduğunu kolaylıkla söyleyebilirim. İnsanın kendini böyle serbest bırakabilmesi için Jammes olması, demek ki *Ulu Tanrı'nın bir başarısı* olması gerekir aslında; bugün saf kuşlar gibi şakımak için sırtlarını ona dayamaya kalkanlar mahvolmuştur. Buna karşın, Jammes'ın etkisinin iç karartıcı olduğunu söylemeye cesaret edemem; en azından yalnızca iç karartıcı değil. (Dönem.)

Daha enikonu havadar bir şiir hayal edemezsiniz.

Görünen o ki, bugün hangi dönemde doğarlarsa doğsunlar (ve başkalarının yazını konusunda ne kadar bilgisiz olursa olsunlar) yapıtlarını aynı şekilde yazacak yazarlar yalnızca Jammes'ın aralarında olduğu kimi ozanlardır.

128 *The Prelude, or Growth of a Poet's Mind, an Autobiographical Poem* William Wordsworth'ün ölümünden sonra yayımlanan bir yapıttır.

129 "İskender'in namusluluğunu örnek alıp kendini tutmayı öğrenenler ayyaşlığını örnek alıp ölçüyü kaçıranlardan azdır" (*Pensées*, 770. parça, yay. Lafuma, *Œuvres complètes*).

Örneğin Whitman gibi birinin ancak Amerikalı olarak doğabileceğini pekâlâ hissediyorum, ama doğduktan sonra, *Brins d'herbe*'ini[130] herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda, daha Homeros, Shakespeare, Longfellow[131] ortada yokken bile yazabileceğini söylemek istiyorum. Aynı şekilde, Jammes bir yandan birazcık daha fazla edebiyatla okumaktan vazgeçebilirdi; Fransa'nın onuru için onun yalnızca bir Fransız olarak doğabileceğini düşünmek istiyorum – ama her şeye karşın, *Élégies*'sini Augustus'un döneminde Tibur'da, *Jean de Noarrieu*'sünü herhangi bir yerde yazabileceğini pekâlâ görebiliyorum; yazdıklarının çok yerel bir tadı var, orası doğru, ama Çin'de olsaydı, Çin'in tadı yansırdı onlara; gerçekten yalnızca ülkesinin kırlarından söz ediyor, ama yapıtında bütünüyle Pireneler'e özgü bir şeye hiç rastlanmıyor. Jammes ruhu var onda, yoksa Orthez ruhu değil; yapıtının ana esin kaynağı bir tek kendisi.

Kendisinde bir taşkınlık, kulağı okşayan bir atılım, ani bir ileniş, bir kuşun büyüleyici anlayışsızlığı var.

Her zaman yoksullukla yetingenliği birbirine karıştırdığından, yetingenliği şiirsel olarak görmekte pek de zorlanmadığından kuşkulandım. Kaldı ki gerçek sefalet şehirlerdekidir, çünkü aşırılıkların yanında yaşanır.

Şehir faresiyle tarla faresi.[132] (Jacques-Émile Blanche "şehir faresini" oldukça iyi temsil ediyor.[133])

Ozan ne kadar dengesizse (bu aynı zamanda şu anlama geliyor: ne kadar çok içinden geldiği gibi hareket ediyorsa), yapıtının herhangi bir bölümünün yeğ tutulmasını o kadar zor kabulleniyor; eleştirilere sabırla katlanmakta o kadar güçlük çekiyor. Bunun nedeni, doğrudan aynı kaynağın doğurduğu bütün yapıtının, yapıtındaki her şeyin niteliğinin dengeli olması gerektiğini düşünmesi – oysa bu ancak olağanüstü işlenmiş bir yapıt

130 *Brins d'herbe* Whitman şiirlerinden bir seçkidir.
131 Henry Wadsworth Longfellow (1807-1882), Amerikalı romantik ozan.
132 La Fontaine'in masalı (ç. n.).
133 Bu tümce şimdiye dek yalnızca *Œuvres complètes* baskısında yer almıştır.

için geçerli olabilir. Bu kolaycı kendini beğenmişliği sanatçıda sonsuz bir kendine güven yaratabilir, ama Katoliklik burada devreye girer: Kendini Tanrı'ya sunan gurur alçakgönüllülük görünümüne bürünür. Bu adam gururlu mu? Görüyorsunuz işte, diz çöküyor.

"Eleştirel yetinin buluş yapma yetisinden daha az bulunan bir şey olduğunu düşündüm hep"[134] (Beardsley).

Francis Jammes'la ilgili incelemenin başına koymalı.

Belki bütün yazın alanında, eleştirel anlayıştan bu kadar hayranlık uyandırasıya yoksun bir biçimde yazan birine rastlamadım, hayal etmekte bile zorlanıyorum. Bu kadar kasıtlı bir biçimde, ama aynı zamanda bilinçsizce böyle davranabilecek biri olamaz.

"Gerçekten şu iki dize" diyordu bana gece yazdığı uzun bir parçayı gösterirken... "pek güzel gelmiyor bana".

"E o zaman düzelt."

"Yapamam. Bence buna artık hakkım yok."

Ben saf saf: "Neden?" diye sorsaydım şöyle yanıt verirdi:

"Çünkü dün akşam esinlenmişken güzel olduklarını düşündüysem, şimdi adil bir yargıç olamam."

İlk yazılarında yapaylığa çok düşkündü (bu da kendisinde ekzotizmle karışır): *Monsieur de Voltaire*, *Le Mangeur de poissons*, *Sindbad*[135] vb., daha sonra bundan vazgeçtiyse de yapaylıkla sanatın bu tuhaf karışımı aklında kaldı ve birinden ötekinin aracılığıyla vazgeçmesini sağladı.

134 Aubrey Beardsley (1872-1898), desinatör, *Sous la colline et autres essais en prose et en vers*'in yazarı (A. H. Cornette'in Fr. çevirisi, H. Floury). Bu tümce sunu yazısında yer alır.

135 Bu şiirlerin hiçbiri Francis Jammes'ın yapıtlarında yer almaz. Dergilerde de onlara rastlanmaz. "Sindbad"ın adı aslında "Dans le verger"dir. "Le Mangeur des poissons"unki de "Un gentilhomme". "Monsieur de Voltaire"e gelince, Gide'in burada hangi şiirden söz ettiği anlaşılmıyor. Karıştırıp, Jammes'ın Rousseau'yu anarak yazdığı "Je pense à Jean-Jacques"ı kastetmiş olabilir. Bu üç şiir de *De l'angélus de l'aube à l'angélus du soir*'da yer almaktadır (Mercure de France, 1899).

Lasserre'in[136]: "kendiliğindenliğin etkisiyle aklın gevşemesi, düzenleyici ve yapıcı enerjilerin terk edilmesiyle duyguda dağılma" olarak adlandırdığı şeyi Jammes'da incelemeli (*Romantisme*, s. 158, 159).

Jammes'ın birçok parçası en eksiksiz sanatın en üstün başarılarına denk olsa da, Jammes'ın şiirinin karşısında sanattan söz etmek her zaman yersizdir.

"Bütünüyle şiirsel yetenekler onda o gün bugündür çok keskin, çok şaşmaz bir gözlem anlayışıyla çoğaldı" diyor Edmond Pilon, Jammes'dan söz ederken.[137]

Oysa Jammes tanıdıklarım arasında gözlemcilikten en uzak kişilerden biri; sezgisi sıçrayışlarla hareket ediyor; benzeşimin perisi, cini vardı onda. Seyre dalışı ya da heyecanı yalnızca nesneden *yararlanıyor*.

Olguları ve insanları oldukları gibi göz önüne alamamak, daha budalaca bir alışkanlık olamaz. Ingres'in daha sıcak renkler kullanmasını, Delacroix'nın daha doğru desenler çizmesini istemek artık yapılacak şey değil, zaten iki kuşak boyunca fazlasıyla yapıldı. Olsa olsa Montesquieu gibi şöyle denebilir: "Turenne'de kötülük yoktu; olsaydı bile, kimi erdemleri daha ileri taşırdı"[138] (VII, s. 165).

Rönesans'ın aşırılıklarını, Yunanistan'ın eşcinselliğini, eski Roma'daki köleliği yermek ancak geri kalan şeyler hesaba katılmazsa yerinde görünebilir; ama tüm bunların sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu anlamak, Rönesans'taki yaşam bolluğunun bir yandan göreneklerde sınırları aşmadan yazındaki sınırları aşamayacağını, eşcinsellik olmasa Yunanistan'ın heykellerini hak etmeyeceğini, benden önce de söylendiği gibi: Roma'daki köleliğin özgür insana izin verdiğini –Jammes'ın akılsızlığının şiirine destek olduğunu– anlamak daha akıllıca olmaz mı?

136 Pierre Lasserre'in Gide'in 1907'de okuduğu kitabı.

137 *Francis Jammes et le sentiment de la nature*, Mercure de France, 1908, s. 27.

138 *Des Grands hommes de France, Pensées diverses*. Gide'in verdiği sayfa numarasına bakılırsa, Montesquieu'nün Édouart Laboulaye'nin hazırladığı *Œuvres complètes*'i söz konusudur (Garnier frères, 1879).

EVRİM.

"Nasıl olur!" diyordu.[139] "İnsanın oluşmasından önce yüzyılların geçtiğini savunup ortaya koyuyorsunuz; peki ya Tanrı için daha da uzun zaman geçmesi gerektiğini kabul etmiyor musunuz? Anlayın, Tanrı bütün yaratılışın vardığı noktadır, yoksa çıkış noktası değil. Kaldı ki, bu bütün yaratılışın onun işi olmasına engel olmaz. Ama o bizden sonra gerçekleşmiştir. Bütün evrim sonunda Tanrı'ya varmalıdır."

139 Buradaki üçüncü tekil kişi Gide'dir.

1922

1 Ocak

Dün Roger Martin du Gard gelip, bana *Thibault'lar*'dan bilmediğim bir bölümü okudu. Martin du Gard gözümde ihtirasın en yüce ve en soylu halini temsil ediyor: Sürekli bir kendini geliştirme, kendinden olabildiğince çok şey alma, isteme çabasının eşlik ettiği bir ihtiras bu. Dik kafalı bir sabra en güzel yeteneklerden de çok hayran olup olmadığımı bilmiyorum.

2 Ocak

Dün, sabah saatlerinde ve öğle yemeğinde yalnızdım; biraz üzgündüm; daha doğrusu: ciddi. Okuma ve düşüncelere dalma denemesi; prova düzeltme.

Saat 4'e doğru, Drouin'lere gittim, Valentine'le kızları oradaydı. Sonra Charlie Du Bos'nun evine gittim, o yalnızdı. Konuşma anında sürükleyici ve etkileyici bir hale büründü: düşüncelerin yarenliği. Sakıngan sevecenliği, saptırılan şehveti bütünüyle oraya sığınmış gibiydi.

Journal intime'ini yazmayı sürdürmesi için üsteledim, orada yapabileceğinin en iyisini yapacağına, makalelerine çoğunlukla yansıtamadığı şeyleri yansıtabileceğine inanıyorum kesinlikle.[1]

Yılın bu ilk gününü Madam Mühlfeld'in evinde bitirdim, orada öteki konuklar gittikten sonra, Fargue ile Valéry pek yeni sayılmayacak çok açık saçık öyküler anlatarak eğlenmeye başladı. Sonra tek başıma akşam yemeğine Villa'ya döndüm.

1 Charlie Du Bos sağlığında *Journal*'inden yalnızca parçalar yayımlar (*Extraits d'un journal (1908-1928)*, Corrêa Yayınları, 1931). Tam metin dört cilt halinde 1946'da çıkar.

Akşam, La Bruyère'i gelişigüzel bir yerinden açıp, bilmediğim (en azından daha önce yeterince dikkat etmediğim) şu parçayı okudum:

"Bilge kişi ihtirastan ihtirasla kurtulur; öyle büyük şeyleri hedefler ki, adına hazine, makam, servet ve saygınlık denen şeylerle yetinemez; bunca zayıf üstünlüklerin yüreğine yağ bağlatacak, emeğine ve arzusuna değecek kadar güzel, sağlam olduğunu düşünmez kesinkes; *hatta onları aşırı küçümsememek için çabalaması gerekir*. Edinmek isteyebileceği tek şey en saf ve en basit erdemden doğması gereken ündür; ama insanların esirgedikleri bir şeydir bu, o da vazgeçer" (*Mérite personnel*, s. 43[2]).

3 Ocak

Dün sabahı ve günün büyük bölümünü çalışmaya ayırmayı düşünüyordum; beni görmeden Paris'ten ayrılmak istemeyen Rathenau'dan[3] acele bir mektup gelince, bir gün daha kalacağı *Crillon*'a gittim. Ne ilk adımı atmak ne de çağrısını yanıtsız bırakmak istemiştim. Beni özel salonunda ağırladı, bir saat boyunca aramızda oldukça ciddi bir konuşma geçti. Yakanıza yapışan aşırı içli dışlı hareketlerinden rahatsız olmamakta çok zorlandım; "bütün Avrupa uçuruma koşuyor" nakaratlı konuşma boyunca eli kolumu neredeyse hiç bırakmadı. Haguenin'in gelişi konuşmamızı böldü, yerimi ona bıraktım.

Öğle yemeğini Martin du Gard'ın evinde yedim, yemekten hemen sonra romanını ya da daha genel anlamda: tarzını eleştirmeye başladım – bu da konuşmayı bambaşka yerlere götürdü. Olağanüstü kaygılı ve doğasına aykırı birtakım nitelikleri edinmek istiyormuş gibi görünüyordu: gizem, karanlık, gariplik; sanatçının Şeytan'la ilişki kurmasını gerektiren şeyler. Bir saati aşkın bir süre, olayların *dolaylı sunumu*ndan söz ettik. Tüm bunları bu sabah kâğıda geçirmek istiyordum, ama Marc oldukça erken bir saatte kapımı çaldı; kaldı ki, iğrenç geçen gece yüzünden sersem gibiydim. Dün akşam, uzun uzadıya *Faux-*

2 Altını Gide çizmiştir.

3 Rathenau'nun 1 Ocak 1922 tarihli mektubu Paris'ten ayrılmadan önce buluşmayı öneren basit bir çağrıdır (*B. L. J. D.*).

monnayeurs'ü düşündüm; kişilerimi canlı kılıp *ilişkilendirmek* için çok çaba harcadım; sonrasında, bir türlü uyuyamadım.

Em. bana şöyle yazmış:

Sana karşı başlatılan karalama kampanyası beni çok rahatsız ediyor. Doğal olarak düşüncelerinin gücü ve etkisi onu alevlendiriyor. Ah! İncinmeyecek olsan, ürpermezdim. Ama incinecek birisin, sen de biliyorsun; ben de biliyorum.[4]

İncinecek biri... değilim, bir tek o beni incitebilirdi. Artık umurumda değil, hiçbir şeyden korkmuyorum... Hâlâ üstüne titrediğim neyim var kaybedecek?

5 Ocak

İyi çalıştığım günler eski bir yazarı, "klasik" denenlerden birini okumakla başladığım günler. Bir sayfa, uygun bir ruh haliyle okursam yarım sayfa bile yetiyor. Ders çıkarmaktan çok, *ton*'u, anın ivediliğini ortadan kaldırmaksızın şimdiki çabayı orantılayan o yadırgama duygusunu aramak gerekiyor onlarda. Günün sonunda da aynı şeyi yapmayı seviyorum.

Bu sabah La Bruyère'in gerçek ve sahte büyüklükle ilgili yazdığı parçayı kopyaladım (II, 42).[5]

8 Ocak

Bu sabah salondaki üçlü pencerenin önünde çalışırken[6], kuşların, gerek çalıbülbüllerinin gerek serçelerin küçük bahçemdeki yalancı iğde çalısında yaptığı tuhaf bahçe işine bakıyorum. Dallardaki yeni oluşmuş tomurcukları gagalayıp koparıyorlar; ama küçük dallar aşırı esnek olduğu için, kuşlar bir tek alt tarafa

4 Madeleine özellikle Massis'in saldırılarından söz ediyor.
5 Bu parça da "Du mérite personnel" adlı bölümde yer alır. Şöyle başlar: "Sahte büyüklük acımasız ve ulaşılmazdır; zayıflığını hissettiği için gizlenir ya da en azından kendini doğrudan doğruya göstermez [...]" (*Œuvres complètes*, Bibl. de la Pléiade, s. 105).
6 Gide Auteuil'dedir.

konabiliyor, öyle ki yalnızca ilk tomurcuklara, aşağıdakilere, gövdeye en yakın olanlara kolayca ulaşabiliyorlar. Her sapçığın ucundakiler bu nedenle korunuyor; özsu da tam olarak onlara akın ediyor; öyle ki çalı olabildiğince açılıyor, yayılıyor, genişliyor. En sondaki tomurcuklar tümüyle zayıflatasıya ötekilerin aleyhine gelişiyor hep. Ne var ki, kurban edilen o tomurcuklar da aslında pekâlâ gelişebilecek tomurcuklar, ama bu olasılık hep havada kalıyor; çalının aşırı büyümesine karşı çıkıp, onlara yeniden can verecek bir budama yapılmazsa tabii; ama o zaman da en sondaki tomurcuklar kurban ediliyor.

16 Ocak

Charles Du Bos okumak istediğimi söylediğim *The Marriage of Heaven and Hell*'i gönderdi, orada ipuçları ve uzun süredir kafamda dönüp duran kimi düşünceleri doğrulayacak bir şeyler bulacağıma inanıyordum. Blake'le buluşma benim için çok önemli. Daha önce, savaşın ilk yılında, Laugier Sokağı'nda, Théo'larda kaldığım sırada, Élisabeth Van Rysselberghe'in kitaplığında bulduğum bir *Morceaux choisis* sayesinde ayaküstü tanışmıştım onunla.[7] Daha ışınlarını doğrudan göremediği bir gökcisminin varlığını sorgulayan bir gökbilimci gibi, Blake'in nasıl biri olduğunu kestirebiliyor, ama daha Nietzsche, Browning ve Dostoyevski'yle takım oluşturacağını düşünmüyordum. Belki bu gruptaki en parlak yıldız o; hiç kuşkusuz en tuhaf ve en uzak yıldız.

19'u

Dün akşamı Beth ve Marc'la Vieux-Colombier'de geçirdim. *Karamazov Kardeşler*'i oynuyorlardı – salon tıklım tıklım doluydu – neredeyse: ne yazık ki, diyecektim, çünkü başarı Copeau'yu

7 Gide Blake'i ilk kez 1914'te okur; bilindiği gibi, Gide sözünü ettiği yapıtı (*Cennet ile Cehennemin Evliliği*) *Le Mariage du ciel et de l'enfer* adıyla çevirecektir. Metin önce 1 Ağustos 1922 tarihli *La N.R.F.*'te çıkar, sonra 1923'te kitap halinde Claude Aveline'den yayımlanır. Çeviriyi sonrasında Librairie José Corti 1981'de "Collection romantique"ten yeniden yayımlar.

gevşetiyor.[8] Düzenleme çok yetersiz; ama artık kamuoyu kendisinden yana olduğu için Copeau'nun derdi tasası başka şeyler.

Oldukça can sıkıcı bir izlenim. En iyi anlar belki oyunun bulvar melodramlarını andırdığı yerler. (Oyunu romanı kafamdan çıkararak ele almaya çalışıyorum.) "Ne gereği var yeri göğü birbirine katmanın? Daha az masrafla aynı sahne etkisi sağlanamaz mıydı? Tiyatroyu gerçekliğe mi yaklaştırmak istiyorsunuz...? Öyleyse tüm bu aşkınlıkları gizleyin."

Oyun kesinlikle iyi değil; iyi olması olanaksız.

21 Ocak

Jules Delacre ilk programı için birkaç satırlık bir giriş yazısı yazmamı istedi. *Le Chandelier*'yle başlıyor. Oyunu bayıla bayıla baştan okuyorum.[9]

28 Ocak, Pazar

Dün akşam, Marc'la gittiğimiz Godebski'lerin[10] evinden çıkınca, birlikte Madeleine metro istasyonuna yürüdük. Gün boyunca çok yağmur yağmıştı; şimdi şiddetli bir rüzgâr esiyor, göğü ve sokakları kurutuyordu. Yürümek zevkliydi, Marc'ın da keyfi yerindeydi. L'Olympia'nın karşısında, epey yaşlı, sakalı ağarmış, iki büklüm olmuş, kısık sesle konuşan bir gazete satıcısı gördük. Yanına gidip, bir gazete aldık; hemen konuşmaya başladık. Ona ne kadar kazandığını, bütün gün gazete satmaktan başka bir şey yapıp yapmadığını, yaşamında başka bir şey yapıp yapmadığını sordum. Bize gençken satıcılık yaptığını; ama sağlığının elvermediğini söyledi; o işi bırakmak zorunda kalmış.

"Sonrasında, biraz toparlandınız mı?"

"Mösyö, hatta on kat değil, yüz kat güçlendiğimi söyleyebilirim size."

Bu güzel sözün ardından yanından ayrıldık.

8 Beth Élisabeth Van Rysselberghe'in takma adıdır. Dostoyevski'nin *Karamazov Kardeşleri* ilk kez 6 Nisan 1911'de Théâtre des Arts'da sahnelenir; ardından, 10 Mart 1914'te, Copeau'nun mizanseniyle Vieux-Colombier'de oynanır.

9 *Le Chandelier*, Alfred de Musset'nin *Şamdancı*'sı, Ocak 1922'te, Brüksel'de, Marais Tiyatrosu'nun açılış gösterisidir.

10 Marc'la Gide 1918'de Godebski'lerin evinde kalmıştır.

4 Şubat

Her gün, gün boyunca, kendi kendime şu soruyu soruyorum – daha doğrusu: şu soru bana kendini dayatıyor: Ölmek bana zor mu gelecek?

Ölmenin yaşamı en çok sevenlere daha zor geleceğine inanmıyorum. Tam tersine.

Freud. Freud'culuk... On yıldır, on beş yıldır, bilmeden yaptığım bir şey. Birçok düşüncem, tek başına ele alınıp, kalın bir kitapta uzun uzun sergilenseydi ya da işlenseydi, büyük başarı kazanırdı; tabii beynimin tek çocuğu olsaydı. Her birini ya da özel olarak herhangi birini ayakta tutmaya ve ortaya koymaya yetişemiyorum.

"Korkarım, bu senin ekmeğine yağ sürecek" dedi Rivière geçen gün, Freud'un cinsel gelişimle ilgili kısa kitabından söz ederken.[11] Canına yandığım!

Corydon'u yayımlamanın tam zamanı.

8 Şubat

Söz verdiğim üzere Dostoyevski konulu altı dersi hazırladım. Élisabeth yanımdan ayrılalı beri çok iyi çalıştım. Ama üç gündür, soğuktan büzüldüm kaldım. Çok iyiydim; hatta hiç olmadığım kadar iyi belki. Derken, dün, birdenbire baş dönmeleri yine başladı. Gece de oldu. Sabah kafamı hiç toplayamıyordum.

11 Gide André Lang'a yazdığı 26 Aralık 1921 tarihli mektubunda şöyle der: "Freud'un adını ilk kez geçen ilkbahar duydum. Onu özgün metinden ele alabilecek kadar rahat Almanca okuyamıyorum, düşüncesiyle yalnızca *La Revue de Genève*'de çıkan makaleleri sayesinde tanışabildim. Çevirisini dört gözle beklediğim ve hiçbir psikoloğun görmezlikten gelemeyeceği kalın kitabını [*Psikanalize Giriş*] okumayı daha bitirmedim" (*R.H.L.F.*, Ocak-Şubat 1977, s. 53-54). Öte yandan, Gide Freud'un İngilizce çevirmeni James Strachey'nin kız kardeşi Dorothy Bussy'ye yazdığı, 26 Nisan tarihli mektupta Freud'un *Corydon*'un Almanca çevirisine önsöz yazmasını istediğini söyler (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 253).

10 Şubat

"İnsan önce kendini tanımaya çalışmalı" diye yazıyor Henry Bordeaux'nun[12] röportajında (*Annales*). Ne tuhaf bir öğüt! Kendini tanımakmış; sanatçının isteyebileceği en son şey bu olmalı; bunu ancak yapıtları aracılığıyla, onları üreterek yapabilir. Bu da kimi yapıtların soğukluğunu açıklıyor: Oradaki sanatçı "kendini tanıyor".

İnsanın kendini tanımayı öğrenmesinin en iyi yolu başkalarını anlamaya çalışmasıdır.

18 Şubat

Dün, Dostoyevski konulu ilk konferans. Çok alıntı yaptım; çok fazla. Düşünsel bir çekingenlik, alçakgönüllülük beni sözü olabildiğince sık Dostoyevski'ye bırakmaya itti; ayrıca söyleyecek daha fazla bir şey bulamama korkusuyla, o alıntıları birer sığınak gibi hazırlamıştım – artık bir işe yaramamaya başlamalarından sonra bile kullanmam gerekti onları. Sonuçta, kendimden oldukça hoşnutsuzum; hatta konuşmanın nasıl olabileceğini düşündükçe çok hoşnutsuz oluyorum. Ama bir sonraki için bana ders oldu.

1 Mart

Ne zaman bir süre yazmasam, unutma korkusu sarıyor içimi. Yazar hiç kendine güvensiz olur mu bu kadar? Öte yandan, bana doyurucu gelen tümce ben aramadan dışarıdan gelen ya da benliğimin derinliklerinden kendiliğinden çıkıveren tümce. Ama bu fışkırma sürekli değil, kendiliğinden ortaya çıktığı için de kuruyabileceğini düşünüyorum.

12 *La Peur de vivre*'in yazarı Henry Bordeaux 1919'da Fransız Akademisi'ne seçilmiştir. *Annales*'de çıkan röportajda, Paul Bourget'nin izinden gittiğini söyleyip: "İnsan önce kendini tanımalı" der. Bununla birlikte, röportaj şöyle biter: "M. Henry Bordeaux bir yapıtta yazarın katkılarının yanı sıra okurun bulduğu bir şeylerin olduğunu kabul ediyor. André Gide *Paludes*'ün başına şöyle yazmamış mıydı: 'Kitabımı başkalarına açıklamadan önce, başkalarının onu bana açıklamasını beklerim...' " Gide Bordeaux'nun Dostoyevski konulu ilk konferansına da koyduğu bu sözüne alaycı bir dille dönecektir (bkz. Dostoyevski, *agy*, s. 53).

Yeniden çöküş; yorgunluk ve cansızlık. Baş dönmeleri öyle sıklaştı ki kimseyle sözleşmeye cesaret edemiyorum. Geçen Cumartesi, dördüncü konferansımı verdim, sonunu getirebileceğimden emin olamayacak kadar rahatsızdım; salonun duvarları karşımda dalgalanıyordu; ama düşüncelerim daha da fazla yalpalanıyordu. Her tümceye nasıl bitireceğimi bilmeden başlıyordum; içini nasıl dolduracağımı bile bilmiyordum. Çıkışta iltifatlar yağdıranlara bakılırsa, konferansın "en iyisi" olduğunu söylemeye gerek yok.

Akşam, Lima'dan birkaç arkadaşa göstermek istedikleri eski Meksika vazolarıyla dönen D'Harcourt'ların evine gitmek için kendimi çok zorladım.[13] Geleceğime söz vermiştim, orada Valéry'lerle, Ghéon-Macquin'lerle, Lacoste'larla vb. Buluşacaktım.[14] Ben de akşam yemeğini birlikte yediğim Jean Schlumberger'yi götürdüm. Ama D'Harcourt'ların salonuna girer girmez (bir yandan da çok uzun süredir ziyaret etmeyi savsakladığım Paule Gobillard'ın kınayan bakışlarından çok rahatsız olup), kendimi öyle tedirgin hissettim ki, kimseye veda etmeden çekip gittim.

Doktor Chiron'a[15] göründüm; yaptırdığım analizin raporunu uzatınca şaşırması gururumu epey okşadı.

"Kendinizi bu kadar yorgun hissetmenizde şaşılacak bir şey yok."

> Dün akşam, Sokolnicka'nın evinde her şeye karşın kaçırmak istemediğim bir toplantı vardı.[16] (Dördüncü toplantıydı.)

13 Raoul ve Marguerite d'Harcourt'un çok önemli bir ilkel sanat koleksiyonu vardır.

14 Gide Ghéon-Macquin derken Ghéon'un kız kardeşi Marie Vangeon'la kocası Albert Macquin'den söz ediyor. "Lacoste'lar" ressam Charles Lacoste'la eşidir.

15 Homeopat Doktor Chiron hem Gide'in hem Martin du Gard'ın hekimidir.

16 Eugenia Sokolnicka (1884-1934), Fransa'ya yerleşmiş Polonyalı bir psikanalisttir. Evinde, genelde Gide'in saydığı kişilerin dışında Jacques Rivière, Gaston Gallimard, Jean Schlumberger'nin de katıldığı haftalık toplantılar düzenler. Jean Delay'nin tanıklığına göre, Gide Madam Sokolnicka'yla analize başlamış, ama altıncı seansta bırakmıştır (*La Jeunesse [...]*, I. cilt,

Jacqueline Fontaine ve Madam Dubois-Roger, Madam Huin, Berthe Lemarié, bir de tanımadığım bir hanım oradaydı. Roger Martin du Gard, Gabory, Du Bos ve Allard[17] (o çok geç geldi). Madam Sokolnicka'nın konuşmasının ilk bölümü son derece can sıkıcıydı, kısacası pek ilginç değildi. Yorgunluktan ölüyor, karşımda Madam Dubois-Roger'nin de gözünden uyku aktığını görüyordum. Ama af dileyip, kibarca kaçmanın yolunu aradığım sırada, Madam Sokolnicka ayrıntılara girmeye başladı (Freud tarzı bir analizi anlatıyordu), söyledikleri öyle açık saçık ve acayipti ki, hepimiz ne yapacağımızı şaşırıp kahkahadan kırıldık. Aslında Sokolnicka'nın hastası (on iki yaşındaki bir oğlan) uçurtmasını ancak edep yerine dokunması koşuluyla kendisine vereceğini söyleyen küçük bir kızdan kaçtığında iyi dayanmıştık. Ama küçük oğlan düşünde Sokolnicka'nın salonunda çırılçıplak bir grup insanın cinsel organlarının çok kıllı olsa da çocuklarınki gibi olduğunu, bir tek bir adamın ansızın "sertleştiğini" görünce – göz ucuyla Gabory'nin kendini tutamadığını gördüm, benim de zembereğim boşaldı.

"Mösyö Gide, neden gülüyorsunuz?" diye bağırdı Sokolnicka.

Söylediklerinin gülünesi şeyler olduğunu kabul etmiyordu; bunun uygunsuz olduğunu kabul etmiyordu. Baştaki aşırı ağırbaşlılığı kesinlikle etkileyiciydi; ama çok geçmeden, bastırılmaya çalışıldığı ölçüde büyük bir kahkaha tufanı koptu. Hepimiz kahramanca görgülü davranmaya çabalamıştık; boşuna. Akşam bir krizle sona erdi.

s. 218). Madam Sokolnicka konusunda bkz. Édouard Pichon, "Eugénie Sokolnicka", *Revue française de psychanalyse*, VII. cilt, 4. sayı, 1934 ve Pascale Duhamel, "Gide ou le Génie de Sokolnicka", *La Cause freudienne*, Eylül 1993. *Kalpazanlar*'daki Doktor Sophroniska'nın modeli olacaktır. Gide'in anlattığı toplantı 16 Mart Perşembe günü gerçekleşmiştir; Küçük Hanım da *Cahiers [...]*'de (I. cilt, s. 110) 23'ündeki toplantıyı anlatır.

17 Jacqueline Fontaine (1898-1932) Gide'in arkadaşı Arthur Fontaine'in ikinci kızıdır; Madam Hélène Dubois-Léger'nin kim olduğunu bilmiyoruz; Madam Jeanne Huin (1890-1968) Gaston Gallimard'ın ikinci eşi olacaktır; Berthe Lemarié (1872-1948) savaştan önce Gaston Gallimard'ın yazmanlığını yapmıştır; Georges Gabory (1899-1978), ozan, romancı ve denemecidir, 1924'te *André Gide* adlı bir deneme yazar (Nouvelle Revue critique Yayınları); Roger Allard (1885-1961) *La N.R.F.*'in şiir bölümüyle ilgilenir.

22 Mart

Sürekli başım dönüyor; yorgunluk. Kış geri geldi; tir tir titriyoruz. Her şeyde korkunç bir kül tadı var.

"Etkim" dedikleri şeyin ne olduğunu pek anlamıyorum. Nerede görüyorlar onu? Ben kendimi hiçbir yerde göremiyorum. Ben kendimden en farklı olanı yeğlerim, herkesi kendi yoluna, kendi sevincine itmekten başka bir şey yapmaya çalışmadım hiç.

İyi bir öğretmenin aklına taktığı şey şudur: Kendisi olmadan da yapabilmeyi öğretmek. Ama kitabımın sonunda Nathanaël'e: "Şimdi kitabımı at. Sıyrıl ondan. Beni bırak"[18] dediğim için kızıyorlar.

Üzüntü bende neredeyse her zaman yalnızca bir tür yorgunluk olmuştur. Ama itiraf edeyim ki, birkaç gündür, an geliyor, ölesiye üzgün oluyorum.

28 Mart

Geçen Cumartesi Dostoyevski konulu son konferansımı verdim. Yorgunluğumu hesaba katarak ve aklımın başımda olmamasından korkarak, neredeyse her şeyi yazmıştım.

Şimdi önümde *Le Divan*'ın özel sayısı için Valéry üstüne yazmaya söz verdiğim makale; Capri belediye başkanının zavallı Vannicola'ya uygun bir mezar taşı sunacak bir yayın için benden istediği tanıtım yazısı; *Revue de Genève*'ye yazacağım (Avrupa'nın bugünkü durumu üstüne) önemli bir makale var. Son olarak, Rivière de bu akşam Morand'ın büyüleyici kitabıyla ilgili bir bildiri yazmamı istedi.[19] Tüm bunlar beni romanımdan fena halde

18 *Dünya Nimetleri*, *agy*, s. 175. "Sunu" bölümü bu sözlerle başlar.

19 Gide "La Conception esthétique de Valéry"yi Mayıs 1922 tarihli *Le Divan*'da yayımlayacaktır. Gide Guiseppe Vannicola'yla 1909'da Roma'da tanışmıştır; onu övdüğü "Vannicola ultimo 'bohémien' d'Italia" adlı metin *La Pagina dell'Isola di Edwin Cerio*'da (Casella, Napoli, 1923) çıkar. "L'Avenir de l'Europe" *Revue de Genève*'in Ocak 1923 tarihli 6. sayısında yayımlanır (sonradan *Incidences*'a alınır). Paul Morand'ın *Ouvert la nuit*'siyle ilgili yazıyı sonunda Benjamin Crémieux yazar (*La N.R.F.*'in Mayıs 1922 tarihli sayısı).

uzaklaştırıyor. Kaldı ki, yakında provaları başlayacak *Saül*'ün sahnelenmesinden sonra onun başına geçebilirim ancak[20]; provalar boyunca, kuşkusuz, konferanslarımı Nisan ayı için tuttuğum stenografa yazdırmaktan başka bir şey yapamayacağım.

İki gündür biraz daha iyiyim. Yalnızca şen şakrak bir halde, zekânın etkinliğindeki bu sonbahar tattığım ve benim içim mutluluğun yerine geçen sevinçle çalışmak isterdim.

Bu öğleden sonra, Honegger'in *Saül* için hazırladığı müziği dinledim.[21] Çok öne çıkmasından, şeytani bölümün ölçüsüzce kabarmasından korkuyorum...

Gerçekten hayranlıktan kendimden geçerek *Othello*'yu bir kez daha bitirdim.

22 Nisan

Copeau'yla üç günlüğüne, Montigny'ye, P.-A. Laurens'ların daha önce görmediğim büyüleyici küçük evine gittim. Geri döner dönmez, *Saül* provalarına başladık.

Her gün, uyanır uyanmaz başlayan baş dönmeleri olmasa iyi olacağım. Son günlerde, iki aylığına tuttuğum, Dostoyevski konulu konferanslarımı yazdırdığım yazmanın varlığı beni sıkıştırdığı için çok çalıştım. Yola çıkmadan önce ilk iki konferansı bitirebildim. Beni çok zorluyorlar, aldığım bir sürü notun arasında kayboluyorum. Bu işi yazdan önce bitirmek istiyorum; yeniden romanımın başına oturmayı iple çekiyorum. Ama Dostoyevski üstünden, onunla ilgili olarak söyleme olanağı bulabildiğim her şeye gönülden bağlıyım, çok önem veriyorum. Bu bir eleştiri kitabının yanı sıra okumasını bilen için bir itiraf kitabı, daha doğrusu: bir inanç açıklaması olacak.

> Bu arada, ay başından beri, Villa'da konuk ettiğim Madam Théo'nun yardımıyla gazete ve dergi kesiklerini, kitaplarımla ilgili mektupları, yazmaya başladıktan sonra aldığım kutulara sınıflandırıyorum.

20 Gide'in oyunu Jacques Copeau'nun mizanseniyle ilk kez Vieux-Colombier'de, 16 Haziran 1922'de sahnelenir. Saül rolünü Copeau üstlenir.
21 Arthur Honegger *Saül*'ün sahne müziğini bestelemiştir.

Le Divan'ın özel sayısı için Valéry üstüne bir makale; Vannicola'yla ilgili kısa bir yazı yazdım – *Revue de Genève*'e Avrupa'nın durumuyla ilgili bir makale yazacağıma söz verdim – Paris'e döner dönmez, onun başına geçmem gerekecek.

25 Nisan

Valéry'nin makalemi hazırlarken baştan okuduğum mektuplarında, şu olağanüstü tümceye rastladım (sanırım 94'te yazılmış):

Üstü kapalı biçimde arkadaşlarımın yaradılışlarına aykırı davranmasını istemem *benim zor yanım.*[22]

28 Nisan

Copeau bu öğleden sonra tiyatro oyuncularının ve birkaç arkadaşın karşısında *Saül*'ü okudu. Yaşamımda daha çok acı çektiğimi anımsamıyorum. Copeau bütün oyunu iğrenç okudu; kendim okumadığım için üzüldüm. Hiçbir şey yerli yerinde, doğru dürüst değildi. Chopin kötü çalındığında nasıl oluyorsa, o da öyle okudu metni. Sonuna kadar katlanabileceğimi düşünmüyordum.

Montigny'de metnimi nasıl o kadar iyi okuyabildi? Daha doğrusu, orada o kadar iyi okumuşken, bugün nasıl bu kadar kötü okudu? Bu tonda oynayacaksa, oyunumu geri çekmem daha doğru olur...[23]

8 Mayıs

Kişi ancak özümlediği şeyi alt ediyor.

22 Valéry'nin 14 Temmuz 1894 tarihli mektubu söz konusu (bkz. *Corr. Gide-Valéry*, s. 209). Sözcüklerin altını Valéry çizmiştir.

23 Küçük Hanım'ın tanıklığına göre, Gide özellikle Copeau'nun Saül karakterini "şehvetli bir ihtiyara" dönüştürmesine katlanamaz (*Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 125).

14 Mayıs

Yiğit mide peynir altı suyunu güçsüzlere bırakmak için kaymağı alır.

OSSIA: Gürbüz kaymağı almasaydı, zayıf peynir altı suyu bulamazdı.[24]

15 Mayıs

Kâğıtları düzenlerken, kurşunkalemle yazılmış, eski bir mektup taslağı buldum – kime yazıldığını unuttuğum bir mektup... Okumak ve buraya aktarmak hoşuma gitti. (*Immoraliste*.)

(Cuverville?)

Sevgili dostum,[25]

Bugün sana yazmamın nedeni başka hiçbir işe yaramamam. Bana neler oluyor bilmiyorum, ama sürerse, yakında okumayı baştan öğrenmem gerekecek. Yoksa bitkilere baka baka... ot gibi yaşamaya mı başladım? "Bilirim" dedi Moreno[26] *(?) geçen gün: "İnsan bir sabah bir saksıda uyanır."*

Beynimdeki titreşimler alabildiğine yavaşladı. Beni kurtaran şey bundan acı çekmem. Yaşamımı buna bağlıymışçasına yoğun bir acı. Var olmaya *ihtiyacım var. Ah!* L'Immoraliste'i *yazmak bana hiç yetmiyor; hiç sevinç vermiyor bana artık; onun kendi kitabım olduğunu unuttum; kafamdan çıktı gitti. Nasıl çabaladığımı anımsıyorum; sonucu görüyorum... Nasıl olur! Hepsi bu mu!?*

Kitap Paris'te beni bekliyor; ithafnameler yazmak, onu bir günlüğüne yeniden canlandırmak için pek acele etmiyorum. Çıkalı çok olmuş gibi geliyor bana, başarısızlığının –acılığı tüyler ürpertici–, gururumun ustalıkla yol açtığı başarısızlığın dibini çoktan bulmuşum gibi.

24 "Ossia" İtalyanca kökenli (*o sia*) bir müzik terimidir. "Ya da" anlamına gelir, zor bir bölümün yerine çalınabilecek farklı bir parçaya işaret eder.
25 *L'Immoraliste*'in (*Ayrı Yol*) yayımlandığı 1902 yılından kalma bu mektubun kime yazıldığını bilmiyoruz.
26 Büyük olasılıkla Marguerite Moreno.

Peki sonra... ya sonra? Hiçbir şey yazmamış gibiyim. Şimdiye dek hiçbir şey yazmamış biri gibi olmak isterdim. "Elde ettiğim şey" yardımcı olmuyor, beni rahatsız ediyor:

İsterdim ki... ah! ne isterdim?.. Başka bir şey!! Başka bir şey!! Artık ne okuyacağımı bilmiyorum. Artık okumayı bilmiyorum.

Yeni yapıtın içimde benim haberim olmadan hazırlandığını düşünmeye çalışıyorum. Bu durumu başka kitaplardan önce de yaşadım – ama bu kadar şiddetlisini hiç tatmamıştım. Bu arada aylaklık ediyorum; sıkıntılar; kaygılar; boşluğun yorucu kucaklayışı, adamı bitkin düşüren bir ihtiras... En ağır iş beni daha az yorardı. Uyuyamıyorum geceleri; gün boyu bromür içmişçesine aptal aptal, bir daha hiçbir şey yazmayacakmışım gibi bir şey yapmadan uyukluyorum.

....

5 Haziran

Konferanslarımın metinlerini gözden geçirmeyi güçbela bitirdim. Blake çevirisini bitirdim. *Saül* provaları beni hâlâ Paris'te tutuyor. Dinlenmeye çok ihtiyacım var; baş dönmeleri neredeyse aralıksız sürüyor; kaçmayı çok arzuluyorum.

Geçen akşam Ghéon'un oyununun prömiyerine gittim: *Le Débat de Nicolagie et de sainte Anne.*[27]

Ghéon bana göre "Tanrı'nın sarhoş kölesi"[28] rolünü oynuyor.

8 Haziran

Eski bir defterden kopyalıyorum:

"Neden çoktanrıcı mitolojisini benimsiyorum da Hıristiyan mitolojisinden tiksiniyorum? – Çünkü çoktanrıcı mitolojisi çoktanrıcı düşünceyi aydınlatıyor, oysa Hıristiyan mitolojisi İsa'nın tanrısal düşüncesini gölgeliyor."

27 Gide hata yapıyor, söz konusu olan *Le Débat de Nicolazic entre sainte Anne et le recteur*'dür. Metni 15 Nisan 1922 tarihli *La Revue hebdomadaire*'in ekinde yayımlanmıştır.

28 Bu ifadeyi Flaubert kullanır (bkz. *Correspondance*, haz. Jean Bruneau, Bibl. de la Pléiade, III. cilt, s. 269).

11 Temmuz, Pazartesi, Hyères

Dün Martin du Gard'ların yanında on iki gün geçirdiğim Porquerolles'den ayrıldım.[29]

Adadan birlikte yola çıktık ve Hyères'den biraz önce, trenle Toulon'a gidecekleri istasyonda ayrıldık.

Deniz yolculuğunu çok hareketli kılan rüzgâr akşama doğru tamamıyla dindi... (Tanrım! Olur da bir daha okursam, bu tümce beni çok öfkelendirecek!) Şimdi kafam sürekli *Hamlet* çevirisinde,[30] başımı sözcüklerden kaldıramıyorum. Zihin sürekli geri geri gidip çekilirken nasıl hız alabilir? – Bu çeviri yeter; niye buraya iyi yazmaya ihtiyacım olsun? En çok bununla mücadele etmeliyim. Belli bir uyum gereksinimi, bir denge düşkünlüğü biçemime boyun eğdiriyor. Daha az cila, daha çok kırık, daha çok vurgu istiyorum.

Dün, akşam yemeğinden sonra, ay tam olarak otelin (otel deniz kıyısında) karşısından, öyle dolgun, öyle büyük, öyle sarı bir halde yükseldi ki, önce bu o mu, gerçekten o mu diye düşünürdünüz... Ama başka ne olacak? Güneş daha yeni batmıştı; renkler daha zayıflamamıştı; şimdi iyice düzleşen deniz maviliğini gökyüzündeki kızılımsı yansımalarla karıştırıp, kimyasalmış ya da bitkiselmiş gibi görünen anlatılmaz bir yeşillik yaratıyordu. Ay da günbatımının yaldızlanışına katılıyordu sanki; parıltıları aşırı ışıklı havaya daha yayılmıyordu; renkli

29 Bu süreci Roger Martin du Gard *Journal*'inden bir parçada anlatır (*Notes sur André Gide, 1913-1915* [bkz. *Œuvres complètes*. Bibl. de la Pléiade, II. cilt, s. 1379-1381]). Gide o sıra bir haftayı Hyères'de, bir otelde tek başına geçirip, Georges Pitoëf'in Nisan ayında kendisinden istediği *Hamlet* çevirisi üstünde çalışır (bkz. Jean-Claude, *André Gide et le théâtre*, Gallimard, 1992, I. cilt, s. 114-117).

30 Bkz. bir önceki not. Gide Shakespeare'in oyununun yalnızca *Échanges*'da (1. sayı, Aralık 1929) yayımlayacağı ilk perdesini çevirecektir. Sonra, 4 Mayıs 1942'de, Marsilya'da Jean-Louis Barrault'yla karşılaşmasının ardından, çeviriye dönüp, 30 Ağustos'ta da bitirecektir. İlk baskının tarihi 1944'tür; başında bir *Lettre-préface*'la, New York'ta, Jacques Schiffron Yayınları'ndan çıkar. Metin sonradan *Théâtre complet*'nin VII. cildine de alınır (Ides et Calendes, Neuchâtel ve Paris, 1949). Oyun ilk kez 17 Ekim 1946'da Jean-Louis Barrault'nun mizanseniyle Marigny Tiyatrosu'nda sahnelenir (bkz. Jean Claude, "Gide, traducteur d'*Hamlet*: histoire d'une traduction", *Gide et l'Angleterre*'de, Birkbeck College, 1986).

ama ışıksız kocaman bir nesneyi andırıyor, yeşim rengi denize yalnızca dalgaların üstünden yürüyen bir Kurtarıcı için açılmış dar bir yola serili bir halı gibi belli belirsiz pullar döküyordu. Denizi ancak çok daha sonra, parlaklığını bir tek aşırı soluklaşmasına borçluymuşçasına, aydınlandıkça rengini kaybettiği için bu kez altın değil, gümüş rengi, upuzun, ışıltılı yansımasını üstüne sererek ele geçirdi... Yeter!

Saat 11

Bugün daha şimdiden iki kez suya girdim; ikincisinde çıplaktım, arkasından kumun üstünde uzun uzun güneşlendim.

12 Temmuz

Şimdi yazmak istediğim şey *Les Nouvelles Nourritures.*[31] Onları ancak istemsizce iyi yazabilirim. Önceden üstünde olabildiğince az düşünmeli.

Kumulun engebeli kıldığı kumsal boyunca uzanan, sakızağaçlarının, süpürgeotlarının ve kocayemişlerin baltalığı oluşturduğu bu çam ormanı büyüleyici olabilirmiş. Orada kimseye rastlamadım; ama herhangi bir tanrı da kalmamıştı, insanın izleriyle değersizleşmiş, büyüsünü yitirmiş, kirlenmişti. Her yer eski teneke kutularla, bez parçalarıyla, yumurta kabuklarıyla, adsız artıklarla, yağlı kâğıtlarla, dışkılarla, tuvalet kâğıtlarıyla, cam kırıklarıyla kaplıydı. Bencilliğin, patavatsızlığın ve pisboğazlığın görüntüsü her yeri kaplamıştı.

12 Temmuz

Pesquier'ye,[32] kendisini ziyaret edeceğime söz verdiğim zavallı ihtiyarı görmeye gittim. Seksen altı yaşında. Onunla yaşayan

31 *Les Nouvelles nourritures* (*Yeni Nimetler*) 1935'te Gallimard Yayınları'ndan çıkacaktır.

32 Ağustos 1921'de Élisabeth Van Rysselberghe'le Hyères'de kalan Gide o sırada bu küçük köye vurulur.

ve başta karısı sandığım kız kardeşi ile yetmiş beş. Yirmi yıldır Pesquier'de yaşıyor. Her yeri gezdikten, dünyayı birkaç kez dolaştıktan sonra yolu buraya varmış. İlk geldiğinde Pesquier'nin nasıl bir yer olduğunu anlatıyor: birkaç kulübe, hayranlık uyandıran mantarmeşeleri (geriye tek bir tane kalmış), bir sürü buzçiçeği, onlara "cadı" diyor.

Dönerken, kıyının yakınlarında, kumların arasında, kısa saplı, yeşilimsi beyaz, koskocaman, olağanüstü bir zambak gördüm, bu yörede gördüğüm en tuhaf çiçeklerden biriydi.[33] Kumsalda, küçük altın sarısı-kahverengi kaplanböcekler.

13 Temmuz

Sudaki çocuğa soruyorsunuz: "Su nasıl bu sabah?" Yanıt veriyor: "Dünkünün tıpkısı".

Böylesi ona kesinlikle: "Dünkü gibi" demekten daha doyurucu geliyor, daha açık seçik ve hoş olduğunu düşünüyor.

14 Temmuz

Bu sabah, *Hamlet*'in ilk perdesini çevirmeyi bitirdim ve daha fazla ilerlemekten vazgeçtim. Şu birkaç sayfaya günde dört altı saatlik çalışmayla üç hafta harcadım. Sonuç bana doyurucu gelmiyor. Güçlüklerin altından asla tam olarak kalkamıyorum, güzel bir Fransızcayla yazabilmek için Shakespeare'den çok uzaklaşmak gerekiyor. (Bence bu *Hamlet*'e özgü bir şey, *Antoine*'ın metni çok daha az çetrefilliydi, onu takip etmek daha kolaydı. *Hamlet*'in konusu daha ilginç, daha zengin, daha incelikli olsa da ve şimdi bize daha etkileyici gelse de *Othello* boyunca beni sarsan o coşkulu kendimden geçişleri bir an için olsun yaşamadım.) Schwob'un çevirisi doğruluğu gözettiği için karışık, yer yer neredeyse anlaşılmaz, biçimsiz, dizemsiz, neredeyse dayanılmaz. Sarah Bernhardt'dan dinledikleri metin gerçekten bu mu?[34]

33 Gide'in notu: "Hiç kuşkusuz Moréas'ın sözünü ettiği zambak: '*Bir denizin kıyısında doğdum...*' vb." Bu dize Moréas'ın *Le Pèlerin passionné* adlı derlemesindeki "Le Bocage"dan alınmıştır.

34 Sarah Bernhardt Haziran 1899'da Marcel Schwob'un çevirisinden Hamlet rolünü yorumlamıştır. Çeviri aynı yıl ortak imzayla (Eugène Morand'la

Hiç değişiklik, makaslama yapmadılar mı? Oyuncular nasıl da sıkıntı çekmiştir! Shakespeare'in kimi tümceleri yerden göğe kadar oyunlu; aşırı süslemelerle dolu... güzelliğini bir İngiliz'in bana anlatmasını isterdim. Ne bir yinelemeyi ne bir çapraşıklığı gözden çıkarmak isteyen Schwob'unkilerin karşısında: İngilizcesi çok güzel olmalı diye düşünüyor insan. Ama *Hamlet* artık kutsal bir metindir, ona gözümüz kapalı hayran oluruz.

15 Temmuz

Bu benim zihnimin kusuru mu acaba? Yazınsal bir güçlük konusunda yapılan açıklamalar bana binde bir iyi görünüyor – ya da en azından daha iyisini önerebileceğimi düşünüyorum. Sözgelimi, Thibaudet Jarry'yle ilgili aslında çok ilginç makalesinde, Übü karakterini Flaubert'in Garçon'uyla[35] bir tutup, Garçon'un kökenini Normandiyalı kentsoylunun adını bilmediği kişilere tumturaklı ve aptalca bir ifadeyle: "Nasılsın bakalım *mon garçon*?" deyişine dayandırmak istiyor. Thibaudet bunu desteklemek için, Flaubert'in çocukluğunda birtakım budalaların kendisine böyle seslenmesine katlanmış olması gerektiğini ileri süren, adını bilmediğim bir meslektaşının mektubunu alıntılıyor.[36] Bence akıl işi değil.

Ben her zaman Flaubert'in karakterini: "*mener la vie de garçon*"[37] ifadesinden hareketle yarattığını düşündüm, hâlâ da öyle düşünüyorum. Küçük Gustave ile arkadaşı Ernest Chevalier'ye bu ifade ve benzerleri etkileyici gelmiş olmalı: "*un vieux garçon*" – "*garçonnière*."[38] Bu "bekâr hayatı"nın ne olabileceğini merak etmiş, içerdiği anıştırmaları kafaya takmış ve hiç kuşkusuz tanıdıkları (ya da en azından anne babalarının tanıdığı), Paris'te o gizemli "bekâr hayatı"nı sürdüğünü bildik-

birlikte) Charpentier et Fasquelle'den çıkar, Gide de 15 Şubat 1900 tarihli *La Revue blanche*'ta onunla ilgili bir inceleme yayımlar ama metin *Prétextes*'e alınmaz (*B.A.A.G.*, 31. sayı, Haziran 1976, s. 10-11).

35 Garçon "erkek çocuk, oğlan, delikanlı, bekâr" anlamlarına gelir. Burada bağlam gereği Fransızcasını kullandık (ç. n.).

36 Thibaudet'nin *La N.R.F.*'in Temmuz sayısında yayımlanan "L'Affaire Ubu" adlı makalesi söz konusu.

37 Bekâr hayatı sürmek (ç. n.).

38 "İhtiyar delikanlı" ve "bekâr evi, garsoniyer" (ç. n.).

leri birtakım "delikanlı"lardan esinlenip, gerçekten de Rennes'li liselilerin Jarry'yle birlikte Ébé Baba'ya yaptığı gibi gerçekdışı bir şey yaratmış olmalılar.[39]

Ayrıca *Hamlet*'in önsözünde (Schwob, s. XIX) Hamlet'in hayalete yaptığı bayağı şakaların açıklamasını okudum: *true-penny old mole.*[40] Taine'e göre: "Bir çocuğun karanlıkta korkmamak için şarkı söylediği gibi şaka yapar."[41] Öncelikle Hamlet'in bu şakaları karşılaşmanın başında yapmaya kalkışmadığını belirtmek gerekiyor. Hayaletle özel konuşma çoktan gerçekleşmiş, Hamlet hayaletin yanında *yalnızken* böyle bir şeye kalkışmamıştır. Tam tersine, aşırı ciddidir, tıpkı hayalet gibi. Bu yavan şakaları yapmaya ancak sonradan, sırrı öğrendikten, öteki öğrencilerin yanına döndükten sonra yeltenir. Onların karşısında buna cesaret eder; onların karşısında yiğitlik taslamak ister; o şakalar onlara yöneliktir ve zaten oynanmaya hazırlanan güldürünün parçasıdır; o takınmak istediği (*put on*) *antic disposition*'ın[42] ilk denemeleridir bunlar.

39 Bu ifadeye Flaubert'in Ernest Chevalier'ye yazdığı, 24 Mart 1837 tarihli mektupta rastlanır (*Correspondance*, haz. Jean Bruneau, Bibl. de la Pléiade, III. cilt, s. 23). Jean Bruneau'ya göre: "'*Garçon*'u Flaubert arkadaşlarıyla yaratmıştır. Hem Louis-Philippe yandaşı kentsoyluyu hem de kentsoylularla alay eden *şakacıyı* simgeler" (*agy*, s. 23, 2. not). Bununla birlikte, Goncourt'lar *Journal*'lerinde Flaubert'in bu karakteri nasıl açıkladığını anlatırlar. Özellikle şöyle der: "Maddecilik ve romantizm şakasını, Holbach'ın felsefesinin karikatürünü simgeliyordu" (*Journal*, "Bouquins" dizisi, Robert Laffont, 1989, I. cilt, s. 551). Jarry'nin 1888-1891'de Rennes Lisesi'ndeki fizik öğretmeninin adı M. Hébert'dir, ona Heb, Eb, Ébé, Ébon, Ébance, Ébouille Baba vb. derler. Jarry bu öğretmenden hareketle Übü Baba'yı yaratır. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında "Übü Baba" yazıyordu; el yazmasına bakarak düzelttik.

40 Örneğin Bülent Bozkurt *truepenny*'yi Türkçeye "saf altın", *old mole*'u ise "koca köstebek" diye çevirmiştir (Remzi Kitabevi, 2007, s. 75-76). *Truepenny* mecazi anlamda "güvenilir dost", *old mole* da "yaşlı köstebek" demektir (ç. n.).

41 Schwob Taine'in *L'Histoire de la littérature anglaise*'ini açımlar (*La Tragique histoire d'Hamlet, prince du Danemark*, çev. Eugène Morand ve Marcel Schwob, Librairie Charpentier et Fasquelle, 1900, s. XIX). Bkz. Gide'in Temmuz 1899 tarihli *L'Ermitage*'da çıkan eleştirisi. Orada Sarah Bernhardt'ın Hamlet yorumu karşısında "sıkıntıdan patladığını" söyler.

42 I. perdenin V. sahnesinin sonunda, Hamlet babasının hayaletiyle karşılaştıktan sonra, Horatio ile Marcellus'a "*to put an antic disposition on*"a ("Olmadık tavırlara" girmesine [*Hamlet*, *agy*]) tanık olsalar da, bir şey bildiklerini belli etmemelerini söyler.

"Meslek yaşamım" boyunca yalnızca fiyaskolarla karşılaştım; hatta fiyaskonun büyüklüğü yapıtın ve özgünlüğünün önemiyle orantılı oldu, öyle ki en kötülerini *Paludes*'de, *Nourritures*'de ve *Caves*'da yaşadım. Oysa tüm kitaplarım arasında en yoğun, en sıcak, en ince övgüleri alan kitap (belki en başarısız olmasa da) yapıtımın en çok dışında kalan, beni en az ilgilendiren (sözcüğü en ince anlamıyla kullanıyorum) ve sonucta, yok olup gitmesine en kolay katlanacağım kitap. Dolayısıyla, eleştirmenlerin *Saül*'ü bu kadar soğuk karşılamasına nasıl şaşırabilirim?[43] Onda yalnızca tumturaklı sözler görüyorlar, *Nourritures*'ümde de yalnızca bir belagat gördükleri gibi. Bir hıçkırığı ancak sesi sizinki gibiyse mi tanıyabiliyorsunuz?

22 Temmuz, Cumartesi, La Bastide[44]

Bence, kitaplarımın her biri yeni bir içsel durumun ürünü değil de tam tersine o durumun nedeni, kitabı doğru dürüst hazırlayabilmek için korumam gereken ruh ve zihin halini başlangıçta yaratan şeydi. Bunu daha basit bir şekilde dile getirmek istiyorum: Kitap tasarlandığı anda beni dilediği gibi kullanıyor, varlığımın özüne kadar içimdeki her şey onun için uyumlu hale geliyor. O yapıta uygun düşecek olandan başka kişiliğim kalmıyor – nesnel mi? öznel mi? Bu sözcükler burada anlamlarını tamamıyla yitiriyorlar; çünkü betimlemeyi kendime bakarak yaptığım oluyorsa da (kimi zaman doğru bir betimlemenin başka türlü yapılamayacağını düşünüyorum), önce portresini çizmek istediğim kişiye dönüşmekle başlıyorum işe.

Madam Théo ve Élisabeth Van Rysselberghe'le *Ring and the Book*'un (Pompilia[45]) VII. kitabını yüksek sesle yeniden okudum. Daha büyük bir özveri olamaz.

43 *Saül*'e yönelik eleştirilerin hepsi oldukça kötü niyetlidir. Bununla birlikte bkz. François Mauriac'ın 24 Haziran tarihli *La Revue hebdomadaire*'deki makalesi (sonradan *Correspondance Gide-Mauriac 1912-1950*'a da alınmıştır, yay. haz. ve sunan Jacqueline Morton, Cahiers André Gide, II, Gallimard, 1971, s. 124-126).

44 Gide Hyères'deki yalnızlığından sıkılıp, La Bastide'e (Brignoles), Élisabeth Van Rysselberghe ile Küçük Hanım'ın yanına gider (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 136).

45 Robert Browning'in yapıtı (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 140).

26 Temmuz

Browning'in şiirinin parçasını bitirdikten sonra, daha akıcı bir şey okumak istediğimizden, Hardy'nin *A Laodicean*'ına başladık.[46] Böylesine vasat bir kitapta ne bulunabilir ki?

27 Temmuz

Beni yazmaya iten birçok neden var ve bence, en önemlileri en gizli nedenler. Belki özellikle şu: Bir şeyi ölümden korumak – bu nedenle, yazılarımda tüm nitelikler arasından zamandan en az etkilenenleri, dolayısıyla tüm gelip geçici heveslerden yakasını kurtaranları arıyorum.

Yapmacık görünmek için, içten olmaya çalışmak yeter.

Kişi neredeyse her zaman büyüklenerek sınırlarını açığa vurur – onları aşmaya çalışarak...

30 Temmuz, La Bastide

Madam Théo bu sabah *breakfast*'ta[47] bir düşünü anlattı:

Hepimiz Charlie Du Bos'nun evine çağrılmışız. Tanımadığı, mavi elbiseli bir kadının bir sedirde sigara içtiği ilk odaya girmiş. Toplantı yan odadaymış. Charlie konuklara seslenmiş.

"Dostumuz Gide'in bize özel bir haberi var."

Madam Théo anında çok kaygılanmış: Söyleyebileceğim, onun bilmediği bir şey olabilir miymiş? – Ben de oradaymışım, odanın ortasına doğru yürüyüp, bir pufa oturmuşum; herkes ağzımın içine bakıyormuş; ama konuşmak yerine, başımı ellerimin arasına almışım. Bekleyiş uzamış, katlanılmaz bir hale bürünmüş; en sonunda, Marc sabırsızlanıp bağırmış:

"Konuşsana yahu; söylemek o kadar da zor değil sonuçta."

Bunun üstüne, kafamı kaldırıp başlamışım:

"Annemin Rouean'da öldürüldüğü bir sır değil. O zamanki gazeteler o iğrenç suçtan çok söz etmişti."

46 Bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 140.
47 Kahvaltı (ç. n.).

O anda Madam de Villeparisis (bkz. Proust) bağırıp sözümü kesmiş:

"Evet, evet, evet. Çok iyi anımsıyorum. Gençtim o zamanlar. Onu böyle gösteren bir fotoğraf vardı"; kolunu uzatıp, bıçaklanmış gibi sedire yarı yarıya uzanmış.

Ben bir an sabırsızlanmış gibi görünmüş, sonra sürdürmüşüm:

"O zaman konuşmak istemedim, ama size şimdi söyleyebilirim: İçime doğmuştu, böyle olacağını biliyordum..."

Büyük bir sessizlik olmuş, sonunda: "Neyse işte söylüyorum: X. şimdi... Her şey yeniden başlıyor."

Herkes hâlâ ağzımın içine bakıyormuş. Ayağa kalkıp: "Hepsi bu" demişim.

4 Ağustos, Carry-le-Rouet

Alibert'i görmeye gittiğim Avignon'dan döndüm[48] – giderken Alibert'e birkaç sayfasını çevirdiğim Walter Pater (Yunan incelemeleri) okuması başımı döndürmüştü.[49]

Dostoyevski'den sonra, buralara dönmek iyi geldi...

Çekti yurduma...[50]

Brignoles'de Bunin'le İskitlerin arasında yaşadım. *Village*'ı hayranlık uyandırıyor. Yüksek sesle Bernard Show'un *The Devil's Disciple*'ını okudum bayıla bayıla. Epeyce *english poetry*.[51]

Jules Romains'in *Lucienne*'ini ellinci sayfaya kadar okuyabil-

48 Alibert'le buluşmaları konusunda bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 255-256. Gide Carry-le-Rouet'deki *Hôtel du Château*'da kalır.

49 Aynı gün Alibert'e yazdığı mektuba bakılırsa, *Greek Studies, a Series of Essays* (1895) söz konusudur (bkz. *Corr. Gide-Alibert*, s. 256-257).

50 Gide'in notu: "Bkz. Edgar Poe'nun *Stances à Hélène*'i, Mallarmé çevirisi. Metin elimin altında değil; kuşkusuz arayıp, alıntıyı tamamlamalı (dipnotta)." Gide daha önce 1914'te, Türkiye'den dönüşte de bu dizeyi anmıştır: "Yunanistan'ın görkemini çekti yurduma."

51 İvan Bunin'in *Köy*'ünün Fransızca çevirisi *Le Village* 1921'de Paris'te Rousskaïa-Zemlia'dan çıkar. Gide, Dorothy Bussy'ye yazdığı mektuba bakılırsa, ayrıca Browning ve Keats okumaktadır (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 361).

dim.[52] Bu kitapta istemsiz hiçbir şey yok; kadın kahramanın her tümcesini bir modernlik kaygısı dayatıyor.

Tutkulu bir kaygıyla kendi düşüncemi tetikleyen ya da anımsatan şeyi başkasında aramamın; Almanya'yla ilgili makalemde görüşümü Thibaudet ve Curtius alıntılarıyla desteklememin; son olarak Blake'i çevirip, kendi etiğimi Dostoyevski'ninkine sığınarak sunmamın nedeni yanılma korkusu değil, sempati gereksinimi.[53] Düşüncelerimi kendilerinde bulduğum kişiler orada olmasaydı, bunun düşüncelerime çok engel olacağını sanmıyorum – ama belki ifadeleri farklı olurdu. Başkalarının iyi dile getirdiği şeye dönmeye gerek yoktur. – Bu *etki* suçlaması kadar saçma bir şey olamaz (kimi eleştirmenler ne zaman bir benzerlik görseler buna son derece eğilimliler). – Oysa yalnızca sonradan başkasında gördüğüm için *söylemediğim* o kadar çok şey var ki! Nietzsche'nin üstümdeki etkisi mi?.. Onu keşfettiğimde *L'Immoraliste*'i yazıyordum. Onun bana ne kadar engel olduğunu kim söyleyebilir?.. *Yinelemekten* hoşlanmadığım şeylerin kitabımı nasıl yoksullaştırdığını...[54]

La Bastide'de *Candide*'den birkaç sayfa okudum yine. Tümcenin basitliğine şaşırmamın, hayran olabilmemin altında yalnızca işin içine karışan ilişkilerin karmaşıklığı yatıyor. Basit şeyleri basitçe söylemek güç değil. Voltaire işe düşüncesini basitleştirmekle başlıyor; bunu büyük bir koza dönüştürüyor.

5 Ağustos

O çeviri çalışması (*Hamlet* çevirisi) ne kadar usandırıcı olursa olsun, şu an onu özlüyorum. İşsiz güçsüz zihnim hüzne kayıyor, onu uçurumun kıyısında tutmaya çalışmama karşın...

52 Jules Romains'in *Lucienne*'i 1922'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkmıştır.
53 Gide'in andığı, Almanya'yla ilgili makalenin adı "La Question des rapports intellectuels entre la France et l'Allemagne"dır ve Şubat 1922 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanmıştır. Albert Thibaudet (1874-1936) felsefe öğretmenidir, onun *La Phalange*'daki Mallarmé'yle ilgili makaleleri Gide'in ilgisini çekmiştir. Gide ayrıca yeni yaptığı *Mariage du ciel et de l'enfer* (*Cennet ile Cehennemin Evliliği*) çevirisine ve Dostoyevski konulu konferanslarına değiniyor.
54 Aslında Gide Nietzsche'yi 1896'dan beri bilir.

Onu dört gözle bekliyorum: Cuverville'de yalnız olduğunu bilseydim, Pontigny'ye gitmeden önceki bu öldürücü haftayı orada geçirirdim.[55]

Özgürlük beni her zaman dehşete düşürdü (ya da korkuttu), tanrılar da bana neredeyse her canlının arzulayabileceği kadar büyük bir özgürlük verdiği için, onu her zaman sınırlamaya, tehlikeye atmaya, azaltmaya çalıştım. En çok isteyerek yaptığım şeyleri sempati belirliyor; yalnızken, çalışmaya gömülmediğim anlarda, üzüntü beni ele geçiriyor.

7 Ağustos, Carry-le-Rouet

Okuyacak bir şey yok hiç; korkunç bir sıkıntı. Bu sabah Marsilya'ya gidip, Gebhart'ın bir kitabını, bir XVI. yüzyıl ozanları seçkisi ve Galsworthy'nin *Patrician*'ını aldım.[56]
Ondan bir mektup geldi. Bir zamanlar taktığı altın kolyeyle küçük zümrüt haçı vaftiz evladı Sabine Schlumberger'ye verdiğini söyleyen basit mi basit kısa tümce yüreğime bir bıçak gibi saplandı. Alissa'ya verdiğim o haçı başkasının taktığını düşünmeye dayanamıyorum...[57] Ne yazacağım ona? Artık onu sevdiğime inanmıyor, yüreğimden geçenleri bilmek istemiyor. Benden daha da uzaklaşmak için, umursamadığıma inanmaya ihtiyaç duyuyor. Onu daha önce hiç bundan fazla sevdim mi bilmiyorum ve ona acı çektirdiğim için, daha da acı çektireceğim

55 Gide Madeleine'den ve Drouin'lerin, Valentine Gilbert'le çocuklarının, Agnès Copeau'nun, Schlumberger ailesinin vb. kaldığı Cuverville'den söz ediyor. Pontigny Toplantısı 14-24 Ağustos'ta gerçekleşecektir.

56 Büyük olasılıkla Émile Gebhart'ın *L'Italie mystique*'i söz konusu. John Galsworthy'nin 1911'de Londra'da William Heinemann'dan çıkan *The Patrician*'ı.

57 Sabine Schlumberger Jean Schlumberger'nin küçük kızı, Madeleine Gide'in vaftiz evladıdır. Dorothy Bussy'nin anlattığına göre, Gide bu hareket karşısında hissettiklerini şöyle dile getirmiştir: "Bütün Sch. Ailesi yazı onunla geçirdi, dedi. Ama o kızı sevmiyorum. Kimsenin sevdiğini sanmıyorum. Aşırı namuslu geçiniyor, *kendini bir şey sanıyor*. Herkesi rahatsız ediyor, yanında konuşmaya ya da gülmeye cesaret edemiyor insan. Neyse, karımın küçük bir takısı var –zümrüt bir haç–, *Porte étroite*'ta (sesi çatallı çıkıyordu) anlatılan mücevher" (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 519, ek D).

için kendimden nefret ediyorum. Hiçbir şeye önem vermiyorum artık; kimi zaman kendimi her şeyden öyle uzak hissediyorum ki, çoktan öldüğümü, eskiden onun aracılığıyla yaşadığımı düşünüyorum.[58]

8 Ağustos

Ozan geçmişten gelen her şeyi reddederek, bağlantı ve karşılaştırma oyununu yalnızca duyuma indirger. Kurduğu ilişkiler bütünüyle duyumsal olur; bir daha Theokritos gibi bağıramaz:

Was it nectar like this that made the mighty shepherd on Anapos shore, Polyphemus, who flung the rocks upon Ulysses'ships, dance among his sheepfolds...[59]

Pater'ın Persephone incelemesinde yazıyor bu (s. 127).

13 Ağustos

Corydon'un önsözü: Ibsen'in tümcesini alıntılamalı (*Correspondance.*)[60]

Kimi zaman düşünsel bir çekingenlik olarak görülebilen şey çoğunlukla sevdiğim birini üzme korkusundan başka bir değildi. Sempatinin ne kadar çok duraklamaya, gecikmeye, suskunluğa neden olduğunu kim söyleyebilir? Zamanımızın sanatçılarının günahının çoğunlukla büyük bir sabırsızlık olduğunu düşündüğüm için bu yavaşlıklara üzülmüyorum.

58 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır. André Gide'in arşivlerinde Madeleine'in mektubunu bulamadık (Catherine Gide koleksiyonu).

59 Bu tümce Pater'ın *Greek Studies*'inden alınmıştır (Macmillan, Londra, 1885) ve aslında 129. sayfada yer alır. Parça Theokritos'un *Thalysia*'sında geçer: "Ya o Anapos'un kıyılarında oturan meşhur çobana, gemileri dağ parçalarıyla taşa tutan güçlü kuvvetli Polyphemos'a mağarasının ortasında hora teptiren nektar bunun gibi miydi?" (çev. Suat Sinanoglu, *Tercüme*, 20.-21. sayılar, 1943).

60 Gide'in notu: "Size yapacakları şeyden çok sizi yapmaktan alıkoyacakları şeyler yüzünden arkadaşlardan korkmak gerekir."

Alsecte'in tersine, sanatta zamanın "çok etkisi olduğunu"[61] ve olgunlaşmanın çoğunlukla bugün bize sunulan şeylere yarayacağını düşünüyorum. Başta bizi uğraştıran herhangi bir düşünce yarın solmaya başlayabilir. Bu nedenle uzun süre bekledim. *Corydon*'da ileri sürdüğüm, tehlikeli olabileceğini hissettiğim şeyleri çok geçmeden yadsımak zorunda kalmayacağımdan emin olmak istedim. Ama düşüncem burada yalnızca pekişti, şimdi kitabımda eleştirdiğim şey sakınganlığı ve çekingenliği. On yıl geçti; kendime daha çok güveniyorum artık. Örnekler, yeni kanıtlar, tanıklıklar, hepsi kuramlarımı güçlendirdi. Dün düşündüğüm şeyi bugün iyiden iyiye düşünüyorum ve bu kitabın uyandırabileceği öfke (elimden ne gelir?) orada söylediklerimin söylenmeye değer şeyler olduğuna inanmama engel olmayacak. Bunun nedeni düşünülen her şeyin söylenip yayımlanması gerektiğini savunmam değil; ama bence tam olarak bu söylenmeli ve buna bugün cesaret edilmeli.

Kitap bana doyurucu geldiği için değil bu dediklerim. Onu baştan yazsam, bambaşka olurdu. Ama bu haliyle baştan yazamam. Onda öncelikle eleştirdiğim şey, söylediğim gibi, çekingenliği. Kendimi en iyi kanıtları karşımdaki rakibe vermek zorunda hissetmeme neden olan sakınganlık bugün gözüme biraz korkakça bir kurnazlık gibi görünüyor; ayrıca beceriksizce, çünkü kimseyi aldatamaz, ayrıca insanları aldatmak istediğimi düşündürebilir.

Yapabilirdim vb.

Ne Almanları ağır kitaplarından ötürü eleştirin ne de bu hızlı tarzın Fransızlara özgü olduğunu düşünün.

3 Eylül, Colpach[62]

Pontigny Toplantısı – 14 Ağustos'tan 24'üne dek. Katıldığım dördüncü toplantı – en ilginçlerinden biriydi – konuşulan şeylerden çok, işin içine karışan farklı öğelerden ve beklenmedik bağ-

61 Alsecte'ın *Le Misanthrope*'taki (*İnsandan Kaçan*) ünlü sözüne gönderme: "Bakın Mösyö; zamanın bu işte hiç etkisi yoktur" (I. perde, II. sahne).

62 Gide Élisabeth Van Rysselberghe'le Lüksemburg'a, Colpach'a, arkadaşı Mayrisch'lerin evine 28 Ağustos'ta gelir, orada Küçük Hanım'la buluşur.

lantılardan ötürü. Çevremde Madam Théo, Madam Mayrisch, Madam Bussy,[63] Élisabeth, Martin du Gard, Jean Schlumberger, Marc ve Rivière'in –hatta ilk kez gelen Jaloux'nun– oluşturduğu hayranlık uyandıran bir topluluk vardı... Tabii ilgi odağı Charlie Du Bos da oradaydı; anlatılamayacak kadar hoş, yumuşakbaşlı ve tatlıdilli. Paul Desjardins de Cambridge'de çok eğlenerek okuduğum kısa tatlı bir kitabın (*Les Silences du colonel Bramble*) yazarı büyüleyici Maurois'yı[64] çağırmıştı; büyüleyici, uyanık, nazik biri – ayrıca fazlasıyla kültürlü, bunun da hiç zararı yok, aramızda birçok anlaşma zemini yarattı.

De Traz, Prezzolini, Tielrooy ve Curtius[65] – ayrı ayrı İsviçre'yi, İtalya'yı, Hollanda'yı ve Almanya'yı temsil ediyorlardı. İnsanın gözü Bennett'i, Bunin'i, Lytton Strachey'yi arıyordu – kısacası temsil edilen ülke sayısı çok azdı, gelecek yıl bu konuda daha iyi hazırlanmalıyız. Ama tipik ve daha iyi seçilmiş öğelerin bir araya getirilebileceğinden kuşkuluyum. Bunlara bir de dört dörtlük Doktor Chauveau'yu,[66] M. Raverat'yı, École Normale'a hazırlanan üç genci, Miss Strachey'yi, eşsiz bir İskoçyalı kadını, üç genç ilkokul öğretmenini vb. ekleyelim – toplamda otuz beş kişiydik.

5 Eylül, Brüksel

Colpach'ta Lytton Strachey'nin son kitabında bir araya getirilmiş kısa incelemelerden birçoğunu okudum.[67] Racine'le ilgili, bir

63 Bussy Gide'in yapıtının bir bölümünü İngilizceye çevirecektir.
64 André Maurois, gerçek adıyla Émile Herzog ayrıca Balzac'ın, Proust'un vb. yaşamöykülerini yazacaktır.
65 Robert de Traz (1884-1951) 1920'de Jacques Chenevière'le kurduğu *La Revue de Genève*'in yöneticisidir; Guiseppe Prezzolini (1882-1982) yazar ve eleştirmendir, Papini'yle *Leonardo* dergisini kurmuştur (Alain Goudet, *Giovani Papini juge d'André Gide*); Johannes Bernadus Tielrooy (1886-1953), Hollandalı bir öğretim üyesidir. Gide yanlışlıkla Tillroe yazmıştı, biz düzelttik. Ernst Robert Curtius (1886-1956) önemli bir Alman eleştirmendir.
66 Doktor Léopold Chauveu Martin du Gard'ın yakın arkadaşıdır. Bkz. Küçük Hanım'ın M. de Saint-Clair takma adıyla çizdiği portresi (*Galerie privée*, Gallimard, 1968).
67 Lytton Strachey, *Books and Characters: French and English*, Chatto and Windus, Londra, 1922. Bkz. Gide'in bu konuda Dorothy Bussy'ye söyledikleri (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 368).

İngiliz'in elinden çıktığı için dikkat çeken incelemesi bana yine de doyurucu gelmedi. Racine'in çıkış noktasını açıkça ortaya koymuyor ve ona çok hayranlık duyarken, belki tam olarak gerektiği gibi hayran olmuyor. Racine onun incelemesinde, kendisi istemese de külrengi, çekingen, sınırlı görünüyor. Yaptığı alıntılar daha iyi seçilebilir, konuya daha uygun olabilirdi. Racine'in yetkinliği ortaya konmazsa, orkestrasının seyrekliği tıpkı Mozart'ınki gibi yoksulluğu andırabilir.

Lytton'ın Shakespeare'in son oyunlarından söz etmesini yeğliyorum. Orada söylediği her şey etkili ve inandırıcı. Beddoes[68] ve Blake'ten de eşsiz bir biçimde söz ediyor.

Mérimée'nin *La Chambre bleue*'sünü ve *Viccolo di Madama Lucrezia*'sını ilgiyle ama hayranlık duymadan yeniden okudum. Biçem ve sunumla ilgili her türlü sorun en zarif şekilde çözülmüş, ama anlatısına ve tümcelerine katmak istediği öğelerin türü hiç değişmiyor, çok kolay yan yana geliyorlar. Bütün gizem hemen tükeniyor, başlangıçtaki şaşkınlık içimizde gizli bir yankı uyandırmıyor hiç.

Ama De Foe'nun[69] *Colonel Jack*'ini Élisabeth'le yüksek sesle okurken nasıl büyük bir hayranlık duyduğumu anlatamam! Yaşamın kendisi kadar güzel; yaşamı sergileyen ve içinde saklayan sanat bundan daha ölçülü, daha saydam olamaz.

10 Eylül, Colpach

Aylaklıkla, ilgisizlikle geçen iğrenç günler... Her sabah uyandığımda beynim bir önceki günden de ağır, uyuşuk oluyor. Başkalarının karşısında sevinçliymişim, eğleniyormuşum gibi rol yapmak zorunda kalıyorum – oysa her türlü gerçek sevincin yüreğimde yavaş yavaş soğuduğunu hissediyorum.

Pontigny'den beri, ne diyorum ben? sanırım Carry-le-Rouet'den beri ondan mektup almadım. Demek ki küçük zümrüt haçını Sabine'e verdiğini söylediği mektuptan beri hiç haberini alamadım. Hemen sonrasında yazdığım mektupta sitem

68 Thomas Lovell Beddoes (1803-1849) Paul Claudel'in çok sevdiği romantik bir İngiliz ozan ve oyun yazarıdır.

69 Defoe. Gide böyle yazmış (ç. n.).

etmeme mi kızdı? Bana bir daha yazmamaya mı karar verdi? Yoksa cesaret mi edemiyor?.. Beni bütünüyle terk ettiğini hissediyorum. İçimde kabarmasını sağladığı iyi, yüce gönüllü, saf duyguların hepsi sönüyor, bu tüyler ürpertici geri çekilme tüm varlığımı cehenneme sürüklüyor. Kimi zaman Llanberis'te[70] olduğu gibi, eşsiz bir sezgiyle, uzaktayken yaptığım her şeyi ya da en azından kendisini en çok incitecek şeyleri için için, neredeyse gizemli bir yolla anlamış olabileceğinden kuşkulanıyorum. Kolyesini tam da Élisabeth'in Hyères kumsalında yanıma geldiği gün armağan etmemiş miydi (16 Temmuz[71])? Ondan beri hiçbir şey olmadı. Yüreğim kapkara, gözyaşlarıyla dolu. Burada çevremdeki herkes, beni ondan uzaklaştıran, benden kopmasını[72] haklı bulan her şey bana batıyor.[73]

Bu sabah, onsuz pek değerli olmadığımı düşündükçe, yüreğimdeki erdemlerin azlığını tarttıkça, insanla Tanrı arasında arabuluculara, Protestanlığın şiddetle başkaldırdığı o aracılara gereksinim duyulmasını daha iyi anlamaya başladım. Ayrıca iblisin karmaşık oyununu, demek istediğim o ki, en soylu duyguların onun en çok kıskandığı ve Tanrı'ya karşı kullanmaya çalıştığı duygular olduğunu da daha iyi anlamaya başladım... İçimde hâlâ umut uyandırabilecek bir şeylerin kaldığından emin değilim.[74]

Hermant'ın *Confessions d'un enfant d'hier*'ini okudum.[75] Kitap iyi değil, büyük olasılıkla onun en iyi kitabı olduğunu düşündükçe gözüme daha da kötü görünüyor. Anekdota dayalı, açık ara daha iyi kotarılmış bölüm kişisellik çerçevesinden çıkmıyor,

70 Ağustos 1920'de, Marc'la Galler'e gittiği sırada.
71 Gide'in Élisabeth Van Rysselberghe'den bir kızı olacaktır: Catherine. Élisabeth ona 16 Temmuz'da gebe kalır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 145-151).
72 Elimizdeki Pléiade baskısında "*de l'arracher de moi*" (onu benden almasını, koparmasını) deniyor, oysa daha önceki baskılarda "*de s'arracher de moi*" (benden kopmasını) denmiş. Burada söz konusu olanın bir nesne (kolye) değil de Madeleine olduğunu düşündük (ç. n.).
73 Küçük Hanım'dan ve Mayrisch'lerin arkadaşı yazar Annette Kolb'dan söz ediyor... Élisabeth Colpach'tan ayrılmıştır. Bu konuda bkz. Küçük Hanım'ın orada geçirdikleri süreyle ilgili anlattıkları (*Les Cahiers de la Petite Dame*, s. 147-155).
74 Bu iki paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır.
75 Abel Hermant'ın (1862-1950) *Confessions d'un enfant d'hier*'i, Ollendorff, 1903.

pek yankı uyandırmıyor; kitabın başındaki kuramsal bölüm yavan, sıkıcı, doğru dürüst yontulmamış, arkasından gelen anlatıyla neredeyse hiç ilgisi yok.

Francis Jammes'ın *Mémoires*'ında[76] özellikle sempatiden olağanüstü yoksunluğu göze çarpıyor. Başkalarını anlamamasını kıt zekâsından çok, asıl buna bağlamak gerekiyor. Bize sunduğu kuklalar hep dışarıdan görülüyor; insanların yalnızca tiklerini yakalıyor. Öncelikle buna, özellikle buna duyarlı olmasına diyeceğim yok – ama buna bağlı kalması canı sıkıyor. Daha zeki ya da bu kadar boş olmasaydı aşmaya çalışırdı, ama sanki her türlü karşılaştırma noktasını gözünde yok ederek kendisini büyük gösteren bir tür bilgisizlikle bu anlayışsızlıktan tat alıyor. İlginçtir, kendini dine vermiş en iyi tanıdığım üç sanatçıda, Ghéon, Claudel ve Jammes'da, Katoliklik gururu yüreklendirdi yalnızca. İnanç birliği şişinmelerine yol açtı.

Cocteau'nun R. Martin du Gard'ın bana *Écrits nouveaux*'dan okuttuğu *Le Secret professionnel*'ini kitaptan okuyorum bu kez.[77] Güzel olduğunu nasıl düşünebildim? İncinen gurur yüzünü buruşturmaktan başka bir şey yapamıyor.

Gebhart'ın *Italie mystique*'ini bitirdim, *Botticelli*'ye[78] başladım, o çok daha kötü.

21 Eylül, Cuverville

Dün akşam geldim. Ev hâlâ dolu. Marcel'i gördüğüme çok sevindim, görünüşe göre o da beni gördüğüne sevindi.

İlk gün pek bir şey yapmadım. Ama kendimi toparlayıp, geciken mektupları aradan çıkarmam için aşağı yukarı bir haftanın gerektiğini biliyorum. – Blake çevirimin provalarını düzeltmeyi bitirdim.

76 Jammes'ın *Mémoires*'ı üç cilt halinde yayımlanır (Plon, 1921-1923). Bkz. Gide'in 24 Nisan 1923 tarihli "Lettre ouverte à Francis Jammes"da yazdıkları (önce 28 Nisan tarihli *Nouvelles littéraires*'de, sonra *Incidences*'ta [s. 67-68] yayımlanmıştır).

77 Gide 12 Eylül tarihli mektubunda da Martin du Gard'a Cocteau'nun 1922'de Stock'tan çıkan kitabının kendisini nasıl sinirlendirdiğini anlatır.

78 Gide aslında Émile Gebhart'ın *Florence* adlı kitabından söz ediyor (H. Laurens, 1906).

Şimdi önümde Puşkin'in *La Dame de pique*'inin gözden geçirilmesi işi var. Valery Larbaud'yla ilgili makale ve De Traz'a söz verdiğim, işin içinden nasıl çıkacağımı bilmediğim, Avrupa'nın durumuyla ilgili inceleme de duruyor.[79]

8 Ekim

Dün *Revue de Genève* için yazdığım makaleyi bitirdim. Sonunda yeniden *Les Faux-monnayeurs*'e döndüm.

10 Ekim

Ghéon'un yaptığı gibi var olan bir okur kitlesi için çalışmak ve ona tam olarak istediği ürünü vermek daha oluşmamış bir kitlenin isteklerini öngörmekten ister istemez daha kolay.

Rivière'in provalarından okuduğum romanı (*Aimée*) beni bitkin düşürüyor, üzüyor.[80] Şimdi Marivaux'yu neden o kadar sevdiğini anlıyorum.

Okumayı bitirince, az kalsın yazarken bir daha asla hikâye birleşik zamanı kullanmamaya karar verecektim.

11 Ekim

Em. Rivière'in bize Cuverville'de söylediği sözü anımsattı ("anımsattı" sözün gelişi, çünkü tamamıyla unutmuşum): "Ben herkesin canını sıkacak, kimsenin okumayacağı çok güzel şeyler yazmak için doğmuşum."

Yüksek sesle *Madame Firmiani*'yi okudum.[81]

14'ünden 23'üne dek Paris'teyim.

79 Gide Jacques Schiffrin'in çevirisinden hareketle *La Dame du pique* (*Maça Kızı*) üstünde çalışır. Çeviri ikisinin imzasıyla 1923'te Pléiade Yayınları'ndan çıkar (J. Schiffrin et Cie, Gide'in önsözüyle). Gide Larbaud'yla ilgili bir makale yayımlamayacaktır. Sözünü ettiği son makale "L'Avenir de l'Europe"tur.

80 *Aimée* 1922'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkacaktır. Gide ilk bölümleri okuduğunda kitap için bu kadar olumsuz şeyler düşünmemiştir (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 99-100).

81 *Madame Firmiani* Balzac'ın 1831'de yazdığı bir öykūdür.

24 Ekim, Cuverville

André Ruyters Çinhindi Bankası'na girdi. Çin'e gitmek zorunda olmasına üzülüyor. Çinlileri sevmiyor, çünkü dinleri yokmuş, dolayısıyla "onu aşamıyorlarmış".

25 Ekim

Bir sonraki kuşak için değil, ondan sonraki için yazıyorum.

Rastladığım bir söz: "Hepten uzaklaşsam sizin için daha iyi olurdu" (Gissing, çeviri[82]). Sondaki fiilin zamanına karşın uzaklaşma eylemi şimdiki zamanda. "Uzaklaşmam" olması gerekirdi. Tabii hepsi geçmiş zamanda da kullanılabilir: "Hepten uzaklaşsaydım sizin için daha iyi olurdu."

Rastladığım bir söz: "X.'in biçemi Flaubert'inkinden daha *kalabalık.*" Hayır; olmaz. Bir topluluk daha çok ya da daha az kalabalık olabilir, ama bir tümce, bir biçem ya *kalabalıktır* ya da değildir. Tümce öğeleri arasında *uyum* vardır. Bunun azı çoğu olmaz.

27 Ekim

Bu sabah, *Provinciales*'i[83] yeniden okumaya ara verip, Fénelon'un *Lettres spirituelles*'ine döndüm. Şu sözü not etmezsem olmayacak:

"Aşırı canlı düş gücünüzün sürekli atılganlığına engel olunmasına ihtiyacınız var: Her şey sizi eğlendiriyor, her şey aklınızı çeliyor, her şey sizi yeniden kendi doğanıza sürüklüyor"[84] (s. 160).

Gün geçmiyor ki her şeyi baştan sorgulamayayım.

82 George Gissing'in (1857-1903) *New Grub Street*'i söz konusu. Metin Fransızcaya 1902'de *La Rue des meurt-la-faim* adıyla çevrilmiştir (La Revue blanche Yayınları).

83 *Taşra Mektupları*, Pascal.

84 Bu Fénelon alıntısı CLXXI. mektupta geçer (*Lettres spirituelles*, J. Techener, 1856, II. cilt, s. 173). Bu alıntıya *Robert*'de de rastlanır (bkz. *Romans [...]*, s. 1333).

28 Ekim

Temps'daki makalenin ardından (Gautier'nin ölümünün ellinci yıl dönümü), Paul Souday'ye şöyle yazdım:

Sütunlarınızda Eugène Montfort'un bir süre önce açıkça yargılarımı değersizleştirip bana zarar verme amacıyla yarattığı o "püritenlik" suçlamasına rastladığım için şaşırdım ve itiraf edeyim, biraz üzüldüm. Gautier'nin sanatından zevk almamanın püritenlikten kaynaklandığını mı düşünüyorsunuz gerçekten; yoksa Gautier'nin sanatının yalnızca bir püritene mi sarsıcı gelebileceğini düşünüyorsunuz?[85]

Buna iki saat harcadım – ve doğal olarak, göndermedim.

Düz yol yalnızca hedefe varır.

29 Ekim

New Grub Street'i bitirdim. – İyi bir Rosny'den, örneğin *Nell Horn*'dan daha kötü sayılır.[86] Okuduğuma sevindim, okumam gerekmiyor artık.

Bir varlık çelişkileriyle ilgimizi çekip içtenliğini gösterir. Şehvet Francis Jammes'ın dindarlığına tat katar; avlanma merakı tutarsızlığıyla hayvanlara karşı duyduğu acıma duygusunu yoğunlaştırır, gururu da alçakgönüllülüğünü şişirir.

85 Paul Souday Gautier'nin ellinci ölüm yıldönümü için "Feuilleton"una şöyle yazar: "Gautier'yi kuşkusuz püritenlikten ötürü (çünkü M. Henri Massis'in şeytanca diye nitelediği *L'Immoraliste*'in [*Ayrı Yol*] yazarının püriten bir yanı da var) sevmeyen M. André Gide *Fleurs du mal*'in [*Kötülük Çiçekleri*] ithafnamesine [Théophile Gautier'ye] şaşırıyor, hatta neredeyse kızıyor" (*Le Temps*, 27 Ekim 1922). Eugène Montfort o suçlamaları 1910 yılında dile getirmiştir. Gide Nisan 1914'te Vieux-Colombier'de verdiği, Théophile Gautier konulu konferansta, ozanın müstehcenliğini değil, "yavanlığını" eleştirir (bkz. *Incidences*'ta yayımlanan "Théophile Gautier" adlı parça, s. 155).

86 *Nell Horn* J. H. Rosny'nin (Honoré ve Justin Boex'in takma adı) 1886'da E. Giraud'dan çıkan romanıdır.

Belki kötü çeviriye öfkelendiğim için (çünkü İngilizcesini okumuyordum) Gissing'in o kitabına adil davranmadım. Her şeye karşın güzel bir kitap.

31 Ekim

Bana karşı sürekli kendisini artık sevmiyormuşum gibi davranıyor; bense ona karşı beni hâlâ seviyormuş gibi davranıyorum... Bu kimi zaman korkunç bir acı veriyor.[87]

6 Kasım

Philippe Soupault ile Drieu la Rochelle'in *Revue hebdomadaire*'deki röportajı.[88] "André Gide'e döneyim" diye yazıyor Drieu la Rochelle. "İnsan olarak onu asla sevemem, ama yazara, ondaki sabra saygım var; ne yazık ki sakınganlığı kötülüğe dönüşüyor." İşte *insanlar* benim için böyle düşünüyor... İşi kötülüğe vardırasıya sakıngan... Drieu'ye epey uzun bir mektup yazdım, ama genelde yaptığım gibi göndermedim neyse ki. Makale gözüme daha iyi görünseydi, her şeye karşın gönderirdim (okumayı mektubu yazdıktan sonra bitirdim); ama hayır; benimle ilgili düşünceleri yanlış kuşkusuz, kim olduğumu hiç bilmiyor, ama en azından, bana sempati duymasının olanaksız olduğuna inanmakta kesinlikle haklı, çünkü benim de kendisine sempati duymam çok küçük bir olasılık.

Doğrusu şunu da eklemiş: "Çalışkanlığı bana örnek olduğu için ona sonsuz bir minnet duyuyorum..." vb.

Onu yola getirmek bana düşmez.

87 31 Ekim tarihli bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır. Söz konusu olan kuşkusuz Madeleine'dir.

88 Philippe Soupault ile Drieu La Rochelle'in *La Revue hebdomadaire*'de çıkan röportajları "Les Maîtres de la jeune littérature" dizisinde yer alır. Soupault Gide için şöyle yazar: "Üstümde bir etkisi var. Nasıl bir etki bu? Bilmiyorum. *Les Caves du Vatican* [*Vatikan'ın Zindanları*] dışında, kitaplarını hiç sevmiyorum" (*La Revue hebdomadaire*, XI. cilt, Kasım 1922). Drieu La Rochelle konusunda, Gide'e yazdığı başlarda ironik, sonra daha dostça ithafnamelere bakılabilir (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 432, 196. not ve *B.A.A.G.*, 23. sayı, s. 63).

8 Kasım

Herhangi bir sanatçı genelde her yolu deneyip sanatta devrim yapmak zorundaymış gibi görünen bir sanatçıdan daha yeteneksiz değildir. İnsan genelde sempati nedeniyle düşüncesinin sonunu getirmez – onlar olmaksızın daha fazla ilerlemek istemediği kişilerin kendisine yetişebileceği bir yerde, yarı yolda durur önlem olarak.

12 Kasım, Pazar (?)

Yarın Paris'e gidiyorum, orada bir hafta geçireceğim. Sonuçta, son zamanlarda epey iyi çalıştım. *Les Faux-monnayeurs*'ün yaklaşık ilk otuz sayfasını yazdım. *Corydon*'u gözden geçirip, "Önsöz"ü yazdım. Keats'in üç lirik şiirini ezberledim ("Rossignol", "Psyché", "Automne"), yeniden *Les Provinciales*'i, *La Double Méprise*'i ve yüksek sesle *La Maison Nucingen*'i, *Les Secrets de la princesse de Cadignan*'ı okudum.[89]

Hızla, ama epey büyük bir ilgiyle *Les Mystères de Paris*'yi, tümüyle ve içtenlikle benimseyerek Sainte-Beuve'ün *Port-Royal*'ini okudum, ama *Les Provinciales* okumasına eşlik etmesi için hemen üçüncü cilde geçtim.[90]

26 Kasım, Cuverville'e dönüş

Yeni bir yapıt için bir öncekinin kazandırdığı atılımdan asla yararlanmamalı.

Aynı şekilde, her yeni yapıtta yeni bir okur kitlesi kazanmalı.

30 Kasım

O andan sonra (T.'nin mektuplarını yakınca), böylece ona karşı tüm görevlerinden de kurtulmuş hissetti kendini.[91]

89 "Önsöz" *La Dame de pique* (*Maça Kızı*) çevirisinin giriş yazısıdır. Sözü edilen Keats şiirleri: "Ode to a Nightingale", "Ode to Psyche", "To Autonın". *La Double Méprise* Prosper Mérimée'nin; *La Maison Nucingen* (*Nucingen Bankası*) ve *Les Secrets de la princesse de Cadignan* ise Balzac'ın yapıtıdır.
90 Eugène Sue'nün *Les Mystères de Paris*'si (*Paris Esrarı*). *Port-Royal*'in üçüncü cildinde, VI.-XV. bölümler özellikle Pascal'i ele alır.
91 Madeleine'in mektupları yakmasından söz ediyor.

3 Aralık

J. Rivière hiç durmadan başkasında kendi gururunu okşamaya bakıyor. Olağanüstü bir benzerlik arayışı var, kendini andıranı yeğliyor. Hayranlıklarının kendini hoşnut etmeye yönelik dalkavukça bir yanı oluyor hep.

7 Aralık

Sanat Sakınganlıktır. Kişinin ne söyleyecek ne gizleyecek bir şeyi olduğunda, sakınganlığa gerek yoktur. Pısırıklar sakıngan değil, korkaktır.

15 Aralık

Üç saat piyano;
Bir saat prova düzeltme (*Si le grain ne meurt...*);
Bir saat Shakespeare (*Cymbeline*);
Bir saat Sainte-Beuve'ün *Port-Royal*'i;
– gündelik programım böyle.

Genelde mektuplar hâlâ yaklaşık iki saatimi alıyor – çoğunlukla altı saati romana ayırıyorum. – Yarım ya da bir saat alıştırma – kısacık günüm boşa harcanan zaman da eklenince bitiveriyor.

Ne kadar istesem de çalışmaya çok daha fazla zaman ayıramıyorum.

16'sı-17'si

Maurois geldi, bana Shelley için yazdıklarını okudu.[92] Kahramanını yeterince baştan yaratmamış gibi geldi bana, öte yandan Maurois'nın onunla nasıl bir ilişki kurup da bu konuyu seçtiği anlaşılmıyor. Shelley'le aynı tarafta durmuyor, örneğin Pater'ın anında yapacağı gibi[93] onun üstünden günah çıkarmıyor. Yine de çok iyi bir çalışma.

92 *Ariel ou la Vie de Shelley* 1923'te Grasset'den çıkacaktır.
93 Gide'in kısa bir süre önce *Greek Studies*'ini okuduğu Walter Pater.

Üç gündür sinirlerim öyle gergin ve duyarlı ki, uzun süre dayanabileceğimden emin değilim – çalışmamda çok daha fazla ilerleyebilmekten söz ediyorum.

"Öyle bir yer ki" diyordu Maurois, Elbeuf[94] yakınları için, yaşlı bir köylünün sözünü aktararak, "öyle bir yer ki, pencerelerde birilerini görebilmek için 'Yangın var' diye bağırmak 'İmdat!' diye bağırmaktan daha iyi".

21 Aralık

> "İşin en korkunç, en acımasız yanı hep partinizle birlikte oy vermek zorunda olmanız"; Barrès'in böyle söylediği ileri sürülüyor. Barrès Meclis'e yeni girdiğinde biri söylemişti bana, kim olduğunu unuttum – ondan beri aklımda kaldı.[95] Sık sık yinelerim – sanırım bu nedenle hiç oy vermedim.[96]

Ne zaman Hıristiyanlığa yeniden dalsam, hâlâ onun arkasından gidiyorum. Bunu belki hissediyor; ama özellikle bunu kendisini Hıristiyanlıktan koparmak için yaptığımı hissediyor.

24 Aralık

Çalışmaya ara vermek zorunda kaldım. Kafam yorgun, sinirlerim aşırı gergin.

Yolun her dönemecinde olağanüstü bir kavrayışı yansıtan açıklamalarla ve sezgilerle karşılaştığım *Port-Royal*'in üçüncü cildini okumayı sürdürdüm. Şu notu kopyalıyorum (s. 341): "... o *kapalı yüzyıllar* (antik dünyanın yıkılışından sonraki yüzyıllar) boyunca, insanın içinde özellikle ikiyüzlülük yer etti.

94 Maurois Elbeuf doğumludur.
95 Gide'in notu: "Büyük olasılıkla, onunla Paul Escudier'nin evinde yediğim öğle yemeğinde duydum bu sözü." Gide'in Eugène Rouart aracılığıyla tanıdığı Paul Escudier (1858-1931) Henry Lerolle'ün kaynatasıdır; IX. Bölge vekili olmuştur.
96 Gide'in bu tavrını yaşamı boyunca sürdürdüğünü belirtelim: sözgelimi, *Les Cahiers de la Petite Dame*'da 26 Aralık 1947 tarihli şu sözlere rastlarız: "Hayır, oy vermedim, asla oy vermem. Kamu oylamasına karşıyım" (*agy*, IV. cilt, s. 52).

XVIII. yüzyıldan büyük bir Cizvit vaizi, Papaz de Neuville, herkesin, en iyilerin bile yüreğinde taşıdığı bu ikiyüzlülük belasını yermek için şöyle demiştir: 'Hiç tanınınamayı çok tanınmaya yeğlemeyecek insan yoktur...' Papaz de Neuville'in bu fazlasıyla Hıristiyanlığa özgü sözü kadar antik duyguya aykırı bir şey olamaz, o zamanlarda generaller içtenlikle ün kazanmak için savaşıyordu, spor alanının parlak yağı çıplaklığın tek giysisiydi. – Çok modern bir akımın temsilcisi ve öncekinin kuzeni[97] başka bir ahlakçı Hıristiyanlığın düzenin içinde sabitleşmiş gibi görünen ve *herkese dokunan* bu son etkilerini, *bu* BASTIRILMIŞ *etkileri* düşünerek, şöyle diyebilmiştir: 'Hıristiyanlık tıpkı ağabeyi Budistlik gibi göreceli büyük bir iyilik, bir çöküşün ilacı olmuştur, o çöküşün içinden doğmuştur; ama onun parçası değildir. Bundan böyle geçmişin en önemli kötülüğü mü *bizi ilaçtan* –ilacın bıraktığı izlerden– *kurtaracak*?'"[98]

Bu "bastırılmış etkiler" daha o zamandan Freud'u haber vermiyor mu?

Bu parçayı Noel arifesinde kopyaladım. Günlerden Pazar.

Pazartesi, Noel

Bir ağacın çevresinde kırk çocuk; ağaç çok güzel; çocuklarsa çok çirkin. Yüzlerinin ifade etmeyi en az bildiği şey sevinç. Kaldı ki, pek eğlenmiyorlarmış gibi geldi bana. Rahatsız, hareketsiz ve sessizler, hepsi ağacın çevresinde halka olmuş duruyor; ne yapsam onların kaskatı tutumunu biraz olsun rahatlatamadım.

Çarşamba

Paris'e gidiyorum – 4'ünde ya da 5'inde Martin du Gard'ı oradan alıp getirmeyi umuyorum. Bir haftadır, hiçbir şey yolunda gitmiyor. Ben bir çağlayan balığıyım, bu aşırı durgun sularda boğuluyorum.

97 Gide'in notu: "Burada kesinlikle Sainte-Beuve kendini belli ediyor."

98 Gide *Port-Royal*'i Hachette'ten çıkan beş ciltlik baskıdan okur. Alıntıladığı parça bir dipnotta geçer. Sözcüklerin altını Gide çizmiştir. 1921'de de Gide Barrès'e karşı Sainte-Beuve'ün *Port-Royal*'inden, özellikle XIX. bölümün III. kısmından alıntılar yapmıştır (bkz. *Incidences*, s. 55-56).

Son durakta indim. Marc ve kız arkadaşı Bronja'yla[99] *Casino de Paris*'de çok tatsız bir gece geçirdim, oradaki her şey gözüme korkunç göründü. Budalalık, bayağılık, zevksizlik, kostümlerin aptalca ve çirkin gösterişi.

Dün, Perşembe günü[100] Martin du Gard'larla Vieux-Colombier'deydim. Vildrac'ın yeni oyununu oynuyorlardı: *Michel Auclair*; ilk perde bana oldukça kötü geldi; ama ikincisi yer yer neredeyse dört dörtlüktü. Üçüncüsü yetersiz okul felsefesini yansıttı fazlasıyla.

30 Aralık

Neredeyse boş bir gün. Saat 10'da, önceki gün Martin du Gard'ın evinde tanıştığım Sichel gelip bana en çok sevdiği kitabım olduğunu söylediği *Paludes*'le ilgili makalesini okudu[101] (*Lutetia*'daki odamda). Öğle yemeğini Allégret'lerde yedim; kısa bir süre sıtmayla ve aşırı yorgunlukla boğuşan Élie'nin başucunda oturdum. Bu aradan okumak için yararlanıyor. Ben çocukken, on beş günde okuyacağım bir kitabı iki saatte bitiriverme yeteneğine hayrandım. Bugün, hızlı okuyan insanlara güvenmiyorum... Élie Allégret gençliğinde okuduğunu hayal meyal anımsadığı *Chartreuse*'ü de[102] yine böyle okuyuvermiş. Kitapla ilgili düşünceleri çocukça. Bana sorular soruyor, Stendhal'in etkisinin nasıl bir şey olduğunu kendisine anlatmamı istiyor vb.

Bir tatil günü, saatlerin Allégret'lerin evinde akıp gidişi kadar insana karamsarlık veren bir şey olamaz. Yemekten sonra oldukça erken bir saatte kalktım.

Copeau'yu görmeye gittim, bitkin ve üzgün görünüyordu. Elde etmek için onca ayak direyerek çabaladığı yalnızlıktan

99 Görünüşe göre, Bronja Perlmutter Marc Allégret'nin sevgilisidir. Fotoğrafçılara (Man Ray, Berenice Abbott) ve ressamlara (Kisling ve Marie Laurencin) modellik yapmıştır. Bkz. Billy Klüner ve Julie Martin, *Kiki de Montparnasse*, Flammarion, 1989.

100 Burada bir karışıklık olsa gerek. Sayfanın tarihinde "Çarşamba" yazıyor (ç. n.).

101 Ressam Pierre Sichel (1899-1983) *Paludes*'le (*Batak*) ilgili bu kısa incelemesinin yanı sıra, Gide'in bir portresini çizmiştir (bkz. "Portrait d'un portrait", *La N.R.F.*'in Gide özel sayısı, Kasım 1951).

102 *Parma Manastırı*, Stendhal.

yakındı. Hiçbir öğüde kulak asmadı, sonunda en iyi arkadaşları kendisinden uzaklaştı. "Sonuna kadar dayanabilirim; ama benimle konuşmayın." Şimdiyse kendisiyle konuşulmasına ihtiyacı var... Kendini bütünüyle terk edilmiş hissediyor. Bir gizemci önünde sonunda terk edilir.

Adrienne Monnier'nin[103] evinde Paul Valéry'yle karşılaştım. Dönüşte uzun uzun birlikte yürüdük. Başarısının yarattığı sahte durumun kendisini rahatsız ettiğini, hatta çok öfkelendirdiğini söyledi.

"Fransız şiirini temsil etmemi istiyorlar. Beni ozan sanıyorlar! Oysa şiir benim umurumda bile değil! İlgimi çekmesi yalnızca rastlantı sonucu. Tesadüfen şiir yazdım. Yazmasaydım da benim için hiçbir şey değişmezdi. Demek istediğim o ki, kendi gözümdeki değerimde bir farklılık olmazdı. Benim için hiç önemi yok. Önemli olan şeyi söylemek isterdim. Zamanım ve huzurum olsaydı söyleyebileceğime, hâlâ söyleyebileceğime inanıyorum... ama gönlümce hareket edemiyorum. Sürdüğüm yaşam beni ortadan kaldırıyor."

Akşam yemeğini Martin du Gard'larda yedim – üçü de eşsizdi. Akşam Roger'yle çene çaldık.

103 Ünlü kitapçı Adrienne Monnier (1892-1951) 1900'de Valéry'nin *Album des vers anciens*'ini yayımlamıştır.

YAPRAKLAR

Irkların farklılığı işte burada açığa çıkıyor: Savaşı İngiliz bir spor olarak, Fransız bir turnuva olarak görmeye eğilimli hep, oysa Alman onu bir problemi çözer gibi çözmek istiyor.

1923

Armağan sorunu... Armağan vermek her geçen gün daha az içimden geliyor. Beklenenden, öngörülenden her zaman nefret ettiğim için değil – kaldı ki, bu da çoğunlukla *was sich ziemt*'le[1] karıştırılıyor. Ama yaşamda, bu durumun yaratıcısı ya da aracısı olmak hoşuma gitmiyor. Bunun bana göre bir rol olduğunu düşünmüyorum.

Paul Valéry olsaydım: "Armağan verme alışkanlığının kaybolması ilginç..." derdim, onun *La Jeune Parque*'la şiire dönmeden önce[2] bana: "On beş yıldır daha az şiir yazılması ilginç" dediği gibi.

Dün öğle yemeğini Copeau'nun evinde yedim, Agnès'le çocukların[3] yanında yeni tasarılarını anlattı bana.

Dinlenmek (ya da dinlenmeye çalışmak) için otele döndüm – P.-L. Sokağı'ndaki hamamda daha iyi gevşeyeceğimi düşündüm – altı kez su dökündüm ve orada bir saatten fazla kaldım.

Bedensel olarak, biraz *Si le grain ne meurt...*'de anlattığıma benzeyen[4], inanılmaz hafiflemiş bir halde çıktım dışarı. Ama

1 *Erlaubt ist, was sich ziemt*, "İzin verilir uygun olana" diye yazar Goethe *Torquato Tasso*'da (II. perde, I. sahne).

2 Valéry'nin söylediklerine bakılırsa, kendisi 1913'te *La N.R.F.*'in isteğiyle şiire dönmüş, "eski dergilerde yer alan şiirler"i bir araya getirmiş, "uzun süredir şiirle ilgilenmeyen bir adamın özgürlüğü ve ilgisizliğiyle" değiştirmiştir (Frédéric Lefèvre, *Entretiens avec Paul Valéry*, Paul Valéry, Œuvres'de aktarılır [Bibl. de la Pléiade, I. cilt, s. 1621]). *La Jeune Parque* Nisan 1917'de N.R.F. Yayınları'ndan çıkar. Bu konuda bkz. *Le Prince et la Jeune Parque*, *Œuvres*, I. cilt, s. 1491-1496.

3 Agnès Thomsen (1872-1950) Copeau'nun eşidir. Çocuklarının adlarıysa Hedwig (1905-1985), Marie-Hélène (1902-1994) ve Pascal'dir (1908-1982).

4 Gide kuşkusuz burada Biskra'da bir fahişeyle, Meryem'le geçirdiği geceyi anıyor. Bu olay verem nöbeti sandığı şeyin kısmen geçmesine neden olur. Etkilerini şöyle anlatır: "O geceden sonra bir sükûnet, olağanüstü bir huzur hissettim" (*Tohum Ölmezse*, *agy*, II. bölüm, s. 290).

hemen sonrasında büyük bir hata yapıp sigara içtim, hissettiğim esenlik anında bayağılaşıp zayıfladı.

Charles amcamı, sonra Drouin'leri görmeye gittim. Marcel yoktu. Akşam *Deux Orphelines*'e[5] gidecekmiş. Bahse girerim, oyalanıp gecikecek, yer bulamayacaktır. "Talihsiz olmak" böyle bir şey.

Akşam yemeğini tek başıma Montparnasse Garı'nın yanında yedim, sonra bir saatliğine Paul-A. Laurens'lara uğradım – bir yandan pek hoş... arkadaşlarıyla (?) açık saçık konulara girmişlerdi.

Sonra Allégret'lere gittim. Marc'tan annesinin önceki gün Élie'ye gönderdiğim *Silbermann*'ı[6] okuduğunu, o kitaba ve Protestan karakterinin orada çizilen gerçeğe uygun betimlemesine öfkelendiğini duymuştum. Onunla bu konuyu konuşmak isterdim; tavrımı belirlemiştim. Ona "Protestan çevre"yi bilemeyeceğini söylemeye hazırlanıyordum – çünkü o çevreden hiç çıkmamıştı – Fransız karakteri (en azından ona özgü şeyler) de yabancılarla biraz düşüp kalkıp, Fransız'ın başkalarından farkını görebilecek duruma gelmeden anlaşılamaz.

Ama Suzanne Allégret'yle baş başa kalamadım.[7]

Élie bitkin; yanak çukurları birbirine değecek gibi. "Tüketici çabasına" büyük bir kendini kaybetme, kendini artık görmeme gereksinimi karışıyor, belki de bu tam olarak bir özveri değil. Bu konuda ve daha birçok konuda kendini kandırıyor...

2 Ocak

Genç Sichel her sabah yüzümün üstünde çalışmak için geliyor. Gün içinde çalışmayı umabileceğim yalnızca iki saat var, onlar da ona gidiyor. Bu kesinti beni sinirlendiriyor... oysa belki de yararlı.

Yılın ilk gününün akşamını Charlie Du Bos'nun evinde geçirdim. Yanımda götürdüğüm, daktiloya çekilmiş *Faux-monnayeurs*'ümü okudum. Matmazel Des Garrets Zezette'in yanına

5 *Les Deux Orphelines* (1874) Adolphe Philippe Dennery'nin (1811-1899) melodramıdır.

6 *Silbermann* (1922) Jacques de Lacretelle'in romanıdır. Kitapta yazar Protestan bir anlatıcının gözünden "Yahudi ruhu"nu işler.

7 Suzanne Allégret (1869-1950) Elie Allegret'nin eşi ve Marc'ın annesidir.

geldi.[8] Yüksek sesle okumaya çok alışık olmam dinleyicilerin izlenimini anında açık seçik hissetmemi sağlıyor – bu provalar da çok işime yarıyor. Gedikleri, falsoları vb. hissedebildim. Ama sonuçta, izlenim dört dörtlüktü.

Akşam yemeğini Drouin'lerde Madam Breger[9], Valentine ve iki yeğenimle yedim – büyüleyiciydiler.

Valéry'lerde akşam yemeği. Paul (ben de öyle düşünüyordum) "La Pythie"nin bütünüyle tek bir dizeden çıktığını söyledi:[10]

Solgun, derinlemesine yanık.

Uyağı, uyakları aramış. Kıtanın biçimini onlar belirlemiş, bütün şiir kendisi başta nasıl olacağını, ne söyleyeceğini bilmezken gelişmeye başlamış.

Başkasını dinlemekte, düşüncelerini kesintiye uğratacak şeyleri hesaba katmakta gitgide daha çok zorlanıyor. – Konuşması gitgide hızlanıp karışıyor. Kimi zaman onu anlamakta çok güçlük çekiyor, dört sözünden birini yinelemesini istemek zorunda kalıyorum.

Arada sırada bedensel bir acıya, katlanılmaz sinirsel ve kassıl bir kaygıya dönüşen *taedium vitae*'sinden[11] söz ediyor yine. Ne diyorum ben! Arada sırada... Söylediğine göre, bunu on günden dokuzunda yaşıyormuş. Bu kaygının yolculukta, özellikle İngiltere'ye[12] gittiğinde tamamıyla geçtiğini kabul ediyor. Haykırıyor:

"Ah! Yeterince param olsaydı da yazmakla artık uğraşmasaydım hiç!.."

8 Du Bos'ların tanıdığı Marie-Louyse Des Garets (1882-1957) özellikle *La N.R.F.*'in Temmuz 1912 tarihli 43. sayısına Keats'in Fanny Brawne'a yazdığı mektupları ve Stevenson'ın yapıtlarını çevirmiştir. Zézette Charles Du Bos'nun eşi Juliette Du Bos'nun (1884-1970) takma adıdır.

9 Madam Breger Drouin'lerin arkadaşıdır.

10 "La Pythie" şiiri Paul Valéry'nin önce *Charmes ou Poèmes* adıyla yayımlanan *Charmes*'ında yer alır (N.R.F., 1922). Şiir *Écrits nouveaux*'da (14. sayı, III. cilt, Şubat 1919) çıkmıştır. Gide'in alıntıladığı dize şiirin beşinci dizesidir.

11 "Yaşamdan iğrenme".

12 Valéry Mart 1896'da bir süre İngiltere'de kalmıştır.

Rivière'le Vieux-Colombier'nin lokantasında akşam yemeğimizi bitirirken, Léon-Paul Fargue geldi. Bize başka şeylerin yanı sıra –bunu yalanlarının dört dörtlük bir örneği olarak aktarıyorum– bir akşam bir arkadaşıyla gittiği *Closerie*'de, dipteki bir masada, dimdik karşısına bakan, hiçbir şey görmüyormuş gibi görünen, üzgün bakışlı olağanüstü bir adamın oturduğunu görmüş. Alnındaki kırışıkları açık seçik ve az kullanılan bir sürü sıfatla betimledi. Bir ara, adam kafasını kaldırmış ve o zaman yüzü sandıkları şeyin bir maske, kafatasına çizilmiş sahte bir yüz olduğunu anlamışlar... O da tabii ki önce başını iyice eğip yalnızca kafatasını gösteren bir adam görünce, yanındaki arkadaşına: "Düşünsene kafatasına gözler, bir ağız vb. çizilse, başını kaldırınca insanlar nasıl şaşırır..." falan diyebilmiş. Sonra bunu gerçekten görmüş gibi anlatmayı sürdürdü. İçinde bir yığın hayranlık uyandıracak şey hissettiğini söyleyerek göğsüne vurdu, yazabileceği ve asla yazmayacağı şeylerden söz ederken iyice bayağılaştı.

3 Ocak

Roger Martin du Gard, Bronja ve Marc'la Medrano'daydım. Yayan döndüm.

9 Ocak

Geçen Cumartesi (bugün Çarşamba), Martin du Gard'ı Cuverville'e götürdüm, üç gün kaldı.[13] Onun varlığı beni bu defterden uzaklaştırdı, oysa Paris'te geçirdiğim günlerde yaşadıklarımı yazmak istiyordum. Özellikle atölyesinde görmeye gittiğim J.-É. Blanche'la aramızda geçen konuşmayı.

10 Ocak

Francis Jammes bana kitabını göndermiş: *Choix de poèmes*.[14] Baştaki birkaç parça yine eşsiz. Ama genel olarak, ne yazık ki,

13 Bu Martin du Gard'ın Cuverville'de ilk kalışıdır. Onu *Notes sur André Gide*'de anlatır (Gallimard, 1951, s. 57-78).

14 *Choix de poèmes*. Mercure de France, 1922.

budalalık, sahte bir saflık, kendini beğenmişlik baskın kitapta. Onun alçakgönüllülüğü kadar kurumlu bir şey olamaz; bu da bir şey öğrenmeye yanaşmamasına, esinin tanrısallığına inanmasına, kendinden hoşnut olmasına yol açıyor. Kendini beğenmişliğe her zaman aptallık eşlik eder.

Beni sık sık "kitabi" olmakla eleştiriyorlar; buna düşüncemle bağlantılı kişileri her zaman alıntılama alışkanlığım neden oluyor. O düşünceyi onlardan aldığımı sanıyorlar; oysa bu yanlış; düşünce kendiliğinden aklıma geliyor; özellikle gözü pek bir düşünce söz konusu olduğunda, daha önce başka zihinlere de uğradığını düşünmek bana zevk veriyor. Sonradan okuduğumda, Blake'te olduğu gibi, onlarda kendi düşüncemi bulunca, her yerde adlarını haykırıyor, keşfimi açığa vuruyorum. Alıntı yapmak bana çok büyük bir zevk veriyor ve Montaigne gibi, düşüncelerimin bu yüzden yalnızca budalaların gözüne daha az kişisel göründüğüne kendimi inandırıyorum.

11 Ocak

Em.'e Élisabeth'in yanına gitmemi gerektiren "dram"la ilgili bir şeyler söyledim.[15]

Em.'in bu olayla ilgili kafasında canlandırdıklarını, kurduklarını yalnızca içler acısı bir felaket olarak görmemesini asla umamam, hatta isteyemem – buna karşın, ona söylemeye cesaret edebildiğim azıcık şeye karşılık: "Él.'in dinsiz yetiştirilmesinin

15 Élisabeth Van Rysselberghe Gide'den gebe kalmıştır. Gide aslında Paris'te kısa bir süre geçirdikten sonra, önce Roquebrune'e, Madam Dorothy Bussy'nin evine gider (bkz. *Corr: Gide-Bussy*'de Bussy'nin *Journal*'i, I. cilt, s. 527-530). Sonra, 28 Ocak'ta Élisabeth Van Rysselberghe ve Küçük Hanım'la Rapallo'da buluşur (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 167-173). Gide ile Élisabeth Rapallo'dan ayrılıp, Annecy'ye geçer. Catherine 18 Nisan 1923'te, Gide'in Fas yolculuğu sırasında orada doğacaktır (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 178-179). Madeleine'in Gide'e yazdığı 18 Ocak 1923 tarihli mektuptan bu konuşmanın içeriğini öğreniriz: "Hem son derece kabahatli olduğunu düşündüğüm hem de haline çok üzüldüğüm Élis[abeth]'in davranışından pek söz etmeyeceğim. Bunun sonu kimse için iyi olamaz [...] yine de Élis'e çok acıyorum – bir hatanın kurbanı oldu. Yine –gece bunu düşündükçe uyuyamadım– senin yüzünden" (özel koleksiyon).

çok üzücü olduğunu düşündüm hep" demesine karşı çıkmamak için kendimi çok zor tuttum.

(Çünkü Él.'in mutsuz olduğunu, mutlu olamadığını, mutlu olmaya hakkının olmadığını söylemeye bile gerek yok – bu sözü düzeltmeye çalışmam akılsızlık olacaktı; ama yanlış ön kabullerden doğduğunu hissettiğim yanlış düşünceler bana katlanılmaz bir acı veriyor, böylece aslında yalanı ortadan kaldırması gereken şey yalana destek oluyor.) Böylece yaşamdaki tüm olaylar, tıpkı savaşta olup bitenler gibi, herkesin kendi görüşüne daha çok saplanıp kaplanmasına neden oluyor yalnızca; öyle ki artık adına genelde "deneyim" denen şey kadar boş ve aldatıcı bir şey olamaz. – Deneyim ancak iyi gözlemciye bir şeyler öğretir; ama herkes ondan ders almaya çalışmak şöyle dursun, onda bir kanıt arıyor ve herkes sonucu kendine göre yorumluyor.

Kafam bu kadar yorgun olmasaydı, çok daha uzun yazardım. Bu "Édouard'ın Günlüğü"nde birkaç sayfaya konu olmalı: "Olayların Yorumlanması Üstüne."[16] "Dinsel eğitim onun bunu yapmasına engel olurdu" haykırışı hem yerinen, kınayan, hem de onaylayan bir tonla söylenebilir ve gerek: "Ne büyük bir şans, ne mutlu ki..." anlamına, gerek: "Yazık!" anlamına gelebilir.

Alain'in *Propos*'sundan kimi parçaları çok büyük bir hayranlıkla okudum.[17] Onu Maurras'a yeğliyorum, hem de fazlasıyla, Maurras'ın ondan ne gibi bir üstünlüğünün olduğunu anlamıyorum – bir tek sağırlıkta üstün. İngiltere ne kadar adaysa, Maurras da o kadar sağır; gücü de bundan kaynaklanıyor.

Si le grain ne meurt... Ek:

Akvaryumuma dalgıçböcekler, sırtüstü yüzen böcekler, kızböceği kurtçukları koyup, uzun uzun kavgalarını izliyordum ilgiyle. Ama asıl bayıldığım şey, bir gölcükten kopardığım ve bitki kutumun dibinde sırılsıklam halde getirdiğim su bitkilerinin köklerini kaplayan çamur yığınında bilmediğim bir ırkın canlanıp kıpırdanmasıydı.

16 *Kalpazanlar*'daki "Édouard'ın Günlüğü"nde böyle bir başlığa rastlanmaz.

17 Alain'in *Propos*'sundan kimi parçalar *La N.R.F.*'in Mayıs ve Ekim 1911 tarihli sayılarında yayımlanmıştır.

14 Ocak, Pazar

Roquebrune'e, Cenova'ya, bilinmeyene yolculuk. – Cuverville'den ne zaman ayrılsam, bir biçimde içim parçalanıyor.

16 Ocak, Paris

Dün Dullin topluluğunun Cocteau'nun *Antigone*'unu ya da "la dame de Sophocle"unu oynadığı Vieux-Colombier'ye gittim.[18] Cocteau sayesinde değil de daha çok ona karşın güzelliğini koruyan bu hayranlık uyandırıcı oyunun aşırı modern bir sosla sunulması bana katlanılmaz bir acı verdi. Kaldı ki, burada yapmaya çalıştığı şey anlaşılıyor, sosunu eksiksiz bir beceriyle hazırlamış; ama alkışlayanlar öncelikle Sophokles'i palavracı bir usta olarak görüp, susuzluklarını asla *the true, the blushful Hippocrene*'den gidermemiş kişilerdi.[19]

Cocteau'nun oyunu kesinlikle *blushful* değil. Stravinski'nin *Antoine et Cléopâtre*'a ancak Antonius'a bir İtalyan "piyadesi" üniforması giydirilirse seve seve katkıda bulunacağını söylemesine neden olan duyguya uygun.[20]

Pas başyapıtların ödülüdür.

18 Cocteau Sophokles'in *Antigone*'sinin serbest bir uyarlamasını 20 Aralık 1922'de, Dullin'in mizanseni, Arthur Honegger'in müziği, Picasso'nun dekorları ve Gabrielle Chanel'in kostümleriyle sahneye taşımıştır. Antonin Artaud ve Génica Athanasiou oyuncular arasındadır. André Breton'la arkadaşları prömiyerle alay eder. Gide görünüşe göre bu oyunu Cocteau'nun şiirlerinin mizanseni *La Danse de Sophocle*'la karıştırıyor. Kaldı ki, onun adını da yanlış yazmış ("la dame de Sophocle").

19 "*O for a beaker full of the warm South! / Full of the true, the blushful Hippocrene!*" ("Oh! Sıcacık Güney'le dolu bir kadehe! / Doğru, yüzü kızaran Hippokrene'yle dolu!"), Keats'in "Ode to a Nightingale"inden dizeler (1820, *The Complete Works of John Keats*, yay. H. Buxton Forman, Glasgow, Gowars and Gray, 1901, II. cilt). Hippokrene ("at pınarı") Pegasos'un Helikon'da, Musaların kutsal ormanının yakınlarında fışkırttığı pınarın adıdır. Suyunun ozanları esinlediği söylenir.

20 Stravinski'nin *Antoine et Cléopâtre* için çalışmayı reddetmesi konusunda bkz. Jean Claude, *André Gide et le théâtre*, Gallimard, 1992, I. cilt, s. 90-91.

Roquebrune

Kullandığı suyu dökmesini Nicolas'ya[21] erkenden öğretmek gerekiyor, yoksa ileride, olur da bir tencereyi temizlemesi gerekirse, şehit havasına girebilir ya da kendini bir aziz gibi görmeye başlayabilir.

23 Ocak

Suzanne Allégret'ye şöyle yazdım:

Mektubunuzda bana Hıristiyanlığın öneminden söz ederken, benim buna önceden de inandığımdan kuşkunuz olmasın. İnsanlık tarihinde daha önemli bir şey bilmiyorum. Durmadan ona dönüyor; erdemini insanın asla tüketemeyeceği iki öğretinin olduğunu biliyorum: İsa'nınki ve "Yunan masalı"nınki. İsa'nınkinin alabildiğine üstün olduğuna oğullarınızdan bazılarını günün birinde inandırmayı umuyorum... Ama sizin Olympos tanrılarına yalnızca "sahte tanrılar" gözüyle bakmayacağınızı pek umamıyorum – Yunan tragedyasının ve kimi zaman size: "İyi de André, nasıl açıklayabilirsiniz bu çocukların..." dedirten gündelik sahnenin bize öğrettiği gibi, kendilerini tanımayanlardan her zaman öç almalarına karşın...

Mektubu göndermemenin daha akıllıca olacağını düşündüm.[22]

15 Şubat, Rapallo

> Mad.'e karşı sevgimin derinliğini en iyi Élis.'in yanındayken anlayıp ölçebiliyorum.[23]

21 "Nicolas" Gide'in Élisabeth Van Rysselberghe'den doğacak çocuğu erkek olursa, ona vermeyi düşündükleri addır.
22 Gide bu mektubu göndermez, ama bu sözleri *Le Treizième Arbre* adlı oyunda kullanır. bkz. *Théâtre*, Gallimard, 1969, s. 341.
23 El yazmasında bu tümcenin üstü çizilmiştir. Gide o sırada Elisabeth Van Rysselberghe'le Rapallo'dadır.

23 Şubat

Rapallo'dan Annecy'ye gidiş.

Yola çıkışımdan bir önceki gün dağda hayranlık uyandıran bir geziye çıktım.

Annecy'de Élisabeth'le bir hafta geçirdim... Küçük büyüleyici bir Savoie oteli, mevsimden ötürü bizden başka kalan yoktu. Yüksek sesle Shakespeare'in *Merry Wives*'ını ve bayıldığımız *Vicar of Wakefield*'ı okuduk.[24] Annecy'de Keats'in daha önce bilmediğim ve beni günlerce sarhoş eden olağanüstü *Endymion*'ını bitirdim.

Kulağım şu son yıllara dek o kadar titizdi ki, bir tümcenin anlamını uyumuna bağlı kılabilirdim.

10 Mart

Paris'te iki buçuk gün geçirdikten sonra, dün akşam Cuverville'e döndüm. Paul Desjardins'le Fas'a gitmeyi kabul ettim – Lyautey[25] çağırmış. Bu ayın 25'inde yola çıkacağız.

25 Mart, Pazar: Marsilya koyu[26]

> Yeni bir yer daha içten bir heyecana izin veriyor. Burada anında yorumlamadığını, anlamını bilmediğim ya da bulmaya çalış-

24 Shakespeare'in *Windsor'un Şen Kadınları* ve Olivier Goldsmith'in *Wakefield Papazı* adlı yapıtları.

25 Mareşal Lyautey 1912-1925'te Fas'taki Fransız mandasını örgütlemiştir. Mareşal Lyautey 28 Mart 1923'te Gide'e bu yolculukla ilgili bir mektup yazmıştır (*B. L. J. D.*). Bu yarı resmi yolculuğu Ahlaki Eylem Birliği'nin başkanı, denemeci Paul Desjardins (1859-1940) düzenler. Gide'le Desjardins'e yazar Pierre Hamp (1876-1962), Madam Mayrisch ve *Le Journal des débats*'nın tiyatro yazılarından sorumlu Henri Bidou (1873-1943) eşlik edecektir.

26 Bu "Fas Günlüğü"nün bir bölümü 1 Ocak 1970 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanmıştır. Biz burada el yazmasındaki metni kullanmayı yeğledik. Gide Temmuz 1938'de bu "günlüğü" daktiloya çekip, o sırada Jacques Schiffrin için hazırladığı Bibliothèque de la Pléiade baskısına eklemeyi düşünür; ama Maria Van Rysselberghe'in önerisiyle, onu yayımlamaktan vazgeçer (bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, III. cilt, s. 98).

madığım tek bir izlenim bile uyanmıyor içimde. Her biri bir deneyime bağlanıyor, yandığını bilmesem ateşe başka bir gözle bakardım.

Limandan ağır ağır çıkıyoruz. Geminin koskocaman kütlesi hareket etmekte zorlanıyor. Sabah ışık saçan gökyüzü Marsilya'nın üstünde karardı. Hava dingin sayılır; bir sigara içeyim dedim. Bir yabancıyla paylaştığım kamara güvertenin üstünde. Gemi daha bağlıyken, biraz sonra yapamama korkusuyla önce tıraş oldum.

Gemiyi tepeden tırnağa dolaştım; konuşmak ya da yatmak isteyeceğim biriyle karşılaşmadım.

Pazartesi

Gece fena değil; deniz çok az çırpıntılı. Kamara arkadaşım oldukça hoş biri. Biraz konuşuyorum, ama çabucak dibi bulma korkusuyla.

Bu sabah hava yağmurlu; gökyüzü kapalı ve külrengi; deniz biraz dalgalı.

Desjardins Gabriel Monod'nun Michelet konulu dersinin "tanıtım parçalarını" verdi bana.[27] Artık yalnızca beni sıkıştıran şeylerle ilgileniyorum.

Salı

Dün, akşama doğru, katıksız, açık seçik, kusursuz bir gökkuşağı çıktı; tam denizin düz çizgisinde belirdi; hatta ufkun ötesine de uzanıyor gibiydi, eksiksiz uzantısını kafanızda canlandırabiliyordunuz; kesinlikle gördüğüm en güzel gökkuşağıydı. Çok geçmeden biraz daha kusurlu ikinci bir gökkuşağı sardı çevresini, içeriden de en mor kısmına değen gümüş rengi bir çember ona bir tür dayanak yarattı. Geride, "eğik güneşin" alttan aydınlattığı iki martı uçuyordu.

27 Gabriel Monod (1844-1912) Collège de France'ta öğretmendir. *La Vie et la Pensée de Jules Michelet* adlı incelemesi (2 cilt) 1923'te çıkar (sonradan Slatkine'den yayımlanır, Cenevre, 1975).

Saat 9'a doğru yattım; ama uyuyamadım, Saül'ün tüm cinleri arkama düşmüştü.[28] Gece yarısına doğru yeniden güverteye çıktım. Tepemde bulutsuz bir gökyüzü görmenin coşkusu. Dördün dalgaları gümüş gibi parlatıyordu.

Güverte ıssız ve neredeyse karanlıktı. Bir genç kızın koluna girip onunla cilveleşen kamara arkadaşım gidip geliyordu bir tek.

Bir saatten fazla kaldım, gökyüzü ve duruluk içime işledi.

Bu sabah kalktığımda, deniz döşeme taşı gibi düz ve parlaktı. Dün bize eşlik eden kuşlara ne olduğunu bilmiyorum: iki kırlangıç, tuhaf bir tür yalıçapkını, arada sırada halatların ya da yanımızda götürdüğümüz büyük manolyaların üstüne konup cıvıldayan beş küçük saka kuşu.

28 Mart, Çarşamba

Dün bütün gün İspanya kıyıları boyunca ilerledik. Çok güzeller; ama daha önce betimlenmiş olmalılar.

Buram buram kendini beğenmişlik ve budalalık kokan bir Roches[29] öğrencisiyle birkaç el satranç oynadım. Saat 5'te kalkmak için oldukça erken yatıldı.

Saat 7'ye doğru Tanca'da mola verip karaya çıktık. Güneşin tepeyi geçer geçmez beyaz kenti canlandırıp altın rengine büründüren ilk ışınları hayranlık uyandırıcı. Arap topraklarına döndüğüm için çok sevinçli olmama karşın, biraz düş kırıklığına uğradım. Kasbah'a[30] gidiyoruz – ama hızımı ayarlayıp iki yol arkadaşıma ayak uydurmakta zorlanıyorum. Hamp sert çıkıyor; Müslüman uyuşukluğu onun sabrını taşırıyor. "Hiçbir şeye aldırmayan" bu insanlar *insanoğlunun sıkıntısı*ndan kaçıyor, onun görüş çizgisinden çıkıyor.[31] Ama beni şaşırtan şey, temastan, bulaşıcı hastalıklardan, bitlerden korkması, bir Mağrip kahvesinin sırasına oturmayı, Fas tatlılarının tadına bakmayı kesinkes

28 Gide'in oyununda, Saül sürekli ayartıcı cinlerle boğuşur, örneğin I. perde, IX. sahnede.
29 L'École des Roches Verneuil-sur-Avre'daki son derece seçkin bir özel okuldur.
30 Yüksek bir yere kurulu iç kale ve onu çevreleyen mahalleler (ç. n.).
31 *La Peine des hommes* (İnsanoğlunun Acısı) Pierre Hamp'ın yapıtıdır.

reddetmesi. Yol arkadaşlarımdan ayrıldım. Kentten çıkıp, kentin geri kalanından daha egzotik bir banliyöden geçen, kenarları çok yaşlı Frenkincirleriyle kaplı kumluk bir yola girdim; alçak kulübeler ve barakalar – Paris'in sur ötesi "alanındakileri" andırıyorlardı. – Yeniden yola çıktığıma sevindim.

Perşembe

> Sabah saat altıda Kazablanka'nın karşısına vardık. Koca dalgalar *Donkala*'yı[32] bütün gece tatlı tatlı salladı. Uykusuzluk. Bir ara rahatsızlanacağımı düşünüp, Mothersill'e[33] saldırdım; şiddetleneceğini sandığım baş dönmesi çabuk dindi, yolculuk olağanüstü geçti; hatta bu kadar kısa sürmesine üzüldüm.

Hava hafif; sıcaklık tatlı; gökyüzü ışıl ışıl. Kazablanka orada yalnızca biçimsiz ardiyeler göreceğimi düşünürken beni büyüledi. Daha yerli bir yapısının olmamasına üzülmedim.

Cumartesi, Marakeş

Hamp'ın beni daha çok kızdırmamasının nedeni Desjardins'i çok daha fazla kızdırması. Kendine güveni insanı sarsıyor; budala değil, ama zihninde anında açıklayabileceği, tartışma götürmez düşüncelerden başka bir şeye yer yok. Montaigne okutmak istiyorsunuz, başucu kitabının *Essais*[34] olduğunu öğrenince ondan umudu kesiyorsunuz. Öte yandan, hoş biri; huysuz içtenliğini seviyorum; iyi yürekli de olabiliyor, mizahı tatlı. Ama şimdiye dek, Araplardan hiçbir şey anlamıyor; yavaşlıklarına kızıyor, dingin mutluluklarını boşuna kendi ölçütlerine göre değerlendiriyor. *Utinam ex vobis unus*[35] fısıltısı hiç yok yüreğinde.

32 Gide'in bindiği geminin adı.
33 Deniz tutmasına karşı kullanılan bir ilaç (ç. n.).
34 *Denemeler*.
35 *Atque utinam ex vobis* ("Ah! Sizden biri olsam keşke!"), Vergilius, *Bucolica*, X, 35.

[Pazar]

Dün akşam, o ana dek bornozlarla dolu meydanı boranın ölü yaprakları birden süpürüşü gibi boşaltan iki şiddetli gök gürültüsünün haber verdiği korkunç fırtına kenti ansızın sular altında bıraktı. Sığınmak için bir Fransız kafesine girmiştim. Yan masada, aşırı seçkin görünüşlü iki Arap vardı; yaşça büyük olan Tharaud'ların sayfalarını bir kaşığın sapıyla kestiği bir kitabını okuyordu[36]; öteki, çok çekici ergen hiçbir şey yapmıyordu. Bir an göz göze geldik. Ellerinin zarifliğine hayran olmuştum; sigara üstüne sigara yakıyordu. Zevkle sigara içmeyi bir tek Araplar biliyor. Ona bakmaya doyamıyordum; bakışlarımdan rahatsız olmuş gibi görünmüyor, o da yüzüme uzun uzun bakıyordu; ama anında kafasını çevirmesinden korkarak gülümsemeye cesaret edemiyordum. Kalkıp gideceğini, bir daha göremeyeceğimi düşündükçe üzülüyor, ona hem saygılı hem baygın gözlerle bakıyordum. Nasıl da güzeldi! Sonunda ağabeyi kalktı; o da eşlik etti, ama kapıdan çıkmadan önce döndü, son kez göz göze geldik. Elveda! Başladığım bir mektubu yazmaya giriştim. Kaldı ki yağmur durmuştu; kalkmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Sokağa bakan bir pencerenin yanına oturmuştum, kafe de meydanın köşesindeydi. Derken kâğıdıma bir gölge düştü: Gözlerimi kaldırdım: Oydu, sokaktan kafeye bakıyordu; hemen yanımdaydı; aramızda bir tek cam vardı. Kalkıp, çabucak içtiğim Madeira şarabının parasını verdim ve arkasına düştüm, bir yandan onu artık yakalayamayacağımdan korkuyordum. Çoktan uzaklaşmıştı. Tam ağabeyinden ayrıldığı anda yakaladım. O anda arkasına düştüğümü gördü mü acaba? Burç kapısını andıran bir kapıyı açıp kayboldu. Daha bilgisiz olsaydım, arkasından gitmekte duraksamazdım; ileri doğru birkaç adım attım. Yeniden dışarı çıkıp, benimle aynı yönde yürümeye başladı.

Beni götürdüğü park duvarlarla çevriliydi; birkaç Arap dolaşıyordu orada. Havada çiçek açmış portakal ağaçlarının hafif kokusu geziniyordu. Tatlı tatlı yağmur yağıyordu, sıra ıslaktı, yine de oturduk. Elini tutmama izin verdi, kolu çıplak olduğu için elimi gömleğinin içinden omzuna kaydırmama ses

36 Tharaud Kardeşler Fas üstüne iki kitap yazmıştır (*Marrakech*, Plon-Nourrit, 1920 ve *Rabat*, Plon-Nourrit, 1921). Bu o ülkede tutulan yazarlar olmalarını açıklayabilir.

çıkarmadı. Daha ulaşılabilir olunca, gözümdeki güzelliği biraz azalmıştı. Donmuştum. Yağmur yeniden şiddetlendi. Kalktık.

Bunu Pazar sabahı, önceki gün oturduğu kafe masasında oturmuş, onu beklerken yazıyorum, beni Mağrip hamamına götürmek için saat 10'da gelmesi gerekiyor. Gelecek mi?

Dün akşam, bir eğik düzlemden çıkılan bir tür taraçada. Dolunay... Küçük bir Arap nöbet tutuyor.

Dün, Marakeş panayırı. Büyük bir kalabalık. Yavan bisiklet yarışları. Yarış alanının yanındaki, bornozlarla dolu zeytin ağaçları Goya'nın *Atasözleri*'nden birindeki dalı andırıyordu. Bisikletlerden çok hemen yanımda duran genç bir Arap'ın olağanüstü bacaklarına bakıyordum; tünediği daldan sarkıyorlardı, iki morsalkım filizi gibi inceciktiler.

Ona kafeden çıktıktan sonra, sokakta rastladım: Beklemekten bıkmıştım.

Yahudi hamamı. Daha önce hiç bu kadar pis bir yere adım attığımı sanmıyorum. Hasırlar var, ama hepsi çürümüş, anlatılamayacak döküntülerle, kabuklarla, izmaritlerle kaplı; biraz sonra çıplak ayağımı basacağım bir yer, ceketimi asacağım bir çengel bulmak için bakınıyorum. Avrupalılara özgü giysiler ya da paçavralar içindeki birkaç müşteri; çocuklar; hepsinin (toplamda sekiz on kişi) arasında dolaşan, gülüp şarkılar söyleyen, sigaralarını bitiren on altı yaşında, yarı çıplak iki fahişe. Biri çok sevimli ve ince, o halvete bizimle giriyor – bunu söylerken kılavuzumla ikimizden söz ediyorum, çünkü önceki müşterilerin yerlerini bize bırakmasını beklememiz gerekti, toplu halde yıkanılmıyor. Kılavuzum giysisiyle birlikte soyluluğunu da çıkardı.

Salı

Desjardins'i Medrese'de Ricard'ın[37] açıklamalarının pençesine atıp, akşam yemeği için sözleştikten sonra nazik Hamp'la

37 Bu Ricard'ın kim olduğunu bilmiyoruz. Büyük olasılıkla Fas'ta çalışan bir Fransız memurdur.

kaçıyorum. Dört saati aşkın bir süre var önümüzde, ama önce bir saat yolumuzu bulmaya çalışıyoruz. Yer kalın ve yapışkan bir çamurla kaplı. Burada her yer birbirinden kilometrelerce uzak; ama keyfimiz yerinde olduğu için aksiliklere aldırmıyoruz. Sonunda büyük meydana dönüp, işe bir bira içmekle başlıyoruz. Bizi dansözlere götürmeyi öneren küçük bir zencinin arkasına takılıyoruz. Kapıyı ve nasıl çalınacağını bilmek gerekiyor. Aralanıyor ve saygı uyandıran bir çaçayı izlemeye başlıyoruz.

Bizi aldıkları oda Araplarda olduğu gibi bir iç avluya bakıyordu. Avrupa tarzı yatak ona hiç yakışmamıştı; yere atılmış bir şilteyi, hatta üstüne çömeleceğimiz bir hasırı yeğlerdim. Yatağa oturduk, çok genç bir Mağripli kız geldi, memeleri bir ergeninkinden birazcık daha şişkindi yalnızca. Biraz daha büyük bir arkadaşı da ona katıldı, birlikte karşımızda dans etmeye başladılar. İç geçide açılan ve artık neredeyse hiç ışık almayan kapıyı kapamışlardı. Odayı kocaman bakır bir şamdana takılı bir mum aydınlatıyordu; tam oturmuyordu, üç kez düşüp bizi karanlıkta bıraktı. Büyük olanınkinden daha güzel bir kadın bedeni gördüğümü sanmıyorum. Kuşkusuz alacakaranlıkta daha da güzel görünüyordu. Çırılçıplak dans ediyordu, oysa öbür ufaklık üstünde kalan son kısa muslin eteği inatla çıkarmak istemiyordu. Ufaklık beni aldığı için, büyüğü Hamp'a bıraktım. Hamp'la çok iyi anlaşıyorum, büyüleyici bir yol arkadaşı. Onu oyuna getirmeye çalışmıyorum; kendi geliyor oyuna, bunu kolayca yapmasına hayranım.

Her an gülmeye hazırlar.

Marakeş'le Mogador arasında, üç tür kahkahaçiçeği; birinin pembe çiçekleri geniş, yaprakları tüylü ve çok tırtıklı. Koca koca yabani devedikenleri. Hodanlar ve şahtereler.

Otomobil alev aldı.

Çay – kahve. Oudaïa Korbah'ı.[38]

38 Dönemin kılavuzlarında burayı bulamadık. [Kasbah Udaya söz konusu olabilir (ç. n.).]

Çarşamba

Yağmur neredeyse hiç kesilmedi. Çirkef.
Marakeş'ten Mogador'a.

Perşembe: Safi'de kaldım (zenci).
Ertesi gün, öğle yemeğini Mazagan'da yedim.[39]
Cuma: Kaza'ya dönüş[40], oraya bitkin, donmuş bir halde vardım, kan yüzüme hücum etmişti. Öksürük nöbetleri.
Saat 6'ya doğru Madam E. Départ'la karşılaştım – Rabat'a varış.
Cumartesi akşamı: valilik konağında büyük akşam yemeği. Desjardins'in yavaş yavaş iflas edişi, küçük düşme.
Lyautey yaşlanmış, yumuşamış; yine de canlı:
"İki tür insan var, Fas'ı ne pahasına olursa olsun onlara karşı korumak istiyorum: kamulaştırıcılarla dinlerini yaymaya çalışanlar."

16 Nisan, Pazartesi, Meknes

Bu deftere günü gününe yazmak olanaksız.
Rabat'tan Fez'e. Harika; ama gerçek bir temas olanaksız.
Ortadan kaldırılamayan yabancılık.

Fez

Düşüncelerim uyuşuk; duyularım bile uyukluyor gibi, keskinliklerini yitirdiler. Neredeyse hiç durmadan yağmur yağıyor. Marakeş'teyken, önerisinin ne denli eşsiz olacağını bilemezdim. Burada her şey bizden kaçıyor, saklanıyor. Aşağılıktan, kokuşmuşluktan başka sunulan bir şey yok. İlk akşam, büyüleyici küçük zenci; ama bir sonraki akşam, frengi gulyabanisinin karabasanı.

Yaşlandıkça, biraz daha ihtiyatsız olmayı başardığımı kesin.

39 Mogador, Safi, Mazagan Fas'ın Atlas Okyanusu kıyısındadır. Mogador en güneydeki, Mazagan ise en kuzeydeki kenttir.
40 Kazablanka (ç. n.).

"Beyler" dedi onlara Lyautey, "unutmayın, burada Cezayir'de değil, Fas'tasınız. Karşınızdakiler Arap değil, Kabiliyeli. Araplar ne kadar tembel ve baltalayıcıysa, onlar da o kadar çalışkan ve beceriklidir; onlara örnek olup yardım edersek, bizim kadar iyi işleyecekleri toprakları ellerinden almaya hakkımız yok."

Ne yazık ki, ben bütün beceri Kabiliyelilerdeyse, bütün sanatın da Araplarda olduğuna inanıyorum – Araplar bir şey yapmıyor ama çok özel ve şaşmaz bir beğenileri var; oysa Kabiliyelilerin yaptığı her şey korkunç. Deriler, işlemeler, bakırlar, seramikler... Eskiye öykünmediklerinde, insanın kaçası geliyor.

Perşembe akşamı Kazablanka: ıssız bir meydana çekilmiş arabaların arkasında. X.

Marakeş Cuma – kahvede görüşme.
Cumartesi akşamı – taraçada X.
Pazar – Mağrip hamamında X.
Pazartesi – dans (Hamp'la) X.
Dönüşte Kaza[41] – Rabat – hiçbir şey olmadı.
Fez ilk akşam – zenci çocuk X.
Fez ikinci akşam – genç frengili X.

Cezayir – Mağrip hamamı (iki günde beş kez).

21 Nisan'da Paris'e, 26'sı akşamı Cuverville'e dönüş.[42]

Triomphe de l'obèse'in –zayıflığımı bağışlamayan– yazarı Henri Béraud'nun (*Les Nouvelles littéraires*'deki) şiddetli saldırısı.[43]

41 Kazablanka (ç. n.).
42 Gide Fransa'ya Madam Mayrisch'le döner.
43 Henri Béraud 31 Mart 1923 tarihli *Les Nouvelles littéraires*'de Gide'e karşı çok sert bir makale yayımlayıp, onun yapıtlarındaki "dil, sözdizimi, yorum yanlışlarına, belirsizliklere" değinir ve "küçük bir zümredense inançtan çok para bakımından zengin oldukları için küçük bir banka oluşturan insanlar"la, demek ki *La N.R.F.*'le mücadele etmek istediğini ileri sürer. *Paris-Journal* 20 Nisan tarihli sayısında bu saldırıları sayfalarına taşıyıp, geniş kitlelere duyurur (bu konuda bkz. *Corr. Gide-Martin du Gard*'ın ekler bölümündeki dosya (I. cilt, s. 663-665). Gide Louis Aragon'un çağrısıyla, 12 Nisan'da Fez'de yazdığı kısacık yanıtı *Paris-Journal*'de yayımlar (bkz. *Corr. Gide-Martin du Gard*, s. 663-664), sonra da *Les Nouvelles littéraires*'e iki makale yazar (28 Nisan'da "Lettre à Francis

Çok eğlenceli. – Massis'in makaleleri her şeye karşın başka türlüydü; oysa bunun bir budala olduğunu düşündüm.

2 Mayıs

Bu sabah, *L'Action française*'de Léon Daudet'nin beni Béraud'ya karşı –inan olsun, çok hoş bir dille– savunduğunu, benden "müthiş ve zeki" bir yazar olarak söz ettiğini görünce çok şaşırdım...[44]

Öte yandan, bir sonraki sütundaki kısa yazıdan Béraud'nun iki haftadır *L'Action française*'e verip veriştirdiğini öğrendim.[45]

Ama bana karşı birlik olmamalarına şaştım.

Onların darbeleri ve saldırılarının şiddeti sayesinde *sertliğimin* bilincine varıyorum.

Kovanımdaki oğul vermeye hazır arılarda büyük bir hareketlilik var. Bu sabah yedisi odamdaki iki pencereden kapatıp sabitlediğim birinin önünde cebelleşip durdu; öteki pencere ardına kadar açık; arının özgürlüğe kavuşması için yana sapması yetecek; ama cama çarpıyor, ışıktan bir an için ayrılırsa mahvolacağını düşünüyor sanki; o tarafta çıkış olmadığı için çok geçmeden bitkin bir halde düşüyor. Çaveladaki balıkların öyküsü de bu. Ruhr'daki Fransızların öyküsü de bu.[46]

Arıların yeniden uçabilmesi için, ikili pencereyi kaldırtmam gerekiyor.

Jammes" ve 26 Mayıs'ta "Lettre ouverte à M. T'serstevens"). Béraud'nun kitabının adı *Triomphe de l'obèse* (Şişmanın Zaferi) değil, *Martyre de l'obèse*'dir (Şişmanlığın Kurbanı; Türkçeye *Şişko* adıyla çevrilmiştir [ç.n.]). 1924'te Siècle Yayınları'ndan yine "Gide'ci, Gallimard'cı ve Farigoule'cu" yazarları yerdiği *La Croisade des Longues Figures*'ü yayımlar.

44 Alphonse Daudet'nin oğlu Léon Daudet *L'Action française*'in en önemli köşe yazarlarından biridir; Gide burada 2 Mayıs tarihli *L'Action française*'de onun Orion takma adıyla yayımladığı makaleyi anıyor ("Qu'il y a deux journalismes").

45 Gide'in notu: "La N.R.F. de Ch. Maurras'ın bir kitabını yayımladı." 1923'te çıkan *Le Mystère d'Ulysse*.

46 28 Haziran 1919'da imzalanan Versailles Anlaşması'ndan sonra, Fransa Ruhr'u işgal eder.

Donne'un birçok şiirini daha kolay ve daha çok zevk alarak okuyorum.

Cuverville

Birkaç kez kısa süreliğine Paris'e gidip geldim. Toptan *Dostoyevski*'min, *Corydon*'un ve *Si le grain ne meurt*'ün provalarını düzelttim... Aşırı gerginlik ve yorgunluk.

Martin du Gard dört günlüğüne buraya gelip, bana *Thibault*'nun üçüncü cildini okudu. Onu dinleyip sonrasında konuşmak kadar içimde yeniden çalışma isteği uyandıracak bir şey olamaz.

Léon Daudet'yle Souday beklenmedik biçimde beni savunmaya başladı, Henri Béraud'nun o beceriksiz saldırısı iflas etti.[47] Tamamıyla kötü niyetli olduğunu düşünemiyorum; adımı verdiği, okurlarını ona karşı kışkırtmaya çalıştığı saçma karaktere biraz benzediğimi sanıyor kesinkes. Portremi çizmediğini pekâlâ biliyor; ama en azından karikatürümü çizdiğini sanıyor; aslında çizebildiği yalnızca kendisininki – çevresinde toplanan güruh da *La N.R.F.*'in reddettiklerinden oluşuyor. X.'in, Y.'nin ve Z.'nin kendisini kutladığını söylüyor, saydığı on addan sekizi dergiye almadığımız yazarlardan.

17 Mayıs

Marc'ı dört günlüğüne Annecy-Talloires'a götürdüm.

Yarın ikinci ayına girecek çocukla ilk buluşma.[48]

47 Paul Souday 4 Mayıs 1923 tarihli *Le Temps*'ın birinci sayfasına "Béraud contre Gide" adlı bir makale yazar; Massis'in bakış açısını kabul etse de Béraut'nun Gide konusunda ileri sürdüğü "iç sıkıntısının züppeliği" eleştirilerini çürütür.

48 Élisabeth Van Rysselberghe, Küçük Hanım ve Catherine Mayıs başından beri Talloires'da, göl kıyısındaki küçük bir otelde kalmaktadır. Gide'le Marc Allégret onların yanına gider. Çocukla "ilk buluşma" konusunda, bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, 1. cilt, s. 179-182.

Bu sabah, tek başıma gezmeye çıkıp, kayaların yarığına kadar tırmandım (sırtınızı göle döndüğünüzde sağda), orada çok güzel bir çağlayan var.

Gök mavisi, gümüş gibi parlayan uzun ve geniş bir serinlik şeridi dosdoğru kara, dipsiz bir uçurumda yitiyor.

Su mu? Tam olarak değil; daha çok köpük ya da en azından çok ağır dökülecek kadar bölünmüş, hava geçiren, hafifleşmiş bir su. İzlediğim, epey baş döndürücü keçiyolu uçurumun üstünde çıkıntı yapıyor, onun üstünde de bir tonoz, ama Agrippa'nın Pantheon'unundaki gibi delik, göğe bakabildiğiniz bir tonoz oluşturarak yarı yarıya kapanan koca koca kayalar çıkıntı yapıyor.

Tuhaf: Dağcılığı sevmiyorum ama, nedendir bilinmez, yokuşlu her keçiyolu beni kendine çekiyor, suyun aşağı aktığı gibi tırmanıyorum yolu.

Dün, vagonda, şu büyüleyici sözü duydum:

"Kibritlerin bugünkü fiyatına bakınca, yanmamaları ilginç."[49]

18 Mayıs

Vagonda, Jean Cocteau'nun *Le Grand Écart*'ını[50] beğenip övmek için büyük çaba göstererek okudum; kitabın ilk çeyreği boyunca, iyi niyetle kendimi kandırmayı başardım, öte yandan imgelerdeki ustalık, kimi sunumlardaki soytarıca kabalık beni eğlendirdi. Ama çok geçmeden, o aralıksız, hırslı hiçbir şeyi yitirmeme kaygısı, o değerlendirme merakı karşısında öfke baskın çıktı. Burada sanat sürekli yozlaşıp yapmacığa dönüşüyor. Cocteau kendini kapıp koyuverse, vodvil yazabilir.

19'u

Madam Van Rysselberghe dün (çok doğru bir yere parmak basarak) çağdaş yazarların zengin sözcük dağarcığının sözdizimi

49 Bu tümceye *Le Journal des Faux-monnayeurs*'de de rastlanır (s. 84-85).
50 Cocteau'nun *Le Grand Écart*'ı (Stock, 1923) *Kalpazanlar*'da Cocteau'dan esinlenmiş Robert de Passavant'ın *La Barre fixe* adlı kitabına esin kaynağı olacaktır.

çabasına engel olduğunu söylüyordu. Betimlemede ve canlandırınada sergilenen özen yalnızca sözcük seçimiyle kısıtlı olunca sözdizimi bayağı ve cansız oluyor. Ama bu fark edilmiyor, örneğin Boulenger dilin yozlaşmasından kaygılanırken, her zaman uydurulan gereksiz ve zararsız yeni sözcükleri, yabancı dillerden alınma sözcükleri yeriyor – sözdizimi yanlışlarınaysa çok seyrek değiniyor. Sözgelimi artık iyice yerleşmeye, yazıklanmaktan vazgeçmeme neden olacak kadar kabul görmeye başlayan "*pour ne pas que*"ye[51] kimsenin dikkat ettiğini görmedim.

24 Mayıs

Nouvelles littéraires'deki bir röportajda, Abel Hermant beklenmedik biçimde beni savunuyor, inceliğinden, yüce gönüllülüğünden derinlemesine etkilendim. Béraud ona hemen *L'Éclair*'de yanıt vermiş; kalleşliğin zekânın yerini aldığı çok uzun, iğrenç bir makale.

"Tartışmaya katıldığı için" diyor, "kimse M. Hermant'a minnet duymayacak – M. Gide bile duymayacak; çünkü minnettarlık, yakınlarının söylediklerine bakılırsa, pek ona göre bir şey değil."[52]

Hemen fırlayıp Pihan'a gittim, yüz franga koca koca çikolatalar ısmarladım, sonra da onları kartımla şişmana gönderdim, karta şöyle yazdım:

Sevgili Mösyö B.,

Makalenizdeki ince anıştırmayı hemencecik anladım. Hayır, ben nankör değilim! "Yakınlarım" yalan söylemiş.

Minnetle,

A. G.

51 (Olumsuz) İçin, diye. Olumsuzluk eki (*ne pas*) aslında *que*'den sonra gelecek ifadenin içinde yer almalıdır (ç. n.).

52 Yazar Abel Hermant'ın (1862-1950) röportajı 15 Mayıs 1923 tarihli sayıda yayımlanır. Henri Béraud 22 Mayıs tarihli *L'Éclair*'in birinci sayfasında "Réponse à Abel Hermant"ı yayımlar. Orada Gide'le arasındaki tartışmaya Hermant'ın karışmasını eleştirir.

Anlayacak mı... nasıl anlayacak, merak ediyorum.[53]

29 Mayıs

Nesnelliğin zaferi romancıya bir başkasının "ben"ini ödünç almaya izin vermektir. Ben bunu fazlasıyla başardığım için kafa karıştırdım; kimileri her kitabımı art arda gelen birer itiraf gibi gördü. Başkalarının sevinçlerini ve acılarını kendiminkilerden bile çok daha canlı biçimde hissetmemi sağlayan bu özveriyi, bu şiirsel kişiliksizleşmeyi kimse Keats gibi anlatmıyor (*Lettres*[54]).

14 Haziran

La Fontaine'in *Épitres*'ini anlatılamayacak bir hayranlıkla yeniden okudum – en azından Madam de La Sablière'e ve Huet'ye yazdıklarını.[55]

53 Gide'in notu: "Sonradan H. Béraud'nun hiçbir şey anlamadığını anladım." Gide'in çikolata kutusuna eşlik eden, 24 Mayıs 1923 tarihli mektubuna Béraud'nun *La Croisade des Longues Figures*'ünde de değinilir. Béraud'nun yorumu şöyledir: "Mektubun yanında bir kutu çok güzel çikolata vardı. Bana neden çikolata göndermiş? M. Gide beni çocuk mu sanıyor? Yine de teşekkürler! H. B." (s. 121). Bu kuşkusuz Béraut'nun Gide'e gönderdiği, Gide'in sonradan yazdığı mektupta "ek" diye andığı yanıtın metnidir. Gide 14 Temmuz 1923 tarihli mektubunda da bu küçük oyunu sürdürür: "Sevgili Mösyö Béraud, / Çikolataları beğendiğinize, arkadaşlarınızın zevkine uygun olmalarına sevindim. Mektubunuzun eki... Daha önce yazdığınız hiçbir şey beni bu kadar eğlendirmemişti" (*B. A. A. G.*, 69. Sayı, Ocak 1986).

54 Gide hiç kuşkusuz Keats'in R. Woodhouse'a yazdığı, 27 Ekim 1818 tarihli mektubu düşünüyor. Ozan orada "benliği" olmayan şeyin, hem her şey hem hiçbir şey olanın, hem ışığı hem gölgeyi sevenin şiirselliğini anlatır: Ozan kimliği olmayandır. *The Letters of John Keats*, I. cilt, *Complete Works of John Keats*, IV. cilt, Gowars and Gray, Glasgow, tarihsiz, s. 173.

55 İki *Discours à Mme de La Sablière*'den ("Madame de la Sablière'e Söylev") biri söz konusu: Biri *Masallar*'da geçer (çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları); ötekini La Fontaine Akademi'ye kabul konuşmasında okumuştur. La Fontaine Piskopos Pierre-Daniel Huet'ye de Şubat 1687'de özel baskısı yayımlanan *À Mgr L'Évêque de Soissons*'u ithaf etmiştir.

Dün Valéry'yi görmeye gittim. Orada Marie Laurencin (çok açık, külrengi ve enginar yeşili[56] bir tür süveterle eşsiz görünüyordu) ve ona başarısını haber vermeye gelen Sert'le karşılaştım.[57] Ressamlardan oluşan seçiciler kurulu ilk ödülünü ona vermiş (on beş bin frank). Kendisini sıcağı sıcağına kutlamak için orada olduğuma çok sevindim. Ötekilerin yerini bir grup gazeteci aldı. Valéry'nin onları kapı dışarı etmemesine şaşırdım. Ama hiçbir şeye hayır diyemiyor ya da en azından hiçbir şeyden kaçamıyor, ben Catulle Mendès[58] (!) Kurulu'na katıldığı için biraz içerleyince, gülerek bana şöyle dedi: "Hanımların istekleri asla reddedilmez", sonra her zaman yaptığı gibi ekledi: "Sonuçta, haklısın; ama umurumda değil."

Hayran olduğum *iyi yazı* çok fazla dikkat çekmeden okuru durdurup alıkoyan, düşüncesini yalnızca ağır ağır ilerlemeye zorlayan yazı. Dikkatinin her adımda zengin ve derinlemesine kabartılmış bir toprağa gömülmesini istiyorum. Ama okur genelde kendisini alıp götürecek bir tür yürüyen bant arıyor.

Romanın ne olmasını mı istiyorum? Bir kavşak – problemlerin buluşma noktası.

.. artık saf bir şey bulunamayan şu dünyada – aptallık bile yok.

Tümceyi durmaksızın dışarıya doğru kaldıran eğretilemeler.

56 Gide'in notu: "Öteki renklerin tonları için bir sürü sözcüğün olduğunu fark ettim: 'güvez, kestane, taba, kumral, yavruağzı, tozpembe vb.'; ama yeşillere gelince, özelliğini belirten sözcükten sonra yeşili yinelemek gerekiyor: 'çimen yeşili, zümrüt yeşili, orman yeşili, Nil yeşili' vb".

57 Ressam Marie Laurencin 1922'de *Cahiers d'André Walter*'in N.R.F. Yayınları'ndan ("Une œuvre, un portrait" dizisi) çıkan yeni baskısı için Gide'in bir portresini yapar, *La Tentative amoureuse*'ün Stock'tan çıkan yeni baskısına da suluboya resimler yapar. 14 Haziran'da Dorothy Bussy'ye yazdığı mektuba bakılırsa, Gide kısa bir süre önce Marie Laurencin'in yaptığı bir Apollinaire portresini satın almıştır (*Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 426). 15 Haziran'da Valéry'ye verilen "Ressamlar Ödülü"nün öncüsü Ambroise Vollard'dır. Bu ödülü ressamlar yazarlara verir.

58 Gide 1 Nisan 1909 tarihli *La N.R.F.*'te yayımlanan "Autour du tombeau de Catulle Mendès"te Parnasçı ozan ve romancıya ağır sözler söylemiştir. Burada 18 Mayıs 1923'te verilen Catulle-Mendès Ödülü'nden söz ediyor.

18 Haziran

Madam D. Simon Bussy bana şöyle yazmış:

I shall never be a Saint (like you, I mean); I don't even want to like the Yaradan *better than the creature – or rather "arzuya kapıldığım anda, ruhum Tanrı'ya karşı duyarlılığını* yitirmiyor..." *In fact those are the only moments in which I enjoy the kingdom of Heaven.*[59]
Ne kadar güzel!

Bu varlıklar (benim gibi) tehlikelidir, çünkü iyelik ve *dolayısıyla*, sorumluluk duygusu onlardan kaçar. Başta tüm bunların farkında değildim – ama...

Onun her yerde kendisine eşlik etmesini istediği için, hiçbir yere gitmeye cesaret edemiyor.

29 Haziran, Saint-Martin de Vésubie[60]

Yazdığım defteri Paris'te bıraktım. Unutkanlıktan mı, yoksa sakınganlıktan mı, bilmiyorum. Bu bir ada oluşturuyor.[61]

Montfort'un *L'Oubli des morts*'unun[62] vasatlığı akıl alır gibi değil. Kitabı iki saatlik bekleyişte zaman geçirmek için Nice Garı'ndan almıştım. Bir tünelin altına attım. Zayıf olayörgüsünün tutukluğu; sözlerdeki budalalık; betimlemelerin bayağılığı; hele o sözdizimi! Durmadan üç nokta kullanması dayanılacak gibi değil, "canlı kılmayı" başaramıyor.

Düşmanın değersizliği cesaret kırıcı. Nietzsche Wagner'in karşısına *dikilmek* zorunda kaldı.

59 "Asla bir azize olmayacağım (demek istediğim o ki, tıpkı sizin gibi); hatta Yaradan'ı kuldan fazla sevmek istemiyorum – daha doğrusu, 'arzuya kapıldığım anda, ruhum Tanrı'ya karşı duyarlılığını *yitirmiyor*...' Aslında, bir tek o anlarda Tanrı'nın Egemenliğinin tadını çıkarıyorum." Görünüşe göre, Dorothy Bussy'nin bu mektubu Gide'le *Correspondance*'ına alınmamıştır.

60 Gide o sırada 17 Haziran'da Nice yakınlarına, Saint-Martin Vésubie'ye yerleşen Küçük Hanımı, Élisabeth Van Rysselberghe, Catherine ve dadısının yanına gider. Victoria Oteli'nde kalırlar. Gide 20 Temmuz'da Hyères'e gidecektir.

61 Gide o sırada 41 gamına 1599 defterine yazmaktadır.

62 Eugène Montfort, *L'Oubli des morts*, Librairie de France, 1923.

İngiliz şiiri Fransız şiirinden daha zengin, daha verimli; ama bence Fransız şiiri kimi zaman daha yükseğe ulaşıyor. İngiliz ozanın yararlanmaktan çekinmediği bütün kolaylıkları ve o gevşekliği sevemem; lirinin telleri neredeyse her zaman gözüme yeterince gergin görünmüyor.

30 Haziran

Saint-Évremond'un kimi tümceleri öyle güzel kurulmuş ki, *Les Caractères*'de bile onlarla karşılaştırılabilecek sözlerin olduğundan kuşkuluyum. La Bruyère'inkilerden daha sivri olduklarından, daha derine işliyorlar. Ama burada en iyilerden söz ediyorum, insan sık sık Saint-Évremond'un ifade ettiği şeyin söylenmeye değer bir söz olup olmadığını düşünüyor (bunu kimi zaman La Bruyère'de de düşünüyorum); bu kadar az üretmiş bir yazarın aşırı verimli olduğunu düşünebiliyorsunuz. Her şeyi sağgörüyle, incelikle değerlendiriyor, ama içsel baskıdan yoksun gibi ve yazdığı azıcık şeyi yazmaya çok ihtiyaç duyduğu hissedilmiyor. Çok hoşsohbet biri olmalı.

Ghéon kitabının "yayımlanmamış parçalarla ve ruhsal bir defterle zenginleştirilmiş" yeni baskısını bana gönderdi.[63] İster inanın ister inanmayın, Hıristiyan dininin (daha doğrusu Katolikliğin) daha dikkatli bir içebakışa özendirdiği yadsınamaz. Ama *L'Homme né de la guerre*'de beni öfkelendiren şey Ghéon'un sürekli kendini kandırmaya çabalaması. Dolayısıyla, psikoloji keyfi ve özgünlükten uzak bütünüyle, Ghéon'un kendisiyle ilgili söyledikleri Şeytan'la ya da Tanrı'yla ilgili söylediklerinden daha gerçek değil.

İkinci bölümdeki Hıristiyan'la sanatçı arasında geçen konuşma sahici olsaymış güzel olabilirmiş; ama baştan sona saptırılmış.

"Demek yirmi yıldır bu çölde yaşıyorsunuz? Tanrı'sız ve Tanrı'ya ihtiyaç duymadan, öyle mi?" diye başlıyor Hıristiyan. Karşısındaki yanıt veriyor:

63 Gide'in daha önce *Günlük*'te, 1918'de sözünü ettiği *L'Homme né de la guerre. Témoignage d'un converti*. Burada andığı, *Fragments inédits d'un carnet spirituel (1916-1918)*'i de içeren yeni baskıdır (Librairie Bloud et Gay, 1923).

"Dahası, kaygı duymaksızın, bir tür çoktanrıcı yoğunluğu içinde yaşıyorum, *çünkü bilinci uyuşturmakta, günahı allayıp pullamakta, süsleyip püslemekte bu dünyanın egemeninin üstüne yok.*"

Burada yanıt veren kişi sanatçı değil; o kendini böyle ifade edemez; yine Hıristiyan konuşuyor. Bu adil değil. Gerisi için de aynı şey geçerli.

Dört gün önce, Les Baux'da, ayağımda sandallarla, yirmi yaşındaydım. Akşam, Arles'da, iki yol arkadaşımla caddedeki bir sıraya oturduk[64]; ayyaşların konuşmalarını dinliyoruz:

"Bir daha söylüyorum, sana ihtiyacım yok."

"Olabilir... Ama... bana... ihtiyacının olmamasına... ihtiyacın var."

Hemen sonrasında ceketlerini çıkarıp, birbirlerini "yere sermekle" tehdit ediyorlar.

> Martigues'e yatmaya gidiyor, sonra Miramas'ya, bir önceki gün bisikletle arkamızdan gelip çevremizde dönen, otomobille Miramas-le-Vieux'ye, küçük Berre gölünün kıyısına, yüzmeye götürdüğümüz küçük Émile'le buluşmaya gidiyoruz.

30 Haziran[65]

Onların izlediği yoldan gitmediğiniz zaman artık ilerleyemeyeceğinizi sanıyorlar.

Saptırılmış düşünce biçemi de saptırıyor: "On dokuz *yüzyıldır* İsa öğütler veriyor, insanlar da onun öğretisini yorumluyor, ben *gelip* on dokuz yüzyıl boyunca bütün bu insanların yanıldığını

64 Gide o sırada René Michelet'yle birliktedir. İkinci kişi de Gide'in Marc Allégret'ye yazdığı, 30 Haziran 1923 tarihli (ama Gide yanlışlıkla 31'i yazmıştır) mektubun da tanıklık ettiği gibi, Michelet'nin arkadaşı, Houyoux adındaki biridir. Mektupta şöyle yazar: "Önceki gün, yol arkadaşlarımı Marsilya'da bıraktım, Michelet büyüleyici, ama Houyoux'nun bayağılığı, kabalığı dayanılacak gibi değil" (özel koleksiyon).

65 "30 Haziran" tarihinin yinelenmesi *Günlük*'ün el yazmasındaki tarihlerin çok karışık olmasından kaynaklanıyor. El yazmasında burada "31 Haziran" yazıyor. Gide provalarda onu değiştirmiş olsa gerek.

söylüyorum."[66] (Ghéon'un bana söylettiği sözler bunlar.) Boyun eğdiremedikleri şeylerin gururla lekelendiğini düşünüyorlar.

Shylock'u[67] İngilizcesinden okuyorum yeniden. Shakespeare'in en çok sevdiğim oyunlarından biri. Dokusunda uçtan uca, kanatlı, titrek bir şey apaçık kusurların unutulmasını sağlıyor. *Bond* öyküsüyle Portia'nın üç sandığınınki arasında hiç bağlantı yok (ya da bağlantının üstü o kadar kapalı ki anlaşılmıyor)[68]; dördüncü perdedeki yüzük karmaşası da üstüne tüy dikiyor; metnin geri kalanıyla hiç ilişkisi yok. Neredeyse Shylock'u unutacağız; artık söz konusu olan o değil, dolayısıyla gülümsemeyle kurban edildiği korkunç adaletsizliği kabulleniyoruz. Shakespeare Hıristiyan duygularıyla hareket etseydi, burası onları göstermek için biçilmiş kaftandı! Ama hayır; Portia'nın iyi yürekliliği bir an için olsun İncil'i akla getirmiyor, Dük Yahudi'nin meşru ve sert uzlaşmazlığı karşısında kesinlikle İsa adına bir hoşgörü öğretisi ileri sürmüyor. Adamın kızını, servetini elinden almışlar; hakkı olan şeyin öç alma arzusuyla karıştığı bir an için olsun kabul edilmiyor. Mahvolmuş, terk edilmiş, alaya alınmış; bir de onu Hıristiyan olmaya zorlamak istiyorlar! Kendisini oyuna getiren dinin üstünlüğünü kabul etmeye! Ama bu oyunda (bereket ki) din kesinlikle söz konusu değil; yalnızca gülmeye, arkadaşlığa, sevgiye izin veren rahat bir ahlak var, bu güzel duyguların karşısına da yalnızca açgözlülük dikiliyor. İnsan Antonio'nun cömertliğinin Shylock'ta kesilmemesini ve sonuçta herkesin arzusu yerine geldiğine göre, Yahudi'nin de en azından parasını geri almasını istiyor.

> Shakespeare tiyatrosunda ne kadar çok kişinin "kılık değiştirdiği", kılık değiştirenlerin nasıl ikircil itiraflara izin verdiği hiç fark edildi mi acaba? *La Nuit des rois*, *Cymbeline*, *As you like it*[69], *Shylock*'ta Jessica, Portia, Nerissa vb. Bunun ne kadar açıklayıcı olduğunu görmemek için kör olmak gerekiyor.

66 Ghéon kitabının XV. bölümünde adını vermeksizin, yalnızca "Protestan ulak" ifadesiyle anarak Gide'den söz eder. Bu caymacayı (*anacoluthe*) tırnak içinde eski arkadaşına mal eder (*L'Homme né de la guerre [...]*, s. 203).
67 Shakespeare, *Venedik Taciri*.
68 *Bond* İngilizce "sözleşme" demektir. Gide *Venedik Taciri*'nde, Shylock'la Antonio arasındaki sözleşmeden söz ediyor (I. perde, V. sahne).
69 Sırasıyla *On İkinci Gece*, *Cymbeline*, *Beğendiğiniz Gibi*.

1 Temmuz

Kimi Katolikleri dinleriyle ulaşmakta onca zorlandıkları bir vazgeçişe bizim doğal yoldan ulaşmamız kadar öfkelendiren bir şey yok. Handiyse sizi hile yapmakla suçlayacaklar; erdem onların tekelinde kalmalı, duaların yardımı olmaksızın kendiliğinizden elde ettiğiniz şeyler sayılmıyor. Aynı şekilde mutlu olmamızı da bağışlamıyorlar: Bizim mutluluğumuz dinsiz; bir tek onların mutlu olmaya hakkı var. Kaldı ki, az kullandıkları bir hak bu.

> Ghéon'un bütün kitabı boyunca, iğrenç bir kendinden geçiş hissediliyor. Tanrı'nın sarhoş kölesi. Bu "tanıklığın" insanları Kilise'ye çekmekten daha çok, ondan uzaklaştırmaya yarayabileceğini düşünüyorum, üstelik daha etkili biçimde.

3 Temmuz, Saint-Martin de Vésubie

Çalışmayla geçen ilk akşam (*Journal d'Édouard*'ın devamı[70]); akla karayı seçtim, kendimi çok sıktım. Ama sonrasında, iğrenç bir gece; tıkanmalar, bedenim sinirsel titremelerle sarsıldı. Ancak daha fazla dinlendikten sonra ilerleyebileceğim gerçekten. Günün her saatinde, anlaşılmaz uyuşukluklar uykuyu okumaktan, çalışmaktan, yaşamdan daha çekici kılıyor. Ölgünlük, bilinçsizlik, hiçlik uçurumlarına gömülüyorum.

Bu sabah, sıcağa karşın, önce çayırlardan ve baltalıklardan geçip, sonra kayadan kayaya tırmandım, sonunda bir sel yatağından üstümdekileri çıkardığım gibi kendimi attığım bir çağlayana vardım. Yukarıdan akan dondurucu su dolu gibi can yakıyordu.

Bugün mutluluğumun derecesi neredeyse yalnızca bedenimin ne derece kusursuz işlediğine bağlı. Bu uyuşukluklar kimi zaman dayanılır gibi değil. Ama bence bu bunalımlar, bu değersizleşmeler kadar daha kıt akıllılarla yakınlık kurmamı sağlayabilecek bir şey olamaz. Valéry'de kimi sabahlar neredeyse bir budala gibi uyanmadığı için bir şeyler eksik.

70 "Journal d'Édouard" ("Édouard'ın Günlüğü") *Kalpazanlar*'daki kurmaca günlüktür.

5 Temmuz

Bu sabah, Voltaire'in zevkle okuduğum küçük *Lettres* seçkisini Louis'yi[71] aramaya gittiğim dağ yamacında kaybettim.

Birçok insan, kültürlülerden söz ediyorum, yalnızca daha önce betimlenmiş şeyleri görebiliyor. Rousseau'nun önemi özellikle Voltaire okuyunca anlaşılıyor. Voltaire duyumsamak için belki de ona çok ihtiyaç duymadığınız şeyi çok zarifçe, incelikle ifade ediyor. Rousseau'ya yazdığı ünlü mektupta sergilediği sevecen şenlik, naziklik, en doğru eleştiride tatlılığı elden bırakmayışı hâlâ olağanüstü.[72] Haklı; ama Rousseau'da Voltaire'in kavramadığı bambaşka bir şey, akıldan daha önemli bir şey var.

9 Temmuz

Voltaire'in *Lettres*'ini buldum; yeniden okuyorum; ama bu kez o kadar dört dörtlük gelmedi bana. Kalemi aşırı zarif; yalnızca "ince çizgiler" çizebiliyor.

Geçen gün bize yedirdiği dört dörtlük öğle yemeğinden dolayı Édouard Champion'u kutlayınca:[73]

"Çok basit! Çok basit Mösyö Gide'ciğim. Yine geldiğinizde, aynısını yersiniz."

Ben üsteleyip özellikle olağanüstü alabalığı anımsatınca:

"Doğrusu, aşçımız fena değil. Uzun süre bir şef çalıştırdık; ama aslında yemekleri daha iyi değildi; üstelik bu kadın sayesinde ayda bin frank daha az harcıyoruz."

Sevebilmeyi çok istediğim *Le Terrain Bouchaballe* beni çok düş kırıklığına uğrattı.[74] Suarès'le Max Jacob iki farklı uç: Biri yalnız-

71 Louis, Gide'in kısa bir süre önce arkadaş olduğu genç bir köylüdür.

72 Gide burada Voltaire'in 30 Ağustos 1755'te, Jean-Jacques Rousseau'nun *Discours sur l'inégalité*'sini (*Eşitsizliğin Kökeni*) okuduktan sonra yazdığı ünlü mektubu anıştırıyor.

73 Édouard Champion (1882-1938) edebiyat tarihçisi ve yayıncıdır. Gide'in kütüphanesinin satış kataloğunu o yayımlayacaktır.

74 Max Jacob'un *Le Terrain Bouchaballe*'i 1923'te Émile Paul'den çıkmıştır.

ca kendisiyle ilgileniyor ve yalnızca başkalarından söz ederken ilgi çekici oluyor; ötekiyse yalnızca başkalarıyla ilgileniyor ve yalnızca kendisinden söz ederken ilgi çekici oluyor.

10 Temmuz

Çalıştığım, sonrasında tüyler ürpertici bir gece geçirdiğim akşamdan beri sefil bir yaşam sürüyorum; baş dönmeleri, titremeler, kafada bir ağırlık, sıkıntı. Zorluk şevke gelmekte değil, şevki koruyabilmekte. Bu sabah, çok kötü geçmeyen bir geceden sonra, serüvene atılmak için pek bir şey çıkaramadığım çalışmayı bıraktım; ne yazık ki saatim bir saat geri kalmış, yola ancak 8 buçukta çıkabildim. Dağın yüksek tepelerine ancak gece yarısı ulaşabildim. Çıplak ayaklarımda sandallarla, bez pantolonum hızımı kestiği için kısa pantolonla, sürülerin kullandığı yolları bir kaybedip bir bularak, kayadan kayaya sıçrayarak ya da sık ormangülleri arasından kendime yol açarak. Bitki örtüsü birden değişti; kısa kesilmiş ot örtülerinin üstünde, centiyanlar, daha önce görmediğim bir tür gök mavisi unutmabeni, üç tür bir sürü küçük eçeverya, kimisinin pembesi eşsiz. Küçük bir göl, orada yıkandım; daha sonra, yeniden bir çağlayanın altına girdim; karla kaplı alanlar; sarp kayalarla çevrili olağanüstü bir buzyalağı. Gökyüzü göz korkutucu, Hautes-Alpes'i görebileceğimi düşündüğüm geçide gitmek için artık çok geç. İki kez, tiz, acı, şaşırtıcı derecede güçlü bir kuş çığlığı tüylerimi diken diken etti. Kartal mı acaba? Göremedim.

Gidiş yolunda, çağlayana ve Le Boréon oteline varmak üzereyken, sekiz kişilik bir hasatçı grubuyla karşılaşmıştım. Birden, aralarındaki Louis'yi tanıdım. Olağanüstü bir gülümseme ışıldadı yüzünde. Bir an arkasından gidip gitmeme konusunda kararsız kaldım; tek başına olsaydı kesinlikle giderdim; ama ötekiler hemen onunla konuşmaya başladı, onu rahatsız etmekten korktum. Bir daha görür müyüm? Aklımda kaldığı hali bu kadar güzel değildi.

Les Gaietés de l'escadron'u ve baştan *Boubouroche*'u okudum. Öyküden uyarlanan oyunu bilmiyorum, ama öyküyü çok beğenmedim. Özellikle iyi karşılanması konusunun özellikle basit olmasından kaynaklanmıyor mu?[75] *Une canaille*'ın hiçbir açıdan *Boubouroche*'tan aşağı kalır yeri yok, kumaşı da daha sağlam. *Le Fils*'i Dostoyevski işleyebilirdi.

Courteline ayrım gözetmeksizin tüm kahramanlarına kazandırdığı kolaycı bir taşkınlığa çok kolay kapıırıyor kendini. Ama kuşkusuz, betimlediği insanlık ne kadar bayağı olursa, temsilcilerinin birbirinden farklı görünmesi de o kadar uygunsuz oluyor.

Les Gaietés de l'escadron'da, sinizmin arkasında hoşuma giden belli bir yüce gönüllülük kendini gösteriyor.

Ben *onun* sevgisinden, *onun* onayından, *onun* saygısından başka bir şey istemedim hiç. Bütün bunları elimden alalı beri, iyiliğin ödülünü, kötülüğün iğrençliğini, hatta acının ağırlığını yitirmesine neden olan bir tür utanç içinde yaşıyorum. Ruhumun bir biçimde uyuşmasına karşılık her şey sağırlaşıyor, artık dokunaklı hiçbir şey içime işlemiyor, daha doğrusu: içime hiçbir şey gerçekten işlemiyor. Gerçeklik artık düşten daha fazla etkilemiyor beni kesinlikle. Yaşama zevkinin benden uzaklaştığını onunla hissettim; bundan böyle her şey vız gelip tırıs gider, hiçbir şey umurumda değil.[76]

18 Temmuz

Dün, 6 buçukta yola düzüldüm; Le Boréon Vadisi'ne çıktım; Ladres Geçidi'nden geçtim; La Madonne Vadisi'nden Saint-Martin'e indim. 3 buçukta döndüm.

Karlı bir yerden yalınayak geçmenin eğlencesi için sandallarımı çıkardım; acı soğuğa yolun sonuna kadar dayanamayacağımı

75 Küçük Hanım buna benzer bir tümce kurunca, Gide'in kendisine defterindeki "aynı şeyi söyleyen bir notu" gösterdiğini anlatır (*Les Cahiers de la Petite Dame*, 1. cilt, s. 185). Gide'in burada andığı metinler Georges Courteline'in yapıtlarıdır; *Les Gaietés de l'escadron* (*Kışla Hayatı*).

76 Bu paragraf şimdiye dek yalnızca *Et nunc manet in te*'de yayımlanmıştır. Söz konusu olan tabii ki Madeleine'dir.

düşündüm. Bir çağlayanın altında su dökündüm. La Madonne barınağında öğle yemeği yedim. Kendimi yeniden dinç hissettiğime sevindim.

Shakespeare'in *Sonnets*'sini baştan sona üçüncü kez okudum. Her soneyi arka arkaya iki kez okuyordum. Çoğu insanı çileden çıkarıyor; ama hoşluğu ancak yeniden okuyunca anlaşılan soneler de çok. Kesinlikle onlara hayranım; ama onlara hayran olabilecek duruma geldiğim için de kendime çok hayran oldum. (Birçoğunu en az on iki kez okudum.)

21 Temmuz

Nice'te kaldım; dün Hyères-Plage'a geldim.[77] Dün suya girdim; bugün suya girdim, sonrasında kendimi olağanüstü iyi hissettim. Saint-Martin'de olduğundan daha iyi soluk alıyorum; hava burada daha hafif, sıcaklık da o kadar bunaltıcı değil. Denizin güzelliği anlatılacak gibi değil. Sinek de yok!

Nice'te, sabah saatlerini dört yaşındaki, taşmantarı gibi esmer, güler yüzlü, yırtık, hayranlık uyandıran bir çocukla oynayarak ve on sekiz yaşındaki, en az onun kadar esmer, güler yüzlü, siyah elbisesinin altına bir şey giymediği belli olan ablasıyla konuşarak geçirdim. Kız ufaklığı Galeries Lafayette'e götürmeme izin verdi, oradan ona ok atan bir tabanca aldım. Onlara karşı duyduğum sevgiden Nice'te pekâlâ kalabilirdim, az kalsın trenimi kaçırıyordum.

Tempest'ı[78] bitirdim.

> Sabırsızlıktan ve meydan okuma arzusundan, bu sabah güneş kötü çarptı. Derim arkadan ve önden kavruldu. Saçma; hiçbir yerden soluk alamıyorum. Bütün gün zehirlenmiş, boğuluyormuş gibiydim. Üstüne üstlük, böbreklerim ağrıyordu; ama onun nedeni belki genelde olduğundan biraz daha uzun yüzmem. Akşamı beklerken çok uyudum. Gecenin çok kötü geçmesinden korkuyorum.

77 Gide Ağustos başına dek Hyères'de, *Maritima-Hôtel*'de kalır.
78 Shakespeare'in *Fırtına*'sı.

Akşam yemek yiyemedim; yalnızca armut kompostosu içtim. Tuhaf şeyler oluyor: Gözlerimin arkası ağrıyor, her kirişim, her eklemim ağrıyor. Neredeyse bütün gün işeyemedim – terleme de yok. Odama Vittel maden suyu getirttim.

Tüm bunları bir şeyle uğraşmak için yazıyorum.

Bolca mercan rengi kum.

Arzuyla birlikte bütün varlığım da uykuya dalıyor.

Güzellik artık içimizde yaklaşma, dokunma ve kucaklama gereksinimi uyandırmadığında, aşırı arzularla boğuştuğunuz anlarda akılsızlık edip can attığınız dinginlik hali, bu hal size yalnızca bir cansızlık gibi ve belki yalnızca ölüm düşüncesine alışmanızı sağlayarak onu daha az korkutucu kıldığı için övülmeye değer görünüyor.

(Henri Béraud hiç kuşkusuz "*apprivoiser avec*"in[79] yanlış olduğunu düşünecektir; ifadenin doğru olduğundan emin değilim, ama daha iyisinin bulunabileceğinden de emin değilim.)

26 Temmuz

Barrès'in *Les Nouvelles littéraires*'deki tuhaf makalesi: "Salut à de jeunes écrivains". Şöyle yazıyor: "Altını, gökyüzünü ve alevi sevin..."[80]

Bu yazı biçiminden, bu düşünme biçiminden tiksiniyorum. Hem Stendhal'i hem Flaubert'i küplere bindirecek bir şey. Hem tenorları hem odalıkları akla getiriyor. Ne canı var ne gücü; dalgalanıyor, belli belirsiz, bayrak gibi rüzgârla şişiyor.

79 Az önce "ölüm düşüncesine alışmanızı sağlayarak" diye çevirdiğimiz ifadenin Fransızcasında *apprivoisant avec* deniyor. *Apprivoiser* (alıştırmak) fiili elimizdeki sözlüklerde *avec*'le (ile) de kullanılıyor (örnek olarak Gide'in burada yazdıkları veriliyor). Dolayısıyla, Gide'in sözünde bir yanlışlık yok gibi (ç. n.).

80 Barrès şöyle yazar: "Altını ve alevi sevin. Yaşamı şiirsel yanından kavrayabilen herkesten yüzyılı yüceltecek, kahramanlarla azizlerin yaptıklarına katkıda bulunacak imgeler ve şarkılar istiyoruz" (*Les Nouvelles littéraires*, 21 Temmuz 1923). Barrès 5 Aralık 1923'te ölecektir.

28 Temmuz

Kendimi biraz daha iyi hissedince, yeniden çalışmaya başladım ve sanırım, oldukça büyük güçlüklerin altından kalktım. Ama uykusuzluk anında yeniden baş gösterdi. Mutlu denge, erişmeyi başardığım cennet doruk; tutunabilseydim orada, ne harikalar yaratırdım kim bilir!

29 Temmuz

Gerek Saint-Martin'de gerek burada, otelde kalanlar arasında yalnızca budalalıkları, bencillikleri ve bayağılıkları üstlerinden akan yüzler görebildim. (Bir tek on iki yaşındaki Yunan çocuk dışında, onun hayranlık uyandıran bir yüzü, incecik bir bedeni var; ama aşırı güzelliğinin farkında, dolayısıyla kendini beğenmişliği onu alıklaştırıyor.) Buna karşın, yazı yazdığım masanın yanındaki masada, bana arkası dönük genç bir kız var, "çocukluktan yeni çıkmış", vücut hatları çok zarif, Marc'ın hoşuna giderdi. Ona bakmaya doyamıyorum; o da farkında ve sanırım bu durum onu eğlendiriyor. Ama daha şimdiden yüz çizgilerinin nerelerden şişmanlayacağı, ağırlaşacağı anlaşılıyor.

Ya konuşmalara ne demeli! İstemeden dinliyorum, Katoblepas'ın karşısında: "Aptallığı çekiyor beni"[81] diyen Aziz Antonius gibi büyüleniyorum.

Saint-Martin'de beş çocuk vardı, en büyükleri sözünü ettiğim o küçük Yunan'dı. Madam Théo'yla "Ben..." diye başlamayan sözlerini sayarak eğleniyorduk. O çocukların tek tasası birbirlerinden herhangi bir konuda üstün olduklarını keşfetmekti.

Ama aptal anne babaların çocuklarını akıllıca yetiştirmesi nasıl umulabilir? Ufaklıklar daha şimdiden onlara benziyor.

3 Ağustos

André Allégret'nin varlığına karşın, son günlerde çok iyi çalıştım. Ama kalemimin ucuna geldiği gibi yazdığım o konuşmaların yeteri kadar yoğun olduğundan emin değilim.

81 Gustave Flaubert, *Ermiş Antonius ve Şeytan*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Élisabeth Van Rysselberghe'le André Allégret'yi Korsika'ya götürüyorum. Bu sabah Ajaccio'ya gidiyoruz gemiyle.[82]

Dün bir istasyondan Duvernoy'nın *Les Demoiselles de perdition*'unu aldım, Béraud'nun beni uğrunda kurban ettiği bu yazarı biraz tanımak istiyordum.[83] Yirminci sayfadan sonrasını okumakta zorlandım. Bu küçük gazete haberi derlemesi aşağı yukarı Paul de Kock'un düzeyinde.[84] Özellikle yazıdaki sahte renklilik hoşuma gitmedi; "Bir lüle telleyip pulluyordu alnını" yazına gereksinimi.[85]

5 Ağustos, Vizzavone

Monte d'Oro hayranlık uyandırıyor; gördüğüm en güzel doruklardan biri. Bu sabah uzun gezi; dağın karşısındaki sırta ulaşıp, sediri andıran ve çevreyi bir Çin manzarasına çeviren, türünü bilmediğim çamlarla dolu dar vadiden aşağı indim. Sel yatağını izleyerek, derin çukurluklarda suya girdim iki kez. Ah! Yirmi yaşındayken kendimi hiç de bu kadar genç hissetmiyordum!

6 Ağustos

Monte d'Oro'ya tırmanış. Ama çok sağdan gidip, ana doruğa ulaşamadık. Güneşin alnında yorucu bir tırmanıştan sonra, karlı bir alanın altına gömülen keçiyolunu kaybettik. Bir saati aşkın bir süre boyunca, kayalara tırmandık, epey zorlanarak çok dar bir geçide vardık, onun öteki tarafında tam karşımızda oteli görünce şaşırdık. Yeniden yola çıkmak için çok geç olmuştu, biz de aşırı yorgunduk. Eğimli granit katmanların üstünden inmek epey eğlenceliydi; ama ormana varıp, eğreltiotlarının

82 Gide 9 Ağustos'ta bu kısa Korsika yolculuğundan Nice'e dönecektir. *Kalpazanlar*'da Olivier'ye Robert de Passavant'la birlikte aşağı yukarı aynı yolculuğu yaptırır (II. bölüm, VI).

83 Henri Duvernois'nın (Simon Schwabacher'in takma adı, 1875-1937) *Les Demoiselles de perdition*'u. 3 Nisan 1923 tarihli *L'Œuvre*'de, Béraud bu yazarın her şeyden önce "doğallığını" –"iç sıkıntısının züppelerinin küçümsediği o yetenek"– över.

84 Paul de Kock (1793-1871) küçük kentsoylu romanının temsilcisidir.

85 *Les Demoiselles en perdition*, s. 73. Altını Gide çizmiştir.

arasından ve kaygan çam iğnelerinin üstünden ilerlemek bizi bitirdi. Aralıksız on iki saat yürüdükten sonra saat 7 buçukta döndük, canımız çıkmıştı, dayanıklılığımız bizi çok eğlendirdi, ama dağa çok kızmıştık. Manzara çektiğimiz sıkıntılara bir an için olsun değmedi. Yolda üç kez suya girdim.

7 Ağustos

Vizzavone'dan Corte'ye. Özel otomobille Piana'ya (olağanüstü). Gerçekten Korsika'ya özgü ilk köy. Porto Koyu, orada suya girmek istedik – kamp kurmak için çok güzel bir yer.

8 Ağustos

Corte. Piana. Toplu taşımayla Ajaccio'ya dönüş. Deniz kıyısında uzanan yol hayranlık uyandırıyor. Sagone'da kısa bir mola; hemen kendimi en ılık, en saydam suya attım. Araç yeniden yola çıktı, giyinecek zaman bulamadan arkasından koştum.

9 Ağustos

Bu sabah 9'da Nice'e gidiş. Dün akşam, Ajaccio'da ne yazık ki epey pis bir denize girdim yine. Yan kabindeki güleç çocuklar onlara uzun uzun bakmama ses çıkarmadılar, utanmazlıkları bana eğlenceli geldi – benim de bakışlarım onları eğlendiriyordu. İkisi de iyice serpilmişti, bedenleri kusursuzdu, biri beyaz, öteki yanıktı. Giysilerini değiş tokuş ediyorlardı.

Bir yüzü soldurmakta sıkıntının üstüne yok.

11 Ağustos

9'unda Nice'e döndüm. Dün, gece yolculuğu. Gecenin 3'ünden 6'ya dek Carnoules'da durduk. Bir sıranın üstünde uyuduk. Göz kamaştırıcı bir gece. Garın arkasında, solda, büyük bir orman yangını göğü parıldatıyor; sağda, göğün yükseklerinde ince bir ayça.

Nice'te, yeniden Alphonse Daudet okumak istediğim için *Les Rois en exil*'in ucuz bir baskısını aldım. Kitabı çok geçmeden bıraktım, yeni bir şey keşfedemedim, tıpkı aklımda kaldığı gibiydi, anısı kadar aşınmış, çürümüştü.

12'si

Benjamin Constant'ın daha önce bilmediğim, hayranlık uyandırıcı *Lettre sur Julie*'sini bayıla bayıla okuyorum. Sanırım, onun yazdıkları arasında daha çok sevdiğim bir şey olmadı. Dilin güzelliği düşünceninkine cuk oturuyor, daha iyi yazılamazdı.

23 Ağustos

La Bastide'de birkaç gün; Eugène Rouart'la görüşme, Marsilya'da onunla bir gün; F.-Paul Alibert'i Carcassonne'da uzun ve dört dörtlük ziyaret[86]; sonra, 18'inde, Pontigny'dekilere katıldım. Bu satırları, sabah 8'de, Givry Irmağı'nın[87] kıyısında yazıyorum, biraz sonra, güneşte, tam adını bilmediğim, şimdiye dek yalnızca küçük gruplar halinde gördüğüm o kırmızı tahtakurusu türünün kaplayacağı bir kirişin üstünde oturuyorum; bu tahtakuruları burada sıkışık yığınlar oluşturuyorlar, ahşabı yer yer bütünüyle sarıyorlar.

Büyüleyici; bu göz kamaştırıcı sabahın göğünü övmek için bu sözcüğü baştan uydurmak isterdim. Irmağın kenarında, panayır sepetçilerinin arabası. Sekiz çocuk. Dördü yanıma gelip oturdu ya da uzandı. On dört yaşındaki küçük kız eşsiz.

23 Ağustos'tan 2 Eylül'e dek Pontigny.[88] Son gün M. geldi. Akşamında La Bastide'e, sonra 4'ünde Marsilya'ya gidip, Tunus gemisine bindik.[89]

86 Gide önce Élisabeth Van Rysselberghe'in kaldığı La Bastide'e gider. Arkadaşı Alibert'e birçok kez görüşme sözü vermiştir (*Corr: Gide-Alibert*, s. 277-280).
87 Gide birkaç gün Givry'de, Copeau'ların evinde kalır. Sonrasında Pontigny'ye gidecektir (*Corr: Gide-Copeau*, II. cilt, s. 243-244).
88 Desjardins'in düzenlediği yıllık Pontigny toplantıları söz konusu.
89 Gide Marc Allégret'yle yaklaşık bir ay Tunus'ta kalacaktır.

Pontigny'de beni *Si le grain ne meurt*'ü yayımlamaya ikna eden Ceillier ve Viénot'yla görüşme.[90]

Bir tek *Corydon*'un son provalarını onayladım.

9 Ekim, Cuverville

Buraya 17'sinde döndüm. Tunus'tan dönüş. Gerek P. L. M. garının gerek Marsilya garının peronlarında, alacalı bulacalı örtülere sarınıp sarmalanmış göçmen toplulukları yatıyordu. Ceketlerinin ya da bluzlarının ön tarafına bir tür etiket, sarı karton bir daire iğnelenmişti, üstünde: *Cherbourg* yazdığını gördüm.

"Suriyeli bunlar" dedi garda çalışan biri. "Cunard Line'ın yönetiminde Meksika'da iş arayacaklar."

Adolphe'u çok büyük bir hayranlıkla (Tuzer'den dönüş) – Montaigne'in *Essais*'sinin III. cildinin V. bölümünü de bayıla bayıla baştan okudum.[91]

Tunus'ta beni Paul Claudel'den gelmiş çok güzel bir mektup bekliyordu, son derece duygulandım – özellikle gazeteler neredeyse onun öldüğünü bildirirken ya da en azından Japonya'daki felaketten sonra, depremde büyük olasılıkla can verdiğini düşündürürken.[92]

90 Madam Mayrisch'in gelecekteki damadı Pierre Vienot (1897-1944) ve Raymond Cellier Mareşal Lyautey'nin yakınlarıdır. *Corydon*'un tam metni 1924'te yayımlanır, *Tohum Ölmezse*'nin tam metninin 1924-1925'te basılan üç cildiyse ancak Ekim 1926'nın sonunda satışa çıkacaktır.

91 Kuşkusuz Benjamin Constant'ın romanı *Adolphe* söz konusu. Tuzer bir vahadır. *Essais*'nin (*Denemeler*) III. bölümünün adı "Sur des vers de Virgile"dir.

92 Claudel 1921'den beri Japonya'daki Fransa büyükelçisidir. Gide ona *Dostoyevski*'sini göndermiş, Claudel de 29 Temmuz tarihli, gerçekten çok güzel bir mektupla yanıt vermiştir (bkz. *Corr. Gide-Claudel*, s. 238-239). 1 Eylül 1923 depremi Tokyo'nun bir kısmını yerle bir etmiştir, Fransa büyükelçiliği de yıkılan yapılar arasındadır. Bkz. Claudel'in *L'Oiseau noir dans le soleil levant*'da bu depremle ilgili anlattıkları ("À travers les villes en flammes", N.R.F., 1929, önce Ocak 1924'te *Lectures pour tous*'ta yayımlanmıştır).

10 Ekim

Yüksek sesle *The Scarlet Letter*'ı okuyoruz.[93]

Her şeyi birden okuyabilmek isterdim. Dağılma tehlikesi.

Browning, Marvell; Logan Pearsall Smith'in dört dörtlük *Histoire de la langue anglaise*'ine devam ettim· W. James'in *Psychologie*'sine döndüm; Bossuet'nin *Histoire des variations*'u vb.[94]

Ayrıca France'ı yanlış değerlendirip değerlendirmediğimi görmek için yeniden *L'Étui de nacre*'ı çıkardım. Loti'nin *Aziyadé*'si ve *Maroc*'u. Ama en iyi saatlerimi gecikmiş mektuplara harcamak zorunda kaldım.

Paris, gece yarısı

> Champs-Élysées Tiyatrosu'ndaki akşamdan döndüm. Stanislavski'nin[95] Rus topluluğu *Karamazov*'un sahnelerini oynuyordu. Ruhumu karartan bir akşamdı. Oyun bitmeden çıktım. Yaşayacak zamanım azaldıkça sıkıntıya katlanmakta gitgide zorlanıyorum. Copeau'yla akşam yemeği yemeden önce *Revue hebdomadaire*'de Le Grix'le güzel bir konuşma.[96]

Bazı günler, an oluyor, gerçeklik kavramını bütünüyle yitiriyorum. En ufak yanlış adımda dekorun öbür yanına geçecekmişim gibi hissediyorum.

İstedikleri şey değerlendirme yapmak için beğeniye gereksinim duymamalarını sağlayacak bir ölçüt.

93 Nathaniel Hawthorne'un *Kızıl Damga*'sı.

94 Gide'in daha önce 1920'de okuduğu (bkz. *Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 174) ozan Andrew Marvell (1621-1678). Longan Pearsall Smith (1863-1946) Dorothy Bussy'nin uzaktan tanıdığıdır. James'e gelince, Amerikalı felsefeci William James'in (1842-1910) E. Baudin'in Fransızcaya çevirdiği *Précis de psychologie*'si söz konusu olmalıdır (M. Rivière, 1921); Bossuet'nin *Histoire des variations des Églises protestantes*'ı iki cilt halinde ilk kez 1688'de yayımlanmıştır.

95 Rus yönetmen ve Moskova Sanat Tiyatrosu'nun kurucusu Konstantin Stanislavski (1863-1938) 1922 yılının sonunda bir dizi gösteri için Paris'e gelmiştir.

96 François Le Grix (1881-1966) *Revue hebdomadaire*'in yöneticisidir. Derginin 11 Eylül 1920 tarihli sayısında *Pastoral Senfoni*'yi öven bir yazı yayımlamıştır.

Si le grain ne meurt...'de, M. Couve'un derslerinin bende dinsel açıdan yarattığı doyumsuzluğu ve başka bir şeye duyduğum açlığı anlattığım bölüme şu eklenebilir:[97]

"Biri o dönemde bana *Histoire des variations*'u okumam için verseydi, Protestanlığımın derinden sarsılacağına pekâlâ inanırdım; ama o kudurtucu ve hayranlık uyandıran kitabı çok daha sonra okuyabildim; kaldı ki, o günlerde onu anlayabilir miydim? Sanmıyorum; yalnızca kudururdum büyük olasılıkla."

5 Kasım, Cuverville

Massis'in *Revue universelle*'deki büyük saldırısı – ilkbahardaki bunun habercisiymiş yalnızca.[98] Saldıranlardan değil, beni savunacaklardan korkuyorum.

9 Kasım

> Hoşa gitmemenin ne denli zevkli olabildiğini fazlasıyla bilen Dadalar kendilerinin *bile* hoşuna gitmeyecek şeyler yapmanın eğlenceli olabileceğini anlayabilecek bir noktaya asla erişemediler.[99]

21 Kasım

Bana uzun uzun kardeşi, Marc'ın arkadaşı Emmanuel'i anlatan Bernard Faÿ'ı görmeye gittim. Kardeşi kısa bir süre önce New York'ta ölmüş. Kendini öldürmemiş, ama öldürmüş kadar ol-

97 M. Couve *Tohum Ölmezse*'nin 199.-200. sayfalarında ortaya çıkar. Gide Bossuet'nin *Histoire des variations des Églises protestantes*'ını anıyor.

98 İlkbahardaki saldırı Henri Béraud'dan gelmiştir, ama *La Revue universelle*'in 1 Şubat 1923 tarihli sayısında "Le Cas de M. Jacques Rivière"i yayımlayan Henri Massis aynı derginin 1 Kasım tarihli sayısına "André Gide et Dostoïevsky" adlı bir makale yazmış, sonra 15 Kasım sayısında "La Confession d'André Gide"i çıkarmıştır. Bu makaleler *Jugements II*'ye alınmıştır (Plon-Nourrit, 1926).

99 Gide, bilindiği gibi, *La N.R.F.*'in Nisan 1920 tarihli sayısına "Dada" adlı bir makale yazmıştır. Orada şöyle der: "Bir tek şu 'Dada' sözcüğüyle, *grup olarak* söyleyecekleri her şeyi tek bir seferde ifade etmiş olmalılar" (sonradan *Incidences*'a da alınmıştır, s. 207).

muş: Kendini ölümün kollarına atmış; kendini öldürtmüş. Son günlerinden birinde kardeşine:

"Herkesin hile yaptığı bir dünyada oynayası gelmiyor insanın"[100] demiş.

Madam Simon Bussy beni Şeytan'a karşı hile yapmakla eleştiriyor.

4 Aralık

Rivière'in röportajı.

Benimki bir gün çıkarsa, ele alınacak noktalar:[101]

Rivière'in "küresellik" anlayışı;

Betimlemede gerçek model kullanılmamalıdır;

Hazırlıklarda gerçek model kullanılmalıdır; ama hazırlıklar okura bildirilmemelidir;

Çözümleme her zaman bireşimden önce gelmelidir; ama çözümlemeyle sanat yapıtı arasındaki fark bir anatomi çizimiyle bir heykel arasındaki fark kadar büyüktür. Hazırlık çalışması ortadan kaldırılmalıdır; orada olmasına karşın artık görünmemelidir.

Nasıl ki Montesquieu'nün dediği gibi "ara düşünceler atlanmadan iyi yazılmaz"[102] – eksilti olmadan da sanat yapıtı olmaz.

14 Aralık

Maritain'le görüşme (başka bir yere bütünüyle yazdım[103]).

100 Bernard Faÿ (1893-1979) tarihçi ve edebiyat eleştirmenidir; *Les Nouvelles littéraires*'in 23 Haziran 1924 tarihli sayısında *André Gide* adlı övgü dolu bir makale yayımlayacaktır. Gide bu tümceyi *Günlük*'te, 17 Kasım 1927'de biraz farklı bir biçimde yineleyecektir.

101 Gide burada Jacques Rivière'in Frédéric Lefèvre'le röportajını anışırıyor ("*La N.R.F.* répond. Une heure avec M. Jacques Rivière", *Les Nouvelles littéraires*, 1 Aralık 1923). Bu röportajda, 13 Ekim 1923'te aynı diziden çıkan Jacques Maritain-Henri Massis söyleşisine yanıt verilir.

102 Montesquieu'nün tümcesi tam olarak şöyledir: "İyi yazmak için, ara düşünceleri atlamak gerekir" (*Pensées et fragments inédits de Montesquieu*, Bordeaux, 1899-1901, 802. parça).

103 Jacques Maritain'le konuşma 21 Aralık tarihinde aktarılır. Felsefeci ve tanrıbilimci Jacques Maritain (1882-1973) 1920'de *Art et scolastique*'i yayımlamıştır. Aquino'lu Aziz Tommasso ve Bergson uzmanıdır. O sı-

"Souday size nasıl davranıyor?"

"Bir soğuk bir çok sıcak, beni kralcı sanırken başka, cumhuriyetçi sanırken başka. İkisi de olmadığımı anlayalı beri, ortasını buldu; bana sanatçı olarak belli bir değer veriyor, ama 'düşünür' olarak beş para etmediğimi düşünüyor."

Gallimard üsteleyerek rica edince, şimdiye dek hiç yapmadığım, bir daha asla yapmayacağım bir şeyi yaptım: Ödül alan birine kutlama mektubu yazdım. Sözünü ettiğim kişi Lucien Fabre. Ödül de Goncourt Ödülü. Ödüllendirilen kitabı okumamıştım; ama Gallimard şöyle demişti: "Fabre *La N.R.F.*'te pek desteklenmediğini hissediyor; ona yazarsanız çok mutlu olur; ayrıca Valéry'yi de çok mutlu edersiniz..."[104]

Sanırım kararımda onun bu son sözü belirleyici oldu. Fabre'a olabildiğince usturuplu acele bir mektup gönderdim... Çok geçmeden pişman oldum: *L'Opinion*'da (bana da nüshalarını gönderiyorlar), Fabre'ın Thérive'e yazdığı mektubu okuyunca tepem attı.[105] *L'Action française*'in esin kaynağının tıpkısı bir

rada 1924'te çıkacak *Réflexions sur l'intelligence et sur sa vie propre*'u hazırlamaktadır. Gide'i François Le Grix'ten duyduğu *Corydon*'un yayımlanmasını engellemek için görmeye gitmiştir. 14 Mart 1923 tarihli mektubunda (*B. L. J. D.*), Maritain Gide'e Dostoyevski'yle ilgili kitabına hayran kaldığını yazar, ama 24 Mayıs 1925'te gönderdiği mektupta, *Corydon*'la ilgili konuşmalarına uzun uzun dönecektir. Şöyle yazar: "*Corydon*'u yayımlayarak, vicdanınızın sesini dinlediğinize inandım. İnsanlar bunun acıklı yanını anlamadı. Kahramanlık sözcüğünü kullanmayı göze alamam, ama bütün alınyazınızı işin içine sokan kararlı bir tanıklık." Sonra kendisine göre yalnızca duanın vicdanı aydınlatabileceğini söyleyip, Gide'den dua etmesini ister. Bu çok güzel mektup şu sözlerle biter: "O yolculuk [Afrika yolculuğu] gözümde bir tür felaket; bana kalırsa, arkanızda yıkım bırakıyorsunuz ve yıkım sizin önünüzden yürüyecek." (*B. L. J. D.*)

104 Lucien Fabre (1889-1913) Paul Valéry'nin arkadaşıdır. 1923'te Goncourt Ödülü'nü *Rabevel ou le Mal des ardents*'la kazanmıştır (3 cilt, 1920-1923).

105 Bkz. Lucien Fabre'ın *L'Opinion*'da edebiyat eleştirmeni André Thérive'e yazdığı mektup. Gide 1928'de Thérive'e ünlü "Lettre sur les traductions"unu yazacaktır (*La N.R.F.*, 1 Eylül 1928, *Œuvres complètes*'in XV. cildine de alınmıştır, s. 534-535). Thérive *L'Opinion*'un 14 Aralık tarihli sayısında Fabre'ın aldığı Goncourt Ödülü'yle ilgili, "Rabevel" adlı bir makale yayımlamış, onun yazınsal yöntemlerini alaya alıp sert bir dille eleştirmiştir. Fabre da ona 21 Aralık 1923 tarihli sayıda yayımla-

anlayış; bir yıldırma, bir afra tafra yapma ve korkutma yöntemi – Plateau'nun öldürülmesini, Germaine Berton'un aklanmasını, hiç kuşkusuz genç Philippe Daudet'nin intiharını da bu nefret dolu anlayışa borçluyuz.[106] Daha iğrenç bir şey olamaz.

21 Aralık

Jacques Maritain 14 Aralık Cuma sabahı kararlaştırdığımız gibi saat ona doğru geldi. Söyleyecek birkaç şey düşünmüştüm, ama onlar bir işe yaramadı, çünkü anında onun karşısında rol yapmamam, tersine teslim olmam gerektiğini, bunun en iyi savunma olacağını anladım. Başını eğri, eğik tutuşu, bütün varlığı beni rahatsız ediyordu, hareketlerinde ve sesinde papazlara özgü bir yapmacık vardı; ama üstünde durmadım, aldatmacayı ikimize de yakıştıramadım. Hemen konuya girip, sözü uzatmadan ne amaçla geldiğini söyledi, ben de biliyordum zaten, François Le Grix'ten yakında yayımlanacağını duyduğu ve benden ne kadar tehlikeli olduğunu anlamamı istediği kitabın çıkışını erteletmekti amacı.[107]

Kendi savunmaya niyetli olmadığımı, ama o kitapla ilgili söyleyebileceği her şeyi benim zaten kendi kendime söylediğimi düşünmesi gerektiğini, savaş, yas deneyimine, onları izleyen düşünme süreçlerine direnen bir tasarının yürekte ve zihinde onunki gibi bir müdahalenin değiştiremeyeceği kadar yer etmiş olabileceğini söyledim. Kaldı ki, bu konuda dik kafalılık etmediğimi, hatta bundan on yıl önce o kitabın ilk iki bölümünü bir arkadaşıma (Marcel Drouin[108]) okuduğumda, o arkadaşımın

nan bir mektupla yanıt verir. Bu kalem kavgası Jacques Rivière'le Gide arasında tartışmaya neden olur, çünkü *La N.R.F.* Rivière'in etkisiyle az çok Fabre'ın yanında yer almıştır, oysa Gide daha yansız davranmak ister (bkz. Jacques Rivière'in Gide'e yazdığı, 10 Nisan 1924 tarihli, daha önce yayımlanmamış mektup ve Gide'in 13 Nisan tarihli yanıtı, *B. L. J. D.*).

106 22 Ocak 1923'te, Jaurès'in öcünü almak isteyen, aşağı yukarı yirmi yaşındaki anarşist Germaine Berton, Camelots du roi'nın genel yazmanı Marius Plateau'yu öldürür. Aralık 1923'te, mahkemede aklanır. Léon Daudet'nin büyük oğlu Philippe Daudet'nin (1909-1923) 24 Kasım 1923'te kendini öldürdüğü biliniyor: *L'Action française* bu olayı gizlemeye çalışmıştır.

107 *Corydon* söz konusu.

108 Gide bacanağıyla yaptığı bu konuşmayı 1911 yılının "Yapraklar"ında da anar.

önerisiyle çalışmayı yarıda bıraktığımı; bu vazgeçişin içimde uyandırdığı derin üzüntüye karşın, neredeyse pes ettiğimi; öte yandan, savaşın ikinci yılının sonunda, o kitabın yazılması gerektiğini, onu yalnızca benim yazabileceğimi, görev bildiğim bir işten yenik düştüğümü hissetmeksizin kaçamayacağımı açıkça gördüğüm için yeniden el atıp tamamladığımı anlattım.

İkimiz de aşırı yavaş konuşuyor, düşüncelerimizi çarpıtacak ya da aklımızdakilerin dışına çıkacak bir şey söylememeye özen gösteriyorduk. Söylediğine göre, Henri Massis kışkırtıcı makaleleriyle kitabın yayımlanmasını hızlandırdığından kaygılanıyormuş. Massis'in kaygılarına, üzüntülerine, pişmanlıklarına aldırmamasını isteyip, Claudel'in aynı şekilde *Dostoyevski*'m üstüne yazdığı, en azından Massis'in makalelerinde hiç rastlamadığım gerçekten Hıristiyan'ca bir düşüncenin etkisini bana hissettiren hayranlık uyandırıcı mektuptan söz ettim. Bunun üstüne, Maritain Massis'in yanılmış olabileceğini söyledi, ben o makalelerdeki düşüncemi çarpıtma arzusunu açıkça belli eden kimi noktalara dikkatini çekince: "İyi anlamamış olabilir" dedi. Ben de başka noktalardaki zekâsının bana bu çarpıtmaları bilerek ve isteyerek yaptığını düşündürdüğünü söyledim.

"Yalandan tiksinirim" dedim. "Belki Protestanlığım da burada saklanıyor. Katolikler bunu anlayamaz. Bir sürü tanıdım; hatta Jean Schlumeberger'yi saymazsak, arkadaşlarımın hepsi Katolik. Katolikler gerçeği sevmiyor."

"Katoliklik gerçek sevgisini öğretir" dedi.

"Hayır; itiraz etmeyin Maritain. Sık sık nasıl ödünler verilebildiğine tanık oldum, çok fazla örneğini gördüm bunun. Hatta (çünkü Ghéon'un da eleştirdiği gibi, sözü aşırı kolayca karşımdakine bırakıp, onun için kanıtlar üretmek gibi zihinsel bir kusurum var) bana ne söyleyeceğinizi biliyorum: Diyeceksiniz ki, Protestan çoğunlukla Gerçek'le Tanrı'yı birbirine karıştırıp Gerçeğe tapıyor, Gerçeğin Tanrı'nın değerlerinden biri olduğunu anlamıyor..."

"Ama kitabınızın açığa vurduğunu ileri sürdüğü o gerçeğin tehlikeli olabileceğini düşünmüyor musunuz?.."

"Düşünseydim yazmazdım ya da en azından yayımlamazdım. O gerçek ne denli tehlikeli olursa olsun, onun üstünü örten yalanın daha da tehlikeli olduğunu düşünüyorum."

"Peki onu dile getirmenin sizin için tehlikeli olduğunu düşünmüyor musunuz?"

"Bu kendime sormak istemediğim bir soru."

Bunun üstüne ruhumun kurtuluşundan söz etti, onun için sık sık dua ettiğini, kendisi gibi Tanrı'nın beni boşuna kaçmaya çalıştığım yüce amaçlar için seçtiğine inanan birçok arkadaşının da öyle yaptığını söyledi.

"Sanırım" dedim gülümseyerek, "ruhumun kurtuluşu için benden çok kaygılanıyorsunuz."

Bu konu, ayrıca Yunan dengesiyle Hıristiyan dengesizliği üstüne uzun uzadıya konuştuk. Saat ilerlediği için kalkacakmış gibi göründü.

"Gitmeden önce... Size bir şey sorabilir miyim?"

"Her zaman" dedim yanıtlayacağımın güvencesini vermediğimi gösteren bir hareketle.

"Sizden bana söz vermenizi isteyeceğim."

"?.."

"Bana söz verin, ben gidince, dua edip o kitabı yayımlamakta haklı mı yoksa haksız mı olduğunuzu doğrudan İsa'nın size göstermesini dileyin. Buna söz verebilir misiniz?"

Uzun uzun ona bakıp:

"Hayır" dedim.

Uzun bir sessizlik oldu. Sürdürdüm:

"Anlayın Maritain. Sizin de bildiğiniz gibi, bugün onu birini telefonla arar gibi aramaya razı olmayacak kadar uzun bir süre, büyük bir içtenlikle, İsa'nın düşüncesiyle yaşadım. Hatta kendimi önceden kulak verebilecek bir duruma getirmeden ona seslenmek bana yakışıksız geliyor. Oh! Bunu başarabileceğimden kuşkum yok. O durumun nasıl elde edileceğini fazlasıyla biliyorum; çözüm aklımda. Ama bugün işin içine kendi adıma biraz ikiyüzlülük karışır; bundan iğreniyorum. Üstelik, itiraf edeyim: Asla, en coşkulu olduğum zamanlarda bile, bakın her gün demiyorum, her saat, günün her anı dua ettiğim zamanlarda bile – duam asla bir tapınma, bir şükretme, bir teslim olma ediminden başka bir şey olmadı. Belki bu bakımdan çok Protestan'ım... Bir yandan da hayır; neden bunu size söylediğimi

bilmiyorum. Aslında her konuda öğüt istemek çok Protestan'ca bir davranış. Bir çift potini nasıl bağlayacaklarını öğrenmek için İsa'ya danışanlar var; ben yapamam; istemem. Tanrı'dan bir şey ıstemek bana her zaman yakışıksız göründü. Ben ondan gelen her şeyi minnetle kabul ettim. Hayır; benden bunu istemeyin."

"Demek düş kırıklığıyla ayrılacağım yanınızdan" dedi üzgün üzgün bana elini uzatarak.

"*Önce*" dedim, sözcüğe ne olduğunu pek bilmesem de elimden geldiğince bir niyet yüklemeye çalışarak. Sonrasında ayrıldık.

Bunları Cuverville'e döner dönmez, anılarım daha tazeyken yazıyorum.

YAPRAKLAR[109]
(Sonradan bulunan sayfalar)

I

"Siz de" dedi Édouard, "M.'de kendisini büyüklenerek asla hatalı olmadığını düşünmeye iten ahlaki bir tür kaskatılık olduğunu fark ettiniz mi?[110] Birçok insanda var bu büyüklenme; gençliğimde bende de vardı, şimdi başkalarında ona bu kadar duyarlı olmam ondan çok zor kurtulmamdan kaynaklanıyor. Annemle babam beni varlığımın dayattığı şeylere göre değil de herkese uygun olduğunu düşündükleri, dışımdaki bir ahlak kuralına göre hareket etmeye alıştırmıştı, öyle ki aynı koşullarda, herhangi biri, benden ne kadar farklı olursa olsun, karşısında aynı ahlaki ön doğruyu bulacak, ondan kaçması ister istemez bir hata olacak, başkalarınca kınanacaktı, bu kadarına dayanılabilirdi belki, ama buna eğitimimin gözümde tam tamına katlanılmaz kıldığı bir kendi kendini ayıplama ekleniyordu. Hangi durumda olursa olsun, tam tamına gerektiği gibi hareket etmemek bana öyle iğrenç görünüyordu ki, içimdeki huzura anında gölge düşürüyordu, o huzur olmaksızın yaşayamayacağımı sanıyordum – aslında tam tersine... Ama o zamanlar her insanın içindeki en yeni, en özel şeyin belki de en tiksinti verici şey olmadığını kabullenebilir, aklımdan geçirebilir miydim?

Burada büyük bir hata açığa çıkıyor: Kurala göre yaşamaya alışkın zihinler birinin kuraldan kaçmasını artık yalnızca gönülden geçenlerin egemenliği olarak görür; biri tutkularının kölesiyse onlara köle gibi görünür ve ödeve göre yaşamaya başlayıp tutkulardan kaçtığı anda artık köle gibi görünmez, boyun eğdiği kölelik ahlaki, sıradan, genel olarak kabul edilen

109 Bu "Yapraklar" eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında üç parçadan oluşmaktadır. "Yanlışlıkla" 1923 yılına konan ikincisini yerine, yani 1919'a koyduk.

110 "Sonradan bulunan" bu I. sayfa büyük olasılıkla başta *Kalpazanlar* için yazılmıştır ve Édouard adının da gösterdiği gibi "Édouard'ın Günlüğü"ne girecektir. "M." kuşkusuz Édouard'ın *Kalpazanlar*'daki "yeğeni" Bernard'ın modellerinden biri olan Marc Allégret'dir.

bir kölelik olduğu sürece onun özgürleştiğini düşünürler. 'Rabbim, bizi kendimizden kurtarın'[111], onların kurtulmak dediği şey düşüncelerini, istençlerini, varlıklarını ahlaki varlıklarının bütünüyle onaylamayacağı şeyleri artık arzulamayasıya dize getirmektir, öyle ki seçimleri bile artık özgür değilken özgürce hareket ettiklerini sanırlar, önünde dize geldikleri bu kısıtlama ve dize gelmekte zorlanmaları onlar için hem yaradılışlarının kendilerini sürüklediği hatanın hem de en içten hareketlerini zorlayıp saptıran o kuralın doğruluğunun kanıtıdır.

Ama annemle babamın çocukluğumda bana verdikleri katı püriten eğitim, disiplin alışkanlığı ve gereksinimi, genel kuraldan kaçınca, basit bir kendini bırakıştan çok daha farklı şeyler sezmemi sağlamıştı; böylece birileri beni artık yalnızca hazzın yarattığı dürtülere kulak vermekle suçladığında omuz silkebildim. Yapay varlığın altında safı yeniden keşfetmek bana göründüğü kadarıyla çok kolay bir iş değildi; benimsediğim yeni yaşam kuralı –en büyük içtenlikle hareket etmek– bir kararlılık, bir kavrayış, tüm istencimi zorlayan bir çaba içeriyordu, öyle ki kendimi hiç artık ahlaklı olmamaya karar verdiğim zaman olduğu kadar ahlaklı saymamıştım, kendimce ahlaklı demek istiyorum. Sonunda kusursuz içtenliğin, bana göre, kişiyi en yürekli, en saygıdeğer kılan içtenliğin, yalnızca edimde değil, güdüde de içtenliğin ancak sürekli bir çabayla, ama en az didinmeyle, en açık (demek istediğim, kendinden hoşnutluğun izlerini en az taşıyan) bakışla ve en büyük ironiyle elde edilebileceğini anladım.

Çok geçmeden edimlerimi harekete geçmeden önce bir tür karar verme ve kafada tartma süreci içeren, eylemin gecikmesine, engellenmesine neden olan onaya bağlı kıldıkça, neredeyse hiçbir şey elde edemediğimi, daha yalnızca en iyi güdüye göre hareket ettiğimi gördüm. Sonrasında en hızlı, en ani eylemin yeğ olacağını düşündüm; eylemimin başta onu doğrulamaya çalışırken başvurduğum gerekçeleri önünden çekeceğim oranda içten olacağını gördüm. Artık herhangi bir şekilde hareket edip kendime düşünecek zaman tanımayınca, ölçüp biçmeyi bırakınca, en önemsiz edimlerim gözüme daha anlamlı görünmeye

111 Görünüşe göre, bu tümce Kutsal Kitap'ta yer almaz.

başladı. Bu arada tasadan, kafa karışıklığından, pişmanlıktan da kurtuldum. Belki de başta yapmaya çalıştığım o özel jimnastik yararsız olmamış, edimime yalnızca onu gerçekleştirmekten zevk aldığım için iyi gözle bakmayı bana öğreten o sevinçli hale ulaşmama yardım etmişti.

Bize yalnızca bir sürü heykelle değil, kendileri aracılığıyla çok güzel bir insanlık imgesi bırakan Yunanlar tanrılar kadar çok içgüdü bilirler, onlar için sorun içsel Olympos'u dengede tutmaktır, yoksa tanrılardan herhangi birini köleleştirip dize getirmek değil.

İnsanlığa âşık bir kişi edimlerindense oluşturduğu örnekle, demek istediğim o ki, kişiliğiyle, ortaya koyduğu ve arkasında bıraktığı imgeyle, o imgeden mutluluğun ve dinginliğin yayılmasını sağlamasıyla yararlı olabilir."[112]

II

Büyük bir malvarlığını saçıp savuran kayıp oğul gibiydim. Atalarımın yavaş erdeminin kuşaktan kuşağa sabırla kafama yığdığı bu tartıya gelmeyen hazinenin değerini bilmez değildim, hayır; ama ondan vazgeçerek elde edebileceğimi umduğum bilinmez kazanç bana alabildiğine daha değerli görünüyordu. İsa'nın sözleri seçilmiş halka gece yol gösteren ateş sütunu gibi karşımda açıkça beliriyordu ve dalmaya karar verdiğim koyu karanlıklarda, kendi kendime durmadan yineliyordum: "Varını yoğunu sat, parasını yoksullara ver"[113] diye. Yüreğim hem korkuyla hem sevinçle, daha doğrusu sevincimin yarattığı korkuyla kabarmıştı. Çünkü bence kusursuz mutluluğa ulaşmak için gereken şey tanrısal sözleri yorumlamak değil; onları duraksamadan kabul etmek, "ruhta ve gerçekte"[114] anlamak; sonra da özellikle

112 Gide'in notu: "'Mutlu ve zeki bir yüz ifadesi kültürün hedefidir' diyor Emerson, 'bu yeterli bir başarıdır. Çünkü Doğa'nın ve Bilgeliğin amacına erişilmiştir'". Ralph Waldo Emerson, *The Conduct of life* (1860) (*Yaşamın İdaresi*), Fransızca çev.: *La Conduite de la vie*, çev. M. Dugard, Armand Colin, 1909, s. 144.

113 Matta, XIX, 21.

114 Yuhanna, IV, 23.

uygulamak gerekiyor, çünkü İncil'de "bu sözlerimi duyup da uygulamayan herkes"[115] deniyor...

Dolayısıyla, benim için en bildik düşünceler, görüşler, ruh ve zihin halleri arasında hangilerini kesinlikle atalarımdan, öğretimimden, başta bana güç veren püriten eğitimden, içinde boğulmaya başladığım o ahlaki ortamdan aldığımı anlamaya çalıştım. Kuşkusuz bu feragati aşırılığa, saçmalığa vardırarak, tam bir yoksulluğa ulaştım –çünkü "almadığın neyin var ki?"[116]– ama aynı zamanda o tam yoksulluğa en gerçek mal mülkmüş gibi can attım. Her türlü kişisel malvarlığından vazgeçmeye karar verip, ancak hiçbir şey özel olarak benim olmazsa her şeyi elde etmeyi dileyebileceğime inanarak, her türlü kişisel görüşü, her türlü alışkanlığı, her türlü edebi, hatta erdemimi reddettim, dalgalara, gelip geçici rüzgârlara, güneşe örtüsüz bir beden sunmak için bir gömleği çıkarıp atarcasına. Bu özverilerle güçlenen ruhumu çok geçmeden yalnızca sevgi dolu (evet, onu böyle tanımlıyordum), titreyen, herkese açık, her şeye benzeyen, kişilik dışı bir istenç olarak, heveslerin, iştahların, arzuların saf karmaşası olarak hissetmeye başladım. Yarattıkları anarşinin beni sürüklediği düzensizlikten korktuysam bile, anında İsa'nın sözlerini –"Neden kaygılanıyorsunuz?"[117]– anımsayarak içimi rahatlatmayı başarmadım mı? Dolayısıyla, bu geçici düzensizliğe teslim oldum, bence kendiliğinden kurulacak daha içten ve doğal düzene güvendim, kaldı ki düzensizliğin bile ruhum açısından keyfi, kendim yaratmadığıma göre ister istemez yapay bir düzen kadar tehlikeli olmayacağını düşündüm. "Tanrısal ışın!" diye haykırıyordum, "sana karşı çıkan şey özellikle insanların korkudan, güvensizlikten ve kurumdan oluşan sahte bilgeliği değil mi? Her şeyi sana bırakıyorum. Sana teslim oluyorum. Bütün gölgeleri uzaklaştır benden. Esin ver."

Sonra Tanrı'dan en çok uzaklaşan şeyin gurur olduğunu ve beni en çok erdemimin gururlandırdığını görünce, o erdemden, şişinebileceğim her şeyden, bana: "Ben senin gibi değilim

115 Matta, VII, 26.
116 "Seni başkasından üstün kılan kim? Tanrı'dan almadığın neyin var ki? Eğer O'ndan aldınsa, niçin O'ndan almamış gibi övünüyorsun?" (I. Korintliler, IV, 7).
117 Matta, VI, 28.

çoğunluk!" dedirten her şeyden iğrendim. Bu aşırı vazgeçişin, erdem aşkına erdemin yadsınmasının yazdıklarımı okuyacak dindar ruha tüyler ürpertici bir safsatacılık olarak görüneceğini iyi biliyorum. Artık yaşamıma yön veren çelişki ya da safsatacılığı Şeytan'ın bana dayatıp dayatmadığıma sonra bakacağım. Şimdilik bu yeni yolda gözü pekçe ilerlediğimi söylemek benim için yeterli. Ne diyorum ben: yol mu? İleriye doğru attığım her adım beni bilinmeyende bir serüvene götürüyordu.

1924

4 Ocak

Stevenson'ın *Doctor Jekyll*'ını ilk kez İngilizcesinden okuyorum[1] – duyduğum hayranlık ne yazık ki gitgide azalıyor. Fazla ustalıklı, fazla incelikli; yücelikten yoksun. Konu olağanüstü; ama Jekyll'ı tam Hyde'a boyun eğdirdikten sonra *at peace* göstermenin hata olmadığından kuşkuluyum – *his face seemed to open and brighten.*[2] – *Tam tersi olmalıydı.*

Jekyll Hyde sayesinde dinginliğe kavuşmalıydı.

5 Ocak

Stevenson'ı bitirdim. Jekyll'ın itirafı hayranlık uyandırıyor, dün yazdıklarım saçma.

Günün birinde okuyup utanmak için o sayfayı yırtmadım.

W. James'ın *Psychologie*'sine döndüm, ama iki bölüm (biri içgüdüyle ilgiliydi) okuduktan sonra bıraktım, bence kesinlikle vasat.

7 Ocak

Georges[3] Çehov okuyor, birden bağırıyor:

"Bu Ruslar bizden ne kadar uzak!" Hiçbir şey beni milliyetçiler (ve daha niceleri) yüzünden Fransız okurların çoğunun

1 Gide onu daha önce Fransızcasından okumuştur.

2 *At peace* "huzurlu" demektir, *his face seemed to open and brighten* ise "yüzü açılmış ve aydınlanmış gibiydi." Burada Doktor Jekyll'ın asıl kimliğine dönmeyi başardığı an söz konusudur; Gide'e göre, kahraman "Hyde"a dönüşerek açılmalıdır.

3 Madeleine'in kardeşi Georges Rondeaux.

hâlâ buna –yabancı ulusları asla anlayamayacağına– inanması kadar kızdıramaz. Yabancı uluslarda farklılıklara karşın yakınlık duyabilecekleri, insana özgü şeyleri aramak şöyle dursun, yalnızca o farklılıkları göz önüne alıyorlar. Bu öyle açık bir gerçek ki, aslında buraya yazmama bile gerek yok; ama bu sabah bana oldukça yeni görünen bir düşünce eklendi ona.

Her halkı kendi yazınında başkalarının genelde gizlediği ya da doğal haliyle ortaya koymadığı kimi kişilik özelliklerini sergilemeye iten alışkanlıklar halklar arasındaki farklılıkları tuhaf biçimde vurgulamıyor mu? – Bu giysiler için de geçerli, giysiler üstünden edebin yer değiştirişleri için de.

Eski Yunanlarda kendini çıplak gösterme, "doğal halde" gösterme alışkanlığı ve gereksinimi – bugün bizim için doğallıktan daha uzak bir şey olamaz.

Bunun üstünde düşünülmesi gereken bir şey olduğuna eminim. Her yazında sorulması gereken soru şudur: İnsana ilişkin ne gizleniyor?

("Ne gösteriliyor?" sorusu diğeriyle karşılaştırıldığında daha önemsiz.)

Paris[4]

Roman yazma gereksinimi, bence, bugünün genç romancılarında her zaman kendiliğinden ortaya çıkmıyor pek. Burada arz talebi izliyor. Karşılaşılan insanları gerçek modellere göre betimleme arzusuna oldukça sık rastlandığına inanıyorum. Belli bir göz ve kalem yeteneğini öne çıkarıyor. Ama yeni kişiler yaratmak yalnızca dibini bulamadıkları zorlayıcı içsel bir karmaşayla boğuşanlarda doğal bir gereksinime dönüşüyor.[5]

4 Gide 11 Ocak'ta Cuverville'den Paris'e gider. Paris'teki Vieux-Colombier'de kendisinin Tagore çevirisinin (*Post-office* [*Amal et la lettre du roi*]) provaları yapılmaktadır. Bu tasarıdan sonra vazgeçilecek, oyun ancak 16 Mayıs 1928'de, Xavier de Courville'in mizanseniyle, Petite Scène'de sahnelenecektir.

5 Gide burada oldukça kapalı bir ifade kullanıyor (*que leur propre geste n'épuise pas*). Biz "dibini bulamadıkları" diye çevirdik. Tümcenin sözdizimine bakıldığında, ifade "karmaşa"dansa "karmaşayla boğuşanlar" için kullanılmış gibi görünüyor. *Günlük*'ün İngilizce çevirisinde aşağı yukarı şöyle deniyor: "Ama yeni kişiler yaratmak yalnızca zorlayıcı içsel bir

Kılavuzlarınız gibi görünecek yazarları okumadan da böyle düşünebileceğinizi söylemek çok ileri gitmek olur. Buna karşın, sanırım, Dostoyevski'yi, Nietzsche'yi, Freud'u, X.'i, Z.'yi tanımadan da böyle düşünürdüm, onlar gözümü açmaktan çok izin verdi bana. Özellikle kendimden kuşku duymamayı, kendi düşüncemden korkmamayı, onun arkasına düşmeyi öğrettiler, çünkü *kendi düşüncemde onlara rastlıyordum.*

26 Ocak

Dün Massis'e epey uzun bir mektup yazdım (kopyasını saklıyorum), ama yanlış adrese göndermişim, eline ulaşmamasından çekiniyorum.[6] Taahhütlü olmadığı için bana da dönmeyebilir.

13 Şubat

Günlüğüm ileride yayımlanırsa, beni insanlara oldukça yanlış tanıtmasından çekiniyorum. Onu uzun, dengeli, sağlıklı, mutlu süreçlerde değil, kendimi toparlayabilmek için ona gereksinim

karmaşayla boğuşanlarda ve kendi yaptıklarından hoşnut olmayanlarda doğal bir gereksinime dönüşüyor". *Épuiser* "tüketmek, çok yormak, her yönüyle incelemek" vb. demek. *Leur geste* de "davranışları, hareketleri, jestleri" – aynı zamanda "destanları". Danıştığımız kişilerden bazıları bu "destan" anlamı üstünde durup, burada içsel bir arayışı tanımlayabileceğini ileri sürdüler. Biz Fransızca sözdizimine uymama pahasına, hem yaptıklarıyla yetinmemeleri hem de aradıkları öğeleri kendilerinde, kendi hareketlerinde fazlasıyla bulabildikleri düşüncesini içerebileceği için bu çeviriyi yeğledik (ç.n.).

6 Gide 25 Ocak tarihli bu mektubu *Œuvres complètes*'inde yayımlayacaktır (XII. cilt, s. 553-555). Orada özellikle şöyle yazar: "Sonunda kitabınızı aldım, teşekkür ederim. Oh! Benim sizden belki daha Hıristiyan, daha klasik olduğumu hissetmenizin içinizi kemirdiğini açıkça görüyorum". Ardından, Claudel'in sözünü –"Kötülük bileştirmez"– yorumladıktan sonra ekler: "İncelemeniz yine de benimle ilgili yazılmış en ilginç, yer yer en kavrayışlı incelemelerden biri. Onda ilk kez çizdiğim figürün dağınık özelliklerini bir arada gördüm. Sayenizde ve incelemenizden beri, kesinlikle *var olduğumu* hissediyorum." Gide'in Roger Martin du Gard'a yazdığı, Massis'in uzun bir yanıtından söz eden mektuba bakılırsa, bu mektup yerine ulaşmıştır. Gide Martin du Gard'a yazdığı mektupta Massis'in yanıtının son satırlarını aktarır: "Sizi ikna edememekten korkuyorum, oysa bunu canı gönülden istiyorum ve bu umutla size sevgilerimi sunuyorum H. M." (*Corr. Gide-Martin du Gard*, I. cilt, s. 237).

duyduğum, kendimi sızlanırken, inlerken, acınası bir halde gösterdiğim bunalım dönemlerinde tuttum.

Güneş yeniden ortaya çıktığı anda, kendimle ilgilenmeyi bırakıp, yalnızca işime ve yaşama dönüyorum. Günlüğüme yansıyan şey bunlar değil, yalnızca umutsuzluğa düştüğüm dönemler. Epeydir yaşamıyorum öylelerinden.

14 Şubat

Az yayımladığım için yavaş yazdığımı sanıyorlar. Aslında oldukça uzun süreçleri yazmadan yaşayarak geçiriyorum. Beynim dinçken, dolmakalemim ya da kurşunkalemim yeterince hızlı ilerlemiyor. *Saül*'ün son perdesini baştan sona bir günde yazdım (Arco'da[7]). Vagonda, metroda, rıhtımlardaki ya da caddelerdeki sıralarda, yol kenarlarında yazdığım oluyor, üstelik onlar gerçek bir esini yansıtan en güzel yazılarım. Bir tümce ötekinin arkasından geliyor, ötekinden doğuyor, içimde doğup kabardığını hissettikçe neredeyse fiziksel bir kendinden geçiş yaşıyorum. Sonrasında o ilk taslakta birtakım düzeltmeler yaptığım oluyor, ama çok az.

Bir tek örme işi kimi zaman çok zorlu oluyor, büyük bir zihinsel emek gerektiriyor.

Arada sırada yazı taslaklarım sıkış tıkış olabiliyor, ama bu düşüncelerin bolluğundan, derlenip toplanmalarının güçlüğünden kaynaklanıyor.

1 Mart, Cuverville

Bossuet'nin *Sermons*'una daldım, altı cildi beni burada bekliyordu. Hem dört dörtlük hem besbeter yanları beklentilerimin çok ötesinde.

Thibaudet Bergson'culuk üstüne[8]; önsözü büyük bir ilgiyle (Bergson'la ilgili neredeyse hiçbir şey bilmediğim için çok büyük bir ilgiyle) okuduktan sonra, ipin ucunu kaçırdım.

Bergson'un öğretisinde hoşuma gitmeyen şey, o söylemeden önce düşündüğüm şeyler, zihni okşayan, hatta pohpohlayan

7 Claude Martin'e göre, Gide 30 Nisan 1898'de, İtalya yolculuğu sırasında, Arco'da, *Saül*'ünün son perdesini bir çırpıda yazmıştır. Bu konuda bkz. Jean Claude, *André Gide et le théâtre*, Gallimard, 1992, I. cilt, s. 33-34.

8 Albert Thibaudet *Le Bergsonisme*'i yayımlamıştır (N.R.F., 1923).

şeyler. Tam döneminin adamı olduğu, durmaksızın güncel eğilimlere boyun eğdiği için ileride bu dönemdeki her şeye etki ettiğini düşünecekler. Temsili önemi bundan ileri geliyor.

4 Mart, Cuverville

Yarın gidiyorum[9]; sinirlerim ayakta. On gün köşeme çekilip yapmak istediğim şeyleri tamamlayamadım. Gevşemeye, hava almaya çok ihtiyacım var.

Yalnızca *buluşların* beslediği, herhangi bir atılımdan yararlanmaya isteksiz bir kitabın durmaksızın dirilen güçlükleri.[10]

Piyanoya döndüm (Bach ve Granados). Daktiloya çekme.

Bossuet okumaları (*Histoire des variations* ve *Sermons*).

19 Mart, Brignoles

Bugün "nesnellik" denen şey içsel manzaradan yoksun romancılara kolay geliyor. Kendimle değil de ruhumda sahnelenen, benimse oyuncudan çok izleyicisi, tanığı olduğum düşünce çatışmalarıyla ilgilendiğimi söyleyebilirim.

27 Mart

Bir şeyi doğru değerlendirmek için onu sevdikten sonra biraz uzaklaşmak gerekiyor. Bu ülkeler, insanlar ve *kişinin kendisi için* de geçerli.

İğrenç bir yorgunluk. Varlığımın bütün zemberekleri boşaldı.

Ring and The Book'tan üç bölüm okudum yine.[11] Hayranlık uyandırıcı.

9 Gide 26 Şubat'ta Cuverville'e gitmiştir, şimdi Paris'e dönmeye hazırlanmaktadır. Oradan 14 Mart'ta ayrılıp, Brignoles'e, La Bastide'e, Élisabeth Van Rysselberghe'in ve Catherine'in yanına gidecektir (bu konuda bkz. Roger Martin du Gard, *Notes sur André Gide*, Gallimard, 1951, s. 79-81).

10 *Kalpazanlar*.

11 Robert Browning'in yapıtı. Gide aynı gün Dorothy Bussy'ye yazdığı bir mektupta, *The Ring and the Book*'un X. bölümünden üç dizeyi alıntılar (bkz. *Corr. Gide-Bussy*, I. cilt, s. 465).

28 Mart, Vence[12]

Carnoules garından bayıla bayıla okuduğum *Les Bijoux indiscrets*'yi aldım. Yine de *Jacques le Fataliste*'i yeğlerim sanırım.[13]

7 Nisan, Roquebrune[14]

France'ın *Histoire comique*'ini büyük bir zevkle okudum. Cesaret alıp, *Le Jardin d'Épicure*'e döndüm; ama bu iyicil ve ılık içecek yine ilk okuduğumda olduğu gibi midemi bulandırdı.

15 Nisan

Les dieux ont soif'ı okudum.[15] Kimi sayfalar, kimi bölümler dört dörtlük. Sonuçta çok güzel bir kitap.

Benden France'a saygı gösterisine ayrılmış bir sayı için "çekmecemde kesinlikle var olan" notları istediler.[16]

Ama Kontes de Noailles'ın yazdığı, *Le Quotidien?*'de okuduğum övgüden sonra ne yazılabilir ki?[17] – Bu artık övgü dolu bir eleştiri bile sayılmaz, bir kendinden geçiş. Böylesi bir aşırılık, böylesi bir ölçüsüzlük, böylesi abartılı sözcükler, duygular ve düşünceler sonrasında söylenebilecek her türlü akla yatkın ve mantıklı şeyi değersizleştiriyor.

12 Gide üç gün Vence'ta, Jacques Raverat'nın evinde kalır.
13 Diderot'nun yapıtları. *Boşboğaz Mücevherler* ile *Kaderci Jacques ve Efendisi.*
14 Gide 31 Mart'ta Roquebrune'e, Dorothy Bussy'nin evine gelir. 28 Nisan'a dek orada kalıp, sonra Paris'e döner.
15 *Tanrılar Susamışlardı*, Anatole France.
16 Gide sekseninci yaş günü için Anatole France'a ayrılan sayıya bir şey yazmayacaktır; büyük olasılıkla Charles Maurras'ın birinci sayfada Anatole France'ı övdüğü, 19 Nisan tarihli *Nouvelles littéraires* söz konusudur. France 12 Ekim 1924'te ölecektir. Londra'daki *Royal Academy*'ye onun yerine Gide'in alınması önerilecektir. Gide *Le Tambour*'da (5. sayı, Ocak 1930) "Réponse a l'enquête sur Anatole France"ı yayımlayacaktır.
17 *Le Quotidien* 16 Nisan 1924'te, Anatole France'ın sekseninci yaş günü dolayısıyla Kontes de Noailles'ın "Hommage au Maître" adlı metnini birinci sayfasında yayımlar. Kontes de Noailles yazısında France'ı Montaigne'le, Voltaire'le ve Chénier'yle karşılaştırır.

Mayıs, Paris

Pierre Laurens Beaux-Arts'da öğretmenliğe göz dikti. Maurice Denis'yle yarışacak.[18] Her şey Maurice Denis'den yana; öncelikle yetenek, bilgelik, hatta sevgi, bunu söylerken öğrencilerinin genç anlayışını coşturma, heyecana getirme, canlandırma yeteneğinden söz ediyorum. Üstelik ailesi kalabalık, bu işe ihtiyacı var, çünkü görme yetisini kaybediyor, çalışmaktan vazgeçmek zorunda neredeyse. Seviliyor, sayılıyor... Buna karşılık, Pierre zengin, çocuğu yok; yeteneğin yerine istenci, dehanın yerine sabrı, esinin yerine gururu koymayı bildi. Hırçın, dik kafalı, kara cahil; tutkulu kuşkusuz, ama tek bir yönde, o yönü genişletebilecek hiçbir şeye sempati duymuyor. Neredeyse nefret ettiği kadar nefret edilmenin yolunu buldu.

O seçildi. Üçüncü aday (Friant[19] sanırım) son anda elendi, aldığı oylar Pierre'e yazıldı. Pierre işine yarayabilecek herkese dalkavukluk etti; onlardan nefret ettiği ölçüde karşılarında küçüldü, kendi ikiyüzlülüğünün sorumlusu olarak da onları gösterdi. "Hadi bakalım!" diyordu Paul'e, "Bu budalalara yaltaklanmak gerekecek."

Aslında kardeşine benim gibi bakan Paul onun için birilerini ziyaret etmeye başladı. Onu yadsıyor ama yardımına da koşuyor.

15 Mayıs

Beni Benjamin Constant kurulunun ilk toplantısına çağıran Pourtalès'in mektubunu üstünkörü okumuştum.[20] Champs-Élysées'deki, Barthou[21], Bourget, Du Bos, Boylesve vb.'yle buluşacağım barın önüne bir saat erken vardım.

18 Maurice Denis bu konuya değinmez. Gide'e yazdığı 13 Mayıs 1924 tarihli mektup yeni açtığı küçük sergiyle ilgilidir (bkz. Maurice Denis, *Journal*, La Colombe, 1959, III. cilt, s. 42). Denis o sırada neredeyse kör olmuştur.

19 Ressam Émile Friant (1863-1932).

20 Romancı ve denemeci Guy de Pourtalès (1881-1941) Benjamin Constant'ın akrabasıdır ve yazara gerçekten hayrandır. Onunla ilgili birçok inceleme yayımlamıştır. 1991'de Gallimard'dan çıkan *Journal*'inde bu "kurul"dan söz edilmez.

21 Louis Barthou (1862-1934) Üçüncü Cumhuriyet döneminde hükümet başkanlığı yapmıştır.

Bu satırları Grand-Palais çevresinde, bahçelerde dolaştıktan sonra, caddedeki bir sırada otururken yazıyorum. Son günlerde çok yorgundum, bugünkü güzel hava bana iyi geldi. Şu buluşma olmasaydı, neredeyse sevinçli olabilirdim. Kendimden kopalı beri, içimdeki sevinç ya da üzüntü yalnızca fizyolojik nedenlere dayanıyor.

30 Mayıs

Dün Longchamp'da, sonra fuarda, Invalides'le Eiffel Kulesi'nin bahçeleri arasındaki rıhtımda biraz boş geçen bir öğleden sonranın ardından akşam iyi çalıştım.

Başarısız intihar girişiminden sonra La Pérouse'a önemli ziyareti hale yola koydum sanırım.[22] Ne yazık ki, tamamlamam için bana gereken kâğıtları Cuverville'de (?) bıraktım.

Vallette'e bir sonraki sayısında tutanak metnini (Rivière-Béraud düeollosu[23]) yayımlamasını istemek için yazdığım mektup *Le Mercure*'de çıkınca, Henri Béraud bana yine saldırdı. Vallette (yanlışı düzelterek H. B.'yi kötü bir durumda bırakabilecek) o metni yayımlamak yerine yalnızca mektubumu yayımlamayı daha uygun bulmuş; bu da H. B.'nin şimşeklerini üstüme çekti. O mektubun başkalarınca okunacağını düşünseydim, biraz farklı yazardım.

22 Gide *Günlük*'te eski piyano öğretmeni Marc de Lanux'ü anarken kullandığı La Pérouse adını *Kalpazanlar*'daki kişilerden birine vermiştir. Bu başarısız intihar girişimi *Kalpazanlar*'da anlatılır (III. bölüm, III). Gide'in sözünü ettiği belgeler 9 Nisan 1911'de Marc de Lanux'ü ziyareti sırasında aldığı notlar olmalıdır; orada da intihar konusu açılmıştır.

23 Henri Béraud 25 Nisan, 2 ve 30 Mayıs'ta, *Paris-Journal*'de, yine Gide'le Rivière'e saldırmıştır; Rivière *La N.R.F.*'in Mayıs ve Haziran sayılarında yanıt verir. Rivière'le Béraud düellosu gerçekleşmeyecektir (bkz. *La N.R.F.*, Haziran, s. 672). Gide Vallette'e yazdığı mektubun *Le Mercure de France*'ta yayımlandığını görünce, aynı derginin 1 Haziran 1924 tarihli sayısına çok kararlı bir mektup yazar. *Le Mercure de France*'ın ve *Paris-Journal*'in Henri Béraud'yu hoş tutmasından söz ettikten sonra, Jacques Rivière'in tanıklarının hazırladığı bir "tutanağa" değinir; Henri Béraud'nun tanıkları Béraud'nun makalelerinin yanlış bilgilere dayandığını kabul edip, hakaretlerinin ciddiye alınmaması gerektiğini ileri sürerler. André Billy 15 Haziran'da *Le Mercure de France* adına verdiği yanıtta, Gide'le, "doğal kalleşliğiyle ve yalnızca işleri karıştırmaktan zevk almasıyla" alay eder.

Goethe'nin *Élégies*'sini yeniden okuyorum, orada beni Béraud'nun saldırılarından çok daha fazla etkileyen bir şey fark ettim: "Élégie II"in ilk dizesini şimdiye dek çok yanlış yorumlamışım:

Nun bin ich endlich geborgen.[24]

Şimdiye dek *geboren* diye okuyup, ("Etki" konulu konferansımda) "güvendeyim, kurtuldum, korunuyorum..."[25] yerine "sonunda *doğdum*" diye çevirdim.

31 Mayıs

Bu defter üzüntülerimin sırdaşı olmayacak. Acının etkisiyle tüm varlığım toparlanıp sertleşiyor. Hatta bir tür sağaltıcı coşku veriyor bana, Marc'ı elimden alan kokuşmuş eğlencelerin iğrençliği beni yeniden çalışmaya sürüklüyor.[26]

3 Haziran

Beni okuyacaklara güç, sevinç, yürek, güvensizlik ve kavrayış vermek istiyorum – ama onları yönlendirmekten kaçınıyorum, yönlerini kendileri (az kalsın: "kendi içlerinde" diyecektim) bulmaları gerektiğini düşünüyorum. Eleştirel akılla enerjinin, bu iki karşıt öğenin aynı anda gelişmesi. Genelde zeki insanlar arasında yalnızca kötürümlere, eylem adamları arasındaysa yalnızca budalalara rastlıyoruz.

24 *Élégies romaines*'in (*Roma Ağıtları*) ikincisinin ilk dizesi söz konusu: "Onurlandırın kimi isterseniz! Bana gelince, sonunda güvendeyim ben." Gide 29 Mart 1900'deki "De l'influence en littérature" adlı konferansında bu sözü yanlış alıntılamıştır. Konferans metni *Prétextes*'e alınmıştır.

25 "De l'influence en littérature" adlı konferansın metninde Gide gerçekten de şöyle yazmıştır: "Goethe Roma'ya varıp: *Nun bin ich endlich geboren!* ('Sonunda doğdum!') diye haykırınca..." (*Prétextes*, s. 13). Gide Napoli Fransız Enstitüsü'ndeki "À Naples" adlı konferansında bu yanlış yorumu uzun uzun ele alacaktır (*B. A. A. G.*, 32. sayı, Ekim 1976, s. 11).

26 Marc Allégret 1924'te sosyetik kültür kurumu Soirées de Paris'nin genel yazmanıdır. Kurum resim sergileri, baleler, tiyatro oyunları vb. düzenler.

17 Haziran

Savaştan bu yana –daha doğrusu: İngilizceye başlayalı beri (1909)– bütünüyle bıraktığım Almancaya dönmek istediğimden, Goethe'nin *Élegies*'sini ve *Épigrammes vénitiennes*'ini[27] yeniden okuyor, onları eskiden olduğundan çok daha iyi anladığıma hem şaşırıyor hem seviniyorum; yalnızca sözcüklerin anlamını değil, dizemlerini ve şiirsel niteliklerini.

19 Haziran

Cuverville'e gidiş. Vagonda *Disque vert*'in Freud'a ayrılmış sayısından çeşitli makaleler okuyorum.[28]

Ah! Freud nasıl da rahatsız edici! Bana kalırsa, Amerika'sı onsuz da keşfedilebilirdi pekâlâ! Bana kalırsa, ona en çok okurları kimi konuların ele alınışını karşı çıkmadan, yüzleri kızarmadan dinlemeye alıştırdığı için teşekkür etmeliyim. Bize kazandırdığı şey özellikle gözü peklik; daha doğrusu, bizi sahte ve rahatsız edici belli bir edepten uzaklaştırıyor.

Ama bu aptal dâhide öyle saçma şeyler var ki![29]

Basit iştah (açlık) cinsel iştah denli engellenseydi, Freud'culuğun büyük tedarikçisi olabilirdi (çöl yolculuklarında susuzluğun suyu bitenlere düşler gördürmesi gibi). Başka bir deyişle: Kimi güçler şiddetlerini kaçışın reddine borçludur. Doğrudan giderilmeyen cinsel arzunun birçok ikiyüzlülüğe –demek istediğim o ki, farklı farklı biçimlere bürünmeye– elverişli olduğu doğrudur, öteki açlık bunu asla yapamaz. Özenle inceleyeceğim nokta (doktor olsaydım) şu olurdu: Cinsel işlev kendini gösterirken toplumsal, ahlaki vb. nedenlerden ötürü arzusunun nesnesinden vazgeçmeye sürüklenirse; tensel istek varlığın her-

27 *Roma Ağıtları* ve *Venezianische Epigramme*.

28 Haziran 1924'te *Disque vert* dergisinin Freud özel sayısı çıkar. Valery Larbaud orada "Freud et la littérature" adlı, eleştirel sayılabilecek bir yazı yayımlar. Bu özel sayıya ayrıca J.-É. Blanche, René Crevel, Jacques Rivière, Henri Michaux vb. katkı sağlar.

29 Freud'la ilgili bu söz Goncourt'ların George Sand üstüne söylediği sözün istenmeden anımsanması olabilir: "Kesinlikle Madam Sand'ı değersiz bir dâhi olarak adlandırabilirim" (*Journal*, "Bouquins" dizisi, Robert Laffont, 1985, II. cilt, s. 52).

hangi bir onayına, herhangi bir katılımına yol açmazsa, varlık bölünüp insanın bir parçası geride kalırsa ne olur?.. Sonrasında o bölünmeden geriye ne kalır? Nasıl izler ortaya çıkar? Kendine şölende yer bulamayan varlık nasıl gizli bir öç hazırlar?

21 Haziran

Wie so anders ist's geworden!
Alles, was ich has't und mied,
Stimmt in freundlichen Akkorden
Nun in meines Lebens Lied.[30]

Bu sabah Hölderlin'de bu dizeleri buldum, düşüncelerimi öyle iyi açığa vurup yansıtıyorlar ki, ileride durmadan onlardan esinlendiğimi söyleyecekler.

Şimdiye dek benim için bir kapalı kutu olan Hölderlin'le bu dizeler sayesinde ilk kez ilişki kurdum.

İkinci yorum daha da iyi:

... was ich trauernd mied

ve

meiner Freuden Lied.[31]

Bernard Faÿ'ın öğüdüyle, Gobineau'nun *Les Pléiades*'ını okuyorum. *Comte d'Orgel*'i değerlendirirken üç Kalender anlatılarını göz önüne almamak gerçekten olanaksız. Gobineau'nun Radi-

30 O zaman daha Fransızcaya çevrilmemiş bu dizeler Friedrich Hölderlin'in "Diotima" adlı şiirinden alınmıştır; (*Bruchstücke, einer älteren Fassung, Gedichte 1796-1798*, yay. haz. Jochen Schmindt, Deutscher Klassiker Verlag, Frankfurt, 1992, s. 172). Şöyle çevrilebilir: "Her şey nasıl da farklı / Nefret ettiğim ve kaçtığım şey / Dostça armonilerle uyuyor / Yaşamımın şarkısına". Gide büyük olasılıkla Hölderlin'i Rilke'nin kendisine verdiği güzel baskıdan okumaktadır (bkz. *Corr. Gide-Rilke*, s. 157).

31 Şiirin bu ikinci yorumunun adı da "Diotima"dır (*Jüngere Fassung*): "*Wie so anders ist's geworden! / Manches, was ich trauernd mied, / Stimmt in freundlichen Akkorden / Nun in meiner Freuden Lied*" (*Gedichte*, s. 179). Şöyle çevrilebilir: "Her şey nasıl da farklı / Üzülerek kaçındığım pek çok şey / Dostça bir armoniyle uyuyor / Bugün sevincimin şarkısına."

guet üstündeki etkisi yadsınamaz (*Les Pléiades* onun tek baş ucu kitabı), hatta bir kitaptan ötekine neredeyse fark edilmeden geçildiği söylenebilir.[32] Ama yayıncının velveleciliği Radiguet'nin Gobineau'nun asla okunmadığı kadar okunmasını sağlayacak, öyle ki bu öykünme göze çarpmayacak.

23 Haziran

Champion için *Si le grain meurt...*'ün bir bölümünün kopyasını çıkardım. Bir sürü yanlış, anlam bulanıklığı, pot görmek beni üzdü. Daha önce yayımlanmamış olsa, dörtte üçünü atardım.

Düşüncemi öğrenmeye çok meraklılar; oysa ben yalnızca kendi düşüncelerini anlamalarını sağlamak istiyorum.

Yaradılışım gereği hiç kavgacı biri değilim, hep uzlaşmacıyımdır; ama kötü niyet karşısında soğukkanlılığımı korumakta çok zorlanıyorum, – hatta belki başkasının çıkarına zarar veriyorsa daha da; – evet, kendi çıkarımdan daha çok önemsiyorum başkalarınınkini. Ama düşüncelere biraz haksızlık ediliyor, çok az insan duyarlı onlara, bu da beni çok öfkelendiriyor.

Déhais kırağı için Edelestan'ın Normandiya lehçesi sözlüğünde bulamadığım "*blanc rimé*" sözünü kullanıyor. Normandiya lehçesine özgü bu eski sözcüğü Skeat'in etimolojik sözlüğünde de bulamadım – kesinlikle İngilizlerin *rime*'ı bu – Agnès Copeau da onda Dancadaki *rim*'i görüyor.[33]

32 Kont Joseph Arthur de Gobineau (1816-1882) *Les Pléiades*'ı 1874'te yayımlamıştır; Cocteau'nun 1924'te, Raymond Radiguet'nin ölümünden sonra yayımladığı *Le Bal du comte d'Orgel*'e (*Orgel Kontunun Balosu*) gelince, *Les Pléiades*'daki üç Kalender öyküsüyle *Le Bal du comte d'Orgel*'in ortak noktası iki kurmaca metinde de bir delikanlının kendisinden daha büyük bir kadına âşık olmasıdır. Gide Rivière'e yazdığı, 21 Haziran 1924 tarihli mektupta şöyle der: "*Comte d'Orgel*'den söz etmeye kalkarsan, önce *Les Pléiades*'ı oku. Bir kitaptan ötekine geçiş yer yer neredeyse hissedilmiyor (bkz. Kalenderler öyküsü)..." (*B. L. J. D.*).

33 Anılan kitaplar Edelstan ve Alfred Dumézil'in *Dictionnaire du patois normand*'ı (Mancel, Caen, 1849) ve Walter W. Skeats'in *Etymological Dictionary of the English Language*'ıdır (Oxford, 1888). *Hrîm* ("kırağı")

24 Haziran

Hoşlarına giden bir kitap (*Les Caves*) yazmış olmam onlara (Dadalara) yetmiyor. Bundan başka bir şey yazmamam, daha önce de başka bir şey yazmış olmamam gerekiyor. Hoşa gitmemenin, tam olarak onların hoşuna gitmemenin bize de hoş gelebileceğini düşünebilecek bir noktada değiller! Her kitabım bir öncekinin *meraklılarına* sırt çevirir. Bu onlara beni yalnızca doğru nedenden ötürü alkışlamayı, kitaplarımın her birine neyse o olarak, demek ki birer sanat yapıtı olarak bakmayı öğretir.

4 Temmuz

Paris'e dönüş (trende).

Amaçları (Dadaların amacı) skandal çıkarmak; bense skandalı bir araç olarak görüyorum yalnızca; başvurmak istemediğim, utanç verici bir araç.

26 Temmuz

İştahının çok kabarık olmamasını kanıtlayan şey, eşsizliği elde edemediğinde "hiçliği" yeğleyeceğini ileri sürmesiydi. Montaigne gençlerdeki seçim yapma merakını kınar; ağızlarının tadını bilmelerindense obur olmalarını yeğler.[34]

27 Temmuz

Herkes gibi davranan kişi kendisi gibi davranmayana ister istemez kızıyor.

sözcüğünün kökeni eski Kuzey Fransızcasına dayanır, "rime" şeklinde korunmuştur.

34 Montaigne "Sur des vers de Virgile"de (III. kitap, V. bölüm) şöyle yazar: "Şarap ve sos zevkini seçerek eğlenen bir delikanlıyı kırbaçlamak gerekir" (*Essais*, "Folio" dizisi, Gallimard, III. cilt, s. 88).

27'si akşamı, Cuverville

Ona bu kış gideceğim Kongo'nun haritasını gösteriyorum.[35] Oraya gitmem onu korkutuyor... Beni bırakalı beri, yaşama çok da bağlı değilim. Bunu ona söylemeye yüreğim elvermiyor.

Hawthorne'un *The Scarlet Letter*'ının "Giriş"inde Barrès dosyasına konması gereken şu iki tümceyi okudum. Çeviriyorum: "İnsan doğası kuşaktan kuşağa aynı köhne toprağa ekilip durursa iyi serpilemez (*will not flourish*). Çocuklarım başka topraklarda doğdu ve yazgılarına destek olabileceğim ölçüde, köklerini yeni bir toprağa (*into unaccustomed earth*) salacaklar."[36]

6 Ağustos, Paris

Bu sabah Cuverville'den ayrıldım, işimden uzaklaşmak canımı sıktı. Öbür gün dönmeyi umuyorum. Drouin'in buluştuğumuzda uzlaşmacı ve açık bir tutum sergilemesine sevindim[37]; görünüşteki tatlılığının yapmacık yanları gözümden kaçmıyor, ama yalnızca boyun eğmek istiyorum, çünkü her şeye karşın içimdeki sempati her duyguyu arkasından sürüklüyor. Her duyguyu –ya da beni– işi sakınımsızlığa vardırasıya arkasından sürüklüyor. Boş bulunup ona açtığım her sırdan pişman olacağımı kendime ne kadar yinelesem de boşuna. Drouin *Faux-monnayeurs*'ümü kendisine okumamı istiyor. Kaşlarını çatmasına göğüs gerebilecek miyim? *Corydon*'dan beni etkileyen bir hoşluk ve iyi niyetle söz ediyor – çünkü o kitabı hiç de beğenmediğini biliyorum; ama öyle aşırı kınamıyor. Kaldı ki, ayıplamaya çok daha duyarsızlaştığımı söylemeliyim. Son aylarda saldırıların zincirinden boşanması beni taş gibi yaptı.

35 Gide aşağı yukarı bir yıl sürecek bu uzun yolculuğa 14 Temmuz 1925'te Marc Allégret'yle çıkacaktır. Bu yolculuk için bkz. Daniel Durosay'nin Marc Allégret'nin *Carnets de Congo, voyage avec Gide*'ine yazdığı önsöz (s. 11-54).

36 Gide hiç kuşkusuz burada *Déracinés* konusunda Maurice Barrès'le karşı karşıya gelişini anıştırıyor.

37 Marcel Drouin yedi ay kaldığı Brezilya'dan dönmüştür. Gide burada *Corydon*'un yayımlanmasının uygunsuzluğu konusundaki anlaşmazlıklarına değiniyor.

Dün akşam Copeau'yla yemek yedim. Beni zorlu yağmurda Suarès'ten duyduğu, Montparnasse yakınlarındaki dört dörtlük küçük bir lokantaya götürdü, orada lezzetli bir langust yiyip baş döndüren bir Burgonya şarabı içtik. Copeau paralı, talihli, coşkulu, beni de kendi düş dünyasına sürüklüyor.

Cuverville

Henri Béraud'nun arkadaşı Doktor X., görünen o ki, *Anti-Corydon*'unu üç günde yazmış.[38] Keşke o zamanı kitabımı doğru dürüst okumaya harcasaymış! O zaman kendisininkini yazmayı aklından bile geçirmezdi.

Akıntıyı izlemeyi bırakınca bir şeye çarpmanız çok doğal.

Öne sürdüğünüz her yeni düşüncenin bir engelle karşılaşması *gerekiyor*.

Kaldı ki engel düşüncenin doğru olduğunu kanıtlamaz.

"Kişi bir şeyi edinmekte ne kadar zorlanırsa, ona o kadar bağlanır; bu nedenle budalalar çok dik kafalıdır; hiçbir düşüncelerinden kolay kolay vazgeçmezler, çünkü onları kafalarında kurarken çok zorlanmışlardır."

İçine gömüldüğüm *Manuel du juge d'instruction*'da[39] bu dört dörtlük açıklamayı okumaktan zevk aldım.[40]

> Birçok yazar ilk fiskede cıyak cıyak bağırıyor. Bana karşı "harekete geçilebileceğini" biliyorlar. Az çok saygısız bir ton işinizi bildiğinizi gösteriyor. Benim "işimi bitirmek" gerekiyor, kimileri "beni mahvetmeye" ant içmiş. Asla karşı çıkmamak

38 *L'Anti-Corydon: Essai sur l'inversion sexuelle*'in ("Les Pamphlets du siècle" dizisi, Siècle Yayınları, 1924) yazarı Doktor François Nazier.

39 Gide'in notu: "Hans Gross – Almancadan çeviri". Hans Gross'un 1899'da yayımlanan *Handbuch für Untersuchungrichter als System einer Kriminalistik*'ini Bourcard ve Wintzweiller *Manuel pratique d'instruction judiciaire* adıyla çevirmiştir (Marchal et Billard Godde successeur, Paris). Gide 21 Temmuz 1924 tarihli mektubunda Roger Martin du Gard'a onu okumasını öğütler (bkz. *Corr: Gide-Martin du Gard*, I. cilt, s. 251).

40 "Henri Béraud'nun arkadaşı" diye başlayan, el yazmasına göre Cuverville'de 9 Ağustos'ta yazılmış bu parça eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında yanlışlıkla 11 Kasım'dan sonraya konmuştur. Biz yerine koyduk.

masallara inanılmasını sağlıyor. Karşı çıkabilecek arkadaşlarım sessiz, böyle oldukları için seçtim onları. Tüm bunları daha önce de yazdım. Yineliyorum ve beni yeniden yargılayacaklarını ummuyorum. Sessizliğimi sinsiliğe, köşeme çekilişimi kurnazlığa yoruyorlar.

Le Mercure'e gerçekleşmeyen Béraud-Rivière düellosunun tutanağını götürdüğümde, Vallette'ten onu dergide yayımlamasını istediğim mektubu *Paris-Journal*'in Billy'nin bir makalesinden yaptığı alıntıyı tamamıyla kopyalamaktan başka bir şey yapmadığım notla birlikte yayımladılar. Billy *Le Mercure*'ün sonraki sayısında beni hemen kötü niyetlilikle suçladı. Karşı çıktığı şey *Paris-Journal*'deki alıntı değil; benim – oysa burada yaptığım bir şey yok, sonuçta söz konusu olan Rivière'di, *Le Mercure*'ün saldırıları yayımladıktan sonra, sonuçlarına değinmemesini yakışıksız bulmuştum. Anlat anlatabilirsen! Yalnızca arkadaşlık ve adalet duygularıyla hareket etmiştim.

Bir yöntem ne denli kötü olursa olsun, yöntem değiştirmek çoğunlukla daha kötüdür.

Bence, haksız yere suçlanmaya izin verebilmek büyük bir güç veriyor insana.

10 Ağustos

Bir çalışmayı canım bacanağıma okumaktan daha kötü bir deneyim yaşamamışımdır. Oysa gözle görülür dikkatsizliğinin ya da duyarsızlığının cesaretimi nasıl kırdığı konusunda kendisini uyardım. İstemeseydi, *Faux-monnayeurs*'den bir şey göstermezdim ona.

Dinlemeye geldiğinde esneyip duruyordu zaten; lütfedip, kendini uzun süre verip veremeyeceğini bilmediğini söyledi. Her tümcenin sonunda uykuya dalmasından korktum, öyle ki okumamı gittikçe hızlandırdım, aklımda tek bir şey vardı: o uyuklamaya başlamadan bölümün sonuna gelmek. Sonrasında korkunç bir sessizlik çöktü; susuzluğun suyla dolu bir delik, ufacık da olsa bir merak, ilgi ya da sempati kırıntısı aradığı kurak bir çöl. Bu tepkisizliğin onun ahlakının bir parçası olduğunu düşünmeye çalışsam da perişan oldum.

17 Ağustos, Paris

Yorgunluğum bazı günler saatlerce yakamı bırakmayan, kafamdaki her düşünceye karışan o müzikal takıntılardan belli oluyor. Direnmeme karşın, tüm notaları saptayıp adlandırmam gerekiyor; istemeden içimde katışıksız bir öfke uyanana dek motifin her tonunu izliyorum.

Bu sabah erkenden Cuverville'den ayrıldım.[41] Marcel bugün gideceğimi anlamamış. Dün akşam, bu yüzden ve bana kitabım konusunda söz verdiği konuşmayı günden güne ertelemek zorunda kaldığı için çok canı sıkılmış gibi görünüyordu. "Bir daha okuduğumda konuşacağım" demişti.

Her zaman olduğu gibi çok geç harekete geçeceğini *biliyordum*.

Ama yeniden okuduktan sonra, hazırlıksızken, gafil avlandığında yaptığından daha iyi konuşabileceğinden emin değilim.

Yorumları çok zekice (her zaman olduğu gibi), hiçbiri yabana atılacak gibi değil. Romana ayırdığım deftere yazacağım onları.[42]

Hep bana iltifat etmekten kaçınıyor; ama şimdi, en azından, içimi karartmamaya özen gösterdiğini biliyorum. Bir ara övgü konusundaki sessizlikler beni yıldırıyordu. Bunu ona söyledim, tutumunu değiştirmediği için ona minnettarım. Kaldı ki değiştiremezdi.

Tanıdıklarım arasında, Marcel Drouin'den daha zeki tek kişi Valéry... o bile kesin değil.

Zayıflıklarının hepsi mizacından kaynaklanıyor, neredeyse fizyolojik zayıflıklar. Yine de onu iyi tanıyan birine katlanılmaz geliyorlar.

"Haklı olmak"... Kim hâlâ bunu isteyebilir ki!.. Birkaç budala.

41 Gide 19-29 Ağustos'ta düzenlenecek yıllık "toplantı" için Pontigny'ye gider.

42 *Journal des Faux-monnayeurs*'de bu konuşmanın izine rastlanmaz.

6 Eylül, Chartres

Katıksız bir büyülenme; yalnızca katedralin karşısında da değil. Bu ılık, açık mavi sabah, kentin alt kısmındaki eski mahallede, büyüleyici, otlu, gölgeli bir kanalın ve adını bilmediğim bir ırmağın kıyısında geziniyorum. Bana eşlik eden Roger Fry'ın belki de otelin holünde beklediğini düşündükçe biraz kaygılanıyorum.[43] Ama *there is a spell upon me*[44], yalnızlığa ihtiyacım var. Aynı şeyin onun için de geçerli olduğuna inanıyorum. Artık genç olmadığımı bilmeseydim, nasıl da genç hissederdim kendimi hâlâ!

Kimileri varlıklarının bütünlüğünü sağlamaya çabalıyor. Bense kendimi kapıp koyuveriyorum.

9 Eylül

Du Bos ve Anne Desjardins'le Elbeuf'te, Maurois'nın evinde, iki gün geçirdikten sonra Cuverville'e döndüm.[45]

> Buraya gelince Suzanne Schlumberger'nin öldüğünü öğrendim...[46]

(*Chopin* için)

> Bana kalırsa, resim yazına müzikten daha uzak. Hiç kuşkusuz, bir senfoniden söz etmek bir resimden söz etmek kadar zor değil.[47]

Dünya çözümünü bulmamız gereken bir bilmece sanki!

43 Gide'in Chartres'da Roger Fry'la (1866-1934) ne yaptığını bilmiyoruz; Jean Loisy'ye yazdığı, Chartres'dan postaladığı 5 Eylül tarihli mektup bu konuda herhangi bir bilgi içermiyor (özel koleksiyon).
44 "Üstümde bir büyü var" diye çevrilebilir. Gide acaba Marc Allégret'yi mi anıştırıyor?
45 Anne Desjardins (1899-1977) "On Günlük Pontigny Toplantıları"na önayak olan Paul Desjardins'in kızıdır.
46 Jeanne Schlumberger'nin eşi Suzanne Schlumberger 7 Eylül 1924'te ölür.
47 Bu düşünceye *Chopin Üzerine Notlar*'da rastlanmaz.

3 Ekim

Yolculuk hazırlıkları için Paris'e döndüm.[48] Yola çıkmadan önce, çok yetersiz betimlenmiş Vincent karakteri üstünde çalıştım. Lady Griffith'e gelince, onun varlığının baskın olmaması daha iyi olur.

Kimi konuşmaları birleştiren parçalar bana biraz yavan göründü. Ama belki çok öne çıkmamaları daha iyi olur.

Birçok düşünceden neredeyse ortaya atar atmaz vazgeçtim, onlardan daha iyi yararlanabileceğimi düşünüyorum. Özellikle "*Journal d'Édouard*"dakiler; ikinci bölümde onlara yeniden dönmek iyi olabilirdi. Bir süre gözden yittikten sonra yeniden görülmeleri daha şaşırtıcı olurdu – Bach'ın kimi füglerindeki ilk motif gibi.[49]

Marc'la Küçük Hanım garda benimle buluşmaya gelmişti. Akşam yemeğini Küçük Hanım'la yedim – Laurens'larla buluştuğumuz Boty'nin evinde; *La N.R.F.*'e uğradım; Rivière'le Bertaux'yu gördüm.

4'ü, Cumartesi

(Bugün) – *La N.R.F.*'e gittim. Grenelle Sokağı'ndaki köşesindeki pastanede çay. Röportajcı Lefèvre'i[50], Gallimard'ı gördüm. Jean Schlumberger yanıma gelip, Orléans Caddesi'nin kapısına dek bana eşlik etti, orada Marc'la buluşacaktım – Marc'la Chevalley'nin[51] evine gidip, Afrika'dan ve Oxford Press'in çıkaracağı *Si le grain ne meurt...* baskısından söz ettik.[52] Akşam yemeğini Allégret'lerde yedim. *Lutetia* çayevinde Madam Théo ve Martin du Gard'la buluştum – Marc da yanımıza geldi. Banyo.

48 Gide Cuverville'den döner; o sırada 6 Kasım'da çıkmayı düşündüğü Afrika yolculuğu söz konusudur.
49 *Kalpazanlar*'daki kişilerden söz ediyor.
50 Frédéric Lefèvre (1889-1949) *Les Nouvelles littéraires*'deki "Une heure avec..." adlı söyleşi dizisini hazırlamaktadır.
51 Eski diplomat Abel Chevalley (1868-1933) işi nedeniyle Kara Afrika'yı yakından tanır.
52 1925'te, *Si le grain ne meurt*'den (*Tohum Ölmezse*) parçalar (112 sayfa) Gide'in daha önce yayımlanmamış kısa bir giriş yazısı, bir önsöz ve notlarla Oxford'da, Clarendon Press'ten çıkar.

> Les Boulevards'da (çok vasat) bir film. Gaillon Meydanı'nda, yalnız akşam yemeği, bunları da orada yazıyorum. Berton'la[53] karşılaştım (*La Symphonie pastorale*'i sahneye koyacak). Ne yazık ki!

Övgülerini öyle lekelediler ki, kendine saygı duyan sanatçı okudukları lanetleri ballandırma gibi görüyor.

26 Ekim

Üç gündür Cuverville'deyim. Kongo yolculuğu ertelendi. Gerekçeler: Marc'ın sınavları, *Faux-monnayeurs*'ün tamamlanması. Yetersiz hazırlık vb. Kasım'da yola çıkıp Nisan'da dönmeyi düşünüyordum. Bu yolculuk için altı ay çok az. Temmuz'da yola çıkınca, tam bir yıl sürecek kuşkusuz.

Temmuz'a dek kitabımı bitirebilecek miyim? Emin değilim.

Üç gündür son bölümleri onarmakla geçirdim – Paris'e gittiğimde onları Martin du Gard'a okudum. Özellikle sonuncusunu (şölen akşamı[54]); ama şimdi durdum.

Yeniden Bach'a gömüldüm (*Org Süitleri* ve *Füg Sanatı*).

Vagonda *L'Égoiste*'e[55] başladım, ilerledikçe içimdeki öfke daha da büyüdü.

Gosse'tan gelen mektuptan "oybirliğiyle" Anatole France'ın yerine Royal Academy'nin onursal üyeliğine seçildiğimi öğrendim.[56]

Kimisi bir amaca yöneliyor. Kimisi dosdoğru gidiyor yalnızca.

Bense nereye gittiğimi bilmiyorum; ama ilerliyorum.

53 Bir ara *L'Ermitage* serüvenine katılan Claude Berton Nisan 1921'de Gide'den *Pastoral Senfoni*'yi sahneye uyarlamak için izin istemiştir. Görünüşe göre, bu tasarının arkası gelmez (*Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 80).

54 "Argonautes Şöleni" söz konusu; III. bölüm, VIII.

55 *L'Égoiste* George Meredith'in romanıdır, Fransızca çevirisi kısa bir süre önce N.R.F.'ten yayımlanmıştır.

56 Bkz. Gosse'un 23 Ekim tarihli mektubu, *The Correspondance of André Gide and Edmund Gosse (1904-1928)*, University Press, New York, 1959, s. 173-174. 1825'te kurulan *Royal Society of Literature*'ın üyeleri arasında Joseph Conrad, Thomas Hardy, Henry James, W. Yeats gibi adlara rastlanır. Gide 1928'de komünist partiyle yakınlaşınca oradan kovulacaktır. Dernek 1939'da Gide'in geri dönmesini ister, o da doğal olarak reddeder.

Belki yalnızca bir serüvenciyim.

Kimileri yalnızca serüvende kendini tanımayı –kendini bulmayı– başarıyor.

Faux-monnayeurs'üm de piyano etüdü gibi: Her zaman bir güçlüğün üstünde ısrarla durarak, takılıp kalarak ulaşılmıyor başarıya; kimi zaman onun yanındakiyle uğraşmak gerekiyor. Bazı varlıkların ve bazı şeylerin yanlamasına ele alınması gerek.

Ghéon'un *L'Action française*'deki makalesi. Okuduğum en kötü makalelerinden biri. "Gide'in *Philoctète*'i yazdığını unutamam."[57] Kimisi de *Les Caves*'ı yazdığımı unutamıyor. Kimisi de *Les Nourritures*'ü. Ama hiçbiri hepsini birden yazmamı bağışlamıyor.

6 Kasım

Bugün yola çıkacaktık. Hava güzel.

7 Kasım

"Evlenmeliydin. Başkasını mutlu etmeye çalışmalıydın... Bunun nasıl mutsuz ettiğini görürdün... ikinizi de; evet, ikinizi de. Ama öğretici bir şey."

8 Kasım

Oldukça iyi çalıştım; hatta bu nedenle bu deftere bir şey yazmadım. Onu bir tek hava bozulduğunda, göğüm karardığında açıyorum.

İki gündür, pek iyi uyumuyorum. Önemi yok; 26 Ekim'den beri, ikinci bölümümün X. ve XI. kısımlarını yazdım; XII'ye başladım; devamını biraz daha iyi görebiliyorum.

57 Ghéon'un 25 Ekim 1924 tarihli *L'Action française*'de çıkan, "Suite d'une enquête" adlı edebi makalesi söz konusu. Ghéon orada Maurras'tan bol bol alıntı yaparak, "insana özgü zengin bir malzeme" olmaksızın sanat yapıtının ayakta kalamayacağı düşüncesini ele alır.

İyi piyano etüdü. Bach, Albeniz ve Chopin. Çok az okuma.

Llona New York'ta *Corydon*'u yayımlamak istediklerini söyledi.[58] İlk Amerika'nın ortaya atılması beni çok eğlendirdi.

10 Kasım

Önemli olan hem nesnenin tadını hem de boğazımıza düşkünlüğümüzü koruyan bir yaşama yöntemi (ya da yöntemsizliği) bulmak. Bir yanda bütün evrenin büyüsünün gitgide bozulması; öte yanda doygunluk: Görünen o ki insan bunu amaç ediniyor; daha kolay ve daha yaygın biçimde ulaşılan bir şey yok ne yazık ki!

11 Kasım

Üç gündür uykusuzum; geceden beynimde onu kirleten bir tür tortu kalıyor. Dün çalışamadım; piyano bile çalamadım. Paris'ten ayrılmaya karar verdim (birkaç günlüğüne bile olsa), çünkü durdukça yokuş yukarı gidebileceğimi sanmıyorum.

Elime yeni geçen *Nouvelles littéraires*'deki ikinci makalesini okuduktan sonra Rouveyre'e yazdım.[59] Çok çabuk alkış tutmaktan

58 Victor M. Llona (1885-1953) Amerikalı bir romancıdır. Gide'in yapıtlarının İngilizce çevirilerinin temsilcisi olacaktır. 6 Kasım 1924 tarihli mektubunda (*B. L. J. D.*), Gide'e Brentano'nun *Corydon*'u seve seve yayımlayacağını bildirir. Ne var ki, *Corydon* ABD'de 1950'de, Hugh Gibb'in çevirisiyle yayımlanacaktır (Farrar, Strauss and Co.).

59 André Rouveyre *Les Nouvelles littéraires*'in 19 Ocak 1924 tarihli 66. sayısından başlayarak "Les Lettres dans l'Époque" adlı bir dizi yayımlamaya başlar. Dizinin 25 Ekim, 8 ve 22 Kasım tarihli son üç makalesi "Le Contemporain capital" adıyla Gide'e ayrılmıştır. Gide ilk makalenin ardından, 31 Ekim'de Rouveyre'e Cuverville'den bir mektup gönderir. Mektupta, sonunda ona alkış tutmasına karşın, belli bir rahatsızlık kendini belli eder: O mektubu önce Rouveyre öteki yazışmalarıyla birlikte *Le Reclus et le Retors*'da, sonra da Gide *La N.R.F.*'in Ağustos 1928 tarihli sayısında, *Divers*'de ve *Œuvres complètes*'in XII. cildinde yayımlar. Mektup son olarak Gide'le Rouveyre'in *Correspondance*'ına alınır (s. 83-86). Gide'in burada andığı mektup 10 Kasım tarihlidir; orada özellikle şöyle yazar: "[...] söylediklerinizin altına imza atarım, alkışlıyorum (çünkü çok iyi ifade ediyorsunuz ve bu kolay değil"; ama Rouveyre'in zevk için

korkuyorum. Bana biraz acı veren şey gözüme çabucak daha gerçek, yararlı, sağlıklı vb. görünüyor. Evanjelizm'den kalma bir şey kuşkusuz; neredeyse içgüdüsel olarak, öbür yanağımı uzatıyorum... Ama düşününce, bu portre benden çok *Le Gynécée*'nin[60] yaratıcısını andırıyor; çiziktirilmiş, yüzü çarpılmış, acılı. Tüm bunlar romantizmden başka bir şey değil; bana uzak. Bana yüklediği, aslında yalnızca kendisine özgü olan sadizmse daha da uzak. İyi günlerdeki, değerimi ortaya koyabildiğim, gerçeklerimi yansıtabildiğim günlerdeki içsel manzaramdan daha uyumlu bir şey olamaz; içini en iyi Bach'ın büyük füglerinin müziği doldurabilir. Bu kötülük arayışı, bu sinsi acı çektirme gereksinimi... Nereden çıkarıyorlar! Jammes La Roque'ta el yazılarını incelerken (yazıbilgisi konusunda büyük bir uzmanlık sergiliyordu – ya da en azından son derece şaşırtıcı bir sezgi sergiliyordu), benimkinde en çok öne çıkan ve kendisinin dikkatini en çok çeken özelliğin *iyilik* olduğunu söylerken nasıl da haklıydı!

Belki de bu yüzden ne kendimi başkasına ne de kendi düşüncemi, duyarlılığımı vb. başkasınınkine yeğleyebiliyorum. Bunun çok az rastlanan bir şey olduğuna, insanların çoğuna anlaşılmaz geldiğine inanmaya başladım. Her şeye karşın, yaradılışımın, onun görünüşteki (yalnızca başkasına, onun bakış açısına vb. boyun eğmemi sağlayan) kararsızlıklarının, değişkenliğinin, kaçışlarının olanaklı değilse de doğru açıklaması bu olabilir bir tek. Belki ileride bunu anlarlar. Hatta bana saldırıldığında karşı çıkmayışım, öte yandan başkalarını savunmak için karşı çıkma gereksinimi duymam da bundan kaynaklanıyor – çok çam devirdim bu yüzden – (demek istediğim o ki, insanların beni çoğunlukla yanlış değerlendirmesinin başlıca nedeni bu). Çünkü çıkar gütmeyen bir hareket kadar anlaşılması, kabullenilmesi güç, dolayısıyla onun kadar yanlış yorumlanan bir şey olamaz.

yasaklanmış şeyleri arzuladığını düşünmesine şiddetle karşı çıkar (*Corr. Gide-Rouveyre*, s. 88-89). Son olarak, Gide üçüncü makalenin yayımlanmasından sonra, 22 Kasım'da yazdığı üçüncü mektupta, Rouveyre'e kendisine göre incelemesinin "olağanüstü kavrayışlı ve 'işlenmiş'" (*agy*, s. 89-90) olduğunu söyleyip, sonradan yapıtına katmadığı bu *Günlük* sayfasını da mektubun yanında göndermiştir.

60 *Le Gynécée*'deki (Rouveyre'in 1907-1909'da yaptığı, daha önce yayımlanmamış desenleri, Mercure de France, 1909) kadın betimlemelerinde gerçekten çok belirgin sadik bir eğilim vardır.

Oysa bana bir tek o çekici geliyor, beni bir tek o *ilgilendiriyor*.

Bu gece kafamda yirmi mektup yazdım.

Les Nouvelles littéraires günümüz Fransız yazınının yabancı ülkelerdeki etkisiyle ilgili "büyük bir soruşturma" başlatmakla iyi etmedi belki de.[61] İngiltere, Almanya ve Rusya (öteki uluslara sıra gelmeden) artık böyle bir etkinin olmadığını söyledi. Şaşırılacak bir şey yok.

France, Maurras ve Barrès İngiltere'de ve Alınanya'da ne denli ünlü olursa olsun, onların bizim ünümüze çok katkılarının olduğundan emin değilim. Fransa'nın dehasının en kusursuz temsilcileri olarak gösterilmeleri ülkemizden artık yeni bir şey beklenemeyeceğini düşündürüyordu. Kuşkuculuk artık eskidi; ondan beklenecek bir şey kalmadı. Bunu France için söylüyorum; Maurras'a ya da Barrès'e gelince, kuramları yabancılara ne açıdan ilgi çekici gelebilir ki?

Duhamel'in Almanlara verdiği seçki bize zarar verdi.[62] Çoğunlukla haklı olarak yalnızca retorikçi bir halka çıkan adımızı doğruluyor. Her yazardan en belagatli parçaları vb. seçmiş (bu konuya dönmek gerek), özellikle Hugo'dan.[63]

Bugün Fransa'da beni yermelerine neden olan nitelikler yabancı ülkelerde bana Henri Béraud'nun kızdığı ünü kazandıran nitelikler tam da. Oralarda kitaplarımın uyandırdığı ilgi tam da onun onları sıkıcı bulmasına neden olan şeylerden ileri geliyor. Bugün Fransa'da, birçok kişi köhnelikten, zırvadan başka bir şeyle ilgilenmiyor artık.

Keşke bu soruşturma gözümüzü açabilse. Ama ben daha şimdiden "iyi Fransızlar"ın şöyle dediğini duyar gibiyim: Kesinlikle ülkelerin birbirini anlaması olanaksız; sonra da yanlışa daha fazla saplanıp kalacaklar.

61 *Les Nouvelles littéraires*'deki bu soruşturma 8, 16 ve 24 Kasım 1924 tarihli sayılarda çıkar.

62 Georges Duhamel Alman okurlar için bir *Anthologie de la poésie lyrique française* yayımlamıştır (Insel Verlag, Leipzig, 1924).

63 Gide kendi hazırladığı *Anthologie de la poésie française*'in önsözünde, şiirde retoriğe karşı çıkan bu anlayışına değinir.

Sanatla ahlakın ayrılması, ahlak sorunlarından kopuşu, uzaklaşması bugün dinin sanata el koymasını sağlıyor. (Daha iyi söylenebilirdi.)

Mitis in apricis coquitur vendemia saxis.[64]

(En kızgın kayaların üstünde
En tatlı bağ üzümleri olgunlaşır.)

Bir yapıtın girişine koymalı.

Aya havlayan köpek ayı güneş sanıp yakınır; bütün evren ona donmuş gibi, ıssız, renksiz görünür.

Bir kaltağın aşkı yüzünden üzülüp aşkı yanlış değerlendiren âşığın yaptığı da budur.

H. de Régnier yazdığım hiçbir şeyle ilgilenemeyeceğini yazarken belki de içten (yalnızca başka türlüsü elimden gelmediğinde kötü yürekliliği görmeye razı oluyorum), ama işin üzücü yanı tam da bu.[65]

Paris'e dönüş.[66]

Les Faux-monnayeurs için:

Bir yanda bilinen şeyler var, bir yanda bilinmeyenler. İkisinin arasında da varsayılanlar. Asla çaresiz olduklarını düşünmeyen kimi romancılara şaşırıyorum. Ben icat etmekten çok itiraf ediyorum: Bilmiyorum.

Kişilerimi dinliyor, söylediklerini duyuyorum: ama ya düşündüklerine, hissettiklerine ne demeli? Bir sonuç çıkardığım anda, kendime çekiyorum. Biri farklılaştığı anda, varsayılandan çok daha fazla farklılaşıyor. Yalnızca kitle kitleyi anlar; duygu ve düşünce birliği sıradan insanlara özgüdür.

64 Vergilius, *Les Géorgiques*, II. kitap, 522. dize.
65 Henri de Régnier Gide'in gençlik arkadaşıdır. Gide burada Régnier'nin 12 Mart 1924 tarihli *Le Figaro*'da yayımlanan makalesini anıştırıyor.
66 Gide Cuverville'den 12 Kasım'da döner.

Bernard kendi kendine konuştuğu sürece, onu dinlemekten başka yapacak bir şeyim yoktu; ama susalı beri, benden kaçıyor; ne yapacağımı bilmiyorum.

Şurası kesin, Ben, bir romancı olarak, Édouard adlı kişiyi içimde taşıyorsam, onun yazdığı romanı da taşımalıyım.

(Sahte paranın ele geçirildiği sahne.)

P.'nin "yüce sözleri":

"Dua ede ede inanılır."[67]

Papaza duasında şöyle dedirtmeli:

"Tanrım, Tanrım, Tanrım... Neden benden uzaklaşıyorsun? Sana gereken adla seslenmediğim için mi duama kulak tıkıyorsun? Sana inanmayı bırakmalı mıyım, yoksa bana karşı olduğuna mı inanmalıyım? Sana emanet ettiğim hiçbir şeyin talihi yaver gitmedi. Sözüne güvenerek yanıldığımı düşünmek korkunç bir şey. Bütün ailemi koruman için sana bel bağladım, oralı olmadın. Çocuklarımı sana emanet etmiştim; büyüyüp seni lanetlediler, sana büyük bağlılığım küfürlerine engel olamadı. Ben kendi kendimi aldatmadıysam, Sen beni aldattın."

> Ya ben, bunları gülünç bulduğumu mu sanıyorsun! Ah, hayır, hayır, dostum, o kadar da değil. O kadar da aptal değilim. Bir budala olduğumu anlayacak kadar zekiyim hâlâ.
>
> (Sarah'nın ağtabakasının duyarlılığının azalması)
>
> Ciddi konuşmak istediğine göre sakin sakin konuşalım. Sanırım ablam Sarah kör oluyor. Evet, gözleri son zamanlarda çok bozuldu. İki yıldır gözlüksüz okuyamıyor; başta yalnızca cam numarasıyla ilgili bir şey sandım. Ama benim ricamla, bir göz doktoruna görünmeye razı oldu. Anlaşılan, ağtabakasında duyarlılığın azalması dedikleri şey. Anlıyorsun ya, burada birbirinden çok farklı iki şey var: bir yandan göz merceğinin uyumunda bir aksaklık var; ama gözlük buna çare olabiliyor; uygun bir cam görüntüyü yaklaştırıyor ya da uzaklaştırıyor. Evet ama o görüntü düzeltilse bile belirginliğini yitiriyor, beyne ancak bulanık bir halde ulaşabiliyor... Neden sana bunları anlatıyorum? Çünkü üstünde düşününce, düşünceler için de aynı şeyin geçerli olduğunu anladım ister istemez. Gözleri hiç

67 Pascal'in bahsini anıştırma, *Pensées*'nin 418. parçası (Lafuna).

daha iyi görmemiş biri daha iyi görülebileceğini bilmez; ya da en azından, başkaları ona söylemezse bilemez. Anlayışı kıt bir kafa keskin bir anlayışın ne olduğunu hayal bile edemez. Ama bu keskinlik baştan beri eksik değilse; insan baştan beri budala değilse... İşte sanırım, zekâmın keskinliği azalıyor.

"İyi de ben kendimden söz etmiyorum... Neyse, bu yaz iyi geçti. Tadını çıkardın mı, sana iyi geldi mi? Yorgunluğun geçti mi? İyice..."

"Yeter dostum. Beni güldürmeye mi çalışıyorsun bilmiyorum; ama sahte neşen bana dokunuyor, bence hiç gülünç değil."[68]

19 Kasım

Dün akşam Paris'ten döndüm.[69]

Yazdığım son bölümleri Roger Martin du Gard'a okudum. Kitabımın benimkinden çok farklı bir beyne yansıması kitabın kusurlarını, hatta niteliklerini daha iyi açığa çıkarıyor. Roger'nin uyarıları ve eleştirileri dört dörtlük, göz ardı edilecek gibi değil. Üstünde onca çalıştığım şeyi tamamlamak için daha öyle çok çalışmam gerekiyor ki!

L'Égoiste'i yalap şalap bitirdim. Beni bundan daha fazla sıkan bir roman okuduğumdan emin değilim. Yirmi yıl bile geçmeden, küçük yeğenlerimiz bazılarımızın buna ilgi duyabilmesine şaşıracak. Bunu Meredith'in "başyapıtı" olarak görmeyi kabul edemiyorum.

21 Kasım

Vauvenargues'ın bu akşam Sainte-Beuve'de okuduğum şu sözünü *Faux-monnayeurs*'ün başına koymak isterdim (*Lundis*'nin ilk makalesi):

68 Sarah'nın körlüğüyle ilgili bu parça biraz farklı bir biçimde *Kalpazanlar*'da da karşımıza çıkar (III. bölüm, VII). Metnin son halinde, Sarah'nın adı Rachel'dir. [Çeviri bize ait (ç.n.).]

69 Gide Cuverville'e döner. Eski Bibliothèque de la Pléiade baskısında: "Dün akşam Paris'e döndüm" yazıyordu. El yazmasına bakarak düzelttik.

"Kendilerinden sıyrılamayanlar kaskatı kişilerdir."[70]

ANDRÉ WALTER.[71]

Fransızcayı çok iyi bilmeden yazmaya başladım – özellikle: onu iyi kullanmayı bilmeden. Ama patlıyordum. Bugün bu kitabı baştan okuyunca sürekli bir rahatsızlık duyuyorum. O zamanlar dile boyun eğdirmek istiyordum. Çok sonra anladım ki...

26 Kasım

Uykusuzluk yine baş gösterdi; dolayısıyla pek iyi çalışamıyorum. Her şeye karşın, birkaç gün sabrettikten sonra, Passavant'la Strouvilhou arasındaki konuşmayı, daha doğrusu ikincisinin monoloğunu kotarabildim.[72] Onu neredeyse hiç durmadan yazdım, sonuçtan hoşnutsuz sayılmayabilirim. Her şeye karşın, sağlığım iyi olsaydı, daha büyük bir canlılık, daha fantastik bir hava katabilir, onu anlatının dokusuna daha iyi yedirebilirdim.

Bunları bisikletle geldiğim Étretat'da, Hôtel des Bains'in yemek odasında yazıyorum. Çok şiddetli bir rüzgâr vardı, yolda birçok kez durmam gerekti.

Plotinos'un *Ennéades*'ına daldım. İnsanı yaşamdan uzaklaştıran her şeyi kişisel düşmanım olarak görüyorum.[73]

30 Kasım

Brousson'un France üstüne yazdığı kitabı epey eğlenerek okudum.[74] Ele aldığı adama ihanet etmiş gibi gelmedi bana, Fran-

70 Sainte-Beuve'ün M. Saint-Marc de Girardin'in *Cours de littérature dramatique*'ine ayırdığı 1 Ekim 1849 tarihli makalesi (*Causeries du lundi*, Garnier frères, 1857, s. 8). Vauvenargues başta *L'Introduction à la connaissance de l'esprit humain*'le (1746) tanınan bir yazardır.

71 Gide'in 1925'te G. Crès et Cie'den yeniden basılacak ilk kitabı *Les Cahiers d'André Walter*'i anıştırma.

72 *Kalpazanlar*, III. bölüm, XII.

73 Plotinos (205-270), Yeni-Platoncu felsefeci, antik felsefeyle Hıristiyanlığı uzlaştırmaya çalışmıştır. Ennead'ını öğrencisi Porphyrios yayımlamıştır.

74 Jean-Jacques Brousson *Anatole France en pantoufles par son secrétaire particulier*'yi (G. Crès et Cie, 1924) yazmıştır.

ce'ın onun anlattığından çok da farklı olduğunu, gizli yanlarının olduğunu düşünmüyorum. Başka bir yere France'la ilgili düşüncelerimi yazmıştım, bu kitap da görüşlerimi doğruladı yalnızca. Becerikli, güzel konuşan, müziğe de sessizliğe de yeteneksiz bir adam.

Bugün beni ne için kınıyorlarsa, ileride onun için övecekler. Bana yönelik sitemler Montaigne'e de yöneltilebilirdi; bu zamanda yeniden ortaya çıksaydı yerilirdi.

3 Aralık

Bu ayki *Le Mercure*'de küçük Gourmont'un yeni saldırıları (Rivière'in *Études*'ü konusunda – yeni baskı[75]). Yazılarımı "gözyaşlarıyla ve ay ışığıyla dolu" olmakla eleştiriyor; kibarlar âleminden insanlar arasındaki başarımı da buna borçlu olduğumu söylüyor. Hangisi daha şaşırtıcı belli değil! Bönlüğü mü, yoksa kötü niyeti mi? İnanıyorsa aptal! Zekiyse yalancı!

Umarım, ileride bir eleştirmen bu saldırıları, kimi dergilerin her ayın ilk günü bana savurduğu bu kalleşçe iğnelemelerin bazılarını gün ışığına çıkarır. Arkadaşlarım da benim gibi karşı çıkmadığı için, masal yavaş yavaş yayılıyor. İnsanlar yalnızca karikatürümü tanıyor, karikatürüm de beni daha yakından tanıma isteği uyandırmadığı için ona saplanıp kalıyorlar. Ne diyorum ben? Kimileri merak edip beni okusa bile, bunu öyle önyargılı bir yaklaşımla yapıyor ki, yazdıklarımın gerçek anlamını gözden kaçırıyor. Sonunda yazılarımda kendilerine önceden söylenen şeyleri görüyorlar; başka bir şey görmüyorlar. İçtenliğimi yüz buruşturma, olduğuma ikna edildikleri canavarla çelişen her şeyi yapmacık sanıyorlar.

Asıl önemli olan bu saldırılar olmasaydı yazmayacağınız herhangi bir şeyi yazmamanız, farklı yazmamanız; kendiniz olmayı

75 Remy de Gourmont'un küçük kardeşi Jean de Gourmont bu makaleyi 1 Aralık 1924 tarihli *Le Mercure de France*'ta yayımlamıştır. 1 Ekim tarihli sayıya da "*Corydon* et *Anti-Corydon*"u yazmıştır (yazı sonra Temmuz 1982 tarihli *Bulletins des amis d'André Gide*'de de yayımlanmıştır). O yazı şöyle başlar: "Alkibiades ondan söz ettirmek için köpeğinin kuyruğunu kesmiş, André Gide de sübyancılık övgüsü *Corydon*'u yazmıştır". *Études*'de (1911) Rivière'in Gide üstüne yazdığı makalenin bulunduğunu anımsatalım.

sürdürmeniz, sorgulanmamışçasına basitçe. Kendisine durmaksızın sesinin güçlü olmadığı söylenen bir şarkıcının sonunda sesini zorlamaması mucizedir. Ayrıca sonuçta övgülerin yetenek açısından daha tehlikeli olduğunu düşünüyorum; övgüler, Blake'in diyeceği gibi, *relax*; saldırılarda aslında biraz hoşuma giden *bracing* bir şeyler var.[76] Ama öyle beceriksizce saldırılarla karşılaşıyorum ki, hedeflenenin ben olduğumu anlamakta bile zorlanıyorum, bu canımı sıkıyor. Bana vurmuyorlar; vurdukları şey önceden sırtıma taktıkları kambur.

Ölü ağabeyinin dümen suyunda giden, kimsenin dinlemediği küçük bir bönün atıp tutması bir işe yaramaz. Ama Massis, ama özellikle Béraud kıyametler koparıyor... Saldırıları bana üç ayda kitaplarımın otuz yılda kazandırdığından daha büyük bir ün kazandırıyor.

3 Aralık

Charles Du Bos'ya Sainte-Beuve'ün, *Nouveaux Lundis*'nin IX. cildindeki, M. Coulmann'ın *Réminiscences*'ıyla ilgili, Benjamin Constant'a değinen makalesini göstermeli (s. 154-155). B. C.'den söz ederken Béranger'yle oldukça ilginç ve anlamlı bir konuşmayı anıyor.[77]

5 Aralık

Önceki gün akşam Paris'e geldim. Villa'da Marc'ı gördüğüme sevindim. Kaloriferi yakmış, çay yapmış, Delteil'in *Les Cinq Sens*'ını okuyarak beni bekliyordu. Kitabı çok sert eleştirmekte haklı, ben de ertesi gün elime alınca epey sıkıldım. *Choléra*'nın eğlenceli yanları bunda da var kesinlikle, ama sulandırılmış

76 Gide görünüşe göre şu özdeyişi anıştırıyor: *Damn braces; Bless relaxes.* Kendisi şöyle çevirmiştir: "İlenme dirileştirir; Kutsama yatıştırır" (William Blake, *Le Mariage du Ciel et de l'Enfer*, çev. André Gide, Librairie José Corti, 1981, s. 26).

77 Bkz. 28 Kasım 1864 tarihli, eski milletvekili M. Coulmann'ın *Les Réminiscences*'ıyla ilgili makale, Sainte-Beuve'ün *Nouveaux Lundis*'sinin IX. cildi, 1867 baskısında s. 154-155, Michel Lévy frères. Pierre-Jean Béranger'nin (1780-1857) Coulmann'a söylediği sözler 1823'te üç ay hapsedilmesiyle ilgilidir.

bir halde.[78] Günün zevklerine dalkavukluk eden her şeyden sakınalım kendimizi.

Meredith'in yorgunluğunu Dickens'la çıkarıyorum.

Hayal meyal anımsadığım *Our Mutual Friend*'i okumaya başladım yine.[79]

8 Aralık, Paris

Griple boğuşuyorum. Boğazım ağrıyor, titriyorum. Dışarıda, sis ve buz... *Les Faux-monnayeurs*'le kapanıyor, Douviers'nin Édouard'ı ziyaretini törpüleyip temizlemeye çok fazla zaman harcıyorum.[80] Fışkırma yok; artezyen yok. Beş gündür uğraştığım şu üç sayfayı Fiziksel mutluluğu yaşarken zorlanmadan bir oturuşta yazardım.

Diderot'nun Falconet'ye mektuplarında şunu okudum: "... Kimi zaman özel bir yanlışa genel bir doğrudan daha çok şey borçlu oluruz"[81] (s. 166).

13 Aralık

O (iblis) içimizde bir tür ters pişmanlık, iğrenç bir pişmanlık, günah işlemenin değil de daha fazla günah işlememenin, günah işleme fırsatının boşuna kaçıp gitmesine izin vermenin üzüntüsünü yaratır. Hataların üzüntüsünün ve pişmanlık gözyaşlarının önceki pislikleri temizlemesi gibi, ruhun şu anki yozlaşmışlığı da arada sırada bembeyaz sayfalara uzanıp yayılır ve iblis kaçırdığı şeyi yeniden ele geçirir.

78 Joseph Delteil'in (1894-1978) *Les Cinq Sens*'ı 1924'te Grasset'den çıkmıştır. Gide Delteil'in 1923'te çıkan ikinci romanı *Choléra*'yı beğenmiş, 29 Ekim 1923 tarihli bir mektupta ona görüşlerini yazmıştır (mektup *Entretiens* dergisinin 27.-28. sayılarında yayımlanmıştır, Rodez, 1969).
79 *Müşterek Dostumuz*, Dickens.
80 *Kalpazanlar*, III. bölüm, XII.
81 Gide Diderot'nun mektuplarını *Correspondance*'tan okur (Garnier frères, yay. haz. J. Assézat ve M. Tourneux, Paris); Étienne-Maurice Falconnet'ye (1716-1791) yazılmış Eylül 1766 tarihli mektup XVIII. cildin 166. sayfasında yer alır.

Grip yüzünden Villa'dan çıkamıyorum. Fiziksel ve manevi bir uyuşukluk. Cansızlık.

Conrad'ın *Falk*'unu[82] ve bol bol Diderot okudum. İyi yazdığında, kendine hayran ediyor.

> Gazetecilikle ilgili soruşturmaya verilecek en iyi yanıtı *Encyclopédie*'nin HAFTALIK maddesinde buldum:
>
> "... haftalık haberler, haftalık gazeteler her hafta çıkan haberler, gazetelerdir. Bu yayınların hepsi cahillerin besinidir, okumadan konuşmak ve değerlendirme yapmak isteyenlerin tutunduğu daldır, çalışan kişilerdeyse karın ağrısı ve tiksinti yaratır. Doğru dürüst bir zihne seslenebilecek tek bir satır bile olmaz onlarda asla, kötü bir yazarın kötü bir yapıt ortaya koymasına engel olmazlar."
>
> Sainte-Beuve'ün "hepimizin, gazetecilerin ve her konuda doğaçlama yapanların sonsuza dek çok değer vermesi gerektiğini"[83] söylediği adam böyle diyor işte.
>
> GÜNDELİK sözcüğü için ne derdi?

20 Aralık

Son günlerde odadan hiç çıkmadım. Villa'ya benimle kalmaya gelen M. sayesinde bu kapanma süreci çok zor geçmiyor. Ama ruhumun çevresinde onun neşesinin, iyi niyetinin, fantezisinin delmekte zorlandığı bir sis var. Martin du Gard iki günde bir geliyor. Demin bir tek dünkü konuşmamızı not edip etmediğimi sormak için telefon etti. Anında işin başına geçeceğime söz vermeden kapamadı. Bunu kendisinin yapması gerektiğine onu ikna edebilmek isterdim, ama işi başından aşkın. İnsanın başkasının sözlerini yazması kendininkileri yazmasından daha kolay. Sonuçta burada söz konusu olan ifade değil, konuşmamızın temeli.

Sanırım, konuşmayı başlatan şey Martin du Gard'a insanları tanımakta zorlandığımı söylememdi, ona birkaç yeni örnek

82 *Üç Deniz Öyküsü*'ndeki öykülerden biri. Gide onu İngilizcesinden okur.
83 Sainte-Beuve burada Diderot'dan söz ediyor. Gide *Œuvres complètes*'inin XIII. cildinde çıkan *Feuillets*'de bu konuyu yine ele alır (s. 416-417).

verdim... (Özellikle kişileri birbirine karıştırmamın öyküsünü anlattım, olaya tanık olan Ghéon beni uyarmasa bunun farkına varmazdım.)

"Hayır" diye sürdürdüm, "bunun kaynağı dikkatsizlik ya da ilgisizlik olamaz. Her birey hâlâ çok ilgimi çekiyor... Bunun daha çok eksikliğini çektiğim bir *gerçeklik algısından* ileri geldiğine inanıyorum. Dış dünyaya son derece duyarlı olabilirim, ama ona tam olarak inanmayı asla başaramıyorum. Söylediklerimin kuramsal bir yanı yok... Çok bilgili bir hekimin bir 'iç salgı bezimin', bir 'böbreküstü bezimin' ya da başka bir şeyimin zayıfladığını keşfedebileceğini sanıyorum. Öte yandan, bu bezin, öyle bir şey varsa, her bireyde çok farklı çalıştığını düşünüyorum. Hatta o dış dünya algısının da hayvan türlerine göre büyük farklılıklar sergilediğine inanıyorum. Bir kedi bir daireye alışıktır; ama yemek odasından çıkınca, koridorun yerinde balta girmemiş bir ormanla karşılaşırsa, çok şaşırmaz. Bazı günler hayvanlarımın kar yağdıktan sonra neler yaptığını gördüm; manzara tanınmayacak haldeydi, yerler bile öyleydi; onlar için bu çok doğal gibiydi, bu yeni dünyaya hiçbir şey olmamışçasına dalıyorlardı. Sanırım, benim için de aynı şey geçerli... Şu kapıyı açınca, birden... örneğin: denizle karşılaşsam... Tabii ya neden olmasın! Evet: 'Tuhaf!' derim. Çünkü onun orada olmaması gerektiğini bilirim; ama bu bir akıl yürütme. Şeylerin oldukları gibi olmalarına bir ölçüde şaşırmadan edemiyorum, birden değişseler, bunun beni daha fazla şaşırtacağını sanmıyorum. Gerçek dünya benim için hâlâ biraz fantastik. Bunun farkına çok uzun zaman önce vardım. On sekiz yaşındayken çıktığım Bretagne yolculuğunda.[84] Sanırım Douarnenez'de, tek kişilik küçük bir araba, tuhaf bir tür fayton tutmuştum, ufak tefek yaşlı bir arabacı kullanıyordu onu, adam birden arabanın sıçramasıyla koltuğundan düşüverdi; çıt çıkarmadan, dizginleri bırakmadan, koltuğunun yanında kayıp gitmeye başladı; bir süre nasıl yaptığını bilmesem de boşlukta asılı kaldı. Kazayı anında fark etmedim, okumaya dalmıştım. Gözlerimi kitabımdan kaldırınca, bir de baktım arabacı yok. Öne eğildim, tekerleklerin altına girmek üzereydi. Dizginleri kaptım, çok kolay olmadı, asılıp atı durdurmayı başardım. Tam

84 1889'da.

zamanında... Ama size bunları anlatmamın nedeni, o anki tuhaf halimi anımsamam. Ansızın kendimle ilgili bir aydınlanma yaşamıştım. Hiç heyecanlanmamıştım; yalnızca olağanüstü ilgiliydim (*eğleniyordum* demek daha doğru olacak), sonuçta kazayı engelleyebilecek durumdaydım, gerekli refleksleri sergileyebiliyordum vb. Ama tüm bunları *gerçekliğin dışındaki* bir gösteri gibi izliyordum. Kaza benim başıma gelseydi de tam olarak aynı şey olurdu; bunu bir duyarsızlık gibi görmeyin. Olmadık şey değil... Örneğin, Venedik'te gondolda[85], beni gece yarısına doğru ıssız bir kanala götüren gondolcu fenerini söndürüp, karşıma dikilerek cüzdanımı istediğinde, canımın tehlikede olduğunu açıkça hissetmiştim. Ne çare ki bunu "ciddiye" alamıyordum; yine eksiksiz bir aklı başındalıkla, sinirsel büyük bir gerginlik ve aşırı bir duyarlılıkla hareket etmiştim... ama bir gösteriye gitmiş gibiydim, eğleniyordum, yalnızca eğleniyordum. Çünkü doğal olarak korkuyu, gerçek korkuyu hissetmek öyle anlarda olanaksız. Bu bir gerçek: Artık korkmayı başaramıyorum... Geçen gün Villa'da tek başıma olduğum için kaygılanıyordunuz."

"En azından, geceleri kapınızı kilitliyorsunuz, değil mi?"

"Hayır; mahzen kapısı açık kaldığında bile kilitlemiyorum. Örneğin, geçen akşam, kendimi korkutmaya çalıştım; Villa'da yalnızdım; saat çok geçti; masamın başında oturuyordum, karşımdaki bana yalnızca kara bir boşluk gösteren büyük cam kapının arkasında bir hırsızın kafasını görmeye çabaladım. Kalbimin biraz daha hızlı atmasını sağladım; ama bu bir eğlenceydi, ötesi yok. Ne var ki ben de korkuyu tattım; çocukken aşırı ödlektim; ter içinde uyandığım korkunç karabasanlar görürdüm... Sonra birdenbire bez çalışmamaya başladı. Şimdi de canavarların beni kovaladığı, boğazlandığım, paramparça edildiğim korkunç düşler görüyorum... Ama asla karabasana dönüşmüyorlar. Ah! Hissettiklerim tam Alman felsefesine göreydi. Schopenhauer'in *Le Monde comme représentation*'unu[86] okuduğumda, 'demek buymuş!' diye düşündüm hemen. Ama daha önce Flaubert'in bir sözü de gözümü açmıştı. Sanırım, Bouilhet'nin şiirlerine yazdığı önsözde geçiyor. Pierre Louÿs okumam için verdiğinde (liseyi

85 Gide 1914'te, Türkiye'den dönüşte, Mayıs ayının sonunda Venedik'te kalmıştır; Mart 1898'de de orada Madeleine'le birkaç gün geçirmiştir.

86 *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya.*

bitirmemize daha bir yıl vardı) nasıl bir aydınlanma yaşadığımı anımsıyorum. Flaubert'in yazmak isteyen bir gence verdiği 'öğütler' bunlar. Orada şöyle diyor (tam tamına alıntıladığımın güvencesini veremem): 'Dış dünya artık size betimlenecek bir yanılsamadan başka bir şey gibi görünmüyorsa..."[87] Doğaötesiyle ilgisi yok bunun. Gizemci olmaktan kaçınırım, zekâm ne Kant'ı ne Platon'u benimser. Bu başka bir şey. Dış dünyaya inanıp inanmadığımı merak etmiyorum; bu bir zekâ sorunu da değil: bende *gerçeklik duygusu* yok. Bana hepimiz fantastik bir gösterinin içinde hareket ediyormuşuz, başkalarının gerçeklik dediği şey, onların dış dünyaları *Faux-monnayeurs*'ün ya da *Thibault*'nun dünyasından daha canlı değilmiş gibi geliyor."

Bu son tümce doğru değil; daha önce söylenen şeylerin anlamını Balzac'ın Sandeau'ya söylediği söze –"Gerçeğe dönelim: Eugénie Grandet'den söz edelim" indirgeyerek, daraltıyor ve çarpıtıyor. Bu daha çok Keats'in hayranlık uyandıran bir mektupta söylediği şeyle karşılaştırılmalı.[88]

24'ü, Noel arifesi

Bir ayı aşkın bir süredir yakamdan düşmeyen *Devil*[89] bronşlarımdan ayrılıp, apandisime saldırdı. Belirsizlik ortadan kalktığı, saldırı açığa çıktığı için, içine gömüldüğüm ölgünlüğü kime borçlu olduğumu öğrendiğim için mutluyum.

Dün göründüğüm Baumgartner Cumartesi beni ameliyat edecek.[90]

87 Gide Flaubert'in Louis Bouilhet'nin (1882-1869) *Dernières chansons, poésies posthumes*'üne (1872) yazdığı önsözü *Par les champs et par les grèves*'den (Charpentier, 1886, s. 38) okumuştur. Bu tümceyi 1889'da Pierre Louÿs'yle birlikte yazdığı *Nous deux* adlı derlemenin başına koymuştur.

88 Balzac'ın Jules Sandeau'ya (1811-1883) söylediği söz Sainte-Beuve'ün *Nouveaux Lundis*'sinde geçer (VIII. cilt, s. 110). Öte yandan, Gide karıştırıyor, Balzac aslında *Goriot Baba*'dan söz eder. Keats'in mektubu da büyük olasılıkla *Günlük*'te daha önce de sözü edilen mektuptur.

89 Şeytan, iblis (ç.n.).

90 Gide 27 Aralık'ta XII. Bölge'de, Sergent-Bauchat Sokağı 18 numaradaki Sağlık Yurdu'nda apandisit ameliyatı olacaktır. Bu konuda bkz. Martin du Gard'ın *Notes sur André Gide*'i, *Œuvres complètes* içinde, Bibl. de la Pléiade, II. cilt, s. 1392-1393.

Bugün saat 4'te Reuilly'deki sağlık yurduna geldim. Neredeyse hastaneyi seçecektim. Ayrıcalıklardan gitgide iğreniyorum, esirgenen biri olmadığım için mutluyum.

Gelir gelmez, beni yatırdılar; bu satırları yatarken yazıyorum.

Karnımın üstünde buz var. Tuhaf bir duygu, hoş sayılır. Penceremin önünde, göğün zemininde rüzgârla sallanan bir defne. Villa'dan tam çıkarken, Marc'tan eşsiz bir mektup geldi. Kliniğe gelirken, Jean Loisy'yi[91] tavsiye etmek için Bernard Faÿ'a uğradım. Ona yardım ettiğimden emin olursam, gözüm açık gitmem.

Belki fiziksel acı olmasa, ölmenin benim için çok zor olacağını sanmıyorum. M. benden uzaklaşalı beri, hiçbir şeye çok önem vermiyorum. Bunu daha önce de yazdım; ama her gün kendime yineleyip duruyorum.

Noel

Kısa kısa uykularla sabahı ettim. Gece hemşiresi buz kompresini iki saatte bir değiştirdi, kadının güzelliği ve gençliği en hafif deyişle şaşırtıcı. Kolları çıplak.

Bu sabah ilahiler; koridordaki açık bir kapıdan duyuyorum; daha hoş olabilirlerdi, yine de epey etkileyici.

Çok ağrım yok, ama bir zayıflık, yarı uyku hali, cansızlık, kendime karşı tuhaf bir ilgisizlik var üstümde.

Ağrılar arttı, öğleden sonra karınzarı yangısından korktum.

Charles Du Bos geldi, eşsiz biri, bu akşam bana arkadaşlık eden büyük bir İngiliz süseni getirmiş. Onu kabul edemeyeceğimi sanmıştım, ama hastaların yanında nasıl davranılacağını biliyor, özen gösterme konusunda becerikli.

Sonra Martin du Gard, sonra Rivière, sonra Jean Schlumberger.

91 Jean Loisy (1901-1992), oyun yazarı ve romancı. *Bulletin des amis d'André Gide*'e (19. sayı, Temmuz 1978, s. 29-41) Gide'le tanışmasını ve aralarındaki ilişkiyi işleyen önemli bir tanıklık yazmıştır. Orada özellikle Gide'in kütüphanesinin satışını hangi koşullarda hazırladığını anlatır. Kitapların parası Kongo yolculuğu için kullanılacaktır. Jean Loisy 21 Aralık 1924 tarihli mektubunda Gide'den kendisine iş bulmasını ister (*B. L. J. D.*).

Akşama doğru kendimi büyük ölçüde daha iyi hissetmeye başladım.

Kafamdaki vasiyetimle ilgili düzenlemeleri Roger'ye anlatabildim. Söylediğim şeyleri not etti, ben de imzaladım. En önemlisi şu: Karın tek mirasçı olacak – ondan 200.000 frangı, iki yüz bin frangı Jean-Paul Allégret'ye verilmesi için ayırmasını istedim – bence, bu *bağışı* doğrudan kendisi yapabilir...

Vasiler: Roger Martin du Gard ve Jean Schlumberger.

Cuma

Üç yıl önce duyduğum acının bugün can verecek olsam duyacağım acıdan kat kat şiddetli olduğunu kabul etmem gerek. Madeleine bunu anladı mı acaba? Sanmam. Gözyaşlarımın abartılı olduğunu düşünmesinden korkuyorum... Bu yüzden, o zamandan beri, onunla hiç konuşamadım.

Madeleine o acının (kendisine içten göründüğünü kabul edersek) beni canlandırdığını düşünmüş olabilir; ama o korkunç günler boyunca, gerçekten yaşamaz oldum; o zaman veda ettim her şeye.

O gün bugündür, neredeyse ölü gibi, gerçek yaşamın dışında yaşadım.

"Bundan iyi bir şey çıkamaz" dedi bana birçok kez, kendini iyice inandırmaya çalışırcasına. Bu doğru değil. Tam tersine, yaşamımın bütün acılığının kaynağı bu tüyler ürpertici düşünce.

İğrenç.

Kendisinden çok uzaklaşmış gibi göründüğüm, haklı olarak buna inandığı zamanlarda bile onu hep sevdim, kendimden, yaşamdan daha çok sevdim; ama ona söyleyemedim...

Bütün yapıtım ona yöneliyor.

Kimi zaman bunu düşünüp, düşüncelerimin gelişebilmesini sağlamak için, hem beni kendinden koparmaya hem de benden kopmaya, bir yandan kendi özgürlüğüne kavuşurken beni de yeniden özgür kılmaya çalıştığına inanabildim.

Faux-monnayeurs'e dek (onu hesaba katmamaya çalışarak yazdığım ilk kitap), her şeyi onu ikna etmek için, onaylaması

için yazdım. Tüm bunlar uzun bir savunmadan başka bir şey değil; benimki kadar içten gerekçelere dayanan bir yapıt olamaz – bunun farkına varılmazsa pek bir şey anlaşılamaz.[92]

Günlüklerim, notlarım, defterlerim vb. Villa'daki küçük odadaki dosya dolabında, giriş kapısının üstünde ve (soldan) ikinci dolapta, kitaplığımın altında (yemek odasının altındaki oda).

Dolabın anahtarı Amerikan dolabının sol tarafındaki küçük çekmecede duruyor. (O küçük çekmece mobilyanın üstüne kaldırılınca, büyük evrak rafları da açılıyor). Bu mobilya kitaplığımın bitişiğindeki küçük *cella*'da.[93] Üç basamakla çıkılıyor oraya.

Amerikan dolabının anahtarı, ayrıca dosya dolabının ve tüm öteki dolapların anahtarları (Cuverville'deki yazı masamınki de aralarında) pantolonumun cebinde bir arada.

Cuverville'de, çalıştığım büyük odadaki yazı masasında, daktiloya çekmek amacıyla götürdüğüm üç *önemli* defteri (günlük) bıraktım. Daktiloya çekmeye başlamıştım, ama sonunu düşünmeden! o işi yarını bıraktım, defterlerden biri de iki pencerenin arasındaki maun masanın çekmecesinde kaldı. Oradan alınmaları iyi olur – öteki belgeler için de aynı şey geçerli.

Bu görevin çok sevimsiz olmasına, büyük bir özen gerektirmesine karşın, belki Jean'ın bağlılıkla onu yerine getireceğine güvenebilirim.

Aynı yazı masasında *Faux-monnayeurs*'ün daktiloya çekilmiş iki kopyası var (iki nüsha ama yalnızca biri gözden geçirildi); alttaki çekmecede de kitabın düzeltileriyle, karalamalarıyla vb. eksiksiz bütün taslakları – meraklı bir kitapseverin ilgisini çekebilir!!

Didot Yunan-Latin koleksiyonu Pontigny'ye ayrıldıktan sonra kütüphanemin satışı.

Latin ve Yunan kitapları Jean'a (bir tek Heyne'nin Vergilius'u [ya da seçeceği başka önemli bir kitap] Alibert'e.

Stendhal'in bütün yapıtları Élisabeth'e. Ultramodern kitaplar Marc Allégret'ye.

92 Cuma günü yazılmış bu sayfa *Et nunc manet in te*'de yer alır, ama yanlışlıkla 1925'in başına konmuştur.

93 Odacık (ç.n.).

Büyük Stendhal Rivière'e – Martin du Gard istediği her şeyi alabilir (lütfen çekinmesin vb.).

Aynı şekilde Beth.'e ilgisini çekebilecek birçok kitabın verilmesi yerinde olur.

Mallarmé ve Heredia'nın çevresindekilerin, artık zor bulunan, çok değer kazanan ve arkadaşlarımı yalnızca gösteriş yapmak için ilgilendirebilecek ilk baskıları satışa çıkarılsın.

Kaldı ki, satma ya da saklama kararını bütünüyle Martin du Gard'a ve Jean Schlumberger'ye bırakıyorum.

Bir hatıra verilecekler:

Valéry (büyük Mallarmé baskısı; el yazması ithafla 40 adet basılan fotolitografi).

Drouin?

Paul Laurens.

Whitman'ın çok az bulunan, değerli ilk baskısına dikkat edilsin. Arnold Bennet'in kitapsever olduğunu, ondan zevk alacağını bilebilseydim...

Tanrı aşkına, konuşma yapılmasın.

Yayımlanacaklar:

Si le grain ne meurt... Nisan-Mayıs'ta, *Les Faux-Monnayeurs* Ekim'de, olabiliyorsa.

Cuma'yı Cumartesi'ye bağlayan gece

Dün akşam, Élie Allégret çıkageldi. Gündüz Roger'yi, öğleden sonra da Charlie'yi gördüm.

Marc Schlumberger bana kolonya getirmiş.

Bana gereken kitapların hiçbirini getirmemişim. İlgimi çekecek kitap yok hiç.

Bir Dante, bir Baudelaire, bir Milton isterdim. Önce Valéry yazmıştım, ama o daha çok dingin halime arkadaşlık edebiliyor. İnsancıllık eksikliği tam olarak büyük olmasını engelliyor. Cisimleşmenin berisinde kalıyor, hatta onu hiç anlamadı.

Ayrıca (nekahat dönemi için) Brehm'in kalın ciltlerinden birini istiyorum.[94]

94 Gide nekahat döneminde Alman etolog Alfred-Edmund Brehm'in (1829-1884) *Les Merveilles de la nature*'ünü okuyacaktır (J. B. Baillière).

Soruyorlar: çocukluğunuzun ilk yıllarında sevdiğiniz kitaplar: bana göre, kesinlikle:

Les Mille et Une Nuits.[95]

Bir anatomik çizim albümü (hâlâ kitaplığımda durur).

Troost'un *Manuel de Chimie*'si.[96]

31 Aralık, Çarşamba

Cumartesi sabahı skopolamin ve morfin iğnesinden sonra eter ve kloroformla uyuttular beni.

Belirsiz şekillerin içine daldım.

Uyanamayabilirdim. Ölebilirdim. Gerçekten böyle olurdu işte; kolayca... Hiç çırpınmadım.

Üç gün bir yeraltı zindanında yaşadım. Çok ağrılı saatler. Kendi kendime sürekli bunun çok küçük bir ameliyat olduğunu, insanın çok ama çok daha fazla acı çekebileceğini yineleyip durdum.

Durmadan savaştaki yaralıları düşündüm; başta gerektiği gibi tedavi edilmediklerini bilenleri, hissedenleri... Daha korkutucu bir şey olamaz.

Dünden beri karanlıktan yavaş yavaş çıkıyorum. Çok sıradan şeylerden başka söylenecek bir şey yok.

Dün gece, ben uyurken, Şeytan bedenimi yeniden ele geçirdi. Bunu yazarken, Şeytan'a çok da inanmıyorum, yalnızca kendimi edepli bir dille ifade etmenin en elverişli yolu bu.

95 *Binbir Gece Masalları.*

96 Gide Tohum *Ölmezse*'de on üç yaşındayken kendine Noel armağanı olarak Louis-Joseph Troost'un bu kimya kitabını aldırdığını ve o kitabı okumanın yarattığı tutkuyu anlatır (*agy*, s. 125).

1925

1 Ocak

Rouveyre geldi:
Marcel
Charlie
Roger M. du G. ve Hélène

+ André Mius'ları (!!!) ve Arnold Naville (kabul edemedim).
İki gündür hiçbir şey yazmadım.[1]

4 Ocak

Dün Cocteau'yla Paul Laurens geldi.

Bugün, Pazar

Martin du Gard. Jean Loisy. Madam Mühlfeld. Pierre ve Balthus Klossowski.[2] Ghéon. Élie Allégret. Guy de Pourtalès. Charlie ve Zézette.

1 Gide Reuilly'deki apandisit ameliyatı olduğu kliniktedir. Sırasıyla André Rouveyre, Marcel Drouin, Charlie du Bos, Roger ve Hélène Martin du Gard, André Mius'lar (Cuverville'in bahçıvanı) ve Gide'in kısa bir süre önce arkadaş olduğu, *Bibliographie des écrits d'André Gide*'i yazacak Cenevreli bankacı Arnold Naville (1879-1952) onu ziyarete gelir.

2 Gide Balthus Klossowski'yi (1908-2001), özellikle kardeşi Pierre'i (1905-2001) Rainer Maria Rilke aracılığıyla tanımıştır; anneleri Baladine Klossowska onun arkadaşıdır (bkz. Rilke, *Lettres à Merline*, Seuil, 1986). Gide'le Rilke'nin *Correspondance*'ında başta Pierre olmak üzere Klossowski kardeşlerden sık sık söz edilir. Gide'le Pierre Klossowski'nin ilişkisi için bkz. Klossowski'nin *Le Nouvel Observateur*'de yayımlanan tanıklığı (902. sayı, 20 Şubat 1982, s. 74-77).

Pazartesi

Rouveyre. Lefèvre. Jeannie Valéry ve Agathe. Loisy. Chevalley.

Salı

Jean Loisy: Mektup yazdırdım.

Martin du Gard. M. Gout. Jean-Paul ve André. Madam Godebski ve Lemarié. Klossowski Pierre ve Balthus. Anne Desjardins ve Heurgon.[3]

İki saat ayağa kalktım.

Çarşamba

Paul Valéry. Curtius.

Perşembe

Rilke. Mimi Godebski[4] vb.

Ocak

Şu gençlerin bazıları kendi içlerinde ya da karşılarında yükseldiğini hissettikleri çelişkileri alt etmek için biraz gülünç büyük bir çaba gösteriyor, yaşamın kıvılcımının ancak zıt iki kutbun arasından çıkabileceğini, kutuplar birbirinden ne kadar uzak olursa ve her biri çok zengin bir karşıtlıkla yüklü olursa, o kıvılcımın daha güzel, daha büyük olacağını anlamıyorlar.

3 Mösyö Gout'nun kim olduğunu bilmiyoruz. Jacques Heurgon (1903-1995) ileride Sorbonne'da Latin edebiyatı öğretmeni olacak, 1926'da Paul Desjardins'in kızı Anne Desjardins'le evlenecektir.

4 Rilke 8 Ocak-18 Ağustos 1925 arasında Paris'tedir. Gide'le *Correspondance*'larında Monique Saint-Helier'nin Rilke'nin bu ziyarette nasıl heyecanlandığını gösteren tanıklığı yer alır (*Corr: Gide-Rilke*, s. 252-253). Mimi Godebski, gerçek adıyla Marie Godebska (1900 ?-1949), (daha çok Misia Sert ve Madam Edwards adlarıyla tanınan) Misia Godebska'nın yeğenidir; Gide 5 Şubat tarihli mektubunda (özel koleksiyon) onu evleneceği için kutlayıp, kliniğe kendisini ziyarete geldiğinde çok duygulandığını söyler.

Tanrı'nın Kendinden üçgeni yaratma çabası.

Nasıl ki Hıristiyan'ın Tanrı'nın önbilgisi ve bireysel özgür irade gibi iki çelişkili doğruyu bağdaştırması gerekmez: biz de kendi içimizdeki tüm doğal çatışkıları korumalı, onların yok edilmez karşıtlıkları sayesinde yaşadığımızı anlamalıyız. Ben ayrıca bu çatışkıların hepsinin düşsel olduğuna inanıyorum (başta az önce andığım, şu yanlış öndoğrudan kaynaklanan çatışkı: Tanrı önceden bilir – Tanrı vardır), ama onları ortaya çıkaran, yaratan şey yaşama olgusudur.

André Breton'un sahte röportajında bana söylettiği her şey benden çok daha fazla onu andırıyor.[5] Bana yakıştırdığı hırs hiç bildiğim bir şey değil; ama bu tür bir hırsı en iyi kendisi anlayabilir. Bana yakıştırdığı tümcelerin hiçbirini yadsımam; sonuçta bunu işi basitleştirmek için söylüyorum – çünkü bu makaledeki büyük kalleşlik o sözlerin hiçbirini söylemediğime ant içemeyecek olmamdan ileri geliyor; ama hepsi anlamından derinlemesine saptırılacak biçimde sunulmuş. Sesimin tınısı bile değiştirilmiş.

Bu peçelemeyi, ne yazık ki, bir beceriksizlikten çok kalleşçe bir ustalık olarak görüyorum. Genç zihinleri etkilemeye can atan Breton'un beni gözden düşürmeye, mahvetmeye çalışmadığına inanamam. Kabul etmek gerekiyor ki, benim çok tutarlı ve çok çirkin bir portremi çizmeyi başarmış.

Bkz. apandisit ameliyatı olduğum sağlık yurdunda (kaldı ki çok kötü) tuttuğum küçük mavi defter.[6]

5 Gide burada Breton'un *Les Pas perdus*'de (Gallimard, 1924) yayımladığı, önce *Littérature*'de çıkan (1. sayı, Mart 1922, s. 16-17) sahte Gide röportajından söz ediyor. Breton "André Gide nous parle de ses morceaux choisis" adını verdiği bu yazısında Gide'e özellikle şöyle dedirtir: "Ancak öldükten sonra hesap vereceğim. Bunun da önemi yok, çünkü elli yıl içinde en etkili adam olacağıma eminim artık!" (André Breton, *Œuvres complètes*, Bibl. de la Pléiade, 1. cilt, s. 254).

6 Daha önce, 1924 yılının Noel arifesinden başlayıp 1925 yılının başına dek süren kısım bu küçük deftere yazılanlardır.

Ameliyat olalı tam on dört gün oldu. Bu öğleden sonra klinikten çıkıyorum. Martin du Gard'la M. beni arabayla alıp Villa'ya götürmeye geliyor – yakında Cuverville'e gitmeyi umuyorum.

Bir sürü mektup aldım, birçok kişi ziyarete geldi.

Çok düşündüm; çok okudum.

Ölümü açıkça göz önüne aldığımı söylerken içten olduğuma inanıyorum. Demek istediğim o ki, ameliyattan önce, masada kalmaya hazırdım; çok doğal bir biçimde. Pascal'in şu "düşüncesinin" onun sözü olmamasını isterdim: "İnsan gözlerini ne güneşe ne ölüme dikebilir." Bu güçlü bir ruha, hatta yalnızca düzgün bir zihne yakışmıyor.[7]

Son günlerde şunları okudum:

Fabre'dan iki cilt;

Epey Brehm (yumuşakçalar; kurtlar; böcekler);

Ruskin'in *Praeterita*'sından epeyce;

Boylesve'in *Souvenir d'un jardin détruit*'sini;

Conrad'm *L'Agent secret*'sini;

Erewhon revisited (Larbaud çevirisi);

son olarak da Gibbon'ın en az *Praeterita*'nın sinirime dokunduğu kadar hoşuma giden *Mémoires*'ını.[8] Beni bambaşka nedenlerden ötürü ilgilendiren, bilgilendiren kalın Brehm'leri bir kenara koyarsam – bir tek şu son kitaptan (Gibbon) gerçekten zevk aldım, sıralamada daha önce andıklarımın niteliklerindense kusurlarına takıldım. Ne *L'Agent secret*'yi ne *Paeterita*'yı bitirebildim.

2 ya da 3 Aralık'ta ayrıldığım Cuverville'e 23 Ocak 1925'te dönüş.

7 Gide'in notu: "Zaten söz La Rochefoucauld'nun". Bu La Rochefoucauld'nun *Réflexions ou sentences et maximes morales*'indeki (1678) 26. özdeyiştir.

8 Fabre'ın iki cildi *Souvenirs entomologiques, études sur l'instinct et les mœurs des insectes* (Delagrave, 1879-1892) olmalıdır; Ruskin'in *Praeterita*'sı (1885-1889) bir dizi özyaşamöyküsel denemedir; René Boylesve'in *Souvenir d'un jardin détruit*'si 1924'te Ferenczy'den çıkmıştır; Conrad'ın *L'Agent secret*'sini (*Gizli Ajan*) H. Davray 1912'de Mercure de France'a çevirmiştir; *Erewhon Revisited* Samuel Butler'ın 1924'te N. R. F. Yayınları'ndan Valery Larbaud çevirisiyle, *Nouveaux voyages en Erewhon accomplis vingt ans après la découverte du pays par le premier explorateur et son fils* adıyla çıkan romanıdır; Edward Gibbon'ın *Mémoires*'ına gelince, Gide'in Dorothy Bussy'ye yazdığı bir mektuptan kitabı Bussy'nin 1921'de ona armağan ettiğini öğreniriz (*Corr. Gide-Bussy*, II. cilt, s. 15).

Güçsüz, isteksiz, neşesizim.
Göklerden, hatta düpedüz topraktan çok uzağım.

28 Ocak

Gibbon'ın *Mémoires*'ını bitirdim. Bu kitabı anlatılmaz bir hayranlıkla okudum. Bir daha okumak için en iyilerin yanına koydum.
Decline and Fall'a[9] dalmak için yanıp tutuşuyorum...

Faux-monnayeurs üstünde çalışmaya dönmekte çok zorlanıyorum. Son (grip olduğum sırada Paris'te yazılan) bölümler bana özden, tattan yoksun göründü. Olayın dışında kalıyorlar.
Çok fazla piyano etüdü; dikkatimi dağıtıp, zihnimi afyon gibi uyuşturuyor.

Rivière'in ansızın gelen üzücü ölüm haberiyle –altı gün önce gelip çalışmaya başladığım– Roquebrune'den ayrılmam gerekti.[10]

21 Şubat

Paris'te tam bir hafta kaldıktan sonra yarın Marsilya'ya gidiyorum.[11]

Marsilya

Saatler gelip geçiyor, korkutucu biçimde, yarar ya da haz getirmeden. Bir "ara" oluşturuyorlar, yaşanmasalar da olurmuş gibi.

9 *Decline and Fall of the Roman Empire* (*Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*), E. Gibbon. Gide onu 1946'da, Mısır yolculuğunda okuyacaktır (bkz. *Corr. Gide-Bussy*, III. cilt, s. 370).
10 Gide 10 Şubat'ta Dorothy Bussy'nin Roquebrune'deki malikânesine gitmiştir, ama Jacques Rivière'in (doğru tanı konmamış tifonun yan etkileri nedeniyle) 14 Şubat'ta (büyük olasılıkla bu sayfa da bu tarihte yazılmıştır) ansızın ölmesi nedeniyle 15'inde Paris'e dönmek zorunda kalır. *La N.R.F.* Nisan ayında Jacques Rivière için özel bir sayı çıkaracaktır. Gide aynı ayıl *Jacques Rivière* adlı ince bir kitap yayımlayacaktır (Belle Page Yayınları).
11 Gide 22 Şubat'ta Marsilya'ya gidip, geceyi *Terminus* Oteli'nde geçirir. 23'ünde La Bastide'e, Élisabeth Van Rysselberghe, Küçük Hanım ve Catherine'in yanına geçer. Bu yolculuk için bkz. *Les Cahiers de la Petite Dame*, I. cilt, s. 214-227.

Çalışmak için aşırı yorgun olduğumdan, sabahtan beri hazzın ardına düştüm. Boş bir gün. Coşkunluğu tümüyle donduran, gözleri yaşartan bir soğuk.

Daha önce gitmediğim Arap mahallesinde dolaştım. İğrenç bir sefalet ve üzüntü. Sicilyalı işçiler dövüşüp birbirlerini sulara yuvarlıyorlar. Paçavralara bürünmüş çocuklar, donuyorlar.

... O sırada dinlemezlik etmediği Agnès keşke ona –Kongo yolculuğundan dönemezsem[12]– dünyada hâlâ her şeyden çok kendisini sevdiğimi ve yaşamdan bile çok sevdiğim için, benden uzaklaşalı beri, yaşamın gözüme çok değersiz göründüğünü söyleseydi, bunu anlamasını sağlasaydı.[13]

"Doğada siyah yoktur" diyordu bir ressam, kanıtlamak için de yalnızca mavi mürekkep kullanıyordu.

> Flaubert (*Éducation sentimentale*) *saillir* fiilinin hikâye bileşik zamanını "*saillissait*" diye yazmış.
>
> "*La poitrine abondante saillissait sous sa chemise*" ([*ad okunamıyor*] geldi).
>
> *Vêtir* fiilinin aynı zamanda *vêtissait* diye çekilmesinden hareketle.[14]

Mart sonu, La Bastide

Çalışmaya ara vermeye ihtiyacım var. *Les Faux-monnayeurs*'ü daha iyi değerlendirmeme yardımcı olan birtakım okumalar.

12 Gide'in notu: "Kongo yolculuğum 14 Temmuz 25'e ertelenmişti, bu da *Les Faux-monnayeurs*'ü bitirmemi sağladı".

13 "O sırada sözünü dinlediği" ifadesiyle başlayan bu parça şimdiye yalnızca *Et nunc manet in te*'de yer almıştır. Jacques Copeau'nun eşi Agnès Copeau Madeleine'in en iyi arkadaşıdır ve o sırada Cuverville'de onun yanındadır (bkz. *Corr. Gide-Copeau*, II. cilt, s. 261-262).

14 Flaubert'in tümcesi *L'Éducation sentimentale*'in (*Duygusal Eğitim*) III. bölümünün II. kısmında yer alır. [Türkçeye: "Dolgun göğüsleri [...] gömleğinin altından dimdik belli oluyordu (*saillissait*)" diye çevrilmiştir (çev. Aysel Bora, Can, 2015)]. Littré'ye göre, [çıkıntı yapmak, burada dimdik belli olmak anlamına gelen] *saillir* fiili "*saillissait*" diye çekilirse, fiil iki hayvanın çiftleşmesini tanımlar, dolayısıyla Flaubert'in aslında "*saillait*" yazması gerekir [*Vêtir* ise giydirmek demektir (ç.n.)].

Dickens'ın *L'Ami commun*'ünü bitirdim (yeniden okuma).

L'Éducation sentimentale'e döndüm. *Sodome et Gomorrhe*'un üçüncü cildi, *Sarasine* ve *Rouge et Noir*'dan bir düzine bölüm.

L'Abbesse de Castro[15]; dört dörtlük.

Bence *L'Ami commun Les Grandes Espérances*[16] kadar iyi değil. Belli bir aşma, Dickens-üstü olma gereksinimi – ip aşırı gergin. Etkileme arayışı: Babasına çocuğu gibi davranan küçük sakat kız; iskelet hazırlayıcısı ve onun kendisine bacağını satan adamla ilişkisi; kendi katili sanılan bir kurban; aşkından yoksul geçinen zengin bir mirasçı vb. Aşırı bir resimsilik, her yerde çok nitelikli de değil. Birçok konuşmanın uydurulduğu belli oluyor. Her şeye karşın, olağanüstü bir zenginlik. Kişileri sürekli hareket halinde, herhangi bir değişikliğe yönelmiş durumda sergileme sanatı. – Yazık! Dickens'ın psikolojisi hiç bu kadar geleneksel, kahramanlarının duyarlılığı hiç bu kadar üstünkörü, onları harekete geçiren nedenler hiç bu kadar köhne olmamıştı.

Proust'un kitabı bana en kötülerinden biri gibi göründü, çok vasat yazılmış.

Bütün *Bouvard et Pécuchet*'nin kökeni *L'Éducation*.[17] Tuhaf bir her şeyi değersizleştirme gereksinimi. Bıkkınlığın destanı.

Onun yanında *Le Rouge et le Noir* gözüme usta işi göründü. Her tümce kiriş gibi gergin; ama ok hep aynı yöne, hep görülebilen bir hedefe uçuyor – bu da isabet edişinin daha iyi görülmesini sağlıyor.

3 Nisan, Hyères-Plage[18]

L'Éducation sentimentale heyecan verici bir sorunu askıda bırakıyor: En az özel olan en temsili olan mıdır? Bu nedenle büyük bir kitap. Bence Flaubert üstüne söylenecek daha başka şeyler de var.

15 Gide Dickens'ın *Our Mutual Friend*'ini (*Müşterek Dostumuz*) 1924'te İngilizcesinden okumuştur. *Sarrasine* Balzac'ın romanıdır; *Le Rouge et Le Noir* (*Kızıl ile Kara*) ve *L'Abbesse de Castro* (*Castro Rahibesi*) Stendhal'in yapıtlarıdır.

16 *Büyük Umutlar*, Dickens.

17 Flaubert'in *Bilirbilmezler*'i ve *Duygusal Eğitim*'i.

18 Gide birkaç günlüğüne o sırada Hyères-Plage'da kalan Martin du Gard'ları görmeye gider.

18 Nisan, Brignoles

L'Abbesse de Castro'yu bitirdim. Dört dörtlük.

Çok ağrılı bir kulak yangısı yüzünden çalışmaya ara verdim. Beni Hyères-Plage'da tedavi eden doktorun aptallığı onu az kalsın mastoidite çeviriyordu. Apsenin olduğuna inanmak istemiyor, çok da ağrı çekmediğimi düşünüyordu. Ateş ve sinirsel bir yorgunluk, öyle ki günlerce bir şey okuyamadım, bir şeye *bakamadım*. Sol kulağım hâlâ duymuyor, ama ağrı kesildi. İki gün içinde Paris'e döneceğim için mutluyum.

Hyères'de Roger ve Hélène Martin du Gard'la dört dörtlük konuşmalar.

15 Mayıs

Dün akşam, Claudel'i ziyaret ettim.[19] Gelmemi istemişti, beni bekliyordu. Passy Sokağı 80 numarada, sokağa bakmayan içerlek bir daire. İki odadan geçiyorum, ikincisi epey geniş, daha da geniş üçüncü bir odaya geliyorum, yatak odası ve çalışma odası olarak kullanıyor burayı. Bir köşede açık bir kamp yatağı; alçak bir kitaplık uzanıyor odanın iki yanında; onu Uzakdoğu'dan getirilmiş bir sürü nesne süslüyor.

Zili çalınca, Claudel beni karşılamaya gelip elini uzattı. Kısalmış gibi görünüyor. Yumuşak yün astarlı, açık kahverengi, kısa ipek bir ceket onu daha da kalın gösteriyor. Hem koskocaman hem kısa; Ubu dersiniz. İki koltuğa oturuyoruz. Kendisininkini dolduruyor. Benimki bir tür şezlong, arkalığı öyle geride ki rahat edebilmek için Claudel'den çok uzaklaşmam gerekiyor. Vazgeçip öne eğiliyorum.

19 Gide Nisan sonunda Brignoles'den Paris'e dönmüştür. Tatildeki Paul Claudel 1925 yılının birkaç ayında Paris'te kaldıktan sonra Japonya'daki görevine dönecek, 1927'ye dek orada kalacaktır. Gide'in gelişini haber veren mektubun altına Claudel şöyle yazmıştır: "14'ü akşamı Gide'i gördüm. Uzun ve ciddi bir konuşma. Bana dinsel kaygısının sona erdiğini, çalışmaya ve sempatiye dayalı bir tür *mutluluğun* tadını çıkardığını söyledi. Kişiliğinin *Goethe'ci* yanı Hıristiyan yanını bastırmış. Ona Karmelitlerimi, tam birleşmeyi, yok olma duasını anlattım. Çok ilgili ve sarsılmış görünüyordu. Bir daha dönemeyebileceğini düşünerek Fransız Ekvator Afrikası'na gidiyor. Karısı" (*Corr. Gide-Claudel*, s. 242).

Claudel'in yanında yalnızca eksiklerimi hissedebiliyorum; bana hükmediyor; tepeden bakıyor; benden daha oturaklı ve saygın, sağlığı, parası, dehası, gücü, çocuğu, inancı vb. hepsi benimkilerden fazla. Boyun eğmekten başka bir şey düşünemiyorum.

Mayıs sonu, Cuverville

Paul Valéry'nin ziyareti.[20] *Les Faux-monnayeurs*'ün beş bölümünü temize çekip daktilo ettim. Tatsız bir angarya, ama cansızlığıma uydu. Bu halden kurtulabilmek için artık yalnızca Kongo'ya güveniyorum. Yolculuk hazırlığı ve yeni ülkelerin beklentisi şu anın büyüsünü bozuyor; mutluluğun anda saklı olduğunu söylemenin ne kadar doğru olduğunu görüyorum. Artık her şey bana geçici görünüyor. (Sonsuz yaşam umudunun da üstüne yok bu konuda.)

Son zamanlarda gözlerim iyi görmüyor. Gözlük bu yetersizliğe çare oluyor. Keşke beyne de bir gözlük takılabilse! Zihnim incelediği düşünceye "odaklanmakta" zorlanıyor; bugün gözüme de olduğu gibi. Çevre çizgileri bulanık hep.

8 Haziran

Les Faux-monnayeurs'ü bitirdim.

14 Temmuz

Kongo'ya gidiş[21]

20 Gide'le Paul Valéry 15 Mayıs'ta Marc Allégret'nin filminin çevirimi için görüşmüştür. Filmde Luxembourg bahçelerinde yürüyüp konuşurken görülürler (*André Gide* [1952], Marc Allégret).
21 Gide 14 Temmuz 1925'te Kongo yolculuğuna çıkar; oradan 31 Mayıs 1926'da dönecektir. Bu yolculuk için bkz. Marc Allégret, *Carnets du Congo*, Presses du C. N. R. S., 1907 ve elbette André Gide, *Voyage au Congo* ve *Le Retour du Tchad*.

YAPRAKLAR[22]

MAETERLINCK'IN KİTAPLARI İÇİN NOTLAR[23]

Açıklamalarımızın her zaman doğru olduğunu söylemiyorum; ama mantığımız doğaya göre biçimlendiği ve doğayı beynimize göre gördüğümüz için, bence, iki artı ikinin beş ettiği bir dünyada yaşasaydık, buna çok da şaşırmazdık, çünkü beynimizde de iki artı iki beş ederdi. Bir *doğalcı* doğayla ilgilenen birinden çok, şeyleri doğal olarak gören ya da isterseniz şöyle diyelim: olayları *doğal bir biçimde* anlayan kişidir.

Düzyazının aleksandrenlerle kemirilmesine izin vermek iyi yazmak değildir. Bu belirsiz bir çekiciliği olan karma bir dil yaratır. Bunlar belki güzel dizeler değil; ama kesinlikle iğrenç bir düzyazı. Hatta şiir ne kadar güzelse, düz yazı da o kadar kötü olur diyebilirim; çünkü şiirin dizemiyle düzyazınınki aynı değildir; şiirin dizemi düzyazınınkini bozar.

Ama ayrı bir aleksandren başka bir şeydir, müziğe biraz duyarlı her kulağı tırmalayacak böyle bir dize zinciri başka bir şey.

ÇİÇEKLERİN ZEKÂSI[24]

Maeterlinck'in daha da olağanüstü bulacağı –gitgide daha az yaşama şansı olan– daha büyük karmaşıklıklar, daha abartılı döllenme biçimleri düşünmek kolay.

Yok olmuş bir böceğe *gereksinim* duyduğu için yok olmuş, "zekâ" küpü bir tür düşünmek.

Goncourt'u Jardin des Plantes'a çağırmak.[25]

22 Buraya "Yapraklar"ın *Œuvres complètes*'teki halini değil de eski Bibliothèque de la Pléiade baskısındaki halini koyduk.

23 Gide Maurice Maeterlicnk'in şiirlerini ve hayran olsa da saf bir tümtanrıcılık sergilediği "doğalcı" denemelerini çok eleştirir. Gide burada *L'Intelligence des fleurs*'ü (1907) ve *La Vie des abeilles*'i (1901) anıştırıyor.

24 Maeterlinck'in kitabının adı, *L'Intelligence des fleurs*.

25 Gide Goncourt'ların *Journal*'indeki, daha önce 1902'de de andığı bir parçayı anıştırıyor: ""Jardin des Plantes... Yaratıcı düş gücünü pek

Doğanın *romanı* – katlanılır gibi değil. Her zaman olabileceğin sınırında kalır. Neden erdem olmaksızın var olmayacak şey *erdem* olarak görülsün ki?

Tutunup ışığa atılan ağaç – canına yandığım! – yapabilmek gerekir, – *yapamayan* her şeyi sel götürmüştür.

Ben doğada bir zekâ (uyum sağlama) okulu görüyorum; bir erdem okulu görmekten kaçınıyorum.

(Tanrı'yı ya da doğayı ancak insan aracılığıyla hissedebilen okurlara yönelik dokunaklı bir masalsılık. Hıristiyanlık bunun için var; Erdem'in ete kemiğe bürünmesi, Tanrı'nın insana dönüşmesi yeterli; neden Doğa'yı insana benzetmek, bütün Evren'i kendi zekâmız gibi görmek isteyelim ki?)

Grandville = hidrojenle oksijenin evliliği.[26] Tohumları o kadar uçucu olduğu için karahindibanın "zeki" olduğunu düşünmek – bu yüzmesine yardım eden perdeli ayakları olduğu için ördeğin *zeki* olduğunu düşünmeye benziyor. Ya da yumurtasını bir kabukla sarıyor diye kuşa hayran olmaya.

İnsanbiçimcilik. – Bu kitap şunlar için yazılmış:

1. Şairane cahiller;
2. Edebiyat konusunda cahil bilginler.

Nasıl yapılır? Hubert'in küçük kitabı alınır.[27] *Doğal* şeyler konusunda kolay bir şaşkınlık. Arıların petek gözleri, altıgen. *Bir* arı işe asla yalnız başlamaz; *duvarı* daha baştan ortaktır. Onu sıkıştıran şey *zorunluluktur*, yoksa *hesap* değil.

kullanmamış. Hayvanlarda biçimler aşırı yineleniyor" (I, s. 231). Gide *Kalpazanlar*'da aynı eleştiriyi neredeyse sözcüğü sözcüğüne Vincent'ın ağzından yapar (I. bölüm, XVII).

26 Gide burada *L'Intelligence des fleurs* konusunda Grandville'in *Les Fleurs animées* (G. de Gonet, 1847) adlı kitabını anıştırıyor. Kitap karikatürcünün sarayın güzellerini "çiçekli giysiler"le gösteren elli iki desenini içerir. "Hidrojenle oksijenin evliliği", görünüşe göre, onun *Les Étoiles, astronomie des dames* (G. de Gonet, 1849) (Yıldızlar, Hanımların Gökbilim Kitabı) adlı şiirsel gökbilim kitabından esinlenmiştir.

27 Amerikalı çevirmeni Justin O'Brien'ın Hubert'le ilgili sorusuna, Gide şöyle yanıt verir: "[...] arılarla ilgili çalışmalarıyla tanınan böcekbilimci (bence Maeterlinck *Vie des abeilles*'inde adını vermeden ondan yararlanmış). Son derece yerinde gözlemleri, Hubert'in kör olduğu düşünülürse, daha da dikkat çekicidir, çok özenli ve çalışkan bir yazman ona yardım etmiş olmalı" (*Corr. Gide-O'Brien*, s. 38).

Bitkilerin yaşamı. En önemsiz bitkibilim kitabı. Kabayonca tohumu örneği (*yararsız* biçim); haşhaşınki. (Ama ayrıca gelincik.) Şeyleri anlamsızlaştırma *suçunu* işleyen şiirselleştirme. Haşhaş vb. *boşu boşuna*, kabayonca *boşu boşuna*... Doğa'da *biçim* SAVURGANLIĞI vardır, tohum savurganlığı da olduğu gibi. FAZLALIK şaşırtıcıdır, ama onun kabul edilmesi gerekir.

Kaplaması gereken uçsuz bucaksız kumullar olan, tohumlarını kendisinden uzaklaştırmak için herhangi bir fırlatma yöntemi bulmamış bir bitki... Dolayısıyla, o çiçeğin aptal olduğu kanısına varırım; tabii insanlarda sık sık olduğu gibi, diye de düşündüm, aile içgüdüsü onda çocuklarının sağlığından ve iyiliğinden önce gelmiyorsa; ayrıca bir süre kuşkusuz aşırı büyümüş bir organın beynin gelişimine engel olduğu, uçma, atış alanlarında bir şey yaratmayan, ama çocuklarını *yanı başında* tutmanın çok saf sevincini yaratıcılığın sevinçlerine yeğleyen bitkilerin örnek olarak gösterileceği, "bitkilerin yüreği"yle ilgili güzel kitap da aklımdan geçti.

Bu bitki tohumunu tam olarak altına bırakır. Halk arasında söylendiği şekliyle *Bon-Henri*[28] adına uyar. Bilginler için o ıspanakgillerden bir bitkidir. "Bon-Henri"; Latincede bile bu ad ona yapışmıştır[29]; bu tuhaf adın kökenini düşünürken, birden aklıma şu gülünç açıklama geldi:

"Hayır, bu budalalık değil kör adam!" diye haykırdım. "Bu küçümsenen bitkide gerçek bir aile sevgisi olduğunu görmelisin."

Hatta Maeterlinck'in böyle kendinden geçtiğini gördükçe, onun çiçekleri kadar zeki olduğunu düşünmekte biraz zorlandım.

Filizlerin çok yakınlarında bitmemesi ağacın ve bitkinin yararınadır, çünkü onu boğabilirler – ya da isterseniz şöyle diyelim: baba ağacın çok yakınında bitmemek ağaç filizinin yararınadır, çünkü baba onu boğabilir, sonuçta hazır başlamışken, zekânın tohumda olduğu da kabul edilebilir.

28 Sözcüğü sözcüğüne "İyi Henri", kazayağı (ç.n.).
29 Bitkinin Latince adı Bonus Henricus'tur (ç.n.).

Üçüncü yol (ilk ikisi: 1. zekâyı bitkiye veren fırlatma gücü; 2. tohumlardaki anlığı onlara veren uçuculuk, hareketlilik, yer değiştirme gibi özellikler); üçüncü yol da aslında hareketsiz tohuma bir çekicilik kazandırmaktır, böylece bir hayvan onu kapıp bütünüyle ya da bir parçasını yedikten sonra başlangıç noktasından yeterince uzağa bırakabilir; bu bence olgunlaşınca açılmayan tüm yemişlerin ve ağır *ama* tatla kaplı tüm meyvelerin ortak özelliğidir. *Tatla kaplı* diyorum (armut, çilek, kiraz, küçük ya da büyük çekirdekli meyveler), hayvanın yerken yok ettiği tatlı tohumlardan (badem, kestane vb.) söz etmiyorum. Bu meyveler... vb., hayvanın damak zevkini öngörmek; insanın damak zevkini öngörmek.

Bitkinin de *şehveti* bildiğini neden kabul etmiyoruz? Bu beni "zekâ"sına inanmaktan çok daha az şaşırtır.

... buğdayın zekâsı çok daha dikkate değer sayılabilir, o hiç atış yeteneği olmamasına karşın, insanın açlığının ununa gereksinim duyacağını sezmiştir, öyle ki bu dikensiz ve hareketsiz bitki sanayimizi düşünerek, iştahımız sayesinde uçsuz bucaksız alanlara yayılmıştır. Kaldı ki kültür bitkileri üstüne daha çok şey söylenebilir; aralarından bazı doğal hallerinde çabuk üreyemeyen güçsüz bitkilerin akıllarına onlara yardım etmemiz karşılığında yardımsever olmak gibi etkileyici bir fikir gelmeseydi, neredeyse yok olup gideceklerini, en azından sınırlı, seyrek alanlardan dışarı çıkamayacaklarını düşünüyorum. Ya yemlik dediğimiz bitkilere ne demeli? Onlar daha da açıkgözdür, daha dolambaçlı bir yoldan, evcilleştirdiğimiz hayvanlardan birinin deyim yerindeyse açlığına uyum sağlamayı başarmışlardır. Sebze dediğimiz bitkiler arasında (aslında bizi besleyebilecek) birçok türün burada sulu olma çabasına dönüşen yaşam mücadelesinde başkaları ödülü kaptığı için göz ardı edilmesine şaşırıyorum. Tütünün yöntemi daha az hoşuma gidiyor, doğallığı o kadar güzel değil. Sanayi bitkileri dediğimiz, gereksinimlerimizi sezmeyi başarmış tüm bitkiler arasında, kimi zaman ancak çok sonra, uygarlığın oldukça ileri bir aşamasında anlayabildiğimiz bitkilere hayranım; bu da insanların zekâsının onlarınkinin çok

gerisinde kaldığını kanıtlıyor; bazıları da kenevir gibi sanayinin ilerlemesine güvenerek, neredeyse çelişkili görünen bir öngörüyle, daha saf ve handiyse gelgeç bir düş gücü sergileyen başkalarının ayağını kaydırmayı başarmıştır (kalem yapılan sazlar ve papirüs geliyor aklıma).

Son olarak, bence Yunanlar zeytin ağacını Minerva'ya adayarak o ağacın insanda sezdiği şeyi o ağaçta bulduklarını göstermişlerdir – bugün de kolzada hissettiğimiz, ışığa ulaşmak için sergilenen koşut çaba. Sürdürebilirim, çünkü ezdiğim bu alçakgönüllü otun belki de bir sır sakladığını, kendisinin yanıtlayacağı soruyu insanın er geç sormasını beklediğini düşünüyorum. Saçmalık!

Dün akşamki konuşmamız tepemin tasını attırdı.[30] Öyleyse, yaşasın din!

Konuşmayı güçleştiren şey, durmaksızın hatamı kollamanız.

Neye çabalıyorsunuz? Bana hiçbir şey olmadığını kanıtlamaya... daha doğrusu, hiçbir şey olmadığına göre, her şeye izin olduğuna vb., bence bu korkunç bir şey. Nasıl olur! Her şey *insana bağlı olduğuna göre, insan hiçbir şeye bağlanmayacak mı*? Nasıl olur! Yalnızca gizemci korku muydu sizi durduran? Öyleyse, çocukken ödevinizi *iyi yapmak* için babanızın tokadından mı korkmanız gerekiyordu? Bu "iyi yapmak" ifadesini kullanır kullanmaz, bağırıyorsunuz: "Görüyorsunuz ya yine *iyi* ve *kötü* kavramlarımıza döndünüz!" Yine de bu sözcükleri kullanmak zorundayım, dilimizde bir tek onlar var. Başlangıçtaki Hıristiyan kılıfımdan kurtulalı beri, bütün çabam onsuz edebileceğimi kendime kanıtlamaya yönelikti. (Sizinkiyse tam tersi.) Yaptırım ve mutlak zorunluluk düşüncesinden bağımsız bir şartname oluşturmaya çalışıyordum.

Bu dünyada: gerçek acılar; hayali acılar. Gerçek acılar yatıştırılabilir; ötekiler neredeyse ortadan kaldırılabilir. Çoğunlukla *putlara* –ya da *öcülere*– inancın sonucudurlar. Gerçek acılar saygı duyulan, ama saygıyı hak etmeyen yapılardır. Hayali acılarsa korkulan, ama korkuyu hak etmeyen hayaletler.

30 Gide'in burada hangi konuşmadan söz ettiğini bilmiyoruz.

X. belki duyarsız olmayabilirdi, ama bilmiyor; hiç bilmiyor. Ayrıca akşam yemeği yenen odadayken, bodrum katında ve mutfakta neler olup bittiğini gözünde canlandırmasını sağlayacak bir düş gücü yok. Yumuşak kalpli, biliyorum; gördüğü adaletsizliklere katlanamıyor; ama uzağı göremiyor. Mutlu olmayı sürdürebilmek için, binlerce kişinin onun rahatı için sıkıntı çektiğini bilmemesi gerekiyor.

"MILLE ET UNE NUITS"[31] İÇİN NOTLAR

"Gelecekteki zenginliği ve o zenginliğin vaat ettiği zevkleri capcanlı renklerle göstererek talih oyunlarına ilgi duymasını sağlayan şey odur (düş gücü)... vb.

"Başlangıçta, Kuran oyun yasağını Müslümanlığın korunma aracına dönüştürmeseydi ve Müslümanların düş gücünü *gizli hazinelerin keşf*ine yöneltmeseydi, Müslüman halklar kesinlikle bu yolda onu geride bırakırlardı" (Burckhardt, *Renaissance*, II, s. 194[32]).

Gerçekten de *Les Mille et Une Nuits*'de *oyun*'un olmadığını görmek çok önemli.

MODÜLASYONLAR

Fa diyezin bölgesinden *fa* natürelinkine nasıl, hangi ani sıçrayışla ya da hangi umulmadık modülasyonla geçtiğimizi sormayın bana. Bize anında bütün doğa insanlaşmış, aşırı parlaklığıyla birlikte hem kendimizden geçmemize hem de ondan uzaklaşmamıza neden olan yeşilliklerdeki o titrek sertliği yitirmiş gibi geldi. *Fa* natürel, diye kendi kendime yineledim; hiçbir şey *fa*'nın bu tonundan daha doğal olamaz! Manzara dinginleşiyordu. Orada yaşamak güzeldi. Daha şimdiden düşüncemi ona alıştırıyordum; orada kolaylıkla düşüncelere dalıyor, seviyordum, derken yadsınamaz *mi* bemol sihirli bir değneğin dokunuşu gibi, gökyüzündeki bir açıklıktan ansızın inen bir ışın

31 *Binbir Gece Masalları.*

32 Jacob Burckhardt (1818-1897) *La Civilisation en Italie au temps de la Renaissance* (*İtalya'da Rönesans Kültürü*). Almancadan Fransızcaya çeviren M. Schmitt (E. Plon, Nourrit et Cie, 1885, 2 cilt). Gide'in alıntıladığı ilk tümce İtalyan halkı için söylenmiştir; ikinci alıntıdaki sözcüklerin altını Gide çizmiştir.

gibi, bir arkadaşın beklenmedik dönüşü gibi, birdenbire gelip, sevincimizi hafifçe daha büyük bir sevecenliğe, dindarlığa itti. *Si* bemole giriyorduk.

TAINE

Kendilerini yaratan dönemin kimi dehaları *biçimlendirmemesi*, sürüklememesi, harekete geçirmemesi bir yana, o dehalar, Dupouey'nin[33] ifadesini yinelersek (*Notes sur Rossetti*, s. 39), dönemlerinden kayaların üstlerine vuran dalgalardan farklı olduğu kadar farklı kalır. Döneme karşı çıkarlar, güçlerini tam da güncellikten uzak olmalarından alırlar.

Daha iyi bakılırsa bu karşı çıkışın görünüşte kaldığını ileri sürmeyin, – çünkü "iyi baka baka" istediğiniz her şeyi görebilirsiniz. Şöyle demeyin: Biraz daha sonra nasıl karşılandıklarına bakarak, onlara yönelik bilinçsiz beklentinin ne kadar büyük olduğunu görebiliriz vb., çünkü her şey insanın içindedir ve dönem Shakespeare'in *Coriolan*'ındaki ya da *César*'ındaki[34] Romalı kalabalığı gibi *karşı çıkan*'ın itişinin insafına kalmış bir halde dalgalanır durur.

Taine'in –belki iyi bir inceleme yöntemi olan ve kolaylıkla söyleneceği gibi, birtakım beceriksizlere kullanışlı bir eleştiri aracı sunmayı başaran– bu kuramının en can sıkıcı yanı birtakım sanatçıları aldatabilmesi, yönlerini dönemlerine göre belirlemeyi, dönemden ders çıkarmayı öğretebilmesidir, oysa dönemden *ayrılmak* için didinmeleri gerekir.

Sanatçıları dönemlerinin yarattığını ileri süren kuramı kendisini sanatçılarda yalnızca dönemin yansımasını görmeye itmiş, akıntıya kapılmayanların hepsini göz ardı etmeye itmiş. Oysa asıl onlar önemli; arada sırada kimileri onu kandırıyor, çünkü dönem anında onları örnek alarak, onlara göre yaşamaya başlar, öyle ki yakın mesafeden öncekiyle sonraki kolay kolay ayırt edilemez. Demek ki, dönem ve görenekler (diyecektir) kimi zaman sonunda sanatçının onlara sağlayacağı sesi dört gözle beklemektedir. Her zaman değil. En büyükler arasında kimileri

33 Dupouey'nin kitabının adı *Notes sur l'art et la vie de D. G. Rossetti*'dir (R. Chapelot, 1906).

34 *Coriolanus'un Tragedyası* ve *Julius Caesar*.

dönemin arkasından koşmak şöyle dursun, ona karşı çıkar; Wilde'ın dediği gibi, daha sorulmamış sorulara yanıt verirler. Çağa uymayan önemleri ancak çok sonra anlaşılır. Kuşkusuz onlar Taine'i rahatsız ediyordu; ama asıl onun gözünden kaçıyorlar. Sanatçının niteliğini, onu birey olarak farklı kılan özellikleri, yüreğini değerli kılan özellikleri hesaba katmamaya çalışıyor, sonuçta bunlara duyarlı olduğundan da kuşkuluyum. Kimi yargıları korkunç. Farquhar'ı, Vanbrugh'yu, Congreve'i[35] nedensiz yere birbirine karıştırıyor, o kadar ki onlardan alıntı yaptığında, adlarını vermeyi bile savsaklıyor, neredeyse bölüm boyunca, üç yazardan hangisinin söz konusu edildiği anlaşılmıyor.

Bence –kuramlaştırmak istiyorsak– her dönemde farklı farklı birçok sanatçının doğduğunu; ama yalnızca dönemin arkasından yüzenlerin, dalgalarca desteklenenlerin başarılı olduğunu söylemek daha doğru olur. Cézanne XIV. Louis döneminde yaşasaydı ne olurdu? O zaman ne üretirdi diye sormak neye yarar? Çünkü büyük olasılıkla, hiçbir şey üretemeyecekti ya da üretse bile, kimse bir şey bilmeyecekti.

Açıkça görüldüğü gibi, hem zihnimizin hem bedenimizin yakayı kurtaramadığı belirlenimcilik öyle incelikli ki ve öyle farklı, öyle çok, öyle zor algılanan nedenlere karşılık veriyor ki, bunları sayıp dökmeye, özellikle de alt etmeye çalışmak çocukça görünüyor. İnsanın asla özgür olmadığını kabul ediyorum; ama en basit ve en dürüst yol özgürmüş gibi davranmak. Böylece hareketlerinde durmaksızın bayağı bir gerekçe, ırkının, soyunun sopunun, dönemin ve iklimin etkisini arayarak aldanma tehlikesi azalır.

İncil! İncil! dünyaya ne güzel bir huzur vaat ediyordun...
... en alçakgönüllüler arasından seçtiğin o iyi niyetli insanlar, öğrencilerin.

35 George Farquhar (1678-1707) İngiliz oyun yazarıdır. Sir John Vanbrugh (1664-1726) da oyun yazarıdır. William Congreve de (1670-1729) açık saçık güldürüler yazar. Taine üçünü *Histoire de la littérature anglaise*'inin III. cildinde ele alır (Hachette, 1863).

Marcel Schwob ben onu tanıdığımda Université Sokağı'nda çok tuhaf bir ara katta oturuyordu. Küçük dairesi ikinci katla üçüncü katın arasındaydı; bu da tavanının aşırı alçak olmasını açıklıyordu. Sanırım, yalnızca iki odası vardı; sizi ağırladığı oda kitaplarla ve kâğıtlarla doluydu; sürekli yolculuğa çıkma arzusunu kafasından atamamasını anlıyorum, çünkü içerisi korkunç havasızlık kokuyordu. Anımsadığım kadarıyla, o odada küçük bir şömine vardı; her şekilde, o şöminenin ya da bir mobilyanın üstünde bir ayna duruyordu ve o aynanın üstü neredeyse bütünüyle kumaşlarla ya da kâğıtlarla kaplıydı.[36] Schwob biraz sonra aynalardan ya da en azından orada yüzünün yansımasıyla karşılaşmaktan tiksindiğini söyledi; belki kendini çirkin bulmak ona acı veriyordu. Yakışıklı değildi, ama bakışlarında sesinin tonuna kusursuzca uyan büyüleyici bir tatlılık vardı. Çok kısa boyluydu, tam olarak şişman sayılmazdı, daha çok içi talaşla doldurulmuş gibiydi; pörsüktü. Yaşamının sonlarına doğru, hastalıktan çok çektiği sırada, zayıflamış gibi değil de içi boşalmış gibi görünüyordu.

Sevimliliği eşsizdi; arkadaşlarının entelektüel ilgisini onlara doyurucu geleceğini düşündüğü şeylere yöneltmeye özen gösterirdi. Bana Ibsen'i onun okuttuğunu unutamam; ama *La Dame de la mer*'le[37] başlamamı öğütlemesi hataydı.

İlk ziyaretlerimden birinde, evinde Jules Renard'la karşılaştım, bizi tanıştırdı; ama o sırada Renard'dan hiçbir şey okumamıştım, adı bana hiçbir şey ifade etmiyordu. Anımsıyorum da Renard'dan ısrarla *Anna Karénine*'i okumasını istemiş, Renard ise dikkafalı bir tonla bunu reddetmiş, Fransız kökenli olmayan hiçbir şeyin ilgisini çekemeyeceğini söylemişti. Renard'ın gerçekte olduğundan daha kapalı görünmediğine inanıyorum.

Renard'la Schwob'un evinde bir kez daha karşılaştım; çok sonra. Schwob o sırada Valois Sokağı'nda (?), pencereleri Palais-Royal'in bahçesine açılan çok hoş bir dairede oturuyordu. Renard'ın yanında o gün karısı da vardı. Ben içeri girerken

36 Bu aynaları kapatma alışkanlığı üstüne, Monique Jutrin *Cour double*'a yazdığı önsözde Schwob'un yapıtındaki aynaların çoğunlukla gizlendiğini belirtir (Aire Yayınları, Lozan, 1982, s. 67-68).

37 *Denizden Gelen Kadın.*

gitmeye hazırlanıyordu. Karısıyla kapıya yöneldikleri sırada, Schwob: "İki eşin tam olarak aynı boyda olduğunu görmek çok güzel" dedi. Renard bunun üstüne başını çevirip, omzunun üstünden: "Evet! Yatakta ayak parmaklarımızı kavuşturuyoruz!" dedi, sonra kapıyı açtı, önündeki karısını iterek çıktı.

KISALTMALAR VE NOTLARDA SIK ANILAN KİTAPLAR

Eleştirel yapıtlar

Auguste Anglès, *André Gide et le premier groupe de La Nouvelle Revue française*, 3 cilt, Gallimard, 1978-1986.

Jean Delay, *La Jeunesse d'André Gide*, 2 cilt, Gallimard, 1956-1957. Kısaltması: *La Jeunesse [...]*.

Claude Martin, *La Maturité d'André Gide*, Université de Lille III, Service de reproduction des thèses, 1980. Kısaltması: *La Maturité [...]*. Ayrıca Claude Martin'in tezine de başvurduk: *De "Paludes" à "L'Immoraliste"*, 1895-1909, 3 cilt, Paris-Sorbonne, 1980.

Öteki kısaltmalar

B. A. A. G.: *Bulletin des amis d'André Gide*, Claude Martin'in 1968'de kurduğu, bugün Pierre Masson'un yönettiği, üç ayda bir çıkan dergi.

B. L. J. D.: Bibliothèque littéraire Jacques-Doucet.

R. H. L. F.: *Revue d'histoire littéraire de la France*, Société d'histoire littéraire de la France'ın çıkardığı iki aylık dergi, Armand-Collin.

Gide'in yapıtları

Romans, récits et soties, œuvres lyriques. Maurice Nadeau'nun giriş yazısıyla, notlar ve kaynakça Yvonne Dadet ve Jean-Jacques Thierry, Bibl. de la Pléiade, 1958. Kısaltması: *Romans [...]*.

Les Cahiers et les Poésies d'André Walter, haz. ve sun. Claude Martin, "Poésie" dizisi, Gallimard, 1986.

La Symphonie pastorale, haz. ve sun. Claude Martin, "Lettres modernes" dizisi, Minard, 1970.

Corydon, N. R. F., 1924.

Dostoïevski, "Les Essais" dizisi, Gallimard, 1981.

"Entretiens avec Jean Amrouche", Éric Marty, *André Gide, qui êtes-vous?*, La Manufacture, 1987.

Incidences, Gallimard, 1951.

Notes sur Chopin, Arche Yayınları, 1949.

Nouveaux Prétextes, Mercure de France, 1911.

Œuvres complètes, yay. Louis Martin-Chauffier, 15 cilt, N. R. F., 1932-1939.

Prétextes, Mercure de France, 1947.

Si le grain ne meurt, "Folio" dizisi, Gallimard, 1991.

Subjectif, "Cahiers André Gide", Gallimard, 1909.

Théâtre, Gallimard, 1969.

Anı kitapları

Les Cahiers de la Petite Dame. Notes pour l'histoire authentique d'André Gide, 1918-1951, 4 cilt, André Malraux'nun önsözüyle, haz. Claude Martin, Gallimard, 1973-1977.

Yazışmalar

André Gide-François Paul Alibert, *Correspondance (1907-1950)*, yay. haz. Claude Martin, Presses universitaires de Lyon, Lyon, 1982. Kısaltması: *Corr. Gide-Alibert*.

André Gide-Arnold Bennett, *Correspondance. Vingt ans d'amitié littéraire (1911-1931)*, yay. haz. Linette F. Brugmans, Droz, Cenevre, 1954. Kısaltması: *Corr. Gide-Bennett*.

André Gide-Jacques Émile Blanche, *Correspondance (1892-1939)*, yay. haz. Georges-Paul Collet, Gallimard, 1978. Kısaltması: *Corr. Gide-Blanche*.

André Gide-Dorothy Bussy, *Correspondance (1918-1951)*, yay. haz. Jean Lambert ve Richard Tedeschi, 3 cilt, Gallimard, 1979-1982. Kısaltması: *Corr. Gide-Bussy*.

André Gide-Paul Claudel, *Correspondance (1899-1926)*, yay. haz. Robert Mallet, Gallimard, 1949. Kısaltması: *Corr. Gide-Claudel.*

André Gide-Jean Cocteau, *Lettres à André Gide, avec quelques réponses d'André Gide*, yay. haz. Jean-Jacques Kihm, La Table ronde, 1970. Kısaltması: *Corr. Gide-Cocteau.*

André Gide-Jacques Copeau, *Correspondance (1902-1949)*, yay. haz. Jean Claude, Claude Sicard'ın önsözüyle, 2 cilt, Gallimard, 1987-1988. Kısaltması: *Corr. Gide-Copeau.*

André Gide-Henri Ghéon, *Correspondance (1897-1944)*, yay. haz. Anne-Marie Moulènes ve Jean Tipy, 2 cilt, Gallimard, 1976. Kısaltması: *Corr. Gide-Ghéon.*

André Gide-Edmund Gosse, *The Correspondance of André Gide and Edmund Gosse (1904-1928)*, yay. haz. Linette F. Brugmans, University Press, New York, 1959. Kısaltması: *Corr. Gide-Gosse.*

André Gide-Francis Vielé-Griffin, *Correspondance (1891-1931)*, yay. haz. Henry de Paysac, Presses universitaires de Lyon, Lyon, 1986. Kısaltması: *Corr. Gide-Vielé-Griffin.*

André Gide-Francis Jammes, *Correspondance (1893-1938)*, yay. haz. Robert Mallet, Gallimard, 1948. Kısaltması: *Corr. Gide-Jammes.*

André Gide-Harry Kessler, *Correspondance (1903-1933)*, yay. haz. Claude Foucart, Centre d'études gidiennes, Lyon, 1985. Kısaltması: *Corr. Gide-Kessler.*

André Gide-Valery Larbaud, *Correspondance (1905-1938)*, yay. haz. Françoise Lioure, Gallimard, 1989. Kısaltması: *Corr. Gide-Larbaud.*

André Gide-Roger Martin du Gard, *Correspondance (1913-1951)*, 2 cilt, Jean Delay'nin önsözüyle, Gallimard, 1968. Kısaltması: *Corr. Gide-Martin du Gard.*

André Gide, *Correspondance avec sa mère (1880-1895)*, yay. haz. Claude Martin, Gallimard, 1988. Kısaltması: *Corr. Gide-Mère.*

André Gide-Albert Mockel, *Correspondance (1891-1938)*, yay. haz. Gustave Vanwelkenhuyzen, Droz, Cenevre, 1975. Kısaltması: *Corr. Gide-Mockel.*

André Gide-Anna de Noailles, *Correspondance (1902-1951)*, yay. haz. Claude Mignot-Ogliastri, Centre d'études gidiennes, Lyon, 1986. Kısaltması: *Corr. Gide-Noailles.*

André Gide-Justin O'Brien, *Correspondance (1937-1951)*, yay. haz. Jacqueline Morton, Centre d'études gidiennes, Lyon, 1986. Kısaltması: *Corr. Gide-O'Brien.*

André Gide-Marcel Proust, *Autour de "La Recherche, Lettres*, Pierre Assouline'in önsözüyle, Complexe Yayınları, 1988. Kısaltması: *Corr. Gide-Proust.*

Henri de Régnier, *Lettres à André Gide (1891-1911)*, yay. haz. David J. Niederauer, Droz, Cenevre, Minard, Paris, 1972. Kısaltması: *Corr. Gide-Régnier.*

André Gide-Rainer Maria Rilke, *Correspondance (1909-1926)*, yay. haz. Renée Lang, Corrêa, 1952. Kısaltması: *Corr. Gide-Rilke.*

André Gide-Jules Romains, *Correspondance (1908-1946)*, yay. haz. Claude Martin, Flammarion, 1982. Kısaltması. *Corr. Gide-Romains.*

André Gide-André Rouveyre, *Correspondance (1909-1951)*, yay. haz. Claude Martin, Mercure de France, 1967. Kısaltması: *Corr. Gide-Rouveyre.*

André Gide-André Ruyters, *Correspondance (1895-1950)*, yay. haz. Claude Martin ve Victor Martin-Schmets, 2 cilt, Presses universitaires de Lyon, Lyon, 1989. Kısaltması: *Corr. Gide-Ruyters.*

André Gide-Jean Schlumberger, *Correspondance (1901-1950)*, yay. haz. Peter Fawcett ve Pascal Mercier, Gallimard, 1993. Kısaltması: *Corr. Gide-Schlumberger.*

André Gide-André Suarès, *Correspondance (1908-1920)*, yay. haz. Sidney D. Draun, Gallimard, 1993. Kısaltması: *Corr. Gide-Suarès.*

André Gide-Paul Valéry, *Correspondance (1890-1942)*, yay. haz. Robert Mallet, Gallimard, 1955. Kısaltması: *Corr. Gide-Valéry.*

James Wood
İyi Bir Hayat

Ian McEwan
Homomböceği
Sahilde
Beton - İlk Aşk, Son Ayin
Yabancı Kucak
Solar

Hüseyin Hamit
Bir Osmanlı Subayının Esaret Günlükleri

B. Nihan Eren
Hayal Otel

Jean-Claude Grumberg
Yüklerin En Değerlisi

Semih Tezcan
Topkapı Sarayı Oğuznamesi

Ali Teoman
Café Esperanza

Ahmet Ümit
Aşkımız Eski Bir Roman

Roy Jacobsen
Oduncular

Selçuk Baran
Anaların Hakkı
Kış Yolculuğu
Haziran
Tortu
Yelkovan Yokuşu
Türkan Hanım'ın Ölümü

Haz. Sezai Halifeoğlu
Psikanaliz Defterleri 4 – Çocuk ve Ergen Çalışmaları / Çocuk ve Ergen Cinselliği

Haz. Neslihan Zabcı
Psikanaliz Defterleri 5 – Çocuk ve Ergen Çalışmaları / Eksiklik, Ayrılık ve Ötesi

Nurullah Ataç
Kezban'a Mektuplar

Vénus Khoury-Ghata
Mandelştam'ın Son Günleri

Kerem Işık
Dünyanın Güçlü Tarafı

Sabahattin Ali
İçimizdeki Şeytan - 80 Yaşında

Faruk Duman
Sus Barbatus! 2
Köpekler İçin Gece Müziği

Stella Rimington
Çifte Kıskaç

Ömür İklim Demir
Kum Tefrikaları

Wiesław Myśliwski
Fasulye Ayıklama Sanatı Üzerine Bir Tez

Claudio Magris
Mikrokozmoslar
Bir Kılıç Üzerine Çıkarsamalar

Edip Cansever
Umutsuzlar Parkı

Hakan Savlı
Kırgın Karnaval

Cevat Çapan
Bir Başka Coğrafyadan

Mehmet Can Doğan
Başka Türlü de Olur

YAPI KREDİ YAYINLARI / YENİLERDEN SEÇMELER

Ebubekir Eroğlu
Açık Kaldıkça Defterim

Alphan Akgül
Bir Uçurumun Haritası

Metin And
Karagöz - Turkish Shadow Theatre
Forty Days and Forty Nights – Weddings, Festivals and Pageantry in the Ottoman Empire
Kırk Gün Kırk Gece – Osmanlı Düğünleri, Şenlikleri, Geçit Alayları

Cem Behar
Orada Bir Musıki Var Uzakta...

Alexis Gritchenko
İstanbul'da İki Yıl 1919-1921 / Bir Ressamın Günlüğü

Rachel Corbett
Hayatını Değiştirmelisin - Rainer Maria Rilke ve Auguste Rodin'in Hikâyesi

Linda Nochlin
Kadınlar, Sanat ve İktidar

Elif Kamışlı - Volkan Aslan
En İyi Dileklerimle

Bige Örer - İz Öztat
Haz/Cızzz

Bülent Eczacıbaşı
A Rip in The Sea

Derya Bengi - Erdir Zat
100. Yılında Cumhuriyet'in Popüler Kültür Haritası 1 - (1923-1950)

Tony Judt
Kusurlu Geçmiş - Fransız Entelektüelleri, 1944-1956

Haşim Şahin
Dervişler, Fakihler, Gaziler - Erken Osmanlı Döneminde Dinî Zümreler (1300-1400)

Niall Ferguson
Meydan ve Kule

Orlando Figes
Avrupalılar - Üç Hayatın Işığında Kozmopolit Avrupa Kültürü

Nina Edwards
Karanlık - Kültürel Bir Tarih

Christiane Gruber
Osmanlı-İslam Sanatında Tapınma ve Tılsım

George Eliot
Middlemarch

Ezra Pound
Kantolar

Anton Çehov
Avda Trajedi

Nâzım Hikmet
Kuvayi Milliye - Genco Erkal'ın Görüntülü Yorumuyla
Karagözüm İki Gözüm - Karagöz, My Dear

Honoré de Balzac
Bilinmeyen Şaheser - Sarrasine

Rıza Yıldırım
Menâkıb-ı Evliyâ (Buyruk)

Lâle Müldür
Milat